

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

Olsen-Rask

DANSK
BIOGRAFISK
LEKSIKON

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA
OG VIDEREFØRT 1933-44
AF POVL ENGELSTOFT
UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE
REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH
UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

ELLEVTE BIND
Olsen – Rask

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København.

Papiret er træfrit tonet trykpapir
fra Lessebo Bruk.

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S,
København 1982.

Printed in Denmark, 1982.

ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)

ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)

ISBN 87-01-77471-9 (bind II indb.)

ISBN 87-01-77472-7 (bind II VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr. phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor, dr. phil. h.c. Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr. phil. Kristian Hvidt
Overarkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr. phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr. med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Uffe Andreassen, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Ekspeditionssekretær Finn H. Blædel, genealogiske data
Seminariektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr. phil. Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Landsarkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

VEJLEDNING

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl. a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at undlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefestyre under 2. verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografierne opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget

ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstavering kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biograferedes bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivlstilfælde er der henvisning, aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed sats**), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen Rosenkrantz, A. Drachmann Bentzon. Hovedprincippet har været at anbringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biograferedes karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinsvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionen ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringen, idet selve handlingen, dåb/vielse godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte tilfælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi

oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvísninger er overalt angivet med henvisningsprik ". I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægtning.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter, (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedsbetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grunde ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdelsesklausul.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o.lign. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924–39, Th. H. Erslew: Almindeligt forfatterlexicon for kongeriget Danmark fra

1814 indtil udgangen af året 1853, 1843–68 (fot. optryk med personregister 1962–65) – begge omfattende forfattere af al slags litteratur – samt Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900–1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959–64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109–26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948–72 i Pers.hist.t.16.r.I, 1973 69–91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 III, 1896 (fot. optryk 1962) 933–1590 – Supplemter i V, 1963. Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica, 1948 715–40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917. (fot. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913–42 IV–V, 1970–73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943–47, 1956 318–484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972–74. For årene 1948–66 og 1970- som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948–72 i Pers.hist.t.16.r.II, 1974 1–74; tillæg 185–89, samt Fortegnelse over dsk. slægtlitt. 1973–79, ved Dorthe Gissel, i Pers. hist. t. 102, 1982, 1. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915–49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940–55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Dania polyglotta, hvori bl. a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portraiter af det danske kongehus, 1882. Afløst af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset, 1980. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m., udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portrætter I–X, 1895–1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I–II, 1930–33.

For litteraturhenvísningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den bio-

graferede person, ikke nødvendigvis hvad der har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. aktstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydbånd.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst: evt. levnedberetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtssammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er artiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser

i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

- Andr. – Andreas kirke
- Ass. – Assistens kirkegård
- b.v. – borgerlig viet
- begr. – begravet
- bibl. – bibliotek
- Bl.R. – blå ridder (ridder af elefanten)
- Chr. – Christians kirke
- Cit. – Citadelskirken
- Class. – Classenske boligernes kirke
- d. – datter
- DM. – Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
- F: – forældre
- F.M.1. – fortjenstmedaljen i guld
- F.M.2. – fortjenstmedaljen i sølv
- Frbg. – Frederiksberg
- Fr.borg – Frederiksborg
- Fred.ty. – Frederiks tyske kirke
- Frels. – Frelsers kirke
- Fr.ref. – Fransk reformert kirke
- Fødsst. – Fødselsstiftelsen
- Garn. – Garnisons kirke eller kirkegård
- Helligg. – Helligøjst (Helligånds) kirke
- Helligk. – Hellig kors kirke
- hrd. – herred
- Hv.R. – hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
- Jac. – Jacobs kirke
- Johs. – Johannes kirke
- k. – kirke
- K. – kommandør af Dannebrogordenen
- kat. – katolsk
- kg. – kirkebog
- Kbh. – København
- kgd. – kirkegård
- Matth. – Matthæus kirke
- Mos. – mosaik trossamfund
- n.å. – næste år
- Naz. – Nazaret kirke
- Nic. – Nicolai kirke
- r. – række
- R. – ridder af Dannebrogordenen
- R.E. – ridder af elefantordenen
- s. – søn
- s.d. – samme dag
- s.å. – samme år
- sg. – sogn
- S.K. – storkors af Dannebrogordenen
- S.Kmd. – storkommandør af Dannebrogordenen
- sst. – samme sted
- t. – tidskrift

tid.	– tidende
Trin.	– Trinitatis kirke
Tysk ref.	– Tysk reformert kirke
u.v.	– uden vielse
*	– født
†	– død
~	– gift/gift med
1°	– første gang
2°	– anden gang
▪	– henvisning
□	– herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

- ' angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup [dalə'rap], Ballin [ba'li'n].
- : efter vokal angiver at den er lang: Haagensen ['hå:qənsən].
- * angiver at den foregående lyd har stød: Ledet [le'ðət], Høm [høm'].

Vokaler og diftonger

a-lydene	[a]	som i Hansen ['han'sən], Banke ['bæŋkə], Karstensen ['kɑ:stənsən]
	[a:]	som i Schade ['ʃja:də]
	[a']	som i Maegaard ['ma'gɑ'r]
	[ai]	som i Heinesen ['hainəsən]
	[ai']	som i Meinertsen ['mai'nɛrtsən]
e-lydene	[e]	som i Linnemann ['lɛnəmən'] (1. stavelse)
	[e:]	som i Hedebo [he:'ðəbəl] (1. st.)
	[e']	som i Hee ['he']
	[ə]	som i Jensen ['jənsən] (sidste st.)
i-lydene	[i]	som i Lillelund ['lilələn']
	[i:]	som i Stinus ['sti:nus]
	[i']	som i Friis ['fri:s]
	[ai]	som i Heinesen ['hainəsən]
	[ai']	som i Meinertsen ['mai'nɛrtsən]
o-lydene	[o]	som i Lorentzen [lɔ'rən'tsən]
	[o:]	som i Lohse [lɔ:sə]
	[o']	som i Frohn ['fro'n]
u-lydene	[u]	som i Justesen ['justəsən]
	[u:]	som i Thune ['tu:nə]
	[u']	som i Juul ['ju:l]
	[au]	som i Lauritzen ['laʊritsən]
	[au']	som i Grau ['grau']
y-lydene	[y]	som i Lüttichau ['lytikau]

	[y:]	som i Dynesen ['dy:nəsən]
	[y']	som i Stürup ['sty'rɒp]
æ-lydene	[æ]	som i Bentzen ['bæntsən], Albertin [albə'tɛŋ]
	[æ:]	som i Dræby ['dræ:by'], Aubert [å'bæ:r]
	[ä]	som i Hernøe ['hærnø']
	[æu]	som i Levring ['lævring]
ø-lydene	[ø]	som i Tønnesen ['tønəsən], de Bang [də'baŋ]
	[ø:]	som i Gjødesen ['gø:dəsən]
	[ø']	som i Løgstrup [lø'qstrɒp]
	[ö]	som i Høm ['høm'], Hørlyck ['hørlɒk]
	[ö:]	som i van Deurs [fan'dø:rs]
å-lydene	[å]	som i Bomholt ['båmhɔlt], Lund ['lån'], Borup [bo'rɒp], Bording ['bården]
	[å:]	som i Skaaninge ['skå:neŋə], Mogenssen ['må:qənsən]
	[å']	som i Aagaard [å'gɑ'r]
	[ɔ]	som i Tommerup [tɔmərɒp], Bomholt ['båmhɔlt'] (2. st.), Bournonville [burnɔŋ'vil] (2. st.), von Bruckhofen [fɔn'brukho:fən] (det 1. ord)
	[ɔu]	som i Hovgaard ['hovgɑ'r]
	[ɔu']	som i Schousen ['skɔu'sən]
	[ɔi]	som i Højlund ['høilån']
	[ɔi']	som i Ellehøj ['ælhøi']

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen ['siləsən].
Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Heerup [he'rɒp], Winther ['ven'tər] og Bach ['bak].
r lydskrives som [r], også når lyden er vokalgagtig, fx i Anders [anərs].
Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher ['sjumakər] og Déroches [dérɔsj].
„Blødt d” lydskrives [ð] som i Wedersøe [ve:dərsø].
„Blødt g” lydskrives [q] som i Lagermann [la'qərman].
Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens ng eller n i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang [baŋ].
Den lyd, der svarer til islandsk þ og hyppigt svarer til engelsk th, lydskrives [p].

ELLEVTE BIND

Olsen – Rask

Olsen, Agnete, se Olsen, Albert.

Olsen, Aksel, * 1887, planteskolleejer. * 6.8.1887 i Kolding. F: planteskollegartner Thomas O. (1855–1951) og Dorthea (Thea) Kirstine Sørensen (1864–1948). ~ 9.5.1918 i Kolding med Helene Marie Hansen, * 27.11.1893 i Skrydstrup, Gram hrd., † 11.11.1974 i Kolding, d. af gårdejer Jens Peter H. (1865–1945) og Ansine Caroline Skrydstrup (1862–1935).

O. fik sin gartneriske uddannelse i faderens planteskole i Kolding og i D. T. Poulsens planteskoler og arbejdede derefter som medhjælper i en række tyske planteskoler, bl.a. Timm & Co. i Holsten, Buch & Hermansen i Holsten samt P. Lambert i Trier. Derefter var han førstemedhjælper hos faderen i Kolding planteskole 1911–17 og købte da en lille ejendom sydøst for Kolding hvor han lagde grunden til sin senere vidt berømte planteskole *Brændkjerhøj*. Den virkede som en lykkelig blanding af planteskole, forsøgshave, studiehøve, botanisk have og lærested for talrige unge gartnere gennem mange årtier. Planteskolen rummede ikke alene alle gangbare planter til danske haver og parker, men beholdningerne blev suppleret med botaniske rariteter, hjembragt af „plantejægere“ som Farrer, Forrest, Kingdon-Ward, Rock og Wilson fra fjerne egne, især fra Kina og Himalaya. O. brevvekslede med engelske og skotske planteeksperter, modtog frø fra den kgl. botaniske have i Edinburgh og fra missionær Østergaard der af det danske missionsselskab var udsendt til Manchuriet. O. passede og plejede med omhu de fremspirende planter og havde selv en enestående evne til at udvælge eksemplarer af særegen skønhed, velegnet til dyrkning i danske haver og med mulighed for at trives i vort klima. Som en af de første danske gartnere så han de rige muligheder som så forskelligartede planter som bambus, rhododendron og vildrosere havde. Sortimentet blev bl.a. beriget med dyrkningsværdige sorter som *Rosa helenae*, „Lykkefund“, *Potentilla fruticosa* „Månelys“ og *Cotoneaster watereri* „Brændkjer“, alle navngivet af O. Hans eget navn har fået et varigt minde i en rhododendronkrydsning, frembragt af den tyske rhododendronspecialist Dietrich Hobbie. Rhododendronsorten „Aksel Olsen“ har blomster med en gennemtrængende, glødende rød farve, „et realistisk eventyr“ kalder O. den selv.

Sin planteskole udformede O. således at planter fra samme hjemegn og med samme krav til klima og jordbund blev placeret under ensartede forhold, og således opstod „den geografiske have“ med enklaver for planter fra Vestkina, Himalaya, Nordamerika osv. Afdeling 7 i plante-

skolens opdeling bestod af en kloft „Syvdalen“ som nu er midtpunkt i den geografiske have som blev reddet for efterverdenen af Kolding byråd som 1963 overtog planteskolen der nu er en offentligt tilgængelig park og botanisk have. Denne udvikling var helt i O.s ånd. Langt flere end hans elever og læserne af hans tilsyneladende beskedne „skrifter“ kunne nu få en forståelse for sammenhængen i plantesamfundene og deres afhængighed af hinanden og af klima og jordbund. Hans småskrifter er utallige. Hans plantebeskrivelser her er glødende kærlighedserklæringer til planterne, suppleret med nøgterne gartneriske råd. Selv hans planteskol kataloger er så spækkede med råd og oplysninger at de overgår samtlige plantekataloger i den vestlige verden. Teksten er ofte ledsaget af hans egne ypperlige stretegninger der udleder det væsentlige i blomsten og beskriver det i poetiske arabesker. Som lærested har O.s planteskole sat sit præg på en hel generation af danske planteskolfolk. Lærestedet var samtidig et hjem for eleverne sammen med familiens store børneflokk.

Interview i Haven LXXVII, 1977 11–13. A. O. og Johan Lange i Dansk dendrologisk årsskr. 1953 158–76 (om den geogr. have i Kolding). – A. O. 1887–1967, 1967.

Åge Nicolaisen

Olsen, Aksel Gilkrog, * 1893, kemiker. * 26.10.1893 på Gilkrog, Sindal sg., Hjørring amt. F: arbejdsmand Christian O. (1895 i USA) og Marie Nielsen (* 1860). ~ 25.10.1924 med Gretchen Virginia Ransom, * 19.12.1905 i Benton Harbour, Michigan, USA, d. af skibsbygger Kenneth Malcolm R. og Alice Hamilton. Efter i sin ungdom at have været hyrdedreng og gartnerlærling udvandrede O. sammen med sin familie til Nebraska 1910. I fire år var han arbejdsmand og elektriker i Omaha og Washington, Nebraska, hvorefter han 1914 gav sig til at studere ved Nebraska Wesleyan University. Studierne afbrødes 1917 af to års tjeneste i den amerikanske hær i Frankrig og Tyskland, men fortsattes 1919 ved universitetet i Toulouse og efter hjemkomsten til USA ved ovennævnte universitet. Her tog han 1922 graden B.A. (Bachelor of Arts) og n.å. graden M.S. (Master of Science) ved University of Minnesota og endelig 1928 doktorgraden (Ph.D.) ved sidstnævnte universitet. – 1923–34 var O. kemiker ved General Foods Corporations laboratorier i Battle Creek i Michigan, 1934–36 forsøgsleder ved Walter Baker Chocolate Co., Boston, Massachusetts, derefter Research Chemist for General Foods Corporations laboratorier i Battle Creek og 1939–57 ved samme selskabs nyoprettede laboratorier i Hoboken, New Jersey. – I sidstnævnte stilling fore-

stod O. undersøgelser af pektin, gelatine og andre colloids samt Cereal chemistry. Kompagniet havde over 30 store fabrikker for fødevarer: Postum, Jell-o, Certo, Cabumet bagepulver, Bakers Chocolate osv. – O. var 1930 præsident for Battle Creek Science Club, 1933–34 vicepræsident for East Lansing Section of American Chemical Society, 1958 national president for Institute of Food Technologists og er medlem af en række amerikanske videnskabelige selskaber. – Af de videnskabelige afhandlinger O. har udgivet kan fremhæves: *A Study of Proteases in Bread Yeast*. 1925, *The role of colloids in digestive processes* (doktorafhandling), *Evidence & Structure in Gelatine Jellies* i Journ. Phys. Chem., 1932, *Tallowiness or Rancidity in Grain Products – Pectin Studies I, II, III*. Han har udtaget flere patenter vedrørende frembringelse og brug af pektin og gelatine. I 1948 forelæste han i Stockholm, Oslo og Kbh. over de nyeste amerikanske fremskridt mht. lynfrysning, drikke- og fødevarer i pulverform etc. □Foto.

Berl. tid. 6.5.1948. Børsen, København og Nationaltid. 8.5. s.å.

A. Kamp*

Olsen, Albert Georg, 1890–1949, historiker. * 16.5.1890 i Roskilde, † 16.10.1949 i Kbh., urne sst. (Bispebjerg kgd.). F: fyrbøder, senere lokomotivfører Christoffer O. (1852–1910) og Ane Cathrine Petersen (1853–1923). ~ 1° 15.10.1916 i Kbh. (b.v.) med Gerda Johanne Christensen, * 27.7.1892 i Kbh. (~ 2° 1922 med mag.art. Kristian Petersen, 1888–1947), d. af bogbindermester Carl Frederik C. (1849–1910) og Anne Kirstine Jensen (1853–1915). Ægteskabet opløst. ~ 2° 6.5.1921 i Kbh. (b.v.) med Anna Friis Møller, * 23.7.1894 i Hammel, d. af provst Johannes Christian Herman M. (1847–1914) og Ida Christiane Augusta Amundin Friis (1861–1937). Ægteskabet opløst. ~ 3° 23.7.1926 i Helsingør (b.v.) med Agnete Ebba Bing, * 22.7.1905 i Kbh., d. af dr.med., senere overlæge, professor Herman Jacob B. (1871–1966) og Ebba Henriques (1885–1974). – Far til Erling *O. og Olaf *O.

O.s løbebane var usædvanlig i samtiden. Fra gammel tid har der i Danmark været unge bønder der skiftede over og blev akademikere. Et skifte fra byarbejder til akademiker har været en sjældenhed selv om det forekom, fx C. V. *Bramsnæs. O.s samtidige opholdt sig meget ved at han var udlært maskinarbejder, han blev dog student 1910 (privatist) som 20-årig og magister 1920 som 30-årig. Hans start som akademiker var således ikke væsentlig forsinket selv om studieårene blev noget forlænget af at han selv

skulle skaffe penge til studium, navnlig ved undervisning. Denne splittelse i studietiden medførte også at hans modstandere med henvisning hertil hævdede, at hans almene historiske viden og baggrund ikke fuldt ud stod mål med det der indtil anden verdenskrig blev anset for idealet for en mag.art. Et angrebepunkt der blev ført frem mod ham helt op i hans tid som universitetslærer. Allerede inden han blev magister havde O. indledt et videnskabeligt forfatterskab der både skulle blive meget omfattende, lodigt og idérigt. Det begyndte med en afhandling i Historisk Tidsskrift 1919 om *Steffen Rodes Regnskabsbog over Studehandel* – et arbejde der på mange måder kastede klart lys over en række sider af dansk øksenhandel i 1600-tallet. Denne afhandling placerede O. som økonomihistoriker, og økonomisk historie vedblev at være hans egentlige forskningsfelt. Dette var også markeret gennem hans 80 sider store oversigt om tiden 1600–1800 i Danmarks Søfart og Søhandel, 1919 og samme år afhandlingen *Om søassurance i Danmark før Danske Lovs tid* (i Assurandøren). Han blev her meget opmuntret af Erik *Arup som også var den eneste lærer han fulgte nogenlunde regelmæssigt i studietiden.

I det sidste studieår var O. blevet ansat som kurist i forsikringselskabet Nye Danske, fra 1921 var han til 1.10.1922 leder af forsikringselskabet Dansk Union, men skiftede derefter over til journalistikken som økonomisk-politisk medarbejder ved Social-Demokraten. Trods det daglige arbejde på avisen fortsatte O. sit forfatterskab. I 1922 kom *Dispatchørvesenet i Danmark til den første instruks af 2. juni 1777* (Nordisk Försäkringstidskrift) og i 1927 *Staten og Lavene* (Historiske Medd. om Kbh.). Mod slutningen af 1920'erne forelå i manuskript hans omkring 200 sider store skildring af den økonomiske udvikling fra omkring 1500 til 1840 der udkom 1933 i Axel Nielsens *Dänische Wirtschaftsgeschichte*. På samme tid afsluttede han sin disputats *Studier over den danske Finanslov 1850–1864* som blev forsvaret i juni 1930.

Den blev stærkt angrebet af Aage *Friis og Knud *Berlin mens Erik Arup vurderede den meget positivt. Selve handlingen vakte stor opsigt i offentligheden, og debatten med Aage Friis var præget af skarphed ført fra begge sider i bidsk tonefald. Det var kendt af alle at forholdet mellem Friis og O. var belastet. Det var tydeligt kommet frem da O. i 1928 på en generalforsamling i historikernes foredragsforening Historisk Samfund i voldsom form rettede stærke angreb på Aage Friis. Begivenheden var en afspejling af fjendskabet mellem Arup og Friis, men også udtryk for en gemytternes uoverensstemmelse mel-

lem Friis og O. der gik helt tilbage til studietiden, men som hidtil var blevet holdt i tomme af begge parter. Vurderet i dag kan det nok indrømmes at disputatsen er for detaljerig, at dispositionen ikke i tilstrækkelig grad er systematisk, og at fremstillingen heller ikke er så sproglig afpudset som rimeligt ville være; men til gengæld er et overordentlig stort og kompliceret stof blevet behandlet og kritisk vurderet således at ingen væsentlige problemer om dannelsen af finanslovtraditionen er uklare. Til dette kommer at der mangfoldige steder er en række præcise politiske vurderinger.

Inden disputatsen var O. fra 1.2.1930 blevet ansat som docent ved universitetsundervisningen i Århus. Både ved denne ansættelse og senere i 1934 ved docenturets omdannelse til professorat blev der, da der endnu ikke var tale om et egentligt universitet, indhentet udtalelser fra det filosofiske fakultet ved Københavns universitet. Aage Friis var her penneføreren, og udtalelserne er meget nedgørende, i 1934 dog med anerkendelse af O.s indsats som økonomisk historiker. Der sluttes alligevel med at indstille O. da der ikke er andre ansøgere, og selv om hans arbejder ikke tillader at slutte at han „er i besiddelse af den almindelige historiske viden og videnskabelige kultur“ der måtte kræves. Friis' holdning kan også ses som et led i hans bestræbelser på at forhale etableringen af det nye universitet. – Årene i Århus blev i øvrigt indledningen til et omfattende forfatterskab om merkantilismens historie. Eli F. Heckschers store værk om merkantilismen kom i 1931 og John Maynard Keynes havde i 1926 udsendt „The end of laissez-faire“ der pegede mod en ny, blid merkantilisme. Over alt i Europa var perioden til nyurdering både historisk og teoretisk. Det var således forskningsaktuelle emner O. tog op, også tilskyndet af arbejdet med det store afsnit i *Dänische Wirtschaftsgeschichte*. I tidsskriftet *Scandia* skrev han 1930 *Nogle Synspunkter for dansk merkantilistisk Erhvervspolitik*, 1932 kom *Bybefolkningen i Danmark paa Merkantilismens Tid* og 1933 *Stavnsbaandets Virkning paa Byerne* (*Scandia*); både i *Danmark-Norge i det 18. Aarhundrede*, 1936, i *Kobberpolitik i den svenske Stormagtsid* (*Scandia* 1937 med efterfølgende polemik med Eli F. Heckscher) og i 1945 i skildringen af handelsforbindelserne med Holland (i Knud Fabricius m.fl.: *Holland-Danmark*, 1945) ydede O. nye bidrag til en positiv vurdering af merkantilismen.

Da Aage Friis i 1935 trak sig tilbage meldte O. sig som ansøger til hans stilling. Dette blev indledningen til kulminationen i striden mellem danske historikere. Afgørelsen faldt efter en lang

konkurrence med en to måneders bunden skriftlig opgave (ovennævnte Danmark-Norge i 1700-tallet) og senere forelæsninger. Udgangen blev at udvalget mellem de seks ansøgere samlede sig om O. og Vilh. *la Cour, og at et flertal på fire af syv bedømmere indstillede O. Som i Århus blev O. også i København en af mange studenter estimeret lærer. Han var levende i sin fremstillingsform med tilbøjelighed for paradokset eller i hvert fald et tilspidset synspunkt kastet ud til prøvelse, og han var iderig når studerende med videregående interesser søgte opgaver. Var han kommet skævt ind på en student, eller var studenten kommet skævt ind på ham var der til gengæld ikke megen kontaktmulighed, og O. var ikke meget tilgivende over for sådanne studenter. – Uden at O. mistede interessen for merkantilismens periode havde han i Århus-tiden engageret sig i nyere politisk historie. Det var begyndt med nogle hæfter i Grundrids ved folkelig universitetsundervisning, og i 1932 kom *Fascismens økonomiske Politik* (i *Fascismen, Tre Forelæsninger om det nye Italien*). I 1933 fulgte den skarpsindige og nøgterne *Antisemitisme og Race-dogme i moderne tysk Politik*. Det var så klart arbejder båret af ønsket om både at orientere sig selv og andre i baggrunden for de centrale europæiske problemer. Det samme gælder hans behandling af verdenshistorien 1890 til 1935 der fremkom i Gyldendals Verdenshistorie som blev udsendt 1936–38 under redaktion af William *Norvin og O. I samme gruppe falder hans populære, men ingenlunde uselvstændige bog *Kampen om Kolonierne* der kom 1939.

Efter at være flyttet til København kom O. efterhånden ind i historikernes organisatoriske arbejde. Han blev medlem af styret for Institut for historie og samfundsøkonomi og virkede her energisk for at udbygge publikationsvirksomheden, men navnlig for at organisere arbejdet med udgivelsen af en dansk prishistorie. I 1939 inddrøede han i bestyrelsen (formand fra 1945) for den ellers af Friis-fløjen dominerede bestyrelse for Dansk historisk forening – som så ofte før og siden var det rigsarkivar Axel *Linvald der med sine medierende evner og realistiske sans fik tilvejebragt muligheder for udsoningen i den historiske verden. Mellem Aage Friis og O. kom det dog aldrig til udsoning, og 1944 hindrede Friis at O. blev optaget i Videnskabernes selskab. – O. glemte aldrig denne åbenbare tilsidesættelse. 1943–45 var O. ansat ved Göteborgs universitet; efter hjemkomsten skrev han et par afhandlinger om dansk udenrigspolitik i 1800-tallet: *Danmark og den polske Opstand 1863* (Festskrift til Erik Arup, 1946) og *Danmark og den engelske mægling 1848* (Historisk tidsskrift, 1948). I den store

Olsen, Albert

rigsdagshistorie genoptog han disputatsens emne og behandlede finansloven i perioden 1849–1894 (udkom posthumt i Den danske rigsdag 1849–1948 V, 1953). Et særligt initiativ havde O. taget 1943 ved stiftelsen af Institut for lokalhistorisk forskning der samlede en kreds af lokalhistorisk interesserede faghistorikere. Tanken var at interessere og højne den lokalhistoriske forskning. Efter krigen døde initiativet dog ud, ikke mindst fordi flere af stifterne var blevet indfanget af andre interesser, der beslaglagde deres overskuds kræfter. Dette gjaldt også O. selv der var blevet meget optaget af aktuelle politiske forhold.

O. var tidligt politisk aktiv i socialdemokratiet. Man kunne have ventet at han havde haft en position i de venstreorienterede akademisk kredse i 1920'erne og 30'erne, men dette var ikke tilfældet selv om han en overgang havde en snævrere forbindelse med Hartvig "Frisch og var medlem af Studentersamfundets bestyrelse 1925–26. I Århus-tiden indvalgte han i byrådet 1933, men forlod det da han 1937 flyttede til Kbh. Han var også en enkelt gang opstillet til folketinget (Oderkredsen). Da han 1940 blev formand for Dansk-russisk samvirke kølnedes forholdet til ledende socialdemokrater, og da O. 1943 flygtede til Sverige og dér kritiserede socialdemokratiets politik blev afstanden endnu større. Det var de danske ledere, bl.a. Hans "Hedtofts, opfattelse at O. ved i offentlige taler uafbalanceret at angribe partiets holdning under krigen forlod enhver rimelig solidaritet ligesom man følte sig utryk ved O.s nære forbindelse med sovjetdiplomater. Selv om O. ikke forlod socialdemokratiet var han isoleret i partiet efter krigen og blev det i endnu højere grad da han op mod tilslutningen til Atlantpagten i 1949 søgte til det kommunistiske Land og Folk for der at agitere mod dansk indtræden i NATO.

O. står i dansk historieforskning både ved egne skrifter og gennem inspiration til yngre forskere som en banebryder for økonomisk historie i Danmark. Han blev genstand for megen uretfærdighed; men hans egen voldsomme form og den foragt han kunne vise modstandere og formodede modstandere skærpede yderligere konfliktholdningerne. Har han forestillet sig en politisk position, ikke mindst efter befrielsen, da stillede de samme egenskaber sig uden tvivl i vejen. Til dette kom sikkert også en svigtende realitetsans når det gjaldt egne politiske standpunkter, men mærkeligt nok ikke når han som historiker vurderede fortiden. – Hans hustru Agnete O. har efter anden verdenskrig jævnligt taget del i den offentlige debat, ofte med forsvar for sovjetisk politik, men i øvrigt om vidt forskellige emner. I

1947 udgav hun bogen *Fra Moskva til Ararat* der skildrer hendes indtryk af en rejse hun og O. i 1946 foretog gennem Sovjetunionen. En søn, Sverre O., * 1930, er cand.polit. fra 1957 og direktør for Fynske Bank i Svendborg der under hans ledelse er vokset stærkt. Han har spillet en væsentlig rolle i de danske bankers bestræbelser på at indføre et fælles betalingskort. □ Mal. af O. V. Borch ca. 1930. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1930 190f. – Astrid Friis i Hist. t. 11.r.III, 1950–52 328–332. Vilh. la. Cour: Lukkede døre, 1956. Kristof Glamann i Linier i da. historieskrivn., 1976. Mogens Nielsen: Socialdemokratiet og enheden i arbejderbevægelsen 1943–1945, 1978. Kai Hørby i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980. Malin Lindgren i Politiken 4.10.1981. – Papirer i Kgl. bibl., i Arbejderbevægelsens arkiv og bibl. (Hartvig Frisch', Hans Hedtofts og H. P. Sørensens arkiver) og i Rigsark. (Aage Friis' arkiv).

Vagn Dybdahl

Olsen, Anders, ca. 1718–86, Grønlandspioner. * ca. 1718 på øen Senja i Nordnorge, † 11.12. 1786 i Igaliko, begr. sst. Herkomst ukendt. ~ 10.8.1752 i Godthåb med Tupernat, * 1726 på Ravnørerne ved Godthåb (døbt febr. 1729 af Hans Egede), † 10.2.1789 i Igaliko, d. af sælfanger Sanak. – Far til Johannes "Andersen (ca. 1760–1825).

O. havde sandsynligvis fået nogen skoleuddannelse idet han antagelig har været ansat under Finnmarkshandelen. I hvert fald må han have kunnet både læse, skrive og regne nogenlunde da han 1742 blev antaget af „Grønlands Patron“, Jacob "Sewerin der stadig havde en vis andel i Finnmarkshandelen. På hans vegne havde Niels "Rasch udpeget seks „Nordlandskarle“, hvoriblandt O. og hans bror Hans var, og de blev begge placeret ved Godthåb. Her kom begge brødrene under herrnhutisk påvirkning, O. så vidt at han var på nippet til at slutte sig til denne menighed og rejse fra Grønland. Han fandt en trofast ven i kateketen Bertel "Laersen der også hældede til herrnhuternes menighed. Muligvis har de stivet hinanden af og afstod fra skiftet hvilket måske hænger sammen med at de begge havde gjort sig uundværlige i deres henholdsvis tjenester. O. blev på grund af sin alsidige arbejdskraft efterhånden antaget som assistent. 1750 formåede købmand P. J. "Moltzau ham til at forblive som assistent da Det kgl. octroyerede Handels-Compagni overtog handelen på Grønland. To år efter nedsatte han sig dog sammen med broderen som „frihandler“ med kompagniets tilladelse, men fik tillige som opgave at rekonoscere med henblik på kolonianlæggelse nordpå.

1753 turde O. ikke fortsætte sin frihandel og indtrådte igen i handelens tjeneste som assistent. Samtidig foreslog han oprettelse af en handelsplads ved Fiskeræsset syd for Godthåb. 1754 fik han ordre til som overassistent at foretage dette anlæg. Allerede året efter blev han, delvis på eget initiativ, beordret nordpå for som købmand at anlægge en koloni ved Kangâmiut, kaldet Sukkertoppen. 1757 fik han sin gamle ven Bertel Laersen dertil som kateket. Indtil 1765 bestyrede O. denne koloni. Hans mådelige færdigheder i regnskabsføring bragte ham i et aldrig afviklet gældsforhold til kompagniet. Dette havde desuagtet fortsat tillid til ham. På grund af gælden havde direktionen måske en vis klemme på ham og udnyttede ham måske også derefter. Sagtmodig fandt han sig deri, vel også fordi opgaverne han fik tildelt appellerede til hans virkestrang. 1765–67 blev han beordret til at drive et forsøg med garnfangst af hvidfisk i Holsteinsborg distrikt hvor et sund bag den ø hvor forsøget foregik stadig bærer hans navn. Fra 1767 til 1773 var han atter tilbage som købmand i Sukkertoppen (Kangâmiut). Imidlertid havde han foreslået anlæggelse af en koloni syd for Frederikshåb. Den kgl. grøn. Handels direktion tog ham på ordet, og O. forlod for tidsen sit elskede Sukkertoppen. 1774 foretog han med udgangspunkt i Frederikshåb en lang rekognosceringsrejse sydpå helt til Kap Farvel og udpegede det sted hvor kolonien Julianehåb 1776 blev oprettet. O. bestyrede den til 1780 og foretog herunder endnu en rekognosceringsrejse sydpå. Hans stadige ukyndighed i regnskabsføring spillede ham endnu et puds. Han kom i for stor underbalance og måtte tage sin afsked. Den nu 62-årige søgte at slå sig igennem med den ham tilståede pension og ved fra 1782 at drive fåreavl, efter traditionen et stykke inde i Julianehåbs fjord. Efter alt at dømme havde O. på det tidspunkt ingen køer, og godt det samme, for nu (stadig efter traditionen) brændte hans nyanlagte sted. 1783 tog O. og hans ældste søn på endnu en rekognosceringsrejse, syd om Kap Farvel, og de nåede 135 km nordpå langs østkysten, men måtte vende hjem inden Prins Christians sund lagde til med is. Samme år havde han og hans familie bygget gård ved Igaliko, det gamle bispesæde Garðar, for at drive fåreavl der. 1784 fik han formeligt hjemmelsbrev på stedet, men ellers ingen som helst støtte fra direktionen, derimod et påbud om ikke under nogen omstændigheder at ligge kolonien til byrde. På den måde blev O. den første selvejende bonde i Grønland i nyere tid; men fattigt var det. Familien fortsatte traditionen han havde skabt. Den yngste søn Johannes Andersen overtog gården;

det er muligt at det først var ham der udvidede bedriften med køer.

O. var personligt af et blidt, sagtmodigt gemyt, men af en stærk moralsk, pligtopfyldende, alvorlig og opofrende karakter. Han kendte sine evners begrænsning, men udnyttede dem med en vis stædighed til deres yderste grænser, fysisk stærk, sund og kraftig. Han havde en praktisk betonet fantasi og en ikke almindelig iagttagelsesevne. Hans dybt religiøse sind parret med hans følsomme gemyt førte ham nær herrnhuterne, men han sluttede sig aldrig til deres menighed. Respekten for statens kirke lå dybt i ham, måske også frygten for at miste myndighedernes bevågenhed. Han var ikke uden evne til at berette og beskrive. Indberetningerne og brevene fra hans hånd er vel absolut saglige og knappe, men afslører ofte både hans gode iagttagelsesevne, hans umiddelbare, medfølelse og den nære tilknytning til den grønlandske del af befolkningen.

Diplomatarium Groenlandicum, udg. L. Bobé, 1936 = Medd. om Grønland LV, 3. – David Cranz: Hist. von Grönland, Lpz. 1765. Wilh. M. Olrik i Københavnsposten, 1832 nr. 60ff. Karl Ludw. Giesecke: Mineralogisches Reisejournal, 1910 = Medd. om Grønland XXXV. Egil Thorhallesen: Beskr. over missionerne i Grønlands søndre distrikt, 1914 = Det grønlandske selsk.s skr. I. H. C. Glahn: Dagbøger, 1921 = sst. IV. Peder Olsen Walløe: Dagbøger, 1927 = sst. V. L. Bobé i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1914, 1915 100–12. H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921 104–06. Samme: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 565–669. Finn Gad: Grønlands hist. II–III, 1969–76.

Finn Gad

Olsen, Angmalortoq, * 1926, grønlandspolitisk pioner. * 6.12.1926 i Qanaq, Thule distrikt. F: pastor Jens O. (1894–1966) og Abelone Fly (* 1900). ~ 13.12.1947 i Kbh. med Birthe Magnussen, * 4.9.1929 i Valby, d. af faktor Robert Aksel Daniel M. (1906–56) og Gerda Amalie Margrethe Rasmussen (1905–75).

O. levede sin barndom blandt en oprindelig fangerbefolkning ved Thule hvor hans far 1922 havde afløst stedets første missionær, Gustav Olsen, og ført hans arbejde videre til hele befolkningen var døbt. 1937 sendtes O. til Danmark på uddannelse og tog først realeksamen og siden studentereksamen fra aftenkursus hvorefter han 1948 blev ansat på telefonfabrikken Standard Electric og fra 1959 til 1974 på radiofabrikken Storno som indkøbschef. Under disse mange år i Danmark gjorde O. et stort arbejde for sine landsmænd hernede. Ca. 1952 kom han i bestyrelsen for peqatigiti Kalatdlit, grønlændernes forening i Danmark og blev siden dens formand til 1974. I denne periode var han en drivende kraft ved

oprettelsen af det grønlandske socialrådgivningscenter Pôq i Kbh. hvis formand han blev. Dette center har gjort et uvurderligt arbejde for mange af de grønlændere der er blevet sociale tabere i Danmark. Også ved oprettelsen af Grønlændernes hus i København, en slags samlings- og hjemsted for herboende grønlændere, var O. meget aktiv og blev også her formand for repræsentantskabet. Han tog desuden initiativ til etablering af billige charterrejser mellem Danmark og Grønland for Kalatdlits medlemmer hvorved hyppigere besøg i hjemlandet blev muligt.

En historisk indsats gjorde O. da han i begyndelsen af 1970erne knyttede kontakter til indianere og inuitter (eskimoer) i Canada og Alaska og fik sammenkaldt den første cirkumpolare konference mellem disse såkaldte 4. verden-folk i Kbh. 1973 hvor han var vært for og leder af konferencen, og hvor han havde fået også det officielle Grønland draget ind i samarbejdet. Denne konference førte til andre lignende og til dannelsen af World Council for Indigenous Peoples der formidler samarbejdet mellem disse oprindelige folkeslag i de moderne samfund om deres fælles problemer. 1974 vendte O. hjem til Grønland som driftsleder ved andelselskabet Sipineq i Holsteinsborg, et forsøg på at udvikle en grønlandsk fangstproduktion på andelsbasis. 1977–79 blev han formand for Grønlands erhvervsudviklingsråd og er efter hjemmestyrets indførelse 1979 tilfornodnet landstingets erhvervskommission. Han er medlem af partiet siumuts lokalbestyrelse i Holsteinsborg. Nogle af hans tidsskriftartikler er udgivet i bogen *Grønland idag*, 1976.

□Foto.

Mads Lidegaard

Olsen, Axel Sofus, 1875–1947, formand for DAF. * 14.9.1875 i Kbh. (Frels.), † 19.6.1947 på Rigshosp. sst., begr. sst. (Brønshøj). F: ugift Fanny Sophie Frederikke Kramer og handelsbetjent Axel Henriksen. Adoptivf. (adoptionsbev. l.2.1890): stolemager Jørgen Vilhelm Harald O. (1828–95) og Emilie Johanne Mariane Johansen (1836–1909). ~ 25.1.1898 i Kbh. (Stef.) med Anna Mathilde Wifstrand, * 9.4.1872 i Kbh. (Johs.), † 29.10.1957 i Søborg, d. af arbejdsmand John W. og Sara Persdotter (1846–1920).

O. kom ind på sin faglige bane da han atten år gammel fik arbejde hos entreprenørerne Schumacher & Jensen som havde jernbetonarbejdet ved opførelsen af kunstmuseet. Han kom i 90erne med i det voksende organisationsrøre blandt arbejdsmændene. 1903 indvalgte han i bestyrelsen for jord- og betonarbejdernes fagfor-

ening og var 1907 medlem af det udvalg som udarbejdede en vigtig priskurant der dannede grundlaget for gennemførelsen af tvungent akkordarbejde i faget. 1908 valgtes han af den kbh.ske fællesledelse til bestyrer af arbejdsmændenes arbejdsløshedskasses kontrolkontor, men allerede n.å. blev han formand for jord- og betonarbejdernes fagforening, en stilling han indtog til 1919 med en kort afbrydelse 1911–12 da hele bestyrelsen en periode var afsat ved en syndikalistisk paladsrevolution. Op gennem de vanskelige år under første verdenskrig viste han sig som en dygtig forhandler og en fast administrator, og som voldgiftsmand traf han adskillige retningsgivende afgørelser. Fra vinteren 1912–13 etablerede han i samarbejde med Borups højskole og Teknologisk institut nogle aftenkursus i udregning og forståelse af betonarbejdernes priskurant, en pædagogisk virksomhed han viste megen interesse og efter 1930, efter gennemførelsen af landsoverenskomsten med entreprenørerne, fik udvidet til omfattende tillidsmandskurser på Esbjerg og Roskilde arbejderhøjskoler og i Kbh. En videre udbygning blev Arbejdsteknisk skole som O. var initiativtager til i 1939, og som i en række år afholdt kurser i næsten alle byer landet over. 1916 blev han medlem af Dansk arbejdsmands forbunds hovedbestyrelse, 1919 forretningsfører, og var som M. C. *Lyngsies nære medarbejder sjælen i den branchemæssige omlægning af forbundets struktur der gennemførtes 1925.

Efter Lyngsies død valgtes O. 1932 til hans efterfølger som formand for DAF, og det tilfaldt således ham at fuldføre opførelsen af forbundets monumentale administrationsbygning i Nyropsgade og at føre forhandlingerne om landarbejderforbundets sammenslutning med DAF til ende. Linjen for den organisatoriske arbejdsdeling blev herefter yderligere uddybet, og de fire hovedgrupper – fabrik-, jord- og beton-, transport- og landarbejdergruppen – fik sikret vidtgående selvstændighed inden for det store forbunds rammer. Et vist traditionelt modsætningsforhold mellem arbejdsmændene og de øvrige fagforbund (væsentlig af faglærte) som stadig latent er til stede gav aldrig i O.s formandstid de eksplosive udslag som hændelsesvis kunne ske under Lyngsie. Under de lovmæssige standsninger af arbejdskampene fra 1933 protesterede O. kraftigt mod dette system. Ud fra mere omfattende motiver affandt O. sig dog med den nye politik. Han var en klog organisationsmand, hvis indsats for arbejdsmændenes økonomiske og kulturelle højnelse er betydelig. O. fortsatte som formand for arbejdsmændene til sin død. Hans tunge skikkelse og kraftige hvide manke gav ham kal-

denavnet Isbjørnen, bag dette skjulte sig også en tilknappet kulde, der kunne nærme sig det afvisende eller ligefrem uhøflige. – Datteren Hedvig Schultz har i en erindringsbog, *Min ukuelige mor*, givet en skildring af hjemmet, af faderen og hans virke. Først og fremmest er det dog et billede af moderen, der har levet koners anonymé liv, men i det stille skabte det hjem der af børnene mindes som lykkeligt, trods fattigdom. □ Afbildet på E. Saltofts mal., 1934, af socialdemokratiske førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Mal. af Otto Christensen udst. 1940. Foto.

Arbejds mændenes fagbl., 1933 nr. 12; 1935 nr. 16; 1936 nr. 24. Socialdemokraten 12.9. og 14.9.1935 samt 21.6.1947. A. O., Carl Hansen og P. Andersen: *Jord- og betonarbejdernes fagorganisations 50 års stiftelsesfest*, 1934 42f. Arbejds mændenes fagbl. LII, 1947 246f. Hedvig Schultz: *Min ukuelige mor*, 1981.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Olsen, Axel Peder Olivarius, 1887–1973, læge. * 30.11.1887 i Bjerreskov huse, Nøbbølle, Ryde sg., Maribo amt, † 2.6.1973 i Århus, urne på Århus ndr. kgd. F: snedkermester Johannes Christian O. (1849–1908) og Frederikke Bolette Hansen (1855–1916). ~ 16.8.1918 i Hillerød (b.v.) med Karen Margrethe Elisabeth Gerdes, * 14.9.1892 på Løvballegård, Løsning sg., Vejle amt, d. af proprietær Fritz Johannes Constantin G. (1858–1950) og Johanne Cecilie Andresen (1857–1937).

O. blev student 1900 fra Nykøbing F., tog lægeeksamen 1915 og var kandidat ved forskellige københavnske hospitaler til han 1918 nedsatte sig som praktiserende landlæge i Gislev på Fyn. Lige forinden havde han været vikar på Rigshospitalets fødeafdeling A hos Sv. Aa. *Gammeltoft hvor hans interesse for obstetrikken vakte; for at dyrke dette fag opgav han 1921 praksis og blev igen ansat hos Gammeltoft, siden ved Rigshospitalets dermato-venereologiske afdeling og Dronning Louises børnehospital og derefter som 2. reservelæge hos E. *Hauch ved Rigshospitalets fødeafdeling B og Jordmoderskolen 1922–24. Efter studierejse til Wien fik O. sin kirurgiske uddannelse som reservekirurg 1925–28 hos Johannes Ipsen (1879–1952) ved Statshospitalet i Sønderborg. Sin videre obstetriske uddannelse fik han derpå hos V. *Albeck ved Statens fødselsanstalt i Jylland, Århus som 1. reservelæge 1928–32. Hos Albeck, der igennem mange år var interesseret i studiet af svangerskabstoksikoserne, fuldførte O. sin disputats der udgaves på tysk: *Einige Untersuchungen über die Nierenfunktion bei Eklampsie und bei den damit verwandten Schwangerschaftserkrankungen* som han 1932 forsvarede for doktorgraden. Disputat-

sen var et meget grundigt og selvstændigt arbejde der også i udlandet har hævdet sin plads i forskningen om årsagerne til den stadig gådefulde fødekrampe; siden har O. i mindre arbejder i diskussioner hjemme samt i udlandet vist ennet sin fortsatte interesse. Under Albecks sygdom var O. konstitueret som overlæge 1932–33, og efter hans død blev han overlæge ved den jyske fødselsanstalt fra 1934–55. Fra 1953–55 endvidere professor i obstetrik og gynækologi ved Århus universitet.

O. har i inden- og udenlandske tidsskrifter publiceret arbejder om vaginisme, udvidende midler ved livmoderhalsforsnævring under fødslen, om svangerskab hos unge kvinder og genudgav 1937 Albecks populære vejledning *Moderkundskab*. Han lagde stor vægt på uddannelse af vordende praktiserende læger, men hans virke karakteriseredes ved udtalt konservatisme. Blodtransfusion, kejsersnit og tangforløsning var sjældne foreteelser på hans afdeling. Fødsler skulle forløbe ved egen kraft og ad naturlig vej. Som chef for afdelingen ønskede han at træffe alle store og desuden mange af de små afgørelser. Som landets øvrige obstetrikere nærede O. kun begrænset interesse for kvindesygdomme og operativ gynækologi. Hans virke som professor blev på grund af sygdom kun kort. Efter afskeden begyndte han at studere ved det teologiske fakultet, bestod hebraikum med godt resultat, men måtte opgive studiet arabisk på grund af svækket syn. Han var medlem af bestyrelsen for Jysk medicinsk selskab 1937–41, formand for Forening for gynækologi og obstetrik 1947–49, og ved sin store musikalitet og interesse for kammermusik medstifter af og formand for Århus kammermusikforening fra 1941. – R. 1947. R¹. 1955. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1932 160f. – H. Ladegaard i Ugeskr. for læger CXXXV, 1973 1665f. Mogens Ingerslev m. fl. i Århus univ.s årsberetning 1972–73 21f.

Geill Snorrason

Olsen, Rasmus Ulrik Bernhard, 1836–1922, museumsdirektør. * 9.9.1836 i Kbh. (Frue), † 17.7.1922 sst., urne på Frilandsmuseet i Sorgenfri. F: portner ved Borchs kollegium Chresten O. (1780–1846) og Ane Elisabeth Rasmusdatter (1806–42). ~ 14.11.1865 i Kbh. (Garn.) med Laura Marie Nathalie Glad, * 21.3.1838 i Kbh. (Frels.), † 15.7.1899 i Fredensborg, d. af skibsfører og gæstgiver Jacob Christian G. (1801–87) og Juliane Frederikke Richie (1803–76).

Sine barndomsår i kvarteret omkring St. Kannekestræde og sin fædrene slægt på Næstvedegnen har O. beskrevet i et afsnit af Vort Folk i det nit-

tende Aarhundrede og i en kronik i Nationaltidende (1888). Efter som tiårig at have mistet begge sine forældre gennemgik han Efterslægtsselskabs skole og Teknisk skole og blev 1853 optaget på kunstakademiet hvor han gennemgik begge frihåndsklasserne og afsluttede med gipsklassen i 1857. Samtidig arbejdede han i Axel "Kittendorff og Johan "Aagaards xylografiske værksted hvor han snart blev sat til at skrive og tegne til firmaets forskellige illustrerede tidsskrifter, bl.a. som flittig bidragyder til Illustreret Tidende med emner fra folkeliv og museums-samlinger. Sine læreår som xylograf har O. beskrevet i Bogvennen 1901. I disse år var han et særdeles aktivt medlem af Kunstnerforeningen af 18. november. 1861 meldte O. sig til officersuddannelse og deltog som løjtnant i krigen 1864 hvorfra han sendte beretninger om feltlivet til Ill.Tid.; oplevelserne her prægede hans senere livsgerning som han opfattede som en kulturhistorisk „generobring“ af det tabte land. 1868(–85) ansattes O. som artistisk direktør for Tivoli hvis udseende han væsentligt ændrede ved beplantninger og ombygninger. Et prægnant mindede om denne periode er Pantomimetrets påfugle-fortæppe som O. hentede inspiration til under et besøg i Paris. Ved siden af sin virksomhed ved Tivoli var O. kostumier ved københavnske privatteatre og i årene 1874–76 ved Det kgl. teater hvor den nyopførte scene krævede en nyindstilling til stykkernes opsætning som O. argumenterede for ved skrivelser til teaterdirektionen og ved kritiske indlæg i Ill. Tid. og i det ny-startede Ugeskrift for Theater og Musik, 1880. Et håb om at blive fast kostumier ved teatret glippede, men kort efter fandt O. den opgave der skulle fylde resten af hans tilværelse. I 1878 traf O. svenskeren Artur Hazelius ved verdensudstillingen i Paris hvor denne viste panoramaer fra sin museums-samling i Stockholm. Hos O. vakte det ønsket om at skabe noget tilsvarende for Danmark, og muligheden kom med den kunstindustrielle udstilling i Kbh. 1879 der havde arkæologen J. J. A. "Worsaae som formand. Ham tilbød O. at samle, ordne og opstille en afdeling for landbostanden, og da tilbuddet blev modtaget kunne han få dage senere skrive derom til Hazelius: „Der skal, det lover jeg, blive gjort et energisk forsøg på at samle alt, hvad vi har tilovers af gamle folkeminder her i Danmark. Har man det først samlet, er vejen til et museum ikke lang, og det skal nok komme“. Ved et energisk indsamlingsarbejde, bl. a. ved frivillige medarbejdere over hele landet, og ved nye udstillingsprincipper med grupper af dragtfigurer og med hele møblerede bondestuer vakte O. stor opmærksomhed som han fulgte op med redegørel-

ser i aviser og tidsskrifter. Begyndelsen var hermed gjort til *Dansk folkemuseum* der efter en vanskelig opbygningsperiode hvor museumstingene var anbragt i bibliotekssalen over Trinitatis kirke i 1885 kunne vises i lejede lokaler i en nybygning på Vesterbrogade („Panoptikonbygningen“) hvor O. endvidere i samarbejde med Jean Hansen og Vilhelm "Pacht samtidig grundlagde Panoptikon. Dansk folkemuseum var oprettet som en fortsættelse af og et supplement til Museet for nordiske oldsager (fra 1892 Nationalmuseet), men var foreløbig selvstændigt under ledelse af en særskilt bestyrelse med O. som direktør. O.s hovedstøtte, Worsaae, døde kort efter museets indvielse, og der fulgte nogle vanskelige år af såvel økonomisk som organisatorisk art og med visse vanskeligheder i forholdet til enkelte embedsmænd ved Nationalmuseet.

1886 fik folkemuseet statsstøtte og måtte underkaste sig bestemmelser om virkeområde og organisationsform ved at få tilsat en tilsynsførende af en af Nationalmuseets embedsmænd, først Henry "Petersen (-1896), derefter W. "Møllerup (-1910), og endelig Chr. Axel "Jensen der virkede til museet 1920 fik officiel status som Nationalmuseets 3. afdeling med bibeholdelse af sit gamle navn. O.s tanke med sit museum var at det skulle have en historisk-etnografisk karakter og som virkeområde hele det gamle danske monarki ud fra ønsket om at råde bod på det forsømte og forvanskede, thi „ungdommen her skal belæres om alt det, der en gang har hørt til Danmark, fæstne mindet om det tabte og bane vejen for den åndelige samling af det spredte, der er den eneste form for generobring, som jeg kan øjne“. Hans nationalbegreb omfattede således ikke blot de tabte lande østensunds og syd for Kongeåen, men også Færøerne og Island. Med denne målsætning blev de trange og til museumsbrug lidet egnede lokaler på Vesterbro hurtigt utilstrækkelige og kom snart til at ligne pulterkamre. Planerne om at skaffe museet bedre plads i forening med en løsning af Nationalmuseets bygningsproblem skete ikke i O.s tid, og han søgte derfor udveje i oprettelsen af et frilandsmuseum som han allerede i 1885 havde fremsat over for sin bestyrelse. Begyndelsen blev gjort med et par sydsvenske bygninger i Kongens Have 1897, men frilandsafdelingen fik fra 1901 hjemsted på sin nuværende plads ved Sorgenfri, i starten i samarbejde med forstander J. C. "la Cour ved Lyngby landbrugsskole og den samling til et dansk landbrugsmuseum som fandtes der. O. tilstræbte med Frilandsmuseets første bygninger at give en oversigt over boligens udvikling med særlig vægt på ildstedets skiftende former

og bondens samliv med sine husdyr. Det var derfor konsekvent at hans første opførelser var gården fra Ostenfeld i Slesvig og tvillinggården fra Näs i Skåne der senere suppleredes med et færøhus og forskellige jyske bygninger. O. interesserede sig ikke alene for de gamle huse, men i høj grad også for deres omgivelser med beplantninger der skulle skaffe terrænet „landskabelige grænser“ og forsyne gårdene med „humle- og blomsterhaver, kål- og bildgårde“. Hans store glæde ved blomster førte ham nok tildels på vildspor, idet han i sine senere år forvandlede store dele af arealet til en rosenhave. Frilandsmuseet og dets bygninger betød en kærkommen aflastning af folkemuseet i Kbh. idet der i indgangsbygningen kunne ske en systematisk opstilling af hidtil magasinerede samlinger. – Såvel som museumsmand som kulturhistorisk forfatter var O. selvlært, men med stor originalitet og omfattende viden. Han fandt aldrig tid til større skriftlige arbejder, men derimod til en lang række gennemarbejdede vejledere og kataloger til sine museumssamlinger og til en forbavsende mængde afhandlinger og artikler der alle betød nybrud inden for det kulturhistoriske studium såsom oversigten over københavnske guldsmedestempler, sølvalteret i Fr.borg slotskirke, monografierne over bohavets historie, redegørelsen for danske lavsgegenstande og oversigten over stedsevarende kalendere og årets mærkedage. I førsteudgaven af Salmonsens leksikon svarede han for mere end halvandet hundrede kulturhistoriske artikler hvoraf en væsentlig del uændret fandt optagelse i anden udgave. – R. 1879. DM. 1905. F.M.I. 1911. K² 1920. □Buste af J. Gelert, 1885 (Frilandsmus.). Afbildet på tegn. af Tivolis direktører af Paul Fischer, 1893. Pastel af Emma Grubb, 1902 (Da. folkemus.). Træsnit af L. B. Hansen, 1910, efter foto. Medalje 1910. Mal. af S. Wandel, 1912 (Fr.borg), skitse af samme, s.å. (Frilandsmus.). Mal. af Viggo Johansen, 1912 (Dsk. folkemus.), tegn. af samme, 1913. Foto.

Erindr. i Vort folk i det 19.årh. I, 1897 466–89, Bogvennen, 1901 43–52 og Ill.tid. 4.8.1912. Selvbiografi i Indbudning till filosofie doktorspromotion vid Lunds univ., Lund 1918 XLVIII–L. – Em. Hannover i Tilskuere XXIII, 1906 704–22. Jørgen Olrik i Rig VII, Sth. 1924 16–19. Holger Rasmussen: B. O., 1979 (heri bibliografi). – Breve i Nationalmuseets 3. afd., den Hirschsprungske saml., Kulturen i Lund og Nord. museet, Sth.

Holger Rasmussen

Olsen, Børge Olaf, * 1910, direktør for Irma. * 14.5.1910 i Odense (Skt. Knud). F: købmand Olaf Marius O. (1880–1946) og Thora Rasmussen (1887–1933). ~ 18.7.1935 med Anna Johanne

Kirstine Felsted, * 19.8.1912 i Odense (Skt. Knud), d. af driftsleder Oskar F. (1887–1967) og Anna Nielsen (1886–1979).

O. kom efter skoletiden i handelslære – kolonial – som han afsluttede 1930. To år efter etablerede han egen købmandsforretning som han imidlertid kun drev til 1936, da han blev disponent i kædeforretningsfirmaet Kronen, en af de typiske „smørforsyninger“ (smør, ost, kaffe m.v.) som der såvel i Kbh. som i provinsen var adskillige af. Kronen havde alene i hovedstaden en snes udsalgssteder. 1942 døde grosserer Carl "Schepl" der 1895 havde startet en tilsvarende virksomhed som senere blev udvidet med margarinfabrikation, mejeridrift, flødefabrik, kaffebrønderier samt te- og ægpackeri – Irma-fabrikkerne kaldet. Efter Scheplers død blev firmaet aktieselskab, og i dette blev O. ansat tillige med Aage Madsen der senere blev hans meddirektør. Selv blev O. underdirektør 1948 og administrerende direktør 1951. Han fungerede i denne stilling til 1979. Det er ved midten af 70erne sagt om O., at han i løbet af et langt liv i detailhandelen har formået at få Danmarks største butikskæde, som Irma i hans periode udviklede sig til, med 4 700 ansatte identificeret med sig selv. Noget er der om det, selv om O. selv naturligvis beskedent peger på, at han ikke har været ene om at tegne firmaets succes. Den er resultatet af et velfungerende team-work. Endnu op i 50erne havde Irma-forretningerne, der kun findes øst for Storebælt, et præg af „sidegade“, et image, som O. med sin fornemmelse for reklamens afgørende værdi og sit talent for at placere Irma i medierne: radio, TV og presse har haft held til at fjerne fuldstændigt, også fordi forretningerne ikke mere ligger i sidegaderne. At O. derved også selv er kommet med „på skærmen“ og i avisen har været uundgåeligt; men det har i høj grad været med til at formulere den ovennævnte identifikation. O.s største bedrift hos Irma har måske været oprettelsen af de to kødfabrikker der bl. a. sikrer, at samtlige butikker kan sælge de samme udskæringer, og at kvaliteten overalt er den samme – og helst god. Det sidste fandt O. anledning til at understrege, da han 1978 med brask og bram angreb det danske flæskekød og gik i brechen for en tungere gris, den såkaldte „Antonius“. Reklamen har O. altid fulgt på det nøjeste, og han har her særlig lagt vægt på at den talte til kunderne i et sprog alle kunne forstå. Det var samme synspunkt der gjorde sig gældende da Irma efter en lovændring 1970 fik mulighed for at sælge vin fra alle udsalg. Vintyperne skulle gå under navne som forhindrede „fru Jensen“, mange års faste annonseperson, i at dumme sig: Okseblod og Præstetanker gik ingen fejl af.

Olsen, Børge

Positionen hos Irma, der ejes af de to ægfirmær Odense Ægforretning, Robinson, Andersen & Co. og af Privatbanken og Gutenberghus, har placeret O. i flere af erhvervslivets bestyrelser: A/S Dansk Shell (næstformand), Colas Vejmateriale A/S, A/S Nordisk Filmskompagni, Boels fond, Forsikringsaktieselskabet Skandia, Zoologisk have m.fl. 1979 blev han præsident for Dansk organisation af detailhandlerkæder. En vis opsigt vakte hans valg samme år til bestyrelsen for Burmeister & Wain hvor han – som det syntes – i for høj grad, også takket være medierne, kom til at stå for en vurdering af direktør Jan "Bonde Nielsen som han vel ikke var ene om, men som mange i alt fald ikke var enig med ham i. – R. 1967. R¹. 1979. □Mal. af Jørn Glob udst. 1974. Foto.

B. O. i Berl. tid. 1.11.1976 og 4.7.1978. Interview i Børsen 21.12.1979 og Jyllandsposten 23.12.s.å. – Børsen 18.4. og 19.4.1978. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Olsen, Carsten Erik, 1891–1974, botaniker, plantefysiolog. * 1.3.1891 i Kbh. (Johs.), † 19.8.1974 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: postkontrollør, senere overpostkontrollør Fr. O. (1854–1934) og Emilie L. Andersen (1858–1941). ~ 14.5.1926 i Kbh. (Johs.) med Elsa Edith Eriksson, * 30.5.1901 i Kbh., † 20.2.1980 på Frbg., d. af hattemager, senere værkfører Frithiof Teodor Urbanus E. (1874–1911) og Augusta Sandberg (1874–1938).

O. blev student fra Østre Borgerdydskole 1910 og mag.scient. med botanik som hovedfag 1916. 1919–61 var han ansat ved Carlsberglaboratoriet, hvor han allerede fra 1916 havde arbejdet som gæst. Som botaniker var han elev af Eug. "Warming og C. "Raunkjær, som plantefysiolog af W. "Johannsen og kemikeren S. P. L. "Sørensen. Hans produktion i årene til og med disputatsen 1921 afspejler klart hans store viden og opfindsomhed inden for begge felter. Fra studieårene stammer en afhandling om kornelfamilien i Grønland, som er helt præget af Warmings principper; samtidig (1914) og tre år efter kom Raunkjær-påvirkede skrifter om plantevækster i vore tørvemoser og om mosser der vokser på træernes stammer og grene. 1918 fik han universitetets guldmedalje for en økologisk afhandling om mosser og karplanter i esgekove og egekrat. Samtidig arbejdede han på disputatsen *Studier over Jordbundens Brintionkoncentration og dens Betydning for Vegetationen, særlig for Planteformdelingen i Naturen*. Det var almindelig anerkendt at de enkelte plantearter er afhængige af jordbundens surhedsgrad og kalkindhold; i disputatsen får vi for første gang en Raunkjær-analyse af

et stort antal voksesteder fra eng og skov fulgt op af flittige laboratorieundersøgelser af jorden og af dyrkning i kontrolleret jord og i vandkultur med varieret tilsætning af næringsvæsker. Foruden brintionkoncentrationen pH (surhedsgraden) undersøgte han mængden af næringsstoffer i jorden og planterne og deres afhængighed af pH og af hinanden ligesom han kom ind på kvælstofomsætningen.

Med disputatsen som oversattes til engelsk har O. lagt et vigtigt grundlag for vor tids botanisk-økologiske forskning. Den første reaktion kom allerede 1922 med Raunkjær's Forskellige Vegetationstypers forskellige Indflydelse paa Jordbundens Surhedsgrad, forhold som O. havde berørt i disputatsen. For O. selv lagde arbejdet grundlag for endnu 50 års strengt kritiske studier over plantearters individuelle ernæringsforhold og deres kemiske forudsætninger under stadig iagttagelse af forholdene i naturen. Udviklingen af nye apparater har medført at målinger der 1921 var tidkrævende nu kan udføres langt hurtigere og tilmed nøjagtigere; samtidig fik O. nye metoder at arbejde med, eksempelvis tog han i 1930'erne, i samarbejde med den senere nobelpristager G. "Hevesy og andre, radioaktive isotoper i anvendelse ved sine forsøg. Omkring 1950 rettede han sin opmærksomhed mod symbiose, det forhold at en organisme i samliv med en anden organisme kan udnytte egenskaber hos denne som den selv mangler. Til almindelig forvirring for florister indførte han i nordsjællandske søer den varmekrævende vandbregne Azolla der lever i symbiose med arter af blågrønner som kan udnytte luftens kvælstof. Resultaterne publiceredes 1970 hvor han også påpegede at Azolla kun kan trives i bestemte søtyper. I sin sidste publikation (1971) har han fremlagt nye beviser på at plantearters forskellige optagelseshastighed for de enkelte næringsstoffer er bestemmende for deres tilpasning til forskellige voksesteder. O. arbejdede oftest alene; for dem der kendte ham var han en morsom og hjælpsom mand, over for nye bekendtskaber var han noget reserveret. □Tegn. af K. L. Linderstrøm-Lang (Kgl. bibl.; Carlsberglab.). Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 171–74. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 44f 241f (bibliografi, m. forts. i Botanisk t.). – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1922 131f. – Studenterne 1910, 1935 155f. Poul Larsen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1974–75 109–22 (heri bibliografi). Samme i The Carlsberg laboratory 1876–1976, red. H. Holter og K. Max Møller, 1976 130–38. E. Bille Hansen i Botanisk t. LXX, 1975 98–100. Samme i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 503.

Anne Fox Maule

Olsen, Christian Benjamin, 1873–1935, maler. * 3.5.1873 i Odense, † 11.2.1935 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: købmand Anthon O. (1842–92) og Marie Sophie Margrethe Rasmussen (1842–1916). ~ 20.10.1897 på Frbg. (b.v.) med Hedevig Margrethe Hastrup, * 27.5.1871 i Odense, † 3.11.1958 i Fredericia, d. af adjunkt, cand.teol. Frederik Julius H. (1821–1900) og Augusta Jørgine Johansen (1844–1931).

O. stod i malerlære i Svendborg, gik på Teknisk skole sst. og rejste efter at have gjort svendestykke til Kbh. 1893. Fra drengærene havde han tegnet og malet, og han uddannede sig nu på egen hånd til marinemaler, støttet ved råd og vejledning af Christian *Blache. Han udstillede på Kunstnernes efterårsudstilling 1905–08 og Charlottenborg forårsudstilling 1906–35 og vandt 1919 Neuhausens præmie med *Smaafartøjer i Bygevejr*. O. var ofte på togt med marinens skibe og deltog tillige i adskillige længere farter (bl.a. til Portugal, Spanien, Nordafrika, flere gange til Finland; endvidere deltager i kongeparrets rejser til Færøerne, Island og Grønland 1921 og til Færøerne og Island 1926). Som marinemaler i gammeldags forstand beskæftigede han sig ligelegit med alt til faget hørende, både orlogs- og koffardiskibe i al slags vejr, idet han trofast var etog den tradition som hans læremester havde overleveret ham. Sin største indsats gjorde han i porcelænsindustrien. Han blev knyttet til Bing & Grøndahl 1906 og ansattes 1913 på Den kgl. Porcelænsfabrik hvor han virkede til sin død og til sidst blev en af hovedkræfterne inden for underglasurmaleriet. Malerier af O. findes i Handels- og søfartmuseet på Kronborg og på Koldinghus. – R. 1933. □Foto.

Sig. Schultz i Nyt t. for kunstindustri, 1931 61–64. Berl. tid. 12.2.1935. Dagens nyheder 13.2.s.d. Politiken s.d. Enoch Olsen i Tidsskr. for søvæsen CXLIV, 1973 136–48. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Sigurd Schultz**

Olsen, Christen, 1800–81, juridisk og historisk forfatter. * 7.6.1800 i Valsøllille, † 25.3.1881 i Randers, begr. sst. F: indsidder Ole O. (ca. 1758–1802) og Johanne Cathrine (Trine) Eriksdatter (ca.1768–1845, ~ 2° 1802 el. o3 med husmand Peder Olsen, ca.1778–1839). ~ 1.11.1843 i Randers med Anna Nicoline Helene Levinsen, * 6.11.1815 i Holbæk, Randers amt, † 15.5.1891 i Randers, d. af lærer Henrik L. (1782–1832) og Anne Kristine Sørensen (1782–1849).

O. blev dansk jurist 1821, var amtsfuldmægtig i Randers 1824–41 og blev 1843 prokurator sst. 1842 blev han strandingskommissionær og var 1848 medlem af Viborg stænder. Han deltog 1852 i oprettelsen af en kreditforening for køb-

stadgrundejere i Nørrejylland for hvis direktion han blev formand, 1854 var han medstifter af Disconto-, Laane- og Sparebanken i Randers og n.å. af Den jyske købstadforening der 1856 udvidedes til Den danske købstadforening. 1834–37 var han medredaktør af Ugeblad for den danske Bonde og 1843–44 redaktør af det af Sagførerforeningen udgivne Juridisk Maanedsskrift. Han udgav en række praktisk-juridiske håndbøger, som regel med historisk indledning, bl.a. 1841 *Juridisk Haandbog for Jordemødre i Danmark og Norge*, 1843 *Haandbog for Sogneforstanderskaber og Amsraad i Danmark*. Han var historisk interesseret og udgav 1837 *Kong Christian den Syvendes udenlandske Reise i Aaret 1768* og 1839 *Efterretninger om Niels Ebbesen og hans Daad under Grevens Feide 1340*. Endelig var han en ivrig indsamler af oplysninger om dialektord til C. Molbechs dialektleksikon (1841). Han var i det hele en samlermand; hans vidtløftige historiske optegnelser, hvoraf dog meget var værdiløst, købtes af Rigsarkivet og findes nu i Landsarkivet i Viborg. – Kancelliråd 1858.

Palle Rosenkrantz: Prokuratorerne i Danm. i det 19. årh., 1928 86 118 161 194f. H. Hjorth-Nielsen: Danske prokuratorer, 1935 (ny udg. 1977) 259.

*Povl Engelstoft**

Olsen, Edith, * 1901, forbundsformand. * 4.10.1901 i Kbh. (Vor Frelser). F: skibstømrer Aksel Lauritz Nielsen (1859–1941) og Kristine Berta Nielsen (1866–1933). ~ 20.2.1937 i Kbh. (b.v.) med slagter Hans Peter Marius Olivert O., * 10.9.1882 i Vindinge, Høje Tåstrup sg., † 19.10.1964 i Glostrup, s. af murer Jens Peter O. og Else Mogensdatter.

O. voksede op som den næst yngste blandt otte søskende. For at hjælpe på den stramme økonomi gik moderen ud at vaske for folk, og O. havde som skolebarn bypladser at passe til hun blev udskrevet af 7. klasse. Som femtenårig blev hun ansat på en papæskefabrik og efter forskelligt andet arbejde kom hun 1926 til Jacob Holm & Sønner (–1937). Allerede 1928 valgtes hun til tillidsrepræsentant for de kvindelige arbejdskamemerater og snart var hun medlem af bestyrelsen for Kvindeligt arbejderforbunds afd. 1, blev sekretær 1937 og dermed heldagsbeskæftiget fagforeningsfunktionær. 1938 kom hun i forbundets hovedbestyrelse og forretningsudvalg. 1941 blev hun forbundssekretær, noget senere næstformand, og ved Fanny Jensens ministerudnævnelse 1947 overtog hun formandsposten (–1971, herefter æresmedlem); endvidere var hun medlem af LOs forretningsudvalg. – Som forhandler har O. været dygtig, udholdende og djærv, og hun opnåede betydelige resultater for de lavtløn-

nede ufaglærte kvinder. Men hun gik ikke så hårdt på arbejdsgiverne at hun risikerede at miste flertallet blandt sine medlemmer der var ængstelige for at arbejdsgiverne ville erstatte kvindelig arbejdskraft med mandlig hvis kvindelønnen kom for højt op. O.s moderate politik stod i modsætning til andre forbunds, fx de kvindelige metalarbejdere under ledelse af Inger "Gamburg. Og under debatten i 1960'erne om ligelønnen (samme løn for samme arbejde hvad enten det udføres af kvinder eller mænd) blev O. udsat for kraftig kritik af de nye kvindesagsforkæmpere, rødstrømperne. O. har stået i spidsen for et af landets største fagforbund gennem knap 25 problemrige år. Hun viste klogskab og bevågenhed, skabte respekt om sin person også blandt arbejdsgiverne og vandt sig venner ved sin tolerance, sit farverige sprog og sit gode humør. En speciel indsats gjorde hun ved at få bygget Kvindeligt arbejderforbunds hus i Ewaldsgade. Blandt hendes tillidshverv var bestyrelsesposter i mejeriet Enigheden, Arbejdernes Landsbank og Aktuelt. □Mal. af Helge Frederiksen, 1971. Foto.

Oskar Hansen og Edv. Christensen: 50 års org. hist. Kvindeligt arbejderforbund 1901–51, 1951.

Inga Dahlsgård

Olsen, Erik, * 1912, maskinmester. * 26.4.1912 i Odense. F: smed Thorvald O. (1877–1954) og Kirstine Hansen (1873–1943). ~10.8.1936 med Ellinor Laura Hansa Nielsen, * 9.4.1917 i Dreslette, d. af bolsmand Anders Jørgen N. og Kristine Eline Marie Hansen.

Efter mellemskoleeksamen kom O. i lære som maskinarbejder og tog maskinmestereksamen 1930. En årrække sejlede han som maskinmester og blev 1938 ansat ved Odense kommunale elektricitetsværk. – Da besættelsen af Danmark kom 1940 var O. fra den første dag indstillet på, at den måtte besvares med fysisk modstand, og allerede 9. april 1940 forsøgte han sig med sabotage. Gennem en sergent på den lokale garnison modtog han et par håndbomber som han samme aften kastede mod et godstog, og i de følgende måneder forsøgte han sig på egen hånd og uden organisatoriske forbindelser med småsabotage. 1942 fik han kontakt med byens kommunistiske organisation der opfordrede ham til at overtage ledelsen af sabotagen i byen, og fra nu af gennemførte han i spidsen for en gruppe en række brandsabotager. I juni 1943 fik han kontakt med faldskærmsmanden Peter Carlsen, og under dækningsnavnet Walther blev han byens førende sabotør, forsynet gennem faldskærmsorganisationen med engelsk materiel. Hans talrige aktioner

var rettet mod tyske installationer og materiel, mod industrier i byen og navnlig mod skibe i tysk sejlads. Fra sommeren 1944 indlod „Walther“-gruppen sig i direkte angreb på det tyske sikkerhedspoliti, så aktionerne med hyppige ildkampe fik karakter af partisanvirksomhed. Aktionerne blev udført med stor dristighed og opfindsomhed i metode og med stadig øget organisation, herunder samarbejde med legale kræfter i byen. I begyndelsen af 1945 var O. så velkendt og så stærkt eftersøgt, at han måtte overlade arbejdet til andre i de grupper han havde uddannet, og tage til Sverige hvor han opholdt sig til befrielsen 1945. Efter krigen arbejdede O. igen som maskinmester i handelsflåden.

Jørgen Hæstrup

Olsen, Erling Heymann, * 1927, boligminister, økonom. * 18.4.1927 i Kbh. (Rigshosp.). F: professor, dr.phil. Albert "O. (1890–1949) og Agnete Bing (* 1905). ~1° 19.8.1950 i Paris med fuldmægtig, cand.polit. Adda Leerbeck, * 12.1.1925 i Kbh., d. af politimester Joachim Otto Carl Julius L. (1885–1959) og Gudrun Louise Nielsen (* 1898). Ægteskabet opløst 1969. ~2° 21.6.1969 i Nykøbing M. (b.v.) med cand.mag. Annette Unmack Larsen, * 2.4.1936 i Viborg (~1° 1963 med Ole Næsgaard, 1921–64), d. af læge Aage Unmack L. (1887–1936, ~1° 1914 med Margrethe (Grethe) Bertha Josefine Jørgensen, * 1889) og lektor, cand.mag. Thordis Unmack (* 1908, ~2° 1954 med gårdejer Johannes Gade, * 1896). – Bror til Olaf "O.

O. blev student fra den danske skole i Lund 1945 – forældrene var flygtninge i Sverige. Efter studier ved Kbh.s univ. tog han 1953 eksamen som cand.polit. og var de følgende fem år ansat i finansministeriet (det økonomiske sekretariat), hvorefter han 1958 blev ansat ved Kbh.s univ. som lektor, fra 1970 professor. Året efter blev han dr.polit. Fra begyndelsen af 1960'erne markerede han sig som socialdemokratisk politiker og var 1964–66 medlem af folketinget valgt i den socialdemokratiske set meget usikre Gentoftekreds. I disse år fortsatte O. sit videnskabelige arbejde og var på grund af sin livlige form en højt estimeret og inciterende lærer. Han var fortsat politisk engageret, skiftede 1970 over til Ryvang-kredsen og var 1971–73 igen i folketinget og derefter på ny fra 1975. Inden da havde O. forladt det ordinære universitetsarbejde, idet han 1970 af den radikale undervisningsminister Helge Larsen blev udnævnt til rektor for det kommende universitetscenter ved Roskilde. Dermed blev han den der kom til at præge både de ydre rammer og undervisningsens form. Hans ar-

bedjskraft, organisatoriske talent og idérigdom havde her fundet et frugtbart arbejdsområde. Støttet af erfaringer fra USA og en bred faglig dækning fik han tilrettelagt den nye projektorienterede undervisning baseret på gruppesamarbejde. Selv blev han 1971 udnævnt til professor ved RUC. Politisk var han ikke på linje med centrets flertal der lå langt til venstre for O.s holdninger også videnskabssteoretisk, og ved det første rektorvalg 1973 fik han ikke stemmer nok til at forblive på lederposten. Samme år overtog han imidlertid en ny stor organisatorisk opgave, da han blev formand for Hovedstadens trafikråd og gennemførte den rationalisering og sammenlægning af den kollektive trafik der indebar HT-ordningen. Det var tydeligt efter RUC-perioden, at det politiske nu stod i centrum for O. Selv om han fortsat sagde sin mening lige ud – bl.a. gav et forsvar for høje akademikerlønninger genlyd landet over – steg han op i det politiske system og blev 1977 politisk ordfører, 1978 boligminister i ministeriet Anker Jørgensen III (SV-regeringen) og fortsatte på posten i det fjerde ministerium Anker Jørgensen 1979. Som boligminister har han haft en central placering i den økonomiske politik: energibesparende foranstaltninger, rentefradragsproblematikken, byggeriets beskæftigelsesforhold, sanering, alt dette har en afgørende indflydelse på de almene økonomiske tendenser. Det har ikke kunnet undgå, at videre kredse har mærket, at O. også inden for regeringen har fremført opfattelser der ikke umiddelbart blev godtaget. Markant kom det til udtryk i februar 1980 hvor O. tog så stærkt afstand fra et næsten opnået forlig med et flertal i folketinget om en ændring af rentefradragsordningen, at dette forlig bristede. Offentligheden havde ventet, at O.s drastiske udtalelser ville have kostet ham ministerposten, men dette var ikke tilfældet. O. betragtes almindeligvis som placeret til højre i socialdemokratiet; for en del skyldes dette nok hans konflikt på RUC, og det er værd at mærke sig, at han generelt arbejder godt sammen med fagbevægelsen.

Såvel videnskabeligt som politisk har O. et betydeligt forfatterskab bag sig. Som økonom har han skrevet en lang række afhandlinger og artikler. De større bøger dækker både økonomihistorie, -teori og -metode. I 1961 kom lærebogen *Danmarks økonomiske historie siden 1750* der bærer præg af en sikker beherskelse af det omfattende stof, men i sin hårde systematik svækker de almene udviklingslinjer. Hans behandling af perioden 1914–31 i *Dansk pengehistorie II*, 1968, viser imidlertid, at han behersker kunsten at skabe sammenhænge i et kompliceret stof. Det samme er tilfældet i disputatsen *Internatio-*

nal trade theory and regional income differences. United States 1880–1950, 1971 der behandler hovedteoriene om den internationale handel, opstiller selvstændige modeller og på frugtbar måde søger at anvende dem på USAs regioner for derved at vise hvor svag handelen er, når det gælder at udligne regionale forskelle, erfaringer som senere er bekræftet inden for EF. Den statistiske analyse af det historiske materiale, som lå til grund for modellerne, afslørede dog betydelige svagheder. Som politisk skribent har O. sammen med partifællen og folketingskollegaen Robert Pedersen skrevet *Fremskridtspartiet – ikke realistisk – ikke sympatisk*, 1976 der ud fra samfundsvidenskabelige kriterier angriber partiets ideologi. I *Den barberede Marx*, 1979, søger O. at vise, både at det danske socialdemokrati ikke er marxistisk i sine teorier, og at Marx' ideer ikke er praktisable i dag. □Foto.

Malin Lindgren i Berl.tid. 27.8.1972 og 16.10.1977. Poul Møller sst. 12.11.1978. Lisbeth Skov Larsen i Weekendavisen 27.10.1972. Hans J. Poulsen sst. 7.3.1980. Bo Maltesen i Politiken 2.3.1980. Malin Lindgren sst. 4.10.1981.

Vagn Dybdahl

Olsen, Frederik Christian, 1802–74, filolog, rektor. * 23.4.1802 i Kbh. (Holmens), † 24.10.1874 sst. (Frbg.), begr. på Frbg. (Solbjerg). F: toldbetjent Anders O. (ca.1767–1807) og Sophia Charlotte Flemming (1771–1846, ~2° 1811 med skomager Herman Ditlev Johansen, kaldet Hermanen, ca.1780–1849). ~1° 10.4.1827 i Kbh. (Trin.) med Marthe Helena Andrea Schütte, * 14.1.1803 på Hegnetslund, Herfølge sg., † 30.1.1853 i Viborg, d. af krigsassessor, senere telegrafbestyrer Johan Vilhelm S. (1771–1847) og Karen Malene Buch (1773–1849). ~2° 16.10.1866 i Borbjerg ved Holstebro med Margrethe Christiane Eulalia Frisenberg, * 13.11.1839 i Fredericia, † 3.10.1914 på Oringe, d. af kaptajn Christian Frederik F. (1790–1848) og Elisabeth Marie Hauch (1814–71).

Efter en noget omtumlet barndom blev O. bragt i skole i v. Westens institut; her fik han den senere ven N. B. *Krarup til lærer, om hvem O. sidenhen påbegyndte en aldrig afsluttet biografi. O. blev student 1819 og begyndte at studere klassisk filologi; blandt de nærmeste studiefæller talte han de senere rektorer C. W. *Elberling og R. J. F. *Henrichsen samt J. N. *Madvig. – O. viste udmærkede evner for filologi; 1822 modtog han universitetets guldmedalje for en besvarelse af en opgave om de af Verres samlede kunstværker og Ciceros evner som kunstkritiker. Dette blev imidlertid ikke indledningen til noget betydningsfuldt forfatterskab inden for den klas-

siske filologi. I en karakteristisk dagbogsop-
tegnelse fra 1823 ytrer O.: „Min Iver for Philologi-
en lider slemt ved de mange Interesser jeg har. I
denne Tid er det min Yndlingsidee, at lære Ge-
neralbas og komponere“. På længere sigt blev
det dog ikke musikken, men kulturpolitiske og
litterære interesser der drog hans opmærksom-
hed fra filologien.— O.s borgerlige karriere fik sit
forløb i skolen. Han tog filologisk embedseks-
amen 1827 og blev adjunkt ved Metropolitan-
skolen det følgende år. 1830 blev han overlærer i
Helsingør og 1837 ved Metropolitanskolen. 1844
udnævntes han til rektor i Viborg hvor han for-
blev indtil han af helbredsmæssige grunde søgte
sin afsked 1866, kun afbrudt af en rejse til Itali-
en 1863–64. — O. synes som pædagog at have væ-
ret både engagerende og vellidt. En tidligere elev
(stabsintendant Albert Møller) meddeler følgen-
de sympatiske detalje om O. fra hans første tid
som rektor: „Ogsaa krydrede han sin Undervis-
ning med ypperlig fortalte Anekdoter, der ikke
blot rev ham selv med, saa at han stundom blev
halvkvalt af Latter, men ogsaa affødte et saare
oplivende Indtryk paa hans Tilhørere“.

O. udgav 1835 en række hidtil ukendte breve af
stor betydning for forståelsen af Johs. *Ewalds
liv og forhold i årene 1774–77, og forskellige si-
der af forfatterskabet belyste han gennem andet
nyt materiale i en recension 1836 af C.
*Molbechs bog om Ewald (i Maanedsskrift for
Litt. XV). 1838 blev han formand for trykkefri-
hedsselskabet; 1839–41 var han redaktør af
Dansk Folkeblad, og 1841–44 af Dansk Folke-
kalender. Hans dybe interesse for folkeoplys-
ningssagen genspejlede sig ikke alene i en række
populære artikler om et bredt spektrum af em-
ner, men tillige i hans arbejde for oprettelsen af
almuebiblioteker, forløberne for de senere folke-
biblioteker. — O. stod i kontakt med en lang ræk-
ke af sin tids centrale personligheder i det litte-
rære og kulturelle liv, men selv efterlod han sig
ikke nogen stor litterær produktion. Vigtigst var
kontakten til den af O. højt beundrede ven Poul
Martin *Møller der inden sin død havde udset O.
til at udgive den videnskabelige del af de efter-
ladte skrifter (1842). Hertil søjede O. året efter
en biografi, byggende på såvel sit personlige
kendskab til Møller som på et samvittigheds-
fuldt indsamlet materiale; et arbejde som også
eftertiden har vist megen anerkendelse. □Min.
af N. som yngre, i profil. Tegn. af Carl Bloch,
1863 (skand. foren. i Rom). Træsnit 1868 efter
foto. Litografi efter samme af I. W. Tegner,
1875. Foto.

Mellem klassiske filologer. Af Niels Bygom Krarups
brevveksl., udg. Morten Borup, 1957. Poul Møller og
hans familie i breve, udg. samme I–III, 1976 (brev-

veksl.). — Fædrelandet 26.10.1874. Almuevennen
9.12.s.å. F. E. Hundrup: Lærerstandens ved Viborg kate-
dralskole, 1875 = Viborg skoleprogr. 1875 35–38. J. N.
Madvig: Livserindr., 1887 77f. Nic. Bøgh: Chr. Winther
I–III, 1893–1901. Alb. Møller i Vor ungdom, 1899 320–
23. Jelma Olsen: Fra grundtvigske kredse, 1915. Ole
Lund i Fra Fr.borg amt, 1929 68–70. Sig. Nielsen i
Hist.medd. om Kbh. 4.rk.IV, 1955 225–330. Morten Bo-
rup i Fund og forskn. III, 1956 103–16. — Papirer i
Kgl.bibl.

Erik Petersen (Carl S. Petersen)

Olsen, Frederik Valdemar, 1877–1962, general.
* 24.5.1877 i Kalundborg, † 19.11.1962 i Bruxel-
les. F: dampskibsdrager Peter O. (1842–1920) og
Thora Marie Thomsen (1840–1923). ~ 1°
17.9.1904 i Kbh. (Matth.) med Harriet Meta de
Stricker, * 25.1.1883 i Ålborg (Frue), † 26.2.1955,
d. af borgmester, overretssagfører Robert Johan-
nes Alexander S. (1845–1916) og Cecilie Caroli-
ne Elisabeth Bruun (1853–1922). Ægteskabet op-
løst. ~ 2° 25.7.1929 i Paris med Yvonne Margue-
rite Madeleine Atgier, * 2.2.1888 i Algier,
† 5.2.1962 i Bruxelles, d. af generallæge i den
franske hær Emile A. (1840–1915) og Alice Tou-
tin (* 1862).

O. tog 1893 præliminæreksamen i Kalundborg,
aftjente sin værnepligt i feltartilleriet og kom på
sekondløjntantskolen hvorfra han udgik som se-
kondløjtnant ved 2. artilleri afdeling (1. artilleri-
regiment) 1897. Efter tjeneste ved denne afde-
ling rejste han 1898 til Congo som sekondløjnt-
nant i La Force Publique du Congo. Han ansæt-
tes først ved instruktionslejren i Irebu og kom
kort efter med et ekspeditionskorps under baron
Dhanis mod batelastammen. 1901 deltog han i
Malfeyts ekspedition til sikring af territoriet Ru-
zizi-Kivu mod tyske og engelske okkupations-
forsøg, hvorefter han blev stationeret ved styr-
kerne i dette distrikt og oprettede den første mi-
litarpost ved Kivu-søen. Hans ophold her blev
afbrudt af en alvorlig sygdom som tvang ham til
et års ophold i Europa. Han vendte tilbage 1904
og udnævntes efterhånden til kaptajn, statione-
ret i Ruzizi-Kivu, kaptajn-kommandant, zone-
chef i Uvira og zonechef i Ruzizi-Kivu. Efter et
nyt Europaophold 1907–08 udnævntes han til
kommandant over territoriet Ruzizi-Kivu. På det
tidspunkt var der endnu uafgjorte grænsespørgs-
mål i disse egne. En engelsk kolonistyrke havde
besat en stilling som O. hævdede var belgisk ter-
ritorium; han optrådte med stor fasthed, og epi-
soden endte med at englænderne trak sig tilbage,
og en tremagtskonference i maj 1910 tilkendte
Belgien området. Herefter blev O. sendt til Ka-
tanga i Congos sydøstlige hjørne for at beskytte
de derværende rige minedistrikter mod sydafri-
kanske „trekkers“ forsøg på at sætte sig fast.
Han samlede 1 000 mand, nåede frem gennem et

uhyre vanskeligt terræn og sikrede hele dette rige område for Belgien. Som kommandant over Katanga organiserede han dette territorium og uddannede tropperne med så stor dygtighed at han under første verdenskrig var selvskreven til ledende militære stillinger under den belgiske Congohærs operationer mod de tyske kolonitropper i Østafrika. Han fik som major kommandoen over troppeafdelinger i Tanganyika (Tanzania) og Nord Rhodesia (Zambia) og kæmpede her i forbindelse med englænderne. I nogen tid fungerede han som stabschef ved overkommandoen, og der tillagdes ham en meget stor del af æren for, at operationerne fik et heldigt udfald. Han udmærkede sig især ved i sept. 1916 at indtage byen Tabora i Tanganyika.

Efter et Europaophold 1917 fik O. som oberstløjtnant kommandoen over sybrigaden, 1918, ved krigens afslutning, over tropperne i øst. 1920 blev han udnævnt til oberst og chef for militærdistriktet Katanga og i sept.s.å. til chef for La Force Publique i Boma. Som belønning for de tjenester O. således havde ydet Belgien, fik han af det belgiske parlament Grande Naturalisation som belgisk statsborger. I motiveringen hed det, at „denne tapre blandt alle tapre, som har tilbragt 30 Aar i Congo, er nu af Hjerte og Sjæl blevet en stor Mand i Belgien“. Efter en orlov i Europa vendte O. 1922 tilbage til Congo og overtog igen kommandoen over La Force Publique. 1924 fungerede han som generalguvernør under dennes orlov, og s.å. blev han guvernør over provinsen Kasai. 1925 udnævntes O. til general, men tog straks efter på opfordring af minister Carton de Tournai sin afsked for at organisere transportvæsenet på Congos floder, idet han modtog udnævnelse til generaldirektør for UNATRA, Union Nationale des Transports Fluviaux, og desuden for La Compagnie des Chemins de Fer du Congo Supérieur aux Grands Lacs Africaine (Grandslacs). Det var enestående at en udlænding fik overdraget så høje stillinger, men udnævnelsen hilstes med enstemmig anerkendelse i hele den belgiske presse. 1927 blev O. administrator ved UNATRA, indtil selskabet 1936 overtoges af OTRACO, L'Office d'Exploitation des Transports Coloniaux, i hvilket han derefter ansattes som administrateur-gérant. Som sådan havde han ledelsen af følgende store foretagender: Mayambe-jernbanen (Boma-Tshela), havnen ved Matadi, jernbanelinjen Matadi-Leopoldville og alle dampskibslinjerne på floderne i Congo. Fra omkr. 1930 boede han oftest i Belgien.

O. modtog en lang række høje udmærkelser og dekorationer, således 1957 storkorset af l'Etoile Africaine, den højeste belgiske Congoorden.

Flere byer fik en Avenue Général Olsen; i Bukavu (tidl. Costermansville) rejstes 1953 et monument for den troppestyrke der i juli 1900 med O. som chef tog stedet i besiddelse for Congostaten under navnet Nya Lukemba, og 1947 fik det hidtil største og mest moderne passagermotorskip på Congofloden hans navn. Blandt de danske officerer der 1888–1909 deltog i koloniseringen af Congo, stod han som den der nåede højest i rang og havde fået betroet de mest indflydelsesrige stillinger. Belgierne hylkede ham som repræsentant for „den stærke Race, der kommer fra Skandinavien“, og han har ved sin fremragende indsats både på militære områder og i den civile administration skabt respekt om det danske navn. – K. 1954. □Foto.

H. Jessen-Tusch: Skandinaver i Congo, 1902–05 681–85. Berl.tid. 5.8.1929 og 20.11.1962. Revue coloniale belge, Bruxelles 15.7.1947, 15.12.1948, 1.2. og 15.3.1953. D. M. Steensbech i Danmarksposten, 1949, sept.-nr. 8f. La nation belge 22.2.1951. Edv. Andersen: Eventyrlige Congo, 1957 150–53. Politiken 20.11.1962. Le soir, Bruxelles 21.11.s.å.

Niels Alsted (A. Kamp)

Olsen, Fritz Johannes Jacob, 1854–1934, overpostkontrollør, posthistorisk forfatter. *20.9.1854 i Kbh. (Garn.), †7.7.1934 på kommunehosp. sst., begr. sst. (Garn.). F: hushovmester hos prins Frederik af Hessen Ole Nielsen O. (1811–62) og Caroline Juliane Christiane Hendrichsen (1823–95). ~12.2.1890 i Horsens med Emilie Louise Andersen, *5.4.1858 i Kbh. (Trin.), †3.5.1941 på Frbg., d. af værtshusholder, senere ølhandler Hans A. (ca. 1812–63, ~2° 1858 med Nicoline Ferdinandine Degenkolw, 1832–96) og Christiane Petersen (ca. 1815–58). – Far til Carsten *O.

O. indtrådte 1869 i postvæsenets tjeneste, fungerede 1872 som assistent ved feltpostkontoret i Hald, blev 1873 postskriver, 1874 assistent i generaldirektoratet, s.å. postekspedient i Kbh., var 1878 assistent ved feltpostkontoret i Jægersborg dyrehave, udnævntes 1886 til fung. postkontrollør, fast ansat 1889, 1902 til postmester i Thisted og 1905 til overpostkontrollør i Kbh. (chef for Købmagergades postkontor). Han afgik 1924 på grund af alder. – O. kom tidligt ind på at beskæftige sig med sin etats historie, og allerede 1889 udgav han *Det danske Postvæsen, dets Historie og Personer indtil dets Overtagelse af Staten 1711* der 1903 efterfulgtes af *Postvæsenet i Danmark som Statsinstitution indtil Christian VII's Død (1711–1808)*, 1908 af *Postvæsenet i Danmark under Frederik VI og Christian VIII (1808–1848)* og endelig 1924 af *Postvæsenet i Danmark 1848–1873*. Her ind imellem udgav

han i anledning af centralpostbygningens indvielse 1912 skriftet *Det københavnske Postvæsen 1624–1912* og efter sin afskedigelse *Poststyrelsen, Postkontorerne og Postmestrene i Danmark 1624–1924*, 1925. Endelig samlede han under titlen *Den danske Postetat 1624–1927*, 1929 personhistoriske optegnelser om postvæsenets embedsklassers personale i det nævnte tidsrum, men dette arbejde eksisterer kun i fire maskinskrivne eksemplarer, fordelt til Rigsarkivet, Det kgl. bibl., univ.bibl. og statsbiblioteket i Århus. Som et første forsøg på at give en udtømmende fremstilling af postvæsenets historie gennem tiderne er O.s arbejde al ære værd, men det kan ikke skjules at han ofte har gjort sig skyldig i fejltagelser og fejl læsninger, ligesom han ofte ikke er gået til selve kilderne, men har nøjedes med at benytte indholdsfortegnelserne til de kongelige breve. Alligevel er hans arbejde når det benyttes med fornøden varsomhed og kritik af stor værdi. – R. 1910. DM. 1918.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*H. Hjorth-Nielsen**

Olsen, Frejlif Møller, 1868–1936, journalist, forfatter. *9.2.1868 i Lyngby, †5.6.1936 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: teglværksbestyrer, senere partikulier Jeppe Olsen (1825–1909) og Bengta Olsen Cavling (1832–1922). ~1° 21.12.1895 i Kbh. (Garn.) med Harriet Johanne Frederikke Abrahams, *6.10.1871 i Kbh. (Holmens), †17.4.1914 sst., d. af cand.phil., vekselmægler, senere lærer Frederik (Fritz) Philip Vilhelm A. (1841–81) og Jensine Marie Frederikke Cecilie Holm (1849–91). ~2° 4.1.1927 i Skovshoved med Ellen Carlsen, *12.1.1881 i Hjørring, †25.11.1963 i Fredensborg, d. af redaktør Vilhelm *C. (1850–1914) og Caroline Lautherborn (1855–1926). – Bror til Henrik *Cavling.

Allerede som dreng var det O.s drøm at blive journalist. Han sendte anonymt indlæg til Lyngby Avis, Morgenbladet og Dags-Avisen og fik sine artikler optaget. Foreløbig måtte han dog forsøge sig i forskellige fag. Han gik en kort tid på Blågård seminarium, var senere en tid i lære i Ly mejeri på Lolland, men han forsømte sit arbejde for at tilfredsstille sin ubændige trang til læsning og skriveri. Han læste alt i flæng, digtning og filosofi, skrev revolutionære digte som han under mærket Fr. Møller bl.a. fik optaget i Demokraten i Århus. Fra dette blad fik han tilbud om medarbejderskab og var også nogle måneder ansat ved bladet; men den seksten-syttenårige dreng med den levende fantasi manglede stadighed. Han rejste tilbage til Kbh. og tog en læringleplads på et kbh.sk trykkeri. Det varede i fire

år. 1889, da han havde sparet et par hundrede kroner sammen, satte han sig i hovedet, vistnok ægget dertil af sin brors held som rejsende korrespondent, at han ville til udlandet. Han rejste til Dresden, opholdt sig derefter et par måneder i Berlin og Hamburg, men pengene slap op, og de småbeløb han kunne tjene ved korrespondancer til danske blade, bl.a. til Henning Jensens *Enhver Sit*, strakte trods al sparsommelighed ikke til. Disse få måneders ophold i Tyskland blev O.s eneste udenlandsrejse. Ved sin hjemkomst knyttedes han til Ernst *Brandes *Kjøbenhavns Børs-Tidende*, der væsentlig beskæftigede unge litterære talenter. Han forblev ved bladet til dets ophør ved Brandes' død 1892. Der blev lagt mærke til den unge talentfulde journalist med de ualmindelige skribentevner, og Edv. *Brandes knyttede O. som rigsdagsreferent til Politiken. Han var desuden fra 1897 ansat ved København. Ved disse blade arbejdede han til 1905 og udfoldede en så alsidig og flittig journalistisk virksomhed at han fra nytår 1905, samtidig med at broderen overtog redaktionen af Politiken, fik overdraget chefstillingen ved det under den russisk-japanske krig startede nyhedsblad *Ekstra Bladet*. Fra nu af til sin død var han knyttet til *Ekstra Bladet*, der helt igennem prægedes af sin redaktørs frisindede, stærke, ensidige og dog så mangfoldigt sammensatte personlighed. Han gav i rigt mål unge talenter, litterater og tegnere, lejlighed til at forsøge sig. Han stod i et godt forhold til sine faste medarbejdere som han gav fuldkommen frie hænder når de havde vundet hans tillid.

O.s syn på journalistik var i udpræget grad artistisk. Dagens begivenheder, de små som de store, omsattes straks i hans glødende, altid virksomme fantasi til avisartikler. Ethvert emne behandlede han, tilsyneladende lige oplagt. Fra jan. 1905 til en halv snes dage før sin død skrev han hver dag (med undtagelse af de fire måneder, da han afsonede en fængselsstraf for injurier mod biskop Harald *Ostenfeld) sine ledende artikler; men desuden udfoldede han sig i utallige litteraturanmeldelser, artikler om teater, musik, dagens vekslende emner under forskellige mærker, bl.a. Mefisto, Claus Hoff, Jonas Worm, Pind og gemytlig-københavnsk som *Den dovne dreng*. Næppe nogen dansk journalist har overgået ham i produktivitet. O. var den fødte journalist, en af de meget få der lynsnart kunne danne sig sin af sund fornuft prægede mening og forme sit indtryk af en lige indtruffen begivenhed og fremsætte det på et af hans modtagelige personlighed formet sprog der helt igennem var hans eget, ukunstlet, født af øjeblikket, i sjældnen grad skabt af mundtlighed. Hemmeligheden ved

O.s sprogkunst der vældede frem fra udtømmelige kilder var simpelt hen den at han ikke behøvede at søge efter udtrykket. Han mestrede sproget som få, hans uhyre udstrakte læsning befrugtede hans produktivitet, H. C. *Andersen, Søren *Kierkegaard, Goethe og Heine var hans yndlingsforfattere, hans sproglige øre svigtede ham sjældent. Men intet under, at der ved en så rastløs virksomhed hvorunder der ofte måtte tages omgående stilling til en sag, kunne indløbe overilede domme eller uovervejede standpunkter der vakte berettiget kritik eller modstand selv i hans egen lejr. Som journalistisk skribent var O. noget helt for sig selv.

Det er naturligt, at en så rutineret og produktiv skribent følte trang til at samle sig om et litterært arbejde ved siden af journalistikken. Allerede 1892 havde han i et lille bind, *Danske Socialister*, samlet nogle af sine portrætskitser fra Børstiden, et ungdommeligt arbejde der fremkom som led i en bladpolemik. Fængselsopholdet gav ham anledning til at udløse al sin harme og følsomhed i *Min Fængselsdagbog*. Nogle *Brudstykker af min Selvbiografi* (Tiilskueren 1921–23) er tillige med *En københavnsk Journalist. Indledning til min Selvbiografi* derimod interessante menneskelige dokumenter der med hensynsløs ærlighed blotter os mennesket O., en sammensat og splittet menneskesjæl. Hans spekulative natur fandt udtryk i aforismerne *Det menneskelige Menneske*, 1929. O. har i disse bøger sat sig selv et varigt minde. Bøger af lettere art var *Københavnervliv*, tekster til tegninger af Axel Nygaard, 1906, og *Mennesker*, tekster til tegninger af Eigil Petersen, 1907. □Mal. af Niels Hansen, 1918 (Ekstra Bladet). Tegn. af Vald. Andersen, s.å., samt af Eigil Petersen, Sophus Jürgensen og Povl Jensen. Foto.

F. O.: *Min fængselsdagbog*, 1918; samme: *En kbh.sk journalist*, 1922. Samme i *Tiilskueren*, 1921–23 og *Magasinet* 16. og 30.8., 20.9. og 18.10.1936. – Poul Levin i *Tiilskueren* XXXIX, 1922, II 348f. Svend Ranulf sst. 418–24. *Bogens verden* IV, s.å. 231. *Politiken* og *Ekstra bladet* 6.6.1936. Paul V. Rubow i *Berl. tid.* 10.10.1938.

Georg Nygaard*

Olsen, Gregers Christian, 1857–1923, journalist. * 12.3.1857 i Nykøbing F., † 3.12.1923 i Kbh., urne på Ass. kgd. F: snedkermester Rasmus O. (1825–97, ~1° 1850 med Engelline Emilie Hjorth, 1826–53, ~3° 1879 med Sidsel Pedersdatter, 1824–93) og Christiane Elisa Holm (1832–77). ~1° 21.12.1882 i Kbh. (b.v.) med Ane Marie Jensen, * 18.12.1851 i Rønnebæk, † 21.6.1890 i Kbh. (Helligk.), d. af husmand Jens Rasmussen (ca. 1807–69) og Maren Drejmänn (1813–95). ~2° 7.8.1891 i Kbh. (b.v.) med Pe-

træa Susanne Anna Johanne Hørdum, * 23.9.1867 i Hyllested, Mols, † 7.8.1937 i Værløse, d. af skomager, senere forretningsfører, folketingsmand Chr. *H. (1846–1911) og Dorothea Petersen (1845–90). – Bror til Valdemar *O.

O. lærte snedkerhåndværket hos sin far, blev udlært 1875, kom til Kbh. for at blive gardist og arbejdede her i 70ernes slutning, dels som piano-, dels som bygningsnedker. Hans far havde været blandt Internationales få tilhængere i provinsen, og O. sluttede sig i Kbh. til den lille flok som ved denne tid lagde sig i selen for at få arbejderbevægelsen genrejst. Han indmeldte sig i det 1878 stiftede Socialdemokratiske forbund og var 1885–88 dets kasserer. Han indså og talte for, at der måtte oprettes særlige vælgerforeninger i de forskellige valgkredse og fik selv dannet den første af disse, 1881 i Kbh.s 5. kreds, og var dens første formand. 1882 blev han medlem af Bygningsnedkernes fagforenings bestyrelse og blev på Snedkerforbundets stiftende generalforsamling aug. 1885 valgt til dets forretningsfører. På den skandinaviske arbejderkongres i Göteborg 1886 anbefalede han øget fagligt samarbejde og centralisation af ledelsen og blev efter kongressens medlem af og sekretær i det udvalg for de samvirkende fagforeninger i Kbh. der blev en forløber for De samvirkende fagforbund. Som snedkersvend var han en varm tilhænger af kooperative produktionsværksteder og fik et sådant indrettet i Fredericia. Sammen med en gruppe kolleger stillede han 1886 forslag om oprettelsen af Arbejdernes Fællesbageri og sad i dets ledelse til sin død. 1888 fik han ansættelse ved Socialdemokraten og nedlagde posten i Snedkerforbundet. Indtil 1919 virkede han nu som journalist, væsentlig som bladets referent i rigsdag og borgerrepræsentation, og nød anseelse for sine nøgterne og redelige referater. Han var en år-række næstformand i Journalistforbundet.

1889–1913 redigerede han det socialdemokratiske satireblad *Ravnen*, grundlagt af Harald *Brix i 70erne, uden at han dog satte noget personligt præg på bladet. 1902 var han med til at oprette arbejdernes bryggeri Stjernen og blev medlem af dets forretningsudvalg. Da Sigvald *Olsen døde 1919 blev O. valgt til bestyrer af bryggeriet, men fik kun lejlighed til at virke i denne stilling i få år. Ved folketingsvalget 1901 var han opstillet i Hillerød. Fra 1912 var han medlem af landsoverskatterådet. O. hørte til anden generation af arbejderbevægelsens banebrydere. Han var ikke nogen veltalende mand, om end han kunne røbe et både besk og barsk vid, og hørte ikke til agitatorerne. Han betød derimod meget for den indre opbygning som en tænksof planlægger og en udholdende organisator, hvis alsidige interesser

og store samvittighedsfuldhed kom bevægelsen til gode på flere felter. □Tegn. af O. Matthiesen (folketinget). Foto.

C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904. Carl Gran: Snektersvendenes organisations hist., 1910 150f 353f. Socialdemokraten 6.10.1915, 7.8.1916 og 4.12.1923. F. K. Madsen i Journalisten XIX, 1923 nr. 24 4f.

*Oluf Bertolt**

Olsen, Gottsche Hans, 1760–1829, notarius publicus, forfatter, teaterdirektør. * 8.9.1760 på Ulriksdal, Lolland, † 9.5.1829 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: forpagter Rasmus O. (ca. 1722–tidligst 1803, ~ 1° 1751 med Margrethe Jacobsdatter, † 1758 (~ 1° 1740 med købmand Jacob Dithmer, † 1750, ~ 1° 1729 med Karen Jacobsdatter Kappel, 1702–32, ~ 2° 1732 med Gunder Ibsdatter Rød, † 1739)) og Elisabeth Marie Kaalund (1733–80). ~ 8.9.1798 i Kbh. (Frue) med Elise (Elisabeth) Dorothea Balle, * 27.12.1775 i Kbh. (Slotsk.), † 2.3.1853 i Hopttrup, d. af professor, senere biskop Nicolai Edinger *B. (1744–1816) og Frederikke S. Grundtvig (1747–81).

O. blev student 1777 fra Roskilde, tog n.å. filosofikum, men han fik ingen embedseksamen. En ulykkelig kærlighed i „Werther“-tiden bidrog til, at han for 1780 rejste til Algier som lærer for den danske konsuls sønner. Efter hjemkomsten var han tre år hovmester og 1787–94 repetent og professor i moral og de skønne videnskaber ved Sorø akademi, men forlod atter landet for 1794–97 at overtage posten som konsul i Tunis. 1797 søgte han embedet som notarius publicus samtidig med P. A. *Heiberg, og da O. blev foretrukket, udbrød en bitter strid mellem de to konkurrenter. 1810 blev O. som virksomt medlem af Det skandinaviske literaturselskab sendt til Stockholm for at virke for dannelsen af en nordisk union med Frederik VI som fælles konge. N.å. optoges han i teaterdirektionen, fordi han var kendt som en kundskabsrig mand der havde udgivet en samling *Poesier*, 1791 (populær blev sangen *Saa kæmped de Helte af anden April*) og skrevet mindre afhandlinger over filosofiske og sociale spørgsmål; i øvrigt sad O. som formand i selskabet for indenlandsk kunstflid.

O.s attenårige lederperiode var en frodig tid for skuepladsen: Shakespeare, F. v. Schiller og E. Scribe indførtes, J. L. *Heiberg, Henrik *Hertz, Thomas *Overskou og Carsten *Hauch fik deres første arbejder spillet, og J. C. *Ryge, C. N. *Rosenkilde, N. P. og Anna *Nielsen, fru Heiberg (Johanne Luise) og Ludvig *Phister debuterede. O. betød i ledelsen et gavnligt korrektiv til Knud Lyne *Rahbeks konservatisme. I modsæt-

ning til sin kollega var han en upartisk dommer der åbent sagde forfatterne sin vejledende dom. En stærk personlighed var den lille spinkle mand med de hastige bevægelser ikke, men hjælpsom og elskværdig og en varm beundrer af skønlitteratur, hvad enten den skyldtes Shakespeare, Voltaire, Goethe eller Schiller. Han ville have en statue af *Holberg rejst og kunne allerede 1817 – i modsætning til sine kolleger i direktionen – af ideelle grunde gå med til, at et privatteater blev åbnet i Kbh. Men da hverken O. eller Rahbek havde administrative evner, blev Jonas *Collin 1821 udnævnt til at varetage teatrets vaklende økonomi. Denne var O.s svage side; N. C. L. *Abrahams og andre vidner at den store gæstfrihed, han udfoldede i sit hjem, bragte hans finanser i en fortvivlet tilstand. Dørene stod åbne for personligheder med de forskellige meninger, fx Jens *Baggesen, biskop N. E. Balle og Adam *Oehlenschläger, hvis Freias Alter O. 1816 var med til at refuserer, hvorfor F. C. *Sibbern og A. E. *Boye angreb ham. Teatrets kunstnere, selv de yngste, kom også i hans hus, hvad der betød et brud i human retning med tidligere tiders afstand mellem direktør og skuespiller. – Legationsråd 1808. Virkelig etatsråd 1813. – Datteren Julie Frederikke Dorothea O., blev gift med Jørgen Wilhelm **Marckmann**, * 21.9.1804, † 11.7.1861. M. blev student 1823, cand.teol. 1829 og derefter lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn. 1831 blev han kateket ved Frue kirke, 1844 residerende kapellan ved Frelsers kirke og 1849 sognepræst i Højen og Jerlev, n.å. i Hopttrup. Han deltog stærkt i den folkelige og nationale vækkelse, udgav *Fortegnelse over Skrifter til Læsning for Menigmand*, 1844 og *Danskhedens Skæbne i Slesvig*, 1860. Breve i Det kgl. bibl. – Broderen Peder **Blicher O.**, * 21.7.1759, † 2.3.1832, blev student 1777 og n.å. cand. phil. Efter en tid som huslærer og et år i general-toldkammeret gik han 1785 ind i udenrigstjenesten, gjorde tjeneste i Marokko, Berlin og fra 1800 i USA. 1805 rejste han hjem på grund af sygdom og blev afskediget 1815. O. skrev et par digtsamlinger og udgav 1813 under navnet Blicherolsen et ræsonnerende skrift *Et og andet*. Gehejmelegationsråd 1801. Konferensråd 1815. □Stik af G. L. Chrétien. Min. Fremstillet på satirisk stik 1819, tegn. hertil formentlig af P. E. Bernth (Kgl. bibl.).

K. L. Rahbek: Erindr. V, 1829 313–23. J. K. Høst: Erindr., 1835 87f 153f. Adam Oehlenschläger: Erindr. III, 1850 41f 105f. Th. Overskou: Den danske skueplads IV, 1862. N. C. L. Abrahams: Medd. af mit liv, 1876 137f. E. Marquard i Pers. hist. t. 6.r.1, 1910 76–82 (heri breve). Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919 I. Louis E. Grandjean i Ballekes familiebl.

1924 20–27. Samme i Soranerbl. VII, 1923 84f. Torben Glahn sst. XVIII, 1933 67–71. – Papirer i Kgl. bibl.

*Robert Neiiendam**

Olsen, Grete, * 1912, læge. * 18.2.1912 i Kbh. F: hofbager Gunnar O. (1883–1946) og Ellen Christiansen (1881–1928). Ugift.

O. blev student fra Øregårds gymnasium 1931. Siden 1924 havde hun været medlem af L. *Mahauts fægtesal og var danmarksmester i fleuretægning 1934–38, deltog i olympiaden 1932, 1936 og 1948, og var europamester i holdfægning 1933 og verdensmester i holdfægning 1947 og 1948. – Sommeren 1939 blev hun læge og i aug. s.å. turnuskandidat på Rigshospitalet. Efteråret 1940 søgte hun til Finland for som læge at deltage i den finsk-russiske krig, i ventetiden arbejdede hun som vikar for den praktiserende læge i Lyderslev på Stevns og som vikar på sygehuset i Store Heddinge. Fra aug. 1941 var hun ved et krigslazaret i Tavastehus i Finland, men da England erklærede Finland krig 6.12.1941 fandt hun det bedst at forsøge at komme til England for at studere hos tidens største plastikkirurg Harold Gillies. Mens hun ventede på rejsetilladelse deltog hun jan.-okt. 1942 i frivillig tjeneste ved plastik-kirurgisk afd. på Karolinska sjukhuset i Stockholm. I nov. fik hun rejsetilladelse til Færøerne over England, men blev i England hvor hun arbejdede hos Gillies til jan. 1946, fra aug. 1944 som afdelingslæge.

Da O. vendte tilbage til Danmark ønskede hun at indføre plastikkirurgi som selvstændigt speciale. På det tidspunkt blev plastikkirurgi i Danmark udført af almenkirurgiske specialister med særlig interesse for plastikkirurgi, og hendes fighterånd og kompromisløse holdning til plastikirurgiens ståsted skaffede hende mange og indflydelsesrige modstandere. Jan. 1946 blev hun ansat på Rigshospitalets afd. D som fast kandidat hos professor Sigurd Kjærgaard som imidlertid havde svært ved at acceptere de nye kirurgiske principper O. medbragte, og uoverensstemmelserne var så store at hun måtte opgive at fortsætte som 2. reservelæge. I dec. s.å. tog hun deprimeret tilbage til England men fik dog hurtigt det gamle mod tilbage og blev 1947–51 plastikkirurgisk konsulent ved Inst. med. et chir. i Bruxelles. Samtidig begyndte hun privatpraksis, og var fra 1947 konsulent ved Finsen-institutet hvor hun 31.10.1949 som den første i Danmark gennemførte fjernelse af malignt melanom (modermærkekræft) i stor afstand, en behandlingsmetode der nedsatte dødeligheden af denne sygdom fra ca. 95 pct. til ca. 50 pct. 29.9.1966 forsvarede O. en afhandling om det maligne melanom for den medicinske doktorgrad. 1951–53

var hun 2. reservelæge ved kirurgisk afd. på Finsen-institutet og herefter konsulent samme sted indtil 1959 hvor hun blev overlæge ved en nyoprettet plastikkirurgisk afdeling her. O. var ligeledes konsulent ved Bispebjerg hospital afd. A 1951–56.

O. var medstifter af Scandinavian Association of Plastic Surgeons og medlem af bestyrelsen 1951–52, 1955–56 og formand 1959–60. – Hun har modtaget William Nielsen-fondets hæderspris 1966 og Pfizerprisen 1969. □Foto.

Jørgen Pless

Olsen, Niels Gunnar, 1910–62, historiker. * 14.1. 1910 i Tuse, † 26.1.1962 på amtssygehuset i Glostrup, begr. Tuse kgd. F: gårdejer Jørgen Peter O. (1879–1937) og Karen Kirstine Jensen (1877–1952). ~ 2.1.1946 i Åbenrå med arkivar, cand.mag. Karen Marie Kjeldsen, * 21.11.1921 i Åbenrå, † 23.11.1977 i Gentofte, d. af lektor Thorvald K. (1894–1969) og lærer Kamilla Bjerg (1894–1975).

O. arbejdede som ung ved landbruget hjemme, var 1927–28 og igen 1929–31 på Askov højskole og blev student 1933, cand.mag. i historie og geografi 1940. Efter forskellig løs beskæftigelse, bl.a. som vikar på Rigsarkivet 1940–42, og fri litterær virksomhed, til dels i forbindelse med historikergruppens aktiviteter, blev han 1947 arkivar ved Landsarkivet for Sjælland hvor han 1961 blev landsarkivar. Som medarbejder ved det sjællandske landsarkiv indlagde O. sig betydelige fortjenester, for Rigsarkivet udgav han *Kancelliets brevboøger 1642–43*, 1957, mens han pga. sin tidlige død ikke nåede at tegne en profil som arkivchef. – Som historiker udfoldede han sig i 1940'erne over et bredt felt med bidrag til dansk købstadshistorie, Københavns historie, danske landboforhold og med bogen *Norges Kamp for Friheden*, 1946, fortrinsvis med sigte på et bredt publikum. I Historikergruppens Danmarkshistorie, 1950, behandlede O. den ældre enevældes periode, mens han i Vore gamle tropekolonier I, 1952 skildrede Tranquebars historie 1616–1732. O.s egen baggrund i og fastholdte forbindelse til det sjællandske landbomiljø førte ham naturligt ind på studiet af landbefolkningens historie, og 1600-tallets landbohistorie blev hans egentlige forskningsfelt. Kildekritisk mindre sikker var *Studier i Præstemantallene 1677–1687* (Fortid og Nutid XIII, 1940), men med *Studier i Danmarks Kornavl og Kornhandelspolitik 1610–1660* (Hist. Tidsskr. 10.r.VI, 1943) ydede han et værdifuldt bidrag til forståelsen af dansk landbrugs produktions- og afsætningsforhold i det behandlede tidsrum. O.s ho-

vedindsats blev dog disputatsen *Hovedgård og bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525–1774*, 1957. Den er et i dansk historieskrivning usædvanligt arbejde ved sit forsøg på at beskrive og tolke de lange linjer over 250 år i forholdet mellem herregårde og bondelandbrug. Det er O.s opfattelse, at stordriften ekspanderede efter midten af 1500-tallet, og at der nedlagdes i alt 3500 bondegårde eller ca. 5 pct. af det samlede antal. Det uensartede, for den ældre tid stærkt fragmentariske kildegrundlag maner til forsigtighed over for en for håndfast brug af bogens resultater, men det anfægter ikke bogens placering som et hovedværk i dansk landbohistorie. Klargørende på et myteomspændt felt var den lille *Træhesten, hundehullet og den spanske kappe*, 1960 der redegjorde for tugtelsesrettens praksis i forholdet herremand-bonde, mens *Kronborg Vestre Birk*, 1961, rummede en solid lokalhistorisk skildring. Derimod kom O.s evner som forsker og skribent næppe fuldt til deres ret i *Den unge enevælde 1660–1721* (Politikens Danmarkshistorie VIII), 1964, et arbejde han ikke nåede at fuldføre, men som blev afsluttet af Finn Askgaard.

O. står som en af de centrale skikkelser i dansk landbohistorie i dette århundrede, af og til mindre sikker i den strengt metodiske behandling af kildematerialet, men med en udpræget forståelse af sammenhænge, moden vurderingsevne og indtrængen i det danske samfund i 16- og 1700-tallet. O. var uadventndt og afholdt i kollegers kredse. „Historikere, der stod O. nær, værdsatte hans åbne, altid altid vide- og virkelystne natur og hans landboprægede sjællandske lune. Hans jævne, lidt formløse fremtræden dækkede over en helstøbt, grundredelig karakter“ (F. „Skrubbeltrang“). – O.s hustru **Karen Marie O.** offentliggjorde allerede 1948 den metodisk centrale artikel i Danske folkemål om Aabenraa Bymaal, blev cand.mag. 1951, og var fra 1962 arkivar på Rigsarkivet hvor hun havde privatarkiverne som særligt arbejdsområde, og hvor hun såvel arkivfagligt som kollegialt var højt værdsat. For Landbohistorisk selskab udgav hun *Herlufholm Birks tingbog*, 1954–57, og *Sokkelund herreds tingbøger*, 1967–74. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 151–53. – Sv. Aakjær i Nord. arkivnyt, 1962 9f. Fr. Skrubbeltrang i Hist. t. 12.r.1, 1963–66 238–40. Samme: Det danske landbosamf. 1500–1800, 1978. – Vello Helk i Nord. arkivnyt, 1978 8f. H. Sode-Madsen i Hist. t. 13.r.v, 1978 603f (om Karen Marie Olsen).

Claus Bjørn

onær. * 27.12.1878 i Amerdloq ved Holsteinsborg, † 7.8.1950 i Holsteinsborg. F: overkateket Tomas Kristoffer Samuel O. (1843–1919) og Johanne Gjertrud Kirsten Inger Johansen (1854–1911). ~ Ane Sophie Karen Berthelsen, * 7.2.1882 i Godthåb, † 4.8.1951 i Holsteinsborg, d. af seminarielærer Rasmus *B. (1827–1901) og Sara G. L. Poulsen (1842–1910). – Bror til Jakob *O.

O. blev uddannet som kateket på Godthåb seminarium og dimitteret 1900. Allerede under uddannelsen var han stærkt optaget af den da næsten ukendte stamme af polareskimoer ved Kap York nordligst på Vestkysten og besluttede tidligt at blive missionær deroppe. Da staten af politiske grunde ikke ville påbegynde et koloniseringsarbejde i det dengang omstridte område, blev det et nystiftet missionselskab, Den grønlandske kirkesag, der med støtte fra Knud *Rasmussen oprettede en missionsstation ved Kap York 1909. O. blev ordineret i Jakobshavn og sendt med et skib forsynet med materialer til stationen, og Knud Rasmussen fulgte med for at præsentere ham for befolkningen som han kendte fra tidligere ophold. Som hjælper fik O. overkateket Sechmann Rosbach der dog rejste hjem efter kun et års arbejde. Senere kom kateket Enok Christiansen op som ny hjælper. 1910 oprettede så Knud Rasmussen sin handelsstation der fik navnet Thule.

Under yderst vanskelige betingelser tog O. fat på sin opgave: at kristne polareskimoerne. Bolig og skole måtte han stort set selv bygge op. Forsyninger udefra var meget usikre, og dårlige isforhold hindrede besejling de fleste år. 1913–14 foretog O. en rejse til sin støttekreds i Danmark, men vendte tilbage til Thule og fortsatte sit arbejde, indtil han 1921 pga. svigtende helbred måtte søge til sydligere egne. Da var der døbt 120 af en befolkning på 270, men de øvrige var stort set forberedt og indstillet på at følge efter. O. havde i alt væsentligt løst sin opgave, ikke mindst i kraft af et lyst livssyn og et godt humør, en stor hengivenhed for befolkningen og en meget sej vilje. Naturligvis gjorde det hans opgave lettere, at han selv var grønlander og tænkte og talte som sin menighed.

Han fungerede derefter som præst i kolonierne Upernavik (nærmest ved Thule), Jakobshavn, Godhavn, Umanak og Holsteinsborg hvor han også henlevede sit otium efter sin afsked 1936. – O. udgav to bøger: *ivnânganermiut mérartáinik*, Godthåb 1912 (om børnene i Thule) og 1923: *G.O.ip Ivnânganerméitidlune uvdorsutaitaisa ilait* (udpluk af dagbøgerne fra Thule). Et foredrag af O. om arbejdet i Thule er trykt i Medd. om den grønlandske kirkesag hæfte 46. Samme sted fin-

des beretninger fra missionsarbejdet i hæfterne 14, 17, 21, 25, 26, 31 og 34. – R. 1937.

Kn. Rasmussen: Fra verdens ende. Mænd og kvinder i Kap York missionen, 1918. C. W. Schultz-Lorentzen i Medd. fra den grønlandske kirkesag, 1950 nr. 78 4–6. Fr. Kjærum i Kirkens verden, 1959 283–87. Knud Olsen: G. O., Godthåb 1980. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard

Olsen, Hans Kristian, 1890–1958, planteavlskonsulent. * 12.11.1890 i Hanehoved, Melby sg., † 25.2.1958 i Tarup, Pårup sg., begr. Odense kgd. F: husmand Hans O. (1846–94) og Karen Marie Jensen Olsen (1852–1907). ~ 3.11.1916 med Astrid Mathilde Pedersen, * 31.8.1892 i Hørmested, † 2.7.1969 i Tarup, Pårup sg., d. af murer Christian Julius P. (1868–1943) og Dorothea Jørgensen (1871–1942).

O. blev uddannet ved landbruget og tjente selv til opholdet på landbrugsskoler i Ørsted og Høng, og på landbohøjskolen hvorfra han blev dimitteret som landbrugskandidat 1913. Han fik straks ansættelse ved Tystofte forsøgsstation og var derefter lærer ved Næsgaard agerbrugsskole, inden han 1915 begyndte konsulentarbejdet ved Salling landboforening. 1917 blev O. ansat som konsulent i planteavl for Foreningen af jydsk landboforeninger og blev desuden bestyrer af foreningens forsøgsgård Godthåb ved Skanderborg. I denne stilling var O. med til at præge udviklingen inden for den jydsk samvirksomheds planteavlssarbejde og konsulentvirksomheden i Jylland som helhed. Hans egentlige livsgerning kom dog til at ligge ved De samvirkende landboforeninger i Fyns stift hvor han virkede som ledende planteavlskonsulent fra 1929 til sin død. I kraft af sin dygtighed blev O. en af forgrundsfigurerne inden for planteavlen i Danmark, og ved siden af planteavlsvirksomheden kom han til at løse mange betydningsfulde opgaver af faglig og organisatorisk art. Han havde en sjælden evne til at udtrykke sig klart i tale og skrift og vandt ved sin ordholdenhed i usædvanlig grad landmændenes tillid. Hans tidlige deltagelse i oplysningsarbejdet vedrørende den voksende anvendelse af maskiner i landbruget medførte, at han 1934 blev landboforeningernes repræsentant i statens redskabsudvalg og dets formand fra 1938 til sin død. Udviklingen af redskaber og maskiner optog O. stærkt, og han fik stor indflydelse på udviklingen af afprøvningerne ved overflytningen af statens redskabsprøver til Bygholm samt oprettelsen af det voksende antal maskinkonsulentstillinger.

O. nød stor tillid blandt sine kolleger og var medlem af bestyrelsen for Foreningen af danske

landbrugskandidater 1935–44 samt en tid foreningens formand. Men det var navnlig inden for Foreningen af danske landbrugskonsulenter, at han kom til at yde en indsats til gavn for sine kolleger. Han var den drivende kraft i forarbejdet til denne forenings oprettelse 1920, og som dens formand 1937–48 arbejdede han utrætteligt for at forbedre konsulenternes økonomiske kår og frie arbejdsforhold, herunder indførelsen af en hårdt tiltrængt pensionsordning. Han deltog også i det store forarbejde i forbindelse med den nye konsulentordning 1955. – O. skrev en lang række faglige bøger og tidsskriftartikler, herunder *Landbrugets Kulturplanter*, 1940, *Kort vejledning i anvendelse af kemiske midler mod plante-sygdomme, skadedyr og ukrudt*, 1948 og *Foreningen af danske Landbrugskonsulenter 1920–45*, 1945, ligesom han var medarbejder ved Landbrugets Ordbog og Dansk Landbrugs-Leksikon. Han var medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1954–58 og af bestyrelsesrådet for Det kgl. danske landhusholdningsselskab 1937–58.

H. L[and] J[ensen] i Ugeskr. for landmænd XCV, 1950 763; sst. 1958 141f.

Carl Thomsen

Olsen, Harald Peter, * 1921, museumsinspektør. * 9.3.1921 i Guldborg L., Majbølle sg. F: bagermester Kristian Peter Olaf O. (1891–1955) og sygeplejerske Dagmar Johanne Nielsen (* 1893).

O. blev student 1939 (Nykøbing F.), mag.art. i kunsthistorie ved Kbh.s univ. 1948, fil.lic. 1954 ved Uppsala univ. og fil.dr. sst. 1955. Han var periodisk tilknyttet Thorvaldsens museum 1945–48, studerede ved Scuola Normale Superiore i Pisa 1948–49 og blev inspektør ved Statens museum for kunst 1949. 1957–66 var han tilsynsførende ved malerisamlingen på Kronborg.

Under sine talrige rejser i Europa, bl.a. Paris og Rom 1946–47, og USA studerede O. primært Italiens kunst fra 1400–1700-tallet, men fik samtidig et udstrakt kendskab til andre landes og perioders kunst, også den helt moderne. – O.s litterære produktion er omfattende. Hans disputats, *Federico Barocci. A Critical Study in Italian Cinquecento Painting* kom i Uppsala 1955 (eng. udg., Kbh. 1961) og betragtes stadig som hovedværket om Barocci. 1961 kom *Italian Painting and Sculpture in Denmark*, 1971 (da. og eng. udg.) *Urbino*. O. var medarbejder ved Weilbachs Kunstnerleksikon, 3. udg. og ved Kunstmuseets Aarsskrift hvor han bl.a. skrev om Elias Meyer (1946–47), Tintoretos nadverfremstillinger (1948–49), Rubens og Cigoli (1950) m.v. 1963 skrev han i den nye, danske udg. af Dante Aligh-

hieri Den guddommelige Komædie om illustratorerne, var 1965–66 medredaktør af kunstdidskriften *Artes* og var endvidere medarbejder ved andre danske og udenlandske tidsskrifter. Han leverede bidrag til *Atti della VI Biennale della Marca e della Studio Firmano* (Fermo, 1965) og *Atti Convegno de Studi su Corrado Giaquinto* (Molfetta, 1971). 1980 kom O.s katalog I–II over kunstmuseets ældre udenlandske skulptur.

O. var generalkommissær for udstillingen *Pittori danesi a Roma nell' ottocento* (Palazzo Braschi, Rom 1977) som 1977/78 vist på Statens museum for kunst, og medlem af komiteen for den 16. europæiske kunstudstilling (*Medici-udstillingen*) under Europarådets auspicer 1978–80. – Medlem af det svenske institut i Rom 1946–47, af *Accademia Raffaello, Urbino* 1964, af kunstmuseets indkøbsudvalg fra 1975 (periodisk) og af *Istituto Marchigiano, Acc. di Scienze, Lettere ed Arti, Ancona* 1979. Tildelt *Ny Carlsbergfondets stipendium* til Italien og Grækenland 1958 og *Carl Jacobsens museumsmandslegat* 1963. □Mal. af Ingolf Røjbæk, 1965. Foto.

Jan Zibrandtsen

Olsen, Carl Henry, * 1909, læge. * 8.7.1909 i Fårevejle. F: købmand, senere fabrikant Carl Valdemar O. (1883–1977) og Ingeborg Hansen (1879–1954). ~ 23.6.1937 i Tølløse k. med flaglærer Karen Margrethe Helene Adler, * 9.8.1914 i Kbh., d. af grosserer August A. (1890–1974, ~ 2° 1955 med tandtekniker Agnes Alvilda Emilie Houd, f. Olsen, 1889–1967) og Manda Kristensen (1885–1953).

Efter studentereksamen fra Roskilde tog O. stenografilærereksamen 1931, studerede derefter fra 1932–33 kor- og orkesterdirektion på Det kgl. da. musikkonservatorium og gennemførte på kun fire år lægestudiet ved Kbh.s univ. Efter et års hospitalstjeneste i Kbh. åbnede han privatpraksis i byen, samtidig med at han 1937 stiftede daglægevagten hvis chef han var til 1946. Hans interesse for menneskelig adfærd og samfundsvilkår medførte, at han 1937–57 ledede undervisning i mentalhygiejne ved Kbh.s kommunes aften-skole og magistratskole og efter grundig reservelægeuddannelse i psykiatriske afdelinger (Bispebjerg, Nykøbing S., Skt. Hans) blev speciallæge i psykiatri 1955 samt fra 1954 tilsynsførende læge ved fredshjemmene Toppen og Lindevangshjemmet.

I disse år nåede O. samtidig at publicere ikke blot populære værker som *En Læges Vejledning*, 1945 (8. udg. 1961 foruden finske, svenske, norske, hollandske, engelske og amerikanske udg.), *Kunsten at leve sammen*, 1951 (hollandsk udg.

1953) samt *The general Equilibration Theory*, 1946, men også en række arbejder om gerontopsykiatri, og sin forståelse for de ældres sjælelige problemer supplerede han med en teologisk embedseksamen 1950. – 1957–63 var O. overlæge ved statshospitalet i Brønderslev samt medlem af mødrehjælpsområdet (1958–61) og af amtsrevalideringsudvalget (1960–63) for Hjørring amt. Men ikke tilfredsstillet med to universitetseksaminer påbegyndte O. nu også læreruddannelse i kristendomskundskab og tysk og blev 1965 cand.mag. i disse fag, efter at han fra 1963 tillige var blevet psykiatrisk overlæge ved Kbh.s hospitalsvæsen (Skt. Hans hospital og Ringbo 1963, Brøndbylund 1967). Med sin interesse for gerontopsykiatri og -psykologi fik O. derved lejlighed til at øve en værdifuld indsats for ældres velfærd. Socialiseringens tilbøjelighed til at bygge huse med for små lejligheder, hvorfor „staten“ må tage sig af de gamle som ikke vil ligge familierne til byrde og for hvem de yngre ikke vil ofre sig, skabte hans humanistiske livssyn og videnskabeligt begrundede lægegerning bedre levevilkår. Hans revalideringsvirke skabte liv til de ældres dage – og ikke kun dage til deres liv. – Foruden en række tidsskrift- og leksikonartikler om mentalhygiejne, neurologi, psykiatri og forgiftningsbehandling publicerede han 1974 en mindre lærebog i *Gerontopsykiatri* (ny udg. 1980). 1969–78 var O. tillige psykiatrisk konsulent ved København kommunes socialdirektorat – sit overlægeembede forlod han 1977. 1972 modtog O. Torben Geill-prisen. – R. 1976. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

Olsen, Ib Koch, se **Koch Olsen, Ib**.

Olsen, Ib Spang, se **Spang Olsen, Ib**.

Olsen, Jens, 1839–1920, folkemindesamler. * 9. 4.1839 i Bakkebølle, Vordingborg landsg., † 23.9. 1920 i Maribo. F: indsidder Ole Jensen (* 1809) og Maren Nielsdatter (* 1814). ~ 24.9.1863 i Høje-Tåstrup med Ane Marie Pedersdatter, * 1839, † 1917, sandsynligvis d. af hjulmand Peder Olsen (* 1816) og Maren Jørgensdatter (* 1819).

O. blev efter landsbyskolegang og tjeneste hos bønder uddannet som skrædder og musiker i Kbh. og omegn. Efter sit bryllup flyttede han til Bakkebølle hvor han supplerede sine indtægter med bl.a. et udvandringsagentur og en lotterikollektion. Han begyndte at samle oldsager fra hjemegnen som han efter kontakt med J. J. A. Worsaae fra sidst i 60erne sendte til Oldnordisk

museum. Fra 1870 foretog han for museet systematiske undersøgelser på hjemegnen, Møn og øerne i Storstrømmen og i Smålandshavet hvor han lokaliserede en række kystboplader fra stenalderen. Samarbejdet fortsattes efter hans ansættelse ved museet i Maribo. 1879 blev O. en virksom indsamler til Bernhard *Olsens afdeling ved kunst- og industriudstillingen i Kbh. og fortsatte i de følgende år som indsamler til Dansk folkemuseum samt til den store landbrugsudstilling i Kbh. 1888. 1889 assisterede han Henry *Petersen ved udgravningen af slotsruinerne i Vordingborg. 1890 blev han ansat som kustode ved stiftsmuseet i Maribo hvor det blev hans opgave at ordne og opstille samlingerne i den nyopførte museumsbygning samt i de følgende år at forøge dem ved berejsning af stiftsmuseets virkeområde. Hans erfaringer fra samarbejdet med Dansk folkemuseum og Oldnordisk museum udnyttedes i udstillingsformen hvor han tilstræbte, at museumsstandene skulle forklares og indsættes i deres rette sammenhæng, hvorved han viste sig som en tro elev af Bernhard Olsen. Ud fra sit miljø måtte landbefolkningens traditionsstof have hans store interesse, og han var selv en fortrinlig traditionsbærer, hvad optegnelser i Dansk folkemindesamling vidner om. Helt fra Foreningen Danmarks folkeminders start i 1908 var han en af dens tillidsmænd. Hans hovedbidrag er bogen *Fra Sydsjælland. Barndoms minder fra Bakkebølle ved Vordingborg*. 1913, i foreningens skriferække. DM 1908. □Mal. af Niels Christiansen, 1920 (Lolland-Falsters stiftsmus.).

Holger Rasmussen i Lolland-Falsters stiftsmuseums årsskr. 1977 12-41. – Papirer i Lolland-Falsters stiftsmus. (bl.a. selvbiogr.), Dansk folkemindesaml. og Nationalmuseets 3. afd. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Holger Rasmussen

Olsen, Jacob, [ʃjak], 1865–1933, grosserer. * 1.1.1865 i Kbh. (Trin.), † 14.5.1933 i Rungsted, begr. i Kbh. (Vestre). F: skibsfører Andreas Peter Malthe O. (ca. 1841–1905) og Caroline Anna Louise Klein (1833–97). ~6.8.1898 med Erna Louise Kraehahn, * 13.3.1880 i Königsberg, † 8.12.1971 i Rungsted, d. af direktør Louis K. og Anna Beschouw.

O. fik sin uddannelse i manufakturforretninger i provinsen. Kun 19 år gl. etablerede han sin egen forretning i Gothersgade i Kbh., en forretning der efter en periode på Østergade flyttede til Amagertorv 19 hvor den forblev til sit ophør. O. var en af de første der begyndte at handle med færdig damekonfektion, og hans virksomhed antog med årene et endog meget betydeligt omfang. Ved sin død beskæftigede han op mod 400

menesker. 1910 startede han et buntmageri, og 1915 løste han tillige grossererborgerkab. O. var en selfmade mand der brugte al sin tid fra tidlig morgen til lukketid i sin forretning; han deltog derfor hverken i offentlig arbejde eller organisatorisk for sin branche. Efter hans død blev firmaet 1936 aktieselskab med sønnen Thorkild Jac. O. som direktør. Det var, indtil det 1972 blev overtaget af det engelske firma Austin Reed, en landskendt del af Strøgets fysiognomi. Det førte en omfattende reklame af et fornemt tilsnit, og dets slogan „Paris dikterer – Jac. Olsen lancerer“ var uløseligt forbundet med det. □Foto.

Dagens nyheder 18.5.1933.

Finn H. Lauridsen

Olsen, Jakob Peter Jonas (grønl.: Jákunguaq), 1890–1936, ekspeditionsdeltager. * 22.11.1890 i Holsteinsborg, † 10.7.1936 i Godthåb. F: overkateket Tomas Kristoffer Samuel O. (1843–1919) og Johanne Gjertrud Kirsten Inger Johansen (1854–1911). ~2.6.1912 med Hansine Rosine Kirsten Lyngø, * 1.2.1886 i Fiskenæsset ved Godthåb, † nov.1941 i Godthåb (~ 1° med Stephen *Møller, 1882–1909), d. af bødker Lars Kristian Rasmus Vittus L. (1855–ca. 1920) og Vita Pauline Elisabeth Margrethe Elberg (1860–ca.1920). – Bror til Gustav *O.

Efter at have gennemgået seminariet i Godthåb hvor han blev grebet af den samtidige nationalt-religiøse vækkelsesbevægelse peqatigingniat, dimitteredes han som kateket 1912 og blev først ansat ved Sarqaq, senere ved Ujaragsugssuk på Diskoøen, men var samtidig kendt som en dygtig hundekører og kajakmand. Det var medvirkende til at Knud *Rasmussen i aug.1921 bad ham om at tage med på femte Thuleekspedition til Nordamerika. O. indvilligede og kom med og fungerede perfekt som fanger, hundekusk og tolk. Han fulgte med Kaj *Birket-Smith på dennes rejse til rensdyreskimoerne vest for Hudson Bay og med Therkel *Mathiassen under udgravningerne ved Naujan og til Southampton Island hvor de blev indespærrede af vejret et halvt år og hvor O. reddede Mathiassens liv fra et mordkomplot. O. lærte de lokale dialekter meget grundigt og benyttede det blandt andet til en vis missionsvirksomhed blandt de hedenske eskimorer. (Hans to brødre, Julius og Gustav, virkede samtidig som hedningemissionærer i hhv. Østgrønland og Thule). Han rejste hjem 1923 via USA og Danmark og blev 1925 ansat ved Sydøstgrønlands landsfogedembede i Godthåb som tolk og skriver samt fører af landsfogedens rejsebåd, hvilket bragte ham rundt i hele landet. Flere

gange, først 1927–28, var han i Danmark for at hjælpe Knud Rasmussen med at ordne og bearbejde ekspeditionens store indsamlede materiale af folkloristisk art. O. nåede ikke som sine landsmænd fra Thule til de vestligste ekimoer. Til gengæld skrev han en bog om disse grønlanderes stammefrænder, *akilinerminulerssárut*, som udkom på grønlandsk 1927 og faktisk var den første beretning fra den store ekspedition – og samtidig den første direkte oplysning til grønlanderne om de næsten glemte frænder i vest. – F.M.2. 1924. □Foto.

Therkel Mathiassen i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1936 213f. Rob. Petersen i Grønland, 1958 295–302.

Mads Lidegaard

Olsen, Jens, 1816–1901, gårdejer. * 28.10.1816 i Sjolte ved Præstø, † 26.11.1901 sst., begr. i Snese-re. F: gårdejer Ole Jensen (1781–1853) og Else Nielsdatter (1794–1874). ~ 16.7.1845 i Snesere med Lisbeth Pedersdatter, * 23.4.1816 i Brøderup, † 21.3.1886 i Sjolte, d. af husmand Peder Christensen (1792–1869) og Kirsten Jensdatter (1788–1871).

O. gik i børneskolen, oplærtes hjemme ved landbruget og fik som ung berøring med vækkelserne ved møder på den nærliggende Bækkeskov hovedgård. Efter giftermålet overtog O. og hans hustru hendes plejeforældres fæstegård i Sjolte som han kort efter som den første på egnen købte til selveje. O. drev gården betydeligt frem og erhvervede sig et anset navn som landmand, især på kvægavlens område. O. tog kun i ringe grad del i almindelige offentlige anliggender. Derimod blev O.s gård snart et centrum for egnens religiøse vækkelse der efterhånden i samklang med O.s egen udvikling prægedes af det grundtvigske syn. I en lang årrække afholdtes hvert år 16.7. vennemøde på gården, og O. var i stadig kontakt med de spredte grundtvigske kredse og præster i Sydsjælland. Han byggede for egen regning en friskole, og han var den drivende kraft bag rejsningen af en højskole på egnen der begyndte 1867 i Ulse-Olstrup, men n.å. flyttede til Brøderup. O. trådte ikke selv personlig stærkt frem i skrift eller tale, men hans gæstfrihed og ansete stilling gjorde gården i Sjolte til et af tidens kendte grundtvigske „hjem“, og O. står i mange henseender som en typisk skikkelse i den første generation af det grundtvigske lægfolk med rødder tilbage til de gudelige vækkelser. – Det var ved en skoleindvielse i Sjolte og på O.s foranledning, at "Grundtvigs kendte „Hvad solskin er for det sorte muld“ første gang blev sunget 25.7.1856.

H. Goldschmidt: Medd. om kvægbrugets udvikl. i Danm., 1890 240f. Medd. for Brøderup højskole II–III, 1904–05: V, 1907. Kr. Tårup: En sjællandsk bonde, 1911. Mindeskr. i anledn. af Brøderup højskoles 50-årige beståen, 1918. Holger Begtrup: Dansk menighedsliv i grundtvigske kredse II, 1932 107–10. Friskolen gennem hundrede år, ved A. Ankerstrøm III, 1949 128f. Knud Banning: De sjællandske vækkelser, 1961 = Vækkelsernes frembrud i Danm. II 163.

Claus Bjørn

Olsen, Jens, 1872–1945, astromekaniker. * 27.7.1872 i Ribe (Domk.), † 17.11.1945 i Kbh. (Østervold), begr. sst. (Bispebjerg). F: børstenbinder, senere retsvidne og bud Niels O. (1825–1903) og Mette Marie Cæcilie Krøldrup (1833–90). ~ 2.6.1905 i Kbh. (b.v.) med Anna Sophie Christine Johanne Krøldrup, * 1864 i Kgs. Lyngby, † 7.3.1945 i Kbh. (Østervold), d. af skomager Jens Martin K. (1837–1911) og Laura Johanne Caroline Jensen (1842–93).

Som barn ønskede O. at blive urmager; men efter sin skolegang sattes han i lære hos en låsesmed mens han i sin fritid studerede urmageri og astronomi. Som svend arbejdede han i Ålborg indtil han 1897 tog på valsen til Tyskland, Schweiz, Frankrig og England. Under et længere ophold i Strasbourg blev han fortrolig med Schwilgués astronomiske kunstur i domkirken hvorefter han i Basel uddybede sine teoretiske kundskaber i astronomi. Efter sin hjemkomst 1902 kaldte han sig astromekaniker og etablerede eget værksted som han efter sit giftermål flyttede til sin hustrus ejendom Hallingsgade 8 hvor han arbejdede til sin død, kun afbrudt af et par år som værkfører hos Cornelius *Knudsen. Fra O.s værksted udgik en lang række tårnure (Marstal kirke, Teknologisk institut, Kbh.), astronomiske ure (Landmandsbanken og Arbejdernes Landsbank, Kbh.), astronomiske kikkerter (Viborg katedralskole) og videnskabelige apparater til Kbh.s observatorium og andre institutioner. Han forestod også restaureringen af soluret i Rosenborg have og Isaac Habrechts astronomiske kunstur på Rosenborg slot. En selvstændig opfindelse af et lommeur der både viste stjerntid og middelsoltid blev patenteret, og for indtægterne indrettede O. sig et betydeligt privatobservatorium ved Nærum.

Allerede under vandreårene havde O. lagt de første planer til sit egentlige livsværk, et moderne astronomisk kunstur der skulle overgå alle tidligere i nøjagtighed og antallet af funktioner. De første skitser var færdige i 1922 hvorefter O. byggede en foreløbig model af urets meget sindrige kalenderværk (se Nord. astron. Tidsskr., 1929 51–53) som han senere beskrev i en artikel (Da. Tidsskr. for Uhrmagere 54, 1934 138–42)

der efterfulgtes af en detaljeret redegørelse for hele uret (sst. 55, 1935 48–63). Projektet støttedes af professor Elis Strömgren, og 1934 nedsatte urmagerlavet en komité med borgmester Ernst Kaper som formand for at skaffe midler til udførelsen. Efter Kapers død gik arbejdet i stå indtil 1938, da urmagerlavet og H. C. Ørsted-fondet bevilgede penge til udarbejdelse af arbejdstegninger der blev færdige i 1943. En donation på 100 000 kr. fra Dansk arbejdsgiverforening suppleret med midler fra en landsindsamling gjorde det derpå muligt at sætte arbejdet i gang i et værksted som Teknologisk institut stillede til rådighed for O. og dennes søn Martin Olsen som medhjælper. Sønnen faldt for en tysk kugle under folkestrejken 1944, og efter O.s død det følgende efterår blev det overdraget urmager Otto Mortensen at lede urets fuldførelse og opstilling på Kbh.s rådhus hvor det 15.12.1955 blev sat i gang af kong Frederik IX og O.s yngste barnebarn i forening. Urets centrale del er et lodur (med Dennison-hæmværk) der viser stjernetid og mellemeuropæisk tid. Herfra styres ti andre værker der hver for sig viser væsentlige astronomiske og tidsregningsmæssige fænomener. Uret udmærker sig fremfor alle tidligere sådanne ure, dels ved den geniale udførelse af sol- og månemekanismen, dels ved det førnævnte kalenderværk der hver nytårsnat automatisk udregner alle det kommende års kronologiske elementer. Dertil kommer at alle urets dele er synlige og meget smukt udformede både håndværksmæssigt og kunstnerisk.

Som menneske var O. en beskeden, men livsglad og vennesæl personlighed med en stærk familiefølelse. Hans humor gjorde ham populær i navermiljøet i Kbh., ligesom hans store tekniske og teoretiske kundskaber skabte respekt om ham i videnskabelige kredse hvor han allerede 1906 slog sit navn fast som en af stifterne af Astronomisk selskab. □Foto. – Mindeplade, Gråbrødre-gade 2, Ribe.

Elis Strömgren i Nord. astronomisk t., 1943 84–89 109–12. M. Rudkjøbing sst. 1956 12–19. Poul S. Christensen i Dansk t. for urmagere LXV, 1945 166–68. Basler Nachrichten 19.1.1946. Otto Mortensen: J.O.s ur, 1957 (også eng. udg. s.å.).

Olaf Pedersen

Olsen, Johanne Cathrine, se Rosing, Johanne.

Olsen, Jørgen Clemens Valdemar Frederik, * 1916, politiker. * 1.4.1916 i Qeqertussoq ved Holsteinsborg. F: kateket Sivert Gustav Simon O. (1879–1936) og Rakab Jonasine Ane Bech

(1885–1920). ~ 10.4.1944 i Holsteinsborg med Andrea Margrethe Agnes Eugene Poulsen, * 30.3.1925 i Atangmik, d. af storfanger Boas P. (1902–36) og Marie Lennert (* 1903).

O. voksede op som fanger på et lille udsted, men blev 1932 i kraft af sine udprægede boglige evner og store læselyst sat i handelslære i Holsteinsborg og året efter sendt til uddannelse som telegrafist i Godthåb. 1934 blev han ansat som sådan i Holsteinsborg, kombineret med regnskabsarbejde ved kolonien. Fra 1943 foretog han desuden vejrobservationer ved den af USA oprettede vejstation. 1950 blev han angrebet af tuberkulose og 1952 sendt til Danmark hvor han gennemgik flere svære operationer, men 1953 kunne han vende hjem og genoptage sit arbejde. 1944 startede O. et lokalblad, *Piniartog*, der stadig udgives under navnet Paortoq. S.å. startede han en aftenskole og 1949 et lille politikorps. 1942 indvalgte han i kommunerrådet som formand, og 1955 i landsrådet hvor han repræsenterede Holsteinsborg lige til 1979, da han ved hjemmestyrets indførelse nedlagde sit mandat pga. alder. 1964 udnævntes han som første grønlander til radiooverassistent og pensioneredes 1969.

Som politiker var O. en begavet, uforfærdet og hårdtslående debattør med sine egne meget kontante meninger om tingene. Meget tidligt bekæmpede han konsekvent embedsmandsvældet og det danske formynderi og var i så henseende langt forud for den senere politiske udvikling i retning af større grønlandsk indflydelse som han på mange måder foregreb med sine dengang meget rabiate anskuelser. Ikke for ingenting blev O. i årene efter 1960 kaldt „Grønlands Lumumba“ og i Danmark opfattet nærmest som en revolutionær. Et logisk højdepunkt i sin politiske karriere nåede O. da han 1967 ved landsrådets overgang til at have egen formand, valgt blandt medlemmerne, kunne åbne den første samling som fungerende formand med en tale der udmærkede sig ved at appellere til grønlandernes egen indsats og fortælle dem, at deres fremtid først og fremmest afhang af den. For Holsteinsborgs lokale udvikling har O. haft stor betydning, fx ved placeringen i byen af sømandshjemmet, Knud Rasmussens højskole, fiskefabrikken, bygge- og anlægsskolen samt idrætshallen. – Som led i sit politiske arbejde havde O. sæde i en række udvalg og kommissioner, således Grønlandsrådet, kongens og dronningens fond (som formand), kommunernes tilsynsråd, GTOs tilsynsråd, skatterådet, landsrådets forretningsudvalg og radiostyrelsen, hvor han i en årrække har været formand. O. blev æresborger i Holsteinsborg 1978. – R. 1968. F.M.2. 1975. □Foto.

Olsen, Jørgen

Interviews i *Atuagadliutit* 31.3.1967 og 21.12.1978.

Mads Lidegaard

Olsen, Karen Marie, se Olsen, Gunnar.

Olsen, Rasmus Kristian, 1868–1944, redaktør. * 18.7.1868 på Bogø, † 7.3.1944 i Hillerød, begr. sst. F: skibsfører Hans Frederik O. (1835–1934) og Ane Marie Pedersdatter (1838–1924). ~ 25.5.1900 i Helnæs med Karen Kirstine Marie Runge, * 19.6.1874 i Kirke Søby ved Assens, † 10.6.1965 i Hillerød, d. af lærer, senere gård-ejer Peter Jacobsen R. (1848–1928) og Ane Marie Nielsine Hansen (1846–1923).

O. ansattes 1883 som bud i folketinget til rådighed for formanden C. *Berg der også benyttede ham som medhjælper ved regnskabsførelsen for navigationskolen på Bogø og de Bergske blade og under sit fængselsophold 1886 som sekretær i daglige konferencer. Da Berg gik af som formand 1887 benyttede O. lejligheden til at tage præliminæreksamen og ansattes 1888 som bogholder og redaktionel medhjælper ved det Bergske Holbæk Amts Dagblad, men kaldtes 1890 til Kbh. som privatsekretær og bogholder ved det af Berg i Kbh. udgivne *Venstrebladet*. Dermed var O.s livslange arbejde for de Bergske blade fastlagt. Efter Bergs død 1891 vendte han tilbage til Holbæk Amts Dagblad, var en kort tid lokalredaktør ved Ringkøbing Amts Dagblad, 1892–1901 bogholder, fra 1895 tillige redaktionssekretær, ved Kolding Folkeblad og virkede 1901–44, fra 1906 som medredaktør, ved Frederiksborg Amts Avis og som prokurist for de Bergske blade i nært samarbejde med Bergs sønner. Med fremragende dygtighed varetog O. gennem mere end 40 år forretningsførelse og administration af den efterhånden meget store bladkoncern. Der blev ikke megen tid til deltagelse i det daglige redaktionelle arbejde da O. også blev inddraget i dagspressens organisationsarbejde som næstformand i Foreningen af venstreblade 1905–37, derunder leder af det første journalistkursus 1908, og som bestyrelsesmedlem i Organisationen af bladudgivere i provinsen fra 1925, i Pressens fællesindkøbsforening fra 1922 og i Dansk arbejds giverforening fra 1936. En særlig indsats gjorde han for journalisternes pensionsforhold. Han var 1901–18 regnskabsfører for en pensionsordning for Foreningen af venstreblade. Bidraget var 20 kr. årlig så det blev kun til små pensioner. Da provins-journalistforeningen påtænkte en pensionsordning fik O. alle interesserede organisationer samlet om opgaven og gennemført Provisorspressens pensionsfond som han var formand for 1918–24 og igen fra 1925. – O. udgav *Fra Provisorietyden*. 1930, særtryk af

bladartikler om C. Berg. □Mal. af Johs. Ottosen, 1933.

Fr.borg amts avis 8.3.1944. Frode Aagaard: *De Bergske blade*, 1967.

Helge Larsen

Olsen, Kåre, 1906–79, førstebibliotekar. * 24.7.1906 i Kbh. (Stefans), † 26.4.1979 sst. (Lundehus), begr. sst. (Bispebjerg). F: skræddermester Niels Rasmus O. (1867–1939) og Maren Christine Hansen (1878–1912). ~ 13.2.1937 med Martha Paula Elisabeth Schröder, * 23.10.1908 i Oberweimar, d. af maskinarbejder Emil Arthur S. (1884–1914) og Dorothea Bertha Heinemann (1885–1957, ~ 2° 1922 med Johann Schleicher). O. blev student fra Østre Borgerdyd 1925 og tog 1935 skoleembedseksamen (historie og latin). Han knyttedes umiddelbart herefter til Det danske sprog- og litteraturselskab som medarbejder ved og senere redaktør af *Diplomatarium Danicum*. 1941 kom han til Det kgl. bibliotek hvor han 1943 blev fastansat som bibliotekar og fik overdraget ledelsen af bibliotekets håndskriftafdeling, en stilling han varetog fra 1958 med titel af førstebibliotekar og – bortset fra et ufrivilligt ophold i Sverige fra dec. 1943 til juni 1945 – indtil han 1976 tog sin afsked på grund af alder. – Håndskriftafdelingen gennemgik under O.s ledelse en hastig udvikling; han gennemførte en systematisk og dynamisk accessionspolitik som resulterede i en meget stor tilvækst til samlingerne af en række betydningsfulde privatarkiver fra forfattere, videnskabsmænd, kunstnere og andre kulturpersonligheder, ligesom benyttelsen af samlingerne både nationalt og internationalt voksede år for år. O. udgav i 1943 en oversættelse af Otto af Freising's latinske krønike om Frederik Barbarossa og var 1948–56 sammen med Frantz *Blatt udgiver af *Diplomatarium Danicum* VI–VIII og *Danmarks riges breve* VI–VIII, men hans litterære produktion er i øvrigt ikke stor, til gengæld meget gedigen. Nævnes må således udarbejdelsen af den store katalog *Gyldne bøger* som dannede grundlag for den dansk-svenske udstilling af samme navn 1952, og selv om der var tale om et udstillingskatalog, er det dog et videnskabeligt førstehåndsarbejde. O. var i det hele taget hovedmand i mange bemærkelsesværdige udstillingsarrangementer, bl.a. Islandske håndskrifter og dansk kultur som 1965 blev vist over hele landet. I sine senere år kastede O. sig over H. C. Andersen-studiet og blev en førende forsker på dette område. Han var medudgiver af H. C. Andersens dagbøger I–XII, 1971–77, og lige til sin død arbejdede han med den videnskabelige udgave af H. C. Andersens såkaldte store

album eller stambog, til hvis udgivelse han allerede tidligt havde taget initiativet. Han oplevede ikke at se værket fuldført, det udkom 1980 ved to af hans medarbejdere Helga Vang Lauridsen og Kirsten Weber. I øvrigt kan nævnes afhandlinger om *Skriftens historie* (Nordisk håndbog i bibliotekskundskab I, 1957) og *Illuminerede franske tidebøger* (Bogvennen, 1947) samt s.m. H. Topsøe-Jensen bogen *Ingemann-manuskripter*, 1951.

O. fik i årenes løb en lang række tillidshverv; fra 1943 til sin afgang var han den ledende kraft i Kommissionen til registrering af litterære kilder til dansk historie, og siden 1971 var han medlem af Videnskabernes selskabs arkivkommission. I mere end en menneskealder var han medlem af bestyrelsen for Selskabet til historiske kildekrifters oversættelse og 1950–70 medlem af den arnamagnæanske kommission, ligesom han 1938 blev medlem af Selskabet for oldtids- og middelalderforskning og 1939 af Det danske sprog- og litteraturselskab. Han var endvidere bl.a. medlem af bestyrelsen for Martin Andersen Nexø-fonden samt af Kungl. samfundet för utgivande av handskriffter rörande Skandinaviens historia og det kgl. norske videnskabernes selskab. □Foto.

P. Birkelund i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen LXVI, Upps. 1979 123f.

Palle Birkelund

Olsen, Lars M., 1905–62, forlagsboghandler, politiker. * 7.7.1905 i Kbh. (Jak.), † 15.6.1962 i Solrød, urne på Bispebjerg kgd. F: sporvognsfunktionær Niels Johan L. (1872–1949) og Ellen Poulsen (1874–1957). ~ 15.2.1936 med Else Lina Schönewolf, * 27.3.1909 i Bochum, Tyskland, † 7.5.1954 i Kbh., d. af minearbejder August S. (1880–1935) og Emilie Grosse-Kleffmann (1879–1925).

O. voksede op under beskedne forhold på Nørrebro og forlod hurtigt skolen. For at supplere familiens indtægter blev han i tidlig alder ansat som „bogsælber“ på Stefansgades kommunebibliotek og her vakte hans interesse for bøger. 1925–29 blev han boghandleruddannet i Wiens Boghandel på Østerbro. Søren Wiene havde først sagt nej fordi han fandt at O. var for lille og spinkel, men da han kom igen året efter, forbarmede Wiene sig over ham og fik til gengæld den dygtigste lærling han nogen sinde havde haft. – O. sluttede sig tidligt til socialdemokratiet og forbavsende allerede i sin lærlingetid sin chef ved at optræde som redaktør af Rød Ungdom. 1930 søgte han ind på det dengang endnu kun lidet markante, af Socialdemokratisk forbund ejede

forlag Fremad hvor han 1942 avancerede til forlagssekretær. Allerede fra 1935 delte han sin tid mellem politisk arbejde og forlagsvirke. 1935–49 var han formand for Socialdemokratisk forening og 1939–53 medlem af partiets forretningsudvalg. Samtidig overkom han at være socialdemokratisk borgerrepræsentant i Kbh. 1936–46 og blev i denne egenskab medlem af Kbh.s havnebestyrelse. Året før sin død blev han tillige medlem af Københavns Frihavns A/S. Sin største politiske indsats ydede han formentlig som socialdemokratisk medlem af folketinget fra 1939 og til sin død. Hans mest markante indsats blev dog at føre Forlaget Fremad frem blandt de toneangivende danske forlag efter at han 1950 var blevet chef for denne virksomhed. Skønt Fremad var et aktieselskab undgik han altid som god socialdemokrat betegnelsen direktør og foretrak at kalde sig forlagsleder. I løbet af få år slog han forlagets døre op på vid gab og skabte et imponerende og alsidigt udgivelsesprogram på dette forlag der hidtil kun havde været et partipolitisk propaganda-apparat. Han tog ikke længere partimæssige hensyn når det gjaldt valget af udgivelser. Allerede 1951 vakte han opsigt ved at starte *Fremads Folkebibliotek* som blev en af de første, levedygtige serier blandt efterkrigstidens billigbøger, og som i de fem første år passerede et samlet oplag på to mill. bind. Han markedsførte dem ikke blot gennem boghandelen, men indførte også et helt nyt salgsskema, ombud på arbejdspladserne. I de 12 år han forestod forlaget – 1950–62 – gav han den gamle, sekteriske virksomhed en helt ny profil som forlaget siden har bestræbt sig for at opretholde. Særlig vægt lagde han på samarbejde med Nordens øvrige arbejderforlag. Under hans ledelse voksede også Fremads Bog- og Papirhandel på Nørrebro sig stærk ved et velorganiseret kolportage- og fjernsalg.

O. var fast og målbevidst i alle sine gøremål, men kunne i sine senere år undertiden få et hårdt drag om munden, når han måtte erkende at hans egne ansatte fagforeningsmedlemmer ikke tænkte så realistisk som han. Ingen kapitalistisk forlægger kunne have geninvesteret Fremads store indtægter i disse år bedre end O. som byggede store lagerbygninger i Herlev både til sine boglagre og store papirlagre som han dristigt købte op i de år papirprisen var stadigt stigende. □Foto.

Bo Bramsen i Det danske bogmarked, 1962 785–87.

Bo Bramsen

Olsen, Christian Martin, 1853–1926, formand for de samvirkende fagforbund, politiker.

* 5.2.1853 i Vejle, † 28.4.1926 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: skræddersvend, senere skriver på Vejle herredskontor Christian Martin O. (1829–90, ~2° med Maren Andersen, 1836–tidligst 90) og Hansine Rasmussen (1830–67). ~ 8.10.1883 i Kbh. (Vartov) med Marie Emilie Rasmussen, * 5.7.1858 i Våbensted, † 27.1.1947 i Kbh., d. af smed Rasmus Larsen (1816–93) og Karen Margrethe Mortensen (1822–89).

Flere års vandreliv som ung snedkersvend førte O. gennem Tyskland, Frankrig, Schweiz og helt til Sicilien. Han lærte herunder fremmede sprog, stiftede bekendtskab med arbejderbevægelse og socialisme og oplevede eventyr som han siden møntede ud i mangan gemytlig historie. Han var udlært i Vejle 1872 og slog sig efter udfærden 1878 ned i Kbh. hvor han prøvede arbejdsløsheden og soldaterlivet og en tid drev et lille værksted, men uden held. 1888 blev han arbejdsformand hos en snedkermester på udstillingen og blev s.å. formand for Bygningsnedkernes fagforening, en stilling han indtog indtil 1896, mens han fra 1892 tillige var forretningsfører for Snedkerforbundet. Når arbejderbevægelsen op gennem 90erne vandt frem, så den ved århundredskiftet var en magt der i hvert fald fagligt måtte regnes med, skyldes det vækkelsesmænd som O. Næsten som en vandrende svend drog han fra by til by, overnattede på kollegers vaklende sofaer og agiterede, ikke højtflyvende, men indtrængende, på værksteder og møder så snese af nye fagforeninger skød frem. Impulsiv og energisk indledte han både i Kbh. og provinsen kraftige aktioner for en bedring af løn- og arbejdsforholdene, sikring af organisationsretten, afskaffelse af „arbejdssedler“ og andre levninger fra den „patriarkalske tid“, og som støtte for fremstødet lod han indsamle og bearbejde et statistisk materiale omfattende snedkersvendenes levevilkår. Bevægelsen affødte adskillige arbejdskampe, da mestrene i reglen satte hårdt mod hårdt, men O. kom oftest ud af de afsluttede forhandlinger med gevinst til styrkelse for organisationen.

Da De samvirkende fagforbund oprettedes jan. 1898 blev O. medlem af repræsentantskabet og forretningsudvalget, og som sekretær blev han Jens "Jensens højre hånd i landsorganisationens første brydsomme år. De to supplerede hinanden på udmærket vis. Mens Jensen var afmålt og reserveret af væsen og sagde „De“ til folk, blev O. altid ved at være den zünftige håndværker som med sit frejdige sind og sin lune tale havde let ved at komme i kontakt med arbejdere og arbejdsgivere. Mens Jensen tumlede med „sagerne“, var det O. som havde blik for de menneskelige faktorer. Da den store lockout 1899 var

overstået – O. havde under den varetaget forbindelsen med udlandet – udarbejdede de sammen den grundige *Oversigt over Fagforeningsbevægelser i Danmark i Tiden fra 1871 til 1900*, 1901. Ved Jensens valg til borgmester 1903 var O. hans selvskrevne efterfølger som fagforbundenes øverste leder. I hans formandstid rettede landsorganisationen sig op efter storkonflikten og medlemstallet steg fra 63 000 til 98 000. Han tog initiativet til udgivelsen (1904) af medlemsbladet *Arbejderen*. Med den store kyndighed han havde erhvervet, bl.a. som fagforbundenes sagfører for den permanente voldgiftsret, var han et fremtrædende medlem af augustudvalget af 1908 der forberedte oprettelsen af den faste voldgiftsret og forligsmandsinstitutionen. Årene 1907 og 08 var for øvrigt præget af megen faglig strid som tog stærkt på O.s kræfter og efter længere tids sygdom trådte han 1909 tilbage som fagforbundenes formand og overtog en stilling som kommunalrevisor i Kbh.s kommune (til 1923). Til en syndikalistisk farvet oppositions angreb på den faglige centralisation, de kollektive overenskomster og arbejdsrettens institutioner kunne han dog ikke tie, men gav den 1911 et svar med næb og kløer i en pjeces med den ironiske titel *Ned med De samvirkende Fagforbund! Et Par Ord af en Fagforeningsmand*. 1903–09 var han også formand for Arbejdernes fællesorganisation.

I Kbh.s borgerrepræsentation, hvor Jens Jensen og K. M. "Klausen fra 1893 var ene om at repræsentere socialdemokratiet, indvalgte O. 1897 sammen med P. "Holm og P. "Knudsen. 1900 blev han medlem af budgetudvalget og var fra 1904, til han udtrådte 1909, gruppens formand. Som partiets folketingskandidat i Kbh.s 8. kreds 1895 og 98 kunne han lige så lidt som sin forgænger A. C. "Meyer slå marineminister N. Ravn, men da denne 1901 trak sig tilbage (og hemmelig afstemning var indført) erobrede O. kredsen og blev i løbet af kort tid både faglig og politisk tillidsmand for Holmens såvel faste som mindre faste stok og repræsenterede Nyboder i folketinget til 1918 (med en afbrydelse 1909–10). På rigsdagen var han et arbejdsomt medlem af en række udvalg og i salen en af de talere man gerne lyttede til. Han var bl.a. talsmand for bedre lønninger til Holmens arbejdere (og for Nyboders nedrivning), for statsanerkendte arbejdsløshedskasser og arbejdsanvisning, for fabriktilsyn, ottetimersdag og andre lignende sager. 1914 blev han medlem af arbejdsløsheds-, senere arbejdsnævnet, 1925 af overbevillingsnævnet. Gennem et både jævnt og muntert og virksomt liv i arbejderbevægelsens tjeneste rykkede O. efterhånden op i de hædrede veteraners række.

1918 ombyttede han folketingsmandatet med en plads i landstinget (valgt i I. kreds), 1920 blev han tingvalgt og samtidig tingets I. viceformand. En folkelig-poetisk åre lod han ved festlige lejligheder rinde i veltrufne viser og agitatoriske kantater. Snedkerforbundet udgav 1928 nogle af dem i Carl Gran og Martin Olsen: Snedkersange. □ Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), mal. af samme (sst.).

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 348–52. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904 469f. Carl Gran: Snedkersvendenes organisations hist., 1910 200f. [Mar. Kristensen:] De samvirkende fagforbund i Danm. 1898–1923, 1922 9f. Socialdemokraten 29.4.1926. Arbejderens 8.5. s.å.

*Oluf Bertolt**

Olsen, Simon Johansinguaq Moses Valdemar, * 1938, politiker. * 10.6.1938 i Holsteinsborg. F: fisker Otto O. (* 1909) og Elisabeth Olsen (* 1910). ~ 1966 i Kbh. med Elisa Arnaq Olsen, d. af tømrer Nikolaj O. (ca. 1915–75) og Maren Johansen (ca. 1915–69).

Efter at have gennemgået realskolen i Godthåb tog O. studentereksamen i Danmark 1962, studerede humaniora ved Kbh.s univ. og tog translator eksamen. 1963–64 var han på studieophold i Reykjavik, og 1970–71 lærer ved Knud Rasmussens højskole i Holsteinsborg. Ved folketingsvalget 1971 indvalgte han overraskende for Grønlands nordkreds og blev efter næste valg sekretariatschef for KNAPP (de grønlandske fiskeres og fangeres organisation) 1973–77 og derefter i to år sekretariatschef for Holsteinsborg kommune. Ved det første landstingsvalg efter hjemmestyret 1979 blev han indvalgt for Holsteinsborg og samtidig landsstyremand for sociale anliggender. I perioden 1978–79 var han desuden redaktør af den lokale TV-avis i Holsteinsborg. O. blev under sine studier i Danmark optaget af nye politiske tanker om Grønlands fremtid som reaktion mod den integrerings- og daniseringspolitik der havde været ført også fra grønlandsk side, og han var blandt de første der i skrift og tale formulerede den politik der senere skulle munde ud i dannelsen af partiet Siumut. Han blev en slags cheffideolog for den nye politiske strømning hvis hovedtanke var et Grønland, bygget på egne forudsætninger og under grønlandsk ledelse. Ved sit valg til folketinget 1971 blev O. tungen på vægtskålen ved den danske regeringsdannelse, og hans synspunkter virkede chokerende i mange danske kredse. Efter EF-aftemningen 1972 formulerede O. i folketinget det grønlandske ønske om hjemmestyre. Efter

sin hjemkomst til Grønland 1973 var han optaget af at organisere den nye politiske bevægelse, 1975–77 koordinerende landsformand for den voksende Siumutgruppe og i samme periode chefredaktør for bevægelsens blad Siumut, til hvilket han også senere har været en flittig skribent. Efter partidannelsen 1977 blev han næstformand. – O. har fra sine yngste år skrevet mange digte og er repræsenteret i flere antologier, således Taigdlat, Grønlandske digte, 1974 og Inuit, ny grønlandsk lyrik, 1980. Digtene er meget følsomme og af en anden karakter end O.s skarpe politiske formuleringer. □ Foto.

Mads Lidegaard

Olsen, Ole Christian, 1840–1928, bogtrykker. * 21.4.1840 i Kbh. (Frue), † 5.3.1928 sst., urne på Bispebjerg kgd. F: gårdskarll, senere værtshusholder Hans O. (Wilkestrup) og Johanne Larsen. ~ 9.4.1879 på Frbg. med Rasmine Larsen, * 1.11.1842 i Skovby ved Bogense, † 20.4.1887 på Skt. Hans hospital, d. af tjenestekarll Lars Christensen og Maren Cathrine Rasmusdatter.

O. stod i lære i det Schultzske bogtrykkeri hvor han blev svend 1859; senere var han faktor hos firmaet Fjeldsøe & Co., indtil han 1867 med støtte af vekselerer G. Rubin etablerede sig som selvstændig bogtrykker i Kbh. Fra en ganske ringe begyndelse arbejdede han på kort tid sin forretning op til at blive en af de største i byen. 1877–1914 var forfatteren Axel *Henriques hans kompagnon. En specialitet fik firmaet i trykningen af blade og tidsskrifter. Ikke mindre end seksten kbh.ske dagblade blev i tidens løb trykt der, bl.a. Dags-Avisen, Morgenbladet og Dannebrog, foruden flere af vore mest udbredte ugeblade. Gennem en lang årrække trykte firmaet desuden i en filial i Malmö Skånska Aftonbladet. Ligeledes gennem mange år blev Kbh.s vejviser trykt hos O. som i øvrigt har udført mængder af merkantile tryksager og også adskillige forlagsartikler, bl.a. for Gyldendalske Forlag. For den moderne tekniks betydning havde O. et åbent blik; han var en af de første her hjemme der indførte sættemaskiner, ligesom han oprettede sit eget skriftstøberi. 1887 opførtes til forretningen en stor ejendom i Linnésgade. Først 1922 trak O. sig tilbage og overlod den omfattende virksomhed til yngre kræfter. – Sit fags organisationsliv viste O. stor interesse. Han deltog 1875 i stiftelsen af Foreningen af danske bogtrykkere hvis formand han var 1884–98, og ledede som formand for flere tariffkommissioner vigtige faglige forhandlinger. På sin 80-årige fødselsdag 1920 udnævntes han til æresmedlem af Kbh.s bogtrykkerforening. Også for lærlinguddannel-

sen interesserede han sig og var i en længere år-række formand for Foreningen til lærlinges uddannelse. – Justitsråd 1902. – R. 1907. □Foto.

Dansk bogtrykker-tid. XXV, 1917 337–39. Bogtrykkerbladet XIII, 1917–18 39f 339–41. De grafiske fag XV, 1919–20 207f; XVIII, 1922–23 83–85; XXIII, 1927–28, følgeblad til nr. 23; sst. 1942 334f. Axel Henriques: Svundne dage, 1929. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Lauritz Nielsen*

Olsen, Oluf Nicolai, 1794–1848, officer, korttegn. * 4.3.1794 i Køge, † 19.12.1848 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: købmand, brandinspektør i Køge, senere brygger i Kbh. Lars O. (ca. 1766–1828) og Anna Botelene (Bothilde) Bech (ca. 1765–1827). ~ 25.9.1825 i Kbh. (Garn.) med Louise Magdalene Schultz, * 12.1.1798 i Kbh. (?), † 28.2.1880 sst. (Garn.), d. af mekaniker Carl Vilhelm S. (ca. 1764–1824) og Johanne Marie Wigand (ca. 1756–1846).

O. blev 1807 antaget som volontær på artillerikadetinstituttet ved hvilket han blev kadet 1808 og forfremmet til stykjunger 1810, sekondløjtnant 1812. Han blev kar. premierløjtnant 1818, virkelig premierløjtnant 1821 og kar. kaptajn i artilleriet 1828. Efter en tjenesterejse til Tyskland, Holland, England og Frankrig blev han 1830 udnævnt til sekondkaptajn og kommandør for miner- og saporkompagniet. S.å. blev han, der 1815 havde taget landmålereksamen og 1817–19 gennemgået kunstakademiets tegneskoler, lærer i topografi og tegning ved den kgl. militære højskole. 1836 ansattes han som divisionskvartermester à la suite og 1838 som virkelig divisionsmester i generalstaben, efter at han i flere år havde haft lejlighed til at deltage i stabens opmålingsarbejder, ligesom han også havde virket ved Videnskabernes selskabs topografiske arbejder. 1839 forfremmedes han til major i generalstaben og 1842 til chef for den ved staben oprettede topografiske afdeling, under hvilken ved kgl. resolution 1843 henlagdes samtlige landets topografiske arbejder, nemlig Videnskabernes selskabs opmålinger og professor H. C. *Schumachers topografiske opmålinger i Holsten og Lauenburg samt generalstabens egne målinger. 1844 forbeholdtes der ham oberstløjtnants anciennitet, 1848 udnævntes han til oberstløjtnant og s.å. til oberst i generalstaben.

O. har som topograf og i særdeleshed som korttegn udfoldet en meget stor virksomhed. Som de betydeligste af hans arbejder skal her nævnes: *Plantegeographisk Atlas*. 1824 (til J. F. Schouws *Plantegeographie*), *Esquisse orographique de l'Europe* (sammen med J. H. Bredsdorff, 1824, ny udg. 1830), *Ledetraad ved Forelæsningerne i Topographi*. 1830–31, *Topographisk Tegnekunst*.

1831–36, der har haft stor betydning ved at danne grundlaget for tegningen af generalstabens kort, *Atlas til J. F. Schouws Naturskildring af Europa*, 1832–35, *General-Kaart over Sønderjylland* efter Videnskabernes selskabs opmålinger, 1836 *Atlas pour le tableau du climat de l'Italie*. 1839, *Generalkaart over Kongeriget Danmark med Hertugdømmet Slesvig*. 1841–42, *Atlas. især med Hensyn til Ungdommens Underviisning* (tyve blade 1842–44), *Generalkaart over Hertugdømmet Lauenburg*. 1844, *Kort over Island* (fire blade 1844–49) samt *Generalkort over Island*. 1849, efter Bjørn Gunnlaugssons opmålinger, begge kort udgivet af det islandske litterære selskab. Endelig har han som chef for den topografiske afdeling ledet udarbejdelsen af de indtil 1849 udgivne atlasblade af generalstabens kort over Danmark. O.s kort bærer præg af original opfattelse og udførelse, kunstnerisk sans og smag, grundige kundskaber og omhyggeligt arbejde. En del af dem har været banebrydende, fx *Esquisse de l'Europe* der blev prisbelønnet af det geografiske selskab i Paris. O. benytter ved fremstillingen af terrænets højdeforhold ækvidistante højdekurver. Denne metode har været kendt i Frankrig så tidligt som 1728, men den fik først betydning i begyndelsen af 1800-tallet. O. indførte den i Danmark 1844, og han var den første som anvendte den til kort i lille målestok. – 1837–40 var O. medudgiver af *Militairt Repertorium* hvori han skrev en udførlig biografi af general Alb. *Borgaard (V, 1839). 1835 udnævntes O. til æresmedlem af det islandske litterære selskab og s.å. blev han medlem af landmålereksaminationskommissionen i Kbh. og 1836 medlem af forsteksaminationskommissionen. 1839 blev han udenlandsk medlem af det svenske krigsvidenskabelige akademi. – R. 1829. DM. 1840. □Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St. mus.) og på tegn. dertil (Holbæk mus.). Foto.

Chr. Molbech: Det kgl. da vidensk. selsk.s hist., 1843 441. Berl. tid. 19.12.1848. Selters nekrnologiske saml. I, 1849 406–09. Generalstaben 1808–1908, 1908 52.

A. Schneider*

Olsen, Olaf Heymann, * 1928, rigsantikvar. * 7. 6.1928 i Kbh. (Helligånds). F: journalist, mag.art., senere professor, dr.phil. Albert *O. (1890–1949) og Agnete E. Bing (* 1905). ~ 1° 7.7.1954 i Kbh. (b.v.) med Jean Catherine Denistoun Sword, * 8.9.1929 i London, d. af Lt. Colonel Donald S. og Elsie Sword. Ægteskabet opløst 1970. ~ 2° 21.5.1971 i Kjellerup (b.v.) med museumsinspektør, cand.mag. Rikke Agnete Behrend, f. Clausen, * 18.6.1939 i Kjellerup (~ 1° 1959 med stud.mag. Cai Schatt Behrend,

* 1938), d. af skoleinspektør Sigvald Christian Richardt C. (1903–71) og Marna Frederikke Kristensen (* 1906). – Bror til Erling *O.

O. blev student fra Sortedams gymnasium 1946 og cand.mag. i historie og geografi 1953. Han blev 1950 ansat som studentervikar ved Nationalmuseets 2. afdeling, museumsinspektør sst. 1958, og blev 1966 dr.phil. på afhandlingen *Hørg, hov og kirke*. 1971 blev han professor i det nyoprettede fag middelalderarkæologi ved Århus univ. og har siden 1.3.1981 været rigsantikvar. Han har foretaget talrige arkæologiske udgravninger såvel i Danmark som i Norge og England, heriblandt vikingeskibene i Roskilde fjord sammen med O. *Crumlin-Pedersen 1957–62, vikingeborgene Fyrkat, Trelleborg og Aggersborg samt i en lang række middelalderlige kirker. De opsigtsvækkende resultater i forbindelse hermed skyldtes ikke mindst O.s udvikling af forfinede udgravningsmetoder. 1976 tog han initiativet til forskningsprojektet „Middelalderbyen“, for hvilket han siden har fungeret som formand. Han har tidligt spillet en aktiv rolle i det fagpolitiske arbejde, var 1949–50 næstformand i Studenterrådet ved Kbh.s univ. og medlem af bestyrelsen for Dansk magisterforening 1960–66. Hans særlige organisatoriske og administrative evner er kommet til udtryk gennem arbejdet i Statens humanistiske forskningsråd 1974–79, som tilsynsførende i redaktionen for Danmarks Kirker siden 1977, i Fortidsminderådet 1976–79 og igen fra 1981 og som medlem af styrelsen for Vikingskibshallen i Roskilde fra 1963. Han er medlem af talrige faglige selskaber og foreninger, heriblandt formand for Dansk historisk fællesforening 1966–74, Fellow of The Society of Antiquaries 1959 og Honorary Fellow 1979, Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie 1970, Vetenskapsocieteten i Lund 1974 og Videnskabernes selskab 1979. Gennem en stor videnskabelig produktion er O. blevet en internationalt kendt forsker. Foruden disputatsen fremhæves blandt de historiske værker *Chr. IVs tugt- og børnehus* (i Hist. medd. om Kbh. 1952, 2. udg. 1978) og af arkæologiske værker *St. Jørgensbjerg Kirke* (i Årbøger for nord. Oldkyndighed, 1960), sammen med O. Crumlin-Pedersen *Fem vikingeskibe fra Roskilde Fjord*, 1969 (eng. og tysk udg. 1979), *I Jacob Madsens fodspor*, 1970, sammen med Holger Schmidt, *Fyrkat I. Borgen og Bebyggelsen*, 1977. Hertil talrige arkæologiske afhandlinger i inden- og udenlandske tidsskrifter. □Foto.

Olsen, Ole, 1849–1929, landmand, politiker. * 8.11.1849 i Skrodsbjerg ved Køge, † 14.4.1929 i Haslev, begr. i Terslev. F: fæster Ole O. (1807–55) og Ane Kirstine Andersdatter (1816–92, ~ 2° 1857 med gårdejer Albrecht Hansen, 1829–90). ~ 31.3.1876 i Terslev med Marie Jensen, * 25.7.1855 i Tjæreby ved Haslev, † 20.4.1929 i Haslev, d. af gårdmand Jens Christiansen (1816–1904) og Johanne Jørgensdatter (1823–89).

O. var i to vintre 1869–71 elev på Karise højskole hos Leopold *Budde, derefter et år på landbohøjskolen og blev 1876 gårdejer i Tjæreby ved Haslev. Sin gård lagde han 1882 sammen med en anden, således at han drev i alt ca. fjorten tdr. htk., og hans foretagsomhed lod ham desuden oprette mejeri og dampmølle og en tid deltaget i en købmandsforretning i Haslev. 1907 solgte han sin ejendom og flyttede til Haslev. O. var en administrativt begavet og forretningsdygtig gårdmand, og hans liv faldt i en tid da der inden for hans stand i rigt mål blev brug for sådanne evner. 1882–85 var han formand for Terslev sogneråd, 1891–1906 for Haslevvegns landboforening, 1901–11 som den første bonde på denne post næstformand i De samvirkende sjællandske landboforeninger, i hvilken egenskab han med værdighed og dygtighed ledede bl.a. det store jubilæumsskue i Kbh. 1905. 1896–1918 var han formand for Haslev andelssvineslagteri, 1915–22 for De samvirkende danske andelssvineslagterier; hans fortjenester ved bestridelsen af det sidstnævnte meget vigtige hverv under første verdenskrigs forhold er blevet højt berømmet. 1910–24 var han direktør i Østifternes landhypotekforening. O.s afgjort største indsats skete inden for landbrugsorganisationerne og andelsbevægelsen mens han som partipolitiker fik mindre betydning. I sit udgangspunkt var han hørupsk venstremand af agrarisk indstilling; han var medstifter af Venstres Folkeblad i Ringsted 1891, en tid formand for den sjællandske agrarforening, opstillet til folketinget mod P. A. *Alberti i Køge 1895, 1898–1906 folketingsmand for Maribo, 1901–06 medlem af finansudvalget. Han tilhørte venstreforpartiet, sluttede sig ikke til de radikale, men lod sig dog opstille som radikalt farvet venstrelosgænger i Faksekredsen 1910. – R. 1905. DM. 1920. □Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 352–55. Østsjællands folkeblad 11.5., 15.5. og 19.5.1910 samt 15.4.1929. Politiken 16.4.1929. A. M[ilthers] i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 260–62. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Hans Jensen**

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1966 172–74.

Niels-Knud Liebgott

Olsen, Ole

Olsen, Ole Andersen, 1863–1943, filmproducent, kunstsamler. * 5.5.1863 i Stareklint, Vallekilde sg., † 5.10.1943 i Hellerup, urne i gravhøj på Esterhøjgårds mark, Asnæs sg. F: husmand Ole O. (1826–79) og Karen Margrethe Scheer (1833–1913). ~ 29.1.1893 i Kbh. (Johs.). med Anna Johanne Ludovica Hendriksen, * 4.10.1873 på Frbg., † 29.6.1916 i Hellerup, d. af formand Hendrik Ludvig H. (1851–1934) og Nielsine Henningsen (1850–1932).

Efter en nødtørftig skolegang drog O. som 14-årig til Kbh. hvor han blev markør i Axelhus. Sit første store kup gjorde han da han efter attentatforsøget mod konsejlspræsident J. B. S. "Estrup klippede det billede ud som et øjeblik havde tegnet til ugebladet Nutiden, anbragte det i en kukkasse og berejste markeder på Sjælland og Fyn med denne sensation. Allerede efter første dags forevisninger havde O. tjent 260 kr. Entreen var 10 øre. Herefter slog han sig definitivt på markedsunderholdning, og de næste tyve år var han at finde på markeder over hele Skandinavien. 1898 grundlagde han et „Tivoli“ i udkanten af Malmö hvor han 1899 for første gang viste „levende billeder“, dvs. film. Efter at have tjent en formue i Malmö vendte han 1902 tilbage til Kbh., åbnede april 1905 *Biografteatret* i Vimmelskiftet 47, en af Kbh.s første biografer. O. fik meget hurtigt vanskeligt ved at skaffe film til sin biograf. Der var kun få filmproducenter 1905 og produktionen kunne ikke hamle op med publikums filmhunger. O. besluttede derfor selv at producere film og købte to Pathéoptagerapparater. Jan. 1906 gik det løs. Man lagde ud med nogle korte reportagefilm; en længere, optaget i anledning af Christian IX's død fik så stor succes, at O. vovede at grundlægge Danmarks første spillefilmselskab *Nordisk Films Kompagni*. Han satsede fra begyndelsen på det udenlandske marked og havde inden udgangen af 1906 filialer og agenter i mange europæiske lande. Hans selskab voksede støt og omkring 1910 var Nordisk Films Kompagni verdens næststørste filmproduktionselskab med en eksport på ca. 98 pct. af produktionen. Inspireret af andre filmselskabers succes med lange, dvs. flerspolers film, besluttede O. fra 1911, som den første overhovedet, at lægge hele selskabets produktion af spillefilm an på disse. Og dispositionen var rigtig. Publikum foretrak flerspolers film for korte film; allerede maj 1911 var selskabets produktion og omsætning blevet så stor, at en enkelt mands kapital ikke længere slog til og selskabet blev derfor omdannet til et aktieselskab med O. som generaldirektør. Den daglige ledelse overdrog han til andre og koncentrerede sig om at oparbejde og udbygge de udenlandske filialer og

datterselskaber, fortrinsvis i Tyskland. Da man i udlandet 1911/12 begyndte at udleje film i stedet for som tidligere at sælge dem, indså O. hurtigt betydningen af selv at eje biograferne. Han erhvervede derfor ca. 35 premierebiografer i Tyskland, hans største marked. Disse og Nordisk Films Kompagnis andre tyske besiddelser blev man tvunget til at afstå til den tyske stat 1917, da Tyskland nationaliserede filmindustrien.

O. er vor største filmproducent. Hans evner kom især til udfoldelse i pionertiden, årene op til 1914; han havde en enestående sans for hvilken vej udviklingen ville gå, og han forstod som den kloge forretningsmand at udnytte situationen. Senere, da de kunstneriske krav blev større, krævedes der langt mere for at være en stor producent; her viste O.s begrænsning sig. Blandt hans alvorligste fejlpositioner var, at han ikke søgte for Asta "Nielsens fortsatte tilknytning til Nordisk Film, og at han undlod at sikre selskabet Benjamin "Christensen, et af vore største instruktørtalenter. – 1933 købte O. Esterhøjgård, nær sin fødeegn. Her indrettede han i en kæmpehøj på gårdens grund en gravhøj til sig selv, sin kone og sin familie og lod den udsmykke indvendig med mosaikker af billedhuggeren Arne Meyer, der illustrerede 1900-tallets tekniske opfindelser. For de penge O. fik ved den tyske filmindustri nationalisering købte han kunst, fortrinsvis østasiatisk kunstindustri; disse indkøb blev grundstammen i den store kunstsamling som efterhånden optog mere og mere af hans tid og interesse. Indtil 1922 sad han i Nordisk Films Kompagnis ledelse, 1922–24 dog kun som bestyrelsesmedlem. Herefter trak han sig definitivt ud af selskabet, helligede sig sin store kunstsamling og udsendte 1940 en selvbiografi, *Filmens Eventyr og mit eget*. – R. 1937. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1923 (Fr.borg). Mal. af Jul. Paulsen, 1925. Tegn af Otto Christensen, 1933 (Fr.borg) og af Arne Lofthus, 1942 (sst.), mal. af Lofthus s.å. Foto.

O. O.: *Filmens eventyr og mit eget*, 1940. – Ebbe Neergaard: *Hist. om da. film*, 1960. Marguerite Engberg: *Dansk stumfilm I–II*, 1977. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet*.

Marguerite Engberg

Olsen, Ole, * 1932, kunstbogbinder. * 23.11.1932 på Frbg. (Lindevang). F: fuldmægtig, senere antikvarboghandler Hans Marinus Bernhard O. (1906–66) og sygeplejerske Klara Gerda Marie Rasmussen (* 1904). ~ 15.11.1965 på Frbg. (b.v.) med bogbinder Hanne Wolsted Simonsen,

* 5.8.1937 i Århus, d. af skræddermester Kaj Aage S. (1908–63) og syerske Astrid Kathrine Andersen (1905–81).

O. blev uddannet i Jakob Badens Bogbinderi, og hans svendeprov 1952 belønnedes med højeste udmærkelse. Efter nogle års ansættelse i forskellige københavnske bogbinderier var han 1963–65 knyttet til den navnkundige schweiziske bogbinder Hugo Pellers værksted. 1965 etablerede han sig som selvstændig bogbinder i Kbh., og ved siden af at lede et mere industrielt betonet bogbinderi udfører han håndindbindinger på et højt plan, en virksomhed som også er manifesteret derved at han 1972 i det indre Kbh. åbnede boggalleriet *Co'libri*. – Allerede i sin lærtid og på Fagskolen for boghåndværk viste O. evner ud over det sædvanlige både med hensyn til det håndværksmæssige og den kunstneriske udformning, og af stor betydning for hans udvikling blev den udstilling af franske bogbind som 1957 afholdtes på Thorvaldsens museum samt hans langvarige forbindelse med Galleria del bel Libro og Scuola d'Arte per Legatori Artistici i Ascona hvor O. 1967–71 virkede som lærer. Ved deltagelse i talrige udstillinger i og uden for Europa, opnåelse af førstepladser i indbindingskonkurrencer m.m. har O. placeret sig som en bogbinder med en international position. Han har modtaget en række udmærkelser bl.a. bronzemedalje i Prix Paul Bonet 1971, det Hilmstjerne-Rosencroneske legat 1962, Forening for boghaandværks ærespris 1964 og Levison-prisen 1978. Han er optaget som medlem i Internationale Vereinigung Meister der Einbandkunst 1973 og i den engelske sammenslutning Designer Bookbinders 1971.

O. har gennem årene udført en række fremragende håndindbindinger der hører til periodens bedste. Han arbejder ikke sjældent sammen med kunstnere og ofte, som den første herhjemme, med anvendelse af det sølvglignende dekorationsmateriale palladium. Hans tidlige arbejder er præget af en stram geometrisk stil, men senere har han bl.a. under indflydelse af fransk bogbindkunst frigjort sig og har med dristighed og fantasi komponeret helbind der udført med håndværksmæssig kunnen, ikke mindst hvad forgyldningsteknik angår, må karakteriseres som fremragende kunsthåndværk. Som eksempel kan nævnes bindet til Shakespeares *Troilus og Cressida*, et helbind af sort oaseged med dekoration i hvid skindpålægning efter Svend Wiig Hansens tegninger; bindet er sammen med andre af O.s bind erhvervet af Det kongelige bibliotek, og også Ny Carlsbergfondet og Kungliga biblioteket i Stockholm har erhvervet bind fra O.s værksted. O. har på mange måder, bl.a. ved at arrangere

udstillinger i det nævnte boggalleri, arbejdet for at sikre at den fornemme danske tradition med hensyn til håndgjorte bogbind overlever til trods for boghåndværkets voksende industrialisering. Sammen med seks andre yngre bogbinder stiftede han således 1952 den såkaldte NB-klub hvis formål det var at fremme det håndindbundne bind i alle dets former, og også som medlem af bestyrelsen for Kunsthåndværkerrådet har han arbejdet for bogbindkunstens fremme. – O.s dynamik har også vist sig derved, at han har deltaget i forlagsmæssige opgaver bl.a. ved at være medudgiver af bibliofiludgaven 1965 af B. Travens *Broen i junglen* samt af Søren Kierkegaards *Gjentagelsen*, 1979.

Erik Dal i *Bogvennen*, 1967 283–312. Jens Olsen sst. 1959 87–96.

Palle Birkelund

Olsen, P. Blicher, se Olsen, G. H.

Olsen, Peder (Petrus Olai Saneropius), † ca. 1570, historiker.

O. hørte vistnok hjemme i Sonnerup vest for Roskilde. Han var munk i gråbrødre-klostret dér, og blev vel boende i staden efter klostrets ophævelse ca. 1537. Data om hans liv stammer alle fra et lille digert, tætskrevet håndskrift (AM. 107 8°) hvori han har samlet historisk stof gennem mange år, og som han skænkede Anders Sørensen "Vedel. Man finder her talrige noter om begivenheder i Roskilde og landet deromkring, og benyttelsen af manuskripter som har været i domkirkens eje træder tydeligt frem. Bogen indeholder desuden lister over paver og kejsere, en afskrift af Roskildekroniken, et litterært forsøg, *Duodecim excellentiæ particulares, ex quibus provincia Daciae præ ceteris provinciis citra mare prae-batur singulariter prærogata* og et par Danmarkskroniker som han har sammenflettet af stof fra "Saxo, Roskildekroniken, en lang række årbøger, Albert Krantz m.m. O. har kendt en meget stor del af den litterære overlevering fra vor middelalder; af særlig betydning er hvad han anfører om franciskanerne i Danmark, efterretninger om klostrenes grundlæggelse og om reformforsøgene inden for ordenen i slutningen af 14- og begyndelsen af 1500-tallet.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam, 2.r.11, 1887 1–80. *Scriptores minores*, udg. M. Cl. Gertz 11, 1918–20 (reprod. 1970) 279–324. *Annales Danici*, udg. Ellen Jørgensen, 1920 203–11. – Johs. Lindbæk: *De danske franciskanerklostre*, 1914. Ellen Jørgensen: *Historieforsk. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800*, 1931 (ny udg. 1960) 82–85. C. A. Christensen i *Kirkehist. saml.* 6.r.VI, 1948–50 359–82.

*Ellen Jørgensen**

Olsen, Peter Pavia Eigil Nathanael, 1892–1930, forfatter, komponist. * 20.7.1892 i Avigait, Frederikshåb distrikt, † 22.7.1930 i Agto, Egedesminde distrikt. F: udstedsbestyrer Lauritz Kristian Peter O. og Euphemia Ane Sophie Petersen (* 1865). ~ 6.8.1916 i Egedesminde med Sofie Elisabeth Jørgine Andersen, * 10.8.1892 i Godhavn, † 1950. – Far til Jørgen *Hertling og Knud *Hertling.

O. viste allerede som barn musikalsk talent og virkede som organist for den lille lokale menighed som seksårig. Derfor kom han også på Godthåb seminarium 1909 og blev dimitteret som kateket 1915. Han blev ansat i Egedesminde hvor han virkede til 1929, afbrudt af et Danmarksophold 1920–21 hvor han blev uddannet som organist hos P. S. *Rung Keller i Kbh. med fint resultat. Ved siden af arbejdet som lærer og prædikant begyndte han at digte og komponere og oprettede desuden et af de første organiserede sangkor i Grønland, *Nipilikuit* (dem med de dårlige stemmer). Men 1927 blev han ramt af folkesygdommen tuberkulose og blev hurtigt så svækket, at han 1929 bad om forflyttelse til et mindre sted, Agto, hvor han blev overkateket. Men han fik kun et års virketid, før sygdommen fik bugt med ham. – I kraft af sin usædvanlige musikalitet kombineret med digterisk evne skabte O. en række folkelige og kirkelige sange hvor han selv skrev både tekst og melodi, og de vandt stor yndest blandt grønlænderne, formentlig fordi han i usædvanlig grad dyrkede „den grønlandske tone“. Nogle af dem havde motiv fra de kendte grønlandske sagn, fx *Kågssasorijunguarôq* om den forældreløse Kågssasak eller *Nukgpiatoqakasigôq* om den gamle ungarl. Kendtest er nok *Sunja kaligpoq* med en munter og fejende melodi. Den skildrer hvalfangerskibets ankomst til havnen med en hval på slæb og den store jubel blandt folket over kødbjerget. Men skibet er dansk, og digtet slutter alvorligt: „Hvornår mon det bliver en grønlænder, der fører et hvalskib i havn?“ Tekst og musik forenes her i et fuldendt mønster. Der er en egen forsoeren og djærv stemning over digtene, og det samme gælder flere af de små fortællinger han fik trykt i det nordgrønlandske månedsblad *Avangnâmioq*, nogle med religiøse motiver. – Trods sit korte liv sikrede O. sig en plads i Grønlands litteratur- og musikhistorie.

Chr. Berthelsen: *Oqaluttualiaatuvut taalliaativullu*, ny udg., Godthåb 1976 59–61.

Mads Lidegaard

Olsen, Sigvald Conrad Christian, 1854–1919, politiker. * 27.8.1854 i Kbh. (Helligg.), † 16.12.1919 sst., urne på Ass. kgd. F: skomagersvend, senere funktionær ved Social-Demokraten Ole Vilhelm Otte O. (1826–1904) og Vilhelmine Andrea Nielsen (1833–1909). ~ 27.5.1887 i Kbh. (b.v.) med Ludovica Caroline Olsen, * 8.11.1859 i Fredensborg, † 10.6.1941 i Kbh. (Brorson), d. af skomager Carl Vilhelm Theodor O. (1820–77) og Caroline Charlotte Nachtigall (ca. 1819–97).

Under hele arbejderbevægelsens udvikling fra 80erne til efter første verdenskrig ragede en skikkelse op inden for førergruppen, en mand med et blegt ansigt, fremhævet af det mørke skæg, og af et alvorligt, letbevægeligt gemyt. Han stod vel i anden række bag P. *Knudsen, C. C. *Andersen, Jakob *Jensen og senere Thorvald *Stauning. Men han var med og øvede indflydelse både i de faglige, politiske og kooperative organisationer og foretagender. Det var O. Han repræsenterede længe forbindelsen med den tyske socialistiske idéverden. Livet igennem viste han sig som en grundig og solid arbejder på de poster han blev stillet på, men det var ham ofte en overvindelse at frigøre sig for en vis doktrinarisme han havde tilegnet sig i ungdommen. Som dreng oplevede O. krigen 1864 i Sønderborg hvor han var taget i huset hos en slægtning. Efter endt skolegang der kom han tilbage til Kbh. og i smedelære, men kom til skade så han måtte opgive denne profession og blev cigarmager. 1875–79 arbejdede han som sådan i Tyskland og blev her socialist. Ved hans tilbagekomst til Kbh. var arbejderbevægelsen så småt begyndt at rejse sig igen efter nedgangsårene, og O. tog straks del i det faglige organisationsarbejde. 1884–96 var han formand for tobaksarbejderforeningen Enigheden. Ved agitationsrejser fik han oprettet eller genrejst afdelinger i provinsen og disse sammensluttet med Enigheden i tobaksarbejderforbundet hvis første formand han var 1887–99. Han var med i ledelsen af Kbh.s vællesorganisation fra oprettelsen 1886, og da De samvirkende fagforbund 1898 blev stiftet kom han og P. Knudsen i forretningsudvalget som repræsentanter for socialdemokratiet. Under presseprovisoriet 1885–86 fungerede han som ansvarshavende redaktør af Social-Demokraten og måtte adskillige gange udstå hårde vand- og brødstraffe når regeringen følte sig krænket over bladets artikler. Da stråmandsnødværget blev gjort virkningsløst ved en ny provisorisk lov helligede han sig cigarfabrikationen og oparbejdede sin egen fabriksvirksomhed der gav ham en vis uafhængighed i det politiske arbejde, men samtidig skabte ham visse vanskeligheder som fagforeningsmand. Han blev hyppigt benyttet som taler, blev medlem af Social-De-

mokratens kontrolkomité og af socialdemokratiets hovedbestyrelse, og fra 1898 til sin død var han partiets næstformand. Han repræsenterede dette gennem årene ved talrige møder og kongresser i ind- og udland.

1892 stillede O. sig som kandidat til folketingsvalget i Odense. Efter valgkredsoplægningen blev han opstillet og valgt 1895 i Kbh.s II. kreds, Nørrebro, og holdt denne kreds uantastet siden. På rigsdagen var han medlem af et stort antal udvalg og kommissioner og blev, indtil F. J. *Borgbjerg løste ham af, partiets ordfører i told- og skattespørgsmål. At han som tobaksarbejder-tillidsmand for længst havde haft anledning til at beskæftige sig med toldpolitikens erhvervs-mæssige virkninger gjorde at han var frihandelsmand med betydelige modifikationer. Foruden for toldlove, ølskat, margarinelov, lønningslove var O. også ordfører i sager om hemmelig afstemning, ægteskabs indgåelse, vestindisk osalg m.m., og i sine sidste år, mens Stauning var minister, bestred han hvervet som gruppeformand og politisk ordfører.

Skønt O. i ikke ringe grad var påvirket af Ferdinand Lassalles ideer, og skønt han havde været medstifter af Arbejdernes fællesbageri 1886 var han i lang tid skeptisk over for værdien af kooperative foretagender og manede på partikongressen 1898 til forsigtighed over for sådanne. Alligevel var han 1902 med til at oprette arbejderne bryggeri Stjernen og blev valgt til bryggeriets bestyrer. De følgende år fortes inden for arbejderbevægelsen en livlig debat om kooperationen, og efter et stort indlæg af Borgbjerg på kongressen 1908 indtrådte gradvis et stemningsomslag som også O. blev påvirket af. Med klogskab og energi oparbejdede han Stjernen gennem virksomhedens første, vanskelige år; han kom siden i ledelsen for Arbejdernes livsforsikringsselskab og for Arbejdernes landsbank der blev oprettet kort for hans død. □Tegn. af Erik Henningsen, 1917. Afbildet på O. Matthiessens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), studie her til. Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 355–57. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904. Politiken 17.12.1919. Berl. tid. s.d. Socialdemokraten 17.12. og 22.12. s.å. Det danske socialdemokratis hist. II, ved Alsing Andersen, 1921 307f. Peder Norgaard: S. O., 1937. Jørgen Christensen og Ernst Christiansen: En stjernevogn kørte ud . . . , 1952.

*Oluf Bertolt**

Olsen, Sverre, se Olsen, Albert.

Olsen, Thorvald Hagedorn-, * 1902, maler. * 1.6.1902 i Svendborg. F: former, senere støbemeister Marius Hans Julius O. (1870–1934) og Maren Hagedorn (1873–1954). Bindestrøg 1944. ~ 3.1.1928 i Kbh. (Johs.) med Dagny Hagedorn, * 3.2.1905 i Kolding, d. af væver, senere overbetjent Elias H. (1879–1957) og Marie Carstensen (1878–1971).

O. voksede op i Svendborg hvor han gennemgik en håndværkeruddannelse som maler. At han havde kunstneriske evner var dog allerede klart. I stedet for nu at søge ind på akademiet rejste han 1924 til Paris hvor han om vinteren malede model hos Othon Friesz. Denne erfaring rigere blev han sept. 1925 optaget på kunstakademiet, gik i dets skoler til sommeren 1928, bl.a. et år hos Sigurd *Wandel og et år hos Ejnar *Nielsen, og var desuden på grafikkolen efteråret 1929. Han har udstillet på Kunstnernes efterårsudstilling 1928, 1930–32, Charlottenborg forårsudstilling 1932 og siden 1933 på Den frie udstilling (medlem 1937–77). Akademiet tildelte ham Eibeschütz' præmie 1932 for *Susanne* (Esbjerg museum), Carlsons udstillingspræmie 1933 for *Zeus' Møde med Hera paa Ida-Bjerget* og Neuhausens præmie 1934 for *Jernstøberiet*. 1935 foretog han en studierejse til Spanien, tillige med ophold i Paris og Arles, og var 1939 i Italien. – O. har særlig arbejdet med figurmaleriet og landskabet. Hans vel nok mest krævende opgave var udsmykningen af Århus rådhusal *Menneskesamfundet*, udført 1940–47 på bestilling af Ny Carlsbergfondet. Grupperne og de enkelte figurer på blå grund har her et mere dekorativt præg end i de mindre figurbilleder han i øvrigt har malet. Hans koloristiske evner viser sig bedst i landskabsmaleriet hvor O. med ganske få flader og linjer evner at karakterisere og fastholde en stemning. Derved hører han til blandt de malere som med udgangspunkt i naturalismen, men i gæld til den franske kunst, skabte 1930ernes og 40ernes klassiske danske malerkunst. – O. har litograferet en række portrætter og modelleret tre portrætbuster. Malerier af ham findes på Statens museum for kunst og museerne i Randers, Kolding, Vejle og Esbjerg. □Malede selvportr. ca. 1920, ca. 1922 og 1932 samt litografi 1928. Mal. af Niels Grønbech udst. 1946 og af Ernst Syberg udst. 1954. Foto.

T. H.-O. Et udv. af billeder m. tekst af Leo Swane, 1954 = Vor tids kunst XLVII. – Kat. for udstill., Kunstforen. 1950. Poul Vad: Billedet, væggen og rummet, 1968 68–70 72.

Elisabeth Fabritius

Olsen, Jens Valdemar, 1862–1933, foretagningsfører i Arbejdernes livsforsikringsselskab. * 16.5.

Olsen, Valdemar

1862 i Nykøbing F., † 8.7.1933 på Finseninstituttet i Kbh., urne sst. (Ass.). F: snedkermester Rasmus O. (1825–97, ~1° 1850 med Engelline Emilie Hjorth, 1826–53, ~3° 1879 med Sidsel Pedersdatter, 1824–93) og Christiane Elisa Holm (1832–77). ~16.12.1887 i Kbh. (b.v.) med Maren Hansen, *6.2.1861 i Ishøj ved Tåstrup, † 21.12.1939 i Kbh. (Bethlehem), d. af gårdejer Hans Nielsen (1837–1912) og Ane Hurup (1839–1917). – Bror til G. Chr. *O.

Straks efter at O. i sin fødeby var blevet udlært klejnsmed rejste han 1881 til Kbh. og deltog her ligesom sin bror, snedkern G. Chr. Olsen, i den gryende arbejderbevægelse. Sammen med en snes kolleger var han 1881 med til at få genrejst Smede- og maskinarbejdernes fagforening af 1873 som siden 1878 havde ligget død. 1884 og 1887–89 var han dens formand. Smedenes ildfulde fører var ellers på denne tid Ferdinand *Hurup, men han havde så mange jern i ilden at nogle brændte for ham, således planerne om et landsforbund der kun blev til en navneforandring. Da Hurup efter lockouten 1885 mistede modet og kamplysten kom O., der var mere koldsindig og grundig, frem i første række. På hans initiativ dannede seks små smedeforeninger 20.8.1888 Dansk smede- og maskinarbejderforbund, og han blev dets første formand. Da forbundet allerede n.å. knagede i fugerne i anledning af nogle strejkenederlag i provinsen trak O. sig imidlertid tilbage, men var stadig medlem af hovedbestyrelsen og var hovedkasserer fra 1897 indtil 1903 da han knapt et år var sekretær i De samvirkende fagforbund. Da bevægelsen for folkeforsikring satte ind og nogle store forsikringselskaber omkring århundredskiftet søgte at gøre sygekasserne og fagforeningerne interesse-ede i livsforsikringsagen rejste O. tanken om et selvstændigt livsforsikringselskab for arbejdere på kooperativt grundlag. 1902 nedsatte De samvirkende sygekasser og fagforbundene et udvalg med O. som formand til at drøfte planen, og da dette 1903 resulterede i oprettelsen af Arbejdernes livsforsikringselskab – nu ALKA – med genforsikring i statsanstalten overtog O. på tilskyndelse af De samvirkende fagforbunds formand Martin *Olsen stillingen som selskabets forretningsfører. Fra en beskeden begyndelse fik O. langsomt og under overvindelse af megen træghed selskabet konsolideret; hans personlige agitation, hans betydelige administrative evner og urokkelighed i forset bar fremad. 1903 var O. opstillet som socialdemokratiets kandidat ved folketingsvalget i Nykøbing F. og valgtes 1906. Med en afbrydelse 1910–13 sad han i folketinget til 1927. □ Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923,

af rigsdagen 1915 (folketinget), hertil studie 1920. Foto.

Festskr. 1873–98, udg. af Smede- og maskinarbejdernes forbund, 1898 17f. Festskr. i anledn. af Dansk smede- og maskinarbejder forbunds 25 års jubilæum, ved J. A. Hansen, 1913 41–47 o.fl.st. Det danske socialdemokratis hist. II, ved Alsing Andersen, 1921 322f. Socialdemokraten 7.10. og 8.10.1928 samt 9.7.1933. Lolland-Falsters socialdemokrat 13.5.1932 og 8.7.1933. Børsen 9.7.1933. Jern- og metalarbejderen, s.å. nr. 9.

*Oluf Bertolt**

Olshausen, Theodor, 1802–69, politiker. * 2.6. 1802 i Glückstadt, † 30.3.1869 i Hamburg, begr. sst. F: superintendent Detlef Johan Wilhelm O. (1766–1823, ~2° 1806 med Johanna Juliane Bong, 1781–1857) og Ida Gabriela Friderica Wilhelmina Hoyer (1770–1804). Ugift.

O. studerede jura i Kiel og Jena hvor han som ven af forfatteren Arnold Ruge blev medlem af Burschenschaft, særlig dennes afdeling Bund der Jungen. Herigenom bestemtes hans fremtidige indstilling som demokrat og republikaner. 1824 måtte han på grund af sin politiske virksomhed flygte til Schweiz hvor han ernærede sig som lærer; 1827 vendte han hjem til Tyskland hvor han i Augsburg udgav en lille avis under stadige sammenstød med censuren. Efter 1829 at have bestået juridisk eksamen i Glückstadt slog han sig ned i Kiel som advokat, men grundlagde allerede i febr. n.å. *Kieler Correspondenz-Blatt* der hurtigt blev et af slesvigholsteniens hovedorganer. Indatilt arbejdede bladet for afskaffelse af alle stænderprivilegier, mens det ydre mål var den nøjeste tilslutning til Tyskland under en republikansk forfatning. Inden for den slesvigholstenske lejr stod O. den liberale gruppe med mænd som P. *Hiort Lorenzen nærmest, men stillet over for både den voksende konservatisme i slesvigholstenismen, der byggede på de gamle landsrettigheder, og den begyndende danske bevægelse i Nordslesvig lancerede han 1839 „nyholstenismen“ – af tilhængerne kaldt det „tyske parti“ – som byggede på at Holsten hurtigst ville få en forfatning hvis det stod alene. Denne radikale liberalisme fik kun i Kiel og i Ditmarsken bredere tilslutning og 1844 vendte O. tilbage til slesvigholstenismen. Da denne efter udstedelsen af det åbne brev 1846 radikaliseredes, var O. med i kampen mod myndighederne i allerførste række. Han indkaldte således protestmødet i Nortorf i sept. s.å., men fængsledes forinden hvad der dog kort efter førte til en frikendelse af appellationsretten i Kiel. 1847 valgtes han af sine begejstrede landsmænd til medlem af den holstenske provinsialstænderforsamling og stod nu som ubestridt fører for venstre fløj af den slesvigholstenske bevægelse.

O. var først og fremmest demokrat og han stod endog i forbindelse med den radikale småborgerbevægelse der i Danmark havde sit organ i J. P. "Grünes Kjøbenhavnsposten. Da Frederik VII straks efter sin tronbestigelse tilbød en indskrænket helstatsforfatning, udarbejdet af „erfarne mænd“, tilhørte O. den moderate gruppe som ville modtage tilbudet og vælge disse mænd. Men februarrevolutionens sejr i Berlin, der åbnede udsigt til at enheds- og frihedsbestræbelserne ville sejre i Tyskland, fik ham til at slå om. På Rendsborgmødet 18.3. ønskede han en provisorisk regering nedsat og fæstningens overrumpling, ligesom han fremsatte sine bekendte hånende ord om den danske nation. Men den forsigtigere retning sejrede, og han blev selv medlem af den deputation som tog til Kbh. for at kræve en fælles slesvigholstensk forfatning og Slesvigs optagelse i det tyske forbund. Efter hjemkomsten indtrådte O. 28.3. i en provisoriske regering som minister for politi og sociale arbejder. Hans virksomhed her var betydelig; navnlig lykkedes det ham at gennemføre en øjeblikkelig lettelse af husmændenes og arbejdnernes kår, og han gjorde et stort arbejde for folkeoplysningen iblandt dem, ligesom det skyldes ham at der indførtes almindelig valgret til den grundlovgivende forsamling. Hans kamp for mere dybtgående sociale reformer foregik dog snart uden for regeringen som han allerede aug. 1848 forlod. Han var herefter medlem af den konstituerende forsamling indtil bevægelsens ophør.

1851 udvandrede O. til Nordamerika, hvor han levede i New York og St. Louis, hvor han som redaktør kæmpede for negrenes frigørelse og valgret. 1853–55 udkom i Kiel hans ufuldendte *Geographisch-Statistische Beschreibung der Vereinigten Staaten I–III*, og han skrev også en *Geschichte der Mormonen*, Göttingen, 1855. Efter hertugdømmernes adskillelse fra Danmark vendte han 1865 tilbage til Europa, men fandt nu forholdene i Holsten så ændrede ved dannelsen af de to partier „augustenborgere“ og „aneksionister“ at han som gammel republikaner følte sig helt hjemløs. Han levede derfor sine sidste år i politisk ro i Schweiz og døde under et ophold i Hamburg. – O. var en mand af „antik Retlinethed og Enkelhed“, et skarpt hoved med et varmt hjerte, navnlig for de lavere klasser; hans brændende lidenskab skjultes af en mild og vindende optræden. □ Litografi af L. Blank, 1848, efter dette træsnit s.å. og litografi af C. A. Koch på gruppebillede af den provisoriske regering. Litografi formentlig 1848, og i samme type på W. Heuers gruppebillede af regeringen.

Rudolph Schleiden: *Erinnerungen eines Schleswig-Holsteiners, Wiesbaden 1890–94. N. Neergaard: Under junigrundloven 1, 1892 (reprougd. 1973). Ad. Ipsen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XXVIII, Kiel 1898 179–286. Hermann Hagenah sst. LIV, 1924 444–59. Samme: Revolution und Legitimität in der Gesch. der Erhebung Schlesw.-Holsteins, Kiel 1916 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins IV 17–178 (også som særtryk s.å.). Johs. Brock: Die Vorgesch. der schlesw.-holst. Erhebung von 1848, Göttingen 1916 (2. opl. 1925). Von Kieler Professoren, udg. M. Liepmann, Stuttgart 1916. Paul v. Hedemann-Heespen: Die Herzogtümer Schlesw.-Holst. und die Neuzeit, Kiel 1926. Kn. Fabricius i *Sonderjyllands hist. IV, 1937. Heinz Volkmar Regling: Die Anfänge des Sozialismus in Schlesw.-Holst., Neumünster 1965 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins XLVIII.**

*Knud Fabricius**

Olsson, Kjell Johan Albert, * 1917, pianist, organist. * 24.3.1917 i Kbh. (Sions). F: tobaksfabrikant Johan Albert O. (1882–1954) og Anna Maria Grönvall (1886–1959). ~ 4.10.1951 i Kbh. (Svenska Gustafskyrkan) med Mary Elinor Bløsch Madsen, * 3.1.1917 i Kbh., d. af kontorchef Kaj Vilhelm B. M. (1888–1960) og Ingeborg Margrethe Nielsen (* 1895).

Allerede inden studentereksamen (Efterslægtsselskabets skole 1935) havde O. aflagt organisteksamen og i 1934 opnået ansættelse ved den svenske kirke i København, Gustafskyrkan, hvis organist han stadig er. Efter studier hos bl.a. Paul Schlüter og Aleksander Borovskij debuterede O. 1938 som pianist. Han har siden koncerteret med orkestre i Danmark, Norge, Sverige og Holland ligesom han har optrådt som kammermusiker. Men hans primære virkefelt har været som akkompagnatør. Gennem en lang årrække har O. været den hvis navn faldt umiddelbart for når store udenlandske liedersangere som Kathleen Ferrier, Elisabeth Schwarzkopf eller Jussi Björling gav koncerter i Danmark. Utallige er også de danske sangdebutanter som han loyalt har støttet ved de første mere eller mindre vaklende skridt ind i offentlighedens søgelys. Blandt de mange etablerede danske sangere der har haft regelmæssig glæde af O.s sikre musikalitet og store erfaring kan nævnes Else *Brems og Kurt Westi. Foruden de mange koncerter og hyppig optræden i Danmarks radio har O. også i tidens løb indspillet adskillige gramfonplader, bl.a. i samarbejde med Aksel *Schütz. Den i 1955 indspillede HMV-plade hvor Else Brems til O.s fornemme akkompagnement tolkede sange af Schubert og Brahms indbragte året efter de to kunstnere Den danske gramfonpladepris fra Dansk discophil forening. O. var 1959–69 programsekretær ved Danmarks radio og har siden 1969 været docent ved Det kgl. da. musikkonser-

vatorium i København. – R. 1975. □Tegn. af H. Lollsgaard, 1963 (Kgl. bibl.). Foto.

Knud Ketting

Oluf I Hunger, †1095, konge. †18.8.1095. F: kong "Sven Estridsen (ca. 1020–74) og ukendt frille. ~ Ingegerd af Norge, d. af kong Harald Hårderåde (1015–66, ~2° ca. 1048 med Tora Torbergsdatter) og Elisabeth (Ellisif) af Rusland. O. blev konge efter oprøret mod og drabet på Knud den Hellige. O. var på dette tidspunkt anbragt i fangenskab eller som gidsel hos kong Knuds svigerfar grev Robert af Flandern hvor nu den yngre bror "Niels måtte træde i hans sted. I O.s regeringstid hjemsoget Danmark – sammen med hele Vesteuropa – af en misvækst med hungersnød og pest der varede i flere år. De kredse der arbejdede på at få forgængeren Knud helgenkåret ønskede naturligvis hungersnøden opfattet som Guds retfærdige gengældelse for kongedrabet der synes at være gennemført af de samme kræfter som siden havde sat O. på tronen. Roskildekroniken der er skrevet i anden fjerdedel af 1100-årene omtaler dog ulykkesårene under O. samtidig med efterfølgeren Erik Ejsogods skændige og uretfærdige lovgivning (der ikke berøvede ham hans tilnavn „den Gode“) og tilføjer karakteristisk at ingen af de to fortjente den skabne de fik. Helgenlitteraturen om Knud den Hellige kom til at farve senere historieskrivnings opfattelse af O. En tabt „Knud Magnussens krønike“ (hvis helt har været denne kong Niels' sønnesøn), og som nu kun kendes gennem den engelske krønikeskriver Ralph Niger har således særlig fremhævet hans utaknemmelighed mod kong Niels og tilskrevet hungersnøden det faktum at O. ikke udbetalte den løsesum der skulle til for at løse Niels af det flandriske fangenskab. De senere legender tilslører næsten alle O.s virkelige regerings handlinger; hans medvirken må det dog tilskrives, at "Asser, der tilhørte en af rigets mægtigste slægter, 1089 efterfulgte Ricwald på bispestolen i Lund. □Fantasiportr. fra 1600-tallet i stik og tegn. (Kgl. bibl.). Fremstillet på tegn. af Poul Steffensen.

A. D. Jørgensen: Den nord. kirkes grundlæggelse I–II, 1874–78. Hans Olrik: Konge og præstestand I, 1892. Curt Weibull i Hist.t. för Skåneland VI, Lund 1915–16 109–29. Hal Koch: Den danske kirke i den begyndende højmiddelalder I–II, 1936. Anne K. G. Kristensen i Hist.t. 12.r. III, 1968–69 431 442. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Aksel E. Christensen i Danm.s hist. I, 1977.

Kai Hørby

Oluf II, 1370–87, konge. * ved juletid 1370 i Norge, † 3.8.1387 på Falsterbo slot, begr. i Sorø

k. F: kong Haakon VI Magnussen af Norge (1340–80) og "Margrete I (1353–1412). Ugift. Store dynastiske forventninger knyttede sig til O. Som folkinge var han arving til Norge og havde krav på Sverige fra hvis trone hans far var fordrevet, samt gennem sin mor på Danmark hvor hans morfar, kong Valdemar, døde sønneløs. Kong Haakon havde dog måttet give afkald på den svenske krone, og Valdemar havde lovet sin anden datter, Albrecht af Mecklenburg, den danske krone. Ikke des mindre lykkedes det Margrete efter Valdemars død 1375 at få O. valgt til Danmarks konge på et rigsmøde i Slagelse i maj 1376, og mecklenburgerne måtte snart efter opgive at se deres krav opfyldt. I de følgende år styredes Danmark i O.s navn af hans statskloge mor der støttede sig til drosten Henning "Podebusk, ved faderens død 1380 blev O. også konge i Norge. 1385 erklæredes han myndig og antog titlen „sand arving til Sverige“; i dette rige var misforholdet mellem den 1363 indkaldte kong Albrecht af Mecklenburg endt i opstand, og de svenske stormænd nærmede sig Margrete og hendes søn. I sommeren 1387 opholdt mor og søn sig i Skåne; sidst i juli var de i Ystad hvor Margrete forblev mens O. drog til Falsterbo slot, ledsaget af sine hofmænd og enkelte rigsråder. Her blev han pludselig syg og døde; hans lig blev balsameret og udstillet til folkets beskuelse i stadens kirke og siden ført til Sorø kloster. Således døde, endnu ikke mandvoksen, det sidste skud af Nordens forenede kongestammer om hvem det ikke uden grund sagdes at han „var af ædlere byrd end nogen dalevende konge på grund af sin æts ældgamle blod og den kongelige oprindelse både på sværd- og spindesiden“. – I Norge ville mange ikke tro at han var død; der gik stadig rygter om, at det ikke hang rigtigt sammen hermed, og på baggrund heraf kan man fatte den tiltro som den falske Oluf fandt. I året 1402 mente nogle købmænd at genkende O. i en fattig og sygelig mand som de fandt i ordenslandet Preussen. Mange fæstede lid hertil, både i Tyskland og i Norden; men Margrete fik ham udleveret af den tyske ordens højmester og offentlig brændt 28.9.1402. □Fantasiportræt på tapet vævet af Hans Knieper 1581–84. I samme type mal. (Nat.mus.; Gripsholm), flere tegn. fra 1600-tallet (Kgl.bibl.) og stik 1648. En anden type findes i to stik fra 1600-tallet, en tredje i mal. (Fr.borg) og tegn. fra 1600-tallet (Kgl.bibl.). Fremstillet på tegn. af Dankwart Dreyer og på mal. af A. Slott-Møller udst. 1891. – Ligsten med våben (Sorø k.).

Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reprudg. 1971). Samme i Hist. t. 5.r.IV, 1883–84 730–32. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot. oprt.

1961). M. Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971 = *Studia hist. gothoburgensia* XII. Aksel E. Christensen: Kalmarunionen og nord. politik, 1980 96–110.

*Jørgen Olrik**

Oluf Haraldsen, † 1141, modkonge. F: *Harald Kesja († 1135) og ukendt hustru. – Halvbror til *Bjørn Jernside.

O. var den eneste af Harald Kesjas mange sønner der overlevede Erik Emunes angreb. Fra Skibing vest for Skanderborg hvor kong Erik dræbte Harald undslap O. vistnok forklædt, og i 1139 hævdede han kongenavn i Skåne. Under sine krigstog på Sjælland endnu i 1139 kæmpede han mod biskop *Riko af Roskilde og dræbte ham i Ramløse ved Arresø; Roskildekroniken kalder ham et uhyre med mange hoveder. Ærkebiskop *Eskil kunne ikke dæmme op for O.s magtstilling i Skåne; der sloges mønt i O.s navn i Lund; og Eskil søgte tilflugt hos Erik Lam hvem det omsider lykkedes i 1141 at få O. dræbt. – En (formodet) søn **Harald** med tilnavnet **Skrænk** (vist i betydningen vanfør) var efter 1182 aktiv i de oprør skåningerne rejste mod *Absalon.

Anne K. G. Kristensen: Danm.s ældste annalistik, 1969 = *Skr. udg. af Det hist. inst. ved Kbhs univ.* III. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

Kai Hørby

Oluf, † 1320, biskop i Roskilde. † 10.3.1320, begr. udg. af Det hist. inst. ved Kbhs univ. III. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

O. var magister og kannik i Roskilde, da han i 1299 oprådte som Jens *Grands prokurator mod kongen. Året efter døde Roskildebispens Jens *Krag, og kapitlet valgte kanniken Florentius, men valget blev kasseret, og det blev derefter overladt ærkebispens at providere kirken med en biskop. Jens Grand udpegede O., men Florentius appellerede til paven og rejste til kurien, så O. gjorde ligeså og opnåede pavelig stadfæstelse og indvielse 1304. Udnævnelsen var næppe efter Erik Menveds ønske, men der vides ikke om noget spændt forhold før 1312 da O. sammen med den nye ærkebiskop Esger *Juul rejste til konciliet i Vienne og udvirkede nogle buller der skulle skaffe de danske bispestole tabt gods tilbage. Kong Erik mente, at bullerne var rettet mod kronen og gik kraftigt til værks mod bisperne 1313 i forbindelse med det tyske bondeoprør. – O. gjorde overmåde meget for sin domkirke og gudstjenesten i den. Kantordømmet blev ophøjet til prælatur, og han viste stor interesse for skolarernes forhold. På sydsiden af domkirken lod han opføre Vor Frue kapel og ønskede at blive begravet der. Han sikrede kapelstiftelsen økonomisk ved at annektere sognekirkerne i Højelse

og Gundsømagle dertil. – Både O. og hans rival Florentius protesterede som kanniker mod fyrst Wizlaw IIs oprettelse i 1296 af det nye rügiske cistercienserkloster Hiddensee, men O. gik senere på forlig og accepterede den nye klosterstiftelse. Han synes iøvrigt at have været meget positiv over for både franciskanere og dominikanere. Udover en række pavebreve udvirket under hans besøg ved kurien udstedte han selv adskillige afladsbreve til en række klostre. – Den kendte fortælling om dronning Ingeborgs ophold i Skt. Clara kloster og hendes samtale med O. hvor hun forudsagde både kongens og bispens død stammer fra franciskanerhistorikeren Peder *Olsen (ms. 107 8° fol. 77v i den arnamagnæanske saml.). □ Stik efter segl med figurfremstilling, af Lode. Tegn. af S. Abildgaard (Nat.mus.) efter forsvunden lignsten.

Liber daticus Roskildensis, udg. Alfr. Otto, 1933. Diplomatarium Danicum 2.r.V–VIII, 1943–56. Roskilde kapitels jordebog, udg. J. O. Arhning, 1965. – L. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. Carl Hamann: Die Beziehungen Rügens zu Dänemark, Greifswald 1933 = Greifswalder Abhandl. zur Gesch. des Mittelalters IV. J. O. Arhning: Roskilde domkaptels hist. I, 1937. Niels Knud Andersen: Ærkebiskop Jens Grand I–II, 1943–44 = Teol. studier IV og VI. T. Jexlev i Hornsherred undersøgelsen, red. Sv. Gissel, 1977 = Nord. ødegårdsprojekt. Publ. II.

Thelma Jexlev (Ellen Jørgensen)

Olufsen, Aksel, * 1901, godsejer, organisationsleder. * 3.5.1901 på Quistrup, Gimsing sg. F: gods-ejer, landstingsmand Peter O. (1862–1933) og Anna Hansen (1865–1941). ~ 27.7.1927 i Struer med Karen Windfeldt Jensen, * 10.8.1903 i Struer, d. af købmand Niels J. (1870–1942) og Anna Maria Dujardin (1878–1951). – Bror til Svend *O.

O. der sluttede rækken i en børneflokk på syv, ville allerede fra drengene være landmand som sin far. Efter præliminæreksamen 1917 gennemgik han derfor først en to-årig landmandsuddannelse, derefter fulgte nok en toårsperiode på landbohøjskolen hvorfra han 1921 blev landbrugskandidat. Efter en kort tid som forvalter købte han 1924 den 225 ha store gård Ejssingholm v. Vinderup som han de kommende 12 år genrejste fra grunden. Efter faderens død fik han ledelsen af Quistrup som han overtog tre år senere. Desuden blev han bestyrelsesmedlem i opdyrkningselskabet A/S Fiilso og A/S Fiilso Avlsgård nordvest for Varde. Dette henvend 100 år gamle tørlægningsprojekt havde i første omgang alene skabt basis for høavl. Fra slutningen af 1920'erne indledte man derfor et egentligt tørlægningsarbejde med O. som særligt sagkyndig i græsmarksdrift – han havde overtaget sin fars

Olufsen, A.

formandspost i De jyske landboforeningers græsmarkssektion. Denne fase af tørlægningen, der baserede sig på vindkraft tilvebragte 300 ha landbrugsjord. Endelig kom så i konsekvens af landvindingsloven af 1940 en ny, denne gang elektrificeret, tørlægning af yderligere 800 ha, omend det ikke skete uden modstand fra fredningsmyndighedernes side. Resultatet blev i sidste instans et moderne, fuldt mekaniseret storgods der siden 1942 har haft O. som formand for et reorganiseret interessentskab. Allerede 1938 blev O. medlem af hedeselskabets repræsentantskab, og hans praktiske erfaringer i landvindingsarbejdet motiverede at han 1948 blev formand. Ved Chr. Lüttichaus død 1963 efterfulgte han denne som bestyrelsesformand sst. Tilsvarende fik han hans post som „jysk“ præsident i landhusholdningsselskabet. Her kom hans omfattende kendskab til landbrugets udøvere samt hans stærke interesse for landbrugsmæssig videreuddannelse ham i særlig grad til gode. Sideløbende med sin godsejervirksomhed har han i 1950- og 1960'erne haft en række bestyrelsesposter inden for industrien, såsom familieforetagendet Bang & Olufsen (1949) Superfoss (1959), A/S Skandinavisk Tobakskompagni (formand 1967) m.v. Som mangeårig formand for B & O's bestyrelse har han set som sin særlige opgave at sørge for økonomisk dækning bag det store arbejde med at videreudvikle produktionen. I løbet af 1970'erne har han dog aftrappet den største del af sin offentlige virksomhed, i flere tilfælde med sønnen Peter O. som arvtager.

O. har stedse betragtet sig selv som en praktisk landmand hvis opgave det har været at tilvejebringe et økonomisk tilfredsstillende resultat af sin egen og andres indsats. Dette grundprincip har han også fulgt under varetagelsen af sine lederposter. Loyalt har han stået bag den daglige ledelse når blot den fulgte den en gang fastlagte kurs. Personligt hylder han patriarkalske ledelsesformer der nu er ved at gå af mode. Alligevel har han takket være sin veludviklede situationsfornemmelse været i stand til at tilpasse sig kravene til moderne virksomhedsledelse. Uden at gå ind i den offentlige debat har han kraftfuldt og utvetydigt givet sin mening til kende når demokratiseringsprocessen efter hans skøn har truet med at gå for vidt. – O. har modtaget landhusholdningsselskabets største sølvbæger. De jyske landboforeningers sølvmedalje. – R. 1954. R¹. 1966. K. 1971. □Foto.

Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandl., 1971. Tidsskr. for landøkonomi, 1976 182f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Olufsen, Christian Friis Rottbøll, 1802–55, astronom. * 15.4.1802 i Kbh. (døbt i Åstrup, Falster), † 29.5.1855 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: landbrugslærer, senere professor Christian *O. (1763–1827) og Mette C. Rottbøll (1781–1846). ~ 21.12.1833 i Kbh. (Helligg.) med Magdalene Frederikke Ernestine Sophie Münter, * 11.5.1809 i Kbh. (Frue), † 29.11.1873 i Århus, d. af biskop Friederich *M. (1761–1830) og Maria E. Krohn (1771–1842).

O. tilbragte sine første barndomsår, indtil 1907, i Classens Have uden for Kbh. Der boede faderen, som var knyttet til det Classenske fideikommiss' landvæseninstitut. Den første opdragelse fik han af faderen, men 1812 kom han i Borgerdydskolen i Kbh., hvor han udmærkede sig i så høj grad, at skolen allerede 1818 ville dimittere ham til universitetet. På faderens udtrykkelige forlangende skete det dog først n.å. På universitetet studerede han under C. F. *Hagen og E. G. F. Thune. Han havde oprindeligt haft lyst til søen, men bekendtskabet med den senere oberstløjtnant C. T. Bracht gav ham lyst til at blive ingeniørofficer. Dette opgav han dog atter. Efter 1824 at have vundet universitetets gulmedalje for besvarelsen af en opgave om „Beregning af Formørkelser“ blev han assistent på observatoriet og drog derpå med stipendium til Königsberg hvor han studerede under F. W. Bessel og også kom i berøring med K. A. Steinheil og W. v. Struve. 1826 kom han tilbage og deltog n.å. under H. C. *Schumacher i opmålingerne i Holsten. Senere bestyrede han en kort tid observatoriet i Hamburg. 1829 blev han i Kbh. observator ved observatoriet, 1831 lektor ved universitetet, 1832 professor extraordinarius og bestyrer af observatoriet samt medlem af landmålereksamenskommissionen. Han foretog flere rejser i videnskabeligt øjemed, en til Königsberg for at forhandle med Bessel om nedennævnte soltavler og en til Paris (1834) i anledning af normalkilogrammet. 1834 blev han medlem af Videnskabernes selskab. 1840 forsvarede han en afhandling for doktorgraden med titel *Disquisitione de parallaxi lunae*. Schumacher var professor ordinarius i astronomi, men opholdt sig altid i Holsten af hensyn til gradmålingen; han tog sin afsked 1845, men først 1850 blev O. professor ordinarius. 1851 blev han medlem af konsistorium. S.å. iagttog han en total solformørkelse i Kalmar.

En stor del af O.s iagttagelser, beregninger og afhandlinger findes i *Astronomische Nachrichten*, i Bessels *Tabulae Regiomontanae*, i *Maanedsskrift for Litteratur*, hvis medredaktør han var 1836–38, i *Videnskabernes selskabs oversigter*, i universitetets festskrifter og andetsteds. Han har skrevet *Begyndelsesgrunde af Astronomien med*

Anvendelse paa den matematiske Geographie, 1848 og beregnet almanakkerne 1833–56. Men O.s hovedværk er hans soltavler. På foranledning af Schumacher besluttede Videnskabernes selskab 1826 at bekoste udgivelsen af *Tables du soleil*, beregnede af O. og P. A. Hansen (udg. 1853). Stor anseelse hos fagfolk nyder også på grund af sin nøjagtighed og fuldstændighed den del af Berlinakademiet's stjernekort over dyrekredsen (Rektascensionstimen I, Bladt 2, 1849) som var overdraget O. – R. 1843. □ Pastel af C. Hornemann, 1824 (Fr.borg).

Selvbiografi i Univ. progr. ved salvings- og kroningsfesten 1840 47f. P. Pedersen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1856 97–103.

*Poul Heegaard**

Olufsen, Oluf Christian, 1763–1827, landøkonom, forfatter. * 20.1.1763 i Viborg, † 19.5.1827 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: rådmand Hans O., ejer af godset Hessel (ca. 1730–65) og Christine Testrup (ca. 1727–63). ~ 31.3.1801 på Frbg. med Mette Christine Rottbøll, døbt 6.7.1781 i Kbh. (Frue), † 15.6.1846 sst. (Frue), d. af professor, etatsråd Christian Friis *R. (1727–97) og Catharina Hedvig Wohler (1750–1811). – Far til C. F. R. *O.

O.s mor døde ved hans fødsel, faderen to år senere, og han blev derfor opdraget hos sin velstående mormor og fra niårs alderen hos den lærde provst L. F. Winther, Gedsted i Himmerland. Da det var hensigten at uddanne O. til at indtræde i mormoderens godsadministration kom han 14 år gammel på stiftamtmandskontoret i Viborg hvorfra han 1781 drog til Kbh. for at tage dansk-juridisk eksamen. 1783 blev han student, men var da allerede fanget af studiet af matematik og naturvidenskaberne. N.å. tog han landmålereksamen, og i de følgende år var han beskæftiget ved opmålings- og udskiftningsarbejder i det nordlige Jylland. Under den kortvarige krig i 1788 gjorde han tjeneste ved en bataljon som regimentskvartermester og auditor. 1790 besøgte han Norge og offentliggjorde anonymt sine rejseagttagelser i *Minerva* 1791.

O.s udvikling og karriere synes indtil begyndelsen af 1790'erne svingende og uden fast mål. Han bevægede sig tilsyneladende fortrinvis i æstetiske kredse, og han knyttede en nær forbindelse til embedsmanden og digteren Chr. *Pram og dennes hustru, den af Jens *Baggesen besungne „Seline“. O. havde erhvervet sig gode kundskaber i latin og i de levende sprog, og han fulgte med i den europæiske skønlitteratur. Han leverede oversættelser, dels af sangene i syngespillet „Renaud d'Ast“, dels af en tysk lærebog i naturlære, forsøgte sig med at indbyde til subscriptions-

på tidsskrifter og offentliggjorde i 1790 *Jochum og Maren*, en grovkornet, men vittig parodi på P. A. Heibergs syngestykke *Selim og Mirza*. Betydeligere var dog hans digte, offentliggjort dels i *Minerva*, dels i *Nytaarsgaven* 1792. Særlig det lange fortællende digt *Rosen* (*Minerva*, 1791) kan fremhæves for den friske skildring af den sjællandske naturidyl, menneskefremstillingens humor og den varmt udtrykte erotiske stemning i skildringen af hovedpersonen, en ung teolog og digterspires kærlighedshistorie. Som i alle O.s litterære frembringelser er formen særegen præcis indtil det prægnante og uden samtidens tendens til sproglig overlæsning eller svigtende formsans.

2.5.1793 havde komedien *Gulddaasen* premiere på Det kgl. teater og gjorde stormende lykke. Succesen har vist sig velbegundet, og stykket har med held kunnet opføres endnu i vore dage (Det kgl. teater 1932, Odense teater 1957, Studiens scenen i Kbh. 1969). Omkring en rask intrige placeret i den sjællandske provins og socialt spændende over almue, borgerstandens laveste lag til godsejermiljøet er tegnet en lang række præcise typer, sikrest i birollerne, svagere i de angivelige hovedpersoner. I de fire første akter forløber handlingen rask og med scenisk-dramatisk spænding, mens afslutningen i 5. akt. falder mere tamt ud. Ikke mindst i portrætteringen af den fedtede og deklarerede prokurator Faldsmaal skabte O. en rolle der med held har været formet af skuespillere som Olaf *Poulsen og Elith *Foss. Dialogen er livlig, personerne træfsikkert karakteriserede ved stående vendinger, og stykket rummer en række hib til samtidige forhold. Stykket var indleveret anonymt, og gæsterne på dets ophavsmand var mange, men snart udpegedes O. som dets forfatter, ligesom han optræder på titelbladet ved den senere besørgede tyske oversættelse. Det har dog ikke forhindret eftertiden i på grundlag af en familietradition at udpege den iøvrigt totalt ubetydelige Chr. *Hertz til forfatter af stykket, en opfattelse der siden blev hævdet af litteraturhistorikeren H. *Schwanenflügel. Historikeren Johs. *Steenstrup har dog både ud fra indre og ydre kriterier overbevisende argumenteret for O. som forfatter til *Gulddaasen*, og der synes i dag ikke megen grund til fortsat at fremdrage Chr. Hertz som eventuel ophavsmand til komedien.

Når O. lod sit stykke fremkomme anonymt hang det dels sammen med hans opposition til P. A. *Heiberg og dennes kreds foranlediget af den før omtalte parodi, men dels og nok først og fremmest med det forhold at O. netop i foråret 1793 var ved at begive sig ind på et virkefelt der lå fjernt fra den overvejende litterære og æstetiske

verden han hidtil havde bevæget sig i. O. havde ansøgt og blev endnu i samme måned som Guld- daasen havde premiere udnævnt til lærer ved den landbrugsskole der skulle oprettes efter J. F. "Classens testamentariske bestemmelser. Samme efterår begav han sig ud på en omfattende land- økonomisk uddannelsesrejse, ligeledes bekostet af det classenske fideikommis. Vinteren 1793–94 opholdt han sig i Göttingen hvor han knyttede nær forbindelse til den berømte fysiker G. C. Lichtenberg der på sin side i et brev til Goethe udtrykte sig meget overstrømmende om den unge danskers kvalifikationer som naturforsker og personlighed. O. fortsatte til Sydtyrskland og Schweiz mens de politiske forhold hindrede besøg i Frankrig. I begyndelsen af 1795 ville O. være taget til Sverige, men blev anmodet om at rejse til England hvortil han ankom i forsomme- ren. Med hovedkvarter i London berejste O. i mere end et år England og det sydlige Skotland for han i eftersommeren 1796 vendte tilbage til Danmark via Hamborg. Udenlandsrejsens betydning for O.s landøkonomiske virksomhed og forfatterskab kan næppe overvurderes. Han vendte hjem som – med hans egne ord – „fuldkommen økonom“ der helt havde helliget sig beskæftigelsen med landbruget og produkti- onslivet i videre forstand, og han kunne give ud- tryk for en afstandtagen til sin tidligere litterære virksomhed.

Hjemkomsten til landet blev O. inddraget i for- beredelserne til oprettelsen af landbrugsskolen der imod hans ønske blev placeret på Falster, på en parcel, det senere Næsgaard, under godset Carlsfeldt nær Stubbekøbing. 1797–99 etableres selve skolen under stadige vanskeligheder med fideikommis'ets direktion og de stedlige godsfunktionærer. O.s plan for skolen blev ud- formet og approberet, men der viste sig kun ringe interesse for institutionen da den 1799 stod klar. Frem til 1801 indkom kun fem ansøgninger om optagelse, heraf kun en fra en bondesøn, og det var endda hensigten at undervisningen især skulle henvende sig til bondestanden. 1802 søgte man at give O. friere hænder for at øge tilslut- ningen, men det hjalp ikke, og ved udgangen af året måtte han give op. O. fortsatte dog i det classenske fideikommis' tjeneste, idet P. H. "Classen stillede midler til rådighed for en art fortsættelse af virksomheden i Kbh. Først holdt O. velbesøgte landøkonomiske forelæsninger i det classenske bibliotek i Amaliegade, og 1806 etableredes et institut med forsøgsmarker m.m. umiddelbart uden for Østerport. Bygningerne blev dog fjernet allerede n.å. i forbindelse med forsvaret af hovedstaden og under selve belejrin- gen blev anlægget totalt ødelagt (udfaldet i Clas-

sens Have). O. fortsatte dog sine forelæsninger i biblioteket og fik i 1811 i lighed med G. "Begtrup på universitetet tilladelse til at udstede attester til teologer og jurister der havde fulgt forelæsnin- gerne og som derfor ved besættelse af stillinger på landet skulle have fortrinsret. Det fremgår heraf at O.s landøkonomiske undervisning i Kbh. sigtede anderledes end på Falster og for- trinsvis rettede sig mod studerende og andre dannede.

Det classenske fideikommis stod også økono- misk bag O.s tidsskrifter, *Oeconomiske Annaler*, 1797–1810, og *Nye oeconomiske Annaler*, 1812– 20 der klart står som de væsentligste bidrag til den landøkonomiske tidsskriftlitteratur i perio- den. O. skrev selv mange bidrag, mest kendt er hans analyse fra 1805 af et parti dansk rug af særdeles slet kvalitet (*Oeconomiske Annaler* 1805, s. 75). Tidsskrifternes sigte var ikke snæ- vert landbruget, men O. behandlede også emner som kommunikationsmidlernes forbedring, skovbrugets udvikling og egentlige nationaløko- nomiske spørgsmål. O. udsendte desuden *Lære- bog i den danske Landoeconomie*, 1805 der ud- sendtes i nyt oplag 1814, *Anviisning til Hampens Dyrkning*, 1810, og *Anviisning for Landalmuen til at brygge Øl*, 1912, alle rettet til bondestanden, mens han i bogen *Danmarks Brændselsvæsen*, 1811 gav en indgående kritisk gennemgang af dansk skovbrug og af skovforordningen af 27.9.1805. Han vendte sig heri mod flere af de af samtiden hævdede økonomiske argumenter bag skovdriften, advarede mod en for ensidig tysk påvirkning i forstvidenskab og økonomi og ad- varede mod store plantageanlæg i Jylland. Også i dette skrift giver han indgående iagttagelser over transport- og kommunikationsforholdene i Danmark og gør sig til talsmand for skabelsen af omfattende kanalanlæg.

1814 indvalgte O. i Videnskabernes selskab og 1815 ansattes han som professor i statsøkonomi ved universitetet. Allerede i *Oeconomiske Anna- ler* havde O. i vidt omfang beskæftiget sig med nationaløkonomiske emner, og i *Grundtræk af den praktiske Statsoeconomie*, 1818, og i *Bidrag til en statsoekonomisk Oversigt af Danmark*, 1818–19 præsenterer han sig som den første betydelige danske økonom der helt har opgivet 1700-tallets danske merkantilisme og fremstår som elev af Adam Smith, eller måske rettere af dennes tyske elever. O. bringer her mindre nyt end på andre felter af sin virksomhed, og hans statistisk-økonomiske oversigt bringer for- bavsende lidt konkret materiale. O.s økonomiske forfatterskab var „dårligt egnet til at bekæmpe den efterkrigsdeflation, som var de ti års særkende“ (Hans Chr. Johansen). Til gengæld

ydede O. som historiker et originalt og epokegørende arbejde med *Bidrag til Oplysning om Danmarks indvortes Forfatning i de ældre Tider, især i det trettende Aarhundrede*. 1821 der kan siges at grundlægge studiet af danske landbrugs- og landboforhold i middelalderen. Ud fra en indgående kritisk sans, kombineret med en praktisk viden om landskab og dyrkningsforhold giver O. en tolkning af de ældste kilder til landsby- og landbrugsorganisationen, og påviser at landsbyfællesskabet har været en naturlig, funktionel løsning i en given periode og en forudsætning for jordens opdyrkning. Historisk indsigt, kombineret med iagttagelse af landskabet og forståelse af landbrugets praksis ligger bag hans tolkning af de såkaldte „porshauger“, jordstykker der tidligere har været under dyrkning, men som nu er forladt. Via den tyske agrarhistoriker Georg Hanssen er O.s resultater indgået i europæisk agrarhistorisk forskningstradition vedr. den ældre middelalder og oldtidens landbrug og landsbyorganisation. Posthumt udsendtes *Collectanea til et antiqvarisk-topographisk Lexicon over Danmark*. 1829, samlinger tilvejebragte dels ved selvsyn, dels ved studier.

I skriftet *Nogle fysikalske og politiske Bemærkninger over den danske Stat* fra 1811 fremkom O. med en meget pessimistisk vurdering af rigets levedygtighed baseret på hans iagttagelser over dets ulige bestanddele og strategisk svage grænser. Først i 1815 lod han, da hans profeti for så vidt var gået i opfyldelse, arbejdet offentliggøre. Et bemærkelsesværdigt bidrag ydede han også med afhandlingen *Om Menneskets Rolle i den fysiske Verden* (Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter, 1822) hvori han giver en total verdensbetragtning. O. viser hvorledes livskraften stadig arbejder målrettet, idet organismerne udvikles og forandres. I de forskellige epoker i jordens historie er der foregået omdannelser og forædling af organismerne ved disses stadige indgriben i hinanden og ved en stadig udvælgelse betinget af kampen for tilværelsen, hvor mennesket fremtræder som det sidste, ypperste led i udviklingen. Man kan ikke afvise at O. er påvirket af J. B. de Lamarck, men hans arbejde forekommer i mange henseender selvstændigt og peger i flere retninger frem mod Darwin, idet O. dog ikke giver udtryk for en materialistisk opfattelse. – Endelig forsøgte O. sig trods sit udsagn i 1796 påny som forfatter for teatret med komedien *Rosenkjæderne* der opførtes 1803. Dialogen er vittig, persontegningen undertiden træffende, men stykket savner forgængerens realisme og menneskelige sympati. Ligeledes forsøgte O. uden held at give et par børn en ret fremtrædende placering i stykket.

O. står som en mærkelig, mangesidigt begavet skikkelse der på en gang fornemmes som stærkt realistisk tidsbundet, men som samtidig synes med et forslidt udtryk eviggyldig. Gulddaasens replikskifter og karakterer har usvækket bud til et moderne publikum og hans metodiske betragtninger over kilderne til samfundsforholdene i dansk middelalder savner intet i prægning og kritisk lodighed. Hans sprog er fra 1790erne og frem til hans død det samme præcise redskab for hans tanker, præget af en personlig udtryksform uanset om emnet er en landøkonomisk afhandling, en historisk undersøgelse eller et skønlitterært bidrag. På et bredt felt har O. ydet bemærkelsesværdige indsats, svagest måske som egentlig økonom, ligesom hans agerdyrkningsinstitut på Falster for en eftertid må forekomme mærkelig urealistisk i forhold til de erklærede intentioner. Der er, synes det, uforklarlige spring i hans udvikling, ungdomsårenes lidet målrettede æstetiske virksomhed med kuespillet som pludseligt højdepunkt afbrydes af en årrækkes landøkonomiske virksomhed, hvor igen nye virkefelter synes at tage hans opmærksomhed omkring 1820. – O. som menneske berømmes af samtiden. Han blev højt værdsat af den pramske familie, stod i stadig venskabeligt forhold til Jens Baggesen og O. der allerede 1789 havde udsendt subscriptionsindbydelse til en oversættelse af Ossians digte påvirkede den unge St. St. *Blicher til under dennes ophold på Falster at oversætte Ossian. Vennerne beundrede hans vid i samtale, og hans breve (til familien Pram) er vittige, prægnante i sprog og stil, prægede af eksakte iagttagelser og præcise karakteristikker. Om de tilsvarende egenskaber i hans trykte arbejder er talt tidligere. Men det er som O.s egentlige personlighed kun vanskeligt lader sig fange på baggrund af samtidens værdsættelse, brevenes oplysninger og forfatterskabets mangfoldighed. Der fornemmes af og til hos O. en tendens til kynisme i bedømmelsen af menneskelige forhold, en skepticisme forbundet med en stadig stræben efter og fremragende evne til at afdække tingenes egentlige tilstand. O. trængte ind i en så kompleks mennesketype som prokurator Faldsmaal i Gulddaasen, men fælder ingen dom om god eller ond, han ser 1811 det bestående riges manglende livsmuligheder, men holder sin profeti tilbage, han afdækker 1821 mere af middelalderens samfundsforhold end historikere af faget på samme tid formåede, men det blev ved „bidrag“. Med hele sin betydelige indsats som skønlitterær forfatter, historiker, nationaløkonom og landbrugskyndig står O. på en mærkelig måde i distance til sin samtid, analyserende dens materielle virkelighed, dens sam-

Olufsen, Christian

fundsforhold og dens mennesker. □Pastel af Chr. Hornemann (Fr.borg).

Brevveksl. med ægteparret Pram i Pers. hist. t. 5.r.11, 1905 182–224 298–329; 111, 1906 149–70 199–232; IV, 1907 121–65 (udg. særskilt med titlen: Brevveksl. mellem ægteparret Pram og O., 1907). – Dansk lit.tid., 1827 389–97. H. Schwanenflugel i Ude og hjemme II, 1878 4–6 14–17. A. Oppermann: Bidrag til det da. skovbrugs hist., 1887–89 = Tidsskr. for skovbrug X. Carl Behrens: Forfatterskabet til Gulddaasen, 1892. Johs. Steenstrup: Fra fortid og nutid, 1892 175–253. Harald Jørgensen og Fr. Skrubbeltrang: Det Classenske fideicommiss gennem 150 år, 1942. Asger Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk. I–IV, 1942–61. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943. Hans Jensen: Dansk jordpolitik II, 1945 (reprudg. 1975) 12–14. Helge Nielsen: Folkebibliotekernes forgængere, 1960. Hans Chr. Johansen i Danske økonomer, 1976 især 118–23. – Papirer i Kgl. bibl.

Claus Bjørn

Olufsen, Hans, †1571, se **Spandemager, Hans Olufsen**.

Olufsen, Hans, †1698, se **Olavius, Johannes**.

Olufsen, Niels, se **Bild, Niels Olufsen**.

Olufsen, Ole, 1865–1929, geograf. * 24.1.1865 i Bjødstrup, Bregnet sg., Randers amt, †13.12.1929 på Frbg., begr. i Helsingør. F: gårdejer Jens O. (1815–79, ~1° 1851 med Ane Dorthea Sørensen, 1806–63) og Kirsten Marie Sørensen (Figi). Navneforandring fra Jensen 25.7.1889. ~7.9.1900 i Odense (Skt. Knuds) med Hansine Henriette Emilie Hansen, * 10.1.1868 i Ullerslev, Fyn, † 4.4.1946 i Kbh., d. af møllebygger, senere tømrermester i Odense Jens H. (1826–1902) og Karen Dorthea Nielsen (1828–1909).

Efter at have gennemgået realklasserne i Århus latinskole trådte O. ind i hæren, udnævntes 1885 til sekondløjtnant og 1889 til premierløjtnant i fodfolket. Hans interesse for geografisk forskning var tidligt vakt, og samtidig med at han trådte uden for nummer (1894) studerede han geografi i Kbh. og udlandet, bl.a. under F. v. Richthofen i Berlin. Det lykkedes ham, hovedsagelig ved privat understøttelse, at gennemføre to ekspeditioner 1896–97 og 1898–99 til lidet kendte egne i Pamirs højland, og 1899–1900 besøgte han Iran og Kaukasus. 1907 tog han sin afsked fra militærtjenesten. Allerede forinden (1903) var han blevet sekretær i Det kgl. danske geografiske selskab, i hvilken egenskab – hvormed var forbundet stillingen som redaktør af Geografisk Tidsskrift – han virkede til 1923. Sit forskningsarbejde fortsatte han 1912 og 1914 med rejser til Saharas nordrand og Tunesien som 1922–23 efterfulgtes af en større ekspedition til det centrale Sahara. 1924 besøgte han atter Nordafrika (Tu-

nesien og Marokko). Han gik nu, efter at have forladt Geografisk selskab, over i praktisk virksomhed idet han 1925 dannede handelsselskabet *Compagnie l'Afrique du Nord Française*, men opgav dog ikke derfor sine geografiske interesser; således stiftede han 1926 en dansk afdeling af det franske Société de Géographie Commerciale og foretog 1927 sin sidste større rejse til Sudan og det sydlige Sahara. – O. var en elskværdig karakter, en dygtig rejsende og forfatter til talrige arbejder. De mindre blandt disse er især fremkommet i Geografisk Tidsskrift, men desuden har han udgivet større, selvstændige værker som *Through the unknown Pamirs*, 1904, *The Emir of Bokhara and his country*, 1911, *Hos Ørkenens Sønner*, 1924 og *Hvor Nigieren vander* –, 1928. Det kan dog ikke nægtes at det i adskillige af hans arbejder i nogen grad skorter på videnskabelig nøjagtighed. O.s største betydning som rejsende ligger derfor i at han har givet en række danske forskere, navnlig botanikere som Ove *Paulsen, Kai *Gram og O. *Hagerup, lejlighed til at foretage undersøgelser i vanskeligt tilgængelige egne, foruden at hans ekspeditioner har hjembragt omfattende samlinger af etnografisk og zoologisk materiale til henholdsvis Nationalmuseet og Zoologisk museum. Hans fortjeneste af Geografisk selskab og dets bibliotek har også været betydelig, og det var på hans forslag at der ved geografikongressen i Rom blev oprettet en verdensunion af geografiske selskaber. – Tit. professor 1909. – R. 1898. □Træsnit 1898. Foto.

Berl. tid. 14.12. og 16.12.1929. [Ove] [Paulsen] i Naturrens verden XIV, 1930 43. Niels Nielsen i Geografisk t. LXI, 1962 11–15. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Kaj Birket-Smith*

Olufsen, Svend Andreas Grøn, 1897–1949, radiofabrikant. * 12.12.1897 i Gimsing, Ringkøbing amt, † 22.12.1949 på Skive amtsygehus, begr. i Gimsing. F: godsejer, landstingsmand Peter O. (1862–1933) og Anna Hansen (1865–1941). Ugift. – Bror til A. *O.

O. voksede op i et velstående og beskyttet miljø på herregården Quistrup som hans far havde erhvervet i 1888. Efter realeksamen på Struer realskole 1916 var han en tid landvæseneselev på godset Rydhave, men som følge af sin legemlige svaghed og udprægede tekniske anlæg opgav han dog den landbrugsmæssige uddannelse til fordel for en læreplads som elektronikmekaniker hos Thomas B. Thirge i Odense. Sin praktiske uddannelse supplerede han derefter med toårigt kursus på Århus tekniske skole hvorfra han tog afgangseksamen som elektroteknikingenior 1924. Hans eksperimenter med den nyudviklede radioteknik begyndte formentlig under hans op-

hold i Århus og fortsatte i det følgende år efter hans afgang herfra hjemme på Quistrup. Hertil inviterede han i efteråret 1925 sin tidligere studiekammerat Peter *Bang, netop hjemkommet fra en studierejse til USA, til at deltage i forsøgene med at fremstille radioudstyr, og med fædrene som økonomiske „bagmænd“ oprettede O. og Bang 17.11.1925 aktieselskabet *Bang & Olufsen*. På fabrikken der hurtigt blev en pionervirksomhed i radiobranchen – og hvis udvikling er nærmere beskrevet i artiklen om Peter Bang – arbejdede de to meget tæt sammen om fremstillingen af lysnetmodtagere og strømforsyningsagregater (eliminatorer), men efterhånden som virksomheden voksede, kom O. især til at forestå den økonomiske og merkantile ledelse af selskabet, mens Bang koncentrerede sig om den tekniske side. Med sin fag-tekniske baggrund fulgte O. dog stadig fabrikkens udviklingsprojekter på nært hold og havde – i modsætning til Bang – en sikker fornemmelse for værdien af de konstruktive nyskabelser som han sørgede for at få patentrettighed på, og han sikrede med sine fremsynede råvareindkøb i årene for anden verdenskrig fabrikens produktion i de første besættelsesår. Midt i forberedelserne til virksomhedens 25-års jubilæum døde han som følge af en pludselig opstået, kompliceret blindtarms- og bughindebetændelse.

Som virksomhedsleder var O. meget forskellig fra sin kompagnon, den utrættelige tekniske slider, Bang. Han havde en sikker sans for de store linier i virksomhedens udvikling, var en idérig salgs- og reklameorganisateur, og hans samarbejde med de ansatte var præget af hans rolige charme og hjælpsomhed. I besættelsesårene stod han i nær kontakt med modstandsbevægelsen og støttede økonomisk og på anden vis B&O-modstandsfolks (bl.a. L. A. *Duus Hansens) illegale virksomhed. På sin gård Brejnholt ved Struer, som han erhvervede 1944, dyrkede han sine landbrugs- og naturinteresser og skabte tillige her et mødested for sine venner blandt tidens unge kunstnere og forfattere i hvis miljø han gerne færdedes. Han erhvervede gennem årene en omfattende samling af kunst og antikviteter. □Litografi af Torben Galle Jensen 1939 og 1941. Mal. af Aug. Tørsleff. Foto.

Børsen 24.12.1949. Erik Rørbæk Madsen: At skabe er at leve. Blade af B & Os hist., 1975. Finn H. Lauridsen i Weekendavisen 15.2.1980.

Erik Korr Johansen

Omer, † 1204, bisp af Børglum og Ribe. † 12. 7.1204 i Løgum, begr. sst.

Om O. ved man intet sikkert før 1178. I fasten d. å. overrakte en pavelig legat Absalon palliet i

Lund domkirke, og umiddelbart efter blev O., der var valgt til biskop af Børglum, viet af den nye ærkebisp. Legaten havde utvivlsomt bud med til de danske kirkemænd om at møde i Rom til koncilium n. å., men man holdt sig tilbage – nu som senere 1215 – og O. var den eneste biskop fra Norden der var til stede i Lateranet marts 1179 blandt henvend 400 bisper fra alle lande. Om hans virke som Børglum bisp høres intet, men *Saxo fortæller hvorledes han på ledingsflåden i Grønsund 1182 optrådte med myndighed over for jyderne der krævede hjemlov. I slutningen af 1183 eller begyndelsen af 1184 overflyttede paven ham til Ribe stift, næppe uden foranledning af konge og ærkebisp. Da biskop *Valdemar rejste sig mod kong Knud var O. tillige med Peder *Sunesen af Roskilde og Viborg-bispen *Asser hertug Valdemar behjælpelig med at gribe rigets fjende. Paven krævede derfor O. såvel som de to andre bisper suspenderede, men fik siden et andet syn på den slesvigske Valdemars sag, og O. blev endog sammen med abbed *Vilhelm af Æbelholt udnævnt til voldgiftsmand i striden mellem Skt. Michaels kloster ved Slesvig og cistercienserklostret Guldholt som biskop Valdemar havde grundlagt. O. ordnede Ribe domkapitels forhold og sørgede for økonomisk basis; han gav domkirken store gaver, deriblandt en bibel (bibliotheca) i seks bind, købt for 60 mark. – Der er intet afgørende vidnesbyrd om at O. har studeret i Paris i sin ungdom thi i det brev den bekendte abbed Stephan af St. Geneviève skrev til ham med bøn om hjælp til byggeforetager hedder det at Stephan aldrig har set ham. At han berømmer ham for lærdom og gavmildhed har i den givne sammenhæng ikke megen vægt. Men selve henvendelsen, der også kom til kong Knud, til Absalon, biskop Valdemar og abbed Vilhelm, viser at O. hørte til tidens mest fremtrædende danske kirkemænd.

*Ellen Jørgensen**

Opbergen, Anthonis van, se **Obbergen, Anthonis van**.

Opffer, Emil, 1863–1924, redaktør. * 17.2.1863 i Køge, † 13.9.1924 i New York, urne på Ass. kgd., Køge. F: bogtrykker, redaktør af Køge Avis Søren Christian O. (1816–79) og Julie Cathrine Frederikke Tronhjem (1823–90). ~ 28.12.1893 i Nykøbing F. med Johanne Vilhelmine Schönheyder, * 28.12.1873 i Nykøbing F., † 31.3.1964 i Helsingør (~ 2° med civilingeniør Henrik Bøving, 1876–1936), d. af telegrafbestyrer, cand. polyt., løjtnant Sophus Ludvig S.

Opffer, Emil

(1837–1910) og Maren Hedvig Steenberg (1844–1926). Ægteskabet opløst.

O. voksede op i et livligt og utraditionelt hjem og gik først i Toxens skole i Køge, derefter på Sorø akademi (1875–77). Han blev typograflærling i Køge Avis' bogtrykkeri 1877 og var ansat på Willerups bogtrykkeri i Vordingborg 1878–79, derefter blev han journalist og var periodisk redaktør af Køge Avis 1879–82. Efter at have været soldat og – uden held – officersaspirant 1882–83 blev han redaktionssekretær ved Jyllands-Posten 1883, ved Næstved Avis 1884 og var reporter ved Avisen i Kbh. 1885–89, en kort tid knyttet til Dagbladet. Som den første danske journalist gik han op med ballon og ned som dykker (1887). Han var korrespondent ved kong Georg af Grækenlands regeringsjubilæum 1888 og foretog en jordomrejse som korrespondent for Næstved Avis 1890–92. 1893–1900 var han udgiver og redaktør af Nyborg Avis, 1900–01 af Næstved Avis, 1901 startede han middagsbladet Klokkeren 12 i Kbh. og redigerede det til 1904. Efter at være blevet dømt for fornærmelser mod nogle fyrstelige personer og mod krigsminister W. H. O. Madsen rejste han 1904 til Mexico hvor han var bosat et års tid, derfra til Nordamerika hvor han redigerede Pacific Scandinav i San Francisco (1905), Nordlyset i New York (1905–07), Dansk Amerikaneren i New York (1907–10) og Revuen, Chicago (1911). Fra 1911 til sin død var han redaktør og udgiver af Nordlyset. Han blev aldrig benådet for sine presseforsøelser, men i anledning af en familiefest vendte han 1921 for første gang under sin lange udlændighed tilbage til Danmark hvor myndighederne ikke gjorde forsøg på at genoptage den gamle sag. O.s person var præget af et strålende humør, originalitet og utallige muntre påfund. Han havde en stærk trang til at se sig om i verden, og med undtagelse af Sydamerika og de arktiske lande besøgte han de interessanteste egne jorden over. I to perioder var han bosiddende i Italien hvor han bl. a. dyrkede sit betydelige talent som maler, og hvor to af hans sønner blev født. To andre sønner, som er født i Nyborg, er **Emil O.**, * 26.4.1896, dansk-amerikansk journalist, deltog i første verdenskrig på amerikansk side, har i perioder redigeret Nordlyset i New York og Dansk Tidende i Chicago, samt **Ivan de Penha Ramiro O.**, * 24.6.1897, † 3.3.1980, portrættegner (bl. a. til New York Times og andre verdensblade) og maler, deltog også i krigen på amerikansk side. □ Mal. af Albrecht Schmidt, 1901. Tegn. af Ivan Opffer, bl. a. 1912. Foto.

Frederik Opffer: Familien Opffer, 1899. Will. Petersen: Bohémeliv, 1912 47–49. Politiken 17.2. og 30.8.1923 samt 25.9.1924. Berl. tid. 25.9.1924. H. G. Olrik i Sora-

nerbl. IX, 1924 44f. Kn. Scheel i Dansk amerikansk jul, Chicago 1956 35f. Frederik Opffer i Berl. tid. 17.2.1963.

A. Kamp*

Opffer, Emil, * 1896, se **Opffer, Emil**, 1863–1924.

Opffer, Ivan, se **Opffer, Emil**, 1863–1924.

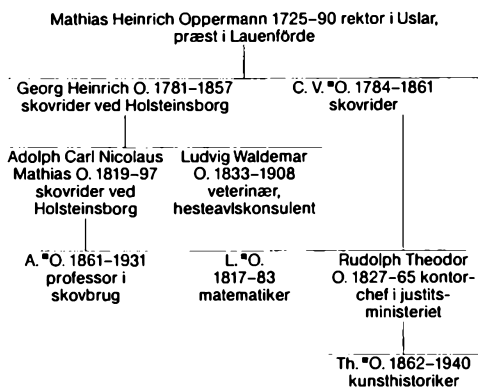
Oppermann

Slægten O. føres tilbage til Jürgen (Georg) O. (ca. 1650), borgmester i Goslar, hvis oldebarn Mathias Heinrich O. (1725–90) var rektor i Uslar og præst i Lauenförde.

L. O. var ~ Helga Borghild Alvilde Faber, d. af biskop Nicolai F.

Georg Oppermann: Stamtbl. over den danske familie Oppermann, 1902 m. suppl., 1935.

Hans H. Worsøe

Oppermann, Adolf, 1861–1931, forstander for statens forstlige forsøgsvæsen. * 14.1.1861 i Nyrup ved Skælskør, † 15.11.1931 i Springforbi, begr. i Tårnbæk. F: skovrider ved Holsteinsborg Adolph Carl Nicolaus Mathias O. (1819–97) og Amalie Nicoline Rasbech (1829–1914). ~ 25.10.1889 på Frbg. med Agnes Elise Marie Johansen, * 10.6.1862 i Korsør, † 3.11.1952 i Kbh., d. af barber Peder Tønnes J. (1831–1912, ~ 2° 1871 med Bodil Cathrine Thye, 1832–1925) og Agnes Elise Cathrine Thye (1828–69).

O. blev student fra Sorø akademi 1879 idet dog skolegangen var afbrudt af et år i handelslære. Et af sine forstlige elevår tilbragte han hos H. C. Ulrich. Allerede før forstkandidateksamen 1883 fik han ansættelse som assistent ved landbohøjskolens skovbrugsafdeling hvor han straks overtog undervisningen i visse fag. 1887 blev han udnævnt til lærer i skovbrug, 1895 til professor. Da skovregulerings forsøgsafdeling under statskovenes 1901 omdannede til et selvstændigt forstligt forsøgsvæsen blev O. knyttet hertil som

fast forsøgsleder. 1910 blev han udnævnt til forstander, men først 1917 blev der oprettet et forstanderembede for O. som nu forlod sin stilling på landbohøjskolen hvor han dog fortsatte med at udbehøre i skovbrugets historie og statistik indtil 1922.

O.s undervisningsfag var vare- og handelslære, skovbrugets historie og statistik og træmålingslære. Til støtte for undervisningen udarbejdede han gode lærebøger og fik samtidig publiceret en del afhandlinger der var blevet til i tilslutning til hans forskning. Lærebøgerne udkom ofte i autograferet form i første omgang, senere som trykte bøger: *Træ og andre Skovprodukter*, 1911–16, *Skovene og Skovbruget i Danmark*, 1917–18, *Skovene og Skovbruget i Forhold til Samfundet*, 1897. Af O.s andre arbejder skal fremhæves: *Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786–1886* (Tidskr. for Skovbrug X, 1889), et fremragende ungdomsarbejde der siden har været ryggraden i dansk skovhistorie, hans forstmandsbiografier til Dansk biografisk Lexikon I. udg. samt afhandlinger i „Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole 1858–1908“ som han ydermere redigerede sammen med J. E. V. "Boas. Også uden for sit undervisningsområde var O. en flittig skribent. Af særlig betydning var *Haandbog i Skovbrug*, 1898–1902, udarbejdet i samarbejde med L. A. "Hauch, idet O. dog må betragtes som hovedkraften. O. lagde megen vægt på at skabe interesse for skove og skovbrug hos lægmand, og fra hans hånd foreligger adskillige populærvidenskabelige afhandlinger, fx *Vore Skove i Fortid og Nutid* i Den danske Stat. Danmarks Natur, 1899. O. besad en omfattende viden på mange områder, og han benyttede denne til at give de studerende forståelse for skovbrugets stilling i samfundshusholdningen.

Som den første leder af statens forstlige forsøgsvæsen ydede O. en overordentlig indsats, først som forsøgsleder under den af P. E. "Müller ledede forsøgskommission og fra 1910 som forstander og kommissionens formand. 1911 fik forsøgsvæsenet areal til planteskole ved Egelund nær Fredensborg, og 1919 flyttede forsøgsvæsenet fra en lejlighed i København til Springforbi. O. redigerede skriferækken: Det forstlige Forsøgsvæsen i Danmark hvis første hefte udkom 1905 – ialt 11 bind i O.s tid. Af O.s mange afhandlinger heri skal fremhæves: *Vrange Bøge i det nordøstlige Sjælland*, 1908, *Skovfyr i Midt- og Vestjylland*, 1922, *Dyrkning af Lærk i Danmark*, 1923 og *Egens Træformer og Racer*, 1932 (posthumt). I forbindelse med sine afhandlinger havde O. ofte foretaget studier og iagttagelser gennem mange år og anlagt talrige forsøg, bl. a. med henblik på at belyse skovtræernes arvelig-

hedsforhold, herunder skovfrøets geografiske og individuelle herkomst. Hans forskning vedr. skovtræernes arvelighed bidrog i høj grad til at gøre hans navn kendt i den internationale forstlige verden. O.s historiske sans viser sig klart i mange af hans afhandlinger der er forsynet med afsnit der beskriver træarters, skovenes eller skovbrugets historie. I denne forbindelse skal nævnes *Den danske Skov-Lovgivning 1660–1924*, et stort og vigtigt afsnit i skovlovkommissionens betænkning, udg. af landbrugsministeriet 1929. Han bearbejdede selv mange af sine afhandlinger til populærvidenskabelige artikler som blev trykt i Hedeselskabets Tidsskrift og udgivet samlet i bogform under titlen: *Fra Skov og Hede*, 1929.

O. var medlem af, ofte formand for, et stort antal kommissioner og udvalg. Han var medstifter af Dansk skovforening 1888 og medlem af foreningens bestyrelse 1888–1920. Han var medlem af kommissioner vedr. skovlovgivning, opmåling og sortering af skovprodukter, handels spørgsmål, metersystemets indførelse i skovbruget, skovfogeduddannelsen, statens tilsyn med de private skove, lens og stamhuses overgang til fri ejendom, undervisning i tropeskovbrug o.m.m. Han deltog også ivrigt i det internationale forstlige samarbejde, bl. a. i den internationale union af forstlige forsøgsstationer hvor han var formand for unionens bibliografiske komité. Hertil havde han gode forudsætninger idet han havde været efor for landbohøjskolens bibliotek og formand for skolens bibliotekskomité 1891–98. Sammen med V. "Grundtvig samlede han stof til *Den danske Skovbrugs-Litteratur indtil 1925. Bibliographia universalis silviculturae. I. Dania*, 1935.

Da pensionsalderen nærmede sig fandt O. at han endnu havde adskillige arbejder af fuldføre, og hans ansættelse som forstander blev forlænget til 1933. Han døde mens han arbejdede på *Egens Træformer og Racer* hvortil han dog havde manuskriptet så godt som færdigt. Gennem et halvt århundrede horte O. til de førende i dansk skovbrug. Han er den forstmand der har bidraget mest til den danske skovbrugslitteratur, jfr. de forstlige biografier der indeholder ca. 235 titler på afhandlinger fra hans hånd. Han havde en skarp hjerne, og han kunne være sarkastisk over for modstandere i en diskussion, men hans ord var velovervejede. Han var hjælpsom og forstående når nogen søgte råd og vejledning, og hans indsats for at finde opgaver til unge forstkandidater er legendarisk.

O. foretog mange rejser, såvel i udlandet som i Danmark til hvis skove han besad et indgående kendskab. Hans studierejse 1887 foregik dels i

Oppermann, A.

Østrig-Ungarn, dels i Danmark. Han var værdsat af udenlandske kolleger, var æresmedlem af Finska forstksamfundet, medlem af det svenske Kgl. lantbruksakademi, korresponderende medlem af Society of American Foresters, eneste udenlandske forstlige medlem af det franske landbrugsakademi og æresdoktor ved Hochschule für Bodenkultur i Wien (1920). Han var æresmedlem af Danske forstkandidaters forening, og efter hans død rejste foreningen en mindesten for ham ved det forstlige forsøgsvæsen i Springforbi. □Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 186–93. Samme: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 19–22 (bibliografi). – A. O. i Botanisk t. XXXIX, 1927 492–94 (om P. E. Müllers forelæsningshefter). – Fr. Brammer i Tidsskr. for skovvæsen XXIV, 1912, 106–14. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 867f. Politiken 14.1.1931 og 16.11. s.å. Næstved tid. 30.10. s.å. Berl. tid. 16.11. s.å. C. E. Flensborg i Hedeselsk.s t., 1931 21–23 465–68. C. H. Bornebusch i Botanisk t. XLI, s. å. 441–43. Aage Wielandt i Soranerbl. XVI, s. å. 15f. H. G. Olrik sst. 103f. V. Malting i Arkitekten U, s. å. 239f. A. Holten i Dansk skovforen.s t. XVII, 1932 1–11. Den kgl. vet. & landbohøjskole 1858–1958, 1958. Poul Lorenzen sst. XLVI, 1961 1–7.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen)

Oppermann, Johann Carl Vincentz, 1784–1861, skovrider. * 31.12.1784 i Lauenförde, Hannover, † 17.10.1861 på Frbg., begr. sst. F: pastor Mathias Heinrich O. (1725–90, ~ 1° 1767 med Christine Henriette Ernst, 1747–72) og Caroline Elisabeth Bredenbeck. ~ 15.10.1809 i Brahetrolleborg med Johanne Margaretha Oxenbøll, * 8.1.1784 i Lunde, Sunds hrd., † 27.1.1865 i Kbh. (Frbg.), d. af underskriver på Fjellebro, senere forvalter ved baroniet Guldborgland Johan Ludvig Jensen O. (ca. 1764–1830, ~ 1800 med Anne Hedvig Jørgensen, ca. 1779–1814) og Birthe Hansdatter. – Far til L. *O.

Begge forældrene tilhørte forstmandsfamilier. O. var kun fem år da hans far døde, og O. blev derfor opdraget hos og senere uddannet i skovbrug hos slægtninge. 1804 kom han til Brahetrolleborg på Fyn idet han havde stiftet bekendtskab med grev Ditlev Reventlow, en søn af J. L. *Reventlow, under dennes studier i Göttingen. Hermed var O.s løbebane afstukket, idet grev Ditlevs farbror C. D. F. *Reventlow foranledigede O. eksamineret i skovbrug 1806 hvorefter han blev ansat som skovrider på Brahetrolleborg, en post han beklædte til 1857. Sine sidste år tilbragte han i København.

1813 lagde O. plan for Brahetrolleborgs skovbrug. Til planen hørte en udvidelse af skovarealet ved tilplantning af jord der var mindre egnet til landbrug. Ligesom C. D. F. Reventlow var

han tilhænger af stærk tyndingshugst og ivrig efter at vise at skovbrug kunne betale sig med en rimelig forrentning, når bevoksningerne blev drevet med en stærk tyndingshugst og en forholdsvis lav omdriftsalder. O. gennemførte træmålinger og beregninger der blev offentliggjort i *Nogle Bemærkninger om Forholdet imellem Skovens Tilvæxt og vor Rentefod*. 1836. Den direkte årsag til udgivelsen var den kritik af det private skovbrug som statsskovenes ledende mænd havde givet udtryk for, herunder at skovbrug ikke kunne betale sig. En af de prøveflader som O. anlagde med træmåling for øje var Bremerhus-provefladen fra 1812 i en egesång fra 1784. Den bestod som prøveflade til 1973 – fra 1902 målt af Statens forstlige forsøgsvæsen – og var verdens ældste forstlige prøveflade (Det forstl. forsøgsvæsen XXXV, 1978). O.s afhandling om skovens rentefod samt hans oplysninger om landsdelens skovforhold (trykt i C. Dalgas: Svendborg Amt, 1837) gav anledning til en offentlig debat om skovbrug, først i stænderforsamlingen hvor sagen førtes frem af Orla *Lehmann, senere i rigsdagen hvor O.s søn Ludvig der var medlem af folketingets finansudvalg førte an i kritikken af statsskovbruget. Såvel far som søn var medlemmer af kommissionen 1850 der skulle udtale sig om statsskovenes drift og administration.

Flere fynske godsejere bad O. udarbejde driftsplaner for deres skove, og han havde adskillige forstelever. Såvel gennem planerne som gennem elevernes senere virksomhed fik han en meget betydelig indflydelse på udviklingen af dansk skovbrug, især på tyndingshugsten. Dansk skovbrug har gennem mange år været karakteriseret ved en stærkere tyndingshugst end vore nabolande. Denne stærke tyndingshugst der er grundlagt af C. D. F. Reventlow og O. har været genstand for mange diskussioner og emne for adskillige afhandlinger, også på internationalt plan (S. O. Heiberg: *Thinning, Problems and Practices in Denmark*, udg. af State University of New York, 1964). – Forstråd 1854. – R. 1856. □Mal. af Constantin Hansen, 1856, efter dette litografi.

C. V. O. i Skovens folk fortæller, red. P. Chr. Nielsen og H. Petersen, 1978. – A. Oppermann: Bidrag til det da. skovbrugs hist., 1887–89 = Tidsskr. for skovbrug X. Elers Koch i Tidsskr. for skovvæsen IV, 1892 B 89–222. J. Aarestrup-Frederiksen: En hist.-økon. undersøgelse af bevægelsen i udbyttet af et da. skovdistrikt, 1953. Levnedsberegning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen)

Oppermann, Ludvig Henrik Ferdinand, 1817–83, matematiker, filolog. * 7.9.1817 på skovridergården Ditlevsløst, Vester Åby sg., Fyn, † 17.8.1883 i Kbh. (Matth.), begr. sst. (Solbjerg). F: skovri-

der C. V. *O. (1784–1861) og Johanne M. Oxenbøll (1784-1865). ~ 14.5.1847 i Odense med Helga Borghild Alvilde Faber, * 23.7.1820 i Kbh. (Hellig.), † 6.8.1905 i Vordingborg, d. af sognepræst, senere biskop Nicolai *F. (1789–1848) og Christiane Kaarup (ca. 1792–1823).

Allerede ved undervisningen i hjemmet viste O. et afgjort talent for regning. 1823 kom han i landsbyskolen i Grænderup, 1829 i Odense katedralskole hvorfra han dimitteredes 1834. Efter eksamen gik han på Polyteknisk læreanstalt et halvt år, men skiftede studium og tog 1843 filologisk embedseksamen. Han underviste et par år i københavnske skoler og derefter 1846–52 som overlærer ved Århus katedralskole i gamle og nye sprog. Som filolog fik han ingen særlig betydning. Han udgav 1840 *Latinsk Sproglære til Skolebrug*, 1844 *Indledning til den danske Sproglære*. 1849 blev han medlem af folketinget hvor han med en mindre afbrydelse havde sæde til 1861 som nationalliberal. I fire år var han statsrevisor. O. havde et indgående kendskab til skovvæsen og gjorde sig i folketinget til talsmand for reformer vedr. driften af statsskovene hvilket bl.a. førte til nedsættelse af en kommission af hvilken han blev et virksomt medlem, og resultatet blev en ny lov om skovenes bestyrelse. I tillid til et løfte fra indenrigsminister P. G. Bang om en stilling som skovrider tog han 1852 forsteksamen, men blev forbigået, muligvis som følge af den kritiske holdning til skovvæsenets ledelse han havde lagt for dagen. I stedet blev han lektor i tysk sprog og litteratur ved universitetet, en stilling han beholdt til sin død, fra 1855 med titel af professor.

Ved landmandsforsamlingen 1863 gik han imod F. *Oldenburgs forslag til reform af skovvæsenets administration. 1861–70 var han tillige matematisk direktør for Statens livrenteanstalter. Fra 1872 var han teknisk konsulent for livsforsikringselskabet Hafnia. 1875 blev han som matematiker medlem af Videnskabernes selskab. At O. formåede at spænde over så forskelligartede felter skyldtes en hurtig tilegnelsesevne, en skarpsindighed som trængte ind til de fineste enkeltheder, og en ualmindelig hukommelse. Hans litterære produktion strækker sig både over ren matematik, aktuar matematik, landmåling (*Elementair Plangeometri*, 1845), skovvæsen og filologi. Hans hovedinteresse var dog matematikken hvor hans originale produktion også havde størst betydning. Han interesserede sig mindre for matematikkens nyere fremstillinger, men søgte gerne tilbage til de oprindelige forfattere. Han opnåede således en sjælden fortrolighed med Arkimedes', Isaac Newtons og K. F. Gauss' værker. Hans matematiske afhandlinger, præget

af sans for præcis og omhyggelig form, især i Tidsskr. f. Matematik, vidner om hans særlige interesse for numerisk regning. Den kom ham til nytte i hans virke inden for livsforsikring. Her dannede han skole og nød stor anseelse, også i udlandet, særlig hos engelske fagfolk. De dødelighedstabeller han beregnede på grundlag af erfaringsmaterialet i Statens livsforsikringsanstalter blev lagt til grund for den 1871 omdannede anstalts tariffer. Til udregningen benyttede O. en ny, af ham opfundet dødelighedsformel der efter hans død er offentliggjort af J. P. *Gram i Tidsskrift for Matematik, og O. har æren af at være den første som har foretaget hele den til sådanne tabeller nødvendige udjævning efter de mindste kvadraters metode. O.s betydning går langt ud over hans forholdsvis få afhandlinger og bøger. Hans stærke kritiske sans har sikkert hæmmet hans publikation, ligesom den gjorde ham frygtet af andre, bl.a. som eksaminator. Hvor han mødte uklarhed og mangel på logik gik han frem med stor voldsomhed. Gennem samtaler har O. øvet indflydelse på samtidige. Således har både J. L. *Heiberg og H. G. *Zeuthen i deres matematik-historiske skrifter, T. N. *Thiele og J. P. Gram i skrifter vedrørende talteori og numerisk beregning erkendt deres afhængighed af O. – R. 1870. □ Træsnit af F. Hendriksen, 1892.

J. P. Gram i Tidsskr. for matematik 5.r.1, 1883 137–44. J. L. Heiberg i Nord. t. for filologi nr. VI, 1883–84 248–51. A. Oppermann: Bidrag til det da. skovbrugs hist., 1887–89 = Tidsskr. for skovbrug X. A. D. Jørgensen: En redegørelse for min udvikl., 1901 78f.

*Poul Heegaard**

Oppermann, Carl Rudolph Theodor, 1862–1940, kunsthistoriker. * 8.10.1862 i Kbh. (Frbg.), † 7.2.1940 på Montebello, urne på Solbjerg kgd. F: fuldmægtig, senere kontorchef i justitsministeriet, kancelliråd Rudolph Theodor O. (1827–65) og Christiane Margrethe Wolff (1831–82). ~ 1.3.1895 i Kbh. (Frue) med Marie Franziska Thomsen, * 1.7.1862 i Kbh. (Johs.), † 17.8.1939 på Montebello, d. af docent, senere professor, gehejmekonferensråd Jørgen *T. (1826–1909) og Elmire Hansen (1832–90).

Efter studentereksamen 1881 (privat dimitteret) studerede O. mineralogi, fik accessit for en prisopgave 1886 og uddannede sig jævnsides hermed som billedhugger hos Vilh. *Bissen og i Kunstnernes studieskole hos Frans *Schwartz. Kunsthistoriske interesser fik dog overtaget; O. blev knyttet til Ny Carlsberg Glyptotek hvis inspektør han var 1897–1915. Efter Mario *Krohn's død blev han 1921 direktør for Thorvaldsens museum fra hvilket embede han tog sin afsked

1932. – O.s to ungdomsarbejder *Kunst og Liv i det gamle Florens*, 1895 og *Kunst og Liv i Nederlandene fra 1400 til 1700*, 1898 er af populær art. Større værdt har hans skrift *Kunsten i Danmark under Frederik V. og Christian VII. Bygnings-, Billedhugger- og Malerkunstens Frigørelse*, 1906; som dets undertitel antyder er synspunktet for fremstillingen ensidigt, og dyberegående historiske undersøgelser bliver ikke forelagt, men vurderingen af nyklassicismens danske skulptur er kyndig og smagfuld og har bidraget ikke lidet til rehabiliteringen af 1700-årenes kunst i Danmark. Også i O.s senere litterære produktion indtager skulpturhistoriske arbejder den centrale plads. 1916 kom den vægtige monografi af Hermann Ernst "Freund, en grundlæggende bog, 1924–30 *Thorvaldsen I–III*, en roligt fremadskridende levnedsskildring og deskriptiv kommentar til mesterens værk. Dette stort anlagte og i mange henseender fortjenstfulde skrift har vel mere sin styrke i totalbilledet, fastholdt i kølig klarhed, rene omrids og fornem tone end i det analytiske arbejde og den historiske redegørelse for Thorvaldsens europæiske placering. I rent biografisk henseende er særlig værketets første bind af betydning. Til disse skrifter slutter sig den smukke værdsættelse af billedhuggeren Ludvig "Brandstrup (1932). O. har endvidere skrevet en lille bog om Wilhelm "Marstrand, 1920 og *Joakim Skovgaards Billeder i Viborg Domkirke*, 1916. – I Berlingske Tidende skrev O. gennem en længere årrække aktuel kritik ud fra en overvejende konservativ kunstbetragtning. Som leder af Thorvaldsens museum fortsatte han Krohns reorganiseringsarbejde. – R. 1913. DM. 1929. □Tegn. af Carl Jensen udst. 1928. Foto.

Sig. Schultz i Medd. fra Thorvaldsens museum, 1935 12f; sst. 1948 40 48 84 102. – Levnedsskildring i ordenskapitlet.

*Christian Elling**

Orla-Jensen, Sigurd, 1870–1949, gæringsfysiolog. * 28.11.1870 i Kbh. (Garn.), † 24.6.1949 sst., begr. sst. (Garn.). F: skibsprovianteringshandler, grosserer Jens Jensen (1824–1907) og Alethe Cathrine Walther (1841–73). Navneforandring 18.9.1912. ~ 1° 3.11.1908 i Bern med Lea Hürst, d. af gymnasielærer Charles H. Ægteskabet opløst. ~ 2° 9.12.1910 i Kbh. (Jac.) med cand.polyt., laboratorieforstander Anna Dorthea Lund Gjerulff, * 15.6.1883 i Kbh. (Stef.), † 18.6.1963 sst., d. af fabrikant, cand.pharm. Ludvig Michael Lund G. (1840–1903) og Caroline Mathilde Holbech (1844–1914). O.-J. tog præliminæksamen fra Birkerød kost-

skole 1887 og blev polyteknisk kandidat (fabrikingeniør) med udmærkelse 1893. Han gennemgik derefter et kursus på Alfred Jørgensens gæringsfysiologiske laboratorium og var 1893–94 assistent på Gamle Carlsbergs bryggerilaboratorium. Hans interesse samlede mere og mere om de mikroorganismer der optræder i mejeriprodukter, og han tog på studieophold hos mejeribakteriologen professor Weigmann i Kiel. Her blev det klart for ham at han savnede praktisk kendskab til mejeribrug, og han vendte tilbage for at følge professor Th. R. "Segelckes undervisning i mejerilære på landbohøjskolen, samtidig med at han arbejdede praktisk på flere af de større mejerier. I en kort periode var han 1895–96 teknisk leder af Kbh.s Talgsmelteri, men fortsatte derefter sine mejeribakteriologiske studier, først på Pasteurinstituttet i Paris og derefter hos den berømte professor Freudenreich i Bern. O.-J. håbede at kunne vende hjem til en stilling ved landbohøjskolen, men da dette ikke syntes at kunne blive til noget, arbejdede han som Freudenreichs assistent 1899–1902. Han fik nu den opgave at anlægge og indrette den nye mælkeriforsøgsanstalt i Liebefeld ved Bern, og 1903 udnævntes han til forstander for denne. 1904 forsvarede han ved Kbh.s universitet sin doktorafhandling *Studier over de flygtige Syrer i Ost og Bidrag til Ostefermenternes Biologi*, som skaffede ham megen hæder og befæstede det ry han allerede havde erhvervet sig som en fremragende forsker. Da O.-J. ikke var student krævede antagelsen af hans doktorafhandling en særlig tilladelse, som dog let blev opnået.

O.-J. var formentlig blevet siddende som forstander for den schweiziske mælkeriforsøgsanstalt der snart blev en verdenskendt institution hvis ikke Polyteknisk læreanstalts direktør G. A. "Hagemann havde taget et energisk initiativ. Allerede 1904 gjorde han ministeriet opmærksom på det urimelige i at læreanstalten ikke tilbød de studerende undervisning i landboteknisk kemi eftersom det danske mejeribrug havde udviklet sig til landets største teknisk-kemiske industri, i høj grad takket være danske fabrikingeniørers forskningsindsats. Resultatet blev at O.-J. 1906 udnævntes til docent i en nyoprettet stilling i „landboteknisk kemi“ for allerede 1908 at blive professor i „gæringsfysiologi og landboteknisk kemi“. 1913 skiftede faget navn til „bioteknisk kemi“ idet det nu var udvidet med emner som ølbrygning, spritfabrikation, eddikebrygning, brødfremstilling og garvning. O.-J.s forelæsninger kunne umiddelbart forekomme noget tørre, men man opdagede snart at de ligesom hans forskningsarbejder bar præg af stor originalitet, og hans evne til at drage væsentlige ting og nye

synspunkter frem kunne ikke undgå at vække interesse hos tilhørerne. Han var en venlig og hjælpsom og ganske usnobbet mand og derfor en meget afholdt chef på laboratoriet. Når de studerende måske kunne føle en vis afstand til professoren skyldtes det nok bl.a. at O.-J. gik stærkt op i sin forskning og altid havde vigtige faglige problemer i tankerne, men også at han fra sin ungdom var plaget af en kronisk hovedpine der generede ham meget. Da O.-J. nåede pensionsalderen udnævntes Henrik *Dam 1941 til hans efterfølger, men denne opholdt sig da i USA og kunne først tiltræde sit embede efter krigens slutning. O.-J. kom derfor til at fungere i professoratet lige til 1946 og kunne altså fortsætte sin flittige videnskabelige virksomhed. Han plagedes i sine senere år af et tiltagende dårligt helbred, men var åndsfrisk og fagligt virksom lige til sin død.

O.-J. fik aldrig tid til at skrive en lærebog i bioteknik kemi, men 1912 udgav han lærebogen *Mælkeri-Bakteriologi* som anvendtes gennem mange år og blev oversat til finsk, russisk, hollandsk, tysk og engelsk. Hans videnskabelige produktion er meget omfattende og præget af en originalitet og en lodighed, der gjorde ham højt agtet langt ud over fagfællernes kreds, og samtidig har mange af hans resultater haft en praktisk betydning for dansk mejeribrug, som næppe kan vurderes højt nok. Nævnes bør tidlige arbejder der klarlagde modningsprocesserne i ost som resultat af indvirkningen af et bestemt enzym fra mælkesyrebakterier, og disputatsen hvor det vistes at hullerne i ost fremkommer ved en propionsyregæring der kan styres ved passende tilsætning af bakterier. Senere kom udarbejdelsen af en særlig metode til rendyrkning af de skimmel-svampe, der benyttes ved fremstilling af roquefort og lignende oste som siden er blevet en meget betydningsfuld dansk eksportvare. Især er O.-J. dog blevet verdenskendt for sine bidrag til klassificering af mikroorganismer, baseret på deres fysiologiske virkninger. 1908 udkom afhandlingen *Hovedlinjerne i det naturlige Bakteriesystem* (Vidensk. selsk. Overs.), og efter mere end ti års arbejde med disse spørgsmål kom 1919 hans hovedværk *The lactic acid bacteria* der bringer orden og system i den store gruppe af mælkesyrebakterier, og som har vundet anerkendelse over hele verden. Af stor praktisk betydning var O.-J.s undersøgelser over mælkepasteurisering: han kæmpede længe og tilsidst med succes for indførelse af lavpasteurisering ved hvilken de skadelige bakterier dræbes uden at mælkens smag og vitaminindhold påvirkes. Meget af O.-J.s videnskabelige arbejde udførtes i et storartet samarbejde med hans hustru, cand.po-

lyt. Anna O.-J., der ansattes som hans assistent i 1910.

O.-J.s sagkundskab og store arbejdskraft udnyttedes ved hans medvirken i talrige udvalg, kommissioner og bestyrelser. Således var han 1918–26 formand for mejeriforeningernes osteudvalg, 1917–19 medlem af blodudvalget, 1917–19 næstformand i husholdningsudvalget, 1918–19 formand for surrogatudvalget, 1918–28 formand for den danske afdeling af Internationalt mejeriforbund, 1919–30 medlem af statens mejeriudvalg, 1924–27 formand for den internationale komité for bromatologi, fra 1924 formand for det danske mælkeråd og fra 1927 medlem af den internationale komité for bakteriologisk nomenklatur. Han var medlem af danske kemiske foreningers fællesråd og af danske hygiejnikers fællesrepræsentation og 1922–24 formand for Kemisk forening. O.-J. var æresprofessor ved l'Institut des Fermentations i Bruxelles, medlem af mange udenlandske videnskabelige selskaber og æresdoktor ved universiteterne i Syracuse og New Brunswick i USA. 1932 tildeltes han Emil Chr. Hansen medaljen, 1933 blev han medlem af Videnskabernes selskab og 1937 af Akademiet for de tekniske videnskaber. 1926–29 var han medlem af folketinget (uafhængig konservativ). – R. 1920. DM. 1929. K². 1938. K¹. 1946. □Mal. af E. Krause. Buste af V. Gustafson. Mal. af Ib Orla-Jensen, 1964 (landbohøjskolen). Foto.

Bibliografi i Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 200f. Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 78f. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 244 og Stig Veibel: Kemien i Danm. II, 1943 323–28. – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1904 128–31. – O.-J. i Kemisk månedsbl. XII, 1931 105–12 (heri bibliografi); Søncke Knudsen sst. XXI, 1940 153–55; XXIV, 1943 156f (anm. O.-J.: The lactic acid bacteria); M. Sode Mogensen sst. XXX, 1949 73f. Mælkeritid. XLIII, 1930 1007–13 (heri bibliografi); H. M. Jensen og N. Christensen sst. LXII, 1949 437–40. M. Sode Mogensen i Nord. mejeri t. XV, 1949 67–69. Henrik Dam i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1949–50 67–75. Holger Jørgensen i Ingeniøren LVIII, 1950 165–67. Erik Olsen i Naturhist. tid. XIII, s.å. 93–95. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

H. C. Helt (Chr. F. Jørgensen)

Orlamundt, Dagmar, se Orlamundt, Hans.

Orlamundt, Hans Christian Andreas, 1837–1912, skuespiller. *6.4.1837 i Ålborg, †1.7.1912 i Espergærde, begr. i Kbh. (Vestre). F: skuespiller, senere teaterdirektør Carl Vilhelm O. (1807–71) og skuespiller Petrine Larsen (1818–91). ~1° 30.3.1865 i Horsens med skuespiller Victoria Nathalia Agnes Olivia Thorberg, *6.10.1842 i Kbh. (Garn.), †18.5.1928 sst. (~2° 1885 med

Orlamundt, Hans

skuespiller, senere assistent i magistraten Fritz Stephanus Emil Sommer, 1836–1904), d. af underofficer, senere politibetjent Peder Lauritz T. (1805–65) og Ane Cathrine Borup (1807–92); søster til Josephine *Eckardt. Ægteskabet opløst. ~2° 21.9.1882 i Kbh. (Matth.) med skuespiller Dagmar Lydia Hansen, *7.7.1863 i Odense, †10.1.1939 i Kbh., d. af gartner Hendrik Christian H. (1817–1903) og Anne Cathrine Rasmussen (1822–95). Ægteskabet opløst.

O. rejste med sine forældre fra by til by og måtte nøjes med den undervisning selskabets sufflør kunne give ham. Da forældrene – moderen var en begavet skuespiller – fik engagement ved Casino oprådte han 1850 i børneroller, og 5.9.1856 debuterede han som Jokum i *En Søndag paa Amager* ved faderens selskab. O. spillede et stort repertoire i danske og norske provinsbyer, deltog i krigen 1864 og nåede omsider, 46 år gammel ind til det nye Dagmarteater i hovedstaden hvor han siden, også ved Folketeatret og Casino, blev en yndet farce- og karakterskuespiller (Gregoire i *Niniche*; des Prunelles i *Lad os skilles*; Frank i *Flagermuse*). Hans lette kunst havde ikke taget skade af de mange års rejselev og forceerede indstudering af roller. Tværtimod var hans form stilfuld og elegant, replikbehandlingen forstandig og nuanceret, blikket udtryksfuldt. Han lignede en fransk skuespiller fra en af boulevardernes lystspilscener og var altid overlegen i forholdet til sit stof som han beherskede med lun humor og et vindende smil bag hvilket satiren lurede. Meget varieret var han ikke, men han evnede at karakterisere en række ældre gentlemen i den komiske ånd hvori Sophus *Schandorph, Otto *Benzon og Gustav *Wied havde set dem (lensgreven i *Uden Midtpunkt*; kammerherren i *Sportsmænd*; kammerherren i *En Mindefest*). Blandt hans mest typiske figurer fra de senere år var provsten i *Niels Nielsen*, biskoppen i *Stændens Ære* og den senile etatsråd Wenk i *Danas Have*. Sit 50 års jubilæum fejrede O. 5.10.1906 på Dagmarteatret som Jouvenal i *En Hemmelighed, som alle ved*, hans alderdoms største rolle, og 26.3.1911 oprådte han sidste gang som postmester Kass i *Betroede Midler*. På 55 årsdagen for hans debut meddelte pressen at han i stilhed havde trukket sig tilbage til privatlivet. – Hans anden hustru, **Dagmar O.**, debuterede fjorten år gammel (1877) på Odense teater og fulgte 1883 sin mand til Dagmarteatret, brød senere igennem på Casino, tilhørte 1900–15 Folketeatret og siden på ny Dagmarteatret indtil hun 1932 tog afsked. Hun var en smuk, elegant skuespiller med lune og karakteriserende evne. Blandt hendes bedste typer var Julie i *Balkonen*, kunstnerhustruen i *Agnete*, friherreinden i *Fami-*

lieraadet, skøgen i *Forbryderliv* og Claire i *Den Stærkeste*. Tilbageholdende, næsten sky af væsen blev hun aldrig „slået op“ af pressen, men kendere værdsatte i hende en skuespiller med meget temperament bag en ladylike fremtræden. □Foto.

Karl Schmidt: Medd. om skuespil og teaterforhold i Odense, 1896 184 187 207f 242. Sv. Lange i Politiken 5.10.1911. Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Viggo Lindstrøm: Teatererindr. og oplevelser, 1925 78f. – Th. Faaborg i Teatret XXVII, 1927, 50f (om Dagmar Orlamundt).

Robert Neiiendam*

Orning, Erik Ottesen, † 1645, admiral. † 2.2.1645. F: Otte Thomesen O. til Vatne († senest 1606) og Anne Eriksdatter Orm († senest 1633, ~2° med Jens Mogensen). ~1608 med Karen Andersdatter Movat (ca. 1592–1679), d. af Anders M. til Hovland († senest 1607, ~1° med Ursula Thomasdatter Thallagk, ~3° med Else Christoffersdatter Rustung, † tidligst 1622 (~1° med Jon Haar, ~2° med Axel Frederiksen Fridag, † ca. 1585)) og Karen Axelsdatter Gyntelberg.

O.s ægteskab var inden for de forbudte grader da hans mor og hustru var søskendebørn. Ægteparret skal derfor i atten år have levet i udlandet til det 1627 fik kongens tilgivelse og tilladelse til at bo i hans riger og lande. Sikkert er at O. først 1628 ansattes som skibskaptajn og ikke tidligere nævnes i kongens tjeneste. 1630 fik han bestalling som Holmens admiral. 1637 fik han instruktion om som admiral for en eskadre på seks skibe at krydse fra Stavanger til Vardøhus og hindre al ulovlig handel, fiskeri og fribytteri, 1638 konvojerede han en handelsflåde til Danzig. 1640 udsendtes han med Patientia og Markatten, officielt for at hente kongens søsterdatter hertuginde Hedewig af Pommern, i virkeligheden for at hjælpe den svenske enkedronning Maria Eleonora med at flygte fra Sverige til Tyskland. Han tog hende om bord ved Gotland, men satte hende da der indtraf modvind, efter hendes ønske, men mod kongens vilje, i land ved Nykøbing F. Måske var dette årsagen til at Christian IV som allerede tidligere havde beskyldt ham for forsømmelighed, dec. s.å. betegnede ham som „Hans Magnificens“. 1641 konstateredes nye misligheder; kongen lod en tid O. forbyde adgang til Bremerholm og påtænkte at afskedige ham. Han blev dog i tjenesten og sendtes 1643 ud med en eskadre mod fribytterne i Vesterhavet. I slaget på Kolberg Heide 1.7.1644 var han rigsdirektør Jørgen *Vinds flagkaptajn på Patientia og fik en mindre kvæstelse i lændepartiet der dog ikke hindrede ham i kort efter at deltage i blokaden af den svenske flåde i Kiels

fjord. Da Peder *Galt 31.7. degraderedes blev O. hans efterfølger som generaladmiral på Patientia, men formåede ikke at hindre at den svenske flåde blokerede og undslap. Aug. s.å. krydsede han efter ordre ved Lolland for om muligt at ødelægge den hollandske flåde. Da denne 10.8. forcerede Sundet gjorde han dog intet for at hindre det skønt han skal have fået melding i forvejen om dens kurs. Måske var dette årsagen til at han inden nytår 1645 måtte fratræde sin stilling som Holmens admiral; kort efter døde han. Senere beskyldtes han for medansvarlighed for de i rigshofmester Corfitz *Ulfeldts tid ved tømmerleverancerne til Holmen begåede under-slæb. 1634–46 var han forlenet med Halsnø kloster og Hardanger len.

Norske rigs-registrarer IV–VI, Kria. 1870–77; VIII–IX, 1884–87. Kancelliets brevbøger 1627–34, 1929–36. – Danm.s adels årbog XXIV, 1907 336. Chr. Bruun: Slaget på Kolberger Heide, 1879 40f o. fl. st. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist., 1881 (reprudg. 1972) 248f. H. D. Lind: Kong Kr. den fjerde og hans mænd på Bræmerholm, 1889 (reprudg. 1974) 75–79. Samme i Hist. t. 6.r.V, 1894–95 387f. Olav Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt I, Trondheim 1953.

C. O. Bøggild-Andersen*

Orth, Frits Albert, 1880–1968, tandlæge. * 13.3.1880 i Kbh. (Holmens), † 10.5.1968. F: pianist, senere organist, professor Albert Frederik (Friedrich) (Leopold) (1849–1932) og Anna Sophie Schram (1849–1931). ~ 19.5.1917 i Birkerød med Ellen Hrolv, * 5.11.1891 i Kbh. (Johs.), † 22.5.1976 i Hillerød, d. af cand. math., senere inspektør, overlærer Leonhardt Carl Christian Hansen (navneforandring til Hrolv 6.12.1909) (1860–1916, ~ 2° 1909 med Hedevej Marie Kyster, 1863–1951, ~ 1° 1889 med overværkerfører, ingeniør Christian Jensen, 1829–1900) og Camilla Juliane Hansine Jensen (1858–1908).

O. blev student 1899 fra Metropolitanskolen og tandlæge 1904, praktiserede i Kbh. 1905–39. 1910 blev han ansat som forstander for den nyindrettede skoletandklinik på Frbg. hvorfra han trak sig tilbage 1951. For tandlægestanden har han udført et meget stort arbejde, og han var en foregangsmand for skoletandplejesagen i Danmark. Han gennemførte de halvårlige eftersyn som norm allerede i 30erne og indførte ortodonti (tandregulering) i skoletandplejen i 1935. Han var 1913–30 redaktør af „Tandplejen“. O. blev 1922 Dansk tandlægeforenings første konsulent i børnetandpleje, et hverv han beklædte i 35 år ligesom han var formand for Skoletandlægeforeningen fra dens stiftelse 1917 til 1938, og Dansk tandlægeforenings konsulent i sygekassesager fra 1923 til postens nedlæggelse 1925. O. var 1915–21 næstformand i Dansk tandlægefore-

nings hovedbestyrelse. 1925 blev han Dansk tandlægeforenings sekretær, hvilken stilling 1938 ændredes til kontorchef. I denne stilling sad O. til 1956. Han har skrevet *Skoletandplejesagen i Danmark*, 1918 og *Københavnske Kommuneskolebørns Tænder*, 1922. – R. 1935. DM. 1950. □Foto.

Holger Glahn og E. Lawætz i *Tandlægebl.* LXXII, 1968 560–62. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

J. J. Pindborg (*Hedvig Strömgren*)

Ortmann, Mathias, † 1757, snedker. * formentlig efter 1700 i Kbh., † kort før 23.12.1757 sst. F: Niels O. († 1723). ~ 1727 med Johanne Cathrine Olsen, † 1777.

O. var søn af en fra Skåne indvandret snedker som da han søgte optagelse i lavet kaldes snedker hos „hans fyrstelige Højhed Prins Carl“. Der kendes ingen møbler af ham. Efter hans død førtes værkstedet videre af enken og beskæftigede 1731 15 svende og 4 drenge. O. var værkstedets mestersvend og fik borgerskab 1727. 1733 byggede han hus i Gothersgade (nuv. nr. 41). Hans virksomhed var tidligt knyttet til hoffet. Allerede 1726 findes hans navn i de kongelige regnskaber, og i 1730erne og 1740erne var han især beskæftiget med snedkerarbejde for dronning Sophie Magdalene på Hørsholm slot, kulminerende i det prægtige audiensgemak som han signerede: „Efter hendes Majestæt Dronningens allerhøjeste Invention er dette saaledes allerunderdanigst forfærdiget af M. Ortmann. Hafn. 1746“. I 1751 fik O. bestalling som kongens kunst- og kabinet snedker, og året efter og til sin død var han lavets oldermand. I konkurrence med Dietrich *Schäffer, der arbejdede som bygnings- og møbelsnedker på Christiansborg, havde O. landets største snedkerværksted. Hans varelager repræsenterede i 1752 den uhyre værdi af 10 000–12 000 rdlr. idet han, hvad der var ualmindeligt, havde butik og reklamerede i aviser med indlagt reklameblad med møbelfortegnelse og gengivelser. 1751 og 1752 afholdt O. møbel-lotterier med 500 gevinster. Der kendes over en snes møbler af O. idet de er forsynet med kobberstukket, trykt etikette med navn og adresse indrammet i en rokokokartouche, og mange flere møbler kan på grundlag af lighed med de sikre tilskrives O. Enestående er Frederik Vs lotteri-gevinst, et chatol med markeretier og i topstyk- ket et ur som Tove *Clemmensen har identificeret gennem fortegnelsen af gevinster, og som er bevaret på Fredensborg slot. Hyppigst blandt sikre O.-møbler er de nøddetræsfinerede rokokokommoder med hvid marmorplade og udskåret forgyldt dekoration af træ og gips. – O.s

Ortmann, Mathias

møbler, som opfattes som gevinst for kbh.sk rokoko, har til en vis grad deres forudsætninger i sydtyisk møbelkunst (Würzburg) hvor O. utvivlsomt var på valsen. Efter O.s død fortsatte enken forretningen til hun 1772 solgte ejendommen i Gothersgade. Bevarede møbler fra denne tid har på etiketten med blæk tilføjet „s Enke“. En søn Nicolai O. var snedkersvend, men døde 1768. Den anden søn Christian Friederich O. (1729–78) fik borgerskab 1754 og grundede sit eget værksted i Borgergade. Der kendes ingen møbler herfra.

Vilh. Slomann i Kunstindustrimuseets årbog 1933 16f. Torben Holck Colding i Kunstmuseets årsskr. 1948–49 149–73. Tove Clemmensen, G. Norregaard og H. Søgaard: Kbh.s snedkerlaug gennem 400 år, 1954 218–25.

Erik Lassen

Osbern, se Asbjørn.

Osiier, Ivan Joseph Martin, † 1888–1965, læge, fægter. * 16.12.1888 i Kbh. (Mos.), † 23.9.1965 sst., begr. sst. (Bispebjerg). F: grosserer Martin Moses Meyer O. (1861–1933) og Hanne Henriette Ruben (1865–1922). ~ 2.5.1919 i Hjørring med Ellen Ottilie Thomsen, * 13.8.1890 i Hjørring, † 8.9.1962 i Kbh. (Maria), d. af murermester, brandinspektør Jens Christian T. (1842–1918) og Ane Kirstine Jensen (1845–1902).

O. blev student 1907 fra Borgerdydskolen, fortsatte med medicinstudiet og blev cand.med. 1915. Han konstitueredes som reservelæge på Garnisons sygehus 1915–17 samt som assisterende læge ved Farmakologisk institut 1915–16. Dansk Røde kors udsendte ham 1916 til de russiske krigsfangelejre og under Britisk Røde kors fungerede han ligeledes som læge ved krigsfangetransporterne 1918. Efter krigen fortsatte O. som reservelæge, nu ved Hærens epidemihospital inden han fra 1919 blev praktiserende læge i København. Dette arbejde blev imidlertid afbrudt 1943–45 fordi han pga. jødeforfølgelserne måtte flygte til Sverige hvor han blev tilknyttet Skt. Görans Sjukhus i Stockholm.

Mere kendt af offentligheden blev O. som Danmarks og Skandinaviens hidtil bedste all-round fægter. Han begyndte sin idrætskarriere som roer hvor han nåede at gøre sig bemærket ved flere konkurrencer inden han koncentrerede sig om fægtesporten. Allerede som 19-årig deltog O. på kårdeholdet ved olympiaden i London 1908 hvor Danmark kom i semifinalen, og i Stockholm fire år senere blev det til en olympisk sølvmedalje i den individuelle kårdeeturnering. Ved de følgende OL helt frem til London 1948 lykkedes det O. at repræsentere Danmark såvel indi-

viduelt som på hold, og ialt opnåede han seks olympiske placeringer på fleuret, kårde og sabel. For sin aktive deltagelse ved 7. OL modtog O. 1950 den internationale olympiske komitès æresdiplom – en rekord der yderligere understreges ved hans frivillige boykot af OL i Berlin 1936. O. deltog desuden i en lang række andre internationale konkurrencer hvor han med dygtighed hævdede sig over for verdenseliten (nr. 2 ved verdensmesterskab på sabel 1926) og suverænt dominerede i nordisk regi i 1920'erne. På sabel vandt han nordisk mesterskab seks gange 1921–33, og på fleuret blev det nordiske guld hjemtaget syv gange 1919–31. Guld og bronze blev vundet på kårde ved NM 1920–21 og i forbindelse med holdmesterskaberne sikrede han sig ialt 35 NM. Ved de individuelle danske mesterskaber undlod O. at starte efter at have vundet sit 25. danske mesterskab fordelt på ti sejre i henholdsvis fleuret og sabel 1913–29 og fem på kårde 1915–28.

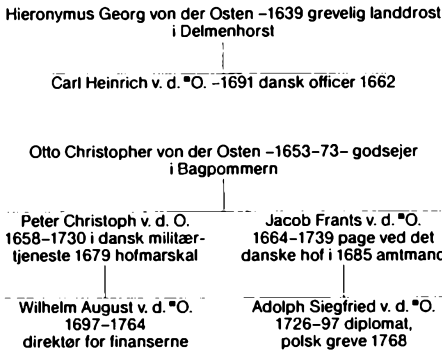
Af betydning for dansk fægtning i almindelighed og for O. i særdeleshed blev træningen under den franske fægtemester L. "Mahaut. Her blev grundlaget lagt for hans senere omfattende repertoire navnlig på fleuret og sabel. Kendetegnende for O.s fægtning var hans store sikkerhed kombineret med fikse kombinationer og effektive parader i høje som i lave linier. Taktisk og konkurrencemæssigt var han ligeledes af stort format fordi hans store koncentrationsevne tillod ham tålmodigt at afvente blottelser hos modstanderen. – I dansk idræthistorie indtager O. også på anden vis en fremtrædende plads, idet han var blandt initiativtagerne til studentridrættens. Som medstifter af Akademisk idrætsforening blev han formand 1916–30, og som medstifter af Fægteklubben af 1907 og Akademisk fægteklub af 1930 blev han sidstnævnte klubs formand 1930–37 og æresmedlem 1931. Derudover har O. fægtet i forskellige andre københavnske fægteklubber, og som motionist afsluttede han i K. Olsens fægtesal. Disse mange klubs kift dækker over en kontroversiel idrætspersonlighed der med sit temperament periodevis skabte uro i hovedstadens fægtekredse. □Foto.

Arne Vangdrup

von der Osten

Tysk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1100-tallet.

Wilhelm August v. d. *O.s døtre Louise Charlotte og Franciska Eleonore var hhv. ~gehejme-statsminister Gregers Chr. greve *Haxthausen og officeren Frederik *Numsen.

Jahrbuch des deutschen Adels II, Berlin 1898 692–748.
Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg.
L. Bobé VII, 1906 524–32.

Nils G. Bartholdy

v. der Osten, Adolph Siegfried, greve, 1726–97, udenrigsminister. * 21.10.1726 i Sorø, † 2.1.1797 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: gehejmeråd Jacob Frants v. der *O. (1664–1739) og Eleonore Christine Bassen (1688–1737). Ugift.

Skønt stammende fra en tysk slægt følte v.d.O. sig altid nærmest som dansk. Hans uddannelse blev bekostet af Christian VI som også lod ham rejse udenlands. 1753–54 opholdt han sig i Göttingen, hvor han stiftede et ret nøje bekendtskab med den unge A. P. *Bernstorff. Efter sin hjemkomst beklædte han forskellige underordnede hofstillinger, indtil J. H. E. *Bernstorff 1755 betroede ham den betydningsfulde post som dansk afsending i Rusland. Denne stilling beklædtes i øjeblikket af J. L. F. *Moltzahn, men denne følte sig ilde tilpas ved det russiske hof og håbede inderligt på at blive tilbagekaldt. Muligvis skyldes det C. A. *Plessens indflydelse at v.d.O. fik så strålende en begyndelse på sin diplomatiske løbebane, men det kan også være en følge af vanskelighederne ved inden for den danske adel at finde duelige folk til de diplomatiske poster. Bekendtskabet med A. P. Bernstorff kan endelig have spillet en vis rolle.

Allerede 1756 døde Moltzahn og v.d.O. overtog hans stilling, vel nok den vanskeligste post nogen dansk diplomat kunne beklæde på det tidspunkt. Ikke alene var de rent personlige forhold ved det russiske hof meget besværlige og stillede store krav til de diplomatiske udsendings behændighed, men også Danmarks forhold til det russiske rige og til zarhoffet gennemløb netop i disse år en meget farlig fase. Det stadig uløste gottorpske spørgsmål tyngede stærkt på forholdet mellem de to lande, og fremtiden tegnede mørkt på grund af den russiske tronfølger *Carl

Peter Ulrichs stærke had til Danmark og det danske kongehus.

Til at opfylde denne vanskelige mission havde v.d.O. flere betydningsfulde egenskaber. Han var i besiddelse af en hurtig og skarp iagttagelsessevne, forstod at optræde med megen takt og skaffede sig efterhånden megen menneskekundskab. Han skrev endvidere godt for sig og var levende interesseret i sin gerning. Et minus for ham var at hans ydre ikke faldt i kejsrerinde Elisabeths smag, og da det ydre spillede en meget stor rolle for hende kunne hans indflydelse kun blive meget ringe. Af stor betydning derimod var det at tronfølgerens hustru, den senere zarina Katharina II, havde interesse for den danske diplomat og gerne lyttede til hvad han fortalte hende. Med årene blev forbindelsen mellem hende og v.d.O. endnu mere intim. Forholdet mellem de to ægtefæller var ikke godt, og storfyrstinden trøstede sig med forskellige elskere, bl.a. med den senere polske konge Stanislaus Poniatowski. Da kejsrerinde Elisabeth ikke længere ville tåle dennes nærværelse i Rusland, blev v.d.O. mellemeddet mellem de to, som formidler af korrespondancen. Med stor takt skilte v.d.O. sig fra dette delikate hverv, og det lykkedes ham at undgå enhver blottelse der kunne røbe at han var storfyrstindens fortrolige. Samtidig arbejdede v.d.O. med største iver for at skaffe sin regerings syn på det gottorpske spørgsmål indpas hos storfyrstinden. Da Elisabeth døde 1762, og Carl Peter Ulrich straks efter blev styret af hustruen bar v.d.O.s ihærdige arbejde gennem mange år nu sin frugt og han tog fat på de direkte forhandlinger om det gottorpske spørgsmål. På dette tidspunkt havde v.d.O. allerede forladt Rusland. Oprindeligt havde han arbejdet udmærket sammen med Bernstorff, men af en eller anden uforklarlig grund havde denne fattet mistillid til ham og begyndte bag hans ryg at korrespondere med v.d.O.s undergivne legationssekretær Andreas Schumacher. Datidens beskyldninger mod v.d.O. for at være intrigant er meget dårligt afhjemlede, men han kunne i sin optræden være meget selvbevidst, og hans udtalelser kunne være meget skarpe. I hele hans embedsførelse som nu ligger ganske klar synes der ikke at være noget der burde have givet anledning til nogen mistillid fra Bernstorffs side, og v.d.O. bevarede siden et stærkt nag til denne for hans ændrede holdning over for ham. 1761–63 gjorde v.d.O. tjeneste i Polen, men 1763 vendte han tilbage til Rusland hvor Katharina II tilbød ham at gå i russisk tjeneste, et tilbud han dog afslø. Hans andet ophold i Rusland var ikke så lykkeligt som det første. Det venskabelige forhold mellem ham og kejsrerinden kølnedes. Hun

v. der Osten, Adolph Siegfried

havde nu brudt definitivt med Stanislaus og følte sig trykket ved at have en mand som v.d.O. i sin nærhed der vidste så meget om hendes tidligere forbindelser. Heller ikke til de statsmænd som havde mest indflydelse på kejserindens udenrigspolitik, nemlig russeren N. Panin og holsteneren C. v. Saldern, formåede han at komme i et venskabeligt forhold. Det dansk-russiske forbund af 11.3.1765 kom således i stand delvis uden v.d.O.s direkte medarbejde, men dette kan på ingen måde forringe betydningen af det arbejde som v.d.O. gennem mange år havde gjort for at skaffe danske synspunkter indpas i Rusland.

Efteråret 1765 forlod v.d.O. definitivt Rusland, hædret af Katharina II med Alexander-Newsky-ordenen og af Stanislaus med den polske Stanislausorden. Hertil føjedes 1768 som en ny hædersbevisning den polske grevetitel. Alligevel følte v.d.O. sig meget bitter, og han gav Bernstorff hovedskylden. Det bidrog ikke til at stemme ham blidere at han fra St. Petersborg blev forflyttet til Napoli hvor der kun var lidt at bestille.

Da Bernstorff i sept. 1770 var blevet styrtet, kaldtes v.d.O. af J. F. Struensee, der ønskede at overdrage de vigtige udenrigspolitiske sager til en dygtig og erfaren mand, til Kbh. og udnævntes til leder for det udenrigspolitiske departement der nu skiltes ud fra det øvrige tyske kancelli. v.d.O. overtog med stor glæde sin nye post, men det varede ikke længe for der opstod en ikke ringe spænding mellem v.d.O. og Struensee. Denne ønskede ikke en alt for selvstændig optræden fra udenrigsministerens side, og navnlig tillod han ikke at denne fik direkte referat til kongen. Alt skulle gå gennem kabinettet, og dette tilsendte derefter udenrigsministeren de afgivne kongelige resolutioner. Naturligvis var en sådan forretningsgang ikke efter v.d.O.s hoved, og spændingen øgedes da de to mænd så forskelligt på den politik der skulle føres, og Struensee bag ministerens ryg prøvede at føre sin egen udenrigspolitik. Trods modsætningsforholdet til Bernstorff havde v.d.O. dog gået så længe i dennes skole at han var absolut tilhænger af at styre den samme udenrigspolitiske kurs. Struensee derimod ville ikke binde Danmark for stærkt til Rusland. Det lykkedes dog omsider v.d.O. at få Struensee overbevist om at det for den endelige løsning af det livsvigtige gottorpske spørgsmål ikke gik an at støde Rusland fra sig.

I den sammensværgelse som jan. 1772 styrtede Struensee tog v.d.O. ikke aktiv del, men på grund af hans modsætning til den faldne gehejmekabinetminister var han kaldet til at spille en ganske betydelig rolle. Enkedronning Juliane

Marie og arveprins Frederik havde megen tillid til ham, han fik sæde i statsrådet, og i de første måneder tydede alt på at der var tiltænkt ham en betydningsfuld post inden for den nye regering. Utvivlsomt har han haft en ikke ringe indflydelse på beslutningen om ikke at kalde den ældre Bernstorff tilbage, mens han ikke kunne hindre at den nye regering tilbød A. P. Bernstorff en vigtig post som leder af landets finansielle politik sammen med H. Schimmelmänn. Muligvis var der allerede på dette tidspunkt kræfter i gang for at lade v.d.O. afløse af den unge Bernstorff som udenrigsminister, men hoffet tænkte ikke herpå. Hans gamle modstandere i Rusland Panin og v. Saldern arbejdede imidlertid ivrigt på at få ham fjernet, og da v.d.O. prøvede at modarbejde Bernstorffs og Schimmelmännns finansielle politik blev også de hans modstandere. Af stor betydning blev det endelig at også J. O. Schack-Rathlous, der i disse år spillede en betydelig rolle, skubbede til den hældende vogn, og i marts 1773 fjernedes v.d.O. fra udenrigsministerstillingen. Han udnævntes derefter til stiftamtmand i Ålborg, men befandt sig meget ilde i den afsides liggende jyske købstad. I flere år søgte han forgæves at komme bort, men først 1782 opnåede han at blive justitiarius i højesteret, og 1788 udnævntes han til overpræsident i Kbh. fra hvilken stilling han blev afskediget 1794. Hele hans efterladte formue testamenteredes til Skt. Hans hospital. – Hofjunker 1750. Kammerjunker 1754. Kammerherre 1757. Rang med gehejmeråder 1771. Gehejmekonferensråd 1774. – Hv.R. 1766. L'union parfaite 1768. Bl.R. 1783. ◻Min. af Cornelius Høyer, 1767. Silhouet af C. Limprecht ca. 1782 (St. Annen Mus., Lübeck). Tegn. af Poul Ipsen, 1791. Afbildet på mal. af W. Haffner, 1794 (Jægerspris). Mal. måske forestillende O. (Endrupholm).

Kilder. Efterl. papirer fra den Reventlowske familie-kreds, udg. L. Bobé II-IX, 1896-1922. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I-III, 1904-13. Kabinetstyrelsen i Danm., udg. Holger Hansen I-III, 1916-23. Udvalgte breve, betænkn. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936. *Lit.* [P. Vedel] i Hist. t. 4.r.1, 1869-70 467-678. Sophus Vedel: Den da.-no. højesterets hist., 1888 379f. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720-1814 III-VI, 1897-1909. Aage Friis: A. P. Bernstorff og O. H. Guldberg, 1899. Samme: Bernstorfferne og Danm. I-II, 1903-19. Otto Brandt: Caspar v. Saldern, Erlangen 1932 = Erlanger Abhandl. zur mittleren und neueren Gesch. XV. Troels G. Jørgensen: Bidrag til højesterets hist., 1939. Højesteret 1661-1961 I-II, 1961.

Harald Jørgensen

v. der Osten, Carl Henrich, † 1691, officer, ingeniør. † 2.6.1691 i Danzig. F: grevelig landdrost i Delmenhorst, gottorpsk råd Hieronymus Georg

v.d.O. til Ahrenshagen m.m. († 1639) og Maria Sybilla v. Bülow. Ugift.

v.d. O. blev 1659 som major i svensk tjeneste taget til fange i slaget ved Nyborg og gik derefter i dansk tjeneste. Fra 1661 ledede han fæstningsarbejderne ved Korsør, Fredericia og Hals, og som major fra 1662 havde han kommandoen over artilleriet og ingeniørerne i Nyborg, ledede fæstningsarbejderne her og foretog opmåling af omegnen og udarbejdelse af planer over slaget 1659. Som oberstløjtnant fra 1668 ledede han under Henrik Rüse afslutningen af Kbh.s nybefæstning og opmålte og kortlagde Kbh.s omegn i vid udstrækning. 1672 blev han oberst og chef for et nationalt infanteriregiment og midlertidig kommandant på Kronborg, 1674 blev han generalkvartermester og højstkommanderende ingeniørofficer og var 1675 en af de ledende ved Wismars erobring. 1676 blev han virkelig kommandant på Kronborg, n.å. generalmajor og guvernør i Kristianstad som han forsvarede et år igennem under yderst vanskelige forhold indtil han, tvunget af sult og sygdomme og uden udsigt til undsætning, med kongens tilladelse kapitulerede på de hæderligste betingelser. Han blev herefter guvernør i Landskrona til henimod krigens afslutning da han atter blev kommandant på Kronborg og forblev her til han ved slutningen af 1685 ved en reduktion blandt de høje officerer dimitteredes af dansk tjeneste. Fra 1687 til sin død var han kommandant i den vigtige fæstning og fristad Danzig. – Han havde været en yderst omhyggelig og human chef for sine sjællandske bøndersoldater og havde skarpt gjort gældende at de for de geworbne regimenter skrevne drakoniske krigsartikler ikke burde anvendes på det udskrevene mandskab. – Hv.R. 1683.

Danske saml. 2.r.V, 1876–77 151f. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen VI, 1884. – Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VII, 1906 524 (geneal.). J. H. F. Jahn i Militært repertorium 2.r.IV 1846, 1847 393–454. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. II, 1916.

*Rockstroh**

Osten, Hans Hansen, 1617–72, proviantskriver. * 25.3.1617 ved Løgumkloster, † 3.4.1672 i Kbh., begr. sst. (Holmens k.). ~ 15.7.1655 med *Abel Cathrine, * 13.12.1626 (el. 19.4.1627) i Slesvig el. Holsten, † 1.1.1676 i Kbh. O. tjente først som lakaj, blev 1645 køkkenskriver på Rosenborg og s.å. foged sst. 1647 mistede han denne plads, muligvis på grund af Vibeke *Kruses indflydelse. Under den nye konge blev han 1649 rejsekøkkenskriver og 1654 proviantskriver på proviantgården i Kbh. Da kongen

1661 pantsatte Lolland-Falster til dronning Sophie Amalie på grund af de store udlæg hun havde ydet kronen blev O. øverste myndighed over øerne. Han kaldtes som regel inspektør eller overinspektør, men da der ikke udnævntes nogen ny amtmand fungerede han faktisk som sådan. Med stor iver søgte han at forbedre det kgl. jordegods. Der blev optaget nye jordebøger, og O. var meget optaget af ved forskellige lettelser af få bønderne til at overtage de mange ødegårde. Foruden at være en dygtig og nidkær kronens tjener var han en meget foretagsom mand der ved møller- og bryggervirksomhed tjente sig mange penge. For de kapitaler han lånte staten modtog han udlæg i krongods i Jylland. Hans enke skænkede af disse og egne midler betydelige beløb til velgørende formål, bl.a. til den bekendte Abel Cathrines stiftelse i Kbh. □Malet s.m. hustruen af Abraham Wuchters på epitafium (Holmens k.).

Oluf Nielsen: Efterretn. om Abel Cathrines stiftelse, 1875. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia VI, 1885–86 (fot. opr. 1970) 260. L. Bobé: Bremerholms kirke og Holmens menighed, 1920. Holger Hjelholt: Falsters hist. II, 1935. Georg Norregård: Nykøbing på Falster gennem tiderne I, 1978 286–91.

Harald Jørgensen

v. der Osten, Jacob Frants, 1664–1739, amtmand. * 8.1.1664 på Woldenburg, Bagpommern, † 8.11.1739 på Frbg. slot, begr. i Køge k. F: Otto Christopher v. der O. og Eva Erdmuthe v. Zitzewitz. ~ efter juli 1705 med Eleonore Christine Bassen, * 31.10.1688 på Nygård, Øster Starup sg., † 31.10.1737 i Køge, d. af oberst Erasmus Casimir B. († 1696, ~ 2° 1690 med Elisabeth Sophia Rantzau, † 1726, ~ 2° 1711 med brigadér, amtmand Hans Eyffler, † 1724) og Hendrine Holland († 1688). – Far til Adolph Siegfried v. der *O.

v.d.O. kom tidligt til Danmark hvor han fik ansættelse ved hoffet som page 1685. To år senere indtrådte han i hæren som fændrik i livgarden til fods, men forlod atter militæretaten 1700 efter at være avanceret til kaptajn i sjællandske nationale infanteriregiment. Han overtog på ny forskellige hofstillinger og fungerede fra 1706 som hofkøgemester. 1712 udnævntes han til amtmand over Sorø og Ringsted amter samt forstander for Sorø skole. 1734 afstod han Ringsted amt, og n.å. forlod han ligeledes Sorø amt. Ved siden af sin embedsvirksomhed var v.d.O. en meget foretagsom mand. 1705 søgte han således og fik privilegium på at indføre bærestole i Kbh., og i forbindelse med denne virksomhed oprettedes det første adressekontor der anviste pladser, udleje-

v. der Osten, Jacob Frants

de værelser og kundgjorde køb og salg af forskellige varer. Et forsøg på at udvide privilegiet til også at omfatte løsereauktioner strandede imidlertid, og en senere ansøgning om at få privilegium på udgivelsen af en statskalender blev besvaret benægtende. 1731 fornyedes privilegiet på adressekontoret for v.d.O. og hans sønner. En større formue skaffede denne virksomhed dog ikke sin ophavsmand. Han ejede godserne Plate (i Bagpommern) og Himmelmark (ved Eckernførde). – Etatsråd 1712. Konferensråd 1722. Gehejmeråd 1738. – Hv.R. 1729. □ Gravsten (Køge k.).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VII, 1906 527 (stamtvl.). P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. IV, 1882 (fot. optr. 1977). Pers. hist. t. IV, 1883 300. Sorø I, 1923–24. H. G. Olrik: Forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586–1737 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1929–30 27f.

Harald Jørgensen

v. der Osten, Wilhelm August, 1697–1764, direktør for finanserne og Øresunds toldkammer. * 7.1.1697 i Kbh., † 15.1.1764 i Helsingør, begr. sst. (Marie k.). F: hofmarskal Peter Christoph v.d.O. (1659–1730) og Louise Benedicte v. Reichow (1670–1755). ~ 1° med Charlotte Amalie Lützwow, døbt 30.7.1696 i Kbh. (Slotsk.), † 12.5.1743 i Helsingør, d. af oberst Frederik L. til Lundsgård og Gammelgård (ca. 1657–1710) og Dorothea Magdalene v. Harstall (1677–1743). ~ 2° maj 1745 i Åbenrå med Friederike Anna Sophie v. Massow, * ca. 1725, begr. 6.8.1750 i Helsingør, d. af amtmand Christian Albrecht v. M. (ca. 1690–1752) og Marsilia v. Grabow.

v.d.O. begyndte sin løbebane som kammerjunker hos dronning Anna Sophie og beklædte derefter 1728–32 det vigtige embede som stiftsbefalingsmand i Bergen og amtmand over Bergens amt. Da han som gammel soraner var stærkt interesseret i Sorø akademis genoprettelse som ridderligt akademi, beskikkedes han 1735 til amtmand i Sorø og direktør for Sorø kloster, et embede han beklædte indtil 1743, fra 1738 i forbindelse med posten som direktør for Øresundstolden. Hans reformplaner med hensyn til akademiet førte til et kgl. reskript af 13.4.1736. Som amtmand tog han til orde for en udvidelse af stavnsbåndsbestemmelserne til en aldersgrænse under de fjorten år. 1743 forlod han Sorø for at overtage de vigtige stillinger som deputeret i rentekammeret og direktør for finanserne. På denne post tog han ivrigt til orde for en nedskæring af statens udgifter, og dette initiativ havde til følge at der blev nedsat en kommission bestående af J. L. *Holstein, C. A. *Berckentin, J. S. *Schulin og v.d.O. med det formål at foreslå besparelser.

Forslagene blev billiget af kongen, men ikke ført ud i praksis på grund af kongens død. Efter tronskiftet blev v.d.O. afskediget som direktør for finanserne, men han bevarede til sin død posten som direktør for Øresunds toldkammer. – Gehejmeråd 1744. Gehejmekonferensråd 1755. – Hv.R. 1740. Bl.R. 1763. L'union parfaite 1752. □ Mal. af Balthasar Denner (Fr.borg).

Aktstykker til oplysn. om stavnsbåndets hist., udg. J. A. Fridericia, 1888 105. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VI, 1903 98; VII, 1906 525f (stamtvl.). Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904 18 426. Udov. breve, betænk. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936 330. – L. Koch: Kong Chr. VI's hist., 1886 55 65. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I–III, I, 1894–97. Sorø I–II, 1923–31. H. G. Olrik: Forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586–1737 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1929–30 28f.

Harald Jørgensen

Ostenfeld

Slægten har navn efter byen O. ved Husum i Slesvig hvorfra dens ældst kendte mand, borgmester i Viborg Peder Pedersen O. (1574–1659), synes at være indvandret.

Christen *O. (1619–71) var ~ Søster Fincke, d. af rektor Jacob *F.

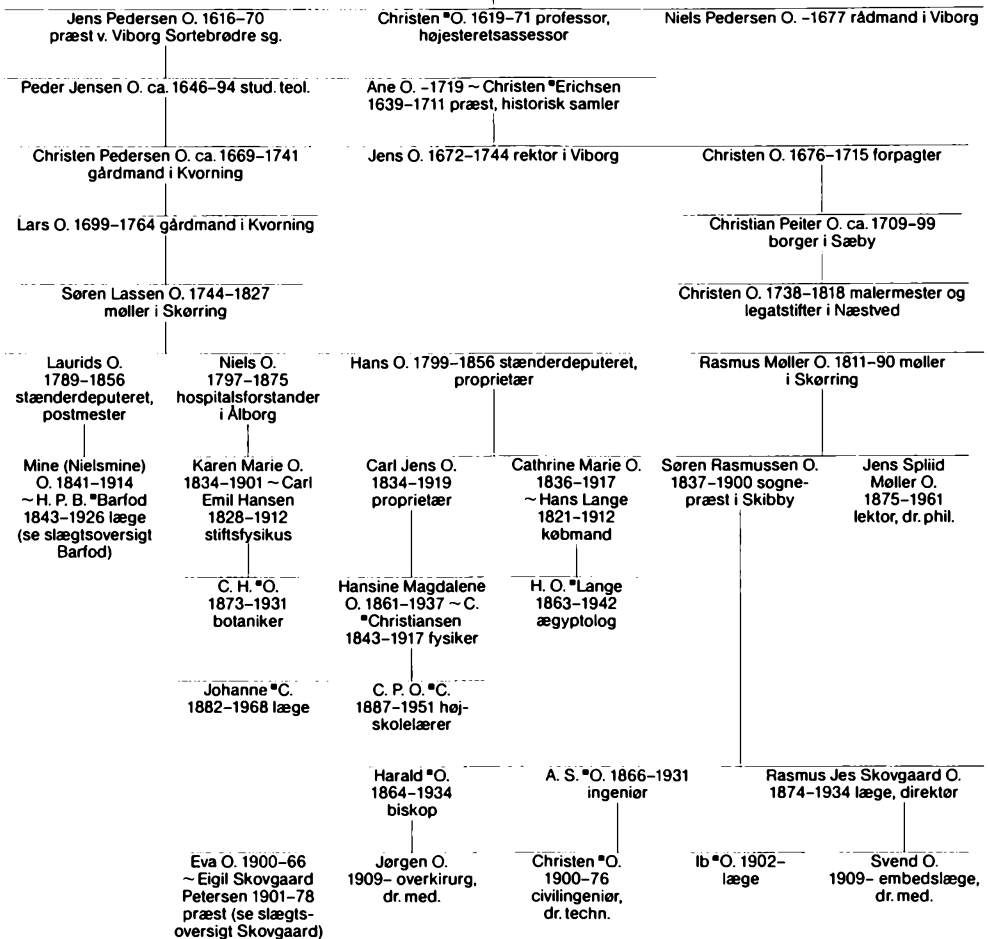
Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 200–04. [Jens Ostenfeld:] Slægten med de røde roser (Ostenfeld), 1931.

Hans H. Worsøe

Ostenfeld, Asger Skovgaard, 1866–1931, ingeniør. * 13.10.1866 i Hvirring ved Horsens, † 23.9.1931 i Kbh., begr. i Hellerup. F: kapellan i Hvirring, senere sognepræst i Skibby i Horns hrd., Søren Rasmussen O. (1837–1900) og Ingine Hansine Skovgaard (1837–1916). ~ 3.11.1896 i Bårse med Johanne Elisabeth Pontoppidan, * 15.1.1868 i Randers, † 15.3.1959 i Hellerup, d. af sognepræst Dines P. (1814–79) og Birgitte Christine Marie Oxenbøll (1824–88). – Far til Christen *O. (1900–76) og Ib *O. Bror til Harald *O.

O. blev student 1884 fra Roskilde og 1890 cand. polyt. i ingeniørfaget. 1890–91 studerede han ca. et halvt år matematik, men gik atter over til teknikken og blev 1891 professor L. F. *Holmbergs assistent ved undervisning i ingeniørfagene på Polyteknisk læreanstalt. 1892 deltog han sammen med A. *Lütken i konkurrencen om det ved delingen af professor Holmbergs fag oprettede docentur i vejbygning hvor Lütken blev den foretrukne. Samtidig med sit undervisningsarbejde var O. 1891–92 assisterende ingeniør hos stadsingeniøren i Kbh. 1894 projekterede han for havnevæsenet *Langeliniebroen* ved Østerport

Peder Pedersen Ostenfeld 1574–1659 borgmester og tolder i Viborg

station, en stålbro der dengang repræsenterede et af de største brobygningsværker i Danmark projekteret og udført af danske ingeniører. 1894 blev faget teknisk mekanik udskilt som et særligt fag, O. konstitueredes som docent, blev 1900 udnævnt til professor, og med hans overtagelse af dette fag indledtes en frugtbar epoke i fagets historie. 1905 skiftede faget navn til bygningsstatik og jernkonstruktioner. I løbet af forsvarende kort tid kom autograferede forelæsninger over teknisk mekanik og grafisk statik med anvendelse på jernkonstruktioner (I–III, 1894–98). 1899 kom *Forelæsninger over Jordtryk, Murværker og Hydrodynamik*. Efter denne gennemarbejdede af faget udgav O. i de følgende år en række lærebøger der skabte ham en overordentlig anseelse: 1898 *Teknisk Elasticitetslære*, 1900 *Teknisk Sta-*

lik I–II, 1903–06 *Jærnkonstruktioner I. Elementerne af Jærnkonstruktioner*, 1909 *Jærnkonstruktioner. II. Anvendelse i Husbygningen* og 1912 *Jærnkonstruktioner. III. Anvendelser i Brobygningen*. 1917 *Jærnbeton-Broer*. 1909–13 beregnede O. forskellige præfabrikerede konstruktioner i jernbeton, de såkaldte visintinibjælker der bl.a. blev anvendt ved Østerbro gods-viadukt og ved broen for Knudshovedvej i Nyborg, men et egentlig rådgivende ingeniørkontor havde han dog aldrig. 1916 blev jernbetonbroer overført fra vejbygningsfagene til O.s fag efter et forslag fra denne og Lütken.

O.s evne til med systematisk klarhed at beherske et emne var blændende. Hans foredragsform, der prægedes lidt af den kølighed som var over hele hans væsen og som vistnok egentlig dække-

de over en generthed der aldrig forlod ham, fængslede ikke mindre, fordi hans forelæsninger aldrig blev upersonlige eller tørre. – Allerede 1898 bearbejdede O. foreliggende søjleforsøg og angav i tilslutning til Claxton Fiedler og J. B. Johnson en særlig formel for smedejernsøjler, den såkaldte Johnson-O.ske parabelformel. 1904 angav han en udvidelse af Fiedlers metode til behandling af kontinuerlige dragere og buedragere. 1914 og 1918 behandlede han åbne broers sidestivhed og førte dette meget vanskelige problem et betydeligt skridt videre. Han bidrog 1921 til at bringe pæleværkers beregning ind i et rationelt spor og efterfulgtes heri af C. *Nøkkeltved; 1926 udgav O. på tysk et af sine hovedværker, *Die Deformationsmethode*, hvori han fuldstændiggjorde og systematiserede en ny beregningsmåde for statistisk ubestemte systemer, en bog som bidrog yderligere til at befæste hans store anseelse i faglige kredse i ind- og udland. – O. var på flere studierejser i udlandet, bl.a. 1896 i England for at studere bro- og andre jernkonstruktioner, og 1921 i USA, og knyttede mange frugtbringende forbindelser med kolleger ved de udenlandske tekniske højskoler. Flere af hans bøger blev oversat til tysk og engelsk, og han skrev ofte i tyske, østrigske og schweiziske fagtidsskrifter.

Allerede 1912 havde O. fremsat tanken om et dansk bygningsstatisk forskningslaboratorium knyttet til den danske tekniske højskole, idet det var udfredsstillende at forsøgsresultater vedrørende bærende konstruktioner altid skulle hentes fra udlandet. Fra Polyteknisk læreanstalts rektor – først H. I. *Hannover og senere P. O. *Pedersen – mødte O.s plan kun velvilje, og flere gange forelå der bevilling til laboratoriets indretning, men hver gang opstod der uforudsete hindringer enten ved lokalemangel eller ved at prøvemaskiner og lignende ikke kunne skaffes fra udlandet. Imidlertid ramtes O. af stær, som trods en heldig operation i nogen grad besværliggjorde hans arbejde på tegnestuerne; hans tålmodighed, der i forvejen var stærkt anspændt ved de stadige udsættelser af laboratoriets færdiggørelse, brast nu, og han indsendte sin afskedsbegæring. Rektor fik dog overtalt O. til at tage den tilbage, laboratoriet gennemførtes i den ønskede form med en bolig til O. som dets bestyrer, og der fulgte nu nogle arbejdsår i hvilke han fik udført et betydningsfuldt forskningsarbejde. Han offentliggjorde fem beretninger, bl.a. *Excentrisch beanspruchte Säulen*, 1929 der omhandler forskellige forsøgsrækker med stål- og træsøjler. 1928 stiftede O.s elever på hans foranledning Dansk selskab for bygningsstatik for hvilket han blev formand, og som udfoldede en betydnings-

fuld virksomhed. I sine sidste år trak O. sig tilbage fra undervisningen og helligede sig organisations- og forskningsarbejdet i laboratoriet, men den store kreds af elever der efterhånden var kommet til at stå ham nær viste han stedse hengivenhed og taknemmelighed.

O. var fra 1913 medlem af The American-Scandinavian Foundations danske komité og fra 1920 medlem af Danmarks amerikanske selskabs legatkomité. 1920–21 og 1923 var han medlem af bedømmelseskomiteen ved brokonkurrencer i Stockholm, Ålborg og Bergen, 1918 og 1921 af de af ministeriet for offentlige arbejder nedsatte kommissioner angående Størstrømsbroen og Limfjordsbroen, 1924 af bedømmelseskomiteen angående en højbro over Kbh.s havn. 1925 blev han medlem af Masaryk akademiet i Prag og af Ingenjörsvetenskapsakademien i Stockholm. 1923 blev O. dr.techn. h.c. ved den tekniske højskole i Prag. – 1930 blev han æresmedlem af Dansk ingeniørforening. – 1936 tog en kreds af O.s tidligere elever initiativ til oprettelse af Professor A. Ostenfelds guldmedalje-fond der uddeles en gang om året som belønning for en teknisk-videnskabelig afhandling på det bygnings tekniske område. – R. 1913. DM. 1921. K². 1929. □ Medalje af H. Salomon, 1936. Foto.

[Vilh. Skovgaard-Petersen:] Slægterne Tinglev og Wiuff, 1917 48. Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1884, 1910 77f. P. M. Frandsen i Polytekn. t. X, 1929 227–31. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929. Ingeniøren XXXIX, 1930 97f. A. Lütken sst. XL, 1931 477f. Povl Vinding: Dansk teknik gennem 100 år, 1939 207–23. Chr. Ostenfeld: A. O. og hans samtid, 1966. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (*Povl Vinding*)

Ostenfeld, Carl Emil Hansen-, 1873–1931, botaniker. * 3.8.1873 i Randers, + 16.1.1931 i Kbh., urne på Vestre kgd. F: læge i Randers, senere stiftsfysicus for Lolland-Falster Carl Emil Hansen (1828–1912) og Karen Marie Ostenfeld (1834–1910). Navneforandring til Hansen-Ostenfeld 21.6.1897. ~ 1° 10.12.1900 i Kristiania med Inga Nyquist, * 9.5.1871 i Kristiania, + 25.10.1948 i Kbh., d. af amtsdyrlæge Georg N. (1842–1909) og Barbara Obel (1849–1909). Ægteskabet opløst. ~ 2° 3.12.1927 i Kbh. (Cit.) med Ellen Karoline David, * 15.11.1877 i Torslev, Dronninglund hrd., + 6.6.1946 i Gentofte, d. af proprietær, senere stationsbestyrer under De danske sukkerfabrikker Anton Aron D. (1853–1933) og Anna Cathrine Sophie Lund (1857–1929).

O. blev student fra Nykøbing F. 1891 og mag.scient. i botanik 1897. 1900–18 var han museumsinspektør ved Botanisk museum. Som student havde han virket som planktonbotaniker på

Ingolf-ekspeditionerne 1895–96 og da rådet for de internationale havundersøgelser blev oprettet 1902 med hovedsæde i Danmark blev han leder af dets planktonafdeling, en post han bevarede til sin død. 1918 blev han professor i systematisk botanik ved landbohøjskolen, og da C. *Raunkjær 1923 opgav sit professorat til fordel for videnskabeligt arbejde kaldedes O. til Kbh.s univ. som professor i systematisk botanik og direktør for Botanisk have. O.s videnskabelige produktion tager sit udgangspunkt i fremragende evne til at kende og adskille plantearter, velvoksne såvel som mikroskopiske. For vor nuværende viden om danske planter lagde han et solidt grundlag som ophavsmand til Danmarks topografisk-botaniske undersøgelse som han planlagde 1903 og som afsluttedes 1980, således at stort set alle arter af højere planter nu er kortlagt. Selv har han bidraget med afhandlinger om enkelte slægters udbredelse, og i *Randersdalens Plantevækst*, i A. C. Johansen: *Randers Fjords Naturhistorie*, 1918, har han skildret plantevæksten i sin barnheds egn. Blandt hans arbejder med de hjemlige planter er tillige to udgaver af Raunkjær's flora (1914 og 1922). Arbejder (1904–10) med slægten høgeurt af hvis arter mange sætter frø uden befrugtning viser at han tidligt inddrog genetiske forsøg i sit arbejde. Havundersøgelserne gav anledning til landgang og botanisering og førte til doktordisputatsen 1906, *Plantevæksten paa Færøerne med særlig Hensyntagen til Blomsterplanterne*, og til flere skildringer af Islands flora og 1926 til *The flora of Greenland and its origin* hvor han peger på, at mange grønlandske arter er af amerikansk oprindelse. Heraf fremgår at O. havde udbredt kendskab til arktisk flora uden for de danske områder; han havde siden sine første besøg på Færøerne arbejdet på en samlet arktisk flora og 1902 udgav han sammen med den tidligt afdøde O. Gelert første og eneste bind af *Flora Arctica*.

I sin tid som museumsinspektør var han medvirkende til at Københavns arktiske herbarium nu er blandt de største i verden. Havundersøgelserne førte til mange publikationer om plankton såvel i vore egne have som i fremmede farvande og søer. De mange ekspeditioner medførte tillige en interesse for de, ganske vist få, blomsterplanter som vokser i havet og førte til en undersøgelse af ålegræssets udbredelse i danske farvande og til beskrivelser af nye arter fra fjernere have. Desuden har han beskrevet nye arter af landplanter, hjembragt af andre og af ham selv, blandt andet fra Australien. Sammen med C. *Syrach Larsen udgav han 1930 en monografi over slægten lærk. Til Botanisk haves 50 års jubilæum på den nuværende beliggenhed skrev han 1924 om havens

og de tilknyttede institutioners historie i de 50 år og om deres daværende tilstand. Blandt hans populære værker er *Planteverdenen i Menneskets Tjeneste* og teksten til *Billeder af Nordens Flora*, begge i samarbejde med A. *Mentz. Som medlem af Vidensk. selskab og Carlsbergfondets direktion formåede han at skaffe midler til offentliggørelse og ekspeditioner og som den første formand for naturfredningsrådet medvirkede han til adskillige fredninger. Desuden gjorde han et stort arbejde for Dansk samvirke. – O. var en myndig mand når han optrådte officielt; i privat samvær var han ligefrem og naturlig. C. *Ferdinandsen og Ø. *Winge har givet en slægt af svampe navnet *Ostenfeldiella*. – R. 1922. DM. 1929. □Afbildet på mal. af Carlsbergfondets direktion, 1925, af H. Vedel (Carlsbergfondet). Mal. af samme, s.å. (inst. f. systematisk botanik). Foto.

Bibliografi i Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 186–93. Samme: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 54–62. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1907 84f. – Sofus Elvius: Prof. Hans Jørgen Hansen og hans slægt, 1909 52f. Studenterne fra 1891, 1916 125f. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. 1, 1924–26. Øyvind Winge i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1930–31 91–99. A. Mentz i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. XC, 1931 V–XIII. Kn. Jessen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 116–22. Ove Paulsen i Botanisk t. XLI, s.å. 269–82. A. Fox Maule i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 220–23.

Anne Fox Maule

Ostenfeld, Christen (Christian), 1619–71, professor. * 14.9.1619 i Viborg, † 1.9.1671 i Kbh. (Frue). F: toller, senere borgmester i Viborg, Peder Pedersen O. (1574–1659) og Anne Christendatter. ~ 31.5.1657 i Kbh. med Søster Fincke, * 1635, † efter 1671 (mulig efter 1688) (~ 1° 1653 med dr. Peter Cranmeister), d. af professor Jacob F. (1592–1663) og Margrethe Tetens († 1637).

O. blev student 1638 fra Viborg, tog 1640 baccalaureusgraden og teologisk eksamen, rejste derefter over Holland (imm. 1640 i Franeker) og England til Frankrig, var 1642–47 konrektor i Viborg og tog 1643 magistergraden. 1648–50 og 1651–55 foretog han som hovmester to rejser og besøgte Holland (1648 imm. i Leiden), Tyskland (Strasbourg 1649), Schweiz, Italien (Padova 1649) og Frankrig. I Tübingen (1652) udmærkede han sig ved sine oratoriske evner, og i Padova (1653) indlagde han sig som syndicus for den „germanske nation“ ved universitetet så stor fortjeneste af de studerende fra de nordligere lande at de 1654 på universitetet rejste et monument med hans portræt; mens dette senere er forsvundet hænger endnu hans våbenmærke udhugget i

sten på universitetets loggia. 1654 tog han her den juridiske og n.å. den medicinske doktorgrad. Efter hjemkomsten blev O. 1656 professor i medicin og 1661 universitetsbibliotekar. Videnskabeligt har han ikke vundet noget navn, men universitetet benyttede ham gentagne gange til repræsentative og administrative hverv; således var han 1657 en af de deputerede ved stændermødet i Odense. Som universitetets rektor 1657–58 og derefter under Kbh.s belejring som vicerektor havde han stort bryderi med varetagelsen af universitetets interesser. 1661 var han en af de professorer der sendtes til Malmø som forhandler med universitetets gods i Skåne. 1668–69 var han atter universitetets rektor, tog derpå sin afsked, men udnævntes til professor honorarius og 1670 til højesteretsassessor. Blandt hans skriftlige efterladenskaber (Det kgl. bibliotek, Don.var. 43–45 4°) er et omfangsrigt manuskript *Pharus Latinitatis*, en vejledning i latinsk stilistik. □Stik af Jac. Piccini, 1654, efter relief s.å., nu tabt.

Astrid Wentzel: C. O., 1937 (anm. af Bj. Kornerup i Pers. hist. t. 10.r.IV, 1937 275–78). Axel Garboe: Thomas Bartholin II, 1950 29. Bj. Kornerup i Kirkehist. saml. 7.r.1, 1951–53 11; VI, 1966–68 97 111.

R. Paulli*

Ostenfeld, Christen, 1900–76, ingeniør. * 27. 11.1900 på Frbg., † 19.2.1976 i Hellerup, begr. sst. F: professor, dr.techn. A. S. *O. (1866–1931) og Elisabeth Pontoppidan (1868–1959). ~ 4. 12.1944 med Karen Høncke, * 25.8.1906, d. af kontorchef, cand.jur. Hugo H. (1879–1926) og Johanne Marie Hempel (* 1881). – Bror til Ib *O. O. blev student (Frbg. gymn.) 1918, og cand.polyt. som bygningsingeniør med speciale i statik og brobygning 1924. Han var ansat i ingeniørfirmaer i Schweiz 1924–25, var på studieophold og fik ansættelse ved den tekniske højskole i Zürich 1925–26 og var ansat i ingeniørfirmaer i Paris og Cherbourg 1926–29. O. var i disse år beskæftiget dels i praktiske ingeniørjobs og dels ved videnskabeligt arbejde. Han bevarede livet igennem en særlig sympati for disse lande hvor han fik mange venner, bl.a. E. Freyssinet, den berømte opfinder af forspændt beton. O. blev senere foregangsmand for indførelse af denne teknik i Skandinavien. I 1930 erhvervede O. doktorgraden ved Polyteknisk læreanstalt med afhandlingen *Lastverteilende Querverbände*, et emne han var blevet inspireret til ved en projekteringsopgave i Schweiz.

1930–34 var O. assistent i bygningsstatik og jernkonstruktioner ved Danmarks tekniske højskole. 1930 påbegyndte han i Kbh. en rådgivende ingeniørvirksomhed – fra 1946 i kompagni med ci-

vilingeniør W. Jønson, og senere blev flere medarbejdere optaget som partnere. Begyndelsen var beskedent – nogle værelser på Vesterbro; men firmaet *Chr. Ostenfeld & W. Jønson, rådgivende civilingeniører* udviklede sig til et i og uden for Danmark kendt og respekteret firma. Navnet var imidlertid dårlig anvendeligt i udlandet, og 1971 blev navnet *Cowiconsult* anvendt for en afdeling i Afrika. Det blev 1972 også firmanavn i Danmark. Firmaet påbegyndte 1956 kontor i Paris og senere i Ghana, Nigeria, Kenya, Tanzania, og har arbejdet bl.a. i Mellemøsten foruden i Finland og Sverige. Det var navnlig på grund af O.s personlige indsats at firmaet voksede sig så stort som det er blevet. Når han havde fået en idé som han mente kunne anvendes praktisk blev studieprojekter og målinger iværksat. Han havde en særlig evne til derefter at overbevise bygherrer om at ideerne burde anvendes på praktiske bygværker. O. stillede høje krav til sig selv og til medarbejderne. På grund af disse høje krav kunne han af og til være vanskelig at stille tilfreds. Dette gjaldt også entreprenørerne som fandt at firmaet som tilsynsførende kunne være lovlig nøjeregnende. O. og dermed firmaet har virket inden for næsten alle bygningsingeniørernes arbejdsområder: broer, siloer, husbygning, haller, veje, lufthavne m.v. O. var også meget velorienteret inden for geoteknik og var stærkt engageret i funderingsproblemer. O. har projekteret *Aggersundbroen*, *Fredrikstadbroen* i Norge, to hængebroer i Finland, *Egersundbroen*, *højbroen over Alssund*, *bro og dæmning ved Virksund* samt *den nye Lillebæltsbro*. Særlig imponerende er O.s indsats ved projekteringen af landets første store hængebro: den nye Lillebæltsbro med 600 m spændvidde. Det er bemærkelsesværdigt at en dansk ingeniør gennemførte dette projekteringsarbejde der endda indebærer forskellige nykabelser. Normalt forankres en hængebroes kabler i klippen på begge sider. Da klipper ikke findes ved Lillebælt fandt O. på en ukonventionel konstruktion idet bærekablerne afleverer deres træk til en nedgravet betonkonstruktion af form som en sneplov. Et andet problem ved hængebroer er vindpåvirkningen, og det er forekommet at en hængebro er blæst ned i storm. O. lod foretage forsøg i vindtunnel og fandt frem til at udforme brobanetværsnittet omtrent som et flyvingeprofil hvilket viste sig meget effektivt. – Firmaets afdeling i Paris har særlig projekteret sukkersiloer udført af forspændt beton efter en metode der også er skabt af O.

O. var i sin grundindstilling meget økonomisk – ja ofte utrolig sparsommelig. Det var medvirkende til at firmaet kunne klare den beskæftigelsesmæssige krise i 1970'erne. – Livet igennem beva-

rede han en betydelig arbejdsevne – til trods for at han i perioder var hæmmet af sygdom der nødvendiggjorde store operationer. At han overkom meget fremgår også af at han skrev den store bog om sin far *A. Ostenfeld og hans samtid*, 1966, i en periode hvor han var stærkt optaget af problemer med Lillebæltsbroens fundering. 1972 udrådte han af firmaet. O. skrev i øvrigt meget – foruden mange artikler i tekniske tidsskrifter også større afhandlinger. Han skrev desuden bøgerne: *Christiani & Nielsen. Jernbetonens danske pionerer*, 1976 og *Franske broingeniører og videnskabsmænd*, 1975. – O. var under den tyske besættelse og indtil 1947 medlem af Frit Danmarks hovedledelse og fra maj 1944 kasserer for Frihedsrådet. I Frit Danmarks Hvidbog, 1946 skrev han afsnittet om værnemagtsarbejder og industrileverancer til tyskerne. O.s betydelige samling af litteratur til belysning af teknikkens historie skænkede han til Danmarks tekniske bibliotek, hvor den blev grundlaget for dettes teknisk-historiske samling.

Endvidere var O. medlem af bestyrelsen for Den tekniske forening 1943–49 og for Dansk selskab for bygningsstatik 1955–58, formand 1968–71; formand for Dansk ingeniørforenings udvalg for forspændt beton 1955–63; vicepræsident i International forening for forspændt beton 1956–69, livsvarigt æresmedlem 1970; member of Amer. Soc. Civ. Eng. 1950, Life Member 1972; medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1950. – R. 1942. R¹. 1970. K. 1972. □Foto.

A. G. Frandsen i COWI-nyt, 1976 hft. 38. C. Dyrbye i Bygningsstatistiske medd. XLVIII, 1977 nr. 1–4. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen

Ostenfeld, Harald, 1864–1934, biskop. * 6.10. 1864 i Hvirring ved Horsens, † 24.10.1934 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: kapellan i Hvirring, senere sognepræst i Skibby i Horns hrd., Søren Rasmussen O. (1837–1900) og Ingine Hansine Skovgaard (1837–1916). ~ 1° 22.12.1890 i Kbh. (Trin.) med Johanne Seidelin, * 28.6.1869 i Kbh. (Frue), † 18.12.1901 på Frbg., d. af docent, senere professor Carl Julius Ludvig S. (1833–1909) og Bolette Juliane Skovgaard (1842–1900). ~ 2° 14.5.1904 på Frbg. (Imm.) med Karen Bolwig Dall, * 5.12.1869 i Pjedsted, † 30.1.1954 på Frbg., d. af jernstøber Jørgen Pedersen D. (1836–93) og Agnete Johanne Sofie Bolwig (1831–1916). – Bror til A. S. *O.

O. blev student (Roskilde) 1882 og cand. teol. 1887. Med sit hurtige nemme og sin store arbejdslyst indtog han en ledende position i en kreds af teologistuderende som tit mødtes til drøftelse af dagens spørgsmål; her traf han bl. a.

L. P. *Larsen og sluttede livsvarigt venskab med ham. Som kandidat studerede O. praktisk kirkeliv i Tyskland, men blev især inspireret af den skotske frikirkes menighedsliv der var præget af stor offervilje for indre og ydre mission og af megen nøjsomhed. Også kirkebyggeri – i Skotland og London – vakte hans opmærksomhed. – 1890 blev O. kapellan i Bandholm, men flyttede 1893 – efter opfordring fra det udvalg der kort efter stiftede det kbh.ske kirkefond – til Frbg. og fik sit arbejde her med bedesalen på Chr. Winthersvej som kirke da Skt. Lukas sogn 1897 udskiltes blev han sognepræst der og flyttede 1908 til den nyindviede Solbjerg kirke; s.å. blev han provst for Frbg. På mange måder faldt O.s stærkt differentierede menighedsarbejde i tråd med de aktiviteter som udgik fra de af indremissionske præster ledede kirkefondsmenigheder, men hans teologiske indstilling var langt friere og han delte ikke den socialistforskrækkelse som endnu prægede både grundtvigske og missionske kredse. I England havde han fået et andet syn på socialismen – der her i forhold til kirken var langt mere positiv end den kontinentale marxisme – og mente nu, at når kirkens mænd og de, der virkede for arbejderklassens sociale fremgang var modstandere, måtte det bero på en misforståelse som mange præster bar ansvaret for, på grund af manglende evne eller vilje til at se socialismens berettigede anliggende. Under den store lockout 1899 udgav han *De Kristnes sociale Forpligtelser* og stiftede sammen med andre af kirkesagens ledere (især H. *Westergaard) en kristelig-social forening; den varede kun kort, men var næppe uden virkning, hverken i borgerskabet eller hos arbejderne som derigennem fik indtryk af at der var kristne som forstod deres krav.

Blandt kolleger nød O. stor anseelse for sin saglige og praktiske dygtighed og personlige vederhæftighed. 1905–11 var han formand for præsteforeningen og redaktør af dens blad. 1911 gjorde O.s nære ven, kultusminister J. Appel, ham til Sjællands biskop (fra 1923 Kbh.s biskop). Det vakte opsigt – bl. a. blev han kritiseret som „socialist“ – og det var et traditionsbrud: der var hævde for at denne bispestol besattes med en professorkvalificeret. O. var nok belæst, især i personalhistorie og pastoralteologi, men ikke videnskabsmand – da Lunds universitet 1923 kreerede ham til dr. teol. h.c. var det begrundet i kirkelige fortjenester – men han skabte så at sige en ny bispetype, den praktisk-pragmatiske. Hans teologi var til dels liberal; han forsvarede bibelkritikken (der havde fornyet bibelstudiet), afviste tidens rationalistforskrækkelse med at den skyldtes „svækket syndsfølelse i menigheden“;

Ostenfeld, Harald

han holdt sig klar af missionsk dogmatisme og grundtvigsk sakramentalisme og ville som de liberale teologer samle alt om „forståelsen af Jesu udvikling og sjæleliv, indtrængen i hvad Jesus tænkte og ville, og hvorledes han arbejdede“. Jesus havde ingen dogmer, men et religiøst budskab, og „sandheden er en person“, ligesom „religion er handling“. Som biskop tog O. derfor lettere på „dogmatiske“ end på „moralske“ fejltrin. Altid opildnede han menighederne til social ansvarlighed og mindede ironisk om hvor langt man i den henseende stod tilbage for den frygtede rationalisme. O. arbejdede med på at frigøre præsterne fra præstegårdsjorden, så de kunne samle sig om rent åndelige opgaver, og hans embedssyn var lavkirkeligt – jfr. hans arbejde med ordinationsritualerne; præstens kald var en personlig tjenergerning, øvet i religiøs og moralsk selvtugt; vel var teologi ikke at foragte, men „karakterforberedelse“ var vigtigere og religiøs oprigtighed væsentligere end teologiske forklaringer. Også bispeembedet var for ham en tjeneste der aldrig måtte pukke på magt: en biskop skal hævde samfølelsen i menigheden, modarbejde „partisindet“ og være „arbejdende forkarl, ikke tilsynsførende forvalter“.

O. blev biskop just som sagen mod N. P. *Arboe Rasmussen gik ind i en afgørende fase, og det var en udbredt mening at han skulle føre Appels kirkepolitik (den „tålsomme“, dvs. bekendelsesløse folkekirke, den rent „borgerlige indretning“ som også det radikale venstre gik ind for). O. strakte sig langt over for Appel, støttede således loyalt hans kamp for „den anden Askovadresse“ (1913ff.), men accepterede aldrig teorien om den tålsomme folkekirke (gik derfor også med til det juridiske sagsanlæg mod Arboe Rasmussen), og hans ideal var i grunden frikirken som han mente kunne realiseres inden længe. Det kostede hårde sammenstød med Appel – det gjorde aldrig skår i venskabet – og siden med den radikale kirkeminister Thv. Povlsen.

Personlig var O. såre beskeden, med en egen barsk humor; han kunne være kantet og utilnærmelig og nærrede en næsten panisk rædsel for at udfolde de repræsentative egenskaber embedet traditionelt krævede; allerede på indvielsesdagen stødte han kongehuset ved mangel på takt, og hans forhold til hoffet var aldrig godt. Endnu værre var forholdet til „the gentlemen of the press“; han skyede og ringeagtede journalister, især „boulevardbladenes“, og havde altid en „dårlig presse“; flere gange kom han ud i injurisesager (bl. a. mod Frejlif *Olsen). – O. fik en rig arbejdstid; han kom til at ordinere mere end 400 præster (mange ordinander mindedes ham med stor taknemmelighed) og indivi 58 kirker, heraf

30 for kirkefondet hvis formand han var til 1929, da han gik efter stridigheder med den socialdemokratiske kirkeminister P. Dahl, hvis administration – ikke mindst i Kbh. – han ikke kunne billige. Han fulgtes af H. Ussing – der var ham påtvunget som stiftsprovst og hvis aggressive kirkepolitik han ikke yndede. O. var økumenisk indstillet – det styrkedes ved venskabet med ærkebiskop Nathan Söderblom – og han, der allerede som student blev grebet af Evangelisk alliance, gik som biskop ind i såvel det nordisk-kirkelige som det verdenskirkelige samarbejde (han deltog på de store kongresser i Stockholm 1925, i Lausanne 1927 og blev formand for den danske afdeling af det lutherske verdenskonvent 1929). O. var en flittig visitorator, også på Grønland og Færøerne; han besøgte de danske menigheder i USA og var formand for Dansk kirke i udlandet. Han skrev hyppigt i blade og tidsskrifter, altid på den praktiske og pastoralteologiske linje. Det præger også hans artikelsamlinger (*Arbejdslyst og Arbejdsmod i Menigheden*, 1911; *Fra Dagens Arbejde*, 1927 og en prædikensamling s. å.). I sine sidste år var han sygdomsraget og ramt af personlige sorger; især tog det på ham at kbh.ske tidehvervspræster 1934 rettede voldsomme og personlige angreb på ham for at ville lægge evangeliets forkyndelse hindringer i vejen; han havde nedlagt forbud mod at en for homoseksuel adfærd afskediget præst prædikede i Kbh.; sagen vakte umådelig opsigt, i alt fald i dagspressen. – R. 1911. DM. 1913. K. 1917.

□ Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1915 (Fr.borg). Træsnit af L. B. Hansen, 1915, efter foto. Mal. af L. Find, 1930 (Roskilde domk.). Mal. af Luplau Jansen. Foto.

Johs. Nordentoft i Dansk kirkeliv, 1934 148–55. Eivind Berggrav: Sjællands biskop H. O., 1935 (særtryk af Kirke og kultur XLII, Oslo 65–83). P. Nedergaard: Den danske præsteforen.s hist., 1946 48f. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953. Samme i Den danske kirkes hist. VIII, 1966. Samme i Kirkehist. saml., 1978 103–64 (heri breve til J. Appel). N. J. Rald: Set fra Smallegade, 1956 38f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Ostenfeld, Ib, * 1902, læge, forfatter. * 13.4.1902 på Frbg. (Skt. Lukas). F: professor ved Polyteknisk læreanstalt, dr. techn. A. S. *O. (1866–1931) og Johanne E. Pontoppidan (1868–1959). ~ 22. 8.1935 i Espergærde med tandlerne Ragnhild Birgitte Margrethe Gørtz, * 3.11.1909 i Helsingør, d. af kaptajn, landinspektør Frederik Christian G. (1867–1964, ~ 1° 1899 med Agnes Caroline Schultz, 1867–1901) og Sofie Norup (1877–1973). – Bror til Christen *O. (1900–76).

O. blev student fra Frbg. gymnasium 1920 og tog med. eksamen fra Kbh.s univ. 1929. Efter kandidatuddannelse ved psykiatriske og medicinske afdelinger i Kbh. og Odense blev O. 1938 speciallæge i psykiatri og neurologi efter at have været reservelæge bl. a. hos K. H. *Krabbe på kommunehospitalet og Viggo *Christiansen på Rigshospitalet. O., der allerede 1933 havde skrevet *Om Angst-Begrebet i S. Kierkegaard: Begrebet Angst*, forsvarede 1937 for den medicinske doktorgrad en dybtgående patografisk studie *J. Th. Lundbye. Et Stemningslivs Historie. Studier over lette manio-depressive Tilstande*. Dette betydningsfulde arbejde om en kunstners sygelighed og den kulturhistorisk prægede belysning af sygelige træks indflydelse på hans personlighed og på hans udfoldelse som kunstner blev indledningen til en række grundige, smukt tegnede, hjertevarme patografiske studier af en lang række andre personligheder som kommunelægen R. Kjer-Petersen (1955), Poul Kierkegaard (1957), Charles Darwin (1959), forfatteren H. E. Schack (1959), lægen N. C. Møhl, Herman Bang og Albert Schweitzer (1966), professor Knud Pontoppidan (1955, 1978), H. C. Andersen (1978), tegneren Fritz Jürgensen (1980), foruden at O. uddybede sine første arbejder om Søren Kierkegaard (1972): *Søren Kierkegaards Psykologi*, eng. udg. Montreal 1978), om J. Th. Lundbye (1977) og om *Undtagelsesmennesket, Patografien en legitim Videnskabsgren*, 1979. – 1941–49 hvor O. var chef for Frbg. hospitals psykiatriske afdeling publicerede han arbejder om psykiske symptomer ved hjernelapsprocesser (1940erne), om den nyvurderede thyreofile konstitutionstype (1942), om eksatisk sindssygdom (1944) og var samtidig privatdocent for psykologistuderende ved Kbh.s univ. (1946–50). Efter en for O. bitter forbigåelse (Ugeskrift for Læger 1950: 112) blev han overlæge ved sindssygehospitalet i Vedsted 1951–59 hvor han fik gennemført en række reformer, samtidig med at han tog påskønnet del i retspsykiatrisk arbejde. O. trak sig efter eget valg tilbage fra stillingen i Vedsted for i stedet at overtage overlægeposten ved statens plejehjem for sindslidende i Ballerup der ved direktør L. *le Maires mellemkomst fik status som en selvstændig chefstilling. Trods stor arbejdsbyrde i disse år nåede O. at publicere en række følsomme, livsanskuende studier hvor han lagde vægt på at knytte de psykiske lidelser til den øvrige medicin særligt til neurologien og nervesystemets funktioner. I arbejder som *Studier over Tvangstankelidelserne*, 1950, *Endokrinologiske Konstitutionstyper*, 1967, *Psykoide Tilstande*, 1969, *Psykiatrisk begrebslære*, 1972, *Temperament og konstitution*, 1977, har O. lagt vægt på udforskning af grænseområderne

mellem sygt og sundt og fordybet sig i det nedavede temperaments betydning for personlighedernes sjælelige udvikling idet han opfattede Freudianismen som en blindgyde. Ved skildring af talrige sygehistorier og selviagttagelser har han søgt dokumentation for sin forskning. Han har også skrevet forslag om anvendelse af donorprincippet i kræftbehandlingen. Han har været en flittig anmelder ved aviser og fagskrifter og har skrevet en række biografier i 2. og 3. udgave af Dansk biografisk leksikon om psykiatere og neurologer.

Sideløbende med sit fagvidenskabelige arbejde har O. gennemført et humanistisk forfatterskab af sjælden lodighed. I subjektivt bevægede tanker- og stemningsbilleder, sammenføjet med intime iagttagelser har han i klassisk prosa fornyet ældre dansk tænkningens psykologiske interesse og dens fra P. M. *Møller og Søren *Kierkegaard arvede kritiske holdning over for systemdannelser. Fra *Det bundne Menneske*, 1941 og *Det besjælede Univers*, 1949 til *Fortrolige samtaler*, 1980 har han søgt læsere blandt dem „hvis åndelige fornødenhed er delt mellem tankens tvæls og inderlighedens fordybelse“. Bag de nedstemmende træk i tidens ydre billede finder han „kimsætninger af varig værdi“. *Den egensindige Rejsende*, 1955 vil fastholde „en åndelig virkelighed bag denne verdens tilsyneladelse“ for at befri mennesket for „nutidens angst og fundamentale utryghed“. *Observationer fra Vinduesposten*, 1961 afviser freudianernes dogmatiske symbolisme og den rent biologisk orienterede sjælelære „der afkobler kærligheden fra personligheden og bidrager til de unges sjælelige forarmelse“. *Udenfor Alfarvej*, 1963 følger Kierkegaards „sviende appel til redelighed“ og tegner karakteristiske skitser fra et rodløst nutidsliv. *Dr. Tobias' filosofiske Breve*, 1965 fortsætter skitserne og antyder i en kierkegaardsk konvolut de kår en idealistisk forsker kan møde i den kollegiale andegård. *Livsfangen*, 1968, lader forstå, at „der i mit land ingen forbindelse er mellem religion og det der går under navnet kultur“ og belyser med indslag fra eksistentialismen „livets grundvilkår, som den oprindelige kristendom taler tilsløret om“. En gennemgående betragtning, der også gælder de nævnte patografier, er at mennesket aldrig kan beskrives ved rationelle metoder alene. Som den moderne fysik anvender billeder for at beskrive sine ofte selvmodsigende iagttagelser, må menneskets „altid truede tilværelse“ belyses gennem digtning og poesi. Jævnligt indflettes fortrolige skildringer af store sjælekendere, St. St. *Blicher, Jonas Lie, F. Dostojevskij, G. Frøding og morbrødrene Morten og Henrik *Pontoppidan. Helt selvstændig har O. fjernet sig

fra Harald *Høffdings lyse tro på „værldernes beståen” og hævder behovet for en nyvunden spiritualisme i et materialistisk tidehverv. Med deres udogmatiske holdning og den stille fromhed over for livets mysterium er disse tanker nært beslægtet med Valdemar *Vedels Nikodemus' Skriftemaal og synes med deres intensive forsøg på at forene tro og viden at varsle en indre fornyelse af den af positivismen tilsidesatte religiøst-humane kutursynthese. Af O.s værker kan desuden nævnes: *Den lange Pilgrimsrejse*, 1951, *En Rose fin og fager*, 1952, *Provincialbreve*, 1954, *Eroica* (hyldest til Ole Chievitz), 1964, *Det indre lys*, 1975 samt talrige kronikker og afhandlinger i tidsskrifter. Fra 1960–75 har O. været tilsynsførende psykiater ved skolehjemmet Godhavn, fra 1965–70 tillige ved skolehjemmet Unnerupgård. 1956 modtog han Selskabet for de skønne og nyttige videnskabers forfremmelses årspris, 1976 Knud Højgaards fonds hæderspris og s.å. Gads fonds hædersgave. 1954 holdt O. Sven Müller-forelæsning ved Odense universitet hvor han senere (1974 og 1977) holdt gæsteforelæsninger, henholdsvis om en skizofreni-teori og om Knud Pontoppidan. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1937 169f. Vald. Hansen i Berl. aften 21.5.1955. Mo. Bredsdorff i Dansk udsyn, 1981 226–31.

Egill Snorrason/Morten Bredsdorff

Ostermann, Hother Bertel Simon, 1876–1950, præst, forfatter. * 12.6.1876 i Nørre Årslev, Randers amt, † 28.6.1950 i Greve, begr. sst. F: købmand Christian Andreas Leopold O. (1854–1912) og Bertha Franziska Augusta Marie Gjølbjerg (1856–1940). ~ 11.6.1901 i Valby (Jesusk.) med Marie Kirstine (Dina) Andersen, * 27.1.1878 i Hårby, Odense amt, † 22.11.1945 i Greve, d. af købmand, gæstgiver Jens A. (1837–80) og Caroline Petersen (1848–86).

O. begyndte som elev på et apotek 1892–94 og tog derpå privat studentereksamen 1896, var en tid huslærer på Veksø og blev teologisk kandidat 1901. Til hans ungdomsvenner hørte fætrene F. *Balle og Knud *Rasmussen der tidligt havde vakt hans interesse for Grønland, og straks efter eksamen tog han 1901 derpå som ordineret medhjælper og præst i Jakobshavn. Året efter udnævntes han til missionær og 1903 til konst. seminarieforstander. 1904 flyttedes han til Egedesminde og blev her førstepæst 1905. Fra 1906 var han et år i Godthåb som præst og lærer på seminariet, inden han vendte tilbage til Jakobshavn som præst og forstander for kateketskolen. Her forblev han til han 1921 vendte tilbage til Danmark som sognepræst i Greve ved Roskilde indtil sin afsked 1946. – O. havde en udpræget

genealogisk og historisk interesse og benyttede årene i Grønland til at tage udskrifter af de grønlandske kirkebøger, og især efter hjemkomsten til Danmark begyndte han at udgive genealogiske afhandlinger om de grønlandske blandingslægter og europæere i Grønlandstjenesten: *Meddelelser om danske Slægter i Grønland* (i Personahist. Tidsskr. 6. r. VI, 1915), *Bidrag til danske og norske Slægter i Grønland* (sst. 7. r. II, 1917), *Svenske Slægter i Grønland* (i Personahist. Tidsskr. XXII, Sth. 1921) og *En grønlandsk Gren af Slægten Hammond* (i Norsk slekthist. Tidsskr. VI, 1938) og endelig sst. *Norske notater i Grønlands kirkebøger*. O. har i det hele taget stærkt fremhævet nordmændenes indsats i Grønlands missons- og kolonihistorie indtil adskillelsen fra Danmark 1814, således med biografien *Den norske Grønlandsprest provst Jørgen Sverdrup*, 1922, *Dagbøger av nordmenn på Grønland før 1814 I–III*, 1935–44 (i Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser Medd. XXXIII og LXVIII–LXIX), *Grønlandske distriktsbeskrivelser forfattet av nordmenn før 1814*, 1937 og *Skrivelser angående Mathis Jochimsens Grønlandsekspedition* (i Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser Medd. LXIV, Oslo 1946). Kronen på hans norske indsats var *Nordmænd paa Grønland 1721–1814 I–II*, Oslo 1940.

O. har også behandlet den danske historie i Grønland allerede 1921 med udgivelsen af *Missionær i Grønland H. C. Glahns Dagbøger*, s. å. med oversigtsværket *Den grønlandske Missions og Kirkes Historie* og væsentlige bidrag til Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing I–II, med kyndige stedsbeskrivelser og en indfølt og forstående vurdering af befolkningens tilstand, især i Nordgrønland som O. naturligt kendte bedst. Han var medarbejder ved Den grønlandske Ordbog, 1926, ved Greenland I–III, 1928–29 og ved beretningen om Knud Rasmussens femte Thuleekspedition, og han udgav 1938–39 *Knud Rasmussens posthumous notes on the live and doings of the East Greenlanders in olden times*. Af lokalhistoriske værker har O. udgivet *Træk af Kolonien Jakobshavns Historie 1741–1941*, 1941, og 1943 *Frederikshaabs Historie 1742–1942*, begge i serien Grønlandske Selskabs Skrifter. 1945 kom *Danske i Grønland i det 18. Aarhundrede* (der af gode grunde var væsentlig mindre af omfang end den tilsvarende norske). Endelig var han medarbejder på det grønlandske stof ved Dansk biografisk Leksikon, 2. udg. På grønlandsk har han i sin præstetid udgivet forskellige opbyggelige skrifter samt oversat danske salmer og eventyr af H. C. *Andersen. – Gennem sin omfattende litterære produktion har O. ydet et stort bidrag til at fremme kendska-

bet ikke blot til Grønlands personal- og koloni-historie, men også til landet og befolkningen selv som han kendte og holdt af. Ikke mindst gennem sin hustru Dina havde familien en omfattende personlig forbindelse til omgivelserne, og efter hjemkomsten til Danmark blev præstegården i Greve et samlingspunkt for mange grønlandere og danskere – således var Knud Rasmussen en nær ven af huset både i Grønland og i Danmark. Mange grønlandere på ophold i Danmark boede i den gæstfri præstegård i lange perioder. □Mal. af H. E. Melchior. Foto.

Slægtstavesaml., 1931 136. H. O. i Kirkehist. saml. 5. r. VI, 1911–13 82f. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Mads Lidegaard (Hans Knudsen)

Ostersen, Christen, se **Veile, Christen Ostersen**.

Ostrup, Poul Mortensen, se **Aastrup, Poul Mortensen**.

Ostwald, Christian Friedrich Adolph, 1809–73, forfatter. * 13.6.1809 i Norby, Risby sg., † 6. 4.1873 i Kbh. (Frels.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, sidst i Eichede, Johan August O. (1778–1856) og Christina Friderica Armgaard Schleppegrell (1776–1847). ~ 2.6.1854 i Kbh. (Holmens) med Amalie Ida Julie Henriksen, * 5.7.1830 i Kbh. (Holmens), † 28.3.1902 i Skodsborg, d. af arbejdsmand Johannes H. og Else Marie Pedersen og plejed. af kgl. liberist Svend Nielsen og Marie Christine Nielsen.

Efter studentereksamen 1827 studerede O. i Bonn og Kiel, hvorefter han slog sig ned i Ratzeburg, Lauenburg, hvor han skrev om lauenborgske lovgivningsanliggender og gjorde et forgæves forsøg på at få bestalling som advokat. 1843 blev han dr. jur. ved Kiels universitet med Christian Paulsen som den ene af opponenterne. – Umiddelbart efter drog han til København for at søge embede. Han afvistes af det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, men opnåede af Christian VIII, som han allerede 1840 havde opvartet i Ratzeburg, støtte til et arbejde om Lauenburgs offentlige ret. Allerede da arbejdede han sammen med baron Constant Dirckinck-Holmfeld, og inspireret af ham fandt O. 1844 frem til teorien om, at de augustenburgske hertuger havde forspildt deres arveret ved ikke at søge den såkaldte samforlening. Derfor ville arvespørgsmålet efter hans påstand kunne ordnes alene i henhold til kongeloven. Det var et synspunkt som kom på et særdeles bekvemt tidspunkt for kongen, og han gav O. adgang til de kongelige arkiver og økonomisk støtte til at skrive en dokumenteret fremstilling af sin opfattelse.

Samtidig offentliggjorde Dirckinck-Holmfeld påstanden, og O. skrev selv derom, bl. a. i Berlingske Tidende. Det fik utvivlsomt indflydelse på Roskildestændernes behandling af T. Algreen-Ussings forslag om, at kongen skulle fastslå det danske monarkis udelelighed. Men det er ikke muligt at fastslå, i hvor høj grad indflydelsen kom fra avisdebatten eller mere direkte udøvedes af O.

Da kommissionen om arvefølgen nedsattes 1845, gav Chr. VIII den ordre til at afvente O.s skrift, men trods gentagne påmindelser kom det ikke, og arbejdet afsluttedes uden O.s bidrag. O. oppebar resten af Chr. VIIIs levetid kongelig understøttelse da man afventede det store værk, og han spillede fortsat en central rolle bag avisen *Beobachter am Sunde* der også opretholdtes af kongen. O. havde kontakt med og formidlede bidrag fra fremstående sønderjyder, og det var alment kendt at han nød kongens bevågenhed. H. Reventlow-Criminil, A. S. Ørsted og andre af kongens rådgivere stod stærkt kritiske over for kongens støtte til O. ud fra erkendelsen af hans uefterrettelighed. – Efter systemskiftet 1848 henvendte O. sig straks til de nye magthavere. En kort tid finansieredes han af Frederik VII, men derefter lykkedes det ham at få støtte af regeringen, først, trods W. Spønnecks dybe uvilje, gennem finansministeriet, derefter gennem udenrigsministeriet. O.s pression lå dels i hans løfte om endelig at fuldende det store værk, dels i en direkte trussel om at gå i tysk tjeneste med konsekvenser for arvepolitikken som regeringen ikke kunne overskue.

1848 offentliggjorde O. 2. del af sit værk, indeholdende aktstykker, men 1. del lod vente på sig, og helt til 1852 holdt han regeringen hen. Flere gange var sagen oppe på statsrådsplan. Betydelige dele af bindet var dog sat, men arvesagens udvikling gjorde, at regeringen 1852 af hensyn til Rusland fandt det rådeligst alligevel ikke at udgive værket. O. blev udnævnt til justitsråd og bureauchef i det holsten-lauenburgske ministerium og stod for udgivelsen af lov- og ministerialtidende for Holsten og Lauenburg. Samtidig standsede hans øvrige publicistiske aktiviteter. 1862 fik han sin afsked, og da verserede i øvrigt endnu sagen om betaling for den del af hans værk, som vel var blevet trykt, men aldrig udkommet. 1864 søgte O. en sidste gang at interessere den ny konge for sit skrift, men forgæves. Udenrigsministeriet henviste til forholdet til Rusland. – O. er et udtryk for et af de svage punkter i den sene enevælde: Fyrstens risiko for at påvirkes af entreprenante øjentjenere. O.s indflydelse forblev dog begrænset, men uden hæmminger udnyttede han de muligheder han

havde fået i hænde et kort øjeblik 1844, til han, uden nogensinde at indfri sine løfter, 1852 kunne høste det udbytte han hele tiden havde begæret: personlig vinding og en stilling i statens tjeneste.

Poul Jensen: Presse, penge, politik, 1971. Holger Hjelholt: Arvefølgesag og forfatningsforhold i det da. monarki, 1973 = Vidensk. selsk. Hist.-filos. medd. XLVI, 3. – Papirer i Rigsark.

H. P. Clausen

Otterstrøm, Andreas Nicolai, 1875–1938, havfiskeribiolog, pioner for folkedansen, højskoleforstander. * 16.6.1875 i Hvilsted, Århus amt, † 2.3.1938 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: sognepræst i Hvilsted, senere i Nordby, Samsø, og i Tyrsted og Uth ved Horsens Carl Erasmi O. (1839–96) og Sophie Catharina Flensborg (1838–1923). ~ 6.10.1905 på Frbg. (Imm.) med Eli Helweg, * 18.5.1884 i Roskilde, † 19.11.1961 i Gentofte, d. af havebrugsleder, senere forsøgsleder L. *H. (1851–1920) og Astrid B. H. S. Skibsted (1850–1923). – Bror til C. V. *O.

O. blev student 1894 fra Horsens, tog skoleembedseksamen 1900 med naturhistorie og geografi som hovedfag og gennemgik 1900–01 statens et-årige gymnastikkursus. Han førtes nu ind på studier og praktisk virksomhed vedrørende havfiskeri; var 1902–05 assistent ved Dansk biologisk station under C. G. Johs. *Petersen, 1905–07 fiskerifoged på Bornholm, 1907–08 assistent ved hydrografisk laboratorium. Han skrev 1904–10 forskellige gode biologiske samlerarbejder vedrørende saltvandsfiskeri; særlig kan fremhæves *Sildens Afhængighed af forskellige hydrografiske og meteorologiske Forhold i Store Bælt*, 1910 der står i en vis forbindelse med hans arbejde blandt fiskerne. Imidlertid stod O.s og hans hustrus lyst til gennem højskolen at sprede kundskaber til fiskerbefolkningen. Han oprettede 1908 under beskeden forhold en fiskerhøjskole i Kerteminde og nedlagde her et så betydende arbejde, at han 1913 kunne flytte skolen til Snoghøj i egen bygning. 1924 måtte han dog opgive denne virksomhed og blev adjunkt først i Åbenrå (1924), senere i Sønderborg (1928), lektor 1934.

En særlig fortjeneste har O. ved som den første at have skabt interesse for almuedansenes indsamling og genoplivelse i Danmark. Den svenske folkedanserforening Philochoros gav 1899 i Kbh. en opvisning der vakte hans begejstring for folkedansen; han fik dannet et dansehold der vel til at begynde med dansede svenske folkedanse, men meget hurtigt opdagede, at der også i Danmark blandt almuen med lethed kunne indsamles et stort og særdeles underholdende dansesstof. O. stiftede derfor 13.4.1901 Foreningen til

folkedansens fremme der indsamler og udgiver dansk folkedansesstof; første beskrivelseshæfte og nodehæfte udkom allerede 1901. O. var indtil 1903 foreningens formand og fra 1903 dens æresmedlem. Folke-dansebevægelsen vandt i den første snes år mange tilhængere inden for akademiske kredse i by og på land, men O. glemte aldrig sin oprindelige idé om folkedansens praktiske nytte som opdragende led i hele den danske ungdoms fritidssyssel. Han stod derfor bag ved udgaven *Tolv danske Folkedanse*, 1920 der indeholder et lille udvalg af danse, bestemt til at læres af samtlige folkedansere i landet, således at alle fra nu skulle kunne danse sammen ved ungdomsstævner. Særlig betydning fik de dansekurser, mest beregnet for ungdomsledere, han 1919–37 forestod på Snoghøj, for derigennem spredtes interesse for folkedansene hurtigt blandt landboernes ungdomsforeninger og deres gymnastikforeninger. Folke-dansen kom for anden gang på mode, således at en landsforening Danske folkedansere kunne stiftes 20. 10.1929, og O. hjalp til bl.a. ved at starte og redigere foreningens medlemsblad *Hjemstavnsliv* 1930–36. O. har forfattet *Gamle sønderjydske Danse*, 1933 og (s.m. H. H. Hansen) *Legestuen*, 1934, en del lette smådanse som alle straks kan deltage i; begge hæfter er udgivet af Foreningen til folkedansens fremme. – O. var en stilfærdig og venuesæl mand, idealistisk anlagt og med mange ideer, alligevel særdeles trofast mod de opgaver, han havde sat sig selv. – R. 1938. □Foto.

Moders erindr., ved C. V. Otterstrøm, 1928 (slægten). Fra havet, udg. Fiskerhøjskolen Snoghøj, 1924 53. A. Thyregaard, C. V. Otterstrøm m.fl.: A. O., 1938 (særlig tryk af Hjemstavnsliv, s.å. nr. 2). Folke-dansen i Danm., red. Ralph Holm og Klavs Vedel, 2. opl. 1947.

H. Grüner-Nielsen*

Otterstrøm, Carl Vilhelm Theodor, 1881–1962, fiskeribiolog. * 23.1.1881 i Nordby, Samsø, † 27.5.1962 i Lyngby, begr. Lyngby gl. kgd. F: sognepræst i Hvilsted, senere i Nordby, Samsø, og i Tyrsted og Uth Carl Erasmi O. (1839–96) og Sophie Catharina Flensborg (1838–1923). ~ 1° 30.3.1914 på Frbg. (Imm.) med Julie Sofie Louise Haar, * 19.8.1887 i Søllinge, Fyn, † 25.1.1943 i Frederiksdal, d. af sognepræst Henrik Fuglslev H. (1847–95) og Sofie Frederikke Krull-Carlsen (1852–1929). ~ 2° 10.4.1944 i Lyngby med kommunelærer Minna Charlotte Haar, * 27.7.1882 i Roskilde, † 10.6.1951 i Gentofte; søster til 1. hustru. – Bror til Andreas *O.

O. blev student (Metropolitanskolen) 1899, tog magisterkonferens i zoologi med karpefisk som

speciale 1906, videreuddannede sig i biologisk undersøgelsesteknik, fiskesygdomme, teori og praksis vedr. fiskeri og ferskvandsdambrug m.v. 1906–07 ved den bayerske forsøgsstation for ferskvandsfiskeri. Efter hjemkomsten 1907 blev han assistent hos statens tilsynsførende med ferskvandsfiskeriet, statskonsulent C. *Løfting. Foruden at deltage i det løbende tilsyns- og konsulentarbejde ledede O. 1907–11 en af landbrugsministeriet oprettet mindre forsøgsstation for ørredopdræt og fra 1914 de på hans initiativ igangsatte undersøgelser af de ferske vandede fiskeriforhold der 1927 blev henlagt under den da eksisterende Dansk biologisk stations (senere Danmarks fiskeri- og havundersøgelser) arbejdsområde, fortsat med O. som leder indtil udgangen af 1951. Undersøgelserne begyndte i et primitivt laboratorium, og først 1947 flyttedes de – som Dansk biologisk stations afdeling for ferskvandsfiskeri – til Charlottenlund slot.

Blandt O.s talrige og vidt forgrenede arbejder til fremme af ferskvandsfiskeriet er der især grund til at nævne hans systematiske undersøgelser i vandløb med henblik på en rationalisering af udsætningerne af lakse- og ørredyngel, hans undersøgelser over fiskebestande og øvrige naturforhold i søer, tilsigtende en rationel fiskerimæssig udnyttelse af dem, og endelig hans efter 1931 førte lange og seje kamp mod fiskerimæssigt uheldige indgreb i de ferske vande såsom forureninger, reguleringer, spærringer for fiskens fri gang osv. På sidstnævnte område har han præget såvel den dagældende som den fremtidige lovgivning. Som stærkt benyttet fiskerisagkyndig for vandløbsretterne lykkedes det ham i stigende grad at modvirke de groveste former for uheldige påvirkninger af ferskvandsmiljøet.

Resultatet af sine undersøgelser nedfældede O. i ca. 150 artikler og afhandlinger i fiskeri- og videnskabelige tidsskrifter, ligesom han leverede bidrag inden for sit område til flere større værker om naturforholdene i de ferske vande. Mest kendt i offentligheden er hans tre bind om fisk (1912–17) i serien Danmarks Fauna og hans bidrag til tobindsværket Fiskeriet i Danmark (1948), mens han blandt fagfæller – både her hjemme og i udlandet – især værdsattes for den klare problemstilling og den sobre problemløsning i sine videnskabelige afhandlinger. – 1924–37 var han redaktør af Ferskvandsfiskeribladet, organ for Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark, hvori han i populær form meddelte mange af sine forsøgsresultater. – Udadtil virkede O. gennem en lang årrække som Danmarks repræsentant i de internationale havundersøgelers lakse-ørredkomité og i den internationale limnologiske forening. Fra 1931 til sin død var han

korresponderende medlem af fiskeriforeningen for Finland.

Også uden for sit fag har O. været virksom. Påvirket af sin bror Andreas Otterstrøm deltog han ivrigt i dennes arbejde for at samle og vække interessen for vore gamle folkedanse. Fra 1901 sad han i bestyrelsen for Foreningen til folkedansens fremme og var dens formand fra 1909. Som medlem af beskrivelsesudvalget har han haft væsentlig andel i tilvejebringelsen og udgivelsen af dansebeskrivelserne. I foreningen Danmarks folkeminder var han bestyrelsesmedlem fra stiftelsen 1908. – R. 1948. □Tegn. af H. Jensenius, 1935. Mal. af Carla Colman Mohr udst. 1958. Foto.

H. Reinholdt Rasmussen og A. Strubberg i Ferskvandsfiskeribl. LIX, 1961 febr.-nr. Kn. Larsen sst. LX, 1962 97–99. Samme i Conseil international pour l'exploration de la mer. Journal du conseil XXVII, 1962 219f. – Papirer i Kgl. bibl.

Knud Larsen

Otterstrøm, Christian, 1833–1913, ingeniør, vandbygningsdirektør. * 11.11.1833 i Viborg, † 6. 10.1913 på Frbg., begr. sst. F: landsoverretsprokurator, senere kasserer i Nationalbankens filial i Århus, kancelliråd Christian Erasmi O. (1795–1876) og Agnete Elisabeth Blom (1801–83). ~ 15.12.1868 på Frbg. med Anna Caroline Clausen, * 31.12.1844 i Slagelse, † 31.5.1884 på Frbg., d. af møller Ole C. (ved åbne Ole Claus Hansen) (1816–ca. 60) og Ane Kirstine Hansen (1813–77).

O. blev student 1854 fra Århus, tog n.å. filosofikum og polyteknisk adgangseksamen idet han var sproglig student, og blev 1862 cand. polyt. i ingeniørfaget; s.å. blev han ansat hos vandbygningsinspektør C. *Carlsen hvor han bl.a. var beskæftiget ved forarbejder til Christian IXs bro over Guldborgsund. Da dette blev afbrudt af krigen 1864 blev O. ansat som lærer i matematik ved Borgerdrykkolen på Christianshavn. Tillige underviste han til 1877 på teknisk skole i Kbh. 1866 fik han ansættelse ved Kbh.s brolægnings- og vejvæsen, 1869 under det året før oprettede vandbygningsdirektorat. Her gjorde han tjeneste ved en række arbejder, både under Carlsen og V. *Kolderup-Rosenvinge. O. har således bygget *Glyngøre havn* og ledet istandsættelsen af de bornholmske havne efter stormfloden 1872. Endvidere har han ledet kystsikringsarbejderne på Halskov, uddybningen af Bøgestrømmen og forestået de 1884 påbegyndte undersøgelser vedrørende Ringkøbing fjord. 1877 og –79 rejste O. i Slesvig og Nordtyskland samt til Holland for at studere havne- og kystsikringsanlæg og skrev herom i Teknisk Tidsskrift. 1881 fik han Teknisk

forenings præmie for en prisopgave om uddybningsmateriel.

1889 blev O., og ikke som ventet J. E. F. "Ollendorff udnævnt til direktør. I hans embedstid udførtes der en række arbejder som bl.a. udvidede og kompletterede ældre anlæg, fx Frederikshavns havn, forlængelse af Hirtshalsmolen, kystsikringer på Jyllands vestkyst, udvidelse af den 1874 åbnede Esbjerg havn, forbedring af afløbsforholdene ved Ringkøbing fjord. Endvidere byggedes *Anholt*, *Gilleleje* og *Skagens havn* og foretoges uddybningsarbejder til forbedring af Limfjordens besejlingsforhold. Ved arbejder i Thyborønkanalen anvendtes for første gang sandpumpeskibe i danske farvande. O. havde navnlig i politiske kredse ord for at være stædig, ikke blot i saglige men også i uvæsentlige detailspørgsmål. Hans autoritet blev aldrig stor. Han talte for meget og kunne ikke fatte sig i korthed, hvilket ofte vanskeliggjorde samarbejdet med trafikministeren. 1906 måtte han tage sin afsked, da han med stor skarphed hævdede at vedtagelsen af forslaget om at grave den såkaldte Hvide Sande kanal gennem Holmsland klit for at skaffe Ringkøbing fjord forbedrede besejlings- og afvandingsforhold, var sagligt uforvarlig og kun kunne begrundes ud fra snævre politiske hensyn. Sagligt havde O. ret men det lykkedes ved hjælp af konsejlspræsident J. C. Christensen at få forslaget gennemført trods vægtig modstand på rigsdagen, bl.a. fra Niels *Andersen. Gennemskæringen udførtes 1908–09. Det viste sig hurtigt at vandbygningsvæsenets standpunkt fremsat over for indenrigsministeriet allerede 1887 var det rigtige. På grund af den stærke strøm var den foretagne gennemskæring et ganske uholdbart foretagende. Under vestenstorme oversvømmedes store fjordarealer, og klagerne strømmede ind til rigsdag og regering. Efter for-gæves at have ofret mange penge på at sikre kanalen – bl.a. tog havet 1913 de opførte moler – og efter mange forhandlinger måtte rigsdagen 1915 vedtage midlertidigt at lukke gennemskæringen.

Jævn-sides med sin embedsgering deltog O. i en række kommissionsarbejder, fx 1892 vedrørende det af krigsministeriet fremsatte forslag om ind-dæmning af den østlige del af Kalvebodstrand og 1897 vedrørende vestkysthavnespørgsmålet. Det sidste spørgsmål var stadig genstand for projekter, kommissionsbetænkninger og diskussionsmøder. Denne kommission af 1897, som havde admiral C. Bruun til formand, afgav en meget værdifuld betænkning 1900 som bl.a. resulterede i bygningen af Skagens havn 1903–07 og høfderne på nordre Limfjordstange 1903–05. 1881–1913 var O. desuden medlem af kommissi-

onen vedrørende vandafledning for Kbh. i henhold til lovene af 30.11.1857 og 28.4.1906. 1890–1912 var han medlem af ekspropriationskommissionen vedrørende grundafståelse til vand-anlæg i henhold til lovene af 11.4.1890 og 23.4.1897. Fra 1891 til sin død var han censor i vandbygningsfagene ved Polyteknisk læreanstalt. 1906 blev han formand for kystfredningskommissionen i Kbh.s amtsråds-kreds i henhold til lov af 18.5.1906. – Konferensråd 1906. – R. 1890. DM. 1894. K². 1900. □Mal. af O. Dalberg ca. 1916. Foto.

Vort land 30.4.1912. Berl. tid. 6.10.1913. C. Bech i Ingeniøren XXII, 1913 539. J. Munch-Petersen sst. XXIV, 1915 673–85. Samme i Den tekn. foren.s t., 1927 nr. 4. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Ottesen, Erik, † 1645, se Orning, Erik.

Ottesen, Johannes, 1875–1936, maler. * 28.3.1875 i Raklev sg., Refsnæs, Holbæk amt, † 18.3.1936 i Hillerød, begr. sst. (Nyhuse kgd.). F: inspektør ved Kysthospitalet på Refsnæs, justitsråd Niels Christian O. (1841–1902) og Julie Cathrine Unmack (1837–1913). ~ 23.8.1907 i Kbh. (kat. Ansgar) med maler Ellen Henriette Johansen, * 2.6.1881 på Frbg., † 31.3.1940 i Hillerød, d. af maler Viggo *J. (1851–1935) og Martha K. Møller (1861–1929). – Sønneson af Rasmus *O.

O. gik på Teknisk skole og blev 1893 dimitteret herfra til akademiet som han besøgte til 1894, hvorefter han blev elev på Zahrtmanns skole til 1900. Han begyndte at udstille på Charlottenborg 1900, gik n.å. over til Den frie udstilling som parthaver 1901 og 1902, men tilhørte siden 1904 atter Charlottenborg og udstillede her jævnligt, efteråret 1932 med en samlet repræsentation. Til Kunstnernes efterårsudstilling sendte han arbejder 1904–05, 1909 og 1911–15. – O.s kunst er et produkt af kunstnerisk kultur og kendetegnes mere ved et valg af æstetiske muligheder end ved iboende personlig udtrykskraft, og de vekslende perioder i hans kunst viser hans stadige søgen. Han havde et religiøst sind, vel en arv fra farfaderen Rasmus Ottesen, som i forbindelse med et noget svageligt helbred gav ham mange vanskeligheder og spekulationer. Han gik over til katolicismen i sin ungdom, men faldt senere atter fra. På Zahrtmanns skole sluttede han sig til S. *Wandel og Svend *Hammershøi, sammen med hvem han rejste til Dresden og studerede på galleriet. Deres stilling på skolen var nærmest en art opposition mod Kristian *Zahrtmann som til gengæld fandt dem alt for dannede. Sammen med E. *Sadolin startede O. kunstnergruppen *Hellerne* som fik tilholdssted

på Refsnæs, og hvor studiet af det nøgne legeme i fri luft dyrkedes. O. arbejdede i disse år væsentlig med figurbilleder og nåede en vis udtryksfuldhed, noget bunden i det fine portræt af moderen (1904), der med sin strenge komposition og mørke farveholdning nærmede sig symbolismen, friere og mere personlig i portrættet af hustruen der sidder i en stol, lidt fremoverlænet med en bog støttet på knæet i en morsom levende plastisk stilling (udstillet på Charlottenborg 1908, Malmø 1914, senere indkøbt af Ny Carlsbergfondet).

1909 fik O. den Hertzogske præmie for *Orestes og Elektra*, en stor figurkomposition, og rejste hermed til Paris. Under indtryk af fransk kunst indtraf der nu et omslag i hans malemåde, han rensede sin palet fuldstændig og malede under indtryk af impressionisterne, som han i de følgende år også kunne følge her hjemme gennem V. Kleis' udstillinger (E. Vuillard), meget lyse billeder, mest landskaber og børn i fri luft, med en udpræget dekorativ helhedsvirkning, samt fine blomsterstudier. 1916 fik han Serdin Hansens præmie for børnebilledet *Ved Frokostbordet*. Et nyt omslag, eller snarere en reaktion, indtraf imidlertid efter en retrospektiv udstilling Kunstforeningen afholdt 1918, hvor han fik lejlighed til at gense sine ældre, mørkere figurbilleder. Han var året i forvejen flyttet til Hillerød hvor bekendtskabet med Karl Jensen fik stor betydning for ham, og han malede nu i mere nedstemte farver foruden interiører med figurer nogle smukke billeder fra det indre af Fr.borg slotskirke. Meget af hans tid optoges på Fr.borg af kopiingsarbejder som han udførte med stor dygtighed. 1921 malede han et billede af sin ven maleren *Aage Bertelsen* og kom herved ind på at male portrætter, og en række bestillingsarbejder fulgte som han, trods svigtende helbred i de sidste år, gennemførte med forbavsende kraft. Af portrætterne kan nævnes: pastor *W. Kiørboe*, 1927, som indbragte ham Eckersbergmedaljen (Nikolaj kirke i Kolding), redaktør *J. M. Welsch*, s.å. (frimurerlogen i Helsingør), til Fr.borg højskoleforstander *Holger Begtrup*, 1926 og forpagter *Chr. Sonne*, 1928 og endvidere bl.a. *Amtmand Tofte*, 1928 (Ringkøbing). – O.s hustru var elev på akademiet 1900–05, udstillede på Charlottenborg 1904–06, 1917 og 1919, på Kvindelige kunstneres retrospektive udstilling 1920 samt 1922 sammen med O. hos Winkel & Magnussen. □Mal. af Gunnar A. Sadolin, 1895. Afbildet på gruppebillede af Sig. Wandel, 1904. Mal. af Ellen Ottesen. Malet selvportr. Dødsmaske (Fr.borg).

Kat. over udstill. hos Chr. Larsen (s.m. Marius Hammann), 1915. Fortegn. over arbejder af J. O., Kunstforen. marts 1918. Chr. Engelstoft i Vor tid II, 1918 294f 297–300. Kat. over udstill. hos Winkel og Magnussen (s.m. Ellen Ottesen), 1922. C. Jennert i Samleren XII, 1935 43f.

Merete Bodelsen

Ottesen, Martin, * 14.12.1920 i Ålborg (Budolfi). F: fabrikant Niels Chr. O. (1875–1943) og Martine Meelsen (1883–1980). ~ 11.6.1947 i Kbh. (b.v.) med tegner Gerda Langkjær Vinding, * 19.10.1921 i Kbh. (Helligånds), d. af kontorchef Marcus Johannes V. (1887–1965, ~ 2° 1926 med Bodil Margrethe Hammerich, * 1902) og Ellen Langkjær (* 1899). O. blev matematisk-naturvidenskabelig student fra Ålborg katedralskole 1939 og kandidat (kemi) fra Danmarks tekniske højskole 1944. Efter to års ansættelse i medicinalindustrien (A/S GEA) gik han over i mere fundamentale biokemiske studier idet han 1946 blev knyttet til K. Linderstrøm-Langs proteinstudier ved Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling. Det blev en kontakt som fik skelsættende betydning. Linderstrøm-Lang inddrog snart O. i diskussionerne og samarbejdet med den stærkt voksende strøm af udenlandske gæster der efter anden verdenskrigs afspærringsperiode følte sig draget af det laboratoriemiljø der var skabt ved afdelingen. Fra 1950 overtog O. en stilling som I. assistent og blev i praksis den der mere og mere havde kontakt med mange af laboratoriets daglige problemer. Omkring dette tidspunkt arbejdede O. efter Linderstrøm-Langs tilskyndelse med spørgsmålet om vands binding til protein i vandig opløsning. Til dette formål blev ægalbumin brugt som eksempel som i mange tidligere undersøgelser ved afdelingen. Ved omkrystallisering for at rense og (af sparsommelighedsgrunde) genanvende ægalbumin opstod pludselig nogle pladeformede krystaller og ikke de normale nåleformede krystaller. Det viste sig at ændringen skyldtes et bakterielt angreb på ægalbuminet hvor kun syv aminosyrer blev fraspaltet ved virkning fra den pågældende bakteriestammes proteolytiske enzymer. Dette ændrede molekylets struktur så også krystalformen ændredes. For en udenforstående synes disse observationer ret uvæsentlige, men flere skelsættende aspekter udvikledes fra disse iagttagelser, dels ved Carlsberg laboratoriet, dels andre steder. Således kan nævnes at den iagttagne "bejrænsede proteolyse" hvor kun få aminosyrer fraspaltes viste sig at være måden hvorpå mange proenzymer aktiveres, og i øvrigt andre enzymer inaktiveres. Den er nu indgået som et fast begreb i proteinkemien. Bakteriestammen blev isoleret, og det aktive enzym ved

dannelsen af plak-albumin viste sig at stamme fra bacillus subtilis. Enzymet blev isoleret, karakteriseret og betegnet subtilisin. Dette enzym er senere blevet den aktive bestanddel i det af NOVO Industri A/S udviklede enzympræparat til vaskemidler m.m. En væsentlig del af disse fundamentale studier udførtes ved Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling i samarbejde med udenlandske og indenlandske gæster. I 1958 sammenfattede O. sine systematiske studier vedrørende dannelsen af plak-albumin: *The transformation of ovalbumin into plakalbumin*, = Comptes rendus des travaux du Laboratoire Carlsberg Ser.chim. XXX nr.14 1958 og fik tildelt den filosofiske doktorgrad derfor. 1959 blev O. laboratoriets chef efter Linderstrøm-Lang. Han fortsatte i 1960'erne sammen med forskellige medarbejdere de oprindelige studier af proteiners forhold i vandige opløsninger under anvendelse af hydrogen/deuterium udveksling, analyseret med infrarød spektroskopi, en metode som Linderstrøm-Lang havde interesseret sig meget for. O. sammenfattede 1971 de udviklede metoder i en oversigtsartikel *Methods for hydrogen isotope exchange in globular proteins*, Methods of Biochemical Analysis XX, 135, Interscience Publishers, New York.

Efter fusioneringen af Carlsberg- og Tuborg-bryggerierne fik laboratoriet bedre arbejdsvilkår udformet efter O.s forslag. Nye hjælpemidler blev taget i brug ved de fundamentale studier og resultaternes anvendelse i praksis. – O. blev medlem af Videnskabernes selskab 1960, af Akademiet for de tekniske videnskaber 1962 og har fra 1966 været formand for bestyrelsen for Linderstrøm-Langs guldmedaljefond.

The Carlsberg laboratory 1876–1976, udg. H. Holter og K. Max Møller, 1976.

Robert Djurtoft

Ottesen, Otto Diderich, 1816–92, maler. * 3.4. 1816 i Broager, † 2.10.1892 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: kådner i Broager, senere parcellist på Rostorn Otto Diderich O. (1779–1851, ~ 2° 1838 med Anna Else Pedersdatter, 1799–1855) og Bothilla Jessen (1786–1833). ~ 1° 8.11.1843 i Kbh. (Frels.) med Lovise Vilhelmine Børresen, * 27.3.1816 i Kbh. (Frels.), † 24.7.1853 sst. (Frue), d. af skibstømrer Hans Michael B. (ca. 1786–1826) og Lovise Elisine Brandt (1783–1825). ~ 2° 15.12.1857 i Kbh. (Garn.) med Johanne Sophie Henriette Møller, * 31.8.1805 i Kbh. (Frue), † 6.6.1864 sst. (Frue), d. af bogholder på sukkerhuset Niels M. (1771–1825) og Christine Kragh (ca. 1772–1838). ~ 3° 2.5.1867 i Kbh.

(Abel Cathrine) med Wilhelmine Amalia Bützow, * 8.3.1828 i Kbh. (Helligg.), † 26.1.1903 på Frbg., d. af vekselmægler Thiis Christoffer B. (1791–1835) og Christiane Elisabeth Schöne (1801–74).

Lige til sit 18. år måtte O. tjene som bondedreng inden det lykkedes ham at komme til Kbh. for at lære malerhåndværket og samtidig uddanne sig på kunstakademiet. 1839 blev han malersvend, og 1842 udstillede han første gang blomsterbilleder på Charlottenborg; som kunstner slap han således for soldatertjeneste der ellers påhvilede ham som bondefødt. Hans arbejder vakte straks interesse, og både Bertel Thorvaldsen og galleriet købte snart billeder af ham. Museets ledelse fulgte siden med voksende interesse hans kunstneriske udvikling og erhvervede efterhånden flere af hans betydeligste arbejder til samlingen. Deriblandt må fremhæves *Foraaret i Skoven*, 1862, hvor forgrunden dannes af den med blomstrende anemoner rigt dækkede skovbund, hvis blomstervimmel fortoner sig ind i billedets dybde (deponeret i Sønderborg museum). Hans iagttagelse og behandling er omhyggelig, men virkelig dekorativ holdning og farveenhed søger man forgæves. Han blev imidlertid overmåde populær, således vandt han tre gange, 1845, 1847 og 1849, den Neuhausenske præmie og fik 1855–56 understøttelse af akademiet til rejser i Holland, Frankrig og Tyskland. 1874 var han igen i udlandet på det Anckerske legat. 1866 blev han medlem af akademiet, 1887 af akademirådet. – Tit. professor 1874. – R. 1892. □ Mal. af F. Vermehren, af J. Roed ca. 1855 og af Constantin Hansen, 1872. Mal. af P. S. Krøyer, 1873 (udstillingsfonden, Charlottenborg), tegn. af samme, 1876 (Hirschsprung). Træsnit 1876 efter foto. Træsnit af C. Poulsen, 1884 og 1886, efter samme foto. Malet selvportr. 1885. Buste af L. Brandstrup, 1890 (Fr.borg). Tegn. (sst.). Foto.

O. D. O.: Arbejdsbog og optegn. udg. Hanne Westergaard, 1979. – Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884. Samme i Ill. tid. 4.4.1886. G. Bützow-Rohde i Pers. hist. t. 13. r. 1, 1952 49–61. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Leo Swane**

Ottesen, Rasmus, 1803–62, lægprædikant, politiker. * 19.4.1803 i Allerup, Åsum hrd., † 15. 10.1862 i Hulerød, begr. i Søborg. F: husfæster, væver Otto Adrian Sørensen (1760–1830) og Ane Margrethe Knudsdatter (1756–1840). ~ 1° 7.11.1830 i Venslev med Ane Kirstine Andersdatter, * 14.11.1802 i Revninge, † 23.3.1832 i Venslev, d. af hjulmand Anders Clausen (ca. 1770–1834) og Karen Sørensdatter (1769–1849). ~ 2° 5.11.1835 i Allerup med Christiane Sybille

Hvalsoe, * 26.8.1807 i Allerup, † 24.9.1836 i Hyllested, d. af sognepræst Christian Iversen H. (1763–1850) og Wiviche Juliane Langhoff (1767–1847). ~ 3° 29.10.1839 i Ting Jellinge med Marie Nielsdatter, * 3. (kbg. har l. el. 9.) 2.1817 i Tornemark, Fyrendal sg., † 24.1.1892 på Kysthospitalet, Refsnæs, d. af gårdmand Niels N. (ca. 1769–1829) og Sophie Charlotte Hansdatter (ca. 1782–1845). – Farfar til Johannes *O.

O. kom fra et fattigt hjem, tjente 1817–21 i Allerup præstegård, derefter i Ellinge hvor han ved en ulykke fik det ene knæ knust; under sygdommen der i tre år tvang ham til at opholde sig i hjemmet blev han religiøst vakt og sluttede sig til den af Christen *Madsen ledede gudelige forsamlingsbevægelse som i 1820'erne bredte sig på Fyn; 1828–29 tjente han i Kerteminde hos en enke der selv var vakt. Som prædikant udfoldede O. en fantasirig veltalenhed der vakte beundring hos de troende, men uvilje hos andre; han blev retsfulgt for lovstridige forsamlinger og 1824 idømt en bøde. Under rettergangen (i Ellinge kro) blev han og fem andre groft forulempet af pøbelen der hældte brændevin i halsen på dem. O. havde martyrmord og vidnetrang, var åndeligt beslægtet med Peter *Larsen (Skræppenborg) som en ortodoks almuesmand der satte sin egen bogstavtro forståelse af bibel og kirkelære over gejstlige fortolkninger; han var en begavet, smuk og idealistisk mand, hvis personlige optræden og livsførelse gjorde et stærkt indtryk. 1829 fæstede han af den vakte lensgreve F. A. *Holstein en gård i Venslev, købte 1836 gård i Hyllested og 1839 atter en i Ting Jellinge; han blev et betydningsfuldt bindeled mellem den fynske og den sydvestsjællandske vækkelse, op- og samarbejdet med skolelæreren Rasmus *Sørensen, optrådte som regel klogt og varsomt, men undgik ikke bryderi med kirkelig og verdslig øvrighed. 1840 blev han tiltalt (men frifundet) for en erklæring han – med mange underskrifter af ligesindede i hele landet – rettede mod biskop J. P. *Mynsters ritualforslag og ligeledes for en indsamling til de forfulgte gammellutheranere i Schlesien. Fra 1829 knyttede han også forbindelse med J. C. *Lindberg, støttede hans „mærkesager“ og forsynede ham med oplysninger om vækkelsen. Grundtvigsk blev han dog ikke, men i Lindbergs Nordisk Kirketidende skrev han 1840 til den nye konge, Christian VIII, at det vakte lægfolk ikke ønskede „en gammel norsk eller en ny dansk konstitution“, heller ikke tryk-frihed, men en vis „talefrihed“ for ordførerne i forsamlingerne, således som det også var foreslået i adresser til stændermoderne. S.å. advarede han (der selv havde haft baptistiske anfægtelser) i apostolsk brevstil de vakte på Langeland

mod gendøberne; han blev aldrig baptist, men fik som flere andre regeringens tilladelse til at lade sin søn døbe med „neddyppelse“ og til at modtage nadveren i sit hjem med „brødtets brydelse“.

1841 flyttede O. til den frie religionsøvelses asyl i Fredericia og købte her et avlsbrug; 1854 blev han opsynsmand ved Esum kanal. Han var borgerrepræsentant i Fredericia 1842–54 og viste 1849 så stor omsorg for soldaterne at officererne til løn gav ham en sølvpokal. 1847 blev han suppleant til stænderforsamlingerne, søgte 1848 for-gæves valg til rigsforsamlingen og var 1849–54 (med en kort afbrydelse) folketingsmand for Fredericia. På rigsdagen talte han for trosfrihed og afløsning af fæstevæsenet, men kom i mod-sætning til sine vælgere ved at slutte sig til A. S. *Ørstedes ukonstitutionelle helstatspolitik; den bibeltroende bonde og lægprædikant var trods alt mere præget af absolutistiske end demokratiske tendenser. □Tegn. af H. C. Ley 1860.

D. Hvalsoe: Slægten Hvalsoe-Walsho, 1914 112. Jens Peter Jensen i Årbog for hist. samf. for Sorø amt XI, 1923 63–101. Knud Banning: En landsbylærer, 1958. Samme: Degnekristne, s.å. Kaj Baagø: Magister J. C. Lindberg, s.å. Knud Banning: De sjællandske vækkelser, 1961 = Vækkelsernes frembrud i Danm. II. Knud Ottosen, Johs. Pedersen og A. Pontoppidan Thyssen: De fynske vækkelser, 1964 = sst. III. – Papirer i Kgl. bibl.

P. G. Lindhardt

Otto, –1334–, prins. F: kong *Christoffer II (1276–1332) og *Euphemia (ca. 1285–1330). – Bror til *Erik (ca. 1307–32), *Margrete († 1340) og *Valdemar Atterdag.

Efter Christoffer II's endelige nederlag til holsternerne 1331 og hans død i begyndelsen af 1332 var O. i en arvemæssig første-position idet en ældre bror Erik var død kort forinden. Med støtte af huset Wittelsbach (markgreve Ludvig af Brandenburg, kejser Ludvig af Bayerns søn der siden 1324 havde været gift med Christoffers datter Margrete) optrådte O. 1333 som dansk tronkræver, eller det var snarest huset Wittelsbach selv der via hans person gjorde sin indflydelse gældende i nordisk politik. Ludvig af Brandenburgs (store) medgift med Margrete var aldrig blevet betalt, og wittelsbacherne kunne ikke lade dette krav gå i glemmebogen mens de holstenske grever forvaltede den danske kongemagt som pant (og dermed i nogen grad tog sig opfyldt de krav de havde at gøre gældende). O. førte titel af „danskernes junker, hertug af Estland og Lolland“; sit kvarter havde han i Saks-købing på Lolland; valg til konge opnåede han ikke, og han led et knusende nederlag til holsternerne på Taphede 6.10.1334 hvorved han faldt i

holstensk fangenskab. Som en forberedelse til dette forsøg på at vinde tronen skal det sikkert ses at han 6.10.1333 havde overladt markgreven af Brandenburg hertugdømmet Estland til dækning af den aldrig betalte medgift (påberåbende sig samtykke også af sin mindreårige bror junker Valdemar) samt 17.12.s.å. overladt efterkommerne af markgreve Ludvig og markgrevinde Margrete arveret til Danmarks krone ifald han selv og junker Valdemar døde uden arvinger.

Kejser Ludvig af Bayerns interesse i det danske kongehus overførtes nu til junker Valdemar, og 1340 kronedes bestræbelserne med held idet Valdemar (Atterdag) opnåede anerkendelse som dansk konge, med wittelsbachsk støtte i ryggen, men bundet af store forpligtelser over for de holstenske grever. Junker O. kom fri af fængslet, men fraskrev sig krav på den danske krone. Under de forhandlinger der førte til salget 1346 af Estland til Den tyske orden, så det estniske ridderskab på et tidspunkt en chance i at hævde at Estland i henhold til estnisk arveret rettelig tilkom junker O. som den ældste levende af Christoffers sønner. Enden blev at det som et moment i den komplicerede salgstransaktion kom til at indgå at O. indtrådte i Den tyske orden og medførte Estland som sjelegave (hvortil knyttedes betalingen af de pengesummer der i øvrigt var transaktionens hovedsag). Junker O.s tilværelse i ordenens tjeneste kendes ikke, og han kan være død kort efter sin indtræden.

C. A. Christensen i Hist. t. II. r. V, 1957–59 381–428. Sven Tågil: Valdemar Atterdag och Europa, Lund 1962 = Bibliotheca hist. Lundensis IX. Kai Hørby i Danm.s hist. II, 1980.

Kai Hørby

Otto, Carl, 1795–1879, læge. * 20.5.1795 på St. Thomas, † 24.4.1879 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: garnisonskirurg på St. Thomas, senere universitetskasserer, kammerråd Johan Traugott Lebrecht O. (1766–1827) og Albertine Vilhelmine Frederikke Conradi (1772–1844). ~ 8.3.1827 i Kbh. (Trin.) med Anna Elisabeth Friis, * 11.10.1799 i Kbh. (Nic.), † 7.11.1875 sst. (Helligg.), d. af grosserer og deputeret borger i Kbh. Hans F. (ca. 1753–1828) og Lovise Haagensen (Hals) (ca. 1760–tidligst 1828, ~ 1° 1780 med skibskaptajn Jens Nielsen Kornbech, ca. 1748–96).

O. kom til Danmark 1800 og blev 1813 student fra Borgerdydskolen i Kbh. 1817–18 var han medicinsk reservekandidat ved Frederiks hospital, vandt 1818 universitetets guldmedalje og tog s.å. medicinsk eksamen. Han disputerede 1819 først for licentiatgraden og derpå for doktorgraden i medicin (*De actione hydrargyri medica*). 1819–22

foretog han en studierejse som han beskrev i et tysk skrift (I–II, 1825) og delvis på dansk i det af ham og islændingen Thorleifur Gudmundsson Repp (1794–1857) grundede tidsskrift *Ny Hygæa*. Efter hjemkomsten var han privatdocent, docerede særlig nervesystemets fysiologi og den nye sensationelle lære, frenologien, som han havde fordybet sig i under sit ophold i Paris. Han fremstillede læren i et større skrift samt i *Ny Hygæa* og i et af ham udgivet *Tidsskrift for Frenologien*. 1827–29. Hans skrifter vakte røre og ret heftig opposition. Han skrev meget, var redaktør af Bibliothek for Læger 1828–46 og medarbejder ved mange udenlandske tidsskrifter. Han var læge ved tugt-, rasp- og forbedringshuset på Christianshavn 1825–43, blev 1831 konst. docent ved universitetet i farmakologi og forensisk medicin, 1832 prof. extraordinarius og 1840 prof. ordinarius og assessor i konsistorium.

O.s alsidigt interesserede ånd og store virksomhedstrang gav sig mange udslag både i og uden for lægevirksomheden. Han var medlem af forskellige kommissioner, deltog i de politiske bevægelser og var stærkt optaget af frimureriet. – Han udgav *Haandbog i Toxikologien*, 1838, *Haandbog i Pharmakognosien*, 1840 og *Ledetræad i Farmakodynamiken*, 1847. Med hans virksomhed i lægevidenskabens og universitetets tjeneste gik det i øvrigt kun så som så. Han formåede ikke at følge sin tids hastige udvikling i stringent videnskabelig retning, hans undervisning og håndbøger blev snart ufyldestgørende, og de medicinske og farmaceutiske studerendes tiltagende utilfredshed gav sig så demonstrative udtryk at han 1862 måtte tage sin afsked, først fra universitetet, derefter fra sundhedsskollegiet. Sin lægepraksis havde han for længst opgivet. I sit otium helligede han sig litterære sysler, bl.a. udarbejdelsen af de selvbiografiske arbejder *Livserindringer fra mine Rejser*, 1873 og *Af mit Liv, min Tid og min Kreds*, 1879 samt frimureriet. – Etatsråd 1860. – R. 1845. □Mal. af C. A. Jensen, 1828. Stik af E. Bouchardy. To litografier af E. Fortling, det ene 1858. Litografi 1859 efter foto, efter dette træsnit 1874. Stik af Weger, 1869, litografi og to træsnit i samme type, begge 1879. Træsnit 1871, 1872 og af C. L. Sandberg, 1879. Mal. af Just Holm (frimurerlogen, Kbh.). Tegn. (Kgl. bibl.). Foto.

C. O.: Livserindr. fra mine rejser, 1873 og Af mit liv, min tid og min kreds, 1879. Erindr. i Tilskueren XLVI, 1929 II 193–207 277–92 335–47. – Edgar Collin: Fremragende danske frimurere II, 1875 59–107. Samme i III. tid. 4.5.1879. Hospitalstid. 2. r. VII, 1880 6. Jul. Petersen i Ugeskr. for læger 4. r. XIX, 1889 488 495f 505f 519f. Sv. Aa. Gammeltoft: Den farmakologiske undervisning hist. ved Kbh.s univ., 1952 51–71. E. Snorrason i: Wien und die Weltmedizin. 4. Symp. der intern. Akad.

für Gesch. der Medizin, udg. Erna Lesky, Wien 1974 146–58. Harald Gormsen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehoj VII, 1979 479f.

*Axel Borgbjærg**

Otto, Statius (Stachius, Stadtzius, Stats), –1603–1619–, billedhugger. Familieforhold ukendte. Til navnet er hyppigt føjet „von Lüneburg“ fra hvilken by O. må være kommet til Danmark. Muligvis er han dog identisk med den „Statius Snedker“ der allerede 1594 nævnes i Malmø. 1603 var han svend i Helsingør snedkerlav, fra 1606 arbejdede han under slotssnedkeren Gregers Greus på Fr.borg og udførte en række arbejder for Christian IV. 1608 skar han træmodellen til den bronzestøbe endnu bevarede Caritasfigur på Gammeltorvs springvand, og 1610–14 leverede han væsentlige dele af den store altertavle i St. Petri kirke i Malmø i hvilken by han nævnes som indvåner. 1610 blev han optaget i Malmø snedkerlav og omtales 1611–14 flere gange i rådhusets dombog for bøder og slagsmål. 1614 antog O. en læredreng fra Helsingør, Thomas Thygesen, der 1619 havde afsluttet sin læretid. S.å. vendte han tilbage til Danmark hvor han dog også havde udført arbejder i den foregående periode. Hans hovedværk var sikkert det pragtfulde, 1614–16 for 1400 dl. udførte orgelhus i Fr.borg slotskirke som brændte 1859. Endnu 1616–19 leverede han arbejder til Fr.borg og Rosenborg. Da så mange af hans snitværker er gået tabt, og da han har samarbejdet med andre kaldsfæller er en stilistisk bestemmelse af hans opus vanskelig; adskillige tilskrivninger er usikre. Sandsynligvis har han i Helsingør-perioden gjort et par smukke epitafier i Olai kirken, ca. 1610 og senere *prædikestolen i Holmby kirke* (Skåne), *altertavlen i Slangerup*, *kongestolen i Roskilde domkirke* og *Fr.borg kirkedør*. Flere samtidige, fx Brix "Michgell" i Roskilde, arbejdede i samme stilretning, men O. synes at have været den dygtigste repræsentant for „Øresundstilen“, den tyskprægede senrenæssance der dominerede Kbh.s og de andre Øresundsbyers billedskærerkunst i de to første årtier af 1600erne.

F. R. Friis og L. Fenger i Tidsskr. for kunstindustri VIII, 1892 164. Laur. Weibull i Hist. t. för Skåneland I, Lund 1903 15–18. Fr.borg II, ved Fr. Beckett, 1914. Gregor Paulsson: Skånes dekorativa konst, Sth. 1915 149–65. Otto Rydbeck i Tidsskr. för konstvetenskap II, Lund 1917 64–70. Chr. Axel Jensen i Helsingør i Sundtoldstiden, ved Laurits Pedersen I, 1926 238. Wilh. Nisser: Konst och hantverk i Visingsborgs grevskap I–II, Sth. 1931 106. Monica Rydbeck i Kungl. vitterhets hist. och antikvitets akad.s handlingar LXXI. Antikvariska studier IV, Sth. 1950 8–148. Danm.s kirker. Fr.borg amt I–IV, 1964–79. Anna Maria Göransson: Jacob Kremberg och Lundaskolan, Hässleholm 1977.

Birgitte Bøggild Johannsen (Chr. Axel Jensen)

Otto Ludwig, 1597–1634, Wild- og Rhingreve af Salm-Kyrburg-Mörchingen, dansk oberst og hofmarskal. * 13.10.1597, † 6.10.1634 i Worms. F: grev Johann af Salm-Kyrburg-Mörchingen (1575–1623) og Anna Catharina v. Crichingen († 1638). ~ Anna Magdalena, * 1600 (~ 1° 1625 med friherre Lothar v. Crichingen, ~ 3° 1636 med grev Friedrich Rudolph af Fürstenberg-Stüllingen, † 1655), d. af grev Johann Reinhard af Hanau (1568–1625) og Elisabeth v. Hohenlohe. O. førte 1625 et rytterregiment under hertug Christian af Braunschweig i Christian IVs hær og havde i slaget ved Lutter am Barenberge 17.8.1626 overbefalingen over sidste træfning. Dec. s.å. fik han kongens bestalling som oberst over 1000 arkebuser og deltog sept. 1627 i flugten for Wallenstein til Århus hvorfra han og hans folk førtes over til Fyn. Juli-aug. 1628 fulgte han kongen på den mislykkede ekspedition til Pommern hvorefter hans regiment aftakkedes. Fra okt. s.å. til sin død kæmpede han som oberst under de svenske faner i Preussen og Tyskland. Fra Preussen beskyldte han prins Christian for at have forsøgt at aflive ham med gift; kongen og prinsen rejste klage herover til det svenske rigsråd der fandt beskyldningen grundløs og idømte ham 40 mk. i bøde. At han mindes i danmarkshistorien skyldes især at han, som fra slutningen af 1626 knyttedes til det danske hof med titel af hofmarskal, gjorde så stærkt et indtryk på Kirsten "Munk" at hun, som Christian IV udtrykte sig, „lod sig af Djævelen ved Rhingreven forlede i et letsindigt Levned“. Deres forargelige samliv på Dalum kloster og Kbh.s slot var årsag til bruddet mellem kongen, som siden „haver aldrig nævnt Rhingrevens Navn i anden Mening, end som Pontius Pilatus nævnes i vores kristelige Troens Artikel“, og hans hustru, selv om Christian IV næppe havde ret i sin formodning at han var far til fru Kirstens yngste barn "Dorothea Elisabeth. – O. var en brutal landsknægttype – han lod 1633 1600 katolske bønder som havde rejst sig mod soldatesken omringe og nedhugge til sidste mand – til hvis fordel der kun er anført de to ting at han ikke var bange for at slås og til sin død forblev det protestantiske parti tro. □ Stik (Kgl. bibl.; Veste Coburg; Statsbibl. i Berlin), bl.a. af J. v. d. Heyden.

Svenska riksrådets protokoll II, udg. N. A. Kullberg, Sth. 1880 257–309. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard II–VIII, 1878–1947 (fot. opt. 1969–70). Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevvevling, senere afd. I, udg. P. Sonden, Sth. 1888. Kancelliets brevbøger 1627–32, 1929–32. – Jul. Otto Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg II–III, Magdeburg 1878–94. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I, 1879.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Ottosen, Carl

Ottosen, Jacob Carl, 1864–1942, læge. * 26.7.1864 i Elling, Hjørring amt, † 12.5.1942 i Skodsborg, begr. Søllerød kgd. F: sognefoged, gård-ejer Otto Christian Jensen (1825–91) og Ane Johanne Christensen (1833–1914). ~ 1° 10.4.1897 i Sauk-Centre, Minnesota, med Johanne Pauline Norderhuus, * 15.8.1864 i Lesje, Gudbrandsdalen, Norge, † 23.8.1921 i Skodsborg, d. af gård-ejer, senere farmer i USA Paul N. og Anna Belle. ~ 2° 5.7.1923 i Søllerød (b.v.) med kommune-lærer Carla Amalie Christine Rasmussen, * 22.8.1886 i Kbh. (Johs.), † 31.3.1959 i Frederikshavn, d. af snedkersvend, senere grosserer Hans R. (1845–1911) og Hansine Margrethe Kristiane Christensen (Trudsø) (1847–1918).

Efter først at have været ved landvæsenet studerede O. veterinærvidenskab i tre år, blev student 1889, privat dimitteret, og medicinsk kandidat 1896 hvorefter han 1896–98 studerede ved europæiske og amerikanske kursteder (særlig hos J. H. Kellogg i The Battle Creek Sanatorium, Michigan). Han praktiserede i Kbh. fra 1898, blev s.å. læge ved det under hans og adventist-samfundets medvirksomhed oprettede Skodsborg sanatorium og var fra 1900 dets direktør og overlæge indtil han 1936 tog sin afsked i sidstnævnte egenskab. Han oprettede 1901 en fysisk kuranstalt, *Lysbadeanstalten*, i Kbh. og 1920 *Frydenstrand badesanatorium* ved Frederikshavn hvor adventistsamfundet havde skole fra 1897. Han var medstifter og bestyrelsesmedlem af Skodsborg og omegns kommunalforening 1903, formand i hovedbestyrelsen for de samvirkende sundhedsforeninger fra 1904 og var formand i Muller-klubben 1923–29. Han blev medlem af hovedbestyrelsen for Danmarks afholdsföreninger fra 1906, formand 1924–35, var viceformand i bestyrelsen for Danske afholdsvenners redningsarbejde 1906–13. Af dyreværnsforeningen Svalen og af flere vegetariske og afholdsföreninger blev O. æresmedlem. Ud fra sin nære tilknytning til adventistbevægelsen og gennem denne religiøse bevægelses krav til sund (vegetarisk) kost og fysioterapi lykkedes det O. gennem årene at opbygge Skodsborg badesanatorium til et effektivt behandlings- og rehabiliteringscenter for patienter fra hele Norden. Efter anden verdenskrig opnåede sanatoriet yderligere godkendelse som fysioterapeutskele. O. har udfoldet en stor litterær virksomhed som forfatter af tidskriftartikler og bøger i populær-medicinsk retning, navnlig om sundhedsspørgsmål. Endvidere har han holdt en mængde foredrag om vegetarisme, afholdssagen, sygdomsforebyggelse m.m. Af bøger kan nævnes *Vejen til Sundhed*, 1909 (2. udg. 1916), *Om Frugt og Nødder samt nogle Toldbetragtninger*, 1907, *Vort Undertøj*, 1904 (3.

opl. 1913), *Hærdning for Sundhed, Livskraft, Evnerigdom*, 1915 (3. udg. 1935) og *Den første Hjælp*, 1916 (2. udg. 1927). – R. 1927. □ Mal. af D. Wallin, 1914 (Frydenstrand). Bronzebuste 1923 (ved Skodsborg sanatorium). Mal. af A. Tørsleff, 1934 (Skodsborg sanatorium). Tegn. af O. Neumann (Store Frydenstrand). Foto.

Jensine Iversen i Ugeskr. for læger CIV, 1942 629. Samme i Sundhedsbl. LXII, s.å. nr. 6 11–20 23 (jfr. sst. 3–10 22–26). [Carla Ottosen]: Frydenstr. badesan., 1947. Arne Hall Jensen og Carla Ottosen: En kampens mand, 1958. Skodsborg badesanatorium 1898–1973, 1973.

Geill Snorrason (Axel Borgbjærg)

Ottosen, Søren Johan, 1859–1904, pædagog, historiker, politiker. * 31.1.1859 i Hylke ved Skanderborg, † 10.3.1904 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: lærer Knud O. (1821–1908) og Ane Sørensen (1835–98). ~ 1° 10.10.1885 i Kbh. med Johanne Ernestine Augusta Carstens, * 30.1.1861 i Ærøskøbing, † 27.12.1886 på Frbg., d. af landfoged på Ærø, etatsråd Johan Ernst August C. (1812–89) og Maren Rasmussen (1823–1909). ~ 2° 11.9.1890 i Flensborg med Anna Martha Thyra Johannsen, * 11.9.1866 i Flensborg, † 1.3.1928 på Frbg., d. af lærer, senere redaktør og rigsdagsmand Gustav J. (1840–1901) og Margaretha Kühl (1837–1926).

O. blev 1878 student fra latinskolen i Horsens, studerede først teologi, men opgav det og tog 1885 skoleembedseksamen med historie som hovedfag. Han var derefter lærer ved Efterslægtsselskabets skole 1885–99, fra 1893 som inspektør for den sproglig-historiske afdeling. I år 1900 blev han leder af Det nordiske Forlags pædagogiske afdeling. – Historieundervisning, folkeoplysning og skolepolitik blev O.s særlige virkefelter. Inden for førstnævnte forfattede han en række lærebøger af hvilke må fremhæves *Lærebog i Nordens Historie til Brug for den højere Undervisning*, 1893; gennem de næste 40 år kom den i 11 udgaver og videreførtes fra 1936 som Peter Ilsoes Nordens Historie for Gymnasiet „efter Johan Ottosen“. Førsteudgaven dannede epoke ved at inddrage den sociale og kulturelle historie på linie med den politiske, ved sin fyldigere behandling af den nyere historie og ved sit rige billedstof. For sine fagkolleger understregede O. historieundervisningens nytte for nutiden, mest afklaret i foredraget *Om Historieundervisning*, trykt i Vor Ungdom, 1891.

1882 tog O. ledende del i oprettelsen af Studenter-samfundet, medvirkede siden i dets arbejdsundervisning og blev dets formand 1896–97. Inden for folkeoplysningen blev det dog især det sønderjyske spørgsmål der optog ham. 1887 stif-

tede han sammen med H. V. *Clausen og med støtte fra historikeren A. D. *Jørgensen 4 S, Studenter-Samfundets Sønderjyske Samfund, der skulle yde kulturel støtte til dansksindede sønderjyder i nationalitetskampen. Det lykkedes herigennem at vinde forståelse i liberale kredse i kongeriget, bl.a. hos Georg *Brandes, for det synspunkt at kernen i nationalitetskampen ikke var den historiske ret, men en demokratisk ret til national selvbestemmelse. Til denne holdningsændring bidrog O. afgørende dels ved hjælp af sin forbindelse med ledende sønderjyder, især Gustav Johannsen (fra 1890 hans svigerfar) og H. P. *Hanssen, dels gennem sine artikler og foredrag om sønderjyske forhold i fortid og samtid, bl.a. i Tilskueren og Sønderjydske Aarbøger. Hans grundigste historiske arbejde om Sønderjylland er bogen *Peter Hiort Lorenzens historiske Gærning*. 1896. I Sønderjydske Aarbøger offentliggjorde O. 1899 en indsigtsfuld afhandling om A. D. Jørgensen, hans forfatterskab og hans forståelse af den „relative ret“ i samspillet mellem dansk og tysk kultur i grænselandet. Poetisk fik kærlighed til Sønderjylland udtryk i sangen *Det haver saa nyeligen regnet* fra 1890, trykt i O.s og M. Kleinsorgs billedbog *Sønderjylland*, 1892. Hovedværket i O.s folkeoplysende forfatterskab er trebindsværket *Vor Historie*, udgivet af tidskriftet *Frem*, 1901–04, fuldført efter O.s død af P. *Munch. Det er en velskrevet skildring af de nordiske folkeslags historie, med vægten på den fælles kultur og med fængslende afsnit om påvirkninger udefra. Fra år 1900 redigerede O. samle værket *Folkenes Historie*, fuldført af litteraturhistorikeren Niels *Møller med udgivelse 1908–12.

Politisk var O. venstremand. Han indvalgte i folketinget 1901 på Frederiksberg, men blev ved valget 1903 besejret af højremanden Oscar Ellinger. I adskillige år havde O. været talsmand for en dybtgående reform der kunne gøre den højere skole til en central institution i det folkestyrede samfund; hertil krævedes, mente han, ikke alene en demokratisering af adgangen til denne skole, men også ændringer i fagkrævs og undervisningsmetoder, herunder en indskrænkning af de klassiske sprogs omfang og en større samling om en nutidsvendt, almen dygtiggørelse. Systemskiftet 1901 havde gjort en sådan reform politisk mulig, og den blev til virkelighed ved almenskoleloven af 24.4.1903. Ved hjælp af den nye mellemskole blev der skabt forbindelse mellem folkeskolen og gymnasiet der foruden den klassiske og den matematiske nu også fik en nysproglig retning. Nøglepersonerne i reformen var undervisningsinspektionens formand, professor M. Cl. *Gertz, departementschef A. F.

*Asmussen og O., sidstnævnte især som politisk ordfører i folketinget. At loven opnåede en meget bred politisk tilslutning må især tilskrives O.s dygtige ordførerskab. Han sammenfattede her pædagogiske og politiske erfaringer fra sit skole- og oplysningsarbejde i et resultat der i tid kom til at række frem til skolereformen 1958. □Foto. – Mindetavle (Horsens tidl. latinskole).

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: *Den danske regering og rigsdag, 1901–03* 357–66. P. Munch i *Politiken* 5.2.1903 (anm. af *Vor historie*) og 11.3.1904. Ernst Priemé sst. 31.1.1959. Niels Møller i *Ill. tid.* 20.3.1904. Samme i *Studentersamf.* gennem 25 år, red. P. Læssøe Müller, 1907 157–62. Martha Ottosen i *Det ny årh.* 1, 2, 1914 227–33. H. P. Hanssen i *Sprogforen.s almanak* 1905 107–10. Troels Fink i *Roar Skovmand: Dansk nationalfølelse gensejlet i fædrelandssange, 1941* 94–109. Vagn Skovgaard-Petersen i *Festskr. til Povl Bagge, 1972* 275–99. Samme: *Dannelse og demokrati, 1976*. – *Papirer i Landsark. for Sønderjylland, Åbenrå.*

Vagn Skovgaard-Petersen

Outze, Børge, 1912–80, journalist, forfatter. * 18.3.1912 i Odense (Frue), † 27.6.1980 i Sundby, begr. sst. F: viceinspektør Oluf O. (1881–1952) og Cecilie Larsen (1884–1966). ~ 28.10.1935 i Odense (b.v.) med Ruth Lillevang, * 6.3.1913 i Odense, † 1.12.1981 i Kbh. (Sundby), d. af redaktør Hjalmar Johansen L. (1877–1949) og Ane Marie Larsen (1877–1940).

Fra de tidligste drengeår ville O. være journalist, og kun 11 år gammel fik han af redaktøren for *Fyns Venstreblad* P. V. *Elmholt løfte om ansættelse. Den blev dog „først“ til virkelighed, da han var 16 år og havde taget realeksamen. Elmholt var da død, men hans blad bevarede længe den centrale stilling i radikal politik han havde givet det, og det var samtidig landets måske mest frugtbare „journalistskole“ hvorfra mange senere fremtrædende pressemænd er udgået. Gennem otte år, fra 1928–36, blev journalistleven O. en af de flittigste medarbejdere, og i et journalistisk „hundeliv, der “ – som han senere skrev – „er det eneste liv værd at leve for den som en gang har prøvet det“, lærte han sit fag til bunds ved at skrive om alt fra hønseavlterforeningens generalforsamling til boganmeldelser og udenrigspolitik. Efter at have aftjent sin værnepligt – som militærnægter, han var vokset op i et gammelradikalt miljø – kom O. til Kbh. hvor han 1936 blev ansat ved det konservative Nationaltidende som politireporter og redaktionssekretær. Vrede repræsentanter for Konservativ ungdom protesterede med baggrund i hans militærnægtelse mod ansættelsen, men lod sig berolige med et løfte fra redaktionen om at O. ikke måtte beskæftige sig med politisk stof. Blandt Nationaltidendes medarbejdere fandtes i de år i midten af

trediverne en række betydelige journalister der, foruroligede over udviklingen i Tyskland, udgjorde en slags privat anti-nazistisk klub hvis „medlemmer“ senere blev fremtrædende folk i den illegale presse og i ledelsen af den aktive modstandsbevægelse. Yngre end disse og stadig radikal „anti-nationalistisk“ pacifist var O. oprindeligt ikke medlem af denne klub, men besættelsen den 9. april 1940, som han som bladets udsendte medarbejder i Sønderjylland oplevede på dramatisk måde, medførte en sindelagsændring i national, militant retning.

Inden for rammerne af den kontrol og censur besættelsesmagten påtvang aviserne udfoldede O. i sin reportage så megen underfundighed og skreven mellem linierne, at en kampagne mod ham i det nazistiske „Fædrelandet“ allerede 1941 foranledigede tyskerne til at kræve hans afskedigelse, hvilket dog afværgedes gennem et løfte fra Nationaltidendes redaktion om at forbyde ham at skrive politisk stof. Helt indtil han 1944 måtte „gå under jorden“ bevarede han derefter en „legal“ journalistisk stilling. Men hans væsentligste arbejde bestod i at udarbejde en løbende rapport til information for bladets bestyrelse, dengang Dansk Arbejdsgiverforening, med alle sådanne nyheder af betydning som den tyske censur ikke tillod at fremkomme i pressen. Det drejede sig i begyndelsen om et nyhedsbrev i få eksemplarer, men ekstra-kopier uddeltes efterhånden til den illegale presse og betydningsfulde personer i dansk politik og administration. Fra begyndelsen af august 1943 blev denne *Information* et regulært underjordisk nyhedsbureau der fungerede hver dag frem til befrielsen, og fra at være en vigtig kilde efterhånden blev det vigtigste, centrale medium for fri oplysning om hvad der skete i det besatte Danmark. Det gjaldt hjemme som over for udlandet hvor nyhederne gennem den af danske journalister i Stockholm oprettede Dansk pressetjeneste formidledes til den engelske radio, til svensk radio og presse og de allierede korrespondenter i Stockholm. Hertil bidrog talrige medarbejdere fra dagbladene i København og provinsen og meddelere i politi og ministerier og offentlige tjenester. Når det hele samledes i O.s informationsblade således at de blev det centrale og dominerende blandt adskillige tilsvarende bestræbelser i besættelsens Danmark, beroede det på hans enestående sproglige prægnans under den løbende „re-writing“ af de indkomne meddelelser, hans vedholdenhed i arbejdet døgn ud og døgn ind, og hans principielle, journalistiske vilje til at meddele kontrollerede kendsgerninger, som en illegal presse af forskellige afskygninger så kunne benytte i agitationens tjeneste. Hans placering i midtpunktet for

den frie nyhedsformidling og medlemskabet af frihedsrådets bladudvalg måtte gøre tyskerne stærkt interesserede i hans uskadeliggørelse. I midten af oktober 1944 sporede de ham i en lejlighed på Gl. Kongevej hvor han havde møde med bl.a. Mogens Fog fra frihedsrådet. I seks uger sad han i enecelle i Gestapos hovedkvarter på Shellhuset, men snakkede sig gennem forhørerne frem til en handel om at blive sluppet fri imod en aftale om at han når han var kommet ud af landet ville spionere for tyskerne mod Sovjetunionen. Løsladelsen camoufleredes som flugt under transport, og O. kom til Sverige hvor han fra Stockholm fortsatte arbejdet for den frie danske informationstjeneste. 1.5.1945 sejlede han tilbage til Danmark, fire døgn før den tyske kapitulation, og befrielsesnatten 4. maj besatte han og hans bladhold med det illegale Korps Ågesen det nazistiske dagblad *Fædrelandet* og dets trykkeri, og 5. maj udkom *Information* for første gang som dagblad med O. som chefredaktør. Den kontinuerlige daglige udgivelse kunne dog først begynde tre uger senere.

O. havde startet det nye dagblad under ekstraordinære omstændigheder og på ekstraordinære vilkår. Med sin lille gruppe havde han bemægtiget sig et trykkeri ved hvad der formelt var et røveri der først senere kunne legaliseres, og der var ikke skyggen af en startkapital. Samtidig var det et blad der ville være anderledes end andre danske aviser. I veneration over for besættelsestidens nyhedsbureau og fordi der i navnet lå en i begyndelsen nyttig goodwill hed det *Information*, skønt *Opinion* ville have været nok så træffende. Det var meningerne – iøvrigt mange forskellige meninger – der fik førstefødselsret fremfor nyhederne. Blandt disse var der for den sags skyld mange af den slags, personalia, underholdning og det kunststofagtige nyhedsstof der bredte sig i den øvrige dagspresse, som så at sige ikke interesserede redaktionen i St. Kongensgade. Noget helt væsentligt var de ledende artikler, „spidserne“.

Gennem årene havde O. for længere eller kortere perioder skiftende medredaktører ved sin side. Medarbejderstaben omkring ham roterede endnu hurtigere. Hans blad blev en talentmagnet, og talenterne fik mulighed for at udfolde sig hurtigere end bladets slunkne kasse kunne honorere. Mens nye håbefulde trådte i stedet gik mange til andre græsgange, og i tiden der kom sejlede forbløffende mange af de grimme ællinger fra rugekassen på *Information* frem som svaner på de store dagblade, på universiteterne og i dansk kulturliv. O. tog de mange opbrud fra bladet stoisk, næsten fatalistisk, og den samme holdning prægede ham under de mange økono-

miske kriser hvor der ofte ikke syntes anden udvej end at konstatere fallitten, og hvor O. aldrig, og imod al økonomisk fornuft, accepterede den. Hans stædighed blev væsentlig for bladets overlevelse i perioder hvor så at sige alle andre var ved at lægge det i graven. Men fremfor alt var det O.s sproglige mesterskab i efterhånden tusinder af ledende artikler der fastholdt, for ikke at sige tryllebandt læserne.

Gennem 35 år og frem til sin død stod O. som redaktør for Information, men den langt overvejende del af hans legendariske „spidser“ skrev han de første tyve år. Gennem midten af tresserne arbejdede han med et værk om *Danmark under den anden verdenskrig*. Et forlag havde fået den, som det på forhånd måtte synes indlysende, idé at man i O. havde manden der kunne skrive selve „folkebogen“ om besættelsen. Projektet blev lagt stort an, men i stedet for at „fortælle løs“ kastede O. sig som med en professionel historikers ambitioner ud i kildekritiske studier i hvilke han kørte fast, og firebinds-værket måtte afsluttes af en anden forfatter. Trods nogle kapitler af bestående værdi tilfredsstillende resultatet hverken ham selv eller læserne. Det kom til at bidrage til forlagets konkurs og medførte for Information dets hovedskribents ofte langvarige fravær. Gennem den sidste halve snes år af sit liv var O. derefter plaget af sygdom, og han viste sig stadig sjældnere på redaktionen. I den næsten totale kovingend der fra slutningen af tresserne fandt sted i de holdninger til væsentlige politiske spørgsmål Information tidligere havde indtaget tog O. derfor ikke megen del. Bortset fra den distance til de løbende beslutninger hans sygdom medførte følte han måske også at hans blad som et ungdommens organ måtte følge en ny ungdoms holdninger hvis det ville holde sig levende. Desuden lå hans usædvanlige evner ikke så meget i standpunkterne selv som i deres formulering i skrift. Her havde han til gengæld ikke sin lige i epokens journalistik. Foruden det nævnte ufuldførte værk, *Danmark under den anden verdenskrig*, 1962–68 har O. fremstillet Informations tidlige historie i bogen *Sådan begyndte det*, 1970. En samling af hans og Erik Seidenfadens ledende artikler 1945–48 er udgivet under titlen „*Spidser*“. 1980–82 udkom *Børge Outzes journalistik I–III*. – R. 1975. □Tegn. af Erik Werner, 1968, og Per Marquard Otzen. Foto.

Interview i Ekstrabl. 1.6.1968. B. O. i Aktuelt 2.6. s.å. – Erik Lund: Fire millioner frie ord, 1970. Information 5.5.1970: sst. 28.6.1980. *Spidser* – om presse, radio og tv, udg. Erik Lund, 1978. Paul Hammerich sst. 12.12.1980 (anm. af B. O.s journalistik). J. B. Holmgård i Politiken 28.6.1980. Henrik V. Ringsted sst. 12.12. s.å. (anm. af B. O.s journalistik). David Jens Adler i 100

publicister om 100 publicister, red. Paul Hammerich og Bent A. Koch, 1980 242–48.

Erik Seidenfaden

Outzen, Nicolaus, 1752–1826, historiker, filolog. * 31.1.1752 i Terkelsbøl, Tinglev sg., Tønder amt, † 5.12.1826 i Breklum, begr. sst. F: hjulmand Jes Nissen († ca. 1755) og Maren Rasmusdatter († 1791). ~ 1° 13.6.1783 i Rinkenæs med Catharina Elisabeth Frantsen, * 16.11.1749 i Kværns, † 7.3.1799 i Breklum, d. af gårdejer i Rinkenæs Jørgen F. (ca. 1694–1758) og Cathrine Rode (1709–75). ~ 2° 1802 med Sophia Magdalena Petersen, * 24.3.1755 i Broager, † 30.6.1844, d. af sognepræst Laurentius P. (1717–85) og Anna Sophia Blechingberg (1716–62, ~ 1° 1741 med pastor adjunctus i Broager Philip Harboe, 1707–44).

Ved faderens tidlige død tog O.s mor med sine børn hjem til sine forældre der boede i samme sogn. Her voksede drengen op og tog senere slægtsnavnet O. der skal stamme fra moderens familie. Allerede tidligt viste O. lyst og evner til at læse; endnu før han blev konfirmeret holdt han skole om vinteren, senere hele året og måtte på grund af familiens små kår fortsætte dermed til sit 20. år. Først da begyndte han, hjulpet af forskellige præster, at forberede sig til universitetet. Efter to års forberedelse tog han 1774 til Kiel hvor han i tre år studerede teologi og sprog. Fra 1777 var han huslærer hos pastor Balthasar *Münter i Kbh. og tog først teologisk embedseksamen i Slesvig 1779. Igen var han huslærer et par år, blev 1782 diakon i Burg på Femern og 1787 præst i Breklum hvor han virkede til sin død. O.s videnskabelige interesser står i nøje forbindelse med hans herkomst og de omgivelser han levede i: han var dansk af fødsel, men kom i Breklum i berøring både med frisisk og plattysk, derfor blev ganske naturligt Slesvigs blandede sproglige og etnografiske forhold, især Nordfrisernes historie og sprog, den væsentlige genstand for hans studier. O. vil bevise ved alle mulige midler, specielt ad sproglig vej, at kimbærerne, den jyske halvøes oprindelige befolkning var frisere der først senere nord for Ejderen var blevet trængt tilbage af danskerne; og syd for Ejderen finder O. i ditmarsisk endnu tydelige spor af frisisk oprindelse. Disse tanker offentliggjorde han dels i en række tidsskriftartikler (især i Kieles Blätter og Staatsbürgerliches Magazin) og som selvstændige bøger (*Untersuchungen über die denkwürdigsten Alterthümer Schleswigs und des Dannewerks*, 1826; prisskriftet *Die dänische Sprache im Herzogthum Schleswig*, 1819). I mange år samlede O. stof til en sønderjysk ordbog, hvilket efter hans død overgik til C. *Molbech til

Outzen, N.

brug ved udarbejdelsen af Dansk Dialectlexikon. Det efterladte materiale til en nordfrisisk ordbog blev derimod udgivet af L. Engelstoft og C. Molbech (*Glossarium der friesischen Sprache*, 1837). Alle O.s arbejder vidner om stor lærdom og megen flid, men virker trættende ved deres omstændelige form. Hans historiske og etnologiske teorier holder ikke stik, og hans etymologiske udredninger er nu uden værdi; dog har flere af hans skrifter endnu interesse på grund af det stof de fremlægger. Det er især tilfældet med det frisiske glossar der, selv om mange former er uklare med hensyn til lydforhold og forekomst, giver værdifulde oplysninger om dialekt der nu næsten er uddøde.

Fædrenelandsk nekrolog for 1826, udg. Fr. Thaarup, 1844 478–81. Vello Helk i Fund og forskn. XXIV, 1979–80 153 160 164 171.

*Peter Jørgensen**

Owen, Joseph, 1789–1862, fabrikant. * 15.5.1789 i London (Chelsea), † 7.9.1862 i Ordrup, begr. i Kbh. (Ass.). F: advokat Charles O. (ca. 1765–1805, ~2° 1801 med Mary Anne Kettwell, † 1857) og Mary Newman († 1793). ~1.3.1816 i Kbh. (Helligg.) med Susanne Christine v.d. Pahlen, * 1.8.1794 i Kbh. (Frue), † 15.11.1884 i Kbh. (Trin.), d. af associé i handelshuset Ryberg & Co., senere vicekonsul i Frederikshavn for Frankrig, Hannover og Rusland Georg Daniel v.d. P. (ca. 1764–1841) og Elisabeth (Betsy) Juditha Christiansen (ca. 1778–1865).

O. gik i skole i Westminster og blev senere købmandsuddannet i Danzig og Manchester. Omkring 1813 fik han ansættelse i handelshuset Ryberg & Co., Kbh., og efter nogle års virksomhed her etablerede han sig selvstændigt i Kbh. først som vinhandler, derefter som fabrikant, idet han 1821 anlagde en mølle for tilvirkning af ben til sukkerraffinaderier, en virksomhed der senere udvidedes til også at omfatte tilvirkning af alle slags gødningsstoffer. 1826 købte han den i 1700-tallet oprettede oliemølle Fredens mølle på Amager, og på dens grund anlagde han 1831 den første svovlsyrefabrik i Norden. 1846 startedes på hans initiativ A/S Fredens Møllers Fabriker hvis administrerende direktør han blev. O., der således blev en af lederne af det industrielle genrejsningsarbejde i årene efter statsbankerotten, prægedes på mange måder i sin færd af frisindede synspunkter. 1834, 1840 og 1846 valgtes han til stænderdeputeret for Kbh. og var 1840–46 medlem af borgerrepræsentationen. Da han 1849 stillede sig til det nye landsting støttedes han af bondevennerne, men opnåede ikke valg. Fra hans hånd foreligger forskellige afhandlinger om kunstige gødningsstoffer, og på sin land-

ejendom i Jylland udførte han omfattende opdyrkningsarbejder. 1840 fik han koncession på udtørring af Nissum fjord, men solgte senere koncessionen til et engelsk aktieselskab som byggede Torsminde kanal og sluse. □Foto.

O. J. Rawert: Danm.s industrielle forhold, 1850 699. Almuevennen 4.1.1850. Dagbl. 8.9.1862. C. Nyrop: Fredens mølle, 1905. Chr. Nicolaisen: Amagers hist. III, 1915 211f. Hedens opdyrkning i Danm., red. Harald Skodshøj, 1953 220f.

*P. Koch Jensen**

Owens (Owena), Anna, se **Hoyers, Anna Owena**.

Owens, Jürgen (Jurian), 1623–78, maler. * 1623 i Tønning, † 9.12.1678, begr. i Frederiksstad. F: købmand og rådmand Ove Broders (ca. 1585–1652) og Agneta († 1657, ~1° med Jürgen N. N.). ~21.9.1652 i Tønning med Maria Martens, † 21.12.1690 i Tønning, d. af købmand og reder Jens Martens von Mehring († 1684) og Catharina Blocken († ca. 1660).

Om O.s uddannelse og tidligste virksomhed vides intet sikkert. Formentlig kom han som ganske ung til Holland. En senere kilde (Arnold Houbraken 1718), nævner ham blandt Rembrandts elever, men dette har hverken ladet sig bekræfte arkivalisk eller stilistisk. O.s ældste bevarede billede, et mandsporæet fra 1642 røber snarere en flamsk indflydelse. Et knæstykke af en dreng dateret 1641, og dets formodede pendant, et kvindeportræt var før 1900 i kbh.sk privateje, men kendes ikke idag. Han opnåede en ret gunstig stilling i Amsterdam, regnedes til de førende kunstnere og udførte 1649–50 skitsen til et arbejde for prins Frederik Henrik af Oraniens enke Amalie af Solms, en glorifikation af den afdøde, ligesom han som portrætmaler søgtes af flere af de betydeligste mænd i Holland. Der findes udmærkede arbejder af ham fra denne første tid i Metropolitan Museum i New York og i Frans Hals museet i Haarlem. Under sit ophold i Holland havde han 1650 malet fire, nu forsvundne, portrætter af sin landsherre, hertug Frederik III af Gottorp. 1651 kaldtes han tilbage til Slesvig og tog først ophold i Tønning hvor han ægte-ede en rig købmandsdatter der bragte ham en medgift på 60 000 rdl., en meget stor formue på den tid, svarende til værdien af et baroni i Danmark. Han flyttede snart efter til Frederiksstad og havde her et prægtigt hus hvor fyrster og fremmede tog ind. Hertughoffet lagde stærkt beslag på ham. Foruden enkeltportrætter malede han 1652 skitsen til et stort hertugeligt familiebillede (Fr.borg) hvorefter det mægtige billede på Gripsholm blev udført. 1654 var han i prinsesse *Hedevig Eleonore af Gottorps følge på rejse til

Stockholm hvor hun blev viet til Karl X Gustaf og kronet som Sveriges dronning. Han malede tre billeder af disse højtideligheder (et på nationalmuseet i Stockholm, to på Drottningholm). 1656 rejste han en tid til Holland, og da krigen nærmede sig flyttede han 1657 definitivt til Amsterdam hvor han løste borgerret og forblev til 1663, med rejser til Antwerpen og England (1659).

I Amsterdam opnåede O. en meget fremskudt plads i kunstens verden, han lovpristes af digterne, kunne overtage den prægtige bolig i Lauriersgracht som Govert Flinck til sin død havde beboet, og blev endog udpeget til at fuldføre denne kunstners billede af sammensværgelsen under Claudius Civilis til rådhuset i Amsterdam, et billede som skulle erstatte Rembrandts maleri af samme emne der var blevet kasseret og hvis midtstykke nu er i nationalmuseet i Stockholm. Som portrætmalers havde han lejlighed til at male en mængde af datidens store, fra *Karl II af England* (1660) til Amsterdams borgmester *Dr. Tulp*, rådhusets bygherre. 1663 vendte han tilbage til sit fædreland, og hertug Christian Albrecht gav ham mange højt betalte og store opgaver; omkring 1665 udførte han en serie store malerier af hertugfamiliens historie (nu Fr.borg, deponeret på Christiansborg (9), Sønderborg (1) og Koldinghus (1)), derefter smykkede han det lille lystslot Amalienborg ved Gottorp med en række bukoliske og allegoriske billeder. 1667 var han hos dronning Kristina af Sverige i Hamburg og 1674–75 atter i Amsterdam. Ellers levede han i Frederiksstad meget anset og i rige kår, i nært venskab med fyrstehoffets bedste folk, som Adam Olearius, yndet af fyrstefamilien og optaget af som mellemmand at skaffe dem sjældne ting, fra malerier og kobberstik til rariteter og stoffer. O. har også malet religiøse billeder som *Gravlæggelsen*. 1675 (kirken i Frederiksstad) og *Den hellige familie*, 1670 (med flere billeder i domkirken i Slesvig). Også for den danske konge har han arbejdet og malet portrætter af både *Sophie Amalie* og *Charlotte Amalie*, af *Christian V* og af flere af hans søstre. Malerier af O. findes fra gammel tid i en række anselige samlinger, heriblandt i Göteborg, Kiel, Rijksmuseet i Amsterdam, Eremitagen i Leningrad, museer i Utrecht, Rotterdam, Hannover, Budapest, Riga, Helsingfors og Oslo. Her i landet findes hans portræt af *Olearius*. 1669, *Musicerende børn* (Agnetha og Frederik Adolf Ovens?), *Hercules og Misundelsen*, og miniatureportræt af *hercules Marie Elisabeth af Gottorp* på St.mus., tegninger på kobberstiksamlingen, flere malerier bl.a. *Faraos datter* på Gaunø, af *Christian Albrecht som kunstens beskytter* på Erholm, af *Christian Is*

Apoteose på Koldinghus. På Fr.borg hænger foruden de ovennævnte flere portrætter af hertugfamiliens medlemmer (bornene 1673), af *Kielmannseggs hustru*, 1654, af *Kurprinsen af Sachsen*, 1663 og det store loftsmaleri *Jupiter og Juno*. Også som raderer ved O. virksom.

Vurderingen af O. har været svingende. Hans første år udsatte ham for stærk hollandsk og flamsk påvirkning, og han virkede som et særsyn for sin tid her i Norden; hans alsidighed, produktivitet og kompositoriske evner var iøjnefaldende, og selv i Amsterdam, hvor han tidligt sluttede sig til den stærkt fremtrædende gruppe af Rembrandtlevner og af flamske malere (J. Lievens, Ferd. Bol, G. Flinck) hvem de officielle opgaver 1650–65 især blev overdraget, var hans ry så stort og almenfremhævet at det end ikke vakte antydning af modsigelse da et værk af Rembrandt kasseredes til fordel for hans arbejde. O.s produktion er omfattende og tæller både billeder med bibelske, mytologiske, historiske og allegoriske motiver, landskaber, genremalerier og stilleben. Hans væsentligste indsats ligger dog inden for portrætmaleriet der afspejler såvel hans store karakteriseringssevne som hans dygtighed til at variere formen efter fremherskende konventioner inden for flamsk og hollandsk kunst i overensstemmelse med de portrætteredes status. I sin samtid, ikke mindst i hertugdømmerne, lyste han som et af kunstens største navne og endnu i dag vurderes O. som en af Nordens betydeligste barokmalere. □ Formodentligt selvportr. på mal. af hertugfamilien 1652 (Fr.borg). Selvportr. s.å. (Tønning k.) og i tegn. s.å. (Kunsthalle, Hamburg). Selvportr. (Eremitage, Leningrad). Selvportr. på mal. 1661 (Erholm) og på mal. 1675 (Frederiksstad k.). Tegn. af Gerrit Dou, 1675 (Gottorp), efter denne stik af J. Houbraken. Et nu ukendt selvportr. er gengivet i tegn. af løjtnant Koch, 1772 (Slesvig byarkiv). – Et stik af E. Ficquet efter tegn. af C. Eisen, 1754, og litografi derefter af A. Appert, med O.s navn, forestiller Philip Koning. – Fr. Müller: *Beschrijvende Catalogus*, Amsterdam 1853, nr. 4041 og 4043.

Bibliografi i Schles.-holst. biogr. Lex. IV, Neumünster 1976 180. – Harry Schmidt i *Quellensammlung der Gesellschaft für schles.-holst. Geschichte VII*, 1913 1–89. Samme: J. O., Kiel 1922 (heri værkfortegn.) Samme i *Festschr. des Kunstgewerbe-Museums zu Flensburg*, 1928 157–85. H. Schneider i *Oud Holland XLII*, Amsterdam 1925 215–23. G. Pauli i *Nordelbingen VIII*, Heide in Holstein 1931 243–47. Horst Gerson: *Ausbreitung und Nachwirkung der holl. Malerei, Haarlem 1942*. J. O. *Udstill.kat.*, Städtisches Museum, Flensb. 1963. H. Seitz i *Konsthist. t. XLIII*, Sth. 1974 1–7. Gertrud Schlüter-Göttsche: J. O., Heide in Holstein 1978.

Birgitte Bøggild Johansen (O. Andrup)

Overby(e), Ulrich Peter, 1819–79, forfatter. * 17.1.1819 i Kbh. (Frue), † 7.1.1879 i Asminde-rød, begr. i Kbh. (Ass.). F: snedkersvend, senere økonom ved Fr.borg distrikts sygehus Steffen Peter O. og Marie Kirstine Knudsen. ~ 2.4.1848 med Ane Sophie Pedersen, * 21.5.1816 i Kbh. (Holmens), † 16.1.1874 sst. (Frue) (~ 1° 1841 med dyrlæge Hans Madsen, Middelfart, 1813–45), d. af kgl. staldkarl Niels P. (1781–1836) og Mette Marie Schwartz (1783–1843).

O. tilbragte sin ungdom med forefaldende arbej-de, brød igennem med den i dag med føje glemte digtsamling *Blomstrende Torneqviste*, 1847 samt med krigssange 1848 og blev sikret en stilling som kopist ved hærens klædedepot i Kbh. (1848–75, pensioneret pga. svagelighed). – Også som forfatter var O. langthen kopist. Han forsøgte sig i H. C. Andersens stil: *Lærkefamilien*, 1853 og med vaudevillen *Karens Kjæreste*, 1853, heri sangen *Har man Ungdomskræfter, er en munter Fyr*, med musik af Niels Peter *Hille-brandt. Umiddelbart efter førsteopførelsen førte en parodi i Fædrelandet på vaudevillegenren som sådan, især foranlediget af Johanne Luise *Heibergs produktion, til genrens bratte død. O. forsøgte sig også som læsebogsforfatter. Hans force er imidlertid visen eller rettere den i sit væsen anonyme slagsang, foruden den ovennævnte (med linjen *Man skal vandre fremad og forgaar*) især den udødelige *Snart dages det, Brødre*, januar 1872, musik af Christian Joseph *Rasmussen, hvis enkelte linjer er blevet stående som næsten lige så mange bevingede ord. O.s solidaritet med arbejderklassen gav sluttelig hans digterliv nogen mening og sikrede hans eftermæle som socialdemokratiets første store sanger fra partiets revolutionære tid. I hvilket omfang denne politiske indsigt kan spores tilbage også til O.s tidlige arbejder, er et fortolkningsspørgsmål. □ Træsnit 1875 og 1883, efter sidstnævnte træsnit af A. Bork, 1904, og radering af W. Pech, 1927. Buste (Arbejdernes forsamlingsbygning, Rømersgade, Kbh.). Afbildet på E. Saltofts mal. af socialdemokratiske førere, 1934 (forhen Folkets hus, Kbh.).

Erika Kosmalla i *Nordeurop. Literaturen*, red. Horst Bien, Lpz. 1978. L. L. Albertsen i Århus stiftsid. 11.2.1979.

L. L. Albertsen

Overgaard, Christen, 1876–1954, maskiningeniør. * 10.5.1876 på Hindselsgård, Hvidbjerg sg., Thyholm, Thisted amt, † 8.11.1954 i Gentofte, begr. i Hvidbjerg. F: proprietær Jacob O. (1836–1918) og Ane Kirstine Willadsen (1843–1915). ~ 27.9.1913 på Frbg. med koncertsanger

Ellen Otilia Simmelkiær, * 9.11.1882 i Kbh. (Frels.), † 12.9.1946 i Gentofte (~ 1° 1902 med prokurist Adolph Sophus Ferdinand Larsen, 1861–1922), d. af forvalter hos Jacob Holm & Sønner Christian Frederik Frants S. (1827–88) og Maren Christine Andersen (1839–1917).

O. kom efter skolegang i smedelære i Randers og gjorde svendestykke 1896. Imidlertid havde hans lyst til at studere taget overhånd. 1897 tog han polyteknisk adgangseksamen, og 1902 blev han cand. polyt. som maskiningeniør. Allerede som udlært havde O. en kortere tid arbejdet i Burmeister & Wains værksteder, og da hans hovedinteresse var værktøjsmaskiner og værkstedsorganisation var det naturligt at han efter endt eksamen søgte en stilling som ingeniør i B&Ws værksted. Under første verdenskrig var O. en kortere tid leder af The Burmeister & Wain System Diesel-Engineering Works i Glasgow, men 1917 kom han tilbage til B&W i Kbh. og blev driftsbestyrer, 1919 direktør. O. konstruerede en lang række værktøjsmaskiner der fra alle sider anerkendtes som fremragende og som stærkt bidrog til at billiggøre produktionen af store dieselmotorer. Omkring 1920 påbegyndte O. en gennemgribende reorganisation af maskinværkstederne. Det nye jernstøberi, der blev bygget på Tegholmen, havde cirkulær grundplan. Det er enestående i sin art og en af O.s smukkeste præstationer. 1930 begyndte B&W at mærke den økonomiske krise – og mangelen på et virkelig positivt samarbejde inden for ledelsen bidrog til selskabets sammenbrud. Ved rekonstruktionen 1933 udtrådte O. af ledelsen og virkede senere som selvstændig ingeniør.

1917 blev O. medlem af bestyrelsen for Frbg. Metalvarefabrik. Som direktør for B&W var han endvidere medlem af arbejdsgiverforeningens forretningsudvalg, af jern- og metalvareindustriens forretningsudvalg (formand 1925–26), 1926 formand for Industrirådet, medlem af det internationale handelskammeres danske nationale komité, medlem af bestyrelsen for A/S Holeby Dieselmotorfabrik og fra 1929 medlem af B&Ws bestyrelse, alle hverv han nedlagde ved fratrædelsen. 1928 blev O. medlem af Femernrutens danske komité, 1929 medlem af bestyrelsen for Tietgenfonden og 1931 af statsministeriets økonomiske råd. 1912 udtog han patent (16307) på en metode til smedning af krumtapaksler. – Ved Polyteknisk læreanstalts 100-års fest 1929 blev O. udnævnt til dr.techn.h.c. – O. var meget musikinteresseret, og hans gæstfri hjem var samlingssted for mange fremtrædende kunstnere inden for musikverdenen. – R. 1921. DM. 1927. K². 1931. □ Foto.

Berl. tid. 11.3.1919. Nationaltid. s.d. Beretn. om det nord. ingeniørmøde 1929, samt om den polytekn. læreanstalts 100-års fest, red. Povl Vinding, 1930 = Ingeniørvidensk. skr. B II 133. Georg Holm i Ingeniøren LIII, 1954 1000. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendisen (Povl Vinding)

Overgaard, Jesper Christensen, 1880–1950, landbrugsskoleforstander. * 8.12.1880 på Overgård i Gullestrup ved Herning, † 21.12.1950 i Kolding, begr. Malt kgd. F: gårdejer Christen Jensen (Overgaard) (1824–1902, ~ 1° 1853 med Christine Nielsen, 1830–65) og Else Kirstine Hansen (1842–1924). Navneforandring 26.11.1901. ~ 13.5.1910 i Sjørring, Thisted amt, med Hedvig Pedersen Leegaard, * 16.12.1884 i Malt, † 21.1.1965 på Frbg., d. af overassistent hos N. J. Fjord, senere inspektør på den udtørrede Sjørring sø, Johannes Pedersen L. (1845–1922) og Ane Martine Leegaard (1858–1936).

O.s. skolemæssige baggrund var folkeskolen, suppleret med et par vintres undervisning på Herning realskole. Som 17-årig blev han fodermester på Tune landboskole og var derefter to vintre på Askov og ni mdr. på Tune inden han begyndte på landbohøjskolen. 1905 blev han landbrugskandidat og tog i umiddelbar forlængelse heraf højskolens fortsættelseskursus i plan-teavl. Efter et år som lærer på Borris landbrugsskole 1906–07 og nok et år som konsulent i plan-teavl i Ribe amt 1908–09 blev han 1909 ved statskonsulent Fr. Hansens mellemkomst kaldet til stillingen som forstander for Ladelund landbrugs- og mejeriskole, en post han bestred frem til 1943. Skolen, der i 1908 var blevet omdannet til et aktieselskab med lærerstaben som økonomisk medansvarlig, var på dette tidspunkt ude i en svær krise. Økonomisk og regnskabsteknisk duelig som O. var fik han på kun fire år bragt skolen på fode igen. På det alm. landbrugskursus havde man da godt 80 elever, på det otte mdr. lange mejerikursus 50. Dertil kom et fire mdr.s sommerkursus som O. fik oprettet 1910–11. – 1 aug. 1914 nedbrændte skolen – to måneder før vinterholdet skulle møde. Alligevel begyndte undervisningen til tiden. Nye om- og tilbygninger i 1920'erne udvidede skolens kapacitet til det dobbelte. O. mestrede alle skolens discipliner men gik mest op i undervisningen i regnskabsføring. Hans grundighed og saglighed hen-satte ikke eleverne i en tilstand af skolesur-kedsommelighed. Tallenes tale blev i hans mund til en eventyrlig beretning om landbrugets økonomiske muligheder. Af eleverne krævede han meget, ikke mindst hvad angik ordenssans og personlig optræden.

Netop i det sydjyske område kom spørgsmålet om landbrugets regnskabsføring i centrum gennem oprettelsen af Danmarks første kontrolforening 1895. Sammenhængen mellem malkekøernes foderforbrug og mælkeydelse blev her nøje undersøgt hvorefter resultaterne blev ført ind i regnskabet for vedkommende gård. Fra 1910 oprettedes regnskabskredse i flere landboforeninger, bl.a. Kolding og omegns landboforening hvis formand O. var 1921–44. Fra første færd var han med i dette oplysningsarbejde, og da landhusholdningsselskabet 1916 tog den opgave op at samle de lokale regnskabsresultater til en landsdækkende helhed blev O. bedt om at forestå det praktiske arbejde hermed. Selv om han som de fleste andre i samtiden bekendte sig til de regnskabsprincipper den schweiziske landbrugøkonom E. Laur havde knæsat 1910 indledte O. dog sin virksomhed med at foretage en studierejse til Sverige og Norge for at se det Laurske system anvendt i praksis. Efter hjemkomsten gik han straks i gang med et besværligt og tidkrævende indsamlingsarbejde der stod på i to år. Dec. 1918 kunne han fremlægge resultaterne fra 75 regnskaber for året 1916–17 i *Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold* I. Det vakte opsigt at tallene her viste en forrentning på 10 pct. af den samlede landbrugskapital efter fradrag af enhver tænkelig udgift. For første gang blev landbrugets regnskabsresultater brugt erhvervspolitisk: høje cifre gav anledning til kritik udefra mens omvendt lave cifre kaldte de agrariske lidenskaber frem med adresse mod „udplyndringen“ fra det omgivende samfunds side. Om hele dette postyr tog modet fra O. vides ikke med bestemthed, men i hvert fald overlod han hvervet som landbrugets øverste regnskabsfører til O. H. *Larsen og det nyoprettede Landøkonomisk driftsbureau. Fra 1920 til sin død var O. dog formand for udvalget i det landøkonomiske driftsbureau.

Også i mejerikredse søgte O. at indgive sine standsfæller sund fornuft i økonomiske anliggender. O. var således den der først gjorde opmærksom på at mejeriforeningerne under Niels *Pors ledelse var på vej mod økonomisk uføre med planen om at gå ind i fabrikation af tøm-mælk. I mellemkrigstiden fremstod O. efterhånden som den person der fremfor nogen evnede at gøre regnskabsresultater til håndgribelig tale for danske landmænd. Han var ikke netop teoretiker, men jordnær praktiker som helt indefra forstod bondens situation. Agrarisk ensidighed og materialistisk smalsporethed var ham lige vederstyggeligt; at være bonde var for ham noget af et kald. Lige så stærk var dog hans kritik af en fagforeningsdomineret bybefolkning når den ik-

ke i krisetider som i 1930ernes begyndelse ville være med til at række landbruget en hjælpende hånd. Han betragtede følgelig tingene landøkonomisk, ikke *nationaløkonomisk*. Som medlem af statsministeriets udvalg vedrørende landbrugets gæld var han 31.5.1934 således med til at foreslå en almindelig gældslettelse, som modsat Fr. Vinding Kruses samtidige betænkning Sænering til Bunds af Landbrugets Gældsforhold ikke blev modsvaret af indgreb over for den frie pantsætningsret. Under hele kriseperioden holdt O. fast ved den opfattelse at dansk landbrug som i 1880ernes krise kunne producere sig ud af vanskelighederne. Det krævede dog at landbruget bevarede det organisatoriske sammenhold under mottoet: „Frihed under ansvar“. Selv om det sande menneske for ham var karakteriseret ved ordene „stålsat og stærk“ fremfor „veg vilje og en blød ryg“ veg han dog ikke tilbage fra at give svagere stillede en hjælpende hånd som det ses af medlemskabet af straffeanstaltnernes fængsels-selskab og Grænseforeningens komité til støtte for sydslesvigske børn. Fagligt spændte hans medvirken fra posten som formand for Statens planteavlsvulvalg til hvervet som tilsynsførende ved landbohøjskolen. Medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1927. DM. 1946. □Foto.

Johs. Dons Christensen i Tidsskr. for landøkonomi, 1951 60–62. Ladefund elevforen.s årskr. XLVII, s.å. 3–19. Ladefund gennem 100 år, red. Helge Petersen = sst. 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Overgaard, Søren Peter Nielsen, 1886–1978, landmand, organisationsleder. * 7.3.1886 i Stautrup, Kolt sg., Århus amt, † 17.11.1978 i Framlev, begr. Harlev kgd., Århus kommune. F: gård-ejer Ove Nielsen (1844–1917) og Oveline Knudsen O. (1848–1920). ~ 10.10.1911 i Odense med Dagny Magdalene Simonsen, * 16.4.1890 i Odense, † 13.1.1966 i Århus, d. af muremester Jørgen Laurits S. (1855–1938) og Kirstine Hansen (1854–1936).

O. udgik fra et fremstående gårdmandshjem hvor faderen havde et anset navn som kvægopdrætter. Han arbejdede ved landbruget hjemme, var 1908 elev på Ollerup højskole, 1907 på Malling landbrugsskole og 1909 på Askov højskole. Sin landbrugsuddannelse supplerede han senere med ophold i England og Holland. 1913 erhvervede han Højbygaard (88 ha) nær Århus hvor han boede til sin død. O. gjorde sig snart lokalt bemærket som en dygtig og alsidigt interesseret landmand, og han blev hurtigt inddraget i landbrugets organisationsarbejde. 1913–16 var han bestyrelsesmedlem i Århus amts landøkonomi-

ske selskab, og 1922–59 formand for Høver og omegns landboforening. – Det blev dog inden for mejeribrugets O. skulle lægge sin store indsats som organisationsleder. 1916 blev han formand for det lokale andelsmejeri, Lykkedal, og 1924 medlem af bestyrelsen i den da indflydelsesrige Århus omegns mejeriforening hvor han næste forår blev valgt til formand, en post han beklædte til 1959. Årene midt i 20erne var urolige inden for dansk mejeribrug. De økonomiske forhold var vanskelige og organisationernes prestige lav på grund af at De danske mejeriforeningers mælkeeksport havde måttet likvidere og derved påført Den danske Andelsbank meget store tab hvilket var stærkt medvirkende til at banken 1925 måtte standse. Mejeriernes og mejeriforeningernes økonomiske forpligtelser over for Den danske Andelsbank var stærkt omstridte. Denne situation prægede De danske mejeriforeningers fællesorganisations generalforsamling i efteråret 1925 da O. blev opstillet som formandskandidat. Han blev her præsenteret som en mand der ikke var involveret i de foregående års dispositioner og som havde givet udtryk for, at mejerierne ikke kunne pålægges ansvar over for banken. Med en stemmes overvægt valgtes han fremfor modkandidaten, gårdejer L. Elbæk Jessen fra Ribe amts mejeriforening.

I mere end en menneskealder, frem til 1959, var O. den medlemsvalgte førstemand inden for dansk mejeribrug. Endnu 1926 opstilledes Elbæk Jessen mod ham, men O. genvalgtes med stor majoritet og efterhånden blev hans position som organisationsleder meget stærk. I et nært samarbejde med fællesorganisations mangeårige administrative chef, L. P. Frederiksen, stod han i spidsen for udviklingen af mejeribrugets og med årene styrkede og udbyggede de den oprindelig ret svage og særlig i midten af 20erne svækkede fællesorganisations placering og autoritet over for både omverdenen og medlemskredsen. Det lykkedes for O. at få de privatejede mejerier til at indgå i samarbejdet med de dominerende andelsmejerier, ligesom der blev gennemført en bestemmelse, hvorefter fællesorganisationen blev sat i stand til at træffe afgørelser om priser og økonomi der var bindende for medlemmerne. Under 30ernes kriseindgreb og siden reguleringerne i 40erne lykkedes det O. i meget vid udstrækning at sikre mejeribrugets reel selvforvaltning i udførelsen af de af krisen og senere besættelses- og efterkrigsårene fremtvungne produktions- og prisreguleringer. O. var formand for de landbrugsministerielle eksportudvalg for smør og ost 1933–50 hvor han ligeledes i realiteten håndhævede mejeribrugets selvstyre over for landbrugsministeriet. 1950–59 var han

derefter formand for mejeribrugets egne eksportudvalg der afløste de ministerielle. Det var også et udtryk for O.s stærke stilling, at fællesorganisationens kontor fortsat bibeholdtes i Århus, få kilometer fra O.s ejendom. I hans formandstid udryddedes kvægtuberkulosen og smitsom kalvekastning i de danske malkekvægbesætninger, hvad der i høj grad skyldtes O.s energiske indsats. 1928–59 formand for Statens mejeritudvalg.

I kraft af sin formandsstilling i mejeriernes fællesorganisation kom O. til at beklæde en række centrale poster inden for landbrugets organisationsverden. 1925 indvalgte han i Andelsudvalget, hvor han 1928 blev næstformand, ligesom dette s.å. valgte ham til medlem af Landbrugsrådet. Her blev han vicepræsident 1932 og beklædte dette hverv til 1961. O. bestræbte sig i Landbrugsrådet for at fastholde et nært samarbejde med slagteriernes repræsentanter, ligesom han i arbejdet understregede de økonomiske sammenhængs stærke position i arbejdet, selv om præsidenterne repræsenterede landboforeningerne. O. lagde ikke i denne sammenhæng skjul på, at det var mejerier og slagterier der finansierede rådets virksomhed. 1937–61 var han formand for Andelsudvalget. O. var fordomsfri og realistisk i sit syn på andelsvirksomhedernes rolle og muligheder og lagde ikke mindst vægt på et samarbejde med brugsforeningerne. 1958–61 var han næstformand for Landbrugets afsætningsråd, men hans indsats her var præget af mejeribrugets halvhjertede interesse for den organisatoriske nydannelse. O. tilhørte den generation af landbrugstopfolk, for hvem forhandlingsbordet var vigtigere end talerstolen. Han trådte til på et tidspunkt hvor organisationssystemet var etableret, men hvor opgaven blev at udbygge og fæstne dets placering i samspil med parallelle organisationer og det offentlige. O. var en repræsentativ skikkelse, velformuleret og hans i ungdommen erhvervede sprogkundskaber kom ham til nytte i de mange handelsforhandlinger han deltog i. O. havde ry for at være en hård forhandler, men hans stærke position i hans egen organisation gav ham de nødvendige muligheder for at forhandle og sikre modparten, at det opnåede forhandlingsresultat blev respekteret. Over for de øvrige brancheorganisationer understregede han mejeribrugets helt centrale placering i landbrugets samlede økonomi, over for ministerium og andre offentlige organer var han talsmand for et realitetsbetonet samarbejde, når blot mejeriernes vitale interesser blev tilgodeset. – O. var ved sin baggrund og opvækst dybt forankret i andelsbondens verden og vedkendte sig denne arv. Med Askov og J. Th. "Arnfred, hvem han samar-

bejdede med inden for andelsbevægelsen, stod han i livslang forbindelse. Inden for denne holdningsmæssige ramme virkede O. over et meget langt tidsrum med store organisatoriske evner og med saglig styrke for, som han selv udtrykte det ved sin afgang som formand for fællesorganisationen i 1959 „at hævde og værne dansk landbrugs interesser, at skabe tryghed og rimelige vilkår for enhver, der har valgt den livsform, der er bondens“ (Andelsbladet, 1959). – R. 1927. DM. 1931. K.² 1949. K.¹ 1962. □Mal. af A. Tørsleff. Foto.

A. Axelsen Drejer: De danske mejeriforens fællesorganisation 1912–37, 1937. Samme m.fl. i Andelsbl. XLVII, 1946 253–55. Samme sst. LVIII, 1956 211–13. Jacob A. Buksti: Et enigt landbrug?, 1974. E. Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979.

Claus Bjørn

Overgaard Nielsen, Christian, * 1918, zoolog. * 16.1.1918 på Studsgård, Snejbjerg sg. F: assistent ved Statens forsøgsvæsen, landbrugskandidat Niels Erik O. N. (1876–1947) og Ane Kirstine Jessen (1889–1979). ~ 10.9.1943 i Kbh. (Holmens) med Ellinor Christine Hoffmann, * 9.11.1918 i Skive, † 23.10.1975 i Birkerød, d. af toldkasserer Christian Ancher H. (1885–1972) og Anna Mortensen (1887–1972).

O.N. blev 1938 student i Herning og 1943 magister i sml. anatomi. 1944–49 var han assistent ved Kbh.s univ.s histologisk-embryologiske institut. Efter disputatsen om jordbundens mikrofauna 1949 foretog han efter indbydelse fra Nature Conservancy under Oxford universitet 1950–52 tilsvarende studier i England. Herefter ansattes han som amanuensis ved Mols-laboratoriet under Århus univ., blev afdelingsleder 1958, lektor 1961 og fik n.å. det nyoprettede professorat i jordbundsbiologi. Men allerede 1964 blev han kaldet som H. V. "Brøndstedts efterfølger i et, delvis rekonstrueret, professorat ved Kbh.s univ. i „zoologi med særligt henblik på almen zoologi“. Han kom til at spille en central rolle i udbygningen af Institut for almen zoologi og etablering af undervisning i miljøkontrol. Han har også i en årrække været aktiv i forskningsrådsarbejde, i den videnskabelige kommission for Grønland, i „Man and Biosphere“-programmet og som redaktør af det nordiske tidsskrift *Oikos*. – I O.N.s første større videnskabelige arbejde, *Studies on the soil microfauna I–II*, 1948–49 (hvoraf II er disputats) påviser han et langt større antal af fritlevende rundorme (nematoder) i jordbunden end hidtil antaget og kortlægger deres iltforbrug, forplantningsintensitet og betydning for omsætningen. I *Studies on Enchytraeidae I–V* og VII, 1953–60, udreder han

disse børsteormes mikrodistribution, økologi og årstidsvariation samt (s.m. med Bent Christensen) deres komplicerede systematik; et arbejde fra 1961 behandler stofskiftet hos populationer af enchytræer og nematoder. Senere har han skrevet nogle populær-videnskabelige artikler om jordbundens mikrofauna og drøvtyggermaven som økologisk system. Efter H. Volsøes død indtrådte han som medlem af redaktionskomiteen for „Danmarks Natur“ og skrev til bd. II (1968) den fortrinlige oversigt *Dyrenes levevilkår – økologi*. – Medlem af Videnskabernes selskab 1961; Rigmor og Carl Holst-Knudsens videnskabspris 1962. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1949 220f.

Torben Wolff

Overskou, Thomas, 1798–1873, forfatter, teaterhistoriker. * 11.10.1798 i Kbh. (Frels.), † 7.11.1873 sst. (Frbg.), begr. på Frbg. F: sukkerhusarbejder Jens Sørensen O. (1762–1822) og Margrethe Jørgensen (1763–1838). ~1° 10.12.1823 i Kbh. (Slotsk.) med skuespiller Juliane Adolphine Knub, * 12.7.1797 i Kbh. (Frue), † 21.8.1857 sst. (Trin.), d. af bødkermester, kaptajn Frederik Christian K. (1759–1821, ~Susanne Schultz, ca. 1757–1813) og figurantinde Christiane Juliane Frederikke Rummelhoff (ca. 1772–1834). (Kbg. har: fh. tjener Johan Adolph Nicolaysen og Juliane Nielsdatter). Ægteskabet opløst. ~2° 28.4.1850 i Kbh. (Slotsk.) med Jonine Margrethe Lund, * 27.8.1803 i Kbh. (Holmens), † 21.9.1869 sst. (Frbg.), d. af kgl. staldkarl, senere rustvognskusk Christian Jensen L. (1772–1817) og Inger Anthonette Kiølsdatter Bach († senest 1817). ~3° 3.5.1870 på Frbg. med Marie Georgine Thostrup, * 24.8.1830 i Kbh. (Helligg.), † 12.7.1889 sst. (Frbg.), d. af læge, senere amtskirurg, kancelliråd, fattiglæge Zacharias Geertsen T. (1806–77, ~2° 1867 med Anne Marie Emilie Larsen, 1813–90) og Anne Marie Hylquist (1802–66).

O.s far var indvandret vendelbo, der blev fabriksarbejder i Kbh., moderen har O. skildret som en redelig, mild og gudfrygtig natur i bådsmandskonens skikkelse i sin bedste komedie *Pak!* Forældrenes gode egenskaber var hans arv og styrke gennem fattige barndoms- og ungdomskår som han besejrede med gigantisk flid og vilje til fremdrift. Om de mange kampe han måtte bestå har han selv fortalt i sin sidste bog *Af mit Liv og min Tid*. 1868, og de giver dette værk, som F. C. Sibbern regnede til „det værdifuldeste og læseværdigste i dansk Literatur“ bestandig betydning som samfundsskildring for

skoleloven af 1814 og den sociale forsorgs tid. O. var ingen lysende begavelse, og der er i hans produktion kun få vidnesbyrd om at kunstens og videnskabens genier stod ham bi, men hans livsgerning er et mageløst eksempel på, hvor langt hårdnakket vilje kan føre sin mand. Hans læselyst var medfødt, og han havde en udmærket hukommelse, men fattigdommen tvang ham i snedkerlære i stedet for i latinskolen; det pinte ham hele livet og diskvalificerede ham i mange akademikers øjne at han ikke blev student; selvuddannelsen hvilede, skriver han, „tungt paa mig som en Forbandelse“. Teatret blev den port hvorigennem han kunne „liste sig ind paa Kunstens og Videnskabens Enemærker“, og efter forgæves forsøg lykkedes det ham 1818 at få foden indenfor, støttet af instruktør J. P. Frydendahl der havde fået interesse for hans da utrykte skrivelser. Omsider 25.4.1821 debuterede han som tjeneren Jasmin i *Den paadigtede Galsskab* og to år senere blev han kgl. ansat, men han nåede kun at blive brugbar i halvkomiske småroller ved en ret omfattende teatertjeneste. Stillingen havde længe været ham til byrde, da han efter eget ønske fra aug. 1842 fik afsked med 412 rdl. i pension. Hans sidste optræden var Jeppe, Erasmus Montanus' far (23.11.1841). Men dermed var hans tjenstlige forhold til teatret ingeniende afsluttet. Da J. L. Heiberg 1849 blev chef, udnævntes O. til sceneinstruktør, i hvilken stilling han tidligere havde fungeret. Hans betingelser for denne gerning var erfaring og påpasselighed, men ingen kunstnerisk evne. Han blev Heiberg en tro medarbejder og afskedigedes brutalt af hans efterfølger (1858). Som svar herpå udgav han s.å. pjecen *Oplysninger om Theaterforhold 1849–1858* hvori harmen over den usømmelige behandling, han havde været genstand for, gav hans sprog en flugt det ellers savnede. 1846 var han den første som fik kgl. bevilling til at oprette et privatteater inden for voldene, og dette privilegium betød dengang et afgørende brud med nationalscenens gamle eneret på opførelse af dramatisk litteratur. O. udgav s.å. pjecen *Folketheatret*, hvori han redegjorde for foretagendet og indbød til aktietegning, men da planen stod på nippet til at blive gennemført, strandede den på vanskeligheder som den upraktiske O. ikke kunne klare. Han måtte se Casino blive det første privatteater i Kbh., men tilfældet ville at han en del år senere skulle blive dets direktør. Her havde han dog kun uheldet med sig, men tidspunktet var også det vanskeligst mulige: vintermånederne efter krigen 1864. Omkring 1830 var O. brudt igennem som lystspilforfatter, dækket af en anonymitet der først blev hævet da han havde sejret. Hans tidligste

skuespil, *Farens Dage*, 1826, *Tre Maaneder efter Brylluppet*, 1828 og *Misforstaaelse paa Misforstaaelse*, s.å. er nu glemte. De var forældede allerede da de kom frem og fulde af reminiscenser fra de tyske dramatikere A. F. F. v. Kotzebue og F. U. L. Schröder. Først da han i sit selvstudium fandt vej til John Vanbrugh's og William Congreve's solide engelske komedier forstod han at det ikke kom an på at kopiere kendte sceniske typer, men tværtimod på at skildre „komiske Originaler, som af Forfatterens Lune føres fra Livet ind paa Scenen for sandt og kraftigt at præsenteres i al deres Latterlighed“. Selv om han vedblev at benytte gamle komedieformer var karaktertegningen mere ægte og lunet større i de tre lystspil der har bevaret scenisk liv til vore dage: *Østergade og Vestergade*, 1828, *Capriciosa*, 1836 (hvori A. L. Arnesen skrev billardakten og flere af sangene) samt *Pak!*, 1845. Disse arbejder er ikke betydelige digterværker, men solide og morsomme folkekomedier hvis lokalfarve gav dem værdi på længere sigt, og hvori der var lykkelige fund, fx den idé at bringe de brave nyboderfolk på scenen. For Heiberg var Østergade og Vestergade det bedste lystspil siden Gulddaasen, og Adam Oehlenschläger beundrede især indfaldet at klassificere den kbh.ske borgerstand efter de to gader. O. formede rollerne med sine kolleger blandt skuespillerne for øje og mange af replikkerne gik over i sproget som mundheld, men det hændte at de sympatiske figurer blev alt for ædle og de usympatiske alt for slette, for O.s viden om samfundets øvre lag stod ikke mål med hans kendskab til de lavere klasser. Bedst lykkedes hans skildring af mødrene. Mange år senere skrev Herman Bang: „Den jævne Kones Retsindighed, hendes Hjertensgodhed, hendes ufravigeligt rigtige Instinkt overalt, hvor det gælder Følelsen og Hjertet – alt det er evigt“. De O.ske komedier, som udkom samlet i fem bind 1850–51, forsvandt fra nationalscenen med det gamle teaters nedrivning, men vendte levende tilbage på privatscenerne, og deres succes gik de hårde domme afgørende imod, som censor Chr. Molbech fældede ved fremkomsten. Også i de andre nordiske lande blev de hyppigt spillet, og *Fandens Overmand*, 1854 (*Den Ondes Besegrer*) gjorde endog større lykke i Sverige end i Danmark. I alt skrev O. femten originale og syv syngespiltekster, og desuden oversatte han 41 skuespil og bearbejdede teksten til 40 syngespil. Denne vældige produktion ville i vore dage have indbragt ham en stor formue, men datidens slette honorarvilkår gav ham aldrig fred i økonomisk henseende, og skønt han udnyttede enhver chance, fx ved at redigere *Dagen* (1836–38) og ved at stille sig til rigsdaysvalget 1848, måtte han

1859 opgave sit hjem. Sygdom i hjemmet og andre private sorger bidrog hertil. Når nøden var størst, hjalp grevinde Danner ham, men arkæologen J. J. A. Worsaae hindrede, at han blev inspektør ved Rosenborg, hvortil så store modsætninger som grevinden og ægteparret Heiberg anbefalede ham.

Varigst betydning fik O. som teaterhistoriker og gennem det nævnte memoireværk *Af mit Liv og min Tid*. Allerede i ungdomsårene begyndte han at samle stof til *Det kgl. teaters historie*, og da det ældste arkiv var brændt med Christiansborg 1794, var det ikke få hindringer han måtte overvinde. Den 80-årige fhv. skuespiller F. Schwarz, hvis erindring gik tilbage til tiden for 1770, blev ham en vigtig mundtlig kilde, og da han arvede hans papirer, fik han en væsentlig del af materialet til teksten omkring den daglige repertoireliste han med stor flid havde samlet, og som han senere med flere heldige fund fuldstændiggjorde fra teatrets åbning på Kongens Nytorv 1748. Resultatet af al denne flid blev først et statistisk arbejde: *Fortegnelse over alle dram. Arbejder, som siden det kgl. Theaters Aabning 18. Decbr. 1748 indtil Udgangen af Aug. 1838 have i det danske Sprog været opført paa det kgl. Theater og Hoftheatret, samt over Balletterne siden Galeottis første Ballets Opførelse*, 1838; dette nyttige skrift, det første i sin art i vor litteratur, blev populært kaldt „O.s Haandbog“ og udkom senere i foregede udgaver, sidste gang 1879 ved Edgar Collin. Med understøttelse af Samfundet til den danske litteratur fremme begyndte O. 1854 at udgive sit hovedværk *Den danske Skueplads, i dens Historie, fra de første Spor af danske Skuespil indtil vor Tid*, og i løbet af ti år førte han gennem fem bind fremstillingen ned til 1849; kort før sin død påbegyndte han udgivelsen af et supplement der skulle omfatte perioden 1849–74, indtil den gamle bygnings nedrivning; manuskriptet blev dog ikke færdigt, men fuldendtes af Edgar Collin 1876. O.s teaterhistorie er et kilde-skrift af stort, på mange punkter uerstatteligt værd, men den må betragtes med kritik, da senere forskere gennem et dybere kildestudium har korrigeret eller suppleret hans resultater. Vejledende har O.s værk været for dem alle, især for P. Hansen, hvis bedre skrevne, men mere overfladiske teaterhistorie hovedsagelig hviler på hans arbejde. Men de fleste, der benyttede O. slog sig til riddere på hans fejl, mens få forstod at når ét menneske skal bygge et så stort værk fra bar bund er mangler uundgåelige. Sproget er knudret som næsten altid O.s prosa; han fulgte den annalistiske fremstillingsform der vel vanskeliggør oversigten, men som er den grundigste, og som tillader medtægtelse af enkeltheder der på

længere sigt har større værdi end det i første øjeblik synes. Personskildringen, fx af dr. Ryge (J. C.) står højere end den litterære bedømmelse, og skildringen af den Heibergske periode, hvori O. selv var ivrig deltager, er mere et defensorat end objektiv historieskrivning. O. karakteriserede sit arbejde med disse ord: „Det er ikke en Morskabsbog, jeg har villet levere, men et Værk, der efter Gennemlæsningen beholder Værd“. Denne dom står stadig ved magt.

O.s flittige liv er et gribende billede af de triste forhold, hvorunder en åndsarbejder måtte leve på den tid hvor det næsten var en forbrydelse for en ikke-akademiker at vove sig ind på forfatterbanen. Men hans viljekraft svækkedes aldrig af misundelse, og hans forsynstro gav ham en ligevægt i sindet der fik ham til at synes, at han trods al modgang dog havde grund til at være taknemmelig. Den hån, han ofte mødte i livet, fortsatte fra tilsvarende kredse efter hans død. Edv. "Brandes kaldte ham „en stakkels Autodidakt“, og C. St. A. "Bille nægtede på bedømmelsesudvalgets vegne at lade hans buste opstille i det nuværende teaters foyer. – Tit. professor 1852. – R. 1868. □Stik i rolle af C. V. Bruun. Mal. af G. Salomon, 1849 (Fr.borg, depon. i Teatermus.), litograferet 1851. Tegn. signeret J. Kayser, 1852 (Fr.borg) og tegn. af Fritz Jürgensen. Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit 1868 og efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1886. Træsnit af H. P. Hansen, 1871, og efter dette s.å., 1874 og 1877. Buste af Henny Diderichsen, 1873 (Teatermus.; Det kgl. teater; på graven). Afbildet på mal. af V. Neiiendam udst. 1956.

T. O.: Af mit liv og min tid, 1868 (ny udg. ved Rob. Neiiendam I-II, 1961–62). – F. C. Sibbern: Om poesie og konst III, 1869 XXXVf. Aug. Bournonville: Mit teaterliv III, 1, 1877 (ny udg. 1979) 65f (jfr. Edgar Collins svar i Dagbladet 16.7.1877). Rob. Neiiendam i Pers. hist. t. II.r.VI, 1945 236. – Papirer i Kgl. bibl.

*Robert Neiiendam**

Overø, Knud, * 1922, direktør for Ferrosan. * 21.2.1922 i Kbh. F: toldpatruljemester C. M. H. O. (1888–1963) og Christine Prip (* 1892). ~ 29.10.1942 i Kbh. med exam.pharm. Astrid Nielsen, * 24.1.1920 på Frbg., d. af oberst, direktør Rasmus N. (1890–1970) og Karen Eriksen Kjærgaard (1889–1967).

Efter studentereksamen fra Akademisk kursus 1939 blev O. discipel på Skt. Jacobs apotek i København. På grund af forholdene i krigens sidste år blev studiet på Danmarks farmaceutiske højskole uønsket forlænget, og han blev først cand. pharm. 1946. I studietiden engagerede han sig i

organisationsarbejde og blev formand for de studerendes råd og redaktør af de studerendes blad. Allerede før kandidateksamens afslutning var O. blevet ansat i medicinalfabrikken Ferrosans informationsafdeling. 1951 blev han som den første farmaceut HDer i salgsorganisation og reklame, og 1952 udnævntes han til prokurist i Ferrosan, 1960 til salgsdirektør og fra 1969–74 var han administrerende direktør, hvorefter han overlod den daglige administration til andre for selv at tage nye opgaver op. O. er fortsat medlem af bestyrelsen.

Antallet af O.s betydningsfulde poster runder 40 i tal. Her nævnes nogle aktuelle hverv der i bredden vidner om O.s evner og interesser: medlem af Industrirådets hovedbestyrelse, af Akademiet for de tekn. videnskaber og af miljøankenævnet, formand for eksportkreditrådet, medlem af Skibskreditfondens og af Eksportfinansieringsfondens repræsentantskaber, bestyrelsesmedlem i De danske Sukkerfabrikker, De forenede Papirfabrikker, porcelænsfabrikkerne Bing & Grøndahl og Norden, medlem af Privatbankens repræsentantskab og bestyrelse. Når hertil føjes aktiviteter i Turistrådet, emballageorganisationer og censorvirksomhed ved Danmarks farmaceutiske højskole og ved Handelshøjskolen har man lidt af O.s spændvidde. O. kan betegnes som en moderne erhvervsmand præget af åbenhed og af interesse for erhverv og samfund. Uden at være aktiv som politiker har han givet kommentarer til politiske beslutninger der angår industri og erhverv. Hans succes i forretningslivet skyldes i første række evnen til at gribe sagens kerne, idérigdom og en uortodoks behandling af problemerne og dertil en ærlig og tillidvækkende optræden hvor han ikke tager sig selv for højtideligt.

O. er forfatter til mange artikler og kronikker hvor originale ideer er kommet til udtryk. Således i festskriftet for professor Thorkil Kristensen (1979) hvor han slår til lyd for „systemeksport“ contra vareeksport, og i *Ustrukturerede tanker om den farmaceutiske uddannelse* fra 1976, hvor der foreslås et undervisningssystem for farmaceuter som let kan tilpasses ændrede krav i samfundet. □Foto (Privatbankens hovedsæde; Kgl. bibl.).

Kurt Bærentsen

Owesen, Claus, 1816–81, officer. * 5.10.1816 i Johannes Mølle i Adelby ved Flensborg, † 31.1.1881 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: møllejer Peter O. (1777–1864) og Anna Margretha Siemens (1792–1845). ~ 25.10.1848 i Kbh.

(Garn.) med Marie Lund, * 18.3.1815 i Assens, † 15.3.1870 i Kbh. (Garn.), d. af skipper, senere krydstoldbetjent i Hals og Udbyhøj Rasmus Lauritsen L. (ca. 1786–1842, ~2° med N. N. Hansen) og Ane Cathrine Ribe(r) (ca. 1789–1836).

O. gennemgik 1834–38 den militære højskole som sekondløjtnant à la suite i artilleriet, blev 1841 premierløjtnant i dette våben, gennemgik 1840–42 højskolens ingeniøraftdeling og forsattes til ingeniørkorpset ved vejtjenesten i Slesvig og blev 1845 kaptajn II. 1849 og 1850 deltog han som kaptajn I i krigen som højstkommanderende ingeniørofficer ved flankekorpset og 2. division og var derefter indtil 1864 dirigerende officer ved vejtjenesten i Slesvig og, efter at han ved rejser i udlandet havde sat sig ind i jernbaners anlæg og drift, regeringens tekniske konsulent, fra 1856 kommissarius ved den sydslesvigske bane. 1859 fik han majors karakter. Efter deltagelse i krigen 1864 blev han ved reduktionen 1865 pensioneret og sat à la suite ved ingeniørkorpset, men forblev til rådighed for krigsministeriet. Han var herefter en kort tid teknisk direktør ved de dansk-engelske jernbanedriftselskaber, og mange så i ham den vordende direktør ved statens overtagelse af de jysk-fynske baner, men stillingen blev overdraget hans kollega N. H. **"Holst**, og O. blev medlem af jernbaneekspropriationskommissionen for Fyn og Jylland. 1868–69 var han formand i den ekspropriations- og taksationskommission der ifølge lov af 6.7.1867 gennemførte ophævelsen af demarkationstvungen for Kbh. og øvede herigennem en overordentlig betydningsfuld indflydelse på udformningen af gadeanlæggene og bebyggelsesforholdene i de fremkomne vidtstrakte voldkvarterer hvorved hans mangeårige erfaring i bedømmelse af grundforhold, hans forretnings- og forhandlingsdygtighed kom til fuld udnyttelse, samtidig med at han i videst mulig grad optrådte med hensynfuldhed og humanitet over for de mindre grundejere i området. 1868 havde han fået afskedspatent som oberst. – R. 1849. DM. 1853. K². 1871. K¹. 1875.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben II, 1873–78 1086f; III, 1880–87 727 1092 1202 1217. [C. Owesen:] Samlet fremstill. af enkelthederne i gennemførelsen af loven af 6.7.1867 om afløs. af de ved demarkationslinien om Kbh. pålagte indskrænkninger, 1870. Indberetn. fra krigsministeren ang. de til gennemførelsen af loven . . . trufne foranstaltninger, s.å. V. E. Tychsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893. W. G. O. Bauditz: Livserindr., 1903 222 225 231 242. A. F. Krieger: Dagbøger III, 1921 307. General de Mezas krigsdagbøger, udg. K. C. Rockstroh, 1928.

*Rockstroh**

Oxe

Adelig. Skal være indvandret fra Franken, sandsynligvis i Valdemar Atterdags tid. Slægten er fortrinsvis knyttet til Sjælland, Lolland, Falster og Skåne og er karakteriseret ved næsten uden undtagelse at benytte slægtsnavn. Flertallet af mændene opnåede ridder- og rigsrådsværdighed, men slægten nåede kun fem generationer og uddøde i slutningen af 1500-årene.

Af Johan **"Oxes** († 1490/91) tre døtre var Mette ~ rigsråd Johan **"Urne** († 1537). Af Johan **"Oxes** († 1534) seks døtre var Mette, Inger, Anne og Pernille hhv. ~ rigsråd Hans **"Barnekow**, rigsråd Jørgen **"Brahe** (1515–65), lensmand Frants **"Banner** og admiral Otte **"Rud** (1520–65).

Danm.s adels årbog XXIV, 1907 339–45. Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen m.fl. II, 1954–64 (reproudg. 1979–80). Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.

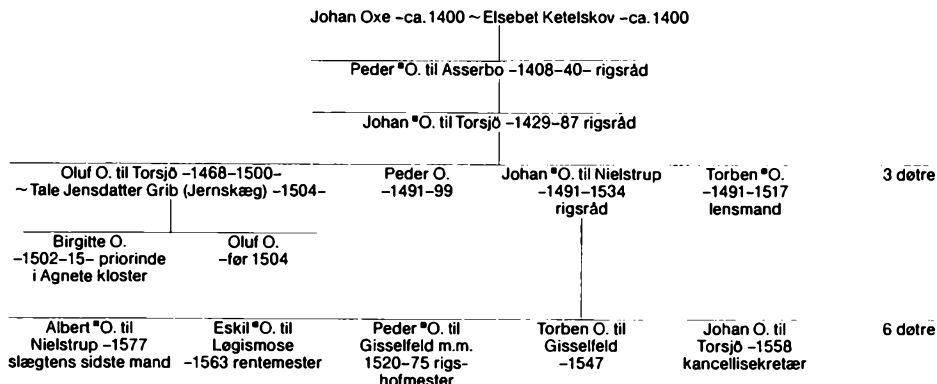
Thelma Jexlev

Oxe, Albert, † 1577, til Nielstrup, lensmand. † 7.9.1577 i Hillerød, begr. i Frue k. i Kbh. F: Johan **"O.** († 1534) og Mette Gøye († ca. 1537). ~ Sidsel Urne (~ 2° 1579 med Frederik Hobe, † 1597), † mellem 9.9.1601 og 30.5.1603, d. af Jørgen U. († 1560) og Magdalene Tygesdatter Brahe († tidligst 1567). – Bror til Eskil **"O.** og Peder **"O.** (1520–75).

O. skal allerede i en tidlig alder have vist særlig interesse for regnekunsten hvorfor hans lærer Claus Lauridsen Scavenius dedicerede ham sin 1552 i Paris trykte Arithmetica. Denne familiebegavelse synes han dog i langt ringere grad end sine ældre slægtninge at have anvendt til egen fordel, ligesom han i det hele overskygges af slægtens mere fremtrædende medlemmer. Først under syvårskrigen fik han større hverv betroet; 1563 blev han en af de fire proviantkommissærer for smålandene, og 1565–67 førte han først alene, siden sammen med lensmanden på Halsted kloster, befalingen over Lolland og Falster, ligesom han havde tilsyn med de to øers forsvar. Til dem var han i det hele hovedsagelig knyttet; her lå hans fædrengård Nielstrup, hvor han lod foretage byggearbejder, og alle hans forleninger, nemlig Sørup med Gedses (1567–68), Vignæs, Sosmarke og Kalø birker (1567–77) og endelig Ålholm (1568–77). 1573 blev han forstander for Herlufsholm og måtte i denne egenskab føre proces med dem af sine nære frændre der søgte at omstyrte skolens fundats.

*Henry Bruun**

Oxe, Eskil, † 1563, rentemester. * efter 1520, † nov. 1563, begr. 19.12.1563 i Kbh. F: rigsråd Johan **"O.** († 1534) og Mette Gøye († ca. 1537).

Ugift. – Bror til Albert *O. og Peder *O. (1520–75).

O. var efter Peder Oxe den af søskendeflokken fra Nielstrup der nåede videst. Peder Oxe, der med omhu sørgede for sine yngre søskendes uddannelse, fik dog vist ikke sendt O. på et længere studieophold i udlandet. I hvert fald var han 1543 kansler Johan *Friis' dreng, hvilket måske også kunne være fuldt så god en forskole til fremtidig statstjeneste som lærde universitetsstudier. Det er dog muligt at Peder Oxe endnu s.å. har ladet ham rejse til Wittenberg sammen med broderen Johan under opsigt af den senere universitetsprofessor Claus *Skavbo. I hvert fald skal denne have været hans lærer. Skavbo var elev af Peder Oxes egen lærer Christian *Morsing og ligesom denne specialist i aritmetik. Den kyndighed O. under hans vejledning erhvervede i dette fag har sikkert været ham til den største gavn senere i livet. O.s ophold i udlandet kan i hvert fald ikke have været langvarigt; thi allerede 1546 var han knyttet til hoffet eller til centraladministrationen, og 1.1.1548 tiltrådte han det rentemesterembede som havde stået ledigt fra efteråret 1547. Der var også en jysk rentemester, men fra 1551 i hvert fald bestred O. dog størstedelen af forretningerne, og 1554 blev han eneste rentemester. Modsat sin forgænger i embedet fulgte O. med sit rentemesteri i reglen gården, det vil sige havde samme opholdssted som hoffet og kancelliet. Dette har antagelig medført at han i endnu højere grad end sin forgænger har medarbejdet på den i 1540erne påbegyndte reorganisation af statsforvaltningen. Der gøres i hans rentemestertid store fremskridt i retning af at få gennemført faste former for regnskabsrevision. Han har måske også en andel i de i 1550erne gennemførte besparelser i statsholdningen der 1556 omsider gjorde det muligt alene i de ordentlige indtægter at skaffe dækning for de ordentlige udgifter. Man må antage at der

har foreligget en bevidst bestræbelse fra hans side for at nå frem til dette resultat i fuld forståelse med broderen Peder Oxe og overensstemmende med det af rigsrådet i disse år hævdede standpunkt: kun at bevilge skatter til overordentlige udgifter.

O.s embedsløn androg 100 dl. årligt; men 1552 fik han desuden Skt. Peders kloster i Lund i fri forlening (fra 1556 på livstid), desuden 1552–54 Salling herred med Kirkeby (Fyn) på regnskab. Endelig havde han allerede 1551 fået tilladelse til at indløse Holme kloster fra fru Sophie *Lykke. Pantessummen var ikke mindre end 42 000 mk. lübsk. Holme kloster, det senere Brahetrolleborg, var en værdifuld ejendom, og antagelig har O. næret håb om at den kunne overgå til at blive hans fri ejendom. Den lå i bekvem nærhed af Løgismose som var tilfaldet ham ved arvedelingen mellem ham og hans søskende. Hans embedsgerning har for øvrigt næppe tilladt ham ofte at opholde sig her, og han synes heller ikke at have opført bygninger her. For øvrigt havde han gårde både i Nyborg og Kbh. – Efter overtagelsen af Holme kloster begyndte O. på kronens vegne en noget nærgående forfølgelse af fru Sophie Lykke som ganske vist ikke hørte til de fejlfri. Det tyder på at O. ligesom sin ældre bror kunne været noget udskende og hensynsløs i sin optræden. Og det skyldes måske i første række brødrepæren når lensreformen hen i 1550erne gennemførtes med langt større voldsomhed end tidligere.

O.s fratræden som rentemester i juni 1557 var nært sammenknyttet med Peder Oxes fald, men han slap langt billigere end denne. Ganske vist måtte han fra 1.1.1558 opgive Holme kloster til fordel for ingen ringere end dronning Dorothea; men han fik allerede i samme måned generalkvittering for den tid han havde haft det, og en derefter påbegyndt undersøgelse af om han havde forhugget skovene synes at være blevet manet

i jorden igen. Han har antagelig haft færre fjender end sin bror. Men gik han selv fri, fik han i den følgende tid mere end nok at gøre med at forsøge på at imødegå anklagen mod denne. Han hjalp ham også ved hans flugt ud af landet med en betydelig pengesum. Peder Oxe satte dog senere med sin sædvanlige forretningsdygtighed pengene på rente i Antwerpen til O.s fordel. O. nåede ikke at opleve sin brors tilbagekomst, men døde allerede i slutningen af 1563.

Danske mag. V, 1751 360. Danske saml. 2.r.II, 1872–73 188. Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, udg. G. L. Wad I, 1893 XXX 36–40 44–46 65. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard I, 1929. – A. N. Ryge: Peder Oxes liv og levnets beskr., 1765 30 65f 109 117 123 134–40 159f 173 175 321f 355f 379–82 388f 400–04 413 429. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72 489. A. Heise i Hist. t. 5.r.V, 1885 335 337 341. Astrid Friis sst. 10.r.VI, 1942–44 28–140. Frede P. Jensen sst. 13.r.VI, 1979 326–32. Troels-Lund: Peder Oxe, 1906 (optr. i forf.s Hist. fortæll. IV, 1911) 72 79. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939.

*Astrid Friis**

Oxe, Johan, † 1490/91, til Torsjö, rigsråd, lensmand, hofmester. † mellem 6.1.1490 og 18.5.1491. F: Peder *O. († ca. 1441) og Mette Godov († efter 1451). ~ 1° ca. 1454 med Birgitte Thott, † 26.7.1474 (~ 1° med Peder Brahe, ~ 2° med Follert van Knobe, † 1452), d. af Bonde Jepsen T. († ca. 1440) og Cecilie Nielsdatter Jernskæg († 1470). ~ 2° før 29.7.1483 med Inger Bille, † 1507, d. af Torben *B. († 1465) og Sidsel Lunge († 1503). – Far til Johan *O. († 1534) og Torben *O.

O. er sandsynligvis den Johannes Petri fra Sjælland der 1444 blev immatrikuleret ved universitetet i Erfurt. 1451–53 var han hofsinde; han skrev sig da til Asserbo som han havde overtaget efter forældrene, men ved sit første giftermål fik han som medgift Torsjö i Skåne; hertil føjedes ved svigermoderens død Bröddåkra i Halland, ved det andet ægteskab Nielstrup på Lolland. Desuden erhvervede han efterhånden parter i seks-syv andre herregårde samt talrige købstadsejendomme. – O. stod tidligt højt i gunst hos Christian I der allerede 1451 gav ham brev på alle 40 marks sager af hans gods. 1454 var han en kort tid slotsherre på Kbh.s slot, og senest s.å. forlenedes han med Krogen og Søborg. 1455 var han rigsråd, og ridder blev han ved kroningen i Uppsala 1457. 1466 havde han endnu Krogen, men forflyttedes senest 1468 til Helsingborg; s.å. deltog han i ledelsen af en militær ekspedition der uden held søgte at hindre Iver Akselsen *Thott i at undsætte sin borg Lillö. I de følgende forhandlinger med svenskerne var han udsending til et møde i Halmstad 1468 og til

sammenkomster i Kalmar 1472–76. Nogle mindre pantelen på Lolland og Falster ombyttede han 1473 med Landskrona. Snart efter blev han hofmester hos dronning Dorothea, hvem han i denne egenskab fulgte på hendes pilgrimsrejser til Rom 1475 og 1488. For den pavelige ceremonimesters kritiske blik fandt O.s fremtoning ingen nåde; målt med kuriens alen var han kun en grov og udannet bonde („homo litteris et moribus carens totus rusticanus“). Dronningens forkærlighed for ham lader sig ikke des mindre let forklare: de var fælles om en karakteristisk forening af god nøgtern pengeforstand med en egen massiv fromhed. Af det anselige jordegods, som O. havde fået skrabt sammen, bortgav han en betydelig del til kirkelige formål, særlig til altre i Landskrona, Helsingør og Esrum.

A. N. Ryge: Peder Oxes liv og levnets beskr., 1765 5–13. Johannis Burchardi... Diarium, udg. L. Thuasne I, Paris 1883 306. Hålsingborgs hist., red. L. M. Bååth II, I, Helsingborg 1933. Repertorium diplomaticum VIII, udg. Will. Christensen, 1936 387–91 (om arkivet). Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. – Papirer i Rigsark., Gavne (dep. i Landsark. for Sjælland), Det arnamagnæanske inst. og Rigsark., Sth.

*Henry Bruun**

Oxe, Johan, † 1534, til Nielstrup, rigsråd. † 24.12.1534 på Nielstrup, begr. i Våbensted k. F: Johan *O. († ca. 1490) og Inger Bille († 1507). ~ Mette Gøye, † ca. 1537, i hvert fald efter 30.7.1536, d. af Mogens *G. († 1544) og Mette Bydelsbak († 1513). – Far til Albert *O., Eskil *O. og Peder *O. (1520–75). Bror til Torben *O.

O., der nævnes som voksen allerede 1503, havde efter broderen Torben Lindholm i Skåne i pant 1517–22. Netop som følge af dette slægtskab var han næppe velset af Christian II; i rigsrådets klageskrift mod denne ankes der også over, at nogle herreder i Skåne var blevet O. frataget. Året efter broderens henrettelse foretog han en pilgrimsrejse til Palæstina; omtrent samtidig blev han ridder. Straks efter Frederik Is tronbestigelse optoges han i rigsrådet og forlenedes med Ravnsborg på Lolland, hvori han n.å. fik pant. Han deltog oftere i rådets møder, men synes ikke at have øvet større indflydelse. Ved sit giftermål styrkede han sin slægts stilling i den langvarige strid med Gøyerne om Torsjö i Skåne; af svogeren Henrik *Gøye købte han Gissel-feld, men denne handel erklæredes senere for ugyldig. – O. tilhørte, i modsætning til sin svigerfar, rigsrådets katolske parti. Under grevefejden gik han, som så mange af sine standsfæller, hurtigt over til grev *Christoffer der gav ham nyt brev på Ravnsborg. Men under folkerejsningen sidst i 1534 blev han angrebet på sin gård Nielstrup af borgere og bønder, og da han ville rette

Oxe, Johan

en falkonet mod angriberne sprængtes den og dræbte ham selv.

A. N. Ryge: Peder Oxes liv og levnets beskr., 1765 25–29. Troels-Lund: Peder Oxe, 1906 (også i forf.s Hist. fortæll. IV, 1911).

*Henry Bruun**

Oxe, Peder, –1440–, rigsråd, lensmand. Levede endnu 24.8.1440, begr. i Helsingør (Olai k.) eller i Helsingborg (Nicolai k.). F: antagelig Johan O. og Else Ketelskov. ~ senest 1434 med Mette Godov, der levede endnu 4.12.1451, d. af Johan G. († tidligst 1422) og Mette Nielsdatter. – Far til Johan *O. († ca. 1490).

O. nævnes tidligst 1408. 1420 var han medlem af rigsrådet; 1422 synes han at have været hovedsmand på Søborg. Senest 1432 fik han Asserbo i forlening af Sorøkløstret. Da Erik af Pommern ca. 1425 opførte Krogen slot blev O. den første hovedsmand her, en vigtig post, ikke mindst fordi han dermed tillige fik den opgave at overvåge inddrivelsen af den samtidig pålagte Øresundstold, den samme afgift som hans berømte navne siden reformerede. Krogens gunstige beliggenhed bød ham, især da han senest fra 1435 også fik Helsingborg, rig lejlighed til et indbringende sørøveri fra hansestæderne, og samtidig drev O. en vidtstrakt handel på Baltikum. Det er derfor let forståeligt at O. følte sig nøje knyttet til kong Erik hvem han bl.a. gjorde en god tjeneste ved 1436 at standse Engelbrekts fremtrængen i Skåne. Under den stigende modsætning mellem kongemagt og rigsråd stod O. trofast på Eriks side; endelig 29.–30. juli 1440 overgav han sine slotte til Christoffer af Bayern der kort efter skænkede ham en gård i Helsingør. Om han kunne have beholdt en politisk rolle er vel tvivlsomt, men blev ikke aktuelt da han sidst på året blev dræbt af en livlandsk købmand.

A. N. Ryge: Peder Oxes liv og levnets beskr., 1765 1–5. Will. Christensen: Unionskongerne og hansestæderne, 1895 (reprint, 1974). Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Hain Rebas: Infiltration och handel, Göteborg 1976 = Medd. från hist. inst. i Göteborg XI. Jens E. Olesen: Rigsråd, kongemagt, union, 1980. Aksel E. Christensen: Kalmarrunionen og nord. pol. 1319–1439, 1980.

*Henry Bruun**

Oxe, Peder, 1520–75, rigshofmester. * 7.1.1520, † 24.10.1575 på Fr.borg, begr. i Kbh. (Frue k.). F: Johan *O. († 1534) og Mette Gøye († ca. 1537). ~ 14.9.1567 på Vallø med Mette *Rosenkrantz, * ca. 1533, † 2.4.1588 på Skarhult (~ 1° med Steen *Rosensparre, 1523–65), d. af Oluf Nielsen *R. (ca. 1490–1545) og Ide *Munk († 1586). – Bror til Albert *O. og Eskil *O.

O.s barndom faldt i en politisk og religiøs brydningstid hvis krise han dog ikke selv skulle opleve. Som 12årig blev han nemlig sendt til udlandet under opsyn af Christian *Morsing, en af tidens betydeligste humanister, og sammen med denne gennemrejste han i de følgende år Tyskland, Frankrig, Schweiz og Italien. Det vides at O. 1532 opholdt sig i Paris og 1534–35 var han i Basel hvor han kom i huset hos den bekendte humanist Sebastian Münster. Stationerne på denne flerårige rejse var nok lige så meget bestemt af Morsings interesser som af hensynet til O.s uddannelse, men de vekslende intellektuelle miljøer kan dog næppe have undgået at modne drengen. Hvad han rent konkret lærte på sin studierejse ved vi ikke, men det kan dog slås fast at hans begavelse ikke var af sproglig art. Fransk lærte han ikke at skrive og hans tyske udmærkede sig aldrig ved synderlig korrekthed.

1537 kaldte den nye konge Christian III Morsing hjem for at denne kunne bistå ved oprettelsen af det nye universitet i Kbh., og omtrent samtidig må O. være vendt tilbage. Der forestod den unge mand store opgaver. Faderen var kommet ulykkeligt af dage i dec. 1534, og moderen døde antagelig i 1537. Da O. i jan. 1538 blev myndig fik han ansvaret ikke alene for den store søskendeflok med også for familiens værdier. Trods sin alder fik O. hurtigt smag for en af adelens yndlingsbeskæftigelser, godsprocesser, og demonstrerede meget betydelige evner inden for dette felt. O. skulle i løbet af få år vinde flere store processer og blev uden tvivl snart en både kendt og kontroversiel personlighed i det danske adelsmiljø. Ubestridt var O.s og hans søskendes besiddelse af slægtsgården Nielstrup ligesom O. fortsat kunne administrere pantelenet Ravnsborg, men andre ejendomme i arven efter faderen havde en mere usikker status og blev efterstræbt fra anden side, det gjaldt både Gisselfeld og slægtsgården Torsjö i Skåne. Faderen havde 1526 købt Gisselfeld fra Henrik *Gøye, et gods som den økonomisk ødelagte Henrik Gøye allerede forlængst havde pansat til sin broder Mogens *Gøye, Johan Oxes svigerfar, og Otte Holgersen *Rosenkrantz. Købet afstedkom en langvarig slægtsstrid idet panthaverne ikke ville afstå deres postulerede forkøbsret; 1532 fik de Oxes skøde kendt ugyldigt, og gården synes derefter at være gået over på panthavernes hænder. Havde Oxerne dermed mistet deres penge? Det ville O. ikke affinde sig med, og da Henrik Gøyes enke var gået fra arv og gæld fik O. i 1541 på Sjællands landsting tilkendt sig ret til at gøre indførsel i Gisselfeld mod at tilfredsstille panthaverne. Panthaverne var langt fra tilfredse med denne afgørelse og bragte den for konge og rigsråd. På

højeste sted må der have været sympati for Oxernes sag for der mæglede et forlig gående ud på at O. og hans søskende skulle komme i besiddelse af gården hvis de inden et halvt år udbetalte hele pantessummen samt 1500 mark skadegæld og fire års indtægter af Gisselfeld. Da vi ikke kender familieformuens størrelse kan vi ikke udtale os om hvor belastende dette forlig har været, blot står det fast at O. indbetalte pengene, og at Oxerne fik overdraget ejendommen til besiddelse. Den unge O. havde vundet en sejr og hans morfar, rigshofmesteren, lidt et mærkbart prestigetab.

Kort tid efter rettede O. endnu et slag mod rigshofmesteren, denne gang gjaldt det Torsjö. Den skånske gård havde en tid været pantsat til Gøyerne for betydelige summer, men var dog kommet tilbage til Johan Oxe der havde indløst en del af pantessummen. Fra 1541 søgte O. at få den resterende pantessum indløst og dermed sikre sig og sine søskende fuld besiddelse af gården. I nov. 1542 fik O. udvirket et nyt gunstigt forlig ifølge hvilket Oxerne straks skulle komme i fuld besiddelse af Torsjö mod at tilbagebetale den resterende pantessum. Mogens Gøye var tillige forpligtet til at indfri det gods der var kommet bort fra Torsjö mens Gøyerne havde haft det, eller erstatte det med andet gods. Da den bitre rigshofmester ikke kunne bevæge sig til at erstatte det bortkomne gods undlod O. at tilbagebetale pantessummen. Endnu kort før sin død i 1544 beklagede rigshofmesteren sin aftagt over for Mogens "Gyldenstjerne, der havde ført sagen for ham. Det må antages at mellemværendet er blevet ordnet ved skiftet efter Mogens Gøye.

Ved et skifte mellem brødrene i 1545 tilfaldt Gisselfeld O. der samtidig afstod sin andel i slægtens øvrige gårde Nielstrup, Torsjö og Løgismose – sidstnævnte gård var tilfaldet Oxerne efter Mogens Gøyes død. Det gamle Gisselfeld ved Søtorup sø har dog været en for beskeden bolig for den unge ærgerrige O., og han valgte at nedrive slottet og opføre et nyt et par km sydligere. Fra 1547 opførtes under stadige ændringer af byggeplanen det eksisterende, imponerende trefløjede anlæg der dog først har stået færdigt ved O.s død. Bygningen blev anlagt på en lille ø i en sø og udstyret med skydeskår og skoldehuller således at den kunne præstere et vist forsvar. Det fremgår af et epitafium over O. at han også havde tænkt at nedrive Øster Broby kirke og flytte til den nye hovedgård; af ukendte grunde har O. dog måttet opgive denne tanke. Gennem mageskifter og køb arbejdede han i de følgende år energisk på at udvide og afrunde sit godsområde. Ved et mageskifte med kronen i 1556 erhvervede han næsten alt bøndergods i Broby sogn. I

1554 havde han købt hovedgården Faurholm i Nordsjælland af Andreas von "Barby, en gård han 1558 mageskiftede med kronen og til gengæld fik Tølløse. Efter broderen Eskils død besad O. en halvpart i Løgismose. Både på Tølløse og Løgismose lod han i sine sidste år foretage omfattende byggearbejder.

O. må allerede tidligt have haft kontakt med hoffet for 1541 omtales han som hofsinde, men iøvrigt ved vi næsten intet om hans kontakter i disse år hvor hans karriere begynder. Et nylig fremdraget skandskrift mod ham fra perioden kort før hans fald 1558 anfører at det var dronning Dorothea der førte ham frem, en oplysning der finder nogen bekræftelse i det forhold at O. 1548 fik overdraget det ærefulde hverv som leder af prinsesse "Annas brudetog til Sachsen, en rejse hvori Dorothea også deltog. 1545 ses han at have varetaget kystforsvaret på Lolland-Falster, og 1547 blev han stiftensmand sst., til embedet var knyttet Sørup som han 1549 byttede med Halsted kloster; senere overtog han igen uden vederlag administrationen af Sørup og tillige af Gedser.

1552 blev O. optaget i rigsrådet som dets yngste medlem og blev i stigende grad inddraget i statsforretningerne. I juli 1553 deltog han i Kbh. i forhandlingerne med Hansestæderne for sept. samme år at blive sendt til Tyskland som leder af en dansk forhandlingsdelegation der skulle sikre både fred og kurfyrsteværdighed til hertug August af Sachsen, Christian III's svigersøn, efter kurfyrst Moritz' død i slaget ved Sievershausen 9.7.1553. I slutningen af dec. lykkedes det delegationen at formidle en fredsaftale mellem August og den politiske desperado markgreve Albrecht Alcibiades, hvorimod det holdt hårdere at sikre August den ubestridte kurfyrsteværdighed. Først den 24.2.1554 kunne Naumburgtraktaten underskrives, i hvilken Augusts fætter Johann Friedrich af Ernestinerlinjen mod en større godtgørelse gav endeligt afkald på kurfyrsteværdigheden. Med disse resultater må den danske sendelse betragtes som en succes, og kurfyrsteparret i Dresden glemte da heller aldrig O.s indsats, men det må fastholdes at æren for de opnåede resultater antagelig i høj grad må tilskrives delegationens tyske hovedkraft, den lüneburgske kansler Balthasar Klammer, en dreven diplomat og jurist der som betroet råd skulle yde det danske kongehus en række tjenester i årene 1538–63. Den diplomatiske mission sluttede med at delegationsmedlemmerne stod faddere til kurfyrsteparrets nyfødte søn, som leder af delegationen tilfaldt det O. at repræsentere Christian III.

Efter hjemkomsten fra Tyskland gled O. ind i en ny trætte, denne gang med Herluf "Trolle, uden

tvivl en stærkere modstander end nogen af dem O. hidtil havde krydset klinger med. Trætten gjaldt afgrænsningen mellem Herluf Trolles Hillerødsholm og O.s nye besiddelse Faurholm og blev efter at have været for kongens tertering endeligt afsluttet ved en synsforretning i juni 1555 til O.s fordel. Holmgangen mellem de to adelsmænd blotlagde partistillingen inden for den danske højadel, og viste at O. havde stærke støtter inden for den fynske adel, mest fremtrædende var Johan *Friis og Frands *Brockenhuus. Omvendt har der omkring Herluf Trolle grupperet sig de medlemmer af Gøyeslægten, der var harmfulde på O. på grund af hans manipulationer med slægtsarven, samt en række af de rigsråder der følte sig forfordelt med hensyn til tildeelingen af len. Striden havde tydelige politiske overtoner, den gjaldt spørgsmålet om hofindflydelse og prestige inden for det danske adelshierarki. Foreløbig havde O. dog trukket det længste strå for så vidt som perioden efter hjemkomsten fra Tyskland bragte O. endnu nærmere magtens tinde. En kort tid var han statholder i København. I året 1556, hvor kongeparret næsten konstant opholdt sig på Sjælland, befandt O. sig til stadighed ved hoffet som rådgiver og fuldbyrder af de kgl. afgørelser. Han blev utvivlsomt i stadig højere grad kandidat til det righofmesterembede der havde stået vakant siden 1552. Er der således ingen tvivl om O.s mere og mere fremtrædende position er det til gengæld vanskeligt at udtale sig om hvilken politisk linje han har stået for. Havde han egne konceptioner eller var han blot et effektivt redskab for andre? Spørgsmålet må indtil videre besvares mere undvigende end en tidligere forskning gjorde det. Det er muligt at O. har en del af medansvaret for den førte lenspolitik der sigtede mod en fornyelse af lensmandskorpset under skærpede forlæningsvilkår, men denne politik var dog blevet indledt inden han kom frem i første række. At han som fremhævet af Astrid *Friis skulle have været ophavsmand til rigsrådets kontrol med landeskatterne er kun en gisning og tanken er næppe forenelig med O.s stigende gunst hos kongeparret. I den sammenhæng må det bemærkes at det kortvarige forløb af rigsrådets kontrol med landeskatterne ikke tyder på at ordningen indebar den politiske begrænsning af kongemagten som man har gjort den til.

Nået så vidt begyndte så O.s nedtur der sluttede med hans flugt fra Danmark i sommeren 1558. Det står fast at hans position var undergraved inden åbningen af den vigtige herredag i København april-maj 1557, og at årsagen hertil bl.a. må søges i hans sammenstød med Christian III over et mageskifte med sjællandsk jordegods. I nov.

1556 havde O. af kronen fået overdraget 12 gårde i Bråby der lå bekvemt for hans hovedgård og til gengæld afstået syv gårde der lå temmelig spredt. O. havde ved denne transaktion været for smart og sandsynligvis pustet sine gårdes værdi op, for Christian III befalede under 10.4.1557 Børge *Trolle, Christoffer *Huitfeldt, Peder *Bille og Herluf Trolle at undersøge om det nye jordegods som O. nu ville udlægge til kronen, i alt ni gårde i Ringsted herred, var lige så værdifuldt med hensyn til skyld og ejendom som det gods i Bråby O. havde modtaget af kronen.

Episoden markerede at tillidsforholdet mellem kongen og O. var brudt. Christian III har følt sig bedraget ved mageskiftet og har befalet at det skulle gå om. Den nye mageskifteforretning der fandt sted umiddelbart inden åbningen af herredagen i slutningen af april 1557 skete under former der var ydmygende for O. Det oprindelige mageskiftehold blev udvidet med to mænd, Christoffer Huitfeldt og Herluf Trolle, der ikke var O.s venner, ligesom det kan konstateres at man ved denne lejlighed for første gang på Sjælland skred til at anvende den mere nøjeregnende takseringsmetode med hensyn til jordegods som bestod i at bruge udsæden som beregningsgrundlag. Den kongelige vrede har været stor mod O., men i første omgang fik hans slægtninge og håndlangere kulden at mærke. Under herredagen mistede O.s svogre Hans *Barnekow, Jørgen *Brahe og Otte *Rud hver et hovedled, Hans Barnekow blev afløst som stiftslensmand i Roskilde af det nyvalgte medlem af rigsrådet Herluf Trolle. For svogrene var der dog kun tale om en forbigående unåde, derimod blev Eskil Oxe efter herredagen sat fra bestillingen som rentemester ligesom den yngste bror Albert, der havde været hofsinde, blev forvist fra hoffet. – Oxernes fald er senest blevet tolket som resultat af en magtkamp mellem to fløje i det danske rigsråd over udformningen af lensvæsenet og dermed statsmagten i Danmark. I denne konflikt skulle Oxerne være faldet som ofre for en mere konservativ fløj i rigsrådet. Tolkningen byggede imidlertid på en ikke holdbar opfattelse af sigtet med lensforordningen af 1557, og Oxernes fald må i stedet ses i sammenhæng med hoffets opgør med O.

Rentemesterregnskabet for anden halvdel af 1557 viser, at Oxe nu stod uden for magtens centrum. Regnskabet registrerer kun seks ordrer fra hans side, i hovedsagen foranlediget af det sachsiske kurfyrstepars besøg i Danmark hvor O. vel på grund af sine specielle relationer til gæsterne endnu en gang fik lov til at spille en rolle. En sidste repræsentativ opgave fik han i okt. da han

på kongens vegne stod fadder ved en fyrstelig barnedåb i Mecklenburg. Efter rejsen vendte han ikke tilbage til det danske hof for at aflægge rapport men sendte en skriftlig relation og undskyldte sig med utilpashed. Hans sygdom var dog af politisk karakter og antagelig har hans venner rådet ham til at holde sig borte fra hoffet. Nu kom fornædrelsens tid. I jan. blev O. tvunget til at mageskifte Faurholm med Tølløse. Under mageskifteforhandlingerne ville Christian III, der dog også var sengeliggende, ikke give O. fortræde og lod Herluf Trolle og den nye rentemester Joachim Beck forhandle med O. I februar udtrådte han af rigsrådet efter egen begæring og afstod sine forleneringer til Claus Huitfeldt der var blevet landsdommer på Lolland-Falster efter O.s partigænger Mogens Falster. O. har antagelig håbet på at kunne ride stormen af ved at træde ud af rigsrådet og leve som privatmand, men kongeparret var uforsonligt. Nogen generalkvittering for sin lensadministration kunne han ikke få, og der blev foretaget grundige undersøgelser af hele hans embedsførelse. I juni blev han stævnet til herredagen for at stå til ansvar for en lang række klager over embedsforsømmelse og -misbrug som Herluf Trolle på kongens vegne fremførte. O. turde ikke møde op på herredagen da kongen havde afvist en lejdeansøgning, og valgte at flygte fra landet, idet han overlod det til sine slægtninge at forsvare sin sag. Slægtningene kunne dog ikke standse retssagen da de ikke personligt ville hæfte for O. Sagen sluttede med at den nye konge Frederik II straks efter sin tiltræden i 1559 gjorde indførsel i O.s gods for 60 000 daler.

Hvorfor denne uforsonlighed fra kongemagtens side? Den rimeligste tolkning er at kongefamilien har følt sin position truet og lagt op til en majestætsforbrydelsesanklage. Det mod O. rettede skandskrift der gennem dets afsløringer kan have accelereret begivenhedsforløbet skildrer alvorlige udeståender for O.s vedkommende med både Christian III, dronning Dorothea og kronprins Frederik. Antagelig reagerede den dødsmerkede konge så hårdt som han gjorde fordi han følte behovet for en styrkedemonstration over for kræfter i adelen. Han har frygtet for kongemagtens skæbne under det forestående tronskifte og valgt at bane vejen for den unge og uerfarne tronfølger ved at statuere et eksempel over for adelen.

I de sidste dage af juni 1558 flygtede O. fra Danmark. Den 5.7. sendte han fra Dannenberg i Nedresachsen et brev til Christian III hvori han søgte at rense sig for skandskriftets beskyldninger mod sig, men siden er hans spor vanskelige at følge, muligvis har han opholdt sig i Deventer

i Nederlandene. Fra slutningen af 1559 kan han følges i Lothringen ved enkehertuginde Christines, Christian II's datters hof. Tilknytningen til det lothringiske hof gav muligheder for at mobilisere mægtige fortalere og såvel kejser Ferdinand I som Frants II af Frankrig lod sig overtale til at skrive interpellationsskrifter til fordel for O. Alle henvendelser blev dog skarpt afvist fra dansk side, og Frederik II anmodede tilmed Frants II om at lade O. anholde hvis han kom på fransk grund. Kongens afvisende holdning gjorde O. desperat, og han syntes allerede i 1559 at have slået ind på den vej han skulle følge i de kommende år, nemlig dels forberede sin hjemvenden gennem nye interpellationer, dels intrigerer mod Frederik II's styre for om muligt at bringe det til fald. O. optog nu kontakter med en række af tidens professionelle intrigemagere, såsom W. v. Grumbach og von Zitzewitz m.fl. O. synes allerede i 1559 at have forelagt Christine en omfattende plan om et overfald på Danmark i samarbejde med Lübeck og de øvrige Hansestæder. Planen spøjte også i 1560, og rygter om den skabte i foråret 1560 det største postyr i Danmark. Aftalen mellem Danmark og Hansestæderne samme år gjorde den dog uaktuel, og intrigerne synes derefter for en tid at være blevet vendt mod Sverige.

En ny mulighed for at komme hjem syntes at åbne sig for O. gennem ægteskabsforhandlingerne mellem Frederik II og det lothringiske hus, der pågik fra 1560-62, og hvor O. skulle medtages i et evt. forlig. I juli 1562 var disse forhandlinger blevet konkretiseret så meget at et møde var blevet aftalt til 11.11. i Oldenburg mellem Christine, dennes datter Renata og Frederik II. Til dette møde udsendtes der fra København gennem Paul von Sara den 7.7.1562 en invitation til O. om deltagelse, dog skulle O. indledningsvis blive i nogen afstand af det fyrstelige mødested. Da Christine imidlertid ud på efteråret begyndte at opstille nye vanskeligheder for mødets afholdelse trak Frederik II sig ud af forhandlingerne. Ægteskabsforhandlingernes afbrydelse førte til at O. på ny henvendte sig til Frederik II gennem mellemænd. Både 1563 og 1564 formåede han den romerske konge Maximilian til at lægge pres på kurfyrst August for at denne skulle bane vejen for hans hjemvenden. I foråret 1564 skrev Maximilian direkte til den danske konge, og også fra den franske kongefamilies side skete der henvendelse. Alt var dog foreløbig forgæves. Meget tydede således på, at O. varigt måtte indrette sig i det fremmede. I juni 1563 modtog O., der da tituleredes som kammerherre, af hertug Karl Schaumburg slot med gods som fri forlenering på livstid som belønning for ydede tjene-

ster; 1565 købte O. af hertugen Einville slot, gods og by, og han syntes således at fortsætte den godssamling, han havde måttet afbryde i Danmark.

Den nordiske syvårskrig førte O. ind i en række nye intriger mod Danmark, de tog denne gang deres udgangspunkt i nogle overrumplingsplaner som lejetropsføreren Veit vom Berge havde udkastet. Planerne forudsatte en koordineret krigsindsats mellem Sverige og Danmarks forskellige modstandere i det tyske område Lothringen, Hamburg og Lauenburg. En større lothringisk hær skulle rejses for spanske penge og invadere Jylland samtidig med at Ditmarsken gjorde oprør og dele af den danske adel faldt fra Frederik II. Planerne synes at være blevet videreudviklet af O. der under en større rejse til Nordtyskland og Nederlandene i sommeren 1564 diplomatisk søgte at forberede anslaget mod fædrelandet og havde kontakter både med Lauenburg, Ditmarsken samt med utilfredse danskere. Forgæves søgte O. under fredskonferencen i Rostock gennem Veit vom Berge at kontakte Otte *Krumpen for at vinde den gamle marsk, der var blevet ydmyget af Frederik II, for tanken om det lothringiske hus' magtovertagelse i Danmark. Vom Berge skulle berette for marsken at O. nærede sådanne ønsker ud fra kærlighed til fædrelandet og „de gamle privilegier og friheder“, en mærkelig udtalelse såfremt man forudsætter at O. oprindelig hørte til rigsrådets „progressive“ fløj. Christines påfølgende alvorlige sygdom og habsburgsk modvilje mod det lothringiske intrigespil kuldkastede dog snart planerne om en invasion af Danmark og tvang på ny O. tilbage i en mere ydmyg rolle. I beg. af 1565 rettede han gennem det franske hof en indtrængende appel til Frederik II om at tillade hans tilbagevenden og gøre brug af hans evner. Den 20.9.1565 udstedte den danske konge da et lejdebrev til O. der gjaldt for seks måneder. O. modtog lejdet via det franske hof, og han har antagelig fået det i hænde ret sent. Brevet blev ikke benyttet, men i april 1566 kunne O. med et nyt lejde af 24.1.1566 vende tilbage til Danmark hvor han i april under iøvrigt ukendte omstændigheder blev udsønt med Frederik II; han fik sine konfiskerede ejendomme tilbage og blev genindsat i rigsrådet. Ifølge O.s egne oplysninger skulle kongen have beklaget deres tidligere sammenstød og givet udtryk for at han havde ønsket en forståelse med O. i 1562. O. gav sig straks til at sætte skik på sine ejendomme der havde været ude af hans hænder i så mange år, men allerede i juni begav han sig på ny til Lothringen, dels for at varetage egne sager, dels for at videreføre de i 1562 afbrudte dansk-lothringiske

forhandlinger. Han fik ret sent audiens i Lothringen (5.9.) og diplomatisk set blev sendelsen en fiasko. O. havde forpligtet sig til at være tilbage i Danmark 11.11., men det er usikkert om han har kunnet overholde denne frist, og først i dec. 1566 kan vi med sikkerhed fastslå hans tilstedeværelse i Danmark. Efter alt at dømme har han bivånet adelsmødet i Viborg i begyndelsen af dec. hvor den danske adel måtte bevilge en skat til krigens videreførelse. Den 4.12. fik han overdraget Vordingborg slot som len.

O.s hjemvenden og genindsættelse i rigsrådet er af forskningen længe blevet anskuet som et eklatant kongeligt nederlag over for rigsrådet og den danske adel. Rigsrådet skulle have gennemtruffet hans hjemkaldelse ved at true med at nægte at bevilge skatter i den højspændte situation omkring Varbergs fald i sept. 1565. Men denne tolkning må afvises idet den byggede på en datoforveksling og en uholdbar opfattelse af Frederik II's forhold til de ledende rigsråder. Lejdebrevets afsendelse må i overvejende grad ses på baggrund af udenrigspolitiske kalkuler: man ønskede at foretage en vis åbning over for Lothringen for at sætte en bom for den svensk-lothringiske tilnærmelse, der tilsyneladende var under udvikling, og havde til dette formål brug for O.s viden og indflydelse i Lothringen. Siden Hans *Gram er O.s tilbagevenden til Danmark blevet vurderet som et vendepunkt i den danske krigsførelse under syvårskrigen, og O. er med varierende betoning blevet gjort til landets redningsmand i en dyb krisesituation. En række afgørende initiativer blev tilskrevet ham, således adelskatten af 1566, lastetolden af 1567 samt forskellige administrative reformer. Nøjere analyser viser dog at der ikke er kildemæssigt belæg for at knytte O.s navn til disse reformer der også for fleres vedkommende går tilbage til perioden før hans endelige tilbagevenden. O. var dog sammen med en række andre rigsråder involveret i indkrævningen af adelskatten, men påfaldende nok ses han sammen med Peder Bille at have ansøgt kongen om en nedsættelse af taksten for det sjællandske adelsgods' vedkommende.

Da gamle Mogens Gyldenstierne ved årsskiftet 1566/67 ønskede at trække sig ud af det politiske liv fik O. sin chance. Han rykkede ind på Københavns slot som medlem af det siddende regeringsråd, der dog efterhånden indskrænkedes til alene at bestå af ham og Johan Friis. I aug. 1567 udnævnte kongen ham til rigshofmester samtidig med at Frands Brockenhuus blev gjort til marsk. Det var en hurtig karriere kongens tidligere fjende havde gjort, men hans position var til en start ikke grundfæstet. Han var en mand med en fortid og måtte uden tvivl høre et

og andet for sit langvarige ophold i Lothringen. Af Wusenbenz' indberetning fremgår, at der endnu i sommeren 1567 verserede rygter i den tyske koloni i København om O.s fortsatte tilhørsforhold til Lothringen. Et skarpt sammenstød med Daniel *Rantzau i maj 1567 skyldes antagelig, at den rapkæftede oberst havde mindet om de dunkle punkter i O.s karriere. Målbevidst arbejdede O. derfor på at afstive sin position. Gennem Frederik II fik han formidlet en udsoning med enkedronning Dorothea, og den efterhånden isolerede enkedronning greb den udstrakte hånd med den følge at der opstod helt venskabelige relationer mellem de to tidligere fjender. Også forbindelsen til hoffet i Sachsen blev genoplivet og kraftigt plejet. Det bør tillige nævnes at O. gennem sit ægteskab med Mette Rosenkrantz nærmede sig den kreds af rigsråder der stod kongen meget nær.

Nogen revolutionerende ændring med hensyn til det danske regeringssystem kan ikke siges at markere O.s tilbagevendende. Beslutningsprocessen på centralt hold var nu som før bygget op om kongen som den, der resolverede i de opdukende sager og besad monopol på statsmagtens brevudstedelser. O.s position som ledende rådgiver ved siden af Johan Friis og Holger *Rosenkrantz er dog ubestridelig, og der er næppe tvivl om, at O. i kraft af sin intelligens, handlekraft og ønske om rehabilitering har tilført administrationen i København en større dynamik og målrettedhed end Mogens Gyldenstjerne kunne præstere; lige så lidt som denne kunne han dog udrette mirakler med de begrænsede finansielle og militære ressourcer der stod til rådighed. Også i O.s tid som rigshofmester slæbte krigen med Sverige sig afsted under uopforlige vanskeligheder med den hvervede hær, og det væsentligste lyspunkt udgjorde egentlig den interne udvikling i Sverige i forbindelse med Erik XIVs sindssyge og påfølgende afsættelse.

Efter Johan Friis' død og fredsslutningen i 1570 havde O. alene overopsynet med administrationen og det militære apparat i Kbh., og han blev dybt involveret i de forskellige sider af krigens afvikling. Men det forhold at hoffet – og dermed hovedparten af kancelliet – skydede hovedstaden og gennem lange perioder opholdt sig på jyske slotte måtte indebære en begrænsning i hans muligheder for at øve indflydelse. Som kongens stedfortræder i rigets hovedstad havde han dog en meget bred virkeflade. Og hos mange fremmede har O.s barske og bydende væsen uden tvivl fremkaldt det indtryk at de stod ved magtens centrum.

Næsten af sig selv voksede i disse år hans godsimperium. Slægten var uddøende og efter brød-

rene Johan og Eskil arvede han Torsjö og halvparten af Løgismose. Da kongen i 1568 solgte den gale Peder Kristensen *Dyres besiddelser købte O. og Otte *Brahe godset og delte det mellem sig hvorved O. fik halvparten i Hjelmsø på Sjælland, der dog senere blev afhændet, samt i Togerup og Tange i Skåne og på Fyn. I 1571 erhvervedes halvparten af Holmegård i Sydsjælland. Gennem hustruen fik O. 1567 del i Vallo, og desuden bestyrede han Skarhult i Skåne for sine stedbørn. Mest uegennyttig var hans støtte til det kulturelle liv og den sociale forsyning i København. I 1574 tildelte han byen et gavebrev på 2000 daler der skulle forrentes til gavn for trængende skolebørn og fattige, og kort før sin død henlagde han værider til opretholdelse af otte senge i Helligåndshospitalet. En række studenter synes at have modtaget støtte til studier i udlandet af O. ligesom han opmuntrede Anders Sørensens *Vedel og Tyge *Brahe i deres videnskabelige arbejde; også hustruens gamle lærer Niels *Hemmingsen nød godt af hans beskyttelse.

O.s personlighed og virke lader sig af kildemæssige grunde ikke fuldt tilfredsstillende belyse men det står fast at den ældre historiografi var for ukritisk i beskrivelsen af ham og overvurderede omfanget af hans indsats. Dyrkelsen af manden kulminerede hos T. *Troels-Lund der ikke blot i O. så et finansielt geni men tillige gjorde ham til en national førerskikkelse. Påstandene om O.s initiativer og nyskabelser bygger imidlertid alene på traditionsudviklinger og kan ikke kildemæssigt underbygges. Omend O.s evner var ubestridelige må hans beslutsomhed og hårdhed derfor veje tungest i det samlede billede. Hans hovedaktiv som rigsråd og senere rigsembudsmand var en udpræget evne til at få afviklet sagerne og få tingene gjort uden smålig skelen til midler og omgivelser. Mere afdæmpet i sine senere år var han dog en slavepiskertype som utvivlsomt gjorde god fyldest gennem en række vanskelige år. Elsket af få og frygtet og hadet af mange kan det ikke undre, at der omkring O. opstod en blomstrende flora af skrøner der endnu holdt sig ind i 1700-tallet. □ Relief på ligsten ca. 1559 (Bråby k.). Mal. 1574 (Fr.borg). Mal. fra 1700-tallet (Gisselfeld) kan, måske med mellemled, grunde sig på 1574-maleriet, men bærer misvisende årstallet 1545. Af en lignende type som Gisselfeld-billedet er stik af J. C. Syng, radering af A. Lillienberg, 1835, og af A. Hansen, 1850, træsnit bl.a. 1850, 1876 og 1877, litografi 1850 og 1867, og, lidt ændret, stik af J. M. Preisler, 1765 og træsnit efter tegn. af C. Aagaard, 1855, samt min. fra A. Thornborgs værksted (Fr.borg). Relief på ligsten 1575, kun brudstykker bevaret (Frue k., Kbh.), gengivet i tegn. i

Oxe, Peder

Resens atlas (Kgl.bibl.), formentlig med navne-påskrift forbyttet med Niels Ulfstands, død 1575, hvilket i så fald også må gælde stikkene af disse 1677. Mal. 1579 (fløjaltertavle, Gisselfeld). Fremstillet foran Tølløse på tegn. af F. C. Lund. Maske af A. Bundgaard (på Chr.borg).

Kilder. Aktstykker til Bornholms hist., udg. J. R. Hüb-
bertz I-II, 1852. Danske saml. 2.r.VI, 1877-79 168-91
(P. O.s løsøre). Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte
Gjøe, udg. G. L. Wad I-II, 1893. Danske mag. 6.r.II,
1914-16 1-27 (Wusenbenz' indberetn.). Breve til og fra
Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E.
Marquard I-III, 1929-41. Hist. t. 13.r.VI, 1979 333-37
(Skandskrift mod O.).

Lit. A. N. Ryge: P. O.s liv og levnets beskr., 1765. O. F.
C. Rasmussen: Optegn. om Gisselfeld, 1868. H. F. Rør-
dam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869-72; IV, 1868-74. L.
Daae i Hist. t. II, Kria. 1872 46-110. Troels-Lund: Hist.
skitser, 1876 1-109. Samme: Om P. O.s finansbestyrel-
se, s.å. Johan Grundtvig: P. O.s finansstyrelse, s.å. Tro-
els-Lund: Afsluttende bemærkn. om P. O.s finansbesty-
relse, s.å. Johan Grundtvig: Belysn. til striden om P. O.,
1877. Troels-Lund: P. O., 1906 (opr. i forf.s Hist. for-
tæll. IV, 1911). Johan Grundtvig: Fr. IIs statshusholdn.,
1876. A. Heise i Hist. t. 5.r.V, 1885 334-424. Astrid Friis
sst. 10.r.VI, 1942-44 1-140. P. Colding sst. 637-59. Fre-
de P. Jensen sst. 12.r.VI, 1972-73 59-92. Samme sst.
13.r.VI, 1979 311-37. A. Heise i Pers. hist. t. 2.r.VI, 1891
67 73-75. E. Ladewig Petersen sst. 14.r.IV, 1962 180-91.
Kn. Fabricius i Vor fortid I, 1917 193-206 241-54 265-
78. Ingvar Andersson i Scandia VI, Sth. 1933 29 33-57.
P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Sam-
me i Småskr. tilegnede Aage Friis, 1940 63-81. Sv. Gissel-
sel i Festskr. til Astrid Friis, 1963. Samme: Landgilde
og udsæd på Sjælland, 1968. Albr. Eckhardt: Der Lüne-
burger Kanzler Balthasar Klammer und sein Compen-
dium Juris, Hildesheim 1964 = Quellen und Darstel-
lungen zur Gesch. Niedersachsens LXIII 70-83. Frede
P. Jensen: Bidrag til Fr. IIs og Erik XIVs hist., 1978.
Samme: Danmarks konflikt med Sverige 1563-70,
1982. Haakon Bennike Madsen: Det danske skattevæ-
sen 1530-1660, 1978.

Papirer i Rigsark.

Frede P. Jensen

Oxe, Torben, † 1517, lensmand. † 29.II.1517 i
Kbh., begr. i eller ved Gråbrodre k. F: Johan *O.
(† ca. 1490) og Inger Torbensdatter Bille
(† 1507). Ugift. – Bror til Johan *O. († 1534).

O. nævnes som hofsinde under kong Hans, 1509
købte han af denne andel i Næsbyholm. Da
Axel Lauridsen Thott, som var medejer af god-
set, afhændede sin part til Otte Holgersen
*Rosenkrantz, overfaldt O. Axel Lauridsen og af-
tvang ham „ved trusler og fængsel” et skøde der
blev dateret forud for skødet til Otte Holgersen.
O. opnåede derved i begyndelsen af 1513 at få
låsebrev på Næsbyholm, men ved kgl. retter-
tingsdom juli s.å. blev godset tildømt Otte Hol-
gersen, da Axel Lauridsen aflagde ed på, at han
ikke havde skødet Næsbyholm til nogen før Otte
Holgersen. O.s oprædten i denne og en anden
godssag (om Mogenstrup i Skåne) afsvækker ik-
ke Paulus *Helies dom, at han var en mand „med

mange laster, voldsom og utålelig for alle og vil-
le være blevet en ikke ringere tyran end Christi-
an II, hvis han havde haft så stor magt, som han
var grusom og ugudelig”.

1514 eller 1515 blev O. forlenet med Kbh.s slot,
hvertil Krogen blev lagt 1514. 1517 fik han tillad-
else til at indløse Lindholm i Skåne, men s.å.
lod kongen ham fængsle og anklage for rigsrådet
og 29.II. blev O. henrettet. Affærens enkeltheder
– deriblandt Hans *Faaborgs rolle – er usikre og
omstridte: det er umuligt at fastslå, om O. har
begået den eller de forbrydelser han blev be-
skyldt for. Det er sandsynligt at anklagen har be-
stået i eller omfattet en beskyldning for giftmord
på *Dyveke og at rigsrådet har frifundet ham for
dette forhold. Kongen har derefter – men dette
bygger alene på Hans *Svanings meddelelse – lad-
det ham føre for en herredstingsret af tolv bøn-
der som har kendt ham skyldig med formlen „vi
dømmer ham ikke, men hans gerninger dømmer
ham”. Denne retsformel er kun fundet anvendt i
utvivlsomme tyverisager, hvor en lavere domstol
derfor undtagelsesvis kunne idømme livsstraf.
Man må da formode at O. formelt er blevet hen-
rettet for åbenbart tyveri eller en dermed ligestil-
let forbrydelse – måske underslæb som lens-
mand – skønt dette ikke siges i nogen af kilderne.
Den antagelse at de to sager mod O. for rigs-
råd og herredsting har haft forskelligt indhold,
støttes af den betragtning at det ville være besyn-
derligt at bringe en af rigsrådet pådømt sag for
en lavere domstol, hvis formålet med herreds-
tingssagen var at give O.s henrettelse et formelt
lovligt grundlag. – O.-sagen fik politisk betyd-
ning ved at markere og skærpe modsætningen
mellem kongen og rigsråds kredsen, og blandt
klagepunkterne mod Christian II i Frederik Is
håndfæstning og andetsteds findes også en på-
stand om at O. blev henrettet „mod hans nådes
råds dom”. Man kan måske forstå dette således
at kongen ved at lade ham henrette reelt ville
ramme ham for den forbrydelse, rigsrådet havde
frifundet ham for. □Fremstillet s.m. Chr. II m.fl.
på tegn. af Hans Nik. Hansen og på sammes
mal. Bondedommen, 1883. Et stik af J. Folkema
fremstiller muligvis O.s henrettelse.

Laur. Weibull i Scandia V, Sth. 1932 17-55. Erik Arup:
Danm.s hist. II, 1932 (for. opr. 1961) 340f. Povl Bagge i
Småskr. tilegnede Aage Friis, 1940 33-47. Stig Iuul sst.
49-61.

Povl Bagge

Oxelberg, Daniel Ferdinand Gottlieb, 1833-90,
snedkermester. * 12.I.1833 i Kbh. (Frue), † 15.7.
1890 i Hellerup, begr. i Kbh. (Ass.). F: snedker-
mester Peter Mathias O. (ca. 1800-66) og Kirsti-
ne Magdalene Malvig (1801-82). ~ 8.6.1861 på

Frbg. med Anna Hansen, * 29.7.1839 i Stenmagle, † 7.9.1906 i Hellerup, d. af aftægtsmand Hans Jensen (1775–1853, ~ 1° 1800 med Kirsten Nielsdatter, 1771–1833, ~ 1° med gårdejer Jørgen Andersen, ca. 1749–99) og Johanne Christensdatter (ca. 1797–1842, ~ 1° med husmand Christopher Nicolaisen, ca. 1792–1831), plejedatter af værtshusholder i Kbh. Jørgen H. (1800–67) og Mette Rasmussen (1804–79).

O. kom i lære på de ansete, 1810 grundlagte Thielemannske værksteder som hans far bestyrede. 1853 blev han mester og rejste derefter på stipendier halvandet år i udlandet hvor han navnlig opholdt sig i Berlin og Wien og satte sig ind i maskinsnedkeriet på de større værksteder. Efter et besøg på verdensudstillingen i Paris 1867 havde han sin plan om oprettelse af et maskinsnedkeri færdig 1871 og etablerede sig i Kbh. hvor værkstedet snart voksede til byens største og mest ansete. O. virkede ikke blot for sit fags mekaniske, men også for dets æstetiske udvikling. På verdensudstillingen i Paris 1878 opnåede han guldmedalje for bygningssnedkerarbejde. Han virkede sammen med de bedste arkitekter og fulgte til de mindste enkeltheder deres tegninger. Et par repræsentative arbejder fra hans værksteder er maghognidørene til Det tekniske selskabs skoles festsal i Ahlefeldtsgade, en gave til skolen fra ham, og kongeværelset på den store nordiske udstilling 1888, tegnet af Martin Borch og senere af O. skænket til Kunstinstrumuseet. Fra 1876 var O. medbestyrer i Kbh.s snedkerlav, 1877 næstformand og 1886 formand for Snedkernes tegneforening af 1837. O. havde arbejdet sig frem ved egen hjælp, og hans arbejder opnåede tidens højeste anerkendelse; hans selvfølelse var derfor forstædig. I politisk og social henseende var han en meget konservativ mand, en åben modstander af den fremtrængende socialisme og fagforeningsbevægelse, men hans menneskelige egenskaber, hjælpsomhed og retsind, var lige så kendte. – R. 1881. □Mal. af B. Middelse, 1881. Træsnit af H. P. Hansen, 1887. Foto.

Ad. Bauer: 1837–87. Snedkernes tegneforen., 1887. Erik Schiødt i Ill. tid. 27.7.1890. Rasmus Berg: Snedkerlavet 1554–1904, 1904.

Georg Nygaard*

Oxendorph, Jørgen Dinesen, ca. 1641–1712, landmåler, matematiker. * ca. 1641, begr. 7.6.1712. F: tolder og stiftsskriver på Mors, senere borgmester i Nykøbing S. Dines Andersen († 1682) og Cathrine Jørgensdatter (ca. 1612–92). ~ Anna Nielsdatter, * ca. 1651, † 1711 (~ 1° med Hans Bastian). – Farbror til Hans Mossin.

O. blev 1681 landmåler ved jordrebbningen på Sjælland og 1683 i Jylland (Kalø amt) og fore-

stod fra 1684 matrikulens indretning. 1687 udnævntes han til direktør for navigationsskolen og begyndte n.å. en søopmåling og kortlægning af Øresund. I vinteren 1689 udførte han en opmåling på isen af Kbh.s red fra yderste tønde til toldbodboommen. 1692 blev han tillige udnævnt til professor i matematik ved Det kgl. ridderlige akademi hvor han virkede til akademiets ophævelse 1710. I hans direktørtid blev navigationsskolen udvidet, og 1697 ændredes dens navn til søakademiet. – O. udgav 1687 *Dansk Matricul-Regning* (ny udg. 1796 ved Hans de Hofman) hvor han i fortalen giver en fremstilling af matrikulararbejdet, og hvor han også angiver længden både af den gamle og af den nye (rhinlandske) alen i forhold til sekundpendulens længde. Ideen til længdeenhedens tilknytning til et naturmål stammer fra C. Huygens og er sandsynligvis nået til O. gennem J. Picard og Ole Rømer. 1696 udgav han endvidere *Introductio in mathesis*.

H. D. Lind i Hist. medd. om Kbh. V, 1915–16 416–24 429. Johs. Knudsen i Tidsskr. for søvæsen LXXXVII, 1916 89–104. Gunnar Knudsen i Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvæsen XII, 1929–31 569–93. H. T. Heering sst. XIII, 1932–34 1–19.

A. Schneider*

Oxenvad, Erik Carl Lauridsen, * 1900, rektor. * 27.11.1900 i Vejen. F: førstelærer Laurids Lauridsen (1866–1918) og lærer Caroline Marie Henriette Olsen (1867–1900). ~ I.4.1926 i Kbh. (Helligåndsk.) med Fanny Dorette Brix, * 21.1.1901 i Kbh., d. af oberstløjtnant Ernst Gustav Adolf Niels B. (1873–1959) og Elisabeth Louise Sophia Black (1877–1970).

O. blev student 1919 fra Ribe og cand.mag. 1926 i dansk, latin og historie. Derefter medarbejder ved Ordbog over det danske Sprog (1926–27). Fra 1927 lærer ved gymnasieskolen, først som adjunkt og lektor på Christianshavns gymnasium og fra 1946 som rektor på Frederiksberg gymnasium. – Gennem sin lærebog *Vort Sprog I–II*, 1933–34 fik O. en afgørende indflydelse på den sproglige danskundervisning i gymnasiet frem til 1950. Grundsynspunktet er at undervisningen i dansk sprog skal gøre eleverne til bevidste sprogbrugere der ud fra en liberalt forvaltet sprognorm kan udtrykke sig klart både skriftligt og mundtligt. Forståelsen af nutidssproget udvides ved at eleverne bibringes viden om den sproghistoriske udvikling. Det er karakteristisk at Vort Sprog II er en tekstsamling da optræningen af iagttagelsesevnen er et vigtigt led i den sprogpædagogik. Den sikre og nuancerede normbevidsthed hos O. udnyttedes gennem hans medlemskab af retskrivningsudvalget (1953) og Dansk sprognævn (1955–60) og medarbejderska-

Oxenvad, Erik

bet som redaktør og senere ledende redaktør ved Nudansk ordbog (fra 1953, 10. rev. og forøgede udgave ved O. 1979). Som leder af statsradiofoniens danskundervisning (1945–51) og gennem et populærvidenskabeligt forfattereskab med en stor læserkreds blev O. i offentligheden eksponent for et sprogsyn hvor man på trods af viden om vanskelighederne ved at fastholde synspunktet dog bygger på en fællesnorm. En titel som *Bedre dansk*, 1950 viser at O. tog den pædagogiske konsekvens af sit normbegreb. – R. 1958. R¹. 1968. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Mogens Baumann Larsen

Oxenvad, Aage Marius Pedersen, 1884–1944, klarinettist. * 16.1.1884 i Gettrup, † 13.4.1944 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: husmand, musiker Peder Lauridsen O. (1843–1900) og Johanne Marie Jacobsen (1844–97). ~ 18.8.1912 i Annisie med Gudrun Møller, * 11.12.1886 i Annisie, † 5.5.1972 på Diakonissestift., d. af lærer Ole Mathias M. (1856–1931) og Christiane Frederikke Smith (1853–1941).

O. fulgte allerede som dreng med faderen, der var flyttet til Vejen-egnen, og sine to ældre brødre når der skulle spilles til dans. Han havde lært at blæse fløjte hos en dygtig regimentsmusiker Ehlers i Fredericia og at spille klaver; men da der i det lille orkester var mere brug for en klarinettist, gik han over til dette instrument. Hans evner var imidlertid så åbenbare, at han, samtidig med at han en kort tid havde ansættelse i en landhandel, begyndte at tage til Kbh. hver 14. dag for hos den fremragende klarinettist i Det kgl. kapel Carl *Skjerne at blive forberedt til konservatoriet. Dette gennemgik han 1903–05, og 1909 opnåede han ansættelse i Det kgl. kapel som han til sin død tilhørte som en af dets ubestridte førstemed, fra 1919 som soloklarinettist. O.s tone ejede en udtrykkets rigdom som man hører det hos få blæsere. Mellem et vidunderlig rent og lyst pianissimo, varmet af en skøn romantisk klang, og et forte af næsten dæmonisk lidenskabelig karakter lå der en verden af musikalsk mangfoldighed. O. havde evnen til at få tilhørerne til at lytte til enhver strofe i en opera eller en symfoni, og som solist viste hans evner sig lige betagende i Mozarts klarinetkvintet og Carl Maria von Webers koncerter. I ganske særlig grad er O.s navn knyttet til Carl *Nielsens klarinetkoncert (1928). Både musikalsk og teknisk giver den udtryk for O.s musikalske psyke på en sådan måde, at det karakteristiske værk ikke alene står som et minde over komponisten, men også over den kunstner der har inspireret det. I det

ydre var O.s liv ikke begivenhedsrigt. Fra udlandet ville man gerne lokke ham med solopladsen i berømte orkestre (fx Concertgebouw-orkesteret under Willem Mengelberg), men han ville ikke forlade de forhold han følte sig hjemme i. I orkesteret til operaer eller symfonier, i kammermusikopførelser med strygere eller med Det kgl. kaptels blæserkvintet og som lærer for næsten hele det efterfølgende slægtled af danske klarinettister havde han fået den plads i livet som han ønskede, og som han kunne fylde på en måde der stemte med hans strenge kunstneriske krav til sig selv. □Buste af Johs. Bjerg, 1911. Foto.

Interviews i Berl. tid. 8.1.1944 og Berl. aften 11.1. s.å. – [A]ug. [F]elsing i Nationaltid. 16.1.1944. Samme sst. 14.4.s.å. Johan Hye-Knudsen i Politiken 15.4. s.å. Dansk musiker tid., s.å. 132f. Sv. Chr. Felumb i Dansk musik t. XIX s.å. 108. Thorvald Nielsen i Levende musik IV, s.å. 92f.

Nils Schiørring

Oxholm

Adelig og borgerlig slægt.

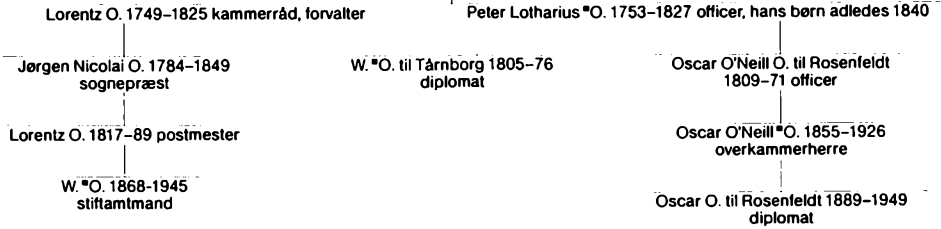
Peter Lotharius *O.s søster Anna Maria O. var 1° ~ maleren Nicolai *Abildgaard og 2° ~ officeren Reinhard v. *Eppingen. Oscar O'Neill *O. var ~ Wanda komtesse Holstein, d. af politikerne Ludvig greve *H. (1815–92).

Danm.s adels årbog IV, 1887 343–46. Slægtstavlesamlingen, 1931 137.

Nils G. Bartholdy

Oxholm, Oscar Siegfried Christian O'Neill, 1855–1926, overkammerherre. * 31.1.1855 på Rosenfeld ved Vordingborg, † 30.7.1926 på villa Teltet ved Kvistgård, begr. i Kastrup ved Vordingborg. F: kammerherre, major, senere generalmajor Oscar O'Neill O. til Rosenfeld (1809–71) og Adelaide Maria O'Kelly (1817–82). ~ 15.8.1888 i Holsteinborg med komtesse Fritze Wilhelmine Wanda Theodora Holstein, * 18.10.1867 på Holsteinborg, † 30.1.1942 på Frbg., d. af overkammerherre, lensgreve Ludvig *H. (1815–92) og Bodil J. Zahrtmann (1830–76). O. blev student fra Ribe 1874, cand.polit. 1881 og derpå ansat i udenrigsministeriet. 1883–85 var han attaché i Wien, derefter assistent i ministeriet, 1886–88 attaché i Stockholm og efter fornyet tjeneste hjemme og et kort ophold som legationssekretær i Paris kaldtes han til tjenstgørende kammerjunker hos Christian IX. Dermed knyttedes O. til hoffjennesten hvor han fik sin livsgerning og blev nært knyttet til den kongelige familie. 1890 blev han ceremonimester, 1898–1906 var han hofmarskal og 1918 blev han overkammerherre. Hans personlige elskværdighed og hans muntre sind gjorde det let for ham at

Lorentz Oxholm 1714–68 mønsterskriver ved Holmen

færdes mellem de mennesker som hans gerning bragte ham i forbindelse med. Denne hans „menneskevenlighed“ var stærkt bestemt ved den kristelige vækkelse han havde oplevet og som blev afgørende for hans livsførelse. Her blev han bistået af sin hustru der delte hans åndelige interesser. Sammen deltog de i kristelig virksomhed. Hun var således 1900–23 formand for Kvindelig Missions Arbejdere. Han var især optaget af den kristne ungdomsbewægelse og var en stadig deltager i studenter- og gymnasiastmøder. Han var bl.a. formand for Lukas stiftelsen, medlem af traktatselskabets styrelse, udgiver af en række småskrifter og traktater. Han tog også virksom del i arbejdet for hedningemissionen, bl.a. for missionsudstillingerne. – Kammerjunker 1883. Kammerherre 1891. – R. 1890. DM. 1893. K². 1899. K¹. 1903. S.K. 1906. □ Afbildet på H. O. Brasens mal. 1890–92 af kongejagt 1889 (Fr.borg), på A. Jerndorffs mal. 1904 af Chr. IX som modtager Georg I (Chr.borg) og på P. Fischers mal. af stortingsdeputationen hos Chr. IX (1905 Varde mus.; 1906 slottet i Oslo; 1907 Fr.borg). Mal. af Erik Dalberg, 1924 (Rosenfeldt). Foto.

[Th.] H[auch]-F[ausbøll] i Dansk adels bl. XV, 1925 lf. Berl. tid. 31.7.1926. A. Fibiger i Indre missions tid. LXXIII, s.å. 401–03 (optr. i forf.s Guds vandringmænd I, 1930 168–73). Eilert Morthensen i Dansk kirkeliv 1926 142–44. Emil Steenvinkel: Overkammerherre O., 1931. Johs. Vibe Petersen i Hjemmenes julebog 1932 23–30. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Hans Koch**

Oxholm, Peter Lotharius, 1753–1827, officer, godsejer. * 10.7.1753 i Kbh. (Holmens), † 27. 7.1827 på Frederiksdal, begr. i Kbh. (Garn.). F: mønsterskriver ved Holmen, krigsråd Lorentz O. (1702 el. 1714–68) og Marie Susanne Schultz (1730–82). ~ 1° 1779 (tilladelse 16.6.) i Vestindien med Marie Heyliger, † 10.7.1794, d. af plantageejer på St. Croix Peter Abrahamson H. og Aletta de Windt. ~ 2° 10.7.1796 i Vestindien med Anna (Ann) O’Neill, * 3.2.1778 i Frederiksted, St. Croix, † 16.8.1844 i Kbh. (Kat.), d. af

plantageejer Tully O’N. og Catharine O’Keeff. – Far til W.*O. (1805–76).

O. fik en landmilitær uddannelse. 1763 blev han landkadet, senere gjorde han tjeneste som page og derpå var han infanteriløjtnant. Fra 1774 blev han anvendt ved forarbejderne til Ejderkanalen. 1777 udgav han en bearbejdet oversættelse af et tysk værk om feltingeniørkunst, og s.å. blev han som løjtnant sendt til dansk Vestindien for at undersøge øernes forsvarstilstand. Hans udsendelse skal sikkert ses i sammenhæng med den nordamerikanske uafhængighedskrig. Opholdet i Vestindien kom til at vare fra 1778 til 1780, og som et resultat foreligger der en stor rapport i folio-format der i dag opbevares i generaloldkammerets arkiv på Rigsarkivet. Under dette og senere ophold i kolonierne lavede O. en række fine tegninger og nøjagtige landkort. 1779 blev han gift ind i en af de på St. Croix dominerende hollandsk-vestindiske planterfamilier. Allerede et par år efter vendte han derfor tilbage til St. Croix og slog sig ned som plantageejer. 1792 blev han stadthauptmand på St. Croix, major og kommandør for militsen. 1793 blev han 3. regeringsråd og 1795 2. regeringsråd. 1797 vendte han imidlertid tilbage til Danmark. Herhjemme fik han 1799 rang af oberst og i 1801 blev han chef for Søndre sjællandske landeværnsregiment og 1805 generalmajor; 1807 deltog han i slaget ved Køge. Efter freds slutningen udnævntes han i 1814 til generalguvernør over dansk Vestindien og s.å. til generalløjtnant. Hans regeringstid som generalguvernør blev imidlertid kort; han kom nemlig først til Vestindien 1815 og året efter nedlagde han embedet som følge af dårligt helbred. Under hans embedsperiode rejste den danske regering spørgsmålet om beskatning af udenlandske plantageejere fra dansk Vestindien der som absenteer-planter havde slået sig ned uden for Danmark. O. støttede tanken og 1817 kom der en forordning om absentskatten. O. støttede ligeledes en ansøgning fra Flensborg om tilladelse til at reeksportere sukker; men dette blev afslået af centraladministrationen i Kbh. med henvisning til hovedstadens velerhvervede rettigheder.

1816 udarbejdede O. en demografisk rapport om dansk Vestindien som 1977 blev udgivet i en bearbejdet engelsk oversættelse.

Når O. huskes af eftertiden skyldes det imidlertid mere hans litterære virksomhed end hans karriere som koloniembedsmand og officer. Hans fremragende kort og tegninger er allerede nævnt. Arkitekten Kjeld de Fine "Licht har karakteriseret O.s fornævnte rapport som „en uvurderlig kilde til oplysning om arkitekturens tilstand“ på De dansk-vestindiske øer. O.s litterære virksomhed vedrører især militærvidenskab og kolonier. Foruden det fornævnte værk om feltingeniørkunst udgav han 1820 en oversættelse af en fransk bog om franskmændenes belejring af Saragossa og Tortosa. Det der imidlertid har gjort ham mest kendt i eftertiden er hans forfatterskab om kolonierne. 1797 udgav han bogen *De Danske Vestindiske Øers Tilstand i Henseende til Population, Cultur og Finance-Forfatning*. Anledningen var at nogle anonyme breve fra St. Croix var blevet offentliggjort i Politisk og Physisk Magazin for 1797. O.s bog foranledigede en større polemik, idet der tryktes ikke blot en replik men også en duplik mod O. Den anonyme forfatter havde i Politisk og Physisk Magazin hævdet, at jordpriserne på St. Croix var opskruede. Det svar som O. gav i sin bog rækker imidlertid langt ud over det polemiske. Den indeholder nemlig den mest instruktive skildring som kendes af plantagedriften i dansk Vestindien. Og som bilag til bogen findes nogle særdeles gode tegninger af en modelplantage. Foruden at beskrive plantagedriften støttede O. også de vestindiske plantageejere ved at forsvare kolonisystemet. Men hans forsvar virker unægtelig noget tamt. Da et moralsk forsvar ikke længere var muligt blev argumentationen rent økonomisk: Kolonisystemet var en nødvendighed for moderlandet. O. lagde dermed op til den diskussion om slavehandelen som måtte komme, da negerindførselsforbudet skulle træde i kraft 1803. 1806 forsvarede han i en artikel i det litterære tidsskrift *Ny Minerva* nødvendigheden af fortsatte slaveindførsler til Vestindien. – K. 1815. □Mal. (Rosenfeldt). Mal. af F. C. Grøger, 1814 (sst.). Min. fra før og efter 1815 (bl.a. sst.). Stik af C. L. Chrétien (Rigsark.) efter tegn. af E. Bouchardy. Træsnit af H. P. Hansen, 1873, synes at gengive et tidligere forlæg end de her nævnte portr.

Skandinavisk museum I, 1798 393–410 (polemikken 1797–98). I Mag. for militær videnskabelighed IV, 1821 120–37 (anm. af O.s overs. af Rogniat: Belejringen af Saragossa). Fædrenelandsk nekrolog for 1827, udg. Fr. Thaarup, 1844 42–44. J. v. Ræder: Danms krigs- og politiske hist. I, 1845 178–212. Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I, 1883; III, 1888. Efterl. papirer fra den

Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé V–VI, 1902–03; VIII, 1917. Aug. Hennings i Danske mag. 7.r.1, 1936 101 127–29 169 174 202. Jens Vibæk i Vore gamle tropekolonier, 2. udg. II, 1966. E. O. A. Hedegaard: Krigen på Sjælland 1807, 1970. Chr. Degn: Die Schimmelmanns im atlantischen Dreieckshandel, Neumünster 1974. Eva Lawaet: A report from P. L. O. 1816, St. Croix 1977. Kjeld de Fine Licht i Arkitekten LXXX, 1978 394. Eva Ganneskov i Dansk vestindisk selsk. XIII, s.å. nr. 3 9–17. Ove Hornby: Kolonierne i Vestindien, 1980. – Papirer i Rigsark.

Sv. E. Green-Pedersen (Rockstroh)

Oxholm, Waldemar Tully, 1805–76, diplomat, overhofmarskal. *11.11.1805 i Kbh. (Garn.), †3.8.1876 på Smidstrup, begr. i Kbh. (Garn.). F: generalmajor, senere generalløjtnant Peter Lotharius *O. (1753–1827) og Ann(a) O'Neill (1778–1844). ~1° 29.5.1841 i Hannover med Anna v. Rudloff, *4.12.1821 i Hannover, †20.9.1841 i Kbh. (Petri), d. af kgl. hannoversk legationsråd og generalpostdirektør Wilhelm August v. R. (1780–1854) og Henriette Sophie v. Scheele (1784–1854). ~2° 29.10.1846 på Sorgenfri med Marie Sophie Frederikke v. Krogh, *18.11.1815 i Kbh. (Slotsk.), †17.5.1899 sst., d. af kaptajn, senere generalløjtnant Christoph v. *Krogh (1785–1860) og komtesse Siegfriede V. Knuth (1790–1866).

O. blev student 1820 fra Herlufsholm og tog 1821 filosofikum. S.å. udnævntes han til sekondløjtnant à la suite i garden. 1822–30 deltog han i bestyrelsen af faderens plantager på St. Croix og var 1827–34 adjutant hos generalguvernøren Peter von *Scholten. 1834 udnævntes han til guvernør for de to unge prinser Christian (IX) og Frederik af Hessen. Han ledsagede dem 1839 til Bonn hvor de et par år studerede ved universitetet. Efter hjemkomsten blev O. 1841 kommitteret ved generaltoldkammeret og major à la suite. 1848 blev han kar. generalmajor. Han var hofchef 1842–47 hos kronprins Frederik (VII) men forlod stillingen i protest mod Louise Rasmussen, den senere grevinde *Danner. Trods dette brud holdt Frederik VII efter tronbestigelsen i jan.1848 forbindelse med O. hvilket fik betydning under de bevægede martsdage 1848 da enevælden blev afskaffet. Ifølge O.s senere optegnelser tilkaldte kongen ham om morgenen d. 22. for at høre hans råd om dannelsen af et nyt ministerium. O. der havde personlig forbindelse med greve A. W. *Moltke, Bregentved, foreslog da kongen at tilkalde greven hvilket også skete. Om O. ved samme lejlighed også har rådet kongen til at tage de liberale førere med i en ny regering er derimod usikkert. O. hævdede at ideen var Moltkes mens P. G. *Bang siger at den var O.s, og J. P. *Trap er enig heri. Det kan iøvrigt nævnes at O. 1860 fortalte C. G. *Andræ, at det

var den senere grevinde Danner der havde rådet kongen til at tilkalde O. om morgenen 22.3. I de følgende måneder benyttede de danske regeringer O.s evner som forhandler i forbindelse med striden om hertugdømmerne. April og juni 1848 var han i St. Petersborg hvor zaren lovede Danmark diplomatisk støtte. Maj 1848 var han i Stockholm for at forhandle om det svensk-norske hjælpekorps til Danmark. August 1848 forhandlede han i Malmø om våbenstilstand med Preussen. Nov.–dec. 1848 og igen febr.–marts 1849 var O. i London hvor han deltog i de mislykkede fredsforhandlinger.

Derefter gik O., der var konservativ helstatspolitiker, over i hjemlig politik idet han som kongevalgt medlem deltog i den grundlovgivende rigsforsamling. 1849–53 var han landstingsmand for Fyn (6. kreds). I udenrigspolitikken mente han at Danmark især måtte støtte sig til Rusland. Denne opfattelse har sikkert vanskeliggjort hans stilling som gesandt i London 1854–56 da det var under Krimkrigen hvor Rusland og Storbritannien var modstandere, mens Danmark søgte at opretholde en neutral stilling mellem de krigsførende. Erfaringerne fra disse vanskelige år har formodentlig været medvirkende til at han allerede i okt. 1856 under et ophold i Kbh. søgte om afsked fra udenrigstjenesten, hvilket bevilgedes 31.12.1856.

De følgende år boede han på sin 1845 erhvervede gård Tårnborgh ved Korsør. 1859 og 1861 søgte han forgæves valg til rigsdagen. Han bevarede det nære venskabelig forhold til prins Christian (IX) og ledsagede i marts 1863 prinsen og prinsesse Louise til datteren Alexandras bryllup i Windsor med prinsen af Wales. Under opholdet i London rettede premierminister Palmerston gennem udenrigsminister Russell henvendelse til ham for at få kontakt med prins Christian om sønnens, prins Wilhelms evt. valg til græsk konge. O. sørgede for at underrette den danske regering om dette forslag. Efter tronbestigelsen i nov. 1863 udnævnte Chr. IX ham til overhofmarskal og benyttede ham som rådgiver under de vanskelige politiske forhold 1863–64. O. solgte 1866 Tårnborgh og købte i stedet Smidstrup nord for Vedbæk. Til det nye lyststed lod han arkitekt C. V. Nielsen opføre en hovedbygning (nu nedrevet) i den moderne gotiske stil. – O. tilhørte den gruppe af personer der uden at være i første række eller få et politisk ansvar kom til at spille en ikke ubetydelig rolle i folkestyrets barndom. Hans væsentligste indsats fandt nok sted i martsdagene 1848 da han var med til at formidle den blide overgang fra enevælde til demokrati. – Kammerjunker 1824. Kammerherre 1840. Ordensceremonimester 1852–67. Overkammerherre

1867. – R. 1834. K. 1844. SK. 1848. R.E. 1869. □ Mal. af C. A. Jensen, formentlig 1824 (Rosenfeldt). Litografi af A. Hohneck, 1841. Mal. af storchertuginde Marie af Mecklenburg-Strelitz, 1844. Mal. 1850, formentlig af D. Monies (Lekkende) og af D. Monies, 1866 (Rosenfeldt). Træsnit af G. Pauli, 1876, og s.å. to stengraveringer i samme type. Buste af Nic. Schmidt, 1878 (Ribe stiftsmus.). Foto.

Kilder. Statsrådets forhandl., udg. Harald Jørgensen I–II, 1954–56; VI, 1964; IX, 1970. Hyske saml. ny r. I, 1950–53 226–35 (O.s optegn. om martsdagene 1848). Danske politiske breve, udg. Povl Bagge og P. Engels-toft IV, 1958. Danske mag. 8.r.III, 1967–70 117–66 (brevveksl. mellem G. J. Quaade og O.).

Lit. Hist. t. 3.r.VI, 1867–69 110 131f 168–71 173 199 201. C. N. David sst. 8.r.V, 1914–15 71 73f 89f. Orla Lehmann: Efterl. skr. II, 1873 88–104. Samme: Den græske tronfølgesag 1863, udg. Johs. Lehmann, 1970 = Vejle amts årbogers monogr. VII. Berl. tid. 4.8.1876. III. tid. 13.8. s.å. Gehejmerådinde Andrås politiske dagbøger, udg. Poul Andrå I–III, 1914–20. Erik Møller: Helstater fald I–II, 1958 (reprodudg. 1974). H. Hjelholt: British mediation in the Danish-German conflict 1848–50 I–II, 1965–66 = Vidensk. selsk. Hist.-filos. medd. XLI.1 og XLII.1. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I–III, 1966–67. Em. Halicz: Danish neutrality during the Crimean war, 1977.

Papirer i Rigsark.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Oxholm, Waldemar Henry Theodor, 1868–1945, stiftamtmand, minister. * 22.11.1868 i Bogense, † 28.9.1945 på Smidstrupgård ved Vedbæk. F: postmester, kaptajn Lorentz Lotharius Jørgen O. (1817–89) og Henriette Olivia Wolder (1838–1913). ~ 8.11.1918 i Kbh. (Cit.) med Muriel Monrath Oxholm, * 1.8.1885 på Stubberupgård, Hindsted hrd., † 3.1.1949 i Hellerup, d. af ejer af Stubberupgård, senere forsikringsinspektør Christian Emil Monrath O. (1853–1944) og Henny Vilhelmine Mackeprang (1859–1954).

O. blev student fra Roskilde katedralskole 1886, cand.jur. 1892 og var et års tid sagførerfuldmægtig i Kbh. og fuldmægtig ved nordre birk. Efter nogle år som en søgt juridisk manuduktør ansattes han 1896 som assistent i indenrigsministeriet, var 1900–05 knyttet til ministeriet for offentlige arbejder, vendte derpå tilbage til indenrigsministeriet, blev 1909 fuldmægtig og ekspeditionssekretær og 1910 kontorchef. 1908–09 var O. konstitueret stiftamtmand i Ålborg under Charles Bruns ministertid og 1911 konstitueret amtmand i Kbh.s amt og stiftamtmand for Sjællands stift, hvorefter han 1912–32 virkede som amtmand i Maribo amt og stiftamtmand for Lolland-Falsters stift. Sin karriere sluttede han som amtmand i Frederiksborg amt 1931–39. I det kortvarige ministerium Otto Liebe under påskekrisen 1920 var O. indenrigs- og landbrugsminister. – I

Oxholm, W.

sin 30-årige gerning som amtmand forstod O. at gøre sig afholdt til alle sider ved sin venlige imødekommethed over for alle der søgte ham og ved sin usædvanlige saglige indsigt. Det lå ikke for ham at føre sin personlige opfattelse igennem, men at fremlægge sagerne i amtsråd og udvalg på en så klar og gennemtænkt måde at afgørelsen kunne træffes ud derfra. Sin store viden om kommunale spørgsmål nedlagde han i *Haandbog i dansk Kommunalvæsen I. Landkommunernes Styrelse*, 1916 der efter 1930ernes kommunale lovgivning og socialreform kom i ny udgave *Landkommunernes Styrelse*, 1935. Endvidere udgav han 1907 en kommenteret udgave af den kommunale skattelov af 1903. I O.s tid på Lolland-Falster blev hans indsigt og arbejdskraft benyttet i en række vigtige hverv som formandskabet i administrationsudvalget for Rødby

kommune 1924–31, i direktionen for Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted jernbanen og i tilsynsrådet for Nykøbing sparekasse. Tilsvarende var han i Frederiksborg amt formand for Hillerød-Frederiksværkbanen og Gribskovbanen samt Frederiksborg amts sparekasse. Meget kirkeligt inessereret deltog han i arbejdet for rejsning af Grundtvigskirken i Kbh. Endvidere var han medstifter af og en lang årrække formand for Roskildensersamfundet. – Kammerherre 1916. – R. 1911. DM. 1920. K². 1926. K¹. 1934. S.K. 1939. □Mal. af Charlotte Oxholm, 1895. Tegn. af Ivan Opffer, 1938 (Fr.borg) og af Johs. Glob, 1939 (sst.), mal. derefter af samme, 1940 (Fr.borg amtsråd). Foto.

Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. – Papirer i Rigsark. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

A. Falk-Jensen*

Pacht, Lauritz Vilhelm, 1843–1912, maler, fabrikant. * 23.11.1843 i Kbh. (Trin.), † 20.5.1912 i Holte, begr. på Frbg. F: bogbinder, kasketfabrikant Lauritz Adolph P. (1819–68, ~2° 1856 med Eleonora Wilhelmine Hansen, 1827–57, ~3° med Karen Kirstine Barbara Klotz, ca. 1826–83) og Caroline Marie Jørgensen (1824–tidligst 65). ~1° 11.6.1871 i Kbh. (Helligg.) med Ambra Maurette Brandtberg, * 8.1.1844 i Göteborg, † 19.10.1918 i Kbh., d. af skibsfører Alexander B. († 1843) og Ida Caroline Andersen (1818–92). Ægteskabet opløst. ~2° 15.9.1901 i Kbh. med Oline Kristine Marie Olsen, * 16.8.1868 i Ålborg, † 12.12.1928 på Frbg. (~2° 1913 med grosserer Adolf Johannes Zinn, 1848–1939, ~1° 1882 med sufflør Thyra Fahrner, 1859–97; ægteskabet opløst 1885), d. af arbejdsmand Niels O. og Ane Cathrine Poulsen.

P. kom efter sin konfirmation i bogtrykkerlære, var en tid lærling hos marmorhuggeren Ronci, besøgte Teknisk skole hvor G. F. Hetsch interesserede sig for ham og fik ham sat i lære hos porcelænsmaler Westphal, hvorefter han 1862–67 fik ansættelse på Den kgl. Porcelainsfabrik. Fra 1861 søgte han akademiets malerskole og fik afgang herfra 1866. S.å. debuterede han på Charlottenborgs forårsudstilling og fik 1869 den lille guldmedalje og den Neuhausenske præmie. Hans interesser var imidlertid mangeartede, og selv om han vedblev til sin død jævnligt at sende billeder ind til Charlottenborg, hvor han udstillede uden for censur, gled malerkunsten dog efterhånden i baggrunden. I 70'erne arbejdede han således med grafisk teknik og oprettede 1874 en af de første moderne reproduktionsanstalter herhjemme med udførelser af heliotypier til bogtryk. Senere fremstillede han også fototypier og overdrog 1882 hele denne virksomhed til sin kompagnon Crone (senere firma P. & Crone). Hans grafiske interesser var imidlertid ikke forbi hermed. 1887 anlagde han en fabrik for bogtryksværte og tubefarver for kunstnere som 1890 omdannedes til A/S Danske Bogtrykkeres Farvefabrik som han var direktør for til sin død. – P. var en livlig og idérig mand og en kendt figur i det muntre københavnerliv i 90'erne. 1896 blev han direktør for Københavns panorama og var den første der fremviste „levende billeder“ i det lille træhus på Rådhuspladsen der kaldtes Kin-

optikon, og 1898 blev han direktør for Skandinavisk panoptikon. Han havde gennem årene stærk tilknytning til kunstnerkredse, navnlig til Kunstforeningen af 18. november i hvis bestyrelse han sad. Han døde som en ret velhavende mand og testamenterede sit hus i Holte til bolig for ubemidlede kunstnere. Dødsboauktion 1929. □Selvportr. 1882 og ca. 1900 samt på gruppebilleder af kunstakad.s skole 1904. Mal. af O. Bache. Relief af A. Schierbeck (gravstenen; Fr.borg). Foto.

Riget 21.5.1912. Politiken s.d. Sextus Miskow i Verden og vi 16.11.1917. Bj. Ochsner: Fotografer i Danm. indtil år 1900, 1956 (2. udg. 1969).

Merete Bodelsen

Packness, Ejnar, 1879–1952, arkitekt. * 9.1.1879 i Næstved, † 6.6.1952 i Ålborg, begr. sst. F: købmand Jens Carl Christian Bøgh P. (1833–1918) og Christine Hansen (1851–1928). ~1° 8.9.1908 i Kbh. (b.v.) med Sigrid Møller, * 17.6.1885 i Kbh. (Trin.), † 1.7.1962 på Frbg., d. af læge Christian Marius M. (1846–92) og Agnes Rosa Dorothea Ida Smith (1859–1948). Ægteskabet opløst. ~2° 22.4.1934 i Mylund med Eja Schiøttz-Christensen, * 10.8.1895 i Kbh., d. af redaktør L. *S.-C. (1863–1950) og Thora Krabbe (1872–1953).

P. gjorde svendestykke som murer 1898, dimitteredes fra teknisk selskabs skole 1900, fik afgang som arkitekt fra akademiet 1908, praktiserede i Ålborg fra 1910 og blev kst. kongelig bygningsinspektør sst. fra 1921. Han var medlem af bestyrelsen for Akademisk arkitektforening 1919–32 og i bestyrelsen for Ålborg kunstmuseum, fra 1934 var han Viborg domkirkes arkitekt. – Det var tegnearbejdet som ung hos Hack *Kampmann og Anton *Rosen samt en Spaniensrejse der førte P. ind på hans udviklingsretning. Ved sin intensive, om end noget sammensatte dekorative skønhedssans indtog han en særstilling inden for dansk arkitektur. Traditionen mærkes altid som baggrund, men ikke som stilistisk tvang. Det gælder allerede stationerne på Års-Hvalpsund banen (1910); de er i deres farver afstemt efter landskabet. Historisk-romantisk betonet, også i de ydre former, er Ålborg kommunes administrationsbygning (1912), det stilfærdige og fine, gotiserende ting- og arresthus for Fle-

Packness, Ejnar

skum hrd. sst. (1920), ting- og arresthuset i Hobro (1920) og landsretsbygningen i Ålborg (1921), et festligt købstadhus i nordisk renæssancestil. Til nyklassicismen hører brandstationen bag ved administrationsbygningen i Ålborg (1914) og ting- og arresthuset i Nykøbing M., det sidste tegnet sammen med Christian Frühstüch-Nielsen (1923). Umiddelbart jysk ved sin rejning i landskabet og sine materialer, men med nyklassicistisk præge over enkelthederne er landstedet *Sandenbjerggård* ved Slettestrand, 1908. Friere både i helhed og enkeltheder er *Mylund kirke*. Jerslev sg., 1926 (oprindelig grå udvendig, nu overhvidtet) hvor P.s forfinede ornamentik har indgået forening med streng højtidelighed og hjemlig naturlighed. Mylund kirke kan betragtes som forløber for hans hovedværk, *Markuskirken* i Ålborg, 1933, præget af en personlig modernisme, en bygning af et stort anslag og som sædvanlig med fint gennemarbejdede partier. Til en lignende moderne retning hører *Fremtidens* bygning på Vesterbro sst., 1936 (trappegelænderets relieffer og kaminen i salen af Siegfried *Wagner). P. udførte ikke få restaureringer, således Dronninglund hovedgård og flere kirker, deriblandt Øster Hornum, Torslev i Vendsyssel samt Grenå, domkirken i Ålborg og Skt. Mortens i Randers, endvidere ombygningen af rådhuset i Nykøbing M., udvidelsen af Løgstor rådhus m.m. Han havde i Grenå og Mylund kirker samt tingsalene haft et nært samarbejde med maleren og tegneren Valdemar *Andersen der har dekoreret disse. 1933 modtog han Eckersbergmedaljen. – R. 1932. □Tegn. af Vald. Andersen, 1912.

Arkitekten XII, 1909–10 13 (sprøjtehus på Århus-udstill.); XIII, 1910–11 125–27 (stationsbygninger); XVI, 1913–14 393–96 401–03 (kildepavillon og grønnegård, Ålborg); E. P. om restaurering sst. XXVI, 1924 53–56. P. C. Knudsen: Ålborg bys hist. II, 1932 51 172–74; III, 1933 191. E. P. i Nyt t. for kunstindustri XI, 1938 43–46 (om Nordjyllands gamle kirker). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Knud Millech**

Pade, Henning, * 1918, programchef. * 6.5.1918 i Kbh. (Trin.). F: civilingeniør Henrik Waldemar P. (1880–1958) og Rosa Braun (1884–1953). ~ 1° 8.10.1946 i Bov med Else Marie Jensen, * 2.12.1924 i Århus (Frue), d. af repræsentant Hans Christian J. (1884–1952) og Noline Haffner (1892–1967). Ægteskabet opløst 1960. ~ 2° 20.5.1961 i Lødderup med lægesekretær Helle Schmidt, * 19.9.1934 i Århus (Pauls), d. af toldforvalter Johan Lassen S. (1898–1966) og Johanne Margrethe Rasmussen (1903–80). P. blev student i Haslev, mag.art. i alm. og sammenlignende litteraturhistorie ved Kbh.s univ.

1946. Til 1948 virkede han som forlagskonsulent (Westermanns forlag) men kom s.å. ind som programmedarbejder ved Statsradiofoniens dramatisk-litterære afd. og i Danmarks radio kom han siden til at lægge sin livsindsats. 1950 blev han programsekretær, 1964 programredaktør og souschef og siden 1971 programchef efter Jørgen Claudi. P. begyndte i den ekspansive periode af DRs historie – lydradioens guldalder – hvor der var kulturpolitisk højkonjunktur, eksplosiv udvikling på det tekniske område og gunstig økonomi der muliggjorde udvidelse af medarbejderstaben, ikke mindst i den dramatisk-litterære del. Fra første færd virkede han i alle afdelingens foreninger og som mediekunstner vil han huskes som den der har været med til at udvikle den litterære montage, både den tematisk betingede *Mennesket i tiden* i seks dele 1948–49 i samarbejde med Finn *Methling og Mogens *Knudsen, figur-montagen fx *Den forslagne tjener*, portræt-montager om fx *Albert Camus*, *Pär Lagerkvist*, *Jules Romains*. P.s kærlighed til lyrik og visekunst markerede sig i *Poesibogen* 1952–58. I 50erne kom også en række antologiserier *Den ny Poesi* (red. af Torben Brostrøm), *Danske Vers* og *Den store Poesi* (red. af Hans Mølbjerg). Tværs over afdelingsgrænserne etablerede han sammen med Harald *Krebs en række musikalsk betonede serier, *Unge Kunstnere* og *Sangen ved Klaveret*. Et samarbejde med Karl *Bjarnhof resulterede i *Billedbogen* der sendtes en søndag aften hver måned gennem 50erne. P. var initiativtager til ugemagasinet *Dramatisk Forum* som han var hovedredaktør af 1951–61, og som stadig fungerer som en varm linje mellem landets teatre og radioen. Senere blev teaterinformationnen udvidet i mere international sammenhæng med *Teaterkronik* og *Plakaten* mens *Teaterquiz* og *Teatergæt* både tjente underholdning og orientering.

P. blev teaterchef for Danmarks største teater i en spætid uden muligheder for ekspansion og uden de magtbeføjelser som man sædvanligvis forestiller sig, men fungerende på et teamwork af høj karat, navnlig det dramaturgske. P. har videreført den linje, som Jørgen Claudi afstak, at udvikle hørespillet som selvstændige genrer, at spore dramatikere i svøb og røgte de mere erfarne. Radioteatret er under P. ikke alene blevet afsætningsrampe men også rugekasse for dramatikken, hvad det danske teaterliv i høj grad har profiteret af. Der er i 70erne eksperimenteret med digternes universer i et sted mere bevidst udviklet radiofonisk formsprog bygget på stereo-teknikkens optimale muligheder. Spredningen har været stor fra halv- og heldokumentariske genrer over klassikerne Calderón, Seneca og

Racine (Andromaque) til Radio Ringstrup, fra science fiction til social realisme, fra eventyrspil til samfundssatire, fra gruppeteaterprægede forestillinger til politisk musical. Flere gange er dramatikere blevet belønnet med nordisk radiospilpris, Dansk blindesamfunds radiospilpris og en førstepræmie i Prix Italia. Radioteatret har i de senere år i enestående grad boret sig ind i den moderne tilværelses spændingsfelter. Teaterafdelingen har også gjort sig gældende på serie-dramatikens område med M. A. Goldschmidts *Ravnen*, Henry Fieldings *Tom Jones*, Henrik Pontoppidans *De dødes Rige*, betydningsfuldest dog med Klaus Rifbjergs *De beskedne* i 20 afsnit om en dansk familie i perioden fra den kolde krig, 50ernes opgang og 60ernes boom til ungdomsoprøret. – P. har nu og da påtaget sig instruktionsopgaver. Fra de senere år huskes Finn Methlings *Den gamle Herre er til Koncert* (17.5.1976) med Elith *Pio, og af samme *Tigerens, Harens og Dragens Timer*, en monolog med Susse *Wold og med musik af Per *Nørgaard (13.9.1980). Under P. er der etableret et tæt samarbejde med både nordiske og europæiske radiofonier. Der er tillige skabt kontakt med børne- og ungdomsafdelingen som har resulteret i fællesproducerede korte serier der behandler unges problemer. – P. hører til de stille eksisterende der ikke har stræbt efter at være afdelingens fysiognomi udadtil, men indadtil har hans entusiasme, usvækkede engagement i kulturformidling og store åbenhed over for nye strømninger sat sig tydelige spor. – P. har i en årrække siddet i Folkeuniversitetets programudvalg, haft forelæsningsrækker hver vinter og været medtilrettelægger af sommerkurserne ude i landet. □ Karikatur af Palle Pio. Foto (Kgl. bibl.: DRs pressearkiv).

Leif Ahm: En verden i lyd og billeder, 1972. DR 50, red. Roar Skovmand, 1975. De musiske udsendelser, DR 1925–75 I–III, 1975–78.

Karen Krogh

Paeschen [ˈpasjøn] (Paschen, Pascha, Paaske), **Hans van**, –1561–1582–, bygmester. Familieforhold ukendte.

Utvivlsomt indvandret flamlænder, måske af samme slægt som den i Antwerpen og England virkende Henri van Paschen, fik P. bestalling som kgl. bygmester 25.6.1564. Forinden havde han dog været i svensk tjeneste i årene 1561–63. Han arbejdede i første række som fæstningsingeniør på Bahus, på Akershus og i Oslo. 1574 var han i Kbh. og påbegyndte opførelsen af kommunitetets stenhus. Sin betydeligste opgave fik han da Frederik II 1574 besluttede at ombygge Kronborg (Krogen slot) hvor han de følgende år ledede omdannelserne af nord-, syd- og vest-

fløjen. 1576 fik han byggegrund i Helsingør og forlenedes med Borupgård i Tikøb sogn. Men den kongelige nåde varede kun kort; sidst i 1577 sendtes P. atter til Bahus under vilkår der tyder på at kongen, ligesom allerede 1566, har næret mistillid til hans troskab og frygtet for at han skulle undvige til Sverige. 1581 anklagedes han direkte for utroskab, og hans ejendomme blev inddraget, formentlig fordi den nyanlagte nordøstre bastion på Kronborg ikke havde vist sig tilstrækkelig modstandsdygtig over for vandets pres. Han blev dog løsladt 24.10.1582, men hans senere skæbne er ukendt.

Francis *Beckett har hævdet at P. som kgl. bygmester har bygget Tyge *Brahes Uranienborg (1576–80), og at desuden Eiler *Grubbes Lystrup (1579) og Mette *Rosenkrantz' Vallø (før 1586) skyldes ham. Disse bygningers skulpturer er sikkert nok prægede af samme billedhugger, og deres nederlandske stil stemmer med de danske alabasterskulpturer af Floris-retningen, adelsmonumenter i Ringsted og Århus (1575–76) og altertavlen fra Lunds domkirke (1577), hvis ophavsmænd er blevet betegnet Københavns alabastmester. Fra anden side er det indvendt af P.s arbejde på Lystrup ikke kan forenes med hans internering på Bahus, at Kronborgs ældste sandstensdekorationer skyldes andre, og at arkitekt-ingeniøren og billedhuggeren næppe er samme person. Spørgsmålet herom har endnu ikke fundet sin endelige afgørelse.

Uraniborg og Stjerneborg, m. tekst af Fr. Beckett, 1921 13–16 33. Chr. Axel Jensen og Charles Christensen: Lystrup, 1936 = Ældre nord. arkitektur IX 8. Vilh. Lorenzen og Charles Christensen: Vallø, 1938 = sst. X 11f. Vilh. Wanscher: Kronborgs hist., 1939 18–33. Charles Christensen: Kronborg, 1950. Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten II, 1953. Otto Norn: Kronborgs bastioner, 1954. Allan Tønnesen i Fra Fr.borg amt 1970, 1971 69–76. Carl Henrik Jern: Uraniborg, Lund 1976.

Birgitte Bøggild Johannsen (Chr. Axel Jensen)

Paetz [pæts], **Harald Johan Casper**, 1837–95, fotograf, skuespiller. * 5.9.1837 i Kbh. (Frels.), † 21.11.1895 sst. F: malermester Peter Caspar Felix P. (1810–90) og Henriette Cathrine Svendsen (1805–87). ~ 29.4.1864 i Kbh. (Frue) med skuespiller Juliane (Julie) Margrethe Smith, * 2.11.1843 i Kbh. (Trin.), † 26.3.1918 sst. (Garn.), d. af skræddermester Hans Christian S. (1808–57) og Anna Amalie Carlsen (1803–71).

Erkendelse af manglende evner som skuespiller fik P. til efter ti år ved Det kgl. teater at sige op og etablere sig som fotograf 15.9.1865. P. havde til sin død atelier i Bredgade 35 ved siden af hotel Phonix, fra 1872 som kgl. hoffotograf.

Paetz, Harald

I efteråret 1866 optog han seks fotografier af legende børn og fik i nov. H. C. Andersen til at skrive toliniers rim dertil. Inden jul udkom den lille suite uden titelblad i komponeret bind med titlen *Fotograferede Børnegrupper af Harald Paetz med tildigtede Riim af H. C. Andersen*. Børnebøgers bibliofilt set ofte kranke skæbne har gjort det lille bind yderst sjældent og efterspurgt. Det følgende år udsendte P. gennem Trydes boghandel 20 visitkortfotos af nationalscenens kunstnere i kostume, en succes han fortsatte 1868 med yderligere 54 billeder og 1869–70 med tolv optagelser af skønne danske kvinder, *Bouquet des dames*, samt 25 fotos af Ludvig Phister i tyve roller. Sidstnævnte billeder udkom tillige i komponeret helskindsbind i 8° med indfældet fotografi, og fulgtes af et komponeret 4° bind *Kgl. Skuespiller Olaf Poulsens Karakterbilleder* med 47 fotografier. Med sine optagelser af tidligere kolleger har P. i høj grad bidraget til at fastholde billedet af vore førende skuespillere, operasangere og balletdansere i forrige århundrede. – Hustruen Julie P. debuterede 1858 i J. L. Heibergs *Et Eventyr i Rosenborg Have* og dermed havde teatret fået et naturligt vaudevillens unge pige. 1863 blev hun kgl. ansat, men da hendes ægtefælle to år senere forlod scenen måtte hun følge ham. Hendes sidste rolle var Johanne i C. Hostrups *Eventyr paa Fodrejsen*, okt. 1864. Som lærer kom hun dog til indirekte at virke for scenen; blandt hendes elever kan nævnes Gerda Christophersen og Petrine Sonne. – Sønnen Harry P. (1870–1932) optoges 11.6.1895 i firmaet. Det videreførtes under navnet Hoffotograf Harald P.s Eftf. indtil 1955 af ham og derpå af hans enke, Marie, f. Larsen (1890–1955). □Foto.

H. C. Andersens dagbøger V–VIII, 1971–75. Lucien Goldschmidt og Weston J. Naef: *The truthful lens*, N.Y. 1980.

Bjørn Ochsner

Paetz, Julie, se Paetz, Harald.

Pagh

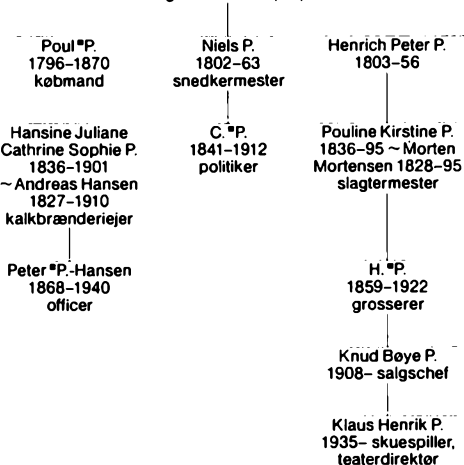
Den her omtalte slægt P. der stammer fra Fredericia-egnen, føres tilbage til Jens Madsen P. (ca. 1660–1709), hvis sønnesøn Jens Knudsen P. (1732–92) var far til proprietær Knud P. (1763–1840).

Mogens P. tilhører en Fredericia-slægt P. der føres tilbage til bager Jens Hansen P. (ca. 1790–1849), og som ikke umiddelbart kan sættes i forbindelse med omtalte slægt.

Udkast til en stamtavle over slægten Pagh, 1910.

Hans H. Worsøe

Knud Pagh 1763–1840 proprietær

Pagh, Christian Lehmann, 1841–1912, politiker. * 17.1.1841 i Fredericia, † 8.4.1912 i Bogense, begr. sst. F: snedkermester Niels P. (1802–63) og Ane Margrethe Windeleff (1801–75). ~ 11.4.1876 i Fåborg med Ida Elizabeth Mikkelsen, * 12.7.1854 i Fåborg, † 17.4.1908 i Bogense, d. af købmand, senere vicekonsul Erich Peter Christian Abildgaard M. (1817–94) og Maren Cathrine Rasmussen (1817–95). – Brorsøn af Poul P.

P. uddannedes som typograf i Fredericia Avis' trykkeri samtidig med at han skaffede sig kundskaber gennem privatundervisning og studier på egen hånd. Han blev medarbejder ved Fredericia Avis og var en tid under krigen 1864 bladets leder. 1865 købte han Bogense Avis hvis holdertal på det tidspunkt var ganske ringe. 1904 afstod han bladet der da inden for sit snævre område havde vundet en anselig position. Selv blev han hurtigt en forgrundsfigur i sin by. Fra 1869 til sin død havde han sæde i byrådet, og han erhvervede sig her et grundigt kendskab til kommunal forvaltning. Også ud over sin egen vandt han anseelse som kommunalpolitiker og talsmand for købstadinteresser. Han var medlem af næringslovkommissionen af 1890 samt 1893–1912 næstformand i fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk og 1895–97 formand i Dansk provinsbogtrykkerforening. 1909–12 var han formand i Købstadforeningen. – 1902 valgtes han ind i landstinget hvor han havde sæde til sin død som højremand af den gamle skole. Hans gruppe benyttede ham flittigt som ordfører i kommunale spørgsmål, og han forsvarede her kommunernes interesser over for statsmagten. I politiske principspørgsmål, som fx told kontra frihandel, stod han på højre fløj; toldforliget maj 1908 stemte han imod. I øvrigt

blandede han sig ikke i det „storpolitiske“. Hans betydning knytter sig til de fremtrædende tillidshverv som han sad inde med, og som han røgtede sjældent flittigt og kyndigt, samt til den grundighed og sans for det praktiske livs behov hvorved han stræbte at gøre en saglig indsats i lovgivningsarbejdet. – Kancelliråd 1890. – R. 1892. DM. 1909. □Afbildet på karikatur af Alfred Schmidt i Klods Hans, 1904. Mal. af G. Achen, 1907. Relief af Aksel Hansen på monument, 1913 (Kirkebakken, Bogense). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 639f. Nationaltid. 9.4.1912. Fyns tid. s.d. Bogense avis 9.4. og 15.4 s.d. Jul. Wulff i Vort land 10.4. s.d. C. Nyrop og Aage Solver: Fællesrepræsentationen for da. industri og håndværk 1879–1929, 1929. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*P. Stavnsstrup**

Pagh, Henrik Pagh Mortensen, 1859–1922, grosserer. * 27.9.1859 i Fredericia, † 28.8.1922 i Kbh. begr. sst. (Garn.). F: slagtermester Morten Mortensen (1828–95) og Poulina Kirstine Pagh (1836–1917). Navneforandring 27.12.1893. ~ 18.10.1888 i Gesing med Sophie Caroline Michelsen, * 18.3.1864 i Gesing, † 14.11.1933 i Kbh., d. af gårdejer Anders Carl Marius M. (1829–1916) og Maren Hansen (Boier) (1836–1911).

P. uddannedes hos N. Dujardin i Vejle og P. Justesen & Co. i Randers og etablerede sig 1889 i Esbjerg sammen med grosserer Qvist Petersen. Byen var dengang i sin vorden, og fuldførelsen af Hamburg frihavn 1888 havde øget mulighederne for at drive importforretning over den unge Esbjerg havn. 1891 anskaffede firmaet to skonnerter der sejlede med stykgods mellem Esbjerg og Hamburg, og omkring århundredskiftet startedes Esbjerg Dampskibsselskab der vedligeholdte en fast ugentlig dampskibsforbindelse mellem Esbjerg og Hamburg, indtil krigen 1914 standsede den. Firmaets hovedforretning – kolonialimport – tog efterhånden et betydeligt omfang og udvidedes senere med et saltraffinaderi. Næst efter D. Lauritzen er P. vel den der har været med til at sætte flest Esbjergvirksomheder i gang. Han var bl.a. medstifter af kornfirmaet Eriksen & Christensen og udfoldede i øvrigt på det kommunalpolitiske område et meget virksomt initiativ. 1894–1919 var han næsten uafbrudt medlem af henholdsvis sogne- og byråd og sad i denne egenskab i to perioder – 1899–1905 og 1910–21 – i havnerådet hvor han i arbejdet for Esbjerg havns udvidelse øvede en stor indsats. P. tog sig endvidere energisk af en række faglige tillidshverv. Han sad således mange år i bestyrelsen for Esbjerg handelsstandsforening

og var formand 1890–94. Esbjerg handelsskole som oprettedes i P.s formandstid havde navnlig hans interesse, og han var i en årrække formand for Handelsskoleforeningen for Danmark. Endvidere var han 1902–15 formand for Foreningen af jyske kolonial-grossister og virkede ligeledes gennem længere tid som formand for Sammenlutningen af havne- og købmandsorganisationer i Danmark. Han var vicekonsul for Portugal. – R. 1899. DM. 1916. □Buste af Søren Kongstrand, 1913. Foto.

Udkast til en stamtvl. over slægten P., 1910. Politiken 29.8.1922. Børsen 30.8. s.d. P. Koch Jensen: Esbjerg handelsstands foren. 1886–1936, 1936. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*P. Koch Jensen**

Pagh, Mogens, * 1911, direktør i ØK. * 9.12.1911 i Fredericia (Trin.). F: postekspedient, senere -inspektør Hans Jørgen P. (1870–1962) og Theodora Møller (1875–1967). ~ 1° 22.9.1936 med Karen Margrethe Carlsen, * 29.1.1911 i Ringsted, d. af grosserer Lauritz Peter C. (1879–1947) og Dagmar Julie Marie Jensen (1879–1963). Ægteskabet opløst. ~ 2° 8.10.1976 i Rye (Skt. Sørens) med Inga Madsbjerg Povlsen, * 30.7.1946 i Ramme sg., Lemvig, d. af gård- og kroejer Povl Madsbjerg P. (1905–69) og Helga Christence Jacobine Nielsen (* 1909).

Efter at have taget studentereksamen i sin hjemby Fredericia 1929 blev P. ansat i Det østasiatiske Kompagni der efter to år på hovedkontoret i København sendte ham til filialtjeneste i Shanghai. Gennem 1930erne gjorde P. tjeneste her, i Hongkong og i Canton for 1939 at blive direktør for filialen i Hongkong, en post han beklædte frem til 1948. Det var nogle meget urolige år P. oplevede i Kina hvor han meldte sig som frivillig soldat til forsvar af Shanghai uden dog at komme i aktion, blev udsat for bombardement af Canton og Hongkong og senere tilbageholdt i Hongkong af japanerne og i 1943 evakueret til Shanghai. P. har siden udtalt at han lærte meget af Kina, og at han satte megen pris på kinesernes egenskaber og livsfilosofi. Hans viden og kendskab til Kina har i høj grad været medvirkende til i dag at give ØK en central placering i handelen mellem Kina og omverdenen.

Da prins Axel, der var direktør i ØK og formand for dets bestyrelse, i 1948 besøgte kompagniets filialer jorden over ledsagede P. ham, noget der uden tvivl fik afgørende betydning for P.s videre karriere. Inden han blev trukket hjem til hovedkontoret var han 1949–52 filialdirektør i San Francisco. 1953 fik han eneprokura ved hovedsædet, og året efter blev P. udnævnt til underdirektør. I 1956 fulgte så udnævnelsen til ad-

Pagh, Mogens

ministrerende direktør med kompagniets oversøiske organisation som sit særlige område, og da Hakon *Christiansen 1960 døde blev P. foresiddende administrerende direktør (–1980). P.s lederposition inden for ØK blev yderligere bekræftet da han 1964 efter prins Axels død blev formand for såvel ØKs bestyrelse som bestyrelsen for Det østasiatiske Kompagnies Holding Aktieselskab. I 1981 fratrådte han. ØK har i P.s direktørtid været præget af en kraftig ekspansion; ikke mindst har kompagniet, der frem til anden verdenskrig i vid udstrækning var baseret på handelsvirksomhed og plantagedrift, i høj grad investeret i industriforetagender ligesom det yderligere har spredt sin virksomhed ud over hele verden. Kompagniet har også i P.s ledelsesperiode ændret i en ellers traditionsfast ledelsesform og personalepolitik. P.s betydning for ØK fremgår måske bedst af at han på opfordring af kompagniets generalforsamling fortsatte som direktør for selskabet efter at han havde passeret de 65 der ellers er den normale pensionsalder i kompagniet.

P. har naturligvis gennem årene siddet i bestyrelserne for en lang række af ØKs datterselskaber eller virksomheder der har nøje forbindelse til kompagniet. Der er tradition for i ØK at afgående direktørers ekspertise stadig tages i anvendelse, og P. har fortsat poster i en lang række selskaber. Her skal blot nævnes at P. siden 1957 har været medlem af bestyrelsen for Det danske Luftfartsselskab og som sådant medlem af Scandinavian Airlines Systems bestyrelse 1957–62 og SAS' repræsentantskab siden 1962 (formand hvert 3. år). Endvidere har han fra 1964 siddet i bankrådet for Den Danske Bank (fra 1965 som næstformand). P. har haft mange tillidshverv hvoraf kun skal nævnes hans medlemskab af Industrirådet 1966–75.

P.s liv har været et liv i og for ØK. Hans store interesse uden for selskabet er tennis, og han har 1958–63 været formand for Dansk lawn-tennis forbund. Generalkonsul for den sydafrikanske republik 1962–66 og for Thailand fra 1980. Modtaget Kong Christian Xs frihedsmedalje for sin indsats i Kina under krigen. Tietgen-prisen 1976. – R. 1956. R.' 1961. K. 1968. K.' 1978. □Foto.

Interviews i Berl. tid. 26.5.1979, Politiken 8.7. s.å. og Jyllandsposten 17.5.1981. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Pagh, Peder, † 1339, biskop i Odense. † 23.12. 1339, begr. i Skt. Knuds k.

P. tilhørte en adelig slægt der førte en lilje i sit våben. Han var prior i Skt. Knuds kloster og

blev af sine medbrødre der udgjorde domkapitlet valgt til biskop efter *Gisicos død 1300, men ærkebiskop Jens *Grand nægtede at indvie ham. P. appellerede til paven, men sagen trak i langdrag og først 1304 overdrog Benedict XI ærkebiskop *Isarn at prøve valget og, hvis alt var gået rigtigt til, at give ham stadfæstelse og vielse. P. var biskop i Odense i de urolige år under Erik Menved, Christoffer II og den slesvigske Valdemar Eriksen. I P.s sidste levetid var riget i opløsning, hans stift lå under grev *Gerhard og grev *Johan, møntens forringelse voldte vanskeligheder som det fremgår af hans forordning om forhøjede offerpenge 20.4.1335. Under alle omskiftelser og ulykker arbejdede han ufortrødent på at skaffe stiftets gejstlighed en bedre uddannelse, skolelærdom hjemme og studieår i Frankrig. Midlerne hertil blev skaffet ved en række annekationer af sognekirker – ikke altid til kapitlets tilfredshed. En af hans sidste embedshandlinger var at annektere indtægterne af Pårup kirke til underhold for studerende der opholdt sig i Frankrig. På samme måde havde kong Erik 1316 skænket Stenløse kirke. Fra 1305 til 1326 deltog P. i adskillige rådsmøder og medbeseglede for riget vigtige handlinger. I begyndelsen af 1330erne synes han at være trængt bort fra sit stift, 1331 opholdt han sig i Avignon, i alt fald senest 1335 var han atter hjemme i sit stift og aktiv til det sidste. Så sent som 29.9.1339 pålagde han sogneboerne i Åsum at respektere præstegårdens skattefrihed.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (reproddg. 1973). Acta pontificum Danica I, udg. L. Moltesen, 1904. Bullarium Danicum, udg. Alfr. Krarup, 1932. Diplomatarium Danicum 2.r. V–XII, 1943–60. – Gravskrift med dødsdag i Cornelius Hamsfort: Episcopi Othoniensis (manus. Kall 668 8°, hft. 6).

Thelma Jexlev (Ellen Jørgensen)

Pagh, Poul, 1796–1870, købmand. Døbt 14.2. 1796 på Henneberg Ladegård ved Fredericia, † 30.11.1870 i Ålborg, begr. sst. F: proprietær, sidst til Anesminde i Jelling, Knud P. (1763–1840) og Ane Gyes (1773–1839). ~ 29. 10.1830 i Ålborg med Anne Elisabet (Annette) de Hoffmann, * 5.1.1811 i Ålborg, † 9.9.1883 sst., d. af købmand Mathias de H. (1782–1829) og Clara Cathrine Deichmann (1789–1823). – Farbror til C. *P.

P. lærte handelen hos købmand Broder Møller i Ålborg hvor han 1827 tog borgerskab og lejede konsul N. C. Raschs købmansgård i Vesterågade 25, med færgebro og kro, ligesom han antagelig også da overtog Raschs vicekonsulat for Sverige-Norge, idet indehaveren flyttede til Oks-holm. 1831 købte P. nævnte gård som hans enke

solgte 1878, og han drev her en betydelig forretning med handel og rederi og anlagde eget skibsværft, ligesom han i Nørre Sundby byggede en stor filial hvis bygninger gik til grunde ved byens brand 1865. – Han var 1854 medstifter af Diskonto- og sparebanken i Ålborg og tog 1855 initiativet til oprettelsen af Ålborg købmænds hjælpekasse. 1857 anlagde han *Aalborg Dampmølle*. Han efterlod sig en betydelig formue og stiftede et legat for Ålborgs fattige. P. omtales af samtiden som en human og godgørende mand. – R. 1852.

Udkast til en stamtv. over slægten Pagh, 1910. [John Lindholm] i III. tid. 28.11.1909 (jfr. C. Pagh sst. 9.1.1910). C. Klitgaard: Ålborg købmænd gennem 500 år, 1931.

C. Klitgaard*

Pagh-Hansen, Peter, 1868–1940, officer. * 3.8.1868 i Fredericia, † 29.4.1940 sst., urne på Bispebjerg kgd. F: kalkbrønderiejer Andreas Hansen (1827–1910) og Hansine Cathrine Sophie Juliane Pagh (1836–1901). Navneforandring 11.2.1891. ~ 9.10.1891 i Kbh. (Cit.) med Johanne Margrethe Schnell, * 18.3.1854 i Kolding, † 24.3.1942 i Erritsø (~ 1° 1873 med skibsmægler, vicekonsul i Galveston, Texas, Jens Møller, 1846–1932; ægteskabet opløst 1890), d. af politibetjent Andreas Johansen S. (* 1811, ~ 1° 1834 med Magdalene Jessen, 1810–50, ~ 3° 1856 med Kirstine Sophie Gotfredsen, * 1830) og Birgitte Guldbach (1819–55); adopt. af toldassistent i Vejle, senere i Ålborg, Niels Vindfeld Krarup (1809–65) og Ane Amalie Jensen (1819–85).

P.-H. blev 1888 sekondløjtnant og premierløjtnant i fodfolket, gennemgik 1893–96 officersskolens stabsafdeling, var 1899–1903 ved generalstaben og deltog bl.a. i opmålinger på Island (herom i Mil. Tid. 1903 4–10), var 1903–05 lærer ved skydeskolen, fra 1904 som kaptajn. 1908–11 var han atter ved generalstaben, 1911–13 til rådighed for krigsministeriet og medlem af kommissioner om uddannelsen af hærens befalingsmænd. Fra 1913 var han oberstløjtnant og bataljonschef, 1914–19 tillige chef for skydeskolen og blev 1919 oberst i generalstaben som chef for taktisk afdeling. – Ved forsvarsforliget 1922 tog han i en avis afstand fra det af den kommanderende general godkendte forslag, idet han hævdede at hæren i den fremtidige skikkelse var „for stor som Politivagt, for lille til Forsvar“. Fra venstre-regeringens side udtaltes det i folketinget at officerer, der mente ikke at kunne medvirke under den nye ordning, sikkert selv ville erkende at de hellere måtte gå og P.-H. tog konsekvensen. Fra nov. s.å. stilledes han til rådighed, 1924 afskedigedes han efter ansøgning med ventepenge ef-

ter indtil da at have været formand for maskingeværkommissionen. Sammen med A. C. J. A. Hartz udarbejdede han 1919 *Skydelære for geværbevæbnede Tropper*, et fortrinligt, på historisk-taktisk grundlag gennemført arbejde. P.-H. var medlem af bestyrelsen for Dronning Louises stiftelse og af bestyrelsen for Dansk rekyllriffel-syndikat. – R. 1909. DM. 1913. K². 1924. □Mal. af O. Matthiesen, 1924 (frimurerlogen, Kbh.). Foto.

Berl. tid. 28.6., 29.6., 1.7., 15.7., 17.7., 22.7. og 27.7.1922 samt Politiken 16.7., 19.7. og 29.7. s.å. (polemik omkr. forsvarsforliget). Rigsdagstid. 1921–22. Folketinget III, sp. 9273–83 9448. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sv. *Cedergreen Bech (Rockstroh)*

Pagh Petersen, Ejner, 1887–1944, højskoleforstander. * 31.5.1887 i Kbh. (Matth.), † 16.8.1944 i Haslev, begr. sst. Søn af ugift Jakobine Petersen. ~ 4.8.1916 i Haslev med Theodora Davidsen, * 2.3.1895 i Haslev, † 31.12.1973 sst., d. af højskoleforstander P. C. *D. (1866–1935) og Andrea M. Bülow (1869–1950).

P. P. voksede op på Nørrebro, fra sit 10. år var han bydreng og kom efter sin konfirmation i lære ved Kbh.s sporveje. KFUM og pastor Olfert "Ricard fik stor betydning for hans åndelige udvikling. Han tog lærereksamen fra Haslev seminarium 1909 og blev s.å. lærer ved Haslev højskole under forstander P. C. Davidsen. Hermed fik Indre missions højskolebevægelse en medarbejder med betydeligt initiativ og evner til at vinde dens ungdom. 1916 begyndte han et udvidet højskolekursus, og fra 1919 til sin død var han forstander for Haslev udvidede højskole. „Hvad Askov udvidede folkehøjskole er for de grundtvigske kredse, det er Pagh Petersens skole blevet for Indre missions ungdom“ (landstingsmand Johannes Krarup). 1923 fik denne skole en stor og tidssvarende bygning hvortil Indre missions samfund og KFUM og K ydede betydelig støtte. – P. P. var medlem af fællesledelsen af KFUM og K og medlem af bestyrelsen for Kristeligt Dagblad. 1933–44 var han formand for sammenslutningen af Indre missions højskoler. – R. 1941. □Mal. (Haslev udv. højskole).

E. P. P.: Fra arbejdsdagen. Artikler og foredrag, udg. Josef Blomgren, 1946. – Indre missions højskoler. Jubilæumsskr., udg. samme, 1937 47f. Danm.s højskoler II, red. Fr. Nørgaard, 1940 375–81. Danm.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944 266–82. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff

Paldam, Jørgen, * 1917, økonomidirektør. * 19.12.1917 på Frbg. (Solbjerg). F: afdelingsingeniør

Paldam, Jørgen

ved KTAS Einar Andreas Christen P. (1883–1949) og Dagmar Christine Thomsen (* 1890). ~12.10.1940 i Kbh. (b.v.) med Else Marie Kjær Hansen, * 23.12.1918 i Valparaiso, Chile, d. af civilingeniør Niels Martin H. (1869–1949) og Thora Erikka Kjær (1881–1932).

P. blev student 1936 fra Schneekloths skole i Kbh. og 1944 cand.polit. Som student havde han været beskæftiget i centralarbejdsanvisningskontoret i Kbh. Straks efter at være blevet kandidat blev han – som så mange af hans fagfæller på den tid – sekretær i direktoratet for vareforsyning. 1946 blev han sekretær i Arbejderbevægelsens erhvervsråd, hvor han året efter afløste J. O. *Krag som kontorchef. Siden 1963 har han været økonomidirektør i Kbh.s kommune. I erhvervsrådsperioden var P. medlem af forskellige nævn og udvalg, bl.a. priskontrolrådet, senere monopoltilsynet, statens egnsudviklingsråd, arbejdsmarkedsrådet og handelsministeriets produktivitetsudvalg, desuden medlem af bestyrelsen for Arbejdernes kooperative byggeförening. Som kontorchef i erhvervsrådet var han rådgiver for flere af de socialdemokratiske ministre, men han afslog opfordringer til at indtræde som minister. 1954–63 var han medlem af Frbg. kommunalbestyrelse, 1962–63 som rådmænd. 1964–67 var han formand for Arbejderbevægelsens erhvervsråd, 1960–74 for Arbejdernes oplysningsforbunds Kbh.s afd., 1972–75 for det af arbejdsministeriet nedsatte miljøudvalg og 1970–72 lektor ved Handelshøjskolen. Siden 1980 er han formand for det af industriministeriet nedsatte formidlingsråd som skal medvirke til at dansk erhvervsliv øger leverancerne til det offentlige på konkurrencedygtige vilkår. Som økonomidirektør har P. en central placering i kommunens administration. Han er rådgiver for kommunalbestyrelsen og for overborgmesteren i økonomiske anliggender, et hverv som er vokset i betydning efter at Egon *Weidekamp ved sin tiltrædelse som overborgmester 1976 fik bestemt at økonomidirektøren er til stede som sekretær ved magistratsforsamlingens ugentlige møder.

Både som arbejderbevægelsens mand og som embedsmand har P. haft en anden udgangsposition end den sædvanlige. Barndomshjemmet må siges at have været konservativt, men P. sluttede sig tidligt til socialdemokratiet, og han var godt forankret i arbejderbevægelsen da han blev embedsmand. Han var fri for den bureaukratiske ballast som kan tynde den chef der er vokset op inden for et embedsværk, og han mødte med en dybere indsigt i økonomi og samfundsforhold end embedsmanden normalt er i besiddelse af. P. har skrevet bøgerne *Planlægning for Velfærd*, 1952 og *En bog om politik*, 1957 og deruover ved

pjecer og artikler deltaget i den økonomisk-politiske debat. □Foto.

Gregers Hansen

Palladius, Niels, ca. 1510–60, biskop. * ca. 1510 i Ribe, † 17.9.1560 i Lund, begr. i domk. sst. F: borger Esbern Jensen. ~1° antagelig før 1541 med Barbara, d. af Veit Kötzelitz, Wittenberg. Måske ~2° med Elisabeth Pedersdatter (~1° med biskop i Lund Frands *Vormorsden, 1491–1551). – Bror til Peder *P.

Efter skolegang i Odense begyndte P., støttet af bl.a. Christian III, Jesper *Brochmand (1488–1562) og Johan *Friis studier ved Wittenberg universitet hvor broderen Peder havde opholdt sig siden 1531. Som så mange andre danske studerende fik han et nært forhold især til Philipp Melancthon og J. Bugenhagen. Magistergraden erhvervede han i april 1540, og han giftede sig vistnok på denne tid. I de følgende år opholdt han sig formodentlig i Wittenberg, hvorfra han på foranledning af superintendenten i Odense, mag. Jørgen *Sadolin 1544 kaldedes til et embede i Maribo. Her blev han lektor ved nonneklosteret og samtidig en art vicebiskop for Sadolin, idet han også skulle visitere og undervise landsdelens gejstlige. Efter kun ca. to års ophold vendte han tilbage til Wittenberg (1546), hvorfor ved vi ikke, og – rimeligvis i slutningen af 1550 – valgte han til sognepræst ved Vor Frue kirke i Kbh. Også dette embede måtte han forlade kort efter, idet han dec. 1551 valgtes til biskop (superintendent) over Lunds stift. Forgæves prøvede den kbh.ske menighed at bevæge kongen til at omstøde valget – en af hans nærmeste efterfølgere på bispestolen (Mogens *Madsen) berømmede ham som en særlig fremragende prædikant – og 24.4.1552 indviedes han af broderen Peder i Lunds domkirke. Der er ikke bevaret mange vidnesbyrd om hans aktivitet som stiftschef. Enkelte oplysninger kan hentes i hans synodalmonita, af hvilke dog flere i virkeligheden stammer fra broderen Peder, forskellige steder i hans skrifter og i nogle efterretninger om hans tilsyn med hospitalet i Åhus. Efter broderens slagtilfælde i maj 1555 vikarierede han af og til for denne ved ordinationer, ligesom han i dennes sted foretog salvingen og kroningen af Frederik II i august 1559.

I sit forfatterskab som omfatter henvend 20 latinske, islandske og danske skrifter, af hvilke dog en del er oversættelser og bearbejdelser af tyske reformatorer, beskæftiger han sig især med praktisk-kirkelige spørgsmål, navnlig er han optaget af præstens embedsudøvelse. Hans *Regulæ quædam utiles ac necessariae, concinatoribus obser-*

vandæ, 1556, indeholder dels anvisninger for præstens studier, prædikenmetode m.v., dels en voldsom polemik mod katolsk kirkebegreb og embedsopfattelse. Det er den første pastoralteologiske håndbog i den danske reformationskirke og den blev åbenbart så afholdt, at den endnu 1627 kunne udgives af H. P. *Resen, længe efter at Niels *Hemmingsen havde slået sit navn fast som den førende på dette felt. I *Oratio de vera et catholica ecclesia*, 1556, gør han sig – som ingen anden af reformationskirkens ledere – kraftigt til talsmand for afholdelse af årlige stiftsynoder med henblik på omskolingen af præsteskabet. En vigtig indsats for skabelsen af uniformitet i kirken ydede han gennem oversættelsen *Summaria offeru vor christelig lerdom*, 1552, hvormed han indførte Veit Dietrichs kollektbønneserie som har bevaret sit herredømme til vor tid. Også hans bidrag til den islandske Ein kristilig hånd-bok (1555) og hans forteile til den islandske oversættelse af Johs. Spangenberg's Margarita Theologica (1558) er karakteristiske i denne forbindelse. Gennem en række dansksprogede bøger belyste han også for lægfolket sider af luthersk dogmatik og indskærpede kraftigt et liv i fromhed og bod. Vigtige, også i almindelig kulturhistorisk sammenhæng, er her hans *Aarsage, huorfaare en Christen bør at sky oc fly den formaledidede Druckenskab*, 1556 (genudgivet 1907 af Carl S. *Petersen), *Det hellige Ecteskabs Ordens Regle*, 1557 og *Imod Ecteskabs Dieffle*, 1557 (bearbejdelse af Andreas Musculus' skrift). Hans særlige interesse i ars-moriendi-litteraturen, populær i Europa i disse år, afspejler sig i *Huorlunde ith Christet Menniske skal paa sin Soteseng beskikke sig til Døden*, 1558 hvor han afslører et godt kendskab til samtidens tyske opbyggelige forfattere, og i *Om Dommedagen*, 1558, (bearbejdelse af Andreas Musculus' bog). Disse bøger oplevede helt op i 1600-tallet talrige udgaver og efterlader ofte indtrykket af en forfatter som i stil og livsopfattelse ligger på linje med broderens berømte „Visitatsbog“. – Metodisk og teologisk var han i vidt omfang elev af Melanchton, det gælder ikke mindst i kirke- og embedsforståelsen; også i spørgsmålet om viljens frihed og prædestinationen hvor Luther og Melanchton afveg fra hinanden, fulgte han sidstnævnte, hvilket især ses i hans *Tractatus brevis de articulo prædestinationis*, 1554. Hans interesse var her, ligesom i opfattelsen af troens bestanddele og de gode gerningers nødvendighed, det sædeligt-religiøse, bodsfromheden. I nadveropfattelsen forekommer han dog mindre filippistisk, ligesom han med sin skarpe afvisning af billeder i kirken (*Commonefactio de vera invocatione Dei et de vitandis idolis*, 1557) indtog et andet standpunkt

end sin beundrede lærer. Sidstnævnte bog indeholder også, ligesom næsten alle hans skrifter, et voldsomt opgør med katolicismen, hvilket åbenbart var nødvendigt langt op i århundredet.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam 2.r.II, 1887 274 285–354 414 417f. – H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 688–91. Carl S. Petersen i Kirkehist. saml. 5.r.IV, 1907–09 373–84. David Lindquist sst. 6.r.VI, 1948–50 161–200. Peder Palladius: Danske skr., udg. Lis Jacobsen I, 1911–12; IV, 1919–22; V, 1925–26. Gösta Johannesson: Den skånska kyrkan och reformationen, Lund 1947 = Skånsk senmedeltid och renässans I. Kr. Gierow: Den evangeliska bönelitteraturen i Danm. 1526–75, Lund 1948. Samme i Lunds stifts herdaminne, udg. G. Carlquist, 2. serie, Biografier I, Lund 1980 34–49. Martin Schwarz Lausten: Biskop N. P., 1968 = Kirkehist. studier 2.r. XXVII (heri bibliografi).

Martin Schwarz Lausten

Palladius, Peder, 1503–60, biskop, reformator. * 1503 i Ribe, † 3.1.1560 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: borger Esbern Jensen. ~ Kirstine Pedersdatter († tidligst 1566). – Bror til Niels *P.

P. har selv oplyst, at hans far hed Esbern Jensen, var borger i Ribe og ulærd (Danske Skrifter III). Ved immatrikulationen i Wittenberg 1531 blev P. indskrevet som „Petrus Esbernus Pladius Ripensis“. Ordet „Pladius“ (dansk „plad“ eller „plade“) har givet anledning til forskellige tolkninger, og det skal af Philipp Melanchton være blevet forandret til Palladius. Dette skyldes dog næppe, at han hermed ville hædre P. for hans dygtighed (Palladius – Pallas Athene), hvilket man tidligere mente. Broderen Niels immatrikuleredes 1534 som „Nicolaus Palladius Danus“. – P. gik i Ribe latinskole, han hævder i visitatsbogen, at der her fandtes ikke færre end 700 elever, og han synes at have været glad for sin skolegang. Siden var han skolemester i Odense, antagelig indtil 1531, idet han dette år, 3.9., immatrikuleredes ved Wittenberg universitet. Formodentlig rejste han dertil som ledsager for en søn af borgmester i Odense Mikkel Pedersen og hustru Magdalene som han 1541 tilegnede sin oversættelse af Lutherskriftet *En ret enfoldig Bedebog* med tak for deres støtte under hans Wittenbergophold. Også fyrstelige personer og adelsfolk hjalp ham økonomisk i denne tid. Et vist kendskab har han rimeligvis haft til den evangeliske bevægelse allerede i Odense, men dette var næsten intet, siger han i bogen *Explicatio orationis Christi*, 1558, sammenlignet med den store oplevelse det var at følge Luthers, Melanchtons, J. Bugenhagens og andres undervisning, samtale med dem og færdes blandt de mange studerende. På forbavsende kort tid tog han magistergraden (25.9.1533), og efter at Christian III var kommet til magten i Danmark, henlede reformatorerne hans opmærksomhed på P. som en

mand fædrelandet kunne vente sig meget af. De anbefalede dog, at han først tog den, endnu uhyre sjældne, teologiske doktorgrad. Christian III accepterede og bekostede dette, et godt tegn på at P. var udsat til en ledende stilling i hjemlandet. I juni 1537 tog han licentiatgraden og kreedredes et par dage senere til doktor i teologi. Ved disputationen var Luther selv promotor, de 45 teser angik det dengang højaktuelle problem om forholdet mellem troen og gerningerne, og de berømte Wittenbergprofessorer optrådte ved handlingen. Kort efter rejste P. hjem til Danmark, sandsynligvis sammen med Johan Bugenhagen som skulle lede opbygningen af den lutherske kirke her. 2.9. indviedes han sammen med de øvrige nye lutherske biskopper (superintendenter) i Vor Frue kirke, Kbh. P. blev biskop over Sjællands stift, det vigtigste, med residens i Kbh., og da indvielsen blev foretaget af Bugenhagen, som ikke selv var bispeviet, mistede den danske kirke ved denne lejlighed den „apostolske efterfølgelse“. Kort efter udnævntes P. tillige til professor i teologi ved det genåbnede universitet.

If. recessen af 30.10.1536 og kirkeordinansen fra 1537/39 skulle bisperne efter reformationen ikke længere have politisk magt eller beskæftige sig med verdslige forretninger. Hovedvægten i deres embede skulle derimod ligge på tilsynet med gejstlige og menigheder, med skoler og hospitaler. Videre skulle de fremføre evangeliet på dansk og latin i stiftsbyen, rådgive regeringen i samvittighedssager og deltage i bogcensuren. Tilsynet udøvedes især gennem visitatser, og P. nåede i løbet af de første seks år at besøge samtlige 390 kirker i stiftet, en imponerende præstation, ikke mindst når man tager samtidens kommunikationsforhold i betragtning. Han skulle her udfærdige registre over de enkelte kirkers indtægter og besiddelser, forklare den nye kirkeorden og i det hele taget søge at omskole præster og menigheder fra katolsk tro og fromhedsliv til luthersk. I den med rette berømte „Visitatsbog“ ser man, hvorledes han her gik til værks. Bispevisitatsen skulle følges op af provsternes årlige visitatser i sognene, og til dette formål skrev han også en anvisning, *Formula visitationis provincialis*, 1555. Et andet middel man anvendte i denne „omskolingsproces“ var de kirkelige møder. Med visse mellemrum afholdtes nationalsynoder for landets biskopper, undertiden deltog også de teologiske professorer, og disse møder spillede en ikke ringe rolle for den kirkelige lovgivning. P. arbejdede desuden ivrigt for afholdelsen af stiftssynoder, landemoder hvor nye kirkelige bestemmelser meddeltes provsterne, og hvor kirketugtssager kunne afgøres. En række af hans an-

visninger herfra, monita, er bevaret, og han har endelig i den ovennævnte Formula også beskrevet, hvorledes man skulle afholde kalenterne, præstemøderne, som var faglige og selskabelige sammenkomster.

Ærkebispeembedet forsvandt ved reformationens indførelse, men som biskop i hovedstaden var P. den første blandt ligemænd, og han blev i særlig grad benyttet af regeringen som rådgiver i alle betydningsfulde kirkelige sager, i realiteten fungerede han som en slags overbiskop over Norge, Island, Færøerne og Gotland, ja selv til hertugdømmerne strakte hans indflydelse sig. Foruden varetagelsen af bispeembedets mange sager og udarbejdelsen af en række bøger måtte P. også fungere som professor i teologi ved universitetet. Som sådan ledede han religionsforhandlingerne med de katolsksindede repræsentanter for kapitler og klostre 1543/44, men 1545 nedlagde han professoratet, formodentlig pga. det enorme arbejdspress, hvilket tilmed øgedes i disse år da han blev medlem af bibelkommissionen. Da denne 1550 afsluttede arbejdet med Christian IIIs danske bibel, trådte P. atter ind i embedet. Nogle af de bevarede latinske skrifter bygger på forelæsningsmanuskripter, og P. spillede også en vigtig rolle under udarbejdelsen af de betænkninger som universitetet fra tid til anden skulle afgive om teologiske stridsspørgsmål, fx om Augsburgers Interim (1548) og om Andreas Osianders retfærdiggørelseslære (1552). I forhandlingerne med regeringen om forbedring af universitetets økonomiske forhold deltog han ivrigt, og han var rektor 1538 og 1553–54.

Stor indflydelse udøvede P. gennem sit forfatterkab som omfatter henved 80 værker, originalskrifter og oversættelser, danske og latinske. Blandt de litterære hjælpemidler til brug for præster og degne under udøvelsen af evangelisk gudstjenestelige handlinger kan nævnes oversættelsen af Luthers lille katekismus (1537) og af Luthers Enchiridion (1538). 1541 fulgte en latinsk katekismusudlæggelse for de norske sognepræster, *Brevis expositio Catechismi pro parochis Noruegianis* (dansk overs. 1546), hvori han byggede på Melancthons Loci og Luthers store katekismus. Det samme gør sig gældende i det efterladte manuskript *Commendatio catechismi palladiana*, 1556 (udg. i Skrifter, 1968). Til denne gruppe hører også den danske kirkes alterbog, 1556, med kirkeårets tekster og med en ny række kollektter efter bønner af den tyske reformator Veit Dietrich som har været i brug til vor tid. 1539 oversatte han kirkeordinansen og bidrog til bibeloversættelsen 1550. Det vigtigste værk i gruppen er *En Visitatz Bog*. Fra P.s tid kendes kun udtog af den, men 1866 gen fandt man en

fuldstændig afskrift fra beg. af 1600-tallet ved Ribepresten Anders Hegelund og hjælper (Kgl.bibl.). En ny kritisk udgave ved Lis Jacobsen udkom 1925. Bogen indeholder ikke en beretning om afholdte visitater, men den fremstiller hvorledes luthersk gudstjenesteliv skal ordnes og evangelisk fromhedsliv leves, og den skulle sikkert tjene som anvisning for andre biskopper, muligvis også for provster. Bogen er blevet til under P.s første visitatsrejse 1538–43, man kan følge hvorledes nye personer og begivenheder dukker op i foredraget, efterhånden som P. rejser fra egn til egn. Lidt efter lidt har han skabt bogen, som nu fremtræder som en sluttet helhed hvor han i seks kapitler fortæller om kirkebygningen og gudstjenesten, sognepresten og degnen, helligdagene, fattigforsorgen, ægteskabsager og andre emner. P. viser sig her som en fremragende pædagog. Enkelt og ligefremt gengiver han hovedlinjerne i den nye kristendomsforståelse. Oplagt og djærvt krydres den folkelige fremstilling med talrige anekdoter og beretninger om rørende eller dramatiske oplevelser, han har haft i de sjællandske sogne. Bogen er „vor tids første store folkelivsskildring“ (Oluf Friis), og den er en uvurderlig kilde til forståelse af århundredets kirke- og kulturhistorie.

En anden hovedgruppe i forfatterskabet er opbyggelseslitteraturen hvor man blandt de praktisk-moraliserende skrifter finder den kulturhistorisk vigtige *Mod Hosedjævelen*, 1556, en oversættelse af en af Andreas Musculus' bøger, tilføjet en selvstændig traktat af P. om tidens mange andre djævl. Videre kan nævnes oversættelsen af Caspar Huberinus' *Om ægtestanden*, 1556, og af Musculus' *Om sværger og banden*, 1557. Andagts- og bønnebøgerne er i vidt omfang ligeledes gengivelser af udenlandske forlæg, fx Bernhard Ochinos *Nogle merkelige Bønner*, 1551, og Girolamo Savonarolas *Udlæggelse af Miserere*, 1551. Den betydeligste af hans egne bønnebøger er *En daglig oc personlig Bekendelse*, 1551, og hovedskrifterne i denne gruppe er de to prædikensamlinger *Sankt Peders Skib*, 1554, og *Jesu Forklarelse på Tabor Bjerg*, 1555. Førstnævnte er interessant til belysning af P.s historiesyn og antikatolicisme, og Tabor-prædikerne viser bl.a. Augustins betydning for ham. – Også som salmedigter gjorde P. sig gældende. Vigtigst blandt de ni bevarede salmer er hans *En ny Dagevis*, i hvilken han genfortæller skabelsberetningen i syv strofer. Gennem den latinsprogede, „videnskabelige“ del af forfatterskabet blev P. internationalt kendt. En opregning og gendrivelse af samtidens vranglærere har han leveret i *Catalogus aliquot hæresium*, 1557, et skrift som bygges på hans universitetsundervisning. Det sam-

me er tilfældet med det centrale, teologiske skrift *De poenitentia et de justificatione*, 1558 som ofte viser afhængighed af Melanchtons *Loci*. Størst udbredelse vandt *Isagoge ad libros propheticos et apostolicos*, 1557, i hvilken han kortfattet og klart gennemgår hovedindholdet i alle de bibelske skrifter. Bogen kom i talrige udgaver og oversattes til tysk, engelsk og polsk. Af hans bibelfortolkninger foreligger kommentaren til Mosebøgerne, 1559, til Klagesangene, 1560, og til Johs. evangelium kap. 17, men desuden efterlod han sig kommentarer til en række af de nytestamentlige skrifter. Disse gik til grunde ved Kbh.s brand 1728, kun titlerne kendes endnu. I *Enarrationes lectionum evangelicarum*, 1560, gengav han forkortet og systematiseret prædikener af Luther, i *Pia quædam cantica*, 1554, gav han en vejledning for korsangen i kapitlerne, og i den i Kirkehist. saml. 1970 udgivne *Catalogus hereticorum*, 1556, aktualiserede han Augustins *De hæresibus*.

I teologisk henseende var P. ikke synderlig original. Han var, naturligt nok, dybt præget af sine to afholdte lærere i Wittenberg, Luther og Melanchton. Vi træffer hos ham Luthers frejdige glæde over jordelivet, hvor Gud skal tjenes i kald og stand; også i opfattelsen af sakramenterne, af viljens ufrihed og i den stilling han indtager i lærestridighederne, viser han sig som Lutherdiscipel. Det er ikke tilfældigt, at biskop H. P. Resen, filippisternes modstander, satte P. højt og udgav hans skrifter. Men på andre områder har Melanchton udøvet stærkest indflydelse, fx i bodslæren, og hvad pædagogikken og metoden angår hersker der ingen tvivl herom. Formodentlig følte hverken P. eller andre herhjemme på den tid, at der bestod større teologiske forskelle mellem de to wittenbergere. – På bispemødet i Kbh. 1555 ramtes P., stående på prædikestolen, af et slagtilfælde, og resten af tiden var han svagelig, ofte sengeliggende. Fra denne periode stammer ivoigt flere af hans vigtige teologiske skrifter. 1558 blev Hans Albertsen hans medhjælper i professorembedet, siden også i bispembedet, som han overtog ved P.s død. □ Mal. (Fr.borg), efter dette stik af J. Haas, 1761, mindre stik af samme, træsnit efter tegn. af C. Aagaard, 1855, træsnit 1884 og af H. P. Hansen, 1887, samt litografi 1867. Mal. ca. 1753 (Roskilde domk.; Ribe katedralskole), måske kopi efter mal. brændt 1728 med univ.bibl. (forhen i Nikolaj k., Kbh.). Relief på ligsten 1566 (?), kun brudstykker bevaret (forhen Vor Frue k., Kbh., nu Nat.mus.), men gengivet i tegn. (Resens atlas i Kgl.bibl.), efter denne stik 1677 og træsnit 1877. Statue af Viggo Jarl, 1919 (ved Frederiks kirke, Kbh.). Afbildet på relieffer af Max Ander-

Palladius, Peder

sen 1940 og 1942 (reformationsmonumentet, Bispetorvet i Kbh., 1943). – Monument af Johs. Wiedewelt, 1780 (ved Jægerspris). Mindetavle 1903 (Ribe katedralskole).

P. P.: Danske skrifter, udg. Lis Jacobsen I–V, 1911–26. Skrifter. Hidtil utrykte latinske skrifter, udg. Martin Schwarz Lausten, 1968. – A. C. L. Heiberg: P. P., 1840 (særtryk af Theol. t. IV, 1840 I–186). Samme i Theol. t. VI, 1842 180–92. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r.I, 1857–59 681–99. Carl S. Petersen sst. 5.r.IV, 1907–09 373–84. P. G. Lindhardt og Niels Knud Andersen sst. 7.r.V, 1963–65 420–30. Martin Schwarz Lausten sst. 1970 12–45 (heri P.s Catalogus hereticorum). H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 510–32. [Henrik] G[othard] [Antonius] Jørgensen: P. P., 1922 = Folkelæsn. CCCXXXIII. Hans Brix i P. P.: Visitatsbog, 1927. Niels Knud Andersen i Dansk teol. t. VIII, 1945 I–30. Samme i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 fl.st. Bj. Kornerup i Den danske kirkes hist. IV, 1959. Martin Schwarz Lausten: Biskop Niels Palladius, 1968 = Kirkehist. studier 2.r.XXVII. Samme: Religion og politik, 1977. – Papirer i Kgl. bibl.

Martin Schwarz Lausten

Pallis, Svend Aage Frederik Dichmann, 1894–1972, orientalist, religionshistoriker. * 15.6.1894 i Kbh. (Garn.), † 6.1.1972 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: reserve-, senere stabsintendent Christian Emil P. (1863–1931), navneforandring fra Petersen 1901) og Marie Johanne Cathrine Dorothea (Dora) Dichmann (1868–1957). Navneforandring 6.4.1901. ~ 1° 26.9.1919 i Hillerød (b.v.) med cand.mag., senere vicefor Elisabeth (von der) *Hude, * 8.1.1894 i Kbh., † 1.11.1976 på Frbg., d. af adjunkt, senere rektor Karl (von der) *H. (1860–1936) og fil.kand. Wilhelmina Ohlson (1866–1939). Ægteskabet opløst 1926. ~ 2° 7.8.1937 på Frbg. (b.v.) med redaktør Kirsten (Kis) Ingeborg Merete Høeg Brask, * 19.7.1910 på Frbg., d. af laboratorieførstander, cand. mag. Axel Høeg B. (1875–1942) og Emma Caroline Brincker (1879–1968).

P. blev student 1912 fra Østre borgerdydskole. Ved universitetet optog han studiet af religionshistorie under Vilh. *Grønbech, hvis personlighed og forskning betog ham stærkt og kom til at øve afgørende indflydelse på hans udvikling. Som speciale inden for religionshistorien valgte han semitiske religioner og kom derigennem tillige ind på studiet af forskellige semitiske sprog, hebraisk og mandæisk (under F. *Buhl), syrisk (under Johs. *Pedersen) og assyrisk (under O. E. *Ravn). Efter magisterkonferens i sammenlignende religionshistorie 1918 var P. 1919–27 lærer i religionshistorie ved Statens lærerhøjskole, vikar ved Det kgl. bibliotek 1918–20 og bibliotekar sst. 1920–42. Han var formand for organisationen af fagligt uddannede tjenestemænd ved statens arkiver, biblioteker og museer 1932–36. 1919 udkom hans disputats *Mandæiske Studier I*

hvori han brød med Wilhelm Brandts genetiske system for den mandæiske religions udvikling og afviste Mark Lidzbarskis hypotese om mandæernes vestlige oprindelse. I en indholdsmæssigt omtrent uforandret udgave udkom afhandlingen på engelsk 1926. I den engelske udgave var der ikke taget hensyn til professor Lidzbarskis anmeldelse af *Mandæiske Studier I* i *Orientalistiske Literaturzeitung XXV*, 1922 sp. 52ff. Sammen med Brandt og T. Nöldeke var Lidzbarski en af grundlæggerne af studiet af mandæisk, og en hensyntagen til denne anmeldelse havde vel været rimelig. I stedet valgte P. at tage til genmæle med et *Reply to Mr. M. Lidzbarski*; dette svar fremkom i *Nordisk Tidsskrift for Filologi 4.rk. X* (1922) 154–56, efter at redaktionen af det nævnte tyske tidsskrift havde afvist at offentliggøre P.s indlæg. I fortsættelse af disputatsen udgav P. 1933 sit *Essay on Mandæan Bibliography 1560–1930*, en bibliografi over omtalen og studiet af mandæerne. Her tilvejebragtes meget nyt stof fra 16- og 1700-årenes lærdomskredse.

1926 udgav P. en større undersøgelse af den babylonske nytårsfest, *The Babylonian Akitu Festival* (Vidensk. Selsk. Hist.-filol. Medd. XII, 1). Han anlagde her moderne religionshistoriske synspunkter ved tolkningen af et akkadisk (babylonsk-assyrisk) materiale der rummede værdifulde bidrag til forståelsen af denne kulturs religiøse tankesæt. Blandt P.s øvrige litterære arbejder bør nævnes den store og smukke bog *Chronology of the Shub-Ad Culture*, 1941 hvor han forsøgte en datering af de store gravfund i Ur (Sir Leonard Woolleys berømte udgravninger) og foreslog en ny babylonsk kronologi med året 2185 f.Kr. som Hammurabi-dynastiets begyndelse. Som forskningen har vist holder disse dateringer ikke stik, men på grund af udbruddet af anden verdenskrig og Danmarks besættelse var P. afskåret fra at drage nytte af de dengang nyeste undersøgelser og resultater. – Med henblik på det læsende publikum udgav han 1948 *Babylonsk Kultur* og 1958 *Akkadisk og sumersk*; 1956 havde han udgivet *The Antiquity of Iraq. A Handbook of Assyriology*, et stort anlagt værk med mange nyttige oplysninger og litteraturhenvisninger. – P. var medlem af Det danske sprog- og litteraturselskab siden 1919; kasserer og sekretær i *Orientalisk samfund 1920–46*. 1959 modtog han Munksgaard-prisen. □ Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1919 149f.* – Arild Hvidtfeldt sst. nov. 1972 109–12. J. Ptry Johansen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 især 38–41.

Jørgen Læssøe

Palludan, Frederik Holmsted, se Palludan, J. W.

Palludan, Jens Worm, 1825–1917, bankdirektør. * 17.3.1825 i Vester Hornum, † 17.6.1917 i Varde, begr. sst. F: sognepræst Frederik Holmsted P. (1782–1855) og Lovise Augusta Jenssen (1788–1863). ~ 19.8.1853 i Varde med Anna Jensine Christensen, * 17.2.1829 i Varde, † 28.12.1896 sst., d. af købmand, vicekonsul Knud C. (1794–1869) og Johanne Cathrine Poulsdatter (ca. 1789–1872).

P. kom i handelslære hos købmand Kjerulff i Slagelse hvor han blev indtil han deltog i tre-årskrigen. Da denne var forbi kom han til Varde i sin brors ret store manufakturforretning. 1853 overtog han efter giftermål svigerfaderens kolonialforretning i en gammel købmansgård. Foruden kolonial handlede han trælast og grovvarer med sine kunder der hovedsagelig kom fra landet. 1858 overtog han tillige svigerfaderens tobaksfabrik og trælasthandel. 1874 indtrådte P. i direktionen for den 1872 stiftede Varde Bank hvor han i disse gründerår repræsenterede den forsigtige fløj der ville sikkerhed og soliditet hvor den anden fløj ville have omsætningen i vejret først og fremmest. Da en underdirektørs svindel til et beløb af 2–300 000 kr. fik banken til at vikle var P. primus motor bag bestræbelserne på at undgå bankens konkurs. „Banken skal holdes, det koste hvad det vil!“ skal han have udtalt. P. tog selv imod i bankens ekspedition på katastrofedagen og søgte at berolige indskyderne. Senere rejste han til København for at rejse støtte til banken; da han havde en smule kendskab til C. F. Tietgen, forsøgte han sig først i Privatbanken, men forgæves; bedre held havde han hos Isak *Glückstadt i Landmandsbanken, og personlig tegnede han sig for en større garanti i forbindelse med bankens renrejning. Fra 1893 da han afstod sine virksomheder til to svigersønner helligede han sig helt arbejdet i banken hvor ikke mindst den nyoprettede Esbjerg-filial havde hans interesse. P. var medlem af Varde byråd 1866–91 og blev æresborger i Varde 1913. Han havde et utal af tillidsposter. – P.s søn **Frederik Holmsted P.**, * 1.7.1854, † 12.8.1938, der var uddannet ved handelen i Svendborg og Horsens i 1870'erne, og som var ansat som handelsfuldmægtig i faderens forretning 1876–86 tiltrådte 1886 som direktør i Varde Bank. Far og søn havde derefter gennem 30 år et nært samarbejde. F. H. P. trådte tilbage 1921 hvorefter han blev formand for Varde Banks bankråd. R. 1922. – R. 1888. DM. 1905. □Mal. af H. Dohm (Varde mus.). Buste af Søren Kongstrand udst. 1914. Foto.

Varde fokebl. 18.6. og 20.6.1917. Ribe amtstid. s.d. Alfr. og F. H. Palludan i Købmandshvile. Årsskr. 1924 15–

23. Salomon J. Frifelt: Vestjylland og Varde bank gennem 75 år, 1947. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Paludan

Navnet Paludan, der er en latinisering af det danske navn Kjær, er gennem et kvindeled videreført til den såkaldte „yngre slægt P.“ hvis først kendte mand er sognepræst Niels Lauritsen Rindom (–1676). Slægten Paludan-Müller (se særlig oversigt) føres gennem et kvindeled tilbage til denne slægt.

J. *P. var ~Gerda Puggaard, d. af godsejer, dr.phil. C. *P.

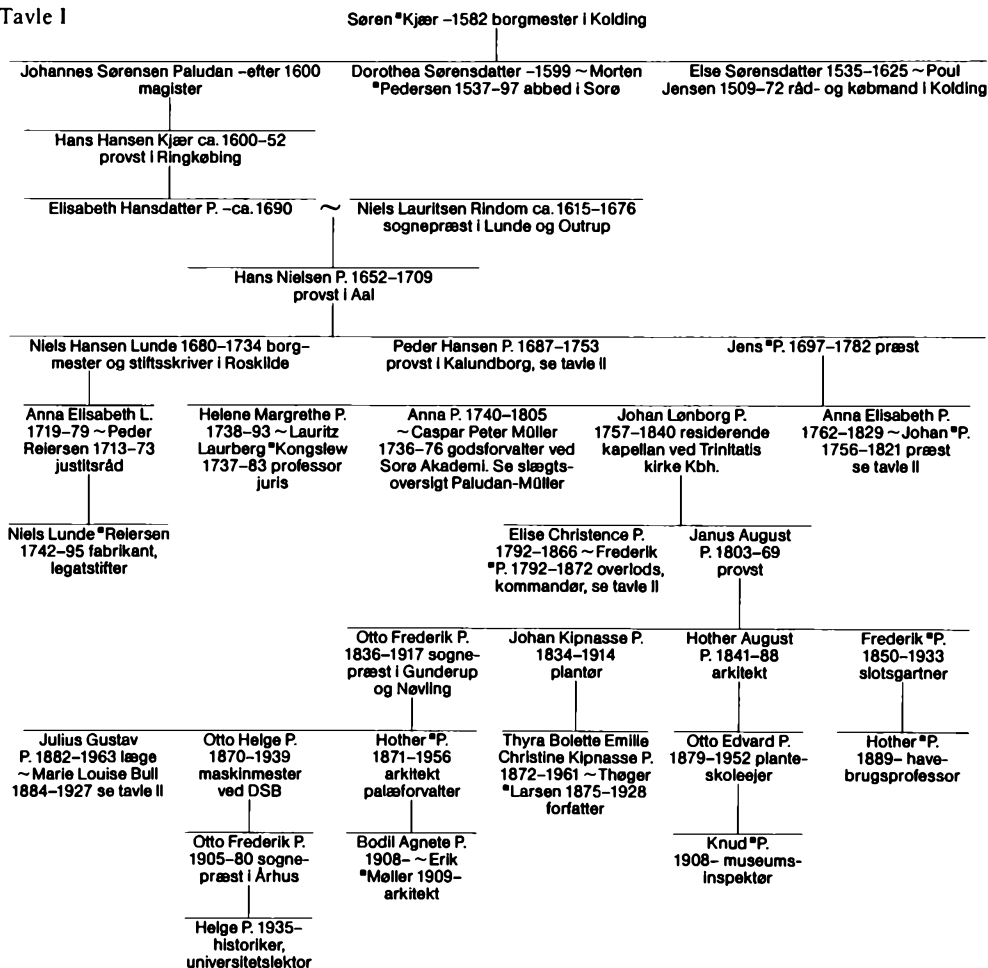
[C. Søtoft:] Stamtbl. over slægten Paludan-Müller, 1895. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 759–64. L. F. la Cour: Slægten Paludan, 1935. H. K. Kristensen: Lidt om Paludanslægtens oprindelse i Pers.hist.t. 7.r.IV, 1956 186f. Inger Paludan: Slægten P. 1935–78, 1979.

Hans H. Worsøe

Paludan, Frederik August, 1792–1872, søofficer. * 11.12.1792 i Kbh. (Frels.), † 3.1.1872 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: residerende kapellan ved Frelsers k. i Kbh., senere sognepræst i Asminderød og slotspræst i Fredensborg Peder *P. (1755–99) og Margrethe B. Thillerup (1762–1833). ~ 28.8.1818 i Kbh. (Trin.) med Elise Christence Paludan, * 11.8.1792 i Kbh. (Trin.), † 30.6.1866 sst. (Holmens), d. af residerende kapellan ved Trinitatis k. Johan Lønborg P. (1757–1840) og Anna Paludan (1760–1827).

P. blev kadet 1804, månedsløjtnant 1809, sekondløjtnant 1810, premierløjtnant 1819, kaptajnløjtnant 1827, kaptajn 1838 og kommandørkaptajn 1846. Han gjorde tjeneste i Norge 1808–12, først ved kanonbådsflotillen i Frederiksværn, derefter i briggen Langeland med hvilken han deltog i Jochum Müllers togt til Nordlands og Finmarks kyster, og endelig ved Bergens station. 1813 var P. i kanonbådsflotillen ved Kbh. og 1815–25 i koffardifart, i den største del af tiden som fører af fregatskibet Danmark til Vestindien og Sydamerika. Fra 1826 var han atter til tjeneste i marinen, dels om bord og dels i land; således var han 1833–34 chef for briggen St. Jan til Vestindien, 1836–38 chef for forskellige vagtskibe, 1841 næstkommanderende i linjeskibet Christian VIII, 1843 chef for korvetten Flora, kadetskib, og 1848 chef for blokadeeskadren på hertugdømmernes østkyst. 1849 blev P. chef for linjeskibet Christian VIII. I slutningen af marts, lige efter at kommandoen var hejst, afgik han til Als hvor han af den kommanderende general C. v. *Krogh og eskadrechefen, kommandør H. G. *Garde blev beordret til med linjeskibet, fregatten Gefion og hjuldampskibene

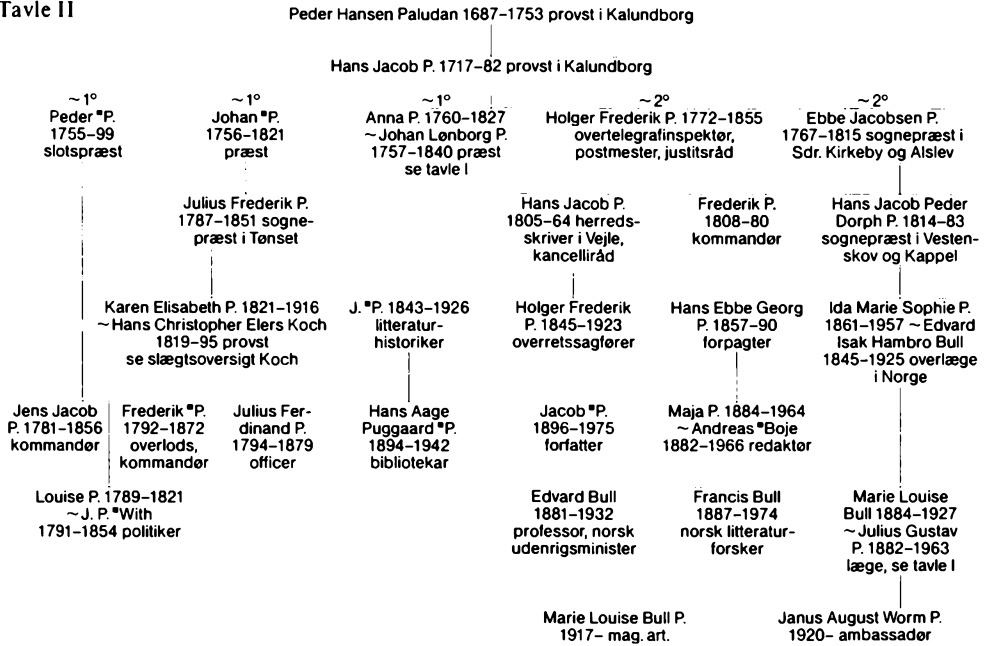
Tavle I

Hekla og Geiser at afgå til Eckernförde fjord for, samtidig med et fremstød af hæren mod Åbenrå og Haderslev, at alarmere Eckernförde, tilintetgøre de anlagte batterier og forsøge at komme i besiddelse af byen. Hærens fremstød blev imidlertid opgivet, og dermed faldt berettigelsen af ekspeditionen bort, men dette blev ikke meddelt P. Ordren var ikke alene uklar, men modsigende, idet den både påbød alarmering, altså en demonstration, og ødelæggelse af de fjendtlige batterier, eventuelt besættelse af Eckernförde, altså en alvorlig offensiv opgave. Trods ugunstige forhold, en ganske uøvet besætning og stiv østlig kuling mente P. 5.4. efter samråd med de tre andre chefer at ordren, trods risikoen, af hensyn til samarbejdet med hæren måtte udføres. Resultatet blev at Gefion måtte stryge

flaget, og at Christian VIII efter at være kommet på grund og i brand ligeledes måtte overgive sig og kort efter sprang i luften. P., der under kampen havde vist mod og koldblodighed, kom i tysk fangenskab til slutningen af aug. N.å. blev han ved generalrigsret dømt til fire måneders fæstningsarrest af 2. grad. Straffen blev af kongen nedsat til fæstningsarrest af 1. grad i tre måneder, der afsonedes i kastellet. Det var en streng og næppe helt retfærdig dom der tog hårdt på den i øvrigt meget anset sømand og officer. 1850 ansattes han som militærguvernør på Femern, og n.å. blev han afskediget med kommandørs karakter. 1852–66 var P. overlods i østlige distrikt. – R. 1812. DM. 1846. K. 1848. □Min. formentlig af F. C. (?) Camradt. Tegn. (Kgl. bibl.), efter denne træsnit 1849. Foto.

Table II

Nyt archiv for søvæsenet 2.r.V, 1850 134–76. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben II, 1873–78 414–33. O. Lütken i Tidsskr. for søvæsen LXXI, 1900 501–25. Hans Chr. Bjerg sst. 1974 97–115. H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder II, 1909. Th. Bjerre: Eckernførde, 1940.

Th. Topsøe-Jensen *

Paludan, Christian Frederik, 1850–1933, slotsgartner. * 16.1.1850 i Nebsager, † 23.11.1933 i Gentofte, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Rårup, provst Janus August P. (1803–69) og Camilla Augusta Kipnasse (1809–64). ~ 4.5.1888 i Kbh. (Trin.) med Caroline Elisabeth Kirketerp, * 24.4.1856 i Øster Snede, † 9.4.1947 i Hellerup, d. af sognepræst, sidst i Rårup, provst Rasmus K. (1814–73) og Louise Eline Kirketerp (1827–1922). – Far til Hother *P. (* 1889).

P. fik sin gartneruddannelse i Fuglsang herregårdsgartneri og i Rosenborg slotshave 1867–69. Han aflagde havebrugseksamen på landbohøjskolen 1871 samt tillægsprøve i plantedrivning og blomsterdyrkning 1872. Han virkede som undergartner ved Bernstorff slot 1871–73 og rejste derefter til udlandet. I Finland drev han et handelsgartneri sammen med sin finske kollega Mårten Stenius der blev dansk havebrugskandidat samme år som P. Efter hjemkomsten til Danmark var han handelsgartner i Randers 1875–83, undergartner på Rosenborg 1883–88 og som Ty-

ge *Rothes efterfølger slotsgartner på Rosenborg 1888–1909. Efter nogle sabbatar var han slotsgartner på Bernstorff 1912–24. P. var en pligtfyldende embedsmand og en meget vidende fagmand, især agtet som læremester for unge gartnerere. Han fuldførte den af Tyge Rothe påbegyndte lærebog *Grundlag for Vejledning i Plantedrivning*, 1890, og var forfatter til artikler i Dansk Havebrugstidende, Gartnertidende, Vort Havebrug samt i de tre første udgaver af Nordisk ill. Havebrugsleksikon. Han var formand for Alm. dansk gartnerforening 1906–09 og senere dens æresmedlem. Han var meget kirkeligt interesseret og medlem af bestyrelsen for Østerlandsmissionen. Medlem af Kbh.s borgerrepræsentation 1892–98. – R. 1904. □Foto.

Gartnertid., 1920 nr. 1 I 13. J. C. A. Carlsen-Skjødt og Carl Johan Hansen sst. 1933 669f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Paludan, Hans Aage, se **Paludan, J.**

Paludan, Hother August, 1871–1956, arkitekt. * 9.10.1871 i Rårup ved Horsens, † 2.8.1956 på Kbh.s amtssygehus i Gentofte, begr. Hellerup kgd. F: kapellan i Rårup, senere sognepræst i Gunderup Otto Frederik P. (1836–1917) og Sophie Frederikke Worm (1844–1931). ~ 10.9.1905 i Valløby med Elisabeth Rode, * 23.2.1875 i Klæ-

Paludan, Hother

torp, Tikøb sg., † 10.4.1971 i Ordrup, d. af læge, senere jernbanelæge og stiftslæge på Vallø Ludvig Ferdinand Jacobi R. (1839–1920) og Charlotte Louise Klingberg (1843–1918).

P. gennemgik Teknisk selskabs skole og akademiet med afgang fra dette som arkitekt 1904. Samtidig studerede han på egen hånd gammel dansk bygningskunst og arbejdede hos Hans J. *Holm, bl.a. som konduktør på Vallø. Tidligt uddannede han sig ved studierejser i udlandet. 1902 begyndte han for sig selv i Kbh. 1905 flyttede han til Ålborg og har med denne by som udgangspunkt haft en omfattende virksomhed. 1932 udnævntes han til palæforvalter på Amalienborg. – Ved sin stemningsbetonede, hjemlige anvendelse af historiske motiver, sin praktiske og håndværksmæssige dygtighed fortsatte P. J. D. *Herholdts, Hans J. Holms og Martin *Nyrops danske retning; dog har han også bygget i palæstil og nyklassicisme. Som eksempler på hans produktion kan nævnes: i Ålborg *amtsygehuset ved Hobrovejen*, 1908–11, udvidelsen og moderniseringen af *kommunehospitalet, tuberkulosehospitalet, Skt. Josefs hospital, politistationen* i Rantzausgade, *folkekøkkenet* på Klostertervet, *stiftsprovstegården og grosserer Abels villa* på Klostermarken, *administrationsbygning og arbejderboliger for cementsfabrikken Norden* samt *Ansgar kirke* på Vesterbro, 1929, endvidere *amtsygehuset i Nibe*, 1911, *Hobro sygehus*, 1927, *Lemvig sognekirke* (med benyttelse af ubetydelige rester af den ældre bygning), landsbykirker og -skoler, præstegårde, *dommerboligen* i Fjeritstev, den så godt som helt nye hovedbygning på Langholt. Med nænsom og kyndig hånd har P. istandsat, ombygget og udvidet en lang række bygninger; fremhæves kan Lindenborg slot og af talrige sådanne landsbykirkearbejder udvidelsen af Vejlbj kirke i Sønderhald hrd., hvor den gamle kirke gjordes til sideskib i den nye, samt ombygningen og udvidelsen af Ålestrup kirke i barokstil. Desuden tegnede han inventar, til dels rigt kirkeinventar, og møbler. Som lærer ved Teknisk skole i Ålborg indførte han som den første ved tekniske skoler opmåling af gamle bygninger og anvendelse af de opmålte motiver på projekterne. P. sad i bestyrelsen for Ålborg historiske museum 1907–33, som formand fra 1929, og var fra 1930 medlem af det særlige syn over landets hovedkirker. – R. 1929. □Foto.

Interview i Kristeligt dagbl. 9.10.1941. – Arkitekten XIII, 1910–11 97–99 (overlægebolig, Ålborg); XIV, 1911–12 485–91 493–97 (Ålborg amts sygehus). H. Chr. Ridter: Danske sygehuse I, 1925–27 94–122 129–35 272 277–81. Ålborg amtstid. 2.11.1932. P. C. Knudsen: Ålborg bys hist. II, 1932 175 177; III, 1933 203. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Millech*

Paludan, Hother Kirketerp, * 1889, havebrugsprofessor. * 3.6.1889 i Kbh. (Slotsk.). F: slotsgartner Frederik *P. (1850–1933) og Caroline E. Kirketerp (1856–1947). ~ 2.11.1918 i Hof, Östergötland, med Edel Dorothea Secher, * 28.3.1893 i Hof sg., d. af forpagter Alfred Halfdan S. (1853–1932) og Signe Marie Kirketerp (1854–1926).

P. fik sin praktiske gartneruddannelse på Rosenborg gartnerlærestanstalt, i Kolding planteskole og i C. H. Kochs handelsgartneri. Efter havebrugseksamen 1911 arbejdede han som tegner hos landskabsgartner Edv. *Glæsel. Han foretog studierejser til Tyskland, Frankrig, Belgien, Holland og England 1913–14, var undergartner på Gisselfeld 1814–15 og på Bernstorff hos faderen 1915–18. Han var gartner på Sølyst i Klampenborg 1918–24 og bestyrer i C. H. Kochs gartneri i Valby 1924–26. P.s væsentligste indsats ligger på det gartnerisk-pædagogiske område. Han var lærer på havebrugsskolen Vilvorde i Charlottentlund fra 1923 og blev 1926 udnævnt til docent i fagene blomsterdyrkning og plantedrivning på landbohøjskolen. 1941–59 var han professor i samme fag.

Hans undervisning var præget af hans store viden indtil de mindste detaljer, hans livfuldhed, energi og ildhu. Hans smittende fremstillingsevne gjorde ham desuden til en skattet foredragsholder. Han var medlem af Fællesrådet for gartneri og havebrug 1927–33, bestyrelsesmedlem og senere sekretær for Foreningen af danske havebrugskandidater 1915–31, medlem af bestyrelsen for Dansk chrysanthemum- og rosenselskab og fra 1940 formand for fællesudvalget for bedømmelse og prøvedyrkning af prydblplanter, senere benævnt Prydblanteudvalget. Han var som faderen meget kirkeligt interesseret og gjorde her en stor indsats, ikke mindst som bestyrelsesmedlem i Det københavnske kirkefond 1934–59 og som medlem af Hellerup menighedsråd 1934–38. P. var redaktør af Haven 1925–27 og af Sig det med Blomster 1927–35 og har skrevet *Vore Stueplanter*, 1924, *Sommerblomster*, 1929, *Blomsterdyrkning*, 1938, *Dyrkning af Champignon*, 1938 og *Tidens Stueplanter*, 1943. Han var medredaktør og medforfatter af de betydelige værker Blomsterdyrkning under Glas, 1944, Buske og Træer, 1948 og Frilandsblomster, 1949. Desuden var han medredaktør af Berlingske haveleksikon I–II, 1942 (3. udg. 1966) og var en flittig medarbejder i fagpressen og i Nordisk ill. Havebrugsleksikon. – R. 1947. R¹. 1955. □Tegn. af C. Kunwald, 1922. Foto.

H. Jensen i Gartnerid. LXV, 1949 211f. Niels Klougart m.fl. i Haven LVIII, 1958 4f. Horticultura XIII, 1959 77 80–84. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Paludan, Julius, 1843–1926, litteraturhistoriker. * 11.8.1843 i Allinge, † 2.12.1926 på Frbg., begr. sst. F: by- og herredsskriver, kancelliråd Hans Jacob P. (1805–64) og Sophie Jacobine Lønborg (1808–74). ~ 12.7.1884 i Kbh. (Garn.) med Gerda Puggaard, * 7.4.1859 på Hjuleberg, Halland, † 30.9.1926 på Frbg., d. af godsejer, dr.phil. C. *P. (1823–64) og Louise H. A. Wormstrup (1817–1911). – Far til Jacob *P.

Ved faderens forflyttelse 1853 til Vejle kom P. i Horsens latinskoole, hvorfra han 1862 blev student. Som fag valgte han teologi, skønt han følte sig tiltrukket af nyere sprog og litteratur, særlig fransk, som han allerede i skoletiden havde fået interesse for; sine kundskaber udvidede han i studenterårene yderligere ved tilegnelse af italiensk og engelsk. 1868 tog han teologisk embeds-eksamen og rejste n.å. til Paris hvor han gennemgik kursus også i provençalsk; udenlandsopholdet afsluttedes med en tur gennem Schweiz og Rhinegnene som for en stor del tilbagelagdes til fods. Efter hjemkomsten 1871 blev han lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn og var med strengt konservativ indstilling gennem mange år et virksomt medlem af Studenterforeningen. I Historisk Archiv offentliggjorde han 1872–74 afhandlinger om fransk troubadourpoe-si med smukke metriske oversættelser; men mere kendt for almenheden blev han, da han 1877 i tidsskriftet *Nær og Fjern* rettede et udførligt angreb på tendens og metode i Georg "Brandes' „Hovedstrømninger“; artiklerne vakte stor forbitrelse i modpartens lejr, men kan lige så lidt som et senere, 1880 sst. fremkommet indlæg siges at overskride grænsen for saglig polemik. 1878 erhvervede han den filosofiske doktorgrad med en afhandling om Holbergs Niels Klim, dens forudsætninger og sidestykker i europæisk litteratur og foretog n.å. en længere rejse til Norge og Sverige for at gøre sig bekendt med de lærde skoles forhold; som en frugt af rejsen udkom 1885 en sammenlignende historisk fremstilling af det højere skolevæsen i de tre nordiske lande med vægten lagt på de administrative bestemmelser og ideer som de til enhver tid er udtryk for. 1888–1906 virkede P. derefter som medlem af undervisningsinspektionen for de lærde skoler, en stilling han satte stor pris på. Ved skolerne ansås han for streng i sin bedømmelse, men han var ubestridelig retsindig, aldrig lunefuld og altid villig til at gå ind på afvigende meninger, når de forekom ham begrundede. De samme

egenskaber lagde han for dagen under sin universitetsgerning.

Efter Svend *Grundtvigs død 1884 var P. blevet midlertidig docent i dansk litteraturhistorie; 1892 udnævntes han til professor ordinarius i æstetik, en plads der havde stået ubesat siden Carsten *Hauchs død 1872, og som var blevet Georg Brandes forment. Ikke med urette virkede ansættelsen som en udfordring, og P. fik ofte senere kærligheden at føle i offentlig omtale fra modstandernes side. Som forudsætning for sin overtagelse af professoratet havde han over for ministeriet gjort gældende, at gennemgangen af den danske litteraturs historie for ham stadig skulle være hovedsagen, og som regel holdt han sig inden for denne ramme. Uden at indlade sig synderligt med forfatterkarakteristik og analyse af digterværker betragtede han faget væsentlig som en historisk disciplin, og ud fra denne opfattelse lagde han gennem forelæsninger, eksaminatorier og skriveøvelser undervisningen til rette med omhu og pligtopfyldelse; til støtte for de studerende udgav han 1896–1913 oversigter over den danske litteratur fra middelalderen til Ludvig Holbergs død med udblik til det øvrige Norden, særlig Sverige. 1918 tog han sin afsked. Ved siden af embedsgerningen udfoldede P., der var en meget flittig mand, i henvend 60 år en næsten daglig gæst på bibliotekerne, en ikke ringe videnskabelig forfattervirksomhed gennem tidsskriftafhandlinger og særskilte bøger. Hovedværket er *Fremmed indflydelse paa den danske Nationallitteratur i det 17. og 18. Aarhundrede* der udkom 1887–1913 i to bind, og som i 1. bind behandler renæssancebevægelsen i Danmarks litteratur, i 2. bind den fransk-engelske indflydelse i Holbergs tidsalder. Friere rører han sig 1897 i den lille bog om Émile Zola og naturalismen, der er frugt af universitetsforelæsninger, men navnlig i de essays han 1910–21 udgav i to bind under titlen *Mellem Semestre* og som foruden en kritisk studie over Søren *Kierkegaards forlovelseshistorie indeholder afhandlinger om bonden i litteraturen, om digterisk stil og om den religiøse følelses genvækkelse gennem litteraturen. – Set i forhold til forgængerne har P. betrådt nye veje ved behandlingen af vor ældre litteratur. Mens N. M. *Petersen og Carl *Rosenberg skrev med blikket vendt mod nord, gik han mod syd og vest og efterviste de europæiske kulturstrømningers indvirkninger på vort åndsliv, overbevist om at fandt sådanne ikke sted, ville stagnation blive følgen i et lille land. For så vidt har han virket på samme linje som Georg Brandes. – Sønnen **Hans Aage P.**, * 21.4.1894, † 16.7.1942, var filolog og bibliotekar. Efter studentereksamen 1912 læste han fransk, blev cand.mag.

1920 hvorefter han tilknyttedes Det kgl. bibliotek. 1932 udnævntes han til udlånsleder. P.s interesser var især knyttet til filologien og middelhavslændenes kultur. Udover en lang række artikler skrev han værker som *Rabelais' Opdragelsesprincipper*, 1925, *Sproglige Misvisere*, 1934, *Spanien i vore Dage*, 1935, *Fremmedordenes Masketade*, 1937 og *Filologiske Smuler*, 1939. – R. 1892. DM. 1899. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp (Kgl. bibl.). Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1917 (Fr.borg). Foto.

Bibliografi i Danske studier XXV, 1928 179–86. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 103f. Barndomsminde i Bornholmske saml. XIII, 1920 133–47. Erindr. fra studenterårene i L. F. la Cour: Slægten Paludan, 1935 217–24. – V. J. v. Holstein Rathlou i Vor fremtid VI, 1912–13 513–29. Erik Rindom i Ill. tid. 10.8.1913. Karl Mortensen i Gymnasieskolen IX, 1926 264. [Vald. Vedell] i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1927 117–21. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Carl S. Petersen*

Paludan, Stig Henning Jacob Puggaard, 1896–1975, forfatter. *7.2.1896 i Kbh., †26.9.1975 i Birkerød, begr. st. F: professor J. *P. (1843–1926) og Gerda Puggaard (1859–1926). ~2.8.1943 i Søllerød med kostumetegner Lykke Vibeke Holck, *2.11.1910 på Frbg. (~1° 1935 med tegner og arkitekt Ib Andersen, 1907–69; ægteskabet opløst 1937), d. af kontorchef Harald H. (1880–1958) og Laura Antonie (Toni) Gregeresen (*1885).

P. gik i Krohns skole, Metropolitanskolen og Vestre Borgerdydskole hvorfra han tog realeksamen 1912. Han var i apotekerlære i Nykøbing Falster og Ålborg 1913–16, fik medhjælpereksamen 1916 og blev cand.pharm. 1918. Derefter var han ansat ved forskellige apoteker i Fredensborg, Helsingør og på Frederiksberg. Især tiden i Ålborg fik en særlig betydning for P., og hans oplevelser i provinssmiljøet genspejles i flere af hans bøger. 1920 brød P. op og rejste til Ecuador. Efter et ophold i New York vendte han 1921 tilbage med en last af dyb skepsis over for den moderne mentalitet og dens dyrkelse af teknikkens landvindinger. Efter sin hjemkomst arbejdede P. igen på Frederiksberg Apotek men besluttede 1925 at leve som fri forfatter; fra 1933 kom han fast på finansloven. Han har været kronikør og boganmelder ved Nationaltidende (senere Dagens Nyheder), Politiken og Aarhus Stiftstidende og fra 1940 redaktør af Hasselbalchs Kultur Bibliotek.

De negative indtryk fra Amerikaopholdet blev afgørende for P.s forfatterskab. De førte til en lidenskabelig fordømmelse af den nivellerende af menneskets åndelige behov der for P. var resul-

tatet af efterkrigsårenes voksende materialisme. Denne „amerikanisering“ med dens dyrkelse af det letkøbte, overfladiske og mekaniske udgjorde ikke blot en trussel mod P.s eget romantiske og konservative livssyn men opfattedes også som spiren til nutidens kulturforfald og vulgaret. Den satiriske tidskritik antager i P.s første romaner en vrængende tone: ironien bliver patetisk. De nord- og sydamerikanske miljøer, hvis hæslighed og råhed er tegnet med ensidighedens skarphed udgør i *De vestlige Veje*, 1922 de farverige kulisser for en desillusioneret emigrants indre monologer. Dennes selvmord forkyndes af journalisten Erup i *Søgelys*, 1923 der i sin mondanitet og hulhed er et koncentrat af P.s yndlingsversioner. Her er satiren – og forfatterens pessimisme – overført på et københavnsk pensionsmiljø og dets tragikomiske gæster der udleveres under en byge af drøje udfald – og enkelte pletskud – rettet mod ekspresjonistisk lyrik, kvindefrigørelse og anden forførelsel indflydelse fra USA, modernismens forjættede land. Mod dette „Middelmaadighedens Aarhundrede“ kontrasteres en hjemvendt dansk-amerikaner, gådefuld som en hamsunk helt, en repræsentant for førkrigskulturen og derfor hjemløs i tiden. Er det ideologiske budskab i denne roman – ligesom i P.s andre værker – måske noget firkantet, vidner bogen dog samtidig om P.s stadig sikrere greb om persontegningen, om en modnet kunstnerisk evne til at forme sammensatte psykologiske figurer. Tidsbilledet er helt trådt i baggrunden i romanen *En Vinter lang*, 1924, en af forfatterskabets smukkeste bøger. Også her fortæller P. om tabere i livets spil, men den hårdtlående satire er afløst af en lavmælt tone i den fortrolige betretning om det stillestående liv i og omkring et provinsapotek. Men det er ikke handlingen der er afgørende, det er stemningen, detaljerne og de på én gang poetisk fortonede og skarpt sansede naturbeskrivelser – med linjer tilbage til 90ernes prosa – der gør bogen til et højdepunkt af lyrisk udtryksfuldhed. Dette er langt fra tilfældet med P.s eneste digtsamling, *Urolige Sange*, 1923, en uformidlet blanding af moderne diktion og gammeldags ordforråd, iblandet en Seedorffsk visetone men sædvanligvis tung og knudret i travet. Originale i udførelsen er dog en række spydige tankedigte og aforismer der peger frem mod det senere essayistiske forfatterskab.

Skønt P. hurtigt fik sig et navn som skribent slog han først for alvor igennem med *Fugle omkring Fyret*, 1925, en blændende komponeret roman der forener højdramatiske optrin med lyrisk-ræsonnerende afsnit, præcis iagttagelse med tidløs symbolik. Handlingen er henlagt til gullaschårene under første verdenskrig med deres

økonomiske spekulationer og udhulede værdier. Effektfult stiller P. samfund og natur op mod hinanden i skildringen af et monstrøst havneprojekt i en lille vestjysk kystby, den demoraliserende virkning byggeriet har på lokalbefolkningen og endelig katastrofen, da havet under selve indvielsesfesten både hævder og hævner sig ved at knuse den nye mole. Denne illustration af fremskridtets og teknikkens fallit gentages også i persongalleriet der dog ikke blot afspejler rådenskab, usikkerhed og afmagt men også indeholder repræsentanter for en harmonisk naturbundethed der nægter at sælge sig til fremtidens blændværk. Den fuldstændige pessimisme behersker derimod P.s næste roman *Markerne modnes*, 1927, ingen tidssatire men en skæbne-digtning hvor det værdifulde menneske går til grunde og det overfladiske sejrer. Skildringen af almuebarnet Ivars forgæves stræben efter at realisere sit musikalske talent, der hindres af klassefordomme og en indre hæmmende passivitet, er en omvendt Aladdinmyte. Det er i forholdet til romanens to dominerende kvindeskikkelser, den idealiserede Bettina og den karikerede Ellinor, „en ny og frigtort Tids Datter,“ at Ivar afslører sine brist. Ydre succes følger derimod hans modstykke, aristokraten Ralf, der får alt det foræret som Ivar stræber så hårdt efter, men som alligevel ender i degeneration og undergang. Bogen munder ud i den dybeste depression der også karakteriserer – dog her i humorens og satirens formidlende form – den lille samling betragtninger *Feodor Jansens Jeremiader* fra samme år. P.s talerør er her en kværlulant der med en undertiden bevidst kruklet indignation harcelerer over tidens dyrkelse af amerikanske idealer og ikke mindst kollektivismen på individets bekostning. Nu fulgte en pause i udgivelserne på fem år hvor P.s personlige forhold var udsat for en del forandringer, bl.a. havde han en overgang et hønseri i Nordsjælland. I denne periode arbejdede han intenst på den vældige opsummering af sin samtids udvikling, højdepunktet og hovedværket i forfatterskabet, tobindsromanen *Jørgen Stein*, 1932–33. For Jørgens far, den gamle amtmand i en nordjysk by (Thisted) bryder en kulturrepoken sammen ved nyheden om mordet i Sarajevo, og hans formue går tabt i spekulationstidens hvirvler. Oprebsstemningen accentueres da Jørgen forlader sit traditionsfæstede barndomsmiljø for at læse til student i Ålborg. Hans storebror, juristen Otto, egentlig en hæderlig natur, griber chancen som spekulant og tager livet af sig. Jørgen selv – en dansk repræsentant for „the lost generation,“ for „den Aargang, der maatte snuble i Starten“ – mangler ethvert initiativ, flytter til Kbh. og opgiver sine studier. Hverken socialt el-

ler i forholdet til kvinder kan han engagere sig, hvilket leder op til katastrofen: veninden Nannas død. Livsbelysningen er således udpræget pessimistisk, men alligevel klinger romanen ud i en fortrosthed til livets fundamentale kræfter. Gennem resignation og tilbagevenden til naturen og fysisk arbejde opgiver Jørgen sin illusoriske uafhængighed, vælger ægteskabet med en bondepige og finder i dagligdagens pligter – som hønseavl – i det mindste et glimt af håb i en ellers meningsløs verden. Det store tema bag alle bogens skikkelser og begivenheder er en kulturs undergang, mest nuanceret udtrykt i Jørgens håbløse stræben efter at bringe sig i overensstemmelse med sin skiftende omverden. Dette historisk-psykologiske motiv er behandlet med et overlegent overblik over de mange tråde i handlingsmønstret. Fortællemanen er traditionel med en vederhæftig lokalisering af hændelser og personer, hvoraf adskillige er støbt med hvas ironi og indignationens harme – for romanen er også et moraliserende spejl som P. holder op for sine landsmænd. Blev Jørgen Stein af samtidens kritikere mødt med syrlig reservation er værket siden blevet anerkendt som en af dansk litteraturs få virkelige klassikere på linje med de beslægtede udviklingsromaner Adam Homo og Lykke-Per – og som disse et Danmarksbillede af monumentale dimensioner.

Denne kraftudladning blev i mange år P.s sidste bedrift som skønlitterær forfatter. Herefter koncentrerede han sig om sin virksomhed som anmelder og kronikør og udsendte en lang række studier og essays i henvend en snes bind, hvori han indførte læserne i sin tankeverden og spekulationer over tidens fænomener og tilværelsens mirakler. P. er som kronikør en strålende kunstner der mestrer det korte essays vanskelige form. Hans litteraturkritik er udgivet i bindene *Litterært Selskab*, 1956 og *Draabespil*, 1971. Deres blanding af kølig iagttagelse og engagement findes i de landlege og landskabelige betragtninger *Aaret rundt*, 1929, *Landluft*, 1944 og *Han gik Ture*, 1949; i hvilke rene naturfænomener i kraft af P.s uovertrufne indfølgelse gerne antager mystiske perspektiver. Af ren videnskabsdiskuterende karakter er de to bind *Søgende Aander*, 1943 og *Skribenter paa Yderposter*, 1949 hvor man finder dybe spor af P.s interesse for parapsykologiske fænomener, mens hans tidligere sarkasme dukker frem igen i de tre aforismesamlinger *Tanker og Bagtanker*, 1937, *Smaa Apropos'er*, 1943 og *Sagt i Korthed*, 1954, som vanligt rettet mod tidens overfladiskhed og moralske forfald. Alle disse stofområder løber sammen i *Facetter*, 1947 og *Mørkeblaet og sort*, 1965, fuldgylde udtryk for P.s forfatterskab, dets vid-

Paludan, Jacob

strakte synskreds, fyldige, melodiske stilkunst og subtile samspil mellem øjeblik og erindring, et samspil der i de delvis selvbiografiske bind *Retur til Barndommen*, 1951 og *Fremad til Nutiden*, 1953 antager karakter af en personlig bekendelse, hvor ikke mindst analysen af en række æstetiske oplevelser vidner om en kærlighedsfuld og kyndig indsigt i kunstens, især musikkens væsen (selv var P. en habil violinist). Facetter indeholder den første skønlitterære tekst i mange år, en melankolsk skitse i stil og stemning beslægtet med romanen *En Vinter lang*. Betydeligere er hovedstykket i *Mørkeblaet* og sort, novellen *Her omkring Hjørnet, her blæser det mindre*, et par døgn i en videnskabsmands liv fortalt med finklede humor og groteske detaljer, men egentlig en bølgende og besværgende række af tankebilder der er forfatterens egne forsøg på at genkalde en svunden tid. Novellen leder op til de fire bind anekdotiske memoirer, *I høstens månefase*, 1973, *Sløret sandhed*, 1974, *Vink fra en fjern virkelighed*, 1975 og *Låsens klik*, 1976, på én gang livsfilosofiske og spontane betragtninger, hvormed P. afsluttede sit forfatterskab.

Disse bind udgør et koncentrat af et langt livs arbejde med den kunstneriske udtryksform og bekræfter P.s placering i dansk litteratur som en af dens fineste stilister i hvis bøger refleksionslysten holdes i balance af ironi og skeptisk humor, den rene beskrivelse af en umiddelbart iagttagelsesglæde. Denne balance mellem intellekt og følelse afspejler P.s egen livsholdning. Lige til sin død forblev han en årvågen – og ofte barsk – kommentator af det moderne samfund, men denne holdning holdtes stedse i ave af en lidenskabelig kærlighed til kunsten, traditionen og naturen; her opdagede P. den harmoni og skønhed han ellers ikke kunne finde i nutiden. – P. modtog en lang række legater og 1939 Holberg-medaljen. Han var medstifter af Det danske akademi, hvis store pris han tildeltes 1964.

□ Litografi af Lars Nielsen, 1926, tegn. af samme 1927. Mal af S. Swane 1928 og ca. 1932. Mal. af S. Hjorth Nielsen 1936–37. Tegn. af Otto Christensen, bl.a. 1937 (Fr.borg). Mal. af Olaf Rude, 1946 (sst.). Buste af Aug. Keil, 1951 (ved Århus kommunes hovedbibl.). Tegn. af Ivan Opffer, 1962 (Fr.borg), af Hans Bendix, bl.a. 1963 (Kgl.bibl.) og af Hans Lollesgaard, 1964 (sst.). Tegn. af Bo Jensen, Otto Frederiksen, Carl Jensen, Herluf Jensenius m.fl. Foto.

Bibliografi. Børge Benthien: J. P. En bibliografi, 1980. *Kilder.* J. P. i *Profiler*, 1944 77–86. Interviews i Kj. Elfeldt: *Skribenter i skriftestolen I*, 1944 91–99 og Niels Birger Wamberg: *Samtaler med da. digtere*, 1968 20–33. *Lit.* Søren Hallar: J. P., 1927. Ernst Frandsen: *Årgangen der måtte snuble i starten*, 1943 (ny udg. 1965). Orla Lundbo: J. P., 1943. Hilsen til J. P. på halvtredsårsda-

gen, red. samme, 1946 (heri bibliografi). Thorkild Hansen: *Minder svøbt i vejr*, 1947. Felix Nørgaard i *Danske digtere i det 20. årh. I*, 1951 331–52. Emil Frederiksen sst. 2. udg. II, 1966 125–66. Lars Peter Rømhild sst. 3. udg. II, 1971 61–75. Emil Frederiksen: J. P., 1966. Niels Barfoed i *Tilbageblik på 30erne*, ved Hans Hertel I, 1967 37–50. Samme i *60ernes da. kritik*, ved Søren Schou, 1970 178–90. Lars-Olof Franzén: *Punktnedslag i da. lit. 1870–1970*, 1971 78–86 185f. *Papirer* i Kgl. bibl. og Birkerød bibl.

Sven H. Rossel

Paludan, Jens, 1697–1782, præst, historisk forfatter. * 16.6. el. 7.1697 i Ål, † 20.5.1782 i Torslunde, Smørum hrd., begr. sst. F: sognepræst Hans Nielsen P. (1652–1709) og Anna Nielsdatter Heeboe († 1700). ~ 1° 26.8.1726 med Charlotte Amalie Hasebard, * 15.3.1710, † 28.7.1753 i Torslunde, d. af Bolle H. (ca. 1676–senest 1719) og N. N. (~ 2° med amtsforvalter, krigsråd Jørgen Langfeldt til Ringsted kloster). ~ 2° 4.2.1755 i Torslunde med Mette Christence Lønborg, * 26. el. 30.1.1726, † 18.7.1793 i Kbh. (Trin.), d. af residerende kapellan ved Århus domk. Hans Hansen L. (1691–1753, ~ 2° med Margrethe Mortensdatter Sommerfeld, † 1752) og Anna Rasmusdatter Rodenburg (1690–1738).

P. blev student fra Ribe 1716 og tog teologisk attestats 1722. 1718–23 havde han plads på Borchs kollegium. Som alumne her forfattede han nogle disputater der viste interesse og evne for videnskabelige studier. Foruden en afhandling om de romerske qvæstores (1719) kan nævnes hans fire disputater *De templo, quod Roëskildæ est, S^u Lucii*, 1720–22 der endnu har en vis kildeværdi fordi P. ved sin bror, borgmester og kirkeværges i Roskilde Niels Paludans velvilje har haft adgang til at benytte domkirkens arkiv som for størstedelen brændte 1728. P.s historiske interesse er sikkert blevet styrket ved at han havde Hans Gram til privatpræceptor og litterærhistorikeren Albert Thura til ven. 1723 blev han rektor i Ringsted og her samlede han afskrifter af inskriptionerne i Skt. Bendts kirke (nu i Thott, fol. 720). Efter elleve års skoletjeneste blev P. 1734 kaldet til sognepræst i Torslundemagle og Ishøj og i dette embede forblev han til sin død. Han udgav ingen skrifter men roses som en virkelig lærd mand der forened et muntert sind med en fast karakter.

F. H. Lønborg i *Pers. hist. t. 5.r. IV*, 1907 66 170. Norsk slektshist. t. III, Oslo 1931–32 53f (geneal.). Chr. Giesing: *Nye saml. af jubel-lærere II*, I, 1781 (reprud. 1979) 344–49. L. L. Kongslew: *Et tillæg til beskr. over J. P.s levnet i Giessings Jubel-lærere*, 1782. Peder Paludan: *Beskr. over staden Kallundborg*, 1788 VIIf XI. H. F. Rørdam i *Kirkehist. saml. 5.r. II*, 1903–05 60f. V. Mortensen i *Årbøger udg. af hist. samf. for Kbh.s amt*, 1918 21.

Bjørn Kornerup*

Paludan, Johan, 1756–1821, præst. * 22.9.1756 i Kalundborg, † 10.1.1821 i Fanefjord, begr. sst. F: sognepræst, provst Hans Jacob P. (1717–82, ~ 2° med Frederikke Jacobsen, 1738–95) og Anna Elisabeth Lønborg (1730–62). ~ 1784 el. -85 med Anne Elisabeth Paludan, * 10.12.1762 i Torslunde, † 21.5.1829 i Vollerup, d. af sognepræst Jens *P. (1697–1782) og Mette C. Lønborg (1726–93). – Bror til Peder *P.

P. blev student 1775 (Roskilde) og cand.teol. 1782. Efter en tid på Valkendorfs kollegium var han huslærer hos kammerherre H. v. *Linstow i Hørsholm, blev 1785 residerende kapellan i Stubbekøbing og 1786 ligeså i Fredensborg, Asminderød og Grønholt. 1788 blev han sognepræst i Fanefjord (Møn) og var her til sin død. Som ung fik han et dårligt skudsmål af B. W. *Luxdorph som prædikant, og nogle senere trykte prædikener gør et ret deklamatorisk indtryk, men på anden vis vandt han et godt navn ved sin iver og virkelyst. Han synes nærmest at have tilhørt C. *Bastholms „akkomoderende“ skole, og fremhævede i alt fald moralen fremfor dogmatikken; på mange måder – teoretisk som praktisk – var han en udmærket repræsentant for oplysningens alsidigt interesserede, gavnelystne præstetype hvem „religionslærerens“ arbejde på praktiske områder var fuldt så vigtigt som den religiøse indsats; det kom bl.a. frem i hans *Samlinger for Theologer, efter Tidernes Fornødenhed og den nyeste Litteraturs Aand* I–II, 1803–05, et tidsskrift af broget indhold og værdifuldt som kilde til tidens ideer, såvel som et godt vidnesbyrd om P.s evner som journalist og redaktør. Han var i det hele en flittig skribent; som ung udgav han en oversættelse af *Fuldstændig praktisk Catechismus om den hellige Ægestand*, 1784, der på 600 tættrykte sider indeholder velmenende, men temmelig prosaiske råd og formaninger. 1785 deltog han (vistnok) med et indlæg i den liturgiske fejde, og 1810 udgav han *Undersøgelse af Aarsagerne til Tjenestefolkets moralske Fordærvelse*, et kulturhistorisk interessant skrift og mærkeligt ved sin upartiskhed, idet han for en stor del gav de sociale forhold og herskabernes slette eksempel skylden for det ringe tyende. P.s betydeligste arbejde er dog hans *Forsøg til en antiqvarisk, historisk, statistisk og geographisk Beskrivelse over Møen* I–II, udgivet posthumt 1822–24, som med sin fylde af naturvidenskabelige, historiske, sproglige og folkloristiske oplysninger er et værdifuldt kildekrift for senere tider. – Medlem af Danske selskab 1813. □ Min. af Hans Jacob Paludan ca. 1815. Mal. af samme ca. 1819.

J. P.: Beskr. over Møen I, 1822 513–15. – Hr. J. P.s erindring, vedligeholdt iblandt hans venner, 1821. Lux-

dorphs dagbøger, udg. E. Nystrom II, 1925–30.

*Bjørn Kornerup**

Paludan, Knud John, * 1908, zoolog, museumsbestyrer. * 2.11.1908 i Svanninge. F: planteskole-ejer Otto Edvard P. (1879–1952) og Else Marie Rasmussen (1877–1950). ~ 21.12.1935 i Kbh. (b.v.) med Eva Sonja Hasselbalch, * 28.2.1912 i Egeslevmagle, d. af godsejer Hans Christian H. (1877–1932) og Junis Margrethe Wulff Olsen (1879–1944).

P. blev student fra Herlufsholm 1927 og magister i zoologi (ornitologi) 1933. Da det ikke var muligt at få en stilling, tog han 1935 fat på lægestudiet og blev cand.med. 1941. N.å. søgte og fik han stillingen som læge på Christiansø. Med de få patienter blev der god tid til fuglestudier, og samtidig var P. videnskabelig assistent ved naturfredningsrådet og førte opsyn med fuglereservatet. 1947–49 deltog han i 3. danske centralasiatiske ekspedition til Afghanistan og samlede mere end 1800 fugleskind. Efter endnu et år ved naturfredningsrådet blev P. 1951 ansat som leder af fuglevildtafdelingen på Vildtbiologisk station, Kalø, og var derefter 1962–78 museumsbestyrer ved Jagt- og skovbrugsmuseet i Hørsholm. – P.s videnskabelige produktion indledtes under den senere del af zoologistudiet bl.a. med flere systematiske afhandlinger (sammen med tyske ornitologer) om fugle fra en tysk ekspedition til Ny Guinea. 1936 forelå bearbejdelsen af fuglene fra O. Olufsens Niger-ekspedition 1927, og 1938 og 1940 to arbejder om iranske fugle på grundlag af iagttagelser og indsamlinger under hans ekspedition til Iran 1935. Opholdet på Christiansø udmøntedes i en bog om alken (1947) og disputatsen om sølv- og sildemågens ynglebiologi, bl.a. med påvisning af en meget stor dødelighed som følge af sølvmågens optræden som ægrøver. Fra perioden på Kalø foreligger en række vildtbiologiske arbejder om agerhøne, fasan, knopsvane, edderfugl og grågås, suppleret med bogen *Jagt og vildt*, 1967, arbejder der betød en afklaring af forholdet mellem jæger og vildt som har afspejlet sig i love og bestemmelser. P.s største publikation er *On the birds of Afghanistan*, 1959, det nu klassiske standardværk om landets fugleliv. Endelig har P. bidraget til flere zoologiske samleværker. – P. var medlem af naturfredningsrådet og reservatrådet 1965–72, af The International Committee for Bird Preservation 1966–77 og af bestyrelserne for Zoologisk have og Dansk ornithologisk forening. – R. 1952. R.¹ 1967. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s. univ. nov. 1951 188f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Torben Wolff

Paludan, Peder

Paludan, Peder, 1755–99, præst. * 12.7.1755 i Kalundborg, † 24.10.1799 i Asminderød, begr. sst. F: sognepræst, provst Hans Jacob P. (1717–82, ~2° med Frederikke Jacobsen, 1738–95) og Anna Elisabeth Lønborg (1730–62). ~1780 på Frbg. (?) med Margrethe Benedicte Thillerup, * 5.12.1762 i Magleby ved Skælskør, † 29.7.1833 i Kbh. (Trin.), d. af sognepræst, sidst i Frbg. og Hvidovre, Jens Knudsen T. (1720–80) og Ellen Marie Poulsdatter (1725–1802). – Far til Frederik *P. (1792–1872). Bror til Johan *P.

P. blev student 1773 fra Roskilde og cand.teol. 1774. I sine kandidatår blev han (1778) optaget i Det theologiske selskab, hvad der fik betydning for hans videre uddannelse. 1780 blev han sognepræst i Tømmerup, 1785 residerende kapellan ved Vor Frelzers kirke på Chr.havn hvor han havde vanskeligheder ved samarbejdet med sognepræsten Otto *Fabricius, og endelig fik han 1794 det store embede som slotspræst ved Fredensborg og sognepræst i Asminderød og Grønholt. Hans huslige forhold var ikke lykkelige, og hans kår på grund af den stadig voksende børneflokk knappe. Til dels heraf blev han drevet ud i et flittigt forfatterskab af forskellig art. 1790–92 udgav han et tidsskrift *Magazin for Lidende* I–II, hvori enkelte ting endnu har betydning, men navnlig udsendte han en række prædikensamlinger: *Gudelige Taler over de aarlige Aftensangs-Texter* I–II, 1784, *Religions-Taler til Dyds Befordring i det huuslige Liv* I–II, 1787, *Samling af Passions-Prædikener*, 1789 og *Nye Samling af Prædikener* I–III, 1794. Disse arbejder fandt ret god afsætning, for P. havde i sin samtid navn som en af landets mere kendte prædikanter. Teologisk stod han Nicolai Edinger *Balle nær og tilhørte den yngre supranaturalistiske retning, men C. *Bastholm var hans ideal i formel henseende. Han nåede vel ikke sit store forbillede men forstod dog at udtrykke sig klart og levende, om end temmelig ordrigt, ofte deklamatorisk og ikke altid med helt fin smag. Også indholdsmæssigt må P.s prædikener have tiltalt tiden, for de er overvejende af moralsk indhold, og ved deres emnevalg (om Guds forsyn, taknemmelighed, det daglige brød, det lovlige kald, de jordiske forlystelser, sparsommelighed osv.) tager de udpræget sigte på hverdagslivet. – Længere end ved sit homiletiske vil P. dog blive mindet ved sit topografiske forfatterskab. Foruden den lille, ikke meget betydelige oversigt *Samlinger til en Beskrivelse over Christianshavn*, 1791 har han udgivet en *Beskrivelse over Staden Kallundborg*, 1788 der hviler på hans fars efterladte samlinger, og som endnu på flere punkter har værdi som kilde.

Johan Paludan i Theol. månedsskr., udg. L. N. Fallesen XI, 1808 311. Nyt theol. bibl., udg. Jens Møller XX,

1832 283f. Jul. Paludan i Pers. hist. t. 4.r. II, 1899 180f 213; 8.r. III, 1924 105. Kommandør Jens Jacob Paludans ungdomserindr., 1908 (fot. opr. 1967) = Memoirer og breve IX 3–10 25. Bj. Kornerup m.fl.: Biskop dr. theol. Otto Fabricius, 1923 280f (også i Medd. om Grønland LXII, s.å.).

*Bjørn Kornerup**

Paludan, Søren, se Kjær, Søren, † 1582.

Paludan-Müller

Sognepræst i Holbæk og Udby Mikkell Pedersen Møller (–1709), der stammede fra Grenå, er stamfar til slægten Paludan-Müller, idet hans søn, sognepræst i Fruering-Vitved Niels Mikkelsen Møller (1697–1737), er far til godsforvalter ved Sorø akademi Caspar Peter Müller der blev gift med Anna Paludan (1740–1805), se slægtsoversigt Paludan I, og hvis søn førte navnet P.-M.

Jens *P.-M. (1813–99) var ~ Charlotte Christine Birgitte Petrine Tryde, d. af stiftsprovst, dr.theol. E. C. *T.

[C. Søltoft:] Stamtv. over slægten Paludan-Müller, 1895.

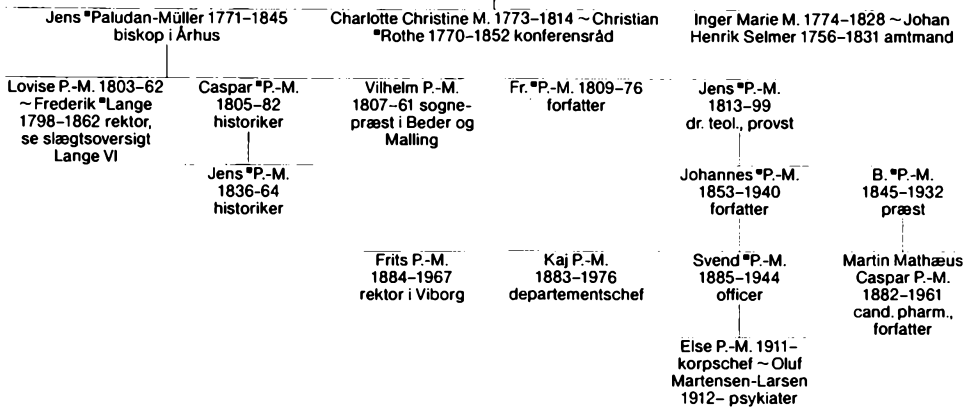
Hans H. Worsøe

Paludan-Müller, B., se **Paludan-Müller, Jens** 1813–99.

Paludan-Müller, Caspar Peter, 1805–82, historiker. * 25.1.1805 i Kerteminde, † 1.6.1882 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: sognepræst, senere biskop Jens *P.-M. (1771–1845) og Marie B. Rosenstand-Goiske (1775–1820). ~ 19.8.1829 i Kbh. (Slots.) med Henriette Erichsen Rosenstand-Goiske, * 1.11.1806 i Kbh. (Trin.), † 10.1.1877 på Frbg., d. af justitsråd, deputeret, senere bankdirektør, konferensråd Johan Philip Kneyln R.-G. (1754–1815, ~1° 1785 med Henrica (Henriette) Erichsen, 1752–90) og Lovise Judithe Kaas (1766–1818). – Bror til Fr. *P.-M. og Jens *P.-M. (1813–99).

P.-M. levede mellem sine mange søskende et rask drengeliv i Kerteminde og blev fjorten år gammel optaget i Odense katedralskole hvorfra han dimitteredes 1822. Skønt han havde følt sig tiltrukket af historie valgte han i overensstemmelse med faderens ønske at studere teologi, og gennem brevveksling med denne, som han stedse følte sig nært knyttet til, modtog han tilskyndelser og råd. Brevvekslingen, hvoraf kun Jens P.-M.s breve er bevarede, fortsattes til 1845 og er en vigtig kilde til kundskab om P.-M.s udvikling. Den giver også tidens kulturbillede, foreningen af gammel dansk tradition og tysk klassicisme. Tyk litteratur, tysk filosofi var idelig på tale, og

Caspar Peter Müller 1736–76 godsforvalter ved Sorø akademi

så efter at P.-M. 1827 havde taget teologisk attestats og 1829 var blevet adjunkt i Odense og med glødende iver havde kastet sig over historiens studium.

Sandsynligvis førtes P.-M. til Italiens middelalder gennem tysk litteratur, hvor en ny og stærk interesse for Dante og Machiavelli var et ejendommeligt træk. Divina Commedia greb ham dybt og kastede lys over middelalderen; Machiavellis gådefulde, æggende skrift *Il principe* ledte ham ind i selvstændigt arbejde. 1836 offentliggjorde han i C. Molbechs Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst IV *Niccolò de' Machiavelli. Et biographisk Udkast*; tre år senere fulgte bogen *Undersøgelse om Machiavelli som Skribent, især med Hensyn til Bogen om Fyrsten. Et Forsøg i den høiere historiske Kritik*. Begge studier såvel som *Cola de Rienzo*, 1838 bærer i henseende til kritik, anskuelse og mål Leopold Rankes mærke. Betydeligst er *Undersøgelse om Machiavelli som Skribent ...* der indledtes med et overblik over de meninger som til forskellige tider havde hersket med hensyn til *Il principe*, noget nyt i dansk litteratur. I tilslutning til J. G. v. Herder og Ranke hævdede P.-M. at Machiavellis skrift var blevet til under en bestemt situation og havde et enkelt bestemt øjemed. Disse italienske studier har betydning overmåde meget i P.-M.s udvikling; men jævnsides med dem offentliggjorde han en række arbejder i nøje tilknytning til gammel dansk historietradition: *Om St. Hans Kloster i Odense*, 1831, *Om Harald Blaatands Lovgivning. En hermeneutisk Undersøgelse*, 1832, *Jens Andersen Beldenak*, 1836 (2. forøgede opl. 1837), en anmeldelse (i Tidsskr. for Lit. og Kritik III) af P. A. Munchs Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug hvor han rejser kritik af fortolkningen af Magnus Erlingssøns privilegiebrev, endelig doktorafhandlingen *Obser-*

vationes criticae de foedere inter Daniam, Sueciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginae icto. 1840 hvis hovedpunkt er den kritiske analyse og underkendelse af det aktstykke der almindeligt ansås for unionsakten, de tre nordiske rigers grundlov, brevet af Margrethedag 1397. For første gang toges originalen i geheimarkivet skarpt i øjesyn, og P.-M. kom til den mening at dette formløse stykke, skrevet på papir med fejl og rettelser i teksten og mangelfuld besegling kun er at opfatte som et foreløbigt vidnesbyrd om visse aftaler, trufne i Kalmar.

P.-M.s arbejder vandt respekt, men der var ingen kaldelse fra universitetet, og der var for en skolemand med voksende familie ringe bevægelsesfrihed. Han kunne nu og da klage lidenskabeligt over sin videnskabelige udlændighed, søgte 1837 forgæves historieelektoratet i Sorø, men lod ikke mismødet over vilkårene tage overhånd. Odenseårene blev trods alt den lyseste periode i hans liv. Han var en højt værdsat lærer, energisk, myndig og retsindig og fik ved udnævnelsen til overlærer 1843 større overskud til de historiske studier der var ham en intellektuel nødvendighed ved siden af skolearbejdet. Han drog nytte af de fynske arkiver og biblioteker og kom tidligt ind i kredsen omkring Fyens stifts litterære selskab hvoraf han i en årrække var et særdeles aktivt medlem, og hvor han fandt sammen med frugtbare forfatterpersonligheder som Chr. H. Kalkar og J. L. Rohmann. P.-M. tog initiativet til indsamling og udgivelse af Aktstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid I–II, 1841–45, væsentlig beroende på fynske samlinger og lokalarkiver, og han var med til at igangsætte selskabets tidsskrift *For Litteratur og Kritik* som han redigerede første årgang af (1843) og lejlighedsvis selv bidrog til. Et fund i Karen Brahes bibliotek af en journal ført

af Fredrikstens kommandant nov.- dec. 1718 gav anledning til den kritiske studie *Er Kong Carl den Tolvte falden ved Snigmord?* Fundet førte ham ind i en debat om kongens død der nylig var rejst i Sverige. Stykke for stykke analyserede han det fremlagte materiale og gjorde gældende at der ikke var givet gyldigt bevis for at Karl XII var faldet ved svig. Afhandlingen (Hist.t. 2.r. I, 1847) er karakteristisk for P.-M.s skarpsindige kritisk-analytiske undersøgelsesteknik. Et andet væsentligt træk af hans forskerfysiognomi, uadskilleligt fra hans personlighed er trangen til – og kravet om – at øve retfærdighed ved historisk bedømmelse der kom til orde i en polemik hvori han over for Carl *Ploug forsvarede Ove *Høegh-Guldbergs regering (1841). At enhver tidsalder bør dømmes ud fra sit eget stade var just det principielle synspunkt han hævdede i anmeldelsen af C. F. Allens Haandbog i Fædrelandets Historie, 1843.

Året 1848 bragte uro ind i P.-M.s skole- og studieliv. Han var en besk kritiker af de liberale førere, men regeringens politik i Slesvig undergravede hans tillid til A. S. *Ørsted. At værge den danske nations ret var ham det første og det sidste. Da februarrevolutionen kom, og han forstod at store rystelser var i vente, og at kampen ville komme til at stå om Slesvig udgav han i stærk bevægelse først i marts en pjeces: *Hvad er der nu at gjøre i Danmark?* Her rådede han til indkaldelse af en almindelig rigsdag på bredeste basis, det bedste værn mod den fremrullende strøm. Tilsyneladende et brud med alt hvad han før havde ment og ytret; dog ikke hvis man ser nøjere til, for han havde alle dage et bredere samfundssyn end de nationalliberale. Af den grundlovgivende rigsdag okt. 1848 var han medlem, men stod med sin blanding af konservatisme og radikalisme hjemløs blandt partierne. Han var, skønt opfordret, ikke medvirkende ved „Antislesvigholstenske Fragmenter“; derimod udsendte han på egen hånd 1850 *Bidrag til en Kritik over Droysens og Samwers saakaldte aktmæssige Fremstilling af den danske Politik siden Aar 1806* og påviste dette indlægs videnskabelige uvederhæftighed. – Allerede inden krigen havde han været sysselsat med indsamling af aktstykker, oprindelig koncentreret om Øksnebjergslaget, siden fortsat med videre mål efter at en stor mængde dokumenter til Danmarks historie i 1530'erne var kommet for dagen i Schwerin. P.-M.s *Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid I–II, 1852–53* gled ind i den række af samlinger af akter fra begyndelsen af 1500-tallet som var fremkommet i udlandet i den sidste snes år og blev et anerkendt værk. Udgiverarbejdet førte umiddelbart til en fremstilling *Grevens Fei-*

de I–II, 1853–54 (reprodug. 1971), en strengt kritisk, saglig og ubunden redegørelse for begivenhederne i Danmark og det storpolitiske spil 1533–36 – i dansk historisk videnskab det tidligste forsøg på at skildre et betydningsfuldt tidsrum på grundlag af prøvet arkivalisk materiale og nøje sigtet tradition.

Grevens Feide er afsluttet i Nykøbing Falster hvor P.-M. 1853 var blevet rektor. Skolen var i forfald, men under hans målbevidste, faste styre fik den anseelse. Drengene så op til deres i alle henseender imponerende rektor og nævnte siden med stolthed at de var hans disciple. Den unge Georg *Brandes gæstede rektorboligen 1862 og fik et stærkt indtryk af hans personlighed: den høje kraftige sikkelse og løvehovedet med de svære bryn, præget af åndelig selvstændighed og autoriteten han udstrålede, ingen lignede mere end han „en stor mand“. P.-M. besluttede her at tage et arbejde op som han længe havde haft i tankerne, en fremstilling af den nordiske syv-årskrigs historie; han drømte om at skabe et stort videnskabeligt værk der skulle bane ny vej for dansk historieskrivning, men da han 1856 søgte at få materiale fra gehejmearkivet til låns i Nykøbing fik han afslag. Således var han ved forholdenes tvang henvist til afhandlingen, den kritiske studie. Netop da han følte sig bittert skuffet drog A. F. *Krieger, der nylig var blevet Den danske historiske forenings formand, ham til Historisk Tidsskrift, og P.-M. fuldførte inden længe afhandlingerne om den skibyske krønike og om Reimar Kocks krønike som han med tanke på fortsættelse betegnede som I. stykke af *Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie*, dertil kom hans *Bemærkninger til R. Keyzers Kirkehistorie* (Hist.T. 3.r. I, 1858–59). Med års mellemrum fulgte nye stykker af studierne omfattende *Endnu engang den skibyske Krønike. Niels Krags Forhold til Hvitfeld* (sst. 3.r. VI, 1867–69). I Videnskabernes selskabs publikationer fremkom *Herredagene i Odense 1526 og 1527, 1857, Om Romerrettens Anvendelse i Danmark efter Kong Valdemar IIs Tid, 1867 og Studier til Danmarks Historie i det 13. Aarhundrede, deriblandt Om Kong Valdemars Jordebog, 1869–72*. Også i Nykøbing skoles programmer offentliggjorde han sine undersøgelser, bl.a. *Hvad var Saxo Grammaticus? Og hvor er hans Grav? Et historisk-kritisk Stridsskrift*, 1861. Denne række af dybtgående undersøgelser der var P.-M.s quand-même blev til i årene 1857–72. Studierne betød mere for ham nu end nogen sinde før; de var hans tilflugt. Han var i Nykøbing mere isoleret end i Odense. En tiltagende døvhed stængte ham inde, og hans skarpe kritik af den nationalliberale politik bidrog til at

gøre ham ensom. Krigen 1864 og sønnen Jens Paludan-Müllers død på slagmarken ramte ham hårdt.

Efter C. F. Allens død udnævntes P.-M., efter først at have vægret sig, 1872 til professor rosgardianus i historie, 67 år gammel. Om efteråret begyndte han sine forelæsninger over de første oldenborgske kongers historie der gjorde stærkt indtryk på tilhørerne, ikke mindst på de unge tilhørere der selv kom til at tage historisk arbejde op, ligesom den bog som fremgik af forelæsningerne, *De første Konger af den Oldenborgske Slægt. Omrids og Tanker til Forstaelse af Danmarks Historie i Overgangen fra Middelalderen til den nyere Tid*, 1874 (reprintudg. 1971) har haft bud til de næste slægtled. P.-M. er fuldt og helt til stede i dette værk hvor udviklingen tegnes i kraftige linjer, hvor ikke det enkelte i sig selv, men dets betydning i sammenhængen er hovedsagen. I en sum giver han de mange års forsken og et langt livs erfaring. Efter denne første række holdt han gennem flere semestre forelæsninger over Danmarks historie 1661–1730, siden andre over tiden 1241–1660, kritiske i anlæg, ofte med brod mod den hjemlige nationalromantiske historieskrivning. Han følte en forpligtelse til „at give mine Landsmænd rigtigere Forestillinger end dem, der udbredes af Fantasterne, og at sprede de Illusioner, der har gjort Skade nok her i Landet“. Det var hans tanke at behandle et afsnit af enevælden i et større arbejde, men han havde ikke kræfter til at gennemføre planen. Han forelæste også som indledning til historiens studium over dansk historiografi (vedr. 1700-tallet udg. i Hist. T. 5.r. IV, 1883–84) og over de vigtigste kildeskrifter til Danmarks historie. Heraf fremgik *Bidrag til Kritik af Saxo's Historieværk* (Hist. T. 4.r. V, 1875–77), mens hans analyse af Huitfeldts krønike der indvarsler Kr. "Erslevs Huitfeldtkritik forblev utrykt. Det samme gjorde forelæsningerne over historiens propædeutik hvori han redegjorde for sit af historismen påvirkede historie- og kildesyn, vanskeligt tilgængelige og næppe værdsat af tilhørerne, men fremdraget og forstående fortolket nu i de seneste år hvor en udgivelse er under forberedelse. Selve forelæsningsformen tilfredsstillende vist i grunden ikke den gamle skolemand, men døvheden havde mærket ham og afskar ham fra at tage fat på en omdannelse af undervisningen. Han var kommet for sent til denne gerning.

P.-M. er en af Danmarks store historikere, fængslende og givende ved den intellektuelle og passionerede kraft hvormed han trængte ind på næsten alt hvad han rorte ved. Han hørte til den lærde danske historikerskole, Hans Grams og Jacob Langebeks skole, men har desuden sam-

menhæng med den tyske historieforsknings ypperste folk. Fra tidlig tid var han en beundrer af B. G. Niebuhrs overlegne ånd, og han fulgte i Rankes fodspor i sin stræben efter at forstå fortiden og give en fremstilling, ublandt med egne meninger. Han fejdede på nærsynet pragmatisme og selvsikre domme og betonedede atter og atter at de enkelte menneskers bevidste virken kun er svage kræfter i udviklingen, forholdenes magt er til alle tider større end personernes – for øvrigt også ledende ideer hos Hegel som P.-M. flittigt dyrkede i 30erne. Ligesom Ranke gjorde han stærkt gældende at et universalhistorisk syn er betingelsen for en virkelig forståelse af en nations historie. Også i det kritiske arbejde har P.-M. fået tilskyndelse og forskellig lære af Niebuhr og Ranke. Men vigtigst var dog hvad han havde i sig selv af forskerdrift og kritisk ånd. Lige fra begyndelsen af sin bane har han kendt „den Undersøgelsens Braad, der ikke tillader den sande Forsker at hvile, førend han med Tankens Magt har overvældet Stoffet og set dets indre Bygning“. Han brydes med de sværeste problemer – den korrumperede tekst hos Adam af Bremen, II, 28, Magnus Erlingssøns privilegiebrev, Saxoproblemerne, brevet af Margrethedag 1397, det stockholmske blodbad, Skibykrøniken, Karl XII's død. Undersøgelsen af kong Valdemars jordebog blev vel hans betydeligste kritiske indhug. Han var den første danske forsker der underkastede det hele håndskrift en analyse, den første der søgte at tolke jordebogsbladene stykke for stykke. Hans udfordrende karakteristik „en Skriverbog, en Bog til Øvelse i en Kloster- eller Domscole“ kaldte andre frem, og den myndige forsker svarede veloplyst igen med *Kong Valdemars Jordbog. Et Stridsskrift*, 1874. Overalt hvor P.-M. har kastet sit spyd står kampen den dag i dag. Han har med sit geniale skarpsyn været en optugter til kritik, „en Brems paa Staten“, selv om hans metodik er skrøbelig, hans manuskriptstudier for hastige, og selv om spekulatjonen kunne føre ham over alle bjerge.

Ofte er det selve det historiske materiale der direkte ægger P.-M. til prøvelse, men lige så ofte er det hans selvstændige syn på forhold og personer, hans trang til at gøre ret og skel der tilskynder ham til at undersøge grundlaget for gængse meninger. Dette krav om streng retfærdighed skærpes i årenes løb under forståelse af hvad historien betyder i nationens liv, i bitter erfaring om hvad fantasterier kan føre til. I kampen for selvbesindelse og nøgtern erkendelse minder han i mange måder om broderen Fr. Paludan-Müller. Der var et uroligt element i hans væsens grund og man forstår i det hele P.-M. bedst når man ser ham sammen med sine egne. Den mod-

Paludan-Müller, Caspar

sigelsens ånd der var i ham, den tunge alvor og det lidenskabelige sind er slægtstræk; den aldrig hvilende fremadstræben mod erkendelse og livsforståelse, trang og viljen til at følge et mål og ikke lade sig hæfte har han fælles med faderen og ikke mindst med broderen. – Medlem af Fyens stifts litterære selskab 1832, af Danske selskab 1839, af Videnskabernes selskab 1843. – Tit. professor 1852. – Sønnen **Jens P.-M.**, * 10.3.1836, † 6.2.1864, blev student 1855 og cand.teol. 1862. Han dyrkede desuden historiske studier og fik 1863 universitetets guldmedalje for en prisopgave om Gotlands forhold til Danmark og Sverige; men under tilbagetoget fra Dannevirke hvor han gjorde tjeneste som menig faldt han ved Oversø. Blandt hans venner i studietiden var Julius *Lange, Fr. *Nutzhorn og Georg Brandes. – R. 1858. DM. 1867. K². 1874. □Litografi af A. Lønborg. Træsnit af H. P. Hansen, 1870, litografi i samme type 1871. Træsnit 1882 og afbildet på gruppebillede af historikere s.å. Tegn. af O. Haslund, 1886 (Nykøbing F. katedralskole). Buste af A. Saabye (Fr.borg). Foto.

Kilder. Selvbiografi i Forhandl. ved Kbh.s fest i anledn. af salvingen 1840 49–52 og i C. P.-M.: Videnskab og skole, udg. Vagn Dybdahl, 1958 42–50. C. P.-M.: Jens Paludan-Müller, 1914 (heri selvbiogr. oplysn. om C. P.-M.). Breve fra Fr. Paludan-Müller til broderen Caspar og vennen P. E. Lind, udg. H. Martensen-Larsen, 1928. C. P.-M. Et udv. af hans optegn. og breve, udg. Bj. Kornerup I–II, 1958 (heri selvbiografi).

Lit. Johs. Steenstrup: Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889. Kr. Erslev i Hist. t. 6. r. III, 1891–92 167–93 (optr. i forf.s Hist. afhandl. I, 1937 269–87). Ellen Jørgensen sst. 9. r. V, 1926–27 349–446 (heri breve). Ludv. Koch: En gammel præsts erindr., 1912 18f 162f. Olaf Carlsen: Soranske studier I, 1928 79–88. Johs. Lollsgaard: Nykøbing katedralskoles hist., 1932 229–44. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943. Johs. Pedersen i Fynske årbøger VI, 1956 100–45. Vagn Dybdahl i C. P.-M.: Videnskab og skole, 1958 21–41. Olaf Olsen i Festskr. til Astrid Friis, 1963 185–97 (heri utrykt forord til C. P.-M.s Grevens feide). Georg Brandes: Breve til forældrene, udg. Morten Borup I, 1978 68–76; III, s.å. 10–12. Kai Hørby i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980 især 419–26. Jens Chr. Manniche: Den radikale historikertradition, 1981 = Skr. udg. af Jysk selsk. for hist. XXXVIII 82–88.

Papirer i Kgl. bibl., Rigsark., Landsark. for Fyn, Odense og Univ.bibl., Oslo.

Harald Ilsøe (Ellen Jørgensen)

Paludan-Müller, Frederik, 1809–76, forfatter. *7.2.1809 i Kerteminde, †28.12.1876 i Kbh. (Holmens), begr. i Asminderød. F: biskop Jens *P.-M. (1771–1845) og Marie B. Rosenstand-Goiske (1775–1820). ~30.8.1838 i Kbh. (Frue) med Charite Louise Philippa Borch, * 13.11.1801 i Kbh. (Frue), †27.2.1884 i Fredensborg, d. af professor ved Sorø akademi Caspar Abraham B. (1746–1805) og Anne Margrethe Rosenstand-

Goiske (1761–1850). – Bror til Caspar *P.-M. og Jens *P.-M. (1813–99).

Faderen var af gammel præste- og bondeæt. Også moderen var af gejstlighed, hendes farfar forfatter af et i sin tid kendt skrift mod ateisme, en onkel den bekendte udgiver af Den Dramatiske Journal (P. *Rosenstand-Goiske); i denne slægt, som stammede fra Elsass, var der sindssyge, og moderen blev allerede utilregnelig i P.-M.s barndom. Digterens barndomsminde fra Kerteminde er bevarede i *Ivar Lykkes Historie*. 1819–28 boede familien i Odense. P.-M. blev student 1828 og regnedes blandt det års „tolv små profeter“. Han skulle studere jura, men fik først sin eksamen 1835 og gjorde aldrig brug af sin prokurator-bestalling. I sin ungdom var han meget afholdt som selskabsmand, en frygtet balløve; men også som ven var han skattet. Især færdedes han gerne blandt sine kvindelige slægtninge, døtre af professor C. A. Borch i Sorø; over for den tyve år ældre Andrea, gift med den norske naturforsker Chr. Hansteen, indtog han holdningen som skriftebarn; den næstældste, Henriette Friderichsen, var genstand for et mangeårigt sværmeri fra digterens side; den yngste, Charite, blev hans brud.

Sit litterære tilhold havde han hos J. L. *Heiberg og blev altid regnet for at høre til hans skole. Men hans tidligste arbejder var ikke blot heibergske svendestykker. 1831 kom hans første lyriske digt, *Raab til Polen*. 1832 *Fire Romanzer*, fremkaldt af en konkurrence fra Selskabet for de skønne og nyttige videnskaber, og lystspillet *Kjærlighed ved Hoffet* skrevet det foregående år, det eneste af hans arbejder som gjorde nogen lykke på scenen. Det var en yndefuld pastiche over Shakespeare og Gozzi, gennemgående munter, men med enkelte melankolske toner. Et langt betydeligere digterværk var *Danserinden*, 1833, en lille om Byron og Puschkina mindende, versificeret roman, gennemtrængt med ofte meget bitre refleksioner over livet og døden. Den mandlige helt, den elskværdige, viljesvage Charles, ser ud som en karton til hovedpersonen i *Adam Homo*. Digteren sysler allerede i dette digt med forkærlighed med dødstanken, men har endnu ikke fundet sin livsfilosofi. Bogen gjorde megen lykke, ikke mindst på grund af dens højst originale behandling af ottaverim, P.-M.s yndlingsstrose. 1834 udkom *Amor og Psyche*, en mytologisk digtning i dramatisk form. Motivet, det gamle folkesagn om dejligheden og dyret, var hentet fra Apulejus' roman, stilen af en noget sliktet elegance. Skønt digtet næppe er uden sammenhæng med hans personlige liv savner det overbevisende kraft, især er den metafysiske skildring af de elskendes evige forening fattig

trods meget sprogligt glimmer. Men også dette arbejde gjorde megen lykke. P.-M. var for en stund publikums yndling. En lille poetisk fortælling i byronsk stil, *Zuleimas Flugt*, 1835, føjede endnu et blad til hans krans.

Men lykken vendte sig da han 1836–38 udgav to bind *Poesier* med dramatiske arbejder og lyriske digte. I *Eventyr i Skoven* forsøgte P.-M. sig atter i den Tieck-Oehlenschläger-Shakespeareske genre (En Skærsommernatsdrøm), denne gang til satire over tidens politiske bestræbelser. Digteren var altid en fjende af demokratiet. Den lille allegoriske dialog *Alf og Rose* peger frem mod et dybere åndsliv hos digteren: først i døden opleves lykken. *Fyrste og Page* som blev opført på Det kgl. teater, men senere af digteren udvist fra hans ungdomsskrifters kanon, var det sidste og ringeste romantiske skuespil fra hans pen; det var skrevet i den dobbelte hensigt at tækkes hans forlovede og fru J. L. "Heiberg; hovedrollen var inspireret af den ene og skrevet for den anden.

Den lyriske samling indeholder foruden forskelligt klingklang også en række værdifulde digte. Nærmest i slægt med den usikre ængstende livsskildring i Dandserinden er digtet *Dandsemusik* som trods sin lidt banale form giver et gribende udtryk for sin digters stemning på ungdommens tærskel. Mere kristelige eller almenreligiøse i tonen er digte som *Nattevagt* eller *Sorgen*. Her findes også erotiske digte, men kun af erindrende eller kontemplativ natur, som *Tilbagefald*, *Bella Donna*, *Billedet*, *Perlen*. Endelig indeholder bogen tre nye poetiske fortællinger, et humoristisk digt, *Den ottende Kunst* og et bibelsk, *Lucifers Fald*, spiren til hans senere kristne digtning. – Bogen blev modtaget med uvilje af kritikken der med nogen ret så en tilbagegang i den. Især var en anonym anmeldelse i det P.-M. ellers bevågne *Maanedsskrift for Litteratur* digteren en torn i øjet. Den skyldtes den heibergianske kritiker C. A. "Thortsen, men P.-M. troede, på C. "Molbechs autoritet, den var af Chr. "Wilster, og det var nærmest mod denne han hvæssede sin pen i den skarpe, versificerede antikritik han udgav under titlen *Trochæer og Jamber*, 1837. Senere gjorde han hvad han formåede for at bringe denne noget ubesindige satire i forglemmelse. Den indeholder endog et program for hans senere digtning („Hvad Livet viser Dig, er Tidens Ramme om Billeder af evige Ideer“).

Henimod sin 30 års fødselsdag blev digteren hjemmøgt af en dødelig sygdom; diagnosen lød på „nervefeber“, ☉: tyfus, men kan have dækket alt muligt andet. Hans slægtning Charite Borch reddede ham ud fra hospitalet og plejede ham i sin mors hjem, til den gamle biskops harme. Efter at være blevet rask søgte han at genoptage sin

tidligere flagrende levemåde, men forgæves. „Før kunde han jo nok tale om Døden; nu snakker han aldrig om andet end Ligkister“, sagde Heiberg. Sidst på sommeren 1838 ægtede han sin diakonisse, og fra da levede han som i et kloster. Dette meget omdisputerede ægteskab hængte ham muligt i hans livsudfoldelse, men han var da allerede et sprukket kar. Hans svigerinde, Henriette Friderichsen, der kendte ham bedre end nogen, mente at et ægteskab med en smuk ung pige „lettelig kunde være blevet meget ulykkeligt“. En stor fortjeneste må hans hustru have haft for hans poesi. Denne digter, som synes forudbestemt til kun at blive ungdomsglædens og -melankoliens sanger, gjorde hun til manddommens. Hun har æren af at han i alderen mellem 30 og 40 frembragte alle sine hovedværker. – Deres bryllupsrejse gik til Frankrig og Italien, længst boede de i Paris, men også længe i Napoli og Rom. Efter hjemkomsten sept. 1840 slog de sig ned i Kbh. hvor de havde bopæl til deres død. Fra begyndelsen af 1850erne fik digteren sommerbolig i Fredensborg, 1858 i en sidefløj af slottet. Han eksisterede kun for sin poesi og sine efterhånden ret omfattende studier der alle havde mennesket til midtpunkt. Dog ganske afsondret fra verden levede han ikke; hans omgangskreds var ikke helt ringe; endnu på sine gamle dage modtog han gerne ganske unge venner der påskønnede hans skæmtfulde samtale. Pessimisten havde et munter væsen.

Den første frugt af hans udenlandsrejse var det mytologiske skuespil *Venus*, 1841, en digtning om modsætningen mellem hedonistisk og religiøs livsopfattelse. Det er P.-M.s varmeste poesi, en Don Juan-myte af ofte overdådig dramatisk virkning. Heiberg kalder det med rette „en dyb og glimrende Komposition“. Digtets hensigt er moralsk: at fælde en dom over den blot sanselige kærlighed, den erotiske besættelse („Bliv til et Dyr! Bliv, hvad du alt er vorden!“). Skildringen af den håndgribelige erotiks tillokkelser er ikke uden kraft, men den lidenskabelige forherligelse af døden fremtræder des kraftigere på denne baggrund („Viid, denne Ynglings Lykke boer i Døden“). Sammenlignet med Amor og Psyche viser dette skrift uhyre fremskridt. Fremstillingen er her mere plastisk, menneskekundskaben er rigere, stemningen varm. På en måde indeholdt det vise digt essensen af P.-M.s poesi der jo altid drejer sig om aksen nydelse kontra kontemplation. Det er det vægtigste af P.-M.s mytologiske skuespil hvis motiv er „de forspilte Bryllupper“, skæbnen der i et højere formåls tjeneste lægger sig imellem og knuser livslykken „thi med Guderne skal ikke noget Menneske maale sig.“

Efter Venus, der blev modtaget af publikum med kulde, udsendte P.-M. 6.12.1841 (titelbladet: 1842) den i Paris skrevne første del af hovedværket *Adam Homo*. Værket er på en gang en realistisk roman-biografi og et teologisk læredigt. Det skal skildre en helt som „prøver Alt, men vælger ej det bedste“. Men det skal tillige opfattes som en tråd i bryllupsklædningen hvorpå der uafbrudt væves fra paradiset tab til himmerige stunder til, og hvortil „alle Kunster deres Bidrag give“. Imellem de billeder det opruller af det udvalgte offers liv er indlagt en række refleksioner, i et antal af 35 der supplerede med Almas sonetter og andre poetiske efterladenskaber udgør en hel nordisk-kristelig buddhistisk kanon. Prologen, der egentlig kun er beregnet på 1. del, lover en hverdagshistorie, men stiller dog også i udsigt at et tankebillede over alt vil spejle sig deri. Den første sang (oprindelig noget parodierende og plat holdt) skildrer præstegården hvori helten bliver født (efter digterens mening med dispositioner til et værdifuldt menneskeliv), hans milde mor og plumpe far, samt en række præstetyper som næppe kan have været samtidige før ca. 1840; således er hele bogens tidsbillede koncentreret om de år da den blev skrevet, uagtet helten dør som toogtresårig. Anden sang skildrer barndommen og drengsårene, hans første forundrings tid, hans skolegang i Århus, den tiåriges hjemve, den tolvåriges indbildskhed, den fjortenåriges forelskelse, den attenåriges flid. I tredje sang bevæger vi os i en ganske indskrænket og realistisk sfære; også refleksionerne er ret jævne. I fjerde sang begynder plankerne at knage; Adam drives efter en ulykkelig forelskelse ned imod afgrunden, forfører, besvangrer og forlader en tjenestepige; tankepartierne tager til i dybde og når i en stor ekskurs over modgangen til det sublime. Femte sang skildrer Adam i hans dybeste fornedrelse. Han har tabt forsynstroen og givet sig en hedensk skæbnetro i vold. Forladt af guder og mennesker er han for sit kønne ansigts skyld samlet op af to skøger. Efter et mislykket selvmordsforsøg falder han i en dødelig sygdom. Under rekonvalescensen får livet på ny betydning for ham. Sjette sang indeholder Adams kærlighed til den lille gartnerpige Alma. Han har nu opgivet alle sine tidligere filosofier til fordel for læren om kærligheden som livets inderste mening og højeste formål. Hans lykke har ingen anden mislyd end at han på hjemvejen fra en dimisprædiken møder den pige han havde forført, forvandlet til et letlevende fruentimmer. Bindet slutter med tolv (senere tretten) sonetter som tillægges Alma og skildrer en sjæl der er vakt til rigdom og religiøs refleksion ved kærligheden. – Publikum forstod ikke digtet. Man ud-

drog vel en slags moral af det, „Svaghed, dit Navn er Mand“, men misforstod dets ideale hensigt, dets ironiske tone og heltens karakter. Den omstændighed at Adams løbepane går imellem kvindehjerner var også egnet til at befordre misforståelsen; det var fra digterens side ikke ment som et svaghedstegn, men som et vidnesbyrd om et venligt forsyn. – Kritikken var gennemgående fjendtlig og havde vel sin andel i at digteren foreløbig lagde sine store planer hen, muligvis af mismod over læsernes kulde, og trøstede sig med nye, mærkelige digtninger over de græske sagn om forholdet mellem guderne og de dødelige.

Den første var *Tithon*, 1844, det værk som efter digterens eget udsagn var ham kærest. Mere end de andre viser dette digt grundmotivet i al hans mytologiske grublen. Det er en hæmmet Venus-dyrkers advarsel mod livsglæden, en kvindetilbeders dybthentede erfaring om nødvendigheden af at forsage selv den højest stræbende lykke i elskov. En stor rolle spiller ideen om øjeblikket: det gælder om at forlade tilværelsen og tage døden eller forsagelsen som en nådegave. Også poesien, læres her, kan forflygtige livet. Digtet indeholder en endnu bestemtere fornægten af den æstetiske livsopfattelse end Venus. Livet er et onde, men det har sit værd som en forberedelse til det som skal komme. Al forflygtigelse af jordelivet gennem lyst er en vej mod sjælnens tab. Med en særlig kraft fremtræder i dette drama trodsen mod skæbnen, en hedensk tilværelsesmagt som digteren for bestandig undsiger. – Samme år (1844) udkom *Dryadens Bryllup* (fra 1857 kaldet *Dryaden*) der ifølge digterens udsagn er forfattet for Tithon og bestemt til at være første del af en trilogi. Det betegner en afvej eller tøven i digterens flugt mod asketismen. Jordelivet rummer værdier som må ofres, og tilværelser som knuses når kaldet lyder fra oven. Digtet som minder om Schillers *Die Götter Griechenlands* og Heibergs *Gudstjeneste*, er ømt og elskovsfuldt i tonen, men uden fast kontur eller stærk farve.

Trilogien blev aldrig fuldført, men dens idé blev optaget i det gedigne bibelske digt *Abels Død* (udkom 17.12.1844 i Heibergs *Urania*, titelbladet: 1845). Det læses som et modstykke til den i grunden pessimistiske digtning over græske myter. Livet ofres ikke for kunsten thi „Kunsten kom med Døden ind i Livet“. Døden selv har ingen brod thi Gud er god. Over gravene peger digteren mod paradiset. Fire år senere, 1848 (titelbladet: 1849) udkom anden og tredje del af *Adam Homo* der i 1849 efterfulgtes af en revideret udgave af 1. del. – Sangene bliver nu længe-re, refleksionerne mere indgående, tonen mere

myndig; hovedpersonen fremstilles med stadig mere udtalt foragt. Digteren leger fra nu af himmelspræt med ham, og skønt det er meningen at han skal fremstilles bestandigt socialt stigende samtidig med at han forsimples moralsk, så er det dog kun som en forpjusket fugl han til sidst sendes ud af tilværelsen. – Syvende sang, det mest brillante P.-M. har skrevet, er en Byronsk novelle, noget mindende om Dandserinden, om heltens distraktion på vejen fra Kbh. til sin mors begravelse. Han sinkes i måneder af et ophold på Fyn hvor hans første kærlighed, komtesse Clara, indfanger ham i sit Venusbjerg. Det hidsige tempo hvori dette digt er fortalt dæmpes i nogen grad ved de indlagte fem refleksioner; navnlig er den 18. mærkværdig, ligesom nøglen til P.-M.s filosofi: livet er en drøm og må leves med en søvngængeragtig sikkerhed, virkeligheden ligger på drømmens bund, den ydre verden er kun et skin. – I ottende sang oplever vi heltens forlovelse med en adelig arving; længe strider Adam imod, men efter et bondebal sender han Alma sit afskedsbrev. Han har således ikke taget hende blot for pengenes skyld, men har glemt den mission forsynet har udset ham til at spille i livet, og er nu parat til at påtage sig en hvilken som helst rolle. Efter brylluppet rejser han til Kbh. med sin gemalinde. Sangen slutter med et billede af den forladte Alma der nu er udset til at tømme sorgernes kalk. Lidelserne, forklarer digteren i den 27. refleksion, er som den første bitre forsmag på saligheden der venter os. – Næste sang er stærkt parodierende og fuld af satiriske tidsbilleder. Adam havde efter at være kommet til rigdom følt sig i stand til at udøve det meget gode han ønskede. Men nu, tolv år frem i tiden, har han opgivet friheden som løsen til fordel for fuldkommenheden. Han danner en talerklub med sig selv som formand, og falder helt igennem. Sangen slutter med et tilbageblik på hans spildte liv, han føler livet som en drøm og tiden som en grav. Han er fra nu af rent falden ind under skæbnens ironi.

Tredje del er holdt i et endnu raskere skridt. Første halvpart af tiende sang handler om heltens triumf efter at han har taget sit parti og opgivet idealet. Han er nu beredt til at nyde sit efterår og præsenteres som patron for et Magdalenehjem og direktør for Det kgl. teater hvor han holder en stor tale der forkynder en parodisk idealisme. Med den dybsindige 33. refleksion over det tema at hjertets erfaringer må befrugte ånden („men Aanden selv bor i en tropisk Sfære“) slutter digtet som epopé; resten er apokalypse. Anden halvpart af sangen skildrer hvorledes helten efter et lettere sygdomstilfælde bliver dræbt af lægerne og udånder i Almas arme på hospitalet.

Denne dødsscene er kulminationen af P.-M.s erfaringspoesi („Eet Minut jeg leved, det er svundet!“). Med den 35. refleksion over legemet som sjælens symbol ophører digteren at tale i eget navn. Den 11. sang meddeler Almas død og hendes efterladenskaber, to digtsamlinger, den ene på 28, den anden på 22 digte, en slags skærsild og paradisi i P.-M.s menneskelige komedie. Sidste sang er en domsvision, med livlig tids satire: Adam fordømmes til helvede, men reddes fra skærsilden ved Almas kærlighed. I grunden er Alma både Beatrice og himmeldronning; P.-M. synes gerne at have forestillet sig det guddommelige i kvindelig skikkelse. Digtet er ved sin høje religiøse dannelse enestående i nordisk litteratur; det synes tænkt under varmere himmelstrøg, det nævner ikke Guds navn, er en umådelig hymne til „den evige Madonna skjult i Aanden“. Det gjorde betydelig lykke og oplevede en række reviderede udgaver i digterens levetid, blev senere en yndet konfirmationsgave, men er med sin mystiske feminisme og fornægtelse af den håndgribelige verdens værdi i grunden gået til spilde i dansk åndsliv. Ved sin dobbelte karakter af helvedstrappe og himmelstige står det som et af alle tiders mærkeligste religiøse læredigte.

P.-M.s produktion i 1850'erne indskrænker sig til den salte horatsiske satire over fritænkere *Luftskipperen og Atheisten*, 1852 (titelbladet: 1853), og *Tre Digte*, 1854 som foruden et optryk af Abels Død indeholdt dramerne *Kalanus* og *Ahasverus*. Det første arbejde, påvirket af Byrons Sardanapalus, er digtet på den evige P.-M.ske antitese af livsbegær og sjælefred. Verdenserobreren Alexander den Store fordunkles af asketen Kalanus. Digteren havde studeret P. v. Bohlens *Das alte Indien* (1830), J. G. Droysens *Geschichte Alexanders des Grossen* (1833), C. M. Wielands *Geschichte des Agathon* (1794) og Platons dialoger. Stilen i denne digtning var somme steder meget bleg, og blankvers var aldrig P.-M.s stærke side. Meget kraftigere er digtet om den evige jøde. Det er forfattet under indtryk af den store kolera sommeren 1853, i kraftige knittelvers. Det er på en måde et modstykke til Tithon hvor helten bedrages i sin jagt efter lykken mens her den hårdt prøvede belønnes for sin religiøse lydighed. Ahasverus, som skønt omvendt til kristendommen taler med den hjemløses bitterhed og tørhed, er den blødagtige og forrædede menneskeheds ironiske anklager. Digtet er det mest lidenskabelige og udtryksfulde P.-M. har frembragt. På disse blade når hans religiøse inderlighed og trods mod tidsånden deres højdepunkt. Dødsrigets fred forherliges i eksalterede ord på bekostning af verdens forængelighed.

Livsleden blæser illusionens luftkasteller om. Med denne lære om den dybeste beroligelsesgrund kunne P.-M. have endt sit forfatterskab, men han havde endnu nogle karakteristiske efterskrifter at tilføje.

Efter en række år hvor han var plaget af svær sygdom og depression, genoptog han sit digteri henimod 1860, og i 1861 udkom *Nye Digte*, indeholdende poetiske fortællinger *Benedict fra Nursia* og *Kain* samt første del af det bibelske drama *Paradiset*. I *Benedict* er den pessimistiske stemning mindre bitter end tidligere. Digteren optrækker efter sin vane meget tydeligt modsætningen mellem ammens moderlige, livsfulde skikkelse og den unge helt som vil tjene livet gennem forsagelse. Men skilsmissen mellem de to magter er hjertelig; der er noget lyst over begge skikkelser. *Kain*, der minder om ungdomsdigte som *Sorgen* og *Lucifers Fald*, er holdt i en knugende depressiv ånd og tone. Det er myten om det nådeforladte menneskes isolation. *Paradiset*, som 1862 udkom i et nyt oplag med mange ændringer og forøget med en anden del har meget smukke lyriske partier og dybsindige indfald, men det første menneskepar er ikke lykkedes for digteren, og den religiøse lydighed han indskærper falder stundom i det trivielle. Et ganske kort mytologisk digt *Pygmalion* (s.å.) varierer det gamle tema om det forspildte bryllup.

I foråret 1865 udsendte P.-M. eventyret *Ungdomskilden*, affattet i en stilfuld og mandig prosa. Det indeholder variationer over tidligere motiver, navnlig ideen om det forpassede dødsøjeblik (*Tithon*) og kunsten som trøster (*Abels Død*). Et mere ærgerrigt formål fulgte han som prosaist med den store trebinds roman *Ivar Lykkes Historie* (1866, 1869, 1873). Den skulle være som det positive og prosaiske modstykke til *Adam Homo*. Imod dette digts altopløsende radikale kritik og rent overjordiske idealisme ønskede digteren at sætte et moralsk og patriotisk program som lod sig opfylde inden for endelighedens skranker. Det lykkedes ham at give en interessant menneskeskabne og et motivrigt tidsbillede, men de fleste figurer er kejtet udført, sproget farveløst og stilen uden fynd. Af prosa har bogen snarere for meget ind for lidt. Men også den indeslutter et „tankebillede“: slægten må vænnes til idealet i det daglige liv. Første bind skildrer drengærene hvor *Ivar Lykke* opdrages af to principryttere; den ene vil gøre ham til et genbillede af idealet, den anden til bærer af alle de gamle ridderlige dyder. Men begge vil indskærpe ham den grundsætning „at være, ikke at synes“, som ironisk nok var *Adam Homos* devise. Anden del, som er uhyre bred, fortæller om hans udviking til mand og om hans vildfarelser

der dog aldrig er af uædel natur. En skygge af tragisk poesi falder over bogens slutning hvor den ærlige elsker, ven og patriot står „forskudt af sin Elskede, forraadt af sin Ven, forkastet af sin Konge“. Tredje del, som foregår under den første slesvigske krig, skildrer hans miskendelse og ulykke. Men efter at være blevet kasseret som officer for ulydighed og efter at have mistet sin højre hånd bliver han genoprejst og forenet med sin elskede. – Bogen har vist haft mange stille læsere og har virket i den retning digteren ønskede.

Til indvielsen af Det kgl. teaters nye bygning 1874 udgav P.-M. et lystspil med historisk emne og en del aktuelt sigte, *Tidernes skife*. Men hans virkelige afsked med litteraturen blev det korte fortællende digt *Adonis*, 1874. Det er en sidste variant af hans mytologiske poesis bestandige motiv: det dobbelte bryllup. P.-M. har vendt den gamle myte om og ladet sin hovedperson vælge underverdenen i stedet for jorden; ynglingen *Adonis* minder om *Tithon* og *Endymion* (i *Venus*). Med dette gribende kvad, vist hans ypperste, sluttede P.-M. et digterliv som helt var viet til lovsang af den himmelske visdom. – Tit. professor 1854. – R. 1851. DM. 1869. K?. 1875. □ Klippet silhouet 1837 (Kgl.bibl.). Litografi af E. Lehmann og af E. Bærentzen, 1844, efter dette litografi 1854. Afbildet på tegn. af den Stampeks kredss af W. Marstrand, formentlig 1846 (*Thorvaldsens mus.*), på gruppe af danske digtere, tegnet af N. Simonsen ca. 1848 (Fr.borg) og på litografi af lign. gruppe af A. M. Petersen, 1848. Mal. af Constantin Hansen, 1849, efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1886. Karikaturtegn. af Constantin Hansen (Fr.borg). Tegn. sign. J. Kayser, 1852 (sst.). Daguerreotypi 1858 (*Kerteminde mus.*), efter dette litografi af A. Kornerup s.å. Træsnit 1861 efter tegn. af O. Bache, efter dette træsnit 1877. Buste af Th. Stein, 1865, i brændt ler, i marmor 1891 (Fr.borg), i bronze 1909 (*Kerteminde*). Statuette af samme, 1891. Træsnit 1869 og i samme type 1874, 1877 og 1883, sidstnævnte af P. L. Bevers. Mal. af J. Roed (Fr.borg). Tegnet på dødslejet. Mal. af dødsmasken af Carl Richardt. Træsnit af G. Pauli, J. Falander og H. P. Hansen, alle 1877. Relief af A. Saabye på gravmæle af J. Roed. Stik af A. Weger, 1879, og træsnit i samme type af H. P. Hansen, 1886. Tegn., s.m. hustruen, og rade-ring af Hans Nik. Hansen, 1922. Buste (*Studentertørforen.*, Kbh.). Maske af A. Bundgaard (Chr.borg). Foto. – Mindetavle 1941 (på fødehjemmet).

Udg. Poetiske skr. I–VIII, 1878–79. Poetiske skr. i udv. I–VIII, 1901–02. Poetiske skr. i udv., ved Carl S. Petersen I–III, 1909 (heri bibliografi).

Kilder. Breve fra F. P.-M. til broderen Caspar og vennen P. E. Lind, ved H. Martensen-Larsen, 1928.

Lit. Georg Brandes: Danske digtere, 1877 238–307 (2. udg. 1896 251–325; også i forf.s Saml. skr. II, 1899 151–209 (2. udg. II, 1919 155–202), Fem da. digtere, 1902 241–317 og i Danske digterportrætter, 1966 236–75). Fr. Lange: F. P.-M., 1899. Jul. Lange: Udv. skr. I, 1900 344–53; III, 1903 249–58. Vilh. Andersen: P.-M. I–II, 1910. H. Martensen-Larsen: P.-M. og Martensen, 1923. Samme: Den virkelige F. P.-M., 1924. Sejer Kühle: Kilderne til F. P.-M.s Kalanus, 1923. Samme: F. P.-M. I–II, 1941–42 (anm. af Paul V. Rubow i dennes Reflexioner, 1942 60–70). B. Paludan-Müller i Tilskueren XLIV, 1927 II 130–38. Paul V. Rubow i Rom og Danm., red. L. Bobé II, 1937 99–102 104. Samme: Perspektiver, 1941 7–29. Mogens Haugsted: F. P.-M.s prosaiske arbejder, 1940 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. XLIX, nr. 182. Ib Ostenfeld: Det besjælede univers, 1948 56–94. Fr. Nielsen i Danske studier, 1958 46–61. Sv. Møller Kristensen: Digtning og Livssyn, 1959 11–29. F. J. Billeskov Jansen: Poetik 4. udg. II, 1964 40–74. Rolf Dorset og Lisbet Holst i Den erindrende faun, ved Aage Henriksen m.fl., 1968 143–78. Kn. Wentzel: Fortolkning og skæbne, 1970 65–79. Ole Brandstrup: Lær at behage!, 1973.

Papirer i Kgl. bibl.

*Paul V. Rubow**

Paludan-Müller, Jens, 1771–1845, biskop. * 7.11. 1771 i Sorø, † 14.5.1845 i Århus, begr. sst. F: godsforvalter ved Sorø akademi Caspar Peter Müller (1736–76) og Anna Paludan (1740–1805). ~ 17.9.1799 med Marie Benedicte Rosenstand-Goiske, * 15.5.1775 i Gunslev, † 11.3.1820 i Kerteminde, d. af sognepræst Jens R.-G. (1746–77) og Anne Katrine Kierulf (1745–1805). – Far til Caspar *P.-M., Fr. *P.-M. og Jens *P.-M. (1813–99).

Da P.-M.s far døde tidligt, blev han undervist sammen med professor L. Kongslews børn og flyttede siden med sin mor til Kbh. Her blev han privat dimitteret 1789 og tog teologisk attestats 1793. Efter at have været lærer ved vajsenshuset blev han 1799 sognepræst i Tise (Viborg stift) hvorfra han 1801 forflyttedes til Kerteminde og Drigstrup og 1819 til Odense som sognepræst ved Skt. Knuds kirke og stiftsprovst. I sine fynske embeder viste P.-M. sig som en nidkær og flittig embedsmand; især indlagde han sig betydelige fortjenester af reorganisationen af skole- og fattigvæsenet i Kerteminde og gjorde sig bekendt ved livlig deltagelse i de videnskabelige forhandlinger på Fyns stifts landemoder. Navnlig i Kerteminde måtte han ofte tage stilling til den østfynske forsamlingsbevægelse. I overensstemmelse med sin humane personlighed ønskede han ingen hårdhændet fremgangsmåde anvendt, men som J. P. *Mynster anså han bevægelsen som helhed for usund, velegnet til at skabe forkvælede og uduelige mennesker. P.-M.s nidkære virksomhed i forbindelse med den store personlige agtelse han nød gør det forståeligt, at

han 1830 blev biskop i Århus. Også i sit nye embede lagde han de samme udmærkede egenskaber for dagen som tidligere. Navnlig fremhæves hans usædvanlige samvittighedsfuldhed, der dog undertiden kunne slå over i for viddreven angstelse, og hans utrættelige arbejdsomhed ikke mindst på visitatsrejserne. I byen selv så man med den største ærbødighed op til P.-M.s ædle personlighed, også af ydre en ærværdig skikkelse.

P.-M. gennemløb en ejendommeligt teologisk udvikling præget af ikke ringe selvstændighed; han blev i sin studietid stærkt påvirket af den liberale teologi (rationalisme), og længe mærkedes hans standpunkt heraf. Han var en udpræget filosofisk natur der ikke kunne slå sig til tåls med på udvortes måde at overtage andres tros- eller læresætninger, men under bestandige overvejelser og drøftelser med sine omgivelser personlig måtte tilegne sig et givet grundlag og forarbejde det i sit indre, før han kunne kalde det sit. Under mange slags brydninger og personlige sorger gik hans udvikling langsomt, men tydeligt i retning af en mere positiv kristendomsopfattelse, men indtil ca. 1835 repræsenterer han et typisk overgangsstandpunkt (nærmest en rationel supernaturalisme). Han var tilbøjelig til at dele kristendommen i en mere dogmatisk formuleret religionsform til brug for den jævne mand og en filosofisk frigjort for mere udviklede ånder. Selv om han først i sine sidste år blev mere positiv, har hans grundanskuelse til ethvert tidspunkt et afgjort etisk præg og vidner altid om umiddelbar dyb religiøsitet. Fyldige prøver på hans forkyndelse foreligger i hans *Bidrag til Huusandagt*, 1821, *Nyt Bidrag til Huusandagt*, 1822 og *Bidrag til Huusandagts Oplivelse* I–II, 1824–25.

P.-M. levede livet igennem i høj grad i tankens verden. Hans almindelse var omfattende og bestandig søgte han at klare sin stilling til tidens skiftende teologiske og filosofiske retninger. Til selvstændig litterær produktion følte han kun i ringe grad lyst, skønt han evnede at forme sine tanker i en krystalklar, fint gennemarbejdet prosa. Derimod fik han betydelig indflydelse på mange ved personlig påvirkning og ved sine breve. Han stod således i brevskeifte med F. C. *Sibbern og Mynster, og for hans højtbegavede sønner fik den stadige tankeudveksling med deres idérige, skarpttænkende far afgørende betydning. Et smukt billede af hans personlighed tegner det Udvalg af Biskop J. P.-M.s efterladte Papirer som hans sønner udgav 1868, værdifuldt som det er til forståelse af P.-M.s åndelige udvikling. Desuden kom denne bog til at spille en særlig rolle som udgangspunkt for en interessant, om end noget ensidigt studie af den unge Georg

*Brandes, hvad der igen medførte et brud mellem denne og digteren Frederik Paludan-Müller. Trods al kritik måtte Brandes anerkende P.-M. som „en af sin Tids fremragende Aander“. – R. 1813. DM. 1828. K. 1836. □Mal. af J. Roed, 1845 (Århus domk.), litograferet af P. Gemzøe. Kopi af Fr. Lange. Daguerreotypi.

Kilder. Selybiografi i P. E. Müller: Vita Andreæ Sunonis, 1830 34–38. Breve fra J. P. Mynster, 1860 184–88. Af efterl. breve til J. P. Mynster, 1862 124–30 158–61. Breve til og fra F. C. Sibbern, udg. C. L. N. Mynster I, 1866 71–78 81–84 91–115 118–20 129 130f 134–39 144f 148–50 168–76 178f 192–94 204–06; II, s.å. 142–46 228. Udv. af breve til P. Hjort, ny saml., 1869 467–71. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 213–15 263 299f 387–89 438. Pers. hist. t. 10.r.VI, 1939 187–224 (brevveksl. med amtsprovst P. W. Lütken).

Lit. B. Magnussen: Tale ved J. P.-M.s jordefærd, 1845. Ludv. Zeuthen: Mine første 25 år, 1866 64. Ludv. Koch: Den danske kirkes hist. 1817–54, 1883 32f 35 221f 224. J. P. Mynster i Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895–97 711f. E. Mau sst. VI, 1899–1901 638. Georg Brandes: Saml. skr. II, 1899 176–79; XIII, 1903 110–14. Fr. Lange: Frederik Paludan-Müller, 1899 16f 99 103f 120 140 237. Ellen Jørgensen i Hist. t. 9.r.V, 1926–27 349–53. T. Bundgaard Lassen i Årbøger udg. af hist. samf. for Århus stift XXI, 1928 191–97 (heri visitatsoptegn.). Kn. Ottosen m.fl.: De fynske vækkelser, 1964 = Vækkelsernes frembrud i Danm. III. Holger Bernt Hansen: Fynske præstekonvener, 1965 = Kirkehist. studier 2.r.XX. *Papirer* i Kgl. bibl.

Bjørn Kornerup*

Paludan-Müller, Jens, 1813–99, præst. * 8.2.1813 i Kerteminde, † 29.6.1899 i Kbh., begr. i Snesere. F: sognepræst, senere biskop Jens *P.-M. (1771–1845) og Marie B. Rosenstand-Goiske (1775–1820). ~ 25.6.1841 i Kbh. (Frue) med Charlotte Christine Birgitte Petrine Tryde, * 4.3.1816 i Glumso, † 2.8.1874 i Marvede, d. af sognepræst, senere stiftsprovst, dr.teol. E. C. *T. (1781–1860) og Christine D. Kongslew (1780–1839). – Bror til Caspar *P.-M. og Fr. *P.-M.

P.-M. blev student 1831 fra Odense og cand.teol. 1837. Teologien var hans officielle studium, men langt mere interesserede han sig for filosofien, hvori han fandt en ypperlig vejleder i F. C. *Sibbern. 1837 blev han konst. og 1840 fast ansat som adjunkt ved Sorø akademi og tilbragte nu en årrække i frugtbart åndeligt samliv med den kreds af begavede mænd der virkede i Sorø og blandt hvilke han især var knyttet til B. S. *Ingemann. Stærkere og stærkere følte han kald til at gå over i gejstlig virksomhed, og 1847 blev han residerende kapellan ved Budolfi kirke i Ålborg og hospitalspræst sst. 1855 flyttede han som sognepræst til Thisted og Tilsted, og 1856 blev han tillige provst for Hundborg og Hillerslev herreder. Den dobbelte gerning som købstadspræst og provst virkede i tidens løb overanstren-

gende på P.-M., ligesom den også kun levede ham ringe tid til fortsatte studier, hvorfor han 1864 flyttede til Marvede og Hyllinge på Sjælland og 1874 til Snesere, hvorfra han 1888 tog sin afsked.

P.-M. var en ejendommelig, rigt udrustet og selvstændig natur. Fra sin far havde han arvet stærke filosofiske interesser og dyb trang til under debat med sine omgivelser at besinde sig på sit åndelige øje og prøve tidens tanker igennem. Hans kundskabstørst var stor, og uden at være lærd i snævrere betydning sad han inde med en betydelig kundskabsfyldte især i de teologiske og humane fag. Mens han måske har øvet størst indflydelse ved sit personlige forhold til mennesker og gennem brevsbifte, har han dog også vundet et kendt navn som teologisk forfatter. Hans første større arbejde, en sympatisk vurderende undersøgelse *Om Dr. Martensens Christelige Dogmatik* kom 1850, derpå fulgte en ypperlig analyse af J. P. *Mynsters prædikekunst *Om den apologetiske Bestanddeel i Biskop Mynsters Prædiken* (Nyt theol. Tidsskr. V, 1854) og n.å. et skarpt genmæle mod Søren *Kierkegaards angreb på Mynsters personlighed. Efter flere års tavshed optog P.-M. sin forfattervirksomhed og udgav *Om Guds Ord*, 1869 og *Skriften og Overleveringen fremstillede i deres evangeliske Sammenhæng*, 1871, to omfattende afhandlinger af dogmatisk art. Samtidig (1870) udkom hans *Evangelisk Præstegjerning*, et modent og afklaret arbejde, hvori P.-M. har nedlagt mange slags tanker og erfaringer fra sit eget præsteliv. Han fik stor betydning for den 1885 autoriserede nye perikoperække og 1872 forsvarede han præsters ret til selvkommunion i *Om Præsternes Adgang til Alteret i den danske Folkekirke*. 1884 vendte han sig med *Evangelisk Alliance og luthersk Bekjendelse* bestemt mod „alliancens“ krav på at optræde som en fællesnævner for protestantisk (evangelisk) kristendom. Fra P.-M.s seneste år foreligger *Folkekirke og evangelisk Tro*, 1890 og *Guds Rige og evangelisk Tro*, 1891, og til det sidste arbejdede han på et par teologiske afhandlinger. P.-M.s skrifter vidner alle om alvorlig selvtænkning, i formen er de klare og velovervejede, om end noget vidtløftige, og indholdsmæssigt viser de en egenartet personligheds udvikling fra en oprindelig spekulativ teologi til en mere realistisk, hvori han stræbte at forene gammelluthersk kirkelighed og indflydelse fra Mynster med grundtvigske tanker. Disse sidste præger især hans betoning af kirkesamfundet som en „sakramentkirke“. – P.-M. besad også i fremtrædende grad sin slægts sans for poesi. Han kendte skønlitteraturen, især fra den danske guldalder, ud og ind, og en række digte fra hans hånd der blev

samlede efter hans død, viser smukt hans egne evner for digterisk produktion. Særlig kan fremhæves en ved liv og friskhed tiltalende cyklus *En Møensrejse* (skrevet 1879). – Dr.teol. honoris causa ved Kbh.s univ.s 400 års jubilæum 1879. – Af sønnerne blev Bernhard Lucien P.-M., * 6.10.1845, † 18.10.1932, ligeledes teolog; student 1863, cand.teol. 1869. Han blev 1871 kapellan i Krummerup og Fuglebjerg, n.å. i Ugilt og Tårs, 1876 sognepræst i Vadum og 1882–1920 i Hillerød og Herlev. Ud fra et konservativt teologisk standpunkt deltog han i den offentlige debat med artikler og skrifter hvoraf kan nævnes *Det Synlige og det Usynlige*, 1877, et opgør med nyrationalismen, *Den humane Tro og den kristne Tro*. *Aabent Sendebrev til H. Hoffding*, 1892, *Bibelhistorien og den gammeltestamentlige Kritik*, 1893 og *Det kirkelige Skjel overfor den gammeltestamentlige Kritik*, 1895. Desuden udgav han som særlig personlige minder om Peter Chr. Kierkegaard 1805–88, 1906. R. 1901. DM. 1927. – Johannes Nathanael P.-M., * 19.11.1853, † 31.1.1940, blev student 1872, cand.teol. 1878 og fulgte, efter tre år som præst i Mov 1885–88, faderen i embedet til han 1920 tog sin afsked. Efter afhandlingerne *Studier over Goethes Dramaer*, 1884 og *G. E. Lessings religiøse Livsanskuelse*, 1888 begyndte han et omfattende skønliterært forfatterskab, først et par dramatiske arbejder, derefter en række hverdagsfortællinger og endelig nogle store historiske romaner med emne fra Napoleonstiden: *Marie Fergusson*, 1908, *Drøm og Daad*, 1912, *Alt dette vil jeg give dig*, 1915 og *To Verdener*, 1922. – R. 1862. DM. 1887. □Tegn. af H. C. Caspersen, 1898 (Fr.borg).

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s firehundredårsfest promoverede doktorer, 1879 115–17. Breve til og fra B. S. Ingemann, udg. V. Heise, 1879 424–28 485–88 494f. – Biskop Otto Laubs levnet, udg. F. L. Mynster og G. Schepelern II, 2, 1887 119–22 220–23. Til minde om J. P.-M., udg. af hans efterladte, 1900. En slægts hist., ved Th. og H. F. Ewald II, 1905 217f. Marie Rørdam: Tilbageblik på et langt liv, 1911. Otto Møller og Skat Rørdam. En brevveksl., udg. H. Skat Rørdam I, 1915. P. P. Jørgensen: H. P. Kofoed-Hansen, 1920 474f 479. H. Martensen-Larsen: Paludan-Müller og Martensen, 1923 42–53 148–51. Samme: Den virkelige Fr. Paludan-Müller, 1924 15–40 98–100. Poul Schjærff i Soranerbl. XV, 1930 83–86. Jul. Steen: Et liv under Guds nåde I–II, 1931. Skat Arildsen: Biskop Hans Lassen Martensen I, 1932. P. G. Lindhardt i Kirkehist. saml. 7.r.II, 1954–56 461f 463 467.

*Bjørn Kornerup**

Paludan-Müller, Jens, 1836–64, se Paludan-Müller, Caspar.

Paludan-Müller, Johannes, se Paludan-Müller, Jens, 1813–99.

Paludan-Müller, Svend Bartholin, 1895–1944, officer. * 30.10.1895 i Mov, † 26.5.1944 i Gråsten, begr. Snesere kgd. F: sognepræst, forfatter Johannes Nathanael P.-M. (1853–1940) og Henriette Anna Eliza Jensenius (1851–1929). ~ 8.10.1910 med Ragna Emilie Just, * 27.11.1889, † 15.8.1964 i Snesere, d. af grosserer Carl Christian Julius J. (1859–1937) og Laura Eleonora Josefina Andersen (1860–1923).

P.-M. blev sekondløjtnant 1906, premierløjtnant s.å., kaptajn 1917, kaptajn i reserven 1923, oberstløjtnant 1930, overført til forstærkningen 1932, oberst i grænsegendarmeriet 1934. – Han gjorde tjeneste i generalstaben 1914–17. Efter en udmærket militær karriere trådte han ud af hæren ved den store reduktion af officerer efter vedtagelsen af forsvarsloven 1922. Han dyrkede derefter landbrug i Tølløse i fem år, kom derefter til Det kgl. bibliotek for at arbejde med ordningen af dets kort- og billedsamling. I denne periode oversatte og udgav han forskellig engelsk poesi. 1933 søgte og fik han stillingen som næstkommanderende ved det militært organiserede grænsegendarmeri med titel af oberstløjtnant. 1934 blev han oberst og chef for dette korps. – P.-M. var en viljestærk og energisk personlighed og stærkt nationalt indstillet. I sept. 1935 skrev han i *Højmdal* en skarp artikel om det italienske angreb på Abessinien som havde skuffet ham meget, fordi han gik meget ind for folkeforbundstanken. Artiklen vakte vrede hos den italienske ambassadør der gjorde forestilling over for den danske regering. Resultatet blev, at P.-M. blev bevilget en kort orlov og mistede en halv månedsløn som bøde. I årene inden krigen havde han en vanskelig stilling, idet han skulle balancere mellem modstridende opfattelser af grænsegendarmeriets opgave i tilfælde af krigshandlinger. Finansministeriet, som korpset sorterede under, ønskede at dette skulle være et rent politikorps, mens krigsministeriet søgte at få det mere militært organiseret, således at det kunne være med til at tage det første stød i tilfælde af angreb på den danske grænse. Lige indtil 8.4.1940 stod striden om dette forhold mellem de to ministerier. Personligt ønskede P.-M. næppe ud fra de faktiske forhold at følge krigsministeriet. Han følte dog begivenhederne 9.4.1940, hvor han havde været parat til at tage kampen op, som en ydmygelse personligt og nationalt. Tiden efter den tyske besættelse blev vanskelig for P.-M. Han forsøgte at opretholde opfattelsen af grænsegendarmeriets rolle som værende den, fortsat at markere grænsen mellem Tyskland og Danmark. Gennem sit kompromisløse sindelag kunne han ikke undgå at virke udfordrende på hjemmetyskere og de tyske myndigheder.

Grænsegendarmeriet blev ikke interneret af det tyske militær 29.8.1943. P.-M. forbød grænsegendarmerne at deltage i illegalt arbejde for ikke at compromittere korpset. Han arbejdede samtidig sammen med hærens illegale ledelse omkring den såkaldte P-ordning, hvorefter særlige styrker bestående af pålidelige folk i tilfælde af en kaos-situation ved en tysk overgivelse skulle træde i funktion. Tyskerne havde længe kendt ordningens eksistens, men besluttede først 26.5.1944 at slå til ved at arrestere ordningens ledere i Jylland ved den såkaldte „Politimesteraktion“. P.-M. havde besluttet i tilfælde af forsøg på tysk arrestation at sætte sig til modværge og denne plan fulgte han, da tyskerne mødte op. Efter at hans hustru og hjemmboende datter var bragt ud af tjenesteboligen i Gråsten ved en præsts hjælp kæmpede P.-M. ene mand mod en efterhånden talrig tysk kommando. Efter en kamp der varede ca. tre timer satte tyskerne huset i brand, hvorved P.-M. omkom. Der var flere døde og mange sårede blandt tyskerne, der var stærkt ophidsede over P.-M.s modstand. Ophidselsen blev ikke mindre, da butikkerne i Gråsten lukkede samme dag og flagene gik på halv i solidaritet med P.-M.s kamp der gjorde et dybt indtryk på samtiden på et tidspunkt hvor sabotage og modstand stod på et højdepunkt og fik stor symbolsk betydning. Umiddelbart betragtet synes P.-M.s martyragtige demonstration at være overdimensioneret, men den må ses på baggrund af hans officersuddannelse, hans kompromisløse karakter og hans faste beslutning om at leve op til sine egne idealer som et konsekvent og helstøbt menneske. P.-M.s aktion ændrede tyskerens holdning til grænsegendarmerne der blev internerede september 1944 sammen med politiet. – R. 1926. DM. 1937. □Tegn. af Leo Enna, 1928 (Kgl. bibl.). Klippet silhouet (sst.). Relief af H. Quistgaard (Fr.borg; mindestuen for P.-M. i Froslev). Relief på mindemur (Gråsten). Fremstillet på nogle tegn. af P.-M.s drab af Andreas Friis, 1952 (Fr.borg), forarbejder til et aldrig fuldført maleri. Mal. af samme begivenhed af Jan Willumsen, 1954. Relief på gravsten (Snese- re kgd.). Foto.

Sven Sabroe: Ene mand mod Gestapo, 1945 (anm. af [C.] Jacobsen i Militært t. LXXIV, s.å. 352–58). Axel Pontoppidan: De faldt for fædrelandet, 1955 46–53 162. Jørgen Hæstrup: . . . til landets bedste I, 1966 475f. Lars Bjørneboe: Ingen kender dagen. Grænsegendarmeriet 1940–45, 1970. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Panduro, Leif Thormod, 1923–77, forfatter, tandlæge. * 18.4.1923 på Frbg., † 16.1.1977 i As-

serbo, urne på kgd. i Melby. F: stud.polit., senere forsikringskonsulent Aage Petersen (1900–44) og lærer Anne Johanne Panduro (1894–1956). Navneforandring 1926. ~ 11.12.1948 på Frbg. (b.v.) med tandlæge Esther Larsen, * 7.11.1921 i Kbh., d. af fabrikant William L. (1889–1955) og Ellen Mortensen (1887–1955).

P.s opvækst var præget af usikkerhed og omskiftelighed. Forældrene blev skilt i P.s fødselsår og P. havde som barn ingen kontakt med faderen. P.s mor blev indlagt for skizofreni 1924, og drengen kom på et lille, godt børnehjem i Roskilde hos Thora Constantin Hansen. 1930 kom han tilbage til moderen og begyndte i I. klasse i Korsgade skole i Kbh. Men da moderen blev indlagt igen samme år, blev P. anbragt i pleje hos morbroderen Gregers Panduro som var læge i Ringsted. P. gik i skole her, indtil han 1934 kom på kostskole i Birkerød. Weekenderne tilbragte han i Gentoftes hos mosteren Jessica og dennes mand, Axel Gottschau, som var blevet indsat som formynder for P. og P.s mor. Efter realeksamen fra Birkerød kostskole 1939 ønskede P. at blive journalistelev, men da han ikke kunne få plads, gik han i lære som isenkræmmer i Ringsted. Han forlod lærepladsen efter en kort prøvetid og begyndte 1940 som discipelaspirant på apoteket sst. P. forlod også hurtigt denne plads og begyndte på forberedelseskursus til Tandlægehøjskolen i Kbh. Han bestod 1942 adgangseksamen hertil. S.å. gik han ind i modstandsbevægelsen, tilknyttet en militær ventegruppe. Han troede sig 1943 opdaget og eftersøgt af tyskerne og flygtede til Sverige hvor han fik job på en lak- og limfabrik i Helsingborg. Han vendte tilbage og tog under Tandlægehøjskolens lukning 1944 arbejde på Nordiske Kabel- og Traadfabriker i Kbh. 1945 arbejdede han for Kbh.s kommune med optælling af rationeringsmærker. De forskelligartede erhvervsferinger udnyttedes senere rigt i forfatterskabet. 6.5.1945 ramtes P. som frihedskæmper i maven af et vådeskud under en aktion på Jagtvejen i Kbh. Året forinden var faderen, som P. havde fået kontakt med kort før krigen, blevet skudt som nazisympatisør. Besættelsestiden blev i P.s personlige historie kulminationen af barndommens og ungdommens forvirring og ustabilitet, og der var lagt en grund for stadige traumer og fadersøgen og faderopgør. P. tog tandlægeeksamen 1947 og giftede sig året efter. I slutningen af studietiden pådrog P. sig en angstneurose som han blev behandlet for i flere år af forskellige psykiatere. Som tandlæge arbejdede han først i Hillerød og senere, 1949, i Borås, Sverige. Hans arbejdsliv var fortsat omskifteligt. En privatpraksis i Søborg 1950 blev solgt allerede 1952. Derefter fungerede P. som provin-

sialtandlækare ved Folketandvården i Osby, Sverige. En privatpraksis i Esbjerg 1955 kunne ikke løbe rundt, og 1956 var han igen bosat i Osby. 1957, da P. udgav sin første bog, *Av, min guld tand*, var han skoletandlæge i Esbjerg. Den begyndende skribentvirksomhed førte ham nærmere hovedstaden, og 1962 blev han undervisningsassistent ved Tandlægehøjskolen og bosatte sig i Dragør. Ved siden af forfattervirksomheden havde han, forsigtig som han var, deltidsjobs som tandlæge indtil 1965. Herefter blev han forfatter på fuld tid.

P.s litterære ry, som skaffede ham mange hædersbevisninger, herunder Det danske akademis pris 1971 og optagelse i akademiet 1976, beror først og fremmest på hans produktion inden for to genrer: romanen og TV-spillet. Han skrev i alt 13 psykologiske og humoristiske romaner i en ofte stærkt stiliseret form, fra *Av, min guld tand 1957 til Høfeber, 1975*, og han var manuskriptforfatter på i alt 13 underholdende, socialt kritiske og i formen mere realistiske TV-spil, fra *En af dagene, 1963 til Louises hus, 1977*. P.s folkelige popularitet hidrører imidlertid også fra hans velbeherskede rolle som multi-mediemand. Han var forfatter til fem egentlige hørespil og mere end 50 episoder i radioserien *Karlsens Kvarter (1968–76)*. Han var medforfatter til syv filmmanuskripter, heriblandt det elskede sociale eventyr *Harry og kammertjeneren, 1961*. Han udfoldede en livlig journalistisk virksomhed som TV-anmelder, columnist og kronikør, med fast tilknytning til *Politiken* fra 1962. Og han var leveringsdygtig i stort og småt til radioens og fjernsynets underholdningsafdeling. Holdningsløse tidende (radiosatire 1967–75), Hov-hov (TV-revy 1968–70), Huset på Christianshavn (otte episoder til familierie 1967–75) og kriminalserier, heriblandt *Ka' De li' østers, 1967 og Smuglerne, 1970–71*.

P.s litterære ry og folkelige popularitet kan måles i tal. Flere af hans romaner er trykt i 100 000 eksemplarer, og de var ved hans død oversat til 15 sprog. Hans TV-spil blev legendariske ved at rydde gader og forlystelsessteder for folk. Således havde *Hjemme hos William* ved premieren 1971 ifølge en af Danmarks radios frekvensundersøgelser 1,9 mio. seere, hvilket var 100 000 flere end til dagens TV-avis. Årsagerne til P.s popularitet skal søges i et lykkeligt samspil mellem de muligheder tiden og medierne gav ham, og hans anlæg som menneskekærlig analytiker og kritisk underholder. I sin produktionstids sidste ti år var P. en slags nationalpsykolog. I sin forfattervirksomhed og gennem de utallige interviews han gav, blev han den som skulle skære igennem og stille nutidsdanskernes diagnose.

Han kunne ikke anvise medicin, men hans diagnoser oplevedes ved deres åbenhed som det, „man“ ellers ikke talte om, som et skridt på vej mod helbredelsen.

P.s særlige område var de sociale fortrængninger. Ved digterisk stof forstod han „et uformuleret misforhold mellem den postulerede (vane, miljø, opvækst) virkelighed, og den man kender fra sig selv“ (*Politiken* 28.8.1965, opr. i *Hvilken virkelighed?*, 1977). Hans romaner er enten udspaltningshistorier hvor enkeltpersoner kommer til at repræsentere den postulerede og den fortrængte virkelighed (*De uanstændige, 1960*), eller udviklingshistorier hvor en person bevæger sig fra en tvangsmæssig normalitet til et personligt gennembrud (*Daniels anden verden, 1970*). Udvikling og frigørelse er de tematiske nøglebegreber. I TV-spillenes bredere livsbilleder ligger det socialt fortrængte som en ulmende undergrund der hele tiden vil kunne komme i udbrud. Ved at fastholde og iagttage sin egen mistilpasning som menneske og kunstner kom P. frem til nogle grundlæggende modsigelser: forholdet mellem fornuften og aggressionen, bevidstheden og det dyriske, frihedstrangen og flugten ind under autoriteter. Den dybeste modsigelse, den mellem fortrængningens falskhed og fortrængningens nødvendighed, anså han for eksistentiel og uop-hævelig. Han ville og kunne ikke bygge noget tankesystem oven på denne indsigt. Hans eneste grundlag var humanismens normanfægtende tvivl. Hans program, som gjorde ham til en national anti-helt, var at sige tingene ligeud, uanset om de passede ind i noget program. I artikler og interviews kunne han tale om sin egen liderlighed eller dødsangst, som andre taler om deres karriere. Politisk placerede han sig søgende i centrum, stemte skiftevis socialdemokratisk og radikalt. Kulturpolitisk foretog han i offentlighedens øjne en bevægelse fra radikal, „vred ung mand“ (*Rend mig i traditionerne, 1958*) til folkekær, altforstående underholder. Fundamentet for hans tænkning var imidlertid hele vejen igennem en psykoanalytisk influeret, humanistisk kriticisme.

P. debuterede sent, med en god portion livserfaring som ballast. Hans første publicerede enkelttekst er den Brannerske novelle *Regalierne* (*Politikens Magasinet* 14.9.1952). Det blev kun til en snes uensartede arbejder i denne korte prosaform (samlet i *Den bedste af alle verdener, 1974*), som ikke gav ham nok plads til at fabulere. Bestillingsarbejdet *Av, min guld tand*, en charmerende idyl, er en overgangsform til romanen. Året forinden, 1956, debuterede han som dramatikere med *Historien om Ambrosius*, det første af fem hørespil (1956–65), hvoraf de fleste er i mo-

dernismens fantastiske og absurde stil. Samme dramatiske form, drevet over i en mere grotesk retning, dyrkede han i sine få og ikke betydelige scenearbejder, hvoriblandt enakterne *Kufferten* og *Kannibaler i kælderne* fra 1962. Rækken af romaner, P.s betydeligste prosainsats, kan ses som et trefaset forløb. Der er gruppen af værker, hvor verden ses gennem de unge systembekæmpere: Rend mig i traditionerne, 1958, De uanstændige, 1960 og *Øgledage*, 1961. De tre værker om 40-årskriserne, populært kaldet „tossetrilogien“, udgør en gruppe for sig. P. undersøger her, siger han (Politiken 17.10.1965) den kulturelle skizofreni der postuleres som det normale. Splittelsen er skildret som fortrængning i *Fern fra Danmark*, 1963, som sygdom i *Fejltagelsen*, 1964 og som normalitet i *Den gale mand*, 1966. Disse tre „tragedier“ får deres „komedie“ med den lille eventyrlige roman *Vejen til Jylland*, 1966. Endelig er der gruppen af psykologiske kærlighedsromaner med synsvinklen hos den midaldrende elsker: Daniels anden verden, 1970, *Vinduerne*, 1971, *Amatøerne*, 1972 og *Den ubetænksomme elsker*, 1973. Som et grotesk efterspil kommer her Høfeber, 1975, første del af et ufuldendt romanværk.

TV-spillene som udgør P.s mest banebrydende indsats har et genremæssigt mere ensartet præg. De udgør en samlet Balzacsk roman i visuel form. Det er Danmarksbilleder en miniature fra velfærdssamfundet i 1960'erne til kriseramfundet i 1970'erne: En af dagene, 1963, *Farfar til hest*, 1966, *I stykker*, 1966, *Farvel Thomas*, 1968, *Bella*, 1970, *Et godt liv*, s.å., Hjemme hos William 1971, *Søndagen og Benny*, s.å., *Rundt om Selma*, s.å., *I Adams verden*, 1973, *Bertram og Lisa*, s.å. og *Paul*, (dobbeltspil 1974) og Louises hus (første del af en ufuldført trilogi), 1977. Som realist og moralist afdækker P. her livsløgnen i stort og småt. TV-spillene, hvoraf de fleste blev realiseret kongenialt af instruktøren Palle *Kjørulff-Schmidt, satte ved deres livlige, mosaikagtige fortælle-måde og deres rammende socialpsykologiske analyse en høj norm for dansk TV-teater i institutionens to første årtier. □Tre tegn. af Hans Lollesgaard, 1963 (Kgl. bibl.). Tegn. af Hans Bendix udst. 1963 samt 1970 (sst.). Tegn. af Paul Holck udst. 1971. Foto.

Selvbiogr. artikler i L. P.: Hvilken virkelighed?, udg. John Chr. Jørgensen. 1977. Jørgen Gustava Brandt: Præsentation, 1964 106–09. Lise Sørensen: Mands- og moderhjerne, 1964 (2. udg. 1969). Thomas Bredsdorff: Sære fortællere, 1967 (2. udg. 1968) 120–36. Jens Kistrup i Danske digtere i det 20. årh., 2. udg. III, 1966 529–44. Lars-Olof Franzén: Punktnedslag i da. lit. 1880–1970, 1971 128–33 192f. Lis Thorbjørnsen i Kirkens verden XIV, 1972 129–38. Orla Lundbo: P., 1973. John Chr. Jørgensen: L. P. Radio. Film. Teater. TV,

1973. Samme: I P.s verden, 1974. Samme: Litteraturkritik og kulturpolitik, 1976 21–45. Samme: „Venstrefløjnen er humanismens rette arvtager“, 1977 193–201. Søren Schou: Dansk realisme 1960–75, 1976 36–42 114–22. Bodil Wamberg i Kritik X, 1976 nr. 40 29–44. Birgitte Hesselaa sst. XI, 1977 nr. 42 140–43. Samme: L. P. Romaner. Noveller. Journalistik, 1976 (heri bibliografi 327–55). Jørgen Holmgaard i Danmark 1965–75, red. Peter Madsen, Lund 1977 201–28. Mads Thranholm i Romanen som offentlighedsform, red. Jørgen Bonde Jensen og Karen Nicolajsen, 1977 59–85. Jørgen E. Tiemroth: P. og tredivernes drøm, 1977. P.s verden, red. Paul Hammerich, 1977. Bodil Wamberg: Den gale kærlighed, 1978. Johs. Møllehave i Danske digtere 3.udg. IV, 1982 95–116.

John Chr. Jørgensen

Panner, Hans Jessen, 1871–1930, læge. * 13.8. 1871 i Rødby, † 11.8.1930 i Helsingør, begr. på Frbg. F: apoteker, sidst på Christianshavn, Carl Frederik Friis Pedersen (1837–1904) og Marie Antoinette Jessen (1839–1928). Navneforandring 16.12.1911. ~ 25.7.1902 i Kbh. (Frue) med Olga Maag, * 8.10.1873 i Hylinge ved Helsingborg, † 18.9.1955 i Kbh. (Sam.), d. af grosserer William M. (1849–1928) og Theodora v. Harten (1852–1936).

P. blev student 1889 fra Herlufsholm og medicinsk kandidat 1896. Han gennemgik derefter almindelig medicinsk uddannelse, var reservelæge på Næstved amtssygehus 1897–99, studerede intern medicin i Tyskland og Østrig 1901 for derefter at blive reservelæge ved Skt. Josephs hospitals medicinske afdeling B i Kbh. 1901–08. Fra 1905 var han tillige leder af Skt. Josephs hospitals røntgenafdeling og fra 1909 af røntgenafdelingen på professor Jens *Schous privatklinik, hvilke stillinger han beholdt til han 1912 blev leder af Rigshospitalets røntgenklinik. Fra 1901 praktiserede han på Frbg. hvor han 1907 oprettede en privat røntgenklinik der blev meget søgt. P. gik med iver og lyst op i sit arbejde for røntgenologiens udvikling i Danmark og havde som leder af Rigshospitalets røntgenklinik stor betydning for studenternes uddannelse. Han kæmpede ivrigt for at få oprettet en lærestol i radiologi, men da denne endelig blev til virkelighed og, som naturligt var, blev ham tilbudt, besluttede han sig dog til ikke at overtage den, da han ikke følte sig i besiddelse af tilstrækkelige fysiske kræfter til bestridelse af det betydelige arbejde der nødvendigvis krævedes ved overtagelsen af en sådan post. Som konsekvens heraf opgav han sin stilling som chef for Rigshospitalets røntgenklinik 1928, da han mente at de to stillinger ganske naturligt burde forenes i én person. Ved universitetets 450 års jubilæum 1929 udnævntes han til dr.med.h.c. Trods en generende gigtsygdom udførte P. et stort arbejde. Han var medlem af Radiumfondets landskomité fra 1922 og af des

forretningsudvalg fra 1923, formand for Radi-
umstationens lægeråd fra 1924. Endvidere var
han medlem af Cankerkomiteen fra 1922 og for-
mand i Dansk radiologisk selskab 1923–25 samt
medredaktør af Acta radiologica fra dette tids-
skrifts begyndelse 1921. Han var bestyrelsesmed-
lem af Nordisk forening for medicinsk radiologi
fra foreningens stiftelse 1919 og præsident for
den skandinaviske radiologkongres i Kbh. 1927.
– En væsentlig del af P.s litterære virksomhed
var knyttet til Acta radiologica og omhandlede
emner fra de to afsnit af radiologien som havde
hovedparten af hans interesse: røntgendiagno-
stikken af fordøjelseskanalen og af knogler og
led, særlig disses juvenile lidelser. Han udgav til-
lige en lægebog, *Røntgendiagnostik af Intesti-
nalkanalens Sygdomme*, 1927. Selv om P.s litte-
rære virksomhed ikke var særlig omfangsrig fik
han den største betydning for røntgenforsknin-
gen i Danmark, til hvis pionerer og forgrundsfi-
gurer han hørte. Han deltog flittigt i diskussio-
nerne i Radiologisk selskab hvor hans indlæg
var vægtige og grundigt underbyggede. Hans
virksomhed hæmmedes meget af hans sygdom,
til hvilken der senere stødte sukkersyge. At rønt-
genstrålerne, der skadede så mange af røntgen-
pionererne, også fik en uheldig indflydelse på
hans helbred og bidrog til hans forholdvis tidlige
død, er sandsynligt. – R. 1927. □Mal. af K. O.
Hilkie (bl.a. Rigshosp.). Foto.

Selvbiografi i Promotionsfesten 1929 i anledn. af Kbh.s
univ.s 450 års jubilæum, 1930 90–93. – Chr. F. Bastrup
i Ugeskr. for læger XCII, 1930 813f. P. Flemming Møl-
ler i Hospitalstid. LXXIII, s.å. 837f. Samme: History
and development of radiology in Denmark, 1968 162. –
Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Axel Borgbjærg**

Panum, Hortense, 1856–1933, musikhistoriker.
* 14.3.1856 i Kiel, † 26.4.1933 på Frbg., begr. i
Kbh. (Garn.). F: fysiolog, professor P. L. *P.
(1820–85) og Hortense S. Hagen (1826–99).
Ugift. – Søster til Peter *P.
P. kom til Kbh. med sine forældre under krigen
1864. Sine musikalske studier drev hun hos Vic-
tor *Bendix og Aug. *Winding (klaver) og hos
Orla Rosenhoff (teori). 1886–87 studerede hun
musikhistorie hos Wilh. Tappert i Berlin og se-
nere med statsunderstøttelse ved biblioteker i
Leipzig, Paris, Bruxelles, i England, Norge og
Sverige. Ved hjemkomsten genoptog hun sine al-
lerede før udenlandsrejserne påbegyndte fore-
læsninger over musikkens historie der i ikke rin-
ge grad oplivedes ved demonstrationer på gamle
instrumenter. P. vandt sig hurtigt et navn i dansk
musikliv, fik mange elever i musikhistorie og te-

ori, knyttedes 1898 til Louis Glass' konservatori-
um, 1907 til Det kgl. da. musikkonservatorium
og forelæste fra 1904 ved Folkeuniversitetsfore-
ningen. Med L. *Glass stiftede hun 1898 *Musik-
pædagogisk forening*, hvis formand hun var
1901–03; 1925 udnævntes hun til æresmedlem. –
Videnskabeligt koncentrerede P. sig om strenge-
instrumenternes historie. Gennem studierne hos
Tappert ledtes hun, via nodeskrift-studier der
satte frugt i en lille afhandling om nogle kompo-
sitioner i tabulaturskrift af Melchior Schild (Mo-
natshefte für Musikgeschichte XX, 1888) ind på
studiet af de instrumenter denne tabulaturnode-
skrift var beregnet på. 1903 kom *Nordeuropas
gamle Strenginstrumenter*, 1905 *De folkelige
Strenginstrumenter i Nordens Middelalder* (beg-
ge i Aarsberetning fra Foreningen til norske For-
tidsmindesmærkers Bevaring) og i tysk sammen-
fatning *Harfe und Lyra im alten Nordeuropa* (i
Sammelbände der internationalen Musikgesell-
schaft VII, 1905–06). I et trebinds værk, *Middel-
alderens Strenginstrumenter og deres Forløbere i
oldtiden*, 1915–31 nedlagde hun resultaterne af
sin livslange, flittige system med en ikke uvigtig
gren af musiklivets ældste historie. Parallelt med
de teoretiske studier, der i overvejende grad må-
te baseres på billedlige fremstillinger af de gamle
instrumenter, søgte hun praktisk at genoplive
dyrkelsen af et af de ældre nordiske strengin-
strumenter, langelegen (*Langelegen som dansk
Folkeinstrument*, 1918 og i Musik III, 1919). I
sammenhæng med P.s omfattende pædagogiske
virksomhed må hendes øvrige produktion ses.
1897 udgav hun første bind af *Illustreret Musik-
historie*, den første i sin art i Norden, men allere-
de forældet i sine synspunkter ved fremkomsten
(2. del 1905 af William *Behrend, med hvem hun
1924 udgav *Illustreret Musiklexikon*); senere
fulgte *Musikhistorien i kortfattet Fremstilling*,
1910 (2. forøgede udg. 1920) og derudover min-
dre skrifter som *Af Musikhistoriens Billedbog*,
1916 (2. udg. 1930) og flere Grundrids ved folke-
lig Universitetsundervisning. På basis af et fund
i et luttabulatur i Bruxelles skrev hun 1888 i Mu-
sikaliches Wochenblatt om Jac. Corsis indlæg i
Jacopo Peris „Dafne“, det eneste bevarede af
den ældste kendte opera. □Foto.

Erik Abrahamson i Berl. tid. 27.4.1933. Sune Andresen i
Højskolebl. LVIII, s.å. 297.

Nils Schjørring

Panum, Peder Ludvig, 1820–85, læge, fysiolog.
* 19.12.1820 i Rønne, † 2.5.1885 i Kbh. (Garn.),
begr. sst. (Garn.). F: regimentskirurg Jens Seve-
rin Nathanael P. (1792–1836) og Johanne Caro-

line Louise Charlotte Lahde (1798–1844). ~ 5.9. 1853 i Rå ved Helsingborg med Hortense Susanne Hagen, * 3.1.1826 i Kbh. (Garn.), † 9.7.1899 i Hornbæk, d. af grosserer, proprietær i Skåne Peter Munck H. (1796–1865) og Charlotte Frederikke Søbøtker (1801–70). – Far til Hortense *P. og Peter *P.

P. gik i skole i Eckernförde, hvor hans far 1829 blev regimentskirurg, dimitteredes 1840 fra Flensborg lærde skole, studerede først i Kiel, men immatrikuleredes 1841 ved Kbh.s univ. Som medicinsk student underviste han i skoler i naturhistorie og naturlære og udgav skolebøger i disse fag (1845). Efter at have taget lægevidenskabelig embedseksamen 1845 blev han kandidat ved Almindelig hospital, men allerede juni 1846 rejste han i offentlig sendelse sammen med A. H. Manicus (1821–50) til Færøerne hvor der var udbrudt en ondartet mæslingeepidemi. P.s beretning om denne epidemi tryktes både i Bibliothek for Læger (1847) og i I. bind af det senere så kendte og udbredte Virchows Archiv (1848) hvis udgiver P. traf på en studierejse til Berlin 1847. P.s afhandling om mæslingeepidemien på Færøerne er klassisk og verdenskendt. Det var 65 år siden sygdommen forrige gang optrådte på øerne, og i løbet af syv måneder blev 77 pct. af indbyggerne angrebet. P. benyttede de ejendommelige geografiske forhold til at påvise hvorledes sygdommen udbredtes ved smitte fra person til person (ikke miasmatiske gennem luften), bestemte inkubationstidens varighed, påviste at immuniteten varede mindst 65 år, og at børn under fem måneder ikke angrebes. Mæslinger blev ved disse undersøgelser den bedst kendte kontagøse sygdom, og P.s evner som naturvidenskabelig iagttagelse blev fastslået og kendt i ind- og udland. Kun hos færingerne vakte afhandlingen mishag fordi den kritiserede de sociale og hygiejniske forhold på øerne. – 1848–49 var P. under krigen skibslæge på damporlogsskibet Geiser. 1850 sendtes han som epidemilæge til Bandholm hvor der var udbrudt en ondartet koleraepidemi. Belært af sine erfaringer fra Færøerne betragtede P. koleraen som smitsom, bekæmpede epidemien med strenge afspærringsforanstaltninger og standsede den. Til trods herfor vakte hans anskuelser og handlemåde stærk kritik hos lægeautoriteterne der betragtede koleraen som miasmatiske (dvs. som følge af luftens forurening). P. måtte endog fratræde sin hospitalskandidatstilling.

P. begyndte at praktisere i Kbh., men arbejdede samtidigt videnskabeligt og offentliggjorde nogle mindre fysiologisk-kemiske afhandlinger. 1851 blev han dr.med. på en afhandling *Om Fibrinen i Almindelighed og om dens Coagulation i*

Særdeleshed. Med offentlig understøttelse rejste han til udlandet 1851–53 og beskæftigede sig herefter alene med fysiologisk forskning. På rejsen studerede han fysiologisk kemi hos Scherer i Würzburg, besøgte Leipzig og opholdt sig længe i Paris hos datidens førende inden for den eksperimentelle fysiologi, Claude Bernard.

Fra Paris hjemkaldtes P. for 1853 at udnævnes til ekstraordinær professor i medicinsk kemi, fysiologi og almindelig patologi ved Kiels universitet. Han satte fart i Kieluniversitetets naturvidenskabelige liv, stiftede Kiels fysiologiske forening, fik indrettet et tidssvarende kemisk-fysiologisk laboratorium og udgav i de følgende år en række vigtige videnskabelige arbejder. Hans professorat var i de første år knyttet til det ordinære professorat i anatomi, men 1857 udnævntes han til ordinær professor. 1859 blev han medlem af Videnskabernes selskab. P. deltog ikke i det politiske liv i Kiel hvor den tyske agitation i disse år gjorde stillingen vanskelig for de få danske universitetslærere. Naturligvis kom han stærkt i berøring med tysk videnskab, og mange af hans videnskabelige arbejder udkom på tysk, men han var fuldt ud dansksindet. Alligevel voldte det ham senere en del vanskeligheder at han havde været ansat ved universitetet i Kiel. – 1864 udnævntes P. til professor i fysiologi, fysiologisk kemi og komparativ anatomi ved Kbh.s univ. efter professor D. F. Eschrichts død. Som betingelse for at overtage stillingen havde P. krævet at der indrettedes et moderne laboratorium for eksperimentel fysiologi ved universitetet. Eschricht havde næsten kun dyrket den sammenlignende anatomi, men P. anså det som sin opgave at indføre eksperimentel medicinsk forskning ved det medicinske fakultet. Hans krav stødte på stærk modstand, også i fakultetet (bl.a. fra A. Buntzen). Datidens læger forsvarede med ærefrygt den „rene klinik“ og forstod ikke betydningen af eksperimentel forskning for lægevidenskab. Men med sej energi satte P. sin vilje igennem, og 1867 kunne han forlade det rum bag universitetets festsal som endnu kaldes P.s værelse, og flytte ud i den nye laboratoriebygning der var opført for fysiologien i gården bag det kirurgiske akademi i Bredgade. Dette laboratorium blev i lange tider det eneste hjemsted for eksperimentel medicinsk forskning i Danmark, og her tyede alle de yngre læger hen som var begejstrede for den nye, mere eksakte retning inden for deres videnskab. Blandt dem var senere P.s efterfølger Chr. Bohr og Carl Jul. Salomonsen der 1910, da han som universitetets rektor skulle indvie universitetets nye medicinske, videnskabelige institutter ved Rigshospitalet, begyndte med en hyldelse til P. som den der

indførte eksperimental-biologien ved Kbh.s univ. og vejledte dens dyrkere. I sin videnskabelige virksomhed var P. meget alsidig og udførte arbejder inden for mange områder af fysiologien og dens grænsegebetter. Noget enkelt epokegørende arbejde har han ikke præsteret, og ungdomsarbejdet om mæslinger er det eneste der læses endnu. Men han udførte flere arbejder som indeholdt nye iagttagelser og i datiden betød væsentlige fremskridt. Mest kendt blev hans undersøgelser over blodtransfusion. Han påviste farerne ved direkte transfusion af udefibrineret blod og ved transfusion fra en dyreart til en anden. Inden for samme dyreart fandt han modsat nutidige anskuelser at transfusion af defibrineret blod var relativt ufarlig. – I en række undersøgelser over forrådnelse, der også påbegyndtes i Kiel, påviste P. før nogen anden at der ved forrådnelse af kød dannes stoffer som virker giftige ved intravenøs injektion på dyr, og at disse stoffer ikke destrueres ved kogning (1856, 1874). Senere isoleredes disse stoffer af andre og fik (af Marcel Nencki, 1847–1901) navnet ptomainer. – P. så tidligt betydningen af Louis Pasteurs opdagelser for forståelsen af putride infektioner og septikæmi og skrev arbejder herom (1874 og et arbejde der var ufuldendt ved hans død). – Også med fysiologisk optik beskæftigede P. sig og offentliggjorde flere arbejder om det binokulære syn (1858–61, 1875). – Af samtiden var hans undersøgelser over misfostre (1860, 1869, 1877) beundrede; han påviste at misdannelser ikke behøvede at være arvede, men kunne fremkaldes hos hønsefostre ved temperaturpåvirkninger. – Efter fremkomsten af Voits og Pettenkofers undersøgelser over stofskiftet og ernæringen beskæftigede P. sig med ernæringsproblemer, skrev om fødemidlernes næringsværdi (1866) og arbejdede for anvendelse i praksis af datidens ernæringsforsknings resultater. Han anbefalede „blodmel“ og glutenbrød („kraftbrød“) som næringsmidler og forsøgte at udarbejde kostnormer for sygehuse og fængsler (1884). P.s praktiske interesse for ernæring viste sig også ved hans deltagelse (1878) i Selskabet for en bedre mælkeforsyning i Kbh. – Også ligbrænding interesserede ham, og han var medstifter af Foreningen for ligbrænding. Sin gerning som universitetslærer tog han med stor alvor. Han var ikke nogen god foredragsholder, men han skrev godt og udgav (fra 1865) en lærebog i fysiologi der senere udkom i 2. meget ændrede og udvidede udgave, dog ikke fuldført ved hans død. Lærebogen holdt sig strengt til de foreliggende iagttagelser, men den blev så udførlig at tilegnelsen forvoldte studenternes vanskelighed. 2. udgave indeholder et forsvar

for vivisektionen, og om dette spørgsmål udgav P. flere pjecer. – P.s interesse for undervisningen viste sig også ved hans arbejde for en reform af det medicinske studium, og han tog initiativet til de fleste af de ændringer der gennemførtes af en kommission som nedsattes 1870, og af hvilken han var medlem. – P. havde andel i sammenslutningen af de to kbh.ske lægeselskaber (1872) og blev det nye selskabs første formand. – Fra 1876 var P. medlem af bestyrelsen for Carlsbergfondet og Carlsberg laboratoriet, og fra 1879 var han formand for det Classenske litteraturselskab for læger. – Fra arbejdet med lægeundervisningens udvikling og forhistorie stammede hans interesse for dansk medicinalhistorie, og i festskriftet ved universitetsjubilet 1879 og i festskriftet 1880 skrev han afhandlinger om Kbh.s medicinske fakultets oprindelse og historie, i hvilken anledning han kom i polemik med C. C. A. *Gosch. – 1877 var P. universitetets rektor. – P. var medarbejder ved 1. udgave af Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker I–VI, 1884–88 og skrev en monografi over C. C. *Kratzenstein, der ikke blev udgivet. – P. tog aktivt del i bestræbelserne for samarbejde mellem Skandinaviens læger og var (sammen med A. Key i Stockholm) medstifter og en af redaktørerne af Nordiskt medicinskt Archiv (1869), ligesom han fik organiseret periodiske skandinaviske lægemøder i Göteborg og var ivrig deltager i de skandinaviske naturforskermøder. – De internationale lægekongresser begyndte henimod 1880 at få voksende betydning, og P. har meget stor andel i at det lykkedes at få den internationale lægekongres 1884 afholdt i Kbh. P. var både formand for den organiserende bestyrelse og præsident for kongressen, der var ualmindelig vellykket og fik betydning ved at udvide den danske lægestands synskreds.

P. skildres som en usnobbet mand med et lidt naivt lune og en kammeratlig optræden over for studenterne. Han besad en stor arbejdsevne og sej, udholdende energi til at sætte igennem hvad han havde foresat sig.

P., der politisk var nationalliberal og nærede varm interesse for danskheden i hertugdømmerne, havde fra sit ophold i Kiel bevaret gode forbindelser i Tyskland, således med den franske konsul i Kiel, A. Valois. Han indlagde sig bl.a. fortjeneste ved i marts 1867 at påtage sig en hæmmelig mission til Berlin for at instruere nordsllesvigernes repræsentanter i rigsdagen med hvem han ofte stod i forbindelse, om den danske regerings syn på deres opgaver. Foruden de nævnte havde han en række hverv. Han var kontrollerende direktør ved A/S Maglekilde og

Frbg. brøndanstalt (fra 1873), medlem af bestyrelsen for Kbh.s isoplæg (fra 1875), medlem af direktionen for Frederiks hospital (1878–82) m.m. Desuden var han medlem af flere udenlandske videnskabelige selskaber. – R. 1850. DM. 1878. K². 1883. □ Træsnit af G. Paulli, 1878, og efter foto 1879. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Buste af Th. Stein, 1885. Træsnit 1885 og af H. P. Hansen, 1886. Buste af R. Bøgebjerg, 1886 (Fr.borg; Kbh.s univ.). Mal. af A. Jerndorff, 1894 (Carlsberglaboratoriet), gentagelse 1906 (Kbh.s univ.). Relief af S. Wagner (sst. og fysiologisk inst.).

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1851 17–19. – Ill. tid. 3.3.1878. Nutiden 17.5.1884. Jul. Petersen i Tilskueren II, 1885 866–77. Samme i Nord. medicinsk arkiv XVII, Sth. s.å. nr. 24. Samme: Kolerapandemierne, 1892 84–90. Joh. Buntzen i Ugeskr. for læger 4.r.XI, 1885 529–33. Bibl. for læger 6.r.XV, s.å. 521–24. F. Trier i Hospitalstid. 3.r.III, s.å. 1089–93. Rob. Tigerstedt i Hygiea XLVII, Sth. s.å. 408–22. Carl Jul. Salomonsen: Småarbejder, 1917 150 345–52 382f. Aage Friis: Den danske regering og Nordslavs genforen. med Danm. I, 1921 472–79. L. S. Fridericia i Prominent Danish scientists, udg. V. Meisen, 1932 134. William M. Gafafer i Bull. of the inst. of the hist. of medicine II, Baltimore 1934 258–80. Curiosities of medicine, udg. Berton Roueché, Boston 1963 210–36. Arthur Vaag i Medicinsk forum XX, 1967 83–90. Alb. Gjedde: P. L.P.s vidensk. indsats, 1971 (særtryk af Bibl. for læger, s.å. 9–256). Fra Færøerne VI, 1971 66–154 (P. og Færøerne. Aktstykker ved Ole Jacobsen). E. Snorrason: C. G. Kratzenstein, 1974. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

L. S. Fridericia*

Panum, Peter Munk Rudolph, 1854–1935, læge. * 22.6.1854 i Kiel, † 7.12.1935 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: fysiolog, professor P. L. *P. (1820–85) og Hortense S. Hagen (1826–99). ~ 4.7.1883 i Silkeborg med Laura Nielsen, * 29.1.1856 i Nørresundby, † 5.12.1919 i Kbh., d. af købmand Laurits Myrup N. (1828–96) og Margrethe Jensen (1835–1923). – Bror til Hortense *P.

P. blev student 1872 fra Schneekloth's skole, tog lægeeksamen 1878 og blev s.å. kandidat ved Frederiks hospital hvor han 1881–83 var reservemedicus på afd. B hos C. E. *With. Samtidig var han fra 1879 amanuensis hos ortopæden A. G. *Drachmann hvad der blev bestemmende for hans livsgerning idet han fra 1885 knyttedes til Samfundet som antager sig vanføre og lemlæstede der 1872 var grundlagt af den genialt forudseende filantrop Hans *Knudsen. P. var først klinikforstander ved samfundets afd. II (for voksne) efter hofmedicus professor Edvard Ipsen (1844–92); ved Christen *Langes afgang 1908 fra afd. I (for børn) lagdes også denne under P. der udnævntes til overlæge (først nu aflønnet) ved Samfundet og hjemmet for vanføre som navnet blev efter at Hjemmet for vanføre der var opret-

tet 1888 af Johanne Petersen (1847–1922) tilsluttedes moderinstitutionen. I sine første år arbejdede P. sammen med Hans Knudsen, og han blev alle dage varetager af traditionerne og den filantropiske ånd ved den samfundsnyttige institution der i hans overlægetid, ikke mindst på grund af den 1912 optrædende børnelammelseepidemi, stadig voksede og stedse anerkendtes mere, både hjemme og i udlandet. I årenes løb nåede P. sine ønskers mål, en ny kirurgisk-ortopædisk klinik (på Toldbodvejen), bestående af poliklinik og sygeafdeling med operationsstuer og de nødvendige hjælpeafdelinger. En stærk støtte igennem de mange år havde han i bandageriets grundlægger, forstanderen Thora *Fiedler, som fratrådte sammen med P. da han 1919 afløstes som overlæge af P. *Guilidal der tillige blev chef for klinikværkstederne. – Foruden overlægevirksomheden drev P. privat 1888–93 en klinik for sygegymnastik og massage, var 1907–11 chef for den fysio-terapeutiske service på garnisonssygehuset i Kbh. samt 1889–1921 læge ved Klampenborg vandkuranstalt. P. var en stille mand der, vel som følge af faderens betydelighed, i nogen grad var hæmmet af mindre værdsatte komplekser. Efter evne stræbte han efter at følge med i ortopædiens udvikling; fortrinsvis optaget af det stadig voksende praktiske arbejde nåede han dog at skrive adskillige afhandlinger om ortopædiske emner samt om vanføreforsorg i udenlandske og danske fagtidsskrifter, desuden *Sygegymnastik i Hjemmet*, 1887, *Behandlingen af de almindeligst forekommende orthopædiske Lidelser*, 1895, *Erfaringer om den medfødte Klumpfod og dens Behandling*, 1914. Tillige var han forfatter af en populær *Illustreret Lægebog*, 1895 (2. udg. 1904, svensk udg. 1909). I en årrække var han fagredaktør af Nordisk Tidsskrift for Abnormvæsen og medudgiver af Zentralblatt für chirurgische und mechanische Orthopädie. – Tit. professor 1904. – R. 1897. DM. 1919. □ Foto.

P. P. i Samfundet, som antager sig vanføre og lemlæstede 1872–97, 1897. Samme i Beretn. fra Samf. og hjemmet for vanføre 1922–23 24–62. – Johanne Petersen i Nyt t. for abnormvæsenet XXI, 1919 149f. [Gerda Svaneuskjold:] Samf. og hjemmet for vanføre, 1929 103f. Harald Jørgensen: Vanføreforsorgen i Danm., 1972 45f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Pape, Heinrich, 1609–63, organist, komponist. * 27.7.1609 i Ratzeburg, † 25.4.1663 i Stockholm. F: organist Heinrich P. (1563–1637). ~ 12.8.1632 med Gesa Rist, d. af præst i Ottensen Caspar R. († 1626) og Margaretha Ringemuth (ca. 1583–1653, ~ 2° med Godofred Frisch).

P. var fra ca. 1625 elev af Jacob Praetorius, organisten ved Petri kirke i Hamburg. 1628 blev han selv organist i Mittelnkirchen, 1630 i Altona og 1662 kaldtes han til organist ved Jakobskirken i Stockholm, men døde allerede n.å. Som komponist er han i første række kendt som en af svogere, Joh. Rists, medarbejdere. Melodier af ham kendes til Rists *Des Daphnis aus Cimbrien Galathee*, 1642, *Der an das Kreuz geheftete Christus Jesus*, 1648, *Neue himmlische Lieder sonderbares Buch* III, 1651, *Neuer Teutscher Parnas*, 1652, foruden i samlinger af Jac. Schwieger (*Liebesgrillen* I, 1654 og *Flüchtige Feld-Rosen*, 1655) og G. H. Schreiber *Erstlinge*, 1664). Samtlige de af P. kendte melodier er yderst enkelt holdte, koralprægede melodier med ubecifret bas; han imødekommer heri Joh. Rists krav om melodiers letfattedelighed, men opnår alligevel, specielt i Galathee-sangene, at give indtryk af sin musikalitet. Der hersker i øvrigt nogen tvivl om hvorvidt nogle af melodierne skyldes en søn af P., ligeledes med fornavn Heinrich, der muligvis også er den H. P. som ansattes i Stockholm.

Carl v. Winterfeld: Der evangelische Kirchengesang II, Lpz. 1845 373–76, bilag 148. Johs. Zahn: Die Melodien der deutschen evang. Kirchenlieder VI, Gütersloh 1893 170. Ernst Praetorius i Sammelbände der internationalen Musikgesellsch. VII, Lpz. 1905–06 233f. Wilh. Krabbe: Joh. Rist und das deutsche Lied, Berlin 1910 141–54. Herm. Kretzschmar: Gesch. des neuen deutschen Liedes I, Lpz. 1911 = Kleine Handbücher der Musikgesch. IV. Walther Vetter: Das frühdeutsche Lied I, Münster 1928. Tobias Norlind: Från tyska kyrkans glansdagar III, Sth. 1945 = Bilder ur svenska musikens hist. IV 54.

Nils Schiørring

Park, Henrik, 1918–75, bogbinder. * 22.2.1918 på Frbg., † 24.5.1975 i Kbh. (Christians), begr. Hellerup kgd. F: overretssagfører Aage Køhlert P. (1885–1959) og Helga Elisabeth Zeuner (1894–1981). ~ 14.3.1951 med Inger Hede, * 2.5.1909 i Kbh., † 12.7.1970 sst., d. af overretssagfører Søren Christian Christensen H. (1864–1950) og Christiane Vilhelmine Vater (1867–1936).

P. kom 1934 i lære hos bogbindermester Anker *Kyster og aflagde svendeprøve 1939. S.å. blev han indehaver af det gamle ansete firma som han drev til 1953, fra 1949 i kompagniskab med bogbindermester Bent Andrée, til hvem han i 1953 afstod firmaet. 1953–59 virkede han som kunstnerisk rådgiver hos Esselte AB, Stockholm og fra 1955 som kunstnerisk direktør. 1959 bosatte han sig i Sydfrankrig og arbejdede som free-lance designer samtidig med at han varetog arbejdet som dansk vicekonsul ved generalkonsulatet i Marseilles og senere, 1966–70, som vicekonsul i Cannes. Selv om P. var præget af sin læ-

remester og af bogbinder August *Sandgren satte han hurtigt sit personlige præg på sine bogbind og manifesterede sig snart som en værdig arvtager efter sin store forgænger. Han tegnede som regel selv sine bind men gik også i samarbejde med arkitekter, fx Sigvard Bernadotte og Tyge *Hvass, og viste lejlighedsvis på separatudstillinger de privatbind der udgik fra hans værksted. Hans arbejder er repræsenteret både på Kunstindustrimuseet her og i Stockholm og Oslo, ligesom han er repræsenteret på en række nordiske museer samt på Museum of Modern Art i New York. I Sverige begyndte P. at interessere sig for det billige forlagsbind. Sammen med den tekniske chef for Esseltes bogbinderi, civilingeniør Nils Edholm fandt han frem til det såkaldte blockbind, en på alle sider renskåret bog og ned ad ryggen en hård fiberstrimmel hvorpå titlen blev trykt. Den nye bindtype var endnu ikke tilstrækkelig gennemprøvet, og da man ikke fandt at „opfindelsen“ var original nok til at blive patenteret kom der mange billige efterligninger. Men P. kredsede vedvarende om det billige forlagsbind hvor materialet, udsendt og prisen skulle muliggøre en masseproduktion. En anden bindtype som P. ofte ikklædte bøgerne var det såkaldte millimeterbind hvor skindet kun gik få millimeter ud på permen. Det var dog især i København under anden verdenskrig, hvor der var knaphed på materialer, at disse bind – med den ganske smalle ryg – udgik fra hans værksted. Under sit ophold i Sverige udførte P. en række bibelbind til svenske kirker og årene i Stockholm er ikke de mindst frodige i hans produktion. Han deltog jævnlig i udstillinger og havde et nært samarbejde med svenske formgivere. I tidskrifter og dagblade har P. behandlet faglige emner og 1948 udgav han *Kærlighed til Haandværket*. Året efter *Moderne danske Bindtyper*. 1958 modtog han Diplôme d'Honneur på den internationale triennale for kunsthåndværk i Milano og 1943 fik han tildelt brygger Carl Jacobsens mindelegat, 1948 Poul Michelsens legat. Da han bosatte sig i Frankrig ivrede han for kendskabet til dansk kunstindustri og sad i arbejdsudvalget for udstillingen L'Art de la Reliure du Danemark i Danmarks hus i Paris 1968. □Foto.

Grafisk forum LXXVIII, Sth. 1973 nr. 5 20f. Carl-G. Wiberg i Bogvennen, 1979 35–46.

Godfred Hartmann

Parkov, Hans Peter, 1857–1934, politiker. * 20.9.1857 i Kbh. (Trin.), † 10.4.1934 i Gentofte, begr. i Ordrup. F: varemægler Hans Petersen (1824–86) og Kirsten Christensen (1823–57). Adopteret 1863 af værtsholder Hans Pedersen (1820–

1902, ~2° 1868 med Inger Larsdatter, 1820–99) og Margrethe Hansen (ca. 1811–68). Navneforandring 16.4.1902. ~11.12.1885 i Kbh. (Cit.) med Esther Margrethe Petersen, *13.5.1858 i Kbh. (Garn.), †23.12.1934 i Charlottenlund, d. af værtshusholder Hans P. (1830–1913) og Ane Pedersen (1828–1901).

P. blev 1879 sekondløjtnant i artilleriet, premierløjtnant 1881, kaptajn 1891, oberstløjtnant og chef for 3. artilleribataljon 1906, oberst 1913. 1916–18 var han chef for Tunestillingens artillerikommando. Han blev derefter 1918 stabschef hos generalinspektøren for artilleriet. N.å. tog han sin afsked fra hæren. 1902–05 var han bestyrer af Frederiksværk krudtværk. – 1906–13 repræsenterede han, valgt af højre, Frederiksværk-kredsen i folketinget, og fra 1918 til sin død havde han atter sæde i tinget. Fra 1920 var han dets 2. viceformand. Han stod fra første færd på den fløj af konservatismen der ønskede samarbejde med venstre. Under forhandlingerne om forsvarsloven af 1909 var han ordfører for det flertal af højregruppen der tiltrådte ordningen. Aug. 1909 fik han af venstremændene N. P. Lindø og N. Jensen-Toustrup meddelelse om at Ludvig Holstein-Ledreborg ikke ville danne sit ministerium medmindre han fik støtte til sin forsvarspolitik af et flertal af højre. Dette flertal sikredes, og P. gik derefter til Holstein-Ledreborg der imidlertid afviste ham med den erklæring at han ikke søgte højres støtte og ikke interesserede sig for dette partis standpunkt. P. undlod at orientere sin gruppe herom, og det blev herved vistnok muliggjort at forslagene kunne føres gennem landstinget. Den videre følge blev imidlertid det dramatiske sammenstød mellem M. Halsted og konsejlspræsidenten i folketinget 20.10., ministeriets fald næste dag og højregruppens sprængning. Sammen med fem andre, hvoriblandt Lars Dinesen, trådte P. ud og dannede det moderate højre.

Efter 1918 blev P. atter en af de ledende i den konservative gruppe. 1920 var han partiets ordfører i sagen om landbefæstningens nedlæggelse hvilken han, nærmest af hensyn til udgifterne, var imod. Under de vanskeligheder det borgerlige samarbejde havde i de første efterkrigsår blev det ikke P., men gruppens formand V. Pürschel der gennemførte forsvarsforliget 1922. Men under forhandlingerne 1927–29 om hærloven var P. atter konservativ ordfører og tilstræbte ivrigt et forlig. Fra 1909 til sin død var han formand for Gentofte kommunalbestyrelse. Han søgte også her – til tider under modstand i sin egen kreds – den videst mulige samling af de borgerlige kræfter, og på sagligt fortrinlig måde ledede han udviklingen i den store, stadig voksende kom-

mune. Kort før sin død fik han gennemført den nye forfatning hvorved kommunen fik købstadrettigheder tildelt. Samtidig med denne forfatnings ikrafttræden blev han borgmester. – Fra 1922 var han medlem af Kbh.s amtsråd. Endelig var han fra 1922 formand i overbestyrelsen for De danske skytteforeninger. – P.s ydre fremtræden var præget af stil og myndighed. Han ejede stor forhandlingsevne, kunne lægge megen opportunisme for dagen, men hans pålidelighed blev fra ingen side draget i tvivl. – R. 1895. DM. 1904. K². 1919. K¹. 1924. □Afbildet på O. Mathiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), tegn. af samme. Mal. af Jørgen Aabye, 1928 (Gentofte rådhus; frimurerlogen i Kbh.). Buste af Charles Arvesen, 1933 (Gentofte rådhus 1936). Foto.

N. P. Jensen: Livserindr. II, 1916 177 181. Dagens nyheder 11.4.1934. Berl. tid. s.d. Årbog for rigsdagssaml. 1933–34, 1934 VII–IX. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. II, 1938. Fred. Nørgaard og Hans Jensen: Venstres hist. II, 1938 268. Det konservative folkepartis hist., red. Jørgen Hatting og Karl Olsen I–II, 1966. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. Stavnstrup*

Parkov, Karen Gudrun Louise, kaldet Karina Bell, 1898–1979, skuespiller. *26.9.1898 i Kbh. (Sion), †5.6.1979 i Helsingør, (Skt. Mariæ). F: maltgører Hans Peter Hansen (1856–1932) og Anette Marie Nielsen (1865–1928). ~26.5.1934 med direktør for Wiibroe bryggerierne Knud P., *11.8.1894 i Frederiksværk, †20.1.1949 i Helsingør, s. af oberst, politiker Hans *P. (1857–1934) og Esther M. Petersen (1858–1934). B. gik i Hellerup kommuneskole og var samtidig elev på Emilie Valboms balletskole. En barnerolle hun fik tilbudt i en film blev opgivet fordi moderen var imod det. 1919 debuterede hun uden forudgående uddannelse som skuespiller på Det ny teater under navnet Karina Bell, kunstnernavnet Emma *Gad havde givet hende. Samme år spillede hun i sin første film, Carl Th. Dreyers *Blade af Satans Bog*, efter Maria Corelli. I denne film, der først fik premiere 1921, medvirkede hun i et afsnit der foregår under den finske borgerkrig 1918. Sit gennembrud fik hun under A. W. Sandbergs instruktion 1922 som Davids barnebrud i *David Copperfield* efter Charles Dickens' roman. I 1920erne blev hun den mest kendte kvindelige danske filmstjerne, og blandt de vigtigste roller må nævnes hovedrollen i *Fra Piazza del Popolo*, 1925, efter Vilh. Bergsøes roman, den meget populære titelrolle i *Maharadjans Yndlingshustru*, 1926, et erotisk melodrama hvor hun spillede sammen med Gösta Ekman,

og en hovedrolle i *Klovnen* samme år, alle tre film instrueret af Sandberg. Da denne i slutningen af 20'erne rejste til Berlin for at iscenesætte film fulgte B. med, og hun nåede her at medvirke i to film, *Et Revolutionsbryllup*, 1927, efter Sophus Michaëlis og *Danserinden*, 1929, den første instrueret af Sandberg, den anden af Reinhold Schünzel. Ved talefilmens gennembrud vendte hun tilbage til Danmark og medvirkede 1933 i to lystspilfilm: *Nyhavn 17*, instrueret af George Schnéevoigt og *Fem raske Piger*, instrueret af Sandberg. – Filmarbejdet lagde beslag på næsten hele hendes tid; men ind imellem fik hun lejlighed til at optræde på teatret. Fx spillede hun efter sin hjemkomst fra Tyskland titrollen i *Froken Kirkemus* på Betty Nansen-teatret. Da hun giftede sig opgav hun sin kunstnerkarriere, og efter sin mands død 1949 indtrådte hun i bestyrelsen for Wiibroes bryggeri som han havde været direktør for, og hun blev kort efter selv administrerende direktør.

B. var som skuespiller fuld af liv og temperament, egenskaber som Carl Th. Dreyer var den første til at udnytte. Sandberg fremhævede især en anden side af hendes talent: evnen til at finde udtryk for kvindelig sødme og blidhed – dog sommetider i roller, der virkede noget stillestående og sødladne. □Foto.

Marguerite Engberg

Parow, Henrik, † 1389, ridder. Faldt 24.2.1389 i slaget ved Åsle. Familieforhold ukendte.

P. tilhørte en mecklenburgsk adelslægt. Rimeligvis er det ham der 1359 nævnes som meddelagtig i rovmord på en borger i Rostock. Midt i 1360'erne fulgte P. med Raven v. Barnekow til Sverige, deltog med hæder i slaget ved Gata 1365, men vendte tilbage til Mecklenburg som han endnu så sent som 1377 repræsenterede på hansedagen. 1369 var han ridder og n.å. opholdt han sig i det mindste nogen tid i Sverige. Endnu gennem det følgende tiår havde han dog snarest hjemme i Mecklenburg; 1376 fremtræder han som nøje knyttet til den gamle hertug Albrechts danskfjendtlige politik og regnes så sent som 1379 blandt hans tro mænd. N.å. var han imidlertid kommet i skarp modsætning til efterfølgeren; formodentlig var det da dette fjendskab der gav stødet til at han trådte i dansk tjeneste senest 1384, da han af dronning Margrete blev udpeget til hovedsmand på Lindholm. Af kong Oluf fik han tilladelse til at indløse Pederstrup på Lolland af en anden indvandret tysker, Rikman v. Lancken; 1387 var han med til at hylde dronning Margrete som Danmarks frue og husbonde. Han synes at have fået et større len i Norge, siden han i en samtidig årbog kaldes „capitaneus

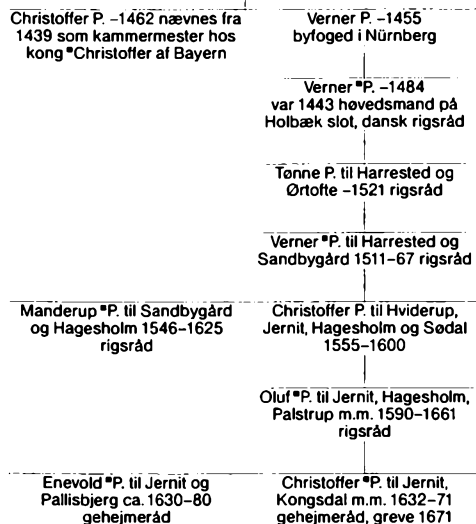
Norvegiae“. 1388 anførte han den hær, som Margrete sendte ind i Sverige mod kong Albrechts hvervede tropper; selv faldt han i det afgørende slag der sikrede dronningen den svenske krone. – Det er rimeligvis P.s søn, der er gift med Benedikte, datter af Niels Jensen af Knes-torp, og som i dennes testamente (ca. 1400) betænkes med en guldring.

Svenska riksarchivets pergamentsbrev 1351–82, udg. N. A. Kullberg, Sth. 1866. Mecklenburgisches Urkundenbuch XIV–XXI, Schwerin 1886–1903. – P. A. Munch: Det norske folks hist. 2. hovedafd. II, Kria. 1863 264. Kr. Erslev i Hist. t. 5.r.III, 1881–82 372–425 (optr. i forf.s Hist. afhandl. I, 1937 73–112). Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen m.fl. II, 2, 1954–64 (reprudg. 1979–80). M. Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971 = Studia hist. gothoburgensia XII.
Henry Bruun*

Parsberg

Bayersk uradel. Uddød i mandslinjen 1730.

Hans Parsberg –1408 ridder

Verner *P.s (1511–67) datter Anne var 1° ~ rigsråd Hans *Skovgård og 2° ~ rigsmarsk Hak Holgersen *Ulfstand. Enevold *P. var 1° ~ Lene Trolle, d. af statholder Niels *T. Deres datter Sophie Amalie var ~ guvernør Axel *Juel. Christoffer greve *P. var ~ Birgitte Skeel, d. af rigsråd Christen *S. Hun var 3° ~ gehejmeråd Knud *Thott. Oluf *P.s døtre Else, Anne Cathrine og Ellen var hhv. ~ lensmand Laurids *Ulfeldt, gehejmeråd Otto *Pogwisch og stiftamtmand Ebbe *Gyldenstjerne.

Danm.s adels årbog LVII, 1940 II 77–94.

Nils G. Bartholdy

Parsberg, Christoffer, 1632–71, greve, gehejmeråd. * 17.12.1632 på Trondhjems gård, † 24.8.

Parsberg, Christoffer

1671 i Kbh., begr. sst. F: rigsråd Oluf *P. (1590–1661) og Karen Kruse (1600–61). ~29.9.1669 med Birgitte Christensdatter Skeel til Gl. Køgegård og Ørtofte, *23.12.1638 på Vallø, †7.11.1699 i Kbh., begr. i Nic. k. (~1° 1660 med Christian *Barnekow til Vittskövle, 1626–66, ~3° 1682 med gehejmeråd Knud *Thott til Gavnø og Knudstrup, 1629–1702), d. af rigsråd Christen Albretsen *S. til Fussingø (1603–59) og Birgitte Rud (1612–45). – Bror til Enevold *P.

Efter ophold på Sorø akademi omkring 1647 rejste P. sammen med broderen Enevold Parsberg 1648–53 i Nederlandene, Tyskland, Frankrig, Italien (imm. i Siena 1652) og Bøhmen. Dec. 1653 blev han hofjunker, var 1657 resident i Cromwells London, blev 1658 kammerjunker og havde under Kbh.s belejring at gøre med mønstringen af garnisonen. Sept. 1659 sendtes han som gesandt til Polen og fulgte fra jan. 1660 de svensk-polske fredsunderhandlinger i Oliva med det formål at hindre afslutningen af en svensk-polsk fred før den svensk-danske. Efter sin hjemkomst til Kbh. (juni 1660) udnævntes han på arvehydningdagen (18.10.1660) til prins Christians hofmester og fulgte ham maj 1662–aug. 1663 på hans store udenlandsrejse til Nederlandene, England og Frankrig. 1662–64 var han amtmand over Lister, 1664–71 over Vordingborg amt. 1666 udnævntes han sammen med Hans *Schack og Christoffer *Gabel bedragerier ved visse krongodsudlæg og blev medlem af lovkommissionen i hvilken egenskab han udarbejdede et lovogsudkast. S.å. gik der rygter om at han skulle gå som gesandt til England eller Frankrig, men det blev ikke til noget, så lidt som den ambassade til Polen hvortil han 1669 sagdes at være udset. I stedet knyttedes han fast til centralregeringen idet han juli 1667 aflagde ed som gehejmeråd og medlem af statskollegiet og højesteret (bestalling dog først udfærdiget febr. 1669), 1668 blev vicekansler i danske kancelli og april 1670 medlem af gehejmekonseillet. Denne strålende karriere kronedes af hans opløftelse i grevestand 25.5.1671, få måneder før hans mangleårige legemlige svaghed lagde ham i graven. At karrieren i første linje skyldtes hans nære forhold til Christian V som kronprins og konge kan der vel ikke være tvivl om; hans venskab med *Griffenfeld hjalp også med; uden evner han han dog næppe været, selv om der ikke eksisterer tilstrækkelige holdepunkter for en vurdering. – P. fik 1665 af kronen udlagt Jungshoved (Bårse hrd.), dels for tilgodehavende løn, dels af sær kongelig nåde; 1671 mageskiftede han dette gods til prins Jørgen for Frydendal (Torbenfeld, Tuse hrd.). Med sin hustru fik han Gl. Køgegård (Sokkelund hrd.). 1670–72 havde han og hans

enke Kongsdal (Tygestrup, Merløse hrd.), overladt dem af kronen. I Kbh. havde han en gård i Købmagergade. – Blå R. 1667. □Mal. 1660 (Birkelse). Stik af A. Haelwegh fra slutn. af 1660erne. Mal. fra 1700-tallet (Gavnø). Tegn. af Chr. Bayer, 1889.

[Will. Worm:] Progr. fun. univ. Hafn. over C. P., 1671. Saml. til den danske hist., udg. J. J. Weber I, 1775 7–68 (P.s relation om sin ambassade ved den Oliviske fredskongres) 69–80. Samml. zur dänischen Gesch., udg. J. H. Schlegel II, 3, 1776 93–167. Saml. til det norske folks sprog og hist. V, Kria. 1838 471f. Saml. til Danm.s hist. under Fr. III's regering, udg. P. W. Becker I–II, 1847–57. Franziska Carlsen: Efterretn. om Gammelkøgegaard og omegn I, 1876 212–18. Kronens skøder II, udg. F. J. West, 1908. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I, 1908. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen V, 1920. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961.

C. O. Bøggild-Andersen*

Parsberg, Enevold, ca. 1630–89, gehejmeråd. * ca. 1630, † 4.12.1689, begr. i Århus domk. F: rigsråd Oluf *P. (1590–1661) og Karen Kruse (1600–61). ~1° 21.4.1661 med Lene Trolle, * 2.11.1643, † 18.7.1662 i Kbh., begr. i Roskilde domk., d. af rigsråd, statholder i Norge Niels *T. (1599–1667) og Helle Rosenkrantz (1618–85). ~2° med Margrethe Rantzau, * ca. 1633, † 1698 på Skabersjö, begr. 29.7. (~1° med Ove Thott til Skabersjö, 1626–66), d. af Frederik R. til Krapperup, Asdal og Bollerup (1590–1645, ~1° 1621 med Margrethe Putbus, † ca. 1630) og Ide Ottesdatter Skeel (ca. 1610–84). – Bror til Christoffer *P.

P. var sammen med broderen på Sorø akademi og i udlandet (1648–53) og blev efter hjemkomsten hofjunker. I svenskekrigen 1658–60 tjente han som oberstløjtnant til hest. Okt. 1660 blev han hofmester for prins *Jørgen og hans søstre; efter prinsesse Anna Sophies bryllup med kurprins Johann Georg af Sachsen i Kbh. (okt. 1661) var han blandt dem der ledsagede det unge par til Sachsen. 1665–72 var han amtmand over Abrahamstrup amt, fra 1666 med afgiftsfrihed, en begunstigelse som er sat i forbindelse med kongens køb af det hans søster Else Parsberg, enke efter bogsamleren Laurids *Ulfeldt, tilhørende bibliotek; han vedblev vist i øvrigt at bo i Kbh., således at en fuldmægtig styrede amtet. Febr. 1669 blev han gehejmeråd og assessor i statskollegiet og højesteret; i statskollegiet stemte han for religionsfrihed og andre friheder for indvandrere. 1671 udnævntes han til stiftsbefalingsmand og amtmand over Ålborg stift og amt, en stilling han beklædte fra foråret 1672 til sin død. Udnævnelsen skyldtes *Griffenfeld. Efter dennes fald blev P. april 1676 medlem af den kommission der skulle undersøge alle statens be-

talinger siden 1670, men fik maj s.å. ordre til at begive sig til Ålborg; man satte det i forbindelse med hans fejlslagne bestræbelser for at blive dronningens hofmester. P., der skrev sig til Pallesbjerg (Ulfborg hrd.), var næppe nogen større kraft, men ejede både frisind og humanitet; den sidste egenskab fremtræder bl.a. i hans bestræbelser for at lette de abrahamstrupske bønders byrder. – Hv.R. 1671.

Akstykker og oplysn. til statskollegiets hist., udg. Johs. Lindbæk I-II, 1903–10. Kronens skøder, udg. F. J. West II, 1908. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen V, 1920. – C. F. Wegener: Hist. efterretn. om Abrahamstrup I, 1855 (særtryk af *Annaler for nord. oldkyndighed*, s.å. 214–30). Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I, 1908 340f. Højesteret 1661–1961 II, 1961.

C. O. Bøggild-Andersen *

Parsberg, Manderup, 1546–1625, rigsråd. * 24. 12.1546, † 11.11.1625 på Hagsholm, begr. i Århus domk. F: rigsråd Verner *P. (1511–67) og Anne Holck († 1591). ~ 1° 26.9.1574 på Århusgård med Ingeborg Juel, * 1544 på Lund, Mors, † 29.10.1615, begr. i Århus domk., d. af Hartvig J. til Palsgård († 1572) og Maren Eriksdatter Tornekrands til Kollerup († 1572). ~ 2° 8.9.1616 med Anne Brahe, * 16.5.1578 på Krogholm, † 2.1.1633 på Sonnerup, begr. i Mørke k., d. af Peder B. til Krogholm († 1610) og Margrethe Albrætsdatter Gøye til Krenkerup m.m. († 1594). På den traditionelle udenlandsrejse opholdt P. sig bl.a. på universiteterne i Wittenberg (1565) og Rostock (1567). Her havde han et skænderi med sin landsmand Tyge *Brahe der endte med duel. Det gik ud over Tyge Brahe der fik næsen skamferet. De blev dog snart forliget og skal have været venner resten af livet. Så meget mere krænkede det den yderst ærekære P. da han mange år efter i en professors ligtale over den store astronom læste at dennes vansirede ansigt skyldtes et snigmorderisk overfald. P. gjorde derfor ved Christian IVs hjælp forgæves skridt til at få bagvaskeren straffet. Kort tid efter episoden kaldtes P. hjem fra Rostock, vistnok af fadere ns død; men et halvt år senere drog han til Sachsen for at videreudanne sig ved hoffet. Frederik II's søster Anna af Sachsen synes at have givet ham en god anbefaling. I hvert fald steg hans stjerne hurtigt da han kom hjem. Temperamentsfuld og bramfri, som P. var, har han tiltalt Frederik II. Fra 1573 var han blandt de yngre adelsmænd der uden at tilhøre hofstaten indkaldtes til forekommende lejligheder. 1574 bekostede kongen hans bryllup, og han blev i de følgende år tildelt givtige len: 1576 Hammershus; 1577 Silkeborg; 1584 Århusgård; 1589 Skanderborg (hvortil i 1594 føjedes Jungs-

hoved); 1597 Ålborghus hvor han sad en årrække. Kun 32 år gammel udnævntes han af Frederik II til rigsråd. Og han fik hurtigt en fremtrædende stilling i diplomatiet. 1585 ledede han således et gesandtskab til Skotland der som betingelse for en ægteskabsforbindelse mellem en dansk prinsesse og den unge Jacob VI skulle kræve Orkn- og Shetlandsøerne indløst. Det lykkedes ikke. Gesandtskabet blev så dårligt behandlet at P. skal have truet med krig inden det lykkedes skotterne at formilde ham.

Af særlig betydning var forholdet til Sverige hvor P. var medansvarlig for gennemførelsen af en venlig, men fast kurs, som ønsket af rådsflertallet. I 1580 deltog han i grænsemødet i Sjöaryd hvor Stettintraktatens omhyggelige bekræftelse blev et hovedpunkt. Traktaten var nemlig særdeles vigtig for rådets kontrol med en aggressiv kongemagt. Og det er næppe tilfældigt at regeringsrådet under Christian IV's mindreårighed gjorde flittig brug af P., der da også fra 1593 blev et af de fire medlemmer af dette. I 1591 havde han vikarieret i det under Christians hyldingsrejse til Norge. Ved grænsemødet i 1591 var han med til at afvise Johan III's forsøg på at skaffe Danmark som allieret i den svenske Ruslandspolitik der i Lapland også havde brod mod Danmark. Ligeså var han med til at afvise svenskerne ns påstand om det ret allianceforpligtende Brömsebroforbunds fortsatte gyldighed. Det skete til fordel for det Stettinforbund som var stiftet for at fastholde den status quo mellem Nordens riger der begyndte at trues af Sveriges østpolitik. I formynderstyrets tid kan det iøvrigt nævnes at han 1590 var blandt de danske kommissærer ved landdagen i Flensborg. 1593 deltog han i de stride forhandlinger med enkedronning Sophie hvor det forlangtes at hun som Danmarks dronning skulle føre en ny politik i her-tugdømmerne. Samme år ledsagede han Christian IV til hyldingen i Flensborg. Fra 1594 fungerede han som en slags vicekansler efter Niels *Kaa's' død, og fra 1595 fik den myndige regeringsråd som kgl. hofmester troligt den svære opgave at tøjle sit stadig mere ureglerlige overhoved inden kroningen. Det er da næppe noget tilfælde at den nye konge ved magtovertagelsen 1596 ikke gjorde den ellers meget fremtrædende rigsråd til rigsembedsmand. Hans politiske synspunkter turde have ligget for langt fra kongens. Alligevel blev han brugt meget flittigt i Sverigespolitikken, men utvivlsomt som udpræget rådsrepræsentant. 1601 indkaldtes han til grænsemøde, men svenskerne udeblev, og stort bedre gik det ikke 1602 da forhandlingerne ikke kom i gang på grund af titulaturskridigheder. Året efter deltog han i det vigtige Flakkesjöbakgrænsemø-

Parsberg, Manderup

de hvor de danske råder afsagde kompromisdomme mellem Karl IX og Christian IVs ønsker på 1570-fredens grund. 1605 bad han og Peder *Munk kongen om at efterkomme Karl IXs ønske om et svensk-dansk møde hvad Christian IV optog meget unådigt. Deres brev til majestæten herom er præget af ringe forståelse for den aktuelle situation og viser ikke blot den store betydning de tillagde Stettinforbundet, men også den uro de følte over Christians mere og mere aktivistiske Sverigespolitik. 1612–13 deltog han som kommissær ved fredsforhandlingerne i Knäröd. Her tilbagegav de danske råder imod kongens ønske og uden nødvendighed svenskerne det erobrede Älvsborg. Og vendt mod Christians intention om en fortsat kraftig magtkamp mod Sverige sikrede de en stærkt forpligtende bekræftelse på 1570-venskabsforbundet. 1615 deltog han i forhandlingerne med den svenske gesandt Johan Skytte i Kbh.

Uden for Sverigespolitikken vedblev P. at spille en vis, omend mindre fremtrædende rolle. 1598, 1600 og 1602 deltog han med andre danske kommissærer i Kbh., Emden og Bremen i forgæves forhandlinger med engelske befuldmægtigede om bl.a. erstatning for konfiskeret engelsk gods. I 1596 var han med Henrik *Ramel i Stade for at mægle i striden om det bremiske ærkebispevalg. 1597 deltog han i det danske gesandtskab til administratoren i Magdeburg, grev Joachim Friedrich af Brandenburg. Dette anholdt med positivt udfald om hans datter Anna Cathrines hånd for Christian IV. I 1605 var han på gesandtskab til Sachsen og i 1603 med kongen til hylding i Hamburg. I 1616 forhandlede han endelig i Kolding med afsendinge fra Lübeck.

Da var årene begyndt at gøre sig gældende, og på anstrengende rejser udenlands var han ikke efter Kalmarkrigen. Indenrigs var der dog endnu bud efter ham. 1606 havde han siddet i regeringen under kongens Englandsophold, og 1614 var han med til at dømme i striden mellem sognepræsten ved Nicolai kirke, Oluf *Koch, og biskop Hans Poulsen *Resen. I 1616 sad han som meddommer i sagen mod biskop Hans Knudsen *Vejle der især anklagedes for calvinsk lære. Sandsynligvis har han derfor været en kyndig tilhænger af den ortodokse lutherske lære og været oprigtigt interesseret i kirkelige forhold. Han udvidede og prydede da også sin sognekirke i Houlbjerg og tilbød 1604 at smykke koret i Frue kirke i Kbh. med billeder af Luther og Melancton. 1620 omtales det at han er „med livssvaghed beladen“, og 1622 opgav han stillingen som lensmand i Ålborg og udtrådte samtidig af rigsrådet. P. hørte til rigsrådets mest iltre medlemmer, og han var personlig uforfærdet. Så sent som 1604,

da han var omkring 60 år gammel, måtte to rådsfæller lægge sig imellem for at hindre en duel mellem ham og Peder Munk. Selv Christian IV generede P. sig ikke for at tale imod i rådet. Dette er utvivlsomt med til at forklare hvorfor han af denne blev brugt så beskedent uden for Sverigespolitikken trods sin store erfaring og dygtighed. Medvirkende har dog nok tillige været P.s stridige temperament. Dette ligger muligvis også bag den omstændighed at der ikke med hans hånd er bevaret rådsbetænkninger der skulle affattes i mere diplomatiske vendinger over for kongen end han havde lyst til. Alligevel stod han centralt placeret midt i rådsflertallet i Sverigespolitikken som sikkert ellers. Det hang utvivlsomt sammen med at han med årene udviklede sig til udpræget godsejerpolitiker, der som sine meningsfæller i rådet efterhånden begyndte at betragte magtkampen mod kongen som vigtigere end magtkampen mod Sverige og nødig så freden brudt af hensyn til handelen med korn og øksne. P. blev nemlig en meget rig mand, og hans jordegods anslog man i hans dødsår til over 3000 tdr. hartkorn. Den nymodens luksusmentalitet hos den yngre højadel har han næppe set med sympati på, tarveligt og sparsommeligt som han vistnok ligesom sin første kone levede. I sin ungdom skrev han sig til Sandbygård (Tybjerg hrd.) som blev afhændet til Frederik IIs staldmester Eustachius v. Thümen. Siden skrev han sig til Hagedst (Houlbjerg hrd.) som han omkring 1579 købte af Christoffer og Erik Vesteni. Han ændrede navnet til Hagesholm, sagtens i forbindelse med en ombygning af gården der fuldendtes i 1594. Den gik siden i arv til brorsønnen, rigsråd Oluf *Parsberg. I P.s eje var også Sonnerupgård (Volborg hrd.) der efter hans død beboedes af hans enke Anne Brahe der døde her. Med sin første hustru fik han Kollerup (Galten hrd.) der siden gik til hendes fætter Thomas Juul. Desuden ejede han del i Bjergbygård (Tuse hrd.) og en gård i Kbh. □Relief på ligsten (Århus domk.).

Kilder. Danske mag. 4. r. II, 1873 325–27. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Chr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I–III, 1883–90. Kronens skøder I, udg. L. Laursen, 1890–92. Kancelliets brevbøger 1571–1626, 1898–1925. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen II–III, 1912–16.

Lit. P. H. Resen: Fr. IIs krønike, 1680. Niels Slange: Chr. IVs hist., udg. Hans Gram, 1749. Chr. H. Brasch: Vemmetoftes hist. I, 1859 122. Pers.hist. notiser om embeds- og bestillingsmænd i Ålborg, ved E. Tauber og A. H. Nielsen, 1879–80 40–42. Gilbert Goudie i Proceedings of the society of antiquaries of Scotland XXI, Edinburgh 1886–87 236–51 (jfr. Norske saml. I, Kria. 1849 450f og Thormod Torfæus: Orades, 1697 207–26). Troels-Lund: Chr. IVs skib på Skanderborg sø I–II, 1893 (optr. i forf.s Hist. fortæll. III, 1911). Bj. Korne-rup: Biskop Hans Poulsen Resen I–II, 1928–68. Sven

Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Upps. 1942. Sv. Gissel i Festskr. til Astrid Friis, 1963 114f. Knud J. V. Jespersen: Rostjenestetaksation og adels-gods, 1977. Leo Tandrup: Mod triumf el. tragedie I, 1979. Grethe Ilsoe og Leon Jespersen i Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980. *Papirer i Rigsark.*

Leo Tandrup

Parsberg, Oluf, 1590–1661, rigsråd. * 11.6.1590 på Kalø, † 19.7.1661 i Kbh. F: Christoffer P. til Hviderup, Jernit og Hagsholm (1555–1600) og Dorte Olufsdatter Munk (Lange) til Sødal († 1641). ~ 16.6.1622 i Kbh. med Karen Kruse til Svenstrup, * 16.3.1600 i Kbh., † 28.6.1661 sst., d. af rigsråd, statholder i Norge Enevold K. til Hjermslevgård m.m. (1554–1621) og Else Jørgensdatter Marsvin til Åstrup (1575–1632). – Far til Christoffer *P. og Enevold *P.

P. gik (fra 1599) i Sorø skole, blev 1615 hofjunker, 1618 kammerjunker og havde derpå en række len: Ørum 1622–24, Stjernholm 1624–26, Dronningborg 1626–27, Bergenhus 1627–29, Trondhjem 1629–42, Bahus 1642–46, Skanderborg 1646–50, Vestervig 1650–61. Maj 1640 optoges han i rigsrådet. Okt. 1643–aug. 1645 var han leder af det gesandtskab til Moskva, som skulle se at få grev *Valdemar Christian gift med zarens datter, og havde her en brydsom tid. Efter hjemkomsten gjordes der alvorlige antegnelser til hans styrelse af Trondhjems len. Af svigersønepartiets to førende personligheder var den norske statholder Hannibal *Sehested ham ikke velsindet; til gengæld knyttede han og hans hustru sig så meget nærmere til rigshofmester Corfitz *Ulfeldt, hvis bror Laurids *Ulfeldt var gift med deres datter Else, og til *Leonora Christina. I Dinasagen stemte han for at tage med den hårdeste hånd på synderinden; først efter heftig protest underskrev han forbudet mod Ulfeldts „æresforsvar“; beslutningen om valget af en ny rigshofmester ville han ikke underskrive; i privatbreve til Ulfeldt – der i øvrigt kort før sin flugt havde lånt ham 40 000 rdl. – rasede han mod det nye regime. I de leveregler han ved samme tid (1653) skrev for sine sønner rådede han dem imidlertid til ved flittig smiger at indynde sig hos dem der havde magt og indflydelse, og han synes selv med et vist held at have fulgt sine bukkende maksimer. Frederik III kunne vel ikke bekvemme sig til at sende ham ud for at vinde Ulfeldt under Tåstrupforhandlingerne, men aug. 1659 fik han med rigsråd Mogens *Høg fuldmagt til at forhandle med de svenske kommissærer, og fra marts 1660 førte han med Axel *Urup og Peder *Reedtz de forhandlinger som afsluttedes med freden i Kbh. Under stændermødet s.å. førte han en kortfattet dagbog som viser

hans konservativt-aristokratiske indstilling, men skjulte samtidig ikke sin glæde over at kongen havde udset hans søn Enevold Parsberg til sine yngre børns hofmester. Arvehyldingsdagen blev hans anden søn Christoffer Parsberg prins Christians hofmester. Han havde da nære forbindelser ved hove, og ved hans død n.å. skrev den svenske agent Peter Chambers til adelen var „helt bedrøvet, da den haabede ved denne Herres Hjælp at faa bedre Privilegier af Hs. Maj.“

P. arvede efter sin far Jernit (Gern hrd.), fik med sin hustru Svenstrup hovgård (Onsild hrd., solgt 1629) og arvede efter sin farbror rigsråd Mandrup *Parsberg Hagsholm (Houlbjerg hrd.). 1629 købte han Tulstrup (sst.), 1637 Løjstrup (Galten hrd.), 1640 Palstrup (Lysgård hrd.) og Aldrupgård (Houlbjerg hrd.), 1647 Noringris („Nørre-ris“ Hovgård, Sabro hrd.), 1648 Egeskov (Sunds hrd., solgt 1656), 1653 Lyngballegård (Sabro hrd.). Han var desuden ejer af halvdelen af Ørs (Skodborg hrd.) og Haven (V. Han hrd., solgt 1656). 1647 takseredes hans gods til 2640 tdr. hartkorn, og 1652 til 3163 tdr. I sin trondhjemske lensmandstid havde han andel i Ytterørens kobberværk. 1633 bekostede han en ny hvælving over korset i Trondhjem domkirke. – R. 1634. □Malet i hel figur (Valdemarsslot), kopi, brystbillede, af E. Henningsen, 1901 (Fr.borg). Mal. (Fr.borg), større mal. i samme type 1656 (Krapperrup). Gouache (Ledreborg). Afbildet på Heinrich Hansens billede fra 1879–80 af arvehyldningen 1660 (Fr.borg).

Kilder. Saml. til det norske folks sprog og hist. V, Kria. 1838 467–72. Saml. til Danm.s hist., udg. P. W. Becker 1, 1847 254f. Danske saml. 2.r. II, 1872–73 92–95 (P.s kalenderoptegn. 1660). Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Chr. IVs tid, udg. Kr. Erslev III, 1888–90. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kronens skøder I–II, 1890–1908. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen V, 1920. Kancelliets brevøger 1621–45, 1922–68.

Lit. S. Birker Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I–II, 1879–81. C. Nyrop i Hist. t. 6. r. III, 1891–92 241 263 307–12 320 735. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reprud. 1969) 148 161 438f o.fl.st. L. Bobé i Pers. hist. t. 9. r. V, 1932 78. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Hans H. Fussing: Herremand og fæstebonde, 1942 (reprud. 1973).

*C. O. Bøggild-Andersen**

Parsberg, Verner, † 1484, rigsråd, lensmand. † 1484, begr. i Holbæk k. F: hovedsmand i Nürnberg Verner P. († 455) og Margarethe Schenck v. Reicheneck. ~ Anne Rønnow, † 1474, d. af Tønne R. († 1422) og Margrethe Henriksdatter Siggem.

P. er sandsynligvis indvandret sammen med sin

Parsberg, Verner

farbror Christoffer Parsberg der kom til Danmark med Christoffer af Bayern, men forlod landet igen efter kongens død. P. derimod fik gennem sit ægteskab fast tilknytning til Danmark. Første gang han med sikkerhed kan påvises her er jan. 1448 da han nævnes i Christoffer af Bayerns testamente; han var da ridder og synes at have beklædt en høj hofstilling. Formentlig var han hovedsmand på Holbæk og nævnes ofte til dette len i årene 1456–73; 1454 var han endnu ikke medlem af rigsrådet, men blev det senest 1456. Af Christian I anvendtes han fortrinsvis som diplomat. Således blev han 1456 sendt til Köln hvor han var med til at afslutte en forbundstraktat med Frankrig; 1458 var han en af de gesandter der i Danzig sluttede stilstand med kongen af Polen. 1466 ledsagede han bisperne af Viborg og Lübeck til Maastricht for at aftale en handels- og forbundstraktat med hertugerne af Burgund, Bretagne og Normandiet, og s.å. besøgte han sin hjemstavn Nürnberg for at føre nogle forhandlinger ved kejserhoffet. 1467 og 1469 var han i følge med de samme to bisper atter i Nederlandene, bl.a. for at forhandle med engelske gesandter; 1472, 1473 og 1476 deltog han i møder med de svenske råder i Kalmar. Endelig var han 1477 med i det gesandtskab der sendtes til Sachsen for på den senere kong Hans' vegne at bejle til kurfyrstens datter. Endnu 1482 deltog P. aktivt i rigsrådets arbejde og medbesteglede dets kvittering til dronning Dorothea for slotsloven, mens hans navn er slettet i det dokument, som rådet udstedte okt. 1483 angående slotsloven på Gotland. I Holbæk len afløstes P. af sønnerne Tønne og Jørgen, der begge blev riddere og rigsråder, mens datteren Margrethe blev gift med rigsråd Knud Trudsen Has, søn af Erik af Pommerns bekendte lensmand på Gotland. □Ligsten med våben (Holbæk mus.).

Diplomatarium Christiarni I, 1856. Sveriges traktater, udg. O. S. Rydberg, III, 2, Sth. 1892. Repertorium diplomaticum 2.r. I–IV, 1928–32. A. O. Johnsen i Hist. t. II.r. II, 1947–49 111–31. Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen m.fl. II, 1954–64 (reprudg. 1979–80). Jens E. Olesen: Rigsråd, kongemagt, union, 1980.

Thelma Jexlev (Henry Bruun)

Parsberg, Verner, 1511–67, rigsråd. * 6.2.1511, † 21.1.1567 på Harrested, begr. i Hyllinge k. F: rigsråd og ridder Tønne Vernersen P. til Harrested og Ørtofte († 1521) og Ingeborg Podebusk († 1542). ~ Anne Holck til Stadsgård (nu Constantinsborg), † 26.5.1591 på Harrested, d. af Manderup H. til Barritskov († efter 1537) og Anne Christoffersdatter Lykke. – Far til Manderup *P.

P. arvede efter sin far hovedgården Harrested i Hyllinge sogn (Øster Flakkebjerg hrd.) og købte siden Sandbygård (Tybjerg hrd.). 1528 blev han immatrikuleret ved universitetet i Rostock. 1536 og 1538 var han hofsinde. 1541 betroede kongen ham allerede den vigtige post som lensmand på grænseløstet Sølvitsborg i Blekinge som han beholdt til svenskerne erobrede det 1564. 1550 blev han rigsråd og ved kroningen 1559 ridder. Som lensmand kom han efter det store smålandske bondeoprør, Dackefejden 1542–43, i en vanskelig stilling idet de slagte oprørere søgte ly hos venner og frænder på den blekingske side af grænsen og derfra jævnlig foruroligede de svenske fogeder i Småland. Gustav Vasa havde særlig mistanke til P. og klagede over at man fra dansk side ikke greb aktivt nok ind over for urostitterne, ja, 1545 mente den svenske konge endog at han stod bag ved mordet på den hårde smålandske foged Jöran Jönsson der tidligere ved indfald over grænsen havde førevet voldsomheder mod befolkningen i Blekinge. Indberetninger fra P. til den danske regering tyder dog på at han har følt sig som kongens repræsentant og stået ret isoleret blandt lenets befolkning, at han har søgt at øve en beroligende indflydelse og kun har grebet ind det mindst mulige for at undgå alvorlige sammenstød der kunne sætte freden mellem Danmark og Sverige på spil. Da forholdet mellem de to lande efter Frederik IIs tronbestigelse 1559 blev særlig spændt blev det P.s fornemste opgave gennem spionindberetninger at holde regeringen à jour med svenske forhold. Ved syvårskrigen begyndelse blev han proviantmester i Blekinge. Allerede 1563 gjorde svenskerne indfald i landsdelen; P. søgte forgæves ved mindre modangreb på Småland at tvinge dem bort. N.å. indtog fjenden Sølvitsborg; men P. kom derved kun stærkere i forgrunden, idet han 1564–65 var en af de rigsråder der som „krigskommissærer“ i felten skulle kontrollere den lidet dygtige hærledelse. I indre politik trådte P. kun lidet frem; det kan dog nævnes at han efter Peder *Oxes fald var en af de adelsmænd der på kronens vegne gjorde indførsel i Gissel-fald (1559). 1565 trådte han ud af rigsrådet; årsagen hertil kendes ikke. □Relief på ligsten af Oluf N. Krog (Hyllinge k.).

Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881–82. Kancelliets brevbøger 1551–70, 1885–96. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard I–II, 1929–36. – Bj. Kornerup i Pers. hist. t. 10.r. I, 1934 152f (geneal.). Georg Landberg: De nordiska rikena under Brömsebroförbundet, Upps. 1925 124–31. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939.

*Poul Colding**

de Parthenay, Jean Baptiste (Blaise) Desroches, se Desroches de Parthenay, J. B.

Parvus, Matthias (Rosæfontanus), † 1553, præst, oversætter. * antagelig i Roskilde, † 1553, antagelig i Blistrup. – Bror til Petrus *P.

Ud fra tilnavnet „Rosæfontanus“ synes P. ligesom sine to brødre Henrik og Peder, af slægten Lille at have hørt hjemme i Roskilde. Senere har han vistnok været knyttet til Christian II's trofaste mand Henrik *Gøye til Skørninge til hvis hustru, Eline Godov, han i hvert tilfælde stod i stor taknemmelighedsgæld. Han forekommer første gang 1535 som oversætter af et skrift af Luther, og 1537 blev han af sin bror Peder varmt anbefalet til J. Bugenhagens velvilje. Siden stod han i nær forbindelse med Peder *Palladius der anvendte ham som litterær medarbejder. 1544 besørgede han således en ny oversættelse af Luthers bedebog, *En ræt Bedebog* (måske skyldes også allerede udgaven af 1531 ham). Den bygger i alt væsentligt på Paulus *Helies oversættelse af samme skrift, men der er også benyttet andre danske bearbejdelser, især Christiern *Pedersens, og både formelt og reelt har Peder Palladius øvet indflydelse på den. Efter Palladius' opfordring udgav han desuden 1546 til brug for den islandske gejstlighed en dansk oversættelse af Palladius' latinske katekismeforklaring med titlen *En kort Catechismi Wdleggelse*. Tidligere – 1544 – havde han leveret en fordanskning af et skrift af den lüneburgske reformator Urbanus Rhegius *Siælens Lægedom, for de karske oc sywge* og forsynet den med en fortale der afspejler de gængse reformatoriske tanker om synd og nåde. P.s skrifter nævnes flere gange i listen over de vendsysselske præsters biblioteker i 1500-tallets midte. 1549 var P. sognepræst i Gislev og Dalkjøbing i Skåne og måtte her opleve at blive truet på livet af fogeden på Gislevgård. Senere skal han være blevet sognepræst i Blistrup på Sjælland og være død sst.

Danske mag. 4.r. IV, 1878 151. – H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r. II, 1860–62 243 246 248; 3.r. I, 1874–77 178 181 190. David Lindquist sst. 6.r. VI, 1948–50 164. Pers. hist. t. VI, 1885 165f. Peder Palladius' Danske skr., udg. Lis Jacobsen I, 1911–12 300–18 331 337. Kr. Gierow: Den evangeliska bönelitteraturen i Danm. 1526–75, Lund 1948 især 46f 75.

*Bjørn Kornerup**

Parvus, Petrus (Rosæfontanus, Roschildensis), (Peder Lille), † 1559, humanist. * før 1500, antagelig i Roskilde, † 27.8.1559 i Kbh. ~ Anne som overlevede ham. – Bror til Matthias *P.

Om P.s uddannelse vides at han 1519 har taget baccalaureus- og magistergraderne ved Sorbonne. At han før den tid (antagelig omkring 1515) har drevet humanistiske studier i Rostock (i hvis universitetsmatrikel han dog ikke synes at forekomme) sammen med Henrik *Smith, fremgår af et latinsk brev, dateret Kbh. 5.12.1519 og trykt foran i Henrik Smiths skolebog Hortulus Synonymorum, 1520. Brevet er kaldt „den begyndende humanismes vigtigste aktstykke her fra landet“ (Vilh. Andersen) og foruden at tjene som anbefaling for bogen er det en programerklæring: bag dets pretiøse stilkunst efter tidens mode mærkes en levende begejstring for humanismens idealer, og P. gør sig ikke kun til talsmand for latinformalismen, for et renere klassisk studium og dyrkelse af ciceroniansk latin osv., men har også større mål for øje; den rette lærdom drives i „humanitetens“ ånd, og dens dyrkere ønsker „uden Skam at kaldes Mennesker“. I brevet findes den ældste omtale af Luther vi kender fra en i Danmark trykt bog; han nævnes ikke som reformator, men berømmes blot for sin sande Gudserkendelse; sammen med Melancthon hører han til i humanisternes skare hvis ubestridte førstemand er Erasmus, „den store Hersker i Aandens Rige, den Leder, som hele Kristenheden har længtes efter.“ Det er den førreformatorske tyske humanisme, P. er en tidlig apostel for herhjemme på et tidspunkt, da den kulminerede i sit hjemland. Den samling af Sebastian Brants latinske digte *Passionis dominice, quas de sancta Cruce nominant*, horæ, som han udgav 1520, viser at han på dette tidspunkt endnu ikke havde brudt med katolicismen. Dette er først sket i løbet af de følgende år hvor han, i alt fald til dels, har opholdt sig i udlandet, bl.a. i Wittenberg, og dér har hørt Luther og Melancthon. At der skulle være nogen forbindelse mellem hans og Christian II's udlændighed haves der ingen vished for.

1533 var P. atter i Danmark, 1536 opholdt han sig i Roskilde og udgav her den tidligere Louvain-professor Johannes Campensis' latinske parafrase over de gammeltestamentlige salmer og prædikerens bog (*Psalorum omnium paraphrastica interpretatio*) med filologiske forklaringer, og n.å. en latinsk skolekomedie om den fortabte søn (*Acolastus. Comoedia de filio prodigo*) af den nederlandske humanist Guilielmus Gnaphæus (Willem de Volder); denne udgave, som P. havde forsynet med scholier og med en dedikation til Bugenhagen, er nu tabt. Ved Kbh.s univ.s genoprettelse 1537 udnævntes P. til professor pædagogicus, i hvilken egenskab han nærmest skulle fortsætte skolens latinundervisning med de studerende. I universitetsåret 1538–39 nævnes

Parvus, Petrus

han ikke blandt universitetets lærere, og hans midlertidige fratræden skyldes muligvis gæld som også senere trykkede ham. Det år han ikke var professor benyttede han til at foretage en dansk oversættelse af Antonius Corvinus' tyske postil til brug for evangeliske prædikanter 1539 (optryk n.å.). 1539 tiltrådte han atter sit embede, blev ca. 1542 professor i retorik (videregående latinundervisning) og udsendte s.å. en oversættelse af en traktat om det ypperste den hellige skrift indeholder, af Frankrigs berømte lærde bogtrykker Robert Estienne som han havde sluttet venskab med i Paris. Desuden har P. forfattet latinske carmina og blev af Christian III kreeret til poëta laureatus. Efter hans død brugte man 1561 hans navn som forfatter på titelbladet af Hans Svanings Refutatio calumniarum, der udsendes af den danske regering som modskrift mod Johannes Magnus.

Jacob Gamst: De P. P. Rosæfontano schediasma, 1755. H. F. Rørdam i Kirkeh. saml. 2.r.II, 1860–62 238–53, 5.r.V, 1909–11 28 39 og VI, 1911–13 151f. Samme: Historieskrivn. i Danm. og Norge siden reformationen I, 1867 10–20. Samme: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 538–47. Skånska saml. IV, I, 1894–95, Lund 1897 55–58 (P.s forte til Henrik Smiths Hortus synonymorum). Laur. Weibull sst. 2, s.å. 25–31. Georg Geisenhof i Zeitschr. für niedersächs. Kirchengesch. V, Braunschweig 1900 47–53. Vilh. Andersen: Tider og typer. Erasmus I, 1907 90–127 134–36. Ellen Jørgensen i Hist. t. 9.r.III, 1925 386.

R. Paulli*

de Pas [dø'pas], Simon, ca. 1595–1647, kobberstikker. * ca. 1595 i Köln, † 6.5.1647 i Kbh. F: kobberstikker Crispin de P. d.Æ. (1564–1637) og Madeleine de Bock. ~ 17.1.1641 i Kbh. (Frue) med Elizabeth Rasmusdatter.

de P. var uddannet sammen med sine søskende Crispin, Magdalene og Willem i faderens værksted i Köln (efter 1612 Utrecht) hvorfra der udgik i hundredvis af kobberstukne illustrationer, bog-titelblade og portrætter, og disse fem hollandske kunstnere arbejdede så intimt sammen at det er næsten umuligt at skelne deres arbejder fra hinanden. Et portræt af *Prins Henrik af England* bærer de P.s navn og årstallet 1612, og ca. 1615–ca. 22 opholdt han sig i London hvor han udførte en række nydelige, oftest helt miniatureagtige portrætstik samt en del titelblade. Desuden graverede han i samarbejde med bl.a. miniaturemaleren Nicholas Hilliard små tynde sølv- og guldplader med portrætter og våbenmærker. Efter et kort ophold i Holland hvor han siges at være døbt 26.10.1624 efter mennonitisk ritus blev han af Christian IV kaldt til Danmark og 17.12.1624 udnævnt til kgl. kobberstikker. Samtidig ansattes han som universitetets kobberstikker, og i disse embeder bliver han indtil sin død,

dog afbrudt af et ophold i Nederlandene 1627–1630/31. – Af de P.s arbejder kendes ca. 150 kobberstik og raderinger hvoraf henvend 35 er udført her i landet: nogle titelblade og lignende til fx Ole Worms *Fasti Danici* (1626) og bibelen (1633), og resten portrætter, fx *Christian IV* (1633), *den udvalgte prins* (1635), *O. Worm* (1626), *J. Meursius* (1631), teologen *Chr. Madsen* (1637), *Holger Rosenkrantz* (1644), *admiral Vind* (1645). Hans hovedværk, det store foliostik af *Christian IV*, 1629, er dog stukket under hans udenlandsophold. Øjensynlig har han undertiden graveret efter egne forbilleder. Med undtagelse af ganske få store blade som portrætterne af Christian IV og hans søn i W. J. Delffs manér er hans portrætter små og pillent udført, som regel med en oval indramning og hjørnedekorationer, således som man ser det hos hans familie, dynastiet Wierix og – men med højere kvalitet – hos H. Goltzius. Ved siden af sådanne miniaturrestik findes en række arbejder i grovere stregteknik, men også i lille format, således som det ses hos hans søskede, F. Delaram, der arbejdede på samme tid i London, eller Hondius d. y. i Haag. Til denne kategori hører de danske blade der imidlertid ved kunstnerens mangel på samarbejde med mere inspirerede fagfæller virker ret tørre og blodløse. Meget typisk er det smukkeste arbejde fra hans sidste tyve år, et portræt han 1630 udførte af søsteren under et besøg i Utrecht.

Foruden som kobberstikker blev de P. af Christian IV anvendt i forskellige betroede hverv. Sammen med K. v. *Mander lavede han dekorationer til bryllupsfesten 1634; 1637 fik han til opgave efter Kronborgs brand 1629 af skaffe en række nederlandske malerier til udsmykning af dette slot med motiver fra de danske kongers historie. For at kongen kunne træffe sit valg sendtes der tegninger af forskellige kunstnere herop, og disse blade påtog de P. sig mod betaling af 5000 dlr. at stikke i kobber og være færdig hermed 1639. Det drejede sig om 84 stik, de 80 med nævnte motiver, resten et landkort, Christian IV til hest, det kgl. våben og en titel. I løbet af 1637–39 udbetaltes der ham 3000 dlr., men vi kender intet til hverken plader eller aftryk af dette kæmpeværk, et af de største projekter på dette område her i landet. Kun 43 af tegningerne (af Honthorst, Crispin de Pas d. y. etc.) findes i kobberstiksamlingen. 1648 forlangte kongen udleveret fra de P.s dødsbo, hvad der fandtes af plader og tryk til dette værk; det er det sidste sikre der høres herom. Et stort kunstnerisk tab er det næppe; de P. er typen på den internationalt anvendelige grafiker, dygtig, men uden selvstændig kunstnerisk fornemmelse. – En nevø, Crispin de Pas III,

der ifølge traditionen skal have arbejdet i Kbh., er muligvis mester for de to kobberstukne bilag til 2. udgaven af Jørgen Holsts Triumphus Nuptialis (1648). De 100 portrætter af danske konger, der i ældre litteratur tilskrives de P., må henføres til efterfølgeren Alb. Haelweghs værksted. Derimod udførtes 1642–43 en kongeserie i Erik Torms Veræ effigies regum omnium på de P.s værksted.

Saml. til da. bygnings- og kunsthist., udg. F. R. Friis, 1872–78 361–65. Daniel Franken: L'oeuvre gravé des van de Passe, Amsterdam 1881. British mus. Department of prints and engravings: Early engraving and engravers in England, udg. Sidney Colvin, London 1905 98 159. Fr. Beckett: Kr. IV og malerkunsten, 1937 101. H. D. Schepelern i Kunstmuseets årsskr. XXXVIII, 1951 1–45 (m. værkfortegn.). P. Eller: Kgl. portrætmalere, 1971.

*Jørgen Styr**

Pascha, Paschen, Hans van, se Paeschen, Hans van.

Paslick, Caspar, 1530–97, diplomat. * 1.11.1530 i Rostock, † 22.10.1597 på Rønnebæksholm, begr. i Skt. Peders k. i Næstved. F.: Nicolaus (Claus) P. († 1568) og Tilsca. ~10.6.1554 med Judith Fries(e) el. Frees(e), d. af Nicolaus (Claus) F. P. var af adelig pommersk slægt, mens hans hustru visnok var af borgerlig patricierfamilie; hun førte eget våbenskjold, men P. kalder hendes far „civis Rostochiæ“. 1547–49 gik P. i skole i Greifswald. Derefter fulgte fem studieår uden for hjemstavn. Først studerede han i Wittenberg fra 1549, siden tog han den juridiske licentiatgrad i Ingolstadt 1553. Med særlig glæde dvælede han på en afsluttende lystrejse i juræns moderstad Bologna hvis universitet han ofrer en hel lille lovsang i sin kalender. 1557 kom P. til Danmark med bestalling som kgl. råd. Han fik straks livsbrev på domdekanatet i Roskilde og en efter tidens forhold meget betydelig pengeløn, men måtte til gengæld love at tjene den danske stat hele sit liv. Da Andreas v. *Barby døde 1559 blev P. – ved siden af dr.jur. Hieronymus *Thenner – tysk kancellis vigtigste embedsmand. Mens Thenner ledede de daglige forretninger i kancelliet blev P. både hjemme og på sendelser til udlandet den mest betroede diplomatiske forhandler uden for rigsrådets kreds. Oftest var rigsråder delegationsledere, mens P. var ord- og pennefører. Kun Sverige lå uden for hans (og tyske kancellis) virkefelt. Han var med på toget til Ditmarsken 1559 og forfattede en udførlig beretning om krigen i form af et brev til rigsråd Erik *Krabbe. N.å. sendtes han til Wien for at opnå kejserens konfirmation på Ditmarskens underkastelse. 1559 førte han efter Barbys død korre-

spondancen med Johannes *Spithoff (Hans Mønster) der skulle forberede Frederik IIs frieri til dronning Elisabeth. Ved syvårskrigen udbud deltog han på afgørende måde i de forhandlinger der resulterede i alliancen med Lübeck og traktaten med Polen (1563). 1564 og 1565 førte han heldige forhandlinger med kongens svoger kurfyrst August af Sachsen om optagelse af krigslån, og på en ny rejse til Sachsen i efteråret 1565 blev det ham betroet at aflægge beretning for kurfyrsteparret om Danmarks nu næsten fortvivlede stilling. Af hans øvrige meget omfattende diplomatiske virksomhed skal kun nævnes at han 1579 var den danske delegations ordfører under forhandlingerne om ordningen af Slesvigs lensforhold til Danmark, og at han 1581 – sammen med den gottorpske kansler – opsatte overenskomsten om delingen af den nylig afdøde hertug Hans den ældres besiddelser. 1585 fik han – efter ønske – sin afsked på grund af alder og svagelighed; men han trådte ikke helt ud af politik, endnu 1594 førte han ordet ved forhandlinger med et spansk-nederlandsk gesandtskab.

Kurfyrst August berømmer P. som en dygtig forhandler. Meget tyder på at han har været en elskværdig og retsindig karakter. Han synes at have misbilliget regeringens hårde fremfærd mod dr. Thenner efter dennes fald 1566. – Kongen påskønnede i høj grad P.s gode tjeneste. Han forærede ham to herregårde, den nu forsvundne Jerslevgård ved Tissø (1569) og Rønnebæksholm (1571) samt yderligere to gårde der er blevet til det nuværende Grevensvænge (1574); endelig fik P. 1579 Snegårds len kvit og frit. Desuden ejede han sin slægts stamgods Liddow på Rügen og udvidede yderligere ved køb sine besiddelser på øen. P. stod på en god fod med mange af højadelens spidser; Peder *Oxes hustru var således fadder til et af hans mange børn. Ikke mindre venligt var den retslæder P.s forhold til universitetet; han var i mange år en af dets tre konservatorer, der, udnævnt af kongen, skulle overvåge universitetets økonomi og øvrige virksomhed, og professorerne havde i ham en god fortaler hos kongen. □Tysk ligsten med våben 1599 (Skt. Peders k., Næstved).

Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen II, 1912. Danske mag. 6.r.II, 1914–16 185–201 (P.s kalenderopteg.). – Danm.s adels årbog XXV, 1908 345; LVI, 1939 II 94. Franziska Carlsen: Noget om og fra Rønnebæk sogn med Rønnebæksholm, 1861. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72. C. F. Bricka i Hist. t. 5.r.V, 1885 661–72. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Frede P. Jensen: Bidrag til Fr. IIs og Erik XIVs hist., 1978.

*Poul Colding**

Passer, Dirch

Passer, Dirch Hartvig, 1926–80, skuespiller. * 18.5.1926 i Kbh., † 3.9.1980 sst., begr. i Dragør. F: skibsfører Vilhelm P. (1899–1975) og Ragnhild Fich (* 1904). ~ 1° 4.3.1950 i Kbh. (b.v.) med skuespiller Sigrid (Sitter) Horne Rasmussen, * 22.9.1915 i Hellerup, † 22.4.1982 på Frbg., d. af møller Arthur Oluf R. (1879–1963) og Henriette Laura Lindballe (1879–1964). Ægteskabet opløst 1959. ~ 2° 17.12.1970 med tegner Hanne Bjerre Pedersen. Ægteskabet opløst 1976.

Efter en kort tid til søs begyndte P. 1944–45 som skuespiller på turneer i provinsen, men fik sin egentlige debut i *Seks kammerater* i Riddersalen 1946. Han gennemgik 1946–48 de frederiksberg-ske teatres elevskole og spillede adskillige roller på Frederiksberg teater (Aveny) og Allé scenen (Betty Nansen teatret). Men det var i revyen man første gang blev opmærksom på hans talent som komiker. Fra Fiffer-revyerne 1949–50 kom han 1950 til Stig "Lommer på ABC-teatret, og her fik han 1952 sit gennembrud i crazykomedien *Slap af*, en modernisering af den gamle folkekomedie Den mandlige husassistent med P. som det alt dominerende komiske midtpunkt. – Det var en ny form for farce-komik P. her introducere og personificerede, en crazy-stil hvis drivkraft var den bevidst overdrevne og overspillede karikatur. Den passede til P.s talent og type, og den blev yderligere udviklet i det samspil der i en række ABC-revyer 1955–58 udfoldede sig mellem ham og Kjeld *Petersen. Som komikerparret Kelderdirk Bros. supplerede og accentuerede de hinanden. P.s bevidst underspillede distraet-uskuldige „eftertænksomhed“ kombineret med Kjeld Petersens neurotiske jagede-plagede forvirring der gradvis gik op i en spids af galskab. Makkerskabet, der foruden i en række film også blev udvidet til det egentlige lystspil – *Lase-de engle* på Allé scenen 1956 – blev senere genoptaget, men brat afbrudt ved Kjeld Petersens pludselige død 1962. – På ABC-teatret opøvede P. den teknik som forenede et maksimum af komisk karikerende overdrivelse med et pianissimo der ligesom uforvarende var sluppet ind ad bagdøren. Antydningens kunst midt i den overtvedelige opforstørring af alle plastiske, mimiske og fonetiske virkemidler. Her udviklede han sig også – især efter „skilsmissen“ fra Kjeld Petersen – til den komiske solist hvis menneskelige træk fik et næsten mytisk format fx som jazz-eksperten i *How Jazz was born*, Lis Groes, Karl Nielsen og Kanonkongen. Et højdepunkt i denne karriere som revy-entertainer eller scenisk klovn blev hans *Charleys tante* 1958, mens hans Leopold i *Sommer i Tyrol* snarere hævdede sig ved sine rørende end ved sine komiske træk. Et forsøg som alvorlig skuespiller – Lennie i *Mus og mænd* på

Aveny 1961 – mislykkedes derimod for så vidt som publikum nægtede at acceptere P. uden for revyen eller farcen.

Kjeld Petersens død gav P. et chok der i flere år holdt ham borte fra revyen. Han spillede et par lystspilroller på Folketeatret, men sin anden store blomstring som komisk revy-solist oplevede han først i somrene 1967–74 da han var knyttet til Cirkusrevyen på Dyrehavsbakken. Her udnyttede han fuldt ud den næsten Storm P.ske evne til via karikaturen at skabe en rent komisk figur der blev det bærende i hans revy-karrieres sidste faser. Hans komiske geni blomstrede mest lykkeligt i tekster der sjældent var andet end halvdårlige vittigheder, løserevet fra den virkelighed hvor han var en på én gang åndsnaerværende og vildfarende godmodig gæst. Det viste sig i Cirkusrevyerne når man fx som klovn bevægede sig ud i det rene russiske nonsens, forvandlede sig til narre og særlinge som ornitologen med mudderkliren, botanikeren med kartebollen og havbiologen med kulmulen eller greb tilbage i barndommens og vor fælles urtid som den ikke absolut uskyldige kæmpebaby under feltråbet: „Op å då!“ Efter Cirkusrevyerne spillede P. en enkelt farcerolle – som Amorius Darling i *Stamherren* på ABC-teatret 1975 – men forblev ellers i revyen: på Falkoner teatret, i Holstebro og 1978–80 i Tivolirevyen. Trods portrætterne af Lis Groes og senere af Idi Amin undgik han den personlige og politiske satire. Som Storm P. holdt han i sin komik det meste af verden på afstand. Han skabte sin egen verden, sådan som han også i stigende grad blev sin egen revy i revyen. Det blev meget tydeligt i hans sidste sæsoner på Tivoli teatret med „Pjækkeland“-nummeret som Kim Larsen 1980 som den absolutte kulmination – en hyldest til en yngre kollega, men samtidig med en distance til alt det i tiden han så og dog lukkede øjene for. Det var umiddelbart for en opførelse af denne revy han faldt om og døde af den hjertesygdom der i nogle år havde plaget ham.

Der er ingen tvivl om at det var på scenen P.s talent udfoldede sig friest og mest originalt. Men hans store popularitet blev udbygget og udnyttet i en mængde filmroller fx i *Ved Kongelunden*, *Det var på Rundetårn*, *Charleys tante*, *Vi er allesammen tossede*, *Baronessen fra benzintanken*, *Frøken Nitouche* og *Sommer i Tyrol*. Det bedste og mest alsidige indtryk af hans komiske talents rækkevidde og „numre“ får man imidlertid gennem to af hans seneste film: *Mig og mafiaen* og *Mafiaen – det er også mig*, 1973–74. De er en slags opvisning i alt hvad P. kunne som komiker og bag ved det hele: den uskyld og barnlige elskelighed der var og forblev det personlige

vandmærke i hans kunst som revyskuespiller og farcekomiker. I en vis forstand satte P. meget snævre grænser om sit virkefelt som skuespiller – ikke bare på scenen, men også i radioen og på TV. Han havde i en periode sit eget radio-show, og han spillede en gennemgående birolle i den dramatiske TV-serie *En by i provinsen*, men meget mere blev det ikke til. I 70'erne havde han desuden sin faste humoristiske rubrik „Dus med Dirch“ i Billed Bladet, og prøver på hans vid findes udgivet i bogen *Dirchs filosofikum*, 1979. Som komiker og scenisk fænomen kunne han kun måles med sine egne mål, klartest udtrykt af Klaus "Rifbjerg i en anmeldelse af revyen Værs'go og skyl på ABC-teatret 1961: „Alle begreber om reaktion og fremskridt opløses, og tilbage står hans person, dette moderne fænomen, hvis vanvid er et koncentrat af den højeste elskelighed, hvis absurditet er den sjælebefriende og helt sande mening, han indblæser meningsløsheden. Som entertainer skriver han atter teaterhistorie.“ – R. 1974. □Tegn. af Arne Ungermann, 1963 (Kgl. bibl.). Afbildet på karikatur af Klaus Albrechtsen, 1967 (Marselisborg slot). Litografi af H. Isenstein, 1975. Tegn. af Otto Frederiksen, Eiler Krag, Hans Bendix og Kai Christiansen (Kgl. bibl.). Foto.

Interviews i Politiken 22.2.1976 og 6.5.1979, Berl. tid. 29.6.1980 og i Nye Ninka interviews, 1980 144–54. – Fr. Dessau i Perspektiv X, 1962–63 nr. 4 27–30. Ove Sprogøe i Politiken 26.12.1980. Malin Lindgren: Kære Dirch, 1981.

Jens Kistrup

v. Passow, Anna Catharina, 1731–57, skuespiller, forfatter. * 25.1.(el.11.)1731 i Kbh., † 3.9.1757 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: premierløjtnant Friedrich Siegfried Johann Hans v.d. Lühe (1705–50) og Mechtild Siegfriede Jullern († tidligst 1763). ~ 26.12.1753 på Hven med premierløjtnant, senere etatsråd Christian Albrecht v. P., døbt 24.5.1732 i Grue, Norge, † tidligst 1777 (~ 2° 1761 med Jenny Childern), s. af kaptajn, senere oberst Carl Albert v. P. (ca. 1683–1757) og Dorothea Marie Coucheron (ca. 1694–1775).

Økonomisk trang førte den unge adelige pige ind mellem de borgerlige aktører da de stod foran genrejsningen af den danske skueplads 1748. Hun vandt en beskytter i økonomidirektøren, brygger P. S. Holm, men oprådede af familiehensyn under navnet Materna. Ved siden af jomfru Thielo blev v. P., med et Holbergsk udtryk, en „af de Magnetere“ der holdt publikums interesse ved lige. Hun var den elegante anstands dame, ikke særlig smuk, men besnærende og dertil den mest kultiverede blandt de kvindelige kolleger.

Både de fortrolige i komedierne (*Eliante i Misantropen*) og heltinden i tragedierne (*Phenice i Cato*) spillede hun; men kun i få sæsoner, fra 1748 til april 1753, tilhørte hun det lille kunstnersamfund på Kgs. Nytorv som hun betragtede med en vis skepsis og forlod da hun skulle giftes. Ved den lejlighed sendte hun Holberg et fortroligt afskedsbrev hvori hun takkede ham „for en stor Del af sin Lykke“. Hun havde spillet hans Leonore, Philocyne i *Melampe*, og Penia i *Plutus* og var den eneste af truppen som efterlod et par venlige ord til ham. Efter sin afgang deltog hun i en privat opførelse af N. K. Bredals *Gram og Signe*, det tidligste danske syngespil, og skrev flere lidet originale, men tidstypiske skuespil; i *Den uventede Forbivelse*, 1757 var hun den første der benyttede nordiske gudenavne, og hendes lystspil *Mariane eller Det frie Val*, s.å., blev den tidligst opførte danske komedie efter Holberg. Flittig var hun; blandt hendes litterære efterladenskaber – hun blev kun 26 år – fandtes en næsten færdig oversættelse af Don Quixote, og hendes komedier oversattes både til tysk (1759) og fransk (i fjerde del af de Sauvignys *Parnasse des Dames*, 1775). □Stik af J. Haas. Stik af G. V. Baurenfeind efter voksrelief af „Bauer“, formentlig I. E. Bauer. Min.

Prøvest: Den engelske filosof Cleveland, Cromwells naturlige søns hist., I, 1759 fortalen. Morgenblad, udg. J. K. Høst, 1819 73–76 77–79 85–88 89–92 94–96 105–12. H. E. v.d. Weyde i Pers. hist. t. 3.r.1, 1892 261 (om Christian Albr. P.). L. Bobé st. II, 1893 17f. C. E. A. Scholler sst. 4.r.IV, 1902 66f. Th. A. Müller i Holberg årbog III, 1922 152–56. Torben Krogh: Zur Gesch. des dänischen Singspiels im 18. Jahrh., 1924.

*Robert Neiiendam**

Paston, Johan, –1557–, sanger, komponist.

For så vidt P. er identisk med en vis Josquin Baston var det en i udlandet velkendt musiker som Christian III 1557 ansatte i sit kantori for ved kyndig hjælp at få forbedret både figural- og koralsangen. P. fik sin bestalling 16.6.1557 med pålæg om altid at være til stede sammen med de øvrige sangere både i kongens kapel og andetsteds hvor det måtte kræves. Han var med sine 40 dr. i løn den højest betalte i kantoret og fik derudover en del naturalier, foruden at han i hvert tilfælde i kongens sidste tid ses at have fået den daglige kost på slottet. Kort efter Frederik IIs tronbestigelse 1559 synes han at være afgået. Hos Erik XIV i Sverige kom han 1559–66 til at indtage en lignende stilling som i Danmark. P. kom til Danmark fra Sachsen hvor han 1555 nævnes som altist i hoffets kantori. Kompositioner af ham findes i manuskripter i Gl. kgl. samling 1873 4° (over koralerne *Christ ist erstanden* og *Christ lag in Todesbanden*). I Tylman Susatos

og Pierre Phalèses samlinger af vokalmusik fra 1540erne og 1550erne og i andre samlinger er Josquin Baston repræsenteret med henvend et halvt hundrede motetter og chansons der viser ham som en tidlig repræsentant for den nye deklamatoriske klangstil der begyndte at gøre sig gældende ved midten af århundredet.

Rob. Eitner: Bibliographie der Musik-Sammelwerke des 16. und 17. Jahrhunderts, Berlin 1877 400. – Årsberetn. fra det kgl. geheimearchiv, udg. C. F. Wegener I, 1852–55 290. Kancelliets brevbøger 1556–60, 1887–88 111 250. – Erik Pontoppidan: Origines Hafnienses, 1760 (fot.opt. 1973) 264. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 322. Samme i Hist. saml. og studier II, 1896 161. M. Fürstenau i Monatshefte für Musik-Gesch. IX, Berlin 1877 237–46. Tobias Norlind: Svensk musikhist., Lund 1901 (2. opl. 1918). Samme: Från tyska kyrkans glansdagar I, Sth. 1944 21 42f 45 53 93; III, 1945 333. Angul Hammerich: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921 135f.

Nils Schiørring

Patursson, Erlendur Pætur, * 1913, økonom, politiker, forfatter. * 20.8.1913 i Kirkjubøur. F: kongsbonde, lagtings- og rigsdagsmand Jóannes *P. (1866–1946) og Guðný Eiríksdóttir (1872–1950). ~ 30.9.1939 i Kbh. (b.v.) med Morid Holm. * 2.12.1916 i Tvøroyri, d. af fiskeskipper Niels Christian H. (1882–1966) og Mathilde Mortensen (1884–1939).

P. blev 1933 student fra Reykjavik og 1942 cand.polit. ved Kbh.s univ. 1942–45 var han fungerende sekretær i arbejds- og socialministeriet og 1946–47 lagtingets økonomiske rådgiver. Han var bestyrelsesmedlem af en i maj 1946 stiftet forening der til folkeafstemningen 14.9. s.å. agiterede for løsrivelse. To år senere da Færøerne havde fået hjemmestyre medvirkede han til oprettelsen af det republikanske løsrivelsesparti Tjóðveldisflokkurin og blev redaktør af dets organ, 14. september. Ved valget 1950 opnåede partiet kun to mandater. 1953 blev P. valgt til formand i fiskernes landsomfattende fagforening Føroya fiskimannafelag, og gennem de strejker lykkedes det i en sådan grad at samle fiskerne om partiet at det ved valget året efter blev det næststørste parti med seks mandater. P. har været medlem af lagtinget 1954–66 og påny fra 1970 som formand for partiets lagtingsgruppe. 1963–67 forvaltede han som landsstyremand finansvæsenet og fiskerierhvervet. 1975–80 var han formand for lagtingets markedsudvalg. Han var formand i partiets hovedbestyrelse til 1971 og medlem af samme til 1981. 1970–74 var han medlem af Nordisk råd og stillede 1971 et forslag, hvori rådet opfordredes til at tage spørgsmålet om Færøernes aktuelle statsretlige stilling op til afgørende revision, men forslaget blev forkastet ved afstemningen med 60 stemmer mod

tre. Derimod faldt et andet forslag om oprettelsen af et nordisk kulturcenter i Tórshavn i god jord og er ved at blive realiseret. 1973 lod han sig indvælge i folketinget for bl.a. at nedlægge protest mod Færøernes repræsentation i dette. Siden 1976, da han påny blev medlem af Nordisk råd, har han fremsat forslag om selvstændig færøsk repræsentation i rådet. – P. har været formand i Føroya fiskimannafelag 1953–65 og påny 1969–71. 1945–46 redigerede han tidsskriftet Samfelagsrit, 1948–62 og 1973–75 atter partiorganet 14. september og har foruden talrige artikler skrevet *Fólkaflýtingin úr Føroyum*, 1944, *Føroysk búreising*, 1945, *Føroysk stjórnarmál*, 1945, *Føroya søga I*, 1964, *Føroya søga III*, 1965, *Føroya søga IV*, 1966, *Fiskiveiði – fiskimenn 1850–1939 I–II*, 1961, *Fiskivinna og fiskivinnumál 1940–70 I–III*, 1976–81. Mens de fleste af P.s skrifter er ret kortfattede og til dels præget af hans politiske overbevisning er det sidstnævnte et stort og grundigt værk om Færøernes hovederhverv, fiskeriet. For det har han fået tildelt M. A. Jacobsens litteraturpris 1981. □Foto.

Færøerne I, 1959 257 259. Føroyar í dag. Færøerne i dag, red. Jens Pauli Heinesen, Tórshavn 1966 43–45. Færinger – frænder, red. Anders Ølgaard, 1968 94–102. Håkon Bærentsen og Ole Jacobsen i Fra Færøerne VI, 1971 20–37. – Studentabókin (manus. i Føroya landsbókasavn).

John Davidsen

Patursson, Jóannes, 1866–1946, kongsbonde, politiker, forfatter. * 6.5.1866 i Kirkjubøur, † 2.8.1946 sst., begr. sst. F: kongsbonde Poul Peder Pedersen (1836–93) og Ellen Cathrine Djonesdatter (1840–1934). ~ 21.9.1893 i Kirkjubøur k. med Guðný Eiríksdóttir, * 18.5.1872 i Karlsskáli på Island, † 3.6.1950 i Kirkjubøur, d. af bonde Eiríkur Bjørnsson (1830–1910) og Sigríður Pálsdóttir (1839–1927). – Far til Erlendur *P. Bror til Sverre *P.

P. blev af faderen sendt til Norge, hvor han blev agronom fra Stend landbrugsskole og senere landbrugskandidat fra Ås landbrugshøjskole. Efter overtagelsen af faderens kongsgård 1892 indførte han moderne jordbrug med plov, køretøjer, høstmaskiner m.v. Han gav stødet til det 1889 dannede Føringafelag og tog del i forskellige færøske kulturforetagender ligesom han fik flere tillidshverv, var forstanderskabsformand 1890, suppleant i landvæsenkommissionen fra 1891 og fast medlem 1897–1906, leder af forsøgsbruget i Kirkjubøur hvorfra der 1892–98 udgik over 40 elever. Han valgtes til folketinget 1901 som venstremand, var ordfører ved behandlingen af en 1906 gennemført ny lagtingslov og fik justitsminister P. A. Alberts tilsagn om større

indflydelse for lagtinget på de lokale forhold. S.å. faldt han imidlertid for sysselmand Oliver *Effersøe der repræsenterede det nye sambandsparti mens P. var formand for selvstyrepartiet. Han var medlem af lagtinget fra 1901 til sin død og var af dette valgt til landstingsmand 1918–20 og 1928–36; han stod først i valggruppe med det radikale venstre og siden uden for partierne. 1924 foreslog han i Tingakrossur at oprette et særligt bispedømme for Færøerne. Hans forslag 1920 om at omdanne lagtinget til en lovgivende forsamling som ikke fik C. Th. Zahles støtte blev atter 1929 skarpt afvist af Th. Stauning. 1927 og atter 1930 fremsatte han i landstinget krav om finansielt opgør mellem Færøerne og Danmark, men afviste 1930 et forslag af Stauning om folkeafstemning om selvstyre på visse betingelser. 1935 fremlagde han i lagtinget en på et møde vedtaget resolution hvori krævede en ny regeringsform og en ny lagtingslov hvorefter færinger skulle råde for Færøerne, og 1936 krævede han forholdet til Danmark ordnet på samme måde som Island havde opnået. Siden 1935 var han i stærk modstrid med sine meningsfæller inden for selvstyrepartiet angående jordreformen, og 1937 iværksatte over 100 bønder og jordbrugere inden for Jarðarmannafelagið, hvis formand P. var, et bondetog til lagtinget for at protestere mod de vedtagne jordlove og kræve tinget opløst. 1938 fremsatte han de samme krav over for statsministeren og kongen. 1936 afløste Edw. *Mitens P. som formand for selvstyrepartiets lagtingsgruppe hvorefter P. sluttede sig til den fåtallige Vinnuflokkur, som under hans formandskab blev lagtingets største parti, Fólkaflakkurin-radikalt sjálfvístíri. P. var en begavet og fremadstræbende mand med stærke interesser og lyrisk temperament. Foruden talrige afhandlinger i blade har han skrevet *Færøsk Politikk*, 1903, *Frá Færøerne*, 1907, *Kongsbónda rættindi*, 1921, *Seyðarókt i Føroyum*, 1921, *Færøsk Selvstyre*, 1931, *Yrkingar*, 1932 (2. udg. 1966), *Við ókunnugum fólki til Kirkjubøar*, 1933, *Føroya søga I*, 1939, *Tættir úr Kirkjubøar søgu. Endurminningar*, 1966 og tilrettelagt udgivelsen af *Kvæðabók I–V*, 1922–45, *Føroysk kvæði um brøgd Norðmanna ættarinnar úti og heima*, 1925, *Ymsir sálmar*, 1925 og *Táttabók I*, 1934. – R. 1907. □Mal. af M. D. Krabbe, Gudmund Hentze og Samuel Joensen–Mikines. Buste af Charles Arvesen og Rikarður Jónsson. Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 372–75. Rikard Long i Varðin XIII, Tórshavn 1938 48–64. Hans A. Djurhuus m.fl. sst. XXV, 1946 97–121. Chr. Matras: Føroysk bókmentasøga, 1935 73–76. Samme: Nøkur mentafólk, Tórshavn 1973 48–56. Tróndur Olsen m.fl. i Útiseti, 1946–47 105–25. Færøerne I–II, 1959. Føroyar i dag. Færøerne i

dag, red. Jens Pauli Heinesen, Tórshavn 1966 36–43 103f. Færinger – frænder, red. Anders Ølgaard, 1968 69–88. Arni Dahl: Bókmentasøga II, Tórshavn 1981 30–34. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Anton Degn*

Patursson, Sverre, 1871–1960, forfatter, journalist. * 22.9.1871 i Kirkjubøur, † 10.11.1960 sst., begr. sst. F: kongsbonde Poul Peder Pedersen (1836–93) og Ellen Cathrine Djonesdatter (1840–1934). ~ 28.1.1911 i Kirkjubøur k. med Agnes Lindemann, * 6.4.1890 i Kbh., d. af arkitekt Ferdinand L. (1860–1910) og Antoinette Schmidt (1863–1901). – Bror til Jóannes *P.

P., der tilhører den kendte kongsbondefamilie i Kirkjubøur og var en yngre bror til den politiske partifører og rigsdagsmand Jóannes P., drev selv politiserende virksomhed som folketaler og redaktør af selvstyrepartiets blad Tingakrossur. Hans skønlitterære arbejder er få, men udmærker sig ved deres på samme tid fornemme og levende stil; det drejer sig om natur- og menneskeskildringer i novellers og skitsens korte form. P.s store essays om fuglelivet ved de færøske kyster indtager, takket være forfatterens førstehånds kendskab til emnet, men endnu mere i kraft af den varme og poesi hvormed han omfatter sine vingede medskabninger, en fremragende plads blandt fuglelivsskildringer i nordisk litteratur. De er samlet i 2. udg. af *Fuglar og fólk*. P. har udgivet Daniel Defoes Robinson i færøsk oversættelse 1914 (2. udg. 1968), *Frá Færøernes næringsveie i tekst og billeder*, Kria. 1918, *Móti loysing* (politiske artikler), 1925, *Landaskipan og figgjarglig víðurskiftur i fristatinum Føroyar* (politiske artikler), 1928, *Fuglar og fólk* (noveller og essays), 1935 (2. udg. 1968), *Fram við Sugguni* (efterladte arbejder), 1971.

M. S. Vidstein i Varðin XXI, Tórshavn 1941 84–98.

William Heinesen

Paulesen, Erik, 1749–90, maler. Antagelig * 2. el. 14.10.1749 i Bygom, Østerbølle sg., † 20.2.1790 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Nic.). F: muligvis bonden Peder Larsen. ~ 11.4.1777 med Anna Elisabeth Lobeck, døbt 2.3.1759 i Kbh. (Nic.), † 19.3.1840 sst. (Frue), d. af bagermester Jakob L. (1709–90, ~ 1° med Anna Marie Børresen (Olsdatter), † ca. 1754, ~ 3° 1772 med Cathrine Bugge, ca. 1730–1805, ~ 1° med hørkræmmer Lorentz Reimer) og Agnete Seyer (ca. 1730–71).

Allerede som ung var P. fast besluttet på at blive kunstmaler; han forlod fødesognet, og ved at male kister for bønderne undervejs nåede han Kbh. hvor han kom i malerlære og formentlig allerede 1769 eller 1770 begyndte på akademiets skoler. Han avancerede støt gennem klasserne,

opnåede 1775 den store sølvmedalje og den lille guldmedalje og 1777 den store guldmedalje. P. havde hermed markeret sig som en elev man ventede sig noget særligt af. De tidligste år af hans virksomhed faldt inden for en overgangstid i dansk kunst. C. G. "Pilo, som havde været absolut toneangivende på akademiet, havde forladt landet kort efter at P. var begyndt der; hans efterfølger som førende portrætmaler, Peder "Als, var yderst uproduktiv på sine ældre dage, og hofmaleren Vigilius "Erichsen der 1772 vendte hjem fra Rusland var væsentlig optaget af leverancer til hoffet; historiemaleriet, der betragtedes som kunstens ypperste blomst, havde ud over Johan "Mandelberg ingen erklærede dyrkere. Af de yngre kunstnere var de anseeligste, Jens "Juel og Nicolai "Abildgaard, på stipendier i udlandet. Selv havde P. store ambitioner, både som historie- og portrætmaler. 1776-77 udsmykkede han bager Lobecks gård på Østergade (nuv. nr. 16) med gammeltestamentlige scener, efter Ove Mallings Store og gode Handlinger malede han historiebilleder i grisaille (*Hans Madsen hos Johan Rantzau, 1778, Anne Colbjørnsen, 1778, Rolf Krage og hans Kæmper, 1780, Hans Egede hos de koppersyge Grønlandere*), billeder som gengaves i stik af J. G. "Preisler, J. M. "Haas og J. F. "Clemens, og som spredte malerens ry over landet idet det betagende nationale handlingsmoment gjorde folk blinde for kompositionelle og kunstneriske mangler; endelig portrætterede han medlemmer af det kbh.ske borgerskab, som *fru Spengler, 1778* og svigerforældrene, 1776, og fra embedskredse *Georg Fl. Lerche, 1776*, følsomme billeder, af en egen mild og sart farvetone og med stærkt gennemført detaljering og en formbehandling som er tydelig påvirket af Vigilius Erichsen. Mest kendt er det elegiske portræt af *Johs. Ewald* der hænger på Fr.borg, ligesom selvportrættet (1775).

Imidlertid ændredes forholdene. Als døde 1780, Abildgaard kom hjem 1777 og hævdede sig med selvfølgelighed som historiemaleren; C. A. "Lorentzen var tonet frem som konkurrent inden for portrætmaleriet, og der gik frasagn om Jens Juels gerner i udlandet, sejre der prædestinerede ham til en førsteplads herhjemme. P., som med den store guldmedalje havde kvalificeret sig til det store rejslegat søgte nu 1780 forsikring på legatet efter dets daværende nyder, men akademiet ville ikke anbefale ham dertil før han havde valgt om han ville være historiemaler eller portrætmaler. Arveprinsen tog dog P.s parti og fik udvirket et tilsagn om stipendiet når det blev ledigt 1783. P. rejste dog allerede 1780 og kom via Hamburg, Düsseldorf og Paris til Rom. Han vakte opmærksomhed hvor han til, blev

medlem af flere akademier og fik professortitlen i Düsseldorf. 1783 vendte han hjem over Dresden og Berlin, blev agreeret 1784 og akademimedlem et par måneder efter på et hastigt malet, intetsigende allegorisk billede, *Kalmarunionen*. Men hans stilling blev ikke befæstet herved. Jens Juel blev 1784 foretrukket for ham både som professor og efter Vigilius Erichsen som hofportrætmaler. For P. kunne dette kun forklares som et resultat af intriger, og han forbitredes mere og mere. Han var dog stadig en søgt portrætmaler. Gennem sine rejser havde han fået nye impulser, ikke mindst ved studiet af Angelica Kauffmanns værker i Rom og Anton Graff i Dresden (*C. F. Stanley, 1785* på Fr.borg og i akademiet, *Niels Reiersen, 1784* på Fr.borg, *H. E. Schimmelmann og hustru, 1789*). Endvidere fik han et speciale som han med stor virtuositet og energi opdyrkede, landskabsmaleriet. I det Coninckske palæ i Bredgade (Håndværkerforeningen) dekorerede han en stue (1785-86) med billeder fra Dronninggård og dens omegn; han rejste 1788 til Norge, hvorfra han hjembragte en serie pittoreske prospekter, som Statens museum købte; han malede billeder fra Kbh.s omegn (*Udsigt mod Frbg. Slot og Kirke, 1788, Statens museum*) og malede endog et marinebillede (sst.). Også genrebilledet dyrkede han, som i *Frieren* og *Overraskelsen, 1784* og 1785 (Statens museum), huslige scener der skal have emne fra hans egen ægte-skabshistorie. Men trods alt følte han sig tilside-sat, slået ud af sine konkurrenter fra den plads, han troede at have sikret sig mens de var borte. Hans utilfredshed voksede, og endelig gjorde han ende på sit liv ved at springe ud af vinduet i sit hjem. Hans død vakte bestyrtelse og medfø-lelse; hans ry voksede, ligesom rygterne om de mod ham rettede intriger; kongen greb ind og befalede at man skulle købe hans efterladte ma-lerier, og enken fik fra 1811 pension.

P. var en alsidig kunstner; han gav sig også af med radering (*Kong Knud beskæmmer sine Hof-mænd, 1782, Paris*) og kobberstik (*Mme. Bjørn, 1788*; nogle af de norske prospekter), og han eksperimenterede i sine sidste år især med farvetryk, støttet af hoffet. Den kunstneriske pieder-stal, hvorpå han ved sin tragiske død blev stillet, holdt ikke længe, og vor tid finder hans nederlag over for Jens Juel og Abildgaard fuldt berettiget. Som historiemaler har han ingen kunstnerisk betydning (*Knud den Helliges Drab, 1777* i Skt. Knuds kirke, Odense), om end hans nationale billeder naturligvis har kulturhistorisk interesse som vidnesbyrd om en voksende nationalfølelse og heltedyrkelse. Derimod har P. ydet en selv-stændig og banebrydende indsats inden for landskabsmaleriet gennem sine frisksandede og

stemningsmættede danske og norske prospekter. Hans portrætter er på samme måde præget af en lyrisk-følelsesbetonet opfattelse og en forfinet sart farveholdning, selvom de ud fra en realistisk målestok kan forekomme mangelfulde i tegning og formgivning. P. var en stor ven af teatret. Han har malet flere portrætter af tidens fejrede skuespillere (*Mme. Gjelstrup*, *Mme. Preisler*, *Venus Urania* (c: Caroline Walter eller hans egen hustru)), og efter sin død fejredes han med en mindefest af Det forenede dramatiske selskab. □Selvportr.: mal. 1775 (Fr.borg), to tegn. (sst.), den ene 1778, radering 1784, tegn. til (?) den (Kgl.bibl.) og efter den af C. C. Andersen, 1877 (Fr.borg); formentlig selvportr. på to genrebilleder 1784 og 1785 (begge St.mus.), sidstnævnte litograferet af A. Kittendorf, samt på en radering; mal. ca. 1788. Relief af F. L. Zuschlag (St.mus.).

Kat. over arbejder af E. P. i Kunstforen., udg. Victor P. Christensen, 1920. – J. C. L. Lengnick: Genealogier, 3.saml. Th. Oppermann: Kunsten i Danm., 1906 146–50. Victor P. Christensen i Kunstmuseets årsskr. 1920 137f. Peter Hertz sst. 1924–25 302 303 332. Carl W. Schnitler: Norges kunstneriske opdagelse. Maleren E. P.s norske landskaper, Kria. 1920. Victor P. Christensen i Skønverke VII, 1921 17–26. H. Bramsen: Landskabsmaleriet i Danm. 1750–1875, 1935. Leo Swane i Rom og Danm., red. L. Bobé I, 1935 200–06. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opr. 1970). Jens Fr. Nørbæk i Søllerødbogen, 1970 387–95. Samme i Konsthist. t. XLIV, Sth. 1975 27–36. Torben Holck Colding i Carlsbergfondets årsskr. 1979 98–104.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Pauli, Andreas, se v. **Liliencron, Andreas Pauli**.

Pauli, Johan Georg Leander, 1838–1928, xylograf, redaktør. * 12.9.1838 i Rocklitz, kongeriget Sachsen, † 16.2.1928 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg kgd.). F: skattekontrollør Ferdinand Adolph P. og Friedericke Juliane Caroline Glauer (ca. 1805–81). ~1° 16.4.1863 i Leipzig med Wilhelm Sämman, * 18.7.1844 i Greifenhain, Sachsen, † 21.8.1903 i Kbh. (Simeons), d. af August S. og Johanne Renate Schramm. ~2° 16.5.1906 i Kbh. (Simeons) med Clara Emmy Marie Buchter, * 28.10.1881 på Frbg. (Stef.), † 5.4.1977 sst., d. af bankkasserer Jean Charles Marius B. (1837–93) og Clara Louise Simplicia Gamél (1843–1926).

Efter at have fået uddannelse som træskærer i det banebrydende firma Kretzschmar i Leipzig og som tegner på kunstakademiet sst. arbejdede P. et år ved Illustrierte Zeitung. 1863 overtog han en hjemvendt kollegas arbejde ved Illustreret Tidende i Kbh., 1870 blev han leder af dets billedafdeling, overtog 1886 dets xylografiske atelier for egen regning, blev 1892 bladets ejer og fra 1903, indtil han afhændede det 1908, dets

øverste redaktør. P. dyrkede sit fag med kærlighed og dygtighed. Han skar billeder til forskellige bøger (således Elisabeth *Jerichau Baumanns *Brogede Rejsbilleder*), men virkede helst og bedst for sit blad, for hvilket han gennem mere end en menneskealder var en bærende kraft, og for hvis position han havde en stor del af æren. For dets skyld lod han træskærerkunsten fare, og med det store fond af initiativ og arbejdskraft, han satte ind på alle opgaver, fik han de nye zinkætsningsmetoder udviklet og udnyttet i billedreproduktionen, så bladet holdt trit med udlandets stude. Lige så stor en indsats betød hans hele personlighed – sund sans, retlinethed, nøgternhed og fasthed forbundet med sympatisk evne og hjælpsomhed. Det levende indtryk af hans temperament og lune forøgedes ved hans udtryksform der stadig bar præg af hans modersmål. – R. 1908. □Mal. af V. Irminger, 1906. Tegn. formentlig af Axel Andreassen, 1908. Tegn. af E. Krause.

Ill. tid. 26.9.1909. Berl. tid. 17.2.1928. Nationaltid. s.d. Politiken s.d. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv, 1930. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Paul Læssøe Müller**

Pauli, Johan Georg, 1736–98, direktør i generalpostamtet. * 14.11.1736 i Kbh., † 16.4.1798 i Lübeck. F: kancellist, senere sekretær i rentekammeret, sidst direktør for Øresunds toldkammer Otto Georg P. (ca. 1700–80) og Anna Kamphøener (ca. 1715–75). ~ Christine Schultz, † 6.2.1788.

P.s far var trods et indbringende embede insolvent ved sin død, og sønnen kæmpede øjensynlig livet igennem med en slet økonomi. Som naturligt var fik også han en embedskarriere, og 1762 kom han ind i den militære forvaltning der netop da reorganiseredes, men ved J.-C. de *Saint-Germains fald 1767 blev han afskediget med ventepenge. Disse beholdt han da han s.å. blev ansat som sjette, og dermed overtallig og ulønnet, direktør i generalpostamtet. I begyndelsen af 1770 overtog postkassen udbetalingen af hans ventepenge, og ved postamtets reorganisation i jan. 1771 under J. F. *Struensee blev P. den ene af de tre direktører med 1000 rdl. i løn og en tredjedel af avisporto. Han beholdt stillingen efter Struensees fald og overtog ledelsen af postvæsenets tyske afdeling. P. synes at have været en udmærket administrator, men når han trods sin bekendte pengehørd kunne blive i den betroede stilling kan det kun skyldes at han havde formående fortalere, bl.a. holsteneren C. v. *Saldern der var hans grandonkel og også ydede ham direkte bistand. 1774 blev hans bo taget under behandling, han optog lån, fik forskud og

Pauli, Johan Georg

forhøjelser af lønnen „for hans Os bekendte ulykkelige Omstændigheder“.

Endnu tyve år holdt han den gående og selv da der ved Th. *Holmskiolds død 1793 rejstes mistanke om misligheder ved postvæsenets kasser nød P. tillid idet han n.å. blev udnævnt til første-direktør. Kort efter rejste han dog på en næppe frivillig inspektionsrejse til provinsen. Da postkassereren samtidig døde efter et ulykkestilfælde kom det for dagen at kassen kun indeholdt nogle få rdl., og kort efter blev det klart at P. alene tegnede sig for 12 896 rdl. af kassens totale manko på 28 327, lån han i årenes løb havde optaget hos kassereren. P. flygtede til Lübeck, og 4.1.1796 dømtes han af hof- og stadsretten til at have sit embede forbrudt, og hans bo blev beslaglagt til fordel for postkassen. Selv om P.s ulykke var selvforskyldt må ansvaret for at en embedsmand kunne komme så langt ud i uføret tilskrives den utilstrækkelige og uprofessionelle kontrol der førtes med de offentlige kasser. P. var 1773–78 medlem af Det kgl. teaters direktion. – Kancelliråd 1767. Justitsråd 1769. Etatsråd 1777.

Fr. Olsen: Postvæsenet i Danm. 1711–1808, 1903.

Sv. Cedergreen Bech

Paulli

Slægten P., der stammer fra Wesenberg i Mecklenburg-Strelitz, nu DDR, føres tilbage til købmand i Schwerin, borgmester Johannes P. (–1578) hvis søn, superintendent, professor ved universitetet i Rostock Simon P. (1534–91) var far til livlæge Heinrich P.

J. H. *P. var ~2° med Maria Elisabeth Mynster, d. af biskop J. P. *M. Jakob *P. var ~ Frederikke Johanne Jürgensen, d. af professor, dr.phil. Chr. *J.

Th. Hauch-Fausbøll: Slæghåndbogen, 1900 764–69. Emil Paulli: Familien Paulli, 1925 med tillæg 1975. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 447–49.

Hans H. Worsøe

Paulli, Daniel, 1640–84, boghandler, avisudgiver. * 23.6.1640 i Rostock, † 14.11.1684 i Kbh. F: læge, professor Simon *P. (1603–80) og Elisabeth Fabricius (1618–56). ~ juni 1671 med Margaretha Würger, * 28.10.1644 i Lübeck (?), † 10.5.1732 i Kbh. (Petri) (~2° med boghandler Johan Jost Erythropel), d. af kgl. resident i Lübeck, rådmand Henrik W. († 1694) og Margaretha Wibkens el. Wibbeking. – Bror til Holger *P. og Jacob Henrik Paulli v. *Rosenschild.

P. blev vistnok opdraget i Kbh. 1664 var han ansat ved en boghandel i Nürnberg, da han kaldtes hjem af boghandlerenkerne Moltke for at forestå

Kbh.s største boghandel. N.å. fik han bevilling som kgl. boghandler, men var kun kort tid bestyrer af bogladen, da enkernes uenighed bevirkede forretningens ophør. Følgen var bryderier og processer for P. som blev tvunget ind på selvstændig virksomhed. Han skaffede sig bevilling på forlagsret til adskillige bøger, erhvervede 1667 for 4000 rdl. en del af det Moltkeske bos forlags- og sortimentsartikler, købte to huse i Skindergade og åbnede der sin boglade. Også på børsen havde han udsalg, og i Frankfurt a.M. en forlagsboghandel. Han har udgivet ikke få danske værker; hans forretning har været solid, men ikke storstilet. Fra 1677 udkom Kingos *Aandelige Siunge-Koor* hos ham, og selv foranstaltede han 1680 en salmesamling *Dend Siungende Guds-Fryct*, som står højt over de samtidige. Man regner ham også for kompilator af den s.å. under mærket D.S.P. udgivne andagtsbog *Dend Aandelige Hofvet-Nøgel til Himmelen* der oplevede en række udgaver (originaludgaven tabt; sidste optryk Bergen 1856). En i hans sidste år forberedt udgave af en billedbibel, et pragtværk hvoraf der kun blev trykt prøveark afbrødes ved hans tidlige død.

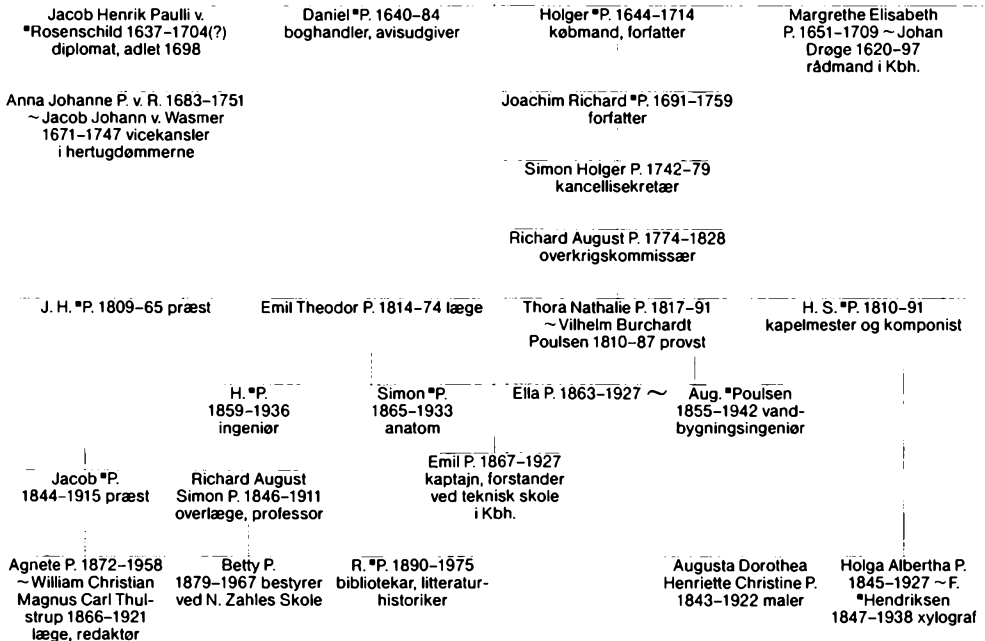
Størst betydning har P. som avisudgiver. Hans privilegium er af 22.10.1672, men allerede i juli var den tyske avis *Extraordinaire Relationes* begyndt at udkomme ca. tre gange om ugen med mange tillæg, under den skånske krig ledsaget af en *Oeresundske Relation*, med indenlandske nyheder. Fra nov. 1672 udkom en dansk månedsavis *Extraordinaires Maanedlige Relationer* og fra sept. 1675 hver uge *Dansk Advsj*. Herved har P. så at sige skabt en dansk dagspresse; før gav tyske ugeaviser væsentlig et tarveligt udpluk af Hamburg-blade. P. havde korrespondenter i udlandet, forbindelser ved hæren og i regeringskredse. Sproget er livligt, de indenlandske nyheder udførlige og pålidelige, et rigt materiale af politiske og militære aktstykker ledsager aviserne. En nyhed i kommerciel henseende var meddelelser om veksler- og bankokurs fra Amsterdam og Hamburg samt skibs- og handelsefterretninger, ligesom månedsavisens årlige bogfortegnelse Mercurius librarius Danicus var et hidtil ukendt litterært hjælpemiddel. – 1667–77 var P. auktionsdirektør i Kbh.

C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske psalmedigt. II, 1847 XXXIII–XXXVI. C. Nyrop: Den danske boghandels hist. I, 1870 257–63. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. II, 1879 (reproudg. 1977) 96–205. S. Tunold i Teologisk t. 5.r.IV, 1933 273–88. Chr. Kirchhoff-Larsen: Den danske presses hist. I, 1942 78–105. Mogens Haugsted i Fund og forskn. III, 1956 51–57. Povl Otzen sst. XII, 1965 155f; M. Haugsted sst. XIII, 1966 163–65. E. Snorrason sst. XVII, 1970 143f.

*R. Paulli**

Heinrich Paulli 1565–1610 livlæge hos dronning Sophie

Simon *P. 1603–80 livlæge, botaniker

Paulli, Hugo, 1859–1936, ingeniør. * 19.6.1859 i Kbh. (Frue), † 22.12.1936 sst., urne sst. (Holmens). F: reservelæge, senere professor Emil Theodor P. (1814–74) og Augusta Jacobson (1835–1906). ~ 19.7.1899 i Søllerød med Emma Frederikke Mathilde Hedemann, * 11.2.1859 i Kbh. (Holmens); † 1.5.1928 sst., d. af kaptajnløjtnant, senere kontreadmiral, kammerherre Anthon Rudolph H. (1816–97) og Johanne (Jenny) Thecla Oda Eugenie v. Berenhorst (1836–90). – Bror til Simon *P. (1865–1933).

P. blev student 1877 fra Haderslev læreres skole, cand.phil. n.å. og 1883 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen aftjente han sin værnepligt ved søværnet. S.å. fik han ansættelse ved Kbh.s havnevæsen. 1887 rejste han til USA og fik ansættelse som tegner ved Philadelphia Bridge Works, Pottstown, Pennsylvania, og senere som assisterende ingeniør hos Cofrode & Evans i Pottstown. 1889 rejste han tilbage til Danmark og gik på ny ind i havnevæsenet. 1890 stiftede han sammen med cand.polyt. V. Nohr et rådgivende ingeniørfirma *Nohr & Paulli*. 1895 trådte Nohr ud af firmaet for at blive vicedirektør ved Kbh.s vandværk hvorefter P. førte det videre al-

ene og under eget navn. P. er navnlig kendt for sin teoretiske indsigt og for udførelsen af en række havnearbejder, fx *Hammer havn* og havneanlæg i *Rønne*, *Middelfart*, *Fredericia*, *Kalundborg*, *Koldby* m.fl. og uddybningsarbejder i Bøgestrømmen og i Mariager fjord. Fra 1899 til sin død var han censor ved polyteknisk eksamen i teknisk mekanik, eller som det kaldtes fra 1905, bygningsstatik og jernkonstruktioner. Fra 1926 tillige censor i teknisk mekanik, bro- og jernkonstruktioner ved afslutningsprøven i officersskolens specialklasse. 1906–08 og 1911–14 var P. formand for privatingeniørforeningen af 1904, senere kaldet Foreningen af rådgivende ingeniører. – R. 1931. □Foto.

Berl. tid. 29.12.1936. Ingeniøren XLVI, 1937 afd. I 8. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Paulli, Holger Simon (ved dåben Simon Holger), 1810–91, kapelmester, komponist. * 22. 2.1810 i Kbh. (Holmens), † 23.12.1891 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Ass.). F: overkrigskommissær, kontrollør ved assistenshuset Richard Au-

gust P. (1774–1828) og Dorothea Margrethe Orlamundt (1784–1864). ~22.11.1842 i Kbh. (Slotsk.) med Nielsine Alberta Schow, * 19.11. 1815 i Hammel, † 18.12.1891 i Kbh. (Slotsk.), d. af læge Johan Henrik S. (1776–1824, ~1° 1804 med Karen Marie Lund, 1780–1813) og Christine Sophie Saaby (1777–1838). – Bror til J. H. *P. P.s forældre boede en tid lang i hus med Det kgl. teaters kapelmester Claus *Schall, og det var denne der først blev klar over P.s anlæg for musik, gav ham undervisning på violin og skaffede ham ind som elev i Det kgl. kapel allerede som tolvårig. 1828 fik P. fast ansættelse og blev snart efter hjælperepetitor ved balletten. Samtidig modtog han videre undervisning på violin hos Fr. *Wexschall, men gik aldrig for alvor ind på dennes tanke om at træde ind i solisternes række. Kun sjældent og aldrig med synderlig begejstring trådte P. offentligt frem som koncertsolist. Så meget desto hellere hengav han sig til dyrkelsen af kammermusik og var til op i sin høje alderdom en højt påskønnet kvartetbratsch. 1839–41 opnåede P. at foretage en studierejse til udlandet (Tyskland, Østrig, Italien, Frankrig, England), og da han kom hjem ventede der ham 1842 udnævnelse til balletrepetitor, den stilling hvori han så længe havde fungeret, og hvortil hans hele musikaltet, der navnlig havde sin force i det rytmiske, i så udpræget grad gjorde ham skikket. 1849 blev han tillige koncertmester og kom i disse to egenskaber efter teatrets regler til at dirigere næsten alle forestillinger ud over de egentlige operaer som Jos. *Gläser ledede. Efter dennes død 1861 overtog P. midlertidigt også operaerne, mens teaterdirektionen forhandlede med N. W. *Gade. Da Gade efter få måneders virksomhed i efteråret 1863 frasagde sig stillingen var P. selvskreven til kapelmesterposten og var til udgangen af sæsonen 1882–83 teatrets øverste musikalske myndighed. Fra alle sider er P.s ualmindelige menneskelige egenskaber blevet fremhævet. De supplerede hans kunstneriske på en måde der blev af betydning for en overgangstid i dansk teater, selv om hans elskværdige grundindstilling i nogen grad udsatte ham for diktat fra direktionen. Vigtige begivenheder i P.s dirigenttid var indførelsen af Wagner på den danske operascene, 1870 førte han *Lohengrin* frem, 1872 *Mestersangerne*, 1875 *Tannhäuser*. Også Charles Gounods *Faust* og værker af Giuseppe Verdi faldt det i hans lod at indstudere. Trods sit omfattende arbejde ved teatret var P. med i adskillige andre musikforetagender, således var han dirigent 1872–77 i Cæciliaforeningen i tiden mellem Henrik og Fr. *Rung. For musikonservatoriet var han fra stiftelsen 1866 direktør sammen med J. P. E. *Hartmann og Gade

og underviste i ensemble- og orkesterspil til 1891, for Kammermusikforeningen var han formand fra dens begyndelse 1868 til sin død, han dirigerede operakorets påskekoncerter, var lærer ved blindeinstituttet og deltog som nævnt livligt i kammermusikopførelser, alt vidnesbyrd om en umådelig musikalsk virkekraft. Hertil kom hans komponistvirksomhed der især var resultatet af samarbejdet med A. *Bournonville. Til en god halv snes balletter komponerede og arrangerede han musik, deriblandt slutningen af I. akt og begyndelsen og tarantel af 3. akt af *Napoli*, 1842, *Conservatoriet*, 1849, *Kermessen i Brügge*, 1851, *Brudsfærden i Hardanger*, 1853, anden del af *Blomsterfesten i Genzano*, 1858, alt sammen musik der i sin friskhed og frejdighed indtager en hædersplads i dansk balletmusik. Herudover skrev han en koncertouverture, syngespillet *Lodsen*, 1851, sange med klaver (deriblandt den meget kendte *Lille Viggo, vil du ride Ranke?*) og nogle kantater. Af instruktive værker kom *Theoretisk-praktisk Violin-Skole for Begyndere*, 1838, på grundlag af samtidige udenlandske værker og et hæfte etuder for violin *Six caprices*; begge dele fik stor udbredelse. – Tit. professor 1866. – R. 1854. DM. 1874. K². 1878. □ Afbildet på W. Marstrands mal. fra det Waagepetersenske hjem, 1834 (Fr.borg), kopi af C. C. Andersen. Mal. af D. Monies ca. 1839. Tegn. af Marstrand, 1840. Afbildet på mal. fra Det kgl. teater af F. Rüdinger, 1867. Litografi af I. W. Tegner, 1870, efter dette træsnit 1873. Mal. af J. Roed, 1871. Tegn. af Chr. Bayer, 1877 (Fr.borg). Karikatur i „Punch“ s.å. Akvarel af P. S. Krøyer, 1877, efter denne træsnit af F. Hendriksen, 1882, efter tegn. af F. Henningsen. Mal. af H. Chr. Jensen, 1878 (Det kgl. teater), efter dette to træsnit 1882. Mal. af E. Henningsen, 1883, efter dette sortkunstblad af K. Hendriksen, 1915, og noget ændret træsnit 1883. Afbildet på litografiet Maleri i koncertsalen, 1887. Fremstillet på akvarellen Husmusik i Waagepetersens hjem af H. M. Therkildsen. Foto.

Søndagsposten 7.9.1873. Th. Overskou: Den danske skueplads VII, 1876 159f. Frits Bendix i Ude og hjemme V, 1881–82 453–57. Samme: Af en kapelmusikers erindr., 1913 12–17 138–62. Angul Hammerich i III. tid. 18.6.1882; sst. 27.2.1910. Berl. tid. 24.12.1891. Politiken s.d. Musikbl. IX, 1892 1–3. Dannebrog 4.1.1894. P. Hansen: Den danske skueplads III, 1896 233f. C. Thraane: Cæciliaforen. og dens stifter, 1901 191–206. Samme: Fra hofviolonernes tid, 1908 331f 339 439. Charlotte Bournonville: Erindr., 1903 67f. Samme: Aug. Bournonville, 1905 61f. Ch. Kjerulf: Niels W. Gade, 1917 243–47. Axel Grandjean: Spredte minder, 1919 137. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I, 1921: III, 1925: IV, 1927. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948 136–69. Kn. Hendriksen: Fra billedmagerens kalejdoskop, 1954 især 72–83 (heri P.s selvbiogr. skitse). Nils Schiørring i Fund og forskn. IV, 1957 98–119 (heri breve): X, 1963

157. Samme: Musikkens hist. i Danm. II–III, 1978. Kammermusik i 100 år, 1968. L. B. Fabricius: Træk af da. musikklivs hist., 1975. – Papirer i Kgl. bibl.

Nils Schiørring

Paulli, Holger, 1644–1714, religiøs sværmer. * 18.3.1644 i Kbh., begr. 6.8.1714 sst. (Petri k.). F: læge, professor Simon *P. (1603–80) og Elisabeth Fabricius (1618–56). ~ 5.12.1677 i Kbh. (Holmens) med Elisabeth v. Gendern, * 19.2.1648 i Kbh., begr. 11.6.1727 sst. (Petri k.). – Far til Joachim Richard *P. Bror til Daniel *P. og Jacob Henrik Paulli v. *Rosenschild.

P. blev immatrikuleret 1671 fra Odense gymnasium og studerede rimeligvis en tid teologi; et samarbejde med broderen Daniel om udgivelse af en billedbibel gik i stå ved dennes død 1684. P. var da i praktisk virksomhed som bogholder i Vestindisk-guineisk kompagni og etablerede sig som købmand med handelsvirksomhed der også omfattede slaver, i Guinea og på Vestindien. Pietismens interesse for de uopfyldte profetier om jødernes omvendelse og især den sværmeriske fløjs kiliastiske spekulationer og oppiskede forventninger herom og om et kommende tusindårsrige besatte P. da han var i begyndelsen af halvtredserne; og fordi han mente gennem sin oldefar at være af Davids kongestamme følte han sig personlig kaldet til at virke for jødernes vækkelse og deres forening med den kristne kirke. Han forlod hustru og seks børn, rejste til Frankrig og Holland, henvendte sig til forskellige fyrster, udgav en del skrifter og varslede at Jerusalems tempel ville blive genopbygget 1720 med den genkomne Kristus som ypperstepræst. 1701 blev han fængslet i Amsterdam, men familien fik ham dog fri under henvisning til hans mentale tilstand. 1706 var han igen i Kbh. Da han fortsatte sin profetiske virksomhed blandt de herbørende jøder, fik politimester Ole *Rømer og biskop Henrik *Bornemann 1706 kgl. befaling til at påbyde ham at holde sig i ro. Da disse tilhold ikke hjalp måtte familien tage sig af ham. I datidens kirkelige uro virkede P.s opræden som en påmindelse til de ortodokse om at være årvågne over for pietismens særlærdomme. For at gøre propaganda for sine forventninger om tusindårsriget udgav P. talrige skrifter på forskellige sprog; de mange modskrifter hans litterære virksomhed fremkaldte viser hvor farlig man anså hans indflydelse for at være, ikke mindst på grund af de besnærende skriftfortolkninger han anvendte. □Hollandsk stik og gentagelse med forandret baggrund. Stik af J. Folkema.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen VII, 1886 792; VIII, 1887 330. – C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske psalmedigt. I, 1846 tillæg 52. L. N. Helveg: Den

danske kirkes hist. efter reformationen, 2. udg. I, 1857 558f. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.1, 1889–91 168–72. Oluf Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. VI, 1892 96–102. Michael Neiiendam: Erik Pontoppidan I, 1930 75 207. P. G. Lindhardt: Peder Hørstleb I, 1939 93.

*Michael Neiiendam**

Paulli, Just Henrik Voltelen (ved dåben Henrich Voltelin), 1809–65, præst. * 6.3.1809 i Kbh. (Holmens), † 11.7.1865 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: overkrigskommissær, kontrollør ved assistenshuset Richard August P. (1774–1828) og Dorothea Margrethe Orlamundt (1784–1864). ~ 1° 3.5.1838 i Gentofte med Martine Vilhelmine Hagen, * 25.4.1821 i Kbh. (Trin.), † 24.2.1839 sst. (Slotsk.), d. af kaptajn ved Kbh.s borgerlige artilleri, grosserer Peter Christian H. (ca. 1789–1833) og Hendrikke Thomine Svendsen (ca. 1794–1880). ~ 2° 16.6.1843 i Kbh. (Slotsk.) med Maria Elisabeth Mynster, * 25.10.1822 i Kbh. (Frue), † 8.1.1909 sst., d. af res. kapellan, senere biskop, dr.teol. J. P. *M. (1775–1854) og Maria F. F. Münter (1796–1871). – Far til Jakob *P. Bror til H. S. *P.

P. blev student fra det v. Westenske institut 1827, levede under små kår og blev først cand.teol. 1833. 1835 blev han kateket ved Helligåndskirken i Kbh., 1837 præst ved Christiansborg slotskirke, 1840 tillige hofpræst og 1857 stiftsprovst og sognepræst ved Vor Frue kirke. Tidligt vandt han hoffets gunst og blev 1864 kgl. konfessionarius; i den svære periode efter tronskiftet var han kongehuset en trofast støtte. P. besad en bred human dannelse og havde gode filosofiske og teologiske kundskaber; han var mere receptiv end produktiv og vandt ikke sit ry som forfatter, om end hans teologiske disputats (*Dr. Niels Hemmingsens Pastoral-theologie*, 1851) er et modent arbejde og endnu af en vis værdi. Desuden foreligger to prædikensamlinger (*Prædikener om Kirken og Sacramenterne*, 1844 og *Taler i Kirken ved særegne Leiligheder*, 1866) og de meget udbredte *Christelige Bønner*, 1845 (11. opl. 1888). P. havde fra sin barndom betragtet præstegerningen som sit livs mål, og han viede den alle sine kræfter. Teologisk stod han i gæld til J. P. Mynster hvis svigerson han blev, og til H. *Martensen der var hans skolekammerat og fortrolige ven; men han inspireredes fx også af Grundtvig og var trods sin konservatisme mere forstående over for tidens reformkrav end Mynster (således i salmebogssagen 1844ff).

Allerede som ung vakte P. opmærksomhed som prædikant, og snart blev han en af hovedstadens mest hørte talere. Formelt er hans prædikener i slægt med Mynsters; sproget er klart og gennemarbejdet, og med årene blev det retoriske drag

mere tilbagetrædende. Det var især den milde og inderlige tone som gjorde indtryk; teologisk lå hans prædiken på Martensens linje, men i den stærke fremhævelse af „det christelige Menighedsliv“ var der også en påvirkning fra Grundtvig og en reaktion mod den individualisme som både rationalismen og Mynster på hver sin vis havde repræsenteret. P. kom derved til at bryde vej for den kommende tids stærke menighedsforståelse, men også for dem der stod hans kirkesyn fjernere blev hans forkyndelse af kristendommens etiske side af betydning.

P. anså dog sjælesorg for væsentligere end prædiken, og han blev meget søgt som sjælesørg. En mæglende og sympatisk stemte personlighed havde led ved at opnå kontakt, sætte sig ind i menneskers konkrete forhold og yde hjælp i deres særegne problemer. Ofte har man fremhævet hans væsens mærkeligt beroligende indflydelse, og erindringer fra samtiden taler enstemmigt om den taknemmelighed meget forskellige mennesker nærede over for ham. En mand af den type var også velegnet som lærer for yngre præster, og hans virksomhed ved paterseminariet (fra 1854) satte sig spor. Ved særlig nidkærhed virkede han som sjælesørg i koleraåret 1853 og atter i 1864; formentlig var hans store slid i dette sidste år med til at undergrave hans helbred og fremskynde hans pludselige død. Martensen der mistede sin kæreste ven og nærmeste medarbejder rejste ham et smukt mindre i talen ved begravelsen og siden i sine erindringer. – R. 1840. DM. 1860. □To mal. af D. Monies ca. 1838. To litografier af E. Fortling efter tegn. af J. V. Gertner, det ene 1843. Afbildet på Gertners tegn., 1846, af salvingen 1840 (Rosensborg). Karikatur 1858. Træsnit 1860 efter tegn. af H. Olrik efter foto; herefter litografi af I. W. Tegner, 1861, litografi 1863 og træsnit 1865. Buste af Th. Stein, 1865. Tegn. af W. Marstrand. Relief af H. V. Bissen 1866–67 (på monument i Vor Frue k., Kbh.); tegn. hertil af samme.

Selvbiografi i Kbh.s univ.s progr. til reformationsfesten 1851 15f. Breve til biskop G. P. Brammer i Theol. t. for den da. folkekirke, udg. H. V. Sthyr IV, 1887 469–92. – III. tid. 28.10.1860. H. L. Martensen: Ved J. H. P.s jordefærd, 1865. Samme: Af mit levnet II, 1883 13–20. V. Nannestad: Portrætter fra kirken III, 1899 1–77. Jakob Paulli i Mit hjem II, 1912 36–39. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 352–56 414f. H. F. Petersen i Kirkehist. saml. 6.r.1, 1933–35 661 665; Bj. Kornerup sst. 700; H. L. Martensen sst. II, 1936–38 192f 196 198f 200. – Papirer i Kgl. bibl.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Paulli, Jacob Henrik, se v. **Rosenschild, Jacob Henrik Paulli**.

Paulli, Jakob Peter Mynster, 1844–1915, præst. * 24.3.1844 i Kbh. (Slotsk.), † 3.9.1915 sst., begr. sst. (Ass.). F: stiftsprovst J. H. *P. (1809–65) og Maria E. Mynster (1822–1909). ~ 22.6.1871 i Kbh. (Trin.) med Frederikke Christiane Johanne Jürgensen, * 17.7.1846 i Kbh. (Frue), † 11.5.1882 sst. (Frue), d. af professor, dr.phil. Chr. *J. (1805–60) og Johanne C. Kraft (1815–56).

P. blev student (Metropolitanskolen) 1862 og cand.teol. 1868. Nogle år virkede han som lærer og blev 1871 residerende kapellan i Asminde-rød-Grønholdt (Fredensborg). Her vandt han som prædikant hoffets gunst og det var medvirkende til at han 1876 blev 2. residerende kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh. 1892 blev han stiftsprovst og sognepræst sst., og 1884 blev han kgl. konfessionarius og gennem en menneskealder kongehusets trofaste tjener og takfulde ven, meget påskønnet af alle medlemmer af kongefamilien. Fra 1887 var han lærer i homiletik ved pastoralseminariet og fra 1892 medlem af direktionen for borger- og almueskolevæsenet; desuden sad han i en mængde bestyrelser. Hans død ved en brandulykke vakte uhyre opsigt. P. var sin tids mest typiske repræsentant for en „højkirkelighed“ i den Mynster-Martensenske form, men hans stærke traditionsbundethed i en tid, præget af vækkelsens kirkelige opbrud og forsøg på at finde nye veje, hindrede ham i at øve den brede indflydelse hans ypperlige evner berettigede ham til. Ofte kom han ved sin „stivkirkelighed“ (som kritikerne sagde) i strid med retninger og personer; det viste sig bl.a. i forhandlingerne om Kbh.s kirkesag hvor P. sammen med G. *Schepelern kom i skarp konflikt med biskop Th. Skat *Rørdam der var kirkefondets formand. P. mente at denne sag var udtryk for sværmeri, og han antog at dens demokratiske tendenser ville svække præsteskabets religiøse og sociale position. Dog var han ikke helt blind for at tiden krævede nye arbejdsformer; således sad han 1880–1911 i bestyrelsen for Indre mission i Kbh., og under den store lockout 1899 gjorde det indtryk at han – hoffets og det højere borgerskabs yndede præst – tog til orde for nødvendigheden af sociale reformer.

P. var en fortrinlig administrator, en kirkelig embedsmand af rang der med stor arbejdskraft og klart overblik forenede udpræget sans for orden og omhu i enkeltheder. I hele sin embedstid betragtedes han som hovedstadens ypperste prædikant og var især en meget søgt taler ved bryllupper og begravelser. P.s prædiken var teologisk bestemt af traditionen; han brød ikke nye veje, havde ingen originale tanker, men stor evne til at forarbejde det evangelisk-lutherske trosindhold og det humane kulturgrundlag så det kunne

finde lydhørhed, især inden for det højere borgerskab. Hans prædikener var altid klart gennemtænkt, og formen udmærkede sig ved et rent og smukt sprog. Hans tale var båret af en poetisk stemning; det faldt ham let at finde slående billeder, og ikke mindst følte mange som livet havde faret ilde med sig grebet af det resignationens vemod som tit var baggrunden for hans ord. Hertil kom de ydre fortrin: en velskolet, nuanceret og klangfuld stemme, en velberegnet gestikulation og en skikkelsens grandezza der stod i et harmonisk forhold til kirkerummet. Som religiøs digter nød han megen anseelse; i Den danske Salmebog er han repræsenteret ved nr. 324 og fremfor alt ved salmen (oprindeligt skrevet til en privat fest) *Jert Hus skal I bygge paa Ordets Klippegrund* (nr. 739), som i årtier var den mest yndede bryllupssalme. – R. 1876. DM. 1883. K.² 1892. K.¹ 1904. S.K. 1909. □Gravering på sten 1877. Træsnit 1878. Litografi af I. W. Tegner, 1880, efter foto, efter samme foto træsnit af H. P. Hansen, s.å. Træsnit 1884 efter foto. Træsnit 1895 og af A. Bork, 1900, efter foto. Afbildet på flere fremstillinger af begivenheder ved hoffet efter tegn. af bl.a. K. Gamborg 1887, 1898 og 1899 (Fr.-borg), af P. Fischer, 1891, og mal. af samme, 1898 (Fr.borg). Afbildet på karikaturen Gadens figurer, 1909, formentlig af Alfred Schmidt. Foto.

J. P. i Gads da. mag., 1908–09 79–81 og i Mit hjem II, 1912 36–39. Kirkehist. saml. 6.r.IV, 1942–44 535–44; sst. V, 1945–47 233–38 (heri breve). – Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 362–66 415. To højirkemænd. Brevveksl. mellem Harald Stein og J. Swane, udg. P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 125–27.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Paulli, Joachim Richard, 1691–1759, justitssekretær, forfatter. * 2.9.1691 i Kbh., † 31.3.1759, begr. i Petri k. F: købmand, forfatter Holger *P. (1644–1714) og Elisabeth v. Gendern (1648–1727). ~ 1° 2.9.1722 i Kbh. (Nic.) med Mette Aagaard, * ca. 1685, antagelig i Ribe, begr. 15.7.1723, d. af sognepræst ved Skt. Kathrine k. i Ribe, senere ved Skt. Olai k. i Helsingør, mag. Laurids Christensen Aa. (1656–1711) og Anna Dorothea Brochmann († 1727). ~ 2° 26.9.1726 med Henrica Catharina Aspach, * 12.1.1709 i Helsingør, † 28.4.1773, begr. i Petri k., d. af kæmmer ved Øresunds toldkammer Martin A. (1662–1727) og Anna Christina Hønne (ca. 1664–1742). P. opnåede anselige stillinger inden for administrationen; 1717 sekretær i hofretten, 1729 medlem af den regulerende bygningskommission efter branden, s.å. konsumptionsinspektør ved Kbh.s toldbod, 1730 kammerråd, 1734 justitsse-

ekretær og arkivar i rentekammeret. Fra den ekscentriske far, hvis ulykkelige agitationsrejse faldt i hans barndom og ungdom arvede han en urolig hang til mangearartet virksomhed, også til mystik, som ikke blot viser sig i hans prosaskrifter, men også dukker frem selv i regnskaberne fra hans pensionskasse (i skiftet efter ham). Hans økonomiske forhold var altid derangerede; han var som andre i tiden fuld af projekter; bl.a. til forbedring af sine egne pengesager fik han 1747 kgl. bevilling på oprettelsen af en enkepensionskasse med sig selv som direktør. Han var en godmodig mand der gerne anerkendte andre; han førte et gæstfrit hus og hævdede sig trods fantasti og gæld i sit embede til sin død; en brav, fornuftig og habil mand i andre ting end komedieskrivning, kalder den bidragsmand Ludvig *Holberg ham.

Han besad slægtens, ikke mindst faderens lyst til at skrive og udfoldede sig på mange områder. I sin egenskab af embedsmand ved retterne og ved toldvæsenet udgav han registre til danske og norske lov (1738), til kirkeritualet og toldrullen (1744). Interesse for arkæologi og mystik fik ham til, da det andet guldhorn blev fundet (1734), at udgive et skrift om det; de ledsagende billeder, hævder han, er efter de nøjagtigste målinger (tysk udg. 1734, dansk 1735). På et par væsentlige områder viste han forståelse for tidens nye litteraturformer og det nye læsende publikum, borgerskabet. Da den danske skueplads åbnedes 1722 under stor interesse fra landets ledende mænd, var P. en af de høje embedsmænd der søgte at støtte den; samtidig med Holberg skrev han for skuespillerne originale danske stykker i Molières og hans efterfølgeres stil: *Dend seendis Blinde*. 1723 (tjeneren Mascarille søger at forene de unge ved at få den gamle formynder til at tro at han er blind), *Julestuen og Masqueraden*. 1724 (kasseret af skuespillerne til fordel for Holbergs to stykker) og med engelsk motiv *Naturen over Optugtelsen*. 1724. Rimeligvis af P. er en lille dygtig pjece der vil belære det uøvede danske publikum om, hvad der er det virkelig værdifulde ved et teaterstykke og ved dets udførelse (*Kort Underviisning. hvorledis Comoedier med Nytte og Skiansomhed kand sees, forfattet til een bereedelse for de Danske Skuespil*. 1726 eller 28). Rent galt kom P. imidlertid af sted da han, der forgudede Molière, men ikke havde rigtig sans for Holbergs storhed, 1724 fandt på at „forbedre“ og „omstøbe“ Holbergs „Politiske Kandestøber“ og foreslå Holberg gensidigt medarbejderskab. „Omstøbningen“ havde et venligt forord til „min kiære, gode Hans Mickelsen“ med anerkendelse af dennes betydning for den danske skueplads og for P. selv.

Paulli, Joachim Richard

Men Holberg forstod ikke spøg, når nogen rørte ved, endstige omstøbte hans værker; han gennemheglede i en lille bidsk pjece (Tvende splinder nye Breve) den omstøbte kandestøber og ry-stede P. af sig.

Foruden komedien havde P. også blik for andre moderne litteraturformer der passede borgerskabets nye læsekreds: den periodiske presse og romanen. I *Dend Christ-opbyggelige Tiids-Fordriv* I–IV, 1734–37, giver han i regelmæssige hæfter – til samme pris som aviserne – på en tynd romantråd allehånde besynderlige emner som helten kommer i berøring med: hekse, kort- og taskenspiellerkunster, besøg i et bogtrykkerværksted, alt med en symbolsk udlægning i kristelig apologetisk retning – en forløber for Erik *Pontoppidans roman *Menoza* (1741). Af samme art er hans *Forblummed Correspondence med opbyggelig Forklaring der over*, 1746. P. er blevet noget handicappet ved at skrive samtidig med Holberg og lidt latterliggjort ved sit sammenstød med ham. Hverken i opbygning, karaktertegnning eller lune tåler hans stykker nogen sammenligning med Holbergs. Betænkes må det dog, at han foruden Holberg er den eneste forfatter der har ydet originale dramatiske bidrag til Grønnegadeteatret. Tiden så dem heller ikke, da de var nye, under samme synsvinkel som vi; Grønnegadeskuespillerne var vel tilfredse med *Dend seendis Blinde*; den blev ved at opføres efter forfatterens død (lige til 1768); og da Den politiske Kandestøber 1729 blev oversat til svensk (af Magnus Lagerström) var det ikke i Holbergs, men i P.s affattelse.

Skuespiltekster fra komediehuset i Lille Grønnegade, udg. E. Nystrom IV, 1922 (P.s komedier og vejledn.). – F. Bætzmann i J. R. P.s Politiske kandestøber, 1867 102–19. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. II, 1879 (fot. opr. 1977) 98f; IV, 1882 (fot. opr. 1977) 170–237. Jul. Martensen i Ludv. Holberg: Komedier II, 1897 97–116 (heri brevveksl. med Holberg). E. Nystrom: Den danske komedies oprindelse, 1918 161–66. Mogens B. Mackeprang i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1936 78–81 o.fl.st. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937 34f. Hans Brix: Analyser og problemer V, 1940 134–79. F. J. Billeskov Jansen i Danske studier, 1946–47 58–68. Anne E. Jensen: Studier over europæisk drama i Danm. I–II, 1968.

Th. A. Müller*

Paulli, Richard Jakob, 1890–1975, bibliotekar, litteraturhistoriker. * 11.4.1890 i Kbh. (Frue), † 31.12.1975 på Sundby hospital, begr. Vestre kgd. F: overlæge, dr.med., senere professor Richard August Simon P. (1846–1911) og Barbara Abigaël Kolderup Rosenvinge (1856–1909). ~ 27.12.1944 i Kbh. med laboratorieassistent

Agnete Lindhard, * 20.3.1906 i Karise, d. af professor, dr.med. J. *L. (1870–1947) og Bodil Pontoppidan (1877–1969).

P. blev student fra Metropolitanskolen 1907 og efter et par års litteraturstudier ansattes han 1909 som „ekstraordinær assistent“ ved Det kgl. bibliotek. Efter en kortere tids tjeneste ved den udenlandske afdeling kom han 1911 til danske afdeling hvor han virkede til sin afgang 1955, fra 1938 som leder og fra 1946 med titlen overbibliotekar. – P. blev i de 44 år en central skikkelse i afdelingens daglige arbejde, og også efter at være blevet udnævnt til leder tog han levende del i alle aktiviteter fra pligtaflevering, indbinding, katalogisering osv. til publikumsbetjening. Ikke mindst på sidstnævnte område kom han til at yde en indsats ud over det sædvanlige. Han stillede uden på nogen måde at demonstrere en bedrevenen sit omfattende og præcise kendskab til dansk litteratur, kunst, personalhistorie og mange andre sider af kulturlivet til rådighed for videnskabsmænd og alle andre, der søgte oplysninger i det kildemateriale danske afdeling rummer. Bred er den kreds der i årenes løb nød godt af hans lærdom og legendariske hjælpsomhed. – P. var beslægtet med xylograf F. *Hendriksen og gennem samarbejde med ham erhvervede han sig i sin tidlige ungdom et indgående kendskab til alle grene af boghåndværket, dets teknik og æstetik. Hans kritiske sans og ekspertise på området blev da også altid respekteret af de mange boghåndværkere han i tidens løb kom i berøring med og fik til at yde deres bedste. Han var nært knyttet til Forening for boghaandværk og var 1922–25 dens sekretær og redaktør af *Bogvennen*, ligesom han for foreningen – i øvrigt også for biblioteket – i årenes løb arrangerede en række fortrinlige udstillinger, fx den store jubilæumsudstilling *Dansk Boghaandværk 1482–1948*. Han virkede som en fortræffelig rådgiver ved tilrettelægnng af en række smukke bogarbejder, bl.a. publikationer udgivet af Det danske sprog- og litteraturselskab som han var medlem af siden 1914 og med hvis mangeårige administrator, Lis *Jacobsen, han havde et nært samarbejde.

Allerede som 25-årig blev P. sammen med Jørgen *Olrik og J. P. *Jacobsen medudgiver af sprog- og litteraturselskabets statelige 14 binds udgave af *Danske Folkebøger fra 16. og 17. Aarhundrede* der afsluttedes 1936; alene udgav P. otte bind, hvoriblandt *Uglspil* og *Doctor Faust*, ligesom han udarbejdede en to-binds bibliografi til hele serien samt de afsluttende afhandlinger om folkebøgernes historie og illustrationer. 1920 udgav han for Forening for boghaandværk den i sin art ret enestående boghistorisk-bibliografiske

monografi *Lorentz Benedicht. Bogtrykker og Xylograf i København i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede*, og for samme forening udgav han 1921 *Tid Fordriff* efter en nyfunden dansk oversættelse. I 1920'erne påtog han sig at fuldføre det af Carl S. Petersen påbegyndte store værk *Den danske Litteratur fra Folkevandringstiden indtil Holberg*. 1929 idet han, præget af nysyn, forfattede den sidste tredjedel der behandler baroktidens litteratur. Da Det kgl. bibliotek 1953 udformede planen for årsskriftet *Fund og Forskning* i Det kgl. Biblioteks Samlinger påtog P. sig beredvilligt redaktionen, og han fortsatte efter sin afgang og indtil et par år før sin død på forbillig måde at varetage dette hverv. For de mange bidragydere til serien blev han en utrættelig vejleder og hjælper, og de første 20 bind af serien bærer både hvad form og indhold angår et usvigeligt præg af redaktørens kompromisløse holdning til nøjagtighed og grundighed. P. skrev selv flere betydningsfulde bidrag til årsskriftet, bl.a. *Vore ældste komponerede bind, bog- og erhvervs-historiske undersøgelser*, 1960–61, og *Soldat og bogtrykker. Helsingørs første trykkeri*, 1964. Han leverede i årenes løb talrige andre bidrag til tidskrifter, festskrifter m.v., ligesom han var en skattet medarbejder ved Dansk biografisk Leksikon (2. udg.), Hagerups Konversationsleksikon, Weilbachs Kunstnerleksikon m.v. – P.s ranke personlighed aftvang beundring og respekt hos alle han fik at gøre med inden og uden for biblioteksverdenen; han viede sit liv til arbejdet i Det kgl. bibliotek og til den forskning i hvis tjeneste biblioteket står, og ydede dermed en indsats for dansk humanistisk videnskab som i forbindelse med hans egen litterære indsats fuldt ud motiverede, at han 1960 udnævntes til æresdoktor ved Kbh.s univ. □Foto.

Bibliografi i *Fund og forskn.* XXII, 1975–76 9–38. – Selvbiografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1960 161f. – *Palle Birkelund* i *Fund og forskn.* XXII, 1975–76 7f. Samme i *Bogens verden* LVIII, 1976 91f. Samme i *Nord.* t. for bok- og biblioteksväsen LXIV, Upps. 1977 28–30.

Palle Birkelund

Paulli, Simon, 1603–80, læge, anatom, botaniker. * 6.4.1603 i Rostock, † 23.4.1680 i Kbh., begr. i Petri k. F: professor, senere livlæge, dr.med. Heinrich P. (1565–1610) og Cathrine Papeke. ~ 1° 15.4.1635 i Rostock med Elisabeth Fabricius, * 9.12.1618 i Rostock, † 21.10.1656 i Kbh., d. af livmedicus Jacob F. (1576–1652) og Margrethe Müller († 1623). ~ 2° 1657 i Kbh. med Anne Bartskeer, † april 1686 i Kbh. (~ 1° 1643 med rådmænd Laurids Mikkelsen Tunge, 1597–1656, ~ 1° 1626 med Anne Lauridsdatter, enke efter

Morten Nielsen Tunge), d. af handelsmand og rådmænd Diderik Johansen B. (1585–1642) og Lene Helmersdatter Rhode († 1662). – Far til Daniel *P., Holger *P. og Jacob Henrik Paulli v. *Rosenschild.

Da P. var et år gammel blev faderen livlæge hos enkedronning Sophie på Nykøbing slot, og han kom da til Danmark. Ved faderens død flyttede moderen tilbage til Mecklenburg. P. blev student 1617 i Rostock, studerede medicin til dels i udlandet, immatrikuleredes bl.a. i Leiden 1623. Efter at være kommet hjem blev han på enkedronning Sophies anbefaling hofmester for unge adelsmænd under deres ophold på Sorø akademi. Han var der 1626–29 og studerede bl.a. botanik hos Joachim *Bursar. 1629 lod han sig immatrikulere ved Kbh.s univ., men rejste så atter udenlands og blev dr.med. (*De arthritide*) i Wittenberg 1630. Han praktiserede fra s.å. i Rostock og i Lübeck fra 1631, men blev 1634 professor medicinæ i Rostock, efter den ældre J. Bacmeister (1563–1631), svigersøn af Jacob *Bording.

Ifølge Ole *Worm var hans svigerfar som 1637 var blevet livmedicus hos Christian IV medvirkende til at han 1639 udnævntes til professor anatomie, chirurgie og botanices i Kbh., et for ham oprettet ekstraordinært (tredje) professorat hvis mening sandsynligvis var at søge gennemført nogle af de reformer som indeholdtes i de 1621 udkomne „*Novellæ constitutiones*“, men som det medicinske fakultet havde modsat sig. 1639 udgav P. i Rostock en lærebog om lægeplanter, *Quadrupartitum de simplicium medicamentorum facultatibus*, der er et kompilatorisk værk uden egentlig botanisk indhold. Det lykkedes ham at få oprettet det for den tid smukke og udmærkede anatomikammer, *Domus anatomica*, hvor han endelig 1645 kunne foretage de første offentlige anatomiske demonstrationer, i marts af et kvindeligt og i maj af et mandligt. 1648 intrigeredes han ud af professoratet hvorefter Th. *Bartholin fik et ordinært (tredje) professorat overflyttet fra det filosofiske institut. P. lønnedes med et Århus-kanonikat og 1650 blev han hofmedicus, 1656 efter to års ophold i Rostock, livmedicus hos Frederik III og derefter hos Christian V. Han lønnedes bl.a. med et par kanonikater.

Oprettelsen af *Domus anatomica* fik sin store del i den danske anatomis strålende udvikling i den kommende tid under Thomas Bartholins ledelse, og P. har derfor megen betydning i denne forbindelse, skønt han selv præsterede mere som knoglepræparator end som anatom. På andre felter var han særdeles virksom. Fra 1634–37 offentliggjorde P. disputationen om apopleksi (1634 og 1635), om mælinger og tobakkens brug 1635

og den første kendte afhandling om tandsmerter 1639.

P. viste sig som en for den tid overordentlig fordomsfri og frisindet personlighed. I overensstemmelse med den til Novellæ constitutiones knyttede Ordinatio lectionum ønskede han og satte igennem at de anatomiske demonstrationer også blev tilgængelige for kirurgerne og de botaniske både for kirurger og farmaceuter idet han besørgede en dansk udgave af Flora Danica, fik udgivet en tysk oversættelse *Künstliche Zerlegung Menschlichen leibes ...* (1648) af Caspar Bartholins Institutiones anatomicae og af Casserii anatomiske tavler (1656) samt foranstaltede en eftertryksudgave af Peter v. d. Stylles tyske kirurgi (1651) – altsammen til hjælp ved den kirurgiske undervisning. Det er meget ejendommeligt på den tid at træffe en medicinsk professor der i den grad interesserede sig for uddannelsen af de ustuderede kirurger og farmaceuter, men at det var hans oprigtige mening og ikke et forbigående lune fremgår ganske særligt af hans store forslag til en medicinalordning af 1669, hvor kap. 2 til dels handler om apotekersvende og -lærlinge og kap. 4 om barbersvende og -lærlinge. Dette udførlige forslag, som fylder 80 tætskrevne kvartsider og indeholder 95 paragraffer, mødte stor modstand og kritik fra fakultetets side, som ganske forkastede størstedelen af det. Forslaget kunne derfor heller ikke gennemføres, men fik stor betydning for medicinalforordningen af 1672. P. beklagede sig over den behandling hans forslag havde fået, og anmodede om at det måtte overdrages to medlemmer af statskollegiet, hvoraf den ene var dr.med. (Peder *Bülche) at dømme ham og fakultetet imellem, og dette bevilgedes, men resultatet af denne undersøgelse kendes ikke efter kongens død 9.2.1670. P. har skrevet en del afhandlinger bl.a. i Acta medica, om knoglepræparation, dels selvstændige publikationer, om *Machina anatomica*, 1668, og om dissektion af to krokodiller (manuskriptet brændt 1670) og af en kgl. ridehest (1671).

Da P. 1639 blev professor ved Kbh.s univ., blev botanik tildelt ham som bifag, hvad der var naturligt nok, fordi denne videnskab endnu kun blev anset som et medicinsk hjælpefag. Da Collegium medicum af kongen 1645 fik befaling til at lade udarbejde „en Herbarium paa danske“ med beskrivelser og stedsangivelser af danske planter, navnlig lægeplanter, overdrog det P. at udarbejde et sådant værk. Det udkom 1648 i fornemt udstyr med 376 tavler som *Flora Danica det er Dansk Urtebog* (repro-udg. 1971–72). Denne bog har i første række gjort P.s navn kendt, og den bragte ham en vis berømmelse som botaniker.

Han skrev den på latin der blev oversat til dansk af en teologisk student, Niels H. Knopf, som desuden er ansvarlig for gengivelsen af de danske (sjællandske) plantenaavne. Der behandles kun 380 arter der er delt i fire afsnit efter deres blomstringstid (som i *Quadripartitum*), blandt dem en del haveplanter. De botaniske beskrivelser er dels oversættelser fra udenlandske værker og skyldes Knopf, og der findes kun få lokalitetsangivelser. Heller ikke tavlerne, på to nær, er originale, men blev som det var almindeligt på den tid, købt i Holland, hvor de havde været benyttet af kendte botanikere. Bogen har været et vigtigt redskab til at skabe en før i Danmark ukendt interesse for vore planter hos de studerende. Hertil bidrog ikke mindre P.s talrige ekskursioner. Da han 1661 var så uheldig under en sådan tur ved Kristiania at falde ned fra en klippe hvorved han læderede det ene ben så han ikke mere kunne vandre omkring, fortsatte han undervisningen i sit hjem. Flere af hans elever har gjort sig fortjent af dansk botanik i 1600-tallet. – Hans afhandling *Commentarius de abusu Tabaci ... et Herbæ Thee*, 1665, hvori han bl.a. hævder at kinesisk te ikke er andet end tørrede blade af vor almindelige pors er udtryk for tidens stræben efter med de tilgængelige midler at nå en bedre erkendelse. 1667 udsendte han i Strasbourg en meget udvidet udgave af lærebogen fra 1639, nu som *Quadripartitum Botanicum*. Det er et meget indholdsrigt værk og vigtigt for farmakognosiens historie, men tillige meget ejendommeligt som lærebog, spækket som det er med citater, meddelelser om heldige kure, fantastiske historier og teorier om planter m.m. – P. indførte den tids viden om lægeplanterne i vor litteratur, og han var en yndet og iciterende lærer for dem af hans elever der fik lyst til at gå videre. En tropisk planteslægt Paullinia er af Linné opkaldt efter P. □ Stik af A. Haelwegh, 1648, efter forlæg af K. v. Mander, efter dette stik af A. Frølich, 1666. Afbildet på anatomiscene på stukket titelblad til Casserio: Anatomische Tafeln, 1656. Mal. af K. v. Mander, 1661 (Rostock univ.), efter dette stik af Haelwegh, 1662, lille stik i Cista medica s.å., stik af J. de Montalegre, samt andre. Afbildet s.m. kongen o.fl. på stik af A. Haelwegh, 1667. Min. af P. Prieur, 1675 (Fr.borg), mal. fra 1700-tallet i samme type (Gavnø). Malet s.m. hustruen (Fr.borg). Relief af J. Wiedewelt, 1779 (Sorø kunstmus.).

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, I, 1873 36–44; III, 1878 62f (bibliografi). V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 280–86. P. L. Panum: Vort medicinske fakultets oprindelse, 1879 91f. Jul. Petersen: Bartholinerne og kredsen om dem, 1898 28–46. K. Carøe: Studier til da. medicinalhist., 1912 199f. Samme: Medicinalordningens hist., 1917 18–27 95–137. Anato-

mische Hefte LV, I, München 1917 65–80. Carl Christensen i Naturens verden V, 1921 155–58. Samme: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 25–34; II, s.å. 10–13 (bibliografi). Axel Garboe: Thomas Bartholin, 1949 93–96. G.-H. Schumacher og H. Wischhusen: Anatomia Rostochiensis, Berlin 1970 545–56. Johan Lange og V. Møller-Christensen i S. P.: Flora Danica I–III, 1971–72. M. Skytte Christiansen: Historien om Flora Danica, 1973. A. Fox Maule i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 især 170–73.

Engill Snorrason / Anne Fox Maule

Paulli, Simon, 1865–1933, anatom. *23.2.1865 i Kbh. (Frue), †18.11.1933 på Frbg., urne på Solbjerg kgd. F: reservelæge, senere professor Emil Theodor P. (1814–74) og Augusta Jacobson (1835–1906). ~24.11.1905 på Frbg. med Thérèse Émilie Henriette Lund, *5.12.1868 på Frbg., †26.7.1913 ved Bramminge, d. af cand.teol., senere kontorchef, etatsråd Henrik Ferdinand L. (1837–1914) og Thérèse Julie Caroline Chartier (1847–72). – Bror til H. *P.

Udgået af en gammel lægeslægt og som datter-søn af anatomen Ludvig *Jacobson følte P. sig stærkt kaldet til at fortsætte slægtstraditionerne. Efter studentereksamen 1882 fra Haderslev læreres skole gik han ind i det medicinske studium og blev kandidat 1889. Den almindelige lægegering lå ikke for ham, og han søgte derfor assistentpladsen i anatomi ved veterinær- og landbohøjskolen hos professor H. *Krabbe. Efter ansættelsen læste han samtidig til dyrlæge og tog 1893 veterinæreksamen. I disse år udarbejdede han et udmærket komparativt arbejde over de fra næsehulen udgående lufthuler i kraniet hos pattedyrene og erhvervede 1899 på dette arbejde den medicinske doktorgrad. For at få kendskab til moderne anatomiundervisning og videnskabs stærke fremskridt foretog P. 1899–1900 en udenlandsrejse. Først opholdt han sig i Kiel hos Walt. Flemming for at studere histologi og embryologi og søgte derefter Karl Gegenbaur i Heidelberg, den kendte forsker over sammenlignende anatomi, et område der i særlig grad havde P.s interesse. Ved Krabbes afgang rykkede P. op og blev hans efterfølger, først som lektor og fra 1903 som professor. Højskolen fik i ham en fremragende lærer der gav faget en stærk udvikling og skabte en videnskabeligt smuk institution. Mens der tidligere fortrinvis havde været forelæst over hestens anatomi lagde P. vægt på en komparativ fremstilling af husdyrenes anatomi. Med rette tillagde han anatomen den største betydning som grundlæggende fagstudium; hans topografisk-anatomiske dissektioner og seriesnit var for de studerende en uvurderlig hjælp senere i kirurgien. I sin fremstilling af det meget omfattende stof tilstræbte P. at drage hovedlinjerne skarpt frem, og han understregede dette ved en

egenartet, myndig foredragsform hvor han med inciterende kraft og koncentration og stringent slutten sammen om emnet slog hovedpunkterne fast. Denne energiske, formelle fremtræden skabte stor respekt om hans person; de studerende betragtede ham som en streng, men retsindig lærer og eksaminator. Forelæsningerne anskueliggjordes ved et meget righoldigt og smukt tavlemateriale og ved fortrinlige demonstrationer på kadavere der var hærdet ved formalininjektion således at organerne ikke deformeredes ved præparationen. Denne konserveringsmetode, som P. indførte (*Formalinjektion zur Demonstration des Situs viscerum bei den Haussäugetieren*, 1909) blev senere efterlignet i udlandet.

Disputatsen blev P.s vigtigste videnskabelige ydelse; senere supplerede han dette arbejde med undersøgelser over pneumatisk rum hos æsel og zebra (festskrift for B. Bang, 1928). Sammen med J. E. V. *Boas beskrev han elefanhovedets anatomi i et monumentalværk i to bind, *The Elephant's Head*, 1908–25. Nævnes bør også en afhandling om Os rostri hos oxen (*Anatomischer Anzeiger LV*, 1922); tidligere kendte man ikke denne knogle der findes hos ca. 50 pct. af de voksne dyr. En anatomisk lærebog for veterinærstuderende nåede P. ikke at få udarbejdet, men en del af det fortrinlige illustrationsstof han i årenes løb havde samlet blev offentliggjort i en mindre lærebog for landbrugsstuderende (1914), og denne bog har også været til stor hjælp for de veterinærstuderende. Sammen med Gerhard Petersen udgav han 1917 en vejledning i dissektionsteknik, en kunst P. var mester i hvad talrige museumsstykker vidner om. – Ved jernbaneulykken ved Bramminge 1913 blev P.s hustru dræbt og han selv såret, og dette mærkede ham stærkt og svækkede utvivlsomt hans senere videnskabelige produktivitet. Han var i det ydre den særmærkede strengt-korrekte videnskabsmand, men i sit inderste en personlighed præget af gammel fin slægtskultur, var musikalsk og havde følelse for kunst; 1903–20 docerede han periodevis hestens anatomi på kunsthøgskolen. – R. 1918. DM. 1926. □Foto.

St. Friis i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. B. Bang i Månedsskr. for dyrlæger, 1930 161–64. Gerh. Petersen sst. 1933 451–53. J. E. V. Boas i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. XVI, s.å. 501–03. V. Mørch-Sørensen i Dansk veterinærhist. årbog I, 1934 186f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Hj. Friis**

Paulsen

Blandt de borgerlige slægter P. skal her nævnes en der føres tilbage til slagter i Flensborg Asmus Jebsen, hvis søn Paulus Erasmii (–1604), sogne-

Paulsen

præst i Adsbøl, var far til rådmand i Sønderborg Peter Paulsen.

Henning Paulsen: Stamtv. over legatslægten Paulsen, 1945.

Hans W. Worsøe

Paulsen, Adam Frederik Wivet, 1833–1907, fysiker, meteorolog. * 2.1.1833 i Nyborg, † 11.1.1907 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: toldfuldmægtig, senere oppebørselskontrollør ved Strømtolden Johan Aarslef P. (1794–1861) og Sophie Charlotte Wivet (1802–82). Ugift.

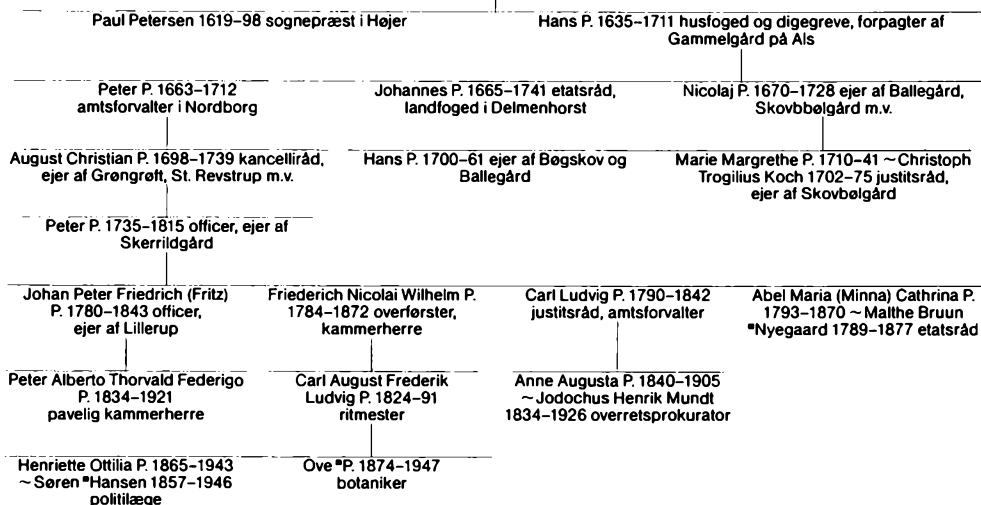
P. gik først på Nyborg realskole, derefter på Metropolitanskolen og senere på Sorø akademi. Efter nogle år som huslærer blev han ansat ved matrikelkontoret. 1859 blev han student og 1866 tog han magisterkonferens i fysik. Fra 1873 var han timelærer og fra 1878 adjunkt ved Metropolitanskolen. 1880 blev P. opfordret til at forberede og lede en ekspedition der 1882–83, som et led i de internationale polarekspeditioner, skulle undersøge de meteorologiske og jordmagnetiske forhold i Grønland. 1884 blev P. bestyrer og senere direktør for Meteorologisk institut, et hverv han bestred til sin død.

Observationsmaterialet fra Grønlandsekspeditionen er behandlet i *Observationes internationales polaires 1882–83. Expedition Danoise*, 1886–94. Foruden målemateriale fra ekspeditionen indeholder publikationen en bearbejdelse af ældre meteorologiske og jordmagnetiske iagttagelser på Grønland samt en beskrivelse af fønvinden. Under ekspeditionen foretog P. også studier af nordlys. I Videnskabernes Selskabs Oversigter

1889 og 1894 skrev han Studier over nordlysets natur. I artiklen fra 1894 fremsatte han den teori at nordlys fremkommer ved stråling af samme art som katodestråling i udladningsrør, en teori hvoraf væsentlige træk anerkendes i dag. Vinteren 1899–1900 foretog P. en ekspedition til Akureyri i Nordisland for at fotografere nordlysspektre og bestemme nordlysens højder over jordoverfladen. Allerede under opholdet i Island sendte P. til Videnskabernes selskab meddelelse om at ekspeditionen havde fundet adskillige linjer i nordlysspektrene, og at flere af disse linjer måtte tilskrives kvælstof og ilt. Ekspeditionens resultater offentliggjorde han i *Memoires du Congrès international de Physique*, 1900 samt i Vidensk. Selsk. Oversigter 1900 og 1901. P. fortsatte som direktør sin forgængers arbejde med at udbygge Meteorologisk institut. Under P.s ledelse oprettedes særlige afdelinger for vejrtjeneste og jordmagnetiske undersøgelser. P. foretog selv omfattende magnetiske målinger rundt om i Danmark og opdagede herved de magnetiske anomalier på og omkring Bornholm. Han gik meget op i arbejdet med konstruktion af selvregistrerende måleudstyr, bl.a. til meteorologiske målinger og til undersøgelser af vandstanden i danske farvande og i farvandene om Færøerne og Island.

P. skrev talrige artikler i såvel udenlandske som danske tidsskrifter, bl.a. kan nævnes *The Climate of Denmark*, Washington, 1896, *Über die milden Winde im grönländischen Winter*, i Meteorol. Zeitschr., 1889. Han skrev flere bøger, således *Naturkræfterne I–III*, 1874–79 (2. udg. I–III, 1893–95), et populært værk. Endvidere *Lærebog*

Peter Paulsen 1587–1666 rådmand i Sønderborg

i *Optik*, 1876 (2. opl. 1894), *Lærebog i navtisk Meteorologi*, 1866 og *Lærebog i Meteorologi og Jordmagnetisme*, 1890. – P. blev medlem af Videnskaberens selskab 1888, var medlem af flere meteorologiske selskaber og af den permanente internationale meteorologiske komité. – R. 1883. DM. 1898. □ Træsnit 1891 efter foto. Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskaberens selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Afbildet på flere akvareller af Harald Moltke 1899 og 1900. Tegn. af samme, 1900. Foto.

D. la Cour i Fysisk t. V, 1906–07 85f. III. tid. 20.1.1907. Tidsskr. for søvæsen LXXXIX, 1908 67–69.

K. G. Hansen

Paulsen, Paul Detlev Christian, 1798–1854, jurist, politiker. * 10.1.1798 i Flensborg, † 28.12.1854 sst., begr. sst. F: købmand Christian Ditlev P. (1756–1805) og Ingeborg Sophie Gadebusch (1777–1854). ~ 1° 6.4.1826 i Roskilde med Thora Alville Bloch, * 6.4.1802 i Odense, † 14.3.1834 i Kiel, d. af konrektor i Odense, senere rektor i Roskilde S. N. J. *B. (1772–1862) og Margrethe M. Hensler (1774–1821). ~ 2° 24.9.1835 i Roskilde med Margrete Christiane Marie Bloch, * 7.1.1798 i Odense, † 12.5.1866 i Kbh. (Johs.) (~ 1° 1819 med overlærer i Roskilde, dr.phil. Hans Peter Thrige, 1792–1827), søster til I. hustru.

P. stammede på fædrene og mødrene side fra flensborgske storkøbmandsslægter. Da faderen døde var han den rige bys fjerdestørste skatteyder. Hjemmet var, som patriciatet i Flensborg i øvrigt, tysktalende, og drengen sendtes 1809 til det berømte Salzmannske institut i Schnepfenthal/Thüringen, men moderen, som stærkt påvirkede hans menneskelige, religiøse og nationale udvikling havde også tilskyndet ham til at lære dansk og gav ham danske bøger med. Femten år gammel kom han på gymnasium i Gotha. 1816 blev han student i Lübeck. Han valgte at studere jura, især i Göttingen (1816–18), var et semester i Berlin og et i Heidelberg og afsluttede sine studier med bienniet i Kiel (1819–21). 1821 tog han juridisk eksamen på Gottorp. Fra 1821 supplerede han sine studier i København. Her tog han 1822 licentiatgraden med et arbejde om den ældste arveret hos de skandinaviske og germanske folk og blev 1824 juridisk doktor på en behandling af de tilsvarende spørgsmål efter romersk ret. 1823 tog han latinsk-juridisk eksamen i København. – I sin tyske studietid opfattede P. sig som dansker der studerede i udlandet, uden at dette indebar et modsætningsforhold til hans omgivelser. I den hannoveranske universitetsby Göttingen fik han gennem sine lærere et varigt

indtryk både af Edmund Burkes evolutionær-konservative samfundsopfattelse og af den „historiske retsskole“, men blev også medlem af Burschenschaft-bevægelsen. Han begejstredes af tanken at det var ynglingens helligste pligt at udvikle sig til mand og virke kraftigt i det borgerlige liv for folk og fædreland hvorved han forestillede sig en virksomhed som retslærd i Danmark. Også Wartburg-festen oktober 1817 deltog han i og lærte af. Hans „fædrelandske rejse“ gennem kongeriget 1820 svarede til den „fædrelandske vandring“ som anbefalede af den tidlige tyske nationalbevægelse. Sidst i 1821 skiftede han helt over til dansk i sin dagbog; han havde tidligere kun brugt dansk ved særlige lejligheder. Han betegnede nu dansk som sit hjertesprog, tysk som sit modersmål.

Sin Danmarksrejse 1820 sluttede P. med dagbogsnotatet: „Gid at der kommer en Tid, da min Fædreneegn atter som Sønder-Jylland vorder en Deel af et nyfødt constitutionelt Danmark!“ Dette tidlige Ejderstatsstandpunkt, en konsekvent omplantning til dansk grund af den tyske studenterbevægelses krav om national enhed og konstitutionel frihed, fastholdt P. dog ikke. Det trængtes tilbage under hans fortsatte statsretlige studier der gjorde den dansk-tyske helstat til det givne udgangspunkt for ham. I denne helstat, et produkt af en historisk retsudvikling, tilfaldt der det danske Slesvig som havde et kompliceret statsretligt forhold til både Holsten og kongeriget, en særlig rolle som bindeled. P., der 1825 var blevet ekstraordinær professor i lovkyndighed ved Kiels universitet (ordinær prof. 1842), kunne i sine forelæsninger om dansk og hertugdømmernes ret og om nordisk retshistorie virke for at „gøre de to Hoveddele af Riget mindre fremmede for hinanden ved at fremhæve mit nærmere Fødelands danske Grundbestanddele“. Først revolutionen marts 1848 og den påfølgende borgerkrig gjorde P. til en resolut forkæmper for Danmarks og Slesvigs snævre forening under udelukkelse af Holsten.

Da Uwe Jens Lornsen 1830 i kølvandet af den franske julirevolution forsøgte at rejse en petitionsbevægelse i hertugdømmerne for at få kongen til at give en liberal forfatning prøvede han også at vinde P. der nok var tiltalt af „det skønne Ideal“, men fandt tidspunktet upassende. Samtaler med kollegaen N. Falck bestyrkede ham i dette synspunkt, og P. underskrev senere den af Falck og andre ældre liberale foranstaltede henvendelse til Kiels magistrat som havde det formål at blokere Lornsens og de yngre liberales plan om en omfattende direkte petitionsbevægelse under omgælse af de lokale instanser. I en samtale med Lornsen efter fremkomsten af den

nes berømte pjece frastødtes P. af Lornsens politiske radikalitet og manglende sans for forskellen i Holstens og Slesvigs statsretlige stilling. P. havde hidtil ført en forskers tilbagetrukne liv, men opfattede det nu som sin pligt at deltage i den strøm af skrifter som Lornsens opræden havde udløst. 1832 udsendte han *Ueber Volksthümlichkeit und Staatsrecht des Herzogthums Schleswig* (dansk oversættelse 1945), „i sine virkninger . . . en af de betydeligste Indsatser i vor nationalpolitiske Literatur“ (Knud Fabricius). Umiddelbart havde skriftet det formål at fremme den dansk-tyske helstat. Det var på denne baggrund at P. pegede på misforholdet mellem det danske sprogs udbredelse i den nordlige del af hertugdømmet og dets officielle stilling og slog til lyd for sproglige reformer i retsvæsen og skole. Det var også på denne baggrund han hævdede Slesvigs vedvarende stilling som dansk len, modsat den teori der forfægtedes af N. Falck. Både folkepræget og statsretten gjorde i P.s øjne Slesvig til et bindeled for helstaten. Skriftet modtoges med almindelig velvilje, også i tyske kredse uden at de foreslåede reformer blev sat i værk.

Påvisningen af det danske sprogs mislige stilling bragte imidlertid P. i kontakt med meningsfæller i Nordslesvig og fangede navnlig hans kollega Chr. *Flors interesse. Det blev især Flor der efterhånden trak den stuelærde og beskedne P., som tilmed led af en talefejl, ind i politisk arbejde. De samarbejdede med den slesvigske stænderdeputerede Nis *Lorenzen (Lilholt) om det forslag han 1836 indbragte i Slesvig stænderforsamling om dansk rets- og forvaltningsprog hvor det i forvejen var kirke- og skolesprog, dvs. på landet i Nordslesvig. De var også virksomme for bladet Dannevirkes oprettelse 1838 – begyndelsen til en national dansk presse i Nordslesvig – hvor P., ligesom også ved Fr. *Fischers danske blad i Åbenrå blev en flittig medarbejder. Over P. og Flor gik også den første forbindelse til de københavnske liberale i Trykkefrihedsselskabet hvor Orla *Lehmann november 1836 fik vedtaget at selskabet udvidede sit arbejdsområde til det danskatalende Nordslesvig. 1837 omdelte selskabet det hos P. bestilte skrift *Det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig* (optr. 1941) og begyndte at sende boggaver der siden førte til oprettelse af lånebogsamlinger, og 1839 til at slesvigere i København med tilknytning til Trykkefrihedsselskabet oprettede en „Forening til dansk Læsnings Udbredelse i Slesvig“. 1844 var P. blandt talerne ved den 2. Skamlingsbankefest og udtalte bl.a. at hvis de danskatalende holdt sammen mod den fordom der fandtes imod dem i hertugdømmernes „lærde og fornemme Verden“ og

„indenfor Lovlighedens Grændser ved Besindighed, Alvor og Fasted“ søgte at overvinde den, da ville de opnå målet: „det danske Sprogs Haandhævelse og Statens Opretholdelse“. Jævn-sides med denne understregning af nationalitetens og statsenhedens betydning gik imidlertid en stigende skepsis over for de slesvig-holstenske bestræbelser som kunne føre til helstatens opløsning og burde modvirkes ved en fast hånd fra statens side.

P.s gerning ved Kiels universitet blev oprindelig ikke belastet af hans nationalpolitiske engagement. I sit juridiske forfatterskab behandlede han især Danmarks og hertugdømmernes ældre privatret. Det skete i større og mindre arbejder, grundigt og omhyggeligt udarbejdet og præget af forfatterens bestræbelser for at afdække de hensyn som retsreglerne i sin tid var fremgået af og deres betydning for hans samtidige retsliv. 1834 udgav han *Lehrbuch des Privat-Rechts in den Herzogthümern Schleswig und Holstein*, i hvis anden udgave 1842 han tillige medtog en fremstilling af Lauenburgs privatret. Som universitetslærer blev hans stilling efter 1837 og især efter 1843 dog vanskeliggjort af den tiltagende politiske spænding, og selv om P. aldrig kom i et så præget modsætningsforhold til sine tyske kolleger som Flor blev han dog isoleret, navnlig i forhold til studenterne. 1845 søgte han forgæves borgmesterembedet i Flensborg.

En særlig linie i hans forfatterskab bestod i hans statsretlige undersøgelser, bl.a. offentliggjort i *Antislesvigholsteenske Fragmenter* (1848 og 1850) samt en større anmeldelse (1842) af Lornsens efterladte skrift *Die Unionsverfassung Dänemarks und Schleswig-Holsteins*. Hertil horte også hans indsigelse mod slesvig-holstenske teorier om at hertugdømmerne blev forfordelt af kongeriget, og om hertugen af Augustenborgs arveret til hertugdømmerne (*Für Dänemark und für Holstein*, 1836). Endnu 1832 havde P. regnet med en mulig deling af Slesvig i tilfælde af den kongelige mandsstammes uddøen, men præsidenten for det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, Carl *Moltke, havde 1835 gjort ham bekendt med augustenburgernes arvehyldning 1721, et hidtil ukendt dokument som overbeviste P. om at kongelovens arvefølge var gældende for hele Slesvig og for dele af Holsten. Det var på dette skrift hertug Christian August reagerede ved 1837 at udsende anonymt i Halle en pjece der delvis ordret gengav hans fars hidtil ukendte udredning fra 1813 om arvefølgen efter augustenburgsk opfattelse.

Revolutionen 1848 kom ikke som en overraskelse for P. Slesvig-holstenske kolleger foreslog ham 11.3. en deling af Slesvig, men den tanke lå

ham fjernet. 24.3. forlod han Kiel efter i konsistorium at have protesteret mod den provisoriske regering. I København blev han modtaget med åbne arme og gjort til medarbejder i det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli. I efteråret 1848 begyndte han også at holde forelæsninger ved universitetet over slesvigsk ret. Han advarede imod grundlovsforberedelserne så længe slesvigerne af krigsbegivenhederne var afskåret fra at kunne deltage i dem og modsatte sig de delingstanker som kom frem inden for de skiftende danske ministerier. Vinteren 1848–49 gjorde han på ministeriel opfordring udkast til en slesvigsk særforfatning hvor han foreslog oprettelsen af en højestet og en landdag i Flensborg, den sidste bestående af de samme mænd som var valgt til rigsdagsmænd. Denne landdag skulle have lovgivende myndighed med hensyn til retsforfatning, politi- og kommunalvæsen, og de herhen hørende sager skulle henlægges under et slesvigsk ministerium i København, mens kirke- og undervisningsvæsen, finanser og de øvrige indenrigske sager skulle høre under ministerier, der var fælles for Sønderjylland og kongeriget, men behandles i særlige kontorer. Novemberministeriet fulgte imidlertid ikke denne plan, og august 1849 fulgte P. Frederik Tillisch som juridisk rådgiver til Flensborg hvor han efter Istedslaget udnævntes til medlem af overjustitskommissionen, og da denne fra 1.6.1852 afløstes af appellationsretten fulgte han med over i denne. I mellemtiden havde han været medlem af Notabelforsamlingen i Flensborg 1851 og skrevet motiveringen af dens betænkning der afviste de slesvig-holstenske forestillinger om helstatens genopretning. Sammen med de øvrige bestyrelsesmedlemmer for den danske skole i Flensborg indgav han november 1853 forslag til stænderforsamlingen om at Flensborg skulle optages i distrikterne med blandt rets- og forretningsprog. Efter en kort sygdom døde han allerede ved udgangen af det følgende år, kun 56 år gammel.

Den sindige, oprindelig meget moderate mand som stred bravt for helstatens opretholdelse og den danske nationalitets bevarelse, og som først efter lang tids skuffelser i 1848 blev en energisk forfægter af Ejderstaten er blevet kaldt den første sønderjyde, „d.v.s. han var den første Slesviger, der saa det som sin Livsopgave at bevare og videreudvikle sin Landsdels Karakter af dansk Landskab, uden derfor at stille sig fjendtligt mod dets hidtidige tyske Overklassekultur“ (Knud Fabricius). Han var, som det fremgår af hans liv, hans dagbøger og hans skrifter, en mand der stiltfærdig, men rank stod på hvad han anså for ret. – I anledning af P.s 100-års dødsdag

oprettedes 1954 en komité til uddeling af C. P.-prisen, som bl.a. består af en af William Larsen skabt sølvmedalje med P.s profil. – Etatsråd 1848. – R. 1847. DM. 1852. □Mal. af C. A. Jensen, 1845 (Fr.borg), efter dette litografi 1857 og træsnit 1861. Medalje af William Larsen, 1956.

Kilder. Danske mag. 6.r.IV, 1928 især 249–58. Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. 1–II, 1945–48. Flensborgeren, prof. C. P.s dagbøger, ved Kn. Fabricius og Johs. Lomholt-Thomsen, 1946 (anm. af Chr. Degn i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXXVII, Neumünster 1953 314–18). Th. O. Achelis i Pers. hist. t. 13.r.II, 1953 163–65 (rettelser til C.s dagbøger).

Lit. [Kristian Diderichsen:] Stamtv. over efterkommerne efter købmand i Flensborg Chr. Ditlev Paulsen og hustru, 2. rev. udg. 1967. Chr. Flor i Dannevirke 15.–16.6.1855. H. N. Clausen i C. P.: Saml. mindre skr. I, 1857 1–110 (også som særtryk). M. Mørk Hansen i Ny folkekalender for Nordsløv., Flensb. 1876. Nordsløv. søndagsbl., folkelig del X, Flensb. 1888 nr. 12–13 15–17. Ellen Jørgensen sst. 1907 nr. 24. Kr. Erslev: Fr. IV og Slesvig, 1901 53. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede 1–VIII, 1909–22. A. F. Krieger: Dagbøger I, 1920. G. Worsøe Schmidt i Festskr. til H. P. Hanssen, 1932 48–93. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937. Samme i Sydslesvig gennem tiderne, red. M. Kamphøener III, 1949 1147–53. Fr. Dahl: Hovedpunkter af den da. retsvidenskabs hist., 1937 (særtryk af Festskr. i anledn. af 200 års dagen for indførelsen af jur. eksamen ved Kbh.s univ., red. E. Reitzel-Nielsen og C. Popp-Madsen, 1936) 81–83. Jørgen Hatting: Sønderjyske førere, 1942 13–37. J. Lomholt-Thomsen i Duborg-saml., Flensb. Årsskr. 1948–49 25–36. K. Strasse i Festschr. für Otto Scheel, Slesv. 1952 114–20. J. Lomholt-Thomsen i Front og bro V, 1954 253–60. J. Runge sst. 261–69. Børge Diderichsen sst. 270–74. G. Vaag i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XCVIII, Neumünster 1973 75–85. Johann Runge: C. P.s politische Entwicklung, Neumünster 1969 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins LVII. Samme i Grenzfriedenshefte, Husum 1980 132–43. Samme: Sønderjyden C. P. Et slesvigsk levnedsløb, Flensborg 1981.

Papirer. Dagbøger og breve i Kgl. bibl. Breve i Rigsark.
Lorenz Rerup

Paulsen, Hans Hejselbjerg, se Hejselbjerg Paulsen, Hans.

Paulsen, Johan Jessen, 1901–80, bankdirektør, borgmester. *17.4.1901 i Varnæs, †2.9.1980 i Tønder, begr. sst. F: gårdejer Peter P. (1872–1956) og Maren Anna Christina Jessen Juhler (1877–1966). ~29.7.1927 i Varnæs med Marie Johansen, *26.6.1901 i Bovrup, d. af gårdejer Thomas J. (1862–1945) og Kjestine Lassen (1867–1930).

P.s far var landmand i Varnæs, drengen tog tysk realeksamen, men fortsatte på gymnasiet i Kolding. Genforeningen muliggjorde at han i 1922 kunne tage studentereksamen i Sønderborg. Studieårene i Kbh. afsluttedes med cand.polit. eksamen 1927. Efter småjobs i overskyldrådet og statistisk departement ansattes han allerede s.å.

som sekretær (fra 1930 som fuldmægtig) i den nyoprettede Sønderjydsk Hypoteklaanefond der sammen med andre foranstaltninger skulle hjælpe det særlig kriseramte nordslesvigske landbrug. P. arbejdede her sammen med direktør Martin *Hammerich. 1937 blev han direktør for A/S Tønder Landmandsbank (til 1970), samtidig blev han som konservativ repræsentant indvalgt i byrådet som dengang endnu var så tyskpræget, at protokollen udelukkende førtes på tysk. Byen fik ved samme lejlighed den første danske borgmester. 1939, netop da vanskelighederne på ny tårnede sig op i Nordslesvig i forbindelse med Hitler-Tysklands aggressive udenrigspolitik, overtog P. borgmesterstillingen som han beklædte i 31 år til kommunalreformen 1970. Et enstemmigt byråd kårede ham da til byens første æresborger. – P. var formand for Sønderjyllands erhvervsråd 1962–72, for bestyrelsen for Dansk landbrugs realkreditfond 1960–72, og 1970–73 for den sønderjyske banksammenslutning Sydbank A/S, han selv energisk havde slået til lyd for. Også en lang række andre bestyrelser trak på hans økonomiske sagkundskab og sans for et bredt samarbejde i Nordslesvig, bl.a. Sønderjyllands højspændingsværk og A/S Plantningsselskabet Sønderjylland. Han var desuden medlem af bestyrelserne for Finansieringsinstituttet for industri og handel A/S og De danske provinsbankers forening, desuden hovedbestyrelsesmedlem i det konservative folkeparti og formand for partiets amtsudvalg for den sønderjyske storkreds. – Med sin rekordagtigt lange borgmestertid, forbundet med bankdirektørstillingen og de mange øvrige tillidsposter havde P. en stærk position i Sønderjyllands politiske og økonomiske liv. Han lagde ikke blot megen kraft i at fremme sin bys sag, men også i at udvikle et bredt samarbejde. Tidligt blev han en varm fortæller for et sønderjysk storamt og var også fremmest blandt initiativtagerne til de dansk-tyske dage som siden 1960 afholdes skiftevis af nord- og sydslesvigske byer. – R. 1943. R¹. 1961. K. 1972. □Foto.

Lorenz Rerup

Paulsen, Julius, 1860–1940, maler. * 22.10.1860 i Odense, † 17.2.1940 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: købmand Knud Christian P. (1814–98) og Betzy Christiane Petersen (1821–78). ~ 2.5.1900 i Kbh. (Fred.) med Esther Lange, * 17.7.1878 i Kbh. (Holmens), † 22.7.1923 i Tibirke Lunde, d. af læge, senere professor C. *L. (1834–1900) og Marie Aagaard (1841–1924). P. voksede op i en familie der ikke var malerkunsten fremmed idet både moderen og den 16

år ældre søster Agnes malede. Søsteren havde taget undervisning hos blomstermaler C. D. *Ottesen og holdt en tid malerskole for Odenses damer. Efter konfirmationen kom P. i lære hos malermester N. M. Aagaard og gik på Teknisk skole. 1879 blev han svend og debuterede samtidig på Charlottenborg med et brystbillede af en lille pige. Samme efterår blev han optaget på akademiet og fortsatte desuden at udstille. I netop disse år følte mange kunstnere at akademiet ikke længere var tilstrækkeligt som ramme om undervisning og udstilling, og de alternative skoler som startede i disse år fik hurtigt betydning. I efteråret 1882 havde P. gennemgået alle akademiets klasser, men forlod det uden at tage afgang, og snart sluttede han sig til de malere der havde gjort studiet af lys, farve og valører til kunstens vigtigste opgave. 1885 var han på sin første udenlandsrejse til Holland, Belgien og Paris i selskab med Viggo *Johansen. Her udstillede de begge for første gang på salonen, og begejstringen for den franske kunst førte ham mange gange siden til Paris. Men også Rembrandts værker fik herefter en uhyre stor betydning for ham som for hele hans generation. I de følgende år malede P. flere store mørke figurbilleder som blev stærkt beundret i samtiden og bragte ham flere hædersbevisninger: *En nymfe*, 1886 (Statens museum for kunst), *Modellerne holder hvil*, 1887 (Göteborgs kunstmuseum), *Adam og Eva*, 1887 (Statens museum, belønnet med årsmedaljen) og *Kain*, 1891 (sst.).

Samtidig blev P. en af tidens bedste og mest benyttede portrætmalere. Sine evner i denne genre havde han allerede vist med portrættet af faderen 1883 som blev belønnet med Neuhausens præmie, *vinhandler F. W. Hey*, 1885, *provst L. A. Warburg*, 1886 og portrætter af søsteren, som tit har øjeblikkets karakter. 1896 udførte han det statelige dobbeltportræt af *Carl og Otilia Jacobsen* (Kunstindustrimuseet). I lighed med Viggo Johansen forsøgte han sig med uformelle gruppeportrætter og magtede tillige, med inspiration fra Hollands 1600-år, det monumentale gruppebillede, *Komiteen for Ny Carlsberg Glyptotek*, 1905 (glyptoteket) og *Ministeriet Zahle 1915*, 1916–17 (tilh. Frederiksborg). – Det er imidlertid i landskabsmaleriet, som P. havde dyrket siden 1880'erne, at hans særpræg kommer stærkest til udtryk. Formen forsvinder til tider i en stemningsbetonet farveabstraktion der viser en inspiration fra Claude Monet, som han beundrede, og et slægtskab med V. *Hammershøi. – P. hører til blandt århundredskiftets mest feterede kunstnere der ligesom andre fra det første kunstneroprør, Viggo Johansen, P. S. *Krøyer og L. *Tuxen snart blev repræsentant for det officielle

kunstliv hvis indhold de selv havde ændret: medlem af akademiets plenarforsamling 1893, af akademirådet 1902–11, af gallerikommisionen 1905–11, og virkede desuden som professor ved kunsthøjskolen fra 1908–20. 1921 blev han medlem af det svenske akademi. – P. var en flittig udstiller, dels på Charlottenborg, dels på Den frie udstilling fra starten 1891 og til 1896. Hans første separatudstilling fandt sted i Kunstforeningen (Kbh.) 1887 og hans værker har siden været vist på talrige store udstillinger her og i udlandet. 1948 arrangerede Ny Carlsberg Glyptotek en stor mindeudstilling.

P.s anerkendelse i samtiden var betydelig, og værker af ham kan findes på flertallet af vore kunstmuseer. Dødsboauktioner 1940, 1941 og 1942. □Malet selvportr. 1877. Radering af P. S. Krøyer, 1885. Afbildet på mal. af Viggo Johansen, 1885, og på tegn. og mal. af samme, 1886 (St.mus.). Afbildet på tegn. af J. Skovgaard, 1890. Tegn. af A. Jerndorff, s.å. To selvportr. 1891 (Kbh.s bymus.; Nationalmus., Sth.). Tegn. af V. Johansen, 1892, mal. af samme, 1896. Tegnet selvportr. 1898 (kobberstiksaml.). Karikatur af Alfred Schmidt, 1900. Selvportr. med hustru, 1901 eller før. Afbildet på mal. af V. Johansen, 1903 (Nationalmus., Sth.) og på mal. af samme, 1904 (St.mus.). Karikatur af Sophus Jürgensen, 1905. Radering af Henrik Lund, 1907. Mal. af P. S. Krøyer, 1907 (Skagens mus.), tegn. af samme (sst.). Karikatur af Rasmus Christiansen 1908 og 1909. Mal. af Mogens Gad, 1911. Malede selvportr. (Kolding kunstmus.), 1912 (udstillingsfonden, Charlottenborg), 1914 (Randers mus.), på mal. Aftenselskab, 1915 (St.mus.), 1916, og to 1917 (Hirschsprung). Buste af Johs. Kragh, 1919 (Fr.borg). Malede selvportr.: to 1922, to 1923, 1926 (Maribo mus.), 1927 (Nordjyllands kunstmus.) og 1929 (Esbjerg kunstmus.). Akvarel af Einar Johansen, 1932. Tegnet selvportr. s.m. J. Skovgaard (Fr.borg). Tegn. af V. Johansen (Skagens mus.). Mal. af H. N. Syrak Hansen og af Knud Søeborg. Foto.

J. P., ved V. Jastrau, 1915 = Små kunstbøger XII. – Karl Madsen i Tilskueren XV, 1898 289–303. Samme i Politiken 20.10.1909. [L. Mylius-Erichsen] sst. 2.3.1898. Fr. Beckett i Ill.tid. I.5.s.å. Fortegn. over arbejder af J. P. i Den fri udstill. 1909. N. V. Dorph i Gads da. mag. IV, 1909–10 69–77. Sig. Müller sst. X, 1915 179–83. Kat. over udstill., Charlottenborg 1926. Sig. Schultz i Dagens nyheder 22.10.1930. Samme i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Mogens Gad i Samleren VII, 1930 145–58. Haavard Rostrup i Danmark IV, 1944 486–92 (optr. i Kat. for mindeudstill., Glyptoteket 1948). Kat. for mindeudstill., Århus kunstmuseum 1960.

Elisabeth Fabritius

Paulsen, Jørgen, * 1909, museumsdirektør. * 19. 4.1909 i Vester Sottrup. F: gårdejer Jørgen P.

(1882–1947) og Marie Sophie Lorenzen (1883–1972). ~ 4.10.1935 i Nybøl k. med Mimi Katrine Bladt, * 12.2.1911 i Stenderup, Nybøl sg., d. af gårdejer Peter Petersen B. (1887–1965) og Marie Christine (Didde) Philipsen (1889–1964).

P. blev student fra Sønderborg 1927, cand.mag. 1934 og n.å. knyttet til Frederiksborgmuseet som assistent. 1938 blev P. inspektør og efterfulgte O. *Andrup som direktør 1953–76. Frederiksborgmuseets position som centrum for dansk portræthistorisk forskning udbyggedes af P. gennem den fortsatte registrering af portrætsamlinger på en række herregårde og ved en systematisering og nyopstilling af billedarkivet. Samtidig skete væsentlige nyhvervelser som fx de 62 portrætter fra Ryegård 1969–70, men også historiemaleriet og kunstindustrien blev tilgodeset. P. viste ved disse erhvervelser stor kvalitetssans og omtanke for hvorledes samlingernes helhed og egenart bedst kunne styrkes. I P.s direktortid udførtes krævende omkalfatring af museets ydre rammer, bundende i bestræbelserne på at bevare Frederiksborg som en funktionsdygtig enhed. Blandt de vigtigste byggearbejder kan nævnes indretningen i husarstalden af et tidssvarende konservatoratelier 1957–58 og foredragssal 1961–63. Museet fik 1965 overladt Slotsherrens hus (tidl. amtskontor og amtmandsbolig) og 1967–69 gennemførtes omfattende restaureringer med henblik på overflytningen af museets kontorer og arkiver hertil. I prinsessefløjens stueetage færdiggjordes særudstillingsrum 1975. Ved P.s fratræden 1976 var disse byggesager afsluttede og museet stod med et efter dansk museumsstandard enestående arbejdsapparat der gav gode forhold for publikum såvel som medarbejdere. Ud over dette har P. mere end nogen anden stået for en folkeoplysende linje i smuk overensstemmelse med museets grundidé formuleret af stifteren, brygger J. C. *Jacobsen. Det var P.s grundsyn, at museet skulle være en art højskole hvor Danmarks historie kunne opleves ikke blot visuelt, men også gennem ordet. Således indledtes 1954 den lange række foredrag af historisk og kunsthistorisk indhold som stadig foregår i museets regi.

Selv har P. ved en udstrakt foredragsvirksomhed været med til at holde historieinteressen levende gennem sin viden og sit smittende, personlige engagement. Oplysningen om museets egne samlinger skete ved omvisninger og udarbejdelsen af nye vejledninger og et billedhæfte. Dertil kom initiativet til en række særudstillinger med tilhørende fyldige kataloger, bl. a. *Billeder fra Treårskrigen 1848–50*, 1952 og *Christian IX og hans slægt*, 1975. I arbejdet med formidlingen af Danmarks historie gennem billeder som tog fart i

Paulsen, Jørgen

1950'erne indtager P. en central position. Hans viden på dette felt gjorde ham til en selvskreven medredaktør af værker som fx Danmarks historie i billeder, 1955–69, Danmarkshistoriens blå bog, 1971, Danmark. Historisk billedbog I–IV, 1969–71 og Sønderjylland. Historisk billedbog I–II, 1964–79. P.s nære kendskab til Sønderjyllands historie og vilkår har resulteret i en lang række afhandlinger om landsdelens forhold. Hans nationale arv medførte også et engagement i det nordiske arbejde som rakte langt ud over det snævert faglige.

P. brugte loyalt sine kræfter i museets tjeneste med de mange opgaver af planlæggende og administrativ art på bekostning af mere personlige, videnskabelige interesser. Efter at have sluppet direktørgerningen udgav P. 1980 værket om Augustenborgerne (s.m. H. P. Clausen) hvor P. som den kyndige historiker har sammenfattet et langt livs arbejde med denne slægt og for første gang givet en dybtgående bearbejdelse af dens betydning for landsdelens og Danmarks historie. – R. 1953. R. 1960. K. 1975. □Tegn. af Otto Christensen, 1959 (Fr.borg). Foto.

Bodil Busk Laursen

Paulsen, Ove Vilhelm, 1874–1947, botaniker. *22.3.1874 i Århus, †29.4.1947 i Gentofte, begr. i Helsingør. F: ritmester Carl August Frederik Christian Ludvig P. (1824–91) og Jenny Christine Pind (1843–79). ~ 10.7.1902 i Ålborg med Lucie Søltøft, *3.10.1874 i Århus, †14.4.1949 i Gentofte, d. af premierløjtnant, senere generalmajor Carl S. (1837–1915) og Hertha Louise Elisabeth Paludan-Müller (1843–1939).

Efter 1892 at være blevet student fra Helsingør påbegyndte P. straks studiet af naturvidenskaber med botanik som speciale og tog heri magisterkonferens 1897. S.å. debuterede han som botanisk forfatter med en skildring af vegetationen på Anholt. Ud over adskillige ekskursionsberetninger og enkelte morfologiske noter om danske planter har P. ikke publiceret synderligt fra sit lands floraverden, men så meget des mere fra fremmede lande. Mens Danmark endnu ejede De vestindiske øer foretog han vinteren 1895–96 en rejse dertil og udgav sammen med F. Børgesen en beretning *Om Vegetationen paa de dansk-vestindiske Øer*, 1898 hvori han skildrede dels krat- og skovvegetationen, dels visse blad-anatomiske forhold. 1898–99 deltog P. i O. Olufsens anden ekspedition til Pamir, en rejse der resulterede i en række vigtige publikationer. Det af ham samlede store plantemateriale bearbejdedes dels af ham selv, dels af en række medarbejdere i *Plants collected in Asia-Media and*

Persia, 1901–09. Endvidere udgav han 1911 en meget fyldig og højest interessant skildring af de mærkelige plantesamfund i hvad han afgrænser som Transkaspien (*Træk af Vegetationen i Transkaspiens Lavland*, benyttet som doktor-disputats); værket udkom lidt senere tillige på engelsk. Desuden har P. 1920 (i Ole Olufsen: *The second Danish Pamir Expedition*) givet den udførlige fremstilling *Studies in the vegetation of Pamir*. – Fra sin deltagelse i internationale plantegeografiske ekskursioner i Nordamerika 1913 og i Schweiz 1923 har P. offentliggjort nogle meddelelser. Og endelig har han 1936 besøgt Nordafrika og hjembragt planter herfra. – 1900 var P. blevet ansat ved Kbh.s univ.s botaniske museum, 1905–16 som assistent, fra 1912 tillige som havens plantebestemmer og 1918–20 som museets inspektør. Samtidig var han 1902–16 som assistent knyttet til planktonafdelingen under kommissionen for havundersøgelser (oprettet 1902). I denne egenskab har han deltaget i adskillige togter, således 1903, 1904 og 1905 ved Island og Færøerne, 1906 i Biscayahavet og Atlanterhavet og 1908–09 og 1928 i Middelhavet. Om det på disse og andre rejser indsamlede store planktonmateriale har P. udgivet en lang række publikationer. 1931–45 var P. medlem af kommissionen for Danmarks fiskeri- og havundersøgelser og leder af dens planktonafdeling. P. var 1908–20 lærer i botanik ved lærerhøjskolen, og 1920–44 professor i samme fag ved Farmaceutisk læreanstalt. I denne egenskab har han til brug for sin undervisning udgivet lærebøgerne *De vigtigste Plantegrupper*, 1923 og *Grundtræk af den almindelige Botanik*, 1927 (2. udg. 1939), desuden har han udgivet enkelte udmærkede zoologiske afhandlinger. Endelig skal nævnes at det 1917 startede, fortræffelige naturhistoriske tidskrift *Naturens Verden* fra dets begyndelse til 1932 lededes af P. Selv skrev han heri en mængde populære artikler om meget forskellige emner og gav her (som andetsteds) udmærkede biografier af nordiske botanikere, arbejder, der ligesom hans videnskabelige publikationer er båret af en sober form og stil og af selvstændighed. Inden for Dansk botanisk forening gjorde han et stort arbejde, 1938–44 som formand. – Medlem af Videnskabernes selskab 1937. – R. 1930. DM. 1937. F.M.2. 1930. □Træsnit 1898. Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 202–04. Samme: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 80–82. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 246 (bibliografi). – Selvbibliografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1912 151. – Knud Jessen i *Botanisk t.* XLVIII, 1947 135–40. Samme i *Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl.* 1947–48 79–85. Anne Fox Maule i *Kbh.s univ.* 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979

fl.st. – Breve fra Will. Thalbitzer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

A. Mentz*

Pauly, Johannes Hans Christian, * 1921, geolog. * 16.3.1921 i Ordrup. F: ingeniør Christian Fritz August P. (1875–1948) og Julie Hansine Hammer (1883–1953). ~ 23.8.1945 i Kbh. (Skt. Ansgar k.) med orientalist Else Margarete Christiansen, * 23.2.1918 i Holbæk, d. af bogholder Axel William C. (1888–1964) og Valborg Vilhelmine Wael (1879–1949).

P. blev student fra Metropolitanskolen 1940, tog magisterkonferens (mag.scient.) i geologi 1948 og blev dr.phil. 1958. Han studerede i 1946 malmgeologi i Stockholm og var i 1952 i Heidelberg. Sin væsentligste feltuddannelse har han erhvervet ved deltagelse 1955–62 i Grønlands geologiske undersøgelses ekspeditioner.

P. var amanuensis ved Kbh.s universitets mineralogisk-geologiske museum 1948–55, chefgeolog ved Kryolitelskabet A/S 1956–63 hvor han ledede selskabets geologiske prospekteringsvirksomhed i Grønland. Han knyttedes til Danmarks tekniske højskole 1963 som professor i krystallografi og mineralogi. – P. blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1965 (formand for gruppe I 1971–77), medlem af forureningsrådets teknikerudvalg 1969–72, endvidere medlem af flere udvalg under miljøstyrelsen, bl.a. vedrørende kemiske affaldsstoffer og spildevandsslam, formand for udvalg til udarbejdelse af vejledning for kontrollerede lossepladser 1973–75. Medlem af Danmarks delegation i EF-komité for råstoffer fra 1975. – Han har i sin videnskabelige produktion særlig beskæftiget sig med malmgeologiske aspekter i Grønland. Herudover har geokemiske og miljøgeologiske problemer også optaget ham, og han har skrevet en geokemi. Som en fortsættelse af arbejdet som chefgeolog ved Kryolitelskabet A/S har P. arbejdet med udredning af kryolitforekomstens dannelse. – R. 1971. R.¹ 1979. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

K. Ellitsgaard-Rasmussen

Paurenfeind, se Baurenfeind.

Payngk [ˈpajŋk], **Peter** Diderichsen, ca. 1575–1645, kemiker, læge. * ca.1575, antagelig i Husum, † 12.4.1645 i Kbh., begr. i Petri k. F: diakon i Morsum på Nordstrand, senere sognepræst i Hersebøl sst. Diderich P. († 1588) og Cathrine Schreiber, † 19.2.1651 i Kbh.

P. studerede i udlandet hvor han tog den medicinske doktorgrad, og skal i sin egenskab af ke-

miker være blevet knyttet til kejserhoffet i Prag hvor han 1602 fik adelspatent (våbenbrev?) af Rudolph II. 1608 var han bosat i sin fødeby, men n.å. ansatte Christian IV ham ved sit hof som destillierer (hofkemiker), i hvilken stilling han forblev indtil få dage før sin død. En stor del af hans virksomhed foregik i det destillerhus som kongen havde opført til ham ved Rosenborg; desuden virkede han som læge og nød anseelse som en i sine fag særdeles dygtig mand. 1621 forlenedes han med et vikarie ved Århus domkirke og et kanonikat i Lund. Han var velhavende, ejede en gård på Gammeltorv, var aktionær i det islandske handelskompagni og medlem af danske kompagni. – I litteraturen er P. kun fremtrådt med en enkelt medicinsk afhandling om rosen, men i håndskrift har han efterladt sig en omfangsrig tysk samling af recepter på medikamenter, eliksirer, likører, essenser, kosmetika etc., kemiske og alkymistiske optegnelser og til slut en *Rapsodia vitæ Theophrasti Paracelsi*, en samling biografiske smånotitser om den af P. beundrede Paracelsus. Dele af dette interessante håndskrift (Gl. kgl. samling, 272, 2°) er i nyere tid offentliggjort af Aug. Fjelstrup. Muligvis er en anden receptsamling (Gl. kgl. samling, 271, 2°) også udarbejdet af P. for Christian IV personlig. □Fremstillet s.m. Chr. IV på mal. af C. C. Andersen, 1886.

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard I–VIII, 1878–1947 (fot. opr. 1969–70). – Aug. Fjelstrup: Dr. P. P., kong Kr. IV.s hofkemiker, 1911. O. T. Hult i Lychnos, Upps., Sth. 1936 197–201. Aage Schæffer: Studier til da. apotekervæsens hist., 1963 = Theriaca VIII 145–52.

R. Paulli*

Peary, Robert Edwin, 1856–1920, opdagelsesrejse. * 6.5.1856 i Cresson Field, Pennsylvania, † 20.2.1920 i Washington D.C. Faderen død 1859. ~ 1888 med Josephine Diebitsch.

Efter faderens død flyttede P. til Maine hvor han læste til ingeniør på Bowdoin College 1873–77. De følgende år havde han en ledende stilling ved kanalprojektering i Panama og Nicaragua hvor han erhvervede et godt kendskab til projekter under vanskelige naturforhold. Læsning af A. E. Nordenskiöld's beretninger om Grønlands indlandsis vakte den interesse for arktisk forskning som kom til at bestemme hans liv, og allerede 1886 gennemførte han under et kort besøg i Grønland en bestigning af Diskøens iskappe. 1891 tog han igen til Nordgrønland med sin unge kone og gennemførte en 2000 km lang tur til Nordøstgrønland hvor han nåede Independentfjorden og konstaterede at Grønland var en o.

Peary, Robert

Blandt hans opdagelser var *Peary land*, der blev opkaldt efter ham. – Også den følgende ekspedition 1893–95 udgik fra Thule, og han lancerede ved den lejlighed som den første brugen af eski-moisk rejseteknik på arktiske ekspeditioner. Med hundeslæder besteg han indlandsisen til 2338 m højde og medførte til USA flere af de bekendte meteoritter ved Thule.

1898–1902 foretog P. sit første forsøg på at nå Nordpolen, kortlagde dele af Ellesmere land, men måtte vende om ved 84° 17' tvunget af voldsomme isskrninger. Selv var han hæmmet efter amputation af otte tær på grund af forfrysning. 1905–07 foretog han endnu et forsøg men måtte denne gang vende om ved 87° 16'. – Endelig startede han 1908 med det specialbyggede skib Roosevelt det afgørende forsøg med 24 mand, 19 slæder og 133 hunde fra Cape Columbia på nordspidsen af Ellesmere land. 6.5.1909 nåede P. Nordpolen på 90° sammen med sin negetjener Henson og fire thuleeskimoer. Ved hjemkomsten oplevede P. den skuffelse at James Cook i mellemtiden havde hævdet at have nået polen året før. Det gav anledning til megen strid, men efterhånden anerkendtes P. som Nordpolens virkelige besejrer, selv om sagen aldrig er blevet fuldt opklaret. – Som anerkendelse blev han 1911 udnævnt til kontreadmiral og syslede derefter i sine sidste år med problemer omkring luftfart samt det amerikanske forsvarsberedskab. For Grønland fik P. ud over de store geografiske opdagelser den historiske betydning at han gennem sine lange og mange ophold ved Thule dels vænnede polareskimoerne til brug af moderne forbrugsgoder, fx skydevåben, så det var vanskeligt for dem senere at undvære kontakt med civilisationen dels skabte en slags amerikansk hævde på Thuleområdet hvor Danmark endnu ikke havde gjort sig gældende. Først i forbindelse med salget af de vestindiske øer – og efter Knud Rasmussens koloniasatoriske indsats ved Thule – anerkendte USA 1917 Danmarks overhøjhed over Grønland. – Om sine rejser skrev P. selv følgende bøger: *Northward over the „great ice“* I–II, 1898, *Nearest the Pole*, 1907, *The North Pole*, 1910, *Secrets of Polar Travel*, 1917. □Foto. – Mindesmærke i Arlington National Cemetery, USA, 1922.

Donald B. MacMillan: *How P. reached the Pole*, Boston 1934. Will. Herb. Hobbs: P., N.Y. 1936. John Edw. Weems: *Race to the Pole*, N.Y. 1960. Samme: P., Boston 1967.

Mads Lidegaard

v. **Pechlin, Friedrich Christian Ferdinand**, baron, 1789–1863, diplomat. * 22.1.1789 i Nordborg, † 28.10.1863 på Dragsholm, begr. Kbh. (Garn.).

F: amtmand, baron Nicolaus Otto v. P. (1752–1807, ~2° 1796 med Jacobine Charlotte Holstein, 1772–1812) og Christiana Sophia Polexina Henrietta v. Löwenstern (1756–95). ~ 27.8.1827 med komtesse Adelheid Henriette Louise Caroline v. Eyben, * 7.3.1808 i Wiesbaden, † 25.6.1882 i Kbh. (Garn.), d. af kammerherre, gesandt, senere greve, gehejmekonferensråd Friedrich v. E. (1770–1825) og Dorothea Caroline Elisabeth v. Veltheim af Dested (1776–1811).

Efter afsluttet skolegang i Pløn blev P. student fra Altona 1807. Han studerede jura i Heidelberg og Kiel og tog sin embedseksamen 1811 ved overretten i Slesvig. Anbefalet af hertugparret af Augustenborg ansattes han 1812 i tyske kancelli (Kbh.) og udnævntes 1813 som auscultant. Ved oprettelsen af Det tyske forbund 1815, som Holsten og Lauenburg blev medlemmer af, søgte og fik P. stillingen som legationssekretær ved det danske gesandtskab i Frankfurt a.M. Da hans chef, grev v. Eyben, døde i nov.1825 blev P., der 1823–25 på ny havde gjort tjeneste i tyske kancelli, udnævnt til hans efterfølger. Indtil 1848 var han da gesandt ved forbundsdagen. Det var i denne periode det slesvig-holstenske spørgsmål voksede frem og efterhånden antog en sådan karakter at det truede den dansk-tyske helstats eksistens. Skønt P. af fødsel som uddannelse var tysk var han også en loyal repræsentant for den enevældige danske konge og hans stat. Derfor befandt P. sig vel under disse forhold og blev en absolut modstander af alle større forandringer i denne tilstand. Som medlem 1846 af kommissionen om arvefølgen hævdede han med styrke at hertugdømmet Slesvig 1721 var blevet indlemmet i kronen og derfor måtte følge kongelovens arveregler. Det samme gjaldt Lauenburg mens der var uvished for visse dele af Holsten. Efter disse regler udarbejdedes det åbne brev af 8.7.1846 der vakte så stor uvilje i slesvig-holstensk sindede kredse. Martsurolighederne 1848 bragte følgelig P. i en meget vanskelig situation. Selvom han havde en vis forståelse for den slesvig-holstenske bevægelse måtte han afvise alle forsøg på at knytte Slesvig nærmere til forbundet, og denne konflikt førte til at han anmodede om sin afsked som gesandt. Regeringerne i Kbh. – også det nye national-liberale martsministerium – havde altid anerkendt hans loyalitet og dygtighed, og den nye regering kunne derfor ikke acceptere hans udtræden af dansk tjeneste. Han forlod alligevel Frankfurt, men benyttedes i den følgende tid til forskellige diplomatiske sendelser dels i London og Wien, dels ved fredsforhandlingerne mellem Danmark og Preussen 1850. Hans vigtigste mission gik i april 1851 til St. Petersborg hvor han opnåede zar Nikolaj Is

tilsagn om at støtte prins Christians (IX) og hans descendenter arveret til den danske trone. 1852–56 var han guvernør i hertugdømmet Lauenburg, i virkeligheden en sinecurepost der afskar ham fra reel politisk indflydelse. Dette forhold samt hans vaklende helbred var utvivlsomt årsag til at han tog sin afsked 1856. De sidste år boede han i Pløn, men døde under et besøg hos nevøen, lensbaron G. F. O. *Zyphen-Adeler på Dragsholm slot.

P. var en mand med et følsomt og kunstnerisk begavet sind. Hans digtsamlinger der udkom mellem 1842 og 1852 er ganske vist glemte, men hans erindringer *Aus meinem Leben* udmærker sig ved en livlig og fængslende stil med gode portrætter af tidens fremstående mænd. Det er et interessant bidrag til Danmarks udenrigspolitiske historie og er nu trykt i Danske Magazin (1971–74). P. tilhørte den gruppe af holstenske diplomater der i kraft af deres begavelse, dygtighed og diplomatiske erfaring betød meget for den danske stat i første halvdel af 1800-tallet. Senere fik de ikke virkelig indflydelse fordi de kategorisk afviste de nye nationale og liberale bevægelser hvis enorme sprængkraft de ikke synes at have fattet. De ville i stedet gennemføre en politik der under alle omstændigheder var dømt til at mislykkes, nemlig bevarelsen af status quo. – Kammerjunker 1812, kammerherre 1825, gehejmekonferensråd 1841. – R. 1823. K. 1826. DM. 1828. S.K. 1834. □Mal. af Just Holm, 1846.

Danske mag. 8.r.IV, 1971–74 I–31 225–363 (P.s erindr. om da. politik 1850). – J. G. Droysen: Ein Sendschreiben an den Baron v. P., Kiel 1849. Aktenstücke zur neuesten schlesw.-holst. Gesch., udg. Rud. Schleiden II–III, Lpz. 1852 18–21. N. Neergaard: Under juni-grundloven I, 1892 (reproducd. 1973). A. F. Krieger: Dagbøger I, 1920. Holger Hjelholt i Hist. t. 10.r.III, 1934–36 417–21. Samme: Great Britain, the Danish-German conflict and the Danish succession 1850–52, 1971 = Vidensk. selsk. Hist.-filos. medd. XLV, 1. Samme: Arvefølgesag og forfatningsforhold i det da. monarki. F. v. P.s virksomhed ca. 1845–51, 1973 = sst. XLVI, 3. Georg Nørrøgaard: Danm. mellem øst og vest, 1969. Samme: Før stormen. Chr. VIIIs udenrigspolitik, 1974. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. – Papirer i Rigsark. og på Hvidkilde.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Pechüle, Carl Frederik, 1843–1914, astronom. * 8.6.1843 i Kbh. (Holmens), † 28.5.1914 sst., begr. sst. (kat. Ass.). F: nålemagermester Christian Vilhelm P. (1811–84) og Maria Therese Götze (1816–88). Ugift.

P. gik 1856–63 på det katolske propagandakollegium i Rom, blev 1865 student i Kbh., privat dimitteret, og studerede derpå astronomi ved Kbh.s univ. under H. L. d*Arrest. For at uddanne sig yderligere til observerende astronom var

han 1870–75 ved observatoriet i Hamburg. I denne tid tog han (1873) magisterkonferens i astronomi ved Kbh.s univ. Han deltog 1874–75 i den tyske ekspedition til Mauritius for at iagttage Venuspassagen. Fra 1875 til sin død var P. knyttet til universitetsobservatoriet i Kbh., 1880–88 ved en årlig statsunderstøttelse og derpå som observator. Han nåede ved et langt, flittigt arbejdsliv som observerende astronom stor anseelse blandt fagfæller i udlandet. Et stort antal observationer af kometer og planetoider publicerede han fra 1866 i *Astronomische Nachrichten*, og han fuldførte mange baneberegninger. 1882 ledede han den danske Venuspassageekspedition til St. Croix og anstillede samtidig spektroskopiske undersøgelser af sydhimlens stjerner. Herved påviste han lyse linjer i spektret af stjernen Velorum. Han udgav *Expédition danoise pour l'observation du passage de Vénus 1882*, 1883 og beregnede almanakken fra 1889 til 1915. Han havde opdaget flere kometer, bl.a. en 1880 under en total måneformørkelse. 1911 medvirkede han til opdagelsen af planetoiden Albert. – Medlem af Videnskabernes selskab 1893. – R. 1913. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Farvelagt tegn. (Kgl.bibl.). Foto.

[H. G. Zeuthen] i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1914 99f. [Niels] [Hansen] i Ugebl. for katolske kristne LXII, s.å. 436–39. C. Luplau Janssen i Fysisk t. XIII, s.å. 1–6. Politiken 30.5. og 1.6.s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Poul Heegaard**

Peder, † 1134, biskop af Roskilde. † 4.6.1134 i Skåne.

P., der var kannik i Lund og kapellan hos *Magnus, kong Niels' søn, blev efter *Arnolds død 1124 biskop i Roskilde ved kongens indflydelse. Mens hans forgænger ikke havde kunnet værgе sine præster mod overløst, da bønderne rejste en voldsom bevægelse for at fremtvinge cølibat, lykkedes det P. at skaffe ro. Man ved ikke om han som biskop søgte at hævde det absolutte krav om denne præsternes løsrivelse fra samfundet, men på et andet punkt skal han have arbejdet for frigørelsen, idet han fik gennemført at kirkens mænd i Roskilde stift ikke kunne sagsøges på tinge, men kun for gejstlig ret. P. var en virksom, byggelysten mand, ret verdsligsindet, mener forfatteren af Roskildekroniken, men i øvrigt bogkyndig, viljefast og veltalende fremfor nogen blandt de samtidige danske bisper. Hans episkopat faldt i urolige tider. Erik Emune rejste sig mod kong Niels, og Sjælland blev hjemmøgt af borgerkrig. Sammen med fire jyske og en svensk biskop faldt P. kæmpende for kong Niels

Peder

i slaget ved Fodevig. □Stik efter fremstilling på segl.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I, 1917–18 (reproudg. 1970) 26–30 401–04; II, 1918–22 (reproudg. 1970) 34. Necrologium Lundense, udg. L. Weibull, Lund 1923 75f 113. – J. O. Arhnung: Roskilde domkaptels hist. I, 1937.

*Ellen Jørgensen**

Peder, – 1252–72 –, biskop i Odense.

P. var cisterciensermunk, fransk af fødsel; måske var han broder i Holme kloster på Fyn. Han blev 1252 valgt til biskop i Odense, men kong Abel påtvang domkapitlet franciskaneren *Regner, og først efter dennes død 1266 kunne P. gøre sit krav gældende. Han skal være blevet indviet i Lübeck af kardinal Guido. I nogle årbogsnotiser, der kun eksisterer i dårlig overlevering hedder det at han aldrig kom til sit stift, og vist er det at han ikke forekommer i danske kilder, men vi har flere vidnesbyrd om hans tilstedeværelse i udlandet. 1269 er han i Clairvaux, juli 1272 i Orvieto og et par måneder senere i Citeaux under generalkapitlet. Hans dødsår kendes ikke; hans eftermand i Odense bisperække nævnes først 1282.

Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 135. Statuta capitulorum generalium Ordinis Cisterciensis, udg. J. Canivez III, Louvain 1935 114. Diplomatarium Danicum 2.r.II, 1941. Danm.s middelalderlige annaler, udg. Erik Kroman, 1980. – Hans Olrik i Kirkehist. saml. 4.r.III, 1893–95 9–12. Kr. Erslev sst. V, 1897–99 609–12.

*Ellen Jørgensen**

Peder, † tidligst 1292, biskop i Viborg.

Da biskop *Niels var død 1267, valgte Viborg domkapitel kanniken Asser, men Jakob *Erlandsen nægtede at give ham konfirmation og udnævnte franciskaneren P. til biskop. Kapitlet tålte ikke dette overgreb og appellerede til Rom hvor sagen var under behandling gennem mange år. P. satte sig imidlertid i besiddelse af stiftet, trodsede domkapitlet og lod endog den sidste af sine modkandidater, provsten Troels, kaste i fængsel. Som en af landets bisper deltog P. i de talrige rigsmøder der fandt sted i Erik Klippings sidste år, bl.a. medbeseglede han håndfæstningen 1282. Omsider måtte han adlyde den stævning som blev sendt fra Rom 5.4.1285, hvorved han samtidig blev lyst i band. Endnu i slutningen af maj deltog P. i danehoffet i Nyborg, men må straks efter have begivet sig til paven for at kunne overholde seks måneders fristen. 1.10.1286 betegner ærkebisp Johannes *Dros stadig P. som bisp i Viborg, men i dec.s.å. kunne paven tilskrive kapitlet at P. havde resigneret sit embede, og at man skulle skride til nyt valg. I fru Gy-

de, hr. Skjalm Bangs datters testamente af 1292 betænkes „broder P., forudm biskop i Viborg“.

Urkundenbuch der Erfurter Stifter und Klöster, udg. Alfr. Overmann, Magdeburg 1926 = Geschichtsquellen d. Provs Sachsen, N. R. V, 1 312. Diplomatarium Danicum 2.r.III–IV, 1938–42. – Peder Severinsen: Viborg domkirke, 1932 = Skivebogen 1932 og Fra Viborg amt 1932 252f.

*Ellen Jørgensen**

Peder, † 1322 eller 1323, biskop i Viborg.

Da P., provst i Himmersyssel, af Viborg domkapitel var blevet udpeget til biskop nægtede Jens *Grand konfirmation, men P. drog til Rom for at klage ligesom Jens Grand selv havde gjort. Her gav han efter en ofte anvendt skik afskald på hvad ret han kunne have fået ved det omtvistede valg og blev ved pavelig provision beskikket til bisp i Viborg 20.4.1298. Under striden mellem kronen og ærkebiskop Jens Grand stod han på kong Eriks side og blev brugt af ham i en række offentlige hverv. Erik *Pontoppidans fortælling om P.s bitre strid med sit kapitel 1313 kan ikke dokumenteres, derimod havde han i sin provstetid en hård strid med Vitskøl kloster.

Diplomatarium Danicum 2.r.IV–VIII, 1942–56. – Peder Severinsen: Viborg domkirke, 1932 = Skivebogen 1932 og Fra Viborg amt 1932.

*Ellen Jørgensen**

Pedersen

Da navnet Peder (Peter) har været meget udbredt i hele landet findes utallige slægter med patronymet Pedersen (se også Petersen). Den her nævnte slægt føres tilbage til Troels Jensen Hygom der var fæster i Tjæreborg ved Ribe omkring år 1700. Dennes søn Peder Troelsen (1703–68), skoleholder sst., var far til tegnemester ved Sorø akademi Troels P.

Thorolf *P. var 1° ~ Karen Margrethe Janssen, d. af sognepræst Carl *J.

Gerda Mundt: Bromme Mølle. En slægtetog, 1932. Samme: Tegnemesterens efterkommere, 1940. Mendel Levin Nathanson og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere, ny udg. ved Steffen Borup, 1981 73f.

Hans H. Worsøe

Pedersen, Anton, 1887–1978, havebrugsteoretiker. * 19.2.1887 i Volling ved Skive, † 28.3.1978 på Frbg., begr. Volling kgd. F: husmand Mikkel P. (1855–1941) og Dorte Marie Christensen (1856–1907). Ugift.

P. var det fjerde af seks børn, og begge forældrene var ifølge P.s egne erindringer stærke personligheder, faderen meget ordknap. Allerede som tiårig kom P. ud at tjene, først som vogterdreng, senere som karl. Som 16-årig kom han i gartnerlære i forskellige planteskoler i Salling, sidst hos

Troels Pedersen 1742–1816 tegnemester ved Sorø Akademi

Peder *P. 1774–1851 gesandt, etatsråd	Henning P. 1775–1837 officer, landmåler	Frederik Wolf Carl P. 1778–1854 organist i Sorø	Ove Christian P. 1786–1821 officer i søetaten
Ann Sophie P. 1827–1911 – C. *Liebe 1820–1900 sagfører, politiker	Carl Ferdinand P. 1803–75 maler	Frederik Peter Christian P. 1812–76 sæbesyder	Ove *P. 1813–73 søofficer
	Ida Marie P. 1847–1937 ~ A. D. *Jørgensen 1840–97 historiker (se slægts- oversigt Jørgensen II)	Adolphine P. 1817–92	Vilhelm *P. 1820–59 tegner
	Christen Jul Viggo P. (kaldet Jul) 1887–1955 forfatter, sceneinstruktør	Viggo *P. 1854–1926 maler	Thorolf *P. 1858–1942 maler
		Stefan Viggo P. 1891–1965 maler	Johannes Viggo P. 1896–1975 organist ved Grundtvigskirken
			Marie Mørk Viggo P. 1930– cand.mag. ~ Kristian *Hvidt 1929– historiker

Lavrs Lavrsen i Jebjerg. Senere arbejdede han i de fremragende tyske planteskoler L. Späth i Berlin og Timm & Co. i Elmshorn mens han fik sin teoretiske uddannelse, først på Beder havebrugsskole, senere på landbohøjskolen hvorfra han dimiteredes som hortonom (havebrugskandidat) 1913. Han blev lærer på Beder havebrugsskole 1913–18 og derefter Alm. dansk gartnerforenings første konsulent 1918–22. Ved havebrugsprofessor Alfr. *Bruuns død blev han docent i havebrug ved landbohøjskolen 1923, fra 1926–57 som professor. P. var tilhænger af vegetarismen, af J. P. *Müllers sundhedssystem og af georgismen. Han var ugift og viede hele sit liv til faget, flittig, dynamisk og hurtigt arbejdende. Som lærer ved landbohøjskolen var P. uhyre grundig og meget vidende. Han var som en far for sine studerende og de unge kandidater, hjælpsom, elskelig og positiv, men kunne i diskussioner med fagfæller ofte være stejl og egenrådig. Som efor for landbohøjskolens haver styrede han helt disses røgt og pleje og sørgede for en indsamling af sjældne træer og buske og ikke mindst af en formidabel samling af frugtsorter der 1956 blev plantet i pometet i landbohøjskolens filial i Tåstrup. P. havde et stort organisatontalent som han flittigt anvendte inden for snart sagt alle fagets områder, både erhvervs-gartneriet, frugtavl og haveselskaberne. Han var sekretær og formand i adskillige udvalg og bestyrelser, bl.a. Østifternes haveselskab, Alm. dansk gartnerforening, radioudvalget for gartneri og havebrug, havebrugshøjskolen Vilvorde og havebrugets forskningsfond som han tog initiativ til at danne 1944. Også P.s litterære arbejder var præget af hans store viden og flid, og hans værker omfatter dels lærebøger, dels værdifulde videnskabelige værker især inden for frugtavlens

område, faglige samleværker og personalhistoriske afhandlinger: *Frøavl af Haveplanter*. 1918, *Dyrkning af Køkkenurter*. 1922 (3. udg. 1936), medredaktør af Danske Havebrugskandidater, 1931, 1937, 1947 og 1955; redaktør og medforfatter af Danmarks Frugtavl, 1925, hovedredaktør og medarbejder ved Nordisk illustreret Havebrugsleksikon 3.–5. udg. 1918–48, *Havebrugsgeografi*. 1940 (2. udg. 1955) og hovedværket *Danmarks Frugtsorter*, 1942–61, et grundlæggende og internationalt anerkendt værk; den historiske redegørelse *Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles havebrugsafdeling gennem 100 år*. 1964, *Slægtsbog og erindringer I–IV*, 1965–68 samt II værdifulde „Småskrifter“, dels om planter, dels biografier om fagfæller. P. deltog ivrigt i den daglige faglige debat og skrev således et utal af artikler i Gartnertidende, Horticultura og dagspressen. P. blev sin tids centrale skikkelse inden for havebrugets verden, var en fremragende pomolog, den dynamiske igangsætter og en umådelig flittig åndsarbejder. Æresmedlem af en lang række organisationer, modtager af Alm. dansk gartnerforenings guldmedalje, af Substralprisen 1962. – R. 1935. DM. 1948. □Mal. af H. Flygenring udst. 1956. Foto.

A. P.: Slægtsbog og erindr. I–IV, 1965–68. – Horticultura XI, 1957 21–31. Sv. Dalbro i Ugeskr. for agronomer CXXIII, 1978 408–10. Johan Lange i Haven LXXVIII, s.å. 344f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Pedersen, A. Wulff, se **Wulff Pedersen, A.**

Pedersen, Adser (Asser), ca. 1470–1535/36, prælat. * ca. 1470 i Halland, † i Lund mellem marts 1535 og 15.8.1536.

Pedersen, Adser

Om P.s slægt vides kun at han havde to brorsønner der arvede ham og en tredje hvis gejstlige uddannelse P. bestokede. Slægten var rimeligvis borgerlig, da P. førte bomærkesegl. Aug. 1491 blev han immatrikuleret ved universitetet i Rostock, mens den tidligste uddannelse synes at være sket i Lund. Efter hjemkomsten blev P. ærkebiskop Jens Brostrups kapellan og var til stede ved dennes dødsleje 1497. Et kanonikat gav 1505 P. mulighed for videregående studier ved det nye, endnu helt skolastiske universitet i Wittenberg. Ærkebiskop Birger Gunnersen der selv var fra Halland gjorde P. til sin kansler og skal endog have haft planer om at gøre ham til sin coadjutor da Birger i 1512 påtænkte at nedlægge sit embede. Den senere Christian II som tidligere havde haft sammenstød med ærkebispens ang. bisp Karl af Hamar forpurrede P.s mulige valg så at Birger opgav at resignere. Birger måtte nøjes med at få P. udnævnt til kantor, det laveste af prælaterne, men viste i øvrigt sin tillid ved at betro P. overbestyrelsen af den af ærkebispens indstiftede meget omfangsrige gudstjeneste i kryptkirken og indsatte ham også som en af sine testamenteksekutorer. P. forblev tro mod gammelkatholicismen og var i 1520'erne og frem til sin død den af prælaterne i Lund der ivrigt bekæmpede både bibelhumanister og lutheranere. P. stod 1524 bag lundekapitlets angreb på Paulus Helie for hemmeligt lutheri, og 1530 angreb han i et brev til borgmester Jep Nielsen den lutheriske nyordning i Malmø. Borgmesterens trykte svar ender med et næppe meget lignende træsnit, forestillende „Hr. Aszer“. P. Laurentsen regner ham til „de forgiftige forledere“, som på herredagen 1530 ophidsede bisperne mod de lutheriske prædikanter. 1532 underskrev P. en henvendelse til paven om at stadfæste Torben Billes valg til ærkebiskop. Utvivlsomt stimulerede han også Torben Bille til efter herredagen 1533 at forfølge prædikanterne og på Lunde landsting erklære de skånske byer fredløse.

Kilder. Danske mag. II, 1746 108–25. *Scriptores rerum Danicarum VI*, 1786 637. Nye saml. til den da. hist., ved R. Nyerup og P. F. Suhm III, 1794 64. *Monumenta hist. Danicæ*, udg. H. F. Rørdam I, 1873 116 118; 2.r.II, 1887 392. Malmø-beretningen, udg. samme, 1889. Paulus Helie: Skr. I, ved P. Severinsen, 1932 177.

Lit. Gottfrid Carlsson i Lunds domkyrkas hist., udg. Ernst Newman I, Sth. 1946. Gösta Johansson: Den skånska kyrkan och reformationen, Lund 1947 = Skånska senmedeltid och renässans I. Bengt Strömberg: Den pontifikala liturgin i Lund, Lund 1955 = *Studia theol. lundensia IX*. Henry Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunnensen, 1959 (fot. optr. 1975).

Thelma Jexlev

Pedersen, Anders, se Pedersen, Chr.

Pedersen, Arne Fog, se Fog Pedersen, Arne.

Pedersen, Arvid, † mellem 1554 og 58, salmedigter. * i Lunds stift.

P. studerede i Wittenberg 1524–25 og måske også en gang tidligere; her stod han i forbindelse med Hans Mikkelsen († 1532). 1529 og 1534 var han medarbejder ved nye udgaver af Malmø-salmebogen (jfr. Hans Thomesen), af hvis salmer en snes stykker tillægges ham. Muligvis allerede 1542 blev han sognepræst i Ibsker og landsprovst på Bornholm, hvor han har haft betydning for reformationens endelige gennemførelse. 1554 udkom *Tre Merkelige Sange, som den lærde Mand her Arued Persen paa Borenholm haffuer screffuit, oc Doctor Peder Palladius haffuer offuserseet oc ladet prente, Københaffns Peblinge til Nyt-Aars gaffue*, indeholdende to originale salmer samt oversat fra tysk *Aff dybeste nød lader oss til Gud aff ganske hierte robe*. I Den danske salmebog findes flere af P.s salmer og oversættelser. P. skilte sig ikke væsentlig ud fra reformationstidens øvrige danske salmedigtere bortset fra at han måske havde lidt mere formsans end gennemsnittet.

Danske mag. V, 1751 345–52. C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske psalmedigt. I, 1846 25–30; tillæg 4. P. Severinsen i Kirkehist. saml. 5.r. II, 1903–05 11f 27 45 49f 266 278. H. F. Rørdam sst. III, 1905–07 805–07. H. Nutzhorn: Den dansk-lutherske menigheds salmesang I, 1913 171–219. Peder Palladius: Danske skr. III, 1916–18 161–78. S. Widding: Dansk messe, tide- og psalmesang II, 1933. M. K. Zahrtmann: Borringholme-rens hist. I, 1934 132. H. Blom Svendsen: Norsk salmesang I, Bergen 1935 = *Bibliotheca Norvegica sacræ VIII*. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 128–30. Niels Knud Andersen i Ludwig Dietz' Salmebog 1536, 1972 = *Univ.jubilæets da. samf.s skr.* 400. Samme i *Hymnologiske medd.*, 1981 9f 24f.

*R. Paulli**

Pedersen, Axel Johannes, 1896–1962, professor i plantekultur. * 25.8.1896 i Sipperup, Rønnebæk sg., † 20.7.1962 i Kbh. (Hyltebjerg sg.), begr. på Frbg. (Solbjerg). F: gårdejer Rasmus P. (1856–1937) og Johanne Kirstine Hansen (1858–1950). ~ 25.8.1927 i Rønnebæk med Aga Sofie Ludvigsen, * 26.2.1900 i Stenstrup, Rønnebæk sg., d. af gårdejer, sognefoged Julius Ferdinand L. (1858–1925) og Sidse Marie Hansen (1868–1949).

Efter en praktisk landbrugsuddannelse og to års militærtjeneste under første verdenskrig tog P. på Korinth landbrugsskole 1917–18, kom derfra til landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1920. Straks efter eksamen blev han ansat som assistent ved landbohøjskolens afdeling for landbrugets plantedyrkning, først under T. Westermann, senere under E. Lindhard. 1923

tog han studentereksamen på aftenkursus, filosofikum året efter og studerede derefter arvelighedslære og planteforædling ved universitetet i Cambridge 1924–25. Med stor grundighed fulgte han sit fags videnskabelige udvikling, især inden for frøavl og planteforædling og bidrog selv med en række afhandlinger særlig i Nordisk Jordbrugsforskning hvor han bl.a. offentliggjorde *Undersøgelser over Rodfrugternes Længdevækst*, 1927, *Ægthedskontrol med Sukkerroer*, 1928, *Undersøgelser over Kvælstofindholdet i Runkelroer*, 1928. 1929 efterfulgte han Lindhard som professor i landbrugets plantekultur og videreførte på en række områder dennes arbejde. I landbohøjskolens årsskrift 1931 og 1933 offentliggjorde P. nogle undersøgelser over plantebestanden i bederoemarkerne og studerede de følgende år især rødkløverens bestøvningsforhold og betingelserne for dansk kløverfrøavl, hvorom der blev givet meddelelser i Tidsskrift for Frøavl, 1933–36. Som hjælpemiddel ved undervisningen udgav han en højt værdsat *Lærebog i Landbrugets Plantekultur I–II*, 1938–42. Disse bøger kom i flere reviderede udgaver og var som hans forfatterskab i øvrigt præget af klar og præcis fremstilling samt videnskabelig grundighed. Særlig interesse ofrede han undervisningen af licentiatstuderende som i fremtrædende grad omfattede planteforædling, og som optog en stor del af hans tid. Ved landbohøjskolens køb af gården Albertslund ved Vridsløselille 1946 udvidede P. sine undersøgelser til at omfatte kornarternes udbytteforhold, og han fortsatte disse undersøgelser på Højbakkegård ved Tåstrup som blev erhvervet 1952 til erstatning for Albertslund da denne blev oplugt af byudviklingen. Forsøgs-gårdene kom også til at betyde meget for hans undervisning af specialstuderende. P. måtte i årenes løb påtage sig en lang række hverv af faglig-administrativ art. Han blev således medlem af frøkontrolkommissionen 1935, næstformand 1937 og var formand fra 1945 til kort før sin død. 1937 blev han indvalgt i landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd og var selskabets præsident 1941–57. I denne periode startede selskabets forlagsvirksomhed samt dets kursusvirksomhed for konsulenter og landbrugslærere, og P. gik helhjertet ind for løsningen af disse opgaver. Ved sin fratræden som præsident blev han udnævnt til æresmedlem af selskabet. Fra 1949 til kort før sin død var han medlem af Statens planteavl udvalg, indvalgt af De samv. danske landboforeninger, og fulgte forsøgsarbejdet ved de statslige forsøgsstationer på nærmeste hold. Han var endvidere medlem af atomenergikommissionen fra dens oprettelse 1956 og tog initiativ til at der ved forsøgsanlægget på Risø

blev oprettet en landbrugsafdeling som kom til at beskæftige sig med planteforædling i videste forstand. P. var medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1937 og formand for dets gruppe 6 fra 1954. – P. var stilfærdig og tilbageholdende af natur og viste i alle situationer en rolig og velovervejet reaktion. Hans virke var i usædvanlig grad præget af retlinethed og retfærdighedssans der sammen med en udpræget venlig indstilling over for andre gjorde ham stærkt afholdt af kolleger og studerende. – R. 1940. DM. 1950. □Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 238f. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 248f (bibliografi). – P. Norup Pedersen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1963 151–57.

Carl Thomsen (Aksel Milthers)

Pedersen, Axel Harald, 1903–76, jurist. * 15. 11.1903 i Ballerup, † 29.2.1976 på Frbg., begr. Frbg. kgd. F: tømrermester Peder P. (1875–1961) og Karen Kirstine Marie Jørgensen (1875–1945). ~ 18.3.1932 på Frbg. (b.v.) med Hilda Marie Elisabeth Jensen, * 30.10.1901 i Hillerød, † 29.4. 1962 på Frbg., d. af telefonformand Sophus Vilhelm J. (1878–1937) og Ida Christina Pettersson (1874–1946).

P. blev student 1921 fra Døckers kursus og cand.jur. 1928. Efter et par års ansættelse i et boligselskab blev han 1931 sagfører i Kbh. (landsretssagfører 1934). Som advokat blev P. i særlig grad engageret i byggevirksomhed, leje- og real-kreditforhold og lignende. I kraft af den betydelige sagkundskab som P. erhvervede i sin advokatvirksomhed blev han medlem af en række vigtige lovforberedende udvalg, af bestyrelser for realkreditinstitutioner, boligselskaber og kollegier og var 1957–66 næstformand for likvidationskomiteen for A/S Københavns Kreditbank. Af hans mange hverv inden for sagførerstandens organisationer skal nævnes at han var medlem af sagførererrådet 1946–57 og af bestyrelsen for advokatsamfundets understøttelsesfond 1948–64 (formand 1961–64). Gennem mere end 25 år udrettede han et stort arbejde for den selvejende institution Sagførergården der var oprettet på hans initiativ; han var formand for bestyrelsen 1957–74 og udnævntes 1974 til æresformand. Desuden tog P. på mange måder del i idrættens organisationsarbejde. Han var således formand for Dansk atletik forbund 1944–48, medlem af bestyrelsen for Dansk idræts forbund 1944–64 og af Danmarks olympiske komité 1951–65. Både fra danske og udenlandske idrætsorganisationer modtog han en række guldmedaljer og andre hæderstegn som anerkendelse for sin indsats.

Pedersen, Axel H.

En særstilling blandt jurister med så vidt forgrenede praktiske opgaver indtog P. derved at han også fandt tid til en omfattende skribentvirksomhed. Nogle af hans bøger havde nær tilknytning til hans arbejde med planlægning og finansiering af byggeri. Stor udbredelse fik bogen *Byggeriets retlige og økonomiske Organisation*, 1946 (seks udgaver foruden oversættelser til norsk, svensk og finsk). Fra samme emnekrede kan nævnes *Refusionsopgørelser*, 1954 (3. udg. 1965), *Licitation*, 1955, *Entreprenørtransporter*, 1959 og *Køb og salg af private pantebreve i fast ejendom* (i Festskrift til O. A. Borum, 1964, 2. udg. 1969). Om advokatvirksomhed i almindelighed skrev han i *Indledning til sagførgerningen* 1–11, 1951–53 (2. udg. 1962–63), hvortil bl.a. slutter sig håndbogen *Sagførselsalærer*, 1958. P.s historiske interesser satte præg på flere af disse bøger og gav sig også udslag i skrifter uden for de aktuelle faglige emnekrede, således *Birkeing i Gl. Københavns Amt*, 1968, *Det danske Advokatsamfund 1919–1969*, 1969, *En rettens tjener*. C. B. Henriques, 1956 (4. udg. 1967), og – med emne fra hans hjemegn – *Af Ballerup-Maaløv Historie*, 1945 (2. udg. 1973). Århus universitet tildelte 1953 P. den juridiske æresdoktorgrad som anerkendelse af hans litterære virksomhed, navnlig bogen om byggeriets retlige og økonomiske organisation. Han blev medlem af Det lærde selskab i Århus 1973. Ved testamentarisk bestemmelse oprettede P. et stort rejselægeat for unge jurister. – R. 1951. R'. 1960. K. 1969. □Foto.

Kn. Gormsen og Jørgen Mathiasen: A. H. P.s litterære arbejder, 1963. Byggeforum XXXIX, 1976 nr. 413 (bibliografi). – Selvbibliografi i Acta Jutlandica XXVI, 1954 147–50. – Kn. Gormsen i Ballerup hist. foren.s årsskr. 1971 nr. 17 20–23. [Arn. Rothenborg] i Advokatbl., 1973 65–67 325f.; sst. 1976 57. – Papirer i Rigsark.

Knud Waaben

Pedersen, Axel Peder Ivan, *1905, politiker. *27.8.1905 i Skive. F: smed Martin Peter Christian P. (1883–1961) og Dorthea Kathrine Christensen (1885–1929). ~7.11.1930 i Lødderup med Anna Cecilie Nielsen, *8.7.1906 i Glynngøre, Navtrup sg., d. af maskinmester Carl Marius N. (1884–1962) og Karen Marie Jeppesen (1888–1939).

P. nåede aldrig ministerposterne, men var i en årrække et af de medlemmer der øvede en bred indflydelse på dagligdagens beslutninger i den socialdemokratiske gruppe. Hans opvækst fandt sted i Nykøbing M. Her tog han 1921 realeksamen og blev derefter kontoruddannet på slagteriet hvor han fra 1929 var kasserer. P. skiftede erhverv 1935 da han etablerede sig som skotøjshandler og fortsatte som sådan til 1953. Allerede

som ung havde P. opnået tillidshverv både inden for HK og socialdemokratiet samt afholdsbevægelsen. Han blev 1933 indvalgt i byrådet og fortsatte der indtil 1978, i perioden 1945–62 som borgmester. I P.s borgmestertid blev gennemført store byggerier: nye bygninger til gymnasium og sygehus og udvidelser af gasværket, skolen, vandværket, De gamles hjem m.m. Det var en konsekvens dels af byens vækst, dels af en bevidst bestræbelse på at dæmpe efterkrigstidens arbejdsløshed. Som kommunalpolitiker var P. bestyrelsesmedlem 1967–76 af Den danske købstadsforening, senere Kommunernes landsforening. – P. blev 1939 opstillet til folketinget i Vejle amt (Bjerrekredsen). Han opnåede ikke valg, men kom samme år ind som stedfortræder ved et dødsfald og genvalgte 1943. Hverken ved valgene 1945 eller 1947 opnåede han valg, men kom 1953 på ny ind. 1957 skiftede han til Skivekredsen og genvalgte her, til han 1973 trak sig tilbage. I folketinget interesserede han sig i særlig grad for boligspørgsmål og færdelsesproblemer (han var en overgang præsident for Nordisk union for alkoholfri trafik), men blev i øvrigt benyttet af gruppen på næsten alle områder, bl.a. vejspørgsmål, grønlandske forhold, toldvæsen, næringslovgivning m.m. og var 1962–68 næstformand i gruppen. 1955 arbejdede han tæt sammen med J. O. *Krag om gennemførelsen af trustloven og opnåede en bredere tilslutning end ventet; det samme var tilfældet, da det store boligforlig blev gennemført 1966 hvor P. var partiets ordfører. Efter valget samme år var det, at socialdemokratiet indledte et samarbejde med SF, og her var P. inden for murene en stiltørdig kritiker. □Foto.

Demokraten 26.8.1965.

Vagn Dybdahl

Pedersen, Peder Benjamin Theodor, 1851–1908, skuespiller, teaterdirektør. *4.4.1851 i Kbh. (Frels.), †6.4.1908 i Århus, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: mel- og grynhandler, senere rugbrødsbager Rasmus P. (ca. 1811–85) og Henriette Marie Henriksen (1821–95). ~27.11.1880 i Kbh. (Frels.) med skuespiller Alma Hulda Emilie Rosenstand, *20.11.1854 i Kbh. (Trin.), †22.2.1916 sst., d. af manufakturhandler Siegwald Wulff R. (1811–68) og Emma Kirstine Elisabeth Kretzschmer (1824–1901).

Under beskedne forhold begyndte P. i sæsonen 1869–70 sin skuespillervirksomhed på Casino; derfra tog han til Bergens scene, og 1876 kom han til Folketeatret hvor han virkede i tretten år og fik sin egentlige uddannelse under F. L. *Høedts instruktion; bl.a. skabte han en virk-

ningsfuld figur som den halvt forrykte prokurator i *En Skærsild*. 1889–97 deltog han i Dagmar-teatrets klassiske periode, uden tvivl hans lykkeligste tid, og formede smukke mandige skikkelser som Max. v. Moor i *Røverne*, mester Anton i *Maria Magdalene*, føreren i *Wuthorn* og gamle Strange i *Dansen paa Koldinghus*, hvorimod en karakter som Jago i *Othello* lå milevidt fra hans område. Naiv hæderlighed, det trofaste og brave kunne P. udtrykke, og hans replik ejede ro og en bredde der svarede til hans stoute skikkelse, men han savnede lune, endsige humør og havde kun få strenge på sin bu. 1900 blev han det nye endnu ikke statsunderstøttede Århus teaters første direktør, en vanskelig stilling der netop krævede en leder af hans støbning og med hans arbejds-evne. P. stræbte efter at gøre teatret til en folkescene i ordets bedste forstand, og samtidig var repertoireet inspireret af hans periode på Dagmar-teatret og nyheder fra de kbh.ske scener. Hans indsats fik betydning for adskillige unge kunstneres udvikling, bl.a. Th. *Roose, Henrik *Malberg, Ellen *Rindom og Agis Winding. P. sled sig tidligt op i sin meget krævende gerning, men teatrets berettigelse som fast institution i Jyllands hovedstad blev bevist. Han var en retsindig, trofast natur; soliditet og redelighed prægede hans personlighed såvel på scenen som i livet. Til minde om ham og deres lykkelige ægteskab oprettede hans enke et rejseselegat der bærer hans navn og ejes af skuespillerforeningen. □ Træsnit 1888 efter foto. Fremstillet s.m. Chr. IV m.fl. på tegn. af A. Schmidt (?) (Fr.borg). Buste af E. Ølsgaard, 1910 (Århus teater; Teatermus.). Foto.

Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Alb. Bayer: Aarhus teater, 1925. Emanuel Sej: Aarhus teater gennem 50 år, 1950.

*Robert Neiiendam**

Pedersen, Claus Oluf (Olav), 1880–1969, amtsforvalter, politiker. * 31.1.1880 i Bramdrup ved Haderslev, † 23.7.1969 i Roskilde, begr. sst. F: gårdejer Jens Peder P. (1829–90) og Margrethe Skau (1850–1902). ~1° 26.12.1912 i Kolding med Ingeborg Wissing, * 5.2.1886 i Kalundborg, † 3.4.1929 i Roskilde, d. af dyrlæge, senere inspektør ved Kolding andelssvineslagteri Esben Sørensen W. (1857–1937) og Karen Sofie Nielsen (1863–1938). ~2° 5.9.1931 i Roskilde med Anna Sophie Thiele, * 21.5.1891 i Skive, † 4.8.1973 i Roskilde, d. af borgmester i Skive, senere herredsfoged i Sunds og Gudme herreder Just T. (1843–1916) og Malwina Frederikke Raffenberg (1848–1913). Efter folkeskolen uddannedes P. på Hejls efterskole 1894–95, på Tune landbrugsskole 1904–05

og på Askov højskole 1905–06 og 1906–07, tog præliminæreksamen i Kbh. 1907 og veterinæreksamen på landbohøjskolen 1912. Skønt den danske eksamen ikke gav ret til praksis efter preussisk lov virkede P. som dyrlæge i Jels, tålt af de tyske myndigheder, men tog under første verdenskrig ophold i Danmark. Efter krigens afslutning praktiserede han 1919–21 i Rødding og udnævntes 1921 af ministeriet N. *Neergaard til amtsforvalter i Sønderborg. 1928 forflyttedes han til Roskilde hvor resten af hans embedstid faldt, og hvor han boede til sin død. Forud for genforeningen virkede han i agitationen for Flensborgs indlemmelse og kom i skarp opposition til H. P. *Hanssen og hans tilhængere. Mens H. P. Hanssen forud for septembervalget 1920 da sønderjyderne for første gang skulle deltage i et dansk rigsdagsvalg, ønskede at de sønderjyske rigsdagsmedlemmer skulle udgøre en fraktion uden tilslutning til noget parti, sommeren 1920 ændret til et sønderjysk venstre, begyndte P. juli 1920 organiseringen af vælgerforeninger i tilknytning til det kongerigske venstre der accepterede disse organisationer. H. P. Hanssen måtte da opgive sine planer og opstillede ikke til valget. De fire venstremænd der valgtes var alle H. P. Hanssen-tilhængere, men ved valget 1924 opstilledes P. som Flensborg-venstres mand i Løgumkloster- og Sønderborgkredsene og opnåede valg. Han genvælgtes, fra 1926 også opstillet i Tønderkredsen, til 1932. Derefter var han kandidat for venstre i Ålborg amt 1935, i Århus amt 1939 og i Frederiksborg amt 1939 og 1943, men uden at blive valgt. 1933–37 redigerede han tidskriftet Dansk Politik der navnlig behandlede økonomiske forhold i liberalistisk belysning. I sin rigsdagsperiode var han under regeringen Madsen-Mygdal medlem af finansudvalget og hørte i partiet til dem der ikke havde opgivet tanken om en forening af venstre og det radikale venstre. En tanke han arbejdede ihærdigt for var indførelse af en lovfæstet og maksimeret grundværdiskat der skulle afløse landbrugets ejendomsskatter, bl.a. for at sætte bom for stigende kommunal ejendomsskat. □ Foto.

J. H. Monrad i Venstre i 100 år, 1901–39, 1970. Agnes Schmidt Poulsen i Sønderjyske årbøger, 1977 118–77.

Helge Larsen

Pedersen, Carl-Henning, * 1913, maler. * 23.9.1913 i Kbh. F: jord- og betonarbejder Johannes P. († 1946) og Ellen Hansen († 1924). ~1° 7.12.1934 med maler Else *Alfelt, * 16.9.1910 i Kbh. (Vor Frels.), † 9.8.1974 sst., d. af fuldmægtig Carl Valdemar A. (1882–1954) og Edith Alexandra Regine Julie Thomsen (1893–1938). ~2°

Pedersen, Carl-Henning

23.5.1977 med indendørsarkitekt og fotograf Sidsel Ramson, * 15.7.1937, d. af læge A. W. R. og Bara Gulseth.

Allerede som otteårig stod det klart for P. at hans hu stod til kunstnerisk skaben idet hans første digte stammer fra den tid. Som ung mand drømte han om en musikalsk løbebane som komponist, men det var først efter at han mødte sin fremtidige hustru, Else Alfelt, på et højskoleophold i Helsingør 1933–34, at han skulle finde sig selv som kunstner. Det var hende der førte ham ind i den tids mest moderne malerkunst. I sine første arbejder som han 1936 debuterede med på Kunstnernes efterårsudstilling var han mest præget af kubistiske eksperimenter, mens de malerier med hvilke han året efter på afgørende vis slog igennem allerede havde forladt det konstruktive til fordel for det frit fabulerende maleri der skulle blive hans helt personlige udtryksmåde. Ret hurtigt kom han ind i kredsen af yngre malere der fremover skulle tegne det væsentlige billede af dansk kunst i slutningen af trediverne og i fyrrerne. Det var malere som Asger Jorn, Egill Jacobsen, Henry Heerup og Ejler Bille. Sammen skabte de tidsskriftet *Helhesten* hvortil P. skrev en række kompetente artikler, bl.a. om Paul Klee, middelalderlig kirkekunst og om sine egne kunstneriske ideer.

Hen mod slutningen af anden verdenskrig tog hans kunst en ny retning, og nu koncentrerede han sig om en bymolsk skildring af døgnets forskelligartede belysninger hvad der resulterede i en række epokegørende malerier og akvareller hvor naturbestanddelene i motiverne som hav og himmel besjæledes med fantasifigurer, magiske fugle og mytificerede himmellegemer. Midt i en tid med stærkt politisk og eksistentielt engagement bringer P. det eventyrlige til nyt liv og påpeger gennem sin fantasiverden forbindelsen tilbage til tilværelsens urelementer og dermed også til kunstens egen oprindelighed. Samtidig med dette personlige gennembrud knyttede han sammen med sine kunstnerkammerater et nært samarbejde med belgiske, franske og hollandske kunstnere som P. Alechinsky, C. Dotremont, Constant, Corneille, K. Appel m.fl. der førte til dannelsen af COBRA-bevægelsen (Copenhagen, Bruxelles, Amsterdam). I hovedparten af denne bevægelses manifestationer deltog P. i årene op til 1950. Den mest betydningsfulde var den store, skandaleombruste udstilling i Stedelijk Museum i Amsterdam hvor P. viste adskillige af sine hovedværker (1949). Siden har P. udstillet utallige gange i ind- og udland, således bl.a. på biennalen i Venezia 1948, i Pittsburgh, USA og Guggenheimmuseet, New York. – Også som udsmykningskunstner har P. ydet et væsentligt bi-

drag til kunsten i Danmark fra han sammen med otte andre kunstnere 1944 udsmykkede børnehaven i Hjortegade i Kbh. med freskomalerier, over den nu overmalede weekendhytte for arkitekter i Bregnerød (1949; loftet nu på Sophienholm) til de senere års storstilede projekter i mosaik og keramik, som mosaikken *Det kosmiske hav* i H. C. Ørstedinstituttet i Kbh. (1959–64), Kennedyskolens mosaikdekoration frem til den keramiske udsmykning af den indre gård i skjortefabrikken Angli i Herning (det nuværende Herning kunstmuseum) (1965–68) og den ligeledes keramiske dekoration der omgiver Carl-Henning Pedersen og Else Alfelt-museet der blev skabt 1975–76 i nær tilknytning til Angligården. Museet rummer over 3000 af kunstnerens arbejder hvortil kommer hovedparten af Else Alfelts produktion.

P. har foretaget omfattende rejser til Israel, Indien, Kina, USA osv. som har sat sig dybe spor i hans kunst der ikke blot omfatter de bildende kunster, men også en stor mængde digtsamlinger han har udgivet i de forløbne år. Hans interesse for det skrevne har også sat sig spor i teatrets verden i form af dekorationer til bl.a. operaen *Wozzeck* af Alban Berg på Det kgl. teater og scenefortæppet i Det ny teater fra 1966, bekostet af Statens kunsthøj. – P. har modtaget en lang række priser og udmærkelser i ind- og udland således fx UNESCO-prisen 1962, Marzottoprisen 1968, Henrik Steffensprisen 1969. Siden 1975 har han boet i Frankrig. – Det er ganske få danske kunstnere der i moderne tid har formået at slå igennem på internationalt plan. En af dem er P. hvis kunst takket været sine almenlydige og universelle kvaliteter gør den til et værdigt modstykke til H. C. Andersens eventyrverden. Omsat til mytens og det fabulerendes form formår han gennem sin kunst at udsige dybe sandheder i eventyrets skikkelse der ellers helt undrager sig formidling. Som koloristisk begavelse hører han til blandt verdenselitens kunstnere, og en gruppe rene landskabsmalerier der er meget lidt kendt viser ham fra en helt anden, men meget intens side som den direkte skildrer af den ydre virkelighed og dens mangfoldighed. – R. 1964. R¹. 1974. □Tegn. af H. Bendix udst. 1971. Foto.

[C.-H. P.:] *Universum fabularum*, udg. Anna og Kresten Krestensen samt Erik Andreasen, 1957. Samme: *En blomst er et øje*, 1979. Interview i Nye Ninka interviews, 1980 21–33. – C.-H. P. Et udv. af billeder m. indledn. af Erik Andreasen, 1965 = *Vor tids kunst LXIV*. – Chr. Dotremont: C.-H. P., 1950 = *Cobra-bibl. XV*. R. Dahlmann Olsen i *Arkitektur X*, 1966 60–66. Virtus Schade: C.-H. P., 1966. Gunnar Jespersen: *De abstrakte*, 1967. Samme: *Cobra*, 1974. Samme: *Kunstnere omkr. os*, 1976. Michel Ragon i *Cimaise XXI*, Paris

1974 nr. 115–16 76–87. C.-H. P. og Else Alfelts museum, Herning, 1976.

Jørn Otto Hansen

Pedersen, Carlo Marin, * 1918, sceneinstruktør. * 28.2.1918 i Nyborg. F: chauffør Hans Christian Marin P. (1884–1964) og Maren Sophie Kristine Andersen (1885–1977). ~ 26.9.1942 i Kbh. (Skt. Jacobs) med Grete Thrane, * 27.5.1916 i Kbh., d. af tapetserer Julius Peter T. (1885–1979) og Karen Elfrieda Jensen (1895–1979).

Ikke den traditionelle skuespilleruddannelse, men en studentereksamen (1938) som adgangsbillet til Studenterscenen bragte P. i kontakt med det professionelle teatermiljø. På Studenterscenen kom P. i forbindelse med forfattere som Klaus Rifbjerg og Ernst Bruun Olsen samt skuespillere som Bodil Udsen, hvis instruktør han blev i Helsingør-revyer i midten af 50'erne. Gennem instruktionen af Bruun Olsens to første radiospil *I morgen skal jeg videre*, 1958 og *Det victorianske lysthus*, 1959 placerede han sig inden for det medium hvor han har ydet sin vægtigste kunst. Efter i femten år at have fungeret som fast instruktør inden for radioteatret søgte han 1975 en tre-årig orlov for at overtage posten som skuespilleleder under Det kgl. teaters chef Henning Rohde. Fra 1978 delte P. atter sin virksomhed mellem instruktion af scenedramatik og hørespil. – „Jeg ser det som min fornemste opgave at være med til at bringe ny dansk dramatik frem på Det kgl. teater, og jeg mener, der er talentmasse nok til stede,“ kunne P. erklære, da han tiltrådte posten som nationalscenens skuespilleleder. Næppe nogen anden instruktør har ydet en så omfattende indsats for det hjemlige drama. I et rundspørge i tidsskriftet *Harlekin* (2/1965) fordrede P., at „instruktøren må være en slags sporhund, der sætter tænderne i, så snart han vejrer dramatisk kød“. Denne evne til at opspore og fastholde demonstrerede han allerede ved sin virksomhed i dramaturgiatet under Jørgen Claudis ledelse af Radioteatret. I centrum af P.s virksomhed står tre forfattere. Erik Knudsen, hvis springske genfortælling af Danmarkshistorien han har fulgt med situationsfornemmelse gennem radiospillet *Offervilje*, 1972, TV-stykkerne *Snart dages det brødre* og *Engang blir Danmark frit*, begge 1974. For Bruun Olsen har P. været af uvurderlig betydning ved at forankre hårdt optrukne typer og tilspidsede synspunkter i en realistisk virkelighed – lykkeligst mødes der gemytter i Bruun Olsens varmest og nænsomt skrevne hørespil *Men boghandleren kan ikke sove*, 1963, *Blues*, 1973 og *Balladen om far*, 1978. Endelig har P. i en årrække været fast instruktør for Klaus Rifbjerg. Samarbejdet tog

form med *Udviklinger* på Fiolteatret 1965, fortsatte gennem scenedramatik på Det kgl. teater – *Hvad en mand har brug for*, 1966, *Voks*, 1968, *År*, 1970 og *Svaret blæser i vinden*, 1971 – radiospil (de første syv afsnit af serien *De beskedne*, 1975) samt TV-stykker hvor P. ligefrem blev krediteret som medforfatter af *Laila Løvehjerte*, 1972.

„Kunstneren er for mig en slags utilfreds drømmer, som er gået på jagt efter sandheden om mennesket,“ udtalte P. 1975 i et interview med journalisten Else Cornelius. Og hans sandhedssøgen er vel overhovedet hans fornemste kvalitet. P.s krav til skuespilleren i radiostudiet er, at teksten skal bæres af hans „intense situationsfornemmelse, hans evne til „at være til stede“ i netop det miljø i den sindstilstand og atmosfære, som spillet forudsætter“ (De musiske udsendelser DR 1925–75, III). Som instruktør evner han i bedste realistiske tradition at skabe sådanne situationer, ladet med en atmosfære skuespillerne kan tro på og inspireres af. Han er ingen ven af det store, ydre apparat – det gælder både hans virksomhed som iscenesætter og som skuespilleleder på Det kgl. – men tager revanche i radioen hvor virkningen beror på den intime nuance, antydningernes suggestion. □Foto.

Interviews i *Harlekin* I, 1965 nr. 2 18–20, *Thisted dagbl.* 5.7.1975, *Vanløse folkebl.* 18.4. s.å. og *Berl. tid.* 19.2.1978. – De musiske udsendelser. DR 1925–75 II–III, 1976–78.

Henrik Lundgren

Pedersen, Jens Christian, 1848–1916, havebrugs-historiker. * 19.1.1848 i Nyborg, † 7.6.1916 i Ørsted ved Havdrup, begr. i Ringsted. F: murermester Iver P. (1807–56) og Jensine Jørgensen (1815–1903). ~ 8.11.1874 i Ravnholt kapel med Karen Marie Andersen, * 14.6.1841 i Ollerup sg., † 14.1.1912 i Ringsted, d. af tømrer Anders Christensen (1801–88) og Andrea Halversen (Halvorsen) (1805–93).

P. blev uddannet som gartnererelev hos Ditlev Eltzholtz på Glorup samt på Rosenborg gartnerlærestanstalt hvorefter han var undergartner på Sorgenfri 1869 og efter militærtjenesten undergartner på Ravnholt. I en årrække var han gartner på Stokkerup ved Klampenborg og derefter slotsgartner på Lerchenborg 1880–1909. Han var en uhyre flittig mand som interesserede sig dybt for alle gartnerfagets afskygninger, ikke mindst dets historie. I sin fritid studerede han hele livet igennem, men opnåede desværre aldrig en akademisk uddannelse ud over den ordinerede prøve i botanik. Resultatet af hans studier blev offentliggjort som artikler i *Gartneritidende* og for fleres vedkommende udsendt i særtryk. Der findes i alt 258 artikler fra hans hånd, spændende

over et stort og afvekslende register: Lerchenborg haves historie, bilagt Edv. Glæsel's plan over det delvis forsvundne „franske anlæg“ (sst. 1896), *Smaatræk til Belysning af Gartnerens Stilling i gamle Dage*, 1901, *Bidrag til Køkkenurterens Historie i det 16. og 17. Aarh.* (sst. 1902), *Bidrag til Blomsterdyrkningens Historie* (sst. 1904), *Rosenborg Have gennem 300 Aar* (sst. 1909), *Et Bidrag til Anlægsgartneriets Historie* (sst. 1911), *Lerchenborg Have for 160 Aar siden* (sst. 1913), *Et Bidrag til Jordbærrets Historie* (sst. 1914). Alle hans artikler har været af grundlæggende betydning for forskningen inden for havebrug og gartneri og er med deres omhyggelige kildeangivelser en god vejledning for videre studier. Alle artiklerne er registreret, og oversigten er ved sønnen J. Chr. Pedersen udgivet af Fr. Heide. – Sønnen **Anders Frederik Martin P.**, * 29.11.1880, † 29.10.1911, blev student 1897 og 1903 mag.art. i nordisk filologi. Før sin tidlige død af tb udgav han afhandlingerne *En grænsedialekt* og *Dansk og urnordisk akcentuering* (Arkiv f. nord. filol. XXIII, 1907 og XXVIII, 1912) samt *Nogle normanniske lydforhold* (Danske Studier 1911).

Fritz Heide: Herregårdsgartner C. P. En oversigt over hans arbejder, 1919. – Gartnertid. XXXII, 1916 153f.

Åge Nicolaisen

Pedersen, Christen, 1868–1940, direktør. * 10.5.1868 i Nisset, Lemminge sg., † 30.1.1940 i Kbh. (Cit.), begr. på Frbg. (Solbjerg). F: husmand Peder Jeppesen (1828–1908) og Kristine Laursdatter (1826–76). ~ 21.9.1900 med Sidse Kristine Pedersen, * 15.1.1876 i Solrød, † 27.10.1929 i Kbh., d. af gårdejer Peder Pedersen († 1927).

P. kom i handelslære i Århus 1882, fortsatte i Kolding 1884 og var efter læretiden 1887–89 ansat i firmaet H. C. Vinther sidstnævnte sted. 1889 kom han tilbage til Århus – til Fællesforeningen af jyske brugsforeningers nyoprettede filial hvor han 1890 blev bogholder. Da Fællesforeningen for Danmarks brugsforeninger trådte i virksomhed 1896, fulgte P. med sin chef, forretningsfører P. Eskesen, til Kbh. som den nye sammenslutnings hovedbogholder. Ved Eskesens død 1902 blev hans arbejde delt mellem fuldmægtig Martin Christensen og P., således at Christensen overtog den handelsmæssige side af Eskesens arbejde, mens P. blev øverste leder af regnskabsvæsenet og af forvaltningen af FDBs stadig voksende antal ejendomme. Fra 1908 fik de titel af direktører, og som sådan fungerede P. til 1938. Til hans opgaver hørte det også at ordne det finansielle mellemværende mellem fællesforeningen og de brugsforeninger der ikke havde indset nødvendigheden af at skabe tilstrækkelig egen-

kapital eller på anden måde sikre sig de fornødne driftsmidler, så de ikke altid kunne overholde fællesforeningens salgsbetingelser. Han løste denne opgave med megen besindighed og nåede ved stilfærdige forhandlinger betydelige resultater. Det samme syn på kapitalforholdene praktiserede P. naturligvis også når det gjaldt FDB selv. I de 36 regnskabsberetninger han aflagde på fællesforeningens generalforsamling lagde han altid vægt på, at der blev lagt tilstrækkeligt til side til løsning af de mange opgaver der efterhånden blev taget op: opførelsen af talrige lager- og kontorbygninger og fabrikker som alt sammen blev sat i værk og gennemført uden bankhjælp.

P.s arbejdsvegne var – hele hans liv igennem – en fabel. Det er sagt om ham, at han, i al fald før han blev gift, betragtede kontoret som sit egentlige hjem og helst opholdt sig der 12–14 timer om dagen. For medarbejderne kunne han være lidt af en prøvelse, fordi han naturligt gik ud fra, at hans egen lidenskab for tal og arbejde uden videre deltes af dem. For FDB var han gennem en menneskealder en nøgleskikkelse der op til anden verdenskrig havde hovedæren for foreningens sunde og stærke økonomiske udvikling. – R. 1928. DM. 1938.

Fr. Nielsen i *Andelsbl.* XLI, 1940 165–67. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Pedersen, Christiern, ca. 1480–1554, forfatter og forlægger. * ca. 1480 i Helsingør, † 16.1.1554 i Helsingør, iflg. Huitfeldt begr. sst. ~ efter 1532 i Malmø med Else Jacobsdatter, † 1539 sst. (~ 1° med borgeren Christopher Madsen), d. af borgmester Jacob Mikkelsen og Anne Hansdatter.

Sin skoleundervisning fik P. i Roskilde, og 1496 blev han indskrevet ved universitetet i Greifswald hvor han tjente til livets ophold som pedel da han to år senere tog baccalauregraden. Derefter høres intet til ham før han i et skøde vedrørende ejendomssalg 1505 nævnes som kannik i Lund. 1508 træffes han som medlem af den „germanske nation“ i Paris, og her erhvervede han senest 1511 magistergraden i de frie kunster (artes liberales). Kun afbrudt af rejser hjem opholdt han sig i Seinestaden til 1515 og udfoldede her en omfattende litterær virksomhed på latin og på dansk. Typografisk er hans skriftlige produktion fra disse år såvel som senere bemærkelsesværdig idet han med forkærlighed anvendte en særlig fransk-gotisk skrifttype og desuden tilvebragte et udsmykningsmateriale i form af dels titeltræsnit, dels initialer der i forskellig fremstil-

ling havde det danske rigsvåben til motiv og som for størstedelens vedkommende var signeret med hans forbogstaver. Selv trykte han ikke, men stillede sit materiel til rådighed for de trykkerier han benyttede sig af – og tog det da også med sig da han forlod Frankrig. P.s første udgivelse var et latinsk-dansk leksikon *Vocabularium ad usum Dacorum* der udkom 1510 (facsimileudg. 1973 ved J. Bom og N. Haastrup) og er det ældste i sin art herhjemme; som en række andre af P.s arbejder kom det i flere oplag (Köln 1514, Leipzig 1518). Derefter fulgte den store førsteudgave af Saxos værk. Efter al sandsynlighed har P. haft teksten i trykfærdig stand da roskildebispens Lave "Urne maj 1512 skrev til ham og tilskyndede udgivelsen; statsmagtens sanktion fik han af Christian II, muligvis i juli 1513 da ærkebiskop Erik "Valkendorf, der nævnes i forbindelse med bemyndigelsen, var kommet ned fra Trondhjem i anledning af tronbestigelsen. Trykt hos vennen Jodocus Badius Ascensius forlod værket i marts 1514 pressen i stateligt udstyr, og i dedikationen til Lave Urne, formet som svar på henvendelsen to år forud, meddelte P. hvorledes det først ved bistand af ærkebiskop Birger "Gunnernsen i Lund var lykkedes at skaffe tekstgrundlaget til veje. Bogen vakte ved sin fremkomst behørig opsigt i den lærde verden, og Erasmus Rotterdamus var blandt dem der priste Saxos stilkunst, men betydningen af P.s Saxoudgave har rakt langt ud over dens egen tid idet den bortset fra enkelte spredte fragmenter står som eneste tekstkilde for vor største middelalderhistoriker.

Sit danske forfatterskab indledte P. juni 1514 med *Vor Frue Tider*, en samling af bønner kong Christian til ydmyg tjeneste oversatte at hver mand skulle forstå dem. Tre uger efter Tidebogen fulgte *Om at høre Messe* der for lægfolk forklarede messen og dens enkelte deles betydning, og februar 1515 udgav han en diger samling prædikener over årets evangelier og epistler med eksempler („jærtegn“) fra dagliglivet eller legendelitteraturen. Denne *Jærtegnspostil* har latinske forbilleder, men begrunder i fortalen sit danske sprog med, at havde nogen af apostlene „screffuit euangelia till dmarckkiss Righe Da hagede han dem visselighe screffuit paa ret danske saa alle det forstodet hagede, thii hwert menneske bør ath kwnde dem paa sit etheth maall. Inghen skal tro ath de ere helligere paa eth twngemaall en paa eth andet“. Det blev denne danske linie P. fulgte i sit senere forfatterskab; den latinske sluttede han af for bestandig marts 1515 med udgaven af Peder Laales ordsprog, hvor han i kommentaren i humanistisk ånd dadler forekommende „barbarismer“ i de latinske ord-

sprog uden i øvrigt at gå meget ind på de danske; R."Nyerup erkendte i sin udgave 1828 at uden P.s sproglige kommentar havde han næppe kunnet klare bogens latin.

Over Louvain vendte P. i foråret 1515 hjem til sit kanonikat i Lund. Til henlæggelse under St. Christophorus' alter ved hvilket han gjorde tjeneste som alterpræst eller „vicarius perpetuus“ foretog han oktober 1516 sit første køb af bøndergods i Skåne; i april 1517 var han i ærkebiskop Birgers følge til stede på herredagen i Kalundborg; og et pavebrev fra april 1524 oplyser at han i forbindelse med middagsringning med domkirkens klokker fik bevillet ti års aflad for dem der under ringningen besøgte kirken og bad Fader Vor og Ave Maria. – Litterært var han i årene efter hjemkomsten mest optaget af arbejder vedrørende fædrelandets historie. Hans plan omfattede en oversættelse af Saxo med tillæg fra andre kilder og en videreførelse ned til hans egen tid. Oversættelsen er med undtagelse af et brudstykke (Bråvallaslagets kæmperække) gået tabt (1728), og de der har kendt den er ikke enige i deres bedømmelse; af tillæggene er derimod en del og af fortsættelsen hovedparten bevaret gennem afskrifter som A. S. "Vedel, C. C. "Lyschander og S. J. "Stephanus lod tage til brug for deres eget historiske arbejde. Af dette materiale fremgår det at P. har kendt til en del såvel franske, engelske som tyske latinskrivende historikere, men også at han er den første kendte danske benytter af den islandske sagalitteratur, ikke mindst Snorres Heimskringla. Da P. næppe selv beherskede oldsproget er der med rimelig grund peget på Erik Valdendorf som mellemmand og tilrettelægger af stoffet. Om P. har haft officielt hverv som historiograf er uvist, men at Christian II har virket tilskyndende turde være givet. Februar 1522 blev P. kansler hos den netop valgte ærkebiskop i Lund Johan "Weze og blev derigennem indviklet i bitter strid med ærkesædets gudsbestyrer Hans "Skovgaard mod hvem han, da Weze april 1523 fulgte Christian II i landflygtighed, måtte søge beskærmelsesbrev hos de nye magthavere. Politisk blev han dem inden længe mistænkelig, og da Johan "Rantzaus landsknægte foråret 1525 stormede domkirken efter bondehærens nederlag ved Lund måtte også P. flygte og som andre af partiet søge ly hos Søren "Norby i Sölvesborg. Domkapitlets stævning til at møde i Lund nægtede han at mødekomme medmindre der skikkedes ham lejde, og dec. s.å. blev han da som skyldig i højforræderi af den nye ærkebiskop Aage "Sparre lyst i kirkens band og fradømt alle sine ejendele. Disse spredtes i de følgende år på forskellige hænder, fx træffes dele af hans typografiske udsmyk-

ningsmateriel i bøger som Poul *Ræff 1532 trykte i Århus.

Med budskab fra Søren Norby rejste P. i foråret 1526 til Christian II i Berlin og fulgte efter til Nederlandene hvor han de næste fem år hofte til kongens hof i Lier, som andre af kredsen udsat for mangehånde afsavn og genvordigheder. Marts 1527 sendtes han i politisk ærinde til Paris, men var ellers mest optaget af litterære arbejder. Under hensyntagen til Erasmus og Luther udgav han 1529 en oversættelse efter Vulgata af Det nye testamente (2. oplag 1531, facs. udg. 1950 ved B. Molde og V. Rosenkilde) hvor han i fortalen bekendte sin overgang til lutherdommen og af sine fordums synder og vildfarelser især beklagede „jærtegnene“ i postillen fra 1515. Samtidig aflagde hans sin præstedragt og fratrådte kanonikatet i Lund. Dette faldt Nederlandenes katolsksindede regentinde Margrethe af Østrik for brystet og skabte problemer så P. først efter hendes død sent 1530 kunne genoptage sin forfattervirksomhed. 1531 udkom en oversættelse af Davids salmer, og fra samme trykkeri i Antwerpen og med P.s genkendelige udstyr fulgte derefter s.å. syv småskrifter i form af oversættelser og bearbejdelser, for det meste efter Luther, deriblandt *Om børn ath holde till Scole och Studium* hvori han med nye mål for opdragelse bryder staven over skolegangen i den katolske tid. – Om hans hjemkomst, da han og meningsfæller i okt. 1531 forventede snarlig genoprejsning, vides blot at Frederik I marts 1532 konfiskerede en til P. pantsat gård i Malmø som gengæld for hans aktive støtte til Christian II, og at der, da denne i juli førtes som fange til Sønderborg, blev givet ham kgl. beskærmelsesbrev og tilladelse til at bo og ernære sig som bogtrykker i Malmø. Skønt byen allerede havde et trykkeri fik P.s, der bestyredes af nederlænderen Johan Hochstraten, ganske godt at bestille da det tidlig 1533 kom i gang. Reformatorerne Peder *Laurentsen og Frans *Vormorsden benyttede det, her tryktes 1533 oversættelsen af Nic. Manuels spotdigt over den katolske messe, s.å. en ny udgave af Claus Mortensen Tøndebinders danske salmebog (facsimileudg. Malmø 1967 m. indledn. af A. Malling) og 1534 af Rimkrøniken, de to sidste med især sproglige ændringer og rettelser af P. Selv udgav denne forskellige opbyggelsesskrifter og i bearbejdelse efter latinske og tyske kilder *En nøttelig Legebog* 1533, den første trykt på dansk (facsimileudg. 1933 m. indledn. af Poul Hauberg), 1534 som supplement efter tysk forlæg en bog *Om Urte Vand* der ligesom lægebogen viser kendskab til hjemlig flora. S.å. udgav han de to berømte folkebøger *Keyser Karls Magrus Krønike* og *Kong Olger Danskis Krønike*

der holdt sig som morskabslæsning i over tre århundreder. Men P.s presse tjente også andre formål. 1534, da den politiske situation igen tilspidse sig, udgik herfra tryksager der viste fejdebruddet mod Christian II, og da Grevens fejde i juni s.å. brød ud satte han atter eksistensen på spil for sin konges skyld. Han blev if. Arild Huitfeldt borgmester Jørgen *Kocks „anden Haand og Sekretærer udi Fejden“.

Efter at slaget 1536 var uigenkaldelig tabt og freden genoprettet blev P. en tid boende i Malmø. Sin virksomhed som bogtrykker, under de urolige forhold 1535 kendetegnet ved blot én bog, op tog han ikke, men solgte materiellet til Hans *Vingaard i Kbh. At han dog ikke har fået hele beløbet for salget udbetalt er utvivlsomt. 1543 haves underretning om at han var færdig med en oversættelse efter Luther af Bibelen i dens helhed. Efter at være gennemset af en kgl. kommission med Peder *Palladius i spidsen udkom arbejdet 1550 som kong Christian IIIs Bibel. De sidste ti år af sit liv tilbragte P. hos en slægtning der var præst i Helsingør. En tingbog fra Malmø angiver sygdom som grund til opholdet, men det er næppe hele sandheden, for nådsensbrød behøvede han ikke, og han kunne gentagne gange overkomme at tage til Helsingør i anledning af retstrætter som fortsattes efter hans død mellem dem der mente at have krav på arven. Blandt blets litterære efterladenskaber fandtes en oversættelse af Joh. Spangenbergers postil der imidlertid er gået tabt, og af Æsops fabler der udkom 1556. Saxooversættelsen med tillæg og fortsættelse forlangte Herluf *Trolle i kongens navn udleveret riget til bedste, og håndskriftet indlemmedes senere i universitetsbiblioteket og gik til grunde ved branden 1728.

Satte P. sig flere gange i personlig fare ved beslutsom opræden var han som skribent nærmest en fredens mand, og blandt hans mange arbejder findes ikke ét stridsskrift. Hans varige fortjeneste ligger i det han har oversat og bearbejdet snarere end i hans virksomhed som original forfatter. „Den danske litteraturs fader“ er han således ikke, men den ære tilkommer ham at han skrev med en jævn og letfattelig klarhed som ikke før var set i dansk prosa. □Mindetavle, tegnet af Martin Borch, 1895 (våbenhuset i Helsingør k.).

Udg. C. P.s danske skr., ved C. J. Brandt og R. Th. Fenger I–V, 1850–56.

Kilder. Ältre Universitätsmatrikeln II, Lpz. 1893 = Publ. aus den k. preuss. Staatsarchiven LII 130f 138. Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk VI, 1915 431f.

Lit. C. J. Brandt: Om Lunde-kanniken C. P. og hans skr., 1882. Gustav Storm i Arkiv for nord. filologi II, Kria. 1885 319–38. J. Paludan i Nord. t. for filologi ny r. X, 1890–92 83–88. T. O. Achelis sst. 4.r.X, 1922 1–14.

Laur. Nielsen i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen V. Upps. 1918 45–60. Poul Hauberg i Tidsskr. for hist. botanik I, 1919 104–22. Ellen Jørgensen i Hist. t. 9.r.III, 1925 386 note 2. Samme: Historieforskn. og historie-skrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2. udg. 1960) 69–75. Gunnar Tilander og O. Gertz i Acta philologica Scandinavica IX, 1934–35 97–157. Otto Fingerhut: „Kong Olger Dansks Krønike“ und ihr Verhältnis zur deutschen Übersetzung „Denmarckische Historien“ von Conrad Egenberger v. Wertheim, Greifswald 1935 = Nord. Studien XVIII. Gunnar Skov i Kirkehist. saml. 6.r.V, 1945–47. Lisbet Hallingskov sst. 7.r.IV, 1960–62 426–73. Kr. Gierow: Den evangeliska bönelit-teraturen i Danm. 1526–75, Lund 1948 25–41 63 149–54 420. B. Molde: Källorna till Chr. II:s bibel, 1550, Lund 1949. Inger M. Boberg: Folkemindeforsk.n.s hist., 1953 = Danm.s folkeminder LX 140f. Niels Knud Andersen og P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. III, 1965. Erik Kroman: Saxo og overleveringen af hans værk, 1971 = Stud. fra sprog- og oldtidsforsk.n. CCLXXVIII 68–73. Niels Knud Andersen i Ludwig Dietz' salmebog 1536, 1972. Samme i Hymnologiske medd., 1971 21 34. Anders Malling: Dansk salmehist. VIII, 1978 24–30 39.

H. A. Hens

Pedersen, Claus (Nicolaus Petri), † 1525, kansler. * i Varberg, † 1525, tidligst 12.5., antagelig i Nederlandene.

P., der da var kannik i Kbh., fik 1514 pavelig tilladelse til at studere jura i Bologna og kaldes senere licentiat i decretis og magister in artibus. 1516 blev han ansat ved Kbh.s univ., og i de følgende år anvendtes han hyppigt til diplomatiske forhandlinger, således i hvert fald 1519 og 1521–22 i Rom, hvor han bl.a. virkede for Didrik Slaghecks udnævnelse til ærkebisp og selv erhvervede en lang række kirkelige embeder i Danmark, deriblandt provstiet i Jellingsyssel og kanonikater i Viborg, Ribe, Kbh. og Roskilde. Juni 1522 udnævntes han til kgl. kansler og sendtes s.å. til rigsdagen i Nürnberg i anledning af kongens stridigheder med hertug Frederik af Gottorp og Lübeck. Han fulgte Christian II til Nederlandene, ledsagede i sept. s.å. dronning Elisabeth til Berlin og vendte i nov. s.å. tilbage til Nederlandene hvor han blev lærer for Christian II's søn prins Hans. 1524 sendtes han to gange som gesandt til Henrik VIII i England.

Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. II's og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen I, 1854 især 309f. Acta pontificum Danica VI, udg. Alfr. Krarup og J. Lindbæk, 1915. – C. F. Allen: De tre nord. rigers hist., især V, 1872 297–304. Johan Hvidtfeldt i Scandia XII, Sth. 1939 223–41 især 225f. – Emilie Andersen: Münchensaml., 1969 = Rigsark. Vejled. arkivreg. XV.

Povl Bagge

Pedersen, Ebbe Thestrup, se Thestrup Pedersen, Ebbe.

Pedersen, Einar Grønholt, se Grønholt Pedersen, Einar.

Pedersen, Gunnar Villads Crumlin, * 1905, generaldirektør for post- og telegrafvæsenet. * 23.2. 1905 på Frbg. (Skt. Lukas). F: ingeniør, senere professor, P. O. *P. (1874–1941) og Maria Theodora Lihme (1871–1930). ~ 1.11.1932 i Blistrup k. med Herdis Gunhild Marie Wohlleben, * 11.2. 1907 i Odense (~ 1° 1929 med Karl Axel Jørgensen, 1907–31), d. af slagtermester Frederik Ludvig Christian W. (1875–1925) og Maren Kristine Kristensen (1875–1974). – Far til Ole *Crumlin-Pedersen. Bror til Kai O. *P.

P. blev student fra Frbg. gymnasium 1923 og cand.polyt. (elektroing.) 1929. Han var derefter til 1930 ansat hos International Standard Electric Corporation i London og 1930–33 hos Les Laboratoires L. M. T. i Paris. Sidstnævnte år indtrådte han i Post- og telegrafvæsenets radioingeniørtjeneste. 1939 blev han telegrafingeniør, 1942 kontorchef i generaldirektoratet, 1952 afdelingsingeniør sammesteds, 1954 afdelingschef, chef for teknisk afdeling og endelig 1960 generaldirektør for hele etaten som han efter 15 års ledelse forlod 1975. Der stod den største respekt om cheffingeniør P. som en kapacitet på sit felt i den tekniske tjeneste da han blev generaldirektør. Alligevel er der næppe tvivl om at hans udnævnelse skabte skepsis i postkredse – etatens førstemand var ikke postuddannet. Det viste sig dog hurtigt at den nye chef også havde forstand på post. Han mødte oven i købet med en række moderne tanker om et postvæsen der i højere grad baserede sin virksomhed på tekniske hjælpemidler end tilfældet hidtil havde været. Det pegede han på i et program han allerede få måneder efter sin tiltrædelse forelagde P&Ts hovedsamarbejdsudvalg. Nogle af resultaterne var indførelsen af postnumrene, centraliseringen af tryksager, indførelsen af normalforsendelsesbegrebet og den maskinelle brevpost- og pakkesortering. Endvidere afskaffelsen af blanket-tøren, motoriseringen af landpostbudene, indførelsen af hulkort og elektronisk databehandling, begyndelsen til en husbrevkasseordning, uddannelsesreformer for alle personalekategorier, udbygning af kundetjenesten, filmtjenesten og reklameafdeling, oprettelse af presstjeneste, frimærkekonkurrencer, etatsmærkekonkurrencer, store byggeprojekter m.m.

Sin oprindelige interesse for telekommunikationen kom P. ikke til at lade i stikken som generaldirektør. 1954–58 var han teknisk konsulent for radiatorådet's forretningsudvalg og derefter fra 1958–78 teknisk medlem af såvel råd som forretningsudvalg. Han forestod hele udbygningen af TVs tekniske apparat. Da han i 1950'erne forudså telekommunikation via satellitter var der mange som troede han så syner. Det gjorde han be-

kendt ikke, og han kom selv til at spille en betydelig rolle i det internationale samarbejde der efterhånden blev etableret på disse områder – først som deltager og senere som præsident og leder ved adskillige konferencer. To trediedele af P.s embedsperiode lå i de såkaldt glade 60'ere, og det virkelig omfattende reformarbejde der begyndtes og gennemførtes nød selvfølgelig godt af dette årti da det så ud til at alt kunne lade sig gøre. Meget var ikke færdigt da han fratrådte, og – måske – mere kunne ikke forudses. Interessant er det at P. i et afskedsinterview efterlyste en mentalitetsændring „på postsiden“ så personalet blev mere engageret og kunne arbejde på tværs af faggrænser og andre systemer. Dette tværsarbejde havde han selv lagt vægt på – det er sagt om ham at han hvor han end kom hen i etaten altid turde spørge fremfor at møde med en kritisk mine. Han var som leder ikke bare tekniker; hans rationaliseringer skulle også bedre medarbejdernes arbejdsmiljø og deres trivsel – og dermed igen gavne kunderne. P. har efter sin afgang skrevet bogen *To generationer og radiobølgerne*, 1976. Han har beklædt en lang række tillidsposter inden for sit fagområde. – R. 1947. R.¹ 1956. K. 1961. K.¹ 1969. □Portræt af H. C. Bärenholdt, 1973 (generaldir. for Post- og telegrafvæs.). Foto.

Interview i Årbog for det da. post- og telegrafvæsen 1975 27–33. G. P.: *To generationer og radiobølgerne*, 1976. – Arne Krog i Årbog for det da. post- og telegrafvæsen 1965 5f. Børsen 23.2.1965. Berl. tid. 22.2.1975.

Finn H. Lauridsen

Pedersen, Gustav, 1893–1975, politiker. * 3.4. 1893 i Århus, † 22.11.1975 i Kbh. (Brorson), begr. sst. (Ass.). F: maler Jens Jacob P. (1862–1931) og Charlotte Emilie Carlsson (1866–1939). ~ 17.6.1924 i Kbh. (b.v.) med Gerda Juliane Marie Christine Andrea Frederiksen, * 12.7.1898 i Nykøbing F., d. af bryggerarbejder Frederik Peter F. (1871–1952) og Henriette Hansigne Caroline Wilhelmine Petersen (1874–1960).

Efter folkeskolen fik P. en af de kommunale fripladser i en privat realskole og tog 1909 præliminæreksamen. Han blev straks ansat i den ret beskedne bank Købmands- og Håndværkerbanken i Århus hvor han efter læretiden fortsatte indtil 1916. P. angiver selv at hans politiske interesse blev vakt da han som 14-årig med sine forældre overværede et af Peter *Sabroes møder. Han udbyggede i de følgende år sin politiske interesse og indsigt. Det skete ad to veje som var klassiske for de mange socialdemokratiske ledere der udgik fra Århus. På Statsbibliotekets læsesal fik de bistand og litteraturlindførelse, navnlig

af Emil Fog – Mogens *Fogs far – og i kælderen under Arbejdernes forsamlingsbygning, nu Kongreshuset, blev de vejledt i aktuelle politiske og kulturelle spørgsmål af den senere redaktør og folketingsmand Albinus Jensen. Gustav Pedersen sugede til sig, og det blev han ved med livet igennem. Han havde en betydelig viden om dansk politisk historie, men også en bred almenkulturel viden.

P. var allerede som ganske ung både politisk og fagligt organiseret. Udadtill gjorde han sig ikke meget gældende, men var dog på lokalt plan et fremtrædende medlem af Socialistisk ungdomsforening. Efter soldatertjenesten blev P. 1918 valgt til heldagsbeskæftiget formand for Århusafdelingen af Handels- og kontormedhjælperforeningen. Under første verdenskrigs sidste år blev netop funktionærgrupperne hårdt ramt både løn- og beskæftigelsesmæssigt, og bedre blev det ikke under tilbageslaget efter krigens ophør. En lederpost i HK stillede i disse år strax krav til humøret og gåpå-modet. Det var også i den periode det begyndte at blive klart at en kontor- eller handelsmedhjælperstilling ikke automatisk var en overgang til en senere chefstilling, men for de fleste en livsstilling. Dette nødvendiggjorde en energisk agitation for at organisere gruppen. P. blev ikke alene i Århus, men landet over en ledende agitator for tilslutning til foreningen. Hans indlæg var veldokumenterede og fremførtes med en skarphed og i en barsk form som står i kontrast til formen hos den folketingsformand bredere kredse senere lærte at kende. Politisk valgte han uden tøven at blive i socialdemokratiet da ungdomsbewægelsen blev splittet i 1920, og året efter blev han indvalgt i Århus byråd hvor han straks fik den centrale post som formand for fattigudvalget. Han måtte dog udtræde af byrådet i 1923 da han flyttede til København for at blive formand for hovedstadens store HK-afdeling. Den var under arbejdsløsheden og under en ledelse der hverken havde hold på det organisatoriske eller på økonomien kommet ud i store vanskeligheder med bl.a. en medlemstilbagegang på næsten 5 000 ud af godt 16 000. På initiativ af Julius *Hansen blev P. da valgt til formand og sad på denne post indtil han i 1938 valgtes til forbundsformand. På lederposten i København dokumenterede P. sine uomtvistelige evner for at få orden i det indre arbejde – her satte han først ind – og da dette var sket gik han i gang med et energisk agitationsarbejde, både offentligt og ikke mindst ved systematisk at få hvervede tillidsmænd sat i arbejde på de store arbejdspladser, ligesom der gennemførtes lønforhandlinger på de enkelte virksomheder. Fra 1938 til 1949 var han forbundsformand og havde her held til at nå

store resultater, oftest ved som i den foregående periode at tage det skridt for skridt i ly af en kraftig udadventt propaganda. En ny hovedoverenskomst af 1939 med Dansk arbejdsgiverforening markerede klart HK som en accepteret fagforening på linje med de store forbund. I krigsårene havde forbundet store vanskeligheder med de danske nazister, der mente at netop HK var det forbund der kunne erobres; men her viste P. sig som en stærk strateg der gik sejrrig ud af anslagene.

Ved siden af fagforeningsarbejdet havde P. fortsat den politiske virksomhed. Han var 1924–26 og 1934–64 medlem af folketinget, opstillet i Mariagerkredsen. På Christiansborg varede det længe inden han gjorde sig bemærket. I den anden verdenskrig blev hans hovedindsats at det lykkedes ham ved direkte forhandlinger med de radikales J. Høssing-Jørgensen at få ændret et konservativt forslag fra 1937 om en funktionærlov til det der blev funktionærloven af 1938. Det konservative forslag havde tydeligt været ment som et anslag mod HK, bl.a. ved en bestemmelse om at den kun gjaldt for uorganiserede medarbejdere. – Efter anden verdenskrig rykkede P. frem. Han var 1947–50 formand for rigsdagsgruppen, 1949–50 af finansudvalget og statsrevisor 1949–64. Da Jul. Bomholt blev undervisningsminister efterfulgte P. ham som folketingets formand, en post han beholdt til han 1964 udrådte af tinget på grund af alder. Som formand kunne han støtte sig til de mange års erfaring i folketingsarbejdet og til sin sans for det formelle. Som leder af forhandlingerne blev han almindeligvis anset for at være streng, mens hans forvaltning af folketinget og hans tilrettelæggelse af arbejdet blev mindre værdsat. At han blev formand i en periode hvor fjernsynet var nyt og bragte længere transmissioner end senere gjorde også at han, med de markante øjenbryn, pludselig blev en kendt politiker. Skal P.s indsats vurderes som en helhed er det imidlertid ikke det politiske som bør have hovedvægten. Den ligger på hans arbejde i HK hvor han øvede en afgørende indflydelse på denne samfundsgruppes placering i det moderne samfund. – P. kunne lide at skrive. Foruden talrige artikler har han skrevet *Planøkonomi eller frie Kræfters Spil*, 1945 og *Bogen om handels- og kontormedhjælperne og deres organisation*, 1950 samt *Folkestyret ved korsvejen*, 1962 hvor han forudså en fare for demokratiet hvis ikke de fire gamle partier viste større samarbejdsvilje. 1965 udsendte han en populær bog *Det tog fart i Firenze* – renæssancen havde gennem mange år været hans store interesse. I sine sidste år arbejdede han på et stort værk om den politiske udvikling i Danmark fra

før første verdenskrig. □Tegn. af H. Bendix, bl.a. 1954 og 1955 (Kgl.bibl.) og 1963 (Fr.borg). Mal. af Johs. Nielsen, før 1956 (folketinget). Mal. af Kirsten Kjær udst. 1961 og 1963. Tegn. af H. Løllesgaard (Kgl.bibl.). Karikaturtegn. af Herluf Bidstrup. Afbildet på karikatur af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Ung i Århus, red. Vagn Dybdahl I, 1964 24–35 (erindr. til 1923). Interview i Politiken 1.1.1963. – G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 166f. Verdens gang I, 1947 44. Tage Mortensen i Berl. tid 3.4.1963. Børsen s.d. Kr. Krater i Demokraten 1.4.1973. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. – Manus. til erindr. i Rigsark.

Vagn Dybdahl

Pedersen, Hans Jørgen, 1851–1905, præst. * 28.12.1851 i Ringe sg., † 20.7.1905 i Ruthon, Minn., begr. på Tyler kgd., Minn. F: husmand Peder Hansen (1815–94) og Anne Marie Jørgensen (1825–74). ~ 20.10.1875 i Gowen, Mich., med Ane Marie Jeppesen, * 28.3.1852 i Gestelev sg., d. af husmand, væver Jeppe Rasmussen (1815–59) og Ane Kirstine Rasmusdatter (~ 2° 1860 med husmand Hans Nielsen).

P. kom fra et fattigt husmandshjem med ti børn, præget af en alvorlig og noget tung guds frygt, som tidligt mærkede ham. Som elev på Ryslinge højskole tilegnede han sig en lysere opfattelse af kristendommen og fastholdt den hele sit liv. På højskolen og gennem et studieophold i Kbh. blev han uddannet til præst i Amerika og 1875 ansat i den danske koloni Gowen, Michigan, hvor hans ordination og bryllup foregik. P. ønskede dog også at arbejde for højskolens indflydelse på danske i Amerika; han blev 1880 forstander for den 1878 grundlagte højskole i Elkhorn, Iowa, og støttet af sin hustru arbejdede han her med stor dygtighed og megen økonomisk sans og sparsommelighed. Skolen ejedes af kirkesamfundet, og han ville have sin egen skole; det fik han 1882 i kolonien Ashland, Michigan, og kom derfra 1888 til Tyler, Minnesota, hvor der kort forinden var grundet en dansk koloni som efterhånden blev en af de største og betydligste. Her virkede P. i 15 år, hele tiden som præst og fem år som højskoleforstander; hans stærke personlighed satte præg på kolonien, og han blev viden om kendt som forfatter og prædikant; ofte skrev han også i Kirkelig Samler, i Dannevirke og andre danske blade. Desuden var P. en ualmindelig dygtig i det praktiske; han havde sikker sans for jord og dens værd og kunne have tjent en formue som handelsmand. Ofte hjalp han folk der søgte ham i sådanne anledninger, men afslog at tjene penge på det; kirke og højskole var for ham de redskaber der skulle

Pedersen, H. J.

give hans landsmænd et så rigt åndsliv som muligt; i Tyler fik han bygget en korskirke, den eneste danske kirke i den stil. P.s levende og følsomme sind var udsat for stærke svingninger, men grundpræget i hans forkyndelse var altid troen på Guds kærlighed og syndernes forladelse. Sine sidste to år tilbragte han i Ruthon, tæt ved Tyler, hvor han var præst til han døde efter lang og smertefuld sygdom; hans navn lever i Tyler som i hele den dansk-amerikanske kirke. P. var også en poetisk natur som skrev flere sange og lejlighedsdigte; enkelte er optaget i dansk-amerikanske sangbøger. Efter hans død kom en prædikensamling, *Lyse Tanker*, udgivet 1906 af hans søn. □ Monument på graven i Tyler. Foto.

Enok Mortensen: *The Danish Lutheran Church in America*, 1967 = Kirkehist. studier 2.r. XXV.

P. G. Lindhardt (*M. F. Blichfeld*)

Pedersen, Hans, 1599–1671, se Kalundborg, Hans Pedersen.

Pedersen, Hans, 1864–1933, bygmester i USA. * 2.9.1864 i Stenstrup, Sunds hrd., † 6.9.1933 i Seattle, urne sst. F: husmand Christen P. og Gjertrud Sophie Hansen (~2° med Hans Jensen). ~1° 22.3.1902 i Seattle med Marie Sofie Madsen, * 10.9.1871 i Halsted, Lolland, † 6.3.1932, d. af husmand Jørgen M. (1842–1926) og Petrine Larsine Jensen (1836–1915). ~2° 2.6.1932 med Doris Hoerzlack.

Efter skolegang, arbejde som tjenestekarl og højskoleophold i Danmark rejste P. 1884 til USA hvor han begyndte som landarbejder i staten New York. Han søgte dog hurtigt vestpå, og da han hos faderen havde lært landhåndværk slog han sig igennem på forskellig måde – som landarbejder, skovarbejder, murerhåndlanger, murer og tømrer. I begyndelsen af 90'erne nåede han til Stillehavskysten hvor han begyndte at påtage sig småentrepriser. Han havde både anlæg for og mod på projektering af byggeforetagender, og 1898 etablerede han sig som selvstændig bygmester i Seattle i staten Washington. Han fik hurtigt overdraget betydelige opgaver som han løste med dygtighed, og han arbejdede sig efterhånden frem til at blive Seattles største bygmester, ofte med et par tusinde mand i arbejde samtidig. Ikke alene opførte han et så stort antal af de større bygninger i Seattle at han faktisk kom til at præge byens offentlige arkitektur (rådhuset, banker, teatre, store forretningsbygninger, kraftstationer, skoler, hospitaler, boligkomplekser, sanatorier, hoteller m.m.), men tillige opførte han lignende større bygninger i andre byer i staten, såsom Tacoma og Olympia, og desuden

byggede han rundt i Nordvesten en mængde broer, tunneler, jernbaner, kanal anlæg, bølgebrydere osv. Ved siden af sin ingeniørvirksomhed ejede han beboelsejendomme og drev flere store farme i omegnen af Seattle. – Trods denne usædvanlige foretagsomhed blev P. aldrig nogen velhavende mand. Hans vovemod og trang til aktivitet førte ham ofte ind i projekter der gav tab – således tabte han engang 600 000 \$ på et 3½ mio. \$ kanalprojekt i staten Oregon på grund af mangelfulde ingeniørunder søgelser – men han havde til sin død bankernes fulde tillid. Personligt levede han et yderst nøjsomt liv, og han var meget afholdt blandt sine landsmænd i Seattle. Han støttede med råd og dåd oprettelsen af det danske alderdomshjem i Seattle for hvilket han var formand. □ Bronzerelief af M. P. Nielsen.

Carl Hansen: *Nisqually*, 1912. Olaf Linck: *Danskere under stjernebanneret*, 1922.

A. Kamp*

Pedersen, Inger Helga, 1911–80, jurist, minister. * 24.6.1911 i Hulby Møllegård, Tårnborghøj, † 27.1.1980 i Korsør, begr. sst. F: forpagter, senere proprietær Jens Peder Nicolaj P. (1877–1955) og Vilhelmine Sofie Kolding (1884–1973). Ugift. P. blev student fra Slagelse høiere almenskole 1930 og cand.jur. 1936 hvortil kom postgraduate studies ved Columbia University i New York 1946–47. Efter en kortere tids ansættelse i finansministeriet ansattes hun som sekretær i justitsministeriet 1936, var ministersekretær 1940–46, konstitueret dommer i østre landsret 1947–48, byretsdommer i Kbh. 1948–56, bortset fra ministerperioden 1950–53, dommer i østre landsret 1956–64 og derefter højesteretsdommer til sin død. Under ansættelsen i ministeriet virkede hun desuden som sekretær i direktoratet for fængselsvæsenet 1936–37 og 1939–42, var sagførerfuldmægtig 1937–38, en kort tid dommerfuldmægtig i Skjern, sekretær hos rigsadvokaten 1942–46 og medhjælper hos statsadvokaten for Sjælland 1945–46. Ud over det administrative og lovforbereende arbejde i ministeriet havde hun således ved sin udnævnelse til dommer et betydeligt kendskab til retsvæsenets praksis. Efter anden verdenskrig lagde P. en væsentlig indsats i internationalt samarbejde og var delegeret til UNESCOs generalforsamlinger 1949–74, fra 1962 som formand for den danske delegation. Især arbejdede hun for en forbedring af kvindernes sociale og rettlige stilling og holdt en række foredrag derom herhjemme og i USA. 1950 deltog hun i FN's Commission on status of women og 1958 og 1959 i FN's generalforsamling. Fra

1971 var hun dommer ved menneskerettighedsdomstolen i Strasbourg. 1949–50 sad hun i justitsministeriets udvalg om prostitutionslovgivningen og var i samme periode formand for Danske kvinders nationalråd.

P. havde hidtil ikke være knyttet til noget parti, men modtog 1950 Erik Eriksens tilbud om at indtræde i VK-regeringen som justitsminister. Der var hos adskillige nogen skepsis over for hendes evne til at bestride posten, men hendes viden og indsigt, hendes fasthed og klare argumentation og hendes håndtering af de vanskelige sager fra retsopgøret efter den tyske besættelse ændrede skepsis til respekt. Ingen overhørte den stærke og klangfulde røst hvormed hun fremførte sine argumenter der sjældent var lette at hamle op med. Dertil kom hendes venlighed. Hun smilede gerne og lyttede opmærksomt til enhver der henvendte sig til hende. Hun var mod dødsstraf og betingede sig ved sin tiltræden som minister at der ikke skulle ske flere henrettelser i retsopgøret. I den borgerlige straffelov gennemførte hun strafferammer for forbrydelser under krig og besættelse så straffelov med tilbagevirkende kraft som efter befrielsen sommeren 1945 kunne udgås i en given situation. Dødsstraf for særlig grove forbrydelser under krig og besættelse modsatte hun sig i den borgerlige straffelov og fik den overført til den militære straffelov, ligesom hun over for krav om 18 års lavalder for dødsstraf fastholdt de foreslåede 21 år. Administrativt benådede hun i overensstemmelse med den nu mere end i de første efterkrigsår retsindigere vurdering af retsopgøret en del domte efter delvis udstået straf. Betydelig kritik kom hun dog ud for da Werner Best efter benådning for en del af sin straf løslodes og udvistes 29.8.51, just på otte-årsdagen for den militære undtagelsestilstand og indledningen af den hårde nazistiske terror. Mange års overvejelser kunne P. 1951 sætte punktum for med ophævelse af bestemmelsen om, at strafbart forhold medførte tab af borgerlige rettigheder, en social og medmenneskelig reform som helt svarede til hendes humane indstilling og skabte langt bedre betingelser for resocialiseringsarbejdet end tidligere. Som medlem af forfatningskommissionen var P. en ihærdig fortaler for kvinders arveret til tronen, men måtte dog over for konservativt krav acceptere at yngre bror gik forud for ældre søster. Et lille fortrin for manden bevarede. Kvindens fulde ligestilling med manden opnåede hun i sin ministertid på et andet område. Kvinder kunne nu også få tildelt ordner, hvor de før havde måttet nøjes med medaljer. Ved septembervalget 1953 efter gennemførelsen af den nye grundlov valgtes P. af venstre i Sorø amt til

folketinget, men afgik kort efter som minister da VK-regeringen måtte vige for en socialdemokratisk regering. Hun sad i folketinget til valget 1964, da hun ikke søgte genvalg. Hun stod foran udnævnelse til højesteretsdommer, og placering i landets øverste domstol kunne efter hendes opfattelse ikke forenes med deltagelse i det lovgivende arbejde.

I folketinget var P. sit partis ordfører i en række juridiske sager, men særlig interesse viede hun arbejdet med beskyttelse af forfatter- og kunstnerrettigheder og oprettelsen af Statens kunsthøjesteret 1964. Hun var formand for dens repræsentantskab til 1973, var medlem af ophavsretsrådet 1963–72, af planlægningsrådet for de højere uddannelser 1964–73, af fængselsnævnet 1968–73, af fængselshjælpens styrelse 1941–73 og af kommissionen vedr. indførelse af offentlighed i forvaltningen. Ved sin død var hun formand for dansk pressenævn og for fonden for træer og miljø. Interessen for naturen og dens pleje havde hun fra sin hjemegn mellem Korsør og Skelskør hvortil hun tit vendte tilbage når hendes travle virke i Kbh.s statslige kontorer tillod det. På dansk og fransk udkom 1975 P.s bog *Céline og Danmark* om den franske forfatter Louis-Ferdinand Céline, under anden verdenskrig kollaboratør der flygtede til Danmark 1944, sad i beskyttelsesarrest 1945–47 og efter amnesti vendte tilbage til Frankrig 1950. I bogen imødegår hun den kritik der fra Céline og hans enke blev rettet mod Danmark. – K. 1951. K. 1976. □ Afbildet på A. Tørsleffs mal. af grundlovens underskrivelse 1953 (folketinget) og på karikatur af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Chr. P. Fogtmann i Venstre i 100 år III, 1970. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Sjølands tid. 28.1.1980. Poul Petersen i Politiken 29.1. s.å. Merete Bjørn Hansen i Berl. tid. s.d.

Helge Larsen

Pedersen, Hans Henrik Christian, 1862–1926, agrarhistoriker, statistiker. * 7.2.1862 i Helsted, Støvring hrd., † 18.2.1926 i Kbh. (Bethlehems), urne på Vestre kgd. F: gårdejer Peder Hansen (1830–1908) og Maren Kirstine Henriksdatter (1825–91). ~ 4.12.1901 i Fodby med lærer Pouline Marie Christensen, * 12.2.1868 i Bistrup, Fodby sg., † 18.5.1952 på Frbg., d. af gårdejer Christen Nielsen (1830–1908) og Ane Margrethe Poulsdatter (1836–1910).

P. var elev på Viby højskole, derefter huslærer i Jylland, tog første del af skolelærereksamen og var i nogle år journalist ved nogle jyske provinsblade, bl.a. ved Aarhus Amtstidende, og siden fra Kbh. korrespondent til forskellige provinsblade. Han blev student 1894 (priv. dimitteret),

cand.polit. 1900, assistent i statens statistiske bureau 1902, fuldmægtig 1907, var kontorchef 1913–23. Fra 1918 var han lektor i landbopolitik ved universitetet. P. var medlem af fæstekommissionen af 1910, af udvalg til udarbejdelsen af en ny lovgivning om kapitalstakstens fastsættelse, af skovkommissionen af 1920 og sad i bestyrelsen for Højskolen for moderne samfundsvidenskab og historie.

Straks ved sin ansættelse i statistisk bureau deltog P. i udgivelsen af Kapitelstakster i ældre og nyere Tid (Statistiske Medd. 1904), og allerede 1900 og senere 1905 klarlagde han over for Carlsbergfondet sin store plan for, ved studier af det materiale der dannede grundlaget for Christian Vs matrikel 1688, at vinde ny historisk indsigt i landboforholdene i slutningen af 1600-tallet. Med sin baggrund og nationaløkonomiske skoling havde han usædvanlige evner til at trænge til bunds i de forskellige landøkonomiske, socialhistoriske og statistiske problemer i dansk agrarhistorie, og hans indlæg i den videnskabelige diskussion om forskellige agrarhistoriske problemer blev meget betydningsfulde og grundlæggende for senere forskning. Det gælder fx hans afhandling *Udsæden og det dyrkede Areal paa Falster i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede* (Hist. Tidsskrift 8.r. I, 1907–08) hvor han dømmer imellem Kr. *Erslevs opfattelse i Valdemarkernes Storhedstid, 1898 og Peter *Lauridsens i Om Skyldjord eller terra in censu (Aarbøger for nord. Oldk. 1903). I Verdenskulturen IV, 1907–08 gav P. en frugtbar og levende oversigt over bønder og landbrug i middelalderen i England, Mellemeuropa og Norden. Selv i avisartikler som *Den gamle danske Landsby*, især om jordfællesskabet og trevangsbrugets eneråden (Øst-sjællands Folkeblad 29.–30.12.1908) evnede han at forbinde en videnskabelig form med en klar og letfattelig fremstilling. Dette gælder i ikke mindre grad hans artikel *En agrarhistorisk Vandring gennem Langeland mod Slutningen af det 17. Aarhundrede* (Statistiske Efterretn. april 1911). I afhandlingen *Ødegaarde i 1680'erne* (Hist. Tidsskr. 8.r. IV, Festskrift til Edv. Holm, 1913) gav han en betydningsfuld historisk-statistisk oversigt. Om P.s levende interesse for moderne landboforhold og om hans sociale forståelse vidnede ikke mindst hans artikler i *Det ny Aarhundrede*, *Irske Landboforhold* (II, 1 og 2, 1905) og *Den irske Bondestands økonomiske Genrejsning* (II, 2, s.å.) samt den store afhandling *Jordbesiddelse og Jordreform i England I–II* (Nationaløkonomisk Tidsskr. XXXVII, 1909). Kort efter at P. var blevet kontorchef foretog han i sommeren 1913 en studierejse hvor han bl.a. stiftede personligt bekendtskab med den

russiskfødte berømte agrar- og retshistoriker Paul Vinogradoff i England. Om det egentlige emne for studierne, *Den engelske Grundbeskatning og Jordvurdering af 1909*, tryktes en arbejdsberetning (1914) der på visse punkter danner et interessant supplement til den ovenfor nævnte afhandling. P.s hovedafhandling er dog sikkert *Nogle Træk til Belysning af Hovedgaardbedriften i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede* (Hist. Tidsskr. 8.r. VI, 1915–17). Afhandlingen viderefører til en vis grad, ligesom arbejdet om ødegårde, J. A. *Fridericias afhandling *Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17. Aarhundrede* (Hist. Tidsskr. 6.r. II, 1889–90). P.s afhandling er banebrydende på flere områder, måske især for den første klarlæggelse af de forskellige driftssystemer og de meddelelser om indholdet af markbøgerne som den bragte. Et særdeles nyttigt hjælpemiddel ved et statistisk-historisk og historisk-topografisk studium er også det statistiske tabelværk *Det danske Landbrug. Fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V.s Matrikel 1688*, udgivet efter P.s død, 1928, med en senere udarbejdet redegørelse for P.s arbejde 1900–25 og en oversigt over matrikuleringsarbejdet 1681–88 (ved Sv. Aakjær). Udgaven blev 1975 genudgivet af Landbohistorisk selskab og forsynet med en indledning af F. *Skrubbeltrang der redegør for de mangler der knytter sig til P.s tabellariske materiale.

Den klare form og skarpsindige problemstilling der særtegner P.s skriftlige arbejder, den uheldige og redelige måde hvorpå han løste de videnskabelige problemer betød at hans produktion, trods dens relative lidenhed, har fået grundlæggende betydning for senere forskning. P. tilegnede sin væsentligste artikel mindet om J. A. Fridericia, hvis linje han videreførte og herved kom hans forskning til at pege frem mod det intensiverede arbejde med en kritisk-statistisk kortlægning af det danske landbosamfund der har karakteriseret den sidste menneskealders historieforskning. Hans sjældne og retlignede karakter, hans store uselvished og hjælpsomhed skaffede ham mange venner, og dels igennem sin store vennekreds, dels ved sit arbejde i departementet og ved universitetet kom han i kontakt med en meget stor skare af nationaløkonomer, statistikere og historikere, og gennem en udstrakt vejledende og rådgivende virksomhed fik han en ganske særegen og sikkert meget stor betydning for både unge og jævnaldrende dyrkere af disse studier. Både som forsker, lærer og menneske efterlod han sig et sjældent smukt eftermæle. – R. 1920. □ Mal. af Johs. Nielsen (Kbh.s univ., statistisk inst.). Foto.

O. H. Larsen i Ugeskr. for landmænd, 1916 46–49 72f 87f. Studenterne fra 1894, 1922 143. Politiken 7.2.1922. Berl. tid. s.d. Sv. Aakjær i Hist. t. 9.r.IV, 1925–26 283f. Fr. Skrubbeltang sst. 12.r.V, 1971 8–12. Axel Nielsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1926 139–42. E[inar] C[ohn] i Nationaløkonomisk t. LXIV, s.å. 53–55. Holger Hjelholt i Fortid og nutid VI, 1926–27 141–45. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Svend Aakjær)

Pedersen, Holger, 1867–1953, filolog. * 7.4.1867 i Gelballe, Skanderup sg., † 25.10.1953 i Hellerup, urne på Bispebjerg kgd. F: lærer Kristen P. (1822–77) og Dorthé Lauridsen (1826–1920). ~ 14.2.1900 i Kbh. (Johs.) med Jenny Sophie Mathilde Dahl, * 6.4.1877 i Odense, † 3.3.1958 i Roskilde, d. af oversergent, senere stabsergent Jens Christian D. (1841–81) og Marie Jørgine Knudsen.

P. blev student 1885 fra Ribe og tog 1890 skoleembedseksamen i græsk, latin og dansk. Foruden med eksamensfagene havde han i sin studentertid især beskæftiget sig med sanskrit samt fulgt Herman *Møllers forelæsninger over gotisk grammatik der efter hans eget sigende blev af afgørende betydning for hans videnskabelige udvikling. Efter endt eksamen tænkte han en tid på at fortsætte de klassiske studier, men interessen for sprogvidenskaben vandt snart overhånd. Allerede 1893 fremkom hans første arbejder i forskellige tyske tidsskrifter. Forinden havde han begivet sig på en udenlandsrejse der kom til at vare fra marts 1892 til sommeren 1896. Han besøgte først universitetet i Leipzig der på den tid blandt sine lærere talte en hel række fremragende sprogforskere. Under opholdet her skrev han den vigtige afhandling *Das indogermanische s im Slavischen*, trykt 1895 i Indogermanische Forschungen. Rejsen gik videre til Grækenland og Albanien. Frugten heraf var hans *Albanesische Texte mit Glossar* (udg. i det sachsiske videnskabernes selskabs afhandling, hist.-phil. Cl. XV, 1895) der sammen med forskellige mindre afhandlinger om albansk bragte ham frem i første række af dette sprogs kendere. Derefter fulgte et studieophold i Berlin, og efter et par måneders ophold i Moskva, hvor han tilegnede sig praktisk færdighed i russisk, drog han til universitetet i Greifswald hvor den fremragende keltolog Heinrich Zimmer virkede. Studiet af keltisk førte ham endelig til Irland hvor han tilbragte fem måneder på Arranøerne med studier i levende irsk. Efter sin hjemkomst udarbejdede han afhandlingen *Aspirationen i Irsk*, hvormed han 1897 vandt doktorgraden og samtidig trådte ind i rækken af førende keltologer. Han virkede derefter et par år som privatdocent og opnåede 1900 ansættelse ved universitetet som privatdo-

cent i sammenlignende sprogvidenskab og slavisk filologi, en stilling der 1903 omdannedes til et ekstraordinært professorat. 1914 afløste han Vilhelm *Thomsen som ordinær professor i sammenlignende sprogvidenskab og beklædte denne post til 1937. Dette er de ydre rammer om en ualmindelig alsidig og dybtgående virksomhed i sprogforskningens tjeneste. Hans første arbejde var *r-n-stämme. Studien über den stammwechsel in der declination der idg. nomina* (Zeitschr. für vergleich. Sprachforschung XXXII, 1893). Hertil slutter sig en lang række større og mindre afhandlinger vedrørende indoeuropæisk sproghistorie, bl.a. *Das Präsensuffix n* (Indogermanische Forschungen II, 1893), *Wie viel laute gab es im Indogermanischen?* (Zeitschr. f. vgl. Sprachf. XXXVI, 1900), *Zur lehre von den aktionsarten* (sst. XXXVII, 1904), *Zur akzentlehre* (sst. XXXIX, 1906), *Neues und nachträgliches* (sst. XL, 1907), *Die idg.-semitische Hypothese und die idg. Lautlehre* (Indogermanische Forschungen XXII, 1907–08), *Le groupement des dialectes indo-européens* (Videnskabernes Selskabs Hist.-Filol. Meddelelser XI, 1925), *Zur Frage nach der Urverwandtschaft des Indoeuropäischen mit dem Ugrofinnischen* (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne LXVII, 1934).

Men P. havde i lige så høj grad opmærksomheden henvendt på de enkelte grene af de indoeuropæiske sprog. Hans grundlæggende studier over albansk er allerede omtalt. Til afhandlingerne om s-lydens udvikling i slavisk slutter sig senere en stor afhandling *Die nasalpräsentia und der slavische akzent* (Zeitschr. f. vergl. Sprachf. XXXVIII, 1905) og den fine fremstilling af *Den böhmiske Udtale* (Nord. Tidsskr. for Filol. 3.r. XI, 1902–03). Her må også nævnes hans *Russisk Grammatik* (1916), der stadig er blandt de bedste af alle eksisterende russiske grammatikker, og den i tilknytning dertil udarbejdede fortræffelige *Russisk Læsebog* (s.å.). De med slavisk nært beslægtede baltiske sprog har han behandlet i flere afhandlinger, især i *Études lituaniennes* (Vidensk. Selskabs Hist.-Filol. Medd. XIX, 1933). Den latinske sproghistorie har han beriget med arbejder som *Les formes sigmatiques du verbe latin* (sst. III, 1921) og *La cinquième déclinaison latine* (sst. XI, 1926). Armensk er behandlet i *Les pronoms démonstratifs de l'ancien arménien* (Vidensk. Selskabs skrifter, 1905), *Zur armenischen sprachgeschichte* (Zeitschr. f. vergl. Sprachf. XXXVIII, 1905), *Armenisch und die nachbarsprachen* (sst. XXXIX, 1906) og flere mindre afhandlinger, hvoriblandt en forfattet af ham selv på armensk. Den germanske filologi skylder ham afhandlingen om *Runernes Oprindelse* (Aarbøger for nord. Oldkyndighed 3.r. XIII, 1923) og

forklaringen af det oldengelske ord for kvinde „fæmne“ (Festskrift til Otto Jespersen, 1930). De keltiske sprogs historie har han givet en udførlig fremstilling af i den monumentale *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen* I–II, 1909–13 der stadig er keltologiens ubestridt grundlæggende håndbog og vel må betragtes som hans hovedværk. En forkortet udgave, i samarbejde med H. Lewis, er *A Concise Comparative Celtic Grammar*, 1937. Doktorafhandlingen *Aspirationen i Irsk* er fortsat i en længere afhandling i *Zeitschr. f. vergl. Sprachf.* XXXV, 1899, og en række andre keltiske emner findes behandlet i forskellige mindre afhandlinger og artikler. Stor interesse har han også vist for oldspørgene i Lilleasien og på mange punkter bidrager til løsningen af de problemer som disse sprog frembyder, således i afhandlingerne *Fra vor Sprogæts Grænseegne* (Nord. Tidsskr. f. Filol. 3.r. XII, 1903–04) hvor han længe for alle andre billige norske sprogforskeres påvisning af et indoeuropæisk sprog i de såkaldte Arzawa-breve og erkendte den videnskabelige rækkevidde af denne opdagelse, *Lykisk* (sst. 3.r. VII, 1898–99), *Mere om Lykisk* (sst. 3.r. VIII, 1899–1900), *Zu den lykischen inschriften* (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf.* XXXVII, 1904), *The Lepontian personal names in -alo-s and some remarks on the Lydian inscriptions* (*Philologica* I, 1921) og den store afhandling *Hittitisch und die anderen indoeuropäischen Sprachen* (Vidensk. Selsk.s Hist.-Filol. Medd. XXV, 1938), hvortil slutter sig en i samarbejde med Alb. Götze besørget udgave med kommentarer af en hittitisk tekst: *Mursilis Sprachlähmung* (sst. XXI, 1934). De lykiske studier fra århundredskiftet fik en afrundet fremstilling i lyset af den således i mellemtiden fremskredne sproghistoriske udforskning af det beslægtede hittitisk i afhandling *Lykisch und Hittitisch* (sst. XXX, 1945) hvis metode og resultater har været retninggivende for al senere forskning i de lykiske sprogrester. En tilsvarende milepæl i studiet af et uddødt indoeuropæisk sprog markerer arbejderne om tokharisk (kendt fra håndskriftfund i Centralasien), specielt den samlede sproghistoriske behandling i *Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung* (sst. XXVIII, 1941), men til en vis grad også de mere beskedne specialundersøgelser i *Zur tocharischen Sprachgeschichte* (sst. XXX, 1944). Selv om det ikke er muligt her at medtage alt, bør dog endnu tilføjes at P. også har givet bidrag til græsk sproghistorie, og at hans studier ikke er begrænsede til de indoeuropæiske sprog. Han besad udstrakte kundskaber også uden for dette område; et vidnesbyrd derom er bl.a. hans afhandling *Türkische Lautgesetze* (*Zeitschr. d.*

Deutschen Morgenländ. Gesellschaft LVIII, 1903).

Alle disse forskellige arbejder har det til fælles at de er præget af nøjagtighed i detaljerne, lysende klarhed, sikker metode og stor skarpsindighed, egenskaber der tidligt placerede P. blandt sprogforskningens store navne. Det siger sig selv at mange af hans arbejder kun er tilgængelige for fagfolk på de forskellige områder, men det ville være forkert deraf at slutte at de ikke også skulle være af betydning for den almene lingvistik. Man vil tværtimod mange steder finde værdifulde iagttagelser og bemærkninger af mere almen rækkevidde. En mere indgående behandling af almene spørgsmål har han givet i *Et blik på sprogvidenskabens historie med særligt hensyn til det historiske studium av sprogets lyd* i universitetets festskrift ved årsfesten 1916. Ganske særlig må nævnes hans med hensyn til historisk sprogforskning mesterlige og fuldt autoritative fremstilling af *Sprogvidenskabens i det nittende Aarhundrede*, 1924 (svensk oversættelse s.å., engelsk oversættelse 1931). Først i en meget høj alder kom P. til selvstændig beskæftigelse med almenlingvistik forskning, og da mere som skeptiker (*Ist eine allgemeine Sprachwissenschaft auf empirischer Grundlage möglich?* i festskriften til Hrozný, 1950) eller i forsøget på at nyttiggøre de almene resultater i udforskningen af den indoeuropæiske sproget (*Die gemeinindoeuropäischen und die vorindoeuropäischen Verschlusslaute*, Vidensk. Selsk. ... XXXII, 1951). I tidens løb modtog han talrige videnskabelige æresbevisninger. Han var medlem af en række udenlandske videnskabelige selskaber og akademier og æresdoktor ved ni universiteter. 1913 holdt han efter indbydelse forelæsninger ved School of Irish Learning i Dublin, 1925 ved Collège de France. Han var universitetets rektor 1926–27 og 1934–38 præsident for Videnskabernes selskab som han blev medlem af 1905. På sin 70-års fødselsdag hædredes han med et internationalt festskrift. – R. 1919. DM. 1927. K.² 1933. K.¹ 1937. S.K. 1950. □Tegn. af L. Kaganas, 1938 (Fr.borg). Buste af V. Gustafson (Kbh.s univ.). Foto.

Revue belge de philologie et d'histoire VI, Bruxelles 1927 549–54 (bibliografi til 1927). Mélanges linguistiques offerts à H. P., 1937 = Acta Jutlandica IX, I IX–XXVII (bibliografi til 1937). – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1897 86–88. – Louis Hjelmslev i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1953–54 97–115. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1954 95–106. Alf Sommerfelt i Orbis III, Louvain 1954 343–46 (optr. i Portraits of linguists, udg. Thomas A. Sebeok II, Bloomington, London 1966 283–87). A. Sabaliauskas i Baltistica III, Vilnius 1967 254–56. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979 368–72

o.fl.st. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Elmegård Rasmussen (Kr. Sandfeld)

Pedersen, (Gissemand), Edvard Eilert Holger, 1888–1930, skuespiller. * 19.5.1888 i Kbh. (Trin.), † 6.11.1930 i Odense, begr. i Kbh. (Garn.). F: ur- og instrumentmager samt tryllekunstner Harald Victor Valdemar P. (1851–1916) og Amalie Georgine Hansson (1860–1928). ~ 1° 11.5.1914 i Ballerup med Karen Asta Jørgensen, * 19.3.1888 i Slagelse, † 6.2.1977 på Frbg. (~ 2° 1919 med maskinfabrikant, ingeniør Oscar Olaf Thor Avnsø, 1889–1973), d. af gæstgiver, senere teaterejer Jørgen Iver J. (ved dåben Larsen) (1856–1924) og Elise Nielsen (1858–1911). Ægteskabet opløst. ~ 2° 16.9.1919 i Horsens med Dagny Marie Johanne Elisabeth Sommer, * 15.8.1895 i Veflinge, † 20.3.1974 i Hvidovre (Risbjerg), d. af sognepræst Carl Otto Frederik S. (1856–1914) og Meta Jacobine Andrea Caroline Lebech (1861–1929).

P. havde lært urmagerprofessionen, inden han introduceret af Frederik *Jensen, 2.12.1909 debuterede som Fyssing i farcen *Dueslaget* på Nørrebro teater hvor han straks vakte opmærksomhed ved sin pudsige diktion og sine komiske masker, fx som den stammende elsker Alidor i *Rejsen til Kina*. Hans gennembrud, Gissemand i farcen *Zebraen*, 1912 var en overmåde lattervækkende, leddeløs Polichinel-figur med udstående øren og alt for stort tøj, og rollen blev for fremtiden hans navn blandt publikum. Skønt han evnede at foredrage en vise blev det mindre i revyerne end i farcerne P. sejrede ved sin personlige komik; lunet var originalt, og han hittede på sindssvage betoningener der fremkaldte mindet om William *Gerners kunst. Utilfreds med forholdene forlod han pludselig Nørrebro teater og optrådte på kabaretsener i Norge og Sverige, men 1919 kom han tilbage og blev Apolloteatrets førstestkraft og som sådan en af Kbh.s mest populære skuespillere i den lette genre som repræsenteredes af farcerne *Den spanske Flue*, *Den kyske Levemand*, *Trolden i Æsken*, *Dydens Apostle* og *Proppen*. Overalt var hans komik sympatisk-nativ; en type som blev hans særlige område var den aldrende ægtemand der går på gale veje. Spillet grundtone var ensartet, men han varierende maskerne og opfandt typiske og morsomme træk. Det følte som et stort tab da P. pludselig døde. □ Tegn. af V. Afzelius (Teatermus.) og af Vald. Møller (sst.). Foto.

Vilh. Petersen: Foran og bag kulisserne, 1931 91f.

*Robert Neiiendam**

Pedersen, Hulda, 1875–1961, lærer, pioner for husholdningsundervisning ved Århus univ. * 11.3.1875 på Brenderupgård ved Kolding, † 23.2.1961 i Århus, begr. sst. F: missionær, senere sognepræst i Løsning Jesper Andreas P. (1846–1930) og Maren Madsen (1853–1920). Ugift.

P. blev født tre mdr. efter forældrenes hjemkomst fra missionsarbejde i Madras i Indien. Hun var den ældste i en børneflokk på 12, og der blev ikke råd til at lade hende læse til læge hvad hun drømte om. 1900 tog hun lærereksamen fra N. Zahles seminarium og ansattes samme år ved Elise Smiths skole i Århus. 1908–42 virkede hun ved Christiansgades skole i Århus hvor hun som en af pionererne for seksualoplysning tog denne undervisning op. Som lærer karakteriseredes hun som blændende dygtig. Hendes interesse og virke rakte dog langt ud over lærergerningen. Af hendes tidlige optagethed af sund levevis udspang hendes interesse for politik der fra hendes synspunkt ikke mindst vedrørte kvinderne der i hjemmene forvaltede en væsentlig del af nationalindkomsten. Hun tog initiativ til at Århus fik en hjemmekonsulent der kunne bistå familier med budgetlægning, og hun blev, som hendes mor var det, en ivrig deltager i Dansk kvindesamfunds arbejde. 1907 blev hun formand for kvindevalgrettsforeningen i Århus og medlem af dens hovedbestyrelse, og 1917–30 var hun formand for Dansk kvindesamfunds Århuskreds og medlem, senere æresmedlem af DKs hovedbestyrelse. Blandt hendes organisatoriske initiativer her var DKs sommerlejr på højskoler rundt i landet fra o. 1930. Politisk sluttede P. sig til det radikale venstre der 1918 ved det første rigsdagsvalg hvor kvinder kunne deltage valgte hende til 1. suppleant for landstingsmand Jens *Holdgaard. Hun gik dog ikke ind i rigsdagsarbejde, men lagde sit politiske virke i Århus radikale vælgerforening som hun fra 1949 var æresmedlem af. Hun var og blev først og fremmest en forkæmper for at kvindernes arbejdsindsats i hjemmene blev tilbørligt værdsat og mente at det ville kunne opnås hvis husholdningsfag blev placeret på lige fod med andre fag i højere uddannelse ved universiteterne. På et forberedende møde om et universitet i Århus rejste hun 1919 spørgsmålet om husholdningsfag ved det nye universitet. Da Århus universitet var kommet i gang nedsatte Dansk kvindesamfund 1933 et udvalg med P. som formand til at arbejde for sagen. Hun blev endvidere medlem 1941 af universitetsudvalget hvis arbejde resulterede i oprettelse af speciaikursus i husholdning ved Århus universitet 1945. Som hun 1934 havde iværksat en indsamling til gennemførelse af planen

Pedersen, Hulda

om husholdningsundervisning iværksatte hun 1946 spontant en indsamling til et kvindekollegium ved universitetet, det senere kollegium 7 der blev taget i brug 1950. – F.M.I.

Interview i Århus stiftstid. 11.3.1945. – Kath. Bjerre i Kvinden og samf. XLI, 1925 44f; LXXVII, 1961 36f. Århus stiftstid. 24.2.1961. Århus univ. 1928–78, red. Gustav Albeck, 1978 = Acta Jutlandica LI.

Helge Larsen

Pedersen, Jens, † 26.11.1434, kongens kansler.

P. var rimeligvis af adelig byrd, men om hans herkomst vides intet. Han blev kannik i Roskilde og var det måske allerede 1416; hans navn er imidlertid så almindeligt at man er udsat for at sammenblande ham med andre bærere af det, og ganske særlig gælder dette om hans stilling i Roskilde kapitel hvor han ikke altid kan holdes adskilt fra Jens Pedersen (Jernskæg) der på samme tid tilhørte kapitlet som provst og senere blev biskop. Vor P. er måske identisk med en Johannes Petri som kong Erik 1419 betegner som sin camerarius og kannik i Roskilde. Fra året 1423 forekommer P. som kongens kansler, men der er en ikke ringe sandsynlighed for at han også i det nærmest foregående år har beklædt dette embede. Han ledsagede kong Erik på den første del af den store udenlandsrejse idet man finder ham hos kongen i sept.1423 i Nordtyskland og i marts 1424 i Krakow; 1424, da han tillige nævnes som kannik i Lund, spillede han en rolle som en af de danske befuldmægtigede i retsstriden om Sønderjylland. 1419 var P. blevet dekan, 1428 blev han ærkedegn i Roskilde og beholdt denne stilling ligesom sit embede som kansler indtil sin død. For dansk diplomatik knytter der sig en vis interesse til hans virksomhed i kansellet; det synes nemlig at være i hans tid at man har begyndt at forsyne de udgående kongebreve med relatorpåtegning under plica eller i nederste højre hjørne. Kanslerens og/eller en af rådernes navne skulle være garanti for brevet's ægthed idet der kort forinden havde været et par affærer med misbrug af det kgl. segl.

Et halvt hundrede år senere forekommer en anden Jens Pedersen ligeledes som kongens kansler og ærkedegn i Roskilde. Han var kansler 1467 og (efter en afbrydelse) igen 1473–80; 1480 og 1484 nævnes han som ærkedegn i Roskilde, en post der imidlertid 1485 beklædtes af en anden. 1483 nærrede kong Hans nogen interesse for at skaffe ham Ribe bispestol, men tanken kom ikke til udførelse.

Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og J. Lindbæk II–IV, 1907–10. – Will. Christensen: Dansk statsforvaltning, 1903 (reprint, 1974).

Thelma Jexlev (William Christensen)

Pedersen, Jens 1639–1704, præst, forfatter. * 1639 i Kolding, begr. 26.11.1704 i Christiansdals k., 19.4.1707 flyttet til Skt. Knuds k. i Odense. ~ ca.1666 med Maren Lasdatter, * ca. 1627, antagelig på Vestergård i Nørre Bork sg., begr. 4.1.1708 i Odense, d. af herredsfoged Las Lauridsen († 1650) og Elisabeth Jensdatter. P. kaldes undertiden Bergendal og i sit kaldsbrev Kolding, men skrev sig ikke selv med disse navne. Han blev student 1658 fra Helsingør og fik allerede 1663 det store sognekald Dalum og Sanderum ved Odense, formodentlig ved sin formående svoger Jens Lassens indflydelse. Formanden i embedet Niels Bang var blevet biskop i Odense, og Jens Worm fortæller at dette skal have „givet ham håb om lige forfremmelse, hvorfor han søgte ved skrifter at gøre sig bekendt“. I et opbyggelsesskrift *It fattigt forandret Rjge*, 1667 hævdede han med udgangspunkt i Davids 107. salme at den elendighed som svenskekrigene havde bragt over landet var en følge af folkets synder og manede til omvendelse. Men den unge enevældes politiske mistænksomhed så i skriftets titel og i et tilføjet latinsk æredigt til forfatteren fra en nabopræst forblommende hentydninger til regeringsforandringen. Skønt begge sikkert var ganske fri for politiske hensigter måtte de prise sig lykkelige ved at slippe med en irettesættelse som bispem tildelte dem, og skriftet var hovedårsagen til den 6.5.s.å. udstedte forordning om censur også for alle verdslige bøger. P., der 1675 tog magistergraden, udgav desuden et par andre opbyggelsesskrifter, tre salmesamlinger og nogle lejlighedsdigte. Af hans salmer optog Thomas Kingo i Vinterparten tre, som dog ikke fik plads i den endelige Kingos salmebog; her optoges derimod hans salme *O gode Gud og Fader hør!* Andre fandt videre udbredelse ved deres optagelse i forskellige af tidens større salmebøger, især Cassubes Appendix quarta (1684) og den forordnede Huus-Andagts Psalmebog (1703).

C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske psalmedigt. I, 1846 384–87, tillæg 51. A. G. Rudelbach: Om psalme-lit., 1856 341. J. N. Skaar: Norsk salmehist. I, Bergen 1879 547; II, 1880 274. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.V, 1884–86 189–92. Holger Hansen i Pers. hist. t. 5.r.III, 1906 76f. Nils Schiørring: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang I, 1950 især 230–34. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 132 f.

*R. Paulli**

Pedersen, Jens Johan, 1873–1934, aktuar. * 1.3.1873 i Lundegård ved Præstø, † 25.1.1934 i Kbh., urne på Frbg. kgd. F; parcellist Kristoffer P. (1833–1917) og Ane Kirstine Larsdatter (1833–1905). ~ 17.6.1898 i Kbh. (b.v.) med Ka-

ren Marie Petrine Berteline (Bertha) Jørgensen, * 10.3.1877 i Slagelse, † 22.5.1957 i Kbh. (Pauls), d. af tømremester Jens J. (1824–1905) og Kirsten Christensen (1831–1901).

P. var som ung nogle år beskæftiget ved mølleriet, men forlod dette erhverv for gennem læsning til præliminæreksamen, adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt (1893) og artium (1896) at bane sig vej til det studium i matematik som han 1897 afsluttede med en magisterkonferens. S.å. fik han ansættelse som beregner i det da nystiftede Nordisk Livsforsikrings Aktieselskab af 1897 hvor han 1905 blev aktuar, 1908 prokurist og 1917 medlem af direktionen; sidstnævnte år blev han også medlem af direktionen for søsterselskabet Nordisk Ulykkesforsikrings Aktieselskab af 1898. Som praktisk forsikringsmand vandt P. hurtigt stor anseelse først i danske forsikringskredse og derefter i den nordiske forsikringsverden i almindelighed. Blandt de talrige tillidshverv som forsikringsfaget i årenes løb overdrog ham skal her kun nævnes et par af de mest betydningsfulde: 1917–19 og 1922–23 var han formand i Foreningen af danske aktuarer, af Assurandørsocietetets komité blev han medlem 1925, og fra 1929 til sin død var han komiteens formand, af bestyrelsen for Forsikringsforeningen i Kbh. var han medlem 1917–22 og igen fra 1929 – næstformand fra 1931. At han efterhånden blev medlem af bestyrelserne for en række forsikringsselskaber (Nordisk Brandforsikring, Nordisk Gjenforsikring, Dana m.fl.) var måske selvfølgelig, men også uden for forsikringsverdenen blev der lagt beslag på ham. Ved sin død var han således medlem af repræsentantskabet for Kbh.s Handelsbank og af bestyrelsen for A/S De forenede Bryggerier og for Tuborgfondet.

På det forsikringslitterære område udfoldede P. også en meget betydelig virksomhed, idet han foruden en række mindre afhandlinger og artikler til internationale aktuarcongreffer, til tidskrifter og fagblade bl.a. skrev *Über die Versicherung minderwertiger Leben*, 1906, *Über die technische Grundlage der Versicherung minderwertiger Leben*, 1918, *Om Livsforsikringsvirksomhed*, 1916 og *Populær Livsforsikringsteknik*, 1930. P.s litterære arbejder var dog ikke blot forsikringstekniske men trængte også ind på nationaløkonomiens områder som han – siden han 1900–10 var medredaktør af det gamle (af professor N. C. Frederiksen stiftede) *Finanstidende* – interesserede sig meget for. I denne sammenhæng må nævnes at han 1912 udsendte afhandlingen *De økonomiske Perioders Indflydelse paa Vielser, Fødsler og Børnedødsfald i Danmark i Aarene 1871–1900*, og at han 1915 erhvervede sig den statsvidenskabelige doktorgrad på I. del af den

omfangsrige afhandling *Om et Livsforsikrings-selskabs Økonomi*, hvis 2. del han udsendte 1922. – P.s af alle anerkendte store indsigt i forsikringens teori og praksis gjorde det naturligt at han 1919 udnævntes til medlem af den da nedsatte fællesnordiske kommission for en lov om forsikringsaftaler, og at han fra s.å. til 1926 var censor ved den da nyindrettede universitetseksamen i forsikringsvidenskab og statistik (aktuarleksamen). – R. 1925. □ Skitse af Malthe Engelsted, 1882, og afbildet på sammes mal. Gymnastiktíme i landsbyskole, 1893. Mal. af Sig. Wandel, 1916, og buste af Jens Lund, 1931. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1915 84f. – Børsen 28.2.1933 og 26.1.1934. Chr. Thorsen m.fl. i Assurandøren XXXIX, 1934 19–21. Dansk assurance XX, s.å. 61f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. Thorsen*

Pedersen, Johan, 1859–1920, overretssagfører, valgtekniker. * 17.11.1859 på Odder Bisgård, † 13.1.1920 i Århus, begr. sst. F: gårdejer, sognefoged Peder Andersen (1805–75, ~ 1° 1830 med Øllegaard Nielsdatter, 1808–50) og Gunder Marie Pedersdatter (1825–75). ~ 18.10.1888 i Venge med Laura Øllegaard Ane Marie Rasmussen, * 4.5.1866 i Venge ved Skanderborg, † 22.1.1916 i Århus, d. af gårdejer Peder R. (1826–1909) og Ane Kirstine Petersen (1837–84).

Oprindelig bestemt for landbruget fik P. under et højskoleophold i 18-års alderen lyst til at læse, blev student 1881, privat dimitteret, og 1887 cand.jur. 1891 nedsatte han sig som sagfører i Nykøbing F. og 1894 som overretssagfører i Århus. Her oparbejdede han en betydelig forretning og varetog forskellige tillidshverv. Han blev medlem af byrådet 1900–06, var en tid konstitueret borgmester, tiendekommissær, formand for Aarhus grundejerforening, formand for Fællesforeningen af jyske grundejere og kasserer og sekretær i Aarhus amts landøkonomiske selskab. 1911 overgik der ham en dom for hans forhold ved en bobehandling hvorefter han måtte nedlægge sin sagførerforretning. – Af stor værdi var P.s interesse for bedre valgmetoder og afstemningsmetoder som han i udstrakt omfang ofrede tid og arbejde. 1903–04 udgav han en række mindre skrifter og et enkelt større arbejde *Selvstyre. Om Valg og Valgret*. I en artikel i Dansk Tidsskrift april 1905, *Selvstyre fra Neden*, gav han linjerne i det repræsentationssystem som i særlig grad vil være knyttet til hans navn, og som nu i almindelighed går under betegnelsen „fri valgret“. Det kan kortest karakteriseres som generalforsamlingsprincippet anvendt ved politiske forsamlingers tilblivelse og virkemåde. Enhver som kan og vil møder for sig selv og med

fuldmagt for så mange som har villet betro ham eller hende deres stemme. Vælgerne bliver i stand til at lade sig repræsentere uden valgkredsinddeling og uden hjælp af partioverorganisatorer; de opnår politisk „sognebåndsløsning“. P. forstod at samle interesserede medarbejdere. Hans ideer udvikledes videre ved drøftelsen med disse, navnlig gennem det fælles bindeled tidsskriftet *Sam-Styre* som han udgav 1906–20, og som bl.a. fik betydning for udformningen af den konsekvente afstemningsmetode. P. havde i sine første skrifter lagt for med en afstemningsmåde som han kaldte kvalitetsmetoden. Samarbejdet med andre interesserede resulterede i at han fandt frem til eller, om man vil, tilbage til Antoine Nicolas de Condorcets metode berørt i *Probabilité des décisions*, 1785, se også Condorcets samlede værker XV, 1804 s. 28. Denne metode blev nærmere udformet, specielt hvad optællingsmåden angår så den er anvendelig ved alle afstemninger over forslag og ved valg af en blandt flere foreslåede og nu står som den anerkendt rigtige fremgangsmåde på dette område, jfr. *Tidsskrift for Retsvidenskab* ny r.XIII, 1934 171–201.

M. Rasmussen: *Rytterbønderslægter*, 1922 52. S. Berthelsen i *Ret* XV, 1920 49–56. Niels Skriver Svendsen: *Demokratiets genrejsning*, 1926 115–19. Signe Bjørner i *Det frie blad* X, 1930 151–53 167f 183f 199f 207f 233f.

*N. Skriver Svendsen**

Pedersen, Johannes Peder Ejler, 1883–1977, orientalist. * 7.11.1883 i Illebølle, Lindelse sg., Langeland, † 22.12.1977 i Kbh. (Jesusk.), begr. Frbg. kgd. F: lærer i Illebølle, senere førstelærer i Skårup Søren P. (1852–1940) og Ida Ingeborg Sindet Noiesen (1852–1944). ~ 20.12.1921 i Sorø med cand.mag. Thora Karoline Gertz, * 4.1.1888 i Kbh. (Johs.), † 13.9.1946 sst., d. af professor M. Cl. *G. (1844–1929) og Anna C. Møller (1853–1918).

P. blev student 1902 fra Sorø. F. C. *Krarups undervisning havde bidraget til at han derefter valgte teologien som studiefag. Med særlig iver kastede han sig over studiet af det gamle testamente under professor J. C. *Jacobsen og drev desuden straks fra sit andet studieårs begyndelse semitiske studier under vejledning af professor Frantz *Buhl. 1906 opnåede han universitetets guldmedalje, og 1908 tog han teologisk embeds-eksamen. 1909–12 opholdt P. sig i udlandet under fortsatte semitiske studier hos tidens ypperste lærde, i Leipzig således bl.a. hos A. Fischer, i Leiden hos Snouck Hurgronje og i Budapest hos Ignacz Goldziher. Samværet med de to sidstnævnte, der begge havde foretaget langvarige rejser i orienten, betød for P. noget i retning af et

ophold i selve Østen. Fra denne periode foreligger fra P.s hånd *Bibelbog for Skole og Hjem* som han udgav sammen med Edv. Lehmann 1909, oversættelsen af Ruths og Esthers bøger i Buhls oversættelse af *Det gamle testamente* 1910 og en bearbejdelse af den islamiske del af Lehmanns *Textbuch zur Religionsgeschichte*, 1912. Hovedværket er dog en afhandling om *Den semitiske Ed og beslægtede Begreber samt Edens Stilling i Islam*. Til belysning af dette emne havde P. samlet og undersøgt et stort materiale og fremlagde i sin afhandling en fylde af originale iagttagelser, navnlig en ny forståelse af pagtbegrebet hos semitterne. Bogen skaffede sin forfatter den filosofiske doktorgrad ved Kbh.s univ. 1912. Den fremkom senere (1914) i udvidet form på tysk. Den for P.s senere store religionshistoriske arbejder så typiske fremgangsmåde der går ud på stadig at se hvad de forskellige foreteelser betyder i deres egen sammenhæng – en fremgangsmåde som P. har erklæret for at være en lignende som den Vilh. *Grønbech anvendte i sit værk om germanerne – er allerede klart og bevidst anvendt i disputatsen fra 1912.

P.s næste større arbejde fulgte nu som en konsekvens af de undersøgelser bogen om eden havde ført ham ind i. I sit forord til denne havde han skrevet: „Som Baggrund for Skildringen af Pagten, Forbandelsen og det i Cap. VIII fremstillede Sandhedsbegreb maatte, hvis Arbejdet skulde have været bygget op fra Grunden, være foretaget en Undersøgelse af Grundbegreberne i Semiternes Livsopfattelse“. En sådan er det P. foretager i *Israel* hvis første del (Israel I–II, *Sjæleliv og Samfundsliv*) udkom 1920. Denne bog er en indefra set og følt, syntetisk fremstilling af den måde hvorpå den gamle israelit ser, føler, tænker, handler. Hidtil havde de bidrag folkelivsforskningen havde ydet forskerne af Israels liv været under synspunkterne animisme og totemisme. Men disse er kun udtryk for „ensidige Teorier“. „Forskningens Opgave maa være at forstaa Israels Liv som et virkeligt Folkeliv, en Kultur, der er voxet ud til en Helhed ligesom andre Folks“ (Israel I–II, s. 403). En engelsk udgave af Israel I–II kom 1926. I den har P. suppleret sine udtalelser om forholdet mellem israelitisk og fremmed ret ud fra nyfundne assyriske og hettitiske love. Herom havde han allerede skrevet i festskrift i anledning af Fr. Buhls 75-års fødselsdag 1925. En dansk 2. udgave af Israel I–II kom 1934. I perioden 1913–20 var P. medarbejder ved det i Leipzig planlagte arabiske leksikon under ledelse af A. Fischer og skrev desuden forskellige mindre arbejder og tidsskriftartikler. 1916 overtog han et nyoprettet docentur i det gamle testamente under det teologiske fakul-

tet. – Allerede 1914 havde P. af Carlsbergfondet fået bevilget et større stipendium til en orientrejse, men kunne på grund af første verdenskrig først tiltræde denne 1920. Rejsen førte ham til Egypten, navnlig Cairo. Her studerede han sproget og tilbragte bl.a. mangfoldige timer som iagttager ved derwishernes øvelser. Men fremfor alt lykkedes det ham at blive indført i Azharmoskeen, det „anerkendte Centralsted for Undervisningen i Islams for længst afsluttede og stivnede Videnskab“. Adskillige måneder igennem deltog han i undervisningen ved dette muhamedanske universitet idet han fulgte forskellige lærere. Sine indtryk derfra beskrev han i *Al-Azhar, et muhamedansk Universitet*, 1922. Også i sit otium fortsatte han disse studier over den middelalderlige lærdomstradition. Rejsen førte P. videre til Palæstina og Syrien.

Kort efter sin hjemkomst 1922 overtog P. det ordinære professorat i semitisk-østerlandsk filologi efter Fr. Buhl. De væsentligste af P.s skriftlige arbejder i de følgende år handler om islam, og særlig viede han inden for dette område mystikken sin interesse. Til Poul Tuxens Verdensreligionernes Hovedværker i Oversættelse (VIII) skrev han 1923 *Muhamedansk Mystik. En Samling Texter, oversat og forklaret*, en bog der ved sit udvalg af – for størstedelen – ikke tidligere oversatte tekster og sin indledning og sine noter må betegnes som et originalt arbejde af stor betydning for udforskningen af dette område. Til Edv. Lehmanns Illustreret Religionshistorie skrev ham *Islam, dens Tilblivelse og Udvikling*, 1924, i lidt omarbejdet form 1948. En større samlet oversigt gav han 1928 i *Islams Kultur*. 1931 offentliggjorde P. på fransk en afhandling om prædikerens bog (*Scepticisme Israélite*), et arbejde der i sin første form havde været trykt i Edda allerede 1915. – Fortsættelsen af Israel I–II, der skulle handle om kulten og det hellige kom 1934 (Israel III–IV, *Hellighed og Guddommelighed*). Der gives her atter et indefra set, organisk sammenhørende billede af helligheden hos israeliterne i sammenhæng med deres hele sjæleliv. Robertson Smith havde tidligere peget på den religionshistoriske betydning af helligheden hos semiterne. Men i P.s værk er helligheden hos disse folk for første gang set i sammenhæng med deres sjælelige helhedsopfattelse. Foruden de ovenfor anførte værker har P. ydet bidrag til Enzyklopaedie des Islâm hvor han først og fremmest har forfattet den betydfulde afhandling om moskeen i islam, og til Reallexikon der Vorgeschichte (især en stor sammenfattende afhandling om de semitiske sprog) samt skrevet afhandlinger i forskellige fagtidsskrifter. En tekstudgave af al-Sulami's Tabaqât al-sūfiya, en vigtig kil-

de til den muslimske mystiks historie påbegyndtes 1938, men blev først genoptaget efter anden verdenskrig 1960 i P.s otium. I en periode af mindre administrativ belastning under krigen skrev P. den smukke kulturhistoriske bog *Den arabiske Bog*, udg. 1946. Af behandlinger af nyfundet primærmateriale kan nævnes udgaven af hebræiske, samaritanske og arabiske indskrifter i Ustinow-samlingen i Oslo, *Inscriptiones semiticae*, 1928; en tolkning af en ugaritisk tekst *Die Krt Legende* (Berytus, 1941) og en artikel om Karatepe-indskriften i *Acta Orientalia* 1950. De vigtigste senere arbejder var to religionshistoriske artikler, *The Fall of Man* i Mowinckel-festskrift 1955, og *Wisdom and Immortality* (Vetus Testamentum s.å.) hvori den afklarede forsker kaster lys over et religiøst grundproblem der ligger bag de store nærorientalske religioner. De vidner om den gamle mesters uformindskede format op i årene.

I den sidste halvdel af det forrige århundrede var den gammeltestamentlige videnskab behersket af litterærkritikkens arbejde (den Wellhausenske skole). Fra århundredskiftet fik dette en fortsættelse i det religionshistoriske og traditionshistoriske arbejde med teksterne (med Gunkel og Gressmann som førende navne). P. kan som gammeltestamentlig forsker ikke indordnes hverken i den Wellhausenske eller Gunkelske skole idet hans arbejde var bestemt af en anden forskningsmetode og til dels også af andre interesser end disse retningers. Især var hans modsætningsforhold til litterærkritikkens metode og resultater fremtrædende, skønt han anerkendte det store arbejde der fra denne side var gjort med kilderne, og den skarpsindighed som derved var udvist. (Et samlet overblik over P.s syn på det gamle testamente og den gammeltestamentlige forskning foreligger i et foredrag, *Opfattelsen af det gamle Testamente*, han holdt i Uppsala 1930, offentliggjort i *Norsk teol. t.*, 1931 137–62, og derefter i *Zeitschr. für die alltest. Wissensch.*, 1931). P.s betydning som gammeltestamentlig forsker ligger navnlig i hans fremdragelse af at det er forskningens opgave at fremlægge Israels åndshistorie som en normal udfoldelse af dette folks egne indre kræfter uden at pålægge fremstillingen teoretiske betragtninger der ikke er fremgået af Israels egen kultur, men er hentet udefra, hvad enten det så er fra den kirkelige tradition eller fra det forrige århundredes evolutionistiske filosofi. Ved denne indsats griber P. over de nævnte nyere retninger i den gammeltestamentlige videnskab tilbage til tanker som var fremsat af J. G. v. Herder. I sammenhæng hermed må også P.s betydning for sprogvidenskaben ses. Inden for teksttolkningen og be-

tydningslærens område har hans arbejde ført til betydningsfulde erkendelser. Og ud fra sin psykologiske forståelse af semitterne har han også forsøgt at trænge ind i visse grammatiske fænomener, så at han fx inden for den hebræiske syntaks har kunnet fremsætte nye originale synspunkter (*Tempus, Pluralis; Hebræisk Grammatik*, 1926, 8. opl. 1968). Hans interesse var derimod i mindre grad knyttet til den egentlige lingvistik og fonetik. Både som religionshistoriker og sprogforsker var P. støttet deraf at han tidligt nåede at beherske både klassisk arabisk og vulgærarabisk. Bemærkelsesværdig er med hensyn til P.s produktion en for ham egen stil og forenklet fremstillingsmåde der præger navnlig hans senere bøger. – P. indtrådte i Carlsbergfondets direktion 1926 og efterfulgte 1933 A. B. Drachmann som formand. Han trak sig tilbage fra sin lærestol 1950 og fra formandsposten i Carlsbergfondet 1955. Efter sin afgang dér forfattede han en fremstilling af Carlsbergfondets historie, *The Carlsberg Foundation*, 1956. Som administrator af offentlige midler var han respekteret for sin retskaffenhed og sit kloge judgement. Hans indsats for videnskabens trivsel her i landet kan vanskeligt overvurderes.

P. modtog gennem årene mange æresbevisninger: teol. æresdoktor ved Lunds universitet 1923, ved Manchester University 1947, og Glasgow Univ. 1951. Han blev medlem af Videnskabernes selskab i 1924, formand for dets hist.-filos. klasse i 1942 og præsident for selskabet 1963–69. Han blev medlem af mange lærde selskaber i udlandet: Vetenskaps-Societeten i Lund 1927, Society for Old Testament Study 1931, Det norske Vitenskabs-Akademi i Oslo 1932, Kungl. humanistiska Vetenskapsamfundet i Lund 1935, Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1936, Akademiet i Berlin 1939, Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm 1940, Society of Biblical Literature and Exegesis og American Oriental Society 1947, Kungl. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg 1948, The British Academy og Akademie der Wissenschaft und der Literatur zu Mainz 1950, Deutsche morgenländische Gesellschaft 1953, Oosters Genootschap 1956, The Royal Asiatic Society, London 1961, The School of Oriental and African Studies in London 1963. Han var medlem af Academie Arabe i Damaskus og af akademiet for det arabiske sprog i Cairo. – P. var medlem af konsistorium 1919–22 og 1928–33 og blev indvalgt i universitetskommissionen af 1935. – R. 1928. DM. 1937. K.² 1942. K.¹ 1948. S.K. 1955. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp ca. 1916. Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1923 (Studentergården, Kbh.). Tegn. af L. Kaganas, 1938

(Fr.borg). Mal. af Hans Henningsen, 1941 (Carlsbergfondet) og af Andreas Friis, 1955 (Fr.borg; Carlsbergmus.). Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1912 165. – Frede Løkkegaard i Kbh.s univ. årbog 1978 459–63. E. Hammershaimb i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1978–79 76–106 (heri bibliografi). Gösta Vite-stam i Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok 1979 75–81. – Papirer i Kgl.bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Frede Løkkegaard (Flemming Hvidberg)

Pedersen, Jørgen, † 1554, rentemester. † febr. 1554, begr. i Ribe domk. F: borgmester i Ribe Peder Thomsen († 1536). ~ Anne Hegelund (~ 1° med Iver Stub), d. af Christen H. i Ribe.

P. fik en lærd opdragelse. Han var vistnok allerede i Frederik Is tid kgl. skriver og har derfor næppe resideret ved Darum kirke som bisp Iver *Munk havde forlenet ham med. Han overgik senere til Christian III's kancelli, og førstesekretæren Jesper *Brochmand gav ham under grevefejden det lov at han hverken sparede sig nat eller dag. Dygtig må han have været siden man 1536 lod ham blive Chr. *Hvids efterfølger som jysk rentemester, et ansvarsfuldt hverv under den endnu ikke afsluttede grevefejde. – Under den påfølgende reorganisation af finansforvaltningen har han næppe udfoldet selvstændigt initiativ, men blot været den redbonnes hjælper. Det fra 1546 bevarede rentemesterregnskab fra hans hånd er i hvert fald ikke præget af samme regnskabskyndighed som Eskil *Oxes fra 1550erne. Manglende regnskabskyndighed kan også være forklaringen på det ikke ubetydelige deficit der fandtes i hans kassebeholdning ved hans død, og som hans enke først fik dækket efter et par års forløb med støtte af sin mands adelige embedskolleger. Dette synes at vise at forholdet mellem P., der blev den sidste mere fremtrædende borgerlige embedsmand i 1500-tallet, og hans adelige kolleger har været det bedste. Foruden med en embedsløn på 250 mk. d. årligt var P. aflagt med talrige gejstlige forleninger. 1536 fik han provstiet i Bergen, 1538 et præbende i Viborg og 1541 et kanonikat i Ribe. Her blev han 1543 kantor i domkapitlet. Han havde i hvert fald i 1550erne også et kannikedømme i Århus. Yderligere forærede Christian III ham 1544 avlsgården Sejbjerg ved Ribe. Hertil føjede Ribe bystyre, der antagelig har været glad for sit bysbarns ansete stilling, et hus. I selve Ribe hvor han havde sin faste residens ejede han også et hus.

Danske mag. VI, 1752 17. Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864–66 490. – J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 12–15 37 132 495. Astrid Friis i Hist. t. 10.r.VI, 1942–44 1–140

fl. st. Jens Engberg: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972 31–34 39 49.

*Astrid Friis**

Pedersen, Jørgen, 1841–1920, journalist, politiker. * 18.1.1841 i Nørre Lyndelse, † 6.7.1920 i Odense, begr. sst. F: fæstehusmand Peder Jørgensen (1810–90, ~ 2° 1848 med Maren Rasmussen, 1811–89) og Kirstine Henriksdatter (1803–47). ~ 25.9.1869 i Ryslinge (valgmenighed) med Ursula Hansine (Signe) Olsen, * 12.2.1846 i Hersnap, † 11.12.1906 i Odense, d. af gårdmand Ole Hansen (1812–74) og Karen Hansdatter (1817–94).

Efter nogle år ved landbruget kom P. på C. *Kolds højskole i Dalby 1859, virkede som lærer et årstid og tog lærereksamen fra Blågård seminarium 1863 hvorefter han var lærer ved Kolds højskole i Dalum til 1868. Han vendte tilbage dertil efter et år som lærer på Vejstrup højskole og bestyrede skolen i Dalum 1870–72 efter Kolds død. Han var Kolds elev endnu mere udpræget end Klaus *Berntsen, men en helt anden natur end han, mindre lyrisk, mere sindig. 1.1.1873 overtog P. ledelsen af det året forinden oprettede venstreblad i Odense Fyns Tidende. En tiltrædelsesartikel lyser af hans frejdige tro på at udviklingen „nødvendigvis“ ville føre fremad i „frisindet og folkelig retning“. Han lovede sine læsere et „frihedsblad“ i overensstemmelse med det forenede venstre og særlig oplysende om alt hvad der foregik på rigsdagen og under danskhedens kamp i Slesvig. Som grundtvigsk sindet venstrepolitiker blev P. en af dem der førte ånden fra Sofus *Høgsbros Dansk Folketidende over i en levedygtig provinspresse. Han var en jævn, klar skribent, klog politiker og praktisk forretningsmand og stod i afstamning og dannelsesform i nær føling med sine læsere. Han tog heller ikke fejl i at udviklingen var med et bladforetagende som Fyns Tidende. Fra en lille trespaltet avis med 500 abonnenter arbejdede han den frem til 9 000 abonnenter i 1902 da han overlod redaktionen til P. H. *Nygaard, men fortsatte som medejer og medarbejder ved bladet til sin død. Fyns Tidende var blandt det moderate venstres, senere venstres, vigtigste talerør og et hovedorgan for fynske landboere. – 1873 opstillede P. til folketinget i Assenskredsen og vandt den 1876 fra højre. Med en kort afbrydelse 1879 beholdt han kredsen til han 1886 indvalgte i landstinget hvor han sad til sin død. Han var den målbevidste forkæmper for selvstyre og deltog fra første færd ivrigt i kampen mod provisorierne under Estrup både i sit blad og på rigsdagen, ofte skarp over for højre. Som født modstander af yderlighed gik han dog under Frede

*Bojsens førerskab ind i forligsarbejdet og var fra 1895 det moderate venstres ordfører i landstinget, et ordførerskab han beholdt efter de moderates sammenslutning med venstrereformpartiet 1910 i partiet venstre.

Der bestod alle dage en dyb modsætning mellem P. og det khh.ske radikale, antimilitaristiske venstre. Allerede 1875 stod han sammen med Klaus Berntsen og Anders *Tange i spidsen for en fynsk adresse til regering og rigsdag om en styrkelse af forsvaret, og 1901 påpegede han i sit blad at systemskiftets regering ville møde vanskeligheder i forsvarsspørgsmålet og i holdningen til socialdemokratiet. Som medlem af forsvarskommissionen af 1902 holdt han bestemt på bevarelse af Kbh.s befæstning som han allerede i 1880erne havde advaret mod at nedlægge. Han så i 1890ernes agrarbevægelse en trussel mod sammenholdet i venstre og førte i sit blad en kraftig kampagne mod dens snævre standssynspunkter. Som liberal af grundholdning virkede han for toldnedsættelser og gik som medlem af landbokommissionen af 1911, modsat partifællen V. *Pinholt, mod udstykning af husmandsbrug på jordrentevilkår. Da konseilspræsident Klaus Berntsen 1912 forelagde sit grundlovsforslag der straks fik tilslutning af radikale og socialdemokrater fulgte P. modsat sin gamle kampfælle en moderat kurs og sluttede sig til J. C. *Christensens taktiske samarbejde med højre om konservative garantier i et nyt landsting, men da højre jan. 1915 indledte de forhandlinger med den radikale regering Zahle der førte til grundlovsforliget i marts var P. venstres hovedforhandler i landstinget – delvis uden om J. C. Christensen – og kunne således medvirke til virkeliggørelsen af hovedpunktet i det forenede venstres program som han som ung mand havde skrevet så begejstret om. □ Træsnit 1878 og 1884. Mal. af Johan Rohde, 1910 (Fyns Tidende). Afbildet på H. Vedels mal., 1917, fra grundlovsforhandlingerne 1915 (folketinget), forarbejde forestillende P. (Fr.borg). Tegnet s.m. J. C. Christensen og Alfred Schmidt 1920 (Fr.borg). Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), forarbejde hertil (bl.a. sst.). Foto.

Interview i Hvorledes jeg blev politiker, ved Sv. Martin, 1912 101–05. – H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 258f. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 733–36. Fyns tid. 6.7. og 8.–11.7.1920. P. H. Nygaard sst. 1.9.1922. Venstres hist., red. Fred. Norgaard og Hans Jensen 1–11, 1937–38.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Pedersen, Jørgen Christian, 1890–1973, nationaløkonom. * 28.7.1890 i Dåstrup, † 11.11.1973 i Århus (Langenæs), urne på Søllerød kgd. F: ka-

retmager, senere husmand Ole P. (1844–1905) og Maren Sophie Rasmussen (1859–1936). ~30. 10.1923 i Odense med maler Nina Petra Katrine Høegh, * 1.1.1888 i Odense, † 26.4.1973 i Århus (Langenæs), d. af sukkervarefabrikant Christian H. (1857–1925) og Kirstine Hough Sørensen (1859–1948).

P. drev moderens husmandsbrug fra 1905–12 og tog herefter til USA. Her arbejdede han ved landbrug og var 1914–15 elev på Minnesota landbrugsskole og 1915–16 på college i Iowa. 1916 vendte han tilbage til Danmark. 1917–18 var han tørve- og skovarbejder og 1919–20 medhjælper i overskyldrådet. 1921 blev han student fra Døckers kursus, 1922 ekstraarbejder i statistisk departement, 1922–25 førstesekretær i invalideforsikringsretten. 1925 blev han cand.polit., 1925–30 var han sekretær i statistisk departement. 1926 var han på studierejse i England. Fra 1927, da instituttet for historie og samfundskonomi blev oprettet var P. medarbejder og bidragyder til instituttets tidsskrift *Økonomi og Politik*. Han skrev også sidst i 20'erne artikler i *Nationaløkonomisk Tidsskrift* og talrige artikler i dagspressen. 1928 udsendte han *Husmandsbruget* og modtog herfor Socialøkonomisk samfunds prisbelønning. 1930 deltog han sammen med Carl Iversen og F. Zeuthen i en konkurrence om et professorat i nationaløkonomi. Zeuthen fik professoratet, men både P. og Carl Iversen blev anset for kvalificerede. S.å. blev P. dr.polit. på *Arbejdslønnen i Danmark under skiftende Konjunkturer 1850–1913*. Kort efter udsendte han *Economic conditions in Denmark after 1922* (memorandum til folkeforbundet), 1933 *Pris- og Markedsforhold for Landbrugsprodukter i Tiden efter Krigen* (i *Det danske Landbrug*, red. K. J. Kristensen) og s.å. *Valutaspørgsmaalet*, kort efter at valutacentralen var oprettet. Han skrev fortsat mange artikler i tidsskrifter og dagblade og var fra 1930–36 fast økonomisk medarbejder ved Berlingske Tidende. Hans stærke deltagelse i den offentlige debat gjorde ham kendt og respekteret blandt fagfæller og 1932–34 var han formand for Socialøkonomisk samfund. 1934 blev han docent ved Kbh.s univ. med finansvidenskab som særligt område og 1936 den første nationaløkonomiske professor ved Århus univ. Han havde været medlem af det udvalg der havde planlagt den økonomiske undervisning i Århus, og han blev fra 1936–60 i særlig grad den der kom til at repræsentere og præge det nye økonomiske fakultet.

Hans stærke optagethed af de aktuelle økonomiske problemer inspirerede til debat også uden for universitetet. Hans elever har fremhævet hans sokratiske undervisning og særlige evne til

at igangsætte en fornyet gennemtænkning af tilvante forestillinger. Som mange tidligere nationaløkonomer havde han et liberalt grundsyn. Han kunne imidlertid anse det for berettiget at staten sigtede mod en mere ligelig indkomstfordeling, og mente også at staten måtte føre en økonomisk politik så man sikrede fuld beskæftigelse, og skulle det ske under en stabil udvikling måtte det kræve offentlig kontrol med lønudviklingen. Han var fuldt ud klar over vanskelighederne ved at gennemføre en sådan politik. Trods de store opgaver der var forbundet med opbygningen af det nye økonomiske fakultet fortsatte P. sin omfattende skribentvirksomhed. 1937 kom som nr. 1 i Studier fra Aarhus univ.s økonomiske Institut *En Analyse af det engelske Smørmarked i Perioden 1923–36*. P. står som forfatteren, men fremhæver i forordet undervisningsassistent O. Strange Petersen og flere studenters medvirken. 1938 udsendte P. sammen med O. Strange Petersen *An analysis of price behaviour during the period 1855–1913*. 1944 kom P.s hovedværk *Penge teori og Pengepolitik* der både var en lærebog og en videnskabelig afhandling. Det var det første større værk der her i landet behandlede J. M. Keynes' skelsættende makroøkonomiske teorier. P. havde i øvrigt allerede i artikler i 1930'erne anlagt lignende synspunkter inden for finanspolitikken. 1945 udsendte han *Fuld beskæftigelse og økonomisk Tryghed* der navnlig behandlede en række økonomiske spørgsmål der var aktuelle efter befrielsen. 1948 kom *Om Aarsagerne til det liberale Samfundssystems Sammenbrud*. Heri får man P.s principielle tilslutning til liberalismen og kritik af socialismen. S.å. var P. på studierejse til USA. 1957 udsendte han en kritisk studie *Noier til diskussionen om fællesmarked og frihandelsområde*. 1958–59 var han gæsteforelæser ved Indiana university i USA. P.s litterære virksomhed fortsatte også i et betydeligt omfang efter at han i 1960 var blevet pensionist. Foruden artikler til dagblade, tidsskrifter og festskrifter udsendte han flere større afhandlinger. 1962 kom *Det Europæiske Økonomiske Fællesskab. Romtraktaten, dens bestemmelser, tilblivelse og konsekvenser*. 1964 udsendte han sammen med Karsten Laursen *The German inflation 1918–23* (Amsterdam). 1969 bidrog P. med et afsnit til *Udviklingslinier i makroøkonomisk teori* (red. Niels Thygesen og P. Nørregaard Rasmussen) *Teorien om den økonomiske udviklings faser: Marx og Rostow*. Han var også efter 1960 virksom som censor ved det økonomiske fakultet i Århus og forelæste 1966 ved Kbh.s univ. Så sent som i 1972 var han med i den aktuelle debat og udgav det lille skrift *Danmark og EF* hvor han kun fin-

der svage argumenter for Danmarks tilslutning til fællesmarkedet.

P. havde også forskellige hverv uden for universitetet. Han var medlem af landbokommissionen 1931–33, af arbejdsloshedsrådet 1934 og af udvalget vedrørende lønregulering efter pristallet 1951–52. Fra 1959 var P. formand i bestyrelsen for Nordisk Solar Co. Når opgaverne for den offentlige administration ikke blev flere, hænger det antagelig sammen med at P. ved sin manglende villighed til at gå ind på kompromiser kunne være et besværligt udvalgsmedlem. Blandt fagfæller var han både respekteret og afholdt. Han var 1949–50 ledende senior i studenterforeningen i Århus og formand for Jydsk nationalekonomisk forening 1936–50 og æresmedlem i foreningen fra 1963. Han var medlem af bestyrelsen for Nationalekonomisk forening (i Kbh.) 1931–36 og æresmedlem fra 1965. 1959 fik han dansk erhvervslivs pris for afsætningsøkonomisk forskning. Han var medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1937 og medlem af bestyrelsen for Rask-Ørstedfondet 1952–60. 1964 blev han æresdoktor ved universitetet i Kiel og 1971 medlem af Kungl. vetenskapsakademien i Stockholm. – R. 1940. R¹. 1956. □Mal. af hustruen. Foto.

Bibliografi i J. P.: Udv. kronikker og artikler, 1960 82–125, samme: Økonomisk politik 1960–70, 1970 219–32 og samme: Frihed er det bedste guld, 1974 193–98.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1931 153. Interviews i Jyllandsposten 28.7.1950 og 25.7.1965 samt Information 22.7.1960.

Lit. Århus stiftstid. 27.7.1940. Børsen 27.7.1960. Jørgen H. Gelting i Berl. tid. 14.11.1973. Samme i Århus univ.s årsberetn. 1973–74 (upag.). Samme og Karsten Laursen i Nationaløkonomisk t., 1974 185–98. Holger Gad i J. P.: Frihed er det bedste guld, 1974 9–18. Karsten Laursen i Danske økonomer, 1976 411–22 510–12 (bibliografi).

Niels Banke (Jens Toftegaard)

Pedersen, Jørgen Kristian, * 1919, jurist. * 1.5. 1919 i Islev, Rødovre. F: enelærer, senere skoledirektør Johannes Peder P. (1887–1961) og Therese Johanne Gunhild Johansen (* 1888). ~ 1.11.1945 i Birkerød med keramikeren Elisabeth Elers Koch, * 27.10.1920 i Kbh., d. af tandlæge Hans Christopher Elers K. (1892–1951) og Sonja Duus (1899–1979).

Efter skolegang i Islev skole, der lededes af P.s far, tog P. 1937 studentereksamen fra Akademisk kursus. Efter at være blevet juridisk kandidat 1943 blev han fuldmægtig hos højestetssagfører Henrik Bache hvor han fik såvel en grundig uddannelse i forsikringsret og anden erhvervsret som en betydelig erfaring i procedure. Han bestod prøven ved landsretten 1947 og i højestetret 1956 hvor han senere blev beskikket i of-

fentlige sager. I sit hjem havde han fået interesse for pædagogisk arbejde og udviklede denne videre som manu duktor og siden som lærer i erhvervsret og forsikringsret ved Handelshøjskolen, hvor han senere blev censor. Han viste en betydelig interesse for sin stands kollegiale forhold og var medlem af Københavns advokatforenings bestyrelse 1961–64, medlem af Advokatrådets erhvervsudvalg 1963–68 og blev medlem af Advokatsamfundets 1. kreds' bestyrelse 1964, hvor han var formand 1968–72. Han valgtes herefter til formand for Advokatrådet 1973 og fungerede som sådan til 1977. Blandt de mange sager, P. procederede i højestetret kan ud over erhvervsager særlig nævnes offentligretlige sager. Hans kendskab til erhvervsforhold har ført til en række formandskaber og bestyrelshverv inden for erhvervslivet, herunder som formand for bestyrelsen i Fællesbanken for Danmarks Sparekasser A/S og A/S Cheminova. Da nogle store forsikringsselskaber erhvervede aktiemajoriteten i Gredana A/S bad de P. om at indtræde som formand i dette selskabs bestyrelse, og det var i denne egenskab at P. senere blev en af kuratorerne i Burmeister & Wains A/S' konkursbo hvis aktiemajoritet ejedes af Gredana A/S. P. er endvidere formand i en række fonde og legater. – P.s betydelige juridiske dygtighed parret med en sympatisk og kultiveret personlighed har skabt ham et højt respekteret navn i den juridiske verden. – R. 1973. R¹. 1979. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Bernt Hjejle

Pedersen, Kai Oluf, * 1901, laborator i fysisk kemi. * 4.8.1901 på Frbg. (Mariendal). F: cand.polyt., senere professor, rektor for Danm.s tekniske højskole P. O. *P. (1874–1941) og Maria Theodora Lihme (1871–1930). ~ 22.1.1930 i Kbh. (Helligåndsk.) med sekretær Ida Krarup, * 11.6.1905 på Frbg., d. af generaldirektør Thure Frederik K. (1868–1928) og Signe Sophie Borchorst (1873–1965). – Bror til Gunnar *P.

P. blev student fra Frbg. gymnasium 1920 og cand.scient. fra Kbh.s univ. 1929. Kort tid efter blev P. knyttet til Uppsala universitetets fysikalisk-kemiska institution. Fra 1932 til 1946 formelt som assistent hos professor The Svedberg, men reelt som en af dennes mest betroede medarbejdere. P. var blandt de første der blev knyttet til Svedbergs udvikling af den såkaldte ultracentrifuge og de teoretiske fysisk-kemiske studier der knyttede sig dertil. Mange andre udenlandske videnskabsmænd bragte i 30'erne deres projekter til Uppsala for at erfare om ultracentrifugener kunne bidrage til problemernes løsning.

Da ultracentrifugen afslørede at mange makromolekyler af biologisk oprindelse, fx proteiner (æggehvide-stoffer) havde ganske bestemte størrelser betød det i videnskaben et gennembrud og en nytænkning på mange områder. P. stod for gennemførelsen af det daglige ultracentrifugearbejde. Hans hjælp blev påskønnet af alle gæster og afspejles i en række videnskabelige artikler sammen med forskere af international betydning. Sammen med Svedberg m.fl. udgav han 1940 både på engelsk og tysk en bog om ultracentrifugearbejde (*Die Ultrazentrifuge. Theorie, Konstruktion und Ergebnisse*, Dresden, Leipzig, 1940 = Handbuch der Kolloidwissenschaft in Einzeldarstellungen VII). Denne bog blev klassikeren på området, og den kom i nyt engelsk optryk efter krigen. P.s eget bidrag til bogen er den dataljerede gennemgang af sedimentationsteori og tilsvarende afsnit om ultracentrifugens konstruktion, drift og de anvendte målemetoder, samt et afsnit om hidtil opnåede resultater. Svedberg tog sig derimod af de større linier. Denne opdeling, der faldt naturlig for begge, fandt også sted i deres gensidigt meget udbytterige samarbejde gennem mange år. P.s anden større selvstændige videnskabelige indsats ud over studier af ultracentrifugeringsmetoder er arbejdet med fetuin, et proteinstof som P. fandt ved ultracentrifugering af kalveserum. Den første omtale af dette arbejde fremkom i festskrift for Svedbergs 60 års dag 1944 (væsentlige dele samtidig publiceret i *Nature* (London)), og siden har P. i flere artikler videreført arbejdet. Arbejdet er sammenfattet i *The ultracentrifuge and fetuin: Historical aspects*, i *Hormonal Proteins and Peptides* (udg. C. H. Li).

P.s akademiske løbebane har været ved Uppsala universitet: fil.lic. 1944, fil.dr. 1945 (*Ultracentrifugal studies on serum and serum fractionations*), og 1959 fik han tildelt den medicinske doktorgrad h.c. på grund af den store betydning for medicinsk forskning som ultracentrifugeundersøgelserne har haft. Fra 1945 blev P. docent i kemi ved Uppsala universitet, og fra 1946 til sin afsked 1.7.1968 var han laborator i fysisk kemi. Også efter dette tidspunkt har P. udført aktivt videnskabeligt arbejde. P. har gennem årene med videnskabeligt sigte foretaget mange rejser til udlandet. I næsten alle tilfælde har det drejet sig om ophold i laboratorier hos ledere der tidligere har opholdt sig i Uppsala, og samarbejdet er derved blevet fortsat. Det længste ophold fandt sted 1958–59 i USA hvor mere end et år blev tilbragt i Madison, Wisc. og i Berkeley, Calif. – Der er gennem årene kommet ca. 80 skriftlige arbejder fra P.s hånd. Ud over de rent videnskabelige afhandlinger har historiske redegørelser for

hele det videnskabelige miljø han har oplevet i Uppsala udgjort en væsentlig del. P. blev svensk statsborger 1940, men kontakten til Danmark er blevet opretholdt gennem de mere end 50 år P. har levet i Uppsala. Gæstfri og hjælpsom kontakt med mange danske forskere på besøg i Uppsala gennem årene har bidraget dertil. Fra 1968 til 1975 var P. knyttet til Atomenergikommissionens forsøgsanlæg, Risø, som konsulent med deraf følgende hyppige ophold på Risø. – Dr. h.c. (Science) ved universitetet i Leuven, Belgien, november 1979. □Foto.

Robert Djurtoft

Pedersen, Knud, med tilnavnet Skriver, † 1569, tolder. * i Svendborg, † 10.5.1569, begr. i Sorø k. ~ senest 1560 med Anne Hansdatter (~ 2° senest 1582 med tolder i Mollesund, senere rådmænd i Kbh. Albrecht Christensen, † 1598).

P. gik i Roskilde skole samtidig med Niels *Hemmingsen der 1566 tilegnede ham et af sine latinske skrifter. 1547 blev han universitetets foged på Knardrup kloster, 1552 fik han som dets rentemester eller kvæstor bestyrelsen af dets regnskabsvæsen. 1559 blev han slotsskriver på Kbh.s slot hvormed han forbandt stillingerne som tolder på Falsterbo fra 1562 og som øverste skibsskriver på Bremerholm fra 1564. Foruden et par mindre forlæninger fik han 1559 et vikarie i Roskilde og 1562 Duebrødre stiftelse sst., men de dermed følgende forpligtelser over for de fattige synes han at have taget sig meget let. Han var en myndig, næppe ganske behagelig mand hvem professorerne var noget bange for. Skønt hans mange hverv måtte give ham nok at varetage, drev han dog også private forretninger både på Island og Livland, men uden større held; i hvert fald var han ved sin død en forgældet mand. Hans udviklede mellemværende med statskassen blev først endelig opgjort 1582. □Relief på ligsten af Hans Maler (Sorø k.), afstøbning (Fr.borg), litograferet af Harald Jensen, 1888, efter tegn. af J. B. Løffler.

H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r. III, 1864–66 658f og 4.r. II, 1891–93 501f. Samme: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 654–59. Oluf Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III, 1881 186f.

Henry Bruun*

Pedersen, Kristjan (ved dåben Christian), 1857–1927, landbrugsminister. * 13.10.1857 i Sandby ved Holbæk, † 26.10.1927 sst., begr. i Kundby. F: gårdejer Peder Jørgensen (1812–89) og Ane Marie Mogensdatter (1825–89). ~ 28.4.1882 i Kundby med Bergine Kathrine Pedersen, * 4. 8.1861 i Sandby, † 7.5.1947 sst., d. af gårdejer Niels Frederik P. (1836–96, navneforandring til

Pedersen Sandby 1889) og Lisbeth Hansdatter (1841–1920).

P. var livet igennem præget af sit fødesogns radikalisme fra 1840'erne da bønder defra var blandt de ledende i oprettelsen af Bondevennelseskabet, og fik som dreng indpodet den politiske kultur og demokratiske livsholdning der voksede frem i tillidsforholdet mellem egnens bondevenner og Svinningekredsens mangeårige folketingsmand A. F. Tscherning. Hjemmet indprentede ham at gårdmandsbørn ikke var bedre end tjenestefolk. I folkeskolen fik han en god undervisning hos K. L. Fogtmann, senere Holbækredsens folketingsmand hvis elev han også blev politisk og dermed hørerupper. 1873–74 var P. på Hindholm højskole, 1880–81 på Tune landbrugsskole og overtog ved sit giftermål fædrenegården som han fire år senere afstod til en yngre bror hvorefter han drev en anden gård i Sandby som i lange tider havde været i hustruens slægts eje. Han var en dygtig landmand, stærkt optaget af andelsbevægelsen, og var medstifter af Kundby mejeri og Holbæk andelsslagteri i hvis ledelse han sad 1888–97. En årrække var han formand for Holbæk Amts landboforening og Banken for Holbæk og omegn. Som grundtvigianer var han optaget af det folkelige, fik oprettet foredragsforening og sad i skolekommissionen. Klaseskel anerkendte han ikke og viste stor forståelse for landarbejderes og husmænds ringe kår. Han fik oprettet Kundby sogns arbejderforening og var dens formand i en lang årrække, og da proprietærgården Kathrine-dal nedbrændte kort før århundredskiftet fik han dannet et konsortium der købte gården og udstykkede den til husmandsbrug af en sådan størrelse at en familie kunne eksistere på det uden at arbejde for fremmede. Dermed havde han indledt et arbejde som han skulle komme til at fuldende som minister. Sit politiske virke begyndte han i sognerådet 1884–88 og fortsatte som sognerådsformand 1895–98 og 1903–13. Ved folketingsvalget 1895 opstilledes han som forligsmodstander i Svinningekredsen af venstre og arbejdere og slog den moderate forligstilhænger. Ved efterfølgende valg var hans position i kredsen urokkelig, og da Svinningekredsen nedlagdes 1918 valgtes han i Odsherredskredsen til 1926. Ved Ove Rodes udtræden af folketinget 1.10.1927 indtrådte P. som hans efterfølger, men knap en måned senere døde han.

Efter sit valg i 1895 sluttede P. sig til venstreformpartiet og stod på dets venstre fløj. Ved partiets sprængning jan. 1905 sluttede han sig til folketingets venstre og nogle måneder senere til det radikale venstre. Han var foråret 1905 i samarbejde med købmand Anders Larsen, Holbæk,

om oprettelsen af det radikale Holbæk Amts Venstreblad og var bladets næstformand til sin død. P. var overbevist tilhænger af grundskyld, men tillagde den ikke betydning som eneste skat. I rigsdagen blev han en af de første og ivrigste fortalere for grundskyld og grundværdistigningsskat og rejste krav om en gennemgribende forbedring af loven om jord til landarbejdere. Som landbrugsminister i regeringen C. Th. Zahle 1913–20 førte han en væsentlig del af sine synspunkter igennem, loven om fæstes overgang til selveje 1918 og 4. oktober-lovene 1919 om len og stamhuses overgang til fri ejendom mod besiddernes afgivelse af jord og afgift af fideikomiskapitalen til statens jordfond. Den afgivne jord samt præstegårdjord udstykkedes til husmandsbrug under en ny form der udelukkede spekulation. Jorden blev givet i brugsje mod rente af jordværdien. Dermed var vejen åbnet for de store udstykninger af herregårdsjord i 1920'erne og 1930'erne. Fra venstre og konservative lød bebrejdelser mod P. for ikke at magte opgaven som landbrugsminister under krigen, og den daglige ledelse af ministeriet var heller ikke hans stærke side. Som taler var han ikke fremragende, men han havde kraft til at gøre sine synspunkter gældende, en kraft der bundede i hans urokkelige tro på sine idealer, i hans retsind og i hans oprigtige samfølelse med husmænd og landarbejdere. En mindesten, rejst for ham i Svinninge 1930, bærer indskriften: Retfærdts Forkæmper – Smaamandens Ven. □ Afbildet på Julius Paulsens mal. 1916–17 af ministeriet Zahle (Fr.borg, depon. i folketinget), hertil skitse ca. 1916 (Fr.borg). Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

Interview i III. tid. 24.10.1915. – N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 377–81. Jens Peter Jensen: Holbæk amts valkredse og deres valgte mænd 1848–1918 I, 1932 230f. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. Helge Larsen: Avis, egn og folk, 1980.

Helge Larsen

Pedersen, Laurits Oluf, 1873–1940, lærer, historisk forfatter. * 26.4.1873 i Frølund ved Korsør, † 24.8.1940 i Gentofte, begr. i Boeslunde. F: andenlærer i Frølund, senere lærer i Gryderup Hans Frederik P. (1843–1923) og Marie Petrine Sørine Jespersen (1846–1919). ~ 1° 21.4.1899 i Oppe Sundby med Karen Boline Marie Pedersen, * 13.11.1878 i Oppe Sundby, † 1963, d. af gårdejer, folketingsmand Peder P. (1835–1904) og Johanne Bentsen (1834–1920). Ægteskabet opløst 1910. ~ 2° 9.3.1914 med Ane Kirstine

Pedersen, Laurits

Marie Jacobsen, * 12.2.1873 i Såderup, Kullerup sg., † 24.8.1958 i Kbh., d. af gårdejer Jørgen J. (* 1840) og Else Christensen (* 1839). – Far til Gunnar Teilm.

P. tog præliminæreksamen 1891 i Korsør og lærereksamen 1893 i Silkeborg, var derefter lærer ved Tarm realskole 1893–94, ved Ribe borgerskole 1894–95, blev 1896 ansat ved Helsingørs kommunale skolevæsen, viceinspektør 1909, overlærer 1917, tog sin afsked 1938. Allerede omkring århundredskiftet kom P. ind på skolehistoriske studier der foruden i adskillige afhandlinger satte frugt i den indholdsrige bog *Almueundervisning i en dansk Købstad* [Helsingør] fra *Reformationstiden til vore Dage*, 1909, der fortsat er et hovedværk i dansk skolehistorie. Gennem studier i det lokale rådhusarkiv o.a.st. fremdrog han efterhånden en række helsingørske lavsarkiver, og han førtes derved ind på håndværkerhistorie, et område hvor han fik hjælp af C. *Nyrop. 1906 udgav han *Det ærbare og velagtede Snedkerlav i Helsingør 1581–1906*, 1911 *Helsingørske Haandværkerlav i det 16. Aarh.*, 1918 *Haandværksskik i helsingørske Lav*, 1934 *Garveri i Vordingborg før og nu*, 1935 *Kbh.s Garverlavs Bog*. Et samarbejde med Kr. *Kongstad om udgivelsen af en kort Helsingørs historie, *Helsingør*, 1912 (3. udg. s.å.), var indledning til et almindeligt topografisk-kulturhistorisk studium af Helsingør. Dels på grundlag af ældre samlinger, dels ud fra et selvstændigt, grundigt og tidkrævende arbejde skaffede P. sig efterhånden et meget fyldigt kendskab til sin bys historie. Det har foruden i en mængde artikler i blade og tidsskrifter sat frugt i bøgerne *Kronborg Have*, 1920, den vel tilrettelagte byfører *Gennem Helsingør*, 1936 (eng. udg.: *Elsinore*, 1937), især dog i det i anledning af byens 500 års jubilæum 1926–31 udgivne værk *Helsingør i Sundtoldstiden 1426–1857 I–III*, der var tilrettelagt og for en stor del skrevet af P. selv. Værket har visse svagheder i komposition og fremstilling men bærer vidne om omfattende kendskab til emnet, grundighed og energi i arbejdet og vilje til at forstå fortiden og dens mennesker. P. har ved sit forfatterskab opnået en smuk position blandt købstad-historikerne, og hans arbejder er ikke blevet overflødiggjort af senere tilkommen litteratur. Ved siden af sin skole- og forfattergerning tog P. del i praktisk organisatorisk arbejde; han tog således initiativ til oprettelse af Danmarks købstadlærerforening 1898 og var 1922–30 inspektør ved Helsingør museum.

Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 131f 139; III, s.å. 549. Morgenbladet København 5.3.1929 (anm. af Helsingør i Sundtoldstiden). Berl. aften 17.7.1936 (anm. af Gennem Helsingør). Hel-

singør dagbl. 28.8.1940. Politiken s.d.

Claus Bjørn (Povl Engelstoft)

Pedersen, Martin, 1860–1939, landmand. * 11. 11.1860 i Rakkeby, † 6.6.1939 i Hjørring, begr. sst. F: husmand Peter Christian P. og Sidsel Marie Nielsen. ~ 11.5.1892 med Helvig Marie Nielsen, * 3.9.1864 i Smidstrup, Sejlstrup sg., † 31.3.1958 i Hjørring, d. af gårdejer Niels Larsen og Ane Jensdatter.

P. kom som dreng ud at tjene, blev soldat og fortsatte militærtjenesten som sergent, kom på officersskolen, blev sekondløjtnant 1887 og premierløjtnant 1892, kaptajn af reserven 1908–12. 1902 købte han Ebbestrupgård på knap 90 ha i Ødum ved Randers som han drev som et mønsterlandbrug, indtil han 1913 flyttede til Hadsten hvor han 1913–22 var formand for Hadsten og omegns landboforening. Han ledede foreningsarbejdet med stor energi og foretagelse og blev ved sin fratreden foreningens æresmedlem. 1928 flyttede han til Hjørring, og hans virksomhed for landbruget her anerkendtes ved hans udnævnelse til æresmedlem for Hjørring amts landøkonomiske selskab. Som landmand kastede kaptajn P., som han altid kaldtes, sig med utrættelig ihærdighed ind i oplysningsarbejdet. Han udfoldede en stor foredrags- og skribentvirksomhed der navnlig tog sigte på at sprede oplysning om landbrugets driftsøkonomi og vække interessen for rationel driftsøkonomisk undersøgelse og planlægning. 1916 udgav han *Landbrugets Rentabilitet*, et større værk hvori han på grundlag navnlig af egne regnskabsresultater med et stort talmateriale søgte at give indgående belysning af landbrugets omsætning og økonomi; det var et pionerarbejde og vakte stor opmærksomhed. Samtidig begyndte han det arbejde for regnskabsføringens udbredelse hvortil hans navn især er knyttet. Han ønskede at lære de enkelte landmænd selv at føre deres regnskab, og med henblik herpå udgav han fra 1917 en række regnskabsbøger der var simple i deres grundform, men som dog kunne give plads til at medtage en del driftsmæssige oplysninger. Bøgerne fik stor udbredelse og kom i mange oplag, *Lærebog i Landbrugets Regnskabsføring for Begyndere* med 8. opl. 1928. De forskellige regnskabsbøger for større og mindre gårde udkom ligeledes i gentagne udgaver. P. forstod at sætte system i arbejdet for at få landmændene i tale. Alene i femåret 1917–22 uddannede han ca. 1500 folkeskolelærere til instruktører som i samme tidsrum gennem kursus over hele landet lærte systemet videre til ca. 40 000 landmænd. Trods den storslåede indsats lykkedes det ikke at

føre planen til sejr. Som årene gik holdt de mange elever ikke fast ved arbejdet, og da P. blev ældre viste det sig at uden hans ansporende personlige ledelse gik det ikke. Udviklingen fulgte nu et andet spor, og regnskabskonsulenterne overtog arbejdet. Endnu under landbrugskrisen udsendte P. et interessant bidrag til belysning af landbrugets økonomiske problemer, *Genrejsning af Landbrugets Rentabilitet paa ny Basis*, 1934. – R. 1917. DM. 1931.

Dansk landbrug LVIII, 1939 339. Jydsk landbrug XXI, s.å. 467f. Ugeskr. for landmænd LXXXIV, s.å. 375. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Aksel Milthers**

Pedersen, Mads, †1543, kannik, professor. † sept. 1543 i Kbh.

P. nævnes første gang 1507 som „evig vikar“ i Vor Frue kirke i Kbh., mens han 1511 og 1513 forekommer som præst ved Apostelalteret sst., som han dog ved en kontrakt afstod til mag. Hans Wulf mod at få Skt. Kathrine alter sst. samt sognekirkerne i Nykøbing S. og Højby. Da overenskomsten imidlertid blev misligholdt blev det 1521 ved ros kildebispens indgriben bestemt at P. skulle have det førstnævnte alter tilbage. Da P. 1517 tillige var sognepræst ved Skt. Peders kirke i Kbh. må han senest i dette år være blevet medlem af Vor Frue kollegiatkapitel hvorunder denne kirke hørte. – Allerede 1510, da P. som mag.art. og bacc.theol. blev valgt til rector magnificus må han have været universitetslærer, og når han 1513 kaldes „collegiatus“ i Kbh. vil det formentlig sige medlem af universitetets filosofiske fakultet. 1521 var han ikke blot prokurator ved Skt. Peders alter i Vor Frue kirkes højkor, men tillige universitetets vicekansler og dekan i det filosofiske fakultet. Vicekansler var han endnu 1527, universitetets syndicus 1530–31 og sogneherre til Gladsaxe kirke fra 1530. P. indtog således en fremskudt stilling i datidens lærde samfund, og under reformationens kampene synes han temmelig afgjort at have taget parti for den gamle kirke. På herredagen i Kbh. 1530 skal han have disputeret med Hans Tausen og en af de andre lutherske prædikanter. Skønt han efter disses sigende ved den lejlighed var blevet „Kristi triumf en fange“, havde han dog ikke ændret overbevisning. Da J. Bugenhagen kom til Kbh. 1537 blev han indlogeret hos P. og gjorde sit bedste for at bringe sin vært over til det lutherske standpunkt, men forgæves. Efter reformationen må han betragtes som hovedet for katolsksindede kredse i Kbh. Han nød dog megen anseelse, fik således stadig lov til at beholde sit kanonikat samt embedet som sognepræst i Ledøje og Smørum, desuden var han i besiddelse af

en ikke ringe privat formue. Under den teologiske disputation i Kbh. 1543 mellem professorer og kanniker viste hans skriftlige modteser at han på så vigtige punkter som læren om transsubstantiationen, messeofferet, hostiens tilbedelse og lignende vedblivende var renlivet katolik. Til sidst bekvemmede han sig dog til at underskrive en luthersk bekendelse, men om oprigtigheden af denne kan der vistnok herske grundet tvivl.

E. C. Werlauff: Kbh.s univ. fra dets stiftelse indtil reformationen, 1850 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. okt. 1850 65f. H. F. Rørdam: Kbh.s kirker og klostere i middelalderen, 1859–63 147–50. Samme: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69 152–57. Samme i Kirkehist. saml. 3.r. IV, 1882–84 478f. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 221 222f 405f.

*Bjørn Kornerup**

Pedersen, Mette Fog, se **Fog Pedersen, Mette**.

Pedersen, Mogens, ca. 1585–1623(?), komponist. * ca. 1585, † jan. 1623(?). ~ Karine Ernstatter.

P.s fødested og fødselsår er ubekendte, men da han 1599 endnu som læredreng var med den daværende kgl. organist Melchior Borchgrevink i Venezia, og da han efter 1600 at være vendt tilbage til Kbh. fortsatte sin læretid og først 1603 fik fast ansættelse ved Christian IVs hof er det rimeligt at antage at han er født omkring 1585. 1605 sendtes han atter på kgl. bestogning til Venezia hvor han indtil 1609 studerede hos tidens store lærer, den vidtberømte komponist Giovanni Gabrieli (organist ved Marcuskirken, † 1612), idet han dog 1608 var immatrikuleret i Siena. Fraset et studieophold i England 1611–14 forblev han nu ved hoffet i Kbh. og forfremmedes 1618 til kgl. vicekapelmester. Fra febr. 1623 mangler hans navn i kantoriets regnskaber, hans hustru fik endnu i denne måned udbetalt kostpenge til de lærlinge han havde i huset, og i april s.å. ansattes Hans Nielsen som underkapelmester. Det er derfor sandsynligt at P. er død jan. 1623.

Fra P.s hånd kendes to større værker: *Den 1ste Bog femstemmige italienske Madrigaler*, trykt 1608 hos verdensforlaget Gardano i Venezia, og en samling kirkelig kormusik *Pratum spirituale* (H. Waldkirch, Kbh. 1620). Madrigalerne, 21 i tallet, danner en art svendestykke hvormed P. over for sin kongelige mæcen (hvem samlingen er tilegnet) aflægger bevis for vel udnyttet studietid. Det er teknisk glatte og velformede stykker, dygtigt arbejde, til tider meget friskt og fængslende i udtrykket. Stilen er den da gængse italienske, men selvstændige træk mangler dog ikke. Hertil kommer ti i 1950 opdagede madrigaler fra en anden, nu tabt samling 1611 der er beva-

Pedersen, Mogens

ret i afskrift sammen med mere end 700 andre italienske madrigaler af englænderen Francis Tregian som ellers især er kendt for sin afskrift af størstedelen af al nu eksisterende virginalmusik. Fitzwilliam virginal book. Som katolsk gejstlig blev Tregian ligesom andre medlemmer af familien fængslet, og fra 1609 til hans død 1619 foretog han sine afskrifter af omkring 2000 kompositioner. Endelig findes af P. to trestemmige madrigaletter i Hans Brachrogges Madrigaletti, 1620. P.s Pratum spirituale er det ældste bevarede større musikværk af en dansk komponist til danske ord. Det danner sammen med Hans Thomesens salmebog (1569) og Niels Jespersens Graduale (1573) tredje og sidste hovedled i den række liturgiske bøger hvorved den ældre lutherdom her i landet tog musikalsk form. Mens de ældre samlinger kun er forsynede med enstemmig musik, supplerer Pratum spirituale det derigennem givne melodimateriale med femstemmige korudsættelser, bestemte til at udføres ved gudstjenester hvor hofkantoret eller købstædernes peblingekor stod til rådighed. Foruden 31 bearbejdelser af kendte koralmelodier indeholder Pratum spirituale tillige en række frie kompositioner af P., således tre meget smukke, dybsindige latinske motetter og et interessant messefragment. P. må anerkendes som en af de få betydelige danske komponister i tiden før Diderik *Buxtehude. Hans musik har kanter og en ejendommelig havsalt friskhed der virker personlig. Det må derfor meget beklages at såvel han selv som den formation han tilhørte (den danske musik-renæssance under Christian IVs auspicer) på grund af ydre forhold aldrig nåede til fuld udfoldelse.

Dania sonans I, udg. Kn. Jeppesen, 1933 (Pratum spirituale og madrigaler); III, udg. J. P. Jacobsen, 1967 (madrigaler); også udg. i Folke- og skolemusik I, 5, 1934-35 og XVI, 2, 1965. – Thomas Laub: Om kirkesangen, 1887 71-74. Samme: Musik og kirke, 1920 82. Angul Hammerich: Musikken ved Chr. IVs hof, 1892. Samme: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921. B. Schofield og Th. Dart i Music and letters XXXII, London 1951 205-16. Elizabeth Cole sst. XXXIII, 1952 28-32 (jfr. sst. 192). J. P. Jacobsen i Dansk kirkesangs årsskr. 1961-62 106-17. John Bergsagel sst. VII 1973-76, 1976 9-20.

*Knud Jeppesen**

Pedersen, Morten, 1537-95, abbed, præst, forfatter. * 10.11.1537 i Grenå, † 16.6.1595 i Roskilde, begr. i domk. sst. ~31.5.1573 med Dorte Sørensdatter Kjær, * ca. 1555, antagelig i Kolding, † 27.3.1599, d. af borgmester og tolder i Kolding Søren *K. († 1582) og Anna Knudsdatter Thoresen († 1582).

P. kaldte sig undertiden efter sin fødeby Ernotamius eller Grenovensis; senere har man

uden hjemmel givet ham tilnavnet Alban (Hvid). Efter skolegang i Århus studerede han i Kbh. og (fra 1560) i Wittenberg hvor han tog magistergraden 1562. Efter sin hjemkomst blev han 1562 læremester i Sorø kloster, 1565 forstander eller abbed sst. Her begyndte han en række kalendriske antegnelser dels om naturfænomener, dels om mærkelige personer og historiske begivenheder; disse optegnelser (Ny kgl. samling 4°, 927) indeholder adskillige biografiske oplysninger man ikke har andetsteds og har bl.a. tjent som kilde til Peder Resens Frederik II's krønike. Endvidere samlede han, hjulpet af den i Sorø internerede Iver *Bertelsen, materiale til et skrift om Skjalm *Hvides æt, afsluttet 1572 og udgivet 1589 under titlen *Biscops Absolons oc Her Esbern Snaris Herrekomst oc Adelige Stamme*; heri har vi første gang på tryk sagnet om *Asser Rig, fru Inge og de tvende kirketårne, og bogens træsnit (af Lorentz *Benedicht) viser hvordan kirkens, senere maltrakterede, skjeldefrise så ud i 1500-årene. I tillæg gives underretning om klostrets grundlæggelse, kirkens fyrstegrave og epitafier samt bisperække for Roskilde stift. – 1572 blev P. kaldet til sognepræst ved Roskilde domkirke og aflagdes 1582 med et kanonikat sst. Marts 1588 afskedigede Frederik II ham, uvist af hvilken grund, fra præsteembedet; fremtidig skulle han nøjes med Vindinge sognekald som var annekts til domkirken. Men da kongen døde fem dage efter beholdt P. embedet til sin død. Da Jakob VI af Skotland 1590 besøgte Roskilde holdt P. en latinsk prædiken for ham. For øvrigt gjorde han sig fortjent ved anskaffelse af de endnu bevarede smukke prædikestole i Vindinge og Snoldelev kirker hvis patron han var. – I håndskrift (Lunds universitetsbibliotek) er bevaret hans *Meditationes* over kometer 1572 og 1577; om en komet 1580 lod han trykke *En kaart Vnderuisning*, 1581.

Danske kirkelove, udg. H. F. Rørdam II, 1886 433-35. – L. F. la Cour: Slægten Paludan, 1935 12f. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864-66 483-505 (heri P.s kalenderoptegn.). Martin Schwarz Lausten sst. 1970 12 18. J. Kornerup i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1877 207-09. Henry Petersen sst. 1883 4. Lorentz Benedicht. Bibliografi m. indledn. af R. Paulli, 1920 92-97. Sorø. Klostret, skolen, akademiet I-II, 1923-31.

*R. Paulli**

Pedersen, Niels Poulsen, se **Poulsen Pedersen, Niels**.

Pedersen, Niels, ca.1522-ca.79, præst, historiker. * ca. 1522 i Kbh., † ca. 1579. F: borger Peder Olufsen og Gertrud.

P. har formodentlig studeret udenlands og taget magistergraden der. 1547 blev han præst på Got-

land, en halv snes år senere synes han at have virket på Fyn, 1558 var han en kort tid kapellan ved Vor Frue kirke i Kbh., og 1559 blev han kapellan i Malmø hvorfra han siden forflyttedes som sognepræst til Løderup og Hørup. Her blev han tillige provst i Ingelsted herred. – Mens P. var præst på Gotland samlede han ivrigt, støttet af lensmanden her Eiler Hardenberg, alle slags kilder til oplysning af den nordiske historie. Han læste meget hos ældre forfattere, optegnede folkeoverlevering, fik fat i enkelte håndskrevne kilder og synes også selv at have fabrikeret aktstykker idet det var hans hensigt at godtgøre den direkte forbindelse mellem Noahs efterkommere og kimbjerne. Hele dette fantastiske sammensurium af kildesteder, gisninger og usikre etymologiske kombinationer nedlagde han i et skrift *Umbra Saxonis Grammatici* der dog først så dagens lys 1695 under titlen *Cimbrorum et Gothorum origines, migrationes, bella atque colonia*. Herigennem er P. blevet ophavsmand til den såkaldte „gullandske hypotese“ om det danske folks oprindelse. Mens hans fantasifulde konstruktioner straks blev afvist i Sverige spillede de en betydelig rolle i Danmark indtil især T. Torfæus og H. Gram efterviste deres uholdbarhed.

H. F. Rørdam: Historieskrivn. og historieskrivere i Danm. og Norge I, 1867 129–34. Samme: Klavs Christoffersen Lyskanders levned, 1868 285f. Lis Jacobsen i Arkiv för nord. filologi XXVII, Lund 1911 72f. Ulf Dittmer i Från Gotlands dansktid, Visby 1961 = Gotlandskt arkiv XXXIII 109–40. Lunds stifts herdaminne, 2.ser.IX, udg. G. Carlquist, Lund 1963 286–88.

*Bjørn Kornerup**

Pedersen, Niels, 1851–1911, landbrugs- og mejeriskoleforstander. * 15.8.1851 i Tolstrup ved Horsens, † 10.11.1911 på Ladelund, begr. i Malt. F: gårdejer Peder P. (1802–60) og Inger Marie Nielsdatter (1808–81, ~2° 1860 med gårdejer Peder Just Nielsen, 1828–1907). ~9.12.1879 i Bjerager med Karen Andreassen Hesselund, * 29.2.1856 i Bjerager, † 20.10.1896 på Ladelund, d. af gårdejer Andreas Hansen H. (1818–1901, ~1° med Karen Rasmussen, 1823–50) og Johanne Rasmussen (1838–1914).

P. var beskæftiget ved landbruget efter skoletiden, kom på Gedved højskole 1868–69, lærte have- og mejeribrug på godset Rodsteenseje ved Odder og var 1870–71 og atter 1874–75 elev på Askov. Han var en tid på Tune landboskole, begyndte 1875 at læse ved landbohøjskolen hvorfra han blev landbrugskandidat 1877. Efter sin eksamen blev han lærer ved Askov, hvor man ventede sig meget af ham som lærer i naturfagene og hvor han samtidig bestyrede L. Schrøders landbrug. 1879 købte P. imidlertid gården Lade-

lund ved Brørup for her at begynde en landbrugsskole. Han vedblev dog i nogle år at undervise på Askov, ligesom hans egen skole fremover fastholdt en vis regelmæssig kontakt med højskolen få kilometer borte. P. indrettede mejeri på Ladelund, købte mælk fra omegnens landbrug og begyndte tidligt praktisk uddannelse af unge mejerister. Selve landbrugsundervisningen kom i gang 1880, og Ladelund vandt snart et anset navn blandt tidens fagskoler. Elevtilgangen øgedes og P. udvidede skolen fra de oprindelig beskedne rammer til et omfattende planlöst knopskydende bygningskompleks, tildels af tarvelig kvalitet.

P. nærede stor interesse for mejeribrug, og Ladelund fik en fremtrædende placering i det moderne mejeribrugs gennembrud. P. anskaffede tidligt centrifuge, oplærte mejerister og fra 1882 blev skolen hjemsted for en del af N. J. Fjords forsøgsvirksomhed. I årene frem til 1886 gennemførtes her en række af de epokegørende undersøgelser der fik afgørende betydning for andelsmejerierne. P. tog aktivt del i forsøgsvirksomheden, og han har antagelig stor del i tilvejebringelsen af de praktisk anvendelige resultater, bl.a. Fjords kontrolcentrifuge, der fremkom. Det var derfor nærliggende at P. indførte en egentlig systematisk mejeristuddannelse på skolen. Der indførtes kurser for mejerister i benyttelsen af kontrolcentrifugen og fra 1887 et almindeligt fem mdr.s kursus for mejerister der blev grundlæggende for mejeristuddannelsen herhjemme. – Allerede 1883–84 var P. kommet i forbindelse med andelsmejerierne på Vardeegnen, og frem til 1889 udfoldede han en omfattende virksomhed som foredragsholder, rådgiver og entreprenør ved anlæggelsen af andelsmejerier over hele landet. P., der var i forbindelse med Burmeister & Wain, leverede tegninger, overslag og sørgede for maskiner til mejerierne, og han har en væsentlig del af æren for at de første mejerier i mange tilfælde blev rummeligt og hygiejnisk indrettede. I sine foredrag agiterede han for betaling af mælk efter fedtindhold og understregede nødvendigheden af ren og frisk mælk som forudsætning for en høj smørkvalitet. Den organisationsmæssige del af virksomheden interesserede ham mindre. Også senere tog P. levende del i udviklingen inden for mejeribrug. Han var optaget af kontrollen med de enkelte køers ydelse, gav stødet til oprettelsen af landets første kontrolforening (Vejen og omegn), agiterede for oprettelsen af foreninger og afholdt kurser på skolen for kontrolassistenter. Frem til sin død stod P. centralt i arbejdet inden for mejeribrug, som foredragsholder, skolemand og medlem af talrige styrelser og udvalg. Hans stadige trang til

Pedersen, Niels

at sætte nye initiativer i værk og afprøve tekniker og metoder betød, at han over et bredt felt havde føling med udviklingen, ikke mindst den tekniske. Og han kunne med effekt gribe en sag og agitere for dens gennemførelse. En egentlig førerstilling indtog han dog ikke, han var snarere den utrættelige rådgiver, anerkendt og accepteret af både landbrugere og mejerister.

Som forstander var P. afholdt og han var en yndet lærer der i vind og udtryksform stemte overens med elevflokket. Han kunne som forstander gribe de nye ideer, men han havde vanskeligt ved at fastholde en jævn udvikling, og det kneb for ham at fastholde en stabil kreds af medarbejdere. Økonomisk var han 1883 og igen 1908 i vanskeligheder. Ved den sidste lejlighed omdannedes skolen til et a/s og n.å. fratrådte P. som forstander, men underviste på skolen til sin død. – Sammen med Hans *Appel og Jørgen *Petersen på Dalum prægede P. på Ladelund landbrugs- og mejeristuddannelsen i slutningen af forrige århundrede og skabte den form der var gældende i en lang årrække, og P.s indsats som initiativtager og lærer er nært forbundet med det moderne mejeribrugs gennembrud. – P. var formand for Kolding omegns landboforening 1886–1903, for Ribe amts mejeriforening 1894–1910 og var 1895–1910 næstformand i De samvirkende jyske mejeriforeninger. – R. 1901. □Tegnet som ung af H. Hessellund. Relief af N. Hansen Jacobsen på mindsten, 1912 (ved Ladelund landbrugsskole). Foto.

Ugeskr. for landmænd, 1896 479–84. H. Appel m.fl. i Mælkeritid., 1911 991–1015. Jens Johansen i Højskolebl. XXXVI, s.å. 1513–18. Bernhard Bøggild i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 750–53. Ladelund elevforen.s årsskr. VIII, 1912 3–36. Jacob Appel sst. IX, 1913 3–11. Jens Johansen sst. 1916 3–9. H. P. Philipsen sst. 1918 3–13 (optr. i Mælkeritid., 1925 76–82 95–99). Jens Johansen sst. 1920 29–41. Ladelund landbrugs- og mælkeriskole gennem 50 år, 1929 = sst. XXV. Hans Lund: Askov højskole 1865–1915, 1965. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Pedersen, Niels, 1894–1959, boghandler. * 10.3. 1894 i Kbh. (Vor Frue), † 2.11.1959 i Grindsted, begr. Askov kgd. F: detailhandler Niels P. (* ca.1856) og Hedeveg Kathrine Hansen (* 1857). Ugift.

P. mistede tidligt sine forældre og fik sin skolegang på vajsenuset hvis lærere han altid omtalte med taknemmelighed. Allerede her læste han op ved sammenkomster. Han kom i lære hos grosserer Holger *Petersen i Købmagergade. Efter udstået læretid tog P. fat på en ny uddannelse som boghandler. Hos P. Haase & Søn samlede han sig stor viden om bøger og lærte mange

bogelskere at kende. Men han ville være selvstændig og købte Askov boghandel som nærmest var en papirhandel. P. flyttede ind her 1.9.1939, dagen da den anden verdenskrig begyndte. Med sig havde han fra København et lager af udenlandske dyre kunstbøger. Man rystede på hovedet af københavneren der drømte om at sælge den slags bøger i Jylland, men da krigen afbrød forbindelserne til udlandet rygtedes det at man i Askov kunne købe bøger som man ikke kunne få andetsteds. Kunder kom langvejs fra. „Boghøkeren“, som P. blev kaldt, skabte en stor forsendelsesforretning. Han sad med lister over bogkøbere som han til stadighed sendte udvalg af bøger.

P. fik nær tilknytning til Askov højskole. For mange elever blev hans butik mindst lige så betydningsfuld og inspirerende som højskolen og dens fag. Talere der kom til skolen slappede tit efter foredraget af i P.s ungarlejlighed hvor der kom gode ting på bordet. Martin A. *Hansen blev en kær gæst, og han forærede P. et udkast til *Orm og Tyr* som P. lod trykke under titlen *Kirkebanken* (1952) og sende til sine kunder. P. fik solgt et overraskende stort antal af Martin A. Hansens værk, og succes'en blev gentaget med andre betydelige bøger. – I sin ungdom gik P. til undervisning hos skuespilleren Thorkild *Roose. Det blev til venskab. Få år før P.s død læste de i højskolens store sal *Kardinalernes middag*. P. inviterede tit et hold højskoleelever til te og oplæsning, og han deltog i højskolelærernes oplæsninger af dramatik, bl.a. med hovedrollen i Arthur Millers *En sælgers død*. Under krigen var P. og dr.phil. Jens *Kruise tit på farten med et oplæsningsprogram der var et modstandsprogram. P. skrev også digte, men de blev i hans skuffer. To digte er dog efter hans død trykt i tidsskriftet *Dansk Udsyn*, 1959. – Stor og tung var P., men han var en vandringsmand. På lange traveture, hvorfra en række yndefulde tegninger foreligger i hans skitsebøger, besøgte han egnens kirker. Han var en from mand, men kun sjældent gav han udtryk for sin fromhed.

Ole Wivel i *Information* 2.11.1959. Godfr. Hartmann i *Politiken*, 6.11.1959. Jytte Engberg i *Dansk udsyn* XL, 1960 46f.

Richard Andersen

Pedersen, Niels-Henning Ørsted, se **Ørsted Pedersen, Niels-Henning**.

Pedersen, Ove Christian, 1813–73, søofficer. * 12.8.1813 i Nyborg, † 25.9.1873 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant i søetaten, senere kaptajn løjtnant Ove Christian P. (1786–1821) og Oline Henriette Barfred

(1788–1872). ~2.3.1849 i Sorø med Hanna Mathilda Carolina Eide, *11.2.1824 i Kristiania, †28.8.1901 i Kbh. (Holmens), d. af skipper, senere høker i Kristiania Lars Larsen E. (1793–1851) og Johanna Maria Christensdatter Brandvold (1794–1878).

P. blev kadet 1826, sekondløjtnant 1834, premierløjtnant 1841, kaptajn løjtnant 1852, orlogskaptajn 1863 og kommandør 1868. Efter et togt til Vestindien 1835–37 var han 1838–42 lærer ved Søkadetakademiet og 1842–46 i koffardifart med briggen Johan Frederik til Ostindien, dels som styrmand og dels som skibsfører. I krigsåret 1848 var han chef for dampskibet Christian VIII, 1849 med linjeskibet Skjold på blokade af Kielersfjord og 1850 chef for dampskibet Valdemar. 1850–51 førte han postskib mellem Korsør og Kiel, 1851–55 var han næstkommanderende ved Søkadetakademiet, 1856–60 krydstoldinspektør ved monarkiets østkyst, 1860–61 næstkommanderende i fregatten Sjælland til Brasilien og Vestindien og 1861–64 takkelmester. 1863 overtog han det i Glasgow byggede panserbatteri Rolf Krake og førte det til Danmark samt på prøvetogt. I krigsåret 1864 var han næstkommanderende for eskadren i Østersøens vestlige del og chef for kanonbådsdivisionen sst., indtil han midt i marts afgik som syg. S.å. efter krigens afslutning førte han den i England byggede panserfregat Danmark til Kbh. 1866 og 1868 var han chef for fregatten Jylland og overførte på det sidste af disse togt en del af besætningen fra den ved Harboøre strandede russiske fregat Alexander Newski fra Kbh. til Kronstadt.

P. der var anerkendt som en glimrende og praktisk sømand blev til stor overraskelse for mange direktør for marineministeriet 1869. Årsagen må søges i at han under indtryk af sine ophold i England som en af de eneste højere stående søofficerer tilhørte den defensive skole der ville ændre flådens skibsmateriel fra store søgående skibe til lavtstikkende monitorer og kanonbåde. General V. R. Raasløff, der var krigsminister og en overgang marineminister ad interim, var interesseret i at føre disse synspunkter politisk igennem og havde derfor også behov for støtte fra sagkundskaben. P.s synspunkter tilhørte imidlertid et mindretal blandt søofficerskorpset og han blev derfor angrebet hårdt af sin kolleger der følte at han solgte flåden politisk. 1873 gik han af som direktør og pensioneredes, dybt skuffet over den modstand hans synspunkter havde mødt, og døde kort efter. Lignende synspunkter som dem Raasløff og P. havde hævdet var i de følgende årtier meget udbredte i de store europæiske marinere uden dog at blive dominerende på længere sigt. – R. 1848. DM. 1863. K.² 1864.

K.¹ 1873. □Mal. af Vilhelm Pedersen (Koldinghus). Træsnit 1874. Foto.

Fædrelandet 20.11.1872. Ill. tid. 15.2.1874. Tidsskr. for søvæsen ny r.IX, s.å. 58 f. H. C. Bjerg i Historie ny r.X, 1972–74 40.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Pedersen, Olaf, * 1920, fysiker, videnskabshistoriker. * 8.4.1920 i Egtved. F: malermester Hans Henrik P. og Jensine Larsen. ~8.7.1945 i Egtved med Anna Simone Madsen, * 7.10.1921 i Egtved, d. af smedemester Peter Carl Sofus M. og Anna Hansen.

1938 blev P. student fra Kolding højere almen-skole (nu Kolding gymnasium) og påbegyndte studiet af fysik ved Kbh.s universitet, afsluttet med cand.mag.-eksamen og magisterkonferens 1943 med relativitetsteori som speciale. Efter sin eksamen blev han 1944 ansat ved Randers statskole hvor han virkede til han 1956 blev amanuensis i fysik ved Århus universitet, 1958 docent og 1967 professor efter oprettelsen i 1965 af det af ham skabte Institut for de eksakte naturvidenskabers historie. Uanset smukke tilbud fra udlandet er han forblevet tro mod Århus universitet. Bortset fra studierejser til udlandet, således til Paris 1949–50, har han ofte søgt fornyelse i det college, St. Edmonds House i Cambridge, hvoraf han er medlem. Han har deltaget meget aktivt i det internationale samarbejde inden for videnskabshistorien hvor hans omfattende sprogbeherskelse har været ham til stor gavn. Han er således styrelsesmedlem af den internationale union for videnskabshistorie og vicepræsident for den internationale astronomiske unions kommission for astronomiens historie og redaktør af det første bind af denne kommissions planlagte firebinds værk *General History of Astronomy*. 1978 blev han medlem af Videnskaberne selskab. – Af offentligheden er han måske særlig kendt for sin medvirken i TV-serien Spørg Århus. P.s stærke og omfattende videnskabelige virke falder inden for de eksakte videnskabers historie, i særdeleshed astronomiens, men omfatter også mere alment kulturelle emner. Blandt hans hovedværker kan nævnes disputatsen fra 1956 *Nicole Oresme og hans naturfilosofiske system* (skrevet i samarbejde med hans lærer fra gymnasietiden Mogens *Pihl, men det er P. der har udført det væsentligste arbejde), *Historisk indledning til den klassiske fysik* (eng. udgave 1974 under titlen *Early Physics and Astronomy*), *A survey of the Almagest* fra 1974, indeholdende en omfattende analyse og vurdering af Ptolemaios' store værk *Almagest*, hans skildring af det europæiske universitetslivs opståen og første ud-

vikling i *Studium generale* der udkom på dansk 1979; endvidere skal nævnes hans lille bog fra 1962 *Middelalderens verdensbillede* og den lille, udmærkede lærebog fra 1975 *Matematik og naturbeskrivelse i oldtiden*.

Men som et af P.s videnskabelige hovedværker bør også nævnes hans oprettelse og senere videreførelse af *Institut for de eksakte naturvidenskaber*s historie ved Århus universitet, som indtager en enestående stilling her i landet. Et søgt samlingspunkt for alle historikere inden for naturvidenskaberne, og et sted hvor han og hans medarbejdere har udført et frugtbart arbejde. Endelig bør også nævnes hans mangeårige virke som redaktør af det internationale tidsskrift for medicinen og naturvidenskabernes historie, *Centaurus*, hvorved dette blev bragt op på et højt internationalt niveau. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1956 226f.

Mogens Pihl

Pedersen, Oluf, 1891–1970, fiskeriminister. *6.9.1891 på Elsenborg, Lille Rørbæk sg., Frederikssund, †3.10.1970 i Roskilde, begr. Himmelev kgd. F: sognefoged Ole P. (1862–1918) og Bodil Marie Jørgensen (1863–1941). ~15.6.1916 med Katrine Bjerregaard, *31.10.1891 i Karby, Mors, †28.4.1973 i Himmelev, d. af gårdejer Anders Nielsen B. (1856–1924) og Kirsten Marie Mikkelsen Kudsk (1859–1930).

P. blev havebrugskandidat 1912 og var derefter på studierejse i Tyskland, Böhmen, Schweiz og Italien. 1913–14 bestyrede han handels- og anlægsgartneriet Plantagely ved Hornbæk, var 1914–16 lærer på Vilvorde, 1916–22 havearkitekt i Hillerød, 1922–33 konsulent i havebrug for de samv. sjællandske husmandsforeninger og ejede og drev fra 1941 Gadegård frugtplantage i Vejby. P. var tidligt stærkt optaget af samfundsproblemer og begejstret tilhænger af georgeismen. Han blev medlem af det radikale venstre og radikal ungdom 1920, men gik 1928 over til retsforbundet og udgav ugebladet *Retspolitiken* 1928–33 og *Sporskiftet i dansk Politik*, 1931. Efter forgæves at have søgt valg til folketinget i Kbh.s amt 1929 var han valgt i Ribe amt 1932–45 og formand for partiets rigsdagsgruppe 1943–45. P. var en stor agitator der kom overalt i landet hvor han kunne få folk i tale. Klippefast i sin overbevisning søgte han at komme sine modstandere på snævrast muligt hold og få dem i tale om de spørgsmål der mere end noget andet lå ham på sinde: grundskyld og frihandel. Som hin gamle romer Cato i forholdet til Karthago krævede P. bestandig valutacentral og planøkonomi

afskaffet. Under besættelsen lagde han det til side og virkede som sekretær i de demokratiske partiers samarbejdsudvalg (nimandsudvalget). I *Den politiske Modstand under Besættelsen*, 1946, skildrede han disse år. P. faldt ved valget 1945 og var 1946–48 formand for Danmarks retsforbund. Desuden udgav han *Fattigmands Ret*, 1947, og *Fuld Grundskyld i Danmark*, 1948. Samtidig havde han den glæde at den socialdemokratiske regering Hedtoft nedsatte en grundskyldskommission hvor P. blev næstformand.

Ved valget 1950 indvalgte han på ny i folketinget, nu i Ålborg amt som han repræsenterede til 1960. Umiddelbart efter sit valg foranledigede han regeringen Hedtofts fald. Under en debat i folketinget 25.10.1950 stillede han en dagsorden om øjeblikkelig ophævelse af smørrationeringen. Regeringen afviste dagsordenen, men en af venstre og konservative udformet dagsorden med henstilling til regeringen om snarest mulig ophævelse af smør- og fedtationering blev vedtaget hvoraf regeringen tog anledning til at gå af og efterfulgtes af regeringen Erik Eriksen–Ole Bjørn Kraft. P. var dog langtfra tilfreds med VK-regeringen der efter hans opfattelse ikke hurtigt og effektivt nok afskaffede restriktioner og rationeringer. Større forventninger stillede han til socialdemokratiet og de radikale efter 1954 da grundskyldskommissionen havde afgivet betænkning. Vel var der i betænkningen mange synspunkter på grundskylden, de fleste nok negative, men formandskabet stod sammen om et forslag om indførelse af grundskyld, begrundet med at „det måtte være både ret og rimeligt at den samfundsskabte jordrente blev inddraget til fællesskabet gennem en årlig grundskyld“. Muligheden for at komme videre forelå, mente P., efter valget 14.5.1957 da socialdemokrater og radikale kun kunne danne flertalsregering hvis retsforbundet inddrog. P. indledte forhandlinger med nogle socialdemokrater og radikale, og da Poul Møller i Dagens Nyheder 21.5. antydede at Erik Eriksen kunne danne en VK-regering som påny kunne udskrive valg, hvis de radikale ikke støttede den, kom der gang i forhandlingerne mellem de tre partier og 28.5. dannedes trekantregeringen. P. blev fiskeriminister og måtte – ironisk nok – år efter år forlænge loven om regulering af ud- og indførsel af fisk fordi handelsaftaler nødvendiggjorde en sådan lovgivning. Han var begejstret for den udvidede frihandel der fulgte med dannelsen af EFTA, men måtte beklagende acceptere at fiskeriprodukter ikke kom ind under toldfriheden. I forsvarspolitikken nægtede han at gå på kompromis og undlod at stemme for forsvarsforliget 1960. Juli samme år kunne han fryde sig over at

regeringen gennemførte en lov om fire procents afgift af grundværdistigninger fra 1.9.1960. „Hermed var samfundets ret til hele stigningen i den samfundsskabte grundværdi anerkendt i dansk lovgivning“, skrev han, men vælgerne delte ikke hans glæde. Ved valget sept.1960 mistede retsforbundet alle sine folketingsmandater.

P. færdedes i de følgende år hyppigt i folketinget og søgte i vandrehallen at „indfange“ folketingsmænd og argumentere for sine synspunkter. Han var kendt landet over fra utallige møder og fra radio og TV. Hans iver kunne blive så overvældende at han snublede over ordene. Hans idealisme var ægte, hans tro på sine anskuelsers rigtighed urokkelig, men fantastisk, som nogle anså ham for, var han ingenlunde. Han viste ved adskillige lejligheder at han realpolitisk kunne se en situations mulighed og opnå resultater ved at gå ind i et samarbejde, men han glemte aldrig sit egentlige mål. 1963 udgav han *Virkningerne af fuld grundskyld* og i Bogen om Stauning, 1964, skrev han om grundskylden som afløsning for grundstigningsskylden. □Foto.

O. P.: Erindringer. Fra nimandsudvalg og trekantregning, 1967. – Gunnar Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 169f. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Pedersen, Oscar, * 1921, hotelejer. * 29.3.1921 i Ålborg. F: skipper Lenius P. († 1944) og Nielsine Kirstine Nielsen († 1961). ~ 22.3.1940 med Tove Tønnesen, d. af overtjener Tycho T. († 1942) og Esther Corell.

I årene 1935–42 blev P. restaurant-, hotel- og handelsuddannet. Grunduddannelsen fik han som elev på Kilden i Ålborg. Den blev siden suppleret på Palace hotel og Bellevue strandhotel. 1942 etablerede han sig som selvstændig restauratør i et lille værtshus, Carlton, på Vesterbrogade i Kbh. Hans forretning voksede hurtigt og efterhånden engagerede P. sig i stadig flere restaurations- og hotelvirksomheder, snart alene, snart sammen med svogeren Jørgen Tønnesen. 1945 overtog han Snekkersten kro og badehotel der efter en ombygning blev nyåbnet 1952 under navnet Kystens perle. I de følgende år blev der føjet stadig flere virksomheder til P.s navn, Café de Paris, Kbh. 1949–58, 7 små hjem fra 1950, restaurant Copenhagen, Paris 1955, 7 nationer, Kbh. 1958–68, Hotel prins Hamlet, Helsingør 1966–72. 1971–73 var han medejer af Wivex-restauranterne i Tivoli. P. var også medstifter og medejer af I/S Danhotel, Kbh. 1964–66 og af I/S Danhotel, Rødbyhavn 1965–66, af Snekkersten kro og strandhotel 1962–65 samt hotel Marientyst fra 1963. Sammen med sin hustru som

også havde drevet hoteller i Nordtyskland, Schweiz og Østrig stiftede han *Nordair Hotelbetriebe*, Lübeck, med henblik på at drive hoteller, bl.a. *Haus Royal* i Travemünde og *Lysia Hotel* i Lübeck. Sidst i 1960erne begyndte P. at afvikle dele af sine hotel- og restaurationsinteresser, men da hans engagementer kulminerede sidst i 1960erne disponerede han over godt 500 hotelsenge. Han kunne bespise mere end 2000 mennesker og rådede over en teatersal, 23 banket- og kongressale, 36 gruppemødeværelser samt mere end 2000 m² udstillingslokaler. – Det er sagt at P. var med til at gøre Kbh. festlig og at han gik utraditionelle veje. På Café de Paris solgte han således billig vin, men krævede så til gengæld kuvertafgift. Han føjede nye træk til forlystelseslivet. I restaurant 7 små hjem var lokalerne indrettet som syv private hjem og i 7 nationer var hvert af de syv lokaler præget af nationale karakteristika. P. indtrådte efterhånden i en lang række bestyrelser, især inden for restaurationsområdet og nærings- og nydelsesmiddelindustrien, bl.a. SAS catering der driver SAS' flyvekøkken og provianteringsanlæg. 1964 blev han konsul for Paraguay, 1968 generalkonsul. – R. 1970. □Foto.

Henrik Fode

Pedersen, Peder Jørgen, 1870–1962, borgmester i Kbh., minister. * 8.4.1870 i Vettørslev, † 5.3.1962 i Kbh. (Jakobs), begr. Vestre kgd. F: landarbejder og husmand, senere brugsforeningsuddeler Jørgen P. (1847–1923) og Karen Sofie Nielsen (1848–1938). ~ 15.11.1896 i Kbh. (Helligg.) med Gerda Elisabeth Bäckman, * 1.5.1874 i Kalmar, † 5.2.1943 i Kbh. (Jakobs), d. af sømand Karl Gustaf B. (1844–1919) og Karolina Johansdotter (1846–1907).

P. viste tidligt store evner og ved hjælp fra forskellig side fik han mulighed for at komme på Blågård seminarium, hvorfra han tog lærereksamen 1888. Efter en periode som hjælpelærer i Lønborg kom han 1893 til Kbh.s skolevæsen hvor han 1896 fik ansættelse ved Oehlenschlägersgades skole. 1919 blev han skoleinspektør ved denne skole. Han var en dygtig pædagog der lagde vægt på effektiv indlæring og disciplin, og han ønskede korporlig afstraffelse bevaret. Uden for skolearbejdet gik han tidligt ind i organisationsarbejde, dels som medlem af bestyrelsen for Kbh.s kommunelærerforening (1898–1900) dels – og navnlig – inden for sygekassebevægelsen. Fra 1903 var han medlem af bestyrelsen for sygekassen Fremtiden, 1905–19 dens formand, fra 1907 medlem af forretningsudvalget for De samvirkende sygekasser i Kbh. og en tid

formand; 1913–19 og 1921–24 var han medlem af forretningsudvalget for De samvirkende centralforeninger af sygekasser i Danmark, fra 1915 blev han medlem af sygekassenævnet og fra 1916 af voldgiftsrådet for sygekasser og læger. 1915 var han medstifter af sygeforsikringsforeningen Danmark der skulle give ydelser til personer hvis indtægter lå over sygekassegrænsen. 1923 blev han formand for De samvirkende statskontrollerede sygeforsikringer i Danmark. Han var virksom for at skaffe personer med kroniske lidelser samme adgang til sygehjælp som andre, og han blev efterhånden stærkt anvendt i kommissioner og udvalg vedr. ulykkesforsikring, invalideforsørgelse, sygekasser og andre sociale problemer. Politisk knyttede han sig til socialdemokratiet og gjorde sig bemærket både som en dygtig taler og som en interesseret deltager i den teoretiske debat. 1913 blev han indvalgt i Kbh.s borgerrepræsentation, allerede 1917 blev han medlem af budgetudvalget, og 1919 blev han dettes formand og gik aktivt ind for en række moderniseringer af kommunens økonomiske administration.

1920 kom et kort, men vigtigt intermezzo i P.s liv. I en månedstid var han undervisningsminister i ministeriet Friis. Fra da af var det klart for alle og ikke mindst for ham selv at han var en af partiets spidser. Det kom derfor som en umådelig skuffelse for ham, at han ikke 1924 blev Jens *Jensens efterfølger som finansborgmester i Kbh. S.å. var han ganske vist blevet Thorvald *Stau-nings efterfølger som borgerrepræsentationens formand – 1924–25 sad han også i landstinget – og 1925 blev han borgmester for magistratens 4. afdeling, den tekniske afdeling, men magistratens 2. afdeling (afdelingen for finanser og hospitalsvæsen) havde Peder *Hedebol fået, og dens område var det vigtigste inden for magistraten. P. var ikke ene om at mene at han var bedre kvalificeret til at bestyre byens finanser end Hedebol, ikke alene oppositionen i borgerrepræsentationen, men også mange socialdemokrater mente det samme. Der var imidlertid på dette tidspunkt inden for socialdemokratiet en vis betænkelighed ved at give skolelærerne for megen magt i partiet, sporene fra venstre skræmte, Hedebol havde desuden den fordel at han kom fra fagbevægelsen. Ydermere satte Stauning meget lidt pris på P., der i det hele taget ikke var særlig populær. Hans bidskhed og stædighed stødte mange. Men ingen kunne bestride hans vældige arbejdsevne, hans skarpsindighed og hans sikkerhed i debatten. Han var ikke manden der blottede sig eller forløb sig. Han kunne tale, men også tie. Hedebol, der på det nærmeste mente sig forfulgt af P., følte sin virksomhed indspundet i et

net af intriger spundet af P. Dette var en overdri-velse, men uden sans for intrigen var P. ikke. I sine første borgmesterår kunne han tilmed spille på et godt forhold til de konservative, men så blev han og borgmester Ernst *Kaper uvenner og dermed havde han isoleret sig til den side. I hans første borgmesterår var forholdet til Hedebol nogenlunde tåleligt, men efterhånden udviklede der sig en dyb uoverensstemmelse mellem de to, en konflikt der også inddrog deres afdelinger, til skade for det saglige samarbejde.

P.s borgmestertid var dog ingenlunde uden positive resultater. Han fik planlagt og påbegyndt en omfattende regulering af havneforholdene. Man bestemte sig efter mange overvejelser og drøftelser for den af P. ønskede plan der gik ud på, at Knippelsbro og Langebro skulle afløses af to løftede, brede klapbroer med udvidet gennem-sejlingsbredde. Mens arbejdet stod på skulle trafikken afvikles for hver bro ved en lav interimistisk bro. 1937 var Knippelsbro færdig. En anden stor opgave var bygningen af Kødbyen til erstatning for de gamle slagte- og salgshaller for kød. Anlægget stod færdigt 1932. Kritikken i både samtid og eftertid fandt det for omfattende. Det var P.s synspunkter for omlægningen af trafikken på Rådhuspladsen der blev afgørende, og han nedlagde et stort arbejde i forberedelsen af den nye byggeplan for Kbh. der dog først blev gennemført efter hans borgmestertid, nemlig 1939. Planlægningen af luftværnsforanstaltningerne for Kbh. hvilede på P. og hans magistratsafdeling. Han deltog med iver i magistratens arbejde med kommunens vanskelige økonomi og i dens drøftelser af problemerne for det storekøbenhavnske område fremtid. I foråret 1936 af-slørede det at to medarbejdere under torvevæsenet havde bedraget kommunen for kæmpebe-løb. Da torvevæsenet på den tid sorterede under magistratens 4. afdeling, blev P. genstand for en række urimelige angreb – han havde ikke haft nogen som helst chance for at forhindre disse ulovligheder. Alvorligere var det dog at spændingen mellem ham og Hedebol efterhånden blev så voldsom at det følte som en blamage for det parti de begge repræsenterede. Partiets ledelse med statsminister Stauning i spidsen interve-nerede, men uden held. Dette forhold var med til at sætte skub i forberedelserne til en forfatningsændring for Kbh., og da denne trådte i kraft 1938 blev der mulighed for at få de to stridende borgmestre udskiftet. P. undlod klogeligt at søge genvalg.

Efter sin afgang fik han et langt og virksomt oti-um. 1938–54 var han redaktør af Sygekasseti-dende og også på flere andre områder gjorde han sig nyttig for sygekasserne. Han sad fortsat i

en række bestyrelser, og han skrev. I sin borgmestertid havde han udgivet *Vejledning i Regnskabsføring*, 1930, samt skrifter om sygekasseforhold og socialreformen; 1942 og 1943 skrev han et par småbøger om sin barndoms landsby Veterslev, dens historie og slægter. □ Mal. af E. Saltoft, 1925 (Kbh.s rådhus) og afbildet på sammes mal., 1934, af socialdemokratiske førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Mal. af H. Vedel udst. 1949. Tegn. af Carl Jensen. Foto.

P. J. P.: Slægtsforhold i Veterslev, 1942. – Socialdemokraten 7.3.1913 og 23.2.1938. Kbh.s kommuneskole 14.4.1920. Politiken 7.4.1930. J. Bülow sst. 31.3.1935; sst. 19.4.1936. Nationaltid. 7.4.1930 og sst. søndagstilæg 2.6.1935. Berl. tid. 8.4.1930 og 23.2.1938. Kødbyen, ud. af Kbh.s kommunalbestyrelse, 1935 (også eng. og tysk udg. s.å.). Peder Hedebo: Spurv i tranedans, 1956 82f. iii. fl. st. Sigurd Jensen i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1979 118–21 123–25 133–35 138–40 144f. – Papirer i Arbejderbevægelsens bibl. og ark.

Sigurd Jensen (Povl Vinding)

Pedersen, Peder Oluf, 1874–1941, elektrotekniker, fysiker. * 19.6.1874 i Sig ved Varde, † 30.8.1941 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Peder P. (1837–1906) og Ane Villadsen (1846–1926). ~ 1° 1.12.1899 på Frbg. med Marie Theodora Lihme, * 9.3.1871 i Hammel, † 15.9.1930 på Frbg., d. af købmand, kaptajn i borgervæbningen Johan Grundtvig L. (1814–90) og Thora Nielsine Andriette Christine Riis (1835–1913). ~ 2° 25.11.1931 på Frbg. med translator i fransk Emma Clausen Gad, * 25.7.1902 i Kbh., d. af grosserer Thorvald Clausen G. (1862–1941) og Florence de la Harpe (1875–1965). – Far til Gunnar *P. og Kai O. *P.

P.s uddannelse indledtes med at han 1889 sendte et brev, med et projekt til et vandingsanlæg, til kong Christian IX. Brevet blev sendt videre til Polyteknisk læreanstalt, hvorved dennes direktør Julius *Thomsen og professor S. C. *Borch fik kendskab til P. og interesse for at hjælpe ham i gang med at studere. Efter at P. i vinterhalvåret 1889–90 havde gået til undervisning hos forstander W. Marke på Varde tekniske skole skaffede Julius Thomsen mulighed for, at han i efteråret 1890 kunne begynde at studere i Kbh. P. fik understøttelse fra kongen og kom til at bo hos S. C. Borch. 1891 tog han præliminæreksamen, 1892 adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og 1897 blev han cand.polyt. (bygningssing.). P. var derefter i korte perioder ansat ved Vandbygningsvæsenet (1897–98), hos stadsingeniøren i Kbh. (1898–99) og 1899 som assistent ved undervisningen i vejbygning hos Alfred *Lütken, Polyteknisk læreanstalt. 1898 blev han sammen med M. S. M. Møller prisvinder i et konkurrenceprojekt til et nyt havneanlæg i Kristiania. 1898 ind-

ledtes P.s samarbejde med Valdemar *Poulsen der s.å. havde opfundet telegrafonen. P. blev teknikeren bag det i de følgende år meget omfattende udviklingsarbejde med telegrafonen. Da læreanstalten 1908–09 fik mulighed for at indføre undervisning i svagstrømelektroteknik, tilbød P. at holde en række forelæsninger i telegrafi og telefoni; han var autodidakt på fagområdet. 1909 blev han docent og fra 1912 professor ved Polyteknisk læreanstalt i svagstrømelektroteknik. 1921–41 var han direktør (fra 1933 rektor) for Danmarks tekniske højskole. P. fik i sin rektorperiode på enestående vis gennemført en udvidelse og modernisering af læreanstalten, også i organisatorisk og administrativ henseende. 29.8.1929 blev, med nedlæggelsen af grundstenen til Østervoldkomplekset, en af de virkelige store mærkedage i læreanstaltens historie. 1937 stiftedes på initiativ af P. Akademiet for de tekniske videnskaber; højskolen fik derved et nyt grundlag for sit forskningsmæssige arbejde.

Af P.s omfattende litterære produktion skal først nævnes hans to betydningsfulde bøger, *Telefonledningernes Teori*, 1914 og *The propagation of radio waves along the surface of the earth and in the atmosphere*, 1927; sidstnævnte blev et klassisk værk, kendt af radioingeniører verden over. P. skrev endvidere en lang række artikler om fysiske og elektrotekniske emner i såvel inden- som udenlandske tidsskrifter, bl.a. en bemærkelsesværdig artikelserie, *On the Lichtenberg figures*, I–III, 1919–29 (Vidensk. Selsk. Mat.-fys. Medd.), *Wireless echoes of long delay* (Vidensk. Selsk. Mat.-fys. Medd. IX, 5). Artikler i Ing.-vidensk. Skr., bl.a. *Småtidsmålinger*, 1928, *Subharmonics in forced oscillations in dissipative systems*, 1933, *Miscellaneous papers*, 1934, *Lydtekniske (bygningssakustiske) Undersøgelser i Aarene 1935–40 i Den polytekniske Læreanstalts Laboratorium for Telegrafi og Telefoni*, 1940. Af artikler i Ingeniøren kan nævnes *Om Fase- og Gruppeshastighed i lineære dæmpningsfri Systemer*, 1931, *Om Undertoner i inducerede Svingninger*, 1933, *Forvrængningsfri Forstærker*, 1939. – Ved samarbejdet med Valdemar Poulsen, der 1903–04 viste hvorledes man kunne udnytte den elektriske lysbue som generator for kontinuerlige, højfrekvente elektriske svingninger, kom P. ind på et omfattende teoretisk og eksperimentelt undersøgelsesarbejde med udvikling af et system til trådløs telegrafi. Af hans publikationer inden for dette felt kan nævnes *Om Poulsen-Buen og dens Teori*, 1917 (Vidensk. Selsk.s Skr.), *Den elektriske Lysbues Elektroteori* (Elektrotekn., 1917), *Om Townsends Teori for Stødionisation*, 1918 (Vidensk. Selsk. Mat.-fys. Medd. I, 7), *On the theory of ionization by collision* (Phil. Mag., 1920), *Poul-*

Pedersen, P. O.

sen-Buens *Virkemaade* (Fysisk T. 1918–19). En af P.s sidste artikler var *A Distortion-free amplifier* (Proc. of the I.R.E., 1940).

P. var medlem af en lang række forenings- og fondsbestyrelser, også med tilknytning til erhvervslivet samt 1915–41 Fellow of the Institute of Radio Engineers, New York (1939 vicepræsident), 1917–41 medlem af Videnskaberne selskab, 1922–41 af Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund, 1924–41 af Ingenjörsvetenskapsakademien, Stockholm, 1927–41 af Det kgl. norske videnskaberne selskab, Trondheim. 1937 var han medstifter af og 1937–41 præsident for Akademiet for de tekniske videnskaber. P. modtog gennem årene flere hædersbevisninger: Videnskaberne selskabs guldmedalje for den fysiske prisopgave 1907 (*Et eksperimentelt Arbejde over Vædskestraalers Svingninger*). 1928 H. C. Ørsted-medaljen, 1929 dr.phil. h.c. ved Kbh.s univ., Institute of Radio Engineers guldmedalje 1930. – F.M.I. 1913. R. 1919. DM. 1922. K². 1929. K¹. 1936. □Malet s.m. Vald. Poulsen af Knud Larsen, 1915 (Fr.borg) og af Viggo Brandt, 1924 (Polyteknisk læreanstalt). Buste af V. Gustafson udst. 1924. Tegn. af Otto Christensen, 1937 (Fr.borg). Mal. af H. Vedel, 1940 (Polytekn. læreanst.). Buste af J. Gudmundsen-Holmgreen, 1942 (Danm.s radio; Polytekn. læreanst.). Relief på monument (Sig). Foto.

Selvbiografi i Promotionsfesten 1929 i anledning af Kbh.s univ.s 450 års jubilæum, 1930 129–31. P. O. P.: Barndomsminder 1874–90, 1937. – J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929. P. Vinding og A. Petersen i Elektrotekn., 1941 425–28 561–75. T. Bjerger i Fysisk t. XXXIX, 1941 161–75 (heri bibliografi). Vald. Poulsen m.fl. i Ingeniøren L. s.å. E 101–14. Povl Vinding: Dansk teknik gennem hundrede år, 2. udg. 1941 224–57 265f. Martin Knudsen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1941–42 45–49. Mindeskr. om P. O. P., udg. Polytekn. læreanstalt, 1944.

K. G. Hansen

Pedersen, Niels Peder Poul Overdrup, *1910, tandlæge. *8.7.1910 i Ringsted. F: arkitekt, branddirektør Søren Knudsen P. (1878–1975) og Maren Noline Hansen (1880–1956). ~13.3.1937 i Kbh. (Cit.) med Inger Trebbin, *20.8.1917 i Ringsted, d. af overtjener Christian Anton T. (1893–1956) og Ella Augusta Steudel (*1896). P. blev student 1928 fra Sorø akademi, fik tandlægeeksamen 1931 og var assistent i tandlægepraksis 1931–39, blev 1932 klinisk assistent på tandlægeskolen (senere ændret til Danmarks tandlægehøjskole og 1958 til Københavns tandlægehøjskole). Han var ved samme institution 1942–44 dennes første videnskabelige assistent, docent i propædeutisk odontologi 1944 og professor i samme fag 1949. P. var rektor for Kø-

benhavns tandlægehøjskole 1955–70 og 1952–60 medlem af Statens almindelige videnskabsfonds lægevidenskabelige kommission. Han har været medlem af talrige udvalg vedrørende undervisning og forskning, både ministerielle og inden for Dansk tandlægeforening, var rådgiver i odontologi for sundhedsstyrelsen 1966–74 og er medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1962. P. har haft udstrakte internationale kontakter, specielt gennem F.D.I. (Fédération Dentaire Internationale) hvor han var vicepræsident 1961–66 og præsident 1966–67. Han har i F.D.I. ydet en betydelig indsats inden for adskillige kommissioner. P. var 1969–72 formand for det odontologiske udvalg vedr. samarbejde med udviklingslandene. Han er æresmedlem af en lang række udenlandske tandlægeselskaber og æresdoktor ved universiteter i Tokyo (1963), Umeå (1968) og Åbo (1966). P. har endvidere modtaget flere andre æresbevisninger som Calahan Memorial Gold Medal 1961, Generalkonsul Carlsen's hæderspris 1964, og har holdt gæsteforelæsninger ved talrige udenlandske universiteter. Inden for W.H.O. har P. taget initiativ til og været leder af kurser i Child Dental Health i København. Også det skandinaviske samarbejde har optaget P. som var formand for Nordisk odontologisk forening 1952–54 og redaktør af det skandinaviske tidsskrift *Acta Odontologica Scandinavica* 1955–66. Fra 1933 og i de følgende år udførte P. omfattende undersøgelser af grønlandernes tandforhold som har vundet international anerkendelse. Undersøgelserne resulterede bl.a. i disputatsen *The East Greenland Eskimo dentition. Numerical variations and anatomy*, 1949 som har opnået det for disputatser så sjældne at komme i 2. udgave. P.s forskning har også omfattet indgående studier af cariesforekomsten i Danmark og retsodontologiske studier. Også til den odontologisk-antropologiske forskning har P. ydet værdifulde bidrag. I sin egenskab af aktiv forsker har P. haft lejlighed til at igangsætte en række yngre tandlæger med odontologiske forskningsprojekter. – R. 1951. R¹. 1957. K. 1969. □Mal. af Niels Winkel (Kbh.s tandlægehøjskole). Foto.

J. J. Holst m.fl. i *Tandlægebl.* LXXIV, 1970 579–86.

J. J. Pindborg

Pedersen, Peder, 1608–69, borgmester. *7.5.1608 i Horsens, †9.5.1669 i Kbh., begr. sst. (Nic.). F: købmand Peder P. og Anne Nielsdatter. ~12.8.1636 med Margrete Clausdatter, *21.9.1604, antagelig i Egebjerg ved Horsens, begr. 22.10.1680 i Kbh. (Nic.), d. af Claus Thomsen (†ca. 1612) og Mette Jensdatter (†ca. 1612).

Om P.s skolegang vides det at han var elev i Horsens latinskole til 1620, hvorpå han fortsatte sin skolegang i Lübeck til han fik plads hos vinhandler Jesper (Caspar Rotkopf) i Kbh. P. gennemgik i de følgende år en alsidig uddannelse inden for såvel handel som administration. 1624–30 tjente han hos Corfitz "Rud til Fuglsang, 1630–32 hos Niels "Trolle til Trolholm (nuv. Holsteinborg) og 1632–34 som kornmåler og kældersvend hos lensmanden på Landskrona, Henrik "Huitfeldt. P. rejste derpå en kort periode som købmand på Østersøen, men blev endnu 1634 skriver hos lensmanden på Kbh.s slot, hans gamle husbond Niels Trolle, hos hvis efterfølger Oluf "Brockenhuus han fortsatte indtil han 1649 blev skriver på kongens store bryggers. 1650 blev P. øverste renteskriver i rentekammeret og blev samtidig forlenet med kanonikater i Lund og Roskilde. 25.4.1655 indsattes han som borgmester i Kbh. efter at han to dage forinden var forordnet til rådmand, hvilket var en tilsidesættelse af magistratens valgbeføjelser der må skyldes P.s tætte forbindelser med regeringskredsen. Sideløbende med sine administrationsopgaver tog P. livligt del i hovedstadens erhvervsliv. 1646 var han blandt ansøgerne til forpagtningen af Færøerne, og fra omkring dette tidspunkt begyndte han tillige at optræde som statsleverandør. P. påtog sig i de følgende år store leverancer af korn og øksne bl.a. til flåden mod kontant afregning eller pant i lensindkomster.

Allerede omkr. 1650 var P. blevet en forretningsmand af format; således sad han sammen med så betydningsfulde personer som Johan Steinkuhl, Herman Isenberg og Frederik "Thuresen i det første saltkompagnis ledelse (ophævet 1662) og fik herigennem del i de betydelige forretninger med staten, bl.a. leverancer af levnedsmidler til flåden, som kompagniet havde. 1657 blev P.s personlige udbytte af en sådan leverance et pantebrev på gods på Amager, lidt gods på Fyn og, sammen med Carl Rosenmeyer, gods i Norge for 34 036 rdl. 1657 nævnes P. som interessent i det privilegerede sukkerraffinaderi. Ved Islandske Kompagnis reorganisation 1662 blev P. sammen med sin kollega, borgmester Christopher "Hansen, medlem af dette kompagnis eksklusive ledelse der desuden talte navne som Henrik "Müller og Hans "Nansen. P. fortsatte sine statsleverancer i 1660'erne og synes tillige at have forstrakt regeringen med betydelige pengesummer. Af de pengesubsidier som Nederlandene ydede Danmark modtog P. 1667 ikke mindre end 69 625 rdl. P. synes derimod ikke at have spillet nogen fremtrædende rolle under belejringen 1658–60 og heller ikke ved stændermødet 1660 træder han frem. 1661 blev han imidlertid med-

lem af den første af de lovkommissioner hvis virksomhed siden resulterede i Christian Vs danske lov, og 1669 sluttede han sin embedskarriere med udnævnelsen til assessor i højesteret. Han døde dog kort efter denne udnævnelse og begravedes i det gravsted han 1640 havde erhvervet „sønden koret“ i Nikolaj kirke. I ægteskabet med Margrete Clausdatter havde P. fem døtre som det lykkedes ham alle at få giftet ind i indflydelsesrige kredse. Datteren Else blev 1655 gift med professor Rasmus "Brochmand. 1661 ægtede Mette den senere biskop i Bergen Niels Randolph. Datteren Anna ægtede uvist hvornår storkøbmanden Carl Rosenmeyer, der vistnok kunne etablere en værdifuld kontakt til rentemester Henrik Müller. Peder Pedersen "Lerche med hvem P. havde indgående forretningsforbindelser ægtede 1662 datteren Sofie, mens den sidste af døtrene Elizabeth 1665 blev gift med Hans Nansen d.y. □Mal. af H. Dittmers (Fr.borg), efter dette stik af A. Haelwegh, 1671. Fremstillet på Heinrich Hansens mal., 1880, af arvehyldningen 1660 (Fr.borg).

Kronens skøder II, udg. F. J. West, 1908. – Fr. Thaarup i Genealogisk og biogr. archiv, 1840–49 169. Progr. fun. univ. Hafn. over P. P., 1669. Michael Henriksen [Tistorf]: Ligrædiken over P. P., 1671. Chr. Giessing: Nye saml. af jubellærere I, 1781 (reprudg. 1979) 228f 234 (tabel IV). Oluf Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III–V, 1881–89. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. Johan Jørgensen i Hist. medd. om Kbh., 1964 13–17 20 31–36 46f 80 82.

Lis Heiberg

Pedersen, Peder, 1774–1851, diplomat. * 19.11. 1774 i Sorø, † 16.8.1851 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: tegnemester ved Sorø akademi Troels P. (1742–1816) og Mette Sophie Krag (1748–1834). ~1° 1812 med Maria Litchfield Scott fra Philadelphia, * ca. 1787, † 7.11.1814 i Kbh. (Helligg.). ~2° med Anna Caroline Loughton Smith, * 1791 i Philadelphia, † 13.11. 1878 i Kbh. (Holmens), d. af plantageejer, senere gesandt William L. S.

P. blev student 1793 fra Roskilde og studerede vistnok jura nogle år men ses ikke at have taget en afsluttende eksamen. 1796 blev han huslærer hos konsul P. Blicher Olsen i Tanger. Da denne forlod Tanger 1799 på grund af en pestepidemi approberede kongen at P. forestod konsulsforretningerne, dog under konsulens ansvar. 1801 forlod P. Marokko efter at den nye konsul var ankommet. April 1802 beskikkedes P. til konsulssekretær i Marokko, men tiltrådte ikke da han i nov. s.å. udnævntes til den sygemeldte Blicher Olsens efterfølger som konsul i USA. Efter ankomsten til Philadelphia 1803 blev P. fungerende chargé d'affaires med endelig udnævnelse

Pedersen, Peder

5.4.1805 da han samtidig blev generalkonsul. 1815 udnævntes han til ministerresident og gehejmelegationsråd. P.s hovedindsats blev de langvarige og vanskelige forhandlinger 1816–26 om indgåelse af en venskabs-, handels- og søfartstraktat mellem Danmark og USA. Den undertegnede 26.4.1826 og forblev i kraft til 30.7.1961. Med denne traktat, der i ikke ringe grad skyldtes P.s nære forbindelse med den amerikanske statsmand Henry Clay, blev der lagt et solidt grundlag for de politiske og økonomiske forbindelser mellem de to lande. Gennem sine amerikanske ægteskaber og sit lange ophold i USA fik P. en udmærket position. Men hans nære forhold til Henry Clay bevirkede at han måtte hjemkaldes efter at Andrew Jackson var blevet USAs præsident. P. rejste 1831 og tilbragte de sidste 20 år i Kbh. – Gehejmelegationsråd 1815. Konferensråd 1826. – R. 1812. K. 1828. □ Stik af A. Flint. Min., formentlig af F. C. Camradt. Litografi af C. Henckel efter forlæg af L. Aumont. Klippet silhouet (Kgl. bibl.).

Gerda Mundt: Bromme Mølle. En slægtbog, 1932 104f. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, ved E. Marquard, 1952 450f 459f. Klaus Kjølens i Danish journal, 1976 12–17.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Pedersen, Peder, 1822–1911, politiker. * 29.4.1822 i Oppe Sundby, † 25.8.1911 i Neder Dråby, begr. i Frederikssund. F: gårdejer Peder Olsen (ca. 1792–1838, ~2° 1827 med Inger Hansdatter, 1802–69, ~2° 1838 med gårdejer Søren Frederiksen, 1812–86) og Birthe Cathrine Pedersdatter (1786–1826). ~6.1.1843 i Sigerslev med Birthe Jensdatter, * 25.10.1818 i Sigerslevvester, † 17.3.1900 i Frederikssund, d. af gårdejer Jens Andersen (ca. 1783–1832) og Bodil Jensdatter (1788–1880, ~2° 1832 med gårdejer Anders Olsen, 1804–68).

P., der 1843–83 ejede og drev en gård i Sigerslevvester og 1877–1903 var landvæsenkommisær, indledte sin politiske løbebane som formand for Sigerslev-Græse sogneråd. 1861 valgtes han i Frederikssundkredsen som venstremand, og fra 1864 havde han tillige sæde i novemberforfatningens rigsråd. Under forhandlingerne om grundloven af 1866 sluttede han sig til oktoberforeningen og fulgte J. A. Hansen i dennes forfatningspolitiske omslag. Ved valget 1866 delte han da også dennes skæbne og faldt. Fire måneder efter valgtes han i Hillerødkredsen som han holdt til han 1873 frivilligt trak sig tilbage til fordel for Lars Dinesen. Nov. s.å. søgte han tilbage til Frederikssundkredsen hvor han slog selve Balthazar Christensen med et par hundrede stemmer. Han var på dette tidspunkt som en af

„de syv vise bønder“ gennem mellempartiet gledet helt over i højre. Da han ved det følgende valg 1876 ikke troede at kunne holde kredsen opgav han den, men valgtes 1878 ved et suppleringsvalg i 2. kreds ind i landstinget hvor han havde sæde til 1898. – I sin folketingsperiode tog han livligt del både i det saglige arbejde – han bidrog således væsentlig til Frederikssundsbanens gennemførelse – og i den storpolitiske kamp. Han havde gode evner som debattør, og hans praktiske, mådeholdne og tilforladelige optræden gav hans ord vægt mellem standsfællerne. I landstinget indtog han en mere tilbagetrukket holdning hvilket vistnok hang sammen med at han – skønt enig med regeringen i dens syn på folketingsparlamentarismen – stod noget lunken over for forsvarssagen. – Fra 1895 var han medlem af rigsdagen. – R. 1892. □ Foto.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 454f. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 (reprodukt. 1973). – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

*P. Stavstrup**

Pedersen, Hans Peder, 1851–1933, friskolelærer. * 24.3.1851 i Brangstrup, Ringe sg., † 9.7.1933 i Søllinge, begr. sst. F: husmand, væver Peder Hansen (1818–90) og Maren Hansdatter (1817–97). ~27.8.1895 i Søllinge med Andrea Kirstine Mikkelsen Glavind, * 18.10.1872 i Ørsted, Rousø hrd., † 20.5.1963 i Søllinge, d. af husmand Mikkel Christensen G. (1829–1923) og Ane Cathrine Christensen (1837–76).

Allerede som barn kom P. med i det stærke åndelige røre på Midtbyn. Han gik i aftenskole hos Morten Eskesen i Rudme og var i vinteren 1869–70 elev på Christen Kolds højskole i Dalum. Næste sommer begyndte han at undervise, og om efteråret tog han til Blågård seminarium for at uddanne sig videre. 1873 fik han plads som lærer ved en nyoprettet friskole i Eskilstrup, men da forældrene 1876 solgte deres ejendom og købte et hus i Søllinge med godt 2½ ha tilliggen, blev friskolen flyttet hertil. P. virkede i Søllinge som friskolelærer til 1920 med stor tilslutning fra egnen. Her skabte han af den oprindelig sure jord et mønsterværdigt husmands- og havebrug. Da den første husmandsrejse blev til virkelighed 1884 gik den til Søllinge, og lige til 1915 var husmænd på flerdagesrejse gæster hos P. som i næsten alle årene var deres fører. Hans jordbrug vakte megen beundring og fik gennem husmandsrejserne betydning i vide kredse; 1902 blev det godkendt af landbrugsministeriet som praktisk lærested. Efterhånden kom P. ind i et omfattende arbejde for de fynske husmands dygtiggørelse. 1902 var han den ledende kraft i planlægningen af endagsrejserne på Fyn, 1902–

04 næstformand i De fynske husmænds landboforening, 1903–06 fællesdommer ved præmiering af husmandsbrug og 1905–29 dommer over småbrug der var indstillet til hædersgave. P. var desuden foregangsmand i arbejdet for afholdelse af korte kurser, og 1908 medvirkede han ved en frugtundersøgelse der iværksattes af Det fynske havseselskab. P. skrev artikler om have- og landbrug og en række småskrifter om havebrug, fjærkræ- og biavl. Over for den sociale linje i husmandsbewægelsen var han tilbageholdende, men stod i første række når det gjaldt den faglige side. Ved sit lyse sind og venlige væsen vandt han venner i alle lejre. □Mal. af Aksel Jochumsen, 1939, efter foto (Søllinge øvelseshus).

Anders Jørgensen: Erindr., 1922 89f. Fyns tid. 24.3.1931 og 25.3.1934. Friskolen gennem 100 år, red. A. Ankerstrøm II, 1947 133–36. Fr. Skrubbeltrang: Den danske husmand I, 1952.

Olaf Andersen*

Pedersen, Peter (ved dåben Peder), 1806–61, astronom. * 27.11.1806 i Kbh. (Garn.), † 23. 9.1861 på Frbg., begr. sst. F: koffardikaptajn Peder Kromes P. (ca. 1776–1849) og Anna Cathrine Schade (ca. 1783–1837). ~ 29.6.1850 i Kbh. (Trin.) med Tadea Richardine Brasch, * 1.10. 1811 i Kbh. (Trin.), † 4.7.1903 sst., d. af urmager Tade Richard B. (ca. 1768–1848) og Lene Cathrine Møller (ca. 1787–1877).

P. blev student 1823 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog 1828 teologisk embedseksamen. Han blev 1829 assistent og var 1832–46 observator ved observatoriet i Kbh. 1835 tog han magistergraden ved en afhandling *De longitudine speculae Hafniensis*. 1839–40 var han på en studierejse til udlandet og blev 1841 medlem af en komité til bedømmelse af livrenteselskaber. I fortsættelse heraf blev han 1842 medlem af direktionen for livrente- og forsørgelsesanstalten samt livsforsikringsanstalten. S.å. blev han optaget i Videnskaberne selskab. 1843 blev han medlem af dettes meteorologiske komité, endvidere 1844 bestyrer af dets magnetiske observatorium og 1851 dets kasserer. 1846 gik han af som observator. 1838–58 var han meddirektør for de Massmannske søndagsskoler, 1844–54 formand for læseselskabet Athenæum og indtil 1857 medbestyrer af Det kgl. teaters enkekasse. 1848 blev han valgt i Kbh. til medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og var 1849–52 folketingsmand for hovedstadens 7. kreds. Kort før sin død gik han af fra sin stilling i livrenteanstalten. – P. har skrevet *Den danske Astronom Tycho Brahes Liv og Levnet*, 1838 og *Almeefattelig Veirlære*, 1854 og beregnet almanakken for 1857. I *Astronomische Nachrichten* XII–XV, 1835–38 og XXII, 1845

findes en række astronomiske iagttagelser og i Videnskabernes selskabs skrifter 5.r., naturv. og math. afd. III, 1853 hans *Skildring af Danmarks Fugtighedsforholde*. Desuden findes talrige meteorologiske meddelelser i selskabets oversigter og i *Havetidende*. – Tit. professor 1846. – R. 1851.

Poul Heegaard*

Pedersen, Poul, –1697–, forfatter. Fødsels- og dødsår såvel som herkomst ukendte; han synes at have haft tilknytning til Skagen.

P. hørte ligesom Anders *Bording og andre samtidige digtere til de frie fugle, der førte en ustadig tilværelse uden at kunne opnå eller udfylde nogen fast livsstilling. I 1680erne nød han gæstfrihed hos en digterbror, oberstløjtnant Jens Steen *Sehested på herregården Selleberg mellem Odense og Kerteminde. Omtrent 1690 træffer vi P. i Kbh. som redaktør af de af bogtrykkeren Johan Philip *Bockenhoffer udgivne danske aviser, især *Maanedlige Relationer*. I denne stilling synes han at have gjort god fyldest; navnlig roses hans omhu for sprogbehandlingen, om end han ikke kunne holde bladene på samme højde som den forretningsdygtige stifter, Daniel *Paulli. Rimeligvis er P.s hang til uordentligt liv stadig tiltaget, siden han, formodentlig ved principalens død sidst i 1697, fjernedes fra bladet og måtte ty til Skagen for at nyde nådsensbrød vinteren over. At dette ikke er faldet i hans smag fremgår af at han ved sin afrejse efterlod et satirisk digt som i høj grad opbragte skagboerne (se Aage Kabell: *Don Pedro*, 1949 = Vidensk. selskab. Hist.-fil. Medd. XXXII, 1, 46f). Han synes at være vendt tilbage til Kbh. hvor han, mere og mere elendig og forfalden, vistnok ikke længe efter skal være fundet død i en rendesten. – P.s eneste værk, måske begyndt på Fyn, men vistnok fuldendt i hans redaktørtid, er *Kjerlighedens Erindrings og Undrings Speil, forestillet udi den spanske Herremand Don Pedro af Granada, hans Lif og Levnets Historie, ved Philedor*, [1724]. Det er ikke af stort omfang, men som elskovsroman, oven i købet på vers (naturligvis aleksandrinere), noget enestående ikke blot i dansk, men også i tysk digtning på den tid. Emnet er en spansk anekdote, benyttet af Paul Scarron (*La précaution inutile*), hvem P. synes at stå nærmest, og i Molières *École des femmes*. Men i ånd og stil er P. ganske tysk, den mest typiske elev af den 2. schlesiske skole her i Danmark hvor skolens indflydelse dog ved denne tid er kendelig lige fra Thomas *Kingo og nedad. Dette fremgår allerede af digtets litterær-historisk interessante fortale. Karakteristisk er også stilens imponante ordrigdom, ordspil og antitesser, dens erotiske ud-

malinge og vældige, men ofte gennemironiske billedpragt, især af solopgange og aftenrøde, som Ludvig Holberg spottede i fortalen til Metamorphoserne og måske tænkte på i Peder Paars. Alligevel må der (med Holberg) indrømmes P. en ret høj plads mellem baroktidens poeter: han har håndslag, humor og ironi samt megen glæde ved at tumle med fortællingen, hvis vittige og ironiske pointe helt dækkes af den bevidste stil. Digtet udkom pseudonymt og synes længe at have været udbredt i afskrifter, som vakte opsigt og tillagdes forskellige bekendte forfattere. Det blev ikke trykt før 1724, atter 1756 og fremkaldte kluntede modskrifter af Lyder v. Müllen til kvindékønnets forsvær. Ny udgave med indledning og noter ved Georg Christensen, 1937.

Rasmus Nyerup i *Minerva* 1, 1785 hft. 2 33–52 (også som særtryk m. titlen: Efterretn. om digteren P. P. og hans skrift *Don Pedro* s.å.). Samme i *Iris*, 1795 hft. 2 238–43. Samme og K. L. Rahbek: *Bidrag til den da. digtekunsts hist.* III, 1805 292–305. P. M. Stolpe: *Dagspressen i Danm.* II, 1879 (reprudg. 1977) 239. Jul. Paludan: *Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh.* I, 1887 282–96. Samme: *Danm.s lit. mellem reformationen og Holberg*, 1896 312f. Ejnar Thomsen: *Barokken i da. digtn.*, 1935 (2. udg. 1971). F. J. Billeskov Jansen: *Danm.s digtekunst I*, 1944 (for. optr. 1964) 72 74 133–35. Georg Christensen i P. P.: *Kjerlighedens erindrings og undrings speil*, 1937. Aage Kabell: *Don Pedro*, 1949 = *Vidensk. selsk.s hist.-filol. medd.* XXXII, 1. Gudrun Dahlerup-Petersen og Georg Christensen i *Danske studier*, 1952 20–38.

Erik Sønderholm (H. A. Paludan)

Pedersen, Rasmus, 1840–1905, plantefysiolog. * 29.5.1840 i Marslev, † 2.5.1905 i Kbh., begr. på Frbg. F: gårdmand Peder Christian Mortensen (1802–54) og Ane Rasmusdatter (1806–96). ~ 20.7.1888 i Kbh. (Johs.) med Frederikke Caroline Müller, * 10.1.1848 i Kbh. (Trin.), † 12. 4.1927 i Rønde (~ 1° 1868 med delikatessehandler og chokoladefabrikant, senere agent Niels Frederik Larsen, 1841–1920), d. af skræddermester Andreas Gottfried M. (1802–62, ~ 2° 1857 med Johanne Christine Godske, 1804–69 (~ 1° 1828 med klejnsmedemester Nicolaj Mogensen, 1802–40)) og Frederikke Caroline Petersen (ca. 1817–48).

P. blev student 1860 fra Odense og valgte medicin som fagstudium. Han følte sig dog snart mere tiltrukket af botanik, kemi og fysik, og efter medicinsk eksamen 1869 gik han ikke lægevejen, men fortsatte studiet af disse fag og præsterede det usædvanlige at erhverve både universitetets guldmedalje 1871 for en fysisk afhandling om elektromagnetisme og Videnskabernes selskabs pris 1872 for besværelsen af en botanisk-morfologisk opgave. Hans spredte interesser samlede

sig efterhånden om plantefysiologien, et fag hvor hans viden i de tre nævnte discipliner kunne forenes i nyttigt samvirke. Hans få afhandlinger fra denne periode er mest morfologisk-anatomiske og lidet vigtige, men en af dem, *Om Virkningen af det violette Lys* i Ugeskrift for Landmænd, 1872 henledte ledende landbokredses opmærksomhed på ham, og ved deres hjælp fik han understøttelse til et flerårigt ophold i Tyskland for at sætte sig ind i det tyske forsøgs-væsen vedrørende plante- og dyreavl. Han opholdt sig der 1872–76, først i Würzburg, hvor han arbejdede under Julius Sachs der fik afgørende indflydelse på ham, og som lærte ham „at holde kategorierne i orden“ og at vogte sig for at generalisere ud fra en enkelt iagttagelse. Senere studerede han i Leipzig under H. Schenk og besøgte forskellige forsøgsstationer hvis betydning for det praktiske landbrug han skildrede i et foredrag i landhusholdningsselskabet 1877, men de ventede resultater af hans studierejse indskrænkede sig dertil. Han havde dog sat sig ind i den moderne fysiologiske metodik, og som den eneste videnskabeligt uddannede plantefysiolog blev han naturligt forstander for den fysiologiske afdeling af det af J. C. Jacobsen 1876 på Carlsberg oprettede laboratorium hvor han udførte nogle gæringsfysiologiske forsøg (Medd. fra Carlsberglaboratoriet I, 1878). Da hans arbejdsenergi imidlertid ikke svarede til Jacobsens krav, blev han afskediget ved udgangen af 1877. – Allerede 1871 havde P. med andre forgæves forsøgt at få oprettet et plantefysiologisk laboratorium ved universitetet, og nu ved sin hjemkomst ansøgte han om at måtte blive ansat som docent, men først efter lange forhandlinger mellem ministerium og konsistorium opnåede han at blive ansat som midlertidig docent 1879. 1887 blev han professor ordinarius, og n.å. lykkedes det, væsentlig ved P.s forbindelser i rigsdagen, at få gennemført en bevilling til oprettelsen af universitetets botaniske laboratorium. – P.s største betydning for dansk naturvidenskab er, at det lykkedes ham at få plantefysiologien indført som lærefag ved universitetet, men de forventninger man knyttede dertil opfyldte han ikke. Han besad en omfattende viden i sit fag, dog mere erhvervet ved læsning end ved egne undersøgelser, var mere receptiv end skabende, lidet energisk og efterhånden udpræget indolent. Hans ualmindelig bredt anlagte forelæsninger var i de første år meget besøgt, men i de senere år negligeret af de fleste studerende; eksperimentalfysiologien overlod han til sine assistenter. 1883 udgav han en første del af sine forelæsninger, den historiske indledning til afsnittet om planterens næringsstoffer, en interessant bog der

vidner om hans forbløffende belæstethed. Fortsættelsen kom desværre aldrig. □Foto.

W. Johannsen i Botanisk t. XXVII, 1906, medd. LI–LIV. Carl Jul. Salomonsen: Småarbejder, 1917 362–67 (optr. af Nord. univ. t. V, 1905–06 271–76). J. Chr. Bay: Professor R. P., Chicago 1919. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 682–87; II, s.å. 433–36 (bibliografi). The Carlsberg laboratory 1876–1976, udg. H. Holter og K. Max Møller, 1976 162–67. E. Bille Hansen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 497–501.

Carl Christensen*

Pedersen, Rasmus Hans, 1870–1938, psykolog. * 17.6.1870 i Stavnsholt, Farum sg., † 16.9.1938 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: gårdejer Niels P. (1826–1905) og Maren Larsen (1838–1922). ~ 29.8.1908 i Kbh. med Ingeborg Andersen, * 28.9.1878 i Kbh. (Johs.), † 10.2.1936 på Frbg., d. af forlagsboghandler Axel Ludvig A. (1848–1931) og Jacobine Emilie Rosenbeck (1856–1924).

P. tog lærereksamen 1889 i Kbh. og var 1892–1926 kommunelærer sst. 1895 blev han student, privat dimitteret, og 1903 cand.mag. i fysik og matematik. Hans egentlige interesse var dog psykologien. Allerede som student offentliggjorde han et eksperimentalpsykologisk arbejde, *En Undersøgelse over Børns Syns- og Høreforesstillinger* (Vor Ungdom, 1898; revideret tysk version i Archiv für die gesamte Psychologie, 1905). Sammen med Alfr. Lehmann udgav han 1907 *Vejret og vort Arbejde* (Vidensk. selsk. Skr.; s.å. på tysk i ovennævnte tidsskrift). 1913 blev han dr.phil. på afhandlingen *Om individuelle sjælelige Forskelle. Eksperimentale Undersøgelser som Grundlag for deres Udmaaling* hvor han på grundlag af en hypotese af Lehmann om variationen i opmærksomhed og sensorisk kapacitet ved to hovedtyper af psykisk arbejde foretog kvantitative bestemmelser af en række psykiske forskelle hos voksne personer. 1913–22 var han assistent ved Psykofysisk laboratorium hvor han på kort tid opbyggede sit eget ansvarsområde, den anvendte psykologi, med hovedvægt på undersøgelser af børns skolepræstationer. 1922 blev han lektor og 1926 docent i anvendt psykologi med særligt henblik på eksperimental-pædagogiske undersøgelser og beklædte denne stilling til sin død. Som medlem af bestyrelsen for Foreningen for eksperimental pædagogik tog P. virksomt del i arbejdet og offentliggjorde adskillige afhandlinger i foreningens skrifter, bl.a. *Om Maaling af sjælelige Evner*, 1915 (også i Vor Ungdom, s.å.) og *Om normalt begavede og svagt begavede Børns Opmærksomhedsomfang og motoriske Hastighed*, 1917 (i Vor Ungdom, 1916) hvor han påpeger intelligensundersøgelsesernes problematiske

anvendelse. Med arbejder som *Forslag til systematiske Undersøgelser over Regneundervisningen i de første Skoleaar* (sst., 1920) og *Anvendelse af Intelligensprøver ved Optagelsesprøven til Mellemkolen* (Medd. fra Udv. for skolepsyk. Unders. Nr. 6, 1929), der udførtes sammen med H. Meyer, bidrog han på langt sigt til at ændre skolens undervisningsmetoder og -midler. 1923 tog P. initiativ til oprettelsen af Udvalget for skolepsykologiske undersøgelser. Udvalget satte sig som mål ved dertil udviklede tests og prøvematerialer at undersøge børns indlæringsmæssige kapacitet for derved at give skolens lærere muligheder for på rationel vis at tilpasse undervisningen efter elevernes forudsætninger. P. udførte selv de første af de 38 undersøgelser som udvalget udgav indtil 1955, hvor dets virksomhed overgik til Danmarks pædagogiske institut. (Således *Bedømmelse af Standpunkts- og Begavelssprøver*, Vor Ungdom 1927, og s.m. M. Kirkelund og Sofie *Rifbjerg *Dansk standardiseret Revision af Binet-Simons Intelligensprøver*, 1930; 2. opl. 1938). Som leder af dette udvalgs arbejde 1924–38 og som konsulent ved Kbh.s kommunes psykotekniske institut i samme periode ydede han en betydelig indsats til fremme og udnyttelse af den eksperimentalpsykologiske forskning. Ved sin død efterlod han sig en færdiggjort *Undersøgelser over Haandskrivning* der blev udgivet 1943, og som ved sin intellektuelle redelighed og konsekvente gennemførelse endnu fremtræder som et af danske eksperimentalpsykologis betydeligste værker. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1913 93f. – Studenterne fra 1895, 1921 232f. Politiken 17.9.1938. Oluf Ulnes Olsen i Kbh.s kommuneskole XXXI, s.å. 639f. Edgar Rubin i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 191–94 (også i Vor ungdom LX, s.å. 225–29, m. bibliografi). H. Meyer i R. H. P.: *Undersøgelser over håndskrivning*, 1943 = *Psykologisk-pædagogisk bibl.* IX 7–10 (heri bibliografi). Ellen Nørgaard: Lille barn, hvis er du?, 1977. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980.

A. Friemuth Petersen (S. V. Rasmussen)

Pedersen, Rasmus, 1849–1921, landmand. * 7.7. 1849 i Gislev, † 27.2.1921 sst., begr. sst. F: gårdejer Peter Rasmussen (1817–99, ~ 2° 1869 med Johanne Christiane Nielsdatter, 1818–74, ~ 3° 1875 med Anna Cathrine Hansdatter, 1829–1907, ~ 1° 1852 med gårdejer Niels Jørgensen, 1816–73) og Mette Sophie Stephansdatter (1815–68). ~ 14.11.1877 i Gislev med Sophie Hevedig Rasmussen, * 5.3.1850 i Hersted, † 7.12.1902 i Gislev, d. af gårdmand Rasmus Christensen (1803–76) og Karen Stephansdatter (1819–90).

P. overtog 1869 kun tyve år gammel en fæstegård i Gislev efter sin morbror og købte den til selveje 1873. Han forøgede arealet, opførte nye bygninger, indrettede mejeri og drev gården med dygtighed til sin død. Ved andelsmejeriernes fremkomst var P. blandt de første der tog ideen op, 1883 tog han initiativet til et andelsmejeri i Gislev, som oprettedes s.å. som et af de første på Fyn, og han var dets formand til 1917. I fynsk landbrug fik han snart en fremskudt plads, og især blev han ledende i det energiske arbejde for fremme af hesteavl på Fyn som tog sin begyndelse omkring 1890 ved indkøb af jyske heste. Han var 1889 medstifter af den første fynske hesteavlsforening, Sydfynske hesteavlsforening, og 1893 medstifter af De samvirkende fynske hesteavlsforeninger hvor han var medlem af bestyrelsen og formand fra 1904 til sin død. I denne stilling og tillige som formand for den fynske statshingstekommission virkede han ikke blot for avlen af jyske heste, der var hans hovedinteresse, men for den svære hesteavl som helhed ved at få den belgiske hesteavl med i samvirksomheden og åbne adgang for belgiske hingste ved de fynske hingstekåringer. Hans offentlige virksomhed omfattede et stort antal hverv inden for det landøkonomiske foreningsarbejde, han var formand for Sydfynske landmænds smørekportsforening, bestyrelsesmedlem bl.a. i Odense Ekspostslagteri, Svendborg amts landøkonomiske forening, De samvirkende landboforeninger i Fyns stift, De samvirkende danske landboforeninger, i Fyns andelsfoderstofforretning og andelsudvalget. 1898 og 1901 stillede han sig for det forhandlede venstre i Gudmekredsens uden at opnå valg.

Danske mejerier, ved G. Ellbrecht II, 1916 115. Fyns stifts landbrugstid. XIII, 1919 306f; XV, 1921 84f. L. Hansen Larsen i Vort landbrug XL, 1921 120f. Andelsbl., s.å. 219.

Aksel Milthers*

Pedersen, Sigfred Henrik, 1903–67, forfatter. * 10.3.1903 i Hørndrup, Nordvestfyn, † 2.12.1967 i Helsingør (Skt. Olai), urne på Helsingør kgd. F: gårdejer Lars Henrik P. (* 1859) og Karen Larsen (* 1867). ~ 1° 23.12.1933 i Kbh. (b.v.) med maler Bertha (Birthe) Marie Marensine Petersen, * 31.1.1906 i Kerteminde, † 12.8.1980 (~ 2° 1952 med maler Karl *Bovin, * 1907), d. af fisker Hans Rudolph P. (1881–1960) og Julie Nielsine Gommesen (1882–1918). Ægteskabet opløst. ~ 2° 12.2.1943 i Kbh. (b.v.) med Else Bloch-Sørensen, * 21.11.1916 i Nørre Nebel, † 7.1.1969 i Humlebæk, d. af overbanemester og arkitekt Jonas B.-S. (1881–1929) og Dagny Dam (* 1886).

P. blev student fra Odense katedralskole 1923, cand.polit. 1931. Han forsøgte sig som afdelingschef i forsikringsselskabet Haand i Haand 1929, journalist ved Nationaltiden 1930–31 og litteraturanmelder ved B.T. 1933–35, men kunne i længden ikke finde sig til rette i borgerlige erhverv og foretrak at leve af tilfældige bestillinger som skuespiller hos Co-optimisterne, filmskuespiller, revyforfatter, kabaretkunstner, restauratør og pelsfarmer, der bedre lod sig forene med en digters og bohemes frie tilværelse. Han udstillede som maler på Kunstnernes efterårsudstilling 1931–33. P. debuterede 1927 med *Foraarets Viser og Somrens Vers* som foruden af romanen *Valmuen*, 1932 og børne billedbogen *Med Connie i Zoologisk Have*. 1937 efterfulgtes af digtsamlingerne *Blaa Mandag*, 1931, *Nye og sørgelige Viser*, 1933, *Sørgmuntre Sange*, 1936, *Slanter og Sølvvøj*, 1938, *Vignetter i Digt og Streg* (s.m. Anton Hansen), 1946, *Gøg og Galgenfugl*, 1947, *Lærke-Sange og Nyhavns-Klange*, 1948, *Spillebog for Hus. Hjem og Kro*, s.å. (8. opl. 1980), *Min søn Perikum*, 1950 og *Forårsfredrik*, 1957. Langt ubetydeligere er P.s historiske romaner *Viking*, 1949, *Drømmen om Vinland*, 1951, *Vinland det gode*, 1952 og *Thyra Danebod*, 1956. – Det er som visedigter at P. har sikret sig en plads i dansk litteratur. Han er en med C. M. Bellman og J. H. *Wessel beslægtet natur som har sammensmeltet den rene strømmende lyrik hvori han jubler over foråret og kærligheden (*Blaa Sko og Stilladset*) og klager over den unge digters fattigdom og ensomhed (*Rimonde, Den store nye Tuba, Foraar i Rosengade*) med det underfundige skælmeri i de nye og sørgelige viser, der snart er små, muntre impromptuer (*Til Ester Jerk. En ny og sørgelig Vise til Gerda Madsen, som mens hun fo'r paa Middelhavet satte sin Kat i Pleje hos mig, hvilket hun aldrig skulde have gjort*), snart foregivet seriøse, men overstadigt morsomme fortællende digte (*To hvide Liljer, En ny sørgelig Vise om den utro Augusta eller Kærligheden i Botaniskerkassen*); med raffineret kunst er de gamle markeds- og skillingsvisers naive form anvendt som ramme om et moderne indhold. Alle disse sange og viser har opnået en usædvanlig popularitet, fx *Katinka* og *Nu går våren gennem Nyhavn*, dels fordi P. selv med betydelig virkning har foredraget dem på oplæsningsturneer landet over og i forskellige kbh.ske barer og restaurationer, bl.a. Wessels kro i Sværttegade, hvor han var vært 1940–42, dels fordi Niels Clemmensen med følsom sans for denne digtnings lyriske og humoristiske egenskaber har sat musik til en hel række *Bramfri Viser*, 1936. – R. 1954. □ Mal. af Ebbe Kornerup, Hans Scherfig og Max Ulvig. Tegn. af H. Jensenius, S.

Hjorth Nielsen, Ellen Raadal, Arne Ungermann, Johs. Nielsen, Mette Kornerup m.fl. Malet s.m. Aksel Jørgensen af Yvonne de Ripada. Tegn. af Otto Christensen bl.a. 1953 (Fr.borg). Tegn. af Erik Werner udst. 1967. Foto.

Jeg gi'r dig mine sange. Ud. digte ved Henning Pade, 1963. – Barndomsindr. i Berl. aften 23.9.1944. Interview i Information 1.8.1945. – Cai M. Woel: Tyvernes og tredvernes digtere II, 1941 169–83. Samme i Sorø amtstid. 6.12.1942. C. E. Soya: 33 kunstnerportrætter, 1945 51–53. Jens Kistrup i Berl. tid. 3.12.1967. Torben Brostrøm i Information 4.12. s.å. Kelvin Lindemann i Berl. aften 5.12. s.å. S. P. i digt og hverdag, 1969.

Sven H. Rossel (Peder Hessela)

Pedersen, Sigurd, 1901–81, civilingeniør. * 8.12. 1901 i Thisted, † 30.3.1981 i Kbh., begr. på Frbg. (Mariebjerg). F: kommunelærer Hans P. (1866–1955) og Thora Christine Hald (1874–1940). ~ 5.11.1932 i Kbh. (b.v.) med Margrethe Clausen, * 14.10.1902 i Sdr. Vinge, d. af forpagter Vilhelm C. (1869–1935) og Inger Højrup (1875–1965).

P. blev student 1921 fra Gl. Hellerup gymnasium. Han blev cand.polyt 1927 og samme år ansat hos F. L. Smidth & Co. 1932 blev han leder af firmaets japanske afdeling, og efter fem år her og et par år ved koncernens amerikanske selskab med domicil i New York blev han 1939 leder af F. L. Smidth & Co. (Bombay) Ltd. Da forbindelsen med hovedkvarteret efter Danmarks besættelse blev afbrudt måtte han på egen hånd acceptere en opfordring fra den indiske regering om at virke som rådgiver i sager vedrørende cementproduktion. For løsningen af denne opgave modtog han kommandørkorset af den engelske British Empire orden. 1946 vendte han tilbage til chefstillingen i sit eget firma. 1949 blev han udnævnt til dansk konsul; men allerede 1950 blev han, vel i nogen grad i medfør af sine indiske resultater, kaldt hjem som underdirektør i moderselskabet. 1953 fulgte efter en bestyrelsesvedtagelse om at forøge direktionen med ét medlem udnævnelsen til direktør – der også gjaldt F.L.S. Overseas A/S – og endelig 1960 valget til formand for direktionrådet som han ledede til 1966. P. var formand for såvel F.L.S.s som F.L.S. Overseas' bestyrelser 1963–72; men herudover sad han i bestyrelsen for samtlige selskaber med tilknytning til koncernen. Han var formand for A/S Det danske Luftfartselskab og A/S SAS-Invest 1959–61. 1966 blev han medlem af DDLs repræsentantskab. Han virkede i atomenergikommissionen 1956–71 og sad fra 1960 i Akademiet for de tekniske videnskaber, – R. 1956. R'. 1961. K. 1967. □Foto.

Børsen 7.12.1961.

Finn H. Lauridsen

Pedersen, Stefan Viggo, 1891–1965, maler. * 26.12.1891 i Kbh. (Jac.), † 19.5.1965 på Frbg., begr. i Hillerød. F: maler Viggo *P. (1854–1926) og Elisabeth B. M. Borup (1860–1905). ~ 1° 17.6.1919 i Kbh. (Andreas) med maler Gertrud Helene Klem, * 17.4.1888 i Hellebæk, d. af fabrikbestyrer, senere klædefabrikant Frederik Christian K. (1855–1937) og Helene Amalie Nicolaus (1863–1928). Ægteskabet opløst. ~ 2° 3.11.1934 på Frbg. med Elfriede (Fritzi) Emilie Strambach, * 7.7.1907 i Tribingi i Herzegovina, † 19.12.1981 på Frbg., d. af oberst i ingeniørkorpset Frantz Josef S. (1863–1930) og Karoline Löw (1869–1930).

P.s slægt tæller flere generationer af kunstnere, og det fik betydning for ham at vokse op i et malerhjem hvor faderen havde tilknytning til grundtvigianske kredse, og hvor brødrene J. og N. *Skovgaard var familiens nære venner. Senere blandt samtidige kunstnerkammerater fik navnlig Ivar Rosenberg, J. A. *Jerichau og Povl *Jerndorff betydning. P. begyndte på Teknisk skole og besøgte derefter akademiet 1910–14 og havde her L. *Tuxen, Viggo *Johansen og P. *Rostrup Bøyesen til lærere. 1910 var han på en studierejse i Paris og Holland og rejste 1922 i Tyskland og 1923, 1925 og 1927 i Italien, de to sidstnævnte gange med akademiets stipendier. 1914 debuterede han på Kunstnernes efterårsudstilling (hvor han desuden udstillede 1915, 1917–19), var 1915–16 repræsenteret på Charlottenborg, men tilhørte derpå efter en separatudstilling sammen med Harald *Hansen og Andreas *Friis (1916) nogle år Den frie udstilling (1917–22). Efter 1922 udstillede han jævnligt på Charlottenborg og var 1944 medstifter af udstillingen Den uafhængige som dog kun fik en kort levetid. – I sine unge dage malede P. overvejende figur- og landskabsbilleder, men i de senere år samlede hans interesse sig væsentlig om monumentalmalet, og der er blevet budt ham betydelige opgaver på dette område. Af større arbejder kan nævnes: alterbilleder til Stevns frimegnedskirke (*Forkyndelsen for Hyrderne*, forarbejdet hertil belønnedes 1925 med Eckersberg-medaljen), samt til kirkerne i Eskilstrup, Bjerring, Skodborg og Skibet. Desuden udsmykningen af festsalen i Borups højskole, fortæppet til den nye scene i Størekassen og nogle større malerier (*Korsfæstelsen* og *Kristus og Synderinden*) i Mariakirken i Istedgade. Under indflydelse af italiensk renaissancekunst søgte P. i disse store billeder at skabe hvad han selv kaldte „det fulde maleri“. Han sætter ofte mennesker i forhold til arkitektur, og det stærkt dramatiske i udtrykket understøttes af hans arbejde med farvestyrken og formen som i udsmykningen af bryllupssalen

Pedersen, Stefan Viggo

på Frbg. rådhus. Sideløbende med monumental-maleriet arbejdede han stadig med det direkte studium af virkeligheden i portrætter og landskaber med motiver fra Italien, Hillerød eller Kbh. (Sydhavnen). P. var medlem af bestyrelsen for Den danske radérforening, og 1940–62 docent i anatomi på akademiet. Repræsenteret på Randers museum, Kunstindustrimuseet (keramik) samt museet i Prag (raderinger). □Tegnet selvportræt 1908, malet 1912, 1919 og 1920 m.fl. Raderet selvportræt. Mal. af Sara Hentze. Foto.

Kat. for udstill. på Den frie, 1916 (s.m. Andreas Friis og Harald Hansen), i Arnbaks kunsthandel, 1937 og Vejle museum, 1964. – Daniel Hvidt i Samleren XIV, 1937 57f. Sv. Rindholt i Samleren XVII, 1940 137–43. Niels Th. Mortensen: Maleren S. V. P., 1944. – Papirer i Kgl. bibl.

Merete Bodelsen

Pedersen, Svend, 1913–67, programchef ved DR. * 9.2.1913 i Kbh., † 9.5.1967 i Ommel på Ærø, urne i Kbh. (Bispebjerg). F: grosserer Kristian Theodor P. (1882–1948) og Herdies Therkelsen. ~ 1° 22.6.1941 med Karen Petersen, * 12.3.1920 i Kbh. (~ 2° 1974 med redaktør Povl Westphall, * 1907), d. af distriktsingeniør Svend Aage P. (1886–1979) og Ingrid Elisabeth Falster (1889–1980). Ægteskabet opløst. ~ 2° med Annelise P. Efter studentereksamen fra Johannesskolen 1931 blev P. forretningsuddannet i et eksportfirma og fik 1933 ansættelse som kontorist i Statsradiofoniens (nu Danmarks radios) ekspeditionskontor. Han kom imidlertid hurtigt til at tage aktivt del i programvirksomheden, først som medarbejder i de af Jens Fr. "Lawaetz ledede børneudsendelser – fra 1938 med titel af programassistent – senere som fuldt beskæftiget i reportageafdelingen, fra 1941 som overassistent, fra 1946 som programsekretær. Han viste med det samme et naturligt talent for radiomediet med en oplagt evne til via mikrofonen at komme i kontakt med den „jævne“ mand – både de mennesker han interviewede i udsendelser som fx *Den nysgerrige mikrofon*. og det store folkelige publikum som radioen i disse år før fjernsynet var alene om. P. blev i 40'erne radioens måske mest folkekære medarbejder – slagfærdig, elskværdig, hyggelig. Det var derfor naturligt at han – stadig i nært samarbejde med Jens Fr. Lawaetz – mere og mere samlede sig om de specielt underholdende udsendelser hvoraf *Weekend-hytten* med P. som programleder og konferencier nok blev den mest aflyttede.

Da radioen 1949 oprettede en særlig underhold-

ningsafdeling (UHA) med Jens Fr. Lawaetz som leder blev P. dens souschef, fra 1951 med titel af programredaktør. S.å. afløste han Lawaetz som programchef da denne blev afdelingschef for hele TV's programvirksomhed. P. stod nu med ansvaret for al underholdningen såvel i radioen som i det hastigt ekspanderende fjernsyn – først fra 1964 fandt der en adskillelse sted mellem de to medier hvoraf P. valgte TV efter kort forinden at have været med til at sætte radioens nye tredje program (Melodiradioen) i gang. Det uadventede i hans venesøle og muntert joviale væsen og glæden ved at være i aktivitet på skærmen eller foran mikrofonen gjorde det imidlertid umuligt for ham at begrænse sig til rollen som administrator og idemand bag kulisserne. Han var ikke bare chefen, han var sin egen mest aktive og mest populære programmedarbejder således som det især kom til udtryk i de quiz-udsendelser – *Kvit eller dobbelt* – der 1957–59 med ham som midtpunkt tiltrak sig hele landets opmærksomhed. Skønt P. hverken undgik kritik eller kontroverser med enkelte af sine medarbejdere var han uden tvivl i langt de fleste af underholdningsafdelingens faste programmer – fx *Gøgler-vognen*, *Omkring et flygel*. *TV i Tivoli* – på linie med det stadig større folkelige publikum fjernsynet i denne periode kom til at henvende sig til. Men helbredet begyndte tidligt at volde kvaler. Allerede 1959 rantes P. første gang af den hjertesygdom som flere gange tvang ham bort fra arbejdet. At han indskrænkede sine aktiviteter standsede ikke sygdommen. 1964 afløstes han som chef for radioens underholdningsafdeling af Niels-Jørgen "Kaiser der også efterfulgte ham da han 1966 måtte trække sig tilbage som TV's underholdningschef for i en kort tid at fungere som „menig“ programsekretær i afdelingen. Også på denne post gjorde helbredet det umuligt for ham at fortsætte. Han blev i stedet 1967 konsulent for TV-underholdningen, men døde få måneder efter i det hus på Ærø hvor han havde planlagt at tilbringe sin tilværelse som pensionist. – R. 1958. R¹. 1965. □Tegn. af Hans Bendix udst. 1958. Tegn. af Ivan Opffer, 1959 (Fr.borg). Karikatur af Bo Bojesen udst. 1961. Foto.

De musikke udsendelser. DR 1925–75 I–III, 1975–78.

Jens Kistrup

Pedersen, Søren, 1826–98, politiker. * 14.12.1826 i Jetsmark, † 21.11.1898 sst., begr. sst. F: gårdejer Peder Andersen (1788–1845) og Ane Marie Andersdatter (ca. 1790–1840). ~ 7.1.1853 i Brovst

med Maren Christensen, * 14.6.1831 i Brovst, † 5.9.1891 i Jetsmark, d. af bolsmand Christen C. og Maren Kirstine Christensdatter.

P. blev 1851 smed i Blokhus og valgte her 1856 til sogneforstanderskabet, men flyttede n.å. tilbage til Jetsmark hvor han købte et hus og efterhånden opdyrkede 10–15 ha hede eller kærjord. Han solgte 1872 med god fortjeneste den større halvdel og overdrog 1885 resten til en svigersøn med undtagelse af et stykke hvor han byggede sig et hus. Som vurderingsmand for Husmandskreditforeningen havde han 1881–90 det hverv at undersøge de huslodder i Hjørring amt hvis ejere søgte præmier for god dyrkning, og var fra 1887 i nogle år medlem af bestyrelsen for Hjørring amts landboforening. 1858–66 var han valgt til folketinget i Halvrimmenkredsen og var 1864–65 tillige medlem af rigsrådets folketing. Han sluttede sig først til bondevennerne og var i april 1865 medlem af fællesudvalget om grundlovssagen. Han stemte imod forslaget, fordi det ikke tog tilstrækkeligt hensyn til bøndernes krav om landstingets sammensætning, men erkendte ellers at den tidligere ordning ikke var retfærdig. Senere sluttede han sig dog til den gennemsete grundlov og mistede derfor sin plads i tinget. 1865 var han medstifter af Oktoberforeningen og blev medlem af dens bestyrelse. Ved et udfyldningsvalg 1868 valgtes han til landstinget og genvalgtes 1874 og 1882. Han hørte her til den gruppe (venstrecentrum) der havde Carl *Ploug til fører, og gjorde god tjeneste i ikke få vigtige udvalg, bl.a. om vands afledning og om kreditforeninger for husmænd. Han var forstandig, vel oplyst og selvstændig, en frisindet og mådeholden mand der ønskede større indflydelse for menighederne på præsternes valg end regeringen ville tilstå, men foretrak en forbedring af den offentlige folkeskole fremfor de nye friskoler. Da den politiske kamp i 1880'erne blev heftigere, hørte han, bl.a. som medlem af fællesudvalget om finansloven 1882, til dem der for enhver pris søgte at undgå brud mellem tingene. Misfornøjet med både højres og venstres holdning trak han sig tilbage sommeren 1885. □Foto.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 455f. Ålborg amtstid. 22.11.1898. Thomas Larsen: En gennembrudstid II, 1922.

*Poul Engelstoft**

Pedersen, Thomas, 1900–75, fotograf. * 17.3.1900 i Tæbring, Mors, † 21.9.1975 i Århus (Frue), urne Vestre kgd. sst. F: gårdmand, senere boghandler Poul P. (1859–1925) og Kirstine Thomsen (1869–1912). ~ 18.4.1927 i Ø. Assels med Mar-

grethe Touborg, * 29.4.1903 i Ø. Assels, d. af lærer, senere bankbestyrer Johannes T. (1870–1966) og Kirstine Nygaard (1880–1959).

Familien flyttede ca. 1910 til Øster Assels hvor P.s far 1914 byggede et fotografisk atelier til P.s søster Mette (* 29.6.1892) der efter et højskoleophold forgæves havde søgt læreplads som fotograf. En kvindelig fotograf fra Kolding blev ansat som Mette Pedersens læremester, og her fik P. sin første undervisning i fotografi. Senere var han hos Zacho i Viborg og Hadrup i Skive, ca. 1921 på fagskole i Kbh. og derefter hos Johanne Birkedahl i Ålborg og S. *Juncker-Jensen i Kbh., inden han 1926 overtog atelieret i Guldsmøgade 22 i Århus. I de følgende år deltog han med hæder i mange internationale fotoudstillinger og var 1939 medarrangør af fotografiens hundredårsudstilling på Charlottenborg. I flere perioder var han kredsformand i Dansk fotografisk forening og 1948–59 forstander for dens fagskole i Århus. Han holdt talrige foredrag om billedmæssig fotografi og portrætter, redigerede Lærebog i fotografi, 1950 og Fotografisk håndbog, 1962. 1953 optog P. sin søn Poul Pedersen, * 14.4.1928, i forretningen. Selv tog han sig mest af portrætfotograferingen, mens sønnen varetog de eksterne opgaver og 1970 flyttede til et teknisk atelier firmaet fik bygget Nørre allé 44B, hvorfra det efter P.s død videreføres under begges navn. Negativerne siden 1926 er stadig i behold. En stor samling aftryk findes på Det kgl. bibliotek. P. lagde megen vægt på fotografiens æstetik, arbejdede i begyndelsen med ædeltryk som bromolietryk og lignende, men nøjedes senere med de kvaliteter som komposition, lysætning, beskæring m.v. kan give. Emnerne var både mennesker, lokaliteter og genrer. Blandt P.s portrætter kan særlig nævnes *Jens Søndergaard*, *Søren Hjorth Nielsen*, *Asger Jorn*, *Richard Winther*, *Anna Klindt Sørensen*, *Harald Borre*, *Aage Remfeldt* og *Thomas Jensen*, blandt de topografiske optagelser en fra Esbjerg (modlys, 1957) og Mejlbj kirke (1970). P. fremstillede en del ex libris i fotografi og udgav 1969 en bog herom. 1956 tilrettelagde han bogen *Maleren Harald Borre* og skrev deri om dennes ex libris. □Foto.

Georg Andrén i Århus stiftstid. 16.3.1970 og 25.9.1975.

Bjørn Ochsner

Pedersen, Marie Thora Frederikke, 1875–1954, skoleinspektør, kvindesagsforkæmper. * 21.10.1875 i Hurup, Als sg., † 29.10.1954 i Ålborg, begr. sst. F: førstelærer Niels Christian P. (1843–1941) og Karen Marie Andersen (1847–1924). Ugift.

P. tog lærerindeeksamen fra N. Zahles seminarium 1900. Efter et års ansættelse i Grenå kom hun til Ålborg kommunale skolevæsen hvor hun arbejdede til 1945 – fra 1929 som skoleinspektør ved Østmarkens skole. 1909–10 deltog hun i kursus på Statens lærerhøjskole og hendes store interesse for småbørnsundervisning fik hende til at studere Marie Montessoris ideer, ligesom hun 1914 besøgte Montessoriskolen i Rom. 1916 studerede hun småbørnsundervisning i Sverige og 1925 så hun på skoler i Canada og USA. Her deltog hun i et kursus på Columbia university som omfattede besøg på seminarier, ungdoms- og børneskoler. I forbindelse med denne rejse repræsenterede hun Danske kvinders nationalråd ved det internationale kvinderåds (ICW) møde i Washington da hun var medlem af ICWs education committee som rådets repræsentant. Kvindesagen havde optaget hende i mange år, og som formand for Kvindevalgretsforeningen i Ålborg deltog hun ivrigt i kampen for valgetten ligesom hun senere blev formand for Dansk kvindesamfunds lokale afdeling og fra 1922–38 var medlem af hovedstyrelsen (fra 1945 æres-medlem). Sin mest markante indsats gjorde hun i lønningsskmissionen af 1917 som repræsentant for Danmarks lærerforening af hvis hovedbestyrelse hun var medlem 1916–29. P. blev eneste kvinde, og hun kæmpede en hård kamp for lige løn for mand og kvinde i samme tjenestetilling. Det var nær kommet til sprængning af lærerforeningen, men P. repræsenterede foruden de ca. 4000 kvindelige lærere også ca. 1450 andre kvindelige tjenestemænd. Hun gav sig på ét punkt, nemlig dyrtidstillægget som kun skulle ydes til forsørgere, og det fik efterhånden stor betydning. Men selve princippet om ligeløn blev lovfæstet. P. var 1919–23 medlem af den store skolekommission og arbejdede her særlig for at få de praktiske fag mere centralt placeret. På sin egen skole reformerede hun undervisningen for de mindre børn og søgte at lette overgangen fra hjem til skole, og for de ældre elever indførte hun friere arbejdsformer. – Som taler var hun uforlignelig og havde en udstråling der kunne tryllebinde en forsamling. Politisk hørte hun hjemme i det radikale venstre og havde her en række tillidsposter, var bl.a. 1919–26 medlem af partiets hovedbestyrelse og 1939–43 byrådsmedlem i Ålborg.

Gennem hele sit liv kæmpede P. for kvindernes ligestilling i samfundslivet og ganske særlig for deres ligestilling som lærere. Derfor modarbejdede hun den særlige uddannelse som forskolelærerinde fra forrige århundrede der gav kvinder med en ganske kort, eksamensfri uddannelse adgang til at undervise landsbykolens yngste ele-

ver. Det var derfor en meget stor skuffelse for hende da folkettinget 1954 med de radikales stemmer vedtog at forskolelærerinderne nu (efter en to-årig uddannelse) kunne undervise købstadskolens fire første årgange og desuden alle piger i håndarbejde, gymnastik og skolekøkken. I sine sidste leveår bekæmpede hun af al sin kraft i tale og skrift denne udvikling både før og efter at loven blev vedtaget. □Foto.

Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist., 1912 (2. udg. 1939). Aagot Lading: Dansk kvindesamf.s arbejde, 1939. Hanne Budtz i Kvinden og samf. LXX, 1954 156.

Inga Dahlsgård (Anna Koch Schiøler)

Pedersen, Thorolf Frederik Paludan-Müller, 1858–1942, maler. * 1.5.1858 i Kbh. (Holmens), † 8.4.1942 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: tegner Vilhelm *P. (1820–59) og Adolphine M. Pedersen (1817–92). ~ 1° 17.7.1887 i Skamstrup med Karen Margrethe Janssen, * 8.9.1859 i Sørbymagle, † 21.10.1930 i Gentofte, d. af sognepræst Carl *J. (1813–84) og Louise S. F. Luplau (1827–95). Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.6.1916 i Kbh. (Frue) med Margrethe Luplau Møller, * 26.11.1870 i Sorø, † 4.5.1917 i Kbh., d. af adjunkt i Sorø Hans Georg M. (1832–77) og Julia Augusta Luplau (1835–1908). – Bror til Viggo *P. P. blev 1875 dimitteret fra C. V. Nielsens tegneskole til akademiet som han besøgte til 1883. 1882 var han begyndt at udstille figurbilleder med genremotiver på Charlottenborgs forårsudstilling, men slog 1885 ind på marinemaleriet og vandt dette år den Neuhausenske præmie for *Skibe i Kattegat passere Vageren paa Ostindiefarergrunden. Mersejls-Kuling*. 1895 gik P. over til Den frie udstilling hvor han indtil 1905 vedblev at udstille marinebilleder med motiver fra de hjemlige farvande og kyster. Hans hovedværk er *Brede Sejl over Nordsjø gaa* som indkøbtes af kunstmuseet 1895, og som ved sin fremkomst vakte beundring. 1887 og flere gange i 90erne modtog han akademiets rejsestipendier, og på studieophold i Tyskland satte han sig ind i teatermaleriet. 1895 blev han ansat på Det kgl. teater som dekorationsmaler og avancerede 1897 til teatermaler. Det er som teatermaler han har vundet sig en position, og han havde sin store andel i den glans der stod om teatret i den Blochske periode. Han skabte den rendyrkede realisme inden for teaterdekorationerne, og hans friske og kraftige naturalistiske scenebilleder med danske bøgeskove og dansk natur havde en stærkt illuderende virkning. Han blev meget stærkt benyttet på teatret, og blandt hans særlig berømte værker kan nævnes dekorationerne til *Den lille Havfrue*, til Richard Wagners *Ringen*, til *Peer Gynt* og til de Shakespeareske dramaer. Repræ-

senteret på Teatermuseet. □Malet selvportræt 1884. Teg. af Ivar Rosenberg, 1923. Foto.

København 1.5.1918. Ivar Rosenberg i Ill. tid. 11.2.1923. Berl. tid. 30.4.1928. Gerda Mundt: Tegnesterens efterkommere, 1940.

Merete Bodelsen

Pedersen, Andreas Thorvald, 1887–1961, fabrikant. * 5.8.1887 i Øster Hurup, † 19.9.1961 i Gentofte, begr. Ordrup kgd. F: lærer N. C. P. († 1941) og Karen Andersen († 1924). ~ 28.3.1923 med Elisa Mathilde Lyngbye Aggerholm.

P. fødtes som den yngste af ti børn, og som sine søskende fik han den første skolegang i faderens landsbyskole i Øster Hurup. Som 14-årig kom han i Hobro realskole, og 1905 begyndte han som discipel på Hobro apotek, bestod medhjælpereksamen 1909 og efter studiet på Den farmaceutiske læreanstalt blev han cand.pharm. med 1. karakter 1910. I de følgende år var han ansat på forskellige apoteker i Jylland, men kom herefter til Otto Mønstedts Margarinefabrik i Århus, senere til Soyakagefabrikken i Kbh. Fra 1925 til 1934 var han laboratorieførstemand i Medicinalco. I kraft af sin farmaceutiske uddannelse og med erfaringer fra industrien grundlagde han sammen med broderen Harald Pedersen medicinfirmaet *Novo* efter at de i fællesskab havde udarbejdet en fremstillingsmetode for insulin til injektion i 1925. *Novo* udviklede sig til et verdensfirma der producerede flere varer, især medicin. P. forstod betydningen af at samle gode medarbejdere, ikke mindst forskere i laboratorierne. Med sin radikale indstilling blev han på mange områder en foregangsmand for sociale forbedringer i firmaets personalepolitik. Sammen med broderen stiftede han 1951 *Novo's fond* der skulle sikre firmaet i fremtiden gennem en selvstændig institution. De opgav dermed begge deres absolutte myndighed over *Novo* for at sikre firmaets fremtid. Fonden er et udtryk for P.s forståelse for sociale og humanitære behov, og for de store krav der stilles til videnskabelig forskning. □Foto.

Henning Juncher i Medicinsk forum XXVIII, 1975 39–47.

Kurt Bærentsen

Pedersen (ofte stavet Petersen), **Waldemar**, 1889–1956, chefredaktør. * 9.6.1889 på Nordgård ved Store Heddinge, † 8.9.1956 i Slagelse, urne på Slagelse kgd. F: gårdejer Hans Christian Pedersen (1859–1946) og Johanne Larsen (1860–1946). ~ 1° 8.4.1914 i Kbh. (Kristk.) med Elisa Bruhn Jensen, * 31.3.1890 i Slagelse, † 21.5.1929

sst., d. af redaktør Hans J. (1852–1944) og forfatter Rosalie C. M. Bruhn (1861–1939). ~ 2° 3.2.1931 i Kbh. (b.v.) med Michala Eleonora Ulrikka Friis, * 31.10.1884 i Kbh. (Johs.), † 19.1.1967 i Sorø (~ 1° med direktør Sophus Troels Holten Andersen, 1881–1927), d. af cand.jur., senere overformynder M. P. *F. (1857–1944) og Thora V. Hee (1853–1940).

P. kom fra en grundtvigsk bondeslægt på Stevns men blev akademisk uddannet, og begge dele påvirkede stærkt hans mere end fyrreårige virke ved det store venstreblad *Sorø Amtstidende* i Slagelse. Faderen var en foretagsom landmand – ikke mindst politisk, bl.a. som formand i amtsrådsforeningen, og han var Thorvald Staunings modkandidat til folketinget i Fakse 1901, Christopher Krabbes i Kalundborg 1906. P. arvede hans sans for offentlige anliggender og ville tidligt være journalist, men tog først – efter at være blevet privat dimitteret student 1909 – juridisk embedseksamen januar 1914. Han blev straks knyttet til *Sorø Amtstidende* som redaktionssekretær. Bladets redaktør Hans Jensen – hvis datter P. ægtede umiddelbart efter ansættelsen – sendte ham okt. 1916 til Kbh. som Amtstidendes faste rigsdagsmedarbejder; han skulle lære det landspolitiske spil at kende indefra. Samtidig virkede P. som sagførerfuldmægtig og fik bestalling 1919, men deponerede den. Korrespondentvirksomheden varede kun én rigsdagssamling, efteråret 1917 vendte P. tilbage til Slagelse og udnævntes til svigerfaderens medredaktør. Hans Jensen var en aldrende mand og P. overtog gradvis såvel den daglige spidsartikel som den journalistiske og administrative ledelse af bladet, blev 1933 dets direktør, 1938 ansvarshavende redaktør.

Der skulle meget til at fylde stolen efter Hans Jensen, den landskendte journalistiske pennesfører for grundtvigsk folkelighed, men P. magtede det ud fra egne forudsætninger. Han var ikke som svigerfaderen ét med grundtvigsk tradition, men følte sig i pagt med den og fastholdt bladets kulturelle linje – som Hans Jensen i øvrigt fortsat var med til at præge lige til sin død 1944. Som skribent måtte P. slide hårdt for at give sin stil der oprindelig var stemplet af jurastudiets knirkende begrebsapparat en enkel og direkte form med appel til en bred læserkreds. Hans akademiske baggrund gav sig udtryk i at han gerne knyttede universitetsuddannede medarbejdere til bladet, og han havde ikke som Hans Jensen hjertet bundet til lokalstoffet. Han følte først og fremmest lands- og udenrigspolitikken som sit felt og advarede mod „fristelsen til at give *stedets* stof i avisens så megen plads, at det går ud over det almene“. Selv rejste han meget, ofte

som sit blads udsendte medarbejder, navnlig ved folkeforbundet i Genève. Men i viljen og evnen til at hævde Sorø Amtstidendes kvalitet og redaktionelle uafhængighed lå han helt på linje med forgængeren. Værdien af en fri presse viste sig efter hans mening ikke mindst i dens kritiske holdning til magthaverne. Pressen skulle forstå „at tjene en sag uden at gøre sig til personers slave og have mod til om fornødent at sige også partifæller en ubehagelig sandhed“.

Ud fra den grundholdning forfægtede han med polemisk skarphed sine meninger der var fundamentet i venstres liberalisme, men i enkeltopfattelsen helt personligt bestemt, og kunne være præget af impulsiv stillingtagen. Fra trediverne huskes især hans fejde mod den socialdemokratiske justitsminister K. K. Steincke der 1939 fik P. dømt for injurier. Men hans mest bemærkede debatindlæg var opfordringen i marts 1949 til at sammenslutte venstre og konservative. Den blev voldsomt imødegået inden for begge partier men varslede måske VK-regeringen 1950. Efter krigen udtrykte han i øvrigt på mange måder modstandsbevægelsens synspunkter, især i retsopgøret, han støttede den aktive Sydslesvig-bevægelse og var en af de tidligste og mest energiske talsmænd for Danmarks tilslutning til NATO. Hans engagement i disse spørgsmål var utvivlsomt farvet af begivenheden 23.5.1944 på Rådhuspladsen i Kbh. da han sammen med sin søn, der var sabotør, blev holdt op af Gestapo. Sønnen blev ramt af skud og døde to dage senere i tysk forvaring. P. der på forskellig måde havde støttet illegalt arbejde sad nogen tid i Vestre fængsels tyske afdeling. Drabet på sønnen ramte ham i sjælen og var sandsynligvis medvirkende til den sygdom der i begyndelsen af halvtredserne efterhånden gjorde ham uarbejdsdygtig så han ved årsskiftet 1955–56 måtte afløses som chefredaktør af sin tidligere medarbejder Erhardt *Larsen. – P.s arbejdskraft og foretagsomhed havde ellers været ud over det almindelige. På bladet administrerede han ikke blot en redaktionel linje som gjorde Sorø Amtstidende læst ud over hele landet, men han gennemførte også en omfattende teknisk modernisering. Og uden for bladet ofrede han mange kræfter på venstres organisationsarbejde bl.a. som medlem af hovedbestyrelsen og agitationsudvalget. For at fremme partiets synspunkter navnlig i hovedstaden startede han 1936 ugebladet *Dansk Politik* som han selv redigerede. Det ophørte da venstre med P. blandt initiativtagerne 1947 søsatte dagbladet København der gik ned allerede 1949. P. var da med til at stifte og redigere en afløser, ugebladet Lørdags-avisen der dog kun levede et års tid. Han sad i bestyrelsen for venstres redaktorførelse

og havde i øvrigt mange tillidshverv inden for pressen, var således medlem af den danske dagspresses telegramudvalg og i repræsentantskabet for dens fællesindkøbsforening, var i bestyrelsen for Ritzaus bureau og næstformand i Journalistforeningen. Lokalt var han bl.a. formand for Frihedsfondens Slagelse-afdeling. Et særligt initiativ tog han med oprettelsen 1937 af ASAs bogforlag, hvis direktør han var og hvortil han selv oversatte flere bøger, således G. K. Chestertons erindringer (1938). I et forord til den antydede han sin livsanskuelse idet han hyldede kristendomsforsvareren Chestertons kamp mod vantro og materialisme og bekendte sig til den „tvivl om tvivlen“ der frelser fra „åndelig blindhed“. □Mal. af Margrethe Petersen Pasternak, 1953. Foto.

Interview i Berl. tid. 11.2.1954. – K. K. Steincke: Farvel og tak, 1948 især 257–74. Hans Bagge i Sorø amtstid. 31.12.1955. Erh. Larsen sst. 8.9.1956. S. P. Qvist og J. Søndergaard i Fyns tid. 9.9. s. Sv. Thorsen og Niels Chr. Albrechtsen i Sjællands tid. 3.1.1965.

Verner Jespersen

Pedersen, Waldemar, Christian, 1892–1978, bogtrykker, politiker. *2.7.1892 i Næstved, †4.7.1978 i Kbh., begr. Bispebjerg kgd. F: værkfører ved De forenede papirfabrikker Peder P. (1857–1913, ~1° med Kirsten Marie Christensen, ca.1852–84) og Ane Marie Andersdatter (ca.1856/57–1933). ~5.1.1917 med Ingeborg Marie Hansen, *26.9.1896 i Ålborg, †6.8.1981 i Kbh. (Emdrup), d. af maskinmester Søren Peter H. (1867–1918) og Ane Marie Andreasen (1871–1956).

P. uddannedes i bogtrykkerfaget på Næstved Tidendes bogtrykkeri, var på valsen gennem Tyskland, Østrig og Schweiz 1913, videreuddannedes på Fagskolen for boghåndværk og etablerede sig 1921 som bogtrykker i Kbh. Han var medlem af bestyrelsen for Kbh.s bogtrykkerforening 1941–49, fra 1943 næstformand, af repræsentantskabet for Dansk arbejdsgiverforening 1941–49 og af Nordisk bogtrykkerråd 1943–49. Hans interesse og arbejde for god bogkunst førte ham til formandspladsen i Nordisk bogkunst 1949–60 og Foreningen for boghåndværk 1951–59. Med *Tycho Brahes Bogtrykkeri*, 1946, *Dansk bogtypografi 1845–1958*, 1959, og *Xylograf F. Hendriksen*, 1963 har han bidraget til bogtrykkunstens historie. I 1920'erne og 1930'erne hjalp P. unge forfattere der udgav deres første værker på eget forlag med trykning af bøgerne på lempelige vilkår. Blandt dem var Harald *Bergstedt om hvem P. 1967 skrev *Harald Bergstedt. Liv. Livsanskuelse. Digting. Skæbne*. – Politisk tilhørte P. fra sine unge år det radikale venstre og var 1935–37 og

1945–47 formand for Kbh.s radikale vælgerforening hvor han blev en meget aktiv kraft. Ved folketingsvalget 1935 organiserede han foreningens valgkamp og prægede den med ny og frisk agitation, stort initiativ og stærk optimisme der resulterede i en betydelig fremgang. Kommunalvalget 1937 viste samme tendens. P. indvalgte i borgerrepræsentationen og var medlem til 1954, fra 1950 den radikale gruppes formand. Desuden var han i to perioder medlem af skoledirektionen. Hans organisationstalent og entusiasme gjorde sig også gældende i det radikale venstres landsledelse. Han sad i partiets hovedbestyrelse 1934–54, var landsforbundets næstformand 1947–54 og gennem 18 år desuden medlem af forretningsudvalget og partifondsbestyrelsen. Særlig interesse viste han for de mindre erhvervsdrivendes kår og var i en snes år formand for det på hans initiativ 1936 oprettede landshåndværkerudvalg. Sin medleven og stadige optagethed af hvad der foregik i samfundet viste han, der kun havde folkeskolens undervisning, ved 1959 at tage præliminæreksamen – 67 år gammel – fra Ahms kursus og derefter 1960 at tage på studieophold i Oxford. 1962 udsendes Tanker om bogen, et festskrift til P. i anledning af hans 70-års dag. □Foto.

Interview i De grafiske fag LXVIII, 1972 186f. – H. Thejls sst. LXXIV, 1978 292f.

Helge Larsen

Pedersen, Viggo Christian Frederik Vilhelm, 1854–1926, maler. * 11.3.1854 i Kbh. (Holmens), † 19.4.1926 i Roskilde, begr. i Hillerød. F: tegner Vilhelm *P. (1820–59) og Adolphine M. Pedersen (1817–92). ~ 1° 24.3.1884 i Skamstrup med Elisabeth Bella Marie Borup, * 19.4.1860 i Skamstrup, † 16.5.1905 i Hillerød, d. af sognepræst Julius Theodor B. (1814–1904) og Marie Rosa Caroline Trier (1827–97). ~ 2° 19.5.1908 i Kbh. (Frels.) med Johanne Louise Aagaard, * 1.10.1881 i Kbh. (Trin.), † 19.10.1970 i Roskilde, d. af vekselmægler Thor Christian Aa. (1841–1919) og Maria Magdalene Zeuthen (1848–1936). – Far til Stefan Viggo *P. Bror til Thorolf *P.

P. dimitterede fra C. V. Niensens tegneskole til akademiet som han besøgte mellem 1871 og 1878. 1876 debuterede han på Charlottenborg, modtog n.å. den Sødringske opmuntringspræmie for *Udenfor et Bryggers i en Bondegaard* (studie hertil i Hirschsprungs samling) og 1882 og 1883 akademiets rejsestipendier, for hvilke han rejste til Paris og Italien. 1891 var han blandt de kunstnere der brød ud fra Charlottenborg og dannede Den frie udstilling som han tilhørte til sin død. Desuden har han udstillet på

Kunstnernes efterårsudstilling og været repræsenteret på de fleste store kunstudstillinger i ind- og udland (bl.a. Paris 1889 og 1900, Chicago 1893). 1886 fik P. Hielmstierne-Rosencrones legat og 1891 og 1894 det Raben-Lovetzause legat. 1893 rejste han med statsstøtte til München sammen med August Jerndorff for at deltage i en kongres for farveteknik.

P. er udpræget landskabsmaler. Han lærte oprindeligt at tegne af faderen, og i hans ungdom havde navnlig P. C. *Skovgaard, hvem han opsøgte, betydning for ham. Hans tidligste billeder viser en traditionel landskabsstil med stærk udpensling af enkeltheder der er malet tørt og spidst med tynd oliefarve. Opholdet i Paris (1881 og igen 1882), hvor han bl.a. søgte ud til en af malerkolonierne i Bretagne, fik betydning for hans udvikling, men sit egentlige gennembrud fik han under det påfølgende ophold i Italien. Han slog sig ned i Sora og levede her i nært venskab med Kristian *Zahrtmann og Joakim Skovgaard, men størst direkte indflydelse på hans kunst fik Th. *Philipsen, som kom dertil fra Spanien og Afrika, og dennes ven den belgiske maler Remy Cogghe. Stefan Viggo Pedersen fortæller i sine erindringer om faderen, hvorledes Cogghe viste P., at der var langt mere lys i Philipsens grævejr-billeder end i P.s solskinsbilleder, og at han satte tre toner ind i et af P.s billeder for at vise, hvor højt det skulle stemmes op i farven (*Landskab fra Sora med Oliventræer*, 1883–84). Landskabsbillederne fra Sora, som for øvrigt i malerisk henseende viser et nært slægtskab med J. Skovgaards Sorabilleder, står nu som det betydeligste inden for P.s store produktion. Ved sin hjemkomst søgte han i frodige og dygtigt komponerede landskaber at fastholde lysstyrken, men farven blev undertiden fed og glinsende og mistede noget af sin finhed. Mens han gennem 1880erne var fuldblods naturalist, droges han i 90erne over i stilsøgende retning under indflydelse af malere som G. F. *Clement og Mogens *Ballin og malede i denne periode også figurbilleder. Som karakteristiske arbejder kan nævnes *Isak ser Rebekka komme*, 1891 (Fr.borg højskole), *Mariæ Bebudelse*, 1894, *Vandmøllen*, 1892 (Oslo, forarbejde i Hirschsprungs samling), *I den sene Skumringstime*, 1892–93 (Oslo) og *Medens Egene staar røde og Vaarsæden grøn*, 1892–93, også som radering. Han arbejder med en kraftig farve der undertiden kan blive noget vel kulørt, og gør i denne periode et studium af selve farvestofferne og maleteknikken. Lidt ind i det nye århundrede følger han dog strømmen i tiden tilbage til en naturalisme der fremkom under indtryk af ældre dansk malerkunst (C. *Købke, C. W. *Eckersberg) som interessen var blevet genvakt

Pedersen, Viggo

for bl.a. gennem udstillinger i Kunstforeningen. P. har illustreret flere bøger, bl.a. H. V. Kaalunds *Eftersommeren*, 1892, Johs. Jørgensens *Stemninger*, s.å., Carl Kochs *Fra Bakkens Top*, 1906 og *Undervejs*, 1907. Den sidste del af P.s liv var en heroisk kamp mod en svær sygdom der undertiden helt berøvede ham bevægelsesfriheden og derfor på mange måder vanskeliggjorde ham arbejdet. P. er repræsenteret på kunstmuseet og Den Hirschsprungske samling samt på museerne i Odense og Ribe. I udlandet på museerne i Oslo og Göteborg. P. var medlem af akademiet 1908–11. □Mal. af Vilh. Pedersen ca. 1858–59. Malet selvportr. 1882. Tegn. af J. Skovgaard, 1883. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Mal. af G. Seligmann udst. 1891 (Hirschsprung), og af Stefan Viggo Pedersen, 1914. Selvportr. 1923 og flere udaterede, bl.a. flere med familie. Mal. af Knud Sinding og af Rudolf Petersen. Foto. – Gravsten af J. Skovgaard.

Fortegn. over billeder og studier af V. P., Winkel & Magnussen, 1905. Kat. for dødsboauktionen, Den frie udstill. 5.10.–6.10.1926, 27.1.–28.1.1927 og 17.5.–18.5. s.å. – Karl Madsen i Politiken 25.5.1885. Samme i Nord. t. for vetenskap, konst och industri, Sth. 1888 97. Af dagens krønike, 1890 april-nr. V. Wanscher i Dansk t., 1906 430f. Fr. Beckett i Kunstens hist. i Danm., red. Karl Madsen, 1901–07 419f. Kr. Zahrtnann. En mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919. Marie Sandholt og Stefan Viggo Pedersen i Samleren III, 1926 73–77. F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser, 2. udg. 1932. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938 453f. Gerda Mundt: Tegnemesterens efterkommere, 1940 (heri breve). Niels Th. Mortensen: Maleren V. P., 1948. – Breve i Skovgaard-museet, Viborg.

Merete Bodelsen

Pedersen, Thomas Vilhelm, 1820–59, søofficer, tegner. * 28.1.1820 på Karlslundegård ved Køge, † 13.3.1859 i Kbh. (Frels.), begr. sst. (Ass.). F: kaptajnløjtnant Ove Christian P. (1786–1821) og Oline Henriette Barfred (1788–1872). ~ 16.4. 1851 i Kbh. (Holmens) med Adolphine Marie Pedersen, * 2.5.1817 i Kbh. (Slotsk.), † 19.7.1892 sst., d. af organist, kgl. kapelmusikus Frederik Wulff Carl P. (1779–1854) og Benedicte Sabine Borch (1780–1847). – Far til Thorolf *P. og Viggo *P.

P. havde allerede som barn vist lyst til tegning, men var bestemt for søofficersvejen. 1834 blev han kadet, 1841 sekondløjtnant og 1850 premierløjtnant. 1842 skaffede Christian VIII ham fire års orlov med fuld løn for at han kunne uddannes til kunstner. Han blev elev af W. *Marstrand, der kom til at præge hans kunst, og fik 1844 adgang til akademiets modelskole. Hans kunstnergerning begrænsedes imidlertid af svigtende helbred (tuberkulose) og af hans søofficersgerning; ved krigens udbrud 1848 meldte han sig igen og

var s. og n.å. med fregatten Gefion, første år på blokade af Elben, andet år i Østersøen. 1856 fik han orlov for at søge helbredelse for sin sygdom i Italien. Det der bevarer P.s navn i dansk kunst er ikke hans få malerier eller hans tegninger med genre- og folkelivsscener i Marstrands manér, men hans mere om tysk romantisk kunst (især Ludwig Richter) mindende illustrationer til H. C. Andersens eventyr. Disse enkle og indtagende og stadig så populære tegninger har for danskere den uimodståelige charme som en gennem generationer elsket børnebog besidder. Med deres lidt ubehjælpsomme, naive stil og hele borgerlige miljø griber de smukt eventyrenes stemning af hygge og idyl, det fornøjelige og rørende, mens fantasien, ironien og det dramatiske hos digteren lå P.s harmoniske sind fjernt. H. C. *Andersen havde selv udpeget P. til at illustrere en tysk udgave af eventyrene (Leipzig 1849 (1848)) med 112 tegninger; derefter fulgte den danske udgave 1850 (1849). I årgangene 1853–59 af Dansk Folkekalender tegnede P. nu billederne til de årlige bidrag af Andersen; suppleret med illustrationer til hidtil utrykte eventyr udkom de i samlingerne *Historier*, 1855 og (efter P.s død) i *Eventyr og Historier* I–II, 1862–63. Siden er indtil vor tid kommet flere udgaver. I alt har P. udført over 200 eventyrillustrationer. I de første udgaver blev de gengivet i træsnit som ofte voldte ham stor skuffelse; i 1900-tallet er de bevarede, lidt over 100 tegninger, som svarer til træsnittene i Leipzig-udgaven 1849, reproduceret direkte. Disse tegninger opbevares nu i H. C. Andersens museet i Odense. I kobberstiksamlingen findes ca. 60 blade med folkelivsscener, hvoraf en del fra P.s Italiensrejse 1856–57 og ca. 30 med dyrestudier, men kun fire med eventyrmotiver; på Fr.borg findes to malede skitser fra krigen. P. udstillede fire malerier (dansk folkeliv) på Charlottenborg 1847. – R. 1849. □Tegnet selvportr. i gruppe af officerer på Thetis, 1842–43 (Fr.borg). Malet selvportr. ca. 1844. Træsnit 1860 efter tegn. af Th. Pedersen fra ca. 1846. Træsnit 1860 efter en noget tidligere tegn. af H. Olrik. Litografi i samme type 1860. Malet selvportr. (Fr.borg).

Fr. Paludan-Müller i III. tid. I.4.1860. J. Krohn i Ude og hjemme III, 1880 469–73 477–79. P. Krohn i H. C. Andersen: Eventyr og hist. Kunstudg. I, 1903 III–XV. Viggo og Thorolf Pedersen i Berl. aften 28.1.1920. M. K. Zahrtnann: Admiral C. C. Zahrtnann, 1927. F. Hendriksen i Bogvennen, 1929 1–38. Gerda Mundt: Tegnemesterens efterkommere, 1940 (heri breve). H. P. Rohde: Dansk bogill. 1800–90, 1949. Niels Th. Mortensen: H. C. Andersen-illustratoren V. P., 1949. Erik Dal: Danske H. C. Andersen-illustrationer 1835–1975, 1975. V. P.-ill. i Folkekalender for Danm. 1853–59 og Chr. Winthers novelle Ristestenen, udg. samme, 1977.

*Jørgen Sthyr**

Pedersen-Bjergaard, Jens, 1843–1930, fjerkræavler, landøkonomisk forfatter. * 26.3.1843 i Søvind ved Horsens, † 20.11.1930 sst., begr. sst. F: gådejer Peder Sørensen (1797–1866) og Christiane Hansdatter (1812–1902). Ugift.

P.-B. følte sig livet igennem præget af sit barndomshjem hvor gammeldags bondeskik blev holdt i hævd, og aftenene udfyldtes af husflid og højtælning; han skrev herom *Minder fra et Bondehjem i Jylland*. Fjorten år gammel kom han i handelslære under meget utilfredsstillende forhold, men holdt dog den femårige læretid ud, gik 1862–63 på et handelsakademisk kursus i Kbh. og var derefter kommis i nogle år indtil han 1866 rejste til USA. I de ti år han tilbragte her førte han et meget omtumlet liv der for hans åbne og modtagelige sind blev rigt på oplevelser som han har skildret i bogen *Et Ungdomsliv i Bølgegang. Hinsides Atlanten 1866–76*. Hans helbred blev svækket af malaria og han måtte 1876 forlade en god stilling i et frøhandelsfirma og handelsgartneri og rejse tilbage til Danmark hvor han begyndte en indførsel af og forsøg med forældede amerikanske kartoffelsorter i tilknytning til markfrøkontoret i Kbh. og skrev en lille vejledning, *Kartoffelavl i Danmark*, 1877. Men snart efter kastede han sig over fjerkræavlen som på denne tid betragtedes som et underordnet bierhverv, som regel drevet meget primitivt. Under mange vanskeligheder begyndte han 1879 indførsel af racefjerkræ fra USA, særlig tværstribe Plymouth Rocks som blev grundlæggende for denne races udbredelse i Danmark og i det øvrige Nordeuropa, men også brune italienere, wyandotter og pekingænder. Ved siden af sit store praktiske arbejde der fik grundlæggende betydning for fjerkræavlens udvikling i Danmark, udfoldede han en omfattende og værdifuld faglig forfattervirksomhed der i vide kredse spredte oplysning om fjerkræavlen. Foruden en del mindre skrifter udgav han *Praktisk Vejledning i Fjerkræavl*, 1888, *Hønsegaarden*, 1895 og *Vort Fjerkræ*, 1901 (3. udg. 1925) som oversattes til flere sprog og fik stor udbredelse i Nord- og Mellem-europa. Raceavlen fik et værdifuldt hjælpemiddel i hans *Dansk Fjerkræ-Standard*, 1908 og i *Skandinavisk Fjerkræ-Standard*, 1924 som han udarbejdede i sin høje alderdom med energi og kyndighed. Han redigerede *Pedersen-Bjergaards Fjerkræavls- og Binæringstidende* I–IX, 1913–21 og ydede herigennem også en interesseret støtte til udviklingen af forskellige af landbrugets binæringer. 1887–1921 virkede han for udførsel af dansk havefrø. Hans gerning var præget af en varm interesse og iver efter at tjene sin sag, hvad han yderligere tilkendegav ved oprettelsen 1913 af et legat til opmuntring af særlig fremragende

virksomhed inden for fjerkræavl og landbrugets binæringer. Efter i en lang årrække at have boet i Kbh. tilbragte han sine sidste år i sin fødeby Søvind.

J. P.-B.: Minder fra et bondehjem i Jylland, 1893. Same: Et ungdomsliv i bølgegang. Hinsides Atlanten 1866–1876, 1917 (erindr.). – E. Elm i Tidsskr. for fjerkræavl LII, 1930 657f.

Aksel Milthers*

Pedersen-Dan, Hans Peder, 1859–1939, billedhugger. * 1.8.1859 i Itzehoe, † 21.4.1939 i Hellerup, urne på Hvidovre kgd. F: vagtmester, arbestforvarer Ole Pedersen (1820–1902) og Elisabeth Sophie Johansen (1820–1900). Navneforandring 27.3.1888. ~ 20.8.1892 i Kbh. (Garn.) med billedhugger Johanne Agnete Theresia Betzovich, * 13.5.1860 i Kbh. (Fødsst.), † 21.5.1934 i Hvidovre, d. af forfatter Georg Emil B. (1829–1901) og Christiansine (Signe) Nicoline Møller (1833–1923). – Bror til Adam*Dan.

P.-D. blev udlært som stenhugger i Århus og rejste 1880 som håndværker til Tyskland og videre til Italien hvor han ankom til Rom 1881. Her tog Chr. Freund sig af ham, og desuden fik det betydning for ham at træffe billedhuggerne L. *Hasselriis og Stephan *Sinding. Denne sidste kom han siden hen gennem sit ægteskab til at stå nærmere, idet han giftede sig med en kusine til Sindings hustru Elga *Sinding. 1882–84 uddannedes han på den kunstindustrielle skole ved Museo artistico industriale i Rom, Regio istituto di belle arti, hvor han opnåede to sølvmedaljer, og hvorfra han fik afgang som billedhugger. Fra Italien rejste P.-D. til Egypten, Palæstina og Grækenland og vendte derpå hjem til Danmark. 1890–92 opholdt han sig med akademiets stipendier i Paris som han igen besøgte i 1920'erne. 1904 rejste han i Italien og Nordafrika på det Anckerske legat og var 1910, 1913 og 1920 atter i Italien. P.-D. debuterede som billedhugger i Rom 1886 og udstillede n.å. på Charlottenborg hvor han siden var repræsenteret med års mellemrum. 1889 fik han akademiets lille guldmedalje for reliefet *Jakob tilvender sig sin Fader Isaks Velsignelse* (Århus kunstmuseum) og blev i de følgende år anvendt til en række større offentlige arbejder. Hans mest kendte skulpturværker er *Den lille Hornblæser*, 1899 i Kbh. som ved sin populære behandling af emnet er blevet et af byens mest yndede nationalmonumenter, samt de store granitefanter ved Carlsberg bryggerierne i Valby (1901) og bronzestatuens af *Holger Danske* i Marienlyst slotspark (1907). Af øvrige større arbejder kan nævnes statuen af *Mich. Drewsen*, 1892 i Silkeborg, statuernes af *Christian*

IX i Nyborg og på Christiansborg, døbefonterne i Frederikshavns kirke og Esaiaskirken i Kbh. samt monumentet i Rueil ved Paris over de danske frivillige i verdenskrigen 1914–18 som han udførte efter en af Stephan Sinding efterladt skitse (gipseksemplar i Sønderborg museum). P.-D., som var en dygtig stenhugger, har hugget de fire dronningestatuer til dronningeporten på Christiansborg i marmor efter H. V. "Bissens" modeller. 1935 skænkede han kunstmuseet to små danserindestatuetter. Han var 1910 medlem af Charlottenborgudstillingens censurkomité. – P.-D.s hustru, Johanne Pedersen-Dan, debuterede som skuespiller 1877 og var knyttet til Casino og siden til Dagmarteatret. 1888 begyndte hun at modellere hos Stephan Sinding og udstillede 1890 statuen *En Slangetæmmerske* på Charlottenborg hvor hun senere var repræsenteret med års mellemrum. 1891 studerede hun i Paris og fulgte siden sin mand på hans studierejser i udlandet. 1903 fik hun den Neuhausenske præmie for statuen *Lille Mor*, vandt 1906 den internationale konkurrence om et kvindernes stemme-retslemblem og fik mærket udført som officielt emblem. *En Moder lærer sit Barn at spinde* tilhører Frbg. fødehjem, og af hendes øvrige arbejder kan nævnes *Slavinden* og *Scala Santa*. – R. 1908. □Foto.

Dannebrog 13.9.1892. Silkeborg avis 16.10. s.å. Nationaltid. 12.9.1899 og 28.4.1939. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Merete Bodelsen

Pedersen (Kollerød), Ole, 1802–40, straffefange, forfatter. * 11.9.1802 i Kollerød, Lyngø sg., henrettet 17.11.1840 på Amager fællede. F: skrædder og musicus Peder Olsen (* ca. 1779) og Elisabeth Andersdatter (* ca.1780). Samliv 1833–37 med Sidse Marie Christiansdatter, * før 9.3.1806 i Birkerød, d. af slagter Christian Gotfred og Marie Nielsdatter.

Da den 38-årige P. 17.11.1840 blev henrettet på Amager fællede havde han allerede i flere år været herostratisk berømt som en rå og forslagen tyv og slagsbror, fra 12.6.1837 desuden som morder. Også efter døden levede han videre i den folkelige bevidsthed, bl.a. som en personifikation af galgenhumor, jf. mundheldet "...Der bliver ikke noget af, før jeg kommer," sagde Ole Kollerød da han skulle henrettes". Det sidste halve år af sit liv – som dødsdømt fange i Stokhuset – forfattede han, under den humane fængselsinspektør Abraham Agerholms omsorg, den selvbiografi der skulle blive basis for et lødigere eftermæle end mytens, den først 1978 i sin helhed udgivne *Min historie om den ulykkelige skæbning*

som har forfulgt mig siden mit 6. aar og entil mit 38. aar som ieg nu er i mens ieg skriver dette. Indtil da havde den kun været kendt fra brudstykker i enkelte antologier, hentet fra det stærkt barberede uddrag i F. M. Langes Udvalg af danske og udenlandske Criminelsager og af mærkelige Forhandlinger om saadanne, 1841.

Levnedsbogen – hvis biografiske data aldrig er blevet anfægtet – beretter om en opvækst med udnyttelse og prygl hos forældrene i Kollerød og i pleje hos en sognefoged og dennes sadistiske søn i Jørlunde, men derefter under gode forhold hos præsten sammesteds (hvor han lærte at læse og, nødtørfigt, at skrive) indtil 1820. Som lærling 1820–23 på Gøttersmøllen ved Nørreport i København lokkedes han, der i øvrigt var dygtig og samvittighedsfuld i sit arbejde, ud i et udsvævende og råt liv i byens talløse danseboder, men oplevede også et intermezzo med et smukt, men hemmeligt kærlighedsforhold til en purung jomfru Bg – hans livs korte lykkeperiode. Efter intermezzoet genoptoges udsvævelserne, nu suppleret med småtyverier. Han kom fra møllen med en slags svendebrev, levede 1823–33 et liv som omflakkende svend og småtyv i og uden for København, fik sin første fængselsdom for et småtyveri af noget tøj (på livstid, dog senere ændret til to år), hvorefter det gik rask med tyverier, fidusmagerier, arrestationer, benægtelser, flugt, genindfangelse, domme (et til tre år) m.m. – en selvforstærkende proces, fremmet af den ejendommelige politipraksis at løsladte sendtes på gaden uden de dengang så nødvendige papirer (pas, svendebrev og skudsmålspapirer) så han hver gang måtte vandre København, Nordsjælland og dele af Vestsjælland igennem for at få rekonstrueret sin legitimitet og dermed arbejds- og overlevelsesmuligheder. 1833–37 var en periode hvor han prøvede at realisere en drøm om et roligt familieliv med fast arbejde – med et delvis virkeliggjort samliv med bondepigen Sidse Marie Christiansdatter – men stadig forfulgt af politiet, bl.a. pga. nødvendige overlevelsesstyverier, og demoraliseret af forrående fængselsophold. 1837 kom han så – if. hans egen fortolkning – for skade at myrde Nymølles papirkusk Lars Pedersen under et tyveriforsøg sammen med to andre. Resten af levnedsbekri-velsen omhandler tilfangetagelsen, rettergangen med forhör og procedure, forulempelser – bl.a. den at man med hensigt lod den berømte forbryder gå på bestemte tider af dagen i fangedragt og med flade tøfler ad Nørrevold og Østervold til og fra Nytorv med stor tilstrømning af tilskuere – flugt, gennemtravning af Nordsjælland om natten på strømpefødder i februar samt genindfangelse og modtagelse af den endelige dom – og

endelig taksigelserne til Stokhusets inspektør for dennes – den enestes – omsorg og hjælpsomhed. Beretningen – i P.s helt private retskrivning – er kronologisk struktureret, uden forskel på stort og småt, men med mange ofte lange forfatterkommentarer – med „den ulykkelige skæbning“ som det angivne overordnede tema, men med et stærkt islæt af samfundskritik (den stærkeste lagt i munden på en anden) og udlevering af korrupte myndighedspersoner. Klassebevidst i moderne forstand er han ikke, men han udviser et ikke ringe klarsyn over for samfundssammenhænge der ikke kun kan skyldes hans særlige situation, men må være udtryk for en almuebevidsthed der sjældent har kunnet komme til orde i samtiden. Derudover er selvbiografien en guldgrube af konkrete træk: fodvandringer i dårligt fodtøj ad elendige veje sneet af mile, værtshusliv med slagsmål, pryglescener, herunder politiovergreb, liderlighedsscener, mad og drikke, boligforhold, gadeliv, vejr og vind for elendigt påklædte mennesker, sygdom og død, fængselsforhold med rotning, lus og sexorgier – altsammen på stænderforsamlingernes tid. Det kan tilføjes at der i P.s henrettelsesår nedsattes en kommission til humanisering af fængselsforholdene.

At P. var et produkt, ikke blot af „skæbningen“, men også af bestemte vilkår, kunne allerede hans forsvarer se – og fremlægge i retten i den udstrækning systemet tillod det. Domstolen har næppe været fjernt fra forsvarerens opfattelse, men dødsdommen måtte falde da P. ikke kunne bevæge sig til at angre for alvor – hvad jo også hans fremhævelse af „skæbningen“s rolle viser. Hans manuskript var prydet med en række naivistiske tegninger der vidner om kreative evner. □Tegn. formentlig af P. Gemzøe, 1838 (Fr.borg), forlæg for litografi på efterlysning. Litografi af Gemzøe med ændret dragt s.å. Tegn. forestillende P. i lænker (Kgl. bibl.). Tegnet selvportræt (sst.).

O. K. P.: Min historie, udg. Else Margrethe Ransy, 1978 = Danm.s folkeminder LXXXIII. – Hans Ellekilde i Søllerød-bogen 1959 271–316. Jutta Boisen-Møller og Annette Rosenlund: O. K., 1979. Jørgen Dieckmann Rasmussen i Fortid og nutid XXIX, 1981 284–94.

Paul Nørreslet

Pedersen Mols, Niels, se Mols, N. P.

Pedersen-Nyskov, Niels, 1850–1922, politiker. * 8.4.1850 i Homå ved Grenå, † 20.3.1922 i Skødstrup, begr. i Thorsager. F: gårdejer Peder Larsen (1813–93) og Anne Jensdatter (1812–84). Navneforandring 10.1.1906. ~ 28.9.1875 i Ålsø med Maren Bønlokke (Bønnelykke), * 16.11.1852 i Ålsrode, † 5.11.1938 i Århus, d. af gård-

ejer, senere folketingsmand Christen Christensen B. (1828–1908) og Marie Rasmusdatter (1829–1904).

P.-N. var søn af fynske forældre og gjorde selv mere indtryk af at være fynbo end jyde. Som ung påvirkedes han stærkt af grundtvigianismen på Ryslinge, Askov og Skovgaard højskoler. 1870 overtog han gården Nyskov i Thorsager nord for Kalø vig og drev den til 1917. Han fik tidligt en række af de tillidshverv der på selvfølgelig vis tilfaldt begavede danske bønder af hans slægtled. Han var sognefoged 1877–80, sognerådsformand 1883–88, amtsrådsmedlem 1877–1901, regnskabsfører for Thorsager andelsmejeri 1888–95, landvæsenkommisær fra 1898 og formand for Kaløvig landboforening og Randers amts skytteforening 1892–95. Efter J. B. S. Estrups første provisorium 1877 var han næstformand i Ebeltoftkredsens grundlovsværneforening og udvikledes under 1880ernes forfatningskamp i radikal-demokratisk retning. Ikke mindst ønskede han at ophjælpe dem der var ringere stillet end hans egen klasse hvad der især viste sig i hans arbejde for husmændene. P.-N. stillede sig til folketinget i Ebeltoftkredsen 1887, i Mariagerkredsen 1892 og var valgt til folketinget i Grenåkredsen fra 1895 til sin død. I væsen og kulturform var han den typiske politiske gårdmand fra tiden omkring århundredskiftet og vandt ved sin solide, ikke just glimrende veltalenhed en fremskudt stilling i det dengang så overvejende landboprægede rigsdagsmiljø.

1896–99 bestred han hvervet som ordfører for husmandsloven af 1899 og sad i kommissionen om jordlodder til landarbejdere i Randers amt 1901–11. Som kommissionens formand var det ikke mindst ved hans indsats at Randers amt tidligt udnyttede loven stærkere end andre amter. Endvidere var han medlem af kommissionen der skabte forsudsætningerne for oprettelse af husmandsskoler. P.-N. var medlem af finansudvalget 1901–13, dets formand 1910–13 og statsrevisor 1914–18 og 1919–22. Sit parlamentariske arbejde afsluttede han som folketingets formand 1913–22. Radikale og socialdemokrater undlod at benytte deres flertal i folketinget til at vælge en radikal eller socialdemokrat til tingets formand i stedet for venstremanden P.-N. og fortrød det bittert under påskekrisen 1920 da P.-N. nægtede at efterkomme deres krav om at folketinget indkaldtes fra påskeferien. Han der på sine ældre dage var præget af stilfærdig moderatisme kunne nok i andre situationer vække misforståelse hos sine partifæller ved for megen eftergivenhed. Ved genforeningsfesten på Dybbøl 10.7.1920 talte han på rigsdagens vegne. – R. 1905. DM. 1915. □Mal. af Julius Paulsen, 1916

Pedersen-Nyskov, N.

(folketinget). Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1921 (Fr.borg) og på mal. af O. Matthiesen, 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Relief af E. Ølsgaard (1924 på gravstenen, 1926 på mindesmærke i Grenå). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 381–85. Tiden 24.10.1913. Politiken 19.10.1921 og 30.3.1922. Grenå folketid. 30.–31.3. og 4.4. s.å. Årbog for rigsdagssaml. 1921–22, s.å. Ilf. Venstres hist., udg. Fred. Nørgaard og Hans Jensen II, 1938. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968 274–77. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Peters, R Emmert, se Piettersz, R Emmert.

Pelt, Abraham, 1695–1783, legatstifter. * 11.2.1695, † 14.4.1783 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri k.). F: sukkerraffinadør Hans Peter P. († 1715) og Dorothea Kellinghusen († 1732). ~ 18.11.1743 i Kbh. (Frels.) med Maria Elisabeth Mushardt, * 13.3.1725 i Kristiania, † 1.2.1760 i Kbh. (Petri), d. af oberst, senere generalmajor Christian Eberhardt M. († 1732, ~ 1° 1710 med Maria Elisabeth Maul, ca. 1691–1720) og Magdalene Elisabeth Ocksen (ca. 1671–1737).

P. overtog fra sin far, der havde fået overdraget privilegium på et sukkerraffinaderi, en blomstrende forretning, og han førte den selv videre i samme spor. Oprindeligt lå fabriksanlægget på Christianshavn, efter Kbh.s brand 1728 overførtes sukkerraffinaderiet til Gammeltorv. P. var medinteressent i Asiatiske Kompagni og virkede 1759–74 som bankkommissær ved Kurantbanken. Med årene blev han en meget velstående mand og da hans eneste søn var død, oprettede han ved Skt. Petri tyske kirke den såkaldte P.ske plejestiftelse for gamle mænd og kvinder, nu en del af Skt. Petri kirkes, Thymes og P.s plejestiftelse. Stiftelsen nedbrændte under bombardementet 1807, men genopførtes 1819 i udvidet skikkelse; den nuværende bygning er fra 1899. □ Mal. af J. Hörner, 1758 (Brdr. Petersens jomfrukloster, Kbh.). – Epitafium af J. Wiedewelt, 1781, og gravsten 1783 (begge Skt. Petri k.).

L. Bobé i Pers. hist. t. 2.r.IV, 1889 og 9.r.I, 1928 234–36 (general.). Samme: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 234 269–74 385. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II, 1894 268. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrøm I-II, 1915–30.

Harald Jørgensen

von Pentz

Mecklenburgsk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Christian rigsgreve v. *P. var ~ *Sophie Elisabeth grevinde af Slesvig og Holsten, d. af *Christian IV og Kirsten *Munk. Ditlev v. *P.s søster Anna

Ulrik v. Pentz -1341-72-

2 led

Kurt v. P. -1435-44-

Volrad v. P. -1452-73-

Lütke Ulrik v. P. -1467-1511-

Ulrik v. P. -1470-1511-
boede i Holsten

3 led

Jesper v. P. til Nütschau
-1566

Adam v. P. 1613-79

Balthasar v. P. til Nütschau
-1596

Gottfried v. P. til Urup
1672-1726 stiftamtmand

Mærkvard v. P. til Neudorf
-1626 dansk officer

Fr. Ludvig Chr. v. P. til
Fjellebro m.m. 1716-70

Christian v. *P. til Neudorf og
Wandsbeck 1600-51 guvernør,
rigsgreve 1636

Ditlev v. *P. til Fjellebro m.m.
1744-1821
stiftamtmand

Margrethe var ~officeren Magnus Ernst v. *Fircks.

Danm.s adels årbog XLII, 1925 470-75. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VIII, 1917 tillæg 113-22.

Nils G. Bartholdy

v. Pentz, Christian, 1600–51, rigsgreve, guvernør i Glückstadt. * 1600, † sept. 1651 i Flensborg. F: amtmand i Segeberg, generalkrigskommissær Mærkvard v. P. til Warlitz og Neudorf († 1626) og Anna Margrethe v. Thienen. ~ 10.10.1634 på Kbh.s slot med *Sophie Elisabeth, grevinde af Slesvig og Holsten, * 20.9.1619 på Skanderborg, † 29.4.1657 på Boller, d. af *Christian IV (1577–1648) og Kirsten *Munk (1598–1658).

v.P.s fædreneslægt, der stammede fra Mecklenburg, havde fra begyndelsen af 1500-tallet busiddelser i Holsten, og han betegnede sig på sin uddannelsesfærd, bl.a. til universiteterne i Rostock (1619), Orléans (1623) og Padova (1624) som dansk. 1627–29 var den meget sprogkyndige mand hofjunker hos Christian IV med hvis ti-årige datter Sophie Elisabeth han ca. 1629 troledes. 1628 blev han kommandant på Femern, 1630 guvernør i Glückstadt, i hvilken stilling han fungerede som statholder i Holsten. Indtil 1639 var han desuden amtmand over Rendsborg, fra d.å. over Steinburg amt. Han skrev sig til Warlitz og Gösslow (solgt 1631) i Mecklenburg og arvede i Holsten efter sin far Neudorf, hvortil han 1639 erhvervede den nærliggende by Lütjenburg. 1640–41 solgte han disse holdenske busiddelser til kongen for 40 000 rd. og godset

Wandsbeck som han dog 1645 atter afhændede til Albert Baltser *Berns.

v.P. var fra sin ungdom, vel under indflydelse af afstamning og slægtstradition, ivrigt kejsersligsinde, og hans betydning i dansk historie beror i hovedsagen på, at han var den af Christian IVs rådgivere som stærkest virkede for en tilslutning til kejseren som middel mod svenske magtudvidelser i Nordtyskland. Det var i denne ånd han 1631–32 forhandlede med kurfyrst Maximilian af Bayerns repræsentanter, de ligistiske oberster Reinach og Comargo, om en dansk troppebesættelse af områder af Bremen stift, hvad der dog på grund af Sveriges trusler ikke blev til noget. Disse underhandlinger var ukendte for kansler Christen *Friis og det danske rigsråd, og måske har selv kongen ikke været underrettet om alle deres enkeltheder. 1636 forhandlede han med Sachsen og kejseren om Christian IVs fredsmægling og kejsersligt samtykke til Elbtolden, mod at kongen påtog sig flodens forsvar. Han udnævntes til rigsgreve af kejseren og fik af denne instruks om at underhandle med Christian IV om et nærmere forbund mod de svenske. Foranlediget herved tog han 1637 på ny til Tyskland og rejste gennem Bonn og Dresden til Wien hvor han i nov., da kejseren havde accepteret den danske konges fredsmægling, udstedte en erklæring i den sidstes navn om, at han var rede til nærmere konjunktion med kejseren hvis Sverige ikke gik ind på rimeligere vilkår. Erklæringen kan vel næppe være udstedt uden kongens samtykke, men v.P. forstod dog vistnok faren ved at binde sig for stærkt, og da han, efter et besøg i München febr. 1638 kom tilbage til Wien, modtoges han ret køligt. Under de 1638–39 i Hamburg førte fredspræliminærforhandlinger omgikkes han dog så fortroligt med kejserens afsending grev Kurtz, at englænderen sir Thomas Roe opfattede ham som „helt solgt til det kejserslige parti“.

Når v. P.s indflydelse på Christian IV fra 1639–40 trådte stærkt i skyggen af den anden svigersøn Corfzit *Ulfeldts, var en af årsagerne vel den høje stjerne som denne en tid lang kom til at indtage hos kongen. En samtidig iagttagelse siger, at v.P. i disse år undergik en karakterforringelse, blev udsvævende og fortrukken, samtidig med at hans medfødte heftighed tog til, alt under indflydelse af hustruen. Er dette rigtigt, var hans skæbne den samme som andre af Christian IVs og Kirsten Munks svigersønners. Vi har i alt fald vidnesbyrd om, at han under sine gilder fandt på morskaber, der selv i en ikke alt for human tid søger deres lige i råhed. Under Torstenssonkrigen kom han i strid med både general M. Gallas, da han juli 1644 forhandlede om dennes indryk-

ning i hertugdømmerne, general F. v. Bauer, Claus *Ahlefeldt og den kgl. generalissimus hertug *Frederik. Da v. P. efter Christian IVs død 1648 tog Glückstadtgarnisonen i ed i rigsrådets, ikke i hertugens navn, gjorde denne ham efter sin tronbestigelse til sit første offer inden for svigersønnekredsen. Han mistede både Glückstadtgubernatet og Steinburg amt og fik – til erstatning for det sidste – Flensborg amt alene på det vilkår, at han holdt sig borte fra hoffet og ikke opførte sig som tidligere. Kort efter berøvedes han sin forstand så han måtte holdes indespærret i et værelse, men fik den dog igen et halvt år før sin død. – Bl.R. 1634. □Stik af Dirick Diricksen og stik efter dette.

Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen IV, 1917. – J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. I, 1876 (reproudg. 1972) 88f 219f; II, 1881 (reproudg. 1972) 15f 37f o.fl.st. Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reproudg. 1969) 105 150. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I–II, 1879–81. Af geheimeråd Ditlev Ahlefeldts memoirer, udg. L. Bobé, 1895. Hans-Dieter Loose: Hamburg und Chr. IV von Dänemark, Hamb. 1963 = Veröffentlichungen des Vereins für hamb. Gesch. XVIII. Gottfried Lorenz: Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich, Münster 1969 = Schriftenreihe der Vereinigung der neueren Gesch. IV. Gerh. Köhn: Die Bevölkerung der Residenz, Festung und Exulantenstadt Glückstadt 1616–52, Neumünster 1974 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schleswig-Holsteins LXV.

*C. O. Bøggild-Andersen**

v. Pentz, Ditlev, 1744–1821, stiftamtmand. * 16. 12. 1744 på Fjellebro, † 10. 5. 1821 i Århus, begr. sst. F: konferensråd Frederik Ludvig Christian P. (1716–70) til Fjellebro og Anne Margrethe Holsten (1719–70). ~ 25. 9. 1767 på Rodsteenseje med Øllegaard Christence Rodsteen Sehestede, døbt 25. 8. 1737 i Odder, † 12. 9. 1817 i Århus, d. af oberst Malthe S. (1688–1754) til Rodsteenseje og Sophie Amalie Rantzau (1704–90).

v. P. blev 1753 kornet ved 3. jyske nationale regiment, 1756 premierløjtnant, 1761 ritmester og 1764 sekondkaptajn ved samme. 1767 tog han sin afsked, levede derpå som privatmand en år-række indtil han 1780 udnævntes til amtmand over Nordre Bergenhus hvorfra han 1781 forflyttedes til Hedemarken. Han vandt sig et godt navn ved sin energiske virksomhed især for at få samejeforholdet til en stor skovstrækning i Trysild præstegæld hævet og derved sætte en bom for den ulovlige skovhugst. 1789 blev han amtmand over Dronningborg, Silkeborg og Mariager amter, 1793 stiftamtmand i Ålborg, tog sin afsked 1815. Hans embedsgerning i Danmark kendetegnes af den samme rastløse energi som hans norske, og han gennemførte en række stærkt tilsrængte reformer, navnlig i Ålborg, bl.a.

v. Pentz, Ditlev

en reorganisation af havnevæsenet, borgervæbningen, brand- og vægtvæsenet. Desuden fik han opført en del nye bygninger til brug for militæret og fængselsvæsenet. Mest betydningsfuld var dog den gennemgribende forandring som stiftshospitalet kom til at opleve under ham og biskop C. B. Studsgaard som direktører. På næsten alle punkter indførtes forbedringer, og gammel slendrian blev afskaffet: 1795–1801 solgtes 408 tdr. hartkorn af stiftelsens bøndergods, hospitalsforstanderen kom på fast gage, dårekisterne opbyggedes i bedre skikkelse, en hospitalskirkegård (såvel som en almenkirkegård for hele byen) blev anlagt uden for Ålborg, forældede bygninger afhændedes. En stærkt medvirkende årsag til denne reform var også hensynet til stiftelsens bønder for hvis vel v. P. som erklæret fremskridtsmand interesserede sig levende. v. P. var en initiativrig, nidkær embedsmand, og kunne hans utrættelige reformarbejde end ikke altid frikedes for en vis hensynsløshed så hører han dog til dem hvis indsats har sat sig stærkest spor i udviklingen af det moderne Ålborg. – v.P. var ejer af Rantzausgave og Fjellebro. – Kammerjunker 1766. Kammerherre 1773. Gehejmekonferensråd 1812. – Hv.R. 1793. □Mal. af U. F. Beenfeldt, 1768.

Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen III, 1932. – Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr. Thaarup, 1935–44 45–47 494. Bj. Kornerup og Vilh. Lorenzen: Aalborg stiftshospitals hist., 1931–39 især 217–26.

*Bjørn Kornerup**

Perlestikker, Anders Pedersen, 1586–1629, præst. * 24.11.1586 i Svendborg, † 15.10.1629 i Nakskov. F: perlestikker Peder Andersen († 1604) og Dorthe Hansdatter Worm († 1613). ~ 20.9.1618 i Nakskov med Johanne Andersdatter (~ 2° med borgmester i Nakskov Hans Boesen, † 1635, ~ 3° med Niels Jensen i Tjennemarke). P., der kun undtagelsesvis brugte faderens professionsnavn men kaldte sig Mavorm, blev først student 1613 da han samtidig med sin skolegang i Svendborg og Odense var degn i forskellige kald på Fyn og Tåsinge (1602–12). Kort før han dimitteredes fra Odense var han blevet hører her og fortsatte dermed efter en vinters studieophold i Kbh. 1616 tog han baccalaureusgraden, blev n.å. residerende kapellan og rektor i Nakskov og 1618 sognepræst sst. P.s fortjeneste er et 1250 sider stort foliohåndskrift, *Perlestikkerbogen*. Den rummer fortegnelse over de embedsforretninger han har udført 1618–27, en slags privat kirkebog over døbte, viede, skriftebørn, begravede osv.; hertil kommer tiendelister, regnskaber, optegnelser om P. selv og om lokale begivenheder til dels

(for 1572–80) afskrevet efter en formand i embedet, provst Jost Poulsen. P.s bog, der er ført med stor pertentlighed, meddeler en mængde værdifulde personal- og lokalhistoriske oplysninger.

A. P. P.: Perlestikkerbogen, ved Hans Knudsen og Alb. Fabritius, 1954. – P. H. Boye i Hist. t. 2.r.v. 1854 125–98. Rosk. katedralskoles progr. 1866 3. C. C. Haugner: Nakskov købstads hist. I–III, 1934–36 (2. udg. I–II, 1944–45). Olaf Carlsen i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog XXVI, 1938 28 30.

*R. Paulli**

Permild, Ove Verner, * 1921, litograf. * 31.1.1921 i Kbh. (Nathanaels). F: bagersvend, senere bagermester Ove Madsen (1896–1964) og Kamilla Madsen (1892–1971). ~ 1° 15.4.1946 med Jytte Ludvigsen, * 27.9.1926 i Kbh., d. af politibetjent, senere overbetjent i Valby Hans Christian L. (1890–1949) og Anna Marie Larsen (1893–1933). Ægteskabet opløst 1965. ~ 2° 4.7.1976 i Møgeltoender med socialrådgiver Kirsten Fischer Becker, * 18.3.1951 i Haderslev, d. af overtelegrafmester Victor Heinrich B. (* 1912) og Kirsten Fischer Becker (* 1915).

P. blev 1943 udlært som litograf ved Andreasen & Lachmanns litografiske anstalt og s.å. dimmitteredes han som student fra Akademisk kursus. 1944–47 arbejdede han som kunstkobbertrykker hos Langwagen & Stavngaard og 1947 etablerede han med lærekammeraten Bjørn Rosengreen firmaet *Permild & Rosengreens litografiske Anstalt* som han drev i kompagniskab med denne til 1967 hvorefter P. stod som eneindehaver. – Starten var beskednen men det varede ikke længe inden kunstnerne fandt vej til den lille kælder i Overgaden oven vandet, og en af grundene til den hurtige vækst skyldes i hvert fald P.s evne til at samarbejde med kunstnere som Asger Jørn, Pierre Alechinsky, Robert Jacobsen, Bjørn Wiinblad, Aage Sikker Hansen, Ib Spang Olsen m.fl. Men også et ubetinget krav om kvalitet og et resultat så nær op ad originalen som muligt har været medvirkende til at gøre firmaet til en internationalt anerkendt litografisk anstalt. P. har i en årrække litograferet plakater til bl.a. DSB og har samarbejdet med kunstnere som Helge Refn, Bent Holstein m.fl., og for en lang række danske og udenlandske museer. I anledning af firmaets 25 års jubilæum afholdt Kunstindustrimuseet en stor retrospektiv udstilling af sine plakater litograferet hos P. & Rosengreen. Også inden for bogproduktionen gjorde firmaet sig hurtigt gældende. Begyndelsen blev gjort med Lauritz de Thurass *Den danske Vitruvius* hvor navnlig det aldrig tidligere publicerede 3. bind viste hvor langt man ad reprotteknisk vej kan nå. Senere fulgte andre værker med akvarel-

ler af H. G. F. "Holm, Ib "Andersen, F. "Richardt og F. A. Beckers *Prospecter af Danske Herregaarde og Prøver af grønlandsk Tegning og Trykning 1857–61*, ved Hinrich Rink. Inden for organisationsarbejdet kom P. hurtigt til at indtage en førende stilling. 1956–78 var han medlem af bestyrelsen for Dansk litograflav (fra 1970 Reprolavet i Danmark), oldermann 1970–78, og han har været medlem af repræsentantskabet for Håndværkerforeningen i Kbh. fra 1957 og Håndværksrådet fra 1966. Desuden har han fungeret som formand for reprofagets svendeprøvekommission 1973–78. I Forening for boghåndværk har han fra 1969 været medlem af hovedbestyrelsen og fra samme år selskabets kasserer indtil 1978 samt medlem af Komiteen til udvælgelse af godt bogarbejde.

Fra 1980 har P. været næstformand i Selskabet til haandarbejdets fremme samt medlem af World Crafts Council National Committee, Danmark, fra 1979 og endvidere medlem af juryen for Dansk designråds IG-pris fra 1980. Som Dragørborger har han også viet sine kræfter til byens kulturelle liv. I nogle år, 1958–60, var P. medlem af Dragørs bykulturelle udvalg, samt medlem af Dragør fredningsnævn 1959–72 og Dragør museumsforenings bestyrelse fra 1959. P. kan ved en flygtig betragtning virke som en flanerende boheme, men flittig og påpasselig overvåger han alt i den virksomhed som han med sine interesser og ubønhørlige krav til sig selv og sine medarbejdere helt er kommet til at præge. Hans arbejdstempo og arbejdsindsats er legendariske og han har ligeligt delt sig mellem den litografiske kunst og uddannelsen i faget. Han har modtaget Håndværksrådets hæderstegn i guld og Levison-prisen 1979. – R. 1974. □Foto.

Erik Ellegaard Frederiksen i Mobilia, 1974 juli-aug. nr.
Godfred Hartmann

Persson, Poul Richard Gustafsson, 1890–1974, skræddermester, oldermann. * 6.3.1890 i Kbh. (Helligånds), † 3.4.1974 sst. (Emdrup), begr. Hellerup kgd. F: skræddermester Gustaf P. (1861–1940) og Karen Larsen (1861–1945). ~ 1° 16.3.1918 med Bertha Else Wroblewski, * 29.11.1895, † 15.4.1949 i Hellerup, d. af kontorchef i Nationalbanken Felix Louis W. (ca. 1864–1919) og Johanne Christiane Ernestine Olsen (1865–1954). ~ 2° 15.3.1958 med Elisabeth Blache, * 7.6.1909, d. af malermester Niels Christian B. (1877–1965) og Nicoline Louise Dinesen (1878–1969).

P. blev uddannet som skrædder og videreuddannet 1909–12 i Hamburg, Berlin og London. Efter hjemkomsten indtrådte han i faderens betydelige

forretning som denne havde grundlagt 1889. P. overtog 1918 virksomheden og fortsatte som eneindehaver indtil 1964; virksomheden er fortsat i familiens eje. Gennem deltagelse i det københavnske skrædderlaugs ledelse kom P. ind i en række håndværker- og arbejdsgiverorganisationer. I skrædderlauget var han oldermann 1935–62 – den længste periode i det gamle laugs historie. P. kom ind i Arbejdsgiverforeningens ledelse gennem medlemskabet af forretningsudvalget i Beklædningsindustriens sammenslutning, men som repræsentant for håndværksgruppen. I DA var han fra 1937 medlem af hovedbestyrelsen (med en afbrydelse på nogle måneder i 1938) og fra 1938 af forretningsudvalget. Han blev 1940 medlem af Håndværksrådet og af dets forretningsudvalg og var 1949–51 og 1955–64 rådets formand. I den sidste periode var P. drivende kraft i bestræbelserne på at gøre det noget hensygnende råd til en moderne erhvervsorganisation og lagde i dette arbejde for dagen en betydelig og meget bred indsigt i hele håndværksrådets problemer. Som et udtryk for at P. i det hele i 1950'erne og -60'erne indtog den ledende position i dansk håndværk står også at han 1948–70 var formand for Håndværkerbanken – også her var han med til en omstilling til mere nutidige krav – og 1952–68 for Københavns håndværkerforening. P. havde en lang række hverv i kraft af sin organisationsmæssige placering: formand for skræddernes fagskole, medlem af lærlingerådet, arbejdsmarkedsrådet, monopolrådet, valutarådet m.m., og han var 1960–71 formand for Varelotteriet. Ved enkelte lejligheder kom P. med skarpe udfald mod de socialdemokratiske regeringer, men markerede sig i øvrigt ikke stærkt i offentligheden. Inden for organisationerne stod han med årene stærkt, både i kraft af erfaring og ud fra tilbøjeligheden til at søge en forhandlende midterlinie når standpunkterne blev markeret kraftigt. – R. 1940. DM. 1950. K. 1958. □Foto.

Børsen 5.2.1960. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl

Peschardt-Hansen [pæsɔrt-], **Holger**, * 1896, civilingeniør. * 15.5.1896 i Middelfart. F: arkitekt Niels Christoffer Hansen (1863–1930) og Dagmar Sofie Peschardt (1871–1950). ~ 1° 5.11.1921 med Gudrun Agnete Suzette Lawaetz, * 13.7.1896 på St. Croix, d. af dr.teol. H. "L. (1864–1949) og Ingeborg Vilhelmine Wahl (1864–1940). Ægteskabet opløst 1945. ~ 2° 5.5.1956 i Gentofte (b.v.) med Ruth Hornbech, * 18.3.1902 i Kbh., d. af missionær, sognepræst Carl Marius H. (1871–1934) og Olga Elisabeth Hansen (1877–1907).

Peschardt-Hansen, Holger

P.-H. blev student fra Vejle 1914, cand.polyt. som bygningsingeniør 1919 og fik som ganske ung kandidat ansættelse i ingeniørfirmaet Birch og Krogbøe hvor han hurtigt fik selvstændige opgaver, bl.a. kloakeringen af Tønder by, der vanskeliggjordes ved at byen er bygget på flydesand. Arbejdet blev statens gave til Tønder by i anledning af genforeningen. P.-H. løste opgaven med stor dygtighed og vandt dermed et sikkert fodfæste i firmaet. 1933–69 var P.-H. medindehaver af firmaet, det største rådgivende ingeniørfirma i landet. Han var den ledende og en dygtig forretningsmand der forstod at varetage firmaets interesser. – P.-H.s bygherrer har i overvejende grad været offentlige myndigheder. Han har bl.a. ledet projekteringen af ingeniørarbejderne ved radiohuset, lufthavnen i Kastrup, Palladium, Statsanstalten for Livsforsikring samt sygehuse i Frederiksborg og Ringkøbing amter. Særlig må nævnes det meget betydelige arbejde med projekteringen af installationerne ved den nye polytekniske læreanstalt i Lyngby der var Danmarks hidtil største byggeforetagende. 1970 blev P.-H. kommitteret i firmaet og fra 1973 konsulent.

Også på det organisatoriske område har P.-H. været særdeles aktiv. Han var medlem af hovedbestyrelsen for Dansk ingeniørforening 1945–51 og 1957–63 samt af bestyrelsen for Foreningen af rådgivende ingeniører 1940–67 (formand 1949–67). Han gjorde en stor indsats for opbygning af et fagligt samarbejde mellem de skandinaviske ingeniørforeninger, var den drivende kraft ved skabelsen af Dansk selskab for opvarmning og ventilation (formand 1945–61, 1962 æresmedlem). P.-H. var også en af initiativtagerne til Statens byggeforskningsinstitut og var medlem af bestyrelsen 1945–70 (formand 1953–59). Han fik igangsat undersøgelser af økonomisk varmeisolering, understregede i artikler stærkt den nationaløkonomiske betydning af at kombinere elektricitetsproduktion og opvarmning, hvilket med de stigende energipriser er blevet endnu mere ønskeligt. P.-H. var medlem af bestyrelsen for lydteknisk laboratorium 1945–70, af Gentofte kommunes bygningskommission 1952–63 samt af licitationskommissionen 1955–63, og var censor i fagene opvarmning og ventilation ved Polyteknisk læreanstalt 1939–70. P.-H. blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1954 og af Danmarks naturvidenskabelige samfund 1967. – R. 1943. R¹. 1956. K. 1965. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen

Peschcke Matthiesen Køedt (ved dåben Koedt), Andreas, 1845–1929, grosserer, politiker. * 22.9.1845 i Adelby ved Flensborg, † 10.5.1929 i Charlottenlund, begr. i Tårnbæk. F: skibsfører Matthias Matthiesen Koed (Koedt) (1799–ca. 1854) og Anne Marie Peske (Peschcke) (1807–77). ~ 10.9.1879 i Chicago med Elisabeth Ellen Duval, * 10.11.1843 i Manchester, † 16.1.1925 i Charlottenlund, d. af portrætmaler Charles Allen D. (1808–72) og Elisabeth Johnstone. – Far til M. *P. K.

Efter at P. K. havde fået sin første købmandsuddannelse i Flensborg rejste han til England og begyndte 1864 som korrespondent i Manchester, til hvilken by han kom til at få sin tilknytning i adskillige år. 1875 etablerede han sammen med P. A. Paulsen († 1901) og A. Hilligsøe († 1896) to en gros manufakturfirmaer, nemlig *Paulsen, Køedt & Co.*, Manchester og *Hilligsøe, Køedt & Co.* i Kbh., og knyttede hertil fra 1881 detailmagasin Messen på Købmagergade som i årenes løb under værdifuld medvirken af W. Smitt blev en af de største manufakturdetailforretninger i Danmark. I forbindelse med denne virksomhed oprettede P. K. desuden et bomuldsvæveri og en gardinfabrik. Til trods for at P. K. gennem de her nævnte virksomheder således udfoldede et meget betydeligt initiativ, formåede forretningslivet dog langtfra alene at fylde hans interesse. Fra Manchesterårene havde han i sin engelskfødte hustrus hjem stiftet bekendtskab med flere af politikerne Richard Cobdens venner, og de tanker der i denne kreds gjorde sig gældende med hensyn til frihandelsideerne fik i P. K. en usædvanlig ivrig og dygtig talsmand. Rustet med sine erfaringer fra det praktiske liv og med udbyttet af en omfattende læsning kastede han sig fra slutningen af 80'erne med stor iver ind i agitationen for frihandelsbevægelsen både som skribent og taler. Hans første betydende skrift var *Tolden og Tiderne*, 1887 som siden efterfulgtes af *Guld og Sølv, Tysklands Toldpolitik, Efter Systemskiftet, En Samfundsfjende, Dansk Arbejde, Skandinavismen* o.m.fl. Alle mulige emner tog han op til behandling i utallige pjecer og artikler i aviser og tidsskrifter. I årene op til første verdenskrig skrev han først og fremmest i Politiken. Senere, da han i protest mod restriktionspolitikken brød med sine gamle liberale venner, gik han over til de konservative blade, særlig *Nationaltiden*. 1887 stiftedes på P. K.s initiativ *Toldreformforeningen* hvor han var formand til 1903. Denne forenings program var i sig selv meget moderat, idet den bl.a. skulle virke for afskaffelse eller nedsættelse af tolden på rå- og hjælpstoffer, men de taler der ved flere lejligheder siden blev holdt af foreningens ledende

mænd rundt omkring i landet var til gengæld langt videregående, og derfor fandt hele den bevægelse, som udgik fra foreningen, nok så megen sangbund hos deltagerne i de store landbomøder som inden for den kbh.ske handelsstand, hvilket bl.a. sås af forløbet af den ekstraordinære generalforsamling i Grosserersocietetet 20.2.1890 som var indkaldt netop på toldspørgsmålet. Det må dog fastslås, at P.K. ved sit arbejde for frihandelssagen bidrog til, at de protektionistiske ideer som omkring 1890 gjorde sig gældende i vore nabolande kun gjorde ringe fremskridt her i landet. Fra forskellige sider blev P. K. opfordret til at gå aktivt ind i politik, men han undslog sig længe – vel vidende, at han ville have vanskeligt ved at indordne sig under en partidisciplin. 1895 lod han sig dog vælge til folketingsmand for venstre i Slagelsekredsen. Kort tid efter valget deltog han i stiftelsen af venstre-reformpartiet, hvis navn han gav ideen til. 1897 var P. K. formand og ordfører for det folketingsudvalg der behandlede det af finansminister C. Lüttichau fremsatte forslag til en ny toldlov, og havde den væsentligste del i den overenskomst der opnåedes mellem regering og folketing om hovedpunkterne i toldloven. Ved ministeriets fald og landstingets modstand trak sagen imidlertid i langdrag, og senere udviklede der sig mellem P. K. og det parti han tilhørte, en modsætning på et andet beskatningsområde, nemlig brændevinsbeskatningen, som førte til at P. K. 1900 udtrådte af såvel venstre-reformpartiet som toldudvalget. Sit folketingsmandat bevarede han dog til 1901. I de følgende år tog han kun sporadisk del i politisk drøftelse, således skrev han 1908 i Politiken imod V. Lassens, C. Neergaards og F. Heys toldlov, og 1918 og 1919 rejste han kraftige protester imod ministeriet Zahles handelspolitik, bl.a. kædehandelsforordningen af 19.5.1917, ifølge hvilken han selv 1919 blev idømt en bøde på 200 000 kr. – en begivenhed der, selv om loven var overtrådt, ikke satte den mindste plet på ham hverken som menneske eller forretningsmand. Ved siden af sin handelspolitiske skribentvirksomhed udfoldede P. K. også i årenes løb på andre områder en virksomhed bl.a. for det nordiske samarbejde og forsvarssagen. Som polemiker og agitator var P. K. utvivlsomt af et usædvanligt format. Hans form var altid overmåde levende, og han ejede en sjælden evne til at stille selv det tungeste stof i relation til det daglige livs tildragelser. □ Afbildet på karikaturtegn. af Alfred Schmidt 1918 og 1919 (Fr.borg). Buste af H. Wederkinck, 1919. Foto.

Erindr. i Mit hjem II, 1912 19–26. – Berl. tid. 11.5.1929. Børsen og Nationaltid. s.d. Jul. Schovelin: Tidens hjul

og Tietgen, 1929 421 520–31. Aage Heinberg: Danske erhvervsmand 1, 1930 201–07. V. Eiberling: Rigsdagens medlemmer i 100 år I, 1949 313 f.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Peschcke Køedt, Matthias Matthiesen, 1885–1949, maler. * 8.6.1885 på Frbg., † 11.3.1949 på Skodsborg sanatorium, begr. i Tårnbæk. F: grosserer A. *P. K. (1845–1929) og Elisabeth E. Duval (1843–1925). ~ 1° 4.2.1913 i Paris med Helga Frederikke Petersen (kld. Tranebo), * 25.10.1890 i Soesmarke på Lolland, d. af slagtermester Niels Søren P. og Johanne Christine Marquardt-sen. Ægteskabet opløst 1914. ~ 2° 26.8.1916 i Ordrup med maler Adèle Caroline Rautenbach Nielsen, * 29.11.1895 i Zürich, † 22.1.1958 i Kbh., d. af forfatter Albrecht Rautenbach (1861–98) og Adelheid Gottenkiény (1871–1961), ~ 2° 1900 med malermester Bernth Nielsen, 1873–1965) og adopt. af Bernth Nielsen.

P. K. fik som elleveårig privat tegneundervisning af Lupalu Janssen, tog studentereksamen 1903 fra Schneckloth's skole, n.å. filosofikum og forberedtes af G. Vermehren til kunsthøgskolen som han gennemgik jan. 1905–april 1908 under C. N. Overgaard, Frants *Henningsen og Viggo *Johansen. Derefter opholdt han sig i Paris 1910–12. Senere har han jævnligt foretaget rejser til Italien, Frankrig, Tyskland, England og Schweiz. Herhjemme debuterede P. K. juni 1916 med en særudstilling der fyldte hele Den frie udstilling og betød en storstilet indsats. Den omfattede allegoriske kompositioner af dristigt format (to malerier målte 638 × 410 cm), store helfigurportrætter (bl.a. af faderen og moderen), landskaber og blomsterbilleder. Kristian *Zahrtmann, der koloristisk synes at have været hans forbillede, roste den i et brev til Sigurd *Müller, kritikken angreb den skarpt, og samtidig blev den en salgssucces og gentaget i Århus kunstforening s.å. I øvrigt har P. K. udstillet på Salon Nationale i Paris 1910, 1912, 1927–29, 1931, 1934 og haft andre særudstillinger på Den frie udstilling 1919 og dec. 1922 til jan. 1923 (sammen med Holger *Wederkinck) samt i Gallerie Charpentier i Paris 1934. Allerede i fortalen til sin udstillingskatalog 1916 vendte P. K. sig mod den „moderne kunst“. Han genoptog emnet i „København“ 26.6.1919, og i store artikler til Nationaltidende 26.11.1927, 4. og 24.1., 2.2.1928; i Samleren 1933–34, af hvilke en del blev udgivet i bogform (*Statusopgørelse i Malerkunsten*, 1935), rejste han en voldsom kamp mod modernismen, både kunstnerisk og som almindeligt åndeligt fænomen, med heftige angreb på den internationale kunsthändlerkorruption om-

kring den moderne kunst og på hjemlige autoriteter som kunstmuseet og kunstakademiet. Kampen overførtes til Sverige hvor den vakte stort røre ved artikler i Svenska Dagbladet 26. og 27.4., 7. og 19.5.1935 og Dagens Nyheter 13.5. s.å. Hjemme fortsatte han den i Samleren 1937–38, 1940–41, 1943, „De danskes Vej“ 25.2.1938 og i B.T. 27.2., 7., 15., 18. og 28.3., 5., 16. og 25.4., 1., 2., 22. og 30.5., 15. og 25.6., 9., 22. og 26.7., 14. og 22.8.1940. Denne kampagne var et fremtrædende træk i vort kunstliv mellem de to verdenskrige, og meget karakteristisk for sin tid. Den foregik sideløbende med, men uafhængig af en tilsvarende, som Camille Maclair med støtte af ansete kritikerautoriteter førte i Frankrig mod „la farce de l'art vivant“. Med store økonomiske ofre opretholdt P. K. i en årrække kunsttidsskriftet Samleren, var formand for dets aktieselskab 1935–42 og redigerede det personlig sept. 1940–jan. 1942. □To selvportr. Buste af H. Wederkinch, 1910, og af Hjalmar Kleis ca. 1910.

Kr. Zahrtmann i Gads da. mag. XII, 1917–18 55. Sig. Schultz i Nationaltid. 26.6.1935 og 13.3.1949. Samme: Malerkunstens ismer, 1938 82f. Samme i Samleren XVII, 1940 4–6. K. Flor i Berl. tid. 11.3.1949.

*Sigurd Schultz**

Peschier [pø'sje], **Pierre**, 1739–1812, købmand. * 1.11.1739 i Genève, † 16.1.1812 i Kbh. (Fr.ref.), begr. sst. (Ass.). F: apoteker Pierre P. og Marguerite Blisson. ~ 15.10.1784 i Kbh. (Holmens) med Marie Susanne Grodtschilling, døbt 14.9.1762 i Kbh. (Holmens), † 18.10.1816 sst. (Fr.ref.), d. af kaptajnlejtant, senere kontreadmiral Frederik G. (1731–92, ~ 2° 1772 med Frederikke Louise Lütken, 1747–1814) og Suzanna Marie Prescher (1744–68).

P. kom som ung i handelslære og erhvervede på en lang udenlandsrejse 1765–68 til Portugal, Holland, England og Frankrig en betydelig handelskundskab, navnlig med hensyn til de ostindiske varer. 1768 blev han indkaldt til Danmark af F. de Coninck, for hvis hus han arbejdede i nogle år. Til sidst etablerede han sig og fik 1776 indfødsret. P. handlede først og fremmest med korn og havde endvidere en udstrakt handel med ostindiske produkter på Rusland. Han regnedes for Asiatisk Kompagnis bedste kunde og skal i en årrække have afsat for gennemsnitlig to mio. kr. årligt. Blandt den glimrende handelsperiodes pengefyrster indtog han pladsen som en af forgrundsfigurerne, og i hans smukke købmandsgård ved Holmens kanal (Den danske Banks hovedsæde) udfoldede sig en stor og strålende selskabelighed. Med dygtighed og dristighed førte han sin forretning frem, vel nok med

for stor en dristighed, thi han måtte to gange standse sine betalinger. Når han hurtigt kom på fode igen, skyldtes det utvivlsomt støtte fra det offentlige side. Han var meget nær forbundet med finansministeren Ernst Schimmelmann som skaffede ham forskud af statsmidlerne mod at han til gengæld ydede regeringen værdifulde råd. Krisen 1799 ramte huset P. meget hårdt, men han blev hjulpet over vanskelighederne ved en kredit fra bankkontoret. 1804 allierede staten sig endnu nøjere med ham, han optog sin nevø Agier i firmaet, og samtidig tiltrådtes dette af direktør Wexelsen fra bankkontoret. P.s egen indflydelse på firmaets dispositioner blev dog ret begrænset, og faktisk kunne forretningen fra nu af betragtes som et rent statsforetagende. De første år gav et rimeligt udbytte, men fra 1807 øgedes vanskelighederne. Man søgte at råde bod herpå ved at begynde en udstrakt tømmerhandel fra Norge, men det blev kun statskassen der tjente på denne handel. Med husets anliggender gik det fortsat ned ad bakke, og det hjalp ikke, at den kendte grosserer L. N. Hvidt 1810 trådte hjælpende til. 1812 døde P. som en fattig mand, og 1815 nedsattes en kommission der ved ny støtte fra statskassen endelig fik firmaet likvideret. Hvidt betragtede nærmest husets forretninger som et stort svindelforetagende, men da staten var så intimt knyttet til det, måtte man fare med lempe. I Norge hørtes der mange bitre ord, thi flere skovjere var kommet dybt i gæld ved at indlade sig med det store kbh.ske handelshus. Trods al modgang betragtedes P. dog som et stort forretningstalent, og man værdsatte ham som en meget offervillig mand. – R. 1809. □Mal. af Jens Juel.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IV–VII, 1900–06. – Marcus Rubin: 1807–14, 1892 (reprodug. 1970). C. Bruun: København III, 1901. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VI, 1–2, 1907–09. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans regering, 1923 (reprodug. 1978). Johs. Werner: Chr. Wilh. Duntzfelt, 1927. Jul. Clausen i Hist. medd. om Kbh. 3.r.VI, 1944–46 359 631. Philip Rosenstand-Goiske sst. 4.r.II, 1949–52 213f. Charles Haugbøll sst. III, 1951–54 184f 189. Aage Rasch: Niels Ryberg, 1964 159 358 363. Finn Friis: Les suisses au Danemark, 1975.

Harald Jørgensen

Peter III af Rusland, se Carl Peter Ulrich.

Peter, prins, 1908–80, etnograf. * 3.12.1908 i Paris, † 15.10.1980 i London, begr. i haven til Lille Bernstorff. F: prins Georg af Grækenland og Danmark (1869–1957) og prinsesse Marie Bonaparte (1882–1962). ~ 9.9.1939 i Madras, Indien

(b.v.) med Irene Ovchinnikoff, * 2.10.1904 i St. Petersborg, d. af kejserlig hofsølvsmid Alexander O. († 1918) og Lydia Zourlo († 1967).

Efter fransk studentereksamen studerede P. 1927–34 jura ved Paris' universitet. Sidstnævnte år blev han dr.jur. på en afhandling om den danske andelsbevægelses handel med udlandet, *Les Coopératives agricoles danoises et le Marché Extérieur*. Fra 1932 aftjente han dansk værnepligt ved livgarden og blev løjtnant (oberstløjtnant 1964). Under påvirkning fra faderen havde P. i barndom og ungdom fået interesse for danske forhold, sprog og kultur, en påvirkning der forstærkedes under militærtjenesten og bl.a. gav sig udslag i at han valgte et dansk emne til sin jura-disputats. Sine studier fortsatte han 1934–35 (genoptaget 1957–59) ved London School of Economics hvor han bl.a. beskæftigede sig med oprindelige samfundsforskelde således som de dengang endnu udfoldede sig blandt mange asiatiske folkeslag. 1937 var han på sin første ekspedition der gik til Indien, Tibet og Ceylon. – Den anden verdenskrig satte imidlertid en foreløbig stopper for flere rejser, og P. sluttede sig til de allierede styrker i Middelhavsområdet hvor han som officer i den græske hær deltog i kampene på flere krigsskuepladser. I 1950'erne var han som tibetansk specialist med på den 3. danske centralasiatiske ekspedition. Han ledede Henning Haslund-Christensens mindeekspedition til Afghanistan og var derefter nogle år i Indien. Sit ekspeditionsliv sluttede han 1974–75 med en tur til Himalaya. Fra sine rejser skaffede P. betydelige og værdifulde samlinger til Det kongelige bibliotek og Nationalmuseet: lamaistiske skrifter, dragter, smykker m.v., for nogle tings vedkommende sjældenheder der ikke findes andre steder i verden. På ca. 5 000 tibetanere foretog han antropometriske målinger der senere er behandlet ved hjælp af edb. En særlig interesse viede P. det såkaldte polyandriske ægteskab (en kvinde gift med flere mænd) som aldrig tidligere var systematisk behandlet (*A Study of Polyandry*, 1963) for hvilken han modtog doktorgraden ved Londons universitet. Af øvrige værker kan nævnes *The „eternal question“*, 1952 og *The Science of Anthropology*, 1969, desuden talrige tidsskriftsartikler. 1960 blev han æresdoktor ved Københavns universitet.

Også som finansmand markerede P. sig i den danske offentlighed. Han kom i 1960'erne i forbindelse med Alex Brask Thomsen idet han ville købe det danske Radio Merkur-skib. Brask Thomsen bad ham stille sin viden om internationale finansforhold til rådighed for Finansbanken og Brask Thomsen Holding A/S (oprindelig Henriques og Løvengreens Handels- og Hol-

dingaktieselskab), og han blev henholdsvis ærespræsident og formand for de to foretagender. – Som medlem af det græske kongehus gik P. ind imellem sine egne veje, og det førte til modsætningsforhold og spændinger i familien som rakte helt frem til jordfæstelsen nogen tid efter hans død i parken til hans danske bopæl, Lille Bernstorff i Gentofte. – If. P.s testamente skal Lille Bernstorff til sin tid overgå til Gentofte kommune til oprettelse af et fond. □Tegn. af Leo Arthur Robitschek, 1944. Tegn. af Otto Christensen 1952 og 1958 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1960 158–60. – P. i Fund og forskning II, 1955 113–24. Halvdan Siiger i Demokrat 25.11.1960. Venner af Prins Peter, udg. Mogens Mugge Hansen, 1978.

Finn H. Lauridsen

Peters, Christian Carl, 1822–99, billedhugger. * 26.7.1822 i Dalover, Randbøl sg. ved Vejle, † 17.9.1899 i Espergærde, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: papirmager Joachim Hartvig Carl P. (1791–1822) og Anna Margrethe Helene Lütken (1788–1851). ~ 13.11.1868 i Stenstrup, Svendborg amt, med Prebia Rasmussen, * 9.2.1838 i Stenstrup, † 12.9.1915 på Frbg., d. af provst Ludvig August Frederik R. (1808–89) og Simonine Elisabeth Ploug (1810–71).

Efter faderens tidlige død blev P. sat i pleje 1825 hos sin morbror, klokker O. D. Lütken i Odense, hvor han voksede op og gik i katedralskolen. Straks efter konfirmationen 1836 sendtes han til Kbh., optoges med H. E. *Freunds anbefaling i akademiets elementarskole okt. s.å. og avancerede marts 1837 til l. frihåndsskole. Han gik på akademiet om aftenen og fik privat undervisning i modellering om dagen. Først dec. 1841 nåede han op i modellskolen. Marts 1845 vandt han akademiets lille sølvmedalje, dec. n.å. den store. En årrække arbejdede P. på H. V. *Bissens atelier, hvortil han havde fået adgang 1839, og lærte bl.a. at hugge i marmor, i begyndelsen for egen regning, senere som Bissens medhjælper. Han debuterede på Charlottenborg 1840 med en buste og vakte 1846 megen opmærksomhed med *Hercules, som Barn, dræber til Slanger* (Randers museum; marmoreksemplar bestilt til Kunstforeningen, nu i Hirschsprungs samling) der viste en frisk, uhøjtidelig måde at tage den klassiske oldtid på. Akademiet tildelte ham 1847 Neuhausens præmie for *En Dreng, som spiller Terra* (Ålborg museum) og 1863 Eibeschütz' præmie for gruppen *Abraham gaar til Moria Bjerg med sin Søn Isak for at ofre ham* (Emmaus kirken, Kbh.). For akademistipendier rejste han april 1850 sammen med Vilh. *Kyhø over Düsseldorf, Holland og Belgien til Paris hvor han blev i seks

uger. Alene fortsatte han til Rom, boede her aug. s.å. til april 1852 og arbejdede i Bissens atelier dernede; bl.a. udførte han *En Faun, der har stjaalet Vin* (bronzestatuette i glyptoteket). Over Napoli, Pompeji, Norditaliens byer og Tyskland vendte han hjem juli 1852. Andre rejser gik sept.-dec. 1859 til Tyskland og Italien, hvor han især gav sig af med antik kunstindustri i Roms og Napolis museer, og sept. 1870–maj 1871 for Anckers legat til Italien og Grækenland. Tillige så han verdensudstillingerne i London 1862 og Paris 1855 og 1878. Akademiet havde agreeret P. 1856, men som følge af ændringer i dets statutter optoges han først i akademirådet jan. 1866. Desuden valgtes P. ind i den nystiftede komité for Charlottenborg-udstillingen 1857 og havde sæde her til 1875. Sept. 1864 ansattes han som assistent ved undervisningen på akademiet. Efter Bissens død udnævntes han til professor i billedhuggerkunst 1868, men tog sin afsked 1889 på grund af svagelighed.

I sit lange og flittige liv løste P. mange opgaver, hvis betydning nærmest ligger i plastisk-arkitektoniske udsmykningsformål. Hans væsentligste indsats må imidlertid søges i en række andre værker. I dansk billedhuggerkunst hører P. til de fremtrædende medlemmer inden for den efter-Thorvaldsenske generation, til dem der fortsatte Thorvaldsens form for klassicisme via H. V. Bissen med et tilskud af Freunds håndværkerpræcision og løb linen ud. P. er mere nøjeregnende og præcisere i behandling og opfattelse af enkeltheder, intimere i sit studium og mere hengiven til naturalistisk iagttagelse end forgængerne (*En hvilende Hyrdedreng*, 1855, Hirschsprungs samling).

Men Thorvaldsens flydende linjerytmik forsvinder, og tilknytningen til den klassiske oldtid udviskes i denne generation. Man søger mere periferer motiver, lader sig helst inspirere af senantikken og foretrækker metallet for marmoret. Karakteristiske er P.s statuetter af faunen der har stjålet vin, af den dansende faun som spiller på dobbeltfløjte, 1852 (kunstmuseet), af *Diogenes søgende et Menneske*, 1875 (Studenterforeningens) og *Ahasverus paa Vandring*, 1892 (Hirschsprungs samling); fremdeles statuerne af *Ewald* og *Wessel*, 1879–80 (marmor i Det kgl. teaters forhal), af *Thorvaldsen*, 1866 (udstillingskomiteen ved Charlottenborg; modelleret på ny 1878, Randers museum), og af *Willemoes*, 1879 (Odense museum; senere bronzeeksemplarer i Assens, rejst 1902, og på Kbh.s rådhus). De viser det lune og den stilfærdige karaktersans som kendetegner generationen, hvor den er bedst og mest sig selv.

Ved siden af sin billedhuggervirksomhed dyrkede P. kunstindustrien. Hans indsats her har nu kun historisk betydning, men han var side om side med Heinrich *Hansen og måske Henrik *Olrík den flittigste bidrager inden for vor kunstindustris indledende fremstød i forrige århundrede, nærmest det afsnit der betegnes ved verdensudstillingerne i London 1862 og Paris 1867. Til talrige brugs- og dekoraionsgenstande af porcelæn, terrakotta og navnlig af sølv og andet metal på begge disse udstillinger havde han givet tegning (bl.a. for sølvvarefabrikant Vilh. *Christesen); et stort drikkehorn af sølv, udført hos Christesen, købtes i Paris til South Kensington museet (Victoria & Albert Museum). Denne virksomhed befordredes stærkt gennem kunstflidslotteriet der var knyttet til Fr.borgs genopførelse, og i hvis komité P. fik sæde nov. 1860. I øvrigt blev han i særlig grad den, der udførte eller tegnede de store, kunstfærdige gaver som præger den tids kunstindustri, såsom drikkehorn (guldhornet til B. S. *Ingemann 1859 som blev stjålet fra Fr.borg 1970, og det 1864 udførte sølvhorn som skænkedes til grev Ludvig *Holstein 1872, på Fr.borg; elfenbenshorn, købt i London 1862 af prins Napoleon, et andet skænket til prins, senere kong Oscar, 1866), rigt udstyrede bordopsatser af sølv (toldembedsmænds gave til grev W. *Sponeck 1864; Kbh.s bryllupsgave til kronprinseparret 1869) og elfenbensvifter (brudegaver til prinsesse *Alexandra 1863 og kronprinsesse *Louise 1869).

En anselig samling af P.s efterladte skitser findes i Den Hirschsprungske samling; i Maribo museum det otte alen lange relief *Diogenes med tændt lygte om Dagen paa Torvet i Athen søger et Menneske*, 1877. – Etatsråd 1889. – R. 1874. DM. 1887. □Tegnet som ung af A. Kittendorff (Fr.borg). Mal. af L. Frølich 1850 og 1851 (Hirschsprung), tegnet s.m. V. Kyhn af samme, 1851 (Fr.borg). Tegn. af Constantin Hansen (Kgl.bibl.). Afbildet på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit 1879 efter foto. Mal. af Otto Bache, 1881 (udstillingsfonden, Charlottenborg), tegn. af samme (Fr.borg). Buste af A. V. Saabye, 1888 (Vejle mus.; Hirschsprung; Fr.borg). To tegnede selvportr. (Kgl.bibl.). Foto.

C. Nyrop: Vilh. Christesen, 1871 50–56. J. E. Cart i Dannebrog 21.4.1894. N. V. Dorph i Politiken 19.9.1899. Carl Hartmann i Dagens nyheder 20.9. s.å. Ph. Weilbach i Ill. tid. 8.10. s.å. og i Kunstakad.s årsberetning 1899–1900 10–12. Aksel Hansen i Kunst VII, 1905–06. Lorenz Frølich. Egne optegn. og breve, udg. F. Hendriksen, 1920–21. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Erik Lassen og Ole Wanscher: A. Michelsen og da. sølvmedekunst, 1941 32–34.

Sigurd Schultz*

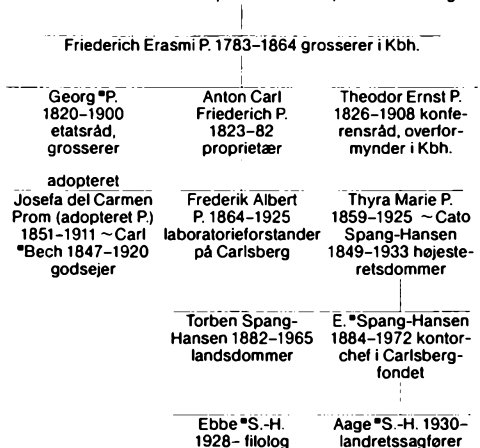
Petersen

Tilsammen med det noget hyppigere *Pedersen er patronymer dannet af navnet Peter (Peder) det trediehyppigste slægtsnavn i Danmark. Der skal her kun nævnes enkelte slægter.

I. En slægt der føres tilbage til fæstebonde i Varpelev Peder Sørensen (ca. 1650–1715) hvis søn, øltapper i Kbh., senere tolder i Bandholm, Søren P. (ca. 1690–1774) var far til skipper i Maribo Hans P.

Table II

Asmus Petersen 1742–1826 præst i Aventoft, senere i Nr. Løgum

II. En slægt der har navn fra gårdmand i Rønshoved, Holbøl sg., Peter Jessen der var far til præst i Aventoft, senere Nr. Løgum Asmus P. (1742–1826).

III. En slægt der føres tilbage til Rærup i Lydum sg., V. Horne hrd., hvor gårdmand Peder Nielsen havde hjemme. Han levede 1726–1806 og var bedstefar til gårdmand og sognefoged i Hostrup, senere i Haved ved Ribe Peter Nielsen P. (1802–79).

Johannes *Fog-Petersen var ~ Solvejg Høgsbro, d. af minister Svend *H. Axel Linvald var ~ Adda Hannover Cohen, d. af varemægler Just *Cohen.

IV. En oprindelig sønderjysk slægt hvis første kendte mand er bolsmand i Højer Peter Matthiesen (–1757) hvis søn Nicolai P. blev silke-, uld- og lærredshandler i Kbh.

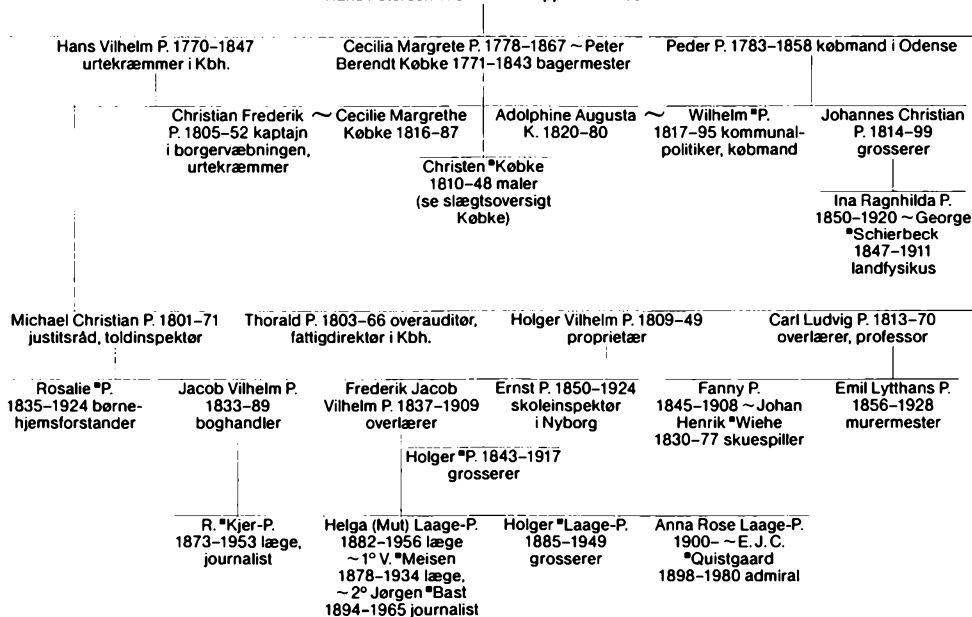
Eugen *P. var ~ Claudia Caroline Cathrine Hansen, d. af provst Aleth *H.

V. En slægt hvis stamfar, kromand i Humtrup Christen P., var far til byfoged i Fåborg, herredsfoged i Salling hrd. Peter Christen P. (1760–1816).

(I) Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 779–88. Min slægtbog, udg. Holger Petersen, 1918. (II) Axel P.: Stamtbl. over Fr. Erasmi P.s efterkommere, 1884. Samme: Familien P. fra Aventoft, s.d. (III) Frederik Carl Christian Linvald: Slægtbogen, 1921. (IV) Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 788–90. (V)

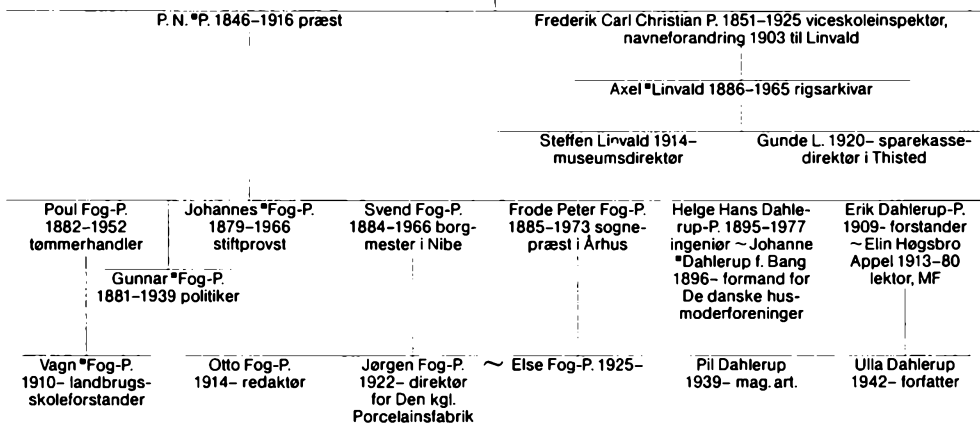
Table I

Hans Petersen 1739–1814 skipper i Maribo

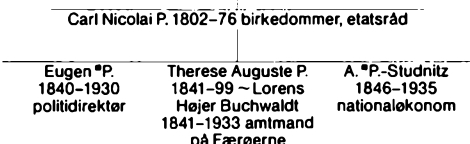
Tablle III

Peter Nielsen Petersen 1802–79 gårdmand, sognefoged i Haved

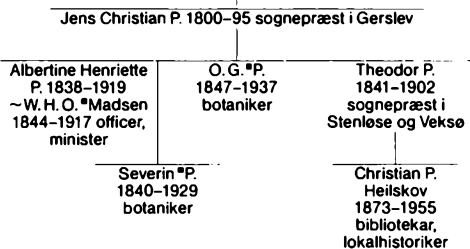
Tablle IV

Nicolai Petersen 1752–1811 silke-, uld- og lærredshandler i Kbh.

Tablle V

Peter Christian Petersen 1760–1816 by- og hærredsfoged i Fåborg

Torkil Baumgarten: Borgerlige familier. Familien P. fra Humtrup, 1910 21–25.

Hans H. Worsøe

Petersen, Adolf Carl Vilhelm (ved dåben Carl Wilhelm Adolph), 1856–1912, aktuar, rådsformand. * 14.12.1856 i Kbh. (Helligg.), † 5.2.1912 på Frbg., begr. sst. F: cigarmager Tønnes Ferdinand P. (1828–91) og Johanne Catharina Elisabeth Pedersen (1830–1916). ~ 20.5.1884 i Kbh. (Cit.) med Thyra Maria Bindseil, * 13.1.1863 i Kbh. (Johs.), † 20.12.1911 på Frbg., d. af musik-

lærer Johan August B. (1826–84) og Louise Amalie Krause (1840–94).

P. blev cand.polyt. 1881 og fik straks derefter ansættelse som medhjælper hos beregneren i Statsanstalten for Livsforsikring hvor han 1882 blev assistent og gjorde sig så godt gældende, at han 1888 fik udnævnelse til det betydningsfulde embede som anstaltens beregner. I denne stilling forblev han – idet han dog 1900–01 var konstitueret som direktør – til han 1904 modtog udnævnelse som den første formand for det ved livsforsikringsloven af 29.3.1904 oprettede forsikringsråd. Han havde da ved siden af sin embedsvirksomhed i statsanstalten i nogle år bestridt hvervne som beregner i Nordisk Gjenforsikrings Selskab (fra 1898) og som teknisk konsulent for Borgervennen af 1788 (fra 1900), men begge disse hverv frasagde han sig ved sin udnævnelse til rådsformand. Denne udnævnelse hilstes i øvrigt med stor tilfredshed i alle interesserede kredse og faldt så meget mere naturlig som P. havde været medlem af den 1900 nedsatte skandinaviske livsforsikringskommission, ligesom han havde sæde i invaliditetskommissionen af 1903. Til fyldestgørende bestridelse af det inden for dansk forsikringsvirksomhed helt nye embede som rådsformand besad P. de allerbedste forudsætninger i sin store tekniske dygtighed og sin evne til uden større gnidninger at samarbejde med forsikringsselskaberne som ikke alle var lige begejstrede for at komme under forsikringsrådets tilsyn, og hans grundlæggende arbejde som rådsformand vandt da også anerkendelse hos alle, men blev alt for tidligt afbrudt, idet en hårdnakket sygdom allerede 1910 tvang ham til at trække sig tilbage. – Uden for forsikringsområdet var P.

fra 1900 virksom som medlem af repræsentantskabet for Arbejderbanken hvor han 1905 blev næstformand for bankrådet, og endelig kan nævnes at han efter jernbanekatastrofen i Gentofte 1897 blev medlem af den kommission der da nedsattes til at ordne de ved katastrofen opståede erstatningsspørgsmål. – Konferensråd 1910. – R. 1898. DM. 1909.

Assurandøren, 1910 173 og 1912 35. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Chr. Thorsen**

Petersen, A. Qvistgaard, se Qvistgaard Petersen, A.

Petersen, Agnete Munch, se Munch Petersen, Agnete.

Petersen, Albrecht, 1706–61, klosterstifter. Døbt 10.3.1706 i Kbh. (Petri), † 7.6.1761 sst., begr. i Petri k. F: hattestofferer Peter P. († 1711) og Elisabeth Christine Bernhorst (ca. 1678–1754). Ugift.

P. og hans bror, Sebastian Petersen (* 9.9.1708 i Kbh., † 28.10.1775 sst.) der begge nedsatte sig i Kbh. som silke- og klædekræmmere, havde fra deres forældre overtaget en betydelig forretning som de med stor dygtighed førte videre. Da ingen af dem blev gift og de således ingen livsarvinger efterlod sig, testamenterede den længstlevende af dem sin formue på ca. 80 000 rdl. til velgørende formål. I henhold til testamentarisk bestemmelse skulle brødrenes gård i Vimmelskaflet nr. 29 overgå til bolig for et antal jomfruer der var over 35 år, og „som ej formedelst et godt Ægteskab haver kunnet vende forsørgt“. Stiftelsen fik navnet „de Brødre Petersens Jomfrusæde eller -kloster“, og adgang tilstodes i første række testators fædre og mødrene familie uanset alder. Når et tilstrækkeligt antal af disse ikke fandtes, kunne andre komme i betragtning, nemlig døtre af „Kræmmer- og Kjøbmand- saa og af gejstlig Standen“, dog skulle alle tilhøre Skt. Petri tyske menighed. Klosteret brændte 1795 og blev genopbygget 1797, men 1918 bortsolgtes bygningen, og der anvises klostrets konventualinder fri bolig andetsteds, indtil der 1937 opførtes en ny bygning i Larslejstræde 9–11. Klosters administration forestås af patronen og kirkekollegiet ved Skt. Petri kirke. □ Epitafium (Skt. Petri k., Kbh., sat 1886).

Frantz F. Møller: Stamtbl. over de til brødrene Petersens jomfrukloster adkomstberettigede familier, 1884. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III, 2, 1898 327. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrøm I, 1915–30 140. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Ko-

penhagen, 1925. Charles Christensen i Hist. medd. om Kbh. 3. r. VI, 1944–46 213.

Harald Jørgensen

Petersen, Alexis, se Petersen-Studnitz, A.

Petersen (døbt Pedersen), Karl Alfred, 1895–1981, forbundsformand. * 9.11.1895 i Flinterup, St. Fuglede sg., † 9.3.1981 i Glostrup, begr. sst. F: arbejdsmand Hans Peter P. (1852–1911) og Ane Kirstine Olsen (1852–1928). ~ 1° med Valeria Marianna Bluszczykowska, * 3.10.1881 i Polen, † 26.6.1950 i Glostrup. Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.8.1943 i Kbh. (Stef.) med Gudrun Marie Kristensen, * 29.1.1904 i Mygdal sg., † 7.6.1959 i Kbh. (Simeons), d. af gårdejer Valdemar K. († 1919) og Karoline Madsen († 1962).

P. startede straks efter skolegangen som arbejdsdreng, senere arbejdsmand på landet. Han fik sin første tillidspost, da han 1919 blev kasserer i Landarbejdernes Fuglede-afdeling. Han havde forskellige faglige hverv i Holbæk-området, indtil han 1933 blev ansat som sekretær i landarbejderforbundet, 1925–33 havde han været medlem af sognerådet i Store Fuglede–Lille Fuglede. Han var socialdemokrat fra 1920, men var dog 1926–30 medlem af kommunistpartiet. Allerede 1936 gik han over i Arbejdsmandsforbundet som viceforretningsfører og blev derefter 1957–64 formand for forbundet. Han var dermed leder af landets største fagforbund og havde således en betydelig fagpolitisk og politisk indflydelse. Han markerede sig stærkt som arbejdsmændenes leder med kritisk holdning over for de andre fagforbunde som han angreb for manglende solidaritet både i lønspørgsmål og i holdningen over for de ufaglærte. I debatten om industriforbund var han modstander af dem, i hvert fald, sagde han, indtil der var gennemført ligeløn. Han talte også stærkt for en vidtgående socialisering og var her ude af trit med det store flertal inden for både fagbevægelse og parti. Som fagforeningsleder og overenskomstforhandler var han meget stejl. Når han havde valgt en afvisning af et forslag lukkede han i og var lidet tilbøjelig til i det hele taget at gå ind i en drøftelse. Det var denne holdning der i 1961 førte til den store transportarbejderstrejke; det viste sig efterhånden at P. ikke nåede videre resultater end der kunne have været opnået ad anden vej. Ved gennemførelsen af helhedsløsningen 1963 deltog P. da også aktivt i dens udformning. Året efter måtte P. på grund af en hjertesygdom træde tilbage som formand. Han var en omstridt mand, og hans forhold til den anden store leder i fagbevægelsen Hans Rasmussen var meget dårligt, mens han åbent og med respekt erkendte at J. O. Krag var

Petersen, Alfred

det bedste statsministeremne selv om han ikke var en håndens arbejder. Efter sin afgang yrede P. sig jævnlgt om politik og fagpolitik, ofte mere på linie med kommunisterne end med socialdemokraterne. Lige siden en tilslutning til EF var kommet på tale var P. en overbevist modstander af tilslutningen. Han ville, sagde han, „hellere stagnere økonomisk som fri borger“. 1975 udgav han *Trommehvirvler og kanonslag* der giver både selvbiografiske oplysninger og politiske kommentarer. □Tegn. af Hans Bendix, 1962. Mal. af Kirsten Kjær, 1964 (SID).

Interviews i Aktuelt 1.11.1959 og sst. tillæg 2.12.1960, Politiken 30.9.1962 og Ekstrabl. 21.1.1964. – Hans Rasmussen: Ilden i min esse, 1977.

Vagn Dybdahl

Petersen, Anders, 1827–1914, lokal- og personalhistoriker. * 22.12.1827 i Bjæverskov, † 13.8.1914 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: forpagter af Bjæverskov degnelod Peder Nicolaisen (1781–1851) og Marie Bech (1786–1857). ~ 12.6.1857 i Kbh. (Garn.) med Olivia Anine Vilhelmine Ømann, * 18.6.1835 i Kbh. (Garn.), † 12.5.1916 på Frbg., d. af smed ved Tøjhuset Ole Tønder Ø. (1807–95) og Ane Marie Hansen (1810–71).

P. blev udlært som væver og drev dette håndværk til han 1849 meldte sig som frivillig. Han avancerede til underofficer, men optoges 1852 på Jonstrup seminarium hvorfra han dimitteredes 1855. S.å. blev han hjælpelærer og 1857 lærer og kirkesanger i Valløby. P. bistod her arkæologen Conrad "Engelhardt ved udgravninger fra romersk jernalder og blev senere medlem af oldskriftselskabet. 1886 fik han afsked pga. svagelighed og bosatte sig først i Køge, senere i Kbh. hvor han til sin død var beskæftiget med sine historiske arbejder. Disse havde han, trods mange andre gøremål, allerede begyndt i Valløby. Han var 1865–67 formand for sognerådet, i ti år formand for brugsforeningen og fik oprettet et meget benyttet sognebibliotek. Af hans historiske arbejder er de vigtigste *Vallø og Omegn. En historisk Skildring*, 1877 og *Kjøge Byes Historie*, 1888 som er stofsamlinger af stor lokal- og sagnhistorisk værdi. Blandt hans personalhistoriske arbejder kan fremhæves artikler i Personalhistorisk Tidsskrift, *Den jonstrupske Stat. Personalhistoriske Meddelelser om Det kgl. blaagaard-jonstrupske Seminariums Lærere og Dimittender 1790–1884*, 1884 (med supplement 1891), *Skolestatistik. Skematisk Oversigt over Borger- og Almueskolen i Danmark*, 1877 sammen med H. Mangor (nye udg. 1887 og 1897) og *Folkeskolen i Danmark*, 1902 samt ikke mindst *Sjællands Stifis Degnehistorie*, 1899, med kortfattede oplysninger om sjællandske degne i 16- og især 1700-tallet.

Både dette og hans tidligere statistiske værker, herunder forløberer for Kraks vejviser, *Kortfattet topografisk-personel Vejviser for Landet*, 1889, vidner om utrættelig flid og levende interesse. – P., der personlig var et mildt og vennelsæt menneske, var typen på den engagerede lærer der prægede sit sogn, og dertil en af lærerstandens betydelige personalhistorikere. Samtidig pegede han med sin lokalhistoriske interesse frem mod den begyndende lokalhistoriske bevægelse, der fik kraftig udbredelse på Sydøstsjælland. – P. kom på finansloven som forfatter 1908. – DM. 1879. F.M.2.1884.

A. P. i Østsjællandske årbøger VIII, 1908 91–94 (e-rindr.). – Samme: Stamtbl. over min nærmeste slægt, 1911. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 108; III, s.å. 314; IV, 1914 346. Østsjællands folkebl. 16.8.1914. Folkeskolen 27.8.s.å. Aug. F. Schmidt i Årbog for hist. samf. for Præstø amt 2.f. I, 1940 27–34. – Papirer i Køge museum. Breve i Rigsark.

Hans H. Worsøe

Petersen, Anne Marie, 1878–1951, missionær. * 1.9.1878 i Rosilde på Fyn, † 8.1.1951 i Porto Novo, Indien. F: møllebygger, senere uldspinder Otto P. (* 1856) og Mette Marie Jørgensen (* 1852). Ugift.

P.s. forældre var tilknyttet Ryslinge valgmenighed hvorfor hun voksede op i et levende grundtvigsk miljø. Dette prægede hende for livet – hun betragtede således altid valgmenighedens præst, den betydelige Karl "Povlsen, som sin „åndelige fader“. Efter at have været på Frederiksborg højskole kom hun på Vejle forskoleseminarium (1900) for så i de følgende år at virke som lærer først ved Ourup friskole på Sjælland, dernæst ved Ore-Vejstrup forskoler på Fyn. P. var imidlertid først og fremmest gennem E. "Løventhal, der arbejdede som missionær i Vellore i Sydindien, blev interesseret i ydre mission. Hun blev antaget af Udvalget til Løventhals mission og udsendt til Indien 1909. I samråd med Løventhal besluttede hun sig dog til 1912 at gå i Det danske missionselskabs tjeneste da dette bød på bedre arbejdsmuligheder. I de følgende år var hun engageret i skolearbejde. – P. kom snart til at se det som sin særlige opgave at skabe en kristen indisk pigeskole efter mønster af en dansk friskole og højskole. Selv om Det danske missionselskab billigede denne plan udtrådte hun dog 1920. Årsagen var at bestyrelsen og mange af de danske Indiemissionærer efter hendes opfattelse stod afvisende over for Indiens kamp for national selvstændighed – selv var hun på dette tidspunkt blevet en varm beundrer af Mahatma Gandhi og hans politik.

Med støtte fra Udvalget til Løventhals missions fortsættelse blev P. i stand til at virkeliggøre sine planer med oprettelsen 1924 af Seva Mandir (Tjenestens tempel) i Porto Novo, en tidligere portugisisk havneby ca. 200 km syd for Madras. Den energi hvormed hun forfægtede nødvendigheden af at skabe en indisk folkelig kristendom fik i de følgende år stadig flere grundtvigianere til at slutte op om hende og hendes arbejde. P. stod i personlig forbindelse med en række fremtrædende indiske nationalister med Gandhi i spidsen. Den ildhu hvormed hun plæderede for deres synspunkter vakte imidlertid kritik herhjemme – man følte at hun ikke i tilstrækkelig grad tjente den kristne mission. Resultatet blev at man officielt brød med hende i 1926. En lille kreds af venner der fortsat var overbevist om rigtigheden af det grundsyn der bar hendes arbejde organiserede sig da som Porto Novo Missionen. Dens formål var økonomisk at støtte hende, men lod hende i øvrigt have fuldstændig arbejdsfrihed. – Trods al modgang forblev P. dog trofast mod sit „himmelske syn“ som hun kaldte sit skoleprogram. Resultatet blev en skole – fortrinvis for fattige og forældreløse piger – der forenede en kristen livsholdning med respekt for indisk kultur og indiske traditioner. Hendes skolearbejde vandt med årene så megen opmærksomhed og anerkendelse at skolen efter de indiske myndigheders tilskyndelse 1949 blev omdannet til et lærerseminarium. Efter hendes død gik skolen over på indiske hænder. P. var et stærkt viljes- og følelsesmenneske der ikke var bange for at gå sine egne veje. Hun manglede både intellektuel skoling og praktisk håndslag, men hun udstråede en personlig integritet. Noget større omfang fik hendes arbejde aldrig – alt for meget stod og faldt i virkeligheden med hendes person. – Også i Danmark fik hun betydning. Således skabte hun i grundtvigske kredse interesse for ydre mission, idet de hos hende så virkeliggørelsen af et missionsyn der byggede på Grundtvigs opfattelse af kristendom og folkelighed. □Foto.

Interview i Fyns tid. 17.7.1946. – Karl Fausing og Ella Westerdahl: Missionær A. M. P. og hendes virksomhed i Indien, 1921. Lis Krebs i Højskolebladet, 1951 25–27. R. Anker-Møller m.fl. i Porto novo XLIII, 1951.

Torben Christensen

Petersen, Axel Carl Georg, 1887–1971, ingeniør, opfinder. * 14.12.1887 i Kbh. (Jakob), † 8.6.1971 i Bagsværd, begr. Gladsaxe kgd. F: toldassistent Johan Gebhard P. (1860–1929) og Mathilde Caroline Vilhelmine Hylsberg (1858–1939). ~ 1° 11.12.1920 i Kbh. (Stef.) med Elvine Sørensen, * 13.12.1895 i Hals, † 10.9.1966 i Søllerød, d. af

fattiggårdsbestyrer, senere husmand Peder S. (1855–96) og Caroline Sørensen (1856–1915). Ægteskabet opløst 1945. ~ 2° 5.3.1946 i Kbh. (b.v.) med Edith Frandsine Fabricius, * 19.8.1904 i Ørby, Tranebjerg sg., (~ 1° 1925 med generalkonsul, direktør Valdemar Joseph Glückstadt, 1908–42), d. af købmand, senere forretningsfører i FDB Claus Anker F. (1880–1966, ~ 2° med Jenny Knudsen, 1882–1974) og Johanne Sophie Petersen (1884–1918).

P. blev student 1906 (privatist) og cand.polyt. (elektroingeniør) 1912. Han var ansat ved KTAS 1912–13, chefelektriker 1913–15 ved Nordisk Kabel- og Traadfabriker A/S, 1915–17 ingeniør ved telefonvæsenet i Baku og 1917–19 ved den herhjemme netop oprettede Telefonkommission og derefter ingeniør ved Telefontilsynet 1919–41. – P. udviklede sammen med Arnold Poulsen en teknik til fremstilling af tonefilm; de stiftede sammen med nogle finansmænd 1917 Electrical Fono-Films Company A/S, hvori begge virkede som ingeniører, P. tillige som medlem af selskabets bestyrelse. Seks år efter viste de to opfindere offentligt deres første tonefilm, en sketch, ved en matiné 12.10.1923 i Palads teatret i Kbh. Billeder og lyd var optaget på hver sin filmstrimmel, og disse fremvistes ved hjælp af to samkørende kinomaskiner. I slutningen af 1920'erne kunne de to opfindere fremstille tonefilm som et enkelt filmbånd der kunne fremvises med en enkelt maskine med såvel billedvindue som tonehoved. Deres tonefilmsteknik blev kendt verden over under navnet *System Petersen & Poulsen*. De udtog en række patenter, og kapital til udnyttelse af opfindelsen blev bl.a. fremskaffet ved samarbejde med det franske og engelske Gaumont selskab. Der blev etableret patentforbindelser med Nordisk Films Kompagni, Kbh., Aga-Baltic, Stockholm, Tobis (Tonbild-Syndikat), Berlin samt British Acoustic Films Ltd., London. 1927–47 var P. medlem af direktionen for Electrical Fono-Films Co., fortsatte derefter som medlem af dets bestyrelse og blev valgt til likvidator da selskabet trådte i likvidation 1960. – P. var medlem af Telefontilsynet fra 1941, dets formand 1942–46 og 1954–64, kommitteret 1964–66. Han var medlem af bestyrelsen for A/S Nordisk Films Kompagni 1929–45, 1946–54 technical adviser ved J. Arthur Rank Group, London og 1963–71 formand i bestyrelsen for Rank Xerox i Kbh. P. fik 1936 tildelt G. A. Hagemann-medaljen i guld, 1937 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1941. R¹. 1955. K. 1966. □Foto.

Philip Lauritzen i Information 10.7.1971. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

K. G. Hansen

Petersen, Balthasar

Petersen, Balthasar (Balthazar, Baltzer), 1703–87, præst, pædagog. * 7.5.1703 i Tønder, † 1.1.1787 sst., begr. sst. F: kniplingshandler Peter P. og Dorothea Reimers. ~ 1° 1729 i Læk med Maria Fabricius, * 29.11.1696 i Varnæs, † 6.9.1771 i Tønder (~ 1° med sognepræst i Læk Johann Friedrich Dörcks, † 1728), d. af sognepræst Peter F. (1662–1700) og Anna Hinrichsen (1664–1731, ~ 2° med sognepræst i Varnæs Bertel Christian Gjødesen, 1673–1733). ~ 2° 24.4.1772 i Tønder med Anna Christine Söncksen, * 2.4.1743 i Husum, † 15.4.1779 i Tønder, d. af konrektor, senere ærkediakon i Husum Johann (Hans) Hinrich S. (1708–69) og Christine Hinrichsen.

Efter undervisning i fødebyens latinske studerede P. i Jena (1721) hvor J. F. Buddeus fik afgørende betydning for hans senere kirkeligt-teologiske stade, og endvidere i Kiel hvor han tog teologisk embedseksamen 1724. Efter at have været huslærer hos herredsfogeden i Rabsted (Åbenrå amt) og foretaget en videnskabelig udenlandsrejse som hovmester (Jena) blev han 1729 førstepræst i Læk ved Flensborg, derefter 1739 provst og sognepræst i Sønderborg og fra 1746 til sin død i Tønder. Her i hans hjemby faldt hans historisk betydelige og banebrydende manddomsgering som på et bestemt område, oprettelsen af det endnu bestående statsseminarium, „Nordens ældste“, satte sine blivende spor. Hans ikke almindelige teologisk-filosofiske kundskaber og pædagogiske evner lod ham nemlig ikke blot blive en anset prædikant og visitator i sit udstrakte provsti, men bar også rig frugt i en sideløbende virksomhed for uddannelse af unge mænd til præste- og skolegerningen. En større arvet formue satte ham i stand til – overvejende uden vederlag – at underholde og undervise et vist antal elever i sit hjem, til at begynde med i et såkaldt „Teologiinstitut“, der førte frem til teologisk embedseksamen (lukket 1762), senere (fra 1753) i et „Lærerinstitut“ der må anses for at være det ældste præstegårdsseminarium i Danmark. Kort før sin død udstyrede han det med rige donationer, bl.a. en større landejendom ved Tønder (fundats af 1.8.1786).

Kirkeligt stod P. hårdt på det ortodokse standpunkt over for den – ikke mindst i Brorsens Tønder og Vestslesvig – stærkt konkurrerende pietisme, hvorom hans omfattende teologiske værker (*Erkennniss Gottes für Catecheten, Küster und Schulmeister*, 1788, *Das Leben und Leiden Jesu* 1–IV, 1781–83, *Die christliche Lehre von der Seligkeit*, 1784) og desuden en pinlig strid med hans herrnhutiskindede diakon, hans tidligere elev fra Rabsted, tilstrækkelig vidner. – Pædagogisk synes han mere at have virket ved sin kraftige og myndige personlighed end ved særlig

ge metoder. – Folkeligt må hans virke anses for i høj grad at have fremmet fortyskningen inden for hans område. Skønt loyal dansk helstatsmand var han dog helt igennem tysk af dannelse og overbevisning. Som sådan så han godt nok at vankundighed og ukirkelighed bredte sig i de (sydligere) sogne hvor det påtvungne tyske kirkesprog lå på tværs af det danske folkemål, mens åndslivet blomstrede i de (nordligere) sogne hvor sproget i kirke og hjem faldt sammen. Men i stedet for at hidføre en ændring af det for almuen uforståelige tyske kirkesprog mente han at måtte arbejde for en ombytning af folkemålet fra dansk til tysk hvortil hans rent tyske seminarieforetagende „på dette danske sted“ som han selv udtrykker sig i fundatsen, skulle give sit ikke forgæves ydede bidrag. – Konsistorialråd 1747. □ Mal. (Tønder k.) og mal. (Tønder statsseminarium). – Monument (ved Tønder statssemin.).

C. F. Allen: Det danske sprogs hist. i hertugdømmet Slesvig I, 1857 302–16. C. E. Carstens: Die Stadt Tondern, 1861. [Emil Albeck og Cl. Eskildsen:] Tønder statsseminariums hist. 1788–1938, 1938 16–26. Ernst Michelsen i *Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch.* 2. r. VI, 1, Kiel 1914 127–44.

*Jens Holdt**

Petersen, Bodil Dyhre, se Dyhre, Bodil.

Petersen, Carl Georg Johannes, 1860–1928, zoolog. * 24.10.1860 i Østrup sg., Lunde hrd., Fyn, † 11.5.1928 i Kbh., urne sst. (Ass.). F: proprietær Emil Hugo Bernhard P. (1827–1905) og Johanne (Hanne) Jensine Møller (1838–1919). ~ 1° 6.5.1890 i Frederikshavn med Caroline Sofie Thorsøe, * 7.1.1862 i Ålborg, † 25.4.1947 i Kbh., d. af konsul Johan Pohlmann T. (1822–99) og Rebekka Helene Berg (1838–1922). Ægteskabet opløst. ~ 2° 24.10.1909 i Kbh. (Frihavnsk.) med Adolphine (Adja) Wilhelmine Berg, * 19.2.1869 i St. Petersborg, † 31.7.1935 i Fredensborg (~ 1° 1882 med konsul, skibsfører Poul Hassing Mørch, 1851–1907), d. af vicekonsul, senere generalkonsul Peter B. (1836–1904) og Cecilie Körtling.

P.s far ejede øen Vigelsø i Odense fjord hvor P. tilbragte den første del af sin barndom. Da familien flyttede til en gård ved Marselisborg kom han i Århus katedralskole hvorfra han 1879 blev student. Han overvejede at studere filosofi og blev stærkt påvirket af S. Heegaards forelæsninger, men efter nogen tids forløb besluttede han meget mod familiens ønske at studere zoologi. Besøg på Zoologisk museum og Jap. Steenstrups personlighed havde fået hans barndoms-

interesse for naturen til at blusse op og førte ham ind på dette studium som han 1885 afsluttede med magisterkonferens. Allerede 1881 var han begyndt at arbejde på Steenstrups afdeling på Zoologisk museum, og 1887–89 var han ansat som assistent ved bløddyrafdelingen. Jævnside med studierne og arbejdet på museet var P. imidlertid kommet ind på den bane som skulle blive hans egentlige. I 1870'erne og 80'erne vågnede både i udlandet og herhjemme interessen for rationelle fiskeriundersøgelser, og da fiskeri-inspektionsskibet Hauch 1883 tog opgaven op, udpegede Steenstrup sin unge elev til at forestå de videnskabelige undersøgelser. I talrige somre, navnlig 1883–86, tilbragte han adskillige uger om bord på Hauch som i disse år var under kommando af daværende premierløjtnant C. F. Drechsel. Undersøgelserne omfattede i alt 525 stationer og blev grundlæggende for vort kendskab til den danske marine fauna, særlig i Kattegat, og samlingerne er stadig en af Zoologisk museums grundstammer. I *Det videnskabelige Udbytte af Kanonbaaden „Hauch“s Togter, 1893* har P. selv bearbejdet bløddyrerne og pighudene og skrevet den afsluttende, almene oversigt. Også doktordisputatsen fra 1888 om bløddyrenes udbredelse i nutid og fortid er baseret på materialet fra Hauch, suppleret med bløddyr han havde indsamlet i marine aflejringer i barndomsejnen ved Odense fjord. Allerede i disse første arbejder mærker man den indstilling, som senere i så høj grad skulle præge P.s videnskabelige virksomhed. Han fremhæver at det ikke i første linje er hensigten at finde ukendte eller sjældne dyr, men at klarlægge arternes udbredelse og hyppighed og sætte dette i relation til samspillet mellem farvanden naturforhold, artens livscyklus og den kvartærgeologiske udvikling. Dette sidste er navnlig belyst i disputatsen, hvori han bl.a. påviser en skiftende udbredelse af bløddyrerne i kvartærtidens forskellige perioder og tilstedeværelsen af et varmt, salt hav hvori stenalderens østers kunne trives overalt.

I fortsættelse af Hauch-togterne blev der 1889 under indenrigsministeriet skabt en fast institution, Den danske biologiske station, til at drive fiskeriundersøgelser i danske farvande. P. blev, kun 29 år gammel, leder af biologisk station og udarbejdede metoder og konstruerede redskaber som stadig er helt uundværlige i marinbiologien og specielt i fiskeribiologien: målemetoden til adskillige af aldersgrupper, mærkning af fisk til kortlægning af vandring og væksthastighed, yngeltrawlen og bundhenteren. I de 37 år P. var direktør publiceredes 32 bind af *Beretning fra den Danske Biologiske Station* der for den overvejende dels vedkommende er skrevet af P. selv.

I de første årtier beskæftigede han sig navnlig med vore almindelige fiskearters biologi, især vedrørende æg og yngel: kutlingerne (1892), flynderfiskene (1895), torsken (1902) – samt ålen (1896), med påvisning af at den gule og den blanke ål ikke er to arter eller racer, men to udviklingsstadier af den samme art. I denne periode kom hans afhandlinger om det pelagiske liv i Fænosund (1893) og om Limfjordens plankton (1897). Alle disse undersøgelser foretoges fra åben båd – først fra 1899 fik man en lille damper til rådighed. 1905 blev P. landbrugsministeriets konsulent for østersfiskeriet i Limfjorden, og hans arbejder om østersens vækstforhold (1907–08) danner grundlaget for den forøgede udnyttelse af østersfiskeriet der begyndte 1910. Et praktisk resultat af P.s rødspætteundersøgelser i Limfjorden var overflytning (omplantning) af unge rødspætter fra den overbefolkede Nissum bredning til steder i fjorden med en lille bestand og gode vækstbetingelser. Inspireret af Kiel-professoren Victor Hensens kvantitative planktonstudier skabte P. med sine kvantitative bundundersøgelser et revolutionerende nyt grundlag for marin økologi. Med en til formålet konstrueret bundhenter optog han $\frac{1}{10}$ m² havbund, sigtede, vejede og optalte dyrene og fik derved et mål for områdets produktionsevne, dets bonitet. Samtidig viste det sig at det er ret få arter der er kvantitativt dominerende og som karakteriserer de otte dyresamfund P. opstillede; han skabte også den vigtige skelnen mellem epifaunaen på stenrev, vegetation, pæle osv. og infaunaen i og på den jævne havbund. De nu klassiske afhandlinger herom (på dansk og engelsk i biologisk stationsberetning) indledtes 1911 med *Havets Bonitering I* (s.m. med plantefysiologen P. Boysen Jensen) og sluttede 1918 med *Havbunden og Fiskenes Ernæring*. – Som sin læremester Steenstrup var P. også stærkt interesseret i kvartærgeologi og arkæologi. Han var medarbejder ved det store værk om de danske affaldsdynger (1900) og publicerede som ældre et meget originalt og inspirerende arbejde om ernærings- og befolkningsforhold i den ældre stenalder. Han har tillige skrevet om hvalernes svømning og var, umiddelbart før sin død, beskæftiget med arbejder over muldvarpens morfologi og anatomi.

P. var stærkt påvirket af Steenstrup, følte sig livet igennem i stor taknemmelighedsgæld til ham og blev den sidste af hans personlige elever. Hans begavelsesform minder meget om Steenstrups; ligesom hos denne var dens hovedelement iderigdom, initiativ og blik for de store linjer, dens begrænsning en manglende interesse for anvendelse af litteratur og finere teknik, fx

mikroskopering, og for en uddybning af undersøgelserne. Som Steenstrup var han meget teoretisk og filosofisk interesseret, og få dage før han døde udkom et lille erkeredelsesteoretisk skrift, *Om nogle biologiske Principper* (også på engelsk). Også i sin personlige optræden, der var præget af impulsivitet og ilterhed men tillige af naturlig værdighed, har han mindet om sin lærer, og som denne bevarede han lige til sin død en levende interesse for sit fag og dets dyrkere. Han kom gerne i videnskabelige foreninger og tog del i diskussioner, ledede ekskursioner og har i det hele haft stor betydning gennem sin personlige påvirkning af mange danske og udenlandske marinbiologer. Med sin uadventede natur var „fiskedoktoren“ vellidt både blandt fiskere og fagfæller. P. hører til pionererne i den nyere marinbiologi og er et af de betydeligste navne inden for dansk zoologi; han har en væsentlig andel i den stærke udvikling som netop havforskning og marine undersøgelser har haft i Danmark i dette århundrede. P. opnåede mange tegn på anerkendelse. 1912 blev han æresdoktor ved universitetet i St. Andrews, 1922 i Leeds, 1914 medlem af Videnskaberne selskab, og han var æresmedlem af The Challenger Society og af Dansk naturhistorisk forening. Hans internationale position var stærkt medvirkende til at det internationale havforskningsråd ved oprettelsen 1902 fik hjemsted i Kbh. – R. 1900. DM. 1908. K². 1926. □Mal. af Lilly Lundsteen, 1908. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1888 209f. – Berl.tid. 12.5.1928. Politiken 13.5. s.å. R. Spærck i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. LXXXVI, s.å. V–XIII. Samme i Naturens verden XII, s.å. 289–93. Samme i Prominent Danish scientists, udg. V. Meisen, 1932 186–89. Th. Mortensen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1928–29 47–62. Axel Garboe i Fyns stiftstid. 31.8.1957. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Torben Wolff (R. Spærck)

Petersen, Charles Waldemar (ved dåben Carl Valdemar) Christian (i Canada: Charles Walter Peterson), 1868–1944, storfarmer, forfatter. * 28.6.1868 i Kbh. (Garn.), † 4.2.1944 i Calgary. F: overspillemand, senere sergent Hans Peter Christian P. (1831–79) og Caroline Jensine Møller (1834–77). ~jan. 1925 i Winnipeg, Canada, med Else Heidelberg, * 14.10.1899 i Kbh., d. af lods Oscar Frederik H. (1854–1914) og Emma Hansen (1860–1910).

Efter nogle års beskæftigelse ved landbrug rejste P. 1886 til USA og lærte landbrug i New Jersey. Han fortsatte sin uddannelse i Canada, både ved praktisk landbrug og selvstændige studier, og 1892 blev han løjtnant i det canadiske artilleri. Ved dygtighed og energi arbejdede han sig frem inden for det canadiske landbrug; han blev fore-

gangsmand både i korndyrkning og husdyrbrug, erhvervede i årenes løb betydelige farmarealer i Vestcanada og skaffede sig som foredragsholder og landøkonomisk forfatter et anset navn over hele landet. Hans indsigt, erfaring og usædvanlige evner blev taget i brug i store og betydningsfulde stillinger: 1897–1905 var han vicelandbrugsminister for Canada, 1906–08 generaldirektør for Canadian Pacific railway's kolonisationsafdeling og under verdenskrigen 1914–18 vicebrændselskommissær for Canada, samt sekretær for den nationale tjenestes bureau. 1905 oprettede P. landbrugs-månedsskriftet *Farm and Ranch Review* der med ham som udgiver og redaktør blev Canadas mest udbredte og ansete landbrugstidsskrift med et oplag på over 80 000 ekspl. Gennem sin offentlige virksomhed, tidsskriftet og en række bøger har P. øvet betydelig indflydelse på det canadiske landbrugs udvikling, og han regnedes for en af Canadas mest indsigtfulde landøkonomer som de skiftende regeringer hyppigt tog med på råd under vigtige afgørelser. Han har udgivet *Wake up, Canada!*, 1919, *Fruits of the Earth*, 1928, *Wheat and The Riddle of Wheat Markets*, 1930, *Immigration and its Economic Background*, 1937 samt flere pjecer om Canadas landbrug og almindelige økonomiske stilling. 1929–35 var han dansk vicekonsul i Calgary, Alberta. Han var ejer af Western Printing & Lithographing Co. Ltd., Calgary. Tillige var han præsident for Western Stock Ranches & Crawfoot Farming Co. □Foto.

Farm and ranch review, Calgary febr. 1944.

A. Kamp*

Petersen, Johan Carl Christian, 1813–80, polarfarer. * 28.6.1813 i Kbh. (Garn.), † 24.6.1880 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: annektert Mads Pedersen og Anne Margrethe Nielsdatter. ~ 24.9.1838 i Godhavn med Ida Berthe Seyer, * 14.6.1807 i Godhavn, † 11.11.1874 på Hjelm (Garn.), d. af matros Niels S. og grønlænderen Mette.

P. gik oprindeligt til søs og deltog bl.a. i en rejse til Island, men uddannedes derefter til bødker og blev 1833 ansat som bødkersvend i Godhavn på Grønland. Ved en kongesalut blev hans højre hånd kvæstet, så at han var nødt til at opgive sit håndværk. En tid var han formand i Godhavn, hvorpå han 1838 udnævntes til udstedsbestyrer på Kronprinsens Eiland. Allerede n.å. blev han igen formand i Godhavn, og 1840 forflyttedes han til Upernavik, hvor han senere blev udstedsbestyrer. Hans ægteskab med en grønlænder bragte ham i nær forbindelse med den indfødte befolkning, med hvis liv og sprog han blev nøje

fortrolig. Ikke blot blev han en dygtig sømand i de isfyldte farvande, men tillige en fremragende hundekusk og jæger med en højt udviklet iagttagelsessevne. Disse egenskaber var grunden til, at forskellige engelske og amerikanske ekspeditionsledere fik øje på ham, så at han efterhånden blev en skattet hjælper på flere af de ekspeditioner som ved midten af forrige århundrede eftersøgte den forulykkede John Franklin og hans folk. 1850–51 ledsagede han Penny til Wellingtonkanalen mellem Devon og Cornwallis Island, og 1853–55 fulgte han dr. Elisha Kent Kane på dennes færd gennem Smith Sund helt op til Ingfield Land. Efter hjemkomsten herfra gjorde han i sommeren 1856 tjeneste som „kendt mand“ på et af Den kgl. grønlandske handels skibe, som imidlertid af omstændighederne blev tvunget til at overvintre ved Frederikshåb, og kun få dage efter at han næste sommer var vendt tilbage til Kbh., blev han tolk på Francis Leopold Mac Clintocks ekspedition der strakte sig over årene 1857–59 og som førte til fuld klarlægelse af Franklins skæbne. Disse rejser, på hvilke P. gjorde fortræffelig fyldest, har han selv skildret i to bøger, *Erindringer fra Polarlandene 1850–55*, 1857 og *Den sidste Franklin-Expedition med „Fox“*, 1860. 1874 tog han sin afsked fra tjenesten på Grønland og udnævntes til fyrmester på Hjelm. I sit sidste leveår fik han en engelsk pension som tak for sine ydelser. – DM. 1859. □Stik af A. Weger, 1860. Litografi i samme type 1882. Træsnit af H. P. Hansen, 1881. Foto.

O. Irminger i Geografisk t. IV, 1880 82.

*Kaj Birket-Smith**

Petersen, Johan Carl Christian, 1874–1923, arkitekt, keramik. * 17.1.1874 i Kbh. (Garn.), † 19.6.1923 sst. (Holmens), begr. sst. (Vestre). F: guide, senere vejassistent i Ribe og Århus amter Poul (Pavia) Simon P. (1841–82, ~ 2° med Kathinka Lestrup) og Noline Christine Buch (1852–77). ~ 10.7.1901 i Kbh. (b.v.) med Ingeborg Sofie Borgen, * 15.2.1868 i Kbh. (Trin.), † 25.10.1940 sst. (Maria), d. af kaptajn, graver og stadsbedemand Edvard B. (1827–97) og Elise Julie Antonie Rohde (1826–1901). – Sønesøn af Carl *P. (1813–80).

Under skolegangen i Sorø kom P. i huset hos Schlegels, en af de sidste familier af kulturkredsen fra B.S. *Ingemanns og Carsten *Hauchs dage, og hos dem vakte hans interesse for kunst. Hele sit liv holdt han af P. *Mallings klassicistiske akademibygning. Allerede i barndommen satte han sig for at blive arkitekt. Han tog præliminærsamen 1890 og gjorde svendestykke som tømrer, gennemgik Teknisk selskabs skole

og kom 1896 ind på akademiet. 1901 forlod han dette uden at være nået længere end til den almindelige forberedelsesklasse. Hvad der var grundlagt i Sorø havde han imidlertid fortsat på egen hånd, bl.a. ved studiet af venen Hans Henrik *Kochs samling af arkitekturtegninger: C. F. *Harsdorff, C. F. *Hansen, G. *Bindesbøll m.fl. Navnlig følte han sig tiltrukket af C. F. Hansen. Men han hentede tillige impulser fra mange andre kilder, bl.a. fra primitiv ornametik. Han malede også en del som ung. 1909 var han med til at stifte Den frie arkitektforening der dog senere gik op i den akademiske. Omkr. 1910 rejste han sammen med Hans H. Koch kampen mod Carl *Jacobsens påtænkte spir på Frue kirke. Ved artikler samt ved en udstilling 1911 af C. F. Hansens tegninger bragte de et fuldstændigt omslag i bedømmelsen af denne arkitekt.

I perioder helligede P. sig helt keramisk virksomhed. Således havde han 1902–07 eget pottemagerværksted i Hvidovre hvor han fremstillede både billige brugsgenstande (til Wertheim i Tyskland) og finere dekorative ting. Senere var han et år eller to beskæftiget hos Bing & Grøndahl med fremstilling af stentøj. Men så fortrinlig hans keramik end var (prøver på kunstindustrimuseet), betalte den sig ikke, og til tider var han yderst fattig. Hans sorgløshed bidrog også dertil. Han vendte for bestandig tilbage til arkitekturen da kunstmæcen Mads *Rasmussen i Fåborg 1912 overdrog ham at bygge et museum for fynske malere i denne by (indviet 1915; arkivrummets møbler sammen med Kaare *Klint); fremhæves kan navnlig planløsningen på den smalle grund, indgangspartiet og gulvmosaikkerne. Som et andet hovedværk kan nævnes ombygningen af hjørneejendommen *Vingårdsstræde 21* for daværende Dansk kunsthandel, til dels sammen med Kaare Klint, fremragende særlig ved sine interiører, tillige med møbler af begge arkitekter (omkr. 1917–19; senere forandret). Som yderligere eksempler på P.s ikke meget omfattende produktion kan anføres: villaerne *Vestagervej 27* i Hellerup (taget senere forandret) og *Sirandgade 54* i Kerteminde (begge fra 1913); de to interimsistiske udstillingspavilloner til kunstnersammenslutningen Grønningen (1915 og 1916); beboelsesbygningen over for museet i Fåborg (1916); ombygningen af admiral Gjeddes gård, St. Kannikestræde 10, sammen med Hans H. Koch (1918–20); salene til Davids samling, *Kronprinsessegade 30* (omkr. 1919); indgangspartierne til anlægget foran Statens museum i Sølvgade (omkr. 1919); det med første præmie belønnede, men ikke udførte konkurrenceforslag til KFUMs bygning i Odense (1920); den

enkle, profilløse underbygning til Kai Nielsen Ymers brønd i Fåborg (1913), møbler, fine ramme profiler, nydelige småtryk, gravmåler m.m. Hans arbejdstegninger, særlig til dekorative genstande, kan være af stor skønhed (prøver i akademiets samling og kunstindustrimuseets bibliotek).

Selv om P. som arkitekt næppe nåede fuld udfoldelse blev han dog ikke overgået af nogen inden for dansk nyklassicisme og stod som en slags fører. Kampen mod spiret og Fåborg museet bragte denne retning til magten herhjemme for en halv snes år. Den overvandt den „overdrevene Originalitets- og Personlighedsdyrkelse“ (A. Rafn) i Herholdts, Holms og Nyrops romantiske skole, satte atter smagen øverst og skabte en egentlig interiørkunst, men tilbagetrængte tillige, så længe den varede, en begyndende saglig enkelhed. Hos P. selv var den klassicistiske form det ydre udtryksmiddel for en bevidst kunstnerisk følelse; den blotte efterligning forødmte han. Præcis accentuering og inddeling samt en sikker, sensitiv følelse for stof og farve kendetegner både hans arkitektur og kunsthåndværk. Han har også skrevet æstetiske afhandlinger af værdi. 1918 blev han professor ved arkitekturskolen. Efter et fald med cyklen sommeren 1917 var han sine sidste år noget svækket. P. var et klart hoved, en selvstændig karakter, også musikalsk og litterært begavet, samt i besiddelse af megen natursans; han forenede en vindende primitiv livsglæde og livsnydelse med en forfinet smagskultur. Arv efter en grønlandsk farmor havde sandsynligvis sat sit præg på hans skikkelse og hans sind. □Buste af Augusta Finne, 1914. Mal. af Niels Hansen, 1921 (St. mus.) og af A. Lønborg Jensen. Foto.

P. V. Jensen-Klint i Kunstbl., 1909–10 120f. V. Wanschler i Architekten XXI, 1919 1–14. Leo Swane sst. 413–22; sst. XXII, 1920 39–46. V. Wanschler sst. 1923 233f. Steen Eiler Rasmussen sst. 1924 130f. Skønvirke II, 1916 138; 1920 16; 1922 139 141. Chr. Engelstoft sst. 1923 73–76. Kbh.sk stentøj hos Bing & Grøndahl, 1912. Forskønnelsen X, 1920 21–23. Sig. Schultz i III. tid. I.7.1923. Fr. Kjørboe i Soranerbl. VIII, 1923–24 53f. Mogens Koch m.fl. i Kliken, 1923 65–80. Leo Swane: Fåborg museum, 1932 = Kunst i Danm. V 12–23. Erik Lassen i Keramik, red. Johs. Andersen og Viggo Sten Møller, 1946 391–94. Steen Eiler Rasmussen i Vor tids kunst og digtn. i Skandinavien, red. Frithiof Brandt m.fl., 1948 16–21. Hakon Stephensen: Arkitekten C. P., 1979.

*Knud Millech**

Petersen, Carl (døbt Pedersen, Karl), * 1894, minister. * 1.5.1894 i Gundsøllille, Kirkerup sg. F: arbejdsmand Jens Mikael P. (1861–1951) og Karen Kristiansdatter (1871–1944). ~ 12.12.1916 i

Kirkerup med Dorthea Kristine Jensen, * 2.6. 1897 i Strandhuse ved Kolding, d. af gårdejer, sognefoged Jens Peter J. (1867–1952) og Mette Marie Holm (1874–1960).

P. startede ved landbruget som 10-årig tjenestedreng, men dog ikke længere væk end at han kunne komme hjem hver dag. Begge forældrene arbejdede, faderen ofte som arbejdsmand og moderen som malkekone på flere gårde; om nød i hjemmet var der ikke tale. Efter at have arbejdet som karl og været soldat var han arbejdsmand, men også selvstændig dels som mælkehandler, dels ved at leje mose og selv skære og sælge tørv. Da der skete en udskiftning af præstegårdsjorden i hjem sognet overtog han i 1922 et statshusmandsbrug. Han var allerede da kommet i sognerådet hvor han var medlem 1921–34. Det var socialdemokratiet der valgte ham. Han havde selv i årene før virket for oprettelse af landarbejderforeninger og 1919 fået stiftet en socialdemokratisk vælgerforening.

I de følgende år fik P. den ene post efter den anden i det kommunale styre og inden for husmandsforeningerne. Han var medlem af Roskilde amts skatteråd 1934–45, af amtsrådet 1938–48 samt andre kommunale organer, og fra 1937 var han med i ledelsen af de sjællandske husmandsforeninger. P. blev opstillet til folketingsvalget i 1932 og valgtes 1935–66 i Præstø amt. Før 1945 gjorde han sig ikke i særlig grad bemærket i folketetinget, men havde nogle ordførerhverv inden for landbrugsområdet. – Ved dannelsen af befrielsesregeringen i maj 1945 blev P. minister for offentlige arbejder. Når han, der nok var erfaren og veludrustet, men ikke markant, kom med, er det blevet givet som forklaring, at Vilhelm *Buhl ønskede en noget ældre og en der som landbrugskyndig kunne støtte ham på dette område. Nærliggende er det også at pege på, at befrielsesregeringen uden P. ville have savnet det kommunalkendskab en dansk regering nødig undvære. P. blev også minister i de følgende socialdemokratiske regeringer: trafikminister i ministeriet Hedtoft 1947–50, landbrugsminister i samme ministerium sept.–okt. 1950, 1953–55 trafikminister og 1955–57 indenrigsminister i ministerierne Hedtoft og H. C. Hansen. Det blev ikke som minister P. prægede dansk politik. Det havde været naturligt om han havde afløst K. *Bording som leder af landbrugspolitikken, men han havde en klar opfattelse af at de små brug ikke var fremtiden under den stigende mekanisering, og det smagte ikke de radikale som socialdemokratiet arbejdede sammen med i disse år, ligesom mange af P.s egne partifæller gik mod hans anskuelser på dette punkt. Ved trekantregeringens dannelsen i 1957 blev der ikke plads for P. Han blev

nu medlem af finansudvalget 1957–66, fra 1959 som formand, ligesom han 1960–66 var gruppeformand. I disse år var han en centrumskikkelse i dansk politik. Ingen kritiske situationer blev løst eller komplicerede forhandlinger ført, uden at P. var med som rådgiver og som en ankermand for socialdemokratiet. Indflydelsen lader sig endnu ikke spore i enkeltheder; en tilsvarende central position havde han i øvrigt også på en række områder i ministerietiden. Det var erfaring, forhandlingsevner og et politisk naturligt der gav P. indflydelse. Han havde meget lidt teoretisk uddannelse – havde et par korte perioder været på St. Restrup husmandsskole og Arbejderhøjskolen i Esbjerg – og har selv givet udtryk for at han i øvrigt ikke havde tid til at læse. En søn, gårdejer Erik Petersen (* 1922) valgtes i 1969 af socialdemokratiet til amtsrådet i Roskilde amt og i 1981 til amtsborgmester. □Foto.

Interviews i Socialdemokraten 25.4.1954 og Demokraten 27.4.1964. – G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 252–54. Socialdemokraten 13.11.1947 og 9.11.1950. Tage Mortensen i Berl. tid. 1.5.1964. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl

Petersen, Carl Sophus, 1873–1958, bibliotekar, litteraturhistoriker. * 29.4.1873 i Købelevej ved Nakskov, † 7.10.1958 på Diakonissestift., Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Peter Christoffer P. (1831–99) og Laura Christine Larsen (1836–99). ~ 17.5.1902 i Århus med Agnes Marie Bertelsen, * 10.2.1873 i Århus, † 10.11.1906 i Kbh., d. af seminarielærer, senere inspektør ved skolevæsenet i Århus, justitsråd Hans Christian Valdemar Gustav B. (1836–1914) og Anna Cathrine Kehlet (1841–1912).

P. tilhørte en lollandsk bondeslægt, og hans far havde, ikke mindst efter nogle års ophold i USA, holdninger som gjorde ham venstresindet i et ellers konservativt miljø. Allerede som dreng viste P. så megen læselyst at det blev bestemt at han skulle studere; forældrene solgte derfor gården og flyttede til Kbh. hvor P. blev sat i Borgerdydsskolen på Østerbro og påvirkedes her især af bestyreren J. L. *Heiberg og dansklæreren Verner *Dahlerup. Han blev student 1891 og bestod 1899 skoleembedseksamen med dansk som hovedfag og latin og græsk som bifag. Allerede i sin studietid havde han undervist i forskellige kbh.ske skoler, og han fortsatte denne virksomhed endnu en tid efter embedseksamen. Selv om han var en fortrinlig lærer, hvilket også kom til udtryk i hans virksomhed som lærer ved Statens biblioteksskole 1918–40, følte han sig tiltrukket af biblioteksarbejde, og 1901 fik han en stilling som assistent ved Det kongelige bibliotek. 1907

blev han underbibliotekar, 1915 bibliotekar for 1924, efter H. O. *Langes afgang, at overtage posten som bibliotekets leder, en post han bestred til 1943 da han tog sin afsked pga. alder. I en længere årrække virkede P. som inspektør på læsesalen og i udlånet, og begge steder blev hans helt usædvanlige belæsthed i de fleste grene af dansk litteratur, parret med en lige så mangeløs evne til at fastholde det læste og genkalde det, til stor nytte for bibliotekets benyttede for hvem han altid med stor hjælpsomhed stillede sin viden til rådighed. – Hans virksomhed ved Det kgl. bibliotek afbrødes 1921–23, da det af ministeriet blev ham overdraget at ordne det folkelige biblioteksvæsen i Sønderjylland efter genforeningen. Hans mangearige interesse for og store kendskab til forholdene i det genvundne land gjorde ham særdeles velegnet til at løse den meget vigtige opgave. I nær samstemning med H. P. *Hanssen og hans kreds, især Jakob *Petersen, og med hele sit stærke temperament og sin frodige vitalitet lykkedes det ham at lægge grund til et dansk biblioteksvæsen som siden da har spillet en meget stor rolle for det sønderjyske kulturliv.

Kort tid efter sin tiltrædelse som overbibliotekar blev P. medlem af udvalget vedrørende statens biblioteksvæsen som 1926 afgav sin betænkning om en reorganisation af hele det danske forskningsbiblioteksvæsen. Han var talsmand for fagdelingen mellem de forskellige biblioteker, for en begrænsning af pligtafleveringen og nærede hele sin embedstid stor interesse for arbejdet inden for folkebibliotekerne; han var 1924–43 medlem af det særlige folkebiblioteksråd, ligesom han 1930–47 var formand for udvalget for folkeoplysningens fremme. De mere langsigtede bibliotekspolitiske problemer interesserede ham mindre end arbejdet med at udbygge Det kgl. biblioteks funktioner som nationalbibliotek. Særlig interesse viste han forøgelsen af håndskriftafdelingen, og det skyldtes hans indsats, at man kunne erhverve bl.a. den værdifulde Ledreborgske manuskriptsamling, Studenterforeningens arkiv, Det kongelige teaters sufflørarkiv, ligesom det lykkedes ham at få det store Grundtvig-arkiv overført fra Rigsarkivet. Han lagde stor vægt på at erhverve privatarkiver efter både forfattere og andre kulturpersonligheder, og det skyldtes i høj grad ham, at biblioteket nu ejer størstedelen af kildestoffet til 70ernes og den nærmest følgende periodes litteratur. 1943 udgav han *Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling*, en kort men meget nyttig beskrivelse af samlingerne og deres historie. – Med hensyn til bogindkøb af udenlandsk litteratur lagde han vægt på den aktuelle litteratur og inddrog i videre omfang end hidtil personalet i arbejdet med bogvalget. I

hans tid gennemførtes også en erhvervelse af international karakter, nemlig overrabbiner David *Simonsens store judaistiske bibliotek. Han havde ikke som sin forgænger større interesse for inkunabler, boghistorie og lignende, men var dog i en årrække formand for Forening for boghåndværk. Det meste af P.s embedsperiode var præget af nedskæringerne i slutningen af 20'erne og gennem 30'erne, ligesom krigen stillede ham og biblioteket over for en række vanskeligheder. Den evne til at igangsætte og fostre nye ideer, som prægede hans yngre år, blev til en vis grad afløst af utålmodighed og rastløshed, og de sidste år af hans cheftid var næppe lykkelige for ham. Han følte sikkert sin afgang som en befrielse fra embedets byrder, selv om han nok samtidig savnede den indflydelse hans stilling havde givet ham. Ved sin afgang var P. psykisk og fysisk i fuld vigor, og med en næsten forbløffende kraft fortsatte han i sit otium sin litterære virksomhed og tog fat på en lang række nye videnskabelige opgaver. I løbet af få år kunne han således levere en række betydningsfulde afhandlinger der bl.a. på mange måder kastede et nyt lys over dansk bibliotekshistorie, også privatbibliotekernes.

P.s omfattende og meget vigtige videnskabelige virksomhed tog sin begyndelse allerede 1904, da han sammen med venen, bibliotekar A. A. *Bjørnbo, publicerede en meget væsentlig afhandling fra kartografiens historie, *Fyenboen Claudius Claussøn Swart (Clavus), Nordens ældste Kartograf*, og 1908 fulgte den store facsimileudgave *Anecdota cartographica septentrionalia*, for hvilken forfatterne modtog Videnskabernes selskabs sølvmedalje. I bogen om Clavus havde P. påvist den rette tydning af navnene på Zenierens Grønlandskort og dermed løst et i mange år stærkt omstridt problem. En lignende evne til at klare indviklede spørgsmål har han flere gange senere lagt for dagen, således i *Om de ældste Ud-gaver af Ludvig Holbergs „Peder Paars“* (Nord. tidskr. f. bok- o. bibl.væsen I, 1914) og *Peder Paars. Originaler og Eftertryk*, 1938. De er vidnesbyrd om en interesse for Holberg som bl.a. også har givet sig udslag i afhandlingen *Holberg i Sorøegnen*, 1924, i at han 1920–25 med den norske litteraturhistoriker Francis Bull udgav en *Holberg Aarbog*, og at han siden 1913 besørgede den store monumentaludgave af Holbergs *Samlede Skrifter*. Blandt hans mange andre udgivesarbejder kan nævnes *Brevvexling mellem N. M. Petersen og Carl Säve*, 1908, mønsterværdige kommenterede udgaver af Fr. Paludan-Müllers *Poetiske Skrifter i Udvalg*, 1909, J. L. Heibergs *Poetiske Skrifter*, 1931–32, N. F. S. Grundtvigs *Digte*, 1933 og *Sønderjydske Digte paa Folkespro-*

ger, 1920 (s.m. Marius *Kristensen). Desuden har han som medstifter af Det danske sprog- og litteraturselskab 1911 og medlem af dets bestyrelse, fra 1932–43 formand og derefter æresmedlem, gjort et meget stort arbejde for udgivelsen af vigtige sproglige og litterære mindesmærker. Hans hovedværk er *Den danske Litteratur fra Folkevandringsiden indtil Holberg*, 1916–29, der oprindelig var tænkt som en ny udgave af P. Hansens litteraturhistorie, men i virkeligheden er et helt nyt værk; det afsluttedes under medvirkning af R. *Paulli, mens Vilh. *Andersen forfattede den del af det som fører det op til nyere tid. Den behandling P. her har givet af vor litteratur i dens ældre periode er på én gang for fortrinlig håndbog og en almenlæselig skildring; fortjenstfuld er især dens nyvurdering af 1600-tallet med hovedvægten lagt på tidens videnskabelige litteratur. Fremstillingen er bred og fyndig, præget af en stærk medleven i stoffet, en varm følelse for vort nationale åndsliv. Et udslag af denne følelse er også hans interesse for den nordiske oldlitteratur og forhistoriske arkæologi; han var medlem af bestyrelsen for Samfundet til udgivelse af gammelnordisk litteratur og formand for oldskriftselskabets oldskriftafdeling; 1938 skrev han under titlen *Stenalder, Broncealder, Jernalder* på grundlag af hidtil ubearbejdet kildestof en fremstilling af den nordiske arkæologis første udvikling med et livfuldt, sympatisk billede af J. J. A. *Worsaae.

Ved P.s 75-års dag samledes i værket *Afhandlinger til dansk Bog- og Bibliotekshistorie* nogle af hans større arbejder, bl.a. Christian den IVs bog-gave til Kbh.s univ. 1605, Peder Juel til Hunds-bæks regnskabsbog over bogindkøb, rigshovmester Joachim Gersdorffs bibliotek, afhandlingerne om Holberg i samtidens bogsamlinger og om den Collinske manuskriptsamling. Næsten 80 år gammel leverede han et meget betydningsfuldt bidrag til Det kgl. biblioteks historie, nemlig afhandlingen om bibliotekets to første ledere Marcus Meibom og Villum Lange, en afhandling der publiceredes i *Fund og Forskning* I, 1954. I sine sidste år arbejdede P. med at samle materiale til en afhandling om en betydningsfuld men ret ukendt boghandler og forlægger fra 1700-tallet, Jacob Preuss. Foruden de større arbejder har P. leveret bidrag til bl.a. *Håndbog i bibliotekskundskab*, Salmonsens leksikon og *Dansk biografisk Leksikon* (2. udg.). For sine litterære arbejder blev han højt fortjent 1929 udnævnt til æresdoktor ved Kbh.s univ., ligesom han var medlem af det norske videnskabernes selskab i Trondheim, det norske videnskabsakademi i Oslo, Göteborgs Kungliga vetenskaps- och vitterhetssamhälle, den Arnamagnæanske kommis-

sion o.fl.a. – P.s embedstid vil næppe i det lange løb, også på grund af de førnævnte ydre faktorer, blive betragtet som en af de store perioder i Det kgl. biblioteks historie, men hans fortjenester for bl.a. håndskriftsamlingen er ubestridelige, og næppe nogen har omfattet biblioteket med større pietet og kærlighed end han. „I bibliotekets historie vil P.s frodige og særprægede personlighed langt frem i tiden bevare en markant plads“ (Svend Dahl). I sine bedste år var han udadvendt og selskabeligt anlagt, og han befandt sig særlig godt når han havde et lydhørt publikum for sine muntre og fyndigt formede fortællinger, anekdoter og lignende som det var ham magtpåliggende at få sine omgivelser interesseret i, og hans kraftige røst gav genlyd under bibliotekets arbejdsals hvælvinger. Men bag hans tilsyneladende robuste fremtræden skjulte der sig dog mere følsomhed end man almindeligvis antog. – R. 1923. DM. 1929. K². 1936. K¹. 1943. □Tegn. af Marinus Børup, 1915 (Kgl. bibl.). Buste af Max Meden, 1921 (St. mus.). Tegn. af Carl Jensen, bl.a. udst. 1940 og dateret 1943. Foto.

Selvbiografi i Promotionsfesten 1929 i anledning af Kbh.s univ.s 450 års jubilæum, 1930 117–19. Interview i Gads da. mag. XXV, 1931 34–42. – H. Topsøe-Jensen i Bogens verden XL, 1958 475–78. Sv. Dahl i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XLVI, Upps. 1959 41–43. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

Petersen, Carl Vilhelm, 1868–1938, kunsthistoriker, museumsdirektør. *3.9.1868 i Slagelse, †17.7.1938 i Birkerød, urne på Skt. Mikkelsgd., Slagelse. F: købmand Julius Theodor P. (1831–1900) og Louise Emilie Frederikke Hooge (1841–94). ~15.6.1908 på Frbg. (b.v.) med Anna Bjerke, *28.8.1876 i Kristiania, †15.3.1949 i Usserød (~1° 1902 med agent Nils Ihlen, *1879; ægteskabet opløst), d. af fabrikerjer Conrad Herman Magnus B. (1842–1902) og Charlotte Henriette Jacobsen (1850–1903). – Far til Vilhelm *Bjerke-Petersen.

P. blev student 1887 fra Roskilde og n.å. cand. phil. I nogle år studerede han ved universitetet, og derefter begyndte han at skrive litteratur- og teateranmeldelser til Sorø Amtstidende. 1901–06 opholdt han sig udenlands, med fast bopæl i Paris hvorfra han foretog studierejser, undertiden af længere varighed, til Spanien, Italien, Grækenland, Schweiz og England. Marts 1909–febr. 1910 redigerede han Kunstbladet sammen med Vilh. *Wanscher. Dermed gled han ind i kunstlivet som en kunstsribent af under vore forhold ikke almindelig type. Grundlaget for hans virksomhed var hans glødende interesse for den ak-

tive, levende kunst som han dels søgte at forklare, dels forsvarede, lejlighedsvis ved skarpe, polemiske udfald uden persons anseelse og respekt for autoriteter. Han kunne i sine studier forfølge denne kunsts forudsætninger tilbage i tiden, men ud over det dermed givne område gik han ikke som kunsthistoriker. Således blev dansk og fransk malerkunst i 1800-tallet det naturlige felt for hans historiske undersøgelser. – Efter sin korte redaktørtid varetog P. gennem en lang årække den aktuelle kritik i Tilskueren tillige med at han leverede artikler til dagblade (Politiken) og tidsskrifter (Illustreret Tidende, Ord og Bild). Blandt de ældre samtidige kunstnere sluttede han sig som kritiker især til J. F. *Willumsen, Poul S. *Christiansen, Niels *Larsen Stevns, om hvem han skrev en monografi 1917, og Fynboerne. For øvrigt blev han i første omgang talsmand for den kreds der 1915 stiftede Grønningen-udstillingen. Senere tog han sig af den nye generation, der kom frem under første verdenskrig, og hvis sag han veltalende forsvarede i Tilskueren 1917, og til sidst gik han, delvis under indtryk fra en rejse til Tyskland 1931 med besøg i Bauhaus Dessau, stærkt i brechen for surrealismen og den abstrakte kunst, udgav *The art of the surrealists in Denmark and Sweden*, 1936 og en brochure om fem danske surrealistere, hvoriblandt hans søn Vilh. Bjerke-Petersen, i serien Danske Kunstnere, 1937.

Ved siden af kritikeren stak der en pertentlig historiker i P. Der foreligger fra hans hånd en række omhyggelige biografiske artikler om kunstnere, hvori han har fastholdt mange betydningsfulde meddelelser for eftertiden (i Tilskueren, 1918 fx om Karl *Schou, Olaf *Rude, Jean *Gauguin og William *Scharff). Denne egenskab præger også hans historiske studier i form af interesse for de enkelte kunstværkers data og tilblivelses-historie. Om den franske impressionisme, som vel i det hele taget betegner udgangspunktet for hans kunstopfattelse, har han leveret grundige afhandlinger i Tilskueren, 1911 og Kunstmuseets Aarskrift 1917. Desuden behandlede han Camille Corot og Jean-Baptiste Carpeaux i Fra Ny Carlsberg Glyptotekets Samlinger I–II, 1920–22 og udgav *Franske Malerier i Ny Carlsberg Glyptotek*, 1929. Om den ældre danske kunst i forrige århundrede har han skrevet en serie artikler til Frem, 1927–28 og studien *Skitse og Billede* (Kunstmuseets Aarskrift 1933–34) og udgivet *Italien i dansk Malerkunst*, 1932 (serien Kunst i Danmark). På svensk kom om den senere tid *Samtida konst i Danmark*, 1929. – Med praktisk virksomhed fik P. at gøre som direktør for den Hirschsprungske samling, ansat 1923, som arrangør af den danske kunstaftdeling ved jubi-

Petersen, Carl V.

leumsutstillingen i Göteborg 1923, de danske udstillinger i Kiel 1924 og i Oslo 1931 og som sekretær i Foreningen fransk kunst. Til denne virksomhed knytter sig nye udgaver af katalogerne over den Hirschsprungskke samlings malerier 1930 og glyptotekets moderne afdeling 1927, værdifulde ved den grundighed og kundskabsfyldte hvormed kunstværkernes data er søgt oplyst. □ Fire tegn. af L. Find (Fr.borg; Hirschsprung), den ene 1905; to tegn. af samme (kobberstiksaml.), den ene 1905. Mal. af Albert Naur, 1915 (Hirschsprung), af Kai Nielsen, 1920 (Fyns stiftsmus.) og af Vilh. Bjerke-Petersen, 1937. Mal. af Syrak Hansen. Flere tegn. af Carl Jensen. Foto.

C. V. P.: Afhandling og artikler om kunst, udg. H. Bramsen, J. Rubow og J. Sthyr, 1939 (med biogr. indledn. og bibliografi). – Berl. tid. 18.7.1938. Politiken s.d. Lars Rostrup Bøyesen i Nationaltid. s.d. Sig. Schultz sst. 26.12.1939. Jørn Rubow i Tilskueren LV, 1938 II 181–86.

*Sigurd Schultz**

Petersen, Carsten Jensen, 1871–1943, præst, forfatter. * 1.6.1871 i Gallehus ved Møgeltonder, † 25.2.1943 i Åbenrå, begr. sst. F: snedkermester Peter Andreas P. (1841–1913) og Ane Kirstine Jensen (1844–93). ~ 21.7.1903 i Møgeltonder med Emma Anna Katrine Petersen, * 29.5.1870 i Haderslev, † 15.6.1943 i Åbenrå, d. af lærer Nikolaus P. (1840–92) og Henrika Jespersen (1843–1914).

P. hører til genforeningstidens fremtrædende sonderjyske skikkelser og ydede sin modne indsats da Nordslesvig atter blev dansk. Han tilhørte gammel sonderjysk bondeæt og voksede op i en naturskøn og minderig egn – Møgeltonder sogn med guldhornfundene, Schackenborg slot og kirke og de vide udsyn over den frugtbare marsk. Efter skoletid i Toghale og Haderslev (student 1893) og studieår i Berlin, Erlangen og Kiel (teologisk kandidat 1899) blev han præst i sit hjemland, 1899 medhjælper i Sommersted, 1900 dansk præst i Flensborg, 1903 i Brarup syd for Tønder, 1911–32 i Maugstrup og Jægerup ved Haderslev. Barndomshjemmets nære tilknytning til den kendte Jessenske slægt i Toghale skole gav P. hans danske indstilling som jævnlige bragte ham i modsætning til de tyske kirkemyndigheder og førte til påfaldende forbigåelser. P. var medarbejder i den Tonnesenske Indre mission, men også det førte ham – især under første verdenskrig – ud i store vanskeligheder. Hele sit liv dyrkede han Søren *Kierkegaard, og i hans spor øvede han sin præstelige gerning og udfoldede sin efterhånden ret omfattende litterære produktion der forbinder værdifuld histo-

risk syssel vedrørende Sønderjyllands fortid med en poetisk afstemt kristen bekendelse. Han har bl.a. udgivet *Mit Land*, 1919, *Peder J. Wandal. Et Præsteliv i det 17. Aarh.*, 1924, *Slesvigske Præster. Et Udsnit af Præstestandens Historie*, 1938 og *Slesvigske Landsbykirker gennem 300 Aar*, 1941. – R. 1924. □ Foto.

Bibliografi i Sønderjydske årbøger, 1947 228–39. – Erindr. i Haderslev samf.s årsskr. 1940 7–18 og Haderslev stifts årbog 1947 8–15. – Johan Hvidtfeldt i Sønderjydske årbøger, 1943 203–07. Jens Holdt sst., 1961 6–79. Samme i Dansk kirkeliv, 1944 88–98. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt (Jens Holdt)

Petersen, Charles Otto, 1877–1971, fagforeningsformand, politiker. * 16.12.1877 i Kbh. (Helligg.), † 21.12.1971 sst., begr. Bispebjerg kgd. F: filehuggermester Anders Anthon P. (1829–89) og Ida Adelaide Wandrup (1843–1914). ~ 17.2.1948 med Thora Kirstine Vilhelmine Katrine Wichmann, * 1.6.1893 i Kbh. (Matth.), † 1.6.1970 sst. (Jakobs), d. af murer Christian Frederik W. (1861–1913) og Inger Kirstine Margrethe Hansen (1857–1907).

Efter nogle læreår ved handelen kom P. 1899 til statsbanerne som stationskarl ved Kbh.s godsbanegård. Han avancerede til overportør (1913) og ekspedient (1935), men han stod uden for aktiv tjeneste fra 1919 for helt at kunne hellige sig organisationsarbejdet. Statsbanernes arbejdere var sidst i 1890'erne begyndt at organisere sig og havde 1899 stiftet Dansk jernbaneforbund som de første år mødte megen modstand hos banernes højeste myndigheder. P. blev 1902 medlem af forbundets hovedbestyrelse, var dets viceforretningsfører 1907–12 og 1913–14 og blev 1914 formand, en stilling han efter eget ønske fratrådte med udgangen af 1938 efter at have beklædt den i 25 år. I krigsårene, da misforholdet mellem priser og lønninger blev grellere måned for måned, var det P. som på Dansk jernbaneforbunds vegne, men tillige som talsmand for hele tjenestemandstanden, var den ledende i de langstrakte forhandlinger om dyrtidstillæg og lønforbedringer som der først kom rigtigt skub i efter at jernbanemændene 1917 havde ført en samlet pladsopsigelse i marken som argument. Af den store lønningskommission af 1917 var P. et fremtrædende medlem der i ikke ringe grad var med til at præge resultatet, tjenestemandsløven af 1919. Han fik også sæde i statens lønningsråd fra dets oprettelse s.å. Ud fra den betragtning at tjenestemændene både fagligt og politisk har interesser fælles med andre arbejdere foranledigede han at forbundet 1918 indmeldte sig i De samvirkende fagforbund, og han lod heller ikke nogen tvivl

bestå om at forbundet sluttede op om socialdemokratiets politik. Da fagbevægelsens hovedledelse under påskebegivenhederne 1920 erklærede generalstrejke gik jernbanemændene med de øvrige fagforbund, hvad utvivlsomt var et af de momenter der medvirkede til ministeriet Liebes fald. Under nedgangsårene efter krigen gik P., bl.a. som medlem af statsbaneanudvalget af 1920 og af sparekommissionen af 1921, ind for adskillige foranstaltninger der var bitre piller for hans kolleger at sluge. Han var ligeledes medlem af lønningskommissionen af 1929 der forberedte tjenestemandsløven af 1931. Han var 1917–42 formand for statstjenestemændenes centralorganisation I og repræsenterede sin organisation i en række bestyrelser. Han var også medlem af forretningsudvalget for De samvirkende fagforbund 1928–40 og af bestyrelsen for institutionen Dansk folkeferie. – Der var noget tilknapet og sammenbidt over P. Han var en mand af faste standpunkter og brugte ingen overflødige ord for at forsvare dem. – Ved Nina *Bangs død 1928 rykkede P. som suppleant ind i landstinget. 1936 blev han medlem af landstingets finansudvalg og 1937 dets formand. 1939 blev han formand for tingets socialdemokratiske gruppe og var 1940–47 landstingets formand. □Mal. af Alfred V. Jensen (folketinget). Foto.

Dansk jernbaneforbund 1899–1924, 1924 181 o.fl.st. [Chr. Vejre:] Dansk jernbane forbund 1899–1949, 1949. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 395f. Jernbanetid. 1.7.1938 og 1.1.1939. Socialdemokraten 16.12.1947.

*Oluf Bertolt**

Petersen, Christian Mathias Knud, 1869–1942, pædagog. * 23.9.1869 i Odense, † 8.1.1942 sst., begr. sst. F: købmand Peter Cornelius P. (1842–1918) og Christine Eline Andrea Christensen (1843–1919). ~ 25.4.1907 i Odense med Clara Sofie Trautner, * 21.10.1877 i Bogenøse, † 15.3.1939 i Odense, d. af læge, senere stiftsfysicus Th. *T. (1838–1903) og Sophie A. Thykjer (1845–1920).

P. blev student 1887 fra Odense, cand.teol. 1893 og s.å. ansat som lærer ved Gregersen og Rasmussens skole i sin fødeby. Som inspektør ved skolen som han var knyttet til indtil 1934 lagde han sine administrative og organisatoriske evner for dagen. – Med sin virksomhed som skolemand forbandt P. en række hverv. 1906 blev han ansat som inspektør ved Fyns stiftsmuseum; han fortsatte og fuldendte Hans *Brix' arbejde med at indsamle materiale til H. C. Andersen museet, der under navnet H. C. Andersens hus åbnedes 1908; endvidere medvirkede han ved oprettelsen af Fyns folkemuseum i Eiler Rønnovs gård der

blev åbnet 1911. Disse museer samledes under fællesbetegnelsen Odense bys offentlige samlinger som en særlig kommunal afdeling, hvis leder P. var indtil 1939. Som museumsmand lagde han vægten på museernes pædagogiske arbejde mere end på specielt videnskabelige opgaver. Om sin bys kunst- og musikliv skrev han afsnittet *Musik og Skuespil fra 1770 til vore Dage* i Odense Bys Historie, udg. af H. St. *Holbeck 1924–26 og bogen *Odense Musikforening 1866–1916*, 1916. I de senere år havde navnlig H. C. Andersen forskningen hans interesse; fra 1933 var han redaktør af H. C. Andersen samfundets årsskrift *Anderseniana* og fra 1937 samfundets formand. – R. 1927. DM. 1939.

[C. M. K. P.:] De private mellem- og realskolars vikarkasse 1904–29, 1929. – Slægtstavlesaml., 1933 63. H. Jepsen i Den danske realskole XXXI, 1929 249–52; sst. 357f. H[ans] I. H[ansen] sst. 1942 68f. Sv. Larsen: Et provinsmuseums hist., 1935 101–03 115–17. Niels Oxenvad i *Anderseniana* 3.r.l., 1970 25–28. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Svend Larsen**

Petersen, Christian Poulsen Norbom, 1799–1873, jurist. * 25.11.1799 i Kbh. (Nic.), † 12.12.1873 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: styrmand Nicolai Pedersen Norbom og Christine Poulsen (1778–1851, ~ 2° 1819 med kontorchef under hof- og stadsretten, kancelliråd, senere etatsråd Nicolai Christian P., 1772–1858). Adopteret af stedfaderen. ~ 1° 12.11.1825 i Kbh. (Holmens) med Karen Marie Lassen, * 12.11.1805 i Kbh. (Fødsst.), † 21.12.1826 sst. (Garn.), plejed. af arbejdsmand, senere gartner i Vedbæk Peder Larsen og Kirsten Hansdatter. ~ 2° 5.5.1829 i Kbh. (Garn.) med Emilie Scavenia Ringsted, * 6.3.1810 i Kbh. (Frels.), † 27.10.1878 i Lyngby (~ 2° 1848 med exam.jur. Knud Otto Vilhelm Nygaard til Aldershvile, 1815–74), d. af fuldmægtig, senere inspektør ved Frue sg.s arbejdsbus Peter R. (1773–1844) og Rebekka Eliane Scavenia Winderøe (1785–1848). Ægteskabet opløst 1846. ~ 3° 15.9.1847 i Kbh. (Frels.) med Signe Abildgaard, * 19.5.1829 i Arendal, † 3.7.1913 på Frbg., d. af lærer Jacob Andreas Emil A. (1785–1857) og Margrethe Mathea Scheel (1791–1848). – Far til Fr. *Nygård. Halvbror til L. A. *P.

P. blev student 1818, privat dimitteret, og fuldførte 1821 den juridiske embedseksamen. 1825 opnåede han den juridiske licentiatgrad på en arveretlig afhandling med titlen *De collatione bonorum, ad heredes ab intestato restricta, secundum jus romanum et patrium*, og n.å. ansattes han som auditor ved arméen. 1831 blev han overauditor, og 1839 modtog han udnævnelse som borgmester og byfoged samt by- og rådstue-

skriver i Holbæk. 1848 beskikkedes han som birkedommer i Kronborg vestre birk, fra hvilket embede han afskedigedes ved kgl. resolution af 3.5.1859. Hans afskedigelse var foranlediget af, at der inden for jurisdiktionen var opstået en vis mistillid til ham som følge af hans forhold under forskellige af hans embedsforretninger; men ved højesteretsdom af 19.11.1862 lykkedes det ham at få fastslået, at det af ham udviste forhold ikke berettigede regeringen til at nægte ham almindelig pension under henvisning til at han havde gjort sig skyldig i misligheder der svækkede den for hans stilling nødvendige agtelse og tillid. P.s navn er fortrinsvis knyttet til det *Lovlexicon eller Alphabetisk Repertorium over den danske Lovgivning* som han udgav i elleve bind 1837–70. Værket var det første i sin art og afhjalp et betydeligt savn. Også hans øvrige juridiske forfatterskab forfulgte rent praktiske formål, således hans *Haandbog i den danske Militairret I–III*, 1829–33, *Den danske Medicinal-Lovgivning*, 1833–36, *Bygningsretten efter den danske Lovgivning*, 1862 samt et par fremstillinger af sportellovgivningen. Endelig behandlede han forskellige retsforhold i mere populære arbejder. – Justitsråd 1839. □Foto.

Højesteretstid., 1862 578–84.

*Stig Iuul**

Petersen, Christian Kongstad, se **Kongstad Petersen, Chr.**

Petersen, Christoffer Mathias Clemens (Clemmen), 1834–1918, forfatter. * 2.10.1834 i Svinninge, Asminderup sg., Ods hrd., † 21.5.1918 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: møllejer, senere branddirektør og kammerråd Peter P. (1804–92) og Elisabeth Kirstine Bentzen (1808–79). Ugift.

P. blev født i en stor søskendeflok. Han blev student 1851 fra Roskilde. Egentlig ville han have været kunstner eller præst; han prædikede to gange i Vig kirke. Han debuterede 1856 som skuespiller i E. Scribes *Enten elskes eller dø.* men uden held. J. L. *Heiberg sagde til ham: „De ved jo, hvorledes alting skal gøres. De kan blot ikke gøre det selv“. – P. gjorde således tidligt Heibergs bekendtskab; den berømte detroniserede kritiker indbød ham til sig og besøgte ham på hans hybel; Heiberg gav ham også sin tungt vejende anbefaling, og efter hans død viede P. ham en indgående og kyndig omtale i tidsskriftet *Aftenlæsning* II, 1861. Et endnu vigtigere bekendtskab var Bjørnstjerne Bjørnson som han allerede havde truffet 1856. Det var et gensidigt berigende forhold. „Naar du rører ved mig, saa gnister jeg“ skrev P. til den norske digter. 1857 tog han

magisterkonferens i æstetik hos Carsten *Hauch; forberedelsen havde nok været ret flygtig. Alleerede i sæsonen forud havde han skrevet anmeldelser i *Fædrelandet*; efter eksamen afløste han Edv. *Fallesen som fast medarbejder ved dette blad. De første tre år skrev han under mærkerne Zu-Zx og 106, derefter under fuldt navn; han bidrog både ved sin anseelse og ved det han ydede, til at fremme den danske litterære og dramaturgiske kritiks betydning i åndslivet. Hans myndige domme og stolte sprog fremkaldte dog en del, mest skjult, men også offentlig udtalt uvilje, og P.s chefredaktør, C. *Ploug (hvis tone han efterlignede) måtte flere gange rykke i marken til hans forsvær, sidst i anledning af et anonymt angreb af fru Heiberg (Johanne Luise*) i *Dansk Maanedsskrift* juli-aug. 1865. Antallet af P.s kritiske artikler er meget stort, og mange af dem er højt betydelige ved tanke og fremstilling. Hvad der er samlet i bogform i det lille bind *Dramaturgisk Kritik*, 1860, giver kun ånden og tonen i hans første år, ikke den senere tids modenhed og fylde. P.s fremstilling var meget kategorisk og absolut; en del må skrives på tidens og bladets konto; bag det dominerende væsen skjuler sig megen usikkerhed: i en pamflet fra samtiden kaldes han „kritikeren med Janushovedet“.

P. udgik i sin kritik fra Heiberg og kunne fra tid til anden møde med nok så rigoristiske formkrav. Men gennemgående var det ham om at gøre at mane til alvor og inderlighed, etisk dybde og moralsk opsving i litteratur og teater; således kom han snart i et modsætningsforhold til heibergianismen der især efter Heibergs tilbagetræden var udartet til en konservativ formdyrkelse. I nogle artikler om Théâtre français fra 1861 roser han denne scene for dens styrke i begrænsning, men forklarer netop heraf dens tilbagegang. Også den heibergske skoles teoretiske æstetiseringen var ham imod; i en artikel om den af P. højt beundrede Rasmus *Nielsen (1809–84) i *III. Tid.* 31.1.1864, hævder han at denne blodløse grublen ikke fører til en ny, værdifuld erkendelse. Med større hårdhed gik han frem over for Henrik *Hertz, hvem han bebrejdede både form- og idéløshed, og hvis senere dramatiske digtning han ikke var langt fra at forfølge. Overhovedet angreb han med skarphed epigoneriet i dansk litteratur og opofrede både vore aldrende digtere fra den store tid og de unge, der var hans samtidige, for Henrik Ibsen og Bjørnson. Især er den lange række artikler om Bjørnson interessante som kommentarer af en i en vis forstand ualmindelig indviet fortolker. P.s æstetiske standpunkt kan bestemmes som en slags idérealisme. Virkeligheden kunne fordrø at blive helt omsat i kunst, men poesien måtte ikke forflygtige virke-

ligheden. Den store digter er hverken en nydelig kunsthåndværker eller en raffineret psykolog, men den som formår at påtvinge læseren eller tilskueren sit syn på livet og menneskene. Poesien skulle ikke være kransen om bægret, men vinen deri.

P. lagde i en grad som aldrig før i dansk teaterkritik vægt på skuespillerens karakteristik; rigtignok var hans forhold til scenens børn meget forskellige og hans domme noget præget af venskab og fjendskab. I sin første tid gik han hårdt imod Frederik *Høedt, hvem han bidrog til at fælde; han så i denne kun en spidsfindig konversationskuespiller med hovedet forskruet af dårlig æstetik, i grunden en epigon („Hr. Professor Høedt staar i sidste Vers af Visen“, skrev han 1864 i anledning af en bog af Høedt). Fru Heiberg satte han meget højt, og navnlig som karakterkuespiller; hun var for ham tidens store sceniske geni; han beundrede højligt hendes lady Macbeth, Maria Stuart og navnlig lady Teazle. Hun gengældte ikke P.s beundring. Efter hende satte han især Michael *Wiehe højt og fremhævede hans evne til at fremstille en karakter efter dens totalitet. I Ludvig *Phister beundrede han den store situationsskuespiller, idealet af den udgående tidsalders sikre formkunstner. Over for de yngre som brødrene Poulsen (Johannes* og Adam*) stillede P. sig faderligt rådgivende eller forsigtigt afventende.

Det eneste større arbejde uden for døgnets krav P. nåede at udgive er den interessante litteraturpsykologiske studie *Om Forholdet mellem det Gamle og det Nye ved Oehlschlägers Fremtræden*, 1867, en velskrevet bog der søger at godtgøre, at den højromantiske litteratur i Danmark væsentlig var en frembringelse af en rent indre idéudvikling. 1700-tallet havde efter P.s opfattelse ved at nedbryde de overleverede former for socialt, religiøst og poetisk liv banet vej for en højere og mere åndelig føle- og tænke måde. Endnu Adam *Oehlschläger står dog på rationalismens skuldre: hans religiøse digtning fortøner kernen i den kristelige tro; hans psykologi og etik bevæger sig kun i det private samvittighedsforholds indskrænkede sfære, stiller ikke menneskene over for det absolutte ideal. Som kritiker var P. noget påvirket af de tyske litteraturhistorikere Julian Schmidt og Georg Gervinus; hans filosofiske ideer var Rasmus Nielsens. – P.s sidste artikel stod i *Fædrelandet* 20.2.1869. Han måtte derefter brat forlade landet, fordi han var indblandet i en homoseksuel affære. Fra da af var hans navn længe tabu, og hans indflydelse tabte sig hurtigt. Han slog sig ned i USA, kom ind ved små fagtidsskrifter som karetmagernes blad, ved Nordlyset og ved et stort leksikon hvor

han skrev om nordiske forhold, bl.a. til stadighed med megen varme om Bjørnson. Det lykkedes ham at skrabe lidt penge sammen; men de tabtes igen, da han anbragte dem i et dagblad. 1904 blev han hentet hjem på venners bekostning; ved landgangen blev hans kuffert med Heibergs og Rasmus Nielsens breve stjålet. Han levede hos en yngre søster og døde som en sløvet olding, næsten glemt. □ Træsnit efter karikaturtegn. af P. Klæstrup, 1863. Foto.

Bjørnstjerne Bjørnson: Grotid, udg. Halvdan Koht I–II, Kria. 1912. Samme: Brevveksl. med danske 1854–74, udg. Øyvind Anker m.fl. I–III, 1970–74. Samme: Brevveksl. med danske 1875–1910, udg. samme I–III, 1953. – Rob. Neiiendam i Teatret XVII, 1917–18 144. Sig. Müller i København 17.6.–4.8.1918. Paul V. Rubow: Dansk litterær kritik i det 19. årh., 1921 (fot. optr. 1970). Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937. Kari Hamre: C. P. og hans forhold til norsk lit. 1856–69, Oslo 1945. Mary K. Norseng i *Scandinavian studies*, Lawrence 1976 384–404. C. P. i „Fædrelandet“, 1976 (heri biografi og bibliografi). – Brev i Kgl. bibl.

*Paul V. Rubow**

Petersen, Cornelia Vilhelmine, 1879–1955, hospitalsforstander. * 5.10.1879 i Kbh., † 7.5.1955 i Århus, begr. sst. (Nordre kgd.). F: skomagermester Peder Christian Pedersen (kaldet Petersen) (1831–98) og Ane Margrethe Hansen (1839–1919). Ugift.

P. afsluttede sin skolegang i Voldkvarterets betallingskole som fjortenårig. Derefter var hun beskæftiget med husligt arbejde i sit hjem indtil hun 1902 blev antaget til en et-årig sygeplejeadannelse ved amtssygehuset i Ålborg. 1903–05 var hun menighedssygeplejerske i Radsted ved Saksbøbing og 1906–10 i Dråby ved Haslev. Imellem disse to ansættelser kvalificerede hun sig til medlemskab af Dansk sygeplejeråd (DSR) og dermed til godkendelse som sygeplejerske ved at tage en et-årig uddannelse i epidemisk pleje ved amtssygehuset i Stege. 1910 rejste hun til England hvor hun arbejdede som sygeplejerske ved et psykiatrisk hospital i Leek, indtil hun ved krigens udbrud 1914 vendte tilbage til Danmark. Her fik hun sept. 1915 ansættelse først som afdelingssygeplejerske og fra 1917 som natoversygeplejerske på sindssygehospital i Nykøbing Sjælland, det første psykiatriske hospital i Danmark der beskæftigede sygeplejersker. 1919 deltog hun i fangetransporter fra fastlandet til England og 1.12.1919 fik hun stilling som inspektrice ved de kommunale hospitaler i Århus. 1938 udnævntes hun til hospitalernes første forstanderinde. P. gjorde sig også stærkt gældende inden for sygeplejerskernes faglige organisationer. Hun var formand for Foreningen af provinssygeplejersker 1920–34 og for DSRs kreds for Århus amt 1934–39. Hun var i flere år

Petersen, Cornelia

medlem af det internationale sygeplejeråds uddannelseskomité, og 1929 ledede hun den danske delegation til den internationale sygeplejerskekongres i Montreal, Canada. P.s historiske interesse gav sig udtryk i et forfatterskab, der bl.a. omfatter *Den danske Sygeplejers Historie*, 1928. – F.M.I. 1949.

Margaret Breay og Ethel Gordon Fenwick: History of the International Council of Nurses 1899–1925, Geneva 1931 122 131. Margrethe Koch: Dansk sygeplejeråds hist., 1944 106 113 126. Maren Grosen i Tidsskr. for sygeplejersker LV, 1955 211.

Margrethe Kruse

Petersen, Cornelius, 1806–76, politiker. * 13.4.1806 i Davinde, Åsum hrd., † 17.12.1876 i Kbh., begr. i Davinde. F: gårdejer Peder Corneliusen (1761–1829) og Karen Rasmusdatter (1771–1834). ~ 7.11.1829 i Rolsted, Åsum hrd., med Dorothea Olsen, * 18.3.1809 i Rolsted sg., † 27.6.1891 i Davinde, d. af gårdmand Ole O. (1779–1859) og Maren Larsdatter (1772–1843).

P. bestyrede fra 1830 sin mors gård og fik 1832 selv skøde på den. Allerede 1831 var han blevet fattig- og skoleforstander, var 1842–44 og 1851–55 medlem af sogneforstanderskabet samt 1851–68 af Odense amtsråd. Tidligt hørte han til den fynske vækkelse og optrådte selv som lægprædikant, men sluttede sig 1849 ligesom Jens Jørgensen til den grundtvigske retning. 1848–49 havde han sæde i den grundlovgivende rigsforsamling for Højby distrikt og stemte her med bondevennerne, men i striden om helstaten skilte han sig fra dem og søgte 1853 to gange forgæves valg til folketinget i Nyborg imod deres kandidat. Derimod valgtes han 1854 i Verringe og genvalgtes her indtil 1872, næsten stadig ved kåring, og desuden til rigsrådets folketing 1864–66. Men da kredsen blev usikker, gik han 1872 over til Kertemindekredsen og repræsenterede den til sin død. I den første halve snes år hørte han til de nationalliberale, men vedligeholdte forbindelsen med venstre og hørte altid til de forligsvenlige. Under grundlovs kampen 1865 skilte han sig fra sine partifæller, fordi han ikke kunne finde sig i landstingets omdannelse. Til sidst gik han dog som en af „de syv vise bønder“ med til den endelige ordning og tilhørte senere mellempartiet, i sine sidste år nærmest højre. Han blev meget brugt i udvalg, dels om kommunal- og landboforhold, dels om kirke- og skolespørgsmål, en varm ven af kirkelig frihed. □Mal. af Constantin Hansen 1861–62 (folketinget), benyttet til sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Foto.

Fyns stiftstid. 20.12.1876. Fyns tid. s.d. Dansk folketid. 26.1.1877. Klaus Berntsen: Erindr. fra barndom og

ungdom, 1921 188f. Sophus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I, 1924. C. P. Corneliusen: Omkr. en fynsk bonde, 1936. Knud Ottosen m.fl.: De fynske vækkelser, 1964. = Vækkelsernes frembrud i Danm. III,2.

Povl Engelstoft*

Petersen, Cornelius, 1882–1935, bondefører. * 6.9.1882 i Tating i Ejdersted, † 25.5.1935 i Tønder, begr. i Møgeltonder. F: lærer og kantor Lorenz Linnet P. (1847–1908) og Laura Theodora Hamkens (1856–93). ~ 16.11.1906 i Marienkog ved Neu Gabelsbøl med Christine Margarethe Johannsen, * 10.1.1881 i Marienkog, † 2.1.1966 i Tønder, d. af lærer Sibbern J. (1852–1930) og Margarethe Dorothea Petersen (1850–1934).

P. var af frisisk slægt, og gennem sin mor stammede han fra en ældgammel Ejderstedslægt. Som dreng blev han angrebet af knogletuberkulose. Han lå i tre år på sygehuset i Kiel og sygdommen gjorde ham halt. Efter konfirmationen kom han i hjemmet hos en faster der boede i faderens fødegård, Klangsøl kro, og lærte her landbrug. To halvår var han på landbrugsskolen i Hohenwedstedt. 22 år gammel købte han 1904 gården Vester Anflod i Møgeltonder sogn. Gården var forfalden og forsømt; men årene før 1914 var gunstige for marskbønderne, og P. fik jorden i stil og gården ombygget efter ejderstedsk forbillede. 1906 blev han kommuneforstander. Han mødtes med de danske bønder i Møgeltonder i en uvilje mod det preussiske styre, som han for sit vedkommende havde taget i arv efter en slesvigholstens indstillet far. Første gang P. trådte offentligt frem var i foråret 1918 da der dannedes en slesvigsk bondeforening hvor danske og tyske bønder mødtes for at hævde deres erhvervs interesser under krigens tvangsekonomi. Han kom ind i foreningens ledelse og optrådte som taler ved møder. Under Tysklands sammenbrud svingede P., der før 1914 havde haft forbindelse med pastor J. Schmidts fredsforening og som så sent som først på året 1919 havde ladet sig opstille som kandidat til nationalforsamlingen i Weimar for det tysk-frisindede parti, over på dansk side og deltog i den kommende tid stærkt i arbejdet for at få afstemning i 3. zone. I nogle pjecer, bl.a. *Die schleswigsche Frage vom Standpunkt eines Bauers*, 1919 og *Das schleswigsche Volk*, s.å. gjorde han rede for sine synspunkter og rettede voldsomme angreb på den preussiske „embedsmandspolyp“ der havde misregeret landet uden forståelse af dets særpræg. Samtidig udgav han pjecen *Die friesische Bewegung* der gav stødet til oprettelsen af den dansk-frisiske mindretals-

gruppe som senere sluttede op om Johannes Olsen, Lindholm.

Under overgangstidens urolige forhold kastede P. sig ind i en række økonomiske foretagender. Han købte flere ejendomme, et tørveværk, part i et hotel på Sild, og en tid, fra 1.8.1919, ejede og udgav han *Tondernsche Zeitung* som dermed var tabt for tyskheden. Han led gennem disse spekulationer betydelige tab. Da det nordslesvigske landbrug under tilpasningen til kongerigske forhold og efter kronestigningen kom ind i store økonomiske vanskeligheder, rejste han 1925 en selvstyrebevægelse hvor han i tilknytning til tanker som han allerede havde givet udtryk under grænsestriden, voldsomt vendte sig imod centralstyret og opstillede et program der byggede på ideer hentet fra ejderstedske forhold og krævede vidtgående selvstyre for de enkelte sogne og herreder. Fra efteråret 1926 udgav han ugebladet *Bondens Selvstyre*. Han gennemgik Sønderjylland og vandt tilsyneladende megen tilslutning i den nødstedte befolkning. Ved folketingsvalget 1926 samlede hans selvstyrepolitik imidlertid kun godt 2 000 stemmer hvad der skuffede ham bittert. Samtidig idømtes han for et angreb på statsminister Thorvald Stauning en bøde på 2 000 kr. som han valgte at afsone. Hans tilhængere sammenskød imidlertid beløbet, så han kom fri inden fængselstiden var udløbet. Hans nervesystem brød nu sammen, og han måtte en tid indlægges på et sindssygehospital. Sine sidste år levede han hjemme i ro; en enkelt gang deltog han som taler i et nationalsocialistisk møde, men hans kraft var brudt. Hos P. var idealistiske drømmerier og materialistisk beregning sammenvævet på mærkelig måde, og dette i forbindelse med en voldsom lidenskabelighed, en dyb hjemstavnsbundethed og en stærk standsfølelse gør ham til en af genforeningstidens ejendommeligste skikkelser. □Foto.

L. P. Christensen: Slesvig delt, Flensb. 1922 131-46. Thorkild Gravlund i Nationaltid. 26.6.1922. Peter Esom i Sønderjydsk månedsskr. V, 1928-29 74-77. Hejmdal 27.5.1935. M. Lorenzen i Grænsevagten XVII, s.å. 287-90. Handbuch zur Schlesw. Frage, udg. Karl Alnor III, Neumünster 1937 1095-1110. Sv. Thorsen: Delt efter anskuelser, 1970 100. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt I-III, 1978-79.

Hans Lund*

Petersen, Edvard Frederik 1841-1911, maler. * 4.2.1841 i Kbh. (Holmens), † 5.12.1911 sst., begr. sst. (Holmens). F: skibsbygmester ved Holmen, tegner Zacharias P. (1811-70) og Emilie Sophie Thorsen (1818-76). Ugift.

P. var af kunstnerslægt og blev allerede som dreng 1851 elev af akademiet som 1862 belønne-

medalje og 1866 og 67 tildelte ham mindre indenlandske rejsestipendier. 1859 var han begyndt at udstille på Charlottenborgs forårsudstilling og var repræsenteret her årligt til sin død. Han modtog 1867 og 1873 den Neuhausenske præmie og 1868 og 1870 den Sødringske opmuntringspræmie. I sine tidlige ungdomsår malede P. små billeder fra hjemmet i Nyboder, fra voldene og glaciér, samt en række landskaber under påvirkning af Vilh. *Kyhns som nærede stor tiltro til hans evner. 1875 rejste han med akademiets store stipendium over Holland og Belgien til Paris hvor han traf sin ven Th. *Philipsen. Sammen foretog de en rejse til Normandiet og gjorde studier der. I nov.s.å. fortsatte P. over Schweiz til Italien hvor Philipsen senere stødte til igen, og han bosatte sig her til 1880. Italiensopholdet fik afgørende betydning for hans udvikling. Sammen med Aug. *Jerndorff, Carl *Thomsen og P. *Krohn dyrkede han ivrigt friluftsmaleriet, og foråret 1876 tog han ophold i bjergbyerne Frascati og Palestrina og malede her sammen med Axel *Helsted, som han også med årene kom til at stå nær. Til forårsudstillingen 1877 sendte han sine første italienske studier hjem, og navnlig billedet *Fra Forum Romanum, ind mod Titusbrosen, hen ad Aften* blev værdsat af Kyhn for dets klarhed og lyse farveholdning, og 1879 gjorde *Fra Piazza Capucini i Rom* lykke på udstillingen og blandt hans malerkolleger hjemme.

I Italien var P., der oprindeligt var landskabsmaler, gået mere og mere over til at dyrke figurbilledet, navnlig det genreagtige folkelivsbillede, og ved sin hjemkomst fandt han rige motiver i det typiske folkeliv i Kbh. I de følgende år malede han således billeder som *I Sildetiden ved den gamle Anlægsplads under Højbro*, 1882, *Fra Grønttorvet*, 1883 og *Fra Fisketorvet ved Gammelstrand*, s.å., og da han anden gang vendte tilbage til Italien 1884-85 (med det Anckerske legat), var det som udpræget figurmaler. Han boede en tid med Philipsen i Rom og sammen sluttede de sig til kunstnerkredsen i Sora. Efter hjemkomsten malede han 1887 sit store billede *Fælleden. Søndageftermiddag*, 1890 det kendte *Udvandrerne ved Larsens Plads* (tilkendt årsmedaljen) og 1898 *Hjemkomsten* (Amerikadamprenen ved Larsens plads) (Århus museum) og placerede sig hermed som den populære folkelivsmaler der kun undtagelsesvis strejfer det sociale problem, men som formåede at „fortælle naturligt og jævnt om Smaakaarsfolk paa Husmandslodder og jævne Borgeres Søndagsliv paa Kbh.s dengang aabne Fælleder“ (F. Hendriksen). P. opnåede årsmedaljen anden gang 1891 for *Legende Børn under en Skrænt* og blev hermed medlem af plenarforsamlingen. 1892 valgtes han til medlem af aka-

demirådet. Allermest kendt er måske P.s navn blevet i tilknytning til *Storkespringvandet*, som han gav tegning til og hvor Vilh. Bissen har modelleret storkene efter hans udkast (indviet 1894). I sine unge dage udførte P. nogle illustrationer (*Fra Fjeld og Dal*, udg. H. J. Greensteen, 1875; *Maanederne i Digt og Billeder*, ved C. Andersen og F. Henriksen, 1878) samt enkelte raderinger. Han er repræsenteret i St. mus., Den Hirschsprungske samling samt i Århus kunstmuseum. □Malet selvportræt ca. 1859. Tegn. af Carl Thomsen ca. 1876. Tegn. af P. S. Krøyer, 1880 (skand. forening i Rom) og afbildet på sammes tegn. af modelskolen, 1882. Træsnit af C. Poulsen, 1884. Afbildet på V. Johansens mal. af akademirådsmøde, 1904 (St.mus.). Malet selvportr. 1907 (udstillingsfonden, Charlottenborg), malet studie hertil. Tegn. af Th. Philipsen (Fr.borg). Foto.

Fortegn. over arbejder af E. P. udstillede i Foren. for national kunst, Charlottenborg, 1916. – Ph. Weilbach i Ill. tid. 29.1.1899; sst. 17.12.1911. Gustav Bauditz i Dansk kunst nr. 8, febr. 1916. F. Henriksen: Mennesker og oplevelser, 2. udg. 1932. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938 440.

Merete Bodelsen

Petersen, Eggert, * 1927, psykolog. * 26.5.1927 i Bovrup, Varnæs sg. F: købmand Hans Christian P. (1891–1950) og Marie Eggertsen (* 1894). ~ 2.4.1955 i Kbh. (b.v.) med pressefotograf Marianne Woldbye, * 11.4.1923 i Kbh., d. af redaktør Ernst W. (1894–1977) og børnefilmkonsulent Ellen Siersted (* 1895).

Efter studentereksamen fra Åbenrå statsskole 1945 gennemgik P. søofficersskolen. 1949 udnævntes han til søløjtnant og fuldførte de følgende år, afbrudt af udkommandoer til søs, en civil psykologuddannelse ved Kbh.s univ. Som cand.psych. indtrådte han 1957 som sektionsleder i den få år tidligere oprettede Militærpsykologisk tjeneste hvor han arbejdede med militærpædagogiske problemer og med udvælgelse af lederaspiranter. 1960–61 gjorde han tjeneste i søværnskommandoens personelafdeling. Med grad af orlogskaptajn trådte P. 1961 uden for nummer (1963 fulgte afsked og overførsel til reserven) og ansattes som direktør i Landsforeningen for mentalhygiejne hvis bærende idé var forebyggelse af psykiske lidelser. P.s mange initiativer på denne post må tillægges hovedæren for at det i de nærmeste år lykkedes at slå mentalhygiejnebegrebet fast i Danmark. Under hans ledelse gennemførtes en landsomfattende oplysningsvirksomhed og et pionerarbejde inden for mentalhygiejnisk rådgivning, behandling af

samspilsramte børn og unge m.m. På basis af et samarbejde med fagbevægelsen og med Dansk arbejdsgiverforening startede P. 1963 under landsforeningen en „mentalhygiejnisk forskningsafdeling“, 1966 udskilt som Mentalhygiejnisk forskningsinstitut. P. var fra starten af denne aktivitet og indtil 1974 afdelingens/institutets direktør sideløbende med posten som generalsekretær i landsforeningen. Indsatsen samlede omkring undersøgelser af trivsel på arbejdspladsen og har dannet skole for andres aktiviteter på dette område. P. tilførte trivselsforskningen originale begrebsmæssige og metodiske aspekter. 1967 blev P. dr.phil. på afhandlingen *Sanktioner og trivsel i et autoritært ledet socialt system*. Afhandlingen der hvilede på P.s iagttagelser i søværnet gav samspilsbegrebet en ny udformning og introducerede sandsynlighedsteoretiske adfærdsmodeller i socialpsykologien.

1966–69 var P. ekstern lektor ved Kbh.s univ., 1968–71 tillige konsulent for Mellemfolkeligt samvirke ved udvælgelsen af u-landsfrivillige. 1974 kaldtes han til professor i arbejdspsykologi ved Århus univ. hvor han i de følgende år arbejdede med emner inden for områderne livskvalitet og arbejdsmiljø og videreførte sin trivselsforskning.

Fra sin ungdom har P. været aktiv inden for socialdemokratiet hvor han har ydet mange bidrag til debatten i partiet, spændende fra forsvars- og udenrigspolitiske emner over trivselsproblemer til energi- og krisepolitiske spørgsmål. Først sent gik han aktivt ind i politisk arbejde. Han blev medlem af folketinget 1979, men udtrådte dog igen 1980 hvor han opnåede valg til Europaparlamentet. P. har gennem årene ved utallige lejligheder ytret sig i den offentlige debat inden for en bred vifte af emner. Ved et stort antal avis-kronikker, gennem radio og TV har han på karakteristisk engageret måde givet sine synspunkter til kende og herunder ofte talt individets sag over for „systemets“. – P. har beklædt en række bestyrelsesposter i forbindelse med sit arbejde inden for mentalhygiejnen. Han er siden 1975 medlem af fagbevægelsens forskningsråd og fra samme år af justitsministeriets kriminalpolitiske forskningsudvalg. Fra 1980 er han medlem af undervisningsministeriets evaluerings- og udredningsudvalg ved arbejdsløsheds- og kriseforskning. – Af videnskabelige værker kan nævnes *Trivsel på arbejdspladsen I–II*, 1968, *Gæstearbejder i København*, 1970, *I varetægt – i fængsel*, 1972 og *Stofmisbrugere – frivillig behandling*, 1974. P. er desuden forfatter til de politiske debatbøger *Indvidet og systemet*, 1968, *Alternativ til NATO – et dansk FN-forsvar*, 1969, *Har Socialdemokratiet en fremtid?*, 1974 og *Kriseplan 77*, 1976. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1968 215f.

Torben Rode

Petersen, Egmont (ved dåben Edmundt) Harald, 1860–1914, bogtrykker, bladudgiver. * 3.10.1860 i Kbh. (Fødsst.), † 5.8.1914 sst. (Sions), begr. sst. (Vestre). F: Karen Petrine P. (1839–1911). ~ 18.9.1890 i Kbh. (Frels.) med Anne Elisabeth Abel, * 30.11.1869 i Kbh. (Petri), † 13.5.1953 i Hellerup, d. af smedemester Friedrich Christian Theodor A. (1830–1902) og Johanne Marie Olsen (1832–1900).

Allerede før sin konfirmation kom P. i lære, og kun 18 år gammel begyndte han i sin mors navn selvstændig bogtrykkervirksomhed. Hans tekniske udrustning bestod af en såkaldt fluesmækker dvs. en primitiv hånddrevet trykmaskine der blev opstillet i moderens køkken, og et beskedent kvantum typer. 1882 fik han selv borgerkab, og nu begyndte for alvor den udvikling der hurtigt skaffede ham faglig anerkendelse og som ved århundredskiftet havde ført hans trykkeri frem til en plads blandt hovedstadens største og mest moderne indrettede. Fra starten fulgte P. det princip, at enhver bestilling, stor eller lille, skulle udføres med størst mulig omhu; samtidig var hans forretningsførelse på en gang præget af dristighed og gennemført sparsommelighed. Hans interesse for sit fags teknik og arbejdsmetoder medførte, at han ofte ved maskinkøb m.v. var foregangsmand. For reklame havde han en tidlig vakt forståelse. Virksomheden tilføjedes stadig nye grene, mest afgørende 1904 da P. med udsendelsen af ugebladet *Hjemmet* blev bladudgiver, et område af forretningen der allerede i hans egen tid blev af største betydning og som under hans efterfølgere er blevet stærkt udvidet og nu omfatter bladudgivelse i flere lande. I sine yngre år måtte P. som følge af sin virksomheds vækst jævnlig flytte, men med opførelsen 1914 af *Gutenberghus*, som han ikke selv så taget i brug, fik den sit blivende sted i den indre by hvor den, i dag en stærkt forgrenet og internationalt virksom koncern, efter yderligere arealkøb og store tilbygninger fremdeles har sit hovedsæde.

P. fik mange vigtige tillidshverv. Stærkt filantropisk engageret som han var havde han i sit testamente bestemt, at forretningens overskud efter hans død skulle anvendes i velgørende øjemed. Hans enke og børn besluttede derfor at rejse ham et minde ved at gøre hele virksomheden til en selvejende institution som skulle tjene de opgaver der havde ligget ham på sinde. Den fik navnet Egmont H. Petersens fond og begyndte sin virksomhed 1920. Gennem et i årenes løb ud-

videt antal aktiviteter bidrager fondet fortsat til løsningen af vigtige sociale opgaver, herunder ikke mindst ungdommens uddannelse. □Foto.

Bogtrykkerbl. IX, 1914 213f. [Carl Græbe] i Dansk bogtrykkertid., s.å. 113–15. Central 1925. Jubilæumsskr., 1953. 1878 – Kommunikation – 1978. Jubilæumsskr., 1978. Willy Jacobsen m.fl. i Fluesmækkeren, udg. Gutenberghus, 1978 maj-nr.

Aleks. Frøland (Lauritz Nielsen)

Petersen, Eigil Thorsten Osvald, 1875–1917, tegner. * 14.7.1875 i Klaksvik på Færøerne, † 14.1.1917 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: distriktslæge på Nordøyar, senere i Hvidbjerg og Kolding, Osvald Emil Reingaard P. (1846–1920) og Ane Grethe Thomasine Jensen (1847–1937). ~ 3.6.1908 i Kbh. (Matth.) med Rigmor Lønsmann Iversen, * 5.11.1876 i Hjørring, † 29.6.1917 i Løkken (~ 1° 1895 med politibetjent, senere købmand i Nykøbing F. Mads Thalund (Christensen), 1871–1934, ~ 2° 1909 med Astrid Louise Caroline Madsen, * 1883), d. af skræddermester Niels Christian Iversen (Lønsmann) (1830–94) og Sophie Christine Jochimsen (1842–1907).

P. voksede op i Thy og kom som sekstenårig i skole i Kolding hos Sigurd *Müller (1844–1918) der opfordrede ham til at blive maler. Dette viste sig umuligt da han var farveblind. Et enkelt semester gik han dog på akademiet 1893, fik også adgang til Zahrtmanns skole uden at benytte sig deraf, men begyndte for øvrigt at tegne. I de første år måtte han ernære sig på anden måde. Det blev især hårdt arbejde som almindelig arbejdsmand på flydedokken, hvor han lærte de forsorne fyre at kende som han fortrinsvis skildrede, og som havde hans sympati. Hans tegninger kom først rigtigt frem i „Verdensspejlet“, senere blev han navnlig knyttet til „Klods Hans“, „Middagsposten“ og „Ekstrabladet“. Der findes adskillige karikaturer imellem dem (Thorvald Bindesbøll, J. P. Müller under udøvelse af „Mit System“), men P. havde sit eget selvskabte domæne, det brede folkelige lag i Kbh., og her var det i grunden en pointeret karakterkunst, en udpræget menneskeskildring han ydede, selv om den knyttedes til humoristiske tekster. Frejlif *Olsen udgav en samling af hans tegninger under den rigtige titel *Mennesker*. P. tilhører kredsen af udmærkede tegnere fra århundredets første decennium og følger sig ind i rækken med sit eget fysiognomi og sin egen streg. Han har kun udstillet en eneste gang på Kunstnernes efterårsudstilling 1905, desuden på De trettens udstilling 1910 og frasat et par korte rejser til Skotland og Sverige ikke været uden for landets grænser. Kort efter hans død foranstaltedes en særudstilling af hans tegninger. □Afbildet på tegn. af Al-

Petersen, Eigil

fred Schmidt, 1906. Karikerede selvportr. bl.a. 1908 og 1917. Mal. af Chr. Bonnesen, 1908. Karikatur af Axel Nygaard, 1908, og af Sven Brasch 1908 og to 1909. Mal. af Kr. Bjerre ca. 1910. Afbildet på tegn. af Carl Jensen, 1911. Tegn. af Anton Hansen.

E. P. Tegninger, m. forord af Walter Schwartz, 1947. – Selvbiogr. i Journalisten 1.3.1912. – Sig. Müller i Gads da. mag. XI, 1916–17 508–12. C. E. Jensen: Karikaturalbum II, 1912 491f. Frejlif Olsen i Ekstrabl. 15.1.1917. H[elge] W[amberg] i Politiken 16.1.s.å.

*Sigurd Schultz**

Petersen, Ejner Pagh, se Pagh Petersen, Ejner.

Petersen, Elisabeth Amalie (Elisa), 1876–1932, politiker, kvindesagsforkæmper. * 3.1.1876 i Århus (Domsg.), † 7.9.1932 i Kbh. (Grøndal), begr. i Næstved. F: stationsforstander Hans Ludvig Schjellerup Parelius (1853–1930) og Amalie Marie Bendixen (1843–95). ~ 25.4.1902 med sagfører Jacob Oluf Severin P., * 31.12.1866 i Næstved (Skt. Peder), † 27.5.1928 sst., s. af sadelmagermester Peter Thorvald P. (1839–1922) og Laura Petrea Cathrine Larsen (1845–1929).

P. tog præliminæreksamen og begyndte at studere ved Polyteknisk læreanstalt hvortil hun fik adgangseksamen 1899, men hun afbrød studierne og blev samme år lærerinde ved fru Skjolds pigeskole i Næstved. Her traf hun sin senere ægtefælle hvis politiske interesser hun delte. Tidligt blev hun optaget af kvindespørgsmål og 1907 var hun medstifter af Dansk kvindesamfunds (DK) kreds i Næstved. Snart fik hun en ledende stilling inden for organisationen og blev 1910 valgt ind i hovedstyrelsen. Da kvinderne 1909 første gang deltog i de kommunale valg kom hun i Næstved byråd og var medlem til 1921. Ikke mindst under første verdenskrig med rationering, oprettelse af folkekøkkener og andre kriseforanstaltninger gjorde hun en stor praktisk indsats og skabte overhovedet stor respekt om sin person og sine ofte selvstændige synspunkter både blandt modstandere og tilhængere. Et udtryk for hendes omdømme er at hun som den første kvinde 1921–28 blev valgt til medlem af en skoledirektion (Tybjerg hrd.). I DK arbejdede hun særlig for spørgsmål om børns forhold, bl.a. for at enker med børn kunne få samme bidrag som mødre til børn født uden for ægteskab, separerede, forladede og fraskilte mødre. Dette blev gennemført 1913. Senere blev hun formand for DKs børneudvalg, der bl.a. ønskede indført, under embedslægerne, et særligt rådgivende og vejledende tilsyn med børn i pleje i private hjem samt oprettet flere vuggestuer, børnehaver og fritidshjem.

P. var modstander af Gyrithe "Lemches negative holdning efter valget 1918 hvor de første kvinder kom i rigsdagen; snarere end at vise bitterhed burde kvindesagen selv have lagt vægt på at præge det politiske liv og få kvinder opstillet. Tanken om et særligt kvindeparti fandt hun uheldig, eftersom DK nu i 50 år havde kæmpet for at slette skel mellem kvinde og mand. Efter at hun 1924 valgtes til landsformand for DK blev det særlig praktiseringen af ligestillingslovene fra 1919 (lige løn) og 1921 (lige adgang til offentlige stillinger og hverv) hun måtte tage fat på. Der skete fx i nogle kommuner en særbehandling af de kvindelige lærere, så de måtte blive betydelig længere i ikke-pensionsgivende, dårligere lønnede stillinger end deres mandlige kolleger. Tilsvarende blev visse lærerindeembeder omdannet til embeder for mænd. Undtagelsesbestemmelsen i 1921-loven om kvinder som præster protesterede P. også mod. Desuden var spørgsmålet om gifte kvinders erhvervsret kommet i søgelyset; fx søgtes til etaternes „lukkede“ kontoristklasser „unge velkvalificerede kvinder der skulle være ugifte og bo i deres forældres hjem“. Hun arbejdede også for at gifte kvinder kunne få næringsbevis selv om ægtefællen havde dette. – P. trak sig tilbage fra formandsposten 1931 efter en slidsom periode som DKs dygtige, myndige og initiativrige leder. På det tidspunkt havde hun fra 1928 været medlem af landstinget som tingvalgt suppleant for venstre. Her skabte hun hurtigt respekt om sin kloge personlighed, og partiet brugte hende som ordfører i bl.a. spørgsmål om husholdningsskoler. Hun forblev medlem af tinget til sin død, men var syg næsten hele sit sidste leveår. □Foto.

Kvinden og samf. XLVIII, 1932 154f. Gyrithe Lemche sst. 156f. Samme: Dansk kvindesamf.s hist., 2. udg. 1939. Aagot Lading: Dansk kvindesamf.s arbejde gennem 25 år, 1939. Dansk kvinde i dag, red. Vita Aller, 1942.

Inga Dahlgård

Petersen, Emanuel Aage (døbt Aage Emanuel), 1894–1948, maler. * 18.2.1894 på Kbh. (Helligkors), † 27.12.1948 i Farum, begr. sst.; graven flyttet til Annisse kgd. F: former Hans Nicolaj Pedersen (* 1857) og Else Marie Jensen (* 1853). ~ 29.12.1916 i Kbh. med Thora Christine Petrea Sørensen, * 13.9.1893 i Lillerød, d. af afbygger Niels S. (1837–1915) og Regine Juliane Olsen (1849–1943, ~ 1° med Hans Petersen, 1841–83). Efter en kort tid som mekanikertlærling kom P. i malerlære hos dekorationsmaler Marinus Jensen og gik efter svendepreven på teknisk skole. 1910–12 var han elev hos Benjamin Olsen og de to følgende år på Eiler Sørensens malerskole.

1918–22 var han ansat i kunstafdelingen på Den kongelige Porcelainsfabrik og foretog i samme periode adskillige rejser, bl.a. en sørejse til Middelhavet for fabrikken. 1921 var han første gang på Grønland, og han blev så bjergtaget af landet at han vendte tilbage mange gange. 1925–26 overvintrede han med sin familie ved Jakobs-havn og 1928–30 deltog han i ekspeditionen „Grønland i Billeder“ langs vestkysten. Efter nye rejser til Frankrig, Italien, Sverige, Norge og England 1931–34 tog han igen til Grønland 1935, 1937 og sidste gang 1946 ved genforeningen med Danmark efter krigen. Som dekorationsmaler deltog P. bl.a. i dekorationen af de store jubilæumsvaser til ØK, kongeparrets sølvbryllup m.m. Især dyrkede han marinemaleriet, en interesse der var vakt under de lange sørejser. Men det første besøg i Grønland kom til at bestemme hans følgende produktion der omfatter et meget stort antal Grønlandsbilleder, meget naturalistiske og smukke, i såvel olie som akvareller. De meget nøjagtige skildringer både af topografiske lokaliteter og befolkningens dagligliv i denne kolonitidens sidste periode giver hans billeder en væsentlig kulturhistorisk interesse, og de er i de seneste årtier stærkt efterspurgt, bl.a. til arktiske samlinger rundt i verden. Af hans arbejder kan nævnes *Midnatssol*, Nordgrønland 1936, *Alpeglød*, Umanakøen 1941 og fem malerier på Christiansborg i Grønlandsudvalgets værelse. Mange udsendte danskere sikrede sig hans malerier som minde om deres Grønlandstid, og også kongehuset har en samling af dem. – P. deltog i flere koloniudstillinger, Leipzig 1930, Paris og Rom 1931 og Kbh. 1932. Han deltog i flere septemberudstillinger i Kbh. samt England 1934, Göteborg 1936 og Stockholm 1937. Han blev hædret med diplom i Leipzig, Rom og Paris. □Tegn. af Ernst Hansen, 1937. Foto.

Rik. Magnussen i København 6.5.1925. K. Flor i Berl. tid. 3.12.1926. Th. Oppermann sst. 6.2.1930. K. Flor sst. 21.1.1933. Helge Bangsted: Grønlandsmaleren E. A. P., 1937. Poul Madsen i Grønland, 1974 177–86.

Mads Lidegaard

Petersen, Christian Emil Ulrik, 1856–1907, kemiker. * 12.4.1856 på Kustrup mølle, Vejlbjerg. † 2.7.1907 i Kbh., urne på Bispebjerg. F: møllejer Jens P. (* ca.1813) og Maren Jacobsen (* ca. 1816). Adopteret 1856 af farbroderen, købmand i Odense Mads Peter P. (1818–80) og Andriette Marie Magdalene Thrane (1826–82). ~ 22.5.1885 på Frbg. med Hedvig Jensine Caroline Bernbom Johansen, * 16.6.1865 i Nyborg, d. af grænsegendarm, senere agent i Kbh. Hans Heinrich J. og Caroline Henriette

Bernbom, f. Aunslev (1846–1907). Ægteskabet opløst 1902.

P. blev 1865 sat i Odense katedralskole, af hvis femte realklasse han gik ud 1870 for at lade sig uddanne til søofficer. Han deltog i et togt med et af marinens skibe og bestod 1872 adgangseksamen til søofficersskolen med udmærkelse. Imidlertid forlod han 1874 denne skole og bestod samme år adgangseksamen til Den polytekniske læreanstalt hvor han 1879 blev kandidat i – vendt naturvidenskab (kemi) med 1. karakter. – P. var nogle måneder ansat ved Elghammars jernværk i Småland og udarbejdede her en metode til fremstilling af vanadin-præparater af slagen. Han underviste 1880–81 som timelærer ved Horsens lærde skole og forberedte sig samtidig til studentereksamen som han bestod 1881. P. var nu i et år assistent ved Den polytekniske læreanstalts kemiske laboratorium, men på grund af resultatløsheden af hans kemiske forsøg forlod han midlertidigt kemien og kastede sig over kulturhistoriske studier bl.a. med et studieophold i Paris. Fra denne periode stammer en artikelserie i Tilskueren (1884) om franske naturforskere (bl.a. A. L. Lavoisier) og en bog om stjernetydning i 1500-tallet (1885). I februar 1885 blev P. ansat som assistent ved universitetets kemiske laboratorium og blev dermed assistent for og til dels elev af Julius Thomsen. Han begyndte 1886 arbejdet med sin disputats *Vanadinet og dets nærmeste Analoger*, som han udgav og forsvarede 1888. – 1892 blev P. kemisk konsulent for artilleriet.

P. virkede i den periode hvor den fysiske kemi var ved at etablere sig som en disciplin inden for kemien, og han må karakteriseres som Danmarks første fysisk-kemiker. I disputatsen findes et afsnit med termokemiske undersøgelser, og han benyttede hertil Julius Thomsens kalorimeter. 1892 udgav han *Kortfattet Oversigt over Grundtrækkene af den theoretiske Kemi*, og næsten hvert semester efter disputatsen holdt han frivillige forelæsninger over „theoretisk“, dvs. fysisk kemi. 1895 fik han af universitetet bevilget et honorar for at holde sådanne forelæsninger, og han kunne herefter kalde sig „midlertidig docent“. 1901 blev han kaldet til at efterfølge Julius Thomsen som professor ordinarius i kemi ved universitetet. P. udgav foruden den nævnte oversigt over den fysiske kemi flere kemiske lærebøger. Hans videnskabelige arbejde koncentrerede sig om emner fra den fysiske kemi, og adskillige af disse fremkom i Videnskabernes selskabs skrifter. Han modtog 1894 dette selskabs sølvmedalje og blev 1900 selv medlem af selskabet. 1894–1900 og 1901–02 var han medlem af bestyrelsen for Kemisk forening. – I P.s

Petersen, Emil

sidste år blev hans arbejdskraft nedsat af en uheldbredelig sygdom der angreb og ødelagde hans nervesystem – en sygdom som han med stor energi søgte at bekæmpe. Endnu i 1906 fremkom fra hans hånd en fysisk-kemisk afhandling.

Bibliografi i Stig Veibel: *Kemien i Danm.* II, 1943 337–40. – *Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ.* nov. 1889 178–80. – V. Bøgh i *Ingeniøren* XVI, 1907 199.

E. Rancke-Madsen

Petersen, Esben, se Esben-Petersen, P.

Petersen, Eugen, 1840–1930, politidirektør. * 11. 4.1840 i Holstebro, † 18.12.1930 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: by- og herredsfoged i Holstebro, senere birkedommer i Kbh.s amts søndre birk, folketingsmand, etatsråd Carl Nicolai P. (1802–76) og Augusta Alexandrine Flensburg (1816–1902). ~ 9.9.1881 i Ledøje med Claudia Caroline Cathrine Hansen, * 6.7.1848 i Kbh. (Holmens), † 1.10.1915 sst. (Andreas), d. af skibspræst på vartpenge, senere provst Aleth *H. (1817–89) og Caroline J. Munderspach (1819–81). – Bror til A. *Petersen-Studnitz.

P. blev student 1858 fra det v. Westenske institut og cand.jur. 1864. S.å. blev han fuldmægtig ved Kbh.s amts søndre birk, hvorfra han 1872 overgik til nordre birk. 1869–77 var han tillige assistent i justitsministeriet. 1877 indtrådte han i Kbh.s politi hvor han konstitueredes som vicepolitidirektør, i hvilket embede han blev fast ansat 1886. 1887–1917 var han derefter politidirektør. P.s lange funktionstid prægedes ikke alene af store politiske omvæltninger, også befolkningsmæssigt og socialt begyndte udviklingen at tage fart. Hertil kom hurtigt nye og uvante opgaver, som den nordiske industri-, landbrugs- og kunststudstilling 1888 og en lang række udenlandske fyrstebesøg som med tanke på attentatet på J. B. S. *Estrup 1885 krævede en langt betydelig indsats fra politiets side. Trods alle omskiftelser viste P. sig fuldt ud opgaven voksen, og som den pligtro og retlinede embedsmand af den gamle skole han var, varetoget han hvervet på sin rolige og myndige måde uden at skele til popularitet til nogen side. Han søgte stadig at forbedre korpsets præstationer og fra hans periode stammer den politimæssige udnyttelse af fingeraftrykket og oprettelsen af politikolen der var med til at præge den stærke udvikling i etaten og højne politiets stode, hvorved også skabtes forudsætninger for et virkelig godt forhold til byens befolkning. P. der både havde indfølelse og lune og tillige var en fortrinlig taler, kom efterhånden i nær kontakt til borgerrepræsentationen

og i de senere år også med sit korps som tidligere havde følt afstanden til chefen noget lang. Han efterlod sig ved sin død et legat på 20 000 kr. der bestyres af politidirektøren under justitsministeriets tilsyn. – R. 1885. DM. 1888. K². 1900. K¹. 1910. S.K. 1917. □ Tegnet som yngre af Otto Bache (Fr.borg). To træsnit 1887 efter samme foto, det ene af C. Poulsen. Karikatur af K. Gamborg, 1888 (Fr.borg). Mal. af Malthé Engsted, 1893 (Kbh.s politigård). Foto.

Nutiden 28.8.1887. Herman Bang i III. tid. 5.10.1902. W. Tjulstrup] sst. 9.9.1917. Politivennen 18.8.1912 og 2.9.1917. [Harald Prytz:] Kbh.s opdagelsespoliti 1863–1923, 1923. Politiken 19.12.1930. Socialdemokraten s.d. Berl. tid. s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Poul Ruggaard Porse

Petersen, Frederik (Fritz) Christian, 1786–1859, filolog. * 9.12.1786 på Antvorskov, † 20.10.1859 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: forpagter på Antvorskov, senere ejer af Nyråd mølle Hans P. (ca. 1754–1815) og Maria Willumsen (ca. 1756–1834). ~ 4.5.1821 i Kbh. (Frue) med Bolette Sophie Iürgensen, * 2.11.1795 i Kbh. (Nic.), † 1.1.1881 i Skanderborg (~ 1° 1819 med lektor i anatomi og prosector ved universitetet Rasmus Emil Bruun, 1790–1819), d. af dispachør og mægler Froderus (Frode) Christian I. (1759–1810) og Dorothea Elisabeth (Lise) Buntzen (1776–1867).

P. blev student 1803 fra Borgerdydskolen i Kbh. og studerede teologi og ved siden deraf filosofi og filologi. 1811 tog han teologisk embedseksamen. Efter at have været huslærer i Holsten i halvandet år hvervede han 1814 den filosofiske doktorgrad ved afhandlingen *De Æschyli vita et fabulis*. 1815 blev han adjunkt ved det filosofiske institut og 1818 ekstraordinær professor i klassisk filologi; en tid måtte han tillige læse over nytestamentlig eksegese under det teologiske fakultet. 1829–59 var han provst ved kommunetet og Regensen, og 1842 udnævntes han til ordinær professor, en stilling som han beklædte til sin død. Hans videnskabelige arbejder, *Almindelig Indledning til Archæologiens Studium*, 1825 og *Haandbog i den græske Litteraturhistorie*, 1826–30 vidner om flid og grundighed, men er temmelig tørre. I universitetsprogrammer skrev han et betydeligt antal afhandlinger. Efter at han 1826 var blevet medlem af Videnskabernes selskab skrev han også flere afhandlinger i dets skrifter, deriblandt *Om Epheterne og deres Dikasterier i Athen*, 1847. – P. havde stor interesse for den danske litteratur og virkede 1829–38 som medarbejder og redaktionssekretær ved *Maanedsskrift for Litteratur*, derefter (1839–42) som redaktør af *Tidsskrift for Litteratur og Kri-*

tik hvor han med kongelig understøttelse kæmpede mod politiseringen i kunsten. Som regensprovst arbejdede han for en skærpelse af disciplinen, hvilket vakte regensianernes mishag; men ved siden deraf vandt han anerkendelse for sine bestræbelser for at forbedre deres kår. – Etatsråd 1847. Konferensråd 1859. – R. 1840. DM. 1854. □Silhouet af N. Chr. Fausing. Afbildet i indramningen på litografi af Regensen, 1843. Litografi af I. W. Tegner, 1854, efter daguerreotypi.

Selvbiografi i Univ.s solennia academica ved kroningsfesten 1815 39–41. Af efterl. breve til J. P. Mynster, 1862 63f. – Frode Iürgensen og P. Hennings: Biogr. slægtreg. over de indbyrdes beslægtede familier Sangaard m.fl., 1910 152. [J. N. Madvig] i Tidsskr. for philologi og pædagogik I, 1860 281f. Kn. Fabricius: Regensen, 1923–25 49–203. – Papirer i Rigsark.

Hans Ræder*

Petersen, Frederik Ferdinand, 1815–98, fotograf. * 9.1.1815 i Kbh. (Fødstst.), † 18.12.1898 på Frbg., begr. Kbh. (Ass.). ~ 25.5.1850 i Kbh. (Helligånds) med Sophie Julie Schytte, * 14.7.1822 i Frederikshald, Norge, † 4.6.1896 på Frbg., d. af købmand Peter S. og Sophie Thyholm († før 1850).

Som 29-årig læste P. i Industriforeningen en artikel i Polytechnisches Journal om daguerreotypien, eksperimenterede selv med denne proces og lærte 1846 mere af den tyske daguerreotypist Adolph Schätzig der dette år nedsatte sig i Kbh. hvor han 1853 døde af kolera. Men allerede sommeren 1845 var P. begyndt som daguerreotypist i Kongens Have i et åbent skur bag Herkulespavillonen. Her havde Mads Alstrup og Georg Schou optaget portrætter henholdsvis 1842 og 1844. Også sommeren 1846 var P. i Kongens Have, men flyttede 1847 til et drivhus i gartner Caspersens have, Amaliegade 141, det senere nr. 31, nord for Frederiks hospital. Skønt P.s daguerreotypier er blandt de bedste danske gik han i midten af 1850erne over til udelukkende at fotografere med våd kolloidum på glasplade. Fagfæller blev dog ved at kalde ham „Daguerreotypisten“. Ca. 1857 flyttede P. til Store Kongensgade 39, fra 1859 kaldt nr. 21. P. var 1863 medstifter af Den fotografiske forening og blev dens første formand. 1885 blev han æresmedlem af den 1879 stiftede Dansk fotografisk forening. Han havde da allerede 1866 indledt sit godt trediveårige otium som velstillet particulier. P. var portrætfotograf, men hans placering af modellen, oftest helfigurs stående eller siddende, er den traditionelle. Den tekniske kvalitet er fremragende hvad enten det drejer sig om de af han

selv kolorerede daguerreotypier eller hans kontrastrege visitkortfotos.

Frederik Riise i Beretninger fra da. fotografisk foren. XII, 1899 1–4.

Bjørn Ochsner

Petersen, Friðrikur, 1853–1917, præst, politiker, forfatter. * 22.4.1853 i Saltnes, † 27.4.1917 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: lærer, lagtings- og folketingsmand Johannes P. (1812–1901) og Susanne Frederikke Olesdatter (1826–1905). ~ 23. 9.1880 i Kbh. (Vartov) med Sophie Amalie Weisenberg, * 27.2.1861 i Kbh. (Frue), † 26.9.1919 på Frbg., d. af kommunelærer, senere præst for Norduroyar Ernst Bugislav W. (1832–71) og Louise Christiane Frederikke Laura Blicher (1825–1911).

P. blev student 1875 fra Reykjavík, tog anden eksamen juni 1976 og blev cand.teol. 1880. S.å. udnævntes han til sognepræst for Sandoy, forflyttedes 1885 til Suðuroy, 1900 til Eysturoy og beskikkedes s.å. til provst. Han var medlem af lagtinget 1890–93 for Eysturoy, 1893–96 for Sandoy, 1897–1900 for Suðuroy og fra 1900 som provst. Han var formand for Sambandspartiet fra dets stiftelse 1906 til sin død og landstingsmand for Færøerne fra 1894 til 1901, da han afløstes af amtmand Christian Bærentsen, på ny 1906–14 og fra 1915 til sin død. I landstinget sluttede han sig til højre, men stod ret selvstændigt inden for partiet. Han var kendt og afholdt i vide kredse i Danmark og havde betydelig indflydelse i kraft af sin personlige dygtighed og hæderlighed. Han var medlem af det kirkelige udvalg. – Foruden at være en udmærket prædikant arbejdede P. tillige for kirken udadtil. Han nåede nogle år før sin død at se et nyt embede oprettet i Vágur på Suðuroy og i hans embedstid som provst opførtes nye kirker i Tvøroyri, Mikladalur og Sandavágur, ligesom der bevilgedes penge til opførelse af den 1939 fuldførte kirke i Vágur på Suðuroy, og kirker opførtes i Sandvík og Hestur hvor der tidligere ingen havde været. Han forsynede flere kirkeklokker med smukke, stemningsrige småvers, skrev salmerne *Tíðin rennur sum streymur í á, Deyði! hvad er nú broddur tín* og *Gledilig jól* og oversatte fadervor og trosartiklerne. – Som student var P. ved taler og sangdigtning under sammenkomster i Kbh. medvirkende til at skabe interesse for det færøske sprog og han står som patriotisk lyriker uovertruffen. Flere af hans sange, hvoriblandt særlig den tidligere nationalsang *Eg oyggjar veit*, er blevet folkets ejendom og viser, at han bedre end nogen anden forstod at tale til færingens hjerte. – R. 1907. DM. 1913. □Foto.

Petersen, Friðrikur

Dimmalætting, Tórshavn 1917 nr. 34. Chr. Matras: Føroyk bókmentasøga, 1935 60–64. Samme: Nøkur mentafólk, Tórshavn 1973 90–92. F. P. 1853–1953, udg. Edw. Mitens, Tórshavn 1953. Færøerne I–II, 1958. Árni Dahl: Bókmentasøga II, Tórshavn 1981 12–14. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Anton Degn**

Petersen, Fritz Cato, 1877–1911, teaterdirektør. * 11.3.1877 i Kbh. (Garn.), † 28.3.1911 sst., begr. sst. (Garn.). F: afsk. premierløjtnant, senere kar. ritmester, grosserer Hans Ludvig P. (1822–95) og baronesse Frederikke Augusta Caroline Adeler (1836–1909). ~ 16.7.1899 i Nørre Ørslev med skuespiller Johanne Caroline Petersen, * 18.10.1879 i Århus, † 22.12.1961 i Kbh. (~ 2° 1917 med skuespiller, biografdirektør Martin August Blom, 1869–1947, ~ 1° 1908 med skuespiller Agnete v. Prangen, 1880–1968), d. af skræddermester Jens P. (1843–1907) og Juliane Edvardine Caroline Larsen (1855–1916).

Den unge boghandlerlærling P. nærede stor interesse for teatret, især for den administrative og finansielle side. Han arbejdede sig frem gennem alle dets bestillinger, begyndte som regissør ved provinselskaber, blev sekretær, senere sufflør, garderobeforvalter og inspektør ved Casino og gjorde sit navn kendt i videre kredse, da han 1903 overtog Sommerlyst på Frbg. som han ledede opfindsomt bl.a. ved at lade Gustav *Esmann holde konferencer der ved deres nærgående aktualitet skaffede etablerementet stort tilløb. Fra 1905 blev han direktør for Casino (den første sæson i forening med August *Rasmussen) og viste sig også velegnet til at styre dette teater; han tjente en formue på Franz Lehárs operette *Den glade Enke* (1906) der blev forløber for de valseoperetter københavnerne siden har hørt. P. var en flittig, initiativrig direktør, en blanding af navitet og beregning; han byggede repertoiret på Sophus *Neumanns, Holger *Reenbergs og Gerda *Christophersens popularitet, benyttede Herman *Bang som instruktør og opførte bl.a. Holger *Drachmanns eventyrkomedie *Prinsessen og det halve Kongerige* og Adam *Oehlschlägers *Aladdin*. Men hans ærgerrighed var større end hans selvkritik, og da han trådte ind i Dagmarteatrets direktion ved siden af Vilhelm *Herold og August *Liebman og fantaserede om at blive generaldirektør for en koncern af samtlige kbh.ske privatscener, kom misundelsen og frygten og gav sig udslag i moralsk forargelse, da en sag mellem P. og nogle skuespillerinder gennem pressen blev ført frem for offentligheden. Affæren pustedes op og medførte, at Casinos aftenindtægt sank ned under udgiften, og skønt justitsministeriet henviste sagen til privat søgsmål og nægtede at fratage P. bevillingen, forlod han

fra dec. 1910 ledelsen af begge teatre, dels af økonomiske grunde, dels fordi modgangen havde taget hårdt på hans nerver. Få måneder senere døde han, kun 34 år gammel. Hans bortgang betød et stort tab for Casino der atter gled ind i usikre forhold. □Foto.

Gerda Christophersen: Memoirer, 1919 121f. Rob. Neiiendam: Casinos oprindelse, 1923 69f. Samme: Casino, 1948

*Robert Neiiendam**

Petersen, Georg Diedrich Asmus, 1820–1900, grosserer. * 2.10.1820 i Kbh. (Petri), † 20.12.1900 sst., begr. på Frbg. F: grosserer Friedrich Erasmus P. (1783–1864, ~ 1° 1812 med Sophia Christophera Elisabeth Christiani, 1793–1813) og Wilhelmine Caroline Langreuter (1787–1848). ~ 27.5.1847 i Kbh. (Frue) med Caroline Weidemann, * 5.4.1826 i Kbh. (Frue), † 31.10.1898 sst., d. af kgl. bogholder Marcus Christian W. (1796–1833) og Johanne Caroline Lütken (1802–26).

Efter at have fået en god handelsuddannelse såvel i faderens firma Fried. E. Petersen som hos et stort handelshus i Hamburg optoges P. 1846 i det fædrene firma og blev 1864 eneindehaver af dette. Forretningen, der omfattede handel med korn og islandske produkter, nød megen anseelse, og allerede 1860 indvalgte P. i Privatbankens bankråd. Med C. F. *Tietgen arbejdede han udmærket sammen, og efter etatsråd C. A. *Brobergs død 1886 valgtes han til formand i bankrådet hvilken stilling han beklædte til sin død. Ved sin forretningsindsigt og interesse for virksomheden var han banken en god mand. Som købmand var P. anerkendt for sin dygtighed og retsindighed, og hans stoute skikkelse var velkendt inden for den kbh.ske børsverden. Lige til sin pludselige død uden forudgående sygdom bevarede han sin arbejdslyst og arbejdsevne og sit lyse sind. Han var i en årrække kommitteret i Private Assurandører ligesom han var formand i Nordisk Brandforsikring. 1863–81 var han medlem af Grosserersocietetets komité. – Etatsråd 1885. – R. 1892. DM. 1897. □Litografi af I. W. Tegner, 1885. Mal. af P. S. Krøyer, 1894 (Hirschsprung) og afbildet på sammes mal. Fra Kbh.s Børs, 1895 (Børsen), hertil forarbejdet 1894. Mal. af A. Jerndorff, 1900 (Privatbanken), gentagelse 1902. Tegn. af samme, 1901. Foto.

Axel Petersen: Familien Petersen fra Aventoft, 1907 19f. Berl. tid. 20.12.1900. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Petersen, Gert Verner, * 1927, politiker. * 19.8.1927 i Nykøbing F. F: fabriksarbejder Karen Rolandsen.

P. var i sin tidligste ungdom stærkt optaget af været i besættelsestiden og blev aktiv i modstandsbevægelsen hvad der indbragte ham et ophold i Frøslev-lejren 1944–45. Han tog dog studentereksamen 1945 (Nykøbing F.) og gik derefter i gang med at studere historie. Politisk aktivitet i og omkring Danmarks kommunistiske parti (DKP) forsinkede ham, og efter forprøve 1952 lagde han stort set studierne til side. 1953–60 var han medudgiver af det kritiske venstrefløjstidskrift *Dialog*, og det var en naturlig konsekvens af denne virksomhed, at han 1958 var blandt socialistisk folkepartis (SF) stiftere. Fra 1960 var han medarbejder ved SF-bladet som han redigerede 1962–67, og fra 1961 medlem af SFs hovedbestyrelse. P. blev første gang opstillet til folketingsvalg 1964 og valgtes 1966 i Brønshøjkredsen. Ved de følgende valg blev han valgt i Odense, til han 1977 påny blev opstillet og valgt i Østre storkreds (Husumkredsen). P. etablerede sig tidligt som en af SFs ledende teoretikere der skrev kyndigt og forståeligt, omend sjældent kortfattet. Allerede 1960 udsendte han bogen *Vejen til socialismen i Danmark* der 1966 fulgtes af *Veje til socialismen i vor tid*. En tredje bog *Om socialismens nødvendighed* kom 1980 og *Om fretdens nødvendighed* i 1981.

Som nyvalgt folketingsmedlem 1966 var P. bekymret over det indledte samarbejde mellem SF og socialdemokratiet, men i den strid der udviklede sig herom fulgte han dog Aksel Larsen og blev i 1967 redaktør for tidsskriftet *Her og nu*, der ved sin start repræsenterede folketingsgruppens flertalssynspunkter – den praktiske socialisme. I den reducerede gruppe efter valget 1968 blev P. den ubestridte udenrigspolitiske ordfører der bl.a. i en årrække har været medlem af det udenrigspolitiske nævn og flere gange medlem af den danske delegation til FN. 1977–79 var han medlem af EF-parlamentet. Fra omkring 1970 kunne der påny spores en spænding mellem folketingsgruppens pragmatikere og en del af de menige partimedlemmer, og disse sidste samlede i stigende grad deres sympati om P. som en principfast teoretiker der kun i ringe grad var besværet af det daglige folketingsarbejdes byrder. Dette blev særlig tydeligt efter Aksel Larsens død, og der skabtes en situation der 1974 gjorde det nødvendigt for partiets nye formand Sigurd Ømann at vige pladsen til fordel for P. Som partiformand fik P. hurtigt lejlighed til at vise sine ubestridelige evner som folketaler ved store demonstrationer foran Christiansborg, og han bidrog herved, og som politisk ordfører fra 1972, til at give SF et nyt udseende i offentligheden. Partiet var i disse år i stadig tilbagegang og fik sit hidtil dårligste valgresultat 1975. I den

strid mellem folketingsgruppens flertal og en yderliggående venstrefløj i partiet der prægede perioden 1975–77, søgte P. længe at indtage en neutral rolle, men under indtryk af stemningen blandt aktivisterne valgte han til sidst at lade sig bære af denne stemning og uden større sorg af finde sig med udskillelsen af nogle af partiets folketingsmedlemmer. Efter endnu et valgnederlag 1977 kom der tilsyneladende ro i partiet med fremgang ved de følgende valg som resultat. – P. er en kyndig og saglig udenrigspolitisk debattør, men i folketingsarbejdet i øvrigt udmærker han sig mere ved kritisk, undertiden skarp veltalenhed end ved konstruktiv indsats. I dette er han i overensstemmelse med sit partis ønsker, og han er nu 1982 den eneste af de personer der var med til at præge SF før Aksel Larsens død, som har været i stand til at bevare en central position, uanset hvor partiets centrum var. □Foto.

Poul Dam

Petersen, Hans Christian Albrigt Lauritz, * 1925, højskoleforstander. * 13.7.1925 i Sukkertoppen, Grønland. F: kontormedhjælper Ole P. (1894–1979) og Jakobine Rosing (1898–1980). ~ 14.1.1961 i Godthåb med Jenny Marie Dinesen, * 23.1.1930 i Jels, d. af savværksejer Thomas D. (* 1896) og Catharine Madsen (1896–1961). – Bror til Robert *P.

P. blev dimitteret fra Godthåb seminarium 1950 og ansat som lærer i Umanaq, men blev angrebet af tuberkulose og tilbragte årene 1951–54 på Skørping sanatorium. Derefter tog han faglærereksamen i geografi og geologi på det Trierske kursus suppleret med årskursus på lærerhøjskolen. 1957 vendte han hjem til Grønland som lærer på Egedesminde efterskole, men virkede samtidig aktivt inden for det folkelige oplysende arbejde. Således deltog han i flere højskolekursus, de første i Grønland som afholdtes i bygderne. 1960 ansattes han som oplysningskonsulent for hele Grønland, og fra 1962 som forstander på Grønlands første højskole, Knud Rasmussens højskole i Holsteinsborg som han ledede til 1975. Han knæsatte i disse år princippet for højskolearbejde i Grønland: en kombination af bevidsthed omkring den vigende eskimoiske kultur og kendskab til det industrielle samfunds mekanismer. 1975 bosatte P. sig i Danmark, men fortsatte sit arbejde med grønlandske problemer gennem forskning omkring de grønlandske naturressourcer samt gamle kulturelle værdier. – Inden for den spirende andelsbevægelse i Grønland har P. ydet en pionerindsats, dels gennem almindelig oplysningsvirksomhed, dels ved starten af den første egentlige produktionsforening

på andelsbasis, *Sipineq*, i Holsteinsborg 1967. – 1955 udgav P. en roman om tuberkuloseproblemet, *náparsimavik pissariaqarpoq*, og 1959 en samling gamle trommesange, *ivngerruit*. 1976 udgav han sammen med sin bror Robert P. et debathæfte angående det forestående hjemmestyre, *inuaqatiginuko qanoq itut pilersiniarpavut?* (Hvad slags samfund er det, vi vil skabe?). Endvidere udgav P. 1981 *Instruktion i kajakbygning*.

Mads Lidegaard

Petersen, Hans Jørgen Laurits, 1896–1957, proprietær. * 25.7.1896 i Birkede, † 5.1.1957 i Horsens, urne på Uth kgd. F: gårdejer Niels P. (1862–1941) og Johanne Kirstine Hansen (1861–1940). ~ 26.5.1922 med Jenny Helga Marie Adamsen Christensen, * 1.7.1897 i Hørby, Hindsted hrd., † 26.11.1960 på Christiansminde i Horsens, d. af hotelejer Martin Peder C. († 1927) og Mette Marie Adamsen (ca.1865–1934).

P. blev uddannet ved praktisk landbrug, og kom efter et højskoleophold på landbohøjskolen, hvorfra han blev dimitteret som landbrugskandidat 1918. Året efter ansattes han som konsulent for Tørring og omegns og Vrads herreds landboforening og virkede i denne stilling til han 1924 overtog Christiansminde ved Horsens fjord i forpagtning. 1930 købte han gården efter at en del af arealet var solgt fra til udstykning og drev den på mønsterværdig vis, så den blev et søgt lærested for unge landmænd. I kraft af sin personlighed og faglige dygtighed vandt han sig hurtigt en anset position på sin egn og fik efterhånden en række betydende tillidsposter. 1937 valgtes han således til formand for Horsens landbrugsforening og udførte her et stærkt påskønnet arbejde indtil han trådte tilbage 1951. Det faglige arbejde i foreningen voksede, nye opgaver blev taget op, og medlemstallet gik stærkt i vejret. Som formand for landbrugsforeningen blev han samtidig medlem af bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger og af bestyrelsen for De samv. danske landboforeninger. Hans indsats her vakte almindelig anerkendelse og fra 1949 til sin død var han næstformand for Foreningen af jyske landboforeninger samt medlem af Landbrugsrådet. Desuden var han medlem af statens redskabsudvalg og formand for mekaniseringsudvalget under landbrugsministeriets produktivitetsudvalg, ligesom han var formand for udvalget for det landøkonomiske driftsbureau fra 1951 til sin død. – Hans fremtræden var jævn og stilfærdig, men hans indsats var præget af myndighed og faglig indsigt, herunder hans erfaringer som driftsleder af en stor veldreven landbrugsvirksomhed hvor han havde

lært at værdsætte teknisk viden og et solidt driftsregnskab. – R. 1951.

Ugeskr. for landmænd, 1956 407; 1957 10. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Carl Thomsen

Petersen (ved dåben Pedersen), **Hans Mathias**, 1819–80, politiker. * 31.5.1819 i Holse, Brenderup sg., Vends hrd., † 25.4.1880 sst., begr. i Brenderup. F: bolsmand Peder Mathiasen (1785–1860, ~ 2° 1844 med Gjertrud Rasmussen, 1801–68, ~ 1° 1833 med Anders Thorenfeld, 1770–1843) og Johanne Waidtløv (1776–1843, ~ 1° ca. 1807 med lærer i Brenderup Jacob Ludvig Holger Mossin, 1775–1814). ~ 30.11.1844 i Brenderup med Ane Marie Kirstine Larsen, * 20.1.1823 i Skovshøjrup, Brenderup sg., † 1.12.1885 i Holse, d. af bolsmand Lars Nielsen (1790–1879) og Kirsten Rasmusdatter (1788–1853).

P. blev 1845 medejer og 1860 enejer af faderens ejendom, var 1854 medstifter af den fynske brandforsikring for tyendeklassen og formand til sin død, desuden siden 1858 næstformand i repræsentantskabet for en brandforsikring for udflyttere. 1865–79 var han medlem af sognerådet. 1853–64 og 1866–72 var han folketingsmand for Bogensekredsen og sad i de to mellemliggende år i rigsrådets folketing for samme kreds. Oprindelig hørte han til bondevennerne, men under grundlovskampen 1865 skilte han sig fra dem, regnedes blandt de „bevægelige“ og „de syv vise bønder“ og hørte senere til mellempartiet med hældning mod højre, faldt 1872 for Klaus *Berntsen. Han var velbegavet og godt oplyst og besad en ejendommelig djærv veltalenhed; med stor selvsikkerhed i sin optræden (fik derfor spottenavnet „Hans Majestæt P.“) forbandt han megen selvstændighed i sine meninger. Han øvede ikke ringe indflydelse og havde sæde i mange vigtige udvalg, således i det politiske udvalg om krigens førelse 1864–65, i fællesudvalget om grundloven i nov. 1865, i forsvarsudvalget 1866–67 og i elleve år i finansudvalget. Særlig iver viste han for at opnå en reform af stempel-papirloven og han var en kraftig forsvarer af rentefodens frihed, mens han i andre spørgsmål kunne være ret konservativ (holdt således på duelighedsprøver for håndværkere og ville ikke give kvinder fuld myndighed). Ligeledes var han stundom smålig i bevillinger (uvillig mod forhøjet tilskud til folkehøjskoler) og krævede tidligt tilskud fra Kbh.s kommune til Det kgl. teater. □Foto.

Kl. Berntsen: Erindr. fra barndom og ungdom, 1921 190–98.

*Povl Engelstoft**

Petersen, Hans William, 1897–1974, skuespiller. * 28.1.1897 i Kbh. (Fødsst.), † 27.4.1974 i Gentofte, urne på Mariebjerg kgd. F: forretningsfører Moritz William P. (1852–1906) og Hansine Marie Madsen (1874–1960). ~ 1° 3.12.1918 i Århus (Domsg.) med skuespiller Else "Skouboe", * 19.12.1898 i Lemvig, † 12.12.1950, adoptivd. af apoteker i Århus Søren Holger S. (1851–1925) og Juliane Kirstine Vilhelmine Høeg (1873–1960). Ægteskabet opløst. ~ 2° 18.3.1927 i Gentofte med Karen Johansen, * 17.5.1897 i Kbh., † 2.5.1949 i Stockholm (~ 1° med direktør Sven Sylvester-Hvid, 1894–1980, ~ 2° 1929 med Gudrun Barfoed, 1903–80), d. af grosserer Valdemar Julius J. og Meta Christine Sørensen. ~ 3° 31.3.1953 i Dyssegård med Maja Engmann, * 13.2.1917 i Helsingborg (~ 1° med forretningsfører Bent Hostrup Aagaard).

Efter 1914 at være blevet student fra Schneekloths skole optrådte P. i revyer i Studenterforeningen og på Tivolis sommerteater. Han gennemgik 1916–18 Det kgl. teaters elevskole og debuterede 1917 på dette teater som Jacob i *Den kæreste familie*. 1918–21 var han knyttet til Århus teater, hvor han bl.a. spillede Henrik i *Den vægelsindede*, Jens Woller i *Moderate løjer* og Nicolai i *Nødebo præstegård*. Af Frede "Skaarup" blev han engageret til Scala hvor han brød igennem 1922 i revyen *Alle veje fører* – som drengen med replikken „Jeg vil se giraffen“ og kort efter gjorde megen lykke i operetten *Bajadere* s.m. Liva "Weel". I det hele taget fandt han hurtigt sin plads i Scalas operette- og revy-repertoire – takket være sin gaminagtige scenecharme med de smalle smilende øjensprækker og sine oplagte evner for den lette genres sang- og dansenumre. Han forlod Scala kort før dets lukning 1930 og fik en stor personlig succes i den engelske musical *Mr. Cinders* på Det ny teater 1932. Men ellers optrådte han fortrinsvis i operetter og revyer på Apollo teatret, oftest som partner til Marguerite "Viby" – et partnerskab der også udfoldede sig på filmen hvor P. i øvrigt i en enkelt Fy og Bi-film (*Med fuld musik*) remplacerede Harald "Madsen" som Bivognen.

Om en af P.s roller på Apollo teatret – i *Wien-Budapest* 1937 – skrev Frederik "Schyberg" at han var „aller bedst, når han nærmer sig karakterkomikken“. Det varede imidlertid længe før han fik eller gav sig muligheder for at føre denne linie i sin kunst videre. Han spillede i 40erne enkelte roller på Nørrebro teater – fx julepyntgrosserereren i *Nej, nej Nanette* – og på turné. Men det egentlige omslag i hans karriere indtraf først 1953 da han på Nørrebro teater var en udmærket Skriverhans i *Eventyr på fodrejsen* – en fornyelse af figuren, men også en fornyelse af P.s

talent der gjorde de sidste godt 20 år til de lykkeligste i hans teaterliv. Han dyrkede stadig revyen, men med alderen fik hans lette, drillende, selvironiske komik en fylde den ikke før havde haft. På Nørrebro teater var han Styx i *Orfeus i underverdenen* og fængselsdirektøren i *Flagermusen*. På Allé scenen (Betty Nansen teatret) spillede han en række mindre roller fx i *Han, hun og satyren*, *En skærsommerdagsdrøm*, *Luften er svanger* og *Vor by*. I 60erne og 70erne vandt han – fraset et par roller på Det Ny Scala i *Hvordan man får succes i forretning uden at røre en finger* og senest som bedstefaderen i *Du kan ikke ta' det med dig* – sine største sejre på scenerne uden for Kbh. På Det danske teater spillede han i den tyske komedie *Kender De mælkevejen?* og i Shaws *Mesalliance*. Men ellers var det især som gæst på Århus teater han holdt sit komiske talent i live – i *De tre klaphatte*, *Det suser i sassafra's en*, men fremfor alt som den gamle fange i Brendan Behans *Særlingen* der ved sit veloplagte, vitale gøglersind ikke alene blev personifikation af den ukuelighed der er stykkets budskab, men også et bevis på den renaissance som karakterkomiker P. efterhånden kom til at opleve. Den gav sig yderligere til kende i TV-teatret, men i endnu højere grad i en række filmroller fra 60erne fx i *Det tossed paradys*, *Støvsugerbanden*, *En ven i bolignoden* samt som kongen i *Der var engang*. □ Mal. af H. Flygenring, 1938. Tegn. af Kai C., 1956 og af Arne Ungermann, 1963 (Kgl. bibl.). Foto.

Jens Kistrup

Petersen, Harald, 1893–1970, forsvarsminister. * 27.10.1893 i Dame på Møn, † 16.1.1970 i Hellerup, begr. sst. F: folketingsmand, førstelærer Emil P. (1860–1919) og Emilie Marie Carstensen (1858–1924). ~ 1° 24.9.1924 med Eleonora Vilhelmine Bugge, * 20.12.1894 i Kbh., † 1.10.1947 i Hellerup, d. af murermester R. P. B. og Vilhelmine Christiansen. ~ 2° 29.5.1948 i Karlebo k. med Inga Ulricha Raun Kristensen, * 20.4.1904 i Århus, d. af oversergent Niels Kristian K. (1867–1922) og Augusta Gertine Marie Nielsen (1877–1961).

P. tog præliminæreksamen fra Magleby realskole 1909 og ligesom faderen lærereksamen fra Gedved seminarium 1914 hvorefter han gennemgik forskellige kurser i Kbh. i nationaløkonomi, bl.a. privat hos professor L. V. "Birck", og i sprog. 1916–18 var han journalist ved Ringsted Folketidende, 1918–19 rigsdagsmedarbejder ved venstres generalkorrespondance og fra 1919 ved venstres pressebureau. P. var vokset op på det af

Frede "Bojsen stærkt prægede Møn. Hans far omgikkes det forhandlende venstres ledere og repræsenterede partiet i folketinget, fra 1910 venstre. Selv daterede P. sin politiske interesse til debatten 1908–09 om forsvarslovene og interessen for forsvaret fulgte ham livet igennem. Da venstre 1920 oprettede et sekretariat på Christiansborg til tilrettelæggelse af møder, fordeling af pjecer og fremskaffelse af oplysninger med folketingsmand M. "Slebsager som leder knyttedes P. dertil som sekretær og blev sekretariatets leder nogle måneder senere da Slebsager blev minister i regeringen Niels Neergaard.

1925 blev P. sekretær for venstres rigsdagsgruppe og 1929 sekretær for venstres landsorganisation ved dens oprettelse. Han havde således været med i hele opbygningen af venstres organisation efter 1920 og sad nu i dens centrum med forbindelse ud til alle lokalorganisationer samtidig med at han daglig fulgte rigsdagsgruppens arbejde. Han var uden at opnå valg venstres kandidat til folketinget i Køgekredsen 1924 og 1926, i Hillerødkredsen 1929, 1932 og 1935 og i Kbh.s søndre storkreds 1939, hvorefter han var valgt i Højrupkredsen 1943–50. Han blev 1945 rigsdagsgruppens næstformand og var nær rådgiver for Knud Kristensen der efter oktobervalget fik overdraget at danne regering. P. tilrådede taktisk en regering af venstre, konservative og radikale, og da den – hvad vel var forudset – ikke lod sig danne tilskyndede han til en venstreindretts-regering. Han fik tilbudt finansministerposten, men pegede på professor Thorkil Kristensen til den post og overtog selv forsvarsministeriet. Til forberedelse af genopbygning af forsvaret fik han nedsat en forsvarskommission og 1947 vedtaget lov om en dansk brigade til den britiske zone i Nordvesttyskland og opfyldte dermed et løfte samlingsregeringen 1945 havde givet den britiske regering om bistand ved den militære kontrol af Tyskland. Over for den stærke tillid til FNs formåen der prægede mange i de første efterkrigsår fremhævede P. at hvis FN ikke fungerede efter sin hensigt måtte vi med egne midler søge at undgå en gentagelse af 1940-situationen. Senere da øst-vest modsætningen var tiltaget udtalte han at hvis vi hindrede at Danmark blev et militært tomrum skabtes forudsætningerne for at bevare vor handlfrihed. Mangel på penge og vanskeligheder med at fremskaffe materiel bevirkede at der ikke var sket særlig meget med genopbygningen af forsvaret ved hans afgang sammen med regeringen 12.11.1947.

P. udnævntes 1948 til direktør for Kongeriget Danmarks Hypotekbank, men genindtrådte som forsvarsminister i VK-regeringen under Erik Eriksen 1950–53. Da var Danmarks medlemskab

af NATO en kendsgerning og en lov om forsvarrets centralstyrelse og kommandoforhold gennemført. I hans lod faldt det 1951 at gennemføre loven om sammensætning af værnene, styrkemål m.m. og 1952 at ændre kommandoordningen, så de danske styrker underlagdes NATOs kommando for nordregionen med hovedkvarter i Kolsås i Norge. Da VK-regeringen måtte gå af efter septembervalget 1953 vendte P. tilbage til hypotekbanken som direktør hvor han virkede til 1964. Fra 1948 var han formand for soldaterhjemforeningen Dannevirke. I aktiv politik deltog han ikke mere. Han var i nogen måde skuffet. Han havde gjort hvad han kunne for at styrke forsvaret, men følte at socialdemokratiet, skønt NATO-parti, svigtede ham. Der var grænser for hvor meget han ville gå på kompromis. Dertil kom skuffelse over at han ikke blev genvalgt i Højrupkredsen 1950 og over grundlovrevisionen. Han havde ønsket landstinget bevaret i modificeret form. Endelig følte han – partisekretæren hvis opgave havde været i fuld loyalitet mod rigsdagsgruppen at forsvare og holde sammen på partiet – at han under de mange angreb i ministertiden ikke fik den støtte i regering og parti han kunne forvente. I tre store artikler i Berlingske Aftenavis 10., 12. og 13.1.1959 gav han en udførlig skildring af sit arbejde som minister. – K². 1949. □Afbildet på A. Tørsleffs mal. af grundlovens underskrivelse, 1953 (folketinget). Foto.

H. P. i Politisk testamente, 1962 95–107. Interview i Fr.borg amts avis 1.6.1969. – Poul Petersen i Politiken 17.1.1970. Kr. Asbæk i Berl. tid. 18.1. s.å. J. H. Monrad og Chr. P. Fogtmann i Venstre i 100 år II–III, 1970. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Venstre 50 år for folkestyret, red. Kurt Sørensen, 1979. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Petersen, Harald, 1895–1977, justitsminister. * 27.1.1895 i Odense (Knuds), † 2.2.1977 i Jægersborg, begr. Gentofte kgd. F: herredsfuldmægtig, exam.jur., senere sagfører, kancelliråd Carl P. (1854–1917) og Hansigne Methilde Madsen (1865–1938). ~ 3.9.1937 i Kregme med Olga Louise Amalie Madsen, * 9.10.1886 i Kbh. (Matth.), † 11.9.1973 i Gentofte, d. af tobaksfabrikant, fh. major i den amerikanske hær Peter Frants Christoffer M. (1832–1915) og Andrea Petersen (1860–1935).

P. blev student 1912 fra Odense, 1918 cand.jur., s.å. byfogedfuldmægtig i Odense, 1919 by- og herredsfuldmægtig i Middelfart og s.å. sekretær i justitsministeriet; samtidig var han fungerende fuldmægtig hos rigsadvokaten indtil 1923, i de

følgende år tillige sagførerfuldmægtig. Gentagne gange konstitueredes han som dommer, politimester eller som landsdommer. 1929 blev han fuldmægtig i justitsministeriet og udnævntes 1932 til statsadvokat for Kbh. – En stilling i højesteret var utvivlsomt P.s realistiske mål, men 15.4.1940 tiltrådte han stillingen som statsadvokat for „særlige anliggender“, dvs. de sager der opstod pga. den tyske besættelsesmagts tilstedeværelse, og hans løbebane tog nu en anden retning. Ved regeringsdannelsen 8.7.1940 fandt Thorvald Stauning det naturligt at udnævne P. til justitsminister. I regeringen støttede han Erik Scavenius i den aktive forhandlingspolitik som han fandt nødvendig. Han fik i juli 1940 gennemført lov om pressecensur for at undgå tysk kontrol, i januar 1941 en skærpelse af straffeloven, „lex Ørum“ for at sikre, at oberstløjtnant Torben Ørum kom i dansk fængsel. Samtidig var han ubøjeelig over for de tiltag danske nazister mente at kunne foretage sig i ly af besættelsesmagten. Det sås bl.a. ved hans holdning til det såkaldte spadeslag i Haderslev 8.12.1940 hvor politiet med magt slog en omfattende nazistisk demonstration ned. Da regeringen blev tvunget til at undlade at retsforfølge nazisterne, lod P. nogle af de danske betjente dekorere. Besættelsesmagten fik derfor hurtigt et horn i siden på P., og da tyske soldater 5.6.1941 blev chikaneret i idrætsparken i Kbh., benyttede tyskerne denne episode som påskud til at kræve P.s afgang, hvad regeringen måtte acceptere. Da P. intet embede havde at gå tilbage til, bestemtes hans afgang til 8.7.1941, hvorved han fik mulighed for at få ventepenge, indtil en stilling i østre landsret blev ledig. Herved fik P. det parlamentariske ansvar for den grundlovsstridige interneering af de danske kommunister 22.6.1941, uagtet han i realiteten intet havde med den at gøre. Inden 8.7.1941 var dommerembedet i nordre birk i Kbh. imidlertid ved dødsfald blevet ledigt, og P. foretrak da dette embede der dengang var det bedst aflagte dommerembede, og beholdt det til 1965. Trods kommunistisk kritik efter 1945 valgtes P. til en række tillidshverv, han var således bl.a. formand for den danske dommerforening 1955–65, medlem af Danmarks juristforbund 1955–65 og af ankenævnet 1946–57. – P. var i besiddelse af en skarp juridisk sans, og han var klar og rolig i sin form, kompromisløs og fast også under besættelsen, og der stod til hans død ikke mindst blandt jurister respekt om ham. – R. 1938. K.² 1951. □Tegn. af Otto F. (Kgl.bibl.). Foto.

Interview i Berl. tid. 10.1.1965. – Studenterne 1912, 1938 58. Politibl. 23.7.1940. P. Munch: Erindr. 1939–42,

1967. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Tage Kaarsted

Petersen, Edvard Helge, 1886–1958, fysiker, meteorolog. * 3.4.1886 i Roskilde, † 26.9.1958 på Skt. Lukasstiftelsen, begr. Ordrup kgd. F: overlærer på Herlufsholm Julius Holger P. (1847–1922) og Dorothea Benedicte Bierring (1855–1937). ~ 1° 26.2.1911 i Århus med Hulda Dorothea Siegmundfeldt Bech, * 16.7.1886 i Århus, † 16.1.1921 i Charlottenlund, d. af grosserer Marcus Gotfred B. (1855–1937) og Lauritzstine la Cour Siegmundfeldt (1861–1924). ~ 2° 20.12.1924 i Kbh. (Hellig.) med Ellen Louise Andersen, * 28.12.1896 i Odense, d. af sagfører Ingvard Jørgen A. (1870–1954) og Ida Wilhelmine Juliane Low (1874–1949).

Allerede under sin skolegang på Herlufsholm fik P. gennem sin far, der var en fremragende lærer i og forfatter af lærebøger i fysik, stærk interesse for naturvidenskab. Han blev student 1903, tog skoleembedseksamen 1909. Efter en kortvarig lærergering blev han 1910 tilknyttet Meteorologisk institut, fra 1911 som videnskabelig assistent ved klimatologisk afdeling, 1919 afdelingsmeteorolog ved samme afdeling og 1932/33 statsmeteorolog og chef for vejrtjenestefdelingen. Fra 1942 og indtil afskedigelsen 1956 var P. direktør for Meteorologisk institut; fra 1944 indtil sin død tillige lektor i meteorologi ved Kbh.s univ. – P. arbejdede på flere felter, i de første år især med geofysik og klimatologi. Hans geofysiske arbejder, således hans jordmagnetiske målinger, blev beskrevet i Meteor. Inst., Communications Magnétiques, 1927 nr. 3 og 1931 nr. 13, samt i Gerlands Beiträge zur Geophysik XXXII (Köppen-Band I, 1931). P.s bestemmelser af sammensætning og temperatur af de højereliggende lag af atmosfæren blev beskrevet i Physikalische Zeitschrift, 1927–28. Inden for klimatologi skrev han bl.a. *The Climate of Greenland*, i Greenland I, 1928, *Danmarks Klima*, 1933, *Das Klima der Küsten von Grönland*, et afsnit i Handbuch der Klimatologie II, 1935. Gennem artikler i danske tidsskrifter som Fysisk Tidsskrift, Naturens Verden og især med sin bog *Vejrets Fysik*, 1926 viste P. sine evner til at fremstille læren om meteorologi i let tilgængelig form.

Det var især inden for vejrtjenesten P. gjorde en bemærkelsesværdig indsats. Han fik 1933 indført anvendelsen af den frontologiske metode ved den danske vejrtjenestes daglige forudsigelser. Metoden var udviklet i Norge, og P. indførte den samtidig med at nettet af danske observationsstationer blev betydeligt udvidet. Under krigen 1940–45 udbyggede amerikanerne, af hen-

Petersen, Helge

syn til flyvningen over Nordatlanten, et udmærket observationsnet på Grønland. Den grønlandske vejrtjeneste blev 1953 overført til Meteorologisk institut; den civile flyvevejrtjeneste, som den stærke udvikling i lufttrafik nødvendiggjorde, forblev fortsat en selvstændig institution. – P. var Danmarks permanente repræsentant i World Meteorological Organization, sekretær for den danske nationalkomité for det internationale geofysiske år samt medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1939. DM. 1947. □Foto.

Niels Nielsen i Geografisk t. LVII, 1958 VIIIff. Karl Andersen i Fysisk t. LVII, 1959 19–23 (heri bibliografi). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

K. G. Hansen

Petersen, Henning Eiler, 1877–1946, botaniker. *22.8.1877 i Glostrup, †22.5.1946 i Kbh., begr. i Glostrup. F: fængselslæge Carl Sophus Emil P. (1845–1929) og Hansine Christiane Albertha Elisabeth Wiberg (1846–1926). Ugift.

P. blev student fra Metropolitanskolen 1895 og mag.scient. i botanik 1902. Året efter fik han univ.s guldmedalje for en afhandling om algesvampe, svampe af hvilke de fleste lever i vand og hvis udvikling har en ejendommelig lighed med algerne; denne gruppe fortsatte han med og lagde grundlaget for vor viden om dens forekomst i Danmark. Men han tog også fat på alger og udvalgte sig to vanskelige slægter, rødalgeslægten Ceramium og grønalgeslægten Enteromorpha om hvilke han publicerede en række afhandlinger. En del af materialet til disse er samlet i Frederikshavn i forbindelse med hans 30 år som leder af univ.s havbiologiske sommerkurser, begyndt 1906. 1909 blev han samtidig assistent ved univ.s botaniske laboratorium og ved Polyteknisk læreanstalts kursus i mikroskopi og mikrobiologi. I den sidstnævnte stilling fortsatte han som lektor fra 1916 indtil han 1946 udnævntes til docent i sporeplanter ved univ., en naturlig følge af hans arbejde med svampe og alger. Men P. var mere alsidig end som så; hans gerning som assistent og docent medførte undervisning i planteanatomi, han indførte undervisning i cytologi (cellelære) og han gjorde en stor indsats ved udforskningen af dele af den danske flora. Påvirket af C. Raunkjær har han beskrevet variationen inden for enkelte arter, i sin disputats om vild kørvel (1914) og arbejder om almindelig pimpinelle, mosebølle og tormentil (1921–26). En anden side af påvirkningen fra Raunkjær har vist sig i iværksættelsen af en stor økologisk undersøgelse af Maglemose i Gribskov (1917–36) som blev grundlag for senere undersøgelser af plantevæxtens udvikling. Denne

undersøgelse viser ved de mange enkelte deltagere hans evne til at inspirere andre og etablere et frugtbart samarbejde. Endelig skal nævnes, at P. 1935 påviste, at den for livet i havet alvorlige sygdom hos ålgræsset skyldtes en svampesygdom. – R. 1941. □Foto.

Bibliografi i Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 238f, samme: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 111–14 og Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 253. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1915 73f. – Kn. Jessen sst. nov.1946 139–42. K. Gram i Botanisk t. XLVIII, s.å. 122–26. Anne Fox Maule i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 228f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Anne Fox Maule

Petersen, Karl Nikolaj (ved dåben Carl Nicolaj) **Henry**, 1849–96, arkæolog. *20.3.1849 i Kbh. (Frue), †21.9.1896 i Hornbæk, begr. på Frbg. F: cand.teol., kaptajn, skoleinspektør Johan Christian Ludvig P. (1810–88) og Augusta Sophie Amalie Reitzel (1821–1903). Ugift.

P. blev 1868 student fra Borgerdydskolen i Kbh., hvorefter den fra hjemmet, især fra faderen stammende interesse for oldtiden og dens efterladenskaber fik ham til at kaste sig over studiet af den nordiske oldtidsvidenskab. Han blev magister 1873 og s.å. medlem af den af J. J. A. Worsaae nedsatte kommission til undersøgelse af fortidsminderne i alle landets herreder. P., der fra 1871 jævnlige arbejdede på Det kgl. museum for de nordiske oldsager (oldnordisk museum) foretog i de kommende 12 år rejser rundt i Danmark. Udbyttet af de første af disse herredundersøgelser fremkom i afhandlingen *Om Helle-ristninger i Danmark* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie (Aarbøger), 1875). I 1878 blev P. dr.phil. på disputatsen *Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold*. Sidst i 1870erne og i begyndelsen af 1880erne var han kammerherre F. Sehested behjælpelig med udgivelsen af værkerne Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm, 1878, og Archæologiske Undersøgelser, som udsendtes 1884. Forinden var P. blevet ansat som assistent ved oldnordisk museum hvor han i begyndelsen i lige stor udstrækning tog sig af både forhistoriske og historiske anliggender. Blandt de betydeligste afhandlinger fra hans hånd fra disse og de følgende år kan nævnes *Gravstenen fra Timgaard*, „Dyvekes Ligsten“ kaldet, 1879, *Om Stenalderens Gravformer i Danmark og deres indbyrdes Tidsforhold*, 1881, *Et dansk Flag fra Unionstiden i Maria-Kirken i Lübeck*, 1882 og *Skjoldefrisen i Sorø Kirke*, 1883. Alle disse fremkom i Aarbøger. 1884 blev P. medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog, og det

følgende år fik han embedet som inspektør for mindesmærkernes bevaring, ligesom han blev medlem af det særlige kirkesyn, hvorefter hans egentlige virkefelt blev den historiske arkæologi, om end han aldrig helt opgav sine oldtidsstudier. Det fremgår bl.a. af de to smukke fundpublikationer *Vognfundene i Dejbjerg Præstegaardsmose ved Ringkjøbing 1881 og 1883*, 1888, og *Jernaldersgravpladsen ved Nordrup* (Nordiske Fortidsminder I, 1890). Hans indgående kendskab til de historiske mindesmærker og behandling af historiens vidnesbyrd er blevet udmøntet i en række enkeltfremstillinger i Aarbøger, Historisk Tidsskrift, Tidsskrift for Kunstindustri og i flere dagblade. Til denne kategori hører *Knud Lavards Helgentilbedelse; Kilden og Capellet ved Haraldsted*, 1885, *St. Albans Relikvier i Odense*, 1886 og *Minder om Herluf Trolle og Birgitte Gjøe væsentlig i Herlufsholms Kirke*, udgivet efter hans død 1897. Af størst blivende værdi er dog hans to store sigilværker: *Danske geistlige Sigiller fra Middelalderen*, 1886 og *Danske adelige Sigiller fra det 13. og 14. Arhundrede*, afsluttet 1897 efter forfatterens død af A. Thiset.

Ved Nationalmuseets nyorganisering og deraf følgende tvedeling 1892 blev P. direktør for dets 2. afdeling, den historiske, mens Sophus Müller betredes den ligeledes nyoprettede 1. afdeling. P. kastede sig nu over undersøgelsen af borg- og kirketomter, fx på Hammershus, i Vordingborg, Korsør, Nyborg og ved Antvorskov, Tårnborg, Gurre, Bjørnsholm og Vitskøl kloster, og han udfoldede store bestræbelser for at bevare gamle værdifulde bygningsværker fra tilintetgørelse. Hans omsorg gjaldt således byporten i Stege, rådhuset i Næstved og Helligåndshuset i Randers. Det var også på P.s initiativ, at de arkæologiske herredsundersøgelser blev udvidet til desuden at omfatte de tidligere danske landskaber. I sine sidste år plagedes den venligsindede, altid virksomme mand af en snigende sygdom der rev ham bort midt i hans manddomsgering, kun 47 år gammel. □ Træsnit 1895. Mal. af A. Jerndorff, 1897 (Fr.borg, depon. i Nat.mus.). Relief af A. V. Saabye, 1897 (Nat.mus.). Mindesten på graven, rejst 1897. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1877 62f. – W. Møllerup i Ill. tid. 4.10.1896. Til minde om H. P. [Taler af Johs. Steenstrup og W. Møllerup], 1898, N. F. B. Sehested i Pers.hist.t. 10.r.1, 1934 109–24. – Papirer i Rigsark.

Henning Dehn-Nielsen

Petersen, Hjalmar, 1890–1968, bladudgiver, politiker. * 2.1.1890 i Eskilstrup, Søllinge sg., Fyn, † 29.3.1968 i Columbus, Ohio, begr. i Askov,

Minnesota. F: købmand Lauritz P. (1856–1932) og Anna Preben-Hansen (1859–1907). ~ 1° 5.8.1914 i Milwaukee, Wisconsin, med Rigmor Christine Wosgaard, * 5.8.1895 i Marinette, Wisconsin, † 29.8.1930 i Minneapolis, d. af Chresten Laursen W. (1872–1951) og Nora Anina Cecilia Rasmussen (1875–1964). ~ 2° 28.6.1934 i Owatonna, Minnesota, med Medora Belle Grandprey, * 2.5.1896 i Meriden, Minnesota, d. af Samuel G. (1863–1945) og Hattie Hersey (1864–1948).

Kun 16 mdr. gammel kom P. til USA med forældrene og fire søskende. Efter et år i Chicago og fire hårde år på landet i Minnesota flyttede familien til byen Tyler. Moderen og en søster drev et pensionat og ungdomshjem, og familien knyttede sig til menigheden omkring pastor Thorvald Knudsen, hvem de kendte fra Fyn. P. kom 1904 i lære på Tyler Journal og arbejdede siden på andre trykkerier. 17.9.1914 startede han i den lille by Askov (da 125 indb., grundlagt 1905 af Dansk folkesamfund) ugeavisen *Askov American* som han i begyndelsen fremstillede helt igennem selv, senere sammen med broderen, postmester Svend P. (1891–1961). Bladet blev det mest udbredte i det østlige Minnesota og udgives nu af en sønnesøn af Svend P. Sammen med bladet drev brødrene *American Publishing Co.* der stadig har en betydelig produktion af bl.a. danskorienterede bøger og tidsskrifter. – I Askov oprettede P., der var en habil violinist, bl.a. et orkester. Han blev en af byens mest initiativrige borgere, medlem af byrådet og 1919 borgmester. Han lod sig opstille og valgtes 1930 til staten Minnesotas lovgivende forsamling på et program i Franklin D. Roosevelts ånd. Som formand for skatteudvalget fik P. 1933 gennemført statens første indkomstbeskatning, især til undervisningsformål. 1934 valgtes han på en Farmer-Labor liste til viceguvernør og senatsformand. Han havde håbet at blive partiets guvernørkandidat 1936, men guvernør Floyd B. Olson havde stilet mod senatet i Washington og udpeget Elmer A. Benson som sin efterfølger på guvernørposten, og partiet opstillede ham. I stedet kandiderede P. til posten som kommissær for jernbaner og kornmagasiner og havde et godt valg i juni 1936. Efter lang sygdom døde Floyd Olson 22.8. og dermed var P. guvernør, den første danskfødte i De forenede stater. I hans fire og en halv mdr.s regeringsperiode indførtes bl.a. arbejdsløshedsunderstøttelse. I november valgtes Elmer Benson til guvernør, og P. overtog igen kommissærposten og havde den til 1943 og igen 1954–66.

P.s livssyn, der bl.a. udtryktes i hans lederartikler, var stærkt præget af hans fynske oprindelse

Petersen, Hjalmar

og slægtens grundtvigske indstilling. Han oplevede ikke sit fødeland før han var næsten 70 men talte flydende dansk, og han var en af de personligheder i Midtvesten der overførte en væsentlig dansk arv til det amerikanske samfund. □Foto.

Interviews i Dansk nytår 1959, Blair, Nebr. 1958 123–30 og Fyns stiftstid. 4.9.1959. – New York times 30.3.1968. Askov American, Askov, Minn. 4.4.1968. – Papirer i Minnesota Historical Society, St. Paul, Minnesota.

Niels Alsted

Petersen, Holger, 1843–1917, grosserer, fabrikk ejer, legatstifter. * 9.6.1843 på Lågegård ved Vejle, † 26.5.1917 i Ordrup, begr. i Kbh. (Ass.). F: proprietær Holger Vilhelm P. (1809–49) og Rosalie Vilhelmine Philipsen (1815–55). ~ 25.4.1872 i Kbh. (Johs.) med Augusta van Aller, * 13.5.1847 i Helsingør, † 29.10.1878 i Kbh. (Frue), d. af hollandsk konsul Peter Rist v.A. (1800–85) og Elisabeth Birgitte Johanne Hoppe (1806–85).

P. mistede som seksårig sin far, hvorefter moderen flyttede til Kbh., og da hun allerede døde seks år senere blev børneflokken splittet, og P. kom i huset hos skolebestyrer, professor Carl *Maribo. 1858 kom han som handelslærling i sin morbror Arnold Philipsens en gros forretning på St. Købmagergade. 1862 forlod han firmaet og begyndte en overgang at tage undervisning i latin og tysk i den hensigt om muligt at tage dansk-juridisk eksamen. Da krigen brød ud 1864 meldte han sig straks som frivillig og blev alvorligt såret i træfningen ved Lundby 3.7. Da krigen var forbi rejste han en tid i provinsen med agentur for sit gamle firma. Han ville dog gerne til England, og i sept.1866 lykkedes det at nå dette mål. Trods gode anbefalinger kunne han hverken i Hull, Manchester eller London finde tilfredsstillende beskæftigelse, og først sidst på året fik han nogle agenturer for et stort uldspinderi og en guttaferkfabrik.

Jan.1867 begyndte han som agent i Kbh., og ved sin utrættelige arbejdskraft og sparsommelighed lykkedes det ham hurtigt at vinde frem. 1868 tog han borgerskab som grosserer og stiftede firmaet Holger P. i Nygade som efterhånden kom til at handle med mange forskellige artikler inden for manufakturbranchen. 1869 flyttedes firmaet til Købmagergade og 1875 til den gamle vajsenhusejendom i samme gade nr. 44. 1888 købte det hele ejendommen, og store ombygninger og udvidelser fandt sted, navnlig 1889–90 og 1906–07. Ved siden af handelsvirksomheden drev P. sammen med sin bror John fra 1878 en fabriksvirksomhed, først under mindre former i Store Kongensgade og fra 1883 i en større fabrik på Ta-

gensvej som flere gange blev udvidet, og som omfattede fabrikation af bånd, knapper, uldspinderi, uldfarveri og væveri. Først efter P.s død 1917 blev denne fabrik overtaget af hovedfirmaet. 1889 etableredes en selvstændig forretning i Stockholm. Sveriges stigende beskyttelsespolitik medførte imidlertid at der 1893 blev anlagt en fabrik i Malmö for tilvirkning af de samme artikler som på Tagensvej. Allerede 1894 udskiltes fabrikken fra Stockholmfirmaet og blev et selvstændigt firma, Fabriksaktiebolaget Skandinavien.

Ved siden af opbygningen af denne betydelige forretning fik P. også tid til at yde en stor indsats på andre områder. Lige fra sine unge år havde han næret interesse både for forsvarssagen og for kampen for danskhedens bevarelse i Slesvig. Gennem årene bragte han store ofre på disse områder. Det var ham en sorg da han, der som medlem af landstinget var blevet indvalgt i forsvarskommissionen af 1902, kom til at opleve uenigheden mellem hær og flåde og den langvarige strid om forsvaret, og i særlig grad gik beslutningen om at Kbh.s landbefæstning skulle nedlægges 1922 ham til hjertet. 1898 kom han i nært samarbejde om sønderjyske opgaver med H. P. *Hanssen og radikale studentersamfundsmænd som H. V. *Clausen og Niels *Hjort; han bidrog virksomt til at udføre Clausens plan om Foreningen af 5.10., den hemmelige kreditforening gennem hvilken der ydedes bistand til at bevare Nordslesvigs jord på danske hænder under den preussiske regerings angreb. I samarbejde særlig med J. H. *Schmidt og Julius *Nielsen gjorde han lige til første verdenskrig en betydelig indsats, også ved at interessere formuende danske konservative for løsningen af denne vigtige opgave. Genrejsningen af det dansk-vestindiske erhvervsliv var ligeledes en opgave der interesserede P., men trods et stort personligt arbejde kom han her til at lide store skuffelser. 1900 dannede han med en kreds af ligesindede Dansk vestindisk plantageselskab som i juli 1900 købte plantagerne Castle Cockley, Pearl og Cas-savagarden på St. Croix. 1902 var han blandt underskriverne af den henvendelse til regeringen som tilbød at oprette et plantageselskab og et dampskibsselskab, og under lange rigsdagsforhandlinger kæmpede han indtil det lykkedes at nå målet, salgstraktatens forkastelse. 1902 indtrådte han som formand i bestyrelsen for plantageselskabet Dansk Vestindien, og 1903 var han med andre interesserede i Vestindien hvor de på de tre danske øer købte flere plantager. 1905 og ved årsskiftet 1910–11 foretog han yderligere to rejser for at inspicere de i de mellemliggende år opnåede resultater. Da godsejer Jacob Lach-

mann døde 1909, og hans store virksomhed overtoges af A/S Vestindisk sukkerfabrik blev P. også her formand i bestyrelsen ligesom han ydede en betydelig del af den nødvendige kapital. Årene 1911–14 var tørkeår for Vestindien med sygdomme i bomuldskulturerne og sukkermarkerne, og noget senere kom hertil opsætsighed og utilfredshed blandt arbejderbefolkningen. Da samtidig salgsplanerne på ny dukkede op, og den danske regering tog det standpunkt at et salg var uomgængelig nødvendigt blev der intet andet for P. at gøre end at påbegynde afviklingen og salget af de interesser han i de tidligere år var gået ind for at opbølge. På hans dødsdag blev salgskødet for plantagen Castle Cockley underskrevet i Vestindien.

Blev arbejdet for Dansk vestindien således en skuffelse for ham oplevede han til gengæld glæder på et helt andet område, nemlig med hensyn til hedesagen. 1880 deltog han i stiftelsen af Plantingsselskabet Staushede, 1891 anlagde han Baldersbæk plantage på over 1000 tdr. land og sammen med kommitteret Chr. *Dalgas købte han 1895 Hølund Søgård. Ikke blot nedlagde han et stort arbejde i disse ejendommers beplantning og kultivering, men ved en hederejse 1892 fik han yderligere forskellige formuende forretningsfolk til at købe hedeplantager. 1897 blev han medlem af hedeselskabets repræsentantskab og 1910 næstformand i dette.

Inden for sin egen stands organisationsliv var han med til at stifte Foreningen af danske manufaktur-grossister og var en lang årrække formand for denne. 1904–17 var han desuden medlem af Grosserer-Societetets komité. Uddannelse af unge købmænd lå ham meget på sinde, og han udførte på dette område gennem Foreningen til unge handelsmænds uddannelse et betydeligt arbejde; navnlig sikrede han foreningen dens egen skolebygning, Købmandsskolen i Fiolstræde. 1895 havde han deltaget i stiftelsen af Dansk Exportforening, og da Det østasiatiske Kompagni dannedes 1897 blev han fra starten medlem af dets bestyrelsesråd og fra 1910 dets formand. P.s forretning blev opbygget på princippet om samarbejde mellem handel og industri, men hans interesse for opbygningen af nye industrier blev med årene så stærk at da han 1898 indvalgte som højres repræsentant i landstinget virkede han ivrigt for øget toldbeskyttelse. Efter sit eneste barns, en søns, død i 1895 optog P. sine to fætre Andreas (1850–1937) og Peter Johan Ditlev (1857–1923) som kompagnoner i firmaet. Ifølge hans testamente oprettedes ved fundats af 2.12.1919 Holger Petersens fond, og der udlagdes hertil fra hans bo en kapital på 7 mio. kr. foruden forskellige ejendomme, familiemale-

rier og løsøreffekter. Af fondens kapitalformue udrededes 200 000 kr. til Foreningen til unge handelsmænds uddannelse til fremme af dens virksomhed, 100 000 kr. til et legat under Grosserer-Societetet hvis formål skulle være at fremhjelpe dansk handel og industri, 100 000 kr. til et legat med Teknologisk institut som bestyrer hvis formål skal være fremme af industri og håndværk, 100 000 kr. til et legat til fremme af konservative interesser, 100 000 kr. til et legat til belønning for danske mænd og kvinder samt 100 000 kr. til et legat hvis formål er pleje af skandinaviske interesser. Yderligere var der åbnet adgang til af fondens formue at yde bidrag til opførelsen af eller drift af en handelsskole for kvinder, til opførelsen af en bygning for Folkemuseet, til opførelse af kolonnaden på Amalienborg af sten eller andet varigt materiale samt til fremme af landets handel, industri og håndværk. Resten af fondens indtægter skulle ud over udredelsen af bestemte beløb til navngivne personer fordeles i portioner årlig, dels til slægtninge og venner af testator og dennes hustru, dels til udenforstående. – R. 1892. DM. 1901. K.² 1911. F.M.I. 1913. □ Afbildet på F. P. Grunwaldts mal., 1895, af garderhøjfortets aflevering 1892. Mal. af G. Achen, 1900 (Købmandsskolen, Kbh.). Buste af L. Brandstrup, 1905 (sst.). Afbildet på L. Tuxens mal. af middag hos Moresco, 1906. Mal. af Knud Larsen, 1913 (Holger Petersen A/S), af V. Irminger, 1914 (Fr.borg), gentagelse 1916 (Holger Petersens fond). Statuette af A. Bundgaard (Tønder mus.), forarbejde til statue af samme, 1928 (Baldersbæk). Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Buste af A. Bundgaard, 1928 (Handels-højskolen, Kbh.; det da. studentehus i Paris). Mal. af Holger Laage Petersen. Foto.

Min slægtbog, udg. Holger Petersen, udarb. af Th. Hauch-Fausbøll og P. Fr. Rist, 1918. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 641–44. Ill.tid. 3.6.1917. Tidsskr. for industri, s.å. 116–18. For industri og håndværk ny r. XVII, s.å. 148–50. Chr. Dalgas i Hedeselsk.s. t., s.å. 103–05. Fr. Schrøder i Højskolebl. XLII, s.å. 717–20. A. Bindlev: Konservatismens hist. I–III, 1936–38. Hendrik Stein: H. P., 1943. – Papirer i Kgl.bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Petersen, Peter Immanuel, 1836–1903, bogbinder. * 1.2.1836 i Kbh. (Trin.), † 24.6.1903 i Skovshoved, begr. i Kbh. (Garn.). F: kobberstikker S. H. *P. (1788–1860) og Ane H. Petersen (1792–1857). ~ 1° 28.11.1863 i Kbh. (Holmens) med Eline Louise Marie Müller. * 1.3.1843 på Storgården i Krogstrup sg., † 8.4.1869 i Kbh. (Garn.), d. af forpagter Carl Ludvig M. (1816–85) og Thora

Christine Sünckenberg (1821–1901). ~2° 2.8.1873 i Svendborg med Ida Charlotte Müller, * 19.4.1846 på Pagterold i Krogstrup sg., † 30.12.1930 på Frbg., søster til I. hustru.

P. lærte bogbinderiet og arbejdede som svend i Kbh. og i udlandet til han 1860 nedsatte sig i Kbh. som selvstændig bogbinder, og da D. L. Clément døde overtog P. 1877 dette byens største og mest kendte bogbinderi og udviklede efterhånden dets tekniske indretning med henblik på en massefabrikation der skaffede ham en omfattende forretning. Mangfoldige komponerede shirtingsbind med presstrykt dekoration udgik fra hans værksted, og han optog gerne nye fremgangsmåder (relieftryk, farvetryk osv.) ligesom han altid var meget interesseret i alle tekniske fremskridt. Ved siden af fabrikationen vedblev P. dog at dyrke det håndgjorte bind, af hvilke mange indbragte ham medaljer på udstillinger i ind- og udland. Han tegnede selv adskillige af disse bind der viser hans evne til at sammenstille gamle stempler på en virkningsfuld måde, og han udførte desuden mange efter tegninger af tidens fremtrædende kunstnere, L. Frølich, A. Jerndorff, G. Heilmann m.fl. Også lædermosaik o.l. dyrkede han, men sine største triumfer fejrede han dog i de håndforgylde bind; navnlig blandt hans ældre ting fra 80'erne og 90'erne er der mange eksempler på en smuk indramning af permerne, udført med små stempler og konturer. Det var naturligt at P. deltog i den fra xylograf F. Henriksen og Forening for boghaandværk udgående bevægelse, og han var til sin død medlem af foreningens bestyrelse, desuden bisidder i bogbinderlavet og medlem af bestyrelsen for Teknisk skole. For sit store personale var han en myndig og afholdt chef; mange af vore bogbindere fik deres uddannelse på hans værksted og lærte at skatte også hans gode menneskelige egenskaber. Forretningen førtes indtil 1923 videre af hans enke. – R. 1894. □Tegn. af Hans Tegner, 1895.

Anker Kyster i Bogvennen, 1901–03 29–35. F. H[enriksen] i Tidsskr. for industri IV, 1903 113f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund (Edw. C. J. Wolf)

Petersen, Jens, 1829–1905, fotograf. * 19.3.1829 i Ring, Hammer sg., Præstø amt, † 1.2.1905 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: husmand og væver Peder Hansen (ca. 1792–1831) og Maren Pedersdatter (* ca. 1789). ~ 29.4.1855 i Kbh. (Garn.) med Bernhardine Wilhelmine Charlotte Bendixen, * 15.11.1825 i Kbh. (Trin.), † 1.4.1904 sst., d. af murersvend Bendix B. (ca. 1795–1840) og Andrea Cecilie Foigt (1803–62).

P. meldte sig 1848 som frivillig men blev, som for ung, i første omgang sendt hjem. Som gårdskarl hos en købmand på Vestergade i Odense begyndte han at lære sig fransk, tysk og engelsk samt daguerreotypering, købte 1853 et kamera og fik lov at daguerreotypere om søndagen i gårdens port. Efter 1854–55 at have haft atelier i Kbh. på hjørnet af Vimmelskaftet og Badstuestræde blev han med sin hustru som medhjælper omrejsende fotograf. 1857 slog han sig ned i Odense, hvor han et par gange skiftede adresse, og optog portrætter. I aug. 1863 flyttede han til Kbh. (Østergade 15). Marts 1864 optog P. stereoskopfotos ved Dybbøl og Sønderborg og blev ved tilbagekomsten til Kbh. udnævnt til hoffotograf. 1865 flyttede han fra Østergade, idet han havde købt en del af Harsdorffs palæ, Kgs. Nytorv 3, hvor arkitekt N. S. Nebelong indrettede atelieret og C. F. Aagaard malede dekorationen. Selv boede han på anden sal også efter at atelieret 1875 var flyttet til Østergade 34, dog med enkelte afbrydelser. – P. var en initiativrig og dygtig fotograf. Hans område var især portrættet, hvor hans placering af modellen var noget mere varieret end sædvanligt, men også topografiske optagelser leverede han, fx til førsteudgaven af Traps Danmark, hvor de gengaves i litografi. Han udstillede flere gange i udlandet, bl.a. 1867 i Paris, hvor han opgav, at hans årsproduktion var på 60 000 frs og at han havde otte medhjælpere. 1869 købte han de danske rettigheder til Josef Alberts lustrykmetode; han gik tidligt over til brug af bromsølvgelatineplader og anskaffede omkring 1880 et solarkamera til forstørrelser på kulpapir. P. var i flere år formand for Den fotografiske forening, var 1879 medstifter af Dansk fotografisk forening og dennes første formand indtil 1894, da han blev æresmedlem. Til foreningens tidsskrift skrev han 1892 *Fra Daguerreotypitiden her hjemme* og 1896 *X-Straalerne og Fotografien*. Et ikke holdt foredrag, *Fotografiens Forhistorie*, udgav han 1889 med dedikation til den svensk-norske konge og modtog herfor Litteris et artibus. – 1880 optog P. sin søn, Charles Bendix Petersen (1860–1927) i forretningen og overlod 1889 helt denne til ham, der i 1893 selv blev hoffotograf og 1906 solgte virksomheden til Chr. Reinau. – Officier d'Académie 1889. – R. 1891. □Gruppebillede i træsnit 1889. Mal. af Fanny Petersen, 1896. Foto.

Fr. Riise i Dansk fotografisk t. XXVII, 1905 17–20. Carl Brandt sst. LXXXVI, 1954 164 169f. Sv. Arnholtz i Årbog for hist. samf. for Præstø amt ny r. IV, 1953–56 134–38. Odense i fotografiens barndom, m. tekster af Finn Grandt-Nielsen, 1979 147.

Bjørn Ochsner

(von) **Petersen, Jacob**, 1622–1704, kgl. kammer-tjener, senere rigsbaron. * 31.9.1622 i Rendsborg, † 26.10.1704 på Heiligenberg, begr. i Utrecht. Forældre ukendte. ~ 22.4.1669 i Sloten med Catharina Bicker, * 9.10.1642, † 30.10.1678, begr. i 's Graveland (~ 1° 1666 med kammersekretær Christian Ditlev Testmann, 1635–67), d. af kaptajn-major, ridder af San Marco Jacob B. og Alida.

Efter først at have stået i skrædderlære kom P., uvist hvorledes, i forbindelse med Frederik *Ahlefeldt til Søgård, den senere storkansler, hvem han som kammerfører fulgte på hans rejser i Europa 1647–53. Maj 1654 udnævntes Ahlefeldt under hoffets ophold i Flensborg til overskænk, og det var åbenbart ham som fik P. ansat som kgl. kammerfører (i denne stilling nævnes han fra maj 1655). Efter hoffets tilbagekomst til Kbh. fik P. dec. 1655 inspektionen over „den lille dyrehave“ ved Fr.borg. Under krigen med Sverige afsluttede han sept. 1658 i Lübeck et lån for kongen og udrustede selvanden en kaper. Efter statsomvæltningen 1660 betegnes han af en fremmed gesandt som kongens „favorit“, men var dog især i høj gunst hos dronning Sophie Amalie, til hvem han knyttedes som hendes „geheimster Kammerdiener“. Han synes at have været et faktotum i garderobeanliggender og festarrangementer (ved ringrendingen okt. 1663 i anledning af den kursachsiske formæling var han endog dronningens opvartende kavaler), men bistod også sin herskerinde ved hendes forskellige anlæg på Dronninggård og ved opførelsen af prinsessernes gård på Frbg. Til løn for sine tjenester fik han ejendommen Østrup ved Esrum sø mod en afgift af en halv dt. smør årlig; han opførte her et nyt hus efter hollandsk mønster og indkaldte en hollandsk forpagterfamilie for at drive mejeri- og havebrug. 1661 erhvervede han to grunde i Kongensgade, og 1663 afkøbte han tre kbh.ske borgere deres urtehaver „norden op til Dronningens Lysthave“. 1663 fik han også skøde på „den lille dyrehave“ ved Ibstrup, det nuværende Charlottenlund, med bevilgning til der at holde værtshus og forlystelsesetablissement (spille- og skydebaner, udlejning af vogne og både m.m.) og overtog fra interessenterne i Det islandske Kompagni reberbanen uden for Østerport; hans ønske om monopol på rebslagning, seilmageri og ankersmedning for Kbh., Christianshavn og Island med stærk ned-sættelse af importtolden for de nødvendige råvarer og høj importtold for indførte færdigvarer mødte dog modstand i statskollegiet.

Politisk spillede han i disse år en ikke ringe rolle inden for dronningens parti der omfattede mænd som Hannibal *Sehested (der i brev 1662

betegner P. som „Hochgeehrter Besonders ver-trawter, wehrter Freund“), F. Ahlefeldt, Hans *Svane, Peter *Bülche og Theodor *Lente, og som kom i mere og mere udtalt modsætningsforhold til Frederik III's yndling Christoffer *Gabel. Gabels udnævnelse aug. 1664 til gehejmeråd og statholder i Kbh. betød et nederlag for dronningen og hendes kreds, der havde arbejdet for Sehesteds overtagelse af premierministerposten. Efter al sandsynlighed skyldtes det frygt for Gabels hævn, at P., som endnu i aug. udpegedes som Gabels efterfølger i rentemesterembedet, nov. s.å. hovedkulds forlod Kbh. under påskud af en helbredsrejse. Han søgte tilflugt hos hertugerne i Braunschweig, dronningens brødre, søgte forgæves ved deres formidling at komme til nåde igen og slog sig derpå ned i Haag hvor han fungerede som hertugernes kommissær (senere som hertug Ernst August af Braunschweig-Lüneburgs generalkommissær og resident) og drev pengesforretninger i forbindelse med Joachim *Irgens. Efter sit bryllup 1669 søgte han gennem dronningen og hendes sønner tilladelse til at besøge Kbh. Gabels svar var en stævning til byen for at forsvare flugten 1664 og opholdet i udlandet uden tilladelse. Nov. s.å. dømte hofretten ham for disse to forseelser samt det uden kgl. tilladelse indgåede ægteskab fra gods og formue og for udeblivelse fra retten til at være fred- og ærelse. Da Frederik III 1670 var død og Gabel kort efter faldt i unåde, fik F. Ahlefeldt dommen omstødt (hele retsforhandlingen udslettedes i hofrettens protokol), men P. søgte dog 1675 forgæves gennem *Griffenfeldt lejde til Kbh. Måske frygtede også de nye magthavere hans indflydelse; at han stadig havde venner på højeste sted fremgår af, at hans 1674 og 1675 i Utrecht døbte sønner havde næsten alle medlemmerne af den danske kongefamilie, supplerede med Hans *Schack (1609–76) og F. Ahlefeldt, som faddere. P. var nu også blevet en meget rig mand, ejer af det fra svigerfaderen arvede gods Engelenburg, herregården Aschat og landejendommen Heiligenberg ved Amersfoort, desuden kanonikus ved Oud Munster i Utrecht og pfalzgreve. Sit livs krone nåede den ærgerrige stræber – som allerede 1663 havde forseglet et dokument med den sønderjyske adelsslægt v. Petersens (også kaldet v. Dedens) våben, til hvilket han næppe havde nogen adkomst – da han 18.11.1676 fik patent som arvelig rigsbaron.

Saml. til Danm.s hist. under Fr.III's regering, udg. P. W. Becker I–II, 1847–57. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen III, 1877. Kronens skøder II, udg. F. J. West, 1908. Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – Oluf Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. V, 1889. Fr. Krarup i Pers. hist. t. 3. r. II, 1893 106–11. L. Bobé sst. 9. r. II, 1929 253–55 (geneal.). A. D. Jørgensen: Peter Schu-

Petersen, Jacob

macher Griffenfeld I, 1893 155 466. L. Bobé i Nationaltid. 6.5.1931. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936 402. Samme: Hannibal Sehested I-II, 1946-70. Johan Jørgensen i Hist. medd. om Kbh., 1963 37 40 46-49. Harald Jørgensen sst. Årbog 1975 10 16-20.

C. O. Bøggild-Andersen*

Petersen, Jakob, 1884-1952, bibliotekar. * 25.1.1884 i Varnæs, † 9.11.1952 i Åbenrå, begr. sst. F: gårdejer Hans Peter P. (1859-90) og Ingeborg Møller (1861-1934). ~ 27.11.1923 i Kbh. (Vartov) med Edith Christine Henriette Pedersen, * 3.11.1893 i Kbh., † 21.10.1980 i Åbenrå, d. af møbelhandler Hans Christian P. (1854-1931) og Jakobine Marie Henriette True (1860-1947). Efter skolegangen i den tyske folkeskole var P. i nogle år ved landbruget. Han besøgte Hindholm højskole og var 1910-13 elev på Askov højskole i tre vintre og på dennes lærerkursus to somre. Han havde i disse år planer om virksomhed som bladmand eller præst; men gennem H. P. "Hanssen fik han tilbud om en stilling som medhjælper ved Sprogforeningen, og for at forberede sig til denne gerning opholdt han sig 1913-14 i Kbh. hvor han dels uddannedes ved Kbh.s kommunebiblioteker, dels fulgte undervisningstimer på Statens lærerhøjskole, bl.a. i historie hos L. "Moltesen. April 1914 tiltrådte han sin stilling, men første verdenskrig afbrød arbejdet. Et par år bestyrede han en indkaldt brors gård i Skelle; april 1916 blev han selv indkaldt, og efter endt uddannelse kom han til fronten i Flandern. Kort efter at være vendt hjem dec. 1918 blev han privatsekretær hos H. P. Hanssen, og efter at denne var blevet minister, fik han sekretærstillingen for valgkontoret i Åbenrå by og amt. Efter genforeningen genoptog han arbejdet ved Sprogforeningen og blev dens sekretær 1921. Han assisterede bibliotekar Carl S. "Petersen ved nyorganisationen af biblioteksvæsenet i Sønderjylland, og efter at dette var afsluttet blev han 1923 bibliotekar ved Det sønderjyske landsbibliotek i Åbenrå. Han så sit bibliotekarvirke i nøje sammenhæng med arbejdet i Sprogforeningen. Men han så også klart bibliotekets forpligtelse som landsbibliotek, idet dets grundstamme gav gode muligheder for studiet af Sønderjyllands historie. De små biblioteker i området søgte han også udviklet, især lå børnenes boglige betjening ham meget på sinde som en naturlig fortsættelse af Sprogforeningens uddeling af boggaver. På dette område havde Sønderjylland i forhold til det øvrige land fået et forspring, idet biblioteksordningen dér også omfattede børnebøger. Først biblioteksloven af 1931 tog dette spørgsmål op på landsbasis. Da den nationale spænding i den sidste halvdel af 1920'erne gjorde sig stærkere

gældende, forandredes Sprogforeningen fra at være en ren sønderjysk organisation til en hele landet omfattende national forening. Denne indvinding af nyt land for den nationale interesse skete gennem afholdelse af talrige møder landet over, og det blev P. der måtte gøre den væsentlige del af dette arbejde. Ved H. P. Hanssens død var P. den naturlige arvtager af ledelsen i Sprogforeningens arbejde, og han valgtes 1936 til foreningens formand. Hans nationale virksomhed var båret af en tryk optimisme og præget af hans praktiske sans. - R. 1939. □Mal. af Franciska Clausen (Folkkehjem, Åbenrå). Foto.

Hejmdal 24.1.1934. Dannevirke s.d. Flensborg avis 27.1. s.å. Robert L. Hansen i Bogens verden XXXIV, 1952 441-43. Morten Kamphøvens i Sønderjysk månedsskr. XXXIV, 1958 3-7. - Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Mogens Iversen (Hans Lund)

Petersen, Johan Christian August (grøn. Ujuát), 1867-1960, Grønlandspioner. * 12.3.1867 i Sagdlit, Julianehåbs distrikt, Sydgrønland, † 7.12.1960 i Kbh. (Simon Peters), urne på Bispebjerg kgd. F: udstedsbestyrer, senere landmand Andreas Martin P. (1826-85) og Karen Margrethe Hansen (1835-88). ~ 1.9.1895 i Angmagssalik med Ane (Anna) Sørensen, * 2.8.1867 i Jersie, † 23. 12.1944 i Kbh. (Simon Peters), d. af gårdejer Jens S. (1841-1902) og Abelone Jørgensen (1845-1921).

P. voksede op i et dansk-grønlandsk hjem. Moderen var søster til "Hanséraq (Johannes Hansen) der ledsagede Gustav "Holm til Østgrønland. Barndomshjemmet lå i Sagdlit nær landets sydspids, og her kom mange østgrønlandere forbi på vej til det sydlige Vestgrønland for at handle eller bosætte sig. P. fik derfor ikke blot lært vestgrønlandsk, men blev også fortrolig med det meget specielle østgrønlandske sprog. - Efter en to års permission 1872-74 kom P. 1878 med forældrene til Danmark og blev sat i skole i Helsingør da faderen havde købt en lille landejendom syd for byen. Indtil da havde P.s skolegang været meget spredt, og allerede som 14-årig kom han ud af skolen og gik faderen til hånd ved landbruget og havde planer om at gå til søs. Men da Gustav Holm planlagde sin ekspedition til Østgrønland for at prøve at nå frem til det ukendte folk bag storisen blev han gjort opmærksom på drengen der talte østgrønlandsk og dennes ældre bror, Hendrik Theodor P. (senere assistent og fung. kolonibestyrer i Grønland, † 1907 i Kbh.), og begge kom da med på ekspeditionen 1883-85. P. var kun 16 år gammel. Under overvintringen ved Angmagssalik sammen med Holm, Hanséraq og den norske geolog

Hans Knutsen fungerede P. som tolk og oversatte de østgrønlandske sagn som ekspeditionen hjembragte til dansk, ligesom han var en uvurderlig hjælp ved indsamlingen af etnografiske og kulturhistoriske data. Han spillede således en væsentlig rolle for ekspeditionens heldige gennemførelse og især for dens imponerende videnskabelige resultater. Efter hjemkomsten blev han ansat i Den grønlandske handels tjeneste og blev 1888 udstedsbestyrer på Kronprinsens Ejland i Diskobugten. 1891–92 deltog han i C. H. Ryders ekspedition til Østkysten og 1893 i V. Gardes til Julianehåb distriktet hvor han bl.a. var med på en undersøgelsesvandring ind på indlandsisen. Da der 1894 skulle oprettes en handels- og missionsstation ved Angmagssalik var P. i kraft af sit kendskab til forholdene og sin indlevelse med befolkningen velskrevet til at bestyre den nye station, og i 22 år havde han ansvaret for den nye koloni. Det var en meget vanskelig opgave, ikke blot fordi østgrønlænderne var et stenalderfolk der stod helt fremmed over for den europæiske kultur, men også fordi området var inde i en alvorlig erhvervsmæssig krise og havde været gennem en årrække med katastrofale sulteperioder og en sand epidemi af drab. Men i kraft af sin dybe forståelse for befolkningen, sine værdifulde personlige egenskaber og stor samvittighedsfuldhed lykkedes det P. at formidle overgangen på en sådan måde at han ikke blot vandt grønlændernes dybe hengivenhed, men også de hjemlige myndigheders respekt. Hans hustru var ham gennem alle årene en stor støtte, ikke mindst i forholdet til østgrønlænderne, og hun formåede med sin varme og levende personlighed at leve sig ind i deres verden og vinde deres fulde tillid. – 1904 udnævntes P. til kolonibestyrer, men rejste hjem 1916 pga. svigtende helbred. Han vendte dog tilbage som vikarierende bestyrer 1923–24 og ledede bosættelsen i Scoresbysund af en gruppe østgrønlænder 1925 og bestyrede den nye koloni til 1926, igen en pioneropgave, som han løste på forbilledlig måde trods en ødelæggende influenzaepidemi i de første måneder i kolonien. 1934–35 vikarierede han igen i Scoresbysund. I mellemtiden havde han 1924 deltaget i Poul Nørlunds arkæologiske ekspedition til nordboområderne i Sydgrønland og 1928–31 virket som forstander på Grønlanderhjemmet i København. – Under opholdet i Østgrønland var P. en værdifuld støtte ikke blot for de missionærer og andre embedsmænd, der kom til stedet og sprogligt var ude af stand til at fungere, men også for alle mulige ekspeditioner og enkeltpersoner der i videnskabeligt øjemed besøgte kolonien. – Sit otium tilbragte han i Danmark ved København. – 1944 udnævntes han til

æresmedlem af grønlanderforeningen i Kbh. „peqatigit kalatdlit“ og 1952 af det grønlandske selskab.

Resultaterne af P.s videnskabelige indsats foreligger i Meddelelser om Grønland XXXIX, 1914: Thalbitzer: The Ammagssalik Eskimo, især afsnit 5 med sagn og myter samt afsnit 7 om etnografiske samlinger. Sst. LXI, 1921, 2. del findes P.s og Holms beskrivelse af Angmagssalik distrikt og i LVIII, 1926 Otto Helms: The birds of Angmagssalik, based upon the collections and notes of J. P. Hans egne dagbøger samt en samling af sagn i hans oversættelse blev udgivet 1957 som *Ujuåts dagbøger fra Østgrønland 1894–1935. Østgrønlandernes sagn og fortællinger* (= Grønlandske selskabs skrifter XIX med en biografi af P. ved B. Rosenkilde Nielsen). – I Meteorologisk instituts årbøger 1895–1915 findes årlige oplysninger om vejr- og isforhold i Østgrønland ved P. Han udførte et pionerarbejde også ved disse vejrobservationer som var meget omhyggelige. – I tidsskriftet (samlingsværket) Danmark II, nr. 23, 1942 er trykt en afhandling af P.: *Grønlandernes Sprog, Litteratur, Musik og Udkæringskunst*. – DM. 1916. R. 1926. □Foto.

J. P.: Ujuåts dagbøger 1894–1935, ved B. Rosenkilde Nielsen, 1957 = Det grønlandske selsk.s skr. XIX. Atugagdliuit, Godthåb 1961 nr. 1 (Ujuåt fortæller). Uddrag af dagbøgerne i Umingmaq, Scoresbysund 1962 nr. 4–6. – G. F. Holm og V. Garde: Den danske konebådsekspedition til Grønlands østkyst, 1887. V. Garde i Medd. om Grønland XVI, 1896 4 18 24. F. C. P. Rützel: Ti år blandt Østgrønlands hedninger, 1917. Ejnar Mikelsen i Grønland, 1961 79f. Jørgen Fleischer i Atugagdliuit, Godthåb s.å. nr. 2. – Dagbøger i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet. – W. Thalbitzer i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1945, 1948 118–20 (nekrolog over Anna Petersen).

Mads Lidegaard

Petersen, Joh. Boye, se Boye Petersen, Joh.

Petersen, Johan Theodor, 1864–1935, legatstifter. * 1.4.1864 i Vejle, † 20.5.1935 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: klejnsmedemester Niels P. (1820–74) og Bolette Marie Jørgensen (1828–1918). ~ før 1909 med Gertrud Anna Maria (Milly) Krollmann, * 6.4.1879 i Köln, † 19.1.1914 i Kbh., d. af skomager Carl K. og Anna Maria Luckenbach. P. der var født i små kår, gik i realskolen i Vejle og kom derefter i klejnsmedelære, uddannedes videre på Teknisk skole i Kbh. og den tekniske højskole i Karlsruhe og var i adskillige år ansat i tyske firmaer, bl.a. sprængstoffabrikker. Nogle år var han direktør ved Skultuna-fabrikken i Västerås i Sverige og boede fra 1909 i Kbh. som rådgivende ingeniør, knyttet til forskellige banker og medlem af bestyrelsen for selskaber som Nordisk Kabel- og trådfabrikker og Nielsen &

Petersen, Johan

Winther. Ved sin sjældne arbejdsevne og sin administrative dygtighed havde han erhvervet sig en betydelig formue. Ved testamenten af 1934 skænkede han den til J. Th. Petersens legat der trådte i kraft efter hans død ved fundats af l.2.1936 og bestyres af Kbh.s magistrat. Renterne af kapitalen anvendes til støtte af trængende inden for ingeniør-, håndværker- og handelsstanden eller deres enker, til arbejdere eller deres enker, til støtte for blinde og til hjælp for ubemidlede til ophold på hospitaler o.l.

Politiken 21.6.1936. H. I. Hannover sst. 27.6. s.å.

*Povl Engelstoft**

Petersen, Johanne Christine, 1847–1922, forstander for Samfundet og hjemmet for vanføre. * 23.9.1847 i Kbh. (Trin.), † 24.3.1922 sst., begr. sst. (Vestre). F: skomagermester Jens Bent P. (1821–1904) og Wilhelmine Christine Fristrup (1815–85). Ugift.

P. gik til trods for svagelighed ind i arbejdet for at bedre de fysiske handicappedes forhold på opfordring fra Hans *Knudsen som hun havde lært at kende som patient på Diakonissestiftelsen. Hun blev 1874 leder for den håndgerningsskole der var knyttet til Klinikken for vanføre og lem-læstede. I tilknytning til denne skole blev der i løbet af nogle år oprettet et elevhjem, en aftenskole, et børnehjem, en skoleafdeling og et sanatorium. P. var i Hans Knudsens levetid dennes højre hånd og overtog ved hans død ledelsen af det der var blevet til Samfundet og hjemmet for vanføre. – P.s evner og energi voksede med opgaven. Hun blev en fast og dygtig administrator af den store organisation, et virke der blev vanskeliggjort af organisationens usikre økonomiske grundlag. Hun blev samtidig anset som en mild og kærlig plejemor. P.s mål var at give alle fysiske handicappede en sådan praktisk uddannelse at de kunne klare sig uden andres hjælp og derved føle sig som selvstændige mennesker. – F.M.I. 1897. □Relief af Anne Marie Carl Nielsen, 1910 (Samfundet og hjemmet for vanføre, Kbh.). Mal. af C. V. Aagaard (sst.). Foto.

III. tid. 15.10.1899. [P.] Panum i Nyt t. for abnormvæsenet, 1917 213–15. Politiken 25.3.1922. [Gerda Svanenskold:] Samf. og hjemmet for vanføre, 1929.

Ellen Nørgaard

Petersen, Johannes Vilhelm Lauritz, 1872–1947, bogbinder. * 19.3.1872 i Kbh. (Johs.), † 24.3.1947 sst. (Trin.), begr. på Frbg. (Solbjerg). F: hofbogbindermester Carl Frederik August P. (1836–91, ~2° 1885 med Catharine Schultz, 1856–1915) og Wilhelmine Francisca Wortziger (1846–84). ~9.6.1905 i Kbh. (b.v.) med Jensine Kirstine

Lund, * 27.2.1877 i Dons, † 13.2.1962 på Frbg., d. af skrædder Bendit Jensen L. (1840–1929) og Ane Marie Nielsen (1847–1929).

P. fik sin skoleuddannelse ved det v. Westenske institut og Melchiors skole. Den faglige uddannelse foregik på faderens værksted og i den fra Tyskland indvandrede B. Beuchels bogbinderi. 1891 bestod han sin svendeprov med sølvmedalje og rejste derefter til udlandet hvor han bl.a. arbejdede i Leipzig 1893. 1899 overtog han faderens virksomhed (Carl P.s Enke) i forening med John Polack, og 1912 fik han prædikant som hofbogbinder. 1916 blev han medlem af lavsbestyrelsen og 1924 oldermand samt redaktør af Dansk Bogbindertidende. Han foretog talrige studierejser til Østrig, Ungarn, Schweiz, Tyskland, Belgien, Italien og Spanien og har desuden været arrangør af bogbindustillinger i Bruxelles og Berlin. Han sad i bestyrelsen for Håndværkerforeningen, Foreningen til lærlinges uddannelse, Fagskolen for boghåndværk og havde flere andre tillidshverv. De bogbind der udgik fra P.s værksted udmærker sig ved på den ene side at opretholde de gode håndværkertraditioner med hensyn til præcision og godt arbejde og på den anden side ved at være nøje knyttet til de bedste af samtidens ideer. Skulle man hæfte et prædikant på P.s bind og søge at finde et helhedspræg, vil det blive: vederhæftigt, fornemt og stilfuldt arbejde. P. har gang på gang i tale såvel som i skrift vist sig som pioner inden for det moderne bogbinderi, og han ikke blot pegede på hvad der kunne gøres, men han gjorde det også selv. Atter og atter opfordrede han til at samle sig om den gode teknik som det afgørende og med hensyn til dekoration at nøjes med det mindst mulige. – R. 1934. DM. 1946. □Mal. af J. Aabye, 1935. Tegn. af Ivan Opffer. Foto.

Dansk bogbindertid. XXXVIII, 1947 89–91. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund (Edw. C. J. Wolf)

Petersen, Andreas Jonathan Christopher (grønll.: Organé el. Juntáq), 1881–1961, forfatter, komponist. * 7.5.1881 i Frederikshåb, † 22.8.1961 i Godthåb, begr. sst. F: overkateket Anders P. (1845–1921) og Lucia Christence Lydia Sabine (1848–1934). ~1° ca. 1903 i Godthåb med Marie Lynge, * ca. 1883, † 1911 i Godthåb, d. af sætter Elias L. og hustru. ~2° 2.11.1912 i Godthåb med Bolette Heilmann, * ca. 1890 i Godthåb, d. af udstedsbestyrer Jakob H. og hustru Henriette. – Far til Pavia *P.

Faderen var salmedigter og sprogmænd, elev af Samuel *Kleinschmidt, og allerede i hjemmet mødte P. interessen for det grønlandske sprog.

1897 kom han på Godthåb seminarium og dimitteredes 1903. Det følgende år blev han lærer på seminariet hvor hans hovedfag var og forblev sang, musik og grønlandsk. 1910–11 var han i kraft af sin udprægede musikalske begavelse på uddannelse som organist i Danmark som elev af J. H. Nebelong og Holger Prehn og bestod eksamen med udmærkelse. Efter hjemkomsten knyttedes han igen til seminariet og virkede her som lærer og samtidig som organist ved Godthåb kirke til sin afsked 1946. – Allerede i sin seminarierid skrev P. digte, salmer og melodier, og ved udgivelsen af den grønlandske salmebog 1907 havde han 26 salmer med. I det senere udgivne tillæg var yderligere 47 salmer af P., heraf mange som *Jisuse pigára* og *Nalagaq pársissigára* og nogle meget smukke jule- og påskesalmer er blandt de mest folkekære salmer i Grønland. Et centralbegreb i salmerne er nåden, fortrostheden til frelseren. Næsten endnu større betydning fik hans digtning på det folkelige felt. Ikke blot skrev han selv gennem flere årtier snesevis af sange, ofte med egne originale melodier, men han oversatte og omdigtede til en grønlandsk forestillingsverden en lang række kendte danske sange, fx Der er et yndigt land, Flyv fugl! flyv over Furesøens vove og Kom maj, du søde milde. Hans egne sange handler om naturen og fædrelandet, tit med en formanende pointe. Et favoritemne til en ny nationalsang under hjemmestyret er et dybtfølt digt til Grønland, skrevet af P. under opholdet i Danmark, *Nuna assilasôq*. Den majestætiske melodi til den nuværende nationalsang, *Nunarput utorqarssuángoravit* af Henrik Lund er også P.s værk. I kraft af sit store kompositoriske talent skrev P. mange folkelige melodier til egne og andres tekster, og hans indsats på dette område kulminerede 1921 med udgivelsen af en grønlandsk sangbog, *Erinarsútit*, snart efter suppleret med en melodibog, begge genudgivet, senest 1974. Sangbogen er kendt og elsket overalt langs kysten, slidt til laser af flere generationer af grønlændere. Intet andet enkeltværk har bidraget mere til at bygge en grønlandsk nationalbevidsthed op. Ingen har flere sange end P. selv og Henrik Lund, og deres digtning betegner fødslen af den nyere grønlandske folkesang.

P.s produktion i prosa omfatter foruden en lang serie artikler i de grønlandske aviser *Atuagagdliutit* og *Avangnámioq*, spændende over et vidtstrakt emneregister, en samling af historier og sagn fra forskellige folkeslag, *oqalugtuarfígatdlardlavkit*, 1926 samt en roman, *inúnerup sarfáne* (I livets strøm) som er skrevet allerede i 30'erne, men først udkom 1957. Handlingen er henlagt til århundredets begyndelse, men bogens hovedte-

ma er en understregning af menneskelivets selvstændige betydning og værdi – i modsætning til den pietistisk prægede opfattelse af jorden som en jammerdal. Der har for P.s vedkommende været tale om en udvikling i mere grundtvigsk retning (menneske først og kristen så) som afspejles i bogen og har sin naturlige forklaring i P.s egen beskæftigelse med N. F. S. Grundtvigs digtning samt hans mangeårige samarbejde på seminariet med folk af grundtvigsk observans. Som pædagog strakte P.s virksomhed sig ikke blot til fire årtiers lærergering på seminariet med spredningseffekt overalt i landet gennem de udsendte kateketer, men han skrev også lærebøger i metrik, *metrik imiapoq Versiliorneq*, 1914 og i rytmik *Taigdliar*, 1920. – P. hørte også til sværvægtsklassen på et helt andet område: som kender af det grønlandske sprog. Gennem hele sin lærtid studerede han den grønlandske retskrivning i Kleinschmidts model, udgav 1921 bogen *kaláidlisut agdlangneq* (Grønlandsk retskrivning), bygget på en sammenlignende oversigt over gamle sagn. Sit sproglige arbejde samlede han i *ordbogéraq* (Den lille ordbog) 1951, en synonym- og retskrivningsordbog over det grønlandske sprog. Han var også med i redaktionen af den nye store Dansk-grønlandske ordbog i de første år og deltog meget ivrigt i den almindelige sprogdebat hvor han som på andre områder – og typisk for flere af sine samtidige – forenede en dyb kærlighed til sproget og en klar forståelse af dets folkelige mission med en lige så klar erkendelse af det danske sprogs nødvendighed og den danske kulturs rolle i grønlændernes forsøg på at få del i den globale fremgang og tekniske udvikling. Ikke tilfældigt er P. forfatter til den grønlandske flagsang *Erfallassarput* der ikke mindst er en hyldest til det dansk-grønlandske samarbejde, symboliseret i det fælles flag. – Også som udøvende musiker, især på orgel og cello, var P. fremragende.

Som digter, komponist, organist, sprogforsker og lærer blev han en hovedskikkelse i sit folks kulturelle liv i århundredets første halvdel, og ingen har haft større betydning for dets blomstring end han. Ved sin død æredes han over hele landet som en national lederskikkelse. – DM. 1936. F.M.2. 1948. □Foto.

J. P., udg. Nik. Rosing og Uvdlorianguak Kristiansen, Godthåb 1956 (hyldestskr. på grønlandsk). Jørgen Fleischer i *Atuagagdliutit*, Godthåb 1961 nr. 10 og 18. Aage Bugge i *Grønland*, s.å. 469–71. Holger Balle i *Medd. om den grønlandske kirkesag*, s.å. nr. 97. Peter Heilmann i *Sermitsiaq*, Godthåb s.å. nr. 32. P. Storch i *Ausiaq*, Egedesminde s.å. nr. 35. Th. Wellejus i *Viborg stifts folkebl.* 24.8.1961. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Mads Lidegaard

Petersen, Peter Christian Julius, 1839–1910, matematiker. * 16.6.1839 i Sorø, † 5.8.1910 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: farver Jens P. (1803–73) og Anna Cathrine Viuff (1813–96). ~ 17.7.1862 i Kbh. (Garn.) med Laura Christine Bertelsen, * 17.3.1837 i Stege, † 23.10.1901 i Kbh., d. af restauratør i Stege, senere købmand i Kbh. Christian Frederik B. (1795–tidligst 1860) og Marie Caroline Louise Kirchheiner (1803–58).

P. kom 1849 ind på Sorø akademi. Han viste her en sjældent lærenemhed i alle fag, særlig i regning og matematik, men måtte til en begyndelse af økonomiske grunde opgive sit ønske om at blive polytekniker. Han kom efter sin konfirmation i handelslære hos en onkel i Kolding. Da onklen et års tid senere døde og efterlod ham omkring 1000 rdl. kunne P. vende tilbage til Sorø akademi. 1856 tog han realafgangseksamen og begyndte det polytekniske studium. 1860 tog han første del af civilingeniørekksamen, men hans interesse havde vendt sig mere mod den rene matematik. Han besvarede universitetets prisopgave i matematik, fik accessit herfor, tog 1862 artium og n.å. filosofikum. 1866 bestod han magisterkonferens i matematik. 1867 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling, *Svømmende Legemers Ligevægt*. Da han 1862 havde giftet sig, måtte han ved siden af sin videnskabelige uddannelse undervise meget, fx (indtil 1871) i det v. Westenske institut. 1871 tog han doktorgraden for en afhandling *Om Ligninger, der løses ved Kvadratrod*. S.å. blev han docent ved Polyteknisk læreanstalt, 1879 medlem af Videnskabernes selskab. 1881–87 var han lærer ved Hærens officersskoles næstældste klasse, 1887–1909 professor i matematik ved universitetet, desuden 1887–1900 medlem af undervisningsinspektionen for de lærde skoler. Ved siden af sin videnskabelige og pædagogiske virksomhed virkede P. også i det praktiske forretningsliv. Han var medlem af Forsikringselskabet Hafnias kontrolkomité, af styret for Arbejderbanken og De forenede bygningsnedkerier.

P. var i sin videnskabelige virksomhed meget produktiv, og han vendte sig i tidens løb mod højst forskellige emner. Det kunne være et skakproblem, en dechiffriering af et kryptogram, et spørgsmål fra underholdningsmatematikken, som havde vakt hans interesse. Men ofte var det fundamentale matematiske spørgsmål. Allerede i skoletiden havde spørgsmålet om vinklens tredeling interesseret ham og M. G. *Zeuthen, og interessen for konstruktionsopgaver holdt sig længe hos ham. Han dyrkede løsningen af sådanne sammen med Zeuthen og F. *Bing, og dette satte sig 1866 spor i hans bog *Metoder og Theorier til Løsning af geometriske Konstruktionsopgaver*.

Denne giver måske det mest karakteristiske bilde af P.s forfatterpersonlighed lige fra den klare, knappe stil, den naturlige oversigtlighed, til ulysten til pedantisk at behandle opgaven til bunds ved fuldstændig diskussion. Bogen satte i mange år et stærkt præg på geometriundervisningen i artiumsklasserne og ved forberedelsen til polyteknisk adgangseksamen, og den har oplevet mange oplag og oversættelser til fremmede sprog (tysk, fransk, engelsk, italiensk, ungarsk, russisk og hollandsk). Beskæftigelsen med konstruktionsopgaver førte naturligt P. ind på emnet for hans doktordisputats, og dette førte til en fremstilling af *De algebraiske Ligningers Theori*, 1877, senere oversat til tysk, fransk og italiensk. Hans ansættelse ved Polyteknisk læreanstalt førte ham til at udarbejde en samling lærebøger i rationel mekanik (statik 1881, kinematik 1884, dynamik 1887). Ligeledes gav hans ansættelse ved universitetet anledning til hans *Forelæsninger over Funktionsteori*, 1895. Til tider gav han sig stærkt af med talteori, og til topologien har han givet bidrag, både i ovennævnte lærebog i funktionsteori, ved en fundamental afhandling om regulære grafer i *Acta mathematica*, 1891 og ved sine bidrag til behandling af det berygtede „firfarveproblem“. Hans rige videnskabelige produktion med dens højst varierende emnevalg findes i stor udstrækning spredt i inden- og udenlandske tidsskrifter. Han har også, delvis sammen med Bing skrevet om statsøkonomi. Hans pædagogiske virksomhed satte sig spor i et stort antal elementære lærebøger som i mange år helt satte præg på matematikundervisningen i den højere skole.

Ejendommelig for P.s arbejdsmåde var den intensitet, med hvilken han kastede sig over en opgave som havde fanget hans interesse. Sjældent gav han sig da tid til at fordybe sig i den litteratur som allerede fandtes om emnet, men netop derfor satte hans intensive beskæftigelse med problemerne sig ofte spor i originale løsninger som mere udmærkede sig ved simpelhed og naturlighed end ved lærdom. Så længe han beskæftigede sig med et problem var han helt optaget af det og vendte stadig tilbage til det i samtaler med andre, ikke mindst med F. Bing. P.s stil var enkel, koncis og klar, dog undertiden så kortfattet, at den kunne volde læseren vanskeligheder. Hans vending „Man ser let“ bevarede længe som et ordsprog. I visse henseender var det tidspunkt, da P. ved universitetet fik analysen at varetage, skæbnsvangert. Hans hovedstyrke lå i det geometrisk anskuelige, og netop da var analysens aritmetisering i fuld udvikling. Som menneske havde P. noget af en renæssanceskikkelses åbenhed, djærvhed og hjertelighed. – R. 1891.

DM. 1897. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. af et møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Buste af Gerda Madvig (Kbh.s univ.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1871 143f. – Ill. tid. 20.6.1909 og 14.8.1910. C. Juul og V. Trier i Nyt t. for matematik, 1910 73–77. H. G. Zeuthen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., s.å. 73–75. N. J. Berendsen: Af en gammel journalists erindr., 1918 33. [Chr. Thorsen og H. Fritz:] Hafnia. Mindeskr., 1922 44f. Dan. Jacobson: Jeg husker –, 1923 44. C. Juul i Matematisk t., 1923 A 85–95. Axel Henriques: Svundne dage, 1929 63–65. – Breve i Kgl. bibl.

*Poul Heegaard**

Petersen, Jacob Julius, 1840–1912, læge, medicinalhistoriker. * 25.12.1840 i Rønne, † 28.5.1912 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: urmager, senere folketingsmand Jeppe Findanus P. (1818–1900, ~2° 1857 med Cecilie Kirstine Grønnegaard, 1828–69, ~1° 1848 med købmand i Neksø Andreas Berg, ca. 1816–51) og Kirstine Margrethe Tranberg (1815–55). ~16.4.1866 i Neksø med Oliva Christine Rasmine Munch, * 15.2.1840 i Neksø, † 17.3.1903 i Kbh., d. af købmand, vicekonsul Marcus Jaspersen M. (1807–72) og Johanne Christine Sonne (1815–86). – Far til H. *Munch-Petersen og J. *Munch-Petersen.

P. stammer fra to kendte bornholmske slægter; han gik først i borgerskolen, derefter i Rønne højere realskole og til sidst fire år i Metropolitanskolen hvor han var klassekammerat med sin ven for livet, Harald *Høffding, og 1861 tog studentereksamen. Det medicinske studium afsluttedes 1865 på rekordtid. Efter en kort udenlandsrejse og en toårig kandidat tjeneste på kommunehospitalet blev han konst. distriktslæge på Nørrebro i Kbh. og siden kommunelæge i samme by, hvor han – kun afbrudt af et kort ophold 1879 som stiftslæge i Vallø – blev boende næsten hele livet som praktiserende læge, elsket af sit for størstepartens vedkommende fattige klientel. Hurtigt efter embedseksamen kastede han sig ind i eksakt, videnskabeligt arbejde med eksperimentelle dyreforsøg hvorom hans disputats *Lungesvindstøtens og Tuberculosis omtvistede Contagiositet og Inoculabilitet* fra 1869 handler. Den var baseret på de da nyeste metoder og teorier af Jean Antoine Villemin (1827–92) og Rudolf Virchow (1821–1902), med hensyn til begreberne infektion og contagiositet fulgte han den sidste opfattelse. Men P.s „urologt bevægede Sind“, som hans lærer og senere ven K. *Arentzen udtrykker sig, lod ham ikke fastholde den påbegyndte retningslinje. Allerede i disputatsen var han inde på en ret grundig, original medicinsk-historisk undersøgelse om tuberkulosens smit-

somhed, vistnok inciteret af C. *Lange. Den hos mange dengang herskende terapeutiske nihilisme slog han sig ikke roligt til tåls med, og han kunne heller ikke nøjes med, skriver han, „det lykkeligt ureflekterede Standpunkt“ som så mange andre. For derfor fastere at orientere sig og finde overblik over tidens forskelligartede strømninger inden for medicinen søgte han råd i historien.

1874 holdt P. som privatdocent de forelæsninger over *Hovedmomenter i den medicinske Lægekunsts historiske Udvikling* der udkom 1876 og n.å. forelå i tysk oversættelse. Bogen vakte stor opmærksomhed hjemme og ude og lagde grunden til hans anseelse som medicinalhistoriker. Ikke desto mindre forblev han derefter næsten fuldstændig uproduktiv i fjorten år, i hvilken tid han ofrede meget arbejde på standsinteresser i forskellige lægeforeninger, særlig Den alm. danske lægeforening hvor han i to perioder var bestyrelsesmedlem og 1877–79 formand. Endvidere var han 1886–91 formand for Lægeforeningen for Kbh. og omegn og medredaktør af Ugeskrift for Læger 1893–95. – Først 1888 holdt han atter forelæsninger ved universitetet, og disse udkom 1889 under titlen *Hovedmomenter i den medicinske Kliniks ældre Historie*, særlig omhandlende de sidste 2–300 år. Også denne bog oversattes straks n.å. til tysk og fæstnede i høj grad hans anseelse. 1889 blev han som den første herhjemme ansat som docent i medicinens historie, midlertidig docent hed det, og med meget lille gage. 1893 udnævntes han til ekstraordinær professor i faget. Allerede 1887 var han blevet medarbejder ved Dansk biografisk Lexikon (1. udg.) hvortil han skrev så mange artikler om læger, at de tilsammen ville fylde over et halvt bind af værket. På grund af mangelfulde forarbejder blev mange af disse lægebiografier i høj grad baseret på førstehånds studier, og arbejdet hermed tvang P. til at vende sig mod den danske medicins historie, hvor han særligt nybearbejdede 1700- og første halvdel af 1800-tallet, idet 1600-tallet var bedre undersøgt; særlig bør fremhæves den store afhandling (i Hist.Tidsskr. 1891–92) om Chr. J. Berger og *Den danske Lægevidenskab 1700–1750*, 1893. Af andre større værker kan nævnes *Koleraepidemierne med særligt Hensyn til Danmark*, 1892 og *Kopper og Koppeindpodning*, 1896. Af kortere afhandlinger blev foredraget om hippokratismen holdt 1889 på kongressen for intern medicin i Wiesbaden af særlig interesse til forståelse af hans evne til at vurdere samtiden på historisk basis, og det bidrog til at det netop blev P. og ikke en tysker der skrev den historiske indledning til *Handbuch der Ernährungstherapie und Diätetik* (1897).

Petersen, Julius

Som dyrker af medicinens historie har han behandlet fælleseuropæiske emner fra alle tider og lande – mindst fra middelalderen interesseret ham – og ydet idéhistorisk forskning over udenlandske skoler og systemer som en af de første europæiske medicinhistorikere. Den danske medicin skildrede han altid på baggrund af de udenlandske tilstande og strømninger. Allerbetydeligst var han måske, når han lod sit store overblik gøre sig gældende og placerede den medicinske situation i forhold til den almindelige kulturelle. Imidlertid var hans evne til at karakterisere enkeltpersoner mindre betydelig. Arkivundersøgelser gav han sig i for ringe grad af med. Hans mål var at skrive for den praktiserende læge således, at overdreven skepsis eller optimisme dæmpedes, og forståelse af den aktuelle situation underbyggedes, overbevist som han var om, at man kunne lære af historiens vidnesbyrd. Derved vakte han interesse for medicinens historie i vide kredse og fik 1889 den ekstraordinære lærestol i faget oprettet som med intervaller bestod til 1973. Hans retorik var ikke stor, men hans forelæsninger var klart opbyggede; hans tilhørerskare var som regel lille. Den lykkeligste og mest produktive periode i hans liv var slutningen af 80'erne og i 90'erne; hans sidste år formørkedes ved personlige sorger og svagelighed. Han hædredes med det første danske medicinhistoriske festskrift, udg. af Dansk Klinik 1910. – R. 1898. DM. 1911. □ Afbildet på V. Johansens mal. Aftenselskab, 1888, Aftenselskab, 1899 (St.mus.) og Mellem kunstnere, 1903; tegn. og skitser af samme, bl.a. 1898. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1911. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1870 75. – Kr. Arentzen: Fra yngre og ældre dage, 1886, 195. J. Carlsen i Ill. tid. 16.4.1899. [Will. Thulstrup] sst. 7.6.1912. J. Pagel i Janus XV, Haarlem 1910 785f. J. W. S. Johnson sst. XVII, 1912 357–59. Samme i Ugeskr. for læger, s.å. 859–61. Axel Garboe i Mitteilungen zur Gesch. der Medizin XI, Lpz. 1912 459–61. Vilh. Maar i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 145–49. Harald Höfding: Erindr., 1928 25–28 98f 249–54. V. Møller-Christensen i Dansk medicinhist. årbog 1972 7–16. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Axel Hansen**

Petersen, Julius Christian, 1865–1931, kemiker. * 26.2.1865 i Odense, † 16.2.1931 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: snedkermester Hans Christian Georg P. (1822–78) og Karen Sophie Nielsen (1822–94). ~ 4.10.1895 i Kbh. (Frue) med Ida Astrup, * 3.1.1877 i Kbh. (Frue), † 13.5.1945 sst. (Jakobs), d. af forretningsfører, løjtnant Alexander Julius A. (1837–78) og Ida Marie Sophie Amalie Bang (1845–1918).

P. tog 1881 alm. forberedelseksamen fra Gierdings private realskole og kom derefter – takket være pekuniær støtte fra „formaende Bekende i Odense“ – i Odense katedralskole hvorfra han dimitteredes 1884. Derefter studerede han ved Den polytekniske læreanstalt (samtidig med at han selv måtte undervise) og blev 1889 cand.polyt. af kemi-linjen. Han blev straks ansat som hjælpeassistent og 1892 som assistent ved læreanstaltens kemiske laboratorium. 1891 opnåede P. accessit for universitetets 1889 udskrevne prisopgave; af bedømmelsen fremgår at P. næppe havde ofret besvarelsen tilstrækkelig tid, men i øvrigt havde udført udmærkede eksperimenter. – P.s forskning faldt inden for elektrokemien – en disciplin inden for den fysiske kemi. Her må fremhæves *Elektrolyse af organiske Syrers Alkalisalte I–II*, 1897–99, hvoraf den første skaffede ham Videnskabernes selskabs guldmedalje, og den anden blev forsvaret som disputats (dr.phil.). 1902 overtog han som en selvfølge det ved Emil *Petersens udnævnelse til professor ledigblevne honorar som docent med henblik på elektrokemi. Ved Emil Petersens død 1907 blev dennes professorat søgt af Einar *Biilmann og af P. Fakultetet indstillede den første (som var otte år yngre end P.) til professoratet, dels fordi dennes faglige kvalifikationer inden for den organiske kemi var de største, og dels blev det fremhævet, at P. ville være bedre egnet til at få ansættelse ved en kommende vakance i et andet kemisk professorat. Denne vakance indtrådte 1.2.1908 ved S. M. *Jørgensens afgang, og da fakultetet jo allerede – vel nok imod gældende regler – havde bestemt hvem der skulle efterfølge ham, blev P. udnævnt i professoratet, uden at dette havde været slået op. Til dette universitetsprofessorat hørte bestyrelsen af Den polytekniske læreanstalts kemiske laboratorium (senere: Kemisk laboratorium A).

Efter udnævnelsen til professor gik P. i løbet af få år videnskabeligt i stå; han offentliggjorde i årene op til 1914 nogle mindre arbejder om analytiske emner, og hans sidste elektrokemiske afhandling kom samme år. P. slog i stedet sit ry fast som foredragsholder og lærebogsforfatter. Hans eksperimental-forelæsninger på polyteknisk læreanstalt var eminente og blev overværet af langt flere end det antal studerende der efter planen burde høre dem. P. underviste også (fra 1901 til sin død) på årskursus på Statens lærerhøjskole, hvor han endvidere (fra 1899) underviste på kursus for skolekøkkenlærere. Han holdt også populære forelæsninger i Folkeuniversitetsforeningen. – Af P.s analytiske lærebøger må især fremhæves hans *Lærebog i den kvalitative uorganiske Analyse* der 1914 afløste C. T.

*Barfoeds lærebog fra 1863 (1880) og kom i revideret udgave 1922. Den nye skolelov af 1903, der gjorde kemi til et selvstændigt fag i gymnasiet, fik P. til at skrive *Kemi for Gymnasiet* (1. udg. 1907, 10. udg. 1944); denne lærebog var næsten enerådende i gymnasiet i 25 år, men blev i 1930'erne efterhånden fortrængt af L. J. *Rings nye og langt mere moderne lærebog. 1905 skrev P. *Kemi for Mellemskolen* der kom i 11 praktisk taget uændrede oplag (sidst 1940). Denne lærebog bygger på et stort antal fortræffeligt beskrevne kemiske forsøg som simpelthen ikke kan mislykkes, hvis blot forskriften bliver fulgt; men det gælder denne bog som P.s øvrige lærebøger på alle niveauer, at de næsten helt mangler den fysisk-kemiske baggrund og i høj grad er kvalitativt beskrivende. – P. nærrede en varm interesse for sine elever og var også vellidt af disse. Han var 1900–10 kasserer og derefter til sin død formand for Hjælpeforeningen for polytekniske eksaminander og tillige fra 1908–31 medlem af bestyrelsen for G. A. Hagemanns kollegium. – Han var 1917–19 formand for bestyrelsen og 1919–31 kemisk konsulent for De danske sprængstoffabrikker og 1928–31 konsulent ved Kryolith-, mine- og handelsselskabet. – Formand for Kemisk forening 1907–10.

P. var gennem mange år en svagelig mand; han blev fundet død i sin lænestol på sit laboratorium en time efter, at han havde deltaget i en mundtlig eksamination af en magisterkonferensstuderende. – R. 1920. DM. 1928. □Foto.

Bibliografi i Stig Veibel: *Kemien i Danm.* II, 1943 341–43. – *Selvbiografi i Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1899 96f. – J. N. Brønsted sst. nov. 1931 125–27. Kn. Estrup i *Kemisk månedssbl.* XII, s.å. 35f. E. Buch Andersen i *Naturens verden* XV, s.å. 145–47. J. A. Christiansen i Stig Veibel: *Kemien i Danm.* III, 1968 69–79. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

E. Rancke-Madsen

Petersen, Jørgen, 1854–1908, landbrugsskoleforstander. * 7.6.1854 på Fjernhøjsgård, Bårse sg., † 19.6.1908 i Dalum, begr. sst. F: gårdfæster og søgnefoged Peder Nielsen (1823–71, ~2° 1869 med Karen Jensen, 1839–1901) og Ane Pedersdatter (1824–68). ~ 16.9.1886 i Rosmus med Jensine Petrea Thygesen, * 9.5.1865 på Ørupgård, Rosmus sg., † 29.11.1949 i Dalum, d. af gårdejer Jens T. (1825–92) og Petrine Nielsdatter (1828–1907). – Far til Johs. *Petersen-Dalum.

P. uddannedes ved landbruget i hjemmet efter skolegangen, og han måtte 17 år gammel ved faderens død overtage ledelsen af gårdens drift, som han forestod for sin stedmor i otte år. Som ung kom han i nær kontakt med det grundtvigsk-folkelige liv på egnen, han besøgte den lo-

kale Brøderup højskole, var på Testrup 1871–72 og på Tune landboskole 1876–77 og igen 1879–80. Derefter begyndte han at læse ved landbohøjskolen, hvorfra han blev landbrugskandidat 1882. 1882–83 var han knyttet til Testrup højskole, 1883–85 var han lærer på Ladelund landbrugsskole hvor han 1885 ansattes som assistent ved N. J. *Fjords forsøgsvirksomhed sst. Fjord satte stor pris på P., der reelt forestod forsøgsarbejdet på stedet, og det var med stor beklagelse at Fjord n.å. måtte afgive hans medarbejderskab. Ungdoms- og studievennen Hans *Appel havde fået en opfordring til at fortsætte C. *Kolds højskole i Dalum som landbrugsskole, og s.m. P., hvis ønske også tidligt havde været skolearbejdet, oprettede han støttet af fynske landmænd *Dalum landbrugsskole* 1886. P. blev forstander, men ledede skolen i nært samarbejde med Appel og senere med andre lærere som N. A. *Hansen og Jakob E. *Lange. P. havde fremragende evner som skoleleder, og Dalum fik hurtigt en placering som en af de mest søgte og anerkendte landbrugsskoler. P. og Appel var oprindelig skeptiske over for andelsmejerierne, men de skiftede snart opfattelse og 1889 oprettedes et kursus for mejerister på skolen. Sammen med Ladelund kom Dalum herigennem til at øve en overordentlig stor indflydelse på udviklingen i dansk mejeribrug. Skolen trivedes og blev udbygget i takt med kravene og P. knyttede et betydeligt og veldrevet landbrug til skolen der også fik en filial af landbrugsmuseet placeret. P. var en fortrinlig underviser, myndig, rolig og klar i sin form, ligesom i sine få skriftlige arbejder, således pjecen *Vejledning for Mælkeleverandører*, 1891. Han havde let ved at knytte elever og medarbejdere til sig, og lærerkredsen ved Dalum var i hans tid meget stabil, og han ejede et betydeligt fond af administrative evner og økonomisk sans. P. havde sammen med Appel 1886 markeret at de ville drive en fagskole, men på højskolens grund. Hans eget stædet i det grundtvigsk-folkelige arbejde var et selvfølgelig udgangspunkt for hans virke, men her betød Hans Appel måske nok så meget som P. for prægningen af skolelivet. Han udfoldede en betydelig foredragsvirksomhed, skrev derimod kun lidt, men blev i et stort omfang taget i brug i det lokale landbrugsfaglige organisationsarbejde hvor han var formand for Odense omegns landboforening fra dennes oprettelse 1898, medlem af De samvirkende fynske landboforeningers bestyrelse og havde sæde i landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd og i tilsynsrådet for landbohøjskolen. I nogle år var P. formand for den fynske afdeling af Agrarforeningen uden dog at markere sig som egentlig yderliggående talsmand for landbrugs-

Petersen, Jørgen

interesser. – Ved sin død midt i arbejdet stod P. som sin generations måske betydeligste landbrugsskolelærer, og han og Appel havde med Dalum skabt en landbrugsskoleform der skulle blive mønstret for landbrugsskolerne langt op i dette århundrede. Undervisningen blev helt overvejende eller helt ud rent faglig, men i form, ydre rammer og tonen i det daglige arbejde og i forholdet til eleverne stod man folkehøjskolen nær. – R. 1903. □Mal. af J. C. Schlichtkrull, 1911 (Dalum landbrugsskole). – Mindsten, 1911 (sst.).

N. P. Madsen og Hans Appel i Højskolebl. XXXIII, 1908 961–70 1013–18. [Hans Appel] i Mælkeritid., s.å. 515–30 (også som særtryk s.å.). [Samme] i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 484–87. Samme: Dalum landbrugsskole 1886–1911, 1911. Foren. Dalum lærllingens årsskr. for 1909 3–49 (også som særtryk m. titlen: Forstænder J. P., Dalum landbrugsskole, 1854–1908, s.å.). O. Christensen i Tune elevs årsskr. 1909 52–59. Chr. Christensen i Vort landbrug XXX, 1911 425–30. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Petersen, K. Helveg, se Helveg Petersen, K.

Petersen, Kjeld, 1920–62, skuespiller. * 1.7.1920 i Kbh. (Anna), † 24.5.1962 på Frbg. (Solbjerg), urne på Holmens kgd. F: direktionssekretær John Bernhard P. (1896–1981) og Irna Marie Kringelbach (1891–1972). ~ 2.5.1953 i Birkerød med Ulla Krohn, * 5.6.1926 i Kbh. (Garn.) (~ 2° 1958 med arkitekt Palle *Suenson, * 1904), d. af grosserer Kay Berg K. (1880–1951) og Minna Mathilde Jensen (1888–1948). Ægteskabet opløst.

P. var længe undervejs som skuespiller. Han fik sin første optræden på Betty Nansen teatret i *Johnson over Jordan*. 1939, kom 1941 til Venne-lyst teater i Århus og spillede 1942 sommerkomedie hos Harald Stabehl i Esbjerg. 1942–43 var han knyttet til Frederiksberg teater (*Aveny*), men vakte først opmærksomhed da han 1943 dublerede Erling *Schroeder som Joe i William Saroyans *Livet er jo dejligt* i Riddersalen. Han spillede senere rollen på Århus teater – hvor han var en enkelt sæson 1943–44 – samt på turné. Han medvirkede i Riddersalens opførelse af Shakespeares *Hamlet*. 1944 og fangede Frederik *Schybergs interesse („Han har ansigt“). Ellers var det især lystspillet og revyen han dyrkede – begge dele på Nygade teatret hvor han bl.a. var med i den vittigste og mest charmerende af Fiffer-revyerne *Striber på Strøget*. 1947. Men det var årene i Riddersalen under Meir Feigenberg 1947–49, der for alvor satte skub i P.s udvikling. Han var senator-sønnen i Jean-Paul Sartres *I anstændighedens navn* og vennen Jim i Tennessee Williams' *Glasmenageriet*. Samtidig fik han sit afgørende gen-

nembrud som revyskuespiller med et par viser i *Hornbæk-Revyen*, 1948 (*En mand på 48*. *Sviger-mor*) og fik tillige lejlighed til på film at vise et moderne, let flabet fysiognomi.

Man kan sige at P. i 40erne opdagede sine egne muligheder der måske var endnu større, end hans senere karriere viste – en konflikt, han selv var sig bevidst, og som ganske givet sled på ham. Men den bidrog også til at give hans komik den tone af melankoli, galgenhumor og desperation, som blev stadig tydeligere med årene. For det var i revyen og lystspillet hans fremtid kom til at ligge. Efter *Fiffer-revyen* på ABC-teatret 1949 – hvor han første gang spillede sammen med Dirch *Passer – fortsatte han i de Lommerske revyer sammesteds. Og i Jens Lochers komedie *Tre må man være* på Nygade teatret i 1951 viste han sig i samspillet med de jævnaldrende Preben *Neergaard og Birgitte Reimer som en af sin generations mest charmerende skuespillere i den lettere genre. Men det var i årene på Apollo teatret 1951–54 han fandt sin originalitet og fastslog sit format som komiker. Som den forvirrede portier i farcen *Solstik*, 1952, demonstrerede han temperamentet, tonen og rytmen i den desperate, harmfnysende crazy-komik der blev hans speciale indtil hans død ti år senere – han fortsatte denne linje i revyerne *Her er vi igen* og *Robinson Crazy* samt i lystspillet *Legetøjskarrusellen*. Her viste han sig i fuld udfoldelse som „den, der evnede at fremstille den mest hektiske aktivitet som en form for særligt fremskreden lammelse“. Her placerede han sig suverænt som „vor sikreste og morsomste fremstiller af den helt fortvivlede store usikkerhed“ (Viggo Clausen). Med denne nyvundne succes i ryggen vendte P. 1955 tilbage til Lommer-revyerne på ABC-teatret. Her kom han til at danne par med Dirch Passer, og i en række revyer 1955–58 – bl.a. *Det lille ABC-hus*, *ABC for viderekomne*, *På slap line*, *Carmen Jensen* og *Spræl sprællemænd*, *spræl* – udviklede de det partnerskab der under firmanavnet Kellerdirk Bros. betegner et af højdepunkterne i den danske revys historie, og som tillige blev kulminationen af den crazy-komiske bølge inden for dansk teater. Det var ikke teksterne deres numre hvilede på, det var det gøgl og de gags de to komikere hidsede hinanden op til, samspillet mellem den Passerske uskyld og undselighed og P.s desperate, olme, ligesom stangende komik. I det „rigtige“ lystspil – *Lasede engle* på Alléscenen 1956 – fungerede deres samspil derimod knap så godt. Og dertil kom at P. efterhånden følte et behov for at frigøre sig fra revyen og crazy-komikken og prøve sine kræfter i den egentlige komedie. – Ganske vist lå Napoleon i folkekomedien *Madame Sans Gène* på Sca-

la 1958 i yderkanten af P.s område – spillet med en ganske effektiv, spændt farlighed som en sveden proletar. Men i *Den grønne elevator* (Aveny 1959; også på film) og i *Oscar* (Folketeatret 1961) var han helt på hjemmebane – en komik ud over alle grænser, der i sin accelererende desperation lod sig afbalancere af en stilfærdig menneskelig humor. Denne humor rendyrkede P. i nogle få roller fra den seneste fase: i *Harvey* (Alléscenen 1960) og i *Tchin-tchin* (Riddersalen 1961).

Kun et fåtal af P.s mange filmroller giver et begreb om originaliteten i hans komik: fx *Helle for Helene*, *Pigen i søgelyset* og *Vi er allesammen to-sede*, alle fra 1959. I radio og TV var han kun lidt anvendt – nævnes bør dog faderen i Ernst Bruun Olsens radiospil *Det victorianske lysthus*, 1959 og hans samspil med Birgitte Reimer i TV-opførelsen af Noël Coward-enakteren *Paprika*, 1960. P. døde natten efter premieren på ABC-teatret på den retrospektive revy *Holder De af Brams, Passer og Petersen?* hvor han spillede sammen med Dirch Passer og Ingeborg *Brams – afslutningen på en fire ugers turné der genoplivde den gamle komiker-duo Kellerrirk Bros. □Tegn. af Kai C., 1956, og af H. Lollesgaard (Kgl.bibl.). Foto.

Fr. Dessau i Perspektiv X, 1962–63 nr. 4 27–30. Nej, Kjeld, le vil de le, og det er lige så stort, red. Bent Gra- sten, 1962.

Jens Kistrup

Petersen, Ludvig Andreas, 1820–94, officer. * 30.11.1820 i Kbh. (Helligg.), † 16.9.1894 i Fredensborg, begr. i Kbh. (Ass.). F: kancelliråd, kontorchef i hof- og stadsretten, senere etatsråd Nicolai Christian P. (1772–1858) og Christine Poulsen (1778–1851, ~ 1° 1799 med styrmand Nicolai Pedersen Norbom). ~ 1° 4.4.1851 i Kbh. (Helligg.) med Emilie Marie Amalie Høedt, * 18.7.1825 i Kbh. (Helligg.), † 13.3.1852 sst. (Helligg.), d. af postbud, marskandiser Christen Olsen H. (1788–1850) og Marie Hansen (1795–1887), søster til skuespiller Frederik *H. ~ 2° 25.1.1862 i Kbh. (Garn.) med Clara Marie Elben, * 4.12.1829 i Kbh. (Garn.), † 20.8.1898 sst., d. af malermester, kaptajn i Kbh.s brandkorps Jens Gabriel Nielsen E. (navneforandring til E. 13.8.1830) (1803–63, ~ 2° 1842 med Christine Dorothea Holm, 1805–87) og Anna Bolette Westergaard (1803–40). – Halvbror til Chr. P. N. *P.

P. blev kadet 1833, efter officerseksamen 1838 sekondløjtnant à la suite i infanteriet (anc. 1837), men forblev ved korpset endnu et år som repetent og page. 1840–44 gennemgik han højskolen, blev premierløjtnant i ingeniørkorpset og lagde

sig særlig efter fæstnings-, bygnings- og troppe-tjenesten. Med feltingeniør-detachementer deltog han i krigen 1848–50 og blev 1849 kar. kaptajn og kaptajn II, 1850 kaptajn I. Mellem de to krige forrettede han tjeneste i Kbh., var 1853–55 midlertidig lærer ved højskolen, blev 1856 sekretær i korpsets tekniske komité og var fra 1860 teknisk revisor ved korpset. 1861–63 bestyrede han arbejderne i Dybbølstillingen og fortsatte hermed til han blev syg under krigen og derpå atter overtog sine stillinger ved korpset. Fra 1867 var han distriktschef ved I. ingeniørdivision indtil han efter et års orlov for at søge anden virksomhed afskedigedes 1874 på grund af alder, med obersts karakter. – Han var grundejer i Kbh. og blev 1859 medlem af kommission om forbedring af forstædernes slukningsvæsen, var 1875–92 medlem af Kbh.s borgerrepræsentation hvor hans sagkundskab ofte kom til stor nytte, navnlig på bygningsvæsenets område. Han var endvidere teknisk medlem af bestyrelsen for A/S til opførelse af bygninger for industri- og kunstudstillingen 1872, fra 1874 medlem af komiteen til opførelse af det nye kgl. teater. Indtil sin død virkede han for Landmandsbanken, Livsforsikringsanstalten af 1872 og Kbh.s Brandforsikring ved vurdering af ejendomme. – R. 1849. DM. 1864. K². 1874. K¹. 1880. F.M.I. 1872. □Tegn. af F. Vermehren.

V. E. Tychsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893. A. F. Krieger: Dagbøger III, 1921 362. Aug. Nielsen i Hist. medd. om Kbh. 3.r.III, 1938–39 150.

Rockstroh*

Petersen, Lauritz Emil, 1868–1951, forfatter. * 20.3.1868 i Ålborg, † 29.9.1951 i Gentofte, urne på Frbg. kgd. F: klædehandler, senere handelsrejsende Jens Lauritz P. (1841–1922) og Charlotte Emilie Meyer (1845–1925). ~ 2.5.1899 i Kbh. (Matth.) med Agnes Kirstine Jacobsen Ellegaard, * 30.7.1879 i Kbh. (Matth.), † 17.7.1965 i Hellerup, d. af slagtermester Wilhelm Jacobsen E. (1837–1910) og Henriette Amalie Frederikke Nielsen (1838–83).

P. kom som dreng til Kbh. Han viste ikke udpræget interesse for skolefagene, blev sat i tømrer- og murerlære for at uddanne sig til arkitekt, men opgav det, ernærede sig først som fotograf, siden som kontorist, indtil han 1896 sammen med broderen Karl Petersen startede en importforretning i tobakker og nogle år efter begyndte fabrikation af cigarer. Han udtrådte af firmaet Karl Petersen & Co. 1934. Som forfatter debuterede P. i Nordstjernen med fortællingen *En Kunstner*, 1888 der ligesom de short stories han skrev i „København“ (1890–91) blev optaget i

samlingen *Løse Blade*. 1895. Hans første bog var *Mennesker*. 1891, tre naturalistiske fortællinger, lidt skolerette, men hvoraf *Skærveslagerens Fødselsdag*, en analyse af en fattigmands rus, med rette vakte opmærksomhed. En helt anden karakter har romanen *Mellem Klitter*. 1894 der i en lidt lyrisk stil skildrer en ung mand som elsker en ung pige, men står i forhold til en moden kvinde. På samme tid fik P. optaget et lille stykke, *Efteraar*, i Johs. Jørgensens Taarnet. Kraftig og reel naturalisme er der derimod i *Gadens Roman*. 1896, et dansk sidestykke til Zolas l'Assommoir og P.s litterære bedrift: det første hele forsøg på en arbejderroman herhjemme, en både ærødelig og hjertegreben skildring båret af overbevisningen om den sociale uret. Romanen blev siden dramatiseret som *Gryden* og opført på Folketeatret 1911. P. havde tidligere forsøgt sig som dramatiker med *Efter levende Model*, ca. 1908, der kun foreligger i manuskript og aldrig er blevet spillet. Det bevæger sig i forfatter- og kunstnerkredse og har lige så lidt som hans sidste bøger, som først kom i slutningen af 1920'erne, nogen forbindelse med arbejdermiljøet. *Lille Elskede*, 1927, skildrer indtrængende og stilfærdigt en aldrende mands kærlighed til en ung kvinde. Derefter fulgte *Ilden*. 1928, københavnerroman fra årene inden første verdenskrig og i dennes første tid, som behandler en grossererfamilie i dens forhold til sig selv og sine omgivelser med midtpunkt i sønnen der vil være digter og som efter svære prøvelser redder sig ved troen på de bærende magter i livet. P. har udelukkende skrevet con amore, og hans praktiske arbejde indrømmede ham kun sparsom lejlighed til digterisk virken, men det lykkedes ham i sit sympatiske forfatterskab at give levende og sande billeder af mennesker og forhold i sin samtid. □Malet som ung af Sophus Jürgensen. Foto.

Daniel Preisz

Petersen, Niels Lorents(z), 1814–94, socialistisk agitator. * 13.2.1814 i Kbh. (Ty. ref.), † 25.6.1894 sst., begr. sst. (Ass.). F: skomagermester Gustavus (Augustavus) P. (1772–1855) og Maria Magdalena Meyer (1781–1850). Ugift.

Efter at være blevet udlært som buntmagersvend hos J. L. Høppner i Kbh. gik P. på valsen, først i Jylland og på Sjælland, senere i Tyskland, Frankrig, Belgien og Schweiz. Han synes allerede 1838 at have tilsluttet sig en klub af „Det unge Tyskland“ i Paris, og 1842 blev han i Lausanne medlem af den tyske socialist Wilh. Weitlings organisation „De retfærdiges Forbund“. Han arbejdede i de følgende årtier i en række europæiske byer og var samtidig overalt aktiv i de arbej-

derforeninger der samlede oppositionelle håndværkere. Han synes således også at have været medlem af det revolutionære Kommunisternes forbund 1847–51 og skal på denne tid blandt danske håndværkere i Paris være blevet karakteriseret som „enragirter Communist“. P. opholdt sig i 1850'erne og 60'erne mest i Paris, hvor han blev formand for den tyske arbejderforening og fra 1864 korrespondent til lassalleanernes blad *Der Sozial-Demokrat* i Berlin. Han var efter 1. Internationales dannelse 1864 medstifter af og meget aktiv i dennes tyske parisersektion og han nød trods sin erklærede lassalleanisme tillid i det marxistisk dominerede generallråd. Samtidig havde han en tæt forbindelse til Internationales vigtigste repræsentant på kontinentet, Johann Philipp Becker i Genève, gennem hvis blad *Der Vorbote* han erfarede, at der i Kbh. fandtes en gruppe med sympati for Internationale. Det var medlemmer af Kjøbenhavns arbejderforening hvis formand, venstrepolitiker Carl Reinhold Jensen, abonnerede på *Der Vorbote*. Skønt Jensen i skuffelse over „grundlovsforræderiet“ 1866 kort efter trak sig ud af politik, synes der fortsat at have været en lille gruppe radikale demokrater i Kbh. Dem opsøgte P. i foråret 1868. Han fik kontakt med guldsmed W. Holm og kortklipper O. C. Andersen, med hvem han resten af livet korresponderede. Mødet synes ikke at have bragt resultater. I april 1870 rejste P. igen til Kbh., denne gang som godkendt udsending for Internationales generallråd og med den opgave at etablere en sektion af Internationale her. 21.4. holdtes der hos den senere ledende socialdemokrat Anthon Mundberg et møde, hvor ni „socialister“ besluttede at danne en sektion der dog næppe blev til noget. P. anmodede generallrådet om at udnævne en sekretær for Skandinavien og sende agitationsmateriale til Kbh.

Først da Louis Pio 1871 stiftede den danske sektion af Internationale blev en varig organisation skabt, tydeligvis med inspiration fra og kontakt til P.s nære forbindelsesmand Becker, men næppe med direkte medvirken fra P.s side. Han fortsatte sit virke og sit næsten rastløse rejseliv mellem de europæiske storbyer. Fra 1872 havde han regelmæssig kontakt til den danske socialistiske bevægelse, skaffede „Socialisten“ korrespondancer fra Paris og London og sendte pengebidrag hjem til strejker og senere til forsamlingsbygningen i Rømersgade og til Arbejdernes Fællesbageri. Hans vurdering af Pio var ret kritisk og efter føreernes „flugt“ 1877 direkte negativ. P. synes herefter at have mistet interessen for dansk arbejderbevægelse, selvom han jævnligt besøgte venner og familie her i landet. I Frankrig var han fortsat aktiv i den tyske arbejderforening og

opretholdt sin nære forbindelse til Becker i Genève. P. døde under et besøg i Kbh. Både her og i udlandet blev han mindet for sit usvigelige socialistiske engagement. Han tilhørte den store gruppe af internationalt orienterede håndværkere der fra 1830'erne til 1870'erne skabte det specielle europæiske socialistiske og radikalt demokratiske miljø der var en vigtig forudsætning for den organiserede nationale og internationale arbejderbevægelses opståen. Han bidrog utvivlsomt også til at skabe grundlaget for den socialistiske bevægelse i Danmark og dennes internationalistiske præg.

Wermuth og Stieber: Die Communisten-Verschwörung des 19. Jahrh.s II, Berlin 1853–54 95. Socialdemokraten 26.6. og 19.7.1894. Gustav Jaechk: Die Internationale, Lpz. 1904 (eng. udg. 1908) 229f. Oluf Bertolt: Pionerer, 1938. G. Langkau i International review of social history XVII, Assen 1972 103–50. Hans-Norbert Lahme sst. XIX, 1974 54–72. Samme i Årbog for arbejderbevægelsens hist. IV, s.d. 89–110. Samme i Hist. t. 13.r. II, 1975 321–32. – Breve i Arbejderbevægelsens bibl. og ark. samt i Internationaal institut voor sociale geschiedenis, Amsterdam.

Niels Finn Christiansen (Oluf Bertolt)

Petersen, Louis Walrondt Schat, se Schat Petersen, L.

Petersen, Louise Petrine Amalie, se Phister, Louise.

Petersen, Johannes Marius Dines, (Professor Labri), 1863–1935, gøgler. * 5.8.1863 i Nyborg, † 10.3.1935 i Odense, begr. sst. (Ass.). F: våbenmester Niels Christian P. og Ane Kirstine Dinesen (* ca. 1823). Ugift.

Markedsgøgleren Professor Labri blev som dreng i Nyborg kaldt for Skræp Marius, fordi han altid gik og skræppede op. I et af sine erindringsstryk fortalte han mange år senere: „Jeg kom i 14 Aars Alderen i Skomagerlære i min Fødeby, og tænk Dem, jeg sad virkelig paa den trebenede i fem Aar og gloede ind i en med Vand fyldt Glaskugle. Fra min spæde Ungdom var jeg besjælet af en brændende Længsel efter at blive Artist, og det lykkedes mig endelig at opnaa Ansættelse i en omreisende Cirkus Mundus.“ Hans karriere startede da han som 17-årig kom til Wismers omreisende vokskabinet, og i halvfemserne blev han lampepudser hos Cirkus Bergman fra Slagelse og i baron Vilhelm Knuths Cirkus Guillaume. Han lærte sig forskellige småtricks, bl.a. nummeret med æggeposen serveret med mystiske sving af tryllestaven. Uden noget særligt talent for magien kunne han også mani-

pulere så mønter og smågenstande forsvandt og kom frem igen. Som markedsreisende antog han selv sit kunstnernavn: „Jeg har jo arbejdet som Lappeskomager, og fra det Lapperi, hvori jeg var Professor, fremtryllede jeg saa Professor Labri.“ Han var en personlighed, selv om mange nok ville karakterisere ham som en naiv særling, og han præsterede det kunststykke som den første her i landet at træde frem fra gøglerens hidtil anonyme række og skabe sig et navn der var kendt af hvert eneste menneske der fulgte med i døgnets begivenheder. Aviserne skrev lange artikler om ham, så han var en myte allerede mens han levede, og som det går med den slags er myten ikke blevet mindre med årene.

P. var i sine velmagtsdage klædt standsmæssigt på i sort diplomatfrakke og høj silkehat, og på paraden foran teltet duperede han publikum med sine eventyrlige vrøvlemonologer der i virkeligheden byggede på en gammel folkelig tradition. Han lirede valsen af med en tør gnækkende stemme der kværnede monotont næsten ud i ét. Hans forestillinger var fyldt med fup og fiduser, og publikum godtog dem kun fordi det var ham. Trods sin ret svage stemme kunne P. fra omkring århundredskiftet og en snes år frem samle et stort publikum, men da den elektriske højttaler blev almindelig på markedspladserne hen i tyverne, var det sket med professoren der nægtede at bruge dette nymodens skidt. Det gik hurtigt ned ad bakke med forretningen for nu kun bestod af hans snakketøj og en stump jordslået teldug. Træskelettet til teltet lejede gøglerne dengang af transportmæssige grunde af den lokale tømrer, men desværre glemte professoren jævnligt at betale for ydelsen. Den slags uregelmæssigheder stillede generelt gøglerne i et dårligt lys og var bl.a. medvirkende til at de markedsreisende organiserede sig, så de fik mulighed for at holde justits i egne rækker. Uden for markedsæsonen tjente P. lidt ved at sælge religiøse skrifter til landbefolkningen. På sine rejser solgte han også nogle tryk på fire sider som handlede om hans rejseoplevelser og hans levnedsbekrivelse. De indeholder mest anonyme uddrag fra dagspressen. Gennem en menneskealder spillede han rollen som gøglernes ukronede konge. Han boede i Odense fra ca. 1903 til sin død, og sidste gang han optrådte var på Skt. Knuds marked i Odense 1933. Her blev han begravet og danske markedsreisende satte en sten på graven. – P. har gennem sine vrøvlemonologer beriget vort sprog med flere blomster som fx *Frikadellens flugt over plankeværket* og myten om *Vorbasse krigshavn*. Til minde om denne kaldes vejen der fører hen til gadekæret i Vorbasse nu officielt for Havnevej. □Mindesten med relief af Sven Linstow,

Petersen, Magnus

rejst 1975 af Vorbasse grundejerforening (ved markedspladsen, Vorbasse). Foto.

Anders Enevig

Petersen, Julius Magnus, 1827–1917, arkæologisk tegner, restaurator. * 4.9.1827 i Kbh. (Holmens), † 1.2.1917 sst., begr. sst. (Vestre). F: tegner, kobberstikker, skibskonstruktør Johan Daniel P. (1794–1849) og Charlotte Amalie Kiær (1795–1874). ~ 31.7.1857 i Kbh. (Trin.) med Laurine Camilla Hansigne Hansen, * 23.6.1830 i Kbh. (Trin.), † 4.6.1896 sst., d. af hørfabrikant Jens H. (1790–1866) og Ane Larsen (1800–92). – Bror til Vilhelm *P. (1830–1913).

Slægtens oprindelse er skånsk; farfaderen var en fra Gønge hrd. til Kbh. indvandret våbensmed. Faderen, som var konstruktionsassistent i søetaten og lærer ved kunstakademiets ornamentskole, lod sine interesser gå i arv til flere sønner. I hjemmet fik P. sit første kendskab til tegnekunst og kobberstiketeknik og begyndte at tegne gallionsfigurer og ornamentter til marinens skibe; desuden lærte han malerhåndværket, gennemgik kunstakademiets dekorationsskole og senere modelskolen og vandt to mindre og en stor sølvmedalje. 1857–64 var han lærer ved akademiet. Men han konkurrerede forgæves til den Neuhausenske præmie. Selvstændigt skabende kunstner var P. ikke, hans styrke lå i den eksakte, tro gengivelse af det sette. Han fandt således naturligt sit speciale som videnskabelig tegner og illustratør. C. J. *Thomsen havde vakt hans begejstring for oldsagerne, allerede som attenårig deltog han som tegner i undersøgelsen af Hvidegårdsfundet, og i de følgende årtier leverede han talrige billeder til tidens arkæologiske publikationer, ikke mindst oldskriftselskabets. Sine originaltegninger mangfoldiggjorde han selv, i begyndelsen mest som stik eller raderinger, i hvilken teknik han har udført en række historiske portrætter, senere som kemityper der ligesom nutidens klicheer kunne trykkes sammen med teksten; den sidstnævnte, af C. *Piil opfundne teknik anvendte han første gang i J. J. A. *Worsaaes billedværk fra oldnordisk museum (1854) og siden i populærværker som K. *Fabrius' Danmarkshistorie og E. *Erslevs *Den danske Stat*. I stålstik udførte han flere pengesedler. Illustratørvirksomheden bragte ham efterhånden i samarbejde med alle tidens arkæologer og numismatikere, mænd som Thomsen, C. C. *Rafn, L. *Müller, Worsaae, C. *Herbst og C. *Engelhardt, senere S. *Müller, Henry *Petersen og J. B. *Løffler. Foruden til danske publikationer leverede han også billedstof til Horace Marryats bøger om Danmark og Sverige (1860–62) og til det

engelske tidsskrift *Archeologia*. Særlig bør fremhæves hans fortrinlige runestengengivelser for P. G. *Thorsen, G. *Stephens og L. *Wimmer, til hvis værker han udførte illustrationerne; P.s førstehåndstegninger har ved deres nøjagtighed og nøgternhed blivende værdi.

For direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring og senere for Nationalmuseet har han endvidere udført talrige istandsættelser af kalkmalerier og kirkeinventar. Han har således restaureret Erik Menveds gravplade i Ringsted og de store sengotiske altertavler i Odense, Århus og Viborg. Disse arbejder må betragtes som særdeles kompetente for deres tid, men er naturligvis forældede set ud fra nutidige konserveringsprincipper. I tilslutning til denne side af sin virksomhed har han også udgivet et stort billedværk *Beskrivelse af Afbildninger af Kalkmalerier i danske Kirker*, 1895 foruden et lille skrift om samme emne i Skrifter til Folkeoplysnings Fremme (1900). I sin alderdom, da den fotografiske dokumentation i nogen grad overflødiggjorde hans arbejde, skrev han en nøgtern selvbiografi der vidner om hans store flid og hans talrige rejser i Danmark og Sverige. – Tit. professor 1877. – R. 1891. DM. 1897. □Tegnede selvportr., bl.a. 1851. Foto.

M. P.: Minder fra min virksomhed på arkæologiens område 1845–1908, 1909. – Ill. tid. 15.9.1907. Poul Nørlund og Egmont Lind: Danm.s romanske kalkmalerier, 1944. Erik Moltke: Bernt Notkes altertavle i Århus domkirke I, 1970 263–71. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Chr. Axel Jensen**

Petersen, Anna Margrethe, 1878–1945, skoleinspektør. * 20.8.1878 i Ballerup, † 9.1.1945 i Kbh. (Advents), urne på Bispebjerg kgd. F: sadelmager Lars P. (1848–86) og Ellen Kirstine Nielsen (1851–1924). Ugift.

P. udgik fra N. Zahles seminarium 1899, var først ansat ved Plenges realskole i Viborg, blev 1902 ansat ved Kbh.s skolevæsen og blev 1919 skoleinspektør ved Ny Carlsbergvej skole og 1934 ved Katrinedalsskolen. Hun supplerede sin uddannelse med faglærereksamen i naturhistorie og kemi, årskurser og studierejser til udenlandske reformskoler. Fra 1925 var hun borgerrepræsentant for det radikale venstre, i en årrække medlem af Det pædagogiske selskabs repræsentantskab og i en periode dets formand. – P. havde med udgangspunkt i hvad hun havde set ved tyske arbejds-skoler og ved besøg hos Jan Lighardt i Holland erhvervet sig et afklaret og vel-formuleret reformpædagogisk syn. Hun gjorde sig til talsmand for en aktivitetspædagogik, i samtiden omtalt som indførelse af selvvirksom-

hed. P. mente hermed at eleverne selv skulle søge kundskaberne. Dette pædagogiske syn blev styrende for hendes pædagogiske praksis og for hendes aktive indsats i skoleverdenen. Hun var en varm fortaler for indførelse af skolebiblioteker, lejrskoler og udbygget forældresamarbejde, hun var medstifter af foreningen Dansk naturdansk skole og Skolebiblioteksforeningen, den første læsestue i Kbh. blev indført ved hendes skole og de første lejrskoler udgik derfra. – P. var en uforfærdet fortaler for sit pædagogiske syn, også når det traditionelle og af en konservativ borgmester ledede kbh.ske skolevæsen blev diskuteret i borgerrepræsentationen. Hun var aktiv inden for kvindesagen og forkæmper for ligeløn blandt Kbh.s lærere. P. udgav litterære pjecer til skolebrug, *Kongedatteren Leonora Christina Ulfeldt og hendes Husbond*, 1928, og hun var medudgiver af den meget benyttede Svanebogen. – Hun var desuden medlem af mange bestyrelser og udvalg, og en aktiv deltager i pædagogiske foreninger og ved skolemøder i ind- og udland. Hun var et varmt og rigt udstyret menneske der var afholdt af kolleger og venner. □Buste af H. Isenstein, 1938. Tegn. af Anton Hansen, s.å. Foto.

Interviews i Politiken 14.8.1938 og 29.10.1944 samt Socialdemokraten 31.10.s.å. – Kbh.s kommuneskole 21.10.1919 og 19.8.1938. Folkeskolen LV, 1938 649. H. Bahne Jensen sst. LXII, 1945 25f. Sophus Franck i Politiken 20.8.1938. W[alter] S[chwartz] sst. 10.1.1945. Ellen Nørgaard: Lille barn, hvis er du?, 1977.

Ellen Nørgaard

Petersen (ved dåben Pedersen), **Mads Martin**, 1866–1951, forbundsformand. * 22.4.1866 i Ramsømagle, Gadstrup sg., † 12.10.1951 i Kbh. (Jakobs), begr. Gadstrup kgd. F: husmand, handelsmand Peder Jensen (1825–1911) og Bodil Kerstin Jensen (1827–1901). ~ 1° 26.12.1895 i Kbh. (Matth.) med Ane Nielsine Jacobine Christensen, * 3.5.1866 i Hobro, † 13.11.1928 i Kbh., d. af snedkermester Thomas Andersen C. (1830–1901) og Karen Marie Larsen (1832–1901). Ægteskabet opløst. ~ 2° 3.9.1916 i Kbh. (Holmens) med Marie Sophie Teodora Marcussen, * 29.6.1885 i Skanderborg, † 29.9.1959 i Kbh. (Kildevæld), d. af muremester Johan Peter M. (1859–1927) og Marie Sophie Catrine Christensen (* 1860).

P. blev efter konfirmationen sendt i snedkerlære i Kbh. og blev svend 1885. Han holdt længe forbindelse levende med sin familie på landet og derigennem med den grundtvigske bevægelse. 1886–87 besøgte han Vallekilde højskole, blev siden medlem af højskoleforeningen i Kbh. og gik i Vartov kirke om søndagen. Som barn havde

han ofte måttet forsømme skolen for at passe fremmede folks køer; nu søgte han kundskaber gennem Studentersamfundets aftenundervisning og Borups læreanstalt. 1890 drog han „på valsen“ gennem Tyskland, Schweiz og Tyrrol og kom hjem tre år senere, og kom straks ind i sin fagforenings bestyrelse. Snedkernes daværende formand Martin *Olsen så at der var „stof“ i den unge kollega og betroede ham forskellige opgaver. Også i socialdemokratisk partiarbejde tog han del og var nogle år formand for vælgerforeningen i 6. kreds. P. blev medlem af snedkerforbundets hovedbestyrelse 1896, i en periode med stærk fremgang for faget og dets organisationer. Da der 1907 oprettedes en post som forbundets hovedkasserer valgtes P. hertil, men da Carl *Gran 1909 blev sekretær i De samvirkende fagforbund afløste P. ham som forbundsformand og beklædte denne stilling indtil forbundets jubilæum 1935. Han var ligeledes 1909–35 formand for det danske og fra 1919 for det s.å. oprettede skandinaviske træarbejder-sekretariat, og han deltog tillige ivrigt i det internationale faglige arbejde. 1913–35 var han medlem af De samvirkende fagforbunds forretningsudvalg og som sådan i krigsårene stærkt engageret ved forhandlingsbordene hvor lønvilkårene blev afgjort, og indtog en periode en ret central stilling i fagbevægelsens øverste ledelse midt imellem de to antipoder, M. C. *Lyngsie og J. A. *Hansen. Hans muntre sind og djærve og ligefremme form løste mange interne konflikter. I den faste voldgiftsret var han dommersuppleant fra 1918 og dommer 1926–36. – Et lyst og åbent sind, en sej vilje og talent for samarbejde var de karakteristiske træk som gjorde P. både stærk og afholdt som fagforeningsleder. Levende interesseret i sit fag og dets historie har han skrevet en række jubilæumsskrifter, bl.a. til bygnings-snedkernes aktieselskab (1924), snedkernes og stolemagerens fagforening (1922), De forenede snedkeres sygekasse (1937) og til snedkerforbundet (1935). Han sad en årække i ledelsen for Borups højskole samt Roskilde højskole og var i perioder medlem af bestyrelserne for Teknisk skole, Teknologisk institut, Kunstindustrimuseet og Arbejdernes oplysningsforbund. – En søn, Thor Petersen (1915–57) var fra 1939 til sin død leder (forretningsfører) af Det kooperative fællesforbund og havde flere tillidshverv inden for den internationale kooperative bevægelse. □ Foto.

Carl Gran: Snedkersvendenes organisations hist., 1910 372f. M. P.: Snedkervendenes organisations hist. 1885–1935, 1935 312. Snedkerforbundets fagbl., 1934 april og maj; sst. 1935 sept.-nr. Snedkermestrenes medlemsbl., 1934 maj.-nr. Socialdemokraten 1.1.1936.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Petersen, Mozart

Petersen, Christopher Knudsen Mozart, 1817–74, klarinettist. * 4.5.1817 i Kbh. (Fødsst.), † 26.2.1874 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Holmens). F: klarinettist Peter Christian P. (1785–1824) og Diderica Claudine Knudsen (ca. 1793–1871). ~ 24.7.1842 i Gedesby med Agnete Marie Linderstrøm, * 29.10.1815 i Sorø, † 19.5.1843 i Kbh. (Slotsk.), d. af ritmester, senere fyrinspektør på Gedserodde Carl Frederik L. (1777–1845, ~ 2° 1819 med Noline Christine Marie Østerild, 1780–1847) og Charlotte Amalie Bech (1779–1828; ægteskabet opløst).

P.s far kom fra kongens regiments musikkorps til Det kgl. kapel. Han var en udmærket dygtig musiker, elskede sin kunst og tilbad Mozart så højt, at han lod sin yngste søn døbe Mozart Petersen. Denne fik allerede som barn sammen med den ældre bror Peter Christian Crusell Petersen (1815–30) undervisning på klarinet. Efter faderens pludselige død fortsattes deres undervisning hos medlemmerne af Det kgl. kapel Jens Krag og J. N. Braunstein. Broderen, der gav store løfter, døde allerede som femtenårig, hvori- mod P. i mere end 40 år, fra 1832 til sin død, skulle blive et af kapellets berømteste medlemmer. Hans teknik var allerede fra de unge år blændende; hertil kom at hans tone, så rund og fyldig, og hans musikalitet hævdede hans spil op i musikkens højeste sfære. P. var først og fremmest solisten; i kammermusik havde han vanskeligt ved at indordne sig, men i sine orkester- soli og ved koncertoptræden vandt han den største påskønnelse. Menneskeligt var P. ikke helt nem at omgås, hans selvsikkerhed kunne virke stødende, og jævnlige, både i sin ungdom og som ældre, kom han i strid med teatrets embedsmænd; adskillige er de disciplinærstraffe der overgik ham. Alt dette skadede dog ikke hans omdømme som musiker, og man følte det som om man havde mistet en af musikkens stormænd, da han en vinternat druknede i Nyhavn. □ Pastel af E. Bærentzen ca. 1860 (Det kgl. teater). Afbildet på A. Rüdingers mal. fra Det kgl. teater, 1867. Radering af C. C. Andersen, 1874.

A. P. Berggreen i Musikalsk tid., 1836 191. Berl. tid. 26.2.1874. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Fr. Bendix: Af en kapelmusikers erindr., 1913 22–30 34. Musik I, 1917 71. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948.

Nils Schiørring

Petersen, Niels Christian Daniel (døbt Pedersen), 1892–1975, gymnastikinspektør. * 29.4.1892 i Svendborg, † 10.9.1975 i Kbh., begr. sst. (Bispebjerg). F: skibskaptajn Jens Lauritz Pedersen (1859–1942) og Sophie Marie Danielsen (1857–1939). ~ 1° med Bodil Jørgensen, ægteskabet opløst 1925. ~ 2° 10.2.1925 i Kbh. (b.v.) med

gymnastikpædagog Agnete *Bertram, * 8.10.1893 i Kbh. (Johs.), d. af arkitekt Arnold Viggo Eduard B. (1863–1915) og Astrid Susanne Wesenberg (1864–1930).

P. var født i Svendborg og blev matematisk student fra Odense katedralskole 1910, påbegyndte herefter et cand.mag. studium i historie og legemsøvelser ved Kbh.s univ. som forblev uafsluttet. Han tog bifagseksamen i legemsøvelser 1915 og var fra 1915–17 gymnasielærer i Kbh. og fra 1917–18 kst. adjunkt ved Randers statsskole, vendte derpå tilbage til Kbh. for at tiltræde en stilling som gymnastiklærer ved universitetets nyoprettede studentergymnastik (USG), blev senere leder sst. og virkede fra 1946–64 som inspektør for både universitetets og øvrige højere læreanstalters studentergymnastik. 1923 tog han 1. del af statsvidenskabelig embedseksamen ved Kbh.s univ. – P. vil blive husket ikke alene som foregangsmand for studentergymnastikken, men også som pioner for en lang række idræts- og fritidsaktiviteter. Han gjorde sig gældende inden for både cricket, fodbold og navnlig sejlsport (medlem af Svendborgsund sejlklub). Desuden deltog han på det danske gymnastikhold ved OL i Stockholm 1912. Som studerende stiftede han 1913 foreningen *De gymnastikstuderende* og var s.å. medstifter af Akademisk idrætsforening. Han deltog i indendørshåndboldspilletts tidligste udvikling (for hvilken indsats han 1948 modtog DIFs ærestegn), virkede i en årrække som skyde- og fægteinstruktør og tog 1920 initiativet til oprettelsen af Danske studenterlejre der blev Danmarks første campingklub, og som gennem årene har udviklet en livlig aktivitet både inden- og udenlands. 1926 redigerede han den første egentlige instruktionsfilm i idræt herhjemme.

Som leder deltog han 1931 på en turné for sin hustru Agnete Bertrams kvindegymnastikhold i USA og Canada og blev her stærkt grebet af basketballspillet. 1936 var han leder for det danske mandegymnastikhold ved OL i Berlin. 1946 indførte han basketball i Danmark og stiftede året efter *Dansk basketball forbund* (DBBF). Han var medstifter af Nordens akademiske idrætsforbund 1948 og fik 1956 oprettet DIFs udvalg for børneidrætspladser. Efter sin fratræden som gymnastikinspektør var hans arbejde koncentreret om denne idé, der særligt i det sidste årti er slået stærkt an i forbindelse med gårdsaneringer, ved nyere boligbyggeri og inden for børnefor- sorgen. Sammen med sønnen Viggo Bertram skrev han 1965 bogen *Spil og sport* der på en grundig og saglig måde redegør ikke alene for ideen med og anlæggelsen af børneidrætspladser, men også introducerer en lang række spændende fritidsspil for „børn“ i alle aldre.

P. beklædte adskillige bestyrelses- og formandsposter inden for diverse idrætsorganisationer, af hvilke bør nævnes: næstformand i hovedbestyrelsen for Gymnastisk selskab (nu: Dansk idrætslærerforening) 1926–30, formand for DBBF 1947–58, medlem af DIFs bestyrelse og bestyrelsen for Kbh.s idrætspark 1950–58. – P. fik den svenske P. H. Ling-medalje 1939 og DIFs ærestegn 1948 og blev 1958 æresmedlem i DBBF. 1960 modtog han J. L. Nathansens minddepokal, navnlig for sin indsats som basketballpioner. – R. 1958.

Leif Vangdrup

Petersen, Niels Matthias (ved dåben kun Niels), 1791–1862, filolog, historiker. * 24.10.1791 i Sanderum ved Odense, † 11.5.1862 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: skrædder Matthias P. (1758–1808) og Ane Kirstine Dorthe Danielsdatter (Schultz) (1763–1845, ~ 2° 1810 med indsidder Jens Hansen, ca. 1775-tidligst 1845). ~ 19.5.1816 i Tommerup med Sophia Magdalene Lund, * 29.8.1792 på St. Thomas, † 27.7.1862 i Kbh. (Frue), d. af missionær, senere sognepræst i Tommerup Torkild L. (1765–1833) og Helene Dorothea v. Aphelen (1761–1834, ~ 1° 1786 med præst på St. Thomas Augustinus Krejdal, 1758–90).

Sine forældre og søskende så P. under opvæksten meget lidt til. Halvandet år gammel kom han i huset hos en faster, gift i Odense, og antoges af det barnløse ægtepar, der selv var af bondeæt, ganske i søns sted; svagelig af helbred udviklede han sig til en stille, noget menneskesky dreng. 1801 sattes han i Odense lærde skole hvor han fik Augustus *Krejdal og Rasmus *Rask til klassekammerater. Hos Krejdal fandt hans følsomme sind sympatisk forståelse, men afgørende for hans fremtidige virksomhed blev indflydelsen Rask øvede. – De læste islandsk sammen, i fælles begejstring for Nordens oldtid, om end Rask kunne vredes, når vennen over indholdet forsømte betragtningen af ordformerne. 1808 blev P. student og valgte teologi til fagstudium; han var et dybt religiøst gemyt, men dogmerne lærte han aldrig at forlige sig med, og embeds-eksamen tog han ikke. Da plejeforældrene lod forstå at han måtte tænke på udkommet, skaffede Rasmus *Nyerup ham 1813 en huslærerplads på Fyn; 1815 ansattes han ved Brahetrolleborg seminarium, giftede sig og fandt i hustruen et menneske der helt forstod ham, og som han betroede alle sine tanker og følelser, sit håb og mismod. De år han i afsondrethed fra verden tilbragte ved seminariet regnede han for sine lykkeligste. Han syslede med nordisk mytologi,

med dansk og islandsk historie, men hans højeste attrå var poesien og det var ham endnu på de gamle dage en stor sorg, at han ikke duede til at være digter, om blot af lavere rang.

Da seminariet 1826 nedlagdes, valgte han at flytte til Kbh. for at kunne skrive det danske folks og den islandske fristats historie, som intet andet sted lod sig udføre. Han var gået af på vartpenge og blev 1829 underbibliotekar ved universitetsbiblioteket, 1830 registrator ved gehejmearkivet, en stilling der i sin fordringsløshed så ganske stemte med hans natur og tilbøjelighed. Af hans egne planlagte historiske arbejder så foreløbig intet lyset; andre foretagender skød sig midlertidigt imellem. 1823 var Rask vendt hjem fra sin store rejse, og forbindelsen mellem dem knyttedes på ny med det resultat at P. i sin sidste seminarietid droges over i sprogvidenskaben og fastholdtes her i de første år af københavner-tiden. Under den store retskrivningsstrid 1826 stillede han sig i et par småskrifter på vennens side, til dennes fortrydelse med visse forbehold, og s.å. udgav han *Dansk Ordannelsestære*, den første fremstilling af de måder, på hvilke ordene i vort modersmål ved sammensætning og afledning bliver til. Det var hans hensigt at levere lignende bearbejdelser af sproglærens øvrige dele, for så vidt de ikke i nyere tid var udførligt behandlede, men dette skete ikke, hvorimod han – med Nyerup som første tilskynder – gik i lag med besvarelsen af et af Samfundet til den danske litteraturs fremme for året 1828 udsat sproghistorisk prisspørgsmål. Hovedideerne fandt han spredt i flere af Rasks skrifter, og denne gennemgik med ham begyndelsen af skånske lov ord for ord og form for form; under udarbejdelsen hverken søgte eller fik han – af overdreven samvittighedsfuldhed – oplysning fra ham eller nogen anden, så at skriftet med dets fortrin og mangler i et og alt var hans eget. Det vandt den udsatte pris og udkom 1829–30 i to bind under titlen *Det danske, norske og svenske Sprogs Historie under deres Udvikling af Stamsproget*, gående fra de ældste tider til ned mod år 1700. Det var et værk af stor betydning, i en menneskealder grundlaget for det historiske studium af de nordiske sprog. Rask døde 1832. Sin opfattelse af vennen, hvem han aldrig glemte, gav P. i den smukke levnedstegning som 1834 indledte udgaven af Rasks samlede afhandlinger. Han vendte sig derefter for alvor til sine afbrudte historiske arbejder, tagende sprogforskning som middel, ikke som mål i sig selv.

Allerede 1832 havde P. i *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed I* meddelt bemærkninger om kilderne til Danmarks historie i hedenold og deres bearbejdelse; 1833 kom, sst. II, afhandlingen om

danske og norske stednavnes oprindelse og forklaring der ved sin metode lagde grundvolden på hvilken forskningen siden har arbejdet videre, og 1834 som selvstændigt skrift en håndbog i gammelnordisk geografi (I) indeholdende en udførlig redegørelse for nordboernes, særlig eddadigternes og Saxos geografiske synskreds. Selve hovedværket *Danmarks Historie i Hedenold* udkom 1834–37 i tre bind, af hvilke det første behandlede sagnhistorien, det andet tidsrummet fra Regner Lodbrogs til Svend Tveskægs død, det tredje kulturhistorien på fællesnordisk grundlag med fremhævelse af, hvad der var særlig dansk skik. Den litterære overlevering, Saxo, men navnlig de islandske sagaer var P.s hovedkilder; ved kulturhistorien toges intet hensyn til de jordfaste og jordfundne oldsager, og han var af datidens historikere overhovedet den som stod stejlest over for den unge arkæologiske forskning. I forlængelse af bogen skrev han flere afhandlinger der fremkom i *Annaler for nordisk Oldkyndighed*, 1836–37 om de ældste tog fra Norden til Irland, 1836–39 om de danskes tog til Venden og 1847 om bonde, bryde og adel. Men selve middelalderhistorien, der skulle udgøre tre bind, hindrede ændrede embedsforhold ham i at få fuldført; det ses af hans efterladte papirer, at han har villet give noget lignende som Troels Troels-Lund senere gav for 1500-tallet. Imidlertid var Danmarkshistorien ikke det eneste som sysselsatte P. i disse år. Til oldskriftselskabets store samlingsværk *Ordnordiske Sagaer* leverede han 1831–36 i bind IV–X oversættelser af de norske kongesagaer fra Olav den Hellige til Haakon Haakonsson, hvortil 1837 (bind XII) føjedes en oldnordisk geografisk ordbog, og da generalstaben, navnlig efter 1840, begyndte sin omfattende kortlægning af Danmark, blev han stabens sproglige og historiske konsulent; som sådan var han med til at fastslå de etymologiserende regler for stednavnes behandling. Sin virksomhed som oversætter fortsatte han med *Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude*, der udkom 1839–44 i fire bind og omfattede de vigtigste slægtssagaer med en indledning om Islands bebyggelse, dets samfundsforhold og historie i fristatstiden. Den opfattelse P. under sine studier dannede sig af det danske folks og det danske sprogs udvikling fra oldtid til nutid var ikke lys. Allerede i sproghistorien kom mismodige betragtninger til orde; som årene gik voksede hos ham følelsen af Danmarks „historiske nullitet“, og overbevisningen om at det danske sprog skred frem mod sin undergang, sin opløsning, fæstnede sig dybt i hans sind. Han så kun én redning: den nære tilslutning til det øvrige Norden, sprogligt og kul-

turelt. – Da det altså efter hans mening var om død eller genfødsel at gøre, skød han alle personlige betænkeligheder til side, tog del i tidens bevægelser, lod sig lede af dem og søgte selv at lede dem. 1840–41 fremsatte han i *Annaler for nordisk Oldkyndighed* tanken om i stedet for latin at gøre oldnordisk til elementarfag ved den begyndende sprogundervisning, hvortil det i kraft af sin formrigdom og som bærer af en egenartet litteratur i hans øjne fortrinligt egnede sig. Et skridt videre tog han 1844 i efterskriften til oversættelsen af slægtssagaerne og navnlig 1845 i den store afhandling *Den nordiske Oldtids Betydning for Nutiden*, der fremkom i *Annalerne* og er hans hovedindsats i den skandinaviske idéstjeneste. Efter en hymne til oldtiden som det ophøjede, afsluttede, der skænker den af nutidslivet trætte sjæl fred og hvile, udvikles her Nordens oprindelige enhed, og derefter undersøges muligheden for og ønskeligheden af igen at forene de nordiske sprog i ét almindeligt litteratur- og skriftsprog. Der var for P. ingen tvivl om at var blot viljen til stede, ville med tiden foreningen være mulig ud fra det fælles grundlag, det gamle oldnordiske sprog; dansk og svensk kunne komme hinanden nærmere end tilfældet var. Han brugte stærke ord, kaldte sin samtid en vanartet, fordærvet slægt og en bold for alle fremmede luner. Der rejste sig nu en stærk modstand imod ham. På modersmålets vegne, som det siden middelalderen havde udviklet sig gennem en stadig rigere litteratur, tog Chr. Molbech skarpt til genmæle, og der var mange (J. P. Mynster fx) der tænkte og følte som han, og ingen der tog P. i forsvær.

Da der 1845 oprettedes et professorat i de nordiske sprog blev P. dennes lærestols første indehaver. Det skete ikke efter hans eget ønske; han havde aldrig tænkt på at ville forlade arkivet, og ved universitetet, hvor han havde vanskelighed ved at hævde sig og sit fag over for J. N. Madvig og den klassiske filologi, kom han ikke til nogen sinde at føle sig hjemme. Alene bevidstheden om at skulle træde frem for et auditorium var ham en lidelse. Den første litterære frugt af hans nye virksomhed, under hvilken han med vemod måtte lægge Danmarkshistorien til side, blev *Nordisk Mythologi* der udkom 1849. Bogen er væsentligst en fremstilling af eddamytologien, med inddragelse af stof fra Saxo, sagaerne og, om end blot i forbigående, nyere folketro. Derefter fulgte som universitetsprogram for 1852 *Nogle Bemærkninger om Modersmaalet*, hvortil 1861 føjedes et lignende *Nogle uddrag af Forelæsninger vedkommende de nordiske Sprog*. De indeholder mange læseværdige og lærerige partier, men viser tillige at et grammatisk studium

um nu lå ham fjernt, og det ses at i sprogvidenskaben, som den siden Rasks død havde udviklet sig i udlandet, var han i ringe grad fulgt med; inden for islandsk bevægelse han sig med kyndighed, men over for den norske historiker P. A. Munchs ved århundredets midte ad sproglig vej begrundede anskuelser om Danmarks ældste etnografiske forhold stod han magtesløs. Selv om han i øvrigt havde villet, kunne han næppe have fået tid til at indhente det forsømte; et arbejde af helt anden art lagde i hans senere år fuldt beslag på hans kræfter. Efter henvendelse fra den danske historiske forening, på hvis program stifteren Molbech havde sat et værk af denne art, var han 1847 begyndt at gøre samlinger til en fremstilling af den danske litteraturs historie i dens helhed og sammenhæng. Han følte sig herved „som en fattig Mand paa Udkanten af den rige Mands Ager, paa Skrænten af Europas righoldige Litteratur“, men han førte foretagendet igennem, og 1853–61 udkom i fem bind *Bidrag til den danske Litteraturs Historie*, omfattende tiden fra middelalderen til udgangen af 1700-tallet og behandlende ikke blot digtekunstens, men – på lige fod med den – videnskabens historie. Der forelå så godt som ingen forarbejder; P. måtte selv samle materialet samtidig med at han bearbejdede det, og denne dobbeltheden har han med vilje bevaret i værkets form. Det var ved sin fremkomst et værk af rang og vil med den begrænsning og ensidighed i synsmåde, der var en følge af P.s indstilling med front mod syd, altid indtage en plads i første række blandt dansk åndslivs frembringelser. Efter hans død offentliggjordes 1866 i *Annalerne* (for 1861) *Bidrag til den oldnordiske Litteraturs Historie*, men i en højst uheldig skikkelse, uden udfyldning af de ofte blot skematisk antydede partier. Tanken om Nordens åndelige forening slap han ikke, men der er tegn til, at han i sine sidste år begyndte at tvivle på muligheden. Det lod sig dog ikke nægte, at de nordiske folk, i hvert fald det danske og det svenske, nu stod hver med en omfattende litteratur, et særpræget nationalt udviklet folkeliv og et rigt nuanceret sprog; og kunne genforeningen, inderst inde, være ønskelig, såfremt den kun kunne nås ved, at det svenske sprog, der vel, når alt kommer til alt var lige så vanslægtet som vort, fortrængte det danske? At problemet endte med at tilspidse sig således for ham var vistnok hans tungeste sorg, og da han året før sin død androg ministeriet om midlertidig fritagelse for forelæsninger, anførte han blandt grundene til sin sygelige tilstand også den: „mangeaarig Bekymring over mit Fædreland“. Som menneske var P. en i sjælden grad sandhedskærlig, fintfølelse natur; han var ikke uden

selvfølelse, i sine meninger og standpunkter noget af en fanatiker. Som skribent førte han sin egen stil, et ægte og gedigent udtryk for hans personlighed. Han mente selv, at for så vidt sådant kunne erhverves udefra, var det en frugt af hans idelige læsning i sine tyske og franske yndlingsforfattere: G. E. Lessing og Johann Wolfgang Goethe, J. H. Bernardin de Saint-Pierre og J. J. Rousseau, denne vidunderlige mand der foragtede menneskene og anvendte hele sit liv på at oplyse dem. – Medlem af Det kgl. danske selskab til fædrelandets historie og sprog 1836, af Videnskabernes selskab 1841. – Tit. professor 1841. Etatsråd 1856. – R. 1850. – Der eksisterer intet billede af P., da han hverken ville lade sig male eller fotografere. □Mindsten i Sanderum 1878.

Saml. afhandl., udg. Jørgen Bloch I–IV, 1870–74. – Brevveksl. mellem N. M. P. og Carl Sæve, udg. Carl S. Petersen, 1908. – Johs. Steenstrups: Historiekrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889 310–18. N. W. T. Bondesen: Små mindeblade om N. M. P., 1891. Fr. Rønning: Fire fynske bønder sønner, 1898 (2. udg. 1919) = Folkelæsn. CCXXIV. Paul V. Rubow: Dansk litterær kritik i det 19. årh., 1921 (fot. opr. 1970) 226–33. P. K. Thorsen: Afhandl. og breve II, 1929 238–40. Carl S. Petersen: Stenalder. Bronzealder. Jernalder, 1938. Fl. Conrad: Rahbek og Nyerup, 1979 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCLXXXV. – Papirer i Kgl.bibl.

Uffe Andreassen (Carl S. Petersen)

Petersen, Nicolaj L., 1854-ca. 1916, stokkedrejer, socialistisk teoretiker. * 18.11.1854 i Kbh., † ca. 1916 i Hamburg(?). F: arbejdsmand Jens P. og Helene Dorthea Caroline Krogh (* ca. 1826). P. blev tidligt forældreløs og kom på Det kgl. opfostringshus. Fra barn følte han sig som paria, og det prægede hans mørke livsanskuelse. Han blev udlært som stokkedrejer og rejste 1875 til udlandet hvor han arbejdede ved sit fag i en række europæiske lande og USA. Han sluttede sig overalt til socialisterne og fik dybtgående kendskab til marxistisk litteratur. I London traf han mange førende marxister, bl.a. Friedrich Engels og landsmanden Gerson Trier. I efteråret 1888 vendte P. og Trier tilbage til Danmark. Valget 1887 havde været et nederlag for socialdemokraterne, og de hjemvendte fandt årsagen i partiets manglende forståelse for den marxistiske teori og klassekampslæren. Fra april 1889 udgav Trier og P. et lille ugeblad *Arbejderen* som organ for de revolutionære socialister der ville vække arbejderens klassebevidsthed. Ugebladet blev støttet af Engels der korresponderede med udgiverne og som, da han læste dansk, fulgte godt med i den danske partistrid. Det lykkedes oppositionen at få partiet repræsenteret på den marxistiske kongres i Paris 1889, hvor P. deltog som udsendt af Tysk læseselskab (et udtryk for

de tyskkyndige naveres rolle i den socialistiske bevægelse) og fire andre foreninger. Den danske oprædten på kongressen gav anledning til forøget strid, og P. fik August Bebel til at udtale sig i sagen til partiledelsens store vrede. En artikel i Arbejderen oktober 1889, hvori de socialdemokratiske førere blev beskyldt for at skjule socialismens kerne, gav påskud til eksklusion af bladets redaktionskomité, hvoriblandt P. Udgivelsen var blevet overtaget af en „litterær socialistisk forening“, og denne omdannedes herefter til et „revolutionært socialistisk arbejderparti“ der en tid var meget aktivt, men ikke resultatrigt. P. fortsatte sine artikler og udgav i 1891 en pjece om Pariserkommunen. Samme år blev han tiltalt for i en artikel at have „opfordret til at styrte den bestående statsforfatning“, hvad der førte til et års fængselsophold. Efter løsladelsen fra Vridsløselille oprettede han sammen med Trier *Den ny arbejderskole*. Eksklusionerne fra 1889 blev ophævet 1901, og P. genoptog sin oppositionelle virksomhed i socialdemokratiet. En række unge, der senere blev fremtrædende i forskellige dele af arbejderbevægelsen, blev i disse år skolet i marxistisk teori af P. Han fik også skrevet et par pjecer, bl.a. *Den materialistiske Historieopfattelse*, 1907.

P. havde det meget småt. Hans fag eksisterede ikke mere, og hans kone måtte forsørge familien. Til sidst blev ægteskabet opløst, og 1907 slog P. sig ned i Hamburg hvorfra han sendte nogle artikler hjem. Han levede yderst kummerligt og skal 1911 have forsøgt selvmord, hvorefter han blev anbragt som sindssyg på et plejehjem. Den sidste kontakt, som danske kammerater havde med ham, skriver sig fra tiden på plejehjemmet før første verdenskrig. Mere ved man ikke, og det anførte dødsår er et gæt. – P. var den væsentligste danske repræsentant for de navere der i deres rejseår bragte de socialistiske tanker rundt i Europa og Amerika. Han var en kyndig og vel-skolet marxist der indirekte fik stor betydning for idéudviklingen i dansk arbejderbevægelse, og hans tragiske levnedsløb demonstrerer den begavede, oplysningsbevidste arbejders vanskeligheder.

C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904. Oluf Bertolt m.fl.: En bygning vi rejser I, 1954 194–207. Var de så røde?, ved Lise Togeby, 1968 42–46 118–23. Carl Heinrich Petersen: Danske revolutionære, 1970 (ny udg. I-II, 1974) 57–78. Gerd Callesen i Årbog for arbejderbevægelsens hist. 1973 109–41.

Poul Dam

Petersen, Niels, 1801–51, fløjtenist. * 19.5.1801 i Kbh. (Fødsst.), † 10.11.1851 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: tømmermand ved Holmen, se-

ner restauratør Jens P. (ca. 1775–1840) og Ida Marie Petersen (ca. 1777–1825). ~ 26.8.1825 på Frbg. med Frederikke Margrethe Anne Sophie Nissen, * ca. 1798 i Rendsborg (?), † 3.12.1857 i Kbh. (Holmens), d. af premierløjtnant, senere kaptajn Jørgen Carsten (Bloch) N. (1773–1812) og Marie Margrethe Opius (1768–1855). Allerede som tiårig begyndte P. at få undervisning på fløjte af kgl. kapelmusikus P. C. Bruun og indledte sin musikerbane med at spille i orkestret i faderens dansebod Petershåb på Vesterbro. 1818 ansattes han i Det kgl. kapel og hørte indtil sin død til kapellets fornemste kunstnere. Hans fløjtetone var ren og fyldig og hans tekniske dygtighed stor. Han optrådte jævnligt ved koncerter og aftenunderholdninger, dyrkede klaverspil og sang og vandt sig også navn som organist ved Ansgarkirken i Bredgade og som sanglærer. I et par år var han konstitueret syngemester ved Det kgl. teater, en stilling som han viste sig højt kvalificeret til. I sit hjem samlede han gæstfrit dansk musiklivs spidser og udenlandske venner som han havde vundet under en rejse han med støtte af chatolkassen foretog 1828 til Kristiania (Oslo), Stockholm, Leipzig og Berlin. Næsten alle det næste slægtleds fløjtenister fik deres uddannelse hos P., deriblandt sønnen Jørgen Carl Marius Petersen (* 24.8.1827, † 7.10.1899) der fra 1842 til sin død sad i kapellet, ligeledes som en fremragende kunstner på sit instrument. □ Mal. af L. Aumont (Det. kgl. teater). Afbildet på W. Marstrands mal., 1834, af aften-selskab hos Waagepetersen (Fr.borg), raderet af C. C. Andersen, 1878.

A. P. Berggreen i Musikalsk tid., 1836 256. Th. Overskou: Den danske skueplads V, 1864. C. Thrane: Fra hofviolonerens tid, 1908. Fr. Bendix: Af en kapelmusikers erindr., 1913 38–62. Niels Friis: Det kgl. kapel, 1948.

Nils Schjørring

Petersen, Niels, 1858–1933, journalist, politiker. * 13.7.1858 i Lumsås, † 11.3.1933 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: gårdejer Lars P. (1833–1907) og Sidse Kirstine Nielsen (1825–92). ~ 22.5.1886 i Odden med Anna Wilhelmine Jensen, * 17.6.1859 i Overby ved Nykøbing S., † 30.7.1938 i Sønderborg, d. af lærer Peder J. (1836–1915) og Lorentze Henriette Andresen (1837–1906). P. blev student 1877, privat dimitteret, cand.jur. 1883 og 1887 overretssagfører, men optoges væsentlig af sit arbejde ved dagbladet Politiken til hvilket han knyttedes allerede i dets startår 1884 og hvis daglige udenrigske medarbejder han forblev lige til 1921. Trods nogen tørhed i formen vidnede hans artikler om en – navnlig i de tider – usædvanlig indsigt i Europas historie og politi-

ske forudsætninger. Som de fleste oplyste intellektuelle i den periode så han hen til engelsk parlamentarisme som forbillede og beundrede især W. E. Gladstones personlighed. Hans tro på fredsagen og forvisning om at retsiden også i det mellemfolkelige samvær engang måtte sejre over magtens ideer, svækkedes et langt liv igennem hverken af spot eller skuffelser. Han stod Fredrik *Bajer nær og deltog ved hans side både i fredsarbejdet herhjemme og i det interparlamentariske arbejde. 1910–29 var han fredsforeningens formand. P. var medlem af Frbg. kommunalbestyrelse, valgt som liberal, 1908–17 og i det første år forsamlingsformand. Han valgtes 1913 til folketinget i Frederiksværk af det radikale venstre og beholdt kredsen til 1929. Trods sin store personlige beskedenhed kom han dog i tinget til at øve en ikke helt ringe indflydelse, idet partiet overlod ham vigtige ordførerskaber navnlig angående militærordningen og udenrigstjenesten. Uden at være særlig veltalende forstod han at fange tingets opmærksomhed ved grundigt kendskab til de sager der betroedes ham. Han udgav flere småskrifter, bl.a. *Gladstone som Fredsven*, 1892, *Militarismen og Historieundervisningen*, 1893, *Den moderne Kolonialpolitik*, 1900, og *Verdenskrigen og de økonomiske Fællesinteresser*, 1915. □Mal. af Anna Petersen. Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Buste af Carl Mortensen, 1931. Efter denne relief på gravstenen. Tegn. af Olaf Ohn (Kgl. bibl.). Foto.

Politiken 12.3.1933 og 26.9.1934. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre, 1955.

*Vald. Koppel**

Petersen, Niels (Haugaard), 1866–1962, bogbinder. * 26.2.1866 i Hjørring, † 26.9.1962 i Kbh. (Blågård), begr. Hellerup kgd. F: boghandler Peter Marinus P. (1825–67) og Hanne Dorthea Haugaard (1825–97). Ugift. – Bror til Thorvald *P.

P. blev til 1886 uddannet som boghandler i Ålborg og kom til Kbh. som boghandlermedhjælper hos Thaning & Appel. 1889 rejste han til Amerika hvor han opholdt sig et års tid i Chicago; derefter tog han til San Francisco hvor han blev ansat i det store boghandlerfirma The Bancroft Co. og var 1891–92 redaktionssekretær ved The Pacific Scandinav. 1892 kom han tilbage til Danmark og var en kort tid ved Reitzels Forlag, men ansattes så atter hos Thaning & Appel. 1894 trådte han ind i broderen Thorvald P.s 1884 grundlagte firma, og dette antog navnet P. & P.; sin største indsats gjorde det på forlagsbindets område med billige shirtingsbind, og banebry-

dende blev det endvidere ved tidligt at anvende moderne maskiner og ved i stor udstrækning at tage landets kunstnere i anvendelse til sine bogbind. Kunstneren udførte stemplerne, og kompositionen bestemtes som regel af bogbinderen. Firmaet har arbejdet sammen med Joakim *Skovgaard, L. A. *Ring, Johan *Rohde, Harald *Slott-Møller, J. F. *Willumsen og Thorvald *Bindesbøll. P. & P. har ikke alene arbejdet med malerne dengang disse spillede en fremtrædende rolle inden for dansk kunsthåndværk, men firmaet trådte også i forbindelse med de nye mænd inden for dansk boghåndværk, fx keramikeren Jens *Thirslund, grafikerne Ernst *Hansen og kunsthistorikeren Vilh. *Wanschler. – P. var en fremragende kompositør af kunstnerisk udførte bogbind. Adskillige helbind er blevet til helt og holdent efter hans tegning og udmærker sig ved en simpel geometrisk dekoration der virker tiltalende ved sin enkelhed og renhed, men han var ikke alene den strenge geometriker; undertiden lod han fantasien boltre sig frodigt og levende, når han brugte tuschpenslen, fx til dekoration af pergamentbind. P. bidrog til forskellige fagblade med en serie klare og koncise artikler, og 1929 udgav han en fortræffelig, overskuelig og smukt illustreret bog med titlen *Forlagsbind*. I Bogvennen 1938–40 gav han i artiklen *Thorvald Bindesbøll – Joakim Skovgaard* en livfuld og interessant skildring af sit og firmaets samarbejde med de to kunstnere. □Mal. af L. Find, 1934. Foto.

Hans Dedekam i Byggekunst, Oslo 1920 okt.-nr. Georg Brøchner i The studio XLIV, London 1927 okt.-nr. Erik Zahle i Svenska Slöjdfören.s t. XXV, Sth. 1929 159–68. Politiken 26.2.1936. Dansk bogbindetid. XLVII, 1945–46 70f.

Palle Birkelund (Edw. C. J. Wolf)

Petersen, Niels Helveg, se **Helveg Petersen, Niels**.

Petersen (ved dåben Madsen), **Nielsine** Caroline, 1853–1916, billedhugger. * 10.7.1853 i Nyrup ved Nykøbing S., † 26.11.1916 i Hellerup, begr. sst. F: skibsfører Mads Pedersen (1815–84) og Stine Madsdatter (1826–85). Ugift.

Først sent, i en alder af 24 år, begyndte P. at søge undervisning på V. *Kyhns tegneskole og lærte senere modellering hos billedhuggerne A. *Saabye og Th. *Stein. 1880 debuterede hun på Charlottenborgs forårsudstilling med en portrætbuste og fik 1883 den Neuhausenske præmie for statuetten *En dansende Faun* (tilh. Ribe museum). I begyndelsen af 80'erne modtog hun flere mindre akademistipendier. 1888 belønnedes hun med akademiets mindre guldmedalje for relieffet *Naomi siger Farvel til sine Sønnestøtter* (våbenhuset i Gentofte kirke) og kunne n.å. med akade-

miets store stipendium rejste til Paris hvor hun tog ophold i længere tid. Herved udstillede hun på salonen og opnåede mention honorable for statuen *Ismael* der senere herhjemme indbragte hende den Eibeschützske præmie. På Charlottenborgs forårsudstilling var P. indtil omkring 1900 næsten årligt repræsenteret med arbejder, dels relieffer med religiøse emner (*Jephias Datter gaar sin hjemvendende Fader i Møde*, 1887, *Jakob velsignes af Isak*, 1889), dels en række portrætbuster blandt hvilke kan nævnes *En dansk Bondepige*, 1895 (Odense museum) og *F. Vermehren*, 1901 (Fr.borg). Desuden har hun udført flere portrætter af kongehusets medlemmer, bl.a. mindesmærker for Christian IX og dronning Louise, Alexander III, kong Georg og Frederik VIII alle i Fredensborg slotshave, samt en marmorbuste af *dronning Louise*, 1900 (Fr.borg). Som et af hendes mest kendte arbejder kan endelig nævnes bronzestatuen af *Hamlet*, 1900. Til Petri kirke har P. udført epitafiet over pastor P. F. Schmaltz. 1893 erhvervede kunstmuseet bronzestatuen *En Krabbefisker*. – Ingenio et arti 1908. □ Et par avistegn. bl.a. 1908. Foto. – Gravkapel af A. Clemmensen.

Berl. tid. 27.11. og 1.12.1916. Politiken 27.11. s.å.

Merete Bodelsen

Petersen, Nis Johan, 1897–1943, forfatter. * 22.1.1897 i Vamdrup, † 9.3.1943 i Laven, urne på Vestre kgd., Kbh. F: garvermester Knud P. (1862–1906) og Karen Kristine Nissen (1873–99). ~ 1° 15.4.1932 i Kbh. (b.v.) med skuespiller, recitatrice, senere dipl. talelærer Ellen Malberg, * 2.4.1907 i Kbh. (~ 2° 1943 med violinist ved DR Sven Hillbrandt, 1908–77), d. af skuespiller Henrik *M. (1873–1958) og Anna A. Hansenmeyer (1883–1969). Ægteskabet opløst. ~ 2° 28.1.1938 i Herning med journalist Anna Elisabeth (Annalise) Staggemeier, * 21.4.1905 i Vejle, d. af landinspektør, senere i Brønderslev, Anton Emil S. (1870–1944) og Inger Agathe Jacobsen (1881–1972).

Efter moderens tidlige død blev P. sammen med sine to søskende opdraget i et stærkt indemissionsk miljø – et miljø som også fætterten Kaj *Munk voksede op i – hos sin mormor i Herning. Året efter sin realeksamen 1913 kom P. i apotekerlære i Nakskov, men fandt sig aldrig tilrette her og begyndte tidligt i 1918 som journalist ved Holbæk Amts Avis; samme efterår udnævntes han til redaktionssekretær. Allerede i Holbæk begyndte P. at bygge sin egen – i mange år almindeligt accepterede – myte op som verdensomvandrer og opdagede forskellige reportager om imaginære bedrifter i Sydamerika. Da

han desuden rettede en række skarpe angreb på navngivne privatpersoner afskediges han 1920 – forøvrigt med en smuk anbefaling fra bladets redaktør der var udmærket klar over P.s skrivetalent. Indtil foråret 1921 arbejdede P. som medredaktør af et fagligt tidsskrift i Kbh. Herefter oplyste hans borgerlige tilværelse. Fra nu af var han vagabond, digter og løsarbejder. Altid på flugt for sig selv blev han hjemløs – og havde indtil nu hovedsagelig drømmerierne været hans desperate middel til at overvinde angstneuroserne, så blev det nu også alkoholen.

Det har været vanskeligt at følge P.s spor de næste år. I beg. af 1922 levede han som hjemløs i Kbh., læste meget, især F. Nietzsches og R. Kipling, skrev meget, siddende på kommunale læsesale, og fik samme år afvist manuskriptet til digtsamlingen *For Tromme og Kastagnet*. I de flg. år vagabonderede P. i Jylland og Sverige, men altid med et fast holdpunkt i søsterens og svogerens hjem i Viborg, og i biblioteket her, der gav ham mulighed for at drive sine kildestudier til *Sandalmagerens Gade*. Fra 1926–29 levede P. som skotøjsarbejder i Viborg, men et brud med svogeren drev ham igen ud på landevejene. I 1930 opholdt han sig i en længere periode i Herning støttet af en kreds af venner. Herfra rejste han hen på forsommeren 1931 til Færøerne hvor han afsluttede sin roman. Gennem sit ægteskab fik P. lidt mere hold på sit liv. Rejserne, som han tidligere mest havde fantaseret over, blev nu realiseret: rejser til Sverige og Norge, senere Irland, England, Norditalien og Spanien. I forbindelse med skilsmissen oplevede P. en stærk depressionsperiode, opholdt sig først i Bergen, derefter i Nordjylland. I Ålborg fik han 1937 meddelelse om tildelingen af det Ancherske rejselegat, og her lærte han sin anden kone at kende. Årene 1938–39 blev dog atter en kriseperiode bestemt af økonomisk ruin og desperation over manglen på produktivitet. Det skyldtes hustruen og veninden fra Herning-tiden, Ellen Biilmann, at det trods alt lykkedes P., fra slutningen af 1930erne og i sine sidste leveår, at komme ud af sit menneskelige forfald. P. selv forsøgte at forklare sit splittede væsen som et resultat af bruddet med sin pietistiske opdragelse. Og det er utvivlsomt dette brud med et livssyn, i hvilket ansvar og synd er absolutte størrelser, der har belastet ham med den kroniske skyldfølelse og skæbnensvære ubeslutsomhed der forfulgte ham hele livet, en skepsis og angst, en følelse af at være udstødt der også karakteriserer en lang række af hans fiktive personer.

P.s eksistentielle angst kommer tydeligst til udtryk i hans lyrik som han begyndte at skrive allerede i 1915. Afsky for første verdenskrigs ræds-

ler er i disse digte, der først blev udgivet 1951 under titlen *For Tromme og Kastagnet*, blandet med egne selvmordsstemninger: den politiske tidskommentar lykkedes aldrig rigtig for P. hverken her eller i det kendte digt *Brændende Europa* fra 1933. Altid skrev han om sig selv, skjulende smerten bag en patetisk eller forsoren-fandenivoldsk tone. Det heroiske menneske – Nietzsche og Kipling gør sig her stærkt gældende – der efter nederlag hjemme drager ud i ensomheden fungerer som P.s ideal, hans uopnåelige drøm. I hans næste digtsamling, *Nattens Pibere*, 1926 ser han dog ikke mere vagabondens skæbne udelukkende som et resultat af borgerskabets afvisning, men også som en underkastelse under en højere magts bestemmelse – mennesket udsat for Jobs prøvelser. Samme holdning, iblandet en desperat tro på fællesskabet, karakteriserer P.s øvrige digtsamlinger, *En Drift Vers*, 1933, *Til en Dronning*, 1935 og *Stykgods*, 1940. Adskillige af disse digte er flot og trodsigt klingende, som *Et Kvad om en Knes fra Peene* og *En Ballade om Borgmesteren i Galway* i hvilke Kipling og dennes efterligner, canadieren Robert Service, bliver stadig tydeligere forbilleder også med hensyn til versformen: langlinjede, fortællende ballader. Helt uden heroiske attituder, enkle og gribende i tonen, er de bekendende tekster, *Kit in Memoriam* og *Den lille Gæst* og i et digt som *Elegi* er det lykkedes P. at skabe en kunstnerisk fulgyldig overensstemmelse mellem hans egen smerte og splittelse og periodens – 1930ernes – disharmoni. P.s gennembrud – også på det internationale plan – kom med Sandalmagernes Gade, 1931, en historisk roman fra Marcus Aurelius' Rom, skrevet i en bevidst drillende, anakronistisk stil men egentlig en moderne journalistisk reportage hvori P. lader den urolige europæiske mellemkrigsstid spejle sig. To tidsaldre paralleliseres, i hvilke samfund og livssyn er gået i opløsning i total afmagt over for evangeliets kærlighedsbudskab. Miljøet er genskabt med en overdådighed af levende detaljer, baseret på omfattende antikvariske studier, og romanens myldrende liv er glimrende fastholdt med en moderne filmisk teknik der tillader både brede panoreringer og præcise fokuseringer på hver enkelt af bogens store galleri af farverige og ofte blakkede personer. Den mest fremtrædende figur er den vege Marcellus – en romersk repræsentant for „den Aargang, der maatte snuble i Starten“ (Jacob Paludan) – hvis tre kærlighedshistorier udgør handlingens ledetråd. Han rammes af de omsiggribende kristenforfølgelser, men har ikke format til martyriet. Tilfældigt dræbes han som „et Ud-kast havnet i Skæbnens store Papirkurv“. – Også P.s anden roman, *Spildt Mælk*, 1934 handler om

menneskeligt nederlag og skæbnens tilfældighed, denne gang med emne fra Irland under friheds- og borgerkrigen 1922. Artistisk set rummer bogen blændende indfangede enkeltheder, tæt sansede naturindtryk og frapperende rids af mennesker, hærdede og kyniske som de var blevet efter mange års blodig strid. Men det stramme greb om kompositionen der kendetegner Sandalmagernes Gade på trods af den enorme stofmængde er her løst. I stedet for en egentlig gennemgående handling præsenteres læseren for et flimmer af løst sammenføjede episoder, scener med mord og plyndring, fattigdom og sorg over de døde, skildret med en blanding af hårdkogthed og sentimentalitet.

Denne blanding kendetegner også den sidste del af P.s forfatterskab der bortset fra den moraliserende aforismesamling, *99 Bemærkninger*, 1936 består af noveller der sædvanligvis først blev offentliggjort i ugeblade før de udkom i bogform. *Engle blæser paa Trompet*, 1937 indeholder fortællinger der virker som episoder fra de to romaner og har som regel et internationalt miljø. Derimod er teksterne i de senere samlinger, *Daqtyve*, 1941, *Muleposen*, 1942 og *Stynede Popler*, 1943 oftest baseret på P.s oplevelser fra strejftogene i den danske provins. Stoffet er gerne af anekdotisk natur serveret med et vid og en excentricitet i billedsproget der peger på den engelske humorist P. G. Wodehouse som et muligt forbillede. I P.s sidste noveller leger han i mindre grad med ordene, sproget bliver mere fortættet og får derved større kraft, en kvalitet der udmærker hans bedste novelle, *Den herreløse Mand*, et idealiseret selvbiografisk portræt af en karakterstolt, åndsoverlegen vagabond.

P. var rodløs hele sit liv. Barndommens uberørte idyl som udtrykt i digtet *De smaa Børns Smil*, oplevelsen af såvel kærligheden som døden og håbet om guddommelig nåde repræsenterede ganske vist for P. muligheden for at overvinde kaos; men endog døden skyede han som en frelsesmulighed – til stede hos ham er stedse en skjult frygt for døden som dom. P.s nærmest nihilistiske livssyn var et typisk fænomen hos en række af 30ernes forfattere, men er hos ingen anden i dansk litteratur blevet udtrykt med større desperation og intensitet. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp og af Ivan Opffer. Relief af broderen C. V. Garm. Buste af samme, 1950 (Laven). Foto.

Udg. Saml. digte, 1949 (nyt opl. 1966). Mindeudg. I-VIII, 1962.

Bibliografi. K. F. Plesner: N. P.s bøger, 1947. Frits Johansen: N. P. bibliografi, 1953.

Lit. Tom Kristensen i N. P., 1943 = Gyldendals julebog 1943 7–19. K. F. Plesner i Gads da. mag. XXXVII, 1943 198–210 (også i forf.s Gode klerke, 1944 172–85). Hans Th. Jørgensen: Dage med N. P., 1944. Hans Brix:

Petersen, Nis

N. P., 1947 (2. udg. 1948). *Annalise Nis Petersen: Mod hæld. N. P.s sidste år, 1948.* Niels Møgelvang Nielsen: *Den regntunge sky*, 1951. Kj. Elfelt: N. P. som journalist, 1954. Cai Clausen: *Irland og N. P.*, 1955. Jørgen Andersen: N. P., 1957. C. V. Garm: *Gråd og granit*, 1962. Frederik Nielsen: N. P., 1970. Bibs Tuxen: *Et stykke ad vejen med N. P.*, 1975. *Papirer i Kgl. bibl.*

Sven H. Rossel

Petersen, Otto Georg, 1847–1937, botaniker. * 26.3.1847 i Tersløse, † 16.6.1937 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: sognepræst, sidst i Gerlev, Jens Christian P. (1800–95) og Marie Kirstine Jespersen (1814–1900). ~ 1° 13.12.1878 i Kbh. (Johs.) med Agnes Julie Josefa Lisette Louise Mariane Jacobine Rauch, * 16.12.1853 i Kbh. (Slotsk.), † 2.7.1880 sst. (Holmens), d. af kapelmusikus Peter Theodor Ferdinand R. (1817–71) og Julie Marie Døcker (1820–1900). ~ 2° 10.3.1886 i Kbh. (Jac.) med Anna Sophie Dorothea Dorph, * 12.11.1853 i Haderslev, † 19.9.1937 på Frbg., d. af adjunkt i Haderslev, senere inspektør ved Haderslev læreres skole, premierløjtnant, direktør Poul D. (1824–1907) og Hansine Marie Schultz (1830–68).

P. blev student 1866 fra Sorø og tog magisterkonferens i botanik 1875. I flere år ernærede han sig som lærer og manuduktør, og da han 1878 fik en lille assistentstilling ved Botanisk museum begyndte hans embedsbane: han var 1882–86 docent i planteanatomi ved universitetet, 1883–86 bibliotekar i Botanisk have, 1886–93 docent for farmaceuterne og plantebestemmer, fra 1893 var han lektor, 1902–18 professor i systematisk botanik ved landbohøjskolen. – P. fik sin videnskabelige uddannelse i en periode, da morfologi og anatomi var de mest intense dyrkede afsnit af botanikken, og han fulgte denne moderetning ved i første række at gøre anatomiske studier, mens han livet igennem kun lejlighedsvis beskæftigede sig med systematik og floristik, som fx da han 1896 beskrev Lille Vildmoses vegetation. Allerede 1874 skrev han et par anatomiske afhandlinger og efterhånden erhvervede han sig en betydelig teknisk færdighed og metodik der blev yderligere øget ved et studieophold 1878 i Strasbourg hos H. A. de Bary. I de følgende år publicerede han en række større og mindre skrifter, de fleste meget specielle detaljarbejder af den ældre anatomiske skole og uden indbyrdes sammenhæng, men alle grundige og omhyggelige arbejder; de vigtigste og af varigst betydning turde være hans doktordisputats: *Bicollaterale Karbunder og beslægtede Dannelser*, 1882 og *Bidrag til Scitamineernes Anatomi*, 1893. Efter hans ansættelse ved landbohøjskolen fik hans anatomiske studier et mere ensartet formål, nemlig en

undersøgelse af visse vigtige forhold hos vore skovtræer, således om *Stivelsen hos vore Løvtræer under Vinterhvilen*, 1896, om træernes rodliv (1898) og om åringdannelsen (hvorom han skrev flere afhandlinger; hans samlede resultater publiceredes i *Undersøgelser over Træernes Aar-ringe*, 1904). Til denne gruppe af hans publikationer hører også den meget nyttige håndbog *Diagnostisk Vedanatomi*, 1901 og hæftet *Forstbotaniske Undersøgelser*, 1906, hvori han beskriver en række interessante iagttagelser, bl.a. om *Nogle Egekrat i Jylland*. De nævnte og adskilligt flere skrifter står i nær forbindelse med P.s stilling som lærer i forstbotanik. Mens hans forelæsninger over elementær botanik var yderst stereotyp og lidet vækkende, ofrede han et stort arbejde på det så godt som helt nye undervisningsfag som han måtte lægge til rette fra bunden af. 1896 udgav han en autograferet lærebog i forstbotanik der i meget udvidet form blev trykt 1908 (2. udg. 1920). P.s sidste og største arbejde er *Træer og Buske. Diagnoser til dansk Frilands-Trævækst*, 1916, en dendrologi der udfyldte et føleligt savn i vor litteratur, selv om den for en stor del er en kompilatorisk, dansk bearbejdelse af fremmede værker og ikke ganske fejlfri. – Medlem af Videnskaberne selskab 1894. – Også broderen Lorents Christian Severin P., * 17.5.1840, † 2.3.1929, kastede sig efter lærereksamen 1861 over botanikken. Hans speciale blev de højere danske svampe, hvorom han 1895 udgav det populære skrift *Det højere Svampeflor og 1907–11 Danske Agaricaceer*. Desuden udgav han *Vore Sangfugle*, 1878 og *Danske Sommerfugle*, 1885. – R. 1908. DM. 1918. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskaberne selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1882 50–52. O. G. P. i Soranerbl. II, 1918 49–52 57–60 og IV, 1920 81–83 94f (erindr. fra Sorø). – Carl Christensen: *Den danske botaniks hist.* I, 1924–26 672f o.fl.st.; II, s.å. 475–80 (bibliografi). Samme i *Botanisk t.* XLIV, 1938 239–41. A. Mentz i *Dansk skovforen.s t.* XXII, 1937 534–37. H. G. Orlrik i *Soranerbl.* XXII, s.å. 51f. Ove Paulsen i *Oversigt over vidensk. selsks forhandl.* 1937–38 57–65. A. Fox Maule i *Kbh.s univ.* 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 211f. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Carl Christensen*

Petersen, Oda, se Nielsen, Oda.

Petersen, Otto Valdemar Christian Emil (ved dåben Valdemar Otto C. E.), 1875–1950, læge. * 10.10.1875 i Kbh. (Holmens), † 23.8.1950 sst. (Skt. Josephs hosp.), begr. sst. (Vestre). F: cand. teol., senere skoleinspektør Jens Peter Valdemar P. (1843–1915) og Martha Mathilde Henriette

Lange (1841–1914). ~30.6.1903 på Frbg. (Thomask.) med Jacoba Ernestine Elisabeth Øst, *14.6.1877 på Torstedgård, Skåne, †22.9.1969 på Frbg., d. af inspektør Alexander Christian Ø. (1838–1910) og Bertha Caroline Augusta Bøckmann (1839–1931).

P. blev student 1893 fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade og medicinsk kandidat 1900. Allerede som student interesserede han sig særlig for anatomi, udførte for sin embedseksamen adskillige præparater til Normal-anatomisk museum og blev, kort ført han tog embedseksamen, ansat som assistent ved samme museum, hvilken stilling han beholdt til han 1902 blev prosekter anatomie. Efter at have skrevet nogle mindre anatomiske afhandlinger i tyske tidsskrifter blev han 1907 dr.med. på afhandlingen *Bidrag til den mikroskopiske Anatomi af vesicula seminalis hos Mennesket og nogle Pattedyr*. 1906 studerede han i Berlin og Rostock og blev 1907 kandidat ved kommehospitalet i Kbh. Skønt han til 1911 var assistent ved Normal-anatomisk museums studiesel samtidig med at han gjorde hospitals-tjeneste på kommehospitalet, gik hans interesse dog nu mere i retning af medicinen. Han blev 1909 2. reservelæge ved afd. A, Frederiks hospital og var 1910–14 1. reservelæge sst. Han gjorde talrige studierejser med særligt henblik på hjerte-diagnostik. Allerede fra 1903 praktiserede han i Kbh., senere som speciallæge i intern medicin, især hjertesygdomme. Han var lærer ved Rigshospitalets sygeplejerskeskole til 1921 og chef for Rigshospitalets medicinske poliklinik 1915–22. Endvidere var han sekretær i Københavns medicinske selskab 1912–25 og i Dansk medicinsk selskab 1920. Under første verdenskrig var han delegeret af dansk Røde kors til krigsfangelejre i Rusland 1914–16 og læge under British Red Cross ved krigsfangetransporterne nov. 1918. Han blev korpslæge i marinen 1922, var overlæge sst. 1923–35, overlæge af reserven til 1945 og medlem af kommissionen vedrørende flådens kostreglement 1924, læge for kejserinde *Dagmar 1924–28 og prins *Valdemar 1929–39. Som hjertespecialist skabte han sig et anset navn og et stort klientel. – R. 1928. DM. 1935. K². 1939. □Mal. af A. E. Herstein, 1915. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1907 91f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Axel Borgbjærg**

Petersen, Peter Carl Ludvig, 1863–1945, legatstifter, købmand. *2.10.1863 i Landskrona, †22.2.1945 i Gentofte, begr. i Kbh. (Vestre). F: købmand Bertel P. (1829–72) og Karen Marie Strøier (1834–80). ~1° 21.7.1907 med Hortense

Vincent, *2.6.1874 i Kbh. (Holmens), †25.6.1919 i Charlottenlund, d. af hotelejer Alexander Prosper V. (1837–83) og Blanca Natalia Gerner (1846–1907). ~2° 2.9.1924 i Skovshoved med Amadea Clementia (Filleule) Proschowsky, *26.8.1882 i Kbh. (Holmens), †11.1.1965 sst. (Sions) (~1° 1902 med hovedkasserer i Det danske kulkompagni Aage Blaamann, 1869–1955), plejedatter af dr.med. Seraphim Johann Heinrich P. (1841–1912) og Amadea Clementia Decima-Quinta Ryge (1837–1912). Navneforandring 23.6.1896. Ægteskabet opløst.

P. stod i købmandslære 1878–84 hos Sophus Ribber i Svendborg, og efter udstået læretid var han en årrække repræsentant i cykler og symaskiner, senere filialbestyrer for Singers Symaskinefabrik i Jylland. I begyndelsen af 1890'erne flyttede han til Kbh. for at begynde for sig selv; men endnu inden han var kommet rigtigt i gang blev han ramt af en heftig gigtfeber. Da han var kommet til kræfter, slog han sig sammen med en fætter fra Flensborg. De to unge mænd søgte agenturer hele verden over og afsendte hundreder af breve der dog for de flestes vedkommende forblev ubesvarede. Men ét af dem gav bonus. Det var fra et mæglerfirma i New York og Chicago der sendte daglige noteringer på kaffe, mel, flæsk, hvede, majs, rug m.v. De danske importører var vant til at nøjes med noteringerne via Hamburg, og P.s friske telegrammer, som han hver morgen mangfoldiggjorde på en hektograf, virkede som en hel åbenbaring og var stærkt medvirkende til at give i alt fald kornhandelen en anden karakter end den hidtil havde haft. Samtidig gav de indpas i en række gamle, kendte firmaer. Gennem brevene var P. kommet i forbindelse med nogle af verdens største kaffefirmaer i Rio, Londen og Le Havre, og også her så han sin chance ved at bryde med hævdundne metoder. Før hans tid havde danske kaffeimportører ikke købt deres varer direkte i produktionslandene, men kun købt mindre partier efter prøver fra agenter i Tyskland, Holland, Frankrig og England, og de indlod sig nødig på at købe større ladninger „efter type“ mod senere bedømmelse ved voldgiftsudvalgene i London og andetsteds. Efter at P. havde formået firmaet Beckett & Meyer til at gøre et forsøg, som faldt heldigt ud, etablerede han sig 1894 som selvstændig importør i Kbh. Kort efter fik han den strubetuberkulose, som plagede ham i mange år, og som han søgte helbredelse for ved flere rejser til Corsica og Schweiz – og på Vejle fjord sanatorium. På trods heraf voksede firmaet år for år, og de besværligheder som P.s lange fravær forvoldte var ikke større, end at de kunne klares når han ind imellem var hjemme. Hertil kom, at han havde et ud-

præget talent for at vælge medarbejdere som han kunne betro et selvstændigt ansvar, og som han lønede i overensstemmelse hermed. En overgang havde han en afdeling for kaffe, en for mel, en for korn og foderstoffer og en for bomuld, hver underlagt sin egen afdelingsleder.

Sammen med sin ven Hans Chr. Jørgensen fra Beckett & Meyer stiftede han 1896 *Nordisk Kaffe-kompagni* der – med ti kafferisterier her og i udlandet – lærte de danske købmænd at sælge brændt i stedet for rå kaffe. Firmaets omsætning nåede før anden verdenskrig op på 2–300 000 sække råkaffe årligt, og den kunne være drevet adskilligt højere i vejret, hvis ikke valutarestriktionerne havde lagt sig hindrende i vejen. Det var P.s opfattelse at denne politik kostede landet ca. en mia. kr. ved at forhindre købmændene i at købe de rigtige varer til rette tid og på rette sted. Han var leder af Nordisk Kaffe-kompagni til sin død, mens han forinden havde afstået firmaet P. Carl P. til sine medarbejdere. – Da P. på Vejle-fjord sanatorium fra 1904 og følgende år under professor Chr. Saugmann genvandt sit helbred, fandt han at han fik en slags forpligtelse over for andre i samme situation. Han lovede da prof. Saugmann at gøre noget for tuberkulose hvis han nogen sinde blev i stand dertil. Det blev han takket være sine forretningers succes; men han var ikke stemt for den sædvanlige form for godgørelse. Derfor stiftede han 1915 *Laanefondet* som ydede rentefri lån til tuberkulosepatienter der ikke kunne få hjælp af det offentlige, men som sygdommen havde sat ud af stand til at hjælpe sig selv, og som ønskede behandling på Vejle-fjord sanatorium. Når patienterne igen blev arbejdsdygtige mente P. de ville betragte tilbagebetalingen som en æræssag, når de vidste at derved blev andre patienter hjulpet på samme måde som de selv. P.s venner og medhjælpere stillede sig skeptisk over for denne idé, men P. fik ret, og tilbagebetaling fandt sted i stor udstrækning. 1918 udvidedes fondet efter samme principper og fik navnet *Helbredelsesfondet*. De gode resultater af helbredelsesfondets virksomhed gav P. lyst til at gå videre, og 1928 skænkede han en mio. kr. til et nyt fond, *P. Carl P.s fond* der 1933 udvidedes ved, at P. skænkede det sine aktier i Nordisk Kaffe-kompagni. Fondet havde oprindeligt to afdelinger. Den ene afdeling ydede ligesom Helbredelsesfondet rentefri lån til behandling af patienter der ikke kunne få offentlig hjælp, men til patienter med andre sygdomme end tuberkulose. I begyndelsen virkede denne afdeling efter sin hensigt, men efter indførelsen af sociallovene 1933 tabte den i betydning og ophævedes 1939 til fordel for den anden afdeling af fondet. Denne anden afdeling, og altså

nu fondets eneste, havde en helt anden opgave. Gennem sine venner inden for lægestanden var P. blevet klar over, at blivende og varige resultater over for sygdomsbekæmpelse opnåedes bedst ved at støtte videnskabelig sygdomsforskning, og dette blev derfor fondets opgave. Fondet giver bevillinger – ikke lån – til videnskabsmænd eller institutioner der påbegynder lægevidenskabelige undersøgelser, særlig skal det være kliniske undersøgelser der giver udsigt til at nå praktiske resultater over for sygdomsbehandling og sygdomsforebyggelse.

Drivfjederen for P. som legatstifter var ønsket om at vække syge menneskers ansvarsfølelse, når de blev hjulpet til helbredelse, og ønsket om at sætte arbejde i gang der kunne blive til hjælp for de syge. Gennem oprettelsen af P. Carl P.s fond har han fået meget stor betydning for dansk lægevidenskab, og mange lægevidenskabelige projekter er blevet muliggjort ved støtte fra dette fond der også selv har sat flere større undersøgelser i gang. 1941 tog P. to mio. kr. tilbage fra fondet som han sammen med sin ejendom Skovbakken med alt indbo skænkede til et kollegium for en halv snes medicinstuderende og fem studerende fra Handelshøjskolen i Kbh. som led af tuberkulose. – R. 1925. DM. 1929. K². 1935. K¹. 1942. □Buste af Elo, 1928. Mal. af O. Gabriel Jensen, 1929 (Jysk nervesanatorium ved Vejle). Foto.

Interview i Politiken 26.9.1943. – Viggo Christiansen sst. 2.10.1933; sst. 2.10.1938. Børsen 23.2.1945. Nationaltid. s.d.

Finn H. Lauridsen (L. S. Fridericia)

Petersen, Peter Nielsen, 1846–1916, præst. * 11.10.1846 i Jejsing, Hostrup sg. ved Tønder, † 18.8.1916 i Helsingør, begr. i Ågerup ved Roskilde. F: gårdejer, sognefoged, senere i Haved ved Ribe, Peter Nielsen P. (1802–79) og Anna Nielsen (1808–97). ~ 1° 16.11.1878 i Kbh. (Johs.) med Anna Susanne Cathrine Fog, * 10.6.1858 på Venø, † 21.10.1887 i Ågerup, d. af sognepræst, sidst i Mjolden, Caspar David Vilhelm Munthe F. (1815–67) og Anna Cathrine Bondo (1821–1908). ~ 2° 5.9.1894 i Roskilde med Nanna Dahlerup, * 3.10.1865 i Fredericia, † 21.6.1925 på Frbg., d. af auditor, senere herredsfoged Hans D. (1832–96) og Vilhelmine Margrethe Kristine Clausen (1831–90). P. blev student 1866 (Ribe) og boede 1868–73 på Borchs kollegium. Efter 1872 at have taget teologisk embedseksamen virkede han i fem år som manuduktør, mens han fortsatte sine studier og blev en lærd teolog, en af sin tids bedste kendere af det nye testamente. 1877 blev han sognepræst i Aislev og Hostrup ved Varde. Han blev stifter

af og formand for Det sydvestjydske konvent og for det kendte „jernbanekonvent“ der fik megen betydning for vestjyske præster. Man kaldte ham dette konvents sjæl, og han færdedes med jysk lune stilfærdigt tilbageholdende blandt bønderne, men myndig i talen når han tog ordet. 1886 flyttede han til Ågerup og Kirkerup ved Roskilde, 1890 blev han formand for Det fri broderkonvent i Sjællands stift og senere medlem af bestyrelsen for Kirkeligt samfund 1898, var en tid formand for Theologisk samfund. 1901 blev han sognepræst ved Trinitatis kirke i Kbh. Fra 1911 til sin død var han en meget påskønnet lærer ved menighedsskolen på Liselund. Han blev agtet som „et sjældent Menneske og en ejendommelig Præsteskikkelse, lærd som faa. Hans Lærdom prægedes af et barnligt Sind og from Enfold, af rig og varm, lutret Menneskelighed“. Han var påvirket af H. A. Brorsons salmedigtning og med varm overbevisning discipel af N. F. S. Grundtvig og Søren Kierkegaard. P. skrev adskillige artikler i Dansk Kirketidende, bl.a. om Brorsons salme Her vil ties, her vil bies (1903), om P. C. Kierkegaard (1905), om syndernes forladelse (1906) og om Luthers lille katekismus (1908); endvidere findes bidrag fra ham bl.a. i Vægteren, Nordslesvigsk Søndagsblad, Højskolebladet, Kirkeligt Samfunds Blad og i Liselundbogen. Han var medarbejder ved Th. Skat "Rørdams oversættelse af Det nye testamente. □Mal. Foto. – Mindesten på Ågerup kgd. og i mindelunden ved Liselund 1931.

Slægtbogen. Peter Nielsen Petersen og hustru Anna Petersen f. Nielsen samt deres forfædre og efterkommere, ved Frederik Carl Chr. Linvald, 1921 (maskinskr., Kgl. bibl.). Stamtbl. over familien Dahlerup, 5. udg. ved Th. Hauch-Fausbøll, 1939. H. R. Hiort-Lorenzen: Slægten Fog, 2. udg. 1906 18. Hejmdal gennem et halvt årh., ved Knud Th. Fogh, 1915 9–17. Carl Koch og N. P. Nielsen i Liselundbogen, 1916 43–59. Niels Dael m.fl. sst. 1931 115–31. Til minde om sognepræst P. N. P., 1917. A. Pontoppidan Thyssen i Kirkehist. saml. 7.r.II, 1954–56 171–230 og 7.r.III, 1957–59 290f 317. Johs. Fog-Petersen i Min far var præst, red. Chr. B. Schjørring, 1961 62–73. – Papirer i Rigsark.

A. J. Rud*

Petersen, Paul Bartholdus, 1845–1906, gymnastiklærer. * 22.12.1845 i Søborghus kro, † 21.7.1906 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: smed, senere maskinmester Anders William P. (1819–90) og Ane Elisabeth Rothberg (1815–49). ~ 17.3.1871 i Kbh. (Garn.) med Anna Marie Sophie Vilhelmine Restorff, * 19.5.1845 i Kbh. (Frue), † 7.7.1924 i Hellerup, d. af frisør Carl Johan R. (1821–53) og Cathrine Jensen (1822–59).

P. optoges på artilleriunderofficersskolen 1860, blev korporal 1864 og deltog i krigen s.å. 1870 blev han forsat til infanteriet, var lærer ved hærrens gymnastikskole 1871 og 1872–73, men han

afgik fra hæren 1875, til den virksomhed som har gjort hans navn kendt helt uden for militæret. Han kom tidligt ind i det gymnastiske skole- og foreningsarbejde i Kbh., og her fandt han sin egentlige livsgering. Som gymnastiklærer ved Nørrebro latin- og realskole (nu: Nørre gymnasium) fik han interesse for drenges gymnastiske opdragelse og stiftede 1874 drengeklubben *Kærnetoppen* der senere ændrede navn til *Gymnastik- og svømmeforeningen Hermes*. Ironisk nok vil han dog særlig blive husket som en af kvindegymnastikkens pionerer. I 1884 grundlagde han et institut for kvinders uddannelse til lærere i dans, gymnastik og svømning (nu: *Paul Petersens institut*) og stiftede 1888 DKG. Der var her i Danmark allerede forud, først af Fr. "Nachtgall, senere af lægen A. G. "Drachmann, gjort forsøg på at udforme en særlig gymnastik for kvinder, og dette arbejde videreførte P. med fremragende dygtighed og med selvstændighed som har krav på den største respekt. Hans militære fortid og soldatermæssige uddannelse prægede ganske vist hans lærervirksomhed, men sit stærkeste præg modtog den af hans fremragende lærerbe-gavelse og hans evne til at tilpasse og supplere det magre og mangelfulde øvelsesforråd som hidtil var anvendt. Hans forsøg på at udforme et selvstændigt gymnastiksystem for kvinder – han udgav bl.a. 1891 *Daglig Hjemmegymnastik for Kvinder og Mænd* og 1901–10 *Den danske Kvindegymnastik* – lykkedes ganske vist ikke, og han måtte lide den tort at man ved udarbejdelsen af den nye skolegymnastik som blev autoriseret ved århundredskiftet ganske kastede vrage på hans arbejde, men udviklingen siden da har i virkeligheden givet ham en smuk oprejsning idet synspunkter og til dels øvelsesformer som var karakteristiske for hans kvindegymnastik efterhånden har vundet hævd overalt. Hans virksomhed danner vel ikke grundlaget for denne udvikling hvortil andre navne end hans er knyttet, men hans praktiske pionerarbejde har ubestrideligt beredt jorden for den moderne kvindegymnastik her i Danmark. – Hans døtre Magdalene (1873–1936) og Ingeborg Paulsen (* 1876) har på smukkeste måde videreført hans arbejde, og den store skare af lærere som han og de har uddannet, har indlagt sig fortjenester i skole- og foreningsarbejde overalt i landet. – Krigsassessor 1878. – DM. 1888. F.M.2. s.å. □ Buste af Marius Jørgensen (idrætsklubben Hermes), statuette af samme. Relief af Jens Lund på mindesten på graven, 1909. Foto.

Berl. tid. 23.7.1906. Gymnastisk selsk.s årsskr. 1906 5f. Johannes Krøier: P. P., 1953.

Leif Vangdrup (H. P. Langkilde)

Petersen, Pavia Tønnes Jørgen, 1904–43, forfatter. * 23.12.1904 i Godthåb, † 21.12.1943 i Sukkertoppen. F: forfatter, komponist Jonathan *P. (1881–1961) og Marie Lynge (ca. 1883–1911). ~ 1° 20.5.1928 i Sukkertoppen med jordemoder Sofie Karoline Judithe Kreutzmann, * 28.12.1894 i Kangâmiut, † 29.8.1939 i Sukkertoppen, d. af Jakob Efraim Ananias K. (1860–1915) og Marie Karoline Jakobine Euphonia Rosing (1861–1938). ~ 2° 22.9.1940 i Sukkertoppen med Ane Kristine Raket Heilmann, * 29.5.1919 i Sukkertoppen, d. af fanger David Hans Lars H. (1889–1960) og Sara Bibiane Ruth Lynge (1889–1976).

P. havde arvet mange af faderens musiske evner, og de blev næret under opvæksten i det musikalske og kulturprægede hjem. 1921 kom han på Godthåb seminarium og dimitteredes 1927. I disse år mødte han impulserne fra den store verden uden for Grønland, især Danmark, gennem sine lærere og blev påvirket stærkt af danske digtere som N. F. S. Grundtvig, C. Hostrup og H. V. Kaalund, og oversatte flere digte fra dansk, fx Vildanden og Modersmaalet. Også Hostrups påvirkning mærkes i skuespillet ikingutigit (vennerne) fra 1939 der minder om Hostrups komedier i stil, udstyret med sange hvor både tekst og melodi var P.s egne. – P. blev tidligt angrebet af folkesygdommen tuberkulose og kom derfor ikke til Danmark, men blev ansat som kateket, senere overkateket i Sukkertoppen, hvor han virkede til sin tidlige pensionering pga. sygdommen der også voldte hans død i en ung alder. Han deltog i det politiske liv, både som kommunerådsformand i Sukkertoppen og som kolonien repræsentant i landsrådet gennem to perioder, ligesom han gennem artikler deltog i den almindelige samfundsdebat.

Stærkest gjorde han sig dog gældende som digter, og hans lyrik er blevet folkeejt i Grønland. Den består mest af naturskildringer, og han har omhyggeligt skrevet digte til alle årets tider. Især er hans forårs- og efterårssange smukke. Men digtene er tit mere formanende end lyriske, da P. ofte indflettede snusfornuftige råd og opfordringer (brug sommeren til at samle vinterforråd og lign.), et udtryk for hans stærke samfundsmæssige engagement og folkeoplysende motivation. Derfor interesserede han sig heller ikke så meget for det gamleeskimoiske, men nok for sproget som et brugeligt redskab også til den fremadrettede udvikling han lagde så megen vægt på. Som en af de første i landet var han helt opmærksom på det paneskimoiske aspekt, stammefrænderne, der boede over de uhyre kyststrækninger fra Alaska til Grønland, en tanke der i dag er ved at få praktiske følger. Egentlige salmer skrev han

næsten aldrig. Melodierne til sangene skrev enten han selv eller faderen. Også en roman foreligger fra P.s hånd, *niuvertorutisip pania* (Udstedsbestyrers datter), 1944 der handler om en grønlandsk gift dansk udstedsbestyrers datter i 1800-tallets Grønland. Af hans oversættelser fra dansk blev især Greven af Monte Christo kendt. – Som hos mange grønlandere var hans musiske talenter mangfoldige, og han dyrkede akvarel- og oliemaling flittigt. Hans værker er stærkt efterspurgt. P. har sin selvfølgelig plads som en af Grønlands store digtere i den generation der fulgte efter de to store „gamle“, Henrik *Lund og faderen Jonathan Petersen. – En del af P.s digte findes i læsebogen *atuainiutitât I–III*.

Frederik Nielsen i *Atuagagdliutit*, Godthåb 1955 nr. 7. Samme i *Fem grønlandske digtere*, Godthåb 1956 101–26. [Jørn Würtz] i *Meteore*, Sukkertoppen 1963 nr. 17 1–3. Sst. 1964 nr. 52 18. Chr. Berthelsen: *Oqaluttualiaatitut taalliaatuvullu*, ny udg. Godthåb 1976 95–103.

Mads Lidegaard

Petersen, Peter, 1754–1826, slotsgartner. Døbt 23.7.1754 i Kettinge, Als, † 24.1.1826 på Frbg., begr. sst. F: bolsmand i Bro Peder Christensen (1696–1758, ~ 1° med Anne, ca. 1700–40) og Marie Lisbeth Christensdatter. ~ 1782 med Karen Weidemann, døbt 3.11.1763 i Kbh. (Trin.), † 6.12.1815 på Frbg., d. af købmand Poul W. (1736–64) og Johanne Henriikka Crone (1728–74).

P. blev uddannet som gartner hos Aug. Schnitser på Augustenborg 1773–76. Hans virke er derefter ukendt til 1781 hvor han blev gartnerensvend i Frbg. have, for året efter at blive udnævnt til slotsgartner samme sted. De fornemme franske haveanlæg ved Frbg. slot var på dette tidspunkt i en meget forsømt stand, og sammen med J. L. *Mansa, F. L. *Holbøll og M. *Voigt blev P. medlem af en kommission som skulle udarbejde planer til omlægning af Frbg. have og Søndermarken. P.s projekt blev godkendt, og de franske anlæg led derved en krank skæbne, og kun terrasserne og alleerne ved slottet blev bevaret, mens resten blev omlagt i den engelske landskabsstil som netop i disse år blev moderne. Arbejdet blev påbegyndt under P.s ledelse 1799. Omlægningen har været diskuteret helt op til vore dage hvor C. Th. *Sørensen kalder den tragisk ødelæggelse, mens Georg *Boye skriver, at „barokanlægget er forvandlet til en romantisk have i engelsk-kontinental stil, og om dette er at beklage, kan diskuteres“. P. ydede en mere positiv indsats som medlem af gartneresamenskommissionen med forslag til bedre og rigtigere uddannelse af

unge gartnere. Desuden virkede han med stor nidkærlighed og dygtighed ved indførelse af mange fine frugtsorter som i perioden 1823–28 blev samlet i Frbg. have. □Mal. af F. G. Kersting.

C. Gentz i Tidsskr. for havevæsen, 1874 198. L. Helweg og Fred. Olsen i Gartnertid. XII, 1896 123–25. Friis Heide: Fra Frbg. have til Bakkehuset, 1918. Sv. Bruun og Axel Lange: Danms. havebrug og gartneri til året 1919, 1920. Johs. Tholle i Frbg. gennem tiderne VI, 1956 129 131 o.fl.st. C. Th. Sørensen: Europas havekunst, 1959 (fot. optr. 1979) 179. Georg Boye: Havekunsten i kulturhist. belysn., 1972 16.

Åge Nicolaisen

Petersen, Peter, 1810–92, gravør, medaljør. * 23.3.1810 i Ribe, † 5.1.1892 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: rebslager Hans Hendrik P. og Carolina Christina Schwartz. ~1° 11.11.1848 i Kbh. (Garn.) med Carolina Maria Rasmine Hansen, * 14.11.1821 i Haderslev, † 3.6.1850 i Kbh. (Garn.), d. af tobaksfabrikant Matthias H. (1789–1868) og Johanne Marie Hansen (1795–1857). ~2° 5.6.1853 i Haderslev med Karen Mathilde Elisabeth Hansen, * 26.6.1825 i Haderslev, † 7.7.1905 på Frbg.; søster til I. hustru. P. kom 1828 i kunstdrejerlære i Haderslev; efter udstået læretid rejste han 1835 til Kbh. og arbejdede et års tid hos kunstdrejer J. G. Schwartz med at skære i elfenben og perlemor. Han gennemgik derefter kunstakademiet hvor hans lærere var J. Dalhoff og H. V. Bissen. Han fik sølvmedalje og siden det Reiersenske og akademiets rejsestipendier. 1841–47 var han i Rom. På Bissens og Bertel Thorvaldsens opfordring lagde han sig efter at skære i stål, og efter sin hjemkomst skar han stempler for ministeriet. 1852 ansattes han som mønt- og medaljegravør i Altona hvor han tillige udførte flere medaljer og mønter for Hamburg. Da det truede med krig i dec. 1863 rejste han til Kbh., hvor han i de følgende år skar stempler og signeter til offentlige kontorer. Blandt de medaljer han har udført kan nævnes den over den frie forfatning (1849), *Til de frivillige fra Broderrigerne*, 1850, medaljerne over *Anders Sandøe Ørsted*, 1851, *H. C. Ørsted*, s.å. og *H. V. Bissen*, 1868, den nordiske industri- og kunstudstillings præmiemedalje (1872), den kgl. belønningsmedalje og nye forsider til fortjenstmedaljen og *Ingenio et arti.* – R. 1869.

□ Afbildet på tegn. af Constantin Hansen, 1841 (Nysø). Tegn. af E. Lehmann, 1846 (Fr.borg) og af A. Lunde, 1847 (skandinav. foren. i Rom). Buste af H. V. Bissen, 1867 (St.mus.; Ribe mus.). Mal. af Constantin Hansen, 1869.

Vilh. Bergsøe: Danske medailler og jetons 1789–1891, 1893. Samme: Krigens og koleraens, 1900 104f. J. Wilcke: Sølv- og guldmøntfod 1845–1914, 1930. Flemming

Dahl i Hist. medd. om Kbh. 3.r.V, 1942–43 603. Axel Ernst i Nord. numismatisk årsskr. 1963 166–72.

Georg Galster

Petersen, Peter Thomsen, se **Tom-Petersen, P.**

Petersen, R Emmert, se **Piettersz, R Emmert.**

Petersen, Richard, 1838–1905, præst, litteraturhistorisk forfatter. * 28.4.1838 i Glostrup, † 3.8.1905 i Grevinge, begr. sst. F: godsforvalter, senere amtsfuldmægtig Ferdinand Edvard P. (1798–1849) og Karen Marie Toftegaard (1805–46). ~ 11.12.1864 i Hagedest med Johanne Margrethe Petri, * 15.1.1835 i Melby, † 9.10.1916 i Grevinge, d. af sognepræst, sidst i Hagedest og Gislinge, Andreas P. (1795–1876) og Johanne Margrethe Smith (1805–75).

P. gik først i realskole i Kbh., siden i katedralskolen i Roskilde hvor han efter faderens død optoges i huset hos overlærer S. B. Thrige. Da denne 1850 blev rektor i Haderslev fulgte P. med, og herfra blev han 1855 student. Trange kår i forening med svageligt helbred nødte ham til at søge ophold på landet, for det meste som huslærer; 1863 tog han teologisk embedseksamen og fik n.å. præstekald, først i Jylland, 1878 i Snostrup på Sjælland, 1886–1904 i Grevinge i Ods hrd. Som præst hørte han til den grundtvigske retning; også som litteraturhistorisk forfatter stod han grundtvigske kredse nær ved sin gode, fortællende stil og sin interesse for levnedsskildringer. Sine emner valgte han med en vis forkærlighed hvor dansk og tysk åndsliv mødes, og helst bevægede han sig på overgangen mellem 17- og 1800-tallet, men også skildringer fra de nordiske lande og biografier af danske og svenske personligheder har han givet. Af hans bøger, der alle har fundet en stor og taknemmelig læserkreds, er de betydeligste: *Henrik Steffens*, 1881, *Matthias Claudius og hans Vennekreds*, 1884, *Georg Forster. Et blad fra Oplysnings- og Revolutionstiden*, 1885, *Thomas Kingo og hans Samtid*, 1887, *Mindeskrift om Bernhard Severin Ingemann*, 1889, *Jung-Stilling. Et kristeligt Levneløb*, 1890, *Minder fra Øresundskysten. Historiske Skildringer*, 1891, *Fredrika Bremer. En nordisk Kvindes Liv og Gerning*, 1892, *Fra det svenske Kirkeliv i de sidste hundrede Aar*, 1895, *Frederik Barfod. Et Levnedløb*, 1897, *Mme. de Staël Holstein. En historisk Skildring fra Revolutionens- og Napoleonsiden*, 1898, *Jens Baggesen og Sofie v. Haller. En Kærligheds Historie*, 1902 og *Johan Kaspar Lavaters Liv*, 1903. Sine egne *Erindringer fra Barndom og Ungdom* udgav han 1904, og ved sin død var han sysselsat med en levnedsskildring af Carl Ploug. Som skribent

Petersen, Richard

indtager han en smuk plads blandt dem der har evne og vilje til at formidle litteraturforskning for et større publikum. – R. 1904. □Træsnit 1904. – Mindesten på Grevinge gd.

R. P.: Erindringer fra barndom og ungdom. 1904. – Jørgen Nielsen i Højskolebl. XXXI, 1906 109–14 159–64 177–88 245–54. Asta Christiansen i Minder fra gamle grundtvigske hjem, ved H. P. B. Barfod III, 1923 146–69. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl S. Petersen*

Petersen, Richard Constantin, 1894–1968, matematiker. * 6.1.1894 i Thisted, † 14.2.1968 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: dampskibsfører Niels Christian Rudolph Valdemar P. († 1897) og Anna Cathrine Kløvborg († 1936). ~ 22.12.1922 i Holbæk med Karen Johanne Svane, * 6.9.1895 i Kbh. (Matth.), † 6.6.1975 på Frbg., d. af kontorchef Jacob S. og Anna Petrea Christensen.

P. blev student fra Schneekloths skole 1912 og cand.mag. 1918. Straks efter sin eksamen blev han ansat som undervisningsassistent ved Danmarks tekniske højskole, og han forblev ved denne institution hele livet bortset fra årene 1935–37 hvor han var docent ved landbohøjskolen. 1937 udnævntes han til professor i matematik ved Danmarks tekniske højskole (DTH) og 1954 overgik han til et nyoprettet professorat i anvendt matematik, et embede han beklædte til sin afgang 1964. – Herudover var P. undervisningsassistent ved universitetet 1919–26, lærer ved søofficersskolen 1924–32, ved DTHs forbedringskursus 1931–38, fra 1935 ved officersskolens specialklasse og senere forsvarsakademiet. I de yngre år drev han desuden en omfattende manufakturvirksomhed.

Han tog doktorgraden 1933 på afhandlingen *Om en Klasse næstenperiodiske analytiske Funktioner*, et arbejde der slutter sig nært til Harald Bohrs undersøgelser. Senere fulgte en række mindre arbejder, deriblandt en interessant undersøgelse over analytiske funktioner, der er næstenperiodiske i to retninger. P.s produktion af lærebøger er omfattende. Han skrev sammen med A. F. Andersen 2. udgaven af „Bohr & Møllerup“ samt dens afløser *Lærebog i matematisk Analyse I–IV*, 1945–49, der igen har Bohr som medforfatter, men som blev stærkt præget af P. Desuden skrev han en række bøger til sin undervisning i anvendt matematik. – P. var præget af en rastløs energi og gik med liv og sjæl ind for de opgaver som man fra mange sider overdrog ham. Et af hans hjerte børn var de skandinaviske matematikerkongresser. Han organiserede som sekretær kongressen i Kbh. 1946 og skaf-

fede med stor ihærdighed dens finansielle grundlag.

Bedst kendt i offentligheden blev P.s indsats for indførelse af EDB i Danmark. Udgangspunktet var Akademiet for de tekniske videnskaber hvor han var formand for det udvalg der fulgte udviklingen af de moderne regnemaskiner. Gennem forsvarrets forskningsråd lykkedes det 1955 at skaffe midler til bygning af en elektronregnemaskine baseret på svensk know-how, og akademiet oprettede et institut, Regnecentralen, til maskinens bygning og drift. Han sad i bestyrelsen for dette institut fra 1955, i de første fem år endog som dets formand, skønt det var på andre områder han havde sin force. Det faldt i P.s lod at indføre faget anvendt matematik ved DTH, et vidtspændende emneområde som for store deles vedkommende var nyt for ham selv, men som han med energi kastede sig over. – P. er vel den der i tidens løb har undervist det største antal polytekniske studerende. Han var en glimrende pædagog, og hans omsorg for den enkelte studerende og hans regelmæssige opgaveaflevering er legendarisk. Med sine tekniske kolleger havde han et frugtbart samarbejde. – P. blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1940, sad i forsvarrets forskningsråd 1952–62 og virkede som censor ved landbohøjskolen og ingeniørakademiet. Tildelt Otto Bruun prisen 1964. – R. 1947. R. 1953. K. 1959. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1933 116. – Kai R. Buch i Nordisk matematisk t. XVI, 1968 81–83. Erik Hansen i Ingeniørens ugebl. XII, s.å. nr. 10 25f. Niels Ivar Bech – en epoke i edb-udvikl. i Danm., red. P. Sveistrup, 1976. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

V. Th. Jørgensen

Petersen, Robert, * 1928, filolog. * 18.4.1928 i Sukttertoppen. F: kontormedhjælper Ole P. (1894–1979) og Jakobine Rosing (1898–1980). ~ 9.2.1957 med sygeplejerske Inge Hansen, * 8.11.1929 i Davinde, d. af ekstrararbejder Lars P. H. († 1976) og Ingeborg Corneliussen. – Bror til H. C. *P.

Efter uddannelse på Godthåb seminarium og lærervirksomhed i Grønland blev P. 1967 mag.art. i eskimologi og 1975 udnævnt til professor i faget ved Kbh.s univ. som første grønlander i en universitetstopstilling. Under en orlov 1979–81 har han i Godthåb ledet arbejdet med etablering af Inuit instituttet, et eskimoisk kulturcenter for forskning og undervisning. 1970 blev han konsulent for Grønlands sprog- og retskrivningsudvalg og har spillet en væsentlig rolle ved udarbejdelsen af det nye retskrivningssystem. S.å. blev han medlem af det rådgivende udvalg ved-

rørende samfundsforskning i Grønland og fik en central placering i det interessimoiske kulturelle samarbejde gennem medlemskab af Associate Edition of International Journal of American Linguistics samt af det canadiske Inuit Language Commission 1973–76, ligesom han var medlem af præsidiat for The international Congress on arctic Oil and Gas i Le Havre 1973 og af Policy Board for International Conference of Indigenous People 1975, og vicepræsident for Arctic Peoples Conference i København 1973. 1978 deltog han som præsident ved UNESCOs kulturekspertmøder og som vicepræsident 1979. Direkte videnskabeligt samarbejde har han deltaget i som medlem af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland fra 1976 samt Nordisk råd for antropologisk forskning fra 1977. – P. har skrevet flere filologiske afhandlinger, især om fonologiske og dialektale problemer i det eskimoiske sprog. Samtidig har han gennem andre artikler, fx i tidsskriftet Grønland, taget del i den almindelige grønlandske samfundsdebat, således om de grønlandske naturressourcer og ejendomsretten til dem, om minedriften i Grønland, om børns vilkår i det moderne samfund samt om grønlandsk litteratur. – P. fik 1977 Dansk forfatterforenings populærvidenskabelige pris.

Mads Lidegaard

Petersen, Rosalie Mariane Augusta Birgitte, 1835–1924, børnehjemsforstander. * 12.6.1835 i Assens, † 1.3.1924 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: toldinspektør i Horsens, justitsråd Michael Christian P. (1801–71) og Henriette Augusta Philipsen (1808–41). Ugift.

P. der efter moderens død selv var plejebarn begyndte 1870 at tage sig af forældrelose børn og grundlagde *Børnehjemmet af 1870*, i begyndelsen blot et værelse i Fiolstræde i Kbh. med fire børn. Efter mormoderen Birgitte Philipsens død 1877 fik hun ved venners hjælp og indtægter fra basarer opført en selvstændig bygning til hjemmet, Ryesgade 80, hvor hun kom til at udføre en pionergerning inden for børneforsorgen. Fætteren Holger *Petersen sammen med hvem hun var vokset op hos mormoderen var i mange år formand for bestyrelsen. I Ryesgade åbnedes en særlig spædbørnsafdeling idet P. var opmærksom på at spædbørn af ugifte, fattige mødre var de mest udsatte. Det nye og socialpædagogiske langsigtede i P.s plan var at samle de spæde i særlige børnehjem og lade mødrene følge børnene for under et års gratis ophold at amme deres eget og helst et barn mere, samt deltage i børnenes pleje og institutionens samførelse. Opholdet i

dette mødre hjem, det første af sin art, ville give de unge kvinder en sund levevis; ammerne fik fx seks måltider om dagen, desuden en praktisk oplæring i hjemmets sysler med mulighed for at få en stærkere kontakt til barnet samt en moralsk hærkning mod påny at komme i samme situation.

1888 blev grundstenen lagt til en selvstændig bygning til spædbørnsafdelingen i Helgesensgade 2 med plads til 36 børn og 18 mødre. Der var her lagt stor vægt på den hygiejniske standard med store lyse rum og god plads. P. ledede hjemmet indtil 1907, hvorefter hun indtil sin død var medlem af bestyrelsen. I de første 25 år havde over 600 børn fået pleje i P.s børnehjem. Fra 1908 optoges udelukkende spæde børn på hjemmet. Fra 1920'erne kom færre mødre til at opholde sig på hjemmet i takt med lettere adgang til lønnede stillinger. 1915 var kong Christian X blevet børnehjemmets protektor, en opgave som gik videre i kongehuset lige til børnehjemmet 1960 overgik til kommunal vuggestue der stadig får del i børnehjemmets midler. Endnu findes en mindsten på vuggestuens legeplads i Helgesensgade 2, der minder om en storartet og perspektivrig indsats for samfundets svageste. – 1979 oprettede børnehjemmets repræsentantskab „Rosalie Petersens fond“ der har til formål at yde økonomisk støtte til løsning af sådanne opgaver inden for børneforsorgen i Danmark, som ikke – eller kun delvis – løses af det offentlige. – F.M.I. 1905. □ Mal. af E. Saltoft. Foto.

Min slægtbog, udg. Holger Petersen, 1918 151–54. Danske børnehjem i billeder og tekst, ved Carl Christensen-Ordstrup, 1900. Andreas Boje: Vort børne- og ungdomsvern, 1931 76f. Børnehjemmet af 1870, red. Jan William Rasmussen, 1970.

Ingrid Markussen

Petersen, Søren Henrik, 1788–1860, kobberstikker. * 10.1.1788 i Kbh. (Frue), † 14.5.1860 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: sadelmager Christopher Henning P. (1751–1813) og Cecilie Pedersdatter Ebbesen (1752–1827). ~ 7.11.1813 i Fredensborg med Ane Hedeveg Petersen, * 5.11.1792 i Kbh. (Holmens), * 8.11.1857 sst. (Garn.), d. af skibsbygmester ved Holmen Andreas Torkild (Terkild) P. (1760–1846) og Karen Valentin (1760–1824). – Far til Immanuel *P. P. tog 1805 dansk-juridisk eksamen og nedsatte sig som sagfører i Fredensborg. Ved siden af studiet havde han dyrket tegne-, maler- og kobberstikkerkunsten og havde 1815 indsendt nogle tegninger og malede studier til akademiets bedømmelse. Akademiets svar foranledigede ham til at søge dets undervisning, og han opnåede hertil en understøttelse fra prins Christian. Sene-

re indsendte han atter prøver, og man rådede ham til at hellige sig kobberstikkerkunsten. 1816 forelå det første hæfte af hans raderede *Studier efter Naturen med Hensyn til Landskabstegning* (to hæfter, 1816–17) som var beregnet til forlæg for landskabstegnere og -malere. 1818 opgav han sin sagførervirksomhed og nedsatte sig i Kbh. som kobberstikker med landskaber som specialitet. Han udstillede 1817–59, mest tegninger, akvareller og grafiske blade (kobberstik, radering, akvatinte), dels efter egen komposition, dels efter ældre og samtidige landskabsmalere. 1824–27 var han på rejse, agereedes 1828 på et stik efter K. J. Fahlcrantz, men fik et blad efter J. Both kaldet *Italia* forkastet som medlemsstykke. Hans vigtigste arbejder er nogle ret omfattende serier med landskabsbilleder; således 1819–23 *Danske Egne* I–VI (sammen med O. Rawert), 1824–27 *Malerisk Geographie* og 1831–38 de ufuldendte *Det danske Atlas* (sammen med P. W. Becker, genudgivet 1974). – Som selvstændig kunstner var P. ikke betydelig; hans kompositioner er i reglen kejtede. Som kobberstikker arbejdede han ret tungt og tørt i den traditionelle stil (linjestik). Bedst er akvatinterne. Han har dog kunsthistorisk betydning ved at danne et bånd mellem en ældre gruppe landskabsmalere, J. P. Møller og J. C. Dahl, til hvem han især står i kunstnerisk gæld, og det yngre, romantiske landskabsmaleri, især C. Købke og P. C. Skovgaard som begge utvivlsomt har draget inspiration af hans skildringer af danske egne. □Tegn. af H. J. Hammer, 1843.

S. H. P.: Til kunstens venner fra kobberstikker P., 1832. – John Erichsen i P. W. Becker og S. H. P.: Dansk atlas, 1974 I–XVIII. Mogens Bencard i Mark og montre, 1976 90–98.

Henrik Bramsen

Petersen, Søren Peter, 1852–1915, landøkonomisk konsulent og sekretær. * 17.2.1852 i Lemming, Koldt sg., † 5.4.1915 i Århus, begr. sst. F: gårdejer Peder Sørensen (1816–79) og Ane Jensen (1824–90). ~ 1° 16.7.1889 i Grundfør med Jensine Jensen, * 13.5.1863 i Grundfør, † 23.7.1892 i Malling, d. af gårdejer Jens Peter Nielsen (1831–tidligst 92) og Kirstine Marie Jensdatter (1831–92). ~ 2° 20.10.1893 i Harlev med Anna Johanne Rasmine Petersen, * 18.4.1869 i Tåstrup, Harlev sg., † 19.4.1958 i Ordrup, d. af gårdejer Anders Peter Christiansen (1837–1909) og Anne Marie Jespersen (1842–1927).

P. var på Testrup højskole, men arbejdede i øvrigt ved landbruget indtil sit 23. år. 1878 tog han lærereksamen fra Gedved seminarium, tog derefter på landbohøjskolen og fik landbrugseksamen 1880. Han underviste først på Grejsdalens

højskole 1880–82, lærte sommeren 1882 mejeribrug under Th. R. Segelcke og fortsatte derefter som lærer på Særsløv højskole 1882–85. 1885–89 var han forstander for Klank højskole og 1889–98 lærer på Malling landbrugsskole. 1888 blev han konsulent i husdyrbrug for Foreningen af jyske landboforeninger, og det var især i denne stilling at han udrettede et betydningsfuldt arbejde til landbrugets fremme. Der udvikledes et frugtbart samarbejde mellem ham og statskonsulent Axel Appel, og deres indsats blev af væsentlig betydning for det jyske kvægbrugs stærke fremgang i denne periode. P. arbejdede for oprettelsen af kvægaf foreninger, tog initiativet til præmiering af kvægfamilier og 1892 til de store ungskuer der efterhånden blev hovedbegivenheden blandt de jyske dyrskuer. Tillige ydede han et værdifuldt bidrag til stambogsforeningens udvikling på et tidligt stadium, idet man nu i de jyske landboforeninger begyndte at afløse de tidligere fællestambøger med særlige stambøger over kvæget og med adskillelse af de enkelte racer. Han udarbejdede *Foreningen af jyske Landboforeningers Stambog over Tyre af jydsk Race* I–II, 1889–92 og sammen med Axel Appel fortsættelsen indtil bind XXII (1914), desuden *Stambog over Tyre af rød dansk Race hjemmehørende i Jylland*, 1892 og sammen med Axel Appel *De samvirkende danske Landboforeningers Stambog over Tyre af Korthorns Race* I, 1906. Han udarbejdede også beretninger om kvægavl og om konkurrencer mellem hele kvæghold. – 1908 blev P. ved siden af konsulentvirksomheden sekretær for Foreningen af jyske landboforeninger og fik derved en væsentlig indflydelse på hele foreningsvirksomheden. Med en ikke ringe sejhed forfulgte han sine mål og tog vanskelighederne med ro og koldsindighed. P. var ikke nogen administrativ begavelse, men han havde journalistiske evner og var som skribent meget produktiv, skrev et stort antal både sagligt oplysende og polemiske artikler i landbrugsbladene og læstes med interesse. Han var medredaktør af *Andelsbladet* I–III, 1900–02, skrev sammen med P. Gommesen *Svinets Avl og Pleje*, 1908 og udgav den oplysende *Blade af Landbrugets Historie i Aarhus Amt i dette Aarh.*, 1892, hvis almindelige landbrugshistoriske afsnit han s.å. forøgede og udgav som *Landbrug før og nu*. De seneste år svækkedes hans virksomhed stærkt af sygdom. – F.M.2. 1897. R. 1905.

Vort landbrug XXXIV, 1915 155f. [Anton Bing] i Ugeskr. for landmænd LX, s.å. 185. [H. Hertel] i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 217–20. *Andelsbl.* XVI, s.å. 319–22. *Dansk landbrug* XI, s.å. 146f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aksel Milthers*

Petersen, Severin, se Petersen, O. G.

Petersen, Sophie (ved dåben Sofie) Clausine, 1885–1965, geograf, pædagog. * 15.2.1885 i Kbh. (Helligg.), † 11.10.1965 i Bagsværd, begr. i Kbh. (Garn.). F: købmand Lars P. (1844–1904) og Jacobine Wilhelmine Dyveke Fiebig (1848–1907). Ugift.

P. blev student 1905 fra N. Zahles skole, studerede naturhistorie med geologi som hovedfag ved Kbh.s univ. og blev cand.mag. 1911. P. var stærkt optaget af skolevirksomhed. 1911–20 underviste hun på Ingrid Jespersens, L. Engelhardts og M. Kruses skoler samt på N. Zahles seminarium. 1920–55 var hun lektor ved Nørre gymnasium og fra 1935–49 censor i geologi ved skoleembedseksamen; desuden var hun leder af undervisningen i skolehygiejne og sundhedslære til faglærereksamen. P. udgav adskillige lærebøger, bl.a. stod hun i mange år for reviderede udgivelser af C. C. Christensens Geografi for Mellemkolen. Foruden undervisning beskæftigede P. sig meget med populærvidenskabeligt arbejde, hun var således en meget skattet foredragsholder såvel i foreninger som i radio. Hun foretog talrige rejser, bl.a. til de gamle danske tropekolonier hvor hun for øvrigt kontaktede udlændingsdanskere og i mange tilfælde blev bindeled mellem disse og hjemlandet. I ikke ringe grad udgjorde hendes personlige iagttagelser under rejserne grundlag for hendes foredragsvirksomhed og litterære produktion – af sidstnævnte er hendes hovedværk *Danmarks gamle Tropekolonier*, 1946. Hun har desuden bl.a. skrevet: *Geologi. Lærebog for Gymnasiet*, 1917, *Grønland i Hverdag og Fest*, 1928, *Færrøerne*, 1930, *Paa Cykle gennem Danmark*, 1931, *Island*, 1931, *Østgrønland*, 1933, *Siam*, 1934, *Danmark i det Fjerne*, 1936, *Vandrebogen*, 1936 (s.m. R. Fabricius), *En Flyvetur til Australien*, 1939, *Vore gamle tropekolonier*, 1948, *Et besøg i Nigeria*, 1952. P. har været medlem af bestyrelsen for Studenterhjemmet 1909–10, Foreningen af Gymnasiets lærere i naturfag 1912–52, Dansk geologisk forening 1919–22, Almindelig dansk cand.mag. organisation 1919–23, medlem af udvalget for Grønlands kirkesag fra 1920, af Østgrønlandskomiteen 1924, af Dansk cyklist forbund 1926–35, af bestyrelsen for Gymnasieskolens lærerforening 1927–44 og for Pædagogisk selskab 1935–49. Korresp. medlem af The society of woman geographers i Washington. Formand for nævningeuttagelsesudvalget i 10. kreds 1939–49, formand for Landsforeningen for hjemstavnskultur 1942–56. Redaktør af *Bog og Naal* 1942–55. – Tildelt Tagea Brandts rejselægeat 1957. – R. 1953. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1935. Foto.

Interview i Børsen 14.2.1960. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Rønne Kejlbø

Petersen, Teddy Theodor Christian (ved dåben Theodor Marius Christian Petersen Sørensen) * 1892, kapelmester, violinist. * 21.11.1892 i Kbh. F: styrmand, senere ansat på Tvedes bryggeri, Niels Christian Petersen Sørensen (1851–1902) og Marie Wilhelmina Jungkurth (1861–1944). ~ 17.5.1919 i Skovshoved k. med Jenny Koefoed, * 23.11.1893 i Kbh., d. af søminemester Carl Johan K. (1856–1927) og Jenny Ibenfeldt (1863–1926).

P.s interesse for musik må nok tidligt have givet sig til kende, for han fik sin første violin da han var otte år. Lidt undervisning blev der også råd til, selv om det ellers ikke var almindeligt med den slags ekstravagancer i hjemmet på det yderste Vesterbro. Der var seks børn som skulle sættes i vej, og de måtte alle tidligt hjælpe med at stive familiens økonomi af. Da drengen var ti år døde hans far, og så måtte han ud og tjene penge. Han fik plads som programsælger i forlystelsesetablissementet Sommerlyst på Frederiksberg. Her hørte han megen musik, spillet af Jacob "Gades store orkester. Senere avancerede P. til chokoladesælger i Det kgl. teater og derefter til medhjælper for kordegnen i Vor Frue kirke. Efter syv års skolegang (i Matthæusgades skole) søgte – og fik – han optagelse på Den kgl. livgardes spillemandskole. Her lærte han som „piberdreng“ at blæse fløjte og signalhorn og at slå på tromme, men violinen blev hele tiden holdt nogenlunde vedlige. Uddannelsen her, der begyndte 1907 og varede godt fire år, var streng, men man lærte disciplin og anstand, og P. fortrød aldrig disse år ved livgarden. Nu fulgte en tid fyldt med tvivl og ubeslutsomhed, en tid der endte med at familien skillingede sammen til en billet til Amerika, og 1912 rejste P. til USA hvor en søster bosat i New York hjalp ham i den første tid. Han fik arbejde som sygehjælper på et sindssygehospital, og her dannede han et orkester der skulle spille for patienterne – hans første kapelmesterjob. P. havde efterhånden fundet ud af, at han ville gå musikervejen og indskrev sig på Damrosch Institute of Musical Art. I øvrigt klarede han dagen og vejen som violinist i forskellige biograforkestre. Da første verdenskrig var brudt ud, ville P. hjem til Danmark, og efteråret 1915 var han atter i Kbh. Her konkurrerede han sig til en friplads på Det kgl. danske musik-konservatorium hvor han de næste fire år fuldendte sin uddannelse. Samtidig spillede han i forskellige orkestre, bl.a. på Scalateatret, Klampenborg badhotel og i restaurant Wivel, her

Petersen, Teddy

som koncertmester fra oktober 1918 i C. J. Meinungs 30 mands orkester.

1921 havde P. sin debutkoncert som violinist, fik gode anmeldelser og forsøgte derpå at komme ind i Det kgl. kapel. Det glippede, og så besluttede P. sig til for fremtiden helt at hellige sig café-musikken og det lettere musikalske repertoire. Et par sæsoner var han koncertmester på Casinoteatret (1921 og 22), spillede med kapelmester Biering-Petersen til operette på Mayolteatret i Oslo 1922 og var derefter kapelmester på restaurant Varna ved Århus. Her var P. et par somre, spillede om vinteren på Hotel Royal i Århus og dyrkede desuden en del koncertvirksomhed. Efter Århus-tiden fulgte fire år i Ålborg på restaurant Kilden. P. deltog med liv og lyst i byens musikliv om vinteren, blev meget populær og var sikkert gerne blevet i Ålborg, hvis han ikke 1927 havde fået et tilbud fra Paladshotellet i Kbh. Engagementet her blev skelsættende i P.s musikvirksomhed, idet han herfra fik sine første radio-transmissioner, og grunden til hans snart landsdækkende popularitet var dermed lagt. 1.5.1932 tiltrådte han en stilling som leder af orkestret på restaurant Wivex (indtil 1931 Wivel), et tilhørsforhold som varede i 12 år, indtil Wivex brændte 1944. I disse år var P. københavnernes og – gennem de talrige transmissioner – hele Danmarks underholdningskapelmester nr. ét. Teddy kunne nemlig lide at spille det som folk kunne lide at høre. Så enkelt var det. I april 1944 blev P. dirigent for Radioensemblet der 1949 blev udvidet og omdøbt til Radiounderholdningsorkestret. Han dirigerede store offentlige folkekoncerter, middagskoncerter o.m.a. og passede også hele tiden den meget aflyttede serie „Ældre danse-musik“, en serie som stadig høres og stadig (dvs. 1981) med samme dirigent. Selv om andre kapelmestre gennem årene er trådt til som ledere af underholdningsorkestret, har P. aldrig helt sluppet forbindelsen med det. P. har indspillet adskillige tonefilm og grammofonplader, alle præget af hans veloplagede og store spilleglæde. – Æresmedlem af Københavns orkesterforening. □Foto.

Svend Saaby

Petersen, Thade Hans Marius, 1866–1949, frimenighedspræst. * 22.11.1866 i Toftum på Rømo, † 20.9.1949 i Haderslev, begr. Damager kgd., Gl. Haderslev sg. F: gårdejer Christen P. (1833–1917) og Kjestine Ingeborgline Manø (1844–76). ~ 1° 16.10.1898 i Åbenrå med Ida Helene Andersen, * 4.9.1871 i Åbenrå, † 22.11.1926 i Haderslev, d. af bagermester Richard A. (1842–79) og Anna Kjestine Friis (1848–1934). ~ 2°

14.10.1928 i Haderslev med Ingrid Cathrine Søholm Jensen, * 3.4.1882 i Jægerup, † 3.1.1971 i Haderslev, d. af gårdejer og rebslager Mads J. (1839–1909) og Bodil Marie Pors (1840–1927).

P. tilhørte en gammel rømsk sømandsslægt, men han blev tidligt draget imod lærer- og præstegeneringen. For at lære mere tysk opholdt han sig sommeren 1884 på præsteseminarieret i Krop i Sydslesvig, og efter at have bestået prøven som underlærer underviste han halvandet år i Ballum. Sammenstød med den preussiske kredsskoleinspektør førte ham tilbage til Krop hvor der uddannedes præster til de tyske menigheder i Amerika. Her opholdt P. sig 1886–91, men han blev nu klar over sin tilknytning til det danske og kom i forbindelse med H. P. Hanssen. Efter endt uddannelse skaffede Hanssen ham et års ophold i Danmark på højskoler og på universitetet hvor han hørte forelæsninger. I denne kultur følte P. sig hjemme, og han opgav tanken om at blive tysk præst i USA og ønskede i stedet et virke i Sønderjylland. Gennem frimenighedspræsten L. B. Poulsen i Bovlund blev P. huslærer hos J. N. H. Skrumsager 1892–94, men fik så af kredsskoleinspektøren forbud mod at undervise. Han knyttedes da som redaktør til H. P. Hanssens blad *Hejmdal* i Åbenrå 1894–1900, og 1900–05 var han dets lokalredaktør i Rødding og samtidig udgiver af *Nordslesvigske Børneblad*. Han prædikede lejlighedsvis ved gudstjenesterne i Rødding frimenighed, og 1905 blev han præsteviet som frimenighedspræst i Haderslev hvor han fik sit virke 1905–40. I tilknytning til dette redigerede P. 1907–19 de sønderjyske frimenigheders blad *Den nordslesvigske Kirkesag*, 1919–29 var han medredaktør af *Menighedsbladet* og 1930–39 redaktør af *Søndagslæsning*. Under første verdenskrig havde P. redigeret og udsendt de stærkt påskønnede julehilsener med salmer til de nordslesvigske soldater.

P. interesserede sig stærkt for sønderjysk historie. Han medvirkede 1922 ved stiftelsen af *Historisk samfund for Sønderjylland*, og som dets første sekretær og medredaktør af *Sønderjyske Aarbøger* 1923–37 gjorde han en betydelig indsats. Han var også selv en flittig skribent om nationalpolitiske, historiske og topografiske emner. Han havde i årbøgerne 1903–14 refereret de danske årsmøder i Sønderjylland i den periode, og sst. gav han 1924–34 årsoversigter over udviklingen i landsdelen. Sit førstehåndskendskab til de sønderjyske frimenigheder uddybede P. gennem studier, og 1924 udkom hans hovedværk som historiker, *De sønderjyske Frimenigheders Historie* I–II. 1932 og 1936 udgav han frimenighedspræst L. B. Poulsens *Erindringer* (i *Festskrift til H. P. Hanssen* og i *Sønderjyske Aarbøger*

3.r.). I årbøgerne kom i øvrigt mange af hans artikler, bl.a. 1903–06 om vadehavet og fødeøen Rømø, men han var også en flittig skribent i *Hejmdal*, *Højskolebladet* og *Sprogforeningens Almanak*. Posthumt udgav *Historisk samfund for Sønderjylland* 1979 hans bog om Rømø. – Æresmedlem af *Historisk samfund for Sønderjylland* 1937. – R. 1937. □Foto.

Fr. Schrøder i *Sønderjydske Årbøger*, 1949 265–71. *Sprogforen.s almanak*, 1950 81–85. Olav Christensen i *Sønderjysk månedsskr.*, 1972 375–87. Peter Kr. Iversen sst. 1973 3–21. *Sønderjyske historikere efter 1864*, red. J. Hvidtfeldt m.fl., 1976 125f. – *Papirer i Landsark., Åbenrå*. Levnedsberegning i *ordenskapitlet*.

Jørgen Witte (Hans Lund)

Petersen, Thorvald, 1858–1926, bogbinder. * 28.9.1858 i Hjørring, † 11.7.1926 i Hellerup, begr. sst. F: boghandler Peter Marinus P. (1825–67) og Hanne Dorteia Haugaard (1825–97). ~ 6.7.1889 i Taps med Margrethe Nissen Kjer (Kjær), * 8.3.1860 i Haderslev, † 14.3.1928 i Hellerup, d. af værtshusholder Peter Petersen K. (1808–67) og Margaretha Schrøder (1820–89). – Bror til Niels *P. (1866–1962).

P. lærte bogbinderi i Skanderborg og arbejdede som svend i Kbh. hos B. *Beuchel og hofbogbinder Carl Petersen. Han rejste til udlandet hvor han arbejdede både i Tyskland, Østrig, Schweiz, Italien og Frankrig, alle vegne skattet på grund af sine fortræffelige egenskaber som håndværker og som menneske. 1884 etablerede han sig som mester i Kbh., og hurtigt indrettede han sig mere maskinelt end dengang almindeligt. 1894 optog han sin bror Niels i firmaet der derefter fik navnet *P. & P.* Han vandt sig mange venner blandt kunstnere og lagde således grundlaget til den forbindelse der skulle komme til at betyde så meget såvel for firmaet som for dansk boghåndværk. 1919 knyttede han sin søn, Thøger Haugaard P. (27.10.1892–16.11.1965) til firmaet. Denne var uddannet hos D. L. *Clément og vide-reuddannedes i Tyskland og USA og blev 1938 enedirektør i firmaet der udvidede med en portefølje-fabrik. 1934 blev han viceoldermand i Kbh.s bogbinderlav, var 1945–59 oldermand og derefter æresoldermand. P. havde talrige andre tillidshverv bl.a. inden for Den grafiske højskole og Forening for boghaandværk. Firmaet *P. & P.* ophævedes 1970, og dets værdifulde samling af gamle stempler overgik til Det kgl. bibliotek, mens Danmarks biblioteksskole overtog samlingen af prøvebind. □Mal. af H. Vedel, 1924. Foto. – Mindesten af Joakim Skovgaard på graven.

Dansk bogbindertid. XXVII, 1926 152f. – Felix Svensson sst. LXV, 1965 118 (om Thøger H. Petersen).

Palle Birkelund (Edw. C. J. Wolf)

Petersen, Tom, se **Tom-Petersen, P.**

Petersen, Ulrich, 1656–1735, historisk samler. * 1656 i Slesvig, † 6.4.1735 sst., begr. sst. Faderen var købmand og senator. Ugift.

P. voksede op under lykkelige ydre kår, så at han, efter indtil sit 18. år at have besøgt sin fødebys lærde skole, kunne tilbringe den følgende snes år på bestandige udenlandsrejser. Under disse studerede han i begyndelsens jura, men mere og mere viede han sig i årenes løb til fri åndelig syssel der i 1670erne og 80erne førte ham på studier gennem Tyskland, Frankrig, Italien, Holland og England, hvortil han i 1690erne knyttede en lang rejse gennem Danmark, Sverige, Østersøprovinserne og Preussen. Hans stærke videbegærlighed og interesse for human dannelse kan næppe være uden forbindelse med det åndelige liv som samtidig blomstrede ved Gottorhoffet, men mærkeligt nok havde han ikke som Adam *Olearius o.a. trang til at frugtbargøre sine forskninger gennem et videnskabeligt forfatter-skab, og fra hans lange rejser findes ingen optegnelser om studier eller andet. Da han 1695 var kommet til ro i sin fødeby, hvor han som velstående ungkar tilbragte de sidste 40 år af sit liv uden at beklæde noget offentligt embede, satte han imidlertid som sit livs mål at blive sin fødebys og landsdels historieskriver, og med dette for øje foretog han vidtomspændende indsamlinger af alt muligt historisk materiale. Herigennem står han som en af 1700-tallets store samlere, hvorimod han som historieskriver er en ukritisk kompilator, men til gengæld upartisk og korrekt i sine oplysninger og afskrifter. Selv nåede han aldrig at få nogle af sine arbejder udgivet, men foruden de tre færdige håndskrifter, om hhv. Slesvig bys, bispedømmes og fyrstendømmes historie, efterlod han ved sin død en mængde afskrifter af historisk kildestof, i alt femten bind. Disse befinder sig nu i Rigsarkivet og Det kgl. bibliotek i Kbh., da de af hans brordatter og arving solgtes til kong Frederik V mens håndskrifterne for en del opbevares i rådhusarkivet i Slesvig. Af disse samlinger har 1800-tallets forskning høstet megen nytte, hvad enten det gjaldt studiet af Dannevirkevolden eller af det danske sprogs tidligere udstrækning i Sønderjylland, hvorom P. – skønt gottorpsk undersåt – loyalt giver troværdige oplysninger.

Slesvigske provinsialefterretn. ny r. IV, 1863 181–89. C. Lorenzen i *Danske saml.* 2.r.IV, 1874–76 338–60. Heinrich Philippsen: *Alt-Schleswig, Slesv.* 1928 182–87.

*Knud Fabricius**

Petersen, Waldemar, se **Pedersen, Waldemar.**

Petersen, Wilhelm

Petersen, Nicolay Wilhelm, 1817–95, købmand, kommunalpolitiker. * 6.3.1817 i Kbh. (Trin.), † 6.5.1895 i Odense, begr. sst. F: købmand Peter P. (1783–1868) og Martha Magdalene Hein (1789–1862). ~ 29.8.1845 i Kbh. (Garn.) med Adolphine Augusta Købke, * 13.12.1820 i Kbh. (Cit.), † 20.10.1880 i Odense, d. af bagermester Peter Berendt K. (1771–1843) og Cecilia Margrethe Petersen (1778–1867).

Allerede i en ung alder indtrådte P. i den af faderen 1822 i Odense etablerede købmandsvirksomhed og drev den som indehaver 1844–75. Han kom tidligt frem i første række blandt Odenses borgere. 1847 fik han sæde i borgerrepræsentationen, fra 1851 som formand. På hans initiativ fik Odense kommunalt gasværk og vandværk før nogen anden dansk by. Endvidere udvirkede han at der blev bygget en tredje bro over åen i det nye Albanikvarter hvor han samtidig fik opført arresthus og sygehus. 1857 foranledigede han at byen overtog Odense kanal, hvilket var begyndelsen til at denne vandvej blev tidssvarende og rentabel. Da kommunalbestyrelsen 1868 gik over til at blive byråd trådte han tilbage blandt de menige medlemmer, men vedblev indtil 1882 ikke alene at have sæde i denne styrelse, men også at øve en ikke ringe kommunal indflydelse. Efter at han 1856–63 havde været valgt til rigsrådet havde han 1866–94 sæde i landstinget hvor han navnlig deltog i behandlingen af kommunale og økonomiske emner. Gennem en årrække var han kontrollerende medlem af direktionen for Fyens Disconto Kasse, formand for Fyens Stifts Sparekasses repræsentantskab og formand for det af ham stiftede Fyens Brandforsikringselskab for rørlig Ejendom. Han var blandt de første der både talte og skrev om betydningen af sukkerroeavl og var en af hovedmændene for at der blev anlagt en sukkerfabrik ved Odense. – Etatsråd 1872. – R. 1853. DM. 1861. K². 1892. □ Ufuldført mal. af C. Købke ca. 1846. Afbildet på A. Behrends mal., 1853, af de svenske tropper i Odense 1848. Træsnit 1863 efter tegn. af A. Dorph samt 1870. Mal. af H. Olrik, 1872 (Odense rådhus). Træsnit 1874 og 1887. Mal. af F. Henningsen. Foto.

Min slægtbog, udg. Holger Petersen. Udarb. af Th. Hauch-Fausbøll og P. F. Rist, 1918 127–33. Berl.tid. 7.5.1895. Odense bys hist., udg. H. St. Holbeck, 1926.

*Jens Vestberg**

Petersen, Vilhelm Valdemar, 1830–1913, arkitekt. * 5.4.1830 i Kbh. (Holmens), † 3.7.1913 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: tegner, kobberstikker, skibskonstruktør Johan Daniel P. (1794–1849) og Charlotte Amalie Kiær (1795–1874). ~ 14.

8.1874 i Gentofte med Henriette Louise Lindgaard, * 30.12.1844 i Slaglille, † 31.8.1923 på Frbg., d. af sognepræst Vilhelm Theodor L. (1796–1859, ~ 1° 1825 med Johanne Catharine Degen, 1798–1836) og Dorothea Metzie Snitker (1804–89). – Bror til Magnus *P.

P. kom allerede 1843 ind på kunstakademiet, studerede først dekorationskunst, men gik senere over i bygningsfaget. 1853 vandt han begge sølvmedaljer, 1855 C. F. Hansen-medaljen, 1857 den lille guldmedalje og 1860 den store. På stipendierejsen 1861–65 deltog han i Italien i to konkurrencer om en facade til domkirken i Firenze, var begge gange blandt de højest belønnede, men blev udskudt til slut, muligvis af konfessionelle og nationale grunde. 1866 blev han medlem af kunstakademiet og 1887 af det nyoprettede akademiråd; han var 1890–92 dettes dirigent. 1869–74 var han kommunal bygningsinspektør i Kbh., 1892–1903 konst. kgl. bygningsinspektør. – P. forblev hele sit liv tro mod det han havde lært hos G. F. Hetsch og fandt deri et selvstændigt udtryk for sit eget akademiske åndsaristokratiske kunstner temperament. Klassicismens forening af antik stil og italiensk højrenæssance samt undertiden en noget skematisk nygotik udgjorde det stilistiske formsprog i denne lære; desuden arbejdede P. en enkelt gang i en fri rundbuestil. Men som tilfældet var i den ældre arkitektur, udelukkede det stilistiske formsprog ikke en elementær rumlig helhed der yderligere var velproportioneret og regelmæssigt inddelt; ved beskedne opgaver kunne denne endog have overvægten over det stilistiske, fx *elevhuset på Jonstrup seminarium*, 1897. P. var den sidste betydelige repræsentant for den klassiske linje, ofte i stand til at udtrykke dens skønhedsfølelse på en fornem og levende måde, ikke sjældent dog noget tør. For det praktiske havde han ikke altid blik. Som vigtigere eksempler på hans virksomhed kan nævnes: *atelierbygningen i gården til Bredgade 33*, 1865; Meteorologisk institut og søkortarkivets fællesbygning, *Toldbodvej 19*, 1873; *toldkammerbygningen i Amaliegade* (1875, nu nedrevet); *Søtorvet 1, 3 og 2*, sammen med Ferd. V. Jensen 1876; Roskilde ting- og arresthus, *Jernbanegade 21*, 1878; Vestre, senere kaldet Rudolph Berghs hospital, *Tietgensgade 31*, 1883–85; Almindelig hospital, nu del af De gamle by, *Nørre Allé 41*, 1885–92; *Middelfart sindsygeanstalt*, 1889 og 1894; Videnskabernes selskabs bygning, *Dantes Plads 35*, 1894–98 i italiensk højrenæssance, hans hovedværk; *toldkammerbygningerne i Frederiksværk*, 1896, *Rønne*, 1897 og *Nykøbing F.*, 1901; *posthuset ved stationen i Holbæk*, 1899. Til hans rene, begejstrede, men traditionelle skønhedsdyrkelse svarede en

retlinet, idealistisk karakter og en udpræget konservativ indstilling. Han blev æresmedlem af akademiet i Firenze 1908. – Tit. professor 1884. Etatsråd 1903. – R. 1891. DM. 1894. □Tegn. af H. Olrik, 1863 (Fr.borg). Fremstillet på tegn. af A. Schmidt (?) (sst.). Mal. af Axel Hou, 1901 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Afbildet på V. Johansens mal. af møde i akademirådet, 1904 (St.mus.). Relief af A. V. Saabye, bl.a. på minde-tavle af Cajus Novi, 1910 (Vidensk. selskabs bygning). Foto.

Ph. Weilbach i *Arkitekten* II, 1899–1900 145–50; XII, 1909–10 297–301; XV, 1912–13 421–26. Eugen Jørgensen: *Nyere da. bygningskunst* i *Kunst* II, 1900. Luca Beltrami: *Storia della facciata di S. Maria del Fiore* in Firenze, Milano 1900 47–55. F. Meldahl og P. Johansen: *Det kgl. akad. for de skønne kunster 1700–1904*, 1904 312 358 377 382 396 412 452 474 493 545. P. Johansen i *Berl. tid.* 4.7.1913. T. Hindenburg i *Ill.tid.* 13.7. s.å. Kbh.s kommunehospital 1863–1913, udg. K. M. Nielsen og E. A. Tscherning, 1913 168–74. *Heil- und Pflgeanstalten für Psychisch-Kranke*, red. Johs. Bresler I, Halle 1914 14–17. *Kunstakademiets 26. årsberetning 1913–14*, 1914 17. Helga Stemann: F. Meldahl og hans venner I–VI, 1926–32. Sig. Schultz i *Danske i Paris*, red. Fr. v. Jessen II, 1938 228f.

*Knud Millech**

Petersen, Jens Vilhelm, 1851–1931, arkitekt. *9.1.1851 i Odense, †17.6.1931 sst., begr. sst. F: tømrermester, brandmajor Rasmus P. (1823–94) og Bolette Jørgensen (1815–86). ~9.1.1887 i Lumby med Marie Gottschalt, *1.2.1858 i Odense (Skt. Knuds), †1.12.1951 sst., d. af skorstensfejmester Carl G. (1821–70) og Marie Aagaard (1822–1915).

P. gjorde svendestykke som tømrer og arbejdede flere år i denne profession. Han kom ind på kunstakademiet 1870 og tog 1875 sin afgangsek-samen. På en studierejse 1877–78 besøgte han navnlig Frankrig, Tyskland og Italien. 1879 vandt han den Neuhausenske præmie, 1881 den lille guldmedalje. Sidstnævnte år vendte han tilbage til Odense. 1899–1921 var han konst. kgl. bygningsinspektør for Fyn med Vejle og Ribe stifter, 1921–29 for Fyns stift og de sønderjyske landsdele. Langt den største part af hans omfattende produktion faldt ind under hans embedsvirksomhed. – P. var elev af Hans J. *Holm og blev en dygtig bygmester af J. D. *Herholdts og Holms skole. Trods denne retnings frisindede, personlige anvendelse af historiske motiver og dens varme, hjemlige følelse var han dog noget af en akademiker, i sin kunstneriske karakter nærmest i slægt med H. *Storck. Han fastholdt i sine bygninger helheden på en klar, behersket og dog levende måde, havde forkærlighed for det regelmæssige, ofte symmetriske og det skarpt-skårne, besad sans for gode forhold og var må-

deholden i sin anvendelse af ornamentik. Med årene blev hans udtryksmåde friere og mere plastisk. På det kritisk-smagfulde lagde han ingen afgørende vægt, som almindeligt i Herholdts og Holms retning hvor der navnlig kunne gå noget ud over denne retnings interiører. Hans praktiske dygtighed stod højt. Smukke og karakteristiske eksempler på hans virksomhed er: missionshuset *Ryttergade 3* i Odense (1883); Ane Margrethe Petersens stiftelse *Smedestræde 33* sst. (omkr. 1885), en yndefuld lille murstensbygning i ren italiensk renæssancestil; *hovedbygningen på Skovsgård*, Langeland (1889); pigeskolen *Hundegade 123* bag ved administrationsbygningen i Ribe (1890); den anselige *katedralskole i Jernbanegade* i Odense (1892–94); *statens forskoleseminarium* ved Horsensvejen, Vejle (1893, lidt til- og ombygning 1938), et af hans fineste arbejder; *toldkammerbygningerne i Esbjerg*, 1897, ved Ø. Stationsvej i *Odense* (1899), i *Svendborg*, 1901 og *Vejle*, 1907; *nordvestfynske jernbanes stationer*. 1911; *døvstummeskolen* ved Østervoldgade, Fredericia, 1914, let nyklassicistisk; *banepostkontoret i Odense*, 1916, med det i den Herholdtske retning almindelige frie dansk-italienske præg; *Nøvling kirke*, 1918; *Thomas Kingo kirken* ved Bülowsvej i Odense, 1924; af dekorative arbejder *kongestolen*, *Benediktstenen* og det store *øst-vindue* i Skt. Knuds kirke i Odense. Ikke få af P.s bygninger virker dog åndløse og tørre. Han var ivrigt interesseret i bevarelsen af gammel dansk bygningskunst og har bl.a. restaureret *Eiler Rønnows gård* i Odense (1903). Ved sit 50-års jubilæum 1929 i Akademisk arkitektforening, af hvilken P. var medstifter, blev han udnævnt til æresmedlem. – R. 1894. DM. 1920. □Sitse af Axel Hou udst. 1931. Foto.

Arkitekten V, 1898–99 270f (toldkammerbyg., Esbjerg); VII, 1900–01 76f (toldkammerbyg., latinskole, børnehospital og vandtårn, Odense). Erik Schjødt i *Arkitekten* II, 1899–1900 65 67; III, 1900–01 105–08 (amtsgården, Vejle). Arkitekten U, 1931 I 132. C. C. Clausen: *Odense og omegn*, 1900 = *Danm.s byer og deres mænd* VI 47. Camillus Nyrop: *Thor Lange*, 1917 94f. Peter Elmquist: *Statens forskoleseminarium*, Vejle. 1893–1918, 1918 3 14. *Odense bys hist.*, udg. H. St. Holbeck, 1926. – *Levnedberetning i ordenskapitlet*.

*Knud Millech**

Petersen, Andreas Peter Vilhelm, 1852–1939, teaterdirektør. *2.3.1852 i Kbh. (Trin.), †2.6.1939 på Frbg., urne på Bispebjerg kgd. F: isenkræmmer Emil P. (1820–69) og Andrea Frederikke Vilhelmine Bjerg (1825–1914). ~1° 4.10.1874 på Frbg. med skuespiller Theodora Maria Petersen, *11.8.1852 i Kbh. (Trin.), †31.7.1924 sst. (~2° 1908 med pianist, konservatorielærer Thomas Wolfgang Hansen, 1864–1918), d. af arbejds-

mand Peter P. og Ane Nielsen. Ægteskabet opløst. ~2° 15.11.1884 i Århus med skuespiller Fanny Adolphine Adelaide Kruse, * 23.10.1847 i Kbh. (Garn.), † 24.9.1925 sst. (~1° med skuespiller Jens Wilhelm Nicolai Dall, 1842–85), d. af kgl. kapelmusikus Peter Johan Frederik K. (1819–1900, ~2° med Jensine Albertine Jensen, 1842–1900) og Marie Caroline Vilhelmine Beuchel (1813–86). Navneforandring fra Kuus 14.12.1849. ~3° 8.6.1926 i Kbh. (Frihavnsk.) med skuespiller Franciska Frederikke Vilhelmine v. Würden, * 3.5.1880 i Kbh. (Johs.), † 14.9.1964 på Frbg., d. af konditor William Martin v. W. (1854–1929) og Olivia Hansigne Hansen (1853–1922).

P. nedstammede i lige linje fra teaterslægten Printzlau hvis ældste medlem, Christian Lehmannsen Printzlau, var skuespiller og garderobeforvalter ved Det kgl. teater, mens Ludvig *Holberg levede. P.s hjem var stærkt scenisk interesseret, og da han havde taget første del af artium og fået undervisning af L. *Phister, debuterede han som Herløv i *Eventyr paa Fodrejsen* ved Ferdinand Schmidts selskab på Helsingør teater 17.10.1870. N.å. kom han til Folketeatret hvor privatscenernes grundlægger i hovedstaden, H. W. *Lange, var direktør, og under ham og hans instruktør, Frederik *Høedt, erhvervede P. en praktisk teatererfaring der omfattede administration og iscenesættelse og som blev ham til gavn senere hen. Allerede 1875 overtog han ledelsen af morskabsteatret i Frbg. allé og i de følgende 36 år var han direktør i provinsen og i Sønderjylland under tysk styre, men længst på hovedstadens forstadsscener som han selv (fra 1873) i forening med skuespiller Carl *Wulff forsynede med de første sommerrevyer. De blev efterhånden, mens andre forfattere trådte til, en årlig teaterbegivenhed, hvori tidens offentlige tildragelser behandledes på en vittig måde. P. placerede de komiske begavelser Frederik *Jensen og William *Gerner i hovedrollerne; morskabsteatret var i en del år hans sommerresidens, mens han om vinteren flyttede til Nørrebros scene. Hans ledelse af disse Kbh.s morsomste teatre sluttede 1911; foruden de aristofaniske revyer, der var spartanske i udstyret, dyrkede han med stort held parodikomedien, fx *Svend, Knud og Valdemar* og *Kameliadamen*, og let, men morsomt kost som *Frelserpigen*, *Molboerne*, *Taksameterkuskens Datter* og *Har De noget, der skal fortoldest?* Men da han mærkede at udstyrsrevyen (Scala-perioden) og den dermed forbundne risiko var i anmarch, trak han sig tilbage til privatlivet. I sine senere år virkede han som instruktør ved Tivolis sommerteatre, i Studenterforeningen og Handels- og kontoristforeningen

og blev medbevillingshaver til en biograf. Med et lyst hoved forbandt han megen flid og præcision; han var en dygtig teaterleder der bag et muntert sind besad respekt for arbejdet. □Træsnit 1885 efter foto. Tegn. af Alfred Schmidt, 1896 (Teatermus.) og 1904–05 (Fr.-borg). Tegn. af Carl Røgind, 1901. Tegn. af H. Jensenius, 1920 (Teatermus.), af C. Christensen, 1931, af Otto Christensen, 1936 og af Sven Brasch. Foto.

V. P.: Foran og bag kulisserne, 1931 (erindr.). – Rob. Neiiendam: Det danske teaters vilkår i Nordslesvig 1864–1914, 1914. Samme: Forlystelsernes allé, 1958. Carl Arctander i Danm. i fest og glæde, red. Jul. Clausen og T. Krogh V, 1935. Gunnar Sandfeld: Thalia i provinsen, 2. udg. 1968.

Robert Neiiendam*

Petersen, William Christian Frederik, 1860–1921, afholdtsagitator. * 4.9.1860 i Kbh. (Trin.), † 28. 8.1921 sst., begr. sst. (Vor Frelsers kgd.). F: kon- torfuldmægtig Anders P. († 1867) og Wilhelmine Marie Emilie Braunstein (1839–1924). ~6.12. 1886 i Kbh. (b.v.) med Natalie Hermine Juliette Hansen, * 28.8.1859 i Ueterslev, † 30.3.1944 i Kbh. (Allehelgens), d. af husmand Hans Peter H. (1818–79) og Oline Margrethe Danielsen (1819–65).

P. gik i kommuneskolen og kom efter konfirmation i handelslære, men havde gennem læsning af rejsebeskrivelser fået en ubetvingelig lyst til at se sig om i verden. Den eneste udvej var at tage hyre som sømand. Han gjorde et par rejser til England, Skotland og Hvidehavet, men kom en stormnat alvorligt til skade ved fald fra rigningen. Efter hjemkomsten til Kbh. lå han på hospitalet et halvt års tid og kom derefter til at bo i hus med en ivrig afholdsmand der fik ham og hans forlovede til at indmelde sig i Danmarks afholdsforening 1882. Da de ledende inden for den kbh.ske afholdsbevægelse blev klar over at P. havde store evner som taler, forsøgte de at få ham til at virke som foredragsholder, men han undslod sig. De averterede så et møde på Chr.havn maj 1886, og da de havde sikret sig at P. kom til mødet, blev begge de averterede talere borte. P. måtte redde situationen, hvilket han gjorde så godt at han samme aften valgtes til formand for Chr.havns afholdsforening. Ret hurtigt blev han den mest benyttede afholdstaler og holdt inden sin død omtrent 7000 foredrag og var med til at stifte ca. 300 afholdsforeninger. Han var den fødte folketaler, vittig, slagfærdig, men tillige et poetisk, følsomt gemyt og stærkt socialt interesseret. Der gik især ry af hans diskussion 1897 med Peter *Sabroe, senere afholdsagitator, og med pastor V. *Brücker 1899.

P. var ikke blot taler, men også skribent og havde en poetisk åre. Han skrev en mængde viser og sange og udgav tre små digtsamlinger under den beskedne fællestitel *Spurvekvidder*, 1898, 1902 og 1907. I hans sidste leveår gjorde en stadig tiltagende tunghørhed ham tilbageholdende og undertiden irriteret, men han vedblev til det sidste at følge med i afholdsarbejdet. □ – Mindesten på graven.

25 år. Tanker og minder, udg. af Afholdstalerne forbund, 1904. [P. P. Høgsted m.fl.] W. P., en minderune, udg. Danm.s afholdsforen., 1925.

*Adolph Hansen**

Petersen-Dalum, Johannes Thyge, 1887–1962, landbrugsskoleforstander. * 4.9.1887 på Dalum landbrugsskole, † 6.7.1962 i Odense (Skt. Knuds), begr. Dalum kgd. F: landbrugsskoleforstander Jørgen *Petersen (1854–1908) og Jensine P. Thygesen (1865–1949). Navneforandring 14.3.1910. ~ 25.9.1915 i Vordingborg med Ingeborg Madsen, * 15.9.1888 i Vemmelev sg., † 16.7.1937 på Dalum landbrugsskole, d. af friskolelærer, senere direktør for andels-svinelagteriet i Vordingborg Niels Peter M. (1858–1927) og Mette Marie Jensen (1858–1939).

Undervisning i den lokale friskole samt et ophold på Testrup højskole 1904–05 var de boglige forudsætninger P.-D. mødte op med på faderens landbrugsskole vinteren 1906–07. Herfra gik vejen over Tune landbrugsskole 1909 til landbohøjskolen hvor han blev landbrugskandidat 1913. I de næste syv år erhvervede han en række pædagogiske erfaringer som lærer i husdyrbrug ved Næsgård agerbrugsskole 1913–15 og Asmildkloster landbrugsskole 1915–20. Her var han samtidig konsulent i husdyrbrug ved Viborg amts landøkonomiske forening. Da forstander H. *Hauch 1918 fik sæde i landstinget blev P.-D. hans medforstander på Asmildkloster. Sine ønskers mål nåede han imidlertid først i nov. 1920. Han blev da kaldet til at overtage ledelsen af Dalum efter Thomas Madsen-Mygdals udnævnelse til landbrugsminister s.å. I 33 år var han da Dalums myndige og solide leder. Uden at være specielt sagkyndig på det økonomiske og administrative gebet fik han i årene 1924–35 moderniseret og udbygget skolen. Til tekniske nyskabelser som en forsøgssvinestald (1929) og et nyt mejeri med tilhørende laboratorium (1931–32) kom en række forbedringer af elevernes bolig- og studieforhold. 1933 nåede man så vidt at alle elever kunne bo på skolen. De store festligheder ved skolens 50-års jubilæum 1936 betød i mere end én forstand højdepunktet i P.-D.s virksomhed som skoleleder. Med sine to landbrugskurser og sit mejerikursus var Dalum landets største skole

i sin art, fast og sikkert styret af P.-D. Ved at være De's med eleverne opretholdt han en vis afstand til dem og til omgivelserne i det hele taget. Det førte med sig at han snarere var respekteret end egentlig afholdt af eleverne. Orden og punktlighed var hans hovedkrav til dem, og kunne dette ikke honoreres, gik vejen uden personsanseelse den lige vej ud gennem skoleporten. Som landøkonom og som skoleleder var han nok så meget traditionens vogter som dens fornyer. Størst betydning fik han gennem sin udadrettede virksomhed hvor hans oratoriske begavelse i sammenhæng med en overlegen situationsbedømmelse rigtig kom til sin ret.

P.-D. gjorde sig gældende både på det erhvervs-politiske og det landbrugsfaglige felt. 1929–55 var han formand for De fynske landboforeninger, og han havde bestyrelsesposter i De danske landboforeninger og i Landbrugsrådet. Ved siden heraf var han meget aktiv på det landbrugsfaglige felt, såsom det landøkonomiske ungdomsarbejde (1925–41), statens husdyrbrugsudvalg (næstformand 1941, formand 1944) og det europæiske husdyrbrugsudvalg (1952–58). Det var hans styrke at kunne formidle et bæredygtigt kompromis mellem modstridende opfattelser, omend han ikke altid selv leverede det konstruktive element heri. På talerstolen mestrede han med sit absolutte gehør for øjeblikkelige stemningsbølger den kunst at kunne sige tingene akkurat så kraftfuldt, at ordene sagde tilhørerne mere end de strengt taget betød. Mest kendt blev han som en indflydelsesrig opinionsdanner, da han 1939 efter Niels *Bredkjær's død overtog dennes månedsoversigter i Statsradiofonien. Med sin dybe karakterfulde stemme og en stor evne for det oratoriske nåede han langt ud over bøndernes rækker. I eminent grad formåede han at tolke det som rørte sig i bondens sind. „Der er ingen, der som han har forstået – under de onde tider for landbruget – at få andre samfundsklasser til at tage den medicin, som de trængte til“ (H. Hauch). – R. 1931. DM. 1947. K. 1958. □Mal. (Dalum landbrugsskole). Foto.

Dalum læringles årsskr. 1936 især 182–86. Alfr. Andersen og Sv. Grabow Jensen sst. 1957 7–9. J. K. Svenstrup sst. 1961 95–98. Fyns stifts landbrugstid. XXXI, 1937 502f. R. Borreby sst. 1945 307f; sst. 1947 308f. N. Dyrbye i Højskolebl. LXXXVIII, 1963 395–97. Landbrugsminister Henrik Hauchs erindr., 1978 71. – Papirer i Rigsark.

Erik Helmer Pedersen

Petersen-Studnitz, Otto Alexis, 1846–1935, nationaløkonom. * 25.2.1846 i Holstebro, † 6.9.1935 i Kbh., begr. på Frbg. F: by- og herredsfoged i Holstebro, senere birkedommer i Kbh.s amts

Petersen-Studnitz, A.

søndre birk, folketingsmand, etatsråd Carl Nicolai P. (1802–76) og Augusta Alexandrine Flensborg (1816–1902). Antog navnet P.-S. 1881. ~12.7.1881 i Hirschberg, Schlesien, med Antonie Emilie Agnes v. Studnitz, * 27.1.1849 i Lissa, Posen, † 22.5.1933 i Kbh., d. af oberst Johan Theodor Stephan Wilhelm Feodor Robert v.S. (1807–88) og Maria Theresia Josepha Barbara v. Blacha und Lubic (1822–98). – Bror til Eugen *Petersen.

P.-S. blev student 1866 (privat dimitteret) og cand.polit. 1870. Han fortsatte sine studier i Schweiz. På grund af en strid om Holger *Drachmanns optagelse i Nationaløkonomisk forening, der var stiftet 1872, afløste P.-S. året efter V. *Arntzen som redaktør af foreningens tidsskrift. Han var herefter redaktør og sekretær i foreningen til 1901. 1877–86 var han tillige lærer i statistik på officersskolen. 1878 udgav han en kortfattet lærebog i Danmarks statistik. 1899–1926 var han forretningsfører for låne- og sparekassen for embeds og bestillingsmænd. Som redaktør gjorde P.-S. en betydelig indsats for at oplyse om nationaløkonomiens udvikling i andre lande. Selv om han havde nogen interesse for det sociale spørgsmål var han udpræget tilhænger af Manchesterskolens liberalisme og modstander af den tyske katedersocialisme. Han vendte sig også mod tidlige danske forsøg på at anvende de senere meget anerkendte grænsebetragtninger i den økonomiske teori. – Tit. professor 1903.

Jahrbuch des deutschen Adels III, Berlin 1899 306. Nationaløkonomisk foren.s festskr., 1897 29 33 34 35. Festskr. i anledn. af 25-års dagen for oprettelsen af socialøkonomisk samf., 1925 262. Berl.tid. 8.9.1935.

Niels Banke (P. Grønvold)

Peterson, Charles Walter, se Petersen, C. W.

Petit, Adrian, se Coclico, Adrian Petit.

Petit, Emil Nicolas Charles, 1817–93, læge, botaniker. * 2.2.1817 i Kbh. (Petri), † 7.11.1893 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: bogholder Charles P. († 1823) og Sophie Cathrine Fiedler (1788–1881). ~ 8.7.1845 i Helsingør med Elisabeth Cameron Mac-Gregor, * 22.12.1824 i Bremen, † 2.9.1922 på Frbg., d. af konsul Francis Emanuel Coleman M.-G. (1783–1876) og Susanna Johanna Elisabeth Bachmeister (1796–1864).

P. blev student 1834 fra Borgerdyskolen i Kbh. og studerede medicin og botanik. Efter at have taget medicinsk embedseksamen 1840 var han 1841–52 militærlæge og til 1848 naturhistorielærer ved Efterslægtens skole og Metropolitan-skolen, 1852–73 praktiserende læge i Fredens-

borg og derefter bosat på Frbg., dog med flere til dels lange ophold i Sydeuropa. P. spillede før 1852 og efter 1880 en ret fremtrædende rolle som botaniker. Han var 1840 en af stifterne af Det naturhistoriske selskab, der blev forløber for Botanisk forening, og i flere år var han dets bærende kraft og en ret frugtbar forfatter. Han skrev en lærebog i botanik (1845), men mere bemærkelsesværdig er hans afhandling *Det sydvestlige Sjællands Vegetation* (Naturhist. t. 1844), det første forsøg på at skildre en enkelt egns plantevækst sammenlignet med andres. Fra den anden periode må mærkes hans *Udkast til en floristisk Beskrivelse af Als* (Botanisk t. 1880), væsentligst baseret på indsamlinger under træarskrigen, med et fyldigt supplement 1892, samt nogle afhandlinger om Korsikas og Alpernes vegetation. Han var i disse år et stærkt aktivt medlem af Botanisk forening og dens næstformand fra 1883. – Justitsråd 1866. Etatsråd 1888. – R. 1873. □Foto (Fr.borg).

Eugen Warming i Botanisk t. XIX, 1894 244–54. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 429 590; II, s.å. 261f (bibliografi).

Carl Christensen*

de Petkum, Simon, † ca. 1692 (?), diplomat.

P. skal være født i Nederlandene; om der bestod slægtskabsforbindelse mellem ham og den ostfriesiske slægt Petkum er ikke oplyst. Han blev 1652 Frederik III's agent i Haag og var 1654 hans konsul i Dunkerque; herfra sendtes han s.å. til Paris for at få en erklæring af Charles II om, at han ikke havde modtaget de 24 000 rdl. som Corfitz *Ulfeldt på den danske konges vegne 1649 havde betalt hans repræsentant, markien af Montrose. Vistnok fra aug. 1654 var han, dog med afbrydelser, Frederik III's resident i London. Han bistod her Frederik *Ahlefeldt (1623–86) i forhandlingerne om den venskabstraktat der sluttedes febr. 1661 og varetog på forskellig måde dansk-norske handelsinteresser i England, bl.a. det glückstadtste afrikanske kompagnis, for hvilket han søgte engelsk støtte over for det hollandske vestindiske kompagni. 1663 udarbejdede han med statssekretær Sir Henry Bennet den plan som tilfod ham at pågribe *Leonora Christina. Hans indflydelse ved restaurationens engelske hof var i øvrigt ikke stor, bl.a. fordi han rådede over så ringe pekuniære midler til at gøre sig gældende, og han så med kritik på Hannibal *Sehesteds bestræbelser for at knytte en nærmere dansk-engelsk-svensk forbindelse med front mod den hollandske handelsindflydelse. Han var derimod på et tidligt tidspunkt tilhænger af et dansk-fransk forbund. Efter den engelske krigserklæring til Danmark 1666 opholdt han sig en tid i Paris hvor det franske udenrigsministeri-

um udnyttede hans kendskab til engelske forhold. Man foretrak ham her som resident i stedet for Marcus "Gøye, men 1667 kaldtes han tilbage til Danmark. Han gjaldt for at være kyndig i handelsforhold og blev derfor 1668 udset til præsident for det nyoprettede kommercekollegium som dog foreløbig ikke fik nogen fast organisation. 1668–69 henvistes flere sager vedrørende manufakturer og møntvæsen til P. og Melchior Rötlin som „Voris tilforordnede udi Commerce Collegio“. P. havde planer om at få Børnehuset omdannet til et manufaktur i større stil og var modstander af det af Cort *Adeler o.a. oprettede saltkompagni, men kunne, skønt han knyttede sig til P. Schumachers (*Griffenfeld) og U. F. *Gyldenløves kreds, ikke vinde stemning for sine ideer og blev forbigået ved organisationen af det nye kommercekollegium 1670. Ifølget skriftet Fyrstelig Tankering, som stammer fra den nævnte kreds, havde han fjender ved hove på grund af sin deltagelse i Leonora Christinas arrestation. Kbh.s magistrat rejste desuden modstand mod hans børnehusplan. Han anvendtes imidlertid på ny som diplomat, idet han sept. 1671–aug. 1672 opholdt sig som gesandt i Stockholm hvor han skulle forsikre svenskerne om det reelle i de danske forsøg på en tilnærmelse. Regeringen var dog ikke udelt tilfreds med hans indsats og kritiserede ham bl.a. for indiskretion. 1676–79 var han sammen med Just *Høg (1640–94) og Anton af Oldenburg envoyé extraordinaire på fredskongressen i Nijmegen, 1680–82 i Haag. I 1670erne havde han sammen med Johan Heidemann handelen på Færøerne i forpagtning af Frederik *Gabel. Hvorledes hans senere liv formede sig er aldrig oplyst; 1692 omtales et bibliotek og samlinger som han havde efterladt sig i Holland.

Kilder. Handlingar rörande Sveriges hist., udg. A. Fryxell I, Sth. 1836 210–32. Danske mag. 3.r.II, 1845 54–78; 4.r.IV, 1878 274–85. Saml. til Danm.s hist. under Fr. IIIs regering, udg. P. W. Becker I–II, 1847–57. Calendar of state papers, domestic series, of the reign of Charles II, London 1862. Danske saml. 2.r.I, 1871–72 197f 200f 221f; III, 1873–74 8 34 61 64 67 327. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen V, 1882 752. Kronens skøder II, udg. F. J. West, 1908. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen VI–VII, 1923–26.

Lit. Otto Vaupell: Rigskansler grev Griffenfeld I, 1880 64–79. S. Birket Smith: Leonora Christina, grevinde Ulfeldts hist. II, 1881. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 324f; II, 1894 22f. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I–II, 1908–22. Harald Bohrn: Sverige, Danm. och Frankrike 1672–74, Sth. 1933. Georg Landberg: Johan Gyllenstiernas nord. förbundspolitik, Upps. 1935 = Upps. univ.s årsskr. 1935: X 77. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Joan Römelingh: De diplomatieke betrekkingen van de republiek met Denemarken, Amsterdam 1969.

C. O. Bøggild-Andersen*

Petresch-Christensen, Christian, 1875–1942, historiker. * 31.8.1875 på Kistrupholt, Dronninglund sg., † 26.4.1942 i Kbh. (Fredens), begr. i Ordrup. F: proprietær Palle Andreas Peter Holst C. (1832–1903, ~ 2° 1879 med Thekla Marie Frederikke Greve, * 1853) og Christiane Christensdatter (1842–75). Adopteret 12.8.1882 af farbroderen, købmand i Nørre Sundby, Hans Marius Petresch C. (1829–1903) og Severine Mørup (1836–1902). Fornavnet Petresch ved bevilling 22.5.1920; navneforandring til P.-C. 15.2.1928. ~ 28.5.1903 i Nørre Sundby med Christine Andrea Nielsen, * 28.5.1882 i Struer, † 10.2.1959 i Kbh. (Fredens), d. af teglværksejer og proprietær Christian N. (1854–1918, ~ 2° 1890 med Josefina Veinholdine Ring, 1860–1922) og Anne Petersen (1852–84).

P.-C. blev student 1895 fra Ålborg, 1902 cand.jur. og s.å. sagførerfuldmægtig, volontær på by- og herredsfogedkontoret i Nørre Sundby 1903, konstitueret assistent i kriminal- og politiretten 1905, ansat 1906, protokolfører sst. 1910, fuldmægtig i Kbh.s byret 1919, ekspeditionssekretær sst. 1931–41. Foruden det grundige og meget detaljerede to-bindsværk *Norges Hystoriske Historie indtil 1850 med Bidrag til Egnens Historie*, 1921–24 har P.-C. offentliggjort talrige bidrag i Samlinger til jydsk Historie og Topografi og i en række af vore historiske amtsårboøger; her skal nævnes *Nogle Efterretninger om Slaget ved Nørresundby 1644*. (Saml. t.j. H. og T. 4.r. I, 1911–14), *Fra „Kejserens“ Tid* (tredivårskrigen) (Fra Himmerland og Kjær Herred, 1912), *Kjær Herreds Skove* (sst. 1914–15), *Den Vrensted Degn Martin Dietz* (Vendsysselske Aarbøger, 1917), *Vendsysselske Visitationsberetninger 1738–64* (sst. 1919–25), *Tilstanden i Vendsyssel ved Aar 1735* (Vendsysselske Aarbøger 1915–17) og *Tilstanden i Hardsyssel på Chr. VI's Tid* [Indberetninger 1735 og 1743] (Hardsyssel Aarbog 1919) omhandlende tilstanden i en stor del af Jylland. P.-C.s arbejder er præget af solid indsigt, nøgternhed i vurderingen og en sober, lidt tør, fremlæggelse af stoffet. 1936 modtog P.-C. den Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelses prismedalje.

C. Kliitgaard i Vendsysselske årbøger XIV, 1942 236.

C. Kliitgaard*

Petrus David de Scotia, ca. 1450–1520, professor. * ca. 1450 i Aberdeen i Skotland, † 24.7.1520 i Kbh., begr. sst. (Frue k.).

P. blev immatrikuleret 1467 ved universitetet i Köln og blev her 1468 baccalaur, 1470 lic.art. og

1477 mag.art. Han hørte til den første kreds af akademiske lærere der overførtes fra Köln-universitetet til det nystiftede universitet i Kbh. 1479, hvortil han var knyttet resten af sit liv, først som lærer ved det filosofiske, siden ved det teologiske fakultet. 1479 blev han dekan ved det filosofiske fakultet, s.å. nævnes han som baccalaur i teologien, 1487 som lic.teol., og 1498 promoveredes han til doktor i teologien. Seks gange var han universitetets rektor. Paulus *Helie, der var hans modstander i teologisk henseende, har efterladt en interessant karakteristik af P. Den bidske karmeliter roser ham i høje toner for hans fortræffelige karakter, udmærket ved beskedenhed og retskaffenhed, og for hans store lærdom, især i skolastisk teologi. Når han fremhæver at P. fremfor alt dyrkede aristotelisk filosofi og thomistisk teologi falder dette godt i tråd med at han i sin ungdom var blevet uddannet ved det konservative universitet i Köln. Også skolemanden Morten *Børup berømmer P. som en fortrinlig teologisk lærer. Han synes tillige at være blevet benyttet i kongens tjeneste. 1495 var han således kong Hans' „orator“ ved en legation til Rusland, og han optrådte samtidig som lærer i latin for zarens sendebud Gregorius Isthoma.

Sigm. Herberstein: *Reum Moscoviticarum commentary*, Basel 1571 117. E. C. Werlauff: *Kbh.s univ.*, 1850 60f. H. F. Rørdam: *Kbh.s kirker og klostere*, 1859–63 52 173 231. Samme i *Kirkehist. saml.* 5.r.III, 1905–07 8 11. *Monumenta hist. Danicæ*, udg. samme 1, 1873 39f (også i Paulus Helie: *Skr. VI*, 1937 81). Die Matrikel der Univ. Köln, ved Hermann Keussen, 2. opl. Bonn 1928 = *Publ. der Gesellsch. für rhein. Geschichtskunde VIII*, I (under 1476). J. Oskar Andersen i *Hist. t. II*. r. 1, 1944–46 62 390.

*Bjørn Kornerup**

Petrus Philomena de Dacia (Peder Nattergal), –1290–1305–, astronom, matematiker.

Der er kun få samtidige vidnesbyrd om P.s levned og virksomhed. Han omtales først i et brev fra årene 1286–90 fra provincialen for de tyske dominikanere, Herman von Minden, der takker en vis P. de D. i Bologna for en gave i form af et sindrigt astronomisk instrument kaldet en *spera insperata*, hvis art ikke er nærmere fastslået (måske en armillarsfære). Videre roses givener som „den nye Thales“ og opfordres til at komme til Tyskland. En mere præcis dato er 31.7.1291, da P. de D. *dictus Philomena* i Bologna lagde sidste hånd på sin nedenfor omtalte Sacrobosco-kommentar. Året efter nævnes han et par gange som medlem af den tyske „nation“ ved Bolognas universitet. Hans tilknytning til Italien bekræftes i disse år af en traktat om astrologi som en vis magister Romanus angiver at have skrevet på opfordring af sin lærer *Petrus philomena canonicus*

Rolkendis. Alt tyder på at han omkring 1290 har været lærer i Bologna hvor der allerede dengang fandtes en speciel lærestol i astronomi og astrologi; han har næppe beklædt denne, men sikkert været magister artium, omend muligvis fra et andet universitet. Hvis *Rolkendis* er en forvanskning af *Roskildensis* har P. været kannik i Roskilde og i udlandet ernæret sig ved et præbende herfra. Dette udelukker, at han (som ofte tidligere antaget) har været dominikaner. At han senere er vendt tilbage til Danmark fremgår af et brev vedrørende en dansk studerende ved kurien fra pave Bonifacius VIII, dateret 4.7.1304 og stillet til biskoppen af Ribe, prioren for Skt. Knuds kloster i Odense, og *Petrus Philomena canonicus Roskildensis*. Dette tyder på at P. på dette tidspunkt har haft en vis position i den kirkelige administration i Danmark. Roskilde-obituarier indeholder ingen notits om hans død, så han må antages igen at have forladt landet og fundet sin grav i det fremmede. Lidt flere oplysninger fremgår af P.s værker der i samtiden var meget udbredte; der kendes endnu op imod 200 håndskrifter som på en eller anden måde er knyttet til hans navn. Først blandt disse værker er hans kommentar fra 1291 til Johannes Sacroboscos *Algorismus vulgaris* (udg. af M. Curtze) der var en af middelalderens mest anvendte lærebøger i aritmetik og algebra. Kommentaren udmærker sig bl.a. ved en ny og forbedret metode til udtagning af kubikrødder, men dens matematik-historiske forudsætninger er endnu ikke helt belyst. Et mere trivielt matematisk værk er en *Tabula multiplicationis* over produkterne af tallene to og to fra et til 59, beregnet til brug for astronomer der regnede i 60-talssystemet.

En meget større udbredelse (med mere end 50 bevarede håndskrifter) havde hans *Kalendarium* med tilhørende canones eller brugsanvisning (udg. efter et enkelt håndskrift af benediktinerne på Monte Cassino). Det var en astronomisk kalender for en 76-årig periode begyndende 1292, som i stor udstrækning kom til at erstatte en lignende kalender af Robert Grosseteste der var løbet ud 1284. Den tilstræbte en større nøjagtighed end forgængernes ved at give tidspunkterne for middelmånens faseskifter med en usikkerhed på et kvarter. Et nyt træk var en kolonne med solens deklination for hver dag i året. Denne koordinat var gennem året 1274 bestemt ved observation med et astrolabium af en anonym astronom i Roskilde; det kan endnu ikke afgøres om det var P. selv, eller om denne benyttede en kollegas resultater. En lignende kolonne dukker op 1296 i en kalender af Guillaume de St. Cloud i Paris, hvor P.s kalender også er udarbejdet ifølge visse af håndskrifterne. I tilslutning til kalenderen må

nævnes en *Declaratio super compotum* der er en kommentar til den populære *Compotus metricus manualis* fra 1100-tallet, og videre en *Tabula lunae*, et diagram ved hvis hjælp man kan finde det himmeltegn månen ses i i hver enkelt måned, når man kender dens alder (i dage efter nymåne). Den kaldes også *Tabula medicorum* og har sikkert været til brug for læger til bestemmelse af de rette tider for åreladning. Også en *Tabula solis* med angivelse af solens længde gennem en fire-årig periode omtales i P.s værker og er for nylig identificeret i et håndskrift.

Langt større interesse knytter der sig til en *Tractatus eclipsorii* (udg. m. kommentar af F. Saaby Pedersen) der beskriver konstruktionen og anvendelsen af et instrument til mekanisk udregning af formørkelser. Denne regnemaskine synes at være den første i sin art og forløberen for talrige senere varianter. Den angives at være konstrueret i Paris (antagelig kort før 1300), men teksten forklarer også hvorledes instrumentet kan benyttes i Roskilde. De hidtil nævnte skrifter er alle autentiske værker af P. Hans navn har imidlertid også været sat i forbindelse med en vis Petrus de Sancto Audomaro (dvs. fra St. Omer) som i enkelte håndskrifter kaldes Petrus Dane(sic) de Sancto Audomaro og har efterladt sig to skrifter der begge er blevet til i Paris i 1290erne. Det ene er en *Tractatus de semissis* (udg. af F. Saaby Pedersen) som beskriver en regnemaskine til bestemmelse af planeternes længde med et minimum af tabelopslag og uden trigonometriske udregninger: instrumentet er en forbedring af et lignende *aequatorium* beskrevet omkring 1260 af Campanus de Novara i Paris. Noget eksemplar har ikke overlevet, men en moderne rekonstruktion findes i Videnskabshistorisk museum i Århus. Det andet skrift er en *Tractatus novi quadrantis* fra 1293, omhandlende en speciel astronomisk kvadrant opfundet 1288 af den jødiske astronom Jacob ben Mahir (Profatius Judaeus) i Marseille eller Montpellier. De to Petrus' har således begge arbejdet i Paris inden for det samme tiår med nærtbeslægtede emner, og E. Zinner har derfor fremsat den hypotese, at det drejer sig om en og samme person hvilket er muligt under forudsætning af at P. i nogle år har haft et præbende fra St. Omer. Spørgsmålet er endnu ikke sikkert afklaret, omend sandsynligheden taler for at det var forskellige personer. Selvom dette skulle være tilfældet, er omfanget og originaliteten af P.s autentiske skrifter nok til at vise ham som den betydeligste skandinaviske astronom i middelalderen, hvis indflydelse endnu mærkes langt op i 1400-tallet. Et specielt træk ved værkerne er mangelen på direkte hentydninger til astrologien som næppe

har haft P.s hovedinteresse; herved adskiller han sig klart fra det andet store navn i dansk middelalderastronomi, Nicolaus de Dacia, hvis store værk *Libri tres anagypharum* fra ca. 1450 helt igennem sigter på astrologiske anvendelser af astronomien.

Bullarium Danicum, udg. Alfr. Krarup, 1932 834. – Bibliotheca Casinensis IV, Monte Cassino 1880 232–47. G. Eneström: Anteckningar om matematikern P. de D. och hans skrifter = Öfversigt af kongl. vetensk.akad.s förhandl. III, 1885 15f; VIII 65–70; 1886 57f. P. de D. in algorismus vulgarem Johannis de Sacrobosco commentarius, udg. Maximilian Curtze, 1897. Moritz Cantor: Vorlesungen über Gesch. der Mathematik II, Lpz. 1900 90f. Ellen Jørgensen i Hist. t. 8.r.III, 1910–12 253–60 og V, 1914–15 346. Samme i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XIX, Upps. 1933 194f. Ernst Zinner: Gesch. der Sternkunde, Berlin 1931 332 336 358. Samme i Nord. astronomisk t. XIII, 1932 136–46 (ty. overs. i Archeion XVIII, Rom 1936 318–29). G. Rasch i Prominent Danish scientists, udg. V. Meisen, 1932 12–15. Paul Lehmann: Skandinaviens Anteil an der lateinischen Lit. und Wissenschaft. des Mittelalters, München 1936 = Sitzungsberichte der Bayerischen Akad. der Wissensch. Philos.-hist. Abt. II 52f. Olaf Pedersen i Vistas in astronomy IX, London 1968 3–10. Samme i Dictionary of scientific biography X, N.Y. 1974 540–42. Samme: P. de D. A problem of identity, with a survey of the manus., 1976 = Cahiers de l'institut du moyen-âge grec et latin XIX. Fritz Saaby Pedersen i P. de D.: Tractatus instrumenti eclipsium, 1978 = sst. XXV. Samme: Petrus de S. Audomaro: Tractatus de semissis, 1979 = sst. XXXIII.

Olaf Pedersen

Petraeus, Theodor, ca. 1630–72, orientalist. * 1630, måske tidligere, i Flensborg, † 1672 (før 21.12.) i Kbh. F: borger i Flensborg Peter Dircksen († før 1672) og hustru. ~ hollænderinde Clara v. Bülow (eller Belou).

Efter skolegangen i Flensborg helligede P. sig studiet af orientalske sprog, fra 1645 ved tyske universiteter (Leipzig og Wittenberg 1645 og Jena 1647) og siden i Leiden hvor han blev immatrikuleret 1650 og vel erhvervede magistergraden. Han knyttede her venskabelig forbindelse med J. G. Nisselius, sammen med hvem han 1654 udgav stykker af Bibelen på etiopisk med latinsk oversættelse. Gennem adskillige år oppebar han understøttelse fra Frederik III, som betød den orientreise han indledte 1655 med et længere ophold i Rom, hvor han omgikkes armeniere og etiopere og stiftede bekendtskab med polyhistoren Athanasius Kircher, en forgænger for P. i pionerarbejdet med koptisk. Enkeltheder om rejsen 1656–59 er kun kendt sporadisk; han besøgte Grækenland, Syrien, Palæstina og Egypten hvor opholdet i Cairo gav ham lejlighed til studier i arabisk, etiopisk, koptisk, persisk og armensk, og han hjembragte en meget værdifuld samling manuskripter om end en del af hans bogkøb blev konfiskeret i den tyrkiske told. I

Petræus, Theodor

London fik han 1659 foranstaltet prøvetryk af et Psalterium Copticum (med arabisk parallel og latinsk oversættelse), interessant ved at give en slags fonetisk transskription, men desværre aldrig fulgt af en udgave. Afbrudt af rejser, bl.a. til Kbh. og London, boede han 1660–66 i Leiden hvor han genoptog samarbejdet med Nisselius og fik udgivet nogle etiopiske og arabiske bibeltekster og en etiopisk homilie. Efter Nisselius' død gennemførte P. december 1662 udgivelsen af hans Biblia Hebræa og købte, tilskyndet af Frederik III, sin mangeårige vens dyrt erhvervede trykkeri. Beskæftigelsen med armensk førte til at han flyttede til Amsterdam hvor der fandtes en armensk koloni; han medvirkede bl.a. ved den store armenske bibeludgave (Amsterdam 1666), og mod slutningen af 1667 udkom hans *Doctrina Christiana, Armenice, in Latinum versum*.

P.s. beskedne kår var blevet til den yderste armod da han 1670 med besvær fik rejsepenge fra det danske gesandtskab til at flytte til Kbh. Han havde sat sig i gæld for at kunne købe Nisselius' trykkeri, og ikke blot refunderede kongen ham aldrig udgiften, men fra 1667 bortfaldt den kongelige støtte helt. Krigsbegivenhederne medførte at han gik glip af sin fædrenes arv, og han anmodede forgæves Christian V om at bekoste udgivelsen af et stort værk han gennem årene arbejdede på om sultan Solimans historie baseret på et tyrkisk manuskript. På grund af sin store lærdom nød han ganske vist ikke ringe anseelse – han blev 1667 kaldet til et professorat i Königsberg som han aldrig tiltrådte; men han opnåede desværre ikke de udnævnelser han selv trængte efter, således til et professorat i Kiel eller Kbh. Han havde ved sin død pantsat de fleste af sine ejendele, og hans enke afhændede hastigt de kostbare manuskripter, hvoraf de fleste kom til Berlin. – P.s. indsats var banebrydende på områder som koptisk, nygræsk, armensk og tyrkisk. Hans trykte arbejder har måske ikke haft større betydning for videnskaben, hans lærdom og flid er for en stor del gemt i forarbejder; men ved sin uselviske hjælpsomhed har han haft indflydelse på adskillige af tidens betydeligste publikationer.

Johs. Møller: *Cimbria lit.* I, 1744 489–93. Ernst F. K. Rosenmüller: *Handbuch für die Lit. der biblischen Kritik und Exegese III*, Göttingen 1799 72f. E. C. Werlauff: *Hist. efterretn. om det store kgl. bibl.*, 2. udg. 1844 84f. A. Rahlfs i *Nachrichten von der Gesellsch. der Wissenschaften zu Göttingen. Philol.-hist. Klasse*, 1917 288f. Erik Iversen i *Fund og forskn.* IX, 1962 79–113 og XI, 1964 173. – Papirer i Kgl. bibl.

Else Pauly (Fr. de Fontenay)

Pettersson Norrie, Anna, se Norrie, William.

Pettoletti, Filippo, 1783 el. 84–1845, teaterentreprenør, artist. * 1.3.1783 el. 84 i Venezia, † 1.9.1845 i Kbh. (kat.), begr. sst. (Ass.). F: musiker og artist Carlo Giovanni P. (ca.1748–1838, ~2° juli 1800 i Kbh. med Victoria Vitale). ~1° med Helena Deba, * ca.1787, † 31.8.1821 i Kbh. ~2° 6.2.1827 på Frbg. med Johanne Laurentia Kobb, * 17.11.1801 i Helsingborg, † 27.5.1848 i Kbh. (Frbg.), d. af Jacobina K.

P. kom til Kbh. ca.1800 med „det store, italienske selskab“ der under P. *Casortis ledelse førte pantomimen til Danmark. Her optrådte han som stærk mand men senere, da han 1816 med sin familie atter kom til landet, var han komiker og bajads. Morskabsteatret på Vesterbro lige over for den kgl. skydebane var nu hans forum, også som medinteressent sammen med det Kuhnske selskab, indtil P. brød ud og 1827 fik bevilling til selv at starte et nyt forlystelsesteater uden for voldene. Han gjorde den indsats at skaffe pengene til forandringen af lystgården Blågårds hovedbygning der blev til Nørrebros første teater; det var større og mere komfortabelt end nogen tidligere forstadsscene i Kbh. Men guld spandt han ikke, og glæden varede kun kort over den linedans, de cirkusforestillinger og pantomimer der vist, bl.a. en som skildrede „Napoleons Død og Begravelse paa Øen Sankt Helena“, hvori P. agerede kejseren; allerede 14.4.1833 brændte teatret, hvilket dog ikke nedslag P.s mod, men kastede ham ud i et nyt foretagende, nemlig rejsningen af „Vesterbros ny Teater“ som maleren Troels *Lund var mester for, og som lå der hvor nu Bernstorffsgade og Hotel Plaza findes. Dette bræddesom også kunne benyttes som cirkus, blev åbnet 8.6.1843 og nedrevet 1875; det betød et vigtigt skridt frem mod hovedstadens første egentlige privatscener, Casino og Folketeatret, som P. ikke oplevede. Han var en energisk, initiativrig mand, hvis virksomhed bidrog til at myndighederne efterhånden indså at nationalscenen eneret fra 1750 på opførelse af al dramatisk litteratur ikke var tidssvarende. P. skaffede den italienske opera hertil, der siden gjorde furor på Hofteatret; hans indkaldte tyske selskaber opførte bl.a. *Lumpacivagabundus*, *Talismanen* og *En Ødeland* som blev forbilleder for Casinos repertoire, og han var lærer for N. H. Volkersen, Pjerrots berømte fremstiller, hvorved kontinuiteten med G. *Casorti blev opretholdt. Selv spillede P. på sine ældre dage Kassandra's rolle. □ Akvarel.

J. Davidsen: *Fra det gamle kongens Kbh.* II, 1881 (ny udg. 1910 og 1977). Eiler Nystrom: *Offentlige forlystelser i Fr. VIs tid I*, 1910.

*Robert Neiiendam**

Petzholdt, Ernst Christian Frederik (Fritz), 1805–38, maler. * 1.1.1805 i Kbh. (Petri), † 1.8.1838 i Patras, begr. sst. F: grosserer Johan Jacob P. (1766–1836, ~1° 1794 med Amalie Wiingaard, † 1799; ægteskabet opløst 1797) og Josephine Marie Elisabeth Fontaine (1770–1812). Ugift.

Efter at have stået i malerlære kom P. i foråret 1825 på Eckersbergs skole og arbejdede ligeledes på akademiet hvor han vandt et par sølvmedaljer. Det portræthoved af en gammel sømand som han udstillede 1828 (kunstmuseet) viser ham som en endnu umoden Eckersbergelev og blev for øvrigt det eneste figurbillede han udstillede. N.å. mødte han frem med landskaber, af hvilket et, *En Mose ved Høsterkøb*, blev købt til kunstmuseet. Derefter begyndte hans rejseår; faderen var velhavende og kunne give ham sin støtte, og 1829 var han allerede i Nordtyskland, 1830 drog han til Italien, ankom om efteråret til Rom, fortsatte videre til Sicilien og levede derefter i en årække navnlig i Rom, hvorfra han 1833 solgte et billede af Hadrians villa ved Tivoli til kunstmuseet. I vinteren 1835–36 var han i Kbh. i anledning af faderens dødelige sygdom, men derefter rejste han igen ud, over München til Italien og Grækenland. Her døde han pludseligt i Patras. – Det er let at forstå at indtrykkene fra Eckersbergs skolen snart måtte tabe sig under de langvarige ophold i det fremmede, og at indtrykkene af tysk landskabskunst, der spillede så stor en rolle i datidens Rom, måtte gøre sig gældende i stedet. Ikke for intet vakte det arbejde der betegnes som P.s hovedværk *Et Parti fra de pontinske Sumpe* (1837, Hirschsprungs samling) stor interesse i München hvor det udstilledes 1838; i farveholdning har det ulige mere berøring med München end med Eckersbergs Kbh. Tilfælles med hans andre arbejder har det en omhyggelig komposition – men det der endnu får os til at interessere os for P. er hans bjergstudier fra Sicilien og andre steder i Italien, af hvilke flere findes i kunstmuseet og Hirschsprungs samling. Med levende pensel og letflydende farve giver han i dem et smukt billede af lysets fald og fortoninger ud over bjergmasserne. □Tegn. af H. V. Bissen, 1831 (kobberstiksaml.; Hirschsprung). Tegn. ca. 1835. Afbildet på tegn. af D. C. Blunck, 1836 (Thorvaldsens mus.). Mal. af A. Küchler (Fr.borg). Tegn. af E. Meyer (kobberstiksaml.). Tegnet og malet selvportr. Litografi efter tegn. af D. Monies. Relief af H. V. Bissen på mindsten ved graven af M. G. Bindsøll.

Brev fra P. i Tilskueren LV, 1938 II 228–30. – [Emil Paulli:] Johann Jacob Petzholdts efterslægt, u.å. Carl V. Petersen: Italien i da. malerkunst, 1932. H. Bramsen:

Landskabsmaleriet i Danm. 1750–1875, 1935. Danm.s malerkunst, red. E. Zahle, 1937 (4. udg. 1956) 140 142.

Leo Swane*

Petzold, Johan Christoph, 1708–62, billedhugger. * 6.10.1708 i Wünschendorf i Sachsen, † 15.9.1762 i Schönfeld ved Dresden, begr. sst. F: knivsmed Michael P. og Sabine Förster. ~ 19.12.1740 i Kbh. (Garn.) med Margrete Elisabeth Bencke. If. August *Hennings har P. fået sin uddannelse hos Balthasar Permoser i Dresden, hos Andreas Schlüter i Berlin og hos Georg Rafael Donner i Wien, selv nævner han i en skrivelse 1757 til kunstakademiet, at han i længere tid har besøgt akademiet i Wien. Hans virksomhed i Danmark falder i to perioder, 1739 – juli 1746 og okt. 1748 – marts 1757; i de mellemliggende to år arbejdede han ved byslottet i Potsdam. P.s første arbejder, et frontonrelief og en statue af *Neptun* på marinens hovedmagasin på Gammelholm (1739–40) gik tabt ved branden 1795; frontonrelieffet på Asiatisk Kompagnis hus, Strandgade 25 (1739) tilskrives ham og sikkert med rette, kartouchen mellem de siddende figurer, Neptun og Merkur, viser tydeligt hans skoling i Schlüters senbarokke dekorationstil. 1742f udførte P. figurgropperne n.m. på Marmorbroens pavilloner ved Christiansborg og 1744–45 to statuer af *Neptun* og *Merkur* til børsrampen (originalerne, nu i bymuseet, er erstattet af kopier). Af forsvundne haveskulpturer kan nævnes syv statuer på Hirschholm (1741) og tre på Frederiksdal ved Lyngby (1745). Efter sin tilbagekomst fra Berlin udførte P. skulpturer på balustraden over Christiansborgs hovedportal (1749–50), ødelagt ved branden 1794, men hans mest omfattende indsats faldt i begyndelsen af 1750erne med hele facadeudmykningen af A. G. Moltkes palæ på Amalienborg med statuer, barnegrupper, trofæer, festoner og vaser samt relieffer over døre og vinduer og samtidig gavrelieffer og anden dekorativ skulptur til Frederiks hospital, det nuværende kunstindustrimuseum. På Moltkes palæ har P. arbejdet efter Nicolai *Eigtveds disposition og franske ornamentstik i ren pariserrokokko. Af skulpturudmykningen på hospitalet skal især relieffet over indgangen fra Bredgade, *Den barmhjertige samaritan*, fremhæves som et velkomponeret og smukt arbejde. En så omfattende virksomhed har krævet adskillige medhjælpere, ikke mindst når man tager i betragtning at P. fra 1751 tillige var professor ved kunstakademiet hvor han både underviste og restaurerede samlingen af gipsafstøbninger. Sit medlemsstykke, *Herkules som baglæns kaster sig på bælet* (ikke bevaret), afleverede han først 1756; året før fik han titel af hofbilledhugger. Da J.-F. *Saly 1754

Petzold, Johan Christoph

blev akademiets direktør må P. have erkendt at et nyt stilskifte var forestående, og selv om han ingenlunde stod fremmed over for nyantikken foretrak han efter et par år at opgive sit professorat; 1757 forlod han Kbh. og slog sig ned i Altona. □Mal. måske forestillende P. (Fr.borg).

Aug. Hennings: Essai historique sur les arts. . . en Danemarc, 1778 46 78f. Chr. Elling og Vict. Hermansen: Holmens bygningshist. 1680–1930, 1932. Chr. Elling i Danm.s billedhuggerkunst, red. V. Thorlacius-Ussing, 1950 228f. Knud Voss: Arkitekten Nic. Eigtved, 1971. Jens Fr. Nørbæk: Marmorbroen, 1978.

Bredo Grandjean

Peymann, Christian Friderich Hermann, 1732–1817, officer, vandbygningsingeniør. * 22.5.1732 i Rotenburg ved Bremen, † 27.4.1817 i Rendsborg, begr. sst. F: overoppebørselsbetjent Nicolaus P. (1695–1747) og Henriette Margaretha Gebhardt (ca. 1699–1779). Ugift. – Bror til Ernst *P.

P. blev 1749 werkbas ved holstenske fortifikation, 1755 kar., 1757 virkelig underkonduktør, 1759 kar. konduktør og deltog med afbrydelser i syvårskrigen ved den franske hær indtil han ved mobiliseringen 1762 ansattes som virkelig konduktør og kar. ingeniørkaptajn i ingeniørstaben hjemme. Ved ingeniørkorpsets oprettelse 1763 blev han kar., 1768 virkelig overkonduktør og ingeniørkaptajn og ledsagede 1772 *Carl af Hessen på dennes ophold i Norge. 1770 havde han med orlov fra korpset virket ved vandbygningsvæsenet i Oldenburg, 1774 stillede han til rådighed for den til „Forening af Vest- og Østersøen“ (slesvig-holstenske kanal) nedsatte kommission, blev tilsynsførende ved kanalarbejderne og var til sin død fast medlem af kommissionen. 1777 fik han karakter af ingeniørmajor med rang som oberstløjtnant af infanteriet, og 1779 udnævntes han til kommanderende ingeniørofficer i hertugdømmerne men beholdt samtidig stillingen som tilsynsførende ved kanalen, blev 1783 virkelig ingeniørmajor, fik 1785 karakter som oberst i infanteriet, 1790 reserveret generalmajors anc., blev 1794 generalmajor af infanteriet og s.å. medlem af en kommission i Odense til undersøgelse af muligheden for søforbindelse til denne by for skibe med syv-otte fods dybgående. Efter indtrængende anmodning fra hertugen af Mecklenburg-Schwerin, men trods kanalkommissionens modstand, fordi P. var den eneste der var „fuldkommen bekendt“ med kanalarbejdet, tillod kongen ham 1791 at føre tilsyn med et kanal anlæg hvorved Elben fra Dömitz sattes i forbindelse med Østersøen. På hans forslag og under hans ledelse oprettedes 1798 Holstenske militærinstitut i Rendsborg for oplæring af de

unge officerer og aspiranter m.fl. i hertugdømmerne, og 1805 blev han ligesom broderen medlem af en kommission til udarbejdelse af en plan for samtlige militære undervisningsanstalter. Som kommandant i Rendsborg var han yderst virksom for skabelsen af en flotille på Ejderen og fik 1803 kongens løfte om, når han for medelst fuldstændig tjenstdygtighed måtte gå af, at beholde sin fulde gage som pension. 1809 afskedigedes han med generalløjtnants karakter (fra 1808). – Hv. R. 1801.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé V, 1902. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen III, 1932. – V. E. Tychsen: Fortifikationsetaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893. J. Lauritsen: Søvejene til Odense, 1873.

*Rockstroh**

Peymann, Hinrich Ernst, 1735 el. 37–1823, officer. * 22.5.1735 (kgb. har 1737) i Rotenburg ved Bremen, † 28.1.1823 i Rendsborg, begr. sst. F: overoppebørselsbetjent Nicolaus P. (1695–1747) og Henriette Margaretha Gebhardt (ca. 1699–1779). Ugift. – Bror til Christian Friderich Hermann *P.

P. var uddannet ingeniør og blev 1755 werkbas i holstenske fortifikation, n.å. kar. underkonduktør, fulgte et par år den franske hær i syvårskrigen og var 1762 under mobiliseringen ansat i staben som kar. ingeniørkaptajn. Ved ingeniørkorpsets oprettelse 1763 blev han konduktør, 1766 overkonduktør og 1770 „kar. virkelig“ ingeniørkaptajn. 1783 blev han kar. ingeniørmajor og 1783 generalkvartermester ved fortifikationen i Danmark. – P. ansås for en habil militærarkitekt. Han var 1771–72 landetatens repræsentant i over-bygningskommissionen (fra 1772 generalbygningsdirektionen) og derefter til 1796 af bygningsadministrationen. 1783 opførte han et fyrtårn på Anholt, og i Kbh. stod han for opførelsen af livgardens kaserne ved Rosenberg og to pakhuse i Tolbodgade. Han var desuden medlem af defensionskommissionen af 1771 og kom, sammen med Wilh. *Huth, i konflikt med søofficererne angående formen for de foreslåede søforter Trekroner og Prøvestenen. 1789 blev P. oberst i infanteriet og n.å. medlem af den bestandige indkvarteringskommission der stod for garnisonens kaserering. 1793 fik han løfte om fuld gage som pension ved hans evt. afgang fra hæren. S.å. blev han virkelig ingeniørmajor, n.å. tillige kommandant i Kastellet, 1795 generalmajor af infanteriet, medlem af kommissionen s.å. om forbedring af Kbh.s brandvæsen og n.å. højstkommanderende ved ildløs i Kbh. samt medlem af brand- og vandkommissionen. 1796 udrådte han af ingeniørkorpset og blev 3., fra

1803 l. deputeret i generalkommissariatskollegiet, s.å. medlem af slotsbygningsskmissionen, 1805 formand i kommissionen til yderligere forbedringer i brandslukningsvæsenet, n.å. formand i den nye brandkommission og i en kommission om plan for samtlige militære undervisningsanstalter.

P. karakteriseres fra alle sider som en venlig og omgængelig mand. Hans område havde altid været planlægning og konstruktionsvæsen, nogen militær kommando havde han aldrig haft og han besad derfor ej heller nogen krigserfaring. Det var da også kun på grund af generalmajor H. C. "Geddes sygdom at han i maj 1807 fik overdraget befalingen over alt militær på Sjælland. Men deraf fulgte, da den udenrigspolitiske situation tilspidsedes og England sendte en flådestyrke til Sundet, at han under kronprinsens hastesbesøg i Kbh. 11.8. fik overdraget kommandoen over byens forsvar, men uden beføjelser til at forhandle med de fjendtlige styrker. Udenrigsministeren befandt sig ved hærens overkommando i Holsten. – Uden nogen reel forestilling om fjendens hensigter og potentiel – flådestyrken var på 46 fartøjer med 30 000 landgangstropper – sammenholdt med det til byens rådighed værende forsvar regnede kronprinsen med at byen kunne udstå en lang belejring. Først ved sin tilbagekomst til Holsten blev han orienteret om at det engelske krav gjaldt flåden. Til forsvaret havde P. kun 5500 regulære, ikke krigsvante tropper samt 7500 mand fra det sjællandske landeværn, Kbh.s borgervæbning og de frivillige korps. Dertil kom at byens befæstning, skønt det ikke havde manglet på militær kritik heraf, ikke var i bedste stand.

Da angrebet indledtes lod englænderne meddelelsen herom tilgå kronprinsen som øverstkommanderende, mens P. derimod ikke blev orienteret. Han foretog sig derfor intet for at hindre de britiske styrkers landsætning ved Vedbæk 16. aug. og hurtigt var hovedstaden indesluttet. Der kan næppe rettes bebrejdelser mod de forberedelser der blev truffet til at modstå belejringen, og den civile moral var i begyndelsen høj bl.a. under indflydelse af den opfattelse at udgangen af slaget på reden 1801 var en dansk sejr. 1.9. afslog P. i henhold til sine instrukser at overgive byen og udlevere flåden der lå aftaklet på reden. Efter de tre dages terrorbombardement 3.–5.9. gav P. dog op, bl.a. efter pres fra ledende personer i byen der anså videre modstand for nytteløs og yderligere tab af menneskeliv og materiel for meningsløst, og indledte de forhandlinger der førte til kapitulation og dermed tab af flåden. – Den nedsatte overkrigskommission fradømte P. ære, liv og gods, men dommen ændredes til af-

sked i unåde, uden pension. Efter at kronprinsens vrede havde fortaget sig og krigen var endt fik han dog tillagt pension. For kronprinsen og hans rådgivere var der tale om en fejlbedømmelse af såvel situationen som af den mand de gav kommandoen. For P. gjaldt at opgaven på de givne vilkår var uløselig – det betød mindre for udfaldet at han heller ikke var kvalificeret til at forsøge. Sine sidste år tilbragte han hos broderen i Rendsborg. – Hv. R. 1801. □ Fremstillet på tegn. af parlamentarerscene fra 1801 (Fr.borg). Afbildet på akvarel af C. W. Eckersberg, 1807 (sst.), efter denne stik af J. Britze, 1931. Mal. (Fr.borg), efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1873 og 1878. Lille profiltegn.

Kilder. P. Rosenstand Goiske: Forestilling til overkrigs-kommissionen, 1808. Danske saml. III, 1867–68 97–192 (Laur. Engelstofts dagbogsoptegn.). Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–III, 1883–88. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiearkiv, udg. L. Bobé IV–VI, 1900–03; IX–X, 1922–31. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme III, 1932.

Lit. J. T. Ræder: Danm.s krigs- og politiske hist. 1807–09 I, 1845. V. E. Tytsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpslet 1684–1893, 1893. Alfr. Ipsen: 1807. Danm. og dets hovedstad, 1907 II 27 30 46–48. Villads Christensen i Hist. medd. om Kbh. I 1907–08 97–150. Axel Linvald sst. 2.r.V, 1931–33 453–60. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VII, I, 1912. Arthur G. Hassø: Kbh.s brandvæsens hist., 1931.

Sv. Cedergreen Bech

Pfaff, Sophus Wilhelm Vandall, 1827–1903, officer, våbentekniker. * 26.4.1827 i Slagelse, † 16.1.1903 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: ritmester, senere oberst Erich P. (1787–1872) og Johanne Agathe Faber (1790–1869). ~ 28.5.1852 i Ålborg med Marcelline Dorothea Weile, * 2.6.1832 i Ålborg, † 14.4.1899 i Kbh., d. af vinhandler Peder W. (ca. 1796–1866) og Kirstine Smith (1793–1871).

P. blev kadetaspirant 1843, virkelig kadet 1845, sekondløjtnant i infanteriet 1848 (anc. 1847), kar. premierløjtnant 1849, virkelig 1850 og deltog i alle større kampe i treårskrigen. 1853–54 var han i udlandet for at studere uddannelsesspørgsmål, ligeledes 1859 for at gennemgå skydeskolen i Vincennes og ansattes s.å. ved artilleristabens håndvåbenafdeling. Ved artilleriet deltog han i krigen 1864, blev s.å. kaptajn II og I, var atter indtil 1869 ved artilleriet som medlem af kommissionen af 1864 om infanteriets nybevæbning (Remingtonriflen) og 1865 og 1867 på studierejse til en række stater for at studere bagladespørgsmål. Mærkeligt nok undgik han på alle sine rejser Preussen der for længst havde indført bagladegeværer, men han var dog den af vore officerer der havde størst kendskab til hånd-

våben. – 1869 blev han chef for den på hans kraftige tilskyndelse oprettede skydeskole for håndvåben, for prøver og forsøg og befalingsmændenes teoretiske og praktiske undervisning i skydning og våbenkundskab. 1879, efter tyve års fraværelse fra troppetjeneste, udnævntes han til oberst og bataljonschef, 1886 til regimentschef, 1891 til generalmajor og afskedigedes 1897. 1879 ledede han efter preussisk mønster de første øvelser herhjemme i fægtningssædlig skarp-skydning, og i de følgende år var han medlem af eller formand i en række kommissioner angående håndvåben, navnlig magasineværet 1889 og Madsen-Rasmussen (Bjarnov) rekylgevær. I Tidsskrift for Krigsvæsen 1862 skrev han en afhandling om infanteriets skydeuddannelse, nærmest efter engelsk og fransk mønster, 1868 sst. om hærens nye bagladevåben og sst. et tilbageblik på infanteriets bevæbning 1863 (1864). Skydereglementet 1873 for fodfolket var nærmest hans værk. I Dansk Maanedsskrift, 1861, I skrev han en afhandling om det engelske Riffelskab, var blandt de første ved rejsningen af skyttesagen og efter kaptajn H. P. V. "Mønsters fratræden en årrække formand i forretningsudvalget i centralkomiteen. Efter sin afsked indtil sin død var han formand for dansk Røde kors. – Broderen Christian Georg Frederik P., * 22.12.1823, † 2.4.1882, blev student 1843, cand.med. 1854 og s.å. læge i Jacobshavn, Grønland hvor han virkede i 20 år. Foruden at beskæftige sig med meteorologiske iagttagelser foretog han arkæologiske undersøgelser ligesom han interesserede sig for Grønlands bibliografi. Hans arkæologiske samlinger blev afhændet til Sverige (Nordiska museet) mens Bibliotheca Groenlandica er udg. af P. Lauridsen i Medd. om Grønland XIII, 1890. – R. 1859. DM. 1868. K.² 1888. K.¹ 1893. □Foto.

Militær tid. VII, 1897 390f; XIII, 1903 165. III. tid. 4.3.1900. Søren Chr. Barth: Livserindr., 1900 228f. L. F. C. Krogh: Skyttesagen i Danm., 1911 87f og fl. st. N. P. Jensen: Livserindr. II, 1916 118.

Rockstroh *

Pfau, Johan Ernst, ca. 1685–1752, keramikker, fajancemaler. * ca. 1685, † 22.10.1752 i Kbh., begr. sst. (Garn.). ~ N. N., begr. 10.10.1735 i Kbh. (Garn.).

P. tilhørte sandsynligvis den gamle schweiziske fajance- og pottemagerslægt Pfau der især var virksom i Winterthur. Slægten var kendt her som keramikere (bl.a. fremstillede de kakkellovne) fra midten af 1500-tallet til et stykke ind i 1700-tallet. En anden, mindre betydelig gren af familien kendes fra kantonen Schaffhausen. – P. arbejdede

de 1718–19 som potte- eller fajancemager i Frankenhausen i Türingen (vest for Leipzig); i det stedlige skatteregister var han opført som „Töpfermeister“. Han var altså på daværende tidspunkt mester og har formentlig forinden fået sin uddannelse ved forskellige tyske eller schweiziske fabrikker. 1719 kom han i hertug Joachim Friedrich af Plöns tjeneste. P. aflønnedes her som kammerlakaj, men arbejdede i hertugens lille fajanceværksted, „Hoftöpferei“, indtil dennes død 1722. Derefter tog P. til Lübeck og ansøgte 15.1.1723 om tilladelse til at fabrikere ovne samt blå- og hvidmalet fajence efter hollandsk mønster, de samme varer han havde fremstillet til hoffet i Plön. Tilladelsen blev givet, men ikke ubetinget; af hensyn til Lübecks indflydelsesrige pottemagerlav kunne ovenfremstilling kun komme på tale efter særlig tilladelse. Med disse restriktioner i sit borgerskab kom P. formentlig ikke i gang i Lübeck, og s.å., 1723, blev han kaldt til Kbh., formentlig på Johan Wolffs foranledning, for at blive tilknyttet den af Wolff ledede fajencefabrik, „Delfs Porcelins- eller Hollandsch Steentøys Fabrique“, i St. Kongensgade. Efter Wolffs rømning til Sverige i efteråret 1725 forestod P. sandsynligvis fabrikationen, omend uofficielt, da han først ved Rasmus *Æreboes tilbagetræden som direktør for fabrikken ved nytårstid 1727 blev udnævnt til fajencemester for livstid.

P. var et stort aktiv for fabrikken; under hans ledelse fik man rolige forhold, produktionen fik et tilfredsstillende omfang og kvalitetsniveau, og efter sin uretfærdige afskedigelse 1749 (af fabrikkens senere enejer Christian *Gierløf) kunne han rose sig af i sin tid på fabrikken at have uddannet hele staben af såvel danske som tyske arbejdere, i alt 34–35 mand. Et vidnesbyrd om P.s betydelige stilling er, at man fra hans tid (indtil 1749), fabrikkens såkaldte I. periode, kun kender ganske få genstande der ikke bærer hans stempel, og værkstedets hovedsignatur blev P.s i V-form sammenskrevne initialer JP, mens bynavnet Copenhagen eller C udelodes eller blev underordnet hovedsignaturen. – P. boede sammen med sin hustru og deres tre børn i Wolffs tidligere lejlighed i fabrikkens hovedbygning ud mod St. Kongensgade og havde i henved et kvart århundrede både sin bolig og sit virke her. Efter hustruens død 1735 har han formentlig giftet sig igen, da det 1749 forlyder, at han har umyndige børn. – Fabrikkens produktion – bordservicer, te-, kaffe- og chokoladestel, bakkebordsblade, biskopboller, prydvaser, blomsterkummer, fliser, ovnopsatser m.m.m. – blev for de bedste varers vedkommende ikke overgået af nogen samtidig fabrikk i Europa i P.s periode.

Efter sin fordrivelse fra St. Kongensgade i efteråret 1749, hvor P. på én gang stod uden hjem og uden arbejde, fik han logi hos brændevinsbrænder H. W. Schrewe i Adelgade, matr.nr. 235. I december 1749 ansøgte P. kongen om privilegium til at oprette eget fajanceværksted, men forges. Først i 4.1752 ved man, at kongen ansatte ham som mester ved den såkaldte jordlaborening på Blåtårn-fabrikken, og han fik bolig der. 22.10. s.å. omkring han ved en druckulykke i Kalvebod Strand. – Arbejder fra St. Kongensgade-fabrikken med P.s signatur findes bl.a. på Rosenborg, Nationalmuseet, Kunstindustrimuseet, Kbh.s bymuseum, C. L. Davids samling, Frederiksborg, Odense bys museer (Møntergården) samt flere udenlandske museer.

C. Nyrop: Bidrag til den da. industris hist., 1873. Samme: Den danske porcelænsfabrikations tilbliven, 1878 (særtryk af Industriforens månedsskr., s.å.). Rasmus Æreboes autobiografi, udg. G. L. Grove, 1889. J. W. Frohne: Danske fajancer, udg. C. A. Been, 1911. Emil Hannover: Keramisk håndbog I, 1919. A. Øjgaard: Fajancefabriken i St. Kongensgade, 1936. Kai Uldall: Gammel da. fajance, 2. udg. 1967. Jørgen Ahlefeldt-Laurvig og Kai Uldall: Fajencer fra fabriken i St. Kongensgade, 1970.

Anne-Mari Steimle

Pfingsten, Georg Wilhelm, 1746–1827, døvstummelærer. * 5.3.1746 i Kiel, † 26.11.1827 i Slesvig, begr. sst. F: tambour i den storfyrstelige hær Georg Martin Friedrich P. (senere gift 2° og 3°) og Cathrine Marie Witt († 1747). ~ 16.9.1773 i Lübeck med Catharina Engel Börs, døbt 26.3.1751 i Lübeck, † 1.6.1827 i Slesvig, d. af lærer ved vjenshuset Hans Hinrich B. og Anna Elsabe Wessel.

Efter en højst ulykkelig barndom kom P. 1760 til St. Petersborg for at indtræde i hæren, men mordet på zar Peter III (*Carl Peter Ulrich) gjorde en brat ende på disse planer. Han lærte parykmerghåndværket og nedsatte sig efter megen omflakken 1773 som mester i Lübeck, men parykken gik snart efter af mode, og P. optrådte da som musik- og danselærer og opfandt forskellige militære signalsystemer med flag, trommehvirvler o.lign. I sin barndom havde han levet sammen med døvstumme børn og fået en levende interesse for døvstummes tilværelse; overalt, hvor hans omflakkende liv senere førte ham hen, opsøgte han døvstumme, erhvervede sig derved indsigt i deres psyke og udarbejdede på egen hånd et tegnsprog for dem. Til sidst henledtes offentlighedens opmærksomhed på hans bestræbelser; 1787 overlod magistraten i Lübeck ham et døvstumt barn til opdragelse, flere fulgte efter, og 1791 ansattes han om lærer og organist i Hamberge for mere uforstyrret i sin fritid at

kunne tage sig af denne gerning. Senere anbefalede han til A. P. *Bernstorff, og 1799 kaldte kronprins Frederik ham til Kiel som døvstummelærer. Snart samlede han henimod en snes elever om sig; disse fik dog kun fri undervisning, ikke frit ophold, og først da en kgl. forordning af 8.11.1805 påbød at alle fattige døvstumme børn i hertugdømmerne skulle opdrages på det offentlige bekostning i P.s skole, fik denne en almen betydning. 1810 flyttedes den til Slesvig, fik prædikaten kgl. og forstattes i den følgende menneskealder som en halvt privat, halvt offentlig anstalt ledet af en direktion. P.s originalitet, iver og indsigt vandt almindelig anerkendelse. Med usvækket kraft fortsatte han sit arbejde i abnormskolens tjeneste højt op i alderdommen, og først 1826 lod han sig pensionere. Han var grebet af datidens tro på galvanismens anvendelse som kur mod døvhed og udgav flere bemærkelsesværdige skrifter derom. – Tit. professor 1812. □Stik af F. W. Bollinger. 1795. Tegn. af G. L. Lahde (Kgl. bibl.), efter denne stik af J. F. Bolt, 1803.

G. W. P. i Schlesw.-holst. Blätter für Polizei und Kultur, Altona, Kiel 1799, II. Schlesw.-holst. Chronik, nr. 6 53–59. Efterl. papirer fra den Reventlowske familie-kreds, udg. L. Bobé II, 1896 127f. – W. H. F. Abrahamson i Portrætter med biogr. af danske, norske og holstenere, udg. G. L. Lahde VI, 1806. [Peter] Paulsen: Die Taubstummen-Anstalt in Schleswig, Slesv. 1839 (optr. fra Neues staatsbürgerliches Mag. VIII, s.å.).

*A. Hansen**

Pflueg [fly:ɡ], **Christian Carl**, 1728–1809, officer, arkitekt. * 19.7.1728 på Uggerslevgård, † 16.5.1809 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere kar. major, forpagter af Uggerslevgård, senere ejer af Torpegård Bendix Ludvig P. (1693–1770) og Hedevig Munch (1706–60). ~ 21.5.1764 i Rønninge med Hedevig Rebekka Rasch, * 13.1.1745 på Rønninge Søgård, † 26.1.1786 på Ulrikkenborg i Lyngby, d. af justitsråd Johan Caspar R. til Rønninge Søgård (1694–1770, ~ 1° med Anna Cathrine Holmer, 1694–1733) og Mette Sophie Munch (1709–87). – Bror til Friderich Andreas *P.

Til trods for at P. som barn havde engelsk syge (rakitis) og brækkede begge lårbæne kom han ind ved militæret og blev 1753 werkbas i danske forfifikation, n.å. sekondløjtnant i infanteriet og underkonduktør, 1759 kar., n.å. virkelig premierløjtnant og konduktør, 1761 kar. ingeniørkaptajn. 1757–58 havde han arbejdet i Norge, 1759 fulgte han krigsoperationerne ved den preussiske, 1761 ved den franske hær og blev kaptajn i infanteriet under J.-Cl. de *Saint-Germain. Ved mobiliseringen 1762 var han virkelig ingeniørkaptajn i ingeniørstaben. Som broderen hørte

også P. til reformfløjen, og hans forslag om en forbedring af forholdene på den militære invalide- og forsørgelsesanstalt på Ladegården førte til at generalfeltmarskallen 1764 beordrede ham til assistance for anstaltens direktør. N.å. udtrådte han af ingeniørkorpset og blev direktør for en planlagt ny anstalt, Frederiks (Christians) plejehus der opførtes 1765–69 i Store Kongensgade efter P.s tegninger og under hans daglige ledelse. Efter tidens skik indrettedes et linnedvæveri der skulle drives af lemmerne og med garn leveret af soldaterkoner og -døtre, ligesom også anden form for håndværk blev udøvet. Samtidig havde N.-H. *Jardin påbegyndt opførelsen af Sølvgades kaserne på Skt. Annæ kirkes tomt, og P. blev mesterens medhjælper ved byggeriet – et samarbejde der ikke forløb uden gnidninger. 1775 beordredes P. imidlertid til at flytte plejehuset til denne kaserne sammen med Almindelig hospital, og han stilledes under en overdirektion, da man mente, at hans driftsmåde havde været for kostbar. Plejehuset flyttedes vel straks efter til Store Kongensgade, men omflytningerne havde forstyrret driften af linnedvæveriet, så P. fik en betydelig kasseangel ved dette, og hans regnskab for plejehuset 1775–78 viste et betydeligt underskud som han dømtes til at erstatte, og 1782 blev han afskediget uden pension idet dog både kollegiet og kongen erkendte at meget talte til hans undskyldning, og at man burde se mere på rimelighed end på den strenge ret. Han fritoges da også for erstatning. 1768 havde han fået majors karakter. 1785 flyttedes stiftelsen til Eckernførde. På kommercekollegiets opfordring havde P. allerede fra 1776 ledet en klædefabrik i Lyngby der dog gik dårligt og blev nedlagt 1784. Han fik nu tillagt en betydelig pension. – P. havde kundskaber på mange områder og har også om end uden videre held forsøgt sig som forfatter, bl.a. 1774 med *Tanker om at indlede og opmuntre Vindskibelighed hos Land- og Kiøbstadalmuen*; men hans meddelelser om sit eget levned, nedskrevet 1807–08, og om Saint-Germains virksomhed i Danmark er af ikke ringe interesse. 1776 købte han Ulrikkenborg i Lyngby af broderen, men solgte det 1799 til J. G. *Preisler.

[C. C. P.:] Underretn. oom det til gamle soldaters . . . pleye . . . oprettede Christians pleye-huus i Kbh., 1773. Selvbioграфи i Gemt og glem, udg. L. Bobé og C. Dumreicher III, 1916 11–153 183–96 (stamtvl.). Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen IV, 1936. – V. E. Tychsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893. H. Weitemeyer i Hist. medd. om Kbh. I, 1907–08 282. L. Bobé sst. IV, 1913–15 600. Fr. Weibach sst. 3.r.I, 1934–35 255. C. A. Trier: Ulrik Adolf Holstein, 1916. Hist. oplysn. om hærens institutioner og afd., 1926 41f (bilag til Krigsministeriets

kundgørelser for hæren. Opførelsen af Sølvgades kaserne).

Sv. *Cedergreen Bech (Rockstroh)*

Pflueg [fly:ɡ], **Friderich Andreas**, 1726–1812, officer, fabrikkdirektør. Døbt 22.10.1726 i Skellerup på Fyn, † 12.4.1812 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere kar. major, forpagter af Uggerslevgård, senere ejer af Torpegård Bendix Ludvig P. (1693–1770) og Hedevig Munch (1706–60). ~ 1° 22.6.1763 i Rønninge med Margrethe Agnethe von Pultz, * 29.11.1734 på Møllegård, Longelse sg., † 14.4.1770 i Kbh. (Garn.), d. af afsk. ritmester, godsejer Henrik Christoph v. P. (1699–1759) og Birgitte Sophie Kaas (1711–59). ~ 2° 23.1.1778 med Magdalena Augusta Barner, * 1722, † 6.3.1811 i Kbh. (Garn.) (~ 1° 1759 med oberst Jacob Henrik Schmalz, † 1776), d. af oberstløjtnant Reimar Henrik B. til Benzonslund († 1727) og Katharina Margaretha Freiburg. – Bror til Christian Carl *P.

P. blev 1747 fænik i infanteriet, n.å. sekondløjtnant, 1756 kar. og virkelig premierløjtnant, 1760 kar. kaptajn. Han oversatte 1761 i udtog et fransk værk om krigskunst og hørte til kredsen af reformivrige officerer der ønskede generalfeltmarskal J.-Cl. de *Saint-Germains ideer fremmet, hvilket bl.a. fremgår af et af ham affattet forslag 1763 om forbedring af den menige soldats forhold. Også i økonomiske spørgsmål og hvad angår bøndernes forhold delte han den opfattelse der gjaldt den senere etablerede Struensee-kreds. Han protegeredes af P. E. *Gähler og blev 1764 direktør for den militære klædefabrik i Guldsuset, hvis ledelse han i flere år havde kritiseret, og 1770 blev han samtidig med G. C. *Oeder medlem af den nyoprettede generallandvæsenkommission, hvis vigtigste resultat blev den nye hoveriforordning. Et arbejde som dog „måtte udsættes, fordi statsforvaltningen blev forandret“ som P. udtrykker sig om J. F. *Struensees fald. Han måtte desuden opgive posten som klædefabrikkens direktør, men fik dog tildelt ventepenge efter at have aflagt „vidtløftigt og rigtigt regnskab“.

Da P. 1779 søgte om militær ansættelse med oberstløjtnants karakter undslod regeringen sig med henvisning til at han for længe havde været uden for det militære, men karakteren fik han. Først efter kronprinsens magtovertagelse fik han beskæftigelse under stavnbandskommissionen, idet han 1790 blev udskrivningschef for den sjællandske øgruppe og kort efter kar. generalkrigskommissær. Han varetog embedet med energi, og 1792 havde han gennemført en fast lægdsinddeling samt en praktisk rullebetegnelse.

1803 afgik han med pension. Han ejede 1771–76 Ulrikkenborg i Lyngby.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–II, 1904–07. Kabinetstyrelsen i Danm., udg. Holger Hansen II, 1919. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme IV–V, 1936–41 (m. breve i IV). – Danms adels årbog XXVI, 1909 380. N. D. Riegels: Udcast til Fjerde Friderichs hist. II, [1800] 861–900. D. Koefoed: Bilag til 2. dels 7. stk. af Fjerde Friderichs hist. ved Riegels, 1799. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. IV,2, 1902. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. III, 1926 267f.

Sv. Cedergreen Bech (Rockstroh)

v.d. Pfordten [fo'rtøn], **Hans Erasmus**, 1646–1710, officer. * 10.10.1646 på Pinnewitz ved Meissen, † på Kronborg, begr. 5.6.1710 i Helsingør (Marie k.). F: Hans Christoph v.d. P. († 1657) og N. N. v.d. P. ~ 1683 (vielsesbrev 3.3.) med Sophie Wissing(en), * ca. 1657, begr. 28.5.1715 i Helsingør, d. af købmand Jens W. († ca. 1675). – Far til Ulrich Wilhelm v.d. *P.

v.d. P. kom 1662 som page til hoffet i Kbh. hvor kongen lod ham oplære i fyrværker- og artillerikunsten. 1671 var han fænrík i garden til fods, gjorde derefter et par felttog med den preussiske hær, blev efter hjemkomsten 1675 løjtnant, deltog i den skånske krig og blev 1676 kaptajn, 1678 major, 1679 oberstløjtnant, 1682 oberst og vicekommandant i Kastellet, hvorefter han var kommandant på Kronborg. Skønt han ikke havde egentlig ingeniørmæssig uddannelse, udnævntes han dog 1696 tillige til chef for fortifikationen i Danmark, blev 1699 brigadér, 1708 generalmajor. Han kom ikke til at deltage direkte i krigsforetagender, mens han var kommandant på Kronborg, ud over at han 1710 efter slaget ved Helsingborg og Skånes rømning med utrættelig energi og omsigt sørgede for transport og pleje af tusinder af syge og sårede soldater fra Skåne.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen VI, 1884. Danske mag. 5.r.IV, 1898–1901 281 301 314. – Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VII, 1906 533 (geneal.). And. Hoff: Ligrædiken over H. E. v.d. P., [1710]. A. Tuxen i Museum, 1891, I 323f 329 333 337 339. V. E. Tychsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–III, 1899–1906. G. Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908.

*Rockstroh **

v.d. Pfordten [fo'rtøn], **Ulrich Wilhelm**, ca. 1684–1761, officer. * ca. 1684 i Fredrikstad (?) i Norge, † 18.1.1761 i Rendsborg, begr. sst. F: officer Hans Erasmus v.d. *P. (1646–1710) og Sophie Wissing(en) (ca. 1657–1715). ~ 4.2.1724 i Hamburg med Catharina Maria Eberhertz, * ca. 1704, † 6.10.1793 i Rendsborg, d. af ritmester, senere generalmajor Friederich E. (1669–tidligst 1738).

v.d. P. blev 1701 fyrværker ved holstenske artilleri, deltog 1702–06 som fænrík i infanteriet i krigen i Nederlandene, blev såret ved Höchstädt og var 1705 blevet løjtnant i artilleriet hjemme. 1710 blev han hårdt såret ved Helsingborg og fanget, men hurtigt udvekslet, blev s.å. kaptajn og deltog som kompagnichef i krigen i Nordtyskland. 1722 blev han major, 1728 oberstløjtnant, 1733 oberst i infanteriet og chef for norske artilleri, 1744 chef for holstenske artilleri. 1755 blev han generalløjtnant af infanteriet, n.å. chef for danske artilleri og for Tøjhuset i Kbh. samt overkommandant og inspektør over artilleriet i hertugdømmerne, men han fik tilladelse til at forblive i Rendsborg hvor han ejede en stor, værdifuld ejendom. Denne købte staten af hans enke for at anvende den som guvernementshus. Under syvårskrigen i Tyskland påviste v.d. P. nødvendigheden af et stedse komplet „feltartilleri“ og forberedte opførelsen af et pontonner- og håndværkerkompagni, gennemførte regelmæssige skarpskydningsøvelser, drog omsorg for at skaffe artilleriet stadig og egnet tilgang af unge officerer og lod afholde kurser for officererne i matematik og almindelig artillerividen-skab, hvilket senere førte til oprettelsen af artilleri-kadetinstutttet. – Hv.R. 1752.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904 240. Danske mag. 6.r.II, 1916 365. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen II, 1930. – Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VII, 1906 533 (geneal.). W. H. F. Abrahamson: Gesch. der königl. Artillerieschule, 1780 20–31. C. J. Anker: Biogr. data om norske generalspersoner, Kria. 1885 202f. J. C. W. Hirsch i Pers. hist. t. 3.r.V, 1896 30. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben III, 1906.

*Rockstroh **

Philibert, Claude, 1709–84, boghandler, bogtrykker. * 25.11.1709 i Genève, † 20.10.1784 i Kbh. (Fr.ref.), begr. sst. (Ref. kgd.). F: boghandler og bogtrykker Gédéon P. (* ca. 1674) og Jeanne Marie Jandin. ~ 1° 28.4.1743 i Genève med Elisabeth Marie Bordier, * ca. 1720 i Genève, † 23.2.1773 i Kbh. (Fr.ref.). ~ 2° 24.11.1775 i Kbh. (Fr.ref.) med Charlotte Elisabeth Jean, * 16.3.1723 i Kbh. (Fr.ref.), † 30.12.1797 sst. (Fr.ref.), d. af vinhandler Antoine J. (1692–1738) og Susanne Macculloch (1703–75).

P. voksede op i Genève hvor forældrene havde bosat sig 1705 efter at være flyttet fra Lyon. Her genoptog faderen sin virksomhed som bogtrykker og boghandler, og her blev såvel Claude som hans fire yngre brødre med tiden oplært inden for boghåndværket. 19.3.1736 vides P. at have etableret sig sammen med broderen Antoine

Philibert, Claude

(* 1710) i anpartsfirmaet Perachon, Cramer et Cie. P.s deltagelse i dette bogforetagende fortsatte indtil 1753. 14.1.1754 overtog han det konkursramte boghandlerfirma Barillot et fils og indgik samtidig et nyt partnerskab med broderen under navnet *Claude et Antoine Philibert*. 16.5.1755 konstituerede P. dernæst broderen som leder af firmaet i Genève og flyttede selv til Kbh. Efter broderens død (1764) og en ny kompagnon (1769-) afhændede P. endeligt sin andel i det schweiziske firma 27.4.1775.

Formentlig straks efter sin ankomst til Kbh. 1755 etablerede P. sig som boghandler på hjørnet af Kgs. Nytorv og Lille kongensgade, med speciale i franske skønlitterære og videnskabelige værker, og fra november samme år fik han tilladelse til at levere udenlandsk litteratur til Det store kongelige bibliothek. Fra 1756 varetog han alle subscriptionsregninger til kongehuset. Ordningen med biblioteket ophørte 1769 – og med kongehuset allerede 1761 – men især den sidste havde været indbringende og har formentlig været en økonomisk basis for P.s øvrige virksomhed. Fra 1757 drev han tillige et bogtrykkeri i huset som han nu havde fået skøde på. Med sin eksklusive og velbeslåede kundekreds nåede P.s boghandel hurtigt at blive den største af sin art i Kbh. – men også den dyreste. Fra trykkeriet udgik mest optryk af fransk litteratur, men også enkelte danske titler sås – kendt blev hans meget smukke udgave af Johannes Ewalds *Adam og Eva*, I. udgaven fra 1769, ligesom P.s øvrige publikationer sat i den på det tidspunkt usædvanlige antikvaskrift som P. var blandt de første til at bruge til danske tekster. 1758–77 udgav han P.-H. Mallets *Historie de Danemark* i tre elegante kvartbind, 1757–60 Mallets og E. Reverdils *Mercurie Danois* der nåede op på 14 bind, 1766–70 de tre første bind af det berømte botaniske tavleværk *Flora Danica*. Trykkeriet var i gang indtil 1779 og nåede at trykke ialt ca. 60 værker der med nogle undtagelser repræsenterer det fornemste boghåndværk i 1700-tallets Danmark. Stilen er helt fransk og såvel layout som sætteebejde og trykkvalitet på højde med det bedste i Europa. I P.s bøger fik enkelte andre danske bogudgivere en målestok for deres egne ambitioner – fx A. H. "Godiche hvis bøger kom under en tydelig fransk påvirkning fra slutningen af 1750'erne. Indtil da havde dansk typografi været helt domineret af tysk indflydelse. P.s virksomhed var et vendepunkt i dansk boghistorie. P. forsøgte sig med både avis- og tidsskriftudgivelser – uden stort held – og demonstrerede en udtalt lyst til at formidle fransk kultur i Danmark og udenlandsk litteratur i dansk oversættelse. 1770 forsøgte han sig med en antologiserende for

udenlandsk prosa og lyrik på dansk, *Den danske Oversættelse*.

Også i videre forstand var P. optaget af oplysningstanker. 1762 udkastede han en plan til oprettelse af et offentligt bibliotek i Kbh. Det skulle være et præsensbibliotek hvor både boghandlere og publikum i almindelighed desuden kunne indlevere bøger til benyttelse, men med salg for øje. Planen blev aldrig realiseret, men efter trykkefrihedens indførelse 1770 delvis genoplivet af P. i november 1771 med en subscriptionsindbydelse til et lejebibliotek i forretningen på Kgs. Nytorv – men med postforsendelse til abonnenter i provinsen – en helt ny tanke. Skønt heller ikke disse planer vandt tilslutning opgav P. ikke sine bibliotekstanker. 1772 udkastede han for tredje gang konkrete planer for et offentligt bibliotek der skulle hedde Bibliotheca Publica Civitatis Hafniensis. Skønt offentlige biblioteker af denne art endnu ikke fandtes i Danmark, og trods en appel til kongehuset, lykkedes det heller ikke denne gang at realisere planerne. I slutningen af 1770'erne aftog P.s virksomhed mærkbart, og efter nogle års sygdom afhændede han bogladens assortment til auktion 24.11. 1783. – P. var sin periodes fornemste danske bogudgiver, som bogtrykker et mønster for den umiddelbare eftertid. Hans biblioteksplaner var i flere henseender originale – men desværre for P. forud for deres tid.

L. Bobé i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen VII, Upps. 1920 14–18. Samme i Le Danemark dans ses rapports avec la France, 1935 92. Mogens Haugsted i Fund og forskn. IV, 1957 16f 21.

Poul Steen Larsen

Philip, 1584–1663, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. * 15.3.1584 på Sønderborg slot, † 27.9.1663 på Glücksborg, begr. sst. F: hertug "Hans d. Yngre af Slesvig-Holsten-Sønderborg (1545–1622) og Elisabeth af Braunschweig-Grubenhagen (1550–86). ~ 23.5. 1624 på Neuenhaus med Sophia Hedevig, * 1.2.1605 i Lauenburg, † 1.2.1660 på Glücksborg, d. af hertug Franz II af Sachsen-Lauenburg (1547–1619, ~ 1° 1574 med Margrethe af Pommern, 1553–81) og Maria af Braunschweig (1566–1626). – Bror til "Alexander, "Frederik (1581–1658) og "Hans Adolf. Halvbror til "Joachim Ernst.

P. havde den lærde Albrecht v. Eitzen, senere borgmester i Hamburg til lærer, studerede derpå i Tyskland hvor han 1599 immatrikuleredes ved universitetet i Tübingen, 1602 i Rostock, og rejste i Italien o.a. lande og immatrikuleredes i Padova 1603. Okt. s.å. var han med sine brødre Alexander og Albrecht i Christian IV's følge ved

dennes indtog i Hamburg, bejlede 1605 uden held til en datter af zar Boris Godunov, var 1609–11 dansk hofjunker og fulgte kongen under Kalmarkrigen. Ved faderens død 1622 fik han Glücksborg med det tidligere Rydklosters besiddelser, hvortil lagdes størstedelen af sogne- ne Broager, Nybøl, Satrup og Ullerup med de i Sundeved og Angel tilkøbte godser Skellegård (senere Freileben, Nybøl hrd.), Lundsgård (sst.), Unewatt (Amtsbez. Grundhof, solgt 1641), Nørgård (Gintoftegård, Amtsbez. Steinburg, solgt 1633) og Nybøl (Amtsbez. Quern). Efter sin barnløse bror Christian fik han Ærøskøbing med godset Vodrup (Ærø hrd.), hvortil han 1635 af broderen Frederik af Nordborg købte Gudsgave og Gråsten (sst.) for 53 000 rdl. 1646 købte han Freienwillen (Amtsbez. Grundhof), 1648 af Hans Ahlefeldt Gråsten med Fiskebæk (Lundtoft-Vis hrd.) for 90 000 rdl., men afhændede det 1622 atter for 65 000 rdl. til Frederik Ahlefeldt, den senere storkansler. „Slottet“ på Lundsgård lod han 1633 nedrive og byggede i Ullerup af stenene det store slot Philipsborg som dog ikke stod længe efter hans død. På Nybøl opførte han slottet Sophienhof (1628). Af nogle gårde der var blevet ødelagt under krigen (1657–60) oprettede han Skodsbølgård (senere Nienhof); præstegården Krammark omdannede han til avlsgård. Han var en bondeplager og lå i stadige retstvister med sine brødre af Nordborg og Sønderborg. Til Ærøskøbing kirke skænkede han 1634 en smuk prædikestol i renæssancestil, til byen en grund til opførelse af et rådhus. – Hans døtre giftedes ind i fyrstehusene Brandenburg-Culmbach, Zeitz, Augustenburg, Sachsen-Lauenburg, Lüneburg og Brandenburg (Dorothea, som 1688 i 2. ægteskab ægtede „den store kurfyrste“); tre sønner døde unge, den fjerde, **Christian**, * 19.6.1627, † 17.11.1698, efterfulgte som eneste overlevende søn faderen i Glücksborg, Sundeved og Ærø.

J. C. Gude: Bericht von der Halbinsul Sundewitt und dem Glücksburgschen Erblande, Altona 1778 44f 48f 57f 61f 64 81f 118 120 126 128 133f 149f 154–56. J. R. Hübertz: Beskr. over Ærø, 1834 47f 185 210f. F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877 80f.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Philip Ernst, 1673–1729, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. * 5.3.1673 på Glücksborg, † 12.11.1729 sst., begr. sst. F: hertug Christian af Sønderborg-Glücksborg (1627–98) og Agnes Hedewig (1640–98). ~ 1° 15.2.1699 i Eisenberg med Christine, * 4.3.1679, † 24.5.1722, d. af hertug Christian af Sachsen-Eisenberg (1653–1707, ~ 2° 1681 med Sophie Marie af

Hessen-Darmstadt) og Christiane af Sachsen-Merseburg (1659–79). ~ 2° 2.9.1722 på Glücksborg med Catharina Christina Ahlefeldt, * 8.11.1687 i Torrild, † 8.5.1726 på Glücksborg (~ 1° 1713 med generalmajor Johnstone, † 1714), d. af landråd Ditlev Sivert A. til Brodau (1658–1714) og Barbara Elisabeth Holstein (1668–1735). ~ 3° 17.10.1726 med Maria Charlotte, * 5.9.1697, † 30.4.1760 på Augustenburg, d. af hertug Frederik Vilhelm af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1668–1714) og Sophie Amalie Ahlefeldt (1675–1741).

P. E. som opdroges af Johan Hieronymus v. Petkum nød fra 1686 en kgl. dansk pension på 1000, fra 1689 2000 rdl. 1689 studerede han i Genève og Torino og reddedes s.å. ud af det brændende Amalienborg-operahus af sin hofmester Limburg, der selv omkom. Aug. 1692 kæmpede han i Vilhelm III's hær i slaget ved Steenkerke; s.å. blev han kaptajn i prins Christians regiment, var 1693 med ved Ratzeburgs belejring, blev 1694 major, 1695 oberstløjtnant og deltog i øvrigt i felttogene i Brabant og Flandern (bl.a. i belejringerne af Dixmuiden 1694, Namur 1695) indtil Rijswijkfreden 1697. 1698–1700 var han oberst ved det fynske regiment til fods; 1700 oprettede han selv et regiment og fik generalløjtnantsrang. Efter faderens død arvede han Glücksborg, hvortil han 1716 købte godset Svensby (Amtsbez. Sørup), 1717 Blansgård (Nybøl hrd.), 1719 Dänisch-Lindau (Amtsbez. Boren). På Skellegård (Nybøl hrd.) byggede han ny hovedbygning og anlagde den nuværende statsskov Bøffelkobbel. Familiegården Købinghof i Ærøskøbing solgte han 1721 til byens borgere. I Magdeburg stift var han indehaver af et præbende. – Sønnen **Frederik**, * 1.4.1701, † 10.11.1766, blev 1724 oberstløjtnant i Dronningens livregiment, 1729 oberst og chef for det oldenborgske regiment, 1739 generalmajor, 1749 generalløjtnant, 1758 general i fodfolket. Han fulgte faderen som hertug men afstod 1749 sin halvdel af Ærø til kronen og gav 1754 afkald på successionsretten til de plønske lande. Hans enke, Henriette Augusta af Lippe-Detmold købte Nordborg slot hvor hun boede til sin død 1777. Bl.R. 1736.

J. C. Gude: Bericht von der Halbinsul Sundewitt, Altona 1778 49 53 67f 93f 102 107 109 120f 128 134f 169–74. J. R. Hübertz: Beskr. over Ærø, 1834 186 212. F. v. Krogh: Beiträge zur älteren Gesch. des Hauses Holstein-Sonderburg, Berlin 1877 82f. C. C. Lorenzen i Saml. til jydsk hist. og top. X, 1884–85 345f.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Philip, Allan, * 1927, jurist. * 30.8.1927 i Kbh. F: grosserer Nathan P. (1883–1951) og Gudrun Kalkar (* 1903). ~ 17.8.1956 i Kbh. (b.v.) med

Philip, Allan

fuldmægtig, cand.jur. Birthe Emanuel, * 14.12. 1933 i Kbh., d. af overlæge Svend Aage E. (* 1902) og Rigmor Boserup (* 1899).

I P.s gymnasietid i Østre Borgerdydskole måtte han med sin familie under de tyske forfølgelser emigrere til Sverige hvor han 1945 tog studentereksamen i Lund. Efter hjemkomst s.å. studerede P. jura og blev kandidat fra Kbh.s univ. 1951, hvorpå fulgte studieophold i Cambridge (Queen's College, 1951–52) hvor han skrev en afhandling om *Kvalifikationsproblemet i den internationale privatret* der indbragte ham Kbh.s univ.s guldmedalje 1952. Efter fortsatte studier i Chicago og Berkeley, USA 1952–53 udnævntes han til lektor ved Kbh.s univ. 1953. Samtidig med videreførelse af studier i international privatret, hvori han også forelæste ved forskellige udenlandske universiteter, gennemførte han en praktisk advokatuddannelse og blev 1957 landsretssagfører. 1961 blev han dr.jur. på afhandlingen *Studier i den internationale selskabsrets teori* og udnævntes 1963 til professor i retsvidenskab ved Kbh.s univ. 1968–71 beklædte han stillingen som fakultetets dekan. De som følge af ungdomsoprøret urolige forhold på universitetet medførte at han fra 1973 begyndte at drive praktisk advokatvirksomhed, og 1975 opgav han sit professorat for helt at hellige sig sin advokatvirksomhed og de mange internationale opgaver som hans tilknytning til den internationale privatrets forskellige institutioner (Haager-konferencerne, kommissionsarbejde samt ekspertkomiteerne under Europarådet vedr. international privatret m.m.) medførte. Også til sørettens udvikling bidrog han ved medlemskab af en række udvalg og kommissioner og var samtidig virksom inden for den sammenlignende retsvidenskab.

P. har foruden de nævnte afhandlinger bidraget til dansk international juridisk litteratur med *American-Danish Private International Law*. New York, 1957, var medudgiver af O. A. Borum: *Lovkonflikter*, 4. udg. 1957 og skrev endvidere *The Scandinavian Conventions on Private International Law*. Leyden, 1959, *Studiebog i international ret*, 1964 (s.m. Alf Ross og Isi Foighel), *Dansk international privat- og procesret*, 1971 (3. udg. 1976), *Søloven*, 1977 (s.m. J. Bredholt) samt en række tidsskriftafhandlinger. – Med P.s stærke aktivitetstrang er han ligeledes blevet engageret i en række erhvervs-mæssige virksomheder, herunder som formand for Privatinvest A/S, næstformand for Codan Investeringsforening, næstformand for bestyrelsen for Privatbanken A/S, Peter F. Heering A/S og Dansk Søassurance A/S, medlem af bestyrelsen for KTAS, Brdr. Ostermann-Petersen A/S, SHV

Danmark A/S, De Bergske Blade ApS og andre selskaber, medlem af I/S De Bergske Blades bestyrelsesråd og formand for Branchesammenlutningen for dansk genvindingsindustri. P.s meget omfattende interesser, der også bragte ham ind i kunstneriske og litterære kredse, førte bl.a. til medlemskab af Rungstedlundfonden, Louisiana-museet, Louisianafonden og en række andre opgaver, herunder virke som juridisk rådgiver for Det danske akademi og det vanskelige formandskab i Den Permanente. – R. 1970. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1961 172f.

Bernt Hjejle

Philip, Inger Margrethe (Grethe), * 1916, politiker. * 14.8.1916 i Snekkersten (Tikøb). F: fuldmægtig, senere kontorchef, cand.jur. Einar Oluf Nygaard (1876–1965) og fuldmægtig, cand.polit. Elna Dahlberg (1879–1959). ~ 19.2.1938 i Gentofte (b.v.) med professor, dr.oecon., senere minister Kjeld *P., * 3.4.1912 i Kbh. (Trin.), s. af grosserer Louis Vedsted Andreas P. (1867–1933) og Carli Sørine Löwenstein (1875–1944).

P. blev student 1935 fra Ingwersen og Ellbrechts skole, tog første del af statsvidenskabelig eksamen ved Kbh.s univ. 1938 og blev cand.oecon. fra Århus univ. 1941. Hun var sekretær ved Ortopædisk hospital i Århus 1942–45, underviste ved forskellige videregående kursuser 1945–49, var erhvervsvejleder 1951–54, honorarlønnet fuldmægtig i arbejdsmarkedskommissionens sekretariat 1954–58 og i arbejdsministeriet 1958–60, i sidstnævnte periode tillige redaktør af *De store årgange*. P. var 1944–46 formand for Dansk kvindesamfunds ungdomsafdeling i Århus. Ved siden af kvindesagen har hun i særlig grad interesseret sig for og arbejdet med sociale problemer og arbejdsmarkedsforhold. Ved folketingsvalget 1960 var hun opstillet af det radikale venstre i Gentoftekredsen. Det var den svageste radikale kreds i Kbh.s amt, men i kraft af personlige stemmer fra hele amtet erobrede hun det radikale mandat og repræsenterede amtet til 1979, fra 1968 med Lyngby som opstillingskreds. P. var sit partis finansudvalgsmedlem 1962–79 og medlem af lønningsrådet 1960–65. Hun deltog i forberedelsen af periodens sociale reformer som medlem af folkepensionskommissionen 1961, af socialreformkommissionen 1964–72 og af kvindekommissionen 1965–74 og var sit partis ordfører ved de pågældende sagers behandling i folketinget. Desuden har hun siddet i tilsynsrådene for nogle børneinstitutioner og i bestyrelsen for Statens åndssvageforhold 1968–70. Af sin folke-

tingsgruppe indvalgte hun i Det kgl. teaters tilsynsråd 1962 og var dets formand 1971–75. Endvidere var hun medlem af bestyrelsen for den kulturelle fond 1962–74. Siden 1969 har hun siddet i bestyrelsen for Sparekassen Kbh.-Sjælland og siden 1975 i bestyrelsen for Sparekassen SDS. Nationalbankens repræsentantskab var hun medlem af 1968–71. – P. var afholdt og respekteret i folketinget. Hendes argumentation var saglig og velunderbygget, hendes form venlig og urban, men ikke eftergivende. Hendes debatkultur lyste op i 1970ernes forgrovede diskussionsform. Hendes hjerte var stærkest knyttet til sociale spørgsmål, ikke mindst når de angik kvinder og børn, men hun forfaldt ikke til letkøbte overbud. Hendes idealisme var tøjlet af realitetssans, så hun prægede hvad hun arbejdede med. □Foto.

Helge Larsen

Philip, Kjeld Løwenstein, * 1912, minister. * 3.4. 1912 i Kbh. (Trin.). F: grosserer Louis Vedsted Andreas P. (1867–1933) og Carli Sorine Løwenstein (1875–1944). ~ 19.2.1938 i Gentofte (b.v.) med fuldmægtig i arbejdsministeriet Inger Margrethe Nygaard (Grethe "P."), * 14.8.1916 i Snekersten (Tikøb), d. af kontorchef Einar Oluf N. (1876–1965) og fuldmægtig Elna Dahlberg (1879–1959).

P. blev student fra Østersøgades gymnasium 1931, cand.polit. 1937, undervisningsassistent ved Århus univ. s.å. og dr.oecon. sst. 1942 på en afhandling om forbindelsen mellem det offentlige finanspolitik og den økonomiske aktivitet. Bortset fra studieophold i USA 1947 virkede han som professor i socialpolitik og finansvidenskab ved Århus univ. 1943–49, var professor i nationaløkonomi og socialpolitik ved Stockholms högskola 1949–51 og professor i nationaløkonomi ved Kbh.s univ. 1951–69 hvor han også var forstander for det økonomiske laboratorium 1953–57 og formand for Institutet for historie og samfundsøkonomi 1956–60. En tid sad han i bestyrelsen for Nationaløkonomisk forening og var dens formand 1969–74. Under sit ophold i Stockholm virkede han som ekspert for den svenske pensionsudredning og herhjemme var han indtil 1957 medlem af en række kommissioner og udvalg om skattelove, næringslovgivning og udstedelse af værdifaste obligationer. Hans arbejde på disse områder, navnlig i grundskyldskommissionen, vakte det radikale venstres interesse og 1955 blev han formand for udvalget om samarbejde mellem de faktorer der var bestemmende for landets økonomiske politik (samordningsudvalget) som var nedsat på radikalt initiativ. Ved dannelsen af trekantregeringen af

socialdemokrater, radikale og retsforbundet under H. C. Hansen 28.5.1957 blev P. handelsminister. Efter finansminister Viggo Kampmanns overtagelse af statsministeriet ved H. C. Hansens død skiftede P. til finansministeriet 31.3.1960 og ved Bertel Dahlgaards afgang fra regeringen 7.9.1961 flyttede P. fra finansministeriet til økonomiministeriet. Med de radikales udtræden af den socialdemokratisk-radikale regering Jens Otto Krag efter valget 22.9.1964 ophørte P.s aktive politiske virksomhed. Han havde 1960 efterfulgt Dahlgaard som Skivekredsens folketingsmand, men ønskede ikke genopstilling 1964.

Som handelsminister fik P. gennemført ęnsudviklingsloven, oprettelsen af Danmarks erhvervsfond med nyordning af eksportkrediten, liberalisering af handelen med industrivarer 1960 ved oprettelsen af EFTA, loven om finansieringsinstitutter for erhvervene, en mere liberal beværterlov der gav bedre muligheder for marketerier og billige spiserestauranter og en række forbedringer for tekniske og nautiske skoler. Som økonomiminister gennemførte han loven om økonomisk samordning hvorved det økonomiske råd med dets formandskab („de tre vismænd“) oprettedes. Administrativt afviklede P. en række restriktioner på erhvervslivet, men fastholdt at nutidens liberalisme måtte være socialt afbalanceret og ikke se et modsætningsforhold mellem stat og erhverv der tværtimod på mange måder måtte samarbejde. P. var inderst inde mod støtte til husmændene. Han mente at gårdmandsbrug i 1960erne betalte sig bedre end husmandsbrug, og forhøjede hjemmemarkedspriser anså han for noget nær den uheldigste form for landbrugsstøtte. I en kronik i Politiken 17.5.1961 afviste han landbrugets økonomiske klager med at der jo fandtes mange biler og TV-apparater på landet. Hvor rigtig bemærkningen rent faktisk var gjorde kronikkens sarkastiske undertone ikke P. mere populær i landbruget. Han følte sig næppe rigtig til rette i det parlamentariske arbejde. Han var og blev først og fremmest den iagttagende analytiske videnskabsmand med gode administrative evner.

1965 var P. udsendt af FN som økonomisk rådgiver for Somalia og 1965–67 formand for Commission on East African Cooperation og leder af dens sekretariat i Nairobi. 1968 ledede han FNs Evaluation Team til Iran, var rådgiver for International Labour Office i Genève 1969–71, var 1972 leder af FNs Economic Commission for Africa til undersøgelse af økonomisk samarbejde mellem afrikanske stater og 1978 formand for den økonomiske rådgivningskommission til Pakistan. Også herhjemme blev han inddraget i u-landspolitikken som formand for styrelsen for

Philip, Kjeld

teknisk samarbejde med udviklingslandene 1968–73 og medlem af styrelsen fra 1976 og som formand for industrialiseringsfonden for u-landene fra 1968. Desuden var han formand for realkreditkommissionen 1966–69, formand for udvalget vedr. intern trafik i Grønland 1975–77 og formand for arbejdsgruppen vedr. rationalisering af skatteforvaltningen 1975–77. Hans forfatterskab er præget af de to perioder der adskiltes af hans ministertid: *En Fremstilling og Analyse af den danske Kriselovgivning 1931–38*, 1939, *Staten og Fattigdommen*, 1947, *Skattepolitik*, 1955; *Somalia*, 1966, *Det østafrikanske fællesskab*, 1969, og *Kenya*, 1974. □Tegn. af H. Lollsgaard, 1962 (Kgl.bibl). Afbildet på tegn. af B. Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Bibliografi i Danske økonomer, 1976 500f. – Selvbibliografi i Acta Jutlandica. Århus univ.s årsberetn. XIV, 1942 99.

Helge Larsen

Philippa, 1394–1430, dronning. * 4.7.1394 i England, † 5.1.1430 i Vadstena, begr. sst. F: Henry Bolingbroke, hertug af Lancaster, fra 1399 Henry IV af England (1366–1413) og Marie Bohun (ca.1360–94). ~ 26.10.1406 på ærkebisppegården i Lund med kong *Erik VII af Pommern, * ca.1382, † 1459 i Pommern, s. af hertug Vartislav VII af Pommern (Stolpe) († 1394) og Maria af Mecklenburg († 1394).

P. var yngste datter i faderens første ægteskab. Hun var rimeligvis opkaldt efter sin fars farmor Edward III's dronning Philippa af Hainault (1314–69). Hendes far foreslog allerede 1401 at hans ældste søn skulle ægte Eriks søster Catharina. Forhandlingerne førtes fra dansk side af ærkedegn (senere ærkebisp) Peder *Lykke men trak i langdrag, bl.a. fordi man fra nordisk side ikke kunne gå ind på de dynastiske krav som blev opstillet af de engelske statsretslærde. Margrete var desuden imod den af Henry IV ønskede alliance mellem de nordiske riger og England. Ægteskabet mellem prinsen af Wales og Catharina blev derfor opgivet, og først 1405 opnåede man enighed om P.s giftermål. 8.12. proklameredes hun i England som dronning over de tre nordiske riger, og n.å. førtes hun til Danmark. – P. var ved brylluppet kun et barn, og man hører meget lidt til hende i de første år. Håbet om at hun ville skænke sin mand børn svandt efterhånden bort, og 1420 blev der truffet en aftale mellem hende og kong Erik om de dele af rigerne der skulle tilfalde hende som enke – en ordning hvis egentlige hensigt var at bane Eriks pommerske frænde Bogislav vej til tronen. Livgedingsaftalen havde dog også i høj grad unionelle konsekvenser idet det gods som blev tilsikret P. næsten udelukken-

de var svensk: Stockholm slot med Uppland, Västmanland, Närke og Södertörn. Mens Erik var udenlands 1423–25 fik P. regeringsmyndigheden overdraget, og hun styrede klogt og kraftigt; bl.a. søgte hun ved overenskomst med hansestæderne at bringe bedre orden i det danske møntvæsen. 1426 var hun på en af de mange rejser til Sverige for at dæmpe gemytterne eller få nye skatter bevilget, denne gang gjaldt det at skaffe hjælp fra dette rige. Under det hanseatiske angreb på Kbh. skal hun efter traditionen være optrådt med stor energi; n.å. udrustede hun et flådetogt mod Stralsund der dog ikke faldt heldigt ud. Endnu sidst på året 1429 var P. i Danmark, men så tiltrådte hun igen en rejse til Sverige, og her døde hun i Vadstena kloster, som det synes ganske pludseligt. Hun havde allerede tidligere som dronning Margrete ladet sig indskrive i klosteret, havde ofte besøgt det og skænket det rige gaver. P.s bryllup havde givet anledning til anlggelsen af det første birgittinerkloster uden for Sverige, idet den engelske adelsmand Henry Fitz Huger som var i dronningens følge, fortsatte fra Lund til Vadstena og indledte forhandlinger. De førte til at P.s bror, Henry V i 1415 kunne grundlægge Syon abbey. Erik mindedes hende ved såvel i Vadstena som i flere domkirker at oprette en „evig“ psalterlæsning. At kongen ved brutal behandling skulle have voldt hendes død er kun et senere sagn. □Fremstillet på tegn. af Crispin de Pas, 1640 (kobberstiksaml.) og på mal. af Chr. Holm, 1826 (Eriksholm). – Ligsten (Vadstena kloster).

L. Daae i Hist.t. 2.r.II, Kria. 1880 332–74. James Hamilton Wylie: History of England under Henry IV I–IV, London 1884–98. Kr. Erslev: Danm.s hist. under Erik af Pommern, 1901 (fot.optr. 1971). Ellen Jørgensen og Johanne Skovgaard: Danske dronninger, 1909–10. Gottfrid Carlsson i Hist.t. L, Sth. 1930 405–81 især 427–49. Sten Carlsson og Jerker Rosén: Svensk historia I, Sth. 1962 (4. opl. 1978).

Thelma Jexlev (Jørgen Olrik)

Philippen

I.

Blandt de jødiske slægter P. føres én tilbage til Moses Aron Nathan (1690–1744), købmand i Nakskov, hvis to ældre sønner Ruben Moses Nathan (1716–71) og Bendix Moses Henriques (1725–1807) er stamfædre til hver sin gren af slægten Henriques (se denne), medens den yngre søn Philip Moses Nathans efterkommere bærer navnet P.

II.

En anden slægt føres tilbage til Philip Joel Peine der ca.1760 indkaldtes fra Hamburg som informator for jødiske børn.

Table I

Philip Moses Nathan ca. 1730–1805 silke- og klædehandler i Kbh.

Moses Jacob Philipsen 1765–1852 silke- og klædehandler i Kbh.			Aron Philipsen 1767–1831 silke- og klædehandler i Kbh.		
Charlotte Frederikke P. 1814–63 ~ August Ahlert Rist 1807–84 kammerråd	Henriette Augusta P. 1808–41 ~ Michael Christian Petersen 1801–71 toldinspektør (se Petersen I)	Christian Arnold P. 1808–60 grosserer	Frederik Philip Vilhelm P. 1807–76 silke- og klædehandler	Frederikke Juliane Augusta P. 1810–52 ~ N. C. L. *Abrahams 1798–1870 professor (se slægtoversigt Abrahams)	Moritz Carl Theodor P. 1814–77 proprietær, MF
P. Fr. *Rist 1844–1926 officer, forfatter	Rosalie Vilhelmine P. 1815–55 ~ Holger Vilhelm Petersen proprietær (se Petersen I)		Jacob P. 1808–48 Holbergforsker		
Ellena Harriet Schiødtte P. 1838–1906 ~ Agathon Nickolin 1826–1910 officer	Rosalie Pauline Schiødtte P. 1846–1903 ~ Eduard Schreiber 1822–92 officer	Johanne Elisabeth Schiødtte P. 1850–81	~ Harald *P. 1839–92 læge	Theodor *P. 1840–1920 maler	Sophus Axel P. 1840–1925 skibskaptajn, reder
					Christian Frederik P. 1870–1922 overingeniør i Dansk Vestindien og Tyrkiet
					Holger P. 1912-bladtegner

Table II

Philip Joel Peine ca. 1736–1805 informator

Gerson Philipsen 1782–1841 vekselerer

P. G. *P. 1812–77 boghandler

Gustav *P. 1853–1925 boghandler, politiker

Ludvig P. 1855–95 boghandler

(I) Josef Fischer og Th. Hauch-Fausbøll: Familien Philipsen i Pilestræde, 1920. Ellen Møhlholm Hansen: Pilestrædegården 1845–1876, 1976. (II) Gustav Philipsen: Af min urtegård, 1923.

Hans H. Worsøe

Philipsen, Lauritz Carl Constantin, 1859–1925, biografdirektør, filmproducent. * 1.12.1859 i Kbh. (Frue), † 23.8.1925 i Hellerup, begr. i Kbh. (Garn.). F: fotograf, senere grosserer Emilus Ludvig P. (1834–96, ~2° med Frederikke Sophie Petersen, 1847–1909) og Petronelle Sjøgren (1831–68). ~ Marie Helene Elster, * 25.1.1882 i Kbh. (Helligånds), † 11.11.1954 på Frbg., d. af kaptajn Christian Gregers E. (1832–97) og Louise Augusta Petersen (1845–1936).

P. var uddannet som fotograf. En tidlig interesse for lysbilleder førte til lysbilledforestillinger på Svendborg teater da P. endnu kun var 17 år. Snart efter afholdt han forestillinger på Hofteatret i Kbh., indtil disse blev forbudt af brandvæsenet. I 1880'erne rejste han til USA hvor han dels arbejdede som fotograf, dels rejste rundt

med sine lysbilledforestillinger. Efter hjemkomsten slog P. sig ned i Kbh. og købte et fotografatelier på Købmagergade 12. Her virkede han indtil 1898 og arbejdede samtidig som teaterfotograf for Casino teater i Amaliegade som en pioner på dette felt. 1898 solgte P. sit atelier for helt at hellige sig lysbilledforevisninger, turnerede i flere år i Skandinavien, og i Drammen i Norge viste han 1899 for første gang film. Snart blev P. „impresario“, som han selv kaldte sig, for The American Wargraf der fortrinsvis producerede krigsreportagefilm. En kort periode fra juni til sept. 1902 var P. knyttet til forlystelsesetablissementet Skt. Thomas på Frbg. allé 30 hvor han i Odeon teatret arrangerede biografforestillinger. Men de blev svigtet af publikum, så han snart blev tvunget til at standse. 1904 åbnede P. Danmarks første egentlige biograf *Kosmorama* i Citypassagen, Østergade 26 i kbh. Det var det første forlystelsessted her i landet der var baseret på film alene og havde daglige forestillinger fra tidlig eftermiddag til sen aften. Kosmorama blev succes og i løbet af de næste to år åbnede P. 24 biografteatre ude omkring i landet. De fleste fik navnet Kosmorama som fx Århus' første biograf der åbnede 1905 i Guldsmædegade. 1909 solgte P. biografen i Citypassagen for at åbne en større, *Royal Biografen*, på Vesterbrogade 34. Her blev han til 1911 da Kbh. indviede sin nye hovedbanegård. P. købte den gamle, ombyggede banegårdshallen til biograf der med sine 3 000 pladser blev Nordeuropas største, og *Paladsteatret* åbnede 1912. Den forhenværende banegård blev

Philipsen, Constantin

imidlertid kondemneret 1917, men inden da havde P. solgt bygningen; et nyt Paladsteater erstattede hans, og selv byggede han en storbio-
graf, *Kinopalæet*, på Gl. Kongevej. Denne åbnede 1918, og allerede 1924 grundlagde han sin sidste biograf, *Rialto*, i Smallegade. Den var tænkt som en „art cinema“, men planerne hertil nåede P. ikke at realisere før sin død. P. forsøgte sig en kort tid også som filmproducent. Han indkaldte en fransk instruktør Gerard Bourgeois til sin første film *Gøglerblod*. 1911. I denne havde Gerda *Christophersen og den norske teaterskuespiller og -leder Bjørn Bjørnson hovedrollerne, og i en af filmene fra 1912 københavnerne feterede varietéskuespiller Dagmar *Hansen. P. fik stor betydning for biograflivet i Danmark. Han var en initiativrig og dygtig biografdirektør, og som den første her i landet lykkedes det ham med Kosmorama at grundlægge en biograf der kunne svare sig. Andre filmpionerer, fx Peter *Elfelt havde forsøgt sig som biografdirektør, men uden held. P.s succes skyldtes utvivlsomt at han havde valgt det rette tidspunkt til at åbne sin første biograf. 1904 var filmteknikken og filmkunsten så vidt fremskredet at man kunne producere film med en spilletid på op til 15 minutter. Dette åbnede mulighederne for at lave små handlingsfilm der bedre end de tidligere en-minutters film kunne fastholde publikums interesse. P.s største indsats var imidlertid Paladsteatret som han indrettede som et „rigtigt“ teater. Man havde kun aftenforestillinger, og pauserne mellem de korte film, der blev ledsaget af levende musik, kunne fordrives i den store foyer. Dette i forbindelse med P.s sikre filmvalg bevirkede, at han fik et nyt og kvalitetsbevidst publikum i tale. □Foto.

Emil Aars i Pressens mag., 1918 nr. 17.

Marguerite Engberg

Philipsen, Gustav, 1853–1925, boghandler, politiker. * 27.10.1853 i Kbh. (Mos.), † 3.2.1925 sst., urne på Bispebjerg. F: boghandler P. G. *P. (1812–77) og Bella Nathanson (1816–1912). Ugift.

Det var naturligt at P. G. Philipsen gerne havde set sin ældste søn føre det af ham skabte forlag videre. P.s ønsker gik imidlertid i anden retning. Efter studentereksamen 1871 med udmærkelse fra Metropolitanskolen og juridisk embedseksamen 1875 blev han sagførerfuldmægtig og vølontør i justitsministeriet, men den således påbegyndte juridiske løbebane blev afbrudt ved faderens pludselige død 1877. Han og broderen **Ludvig P.**, * 15.6.1855, † 23.8.1895, overtog ledelsen af forlaget, først i moderens navn, fra nytår 1880

som dets ejere. Udadtill tegnede P. forlaget, og han var også i højere grad end broderen idémand, men han selv og samtidige kolleger har understreget Ludvig P.s betydning for forlagets drift og vækst, skønt han var handicappet af et medfødt skrøbeligt helbred. Forlaget kom i ny blomstring, og en lang række varigt værdifulde værker så lyset, eksempelvis P. Hansen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, 1886, K. Prytz: *Elektriciteten*, 1884, Georg Brandes: *Berlin*, 1885, Carl Bruun: *Kjøbenhavn I–III*, 1887–1901, Niels Neergaard: *Under Junigrundloven I–II*, 1892–1916, K. Båhnsen: *Einografiene I–II*, 1894–1900, Sophus Müller: *Vor Oldtid*, 1897.

Det er et spørgsmål om noget andet dansk forlag i løbet af en så relativt kort årrække har præsteret så mange og så store originaludgivelser af tilsvarende lødighed. De to mest ambitiøse, længe forberedte værker, *Danmarks Riges Historie I–VII*, 1896–1907 og *Folkenes Historie I–VII*, 1903–12, udkom først efter at forlaget 1895 var opgået i Det nordiske Forlag. – P.s forbindelse med yngre videnskabsmænd satte sig frugt i et omfattende videnskabeligt forlag med navne som bl.a. Harald *Høffding, Eug. *Warming, Jul. *Lange, Kr. *Nyrop, Vald. *Vedel, samt i et godt skolebogsforlag, præget af bl.a. Johan *Ottoen, Thora Goldschmidt, J. E. V. *Boas. Det sidstnævnte område støttedes ved udgivelsen af Herman *Triers tidsskrift *Vor Ungdom*, påbegyndt 1879. Et andet vægtigt tidsskrift, men af alment indhold, var *Tilskueren* fra 1884, i en årrække redigeret af Niels *Neergaard. I modsætning til deres far udgav de to brødre adskillig skønlitteratur; en vigtig rådgiver på dette felt var åbenbart Edv. *Brandes, af hvem de udsendte flere bøger. Blandt forlagets andre danske forfattere kan bl.a. nævnes Peter *Nansen, Henrik *Pontopidan, Viggo *Stuckenberg, Johannes *Jørgensen, Gustav *Wied, Ludvig *Holstein, blandt norske og svenske Arne Garborg, Knut Hamsun, Gunnar Heiberg, August Strindberg. For at tilkendegive forlagets alsidighed erhvervede brødrene 1884 retten til Adam Oehlschlägers samlede produktion.

P., der 1888 var medstifter af Forening for boghåndværk, viste sammen med broderen endnu større interesse for bøgernes udstyr end faderen. Højdepunkter i så henseende var smukt illustrerede værker som fx M. Galschiøt: *Danmark i Skildringer og Billeder*, 1887–93, *Sanct Hans-afstenspil* illustreret af Hans Nic. *Hansen, 1885, Karl Gjellerups oversættelse af *Den ældre Eddas Gudesange* illustreret af Lorenz *Frølich, 1895. Begge brødre deltog aktivt i boghandlerforeningens virke; også her synede P. mest. 1884 foreslog han fremsynet på et nordisk boghandlermø-

de i Kbh. en omordning af kolportagen; hans forslag nød ikke fremme. 1895 døde Ludvig P.

P. veg tilbage for at føre forlaget videre alene og under medvirken af Axel *Heide lod han det s.å., sammen med Ernst Bojesens Kunstforlag, opgå i aktieselskabet Det nordiske Forlag der fik den for et forlag dengang meget betydelige aktiekapital på 900 000 kr. I selskabet indgik tillige Det nordiske Musikforlag, ledet af Henrik *Hennings. P. blev selskabets formand, Ernst *Bojesen direktør for bogforlaget. Da dette 1903 sammensluttedes med Gyldendal til aktieselskabet Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, aktiekapital 2.6 mio. kr., indtrådte P. som næstformand i det nye selskabs styrelse, efter Jacob *Hegels død 1918 som formand indtil sin egen død. Hans på erfaring byggede indsigt i forlagsforhold blev begge selskaber til stor nytte.

Da P. 1895 havde frigjort sig for forlagsmæssigt arbejde, trådte han for alvor frem for offentligheden. Trods en oprindelig tilbøjelighed for en af videnskab præget tilværelse (filosofi) førtes han af tiden og den samfundsmæssige udvikling ud i en mangesidig virksomhed der på flere områder beredte ham megen og berettiget tilfredsstillelse. Hans livlige interesse for alt menneskeligt var alle dage gået langt videre end til boghandelen. Gennem en umættelig læsehunger og støttet til en fabelagtig hukommelse skaffede han sig en ualmindelig indsigt på helt forskellige og ofte hinanden meget fjerntliggende områder, politiske, sociale og kommunale, rent æstetiske og kunstneriske. Med lige stor sagkundskab tog han, uden forberedelse, del i en diskussion om moderne kloakanlæg eller om gamle græske mønter; af de sidste var han i øvrigt en endog meget kyndig samler. Han holdt nok også af, med et stænk af koketteri, pludselig at lade sin viden eksplodere til overraskelse for de tilstedeværende. Fra sit hjem nærmest nationalliberalt indstillet undergik han, navnlig ved studiet af A. F. *Tschernings skrifter, en udvikling over til venstre; hans nære venskab med N. Neergaard holdt, da deres veje skiltes. P. hørte til den kreds af begavede og virkelystne unge mænd der samledes om Viggo *Hørup som den beundrede fører; allerede 1886 indtrådte han i bestyrelsen for den 1883 stiftede liberale vælgerforening i Kbh. For ham som for så mange andre blev den engelske parlamentarisme det foretrukne forbillede, og i et selvbiografisk rids tager han afstand fra politisk dogmatik: „Jeg foretrækker Bernard Shaw og Sidney Webb for Engels og Karl Marx“. Lille og uanselig af ydre var han ikke særlig udrustet til offentlig fremtræden. Desuden forledes ham af en kejtet generthed der aldrig forholdt ham helt, og i mange år var han et af vit-

tighedsbladenes yndlingsofre. Medfødt veltalenhed besad han ikke, derimod en uanfægtet saglighed der vandt ham ørenlyd og respekt, og når han kom i ånde på en talerstol glemte han sin skyhed. Hans indsigt, hans klare forstand og sunde dømmekraft anerkendtes fra alle sider. Selv var han, uden pral, klar over sit værd.

P. var borgerrepræsentant 1893–1904 og fra 1904 til sin død var han rådmand i magistratens 4. afdeling. 1905 sluttede han sig til det stiftede radikale venstre. Selv om han i kraft af sin viden og sin evne til at se en sag fra alle sider ikke havde let ved at træffe vidtrækkende beslutninger, medvirkede han alligevel ved mange vigtige afgørelser. Hans styrke lå mere i at gribe betænksomt ind og derved forhindre væsentlige fejlgreb end i et stærkt personligt initiativ. 1898 blev han medlem af folketinget, men sad kun i to perioder; ved valget 1903 faldt han for L. V. *Birck. Han var formand for arbejdsrådet, senere for arbejderforsikringsrådet fra 1909 til sin død, og han sad i bestyrelsen for Foreningen for socialpolitik, for Kunstindustrimuseet, for Forening for boghåndværk, for Foreningen fransk kunst. P., der førte en klar og livlig pen, skrev meget, i Det ny Aarhundrede, Tilskueren, som han i et par år var medredaktør af, og navnlig i Politiken. Hans evne til at overkomme var formidabel. Et repræsentativt men meget begrænset udvalg af hans store produktion er samlet i bogen *Af min Urtegaard*, udgivet af venner til hans 70-års dag. Her findes et selvbiografisk rids og en oversigt over det Philipsenske forlags historie. Sin ikke ubetydelige formue overlod P. ved testamente til det offentlige. – K.² 1923. □Tegn. af Hans Tegner, 1895. Tegn. af Alfred Schmidt 1902 og 1907 (Fr.borg), af M. K., 1904 og af Vald. Andersen, 1908. Tegn. af J. F. Willumsen, 1919 (Kbh.s bymus.) til mal. s.å. (Fr.borg), litograferet af Willumsen selv s.å. og gentaget på dobbeltportræt med borgmester Marstrand s.å. (Kbh.s rådhus). Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1921 (Fr.borg). Tegn. af A. Lofthus, 1924 (sst.) og to af Eigil Petersen (Kgl.bibl.). Foto.

G. P.: Af min urtegård, 1923. – O. H. Delbanco: Festskr. i anledn. af boghandlerforens halvuhundredårsdag, 1887. A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 1893 157f; 1906 269–71; 1919 297f. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 385–91. Peter Nansen: Mine 20 år i Gyldendal, 1918. Karl Madsen i Bogvennen, 1925 Sf. Chr. König i Dansk boghandlertid. LXXI, 1925 51f. V[ald.] K[oppel] i Politiken 4.2.s.å. Karl Otto Bonnier: Bonniers 1, Sth. 1930; IV, 1931. F. Henriksen: Mennesker og oplevelser, 2. udg. 1932. N. Neergaard: Erindr., 1935 131 229. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforens hist., 1937. Laur. Nielsen: Gyldendal gennem 175 år, 1945. Fr. Hegel: Erindr. I, 1946. Harald Grieg: En forleggers erindr.,

Philipson, Gustav

Oslo 1958 (ny udg. 1971). H. Hvenegaard Lassen: De danske folkebibliotekers hist., 1962. Aage Marcus: Den lange vej, 1969. Aleks. Frøland: Bøger, bogsalg, boghandlere omkr. 1875, 1969. Samme: Dansk boghandels hist., 1974. – Papirer i Kgl.bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet. – Om *Ludvig Philipson*: J. L. Lybecker i Nord. boghandlertid. 30.8.1895. F. Hendriksen i Bogvennen, s.å. 41–44.

Aleks. Frøland

Philipson, Harald Aron Peter, 1839–92, læge. * 30.3.1839 i Kbh. (Trin.), † 11.7.1892 sst., begr. sst. (Holmens). F: silke- og klædehandler Frederik Philip Vilhelm P. (1807–76) og Else Marie Juliane Ibsen (1819–1902). ~ 1° 17.11.1877 på Frbg. med Johanne Elisabeth Schiødte Philipson, * 17.12.1850 i Kbh. (Helligg.), † 16.4.1881 sst. (Pauls), d. af grosserer Christian Arnold P. (1808–60) og Belle Hanne Sara Emma Schiødte (1814–54). ~ 2° 28.6.1882 i Mårslet med Elisabeth Therese Gedde, * 21.6.1854 i Kbh. (Garn.), † 22.2.1884 sst. (Pauls), d. af kaptajn, senere oberst Vilhelm Edvard Sophus G. (1810–80, ~ 1° 1844 med Emma Vilhelmine Caroline Harboe, 1811–50) og Emilie Mariane Tobiesen (1830–1908).

P. blev student 1857 fra Metropolitanskolen, studerede først jura, derpå medicin og tog 1864 lægeeksamen. Under krigen s.å. fungerede han som militær underlæge, de følgende år var han kandidat ved kommunehospitalet, en kort tid ved sindssygeanstalten ved Århus. 1867–68 foretog han en studierejse og kastede sig særlig over studiet af oftalmologien, hvorfra også emnet til hans doktordisputats, *Om Insufficiens af de indre Øiemuskler*, 1868, hentedes. 1869–72 var han reservekirurg ved kommunehospitalet, havde 1869–73 Smiths stipendium for viderekomne, var 1872–84 kommunelæge i Kbh., 1874–83 tillige censor ved lægeeksamen. 1884 blev han læge ved brandkorpset, 1885 læge ved poliklinikkens afdeling for øjensygdomme. Dette specialfag samlede hans praktiske virksomhed sig hovedsagelig om, og også videnskabeligt dyrkede han det med utrættelig iver og grundighed. 1880, 1881 og 1887 virkede han deri som privatdocent, og talrige større og mindre oftalmologiske publikationer bærer vidne om hans flittige og omfattende studier, hans dygtige og påskønnede litterære evne. Særlig må fremhæves hans udførlige lærebog *Fremstilling af Øiets Sygdomme til Brug for Læger og Studerende*, 1874 (2. opl. 1880) og hans populære arbejde *Synet og dets Pleje*, 1888. – Tit. professor 1892. □Foto.

Bibl. for læger 7.r. III, 1892 487f. Gordon Norrie: Den danske oftalmologisk hist., 1925 195f.

H. Ehlers*

Philipson, Christian Jacob Adolf, 1808–48, Holbergforsker. * 23.9.1808 i Kbh. (Mos.), døbt 15.10.1823 sst. (Trin.), † 9.10.1848 i Horsens, begr. i Kbh. (Ass.). F: silke- og klædehandler Aaron P. (1767–1831) og Sophie Amalie Warburg (1785–1869). Ugift.

P. hørte til en type af jøder som i Heinrich Heines og Ludwig Börnes tidsalder søgte at emancipere sig fra de gamle forhold, men døjede med at finde sig til rette i de nye. Faderen drev i kompagni med en farbror en stor forretning i silke og klæde. De to familier beboede hver sin etage i deres ejendom på hjørnet af Pilestræde (nu nr. 35) og Kronprinsensgade, herskabelig med loftsbilleder af Nicolai "Abildgaard og rige empire-møbler. De var begge præget af den franske revolutions ideer, alle Aarons børn døbttes således 1823. Men den stærke jødiske familiefølelse bevarede; P. vedblev hver dag at komme til moderens middagsbord. Han blev student 1827, privat dimitteret, og sluttede sig i Studenterforeningen til en kreds, hvortil hørte Edv. "Collin og af ældre Chr. "Winther og Henrik "Hertz. Velhavende, „en komplet Modeherre“, noget sær, snart påholdende og snart flot gjorde han sig gældende ved at samle sig om et bestemt mål; han rejste et par år, lagde sig efter landvæsen, var en lille tid ansat ved Det kgl. teaters kostumeafdeling, drev omfattende sprogstudier (også af slaviske sprog) og tog translatoreksamen. 1838 blev han volontær og 1843 amanuensis ved Det kgl. bibliotek. I krigen 1848 gjorde han frivillig tjeneste ved det nørrejske armékorps' intendantur, men søgte på grund af svaghed sin afsked. 8.10. sagde han kammeraterne farvel ved et champagnegilde, men næste dag døde han. – Under arbejdet på Det kgl. bibliotek fandt P. en samlet interesse i studiet af Ludvig "Holberg. Gennem rejser og korrespondance skaffede han sig en stor samling af Holbergudgaver, navnlig mange før ukendte oversættelser. Han så gennem dem, hvor vidt Holbergs indflydelse havde strakt sig i tid og rum. Han fattede da planen om at illustrere denne indflydelse gennem en – efter udenlandske bibliografiske mønstre anlagt – fuldstændig historie og bibliografi af den holbergiske litteratur. 1847 udgav han et i det ydre smukt og i kun 50 eksemplarer trykt prøvehæfte, *Den Holbergiske Litteraturs Historie og Bibliographie*, der omhandler Holbergs to ældste historiske arbejder (1711 og 1713) samt Jeppe paa Bjerget. Ved sit store nye stof og sin europæiske metode vakte det berettiget opsig. Der lovedes ham offentlig understøttelse til værkets fuldførelse, men han døde snart efter. Hans bror overlod Det kgl. bibliotek de af hans Holbergtryk det mangede (ca.

80), og biblioteket besidder også hans håndskrevne samlinger.

Hist.-biogr. saml., udg. Chr. Molbech, 1851 457–65. J. H. Lorck: Femoghalvfjerdstindstve år, 1885 51f. Arthur Abrahams: Minder fra min barndom og tidlige ungdom, 1895 66f.

*Th. A. Müller**

Philipsen, Johan, * 1911, arbejds- og boligminister. * 27.4.1911 på Lundtoftbjerg, Kliplev sg. F: gårdejer Kresten P. (1886–1962) og Marie Lucie Moos (* 1890). ~ 21.4.1939 i Kliplev med Marie Asmussen, * 10.5.1915 i Kliplev sg., d. af gårdejer Peter A. (* 1887) og Marie Erichsen (1892–1963).

P. undervistes privat, af tysk lærerinde 1917–19, af dansk 1919–21, og kom derefter i Gråsten realskole hvorfra han 1926 tog realeksamen. Han uddannedes ved praktisk landbrug, var elev på Gråsten landbrugsskole 1930–31 og forpagtede 1939–49 en gård på Søgårdsmark. 1948 blev han ejer af fødegården og drev den til 1974 da den overtoges af en søn. Ud over driften af sin gård har P. først og fremmest lagt sine kræfter i arbejdet for udvikling af sønderjysk erhvervsliv, men derudover virket politisk for venstre. 1953–63 var han formand for Holbøl andelsmejeri, 1952–70 medlem af bestyrelsen for Gråsten andelsslagteri, dets formand 1958–70, og formand for slagteriregion syd 1970–73. Derudover har han siddet i bestyrelsen for Sønderjysk frøforsyning og plantningsselskabet Sønderjylland og bestridt formandsposten i Sydjysk andelsolieindkøb og A/S Åbenrå tanklager. Med stor forståelse for kraftforsynings betydning for erhvervslivet har han efter anden verdenskrig virket energisk for udbygningen af el-forsyningen. 1948–73 var han medlem af bestyrelsen for Sønderborg og Åbenrå amters elektricitetsforsyning og 1950–73 af bestyrelsen for Sønderjyllands højspændingsværk, næstformand fra 1956 og formand fra 1962. Han var 1956 virksom for samkøringen af de jyske og fynske el-værker i ELSAM og sameskinnerne der forbinder ELSAM med Norge og Sverige samt Vesttyskland. Fra ELSAMs oprettelse 1956 var han næstformand i dens bestyrelse til 1973. – Sin aktive politiske virksomhed indledte P. som medlem af Kliplev sogneråd 1958–62 og som venstres kandidat i Åbenråkredsen 1957. Fra 1960 deltog han i sideordnet opstilling i de sønderjyske amtskredse, var 1960–61 midlertidigt medlem af folketinget og 1964–73 ordinært medlem. Ved valget 1973 manglede han kun 27 stemmer i at blive valgt, men forblev knyttet til det politiske arbejde på Christiansborg som arbejds- og boligminister i regeringen Poul Hartling 19.12.1973–

13.2.1975. P.s væsentligste resultater var loven om omkostningsdæmpende ydelse febr. 1974 i forlig med socialdemokratiet og hans medvirken i boligforliget juni 1974 mellem venstre, konservative, radikale og socialdemokratiet. Han fremsatte lovforslag i forbindelse hermed okt. 1974, men de nåede ikke at blive færdigbehandlet før statsminister Hartling udskrev valg i dec. Forliget gennemførtes derfor først under den følgende socialdemokratiske regering. P. skyede al overflødig tale. Som den realiteternes mand han er ønskede han at komme til sagen og kunne, til tider med en skarp bemærkning i sit sønderjyske mål, skære klart igennem. I hans medlemskab af radiatoråd 1971–73 og fra 1978 har det bidraget til at afkorte ellers langstrakte diskussioner. Måske han dog helst havde fortsat det arbejde i slagteribranchen og for el-værkerne som han måtte opgive ved sin udnævnelse til minister 1973. Sønderjylland står hans hjerte nærmest. – R. 1972. K. 1975. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Philipsen, Jørgen, * 1903, landbrugskonsulent. * 21.6.1903 i Ragebøl, Dybbøl sg. F: gårdforpagter, senere gårdejer Hans Frederik P. (1872–1962) og Christine Køcks (1872–1964). ~ 10.5.1935 i Dybbøl k. med Gerda Marie Jepsen, * 29.9.1904 i Thisted, † 8.1.1976 i Roskilde, d. af lagerarbejder Chresten Madsen J. (1863–1932) og Christiane Larsen (1868–1958).

P. blev uddannet ved praktisk landbrug og tog efter et landbrugsskoleophold på landbohøjskolen, hvorfra han blev dimitteret som landbrugskandidat 1932. Han blev først ansat som assistent i husdyrbrug ved De samvirkende landboforeninger i Fyens stift, og fra 1935 virkede han som husdyrbrugskonsulent for Sønderjysk fællesledelse af kvægavl samt Fælleslandboforeningen for Nordslesvig og Fællesledelsen for avlen af hollandsk malkekvæg. Hans indsats i denne stilling i forbindelse med hans alsidige kendskab til dansk kvægavl bevirkede, at han 1940 blev udpeget til den ansatte stilling som konsulent i kvægavl for De samvirkende sjællandske landboforeninger hvor han virkede til 1973. Udover arbejdet med dyrskuer og avlsbesætninger samt afkomsundersøgelser for de anvendte tyre varetog han hvert et som sekretær for Forbundet af Sjællandske kvægavlsforeninger og fra 1955 for Sømmenslutningen af kvægavlsforeninger for de østlige øer. Han var medarbejder ved Den ny landmandsbog og ved „Kvæget“. – Foruden sit travle faglige virke har P. været stærkt optaget af det nationale arbejde i Sønderjylland. Han var

Philipsen, Jørgen

således fra 1945 formand for Sønderjysk forening i Roskilde, ligesom han i en årrække var formand for Sømmenslutningen af sønderjyske foreninger i Københavns amt og medlem af hovedbestyrelsen for Grænseforeningen. □Foto.

K. M. Andersen i Ugeskr. for landmænd CVIII, 1963 379.

Carl Thomsen

Philipsen, Ludvig, se Philipsen, Gustav.

Philipsen, Philip Gerson, 1812–77, boghandler. * 27.7.1812 i Kbh. (Mos.), † 15.4.1877 sst. (Mos.), begr. Mos.ugd., Møllegade. F: vekselerer Gerson P. (1782–1841) og (Rachel) Frederikke Goldschmidt (1783–1856). ~ 1° 12.11.1848 i Kbh. (Mos.) med Thora Levy, * 18.8.1823 i Kbh. (Mos.), † 27.2.1850 sst. (Mos.), d. af bagermester Meyer Joseph L. (1785–1848) og Rosa Cohen (1793–1843). ~ 2° 20.5.1851 i Kbh. (Mos.) med Bella Nathanson, * 24.3.1816 i Helsingør, † 17.4.1912 i Kbh., d. af vekselerer Samuel Levin N. (1787–1856) og Martha Levy (1786–1867). – Far til Gustav *P.

Efter undervisning i Herman Bings og J. L. Kallichs skole blev P. 1828 sat i lære hos den internationalt orienterede, men økonomisk uheldige Gerhard *Bonnier. Valget af fag skyldtes ifølge sønnen Gustav P. sandsynligvis, at for et ubemidlet jødebarn stod der i lavtidens Danmark ikke mange baner åbne, men boghandel var fra gammel tid frit stillet. For P. blev Bonnier en fortrinlig læremester, til gengæld blev P. sin principal en så udmærket hjælp, at der 1831 var tale om at gøre den 19-årige lærling til hans kompagnon. Det blev dog ikke til noget. 1834 åbnede P. egen boghandel. Borgerskabet måtte udtages i faderens navn, og først 1839 fik P. eget borgerskab. Til bogladen, der med tiden skulle blive et dagligt mødested for litterært interesserede, knyttede P. 1835 forlag. Med klog forståelse af situationen på datidens bogmarked, hvor C. A. *Reitzel sad på skønlitteraturen, Gyldendal på videnskabelige og brødrene Soldenfeldt på nogle af de mest solgte skolebøger, lagde P. sig efter populærvidenskab, især naturvidenskab, men tilføjede efterhånden områder som landøkonomi, handelsvæsen, håndbøger, religiøs litteratur. På det sidste felt udgav han 1844–47 sammen med H. J. Bing & Søn den af Chr. Kalkar m.fl. besørgede „Pragtbibel“. Helt afstod han ikke fra udgivelsen af dansk skønlitteratur, fx udkom førsteudgaven af Vilh. Bergsøes *Fra Piazza del Popolo* hos ham, men Bergsøe forlod ham allerede, da bogen skulle ud i 2. oplag. P. tog initiativet til og udgav H. V. Kaalunds og J. Th. Lund-

byes *Fabler for Børn*, 1845, og af den altid pengeforlegne Chr. Winther udsendte han nogle småting, foruden at han tit benyttede ham som oversætter. 1855–71 udsendte han på dansk Walter Scotts romaner i 20 bind, og megen glæde havde han af H. C. Macharness' uhyre populære solstråleførelser, der blev udsendt som nydelige, stærkt solgte småbøger. P.s første større populærvidenskabelige udgivelser var oversættelser fra tysk, men da han blev forlægger af det ansete *Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaberne*, 1854–83 fulgte talrige danske originalværker, flere af dem af varig værdi, således Christian Vaupell *De danske Skove*, 1863, August Thomsen *Naturkræfterne i Meneskets Tjeneste*, 1865 (2. udg. 1879), E. Rostrup *Veiledning i den danske Flora*, 1860 (20. udg. 4. opl. 1979) for blot at nævne nogle få. Af andre betydelige forfattere tilknyttet forlaget kan eksempelvis nævnes: Hans *Brøchner, S. C. A. *Tuxen, Bernh. Bøggild, Julius *Lange. Efter 1864, da den tyske dominans inden for oversættelseslitteraturen svækkedes, overførte P. adskillige franske værker til dansk; da han 1876 begyndte at udgive A. E. Brehms bøger om dyrenes liv, var det hovedsagelig med franske illustrationer.

Med forlagsmæssigt initiativ og stor påpasselighed i det daglige forenede P. nye synspunkter mht. bogernes markedsføring. Efter tidens skik udsendte også han sine større publikationer i hæftesubskription, men mens andre forlag normalt realiserede restoplagene til nedsat pris, lod han sine restoplag indbinde, som regel i Tyskland og ikke altid med lige sikker smag, i de såkaldte komponerede bind. Han kunne herved opretholde den oprindelige bogladepris. Han var en af de få datidige forlæggere der indrømmede boghandlerne en anstændig rabat på indbindinger, og ved avertering i dagspressen og i boghandelens fagblad forstod han at holde sine ældre udgivelser levende i salget. For sine forlagsartiklers udstyr viste han omhu; han blev rost af den kritiske F. *Hendriksen. P. var 1837 en af den gamle boghandlerforenings ni stiftere. Han deltog flittigt og interesseret i foreningens møder, men undgik i det store og hele tillids-hverv. I samhandelen med boghandlerne var han kulant, og såvel inden som uden for bogbranchen nød han stor anseelse. Med tiden blev han ret velhavende, og det var et solidt og leve-dygtigt forlag han efterlod sine to sønner. □Foto.

C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. II, 1870. Nord. boghandertid. 20.4.1877. J. Salmonsens sst. 2.7.1884. Samme i Den nord. bogverden I, 1877 57f. O. H. Delbanco: Festskr. til boghandlerforen.s halv-

dredårdsdag, 1887. A. Dolleris: Danm.s boghandlere 1837–92, 1912 266f. Gustav Philipsen: Træk af det P.ske forlags hist., i Årbog for bogvenner III, 1919 103–51 (optr. i forf.s Af min urtegård, 1923 33–66). F. Hendriksen i Dansk boghandlertid. LXXIII, 1929 298–300. Karl Otto Bonnier: Bonniers I–II, Sth. 1930; IV, 1931. Henrik Koppel: Spredte træk af boghandelens hist., 1932. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941. Aleks. Frøland: Bøger, bogsalg, boghandlere omkr. 1875, 1969. Samme: Dansk boghandels hist., 1974.

Aleks. Frøland

Philipsen, Sally Nikolaj, 1879–1936, maler. * 29.1.1879 i Kbh. (Mos.), † 15.5.1936 sst., begr. sst. (Mos. Vestre). F: bogtrykker, senere grosserer Ferdinand P. (1852–1912) og Sophie Wagner (1854–1922). ~ 11.12.1906 på Frbg. med Louise Juliane Fanny Møller, * 25.10.1871 i Kbh. (Frels.), † 1.3.1951 sst. (Trin.) (~ 1° 1891 med skuespiller Emmanuel *Larsen, 1865–1917), d. af arbejdsmand Andreas Carl Poul M. (1838–72) og Maren Christine Christensen; adopteret af fabrikant Carl Frederik Hvilsom (1837–90) og Juliane Pauline Daniella Müller (1842–89).

P. var i malerlære i to år, besøgte Teknisk skole og dimitterede herfra 1896 til akademiet hvor han opnåede afgang 1901. N.å. debuterede han på Charlottenborg hvor han siden da hørte hjemme som udstiller. 1904–05 og 1907–11 var han repræsenteret på Kunstnernes efterårsudstilling, 1929 på Forum udstillingen. Han var første gang i Italien 1903 og igen 1907 på det Kaufmannske legat. 1910 var han i Paris, foretog siden rejser til Tyskland, Holland, Sverige og besøgte atter Paris 1927 og Italien 1928. – P. begyndte at arbejde som portrætmaler, og lige indtil ca. 1917 udgør figurkompositionerne langt den overvejende del af hans produktion. Blandt hans tidlige billeder kan nævnes portrættet af moderen (1902), i hvilket der er tilstræbt en rembrandtsk virkning, og det store ret fornemme dobbeltportræt af ham selv og hustruen (1908). Opholdet i Paris 1909 og samværet med Oluf *Hartmann fik betydning for P. Han mødte impressionismen og søgte ved sin hjemkomst sine motiver i de kbh.ske bydele der bedst kunne give en stemning og et lys svarende til det parisiske. I en årrække boede han i Rabeshave i Langebrogade, og Christianshavn, havnen og byens udkanter blev hans særlige felt. Gennem hele P.s liv havde kammeratskabet med andre kunstnere spillet en stor rolle, og med sin varme interesse for andres kunst blev han midtpunkt for en vennekreds som af malere bl.a. talte Einar Olsen, Sven *Schou, Henrik *Schouboe, Aage Lønborg-Jensen, Lauritz *Mikkelsen og Marius *Hamann. Om sommeren samledes man og arbejdede i fællesskab hos Sven Schou på Havne ved

Mariager fjord. Desuden fik Albert *Gottschalks og Fridolin *Johansens kunst stor indflydelse på P.s opfattelse af motivet og af det maleriske, hvad der bedst ses af hans grævejrsbilleder fra Christianshavn, hans havnebilleder samt formiddagsbillederne fra Dyrehavsbakken. Med sådanne billeder viste han udpræget sans for det maleriske i motivet uden dog at behandle dette med egentlig kunstnerisk originalitet. P. nærrede stor kærlighed til kunsten og i årenes løb var det lykkedes ham uden store midler at skaffe sig en ikke ubetydelig samling der omfattede nyere dansk malerkunst (navnlig Gottschalk, Fridolin Johansen og Th. *Philipsen) og fransk malerkunst samt en værdifuld samling negerskulptur og kinesiske antikviteter. □Afbildet på Vilh. Pachts mal. af akademiets skole, 1904. Malede selvportr. bl.a. 1906, 1912, 1920 og 1935. Tegn. af Simon Olsen, 1916 (Kgl. bibl.). Foto. – Gravsten af Aage Lønborg-Jensen, 1937.

Kat. over S. P.s og Anton Hansens auktion, 1932. Kat. over S. P.s dødsboauktion. Winkel & Magnussen, 1936. – S. P. i Samleren X, 1933 17–24. – Politiken 9.2.1928, 19.2.1934. Kn. Pontoppidan sst. 16.5.1936; sst. 18.5 og 29.9. s.å. Ekstrabl. 15.5. s.å. L. Rostrup Bøyesen i Dagens nyheder s.d.

Merete Bodelsen

Philipsen, Theodor Esbern, 1840–1920, maler. * 10.6.1840 i Kbh. (Trin.), † 3.3.1920 sst., urne på Holmens kgd. F: grosserer Frederik Philip Vilhelm P. (1807–76) og Else Marie Juliane Ibsen (1819–1902). Ugift.

Allerede i sine drengeår tegnede og modellerede P. dyr. Han gik dog først til landvæsenet, var bl.a. forvalter på Hillerødsholm og bistod herfra ved slukningen af Fr.borgs brand 1859. Så bestemte han sig for dyrmaleriet og optoges i kunstakademiets nederste klasse okt. 1862 samtidig med, at han en tid malede hos Carl Bøgh. Under krigen 1863–64 måtte han aftjene sin værnepligt. Han deltog i træningen ved Sankelmark og blev løjtnant i reserven. Derefter fortsatte han på akademiet til han fik afgang dec. 1869. Allerede 1865 havde P. debuteret med en voksgruppe *Køer* på Charlottenborgs forårsudstilling, hvor han i øvrigt udstillede 1865–77, 1879–81, 1885–87, 1889–90 og 1903–04, 1915. Ved Den frie udstillings stiftelse sluttede han sig til denne og havde billeder her 1891–98, 1900–14 samt 1920. Han vandt Neuhausens konkurspræmie 1873 med *Heste, som rides til Svømning* og akademiet tildelte ham årsmedaljen (Eckersbergs medalje) 1890 for *En Vej i Dyrehaven, Efteraar* (1889, kunstmuseet) samt 1915 som en særlig demonstration Thorvaldsens medalje for *Ungkvæg paa Saltholmen*. Derimod ville han el-

lers ikke modtage udmærkelser, afslag valg til akademiets plenarforsamling marts 1904. P. rejste meget, og hans rejser fik afgørende betydning for ham, både gennem de billeder han malede i Italien og Tunis, ved hans studium af gammel kunst og fremfor alt ved hans nære forbindelse med fransk impressionisme som rejserne fortrinsvis havde deres andel i. Hans første rejse gik til Paris nov. 1874 og varede til april 1876. Her omgikkes han Lorenz *Frølich, så udstillinger af Camille Corot og Jean François Millet og sluttede sig til en sympatiadresse for Édouard Manet. Sommeren 1875 var han på studietur i Normandie med Edv. *Petersen. Vinteren 1875–76 tilbragte han i fællesskab med L. *Tuxen. P. gik på aftenskole hos Léon Bonnat, og sammen studerede de impressionisme på udstillinger. Ved forårstid 1878 rejste P. dernæst til Italien sammen med sin mor, malede i Amalfi, hvor også Kristian *Zahrtmann opholdt sig, og i Sorrento. Om efteråret fulgte han moderen til Kbh., men tog straks efter til Rom hvor han udførte *En Drift Okser i den romerske Campagne*. Til sin tredje rejse skaffede P. sig midler ved en auktion over sine billeder i hotel Phønix jan. 1882. Han lagde vejen over Paris til Spanien hvor han sluttede sig til C. C. *Andersen. De slog sig ned i Granada og var tillige i Afrika, hvor P. malede *Æselstald i Tunis* og den *Gade i Tunis med Kameler* der efter Karl *Madsens mening var „det eneste danske Maleri, som har formaaet at give os en stemningsmættet Fremstilling af Orientens Æventyrverden“. Fra Tunis nåede han over Napoli til Rom 1.12. s.å. og tilbragte vinteren her i omgang med Zahrtmann. Sommeren 1883 tog han med Joakim *Skovgaard og Viggo *Pedersen ud til Zahrtmann i Sora hvor han blev året ud. Jan. 1884 besøgte han atter Rom for om sommeren at vende tilbage til Danmark. Senere foretog P. rejser til Italien foråret 1888 (Firenze); for Anckers legat 1887 og provenuet af en ny auktion okt. s.å.), 1891 (i Ravello med Zahrtmann, Rom, Pompeji), dec. 1898–99 (Rom), 1902 (Firenze, Rom, Sora), 1904 (Rom), 1907 (Rom, Solmona, Celano), 1913 (sammen med Peter *Hansen), til Paris 1889, 1900, 1906, til Holland og Belgien efterår 1898 og til Madrid 1908.

P. er ikke den første pioner hos os for den franske impressionisme. Denne blev bragt til Danmark allerede ved 70ernes midte, men uden at finde jordbund (jf. Godfred *Christensens Studie fra Herlufsholm, 1876 i Den Hirschsprungske samling). Men P. var den eneste danske maler der gik fuldstændig ind for denne maleriske opfattelse i dens udprægede form og udviklede den på højde med franskmændene. P.s tidligste arbejder fra 60erne gav ikke løfter om nogen sær-

lig malerisk begavelse. Hans udgangspunkt blev de Lundbyske efterklange som hører den tid til. Ret hurtigt tog han sig op og malede inden den første rejse så smukke karakterstudier som kunstmuseets *Rodbroget Ko*, 1872 og så store og figurrige dyrestykker som *Malkepladsen ved Grønnesøgaard*, 1871 og *Fra Trommesalen*, 1870–73. Paris-studierne og indtrykkene fra Italien 1878–79 gjorde sig ikke straks gældende i hans maleri. Det gik ham ligesom andre danske Bonnatelever (P.S. *Krøyer, Joakim Skovgaard, Viggo Pedersen) at det blev sydens sollys der åbnede deres øjne for farven og førte deres maleriske behandling op i det stærke lys. Gennembrudet kom for P. i Spanien, Tunis og Italien under den tredje rejse. I Æselstald i Tunis, 1882 (kunstmuseet) har han helt tilegnet sig det virkningsfulde direkte sollys og de blå skygger. *Gæstgiveriet i Sora*, 1883 (sst.) betegner med sin harmoni af rosa, grågrønt og okkergult et koloristisk højdepunkt i hans produktion. Den maleriske opfattelse, han her havde vundet, kunne han i lykkelige tilfælde overføre på hjemlige motiver (*Malkepladsen ved Meilgaard*, 1884, sst.). Men vejen til den egentlige impressionisme fandt han ved samtalerne med Paul Gauguin under dennes ophold i Kbh. vinteren 1884–85 gennem de tekniske anvisninger som Gauguin gav ham. En år-række malede P. rent impressionistisk i fransk forstand. Det første slående eksempel var *En sildig Efterårsdag i Dyrehaven. Solskin*, 1886 (sst.). Lyset er skyggeløst og farverigt, et fluidum der gennemtrænger billedet og bærer farven frem. I andre billeder (*Fra Vejen til Kastrup*, 1890, Hirschsprungske samling; *En Allé*, 1891) understregede han de blå slagskygger, og i atter andre (*En Kostald*, 1890, og *Lange Skygger*, ca. 1890, begge i kunstmuseet; *Med Solen i Øjnene*, 1892) bliver sollyset til en diffus lyståge der opløser formen og gør omrindens svømmende. Den lykkeligste forening af lyskraft og kolorit nåede han med *Græssende Køer*, 1892 (kunstmuseet) som vel betegner højdepunktet af impressionistisk farvepragt og impressionistisk maleri i Danmark i det hele taget. Videre forståelse mødte disse ting ikke ved deres fremkomst til trods for den støtte, P. modtog fra Karl Madsen og Den frie udstillings kreds og gennem udstillinger i Kunstforeningen 1889 og 1891. Først særudstillingen i Kunstforeningen febr.-marts 1911 bragte ham almindelig anerkendelse.

Selv om dyrene var P.s speciale må hans værk dog i lige så høj grad ses under et landskabeligt synspunkt. 1880 besøgte han første gang Salt-holm. På denne flade, grønne ø med dens mange løsgående heste og kreaturer og i egnen om Kastrup på Amager, hvor han bosatte sig 1889,

fundt han et domæne der blev hans, og han skildrede det på en sådan måde, at det kom til at betyde en varig indsats i dansk landskabsopfattelse. Endvidere ydede P. sit bidrag til det kunstneriske pottemageri i 1880'ernes sidste del som medlem af kredsen omkring Th. *Bindesbøll og Dekorationsforeningen. Foruden de malede brændtlersfæde udførte han polykrome dyregrupper i samme materiale, modellerede også en del i voks (*En romersk Tyr*, 1892, bronze i kunstmuseet; model til et springvand med to bryggerknægte s.å., bestemt for Blågårdsplads i Kbh., men ikke udført). Disse grupper som han fortsatte med et decennium ind i det nye århundrede, hører til de mest karakteristiske eksempler på naturalistisk dyreskulptur vi har, og udgør et kapitel for sig inden for epokens billedhuggerkunst. I sine sidste år blev P. ramt af en tiltagende synssvækkelse, følelig allerede 1907, kun forbigående afværget ved en operation på begge øjne 1909. Han måtte til sidst ophøre med kunstnerisk virksomhed og solgte alle sine arbejder og studier ved en stor auktion i Den frie udstilling jan. 1916.

P. deltog i den nordiske udstilling i Kbh. 1888, verdensudstillingerne i Paris 1889 og 1900 og var anseligt repræsenteret på den danske udstilling i Jeu de Paume i Paris 1928. Rådhusudstillingen i Kbh. 1901, som fik indgribende betydning for vor kunsthistorie, blev til på hans initiativ, og han lagde et stort personligt arbejde i dens tilvejebringelse og ordning. Arbejder af ham findes i kunstmuseet, Den Hirschsprungske samling, museerne i Århus, Ålborg, Randers, Ribe og Odense, Stockholm nationalmuseum og kunstmuseet i Göteborg. □ Afbildet på Niels Simonsens mal. af slaget ved Sankelmark, 1864 (Glorup). Tegnet selvportr. 1883. Flere tegn. af V. Johansen, bl.a. 1890 og ca. 1895 (Kgl. bibl.). Tegn. af Jul. Paulsen, 1895. Tegn. af Johan Rohde, 1902. Akvarel af Johannes Larsen, 1903. Afbildet på mal. af V. Johansen, 1903 (Nationalmus. Sth.). Selvportr. i pastel 1910. Tegn. og akvarel (kobberstiksaml.) af Johs. Larsen, 1913. Tegn. af Joakim Skovgaard s.å. Tegn. af A. Lofthus, 1917 (Fr.org). Afbildet på mal. af V. Johansen, 1917 (Neue Pinakotek, München). Mal. af Peter Hansen, 1919 (St.mus.). Foto.

T. P. Udstill. i Kunstforen., 1911. Fortegn. over samtlige arbejder af maleren T. P., der sælges ved offentlig auktion jan. 1916. – T. P., 1913 = Små kunstbøger VI-II. – Karl Madsen i Af dagens kronike, 1889 450–68. Samme: Maleren T. P., udg. Kunstforen., 1912. Samme i Kunstmuseets årsskr. VII, 1920 82–95. Th. Faaborg i Ord och bild XXVIII, Sth. 1919 597–604. Kr. Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919. F. Hendriksen: En dansk kunstnerkreds, 1928. Samme: Mennesker og oplevelser, 2. udg. 1932. Hans E. Kinck:

Kunst og kunstnere, Oslo 1928 85–100. Laur. Tuxen: En malers arbejde, 1928. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Harald Leith: T. P., 1942 = Dansk kunst. Henrik Bramsen i Danmark VI, 1946 101–07. Samme i Berl. aftn 10.6.1965. H. P. Rohde i Fund og forskn. XIII, 1966 155–61. – Breve i Kgl. bibl.

Sigurd Schultz*

Phister, Louise Petrine (Petrea) Amalie, 1816–1914, skuespiller. * 21.1.1816 i Kbh. (Helligg.), † 12.1.1914 sst., begr. sst. (Holmens). F: nålemagermester William Valerius Petersen (1778–1829) og Gjertrud Marie Hansdatter (Andersen) (1777–1849). ~ 13.2.1846 i Brønshøj med kgl. skuespiller Ludvig *P., * 23.5.1807 i Kbh. (Helligg.), † 15.9.1896 sst., s. af førstelærer ved Nicolai skole, senere klokker ved Helligåndens k. Ludvig Harboe P. (1779–1869) og Christine Maria Zahrtmann (1777–1863).

P. var knyttet til Det kgl. teater i 60 sæsoner, et enestående tilfælde i skuepladens historie. Det var hendes sanglærer Giuseppe *Siboni der øjendramatiske muligheder hos den kønne, vel-skabte unge pige med det friske kbh.ske humør, og som henledte ægteparret Anna og N. P. *Nielsens opmærksomhed på hende. De optog P. i deres hus hvor hun kom under påvirkning af Anna Nielsen og siden af Fr. *Høedt, men forinden havde hun, 10.4.1835, debuteret som forpagterkonen Anna i *Fornuftigstfermaalet*. Ledelsen ville give hende elskerinderoller, men Thusnelda i *Stærkodder* og Leonore i *Mascarade* viste, at det ikke var på dette område hendes fremtid skulle bygges; derimod fandt hun (fra 1837) sit naturlige felt, da hun spillede Pernille i *Henrik og Pernille* som Anna Dortha *Liebe, den Holbergske tjenestepiges tidligere fremstillinger havde læst med hende, og til denne rolle blev P.s navn knyttet i teatrets historie. Hun levendegjorde typen ensartet, rapt og adræt med slagfærdig friskhed i replikken og armene i siden og blev en udmærket partner til Ludvig Phisters Henrik; nogen synderlig forskel var der ikke på de forskellige typer, hvad enten hun var Pernille i *Den Stundesløse* eller i *Jean de France*, men overalt virkede hun frisk og drilsk-indtagende, således at H. C. *Andersen kunne skrive: „Et lille Vers jeg gjerne sige vilde, men De ma love mig, bliv ikke rød: Hvis Holberg havde set Dem som Pernille, han var bestemt som Pebersvend ei død!“ Derimod skabte hun nye typer som Jansine i *Sparekassen* og Amalie i *Genboerne*, den kbh.ske jomfru fra det småborgermiljø hvorfra hun selv var udgået, en lidt tarvelig, ikke helt ung pige der nok kunne sværme i sentimental begejstring, men som i grunden var ganske prosaisk. Mette i *Kærlighed uden Strømper*, 1847, hørte også til hendes glansroller; hun kopierede her det kunst-

Phister, Louise

lede hos fru Heiberg (Johanne Luise *) og gjorde det med komisk alvor.

Efter Julie *Sødrings afgang gik P. over til at spille matronerne: Pernille blev til Magdelone eller Gedske, Amalie til madam Smidt og Jansine til madam Rust, men hun formede ikke disse skikkelser af iagttagelser fra livet, men anvendte en ældre tids skala af virkningsfulde taletoner der syntes grelle på baggrund af mindet om fru Sødrings udenpsele og lunefyldte nyskabninger og hendes evne til at kaste poesi over hverdagsmennesker. P.s drastiske komik med dybe fald i stemmen blev ikke svagere med årene; den udfoldede sig karakteristisk som Harlekins usynlige i *De Usynlige* og som den giftesyge fru Terentia i *Den forvandlede Brudgom*, en rolle hun kreerede 1882. Hendes håndfaste replik fejrede en triumf i *Hvor man keder sig*, 1882, som hertuginde, en borgerlig-fornem dame til afveksling fra de mere simple madammer og halvgamle jomfruer P. ellers spillede; her stod hun med sin sunde sans som en typisk repræsentant for den ungdommelighed der ikke svinder trods hvide hår. P. veg nødtig fra sin gerning; endnu 1894 spillede hun en ny Holberg-rolle, Donna Olympia i *Don Ranudo*. Hun optrådte sidste gang 28.5.1895 som madam Rust i Sparekassen, men bevarede sin vitalitet så usvækket at hun i april 1901 tre gange kunne optræde på Casino som fru Terentia. I alt havde hun spillet 251 roller. Hun endte som dansk teaters mest fejrede gamle dame, der på grund af sine 98 år og det berømte navn hun var, var genstand for megen presseomtale. Ingen anden spændte over så stor en epoke som hun. – F.M.I. 1885. □Mal. af E. Bærentzen, efter dette litografi 1844 og stik af A. Hansen, 1848. Rolletegn. af Edv. Lehmann, 1849 (Teatermus.). Tegn. af J. F. Vermehren, efter denne litografi 1851 og gravering på sten som chokoladeomslag. Træsnit 1868. Rolletegn. af H. Nik. Hansen, 1882 (Teatermus.). Træsnit af H. P. Hansen, 1883, efter foto, efter dette træsnit 1883, 1884 og 1885. Træsnit 1885 og i samme type på gruppebillede s.å. Buste af Th. Stein, 1886 (Teatermus.), i marmor 1896 (St.mus.). Tegn. af Alfred Schmidt, 1894 (Teatermus.). Træsnit af H. C. Olsen, 1906, efter foto. Flere træsnit i roller. Foto.

Danske kunstner-portrætter, ved Vilh. Møller, 1883. Edv. Brandes: Holberg og hans scene, 1898 226–37. Peter Jerndorff i Ill. tid. 25. I. 1914. Elith Reumert: L. P. på teatret og i hjemmet, 1914. I. C. Normann: Holberg på teatret, 1919. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30. Samme: Det kgl. teaters hist. 1890–92, 1970.

Robert Neiiendam*

Phister, Joachim Ludvig, 1807–96, skuespiller. * 23.5.1807 i Kbh. (Helligg.), † 15.9.1896 sst., begr. sst. (Holmens). F: førstelærer ved Nicolai skole, senere klokker ved Helligåndes k. Ludvig Harboe P. (1779–1869) og Christine Maria Zahrtmann (1777–1863). ~ 1° 14.11.1832 i Kbh. (Frue) med skuespiller Charlotte Oehlenschläger, * 21.4.1811 i Kbh. (Garn.), † 12.3.1835 sst. (Slotsk.), d. af Adam *O. (1779–1850) og Christiane E. G. Heger (1782–1841). ~ 2° 28.10.1839 i Kbh. (Slotsk.) med operasanger Christiane Holst, * 28.7.1816 i Kbh. (Fødsst.), † 29.3.1841 sst. (Trin.), d. af kancelliasessor, bogholder i Kbh.s kæmnerkontor Christian H. (1774–1842) og Jensine Wilhelmine Lange (1785–1855). ~ 3° 13.2.1846 i Brønshøj med kgl. skuespiller Louise Petrine (Petrea) Amalie Petersen (Louise *P.), * 21.1.1816 i Kbh. (Helligg.), † 12.1.1914 sst., d. af nålemagermester William Valerius P. (1778–1829) og Gjertrud Marie Hansdatter (Andersen) (1777–1849).

Der var ti børn og små kår i hjemmet. Faderen var en intelligent mand med et udpræget talent for at efterligne stemmer og dialekter, en evne hans fjerde barn havde arvet. P. sattes i Efterslægtsselskabs skole, men da han ved oplæsning og fortællen røbede sin dramatiske begavelse og under vejledning af Fr. Schwarz havde spillet en barnerolle i dilettantforeningen Borups selskab, fik faderen ham maj 1817 optaget i Det kgl. teaters danseskole på hofteatret hvor Antoine *Bournonville blev hans lærer og August *Bournonville én af hans kammerater. Sådan var begyndelsen til P.s 56-årige gloriose virke på den danske skueplads. Han var en opvakt spilopmager med geniets glimt i øjet og spændstighed i sin krop, og allerede 15.5.1819 vakte han opmærksomhed som bondedrengen der synger et vers i T. Thaarups *Høstgildet*. Med glæde gled han fra danseskolen over til skuespillet hvor F. *Lindgreen, teatrets navnkundige Holbergfremstiller, blev hans lærer. Han indprentede ham korrekthed og stil og mødte modtagelighed i drengens frugtbare fantasi der snart hos Holberg fandt sit bedste arbejdsstof. P.s lune var ikke jævnt og urdansk som Lindgreens, men mere sprælsk og tilsat esprit, verve og malice, således at hans mesterroller foreløbig måtte blive Henrik og Oldfux. Den næsten religiøse respekt for teksten, der var P.s særkende, og som han siden indpodede sin elev Olaf *Poulsen, skyldte han Lindgreen der 6.5.1825 lod ham debutere som *Den pantsatte Bondedreng*. Opgaven betød en afgørende prøvesten for hans evne, da bondedrengen Peer er lige så tåbelig og naiv som P. var kløgtig og intelligent. Han kopierede sin lærer, ligesom Olaf Poulsen 1880 efterlignede P.,

men røbede dog så stort individuelt lune og frisk dialektfærdighed at J. C. "Ryge allerede 1832 turde forudsige at han ville komme til „at glimre som en Stjerne af første Rang“. Men foreløbig gik vejen frem over en del elskerroller som han ikke kunne spille – hjertelige følelser blev aldrig P.s område – og dristige dubleringer, især i operaen og syngespillet, hvor han ikke alene fik brug for sin smidige baryton og sin musikalske sans, men ved sit karakteriserende talent overgik partiernes tidligere indehavere (Leporello i *Don Juan*, 1827, tjeneren Johan i *Ungdom og Gal-skab*, 1828). Et ungdomsbillede af P. som mandarinen i *Prinsen af Kina* viser en fantasifuld realisme som var ualmindelig i teatrets romantiske periode. 1830 blev han kgl. ansat.

Efter Troels i *Barselstuen*, 1830, og Henrik i *Mascarade*, 1831, stod P. som en moden Holberg-fremstillende med fuldendt sikkerhed i replikken, en livfuld og lunerig, men ensartet legemliggørelse af selve den klassiske komedies lystighed. P.s Henrik var en stående komedietype, adræt og spændstig, en durkdreven skalk der altid bar kappen på begge skuldre, sirlig, næsten pillen i påklædningen, og først når Henrik eller Oldfux skulle agere en anden eller forklæde sig, individualiserede han mesterligt de forskellige typer. St. St. "Blicher kaldte ham „den vakre Plastiker“. I tamperretsscenen skabte han uden hjælp af kostume fire forskellige mennesker, hvoraf de to endog talte i munden på hinanden, og Oldfux-pedant var en helt anden figur end den buldrende advokat og den krybende tysker. C. St. A. "Bille og Edv. "Brandes har skildret, hvorledes replikken var gennemarbejdet ud i de mindste enkeltheder. Også Henrik der forvandler sig til hollandsk matros i *Det lykkelige Skibbrud* (1832) hørte til P.s lykkeligste naturstudier. Bag resultaterne lå ikke alene hårdnakket flid, men lune og vid og lysende forstand. Tjernerollerne i franske lystspil, fx Molières Scapin, mindede i P.s fremstilling om Henrik'erne: de var glatte, vittige intriganter med en mageløst moduleret tungefærdighed, uden at tydeligheden eller lunet gik tabt. „Det vilde være en Fornærmelse mod P.“, skrev Georg "Brandes, „at sammenligne hans Scapin med Coquelins“. Modsat var Sganarel i *Don Juan* ingen Scapin-type, men mere en Sancho Panza, vidunderlig i sin komiske virkning ved modsætningen mellem ræsonnementernes forstandighed og udseendets tåbelighed. P.s dialektkendskab kom ham til stor nytte, da han (fra 1846) fra Henrik gik over til sine naturalistiske Arv'er som blev indgangen for ham til *Jeppe paa Bjerget* (1851). Lindgreen var også her hans forbillede, og han mente selv, at han aldrig nåede sin lærer i lunets brede strøm

og den komiske enfold; men P. byggede videre på grundtypen og gav den nye, selvopfundne træk. Helhedsindtrykket blev mere sympatisk end i tidligere fremstillinger med deres stærke fremhævelse af drankertilbøjeligheden og den rå sanselighed; P. ville ikke vække afsky, men medfølelse og virke som en „vittig“ mand; Jeppe i baronens skikkelse blev derfor komisk, men ikke rå; han var sølle-forkuet over for Nille og rørende-skikkelig, da han tog afsked med hjemmet. P. forsvarede denne moderate opfattelse i alle enkeltheder – den psykologiske begrundelse var altid hans styrke – og hans spil blev da også længe forbilledet for al anden Jeppe-fremstilling Norden over. Georg Brandes kaldte ham „Jeppes sande Defensor“, og Olaf Poulsen, der spillede rollen tredive år efter P.s afgang mente, at ingen skuespiller i verden kunne variere monologen i sengen med større motiveret livfuldhed end P. Han var i øvrigt den første der spillede scenen en face for tilskuerne, hvorved hans geniale mimik kom helt til sin ret; tidligere havde sengen stået langs væggen, og derved blev scenen spillet i profil.

„Ved Holberg har Phister vokset sig stor, i ham hans Geni sig samled“, skrev Sophus "Schandorff til mindefesten ved hans bortgang. Men selv om P. gennem 52 figurer er uløseligt knyttet til Holbergs komedier, omfatter dette repertoire dog kun ca. en tolvtedel af de i alt 649 roller han gav liv. Han var også i høj grad sin samtid skuespiller, og mangfoldige figurer blev skrevet for ham. Mange mente at P. kopierede kendte folk – så rigtigt forstod han at ramme typernes generalnævner. Ikke sjældent benyttede han sine kolleger på teatret: Bournonville blev til *Adolf og Henriette*. Th. "Overskou til fuldmægtigen i *Jeg skal giftes*, N. P. "Nielsen var baggrunden for Mads i *Kærlighed uden Strømper*, og syngemester G. "Siboni stod lyslevende som Cantarell i *Klerkevænget*. C. "Winsløvs død 1834 begunstige i høj grad P.s fremgang. De havde fantasi og nøjagtigheden til fælles og den indtrængende karakteristik. P. overgik ham i lune, men Winsløw havde evner for det tragiske som P. savnede. I J. L. "Heibergs, H. "Hertz' og C. "Hostrups vaudeviller og lystspil levedejorde P. et nationalt galleri af morsomme og karakteristiske skikkelser som senere fremstillere førte videre. Under et af hans gæstespil i Norge (1839, 1843 og 1864) iagttagt Børnstjerne Bjørnson at „P. var blevet skammelig bestjålet. Vi ser jo nu, at her næppe har været én dansk Skuespiller, som ikke har smuglet ind af hans Ejendele“. Hos Heiberg kreerede han bl.a. klokken Link i *Nej, Niels i Køge Huskors*, Mikkel i *De Danske i Paris*, Vinter i *Et Eventyr i Rosenborg Have*, og selv

om disse roller var vaudevillefigurer, gav han dem et menneskeligt indhold og en egen komisk gracie og elskværdighed; i Hertz' komedier var han bl.a. den første August i *Sparekassen* og lord Hastings i *Ninon*, og hos Hostrup fejrede han triumfer ved sin lune prokurator Barding i *Soldaterløjer*, sin sløve skomager Tokkerup i *En Spurv i Tranedans*, den jordbundne skolelærer i *Intrigernes* og navnlig ved den mystik han gav Ahasverus i *Genboerne* og Skriverhans i *Eventyr paa Fodrejsen*. Overskous komedier forsvandt fra repertoireet med P. – i så høj grad var han knyttet til dem, og blandt hans mangfoldige partier i syngespillene var der skikkelser som under andre sprogforhold ville have skaffet ham verdensnavn, fx bagvaskeren Don Bazile i *Barberer i Sevilla*, som han forlenede med dæmonisk uhygge, og den skinhellige klosterportner i *Den sorte Domino*. Berømt i samtiden var også hans embedsvigtige politikommissær i *Michel Perrin* og hans reducerede eventyrer Robertson i *De Deporterede*. P.s linje levede videre først og fremmest gennem Olaf Poulsen hvem han fremfor tidens andre komiske begavelser Fr. Madsen og Sophus Neumann valgte til sin arvtager. Han var som ofte store skuespillere ingen betydelig instruktør, en stilling, hvortil han 1861 fik officiel udnævnelse; og som lærer var hans undervisning en art dressur der satte hans præg på eleverne, men ikke beskyttede deres individualitet. 1867 fejrede P. sit 50 års jubilæum, og 21.5.1873 tog han afsked, da det begyndte at knibe med memoreringen. Den sidste aften spillede han, trods sine 66 år, bl.a. Henrik i Henrik og Pernille og sagde en epilog af Fr. Høedt. Dog stillede han sig i de følgende år gerne til disposition ved private velgørenhedsforestillinger, og ved 200-års dagen for Ludvig Holbergs fødsel, 3.12.1884, bragte han, som 1822 havde medvirket ved teatrets første sekularfest, Holger Drachmanns hyldest til mesteren og spillede, 77 år gammel, sin glansrolle Oldfux i *Den Stundesløse*. Endnu en gang, ved sin hustrus 50 års jubilæum 1885, medvirkede han som Arv i Henrik og Pernille, men syntes da stærkt ældet og var næsten blind. Allersidste gang han stod på en scene var 30.3.1889, da han ved en privatforestilling i Casino bl.a. spillede en scene af *Nej*. I sit lange otium nedskrev han ikke sine erindringer, og derved sank en skat af viden i graven med ham. Han havde været Oehlenschlägers svigersøn og kendt alverdens mennesker lige fra dengang han i sin ungdom var en ekstravagant levemand der holdt tjener og ridehest til han blev en nøjsom loyal borger, hvis konservatisme endog var så rodfæstet at han i ca. 50 år boede i samme lejlighed, Rosenborggade 7, hvor han døde. 1893 dik-

terede han pjecen *Et Nødværge*, hvori han lige så skarpt som klogt og klart tog til genmæle mod de urigtigheder, fru Heiberg (Johanne Luise) havde bragt til torvs vedrørende ham og hans hustru i sine memoirer. P.s hukommelse var i privatlivet usvækket og hans vittige fortælleevne stadig frisk. Hans element var med ironi at udlevere til latteren, og jo kløgtigere hans offer indbildte sig at være, desto ubarmhertigere fremstillede han de komiske sider. Store partier af Otto Zincks bog Joachim Ludvig Phister der udkom kort efter hans død, er et diktat; sådan som han her er skildret ønskede P. at gå over i historien. Interessen for teatret bevarede han til det sidste; så længe kræfterne slog til overværede han generalprøverne, og Olaf Poulsen lyttede spændt til hans dom.

P. er ubetinget den danske skueplads' største forvandlingskunstner. Ved sin korrekthed og sin sikre smag var han en lykkelig modsætning til sin hyppige medspiller, den geniale improvisator C. N. Rosenkilde. P.s ansigt havde de klassiske skuespillertræk, og den bestandige sitren og glimten i hans minespil vidnede om hans intime situationsfølelse. Også håndbevægelserne var meget talende. Som Henrik er det i komedien, sådan var P. det bedste hoved på teatret uden affektation og med et sjældent skarpt blik for sine evner. Han vidste udmærket at han virkede forloren når han spillede den brave Kold i Tordenskjold og at Kr. Mantzius overgik ham i fremstillingen af det borgerligt-værdige og det martialske. Men mens andre aktører gav efter for instinkter, temperament og følelser, stolede P. på sin kløgt og sit kendskab til mennesker. Derfor var han for Søren Kierkegaard den skuespiller der besad mindst umiddelbarhed og mest refleksion. Den store filosof beundrede sammenhængen i hans karakterskildring, studiet og indfaldene der altid var psykologisk motiveret. Skulle man i hans kunsts brogede mangfoldighed nævne den egenskab han i eminent grad magtede måtte det, også efter Edv. Brandes' mening, blive forstanden: „P. kunde spille alle dem, der narrer de andre, og alle dem, der bliver narrede, Intriganten og den Intrigerede“. – Tit. professor 1873. – R. 1852. DM. 1867. F.M.I. 1884. □Stik i rolle af C. V. Bruun, 1828. Litografi af E. Bærentzen, 1839, af C. V. Balsgaard, 1840 og efter dette chokoladeomslag. Tegn. af J. V. Gertner, 1845 (Fr.borg), litograferet 1850, raderet af A. Hansen s.å. og i træsnit 1866. Tegn. af Erik Bøgh ca. 1845 (Teatermus.). Afbildet på nøglen (Holbæk mus.) til Sophus Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St.mus.). Buste af L. Prior, 1862 (Nordjyllands kunstmus.; Århus kunstmus.; Teatermus.; glyptoteket). Tegn. af Gertner, 1863

(Teatermus.) og mal. af samme s.å. (Det kgl. teater), kopi af H. C. Vantore (Teatermus.). Litografi 1867. Træsnit s.å. efter tegn. af H. Olrik, i samme type gravering på sten 1871. Malet i rolle af O. Bache, 1872 (Det kgl. teater), skitse dertil. Tegn. af C. Bayer, 1874. Mal. af D. Monies udst. 1873 og 1883. Træsnit 1873 og samme type på gruppebillede 1886. Træsnit i rolle af C. Poulsen, 1885. Buste af Th. Stein, 1886 (St.mus.; Det kgl. teater; glyptoteket). Litografi af J. Rosenbaum, 1887, radering af samme i samme type, 1888. Mal. af P. S. Krøyer, 1892 (Det kgl. teater), forarbejder dertil 1891 (Teatermus.; Hirschsprung). Malet i rolle af Vilh. Rosenstand, 1893. Mal. af Fr. Vermehren, 1896 (Fr.borg), studie hertil. Tegn. af William Pio, 1907 (Teatermus.). Tegn. af Laurents Lassen (sst.) og rolletegn. af Olaf Poulsen (sst.). Silhouet. Træsnit i roller af A. Bork og flere af H. P. Hansen. Foto.

Breve fra da. skuespillere, udg. Rob. Neiiendam II, 1912 89–94. – Johan Chr. Ryge: Critisc sammenligning, 1832. C. St. A. Bille i Nær og fjern III, 1874 nr. 79–80. Edv. Brandes: Dansk skuespilkunst, 1880 287–316. Ludv. Holberg: Samtl. comoeidier ved F. L. Liebenberg. Jubeludg. III, 1888. Johanne Luise Heiberg: Et liv III, 1892 (5. udg. 1974, jfr. L. P.: Et nødværge, 1893). Otto Zinck: J. L. P., 1896 (heri rollefortegn.). Georg Brandes: Saml. skr. XIII, 1903 346–51. Edv. Agerholm i Gads da. mag. V, 1910–11 608. Rob. Neiiendam: Scenen drager, 1915. Samme: Johanne Luise Heiberg, 1917 (ny udg. 1960). Samme: Det kgl. teaters hist. IV, 1927. Søren Kierkegaard: Papirer IX, 1920 (fot. opr. 1968) 381–407. Dagens nyheder 10.7.1935 (Jonas Colletts dagbog).

*Robert Neiiendam**

Phønixberg, Povel Johannes (Johansen), 1679–1729, viseforfatter, journalist, bogtrykker. * 1679, begr. 8.8.1729 på kgd. Vismer ved Pilestræde (Helligg.). Forældre ukendte. ~senest 1714 med Ellen Hansdatter, * ca. 1670, begr. 16.4.1754 i Kbh. (Helligg.).

Interessen for P. beror for en væsentlig del på at han på et vist tidspunkt kom til at gribe ind i Ludvig "Holbergs liv og produktion. Han levede ellers hele sit liv i samfundets laveste lag. Iflg. Jakob "Langebek skal han være begyndt som „Hore-Vært i Hamborg“, efter sin profession kaldet Venusberg; udvist fra Hamborg skal han efter Holberg have været soldat og krovært. Fra 1710 til sin død forsynede han Kbh.s bredeste lag med læsning af den art som det kunne kape: lange viser til verdslige og salmemelodier om tidens krige, særlig den store nordiske, samt småblade; fra 1720 kunne han trykke dem i sit eget lille trykkeri. Hans *Dend forkeerte Mercurius*, 1726–28, der hver måned kom med otte små oktavsider, er „Danmarks første Vittigheds- og Smudsblad“ (P. M. Stolpe); både dette og *Det ny*

indrettede Thee og Caffee-Huus er – selv i betragtning af deres publikum – mærkelig plumpe og barnlige. Af de til „Den danske skueplads“ bestemte stykker kom P. til at trykke nogle for boghandleren Hieron. Paulli, både originale (to af J. R. "Paullis) og oversættelser. Holberg, der stadig var ude efter nye billige bogtrykkere, lod ham trykke de to (nu så sjældne) første bind af sine komedier (1723–24); men da han i anledning af en ny udgave 1724 henvendte sig til den anden bogtrykker eftertrykte P. „trods Revers og Eder“ de to bind (i 12°), en fremgangsmåde der endnu var almindelig selv blandt fine bogtrykkere som Johs. "Laverentzen og Joachim "Wielandt. Holberg, der siger at han derved er brændt ind med 800 eksp. af sit eget oplag rettede i den anledning en lang og bidende dedikation til P. og hans „smukke Kiereste“ foran bind III af komedierne (1725) og glemte heller ikke senere „Poeten P.“ hvis „lærde Viser daglig siunges af smukke gamle Matroner udi de smaa Gader med stor Andagt“. 1728 brændte P.s trykkeri, og 1729 døde han „af Brøstsyge efter 40 Ugers Svaghed“.

E. C. Werlauff i Hist.t. 3.r.II, 1860–63 1–27 (jfr. sst. 259f). P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. IV, 1882 (fot. opr. 1977) 156–63. Kbh.s huse og indvånere efter branden 1728, ved G. L. Grove, 1906 387. Emil Selmar: Gamle dages bogtrykkerforhold i omrids, 1919. Carl S. Petersen: Peder Paars, 1938 28f.

*Th. A. Müller**

Piacenti, Kirsten Aschengreen, * 1929, museumsdirektør. * 29.3.1929 i Madras, Indien. F: filialbestyrer, senere direktør i ØK J. Christian "Aschengreen (1896–1981) og Asta B. Nielsen (1879–1981). ~ 19.12.1953 i Søllerød (b.v.) med professor ved universitetet i Firenze Franco P., * 1.7.1927 i Firenze, s. af oberst Riccardo P. (1889–1962) og Maria Buzzegoli (1898–1941). Efter studentereksamen fra Holte gymnasium 1947 uddannede P. sig i London og blev 1951 Bachelor of Arts i kunsthistorie fra Courtauld Institute, University of London, og Master of Arts sst. 1953. 1966 tog hun doktorgrad ved Firenze universitet. P. fik tidligt tilknytning til og beskæftigelse ved Palazzo Pitti, Museo degli Argenti, i Firenze, blev inspektør 1971 og direktør 1974. I disse år nyopstillede hun museet samtidig med en kunsthistorisk bearbejdning af de rige samlinger, støttet bl.a. på grundige arkivstudier. 1978 udnævntes hun til soprintendente aggiunto. Efter oversømmelsen 1966 der beskadigede store dele af Firences kunstschatte oprettede og ledede P. centret for restaurering af kunsthåndværk til 1968. P. har afholdt kurser i guldsmedekunst ved universiteterne i Firenze og Pisa og arrangerede 1979 udstillingen *Curiosità di una Reggia* i

Palazzo Pitti. P. har takket være sin kunsthistoriske uddannelse i London og sin personlige tilknytning til Italien gjort en for en dansk kunsthistoriker enestående karriere og gennem videnskabeligt arbejde befæstet sin internationale position som kender af kunsthåndværk fra Medicinernes Firenze. Hun har skrevet *Museo degli Argenti, a Firenze*. 1967, og et kapitel om museet i Schatzkammern Europas, 1968, er medforfatter til Goldboxes of the James A. de Rothschild collection of Waddesdon Manor, 1975, og har skrevet flere artikler om kunsthåndværk i tidsskrifter.

Interview i Politiken 19.5.1977.

Erik Lassen

Piettersz (Peeters, Petersen), Remmert, ca.1575–1649, maler. Begr. 28.7.1649 i Kbh. (Nic. k.). ~ Kathrine Mathiasdatter, begr. 18.5.1676 i Kbh. (Nic. k.), d. af apoteker Mathias Kalckhof-feue († 1614) og Margrethe Giertzdatter († 1620). Blandt de malere som Christian IV beskæftigede i den første periode af sin regering indtager P. en særlig plads, fordi han er den der længst boede her i landet og fordi han skrev rent dansk og var stærkt knyttet til danske kunstnerkredse. Hans herkomst er usikker. Forsøg på at sætte ham i forbindelse med Stavangermaleren Peter Reimers fra Neustadt er ikke holdbare. At dømme efter den måde han skrev sit navn på kan han have været hollænder og måske være kommet til landet som svend for Gerrit *Cornelisz eller Johan van *Wijck. Men navneformen Piettersz kan muligvis blot have signaleret at P. var uddannet i Nederlandene. Han etablerede sig i Kbh. hvor hans mor drev en ølbod og solgte medikamenter, endog til hoffets behov, og P.s stilling var den velhavende borgers. Allerede 1601 arbejder han for kongens bror prins Ulrik og fra 1603 for kongen, bl.a. stafferer han faner og leverer med van Wijck plader med rigsvåbenet til kongens rustvogne. Hans arbejde gennem de følgende næsten halvt hundrede år er ellers at male portrætter af kongefamilien. Blandt hans tidlige billeder af *Christian IV* dannede portrættet med de udstående lokker fra ca.1608 gennem årtier grundlaget for fremmede kobberstikkeres fremstillinger af kongen; og hans portræt af *dronning Anna Cathrine* blev det officielt fastslåede som han stadig måtte gentage til kongens brug, lige ned til 40erne (på Fr.borg). Ligeledes malede han enkedronning Sophie og gentog også i det uendelige dette billede, såvel som hendes gemals kong Frederik II's (signeret eksemplar tilhørende Gripsholm, dep. Malmöhus). Fra regnskaber ved man desuden at han 1612–20 malede de tre

prinser. 1626 sendte han regning på et maleri af *prins Christian* i fuld størrelse. I de senere år, efter at Pieter *Isaacsz og Jacob van *Doort, Karel van *Mander og Abraham *Wuchters var trådt i forbindelse med kongen gled P. i baggrunden; han beskæftigedes kun med kopier; et signeret portræt af kongen, udført „ad vivum“ ca.1635 (Fr.borg, tidl. hos Corfitz *Ulfeldts efterkommer i Bøhmen) er malet med landskabsbaggrund som det blev almindeligt fra 1630erne, men røber tydeligt P.s usikkerhed ved den uvante form. P. var også beskæftiget med privat arbejde. På Gl. Køgegård hænger et signeret billede af Christen *Skeels (1603–59) hustru *Berete Rud* fra 1633 og på Gl. Estrup et af Jørgen *Skeels (1578–1631) hustru *Jytte Brock* fra 1634; ligeledes findes der på Arreskov et signeret portræt fra 1637 af *Otte Skeel*. Fire store helfigursportrætter af Peter Reedtz og hans familie (Fr.borg, tidl. Hørby kirke) skal endvidere have båret hans signatur. På grundlag af disse billeder er en række andre portrætter henført til ham, fx *Christen Skeel* på Fr.borg, men det har endnu ikke været muligt helt at afgrænse hans produktion fra de provinsmaleres som stod i forbindelse med ham (Anthonij Clement i Odense, Johan Jørgensen i Århus og Randers). 1627 fik han betaling af Holger *Rosenkrantz (1574–1642) for Otte *Gøyes portræt. P.s kunst er umiskendeligt af hollandsk oprindelse; han var konservativ i sin portræstil, men formåede dog især i kvindebillederne at lægge en egenartet mild karakteristisk og ynde som unægtelig virker overraskende, hvis man alene baserer sin dom om ham på de håndværksagtige kopier og skabelonmæssige repræsentationsportrætter fra hans senere tid.

Fr. Beckett i Kunstmuseets årsskr. XXII, 1935 1–11. Samme: Kr. IV og malerkunsten, 1937. O. Andrup i Danm.s malerkunst, red. Erik Zahle, 1937 (4. udg. 1956). Povl Ellert: Kgl. portrætmalere i Danm. 1630–82, 1971. Danm.s kirker, Holbæk amt I, 1979ff 514–16.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Pihl, Mogens, * 1907, fysiker. * 22.4.1907 på Frbg. F: adjunkt, senere rektor ved Rønne statskole Hans Jensen Pihl Hansen (1880–1951) og Elna Dorothea Kock (1880–1972). ~ 1° 1.4.1931 med Kirsten Jørgensen, * 3.7.1908 i Klæstrup, d. af husmand Chr. J. og Dorothea Nielsen. Ægteskabet opløst 1949. ~ 2° 9.7.1949 i Lyngby (b.v.) med sygeplejerske Ellen Hjørdis Strange Petersen, * 24.11.1917 i Ordrup, d. af maskinmester Jens Christian Einar P. (1874–1951) og Eleonora Kathrine Hansen (1879–1964).

P. blev student 1925: 1927–29 var han på studieophold i Göttingen hvor han bl.a. fulgte Pohls og Max Borns forelæsninger. Han blev

mag. scient. 1931 (mat. og fysik), tildeltes universitetets guldmedalje 1935, blev dr.phil. 1939, adjunkt ved Kolding Høiere almen-skole 1933, fra 1939-45 lektor sst. Fra 1940-44 var P. medlem af bestyrelsen for Gymnasieskolernes lærerforening. 1945-57 var han lektor ved Vestre Borgerdydskole, tillige lærer ved Danmarks lærerhøjskole 1945-56 og ved Søofficersskolen 1946-48. I årene 1947-48 var P. på studieophold i Cambridge og Paris og var 1948-49 UNESCO-stipendiat (England-Frankrig). Som professor i matematik under UNESCO 1951-52 fik han ved arbejdet med at oprette et matematisk-naturvidenskabeligt fakultet ved universitetet i Monrovia, Liberia, et erfaringsmateriale som senere kom til nytte i hans virke som formand for Mellemfolkeligt samvirke 1957-63 og 1960-66 i udvalg vedrørende Danmarks kulturelle og tekniske bistand til og samarbejde med udviklingslandene. P. fulgte nøje de nye pædagogiske strømninger udte omkring. Han var lige fra han begyndte sin lærergerning ved gymnasieskolen meget interesseret i at styrke dennes stilling i vort undervisningsapparat; han var imod at gymnasieskolernes mellemkoleklasser skulle nedlægges (1957), arbejdede i læseplansudvalget for gymnasiet (1959) for at undervisningen skulle give eleverne klar og eksakt viden med samtidig oplæring i selvstændigt virke, såvel teoretisk som eksperimentelt, i de naturvidenskabelige fag, var 1959 tillige medlem af prognoseudvalget for gymnasieskolen. Sammen med blandt andre S. *Højby fremførte P. den idé at gymnasiet burde være fire-årigt. Han var faglig medhjælper i matematik hos undervisningsinspektøren for gymnasieskolen 1956-58.

P. var formand for Fysisk forening 1954-56. 1955 blev han lektor i de eksakte naturvidenskabernes historie og fra 1957-77 professor i fysik ved Kbh.s univ., fra 1966-70 dets prorektor. I de første år som professor var P. især optaget af - sammen med Jens *Lindhard, Morten Scharff og Povl Kristensen - at planlægge fysikstudiet; den indledende del af studiet, der hidtil var blevet varetaget af Polyteknisk læreanstalt, blev fra sommeren 1961 i fuldt omfang overført til universitetet. P. var i øvrigt medlem af flere udvalg og kommissioner vedrørende undervisning, uddannelse, folkeoplysning m.v., bl.a. teknikerkommissionen 1956-58 hvori han sammen med andre slog stærkt til lyd for at man - uddannelsesmæssigt og økonomisk - gjorde en virkelig indsats for at udnytte den intelligensreserve som landet skønnedes at råde over. Han var medlem af Radiorådet og dets programudvalg 1959-65, formand for Flytningehjælpen 1971-77, og formand for Planlægningsrådet for forskningen

1973-77. Medlem af Videnskabernes selskab 1971 og af Det norske videnskabernes selskab i Trondheim 1982.

P.s stærke interesse for historisk fysik afspejler sig i listen over hans litterære arbejder: *Der Fysiker L. V. Lorenz* (disputats 1939), *Ole Rømers videnskabelige Liv*. 1944, *De europæiske ideers historie* (s.m. Erik Lund og Johannes Sløk), 1962 og *Historisk Indledning til den klassiske Fysik I* (s.m. Olaf Pedersen), 1963, engelsk udgave *Early Physics and Astronomy*. London 1974. Endvidere *Kvantemekanikkens grundprincipper i algebraisk formulering*. 1970, *Betydningsfulde danske bidrag til den klassiske fysik i Kbh.s univ.s festskrift nov.1972*, *Atomfysikkens grundlag i elementær fremstilling* (s.m. Chr. Møller), 1964, *Det uundgælige, det uforgængelige og det uoprettelige* i Søndagsuniv. LXXIII, 1966. Endvidere er P. forfatter og medforfatter til en række lærebøger i fysik og kemi for mellem-, real- og hovedskolen samt gymnasieskolen. Fra 1950 er P. redaktør, fra 1957 hovedredaktør, af Centaurus International Magazine of the History of Science. □Radering af S. Hjorth Nielsen, 1931. Tegn. af Ivan Opffer, 1967 (Fr.borg) og af H. Lollegaard (Kgl.bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1939 166f.

K. G. Hansen

Pihl, Sophus Theodor, 1840-88, snedker, socialistisk agitator. * 23.3.1840 i Nykøbing S., † 17.4.1888 i Bergen, begr. sst. F: murermester Abraham Larsen P. (ca.1791-1841) og Helene Margarethe Petersen (ca.1799-1866). ~ 5.11.1868 i Stavanger med Karoline Tomine Monsen, * 14.9.1845 i Solendal, † 8.8.1925 i Oslo, d. af skomagermester Reier Bernt M. (1819-tidligst 77) og Kari Guri Tønnesdatter Gaudland (1821-senest 76).

P. har som socialistisk organisator og agitator med nogen urette stået i skyggen af sine samtidiges udadtil mere spektakulære aktiviteter, måske fordi hans politisk-faglige virke fandt sted i to korte, adskilte tidsrum, 1871-74 i Danmark og 1885-88 i Norge. P. var den yngste af syv søskende og voksede op i trange kår da faderen døde allerede året efter hans fødsel. Han kom i handelslære i Frederikssund i en kort periode og derefter i snedkerlære i Kbh. Han blev svend 1859, på et tidspunkt hvor håndværket efter næringsfrihedsloven 1857 stod over for store problemer. 1861 gik P. på valsen i ni år, først i Tyskland, senere i Schweiz, Frankrig og Italien. I Frankfurt a.M. hørte han 1862 Ferdinand Lassalles store foredrag der senere blev udgivet som

„Arbeiterlesebuch“. Det lagde grunden til hans socialistiske overbevisning der i Frankrig udvikledes ved læsning af Louis Blanc og Robert de Lammenais. Han tilsluttede sig her den tyske arbejderforening. 1867 ville han fra Napoli til England, men skibet sprang læk og P. landede i Stavanger hvor han blev gift og opholdt sig et par år. 1870 rejste han til Kbh. hvor han uden held forsøgte at slå sig ned som selvstændig mester. I de følgende år arbejdede han som svend. P. deltog sandsynligvis i det møde med ni socialister som Lorents *Petersen holdt 1870 som ud-sending for I. Internationale. De kan have kendt hinanden fra den tyske sektion i Paris. – P. tilsluttede sig fra starten i okt.1871 Louis *Pios danske sektion af Internationale hvor han blev formand for den største fagsektion, snedkernes. Han var som Pio udpræget tilhænger af enheden mellem det faglige og politiske arbejde, men var indstillet på en mere demokratisk opbygning af bevægelsen end denne og stillede sig tidligt i opposition til Pio, Harald *Brix og Paul *Geleff. Efter disses fængsling i maj 1872 blev P. en af de mest fremtrædende i bestræbelserne for at videreføre bevægelsen. Han blev valgt til medlem af sektionens midlertidige bestyrelse, og han valgtes, bl.a. på grund af sine sprogkundskaber, men mod Pios ønske, til delegeret til Internationales kongres i Haag sept.1872. Her støttede han Karl Marx og Friedrich Engels i opgøret med anarkisten Mikhail Bakunin og dennes tilhængere og stemte for alle vigtige marxistisk prægede resolutioner. P. kan dog næppe på dette tidspunkt eller senere betegnes som marxist. Efter hjemkomsten blev han kritiseret for en påstået passivitet på kongressen, men ikke for sine afstemninger. Derefter nedlagde han sin bestyrelsespost men fortsatte som fagligt aktiv. I dec.1872 var han medstifter af og valgtes til formand for Snedker- og stolemagerens fagforening. På grund af sin energiske agitations- og organisationsindsats blev han i feb.1873 afskediget fra sit arbejde og sortlistet af mestrene. Han ledede sept.-okt. en omfattende strejkebevægelse, som arbejderne tabte.

På det politiske felt gjorde P. sig også stærkt gældende. Han var i maj 1873 medindkalder til et stort fælledmøde og hovedtaler for benådning af de tre fængslede førere. Efter justitsministerens opløsning af Internationale indkaldte P. 14.8. 1873 til et arbejdermøde 16.8., hvor Den demokratiske arbejderforening blev stiftet med P. som formand. Hensigten var at videreføre parti- og fagforeningsarbejdet som en enhed. Han virkede fortsat for de tre føreres benådning og fik på et nyt fælledmøde 25.8. til opgave at overrække kongen et bønsskrift om at gengive dem friheden.

Da audiensen blev nægtet indkaldte P. til et møde på Christiansborg slotsplads 3.II. for derfra at sende en delegation til kongen. Mødet blev splittet af politiet. Allerede 2.II. var P. blevet arresteret, anklaget for med Den demokratiske arbejderforening at ville fortsætte den forbudte Internationale, men givetvis spillede hans faglige aktivitet også en rolle for myndighedernes iver efter at uskadeliggøre ham og som 1872 dermed at ramme selve bevægelsen hvis stærkeste leder P. nu var. Han blev som „et for staten farligt individ“ idømt otte måneders forbedringshus. Dommen blev stadfæstet af højesteret 17.3.1874. Den demokratiske arbejderforening opløstes i dec.1873 og afløstes af Fagforeningernes centralbestyrelse, men bevægelsen havde betydelige ledelsesproblemer. Ved sin løsladelse i sept. 1874 fik P. en storstilet modtagelse, men myndighederne gjorde alt for at hindre ham i at genoptage sine aktiviteter. Først forsøgt forgæves et tilbud om bestikelse til at rejse udenlands, dernæst nægtede magistraten ham bevilling som værtshusholder. I en andens navn åbnede P. en lille restaurant i Tordenskjoldsgade hvor forskellige arbejderforeninger holdt til. 1875 flyttede han til Nørrebro og forsøgte at ernære sig som udvandringsagent, men han var stadig udsat for politiets forfølgelse. Efter førernes „flugt“ marts 1877 og på et tidspunkt hvor arbejderbevægelsen var i dyb krise, besluttede P. i sommeren 1877 at forlade landet med sin familie. De rejste først til Hamburg og senere til Kapstaden hvor han slog sig ned som snedkermester. Her kom han i løbet af nogle år økonomisk på fode. 1885 rejste han og familien til Norge hvor han fik arbejde som skibssnedker i Bergen.

Her mødte han en social og politisk virkelighed der i mangt og meget mindede om Kbh. omkring 1870. Arbejderne havde elendige arbejdsforhold, periodevis stor arbejdsløshed og var politisk helt domineret af borgerlige arbejderforeninger. Få måneder efter sin ankomst indledte P. en agitation blandt arbejderne for en selvstændig organisationsdannelse og mod den borgerlige ideologiske indflydelse. Han holdt 1885–86 et utal af møder i Bergen og omegn. Fra 27.6.1885 udgav han for sine opsparde midler Arbeidervennen, hvortil han selv skrev en væsentlig del af stoffet. Samtidig stiftedes på P.s initiativ Den demokratiske arbejderforening for Bergen og omegn, en klar parallel til den danske forening af 1873 og med samme idé om at forene det faglige og politiske arbejde. I tilknytning til foreningen og i skarp konkurrence med den moderate Haandværkersvendenes forening stiftedes 1885–86 14 fagforeninger der over en kort periode fik en betragtelig tilslutning. Enkelte af dem gennemførte

hårde arbejdskampe. Den bergenske bevægelse var repræsenteret på den første skandinaviske arbejderkongres i Göteborg 1886. P.s midler slog ikke til. Nov.1885 overtog Den demokratiske arbejderforening Arbejdervennen, og i maj 1886 overgik den til fagforeningerne som meget mod P.s vilje i sept. nedlagde den på Chr. Holtermann Knudsens foranledning for at fremme Kristiania-partiets blad Vort Arbeide. Der synes i det hele taget at have været et vist modsætningsforhold mellem bevægelsen i Bergen og socialdemokraterne i Kristiania, men ved dannelsen af Det norske arbeiderparti 1887 tilsluttede Bergensforeningen sig dette. P. var efter bladets ophør henvist til mundtlig agitation hvor han fik støtte af en ung tysk marxist, Victor Braune. Det lykkedes trods arbejdsløshed og offensiv fra arbejdsgiverne at holde bevægelsen nogenlunde intakt. P. blev som i 1873 sortlistet af mestrene og måtte under stort besvær ernære sig som sproglærer. I begyndelsen af april 1888 fik han lungebetændelse og døde kort efter. Bergens socialistiske arbejderbevægelse mistede dermed sin grundlægger og drivende kraft.

P. må anses for en af den tidlige nordiske arbejderbevægelses bedste agitatorer og organisatorer. I sine korte aktive perioder nåede han trods den stadige forfølgelse fra myndigheder og arbejdsgivere imponerende resultater. Han var en dygtig redaktør og en klar, letlæst skribent, velorienteret om såvel lokale som internationale forhold. Som socialist var han mere praktiker end teoretiker. Hans samfundsanalyse bar præg af de forskellige internationale påvirkninger han havde modtaget i sin ungdom, både fra de utopiske socialister og Lassalle. Han var konsekvent internationalist og fastholdt hele tiden nødvendigheden af arbejderklassens selvstændige organisation og frigørelseskamp. 1876 oversatte og udgav P. Louis Blancs *Socialisternes Katekismus*. □Træsnit 1875. Foto. – Mindesten på graven, rejst 1905 af Bergens soc.dem. forening.

S. P. 1840–88. Et mindeblad, udg. af Den demokratiske arbejderforen. i Bergen, 1888. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904. Gunnar Ousland: Fagorganisasjonen i Norge I, Oslo 1927 60f. Det norske arbeiderpartis hist., red. Halvdan Koht I, Oslo 1937 68–71. Henry Bruun: Den faglige arbejderbevægelse i Danm. indtil år 1900 I, 1938 (reprodug. 1977). Oluf Bertolt: Pionerer, 1938 142–51 o.fl.st.

Niels Finn Christiansen

Piil, Christian Actonius Theodorus, 1804–84, kemitypist, sølvsmed. * 20.1.1804 på Løjtved ved Svendborg, † 2.10.1884 i Kristianstad, Sverige, begr. sst. F: forvalter Rudolph Frederik P. (1773–1826) og Else Birgitte Nyholm (1782–

1818). ~ 12.6.1832 i Århus med Zarette Jensine Lindbom, * 9.5.1807 i Kbh. (Trin.), † 25.6.1853, d. af garvermester, major i det borgerlige infanteri Johan Friederich L. (ca.1780–1844) og Rigine Sandrue (1786–1845).

Efter at være udlært som guldsmed løste P. 25.8.1831 borgerbrev i Århus hvor han virkede som guld- og sølvsmed indtil 1843. Herefter flyttede han virksomheden til Kbh. hvor han fik borgerskab fra 18.11.1843. Efter at han i et valseværk havde knust sin ene tommelfinger slog han sig de følgende år på forskellige kemigrafiske eksperimenter, bl.a. den af kobberstikkeren P. "Schøler 1845 lancerede stylografi, en galvanokemisk reproduktionsteknik til dybtryksgrafik. Dette førte P. til opfindelsen af kemitypien, en grafisk omvendeteknik fra dybtryksplader til højtryksklicheer. En radering udført på zink overgydes med smeltet metal, så alle de ætsede linjer udfyldes. Efter afkøling nedslibes pladen, så de udfyldte linjer tegner sig klart på zinkgrunden. I en opløsning af kobbersulfat nedættes derpå zinkgrunden så dybt, at de udfyldte linjer kommer til at fremstå i højrelief. Opfindelsens originalitet berode på, at den forened bekvemmelighed for grafikerne ved at ætse – fremfor at skære – en cliché med fordelene ved at kunne trykke med pladen i en almindelig bogtrykpresse. Opfindelsen indbragte P. en belønning af Chr. VIII og skabte en ikke ringe opmærksomhed udenlands hvor den først lanceredes i 1846 – bl.a. af P. selv med en lille bog på tysk fra dette år (*Die Chemitypie*, Lpz. 1846). 1846–55 levede P. i udlandet hvor han arbejdede først for Friedleins grafiske institut i Leipzig, dernæst for seddeltrykkeriet i Chemnitz hvorfra han hentede stof til en lille bog om sikkerhedsgrafik (*Über unnachahmliche Werthpapiere*, Braunschweig 1850) og endelig for statstrykkeriet i Wien hvor han bistod dettes chef, Alois Auer, med udviklingen af forskellige nye grafiske reproduktionsmetoder, bl.a. naturtrykket, glastrykket og ætsning af daguerreotypier med henblik på bogtryk. Da han 1855 atter slog sig ned i Danmark var hans livsværk – kemitypien – så småt ved at vinde udbredelse, hovedsagelig gennem reproduktionsanstalten Kittendorff & Aagaards virksomhed. P. selv forsøgte sig nu som tidsskriftredaktør (Maanedsskrift til nyttige Kundskabers Udbredelse, 1856), men måtte opgive efter de første to numre. Også sølvsmedefaget synes at have optaget ham i de næste år; han udførte kirkesølvet til Hornslet kirke og en alterkalk til Randlev kirke (Århus amt). Efter udgivelsen af et par fotografiske håndbøger (1861 og 1864) ernærede han sig hovedsagelig som fotograf – i samarbejde med en søn der 1867 modtog faderens som fast

Piil, Chr.

logerende i sit hjem i Kristianstad i Sverige. Her levede P. til sin død.

P. var som opfinder både original og fremsynet. I Danmark blev kemitypen som billedgrafisk teknik en udbredt overgangsform mellem det manuelle træstik (xylografi) og den fotografiske stregætsning, med en blomstringstid i 1850'erne og 1860'erne. I udlandet måtte kemitypen, til ugunst for P., konkurrere med talrige beslægtede reproduktionsteknikker og fik derfor mindre betydning. – F.M.I. 1861. □Tegn. af E. Fortling ca.1865. Foto.

Sofus Elvius og V. A. Guldbrandsen: Nyholm. En legatstamtv., 1893 26. Journal für Buchdruckerkunst, Berlin 1846 49–55. [C. Nyrop] i Skandinavisk bogtrykertid. VI, 1875 167–71. J. M. Thiele: Af mit livs årbøger II, 1917. Reproduktionsanstaltens principalforening gennem 25 år, 1928. Chr. A. Bøje: Danske guld- og sølvsmedemærker, 1946, m. suppl. 1949 (ny udg. 1979).

Poul Steen Larsen

Pilegaard Larsen, Arne, 1912–79, præsident for landbrugsrådet. * 16.9.1912 på Ilagergård, Lundby ved Skælskør, † 11.3.1979 i Næstved, begr. Vemmetofte kgd. F: gårdejer, sognerådsformand Ludvig Larsen (1882–1946) og Ingeborg Kristensen (1886–1963). ~ 17.4.1935 i Vallekilde (Korsk.) med Gudrun Clausen, * 25.4.1910 på Stubberupholm ved Fårevejle, d. af proprietær, landstingsmand Johannes C. (1878–1939) og Mette Holm (1881–1954).

P. fik en solid uddannelse ved praktisk landbrug som han supplerede med delingsføreruddannelse på Ollerup gymnastikhøjskole og ophold på Antvorskov højskole samt Korinth landbrugs-skole. Han blev tidligt selvstændig, idet han 1935 overtog forpagtningen af Delhovedgård ved Fakse Ladeplads, og 1940 flyttede han til Marelundsgården under Vemmetofte som han drev lige til sin død. P. benævnedes sig altid som forpagter, skønt han i årenes løb erhvervede to naboejendomme. Han var en dygtig planteavler, var stærkt engageret i sognets liv og kom tidligt ind i landboforeningsarbejdet. 1952 blev han formand for Stevns landboforening og året efter næstformand i De samvirkende sjællandske landboforeninger samt medlem af bestyrelsen for De samvirkende danske landboforeninger hvor han sad lige til sin død. 1963 blev han formand for den sjællandske samvirksomhed efter forstander Johannes *Larsen og det følgende år formand for De samv. danske landboforeninger. Fra 1957 var han medlem af Landbrugsrådet, blev ledende præsident 1974 efter Anders *Andersen og kom derved til at bryde det monopol på posten som landbrugets førstemand som

de jyske landboforeninger havde haft i et halvt århundrede.

P. havde usædvanlige organisatoriske evner og var både konstruktiv og uortodoks i sit arbejde for at finde løsninger på landbrugets problemer. Han var samtidig en levende personlighed der var parat til at ofre tid og kræfter for retfærdig behandling af andre mennesker, og han havde udprægede evner til at skabe kontakt med andre både inden for landbruget og i andre befolkningsgrupper. Som forhandler var han både fast og smidig med et vågent øje for situationens muligheder. Han var aktiv ved etableringen af landboforeningernes fælles blad, Landsbladet, 1956 og engagerede sig stærkt i dannelsen af afsætningsrådet 1958, ligesom han var meget aktiv for dannelsen af landbrugets oplysnings- og konferencevirksomhed 1963. P. var en varm og overbevisende fortaler for udvidet samarbejde inden for landbrugets organisationer og fællesvirksomheder. Han øvede en væsentlig indsats ved dannelsen af Dansk landbrugs grovvareselskab og tog aktivt del i samlingsbestræbelserne inden for både mejerier og slagterier. Det mest markante resultat var vel nok, at det 1976 lykkedes ham at skabe ny samling omkring Landbrugsrådet, da husmandsforeningerne efter en længere periodes fravær påny indtrådte i rådet. – P. øvede en stor og resultatrig indsats for at forbedre landbrugets omdømme hos andre befolkningsgrupper. Det gjaldt ikke alene i medierne men også ved personlige kontakter til regering og organisationsfolk samt deltagelse i møder inden for arbejderbevægelsen og ved samarbejdet med forbrugerrådet. Han lagde vægt på at få landbruget anerkendt på lige fod med andre erhverv og at vinde gehør for dets synspunkter. Hans indtrædelse i ØKs bestyrelse 1975 kan også tages som udtryk for ønsket om nærmere samarbejde mellem landboorganisationerne og de store erhvervsvirksomheder. P.s evne til at skabe kontakter gav sig også udslag i det internationale samarbejde inden for landbrugets organisationer. Han deltog aktivt i samarbejdet mellem landbrugsorganisationerne i EF, COPA, og i samarbejdet mellem de nordiske bondeorganisationer, NBC, ligesom han en årrække var medlem af bestyrelsen for landbrugsproducenternes internationale sammenslutning, IFAP. – R. 1966. R. 1972. □Foto.

Husmandshjemmet, 1979 nr. 11. Landsbladet 16.3.s.å.

Carl Thomsen

de Pilloy [dø pil'wa], **Frederik Daniel**, 1702–55, skuespiller, vinhandler, teaterdirektør. Døbt 26.1.1702 i Kbh. (Nic.), † 3.2.1755 sst. (Trin.),

begr. i Trin. k. F: kgl. dansemester Frederik de P. (ca.1655–1729) og Cornelia Anna Le Coffre (1669–1708). ~aug.1741 (kopulationsafgift 4.8., Nic.) med Anna Floren, * ca.1706, † 12.9.1781 i Kbh., d. af vinhandler Leonard F. († 1739) og Heilida Wulfs (~ 1° med Johan Triest).

Farfaderen Daniel de Pilloy († 1679) blev 1648 indkaldt af dronning Sophie Amalie til at være dansemester ved hoffet, en stilling som hans søn Frederik, der blev adlet året for sin død af Frederik IV arvede. Han var også (fra 1704) dansemester for den franske hoftrup, og hans søn, Frederik de Pilloy, var således fra barnsben opdraget i en atmosfære af hof og teater. Ludvig "Holberg hentyder til ham, når han (i epistel 447) taler om de „franske Personer, der vare vant til Comoedier og som vare opdragne udi det danske Sprog“, og det var derfor naturligt at P. skønt han ikke var student, meldte sig blandt de danske aktører som 23.9.1722 åbnede vort første teater i Lille Grønnegade (Ny Adelgade) hvor ledelsen var fransk, men sproget dansk. Noget billede af P. er ikke nået til eftertiden, men vi kan gætte os til hans ydre bag de holbergske roller han kreerede: Leander bl.a. i *Mascarade*, Jean de France, baron Nilus i *Jeppe paa Bjerget*, en køn og beleven elskertype, en elegantier med fransk verve som han havde taget i arv fra sine fædre, og som dannede baggrunden for traditionen om, at han spillede sine roller med hidsig livfuldhed.

I modsætning til sine kolleger forblev P. ved Grønnegade-scenen i hele dens seksårige levetid, og senere deltog han som teatermester i direktørens, René Magnon de "Montaignus bestræbelser for en fortsættelse, men da forsøgene mislykkedes drog han ud som aktør til Tyskland, Frankrig og Italien, rejser hvorom vi intet sikkert ved; han dukkede dog atter op i Kbh. og gav sig til at være traktør, snart som medhjælper, snart som interessent hos byens franske restauratører. I denne egenskab blev han gift med datteren af en velmeriteret husejer og vinhandler der var afgået ved døden, men hvis bedrift P. fik tilladelse til at fortsætte, skønt han på grund af svage øjne ikke havde gjort svendestykke som vinkyper. Således gled pietismens teaterløse år for ham, men da skuepladsen 1748 atter blev en realitet, skulle ifølge dens privilegier nogle „fornemme og vederhæftige Mænd“ være dens ledere, og blandt disse valgtes P., byens eneste praktiske teatermand der dog ikke på ny viste sig på scenen. Han uddelte rollerne, havde tilsyn med dragter og dekorationer, ledede prøverne og sørgede for „Actionerne“, o: gav nationalteatrets første uo-vede stab, Især C. P. "Rose, scenisk vejledning. Ligesom Montaignu forud havde været inde-

ledet mellem Molière og Holberg, således blev hans elev P. – jævnsides den gamle komedieskriver selv – forbindelsen mellem teatret i Lille Grønnegade og komediehuset på Kongens Nytorv. Da direktørstillingen var ulønnet forstod han at skaffe sig indtægter, bl.a. ved at åbne en for aktørerne ikke ufarlig vinkælder under scenen i den nye teaterbygning. Holberg var litterær konsulent og dommer „om deres Capacitet, som antoges til at agere“, mens P. havde den daglige ledelse på teatret, men om det samarbejde der må have fundet sted er der ikke levnet os noget vidnesbyrd. Holberg nævner ikke P.s navn skønt denne gav flere af hans mesterverker den første sceniske form på nationalteatret, fx *Jeppe paa Bjerget*, *Barselstuen* og *Den politiske Kandestøber*, men samtidig opførte han også, praktisk som han var, de små „nachspiele“, fx *Merlin Dragon* og *Vulcani Kjæp*, som Holberg ivrigt bekæmpede, og deraf tør vi slutte at samarbejdet ikke har været uden vanskeligheder. P. afgik marts 1751, og da han døde året efter Holberg, var han 53 år og blind. Hans kone fortsatte i nogle år vinhandelen i Højbrostræde nær Amagertorv. □Mal. af C. G. Pilo udst. 1769.

L. Bobé i Pers.hist.t. 6.r.III, 1912 81–83 og 8.r.IV, 1925 273–75 (geneal.). Samme i Le Danemark dans ses rapports avec la France, 1935 94. Th. Overskou: Den danske skueplads II, 1856. Eiler Nystrom: Den danske komedies oprindelse, 1918 172. Rob. Neiiendam i Danm. i fest og glæde, red. Jul. Clausen og T. Krogh III, 1935. Torben Krogh i Hist. medd. om Kbh. 4.r.I, 1947–49 461f.

Robert Neiiendam*

Pilo, Carl Gustaf, 1711–93, maler. * 5.3.1711 i Göksäter, Runtuna ved Nyköping i Södermanland, † 2.3.1793 i Stockholm, begr. sst. (Klara k.). F: maler Olof (Oluff) P. (Pijhlou) (ca.1668–1753, ~ 2° senest 1748 med Segred Schepner) og Beata Jönsdotter Sahlstedt († 1716). Trolovet 1738 med Eva Maria Malmgren fra Hoftrup. Vielsen blev på grund af P.s vægning ikke fuldbyrdet og trolovelsen kendtes retslig ugyldig 5.5.1747; hun ægtede 1763 rektor i Landskrona, senere sognepræst i Östra Sallerup Håkon Rubenius, (1725–89). ~ 5.1.1750 på Maltesholm med Charlotte Amélie Dorothee Demarez (Desmars), * 31. 12.1719 i Kbh. (Fr.ref.), † 6.4.1801 i Stockholm, d. af skuespiller Nicolas D. og Elisabeth Colas (ca.1695–1765).

P.s far ejede gården Göksäter i Runtuna sogn og ernærede sig som landbruger, men havde i yngre år været dekorationsmaler. Efter tidligt afbrudt skolegang i den nærværd liggende by Nyköping modtog P. sin første undervisning i malerkunsten af sin far for derefter at komme i malerlære

hos mester Christoffer Christman i Stockholm hvor han i maj 1731 bestod svendepøven. Endnu i foråret 1732 opholdt han sig i Stockholm da han fik bøde for at have tilegnet sig nogle kobberstik han havde skåret ud af en bibel tilhørende hans tidligere mester. Men derefter tabes hans spor indtil han 1738 dukker op i Skåne. Sandsynligvis har han i de mellemliggende år ernæret sig som malersvend. Med året 1738 er de ældste kendte kunstværker af ham dateret, en blyantstegning af en ubekendt ung mand (sign. „1738 Pilo Pingsit“, Nationalmuseum, Stockholm) og et portræt i olie, forestillende juristen *David Nehrman-Ehrenstråhle*. Det drejer sig om en overmalning af et kopi efter J. H. Scheffel af C. P. Mörth (dennes signatur og dateringen 1735 er rettet til „Pilou Pingsit 1738“, Lunds universitet). Fra disse års ophold i Skåne stammer endnu to portrætter, *Amalia Wilhelmina Lewenhaupt* f. Königsmarck (død 1740, Övedskloster) og et fantasiportræt af *Nils Dacke* (sign. „Pinsit C. G. P.“, stiftsbiblioteket, Linköping).

Der findes ingen sikre efterretninger om hvorledes P.s kunstneriske udvikling er foregået før han tog ophold i Danmark, men nok af gisninger. Man har ment han har besøgt det 1735 oprettede svenske tegneakademi i Stockholm og der modtaget påvirkning af Olof Arenius. Man har også ment at han har studeret malerkunst på en rejse gennem Tyskland til Østerg. Så meget kan siges, at de arbejder der eksisterer fra hans ungdomsår i Sverige ikke tyder på at han indtil dette tidspunkt har fået egentlig kunstnerisk uddannelse eller modtaget betydelige impulser fra andre kunstnere. Tre tegninger som, støttet af en gammel påskrift på den ene, er tilskrevet P. og forsøgsvis dateret til disse år, forestiller hyrdescener i tegnede indramninger (en Nationalmuseum, Stockholm, en Göteborgs konstmuseum). Dersom både tilskrivning og datering holder stik kan man formode at han endnu i Skånetiden har ernæret sig som dekorationsmaler og haft fornemme arbejdsgivere. I disse år vandt han to ved svogerskab forbundne indflydelsesrige familiers bevågenhed, Lewenhaupt og Ramel som begge gav ham portrætbestillinger. 1738 forlovede han sig med en skånsk pige, og da parret ventede et barn lod han i efteråret 1740 lyse til ægteskab for sig og hende, men han fortrød og flygtede i begyndelsen af 1741 fra baron Ramels gård, Maltesholm, hvor han boede, til Kbh. Han medbragte et introduktionsbrev fra familien Ramels guvernante, Charlotte Demarez, til hendes svoger C. G. Almer der var sprog lærer ved Landkadetaket i Kbh. Her fik P. fra 17.4.1741 ansættelse som tegnelærer og hermed indledtes hans mere end 30-årige gerning i Danmark.

P.s virksomhed her i landet kan inddeles i tre perioder: den første, endnu præget af kunstnerisk usikkerhed, indtil omkring Christian VIs død, den anden omfatter hans første år som hofmaler for Frederik V indtil ca.1757, den tredje indtil 1772, da han tvinges til at forlade landet. De tre første arbejder der er kendt fra hans tid i Danmark falder nøje i tråd med hans tidligere, en malet vifte med figurer i et landskab, 1741 (Wedellsborg), pastelporrtæt af admiral *Frederik Danneskiold Samsøe*, 1742 (Gisselfeld) og dennes protegè *C. J. Drakenberg*, 1742 (Fr.borg), mens nogle portrætter fra den følgende tid vidner om voksende herredømme over farve og form. Det drejer sig om general *Christian Lerche*, 1743 (Fr.borg), og admiral Danneskiold Samsøes svoger, hertug *Christian August af Augustenborg*, sandsynligvis malet 1744 (Fr.borg) og dennes søn *Frederik Christian*, 1744 (Gisselfeld). P. havde i disse år en velynder i Frederik "Danneskiold Samsøe der benyttede og støttede ham hvor han havde lejlighed dertil. I sommeren 1744 udvirkede han at P. fik orlov fra Landkadetaket for i hans ærinde at kunne arbejde „udenfor hovedstaden“. Orloven kom til at strække sig over flere måneder. Efterhånden som P. blev sig sine kunstneriske evner bevidst, følte han sin tegnelærervirksomhed som en belastning. Sin ansøgning om at måtte nyde kunstnergage uden at skulle virke som ridsemester begrundede han med disse ord: „da det er mig tungt at kunde hver Dag informere Ungdom, og jeg desuden fornemmer i Portrait Skilderie at kunde præstere noget“. Kongen imødekom ansøgningen og beviledede ham en årlig kunstnergage på 495 rdl., væsentelig mere end den løn han havde nydt som ridsemester. P. havde i sin ansøgning tilbudt til gengæld for denne løn at male kongelige portrætter til en lavere pris end den sædvanlige, men Christian VI ses ikke at have benyttet sig af dette tilbud. Det eneste kongelige portræt han vides at have udført i denne konges levetid er et portræt af *Madame Royale*, vistnok kronprinsesse Louise 1745. Både originalen og en del kopier han udførte efter den er ukendte. Omkring tidspunktet for Frederik Vs tronbestigelse kom P. i kontakt med A. G. Moltke der fra nu af blev hans trofaste beskytter. Det første portræt af P. der er kendt, forestillende Moltke, er udført på denne tid (Fr.borg). Det indleder en række af betydelige kunstværker i P.s produktion forestillende kongehuset og landets ledende kredse. August 1747 udnævnte Frederik V ham efter ansøgning til sin hofmaler, hvilket indebar pligt til uden særlig betaling at sørge for konservering af portrætter og kabinetsmalerier på de kongelige slotte, og det indberør først og frem-

mest en strøm af bestillinger på kongeportrætter både i original og kopi. På dette tidspunkt havde P. ladt enhver kunstnerisk usikkerhed bag sig, han havde med ét slag fået modenhed og evne til at påtage sig de store opgaver der ventede ham. De kongelige regnskaber melder i årene 1748–68 om udbetalinger til P. for mere end 50 portrætter alene af Frederik V.

I disse år indførte P. rokokoen i den danske malerkunst og gjorde det på helt personlig og original vis. Karakteristisk for hans kunst i disse år er en lys, let farveskala ofte i blålige og grønne toner, en ubesværet, næsten legende og munter kunst i modsætning til de foregående slægtleds tunge, alvorlige portrætter i mørke, ofte brunlige farver. Det må antages, at forudsætningerne for denne stil fortrinsvis lå i hvad han havde set i Danmark. Han vides at have besøgt det danske tegneakademi. Han har gennem kobberstik skaffet sig kendskab til samtidens portrætkunst ude om i Europa, bl.a. har han studeret stik efter Hyacinthe Rigaud og ad den vej lært den officielle internationale portræstil at kende. Han har studeret sine kunstnerkollegers værker, fx J. F. "Gerhard og Hieronimo" Miani, der begge var lærere ved tegneakademiet omkring det tidspunkt hvor han besøgte det. Hos sidstnævnte og hos Jacopo "Fabris, begge født i Venezia, kan han have tilegnet sig den venezianske tone som synes at kunne spores i hans kunst. Blandt hans forgængere som hofskildrere har især Benoit "Le Coffre kunnet have betydning for ham; i dennes fremstillinger af Frederik IV er der et betydeligt slægtskab med P.s portrætter af Frederik V, den samme romantiske portrætopfattelse, den samme koloristiske rigdom. 1748 blev han professor ved kunstakademiet. Året før var hans trolovelse ophævet ved dom og vejen banet for et nyt ægteskab med guvernanten hos baron Ramel. Brylluppet stod hos denne på Maltesholm, og det er formentlig ved den lejlighed han malede det smukke portræt af *Malte Ramel* og af baronens Mops, samt et selvportræt i miniature (alle på Øvedskloster). Blandt P.s betydeligste kongelige portrætter fra denne periode må nævnes: *Frederik V og Dronning Louise* (Glorup) – kongeportrættet var vistnok tidligere dateret 1747 og dermed det tidligste portræt af Frederik V som er bekendt – *Frederik V*, knæstykke iført rustning, 1749 (Bregentved), *Frederik V*, hel figur i kroningsdragt, 1751 (Valdemars slot), *Dronning Louise*, hel figur, 1751 (Amalienborg) og *Frederik V* til hest, et af fire rytterportrætter i kolossalstørrelse som P. fik betaling for 1754–59 (Amalienborg). Til det bedste af hans øvrige portrætkunst inden for samme tidsrum hører det omhyggeligt gennemarbejdede trekvartfigurspor-

træt af *Mogens Scheel Plessen*, 1749 eller straks før, de mere pastost malede portrætter af *Jørgen Scheel* ca. 1750 (Statens museum for kunst) og grev *J. L. Holstein* ca. 1755 (Kbh.s univ.) og det næsten impressionistiske portræt af den gamle *Drakenberg* (Statens museum for kunst) der længe støttet på en nu ikke længere synlig datering med urette antoges malet 1741. Endvidere portrættet af kunstnerens hustru, formentlig 1756 (Nationalmuseum, Stockholm).

Omkring 1757 indledtes den sidste periode af P.s virksomhed i Danmark. På dette tidspunkt skiftede hans stil karakter dog uden at miste sin identitet og sin originalitet. Farveskalaen fik dybere klange med stærkere kontraster mellem skygge og lys. Den lette og muntre tone der hidtil havde kendetegnet hans portrætter afløstes af en mere romantisk, næsten poetisk udtryksform. De forskellige billedelementer blev gennemarbejdet med større omhu, og han skænkede fra nu af mere opmærksomhed på at give en dybere karakteristisk af modellerne. Denne stilændring spores i to store helfigursportrætter af *Frederik V* og dronning *Juliane Marie*, 1757 (Lindensborg) med en dramatisk billedopbygning og stærk brydning mellem skygger og lys, og den er fuldbyrdet i portrætterne af *A. G. Moltke* og hans anden hustru *Sophie Hedvig*, født Raben, 1760 (begge Fr.borg), karakteristiske ved deres blide harmoniske ro. Den samme fine kvindeskildring som i dette sidste portræt har han uddybet i trekvartfigursportrættet af *Anne Margrethe Juel*, stående foran et vindue, ca. 1760 (Valdemars slot), det første Louis XVI portræt i dansk kunst. Grunden til denne ændring i P.s portræstil var formentlig flere, omtrent samtidige impulser. Toneangivende blandt P.s professorkolleger på kunstakademiet var fra midten af 1750'erne to fra Frankrig indkaldte kunstnere, billedhuggeren J.-F.-J. "Saly og arkitekten N.-H. "Jardin der begge var optaget af nye stilformer, inspireret af antikkens kunst og i opposition til rokokoen. P. har gennem dem lært de nye kunststrømninger at kende. Han var fra omkring 1754 Moltke behjælpelig med anbringelse af dennes malerisamling i hans nye Amalienborgpalæ, og ved sin ansættelse som hofmaler havde P. påtaget sig konserveringsarbejdet ved den kongelige malerisamling. Det nære kendskab han derved fik til kunstværkerne i disse samlinger har udviklet og modnet hans farvesyn. Især har disse to samlingers Rembrandt-billeder optaget ham. Studiet af dennes lysvirkninger har sat sit tydelige præg på hans kunst fra disse år. En tredje impuls kan skyldes den franske portrætmaler Louis Tocqué der i vinteren 1758–59 besøgte Kbh. Dennes formfuldendte portrætkunst kan have været P.

en spore til omhyggeligere gennemarbejdelse af portrætternes detaljer. Hovedværker i P.s produktion fra denne sidste periode af hans virksomhed i Danmark er, foruden de lige ovenfor nævnte portrætter, nogle helfigursportrætter af kongefamilien, *Frederik V* og *Juliane Marie*, 1761 (kongeportrættet på Fr.borg, dronningeportrættet på Nationalmuseum, Stockholm), *Christian VII* som kronprins, 1762 (Fr.borg), *Christian VII* som kronprins, ca.1762 (Amalienborg) og *dronning Louise*, stundom kaldet *Prinsesse Wilhelmine Caroline*, ca.1765 (Rosenborg). P. fik så sent som 1766 betaling fra kongen for et portræt af dronning Louise. Endvidere må blandt hovedværkerne fra de senere år nævnes de mindre portrætter af *Carl Alexander von Ungern Sternberg*, 1760–61 (Nationalmuseum, Stockholm), *dronning Sophie Magdalene* af Sverige, det første billede Gustav III fik at se af sin tilkommende, 1765 (Nationalmuseum, Stockholm) og *dronning Caroline Mathilde*, ca.1766 (Erholm).

P.s position var stærk, tilsyneladende urokkelig. Førende inden for sin kunst, søgt af hele den toneangivende kreds; i sin egenskab af professor havde han herskabelig embedsbolig på Charlottenborg. Hans arbejdsdag var så stærkt optaget at det var nødvendigt at ansætte medhjælpere der kunne udføre kopier eller „værkstedsarbejder“ eller hjælpe med udførelsen af mindre væsentlige detaljer. Det er indlysende, at det der er udført i P.s atelier helt eller delvis af medarbejdere er væsentlig ringere end det egenhændige, derfor den stærkt svingende kvalitet af hvad der passerer under P.s navn, men hans bedste arbejder er hovedværker i dansk kunst, kendetegnet af et farvenis mesterskab og af et sjældent kunstnerisk temperament. Hans indflydelse på samtidens øvrige danske kunst blev stor, især står kunstnere som Peder *Als, J. C. Almer, P. *Wichmann, Andreas *Brünniche og flere i gæld til ham, men det er betegnende at han også satte sit præg på det yngre slægtled. Det farvesyn som er karakteristisk for kunstnere som Cornelius *Høyer og Jens *Juel har sine rødder i P.s kunst. Hans atelier blev søgt af udlændinge, nordfra kom Isaac Wacklin, Per Krafft, Lorens Pasch d.y. og Leonhard Örnbeck der alle blev hans elever og modtog varig påvirkning af ham.

P. bevarede sin førende position så længe Moltke havde indflydelse på landets kunstopolitik. Men fra 1770 da denne slap sin sidste officielle forbindelse med kunstakademiet, mistede P. afgørende terræn. Han blev ganske vist 1771 udnævnt til akademiets direktør, og det lykkedes ham i den egenskab at få arveprins Frederik til at påtage sig posten som dets præses, men det

følgende år blev han tvunget til at forlade landet. Han havde 31.8. efter indhentet tilladelse fra det danske hof fået tildelt den nystiftede Vasaorden og havde i den anledning over for den herværende svenske gesandt aflagt den formelle troskabsed. Arveprins Frederik havde udbedt sig straks at se edsformularen og fået den, men var åbenbart ikke tilfreds, for P. fik ordre til senest inden udløbet af den følgende dag at rejse til Holsten for at male et gruppebillede af landgrev Carl af Hessen og hele hans familie i legemsstørrelse. Da landgrevefamilien stod i begreb med for længere tid at tage ophold i Norge, måtte der bag denne ordre ligge et ønske om at få fjernet P. fra hovedstaden og akademiet for længere tid, og sådan opfattede han det selv. Han bad sig fritaget for opgaven og indgav sin afskedsbegæring. Den blev ham givet med ordre om at forlade landet inden tre à fire uger samt med en pension på 300 rdl. årligt. P. forlod landet 10. eller 11.10.1772.

Hans første rejsemål gjaldt familien Ramel i Skåne. Vinteren 1772–73 tilbragte han i Stockholm for at søge støtte og arbejde hos Gustav III; han fik en pension, men intet at bestille og rejste uvirksom tilbage til Skåne. Sommeren 1774 aflagde han nyt besøg i Stockholm og deltog i et møde i det svenske kunstakademi, af hvilket han 1773 var blevet æresmedlem, men stadig udeblev bestillingerne. 1775 flyttede han fra Skåne til sin fødeegn, idet han købte hus i Nyköping hvor han installerede sig. Her malede han et portræt af *Christian VII* til Gustav IIIs potentatgemak på Gripsholm (1778, runda salongen, Gripsholm), og her udførte han tre tegnede forlæg for kobberstik (som imidlertid aldrig blev udført) *Vasa hovrätts instiftande 28. juni 1776*, tre store tuschtegninger forestillende et ceremonielt masseoptrin omkring Gustav III, siddende på sin trone (Nationalmuseum, Stockholm). Her modtog han også besøg af Gustav III, rimeligvis 1778, da denne var på vej til Skåne. Kongen så tegningerne og opfordrede ham til at udføre en lignende tegning af sin kroning i Storkyrkan 29.5.1772 som han, hvis han kunne godkende den, ville bestille udført som et maleri der skulle være sidestykke til David Klöcker v. Ehrenstrahls store billede af Carl XI's kroning. Denne tegning blev udført (Nationalmuseum, Stockholm), godkendt af kongen, og kroningsmaleriet bestilt.

1780 flyttede P. til Stockholm. Han var 1777 blevet udnævnt til direktør for det svenske kunstakademi, men tiltrådte først nu, samtidig med at han flyttede ind i en embedsbolig på akademiet. P. havde på ny fået arbejde og livsmod. Hans tid var fra nu af delt mellem gerningen på kunstaka-

demiet og – fra 1782 – arbejdet med *Gustav IIIs kroning i Stockholms Storkyrka* (Nationalmuseum, Stockholm). Dette kæmpebillede måler 293 × 531 cm og indeholder omkring 150 personer, hvoraf de fleste er portrætter, de forreste omtrent i naturlig størrelse. Det er karakteristisk for P. at han hele sit liv befandt sig i kunstnerisk udvikling. Han har i dette billede fået brug for hele sit mesterskab, først og fremmest sine koloristiske evner. Kompositionen er udelukkende gennemført ved hjælp af farver, lys og skygge, det poetiske og romantiske kommer igen til fuld udfoldelse. Det er kendeligt, at han har hentet ny inspiration ved studiet af Rembrandts Claudius Civilis-billede der dengang fandtes på Stockholm slot. Under tiltagende svækkelse af syn og helbred malede han på dette storværk indtil sin død, da det ufuldendt afleveredes til Drottningholm. – P. er en af Nordens betydeligste og originaleste kunstnere der personlig kom til at præge sin tid og dens stil. Flere af de store malere der krydsede hans vej var redeligere portrætskildrere og dygtigere teknikere (Tocqué og Alexander Roslin), men ingen ejede en sådan kunstnerisk fantasi, en så strålende koloristisk sans og et så sikkert dekorativt instinkt. Foruden at være medlem af det danske og det svenske kunstakademi var P. medlem af kunstakademierne i Augsburg (siden 1759) og St. Petersborg (siden 1770). □Selvportr. i tegn. omkr. 1750 (Johanne Fosies stambog, Kgl.bibl.), i min. 1750 (Övedskloster) og i min. fra 1750erne (Wedellsborg). Buste af J. Saly, 1760erne (Sth. kunstakad.; afstøbning 1916 i St.mus.). Tegn. 1769 (kobberstiksaml.), ufuldendt min. 1769–70 (St.mus.) og min. 1770 (kunstakad.), alle tre af Cornelius Hoyer. Selvportr.: tegn. ca.1772 (kobberstiksaml.), tegn. ca. s.å. (Sth. nationalmus.), mal., muligvis ændret af H. Koefoed (Fr.borg) og mal. senere end 1784 (Sth. kunstakad.), gengivet i litografi af J. S. Salmson efter tegn. af J. Cardon, 1839, samt på mal. af Gustav IIIs kroning (Nationalmus., Sth.). Profilrelief som kamé (sst.). Karikaturtegn. af J. T. Sergel (sst.). Litografi i profil.

A. F. Büschings Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste I, 1754 250f. Thure Wennberg: Minne af C. G. P., Sth. 1794. Osvald Sirén: C. G. P., Sth. 1902 = Sveriges allm. konstfören.s publ. XI. Leo Swane i Svensk sjuttonhundratalskonst, red. Axel Gauffin, Sth. 1923 = sst. XXXI 48–82. Ernst Wrangel i Kunstmuseets Årsskr. VIII–X 1921–23, 1924 351–57. Sixten Strömbom sst. XXII, 1935 21–43. Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri i Danm., 1935 = Kunst i Danm. ny r. XI 24–33. Anna-Stina Bergman i Tidskr. för konstvetenskap XVIII 1934, Sth. 1935 13–24. Bo G. Wennberg: Svenska målare i Danm. under 1700-talet, Lund 1940 22–34 40–60 199–242. Samme i Fem stora gustavianer, udg. Sixten Strömbom, Sth. 1944 9–53. Anitra Gadolin i Konsthist. t. XXXV, Sth.

1966 23–41. Gunnar Jungmarker: C. G. P. som tecknare, Sth. 1973 = Nationalmusei skriftserie XVII.

Torben Holck Colding

Pinborg, Jan Beck, * 1937, filolog. * 29.4.1937 på Frbg. F: økonomidirektør Knud Erik Beck P. (* 1908) og Elise Beckwith Dræbye (1911–65). ~ 31.8.1963 i Kbh. med Ulla Birgitte Faldborg, * 23.4.1939 i Kbh., d. af civilingeniør Harald Arup F. (1902–69) og tandlæge Minna Moesgaard (* 1903).

P. blev nysproglig student fra Niels Steensens gymnasium 1955, cand.mag. i klassisk filologi fra Kbh.s univ. 1962, amanuensis sst. 1966, dr.phil. og lektor 1967, professor 1973. P. var gæstprofessor i Kiel 1970–71 og lektor i filosofi ved Kbh.s univ. 1971–73. – P.s videnskabelige indsats har hidtil være centreret om fremdragelsen og udforskningen af middelalderens lingvistiske eller sprogfilosofiske teorier som bygger på bestræbelserne på at tilegne sig Aristoteles' dengang gradvis nyopdagede logiske skrifter. Blandt de danske aristotelikere som gav vigtige bidrag hertil gennem deres virke ved universitetet i Paris i slutningen af 1200-tallet har P. særlig beskæftiget sig med den antagelig mest originale af dem, *Boethius de Dacia og dennes lære om betydningsmåder, *modi significandi*. P.s doktor-disputats *Die Entwicklung der Sprachtheorie im Mittelalter*, 1967, omhandler således *modi significandi*-skolens opblomstring i 1200-tallet og reaktionen på den i det følgende århundrede, og i en lang række analyser og kritiske udgaver, dels i tidsskrifter, dels i Corpus philosophorum danicorum medii aevi, har P. på ypperlig vis fremlagt store dele af disse glemte afsnit af europæisk åndshistorie. En lille, men præcis oversigt over sprogfilosofiens historie fra 900- til 1400-tallet gav P. i *Logik und Semantik im Mittelalter*, 1972, og der findes en række specialstudier fra hans hånd over antikke sprogteorier, som de middelalderlige direkte eller indirekte bygger videre på, således den nyttige *Quintilian og den antikke sprogteori*, 1963. P. har desuden været udgiver eller medudgiver af kritiske udgaver af logiske eller lingvistiske skrifter af Augustin, Siger af Cortrai og Radulphus Brito. De danske middelalderfilosoffer blev udpeget og indkredset af bl.a. W. *Norvin og Ellen *Jørgensen og et stort pionerarbejde blev gjort af A. Otto og H. *Roos; ved P.s flid og dygtighed er dette forskningsfelt kommet til fuld udfoldelse, dvs. indplaceret i en større europæisk sammenhæng på baggrund af nøjagtige undersøgelser af traditionerne fra antikken, og under stadig udnyttelse af den moderne lingvistik's forståelsesmuligheder. – P. har siden sin ansættelse ved Kbh.s univ. taget

Pinborg, Jan

aktiv del i universitetets administration, dels i fakultetsrådet 1971–77, dels som bestyrer for institut for græsk og latinsk middelalderfilologi fra 1972 og som redaktør af det i dag internationale kendte instituts skriftserie Cahiers. I forbindelse med universitetets jubilæum 1979 fik P. overdraget at besørge en udgave af det middelalderlige universitets statutter, *Universitas studii Haffnensis*, 1979. P. var 1963–73 redaktør af *Catholica* og har fra 1974 været redaktør af det 1955 grundlagte *Corpus philosophorum danicorum medii aevi*. Han var 1975–78 formand for Dansk selskab for oldtids- og middelalderforskning og blev medlem af Videnskabernes selskab 1980. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1967 226f.

Ivan Boserup

Pincier, Johann Ludwig, se v. **Königstein, Johann Ludwig**.

Pinborg, Jens Jørgen, * 1921, tandlæge. * 17.8. 1921 i Kbh. (Anna k.). F: grosserer, senere direktør Marius P. (1887–1977) og sygeplejerske Sigrid Waaben (1887–1970). ~ 1° 31.7.1943 med Ellen Lauritzen. Ægteskabet opløst. ~ 2° 30.7.1951 i Tuscon, Arizona, USA, med Eva Hartz, * 6.4.1924 på Frbg., d. af grosserer Frederik Vilhelm H. (1896–1968) og Elly Elisabeth Lund (1898–1960).

P. blev student fra Østersøgades gymnasium 1940 og allerede tre år senere klinisk assistent ved Danmarks tandlægehøjskole efter samme år at have taget tandlægeeksamen dér. Knyttet til tandfyldningsafdelingen fandtes et yderst beskedent histologisk laboratorium hvor P. de følgende år skulle blive den stærkt inspirerende forsker og leder. Samtidig med at passe arbejdet på tandfyldningsafdelingen udførte P. på Medicinalco en række dyrekksperimentelle undersøgelser over rottetænders pigmentering relateret til blodleverfunktion, mens den histologiske bearbejdelse foretoges på tandlægehøjskolen. Laboratoriet omdannedes fra 1949 til en histologisk afdeling ved (nu) Kbh.s tandlægehøjskole hvor P. havde fået et udvidet samvirke med den kirurgiske afdelings dynamiske chef E. *Husted. Fra 1948 stod det klart for P. at han ville dybdeforske i den orale histologi samtidig med udvidelse af klinisk virke inden for oral medicin. Fra 1947 stammer emnet for et af P.s hovedarbejdsområder: tobakken og dens betydning ikke blot for gingivitis men (fra 1962) også for begyndende kræftformer i mundhulen: den orale leukoplaki. Samtidig var P. reservetandlæge i søværnet

(1946–59), hvorved han 1949 kunne publicere mundslimhindebetændelses (gingivitis) hyppighed og årstidsrelation hos godt 10 000 indkaldte orlogsgaster 1946–49. Allerede 1950 forsvarerede han sin disputats *Den kroniske fluor- og cadmiumforgiftnings indflydelse på den hvide rottes incisiver med særligt henblik på emaljeorganet*. To år før havde han udgivet sin første lærebog *De hårde tandvævs normalhistologi og patologi*, 1948. Han arbejdede videre særlig med histologisk basisforskning vedrørende tænder og mundslimhinde, ofte i relation til sygdomme hvor medicinerne havde manglet indsigt i sådanne komplikationer og samhørsforhold, og publicerede sammen med medarbejdere en lang række artikler om tandsulster, mundhulekræft og om orale lidelser ved medicinske sygdomme.

1953 blev P. skolens første laborator i tjenestemandstilling. Han skabte voksende forståelse både nationalt og internationalt for kliniske sygdommes mundhulelæsioner, og han fik hermed tandlæger og læger til at arbejde sammen om den orale medicin eller som P. selv definerer begrebet: almensygdommens orale manifestationer. 1949–50 var P. konstitueret professor i propædeutisk odontologi, fra 1953 chef for Rigshospitalets tandklinik og endelig fra 1959 professor i odontologisk (senere oral) histopatologi ved tandlægehøjskolen. Endvidere foretog P. betydningsfulde epidemiologiske studier af leukoplakier og prækankroser fordeling i de mange lande (Indien, Fiji, Indonesien, Australien, Uganda, Java) hvor han i disse år var gæsteforelæser eller konsulent. 1958 og 1961 var P. visiting professor i oral pathology ved University of Illinois, USA. I samarbejde med den amerikanske professor R. J. Gorlin udgav P. 1964 *Syndromes of the head and neck* (2. udg. 1976 sammen med M. M. Cohen jr.) som viser den bredere kliniske udvikling inden for faget oral medicin. I disse år kom de væsentlige bidrag til forståelse af sultster og cyster fra tandvævet, 1955 således beskrivelsen af den forkalkende epiteliale odontogene tumor („P.-tumoren“ – uddybet 1974 i studier over 23 tilfælde, sammen med S. Krolls). – 1966 blev P. chef for WHO's reference centre for tandsulster og året efter for de orale prækankroser. P. har gjort en stor indsats for opbygningen af Rigshospitalets tandklinik. 1963 indkorporeres Militærhospitalets tandklinik, og 1975 oprettes en fællesafdeling på Rigshospitalet for tandlægehøjskolen og hospitalet. P. blev ambulatoriets leder og måtte i lange tider arbejde under elendige forhold i kælderlokaler, men har fra 1980 opnået bedre arbejdsforhold. 1944–48 var P. medlem af bestyrelsen for Foreningen for yngre læger og tandlæger (formand 1946–48), Nordisk onto-

logisk forening (1952–61, formand 1958–61), Kbh.s tandlægeforening (næstformand 1959–61) og Dansk tandlægeforenings hovedbestyrelse 1964–65.

1955 blev P. ekstraordinært medlem af Medicinsk selskab. Fra 1961 var han faglig medredaktør af *Tandlægebladet*, fra 1962 som hovedredaktør og fra 1974 som ansvarshavende, desuden var han en af bladets flittigste tidsskriftreferenter og boganmeldere. Fra 1963–68 prægede hans editorials: „Redaktøren mener“ bladet med betragtninger og kommentarer over det pågældende nummers faglige artikler. P. er en kyndig bogsamler og har udgivet *Leo-fortegnelse over odontologisk litteratur, 1957* (sammen med C. Rasmussen), *Tandlægen i kunsten, 1959* (sammen med L. Marvitz, udenlandsk udg. 1960 og 1962), *Strejftog i tidlig indisk boghistorie, 1967*, foruden flere odontologisk-historiske artikler i danske og amerikanske videnskabshistoriske tidsskrifter. Ud fra sin intense problemoptagethed har P. skrevet en række debatgivende dagbladsartikler samtidig med udgivelsen af en lang række lærebøger: *Tandorganets histologi, 1956* (2. udg. 1959), *De hårde tandvævs patologi, 1957*, *De hårde tandvævs sygdomme, 1965*, *Atlas of diseases of the oral mucosa, 1968* (3. udg. 1980, foruden tyske, italienske og spanske udg.), *Atlas i elementær oral histopatologi, 1969* samt 1980 *Oral cancer and precancer, et standardværk på 177 sider, 1970* kom en *Nordisk odontologisk ordbog* (sammen med H. Bjørn og F. Prætorius Clausen) og han har medvirket ved M. Kristensens Klinisk ordbog (fra 5. udg. 1958 til 12. udg. 1980).

P. har også beskæftiget sig med tandlægenes efteruddannelse. Fra 1950 har han været inspirator og arrangør af foreningens årlige januar kurser samt en elegant og instruktiv forelæser i kredsforeninger og selskaber. I 1970'erne kom yderligere en for dansk forskning meget betydningsfuld indsats, hans medlemskab (1972–77) af Statens lægevidenskabelige forskningsråd (1974–76 som næstformand, 1976–77 formand), og 1976–77 af Planlægningsrådet for forskningen. Ikke blot har P. ydet en kæmpeindsats både arbejds-mæssigt og videnskabsfremmende i disse år, men han tog sig tid til også at nedfælde sine tanker om forskningsrådets bevillinger til social medicin (1977) og om rådets bevillingsprioritering (1978) – oversigter der vakte opsigt og polemik, klart og direkte som de var formulerede. I samme dekade har P. tillige ydet en række lærebogsartikler i publikationer, udgivet af kolleger. P. har været gæsteforelæser over det meste af verden: som eneste danske tandlæge er han indtil videre seks gange blevet udnævnt til æresdok-

tor (Karolinska institutet 1973, Lund 1974, Oslo 1976, Witwaters-rand 1976, Glasgow 1979 og Helsinki 1981) og æresmedlemskaber af videnskabelige selskaber verden over er blevet ham til del. 1969–78 var han dansk leder af Indo-Danish oral Cancer Control Project i Indien (Trivandrum) og 1973 og 1978 konsulent ved orale precancer-undersøgelser i Thailand og Burma.

Siden 1980 har det oprindelig beskedne laboratorium haft navn af Institut for patologi og medicin, og P.s vidsyn og energi har ved hans virke på tandlægehøjskolen og på Rigshospitalet fået specialet oral medicin fuldt erkendt og udbygget både nationalt og internationalt. Hans inspirerende idrigdom og hans formidlende evner har været drivkraften – og hans institut kan da også med stolthed fremhæve henvend 400 videnskabelige arbejder foruden ti doktordisputationer og ni licentiatbehandlinger der er udgået fra det siden 1952. – R. 1964. R.¹ 1974. □Foto.

Tandlægebl., 1981 aug.-nr.

Engill Snorrason

Pingel, Peter Christian, 1793–1852, geolog. * 20.2.1793 i Kbh. (Nic.), † 22.12.1852 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: tærtebager, senere te- og porcelænshandler Hans Heinrich P. (1760–1832) og Anna Marie Sebot (Zeboth) (ca.1765–1838). ~ 24.11.1832 i Hørsholm med Ophelia Drewsen, * 25.8.1801 på Strandmøllen, † 26.12.1895 i Kbh., d. af landøkonom og politiker J. C. *D. (1777–1851) og Johanne O. Rosing (1778–1824). – Far til V. *P.

P. blev student 1810 fra v. Westens institut og tog 1813 juridisk embedseksamen. N.å. drog han til Tyskland hvor han i tre år studerede filosofi og naturvidenskab ved universiteterne i Berlin, Breslau og Jena og i Breslau omgikkes Heinrich *Steffens. Efter at have opholdt sig i Kbh. vinteren 1817–18 rejste han atter til Tyskland og foretog ekskursioner i de mellemtyrsk bjerge, Schlesien og Galizien, vendte tilbage til Danmark og foretog mindre ture her i landet samt i Norge og Sverige. 1828–29 var han i Grønland på geologiske undersøgelser og blev ved sin tilbagekomst 1829 assistent ved den mineralogiske afdeling af det naturhistoriske museum i Stormgade. 1842 blev han inspektør sst. og 1845 overinspektør for hele museet. – P. foretog undersøgelser på Bornholm 1824, hvor han sammen med V. Bedemar, G. *Forchhammer og H. Beck ledsagede prins Christian Frederik (Christian VIII) på en rejse. Resultaterne offentliggjordes i to afhandlinger, *Om Jernsandet og det grønne Sand paa Bornholm* (Tidsskr. for Naturvidenskab I, 1825) og *Om Overgangsformationen paa Bornholm* (sst. V,

1828) der begge markerer et fremskridt i forståelse af øens geologi. Endvidere har P. skrevet en afhandling *Om Diluviet og Alluviet i det nordlige Jylland* (Tidsskr. for Naturvidenskab V, 1828). Heri vender han sig med gode iagttagelser og argumenter mod G. Forchhammers anskuelse, at det ved Frederikshavn forekommende stenfrie blåler var ældre end skrivetridtet; de muslinger der var fundet i leret viste nemlig at dette var ganske ungt. Endvidere hævdede han at de i Vendsyssel forekommende saltkilder var uden økonomisk værdi. I Grønland opdagede han en sænkning af vestkysten siden nordbotiden, hvilket meddeltes i Frankrig og England 1835–36 og ved det skandinaviske naturforskermøde 1840 i Kbh. og vakte nogen opsigt. Han foretog ligeledes nogle arkæologiske og historiske undersøgelser over nordbotiden og en undersøgelse af den af porfyrgange gennembrudte røde sandsten (Igaliko-sandstenen) (Vidensk. Selsk. Forhandl., 1835–36 og Vidensk. Selsk. naturvid. og math. Afhandl. IX, 1843). – R. 1847. □Foto.

Victor Madsen: Victorinus Pingel, 1934 = Danm.s geol. undersøgelse 4.r.11,1 73–80 (heri bibliografi). Axel Garboe: Geologiens hist. i Danm. I, 1959 222–24 226f. – P. H. J. Petersen: Stamtbl. over slægten Pingel 1931, 1935 LVI (manus. i Kgl.bibl.). Papirer i Rigsark.

S. A. Andersen *

Pingel, Jacob Claudius, 1824–98, advokat, redaktør. * 14.2.1824 i Rønne, † 18.1.1898 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: byfoged og stiftsskriver Jacob Claudius P. (1784–1835) og Janusine Christine Prah Arboe (1789–1836, ~1° 1813 med generalkrigskommissær, kaptajnlojtnant Johan Henrik August Valentin Kohl, 1763–1820, ~1° 1802 med Petronelle Poulsen, 1783–1852, ~2° 1820 med grosserer og brandmajor i Kbh., senere ejer af Cathrinedal på Møn Frederik Christian Plum, 1788–1844). ~1° 4.3.1849 i Kbh. (Garn.) med Clara Rosalia Petersen, * 19.5.1825 i Kbh. (Trin.), † 14.7.1853 sst. (Fred. hosp.), d. af garvmester, senere værtshusholder Magnus P. (ca.1777–1845) og Eva Marie Frisch (ca.1789–1853). ~2° 8.11.1861 i Sønderborg med Anna Hinrichsen, * 2.7.1837 i Sønderborg, † 6.10.1900 i Kbh., d. af skomagermester Asmus H. (1812–41) og Anna Elisabeth Hansen (1813–95). Efter at være privat dimitteret 1844 tog P. 1852 juridisk eksamen i Flensborg og beskikkedes 1855 til underretsadvokat i Sønderborg. Han blev efter 1864 en vigtig støtte for byens danskhed, var formand for den danske forening Enigheden og fik oprettet en dansk bogsamling. Da han nægtede at aflægge ed til Preussen mistede han sin advokat- og notarbestilling marts 1867. Jan.1868 begyndte han, støttet af en kreds af al-

singer med Nicolai Ahlmann i spidsen at udgive Dybbølposten, samtidig med at han drev en boghandel. Det lykkedes ikke at skaffe bladet nogen særlig udbredelse, og det måtte stadig have støtte udefra. Indflydelse på den almindelige sønderjyske politik øvede bladet ikke. Kun 1869 vakte det nogen uro ved at fremsætte ideen om at nordslæsvingerne selv skulle foranstalte den i art. 5 lovede afstemning, men tanken fik kun tilslutning på Als og afvistes i det øvrige Nordslæsvig. Da de preussiske myndigheder først i 1870'erne påførte de danske blade talrige processer og bødestrafte, kunne P. ikke mere klare de økonomiske vanskeligheder og rejste 1875 til Kbh. hvor han blev ejendomsmægler og fik en klasselotterikollektion. Efter art. 5s ophævelse udgav han *Pragfredens Artikel V og Traktaten af 11.Okt. 1878* og under forfatningskampen skrev han en række pjecer til forsvar for provisorierne. □Foto.

A. Dolleris: Danm.s boghandlere 1837–92, 1912 268–70. – P. H. J. Petersen: Stamtbl. over slægten Pingel 1931, 1935 26 (manus. i Kgl.bibl.). Papirer i Rigsark.

Hans Lund*

Pingel, Johan Victorinus, 1834–1919, filolog, geolog, lærer, politiker. * 25.2.1834 i Kbh., † 18.5.1919 sst., urne på Ass. kgd. F: geolog, overinspektør ved naturhistorisk museum C. *P. (1793–1852) og Ophelia Drewsen (1801–95). Ugift.

Efter studentereksamen 1850 fra v. Westens institut tog P. filologisk embedseksamen 1858 og blev dr.phil. 1864 på den mytologiske afhandling *De gigantibus fabularum græcarum disputatio*. Fra faderen havde han interesse for geologi og dyrkede den efter embedseksamen på kortere studierejser i Norge og Sydsjælland og efter doktordisputatsen på en længere rejse til alpeegnene 1865. Gennem faderen, der havde fået sin geologiske uddannelse og studeret filosofi ved universitetet i Jena, modtog han påvirkning af den tyske romantik, men stærkere prægedes han af Goethes humanisme. På mødrene side rakte hans slægtsarv tilbage til oldeforældrene, skuepillerne Johanne og Michael Rosing og til morfaderen, bondevennen fabrikant J. C. Drewsen. Sin lærergerning begyndte P. allerede i studieårene. 1854–65 underviste han på v. Westens institut, deltog 1865–69 i bestyrelsen af Strandmøllen der ejedes af morbroderen Christian Drewsen, vendte tilbage til sin gamle skole et par år og var 1871–83 lærer ved Metropolitanskolen. Et skarpt intellekt og en glødende entusiasme prægede ham. Han ejede i sjælden grad evnen til at vinde mennesker, stillede sig på lige fod med sine elever og påvirkede dem almindende ved sine

rige kundskaber så hans undervisning blev ufor-glemmelig for dem. En af hans elever, Holger "Begtrup, skrev senere til ham: „De var jo egentlig en Højskolelærer i den lærde Skoles Tjeneste . . . ikke mindst takker jeg Dem for den højbaarne Idealisme og det ægte Frisind, som gav Dem Glans i alle gode Disciples Øjne“.

Omkring 1870 indtrådte en afgørende ændring i P.s livsholdning. Hidtil havde han været den stille indadvendte forsker der stræbte efter større viden og selverkendelse i ideernes verden, overbevist om ideernes evne til at føre udviklingen i en mere positiv retning. Det moderne gennembrud med Georg "Brandes' forelæsninger ændrede dette. P. blev darwinist og svigtede filologien til fordel for naturvidenskaben. I nytårsfejden 1879 med Carl "Ploug forklarede han hvorfor. Han havde set at verden kunne forklares ud fra en klar, lovmæssig udvikling og bekendte sig til en panteistisk monisme der fornægtede kristendommen og dens dualisme. „Gjennem Anskuelse til Tanken er mit Princip, der sikrer mig Sejren baade over den tørre, anskuelsesløse Madvigianisme og den vaade tankefjendske Grundtvigianisme“, skrev han i et brev til Georg Brandes, typisk også for den hån han kunne anvende mod sin modstandere. Op gennem 1870erne følte han det mere og mere som en akademisk pligt at deltage i den politiske debat. 1878–79 virkede han i nær forbindelse med H. "Drachmann og S. "Schandorph for dannelsen af det litterære venstre, og da Georg Brandes 1879 efter at være nægtet ansættelse ved Kbh.s universitet bosatte sig i Berlin var P. initiativtager til den adresse der takkede Brandes for hans indsats herhjemme. Ved Studentersamfundets stiftelse 1882 blev han dets første formand og virkede senere i dets oplysningsarbejde i Kbh. og ved udgivelsen af dets småskrifter. I 1880erne holdt han desuden landet over en række foredrag for at bidrage til „Almuens Emancipation“. I to publikationer *Om Hovedmanglerne ved den lærde Skole*, 1878, og *Fortsatte Betragtninger over den lærde Skole*, 1879, angreb han skolens undervisning: Dens tvedeling i matematisk og sproglig afdeling var forkert. Dens indtærning af dødt stof dræbte elevernes videbegær. Den overlæssede eleverne med stof. Den havde under J. N. "Madvigs indflydelse svigtet anskuelsen til fordel for det grammatiske, især den latinske grammatik. Dens hele virke var en underbygning af højres politiske og kulturelle synspunkter. Derfor vendte venstre og bønderne sig mod „den sorte skole“. Hans ønske var en skole uden tvedeling. Latin skulle trænges tilbage. Naturfagene fremmes. Historien gøres levende. Tysk og fransk være de moderne sprog. Græsk skulle opnormeres og

danne kernen i den almindende undervisning der, ikke sagt, men tænkt, skulle præges af den frie tanke i det moderne gennembruds tegn. 1884 ændrede P. dog syn på græsk som undervisningsfag. Blev det dominerende ville kløften mellem den lærde skole og den brede befolkning uddybes.

P.s pædagogiske synspunkter måtte udfordre højre, og da han 1883 havde forbindelse med tyske socialdemokraters kongres i Kbh. krævede kultusministeriet at han i sin undervisning skulle tage „de Hensyn, som hans Embedsstilling i Følge de ham overordnede Myndigheders Anskuelse kræver“. Det ville P. ikke, og 21.6. afskedigedes han med pension. Dermed fik han stødet til at gå aktivt ind i politik. Efteråret 1883 var han medstifter af Kbh.s liberale venstreforening, og 1884 opstillede han for venstre i Århus hvor han med støtte fra socialdemokratiet besejrede højres kandidat godsejer H. P. "Ingerslev. I Kbh. havde han medvirket til det samarbejde mellem venstre og socialdemokratiet som ved valget 1884 gav socialdemokraterne to mandater i hovedstaden. Socialdemokratiets reformkrav havde han megen forståelse for, men afviste et socialistisk samfund. P. kastede sig med hele sin entusiasme ud i kampen mod Estrups regering. Han støttede skattenægtelse og riffelforeninger, men sagde dog også på et møde 1885 at „det kunne lade sig gøre at tage en Junker paa en Høtyv og en Greve paa en Møggreb“. Han var i 1880erne både en af venstres bedste agitatorer og en af de mest afholdte og stærkest benyttede foredragsholdere. Han talte som regel uden manuskript, og når begejstring eller harme betog ham kunne han gribe til meget drastiske udtryk og billedrige sammenligninger hvad der i folketinget indbragte ham mange irettesættelser fra formandspladsen. Trods al sin impulsivitet forstod P. at sammenhold i venstre var en forudsætning for at sejre over Estrup. Han havde o.1880 udtalt sig anerkendende om Grundtvig som pædagog og søgte at mægle mellem brandesianere og yngre grundtvigianere der ikke var afvisende over for den nye litteratur.

I de følgende år søgte han også at mægle mellem stridende venstregrupper og bidrog 1886 til foreningen af det Bergske og det Hørupske venstre, men efterhånden som kampen mod Estrup viste sig resultatløs indstillede han sig på forhandling. Da Frede "Bojsen 1890 fremsatte sin forhandlingsplan gik P. med det forhandlende venstre, nok stærkt tilskyndet dertil af vennen og samarbejdspartneren fra Studentersamfundet Niels "Neergaard. 1891 trak han sig ud af arbejdet i Studentersamfundet og den liberale vælgerforening og lod sig ikke genopstille til valget 1892. I

Et politisk Tilbageblik, 1891, gjorde han op med det politiske arbejde og rettede et voldsomt angreb på C. *Berg og V. *Hørup. Et konkret resultat af P.s politiske virke var loven om oprettelse af Danmarks geologiske undersøgelse 1888 som han var hovedmanden bag. Et par år tidligere havde han udgivet *Dansk Geologi I-II* (i Tilskueren, 1886) og 1887 og 1888 i to småskrifter i Studentersamfundets serie behandlet Danmarks forhistorie og landets tilblivelse hvormed han ikke blot ville oplyse, men også vække interesse for geologi som skolefag. Efter sin udtræden af folketinget deltog P. ikke i den politiske debat bortset fra en række artikler i *Tilskueren* 1905–06 hvor han advarede mod Ruslands ambitioner på langt sigt og henviste til alliancer, først og fremmest med Sverige, Norge og England, som løsning på danske sikkerhedsproblemer. P.s tavshed efter 1892 var årsagen til at hans navn og hans indsats glemtes af mange. Vald. *Vedel har i sin bog *Firsernes førere* karakteriseret ham som en digter der digtede sig radikale følelser, men egentlig var et moderat og ængsteligt menneske. Det er ingen udtømmende vurdering. Vel kunne P. i de bevægede politiske kampår begejstret bruge den franske revolution til at opildne sine tilhørere, og han skuffedes over at hverken politiske førere eller det danske folk levede op til de store ord i kampen mod Estrup, men han var ikke revolutionær, men evolutionær og ingenlunde moderat. Hans grundholdning hvilede på udviklingslæren, humanismen og det antikke Grækenlands storhed. Også geologien viste ham den gradvise udvikling frem mod højere livsformer. Politiker af format som Berg, Hørup og Ludvig *Holstein-Ledreborg var han ikke, men som lærer og folkeoplyser gav han sit væsentlige bidrag til den folkelige, sociale og politiske udvikling der brød frem efter systemskiftet, og som rådgiver og vejleder var han inspiration for sine elever, sine tilhørere, og enhver der søgte ham og altid modtoges venligt og fik udbytte af hans viden og indsigt. Efter 1892 levede P., optaget af filosofiske og geologiske studier, stille i sin bolig ved Triangeln i Kbh. sammen med moderen, †1895, og søsteren, litteraten Marie Pingel, †1913. På en rejse til Sydeuropa 1897–98 opholdt han sig et halvt års tid i Grækenland, for første og eneste gang i sit liv dér hvorfra han havde hentet så megen inspiration. □To træsnit 1884 efter samme forlæg. Afbildet på flere karikaturtegn. af K. Gamborg 1885–90 (Fr.borg). Mal. af J. C. Schlichtkrull, 1904 (Danm.s geol. undersøgelse), skitse dertil (Fr.borg). Foto. Dødsmaske (Fr.borg).

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1864* 55f. V. P.: *Et politisk tilbageblik*, 1891. Breve i *Georg og Edv. Brandes' brevveksl. med nord. forfattere og videnskabsmænd*, udg. Morten Borup III, 1940 257–373. – Erik Henriksen: *Mændene fra forfatningskampen II*, 1914 231–54. Hans Orlík i *Tilskueren XXXVI*, 1919 I 488–95. Vald. Vedel: *Firsernes førere*, 1923 163–68. Sofus Høgsbro. *Brevveksl. og dagbøger*, udg. Hans Lund II, 1925 279f. Harald Høffding: *Erindr.*, 1928 109f. Jeppe Aakjær: *Før det dages*, 1929 126–32. Victor Madsen: V. P., 1934 = *Danm.s geol. undersøgelse 4.r.II, I* (heri bibliografi). Jacob Marstrand i *Borups højskole XX*, 1934 19–21. N. Neergaard: *Erindr.*, 1935 189f. Axel Garboe: *Geologiens hist. i Danm. I-II*, 1959–61. Den politiske Georg Brandes, red. Hans Hertel og Sven Møller Kristensen, 1973. Jørgen Sevaldsen i *Hist.t.* 13.r.I, 1974 232–70. Vagn Skovgaard-Petersen: *Dannelse og demokrati*, 1976. – P. H. J. Petersen: *Stamtvl. over slægten Pingel 1931*, 1935 (manus. i Kgl.bibl.). Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark.

Helge Larsen

Pinholt, Jens Rosendal, se **Pinholt, V.**

Pinholt, Anton Vilhelm, 1869–1940, klitinspektør, politiker. * 23.11.1869 i Husby ved Nissum fjord, † 8.5.1940 i Varde, begr. sst. F: lærer Jens P. (1840–84) og Thora Frederikke Starck (1840–1922). ~ 1° 21.9.1894 i Lyngby med Helga Rosendal, * 26.5.1866 i Vejle, † 17.5.1912 i Middelfart, d. af højskoleforstander Hans *R. (1839–1921) og Hansine A. Ravn (1840–73). ~ 2° 25.1.1924 i Kbh. (Jesusk.) med Ellen Margrethe Johansen, * 29.12.1886 i Varde, † 11.3.1959 sst. (~ 1° med senere dommer i Varde Vilhelm Müller, 1855–1932; ægteskabet opløst), d. af købmand Niels Jensen Gerth J. (1852–1929) og Maren Nielsine Sørensen (1857–1940).

P. lærte gartneri på Vilvorde og tog gartnereksamen 1888, uddannede sig derefter særlig i klitplantning, var elev på Askov 1890–91 og på Lyngby landboskole 1891–92, blev 1894 klitfoged ved Vejers klitplantage, 1919 overklitfoged for Ribe amt og var klitinspektør 1926–39. Han var formand for Ribe amts vestre landboforeninger 1906–21, medlem af bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger 1908–27 og af dens planteavlssudvalg 1908–16, af bestyrelsen for De samv. danske landboforeninger 1917–27, af andelsudvalget 1922–26 og formand for dansk andelsødningsforretning 1918–26. I organisationsarbejdet havde særlig plantningssag, planteavl og husmandssag hans interesse. Politisk sluttede P. sig til partiet venstre. Han sad i Ho-Oksby sogneråd 1907–17 og i Ribe amtsråd 1916–22. Ved valget 1910 var han opstillet i Holstebro-kredsen og repræsenterede venstre i Vardekredsen i folketinget 1918–35. Som næstformand i landbokommissionen af 1911 der gjorde forarbejdet til jordlovene af 4.10.1919 sluttede han sig til princippet om udstykning af lensjord til hus-

mandsbrug på jordrentevilkår og forsvarede senere denne brugsform over for liberale kritikere i sit eget parti. Han vandt en betydelig position i rigsdagens saglige arbejde og var en af sit partis mest benyttede kræfter, bl.a. medlem af finansudvalget 1926–35 og dets formand 1927–29. – P. var den målbevidste praktiker med sikker økonomisk sans, en smidig og ufanatisk parlamentariker af jævn, klar veltalende, løftet frem til sin stilling fra dygtigt arbejde med faglige og lokale opgaver. Han udgav 1907 *Læ- og Hegnsplanning*. – En søn af P. **Jens Rosendal P.**, * 1.6.1903, blev student fra Lyngby statsskole 1922 og cand.jur. 1929. Han var amtmand over Haderslev amt 1944–72 og stiftamtmand over Haderslev stift 1944–73. – R. 1908. DM. 1929. K.² 1934. □Afbildet på gruppebillede af H. Dohm, 1916 (Ribe stiftsmus.) og på Johannes Niensens mal. Landbolovgivningens mænd 1919, 1935 (folketinget). Foto. – Mindesten i Vejers.

Interviews i Vestkysten 20.11.1929 og Berl.tid. 23.11.1939. – [Gunnar Nielsen] i Politiken 10.5.1940. Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandling, 1971. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Pining, Diderik, – 1480 –, søfarer.

Oplysningerne om P. er så få og til dels indbyrdes modstridende at meget lidt vides med sikkerhed. Han synes at være født i Hildesheim før 1450 og omtales bl.a. som „skipper“, „: admiral“, i Christian Is og Hans' tjeneste. Størst interesse knytter der sig til ham fordi han ca. 1472 sammen med Hans *Pothorst blev udsendt af Christian I på en opdagelsesrejse til de nordlige farvande, under hvilken han i hvert fald anløb Grønlands kyst og muligvis nåede så langt som til Newfoundland. 1478–83 nævnes han nogle gange som lensmand på Island, måske dog kun over de østlige og sydlige fjerdinge. Samtidig har han imidlertid, stadig sammen med Pothorst, drevet kaperi dels for kong Hans, dels for dennes fætter, junker Jacob af Oldenburg. 1487 var han fører for en afdeling af den danske flåde der kom Iver Axelsen *Thott til hjælp mod Sten Sture og reddede Gotland for Danmark. 1490 var han lensmand på Vardøhus. I al denne tid efter 1483 har han rimeligvis stadig været lensmand på Island hvor han bl.a. medvirkede ved udstedelsen af de såkaldte P.-domme, to anordninger der fik ikke ringe betydning for øens styre i den følgende tid. Efter 1490 vides der intet pålideligt om ham; men ifølge senere, uklare beretninger er der en mulighed for at han er blevet erklæret fredløs og er kommet ulykkeligt af dage; i alt fald nævnes en ny islandsk lensmand 1491.

Ludv. Daae i Hist.t. 2.r.III, Kria. 1882 234 238 243–45. Gustav Storm sst. V, 1886 394f. Caspar Aubert sst. 5.r.III, 1916 151–53. Sofus Larsen: The discovery of North America twenty years before Columbus, 1925. Dietr. Kohl i Hansische Geschichtsbl. LVII 1932, Lpz. 1933 152–77. J. H. Gebauer i Alt-Hildesheim XI, 1933 3–18. L. Bobé i Medd. om Grønland LV, I, 1936. Samme m.fl. i Spectator III, 1946 195 350–59. Richard Hennig: Terræ incognitæ IV, Leiden 1939 214–45. Gunnar Gunnarsson: Das Rätsel um D. P., Stuttg. 1939. Paul Pini: Der Hildesheimer D. P. als Entdecker Amerikas, Hildesheim 1971 = Schriftenreihe des Stadtarchivs und der Stadtbibl. Hildesheim V.

*Kaj Birket-Smith**

Pinstrup, Hans Pedersen, 1892–1969, præsident for landbrugsrådet. * 7.8.1892 i Vokslev sg., Himmerland, † 19.12.1969 på Egsbjerggård, Gravlev sg., urne på Gordengårds mark, Nibe. F: gårdejer, statsrevisor P. P. *P. (1861–1934) og Mette M. S. Sørensen (1867–1947). ~ 4.3.1921 i Støvring frimenighed med Helga Søderup, * 2.4.1898 i Støvring, Budderup sg., d. af gårdejer Christian S. (1869–1950) og Hedvig Nielsen (1873–1964).

Som søn af en jysk bondehøvding („gamle“ eller „store“ Pinstrup, som det ofte blev sagt) var P.s uddannelsesbaggrund næsten givet på forhånd: friskole, Nibe realskole, Frederiksborg højskole og Asmildkloster landbrugsskole. Herfra gik vejen *ikke* til landbohøjskolen, men til praktisk bondelandbrug. I 1920 købte han Egsbjerggård i Gravlev sogn. Han tilhørte således det slægtled af bønder som stiftede gæld på toppen af en højkonjunktur, og som derefter måtte krydse sig gennem 1920ernes økonomiske stormkast. Kronkursens helt uventede opgang til 100 pct. guld-værdi 1925–26 betød for ham som for så mange andre at pantegælden (reelt) steg med en tredjedel. Det formede nok mere end noget andet P.s agrarpolitiske grundopfattelse – og her kunne faderen kun nikke bifaldende: at man som landmand ikke kunne vente nogen hjælp og støtte fra det øvrige samfund. På dette noget enstrengede program blev P. 1932 sat ind på det mandat faderen havde haft i Sæbykredsen som repræsentant for venstre. Modsat faderen som kunne spille på sin baggrund som magtfuld organisationsleder fik P. ikke større betydning som partipolitiker. Medlemskabet af partibestyrelsen 1939 og folketingets finansudvalg 1943 betegner her højdepunkterne. Det var først da han 1942 blev valgt som formand for Ålborg amts landboforening og 2. næstformand i De jyske landboforeninger at hans erhvervspolitiske karriere for alvor begyndte. Medlemskabet siden 1933 af De jyske landboforeningers regnskabsudvalg (1937–47 formand) var nok snarere en cadeau til hans landbrugsfaglige duelighed. 1947 efterfulgte han

H. Hauch som formand for De jyske landboforeninger og De danske landboforeninger. Ved dennes udnævnelse til landbrugsminister 1950 blev P. præsident for Landbrugsrådet. Her løb han straks ind i et voldsomt opgør med sin forgænger. Tro mod sin pinstrupske grundopfattelse hævdede han at det altid så forfordelte landbrug ikke kunne og ej heller skulle tage den del af den økonomiske opbremsning „påskeforliget“ 1951 betød. At partipolitik endnu engang sejrede over erhvervs politik var nok med til at forme hans beslutning om at træde ud af folketinget ved valget 1953.

Den opgave at være bondehøvding i 1950'ernes stadig mere industridomierede Danmark kunne også nok kalde på sin mand. Da staten i 1950 opgav sin 18 år gamle overledelse af landbrugsproduktion og -afsætning måtte landbruget gennem en erhvervsstyret opretholdelse af eksportudvalgene selv sørge for at holde orden i geledderne. Når de forskellige andelssektorer trak hver sin vej, og når landboforeninger og husmandsforeninger ofte havde højt forskellige opfattelser af landbrugspolitikens mål og midler, ville det have krævet en anderledes manøvre dygtig politiker end P. at få tingene til at glide. Når landboforeningerne, her sporet frem af et genoplivet LS, 1954 forlangte at få højere priser på hjemmemarkedet end på eksporten måtte husmændene sige fra. P.s trusler om et produktionsstop hvis landbruget ikke fik højere hjemmemarkedspriser kunne husmændene ikke acceptere. Den lidt anstrengte rolle som baggrundsgruppe for det radikale støtteparti til regeringen H. C. Hansen forløb i det hele taget husmandsbevægelsen at søge tættere sammen med det øvrige landbrug. Realpolitisk betragtet måtte husmændene også frygte et tættere landbrugsorganisatorisk samarbejde hvis konsekvensen skulle være den at landboforeningerne og de gårdejerdominerede andelselskaber derigennem fik overtaget. Efterhånden som markedsspørgsmålet blev stedse mere aktuelt skiltes landboforeningernes og husmandsforeningernes veje. P.s gruppe ville fra 1957 ind i det europæiske fællesmarked, husmændene under deres nye formand Peter Jørgensen støtte regeringen i dens søgen mod frihandelsområdet EFTA. Situationen kompliceres yderligere derved at øernes landboforeninger, der ikke altid befandt sig lige godt under jydernes og dermed P.s førerskab, trådte i nærmere forbindelse med husmandsforeningerne og de store andelsorganisationer for (i 1959) at etablere en art konkurrerende landbrugsråd: Landbrugsafsætningsråd. P. måtte i første omgang se sig selv helt udmanøvreret, men godt beskyttet bag sin jyske talersted søgte han at redde Land-

brugsrådet og dermed den jyske dominans. I stærke og følelsesladede vendinger vendte han sig imod dette initiativ; det var alene eksportudvalgene og Landbrugsrådet som efter hans opfattelse kunne stå til regnskab over for landbohjemmene. I stedet for at oprette nye organer skulle man snarere nedlægge nogle stykker, sagde han med tydelig adresse til husmandsforeningerne.

1959 nedlagde P. hvervet som formand for landboforeningerne og n.å. afløstes han som Landbrugsrådets præsident af Anders Andersen. I en vis forstand kom P. dog igen da han ved det jyske delegeretmøde 1961 blev valgt til bestyrelsen og herfra gik videre til De danske landboforeninger og Landbrugsrådet. Havde han i 1953 troet at kunne regne med sit partis støtte uden at dette havde mulighed for at påvirke hans opfattelse tog han fejl. P.s betydning og indsats er blevet højt forskelligt vurderet. Hvor de fleste iagttagere har fundet ham større i ord end i handling har atter andre med personligt kendskab til ham set ham som en varmhjertet fortaler for landmændenes tavse flertal, „gråbonderne“ som de er blevet kaldt. Det er nok rimeligt at sige at han, alle gode motiver til trods, ikke formåede at samle mænd og meninger i 1950'ernes danske landbrug til en helhed. Men den opgave var måske nok umulig. □Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 172–74. Jydsk landbrug, 1959 623f. Anders Andersen sst. 1962 465; sst. 1969 785f. Landbruget. Udsendt i anledn. af Landbrugsrådets 40 års jubilæum, 1959 nr. 4 29–42. Landbruget. Udsendt i tiåret for oprettelsen af landbrugs eksportorganisationer, 1960 1–7. Jacob Buksti: Et enigt landbrug?, 1974. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Landbrugsminister Henrik Hauchs erindr., 1978 138–44.

Erik Helmer Pedersen

Pinstrup, Peder Pedersen, 1861–1934, politiker. * 14.12.1861 på Godensgård, Vokslev sg., † 30.6.1934 sst., begr. sst. F: gårdejer Peder P. (1828–89) og Dorthe Kirstine Sørensen (1834–1913). ~ 2.6.1888 i Farsø med Mette Marie Sorine Sørensen, * 13.8.1867 i Bjørnsholm sg., † 11.8.1947 i Vokslev, d. af gårdejer Hans S. (1836–1927) og Dorthea Cathrine Larsen (1841–1902). – Far til Hans P. *P.

P. gik i Nibe realskole til 1875, arbejdede derefter på fødegården, var 1878–79 på Sønderholm højskole, 1883–84 på Faurbogård landbrugsskole, 1886–87 på Askov og var 1888–96 ejer af en gård i Binderup, fra 1896 af fødegården. Han påvirkedes stærkt af højskolen og grundtvigianismen, men som mange af sine samtidige standsfæller tillige af den agrariske ånd der trivedes under 90'ernes landbrugskrise. På lidt

uformidlet måde kom i hans personlighed en vis religiøs og national idealitet til at stå ved siden af en altid ivrig, ofte ensidig og til tider kras trang til at hævde bondestandens økonomiske interesser og samfundsmæssige position i forhold til andre samfundsklasser. Han blev en bondepolitiker der stærkere betonedede de modsætninger der bestod mellem samfundets forskellige dele end han lagde vægt på at fremhæve samfundets fællesskab.

Med sikker støtte i jyske bondebrug steg P. til topposten i dansk landbrugs organisationer: repræsentant i agrarforeningen 1893–1902, formand for Ålborg amts landboforening 1902–23, næstformand i De jyske landboforeninger 1913–18, derefter formand til 1930, formand for De samv. danske landboforeninger 1919–32 og præsident for Landbrugsrådet efter Th. Madsen-Mygdal 1920–33. Ved siden heraf deltog han i foreningslivet på sin hjemegn, var en tid medlem af Vokslev sogneråd, var valgt til folketinget af venstrereformpartiet i Kertemindekredsen 1903–09 og af venstre i Sæbykredsen 1910–32. Som bondefører med særlig stærk position blandt nordjyder fik han en ikke ringe betydning på rigsdagen. Tit vakte han opsigt med skarpe udfald. 28.10.1907 rettede han i folketinget et kraftigt angreb mod den „franske“ kultur, for ham først og fremmest brandesianismen der efter hans skøn prægede Kbh. Heroverfor fremhævede han bondekulturen som den egentlige danske kultur der rummede de bedste værdier i folkets liv. På linje hermed bekæmpede han forfatterunderstøttelse til Thit Jensen og Harald Bergstedt. Han følte sig stærkt frastødt af de kbh.ske livsformer og priste sin egen stand for bedre livsanskuelse, soliditet og sædelighed. Bondekulturen skulle derfor underbygges med tilfredsstillende økonomiske vilkår for landbruget. Han var blandt de krasseste modstandere af maksimalpriser på korn og regeringen Zahles hele reguleringspolitik under første verdenskrig og ville umiddelbart efter dens afslutning vende tilbage til frie tilstande som før 1914 samtidig med at han vendte sig mod krav om stærkere beskyttelse af industrien. Overalt hvor han havde indflydelse, i rigsdagen og i landbrugets organisationer, talte han bondens sag. De landbrugsliberale principper han var tilhænger af havde deres bedste tid under regeringen Madsen-Mygdal, og i udformningen af tilpasningspolitikken under deflationen øvede han som politiker og landbrugsrådets præsident en direkte indflydelse på den økonomisk-sociale nedskæringspolitik. Tysklands voldsomme forhøjelse af tolden på landbrugsvarer og direkte importforbud og Englands kvotering og kontingentering af land-

brugsimporten tog grunden bort under hans liberale anskuelser. Beslutningen om oprettelse af valutacentralen tiltrådte han med ordene: „Jeg skal ikke modsætte mig valutacentralen“ og han der da var fyldt 70 fratrådte som landbrugsrådets præsident 1933 efter mere end 30 års virke i landbrugets organisationer. Han var en begavet mand med historiske kundskaber, og der var nok – ham selv antagelig ubevidst – nogen romantik i hans opfattelse af bondens mission og sig selv som åndshovding. Han lod sig begrave på sin gårds mark. – R. 1908. DM. 1922. K.² 1930. □ Karikaturtegn. af bl.a. Eigil Petersen (Kgl.bibl.). Mal. af O. Matthiesen (folketinget), forarbejde til sammes mal. fra 1923 af rigsdagen 1915 (sst.). Tegn. signeret E. G. (Kgl.bibl.). Relief af E. Ølsgaard på mindsten 1935 (Dannerhøj) og 1937 (Godensgård ved Nibe). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 784–86. Ålborg amtstid. 20.3.1901 og 1.4.s.å., 1.5.1909, 14.5., 16.5. og 17.5.1910, 15.5. og 31.5.1913, 13.12.1921, 2.7., 3.7. og 8.7.1934 samt 22.9.1937. Tiden 23.5.1913 og 24.12.1915. Alex. Rasmussen: Aalborg 3die, 1915 68. O. Himmelstrup i Tidskr. for landøkonomi XXXIV, 1934 413–15. Ugeskr. for landmænd LXXIX, s.å. 421f. Th. Hauberg Lund i Andelsbl., s.å. 1060–62. K[ristian] R[faunkjær] i Vort landbrug LIII, s.å. 321f. [J. K. Haugaard] og Rebekka la Cour Madsen i Jydsk landbrug XVI, s.å. 471–74. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Pio

Slægten P. føres i Danmark tilbage til politibetjent i Kbh. Jean P. (1734–) der efter en ubekræftet familietradition skal nedstamme fra den franske adelsslægt de Piou.

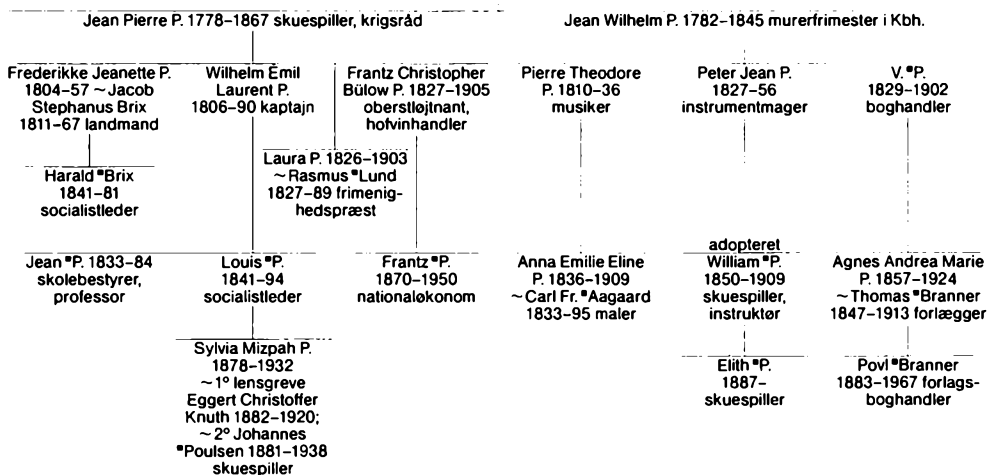
Jean *P. var ~komtesse Elisabeth Susanne Sophie Sponneck, d. af rigsgreve, minister Wilhelm *S.

C. Klitgaard: Slægtens saga, 1898 55f. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. tid. 9.5.1932.

Hans H. Worsøe

Pio, Viggo Elith William, * 1887, skuespiller. * 3.7.1887 i Kbh. (Frue). F: skuespiller William *P. (1850–1909) og skuespiller Anna H. Winsløw (1859–1913). ~23.10.1912 på Frbg. med Soffy Marie Eleonore Christensen, * 15.10.1892 i Kbh., d. af murermester Peter C. (1856–1918) og Rosalie Christine Larsen (1874–1964).

P. er af teaterslægt. Oldefaderen var Carl *Winsløw, hans far en af Casinos frodigste karakterskuespillere. Som tilfældet ofte er med teaterbørn blev P. ikke opmuntret til at følge i familiens fodspor, han måtte end ikke spille dukketeater. Men han lod sig ikke kue, begyndte beskedent på sommerteatret i Kalundborg (1907), der-

næst ved Peter *Fjelstrups selskab der turnerede i Danmark og Norge, senere under Emil *Wulff på Frbg. teater. 1909 kom han til Casino hvor han prøvede kræfter som altmuligmand fra drengeroller til gamle mænd og modtog inspirerende påvirkning fra Herman *Bangs instruktion. 1914 hentede Holger *Hofman ham til Dagmar-teatret hvor han som Christian VII i *Støvlet-Kathrine*, 1915, for alvor viste hvad han var og skulle blive, karakterskuespiller. Hans gribende spil skaffede ham en folkelig og langvarig succes der førte til gæstespil i Stockholm 1917, Århus 1924 og på Folketeatret 1931. Det afgørende gennembrud blev dog advokaten i *Et Drømme-spil*. Som „belønning“ herfor fik han Mefistofeles i *Faust* som han dog, fysisk som psykisk var for ung og spinkel til at mestre, men han tog revanche som dr. Utkin i Otto *Rungs *Fanevagt* hvor han blev instrueret af Henri *Nathansen. Den fornemste præstation i denne periode var Jean i J. Sarments *Skyggefiskeren*, et portræt af en sjæleligt afsøret, en tænker og digter der lever i sin egen drømmeverden. 1923–24 var P. på Betty Nansen-teatret, n.å. på gæstespil i provinsen, så atter på Dagmar-teatret 1924–25 hvor han spillede dauphinen Carl VII i Shaws *Jeanne D'Arc*, derefter på Dansk skole-scene og atter tilbage til Dagmar-teatret. Det var bl.a. Henri Nathansen som 1931 fik P. ind på Det kgl. teater, hvor Thomas More i Kaj *Munks *Cant* blev hans første rolle. Men gennembruddet på nationalscenen blev den totalt massakrerende flyver Jobson i Christen Juls *Valkyrie*, 1932 som han gav al sin barske humor i genialt samspil med Else *Skouboe og Eyvind Johan-*Svendsen. Som lænestolen i *Eva afsjener sin Barnepligt*, 1936, ud-

trykte han Kjeld *Abells ætsende spot og ironi over for borgerskabet så stærkt at teaterchefen intervenerede og fik præstationen mildnet og derved fejlsporet. En lang række højt forskellige roller fulgte, bl.a. terroristen Rigault i *Nederlaget*, gamle Mahon i J. M. Synges *I Sandhed en Helt*. Han spillede både Dr. Relling og gamle Ekdal i *Vildanden* og Meyer i *Indenfor Murene*. Dybt original var hans Knappe-tøber i *Peer Gynt* og i særklasse paven i *Becket* i funkende replikduel med Poul *Reumert. Jerusalems skomager tilhørte P. i mange år og som han både gav den tyste magi og studenterkomediens underfundighed. Afskeden med teatret skete næsten symbolsk i rollen som den gamle Firs i *Kirsebærhaven*, 1973.

P. blev i enestående grad de mindre rollers stormester. At bringe dette tilsyneladende modsætningsfulde fænomen af en skuespiller på en formel lader sig ikke gøre, dertil har han vist os for mange vidt forskellige særlinge, fantaster, drukkenbolte, kynikere, skarpe intelligenser, men også poetiske skikkelser, tragiske eller tragikomiske figurer som alle er tegnet præcist. Alligevel er der en fællesnævner, noget elementært menneskeligt som mange har kunnet spejle sig i. Han har vist den skjulte eller åbenlyse galskab som bor i os alle, og at hans særlinge har rødder i det liv vi alle kender.

Sit største publikum har P. imidlertid fået gennem radioen. Hvad teatret nægtede ham af hovedroller på grund af nogle fatale tommer i højden, det har radioteatret givet ham. Han har spillet et større antal roller end nogen anden (682). Hans omgang med mikrofonen er virtuos. Replikken rammer altid i plet. Sproget er tidløst.

Stemmen kan bide, ætse, være klinisk saglig, finkle af skadefryd men også klinge mystisk og poetisk og eje den intime betroelses karakter. Han har så at sige spillet alt fra Vorherre til djævelen, fra Nouredin til Sortebroder Knud i *Axel og Valborg*, fra narren i *King Lear* til Versjinnin i *Tre Søstre*, fra professor Higgins til Dareios genfærd i Aischylos' *Perserne*. På bånd findes bl.a. boghandleren i Ernst "Bruun Olsens *Men Boghandleren kan ikke sove*, Falstaff i *De muntre Koner i Windsor*, vandringsmanden i *Sct. Hans-aftenspil*. Han gentog gamle Mahon uden at figuren mistede noget af sit irske temperament, spillede Ole Vestervang i Klaus "Rifbjergs *De beskedne* og den gamle herre i Finn Methlings monolog *Den gamle Herre er til Concert*, 1976 som er skrevet for P. og senere udsendt i Østrigs radio. Hans mange oplæsninger omfatter både radiomaner, noveller, værker af H. C. Andersen, Pontoppidan, Dickens, Gorkis erindringer, Becketts Molloy og sidst Dostojevskijs *Legenden om Storinkvisitoren*, 1981. – På TV-skærmen har han fuldt ud kunnet udfolde den humor man nok vidste han ejede, men ikke i så intens en grad, bl.a. i *Livsens ondskab*, 1972.

1908 begyndte P. på Nordisk Film. Hans store tid oprandt dog først nogle år senere da han blev placeret i skurkefaget. Senere medvirkede han i "Holger-Madsens og Asta "Niensens *Mod Lyset*, 1918, i Carl Th. "Dreyers *Præsidenten*, 1920, *Blade af Satans Bog*, 1921 og Benj. "Christensens *Heksen* s.å. Han har gennem 1930erne, 40erne, 50erne og 60erne markeret sig i en lang række talefilm, bl.a. *Kirke og Orgel*, 1932, *Kongen bød*, 1938, *Forellen*, 1942, *Otte Akkorder*, 1944 og *For Frihed og Ret* (grundlovsfilmen), 1949.

P. er dansk teaters nestor. Han har gennem dette århundrede formået at bevæge sig fra naturalismen over symbolismen til det absurde teater med en tilsyneladende selvfølgelighed. I en alder hvor de flestes udvikling forlængst er standset skyder hans fantasi stadig nye skud. Han har gjort mediernes begyndelse med, er vokset og har udvidet sit område i takt med dem. Mangfoldigheden har givet ham en enestående plads i dansk kulturliv. En jernhård disciplin har præget hans arbejde. Han har afskyet publicity, aldrig fejret jubilæer og været sit talents kloge herre og ydmyge tjener. P. har skrevet den fine erindringsbog *Spejlet*, 1958, oprindeligt fire radioudsendelser, og *At være – og – ikke være*, 1980. – Ingenio og arti 1971. – R. 1939. DM. 1949. □ Afbildet i rolle på mal. af Niels Hansen, 1920. Tegn. af H. Bendix, udst. 1928, af Vald. Møller (Teatermus.), Palle Pio, Otto Christensen, Gerda Ploug Sarp, H. Jensenius. Mal. af A. Bredsdorff udst. 1939. Mal. af Palle Pio. Rolletegn. af Juel

Madsen. Foto (Kgl.bibl.; Teatermus.; Det da. filmmus.).

E. P.: *Spejlet*, 1958 (ny udg. 1959). Samme: *At være – og – ikke være*, 1980 (erindr.). – Fr. Schyberg: *Ti års teater*, 1939. Teatret på Kongens nytorv 1748–1948, 1948. Clara Pontoppidan: *Eet liv – mange liv II*, 1950 (ny udg. I, 1965). Torben Meyer i Berl. aften 1.7.1967. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 2.7.s.å. Jfensj Klistrupj sst. 2.7.1972. Ebbe Mørk i Politiken s.d. Sv. Erichsen i Aktuelt s.d. Gunnar Sandfeld: *Thalia i provinsen*, 2. udg. 1968. Samme: *Teaterkunst på små scener*, 1969. Harald Engberg: *Den unge vredes tid*, 1970. De musikke udsendelser. DR 1925–75 I–III, 1975–78. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Karen Krogh

Pio, Frantz Emil, 1870–1950, nationaløkonom, kommunalpolitikker. * 6.1.1870 i Kbh. (Cit.), † 15.3.1950 sst. (Cit.), urne sst. (Bispebjerg). F: kaptajn, senere oberstløjtnant, kgl. hofvinhandler Frantz Christopher Bülow P. (1827–1905) og Olavia Frederikke Gammeltoft (1842–1920). ~ 17.5.1905 i Seest med Martha Christiane Borch, * 7.3.1880 i Kolding, † 29.4.1950 i Kbh. (Cit.), d. af købmand Erhard Andreas B. (1834–1903) og Frederikke Lund (1843–99).

P. blev student 1886 (Østre borgerdyd), cand.jur. 1891 og cand.polit. 1894. Han fik herefter et stipendium og studerede arbejderbevægelse og arbejderlovgivning i Tyskland og Østrig. 1896 fik han accessit ved Kbh.s univ. for en afhandling om engelsk økonomi efter Stuart Mill. 1898 blev han assistent i justitsministeriet og 1902 sekretær i Kbh.s borgerrepræsentation. Han fortsatte sine videnskabelige studier og blev 1902 den første dr.polit. Afhandlingen *Den fri Konkurrences Gennembrud i England* fremhævede den uhammede liberalismes problemer. Året efter deltog han i konkurrencen om et docentur i nationaløkonomi. Blandt deltagerne var også L. V. "Birck og Jens "Warming. Vinder blev nordmanden dr.jur. Einar Einarsen. P.s besvarelse af den bundne opgave *Økonomiske Depressioner* blev udgivet s.å. Bogen er senere blevet anerkendt som et pionerarbejde og udgivet igen 1928. 1908 nedsatte P. sig som overretssagfører i Kbh. Han virkede fortsat som sekretær i borgerrepræsentationen til 1918. 1925 blev han medlem af forsamlingen, valgt på den borgerlige fællesliste. Han var ikke nogen udpræget partimand og deltog navnlig i den politiske debat når der bestod en sammenhæng med almindelige økonomiske spørgsmål. 1925 udsendte han en kritisk afhandling om Valutaspørgsmålet. Han sad i borgerrepræsentationen til 1943. Fra Industrirådets oprettelse 1911 var P. medlem af rådet. Han var formand for konkurrenceudvalget og deltog i behandlingen af principielle økonomiske spørgsmål i det samlede råd. Fra 1933 var han

Pio, Frantz

formand i Haandværkerbankens bestyrelse. 1937 udsendte P. bogen *De vekslende Kulturer* som han betragtede som sit hovedværk. Heri gives en bred skildring af kulturudviklingen fra oldtiden til vore dage. Han ville dermed godtgøre at Oswald Spenglers teori i Untergang des Abendlandes ikke kunne være rigtig, men P. havde også den opfattelse at kulturer kunne gå til grunde, og at europæisk kultur havde været i tilbagegang siden 1900. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1902 97. Interviews i Berl. aften 30.12.1939 og Børsen 6.1.1950. – Tidsskr. for industri, 1940 11. Kai Friis Møller: Skribenter og bøger, 1942 90–93. Berl. tid. 16.3.1950.

Niels Banke (P. Stavnstrup)

Pio, Jean Frédéric Guillaume Émile, 1833–84, skolebestyrer. * 1.7.1833 i Toksværd, † 12.1.1884 i Kbh. (Jac.), begr. i Gentofte. F: sekondløjtnant, senere kaptajn Vilhelm Émile Laurent P. (1806–90) og Ane Marie Brix (1808–83). ~ 23.12.1868 i Kbh. (Frels.) med komtesse Elisabeth Susanne Sophie Sponneck, * 24.6.1846 i Kbh. (Trin.), † 12.9.1905 i Odense, d. af rigsgreve, deputeret, kammerherre, senere minister Wilhelm *S. (1815–88) og Annette S. Lowzow (1818–83). – Bror til Louis *P.

P. blev student 1850 fra Roskilde. Sit filologiske studium måtte han af helbredshensyn afbryde en tid og var da huslærer på landet; 1857 tog han filologisk-historisk skoleembedseksamen og virkede derefter som lærer navnlig ved Borgerdydskolen i Kbh., ligesom han ledede et privat artiumskursus. 1864–65 var han med offentlig understøttelse i Athen og ventede at få et lektorat i nygræsk ved universitetet efter hjemkomsten. Dette blev dog ikke tilfældet selv om han var blandt de første der havde sans for sprogets videnskabelige betydning. I stedet blev han huslærer hos grev C. E. *Frijs-Frijsenborg (1865–68). I juli 1868 blev han bestyrer for Borgerdydskolen efter K. *Rovsing, først alene, siden med S. G. Møller. Skolen trivedes vel under hans ledelse, og vidnesbyrd om hans årvågne interesse for opdragelse og undervisning, ikke mindst skolehygiejnen, er hans virksomhed i Pædagogisk selskabs bestyrelse, oprettelsen af tidsskriftet *Vor Ungdom* som han 1881–83 redigerede s.m. H. *Trier og P. Voss, og udgivelsen af en række meget anvendte skolebøger, navnlig franske, en dansk læsebog (med L. *Wimmer) og en sundhedslære til skolebrug (1878). Han oversatte J. A. Comenius' *Moderskole* (1874) og var påvirket af denne pædagogiske tanker. I sit skoleprogram 1876 tog han til orde for at lette overgangen fra almueskolen til den højere skole ved at indskyde en treårig „middelskole“. Han skildres som en fin, livlig,

human, noget nervøs natur, stærkt optaget af sin gerning, ironisk anlagt og med skarpt blik for børns psyke. Den nye skolebygning i Stockholmsgade nåede han ikke at se fuldført; hans legemsvagthed (en astmatisk lidelse) tog mere og mere overhånd trods et Korfuophold 1881–82. Af hans litterære arbejder der mest angår fransk sprog, nygræsk og pædagogik kan foruden de anførte nævnes *Contes populaires grecs*, 1879, H. C. Andersens *Historien om en Moder paa 15 Sprog*, 1875 (med Vilh. *Thomsen) og adskillige tidsskriftafhandlinger. – Tit. professor 1875. □Træsnit bl.a. 1877 efter foto og af H. P. Hansen, 1884. Foto.

C. Klitgaard i Pers.hist.t. 11.r.IV, 1943 119–31 (om slægten). H. Trier i Vor ungdom, 1884 73–85 (opr. i forf.s Pædagogiske tids- og stridsspørgsmål 11, 1893 463–79). Hans Kyrre: Det pædagogiske selsk., 1920. Østre borgerdydskole 1787–1937, 1937 76–79 98. L' hellénisme contemporain III, Athen 1939 788–94 (heri breve). – Papirer i Nationalbibl., Athen.

H. A. Paludan*

Pio, Louis Albert François, 1841–94, socialistisk organisator. * 14.12.1841 i Roskilde, † 27.6.1894 i Chicago, begr. sst., 1921 i Kbh. (Vestre). F: sekondløjtnant, senere kaptajn Vilhelm Émile Laurent P. (1806–90) og Ane Marie Brix (1808–83). ~ 1878 i Chicago med Louise Augusta Henrietta Jørgensen, * 16.3.1853 i Kbh. (Frue), † 24.6.1924 i Tyron, North Carolina, d. af klejnsmedemester, senere maskinfabrikant Andreas Jørgen J. (1823–71) og Maren Marie Bjergsted (1830–97). – Bror til Jean *P.

Den socialistiske arbejderbevægelses opståen i Danmark er uløseligt knyttet til P.s navn. Den blev grundlagt i 1871 på hans initiativ, og hele dens første brogede periode til 1877 blev stærkt præget af hans indsats og ideer skønt han formelt ledede den i mindre end fire år. Hans familiemæssige baggrund var en blanding af indvandet fransk officersslægt og velstående vendsysselsk bonde- og handelsslægt. Faderens officerskarriere var ikke strålende, og familien levede i økonomisk trangt kår. Samtidig nærrede den betydelige ambitioner på børnenes vegne. 1848 kom P. i Melchiorers drengeskole i Kbh., og 1853 blev han optaget i Metropolitanskolen. Omtrent samtidig blev forældrene skilt, og P. boede i de følgende år hos moderen. Han blev taget ud af skolen i 1858 på grund af disciplinære problemer og blev derefter af broderen, Jean Pio privat forberedt til studentereksamen i 1859. Han fulgte filosofikumforelæsninger hos F. C. *Sibbern, Rs. *Nielsen og H. *Brøchner og bestod eksamen 1861. I de følgende tre år søgte han forgæves optagelse på Polyteknisk læreanstalt. I august 1863

blev han timelærer på broderens skole, Borgerdydskolen. 8.1.1864 meldte han sig som reserve-officersaspirant og deltog marts-juli i krigen uden dog at komme i kamp.

De følgende år var præget af en social usikker og rastløs tilværelse for P. Ved siden af undervisningen i fysik og matematik søgte han ved selvstudier at kvalificere sig til en stilling ved det offentlige. Han søgte uden held et stort antal stillinger og arbejdede ind imellem som volontør ved postkontoret i Kbh. 1867 var han indkaldt til to måneders tjeneste som sekondløjtnant og tegnede samtidig kontrakt om et års tjeneste som han forrettede ved Sølvgades kaserne. P.s hovedinteresse i disse år var dog studiet af folkelitteratur og sagnhistorie. 1869 udgav han *Sagnet om Holger Danske, dets Udbredelse og Forhold til Mythologien* som både herhjemme og i udlandet blev meget positivt modtaget. 1870 udsendte han nogle mindre, ukommenterede optryk af folkesagn og eventyr. På denne baggrund søgte han en assistentstilling ved Det kgl. bibliotek, endnu en gang uden held. Endelig fik han 6.9.1870 efter gentagne ansøgninger udnævnelse til postskriver ved Kbh.s overpostmesterembede fra 1.10.1870. 1860'erne igennem synes næsten alle P.s bestræbelser at have været rettet mod en sikker borgerlig tilværelse og præget af frygt for en social deklassering. Med den nye stilling måtte endelig en „hæderlig stilling“ som embedsmand forekomme at være sikret.

Intet tydede på dette tidspunkt på at der lå en oprører gemt i P., og det er sandsynligvis en eftertænkning når han i sin erindringskitse fra 1877 hævdede at han gennem sine studier af folkelitteratur fik „et godt Indblik i Proletariatets Maade at tænke og tale paa og blev bekendt med de Forhaabninger, der midt i Elendigheden nærredes af hele den undertrykte Folkemasse“. Et vist samfundsmæssigt engagement var dog udløst ved P.s i samtiden ikke kendte journalistiske virksomhed ved fættøren Harald "Brix" kortlivede blad *Dags-Avisen* der udkom fra okt. til dec. 1869. Her skrev P. et større antal artikler om kirkelige emner og om indenrigs- og udenrigspolitik. Tonen i disse artikler var præget af en aggressiv kritik af kirken og præsteskabet og viste en stærk optagethed af de folkelige religiøse bevægelser. Politisk var holdningen nærmest nationalkonservativ. Hvad der har bevirket det radikale politiske omslag henimod socialismen er ikke ganske klart, men i febr.1871 begyndte P. at studere udenlandsk socialistisk litteratur, fortrinsvis Ferdinand Lassalle, og han synes at have taget kontakt med I. Internationales ledende skikkelse på kontinentet, Johann Philipp Becker i Genève og at have tegnet abonnement på den

nes blad *Der Vorbote*. Pariserkommunen blev dog den begivenhed der fik P. til, i første omgang anonymt, at tage initiativet til at rejse en socialistisk bevægelse i Danmark. 21.5.1871 udsendte han *Socialistiske Blade i tvangfri Hefter, udgivne af en Arbejder I, Socialismen i dens Forhold til Historien* og 12.6.1871 nr. II *Hvad vi forlanger*. Nr. I indledtes med en advarsel mod at se Pariserkommunen som blot efterveer af den fransk-tyske krig. Den var udtryk for mægtige bevægelser i proletariatet, og P. så det som sin opgave at tale dets sag i Danmark. Størstedelen af hæftet var en kortfattet historisk gennemgang af klassernes udvikling. Fremstillingen var overvejende baseret på et skrift fra 1869 af en katolsk præst i Linz „Om Arbejderspørgsmaalet“. Der var desuden en tydelig inspiration fra Lassalles angreb på de borgerlige arbejderforeninger og selvhjælpsprincippet, og P. sluttede med et bidsk angreb på C. V. "Rimestads Arbejderforening af 1860 som blot søgte at lave arbejderens hoveder om „til et Pulterkammer, der fyldes med politiske Pjalter fra Rigsdagen, med rustne Sværd fra Kæmpehøjene . . .“. Arbejderne måtte i stedet sætte deres interesser igennem „med Loven eller – uden den“. I nr. II gennemspillede P. det tema der blev ledetråden for hele hans virke, nødvendigheden af arbejderens selvstændige organisering. Han viste med eksempler fra de engelske fagforeninger nyten heraf. Arbejderne i by og på land måtte lære at udnytte valgetten bedre end hidtil og sluttelig opstillede han et program for valgrets- og skattereform, for lovgivning om arbejdstid og arbejdsforhold, særlig forbud mod kvinders og børns arbejde i fabrikker. 21.7.1871 udkom første nr. af ugebladet *Socialisten*, udgivet af Brix og med P. som forfatter til størstedelen af det redaktionelle stof. Her indledte han en hidtil ukendt form for aggressiv journalistik med bidende kritik af modstanderne og engagerede opfordringer til arbejderne om at slutte sig til den socialistiske bevægelse som nu skulle opbygges. Stilen var farverig, med udstrakt anvendelse af billedsprog, af og til med religiøse overtoner.

Allerede på dette tidspunkt viste P. et betydeligt kendskab til de internationale socialistiske forhold. I august aftryktes i *Socialisten* I. Internationales af Karl Marx affattede statutter i dansk oversættelse samtidig med en opfordring til arbejderne om at tilslutte sig en dansk afdeling af Internationalen ved henvendelse på bladets kontor. I sept. redegjorde P. for den påtænkte organisatoriske struktur, og i begyndelsen af oktober indkaldte P. foranlediget af en større arbejdskonflikt på Burmeister & Wain til det første egentlige arbejdermøde i Kbh. Skønt socialist-

ne ikke havde andel i konflikten blev den støttet kraftigt og tillige baggrund for en betydelig tilslutning til den begyndende organisationsdannelse. P.s store betydning i denne situation var hans evne til at organisere massemøder af arbejdere og til at skabe en organisation der modsvarede arbejderne behov på dette tidspunkt. På et møde 15.10.1871 kunne den danske afdeling af Internationalen konstitueres. Den blev opbygget af sektioner hvor medlemmerne inddeltes efter fag, og hver sektion valgte en formand der sammen med de øvrige udgjorde en bestyrelse. Ledelsen af den samlede forening lå hos en formand, med titel af stormester og en centralkomite valgt ved urafstemning. Til formand valgtes P. Også i provinsen, især i Østjylland dannedes sektioner. Forbilledet for organisationsformen var tydeligvis de tysksprogede sektioner i Internationalen, ledet af Becker. Den var en enhedsorganisation for både politisk og fagligt arbejde, et smidigt redskab for den bebudede kamp mod kapitalister og for politiske reformer.

Samtidig med udsendelsen af Socialistiske Blade I havde P. søgt og fået sin afsked fra postvæsenet og fra Borgerdydskolen. Fra 1.7.1871 fik han stilling som huslærer hos kammerherreinde Berling (se Carl "Berling") på Ordruphøj, og i de følgende måneder levede han et veritabelt dobbeltliv, hvor han med sin stilling, forgæves, søgte at bevare sin anonymitet som socialistisk forfatter, om dagen sleben omgang med det bedre borgerskab, om aftenen socialistisk revolutionær journalist og leder af Internationale. Hans ansættelse som huslærer ophørte i slutningen af okt. Da var hans identitet for længst blevet klar for myndighederne, og da han i okt. forrummet som „Lejtnant Jørgensen“ foretog en rejse til de østjyske sektioner blev hans færden nidkært fulgt af politiet således som tilfældet var resten af hans aktive periode her i landet og på hans rejser i udlandet. Opholdet i Jylland bragte ham i forbindelse med den af Lars "Bjørnbak" dominerede Århus-sektion og Jysk folkeforening med hvilke der i en periode bestod et usikkert allianceforshold indtil Bjørnbak brød med Internationale i begyndelsen af 1872.

I de sidste måneder af 1871 opstod der en ret stærk opposition i Internationalen, blandt nogle af fagsektionernes ledere mod P.s næsten diktatoriske ledelse. De krævede, at der blev indført mere demokratiske organisationsformer. Der var tillige en vis utilfredshed med P.s forholdsvis moderate strejkepolitik. Dertil kom at P. synes at have været temmelig nedkørt efter et halvt års opslidende agitations- og organisationsarbejde med alskens chikaneri fra politiet og konstante økonomiske vanskeligheder. Under foregivende

af at ville studere katolicismen fik P. af fru Berling penge til en udlandsrejse. 20.12.1871 rejste han til Genève for at besøge J. Ph. Becker med hvem han havde korresponderet. P. blev hurtigt indfanget af det internationale socialistiske miljø i byen hvor han blev fejret som den danske socialismes leder og gik til foredrag og sektionsemøder. Han synes at have haft svært ved at løsrive sig fra denne lidet belastende tilværelse, men han fik stadig kraftigere opfordringer hjemmefra til at vende tilbage, bl.a. på grund af en betydelig indre uro i foreningen. På hjemrejsen besøgte han flere tyske socialistlede, herunder A. Bebel og W. Liebknecht der søgte at fjerne eventuelle lassalleanske ideer hos P. 16.2.1872 vendte han hjem til en forening der havde været ved at splittes af indre modsætninger og af politistikkervirksomhed. P. fik med megen energi bilagt stridighederne og blev ved nyvalget til ledelsen kåret til stormester i begyndelsen af marts. De følgende måneder drev P. bevægelsen frem med en smittende optimisme. Han skrev et utal af artikler, talte ved møder og administrerede organisationens kraftige vækst, dog stadig i hård konkurrence med ikke-socialistiske arbejderorganisationer. Internationalens medlemstal synes i foråret 1872 at have været omkr. 5 000 hvoraf ca. 2 000 i provinsen. Fra 2.4.1872 kunne Socialisten udkomme som dagblad, nu på eget trykkeri. P. begyndte at lægge planer for deltagelse i efterårets valg til folketinget.

Den socialistiske agitation og fagsektionernes strejkeaktivitet satte sine spor i videre kredse. I de første dage af april begyndte murersvendene uden om Internationalen en strejke for at få skaffet „slavetimen“. Socialisterne støttede strejken både ved store møder og ved pengeindsamling. P. tog den som anledning til at forberede virkeliggørelsen af en gammel idé om et stort friluftsmøde, og 2.5.1872 indkaldte han i Socialisten til et arbejdermøde på Nørrefældt til den følgende søndag d. 5. Det skete med den bekendte artikel der indledtes med „Maalet er fuldt!“. Den indeholdt et hvast angreb på autoriteter og kapitalister hvor P. tilråbte Kbh.s arbejdere: „Skal vi da som Lam lade os føre til Kapitalens Slagterbænk? ... Nej, det kan Københavns Arbejdere ikke være bekendt! ... Men jer, I Guldets Dyrkere! I de fattiges Udsugere! Jer vil vi endnu en Gang tilraabe: I har i Aartusinder skænket os en bitter Livsdrik, vogt jer nu, Maalet er fuldt! Lad der ikke komme en eneste Draabe til eller – det flyder over!“. Det var en provokation som myndighederne tog op, nærmest ved at stille en fælde for P. og de øvrige ledere. Kbh.s politidirektør V. "Crone" forbød 4.5. mødet og alle andre møder som Internationalen

eventuelt ville indkalde fordi de havde truet med at omstyrte den bestående orden. Det skete i den sikre forvisning at P. ville søge at trodse forbudet. Det holdt stik. Både i Socialisten og på et møde i Internationale fastholdt P. at mødet skulle afholdes uanset forbudet som han utvivlsomt med rette anså for et grundlovsbrud. Derefter slog politiet til. Natten mellem 4. og 5.5.1872 blev P., Brix og Paul "Geleff" anholdt. Om søndagen d. 5. trodsede hundreder mødeforbudet, og hen på eftermiddagen kom det til „slaget på fælleden“ mellem demonstranter, politi og gardhusarer der i stort tal var trukket ud af kaserne.

I den efterfølgende langvarige retssag blev de tre førere anklaget for at ville omstyrte det bestående samfund og med vold indføre et nyt, for at ophidse folk til med fysisk magt „at sætte deres Fordringer igennem, true eller detronisere Kongen, kuldaste Forfatningen og Rigsdagen og omforme Samfundet“. 29.3.1873 faldt dommen der lød på forbedringshus for P.s vedkommende i seks år, for Geleffs og Brix' fem og fire år. I august nedsatte højesteret straffen til fem og tre år. Dommen vakte ophidselse i arbejderkredse, og forår og efterår 1873 holdtes adskillige massemøder der mundede ud i krav om benådning. Under varetægtsfængslingen var det lykkedes P. at smugle ca. 50 artikler ud til Socialisten, og til folketingsvalget 20.9.1872 opstillede han som kandidat i Kbh.s 5. kreds uden at kunne føre valgkamp. Han fik kun 199 stemmer mod højremanden C. St. A. "Billes 1142. Selve fængselsopholdet i Vridsløse var tæt ved fysisk at knække P. og de to andre på grund af usunde, trænge omgivelser og dårlig ernæring. Uden for fængslet blev især P. af mange i bevægelsen dyrket som martyr med en voldsom lidenskab der også slog ham i møde, da de tre førere 8.4.1875 i anledning af kongens fødselsdag blev benådet og løsladt. Efter et rekreationsophold i Tyskland, hvor P. genoptog sine internationale kontakter, kunne han fra midten af juli igen overtage ledelsen af bevægelsen.

Den var undergået betydelige ændringer i hans fravær. 14.8.1873 havde justitsministeren opløst Internationale som efterfulgtes af forskellige politiske organisationer mens de faglige sektioner gradvis omorganiseredes til eller optoges i nydannede fagforeninger. Disse oplevede 1873–75 en stærk vækst og gennemførte med held strejkekampe for højere løn og nedsat arbejdstid. 30.5.1874 dannedes som ledende organ for både den faglige og politiske bevægelse De frie fagforeningers centralbestyrelse for hvilken P. i slutningen af juli 1875 overtog formandsposten. Samtidig blev han redaktør af Social-Demokra-

ten som maj 1874 havde afløst Socialisten. Det følgende godt halvandet år blev højdepunktet for både den tidlige arbejderbevægelses udvikling og for P.s politiske indsats. Han blev drivkraften i en meget alsidig udvikling af den faglige og politiske praksis.

Et vigtigt element i hans politik var det internationale arbejde. Han skaffede Social-Demokraten regelmæssige korrespondancer fra udenlandske socialister, lod vigtige skrifter oversætte og bringe i bladet. Samtidig udkastede han et ambitiøst projekt for at skabe en ny Internationale efter 1. Internationales sammenbrud. Han skrev allerede 27.7.1875 til Marx i London og foreslog indkaldelse af en international kongres i 1876, og han forsøgte at motivere de engelske fagforeninger til at gå ind for sagen. I maj 1876 fik han af centralbestyrelsen bevilget en rejse til England for at fremlægge sine planer. Han besøgte flere gange Marx og Engels der var skeptiske over for projektet. De kendte de engelske fagforeningers tilbageholdenhed over for internationale engagementer, og selv om P.s forslag var meget jordnært, med tanken om at gensidig faglig solidaritet skulle være grundlaget for den nye organisation ville de engelske fagforeninger ikke inlade sig på forslaget. I slutningen af 1876 måtte P. opgive det.

Som redaktør fik P. udviklet Social-Demokraten til et velinformeret, slagkraftigt organ for bevægelsen med en blanding af konkret information, interne foreningsmeddelelser, gode mødereferater, artikler af moderat teoretisk tilsnit og alment agitatoriske ledere. Oplaget steg kraftigt og kulminerede i sept.1876 med ca. 7 500 abonnenter. I juli 1876 blev Maanedtsblad for det socialdemokratiske Arbejderparti startet, også med P. som redaktør. På det politiske felt så P. det som en hovedopgave at præcisere forholdet til bondeklassen og partiet venstre. Målet var at forene arbejderklassen i by og på land i et parti, at løsrive landarbejderne fra bøndernes tryk socialt og politisk. P. formulerede en stadig skarpere kritik af bønderne og venstres politik over for arbejderne og opstillede et agrarprogram baseret på fælleseje af jorden. Han fastholdt imidlertid også at arbejderpartiet måtte støtte venstre i dets demokratiske kamp mod højre. Ved valget 25.4.1876 stillede P. igen op i 5. kreds og opnåede et betydeligt stemmetal, men kunne fortsat ikke slå modkandidaten Bille. I marts s.å. formulerede han en skarp kritik på centralbestyrelsens vegne af den af regeringen nedsatte arbejderkommission, dels fordi arbejderne ikke var repræsenteret og dels fordi dens kommissorium var for begrænset. Løsningen af arbejderspørgsmålet var først og fremmest et politisk spørgsmål. På det

faglige område udformede P. regler for strejkers iværksættelse, men mødte nogen opposition fra de faglige ledere. Ideologisk tog han et opgør med en meget aktiv gruppe lassalleanere i centralbestyrelsen som ville overføre den tyske lassalleanske politik og organisationsstruktur til den danske bevægelse. Endelig søgte P. at formulere en politik for kvindefrigørelse som han fandt var uløseligt knyttet til den socialistiske kamp.

Der var hele tiden en vis opposition i bevægelsen mod P., navnlig mod hans tilbøjelighed til at ville udgøre en enmandsledelse. Kritikken blev markant formuleret på arbejderbevægelsens første kongres på Gimle på Frederiksberg 6.-8. 6.1876. Trods modstand fra enkelte grupper blev det her vedtaget at bibeholde bevægelsen som en politisk-faglig enhedsorganisation. I spørgsmålet om ledelsesformen måtte P. se sit forslag om et hemmeligt „opsigtsråd“ forkastet til fordel for åbent valg af en formand der skulle være underlagt en nimannds-bestyrelse. P. valgtes „enstemmigt med 6 042 stemmer“ til formand. Kongressen vedtog tillige uden større diskussion et program hvortil forlægget var det tyske Gothaprogram, men med enkelte udeladelser af lassalleanske kernepunkter og tilføjelse af punkter om agrarpolitikken. P. opfattede kongressen som et nederlag og protesterede mod at være blevet „bundet paa Hænder og Fødder“ af et „ukontrolleret Nimannds-Despoti“. Samtidig begyndte virkningerne af den økonomiske krise at vise sig for arbejderbevægelsen. Flere og flere strejker blev tabt, og arbejdsløsheden øgedes. P. rejste til Jylland for at opfylde kongressens ønske om at styrke bevægelsens basis i provinsen og blandt landarbejderne. I juli 1876 blev Geleff sendt til Kansas for at undersøge mulighederne for organiseret udvandring og kolonigrundlæggelse. Udvandringsspørgsmålet havde optaget P. længe, dels som et middel til at afhjælpe arbejdsløsheden, dels som en mulighed for i det nye land at virkeliggøre de socialistiske ideer. Nu fik udvandringssagen et nyt perspektiv idet muligheden i stigende grad optog ham som et middel til at slippe ud af de politiske, økonomiske og private problemer der tårnede sig op for ham i efteråret 1876. Den tidligere formand E. W. Klein udsendte i slutningen af året et hadsk skrift Socialismen og dens Ledere hvor P. fremstilledes som en løgnagtig bedrager der ville udnytte arbejderbevægelsen til at fremme sine personlige ambitioner.

I bestræbelserne for at skaffe bladet et nyt trykkeri havde han sat sig i gæld til baronesse J. Liljenkrantz, og fagforeningerne afviste at hjælpe ham. 29.11.1876 fik han en datter med Augusta

Jørgensen som han i nogen tid havde levet sammen med. Brix blev i januar 1877 igen idømt forbedringshus for satire i Ravnens mod J. B. S. Estrups regering, og P., hvis helbred stadig var skrøbeligt, frygtede samme skæbne. 14.1.1877 bragtes i Social-Demokraten en stort opsat „Indbydelse til at deltage i Oprettelsen af en Koloni i Nord-Amerika“, og samtidig konstituerede bestyrelsen sig som udvandringskomité. På et fælledmøde 5.2.1877 krævede P. statsstøtte til udvandringsplanerne hvilket blev afvist. 18.2.1877 meddelte P. at han fra 1.3. ville nedlægge posten som formand for partiet. Baggrunden var at han mellem 12.12.1876 og 24.2.1877 havde ført samtaler med politiinspektør Martin Hertz og vicepolitidirektør V. Oldenburg der havde kaldt ham til møder for at true og lokke ham til at forlade landet. Politiet havde nøje fulgt hans vanskeligheder og foreholdt ham at „hans Aktier for Tiden stod saa daarligt, at det kunde være tvivlsomt, om man ikke ganske roligt kunde lade ham dø Straadøden“. Han fik tilbudt 10 000 kr. for at rejse ud af landet og et større beløb hvis han også kunne få Geleff og andre ledere med. Pengene var bragt til veje fra nogle af byens største kapitalister. I sin pressede situation så P. åbenbart ingen anden udvej end pengene og flugten, og 25.3.1877 kunne Social-Demokraten meddele at han og Geleff „er i Forgaars afrejst herfra over England til Amerika“. Med sig havde P. Augusta Jørgensen, sin datter og sin sekretær på bladet A. W. Hansen. Meddelelsen var lammende for bevægelsen og dens tilhængere. Om bestikkelsen vidste man intet før Geleff, som i New York blev uvenner med P., berettede om den i en pjeces Den rene og skære Sandhed om Louis Pio og mig selv, 1877.

Det er ikke let entydigt at forklare dette „forræderi“, men der er ingen tvivl om at P. var psykisk og fysisk hårdt ramt af den megen modgang, faren for et nyt fængselsophold, den bundløse gæld, den økonomiske og sociale krise, det fejlslagne projekt om en ny internationale. Han var utvivlsomt tillige overbevist om at koloniseringsprojektet i Kansas var bæredygtigt og ville muliggøre en realisering af hans ideer. Heri blev han skuffet. Tilværelsen i Amerika blev en stadig kamp for at holde nøden fra døren. For de udbetalte penge forsøgte P. sammen med en gruppe danske nybyggere at skabe et nyt samfund ved Smoky Hill-River i Kansas. Men trods deltagerens entusiasme brød kolonien ret hurtigt sammen. Manglende landbrugskyndighed hos flertallet og de barske naturbetingelser kunne ikke opvejes af energien. P.s økonomiske indsats gik tabt, og han flyttede med familien til Chicago hvor han prøvede at ernære sig som typograf.

Samtidig blev han medarbejder ved forskellige tidsskrifter for skandinaver og udgav i 1878 sammen med den gamle norske arbejderleder Marcus Thrane Den ny Tid som organ for de dansk-norske arbejdere i USA, men det lykkedes ikke at skabe en varig kontakt til dem. P. forsøgte allerede sommeren 1877 at påvirke dem til at vise solidaritet under en jernbanearbejderstrejke og til at udnytte frihedsrettighederne i USA. P. og Augusta Jørgensen fik i 1879 og 1881 to sønner, Herbert og James Percival. P. forsøgte i 1880'erne at slå sig igennem som forfatter. Han udgav nogle lærebøger i sprog, skrev til forskellige tidsskrifter og tilbød blade i Danmark at sende beretninger hjem. En overgang arbejdede han som kontormand for jordspekulanten, fhv. professor N. C. Frederiksen. Han var en hyppigt anvendt taler ved skandinaviske sammenkomster. I midten af 1880'erne var han nogle år ansat ved toldvæsenet i Chicago, men blev afskediget i slutningen af 1888. 1891–93 skrev han ved Henrik Cavlings mellemkomst en række artikler og kronikker til Politiken. 1893 blev han ved en udstilling i Chicago bestyrer af Floridas bygning og ad denne vej lykkedes det ham at blive knyttet til et projekt for anlæg af en by, The White City, i Florida. På en rejse i Minnesota blev han syg, og han døde i Chicago 52 år gammel. Han blev begravet der, men ved socialdemokratiets 50 års jubilæum 1921 blev hans aske hentet til Danmark, og partiet rejste på Vestre kgd. en mindesten for sin grundlægger.

P. har både i samtid og eftertid været en omstridt person. Grænseløst beundret af mange i den tidlige arbejderbevægelse, forhadet af borgerskabet, betragtet med nøgtern skepsis af mange faglige ledere. Eftertiden har ofte villet se ham som en deklareret overløber fra småborgerskabet, der søgte at virkeliggøre sine umådelige ambitioner gennem lederskabet af arbejderbevægelsen. P. var utvivlsomt en meget sammensat personlighed. Som socialist stod han næppe tilbage for samtidens organisatoriske ledere i Europa, og han havde nogle af de karismatiske træk der genfindes hos ledere i den internationale arbejderbevægelses første fase, hvor organisationen endnu ikke kunne udgøre et permanent og stabilt grundlag for en demokratisk ledelse. Han var ingen stor teoretiker, men formåede at tilpasse elementer i den internationale socialisme til danske forhold. Særlig hans analyse af de agrare forhold vandt international anerkendelse. Hans ideer udvikledes fra 1871–76 fra overvejende at være lassalleansk inspirerede til i stigende grad at indoptage væsentlige dele af den marxistisk prægede holdning der var ved at vinde indpas i den internationale arbejderbevægelse. Om hans

internationalisme i både teori og praksis kan der ikke rejses tvivl, og den var måske den del af hans virke som i den givne danske situation virkede mest oprørende på borgerskabet. P. lader sig næppe placere entydigt som revolutionær eller reformist. Han ville en radikal omformning af samfundet henimod en tilstand hvor arbejderklassen fik den magt som dens indsats berettigede den til. I spørgsmålet om midlerne svangede han mellem radikale, revolutionært farvede strategiforestillinger og en tro på det liberale demokrati som et anvendeligt middel. Hans væsentligste indsats var at pege på nødvendigheden af at arbejderklassen frigjorde sig fra (små)borgerlige ideologier og organisationer og skabte sine selvstændige klasseorganisationer. Med den politisk-faglige enhedsorganisation ville han opbygge et smidigt og slagkraftigt redskab for arbejderklassens frigørelseskamp. P. alene skabte selv sagt ikke den socialistiske arbejderbevægelse, men uden ham havde den næppe på så kort tid kunnet udvikle arbejdernes selvbevidsthed og vilje til at sætte sine interesser igennem. □Mal. (Knuthenborg). Træsnit af R. Neergaard, 1873, og efter dette 1875. Træsnit af H. P. Hansen, 1873. Mal. af R. G. A. Barnekov, 1875, efter dette radering af W. Pech, 1927. Afbildet som fange i Vridsløse på træsnit 1876 og på træsnit af valg-handlingen 25.4.1876 efter tegn. af K. Gamborg. Afbildet på mal. af Jens Birkholm, Fattigdommens evangelium, og på E. Saltofs mal. af socialdemokratiske førere, 1934 (forhen Folkets hus, Kbh.), skitse dertil (sst.). Foto.

Kilder. Kendsgerningerne i den ved højesterets dom af 6.8.1873 påkende justits sag imod L. P., P. Geleff og H. Brix, 1873. Kriminal- og politiretens dom i socialisternes sag, ved aktors bistand forsynet med oplysning, udg. Georg Kringselbach, s.å. Uddrag af den i socialistens befalede defensordokument for arresterterne L. P., P. Geleff og H. Brix, s.å. L. P.: Erindr. fra redaktionskontoret og fængslet, 1877 (fot. opr. 1975). 80 L. P. breve og en bibliografi, udg. Borge Schmidt, 1950. Lit. [S. J. Loria:] L. P., 1873 (fot. opr. 1976). D'herren Pio, Brix og Geleff som „arbejdskobere“, 1876. E. W. Klein: Socialismen og dens ledere, 1876. P. Geleff: Sandheden om L. P. og mig selv, 1877. L. P.s færd mod Jaquette Liljenkrantz, fremstillet af hende selv, 1877. Th. Graae: Moderne profiler, 1892 126–38 (opr. fra Nutiden X, 1886 nr. 523). Henrik Cavling i Politiken 10.7.1894; sst. 4.5.1920. C. C. Clausen sst. 17.7.1921. Per Kimer sst. 18.7.s.å. Socialdemokraten 10.7.1894; sst. 18.7.1921 og 7.6.1931. Henrik Cavling: Fra Amerika I–II, 1897. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904 234–305. Emil Wiinblad og Alsing Andersen: Det danske socialdemokratiske hist. I, 1921 19–41. A. F. Krieger: Dagbøger V–VI, 1923–25. Oluf Bertolt: Pionerer, 1938. Samme m.fl.: En bygn. vi rejser I, 1954 47–100. Henry Bruun: Den faglige arbejderbevægelse i Danm. I, 1938 (reprodukt. 1977). Claus Larsen i Årbog for arbejderbevægelsens hist. II, 1972 7–70. L. P. og slaget på fælleden, ved Jens Engberg, 1975. Samme i Dansk arbejderbevægelse, 1976 7–19. Samme: Til arbejdet! Liv eller død!, 1979. N. F. Christiansen i Från

Pio, Louis

medeltid till välfärdssamhälle, Sth. 1976 393–408. H.-N. Lahme i Medd. om forskn. i arbejderbevægelsens hist., 1977 nr. 9 24–31; sst. 1978 nr. 10 50–58. Henning Grelle: Socialdemokratiet i det da. landbrugssamf., 1978 44–92. Den danske arbejderbevægelses programmatiske dokumenter og love, udg. Gerd Callesen og H.-N. Lahme, 1978 118–30. Torben Wanschér: Forsamlingsfriheden og „fælledslaget“, 1979 = Retsfærd, særnr. – Papper i Arbejderbev. bibl. og ark.

Niels Finn Christiansen

Pio, Valdemar Vilhelm, 1829–1902, boghandler. * 3.6.1829 i Kbh. (Trin.), † 9.10.1902 sst., begr. sst. (Vestre). F: murerfrimester Wilhelm Jean P. (1782–1845, ~1° med Ane Kirstine Franck, ca.1788–1824) og Else Marie Andersen (1808–78). ~ 23.11.1855 i Kbh. (Helligg.) med Vilhelmine Emilie Clausen, * 28.5.1835 i Kbh. (Helligg.), † 10.10.1904 sst., d. af glarmester Johan Ferdinand C. (1788–1865) og Andrea Caroline Lindbom (1794–1859).

1841–52 var P. først lærling, senere medhjælper hos den særprægede københavnske boghandler H. Chr. Bakke (1815–84), navnlig kendt for sit lejebibliotek der under forskellige ejere blev fortsat til 1924. Hans virke og tid er skildret af Søren Vasgaard i skriftet Fra Bakkes Boghandel I. Bidrag til Belysning af københavnske Bogforhold ved Midten af 19. Aarh., 1932. 1852 etablerede P. sig som boghandler under yderst beskedne former i Studiestræde i Kbh., efter sigende på en førstesal og med et gammelt taffelformet fortepiano som disk. Det var især som antikvar at P. først gjorde sig bemærket; tidlig avertering af brugte skolebøger vidner herom. Han var i det hele taget en flittig annoncør, ikke mindst da han begyndte at opkøbe restoplag som han især søgte at afsætte til tidens mange lejebiblioteker. Krakkede eller afdøde boghandleres boglagre lokkede ham også; således erhvervede han 1862 for 656 rdl. Gerhard *Bonniers efterladte boglager. P.s boghandel blev især søgt af litterært interesseret, men ikke særlig velbeslætt ungdom der her fandt gode bøger til små penge. P. begyndte tidligt forlag, hovedsagelig bestående af småskrifter for menigmand, amatørskuespil, folkelige håndbøger, lovtækster; de sidste fortsat som de stadig udkomende *Pios lovudgaver*. Sin egen forlagsvirksomhed forstærkede han ved opkøb af en række mindre forlag med de dertil hørende forlagsrettigheder. 1885, samme år som svigersønnen Th. *Branner indtrådte i forlaget som medejer, erhvervede P. det ansete og betydelige forlag Chr. Steen & Søn der foruden solide skole- og lærebøger udgav bøger af forfattere som M. A. *Goldschmidt, Beatus Dodt, Kaptajn Marryat, Carit Etlar (Carl *Brosbøll). Til den sidste ældre produktion, der-

iblandt *Gøngehøvdingen*, erhvervede P. forlagsretten for en betaling af 6 000 kr. en gang for alle, en pengeanbringelse han ikke tabte på. 1889 blev P. sammen med sin svigersøn medlem af Boghandlerforeningen, men påtog sig ikke faglige tillidshverv. Ved hans bortgang stod hans forlag som et af bogbranchens større foretagender, og han døde som en velstående, af fagfæller, medarbejdere og en stor vennekreds agtet og afholdt mand. □Foto.

A[ugust] W[estrup] i Den nordiske bogverden 15.8.1877. Nord. boghandlertid. XII, 1877 34. [J. L. Lybecker] sst. XXXVI, 1902 190f. O. B. W[roblewski] sst. 250. Olaf Plockross i Dansk boghandlertid. LXXIII, 1927 327–29. Andr. Dolleris: Danms. boghandlere, 1893 158f. Aleks. Frøland: Bøger, bogsalg, boghandlere omkr. 1875, 1969. Samme: Dansk boghandels hist., 1974. Poul Holst: Antikvarboghandel i Danm. 1640–1980, 1980.

Aleks. Frøland

Pio, William Frederik (ved dåben Villiam Frederik Svendsen), 1850–1909, skuespiller, sceninstruktør. * 27.5.1850 i Kbh. (Fødsst.), † 22.10.1909 sst., begr. sst. (Vestre). F: cand.jur., senere borgmester i Køge William Carl Frederik Lipke (1822–89) og Ane Maria Svendsen (1827–96, ~1° med instrumentmager Peter Jean P., 1827–56, ~2° med tobakshandler Hans Jensen, 1822–91). ~1° 12.5.1883 i Asminderød med skuespiller Anna Henriette Winsløw, * 3.12.1859 i Kbh. (Slotsk.), † 21.4.1913 sst., d. af skuespiller ved Det kgl. teater, senere lærer i Toelt Lars Frederik W. (1822–91) og Elise Henriette Mathilde Calmeyer (1832–76). Ægteskabet opløst. ~2° 26.1.1894 i Kbh. (b.v.) med Laura Heinriette Georgine Ollendorff, * 9.2.1857 i Kbh. (Garn.), † 1.2.1943 i Kbh. (~1° 1878 med disponent Christian Frederik Diederichsen), d. af hovmester, senere vaskeriejer Georg O. (ca. 1825–79) og Anna Marie Olsen (1827–92). – Far til Eliith *P.

Faderen var i 1840erne en yndet Plougs og Hostrupsk studenterkomedieskuespiller, og sønnen havde arvet hans teaterlyst og ville – af beundring for Frederik *Madsen – allerede til scenen kort efter sin konfirmation. Han måtte dog først tage studentereksamen (1871 fra v. Westens institut) og få dramatisk undervisning af Kristian *Mantzius inden han 1872 kom til Casino der senere skulle blive hans livs egentlige scene. På Folketeatret oplevede han forinden Fr. *Høedts instruktion og brød igennem i årene 1875–81, navnlig i titelrollen i *Den nye Bibliotekar*. Hans Herman Bang-kopi her som Célestin i *César Girodots Testamente* vakte stor opsigt isprængt forargelse, ikke mindst i Nationaltidende, Herman *Bangs daværende blad, som tvang ham til at forandre figurens ydre. 1881 vendte P. moden

tilbage til Casino som han med enkelte afbrydelser (1884–85, 1900–01) tilhørte til sin død. Han blev dette teaters bærende kraft, ikke et komisk geni som Sophus Neumann eller folkeromantiker som Laurids Stigaard, men karakterfremstiller på et bredt område, anvendt så at sige i alle fag, fra prinsen i *Lykkebarner* til Coupeau i *Faldgruben*, fra vilde farceroller til halvt tragiske figurer, altid givende et dygtigt arbejde, skønt forholdene ofte medførte alt for hastige indstuderinger, og undertiden hævende sin indsats til betydelig kunst, fx som den halvgale fårehyrde Rødtop i *Det store Kalkbrud*, grosserer Hamann i *Magdalene* eller som gøgleren Friskfyv i *De smaa Landstrygere*, hvor han ramte den franske type på kornet. Ved sit uopslidelige humør og sin bestandige lyst til at gå på blev P. en af hovedstadens populære skuespillere; nåede han ikke at blive færdig med en opgave støttede han sig til sin rutine og sin fantasifulde maskerings-evne; i hans vældige repertoire indtog de forkomne eksistenser en fremtrædende plads, særlig hvis det pjaltede eller slyngelagtige skulle vises i komisk belysning. Også som instruktør og som kender af Casinos traditioner var P. en meget nyttig mand for sit teater: akademiker og gøgler, forceret i sin levevis, men også flittig, intelligent og med respekt for arbejdet og forstand på skuespilkunst, i meget mindende om sin ungdoms lærer Kristian Mantzius og ligesom han middelhøj og firskåren, tæt og bredskuldret. □To træsnit 1884 efter samme forlæg. Tegn. af Carsten Ravn og af Axel Thiess. Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1871, 1912 53. Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Samme: Casinos oprindelse og hist., 1923. Samme: Casino, 1948.

*Robert Neiiendam**

Piper, Ditlev Nicolas, se v. Løwencron, Ditlev Nicolas Piper.

Piper, Emil Georg, 1856–1928, politiker. * 13. 1.1856 i Kbh. (Garn.), † 18.2.1928 i Lyngby, begr. Sorgenfri kgd. F: bagermester Gotlieb Ludvig Vilhelm P. (1821–76) og Emilie Marie Juul (1823–56). ~ 13.11.1878 i Tårnbæk med Caroline Bauer, * 30.7.1850 i Hillerød, † 27.2.1929 i Lyngby, d. af bagermester, senere ejer af Borsholmgaard Carl August B. (1819–1913) og Sophie Piper (1819–1903).

P. var 1866–71 latinskoleelev, men fulgte derefter sin lyst til landvæsenet. Efter at have besøgt Tune landboskole arvede han 1876 efter faderen Holmegård i Virum, og 1883 købte han Hummeltofte ved Lyngby. 1886 valgtes han ind i Lyngby sogneråd hvor han havde sæde til 1913,

fra 1892 som formand. 1892–1922 var han medlem af Kbh.s amtsråd. Han skaffede sig hurtigt ry som en indsigtfuld kommunalmand og indlagde sig i denne egenskab store fortjenester af sit sogn. 1898 valgtes han af højre i Lyngbykredsen, faldt 1901, valgtes på ny 1903, men faldt atter 1906. S.å. valgtes han for 2. kreds ind i landstinget hvor han derefter havde sæde til sin død.

I sine to folketingsperioder nåede P. ikke at gøre sig videre gældende. Det var her særlig kommunale spørgsmål han gav sig af med. Men i landstinget kom han hurtigt frem i forreste række. 1908 valgtes han til formand for højres gruppe og for højres repræsentanskab. Fra 1910 var han medlem, 1910–14 formand for finansudvalget. Fra 1915 var han højres finanslovsordfører, og fra 1918 landstingets 2. næstformand. – Under hans ledelse modsatte højre sig 1908 loven om den kommunale valgret. Hans mæglende evne stod første gang sin prøve efter vedtagelsen af forsvarsløvene af 1909 og ministeriet Holstein-Ledreborgs fald der fremkaldte dyb splid i højres gruppe. Det lykkedes ham i første omgang at afværge en spaltning, men efter det uheldige valg 1910 skilte det moderate højre sig ud. Kl. Berntsens grundlovsforslag betegnede P. straks som „et slag i ansigtet“ på højre, og på linje med grev M. Frijs bekæmpede han forslaget gennem de skiftende faser lige til den famøse udvandring fra landstinget juni 1914. Da imidlertid repræsentanter for folketingets højre i foråret 1915 var kommet overens med ministeriet Zahle om en løsning sluttede P. og landstingsgruppens flertal sig til denne i erkendelse af at det ville være ugørligt at nå noget der set fra højres synspunkt var bedre: man måtte, som P. sagde, „give afkald på noget for at nå noget andet“. Da højre 1915 efter grundlovens vedtagelse tog konsekvensen af landstingsprivilegiernes bortfald, udarbejdede et nyt program og skiftede navn til det konservative folkeparti, var P. en af de ledende i dette arbejde. Det skyldes for en stor del hans autoritet og forhandlingsevne at det nye partis ret uensartede elementer – spændende fra A. Foss til Asger Karstensen, fra J. P. Nordby til grev Frijs – samledes inden for én ramme. På det nye partis første landsrådsmøde 22.2.1916 valgtes P. til formand, en post han beklædte til sin død. Krigstiden bød P. de betydeligste opgaver han som partifører blev stillet over for. Da spørgsmålet om mineudlægningen i Storebælt 5.8.1914 blev forelagt partiførerne var P. den eneste oppositionelle politiker som straks tilrådede udlægningen. Hans holdning i de politiske krisesituationer der indtraf i krigsårene var bestemt af at han i overensstemmelse med kongen og ministeriet, men i modsætning til venstre ikke ønske-

de valg afholdt så længe krigen varede. „Man skal ikke skifte heste midt i vadestedet“ var det slagord han brugte. Kriserne omkring øsalget 1916 og Chr. Rottbølls forbliven som kontrolminister 1917 fremkaldte imidlertid dybtgående uenighed i partiet, og P.s bestræbelser måtte derfor samtidig gå ud på at afværge valg og at undgå en sprængning af partiet, hvad der gav indtryk af en vis usikkerhed i hans kurs. Det samme indtryk havde man 1919–20 under den politiske strid om grænsedragningen. Han var sikkert helst selv blevet stående på det grundlag der var skabt med rigsdagsbeslutningen af 23.10.1918, men strømmingen inden for partiets flertal gik i retning af en skarpere oppositionel holdning over for regeringen. Det lykkedes dog P. at formidle modsætningerne så vidt at alene L. V. Birck forlod gruppen. Under påskekrisen 1920 stod han sammen med J. C. Christensen fast på det standpunkt at ministeriet Liebe burde blive siddende uanset den varslede generalstrejke. – P. var tidligt under indtrykket af socialdemokratiets vækst en tilhænger af nært samarbejde med venstre, og han blev det i efterkrigstiden mere og mere. Ved ministerskiftet 1926 rådede han – til dels i modstrid med ønsker inden for partiet – kongen til at henvende sig til Thomas Madsen-Mygdal. Under de brydninger omkring industribeskyttelsen og den „aktive handelspolitik“ som truede samarbejdet med ministerierne Neergaard og Madsen-Mygdal indtog P. en mæglende holdning idet han søgte at undgå aggressive krav over for venstre regeringerne og personlig sikkert forholdt sig kølig til videregående tildoranstaltninger.

Af væsen var P. fåmælt og tilbageholdende. Han har aldrig rejst stormene om sin person eller udæsket lidenskaberne. Han talte som regel stilfærdigt, tørt og sagligt. Politisk banebryder var han ikke, men han rådede over et udpræget politisk instinkt der lod ham se en situations muligheder. Ved sin karakters finhed og upletthet såvel som ved en ordsproglig sindsligevægt hævdede han to årtier igennem under de vanskeligste forhold stillingen som sit partis førstemand og leder. □ Afbildet på flere tegn. af Alfred Schmidt 1916–22 (Fr.borg), på H. Vedels mal., 1917, af grundlovsforhandlingerne 1915 og på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (begge folketinget). Mal. af H. Dohm, 1923 (det konservative folkeparti). Radering af Leo Enna, 1928. Relief af Rikard Magnussen, 1928 (på monument i Kgs. Lyngby). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 786–88. Beretn. afgivet af kommissionen til undersøgelse . . . af hærens og flådens fremtidige ordning II, 1922 164. Berl. tid. 19.2.1928.

Dagens nyheder s.d. Årbog for rigsdagssaml. 1927–28, 1928 X. J. Christmas Møller i Det nye Danm. VI, 1935 239–42. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. i Danm. II, 1938 276f 509 o.fl.st. Jørgen Hatting og Jens Winther i Det konservative folkepartis hist. I–II, 1966. Tage Kaarsted: Påskekrisen, 1968. – Papirer i Rigsark.

P. Stavnstrup*

Pistorius (Becker), Johannes, 1528–1605, præst. * 29.6.1528 i Husum, † 22.10.1605 i Tetenbüll. F: archidiakon i Husum mag. Diedrich B. († 1533) og Anna B. ~ 14.8.1558 med Margaretha (Mette) Hoyers, † 6.6.1596, d. af borgmester i Vörde (Bremervörde) Henrich Meyer og Margaretha Hoyers.

P. gik i skole i Husum og besøgte dernæst fra 1542 i fem år gymnasiet i Lüneburg. Fra 1547 studerede han i Kbh. hvor han havde nær kontakt til mænd som Niels Hemmingsen, Johs. Machabæus, Poul Noviomagus og Cornelius Hamsfort. Ved sin bortrejse fik han et hædrende testimonium af Niels Hemmingsen. Han afbrød et af kongen betalt studieophold i Strasbourg på grund af Martin Bucers bortrejse, og fra sommeren 1551 opholdt han sig i Wittenberg som hovmester for to sønner af rigshofmester Eiler Hardenberg. Ligesom hele sin generation af danske teologer trådte han især i forbindelse med Philipp Melancthon som blev hans „fader og lærer“ for livet. 1554 drog han tilbage til Kbh., men rejste snart efter ud med Erik Hardenberg og besøgte en række universitetsbyer i Mellemeuropa (bl.a. Heidelberg, Strasbourg, Basel, Leiden, Paris og Padova). 1557 vendte P. hjem og blev præst i Tetenbüll i Eiderstedt. Hans Tausen ordinerede ham 1558. Fra 1584 var han tillige provst for landskabet Eiderstedt. Trods tilbud om stillinger som hofprædikant i Kbh. og Gottorp forblev P. som præst og provst i Tetenbüll til sin død. Sammen med superintendenten Paul van Eitzen fik han i 1587 til opgave at gennemføre en generalvisitation af alle kirker og skoler i de gottorpske amter (den blev dog ikke afsluttet på grund af hertugens død).

P. var en typisk repræsentant for den ældre lutherdom som især havde lært af Melancthon og afskyede teologiske stridigheder. Skønt P. ikke selv optrådte som forfatter – men besad et stort bibliotek – nød han betydelig anseelse i lærde og kirkelige kredse. Han har efterladt nogle historiske optegnelser (delvis udgivet af H. F. Rørdam), og hans „brevbog“ oplyser om forholdet mellem de lærde i 1500-tallet.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam 2.r.11, 1887 598–670 (breve). Quattuor centuriæ epistolarum. Provst J. P.s brevsaml., ved A. Andersen, 1971. – Johs. Møller: Cimbria lit. I, 1744 496f. Ernst Feddersen: Schlesw.-Holst. und die lutherische Konkordie, Kiel

1925 = Schriften des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. XV. Samme: Kirchengesch. Schlesw.-Holsteins II, Kiel 1938 = sst. XIX. O. Walde i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XIX, Upps. 1932 35f. Martin Schwarz Lausten: Religion og politik, 1977.

Jens Glebe-Møller

Pitzner, Johannes Ludvig Ernst Marcus, 1865–1933, bagermester, politiker. * 7.6.1865 i Kbh. (Petri), † 1.9.1933 i Fissau, Holsten, begr. i Herlev ved Kbh. F: bagermester Johannes Heinrich Ludvig P. (1833–92) og Anna Johanne Rasmussen (1837–1903). ~ 18.7.1890 i Hillerød med Karen Helen Bendtsen, * 1.8.1868 i Kollerød, Lyngse sg., † 19.11.1926 i Kbh., d. af gårdejer Peder B. (1829–1901) og Anna Larsen (1836–1910). P. var uddannet som bager, og han nedsatte sig 1890 selvstændigt i Kbh. 1905 blev han direktør for De forenede bagermestres rugbrødsfabrik. Tidligt tog han del i de kbh.ske håndværkeres organisationsarbejde til hvilket hans livsværk særlig knyttedes. 1898 blev han medlem af bagerlavets bestyrelse, 1899–1903 var han viceoldermand og 1903–18 oldermand for Kbh.s bagerlav. Han var i denne periode ikke blot sit eget fags, men i videre forstand håndværkets talsmand over for offentlighed og myndigheder, og hans arbejde vakte en sådan påskønnelse at han ved sin afgang udnævntes til æresoldermand, og 1919 valgtes han til formand for den danske bagerstands fællesorganisation. 1911–15 var han formand for Kbh.afdelingen af fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk og 1915–32 formand for fællesrepræsentationen. Hans virke i denne fremtrædende stilling skaffede ham udtalt tillid og popularitet inden for alle afskygninger af dansk håndværk. Fra 1913 var han medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse og fra 1914 af bestyrelsen for Teknologisk institut. Desuden sad han inde med en lang række tillidshverv i tilknytning til håndværkerhvervet. Således var han formand for Haandværkerbankens bankråd og medlem af bestyrelsen for Haandværkerstiftelsen. – Også i det politiske arbejde kom han tidligt med. 1906 og 1913 var han opstillet af højre i kbh.ske kredse, og 1918 valgtes han som konservativ til folketinget for østre storkreds. Han blev straks medlem af finansudvalget i hvilket han med en kort afbrydelse havde sæde til sin død. Fra 1920 var han formand for underudvalget for bygnings-spørgsmål. 1920–22 var han gruppens formand. I sin første ordførertale tilsagde han ministeriet Neergaard sit partis støtte og udtalte håbet om det loyale samarbejde mellem venstre og konservative der siden til stadighed var ledemotivet i hans politiske virksomhed. – R. 1912. DM. 1919.

K.² 1927. □Karikatur af Alfred Schmidt, 1904. Afbildet på tegn. af H. Jensenius, 1918 (Fr.borg) og af Alfred Schmidt 1921 og 1922 (sst.). Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Tegn. af Carl Jensen udst. 1929. Mal. af Knud Larsen (Håndværkerforen., Kbh.) og af A. Tørseff, 1933. Foto.

Berl.tid. 1.9. og 2.9.1933. Dagens nyheder 2.9.så. Årbog for rigsdagssaml. 1932–33, 1933 IX–XI. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. II, 1938 356 455. Det konservative folkepartis hist., red. Jørgen Hatting og Karl Olsen I–II, 1966. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*P. Stavnstrup**

Piø, Iørn, * 1927, folklorist. * 24.8.1927 i Kbh. (Anna). F: lærer, senere viceskoleinspektør Svend Aage Alfred Olsen (1898–1964) og Kamilla Olsen (* 1907). Navneforandring 6.6.1951. P. gik i Metropolitanskolen i Kbh. og dimitteredes herfra 1946. Efter at have studeret dansk (forprøve 1948) og i nogle år nordisk filologi ved Kbh.s univ. kom han til at arbejde for Erik *Dal med registrene til den store kildeudgave Danmarks gamle Folkeviser; dette bragte ham 1955 i kontakt med Dansk folkemindesamling hvor han blev ansat som timelønnet assistent. Samtidig med sine filologiske studier begyndte han samme år at følge Laurits *Bødgers nystartede undervisning i folkemindesamling, i hvilket fag han 1960 tog magisterkonferens. 1961 blev han fast ansat ved Dansk folkemindesamling, fra 1962 som arkivar. Han kom nu til i en årrække at bære hovedansvaret for folkemindesamlingens daglige administration og forestod bl.a. udflytningen 1967 til lokaler på Danmarks biblioteksskole med de omlægninger som fulgte heraf. Samtidig blev han den centrale formidler af forbindelsen mellem Dansk folkemindesamling og offentligheden. På den ene side skaffede han materialesamlinger til arkivet, ikke mindst skilningsviseproducenten og forlæggeren Julius *Strandbergs arkiv. På den anden side fortsatte og udbyggede han sin allerede i studenterårene grundlagte virksomhed som formidler af traditionsstof gennem massemedierne. Denne betydelige virksomhed der omfatter de fleste massemedier: radio- og TV-programmer, foredrag, udstillinger, oplysende film m.m., har ofte taget form af konsulentbistand for mediefolk og udøvende kunstnere, hvorved P. har medvirket til at udbrede kendskabet til folketraditionen i vide kredse. Også en anseelig del af P.s mere videnskabelige indsats har stået i den brede formidlings tjeneste. Dette gælder fx en række større bidrag om folkedigtning, folketro og festsikke til Dagligliv i Danmark I–II (1963–64) samt flere håndbøger udgivet for Politiken: *Fabeldyr og sagnfolk*, 1967

Piø, Iørn

(2. udg. 1979, s.m. Bengt Holbek), *Den lille overtro. Håndbog om hverdagens magi*, 1973 og *Julens hvem hvad hvor. Håndbog om julens traditioner*, 1977. For Dansk historisk fællesforening har P. endvidere skrevet en letlæst introduktion til sit fagområde, *Folkeminder og traditionsforskning*, 1966 (2. forøgede udg. 1971).

Det område P. har viet størst interesse har dog til stadighed været viseforskningen. Allerede 1956 hævdede han i nogle kronikker betydningen af at studere trivialpoesi (slagere og skillingsviser) som brugspoesi, lejlighedspoesi – et kontroversielt synspunkt på den tid. Hans første publikation var *Skillingsviserne om Christiansborg Slots brand 1884*, 1959, hans konferensspeciale omhandlede *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821* (udg. 1969), han har skrevet om Strandberg og andre skillingsviserforfattere og udgivet fyldigt kommenterede antologier med skillingsviser, bl.a. for Dansk lærerforeningen 1974. Dette pionerarbejde har også virket ind på P.s studium af den ældre folkevisetradition hvor han bl.a. har udgivet *Danmarks gamle Folkeviser* bd. X:2 (sammen med Erik Dal) og har undersøgt folkeviserne om Germand Gladensvend og om Agnete og Havmanden (*Danske Studier* 1968 og 1970). P. har fremsat den teori at en væsentlig del af de „middelalderlige“ folkeviser er nyere viser skrevet i folkevisestil af skillingsviserforfattere ca. 1500–1800 og at de ældste folkeviser oprindeligt er digtet af disse forfatters forgængere, de middelalderlige markedssangere. Ved også at hævde at adskillige „middelalderballader“ er adelsviser inspireret af menigmands sangtradition, som aldrig er nået ud over de eksklusive kredse hvor de blev optegnet i 15–1600-tallet, har P. således gjort op med den gennem 150 år dominerende receptionsteori at folkeviserne er „nedsunkne“ adelsviser. – Ud over sit omfattende videnskabelige og populariserende virke har P. beklædt en lang række tillidshverv og bestyrelsesposter. Han har således været medlem af styrelsen for foreningen *Danmarks folkeminder* fra 1965 og formand fra 1973, medlem af styrelsen for *Nordisk institut for folkedigtning* fra 1972, medlem af styrelsen for *Dansk magisterforenings arkivsektion* fra 1973 m.m. Endelig har han også haft en betydelig undervisningsvirksomhed; bl.a. har han været gæstelærer ved Åbo akademi 1967–72, han var 1971–72 med til at indføre undervisning i folkemindeforskning og etnologi ved *Danmarks biblioteksskole* og har siden 1978 været gæsteforsker ved *Laboratorium for folkesproglig middelalderlitteratur*, Odense univ. □Foto.

Bengt Holbek

Plade, se **Palladius**.

du Plat, se **du Plat**.

von Platen, Wilhelm Friedrich, 1667–1732, arkitekt, hofembedsmand. * 1667, † 27.4.1732 i Sønderborg. F: brandenburgsk gehejmeråd Claus Ernst v. P. (1612–69) og Anna Ehrentraut v. Klitzing (1628–94). Vistnok ugift.

v.P., hvis mor fra 1685 til sin død var hofmesterinde hos prinsesserne *Sophie Hedevig og Christiane, var fra sin barndom fortrolig med hofmiljøet og knyttedes som voksen til det gennem en række betydningsfulde embeder. Han begyndte som page, blev 1687 kammerjunker hos prinsesse Sophie Hedevig og gjorde siden tjeneste for andre af hoffets fremtrædende medlemmer. 1702 blev han overbygningsdirektør (instruks 1705), i 1706 tillige hofmarskal, og 1712 udnævntes han desuden til direktør i generalpostamtet. 1716 måtte v.P. opgave alle disse stillinger, han udnævntes til overlanddrost over de netop erobrede landsdele Pommern og Rügen, men forflyttedes samme år til Sønderborg hvor han var amtmand fra 1716 til sin død 1732.

v.P.s indsats som overbygningsdirektør er et åbent spørgsmål i dansk arkitekturhistorie, og svarene har været meget forskellige. Som kammerjunker ses han at have forestået mindre interiørarbejder, og det kan have henledt opmærksomheden på ham da man efter generalbygmester Lambert van *Havens død 1695 manglede en overordnet bygmester. I perioden 1698–1702 opholdt v.P. sig som kongelig stipendiat og på kongens initiativ (påviseligt) i Paris og Rom, men han kan desuden have studeret den internationale enevældekunst andre steder i Europa. Før afrejsen var der truffet aftale om at v.P. efter hjemkomsten skulle have den nye titel Ober-Bau-Meister og udnævnes til etatsråd. Han kan konstateres virksom i det nye embede fra 1702 hvor han bl.a. gennemførte en række interiørændringer i det nybyggede operahus i Fredericiagade (nu østre landsret), men af den først 1705 udfærdigede embedsinstruks ses det at han kun var forpligtet til at lade tegningerne til nybyggerier og reparationer udføre. v.P. havde adskillige bygmestre ansat under sig og overdrog som overbygningsdirektør den egentlige projektering til andre for senere eventuelt at gennemføre korrektioner. Af egenhændige arkitekturtegninger fra hans hånd kendes der kun et amatøragtigt projekt til en ombygning af hans embedsbolig, Sønderborg slot. Derimod er der de senere og sidste år fremdraget en række regnskaber som enten dokumenterer eller sandsynliggør at de mange monumentalbygninger, der karakterise-

rer v.P.s tidligste embedsår er opført af J. C. *Ernst, E. *Brandenburger og C. *Marselis. Det må derfor formodes at v.P. skulle fungere som smagsdommer mellem kongen og de underordnede bygmestre. Denne indsats harmonerer med hans senere udnævnelse til hofmarskal da de vigtigste nybyggerier var afsluttet. I forbindelse med opførelsen af Frederiksberg slot 1707–09 greb v.P. korrigerende ind i Ernsts projekt, og det er typisk for arten af hans kunst at han, da slottets mure var rejst, forestod indretningen af slotskapellet, dog i et ikke nærmere klarlagt samarbejde med Marselis i hvis studiebog der findes forlæg til flere detaljer både her og i slottets øvrige interierer.

Da v.P. 1698 blev udsat til at forestå det kongelige bygningsvæsen var et projekteret residensslot på Sophie Amalienborgs tomt den dominerende opgave. Svenskeren Nicodemus Tessin d.y. var arkitekt, under hans tilsyn udførtes der en stor model som Ernst 1696–97 så blive færdig i Stockholm. Der var endnu intet besluttet angående det nye residensslots indvendige udsmykning. Tessin var i tvivl om Ernsts evner til selvstændigt at realisere projektet, og her skal man nok søge grunden til udsendelsen af v.P. Han skulle orientere sig i den samtidige interiørkunst med henblik på den indvendige indretning af residensslottet og desuden som overordnet vejlede Ernst. Ved v.P.s hjemkomst var projektet opgivet, og han anvendte en del af de prægtige sager han havde indkøbt i Paris og Rom til en udsmykning af beletagen i den nyopførte løngang mellem Københavns slot og kancellibygningen. Interiøret, til hvis fineste detaljer en række gobeliner af J. I. Berain må regnes, var v.P.s mesterstykke og typisk for hans virksomhed. Som et andet endnu bevaret eksempel på hans interiørkunst kan riddersalen på Rosenborg nævnes. Sammenfattende kan det anføres at v.P. havde sin plads i den voksende centraladministration, han var kongen behjælpelig med som bygherre at gribe ind i de underordnede bygmestres projekter på baggrund af den hofkultur og europæiske indsigt han besad. Som overordnet dansk bygningsvæsen var han en undtagelse ved ikke selv at praktisere i sædvanlig forstand, og hans efterfølger Ernst udnævntes som forgængeren Lambert van Haven alene til generalbygmester. – Etatsråd 1702. Gehejmeråd 1712. – Hv. R. 1708.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser. Uradel, Gotha 1903 673–703. Vilh. Lorenzen i Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921 60–74. Fr. Weilbach: Dansk bygningskunst i det 18. årh., 1930. Samme i Hist. medd. om Kbh. 2.r.V, 1931–33 469–89. Samme: Frbg. slot, 1936. Vilh. Wanschschier i Artes II, 1933 117–51. Eiler Nystrom: Frbg.s

hist. I, 1942. Bredo L. Grandjean i Kulturminder, 1945–47 119 123–25. Otto Norn: Chr. IIIs borge, 1949. Danm.s bygningskunst, red. Hakon Lund og Kn. Mil-lech, 1963. Kn. Voss: Bygningsadministrationen i Danm. under ævnealden, 1966. Thorkild Røepstorff: Operahuset i Kbh., 1970. Hans Edvard Nørregård-Nielsen i En bog om kunst til Else Kai Sass, 1978 220–38. – Hakon Lund: Sønderborg slot, 1962 (manus. i Kunstakad.s bibl.).

Hans Edvard Nørregård-Nielsen

Plenge, Axel, 1859–1940, skolebestyrer, teolog. * 31.1.1859 på Sæbyholm ved Nakskov, + 4. 9.1940 i Hareskov, begr. i Søllerød. F. forpagter på Sæbyholm, senere ejer af Palstrup godsejer Georg Hendrich Iversen P. (1817–94, ~ 1° 1841 med Francisca Anthonia Horn, 1822–55, ~ 3° 1862 med Christiane Hansine Tietgen, 1837–1908) og Anna Cordelia Fischer (1816–61). ~ 20.4.1890 i Gentoft med Magnella Elisabeth Jensen, + 10.2.1865 i Rønne, + 6.6.1944 i Hareskov, d. af kammerassessor, amtsforvalter, sidst i Kbh., etatsråd Niels Lauritz Christian J. (1814–87) og Agnetine Sophie Frederikke Petersen (1826–94).

P. blev student 1881, privat dimitteret, cand.teol. 1889. Han var allerede som student stærkt interesseret i bibelkritikken hvis synspunkter han forfægtede som medarbejder ved Tidens Strøm og senere i tidsskriftet Israel og vore Dage (1891–92). Også som pædagog og præst, som foredragsholder og skribent hævdede han friheds- og samvittighedsprincippet som uomgængelig betingelse for sandhed og bekæmpede autoritetsprincippet i alle dets former.

1890 grundlagde P. og hans hustru i Viborg Plenges Skole (nu Viborg private realskole) med det formål at gøre den til et sundt og fornøjeligt sted for eleverne og lære dem selv at se, høre og forstå. Skolens fem første klasser var fællesskole og forberedelsesskole til latinskolen; den havde sin egen sportsplads, badeanstalt og skolekøkken, dengang noget nyt. P. stiftede og var formand for Foreningen den fri skole (1904–17), der med stor tilslutning fra de forskellige kredse arbejdede for religionsundervisningens frihed og sådanne skolers trivsel der svarer til de forskellige åndelige retningers forskellige livsopfat- telser.

P. var medlem af det af Morten Pontoppidan ledede St. Hans konvent der arbejdede for den „rummelige folkekirke“ og direkte opfordret af biskop A. S. Poulsen i Viborg solgte P. skolen og blev præst, 1909–12 i Uldum og Langskov og 1912–25 i Magleby på Møn. Filosofiske og teologiske studier førte ham imidlertid længere bort fra den ortodokse teologi. I bøgerne *Om Betegnelsen Kristendom* og *Sanddruhedens Religion*,

Plenge, Axel

1938 hævder han, at „Abenbaringstro som Forpligtelse til en udefra autoritetsbunden „Sandhed“ dræber selve Sandhedens forpligtelse i Menneskets Samvittighed“. Det er derimod „ud fra, hvad sanddru Erkendelse lærer om Tilværelsens evige Love, at Mennesket tilskyndes til at slutte til evig Tilværelse af en personlig bevidst Guddom, fordi al Lovmæssighed kun kan forestilles som værende af aandelig og evig Art, knyttet til en evig guddommelig Bevidsthed“. Han følte sig derved ikke i modsætning til Jesus der tværtimod havde vist ham vejen til frihed over for al tradition der tyngede samvittigheden, og til et dybt personligt gudsforhold. – Sønnen **Jørgen Plenge** (* 22.9.1899, † 1.3.1981) blev student 1918, og efter embedseksamen 1930 blev han lærer ved blindeinstituttet i Kbh., 1946–52 var han forstander og derefter indtil 1968 leder af statens trykkeri og bibliotek for blinde, hvor han ydede en stor indsats for bogbestandens vækst og kvalitet. – □ Mal. af Holger H. Jensen.

Interviews i Politiken 21.6.1938 og Viborg stifts folkebl. 29.7.s.å. – Pers. hist. saml. I, 1900–07 533f. Mons folkebl. 9.10.1925. Johs. Gotsche: Frederik Zeuthen, 1927. Petrea Brodersen i Jul i Viborg III, 1930 22f. Helge Skovmand i Hojskolebl., 1939 58f. Politiken 5.9.1940. Viborg stifts folkebl. s.d. Th. Kierkegaard i Protestantisk tid. XXXVI, s.å. 279–84.

*Thorvald Kierkegaard**

Plenge, Jørgen, se Plenge, Axel.

Plesner

Slægten P. er udbredt både i Danmark og Norge. Til den norske gren, der nedstammer fra Bendix Jens P., hører gennem et kvindeled digteren Henrik Ibsen (1828–1906).

T. Plesner: Skiens-slegterne Plesner, Myhre, Stub, Ibsen, Munk, Kria. 1917.

Hans H. Worsøe

Plesner, Johannes Ulrik, 1857–1922, pædagog. * 12.5.1857 i Vedersø, † 17.2.1922 i Kbh., begr. i Birkerød. F: sognepræst Johan Frederik P. (1815–92) og Marie Lucie Hastrup (1823–68). ~ 19.7.1895 i Farum med Dora Marie Alberta Schiødte, * 12.8.1873 i Skanderborg, † 17.2.1958, d. af kateket i Skanderborg, senere sognepræst, sidst i Farum, Christian Cornelius Lerche S. (1840–1907) og Dorothea Camilla Elisabeth Poulsen (1842–1920). – Far til Johan *P. Bror til Ulrik *P. (1861–1930).

P. blev student 1876 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og cand.teol. 1882. Allerede som ung student begyndte han at undervise, dels i sin gamle skole, dels i Efterslægtens skole og fortsatte dermed som cand.teol.; men i midten af

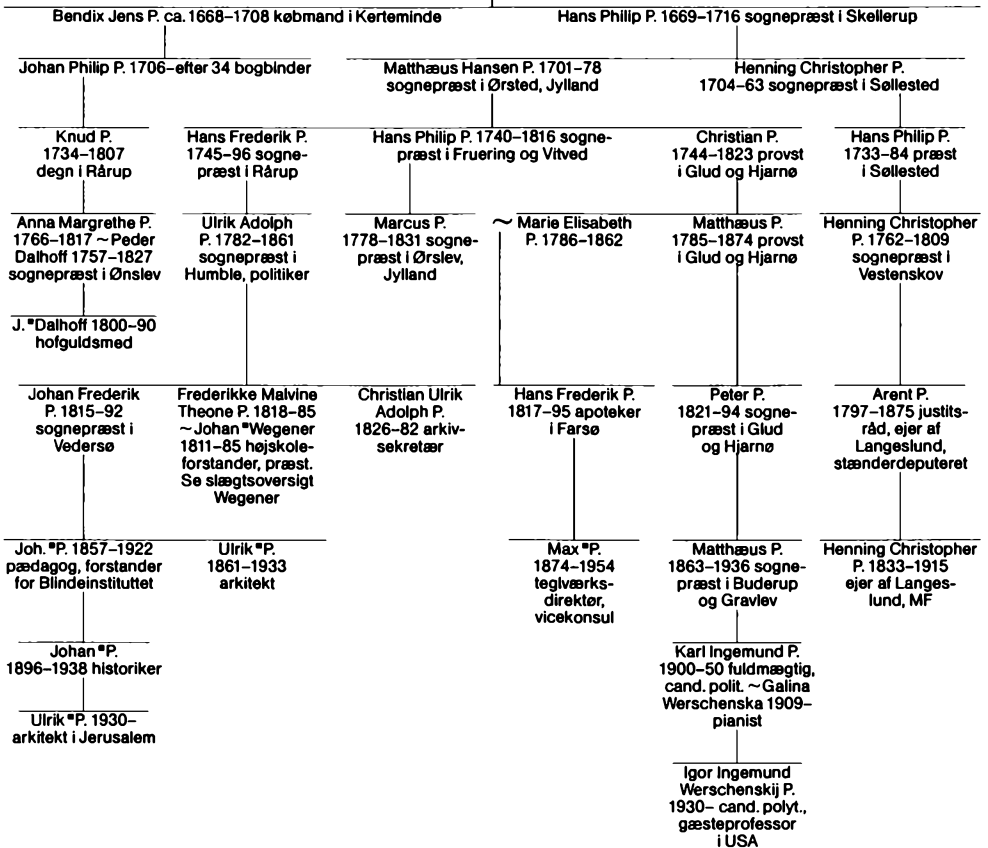
1880erne rejste han et år til Italien og interesseret i tegning og malerkunst som han altid havde været gik han derefter tre år på K. *Zahrtmanns malerskole og udstillede på Charlottenborg. Hans selvkritik sagde ham imidlertid at han ikke ville nå frem i første række som kunstner hvorfor han lagde penslen til side og igen blev lærer. 1889–93 underviste han atter ved Borgerdydskolen og blev derefter bestyrer af Birkerød kostskole. Skolen, der dimitterede til studentereksamen, var siden Johan *Mantzius' død (1890) gået tilbage, men P. bragte den igen på fode. Han var en dygtig lærer, navnlig i historie, og hans fornemme skikkelse og lidt kølige fremtræden gjorde det let for ham at styre sin drengeskole. Trods skolens voksende anseelse følte P. dog sin stilling usikker, og 1905 forlod han Birkerød og overtog embedet som forstander for Det kgl. blindeinstitut i Kbh. Ved hans tiltræden hørte blindeskolen på Refsnæs ind under instituttet, og han interesserede sig meget for dens udvikling. Den udvidedes betydeligt og udskiltes 1918 som en selvstændig anstalt. På selve instituttet søgte han at råde bod på mangler ved lokalerne og opnåede væsentlige forbedringer. Hans betydeligste indsats var dog den ordning han fik indført med hensyn til afgående håndværkerelevers fortsatte uddannelse hvorefter de ved instituttets foranstaltning sattes i en treårig lære hos seende eller blinde mestre ude i landet. – P. var medlem af bestyrelsen for Foreningen til fremme af blindes selvvirksomhed og for Hjem for arbejdsføre blinde kvinder. – R. 1908. □ Foto.

Berl.tid. 17.2.1922. Godtfred Bruun de Neergaard og Poul Scheller i Birkebladet. Medd. fra Birkerød kostskoles samf., 1922 nr. 2 1–4. Årsberetn. fra det kgl. blindeinstitut 1919–22, 1923 15f. Vestre borgerdydskole 1787–1937, 1937 84 130 146. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Chr. Buur**

Plesner, Johan Frederik, 1896–1938, historiker. * 6.4.1896 i Birkerød, † 10.9.1938 i Kbh., urne på Birkerød kgd. F: forstander Joh. *P. (1857–1922) og Dora M. A. Schiødte (1873–1958). ~ 17.10.1929 i Edinburgh (Old St. Paul's) med maler Kathleen Risk, * 30.12.1904 i Stirlingshire, Skotland, d. af James R. (1876–1963) og Violet Kennedy (1881–1965). Far til Ulrik *P. (* 1930). P. begyndte – efter 1912 at have taget mellem-skoleeksamen – som maler og gik på teknisk skole og kunstkademiet, men efter nogle års forløb vejede han sit talent og fandt det for let. Derfor brød han brat af og tog studentereksamen 1920 fra Lang og Hjorts kursus. Han beskæftigede sig vedblivende med kunst og kunst-

Johan Philip Plesner –efter 1684 forpagter af Vejrupgård

historie, var 1920–22 sekretær hos H. F. *Willumsen og 1931–34 bibliotekar ved kunstinstituttet. Imidlertid tog han 1927 magisterkonferens i historie, og på et Rockefeller-stipendium drog han 1928 på et treårigt studieophold til Firenze. Her fik den russiske historiker N. Ottokar en afgørende indflydelse på hans udvikling og inspirerede ham til at tage fat på studiet af florentinsk bykultur. Frugten deraf var disputatsen *L'émigration de la campagne à la ville libre de Florence au XIIIe siècle*, 1934. I dette arbejde viste P. sig som en skarpsindig og fin iagttagende. Behandlingen af et stort arkivmateriale er metodisk ypperlig, men konklusionerne for vidtrækkende. P.s styrke som forsker var skarpsindighed, intuition og idérigdom, hans svaghed at ideerne til tider tog magten fra ham. I hans indre udkæmpedes en stadig kamp mellem principperne for kritisk forskning og kunstnerisk fantasi. Det sled stærkt på hans svage fysik, og det samme gjorde undervisningsarbejdet ved Århus uni-

versitet hvor han 1934 blev docent, 1937 professor, og meget hurtigt i kraft af store pædagogiske evner kom til at sætte sit præg på undervisningen. Da han under en studierejse til Italien pådrog sig en blindtarmsbetændelse havde han efter hjemkomsten ikke kræfter til at stå en operation igennem. Ved hans død afbrødes et forskerarbejde der lovede meget og allerede havde vundet europæisk anerkendelse. Ud over disputatsen og et par kunsthistoriske afhandlinger indskrænker P.s produktion sig til en afhandling i Sønderjydske Aarbøger 1925 om *Partidannelsen i de slesvigske Proviñsialstænder i Tiden mellem de to dansk-tyske Krige*. en større redegørelse i Acta Jutlandica X, I 1938 for Arnodalens opdyrkning og Firences administrative forhold, *Una rivoluzione stradale del Dugento*, samt *Studier i dansk og nordtysk Teglstensarkitektur* i Scandia IX, 1935. På dette sidste område havde P. ganske særlige forudsætninger for at virke frugtbar ind på dansk historisk forskning, og da do-

Plesner, Johan

den indhentede ham var han beskæftiget med en undersøgelse af Lübecks indflydelse i Danmark, til dels på kunst- og arkitekturhistorisk grundlag. □Selvportræt. To tegn. af Kathleen Plesner. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1934 167. – E. H[fej]lschejr i Hist.t. LVIII, Sth. 1938 405f. Adam Afzelius i Acta Jutlandica XI,2, 1939 17–22. Alb. Olsen i Hist.t. 10.r.V, 1939–41 761f. – Papirer i Statsbibl., Århus.

*Albert Olsen**

Plesner, Knud Frederik, 1898–1968, litteraturhistoriker. * 20.1.1898 i Kbh. (Matth.), † 31.5.1968 i Hellebæk, begr. på Frbg. (Søndermark). F: rodemesterassistent Matthæus P. (1862–1918) og Mary Henriette Alice Penzien (1870–1939). ~1° 11.7.1922 i Kbh. (b.v.) med Karen Marie Mikelsen, * 16.6.1895 i Hammershøj, † 24.6.1940 på Frbg., d. af sognerådsformand og sognefoged Anton M. (1856–1920) og Nielsine Christensen (1861–1921). ~2° 14.2.1942 på Frbg. (b.v.) med Agnes Krebs, * 30.6.1900 i Kbh. (~1° med grosserer Aage Christian Mellentin, ~2° med fabrikant Kaj Wraae Jespersen), d. af ingeniør Conrad K. (1867–1923) og Nina Frederike Amalie Kalmer (1873–1956).

1916 blev P. student fra Schneekloths skole og begyndte derpå at studere almindelig og sammenlignende litteraturhistorie. Af økonomiske grunde måtte han allerede 1921 påtage sig arbejde som timelærer ved Rungsted statskole, men færdiggjorde 1923 sine studier med en magisterkonferens. Året efter blev han ansat som adjunkt ved Herning gymnasium, hvorfra han 1931 lod sig forflytte til sin gamle skole, Schneekloths hvor han, fra 1939 som lektor, forblev til pensionsalderen 1968. – P.s hovedværk er disputatsen om *Jens Schelderup Sneedorff*, 1930 hvor især redegørelsen for 1700-årenes åndshistoriske forhold står stærkt. Forud for disputatsen var gået omfattende studier i præromantikken der bl.a. satte sig spor i den meget grundige *Baggesen Bibliografi*, 1943. Af hans andre litteraturhistoriske arbejder kan fremhæves *Det smagende selskab*, 1959. I forbindelse med de litteraturhistoriske studier opstod hos P. en stadig stigende interesse for bogæstetik. 1942 udkom det fornemt trykte værk *Bøger*, efterfulgt af *Mellem Reoler*, 1947, *Danske bogsamlere i det 19. århundrede*, 1957 samt *Bøger og bogsamlere*, 1962. Endelig skrev P. en række litterære essays samlet i *Elia og hans Venner*, 1933, *Syv Essays*, 1934, *Kulturbærere*, 1938 og *Gode Klerke*, 1944. I en formbevidst stil med mange skjulte citater fortæller han her om sine oplevelser i bøgernes verden. □Buste af Erik Rahr, 1944. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1930 192f. – Søren Holm i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1968 367–69. Otto Norn i Kulturminster ny r.VI, 1969 21–24.

Uffe Andreassen

Plesner, Max, 1874–1954, fabrikant, arbejdsgiverleder. * 21.10.1874 i Farsø, † 2.7.1954 i Hasle, begr. sst. F: apoteker Hans Frederik P. (1817–95) og Clara Malvina Clausen (1836–99). ~1° 23.6.1899 med Valborg Eleonora Margrethe Wulff, * 11.9.1871 på Østergård, Malle sg., † 20.9.1920 i Hasle, d. af forpagter, senere fuldmægtig Ludvig Vilhelm W. (* 1842) og Jacobine Margrethe Hansen (* 1839). ~2° 1.9.1925 med Louise Virklund, * 20.4.1898 i Kbh., d. af fabrikant Lauritz Nielsen V. (1857–1925) og Theodora Petrine Friis (1869–1953).

P. lærte landvæsen 1891–93 og var på Malling landbrugsskole 1893–94. Efter at have aftjent sin værnepligt (sekondløjtnant) gik han ind i teglværksbranchen og var 1898–1900 bestyrer af et svensk teglværk. 1900–03 var han direktør for Bramminge Teglværk og derefter til 1909 teglværkskonsulent og -ingeniør. 1909 blev han driftsbestyrer ved A/S Hasle Klinker- og Chamottestensfabrik hvor han fungerede til 1928. P. blev 1915 formand for Bornholms arbejdsgiverforening og for Foreningen for Bornholms kaolin-, kalk- og teglværksindustri. Herfra indvalgtes han i Dansk arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse og i sammes forretningsudvalg hvor han havde sæde til 1925, da hans mandat overgik til jernindustrien. 1928 valgtes han på ny – nu af industrigruppen – hvorefter han fortsatte til 1941. I en periode, 1917–21, var P. medlem af Hasle byråd, valgt af de konservative; han var formand for Hasle konservative forening 1913–19. 1931–46 var han formand for Bornholms havne- og købmandsforening og 1910–38 for Bornholms ferskvandsfiskeriforening.

Børsen 19.10.1934. Arbejdsgiveren 15.7.1954.

Finn H. Lauridsen

Plesner, Paul Erik, * 1924, professor i molekylær biologi. * 30.4.1924 i Nagasaki, Japan. F: telegrafist, senere kabelingeniør Aage P. (1896–1974) og Xenia Rushitskaja (1894–1967). ~1° 1956 med Tove Ekman, f. Trier. Ægteskabet opløst 1961. ~2° 6.8.1966 i Hørsholm (b.v.) med cand.scient. Bolette Hartmann, * 17.4.1941 i Stockholm, † 11.10.1980 i Rungsted, d. af civilingeniør Johan H. (* 1907) og fysioterapeut Michala Grut (* 1913).

P. blev student fra Sorø 1942 og tog derefter medicinsk embedseksamen fra Kbh.s univ. 1952. Hospitalsuddannelsen blev suppleret med an-

sættelse som videnskabelig assistent ved universitetets institut for cytofysiologi 1953–55 hos Herman *Kalckar. P. fortsatte sin videnskabelige løbebane ved ansættelse på Fibigerlaboratoriets biokemiske afdeling 1955–56 og Carlsbergfondets biologiske institut 1957–66, de to sidste år som docent ved sidstnævnte institut. Han blev professor i biokemi ved Odense universitet fra 1966, område ændret til molekylær biologi 1967. Ansættelsen på instituttet for cytofysiologi bragte ham ind i gruppen af unge videnskabsmænd der blev præget af Herman Kalckars inspirerende ledelse og interesseområde, og P. har fastholdt denne interesse for nukleinsyrernes metabolisme under den efterfølgende tilknytning – først til Fibigerlaboratoriets biokemiske afdeling og dernæst til Carlsbergfondets biologiske institut hvor han under prof. Erik *Zeuthens ledelse blev sat ind i teknikken for synkronisering af dyrkning af cellekulturer. P. modificerede metoden så den egnede sig for *Tetrahymena pyriformis*. Han kunne derefter studere nukleinsyrernes metabolisme hen gennem forløbet af delingscyklus for denne organisme. Dette arbejde blev af P. samlet i en disputats (*Nucleotide metabolism during synchronized cell division in Tetrahymena pyriformis*, Comptes rendus des travaux du lab. Carlsberg XXXIV, 1962), og den medicinske doktorgrad tildeltes 1964. Som nyudnævnt professor i biokemi ved Odense universitet 1966 blev P. samme år den første dekan for det kombinerede lægevidenskabelige og naturvidenskabelige fakultet hvor et af formålene var at skabe en solid naturvidenskabelig baggrund for begge grupper af studerende.

P. har udadtil forstået at opretholde et videnskabeligt samarbejde, dels 1972 som gæsteforsker ved The Worcester Foundation, Mass., USA, og dels 1976–79 som deltids gæsteforsker ved Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling. P. har dels der, dels kort tid i 1978 ved Huntingdon Laboratories of Harvard University at the Massachusetts General Hospital, Boston, USA, arbejdet på at bestemme diadenosintetrafosfat i biologisk materiale ved hjælp af højtryks-søjlechromatografi, et arbejde der nu fortsættes i Odense. Perspektivet er at dette stof og andre tilsvarende nukleinsyre-metabolitter har betydning for reguleringen af intensiteten af proteinsyntesen; der ved berører arbejdet også kræftforskning. P. indgår således med sit laboratorium i den internationale forskergruppe der studerer celledelingens og kræftens molekylære biologi. – P. har deltaget i forskelligt foreningsarbejde og været medforfatter til betænkning nr. 517 (1969), En kulturpolitisk redegørelse. P. er for sin videnskabelige indsats blevet belønnet med Løvens kemiske Fa-

briks forskningspris 1967, Generalkonsul Ernst Carlsens fonds ærespris 1974 og Lily Kiærts æreslegat 1975. – R. 1972. R.' 1981. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1964 124.
Robert Djurtoft

Plesner, Ulrik Adolph, 1861–1933, arkitekt. * 17.5.1861 i Vedersø præstegård, † 22.11.1933 i Skagen, urne sst. F: sognepræst Johan Frederik P. (1815–92) og Marie Lucie Hastrup (1823–68). Ugift. – Bror til Joh. *P.

I dansk arkitekturhistorie er P.s navn knyttet tæt til Skagen hvor han som den store malergenerations jævnaldrende prægede byens offentlige og private bygninger med sit særprægede talent. Det kom forholdsvis sent til udfoldelse. P. tog præliminæksamnen 1878, stod to somre i murerlære, gik på Teknisk skole og blev optaget på kunstakademiet 1880. Først 1893 tog han af gangseksamnen. Arkitektskolen kedede ham mens han som praktiserende medhjælper for Herman *Storck, bl.a. som konduktør ved restaureringen af Køge kirke (1888) fandt sig bedre til rette. Han fik sin første bygherre på egnen, en yngre gårdejer for hvem han – uden vederlag – tegnede nyt *stuehus til Vittenbjerggård* i Ejby sogn. Tilknytningen til kirke og landbrug faldt P. naturlig, som senere til folkehøjskolen. Det var dansk byggeskik han ønskede at forny ved flittig brug af ældre perioders formsprog ligesom Martin *Borch, P. V. *Jensen-Klint, Hack *Kampmann og Martin *Nyrop. Især barokken tiltalte deres smag for det frodigt fabulerende og skulpturelle, men P. gav denne impuls en særlig retning mod jysk gårdarkitektur i røde mursten som han kendte fra sin barndomsegn. Blandt de bedste arbejder i denne manér er *tilbygningerne til Brøndums hotel* på Skagen, 1891 og 1897, *borgmesterboligen i Ringkøbing*, 1905 og *Asmild-kloster landbrugsskole* ved Viborg, 1908. Sidstnævnte har enkelte monumentale træk som P. allerede havde udfoldet i en friere rytmisk bevægelse i et af sine hovedværker, *havnekontoret med boliger i Skagen*, 1905.

P. slog sit navn fast i 90'erne som førende, endog mondan arkitekt, og det på trods af sin natur og sine idealer. Han var en tilbageholdende enspænder, sær, men stort skåret i sine anlæg. Inspirationer fra det fremmede var han utilgængelig for, således forblev en rejse til Grækenland og Italien uden virkning på hans arbejde. Men i England (1902) fandt han, som Grundtvig halvfjerds år tidligere, sig selv. Efter rejsen slog en funktionel og social stræben stærkere igennem og forbandt sig med hans æstetiske holdning som det bl.a. ses af de såkaldte forsøgshuse Ma-

Plesner, Ulrik

riendalsvej 62–64 på Frederiksberg, 1905, to karreer med lejligheder i fem etager. De betegner et stort fremskridt i forhold til P.s bygninger på *Åboulevarden 12–18*, 1896 og 1898 og overgås næppe af bygningerne omkring Danas plads, 1909. Det monumentale byggeri fortsatte han med løsningen af opgaver for Studenterforeningen, *Vestre Boulevard 6*, 1910, forsikringselskabet Hafnia, *Holmens Kanal 9*, 1911 og Østfisternes Kreditforening, *Jarmers plads 2*, 1916. En interesse for den gotiske stil, især de kamtakkede gavle, kommer til udtryk i det meget smukt byggede alderdomshjem *Aldershvile* i Ringkøbing, 1907 samt i *post- og telegrafbygningerne i Esbjerg*, 1908 og *Skagen*, 1909. I *Rørdal kirke* ved Ålborg kunne P. udtrykke denne interesse direkte 1930, men resultatet er noget tørt og stift i eksteriøret. Kirkens indre har samme luftige skønhed som Skagens kirke (ombygget af P. og Thorvald *Bindesbøll 1910).

P. blev allerede i 20erne indhentet af funktionalismen, men efterlod sig ved sin død en mangfoldig produktion af stærk bygningskunst inden for næsten alle genrer. Ud over de allerede omtalte arbejder bør her fremhæves P. S. Krøyers villa, *Bergensgade 10*, 1897, *hovedbygningen til herregården Roden* med foranliggende pavilloner, 1900, *Roskilde højskole*, 1907, *Ullerød frimenighedskirke*, 1909, *Michael og Anna Anchers hus, tilbygning*, 1911, *Klitgården*, Chr. X og dronning Alexandrines sommerbolig på Skagen, 1914, *Skagen station*, 1914 og 1924 samt de forfinede små *stationsbygninger på Ringkøbing-Ørnhøjbanen*, 1911, *Skagens banen*, 1924 og *Viborg-Fårupbanen*, 1925. – Medlem af dommerkomiteen ved konkurrencen om Christiansborg 1905. Medlem af Akademirådet 1911–29. Æresmedlem af Akademisk Arkitektforening 1931. – R. 1914. DM 1928. □Tegn. af P. S. Krøyer, 1889. To mal. af N. P. Mols, det ene 1892 (begge Skagens mus.). Afbildet på mal. af P. S. Krøyer, 1898 (Århus kunstmus.), skitser hertil (bl.a. Skagens mus.). Pastel af Anna Ancher og af Helga Ancher (begge sst.) Foto.

Arkitekten VI, 1903–04 257–59. Olaf Schmidt sst. VIII, 1905–06 57–60 85 95f 113 140. Sst. X, 1907–08 493–98; XI, 1908–09 277–82. C. Brummer sst. XIV, 1911–12 285–91; XVII, 1914–15 347–49; XX, 1917–18 465–69. Helge Finsen sst. U XXXIII, 1931 99. Ivar Bentsen sst. 205f. Carl Schiøtz sst. XXXV, 1933 221f; XLIV, 1942 122–24. Th. Oppermann i Berl.tid. 17.5.1921; sst. 23.9.1931 og 23.11.1933. Politiken 23.11.1933. Skagens avis s.d. Alba Schwartz: Skagen I, 1912 (ny udg. 1981) 192 209–14 218. Karl Madsen: Skagens malere og Skagens museum, 1929. Samme i Ord og bild, Sth. 1935 525–38. Helge Finsen: Arkitekten U. P., 1951 (heri for-tegn. over P.s arbejder). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ole Wivel

Plesner, James Johannes Ulrik, * 1930, arkitekt. * 13.7.1930 i Firenze. F: historiker Johan *P. (1896–1938) og maler Kathleen Risk (* 1904). ~ 7.1.1966 i Colombo, Sri Lanka, med journalist Tamar Liebes, * 28.9.1943 i Jerusalem, d. af klassisk filolog, professor Yosef Gerhard L. (* 1910, ~ 1° med Miriam Sambursky) og keramikker Miriam Leibowitch (* 1913).

P. er født i Italien, men uddannet i Danmark hvor han blev student fra Herlufsholm 1949 og tog afgang fra kunstakademiets arkitektskole 1955. 1956–57 arbejdede han på professor Kay *Fiskers tegnestue. Sidstnævnte år rejste han til Ceylon (nu Sri Lanka) hvor han efter at have haft forskellige ansættelser oprettede selvstændig virksomhed sammen med arkitekten Geoffrey Bawa som var født på Ceylon, men uddannet i England. Sammen opførte de en række bygninger som på fremragende vis var tilpasset den frodige natur, det tropiske klima og den specielle livsform på øen. Blandt disse arbejder kan nævnes de to store boliger for hhv. bestyreren på *Stathspey Tea Plantage* i Maskeliya og distriktsbestyreren i Anuradhapura på Nordceylon, begge 1961, *hovedkontoret for Lever Brothers Ltd.*, Colombo, s.å., *Ekala Industrial Estate*, Ja-ela, *Bishops College*, Colombo, samt *Chapel of the Good Shepherd*, Bandarawela, alle 1962. Hertil kommer et antal private huse.

1968–71 var P. knyttet til Arup Associates, London, det fremtrædende britiske arkitekt- og ingeniørfirma som er stiftet af danskeren Ove *Arup. Han var her ansvarlig projektleder for kontorbyggeri og offentlige bygninger, bl.a. universiteter, samt arkitektonisk rådgiver ved udformningen af motorvejsbroer. 1972 rejste P. til Israel hvor han oprettede selvstændig arkitektvirksomhed. Han blev her medlem af planlægningskomiteen for Jerusalem og virkede 1976–77 som stadsarkitekt i denne by. – P.s indsats som arkitekt og byplanlægger er således udelukkende faldet i udlandet. Hans evne til at indleve sig i fremmede miljøer og i disses problemer har gjort ham velegnet til at løse vidt forskellige opgaver uanset hvor i verden han har virket. □Foto.

G. Bawa og U. P. i Arkitekten, 1965 324–30 337–60. U. P. i Arkitektur XIII, 1969 110–15 og XV, 1971 97–106.

Esbjørn Hiort

von Plessen

Mecklenburgsk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Christian Siegfried v. *P. var 2° ~ Clara Eleonora Bülow, d. af officeren Barthold *B. Christian Ludvig v. *P. var ~ Charlotte Amalie Skeel, d. af

Helmold von Plessen -1356-82- ridder

6 led

Daniel v. P. 1606-72 mecklenburg-schwerinsk landråd

Christian Siegfried v. *P. til Vallø, Glorup m.m.
1646-1723 gehejimestatsminister

Christian Ludvig v. *P. til
Glorup, Selsø, Lindholm,
Fusingø m.m. 1676-1752
gehejimestatsminister

Carl Adolph v. *P. til Førslev,
Fuglebjerggård, Salto,
Harrested m.m. 1678-1758
gehejimestatsminister

Mogens Scheel v. P. til Selsø
og Fusingø 1713-49
overceremonimester

Christian Siegfried v. P.
1716-55 finansdeputeret
~ Louise v. *P. f. komtesse
Berckentin 1725-99
overhofmesterinde

Chr. Fr. v. P. til Førslev,
Fuglebjerggård m.m. 1746-1804

Mogens Joachim Scheel P.
til Salto, Harrested, Fusingø,
Selsø, Lindholm m.m.
1782-1853 greve 1830

Otto baron *P. 1816-97 diplomat

Henneke von Plessen -1484-93-

4 led

Henning v. P. -1643 svensk officer

Samuel Christoph v. *P. 1640-1704 officer

diplomat Mogens *S. Louise v. *P., f. komtesse Berckentin, var datter af gehejmeråd C. A. greve v. *Berckentin. Christian Ludvig v. *P.s døtre Berte og Eleonore Hedeveg var hhv. ~ gehejmeråd Frederik *Raben og vicestatholder Christian greve *Rantzau (1684-1771). Samuel Christoph v. *P.s datter Charlotte Amalie var l° ~ officeren Jobst v. *Scholten og 2° ~ gehejimestatsminister Johan Georg v. *Holstein.

Danm.s adels årbog LI, 1934 95-201.

Nils G. Bartholdy

v. Plessen, Carl Adolph, 1678-1758, minister, godsejer. * 18.3.1678 i Mecklenburg, † 30.1.1758 i Kbh., begr. i Petri k. F: overkammerherre, senere præsidet for rentekammeret Christian Siegfried v. *P. (1646-1723) og Sophia Agnes v. Lepel (ca.1650-84). Ugift. - Bror til Christian Ludvig v. *P.

v.P. fik den sædvanlige uddannelse for adelige og studerede ved universitetet i Utrecht. 17 år gammel ledsagede han Christian Vs son, prins *Carl, på hans lange udenlandsrejse 1696-99.

Ved hjemkomsten blev v.P. hofmester hos prins Carl, og 1708 overkammerherre hos prinsen. Deres nære forhold skal have ført til at v.P. helt dominerede ham. Frederik IVs ægteskab med Anna Sophie førte næsten til brud med hans familie, og prins Carl og søsteren *Sophie Hedeveg holdt fra 1721 hof på Vemmetofte. v.P. fulgte dem dertil, og han var centrum i hoffets liv og godsets administration. v.P. var ligesom søskeneparret fjendtlig over for dronning Anna Sophie og hendes parti der beherskede regeringen, og kongens tilnærmelsesforsøg til familien i 1725 fik ikke v.P. til at ændre holdning. Heller ikke Frederik IVs forsøg på at vinde ham ved på sit dødsleje at give ham elefantordenen, fik ham til at støtte enkedronningen. Dette faste fjendskab og hans inderlige religiøsitet bragte ham i et godt forhold til kronprins Christian der straks optog ham i den nye regering da han var blevet konge i 1730. v.P. sad ikke i noget kollegium, men i konseilet havde han i begyndelsen stor indflydelse hos Christian VI. Han stod helt bag regeringens politik, og det blev særlig betydningsfuldt for ham at den økonomiske politik skulle sikre en mere rentabel godsdrift under de dårlige landbrugskonjunkturer. Ophævelsen af landmilitsen var et vigtigt led i denne politik. Det førte imidlertid til at hæren manglede de 10 000 billige soldater militsen havde givet, og til at bønderkarlene flyttede friere omkring. Derfor rejste krigsministeren snart krav om genindførelse af landmilitsen, mens godsejerne ville sikre sig afhængig arbejdskraft gennem et stavnsbånd. v.P. satte hele sin indflydelse ind på at få indført et stavnsbånd uden milits, men Chr.VI tog hensyn til statens militære behov og indførte 4.2.1733 et stavnsbånd med landmilits. v.P. kunne heller ikke følge Christian VI i hans mere yderliggående pietisme, og endelig var v.P. i modsætning til markgrevinden, kongens svigermor, som ønskede en større politisk indflydelse. v.P.s personlige form stødte også kongen. v.P.s baggrund som storgodsejer gjorde ham uafhængig af kongen, og hans selvbevidsthed fik ham til klart at sige Christian VI imod. Således mistede v.P. kongens tillid, og han tog konsekvensen af sit nederlag i militssagen ved at tage sin afsked april 1733. Bag kongens mistillid til sin første regering har måske ligget en frygt for at dens politik styrkede godserne på statens bekostning, mens kongen ville styrke statens placering i samfundet. På grund af kongens bitterhed fik v.P. ikke derefter nogen politisk indflydelse, og et forsøg på at vende tilbage til magten i 1746, da Frederik V blev konge, mislykkedes.

Efter sin afsked fra regeringen vendte han tilbage til prinsesse Sophies Hedevegs hof på Vemme-

v. Plessen, Carl Adolph

tofte som overkammerherre. Han hjalp med at udarbejde fundatsen til Vemmetofte frøkenkloster. Den trådte i kraft ved Sophie Hedevegs død 1735, og v.P. blev kurator for klosteret. Efter hende arvede han „Haven“ dvs. Blågård uden for Kbh. Resten af sit liv var v.P. beskæftiget med sine private interesser. Han havde store interesser i den oversøiske handel og var præsident i vestindisk-guinesisk kompagni hvis køb af St.Croix 1733 han stod bag. Han havde videnskabelige interesser, samlede et stort bibliotek og støttede historikeren Hans Gram. Han forestod administrationen af sine godser, og han efterlod sig en lang række gårde til sin brors børn: Førlev, Harrested, Gunderslevholm, Saltø, Kastrup, Fuglebjerg og Fodby på Sjælland og i Jylland Dronninglund. v.P. oprettede 16 almueskoler på sine godser og førte selv tilsyn med undervisningen. – Hv. R. 1708. Gehejmeråd 1721. Bl. R. 1730. L'union parfaite 1732. □Mal. tilskrevet Adam Manyocki (Fr.borg), mal. i samme type (Saltø; Vemmetofte). Afbildet på mal. af Wilhelmine Marie af Hessen-Homburg (Vemmetofte).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II–III, 1907–13. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30. – Chr. H. Brasch: Vemmetoftes hist. II–III, 1860–63. P. Friis i Skårup seminarium 1876–77 3–26. L. Koch: Kong Chr. VIs hist., 1886. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II–IV, I, 1894–1902. Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danm. I, 1972 (2.udg. 1976). Fr. Skrubbeltang: Det danske landbosamf. 1500–1800, 1978. – Papirer i Rigsark.

Walter Boss

v. Plessen, Christian Ludvig Scheel, 1676–1752, finansminister, godsejer. * 10.12.1676 i Mecklenburg, + 30.8.1752 i Kbh., begr. i Ålum k. F: overkammerherre, senere præsident for rentekammeret Christian Siegfried v. P. (1646–1723) og Sophia Agnes v. Lepel (ca.1650–84). ~ 8.1.1702 med Charlotte Amalie Skeel, * 1.4.1685, + 28.4.1729 i Kbh., d. af etatsråd, stiftamtmand Mogens S. til Fusingø (1650–94) og Helle H. Rosenkrantz (1658–98). – Bror til Carl Adolph v. P.

v.P. blev opdraget sammen med sin bror Carl Adolph og studerede ved universitetet i Utrecht. Derefter blev han kammerjunker hos Christian Vs yngste søn Wilhelm. 1702–25 var han stiftamtmand i Århus hvor han kom i snæver kontakt med stiftamtmanden i Viborg Iver Rosenkrantz. 1720 blev v.P. gehejmeråd, og 1725 optog Frederik IV ham i konseilet for at nærme sig sine søskende der var modstandere af hans ægteskab med Anna Sophie. I Christian VIs nye regering 1730 blev v.P. generaldirektør for finanserne og kommercevæsenet dvs. finansminister. 1734 udrådte v.P. af regeringen og fik ikke senere nogen politisk indflydelse. – Da v.P. trådte

ind i Frederik IVs regering var den behersket af dronning Anna Sophies parti mens han selv tilhørte oppositionen. Under disse forhold fik v.P. kun ringe indflydelse. Derfor ønskede han regeringsændringer og større magt til sig selv. Gennem sin bror og sit arbejde med den oversøiske handel fik han et godt forhold til kronprinsen der afskyede dronning Anna Sophie. I de sidste måneder af Frederik IVs liv tog en skyggeregering af oppositionsfolk form. Da Christian VI overtog magten 1730 afskedigede han straks hele den gamle regering bortset fra v.P. der blev sat i spidsen for finanserne og kommercevæsenet. De vigtigste folk i den ny regering blev v.P., broderen Carl Adolph og Iver Rosenkrantz der overtog både tyske og danske kancellier. Hovedproblemerne for den ny regering bestod i de meget dårlige økonomiske konjunkturer, statsgældens betænkelige størrelse og gottorpernes krav på deres tidligere del af Slesvig. v.P. søgte at løse de økonomiske vanskeligheder ved en klart godsejervenlig politik og en videreførelse af den offentlige sparepolitik. Landmilitsen blev straks ophævet, hartkornsskatterne stærkt nedsat, og der blev givet godsejerne ret til at nedlægge bøndergårde og lægge deres jord til hovedgårdenes. Således skulle godsdriften gøres mere rentabel.

Den offentlige sparepolitik kom især til at gå ud over hæren og bragte v.P. i modsætning til krigsministeren Poul Løvenørn. En ny toldlov 1732 fastholdt beskyttelsen af landbruget, men nedsatte tolden på industrivarer. v.P. regnede med at det ville øge omsætningen. v.P.s politik afveg markant fra datidens normale økonomiske politik, og den fik ikke succes. Den nedsatte godsernes omkostninger, men kunne ikke råde bod på krisen hvis kerne var de dårlige afsætningsforhold. Desuden kunne den føre til en svækkelse af statens placering i samfundet. Blandt godsejere opstod der snart stemning for at indføre et stavnsbånd der kunne sikre dem bønderkarlernes billige og afhængige arbejdskraft. Det fik v.P.s støtte. Krigsministeren ønskede et stavnsbånd parret med genindførelse af landmilitsen, og dermed kom han i modsætning til konseilet der netop ønskede at mindske byrderne på godsdriften. 1733 besluttede Christian VI sig til at indføre et stavnsbånd for den mandlige befolkning mellem 18 og 36 år og parre det med genindførelse af landmilitsen. Konseilets politik var underkendt, og broderen tog sin afsked. Det underminerede yderligere v.P.s magt, og 1734 trådte også han tilbage. I udenrigspolitikken støttede v.P. Rosenkrantz's linie. Han var en fast tilhænger af alliancen med England og af alliancerne med Østrig og Rusland 1732 og 1733. Hermed blev gottorpernes gode forbindelser brudt med disse

stater der garanterede Slesvig for Danmark. Derimod var v.P. stærkt tilbageholdende overfor den tilnærmelse til Sverige som kongen ønskede, og som blev udmøntet i 1734 med en forsvarsalliance. De saglige uoverensstemmelser mellem v.P. og kongen blev alvorligere ved at v.P.s personlighed skal have været kantet og hans selvfølelse og tro på sin egen administrative dygtighed stor, mens kongen var en nærtagende mand. v.P. var også i modsætning til kongens svigermor, markgrevingen, der for at øge sin magt ønskede v.P. fjernet.

Bag kongens mistillid til sin regering lå sandsynligvis hans ønske om at styrke statens placering i samfundet og i den internationale politik gennem oprustning og merkantilistisk politik. Alt dette lå bag v.P.s og regeringens fald og førte til udnævnelse af en ny regering med J. S. *Schulin i spidsen. Schulin kunne føre den ny politik igennem, og han havde bidraget til regeringens fald ved på kongens ordre at kontrollere den indefra. Christian VI anså derefter brødrene Plessen for sine modstandere og hindrede dem i igen at få indflydelse. Efter kongens død 1746 prøvede brødrene Plessen at fjerne Schulin og vende tilbage til magten, men de fik ikke held til det. Efter sit politiske fald helligede v.P. sig sine interesser: godsadministration og kompagnihandel. Han ejede Fussingø, Odden, Stensbæk, Holbækgård, Selsø, Lindholm, Glorup, Eskilsø, Torp Ladegård og Salzau samt mange aktier i det asiatiske og det vestindiske kompagni. Han døde som en meget rig mand. v.P. havde både religiøse og videnskabelige interesser. Han var ven med Hans *Gram som han protegerede. – Hv. R. 1713. Bl. R. 1727. L'union parfaite 1732. □ To mal. med ens hoved, i øvrigt forskellige (Gl. Estrup; Saltø). Relief på sarkofagen.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VI, 1903; VIII, 1917. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Luxdorffs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30. – P. Friis i Skårup seminarium 1876–77 3–26. L. Koch: Kong Chr. VI's hist., 1886. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II–IV, 1894–1902. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I–II, 1903–19. Palle Rosenkrantz i Holberg årbog, 1925 191–97. Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danm. I, 1972 (2.udg. 1976) 42f. Fr. Skrubbeltrang: Det danske landbosamf. 1500–1800, 1978 181–89. – Papirer i Rigsark.

Walter Boss

v. Plessen, Christian Siegfried, 1646–1723, præsidet for kammerkollegiet, amtmand, diplomat. * 1646, † 22.1.1723 i Hamburg, begr. i Kbh. (Petri k.). F: hertugelig mecklenburg-schwerinsk landråd og hofmester Daniel v.P. til Hoikendorf (1606–72) og Dorothea Eleonora v. Blumenthal († 1687). ~ 1° 1673 med Sophia Agnes v. Lepel,

* ca. 1650, † 1684 i Eutin, før 26.7., begr. i klosteret Rühn, d. af Claus v.L. og Ilsabe Dorothea v. Wopersnow. ~ 2° 1685 med Clara Eleonora Bülow, * 1665, † 19.4.1689 i Kbh., begr. sst. (Petri), d. af kaptajn, senere generalmajor Barthold *B. til Scharbow (1620–94) og Joachimine Dorothea v. Spörken (1637–65). ~ 3° 1692 med Magdalena Hedewig v. Halberstadt, * 21.12.1656, † 14.2.1702 i Kbh., d. af generalmajor Balthasar Gebhardt v.H. til Langenbrück (1621–92) og Hedewig Clara v. Thun (1620–90). – Far til Carl Adolph v.*P. og Christian Ludvig v. *P.

P. der var af mecklenburgsk uradel fik en grundig uddannelse, afsluttet med lange udenlandsophold bl.a. i Frankrig. 1670 kom han i tjeneste hos regeringen i Mecklenburg-Schwerin. Han kom til Danmark 1677 for at ordne arven efter sin bror der var faldet i dansk tjeneste ved Malmø. Han introduceredes ved hoffet hvor han snart erhvervede enkedronning Sophie Amalies og prins *Jørgens særlige bevågenhed og blev kammerjunker og overkammerer hos den sidste. Marts 1678 tog han sin afsked fra mecklenburgsk tjeneste for at overtage administrationen af prins Jørgens økonomi, herunder livgedinget Vordingborg amt med Jungshoved. 1683 ledsagede han prinsen til England i anledning af dennes bryllup med prinsesse Anne og bistod ved indretningen af prinsens engelske hofstat. Hans indflydelse på prinsen frygtedes af toneangivende engelske kredse der fik udvirket at han 1684 måtte forlade England og vende tilbage til Danmark. Der blev dog truffet den ordning at han skulle kunne tilkaldes hvis prinsen i særlige anliggender havde brug for hans vejledning og råd; således var han i England 1685 efter dronning Sophie Amalies død. Han fortsatte med at administrere prinsens livgeding og i et brev til broderen Christian V anbefalede denne ham varmt.

Hans administrative dygtighed gjorde det naturligt for den danske regering at knytte ham til sig. På to områder kom han til at yde en vægtig indsats i dansk statstjeneste, nemlig som diplomat og inden for finansstyret. Finansielt var den danske stats stilling på dette tidspunkt temmelig problematisk. Der var flere grunde hertil; væsentlig betydning må de store militærudgifter som følge af den ambitiøse udenrigspolitik tillægges, men også rent organisatoriske svagheder gjorde sig gældende. En 1690 nedsat „geheime finanskommission“ påpegede nødvendigheden af reformer, og kongen henvendte sig til P. som manden der kunne sætte sådanne i værk. Kongen ønskede P. sideordnet med finansvæsenets hidtidige leder Peter *Brandt i den øverste finansstyrelse, men P. stillede som betingelse at få

v. Plessen, Christian Siegfried

ansvaret alene. Jan.1692 fik han da også som præsident for kammerkollegiet den øverste ledelse af finansvæsenet og fik samtidig plads i konseilet. Som finansleder moderniserede P. statens bogholderi, og der gennemførtes tillige en forenkling af principperne for skatteudskrivningen (1692). I modsætning til Brandt der havde søgt at dække underskuddet på statens budget ved udskrivning af særdeles tyngende ekstraskatter ønskede P. at skabe balance gennem en radikal udgiftsreduktion, men problemet var at han lige så lidt som Brandt fik nogen reel indflydelse på udgiftspolitikken. Ganske vist lykkedes det ham 1693 at beskære hof- og civilstatens reglementer, men det var ham ikke muligt at gennemføre tilstrækkelige reduktioner på de militære budgetter. Alligevel lykkedes det ham i en årække (1693–98) at undgå udskrivning af ekstraskatter, som efter hans opfattelse var en urimelig belastning for bønderne og af landbrugets omkostningsniveau. I stedet slog han ind på en intensiv lånepolitik. Forsøgene på at rejse udenlandske statslån mislykkedes ganske vist, men til gengæld blev der udskrevet tvangslån af de besiddende klasser både 1694 og 1699 hvortil kom forskellige frivillige lån der kunne have karakter af personlige afpresninger. 1699 måtte han dog udskrive en ekstraskat for at indfri tvangslånet af 1694.

Sin diplomatiske debut fik han allerede 1689 hvor han var officiel dansk repræsentant ved Vilhelm af Oraniens kroning. Samtidig skulle han arbejde for engelsk støtte til Danmark i det gottorpske spørgsmål. Under opholdet modtog han budskab om at hans hustru og ældste datter var omkommet ved Sophie Amalienborgs brand. Efter hjemkomsten arbejdede han sammen med Christian v. Lente og den nye engelske gesandt i København, Robert Molesworth, for en dansk tilknytning til sømagterne. Disse bestræbelser fortsatte han som medlem af konseilet fra 1692 hvad der bragte ham i modsætning til T. B. v. Jessen og Conrad Reventlow der ønskede at fastholde alliancen med Frankrig. P.s engelske sympatier stimuleredes uden tvivl af hans særlige forbindelser til prins Jørgen, men var også baseret på en klar erkendelse af de ændrede magtforhold i Europa efter Englands endelige store politiske sideskift 1688. Hertil kom at sømagterne i langt højere grad end Frankrig udgjorde en trussel mod den neutrale danske handel der nød godt af krigskonjunkturerne og som hele den danske regeringskreds, også P., havde investeret i. Som følge af sin holdning og sine særlige relationer til England var det naturligt at P. benyttedes til diplomatiske sendelser til sømagterne. 1692 forhandlede han, forgæves, i

Amsterdam om et dansk statslån. 1694 og -95 var han påny i Holland for at forhandle om en dansk tilknytning til sømagterne. Et hovedproblem var de store subsidier Danmark forlangte for at opgive neutraliteten. 1696 lykkedes det ham imidlertid at afslutte en alliancetraktat i Haag hvor Danmark som erstatning for at opgive handelen på Frankrig modtog 100 000 dl. fra Holland og 200 000 dl. fra England. Traktaten var en triumf for P.s diplomati: til gengæld kunne han pga. fransk fjendtlighed ikke udrette meget på fredskongressen i Rijswijk hvor han sammen med Lente repræsenterede Christian V. Også hans forhandlinger om et dansk statslån i Hamburg mislykkedes. Vanskelighederne i Rijswijk skyldtes i nogen grad at han modarbejdedes af Jessen der ad andre kanaler vedligeholdt forbindelsen til Frankrig. I det hele taget resulterede modsætningerne inden for den danske regeringskreds i en ofte svingende udenrigspolitisk kurs der svækkede Danmarks troværdighed, og den hensynsløse merkantile udnyttelse af krigskonjunkturerne forstærkede dette indtryk i udlandet.

Tronskiftet 1699 fik til følge at P. mistede sin position. En af grundene hertil var sikkert at Frederik IV ikke uberettiget anså sit utilfredsstillende ægteskab med Louise af Mecklenburg-Güstrow som resultatet af en politisk intrige hvor P. havde spillet en vigtig rolle på en hemmelig mission til Güstrow 1695. Jan.1700 måtte han tage sin afsked fra kammerkollegiet, men han beholdt foreløbig sin plads i konseilet og brugtes fortsat i kommissionerne for rådstuen. Efter krigserklæringen til Sverige sendtes han 1700 til Haag for at hindre afsendelsen af en engelsk-hollandsk flåde til Øresund hvor den skulle samarbejde med den svenske flåde hvad der som bekendt mislykkedes. 1701 indtrådte han i den kommission der skulle behandle problemerne omkring vornedskabet. I modsætning til flertallet var han imod ændringer i bøndernes retslige status; til gengæld ønskede han i overensstemmelse med de doktriner han havde forfægtet som finansleder bøndernes skattebyrde mindsket. 1702 var han påny i Haag hvor han også sin mission to år tidligere skulle arbejde for afsendelse af en engelsk-hollandsk flåde til Norden for at dække Danmark mod Sverige. 1703 kom en afgørende krise i hans liv og karriere idet han mistænktes for af politiske grunde at være indblandet i mordet på den tidligere polske gesandt i Kbh. Hans v. Schade. Anklagerne var ubegrundede, men P. svækkede sin position ved at påberåbe sig diplomatisk immunitet på grundlag af sin status som prins Jørgens repræsentant i Danmark. Engelsk diplomatisk pres hindrede

en videre forfølgelse af sagen, men resultatet blev dog at P. måtte opgive de hverv i dansk statstjeneste han endnu havde, bl.a. sin plads i konseilet samt amtmandsskabet over Møn som han havde haft siden 1698 og desuden posten som patron for det ridderlige akademi i Kbh. som han havde beklædt siden 1692. 1704 slog han sig ned i Hamburg, væsentlig beskæftiget med prins Jørgens affærer. På grund af hans særlige forbindelser anvendte regeringen ham dog fortsat i diplomatiske missioner til Holland og England. Under et ophold i London 1708 havde han den sorg at prins Jørgen til hvem han var knyttet i et oprigtigt venskab døde i hans arme. Han vedblev dog at administrere Vordingborg amt til 1710, Jungshoved til dronning Annes død 1714.

P. var en meget velhavende mand. Fra sin far arvede han i Mecklenburg Hoikendorf og Manderow. 1687 erhvervede han sst. Harkensee og siden Parin (1689), Rolofhagen, Küssow og Gütow (1689–1708). 1707 afkøbte han sin svigersøn Christen Skeel Vallø med Billesborg og Gunderup, men disse godser solgte han allerede 1708 til Frederik IV for 165 000 dl. 1705 testamenterede Anna Rumohr, Hans Ahlefeldts (1624–94) enke, til hvem han vistnok havde bejlet, ham Glorup som tilfaldt ham 1712. Sin rørlige formue havde han for størstedelen anbragt hos bankierer i Hamburg og Amsterdam.

P. er et fremragende eksempel på de ikke få udlændinge, der med dygtighed og loyalitet tjente den danske enevælde. I udlandet, især England-Holland nød han respekt og blev anset for mere troværdig end andre medlemmer af regeringskredsen. Den generelle mistillid til den danske regering satte dog grænser for hvilke resultater han kunne opnå. Det er karakteristisk at han som den eneste inden for den danske regeringskreds omtales med en vis anerkendelse af Robert Molesworth i dennes ellers over for danske tilstande og personer stærkt kritiske bog *An Account of Denmark as It was in the Year 1692* (London 1694). Også hans indsats som finansadministrator var betydelig, omend aktuelle statsfinansielle krav og generelle politiske vilkår hindrede en gennemførelse af den langsigtede økonomiske strategi han havde opridset i en betænkning ved sin tiltrædelse som finansleder. – Hv. R. 1684. Bl. R. 1695. □ To forskellige mal. forestillende P. som hvid ridder (Fr.borg; Gissel-feld). Malet som blå ridder (Altenhof), herefter kopi (Gl. Viffertsholm) samt stik af Christopher Weigel og af I. C. Oberdorffer. Stik af J. Friedlein efter forlæg af G. A. de Boisclair.

Kilder. Årsberetn. fra gehejmark. II, 1856–60; VI–VII, 1876–83. Danske saml. 2.r.II, 1872–73 370–83; IV, 1874–76 190 192–96 217 228 230–32. Danske mag. 5.r.IV, 1898–1901 231–322; 6.r.II, 1914–16 112–51; V, 1930 1–189; 8.r.I, 1957–61 1–66. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen VIII–XI, 1930–49.

Lit. H. Naumann: Die Plessen, Görnitz 1940. A. Hojer: König Friedrich des Vierten glorwürdigstes Leben I–II, 1829. Hist. t. 2.r.II, 1848 255–58 594–97 o. fl. st. (Chr. V.s dagbøger). C. Paludan-Müller sst. 5.r.IV, 1883–84 28–31 150 154. Fr. Weilbach sst. 10.r.III, 1934–36 256–66. J. Boisen Schmidt sst. 11.r.V, 1956–59 320–28 og VI, 1960–62 269–312. Edv. Holm: Danm.-No.s indre hist. 1660–1720 I–II, 1885–86. Chr. H. Brasch: Prins Georg af Danm., 1890. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I, 1899. Carl Christiansen: Bidrag til da. stathusholdn.s hist. II, 1922. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Fr.v. Jessen: En slesv. statsmand I, 1930. Helge Nielsen og V. Thalbitzer: Skatter og skatteforvalt. i ældre tider, 1948 (reprudg. 1976). J. Boisen Schmidt: Studier over stathusholdn. i Fr. IVs regeringstid, 1967. Dagny Jørgensen: Danm.-No. mellom stormaktene, Oslo 1976. *Papirer.* C. H. Amthor og A. Hojer: Die Regierung und Thaten Königs Friedrichs des Vierten I–VIII (manus. i Rigsark.).

Steffen Heiberg

v. Plessen, Louise, 1725–99, overhofmesterinde. * 26.4.1725 i Wien, † 13.9.1799 i Celle, begr. i Lübeck domk. F: gehejmeråd C. A. v. Berckentin (1694–1725) og Susanna M. v. Boineburg gen. v. Honstein (1697–1732). ~ 11.5.1744 i Kbh. (Slotsk.) med major, kammerherre, senere amtmand, Christian Siegfried v. P., * 10.6.1716 på Fussingø, † 2.4.1755 i Kbh., s. af gehejmeråd Christian Ludvig v.*P. (1676–1752) og Charlotte A. Skeel (1685–1729).

P. der som syvårig mistede sin mor forblev indtil hun var 13 hos faderen i Wien hvorefter hun blev overladt en tante i Vallø til hun kunne komme til hoffet. Hun blev derefter hofdame hos dronning Sophie Magdalene og fik, trods Christian VIs stærke modvilje mod familien Plessen, endelig dennes tilladelse til at gifte sig med den afskedigede konseilministers søn. Efter ægtefællens tidlige død beskæftigede hun sig en tid med oprettelsen af en opdragelsesanstalt for unge piger på Christianshavn, men institutionen levede kun kort. Efter 1761 at have udlejet, senere solgt, familiens palæ i Bredgade (Odd Fellowpalæet) til H. C. Schimmelmann trak hun sig tilbage til landstedet Kokkedal. Herfra blev hun 1766 modstræbende hentet tilbage til høftjenesten idet hun af J. H. E. Bernstorff og Ditlev Reventlow (1712–83) blev overtalt til at blive den unge dronning Caroline Mathildes overhofmesterinde. Selv mente hun at valget var faldet på hende fordi hun, der ikke havde slægtninge ved hoffet at skulle protegere, kunne forventes at stå uden for intrigerne. I øvrigt skulle hun sørge for „en vis værdighed og sømmelighed ved hoffet“ hvil-

ket kunne forudses at være svært nok. Den 15-årige dronning sluttede sig nært til hende, og P. søgte at værne hende mod de fornærmelser der rettedes mod hende fra kliquen der på den tid omgav kongen. Eftertiden har gentaget Dorothea "Biehls bebrejdelse mod hende for ved sin optræden at være medskyldig i at kongen og dronningen fjernedes fra hinanden, og det kan ikke nægtes at hun ved sin strengt moralske holdning og sit krav om overholdelse af formalia kom til at vanskeliggøre forbindelsen. Men det er dog mere end tvivlsomt om resultatet under de givne omstændigheder kunne være blevet anderledes idet kongen netop på den tid var optaget af Stovlet-Cathrine.

P. blev imidlertid et nyt kraftcenter i hoffets verden, ikke alene frygtet og hadet af kongens følge. Hos hende samlede en kreds af hoffets utilfredse, blandt disse så fremtrædende folk som overkammerherre Reventlow, og næppe uden grund opfattedes kredsen som stærkt kritisk over for den bernstorffske udenrigspolitik der i 1767 under forhandlingerne med den holstensk-russiske forhandler C. v. "Saldern om en foreløbig mageskiftetraktat syntes at medføre en ydmygende afhængighed af Rusland. Herved pådrog P. sig v. Salderns vrede, i en sådan grad at han udvirkede kongens ordre om bortvisning af „dronningens loppefangerske“, som han udtrykte sig. I.3.1768 måtte P. med timers varsel forlade hoffet uden at tage afsked med dronningen. Hun tog sig denne ydmygelse meget nær og tilgav aldrig familievennen Bernstorff at han havde ladet det ske. Hun tog ophold på Kokkedal men fik kort efter ordre til helt at forlade riget; hun bosatte sig i Celle hvor hun til sin død førte stort hus. Caroline Mathilde glemte hende ikke selv om hun kort efter kom under Struensees indflydelse. Som den første modtog P. 1771 et eksemplar af den nystiftede Mathildeorden. Under dronningens forvisning til Celle 1772 havde de to kvinder venlig, men øjensynlig kun formel, forbindelse. Efter dronningens død hægedede P. om hendes minde, men nægtede at tale med besøgende om sin tid ved hoffet i Kbh. 1790 modtog hun besøg af Caroline Mathildes datter Louise Augusta. Hendes *Mémoire de la cour de Danemark* ... nedskrevet kort efter afskedigelsen (Aschebergs arkiv, udg. Danske Mag.), fortæller om hofintrigerne ved hendes ansættelse og i de fjorten måneder ved hoffet og er stærkt præget af bitterhed. – *L'Union parfaite* 1752. □ Mal. (Kloster Mariensee bei Neustadt). Mal. (Fr.borg). Mal. måske af Antoine Pesne (Saltø). Mal. (sst.).

L. P.: *Mémoire de la cour* ... i Danske mag. 5.r.V, 1902-04 84-90. Odense adresse contour efterretn., 1790 nr. 51. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I-II, 1915-30. Chr. Molbech i Hist.t. 2.r.IV, 1852 598-600; 3.r.IV, 1865-66 147-494 (Dorothea Biehls breve). Fr. Schiern sst. 4.r.II, 1870-72 695 714. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720-1814 II-V, 1894-1906. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bøbe III, 1896-97: V-X, 1902-31 (se Berckentin). Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I-II, 1903-19. Bernstorffske papirer, udg. samme I-II, 1904-13 (breve i II 404-24).

Sv. Cedergreen Bech

v. Plessen, Otto, baron, 1816-97, diplomat. * 9.II.1816 på Sierhagen i Holsten, † 3.4.1897 i Baden-Baden, begr. sst. F: gehejmekonferensråd Mogens Joachim v.P., senere greve Scheel-P. (1782-1853) og Margrethe Vilhelmine Hedemann (1788-1854). ~ 9.5.1853 i St. Petersburg (Vinterpaladsets kapel) med fyrstinde Varvara Sergejevna Gagarin, * 22.I.1825 i St. Petersburg, † 19.6.1893 i Baden-Baden, d. af prins Serge Sergevitj G. († 1852) og Isabella Valevska. – Bror til Carl "Scheel-P. og Wulff "Scheel-P.

Efter at have taget juridisk embedseksamen fra univ. i Kiel ansattes P. 1841 som attaché ved gesandtskabet i Rusland hvor hele hans karriere forløb. P. tilhørte den gruppe af konservative holstenske diplomater og tilhængere af den dansk-tyske helstat der såvel af opdragelse som af uddannelse var fuldblods tyske. Men deres loyalitet over for den danske eller rettere den dansk-tyske kongemagt (til 1864) var pålidelig nok. 1843 blev P. legationssekretær. Ved gesandstens fratreden i efteråret 1846 udnævntes han til chargé d'affaires og fra juni 1849 til gesandt. Han fik i disse år en meget nær tilknytning til den russiske regerings ledende mænd med selverskeren, czar Nikolaj I og hans kansler greve C. R. Nesselrode i spidsen. Forbindelsen styrkedes yderligere da han i maj 1853 ægtede fyrstinde Gagarin der var datter af overhofmesteren ved det russiske hof og en slægtning af Nesselrode. Denne helt usædvanlige position som den unge diplomat vandt fik utvivlsomt en vis betydning ved at lette den diplomatiske forbindelse mellem Rusland og Danmark og gøre det muligt for de skiftende danske regeringer at fremføre deres synspunkter i forbindelse med striden om hertugdømmernes fremtid. På den anden side medførte P.s tilknytning til det russiske hof og til overklassen at hans indberetninger blev ensidige og præget af de officielle russiske standpunkter og vurderinger. Dette blev ganske klart under Krimkrigen (1853-56) da Plessens indberetninger især i begyndelsen var temmelig villedende indtil omfanget af de russiske nederlag tvang ham til at revidere og moderere sine synspunkter

om russisk politik. Dette forhold rokkede dog ikke ved de danske regerings beslutning om at beholde P. i St. Petersburg. Kun under det kortvarige ministerium Rottwitt hvor C. F. Blixen-Finecke var udenrigsminister synes hans stilling at have været i fare. Men da C. C. Hall igen trådte til i februar 1860 drev faren over.

Efterhånden som den dansk-tyske strid om her-tugdømmerne skærpedes kom P. ligesom de andre holstenske diplomater til at se på Danmarks fremtid med stigende skepsis. Det kan i det hele ikke nægtes at disse diplomater i kraft af deres uddannelse, tyskorienterede synspunkter og diplomatisk erfaring så mere nøgternt på Danmarks situation end de nationalliberale. I indberetninger til udenrigsmin. og i underhåndsbreve til direktør P. *Vedel fremhævede P. gentagne gange at den danske udenrigsledelse gjorde klogt i at gå stille med dørene i denne sag. Dec. 1860 skrev han til Vedel at selv den heldigste krig ikke kunne give Danmark mere end det havde mens en uheldig krig kunne medføre tabet af både Holsten og Slesvig. Når de holstenske diplomater alligevel ikke kunne vinde gehør skyldtes det ikke mindst at de ikke kunne stille noget andet alternativ til Ejderpolitikken end en opretholdelse af helstaten, og den løsning var i hvert fald umulig. Det viste sig under London-konferencen i foråret 1864 da de krigsførende parter og de neutrale stormagter forgæves søgte at finde en løsning der kunne tilfredsstille alle parter. I denne fortvivlede situation forsøgte Chr. IX, hvem P. og hans slægt følte en helt anden tilknytning til end til Fr. VII, at fremme sin personlige plan om en personalunion mellem kongeriget Danmark og hertugdømmerne. Da P. havde tanker i samme retning, og da udenrigsminister A. M. Gortjaköv udtalte sig velvilligt men uforpligtende om denne plan fik Chr. IX sat igennem at P. i begyndelsen af juni 1864 officielt blev kaldt til Kbh. hvor han ankom den 14.6. Ministeriet Monrad afviste planen der i øvrigt heller ikke havde nogen mulighed for gennemførelse på fredskonferencen. Kongen kunne på dette tidspunkt heller ikke finde nogen person der vovede at afløse Monrad som konselspræsident og dermed faldt hele planen til jorden hvorefter P. forlod Kbh. Denne såkaldte „Plessenske episode“ øgede kun forvirringen omkring den danske regerings endelige beslutning og blev således ikke til Danmarks gavn.

P. ansøgte nu om sin afsked. Monrad ville gerne bevilge den men kongen satte sig imod, og P. blev derfor på posten som gesandt i Rusland til han definitivt fratrådte 1.1.1867. En væsentlig del af den tid han havde tilbage benyttede han til langvarige orlovsperioder som han især brug-

te til kurophold i Baden-Baden hvor han og hans hustru efterhånden tog fast bolig. Forinden fratrædelsen havde han lejlighed til at deltage i forhandlingerne om prinsesse Dagmars russiske ægteskab. Endvidere forhandlede han i foråret 1866 med Bismarck om en eventuel dansk-preussisk alliance rettet mod Østrig. Som betaling skulle Danmark have Nordslesvig tilbage. Tilbudet blev af Bismarck afvist med ironisk overlegenhed. P.s andel i denne noget pinlige affære bestod dog blot i at han optrådte som den danske regerings officielle forhandler. Efter at have forladt udenrigstjenesten tilbragte P. resten af livet i udlandet og kom kun sjældent til Danmark, sidste gang vistnok i 1876 da han modtog elefantordenen. Med opløsningen af den dansk-tyske helstat var grundlaget for hans tilknytning til Danmark borte. – Kammerjunker 1841. Kammerherre 1848. Gehejmekonferensråd 1862. – R. 1848. K. 1850. DM. 1852. S.K. 1856. R.E. 1876. □Mal. af F. Amerling. Foto.

Det nordslesv. spørgsmål 1864–79, udg. Aage Friis I, 1921; IV–V, 1938–46. Europa, Danm. og Nordslesv., udg. Aage Friis og P. Bagge I–II, 1939–45 (også fransk udg. m. titlen: L'Europe, le Danemark et le Slesvig du Nord, s.å.). Statsrådets forhandl., udg. Harald Jørgensen II–III, 1956–58; IX–X, 1970–72. – N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (reprint, 1973). D. G. Monrads deltagelse i begivenhederne 1864, udg. Aage Friis, 1914. Aage Friis: Den danske regering og Nordslesvigs genforen. med Danm. I–IV, 1921–59. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952. Viggo Sjøqvist: Peter Vedel I–II, 1957–62. Erik Møller: Helstatens fald I–II, 1958 (reprint, 1974). Troels Fink: Otte foredrag om Danms. krise 1863–64, 1964 82f. Jens Engberg: Det slesv. spørgsmål, 1968. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. Holger Hjelholt: Arvefølgesag og forfatningsforhold i det da. monarki, 1973 = Vidensk. selsk. Hist.-filos. medd. XLVI,3. Emanuel Halicz: Danish neutrality during the Crimean war, 1977. – Papirer i Rigsark.

Viggo Sjøqvist (Aage Friis)

v. Plessen, Samuel Christoph, 1640–1704, officer.

* 1640 i Mecklenburg, † 24.6.1704 i Kbh. F: godsejer, senere oberstløjtnant i svensk tjeneste Henning v.P. til Müsselfow m.m. († 1643, ~ 1° med N.N. v. Koppelow) og Agnes Rahel v. der Asseburg (~ 2° med oberst Dietrich v. Polentz). ~ 26.5.1680 med Catharine Margrethe Elisabeth v. Dalwig, * 15.5.1654, † 22.6.1726, d. af hessisk gehejmeråd og oberamtmand Caspar Friedrich v. D. og Emilie v.D.

P. tjente indtil 1676 under otte forskellige fyrster fra menig til oberstløjtnant i infanteriet og rytteriet. 1677 blev han oberstløjtnant i livgarden til hest, 1678 kommandør, 1682 oberst og chef for denne. 1685 forlagdes en del af regimentet til Møn, han blev amtmand der og forpagtede Stege og Elmelunde ladegårde, men opholdt sig

v. Plessen, Samuel Christoph

mest i Kbh. Under troppesamlingen i Holsten 1689 blev han generalmajor og ved springavancement generaløjtnant. Han var ganske vist en dygtig, energisk og virksom officer og administrator, men den sidste forfremmelse fremkaldte dog almindelig overraskelse og voldsomme protester og afskedsbegæringer fra flere af hans kolleger, thi han var ilde lidt og lidet agtet i og uden for hæren. Christian V satte imidlertid pris på ham, overkammerjunker A. L. *Knutth støttede ham, og overkrigssekretær Jens *Harboe ses ikke at have sat sig imod det. Han blev samtidig generalinspektør over ryttergodset, adjungeret generalkommisariatet og direktør for krigshospitalet (hærens pensionsanstalt). 1696 gik der rygter om at Møn skulle udlægges til matroshold da befolkningen klagede hårdt over udsugelser og mishandlinger ved ham og hans undergivne så øen næsten var blevet ruineret, og i forvejen havde det været på randen af mytteri i hans regiment på grund af hans utjenstlige forvaltning af pengesagerne. 1697 toges garden bort fra øen, P. mistede amtmandskabet og blev sendt som gesandt til Haag. To år efter, ved Christian Vs død, fratog man ham hans militære stillinger og det hvide bånd og holdt ham i husarrest mens en kommission undersøgte hans forhold. Ved sin død var han endnu arrestant, og ved den følgende endelige dom kendtes han skyldig til statskassen og private 40 000 rdl. Hans ejendomme her i landet, heriblandt hans store gård mellem St. Kongensgade og Bredgade (hotel Phønix) og Uterslevgård blev konfiskeret, men hans godser i Mecklenburg ansloges til en langt større sum. – Man kan vanskeligt danne sig et fuldt skøn over hans skyld, men det er sikkert at han havde skaffet sig en mængde personlige fjender og misundere. – Rang med virkl. etatsråd 1684. – Hv. R. 1693.

Danske saml. 2.r.V, 1876–77 272 275 331 336. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen III, 1877; VII, 1886. Danske mag. 4.r.VI, 1886 254 260–62; 5.r.IV, 1898–1901 247 264 287 309; V, 1902–04 326. Pers.hist.t. 10.r.V, 1938 226 237. – J. Paludan: Møn I, 1822 især 418–27. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1660–1720 I, 1885 442f. C. C. v. Krogh: Medd. om den kgl. livgarde, 1886 87–270. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. II, 1916. Frede Bojsen: Af Møns hist. VI, 1921 212–50.

*Rockstroh**

v. Plessen, Scheel, se Scheel-Plessen.

Plett, Peter, 1766–1823, lærer, vaccinator. * 29.12.1766 i Klein-Reide i Slesvig, † 29.3.1823 i Schönberg, begr. sst. F: væver Hans P. (ca. 1730–90) og Garderuth Knutzen (1747–1810). ~ Elisabeth Magdalene Heyck, * 20.9.1771 i

Carlshof, Hansühn sg., † 8.2.1851 i Schönberg, d. af hollænder Gerhard Hinrich H. (1726–54) og Catharina Dorothea Völckers (ca.1731–1809).

P. var i sin ungdom huslærer hos landmænd i det østlige Holsten, hvor der dengang hyppigt af læger foretoges inokulation af koppevæske (variolation) og tillige hyppigt hos kvægbesættningerne fandtes kokopper hvis beskyttende evne mod koppesmitte – navnlig tydelig hos malkepijerne – landbefolkningen var begyndt at få øje for. Herved førtes P. ind på den nye og geniale tanke i stedet for væske af menneskekopper (variolæ) at benytte kokoppevæske til indpodning, og da koppesmitte netop truede foretog han 1791, fem år før E. Jenners verdensberømte første vaccination, i al stilhed en sådan indpodning på sine elever, børn af en forpagter Martini på Hasselburg under godset Wittenberg. Kokopperne slog godt an, og børnene viste sig under en senere koppepidemi uimodtagelige for koppe-smitte; men sagen sønsedes ikke skønt P. sendte en meddelelse derom til sundhedskollegiet i Kiel og her støttedes af professor Franz H. *Hege-wisch. Da P. i de følgende år havde gennemgået sit lærerkursus på seminariet i Kiel og derefter var blevet ansat i Probstieihagen virkede han her (1802) sammen med den stedlige præst og læge for udbredelse af vaccination som nu var blevet kendt og skattet ved Jenner. Sammen med præsten flyttede P. senere til Schönberg sogn hvor han til sin død var lærer i landsbyen Stakendorf. Han efterlod en enke med flere børn i meget trange kår; lærerenkekassen i Altona, i hvilken han var interessent, gik nemlig fallit.

Nordisches Archiv für Naturkunde . . . III,2, 1803 69. J. G. Schmidt i Neue schlesw.-holst. Provinzial-Berichte, Kiel 1815 77–88. Bibl. for læger 4.r.XV, 1859 334–38. G. Friis i Ugeskr. for læger 5.r.I, 1894 558–60. Jul. Petersen: Kopper og koppeindpodning, 1896 209f. Torben Geill i Dansk medicinhist. årbog 1972 82.

*L. S. Fridericia**

Ploug, Carl Parmo, 1813–94, forfatter, journalist, politiker. * 29.10.1813 i Kolding, † 27.10.1894 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: adjunkt, senere overlærer Christian Frederik P. (1774–1837) og Parmone Caroline (Line) Petersen (1784–1860). ~ 6.6.1854 i Kbh. (Vartov) med Frederikke Elisabeth Michelsen, * 7.3.1834 i Nakskov, † 5.2.1904 i Kbh., d. af kateket i Nakskov, senere sognepræst i Thisted, provst Marcus Christian Vilhelm M. (1804–55, ~ 2° 1841 med Marie Amalie Hansen, 1815–89) og Frederikke Vilhelmine Faber (1810–91, ~ 2° 1840 med grosserer, vicekonsul Alfred *Hage, 1803–72).

P. havde som dreng et stærkt følelsesliv og en levende fantasi der nærredes af slotsruinen højt

over Kolding og grænsen til Slesvig kort uden for byen og fyldte hans sind med drømme om historiske bedrifter. 16 år gammel dimitteredes han 1829 som student og begyndte at studere teologi i Kbh., men opgav det hurtigt i protest mod en pietistisk onkels påvirkning. Efter en tids beskæftigelse med filologi samlede han sig om historie og litteratur, men tog aldrig nogen embedseksamen. Vanskelige økonomiske forhold, optagethed af studenterlivet og uro i sindet var baggrunden, og da han 1833 flyttede ind på Regensen opslugtes han helt af studenterlivet og det begyndende liberale røre. Hurtigt blev han den ledende oprører mod regensprovsten F. C. *Petersens snæversyn. Provstens forbud mod regensianernes fastelavnsløjer besvarede han med sine *Atellaner*, udgivet 1904 (Studenterkomedier, udg. Axel Sørensen) og 1913. Det var studenterkomedier med litterær og politisk satire i et kraftigt sprog. I tidens liberale ånd var der drøje hug til enevælde og andre autoriteter og i *Kjærlighed under Karantæne*, 1842, med sangen *Længe var Nordens herlige Stamme spaltet i trende sygnende Skud* trådte P. frem som den skandinavismens poet han blev fremfor nogen. Ved siden af forfattereskabet var det P.s mod, hans kalte fastholdte synspunkter, hans til tider overdrevent pompøse retorik, hans trang til at handle og hans organisationstalant der gjorde ham til studenterfører. Da Regensens læseforening praktisk talt blev afskaffet 1839 stiftede han resolut en ny akademisk læseforening *Academicum*.

P. så beundrende op til Orla *Lehmann der havde mærket sig den tre år yngre P.s evner, og da Lehmann 1841 mente at måtte træde ud af Fædrelandets redaktion på sin vej mod erhvervelse af bestalling som højesteretsassessor fik han P. knyttet til bladet. 12.5.1841 stod P.s navn første gang anført som redaktør. Dermed indledte han sin egentlige livsgerning der varede til året før Fædrelandet 1882 gik ind. Sammen med Jens *Giødwad fastholdt og udbyggede han gennem 1840erne Fædrelandets førende stilling som oppositionsblad mod enevælden og som de nationalliberales organ gennem 1850erne og 1860erne. Journalist i ordets egentlige betydning var P. ikke. Det daglige arbejde med bladets tilrettelæggelse og omsorg for at alt væsentligt kom med interesserende ham ikke. Det tog Giødwad sig af. Økonomien havde heller ikke hans interesse. Men med sit engagement i kampen mod enevælden og for liberalismen, skandinavismen og danskheden i Slesvig prægede han bladet gennem sine ofte meget polemiske artikler, til tider hensynsløs i angreb. Det samme stærke personlige engagement prægede hans taler ved de nordiske studentermøder og ved folkefesterne

på Skamlingsbanken i 1840erne. Han var ét med det han stred for. Naturligt måtte Fædrelandet komme til at stå i centrum 1848 og gik med al sin styrke ind for Ejderpolitikken, omend P. senere under den voksende reaktion i Europa som andre liberale ledere hældede mod Slesvigs deling, men årene før 1864 gik han i opposition mod C. C. *Halls søgende politik og blev igen den ubetingede forkæmper for Ejderpolitikken. Nederlaget mod Preussen 1864 ramte ham derfor også med frygtelig kraft. – P.s politiske indsats stod ikke mål med hans journalistiske. Han valgtes til den grundlovgivende rigsdag i sin hjemby Kolding 1848, var valgt til folketinget i Svendborgkredsen 1854–58 og sad i landstinget 1858–90, fra 1866 valgt i Kbh. Han havde stemt for almindelig valgret ved grundlovens vedtagelse og stod i 1850erne i mange sager på de nationalliberales venstre fløj, ofte sammen med bondevennerne uden dog at dele deres demokratiske holdning. For ham betød den frie forfatning først og fremmest politisk frihed, pressefrihed og personlig frihed. Personlighedens udvikling under frie forhold forudsatte efter hans opfattelse en dannelse som bønderne ikke var i besiddelse af. Han kunne 1867 modsat sit parti stemme sammen med venstre for valgmenighedsloven, men han var og blev akademikeren der i venstres politik så „seminaristisk sludder“ og skrev hånligt om „transtøvlerne“ der ville regere landet. En hektisk politisk aktivitet udfoldede han 1863 da skandinavismen tilsyneladende svingede fra det lyrisk-festlige til politik.

P. havde tidligere taget til orde for en dynastisk union af de nordiske stater, og da de tre danske ministre D. G. Monrad, Orla Lehmann og C. C. Hall 1863 henvendte sig til den svenske gesandt om en sådan union med ændring af den danske tronfølge fik P. nys derom og satte alle sine kræfter ind på sagen gennem påvirkning af svenske aviser og direkte henvendelse til den svenske konge Karl XV. Der kom intet ud af planerne, men P. bragte dog i december 1863 foran den truende krig med Preussen telegram om at „de 22 000 og han selv“ (Karl XV) ville komme Danmark til hjælp. – P. havde fulgt sit parti i dets drejning mod højre, stemte for den reviderede grundlov 1866 og vendte sig med stor skarphed mod det forenede venstre og dets krav om parlamentarisme. Alt det nye der brød frem i begyndelsen af 1870erne var ham imod, brandesianismen i særdeleshed. 1878–80 kom det til et voldsomt opgør mellem ham og nogle af det literære venstres mænd, bl.a. Holger *Drachmann, V. *Pingel og S. *Schandorph. Med P.s overtagelse af formandskabet i højres arbejder- og vælgerforening 1883–93 var sammensmeltningen

Ploug, Carl

med højre en realitet. Mange anså ham for en frafalden, men næppe med rette. Han holdt stejlt fast ved de idealer han var grebet af som ung og forstod ikke at forholdene ændrede sig. Det folk han ville tjene var et ganske andet end det han var med til at vække 40 år tidligere. Han forstod heller ikke at sådan måtte det gå når en fri forfatning med almindelig valgret var indført og gamle standsprivilegier ophævet. Det var P.s fortjeneste at han gennem Fædrelandet i et par tiår prægede den offentlige debat, især i Kbh. og i akademiske kredse landet over, så stærkt endog at han i perioder var den offentlige mening. Hans position afsvækkedes noget da C. St. A. *Bille 1851 begyndte udgivelsen af Dagbladet. Den reduceredes yderligere da P. efter 1864 var lammet både af nederlaget i krigen og skandinavismens sammenbrud. Ved hans fratræden 1881 var bladet så svækket at efterfølgerne kun holdt det gående et lille årstid. Som politiker forfægtede han i rigsdagen sit blads synspunkter og hørtes med interesse, men nogen ledende stilling fik han ikke blandt de liberale politikere. Som digter var han lejlighedsdigter par excellence. Mangfoldige digte fra festlige lejligheder og historiske begivenheder foreligger fra hans hånd. De fleste var så knyttet til nuet og ofte så pompose at de næppe længere har læserens interesse ud over det rent historiske. Undtagelser er *Paa-skeklokken kimed mildt* om det danske nederlag ved Slesvig 1848 og kantaten ved Kbh.s universitets 400 års jubilæum 1879. Der er genklang af guldalderens digtning i en del af hans poesi, men det hårde og buldrende der kunne præge hans journalistik dominerer hyppigt. Helt uden lejlighedsdigtets karakter er hans smukke digte til den 21 år yngre hustru. Og hans i folkevisestil skrevne *Husker du i Høst* har overlevet alt. – Dr.phil.h.c. i Lund 1877. – Sønnen **Hother P.**, * 17.7.1856, † 6.8.1932, blev student 1873, cand. jur. 1880 og efter en tid i Kbh.s magistrat og som sagførerfuldmægtig blev han 1888 ansat i kulturministeriet hvorfra han afgik som kontorchef 1914. Han udgav en del kompositioner til danske digteres værker samt en skildring af faderen *Carl Ploug I, 1813–48, 1905*, der dog forblev uafsluttet. R. 1909. – Grundlovsmedaljen i guld 1855. – R. 1872. DM. 1874. K.² 1888. □ Litografi efter tegn. af V. Marstrand. Træsnit 1886 efter daguerreotypi fra 1840'erne. Afbildet på litografi af Regensen 1843 og på satirisk tegn. af Marstrand ca. 1843 (Fr.borg). Tegn. af N. Henriques, 1846 (Kgl.bibl.). Tegn. af Constantin Hansen (Kolding kunstforen.), litograferet 1855 og i Neu Ruppin, i træsnit 1862 og 1864. Buste af H. V. Bissen, 1857 (gips på St.mus. og glyptoteket, marmor på Nivågård) og buste efter denne af V.

Bissen (Studenteforen.). Afbildet på Constantin Hansens skitse, 1860, til grundlovsbillede (St.mus.). Mal. af samme 1861–62 (folketinget) og 1863. Afbildet på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg), skitse dertil (folketinget). Træsnit 1861 efter tegn. af H. Olrik og s.å. efter daguerreotypi. Afbildet på akvarel af studenterne på Drottningholm 1856 af P. C. Skovgaard. Mal. af Constantin Hansen, 1867, af samme scene (Fr.borg). Træsnit 1868, af E. Skill 1870 og af C. L. Sandberg 1871. Litografi 1872. Træsnit 1875. Mal. af F. Vermehren, 1877 (Kolding kunstforen.). Træsnit 1879 og træsnit efter dette af H. P. Hansen, 1886. Træsnit af samme, 1879, træsnit efter dette af J. Sørensen s.å. og 1883. Træsnit 1879. Litografi af I. W. Tegner, 1879. Træsnit af H. P. Hansen, 1881. Tre satiriske tegn. af K. Gamborg 1887–90 (Fr.borg). Træsnit 1888. Mal. af Carl Bloch, 1888 (Fr.borg). Tegn. af Gerh. Blom, 1895 (Kgl.bibl.). Relief af V. Bissen (gravstenen). Buste af samme, 1895 (H. C. Andersens boulevard 6, Kbh.). Afbildet på Rasmus Christiansens tegn., 1902, af Fædrelandets redaktionskontor ca. 1845. Foto. – Mindesten af Carl Martin-Hansen efter tegn. af Lorentz Frølich, 1899 (slotshaven i Kolding). Mindeplade på fødehuset i Kolding 1913.

Udg. Digte, udg. Hother Ploug I–II, 1901.

Kilder. Af Orla Lehmanns papirer, udg. Jul. Clausen, 1903 45–48 69–72 79f 137–40 151–53 195f (breve). A. D. Jorgensen: Breve, udg. Harald Jorgensen, 1939 43f 98f 151 339–43. Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. I–IV, 1945–58.

Lit. P. G. Bang i Hist. t. 3.r.VI, 1867–69 130. O. Müller sst. 147 150. Hother Ploug sst. 7.r.III, 1900–02 349–68 (heri aktstykker). Aage Friis sst. 10.r.III, 1934–36 620–38. Otto Borchsenius: Fra fyrreterne I, 1878 174–245. Vilh. Topsøe: Politiske portræstudier, 1878 214–25. Viggo Hørup i Morgenbladet I.–2.10.1881. N. Neergaard: Under junggrundloven I–II, 1892–1916 (reproddg. 1973). Nic. Bøgh: Til minde om C. P., 1895. Ernst v.d. Recke i C. P.: Efterl. digte, 1895 IX–XC1 (optr. i sammes Digte II, 1901 I–LXVII). H. C. A. Lund: Studenteforens hist. I–II, 1896–98. Jul. Clausen: Skandinavismen, 1900. Hother Ploug: C. P., 1905. Erik Henriksen: Mændene fra 48, 1911 113–24. Oskar Schlichtkrull i Poul Rytter : C. P.: Sylvesternat, 1913 I–XXXXIV. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. Kn. Fabricius: Regensen, 1923–25. Hans Brix: Dan.s digtere, 1925–26 (3. udg. 1962). Hakon Stangerup: Kulturkampen I–II, 1946. Samme: Dagens gerning, 1958 80–90. Paul V. Rubow: Epigonerne, 1956 24–43. Chr. Kirchoff-Larsen: Den danske presses hist. III, 1962 197–258.

Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark.

Helge Larsen

Ploug, Hother, se Ploug, Carl.

Ploug Sarp, Gerda, se Sarp, Gerda Ploug.

Plov (senere kaldet Sorte P.), – 1137 –, kong Erik Emunes drabsmand.

P. dræbte kong Erik på et tingmøde på Ribeggen; drabets højtidelige karakter er givet med det miljø hvori det fandt sted, men dets nærmere omstændigheder kendes ikke. P. har hørt til modstanderne af denne konges kraftige regeringsførelse. Den næsten samtidige Roskildekroniken der ved meget ondt at fortælle om Erik Emunes regering og hævder at kongen i et og alt optrådte som om han var kejser ser i P.s gerning Guds værk.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I, 1917–18 (reprintudg. 1970). Saxo: Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

Kai Hørby

Plovgaard, Sven Olav, * 1913, biblioteksinspektør. * 18.4.1913 i Vestbirk, Østbirk sg. F: efterskoleforstander, senere enelærer Asker Madsen P. (1886–1950) og forfatter Karen Johanne Kristensen (1887–1966). ~ 8.12.1938 på Frbg. (b.v.) med bibliotekar Bodil Folsted Hansen, * 28.8.1906 i Kbh., † 30.11.1980 i Roskilde, d. af handelsfuldmægtig Anton H. (1873–1949) og Odny Iwersen (1874–1958).

Efter studentereksamen 1932 og nogle års litteraturhistoriske studier, der bl.a. affødte en oversættelse og bearbejdelse af Miguel de Cervantes' *Don Quixote*, 1946, valgte P. biblioteksvejen. Han tog bibliotekseksamen 1938, suppleret med det særlige børnebibliotekarkursus 1943. Efter ansættelse på Frederiksberg, i Gladsaxe og i Kalundborg kom P. 1946 til Statens bibliotekstilsyn som bibliotekskonsulent, i første omgang med børnebibliotekerne som særligt område, og han ledede det særlige børnebibliotekarkursus 1950–57. Men hurtigt blev han fanget af et andet fagligt område: biblioteksbyggeriet. Som resultat af et udvalgsarbejde, hvor også arkitekter deltog, kom 1958 *Normer og planer for folkebiblioteksbygninger*, foreløbig udg. Den endelige udgave *Folkebiblioteksbygningen* med P. som redaktør kom 1967, tysk udg. 1970, engelsk udg. 1971. I undervisning på biblioteksskolens kurser, i bibliotekstidsskrifter og på internationale møder har P. fulgt sine ideer op, således på en „rejsende bibliotekskongres“ under UNESCO i Finland hvor han sammen med en vesttysk og en ungarsk bibliotekar gennemgik nye finske biblioteksbygninger. 1980 medvirkede han i den internationale biblioteksforening IFLA i et seminar omkring biblioteksindretning, stadig ajourført efter samfundets og bibliotekernes krav. – Det betydningsfulde i P.s indsats gennem årene er at han fra 1965 som biblioteksinspektør med bibli-

oteksbyggeri som særligt område har vundet kommunernes og bibliotekarernes fulde tillid i det rådgivende arbejde der udgår fra bibliotekstilsynets særlige byggeafdeling. De opstillede normer føles ikke som snærende bånd, men som en garanti for at de kommende biblioteksbyggerier der følges gennem en omfattende rejsevirkomhed planlægges sikkert og rationelt. □ Foto.

Mogens Iversen

Plum

Slægten P. føres tilbage til borger i Ribe Frands Madsen (–tidligst 1567).

Claus *P. var ~ 1° med Maren Winstrup, d. af biskop Peder Jensen *V., ~ 2° med Kirstine Cortsdatter, d. af professor Cort *Aslaksen. Frederik *P. var ~ Maria Sophia Munk, d. af justitsråd Søren M. og ~ 1° med professor Andreas Christian *Hviid. Peter *P. var ~ Ellen Mathilde Hansen, d. af etatsråd A. N. *H.

Gerhard L. Grove: Slægten Plum, 1903, med rettelser 1932 og suppl. ved Arne B. Plum, 1976.

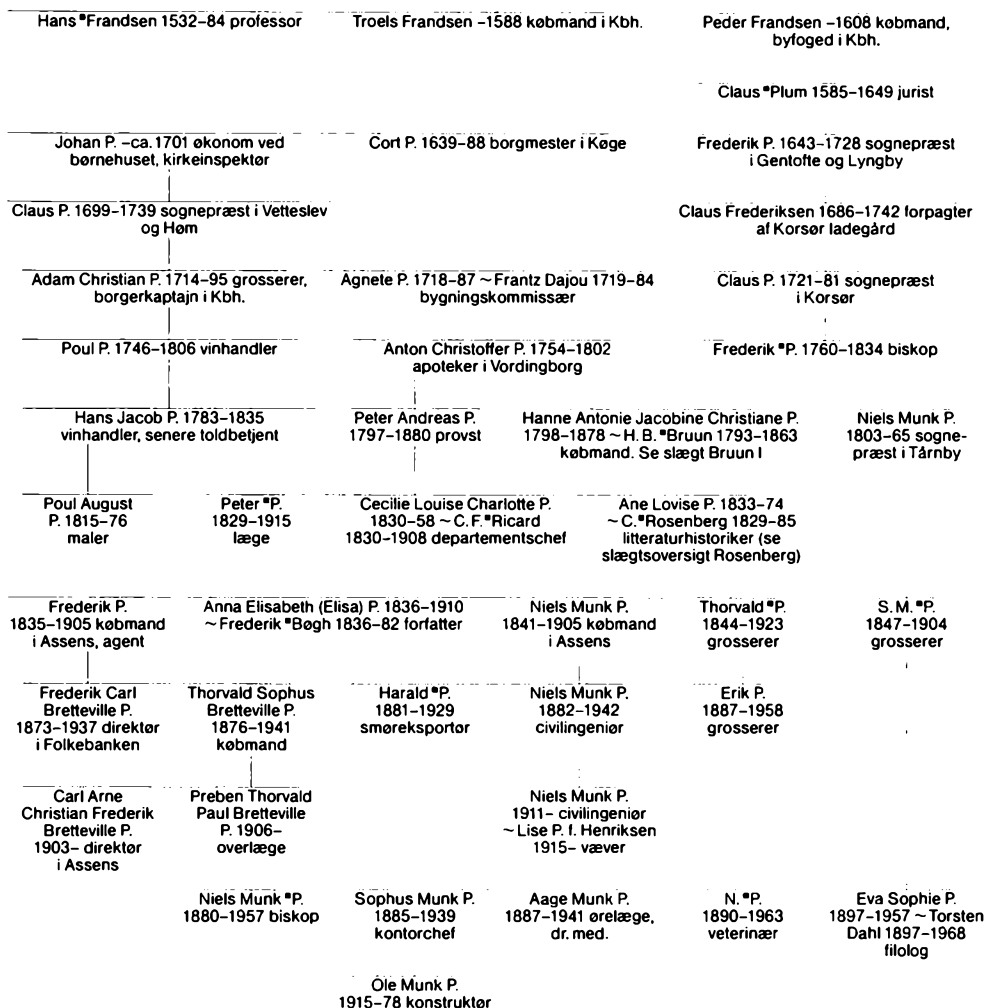
Hans H. Worsøe

Plum, Claus, 1585–1649, jurist. * juli 1585 i Kbh. (?), † 16.3.1649 sst., begr. i Frue k. F: købmand, senere byfoged, kgl. herold Peder Frandsen († 1608) og Cathrine Syben († 1613). ~ 1° 1618 med Maren Winstrup, * efter 1599 i Kbh. (?), † 1636 sst. (Frue), d. af biskop Peder Jensen *W. (1549–1614) og Anna Eisenberg (1575–1646). ~ 2° 22.4.1638 i Kbh. (Frue) med Kirstine Cortsdatter, * 1608 i Kbh. (?), † 11.5.1654 sst. (?), d. af professor Cort *Aslaksen (1564–1624) og Barbara Olufsdatter (ca. 1586–1628).

P. blev student 1604 fra Herlufsholm. Efter en omfattende studierejse der indbefattede ophold ved universiteter i Tyskland (Wittenberg 1605–08, Heidelberg 1608, Giessen 1609), England (1612) og Skotland, Frankrig, Italien (Padova 1616) og Nederlandene kaldtes han 1615 hjem til det ledige juridiske professorat ved Københavns universitet, men vendte først tilbage 1617. Det var første gang siden 1537 at der i dette professorat blev udnævnt en dansker, og vistnok også første gang at universitetet selv fik indflydelse på udnævnelsen. 1621 disputerede P. for den juridiske doktorgrad over en ikke bevaret afhandling om hævd. Han var fire gange universitetets rektor og blev 1623 Frue kirkes akademiske væge. Det eneste af P.s skrifter der er bevaret er den tredje af fire disputatser om ægteskabsret (1627) der i tidens stil lægger hovedvægten på romerretten og kanonisk ret, men dog lejlighedsvis omtaler dansk ret. Af forelæsningskatalogerne fremgår at P. har annonceret forelæsninger over

Plum, Claus

Frands Madsen –tidligst 1567 borger i Ribe

ægteskabsretten på grundlag af Frederik II's ægteskabsordinans. Interesse for national ret viste han også ved, som det fremgår af fortalen til Christen Ostensen Veiles Glossarium juridico-Danicum, 1641 (3. udg. 1665), at have ydet forfatteren bistand ved udarbejdelsen og senere revisionen af dette værk. □ Billede på epitafium af sten samt ligsten (begge forhen i Vor Frue k., Kbh., nu forsvundne).

Kirkehist. saml. 3.r.I, 1874–77 415 428 430 435f 443–59 463–65 467 485–91 814f. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam IV, 1902 257f 265 286–325 424–83. – Christen Ostensen: Glossarium juridico-Danicum, 1641 (3. udg. 1665) fortalen. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III–IV, 1868–77. C. Bruun: Kbh.s hist. I, 1887. Festskr. i anledn. af 200 års dagen for indførelsen af jur. eksa-

men ved Kbh.s univ., red. E. Reitzel-Nielsen og C. Popp-Madsen, 1936 26f 31f 43–47 119 268f. Will. Norvin: Kbh.s univ. i reformationens og ortodoksiens tidsalder I, 1937 196. Breve fra og til Ole Worm I–III, 1965–68.

Ditlev Tamm

Plum, Frederik 1760–1834, biskop. * 12.10.1760 i Korsør, † 18.1.1834 i Odense, begr. sst. F: res. kapellan, senere sognepræst i Korsør Claus P. (1721–81) og Elisabeth Amalie Rohn (1730–85). ~ 13.7.1792 i Kbh. (Helligg.) med Maria Sophia Munk (~ 1° 1782 med professor Andreas Christian *Hviid, 1749–88). P. blev student (Odense) 1778 og boede som stu-

dent på Regensen sammen med Jens *Baggesen der indførte ham i Kbh.s litterære kredse; selv skrev han også digte og arbejdede med oversættelse af klassiske litteraturværker; 1790 udgav han en oversættelse af Juvenals og Persius' satire over menneskers ønsker og blev prisbelønnet af Selskabet til de skønne videnskabers forfremmelse. I øvrigt studerede han især østerlandske og klassiske sprog, men også teologi (cand.teol. 1788), stod i gæld til N. E. *Balle (der udviklede hans sans for filologisk akribi), men følte sig mest knyttet til Claus *Hornemann. 1790 erhvervede han den filosofiske doktorgrad på en latinsk afhandling om tolkningen af gammeltestamentligt billedsprog, og 1792 blev han dr.teol. i Göttingen på en eksegetisk undersøgelse af de græske oversættelser af Habakuk og Obadja. Den første afhandling har særlig interesse ved at vise at han fra først af urokkeligt holdt fast ved et rationalistisk standpunkt; han forkastede utvetydigt den ortodokse opfattelse af bibelen, betonedede bibelske forfatters tidsbestemthed og hævdede kraftigt forskningens frihed over for dogmatiske principper og teologisk intolerance. 1789 blev P. præst ved arresthuset i Kbh., og 1791 sognepræst i Korsør-Tårnby, 1794 provst for Slagelse herred. Fra begyndelsen og stedse siden var P. en rastløs reformven; han tog straks fat på at reorganisere fattig- og skolevæsenet i Korsør og siden i hele herredet, og på samme måde virkede han da han 1796 fik et større arbejdsområde som sognepræst ved Skt. Mikkel's kirke i Slagelse, bl.a. ved at oprette en offentlig læse- og arbejds-skole. Sin pædagogiske interesse lagde han for dagen ved 1802 at udgive en håndbog for lærere ved borger- og almueskolerne, et værdifuldt opslagsværk, og 1803 viste han sig i et skrift som en varm tilhænger af J. H. Pestalozzi. P.s pædagogiske indsats påskønnedes meget af kronprins Frederik og hertugen af Augustenborg, og hans fortjenester i så henseende førte til at han 1803 blev stiftsprovst i Kbh. og sognepræst ved Vor Frue kirke. Som præst fik han ikke stor betydning, og som prædikant vurderedes han ringere end kirkens to kapellaner (L. N. *Fallesen og H. N. *Clausen), men han fortsatte energisk det pædagogiske reformarbejde. 1804 blev han medlem af kommissionen til undersøgelse af Pestalozzis metode og udgav (sammen med A. K. Holm og L. C. Sander) et fortrinligt og orienterende skoletidsskrift (Egeria I–IV, 1804–08). Med særlig omhu tog han sig af Vor Frue kirkeskole, og arbejdede – da den 1807 var ødelagt – med stort held for genopbygningen og for at sikre dens fremtid. P.s skoleinteresse omfattede hele byen, og han fik nedsat en permanent kommission til at varetage dens skolevæsens tarv (1809). Ved

pastoralseminariets oprettelse 1809 blev han medlem af direktionen.

1811 blev P. Fyns biskop. Han var ingen imponerende bispeperson, men hans jævnhed og fordringsløshed i forbindelse med hans redelige karakter og utrættelige gavnelyst skaffede ham en anset stilling i stiftet hvor han atter især virkede for skolevæsenet. 1812 bifaldt kancelliet hans regulativ for Fyns skoler, og i Odense fik han oprettet en ny borgerskole, en middelskole i den Lahnske stiftelse, aftenskoler for tjenestepiger og læredrenge og en søndagsskole for håndværkere; også på visitater stræbte han altid at ophjælpe skolerne, men trods sin iver faldt han en tid i unåde hos Frederik VI da han 1823 på egen hånd havde udsendt et cirkulære (som han måtte tilbagekalde) om religionsundervisningsplads i den indbyrdes undervisning. Et vidnesbyrd om hans pædagogiske interesse er den danske læsebog han 1821 udgav (*Anders Kjærbye af Vissenberg Sogn*) som har varig kulturhistorisk værdi. Den har et kernefuldt indhold og er skrevet i et levende og naturligt sprog, på en gang en læsebog i dansk, en slags etik for menigmand og en underholdningsbog af historisk tilsnit; det almenmenneskelige indhold belyses ved talrige eksempler fra Fyns historie og topografi.

Som biskop søgte P. – ligesom Fr. *Münter – at hævde bispestillingens selvstændighed over for kancelliet, og især var han ivrig for at bedre gejstlighedens dannelse; han virkede for de præstekonventer der dels skulle hæve det videnskabelige niveau, dels hævde standen over for den begyndende almuebevægelse; han videreudviklede de videnskabelige forhandlinger ved landemoderne (udgivet i to bind 1817–19) og udsendte selv de kritisk-orienterede *Efterretninger om den udenlandske nyere theologiske og pastorale Litteratur* I–XVI, 1818–33; han fik oprettet Fyens stiftsbibliotek (1813) og Fyens stifts litterære selskab (1815); begge støttede han energisk og med personlig ofervilje. P. var stedse en konsekvent rationalist, derfor også modstander af de gudelige vækkelser som for ham var udslag af „Fanatisme“ og „Mysticisme“, en „regellos Omsværmen i dunkle Anelser og Følelser“, og han kritiserede Grundtvig for hans „Galimatias“. Over for Kertemind-vækkelsen indtog P. en fast og afvisende holdning, han forkastede missionsagen og fik ved kancelliets hjælp B. F. *Rønne tvunget til at fjerne de indsamlingsbøsser han havde bragt i præstegårdene. – P. var en mand af mange og lærde kundskaber og vedblev til det sidste at sysle med videnskabelige undersøgelser; 1817 udgav han en skildring af den italienske humanist Marcellus Palingenius Stellatus, 1828 kom *Valgte Stykker af den græske*

Anthologie og 1827 en udgave af *Auli Persii Flacii Satiræ*. P. besad dog ikke nogen finere skoling eller fast teknik, og især de sidste arbejder præges af uøjagtighed, ujævnhed og utilstrækkeligt litteraturkendskab – svagheder som bl.a. J. N. *Madvig belyste i en anmeldelse. – Medlem af Videnskabernes selskab 1828. – R. 1811. K. 1828. □Mal. af W. F. Bendz, 1831, efter dette en gentagelse (Skt. Knuds k., Odense), kopi af C. A. Jensen 1834 (Fr.borg) og 1835. Litografi af H. Kitzerow.

Kilder. Selvbioграфier i Fr. Münter: De schola Antiochena, 1811 26–31 og i Gerhard L. Grove: Slægten Plum, 1903 122–26 (jfr. sst. 57–64). Kirkehist. saml. 3.r.III, 1881–82 708–20 (striden med B. F. Rønne); 4.r.VI, 1899–1901 44–59 (breve til Fr. Münter); 5.r.III, 1905–07 211f (brev).

Lit. N. Faber: Mindtæle over dr.theol. F. P., 1834. Aug. Baggesen: Jens Baggesens biogr. I,2, 1843 53–55. C. T. Engelstoft i Saml. til Fyens hist. og top. II, 1862 294f og III, 1865 245f 253 257; VIII, 1881 66f. Joakim Larsen: Bidrag til Kbh.s offentlige skolevæsens hist., 1881 75f. Samme: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1784–1818, 1893 189–92 257–60 264. Samme: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1818–98, 1899 31 142. Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian ... mit König Friedrich VI, udg. Hans Schulz, Lpz. 1908 161f. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 220. Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 318–20 411. Helge Nielsen: Folkebibliotekernes forgængere, 1960. Kn. Ottosen m.fl.: De fynske vækkelser, 1964 = Vækkelsernes frembrud i Danm. III. Holger Bernt Hansen: Fynske præstekonventer, 1926 = Kirkehist. studier 2.r.XX.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Plum, Harald Skovby, 1881–1929, smøreksportør. *30.1.1881 i Assens, †24.10.1929 på Torø ved Assens, begr. i Assens. F: købmand Niels Munk P. (1841–1905) og Agnes Nicoline Christiane Skovby (1846–1935). Ugift. – Brorson af S. M. *P. og Thorvald *P.

Efter skolegang i Assens og senere i Århus katedralskole blev P. student 1899 fra Jessens latin- og realskole der havde til huse i Industriforeningens bygning i København. Han blev cand.jur. 1905 og virkede derefter i fire år, til 1909, som juridisk manuduktør. 1908–12 drev han forretning som overretssagfører. Allerede forinden var han ved faderens død 1905 og ved farbroderens Frederik Plums omtrent samtidige død blevet draget ind i erhvervslivet hvortil han både ved tilbøjelighed og slægtstradition følte sig stærkt knyttet. Som støtte for familiefirmaet N. M. & F. P. i Assens oprettede han 1907 et lille firma, *The Butter Export Co.* der skulle forsøge eksport af drittelsmør der var mere holdbart end det sædvanlige smør, men af hensyn til firmaet T. & S. M. Plum i København, blev det hurtigt nødvendigt at opgive denne virksomhed, og P. optog derefter en eksport af dåsesmør til oversøiske

pladser gennem det 1908 startede *The Crown Butter Export Co.* der senere blev sammensluttet og samarbejdet med flere andre smøreksporthandlinger, ligesom det desuden optog eksport af mælk i dåser. P.s ambitioner rakte imidlertid videre, og 1911 etablerede han med støtte af Landmandsbanken *The United Export Co.* Dette selskab blev udgangspunktet for en stor mængde handels- og industriaktieselskaber som P. i de følgende år – navnlig i perioden 1916–19 – med støtte af Landmandsbanken og dennes direktør Emil *Glückstadt, der sad i *United Export Co.*s bestyrelse, grundlagde eller erhvervede aktieinteresser i, dels herhjemme, dels i en lang række lande jorden over.

1916 stiftede P. *Det transatlantiske Kompagni* der skulle virke som „holding company“ og samle den finansielle kontrol over alle de selskaber der var indeholdt i koncernen. Ved hjælp af meget diskutabile manipulationer som bragtes i anvendelse allerede i *United Export Co.*s første leveår skabtes formel basis for regnskabsafslutninger der udviste passende overskud og udbyttedeklarerationer. Disse dannede atter basis for start af nye selskaber og nye kapitaludvidelser. Til trods for hele koncernens løse opbygning og den dilettantisme der på vigtige områder prægede dispositioner og medarbejderstaben lykkedes det P. i løbet af krigen og de første efterkrigsår at opnå engagementer hos Landmandsbanken for op imod 200 mio. kr., et fuldkommen urimeligt engagement, dels på grund af dets uhyre størrelse i forhold til Landmandsbankens virkemidler, dels og navnlig fordi det var så planløst og lidet forretningsmæssigt bygget op. Likvidationen 1922 og følgende år afdækkede da også så kolossale tab at koncernens aktionærer såvel som Landmandsbanken praktisk taget tabte hele deres tilgodehavende. At konjunkturomslaget på verdensmarkedet 1920–21 og konfiskationen af de russiske interesser medvirkede til og fremskyndede dette resultat er uden for enhver tvivl, men også uden disse to omstændigheder ville et sammenbrud være kommet. P. fratrådte ledelsen af Transatlantisk Kompagni 1922, men fortsatte som direktør i *The Crown Butter Export Co.* som han hele tiden havde holdt uden for enhver forbindelse med og forpligtelse over for *Det transatlantiske Kompagni*. Den ved Landmandsbankens sammenbrud sept.1922 nedsatte kommission undersøgte også forholdene inden for kompagniet, og ved østre landsrets dom af 10.11.1923 kendtes P. skyldig i overtrædelse af aktieselskabslovens § 55 (urigtig regnskabsafregning) og idømtes derfor en bøde på 4 000 kr., en dom der både af ham selv og dem der endnu troede på ham blev betragtet som en rehabilitering.

Efter koncernens totale sammenbrud kunne P. selvsagt ikke påregne mere støtte fra Landmandsbanken, men P., der havde en vis bestikende og rolig forhandlingsform, opnåede at knytte forretningsforbindelse bl.a. med Folkebanken for Kbh. og Frbg. hvor en slægtning af ham var direktør, med Privatbanken i Kbh. og forskellige udenlandske banker. Med basis i Crown Butter opbyggede han over fem-seks år en ny koncern med ca. 20 firmaer af hvilke *Nordisk Trust Co.* fra 1926 gennem tilførsel af udenlandsk kapital skulle virke som løftestang for inddragelse af andre virksomheder under den P.ske interessesfære. 1927 offentliggjorde P. nogle dagbogsblade der ikke i nogen retning indeholder nogen betydningsfuld personlighed, men som yderligere bar vidne om en i mange henseender stærkt forfængelig og barnagtig indstilling, og dagbogsbladene bevirkede uden tvivl at en vis skepsis bredte sig også i de kredse der ikke syntes at erfaringerne fra Transatlantisk var tilstrækkelig afskrækkende. I samme retning virkede P.s ekstravagance der dog også omfattede en ikke ringe, men nok lidt naiv godgørenhed. Øen Torø ved Assens som han købte 1917 indrettede han på fantastisk vis til en art familiestiftelse og lod 1926 Carl J. *Bonnesen opstille det store billedhuggerværk Tors kamp med jætterne derovre. Stadige krav om kreditudvidelser over for de nye bankforbindelser satte imidlertid i efteråret 1929 kritiske undersøgelser i gang fra bankernes side som snart efterfulgtes af politimæssig undersøgelse, og som afdækkede meget betydelige bedragerier, falsk regnskabsaflæggelse, udstedelse af falske partialobligationer m.m., således at aktionærerne og bankerne led meget betydelige tab, i alt omkring ca. 20 mio. kr. Da P. mærkede at slaget var tabt skød han sig på Torø.

I slutningen af 1929 blev på Det kgl. bibliotek deponeret korrekturarkene til ca. 120 sider af fjerde bind af P.s dagbogsblade. Han havde i tredje bind samme år redegjort for sine forsøg på i 1920 ved forhandlinger med en sovjetisk handelsdelegation at retablere forbindelsen til Rusland. Denne tråd tog han op i fjerde bind der nu er tilgængeligt, men en fuldstændig skuffelse for så vidt angår klarlæggelse af de punkter vedrørende P.s virksomhed der endnu måtte være tvivl om. I de vigtige forhandlinger der nok førte til en overenskomst, men ikke til resultater i hans regie placerede han sig – efter sin egen opfattelse – i centrum for den europæiske politik, og det i en sådan grad at det kan have medvirket til den tvivl om hans mentale tilstand der glimtvis kom til orde efter hans selvmord. Skylden for at der ikke kom noget ud af hans bestræbelser for på international basis at få Sovjet til at opgi-

ve nationaliseringen af udenlandsk ejendom og tillade genoptagelse af udenlandsk erhvervsaktivitet lægger han på erhvervsorganisationerne og på H. N. *Andersen, Glückstadt og H. P. *Hjerl Hansen; men han tilslører og fortier samtidig så væsentlige træk at hans oplysninger i det store og hele er værdiløse til opklaring af begivenhederne. – R. 1919. □ Avistegn. signeret A. Foto.

H. P.: Dagbogsblade I–III, 1925–29 (IV i manus. i Kgl.bibl.). Stenografisk referat af kommissionsdomstolens forundersøgelse og forhandl. for Østre landsret, 1923. Beretn. om forholdene i Den da. landmandsbank, 1924 202–86; bilag 131–271. – Erik Plum: Russisk handelskompagni 1915–22, [1923]. Børsen 24.10.–25.10.1929. Politiken 24.10.–31.10.s.å. Nationaltid. 25.10.s.å. Bent Jensen: Danm. og det russiske spørgsmål 1917–24, 1979. Samme i Hist. t. 14.r.1, 1980 475–77. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Plum, Nicolai Thorvald Munk, 1890–1963, veterinær. * 8.9.1890 i Kbh. (Jac.), † 8.1.1963 på Frbg., begr. Brønshøj kgd. F: grosserer Sophus Munk P. (1847–1904) og Antonie Christiane Elisabeth Marie Christiansen (1859–1910). ~ 16.5.1918 i Kbh. (Garn.) med Ingrid Dethlefsen, * 29.12.1894 i Kbh. (Johs.), † 20.2.1976 i Ordrup, d. af dr.med., senere professor Peter *D. (1855–1937) og Julie E. Baadsgaard (1858–1947).

Oprindelig ønskede P. at blive landmand, men hans store interesse for dyr resulterede i at han valgte dyrlægestudiet, og han blev dyrlæge 1913. Derefter vikarierede han i et par år og var reserveydlæge i hæren 1914–19 og 1921–23. Af afgørende betydning for ham blev det imidlertid at han 1916 blev ansat på forsøgslaboratoriets bakteriologiske afdeling som assistent hos professor B. *Bang. P. fik her en grundig veterinær-bakteriologisk skoling, og denne videnskabelige uddannelse fortsattes da nævnte afdeling 1922 blev henlagt til Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles serumlaboratorium (nu Statens veterinære serumlaboratorium) under professor C. O. *Jensen, hvor P. først var assistent, senere forsøgsleder (fra 1928). Det nære samarbejde med de to store forskerpersonligheder prægede P.s omfattende videnskabelige produktion, men selvstændigt skabte han anerkendelse om sit navn gennem en række skrifter, af hvilke særlig arbejderne over hønsetuberkulosens forhold over for pattedyrene samt smitteforholdene ved tuberkulose bør fremhæves. Praktisk betydning har de mange arbejder over tuberkulinprøven og undersøgelserne over forholdet mellem menneske- og kvægtuberkulose og særlig smitte fra mennesker til dyr. Nævnes bør også afhandlingen om omdannelse af tuberkelbaciller. Disse arbejder, der især er publiceret i *Maanedsskrift for Dyrlæger, Skan-*

Plum, N.

dinavisk veterinærtidsskrift og Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Aarsskrift, er for de flestes vedkommende oversat til tysk og engelsk. 1935 forsvarede P. arbejderne *Geflügeltuberkulose bei Säugetieren* og *Modification of the virulence of tubercle bacilli* for den nyoprettede veterinærvidenskabelige doktorgrad og blev den første danske doctor medicinae veterinariae. – P. blev afdelingsforstander ved Statens veterinære serumlaboratorium 1943, forstander 1952 og derefter direktør sst. til 1960 hvor han fratrådte på grund af alder. Han var redaktør af Det veterinære sundhedsråds årsberetning 1922–33, medredaktør af Skandinavisk veterinærtidsskrift, Nordisk veterinærmedicin og Acta veterinaria Scandinavica samt medarbejder ved Klinisk Ordbog, 1937 og fra 1932 censor ved veterinærreksamen i speciel patologi.

Fra 1947 til sin død var P. medredaktør af Den danske dyrlægeforenings medlemsblad, bestyrelsesmedlem i Hestens værn, endvidere i Prof., dr.med.h.c. C. O. Jensens mindefond, Bernh. Bangs mindefond og Per Sonnes mindefond. Det nordiske veterinær samarbejde lå ham meget på sinde, og han var organisator af og aktiv deltager ved flere nordiske veterinær møder, og han var en af dem der organiserede afsendelsen af den danske veterinær ambulance med fire danske dyrlæger til Finland under vinterkrigen 1939–40. P. var formand for Den danske dyrlægeforening 1940–49, æresmedlem af Finsk veterinærforening, den norske veterinærforening, af Sveriges veterinärförbund, Skånska veterinärföreningen 1946 og af National Vet. Med. Ass. of Great Britain and Ireland 1946 m.m. – Broderen **Niels Munk P.**, * 19.2.1880, † 10.7.1957, blev student 1897 og under indflydelse af Chr. *Frimodt-Møller cand.theol. 1904. Han blev klokker ved Gentofte kirke 1906, kateket ved Roskilde domkirke 1913, sognepræst i Gunslev 1917 (–22) og var 1942–50 biskop over Lolland-Falsters stift. Efter disputatsen *Forsagelsen ved Daaben*, 1920 blev han 1922 docent, 1924 professor ved Kbh.s univ. P. skrev desuden en række teologiske værker, bl.a. *H. N. Clausen i Forhold til Protestantismens Principper*, 1908 og *Jacob Peter Mynster som Kristen og Teolog*, 1938. Han var medarbejder ved Dansk biografisk leksikon, 2. udg. samt ved en række andre leksika. R. 1933. DM. 1946. K.² 1950. – R. 1942. DM. 1949. □ Akvarel af Poul Jørgensen. Foto.

H. E. Ottosen i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. XLVI, 1963 21–27. Dansk veterinærhist. årbog XXIII, 1967 220f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

I. Katić (Hj. Friis)

Plum, Niels Munk, se Plum, N.

Plum, Peter Andreas Julius, 1829–1915, læge. * 19.5.1829 i Kbh. (Helligg.), † 2.3.1915 sst., begr. i Hørsholm. F: adjunkt, senere sognepræst i Spjellerup og Smerup, provst Peter Andreas P. (1797–1880) og Anne (Ane) Louise (Lovise) Heger (1799–1833). ~ 12.2.1864 i Kbh. (Fr.ref.) med Ellen Mathilde Hansen, * 26.10.1836 i Kbh. (Garn.), † 14.6.1913 sst., d. af grosserer, senere etatsråd A. N. *H. (1798–1873) og Emma E. Gurt (1803–65).

P. blev student 1848 fra Metropolitanskolen og fik bevægede, men lærerige studieår idet han under den første slesvigske krig var konst. underlæge i hæren 1950–51 og under den store koleraepidemi 1853 fungerede som koleralæge. Alligevel tog han 1854 lægeeksamen og var nu til 1856 kandidat ved Frederiks hospital hos A. *Buntzen; derefter rejste han i over et år for at studere i Paris, Würzburg, München og Wien. Hjemkomsten blev han kandidat ved fødselsstiftelsen hos C. *Levy 1858; s.å. nedsatte han sig som praktiserende læge i Korsør hvor han samtidig var distrikts- og stadslæge, men 1863 vendte han tilbage til Kbh. for at begynde sin kirurgiske løbebane hos Buntzen. Under krigen 1864 fungerede han som overlæge ved et lazaret på Kronborg og var derefter igen reservekirurg til 1866. I disse år udarbejdede han på grundlag af Frederiks hospitals materiale sin af samtiden meget anerkendte disputats *Om Brokincarceration* som han 1866 forsvarede for doktorgraden. S.å. led sagede han som livlæge prinsesse Dagmar til St. Petersborg, men vendte tilbage 1867 og begyndte praksis i Kbh. Han søgte forgæves 1868 ind ved kommehospitalet efter C. *Withusen; s.å. oprettede han en kirurgisk-gynækologisk privatklinik sammen med Fr. *Howitz hvem han som den skoledede kirurg blev en god medarbejder. 1866–73 var han Buntzens medredaktør af Hospitalstidende og skrev i disse år en del artikler, bl.a. om lægeforholdene i Rusland og om ovariotomi. Under Buntzens sygdom var han ekstraordinær docent i operativ kirurgi fra 1869 og blev 1872 lektor, men først 1876 fik han en mindre hospitalsafdeling på Frederiks hospital, den nyoprettede afd. D, der under M. *Saxtorps modstand udskiltes fra Frederiks hospitals hidtil eneste og store kirurgiske afdeling. På afd. D. indlagdes foruden almindelige kirurgiske patienter også hospitalets øjenpatienter, og til den knyttedes den kirurgiske poliklinik. P. var overkirurg her til 1892 da han efterfulgtes af O. *Wanscher; 1880 blev han ordinær professor i faget operativ kirurgi (operationslære) som han bestred til 1899, da han på grund af alder trak sig tilbage fra alle offentlige hverv samt efterhånden opgav sin praksis.

P. var en begavet, retlinet og beskeden personlighed med utvivlsomt store kirurgiske evner; når han skuffede de videnskabelige forventninger der efter disputatsen med rette var stillet til ham skyldtes det i første linje hans store selvkritik og manglende ærgerrighed. At han også skuffede som praktisk kirurg til trods for at han var en fortrinlig kliniker og operator skyldtes mest at han i for sen alder fik en hospitalsafdeling der dels var for lille og dels lå på det gamle, dårligt indrettede og smittefyldte Frederiks hospital. For P.s store ansvarsfølelse og intelligens var det typisk at han med beundringsværdig resignation henviste patienter der udkrævede større kirurgiske indgreb, til Howitz eller kirurgerne V. Holmer og C. L. Studsgaard på det velindrettede kommunehospital hvor der var bedre chancer for et gunstigt sårforløb. Sin egentlige betydning fik P. som en glimrende universitetslærer af høj etisk standard, både ved sygesengen og ved operationsovelserne på Kirurgisk akademi hvor hans store kundskaber og ypperlige fremstillingsevne parret med dramatisk talent, en arv fra moderens slægt, og et smittende humør og vid gjorde ham højt værdsat. Blandt hans fremmeste elever kan nævnes Oscar Bloch og Th. Rovsing. – R. 1866. K.² 1891. DM. 1899. K.¹ 1906. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1866 86f. – Hospitalstid. IX, s.å. 149f; Th. Rovsing sst. LVIII, 1915 246–48; sst. 528f. Ugeskr. for læger 3.r.II, 1866 19–22; E. A. Tscherning sst. LXXVII, 1915 365–68. Thorkild Rovsing i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1915 50–52. Daniel Jacobson: Jeg husker –, 1923 134–36. Oscar Bloch i Minder fra studenterdagene, red. E. Rindom, 1924 12–36. N. Kjærgaard i Lægeportrætter, saml. af Ludv. Kraft, 1931 82. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 41–49. E. Snorrason i Medicinsk forum XXIX, 1976 66f.

*Otto C. Aagaard**

Plum, Sophus Munk, 1847–1904, grosserer. * 19.8.1847 i Vester Hassing, † 23.10.1904 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst, sidst i Tårnby Niels Munk P. (1803–65) og Charlotte Elisabeth Blædel (1811–93). ~ 11.5.1879 i Assens med Antonie Christine Elisabeth Marie Christiansen, * 5.9.1859 i Flensborg, † 17.4.1910 i Kbh., d. af købmand i Flensborg, senere amtsforvalter i Assens og Roskilde Johan Caspar C. (1821–92) og Antonie Christine Elisabeth Schumacher (1822–1900). – Bror til Thorvald *P. Farbror til Harald *P.

Efter 1864 at have taget den udvidede præliminæreksamen på universitetet fik P. sin købmandsuddannelse hos sine to ældre brødre (N. M. & F. Plum) i Assens, og da hans tredje bror Thorvald Plum 1869 rejste til England overtog han hans plads hos Fr. Th. Adolphs enke. De to

traf nu aftale om sammen at begynde for sig selv. Thorvald Plum løste borgerskab som grosserer 1872 og P. 1873, og dermed lagdes grunden til firmaet *T. & S. M. Plum*. Dette begyndte som en agenturforretning, navnlig i jern og petroleum, men da flere af firmaets udenlandske forbindelser bad dem om at skaffe dem dansk smør af god kvalitet blev denne artikel optaget som eksportvare. I løbet af forholdsvis få år blev smøreksperten forretningens hovedhjørnesten, selv om P. en overgang også virkede inden for kornbranchen og i den anledning midlertidig havde domicil i Assens. Sidst i 1870'erne flyttede han atter til Kbh., og i de følgende år udviklede firmaets smørforretning sig i en så storstilet skala at firmaet på dette område blev det ledende i Danmark og helt ind i begyndelsen af dette århundrede ansås det inden for smørkyndige kredse som det der var nået længst frem i retning af rationel drift af smørekspertvirksomheden. Når dette resultat nåedes skyldtes det i første række Thorvald Plum, men at denne havde en udmærket hjælp i P. er uden for enhver tvivl, og i særlig grad skal der peges på at han ledede hele den finansielle administration hvilket nødvendiggjorde megen påpasselighed da firmaets omsætning krævede langt flere penge end firmaet selv råde over. I begyndelsen af dette århundrede forsøgte P. også at oparbejde en forretning i sibirisk smør, men denne afdeling likvideredes efter hans ret tidlige død. – P.s noble personlighed og fremtræden vakte hurtigt hans standsfællers tillid. Fra 1884 til sin død var han således medlem af sø- og handelsretten; han sad desuden en årække i bestyrelsen for Foreningen til unge handelsmænds uddannelse og udfoldede på dette område et betydeligt initiativ. 1892–98 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation. – R. 1900. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. Fra Kbh.s Børs, 1895 (Børsen, Kbh.). Foto.

Børsen 25.10.1904. Inger Marie Plum i Erhvervshist. årbog XV, 1964 7–45. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Plum, Thorvald, 1844–1923, grosserer. * 26.3.1844 i Roslev, † 6.9.1923 i Hellerup, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Tårnby Niels Munk P. (1803–65) og Charlotte Elisabeth Blædel (1811–93). ~ 10.2.1884 på Frbg. med Helga Antonie Secher, * 6.1.1858 i Ingstrup, † 19.4.1925 i Hellerup, d. af sognepræst Adolph Jeremias Müller S. (1813–68) og Mariane Vilhelmine Elisabet Augusta Louise Rettmeyer (1824–93). – Bror til S. M. *P. Farbror til Harald *P.

P. blev student 1863 fra Ålborg og tog n.å. filosofikum. Nogen tid efter fik han ansættelse hos

Plum, Thorvald

Fr. Th. Adolphs Enke og var senere i lære hos sine to ældre brødre der havde startet firmaet N. M. & F. Plum i Assens. 1870–71 havde han ansættelse hos et engelsk firma i Leith; under opholder der traf han aftale med sin yngre bror Sophus Munk Plum om at gå i kompagniskab med ham, og efter at have sluttet forbindelser i England og Holland tog P. grossererborgerskab i Kbh. 1872, og firmaet *T. & S. M. Plum* blev startet. Til at begynde med drev det agentvirksomhed for udenlandske firmaer, navnlig i jern og petroleum, men da flere af firmaets forbindelser bad det om at skaffe dem dansk smør af god kvalitet blev denne artikel optaget som eksportvare. På dette tidspunkt var kvaliteten af det danske smør meget uegal, og købmændene konsigenerede det smør de aftog fra gårdene til Tyskland og England hvor importørerne ofte afregnede det til urimelige priser. I naturgave havde han fået en udpræget fin smag og lugtesans, og da han begyndte at opkøbe smør til sine engelske forbindelser kunne han derfor sortere og sammenstille smørret efter kvalitet. Han var desuden klar over at fodringen af kjerne influerede meget på smørrets smag og kvalitet, og at også mælkens behandling før modtagelsen på mejerierne spillede en stor rolle hvilket gav anledning til et frugtbart samarbejde om disse spørgsmål med de to lærere ved landbohøjskolen N. J. "Fjord og Th. R. "Segelcke. Samtidig forlod P. den hidtil anvendte salgsform gennem konsignation og gik over til selv at være grossist over for de engelske detailfirmaer. På talrige rejser i England og Tyskland udbyggede han et net af lokale agenter der ugentlig besøgte de ledende detailfirmaer og modtog deres ordrer, og på denne måde blev P. en foregangsmand i smøreksporten som navnlig i 1880'erne og 90'erne tog et meget betydeligt opsving. Samtidig uddannedes i T. & S. M. Plum en række dygtige smøreksportører som siden på egen hånd opbyggede en virksomhed på basis af hvad de havde lært. – I begyndelsen af 90'erne tog T. & S. M. Plum også en eksport op af dåsesmør til skibsproviantering og til oversøiske pladser. I begyndelsen fandt afsætningen sted gennem store europæiske eksporthuse, men senere hen søgte firmaet i højere grad den direkte forbindelse, og gennem lokale agenter opsamledes ordrerne fra de oversøiske firmaer. Samtidig optoges eksport af dansk kondenseret mælk og konserver.

1900 tog Sophus Plum initiativet til optagelse af en forretning i sibirisk smør med start af filialer til opkøb af smør og anlæg af mejerier i Sibirien, men 1904 nedlagdes denne afdeling efter Sophus Plums død. 1916 trak P. sig ud af firmaet, og dette deltes derefter i to firmaer således at P. & S.

Plum overtog forretningen med drittelsmør til England og kontinentet, mens T. & E. Plum overtog den oversøiske forretning med dåsesmør og -mælk samt konserver. – Ved det forcerede arbejde som P. navnlig i 80'erne påtog sig, og ved sin færden i fugtige, kølige smørkældre blev han angrebet af en ondartet iskias som hverken læger eller kurophold kunne befri ham for. Så skete det at han 1888 fik hjælp gennem en svensk prædikant der ved sin stærke gudstro helbredte syge. Derved fik P. et åndeligt gennembrud, og han anvendte siden hen megen tid på at udbrede evangeliet. Sammen med sine venner grosserer Johan Adolph og grev Joachim Moltke startede han det kristelige ugeblad Kirkeklokken med tilhørende forlag. Det fik afgørende betydning inden for dansk menighedsliv. Han virkede for sin blad- og forlagsvirksomhed lige til sin død da han var omtrent 80 år. – R. 1888. □Foto.

Kristeligt dagbl. 7.9.1923. Børsen 24.3.1944. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Jens Vestberg**

Plätner, Jacob Peter, 1823–93, garver, filantrop. * 20.4.1823 i Flensborg, † 10.6.1893 sst., begr. sst. F: garver Jacob Gottfried P. (1790–1853) og Christina Jürgensen (1795–1870). Ugift.

Efter at have besøgt folkeskolen i Marie sogn kom P. først i snedkerlære, men gav sig snart i lære hos faderen. Ved treårskrigen udbrud var han som svend i Altona og undgik at blive taget til soldat. Efter faderens død overtog han sammen med en ældre bror dennes læderhandel, og i fællesskab oparbejdede de en udmærket forretning og blev formuende mænd. P. havde en udpræget religiøs og filantropisk interesse hvilket gav sig udslag i en stor slået, men stille og taktfuld godgørelse, foruden i opførelsen af *Plätners stiftelse* og *Plätners asyl* (friboliger for gamle); desuden tog han som kirkeældste del i Marie sogns fattigpleje. Til den danske kirke skænkede han et ur og en lille kapital til kirkens vedligeholdelse. P. der var kendt af alle flensborgere under navnet „onkel Jacob“ blev 1864 igen om kendt som „den barmhjertige broder“. Under den danske hærs tilbagetog fra Dannevirke gjorde han et utrætteligt arbejde for at opsamle de faldne og sårede danske soldater på slagmarken ved Sankelmark, sørgede for de dodes identificering og begravelse samt de såredes pleje, korrespondance og hjemrejse efter som krigen skred frem, ja længe efter fredsslutningen. Den danske konge hædrede ham med ridderkorset, mens den danske regering overdrog ham opsynet med alle krigergrave i Flensborg. P. var ivrig dansksindet skønt han talte og skrev et mangelfuldt dansk.

Sept. 1866 var han blandt de 47 danske sønderjyder der drog til Berlin for at takke kongen for artikel V i fredstraktaten. Ligeledes deltog han i deputationerne til prinsesse Dagmars og kronprins Frederiks bryllupper. Overhovedet var den uanselige og beskedne flensborger en af dem som bedst formåede at vedligeholde den personlige forbindelse med kongeriget. – R. 1864. □Foto.

H. Lunddahl i Højskolebl. XVIII, 1893 869–76. G. Johannsen i Sønderjydske årbøger, 1894 12–16. Hans Kau: Flensborgeren J. P., 1903 = Folkelæsn. Særtryk CXCVIII. J. Plætner Tychsen m.fl. i Håbets mænd, ved H. Lausten Thomsen og Nic. Svendsen, Flensb. 1923 63–66. Plætner stiftelsen Flensborg, 1880–1980, ved Franz Wingender, Flensb. 1980. – Breve i Rigsark.

*H. F. Petersen**

Plønske hertuger (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Pløn), se **Sønderjyske hertugslægter**.

Plötz, Hans Henrik, 1747–1830, maler, mekaniker. * 6.1.1747 i Pinneberg, † 25.12.1830 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: tømrermester Hans P. († senest 1759) og Cathrine Dorothea Sibbert (* 1725). ~ 18.9.1801 i Kbh. (Petri) med Anna Marie Petersen, * 27.11.1763 i Sønderborg, † 31.12.1825 i Kbh. (Garn.), d. af Peter Petersen Andersen (ca. 1736–84) og Anna Maria Stalhorn. P. mistede tidligt sine forældre. Han kom i huset hos en slægtning hvor general C. Lüttichau opdagede hans musikalske evner og lod ham oplære i fløjtespil og violin i Fredericia. H. W. v. Warnstedt fattede interesse for ham og lod ham kalde til Kbh. hvor han 1768 fik ansættelse i Det kgl. kapel. 1771 fulgte P. med Warnstedt til udlandet, i Schweiz blev han syg og måtte blive tilbage, og det blev afgørende for hans følgende liv. Hans musikalske evner var fænomenale; det sagdes at han forstod at behandle en halv snes forskellige instrumenter, men fløjten som var hans hovedinstrument blev det ham efter hans sygdom forbudt at beskæftige sig med. Hos Marsinhe i Genève lagde P. sig efter emaljemaleri hvori han opnåede stor færdighed. Hans kunstneriske evner bragte ham i forbindelse med naturforskeren og filosofen Charles Bonnet i hvis hus han fra 1776 tilbragte sytten år, bl.a. beskæftiget som miniaturemaler og med at tegne naturhistoriske genstande til Bonnets værker. Han syslede ligeledes med mekaniske opfindelser, bl.a. med en pantograf og med physionotracen, et apparat ved hvis hjælp man var i stand til med stor nøjagtighed at tegne profilportrætter. Sidstnævnte opfindelse tilskrives også den franske portrættegner og kobberstikker Chretien. Efter Bonnets død 1793 rejste P. til Italien, men her mistede han under de urolige forhold sin for-

mue, og da en stilling der var lovet ham i Posen ikke blev til noget rejste han efter C. G. Bernstorffs opfordring 1799 hjem til Danmark. Han fik anvist værelser på Blågård og udnævntes til hofmekanikus. 1810 indrettede han sine værksteder i gården St. Annæ Plads 10, de samme som J. B. Dalhoff senere benyttede. C. W. Eckersberg boede efter hjemkomsten fra sin udenlandsrejse 1816 et års tid hos P. her og var beskæftiget med physionotrace-portrætter. P. fremstillede væsentlig præcisionsinstrumenter i meget omhyggelig udførelse, bl.a. nævnes en maskine til stempning af bankosedler, „som ingen dødelig skal kunne eftergøre“. P. der var medlem af akademiet i Berlin fra 1790 søgte om at blive medlem af det danske kunsthøgskole, men han nåede aldrig at få sine medlemsstykker færdige. – DM. 1809. R. 1810. □Tegn. af C. v. Plötz (Fr.borg), tegn. efter denne af samme med orden tilføjet, 1821, litograferet af L. Fehr. Litografi af C. v. Plötz.

Minerva, 1791 nov.-nr. 192f. F. L. Mourier i Iris og Hebe, 1809 III 158–78 249f. O. J. Rawert: Kongeriget Danm.s industrielle forhold, 1850 167. Henny Glarbo i Kunstmuseets årsskr. XI–XII 1924–25, 1926 17–31.

*Georg Nygaard**

Pløen, Frederik Adler, 1764–1849, diplomat. * 2.7.1764 i Kristiansand, † 8.2.1849 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: auditor, senere sorenskriver, justitsråd Henrik P. († 1799) og Mette Ottelia Mørch (ca. 1720–83). ~ 30.3.1798 i Øster Hæsinge med Johanne Jacobine Bachmann, * 22.11.1775 i Øster Hæsinge, † 17.10.1837 i Kbh. (Frue), d. af sognepræst Hans Peder Hansen B. (1742–96) og Else Hæe (ca. 1743–1800). Som 16-årig blev P. sendt ned til Helsingør for at gå i byens lærde skole. Han blev student 1782 og tog juridisk eksamen 1786. Efter nogle år som huslærer ansattes han ca. 1791 i udenrigstjenesten. Han blev først sendt til Berlin som legationssekretær og kom derfra som konsulatsekretær til Algier 1792–94. Han var legationssekretær i Stockholm 1795–98 og hjemkaldtes i begyndelsen af 1798 til tjeneste i udenrigsdepartementet som sekretær, en stilling han beklædte indtil afskedigelsen 1825. Under den lange embedsperiode i departementet kom han især til at beskæftige sig med finansielle sager. Han var medlem af kommissionen der 1801 forhandlede med England om tilbagegivelsen af de dansk-vestindiske øer. 1815 blv han medlem af kommissionen der forhandlede med Norge om det økonomiske mellemværende efter rigernes adskillelse. I begyndelsen af 1825 sendtes han til Paris for at forhandle med bankierfirmaet Rothschild eller et andet solidt bankhus om et dansk

Pløen, Frederik Adler

statslån på 5½ mio. £. I første omgang løste han opgaven så godt at Frederik VI lod ham vide „at han på den bedste måde efter omstændighederne muligt har udført den ham overdragne negociation“. Men da de sidste formaliteter skulle ordnes stillede P. bankfirmaet Rothschild et ultimatum om afgivelse af endeligt svar den 7.3.1825 kl. 14⁰⁰ på P.s adresse i Paris. Da det ankom kl. 14³⁰ sendte P. brevet uåbnet tilbage og indledte samme dag forhandlinger med et engelsk bankhus Theo Wilson & Co, London, og allerede to dage efter underskrev P. låneaf-talen. Betingelserne var tilsyneladende så gode at kongen og finansstyrelsen i Kbh. accepterede med glæde og udbetalte P. 20 000 rbd. i sølv som gratiale. Kort efter kom Wilson & Co i vanskeligheder, og det viste sig hurtigt at dette lån skabte den danske stat så meget besvær og så store tab at Marcus *Rubin i sin bog om Frederik VIs tid kom til det resultat at dette kunne være undgået hvis Rothschild havde fået lånet.

P. forblev i Paris indtil efteråret 1825 idet han sammen med gehejmefinansråd J. H. C. *Hoppe skulle forsøge at få den franske stat til at refundere den danske stats udgifter for underhold af de danske tropper i Danmark under Napoleonskrigene. Dette mislykkedes, og der synes at være opstået et fjendskab mellem P. og Hoppe der førte til at Hoppe i et brev til Frederik VI skal have anklaget P. for at have modtaget provision fra Wilson & Co. for at overdrage banklånet til dette bankhus. Kort efter hjemkomsten fra Paris blev P. afskediget den 18.10.1825. Årsagen til denne pludselige afskedigelse kendes ikke med sikkerhed. Udenrigsministeriets personaleakter giver ingen oplysninger, men tidspunktet synes at antyde at afskeden har noget at gøre med P.s forhandlinger i Paris, hvad enten det nu drejede sig om det uheldige statslån eller anklagen for bestikkelse eller muligvis kritiske bemærkninger om Frederik VIs styre. Årsagen har dog næppe været særlig belastende thi P. modtog ⅔ af sin gage i pension. Indtil sin død næsten 24 år senere levede P. som privatmand i Kbh., til stadighed fuld af kritik og bitterhed mod det enevældige styre og Frederik VI. P. regnedes for en intelligent og dygtig embedsmand hvorfor hans fjernelse utvivlsomt betød en svækkelse af det lille udenrigsdepartement. – Legationsråd 1802. Gehejmelegationsråd 1813. – R. 1813. □Mal. af Johannes Jensen.

Selters nekrologiske saml. I, 1849 502–07. [F. C. Bruun:] Til erindr. om det kgl. da. udenrigsministeriums 100-årige beståen, 1870 54. M. Friis Irgens-Bergh i Breve fra danske og norske, udg. Ludv. Daae, 1876 72 130 136 153. Ludv. Daae i Vidar, Kria. 1889 552f. Benedicte Arnesen-Kall: Livserindr., 1889 29f. Carl Bernhard i Museum, 1890 76f. Marcus Rubin: Fr. VIs tid,

1895 (reproudg. 1970) 230 244–47 252 269. H. J. Hansen Glædemærk i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938 31f. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, udg. Emil Marquard, 1952. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Podebusk (Putbus)

Ratze –1141 fyrste af Rygen

4 led

Borante van Putbusse –1314–70–

Henning van *Podebusk –ca. 1388 var i dansk tjeneste 1350 drosi

Predbjørn v. P. til Egholm og Vosborg –1376–1425– rigsråd

Claus P. til Vosborg –1431–74–

Predbjørn *P. til Vosborg og Kørup ca. 1460–1541 rigsråd

Claus *P. til Kørup og Krapperup –1540 rigsråd

Mourids *P. til Kørup og Lerbæk –1593

Vibeke *P. –1596 slægtbogsforfatter

Claus P. til Kørup, Krapperup, Karsholm m.m. 1562–1616

Henrik *P. til Kørup og Karsholm 1598–1658

Rygisk uradel, yngre linje af vendisk fyrsteslægt. Uddød i mandslinjen 1858.

Predbjørn *P. (ca.1460–1541) var 1° ~ Vibeke Rosenkrantz, d. af hofmester Erik Ottesen *R. (1427–1503) og 2° ~ Anne Gyldenstjerne, d. af rigsråd Mourits Nielsen *G. Claus *P. (–1540) var ~ Anne Krognos, d. af rigsråd Oluf Stigsen *K. Vibeke *P. var ~ rigsråd Evert *Bild. Mourids *P.s datter Gisele var ~Otte Christoffer *Rosenkrantz. Henrik *P.s søstre Lisbet og Margrethe var hhv. ~ rigsråd Henrik *Gyldenstjerne og lensmand Frederik *Rantzaу. Søsteren Vibeke P. var 2° ~ kommissær Knud *Ulfeldt.

Danm.s adels årbog XXV, 1908 356–75.

Nils G. Bartholdy

Podebusk, Claus, † 1540, til Kørup, rigsråd. † 7.11.1540 på Markie, begr. i Anderslev k., senere overført til Lunds domk. F: Predbjørn *P. (ca.1460–1541) og Vibeke Rosenkrantz († 1506). ~ 20.7.1517 på Riberhus med Anne Krognos, * april 1497 på Krapperup, † mellem 30.12.1572 og 31.10.1573, d. af Oluf Stigsen *K. († ca.1505) og Anne Mouritsdatter Gyldenstjerne († 1545). – Far til Mourids *P. og Vibeke *P.

P., der skrev sig til slægtgården Kørup, erhvervede ved sit giftermål Krapperup og Markie i Skåne og blev, da faderen overlevede ham, særlig knyttet til denne landsdel hvor også hans forleninger lå. Ca. 1526 blev han ridder, ca. 1532 medlem af rigsrådet. På herredagen 1533 sluttede han sig til det katolske parti, men var mindre yderliggående end faderen. Under grevfejden deltog han i den skånske adels møder og kampe; 1534 var han i ni uger Malmøborgernes fange. Ligesom faderen bevarede han efter reformationen sin plads i rigsrådet, men uden at kunne øve større indflydelse.

Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I-II, 1959-69.

*Henry Bruun**

Podebusk, Henning, † ca. 1388, drost. Levede endnu 26.8.1387, men var † 4.10.n.å., begr. i Sorø k. F: Borante v. Putbusse († tidligst 1370) og Catharina Starkov. ~ Gisela von dem Sunde der endnu levede 4.10.1388, d. af Henning Podebusk († ca. 1350) og Birgitte Laurensdatter Panter.

Da Valdemar Atterdag 1350 opholdt sig i Nordtyskland trådte P. i hans tjeneste, og allerede 1353 spillede han en hovedrolle ved de forhandlinger der førte til at Johan den Milde afstod Falster. 1360 deltog han i rigsmødet i Kalundborg og n.å. i Gotlandstoget. 1365 var han gælder i Skåne, og da Claus Limbek snart efter rejste oprørsfanen blev P. i en vanskelig stund hans efterfølger i drostembedet. Stillet over for alle sine fjenders overmægtige forbund måtte Valdemar forlade landet, og som rigsrådets første mand overtog P. da styrelsen med titel af „hovedsmand i Danmark“. Den militære situation var håbløs; men med behændig udnyttelse af modsætningen mellem de tyske fyrster og hansestæderne bevægede han ved store ofre de sidste til at slutte særfred i Stralsund 1370; de andre fjender kunne derefter intet udrette, og Valdemar vendte tilbage til sit rige. Ved Stralsundfreden fik stæderne de skånske slotte Helsingborg, Skanør, Falsterbo og Malmø i pant på femten år med to tredjedele af deres samtlige indtægter. Det var P. der som kong Valdemars drost bestyrede den danske tredjedel (halvdelen deraf, dvs. sjattedelen, skulle udgøre hans løn), og i årene 1371-78 bestyrede P. tillige de hanseatiske to tredjedele med stilling af hansestædernes foged eller generalrepræsentant i den skånske forvaltning. Hverken P. eller hans herre var sene til at udnytte de muligheder der lå i denne ordning til at udhule de fordele hansestæderne skulle have draget af deres gevinst, og det blev ikke bedre efter 1378 da stæderne for den resterende del af

pantsættelsesperioden forsøgte sig med hanseatiske lensmænd i P.s sted hvilket fremgår af bevarede afregninger for indtægterne. Efter Valdemars død 1375 bevarede P. en betydelig indflydelse i regeringen, ikke mindst når det gjaldt forholdet til hansestæderne; ganske vist måtte han 1378 opgive sin fogedstilling i Skåne, men ellers var han den stadige mægler mellem byerne og Danmark, således endnu ved slottenes tilbagegivelse 1385. Men også for den rolige afvisning af mecklenburgernes krav og for udsoningen med holstenerne bør P. vist have æren; og da så hele værket bragtes i fare ved den unge Olufs død 1387, var det atter ham der sikrede Margrete magten i hendes eget navn. Få udlændinge har tjent Danmark med større trofasthed end han; godsejeren fra Rügen blev et lysende forbillede for sin samtids uregerlige jyske stormænd.

C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag og hans kongegerning, 1880 183 214 301 389 401 429 440f 457 459f 470f 496-98 602. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reprodg. 1971) 40 43 56 59 61 73 79 91 100f 104 116f 152 245. Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa, Lund 1962 = Bibliotheca hist. Lundensis IX. Kai Hørby i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966. Samme i Danm.s hist. II, 1980. Ahasver v. Brandt, Jochen Götze og Heinz Stob i Hansische Geschichtsblätter LXXXVIII,1, Köln 1970. Michael Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971 = Studia hist. Gothoburgensia XII.

Kai Hørby (Henry Bruun)

Podebusk, Henrik, 1598-1658, til Kørup, adelsmand. * 1598 på Krapperup, † 30.6.1658, bisat i Odense Skt. Knuds k. F: Claus P. (1562-1616) og Sophie Nielsdatter Ulfstand († 1625). ~ 6.3.1624 i Sachsen med Sidonia Maria friherreinde v. Einsiedel, * ca. 1600 i Sachsen, † 25.6.1673 på Kørup, d. af friherre Abraham v.E. og grevinde Ursula v. Eisleben.

P. studerede 1614 i Strasbourg, blev 1615 immatrikuleret i Marburg, 1616 i Orléans og rejste 1617 til London, derpå til Leiden og Amsterdam. Senere var han under trediveårskrigen nogle år i tysk krigstjeneste. Derved og endnu mere ved hans ægteskab lagdes grunden til hans slægts senere løsrivelse fra Danmark; allerede han selv skrev sig v.Putbusk eller v.Puttebusch, og sønnerne genoptog navnets oprindelige tyske form Putbus. Efter sin hjemkomst boede P. på Kørup hvor han 1628 fik besøg af tre hofjunker der efter Christian IVs befaling skulle affordre ham en skriftlig erklæring om han havde sagt at kongens døtre med Kirstine Munk „ikke var for Frøkener at æstimerer“. Forleninger fik han ingen af. Derimod synes han at have haft sine standsfællers tillid; efter at han 1641 og 1647 havde repræsenteret dem på adelsmøder i Kbh. og Odense valgte de ham 1649 til landkommis-

Podebusk, Henrik

sær, og 1657 sendte de ham til Karl Gustaf for at opnå lettelse for deres gods; i folkemunde gik han i øvrigt for at være svenskvenlig. S.å. fik han ordre til at medvirke ved rytteriets indkvartering på Fyn, men fritoges kort efter på grund af svagelighed for sine bestillinger. □Maleri (Steensgård).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Chr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. – H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.V, 1897–99 730–34. Hans H. Fussing: Herremand og fæstebonde, 1942 (reprudg. 1973). Samme i Jyske saml. ny r. III, 1954–56 1–3. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati, 1965. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973.

*Henry Bruun**

Podebusk, Mourids, † 1593, til Kørup, lensmand. † 18.9.1593 i Kolding, begr. sst., 1613 overført til Kørup k., ca.1784 til Putbus. F: Claus *P. († 1540) og Anne Krognos (1497–1572/73). ~ 1558 med Magdalene Sested, † 2.12.1611 i Ribe, d. af Claus S. († 1567) og Lisbet Thomesdatter Juel († 1565). – Bror til Vibeke *P.

P. nævnes som hofsinde 1551–58 og havde Lund på Mors i pant 1558–60. I syvårskrigen var han som ritmester for den fynske fane en af Daniel *Rantzaus bedste hjælpere; i slaget ved Svarterå blev han hårdt såret. At han var en tapper og dygtig officer er der næppe tvivl om. Men ud over dette er der ikke meget godt at sige om ham; både som lensmand og godsejer viste han sig i besiddelse af sin slægts sletteste egenskaber, dens egennytte og utøjlede brutalitet. 1565 fik han Tranekær slot med hele Langeland i pant, og 1578 livsbrev derpå mod at eftergive kongen det store krigslån; ikke des mindre måtte han tre år senere afgive lenet da det ved en kommissionsundersøgelse var godtgjort at han havde forurettet bønderne og forhugget skovene. Først 1589 fik han på ny et len betroet, nemlig Jungshoved som han fik lov at beholde til sin død skønt nye bondeklager snart viste at alder og erfaring ingenlunde havde gjort ham klogere. I og for sig var han rig nok til at undvære len. Efter faderen havde han arvet Kørup på Fyn og Krapperup i Skåne; med hustruen fik han Spandetgård i Sønderjylland og Korsbrødregård m.m. i Ribe; dertil kom Lerbæk i Vendsyssel og købstadgården i Kbh., Odense og Kolding. Godsejeren var mindst lige så brutal som lensherren og hans overgreb vanskeligere at hindre. Værst gik det ud over de nordfynske bønder og borgere i Ribe; men i øvrigt afmærkede processer overalt hans vej. Ikke med urette foreholdt Frederik II ham 1586, at han „ene mere end nogen

anden, ja moxen mere end alle andre vore undersætter af adel“ ustandselig lå i strid med bønder og borgere. □Fremstillingen af P. på sticket af Frederik II's ligfærd har ikke portræt lighed.

Saml. til Fyens hist. og top. VIII, 1881 156–65 (nogle kongebrev vedr. M. P., ved H. F. Rørdam). – H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.V, 1897–99 722–28 764. J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 122–37. Olof Teinnæs i Hist.t. 10.r.1, 1930–31 79 81 92.

*Henry Bruun**

Podebusk, Predbjørn, ca.1460–1541, til Vosborg, rigsråd. * ca.1460, † 11.12.1541 på Estrup, begr. i Århus domk. F: Claus P. († ca.1475) og Jytte Evertsdatter Moltke. ~ 1° ca.1486 med Vibeke Rosenkrantz, † mellem 23.8. og 27.12.1506, d. af Erik Ottesen *R. (1427–1503) og Sophie Gyldenstjerne († 1477). ~ 2° senest 1513 med Anne Gyldenstjerne, † 1545 på Skjoldenæs (~ 1° med Oluf Stigsen *Krognos, † ca.1505), d. af Mourits Nielsen *G. († ca.1503) og Margareta Bielke († 1507). – Far til Claus *P.

P. var en af sin tids rigeste godsejere. Efter faderen arvede han Vosborg i Vestjylland og Kørup (Einsiedelsborg) på Fyn. Ved sit første giftermål fik han Bidstrup på Randersegnen foruden forskellige pantelen, ved det andet Ågård i Vendsyssel, Bregentved på Sjælland og Karsholm i Skåne. Han var dog ikke alene heldig med sine ægteskaber, men forstod også med tidstypisk hensynsløshed, som hans talrige ejendomsstrætter grelt belyser, at værne og udvide det vundne. Særlig søgte han at udnytte sin afstamning i fjerde led fra Niels *Bugge; Hald fik han dog ikke fravristet Viborgbisperne.

Godssamlervirksomheden synes at have været hans hovedinteresse. Først ret sent skabte han sig en politisk position der endda aldrig rigtig kom til at svare til hans rigdom. Som ridder deltog han 1487 i hyldningen af den senere Christian II i Lund, 1494 var han lensmand på Skjoldenæs, og ca. 1498 fik han Riberhus som han beholdt gennem en lang årrække. Som rigsråd nævnes han første gang i dommen over Poul *Laxmand 1502; i de følgende år deltog han i forskellige krigstog og forhandlinger med svenskerne. Medfødt selvrådighed i forening med Vosborgtraditionen fra Niels Bugges tid anviste ham en naturlig plads inden for den fløj af rådet der kraftigst modsatte sig kongemagtens ekspansion. Ved tronskiftet 1513 hørte han til den gruppe af jyske råder som kun efter fornyet hyldning ville anerkende Christian II som konge, ja, som allerede dengang hemmeligt tilbød hertug Frederik kronen. Ikke des mindre savnes vidnesbyrd om et direkte dårligt forhold mellem den nye konge og P. der ikke alene beholdt Riberhus,

men fra 1517 havde det i pant for gentagne større lån til kongen. I opstanden 1522–23 tog han virksom del; hans lensslot var en tid lang oprørspartiets hovedsæde. Marts 1523 hyldede han Frederik I på Viborg landsting. Som belønning modtog han kort efter i tilgift til sine hidtidige forleninger både Lundenæs som han selv under borgerkrigen med magt havde frataget Eiler "Bryske, og Han herred hvori han fra 1525 fik pant. 1529 fik han yderligere Lysegård og Hids herreder i pant.

Gennem hele Frederik Is regeringstid deltog P. flittigt i rigsrådets arbejde. Politisk stod han sin svoger Tyge "Krabbe meget nær. Mest af alt frygtede han at Christian II skulle komme til magten igen. Som god katolik af den gamle skole måtte han, der gennem årene skænkede adskilligt gods til sjælemesser for sig selv og sine hustruer, dog tillige føle sig skuffet og foruroliget over Frederik Is tilnærmelser til lutheranismen. Betegnende også for hans egen holdning er et brev fra hans hustru til Anders Bille der stammer fra foråret 1532 da Christian II beherskede store dele af Norge, og hun giver deri svigersønnen følgende råd: „Flyr messer og gudstjenester op igen og processioner, at den evige Gud vil hjælpe os fra den umilde Mand“. På den vigtige herredag i Kbh. 1533 fulgte P. bispepartiet selv i dets dristigste skridt; han beseglede ikke blot recessen af 3.7., men også det såkaldte „enighedsbrev“ af 13.7. hvorved kongevalget søgtes udsat, og han deltog i dommen over Hans "Tausen. Ligesom sine meningsfæller blandt de jyske råder måtte han n.å. sadle fuldstændig om; på møderne i Ry juni og juli nødtes han til at anerkende hertug Christian (III), og i aug. hyldede han ham i Horsens. Under Clementsfejden hærgedes hans ejendomme nord for Limfjorden, og i slaget ved Svendstrup faldt hans svigersøn Niels "Brock. Med kirkeforandringen var tilmed hans politiske rolle i virkeligheden udspillet. Iden marts 1536 måtte han afgive Riberhus til Johan "Rantzau mod i stedet at få Tranekær. I forhold til al denne modgang betød det mindre at han som ældste ridder fik lov til at bære rigsæblet ved Christian III's kroning; formelt bevarede han også sit sæde i rigsrådet og gjorde trods sin høje alderdom ikke sjældent brug af sin ret til at deltage i dets møder. □Relief på ligsten fra Claus Bergs værksted (Skt. Hans k., Odense), afstøbning (Fr.borg), gengivet i stik fra 1600-tallet og i tegn. af S. Bildgaard, 1760 (Nat.mus.).

Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69. – Chr. H. Brasch: Gamle ejere af Bregentved, 1873 100–09. A. Heise: Familien Rosenkrantz's hist. II, 1882 især 48–56 68–74 125–27 198–200.

Henry Bruun*

Podebusk, Vibeke, † 1596, slægtbogsforfatter. † 16.4.1596 på Aggersborggård, begr. i Herrested k. F: rigsråd Claus *P. († 1540) og Anne Krognos (1497–1572/73). ~ 7.6.1549 på Kbh.s slot med Evert "Bild, † 1.8.1567 i Kastrup, s. af rigsråd Niels *B. († 1540) og Beate Eggertsdatter Ulfeldt († 1555). – Søster til Mourids *P.

P. fulgte sin ægtefælle til hans forleninger, Åkær, Stenviksholm og sidst Odensegård. Efter hans død (1567) opholdt hun sig dels på Ravnholt hvis tilliggende bøndergods hun virksomt øgede, dels på Aggersborggård. Ligesom sin mand var hun besjælet af en meget stærk standsfølelse der kunne give sig særdeles usympatiske udslag, men som tillige gav næring til den genealogiske og historiske interesse der fortrinsvis har bevaret hendes navn for eftertiden. Efter et nu tabt manuskript udgav P. F. "Suhm 1784 hendes *Antegnelser om danske Sager fra 1464 til 1573*, og hertil kommer forskellige slægtbogshåndskrifter, mest i Det kgl. bibliotek og Rigsarkivet. Hun må dog dele æren for disse arbejder med andre så at hun snarest fremstår som bærer og formidler af en slægtstradition; dertil må føjes at hendes oplysninger, for så vidt de kan kontrolleres, langt fra altid udmærker sig ved pålidelighed.

Saml. til den da. hist., ved R. Nyerup og P. F. Suhm 2.r.111, 1784 19–33 (P.s antegn. om da. sager). – Will. Christensen i Pers.hist.t. 10.r.1, 1934 1–42.

Henry Bruun*

Pogwisch

Holstensk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet. Uddød i mandslinjen 1838.

Otto *P. var ~ Anne Cathrine Parsberg, d. af rigsråd Oluf *P. Sivert *P.s døtre Ida og Lucia var hhv. ~ officeren Ditlev "Ahlefeldt og amtmand Henrik "Blome. Volf *P. (ca.1485–1554) var ~ Christine Munk, d. af rigsråd Mogens *M. (–1558).

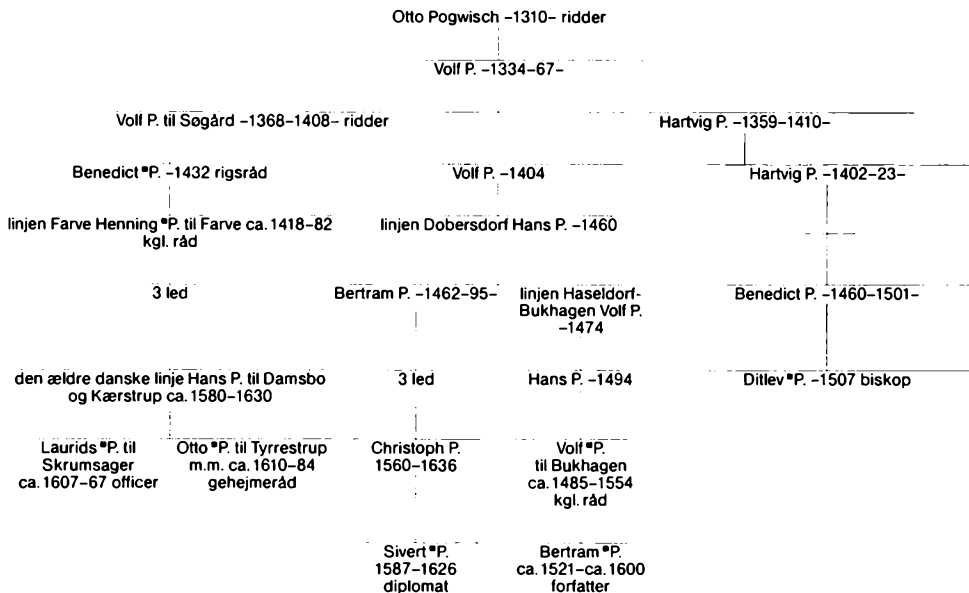
Danm.s adels årbog XLVIII, 1931 II 1–67.

Nils G. Bartholdy

Pogwisch, Benedict, † 1432, rigsråd. † 11.1.1432, begr. i Vadstena klosterk. F: Volf P. (II). ~ ca.1416 med Ida Königsmark, † tidligst 1434 (~ 1° med Thomas v. Witzen, † 1415), d. af Henning K. – Far til Henning *P.

P. nævnes som ridder 1399, blandt kong Erik (VII)s råder og mænd 1408. Først efter dronning Margretes død anvendes han dog oftere i offentlige anliggender. 1419 nævnes han første gang som lensmand på Kastelholm med Ålandsøerne som han beholdt til sin død, men hvis styrelse

Pogwisch, Benedict

han i reglen synes at have overladt til fogeder. 1421 var han kong Eriks kammermester; 1423-24 fulgte han kongen til Nordtyskland og Polen på den første del af hans store udenlandsrejse. I forhandlingerne med hansestæderne tog han jævnlig del, særlig fremtrædende ved fredsunderhandlingerne i Helsingborg 1430.

Jens E. Olesen: Rigsråd, kongemagt, union, 1980.

*Henry Bruun**

Pogwisch, Bertram, ca. 1521-ca. 1600, til Bukhagen, forfatter. † ca. 1600 i en landsby ved Kassel. F: Volf *P. (ca. 1485-1554) og Christine Munk († 1579). Ugift.

P. immatrikuleredes 1532 i Leipzig og 1538 i Leuven. 1542 var det vistnok ham der af Christian III anbefaledes til Frants I da han ville rejse til Frankrig for at tilegne sig fransk sprog og kultur. 1554-56 nævnes han som hofjunker hos Christian III. P. tilhørte med liv og sjæl det katolske reaktionsparti, og han kæmpede livet igennem både med pennen og sværdet for den katolske kirkes sag. 1547 stod han således i Karl Vs sold, og 1572 deltog han i kampene i Nederlandene under hertugen af Alba. I den senere del af sit liv synes han mest at have opholdt sig i Holsten. Han lå jævnlig i strid med sin slægt, bl.a. med sine brødre, om arvespørgsmål, og hans egne økonomiske forhold var alt andet end gode. 1593 havde han en gæld på over 50 000 mark. I Holsten opholdt han sig gerne i klosteret Bordesholm, der havde så stærk tilknytning til

hans slægt, og hvori han havde en celle. Her hengav han sig til de strengeste bodsøvelser – bl.a. lod han sig hver fredag piske til blods af sin tjener – og til læsningen af asketiske og polemiske forfattere. Selv følte P., der 1559 havde disputeret med ingen ringere end Philipp Melancthon, jævnlig trang til at bruge pennen. Blandt hans antilutherske skrifter kan især nævnes *Warrer Gegenbericht*, hvortil er søjet *Malleus hæreticorum*. 1594 (2. udg. 1599). Bogen er væsentlig et skarpt gensvar på et angreb fra luthersk side; det indeholder tillige et forsvaret for en række katolske lærepunkter og viser P.s betydelige læsning i kirkefædre og senere teologer. – 1590 forekommer P. som hofjunker ved hoffet på Gottorp, 1599 fik han ny bestilling som sådan. Han nød ikke ringe anseelse i katolske kredse. Pave Gregor XIII sendte ham således en hædrende takkeskrivelse og synes at have stillet ham i udsigt at blive helgenkronet. Han begav sig da ud på en rejse til Rom og St. Loretto, men døde undervejs i en landsby ved Kassel. □ Afbildet på stik efter malet fremstilling fra 1590.

Årsberetn. fra det kgl. gehejmark. IV, 1866-70 220f. Pers.hist.t. 8.r.V, 1926 122. – Johs. Møller: Cimbria lit. I, 1744 499f. Sammlung der wichtigsten Abhandlungen . . . , udg. N. Falck II, 1822 244-48. Ludw. Andresen og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung II, Kiel 1928 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins XV. Laur. Nielsen: Dansk bibliografi 1551-1600, 1931-33 461-64.

*Bjørn Kornerup**

Pogwisch, Ditlev, † 1507, biskop. † 15.1.1507. F: Benedict P. til Grønholt i Slesvig.

P. forekommer som kannik i Slesvig kapitel 1489 da han studerede i Bologna; 1495 nævnes han tillige som magister. Da bisp Eggert Durkop af Slesvig døde i Rom 6.11.1499 indsatte paven ved provision en kardinal Johannes til hans eftermand, men i stiftet selv ville man ikke godkende denne afgørelse; kapitlet valgte 20.12.1499 P. til biskop, og landsherrerne, kong Hans og hertug Frederik, stillede sig på kapitlets side over for udlændingen. Denne sidste kom, så vidt vides, aldrig i virkelig besiddelse af sit bispedømme, men det var først efter langvarige forhandlinger at han gik ind på at trække sig tilbage mod løfte om en årlig udbetaling af 300 dukater af stiftet; P. anerkendtes derpå af paven 1502. Den nye biskop måtte betale en betydelig sum også til paven for sin stadfæstelse, og vel pålagde Julius II alle stiftets præster en skat til ham af et halvt års indtægter for at han kunne bringe sit pengevæsen på fode, men han efterlod dog ved sin død bispesædet i en ikke lidet forgældet tilstand. Han havde 1502 overværet hertug Frederiks bryllup i Stendal med Anna af Brandenburg og n.å. været en af forloverne ved det forlig som under kardinal Raimunds mægling sluttedes mellem kong Hans og Lübeckerne.

Johanne Skovgaard i Slesvigs delte bispedømme. Festskr., red. H. Hejlsbjerg Paulsen, 1949 33f. Andrea Boockmann: Geistliche und weltliche Gerichtsbarkeit im mittelalterlichen Bistum Schleswig, Neumünster 1967 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins LI 190. – Gl. gl. saml. fol. 1047 181f (jfr. J. A. Cypræus: Annales episcoporum Slesvicensium, 1634 399f). Voss' excerpter i Rigsark.

*William Christensen**

Pogwisch, Henning, ca.1418–82, til Farve, kgl. råd. * ca.1418, † 4.2.1482 i Güstrow, begr. sst. F: Benedict *P. († 1432) og Ida Königsmark († tidligst 1434). Var 1467 ~ Margrete, muligvis en datter af Markvard Rantzau til Neverstorf.

P. nævnes tidligst 1454. Inden hertug *Adolfs død 1459 fik han Tønder slot i pant. 1465 nævnes han blandt Christian Is råder; større politisk indflydelse øvede han dog næppe før ved tiårets slutning da han uden tvivl var en af hovedmændene for oppositionen mod kongens bror Gerhard såvel som ved afslutningen af adelsforbundet i Kiel 1469 og Segebergkonkordaterne n.å.; umiddelbart for disse opnåede han som kautionist for Christian I på særdeles gunstige vilkår ny panteforlening på Tønder slot med størsteparten af det nuværende amt samt Sild og Før for 28 000 mark lybsk. I den følgende tid kulminerede hans magt; han var en hovedstøtte for den finanspolitik der knytter sig til Albert

*Krummediges navn. Et nyt politisk skifte medførte hans fald. 1479 trådte Krummedige tilbage hvorefter begge hertugdømmer pantsattes til dronning Dorothea. Denne nyordning mindede meget om Gerhards statholderskab og vakte en lignende modstand for hvilken P. sandsynligvis har været talsmand. I sit lensstyre havde han imidlertid et sårbart punkt; klager fra de vestslesvigske bønder gav Christian I en sikkert velkommen anledning til at gribe ind. I foråret 1480 indfandt kongen sig personlig i Tønder. Rettergangens formelle forløb her og på en efterfølgende landdag i Kiel synes at have været den at Christian I lod en rådsdomstol dømme P. Først til erstatning og derpå, da han satte sig til modværge, til fredløshed, mens den dømte bestred domstolens kompetence og krævede sagen påkendt efter Segebergkonkordaternes forskrift af en uvildig voldgiftsret. Om den reelle berettigelse af anklagen, der gik ud på egenmægtig beskatning og korporlig mishandling af bønderne, står påstand mod påstand. Så meget er sikkert at kongen var den stærkeste; svigtet af sine standsfæller, der ved denne lejlighed nødtes til at frafalde adelsforbundet af 1469, måtte P. med sine sønner flygte til Mecklenburg mens kongen beslaglagde ikke blot Tønder len, men også hans private gods. Tre fjerdingår efter den landflygtiges død opnåede sønnerne et fordelagtigt forlig med enkedronningen; men da det trak ud med vilkårenes opfyldelse sendte de 1486 kong Hans og hertug Frederik et formeligt fejdebrev og lod også handling følge på ordene. Dette synes at have medført stridens endelige afslutning 1488 hvorved Pogwischerne både fik deres slægtsgods tilbage og deres ret til pantesommen anerkendt.

Erik Arup i Hist.t. 7.r.IV, 1902–04 317–489 fl.st. Werner Carstens i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXIV, Kiel 1936 145–60. Vilh. la Cour i Sønderjyllands hist. II, 1937–39 187–90 197. L. Andresen: Gesch. der Stadt Tondern, Flensb. 1937 = Schr. zur Volksforsch. Schlesw.-Holsteins I.

*Henry Bruun**

Pogwisch (Powisch), Laurids, ca. 1607–67, officer. * ca.1607, † 1667 (begravelsestilladelse 18. 5.). F: Hans P. til Damsbo (ca.1580–1630, ~ 2° 1619 med Lisbeth Rosenkrantz, † tidligst 1657, ~ 2° 1643 med Otto Kaas til Nandrup, † 1647) og Karen Brockenhuus († senest 1615). ~ 29.4. 1638 med Kirsten Lange, begr. 29.11.1656 i Varde, d. af Niels L. til Skrumsager (1570–ca.1640) og Joland Vognsen (~ 1° med Spend Skram). – Bror til Otto *P.

P. havde fra barn tjent ved hoffet til han 1626 med kongens anbefaling begyndte sit lange krigsreliv under Henrik *Holck hvorefter han synes

en række år at have tjent i fremmede hære. 1642 havde han som kaptajn et kompagni adellsoldater fra Fyn. I krigen 1644–45 havde han først som major under Ebbe *Ulfeldt nogle kompagnier som han førte i kongens tog mod Christianspris og under krigen forøgede til et regiment på Fyn og i Christianspris hvor han blev midlertidig kommandant. Herefter var han ved Gamle jyske regiment, blev 1657 oberstløjtnant for et jysk landstorksregiment der okt.s.å. blev fuldstændig opløst ved stormen på Frederiksodde; han selv blev fanget. N.å. sendtes han under Kbh.s belejring til Jylland for i Frederiksodde at genopstille oberst Bentfelds regiment samt nogle kompagnier dragoner, men ved stormen på Kbh. febr. 1659 havde han som overkomplet oberst kommando over nogle kompagnier studenter og hoffolk m.fl. ved løngangen for slottet hvorefter han atter var i Jylland og genopstillede et af de gamle regimenter der indlagdes i de faste pladser. Ved reduktionerne 1661 opslugtes hans regiment af Mogens *Krag, og kort efter gik dette ind i et af de geworbne regimenter mens P. gik på ventepenge, og ikke senere fik nogen kommando. Med hustruen fik han Skrumsager.

Danske saml. 2.r.II, 1872–73 80. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen V, 1882. Kancelliets brevøger 1630–45, 1932–68. – K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. Hans H. Fussing: Herremænd og fæstebonde, 1942 (reprud. 1973).

*Rockstroh**

Pogwisch, Otto, ca. 1610–84, generalkrigskommissær, gehejmeråd. * ca.1610, †9.2.1684 i Kbh., begr. i Århus domk. F: Hans P. til Damsbo (ca. 1580–1630, ~2° 1619 med Lisbeth Rosenkrantz, † tidligst 1657, ~2° 1643 med Otto Kaas til Nandrup, † 1647) og Karen Brockenhuus († senest 1615). ~14.1.1649 i Viborg med Anne Cathrine Parsberg til Hagsholm, † ca.1660, d. af rigsråd Oluf *P. (1590–1661) og Karen Kruse (1600–61). – Bror til Laurids *P.

P. var på Sorø akademi 1623, blev hofjunker 1640 og var under krigen i Skåne 1644–45 fænrisk under hofkompagniet. Efter Christian IVs død 1648 blev han overskænk, men udnævntes straks efter til lensmand over Frederiksborg (til 1665, med en kort afbrydelse 1662). 1649 blev han landkommissær på Sjælland. Under Kbh.s belejring havde han befaling over adelskompagniet og varetog en række andre hverv af intendanturmæssig art. Fra sept.1659 var han generalkrigskommissær hos de allierede tropper i Jylland. På stændermødet 1660 indtrådte han efter kgl. ordre i det udvalg som efter forhandling i „det grønne gemak“ 14.10. indstillede håndfæstningen til kassation. Han hørte til de adelige som

stod hoffet nærmest hvad der i forbindelse med hans militære erfaring gjorde ham selvskreven til en stilling i den nye enevældes krigsforvaltning. 1661 blev han medlem af krigskollegiet og generalkrigskommissær for Danmark hvorved han fik hærens finansforvaltning under sig, ved den af Chr. *Rantzau og Hans *Schack truffne ordning mere uafhængig af skatkammerkollegiet end dettes chef Hannibal *Sehested havde ønsket. 1662 var han med til at fastsætte hartkornskatten for byerne der ofte måtte inddrives ved militær, og det skyldtes ham at hartkornskatten af det øde og forarmede gods opkrævedes søgnevis hvad der både af godsejerne og bønderne følte som en ulidelig byrde. Febr.1669 blev han gehejmeråd og assessor i statskollegiet og højesteret, men fortsatte som generalkrigskommissær også i Christian Vs første år indtil hærens finansledelse 1674 overdroges en tremandskommission hvori repræsentanter for skatkommeret. Det var en posthum sejr for de sehestedske synspunkter som harmede både Schack og P. der som erstatning blev vicepræsident i kancelliet og justitiarius i højesteret. P. var i 1670erne medlem af flere kommissioner, således 1670 og 1673 af dem til udarbejdelse af et budget for hofetaten, 1672 af den til forbedring af konsumtionsforordningen. I statskollegiet hørte han 1672 til det mindretal som ikke underskrev erklæringen om lempelser i den adelige rostjeneste. 1677 takserede han krigsstyren i Sjællands stift.

P. ejede som ung Ås (Børglum hrd.) som han dog allerede 1633 afhændede. I medgift med hustruen fik han Jernit og efter den stærkt forgældede svigerfar overtog han Palstrup, Aldrupgård, Hagsholm, Løjstrup og Ørs som han 1662–65 var nødt til at afhænde, de fleste til Mogens *Friis; Palstrup ejede han dog på ny 1665–72. Han var desuden ejer af Torpegård (Horns hrd., solgt 1669), Haling Hovgård (Kær hrd., 1665–68), Tyrrestrup (Vor hrd., 1662–68), part i Lerbæk (Tørrild hrd., 1665–72), Ryumgård (Sønderhald hrd., 1666–72), Hjermelevgård (Børglum hrd., 1666(?)–68), Hollufgård (Åsum hrd., 1667–69), Fodbygård (Ø. Flakkebjerg hrd.), Frydendal (Tuse hrd., fra 1671), Saltø (Ø. Flakkebjerg hrd.), Kongsdal (Tygestrup, Merløse hrd., fra 1672), Toftholm (Tuse hrd.) og part i Vennergård (Hing hrd., 1680–84). Det er sandsynligt at han ved sine mange godshandeler har udnyttet de fordele hans embede gav, men han kunne i længden ikke klare sig, vel især fordi han havde overtaget svigerfaderens mange gældsforpligtelser. Da revisionskommissionen af 1680 fandt at han var kronen 16 000 rd. skyldig kunne han ikke opdrive kontanter og måtte sælge sit hus i Kbh. og sit indbo ved offentlig auktion. Han

skal være død som gældsarrestant, og hans søn gik på tinge fra arv og gæld efter ham. – Hv. R. 1671.

Danske saml. 2.r.III, 1873–74 340f. Kronens skoder II, udg. F. J. West, 1908. Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist., udg. Johs. Lindbæk II, 1910. – C. F. Wegener i Annaler for nord. oldkyndighed, 1855 174–81. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld II, 1894 120 493. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I, 1908. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I–II, 1946–70.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Pogwisch, Sivert (Sigvard, Siegfried) til Haselau, 1587–1626, kgl. holstensk råd, gesandt, krigskommissær. * 1587, † 27.8.1626 ved Lutter am Barenberg. F: Christoffer P. til Hagen (1560–1636) og Margrete Rathlow (1569–1641). ~ 1615 med Magdalena Pogwisch, † 15.11.1627 (~ 1° med Marquard Ahlefeldt til Haselau og Kaden, 1571–1608), d. af Henning P. til Farve († 1607) og Margrethe Rantzau.

1605 blev P. immatrikuleret i Rostock og studerede 1608–09 i Heidelberg. Her kom han i håndgemæng og duel med en dansk adelsmand der havde tilladt sig at kalde ham sin landsmand. Hertil svarede P. der syntes at have arvet sin fars stridige temperament: „Du lyver“, og drog sin kårde. 1617 blev P. provst for Uetersen kloster og 1620 kgl. råd. Også på denne post markerede han, utvivlsomt til Christian IVs tilfredshed, afstanden til de rent danske interesser som de tolkedes af det danske rigsråd. Og han blev i de følgende år betroet stadig vigtigere hverv som diplomat og kommissær i den nordtyske ekspansionspolitik som Christian IV under rigsrådets modstand med held gennemdrev. Det skete dels som kompensation for de svenske erobringer ved den sydøstlige Østersøkyst, dels for at leve op til den rolle som den betrængte protestantismes redningsmand der samtidig kunne sikre kongen et nordtysk imperium.

I disse bestræbelser fandt Christian IV en særlig kraftig støtte hos P. som repræsentant for den holstenske adel der så frem til de givtige hverv og stillinger i Nordtyskland som ekspansionspolitikken kunne resultere i. Et led i denne politik var striden mod Hamburg hvor P. 1621 deltog i de forhandlinger i Steinburg der resulterede i hansestadens faktiske anerkendelse af hertugerne af Holstens overhøjhed. Væsentligere var det dog at P. blev en central figur i den vigtige kgl. stiftspolitik hvor han således varetog kongens interesser som kommissær i Bremen ærkestift i den kaotiske tid op mod kejserkrigen da stiftet truedes med og blev udsat for plyndringer og indfald fra katolikerne og fra greven af Mansfelds tropper. Som kommissær havde han desu-

den den vanskelige opgave at holde øje med de omliggende områder, ikke mindst det stærkt udsatte Oldenburg og Ostfriesland, hverv som han udførte med vanlig nidkærhed. Diplomatiets benyttedes han flittigt, ikke blot til kreds dage i den nedresachsiske kreds hvori kongen fik stadig større indflydelse, men også til fyrster og andre stænder i Tyskland. Fremhæves skal bl.a. hans gesandtskab til kejseren i efteråret 1623 hvor han forgæves søgte at overtale denne til at give prins Frederik regalierne til Halberstadt stift. Kreds- og stiftspolitikken hang snævert sammen med den evangeliske politik der lå P. stærkt på hjerte. Derfor var han også knap tilfreds med den store opgave han i 1622 blev pålagt ved på et gesandtskab til kejseren at skulle mægle fred mellem denne og vinterkongen Frederik V af Pfalz, en mægling som kejseren da også skarpt afviste. Ved den lejlighed karakteriseredes han af den engelske gesandt Simon Digby som „an able gentleman and a sincerely one who heartely affecteth the publique good“.

Modsat kongens andre tyske rådgivere i disse år var P. trods sin ungdom i sine dygtigt komponerede depecher stærkt vurderende. Han gik ind for en større aggressivitet end den Christian IV, dels af forsigtighedsgrunde, dels af hensyn til sit rigsråd, turde gennemføre. Således tilrådede P. en meget skarp kurs over for Nederlandene der så med bekymring på kongens nordtyske ekspansion, og han var tilhænger af en indkorporering af det strategisk vigtige Ostfriesland i den kgl. danske magtsfære. Christian IV fik på den måde i P.s argumentation gode våben i hænde over for sit pacifistisk prægede rigsråd og havde i sin energiske rådgiver en tjener der ganske vist ikke altid arbejdede for hvad herren bød, men til gengæld for hvad herren gerne ville. Konsekvent nok blev P. derfor også brugt meget flittigt da det omsider brød løs for alvor i Tyskland med Christian IVs indtræden i kejserkrigen. Sammen med Johan Schönbach deltog han i kreds dagen i Lüneburg marts 1625, og 16.5.s.d. fik han bestalling som krigskommissær. I august repræsenterede han Christian IV ved kreds dagen i Braunschweig hvor han hindrede et energisk forsøg fra Tilly på at opnå en afvæbning af kreds en. Kort forinden var han selv efter kongens styrt med hesten ved Hameln blevet sendt til Tilly for at meddele denne ulykke og anmode om våbenhvile. I det hele taget forhandlede han hyppigt med både Tilly og Wallenstein. Ikke mindst vigtigt var det at han sammen med Joachim v. Mitslaf betroedes de langvarige fredsforhandlinger med katolikerne fra nov.1625 til marts 1626 i Braunschweig som han rigtignok ikke selv var meget interesseret i at bringe til suc-

Pogwisch, Sivert

ces. Kort tid efter deres sammenbrud sendtes han maj 1626 som gesandt til Sachsen og Brandenburg for at få disse magter til at slutte sig til det evangeliske forbund. Samme år kom belønningen for hans utrættelige indsats i kongens og protestantismens tjeneste. Han blev udnævnt til amtmand i Rendsborg og fik et kanonikat i Slesvig.

P. købte 1618 godset Hagen og han fik rige midler i hænde ved sit giftermål. Som mange andre holstenske adelige var han i stand til at låne penge til betrængte danske adelsfæller og flere gange gik han rettens vej for at inddrive sine fordringer. Således bødrog han også på den måde til at skærpe modsætningerne mellem den holstenske og danske adel og til at øge det danske rigsråds modvilje mod den kgl. ekspansionspolitik i Tyskland der i tilfælde af krig kunne ventes at føre til krav om de kortfristede låns tilbagebetaling. Da den dygtige og ambitiøse råd faldt ved Lutter i 1626 var det et virkeligt tab for Christian IV der ikke blandt sine tysk-holstenske rådgivere var vant til mænd med ret selvstændige meninger. Siden overtog kongen da også som utvivlsomt tegn på sin taknemmelighed over sin råds indsats det øverste formynderskab for P.s tre døtre.

Kilder. Dennemärkische Commissions Handlung am Käyserlichen Hoff, u.st. 1622. Der Römischen Kayserlichen Majestät ... Acta Publica, udg. M. C. Londorp II–III, Frankf. a.M. 1668. Oldenburgische Friedens- und Krieges Handlungen, udg. Johann Just Winckelmann, Oldenb. 1671. Kong Chr. IVs egenhændige breve, udg. Chr. Molbech I, 1848. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I–II, 1887–91 (reproudg. 1969); VIII, udg. Johanne Skovgaard, 1947 (reproudg. 1970). Neue Mitteilungen aus dem Gebiete hist.-antiquarischer Forschungen, udg. Thüringisch-sächsischer Verein für Erforschung des vaterländischen Altertums XIII, udg. J. O. Opel, Halle 1874. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist., udg. Kr. Erslev I, 1883–85. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen III, 1916. Kancelliets brevøger 1616–29, 1919–29. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971.

Lit. N. Slange og J. H. Schlegel: Gesch. Chr. des Vierten III, 1771. F. H. Jahn: Grundtræk til Chr. IVs krigshist. II, 1822. Jul. Otto Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg I–II, Magdeburg 1872–78. Axel Larsen [Liljefalk]: Kejserkrigen, 1896. Dietr. Schäfer: Gesch. von Dänemark V, Gotha 1902. Moriz Ritter: Deutsche Gesch. im Zeitalter der Gegenreformation und des Dreissig-jährigen Krieges III, Stuttg. 1908. Theodor Christiansen: Die Stellung König Chrs IV von Dänemark zu den Kriegereignissen im Deutschen Reich, Kiel 1937. Leo Tandrup: Mod triumf el. tragedie II, 1979.

Leo Tandrup

Pogwisch, Volf, ca. 1485–1554, til Bukhagen, kgl. råd. * ca.1485, † 2.2.1554 på Bukhagen, begr. i Bordesholm klosterk. F: Hans P. († 1494) og Anna Ahlefeldt († tidligst 1502). ~ Christine Munk,

† 6.7.1579, begr. i Gelting k., d. af Mogens *M. († 1558) og Karen Rosenkrantz († 1535). – Far til Bertram *P.

P. der i datidens akter ofte kaldes den yngre til forskel for P. den ældre († 1534) var 1520 ridder og medlem af et gesandtskab som Christian II sendte til forhandling med lübeckerne. Netop ved denne lejlighed pådrog han sig imidlertid kongens unåde og ved Bordesholmforliget 1522 var han blandt hertug Frederiks medlovere. I tide var han således kommet på den rigtige side og det følgende tiår opnåede han en række betydelige forleninger: Flensborghus 1525–28, Før Østerland (i pant) 1526–35 og Segeberg 1531–33. Trøjborg havde han i forlening ved årsskiftet 1522–23 af Ribebispen Iver Munk der var hans hustru farbror (Mikael Venge: Christian 2.s fald, 1972 p. 85). Ved reformationen fik han kgl. stadfæstelse på forleningen og 1540 livsbrev på den. P. indtog under oprøret mod Christian II en central plads blandt hertug Frederiks rådgivere, ikke mindst i den kritiske fase hvor hertugen endnu ikke havde besluttet sig til at gøre fælles sag med det jyske rigsråds oprør. Da afæskede han P. hans betænkning om situationens vigtigste, ikke mindst finansielle, komponenter og forventede tydeligt nok at P. orienterede sig yderligere hos sin danske slægt. P. var ofte hertug Frederiks repræsentant i de forhandlinger med danske og andre der indgik i den praktiske gennemførelse af hans overtagelse af den danske kongemagt. – Fra 1526 forekommer P. som kgl. råd, og det blev ingen tom titel; både under Frederik I og Christian III indtog han, i nært samarbejde med mænd som Johan *Rantzau og Wolfgang v. *Utenhof, en meget fremtrædende plads blandt disse kongens holstenske rådgivere. Hyppigt anvendtes han i diplomatisk ærinde, således 1525–26 ved forhandlinger med lübeckerne om kampen mod Søren *Norby, om Gotland og Bornholm. 1526 fulgte han Frederik Is datter *Dorothea (1504–47) til hendes bryllup i Königsberg. I juli 1532 deltog han i de forhandlinger i Kbh. der afgjorde Christian II's skæbne og blev kort efter medlem af den rådskommission der skulle føre tilsyn med fangen på Sønderborg. N.å. repræsenterede han hertug Christian ved den betydningsfulde herredag i Kbh.; her som ved flere senere lejligheder kunne Christian III med fordel bruge ham som mellemmand ved forhandlinger med det katolske parti både i kongeriget og i Holsten fordi han selv til sin død forblev katolik hvad der dog kun i ringe grad påvirkede hans politiske standpunkt bortset fra at han lejlighedsvis søgte at holde sin hånd over klostrene. Under grevefejden forhandlede han 1534 i Nordtyskland med gesander fra hertug Mag-

nus af Sachsen-Lauenburg og fra Nederlandene. 1538 ledsagede han Christian III til det schmal-kaldiske forbunds møde i Braunschweig og til hyldingen i Hamburg.

Da Christian III fra ca. 1540 begyndte at nærme sig til den danske rådsadel kønedes i samme grad forholdet til hans gamle holstenske rådgivere, deriblandt også P. 1545 kom det ligefrem til en krise der endog førte til at han opsagde kongen sin rådsed hvad denne tog ham yderst unådigt op. Hans bevæggrund til dette skridt er ikke direkte oplyst; selv anfører han kun at andre blev foretrukket for ham. Personligt har han næppe nogen sinde stået Christian III nær; det forbød allerede religionsforskellen. Hertil kom hans stilling som en af kongens største kreditorer. P. var meget rig, og han gravede ikke sine talenter ned. 1535 købte han af Christian III godset Bukhagen i Angel for 12 000 mark, men havde endda penge nok til at forstrække kongen med betydelige lån hvoraf han tog høje renter. Under krisen 1545 meddelte han i et brev kongen at han havde besluttet for fremtiden at afholde sig fra åger; men hvis han kunne få Flensborghus i pant kunne han nok skaffe endnu 20–30 000 mark. Kongen lykønskede ham ironisk til det gode forsæt, men betakkede sig for tilbudet. I øvrigt frugtbargjorde P. sin formue ved oksehandel i stor stil og udnyttede tillige hensynsløst sin stilling som lensmand; særlig bønderne under Trøjborg klagede oftere. Alt dette forklarer dog næppe udtømmende bruddet med kongen; at to andre fremtrædende holstenere, Johan *Rantzau og Iven *Reventlow, samtidig opsagde deres rådseder vidner afgjort om at der var politik med i spillet. Rimeligvis har P. ligesom Rantzau modsat sig hertugdømmernes deling 1544. Hans opposition medførte at han resten af sit liv måtte nøjes med en ret tilbagetrukket rolle.

Diplomatarium Flensborgense, udg. H. C. P. Seidelin II, 1873 især 370f 974f. – Danske mag. 4.r.III, 1871 12f. A. Heise i Hist.t. 4.r.III, 1872–73 222–517 fl.st. og VI, 1877–78 163–328 fl.st. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972. Samme: „Når vinden føjer sig...“, 1977.

Kai Hørby (Henry Bruun)

Pontanus, Johannes Isacius, (Hans Isaksen), 1571–1639, kgl. historiograf. * 21.1.1571 i Helsingør, † natten mellem 6. og 7.10. (ny stil) 1639 i Harderwijk. F: kongens faktor i Amsterdam, senere generalstaternes kommissær i Helsingør Isaac Pietersz († 1615) og Helene (Hedewig) Backer fra Campen († før 1588). ~ 19.5.1606 i Harderwijk med Anneken van den Heede (el. Heerde), d. af Philips v.d.H. og Tanneken Zuerius. – Bror til Pieter *Isaacsz.

Hans Isaksen begyndte sin skolegang i Helsing-

ør, fuldendte den i Amsterdam og studerede i Franeker og Leiden hvor han sept. 1592 indskrev sig som „Joannes Hellespontius Danus“, nemlig fra det danske Hellespont mellem Helsingør og Helsingborg (jf. *Rerum Danicarum Historia* 726) heraf også det latinske navn P. Ungdomsårene tilbragte han på studierejser rundt om i Europa, men ind imellem kom han til Danmark hvor faderen havde meget gode forbindelser. Et par år var han amanuensis hos Tyge *Brahe på Hven, senere en tid hos Arild *Huitfeldt, og 1599–1600 fulgte han som hovmester tre unge danske adelsmænd til udlandet. Under rejsen stiftede han bekendtskab med Christen *Friis til Kragerup, Otte Brahe til Elved og historikeren J. J. *Venusinus. Men der syntes foreløbig ikke at være brug for P. i Danmark, og 1604 fæstede han bo i sit andet fædreland og blev professor ved gymnasiet i Harderwijk. Her syslede han med filologiske og historiske arbejder blandt hvilke der er grund til at fremhæve et par skrifter fra 1614 og 1616 om de germanske folkestammer ved overgangen fra oldtiden til middelalderen thi de har utvivlsomt været medvirkende til at den danske regering med Christen Friis som bevægende kraft overdrog ham med titel af kgl. historiograf (28.3.1618) at udarbejde rigets historie på latin, den nationale opgave man i to menneskealdre havde søgt at få fuldført. Arbejdet skred kun langsomt frem, og først 1631 udkom bind I af *Rerum Danicarum Historia* der når til 1448. Diskussionen om cimbrers og teutoners, goters og vandalers vandringer og andre af tidens yndlingsemner er meget vidtløftig. Hvad der i egentlig forstand vedrører Danmarks historie gives hovedsagelig efter Saxo og fra 1100-tallets slutning efter Huitfeldt – alt i den humanistiske historieskrivnings statelige form. Bind II der fremstiller de fire første oldenborgske kongers historie, blev først trykt hundrede år efter P.s død (E.J.v. Westphalen: *Monumenta inedita rerum Germanicarum* II, 1740 714–1229). For udlandet blev P.s arbejde ligesom Meursius' jævnaldrende værk for lange tider kilden til kundskab om Danmarks historie. □ Stik af J. van de Velde, 1630, efter forlæg af P. Isaacsz; i samme type er et stik 1740 der dog angiver sit forlæg som et mal. fra 1635. Stik.

Meddelelser fra rentekammerarkivet 1872 182. Brienven van en aan J. I. P., udg. P. N. v. Doorninck og P. C. Molhuysen, Haarlem 1909. Pers.hist.t. 14.r.VI, 1969 208f. – Vita et obitus J. I. P., Harderwijk 1640. J. A. Fridericia: Danms ydre politiske hist. I, 1876 (reproddg. 1972) 202. H. F. Rørdam i Hist. saml. og studier III, 1898 1–24 440–92. Ellen Jørgensen: Historieforsk. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2.udg. 1960) 155–58.

*Ellen Jørgensen**

Pontoppidan

Pontoppidan

Slægten P., hvis navn er en latinisering af stednavnet Broby, føres tilbage til bonden Jesper Lauridsen i Åby (ca.1500) og deles i en ældre og en yngre linje. I begge tilfælde går forbindelsen til Jesper Lauridsen gennem et kvindeled og navnet hidrører ikke fra ham.

Erik *P. (1616–78) var ~ Karen Køller der var ~2° med professor Jens Jensen *Bircherod. Morten *P. var ~Julie Marstrand, d. af professor Wilhelm *M.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 795–820. [E. P. Pontoppidan:] Slægten Pontoppidan, 1905. Axel Pontoppidan: Den yngre slægt P., 1931, m. suppl. ved Elsa Pontoppidan, 1974.

Hans H. Worsøe

Pontoppidan, Carl, 1748–1822, handelsdirektør, nationaløkonomisk forfatter. * 27.9.1748 i Bergen, † 22.8.1822 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: biskop og prokansler Erik *P. (1698–1764) og Johanne Marie de Hofman (1722–1809). ~ 28.2.1783 (betalt kop. til Nic.) med Susanne Kraft, * 10.11.1761 i Ålborg, † 27.10.1841 på Henrietteslyst ved Odense, d. af købmand Simon K. (ca.1716–99, ~1°1749 med Susanne Lemmich, ca.1730–56) og Mette Ryberg (1733–1804).

Ved faderens død drog P. til Island hvor han 1766 blev volontær, 1769 assistent ved den dengang under Det almindelige handelskompagni drevne islandske handel. Da handelen 1774 gik over til at blive drevet for kgl. regning, udnævntes han til overkøbmand i Kbh. Da flere handelselskaber 1781 sammensmeltedes til den kgl. grønlandske, islandske, finmarkske og færøske handel, blev P. administrerende direktør for den islandsk-finmarkske afdeling; men den hele sammenslutning fungerede ikke tilfredsstillende og ophævedes allerede 1788. P.s indgående kendskab til alle forhold vedrørende Islands handel og fiskeri gjorde ham til selskrevet medlem af kommissionen af 16.2.1785 til undersøgelse af Islands almindelige væsen og af den 17.1.1787 oprettede islandske handelsrealisationskommission. Året efter blev han udpeget som medlem af Den kgl. grønlandske handelskommission, hvis formål var en liberalisering af virksomheden i Grønland. Som tilhænger af en mere liberal økonomi i almindelighed måtte han beklageligvis tilråde at udskyde en friere handel på det område, indtil befolkningen blandt andet gennem en forbedret skoleundervisning nåede frem til forståelse af pengeøkonomi, opsparing, erhvervelse af ejendom og formue og bosatte sig fast. 1790–91 var han associeret den administrerende

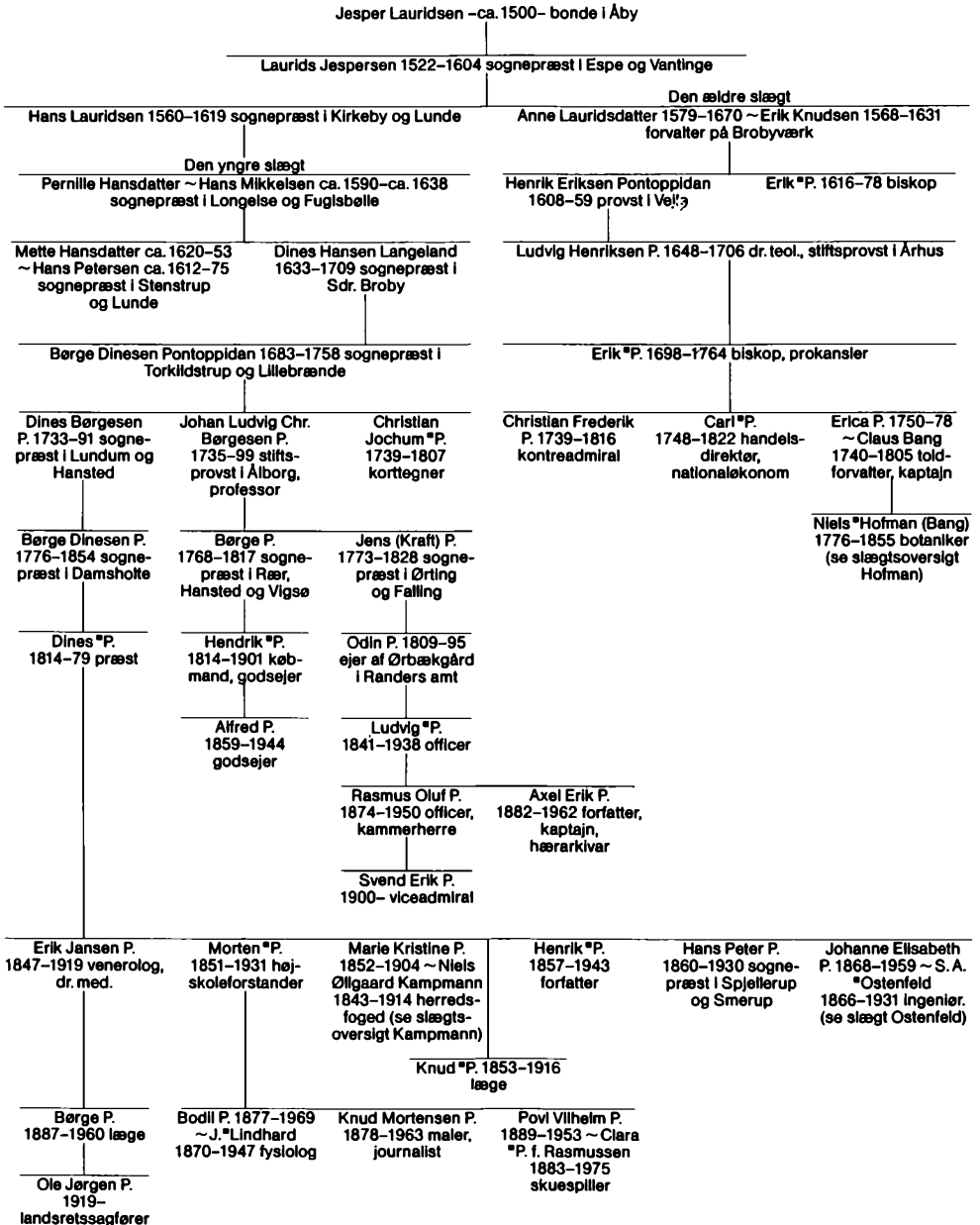
direktion for Den kgl. grønlandske handel. Efter fornyelsen af denne institutions koncession blev han 1800 igen knyttet til dens administration som decisor og tog aktivt del i blandt andet oprettelsen af det grønlandske kreditedelsystem og koppevaccinationskampagnerne. Hans ideer satte på forskellig vis reformprojekter i gang, selv om hans liberaliseringsønsker igen led skibbrud. Krigen 1807–14 satte en stopper for reformerne, og bagefter magtede han ikke at videreføre sin grønlandske politik. Desuden havde en helt ny virkekreds åbnet sig for ham, da han 1791 blev vicerådmand i Kbh. Med særlig iver helligede han sig byens kommunal- og fattigvæsen, og 1804 udnævntes han til virkelig rådmand. Ved siden af sine rent administrative hverv fik han tid til at udfolde en stor og omfattende forfattervirksomhed, ligesom hans arbejdskraft blev taget stærkt i brug ved forskellige kommissionsarbejder. Foruden specielle værker om hval- og robefangst (1785) og det danske fiskeriselskab (1801) udgav han omfattende og nyttige samlingsværker som *Samlinger til Handels-Magazin for Island*, 1787–88, *Det Finmarkske Magazines Samlinger*, 1790 og *Magazin for almeennyttige Bidrag til Kundskab om Indretninger og Forfatninger i de Kongl. Danske Stater* I–II, 1792–93 hvis 3. bind omhandlende Kbh.s fattigvæsen brændte på et enkelt eksemplar nær i branden 1795. – Rang med agenter 1776. Justitsråd 1784. Etatsråd 1814.

Fædrenelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr. Thaarup, 1935–44 140f 503. Dipl. Groenlandicum, 1936. Medd. om Grønland LV.3. 71f 111 120 128. Finn Gad: Grønlands hist. III, 1976.

Harald Jørgensen/Finn Gad

Pontoppidan, Christian Jochum, 1739–1807, korttegner. * 20.2.1739 i Lille Næstved, † 10.2.1807 i Ketting på Als, begr. sst. F: kapellan ved Herlufsholm, senere sognepræst til Torkildstrup og Lillebrænde Børge Dinesen P. (1683–1758) og Merlene Sophia Jochumsdatter Leegaard (1700–60). ~1° 24.12.1775 i Lundum med Marie Elisabeth Friderici, * 1749, † 20.5.1785 i Kbh., plejed. af slotsforvalter Jørgen Bruun på Nykøbing slot († 1776). ~2° 1.2.1786 i Kbh. (Garn.) med Dorothea Maria Bøttger, døbt 20.1.1748 i Kbh. (Petri), † 1.8.1829 i Ketting, d. af snedker Henrik Bøttger (Bøtke) (ca. 1705–65) og Anna Maria Sünckenberg (1717–71).

P. var indtil 1757 discipel i Vordingborg skole. Han forlod den for at gå i udenlandsk krigstjeneste og var 1758 kyradsér i den hannoveranske armé. 1773 vendte han tilbage og ansattes s.å. som tegnemester ved landkadetkompagniet, det

senere landkadetakademi, hvilken stilling han beklædte til han 1800 på grund af svagelighed måtte tage sin afsked. Fra hans hånd foreligger en del kort som udmærker sig ved smag, klarhed og overskuelighed og på hvilke han på særdeles smuk måde har fremstillet det norske fjeldteræn. P.s første kort var *Kort over Danmark, Norge og Sveriges Riger med angrænsende Russiske*

Provincer, 1778; derefter fulgte det af ham selv stukne *Mappa Daniæ, Norvegiæ et Sveciæ*, 1781, i målforhold 1 : 3 600 000. I en ledsagende bog *Forklaring over Constructionen af Kortet over Scandinavien*, s.å. (fork. udg. 1782) redegør P. omhyggeligt for kortkonstruktionens grundlag. Han nævner de ældre kort han har benyttet, samt påviser og dokumenterer en del fejl i de

gamle kort. I et forord skriver Thomas "Bugge, at dette er det første kort over Skandinavien „som ganske har været aflagt efter rigtige astronomiske Observationer paa Længde og Bredde“. 1785 udgav P. et kort i 1 : 850 000 over det sydlige Norge og 1795 et kort i 1 : 1 450 000 over det nordlige Norge. P. udgav endvidere bl.a. et *Post-Kort over Danmark og alle Færgesteder*, 1788. Alle hans kort vidner om en sjælden kartografisk kyndighed og forståelse både som kortkonstruktør og som korttegners og hans kort over Norge danner et udtalt skel i kortfremstillingerne.

Axel Pontoppidan: Den yngre slægt Pontoppidan, 1931 178–87. Georg Chr. Burchardi: Lebenserinnerungen eines Schleswig-Holsteiners, Flensb. 1927. Kristian Nissen i Norsk geogr. t. VII, Oslo 1938–39 533f.

A. Schneider*

Pontoppidan, Clara, 1883–1975, skuespiller. * 23.4.1883 i Kbh. (Matth.), † 22.1.1975 i Hellerup (Dysegård sg.), begr. Ordrup kgd. F: købmand Eduard Heinrich Rasmussen (1857–1901) og Sara Vilhelmine Caroline Brammer (1859–1935, ~2° 1909 med husejer Carl Vilhelm Amandus Hansen, 1853–1924). ~1° 20.10.1906 i Kbh. (b.v.) med skuespiller Carlo "Wieth, * 11.12.1885 i Kbh. (Fødsst.), † 30.6.1943 i Nødebo sg., s. af dommerfuldmægtig Marius Andersen (1861–1932) og Jacobine Wieth (1856–1923). Ægteskabet opløst. ~2° 2.2.1920 i Stenløse ved Frederikssund med læge Povl Vilhelm P., * 1.3.1889 i Jørnlunde, † 13.12.1953 i Kbh. (Rigshosp.), s. af forfatter, højskoleforstander Morten "P. (1851–1931) og Julie Marstrand (1855–1937). Uddannet på Det kgl. teaters balletskole debuterede P. i skuespillet 1901 som jomfru Tove i *Gurre* og gennemgik siden teatrets skuespilskole. 1905–14 var hun ansat ved Dagmar-teatret hvor hun især udmærkede sig i det poetiske og følsomme rollefag. Efter nogle år på Betty Nansen-teatret tilhørte hun atter Dagmar-teatret indtil 1925. Herefter virkede hun på nationalscenen hvor hun 1966 fejrede 65-års jubilæum i *Indenfor Murene* og 1971 70-års jubilæum, bl.a. som Tante To i *Skærmydsler*. – P. bevarede hele livet sin naturalistiske spilleteknik med sans for den psykologiske og individuelle figurtegning. Men inden for denne stil gennemgik hun en stærk personlig udvikling. Hun startede som ung i det romantiske repertoire, men viste allerede på Betty Nansen-teatret som Wenda i *Vaarbrud* en moderne anelsesfyldt uro med psykologiske modsætninger. Ligeledes opgav hun i Dyrehaven, 1910, den traditionelle fremstilling af Puk for i stedet at skabe en blanding af Faun og bukkefod, en fortolkning hvorfra Ingeborg "Brams senere hentede inspiration. I årene på Det kgl. tea-

ter modnedes P. og blev tidens ypperste karakterkuespiller. Til trods for at *Stormen* i Johannes "Poulsens iscenesættelse, 1926, blev givet i et pompøst pragtudstyr med brug af utallige tekniske hjælpemidler formåede hun at bevare Ariels poetiske luftighed. Modsætningen til denne figur var Salome i *En Idealist*, 1928, hvor det sære, forkrøblede og onde på naturalistisk vis blev forsvaret.

Men ikke alene poesi og dæmoni ejede hun. Som karakterkuespiller forløste hun flere hovedskikkelser inden for moderne dansk dramatik. Hun har spillet så forskelligartede roller hos Kjeld "Abell som Kathrine af Nederbayern i *Eva aftjener sin Barnepligt*, 1936, titelrollen i *Anna Sophie Hedvig*, 1939, en af de mest blændende psykologiske fremstillinger i tiden og Isabella de Creuth i *Den blå Pekingeser*, 1954. Hendes karakteriseringssevne var vidtfavnende, hvor hun inden for de individuelle særpræg hævdede figuren op på almenyldigt plan. Som enkefru Tang i *En Kvinde er overflødig*, 1942, blev hun prototypen på lidelsen i hverdagens små skæbner. Med en blændende teknik, der dog i de senere år kunne give sig udslag i en vis manierisme, og en blid melodisk stemmeføring var hun en af tidens mest markante skuespillere. Som Poul "Reumert, med hvem hun havde et lykkeligt samspil, evnede hun at lade individets særpræg afspejle sig i maskeringen, ligesom hendes gestik og mimik var af en usædvanlig levende art. P. manglede erotisk glød og sans for det patetiske men kunne nå uanede højder gennem sin fantasi, lune og stille karakteriseringssevne. Fru Gruesen i *Parasitterne*, 1945, udstyrede hun med glimt af sygt sjæleliv og ingen gengav bedre end hun den småbekymrede fru Levin i *Indenfor Murene*, rig på menneskeerfaring og vemodslune. Træfsikre var ligeledes den strikse Tante Et i *Skærmydsler* og senere den blide Tante To. – Flere af P.s teaterroller er overført til TV-teatret, fx enkefru Tang, 1955, fru Gruesen, 1958, og fru Levin, 1963. Hun har ligeledes haft en fremskudt plads inden for filmen, bl.a. som Rachel i *Kirke og Orgel*, 1932, og i Carl "Dreyers film, ligesom hun har været flittigt anvendt i Radioteatret. Hendes erindringer *Eet liv – mange liv* I–IV, 1949–63, er et betydningsfuldt memoireværk. Grammofonindspilninger fra bl.a. *Barselstuen*, *Skærmydsler* og *Indenfor Murene*. – Stifter af *Clara Pontoppidan-legatet*. Olaf Poulsen-legat 1969. Første modtager af Ole Haslunds æresbolig (fra 1972). – *Ingenio et arti* 1931. F.M.I. 1948. K. 1959. □ Statuette som danser af Georg Ulmer ca. 1905 (Teatermus.). Tegn. i rolle af Hedvig Collin, 1916 (sst.). Tegn. af Albrecht Schmidt, 1917 (sst.). Rolletegn. af Vald. Møller, 1926 (sst.). Li-

tograferet i rolle af H. Bendix udst. 1930. Flere tegn., hvoraf nogle rolletegn., bl.a. 1936 (Kgl.bibl.). Tegn. af Otto Christensen, 1942 (Fr.borg). Flere rolletegn. af Viggo Thomsen, bl.a. 1942 (Teatermus.). Mal. af Axel P. Jensen, 1943. Tegnet i rolle af H. Jensenius udst. 1944. Rolletegn. af Viggo Thomsen, bl.a. 1947 (Teatermus.). Tegn. af Otto Christensen, 1958 (Fr.borg) og af Preben Zahle udst. 1962. Buste af Knud Nellemose, 1966 (St.mus.). Tegn. af Fr. Andersen (Kgl.bibl.) og af Bruzelius (Teatermus.). Rolletegn. af Otto Frederiksen (Teatermus.), af Kirsten Scheel Hartvigson (sst.), og af Jensenius (sst.). Maske (sst.). Tegn. af Carl Jensen (Fr.borg). Foto.

C. P.: Eet liv – mange liv I–IV, 1949–63 (ny udg. I–II, 1965–68, heri rollefortegn.). Interviews i Gads da. mag. XXVIII, 1934 74–84 og Ninka: 33 portrætter, 1969. Politiken 1.1.1971 (dialog med Lone Hertz) – Chr. Rimestad: Clara Wieth, 1918. Henning Brochner i Teatret XX, 1921 169–72. Egill Rostrup sst. XXV, 1926 162f. Fr. Schyberg: C. P., 1950. Samme: Danske skuespillerportrætter, 1959 107–24. Erik Nørgaard: Levende billeder i Danm., 1971. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 23.–24.1.1975.

Jytte Wiingaard (Robert Neiiendam)

Pontoppidan, Dines, 1814–79, præst. * 11.3.1814 på Bogø, † 31.5.1879 i Randers, begr. sst. F: kapellan på Bogø, senere sognepræst i Damsholte Børge Dinesen P. (1776–1854) og Mette Marie Jansen (1782–1856). ~ 16.5.1844 i Vordingborg med Birgitte Christine Marie Oxenbøll, * 30.12.1824 i Randers, † 14.1.1888 på Frbg., d. af byfoged, justitsråd, senere etatsråd Morten O. (1796–1868) og Johanne Cecilie Stilling (1802–62). – Far til Henrik *P., Knud *P. og Morten *P. P. blev student (Nykøbing F.) 1832 og cand.teol. 1837; han var derpå huslærer og lærer i Kbh., men tog – til dels af helbredsgrunde – 1840–41 som skibspræst med fregatten Bellona til Sydamerika; den oplevelsesrige tur skildrede han 1841 i *Reise til Sydamerika*. 1843 blev han residerende kapellan ved Ribe domkirke, 1856 sognepræst ved Trinitatis kirke i Fredericia og 1863 ligeså ved Skt. Mortens kirke i Randers. Oprindelig var han J. P. *Mynsters discipel, men kom snart i nær kontakt med den jyske vækkelse og optrådte selv som en skarp vækkelsesprædikant i pietistisk stil. Forbindelse med egnens grundtvigske præster førte ham efterhånden i anden retning, men han blev aldrig nogen fuldblods grundtvigianer, og A. G. *Rudelbach og især P. C. *Kierkegaard var hans egentlige teologiske autoriteter. Da sekterne efter 1849 gjorde dybe indhug i vækkelsen sluttede P. sig intimt til dens kirkelige fløj, samarbejdede med P. *Larsen (Skræppenborg) men tog i stigende grad (og især

i Randers-tiden) afstand fra den pietistiske linje som endte i Indre mission; i flere småskrifter søgte han i 1850'erne at „kirkeliggøre“ vækkelsen, hvilket ikke hindrede ham i at arbejde for bibeludbredelse eller Ydre mission. P. var en selvstændig og stejl karakter som ikke mindst i forholdet til sine overordnede ofte kom i vanskeligheder; en konflikt med biskop J. B. *Daugaard i Ribe indbragte ham en ministeriel „næse“, og i Randers havde han jævnlig sammenstød med biskop G. P. *Brammer (bl.a. om et salmebogstillæg) som ofte beklagede sig over ham; familietraditionen (meddelt af Henrik P.) om at Brammer i P.s præstetid undlod at visitere i Randers har dog intet på sig. Den nationale rejsning efter 1848 greb også P. som – ikke mindst i Fredericia-årene – forenede denne påvirkning med en nyvakt grundtvigsk forståelse for „det folkelige“ (jf. hans årlige taler på 6. juledagen), men han stod som helhed afgjort på grundtvigianismens højre, kirkelige fløj og så med betænkelighed på dens politisering i 1870'erne. Det er i øvrigt typisk at han foretrak H. A. *Brorsons salmer for N. F. S. *Grundtvigs. I Randers var han ikke meget påskønnet som prædikant, og hans kantede personlighed stødte ofte det højere borgerskab, men han betød meget for en kreds af jævne mennesker som han samlede til aftenmøder. Hjemmet i Randers var, navnlig i de senere år hvor både P. og hans kone var svagelige og de 16 børn tyngede hårdt på økonomien, præget af en vis dysterhed, men det var en givtig jordbund for de mange begavede børn; det er – i lyse toner – skildret af Morten P., mere kritisk, men afgjort positivt i Henrik P.s erindringer; det har også i høj grad dannet baggrund for den digteriske skildring i første del af samles Lykke-Per, men her med en sådan kunstnerisk distance, at enhver direkte identifikation er urimelig. □ Foto.

Axel Pontoppidan: Den yngre slægt Pontoppidan, 1931 61 195–205. Morten Pontoppidan: Minder og oplevelser, 1922 148–53. Samme i Præstehist. saml. I, 1933 97–109. Henrik Pontoppidan: Drengear, 1933 (ny udg. m. titlen: Erindringer, 1962) især 77–79. Kirkehist. saml. 6.r.II, 1936–38 610 619 644f 653f 656f 674f. P. G. Lindhardt: Præsten D. P., 1948 = Acta Jutlandica XX. – Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark. (prædikener).

P. G. Lindhardt

Pontoppidan, Erik Eriksen, 1616–78, biskop. * 21.1.1616 på Bjergegård, Sønder Broby sg., † 12.6.1678 i Trondhjem, begr. sst. F: forvalter på Brobyværk Erik Knudsen (1568–1631) og Anne Lauridsdatter (1579–1670). ~ 1653 med Karen Køller (~ 2° 1681 med professor Jens Jensen *Bircherod, 1623–86), d. af provst, mag. Valentin K. (1587–1649).

Pontoppidan, Erik

Ligesom sine fire brødre blev P. sat til bogen; han kom i Odense skole, 1633 i byens gymnasium og 1635 til universitetet. Allerede i gymnasiet havde han skrevet et latinsk bryllupsdigt, og hans dygtighed både i teologien og sprog vakte tidligt opmærksomhed, ikke mindst hos Jesper Brochmand (1585–1652) i hvis hus han en tid boede. Både som student og efter attestats (1638) var han informator for unge adelsmænd. 1641 rejste han med understøttelse af kongen og Ellen Marsvin til Holland og Frankrig, blev s.å. immatrikuleret i Franeker, kom tilbage 1643 og tog magistergraden. Et tilbud om at blive professor i poesi afslog han fordi det var forbundet med stillingen som provst for kommunitetet, og han levede nu nogle år i hovedstaden uden embede. 1649 blev han slotspræst på Antvorskov og hospitalspræst i Slagelse, 1665 præst i Køge og provst over Ramsø herred, og 1673 på indtrængende opfordring fra kongens side biskop i Trondhjem. 1675 fik han af kongen tildelt den teologiske doktorgrad.

Som teolog indtager P. en ejendommelig mellemstilling mellem sin samtids ortodoksi og den senere pietisme, idet hans opbyggelige skrifter ligesom denne med forkærlighed dvæler ved Jesu blod som sonofferet og renselsesmidlet for synden, jvf. hans *Gudelige oc gaffnlige Betæcnninger offer Vor Frelsers Jesu Christi hellige oc Højværdige Bloed-Daab* (fasteprædikener 1653) og *Teratologia ceu Appendix. Det er Kort oc eensfoldig Forklaring offer de Tegen, som skede i oc efter Vor Frelsers Jesu Christi Lidelse* (fasteprædikener 1652, udg. 1653). Også som salmedigter dvæler han i sin første salmesamling, *Vor høiplagede Frelsers Jesu Christi Bloed-Daab*, 1653, ved dette emne, mens *Sialens Opløftelse til Herren*, 1671, mindre er præget deraf. Hans bedste salmer har en tiltalende jævnhed i tonen, men er ikke fremragende. Det samme gælder hans hyldestdigt til Christian V (1670) som Peder Syv optog i sin visebog (IV, 50). – Som biskop var P. trods sit svage helbred en flittig visitator. Han lagde særlig vægt på undervisningen og havde små opmuntringsgaver med til skolebørnene. Også lapperne tog han sig af og fik inden sin død Luthers katekismus oversat til lappisk. Både af stiftets præster, som han gerne ville hjælpe i alle henseender, og af den øvrige befolkning var han ualmindelig afholdt.

I sine yngre dage havde P. sylet med latinsk poesi og bl.a. udgivet et bind latinske elegier over bibelske emner, *Bucolica sacra*, 1643, også en enkelt gang skrevet et digt på græsk. Denne digtning skaffede ham titel af „poeta laureatus“, men den er, ligesom det skuespil om Tobiaæ Gifftefær, 1635, han bearbejdede efter latin, nu

glemt. Derimod mindes han som den der tidligt begyndte et virkeligt studium af modersmålet. Hans *Grammatica Danica*, et grundigt værk på næsten 600 sider, udkom 1668 (optrykt i H. Bertelsen: *Danske Grammatikere II*, 1917, ny udg. 1979), men synes i hovedsagen at have været færdig udarbejdet før han blev præst, selv om han i den mellemliggende tid har gjort tilføjelser og ændringer, endogså så sent at en del vigtige forbedringer først er kommet med i et tillæg. Det er et grundigt arbejde som giver mange for os værdifulde oplysninger, og man ser, at han som de andre samtidige er stærkt påvirket af Jacob Madsen Aarhus, senere vist også af Peder Syv som efter forflyttelsen til Køge var hans nabo-provst. Herom har vi et andet vidnesbyrd i det håndskrift (Thott 1505, 4°) som indeholder et ungdomsarbejde, *Phosphorus Philologicus*, om sprogsfejl i dansk. Det er til dels indarbejdet i grammatikken, men hans snit tænkte dog at udgive det og fik det forsynet med Rasmus Bartholins approbatur. Herefter kommer imidlertid i håndskriftet forskellige ting fra senere år, deriblandt sammenlignende ordlister mellem dansk og dels islandsk, dels gammelt tysk, som vidner om videregående studier, sagtens foranlediget af Peder Syvs „Betænkninger“. Ligeledes findes en lappisk ordliste og et udkast til en dansk etymologisk ordbog. Et andet stort ungdomsværk (også med senere tilføjelser) er hans danske rimordbog *Vocabularium Danico-Rhythmicum* som næsten helt er bevaret (Gl. kgl. saml., 3605, 8°), et vældigt flidsværk som skulle vente flere hundrede år på sin afløser. – P.s eneste søn, Valentin, blev adlet under navnet Liliencrantz, men døde barnløs. □Stik af A. Haelwegh efter forlæg af H. Dittmars, tryk af stikket i stærkt ændret stand efter 1678, efter dette træsnit 1886 og stik samt malet kopi. Mal., har været tilskrevet A. Wuchters (Fr.borg), efter dette portr. på epitafial. (Trondhjem domk.) og træsnit af L. B. Hansen, 1891.

J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh. I, 1887. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.11, 1891–93 231–62. Jakob Vilh. Kvam: Den norske kirkes biskoper, Kria. 1909. J. Brøndum-Nielsen: Sproglig forfatterbestemmelse, 1914 142f. Danske grammatikere, udg. H. Bertelsen VI, 1929 (ny udg. 1979) 35–62. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972–73 145f. – Papirer i Kgl.bibl.

Marius Kristensen*

Pontoppidan, Erik (Ludvigsen), 1698–1764, biskop, prokansler, forfatter. * 24.8.1698 i Århus, † 20.12.1764 i Kbh., begr. sst. (Petri). F: stiftsprovst Ludvig Henriksen P. (1648–1706, ~1° 1677 med Barbara Hansdatter Backer, 1646–89, ~1° med sognepræst i Herlufmagle Jens Niel-

sen Spend, 1632–76) og Else Sophie Spend (1673–1707). ~1° 26.10.1723 med Francisca Toxverd, † 30.12.1730 i Hagenbjerg, d. af sognepræst i Lundum Peder Frandsen T. († 1735). ~2° 4.9.1731 i Sønderborg med Lina (Ellina) Danielsen, døbt 6.12.1712 i Sønderborg, † 1.2.1744 i Kbh. (Helligg.), d. af husfoged på Sønderborg slot Peter D. (1680–1735) og Ingeborg Thomsen (* 1690). ~3° 16.2.1745 med Johanne Marie de Hofman, * 1.2.1722 på Skerriildgård, † 3.5.1809 i Kbh. (Petri), d. af justitsråd Søren de H. til Skerriildgård (1688–1771) og Karen Elisabeth Dreyer (1689–1727). – Far til Carl *P.

Tidligt forældreløs blev P. sat i huset hos en fjern slægtning, justitsråd D. C. Braes til Kokkedal i Torslev sogn og her mishandlet af huslæreren, så han 1709 ved familiens indgriben først kom til Århus latinskole og 1710 til Fredericia, hvor han boede hos sin halvbror, sognepræst Henrik Pontoppidan som, da drengen følte skoletugten ulidelig, satte ham i huset hos sognepræst Ove Guldberg i Barrit 1713. 1715 kom han igen i Fredericia skole, blev student 1716, studerede teologi og tog attestats 1718. Han var ikke religiøst grebet, men nok religiøst følsom. Da han i Kbh. hørte sin nabo holde andagt med bøn, skriftlæsning og salmesang, skammede han sig over at han som teolog tog guds frygt så let. En uddybelse af det religiøse liv oplevede han under et ophold hos sin morbror, kaptajn Spend på godset Höiersbütel i Stormarn hvor navnlig fransk-reformerte opbyggelsesbøger vækkede ham til selvprøvelse. 1719–20 var han huslærer i Kristiania og rejste derefter som hovmester for Ivar Huitfeldts søn Claus med denne til Holland og England (1720–21). Under opholdet i Utrecht kom han i personlig forbindelse med den i datiden indflydelsesrige reformerte teolog F. A. Lampe, og denne del af den reformerte vækkelse og den dermed forbundne teologiske tænkning satte kendelige spor i hans udvikling. Efter sin hjemkomst blev han huslærer for hertug *Frederik Carl af Plön, og ved hans hof blev han 1723 prædikant og samtidig diakon i Nordborg by, 1726 forfremmet til hertugens patronatskald, sognepræsteembedet i Hagenbjerg. Uden at han havde oplevet et „nådens gennembrud“ efter den hallensiske pietismes omvendelsesskema, havde berøringen med den reformerte pietisme og dens strenge moral kaldt en dyb personlig alvor frem hos ham, således at han ved indgangen til præstegerningen ikke tvivlede om sit „indre kald“, men endog kunne føle sig som åndsfælle af pietismen og vide sig enig med den i dens idealbillede af den hellige menighed. Hans forkyndelse sigtede mod personlig omvendelse, „den døde ortodoksi“ var utilstrækkelig til frelse, selv

om læren var nok så luthersk: kirketugten skulle sætte skel mellem troende og ugudelige, og P. tog fat med bibellæsninger og husbesøg og stiftede et præstekonvent, hvis medlemmer skulle samles om pastorale emner til dygtiggørelse i deres gerning. Ved de teologiske anskuelser han fremsatte, blev han stemplet som pietist og fik adskillige fjender, blandt dem sognepræsten i Nordborg, senere provst H. C. Brandt, der påførte P. en besk strid som nødte ham til at indhente erklæringer om sin lutherske rettroenhed. 1727 udsendte han *Heller Glaubens-Spiegel, in welchem die Kennzeichen der Kinder Gottes vorgestellt werden*, en andagtsbog der har øst af mange kilder (Grossgebauers Vægterstemme, pietismens forgrenede inderlighedslitteratur, reformerte opbyggelsesbøger – særlig gør discipelforholdet til Lampe sig gældende – og engelske dissentersskrifter) og omtrent samtidig det lille skrift *Dialogus oder Unterredung, Severi, eines pseudorthodoxen Predigers, Sinceri, eines Stadt-Secretairen, und Simplicii, eines einfältigen Bürgers, betreffend die Religion und Reinheit der Lehre*. I samtalens form ville P. klare begreberne om den rette, oprigtige og personlige tros karakter. Men lokalt var ingen i tvivl om, at P.s skildring af Severus sigtede på Brandt. Den første del af konflikten jævnedes på den måde at P. 1728 lod sig bevæge til at underskrive samtlige symbolske bøger (altså også den ortodokse konkordieformel) som læreforpligtelse, for så vidt disse ikke stred mod den hellige skrift. Dette var et betinget kompromis som ikke kunne skade P., men heller ikke gavne Brandt. Denne blev da også først tilfredsstillet da P., tvunget af forholdene, gav ham en undskyldning for dialogens offentliggørelse.

Med uhyre flid havde P. i disse år tillige kastet sig over læsning af topografiske og historiske skrifter; gennem kaldsfæller søgte han at samle alle slags historiske oplysninger og på grundlag af sine husbesøg gjorde han optegnelser om almuens overtro, skikke og talemåder. Som frugter af disse iagttagelser i marken udkom senere *Everriculum fermenti veteris*, 1736 (oversat af J. *Olrík med titel *Fejekost til at udfeje den gamle Surdejg*, 1923) og *Onde Ordsprog, som fordærver gode Sæder*, 1739. Folkeminddeforskningen har nydt godt af dette stof, men forfatterens hensigt var at bekæmpe overtro og vantro. 1729 udgav han en lille topografisk beskrivelse af Kbh., *Memoria Hafniæ*, for at bevare minderne fra den gamle by, af hvilken en stor del året før var lagt i aske. 1730 fulgte en udførligere gennemgang af kongeriget og Slesvig, *Theatrum Daniæ veteris et modernæ*, og 1734 *Kurtz gefaste Reformations-Historie der Dänischen Kirche*, en mundsmag på

Pontoppidan, Erik

den danske kirkehistorie han samlede materiale til. Han affattede disse skrifter på tysk i den hensigt at oplyse og retlede de fremmede læsere om danske forhold.

Efter Christian VIs tronbestigelse blev den dansk-norske kirkepolitik ledet i hallensisk-pietistisk retning („statspietismen“). Det gjaldt nu for kirkestyrelsen at få de betydeligste embeder besat med vækkende præster. P.s nidkære præstegering var blevet kendt; efter en prøveprædiken kaldte kongen ham til slotspræst og sognepræst i Hillerød 1734, og allerede n.å. blev han hofpræst i Kbh. og meddirektør ved de fattiges væsen, 1738 ekstraordinær professor i teologi, 1739 medlem af kommissionen til en revideret bibeloversættelse, s.å. medlem af mønt- og medaljekommissionen, 1740 medlem af missionskollegiet og meddirektør af vajsenhuset og 1742 medlem af det nystiftede Videnskabernes selskab, i hvis skrifter han offentliggjorde en række afhandlinger; den vigtigste var *Det danske Sprogs Skiæbne udi Sønder-Jylland*, 1745 (genudg. 1943), med en sønderjysk ordsamling og en redegørelse for det tyske kirkesprogs udbredelse efter reformationen i den dansktalende sydslesvigske befolkning. Kongen satte stor pris på P., og i J. L. *Holstein havde han gennem årene en trofast støtte. Det var ham således en stor ære, at han 1736, da konfirmationen blev påbudt som en offentlig kirkehandling ved tohundredårsminde for reformationens gennemførelse, fik overdraget at udarbejde en katekismeforklaring og en samlebog. Forklaringen er udarbejdet med P. J. Speners Einfältige Erklæring (oversat 1728) som forbillede og udkom allerede 1737 under titlen *Sandhed til Gudfrygtighed*, og efter kgl. befaling af 22.8.1738 skulle den indføres overalt i Danmark-Norge (over 40 oplag før 1800; seneste norske udgave Oslo 1964 og færøsk oversættelse 1974). Den var affattet i 759 spørgsmål og svar og krævede faktisk flere forudsætninger for tilegnelse end det daværende almueskolevæsen formåede at yde sine elever (1771 blev en af P. *Saxtorph foretaget forkortelse autoriseret til brug). P.s forklaring fik i Norge stor og varig betydning for 1800-tallets folkereligiositet, mens den i Danmark flere steder mødte heftig modstand fra ortodokse præster der angreb den for vrang lære. Kun det kongelige magtbud om dens almindelige brug tvang den igennem, indtil den i århundredets slutning afløstes af Nicolai Edinger *Balles lærebog; dog vedblev „de stærke jyder“ op gennem 1800-årene at holde fast ved „Pontoppidan“. „Den nye Psalme-Bog“ (1740) med salmer af Thomas *Kingo, H. A. *Brorson og tyske oversættelser (i alt 552 salmer) blev ikke påbudt og fandt i kongeriget kun indgang i hof-

menighederne (deraf navnet „Slotssalmebogen“), mens den holdt sig længe i Nordslesvig som kirkens og husandagts salmebog.

P.s interesse for personalhistorie lagde sig for dagen i de to bind *Marmora Danica*, 1739–41 som gengav indskrifter, navnlig fra ligsten og andre kirkelige monumenter. Omend afskrifterne langt fra altid er nøjagtige, er der dog her bevaret adskilligt som ellers var gået tabt. P.s *Gesta et vestigia Danorum exira Daniam* I–III, 1740–41 vidner om hans store belæsthed og samarbejde med C. F. *Wadskiær, men også om svigtende kritisk metode. Værkets stemning er båret af romantisk stolthed over de danskes tapperhed. Langt større værdi har hans omfangsrige kirkehistorie, *Annales ecclesiae Danicae diplomatici* I–IV, I, 1741–52, i første række en annalistisk materialesamling der svulmede op jo nærmere han kom sin egen tid, svagest i den kildekritiske vurdering af ældre beretninger, men til gengæld værdifuld omend noget uoverskuelig, hvor han for senere tiders vedkommende bygger fremstillingen på synodalakter, visitatsbøger, registranter og breve. At et arbejde som dette stod i det personlige livssyns tjeneste er meget forklarligt ud fra P.s pietistisk-nationale grebthed. Han er stærkt påvirket af kirkehistorikeren Gottfried Arnolds bedømmelse af menighedens udvikling med martyrtiden som kirkens glansfulde og stærke tid, de betryggede kår dens farligste. Et sammenstød med Jakob *Langebek viste P.s mangel både på historisk-kritisk og selvkritisk bedømmelse. I den som roman formede rejsebeskrivelse i breve, *Menoza, en Asiatisk Printz, som drog Verden omkring og søgte Christne* I–III, 1742–43 fik han lejlighed til at beklage hvor lidt sand kristendom der fandtes. Hans frimodige udtalelser om mangfoldige forhold var dækket af den litterære konstruktionsform.

Da Christian VI døde 1746, vidste alle at der måtte ske en ændring i de kirkepolitiske forhold. P. var træt af den krævede hof tjeneste, sammenstødet med Langebek havde ikke været dekorativt for P., og da Bergens bispestol 1747 blev tilbudt ham, vovede han ikke at afslå. Maj 1748 kom han til Bergen og tog straks fat på at forbedre administrationen af stiftet. Han mødte ikke ringe modstand, men med fast hånd fik han skolefundatserne bragt i orden, og som midlertidig foranstaltning til at afhjælpe lærermangelen oprettede han et katekistisk seminarium (til 1751) for at forberede lærelystne bonde drenge til at kunne undervise børnene hjemme i deres sogne. Latinskolens undervisning og ry fik han hævet, og yderligere stiftede han *Seminarium Fridericianum* (indviet 1752) som en højere realskole. Dog fik dette seminarium ikke den blomstrende

fremtid han havde håbet, da han havde anlagt dets undervisning i for nær tilknytning til latin-skolen. Med flere af byens præster havde han vanskeligheder, og visitatsrejserne i det store stift stillede ham mange opgaver som han gennemførte så flittigt, at han 1751 havde gæstet alle stiftets sogne med undtagelse af de to fjernestliggende. Han tilskyndede sine præster til at holde katekisationer, bryde almuens overtro og gå i spidsen for et oplyst skolevæsen, og gennem årlige „Opvækkelige Hyrde-Breve“ vejledte og tilskyndede han præsterne til at forkynde omvendelse og syndernes forladelse og med ansvar at foregå deres menigheder med et uadadeligt eksempel. På visitatsrejserne fik han lejlighed til at iagttage almuens liv, skikke, ordbrug og tænke-måde, og han havde let ved at få den jævne mand i tale. 1749 udgav han *Glossarium Norvegicum*, en parlør over norske ord „som gemeenlig ikke forstaaes af danske Folk“, og sine samlinger om flora og fauna udsendte han under titlen *Det første Forsøg paa Norges naturlige Historie I-II, 1752-53* (fot. opr. Oslo og Kbh. 1977). Omend arbejdet var umetodisk og i mange henseender også ukritisk, betød det dog et fremskridt i forskningen, fordi P. gik ud fra at mærkelige begivenheder havde deres naturlige årsager. Han priste den norske natur og roste den norske bonde for nøjsomhed, flid og godt humør. Adskilligt af det har værdi for folkemindeforskningen, og bogen blev også anerkendt i udlandet. Under sit ophold i Bergen var han 1749 blevet dr.teol.

1754 søgte P. rejsetilladelse til Kbh. Årsagen var at viceborgmesteren i Bergen, P. S. Garboe, havde besvangret borgmester Henrik Matthiesens datter og under et forhor i en nedsat provsteret havde nævnt P.s navn i en sammenhæng som antydede at også biskoppen kunne være barnefar. Ved kgl. resolution blev stedet vedrørende P. slettet i provsterettens protokollat, men P. var trods denne fortjente æresoprejsning ilde berørt af hele affæren og havde intet ønske om at vende tilbage til Bergen. Da J. L. Holstein som universitetets patron behøvede en praktisk, videnskabeligt belæst og from mand til at bringe universitetets forhold på fode, fik han 1755 P. udnævnt til dets prokansler. Han skulle have indsende med at professorerne holdt deres forelæsninger og disputatser, han skulle varetage stipendiernes fordeling og universitetets økonomi m.m., men hans opgaver var så mange og den modstand hvormed hans initiativ og trusler om mulkt blev mødt, så sammenbidt at han faktisk ikke formåede at sætte nogen af sine planer igennem. „Han fik her med haardere Halse at skaffe end Bergens Præster“ (G. L. Baden), og

det var også dem der sejrede, da P. ville sætte igennem at universitetet skulle afhænde sit jordegods, fordi administrationen af dette beslaglagde adskillige professorers tid og fremførtes som undskyldning for deres svigtende videnskabelige produktivitet. For at animere studenterne til flid foreslog han at dele præsteembederne i klasser der svarede til de karakterer som kandidaterne havde opnået til attestats, og for de teologiske studenter holdt han pastoralteologiske forelæsninger som i samlet form udkom i *Collegium pastorale practicum*, 1757, og regnes for den humanistiske pietismes betydeligste pastoralteologi. Sine topografiske arbejder fortsatte han med *Origines Hafnienses eller Den Kongelige Residens-Stad Kbh., forestillet i sin oprindelige Tilstand*, 1760 (fot. udg. med efterskrift af Sv. Cedergreen Bech, 1973) og det store arbejde, der skulle omfatte en beskrivelse af hele landet, *Den Danske Atlas I-II, 1763-64*, fortsat på grundlag af hans forarbejder af svogeren Hans de Hofman, Langebek og B. C. Sandvig (fot. udg. 1968-72, med særskilt indledning af Sv. Cedergreen Bech).

Nye opgaver trængte sig frem. I teologien kom den Wolffske filosofi op og gav fornuften al den ret som den gamle pietisme havde nægtet den i religiøse anliggender. Som den humanist P. var voldte denne kursændring ham nok uro, men ikke personlige vanskeligheder; blot måtte det apologetiske arbejde indrettes derefter, thi både troens forsvarere og angribere kunne hvæsse deres våben på Christian v. Wolffs system (jfr. P.s apologetiske skrifter *Ældgamle og Eenfoldige Christendom eller det Væsentlige i de Christnes Troe og Pligt*, 1755, *Afhandling om Verdens Nyhed*, 1757 og *Sandheds Kraft til at overvinde den Atheistiske og Naturalistiske Vantro*, 1758). Endvidere rykkede de økonomiske spørgsmål frem på en ny måde, fordi almenheden opdagede, at overvejelserne om beskyttelseslovgivning, told og selvforsyning angik hver husstands materielle velfærd. P. tog med optimistisk glæde fat på den opgave at åbne sine landsmænds øjne for landets hjælpepilder og for at fremme dansk arbejde (*Eutropii Philadelphi Oeconomiske Balance*, 1759). I samarbejde med grev A. G. Moltke indbød han offentligheden til at indsende afhandlinger om økonomiske og fysiske emner, hvis indhold kunne komme alle til nytte. Et udvalg af disse afhandlinger, hvoraf mange er skrevet af præster, udgav han i Danmarks og Norges oeconomiske Magazin I-VIII, 1757-64. Der findes her et overordentlig stort og patriotisk præget materiale der indeholder kernen i de fleste senere landbrugsreformer. Sammen med de to brødre, præsterne F. C. * og O. D. *Lütken lagde

Pontoppidan, Erik

P. grunden til et sagligt studium af økonomi som videnskab.

P. var mere samler end forsker, hans styrke var reproduktionen, men ikke den metodiske kritik af det indsamlede stof. Hans evner lå i høj grad på det praktiske livs område. Hans flid var uhyre, og gennem sine samlinger har han reddet adskilligt fra udslettelse og bevaret værdifuldt materiale til sigtning af en senere tids uddannede kritiske forskning. På enkelte områder brød han bane for nye synspunkter, men som helhed gælder det, at han byggede på forudgående forskeres topografiske og historiske samlinger som han derved forøgede. Som teolog var han i de yngre år afgjort præget af den reformerte vækkelse og stod som ortopraksiens mand, dvs. at han stred for, at ret tro og ret liv måtte følges ad. Heri kunne han finde fællesskabet med den hallensiske pietisme, og han formåede at bevare det værdifulde i pietismen uden derfor at lukke sig af for de værdier som han erkendte som berettigede i den frembrydende oplysningstid. I 1700-tallet står han som en udpræget national statskirke-mand, og med rette er hans navn blevet sat på den 1866 genrejste Skamlingsstøtte. – Rang med virkelige etatsråder 1755. □Mal. (Fr.borg). Stik af O. H. de Lode efter mal. af A. Brünniche, 1749, efter dette raderet på sten 1834, litografi 1868 og træsnit af H. P. Hansen, 1886 samt litografi af G. C. C. W. Prahlf efter tegn. af H. C. Knudsen og malet kopi af Hans Hansen, 1823 (Åstrup kloster ved Tølløse). Relief 1765 af Johs. Wiedewelt på gravmæle. – Mindesten af samme ved Jægerspris, 1782.

Tidsskr. for kirke og theol. IV, 1834 58–273 (P.s selvbiografi). E. P.s levnetsbeskr. og hans dagbog fra en rejse i Norge 1749, udg. N. E. Hofman [Bang], 1874. – Michael Neiiendam: E. P. I–II, 1930–33. L. J. Koch: Salmedigteren Brorson, 1931 106–19. Sønderjyllands hist. V, 1932–33 317 367. E. Nystrøm i Kirkehist. saml. 6.r.1, 1933–35 34–52. P. G. Lindhardt sst. III, 1939–41 29–37. E. Reitzel-Nielsen sst. 7.r.IV, 1960–62 12–48. H. Blom Svendsen: Norsk salmesang I, Bergen 1935 = Bibliotheca Norvegiae sacrae VIII 224–27. H. Stangerup: Romanen i Danm. i det 18. årh., 1936 80–84. Jens Holdt: Niels Johs. Holm, 1937 337. A. M. Sørensen i Dansk landbrug LVII, 1938 262f. P. G. Lindhardt: Peder Hersleb I, 1939 104. Den danske kirkes hist. V, ved Johs. Pedersen og Bj. Kornerup, 1951. H. Hejselbjerg Paulsen: Sønderjysk psalmesang, 1962 især 355–59. Mog. Brøndsted i Fund og forskning XII, 1965. Sv. Cedergreen Bech: Den danske atlas og værkets tilblivelses-hist., 1969 (tillæg til P.: Den danske atlas, ny udg. 1968–72). Anders Malling: Niels salmehist. VII, 1972 146–53; VIII, 1978 251–65. Niels Schjørring: Musikkens hist. i Danm. II, 1978 37f. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980. – Papirer i Kgl.bibl.

*Michael Neiiendam**

Pontoppidan, Hendrik, 1814–1901, købmand, godsejer, * 21.3.1814 i Rær, † 22.2.1901 i Ham-

burg, begr. i Ormslev. F: sognepræst Børge P. (1768–1817) og Mette Magdalene Glahn (1784–1848). ~ 12.9.1844 i Hamburg med Klara Averdieck, * 14.11.1818 i Hamburg, † 7.1.1877 sst., d. af købmand Georg Friedrich A. (1774–1839) og Anna Margrethe König (1787–1865).

I en alder af tre år mistede P. sin far og kom i huset hos toldinspektør Langeland i Thisted. Efter skoletiden kom han en kort tid til søs og derefter i lære hos handelshuset M. W. Sass i Kbh. Yderligere handelsuddannelse fik han i Altona og Manchester, og 8.4.1841 etablerede han sig som købmand i Hamburg og havde ved starten kun en lånt driftskapital på nogle få tusinde daler at operere med. I begyndelsen bestod hans forretning væsentligst i at han var kommissionær for danske kornhandlere, men hans energi og merkantile dygtighed skaffede ham snart et større virkefelt, og forretningen udviklede sig efterhånden til en meget omfattende selvstændig varehandel. Hertil knyttede sig også pengeforretning idet P.s firma i lighed med adskillige andre større hamburgske handelshuse blev bankier for danske købmænd, ligesom han også udførte forretninger for nationalbanken og for det danske finansministerium. Nogle år efter forrettningens oprettelse optoges Regnar Westenholz (senere finansminister) som kompagnon, og da denne 1848 flyttede til London og etablerede sig der vedblev de to forretninger at være forbundne, men denne forbindelse ophævedes efter at Westenholz havde bosat sig i Danmark, og hans bror Anders havde overtaget den engelske forretning. På senere tidspunkter havde P. andre danske som associeer i forretningen, bl.a. W. Th. *Malling, og henholdsvis 1871 og 1879 optog han sine sønner Erik (1847–1904) og Hendrik (1852–1934) i firmaet. – Under handelskrisen 1857, der i særlig grad hjemsøgte Hamburg, kom også P.s forretning i en meget alvorlig forlegenhed. I sine forretninger med nordiske købmænd var han ligesom mange andre hamburgske huse gået meget vidt i henseende til kreditgivning, og det så ud til at han ikke ville være i stand til at klare sig under de daværende forhold. Udsigterne til standsnng vakte stor bestyrtelse i Danmark hvor forholdene allerede i forvejen var meget kritiske fordi hans fald utvivlsomt ville ødelægge en mængde danske købmænd der havde benyttet kredit hos ham, og dette førte til at der gjordes ekstraordinære skridt for at holde hans firma oppe. Efter at D. B. *Adler og Edv. *Hvidt under et ophold i Hamburg kraftigt havde opfordret til at yde støtte fra Danmark, og en undersøgelse af status der foretoges af bankdirektør C. F. *Tietgen, daværende montagent Moritz *Levy og P.s tidligere kompagnon Westenholz,

havde vist at firmaets økonomiske stilling i grunden var god, og at det blot gjaldt om at skaffe de fornødne kontante midler til at tilfredsstille de krav der i øjeblikket stormede ind på det, blev det efter nogen vaklen besluttet at der af kongerigets finanser og nationalbanken ydedes det et lån på 1 mio. mark banko hvoraf en del sikredes ved en hovedsagelig på Kbh.s børs tegnet garanti. Ved denne betydelige hjælp bragtes sagerne hurtigt på fode igen, firmaet genvandt sin gode stilling og så sig i stand til at tilbagebetale lånet inden de fastsatte terminer. – P. var 1851 blevet dansk generalkonsul og var i denne stilling til stor nytte for de mangfoldige landsmænd der besøgte Hamburg. I hans gæstfri hjem i Hamburg fandt i mange år tiltrængende danske venlig modtagelse, og han var altid rede til at bistå dem der søgte at bane sig vej derned efter bedste evne. De danske der søgte ham havde næsten altid en følelse af at han ikke alene pligtmæssigt tog sig af dem i embeds medfør, men at det var ham en særlig glæde at tale med danske og høre om danske forhold. Hans interesse for danske i Hamburg gav sig også udslag i en ivrig virksomhed for oprettelsen af den skandinaviske forening hvis formand han var i en lang årække.

Efter at P. havde trukket sig tilbage fra den hamburgske forretning boede han det meste af året på Constantinsborg ved Århus som han havde købt 1867. Med stor virkelyst og med anvendelse af betydelige pengemidler forbedrede han ejendommen og dens drift. Hovedbygningen blev restaureret, og der opførtes nye avlsbygninger og et velindrettet mejeri. En god malkekvægbesætning indkøbtes, jorden blev drænet og bragt i god kultur, og gården blev snart kendt for sin mønsterværdige drift og meget søgt som lærested for unge landmænd. P. tog megen del i fremskridtsarbejdet og fik herved et solidt kendskab til landbrugets forhold. Han kom i nær forbindelse med mange af landbrugets foregangsmand, og hans interesse for opgaverne udviklede sig efterhånden til en storstilet hjælpevirksomhed der især kom hedesagen og landboforeningsarbejdet til gode. P. var medlem af hedeselskabet fra dets første år 1866 og blev en af E. "Dalgas" bedste støtter i den første tid hvor de undertiden kostbare erfaringer skulle gøres. Fra 1871 tog han selv aktiv del i hedeplantningen ved køb af den søndre Høggildgård, 1874 købte han tillige den nordre Høggildgård og blev derved ejer af den 1480 tdr. land store Høggildgård plantage hvor et stort arbejde for plantningssagen er blevet udført. Engvandingen støttede han med store tilskud, bl.a. til forsøgsanlæg på Hesselvig Enggård 1876, og 1891 bidrog han til at sætte hedeselskabet i stand til anlæg af en mose-

station ved Herning. 1872 var han medstifter af Herning Hede- og Diskontobank, hvis oprindelige formål var at give lån i hedejendomme, og han var medlem af bankens første direktion. Sin støtte til landbrugets fremme ydede han i øvrigt særlig gennem Foreningen af jyske landboforeninger, som han ved økonomisk hjælp navnlig i årene fra 1880 satte i stand til at udvide sin virksomhed bl.a. for kvægavlen, mejeribrug og frøavlen, men også mange andre landøkonomiske foreninger støttede han. Fjerkræavlens betydning havde han tidligt øje for og stiftede 1878 Foreningen for Danmarks fjerkræavl. 1873 var han med til at stifte Det jyske haveselskab, og også biavl og husflid bidrog han til at fremme. Med megen ihærdighed tog han sig af de erhverv der særlig har betydning for småkårsfolk, og en betydelig hjælp ydede han til husmandsforeninger og til Jydsk husmandskreditforening. Hans mangfoldige gaver, både smålegater og tilskud til de store foreninger blev altid givet efter nøje overvejelse som hjælp til selvhjælp, hvor han med sin praktiske sans så mulighed for fremgang. Han tog del i arbejdet med sine personlige råd, lod uddele oplysende småskrifter i tusindvis og fulgte med vågen og mangesidig interesse foreningernes virksomhed. Mellem de jyske landmænd, små og store, færdedes han jævnt og stilfærdigt, hans gerning omfattedes med megen taknemmelighed, og han var ved sin død æresmedlem af et meget stort antal landøkonomiske foreninger. – R. 1850. DM. 1856. K.² 1875. K.¹ 1880. F.M.I. 1891. □Tegn. af J. V. Gertner (Fr.borg). Litografi af E. Westerberg, 1860, efter foto. Træsnit 1881 og af H. P. Hansen, 1891. Mal. af L. Tuxen, 1894. Buste af V. Bissen på monument, 1903 (Århus), hertil udkast. Relief af Rasmus Andersen på monument, 1903 (Herning).

Axel Pontoppidan: Den yngre slægt Pontoppidan, 1931 206–24. Ill.tid. 5.4.1891. Ludv. Schröder sst. 3.3.1901. Ugeskr. for landmænd 7.r.III, 1891 231–33; 8.r.V, 1901 87–89. Th. Claudi Westh i Hedeselsk.s t. XXI, 1901 47–52. Vort landbrug XX, s.å. 130f. Aug. F. Schmidt sst. XLIX, 1930 532–34. A. Christensen: Generalkonsul H. P., 1914. Aug. F. Schmidt i Fra Ribe amt V, 1922 587f. Jul. Schovelin: Fra den da. handelsressance II, 1924 180–83 307f 314f 322f 330–35 363–82. Marius Vibæk: C. F. Tietgen og hans samtid, 1943 især 61–76. Foregangsmand i jysk landbrug, ved Gunnar Hansen og M. Andersen, 1965 22f. Finn H. Lauridsen i Erhvervshist. årbog XVIII 1967, 1968 132–46 (heri breve).

*Jens Vestberg/Aksel Milthers**

Pontoppidan, Henrik, 1857–1943, forfatter. * 24.7.1857 i Fredericia, † 21.8.1943 i Charlottenlund, urne på Rørvig kgd. F: sognepræst, sidst i Randers Dines *P. (1814–79) og Birgitte C. M. Oxenbøll (1824–88). ~ 1° 2.12.1881 i Selsø med

Pontoppidan, Henrik

Mette Marie Hansen, * 17.11.1855 i Selso, † 27.11.1939 i Horsens, d. af gårdejer Hans Nielsen (1813–88, ~ 1° 1841 med Amalie Sørensdatter, ca. 1811–43, ~ 1° med gårdejer Peder Larsen, ca. 1791–1841) og Karen Margrethe Jensen (1832–1901). Ægteskabet opløst 1892. ~ 2° 9.4.1892 på Frbg. med Antoinette Caroline Elise Koføed, * 25.6.1862 på Frbg., † 6.2.1928 i Svendborg, d. af justitsråd, kontorchef under revisionsdepartementet Hans Peter K. (1802–74) og Elise Suzanne Marie Westermann (1830–1900). – Bror til Knud *P. og Morten *P.

Den bevidste del af P.s barndom og drengår forløb i Randers hvor faderen, en høj og streng og godhjertet mand, var præst fra 1863. Erindringer fra denne tid, gennemgående ikke meget lyse, findes foruden i hans selvbiografi i romanerne *Minder* og *Lykke-Per*. 1873 tog han realeksamen, 1877 første del af ingeniørexamen, 1879 trak han sig tilbage fra anden del af denne eksamen da hans valg med hensyn til livsopgave var truffet. Minder fra studietiden træffes i *Lykke-Per*. Senere har han prist sig lykkelig ved ikke at være kommet ind i nogen fast stilling. Straks efter at have afbrudt studierne tog han til sin bror Morten Pontoppidan der havde grundlagt en højskole i Freerslev ved Hillerød. Her virkede han som lærer i naturfagene og forfattede sin fortælling *Kirkeskuden* som han indsendte til ugebladet *Ude og Hjemme*, men fik returneret for dens ikke tilstrækkelig ærbødige skildring af et præstehjem. Om sommeren 1880 aftjente han sin værnepligt ved ingeniørkorpset. I slutningen af sept. vendte han tilbage til broderen der imens havde flyttet sin skole til Jørnlunde. Han fortsatte sit arbejde som lærer og digtede i fristunder. I sept. 1881 debuterede han i *Ude og Hjemme* med fortællingen *Et Endeligt*, og i nov.s.å. udkom samlingen *Stækkede Vinger*. Den indeholdt foruden de to nævnte fortællinger to andre: *Efter Ballet* og *Tête à tête*. For honoraret for denne bog giftede han sig med en gårdmandsdatter fra Østby på den anden side af fjorden. Forholdet til højskolen opløstes efter et par års forløb, men P. blev boende i Jørnlunde til 1884, da han flyttede til Østby med sin hustru og sine to små piger. 1886 lejede han „slottet“ i Havreholm nær Hornbæk. Under sit første ægteskab var P. lidet fastboende; han færdedes meget på rejser i ind- og udland (Anckerske legat 1890). Fra nov. 1887 til juli 1889 var han medarbejder ved Politiken, hvori han skrev causerier (*Enetaler*) og teateranmeldelser, fra juli s.å. til dec. 1891 skrev han flittigt i Kjøbenhavns Børstidende, mest under mærket „Urbanus“. Nogle ret harmløse artikler som var offentliggjort i dette blad pådrog dets redaktør, Ernst Brandes, en proces og en bøde

for blasfemi; P. telegraferede fra Berlin: „Ansvaret er mit“ – og mistede en ganske lille forfatterunderstøttelse han havde opnået. P. er i sit forfatterskabs første periode novellisten. Allerede Kirkeskuden (stærkt omarbejdet nyudgave 1897) røbede hans hemmelighed, at kunne sammentrænge et stort, konfliktrigt motiv i en meget begrænset og pointeret form. Fortællingen handler om taterkvindens søn, en fattighusdreng der opdrages i præstegården hos en rar og naiv præst som lader sig tage ved næsen af menigheden. Drengen keder sig i præstegården og revolterer sig mod dens forkyndelse. Han tager en slags symbolsk hævn ved at røve en fuldrigget skibsmodel der hænger i kirken, og sætte skuden til søs. Den går til bunds. Til straf bliver han selv sendt til søs, hans skib går også under og man tror ham forlist. Præsten tager sin død herover; ved hans begravelse kommer den fortabte plejerson tilbage og går i sig selv. Motiver som opret imod præstegården, den urolige søn imod hjemmets disciplin, bøndernes lavpandede realisme imod præstens luftige idealisme vender siden tilbage i P.s digtning. P. optrådte i disse år som medbejler til Sophus Schandorph i almuefortællingens kunst, han virkede på én gang ved sine mørkere farver og ved sin mere alsidige belysning af problemerne. Parallelt med Schandorphs digtning løber også P.s første større novelle, *Sandinge Menighed*, 1883 (meget ændret udgave 1903), en bitter beretning om en landsby pige som optages i et religiøst-politisk indflydelsesrigt hovedstadshjem og udsættes for sønnens forførelse. Bogen indeholder P.s første kritik af den danske højskole; han tager ligesom parti for bondematerialismen imod den i hans øjne utrygge løftelse hos grundtvigianerne og det politiske venstre. – *Landsbybilleder*, s.å., en samling småskitser, fortsætter i det samme spor. Det er novelletter af en anstrengt verisme, pebrede af ironi over købstadssentimentaliteten, historier om bondekonen der sværger falsk for arvens skyld, om hegnsmandens smukke datter der til forargelse for præstegårdens folk bortgives til den ældre, vanskabte, men velsituerede Morten Pers, om gårdmandssønnen der lokker tjenestepigen og lignende. I *Fra Hytterne*, 1887 spilles på de samme strenge, men blødere. Her er den mesterlige fortælling om de to gamle der har lagt noget til side, så de kunne unde sig lidt hvile, men overhales af sygdommen. Historien om den lille uægteføde, hvis knogler skal flyttes fra kirkegården for den rige gårdmands, om dyb elendighed spejlet i små træk. – Samlingen *Skyer*, 1890 skildrer Danmark under J. B. S. Estrup og hans provisorier, med rigelig satire over den afmægtige og forsigtige passive modstand. Brillante er

især *Illum Galgebakke*, om vandreren som har været med til de rigtige revolutioner og forherligere krapylet, *Den første Gendarm* (yderst spydig), *Tro til Døden*, om den gamle bondemand der lader sig slæbe til valgstedet og udånder som vidne til en spaltning af hans parti. – I disse samlinger stod P. på den naturalistiske skoles grund. Men han kunne ikke forblive upåvirket af den i disse år opblussende nyromantik. Det ses af en samling ironiske eventyr, *Kroniker*, 1890. Den parabel- eller legendeagtige tone falder ikke P. helt fremmed, han var altid noget af en læredigter. I nogle af historierne har P. benyttet danske folkesagn, andre er selvopfundne. Bogen indeholder små mesterstykker af underfundighed som *Den stærke Skrædder*, *Svend Morgendug*, *Menneskenes Børn*. Nogle af samlingens bedste stykker er tilføjede senere: *Naar Vildgæsene trækker forbi*, 1897, om stuemennesket som sættes i uro ved sin ven Felix' flugt ud i eventyret, og *Ørneflugt*, 1894, et bittert eventyr om stækkede vinger, med rette eller urette anset for et symbol på hele P.s digtning.

Ved siden af småhistorierne skrev P. i disse år også en række større noveller eller „små romaner“, som han gerne kaldte dem: *Ung Elskov*, 1885, en landsbyhistorie over et motiv, P. flere gange har benyttet; *Mimoser*, 1886, en vigtig, satirisk fortælling om ægteskab og sædelighed; *Isbjørnen*, 1887, en af P.s mange fortællinger om originaler og særlinge, en morsom forbedrelse til romanen om det forjættede land; *Spøgelser*, 1888, en dybsindig-paradoksal historie om de to jeg'er i mennesket, det naturlige og det påtvungne; *Natur*, 1890 indeholder to fortællinger: *Vildt*, der ligeledes bebuder hans kommende store roman ved sin satire over københavnernes mislykkede natursværmeri, og *En Bonde*, et kraftigt billede af landboens primitive følelse for jorden og kamp for ejendommen.

Hovedværket i P.s ungdomsdigtning er romanen *Det forjættede Land*, der udkom i tre dele 1891–95. Første del, *Muld* (til dels under titlen *Ungdom* trykt i Husvennen, 1890) foregår 1877–78 og har tilknytning til Sandinge Menighed; tidsbilledet er stærkere udført end i P.s andre bøger. Anden del, *Det forjættede Land* foregår 1885 og tredje del, *Dommens Dag*, 1887. Det er en fortælling om en kbh.sk borgersøn, Emanuel Hansted, som er rigt åndeligt bevæget og føler trang til at forkynde ordet i en landsbymenighed. Han sværmer for naturen og bonden, føler sig først vel tilpas blandt sine sognebørn, ægter en bondepige, prøver selv at leve som bonde. Men han kæntrer over for landbefolkningens materialisme. Han må forlade menighed og hustru, føler sig forladt af Gud og som i de dodes rige. Efter

halvandet års ensomhed vender han tilbage til sognet for at tale som bodsprædikant, men dør i et anfald af sindsforvirring. Bogen er rig på interessante bipersoner: den gamle provst Tønnesen, den verdslige „pater Rüdeseheimer“, den uhyggelige væver Hansen, især vellykkede er vistnok kvinderne, navnlig den ordknappe Hansine og den livlige, skeptiske frk. Ragnhild. P.s opfattelse af helten vakler mellem medfølelse med martyren og spot over fantasten. Dybsindigt har han gjort hjemløshedsfølelsen til Emanuels herskende egenskab. Bogen afdækkede for samtiden det religiøse grundlag for P.s digtning. Fra de første år af P.s nye liv stammer fire mindre, meget betydelige fiktionværker: *Minder*, 1893, *Nattevagt*, 1894, *Den gamle Adam*, s.å. og *Højsang*, 1896. Fælles for dem er drøftelsen af lidenskabens ret. Stilistisk betegner de en udvikling imod det gennemsigtige, forstandsklare foredrag, som passer bedst for P.

Sit hovedværk, personlighedsromanen *Lykke-Per*, udgav P. i otte bind 1898–1904. Det er atter et hjemløst menneskes historie, en penibelt sanddru skildring af en fantast som føler sig kaldet til store praktiske bedrifter og ender med at have reddet sig ud af ærgerrighedens blændværk, kun med det religiøse sind i behold. Helten er en fattig præstesøn fra Jylland, på kant med barndomshjemmet og slægten. Han kommer til Kbh. for at studere ved Polyteknisk læreanstalt. Han bor hos nogle gamle mennesker i Nyboder hvor han oplever sin første kærlighedshistorie. Hans tid går med udarbejdelsen af et stort kanalprojekt og et muntert liv blandt farlige venner og farligere veninder. En tid er han sunket ret dybt i gæld, hvorfra han dog udfries ved en lille arv der tilfalder ham efter en original blandt hans venner. En vending i hans skæbne opstår, da han indføres i en rig jødisk grosserer's hus og forelsker sig først i den yngre, siden, halvt modstræbende, i den ældre datter, den ejendommelige, dybsindige Jakobe. Med hende forlover han sig, dog nærmest for at få penge til sit store værk. Han begiver sig på en flerårig uddannelsesrejse. I Berlin modtager han meddelelse om at hans far ligger for døden. Han rejser modvilligt hjem og bliver i dødsnatten og ved begravelsen religiøst anfægtet. De hemmelige tanker følger ham under et vinterophold i en lille bjergby. Men hans forlovede rejser ned til ham og fordri- ver dødsskyggerne. Hans følelser for hende holder dog ikke stand; i Rom føler han sig atter tiltrukket af den yngre, mere verdslige søster. Han mener, at Jakobe ikke kan byde ham et lykkeligt hjem. Efter sin hjemkomst trodser han det konsortium der er stiftet til at fremme hans projekt. Han træffer venner fra tidligere tid, forstår bed-

re deres natur end jødernes skarphed, ensidighed og dyrkelse af guldkalven. I bogens vigtigste afsnit går helten mellem to sfærer, et selskab af jødiske pengemænd og en villa hvor unge piger synger aftensang. Han skal rejse til USA for at udvide sine kundskaber. Da erfarer han sin mors død, ser fra et kafévindue hendes kiste blive bragt om bord på et skib, følger den som en æresvagt. Det er hans anden religiøse kaldelse; han var opfyldt af tilværelsens isøde, da han så kisten, men i nattens løb forvandles han ved tanken om den fattige præstekones lidelse og storhed, „mod hvilken selv en Cæsars kongelige Vælde nu syntes ham ringe“. I Jylland kommer han helt bort fra sin tidligere tankeverden. Han indfanges af en betydelig præst der forkynder en lys kristendom, hvori Per tror han kan finde hvile. Nu sender han Jakobe sit opsigelsesbrev og lader sit projekt falde. Han tager landmålereksamen i Kbh., ægter præstens datter Inger og slår sig ned med hende i en stationsby. De får flere børn, men ingen lykke. Hans livskreds indsnævres bestandig, jo mere han får udsigt til fred i livet. Han begynder at interessere sig for pietisterne, nærmer sig den gale pastor Fjaltring, som hæver at kun lidelsen kan kalde det åndelige frem i mennesket. Til sidst forlader han også hustru og børn og lever resten af sit liv som vejassistents i en afsides egn hvor han dør, ensom men rig, fordi han har fundet skatten. Værket, som tænkes at foregå mellem P.s jævnaldrende, er fra ende til anden en omvendt Adam Homo. Imellem Lykke-Per og den følgende store roman udsendte P. en række mindre bøger. I *Lille Rødhætte*, 1900 (dramatiseret i samarbejde med Hjalmar Bergström som *Thora van Deken*. 1914) digter han om skilsmisens nedbrydende betydning. I *Det ideale Hjem*, 1900 hævdes det, at børnene bør følge moderen; bedst i bogen er skildringen af mandens hjemløshed. *Det store Spøgelse*, 1902 (i bogform 1907) handler om et P.sk yndlingsmotiv, den urimelige syndsbevidsthed. *Den kongelige Gæst*, 1902 (i bogform 1908) varierer temaet om den store lidenskabs flugt forbi det ængstede gennemsnitsmenneskes undrende blikke. *Borgmester Hoeck og Hustru*, 1903 (i bogform 1905) er en historie om en selvplager, som en studie over Lykke-Pers slægt. *Hans Kvast og Melusine*, 1907 er en satire over kunstnergoisme og et angreb på den nyromantiske retning. Et par skuespil genoptager motivet fra novellerne, *De vilde Fugle*, 1902 er en delvis dramatisering af Højsang. *Asgaardsrejen*, 1906 hænger nøje sammen med *Nattevagt*.

P.s hovedværk fra de ældre år er romanen *De Dødes Rige* I–V, 1912–16, egentlig nærmest et kunstfærdigt komponeret religiøst læredigt i

prosa, fuldt af livsvisdom og symbolik. Også på tidsbilledet (omkring 1910) er der lagt megen vægt. Den skildrer to ædle og fine naturers abdikation over for livet, væsener hvis evne til at elske og tro er undergravet. Begge hovedpersoner er udført med dybt perspektiv, Torben med hans noblesse og mysticisme og ulykkelige sværmeri, Jytte der drager mændene til sig, men hvis kærlighed kun kan blive til skinsyge. I midten af billedet er anbragt politiske personligheder: Ensløv, en blanding af Hørup og Georg Brandes, hans modpart Tyrstrup, digtet over J. C. Christensen, redaktøren Samuelsen, en karikatur af Henrik Cavling. Mærkelige skikkelser er den gamle ministerfrue med den ranke ryg, sørgende over børnenes afmagt, den fjollede jægermester, parvenufamilien Søgaard, vandrepræsten Mads Vestrup. Omkring det hele udspilles en sælsom medicinsk komedie, mellem dyrkerne af det „Wellerske“ (=: Müllerske) system, den officielle medicins kapaciteter og tilhængerne af naturhelbredelse. Værket er som en helhed betragtet et af den danske litteraturs dybeste; ved sin forening af den religiøse erfaring af tilværelsens intethed og den moralske oplevelse af dens værdiløshed står det næsten ene i de nordiske litteraturer og bringer som et pust af østens fjerne visdom. Dets nøgne, tørre stil minder om Goethes alderdomsprosa. – Efter dette hovedværk, en tung, moden frugt af livserfaring, tvivl og tro har P. udgivet to små romaner. *Et Kærlighedseventyr*, 1918 foregår på den indre scene og fortsætter den gamle debat i P.s sind om den individuelle lidenskabs ret og værd. Den bringer en hyldest til den kvindelige kærlighed som livsmagt og næsten som evangelium: „I Blinde havde han fundet hen til Allivets Kilde, havde drukket af Urvældet, som det brød frem fra Kvindehertets Dyb til Husvælelse for alle ensomme og besværede i denne trøstesløse Verden“. I *Mands Himmerige*, 1927 genoptages et motiv som allerede var udspillet i *Nattevagt*, den hensynsløse viljes tragedie; P. har altid foragtet kompromisets ånd. Hans sidste værk er en meget dybtgående og grundig selvbiografi i fire bind: *Drengaar*, 1933, *Hamskifte*, 1936, *Arv og Gæld*, 1938, *Familjeliv*, 1940 (samlet omarbejdet udg. 1943 med titlen *Undervejs til mig selv*; 1962 med titlen *Erindringer*). Det er et erindringsværk, bringer mere digterens indre historie end hans mellemværende med samtidige.

P. er en af sin tidsalders store og væsentlige forfattere. Hele hans digtning er moralsk; han fremstiller altid sine skikkelser i belysning af, hvad de dur ved deres arbejde, konsekvens og tro. Selv løb han ikke fra sine forudsætninger, den lutherske præstegårds alvorsfulde livsbelys-

ning. Med årene slog det præstelige træk igen hos ham; stigende åndsdyrkelse, stadig mere levende forkyndelse af den personlige værdi. Hans forfatterskab er i en eminent grad nationalt; som en bekymret læge sidder han ved sygesengen og følger den moderne krise i folkets sjæleliv. Ved sin form ligner han Frederik *Paludan-Müller og Meir *Goldschmidt, den søbre og saglige stils mestre. – P. har skrevet nogle få digte, især med et epigrammatisk eller didaktisk sving, enkelte meget vægtige. – P. fik tildelt Nobelprisen 1917 sammen med Karl Gjellerup. Dr.phil.h.c. i Lund 1929. Æresborger i Randers 1933. □ Mal. af M. Ancher, 1883 (?). Afbildet på P. Fischers mal. fra Det kgl. teater, 1888. Tegn. af Johan Rohde og mal. af samme, 1895 (Fr.borg); mindre mal. af samme. Mal. af G. Achen, 1895. Tegn. af P. S. Krøyer, 1896. Tegn. af samme (Hirschsprung) og af Sophus Jørgensen, 1905 (Kgl.bibl.). Skitse af M. Ancher udst. 1908. Mal. af P. S. Krøyer, 1908 (Skagens mus.). Afbildet på H. Nik. Hansens mal., 1921, af Chr. Xs ridt over grænsen 1920 (Fr.borg). Tegn. af Aksel Jørgensen, 1922. Mal. af Poul S. Christianesen 1924–25 og 1926. Radering af W. Pech, 1927. Linoleumssnit af Knud Nørholm, s.å., og af K. J. Almquist 1929, 1937, 1944 og 1950. Mal. af S. Swane, 1933 (St.mus.; Dansk forfatterforen.). Buste af G. Eickhoff, 1933 (Randers centralbibl.), marmor 1944 (Studentereforen.) og bronze 1952 (ved Århus komm. hovedbibl.). Flere tegn. af samme, 1933 (Kgl.bibl.). Tegn. af Otto Christensen, 1937 (Fr.borg) og af Gerda Ploug Sarp (sst.). Tegn. af Kr. Kongstad. Mal. af H. C. Bärenholdt. Foto. – Mindesten i Hansinelund, Ølgod.

Udg. Noveller og skitser I–III, 1922–30 (2. opl. 1950). Romaner og fortællinger I–VI, 1924–26.

Kilder. Drengår, 1933. Hamskifte, 1936. Arv og gæld, 1938 og Familjeliv, 1940 (erindr.). Omarb. udg. m. titlen: Undervæjs til mig selv, 1943 (2. opl. 1954). Samlet udg. med titlen: Erindringer, 1962.

Lit. Axel Pontoppidan: Den yngre slægt Pontoppidan, 1931 279–94. Georg Brandes: Fugleperspektiv, 1913 1–21 (opr. i forf.s Saml. skr. 2. udg. III, 1919 310–24). Vilh. Andersen: H. P., 1917. Morten Pontoppidan i Gads da. mag. XXI, 1927 337–46. Carl Gad: Omkr. kulturkrisen, 1929 7–32. Henri Nathansen: Portrætskildrer, 1930 62–85. Poul Carit Andersen: H. P. En biografi og bibliografi, 1934. Samme: Digteren og mennesket, 1952. H. P. til minde, red. Ejnar Thomsen, 1944 (ny udg. m. titlen: H. P. En citatmosaik, 1965). Samme: Digteren og kaldet, 1957 134–92. Samme: Skribenter og salmlister, 1957 24–46. Cai M. Woel: H. P. I–II, 1945. Paul V. Rubow: Betragtninger, 1947 98–109. Tage Schack: Afhandlinger, 1947 309–37. Niels Jeppesen: Samtaler med H. P., 1951. Knut Ahnlund: H. P., Sth. 1956 (2. opl. Kbh. 1972). Omkring Lykke-Per, udg. samme, 1971 (heri bibliografi). Karl V. Thomsen: Hold galden flydende. Tanker og tendenser i H. P.s forfatterskab, 1957. Sv. Møller Kristensen: Digt. og livssyn, 1959 57–91. Alfr. Jolivet: Les romans de H. P., Paris

1960. Bent Haugaard Jeppesen: H. P.s samfundskritik, 1962 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCL (ny udg. 1977). Ib Ostenfeld: Udenfor alfarvej, 1963 141–57. Fl. Behrendt i Indfaldsvinkler, tilegnet Oluf Friis, 1964 71–83. Elias Bredsdorff: H. P. og Georg Brandes I–II, 1964 (heri breve). Samme i Fund og forskn. XXI, 1974 142–50. W. Glyn Jones i Scandinavian studies XXXVII, Lawrence, Kansas 1965 77–90. Birgitte Heselaa i Kritik, 1967 nr. 3 62–74. Samme sst. 1971 nr. 19 44–63. Thorkild Skjerbæk: Kunst og budskab. Studier i H. P.s forfatterskab, 1970 (heri bibliografi). Aage Henriksen: Gotisk tid, 1971 219–37. Jørgen Holmgaard: Dødens gilding. En analyse af H. P.s Lykke-Per, 1971. Samme i Analyser af da. kortprosa, red. Jørgen Dines Johansen I, 1971 283–96. Samme i Analyser af da. romaner I, 1977 209–307. Lars-Olof Franzén: Punktnedslag i da. lit. 1880–1970, 1971 37–43 179f. Torben Kragh Grodal i Tekstanalyser, red. Jørgen Holmgaard, 1971 = Poetik IV, 1971 nr. 2–3 182–90. Samme i Tekststrukturer, 1974 209–29. Knud Michelsen: Digter og storby, 1974 77–103. F. J. Billeskov Jansen: H. P. Ledetråd for læsere, 1978. P. M. Mitchell: H. P., Boston 1979. H. P. Rohde: Det lyder som et eventyr, 1981. Klaus P. Mortensen: Ironi og utopi hos H. P., 1982. *Papirer* i Kgl.bibl. og Randers bibl.

*Paul V. Rubow**

Pontoppidan, Knud Børge, 1853–1916, læge. * 10.7.1853 i Ribe, † 21.10.1916 i Hillerød, begr. sst. F: sognepræst Dines *P. (1814–79) og Birgitte C. M. Oxenbøll (1824–88). ~ 18.4.1893 i Hjørring med Johanne Elise Segelcke, * 4.4.1874 i Hjørring, † 9.9.1946 i Hillerød, d. af brænderier ejer Axel Rosenkranz S. (1825–85) og Marie Schibbsye (1835–1902). – Bror til Henrik *P. og Morten *P.

P. blev student 1870 fra Randers og medicinsk kandidat 1876. Han var n.å. kandidat på Jydske asyl ved Århus, men afbrød foreløbig sin psykiatriske løbebane for at aftjene sin værnepligt som marinelæge og fik herved lejlighed til at komme ud på et længerevarende togt til Dansk Vestindien, som han i øvrigt genså på en rejse i manddomsårene bl.a. med det formål at studere troldsygdomme. 1879 vandt P. universitetets guldmedalje på den juridiske opgave (om den ufuldstændige tilregnelighed og dens behandling i nyere straffelove). Beskæftigelsen med dette arbejde, hvis genstand lå på grænseområderne mellem lægevidenskab, psykologi og jura, angav tydeligt arten af P.s særlige evner og fæstnede sikkert yderligere hans beslutning om at vie sit fremtidige arbejde til psykiatrien. Han var 1880–81 kandidat på kommunehospitalet og 1882–86 reservelæge ved 6. afdeling. 1883 forsvarede han for doktorgraden en afhandling om *Den kroniske Morfinisme* og virkede derpå lejlighedsvis som privatdocent, hvilket afsatte frugt i *Den almindelige Diagnostik af Centralnervesystemets Sygdomme*, 1887, den første danske kliniske lærebog i neurologi. Han samlede bl.a., som den første herhjemme, en række tilfælde af hjer-

nesvulster. Han forsøgte dog ikke at indhøste erfaringer fra medicinens øvrige områder, ofte i små, subalterne stillinger, og det var fra en sådan stilling (som 3. reservelæge ved Skt. Hans hospital) at han 1887, 33 år gammel, gik ind til den betydningsfulde post som overlæge ved kommunehospitalets 6. afdeling og docent i psykiatri ved universitetet. Hermed indledtes den mest glimrende periode i P.s liv og tillige en glansfuld periode i fakultetets kliniske undervisning. I løbet af kort tid lykkedes det P. at fuldføre de af forgængeren, C. G. Gædeken, påbegyndte reformer af den gammeldags indrettede sindssygeafdeling i human ånd og give den karakter af en moderne hospitalsafdeling. I første række må her nævnes den konsekvente indførelse af sygeplejersker overalt, selv på de urolige mandsafdelinger, og en fuldstændig afskaffelse af tvangsmidler, indbefattet cellesystemet, reformer man på det tidspunkt intet andet sted i verden havde turdet forsøge. P. gjorde her et pionerarbejde der kun langsomt blev efterfulgt i udlandet. Med rette er det sagt at disse moderniseringer vil komme til at stå som et hædersminde over hans virke. Som afdelingsleder var P. myndig, skarptseende, mere respekteret end populær. Hans kliniske forelæsninger betegnes af dem, der i 90'erne var medicinske studenter, som en uforglemmelig oplevelse. Ikke i kraft af nogen tyngende lærdom eller nogen villet retorik, men på grund af P.s åndfulde personlighed, hans fuldendte herredømme over det kliniske foredrags virkemidler og hans noble stylish-for nemme opræden. Det lille auditorium var altid overfyldt skønt der ikke var tvungen undervisning i faget. P. stod i disse år som fakultetets mest talentfulde forelæser og lærer. P.s psykiatriske forfatterskab, hvoraf særlig må nævnes *Psychiatiske Forelæsninger og Studier I–III*, 1892–95, og *Fire psykiatiske Foredrag*, 1891, hvortil slutter sig endnu en serie neurologiske studier, *Kliniske Forelæsninger over Nervesygdomme*, 1898, viser hans fremragende stilistiske talent. Sproget behandles utvungent, behædigt og elegant, og tankegangen er klar som krystal og båret af en lunefuld charme. P.s indsats i dansk psykiatri er blevet betegnet som et genembrud. Han rensede faget for subjektive teorier og filosoferende retninger og satte i stedet den nøgterne objektive beskrivelse. Han så sit formål i at gøre psykiatrien „landfast med den øvrige medicin“, og hans kliniske skildringer kan derfor fængsle den dag i dag. Ved studierejser til fremstående psykiatere og navnlig neurologer i England og Frankrig sørgede han for at holde sig på højde med alle nye strømninger inden for sine fag. På denne baggrund blev han i stand til

at grundlægge en moderne, somatisk underbygget videnskab om nervesygdommene herhjemme som danske læger står i gæld til. Historisk dannede P. begyndelsen til de senere fremskridt.

P.s virksomhed ved 6. afdeling fik en tragisk afslutning. En gennem flere år ført kampagne mod P. og hans afdeling af enkelte dagblade og nogle forhenværende patienter – af hvilke særlig må nævnes Amalie "Skram, der gav et sygeligt fortegnet billede af P. og 6. afdeling i „Professor Hieronymus“ og „På Sct. Jørgen“ – fyldte ham med en stedse stigende bitterhed og lede, og i dec.1897 tog han sin afsked. Forinden havde han dog, i begyndelsen af s.å., for første og eneste gang taget bladet fra munden imod denne „psykiske Farsot“ i pjecen *Sjette Afdelings Jammersminde* (3. udg. 1978, kommenteret af Ib Ostenfeld) hvori han mandigt og værdigt, men også fuld af bitterhed tilbageviste de ganske grundløse og sjofle beskyldninger for inhuman behandling af patienterne – beskyldninger der stod i grelleste modsætning til den høje mening P. havde om sine pligter over for de syge. Med bunden varme tog han sig af dem som „syge og sorrighulde ere“. Skriftet vakte voldsom opsigt og bidrog kendeligt til at publikumsstemningen begyndte at vende sig. Ved afskeden fik P. overrakt en hyldestadresse undertegnet af flere hundrede medicinske studenter og yngre læger. 1898–1901 var P. derefter overlæge på Jydske asyl, men overtog 1901 det ledige professorat i retsmedicin og hygiejne (hvilket sidste fag 1905 blev udskilt som selvstændig disciplin). Samtidig blev han medlem af det daværende sundhedskollegium. 1909 kom hertil posten som formand for det nyoprettede retslægeråd. I to henseender ydede P. i sit nye embede en indsats, dels ved udgivelsen af det store værk *Retsmedicinske Forelæsninger og Studier I–III*, 1907–09, forudgået af samlingen *Retspsykiatiske Erklæringer*, 1901, dels ved at tage initiativet til og deltage i planlæggelsen af et moderne retsmedicinsk institut i tilslutning til det på samme tid opførte rigshospital (1910). P. fortsatte sin videnskabelige produktion der blev særdeles omfattende (over 100 arbejder), præget af hans skarpe realitetssans og evne for malende kasuistiske beskrivelser. 1913 måtte han trække sig tilbage på grund af tiltagende svagelighed, dysenteri, erhvervet i troperne.

P. fremtrådte fra de unge år som en højt begavet mand, lysende klar i tanke, tale og skrift, parret med en varm stemningstone som gav sig udslag i hans hele væremåde. I studieårene var han munter og indtagende og deltog med virtuositet i allehånde adspredelser. Klogt og uden besvær kvalificerede han sig til de høje poster, han så at

sige var forudbestemt til at indtage. Som tidligt modnet mand opnåede han i et kort spand af tid at udfolde sine mangeartede og usædvanlige evner som læge til strålende blomstring. Hans livs-erfaring fik med tiden karakter af en følelse af desillusionering der bredte en skygge over hans fine, kultiverede væsen, og med årene blev han en ensom mand. Han bevarede dog usvækket sin rankhed og sit kloge, friske blik og i det korte otium, der blev ham forundt, kunne de væsens-træk der prægede de yngre år, atter spores. Gennem alle år vakte hans personlighed en usædvanlig tiltrækning og beundring. Længe efter hans død skrev hans elev, Bisgaard: „Hans sætninger kan vågne igen for øret som strofer fra kunstneren, der spiller med sordin på sin ædle, gamle violin“. En såre smuk og sand karakteristik. – Tit. professor 1892. – R. 1898. DM. 1913. □Karikatur i Klods-Hans 1908. Relief på mindeplade 1919 (Kbh.s kommunehosp.). Foto.

Bibliografi i Bibl. for læger, 1979 163–72. *Kilder*. Univ.årbog 1876–81, 1882 723. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1883 90. K. P.: 6. afd.s jammersminde, 1897 (fot.optr. med portræstudie af Ib Ostenfeld, 1978). Højesteretstid. XL1, 1897–98 688. K. P. i Bibl. for læger XCIII, 1901 479–536. *Lit.* Axel Pontoppidan: Den yngre slægt Pontoppidan, 1931 271–78. P. M. Brun: Dr. P.s 6. afd.s jammersminde, 1897. P. A. Heiberg: Meningsstriden om sindsygelægerens forhold til deres patienter, s.å. Ugeskr. for læger 5.r.IV, s.å. 361–63. C. C. Clausen: Århus og omegn, 1899. Kbh.s kommunehospital 1863–1913, udg. Kr. Martin Nielsen og E. A. Tscherning, 1913. Nationaltid. 1.2.1914 og 22.10.1916. Erik Pontoppidan i Berl.tid. 22.10.1916. Viggo Christiansen i Politiken s.d. og 4.9.1919 (også som særtryk, 1919). V. Ellermann i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1916 88–92. A. Friedenreich i Ugeskr. for læger LXXVIII, s.å. 1921–24. Aug. Wimmer i Hospitalstid. LIX, s.å. 1057–60. Einar Brünnicke i Tilskueren XXXIII, 1916 II 503–14. Eyvind Olrik i Nord. t. for strafferet IV, s.å. 324–27. W. Thulstrup i Ill. tid. 26.10.s.å. C. C. Jessen i Asklepios' tjenere, udg. Anker Aggebo I, 1936 55. Henrik Pontoppidan: Hamskifte, 1936 (forkortet udg.: Undervejs til mig selv, 1943 og rev. udg.: Erindr., 1962). Knud H. Krabbe i Bibl. for læger CXLVIII, 1956 225–52. *Papirer*. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Ostenfeld

Pontoppidan, Jens Kraft Peter Ludvig, 1841–1938, officer. * 22.11.1841 i Nebel ved Horsens, † 20.11.1938 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: forpagter af Nebelgård, senere ejer af Ørbækgård m.fl. i Randers amt, Odin P. (1809–95) og Maria Charlotte Kristiane Krebs (1811–1901). ~ 11.2.1873 i Nyborg med Frederikke Henriette Suhr, * 29.5.1852 i Nyborg, † 19.2.1925 i Tåstrup, d. af købmand, konsul Rasmus S. (1816–66) og Anne Cathrine Clausen (1821–88). P. var landkadet 1858–60, kadetunderofficer, til han 1861 udnævntes til sekondløjtnant i infanteriet (anc. 1860). Han deltog i krigen 1864, var

elev i højskolen og stabsafdelingen 1866–70 – fra 1867 som premierløjtnant – var indtil 1890, afvekslende med praktisk tjeneste, ansat i højere stabe og krigsministeriet, blev 1878 kaptajn, 1890 oberstløjtnant og bataljonschef, 1897 oberst og regimentschef i Odense. Han var tidligt en flittig bidragsyder til den militære faglitteratur hvor hans hovedfelter var taktiske og strategiske emner, men hans interesser strakte sig til alt vedrørende krigsvæsen: krigshistorie, organisation, uddannelse osv. Fra 1886 var han en årrække lærer i krigskunst ved Hærens officersskole hvor han ved sin lødige undervisning, sin personlighed, sin hele form øvede stærk indflydelse på officerstilgangen. – Som regimentschef kom han 1898 i strid med de højere myndigheder om marketendervæsenet ved afdelingerne som han af flere og gode grunde helt ville afskaffe eller stærkt begrænse. Denne strid drejede sig dog mere om formen for P.s anordning end om sagens realitet. En mindre velovervejede henstilling kort efter fra ham til regimentets befalingsmænd om en slags hilsen i kirken fremkaldte en presse-debat og resultatet blev at han 1899 stilledes til rådighed og 1901 ved nået tresårsalder afskedigedes uden ansøgning. Om disse to affærer udsendte han 1902 den meget temperamentsfulde pjec *Marketender- og Kirkesagen i Odense 1898–99*. Han har udarbejdet en del lærebøger i krigskunst, var medarbejder ved E. Neergaards 18. Bataillons Historie (1885) og udsendte 1907 *General de Meza i 1864*. – P. var en nidkær stridsmand for hvad han anså for ret og rigtigt. Åndelig usvækket op i sin høje alderdom fulgte han med i tidens anliggender og tog hyppigt til orde i dagspressen. – Kammerherre 1894. – R. 1884. DM. 1892. K. 1931. □Foto.

Rigsdagstid. 1898–99, folketinget 1975 1999. Kundgørelse for hæren nr. 7, 4.2.1899. – Axel Pontoppidan: Den yngre slægt Pontoppidan, 1931 233–43. Samme i Danske hjem ved århundredskiftet II, 1949 114–34. Generalstaben 1808–1908, 1908, W. W. Prior i Militært t. LXVIII, 1939 1–4. – Papirer i Rigsark.

*Rockstroh**

Pontoppidan, Morten Oxenbøll, 1851–1931, præst, højskoleforstander, forfatter. * 3.1.1851 i Ribe, † 21.9.1931 i Haderslev, urne på Vestre kgd. F: sogneprest, sidst i Randers Dines *P. (1814–79) og Birgitte C. M. Oxenbøll (1824–88). ~ 5.11.1875 i Kbh. (Vartov) med Julie Marstrand, * 5.1.1855 i Kbh. (Garn.), † 19.3.1937 på Frbg., d. af maler, professor Wilhelm *M. (1810–73) og Margrethe C. Weidemann (1824–67). – Bror til Henrik *P. og Knud *P. P. kom fem år gammel til Fredericia og oplevede her det højsteme nationale røre i tiden mellem

Pontoppidan, Morten

de slesvigske krige; 1864 gjorde den tyske besættelse i Randers dybt indtryk, men først krigen 1870 satte tingene på plads for ham og lod ham se, at danskheden måtte værnes på de indre linjer. 1868 blev han student (Randers), valgte efter kort vaklen teologien og blev 1873 cand.teol. Hjemmefra var han ikke direkte grundtvigsk påvirket, men i Vartov mødte han i N. F. S. "Grundtvigs sidste år et menighedsliv og især en menighedssang som fik livsvarig betydning; hans egen tolkning af det grundtvigske var dog langt mere bestemt af C. "Hostrups humanistiske og uproblematisk sammensmeltning af det kristelige og det folkelige. Efter en kort tid som faderens uordnede medhjælper blev han 1876–78 hjælpepræst i Helsingør, men brød sig ikke om de mange „uåndelige“ pligter en statskirkepræst må påtage sig. Han drømte om en valgmenighed, men hans ægteskabelige forbindelse med den Marstrandske kreds førte til kontakt med Ernst Trier (Vallékilde), hvis af C. "Kold afhængige højskolesyn han helt tilegnede sig. 1878 grundede han ved Hostrups hjælp en højskole i Freerslev og virkede fra 1880 med stort held som forstander for Jørlunde højskole. Hurtigt blev han en af grundtvigianismens mest fremtrædende debattører – vakte fx opsigt ved at bruge og anbefale den naturalistiske kulturradikalismes bøger som et sandere udtryk for nutidigt menneskeliv end de traditionelle myter, sagn og sange. Også kirkeligt stod han på bevægelsens yderste venstre fløj. Under forhandlingerne om de kirkelige frihedskrav (især præstefriheden og en ikke-akademisk præsteuddannelse) i Askov 1881 hævdede han de mest radikale standpunkter. I disse år begyndte han også et omfattende opbyggeligt og folkeligt forfatterskab, bl.a. i det tidskrift, *Tidens Strøm*, han 1884 stiftede sammen med F. "Falkenstjerne. I provisorieårene indtog han et udpræget venstrestede, og 1886 angreb han J. B. S. "Estrup, mere ud fra religiøsetiske end politiske motiver, for at have brudt sin ed på grundloven og „forarget de små“. Ved højesteret fik han tre måneders fængsel (ganske i strid med sit syn på folkekirken som noget rent borgerligt møde han som sin egen forsvaret i ornat). Efter dommen mistede han statstilskuddet til skolen. Samtidig var han begyndt at betvivle sandheden af det grundtvigske syn på trosbekendelsen som „ordet af Herrens egen mund“, ikke så meget på grund af de historiske argumenter modstanderne anførte, som fordi den mere og mere udtalte grundtvigske splittelse svækkede det „kraftbevis“ bevægelsen burde have præsteret. Mens han var i fængsel offentliggjordes hans nye syn, med det resultat at grundtvigianerne holdt deres unge fra hans skole, og den valgmenighed han havde

fået oprettet i Jørlunde delte sig for og imod ham; det endte med et totalt sammenbrud af både skole og menighed.

1891–93 søgte P. derfor at grunde en ny, kursuspræget højskole i Kbh., men også det glippede. Til dels for at redde økonomien og for at skaffe sig en fri „prædikestol“ begyndte han – der allerede havde udgivet mange prædikener og kristeligt-folkelige foredrag – et tidskrift, *Frit Vidnesbyrd*. Heri kom hans kritik af grundtvigsk partivæsen og dogmatisme og en delvis tilslutning til den bibel- og dogmekritiske liberale teologi til orde, og på højest personlig måde erfarede han partiets intolerance da han for sine meningers skyld blev afvist fra nadveren i Vartov, den kirkelige friheds arnested. Des mere gjorde hans udvikling biskop B. J. "Fog interesseret i at få ham ansat i kirken. 1894 blev han sognepræst i Hageded-Gislinge, 1898 i Greve-Kildebrønde og 1902 i Stenløse-Veksø. Alle pastorater var uden spor af vækkelsen, og P. anlagde nu et folkekirkeligt syn: vel var disse sogne ikke udtryk for „den levende menighed“, men – så længe gudstjenesten med dåb og nadver var tilstede – for „den levende Guds menighed“. Sognekirkeligheden blev livet ud hans egentlige mærkesag og den udfoldedes i talrige artikler i *Frit Vidnesbyrd* og ikke mindst i den særprægede prædikensamling *Stenløse Kirkepostil*, 1909 og de følgende års småskrifter med „kirkelig appel“ til sognet om at slutte op om gudstjenesten. P. gjorde sig aldrig noget videre som prædikant, men nok som foredragsholder; han skrev et usædvanlig fornemt dansk (Bjørnstjerne Bjørnson satte ham som forfatter over Henrik Pontoppidan), og hans mange opbyggelsesbøger (især *Breve om Kristus*, 1905, eller *Aldrig fortvivle!*, 1899 – i mange oplag og oversat til flere sprog) fandt vid udbredelse. Det samme gjaldt hans genfortælling af *Odysseus' Rejser*, 1902 men fremfor alt *Bibelske Historier fortalte for Børn* I–III, 1909–11; desuden udgav han populære biografier (Elise Hoskier, P. Rørdam, Luther etc.), en stor bog om den tysk-nationale rejsning 1813, en skildring af kampen mod slaveriet i Amerika og den ypperlige *Dansk Kirkelig i Mands Minde*, 1916, til dels en erindringsbog.

I den kirkelige debat var P. stedse en smidig polemiker som lidenskabeligt, men med elegant fleuret altid forsvarede upopulære personer og standpunkter. Han gik stærkt ind for den kirkelovgivning som begyndte efter systemskiftet 1901, især menighedsrådsloven, og var vel i virkeligheden den eneste teolog af format som helt ud accepterede J. C. "Christensens kirkepolitik; det bragte han i konflikt bl.a. med Kbh.s kirkefonds frikirkelige og menighedskirkelige syn

(*Folkekristendom*, 1901). Han tog sig også helhjertet af Anton Marius Jensen (Harboøre) under det store opgør om de evige helvedsstraffe, og fra først af hævdede han – med brod mod biskop A. S. Poulsen – N. P. Arboe Rasmussens ret til at være præst i folkekirken, både i stridens teologisk-kirkelige fase og under den langvarige retssag; i Skt. Hanskonventet samlede han en del frisingede præster for at hævde den liberale teologis hjemstedsret i kirken og fornyede 1913–15 Frit Vidnesbyrd med Arboe Rasmussen som medredaktør. Det var symptomatisk, at P. – så „dansk“ som nogen – under verdenskrigen blev Tysklands defensor (og siden advarede mod følgerne af Versaillesfreden). Politisk blev han, der altid havde været venstremand, fra 1905 en varm tilhænger af det radikale venstre – politisk og absolut ikke kirkeligt. 1921 tog P. afsked og fik endnu ti frodige arbejdsår. På alle områder fortsatte han forfatterskabets mange linjer, og 1930–31 offentliggjorde han i Dagens Nyheder en årgang prædikener (udg. I–II, 1957). I sin samtid var P. en ener og ansås almindeligt for en outsider, især da af folk inden for de etablerede kirkelige retninger. I eftertiden – da vækkelsesretningerne havde løbet linen ud – fandt hans folkekirkelige grundtanker betydelig interesse i vide kredse. □Foto.

M. P.: Minder og oplevelser, 1922. – Axel Pontoppidan: Den yngre slægt Pontoppidan, 1931 264–70. V. Brücker: Mit livs vej I–II, 1925–26. Ib Ostenfeld i Dansk udsyn XX, 1940 235–57 (optr. i forf. S Det bundne menneske, 1941 80–106. P. G. Lindhardt: M. P. I–II, 1950–53 = Acta Jutlandica XXII og XXV. – Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark.

P. G. Lindhardt

Pontoppidan Thyssen, Anders Børge, * 1921, teolog. * 17.7.1921 i Køng. F: sognepræst, senere stiftsprovst Erik P. T. (1881–1971) og Ellen Gertrud Fredriksson (1883–1968). ~ 5.7.1946 på Frbg. (Lindevangsk.) med husholdningslærer Eva Theil Madsen, * 12.11.1923 på Frbg., d. af direktør Ejnar M. (1891–1979) og Louise Rasmussen (* 1898).

P.T. blev student (Odense katedralskole) 1939 og cand.teol. 1947. Derefter var han medarbejder ved Gyldendals leksikonredaktion og blev 1948 undervisningsassistent i kirkehistorie og systematisk teologi ved Århus univ., 1955 universitetsadjunkt, 1963 docent og 1982 professor. Fra først af arbejdede han med Grundtvig, men dyrkede også den grundtvigske bevægelses historie; det blev af stor betydning for ham, at han 1951 fik guldmedalje for en prisopgave om præsten Valdemar Brücker, og i de følgende år samlede

han ved en tilbundsgående undersøgelse af tidskrifter, småtryk og fremfor alt talrige hidtil ukendte eller utilgængelige privatarkiver stof til disputatsen *Den nygrundtvigske Bevægelse 1870–1877*. 1958. Den kortlagte minutøst udviklingen af den grundtvigske venstrefløjs ideologiske og politisk-kulturelle forbindelser til fx Rasmus Nielsens filosofi, kulturradikalismen og venstrepolitikken. I et par afhandlinger (Kirkehist.saml., 1954 og 1958) gennemarbejdedes tilsvarende den „gammelgrundtvigske“, kirkelige højrefløjs historie op til dannelsen af Kirkeligt samfund af 1898. P.T. har også beskæftiget sig med Grundtvig, fx ved i flere sammenhænge at tage kritisk stilling til Kaj Thanings disputats fra 1963, og i *Grundtvig-Studier*, 1967, skrev han udførligt om det pietistiske element hos Grundtvig i en komparativ afhandling om P. J. Spener og Grundtvig. Da Hal Koch tog initiativ til en bred og grundig undersøgelse af danske vækkelser på social baggrund i første del af 1800-tallet, var det en selvfølge at dette forsknings- og redaktionsarbejde blev overdraget til P.T. 1960–77 udgav han syv svære bind som egn for egn skildrede vækkelsernes oprindelse og ældste historie. Også her viste der sig at være et enormt materiale, både i aviser, tidsskrifter, pjecer og atter især fra offentlige og private arkiver. P.T. skrev selv en stor del af værket – af særlig interesse er hans sammenfattende oversigter i forbindelse med andre medarbejdedes afhandlinger. Selv behandlede han langlandske og jyske vækkelser, og navnlig bør fremhæves hans udredning af brødre menighedens historie (Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede IV, 1967) med den indgående skildring af det ejendommelige miljø og det åndelige liv i det stramt regulerede Christiansfeld. Hovedværket er dog det svære bind (i samme publikation) *Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815–1850*, 1977 som med klart overblik behersker et væld af enkeltheder og tydeligt lader dansk og tysk vækkelse fremstå på baggrund af Slesvigs særlige sociale og kulturelle forhold – i en politisk bevæget periode. P. er skeptisk over for alle forsøg på at finde direkte sammenhæng mellem vækkelse og social udvikling og mere tilbøjelig til at betone de idéhistoriske linjer og personlighedernes betydning; klart nok har Vilh. Grønbech været en af hans læremestre. I nyeste tid har han også vendt sig til studiet af 1900-tallet – især 1930'erne – og beskæftiget sig med kirkeforfatningsproblemer og kirkesociologiske spørgsmål; desuden er han i gang med et kirkesociografisk værk om Haderslev stift (sidste bind af den af P. Nedergaard udgivne præste- og sognehistorie).

Popp-Madsen, Carl Frants, 1900–73, jurist. * 2.10.1900 på Frbg., † 1.6.1973 i Gentofte, begr. i Kbh. (Garn.). Navneforandring fra Madsen 13.8.1930. F: handelsrejsende Peter Frants Johan P.-M. (1868–1946) og Christine Josephine Pedersen (1870–1931). ~ 14.10.1929 i Asminderød med Alfa Marie Larsen, * 10.6.1904 i Esrum, d. af gårdejer Niels Peter L. (1863–1941) og Anna Petrea Pedersen (1871–1949).

P.-M. blev cand.jur. 1925 med udmærkelse og virkede fra dette tidspunkt og frem til 1939 som universitetsmanuduktør. 1926 ansattes han i justitsministeriet hvor han 1939 blev ekspeditionssekretær. P.-M. blev suspenderet fra denne stilling og afskediget 1945. 1935 var P.-M. en kort tid konstitueret som landsdommer, og 1939–44 var han lektor i retsvidenskab ved Kbh.s universitet. Han viste tidligt udmærkede juridiske evner og blev 1933 dr.jur. på en afhandling om *Bod. Bidrag til Læren om Retshaandhævelsens Midler*. P.-M. var ud fra teoretiske betragtninger sympatisk indstillet over for de nazistiske bevægelser sl slutningen af 1930'erne uden dog at være medlem af DNSAP (Danmarks nationalsocialistiske arbejderparti) og virkede inden for nazist-lignende sammenslutninger fx National Studenter Aktions Lederraad. Han var imidlertid velkendt inden for nazistiske kredse og allerede september 1940 ses han opført som justitsminister på en skyggeministerliste som DNSAP opstillede ligesom han utvivlsomt var juridisk rådgiver ved lovforslag som de danske nazister fremsatte i folketinget. Efter den såkaldte telegramkrise i september 1942 foreslog de danske nazister efter P.-M.s egen accept og med de tyske besættelsesmyndigheders støtte at han blev justitsminister i E. Scavenius' regering. Forslaget blev afvist af de danske politikere. Når P.-M. trods sin relativt gode position inden for de nazistiske kredse ikke kom til at spille en rolle gennem DNSAP skyldtes det nok Fritz Clausens bekendte frygt for duelige ledere. P.-M. sad i bestyrelsen for Schalburgs minddefond og kom derved i forbindelse med K. B. Martinsen der i efteråret 1943 grundlagde det såkaldte Schalburg-korps. Det var anlagt som et terror-korps der tjente tyske interesser, og som samtidig skulle virke som rekrutteringsgrundlag for Frikorps Danmark. P.-M. blev sammen med Martinsen dette korps' leder, specielt menes han at have taget sig af korpsets efterretningsafdeling E. T. Efter at Martinsen var fjernet 1944 fortsatte P.-M. korpsets ledelse sammen med T. I. P. O. Madsen. I denne periode grundlagde P.-M. den

politiske dækorganisation Dansk Folkeværn der senere gled over i en egentlig politisk organisation Dansk National Samling. Grundlæggelsen af dette parti må nok ses som et modtræk over for DNSAP som det tilsyneladende skulle konkurrere med. Efter interneringen af det danske politi 19.9.1944 foreslog de tyske myndigheder forgæves departementscheferne at P.-M. blev sat til at reorganisere politiet. Det har utvivlsomt spillet ind her at han stod på god fod med den tyske politichef i Danmark G. Pancke. Mod krigens slutning foreslog han tyskerne at propagandaen i Danmark intensiveredes, og på et møde i Koncertpalæet så sent som 15.3.1945 gav han udtryk for sin tro på den tyske sejr og foreslog politiske chokbehandlinger af den danske befolkning.

Efter krigens ophør blev han dømt for forræderi og landsskadelig virksomhed efter det særlige straffelovstillæg. Kbh.s byret dømte ham 1946 til 14 års fængsel. Dommen blev stadfæstet af landsretten der dog satte straffen til 10 års fængsel. Sagen blev appelleret til højesteret, hvor straffen endeligt blev sat til 12 år. I 1949 blev P.-M. benådet. Han drev senere juridisk virksomhed i København. P.-M. var efter sit væsen modsætningen til en politisk aktivist, nærmest teoretiker og diplomat. Han må betegnes som politisk naiv og forenede store videnskabelige evner med en udpræget personlig forfængelighed. □Buste af Holger Wederkinch udst. 1938. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1933 126. Beretn. til folketinget afgivet af den 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45 [Den parlamentariske kommission] I–XIV, 1945–58. Højesteretstid., 1947 714–44. – J. Herfelt i Danm. under verdenskrig og besættelse, red. Aage Friis III, 1946. J. Hæstrup: ... til landets bedste I–II, 1966–71. Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de danske nazister, 1970. Finn Borberg og Ernest Hartwig i Weekendavisen 6.7.1973.

Hans Chr. Bjerg

Poppo, ca. 960, biskop.

Navnet P. er fast knyttet til Danmarks officielle omvendelse fra hedenskab til kristendom ved Harald Blåtand, „den Harald, der gjorde danerne kristne“. To tyske historikere, Widukind af Corvey i sin Sachserkrønike (omkr. 968) og Ruotger i sin levnedsskildring af biskop Bruno af Köln (953–65) har i samtiden dateret begivenheden til omkr. 960 og knyttet hans gerning til tysk missionspolitik under Otto I; men kun Widukind nævner P. Han fortæller at biskop P. endnu som klerk ved et gilde hos kong Harald bestred de hedenske guders overlegne styrke og hævdede at hans kristne gud var den eneste sande; det beviste han på kongens bud ved at bære glødende jern med uskadt hånd. P.s gudsdorn fik

kongen til at omvende sig og byde sit folk at forkaste afguderne. Fra Widukind og selvstændige traditioner udviklede sig en rig legendedannelse der især gennem "Adam af Bremen (omkr. 1070) og Siebert af Gembloux (omkr. 1110) spredtes over det meste af den vesterlandske kristenhed, ofte med fordobling af miraklet og i varierende udformninger. Adam af Bremen identificerede fejlagtigt P. med den af ærkebiskop Libentius af Hamburg udnævnte biskop P. af Slesvig og henlagde optrinnet til den svenske Erik Sejrsæl. Denne fejl gav sammen med en uafhængig tradition siden "Ælnoth anledning til stærkt varierende legedeformer i den følgende nordiske historiskrivning: fra Roskildekroniken til "Saxo, i danske og svenske årbøger og stærkt udbroderet i norrøne værker fra Jomsvikingsagaen til Flateyrbók. Omkr. 1200 indføjedes fra kontinental tradition motivet med at P. stikker sin hånd ind i en glødende handske, som Saxo har givet i klassisk form, mens den omtrent samtidig fandt kunstnerisk udtryk i en række forgyldte kobberplader fra Tamdrup kirke. Disse relieffer opfattedes længe, endnu af P. "Nørlund 1926, som dele af et gyldent alter; men 1968 gav Tage E. Christiansen kyndigt argument for, at syv af pladerne bør udskilles og antagelig opfattes som rester af et helgenskrin for P. Selv om P. ikke kendes fra nogen liturgisk tekst, vidner Tamdrupserien som Saxo (der gør P. til biskop i Århus) og endnu flere beretninger, om at P. har været dyrket som lokalhelgen, bl.a. i Sydjylland. Adam af Bremens identifikation af P. med den senere biskop i Slesvig af samme navn, som har været fastholdt af talrige danske forskere, lader sig imidlertid ikke opretholde, da allerede Widukind har tituleret ham biskop. Af flere samtidige tyske biskopper af navnet P. er biskop P. i Würzburg (961–84) mest sandsynlig. □ Fremstillet på relief fra omkr. 1200–25 (Nat.mus.), efter dette kopi (Tamdrup k.) og kobberstik af bl.a. J. Haas.

Kilder. Monumenta Germaniae historica. Scriptores VI, Hannover 1844 (Chronicon Sieberti Gemblacensis, ved L. C. Bethmann) 351. Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 (Ælnoth) 83 (da. overs.: Danske helgeners levned, ved Hans Olrik, 1893–94 (fot. optr. 1968) 29). Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, 3. udg. ved Bernh. Schmeidler, Hannover 1917 (da. udg.: De hamb. ærkebispens hist., ved Carsten L. Henrichsen, 1930 (fot. optr. 1968)). Alb. Bauer og R. Rau: Quellen zur Gesch. der sächsischen Kaiserzeit, Darmstadt 1971 = Ausgewählte Quellen zur deutschen Gesch. des Mittelalters VIII 168f (da. overs.: Widukinds Sachserkronike, ved J. P. Jacobsen, 1910 kap. III 65).

Lit. A. D. Jørgensen: Den nord. kirkes grundlæggelse I–II, 1874–78. Laur. Weibull: Kritiska undersökningar i Nordens hist., Lund 1911 (optr. i forf.s Nordisk historia I, Sth. 1948). Poul Nørlund: Gyldne aldre, 1926 (2. udg. 1968) især 165–76. Sture Bolin: Om Nordens äldsta hi-

storieforsk., Lund 1931 = Lunds univ.s årsskr. N. F. XXVII, 3 63–112. Claudius v. Schwerin i Zeitschr. der Savigny-Stiftung für Rechtsgesch. Germanistische Abt. LVIII, Weimar 1938 69–107. Tage E. Christiansen i Årbøger for nord. oldkyndighed 1968, 1969 153–205. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danm., 1969 (2. udg. 1977). Lene Demidoff i Mediaeval Scandinavia VI, 1973 39–67. Inge Skovgaard-Petersen i Danm.s hist. I, 1977 167f. Wolfgang Laur i Beiträge zur Schleswiger Stadtgesch. XXVI, Slesv. 1981 13–25.

Aksel E. Christensen

Pôq, ca. 1700–29, grønlandsk rejsende. * ca. 1700 i Vestgrønland, † april/maj 1729 i Kbh. ~ ca. 20.6.1725 med pige fra Godthåbegnen som 1728 blev døbt af Hans Egede med navnet Christine.

P. søgte som ung ind til Hans "Egedes station på Håbets ø 1723 med det formål at komme med et skib til Danmark og se det land alle de fremmede kom fra. Han blev undervist i læsning og skrivning og opnåede en vis færdighed i det danske sprog. Sammen med en landsmand, Qiperoq, der i modsætning til P. nærmest blev presset til rejsen, afgik han næste sommer med årets skib – på den betingelse at han kunne vende hjem det følgende år. De to grønlandere vakte stor opsigt ved skibets ankomst til Bergen og endnu større postyr da de omsider nåede Kbh. I oktober blev de præsenteret ved hoffet og foretog en kajakopvisning på Esrum sø. 9.11.1724 arrangeredes i Kbh. et stort optog med det formål at indsamle penge til kolonisationen af Grønland. P. og Qiperoq var hovedpersoner ved arrangementet der omfattede en kortge af både i kanalerne med grønlandske seværdigheder og varer udstillet på skibene, mens grønlanderne i deres kajaker fangede ænder i kanalerne til jubel for publikum. Næste forår døde Qiperoq af en sygdom, og P. vendte alene tilbage til Grønland hvor han for sine landsmænd kunne berette om alle de mærkværdigheder og vidunderer, han havde set i qavdlunakkernes (danskernes) land. Han skrev ligefrem et digt om sine oplevelser, og hans beretninger nåede vidt ud langs kysten og bidrog til at dæmpe de mytedannelser om danskerne og deres skumle motiver der naturligt nok verserede blandt grønlanderne, ligesom hans egen kvikke og belevne optræden i Danmark havde været med til at skabe good-will for de „vilde“ i Grønland. For Hans Egede blev P.s rejse derfor en lettelse i forholdet til grønlanderne, også fordi P.s drastiske beskrivelser af kongens magt og danskernes formåen skabte stor respekt for kolonisateurerne blandt befolkningen. Ved Egedernes mellemkomst fik P. sig en kone og senere nogle børn. 1728 døbte Egede ægteparret med navnene Christian og Christine, og samme år sejlede hele familien til Danmark for at blive præsenteret for „gamle venner“. Turen

Pôq

gik også godt nok, men næste forår blev familien angrebet af børnekopper og døde i april-maj måned 1729 i Kbh.

P. er primært skildret i Hans og Poul *Egedes relationer fra Grønland. Også Ludvig *Holberg, der traf P. og Qiperoq, har i sin epistel 350 (Epistler IV, 1949) givet en grundig beskrivelse af dem. Den vise P. digtede om sin tur, levede videre i Grønland, og er i nutiden bl.a. blevet konstateret i Østgrønland, mens Lars Møller 1857 udgav et skrift i Godthåb, baseret på hvad man på det tidspunkt kunne finde skrevet og erindret hos grønlænderne omkring Godthåb. I Nationalmuseets arbejdsmark 1968 har Jens *Rosing behandlet den østgrønlandske overlevering, fx om Rundetårn, „Det menneskegjorte fjeld“, og s.å. benyttet motivet til et grønlandsk frimærke. Det grønlandske socialkontor i Kbh., Pôq, er opkaldt efter P., den første grønlænder i Danmark i kolonitiden. □Flere mal., af P. alene og sammen med Qiperoq, af Bendix Grodtschilling bl.a. 1724 og 1725 (Nat.mus.; Gl. Køgegård), efter disse fremstillinger træsnit 1880 efter tegn. af A. Kornerup. Træsnit af optoget 1724 og tegn. efter dette (Fr.borg).

Alfr. Bertelsen: Grønlænderne i Danm., 1945 = Medd. om Grønland CXLV,2. Johs. Balle i Grønland, 1964 321-48.

Mads Lidegaard

Pors, Claus, † 1617, oversætter. † 19.5.1617 på Ullerupgård i Thy. F: Stig P. til Øllingsø (1544-1603) og Karen Clausdatter Daa til Skovsgård. ~ 20.4.1600 på Øllingsø med Karen Jørgensdatter Daa til Dansted, † efter 1655, d. af Jørgen D. til Sninge, Vollerup, Birkebjerg og Dansted (1532-98) og Kirsten Joakimsdatter Beck (1537-98).

P. var ustuderet, men fungerede 1604 som landsdommer på Lolland, og undertegnede 1608 den lolland-falsterske adels hyldingsfuldmagt. 1613 udgav han *En nyttig Hussbog: kaldis retteligen Leffnetz Compasz*, en kompilation, tilvejebragt ved spredt læsning i tysk litteratur, indeholdende moralske betragtninger og eksempler samt 253 småhistorier af blandet indhold, dog i en vis faglig gruppering. Bogen slutter med en oversættelse af Lukians Gyldne Æsel og en stærkt forkortet dansk bearbejdelse af den fra fransk til tysk oversatte folkebog om Melusine. „Levneds-Kompas“ er et sidestykke til de tyske anekdotesaamlinger af halvvejs opbyggelig, halvvejs underholdende karakter og virker ligesom disse temmelig broget. Et udvalg af historierne udkom 1703 (og muligvis tillige senere) under titel *Allehaande Skiempet og Alvore*. Melusine-teksten op-

tryktes som selvstændig folkebog en snes gange i tiden 1667-1877.

Danm.s adels årbog XXVI, 1909 359. R. Nyerup: Alm. morskabslæsn. i Danm. og Norge, 1816 257-62. Danske folkebøger, udg. R. Paulli m.fl. VII, 1918; XIII, 1936.

*R. Paulli**

Pors (Paars), Claus Enevold, 1683-1762, guvernør i Grønland. * 18.2.1683 på Ullerupgård i Thy, † 26.5.1762 i Korsør, begr. sst. F: ritmester Claus Herluf P. og Dorthe Kaas (* 1660, ~ 2° med Jørgen Christensen Læggaard i Hals). ~ 18.10.1719 i Skyum med Else Cathrine Lund, * 14.5.1699 i Skyum, † 25.4.1764 i Korsør, d. af sognepræst Peder Nielsen L. (1657-1719) og Else Maria Svendsdatter († efter 1741).

P. voksede op i yderst beskedne kår. Faderen, der tilhørte adelslægten Pors af Vamdrup, måtte forlade fædrengården i Ullerup på grund af bundløs gæld 1684. Tidligt måtte sønnen som den eneste standsmæssige mulighed søge militær uddannelse, men tjene sig op fra menig. 19 år gammel blev han underofficer og avancerede under den store nordiske krig til kaptajn, sidst i Ålborg. 1719 blev han chef for det i Trondhjem garnisonerede frikompagni. Det siges, at han kom i alvorlige klammerier med alle, i hvert fald blev han ked af tjenesten, „solgte“ kompagniet og fik sin afsked 1722 som karakteriseret major. Da regeringen 1728 midlertidigt overtog det såkaldte „grønlandske Dessein“ blev P. udpeget som leder af den talstærke ekspedition der blev sendt af sted, dels for at anlægge nye kolonier, dels for at sætte magt bag konkurrencen med de nederlandske hvalfangere og handlende. Han fik titel af guvernør og oprådte fra begyndelsen i overensstemmelse hermed. Trods de ham undergivne søofficerers betænkkeligheder gennemtrumfede han anlægget af kolonien Godthåb, lod det stenhus, der endnu står, bygge under store anstrengelser på grund af vejrliget. Den påfølgende vinter blev en hård tid for alle. Der var kun nødvendige boliger til den medfølgende soldateske og de 12 militære straffefanger som var tvangskopulerede med 12 kvinder fra Børnehuset. Skorbug og andre sygdomme med døden til følge bredte sig under de fortvivlede forhold. Et truende mytteri blev dog hindret deraf. P. kom også her i klammeri med alle, især dog material- og proviantforvalteren og sin næstkommanderende, der begge var stridsindede personer. Hans *Egede måtte bruge megen tid på at forlige gemytterne ved mere eller mindre pinlige møder. Der blev idelig holdt drikkegilder, til de derværende grønlænderes forundring og missionærernes forargelse.

P. pukkede ustandselig på sin rang, hvortil hans intelligens og organisationsevne stod i omvendt forhold. Han var pralende, men krysteragtig. Det siges, at han stod model til Ludvig *Holbergs Jacob von Thyboe. Da døden 1729 havde ryddet væsentligt op blandt de urolige elementer, forsøgte P. med resterne af soldatesken at gennemføre en anden af ekspeditionens opgaver, at nå Østerbygden over indlandsisen. Dens natur var ganske ukendt, og da han var kommet op på den, langt inde i en fjord syd for Godthåb, blev al videre fremtrængen standset af randzonens net af brede sprækker, og man vendte tilbage med uforrettet sag. Samme sommer havde den næstkommanderende og en anden gruppe af det overlevende mandskab anlagt en fortifikation med diverse huse til kvarterer og materialer ved Nepisene (Nipisat-øen ud for det nuværende Holsteinsborg). P. tog ophold for vinteren 1730–31 ved Nepisene, og her fortsattes drikkegilderne og de indbyrdes chikanerier og klammerier. 1731 blev alle imidlertid hjemkaldt. Dermed ophørte de skandaløse forhold, hvori P. ikke var uden skyld.

Ved hjemkomsten virkede P. sammen med de andre hjemkaldte ivrigt for „Det grønlandske Desseins“ videreførelse og dermed også for missionens. P., som ikke var uden fantasi, udkastede en storstilet plan om kolonianlæg i nord og syd langs Grønlands vestkyst. Den var imidlertid uden økonomisk og politisk realitetsbaggrund og langt fra original, idet den byggede på Hans Egedes mere virkelighedsnære planer. Den fordums guvernør kom ikke til at spille nogen direkte rolle for den grønlandske fremtid. Det er dog muligt, at P. indirekte har medvirket til, at den københavnske storkøbmand Jacob *Sewerin senere påtog sig Grønlands-handelen; han havde nemlig været P.s administrator. Guvernøren tabte sin grønlandske gejst og købte en gård i Serreslev (Vendsyssel) hvor han slog sig ned i ro. 1742 blev han udnævnt til kommandant på Korsør fæstning, hvilket embede han bestred indtil sin død. □ Miniature.

Danm.s adels årbog XXVI, 1909 362f. Hans Egede: Relation ang. den grønlandske mission, 1738 (fot. opr. 1971). Peter Eberlin i Tilskueren VI, 1889 482–90. L. Bobé i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1922–23 38–49. Samme: Hans Egede, 1944 = Medd. om Grønland CXXIX, I. Sst. LV, 3, 1936 186–89 (heri P.s indberetn. om indlandsisvandringen). H. Ostermann: Danske i Grønland i det 18. årh., 1945. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969.

Finn Gad

Pors, Mads, † 1618, præst. * i Horsens, † 1618 i Ribe. F: borgmester Anders Madsen († 1606, ~ 2° med Lisbeth Tausen, ~ 2° 1585 med sogne-

præst i Horsens Hans Madsen) og Anna Olufsdatter Staby. ~ 26.11.1592 med Anne Pedersdatter, † ca. 1641, d. af rådmand i Ribe Peder Baggesen (1546–91) og Dorte Sørensdatte Stage (ca. 1558–1602, ~ 2° med rådmand Bertel Jørgensen Struck, ca. 1550–1621, ~ 2° med Anna Andersdatter Vedel, 1585–1655).

P. studerede fra 1579 med kongeligt stipendium i udlandet. 1580 blev han immatrikuleret i Wittenberg, og s.å. tog han magistergraden her. Vistnok ca. 1584 blev han „skolemester“ i Horsens, 1585 rektor i Ribe, hvad han var indtil 1590; 1592 kom han til Bogense som rektor. Her forsøgte han dog skolen og blev på borgmesters og råds tilskyndelse skarpt irretesat af biskop Jacob Madsen *Vejle. Senest i marts s.å. må han have opgivet sit embede og være flyttet til Ribe. Her lykkedes det ham ved hjælp af sin formånde slægt 1595 at blive sognepræst ved domkirken (og kannik i kapitlet), men også i denne stilling begik han sig dårligt. Især var det uheldigt at P., der var en lidenskabelig og stridbar natur, bestandig lå i proces med sin slægt, mest om arvesager. Til sidst blev han 1616 afsat fra embedet på grund af usømmelig optræden. Han vedblev at bo i Ribe hvor han bl.a. ejede en større gård, kaldet Porsborg, og ernærede sig ved en storstilet studehandel, men døde i dyb gæld. – P. var i øvrigt en velstuderet og begavet mand. 1585 udgav han et udvalg af lærerige sentenser hos *Saxo Grammaticus, 1589 et hæfte med danske julesalmer (og noder) til brug for skoleungdommen i Ribe, og 1594 udsendte han under et ophold i Frankfurt am Main en omfattende latinsk-dansk ordsamling *De nomenclaturis Romanis recens Danice factis* der endnu har sproghistorisk betydning.

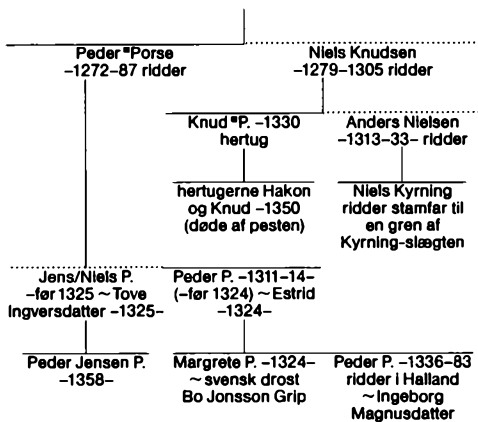
Peder Terpager: Inscriptiones Ripenses, 1702 7 17 148. J. Møller: Cimbrica lit. II, 1744 656. Mester Jakob Madsens visitatsbog, udg. A. Crone, 1853 292. J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 238–47 576. Kirkehist. saml. 5.r.II, 1903–05 559; 6.r.II, 1936–38 224. Bj. Kornerup: Ribe katedralskoles hist. I, 1947 343f.

Bjørn Kornerup*

Porse (Pors)

Adelig. Navnet som stammer fra porsplanten føres af flere af hinanden uafhængige slægter. Den der fortrinsvis anvender navneformen Pors er knyttet til hovedgårdene Vrandrup og Øllingso og synes at have forbindelse til den yngre Hvide-slægt. Den mest kendte Porse-slægt stammer fra Halland og fører ligesom personer der kalder sig Kyrning, Pæp og Ribbing tre søblade i våbnet. Porse-genealogien er ret usikker, slægtens berømmelse beror i høj grad på dens indblanding i mordet på Erik Klipping. Som stamfar

Porse (Pors)

anses en iøvrig ukendt Knud Porse; slægten uddøde allerede i 1300-tallet.

Danm.s adels årbog XVIII, 1901 218–29. Danm.s gamle personnavne, udg. Gunnar Knudsen m.fl. II, 1954–64 (reprud. 1979–80) 828–30.

Thelma Jexlev

Porse, Knud, † 1330, hertug af Halland. † 30. 5.1330 i Kbh. F: antagelig Niels Knudsen P., der ligesom sin bror Peder *P. hørte til de fredløse, og Tove Ingversdatter. ~ 21.6.1327 med Ingeborg, * 1301, † 17.6.1361 (~ 1° 1312 med hertug Erik Magnussen af Södermanland, † 1318), d. af Haakon V Magnussen af Norge (1270–1319) og Euphemia af Rügen († 1316).

P. opholdt sig som landflygtig i Sverige da kong Birger Magnussen 1317 lod sine brødre, hertugerne Erik og Valdemar, fængsle på Nykøbing slot hvor de n.å. omkom. Dette fremkaldte en svensk folkerejsning, hvorunder P. udmærkede sig; det skyldtes væsentlig ham at kongen måtte flygte til Gotland. Ligeledes deltog han i det svenske indfald i Skåne og medbeseglede den stilstand der afsluttede fejden mod Erik Menved. 1319 var han som svensk rigsråd med til i Oslo at afslutte det forbund mellem Sverige og Norge som blev følgen af, at hertug Eriks treårige søn Magnus toges til konge i begge riger. I de nærmest følgende år havde dennes mor, hertuginde Ingeborg, stor indflydelse. Hun boede som oftest på Varberg slot hvor P. var hovedsmand. Tidligt synes der at have udviklet sig en stærk gensidig tilbøjelighed mellem dem, og den hallandske adelsmand blev den unge enkes vigtigste rådgiver, da hun i fortsættelse af sin mands værk optog en aggressiv politik mod Danmark. Juli 1321 aftales et ægteskab mellem Ingeborgs lille datter Euphemia og Albrecht af Mecklenburg;

samtidig afsluttede hertuginde et forsvarsforbund med dennes far, fyrst Henrik Løve, og dertil knyttedes hemmelige aftaler om et angreb på Skåne. P. var sjælen i disse forhandlinger, og n.å. rejste han selv til Tyskland for at hverve tropper, ligesom han sluttede forbund med Niels Olufsen *Bild. Toget mod Skåne blev også iværksat, men bragte kun militære, ikke politiske resultater. Både det svenske og det norske rigsråd tog bestemt afstand fra den eventyrpolitik som dreves fra Varberg; i Norge indsattes en selvstændig formynderstyrelse, og det svenske råd påførte endog P. åben fejde; den afbrødes vel midlertidigt ved et forlig i Skara 1323, men genoptoges et par år efter, og 1326 fordrede råderne at P. skulle forlade Sverige.

Netop nu åbnede der sig nye chancer for hans ærgerrighed i Danmark hvor stormændene med grev *Gerhards (Gert) kraftige støtte rejste oprør mod Christoffer II. P. sluttede sig til dem og fik sin hjælp rigt belønnet. Den nye konge, Valdemar III, gjorde ham omtrent ved nytår 1327 til hertug af Halland og Samsø, og til disse forleneringer føjedes snart udstrakte sjællandske besiddelser, samlet om slottene Kalundborg, Holbæk og Søborg som han vistnok fik i pant. Således ophøjet i fyrstestanden kunne han nu på lige fod ægte hertuginde Ingeborg og roligt trodse den misfornøjelse dette ægteskab fremkaldte i Sverige og Norge; i de nærmest følgende år synes parret mest at have opholdt sig i Danmark. Vanskeligere blev hans stilling da Christoffer II 1329 vendte tilbage og med grev *Johan den Mildes hjælp fik Vordingborg i sin magt. P. drog imod ham i spidsen for det sjællandske adelsrytteri, men lod under selve kampen klogeligt bonderne alene tage stødet af for bagefter at afslutte et særdeles gunstigt forlig der i udbytte bragte ham et nyt hertugdømme, Estland, som han nov.1329 fik i arvelig forlening af Christoffer, men ikke nåede at tage i besiddelse før sin død der ifølge islandske kilder skyldtes gift. – Af hans personlighed er det ikke muligt at danne sig noget helt skarpt billede; hensynsløs ærgerrighed og ridderlig eventyrlyst synes at have været dominerende træk. I hvert fald vidner hans usædvanlige karriere utvetydigt om en dertil svarende dygtighed.

Sveriges traktater, udg. O. S. Rydberg I, Sth. 1877. – P. v. Möller: Bidrag till Hallands hist. I, Lund 1874 49–64. C. A. Christensen i Hist.t. 11.r.v, 1956–59 401 423. Jan Kanstrup sst. 12.r.VI, 1973 II 13–16. Ingvar Andersson: Erikskrönikans författare, Sth. 1958 = Svenska akad.s minnesteckningar. Aksel E. Christensen: Kalmarunionen og nord. politik, 1980.

*Henry Bruun**

Porse, Niels Rask Olessøn, 1880–1969, organisationsleder. * 11.6.1880 i Galten, Århus amt, † 16.5.1969 i Hørsholm, begr. Birkerød Ass. kgd. F: gårdejer Ole Rasmussen (P.) (1855–1926) og Sidsel Marie Rasmussen (1845–1928, ~ 1° 1864 med gårdejer Niels Rasmussen, 1837–76). Navneforandring 19.3.1884. ~ 1° 11.5.1907 i Bjerager med Sofie Askgaard, * 13.4.1888 i Bjerager, † 6.12.1919 i Galten, d. af gårdejer Laurits Marius A. (ved dåben Madsen) (1862–1943) og Sørensen Jensen (1867–1937). Navneforandring fra Madsen 20.3.1901. ~ 2° 19.7.1921 i Storrिंग med Gerda Jensen, * 17.5.1891 i Bjerring sg., d. af sognepræst, senere provst i Storrिंग Christian Anton J. (1860–1934) og Anne Marie Lautrup (1865–1931).

Efter læreår i praktisk landbrug kom P. på Testrup højskole (1898), derefter Malling landbrugsskole og 1903 blev han landbrugskandidat fra landbohøjskolen. Derfra gik han ud i tre års lærervirksomhed på Malling, inden han 1906 blev forpagter på (1914 ejer af) de to fædrene gårde Porskær og Overskougård. 1911 fik P. sin første lederpost, idet han efter kun to års medlemskab af bestyrelsen efterfulgte den stærkt andelssindede E. Bojsen, Lethenborg som formand for Århus omegns mejeriforening. Da topfiguren inden for dansk andelsbevægelse, Anders *Nielsen (1859–1928) var medlem af samme bestyrelse 1895–1915, blev P. ret hurtigt medlem af den snævre inderkreds omkring denne. De var begge med i de forhandlinger omkring 1910 der tre år senere førte til oprettelsen af Jysk, senere Dansk andels-kulforretning. Den jyske dominans inden for andelsbevægelsens ledelse førte imidlertid til endnu en splittelse, eftersom fynboerne 1914 oprettede deres egen kulforretning. Formanden for Fyns mejeriforening siden 1910, Rasmus *Nielsen, så efter alt at dømme i P. en uerfaren rival med protektion som eneste baggrund. Det skulle i længden blive fatalt for P. at han ikke kunne komme overens med Rasmus Nielsen. Anders Nielsen lod sig i mellemtiden vælge som formand for De danske mejeriforeningers fællesorganisation, da sammenslutningen blev reorganiseret 1912, ganske givet med det formål at holde stolen varm for P. I juli 1914, da Anders Nielsen havde nok at gøre med at få Den danske Andelsbank etableret, blev P. da også valgt til mejeriformand med „et meget betydeligt antal stemmer“, som Andelsbladet skrev. Ved verdenskrigens udbrud tre uger senere blev den unge og aldeles urutinerede formand kastet hovedkulds ud i de problemer, dansk mejeribrug blev stillet over for i konsekvens af dets traditionelle leverandørrolle over for de krigsførende parter England og Tyskland. Som formand for

smørekseportudvalget og næstformand i osteekseportudvalget, begge af 1915 og som formand for mælkeudvalget af 1917 blev P. en nøglefigur i krigsårenes væld af produktions- og eksportarrangementer. Da han i sidste instans handlede på statsmagtens vegne, fik han dermed en hidtil uset magtposition i forhold til sine organisationer. Dette i forbindelse med P.s smidige og totalt udogmatiske holdning gav naturligvis anledning til mange skumlerier. Kritikken fik ny næring da P. i august 1918 fik oprettet Østjysk smørekseportforening og derved kom under mistanke for at mele sin egen kage.

Men det var kun begyndelsen. Så tidligt som 1905 havde Anders Nielsen og P.s far Ole Porse ført forhandlinger om at få samarbejdet inden for mejeriforeningen til også at omfatte konserveret, resp. kondenseret mælk. De efterfølgende forhandlinger med et privat firma løb dog snart ud i sandet. I mellemtiden var ØK gået ind i branchen ved at oprette en fabrik i Nakskov 1907. Det nærmest umættelige behov for konserverede madvarer rundt om i det krigshærgede Europa genvakte omkring 1917–18 de danske landmænds interesse for mælkeeksport. Et norsk firma Værne kloster oprettede således et dansk datterselskab i nov.1917. I dettes bestyrelse sad en ledende dansk organisationsmand, godsejer Adolph *Tesdaorf, Pandebjerg på Falster. Byr som Fredericia og Horsens var usdet til at være centre for Værne klostres aktiviteter. I et projekt om andelsorganiseret mælkeeksport så Anders Nielsen gode muligheder for at bringe sin andelsbank et godt skub fremad. På mejeriforeningernes årsmøde i Århus juli 1918 luftede P. for første gang tanken om at fabrikere „mælkemel“. Mejeriforeningerne havde tjent et millionbeløb på eksporten i krigsårene. Det var i mere end én forstand rare penge for en organisationsleder af P.s type, eftersom mejerierne efter al erfaring ville afvise enhver tale om at skyde kapital ind i fælles foretagender. Tiden frem til næste årsmøde stod da i mælkeeksportens tegn, omend mejeriernes lovfalede forsyningspligt over for det danske samfund i forening med høje smørpriser vanskeliggjorde det hele. I mellemtiden søgte et tremandsudvalg med Rasmus Nielsen og P. som ledende personer at få afklaret de spørgsmål af teknisk og organisatorisk art som her meldte sig. Det lykkedes dog ikke for P. og hans juridiske bagmand at få årsmødet i Odense juni 1919 til at kapitulere over for et organisationspolitisk kupforsøg: at meddele godkendelse af et forslag til vedtægter hvorefter alle landets mejerier var andelshavere med pligt til at hæfte for den indskudte kapital. Et nyt repræsentantskabsmøde i juli godkendte nok vedtægterne, men stadig var

Porse, Niels

det uafklaret hvem der var økonomisk ansvarlig for De danske mejeriforeningers mælkeeksport. Efter indgriben fra Anders Nielsen påtog Andelsbanken sig da samme efterår at gå aktivt ind i projektet, idet mælkeeksporten med P. som formand på det nærmeste købte det multinationale Værne kloster ud af Danmark.

I virkeligheden kom fabrikationen af tørmælk aldrig rigtig i gang, produktet kunne dårligt sælges. Tyskland der var tænkt som det store hovedmarked havde i de første efterkrigsår ikke valuta nok til rådighed. P. forsøgte at ride stormen af ved gentagne gange at søge virksomheden rekonstrueret, bl.a. ved at samarbejde med et privatjet foretagende, men det hele strandede på at mejeriforeningerne skød det økonomiske ansvar over i favnen på mælkeeksporten og de direkte tilknyttede mejerier. Rasmus Nielsen havde i tide sadlet om og blev nu P.s hårdeste kritiker. 1913 var P. trådt tilbage som mejeriforeningernes formand, men fortsatte som mælkeeksportens egentlige leder – med direktørtitel, 12 000 kr.s stjernegage og bolig på Strandvejen i Kbh., som hans andelsideologisk stærke modstandere præciserede det. De samtidige årgange af Andelsbladet viser med al ønskelig tydelighed, at P. nok er den mest udskældte person i den danske andelsbevægelses historie. 1925 måtte mælkeeksporten lukke og trak ret snart Andelsbanken med sig i faldet. P. var da færdig som landbrugsleder, berøvet de fleste af sine tillidsposter. Det hører også med til historien at P. som fortaler for regulerede former for landbrugseksport måtte bøje af for den liberaliseringskampagne, Ths. "Madsen-Mygdal kørte aldeles hårdhændet 1919–21. I 1927 købte P. Eskemosegård ved Birkerød som han ejede til 1949. To år senere blev han medlem af sognerådet og desuden dets formand frem til 1938. Med stor dygtighed ledede han i disse ni år sin kommune gennem de vanskeligheder der nødvendigvis melder sig ved overgangen fra et agrart til et urbant tilværelsesmønster. 1943–54 var P. medlem af Frederiksborg amtsråd hvor han snart placerede sig centralt i ledelsen af amtets sygehøusvæsen. – P. var en yderst kapabel og initiativrig organisationspolitiker som på utraditionel vis søgte at løse nogle af mejeribrugets økonomiske og organisatoriske problemer. En god part af disse kan naturligvis føres tilbage til krigsårenes særlige vanskeligheder. Tilbage står imidlertid en række forhold og problemer som uvægerlig måtte melde sig, når et centraliseret styringssystem hægtes på en vidtforgrenet struktur som landets godt 1 400 andelsmejerier. P. savnede her erhvervspolitisk erfaring og pondus til for alvor at fastholde og fæstne de fordele, de ekstraordinæ-

re forhold ellers spillede ham i hænde. – R. 1920. □Mal. (Birkerød rådhus). Foto.

A. Axelsen Drejer: Århus omegns mejeriforening., [1920]. Samme: De danske mejeriforeningers fællesorganisation 1912–37, 1937. Samme: Dansk andels kulfforretning 1913–38, 1938. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979.

Erik Helmer Pedersen

Porse, Peder, –1286–, lensmand. F: Knud P. og ukendt hustru.

P. opholdt sig i Erik Klippings kongetid som landflygtig i Sverige. I striden mellem kong Valdemar Birgersen og hans bror Magnus stod P. på den sidstes side og slog 1277 ved konggården Ettaka en skare af sine landsmænd som kong Erik havde sendt svenskekongen til hjælp. Han havde også fortrakt Magnus med penge, og for at få gælden betalt skal han have taget denne til fange, da han engang fik besøg af ham; han fik så Lødøsehus i pant. Siden synes han at være vendt hjem til Danmark, og efter Erik Klippings drab 1286 hørte han ligesom Niels Knudsen, der menes at have været hans bror, til de ni mænd der 1287 udlagdes som skyldige i kongemordet. Han tyede med de andre fredløse til Norge og nævnes med i det værnebrev som den norske konge s.å. udstedte for de fordrevne. Ikke længe efter er han vistnok død, og den P. som Erik Menved 1313 tilsagde sit venskab må være hans søn af samme navn.

P. v. Möller: Bidrag till Hallands historia I, Lund 1874 49–64. Hugo Yrwing: Kungamordet i Finderup, Lund 1954 = Skr. utg. av Vetenskaps-societeten i Lund XLV. Kai Horby: Status regni Dacie, 1777.

*Jørgen Olrik**

Porse, Poul Ruggaard, * 1919, politiassistent. * 13.1.1919 i Rode, Skørring sg. F: gårdejer, senere politiassistent og arrestforvarer Anthon Poulsson P. (1890–1974) og Gertrud Ruggaard (1897–1948). ~4.1.1944 i Dallerup med Adda Maria Mikkelsen, * 23.8.1920 i Tovstrup, Dallerup sg., d. af banemester Arthur Sperling M. (1894–1980) og Ane Katrine Nielsen (1893–1962).

P. blev født i Skørring sg., vest for Århus, hvor faderen da var gårdejer i Rode. Allerede mens P. var barn opgav faderen landbruget og blev politibetjent i Tranebjerg på Samsø, hvortil P. gennem moderen havde slægtsmæssig tilknytning. Efter endt skolegang blev P. udlært som mejerist og havde beskæftigelse på flere mejerier, inden han som frivillig deltog i krigen i Finland fra jan. til maj 1940. Efter hjemkomsten aftjente han sin værnepligt ved marinen 1941 og ansattes 1943 på prøve ved politiet i Århus. 1944 gjorde

P. tjeneste ved politikommandoen for Jylland-Fyn, siden 1945 ved politiet i Århus, fra 1971 som politiassistent med varetagelse af politiets arkiv som særligt arbejdsområde, hvortil hans historiske interesse og store lokal- og personalhistoriske kendskab gjorde ham særlig velegnet. Med udgangen af jan. 1982 fratrådte P. denne stilling, bl.a. for at få bedre mulighed for at dyrke de personalhistoriske studier. – Som så mange andre havde P. interesse for slægtshistorie uden at komme i gang med egentlige studier, men jan. 1956 startede Århus stifts historiske samfund og Østjydske hjemstavn med daværende bibliotekar Aage Bonde og arkivar Finn H. Lauridsen som ledere et af landets første slægtshistoriske aftenkurser. Som deltager på dette fik P. interessen forløst og fattede efter dets afslutning sammen med andre plan om at holde deltagerne samlet i en forening for at fortsætte udvekslingen af erfaringer gennem mødeaftener. Da et nyt kursus blev startet jan. 1957 benyttede P. chancen til sammen med Aage Bonde 1.4.1957 at indkalde til stiftende generalforsamling i Slægtshistorisk forening, Århus. Hermed var den første danske regionale forening for slægtsforskere oprettet og grunden lagt til en udvikling der foreløbig har ført til oprettelse af 18 tilsvarende foreninger, først i Herning og andre jyske byer, senere i resten af landet, og som radikalt har ændret slægtsforskningens vilkår i Danmark og gjort udviklingen forskellig fra alle andre lande, måske bortset fra Sverige hvor Genealogiska föreningen er i færd med et opbygge et lignende net af lokalforeninger.

P. blev valgt til foreningens første og hidtil eneste formand, og han har sammen med andre bestyrelsesmedlemmer, bl.a. trafikkontrollør S. E. Sørensen, været den drivende kraft bag foreningens virke med faste månedlige foredragsaftener og fælles arkivture, ligesom de har fungeret som konsulenter ved oprettelsen af andre slægtshistoriske foreninger der i vid udstrækning har fulgt det i Århus fastlagte mønster. Gennem disses foredrag er viden om slægtshistorisk forskning i usædvanlig grad blevet formidlet til en bred skare, ofte med medlemmer der næppe ville tilegne sig denne viden gennem den trykte litteratur. Foredragsaftenerne er blevet suppleret med yderligere kursusvirksomhed, først med arkivar Poul Rasmussen som leder, senere med P. selv. Litterær virksomhed er der derimod ikke blevet tid til for P., bortset fra enkelte dupliserede småhæfter fra Slægtshistorisk forening af pædagogisk art, og en enkelt artikel i Personalhistorisk Tidsskrift i anledning af tiårs jubilæet i Slægtshistorisk forening, Århus 1967, men det ville næsten også være i modstrid med den tanke

om inspiration gennem foredrag og møder som har båret foreningsarbejdet. Dog har P. bidraget til den nye udgave af Dansk biografisk leksikon, hvortil han er knyttet som ekstern medarbejder, med genealogiske oplysninger og med en række biografier af politifolk. P.s hjælpsomhed er legendarisk og hans evne til at formidle kontakter enestående. Mange slægtshistorikere står direkte i gæld til ham herfor, men langt flere indirekte, fordi han har været en af hovedmændene bag den folkeliggørelse af slægtsforskning der har bevirket, at der i Danmark er en langt bredere interesse og findes langt flere kvalificerede amatørforskere end fx i vort sydlige naboland, som tidligere var forbeholdt for danske genealoger. – P. havde oprindeligt gerne set, at de slægtshistoriske foreninger blev tilknyttet Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie, men da dette ikke lod sig praktisere har han været aktivt medvirkende til afholdelse af årlige formandsmøder for de slægtshistoriske foreninger hvor fælles problemer er blevet drøftet, sidst oprettelse af en landsforening. P. har fra 1976 været medlem af bestyrelsen for Historisk samfund for Århus stift og modtog ved Samfundet for dansk genealogi og personalhistories 100-års jubilæum 22.9.1979 sammen med samfundets mangeårige kasserer, Finn H. Blædel, den nyindstiftede medalje for en bemærkelsesværdig personalhistorisk indsats.

Hans H. Worsøe

Porsild, Alf Erling, 1901–77, botaniker. * 17.1. 1901 i Kbh., † 14.11.1977 i Wien. F: botaniker Morten *P. (1872–1956) og Johanne K. Nielsen (1870–1940). ~ 1° 1922 med jordemoder Gertrud Abigael Marie Jørgensen, † 3.10.1925 i Jakobshavn. ~ 2° 28.2.1929 i Ottawa, Canada, med Asta Lættinga Koføed-Hansen, * 21.3.1894 i Kbh., † 20.1.1979 i Kbh. (Sion), d. af kaptajn, senere viceadmiral Otto J. M. *K.-H. (1854–1918) og Sigrid M. Holm (1866–1934). Ægteskabet opløst 1939. ~ 3° april 1948 med Elizabeth Deborah Margaret Whelan, † 1955, d. af civilingeniør Ernest Carnegie W. og Winefred Helen Campbell. ~ 4° 1958 med Margrit Stoeffel, * 5.8.1921 i Wien, d. af departementschef Karl S. og Margrit Hanitzman.

P. tilbragte en del af sin barndom og ungdom hos sine forældre i Disko, afbrudt af nogle år på Sorø akademi som han af helbredsmæssige grunde måtte forlade 1918 uden at tage eksamen. 1922–25 var han sin fars assistent på Arktisk station, deltog i hans rejser og udgav sammen med ham 1926 en flora over Disko-området som inddrager plantegeografiske, økologiske og

biologiske oplysninger. Desuden udgav han i denne tid nogle mindre afhandlinger, og 1926 fik han støtte fra Carlsbergfondet og amerikanske universiteter til to års rejse til Baffinsland til studier af den canadiske arktiske flora. Men efter at være kommet til Ottawa tog han imod et tilbud om for regeringen af undersøge mulighederne for rensdyravl i arktisk Canada. Gennem ti år rejste han, tildels sammen med sin bror Robert Thorbjørn Porsild (1898–1977) i området og fik også oprettet en station for eksperimenter med opdræt og brug af rensdyr. Under rejserne fortsatte han de botaniske studier og 1936 blev han leder af herbariet i Ottawa. 1941–43 var han canadisk konsul i Grønland med bolig i Ottawa. 1946–67 var han botanisk leder af Canadas nationalmuseum. Blandt hans over 100 videnskabelige og populære afhandlinger kan nævnes *Illustrated flora of the Canadian Arctic Archipelago*, 1957 (2. udg. 1964) og *Rocky Mountain wild flowers*, 1975. Med afhandlingen *The vascular plants of the Western Canadian Archipelago* erhvervede han doktorgraden ved Kbh.s univ. Hans internationale æreshverv var talrige og står som tydeligt bevis på hans førende rolle i arktisk botanisk forskning. □Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 204 f (bibliografi). – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1956 211f. – Tyge W. Böcher i Botanisk t. LXXIII, 1978 62f. Hugh M. Raup i Arctic XXXI, Montreal s.å. 67f. R. S. Cowan i Taxon XXVIII, Utrecht 1979 76. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 227f.

Anne Fox Maule

Porsild, Morten Pedersen, 1872–1956, botaniker. * 1.9.1872 i Glibstrup ved Store Anst, † 30.4.1956 i Kbh., urne på Godhavn kgd. F: husmand og snedker Peder Pedersen (1845–79) og Marie Jensen (1849–75). Navneforandring 18.7.1901. ~ 11.8.1897 i Store Heddinge med Johanne Kirstine Nielsen, * 29.3.1870 i Sierslev, † 5.8.1940 i Disko, d. af hylmand Christian N. (1825–90) og Kirsten N. (1829–76). – Far til A. E. *P. P. blev student fra Roskilde 1893 og mag.scient. i botanik 1900. Under studiet havde han deltaget i K. J. V. *Steenstrups ekspedition til Disko 1898, og 1902 ledede han selv en ekspedition til de samme egne der resulterede i afhandlingen *Bi-drag til en Skildring af Vegetationen paa Øen Disko* (i Medd. om Grønland XXV, 1902). 1900–05 virkede han som assistent ved den botaniske studiesamling på Kbh.s univ., men han var blevet grebet af interesse for Grønlands natur og folk og af den tanke at landet kun kunne udforskes til bunds ved helårsstudier. 1903 udgav han i Dansk Tidsskrift artiklen *En national Opgave*

for Danmark, hvori han argumenterede for oprettelse af en fast videnskabelig station i Grønland, helst med beliggenhed på sydkysten af Disko. P. anslag at oprettelsen af stationen ville koste ca. 35 000 kr. og driften ca. 11 000 kr. årligt, og det lykkedes at skaffe midler fra privat side til etablering og tilsagn fra staten om bekostning af driften. Arktisk station på Disko blev taget i brug 1906 med P. som leder indtil 1946; til 1953 lededes den af Paul Gelting, og 1953 overgik stationen til Kbh.s univ. Den er nu ombygget og moderniseret og ledes i perioder på tre år af yngre botanikere og zoologer. – P.s botaniske arbejder behandler de grønlandske planters udbredelse og levevilkår i videste forstand. Desuden har han skrevet zoologiske afhandlinger og værker om eskimoernes kultur på hans egen tid og, på grundlag af egne erfaringer, om fortidens grønlænderes levevis. Også praktisk virkede P. for det folk han levede iblandt; han deltog i kommunalpolitik i Godhavn og i politik på landsplan. 1920 udgav han pjecen *Foran Revisionen af Loven om Grønlands Styrelse* og de følgende år deltog han i kommissionsarbejdet forud for loven. 1927–39 var han medlem af landsrådet for Nordgrønland. – 1921 fik P. Hans Egede medaljen. Han var medlem af Amerikas geografiske selskab og deltog i ledelsen af Nordamerikas arktiske institut 1945–48. – R. 1921. □Tegn. af Harald Moltke, 1898 (Kgl. bibl.). Karikatur af ekspeditionsdeltageren Elgstrøm. Tegn. af E. Utzon-Frank ca. 1921. Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 165f. Samme: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 43f. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 255 (bibliografi). – Studenterne fra 1893, 1918 162f. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 824–27. Johs. Grøntved i Botanisk t. LIII, 1956 117–19. Anne Fox Maule i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 136 227.

Anne Fox Maule

Porta, Gerda Wegener, se Wegener, Gerda.

Potenza, Michel Angelo (Michelange), ca. 1723 (27?)–1800, syngemester. * ca. 1723 (27?) antagelig i Italien, † 13.3.1800 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). ~ Giovanna Cerasi, * ca. 1723, † 1806 i Kbh.

P. begyndte sin kunstneriske løbebane som tenorsanger inden for den komiske opera, opera buffa, som netop i denne periode steg i yndest og blev en farlig rival til den alvorlige opera, opera seria. 1764 havde et italiensk selskab, der gennem flere sæsoner opførte alvorlige operaer i Kbh., på grund af manglende tilslutning fra publikums side måttet forlade byen for stedse. Først efter Christian VII's tronbestigelse 1766 bestemte

man sig til igen at engagere en italiensk operatrup, men denne gang skulle den være i stand til at udføre opera buffa. 1768 kom kapelmester Paolo "Scalabrini, der blev sendt til Italien, hjem med et personale blandt hvilket P. var første tenor og den fortræffelige Teresa Torre primadonna. Igenem nogle sæsoner gjorde P., der var en „grundig musikalsk dannet“ sanger, sig fordelagtigt bemærket i en række dengang meget yndede værker inden for den komiske genre som Pietro Guglielmis *La sposa fedele* og Nicolo Piccinis *La schiava riconosciuta* og *La buona figlia*. Da syngeskolen ved den danske skueplads oprettedes 1773 blev P., hvis „ypperlige Metode“ var almindelig anerkendt, ansat som sanglærer. Han var meget afholdt af alle de mange han gennem tiderne havde vejledt i sangkunsten, og han gjorde et stort og fortjenstfuldt arbejde med de danske kræfter som ret hurtigt blev sat i stand til at udføre de ikke altid lige lette partier i datidens populære syngespil der netop i denne periode havde en foretrukket stilling i teatrets repertoire. Han blev ganske vist ikke betragtet som nogen betydelig pædagog – man klagede således over at han forsømte det bravourmæssige – men til gengæld lagde han stor vægt på tonedannelsen og en naturlig, udtryksfuld sang. I et vist omfang har han også være komponist (arier og duetter). P. der var genstand for flere intriger blev rost for den alvor og den iver med hvilken han gik op i sin gerning; selv i sin høje alder overværede han alle teatrets syngespilforestillinger. Han døde på teatret under en opførelse af F. L. Ae. Kunzens syngespil *Vinhøsten*. – Naturalisationspatent 14.3.1776. – Kancelliråd 1780.

Th. Overskou: Den danske skueplads II–III, 1856–60. V. C. Ravn i *Festskr.* i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886. C. Thrane: *Fra hofviolonernes tid*, 1908. Pers. hist. t. 6.r.II, 1911 184. W. Ørbæk: *Hans Wilh. Warnstedt*, 1936. Sten Høgel i *Musik og forskn.* VI, 1980 102–25.

Torben Krogh*

Pothorst (Potharst, Pothast o.l.), **Hans**, ca. 1440–for 1493(?), søfarer, kaperkaptajn.

Om P.s levnedsløb vides der ikke ret meget. Han var formentlig af nordtysk herkomst, men må for 1472 være trådt i Christian Is tjeneste. Sammen med Diderik *Pining, den norske skipper Johannes Skolp og den portugisiske adelsmand og søfarer João Vaz Cortereal deltog P. i en af kongen 1472 eller 1473 udsendt ekspedition til Grønland. Skibet eller skibene anløb formentlig østkysten i egnen omkring det nuværende Angmagssalik hvor „de grønlandske sørøvere . . . angreb andre skibe med små både uden køl og i stor mængde“. Efter at have rejst en varde i land

forlod de det, men blev antagelig af storme forslået vestpå og nåede efter alt at dømme Newfoundland's nordøstkyst. Dette regnes som den anden præcolumbianske opdagelse af Amerika. Herefter høres der intet om P. før 1484 hvor han trådte i Christian Is brorsøn Jacob af Oldenburgs tjeneste, igen sammen med Diderik Pining, som kaper og videre i den anden engelsk-danske søkrig 1484–90. Paulus *Helie nævner P. i Skibykrøniken blandt andre sørøvere eller kape-re der fik en voldsom død. Muligvis er den for P.s vedkommende allerede indtruffet omkring 1490. Han må have været bosat i Helsingør hvor han vel har været en holden mand siden han blev afmalet med våbenskjold på en af hvalvingerne i det søndre sideskib af karmeliterklostrets Skt. Marie kirke; dette blev nemlig kun betydelige donatorer til del. Efter tekstbåndet at dømme har han bekostet udsmykningen og den må være udført efter 1493, da disse hvalvinger blev opbygget. Billedet synes at antyde, at han da er afgået ved døden til søs. □ Kalkmal. formentlig efter 1493 (Skt. Marie k., Helsingør).

L. Daae i *Hist. t.* 2.r.III, Kria. 1882 234 238 243–45. Gustav Storm sst. V, 1886 394f. Caspar Aubert sst. 5.r.III, 1916 151–53. Sofus Larsen: *The discovery of North America twenty years before Columbus*, 1925. L. Bobé: *Indledn. til Diplomatarium Groenlandicum* = *Medd. om Grønland LV,1*, 1936 3 f; *LV,3*, 1936 5. Paulus Helie: *Skr. VI*, 1937 70. *Danm.s kirker*. Fr.borg amt I, 1964. Finn Gad: *Grønlands hist. I*, 1967 (nyt opl. 1978). Paul Pini: *Der Hildesheimer Didrik Pining*, *Hildesheim 1971* = *Schriftenreihe des Stadtarchivs und Stadtbibl. Hildesheim V*.

Finn Gad

Potter, Thomas, 1745–1811, industridrivende, købmand. * 24.5.1745 i Edinburgh, † 12.10.1811 på Christianshavn. F: ukendte. ~ 1° 20.3.1782 i Kbh. (Ty. ref.) med Gertrud Marie Spengler, * 1.1.1762 i Kbh. (Ty. ref.), † 1.9.1785 sst. (Ty. ref.), d. af kunstammerforvalter Lorenz *S. (1720–1807) og Gertrud S. Trott (1739–89). ~ 2° 2.3.1789 i Kbh. (Nic.) med Inger Marie Wismer, * 3.8.1768 i Kbh. (Fred. ty.), † 19.3.1789 sst. (Ty. ref.), d. af te- og porcelænshandler Nicolaj Henrik W. (1734–99) og Anne Marie Meinert (1741–1818). ~ 3° 3.5.1794 i Kbh. (Garn.) med Inger Dorothea Hertz, døbt 16.2.1768 i Ørslev, Bårse hrd., † 11.11.1837 i Århus (~ 2° 1813 med møller, senere tobaksfabrikør i Århus Johan Andreas Frederik Beck, ca.1791–1870), d. afagl. skovrider i Vordingborg amt Herman Michelsen H. (1734–75) og forfatter Birgitte *Boye (1742–1824).

P. kom som ung til Danmark og blev banebryder for jernstøberiet herhjemme. 1769 fik han bevilling til på Appelbys plads at anlægge et smelte-

Potter, Thomas

værk til støbning af alle slags jerngryder, og 1771 udvidedes privilegiet til at omfatte alle slags messing- og jernarbejder, smedede såvel som støbte. P. arbejdede ikke alene for det hjemlige marked. Med årene oparbejdede han en betydelig handel med gryder, søm og smedede ankre både til Ost- og Vestindien. P. ejede en anseelig købmandsgård på Christianshavn (Overgaden neden vandet 10), men han blev ikke medlem af Grosserer societetet.

F. L. Mourier i Iris og Hebe, 1808 I 180. O. J. Rawert: Kongeriget Danm.s industrielle forhold, 1850 159. [Lucie Elise Fich: Domprovsten i Roskilde, 1909 (fot. opr. 1967) = Memoirer og breve X. Samme i Pers. hist. t. 11.r.III, 1942. Johs. Werner: Chr. Wilh. Duntzfelt, 1927.

Harald Jørgensen

Pouch [pou'k], **Ludvig**, 1620–81, læge. * 14. 10.1620 i Ribe, † 18.4.1681 sst., begr. sst. F: rådm., apoteker Johan P. (1583–1659, ~1° med Anna Hansdatter Sperling, 1589–1618) og Margrethe Lydiksdatter (1593–1646). ~1° 10.5.1650 med Dorothea Vedel, *ca. 1620 i Ribe, † 17.1.1673 sst. (~1° 1638 med rektor i Ribe Anders Pedersen Romdrup, 1605–49), d. af sognepræst ved Ribe domk. Søren Andersen V. (1587–1653) og Susanne Pedersdatter (1587–1674). ~2° 10.5.1674 med Elisabeth Kragelund, * 28.3.1652 i Ribe, † 5.1.1733 sst. (~2° med stadsfysicus i Ribe Bernhard Omeis, 1642–94), d. af biskop Peder Jensen *K. (1602–81) og Lene Thomasdatter (1613–97).

P. dimitteredes 1638 fra gymnasiet i Hamburg til Kbh.s univ., tog 1640 baccalaureus-graden, hvorefter han i syv år var på studierejse til Tyskland, Nederlandene, Frankrig og Italien. 1649 blev han provincialmedicus i Ribe, hvormed fulgte hvervet som domkapitlets notar, og indtog en anseelig position i byen; med sin første hustru fik han gården Tårnborgh eller Blågård, den senere bispegård, og samlede sig her et godt bibliotek og kunstkammer. 1660 deltog han som en af domkapitlets repræsentanter i rigsdagen i Kbh.; hans samlinger og optegnelser herfra (Det kgl. bibl., ny kgl. samling, 649, fol.) er en vigtig kilde til statsomvæltningens historie. I Kungl. bibl. i Stockholm findes med hans hånd en samling af 1760 danske ordsprog fra 1661–62. (Den danske ordsprogssamling „Problemata et proverbia moralia“, tr. 1611, der fejlagtigt er tilskrevet en formodet bedstefar til P. af samme navn, skyldes antagelig H. C. *Sthen). □Epitafiemal. (Ribe domk.), træsnit derefter af F. Hendriksen, 1884.

Nye saml. til den da. hist., udg. R. Nyerup og P. F. Suhm II, 3–4, 1793 115–29 131. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 541f. J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884. J. A. Fridericia i Hist.t. 5.r.VI, 1886–87

767f 812f. Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (reprudg. 1971). Hugo Matthiessen m.fl.: Ribe bys hist., 1929. H. Grüner Nielsen i Danske studier XXVIII, 1931 102f og XXIX, 1932 88–90. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Carl-Johan Bryld: Hans Svane og gejstligheden, 1974 (især) 69–90 103–08 142.

R. Paulli*

Poul Grønlænder, ca. 1720–65, kateket. * ca.1720 i Vestgrønland, † 1765 i Godthåb. Døbt 29.4.1731 af Hans Egede med navnet Poul.

Som dreng kom P. 1729 til Hans *Egede ved Godthåb hvor han lærte at læse og skrive dansk og blev undervist i de kristelige begyndelsesgrunde. Som sine landsmænd blev han ramt af koppepidemien 1733, men overlevede som en af de få grønlændere nær kolonien og vendte tilbage til denne, hvor han virkede som tolk og medhjælper og fra 1739 eller 1740 som kateket. – Da den herrnhutiske mission efter Egedes hjemrejse truede med at overtage menigheden ved Godthåb og selv den danske missionær hældede stærkt imod dem, var P. trofast mod Egedes kirke, og det skyldes ikke mindst ham at den overhovedet overlevede krisen. Efter Christian *Drachardts hjemrejse 1751 var det P. som sammen med Berthel *Laersen holdt menigheden oppe. I hele denne periode holdt han gennem breve Egederne i Danmark underrettet om tingenes tilstand. Disse breve, der bl.a. er gengivet i Poul Egedes Efterretninger fra Grønland, er den ældste kendte skrevne grønlandske litteratur og rører både en klar tanke og sikker pennenføring. Enkelte af dem er meget oplysende når man vil forstå hvad der skete i de grønlandske sind ved mødet med hele den kristne tankeverden. – P. virkede som kateket i en periode hvor der var et meget dårligt forhold mellem handelens og missionens folk ved Godthåb, og det virkede mistænkeligt, da han 1765 blev dræbt ved et vådeskud, affyret af en af handelens matroser.

Hans Egede: Omstændelig relation ang. den grønlandske mission . . . , 1738 (fot. opr. 1971). Poul Egede: Continuation af relationerne . . . , 1741 (fot. opr. 1971). Samme: Efterretn. om Grønland, 1788.

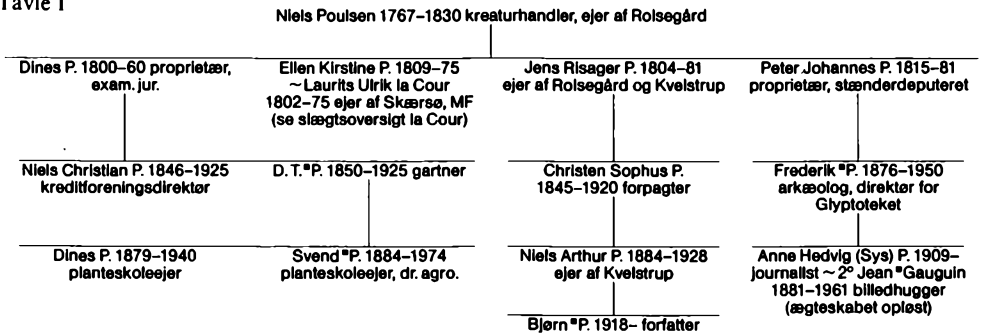
Mads Lidegaard

Poulsen

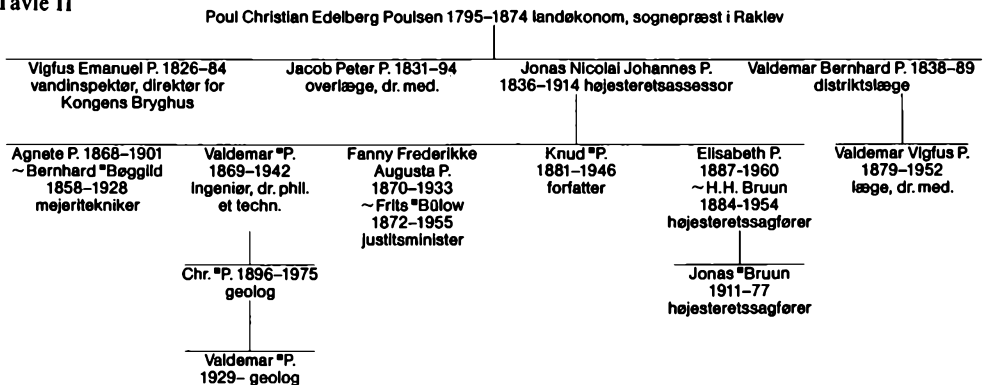
Der findes adskillige slægter med patronym dannet af fornavnet Poul (se også Paulsen). Af disse skal her kun nævnes tre:

I. En slægt der føres tilbage til Mikkel P. (–1755) i Kongens Thisted, hvis søn, gårdmand i Dalsgård i Års sg. Poul Mikkelsen (ca.1721–77), var far til kreaturhandler, ejer af Rolsegård, Niels P. II. En slægt der føres tilbage til bager og avlsbruger i Slagelse Matthias P. (ca.1752–1828) hvis

Tavle I

Tavle II

son var sognepræst i Raklev Poul Christian Edelberg P.

III. En slægt hvis første kendte mand var Poul Rasmussen (1780–1865), indsidder i Tved ved Svendborg, far til Hans P., skomager.

Adam *P. var ~ 1° med Ellen Rimestad, d. af direktør C. O. *R., 2° med Nathalia Olivia Cathrine Krause, d. af kgl. kapelmusikur Olivo *K.

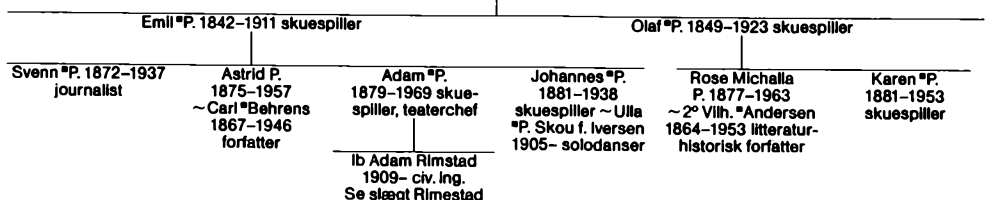
(I) L. F. la Cour: Niels Poulsen og Dorte Dinesdatter til Rolsegård og deres efterkommere, 1929. (II) Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 821–26. Axel Steenbuch: Min slægt fra Egeris, 1937 106f.

Hans H. Worsøe

Poulsen, Alfred Sveistrup, 1854–1921, biskop.
 * 14.1.1854 i Roskilde, † 27.1.1921 i Viborg, begr. sst. F: manufakturhandler Janus Christian P. (1826–59) og Hanne Lemmine Marie Sveistrup (1828–1900). ~ 25.2.1881 i Roskilde med Karen Marie Gude, * 11.1.1853 i Hunsø, † 14.5.1929 i Roholte, d. af domprovst, dr.theol. L. *G. (1820–95) og Henriette A. Meinig (1820–94).

P. blev student (Roskilde) 1871 og havde allerede i skolen under indflydelse af L. Gude besluttet sig for teologien; en tid måtte han afbryde studiet, til dels på grund af anfægtelser, men 1878 blev han cand.theol., og de solide kundskaber han havde tilegnet sig udvidedes på en toårig rejse med ophold i Erlangen, Leipzig, Neuchâtel

Hans Poulsen 1807–65 skomager, senere postbud i Kbh.

og Rom. 1880 blev han præst ved Skt. Hans hospital og medhjælper hos domprovst Gude; 1883 blev han præst ved Christiansborg slotskirke, 1886 tog han licentiatgraden på en nærmest dogmatisk afhandling (*Det gamle Testament i Christi Taler*), holdt som privatdocent universitetsforelæsninger og var fra 1885 sekretær for bibelselskabet (fra 1890 formand for Israelsmissionen). Som prædikant samlede han en stor kreds af det højere borgerskab, bl.a. fru Heiberg (Johanne Luise *) ved hvis begravelse han talte. Trods Th. Skat "Rørdams uvilje, men i henhold til et løfte fra Christian IX til hans svigerfar blev han 1896 domprovst i Roskilde; 1895–1903 var han censor ved teologisk eksamen. Biskop J. "Swane i Viborg, som satte ham højt, fik ham 1901 gjort til sin efterfølger. – Teologisk var P. stærkt påvirket af P. "Madsens erfaringsteologi, men som biskop fortsatte han den Mynster-Martensenske linje, optrådte ved højtidelige lejligheder med betydelig pondus og forstod i øvrigt ved sit urbane væsen og sin besindige optræden at vinde også anderledes tænkende for sig. Men bispeårene var ikke nogen ublandet lykkelig tid. P.s helbred var i lange perioder meget dårligt, han rantes af private sorger, og især blev sagen omkring N. P. "Arboe Rasmussen hans „skæbne“. Allerede i det kirkelige udvalg af 1904 ytrede han sig så uheldigt at Morten "Pontoppidan kunne rette et lammende angreb på ham, og siden ville han først under indflydelse af P. Madsen have Arboe Rasmussen afskediget, men Jacob "Appel fik ham til at stille sagen foreløbigt „i bero“. 1913 indlod han sig dog – i samråd med de andre bispes – på et sagsanlæg mod Arboe Rasmussen, nedsatte en provsteret og da denne havde fået frifindelsesdommen appellerede P. sagen til landemodet hvor han selv optrådte både som anklager og dommer. Hans vaklende holdning fremkaldte mange angreb på ham, især fra Hans "Koch (der mente at hans sygdom i virkeligheden var „beslutningsudygtighed“); angrebet medførte en skarp protest fra præster i Viborg stift.

P. var en flittig forfatter, ikke videnskabsmand i strengere forstand, men hans teologisk-kirkelige skrifter er alle præget af human dannelse, omfattende førstehåndslæsning og evne til klar fremstilling. I *Fra Kampen om Mosebøgerne*, 1890, gik han ind for en moderat bibelkritik, men fastholdt Bibelens enestående karakter af åbenbaringshistorie. 1891 forsvarede han (*Jesu Barn-dom og Ungdom*) evangeliernes troværdighed over for bl.a. Henning "Jensens angreb. I *Den jødekristelige Bevægelse i Syd-Rusland*, 1886, i *Philip Melancthon i Aaret 1521*, 1897, i en bog om Det danske bibelselskabs historie (1914) og i en

bearbejdelse af W. Walthers Luther-biografi (1917) behandlede han kirkehistoriske emner for den dannede almenhed. 1892–97 udsendte han sammen med J. L. "Ussing en oversættelse af Det nye testamente; initiativet udgik fra bibelselskabet der således ville hindre en autorisation af Th. Skat Rørdams oversættelse, men arbejdet mødte hård kritik og fik ingen betydning for den autoriserede oversættelse af 1907. 1918 ff arbejdede P. sammen med en del præster på at oversætte Det gamle testamente. Fra P.s sidste år kan især nævnes tre karakteristiske skrifter: *Hvad er evangelisk-luthersk?*, 1917, hvori han tager afstand fra den (uhistoriske) subjektivistiske forståelse af Wormserprincippet, *Danmarks Kristenhed og dens Stilling til Kirkens Enhed*, 1919 (oprindeligen en Olaus Petri-forelæsning i Uppsala) hvori han stærkt protesterer mod episkopatets omdannelse til blot en administrativ stilling og i modsætning til slagordet om den „tålsomme“ folkekirke opstiller begrebet den „nøjsomme“ folkekirke, hvori rationaliserende præster for en tid kan tåles; endvidere *Liv og Lære*, 1916 – en kritisk gennemgang af F. C. "Krarups Livsforstaaelse – der med al anerkendelse af Krarups betydning som teologisk tænkner giver udtryk for en mere konservativ dogmatisk helhedsopfattelse. – Til belysning af P.s ejendommeligheder som prædikant foreligger foruden en del enkelte prædikener og ligtaler især tre samlinger: *Fra Gethsemane til Emmaus*, 1889, *Prædikener, holdte i Christiansborg Slotskirke*, 1896 og *Prædikener, holdte i Roskilde Domkirke*, 1901. Uden at bære et stærkere personligt, endsiges originalt præg kendetegnes de ved deres positive indhold, formelle klarhed og tilknytning til den Martensen-Gudeske prædikentradition. – R. 1887. DM. 1905. K.² 1907. □ Træsnit 1888 efter foto. Tegn. af Alfred Schmidt, 1916 (Fr.borg). Mal. af H. Vedel, 1918 (Viborg domk.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1886 79f. – Hans Sveistrup: *Das Geschlecht Sveistrup* II,1, Berlin 1936 18f 23. J. L. Ussing: *Af mit levned*, 1906 210–14. Otto Møller og Skat Rørdam. En brevsksl., udg. H. Skat Rørdam II, 1916. Alex. Rasmussen: *Frederik Münster I, 1925 fortalen*. F. C. Krarup: *Fra romantisme til realisme*, 1930 125f. V. Helweg-Larsen: *Levnetsoptegn.*, 1930 131–33. P. G. Lindhardt: *Morten Pontoppidan II, 1953*. Samme i *Den danske kirkes hist.* VIII, 1966. To højkirkemænd. Brevsksl. mellem Harald Stein og J. Swane, udg. P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Poulsen, Adam, 1879–1969, skuespiller, teaterdirektør. *19.11.1879 i Kbh. (Holmens), †30.6.1969 i Græsted, urne på Blistrup kgd. F: kgl.

skuespiller Emil *P. (1842–1911) og Anna A. D. W. M. Næser (1849–1934). ~1° 16.12.1906 i Søllerød med Ellen Rimestad, * 21.7.1882 i Århus, † 9.3.1972 i Gentofte, d. af kontorchef, senere direktør ved statsbanerne C. O. *R. (1848–1815) og Sophie F. Jespersen (1855–89). Ægteskabet opløst. ~2° 21.8.1920 i Hvidbjerg, Hassing hrd. med skuespiller Nathalia Olivia Cathrine Krause, * 15.4.1884 i Kbh. (Frue), † 1.9.1953 i Skodsborg, d. af kgl. kapelmusikus Olivo *K. (1857–1927) og Helga N. V. Neubert (1864–1940). ~3° med Jytte Knipschildt, * 23.11.1913 på Ragnesminde, Brøndbyvester sg., d. af forpagter Carl Gustav K. (1881–1963) og Thyra Helene Jensen (1882–1937). Ægteskabet opløst. – Bror til Johannes *P. og Svend *P.

P. opgav den maritime bane han ved sin konfirmation var slået ind på, for 1899 at blive student fra Birkerød; n.å. tog han filosofikum. Da faderen efter sin afgang stod skarpt over for Det kgl. teaters daværende ledelse, valgte han Dagmarteatret til forum for sine dramatiske begavede sønner Adam og Johannes. Deres første optræden fandt sted under stor opmærksomhed 9.11.1901 i Holger *Drachmanns *Renaissance*, hvori Giulios rolle var som skrevet for P.s ydre og indre personlighed. Han bidrog til det skønhedsindtryk forestillingen efterlod, og syntes nøjagtigere i udarbejdelsen og mere teknisk udviklet end brodereren, men også uden dennes lysende indfald. P. var en smuk ung mand, i hvis spil som lyrisk elsker der kunne være nogen modsætning mellem formen og indholdet, men i karakterroller røbede han trods sin ungdom en ualmindelig myndighed (fx som Flindt i *Varulven*). 1903–05 havde han sin „Sturm und Drang“-periode på Folketeatret med skuffelser (chevalieren i *Ninon*) vekslende med glæder; til de sidste hørte den ildfuldt glødende, fanatisk energifyldte pastor Bratt i *Over Evne* som han ca. 25 år senere spillede, på tysk, på Lübecks Stadttheater, og den rå kaptajn i O. E. Hartlebens *Karneval*, en personifikation af det militære Tyskland. P.s kunstneriske personlighed, det tunge og søgende og det myndige og bydende, trådte karakteristisk frem i disse to figurer. 1905–06 søgte han yderligere udvikling på Max Reinhardts skole i Berlin og hos Joseph Lewinsky i Wien. Senere udviklede han sit talent på Dagmarteatret hvor han til 1909 ved broderens side spillede et rigt repertoire, fx Alexander den Store i *Kalanus*, Harald Haarde-raade i *Væringerne i Miklagaard* og blev det nye århundredes hidtil bedste Axel i *Axel og Valborg*. 1906. Under store forventninger kom begge brødre 1909 til Det kgl. teater, men forholdene der tilfredsstillende ikke P.s virkestrang. 1910 var han den kunstneriske grundlægger af det

første danske friluftsteater i Dyrehaven som han med afbrydelse styrede i fjorten somre (til 1930), altid med et lødigt repertoire; en af hans smukkeste opførelser var åbningsforestillingen *Hagbarth* og *Signe*. P.s slanke skikkelse og stærke, klangfulde stemme smeltede sammen med naturomgivelserne; nordisk højhed og poesi prægede ham fx som Hagbarth og som Ebbe Skammelsen i H. Bergstedts folkevisespil. Friluftsteatrets succes førte ham til direktørposten ved Dagmarteatret 1911–14 hvor hans største kunstneriske indsats var opførelsen af *Bjerg-Eyvind* og *hans Hustru*, og hvor *Milepæle* og *Min ven Teddy* var forestillinger byen skulle se. Men Det kgl. teater drog ham på ny, og i Einar *Christiansens *Fædreland* skabte han 1916 som Anthio en af sine smukkeste skikkelser om hvilken forfatteren skrev, at han uden al patetisk deklamation spillede „skønt og sikkert“. Men om en naturlig fortsættelse af hans virke på nationalscenen blev der ikke tale; tværtimod rejste han til Helsingfors for i tre sæsoner (1916–19), netop i Finlands frigørelsesperiode, at lede Svenska teatern. *Hamlet*, *Antigone*, *Det gamle Spil om Enhver* og *Jeppe paa Bjerget* prægede repertoiret, og professor Yrjö Hirn har vidnet at P.s indsats i Finlands teaterliv „aldrig kan blive glemt“. I Helsingfors udgav han også *Skådespelerkonst*, 1919. Siden optrådte han som gæst ved svenske og danske scener samt på Betty Nansen teatret (titelrollen i *Borgmesteren i Stilmonde*) og Folketeatret (bl.a. *Ruy Blas*); 1923 foretog han med sin hustru en turné blandt danske i Nordamerika, og på teatret i Reykjavik har han med islandske kolleger spillet prinsen i *Der var engang* –; ved sit 25-års jubilæum var han gæst på nationalscenen (kong Skule i *Kongsemnerne*).

P.s kunstneriske livsbane var således meget urolig. Blandt hans mange roller var hos Shakespeare bl.a. Romeo og Hamlet; hos Adam *Oehlenschläger foruden Axel og Harald Haarde-raade Giulio Romano og Hakon Jarl; dog har han også lettere karakterer på sin spilleliste, fx Poul Abel i *Ranke Viljer* og byfogeden i *En Folkjæfende*, begge udført med fin ironi, men personlig har skikkelser som Bjerg-Eyvind og Henrik Percy i *Henrik IV* ligget ham nærmest. På baggrund af sin kunstneriske stræben og som Det kgl. teaters skarpe, men ikke uberettigede kritiker, fx i pjecen *Det kgl. Teaters Misère*. 1921, stod han for mange som kandidat til chefposten, da undervisningsminister F. J. Borgbjerg kaldte ham dertil 1930 på grundlag af teaterloven af s.å. som indskrænkede statens tilskud og øgede direktørens magt. Afskedigelser som P. havde måttet foretage i årene på Dagmarteatret havde inden for murene gjort ham til en frygtet mand, og

Poulsen, Adam

hans tiltrædelsestale som ministeren havde godkendt efterlod et udfordrende indtryk. Adskillige kunstnere demonstrerede mod udnævnelsen ved at forlade teatret. Men P. skaffede dygtige stedfortrædere og tog fat på arbejdet med stor energi, og skønt pressereportagen var ham ugunstig, førte han vanskelige forestillinger frem til sejr, fx *Gaden*, *Værringerne* i Miklagaard og *Den Stundesløse*, hvori Liva *Weel, som P. agtede at knytte til teatrets kommende annekscene, som gæst var en udmærket Pernille. Han satte tempoet i vejret, og hvis hans ledelse var blevet af større varighed ville han uden tvivl have besejret modstanden, men allerede fra nytår 1931 blev han syg, og fra febr. konstitueredes hans efterfølger, kontorchef Andr. *Møller, i embedet. Hindret af sygdom måtte P. siden hovedsagelig indskrænke sin gerning til oplæsning; af nye roller spillede han 1936 titelfiguren i *Daniel Hertz* på turné.

Ligesom Emil Poulsens kunst stod i samklang med Holger Drachmanns digtning, var der lighed mellem P.s talent og Axel *Juels lyriske evne; det fremgik ikke mindst da han på Odense teater spillede titelrollen i *Knud Lavard*, 1932. De blev båret af samme naturlige styrke og virilitet; de var enkle i udtryksformen og redelige. Baggrunden for begge var folkevisetonen, Oehlenschlägers og Drachmanns digtning. P.s varme, personlige kamp for det klassiske repertoire i en tid med andre idealer, hans grundlæggelse af teatret i Dyrehaven og hans rene behandling af modersmålet danner billedet af en karakterfast mand, og dette billede blev styrket af den mandige måde, på hvilken han bar sit tragiske fald, netop da han havde nået sit mål. – R. 1924. DM. 1931. □ Tegnet som 19-årig (Teatermus.). Tegnet i rolle af E. Krause, 1901 (Teatermus.) og af Albrecht Schmidt, 1902 (sst.). Buste af Jens Lund, 1904. Karikatur i Klods Hans, 1908. Afbildet på flere mal. af N. V. Dorph, 1909. Træsnit af C. Poulsen, 1909, efter foto. Mal. af Margrethe Svenn Poulsen, 1910. Statuette i rolle af Elna Steen-Hertel udst. 1912. Tegn. af Sven Brasch, 1916. Tegn. i rolle af J. Nørretranders, 1917 (Teatermus.). Malet i rolle af Olaf Rude, 1919. Karikaturtegn. af H. Jensenius, 1921 (Teatermus.). Mal. af Dydyso, 1925. Tegn. i rolle af Vald. Møller, bl.a. 1926 (Teatermus.). Buste af Carl Bonnesen, 1927 (Teatermus.). Afbildet på mal. af Jul. Poulsen s.d. (sst.). Relief af Regnar Bjelke, 1928 (sst.). Linoleumssnit af K. J. Almqvist 1930 og 1944. Tegnet i rolle af H. Jensenius udst. 1931. Mal. af H. Vedel, 1939. Selvportr. 1956 (Teatermus.). Malet som ung af Johanne Harriet Ostermann (sst.). Tegn., nogle i roller, af Vald. Andersen, Sophus Jürgensen (Teatermus.),

Vald. Setoft (Kgl.bibl.) og Lars Nielsen. Malet i rolle af A. Dyboe. Radering af H. Grønholdt. Pastel af Bertha Dorph (Teatermus.). Karikaturer af Alfred Schmidt og af Johannes Poulsen. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXII, 1928 359–66. A. P.: Glimt fra et liv på rejse, 1941. Samme: En skuespillers erindr. I–II, 1961–62. – P. A. Rosenberg i Teatret XXVI, 1926 41–45. Rob. Neiiendam sst. 46–49. A. P. 1901–26, udg. Vilh. Saxtorph og K. V. Høyer, 1926. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv og af da. teaters hist., 1930 380f. Berl.tid. 23.2.1930 (heri bl.a. P.s tale til Det kgl. teaters personale). – Papirer i Kgl.bibl.

Robert Neiiendam *

Poulsen, Andreas Benjamin, 1727–64, præst, forfatter. Døbt 10.5.1727 i Kbh. (Holmens), † 4.11.1764 i Hillerød, begr. sst. F: bogholder Poul P. († efter 1740) og Anna Hintzholm († 1738). ~ 1755 (kop. gebyr betalt 17.12.) med Christine Holgersen, † 30.3.1790, d. af hattemager Holger Nielsen († før 1764) og Margrethe Christensdatter († efter 1764).

P. blev student 1746 fra Roskilde, tog teologisk attestats 1752 og blev alumne på Borchs kollegium 1754. Som student blev han anset for mere end almindeligt lovende og vandt bl.a. velyndere i de konservative teologiske professorer P. *Holm og P. *Rosenstand-Goiske der i meget varme toner anbefalede ham til præsteembede. 1755 blev han da også sognepræst i Gerslev (ved Slagelse) og fra dette beskedne embede forflyttedes han 1758 til Kongens Lyngby. Et par måneder senere kom han til Gentofte, og 1762 blev han slotspræst ved Fredensborg og sognepræst i Hillerød og Herlev. Trods sin tidlige død nåede P. at vinde et navn som en af sin tids bedre danske digtere. Han debuterede med et sørgedigt i anledning af dronning *Louises død (1752), skrev s.d. en kantate til den teologiske doktorpromotion og et velkomstdigt til dronning *Juliane Marie. Især i det sidste viser han sin evne til at skrive letflydende vers. Skønt officiel lejlighedspoesi er lovprisningstonen præget af et vist mådehold, og man mærker en understrøm af naturlighed bag de retoriske udtryk. Større arbejder er P.s oversættelse af Juvenals 13. satire (1753), tilegnet B. W. *Luxdorph i nogle elegante strofer, og hans gendigtning af C. F. Gellerts *Der Christ* (1755). Formodentlig har P. i teologisk henseende stået på samme standpunkt som Gellert og repræsenteret en supranaturalisme der i sin apologetik bygger på den nøje overensstemmelse mellem skriften og fornuften. P. var anset medlem af Selskabet for de skønne videnskaber; P. F. *Suhm og B. Dass omtaler ham med megen anerkendelse og Johs. *Ewald, der i

ham fandt en af sine tidligste velyndere, betegner ham som „en Mand af Genie“.

P. F. Suhm: Saml. skr. VII, 1791 306; XV, 1798 196 211f. K. L. Rahbek og R. Nyerup: Udsigt over den da. digtekunst under kong Fr. V, 1819 83–87. Johs. Ewald: Levnet og meninger, udg. L. Bobé, 1911 159. Chr. Heilskov og J. Werner i Medd. fra hist.-top. selsk. for Gentofte kommune II, 1929–32 119–22. E. Rensdal i Pers. hist.t. 16.r.V, 1977 219–26.

Bjørn Kornerup*

Poulsen, Arnold, 1889–1952, ingeniør, opfinder. * 6.2.1889 i Væggerløse, † 6.11.1952 i Gentofte, begr. Hellerup kgd. F: brugsforeningsuddeler Rasmus P. (1851–1937) og Maren Hansen (1848–1925). ~ 1.9.1917 i Charlottenburg ved Berlin med Gertrud Agnes Helene Deicke, * 2.5.1897 sst., † 2.10.1975 i Gentofte, d. af porcelænsdrejer Adolf Louis Paul D. (1868–1928) og Emma Augusta Flügel (* 1874).

P. blev student 1906 og cand.polyt. (elektroingeniør) 1912. Efter eksamen var han en kort tid assistent hos professor P. O. Pedersen og aftjente derefter, april-sept. 1912 sin værnepligt som radiotelegrafist i marinen. 1912–16 var P. ingeniør i Fa. Siemens & Halske i Berlin, og han fortsatte som korresponderende medarbejder i firmaet indtil 1919. Fra 1916–20 var han tillige ansat ved Det Store Nordiske Telegraf-Selskab, Kbh. og var 1920–21 ingeniør ved Den danske Kabelfabrik, Kbh. 1920 blev P. tilknyttet handelsministeriet som konsulent i radioanlæggende, specielt radioteknik; 1922–27 var han konsulent ved telegrafvæsenet, og 1923–29 dets tilfornede ved radiotelegrafistprøven og ved eftersyn af skibs-radiostationer. Som konsulent ved handelsministeriet gjorde P. i årene efter 1920 et bemærkelsesværdigt arbejde for, ved anvendelse af radio, at forøge sikkerheden til søs.

P. var 1917 med til at stifte Electrical Fono-Films Company A/S og ansattes som ingeniør i firmaet; han indtrådte 1925 i selskabets bestyrelse og var 1927–47 og 1949–52 medlem af dets direktion. Selskabet havde til formål at udnytte „en opfindelse angående fremstilling af talende, levende billeder, samt eventuelt de dertil nødvendige apparater og films“. De to opfindere P. og Axel Petersen viste 1923 i Palads teatret i Kbh. deres første tonefilm. Der blev anvendt to filmbånd, ét til billeder og ét til lyd; ved fremvisning førtes de henholdsvis diskontinuerligt og kontinuerligt gennem hver sin kinomaskine. I slutningen af tyverne kunne billeder og lyd indlægges på samme filmbånd og fremvises med én maskine, hvori billed- og tonevindue med tilhørende fremføringsmekanismer var sammenbygget. Denne tonefilmteknik blev internationalt

kendt under navnet *System Petersen og Poulsen*. Kapital til udnyttelse af opfindelsen blev fremskaffet ved samarbejde med det franske og engelske Gaumontselskab. Udviklingen af tonefilmsystemet fortsattes, og der blev etableret patentsamarbejde med Nordisk Film Kompagni i Kbh., Aga-Baltic radio, Stockholm, British Acoustic Films Ltd., London og Tobis Klang Film, Berlin. P. var medstifter af Fonofilm Industri A/S 1947 og medlem af dets bestyrelse 1947–52; firmaets formål var bl.a. patentarbejde og fabrikation. – 1926–30 var P. medlem af bestyrelsen for Elektroteknisk forening. Som repræsentant for ministeriet for handel og søfart blev han fra 1933 medlem af direktionen for Kbh.s maskinistskole, 1942–52 formand for dens skoleudvalg. 1936–52 var P. tillige medlem af bestyrelsen for handelsfirmaet Bruhn og Lehmann, Kbh. 1936 fik P. tildelt G. A. Hagemann-medaljen og blev 1937 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. □Foto.

K. G. Hansen

Poulsen, Axel August Vilhelm, 1855–1942, vandbygningsingeniør. * 5.7.1855 i Rorup ved Roskilde, † 5.8.1942 på Frbg., urne på Ass. kgd., Kbh. F: sognepræst, sidst i Ejby og Dalby, provst Vilhelm Burchardt P. (1810–87) og Thora Nathalie Paulli (1817–91). ~ 2.7.1883 i Kbh. (Frue) med Ella Paulli, * 12.1.1863 i Kbh. (Frue), † 9.6.1927 på Frbg., d. af overlæge, senere professor Emil Theodor P. (1814–74) og Augusta Jacobson (1835–1906).

P. blev student 1872 fra Roskilde, cand.phil. n.å. og tog samtidig polyteknisk adgangseksamen. 1879 blev han cand.polyt. i ingeniørfaget og aftjente s.å. sin værnepligt ved ingeniørregimentet. Om efteråret fik han ansættelse ved Kbh.s bro-lægnings- og vejvæsen. 1880 blev han assisterende ingeniør ved vandbygningsvæsenet hvor han straks blev beskæftiget ved kystsikringsarbejderne på Jyllands vestkyst. 1882 forflyttedes han til Frederikshavn hvor der under ledelse af J. E. F. Ollendorff dette år påbegyndtes en større udvidelse af havnen. 1887 var P. på K. A. Larssens legat i England og Nordamerika for at studere havneanlæg og hydrauliske mørtler, og 1888 ansattes han i vandbygningsdirektoratet. 1916 udnævntes han til distriktsingeniør. 1892–1920 ledede han de store kystsikringsarbejder på Jyllands vestkyst, og i samme tidsrum var han overlitfoged i Ringkøbing amt. Han udførte et stort oplysnings- og agitationsarbejde med det formål at få bygget en fiskerihavn i Thyborøn kanal. 1914 vedtoges en lov, hvorved de nødvendige

Poulsen, Aug.

midler til en første udbygning af Thyborøn fiskerihavn i forbindelse med en dækmole på nordre Limfjordstange m.v. blev stillet til rådighed, hvorefter P. 1914–16 ledede udbygningen. Han forestod også lukningen af Hvide Sande. – P. var en uforsonlig modstander af de af Jørgen *Fibiger foreslåede havneanlæg ved Hirtshals og Hanstholm på Jyllands vestkyst og satte hele sin stædige energi ind i kampen; han havde en spids og smidig pen, som han førte med fynd og klem, og han var kendt som en meget stejl natur der kæmpede hårdt for, hvad han mente var rigtigt. 1917 gennemførte den daværende minister for offentlige arbejder, J. Hassing-Jørgensen, imidlertid en lov om bygningen af de to havne uden om vandbygningsvæsenet og med Fibiger som leder.

1920–25 var P. distriktsingeniør for Nordfyn, Lolland-Falster og Bornholm. I forskellige inden- og udenlandske tidsskrifter har han skrevet talrige artikler om tekniske spørgsmål, fx havneanlæg, cementfremstilling, søvands indflydelse på betons holdbarhed, beregning af jernkonstruktioner o.l. For sin afhandling om mørtelforsøg og en metode til diatoméjordens anvendelse som puzzolan til cement ved vandbygningsarbejder, fx hofdeanlæg, fik han 1915 The Trevithick Premium fra The Institution of Civil Engineers i London. P. opfandt molercementen (molerets anvendelse som tilslag til portlandcement), en opfindelse hvis praktiske udnyttelse og videnskabelige klarlæggelse han beskæftigede sig med i over 30 år. – P. hørte til den kreds der stiftede Dansk ingeniørforening og var medlem af dens første bestyrelse, men rejste så til vestkysten. Da han efter mange års forløb vendte tilbage til Kbh. blev han hurtigt en af de kendte skikkelser i Dansk ingeniørforening, og deltog trods sin tunghorhed ofte i debatter. Han havde stadig sit kampglade sind, og når han gik ind for en idé, skydede han hverken personligt arbejde eller personlige ofre. Ved ingeniørforeningens 50 års jubilæum foråret 1942 udnævntes han til foreningens æresmedlem. – P. har været medlem af en række ministerielle kommissioner angående faglige spørgsmål, fx vedrørende Thyborøn kanal 1892, Grådyb 1913, Hvide Sande og afløbsforholdene fra Ringkøbing fjord 1912 og 1914. 1906–20 var han formand for kystkommissionen for Ringkøbing og Thisted amtsrådskredse. 1937 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. 1921 stiftede P. et legat for ældre kvinder i Lemvig og Thyborøn, 1922 rejste han et mindesmærke på Bovbjerg for kystsikringens grundlægger, C. F. *Grove, 1926 skænkede han Studentergården et „Simon Paulli værelse“, opkaldt efter hans og hustruens fælles stamfader,

lægen og botanikeren Simon *Paulli. – R. 1906. DM. 1920. K.² 1925. □Foto.

Vilh. Larsen: Gustav Emil. Ingeniør G. E. Poulsen, 1936. Povl Vinding: Dansk teknik gennem 100 år, 1939 111. I. K. Danø og Johs. Kristensen i Ingeniøren LI, 1942 A 181–83. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Poulsen, Rikard Axel, 1887–1972, billedhugger.
* 1.12.1887 i Kbh. (Johs.), † 22.8.1972 på Skt. Lukasstift., Hellerup, begr. Ordrup kgd. F: snedkermester Hans P. (1862–1934) og Maria Malmberg (1858–1935). ~ 12.11.1917 i Långasjö med maler og forfatter Elisabeth Bergstrand, * 12.11.1887 i Långasjö, Sverige, † 18.2.1955 i Hellerup, d. af organist Per Magnus B. (1855–1927) og Anna Hammargren (1861–1946). P. voksede op i Odense og uddannede sig til billedskærersvend på sin fars værksted. Samtidig besøgte han Odense tekniske skole og blev herfra dimitteret til akademiet, hvor han blev optaget 1908, og hvorfra han allerede fik afgang 1911. 1912 debuterede han på Charlottenborgs forårsudstilling bl.a. med relieffet *Thetis fulgt af Nereiderne træster Achilleus efter Patrokles' Død* som blev belønnet med akademiets lille guldmedalje (senere udført i marmor til fabrikant Th. B. *Thrige, Odense), og allerede n.å. opnåede han den store guldmedalje for relieffet *Christus ud-driver Kræmmerne af Templet*. Med de hermed forbundne store akademistipendier rejste han samme forår til Italien og tog først et par år ophold i Rom og senere et par år i Firenze og gjorde herfra stadige rejser rundt i Italien og en enkelt gang til Grækenland. 1917 rejste han hjem over Frankrig hvor han på grund af krigen fik et tvungent tre måneders ophold i Paris. – Blandt de danske billedhuggere har P. fra første færd indtaget en ret isoleret stilling. Sit gennembrud fik han under Italiensopholdet som blev af den allerstørste betydning for hele hans kunstneriske udvikling, og hvor han bevidst gav sig ind under den italienske renessanceskulptur. Gruppen *Den første Kærlighed*, som han hjemsendte i gips til Charlottenborg 1914, belønnedes med årsmedaljen og bestiltes af kunstmuseet i marmor (hugget i Italien 1916; bronzeeksemplar af samme 1919). Den er med sit spæde formsprog i de unge skikkelser opstået under indflydelse af Donatello Johannesfigurer i Firenze. Også i de senere religiøse relieffer (fx altertavlerne i eg til Ansgar kirke, 1918 og Fredens kirke, 1922 i Odense, samt til kirkerne i Skjoldborg, 1925 og Kallerup, 1927), eller i de dekorative arbejder han udførte til arkitektur (fx kalkstensfriserne på KFUKs bygning i Kbh. 1919, bronzeportalerne på Axelborg, 1920, bronzefiguren af Skt. Jørgen

på De fynske Brandforsikringsselskabers bygning i Odense 1924) er det stadig renæssancestilen han bygger videre på.

1926 vandt P. konkurrencen om et genforeningsmonument i Kbh. (opstillet i bronze ved indgangen til Fælledparken 1930) og udførte senere monumentet i Marselisborg mindepark for de i første verdenskrig faldne danske (1931–35), H.P. *Hanssen mindesmærket i Åbenrå (granit, 1939–40), monument for slaget på Skt. Jørgens bjerg ved Fjerritslev 1941 (granit 1943), monument til mindelunden i Ryvangen (1945–46) og kongehyldingsmonument (1962–64), opstillet i Viborg 1965. I disse nationale monumenter som er hans hovedværker er hans evne til på en naturlig og enkel måde at udtrykke menneskelige følelser gennem skulpturen blevet taget i brug. Klarlæggelsen af motivet og det følelsesbetonede udtryk er for ham af lige så stor betydning som selve den skulpturelle opfattelse. En vis bundethed har kunnet spores i hans arbejder, idet han ofte lader figurerne udfolde sig i fladen som et relief (fx i genforeningsmonumentet) med udpræget lineær virkning, hvorved handlingens udtryk samler sig i et billede og forstærkes. Denne bundethed kan måske føres tilbage til hans arbejde i træet. I Marselisborg-mindesmærket, som har virket stærkt gribende på mange ved sin enkle patos, føles et stærkere slægtskab end tidligere med den græske reliefstil. – Foruden de nævnte hovedværker udførte P. i de senere år en række offentlige arbejder, af hvilke kan nævnes: relieffet af pastor E. Koch i Gråbrødre kirke i Odense (1925), springvandsgrupper i Haderslev (1927), Nyborg (1928) og Hjørring (1935), monumentet over pastor Olfert Ricard (1930) og relieffer til Haderslev skole, Lindevangsskolen og Frederikssundsvejens skole. Under sit Italiensophold tegnede P. det hus han senere opførte i Hellerup med en italiensk klostergård og hvortil han selv udførte alt smedearbejdet (farfaderen var smed) og alle træudskæringerne og møblerne. Som kunstner og håndværker havde han noget af renæssancekunstnerens alsidighed. 1927 rejste han med det Ankerske legat til Italien, Grækenland og Frankrig. Siden 1931 var han medlem af akademirådet. – P.s hustru, **Elisabeth Bergstrand P.**, blev uddannet på kunstakademiet i Stockholm 1909–13, studerede i udlandet til 1916 men var efter sit giftermål fast bosiddende i Danmark. 1926 debuterede hun med den første af sine mange skildringer af smålandsk almue der nød stor popularitet i Sverige. Til dansk er bl.a. oversagt *Høg, laan mig dine Vinger*, 1945. Af hendes malerier blev især en serie børneportrætter populære, et enkelt nåede stor udbredelse som mærkat, solgt til fordel for „Fredsvenners

hjelpearbejde“s bespisningsopgaver efter anden verdenskrig. – R. 1934. DM. 1947. K. 1962. □Tegn. af Otto Christensen, 1957 (Fr.borg). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXXVI, 1942 310–19. – Kn. Pontoppidan i Politiken 3.7.1930. Carl Laurin i Ord och bild XL, Sth. 1931 139–42. Samme sst. XLVIII, 1939 189–93. Samleren XIV, 1937 229–33 (flere forf.). Elisabeth Bergstrand-Poulsen: Høk, får jag låna dina vingar?, Sth. 1940 (da. udg. 1945). Frithiof Brandt: A. P., 1947. Ad. Andersen i Dannevirke 29.11.1957. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Merete Bodelsen

Poulsen, Chresten Bjørn, * 1918, forfatter. * 15. 6.1918 på Kvelstrup, Tved sg., Mols. F: forpagter, senere proprietær Niels Arthur P. (1884–1928) og Cathrine Nielsen (1891–1966). ~ 23.6.1946 i Eskilstrup på Falster med bibliotekar Ellinor Elisabeth Frigga Rasmussen, * 25.9.1921 i Nørresundby, d. af stationsforstander Jens Peter R. (1887–1962) og Laura Elisabeth Frigga (1887–1980).

Efter studentereksamen 1937 (Sorø akademiske skole) læste P. sammenlignende litteratur ved Århus univ. hvorfra han blev mag.art. 1946. Specialet handlede om T. S. Eliot. I studietiden var han (1940–45) formand for den århusianske studenterscene Musiske studenter hvor også Thor-kild *Bjørnvig var aktiv. Planen om at udgive et tidsskrift går tilbage til denne tid hvor P. diskuterede poesiens og kulturens problemer in-tenst med Bjørnvig. De fandt den toneangivende kulturradikalisme „uegnet til at fatte og fortolke virkeligheden med“ (Vindrosen 5, 1970). Hos „kætter“ Vilhelm *Grønbech fandt de redskaberne til en ny kultur-diagnose – og desuden hos lyrikere som Rainer Maria Rilke og T. S. Eliot der indvarslede modernismen med dens vurdering af digtning som erkendelse. Bjørnvigs og P.s projekt var ambitiøst: de ville skabe et udsøgt forum for en dialog mellem personligheder der tænkte i nye baner, en dialog der skulle give sproget lodigheden tilbage og være en gennemtænkning og gennemlevelse af poesiens og kulturens problemer. Af den ansvarlighed der er det lodige digts særkende ville der – forestillede de sig – i tidens fylde udkrystallisere sig en ny etik, måske med religiøse konsekvenser. Gennem Ole *Wivel og Gyldendal blev planen praktisk mulig. De centrale medarbejdere ved tidsskriftet, hvis navn blev Heretica, var, foruden redaktørerne og Wivel, Martin A. *Hansen, Paul *Ja Cour – der som konsulent for Gyldendal havde givet gunstige bedømmelser af både Bjørnvigs og P.s digtsamlinger – Erik *Knudsen og Ole *Sarvig. Vilhelm Grønbech og Karen *Bliven skulle være gallionsfigurer.

Især første årgang realiserede visionen der også indebar at hvert af de fem hæfter skulle udgøre en kunstnerisk helhed. Heretica blev „det mest kræstet redigerede tidsskrift i dette århundrede“ (Henning *Fonsmark). Her viste sig for første gang P.s dømmekraft og perfektionisme. I begyndelsen af anden årgang kom hans store essay *Elfenbenstårnet* med den betydningsfulde undertitel: *af den moderne poesis dialektik*. En imponerende, men til tider dunkel præstation der lever op til idealet om dialogen ved at indeholde en replik til Jens *Kruuses og Paul la Cours opfattelse af poesien som en åbenbaring. En sådan opfattelse gør poesien til en pseudoreligion, en „ideologi“, og mod alle sådanne ideologier, ikke mindst de politiske, er essayet rettet. Men essayet peger også fremover i P.s forfatterskab ved i slutningen at antyde et etisk (og religiøst) synspunkt. I flere senere essays har P. taget digtningens problematik op på samme dialektiske måde, snart vendt mod en total politisering af kunsten, snart mod en ekstrem modernisme. Essayet er det vægtigste af mange vægtige essays i bogen *Omkring elfenbenstårnet. Kritik og polemik*, 1964. Da redaktør Ejvind Larsen og P. tog initiativ til det skelsættende møde på Krogerup højskole 30.9–2.10.1960, var det også ideen at skabe en dialog – denne gang mellem politikere og åndsarbejdere. Mødet fik betydning for oprettelsen af kulturministeriet og Statens kunsthånd. P.s eget indlæg på mødet, *Ideernes krise i åndsliv og politik* – udvidet til bog 1960, billigbog 1961 – har også til hensigt at understrege samtalen som betingelse for demokratiet. For at få en virkelig samtale i gang må vi genskabe et sprog og en tænkning der bygger både på hjerne og hjerte. En sådan tænkning kalder han idé-tænkning. Han skelner mellem idé og begreb, og mellem fornuft og rationalitet. Begreberne er redskaber for den abstrakte rationalitet hvis væsen er at finde den korteste vej mellem to punkter. Det er den tekniske tænkning. Ideerne derimod er hvad vi anser for selvfølgelig sandt; de er mættede med erfaring, fantasi og følelse og kan ikke begrundes eller defineres. De er fornuftens udgangspunkter. På dem bygger traditionerne. Tænk man over demokratiet i Danmark må man gøre sig klart hvilke traditioner der indtil nu har givet det nordiske demokrati en særstilling. Som *Grundtvig og Martin A. Hansen finder P. at det nordiske retssyn udgør en enestående tradition der står i skarp modsætning til den kontinentale revolutions-tradition. Med Ideernes krise i åndsliv og politik sker der – i overensstemmelse med hans oprindelige vision – en åbning mod samfundsspørgsmål og filosofiske spørgsmål i videre forstand, og denne linje

fortsættes med talrige artikler og foredrag om emner som liberalisme, uddannelse og planlægning (fx i *Mennesker og planlægning*, 1968). Vægtigst er *Identitetens problem*, fem foredrag holdt 1962 på Askov højskole. Her belyses i stort perspektiv sammenhængen mellem personlig identitet (eller rodfæstethed) og virkelighedsopfattelse der er nært beslægtet med det Thorkild Bjørnvig har kaldt den æstetiske idiosynkasi. Dette tema bærer også den skarpsindige tolkning af Klaus *Rifbjergs roman *Kiks i Litterære bedømmelser*, 1979, et lille udvalg af de responsa P. med sjældent omhu har udarbejdet som konsulent for Gyldendal (fra 1947). 1969–74 var P. medarbejder ved Jyllands-Posten, 1971–74 formand for det litterære udvalg under Statens kunsthånd.

P. opfatter sig som fortsætter af en dansk tradition fra forrige århundrede der repræsenteres af folk som Poul Martin *Møller, N. F. S. Grundtvig og Jakob *Knudsen. De to sidste har haft afgørende indflydelse på hans tænkning, den første er nok et forbillede for det klassiske dansk han skriver – krydret med stille humor. Hans tænkning er i slægt med tankegange hos betydningsfulde samtidige filosoffer som Hans Georg Gadamer og K. E. *Løgstrup. – Louisiana-prisen 1962. Statens kunsthånds livsvarige ydelse fra 1981. □Foto.

Interviews i Information 1.6.1961 og Århus stiftstid. 9.3.1975. – Keld Zeruneith i Bogens verden XLVII, 1965 210–14 (heri bibliografi). Ole Wivel: Martin A. Hansen II, 1969. Samme: Romance for valdhorn, 1972. Ejvind Larsen i Vindrosen, 1970 90–97. Birgit Helene Hansen: Omkr. Heretica, 1970 (ny udg. 1972). Henning Fonsmark i Avisen mellem fortid og fremtid, 1974 119–50.

Mogens K. With

Poulsen, Christian Marinus, 1818–85, højskolelærer, botaniker. *14.3.1818 i Ålborg, †20.4.1885 i Skovhuset, Linå sg., begr. i Kbh. (Holmens). F: lærer og kordegn Hans P. (1778–1855) og Mette Sophie Bergmann (1779–1847). ~25.10.1852 på Frbg. med Anna Cathrine Aschehoug, *26.4.1824 i Id, Norge, †18.4.1902 på Frbg. (~1° 1847 med kommandørkaptajn Hieronymus Aschehoug, 1790–1850), d. af sognepræst Hakon A. (1786–1829) og Anna Christine Darre (1799–1885).

P. kom 1832 i lære på Hanherredernes apotek og blev 1838 cand.pharm. Han var derefter i fire år assistent på det akademiske laboratorium i Kiel og opholdt sig 1843–45 i udlandet (Tyskland, Østrig, Frankrig og Italien) hvor han studerede forskellige naturfag og 1843 blev dr.phil. i Heidelberg på en afhandling om galvanismen. Han var i sin ungdom en ivrig florist, og allerede som

apotekerlærling botaniserede han flittigt under Japetus Steenstrups vejledning og gjorde flere nye fund. Sin interesse for den danske flora bevarede han livet igennem og efterlod sig et meget stort herbarium som hans enke forærede til Botanisk museum. Botanik var også et af de fag han studerede under sit ophold i udlandet 1843–45, og man anså ham da for en så habil botaniker, at man tilbød ham at deltage i Galathea-ekspeditionen, men han afslog tilbudet. 1845 knyttedes han til den nyoprettede Rødding højskole som lærer i geografi og naturhistorie og viste sig i det år han virkede her som en fortrinlig, livfuld lærer med stor pædagogisk sans. 1846 tog han imod stillingen som fabrikkontrollør for hertugdømmerne med bolig i Altona og virkede her til 1848. Efter krigen tog han til orde for at skabe en direkte dansk-engelsk dampskibsforbindelse for at undgå mellemstationen Hamburg, og det lykkedes at etablere en sådan over Tønning, Husum og Hjerding. Det var i det hele taget handels- og trafikproblemer der i første række optog P.; 1850 fremsatte han sammen med Fr. Klee en plan for anlæg af jernbaner i hertugdømmerne og Jylland der i det væsentlige blev rettesnoren for udviklingen indtil 1864. 1851–54 var han kommitteret i bestyrelsen for toldvæsenet og 1854–67 dansk repræsentant for det engelske firma der byggede jernbaner i Jylland, en tid også for Det dansk-engelske gaskompagni.

P. var 1849–53 medlem af folketinget for Hjerding, 1858–63 af rigsrådet; han tilhørte de konservative, i snævrere forstand den såkaldte jyske klub som W. Sponeck stod bag ved, men han spillede ikke nogen fremskudt rolle på rigsdagen. 1860–62 sammenkøbte P. de arealer der nu udgør Linå Vesterskov ca. 7 km sydøst for Silkeborg. P. udførte et betydeligt arbejde ved at kultivere åbne, lyngbevoksede sletter og ved i det hele at forøge skovens bevoksede areal. Hans interesse for skovbruget fandt det for faget særlig værdifulde udtryk i hans interesse for skovmæssig anvendelse af nye hurtigtvoksende nåletræer, særlig fra det vestlige Nordamerika. Herom skrev han nogle værdifulde afhandlinger i Tidsskrift for Skovbrug 1879–83 og 1886, ligesom han i Linå Vesterskov anlagde meget betydelige kulturer af sådanne nye træarter. 1884 demonstrerede P. sine forsøg ved det fjerde almindelige danske skovbrugsmøde under en ekskursion til Linå Vesterskov hvor der også endnu er bevaret meget betydelige rester af P.s plantninger. I sine senere år beskæftigede han sig med studiet af snegle (har bl.a. i Vidensk. Medd. fra Naturhist. Foren. for 1873 skrevet om Bornholms land- og ferskvandsbløddyr). – Justitsråd 1854. – R. 1851.

DM. 1862. □Silhouet forestillende P. som barn. – Mindesten ved Linå Vesterskov.

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 2–III, 1875–78. Karl Jørgensen i Højskolebl. XV, 1890 616 643. H. Rosendal: Nogle bidrag til Rødding højskoles hist., 1894. R. Berg i Nationaløkon. t. 3.r.VI, 1898 334f 425. Chr. Tauson i Dansk skovforen.s t. III, 1918 97–190 især 101f. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 428; II, s.å. 262f (bibliografi). – Papirer i Kgl.bibl.

Povl Engelstoft*

Poulsen, Christian Henrik Otto, 1896–1975, geolog. *8.3.1896 på Frbg., †7.3.1975 i Gentofte, begr. sst. F: fysiker, opfinder Valdemar *P. (1869–1942) og Frederikke M. Rasmussen (1868–1921). ~ 14.5.1924 i Væggerløse med Lucie Hélène Perret-Gentil, *20.6.1897 i Boudry, Schweiz, d. af landmand Jules P.-G. (1858–1933) og Amélie Amez-Droz (1865–1945). – Far til Valdemar *P. (* 1929).

P. blev student 1916 fra Døckers kursus og magister i geologi 1924. Allerede 1921 blev han knyttet til Mineralogisk museum som assistent, en ansættelse han bevarede til han blev museumsinspektør sst. 1936. 1938 blev han desuden lektor i palæontologi ved Kbh.s univ., fungerede 1945–66 som professor i historisk geologi og palæontologi sst. og prægede herigennem uddannelsen af en hel generation af palæontologer. – P.s videnskabelige løbebane startede tidligt. Allerede 1922 udgav han sit første arbejde over de palæozoiske lag på Bornholm og s.å. fik han universitetets guldmedalje for en undersøgelse over alunskiferen på Bornholm. 1927 blev P. dr. phil. på afhandlingen *The Cambrian, Ozarkian and Canadian faunas of Northwest Greenland*, et materiale der var indsamlet af Lauge *Koch på jubelæumsekspeditionen nord om Grønland 1920–23. Disputatsen betød et internationalt gennembrud i hans forskning. Han producerede siden en lang række arbejder om Grønlands og Danmarks palæozoiske aflejringer, ligesom også sydamerikanske faunaer indgik i hans undersøgelser. P. skrev tillige lærebogen *Forstenede hvirvelløse Dyr I–II*, 1948 og bidrog med afslut om trilobitter i den internationale håndbog *Treatise on invertebrate paleontology*, 1958. Foruden ekspeditionsrejser til Grønland 1929, 1946 og 1949 foretog han længere studierejser til USA 1926 og 1928 og til Sydamerika 1954–55. P. blev korresponderende medlem af Paleontological Society of America 1928, var præsident for den internationale palæontologiske union 1961–63 og medlem af Det kgl. danske videnskabernes selskab fra 1952. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1927 165f. – Tove Birkelund i Oversigt over vidensk. selsk.s

Poulsen, Chr.

virksomhed 1975–76 70–78. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979.

Tove Birkelund

Poulsen, Christian (døbt Kristian) Theodor, * 1911, keramiker. * 7.2.1911 i Kolding (Skt. Nicolai). F: murermester Augustinus P. (1871–1948) og Jacobine Nicoline Pedersen (1874–1951). ~ 1945 med Lina Kofoed, * 14.2.1923 i Kbh. (~ 2° 1960 med fotograf Poul Dupont), d. af rådsformand Ove Brandt *K. (1883–1961) og Laura Rasmussen (1822–1972). Ægteskabet opløst 1955.

Efter præliminæreksamen 1926 (Kolding real-skole) kom P. i handelslære i Kolding 1926–30. Han besøgte derefter Kunsthåndværkerskolen i Kbh. 1930–33, og efter et år som volontør på Den kgl. Porcelainsfabrik søgte han videreuddannelse ved École des Arts décoratifs i Paris 1938–39. Han debuterede som maler på Kunstnerens efterårsudstilling 1939, men hans evner lå så udpræget på det keramiske område, og 1941–46 var han ansat ved Bing & Grøndahls Porcelænsfabrik, hvorefter han oprettede sit eget værksted i Ørholm. Herfra udgik der i de følgende år en række stentøjsarbejder som vakte betydelig opmærksomhed. På dette tidspunkt var dansk stentøj domineret af matte glasurer i dunkle farvetoner, og det virkede derfor overraskende at P.s arbejder fremstod med blanke sorte og hvide eller stærkt farvede glasurer med en lysstyrke som man ellers hidtil kun havde kunnet opnå ved lertøj som brændes ved en lavere temperatur end stentøj. Det skyldtes at P. havde fundet frem til et dansk ler som sintrede ved en lavere temperatur end ellers. Han kunne derfor anvende alkaliglasurer i klare farver og med en glasagtig overflade. Senere hævdede P. sin brændingstemperatur og indstillede sin farveskala derefter. Han udviklede en fornemt afstemt skala af gråhvide, gule, blå og blågrønne farver som gør at hans enkelte stykker kan sammenstilles, så de i enestående grad virker som en sammenhængende kunstnerisk manifestation. De enkelte stykker er stramt modellerede i enkle, ofte næsten monumentale former og har en kraftig, lidt kornet skærv og en ret tyk glasur som ofte driver mod bunden. P.s største og mest markante værker er stentøjsfontænen ved Statens høreinstitut i Fredericia (1967) og Siriusbrønden ved Grenå gymnasium (1979). – P. har deltaget med stentøjsarbejder i en række udstillinger herhjemme og i udlandet, bl.a. i triennalen i Milano 1951 hvor han erhvervede en sølvmedalje. 1967 afholdtes en separatudstilling af hans arbejder i Danmarks hus i Paris. Han er repræsenteret med arbejder på Kunstindustrimuseet og Louisiana

samt i en række udenlandske museer og private samlinger, bl.a. kong Gustav VI Adolfs samling i Stockholm. – Inden for kunsthåndværkernes organisationer har P. haft en række tillidshverv, han var således Danmarks repræsentant i World Crafts Council 1966–70, og han var formand for udvalget for kunsthåndværk og kunstnerisk formgivning under Statens kunsthåndværk 1970–71. P. modtog dansk kunsthåndværks ærespris 1952 og Eckersberg-medaljen 1970. □Foto.

Esbjørn Hiort: Modern Danish ceramics, 1955. Bertel Engelstoft i Dansk kunsthåndværk, 1956 167–73. Merete Bodelsen sst. 1964 33–39. Jørgen Sonne i Håndarbejdets fremme XXX, 1964–65 32–38 46f.

Esbjørn Hiort

Poulsen, Christiern (Christen), † 1575, prior. † 15.8.1575 i Odense, begr. i Skt. Knuds k.

Om P. haves ingen oplysninger før 1529, da benediktinerne i Skt. Knuds kloster i Odense valgte ham til prior, et hverv han beholdt til 1572. Reformationens sejr ændrede det fra en af vor katolske kirkes prælaturer til væsentlig at være et økonomisk tillidshverv med ansvar over for kongen for klostrets brug, til dels til helt nye formål, og for administrationen af dets endnu, trods alle tab, betydelige ejendomme og rettigheder. 1541 forlenedes han med stillingen på livstid. Allerede de store ydelser som var afkrævet klostret især under grevefejden og i begyndelsen af Christian IIIs tid (hvorved også Skt. Knuds kirke mistede sine kostbarheder) nødte det til at bortsælge af godset, og endnu mere truedes dets økonomi ved det almindelige stræb efter kirkegods under påberåbelse af, at stiftede gudstjenester ikke varetoges. Både for at retfærdiggøre sin administration og sikre klostret dets ret, udarbejdede P. 1548 et skrift, dels med afskrifter eller udtag af ind- og udgåede breve (især kongebrev, som ofte havde nødt ham til uønskede handlinger), dels med registraturer over dokumenter, som bevidnede klostrets indtægter, dets ejendomsrettigheder, retssager for at hævde disse m.m. Dette skrift (tr. i De ældste danske Arkivregistraturer V,1, 1910 175–269) er en historisk kilde af høj rang og bevidner ikke blot hans meget omhyggelige og omfattende administrationsarbejde og hans udprægede redelighed og loyalitet, men ofte også hans personlige stemning over for modtagne påbud. 1532 havde kongen befaleet ham at give Jørgen "Sadolin, som biskop Knud "Gyldenstierne havde indkaldt som sin „prædikant“, ophold og løn; P. tilføjer: „Så prædikede han ham Fyens stift fra og sig selv deri igen“. 1533 protesterer han skarpt mod at give en fhv. munk en af klostrets kirker: en galge burde være hans løn, thi han stjal en guldkalk, da han forlod

klostret. 1536 da han leverede kongen 4 000 lod sølv og beskyldtes for at indsende kobber, godtgjorde han klagens uredelighed og noterer med tilfredshed, at klageren stjal fra kongen og blev sat i fængsel. 1538 blev det munkene forbudt at bære tonsur, og P. fik pålagt at underholde en prædikant der belærte munkene om evangelisk sandhed. Samtidig lod P. udtage vidnesbyrd på rådhuset om, at klostret virkelig til da havde holdt de pligtmæssige gudstjenester.

Efterhånden forsonede P. og de tiloversblevne munke sig med de nye kirkeforhold, og forholdet til biskop Jørgen Sadolin blev så godt, at det vakte et par unge præsters indignation, især over at munkepræsterne deltog i ordinationshandling. – At der nu var orden i klostrets økonomi bevidner vel forleningsbrevet fra 1541; i alt fald anerkendte både Christian III og Frederik II P.s evner som administrator. Men stadig stilledes nye krav til ydelser; 1554 bekostede klostret domskolens udvidelse; samtidig fastsattes at det skulle huse seksten „gejstlige personer“ (otte præster, skolemester, hører og seks degne); siden 1541 underholdt det også studenter ved universitetet. 1558 byggede det tårnet på Skt. Knuds kirke. – Da P. 1561 havde fået kvittering fra kongen for sit regnskab sendte han før årsskiftet Frederik II som gave et manuskript i hans eje med 500 heraldiske „billeder og våben“ som begejstrede kongen, samt endnu til nytår 500 gylden i guld, et talende vidnesbyrd om hans egne økonomiske forhold. – Frederik II's nye fundats af 1572 for Odense hospital og det store kommunitet som skulle bespise 30 „degne“ i skolen medførte så store forandringer i klostrets forhold, at P. tog sin afsked. Han blev dog boende i klostret til sin død og blev begravet i Skt. Knuds kirke; allerede 1546 havde han ladet en ligsten med sit billede hugges. □ Ligsten 1546, nu forsvundet, gengivet i stik 1746.

De ældste da. arkivregistraturer V,1, 1910 175–269 (C.s optegn.). – Danske mag. II, 1746 65–84. [L. S.] Vedel Simonsen: Bidrag til Odense bys ældre hist. II,2, 1844. C. T. Engelstoft: Odense bys hist., 2. udg., 1880 (reproudg. 1978).

*J. Oskar Andersen**

Poulsen, Dorus Theus, 1850–1925, gartner. * 29.11.1850 på Kærsgård mølle ved Silkeborg, † 23.7.1925 på Frbg., begr. i Espergærde. F: proprietær, exam.juris Dines P. (1800–60) og Mette Marie Elisabeth Demuth (1821–1901). ~ 21.6.1878 i Kbh. (Holmens) med Johanne Kirstine Møller, * 13.1.1853 i Ebeltoft, † 6.1.1928 på Frbg., d. af købmand, svensk konsul Peter Thue M. (1821–66) og Johanne Margrethe Schmidt (1830–1902). – Far til Svend *P. (1884–1940).

P. fik sin gartneruddannelse hos gartner Villesen i Silkeborg, Frijsenborg slotshave, J. E. Ohlsens Enke, Østerbro og Fløystrup, Nørrebro (begge Kbh.). Han studerede ved landbohøjskolen og blev havebrugskandidat (hortonom) 1872. Derefter var han undervisningsassistent i botanik og havebrug ved landbohøjskolen 1872–78, afbrudt af et kortere studieophold hos Henderson i London. 1878 oprettede han et handelsgartneri på Roskilde landevej, Frbg., omfattende køkkengartneri, frøavl og frøhandel. Under firmanavnet *D. T. Poulsens Planteskole og Frøhandel* udviklede denne virksomhed sig til at blive Danmarks fornemste planteskole, kendt langt uden for landets grænser. Her begyndte P. sammen med sine sønner Dines P. (1879–1940) og Svend P. en betydelig tiltrækning af haveroser med hovedvægten lagt på fremstilling af hybrider (krydsninger) af buketroser som gjorde P.s navn verdenskendt. Firmaet udvidedes med en planteskole ved Kvistgård i Nordsjælland og senere med filialer i Rødovre, Hvissinge og Roskilde. P. var i en lang årrække gartnerstandens førende skikkelse, præget af dygtighed, initiativ, ordenssans og myndighed, men han kom let i opposition til personer med en afvigende mening. P. var stærkt interesseret i fagets organisationer, og han var initiativtageren til sammensmeltningen af Dansk gartnerforening i Viborg og Hortulania i Kbh. til Almindelig dansk gartnerforening 1887, for hvilken han først blev næstformand og senere formand (1899–1906). Her virkede han især for en forbedret uddannelse af gartnerelver, en forbedring af handelsforholdene, for ordning af toldproblemerne for gartneriprodukter samt for afholdelse af udstillinger. Han var medlem af Frbg. kommunalbestyrelse 1890–95, medlem af ligningskommissionen og censor ved landbohøjskolen. Hans litterære indsats bestod især i en lang række artikler i nordiske fagblade. Desuden afsluttede han den af J. A. *Dybdahl påbegyndte bog Jordbær og vore vigtigste Frugtbusk-Arter, 1879. – R. 1894.

L. F. la Cour: Niels Poulsen og Dorte Dinesdatter og deres efterkommere, 1929. J. C. A. Carlsen-Skiødt i Gartnertid. XLI, 1925 349f. Danske gartnervirksomheder, red. Johs. Tholle, 1934. A. Pedersen i Fra kvangård til humlekule IV, 1974 53–56 (heri stamtv.). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Poulsen, Elisabeth Bergstrand, se Poulsen, Axel.

Poulsen, Christian Emil, 1842–1911, skuespiller, sceneinstruktør. * 9.7.1842 i Kbh. (Fødsst.), † 8.6.1911 i Villa Ørnæs ved Helsingør, begr. på

Frbg. F: greve Sophus "Danneskiold-Samsøe (1804–94) og Poulaine Sophie Henckell (1819–88, ~skomager, herskabstjener, senere postbud Hans Poulsen, 1807–65; ~ 1° 1839 med Ane Cathrine Verner, ca. 1811–40). ~ 17.8.1871 i Kbh. (Holmens) med Anna Augusta Dorothea Winzentine Margrethe Næser, * 8.3.1849 i Kbh. (Holmens), † 17.12.1934 sst., d. af kaptajn i søetaten Johan August Kjerulff N. (1795–1857) og Winzentine Henriette Benedictine Albertine Kirkerup v. Schönberg (1809–83). – Far til Adam *P., Johannes *P. og Svenn *P. Halvbror til Olaf *P.

Der var små kår i hjemmet, men en velstående møster, Andrea Henckell, som var restauratør på Østergade, tog sig af P. Allerede som gymnasiast spillede han komedie, og da han 1860 var blevet student fra Metropolitanskolen deltog han ivrigt bl.a. sammen med P. *Jerndorff i de akademiske forestillinger og fik gennem Studenteforeningen tilknytning til det nationalliberale parti. 1861 tog han filosofikum, og ikke langt fra filologisk embedseksamen afbrød han studiet for 16.4.1867 at debutere på Det kgl. teater der efter fru Heibergs (Johanne Luise) bortgang og Michael "Wiehes død i høj grad trængte til fornyelse. Samme aften optrådte hans syv år yngre halvbror Olaf første gang. I modsætning til denne havde P. ikke fået nogen egentlig dramatisk undervisning, men han var åndeligt moden gennem udstrakt læsning af klassiske forfattere og havde gennemgået en mængde roller med sin ven, magister Clemens *Petersen. P.s skikkelse var lille, men overordentlig harmonisk; ansigtet med den høje, kraftige pande beherskedes af de intelligente øjne og den mandige mund, og stemmen var velklingende, på én gang stærk og blød. Allerede i debutrollen, Erasmus Montanus, viste han sig som en akademisk karakterskuespiller af rang. Ydret var påvirket af Wilhelm *Marstrands opfattelse, men spillet originalt og gennemarbejdet med stor klarhed. Erasmus blev en nærsynet bogorm, påståelig og opblæst, en selvgod formalist, der trods alt røbede følelse i oplæsningen af Lisbets brev. Karakteristisk for P. var, at han senere gjorde Erasmus til et forvirret brushoved; i klassiske roller med store psykologiske udviklingsmuligheder eksperimenterede han stadig med replikkernes betoning og forandrede masken, fx i gengivelsen af Molières *Tartuffe* og Shakespeares *Shylock*, to af hans manddoms mesterværker. De nærmeste roller efter Erasmus viste at P.s sceniske begavelse var meget omfattende: Leander i *Mascarade* gav han et skælvende følelsesindehold der røbede hans lyriske evne, og modsat skabte han et mageløst billede af oldingen bisp Nicolas' afmættige lidenskab i

Kongsemnerne (1871), kampen mellem viljens anspændelse og legemets forfald, en af alle beundret fantasifuld menneskeskildring der tjente ham til største ære, og inden det gamle teater blev nedrevet 1874 havde han vundet en stor populær sejr som Bertran de Born, Ernst v. der "Reckes romantiske sangelsker. P. var musikalsk, og han ejede en smuk, mørk sangstemme. Allerede da havde han gennemgået skuespilkunstens hele skala, været elsker (Darnley; Romeo) og skurk (biskop Popo; sortebrøder Knud), forsøgt sig som karakterkomiker (Mester Gert Westphaler; Jean de France) og selv om ikke enhver skikkelse lykkedes, røbede de alle et indtrængende studium og personlig opfattelse. Set på baggrund af fortiden savnede P. Michael Wiehes sjælfulde og hektiske glød, men overgik ham i kølig ironi og antik klarhed. På overgangen mellem to epoker i teatrets kunst stod P. som hovedaktøren, fordi han både var efterromantiker og realist.

Denne stilling bevarede P. sit kunstnerliv til ende. De digtere, hvorfra hans evner især hentede deres stof, var Shakespeare, Molière, Henrik Ibsen og Holger "Drachmann, derimod ikke Adam "Oehenschläger hvis deklamatoriske ordrigdom stred imod hans klarhed og knaphed. Han var en modsætning til Wilhelm "Wiehe, hvis besejrende naive patos han manglede. P. udførte i alt ca. 250 roller, og deraf hyppigst sådanne folkeyndede figurer som Chr. K. F. *Molbechs *Ambrosius* (1878), hvortil alt var ham givet, skønhed, mandighed, mol-tonen af dansk natur, således at skikkelsen i historien står som et typisk billede fra vor efterromantik; endvidere Christian IV i *Elverhøj*, (1883) der ikke satte hans ånd i bevægelse, men hvori han talte sproget bredt og myndigt og derved i denne og lignende roller dannede en skole for modersmålets behandling som siden genfandtes bl.a. hos Aug. *Liebmann, Johs. *Nielsen, Adam og Johs. Poulsen. Prokonsulen i *Fulvia* (1881) og prinsen af Danmark i *Der var engang* – (1887) hørte også til P.s sprogroller; der var samhørighed mellem Drachmanns lyrik og P.s både klangfulde og gennemtænkte behandling deraf, en typisk dansk rytmik, veldydelig og frodig, båret af P.s mandige personlighed der stod for digterens indre syn da han skrev sin eventyrkomedie. Fribåren stolthed kunne han fremstille som ingen anden i samtiden, karakteren der hæver sig over mængden; prins Henrik i *Kong Henrik IV* var nok Falstaffs drikkebror, men dog ved sin persons adel den fødte kongesøn. Prinsen af Danmark tabte ikke sin overlegenhed under prinsessens hån eller under forklædningen, og kong Erik i *Drot* og *Marsk* dærede ved sin dønmæssige magt og blev

en personifikation af den danske folkevisekon-ge; P. viste her, længe før Vilhelm "Herold, at der kan ydes karakterfuld skuespilkunst selv i en lyrisk opera hvor vægten lægges på det vokale. Men det var ikke den lyriske udfoldelse som gav P. plads blandt teatrets store kunstnere; det var hans evner som karakterskuespiller. Hos Shakespeare var det ikke Romeos elskov eller Hamlets veghed der udmærkede hans spil, men Shylocks flammende had, navnlig det stumme spil i rets-salen, og Macbeths storladne sorg over at fatte svælget mellem viljen og kræfterne. I Molières Tartuffe udtrykte P. hyklerens attrå i en dristig, hvæsende diktion, og Jupiters bydende begær i *Amfitryon* omsatte P. i komisk belysning, da han som Arnolphe i *Fruentimmerskolen* fremstillede den aldrende mands sanselige betagelse. Repræ-senterede alle disse skikkelser fortiden, genkaldt med fantasifuld kultur og historisk stilfølelse, skabte han hos Ibsen en række typer fra samti-den. Galleriet begyndte med den nationallibera-le bedsteborger konsul Bernick i *Samsundets støtter* (1877) og sluttede med Johan Gabriel Borkman (1897), et billede af hvileløs græmmel-se, og derimellem lå dr. Stockmann i *En Folke-fjende*, dr. Wangel i *Fruen fra Havet*, Ejler Løv-borg i *Hedda Gabler*, bygmester Solness og Al-fred Allmers i *Lille Eyolf* samt de betydeligste, advokat Helmer i *Et Dukkehjem* (1879) og Hjal-mar Ekdal i *Vildanden* (1885). Den første var prototypen på den såkaldt dannede mand som P. genialt levendegjorde i al typisk almindelig-hed, og den anden var en blodig satire på man-den med hjertet på læben, den æstetiske akade-miker der ender som fotograf. Alle figurens egenskaber kom frem i P.s spil, det forlorne og selvgode, egoisten og pjaltten, og med den sikre-ste smag løftede han frasehelten op fra karikatu-ren. Med disse typer viste P. sig som en stor for-stands-kunstner, en ironiens og sarkasmens me-ster; lyrikeren i ham selv blottedes i satirens lys; derimod erstattede han den brede naivitet, som er dr. Stockmanns og professor Tygesens sær-kende i *En Folkefjende* og *Geografi og Kærlig-hed* med elskværdig distraktion. P.s betydning for det nye norske skuespil gav sig udtryk ved gæstespil i Bergen 1880 og på Kristiania teater 1882. Året før var han blevet kgl. ansat.

Foruden disse hovedværker skabte P. en mæng-de skikkelser i teatrets døgnrepertoire. Hans virksomhed betegner sammen med broderens nationalscenens historie i den sidste fjerdedel af 1800-tallet. Der var spillevende typer imellem, fx den tungefærdige prokurator i *Eva* og darwini-sten dr. Bygum i *Under Snefog*, advokat Berent i *En Fallit*, som han forlenede med sin tavse auto-ritet, hertugen af Septmonts i *Den Fremmede*, de-

kadent og fræk, et billede ude fra den store ver-den, mens fløsen Arthur i *En Skandale* var kø-benhavnsk betonet i sin lunerige spot over fami-lielivet. P. havde efterhånden besejret en vis for-leghed, når han bar sin samtdits klæder, men i øvrigt støttede han sig så lidt som muligt til ydret og masken; det var rollernes indre liv, hvorpå det for ham kom an. Hans i perioder skarpe kri-tiker Edv. Brandes skrev engang: „Maaske kan den, der i sine egne Replikker har hørt denne Mes-ter – thi i saa Henseende er han en Mester – for-staa og forklare Ordene, maaske kun en Forfat-ter vil fuldkomment paaskønne Emil Poulsens uforlignelige Diktion.“ Men nægtes kunne det ikke, at han i sine senere år da han (fra 1893) og-så havde påtaget sig sceneinstruktionen efter W. Bloch, ofte virkede træt og spillede på sin auto-ritet. Hans iscenesættelsessyn prægedes i mod-sætning til Bloch af stærk konservatisme. Røster fra disse år, i hvilke han også var lærer på elev-skolen, har ensidigt skildret ham som en arro-gant og magtkær mand, men ikke forstået at han var syg og i årevis kæmpede en hård kamp for at holde sig oppe. En rygmarvssygdom gjorde gan-gen slæbende og gav refleksionen i hans kunst magten over den skabende fantasi. Dog tiltog han sig kraft til at gennemføre Vølund Smed (marts 1898), som blev hans sidste rolle. Atter støbtes de Drachmannske vers af hans myndige personlighed, og trods den legemlige brist hæve-de han sig på ny, særlig i anden akt, til tragisk højhed. Men da en toårig orlov med ophold i sy-den ikke bragte ham helbredelse, måtte han, kun 58 år gammel, tage sin afsked. 4.11.1900 opråd-te han sidste gang i brudstykker af Shylocks og Hjalmar Ekdals roller og fremsagde med den skønne klarhed, der var et særkende for hans kunst, Holger Drachmanns smukke epilog: „Hvad man om min Begrænsning end kan me-ne, min Stræben kan jeg være fuldt bekendt“. Skønt P. – ligesom forhen Michael "Rosing – i si-ne sidste år var henvist til at bevæge sig i rulle-stol, udførte han, støttet af sin hustru, et omfat-tende arbejde som oplæser over hele landet. 1903–04 deltog han i sceneinstruktionen på Fol-keteatret, og 1906–09 var han litterær konsulent ved Dagmar-teatret, til hvilket han, der efter sin afgang stod skarpt over for nationalscenen, hav-de forberedt sine sønners debut.

A. D. Jørgensen skrev engang at P.s kunst friste-de ham til misundelse, fordi den i højere grad end historieskriverens muliggjorde et fyldigt og adækvat udtryk for den dybeste forståelse af en menneskenatur. Skønt henvist til offentlig frem-træden var de roller hvori det lykkedes ham helt at skjule sig selv, dem der interesserede ham mest. Den fåmælte mand, der talte det skønneste

Poulsen, Emil

dansk i landet, besad en mærkelig autoritet i sit tilbageholdende væsen. Han var, hvad sjældent er for en skuespiller, et naturligt led i de højeste kulturelle kredse i samfundet. Tidligt blev han standset i sit arbejde, men han havde udført sin livsgerning. Da han gik bort, efterlod han en række sceniske monumenter, præget af både inderlighed, antik klarhed, lunerig ironi og sarkasme. – Tit. professor 1900. – R. 1878. DM. 1898. □Tegnet i rolle af F. Ahlgrensson, 1870 (Teatermus.). Træsnit 1871, gravering på sten 1872, træsnit 1873 og efter dette 1875, træsnit 1876 og to 1879, det ene af C. Pauli, og efter dette 1882. Buste af L. Hasselriis, 1880 (Teatermus.; St.mus.), marmor 1881 (Fr.borg). Træsnit 1883. Malet i rolle af E. Henningsen, 1884 (Teatermus.). Pastel med hustru af P. S. Krøyer, 1885 (Nivågård), tegnet i rolle af samme, s.å. (Teatermus.). Træsnit af H. P. Hansen, 1885, og i gruppe s.å. Tegnet i roller af H. C. Vantore 1889, 1892, 1894 og 1896 (alle Teatermus.). Tegn. signeret H.Gr.H., 1892. Træsnit af H. P. Hansen, 1892 og af A. Bork, 1896, efter foto, efter samme radering og litografi af Jul. Rosenbaum, begge 1900. Buste af V. Bissen, 1897 (Det kgl. teater; Teatermus.). Tegn. af Thorolf Pedersen (Kgl.bibl.). Afbildet på tegn. af scenebillede 1900 (Teatermus.). Relief af Elise Brandes, 1906 (sst.). Tegn. 1907 (sst.). Tegnet i rolle af Abildskov, 1909 (sst.). Mal. af Margrethe Svønn Poulsen (sst.). Tegnet i rolle af Vald. Møller, 1911. Tegnet på dødslejet af datteren Karen Margrethe Poulsen. Dødsmaske af samme (Teatermus.). Mal. af samme, Tegnet i rolle af samme (Kgl.bibl.). Malet selvportr. Tegn. af Pietro Krohn (Teatermus.), af Bertha Dorph og af H. Jantzen. tegnet i rolle af C. Bayer (Teatermus.). Træsnit i rolle af A. Bork, af F. Hendriksen efter tegn. af E. Henningsen samt efter tegn. af Tom-Petersen. Afbildet på mal. s.m. Olaf Poulsen (forhen O. P.s mindestuer i Fredensborg). Silhouet. Malet af Jul. Paulsen i rolle, 1923 (Det kgl. teater). Statue i rolle af Cathinka Kondrup. Foto.

E. P. i Gads da. mag. 1906–07 244–56. – Edv. Brandes: Dansk skuespilkunst, 1880 333–52. Samme: Holberg og hans scene, 1898 268. Politiken 4.11.1900. A. Aumont i Ord och bild XII, Sth. 1903 117–24. Carl Behrens: E. P., 1911. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30. Samme: Det kgl. teaters hist. 1890–92, 1970. Samme: Episoder og personligheder, 1964 69–84. Anna Poulsen: En skuespillers liv, 1925. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv og af da. teaters hist., 1930. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik, 1937. William Bloch om skuespilkunst og sceneinstruktion, udg. Kirsten Jacobsen, 1979.

Robert Neiiendam*

Poulsen, Erik Mellentin, * 1900, zoolog. * 14. 7.1900 i Vordingborg. F: lærer, senere skolein-

spektør Lars Peter P. (1866–1941) og Margrethe Olsen (1870–1941). ~ 17.2.1928 i Hellerup med Vera Kaas Johansen, * 26.10.1905 i Kbh., d. af fiskeribiolog A. C. *J. (1867–1931) og Fylla K. S. Kaas (1872–1951).

Efter studentereksamen 1918 i Nykøbing F. studerede P. zoologi og blev allerede 1920 ansat ved Kommissionen for Danmarks fiskeri- og havundersøgelser som han senere var medlem af 1951–71. Fra 1922 indledtes de mange togter med „Dana“ og „Biologen“, n.å. var han på en indsamlingsrejse til Island (ferskvandsdyr) og 1925 blev han mag.scient. 1931 ansattes han som assistent ved Dansk biologisk station hvor han 1946 blev leder af saltvandsafdelingen. 1948 fungerede han som fiskerirådgiver for Colombias regering og 1951–52 for Chiles regering, udsendt af FAO. 1952–63 var han administrerende generalsekretær for den internationale fiskerikommission for Nordvest-Atlanten, med sæde i Halifax hvor han koordinerede arbejdet med regulering af fiskeriet i området. Efter hjemkomsten var han statsbiolog 1963–70 og ledede i disse år syv DANIDA-finansierede UNESCO-kurser i videregående marinbiologi. – P.s omfattende videnskabelige produktion falder i to grupper: fiskeribiologi og krebsdyrfaunistik, -systematik og -biologi. Han har behandlet adskillige nyttéfisks forekomst, bestandsvingninger og/eller gydninger og larver i danske farvande, bl.a. brisling og sild, ising og rødspætte, kuller, sej og ikke mindst torsken, om hvis forekomst, vandringer og gydning disputatsen handler: *Biological investigations upon the cod in Danish waters*, 1931. *Om hummeren og Hummerfiskeriet*, 1927 og to arbejder om dybvandshummer og -reje (1945 og 70) danner overgang til krebsdyrafhandlingerne. Flere behandler ferskvandssmåkrebs regionalt (Danmark, Færøerne, Island og Vest- og Østgrønland). På grundlag af især Biologisk stations materiale skrev P. om den danske udbredelse af bl.a. hestereje og strandkrabbe (1922), af rurer (1935), de hummerlignende thalassinider (1940) og krabbearterne (1949). P.s hovedværk er de fire imponerende monografier om Dana-ekspeditionens muslingekrebs, *Ostracoda-Myodocopa I–III A&B*, 1962–73, med en afsluttende oversigt over zoogeografien (1977). Til Vort lands dyreliv skrev P. store afsnit – om lakse-, torske- og fladfiskene samt krebsdyrene – og til Danmarks Natur om havbundens og de frie vandmassers fisk. Endelig har han redegjort for fiskerikommissionens historie 1902–52. – R. 1952. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1931 159f.

Torben Wolff

Poulsen, Poul Frederik Sigfred, 1876–1950, arkæolog, forfatter. * 7.3.1876 på Dalsgård, Hvalsager sg., † 8.11.1950 i Hellerup, begr. sst. F: proprietær Peter Johannes P. (1815–81, ~1° 1841 med Ane Marie Frederikke Brandt, 1814–72) og Nikoline Juliane Johnsen (1848–1915, ~2° 1894 med proprietær Niels Christian Poulsen til Risagergård, 1846–1925, ~1° 1869 med Mette Sophie Poulsen, 1840–76). ~24.4.1908 i Frogner, Norge, med Ellen Nonny Ørting Møller, * 11.3.1885 i Kbh. (Holmens), † 26.6.1979 i Ordrup, d. af grosserer Rasmus Andreas M. (1852–1909) og Hilma Petra Valdemary Margrethe Ørting (1862–1944).

Faderen var en selvbevidst, livlig og munter herremand som den lille P. aldrig vovede sig ind på livet af. Han døde da P. var i femårsalderen. Årene som lykkeligt landbarn i en jysk proprietærgård afløstes nu af en mere problematisk tid i Randers, hvortil moderen flyttede. Her lærte han børn at kende der bragte løggen ind i hans liv, som han senere skrev. Spinkel og svagelig, som han var, kunne han heller ikke klare sig over for kammeraterne i det voldens og „styrkens ridderskab“, som han forgæves søgte optagelse i. Til gengæld ønskede han da som siden i livet at yde det ypperste intellektuelt. Han begyndte med at tage revanche i Randers latinske skole hvor han gik fra han var otte. Men det holdt hårdt. En alvorlig krise i 13-15 års alderen, foranlediget af en tiltagende døvhed, gjorde ham til nr. sidst i klassen. Men så blev han opereret, og den myndige Madvigelev rektor Gemzøe tog ham under så kraftig behandling i særundervisning, at han brød sammen, men bagefter blev skolens dygtigste „klassiker“ i græsk og latin. P. var fra lille fascineret af det snurrige og særprægede i tilværelsen, men en skyhed, der nok bundede i provinsmiljøet og i afhængighed af den højt elskede mors frygt for at støde an, hindrede ham i at falde til i hovedstaden. Hertil drog han efter studentereksamen 1894 for at studere klassiske sprog. De første år svingede han hid og did, sugende indtryk til sig som altid siden, men uden at udlevere sig. Alligevel drømte han om at blive digter, forsøgte sig, men blev kraftigt frarådet af Sophus *Schandorph og Gustav *Philipsen: „Tror De virkelig, at De, der kommer lige fra Provinsen, allerede er moden nok til at lære os andre noget? Gaa dog hjem og studér fær-dig. Det er jo den rene Galskab.“

Galskaben blev i P., men han hørte efter, altid åben som han var for kvalificeret kritik. Det var i den situation heldigt, at den fineste danske klassiske tradition 1896 brød ind i hans liv, i form af professor J. L. *Heiberg med de „lysende øjne“ og den „brændende hu“. Heiberg holdt

øvelser over Platon, og stilfærdigt virkede han som katalysator for tanker som den unge P. uklart tumlede med. Platons livs- og menneskesyn blev fra da af fundament i P., der i øvrigt herefter valgte at koncentrere sig om det strengt eksamensrelevante. Det blev han hånet for under den meget berigende udenlandsrejse, som han 1896–97 foretog til Göttingen og München, således af latinisten Friederich Leo. Især mødet med Ulrich v. Wilamowitz-Moellendorff blev dog afgørende for P. der livet igennem søgte sig stærke fædre i barndommens savn heraf. Wilamowitz blev for P. det mest lysende eksempel på den Herakles-tro, at mennesket er godt, at det kan hvad det vil, og at det skal arbejde hårdt i det almenes tjeneste, i kamp mod det moderne kulturtrætte og gudløse menneskesyn. Videnskabeligt dristig, fuld af ideer, vitalist og skuespiller på podiet, inspirerede han eleverne til at frasige sig autoritetstroen og den herskende filistrøse detailfordybelse og til selvstændigt at leve sig ind i den klassiske litteratur og lade sig inspirere af de store sammenhænge og syner. I München stødt P. på den fremragende klassiske kunstarkeolog Adolf Furtwängler og på byzantinisten Karl Krumbacher der læste over nygræsk, satte pris også på sin samtids grækere og derfor var med til at give P. den mentale og sproglige nøgle til hans senere vitale oplevelser med og livlige skildringer af nutidens græske folkelig der tillige skulle befrugte hans klassiske forfatterskab.

Den tyske lærde verden tog i det hele P. til sig, og hjemkommen var han som forvandlet. Overmodig og dristig, syntes hans kammerater. Alle-rede efter fem års studier tog han da også 1899 sin skoleembedseksamen (latin, græsk og tysk) med en god førstekaraktter. Men ansættelsesmulighederne var små, hvorfor han slog sig igennem med legater og tilfældige lærervikariater. Desuden var han blevet selvbevidst nok til at skrive sin første, kunstnerisk uforløste roman, *Mors Dreng*, 1900. Den viste, hvor influeret P. var blevet af platonismen der dog skildredes ret programmæssigt og belærende, mens den i hans senere forfatterskab opfattedes med stigende forståelse for den komplekse dialektik i Platons idéverden. Heiberg selv blev model for den mentalt overlevende, men fra verden tilbagetrukne helt i bogen, mens hovedpersonen forgæves søgte at bryde med sit miljø og sin kristne ortodokse arv.

Bogen kom ellers på et tidspunkt hvor opgøret med den deterministiske naturalisme var i fuld gang i form af en romantisk dyrkelse af sjælelivet, af enerens ret til selvudfoldelse og i videnskaben af en nyidealisme der vendte sig kritisk mod den lovsøgende positivisme med dens pro-

ritering af menneskets ydre univers. I denne strid tog P. snart del, og den udviklede ham både som videnskabsmand og forfatter. Han var stærkt præget af romantikkens organismetænkning og af Goethes menneskesyn, som det fremgik af Faust, ifølge hvilket mennesket burde være videnskabsmand og kunstner i ét. Til trods herfor og for sin begejstring for Wilamowitz' tyske idealisme valgte han i positivismens ånd at adskille videnskab og kunst. Det skete utvivlsomt af karrierehensyn og nok også, fordi han ville disciplinere sig selv, angst som han var for at blive overvældet af det fyrværkeri af patos der lå tændklar i ham. Han fulgte derfor den nøgterne danske tradition og eksemplet fra de yngre tyske arkæologer ved at skrive en god disputats om så jordnært et emne som *Dipylongravene og Dipylonvaserne*, 1904. Værket karakteriserede, ofte i dristige tolkninger, den geometriske keramiske stil i forhold til den forudgående og efterfølgende mykeniske og arkaiske stilperiode. Det udkom omarbejdet på tysk 1905. Som led i forberedelsen hertil besøgte han 1902 Berlin, 1903 Italien og Grækenland.

Kunsten agtede P. imidlertid ikke at lade ligge. 1900–01 opholdt han sig i flere måneder i Bonn, Belgien og Paris og forfattede ind imellem sin anden roman *Race*, 1901. Den var et stykke hedensk grundtvigianisme, så optimistisk som Mors Dreng var pessimistisk, og klart bedre kunstnerisk. Den lagde vægt på det kærlige miljøes betydning for opvækst og livsforløb. Målet var, at mennesket blev sin egen herre i nietzscheansk forstand og som sådan hjalp andre, udnyttende den af P. beundrede frie foretagsomhed i det godes tjeneste. Selv en hårdhudet kvindeundertrykkende børsspekulant kunne ende som kærlig folkeopdrager, lærende eleverne at tænke uden at prædike nogen lære, så de fik had til det sanselivet undertrykkende og „fladpandede“ bourgeoisie der dømte uden at forstå. Georg Brandes syntes så godt om bogen, at han skaffede P. en plads som huslærer på et stort polsk adelsgods 1901–02. Den var vellønnet, og det værdsatte P. der stedse ironiserede over sin egen svaghed at opfatte pengene som „nervus rerum“. De oplevelser han fik i Polen, som siden på engelske herresæder, befrugtede stærkt hans senere skildringer af fortidens overklasser, fx den romerske, og gav ham blik for deres dyder og lyder, ligesom de talrige rejser han siden foretog i arkæologiens og kunsthistoriens tjeneste til Hellas og Italien, til Lilleasien og Nordafrika, til Syrien og Mesopotamien, satte sig spor i hans videnskab som i den række indtagende og fabulerende rejseskildringer, dels i form af aviskronikker, dels bøger som kom i stort oplag. Nævnes

kan *Rejser og Rids*, 1920, *Folkesind i Nord og Syd*, 1921, *Vi vandrer* –, 1926, *Nye Sjæle*, 1935, *Udvalgte Skildringer og Fortællinger*, 1941ff. Disse skildringer blev yndet folkelæsning, skrevet som de var af en klog iagttaget, med en glimrende indlevelsesevne i primitiv og forfinet, orientalsk og europæisk psyke, hyppigt gnistrende af overraskende og livgivende paralleller mellem fortid og nutid, mellem fremmed kultur og egen, så læseren gang på gang fik sine egne livsmønstre sat på prøve.

Litterært udbyttede han første gang sine rejseindtryk i *Fra Latinerkvarteret. Fortællinger*, 1903, siden i rejseromanen *Under hellenisk Himmel* der udkom 1908 og blev hans bedste roman. Hans hidtidige ungdommelige brandesianske ateisme, med dens hidsige stokkeslag mod og ret fordømmende holdning over for kristendommen, var væk. Han forstod, at den var for billig og hang sammen med en ubevidst tro på, at „en Gud uden form, uden kultus, en Gud, skabt af hans eget legeme og blod, og derfor særlig knyttet til ham“, ville værne ham mod døden og tilfældigheden, hvis han blot sørgede for aldrig at standse i sin egen udvikling. Denne tro opgav han, utvivlsomt under stærkt indtryk af en personlig oplevelse af døden og af sin kærlighed til kusinen Nonny Møller, som han dedicerede bogen og ægtede samme år den udkom. Også Prometheus-myten blev for alvor en realitet. Der var evigt fjendskab mellem menneskene og Gud, naturen, de ydre kræfter. En tilbagevendende til barndommens kristne tro ville i den situation for menneskene skænke forsoning og en personlig tryghed at bygge fremtidens arbejde på. Den vundne bevidsthed herom gav P., der stedse nærrede stor sikkerhedstrang, blik for det positive i kristendommen, hvilket siden bidrog til balancerede skildringer af dens betydning for kulturens udfoldelse, således i Romerriget i det fortræffelige alderdomsarbejde *Romerske Kulturbilleder*, 1945. Hertil kom, at P.s fremskridtstro der med årene, ansigt til ansigt med udfoldelsen af det fascistiske og nazistiske barbari, blev mere og mere villet, forbød ham at se kristendommens sejr i Romerriget som et åndeligt tilbageslag. Den fik mulighed for at tage den af P. foretrukne gamle hedenske litteratur, som den stredes med, ind i bevidsthed og hjerte og viste således ifølge P. gyldigheden af Lessings ord: „Bei jedem Streit gewinnt die Wahrheit doch einen Schritt“. Men selv ville P. ikke neje sig for den kristne tro, der stedse optog hans tanker. Som Nietzsche og Brandes fandt han, at Jesu lære var en løsning for de svage der lå under for arv og miljø. Det var det kun muligt at undgå, hvis man lod være med at kaste hovedskylden på det lyk-

leriske samfund og med at dyrke den radikale individualistiske religion der i litteratur og presse forkyndte det unge hede blods herreret til at tage hvad livet bød. Forsagelsen og selvbeholderskelsen blev mere fundamental end før, når det gjaldt de grundlæggende metasociale spørgsmål som død og kærlighed, ansvar og skyld, venskab og svig. Det var spørgsmål der livet igennem optog P. langt mere end de sociale problemer og de klasseskel der dog aldrig huede ham. Som han skrev 1926: „allerede i Italien begynder Europa med kastevæsen, forskel mellem nobili og plebs. Her i Hellas er vi alle mennesker og det er det, der gør én til filhellener trods alt, hvad man ellers kan opleve“.

Den nyvundne indsigt fik følger for hans forfatterskab der fra omkr. 1907–08 udfoldede sig inden for den opnåede erkendelse der dog stadig fordybedes og nuanceredes. Det blev nu umuligt for ham at fastholde adskillelsen mellem videnskab og kunst, selv om den blev mere og mere udtalt i den europæiske kulturkreds, især efter 1914. Skønt han ikke fuldt integrerede de to, fik han mod til at starte et livslangt angreb på den fremtrængende ukunstneriske positivisme i en dansk og europæisk humanistisk videnskab der efterhånden mere og mere dyrkede fortiden for fortidens skyld. Som han i *Under hellenisk Himmel* lader franskmænd Brémont sige: „vi efterligner tyskerne i videnskabelige dårskaber og søger at overbyde dem i tåbelig nøjagtighed i detaljer“ uden at beskæftige os med ting, der „kommer livet ved“. „Vi har ikke mod til at afvise det, vor åndelige organisme ikke er tjent med, og blive os selv“. Det mod havde P. Han bestræbte sig da også på at give sine videnskabelige bøger både kunstnerisk form og digterisk indhold. „Uden kunst, intet liv“, som han citerede Euripides.

Inspireret af den polskfødte, tyske kunsthistoriker og urostifter Joseph Strzygowski indledte han et opgør mod den hidtil dominerende opfattelse af den klassiske verden som en ret lukket kultur, kun begrænset influeret af Orienten. Dermed fik P. lejlighed til at dyrke de afgørende og store problemer og lufter op i forudfattede meninger. Det skete i hans arkæologiske hovedværk *Der Orient und die frühgriechische Kunst*, 1912 der behandlede det store kultursammenstød, da den formelt overmægtige, vækkende bølge af fremmed højtudviklet kultur stødte sammen med den rige mykenske bronzealders modne individualitet og nationale selvbevidsthed især i 700-tallets Hellas og Italien. Den nu modne P. viste her sine karakteristiske egenskaber: minutøs stilkritik, klar kunstarkæologisk analyse, store idékombinationer, evne til at ka-

rakterisere samspillet mellem kunst og litteratur. Værket blev epokegørende, fordi det for første gang viste betydningen, omfanget og arten af påvirkningen fra Orienten, og det er stadig et fundament for forskningen.

Især efter giftermålet var P. interesseret i en fast, sikker stilling. Virksomheden som lærer ved Teknologisk institut, 1908–23, kunne ikke fylde ham, men foranledigede dog arbejdet *Møbelkunstens Historie I–II*, 1918–22. Allerede et internationalt navn var der bud efter ham som professor udefra, bl.a. fra Rostock, men det lykkedes at få Carl Jacobsen til at oprette en stilling til ham 1910 som assistent ved antiksamlingen i Ny Carlsberg glyptoteket. 1915 forfremmedes han til inspektør og blev direktør fra 1926 til sin afgang 1943. Jacobsen var ivrig for at gøre glyptotekets skønhedsverden til almeneje, og ingen viste sig bedre egnet til at formidle kontakt til det store publikum end P. Han satte straks unge studerende i gang med systematiske omvisninger og blev dynamo bag glyptotekets stadig voksende oplysningsvirksomhed, og fik stigende ry som omviser og foredragsholder, skolet som han var som underviser ved bl.a. folkeuniversitetet. Virksomheden her affødte adskillige populære småskrifter fra 1900 og fremefter, begyndende med *Græsk Kunst i dens Blomstringstid*. Sin skyhed overvandt han aldrig helt, og som foredragsholder forstod han ikke fuldt ud at give udtryk for den varme humanistiske fordomsfrihed som han stod for. Han kunne måske derfor forfalde til ironiseren, men tiltrak ved stedse nye synspunkter og ved at give de stærkt varierende emner et stænk af dristighed, der morede og overraskede. Til den brede formidlende virksomhed hører også de håndbøger over oldtidens kunst, *Populær Oldtidskunsthistorie I–VIII* der udkom 1923–28 og blev udgivet af Studentersamfundets oplysningsforening i serien Kultur og Videnskab. Heri nærmene han sig flere steder en forbindelse mellem kunst og videnskab, idet en række af de fængslende analyser af kunstværker og deres placering i tiden er originale, baseret på selvsyn, på hans egen menneskeopfattelse, på et stærkt, men tøjlet temperament og tilmed på indgående kendskab til oldtidslitteraturen.

P. blev en dygtig og fantasifuld leder af glyptoteket. Han omordnede antiksamlingen, udgav tillæg til Carl Jacobsens katalog (1914) og siden en ny udgave (1925). Først 1940 kom en selvstændig udarbejdet, fuldstændig katalog, med spændende karakteristikker som viste P.s utrolige overblik. Nævnes bør også udgivelsen af serien *Fra Ny Carlsberg Glyptoteks Samlinger*, senere *From the Collections* hvori yngre videnskabsmænd fik lejlighed til at offentliggøre stof fra det

alsidige museum. Glyptoteket blev i P.s tid en venlig og lys arbejdsplads hvor mange kolleger i ind- og udland nød godt af hans imødekomme-nde og inspirerende holdning. Selv bidrog P., der 1915–26 også fungerede som sekretær i Ny Carlsberg fondet, til at forøge glyptotekets samlinger med en række værdifulde værker, således marmorstatuen af Demosthenes og den kostbare Gudeastatue. P. nød rollen som omrejsende storindkøber. Den gav ham „en fornemmelse af rigdom og af overlegenhed i kundskaber og skarpsyn“ (Ejnar "Dyggve), og den gav ham lejlighed til at oplede nye lande, nye mennesker og nye indtryk som han følte stærkt behov for. I reaktion mod den stigende afpersonificering af humanistisk videnskab følte denne efterfølger af Julius "Lange, som han dog aldrig personligt hørte eller traf, en ganske særlig trang til at beskæftige sig med det egentligt menneskelige i kunsten og til at karakterisere og identificere glyptotekets portrætskatte af folk fra alle lag i samfundene. Om hovedet af en yngre romerinde hed det: „Det skal ses i original og skal ses længe, før det åbenbarer sin sødme“. P. så længe. Og med sin på én gang stringente og poetiske udtryksevne og gode psykologiske sans, når det gjaldt andre, blev han da også i tidens løb den store autoritet og foregangsmand i studiet af den antikke portrætkunst, selv om han til manges fortrydelse i reglen foretrak sin egen på statuerne baserede karakteristisk af personligheden fremfor den litterære overleverings. Desuden lykkedes det ham i *Gab es eine alexandrinische Kunst*, 1938, at gøre op med den gamle opfattelse af den skarpe modsætning mellem græsk idealiserende og romersk realistisk portrætkunst, så det blev muligt at betragte det romerske portræt som en inspireret videreførelse og kunstnerisk omdannelse af den hellenistiske tidsalder. Blandt den lange række af ikonografiske studier der så lyset, kan nævnes *Römische Porträten in der Ny Carlsberg Glyptothek* (Röm. Mitt. 1914); *Mellem Glyptotekets romerske Portrætter* (Kunstmus. Aarskr. 1929); *Iconographic Studies in the Ny Carlsberg Glyptothek* (From the Coll. I, 1931) og *Greek and Roman Portraits in English Country Houses*, 1923.

Også etruskologien fordybede P. sig i som en frugt af sit arbejde med glyptoteksamlingen og gav i en dygtig afhandling, *De etruskiske Gravmæler* (Fra Ny Carlsberg Glyptotekets Samlinger, 1920), siden udgivet som bog, *Etruscan tomb paintings*, 1922 det første vederhæftige og tiltrængte overblik over etruskisk malerkunst. P. ville også gerne deltage i udgravninger, skønt han ikke lagde skjul på, at han ikke beherskede moderne arkæologisk metode, og 1926 og 1928 gravede

han sammen med den græske arkæolog Rhomaios i Kalydon i Aitolien. Arbejdet fortsattes 1932 og siden gravede også Ejnar Dyggve her. For de frugtbare fund blev der redegjort i *Erster vorläufiger Bericht über die dänisch-griechischen Ausgrabungen von Kalydon*, 1927 (= Vid. Selsk. Hist.-filol. Medd. XIV, 3) og i *Das Heroon von Kalydon*, 1934 (= Vid. Selsk. Skr.). I Under hellenisk Himmel havde P. givet en indlevende litterær karakteristik af den franske arkæologiske skole i Athen hvor han havde arbejdet 1905–07 og hvor han fik afslebet sit hidtil germaniserede sprog og tankegang og lærte at værdsætte fransk videnskabelighed når den var livsnær og nutidig. I Athen begyndte hans langvarige arbejde med Delphi, som da var i søgelyset, og 1919 udmøntedes det i den omstridte *Oraklet i Delfi*. Heri kom han måske nærmest den forening af videnskab og kunst som han selv efterhånden var en noget nervøs tilhænger af. Det var en lærd religions- og kunsthistorisk skildring af Apollondyrkelsen, men indsvøbt i fortryllende billeder af landskabet om Delphi og kastende lys over læserens egne livsproblemer i en digterisk fordybelse som venen Johs. V. "Jensen gjorde det i sine myter. Værket vakte blandt andet derfor kritik og efterfulgtes af de mere nøgternt balancerede og mindre kunstneriske, men til gengæld almindeligt anerkendte *Delphische Studien* (Vid. Selsk. Hist.-filol. Medd.) og *Den delfiske Gud og hans Helligdom*, begge fra 1924.

Troligt ikke mindst som følge af det problematiske i at forbinde kunst og videnskab ville P. nødig opgive sine rent skønlitterære ambitioner. Og 1923 deltog han i Gyldendals romankonkurrence med den roman der skulle blive hans sidste, *Et Midas-Døgn gik over Landet*. Her var optimismen under indtryk af den første verdenskrigs begivenheder blegnet stærkt i forhold til de to foregående romaner, og påvirkningen af venen Henrik "Pontoppidans senere forfatterskab var tydelig både i form og indhold. P. gav et glimrende tidsbillede og en realistisk, let karikeret skildring af gullaschperioden. De spekulanter der ramte den brede befolkning hudflettedes, og de videnskabsmænd der deltog i den på spekulationskapitalens præmisser dadledes. Det gjaldt således den kildefikserede, positivistiske, livs-synsfor nægtende historieforsker, professor Ørslev, der kunne minde om det almindeligt vedtagne billede af Kr. "Erslev. Mens P. selv efterhånden følte sig hæmmet i sin livsudfoldelse af tiltagende tunghørhed, var helten, en midaldrende kirurg, ved at blive blind og turde ikke realisere sin første virkelige kærlighed til en af de unge, ædle kvinder som P.s forfatterskab præges af, men hvorfor? Det kunstnerisk uforløste i denne

bog som i de tidligere romaner hænger sammen med, at vi ikke kommer nok ind på livet af de hovedpersoner der er P.s talerør. P.s egen skyhed, blufærdighed og begrænsede selvforståelse stillede sig i vejen. Det samme gjorde sikkert opvækst-vilkårene, ikke mindst P.s moderbinding. Denne bidrog nok også til, at hans kvindeskikkelser blev noget luftige, og til at den livshungrende P. i sit eget liv tog Karlfeldts digt til sig: „Jag dansede en sommar,/det var min enda sommar,/och sen så var jag gammal,/och sen så var det slut“. P. så selv grunde hertil i sin svigtende horelse og i alderen, men næppe i den platoniske filosofi, der dog med dyrkelsen af „sikkerhed som det guddommeliges kendetegn“, af fornuften i den ældre Voltaires forstand og af samfundsbevidstheden („forælding af samfundet“) bidrog til at holde ham fast i det eksisterende borgerlige liv som hans lederstilling på glyptoteket yderligere bandt ham til. Desto mere indstændigt fortsatte han sin kritik af dette livs værste – spidsborgerlige – form, „et liv i den krasseste materialisme, et liv, hvor intet mangler, hverken en søvrig, omgængelig husfrue eller en sprælk elskerinde, hverken mad, vin eller nervus rerum, penge“. Desuden gjorde han en dyd af nødvendigheden ved i stigende udstrækning at søge at leve op til den græske sofrosyne der prisen varmt i hans livs smukkeste „kærligheds-erklæring“, bogen *Fra Europas Foraar*, 1921, en poetisk og forelsket skildring af den græske lyrik fra Homer til Pindar. Heri karakteriseredes sofrosyne betegnende som „den dyd der gemmer forståelse af gudernes vilje og menneskelivets skranker“, og „indbefatter æresfølelse og blu, vemod og stolthed“, dyden som ifølge P. gjorde Iliaden til hellenerfolkets bibel. Sammenhængende hermed gjorde han op med stoicismens „heltemoral“, at kun dyden var et gode, sygdom og fattigdom ligegyldige. Ligeså blev Jesu lære at søge usikkerheden og ikke bekymre sig om mad, drikke og klæder for P. „et godt grundlag for det unge menneskes fantasi og for et forfejlet liv“, som han skrev 1946.

Påvirkningen fra arv og miljø og den dermed sammenhængende sikkerhedsstrang og ønsket om at gøre sig stærkt gældende i samfundets øjne blev da utvivlsomt hovedgrunde til, at den kunstneriske dimension i P.s store humanistiske livsværk, der både i omfang og i forskningsmæssig og menneskelig kvalitet søger sin lige blandt hans fagfæller, ikke blev så stærk som den videnskabelige, og til at han ikke fuldt ud kunne og turde forene videnskab og kunst.

Som ældre gav han mere og mere afkald på det rejseliv, den selskabelighed og de fester, han elskede, for i højere grad at følge begivenhederne

og forskningen fra studerekammeret. En frugt heraf blev bl.a. den indtagende essaysamling *Fra stille Aftener*, 1936, *Skitser fra liv og Læsning*, 1949 og *Oldtidens Skæmt og Humor*, 1948. Hans seneste års hovedværk blev imidlertid de *Erindringer* I–III, 1946–50 hvor selvbiografien ikke uventet faldt i stumper og stykker, der til gengæld gnistrede. Ikke mindst betydningsfuld er hans skildring heri af den imponerende tyske lærde verden fra før 1914 og hans refleksioner over, hvorfor den gik til grunde og førte til det nazistiske barbari. P. pegede på, at den ikke bekymrede sig om folket og foragtede den masse, hvis kulturelle og menneskelige niveau P. livet igennem selv gjorde en stor indsats for at højne. Blandt andet argumenterede han ivrigt imod den nationalisme, bureaukratisme og småborgerlighed der bragte Hitler til magten. Allerede før anden verdenskrig var han klarsynet nok til at se det alvorligt mente i Hitlers imperialistiske program som han advarede imod, bl.a. i kronikken *Nazist Nr. 28* i Politiken 13.4.1939. Og selv efter besættelsen agiterede han uforfærdet og elegant camoufleret i presse og foredrag imod tysk despoti og militarisme og for folkenes frie og frelselige sameksistens.

P. var optaget af livet til det sidste. Iagttaget og deltager. Den mand, der vidste, at han havde indskrevet sit navn i dansk kultur, var ikke bekymret ved tanken om døden, kun ved tanken om et dådløst livs affældighed som han undgik. – P. blev 1900-tallets Hermes i dansk humanistisk videnskab; sendebud fra de menneskelige græske guder; let til bens og højt til hest på sine utallige rejser; folkets vejleder i en barbarisk og usikker tid; altid kritisk og forstående på én gang; aldrig partisolidat, men frit fægtende til alle sider; nymfernes og børnenes kærlige ven og skildrer; snarrådig og veltalende; lyrisk formidler af den i hans tid mere og mere lammende modsætning mellem forskning og kunst; stedse tugtende et hvileløst hjerte og et vældigt temperament; med alderen mere og mere ensom, trods utallige forbindelser i ind- og udland; stedse optaget af befolkningens og sin egen udvikling; funderende denne og sin videnskab på den kærlighed, der for P. som for hans forbillede Augustin var stærk som døden, „fordi kærligheden dræber det, vi engang var, for at vi kan blive, som vi ikke var“. – Medlem af Videnskaberne selskab 1920 og af en række udenlandske akademier. – R. 1927. DM. 1935. K.² 1943. □Karaktertegn. 1916 (Fr.borg). Buste af Carl Martin-Hansen, 1926 (Koldinghus). Akvarel og gouache af Carl Jensen udst. 1934. Mal. af Hans Henningsen, 1936 (glyptoteket). Tegn. af Carl Jensen udst. 1938 og 1942. Tegn af L. Kaganas, 1938

Poulsen, Frederik

(Fr.borg) og af Otto Christensen, 1941 (sst.). Tegn. af Jensenius udst. 1942. Tegn. af Hans Sørensen (Fr.borg) og af Ivan Opffer. Dødsmaske. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1904 122. F. P.: Dengang verden var ny, 1933, Liv og rejser, 1946, I det gæstfrie Europa, 1947 og Forår i Spanien, 1950 (erindr.). – Fr. Barfod: Slægten Poulsen fra Rolsegaard, 1877. L. F. la Cour: Niels Poulsen og Dorte Dinesdatter til Rolsegaard, 1929. Sam Wide i Nord. t. for filologi 4.r.II, 1913–14 79–83. Martin P:son Nilsson i Ord och bild, Sth. 1920 209–12. Axel Boëthius sst. 1943 9–19. Studenterne fra 1894, 1922 73f. Helge Rode: Det store ja, 1926 107–09. Axel Broe i Tilskueren, 1930 I 222–26. Axel Boëthius sst. 1936 I 161–72. Samme i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1951 177–86. Henning Kehler: Elleve danskere og een nordmand, 1934 76–79. Ivar Harrie: Moskva–Köpenhamn, Sth. 1938 172–77. Kaj Munk: Ansigter, 1947 111–17. S. Eitrem i Samtiden LIX, Oslo 1950 639–46. Ejnar Dyggve i Oversigt over vidensk. selsk.s. forhandl. 1950–51 69–95 (heri bibliografi). – Papirer i Kgl. bibl. Brevkopi-er i Glyptoteket. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Leo Tandrup

Poulsen, Georg Viggo, * 1929, forbundsformand. * 27.10.1929 i Helsingør (Skt. Olai). F: chauffør Harald P. (1899–1965) og Ebba Sørensen (1897–1975). ~ 25.4.1953 i Helsingør med Annette Jensen, * 25.11.1936 i Helsingør, d. af skibsbygger Poul J. (* 1911) og Vita Hansen (* 1912).

Da P. 1978 blev formand for Dansk metalarbejderforbund havde han haft en systematisk fagpolitisk karriere. Han kom fra et socialistisk indstillet hjem og efter syv års skolegang blev han maskinarbejderlærling på Helsingør skibsværft. Her blev han 1958 tillidsmand og senere fællestillidsmand, og fra 1963 var han formand for metalarbejderne i Helsingør. Han kom 1969 i forbundets hovedbestyrelse. 1974 blev han forbundssekretær og leder af forbundets forhandlingsafdeling. Da Paulus *Andersen måtte trække sig tilbage på grund af sygdom valgtes P. til forbundsformand. Der var ingen modkandidat på den ekstraordinære kongres; men inden hovedbestyrelsen var nået frem til sin enstemmige indstilling havde der været betydelige rivninger. Blandt vanskelighederne for P.s kandidatur havde været hans politiske fortid. P. begyndte som ung med at være aktiv inden for DKP. Herfra gik han over i SF og var 1966–70 partiets repræsentant i Helsingør byråd. P. brød med SF, da han fandt at der var for få „resultater“ i dets politik, og efter ansættelsen i forbundet gik han over i socialdemokratiet hvor han nu er en af fagbevægelsens repræsentanter i forretningsudvalget. P., der er en rutineret taler med en betydelig viden bag sig, har markeret sig stærkt i offentligheden efter at være blevet forbundsformand. Fagpolitisk er han blevet opfattet som

„socialdemokratisk højremand“. Han har hårdt bekæmpet venstrefløjen inden for fagbevægelsen, han har vendt sig stærkt mod konflikter uden klart formål og uden sikkerhed for sejr, og han har været atomkrafttilhænger. „Jeg er ikke maskinstormer – jeg vil være med, hvor der skabes resultater“, har P. sagt. Politisk søgte han en lang periode at balancere mellem LO-kritikken og partiets politik. I sommeren 1980 var han stærkt fremme som næstformandskandidat i partiet, men trak sig alligevel tilbage. □Tegn. af Hans Lollesgaard 1978 og (Kgl. bibl.) 1979. Foto.

Interviews i Aktuelt 10.9.1978 og 23.2.1979. – Harald Jakobsen i Jyllandsposten 3.6.1978. Elsa Jansen i Berl. tid. 1.10.1978. Henning Olsson i Politiken s.d.

Vagn Dybdahl

Poulsen, Holger Leonhardus Marcus, 1882–1970, grosserer. * 7.10.1882 i Kbh. (Helligg.), † 19.11.1970 i Odense, begr. sst. F: møbelhandler Lars Christian P. (1849–1915) og Marie Ane Poulsen (1857–1911). ~ 14.5.1908 i Frederikshavn med Sophie Jensen Schjødt, kaldet Bastholm, * 21.12.1883 i Randers, † 29.12.1966 i Odense, d. af udlagt barnefar gartner Jens Schjødt og Birgitte Christensen, kaldet Bastholm (1846–1907).

Efter at have taget præliminæreksamen kom P. i lære hos Otto *Mønsted i Odense og blev siden fuldmægtig hos skibsmægler Chr. Clemmensen. Derfra rejste han til USA og opholdt sig et år i Chicago. Efter sin hjemkomst arbejdede han fire år hos Cloos & Co. i Frederikshavn og var siden i fjorten år rejsende og prokurist i A/S Korn- og Foderstof Kompagniet. 1921 etablerede han sig i Odense i korn og foderstoffer og overtog generalagenturet for Fyn for Den københavnske Sø-Assuranceforening. I løbet af få år oparbejdede P. sig en lønnende forretning. Ved siden af driften af forretningen, der i P.s senere år blev ledet af hans søn, havde han tid og kraft til at påtage sig en række forskellige tillidshverv. Således var han 1930–50 medlem af handelsretten i Odense og af bestyrelsen for Odense handelsstandsforening. 1932 blev P. medlem af bestyrelsen for Den fynske handelsstands centralforening, og allerede året efter blev han dens formand. Som sådan fik han sæde i såvel Den danske handelsstands fællesrepræsentation som provinshandelskammeret, og det indebar en betydelig vækst i hans organisationsarbejde. Yderligere forøget blev det, da han 1937 blev næstformand og 1939 formand for provinshandelskammeret. P. sad i slutningen af 1930'erne og i besættelsesårene i et antal af bestyrelser, udvalg og kommissioner. 1944 trak han sig imidlertid ud af organisations-

arbejdet på grund af sygdom. Da denne var overvundet efter nogle års forløb påtog han sig igen en række tillidshverv, dog ikke i samme målestok som tidligere. P. var 1953–63 formand for bestyrelsen for Fyens Landmandsbank, i hvis repræsentantskab og bestyrelse han havde siddet siden henholdsvis 1934 og 1941. Desuden var han 1954–63 formand for bestyrelsen for Provinshandelsstandens understøttelsesforening hvor han havde siddet i bestyrelsen siden 1930'erne. Også bestyrelsesposter i en række aktieselskaber blev der tid til. P. karakteriseres som et menneske med en stærk karakter og faste meninger som han ikke var bange for at lade komme til udtryk. – R. 1936. DM. 1941. K. 1958. □Mal. af Carl Forup. Foto.

Børsen 6.10.1942, 7.10.1957 og 5.10.1967. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (Jens Vestberg)

Poulsen, Holger Emil Vilhelm, * 1914, zoolog. * 14.6.1914 i Kbh. (Kristk.). F: buntmager Frederik Vilhelm Julius P. (1874–1929) og Olga Emilie Petersen (1877–1972). ~ 7.7.1946 på Frbg. med Gerda Elisabeth Stampe Qvistgaard, * 1.9.1923 i Kbh., d. af gartner Johannes Georg Q. (1882–1965) og Helga Fog (1887–1973).

P. blev student fra kursus (Kbh.) 1933 og cand. mag. 1940. Efter diverse vikariater på gymnasier og landbohøjskolen og fire år som lærer på Akademisk kursus ansattes han 1946 som videnskabelig assistent ved Zoologisk have, idet han under indflydelse af K. Lorenz' og N. Tinbergens første publikationer var begyndt at arbejde med dyrs adfærd. Fra 1949 startede han ved Psykologisk laboratorium (Kbh.s univ.) forelæsninger i dyrepsykologi (etologi), og 1960 blev han, efter langt bevillingsmæssigt tilløb, ekstern lektor i dette fag ved Zoologisk laboratorium hvor han 1966 ansattes som lektor med arbejdssted i Zoologisk have. Her har han bl.a. arbejdet for at nye anlæg bliver udformet med mest mulig hensyntagen til dyrenes adfærd, med aktiverende foderpladser osv. – P.s vigtigste publikation er disputatsen fra 1953, den første herhjemme om etologi. Den drejer sig om rugeadfærd hos jordrugende fugle, bl.a. de udløsende impulser for at rulle æg tilbage i reden, og er baseret på forsøg i Zoologisk have suppleret med iagttagelser i Finland. Derudover har P. skrevet afhandlinger om svaeners etologi, forbedring af instinktæssige bevægelser ved indlæring, bogfinkens sang og kald, fugle der „smører“ sig med myrer og nogle mindre arbejder. I *Dyrenes instinkter*, 1953 imødegår han, især på grundlag af egne forsøg, opfattelsen af bevidste motiver som årsag til dyrs

handlinger. Senere bøger er *Dyr og mennesker i zoologiske haver*, 1965, *Dyrepsykologi*, 1967 og bidrag til *Skyld og ansvar*, 1967 og *Bogen om dyrepsykologi*, 1977. I øvrigt har han i foredrag og interviews og gennem radio og TV været formidler herhjemme af den internationale dyrepsykologis epokegørende resultater og er gået ind i diskussionen om vilde dyr og dressur, burhøns o.a. Han var medlem af bestyrelsen for Dansk ornithologisk forening 1951–61, for Dyrenes beskyttelse fra 1977, medlem af den internationale etologiske kommission 1953–76 og af den internationale kommission for fuglebeskyttelse fra 1977. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1953 207f.

Torben Wolff

Poulsen, Iver, 1906–72, dyrlæge, politiker. * 3.5.1906 i Lemvig, † 6.2.1972 i Kjellerup, begr. Hørup kgd. F: lærer, borgmester Niels Jensen P. (1874–1941) og Kirstine Andreasen (1878–1957). ~ 27.4.1934 i Hørup med Gerda Marie Knudsen, * 11.10.1909 i Kjellerup, d. af dyrlæge Niels Peder K. (1882–1969) og Anne Marie Pedersen (1878–1940).

Efter folkeskolen udlærtes P. som møbelsnedker og var på håndværkerhøjskole 1924–25, men besluttede så at søge en videregående uddannelse. Han tog præliminæreksamen fra Kornmod i Silkeborg 1926, gik på Statens og hovedstadskommunernes studenterkursus i Kbh. 1926–27 og tog eksamen som dyrlæge fra landbohøjskolen 1933. Som praktiserende dyrlæge virkede han i Kjellerup til 1954 og var derefter overdyrlæge ved eksportslakteriet, eksportmarkedet og mælkekontrollen i Kjellerup, desuden formand for Kjellerup sundhedskommission 1939–48. Sit politiske virke indledte han som sognerådsmedlem i Kjellerup en periode i 1940'erne og sluttede sig til Knud "Kristensens kritik af venstres deltagelse i grundlovsændringen 1953. Han var medstifter af partiet de uafhængige s.å. og efterfulgte 1955 Knud Kristensen som formand for partiet. Ved septembervalget 1953 opstillede han for de uafhængige i Viborg amt til det første folketingsvalg under den nye grundlov, men opnåede ikke valg. 1957 var han opstillet i Kjellerup-kredsen og var valgt her 1960–66 da de uafhængige ikke opnåede repræsentation i folketinget. Som landsformand for partiet og som formand for folketingsgruppen repræsenterede P. i nært samarbejde med ingeniør Ib Adam Rimstad en ultrakonservativ politik på yderste højre fløj. Han havde sine meningers mod og tog skarpe og kompromisløse standpunkter. Han fremsatte

Poulsen, Iver

dem dog ikke på udfordrende eller sårende vis, men i en egen tilforladelig form der virkede ganske godt i en forsamling og måske især på TV-skærmen. En nedarvet og dybt forankret tillid til det bestående og det forgangne hos ægte konservative naturer gav han næring og styrke. Da det ikke bar partiet længere end til 1966 frarådede han at partiet deltog i valget 23.1.1968 og lod sig ikke opstille. Hans vurdering havde som baggrund 1968-valgets stærke opgør mellem socialdemokrater, SF og VS på den ene side, radikale, venstre og konservative på den anden side. I den styrkeprøve blev der ikke plads for de uafhængige, skønnede han, og fik ret. Partiet opnåede kun 14 360 stemmer. Da dets hovedbestyrelse vedtog at videreføre partiet fratrådte P. 4.2.1968 som formand. □Foto.

I. P. i Kristeligt dagbl. 5.2.1964. – Tage Mortensen i Berl. tid. 3.5.1966. Torben Meyer sst. 7.2.1972.

Helge Larsen

Poulsen, Jakob, ca. 1300–50, biskop. * ca. 1300, † 10.9.1350 i Stralsund. Tilhørte formentlig en nordsjællandsk adelslægt.

Første gang vi støder på P.s navn er 1335 da han som dekan i Roskilde sammen med provsten skulle indløse bispegodset på Rügen og beholde pantet for et yderligere lån til Roskildekirken på 90 lodige mark. P. synes derved at have anstrengt sin økonomi for han blev nødt til at pantsætte en gård i Horns hrd. for 10 mk. sølv. Han optræder de følgende år som en virksom prælat både på bispestolens vegne og i en række sjællandske klostres retshandeler. 1341 bevidner han kong Valdemars brev om Kbh., og året efter er han sammen med bisp Sven af Århus garant for kongens våbenstilstand med Sverige. Ved Helsingborgfreden 1343 er P. medlem af det korps hvoraf 12 voldgiftsdommere skal udpeges. Samme år kom han ud for en ubehagelig oplevelse idet holsternerne under kampene på Sjælland tog ham og bisp Sven af Århus til fange. De blev frigivet efter nogle måneder. Samtidig var Jens Nyborg død, og P. valgtes til hans efterfølger. Hans første bispegerning blev at afslutte striden om Skt. Mikkel's kirke i Slagelse som kongen gav endeligt afskald på mod løfte om to årtider. P. deltog i det store kirkemøde i Helsingborg 1345, var med til at publicere mødets beslutninger og medvirkede i den almindelige masseudstedelse af afladsbreve. Alligevel må der have været tungnemme folk i Lund som ikke havde opdaget hans bispeværdighed, for endnu i efteråret 1346 skriver kannik Niels Bunkeflod i sit testamente: „fremdeles testamenterer jeg hr. J. P., dekan i Roskilde, hvilken stilling han end opnår, en af

mine bøger . . .”. P. synes at have interesseret sig meget for klostrene i sit stift, han varetog Sorøs og Esrums interesser og stadfæstede Næstved Skt. Peders klostres privilegier. Han medvirker ved en lang række af Roskilde Clara klostres godstransaktioner, men synes i øvrigt at have foretrukket dominikanere fremfor franciskanere. Da han i forbindelse med en visitatsrejse til Rügen ligger for døden i Stralsund 1350 vil han begravnes i dominikanerkirken der indtil hans domkapitel eller venner lader liget overføre til Roskilde, og Roskilde Agnete kloster får en hel læst korn, mens Clara kloster må nøjes med en halv. Han testamenterede fire gårde i Udlejre til Roskilde domkirke hvoraf halvdelen af indtægten skulle anvendes til hans årtid og resten til domkirkens tarv. Det fremgår af testamentet at han har været ret velstående, han bortskænker guldringe til adskillige fyrstelige personer, sølvbægre og -bælter, sit skib, heste, bøger, pengegaver og kornindtægter til venner og milde stiftelser. Særlig interessant er det at han synes at have ejet et håndskrift af Andreas Sunesens Hexaëmeron.

Kilder. Kirkehist. saml. 6.r.VI, 1948–50 359–82 især 377. Diplomatarium Danicum 2.r.XI–XII, 1950–60; 3.r.I–III, 1958–63. Danm.s middelalderlige annaler, udg. Erik Kroman, 1980. Sjællandske krønike, udg. Rikke A. Olsen, 1981.

Lit. L. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. J. O. Arhning: Roskilde domkapitels hist. I, 1937. T. Jexlev i Hornsherredundersøgelsen, red. Sv. Gissel, 1977 = Det nord. ødegårdsprojekt. Publ. II.

Thelma Jexlev

Poulsen, Johannes, 1881–1938, skuespiller, sceneinstruktør. * 17.11.1881 i Kbh. (Holmens), † 14.10.1938 sst., begr. på Hulsig strand. F: kgl. skuespiller Emil *P. (1842–1911) og Anna A. D. W. M. Næser (1849–1934). ~ 1° 27.2.1908 i Kbh. (Helligg.) med Ingeborg Maria Hauge, * 17.7.1880 i Kristiania (~ 2° med grev Barrelet de Ricou, Paris), d. af grosserer Carl Andreas H. (1837–1900) og Anna Abelone Kloed (1843–1902). Ægteskabet opløst. ~ 2° 30.6.1917 i Birkerød med Sylvia Mizpah Pio, * 29.11.1878 i Chicago, † 24.4.1932 i Hellerup (~ 1° 1903 med lensgreve Eggert Christopher K. til Knuthenborg, 1882–1920), d. af socialistføreren Louis *P. (1841–94) og Louise A. H. Jørgensen (1853–1924). Ægteskabet opløst. ~ 3° 31.5.1924 i Kbh. (Garn.) med solodanser Ulla Iversen (Ulla *Poulsen Skou), * 2.5.1905 i Kbh., d. af snedker, senere kontorassistent Søren I. (1863–1940) og Laura Christiane Hansen (1864–1927). – Bror til Adam *P. og Svern *P.

P. havde altid villet være skuespiller. Allerede som lille purk røbede han dramatiske evner. Fru Heiberg (Johanne Luise) lagde mærke til hans

skiftende udtryk når han sang sine små viser, og faderen nærede heller ikke tvivl om hans talent. Privat og på kostskole spillede P. dilettantkomedie, bl.a. sammen med broderen Adam, og da de i 1899 var blevet studenter fra Birkerød og n.å. havde taget filosofikum, forberedte faderen dem til debut på Dagmarteatret (9.11.1901) hvor P. spillede Filippo i *Renaissance*. Heldigere valg kunne næppe være truffet. Som en fole sprang „Dag“ gratiøst omkring; P. var slet ikke teknisk dygtig, og hans skæve mund skulle publikum først vænne sig til, men han interesserede alligevel ved ungdommen og charmen i sit væsen og den stil der var i hans krop. Festlig og musikalsk var denne yngling som ikke blot kunne synge, men også foredrage en sang, bedst, når han akkompagnerede sig selv til lut. Først virkede han som en kåd studentskuespiller (Peter Ravn i *En Spurv i Tranedans*), men det viste sig snart, at han ejede dybere toner og kunne karakterisere og træde ud af sin egen individualitet. Mol-tonen i hans sceniske begavelse fik et smukt udtryk i William Taylor i Bjørnstjerne Bjørnsons *Maria Stuart*, den blide resignation var bud fra hans eget bløde sind, og der kan fra foredraget af sangen *Hver Glædesstund du fik paa Jord betales maa med Sorg* drages relationer til mange af hans senere skikkelser, først og fremmest Vilhelm i Adam Oehlenschlägers *Axel og Valborg* og Antonio i *Correggio*. Hans figurdannende evne var i hans første periode overordentlig rig og fornem stilfærdig: lagerist Sørensen i *Tante Cramers Testamente* var i sin lette komik et andet menneske end den sjælsfine typograf i *Haardt imod Haardt*, og dristighed og sandt lune viste han som den forkælede Frida i *Ranke Viljer (To Gange To er Fem)*, en nyskabning på vor scene. Andre vittigt sete hovedstadsfigurer fra de forskellige miljøer var fuldmægtig Christensen i *Hr. Christensen* og soudenøren Ferdinand i *Brødrene Hansen*. I de syv sæsoner P. tilhørte Dagmarteatret (1905–06) turnerede han som medlem af „de Otte“ i Skandinavien) spillede han ca. 50 roller i hastigt skiftende forestillinger, hvorved han fristedes til, støttet af Martinus Nielsens diktation, at gå mere i bredden end i dybden. Sagamennesket Hallfred Vanraadeskjald og troubadouren Bertran de Born var typiske for det højtaltende i hans fremstillingsform, den han siden anvendte hyppigt, fx som Calliban i *Stormen*. Hvad han bød sin sonore stemme af kraft-udfoldelse indtil råben var imponerende, men sjæleligt gik meget tabt under denne spilleform, og de roller hvor sprogets brusen var ham vigtigere end den fantasifulde inderlighed hørte ikke til de interessante fremstillinger i hans repertoire.

Som tidens ypperste scenetalent blandt de unge ansattes P. 1909 ved Det. kgl. teater hvor en del af faderens og onklens yngre roller ventede ham (fx prinsen i *Der var engang* – og Ludvig Holbergs Henrik), men generelt sagt blev det de figurer han selv nyskabte der gav ham plads og rang i teaterhistorien. Narrrens tragiske poesi i *Helligtrekongers Aften* var et budskab fra hans egen følsomme sjæl, mens hans spil siden hen som Tobias Hikke i samme komedie og Rende-garn i *En Skærsommernatsdrøm* kun var støjende reminiscenser fra Olaf Poulsen. Ligheden mellem de to kunstnere var kun af ydre art; han ejede hverken onklens vis comica eller hans skolede replik, men levede på fantasien og sin biliddannende evne. Derfor blev det hverken Henrik eller Harlekin, som knyttede ham til Holberg, men hans vittige, elegante Jean de France der sigtede mere på adelen end på borgerskabet, og hvormed han skaffede den gamle farce en tiltrækning som den aldrig før havde kendt. Han trak hovedlæset ved skuepladsens 200-års fest 1922, da det første gang lykkedes at gennemføre en Holberg-uge, til hvilken lejlighed han skabte sin virtuose Vielgeschrey i *Den Stundesløse* og satte intermediet til *Kilderejsen* fantasifuldt i scene som en litterær lystrejse fra Holbergtiden til romantikken. Men Oehlenschlägers poesi lå hans stemningsbevægede sind nærmere, og det skyldtes da også P.s indsats, at digteren, hvis værker næsten var forsvundet fra national-scenen, fik to store succeser i begyndelsen af dette århundrede: *Aladdin* og *Tordenskjold* (begge 1919). Han udførte selv titelrollerne; den saltvandsfriske søhelt, B. Denners portræt levendegjort, talte med klædelig og forsvarlig norsk accent, og da P. gentog indfaldet over for frasemageren Stensgaard i *De Unges Forbund* fulgte hel-det ham atter; for øvrigt havde Henrik Ibsen godkendt eksperimentet, da den ældre Wilhelm Wiehe vovede det ved stykkets fremkomst. Stensgaard var dog ikke P.s ypperste skikkelse hos Ibsen. Det var *Peer Gynt* (1913). Den norske Aladdin lykkedes ham bedre end den danske. De havde fantasi og tankeflugt og vovemod tilfælles. I sine 37 skuespillerår skiftede P. ham i ca. 250 roller. Replikkens nuancering var ikke det væsentlige for ham, men at figuren stod klart for tilskuerne i få, karakteristiske træk. Han var en genial maskør med et stort kostumekendskab, erhvervet på talrige studierejser til alverdens museer. De maskebøger, han efterlod, er enestående i deres rigdom; det vil synes fremtiden utroligt, at alle disse forskellige ansigter skabtes af ét menneske. Ægte i elegance og stil var især hans skikkelser fra 1700-tallet (Charles i *Bagtalelsens Skole*; Esteban i *Madame*); i mange tilfælde nø-

jedes han med skitsen, men hvis figurens indre væsen smeltede sammen med masken, opstod en rig og personlig skuespilkunst der ved sin fantasi og sin indre varme sejrede over al kold teknik og scenisk beregning. På grænsen mellem klogskab og afsind var P. en mester; derfor blev August Strindbergs Erik XIV og Carl Gandrups dr. Vitus i *Munken gaar i Enge* store kunstværker som ikke kan kopieres. Det samme gjaldt Fedja i *Det levende Lig*, billedet af et fint menneskes undergang i drik og karaktersvaghed, udført med flere sjælelige nuancer, end der fandtes i Alex. Moissis' lyriske udgave af rollen. Billedets modsætning var grosserer Jacob Levin i *Indenfor Murene*, vital i sin selvopholdelsesdrift, forretningsmand og jøde, på en gang københavner og international. P. tog figurens miljø med ind på scenen og belyste den fra alle sider, var geskæftig og simpel, men også en god søn og en lykkelig far. Til mesterværkerne hørte Arlechino i balletten *Pierrettes Slør* hvor han, skønt ordløs, skabte et uforglemmeligt billede af latent uhygge. Indre myndighed og væld prægede hans Julius Cæsar; modsat har få kunnet fremstille slap, elegant dekadence så træfsikkert som P. Hans Henrik VIII i *Cant* hjalp Kaj *Munk til hans første succes, et renæssancemenneske, brunstig, skarp og grov indtil tåbelighed, men også listig og myndig. Af figurer fra de sidste år var skuespilleren i *En Sjæl efter Døden* en overlegen og elskværdig udlevering af han-primadonnaens psykologi, og bedsteborgeren Jeronimus i *Jean de France* viste P. afklaret, besindig, konservativ. Dermed sluttede rækken af hans menneskeskikkelser; hans kunstnerliv var til ende i samme tidlige alder som faderens; uden at ane at han var syg til døden, optrådte han sidste gang 31.5.1938 som Christian IV i *Elverhøj*.

Som sceneinstruktør har P. sin særlige plads i teatrets historie. I en artikel til et amerikansk teaterværk skrev han engang, at skuespilkunsten var meget mere end ordet, og at han som iscenesætter havde bestræbt sig for at få teatrets mange strenge til at klinge i harmoni: „Min Far saa sin Opgave i paa Scenen at gøre Menneskers daglige Liv virkeligt, men jeg ser min Opgave i at gøre Menneskers Drømme virkelige“. Han var som instruktør en absolut modsætning til W. *Bloch hvis kunst forekom ham grå og bundet til realisme. P.s epoke begyndte 1914 med *Det gamle Spil om Enhver*, en hos os ukendt malerisk pragtudfoldelse der stammede fra Max Reinhardt, hvis formidler på dansk teater P. blev. Opførelsen var mere en kirkegang end en teaterforestilling. Hvad han så og lærte på sine rejser, gik igen i hans scenerier; hans bog *Gennem de Jagre Riger* – , 1916, blev baggrunden for opførel-

sen af Aladdin med al den østerlandske kolorit som mange mente tog livet af Oehlenschlägers poesi. Hans eksperimenter bragte ham også store nederlag, fx *Ulysses von Ithacia*, 1934 og *Hamlet*, 1937, men også store sejre, og da navnlig inden for operarepertoiret. Her var han en nybygger. Han tog malerne Agnes *Slott-Møller, Kay *Nielsen og Svend *Gade i sin kunsts tjeneste og gav *Liden Kirsten*, *Drot* og *Marsk*, *Carmen* og andre operaer livfulde scenerammer af stor skønhed. Han oversatte tonebilledet til maleri, var, som Henri *Nathansen skrev, „nærmere beslægtet med Musik, Maleri og Plastik end med Drama“. Det internationalt betonedede i hans væsen gjorde ham til teatrets vindue ud mod Europa; han fik Jean Sibelius til at skrive musik til Stormen, han modtog fremmede kolleger, fx Moissi og H. George, storstilet i sit hjem og bevægede Gordon Craig til at iscenesætte *Kongs-emnerne* (1926), hvad der gav anledning til skriftet A Production (1926), en af de meget få verdensberømte bøger om dansk teater og et forsvar for Craigs banebrydende modernistiske ideer med vægt på lyd, lys og bevægelse samt på de vertikale linjer i scenebilledet. 1927 fik P. gennemført opførelsen af *Erasmus Montanus* i Paris, spillet af Det kgl. teaters kunstnere, og i tre år (1927–30) i hvilke han ikke var knyttet til Det kgl. teater, turnerede han bl.a. i Nederlandene med *De Usynlige*. På nordiske scener færdedes han husvant og havde stor ære af sin opførelse i Stockholm og Oslo af *Bagtalelsens Skole*, og 1936 iscenesatte han med succes *Det gamle Spil om Enhver* på Hollywood Bowl i Californien. Derfor kaldte Max Reinhardt ham „einen der stärksten Träger der internationalen Kunst und Geistesgemeinschaft“.

Edv. *Brandes skrev engang: „I Johs. P.s Sind og Sjæl og Aand flyder, strømmer, jager, ildner, springer og danser Stemning og Indtryk, Set og Lært og Oplevet i en kalejdoskopisk Farvehvirvel“. For så vidt mindede han ikke om faderen. Dennes særkende var klarhed og ro, mens P. derimod var mystiker og fuld af overtro. Men der kunne drages paralleller mellem ikke få af deres figurer, og stemmerne havde toner fælles. P.s mandige styrke var ikke ringere, men hans fantasi mere frodig, og der var i hans sind et festligt moment, som faderen savnede. Det var denne festivitas han tilførte nordisk teater, noget farverigt og gyldent som forsvandt med ham. □Mal. af Margrethe Svann Poulsen, 1903. Buste af Elise Brandes, 1908, marmor 1909 (Teatermus.). Malet i rolle af N. V. Dorph, 1909. Karikatur af Vald. Andersen, s.å. Træsnit af L. B. Hansen, 1910, efter foto. Malet i rolle af Marie Sandholt, 1911 (Teatermus.). Flere rolletegn. af

Vald. Møller, bl.a. 1912, 1916 og 1920 (sst.). Karikatur af J. Nørretranders, 1913, af Sven Brasch, 1916 og talrige andre. Flere statuetter i roller af Axel Locher, bl.a. 1919 (Teatermus.; Det kgl. teater). Tegn. af Kay Nielsen, 1926. Tegn. af H. Jensenius udst. 1928, 1931, 1933 og 1938 (bl.a. i Teatermus.). Tegn. af B. Biilmann Petersen udst. 1930. Linoleumssnit af K. J. Almqvist 1930 og 1939 og i karikatur. Litografi af H. Bendix udst. 1930, tegn. af samme udst. 1936. Tegnet i rolle af Gerda Ploug Sarp, 1931 (Teatermus.). Tegn. af Ivan Opffer, 1932 og 1939 (sst.). Buste af Axel Locher udst. 1932. Mal. med portr. og rollebillede af J. F. Willumsen, 1933 (Det kgl. teater). Tegn. af H. Isenstein, 1938 (Kgl. bibl.). Selvpportr. i akvarel (Teatermus.) og i mal. Bronzemaske af Elna Borch. Tegn. af Viggo Thomsen. Tegnet i rolle af Sophus Jürgensen (Teatermus.), af E. Krause (sst.), af H. E. Melchior (sst.) og akvarel af Svend Johansen. Tegn. af Olav Gullbransson (Teatermus.). Silhouet i rolle af Kirsten Wiwel. Foto.

Henri Nathansen: J. P. og Poul Reumert, 1918. Samme: J. P., 1946. Anna Poulsen: En skuespillers liv, 1925 398–401. Festskr. til J. P. 1901–26, 1926 (billedhæfte). Edv. Brandes i Teatret XXVI, 1926 59–62. Edv. Agerholm sst. 62–64. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv og af da. teaters hist., 1930 325–27. Rob. Neiiendam i Ord och bild XLVII, Sth. 1938 643–51. Et galleri af J. P.s figurer 1901–38, ved samme, 1938. Politiken 15.10.1938. Berltid. og Nationaltid. s.d. Michael Neiiendam: Rampelys og stjerneskår, 1941. Bogen om Johannes, red. samme, 1945. Ulla Poulsen Skou: På rejse med J. P., 1946. Samme: Skuespilleren og danserinden I–II, 1958–59.

*Robert Neiiendam**

Poulsen, Kaj Egeø, * 1912, direktør for Sadolin & Holmblad A/S. * 7.5.1912 i Bisserup, Holsteinborg sg. F: res. kapellan, senere sognepræst i Aversi og Tybjerg, Poul Frederik Axel P. (1875–1960) og børnehavelærer Elise Margrethe Groth (1877–1972). ~ 1° 10.8.1937 i St. Magleby med civilingeniør Aase Elisabeth Sadolin, * 28.12.1912 i Kbh., † 12.3.1946 sst., d. af direktør for Sadolin & Holmblad A/S G. A. * S (1874–1955) og Esther M. Schultz (1888–1964). ~ 2° 16.11.1962 i Hørsholm k. med direktionssekretær Else Dortha Christiansen, f. Christensen, * 14.7.1919 i Kbh., † 20.7.1979 sst. (~ 1° 1943 med assistent Børge Christiansen, 1917–50), d. af møbelsnedker Christian C. (1885–1964) og Johanne Bentsen (1887–1936).

P. blev student fra Haslev 1930, cand.polyt. 1935 og samme år ansat i Sadolin & Holmblads forskningslaboratorium. 1936 blev han afdelingsingeniør, 1944 underdirektør og 1949 direktør. Efter at have været formand for virksomhedens tekniske direktion fra 1955 var han direktionsfor-

mand 1959–73, fra 1973–77 formand for bestyrelsens forretningsudvalg. P. har medvirket ved stiftelse og igangsætning af fabrikker under Sadolin & Holmblad i adskillige lande. Ved siden af sin virksomhed i Sadolin & Holmblad har P. været aktiv i organisationsarbejde. Blandt hans vigtigste poster var formandskabet for Foreningen af danske farve- og lakfabrikanter 1971–76 samt for arbejdsgiverforeningens industrigruppe 1965–77. 1965–72 var han formand for industrifagene, 1960–70 formand for Tapet- og farverådet samt 1968–70 formand for Foreningen for Danmarks lak- og farveindustri. P. har gjort en stor indsats inden for udviklingen af management og især den side af dette begreb der har forbindelse med arbejdsklimaet. Det har altid været hans opfattelse, at arbejdskvaliteten er forbundet med individets trivsel, motivationen med individets mulighed for et personligt forhold til beslutningsproces og til virksomhedens driftsresultat. Allerede 1957 blev der på Sadolin & Holmblad indført princippet medarbejderaktier der kunne købes til en kurs der lå 15 pct. under børsnoteringen. Det har været P.s opfattelse, at et fornuftigt lønsystem kombineret med muligheden for at erhverve aktier i virksomheden er at foretrække for udbyttedeling; endvidere at man ved at dyrke den enkeltes personlighed og sørge for en god uddannelse af arbejdsledere kan reducere konfliktmulighederne. 1971 formulerede han sin managementfilosofi i retning af oprettelse af grupper på arbejdspladsen, i hvilke lederen selv var medlem. Dette burde i princippet også gælde direktørens funktion. Profitmaksimering skulle ikke være målet, men en produktiv indsats i en ramme hvor begreber som etisk holdning og personlighed kunne komme til udfoldelse. – R. 1968. R. 1975. □Foto.

K. P. i Berl. aften 16.7.–17.7.1971. Interviews i Børsen 1.2.1960 og 11.5.1971.

Ib Gejl

Poulsen, Karen, 1881–1953, skuespiller. * 10.5.1881 i Kbh. (Slotsk.), † 15.2.1953 sst. (Vigerslev), begr. sst. (Vestre). F: kgl. skuespiller Olaf * P. (1849–1923) og balletdanser Henriette E. Bryde (1846–1909). ~ 1° 26.6.1902 i Fredensborg med skuespiller, cand.phil. Henrik Valdemar Lund, * 21.10.1877 i Kbh. (Matth.), † 5.6.1958 sst. (Valby) (~ 2° 1920 med skuespiller Elna Augusta Maria Roar-Christensen, * 1889; ægteskabet opløst), s. af cand.teol., senere kontorchef Henrik Ferdinand L. (1837–1914, ~ 1° 1865 med Thérèse Julie Caroline Chartier, 1847–72) og Margarethe Dagmar Møllerup (1850–1927). Ægteskabet opløst. ~ 2° 28.1.1919 i Kbh. (Garn.) med

forretningsfører Bjørn Thalbitzer, * 13.12.1895 på Frbg., † 1959 i San Remo, s. af arkitekt Viggo Alexander T. (1869–1926). Ægteskabet opløst.

P. havde læst med sin far, men hun havde ikke gået på elevskolen inden hun 4.2.1900 debuterede på Det kgl. teater som Pernille i *Mester Gert Westphaler*. Hun havde humor, og hendes diktion var bred og tydelig. Fra 1902 søgte hun videre udvikling ved Dagmar-teatret (Tonietta i *Den indbildt Syge*) og Århus teater (*Frøken Nitouche*); fra 1908 tilhørte hun Det ny teater i dets første periode, og 1912 knyttedes hun, introduceret af sin far, på ny til Det kgl. teater. Der var træk i P.s karakter som i høj grad mindede om faderens, og hun ejede både lune og karakteriserings-evne. Hendes figurer rummede ægte komik (Tante Malle i *Geografi og Kærlighed* og Arianke Bogtrykkers i *Barselstuen*), og hun nåede også frem til at kunne løse større opgaver, fx som det udslidte, forjagede trældyr af en kone i *Haardt imod Haardt*, og som den samvittighedsplagede Joanna i *Enkehuset*. En smuk plads i repertoiret, ikke mindst hos Holberg, ville have været hende sikker, hvis hendes energi havde stået mål med hendes evner. Den af melankoli og nervekriser forpinte kvinde formåede hun at fremstille med stor kraft og stærkt personligt. 1938 forlod hun skuffet Det kgl. teater for at optræde på de kbh.ske privatscener. På Frbg. teater spillede hun hovedrollen i *Hendes gamle Naade*, 1941 og året efter havde hun en betydelig rolle som en mor i Thornton Wilders *Vor By* på samme scene. På film gjorde hun sig stærkt gældende i *Elverhøj*, 1939, bedstemoderen i *Ditte Menneskebarn*, 1946 og påklædersken i Tavs Neeiendams *Mordets Melodi*, instrueret af Bodil Ipsen 1944. Også i radioen indlagde hun sig stor fortjeneste med sin rigt nuancerede stemmebeherskelse med vægt på pausernes betydning. □Mal. af Bertha Dorph udst. 1902. Tegn. af J. Nørretranders, 1912 (Teatermus.). Foto.

K. P. i Danske hjem ved århundredskiftet, red. Tove Clemmensen III, 1951 180–89. Interview i Berl. aften 11.1.1941. – H[arald] M[ogensen] i Politiken 16.2.1953. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. s.d.

*Robert Neeiendam**

Poulsen, Knud, 1881–1946, forfatter, journalist. * 16.8.1881 på Frbg. (Vartov), † 27.4.1946 i Brøndstrup. F: overrets-, senere højesteretsassessor Jonas Nicolai Johannes P. (1836–1914, ~ 1° 1867 med Rebekka Magdalene Brandt, 1848–73) og Marie Elisabeth Lemming (1854–1911). Ugift. P. blev student 1900 fra Schneekloths skole og cand.phil. n.å. Som fagstudium valgte han juraen, men på grund af æstetiske interesser og vandrelyst opgav han universitetseksamen og em-

bedsudsigterne. 1907–12 foretog han en rejse jorden rundt med ophold i Australien og Californien hvor han slog sig igennem ved lidt af hvert, som guldgraver, fåreklipper, skov- og landarbejder. Senere opholdt han sig i perioder på Færøerne og i Norge. Fra 1913 boede han på Djursland. – Som journalist begyndte P. i bladet København hvortil han 1905–20 var knyttet som medarbejder. Herfra overgik han 1921 til Politiken. Han vandt som kronikør en skare trofaste læsere, „indviede“ der forstod at skønne på hans lunerige og yndefulde stil. Af avisartikler og kronikker blev der bøger. Sin forfatterdebut fik P. med *Breve fra det fjærne*, 1915, der optager skildringer fra den store rejse, især fra Australien. Hans næste bog, *Ungdom*, 1918, indeholder en større komponeret fortælling *Vingeskudt*, en udløber af 90ernes ungdomsbøger, men nogle mindre skildringer (bl.a. *Den lille By*) må til for at fylde bindet ud. Siden holdt han sig til epistlens form, som han gjorde til sin særlige genre: *Breve fra Danmark*, 1922 hvor han tager Djursland i besiddelse som sit specielle hjørne af Danmark, *Vandringer*, 1928 og *Breve fra Ensomheden*, 1936, hans sidste bog. Jævnside med denne poetiske journalistik har han leveret en lang række oversættelser af engelsk romanlitteratur (bl.a. Jack London, Joseph Conrad og John Galsworthy). – Ingen af 90ernes lyrikere tilegnede sig med større inderlighed end P. dansk natur, selv i den sludfulde, grå oktober. Men for P. blev aldrig som for Ludvig *Holstein, hans nærmest beslægtede mellem 90ernes forfattere, naturindtrykkene til panteistisk al-poesi. Over for naturen er han stadig kun bymennesket der må slæbe hele sin daglige „upoetiske“ verden med sig. Naturskildringen er kun stemningsbaggrunden for hele det slyngede net af tankeassociationer der gør brevene til fragmenter af en praktisk livsfilosofi, små menneskelige prædikener af en særegen dansk-københavnsk tone. □Mal. af A. Lofthus, 1907 (Fr.borg). Foto.

Ludv. Holstein i Politiken 16.8.1931 og 30.9.1936. Samme: Et minde, 1943 107–19. Cai M. Woel: Troubadourer II, 1934 163–69. Aage Houken: K. P.s liv og forfatterkab, 1949 (heri bibliografi). Tom Kristensen: Til dags dato, 1953 89–92. Samme i Danske digtere i det 20. årh., ny saml. 1955 135–50. – Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (Oluf Friis)

Poulsen, Knud Ivendorff, * 1920, journalist, forfatter, teaterdirektør. * 15.6.1920 i Fjerritslev, Kollerup sg. F: postassistent, senere postmester Harald P. (1887–1953) og Margrethe Eigtved (1891–1954). ~ 1° med Berit Erbe, * 14.9.1923 (~ 2° med teaterchef, sceneinstruktør Knut Thomassen, * 1921). Ægteskabet opløst. ~ 2° med

museumsdirektør Hanne *Finsen, *8.3.1925 i Kbh. (Johs.), d. af læge, senere overlæge Valgard F. (1896–1980) og billedhugger Inge Ebstrup (1899–1977).

Efter fra 1940 at have været journalist ved Aftenbladet og Nationaltidende kom P. 1947 til Politiken, til hvis fremtrædende medarbejdere han hurtigt kom til at høre. Hans talent som interviewer, kommentator og causeur stemte overens med og lod sig samtidig inspirere af bladets tone – kvik på grænsen til det frække eller frivole tilsat et lille stænk af sentimentalitet. Hans interviews underspillede ikke spørgerens rolle som respektløs provokatør, men kastede derved ofte et skarpt lys over den interviewede. Og hans mini-causerier under mærket Dråben viste en næppe overgået evne til kort og vittigt at pointere et synspunkt i centrum eller i periferien af det der samme dag var oppe i tiden. *Eventyr på fodrejsen og andre blade af Draabens dagbog*, 1954, og *100 Draaber*, 1963, giver prøver på denne side af P.s bladlige virksomhed. P.s ambitioner som skribent rakte imidlertid ud over journalistikken. Han skrev rejsebogen *Rejse i Spanien*, 1953 (ny udg. under titlen *Spanien*, 1967), forsøgte sig som humoristisk romanforfatter med *Dyden gaar amok*, 1957, og *Vor berømte landsmand*, 1963. Han skrev manuskripter til flere film – bl.a. *På tro og love* og *Vi som går stjernevejen* – oversatte skuespil og skrev revytekster og var i mange år medarbejder ved Blæksprutten. Da han 1963 forlod Politiken, tog hans karriere delvis en ny retning. Han fortsatte ganske vist med journalistikken – som interviewer ved Berlingske Tidende og Aktuelt, senere som fast kommentator ved sidstnævnte blad. 1965 modtog han Cavling-prisen for sin „talentfulde og fornemme videreførelse af interview-genren“. Efter 1963–64 at have virket som fast radio-kommentator gjorde Niels-Jørgen *Kaiser ham 1966 til konsulent ved TV's underholdningsafdeling og medlem af dens faste forfatter-kollegium. I denne egenskab blev han bl.a. medforfatter til de satiriske uge-revyer *Hov, hov* og *Uha, uha* – hans portræt af Glistrup-tidens utilfredse velfærds-danser i Buster *Larsens *Lorteland*-monologer blev ligefrem klassisk.

Da Meir Feigenberg 1966 overtog ledelsen af Det Ny teater efter Peer *Gregaard, blev P. dramaturg ved teatret, og 1969 efterfulgte han Feigenberg som chef – i en enkelt sæson 1971–72 ledede han tillige Gladsaxe teater. P.s repertoire har været meget afvekslende. Allerede i sin anden sæson fik han en stor kunstnerisk og populær succes med *Jeppe på Bjerget*, iscenesat af Kaspar Rostrup og med Buster Larsen i titelrollen. Han har senere spillet adskillige klassikere

og ny-klassikere som fx *Medea* med Bodil *Udsen, *Købmanden i Venedig* med Erik *Mørk og Susse Wold, *Frøken Julie* med Lone Hertz, *Tre søste, På et hængende hår, Ismanden kommer* med Henning *Moritzen og *Cyrano de Bergerac* med Frits *Helmuth. Han har også spillet operetter og musicals som fx *Nitouche*, *Can can* og *Den glade enke*. Han har spillet mange ældre og nyere lystspil, især af angelsaksisk oprindelse, og han har sat en række revyprægede collage-forestillinger op som fx *Vidunderlige kælling*. PH-forestillingen *Kys det hele fra mig* med Bodil *Kjer, *Mellem brødre* og *Avishunden* – til de fleste bidrog han selv som redaktør og tekstforfatter.

Kritikken af P. som teaterleder har ofte været hård. Man har bebrejdet ham hans manglende linje og engagement, men har ikke kunnet frakende ham en betydelig tæft og vilje til at overleve. Han har haft vanskeligt ved at give sit teater et ansigt, men på godt og ondt har han, set i et større perspektiv, med en ikke ringe tilpasnings-evne forstået at udnytte de vilkår for en moderat ajourføring, der gælder for det etablerede teater i en kunstnerisk, økonomisk og social krisetid. □Tegn. af Erik Werner udst. 1968. Foto.

K. P. i Weekendavisen 5.8.1977 (erindr. i utide). Interview i Politiken 24.9.1978.

Jens Kistrup

Poulsen, Kristen Lars Stephen Egede, f. Mikiasen (grønl.: Kalistat), 1910–51, forfatter. *6.12.1910 i Narssaq ved Godthåb, †29.5.1951 i Narssaq ved Julianehåb. F: Karoline Mikiasen. Navneforandring til Poulsen 13.4.1943. ~1° 18.8.1935 i Nanortalik med Margrethe Benedikte Qetura Hansen, *12.11.1907 i Nanortalik, †24.5.1936 i Augpilagtoq, begr. sst., d. af bødker Janus Gerhard Philippus H. (1874–1951) og Marie Sofie Salome (1881–1943). ~2° med Salome Helene Bibiane.

P. voksede op hos forskellige slægtninge, men kom pga. sine boglige evner i den nyoprettede efterskole i Godthåb 1928 og senere på seminariet, hvorfra han dimitteredes 1934 som kateket. Siden virkede han som sådan til sin tidlige afsked pga. tuberkulose og delte lod med alle yngre kateketer. De blev med korte mellemrum flyttet, uden eller mod eget ønske, fra plads til plads langs kysten, hvilket var meget besværligt, men havde den positive side at de lærte landet og folket at kende og blev holdt i gang. P. virkede således først i Nanortalik distrikt i Augpilagtoq og selve kolonien, siden i Nordgrønland på forskellige udsteder i Ūmánaq og Egedesminde distrikter for til sidst at blive ansat i Narssaq ved Julianehåb hvor han døde under mæslingepide-

Poulsen, Kristen

mien 1951. – Allerede i seminarietiden skrev P. mange digte, præget af hans lyse humør, og han fortsatte lige til sin død og har i alt skrevet 150 digte, hvoraf enkelte kom med i sangbogen *Erinarsstit*, den fælles grønlandske „højskolesangbog“, mens 26, *Erinarsugassat*, blev udgivet af Frederik Høegh på et lille trykkeri i Narsaq. – Det omrøjsende liv var tungt for P., fordi han knyttede sig så stærkt til de steder hvor han boede, og nogle af hans mest gribende digte er afsked med sådanne steder hvor erindringer fra mange års levet liv vælder op i ham, specielt når han som i Auggpilagtoq måtte efterlade sin unge hustru, der var død i barselseng og et lille dødt barn på den vindblæste kirkegård. Uviljen mod de tvungne flytninger kommer frem i et gentaget tema i digtene hvor han priser de frie fugle, der kun drager hen hvor de selv vil. I det hele er dyrene et yndet emne i hans lyrik der også omfatter flere kendte børnesange. Mest brugt i dag er nok hans dejlige forårssang *Seqernup qungujugdune* (Solen smiler), til hvilken han selv skrev en af de få melodier han selv skabte, med lutter korte intervaller der har stærke mindelser om gamle eskimosange. Sangen findes oversat i Højskolesangbogen, Med kåde smil den lyse sol. I øvrigt brugte han hyppigt iørefaldende døgnmelodier til sine sange. Hans sidste digt *Efterår*, fra tiden efter tb-angrebet er stærkt præget af hans bevidsthed om, at døden nærmede sig.

I Nanortalik distrikt var der mange indvandrede østgrønlandere; mødet med deres langt mere oprindelige kultur vakte P.s levende interesse for det gamle eskimoiske liv, og mange digte fra denne periode har motiver fra den hedenske sagnverden, ligesom hans eneste prosafortælling *Angákoq Papik* (angakokken Papik) stammer fra denne tid, omend først udgivet 1952. – P. havde inden sin tidlige død nået at sikre sig en plads blandt Grønlands folkekære digtere, ikke mindst fordi han så præcist havde tolket grønlandernes glæde over deres land og dets stærke natur, og samtidig gjort det med det smittende humør der er typisk grønlandsk.

Knud Petersen i Fem grønlandske digtere, Godthåb 1956 127–63. Chr. Berthelsen: Oqaluttigaaivut taalliaativullu, ny udg. Godthåb 1976 108–12.

Mads Lidegaard

Poulsen, Laurids Bertelsen, 1840–1919, frimenighedspræst. * 20.2.1840 i Hundebøl, Rødding sg., † 21.3.1919 i Bovlund, begr. på frimenighedskirkegården sst. F: husmand Hans P. (1807–57, ~1° med Maren Lauritzdatter, 1800–37) og Margrethe Conradsen (ca. 1798–1888, ~1° med gårdejer Laust Bertelsen i Hundebøl, 1783–1837,

~1° med Mariane Willadsenke, f. Jacobsgaard, 1782–1829). ~1° 17.8.1866 i Agerskov med Kjestine Refslund, * 3.12.1842 i Branderup, † 19.9.1877 i Bovlund, d. af gårdejer Morten R. (1799–1859) og Ellen Johnsen (1805–69). ~2° 25.4.1879 i Toftlund (b.v.) med Marie Refslund, * 11.5.1831 i Branderup, † 9.2.1899 i Bovlund, søster til 1. hustru. ~3° 9.10.1900 i Toftlund (b.v.) og s.d. i Rødding frimenighed (kirkeligt) med Hanne Outzen Lebeck, * 29.10.1869 i Bovlund, † 29.10.1941 sst., d. af gårdejer Jens Outzen L. (1841–72) og Bodild Marie Schmidt (1843–1918).

P. kom fra et fattigt hjem og måtte tidligt deltage i arbejdet, ved tørvegravning og som hyrdehæng om sommeren. I ensomheden dukkede religiøse tanker op hos ham, lærer Bødtcher i Kamstrup gjorde ved sin trohjertige religionsundervisning indtryk på ham, og det styrkedes gennem konfirmandforberedelsen i Hygum, men til et gennembrud kom det først i forbindelse med en livsfarlig sygdom da han var i 18-årsalderen. Derpå sluttede han sig til Rødding-egnens forsamlingsfolk, og for at kunne begynde et kristeligt arbejde søgte han optagelse på Jelling seminarium; han fandt det for grundtvigsk og tog derfor til Tønder hvor Cornelius Appel (dengang lærer ved seminariet) lærte ham at vurdere Grundtvigs kristelige og folkelige syn. 1862 blev han andenlærer i Rangstrup (Agerskov), var som frivillig med i krigen 1864, deltog i forsaret af Dybbøl og blev snart efter fredsslutningen førstelærer i Rangstrup, men afsat 1867 fordi han ikke ville aflægge hyldningsed. 1868 flygtede han til Danmark for at undgå tysk militærtjeneste og var 1868–70 forstander for Vejstrup højskole (Fyn). 1870 købte han hus på Bovlund bjerg, drev med dygtighed sit landbrug og holdt kristelige og folkelige møder i egnen; 1879 blev han af C. Appel ordineret som præst for de frie danske kredse i Bovlund, Forballum og Vesteråbølling, og betjente alle tre kredse til J. Jørgensen 1899 overtog en del af hans område; i Bovlund blev han til sin død. Sin frodigste tid havde P. i 1890erne. Ungdommen begyndte nu at blive i Slesvig og havde ofte på danske højskoler fået et friere syn på kirkelivet. Frimenighederne fik derfor større tilslutning og vandt mere gehør også uden for deres egne miljøer. Fra mange steder kaldtes der på frimenighedspræsterne, og skønt P. satte det mundtlige ord over det skrevne ytrede han sig nu også tit i aviserne, ofte med polemiske indlæg mod de tyske statskirkelige præster. Som prædikant var P. i høj grad noget for sig; han talte sønderjysk folkemål, fortabte sig ikke i teologiske undersøgelser eller spekulationer, men talte ud af sin egen religiøse erfaring. □Mal. af Agnes

Smidt ca. 1910. Foto. – Gravsten af N. Hansen-Jacobsen, 1921.

L. B. P. i Højskolebladet XXXIX, 1914 893–96, Festskr. til H. P. Hanssen, 1932 239–52 og i Sønderjydske Årbøger, 1936 298–309. Breve i Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I–II, 1924–35. – Thade Petersen i Højskolebl. XXXV, 1910 209–14. Samme i Håbets mænd, ved H. Lausten Thomsen og Nic. Svendsen, Flensb. 1923 251–57. Samme: De sønderjyske frimenigheders hist., 1924. J. Eriksen i Den nordsløv. kirkesag, 1919 161–63. N. Hansen i Sønderjylland, red. Sv. Dahl og A. Linvald II, 1919 148f.

P. G. Lindhardt

Poulsen, Lars Christian, 1866–1950, forfatter. * 24.3.1866 i Staun, Farstrup sg., † 3.1.1950 i Kbh. (Advents), urne på Bispebjerg kgd. F: husmand Poul Enevoldsen Nielsen (1827–1918) og Ane Cathrine Nielsen (1829–1904). ~ 22.5.1908 i Kbh. (b.v.) med Else Marie Christensen, * 19.2.1878 i Resen, Salling, † 1.8.1948 i Kbh., d. af gårdejer Christen Christensen Halborg (1831–85) og Johanne Marie Christensen (1837–1910).

P. voksede op i et meget fattigt hjem; han viste i skolen et fortrinligt nemme, men allerede ti år gammel kom han ud som vogterdreng og efter sin konfirmation i to år til herregården Krastrup. Sognerådsformanden på stedet fattede interesse for ham og skaffede ham amtsunderstøttelse til Emdrupborg højskole som han besøgte i vinterhalvåret 1883–84. Sommeren 1884 var han karl på herregården Vår. For sin løn og med lidt understøttelse fra Ålborg amts skolefond rejste han om efteråret til Kbh., kom på Blågårds seminarium og fik 1886 præliminæreksamen. Han underviste privat, sled sig frem til student 1890 og blev n.å. cand.phil. Han ville være læge og fik kantussen 1893, men penge til fortsatte studier havde han ikke. En årrække levede han af tilfældige bestillinger, led ofte ligefrem nød, men dyrkede i sin fattigdom lidt af alle videnskaber: kemi, sprog, litteraturhistorie osv. Ved venners hjælp kom han 1907 på Meyer og Detlefsens laboratorium hvor han var ansat som laboratorieassistent til 1938. S.å. blev han lotterikollektør. Sine første poetiske arbejder, et par digte og noveller, fik P. trykt i Tidens Gang 1905–06 under pseudonymet C. Staun som han også siden benyttede, og som han gjorde vidt bekendt med *Proletardrengens Læreaar*, 1911 (tysk udg. 1913). Denne bog er en af vor litteraturs krasseste proletarromaner, lige langt fra Karl *Larsen og fra Martin *Andersen Nexø. En dansk forudsætning er Carl *Hansens Spild og en indirekte „litterær“ tilskyndelse har de proletarnoveller været som flere af datidens blade jævnligt bragte. I Proletardrengens Læreaar findes den sikreste viden

om et af tilværelsens skumleste områder, storbyens bundfald. Uden litterære præntioner, med sørgmodig, stundom ironisk nøgternhed fortæller P. om en begavet dreng, søn af en fordrunken far og en forslidt mor, og hans ikke helt vellykkede vægren sig mod sine fornærede og fornærende omgivelser. Et menneskeligt dokument, vederhæftigt og uden svindel, og samtidig et opgør med proletarens fjender: brændevinen, skøgevæsenet, smudspresen og borgerskabets forlorne velgørenhed. Af en helt anden karakter er *Under Dommen*, 1916 der kun vakte ringe opsigt, men hvori P. nedlagde et betydeligt kunstnerisk arbejde og som tungt og alvorligt skildrer en himmerlandsk bondeslægtens bukken under, åndeligt og materielt, i litvag med sig selv og med de nye tider og metoder i sidste halvdel af forrige århundrede, med sympati for den underlegne og med drøje udfald mod hulheden i højskoleroantikken og hårdheden i den moderne andelsbondes nytteteorier. Siden offentliggjorde P. af skønlitterært kun en lille fortælling *Hændelser* (Gads da. Mag. XVI, 1922) der viser hans stadig aggressive sociale og menneskelige interesse ligesom de artikler han skrev i Tidens Stemme. P. har været redaktør af Huslejerens (1917–32) og tilsynsførende ved Meyers Vareleksikon (fl. udgaver) og Meyers Konversationsleksikon (I–IV, 1920–21). □Foto.

Jeppe Aakjær: Drengear og knøsekår, 1929 64f 214f. Jul. Bomholt: Dansk digtn. fra den industrielle revolution til vore dage, 1930 210f. Mogens Haugsted i København 1888–1945, red. Poul Nørlund m.fl., 1948 203f.

Daniel Preisz

Poulsen, Martin Nicolai Paulin Christian, 1867–1918, veterinær. * 16.2.1867 i Skørring ved Randers, † 3.3.1918 i Ringsted, urne på Søllerød kgd. F: gårdejer Søren P. (1835–1903, ~ 2° 1868 med Noline Adamsen, 1844–1923) og Mette Nielsen Ebbstrup (1839–67). ~ 3.5.1891 i Kbh. (Hellig.) med Ellen Kirstine Jacobsen, * 8.10.1869 i Ringsted, † 29.1.1925 i Kbh., d. af slagter, senere kreaturkommissionær Jens J. (1844–1903) og Hanne Sophie Pedersen (1851–1941).

Da P. 1886 havde fuldendt veterinærstudiet nedsatte han sig i Ringsted som praktiserende landdyrlæge. Hans navn blev snart kendt i dyrlæge- og landbrugskredse idet han ud fra sin rige praksiserfaring tog en række mangelfuldt undersøgte sygdomsproblemer op til belysning og meddelte sine resultater i talrige afhandlinger der bragte mange nye videnskabelige iagttagelser og kendsgerninger. Blandt P.s arbejder, der alle er offentliggjort i Maanedsskrift for Dyrlæger, kan nævnes de af veterinærskolens jubilæumsfond prisbelønnede afhandlinger om kvægsygdomme:

Poulsen, M.

Dysenteri VII, 1895–96, *Ufrugtbarhed* XVIII, 1906–07; XX, 1908–09, *Meningitis* XIX, 1907–08 og *Fordøjelselidelser* XV, 1903–04; XXI, 1909–10. Navnlig drægtigheds- og ufrugtbarhedsundersøgelserne med den af P. foreslåede ovarieudklemningsmetode var et banebrydende og dygtigt arbejde der trods en del kritik vandt anerkendelse og var medvirkende til at dyrlægerne for alvor tog dette for kreaturere økonomisk vigtige spørgsmål op til diskussion og praktisk behandling.

Axel Petersen i Månedsskr. for dyrlæger XXIX, 1917–18 662f.

Hj. Friis*

Poulsen, Niels, 1843–1911, fabrikant, legatstifter. * 27.2.1843 i Ås ved Horsens, † 3.5.1911 i Brooklyn, begr. sst. F: murer og husmand, senere i Horsens, poul Rasmussen (1813–67, ~2° 1849 med Mette Olesen, 1813–55, ~3° 1856 med Ane Olesen, 1824–78) og Ane Marie Nielsdatter (ca.1819–49). ~1873 med Lizzie Clausen, f. Browne, * 18.5.1838, † 4.7.1901.

P. gik i friskolen i Horsens og arbejdede uden for skoletiden på en tobaksfabrik. Efter konfirmationen kom han i murerlære, først i Horsens, senere i Kbh. hvor han gjorde svendestykke; han besøgte Teknisk skole og arbejdede her bl.a. under H. V. *Bissen. 1864 rejste han til USA hvor han begyndte som murerarbejdsmand, senere fik han plads på et arkitektkontor, og efter tre års forløb blev han tegner i statens bygningskommission i Washington. Han fik interesse for det arkitektoniske jernarbejde; han forudså at jern- og stålkonstruktioner ville vinde frem som bygningsmateriale, og han var klar over dette materials ornamentale muligheder. 1873 opgav han stillingen i Washington og tog ansættelse i The New York Architectural Iron Works hvor han hurtigt blev chef for den arkitektoniske og ingeniørvidenskabelige afdeling. 1876 gik firmaet fallit og fabrikken standsede, hvorefter P. selv begyndte en lille bedrift i kompagniskab med nordmanden Charles M. Eger. Alle støbninger måtte foretages i et andet jernværk, men det skete efter nøje anvisninger og under stadigt tilsyn. Som følge af den både tekniske og kunstneriske omhu der udvist ved fabrikationen voksede bedriften både i omdømme og størrelse. Det blev muligt at oprette eget støberi, flere og flere folk knyttedes til virksomheden, og i løbet af otte år var der skabt et anseligt foretagende, fra 1897 kaldet *Hecla Architectural Iron Works* i Brooklyn, med over 1000 arbejdere beskæftiget året rundt.

P. lagde stor vægt på at uddanne firmaets arbejdere bedst muligt, bl.a. ved en særlig aftenskole, og at knytte den bedste kunstneriske assistance til virksomheden; til tider var indtil 30 billedhuggere beskæftiget, bl.a. danskeren Carl Rohl "Smith. Hecla Architectural Iron Works voksede op til at blive den største virksomhed i sin art i USA. Fabrikken fremstillede jernkonstruktioner samt alt finere jern-, bronze- og smedearbejde til en mængde af New Yorks kæmpebygninger, bl.a. børsen, mønten, N. Y. Public Library, flere af de største hoteller, bl.a. Waldorf Astoria; endvidere jernarbejdet til de underjordiske baners nedgange og de fleste af New Yorks store jernbanestationer, til kongresbiblioteket i Washington osv. Firmaet konstruerede en særlig slags boghylder som leveredes til biblioteker landet over, og det var det første firma som lavede elevatorer og elevatorbure af smedet jern og stål. Det leverede jernkonstruktionen til The Flood Building i San Francisco som blev verdensberømt ved under jordskælvet 1906 at blive stående i et kvarter af rygende ruinhobe.

P. var en af de betydeligste repræsentanter for danskheden i USA; han var beskeden og bramfri i sin personlige fremtræden som var præget både af den alvor, erfaringer havde givet ham, og af det medfødte danske lune som harmonerede godt med den optimistiske ånd han mødte hos amerikanerne. Han gjorde en stor indsats for byen New York, bl.a. vedr. dens trafikproblemer, og han var en storsindet velgører over for landsmænd som havde vundet hans tillid. Han glemte aldrig den betydning hans gode uddannelse i Danmark havde haft for ham, og han forstod at amerikanere og skandinaver havde meget at lære af hinanden. Dette viste han ved at gå ind på den oprindelig af professor Carl Lorentzen ved New Yorks universitet fremsatte tanke om oprettelse af en organisation som skulle skabe mulighed for udveksling af professorer og studerende i USA og de skandinaviske lande. P. gav 1910 \$ 100 000 til et sådant arbejde og testamenterede yderligere \$ 500 000 til organisationen som fik navnet *American Scandinavian Foundation*, grundlagt 16.3.1911, to måneder før P.s død. Den således grundlagte institution har i de forløbne år udført et meget betydningsfuldt arbejde for at fremme forbindelserne mellem USA og de nordiske lande på åndelige, kunstneriske, praktiske og videnskabelige områder ved at muliggøre studieophold for amerikanske studerende i Norden og omvendt. Institutionen støtter sig til organisationer i Danmark, Norge, Sverige, Finland og Island som hver for sig fremskaffer midler til supplerung af de beløb der er nødvendige for at formålet kan ske fyldest – i

overensstemmelse med P.s oprindelige tanke. Alene fra hans fødeland Danmark har næsten 7 500 unge gennem søsterorganisationen Danmark-Amerika fondet fået hjælp til trainee- eller stipendiat-ophold i USA. Selskabet udgiver *Scandinavian Review*, oprindeligt et månedsskrift, senere kvartalsskrift. – R. 1910. □ Mal. af Thomas Jensen, 1910. Reliefportræt af Gunnar Hammerich på monument, 1955 (Horsens). Foto.

H. Cavling: *Fra Amerika II*, 1897 111–14. Karin Michaëlis i *Nationaltid.* 5.11.1910. Samme og Joost Dahlerup: *Danske foregangsmænd i Amerika*, 1911 10–25. *New York Times* 4.5.1911. *New York Tribune* s.d. Thor Bech i *Riget* 22.5.s.å. Joost Dahlerup og C. D. Groth i *The American Scand. review* III, N.Y. 1915 261–73. K. M. Møller i *Vort land* 20.6.1918. Joost Dahlerup i *The American Scand. good-will mag.*, N.Y. 1941 febr.-nr. Erik J. Friis: *The American Scandinavian foundation 1910–60*, N. Y. 1961 15–24.

A. Kamp*

Poulsen, Olaf Rye, 1849–1923, skuespiller. * 26.4.1849 i Kbh. (Garn.), † 26.3.1923 i Fredensborg, begr. i Asminderød. F: skomager, herskabstjener, senere postbud Hans P. (1807–65, ~1° 1839 med Ane Cathrine Verner, ca.1811–40) og Poulina Sophie Henckell (1819–88). ~12.1.1872 på Frbg. med balletdanser Henriette Emilie Bryde, * 3.7.1846 i Kbh. (Fødsst.), † 30.8.1909 i Fredensborg, d. af konditor, restauratør August Conrad Ernst B. (1816–83) og Ane Margrethe Lind (1817–92). – Far til Karen *P. Halvbror til Emil *P.

Fra sin tidligste barndom havde P. overvejende interesse for teatret som han dyrkede ved at spille komedie med dukke og gennem dilettantforestillinger. Sit dramatiske geni tog han i arv fra faderen, en musikalsk, teaterinteressert mand. Han indpodede sine børn dyb kærlighed til teatret og gengav med talent sine indtryk af tidens store skuespillere. Da sønnen 1865 havde taget præliminærexamen fra Borgerdydskolen i Kbh. vaklede han mellem at blive dyrlæge eller arkitekt, men opgav tanken herom for i okt.1866 at aflægge prøve på Det kgl. teater. Forsøget faldt uheldigt ud, men til P.s held søgte Ludvig *Phister en arvtager til sine yngre roller, og da han erfarede at en ung mand havde ønsket at spille Holberg arrangerede han en ny prøve hvor P.s skæbne blev afgjort idet Phister antog ham som sin elev. Hans udseende var så barnligt at den holstenske chef, etatsråd R. *Kranold, udbrød „Du er doch vel konfirmirt?“. Undervisningen fandt sted på Hofteatret hvor Phister 50 år forud gik i skole hos sin mester F. *Lindgreen hvis erindring gik tilbage til 1700-tallet da der endnu levede skuespillere og tilskuere fra Hol-

bergs dage. P. var ikke blot født med det Henrik-ansigt som siden Gert *Londemanns tid var klassisk i vor teaterhistorie, men besad også Henriks natur, var idérig, kåd, smidig og forslegen. Men klassisk anlagt var han ikke – af alle skuespillere beundrede han mest folketeatrets farcør Frederik *Madsen – og hans forhold til litteraturen var spinkelt. Phister lærte ham Holberg-sprogets teknik hvis mål var naturlig, humorfyldt tale med motivering for hvert tonefald, og den respekt, ja ærefrygt for teksten som Phister selv havde taget i arv. Men resultatet af debutten 16.4.1867 var ikke strålende. Medens Emil Poulsens Erasmus betød et gennembrud, var P.s Jacob nærmest en vaudevillefigur, urolig og støjende. Phisters instruktion stak igennem og hindrede hans personlige udfoldelse. Kun få havde forståelsen af at Phister arbejdede på længere sigt når han gav ham den stilsikkerhed og det tekniske fundament på hvilket han i moden alder selvstændigt kunne bygge videre. Metoden var slavisk, men sund for et geni i svøb. Den fuldenste talekunst som gennem livet blev P.s store styrke lærte han i Phisters strenge skole. Han opfattede hurtigt, var frodig og sund og meget musikalsk; få forstod som han at foredrage en vise, ikke blot de komiske, fx *Kejseren bor paa det høje Slot*, som zar Alexander III beundrede, men også den der udtrykte fortættet gru (*Svartalf i Vølund Smed*). 1884 blev han kgl. ansat.

Originaliteten i P.s talent, lunet og den karakteriserende evne, brød tidligt igennem i småroller som han formede morsomt efter egne iagttagelser (svenden Lars i *Genboerne*; opvarteren i *Badet i Dieppe*), og endnu purung overtog han en del vaudeville- og syngespilfigurer, fx Peter Ravn i *En Spurv i Tranedans* og Klatterup i *Reconsenten og Dyret*; de var friske i komikken og i reglen udstyret med lystige entreer der satte stemningen i vejret. Men først og fremmest blev han skuespiller i Holbergs repertoire, hvor hans virke kan deles i to afsnit alt efter som han tog Phisters skikkelse til direkte forbillede eller ud af sin frodige fantasi nyskabte figuren. Troels- og Henrik-rollerne hørte med enkelte undtagelser (fx i *Abracadabra*) til den første kategori. De blev i P.s fremstilling (ligesom Molières Scapin) til kløgtige og adrætte komediefigurer, handlingens drivhjul, pyntelige i påklædningen og humorfyldte i replikken, en essens af klassisk teaterlystighed, men uden dybere karakteristik. Og på samme måde var også hans Arv-roller hvortil *Den pantsatte Bondedreng* kan regnes, små virtuosnumre af teaterspil og meget lattervækkende, men uden sand menneskelighed og svage i dialekten. Når derimod hans fantasi og drilske lune

brød igennem Phisters skole skabte han skikkelser der var lige så originale som geniale i opfattelse og udførelse. Rækken blev åbnet med Harlekin i *De Usynlige*, 1877, en genskabelse af de gamle maskekomedier, et af vor scenes største mesterværker. Hvert ord i monologerne blev støbt til komiske nuancer, stemmens hele register blev anvendt. Diskanten betød himmelsk elskov, bassen jordisk begær, og han foredrog serenaden som den vittigste parodi på al troubadourstil. P.s næsten holbergske nyskabning var Chilian i *Ulysses v. Ithacia*, 1884 hvori han under maskekomediens forklædning med ondskabsfuld, men storkomisk snusfornuft karikerede tragisk heltepatos. Også som Oldfux i *Jacob v. Tyboe* nåede han dybt ned i den menneskelige natur da han levendegjorde rollen som en halvgammel, reduceret, men vittig og forslagen projektmager, en fedtet, forsøldt snyltegæst, skamløs i sin smigren og halvt godmodig i sin kynisme. Ypperlig var også Per Degn i *Erasmus Montanus*, 1900, Marstrands figur scenisk omskabt med rig komisk fylde i tonefald, udtryk, bevægelser og pauser, en herlig personifikation af dumhed og selvtilfredshed med dybe perspektiver i komikken og så klippefast i formen at figuren blev usvækket P.s kunstnerliv til ende. Denne monumentale fuldkommenhed nåede han ikke i sine senere Holberg-skikkelser hvor man sporede reminiscenser fra tidligere figurer, men som alligevel var centralskikkelser i W. Blochs sceniske Holbergfornyelser. *Jeppe paa Bjerget*, 1903, Corfitz i *Barselstuen*, 1904 og Herman v. Bremen i *Den politiske Kandestøber*, 1907. Der er ingen tvivl om at P. som Jeppe kom Lindgreen nærmere end Phister der først måtte dø inden P. ville gå i lag med rollen. Han gav et naturtro billede af urmenneskeligt driftsliv og instinkt og var den „vittige“ mand som Holberg forlanger, men dialekt syntes ikke så oprindelig som lunet og situationsfølelsen. Det medynkvækkende hos Corfitz fik ikke et så pålideligt udtryk som mester Hermans stupiditet og brovtende tale, men begge figurer rummede mageløse enkeltheder og var præget af P.s komiske urkraft og brede replikkunst. To små holbergske karakterbilleder føjede han i disse år til sit rige galleri der i alt omfattede 34 skikkelser, nemlig Tobias prokurator i *Mesier Gert Westphaler*, en løssluppen farcefigur, og dommeren i *Hexeri eller blind Allarm*, pompøs i sin komiske embedsvigtighed. De to uerstattelige typer, Harlekin og Per Degn, spillede han hyppigst, hver 94 gange; til sammenligning tjener at han 300 gange var den komiske ræv Bjørn i *Elverhøj*.

Uden for Holberg havde P. afgørende betydning såvel for fremførelsen af ældre lystspil som for

samtidens nyheder. Han frelste ikke få komedier fra fald ved at sætte sin vældige autoritet ind over for publikum, men det hændte også at han udleverede stykket hvis rollen ikke interesserede ham, for at dække sig selv. Ved det overdådige humør han udfoldede i de to nyskabninger, *Rendegarn* i *En Skærsommernatsdrøm* og Tobias Hikke i *Helligtrekongers Aften* fik teatret sine største Shakespeare-successer, og den samme sprælske evne til at fremkalde latter udmærkede også hans reproduktioner af Kristian "Mantzius" spil som løjtnant v. Buddinge i *Genboerne* og birkedommer Krans i *Eventyr paa Fodrejsen* – i det hele taget blev der med årene større lighed mellem P.s og Mantzius' blodrige kunst end mellem P.s og Phisters forstandsprægede spil. Men den respekt for teksten som P. altid bevarede i Holbergs komedier sløjfede han over for nyere forfattere og tillod sig forandringer og tilsætninger der undertiden rummede lysende indfald. Et af hans aldrig opfyldte ønsker var at få lejlighed til at optræde i et af de gamle italienske improvisationsspil hvor hans opfindsomme hoved og barokke fantasi kunne få frit løb. Blandt hans mange kopier af sine samtidige var portrættet af Aug. "Bournonville" som dansemeisteren med de nasale bilyde i *Kongen har sagt det* et af de vittigste, og da han engang benyttede kammerherre Edv. "Fallesens ydre protesterede chefen ikke, men sagde ironisk: „Det glæder mig, at De ogsaa kan spille en fin Mand“. P.s skikkelser fra samtiden var vidnesbyrd om iagttagelsesevne og virkelighedssans. Den læspende, adelige hestekender i *Umyndige i Kærlighed*, 1881, bragte sproget slagordet „første Sort“; etatsråden i *En Skandale*, 1884 var typen på en kræmmer der havde arbejdet sig frem til rangsperson uden at erhverve den tilsvarende dannelse, og grosserer Friis i *Den kære Familie*, 1892 kunne betegnes som generalnævneren på den gode københavnske borger; det var mennesker fra øjeblikket, præget af deres bestilling og miljø ligesom provinskøbmanden med smørtøren i *Karens Garde* og præsterne i *En Fallit* og *Under Snefog*. Gamle Ekdal i *Vildanden* dannede ved siden af prokurator Faldsmaal i *Gulddaasen* et andet højdepunkt i hans kunst, billedet af menneskeligt forfald hvor det komiske viste sit indre slægt-skab med det tragiske.

Denne forening af yderpunkterne fik et lige så ejendommeligt som gribende udtryk da han med oldnordisk fantasi spillede trællen Karker i *Hakon Jarl*, 1898, en af hans meget få Oehlenschlägerroller der blev et stykke „stenbilledkomik“ (Vilh. Andersen). Den brede væld som skaber uhygge prægede også hans mægtigste skikkelse fra de senere år, den internationale forretnings-

mand Isodore Lechat i *Forretning er Forretning*, 1904 til hvilken han hentede træk fra grosserer Francis Zachariae, og som han fremstillede med en brutal kraft der langt overgik de Féraudys mere verdensmandsprægede gengivelse af rollen på Théâtre Français. P. indrømmede gerne at W. Bloch under indstuderingen, som ofte før, havde inspireret ham. I alt spillede han 310 roller og deraf mange i gammel smilende komediemanér uden dybere karakteristik. Typisk for denne facon var hans næstsidste opgave, teaterdirektøren i *Foraar og Efteraar*, mens ordene i hans sidste rolle, Mammon i *Det gamle Spil om Enhver*, 1914, blev udmejslet med klarhed og vægt. Fra århundredskiftet, da sygdom havde tvunget broderen bort, stod P. som dansk skuespilkunsts mester, inkarnationen af den holbergske komedie, en festlig renæssancekraft der stadig forøgede sit repertoire med frodige skikkelser. Ingen overgik ham i replikkens bredde, lune, fasthed og klarhed; kun det naive følelsesliv var ikke oprindeligt i hans kunst; på dette område stod han tilbage for Sophus Neumann, men han havde den for et geni sjældne selvkritik over for sin svaghed. Efterhånden opfattede folkebevidstheden ham som en national festskikkelse, og da han på halvtredsårsdagen for sin debut tog afsked bl.a. i brudstykker af Jeppe og Kandestøberdrengen blev han genstand for en overvældende hyldelse der bl.a. medførte den største indtægt på en enkelt aften i teatrets historie, og gav sig udslag i at han – først af alle scenekunstnere – udnævntes til kommandør af de tre nordiske ridderordener. I en epilog, forfattet af ham selv, sagde han bl.a.: „Ja, Phisters Minde højt jeg ærer, og Holberg blev min anden Lærer, med disse to stod jeg i al min Tid i Pagt!“. Skønt han havde undervist på elevskolen 1886–1916 og ikke savnet emner efterlod han ingen decideret arvtager til Holberg-repertoiret, men på det sidste elevhold var Holger Gabrielsen, og P.s undervisning satte tydelige spor, navnlig i P. Reumerts og Vald. Møllers replikbehandling. Fra 1877 gæstede han gentagne gange de andre nordiske landes scener. 1904 var han hovedkraften i et dansk ensemblegæstespil på Det kgl. dram. teater i Stockholm, og efter sin afsked gæstede han Norges nationalscene. På Holbergs fødselsdag 1919 viste han sig endnu en gang på Det kgl. teater som Per Degn, og denne figur højnede også nationalscenens genforeningsgæstespil til Sønderjylland under hvilket han 1.10.1920 optrådte sidste gang i Sønderborg. P. var sin generations største skuespiller, og kun vort sprogs grænser hindrede ham i at blive verdenskendt. Genialiteten var hos ham forenet med en gigantisk arbejdssevne. Norske og sven-

ske forfattere har vidnet at han for dem stod som repræsentanten for dansk lune og natur, men for hans landsmænd var han snarere et fænomen, noget universelt der tilhørte en komisk-fantastisk eventyrverden hvor alle dimensioner var større end her. Han gav uforlignelige billeder af det komiske i hele dets omfang. De figurer han skabte glemmes ikke af dem der så ham; de lever videre i erindringen, og kommende slægter vil høre om dem. Hans virke betød en epoke i teatrets historie der afsluttedes med ham. – R. 1884. DM. 1898. F.M.1. 1907. K.² 1917. □ Træsnit 1876 efter foto. Træsnit s.å. og efter dette 1883. Mal. af C. F. Andersen udst. 1880. Rolletegn. af C. Weidemann, ca. 1880 (Teatermus.). Flere træsnit i roller efter tegn. af E. Henningsen, bl.a. af F. Henriksen, 1881. Tegn. af Hans Tegner, 1881 (Teatermus.). Akvarel og flere rolletegn. af Pietro Krohn (sst.), i træsnit bl.a. 1882. Rolletegn. af E. Henningsen, 1884 (sst.). Tegn. af P. S. Krøyer, 1885 (sst.). Træsnit af R. Brend'amour, 1885, og i rolle af C. Pauli s.å. Træsnit i gruppebillede 1886. Malet i rolle af E. Henningsen, 1886 (Teatermus.). Flere tegn. af Hans Tegner s.å. (bl.a. sst.). Karikatur af Alfred Schmidt s.å. (Fr.borg) og af K. Gamborg, 1888 (sst.). Afbildet på Paul Fischers mal. fra Det kgl. teater, 1888. Træsnit 1889, 1892 og 1894. Mal. af P. Mønsted, 1893 (Teatermus.). Mal. af H. Slott-Møller, 1894. Tegnet i rolle af Alfred Schmidt, 1894 (Teatermus.) og af Holger Drachmann, 1895 (sst.). Afbildet på plakater af H. Nik. Hansen, 1895, mal. af samme, s.å. (Teatermus.). Radering i rolle af J. Lüb-schitz, 1899. Mal. af F. Henningsen, 1899 (Fr.borg), hertil skitse; mal. af samme (Det kgl. teater). Mal. af A. Jerndorff, 1901 (sst.). Malet i rolle af L. Brandt, s.å. (Teatermus.). Tegnet i rolle af H. Dohm, s.å., radering af samme s.å. samt flere mal. af samme. Tegnet i rolle af E. Krause 1903, 1904 og 1905 (Teatermus.). Tegn. af Alfred Schmidt 1904–05 (Fr.borg), 1907 og 1916 m.fl. (bl.a. Teatermus.). Afbildet uden for Det kgl. teater på mal. af E. Henningsen, 1906. To raderinger, alene og med fru Lendrop, af H. Nik. Hansen 1906–10, raderet i rolle af samme. Tre tegn. af Rasmus Christiansen, 1907 (bl.a. Teatermus.). Radering af C. F. Holmgren, s.å. Mal. af Fritze Krag-Juel-Vind-Frijs, 1908 (Teatermus.). Pastel af Hansen, s. å. Malet i rolle af V. Neiiendam 1908 og 1910 (begge Teatermus.). Statuette af C. Wegener, 1910. Statuetter af Axel Locher udst. 1910, 1911, 1926, ekspl. dateret bl.a. 1917 og 1922 (bl.a. Teatermus. og Det kgl. teater). Tegn. af Vald. Møller 1911, 1913, 1914, 1917 m.fl. (Teatermus.; Kgl.bibl.). Træsnit af L. B. Hansen, 1912. Buste af Elna Borch, 1915 (Det kgl. teater). Flere rolletegn. af Vald. Møller, bl.a. to 1917

Poulsen, Olaf

(bl.a. Kgl.bibl.). Afbildet i rolle på mindetallerken 1917. To tegn. af Johanne Balslev, 1920 (Teatermus.), mal. af samme, 1922. Mal. af Emil Poulsen, bl.a. 1922 og 1934. Selvportr. i rolle (Teatermus.). Buste af Axel Locher, 1923 (Teatermus.), dødsmaske af samme (sst.). Statue af Max Meden, 1927. Tegn. af H. Tegner s.å. Lino-leumssnit af K. J. Almquist, 1932. Buste af J. Gellert (forhen P.s mindestuer i Fredensborg, nedlagt 1966). Tegn. af Chr. Krogh, Henrik Nathansen (Kgl.bibl.), Eigil Petersen (sst.), Gerda Ploug Sarp, Viggo Thomsen, H. Jensenius og Ivan Opffer (sst.). Silhouet. Kande i form af P.s hoved. Statuette af Charles Bøgh (Teatermus.) og i rolle af Georg Jensen. Akvarel i rolle af C. Bayer (Teatermus.) og af V. Rosenstand. Rolletegn. af E. Lehmann, E. Krause, flere af Holger Gabrielsen (Teatermus.). Malet rolle af Syrak Hansen (sst.). Træsnit i rolle af A. Bork. Karikatur af R. Storm Petersen, Olaf Poulsson, og flere. Træsnit forestillende P. i fem roller. Foto.

Edv. Brandes: Dansk skuespilkunst, 1880 317–32. Samme: Holberg og hans scene, 1898. Julealbum 1912 (en række artikler af forskellige forf.). Vilh. Andersen: Kritik. Teater, 1914 262–80. Karl Mantzius i Berl. tid. 15.4.1917. O. P. Et jubilæumsskr., ved Vilh. Østergaard, 1917 (heri P.s erindr.). Anker Kirkeby: O. P., 1917 (2.udg. 1926). Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30. Samme: Det kgl. teaters hist. 1890–92, 1970. Elith Reumert: O. P., 1923. Sv. Lange: Meninger om teater, 1929. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv og af da. teaters hist., 1930. Henri Nathansen: Portræstudier, 1930 159–99. Johs. V. Jensen i Gyldendals julebog 1944 11–42. Karen Poulsen i Danske hjem ved århundredskiftet III, red. Tove Clemmensen, 1951 180–89. A[nders] U[hrskov] i Kultur og folkeminder XXIII, 1971 50–69.

*Robert Neiiendam**

Poulsen, Poul Christian, 1866–1934, bryggeridirektør. * 19.6.1866 i Kbh. (Frue), † 3.2.1934 sst., begr. sst. (Vestre). F: politibetjent Frederik P. (1834–1905) og Inger Sophie Larsen (1837–1919). ~ 12.4.1892 i Kbh. (Jac.) med Anna Julie Hansen, * 5.3.1863 i Kbh. (Helligg.), † 20.2.1935 sst., d. af hattemager Peter Anton H. (1841–1912) og Hansine Christine Hansen (1838–1905).

P. tog præliminæreksamen fra De forenede kirkeskoler, blev apotekerlærling 1881 og cand. pharm. 1888. S.å. fik han ansættelse ved Ny Carlsberg som underinspektør, og Carl * Jacobsen lærte hurtigt at sætte pris på hans rolige overlæg og nøgterne dømmekraft der udgjorde et værdifuldt supplement til Jacobsens egen impulsive og begejstrede mentalitet. Ved sin flid, sine gode kundskaber og sine udmærkede evner avancerede P. 1894 til inspektør, 1901 til overinspektør og 1906 til teknisk underdirektør for Carlsberg bryggerierne, og endelig 1914 til admi-

nistrerende direktør for samme. Kort efter P.s tiltræden som Carlsbergs øverste leder begyndte der en række vanskelige år for den danske industri i almindelighed og for bryggeriindustrien i særdeleshed, og gennem sit arbejde i Bryggeriforeningen såvel som for den danske industri i almindelighed i Industrirådet udførte P. en stor og værdifuld gerning. Fremhæves må ikke mindst hans arbejde for den danske industri (han var i en årrække medlem af Industrirådet og formand for Industriforeningens repræsentantskab) idet han særlig ydede en indsats for en bedre udnyttelse af det indenlandske brændselmateriale; han var medstifter af og senere formand for Dansk brændsels- og kontrolforening. Som naturligt er hørte P. til de ledende mænd inden for en lang række industrier der på mere eller mindre direkte måde var knyttet til bryggeriindustrien såsom Krystalisværket og Kastrup glasværk foruden at han sad i bestyrelsen for en lang række institutioner med direkte forbindelse til Carlsberg. Af hans øvrige hverv kan nævnes at han var næstformand for Landmandsbankens bankråd. Som høj frimurer interesserede P. sig særlig for forsorgen for de gamle og opdragelsen af de unge, bl.a. stiftede han et understøttelseslegat der bærer hans fars navn. I samarbejdet mellem de nordiske bryggeriforeninger tog han aktivt del og var stærkt medvirkende ved oprettelsen af Den skandinaviske bryggerhøjskole for hvis elever han oprettede et legat. Han var ved sin død formand for denne skoles bestyrelse og for den skandinaviske komité for brygmestres uddannelse og var i øvrigt æresmedlem af de norske og svenske bryggeriforeninger. – R. 1922. DM. 1926. K. 1933. □ Buste af L. Brandstrup, 1928 (Carlsberg-bryggerierne). Mal. af H. Vedel (sst.), gentagelse i mindre afskæring, 1934 (Fr.borg). Foto.

Aage Heinberg: Danske erhvervs mænd II, 1933 375–78. Berl. tid. 4.2.1934. Børsen s.d. N. Hjelte Clausen i Ingeniøren XLIII, s.å. 87. Tidsskr. for industri, s.å. 37f. Bryggeritid. XXXVII, s.å. 13–15.

*Fr. Sander**

Poulsen, Svend, ca.1600–tidligst 79, snaphanefører, „Gøngehøvdingen“. * formentlig ca. 1600, † tidligst 1679.

P.s herkomst er ikke kendt, men utvivlsomt stammer han fra Halland eller Nordskåne omend tilnavnet „Gønge“ ikke ses at være brugt før efter 1673. Efter eget udsagn deltog han i Christian IVs tyske felttog, og 1628 var han gefrejer ved oberst Holger Rosenkrantz' fynske regiment og derefter et par år i nederlandsk tjeneste. Siden var han „drabant og kgl. tjener“. I krigen 1644–45 var han først sergent ved et kompagni i

Göinge (Gønge) hrd. og siden fændrik ved et dragonkompagni. Efter krigen boede han i Knäred (Knærod) i det til Sverige afståede Halland og omtales som borger i Laholm. 1657 betegnes han fra svensk side „den bortrømte meenederske borger og hallandske rebel Svend Poulsen“. Fra 1653 var han påny i dansk tjeneste som officer ved det ene af de skånske fodfolkskompagnier. Ved krigsudbruddet 1657 fik han bestalling som kaptajn og hvervede et kompagni dragoner med hvilket han lå på Hallandsåsen og førte guerillakrig (snaphanekrig) mod svenskerne. 16.7. blev han overrasket af et svensk korps; en del af hans folk blev hugget ned og resten flygtede til Engelholm. Hans virksomhed under Aksel *Urups felttog i Nordskåne og Sydhalland efteråret 1657 er i øvrigt ikke kendt. Vinteren 1657–58 var han dels i Skåne, dels på Sjælland hvor han blev aftakket 1.4. Efter den svenske indeslutning af Kbh. aug.s.å. organiserede han snaphanekrigen mod svenskerne i Øst- og Sydsjælland og tilføjede den svenske krigsførelse visse afbræk omend den militære værdi af hans operationer er vanskelig at vurdere. Et forsøg på at smugle et kontingent snaphaner over Sundet fra Skåne mislykkes dog. Derimod skal han ved præstegårdene i Sværdborg og Snesere have overrasket og nedhugget et betydeligt antal svenske soldater. Siden måtte han dog flygte over isen til Nyord og derfra til Møn hvorfra han kom til Kbh. Det er disse bedrifter der gjorde ham til en legendarisk skikkelse, og som ligger til grund for Carit Etlars roman Gøngenhøvdingen. Ligeledes synes han at have deltaget i Hans *Schacks (1609–76) generobring af Fyn senere s.å.

For en mindre fordring på kronen fik P. 1661 livsbrev på Lundbygård der 1666 tilskodedes ham. Gården var imidlertid forfalden, og 1673 måtte han afstå den pga. skatterestancer, men fik i stedet en beskednen pension. 1666 søgte han om at blive vagtmester ved landstormen i Østsjælland og s.å. var han, der tilsyneladende aldrig kunne forlige sig med det svenske styre i sin hjemegn, indblandet i en konspiration mod svenskerne i Skåne. I begyndelsen af skånske krig blev han antaget som landkaptajn og 1676 fik han trods sin alder bestalling som major og begyndte at hverve mandskab i Skåne, men i nov.s.å. lå han syg i Kbh. Han levede endnu 1679. Hvornår han døde vides ikke. 1672 skriver en Svend Gønge i Kbh. at han har været lakaj hos Frederik III, under belejringen gentagne gange bragt kongen gode underretninger om fjenden og derefter en tid været vagtmester på Kronborg. Han må antages at være en anden end P. □Fremstillet på illustrationer af bl.a. J. Resen Steenstrup og af Poul Eje udst. 1961. Sta-

tue til minde om P. af Axel Ebbe (ekspl. i Præstø).

Årsberetn. fra det kgl. gehejmark. VI, 1876–82 226–35; tillæg 28–32. – P. D. Faber i Ny Minerva, 1807 IV 320–24. T. Becker i Orion IV, 1841 333–35. Blad for boghandlermedhjælperne I, 1876 3–5 12f. Severin Kjær: Gøngenhøvdingen S. P. og snaphanerne, 1892. Samme i Fra arkiv og museum II, 1903–05 42–75 (samlet udg. 1974). Kn. Fabricius: Skånes overgang fra Danm. til Sverige I–II, 1906 (reproudg. 1972). K. C. Rockstroh: Møns forsvarsordn. i krigen 1657–60, 1908 (særtryk af Vort forsvar, s.å. nr. 711–13) 23f. Samme: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I–II, 1909–16. Samme i Årbog udg. af hist. samf. for Kbh.s amt, 1911 60–68. Hans Ellekilde i Årbog for hist. samf. for Præstø amt 2.r.III, 1947 31–68. Cai M. Woel: Gøngenhøvdingen S. P., 1947. H. C. Hansgaard: Af gøngernes og gøngenhøvdingernes saga, 1956.

Steffen Heiberg (Rockstroh)

Poulsen, Svend, 1884–1974, planteskoleejer. *13.2.1884 på Frbg., †11.6.1974 i Kvistgård, begr. Espergærde kgd. F: gartner D. T. *P. (1850–1925) og Johanne K. Møller (1853–1928). ~4.7.1916 i Viborg med Petra Thomine Marie Thomsen, *21.2.1890 i Viborg, d. af skræddermester Hans Kjellerup T. (1856–1923) og Caroline Christensen (1855–1932).

P. fik sin gartneruddannelse i faderens planteskole 1900–03, hos handelsgartner Ludvig Hansen, Vesterbro 1903–05 og hos handelsgartner Otto Groeber, Hamburg-Rellingen. Fra 1905 var han medarbejder i faderens planteskole og overtog efter faderens død 1925 den tekniske og faglige ledelse af planteskolerne på Fr.berg, i Rødovre og Hvingssing. Da familiefirmaet 1955 blev delt blev P. desuden medindehaver af Kelleris planteskole i Kvistgård. Inspireret af faderen blev han tidligt interesseret i dyrkning og forædling af roser. Hans mål var at fremstille hybrider (krydsninger) især af buketroser med en særlig blomsterrigdom og stor tålsomhed for de barske klimaforhold, ikke alene i Danmark, men også i det øvrige Skandinavien. Hans store kendskab til de eksisterende rosensorter og hans evne til at bedømme disses arvelige egenskaber, parret med en utrolig flid og tålmodighed gjorde ham i stand til at udvælge netop de rosenplanter der blev stamformerne til utallige sorter af „Poulsenrosen“, der har gået deres sejrsgang i alverdens haver og under de mest forskellige klimaforhold. Allerede 1924 fremkom rosensorten *Rødhætte*, som stadig dyrkes. *Poulsens Yellow* var den første gule buketrose, og *Else Poulsen*, *Karen Poulsen* og *Kirsten Poulsen* var kun begyndelsen til en lang række sunde, smukke og længeblomstrende haveroser hvis udvikling fortsættes af nye generationer i Poulsen-dynastiet,

sønnen Niels Dines P. og dennes datter Pernille P.

Også inden for andre plantegrupper har P. foretaget forædlingsarbejde, bl.a. med hindbær og kirsebær. Ved utallige rejser i det meste af verden har P. knyttet forbindelser til gartnere og rosendyrkere udenlands. Han har fungeret som dommer ved prøvedyrkninger og ved udstillinger. Som bestyrelsesmedlem i Dansk plantesko-lejerforening var han en kløgtig forhandlingsleder og blev 1957 udnævnt til æresmedlem. Hans udnævnelse 1958 til æresdoktor ved landbohøjskolen ved dennes 100-års jubilæum må dog betragtes som den største anerkendelse af hans arbejde. Han var den første gartner, oven i købet ikke-hortonom, der fik denne fornemme titel. Sine tanker om roser har han samlet i bogen *Roser*. 1941 med en omarbejdet udgave 1955. Hans beskedenhed yder ikke hans egne „rosenbørn“ fuld retfærdighed i denne bog. P. har desuden skrevet en række artikler i fagbladene og i Nord. ill. Havebrugsleksikon. P. var medlem af bestyrelsen i Det kgl. danske have-selskab og præsident for foreningen Nordrose. – R. 1938. □Foto.

L. F. la Cour: Niels Poulsen og Dorte Dinesdatter til Rolsegård og deres efterkommere, 1929. A. Pedersen i Fra kvangård til humlekule IV, 1974 53f 58–72 (heri stamtvl.). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Åge Nicolaisen

Poulsen, Svend (ved dåben Svend), 1872–1937, journalist. * 6.9.1872 i Kbh. (Slotsk.), † 17.3.1937 sst., begr. sst. (Vestre). F: skuespiller Emil *P. (1842–1911) og Anna A. D. W. M. Næser (1849–1934). ~10.6.1908 i Philadelphias k. ved Dianalund med maler Elna Margrethe Tuxen Meyer, * 31.3.1877 i Kbh. (Johs.), † 31.8.1962 sst. (Trin.), d. af læge Ludvig Vilhelm M. (1847–78) og Emma Augusta Pedersen (1852–1923, ~2° 1896 med læge Adolph *Sell, 1850–1921). – Bror til Adam *P. og Johannes *P.

P. blev student, privat dimitteret 1890, og cand. jur. 1902. Slægtens kunstneriske islæt som også prægede hans frodige ydre og væsen, syntes naturligere at anvise ham en stilling på andet hold end de juridiske studier kunne føre til. Allerede i studietiden indledte han da også journalistisk arbejde og ansattes 1902 ved Berlingske Tidende som slægtsbånd knyttede ham til. Fra 1912 da P. fik overretssagførerbestalling opgav han al virksomhed uden for bladet hvor han 1909 var blevet cheffsekretær ☉: chef for redaktionssekretærene, en i bladverdenen i øvrigt ukendt titel. 1913 da Chr. *Gulmann blev ansvarshavende og Louis Henrius administrator blev P. medredaktør, og der udvikledes et udpræget harmonisk samarbejde gennem hvilket det gamle blads om-

formning efter moderne linjer blev tilrettelagt. P.s indsats var her i første række den impulsive iderigdom og den iver hvormed han tog enhver i øjeblikket foreliggende sag op. Han var helt en nuets mand. Hans ideer omfattede, som hans interessesfære, mangfoldige områder, nationale og kulturelle ikke mindre end kommercielle og humanitære, og ofte stillede han sine forslag sådan på spidsen af de måtte ægge og vække. En meget væsentlig del af sine bredtfaavnede kræfter ofrede han på rejser for bladet til mange lande. I reportagen var hans styrke navnlig evnen til at fornemme en øjeblikksstemning og at meddele den videre i et hastigt grebet udtryk. Allerede tidligt så han det ønskelige i et nært sammenknyttet Norden. Han var 1907 i Island da kong Frederik VIII og rigsdagsdelegationen besøgte landet; sammen med Holger Rosenberg skrev han om denne tur *Islandsfærden*, 1907–08. Hans fortsatte personlige interesse for landet gav sig bl.a. udtryk i at han deroppe erhvervede en større gård, Bræthratunga. Også Grønland som han senere besøgte omfattede han med aktiv interesse, og han arbejdede for hjælp til Finland under første verdenskrig. Under ophold i Østen fik P. gennem skildring af danske virksomheder derude lejlighed til på anden måde at understrege danske forbindelseslinjer ud over grænserne og fik her udløsning for noget af den udfoldelsestrang og fantasi som ellers undertiden kunne blive hæmmet af grå virkeligheds nøgternhed. – R. 1924. □Mal. af Margrethe Svend Poulsen. Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

Studenterne fra 1890, 1915 237f. Berl. tid. 18.3 og 21.3.1937.

*T. Vogel-Jørgensen**

Poulsen, Vagn Häger, 1909–70, arkæolog. * 25.8.1909 i Kbh. (Jakobs), † 12.7.1970 sst. (Tagensbo), begr. Tibirke kgd. F: læge Gottlieb Peter P. (1867–1936) og Mathilde Helene Häger (1870–1963). ~19.7.1933 med Ellen Krøger, * 24.6.1911 i Kbh., d. af bankdirektør Viggo Arthur K. (1877–1932) og Olga Agnete Helene Meincke (1889–1971).

P. blev student fra Metropolitanskolen 1927 og begyndte et kunsthistorisk studium ved Kbh.s univ., men gik 1929 over til klassisk arkæologi i hvilket fag han 1934 tog magisterkonferens og blev dr.phil. 1937. Fra 1936 var han knyttet til Ny Carlsberg glyptotek, først som inspektør og fra 1943 til sin død som direktør. I en årrække, 1933–34 og 1935–43, var P. sekretær ved Ny Carlsbergfondet. P. deltog i Carlsbergfondets

Hamaekspedition 1931 og 1932, og ved en række studierejser til Tyrkiet, Grækenland og Italien i årene før og efter anden verdenskrig fik P. det store monumentkendskab som skulle gøre ham til en fremragende kender af oldtidens skulptur, specielt græsk og romersk portrætskulptur.

Som museumsmand kom P. til at nyopstille glyptoteket efter 1945, og her viste han nye metoder som senere blev efterfulgt af en række europæiske museer, ved den konsekvente renelse af statuerne for stødende, moderne tilføjelser og ved at fjerne alle mindre betydelige værker fra udstillingen til museets studiesamlinger. Glyptoteket ændrede sig i P.s 27-årige direktortid også ved et forbedret forhold til omverdenen ved foredrag, omvisninger, koncerter og gennem en række betydelige kunsterhvervelser og nyindretning af museumssale. P. skrev en kortfattet illustreret håndkatalog, *Ny Carlsberg Glyptotek. Vejledning gennem samlingerne*, 1952 (i flere oplag). Sine forskningsresultater gav han videre ved foredrag i glyptoteket og ved en lang række velformede aviskronikker i *Sydsvenska Dagbladet* fra 1950 og i *Berlingske Aftenavis* fra 1943 til 1965, i tidsskriftartikler, specielt i Meddelelser fra Ny Carlsberg Glyptotek, illustrerede oversigtsbøger eller billedværker, *Skulpturbogen I, Oldtidens Skulptur*, 1947, *Fidias*, svensk udgave 1949, dansk udgave 1960, *Från grottorna till Rom*, 1965. I den tyske serie *Die blauen Bücher* fik P. udsendt en næsten komplet række hæfter om antik kunst 1962–69.

I sin forskning beskæftigede P. sig i sine unge år særlig med græsk skulptur, disputatsen *Der strenge Stil. Studien zur Geschichte der griechischen Plastik 480–450* er en gennemført sondring af et omfattende materiale og fordelingen deraf på græske, syditalienske og sicilianske landskaber. 1946 påbegyndte P. udgivelsen af en række tidsskriftartikler om romersk portrætkonografi, særlig det julisk-claudiske kejserhus, og på dette felt kom P. til at yde en indsats af internationalt format. P. foretog en række originale bestemmelser af navnløse portrætter, bl.a. Filip II og Vergil. Glyptotekets samlinger blev beskrevet i *Les portraits grecs*, 1954, *Les portraits romains I*, 1962 samt *Les portraits romains II* som forelå næsten færdig på dansk ved P.s død, og som blev udgivet 1974. Denne katalog er forbilledlig og har vundet stor international anerkendelse. På dansk gav P. en charmerende og fin lille introduktion til ikonografien i *Oldtidsmennesker. Blade af den antikke portrætkunsts historie*, udgivet (som billigbog) 1959. Til Hamaudgravningens publikationer udarbejdede P. et bind om den orientalske keramik i Hama, IV,2, *Les poteries médiévales*, 1957.

P., der var begyndt sit universitetsstudium som kunsthistoriker, udgav ved siden af de arkæologiske afhandlinger en række populære kunsthistoriske bøger om venetianske malere, Rembrandt, Niels Larsen Stevns og om dansk kunst *Danish painting and sculpture*, 1955. P. var medredaktør af værket *Dansk kunsthistorie* hvor han selv skrev afsnittet om guldalderen. – Af hverv uden for glyptoteket skal nævnes at P. var medlem af bestyrelsen for C. L. Davids fond og samling og i C. L. Davids samling III og IV skrev om tyrkisk keramik og islamisk fajance. – P. var i hele sit virke en humanist med vidtspændende lærdom og et originalt og kunstnerisk engagement. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1937 169. – Mogens Gjødesen i Salmonsens leksikon t. III 1943 296f. Torben Holck Colding i Medd. fra Ny Carlsberg glyptotek XXVII, 1970 5–10. P. J. Riis i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1970–71 97–109 (heri bibliografi). Samme i Vetenskaps-societeten i Lund. Årsbok 1971 173–76.

Flemming Johansen

Poulsen, Valdemar, 1869–1942, fysiker, opfinder. * 23.11.1869 i Kbh. (Trin.), † 23.7.1942 i Gentofte, begr. sst. F: assistent i justitsministeriet, senere højesteretsassessor Jonas Nicolai Johannes P. (1836–1914, ~ 2° 1878 med Marie Elisabeth Lemming, 1854–1911) og Rebekka Magdalene Brandt (1848–73). ~ 1° 21.9.1894 på Frbg. med Frederikke Marie (Mary) Rasmussen, * 9. 10.1868 i Kbh. (Fødsst.), † 24.7.1921 i Gentofte, adoptivd. af sognepræst i Rø, senere i Nyker, Christian Henrik Otto R. (1824–92) og Betty (Betzy) Marsilia Camilla Struch (1829–1913). ~ 2° 5.10.1923 i Veggerløse med Asta Stoltz Nielsen, * 3.11.1899 i Ågerup, Sømme hrd., † 24.11.1974 i Kbh. (~ 2° 1929 med fh. gårdejer Søren Christian Villadsen, 1887–1970), d. af gårdejer Peder Christian Stoltz N. (* 1872) og Kirsten Kathrine Jensen (* 1875). Ægteskabet opløst. – Far til Chr. *P.

P. blev 1889 student fra Borgerdydskolen på Christianshavn, 1890 cand.phil. Fra 1889–93 drev han forskellige studier, var bl.a. i lære på en maskinfabrik i Århus. 1893–98 var han ansat ved Kbh.s telefonselskabs tekniske afdeling. 1898 opfandt P. en elektromagnetisk fonograf som han kaldte telegrafonen. Med den kunne man optage menneskelig tale ved magnetisering af en hærdet ståltråd og ved påfølgende aftastning få talen gengivet i en telefon. Der blev oprettet to selskaber til videre udvikling og udnyttelse af opfindelsen: Telegrafonen, Patent Poulsen A/S (1900–16) og Dansk Telegrafonfabrik A/S (1903–17). P. var medlem af selskabernes besty-

relser fra henholdsvis 1902 og 1910. Selskaberne endte med at gå i likvidation. Opfindelsen fik, trods sin tekniske og videnskabelige interesse, ikke større praktisk betydning da gengivelsen var for svag. Med den senere enestående udvikling af forstærker- og højtalertechnikken har princippet fået udstrakt anvendelse i wire- og taperecorderen (båndoptageren).

Trådløs telegrafi indledtes med de af G. Marconi 1895 konstruerede gnistsendere hvormed han kunne frembringe på hinanden følgende dæmpede elektromagnetiske bølgetog med indbyrdes store mellemrum, såkaldte diskontinuerte svingninger. En væsentlig ulempe ved gnistsenderen var at den ikke kunne afstemmes til en bestemt frekvens, så det var udelukket at flere trådløse telegrafstationer samtidig kunne benyttes i samme område uden at forstyrre hinanden. De lange pauser mellem bølgetogene var endvidere årsag til at gnisttelegrafi var langsommelig, og at systemet var aldeles uegnet til telefoni. Man var klar over at problemerne ville blive løst hvis man kunne frembringe vedvarende, udæmpede radiobølger, såkaldte kontinuerte bølger. 1903 viste P. hvorledes man ved videre udvikling af den af W. Duddell 1900 opfundne „fløjtede lysbue“ kunne fremstille en generator for sådanne bølger. Duddell-kredsen består af en jævnstrømsbuelampe, shuntet med en serieforbindelse af en selvinduktionsspole og en kondensator. Når buen tændes, opstår der vedvarende, udæmpede svingninger i kredsen, og da lysbuen ved strømvariationerne skiftevis udvides og sammentrækkes, udsender den gennem den omgivende luft kontinuerlige lydbølger med konstant frekvens, dvs. en tone. Den fløjtede bue kan ikke anvendes direkte i en radiosender da den ophører med at svinge ved frekvenser over ca. 10^4 Hz. For at få overført tilstrækkelig store energimængder fra svingningskredsen til radiobølger, udsendt fra en tilkoblet antenne, skal svingningsfrekvensen være 10^5 Hz eller derover. P. viste at dette kunne opnås ved at lade buen brænde i brint der er stærkt varmeledende, og i et kraftigt magnetfelt, vinkelret på buen, samt ved at anvende vandkølet kobberanode i buelampen. P. kunne derved frembringe kontinuerlige bølger med frekvenser på nogle hundrede kilohertz. Hermed havde man en ydedygtig generator for kontinuerte, højfrekvente radiobølger så det blev muligt at etablere selektiv radiotelegrafi samt radiotelefoni.

P. udtog allerede 1904 patent på forskellige anordninger for buens anvendelse til trådløs telefoni. S.å. var den første buegenerator til radiotelegrafi opstillet i Lyngby. Der var i begyndelsen betydelige problemer med modtagerteknikken. I de indledende forsøg benyttede man kohæren

som detektor i modtagerne, men den var ret upålidelig. Senere benyttedes krystal-detektorer der var velegnet ved trådløs telefoni, men ikke til trådløs telegrafi. En afgørende forbedring opnåedes ved indførelsen af „tikkeren“. Med den kunne man opnå telegrafihastigheder på omkring 30 ord pr. minut. Den tekniske udvikling af P-systemet skyldtes ikke mindst P.s gode ven og nære medarbejder, professor P. O. Pedersen der bl.a. klarlagde P-buens teori. Professor Absalon Larsen skrev i en nekrolog over P.: „V. P. var geniet, P. O. P. den klare tankes repræsentant“. I de nærmest følgende år tog udviklingen og anvendelsen af P-systemet fart. 1906 oprettedes til kommerciel udnyttelse af P-systemet et engelsk selskab, The Amalgamated Radio Telegraph Company som byggede stationen Cullercoats ved Newcastle og påbegyndte bygningen af en stor transatlantisk station i Knockroe på Irlands vestkyst; men selskabet måtte likvidere 1907. Samme år installeredes en forsøgsstation i dampskibet Hellig Olav som på rejse til New York modtog telegrammer fra Lyngby over en afstand på 3300 km. 1908 stiftedes Det kontinentale syndikat for Poulsen-Telegrafi A/S, til udnyttelse af P.-patenter. 1909 etableredes i USA selskabet Federal Telegraph Company som i løbet af få år udbyggede et omfattende net af P-stationer i USA. 1912 oprettede selskabet regelmæssig forbindelse mellem P-stationer i San Francisco og Honolulu, og i de nærmest følgende år leverede firmaet et større antal P-stationer til den amerikanske marine, bl.a. til en forbindelse mellem Washington og Panamakanalen (1914) og til en forbindelse over Stillehavet: San Diego i Californien, Pearl Harbour på Honolulu, og Cavite på Filippinerne. Da USA 1917 gik ind i første verdenskrig byggede de straks en kæmpemæssig P-station, Lafayette-stationen med to stk. 1000 kW Poulsen-buer ved Bordeaux. 1912 stiftedes et nyt engelsk selskab, Universal Radio Syndicate, som 1913 oprettede en fast telegrafforbindelse mellem Ballybunion i Irland og New Brunswick i Canada.

Under den første verdenskrig overtoges alle P-stationerne af de respektive landes militære autoriteter. Firmaet C. Lorenz, Berlin, der havde erhvervet patentrettighederne for Tyskland, leverede i årene lige før krigen et betydeligt antal P-stationer til den tyske krigsmarine der i hemmelighed installerede P-stationer i alle sine større skibe og byggede mange store landstationer. Dette fik meget alvorlige konsekvenser i krigens første år. I de sidste krigsår og i årene umiddelbart efter blev der bygget flere meget kraftige P-stationer i Frankrig og Holland, i disse landes kolonier og i Italien. De første danske radiofoni-

udsendelser fandt sted 1922 over en på Lyngby radio opstillet buesender. Endnu 1930 var der verden over mange P-stationer i drift, væsentlig store telegrafstationer for lange bølgelængder, men så blev systemet ret hurtigt fortrængt af elektronrørgeneratoren. P. lagde med indførelsen af kontinuerede radiobølger grunden for rationel radioteknik og muliggørelsen af radiofoni. Han regnes derfor med rette for at være en af radioens største pionerer. P. skrev bl.a. *En Metode til Fremstilling af kontinuerlige elektr. Bølger og disses Anvendelse til traadløs Telegrafi* (i Fys. Tidsskr. 5, 1906). Og *La téléphonie sans filament* (Rapport officiel ou Congrès internat. des applications électriques, Turin 1912). – P. tildeltes 1907 Videnskabernes selskabs guldmedalje, 1909 blev han dr.phil.h.c. ved Leipzigs univ., 1914 medlem af Videnskabernes selskab og 1929 dr.techn.h.c. ved Polyteknisk læreanstalt, 1932 æresmedlem af Elektroteknisk forening, 1935 medlem af Ingenjörsvetenskapsakademien i Stockholm, vicepræsident i The Institute of Radio Engineers for året 1936 og 1937 medlem af det s.å. stiftede Akademiet for de tekniske videnskaber. Ved 70-års dagen 1939 stiftede dette akademi en efter P. opkaldt guldmedalje som han selv som den første modtog s.å. – P. var 1914–17 medlem af bestyrelsen for Fysisk forening, 1916–40 medlem af direktionen for Selskabet for naturlærens udbredelse, 1918–35 medlem af repræsentantskabet for Danmarks amerikanske selskab, 1927–34 medlem af Dansk elektrisk komité, 1928–41 medlem af bestyrelsen for KTAS. – F.M.I. med krone 1913. K². 1923. K¹. 1939. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd 1903–04 (Fr.borg). Træsnit 1907. Malet s.m. P. O. Pedersen af Knud Larsen, 1915 (Fr.borg). Tegnet s.m. Niels Bohr af Otto Christensen, 1935 (Fr.borg), tegn. af samme, 1939. Mosaik af Ejnar Nielsen, 1939 (Stærkassen). Buste af Johs. Bjerg, 1939 (Danm.s radio). Medalje af H. Salomon, 1939. Mal. af Karen Trier Frederiksen, 1940 (Polyteknisk læreanstalt). Livsmaske (Fr.borg). Tegn. af Sophus Jürgensen og af R. Storm Petersen. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXII, 1928 27–34. – P.O. Pedersen i Ingeniøren XLVIII, 1939 E 113–22. Absalon Larsen og Fr. Heegaard sst. LI, 1942 E 101–07. P. O. Pedersen: Livsskildringer, 1941 9–22 83–91. Martin Knudsen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1942–43 75–79. Absalon Larsen: Telegrafonen og den trådløse og opfinderparret V. P. og P. O. Pedersen, 1950 = Ingeniørvitensk. skr. 1950:2. K. Dannefeldt Bothner i Danm.s tekn. museum. Årbog 1968, 1969 7–22. Samme: Lyd fra fortid til nutid, 1977. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

K. G. Hansen

Poulsen, Valdemar Jules, * 1929, geolog. * 28. 11. 1929 i Kbh. (Absalon). F: museumsinspektør, senere professor, dr.phil. Chr. *P. (1896–1975) og Lucie Hélène Perret-Gentil (* 1897). ~ 2.2.1957 i Haderslev med afdelingssygeplejerske Bente Paulsen, * 4.4.1930 i Slagelse, d. af læge Johannes P. (1902–52) og Gerda Johanne Jørgensen (1900–67).

P. blev student fra Ordrup gymnasium 1948 og tog 1956 magisterkonferens i geologi ved Kbh.s univ. 1958 modtog han univ.s guldmedalje og erhvervede den filosofiske doktorgrad 1964. 1956–61 var P. honorarlønnet videnskabelig assistent ved Mineralogisk museum, 1961–66 amanuensis og 1966–68 afdelingsleder sammesteds. 1968–71 var P. afdelingsleder ved institut for almen geologi, og 1971 blev han professor i geologi med særligt henblik på biostratigrafi ved institut for historisk geologi. P. blev inspireret af sin far til studier over den palæozoiske dyreverden allerede i sine tidligste studieår hvor de sammen rejste til Østgrønland og Argentina for at studere palæozoiske aflejringer. Siden har P.s forskningsindsats først og fremmest været centreret omkring palæozoiske aflejrings fossildindhold og stratigrafi. P.s forskning har gennem årene medført omfattende feltarbejde på Grønland og på Newfoundland og længere studierejser til mange andre områder, bl.a. Sibirien og Australien. En stor del af P.s arbejde behandler kambri-ske trilobitfaunaer fra Bornholm og Nordgrønland, heriblandt hans disputats *Contributions to the Lower and Middle Cambrian paleontology and stratigraphy of Northwest Greenland*. P.s arbejde spænder i øvrigt fra palæontologiske beskrivelser af problematiske grupper hvis systematiske stilling udredes, til beskrivelser af brachiopoder og conodonter. På Bornholm har han påvist helt nye faunaer og hidtil ukendte aldersfølger, ligesom han har udredt de bornholmske aflejrings aldersmæssige relationer til de skandinaviske. P.s arbejde på Newfoundland er resulteret i påvisningen af en parallel faunistisk og tektonisk udvikling på Newfoundland og i Skandinavien, et forhold der har betydning for udredningen af de pladetektoniske forhold i tidlig palæozoikum. Gennem sit virke i internationalt kommissionsarbejde har P. bidraget aktivt til studiet af overgangen fra prækambrium til kambrium, denne grænses globale korrelation og de første skalbærende organismers optræden. Ved siden af sin forskning har P. udfoldet stor aktivitet som redaktør af såvel videnskabelige tidsskrifter (bl.a. Bulletin of the Geological Society of Denmark) som populærvidenskabelige (Varv), og er også forfatter til mange alment tilgængelige artikler om geologi. P.s lærergerning

Poulsen, Valdemar

ved Kbh.s univ. spænder meget vidt, og han har produceret et bredt spektrum af geologiske tekstbøger. Foruden universitetsadministration og redaktørvirksomhed har P. påtaget sig tillidsposter i Dansk geologisk forening, Nordisk geologisk association og Lethaia stiftelsen. 1981 blev P. medlem af Det kgl. danske videnskabernes selskab. □Foto.

Tove Birkelund

Poulsen Pedersen, Niels, 1884–1971, kvægavlskonsulent. * 16.9.1884 i Skørring, Mørke sg., † 15.6.1971 i Lindå, begr. i Skørring. F: gårdejer Niels Pedersen (1849–1923) og Ane Nielsen (1854–92). ~ 29.5.1914 i Skørring med Johanne Marie Rasmussen, * 27.8.1891 i Skørring, † 3.2.1943 sst., d. af gårdejer Søren R. (1850–1930) og Mette Rasmussen (1862–1944).

Efter ophold på højskole og landbrugsskole kom P.P. på landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1913. Han var en kort tid assistent ved De midtjyske landboforeninger og lærer ved Ribe mælkeri- og landbrugsskole indtil han 1915 blev konsulent for De midtjyske landboforeningers fællesledelse af kvægavls- og kontrolforeninger. 1914 erhvervede han en ejendom i Gjesing ved Auning. Fra 1918 var han konsulent for Randerskredsens fællesledelse og samtidig gårdejer i Skørring. Både i organisationsarbejdet og i praksis udførte P.P. et fortrinligt arbejde for kvægavlens fremme, og han blev tilskrevet en stor del af æren for at avlen af rød dansk malkekvæg (RDM) kom til at stå så højt i Randers amt. Dette skyldtes dels hans mangeårige konsulentvirksomhed, dels at hans egen avlsbesætning i 1930'erne var blandt de bedste og i flere år stod som nr. 1 blandt de røde tilsynsbesætninger under Foreningen af jyske landboforeninger. Både som konsulent og kvægopdrætter ydede P.P. således en indsats som blev stærkt påskønnet, og han fik 1954 tildelt Landhusholdningsselskabets store sølvbæger.

L. Hansen Larsen: Håndbog i kvægets avl, 1940 (2. udg. 1942). Erling Mortensen: De viste vejen, 1969.

Carl Thomsen

Poulsen Skou, Ulla Britta, * 1905, solodanser, skuespiller. * 2.5.1905 i Kbh. F: snedker, senere kontorassistent Søren Iversen (1863–1940, ~ 1° med Jensine Jensen) og Laura Christiane Hansen (1864–1927, ~ 1° med bogholder Charles Petersen, 1864–94). ~ 1° 31.5.1924 i Kbh. (Garn.) med skuespiller Johannes *Poulsen, * 17.11.1881 i Kbh. (Holmens), † 14.10.1938 sst., s. af skuespiller Emil *P. (1842–1911) og Anna A. D. W. M. Næser (1849–1934). ~ 2° 4.11.1939 i

Tårs, Lolland, med baron, løjtnant i livgarden Christian Carl Otto Rosenørn-Lehn til Oreby og Berritsgård, * 4.11.1909 på Oreby, s. af lensbaron, kammerherre Frederik Marcus R.-L. til Oreby og Berritsgård og Rössjöhölm, senere Nørholm (1867–1951) og grevinde Sigrid Fredrika Brita Beate Bonde af Björnö (1881–1967). ~ 3° 2.5.1947 i Ålborg (Vor Frue) med hotelejer Helge Nordahl Skou, * 10.7.1903 i Ålborg, s. af hotelejer Lauritz Jensen (1865–1934) og Amalie Skou (1875–1953). Navneforandring 1911.

P.S. blev optaget på Det kongelige teaters balletskole 1913. Hans *Beck var hendes første vejleder og den hun ofte siden støttede sig til, men i læreårene var det især Valborg *Borchsenius der opdrog P.S. i Bournonville-traditionen som hun senere skulle gøre sig stærkt gældende i samtidig med at hun blev en væsentlig skikkelse i den fornyelse af balletten som skete i den sidste del af hendes danserkarriere. Hun debuterede 1921 som Agnete i *Agnete og Havmanden*, blev ansat 1923 og udnævnt til solodanser 1924.

I begyndelsen af karrieren sejrede P.S. ved sit ydre. Hendes yndefulde plastik og romantiske fremtoning var et særkende for de blide partier der blev hendes domæne. I Bournonville-repertoiret indskrev hun sig uudsletteligt med *Hilda i Et Folkesagn*, 1922 og *Sylfiden*, 1923. Hun var ikke en brillant virtuosdanser og manglede i nogen grad ballon og springevne, men hun havde en medfødt scenepoesi, en romantisk udstråling og en mageløs plastik. I sin egen skønhed personificerede hun det forrige århundredes idealer. De blide partier blev den ene side af hendes karriere som danser med vigtige roller som Markisen i *To i et Glashus*, 1923, Kirstine i *Tycho Brahes Drøm*, 1924, *Den lille Havfrue*, 1936, *Kærlighed i Cirklen*, 1938 og *Venus i Thorvaldsen*, 1938. Summen af sin poetiske dansekunst samlede hun i *Chopinianas tyste valse*.

Fra 1927 til 1930 var P.S. væk fra teatret og ofte på gæstespil i Europa og USA. Derefter vendte hun tilbage til Kongens Nytorv. Da den danske ballet omkring 1930 begyndte at blive moderne viste P.S. en ny side af sit talent. Hun udviklede sig til en betydelig mimisk kunstner – uden tvivl inspireret af samlivet og samarbejdet med Johannes Poulsen – og hun åbenbarede en personlighed som fængslede. George Balanchine benyttede hende i sin gæstesæson som sultanens yndlingshustru Zobéide i *Scheherazade*, 1930 og Pottifars hustru i *Joseflegenden*, 1931. Det spændende ved P.S. i dette rollefag var den fornemmelse af ulmende lidenskaber man anede bag den kølige, smukke facade. Hun blev en æggende spansk kvinde i Harald Landers *Bolero*, 1934 og viste sit ypperste som karakterdanser med titelrollen i K.

Abells og B. Ralovs *Enken i Spejlet*, 1934. Et psykologisk portræstudie.

Sideløbende med balletkarrieren var P.S. skuespiller. Hun virkede med sit madonnaydre som Tro i *Det gamle Spil om Enhver* som hun i Johannes Poulsons opsætning spillede i Hollywood Bowl i 1936. Hun viste evner for karakterkomik som den sjuskede portnerdatter i Abells *Anna Sophie Hedvig*, 1939, men indskrev sig først og fremmest i perioden med de roller i det klassiske repertoire hvor hun virkede ved sin næsten uvirkelige skønhed. Hendes Agnete i *Elverhøj*, 1935 og hendes Constance i *Aprilsnarrene*, 1937 var som en blanding af Thorvaldsens og Eckersbergs kunst. Hun var på en gang karyatide og borgerdatter fra forrige århundrede. I 1937 spillede hun blond, ung pige i Carl Alstrup-talefilmen *Den kloge Mand*, mens andre roller på teatret var Ofelia i *Hamlet*, Miranda i *Stormen* og Mariamme i *En Idealist*. – 1939 sluttede P.S. sin teaterkarriere, men vendte senere tilbage til offentligheden som en forfatter med solide skribentevner. 1946 udgav hun *Paa Rejse med Johannes Poulson* og i de to erindringsbøger *Skuespilleren og Danserinden I–II*, 1958–59 gav hun væsentlige bidrag til forståelsen af de årtier i dansk teater mellem 1910 og 1940 hvor Johannes Poulson var en dominerende person. I de senere år har P.S. vist at hun som kunstner besidder evner på endnu et felt. Hendes skulpturer, skabt af tynde metaltråde, viderefører dansen i mere håndgribelig form, præget af den plastiske kraft, den ynde og linjeskønhed der var hendes kendetegn som danser.

Hun har skrevet om Gordon Craigs samarbejde med Johannes Poulson i *Genier er som Tordenvejre* 1973, og hun har i *Til alle årets tider*, 1966 udbygget det billede hun som forfatter efterlader hos læseren af et klogt menneske der har gennemgået en rig udvikling fra det kønne, blide balletbarn til et voksent modent menneske med karakter, megen takt og menneskelig finhed. – Ingenio et arti 1934. □Silhouet af Kirsten Wewel, 1924 (Kgl.bibl.). Rolletegn. af H. Bendix udst. 1928 og 1930, af H. Jensenius udst. 1930. Rolletegn. af Gerda Ploug Sarp, 1934 (Teatermus.). Akvarel af Gerda Wegener, 1937 (sst.). Fire tegn. af Jørgen Aabye, 1946 (Kgl.bibl.), mal. af samme udst. 1947. Pastel af Gudmund Hentze. Livsmaske af Holger Winther. Foto.

U. P. S.: Skuespilleren og danserinden I–II, 1958–59. Samme: Til alle årets tider, 1966. – Sv. Kragh-Jacobsen i Berl.tid. 21.10.1939. Samme: Ballettens blomstring ude og hjemme, 1945 188–93. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952.

Erik Aschengreen

Poulsaard, Kristen Kristensen, * 1935, politiker. * 10.3.1935 i Højtoft, Husby sg. F: husmand Jens Peter Kristensen P. (1900–72) og Laura Kristensen (* 1911). ~ 28.12.1961 i Gentofte (b.v.) med Hanne Pihl Hansen, * 11.4.1945 i Jægersborg, d. af vicevært Aage H. (* 1917) og Ruth Pihl (* 1925).

P. forlod skolen 14 år gammel, var to år ved landbrug hvorpå han 1952–62 var sømand på langfart. Han var arbejdsmand 1962–66 og fodermester 1966–73, 1970–73 på godset Gram. Fra 1980 drev han sammen med sin hustru en købmanshandel i Ullborg Kirkeby i Vestjylland. Som sømand var P. en tid tillidsmand og medlem af SF, som fodermester var han formand for Sønderjyllands fodermesterforening 1971–74. Allerede fra 1972 sluttede han sig til den af Mogens *Glistrup stiftede bevægelse og blev dennes første kontaktperson i Sønderjylland fra 1972. Ved valget 1973 indtrådte han i folketinget som repræsentant for fremskridtspartiet (Røddingkredsen til 1977, derpå Hjørring). I folketinget har P. først og fremmest markeret sig som sit partis ordfører i kulturelle spørgsmål. På ravjysk har han uanfægtet af modstandernes ofte nærgående angreb forfægtet standpunkter vendt mod den af alle andre partier førte kulturpolitik. I form og holdning leder P. tanken hen på de almuerrepræsentanter som efter 1849 gik til angreb mod de nationalliberale embedsmænd. P. er ved sine uforfædede angreb på den statsubventionerede kultur og ved sine undertiden barokke formuleringer blevet eksponent for de ikke så få mennesker der til overraskelse for mange kulturformidlere synes ganske upåvirkede af samfundets skole- og kulturpolitiske anstrengelser gennem årtier eller tværtimod uvilligt indstillede over for disse. P. har givet en ellers tavs gruppe mund og mæle. Han har herved bidraget væsentligt til fremskridtspartiets profil. P. har skrevet to bøger: *Et bedre Danmark*, 1976, og *Åbent brev til Anker Jørgensen*, 1977. □Foto.

K. P. i Weekendavisen 4.1.1980.

Tage Kaarsted

Poulson, Poul, 1674–1736, præst, personalhistoriker. * 8.7.1674 på Søbygård, Gern hrd., † 7.12.1736 i Saksild, begr. sst. i kirken. F: kancelliasessor Jens P. til Søbygård (1635–87) og Maren Poulsen (1643–1723). ~ 19.10.1701 i Saksild med Mette Marie Hutfeldt, * 13.7.1670 i Århus, † 3. (el. 9.)7.1736 i Saksild (~ 1° med sognepræst i Saksild og Nølev Caspar Suhr, 1642–1701, ~ 1° med Anna Olufsdatter, ca.

Poulson, Poul

1643–88), d. af kammerassessor, landsdommer Jesper H. (1626–96) og Sidsel Kristensdatter Clementin (ca. 1643–1712).

P. blev i det velstående herremandshjem undervist af private lærere og kom siden i Fredericia latinskole hvorfra han på to år blev student 1692. 1694 tog han teologisk attestats og tilbragte nu flere år dels hos sin mor, dels i Kbh. (Borchs kollegium) alene optaget af videregående studier. Han tilhørte kredsen omkring H. G. *Masius og Søren *Lintrup, og ikke mindst den sidste fik betydning for hans udvikling. Som minder om hans studier fra disse år foreligger nogle disputatser der vidner om grundig læsning og om talent for at arbejde videnskabeligt især med emner fra kirke- og religionshistorien. Under den toårige udenlandsrejse han drog ud på 1698 og hvor han især opholdt sig i Holland og England, nedskrev han en udførlig beretning om sine rejseoplevelser; den kendes nu kun af et enkelt uddrag (Iris og Hebe, 1809 I 38–40). Allerede før P. vendte hjem havde Kbh.s univ. 1700 meddelt ham magistergraden, men i stedet for en akademisk løbebane blev han 1701 kaldet til sognepræst i et adeligt patronatskald, Saksild og Nølev, og her slog han sig til ro til sin død, fra 1719 tillige som provst i Hads herred. Bortset fra at han de sidste to år følte sig forfulgt af sin degn – stamfaderen til slægten Saxild – synes han at have ført en behagelig tilværelse, og da han var formuende kunne han af egne midler forbedre og smykke sine kirker. I sin landlige ro udarbejdede han en række skrifter som for størstedelen nu synes tabt, bl.a. fire oversættelser af engelske kirkehistoriske arbejder, en fortsættelse af J. Meursius' Athenæ Bataviæ og en udførlig fremstilling af det danske kirkerituals historie. I trykken fik han kun udgivet et bind biografier af Århus stifts biskopper *Bibliotheca Aarhusiensis*, 1725 og en præstehistorie fra samme stift *Catalogus sive Recensio Pastorum Nomarchiarum Dioceseos Aarhusiensis*, 1727. Ved disse arbejder som udmærker sig ved omhu og klar disposition og nu udgør værdifulde kildekrifter har P. sikret sig en plads som en af grundlæggerne af den præstehistoriske forskning i Danmark. Manuskriptet til et lignende arbejde, *Sælands Bispers Krønike*, 1714, findes i Det kgl. bibliotek (Ny kgl. saml. 4°, 1178b). P., der stod i lærd brevvæksling med mænd som Arni Magnússon og Albert *Thura, efterlod et godt bibliotek hvorover der haves en trykt fortegnelse. □ Stentavle i Saksild k.

P. P.: *Catalogus ... dioceseos Aarhusiensis*, 1727 93–100 (P.s. autobiografi). P. P. i *Pers. hist. t.* 3.r.IV, 1895 130f; 10.r.II, 1935 157. Arne Magnussons private brevvæksl., udg. Kr. Kålund, 1920 363f (brev). – Danm.s

adels årbog XXVI, 1909 366. *Nova litteraria*, udg. A. Hojer, 1721 nr. V. Erik Pontoppidan: *Den danske atlas IV*, 1768 (fot. optr. 1968) 247. Søren Hansen i *Saml. til jydsk hist. og top.* 3.r.II, 1899–1900 447f; 4.r.II, 1914–16 273–75. H. F. Rørdam i *Kirkehist. saml.* 5.r.II, 1903–05 83f 95. Georg Saxild: *Georg Christian Saxild I*, 1911 2–5. Aug. F. Schmidt i *Årbøger udg. af hist. samf. for Århus stift XXXV*, 1942 67–78. – *Papirer i Statsbibl., Århus*.

*Bjørn Kornerup**

Powisch, se Pogwisch.

Povlsen, Harald Alfred, 1852–1934, højskoleforstander. * 10.11.1852 i Randers, † 21.2.1934 i Kbh., urne i Ryslinge højskoles have. F: lærer, kantor Hans Christian Henrik P. (1818–96) og Mette Marie Stabell (1822–60). ~ 1° 17.4.1878 i Kbh. (Vartov) med Hedevig Christine Thygesen Just, * 22.2.1835 i Høve, † 6.2.1918 i Ryslinge (~ 1° 1856 med læge Christian Valeria Jork, 1823–60), d. af cand.phil., lærer, senere toldklarerer Carl Andreas Daniel J. (1806–85) og Severine Dorthea Thygesen (1805–80). ~ 2° 2.4.1922 i Kbh. (Hans Tausens) med Ellsa Sophia Sundberg, * 12.9.1887 i Söderhamn, Sverige, † 17.5.1968 i Odense (~ 1° 1909 med rådmænd, lensnotar i Östersund John Gustaf Söderström, 1880–1917), d. af bygmester og trævarehandler Johan Isak S. (1857–1926) og Amanda Alida Nordström (1861–97). – Bror til Karl *P.

Omtrent samtidig med den knap to år ældre bror Karl P. fik P. for mere end en menneskealder sin virkeplads i det af Vilhelm *Birkedal grundtvigsk prægede Ryslingemiljø. Her blev broderen Birkedals efterfølger som stedets valgmenighedspræst mens P. blev forstander for dets skrantende folkehøjskole som han hurtigt fik rettet op til at blive en af landets førende. Det hjem brødrene udgik fra var ikke grundtvigsk. Under indtryk af krigen 1864 var det P.s ungdomsdrøm at blive officer, og han tog med iver del i skyttebevælgelsen. Men efter præliminæreksamen mødte han som 17-årig huslærer på en gård ved Mørke grundtvigske lærere og præster, og da han ved et møde i Randers havde overværet et opgør mellem Lars *Bjørnbak og Jens *Nørregård blev han i vintrene 1871–72 og 1872–73 elev på Testrup højskole, det sidste år også hjælpelærer. Nørregård blev hans forbillede, og han valgte højskolelegningen som livsmål. Uden at gå på seminarium tog han 1874 lærereksamen og tilbragte derefter fem år med frie, især historiske studier i hovedstaden – mens han tjente sit brød ved undervisning. Et højdepunkt i denne periode var hans deltagelse – som eneste ikke-akademiker – i en „bande“ ledet af Johan *Borup der jævnligt

samledes på det kvistværelse nær Frihedsstøten hvor Ernst Trier tidligere havde huset „Lille Theologicum“. I denne kreds, hvor V. Brücker stod P. nærmest, næredes radikale „nygrundtvigske“ tanker, og her drømte broderen og P. om at „hans præstegård og min højskole skulle ligge så nær hinanden at vi daglig kunne mødes“. Efter syv år hvor P. var lærer hos Jørgen la Cour på Lyngby landboskole gik drømmen i opfyldelse da P. 1884 ved broderens medvirken blev forstander for Ryslinge højskole.

Allerede i Lyngbyperioden havde P. markeret sig politisk da han ved valget 1884 havde bekæmpet højrekandidaten i Lyngbykredsen. Kort efter sin tiltrædelse i Ryslinge sluttede P. sig resolut til riffelbevægelsen. Han blev formand for Svendborg amts riffelforening, og ved et offentligt møde på sin skole den 18.4.1885 erklærede han i en tale der blev trykt i tidsskriftet Tidens Strøm at riffelsagens program gik ud på at skabe en folkevæbning der skulle umuliggøre „overgreb på folkets friheder og rettigheder af en hvilken som helst regering“. Talen fik hurtigt følger: Birkedal ville ikke „være præst for oprørere“ og tog sin afsked. Højreregeringen slattede statsstøtten til skolen. Og endelig søgte konservative aktionærer at få P. styrtet som forstander. Det lykkedes ikke. Skolens årlige elevtal, før P.s tiltrædelse 75, var i 1886–87 omtrent fordoblet. Og fra venstres „demokratiske fond“ fik skolen erstatning for det bortfaldne statstilskud. P. købte snart selv skolen, og han skaffede den efterhånden storslåede rammer. Da riffelbevægelsen ebbede ud i slutningen af 1880'erne, fik skolen sit statstilskud tilbage.

Under sit ophold i Lyngby var P. blevet klar over det uholdbare i at forene højskole og landbrugsskole. På højskolelærernes fællesmøde i Dalum 1891 advarede han indstændigt mod enhver sammenblanding af højskole og fagskole. Dette forhindrede ikke at P. lagde vægt på at få dyrket særlige emner indgående ved dygtige lærere. Det gjaldt især områder som gymnastikken (Jens Ovesen), naturfagene (P. Andresen) og musikken (Thorvald Aagaard). Selv lagde P. som elev af Jens Nørregård hovedvægten på historien, især verdenshistoriens forbilligede skikkelser. Hans eneste bog som kom 1932, flere år efter hans fratræden, *Sokrates og hans Samtid*, er tilregnet den danske folkehøjskoles lærere og elever. I sin tale skyede P. de stærke ydre virkemidler. Den kunne undertiden falde eleverne tung, men hans ranke holdning og altid klare sigte gjorde indtryk – også uden for elevernes kreds. Inden for højskolebevægelsen fik P. fra 1891 den førerstilling som Ludvig Schrøder indtil da havde indtaget ubestridt. Med støtte fra P. Andresen

fik P. i dette år oprettet Foreningen for højskoler og landbrugsskoler. Fra 1891 til 1916 og igen fra 1920 til 1927 var han denne forenings myndige formand. Under L. Moltesens ministerperiode var han fra 1927 til 1929 statens tilsynsførende med høj- og landbrugsskoler. 1927 var han som forstander blevet afløst af Johannes Monrad der fra 1922 havde været medforstander. Sine sidste år tilbragte P. i Farum.

Gang på gang greb P. ind i tidens offentlige debat. Første gang med „riffeltalen“ 1885, anden gang da han 1891 hævdede „den rene folkehøjskole“s sag og samtidig fik skabt fælles fodslag ved oprettelsen af højskolernes og landbrugsskolernes forening. Stærkt grebet af forsvarssagen tog han 1900 kontakt med fremtrædende officerer, og ved et møde i Strib mellem en række højskolefolk og militære enedes man om at virke for et bedre forhold mellem værnene og folket. Ikke blot Ove Rode, men også ansatte yngre højskolefolk tog skarpt afstand fra denne „alliance mellem sablen og den bløde hat“, og dens magre resultater virkede også skuffende på P. selv. Under indtryk af verdenskrigens gru holdt P. ved sin skoles 50 års jubilæum 1916 en tale om „militarisme og verdensfred“ hvor han resolut gik ind for fredssagen. I grænsestriden efter krigen støttede P. fra første færd helhjertet H. P. Hanssens selvbestemmelsespolitik.

Som højskolemand hævdede P. det grundtvigske mål at eleven skulle lære „sin Gud og sig selv at kende“ – med stor vægt på social ansvarlighed. Det var et mål der gik ud over det græske „kend dig selv“, og det blev understreget af P. i hans bog om Sokrates. Den kristne understrøm var altid kendelig i P.s foredrag, men den var aldrig anmassende. Hans mod og myndighed skabte respekt om ham hos tilhængere og modstandere, og Ryslinge forblev i hans og hans brors tid et centrum i det grundtvigske Danmark. – R. 1899. DM. 1922. □Litografi af I. W. Tegner, 1892, efter foto. Mal. af Arvid Aae, 1911, af L. Find, 1923 (Fr.borg) og af Ellsa Povlsen. Tegn. af Julie Marstrand. Relief af Anne Marie Carl Nielsen, 1934, på mindsten ved Ryslinge folkehøjskole. Foto.

Erindr. i Ryslingebogen 1909 3–28 og 1922 7–14. – Johan Borup i Højskolebl. XXXIV, 1909 833–38. Anders Vedel sst. 1916 766–68 og 1934 121–25. V. Brücker: Mit livs vej I–II, 1925–26. Oscar Geismar: Skildrier, 1927 87–91. Samme i Fyns venstrebl. 14.9.1934. Johs. Monrad i Fyns tid. 22.2.s.å. Fred. Nørgaard i Sorø amtstid. s.d. Stig Bredstrup i Hjem og skole XXVII, s.å. 61–64. Martin Pedersen: Det grundtvigske Sydfyn, 1942 38–43 73–79. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841–92, 1944. Samme: Højskolen gennem 100 år, 1944 85–87 97–99 102–04 116f 121. Ernst J. Borup: Højskoleforstander A. P., 1952. A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske bevægelse I, 1958. Helge Skovmand: Et

Povlsen, Alfred

hjem, en skole, et blad, 1976 130–34 142f 166. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand

Povlsen, Hans Peter Borresen, 1886–1973, forfatter. * 1.9.1886 i Grysted, Vokslev sg., † 31.5.1973 i Viby J., urne på Nibe kgd. F: lærer Jens Kristian P. (1846–1915) og Bertha Mathilde Amanda Thimm (1851–1936). ~ 3.5.1910 i Nibe med Sophie Theodora Klitgaard, * 10.12.1887 i Kølby, † 27.10.1961 i Taulov, d. af smedemester Thomas K. (1856–1913) og Frederikke Caroline Christiane Hass (1848–1918).

I sine drengeår tjente P. som hjorddreng. Skolegangen afsluttede han med en præliminæreksamen (1902). Han ville have været musiker (violin), men opgav det og gik i fotografbære (Oslo, senere Struer). 1907–12 levede han som fotograf i Vinderup indtil han kom på Silkeborg seminarium. På kun to år tog han lærereksamen (1914) og var 1915–22 kommunelærer i Støvring ved Rebild. På Statens lærerhøjskole i Kbh. læste han 1919–20 tysk og litteraturhistorie. – Som forfatter debuterede han med romanen *Sand*, 1918. Det er en psykologisk roman og hjemstavnskildring hvis idé ligger i skildringen af brydningen mellem den dybt religiøse Steffen Bryde og lærer Sand for hvem samvittigheden er højeste lov. Jakob *Knudsen har været hans store læremester og tydelige forbillede. Hans næste roman, *Lykkelige Barn*, 1923 er affødt af efterkrigstidens dønninger. Han satiriserer over „Verdens onde Orden“ og profeterer lyrisk om en bedre verden, hvoraf han – ligesom Martin *Andersen Nexø, hvem han har hyldet i to digte – tror at se den første dawning i Rusland. Efter dette udsving vendte han tilbage til hjemlig sikker grund med romanen *Julie Pandum*, 1926 og digtsamlingen *I Himmerlands Dale*, 1929 (4. forøgede udg. 1956). I romanen tegner han med let hånd et satirisk provinsbybillede og skildrer i hovedpersonen både med hjerte og lune en kvindes betagelse af en fidusagtig maler, hendes fald og oprejsning i kærligheden til barnet og kaldet som mor. Hovedbestanddelen af digtene udgøres af himmerlandske naturdigte og dialektdigte der skildrer egnens folk. I en gruppe tankedigte møder man det idealistisk-kommunistiske *Mit og Dit* og personlige bekendelser som *Under Vinterhimlen* og *Hjertet nært* –, der giver hans menneskelige og kunstneriske løsen: „Smaa er det Store og stort er det Smaa, som er Hjertet nært“. I *Himlens Fugle har Reder*, 1936 har han i kontakt med moderne psykologiske strømninger givet den latente freudianisme i ungdomsromanen en skarpere, mere programmæssig drejning i skildringen af drengen Erik, gennem hvis komplekse-hæmmede

sind romanens begivenheder og personer tegner sig i forvredne spejlinger. I *Ro, ro til Fiskeskær*, 1943 skrev P. etter en ironisk roman om livet i en lilleby. Det fiktive forfatterskab afsluttedes med novellesamlingen *En have i lyngen*, 1960. Om sit store forbillede St. St. *Blicher udgav han 1952 en på en gang folkelig og redelig monografi. Minder, blandet med refleksioner finder man i de essayistiske skildringer *Ind i bogens verden*, 1959, *De fjorten forgiorte dage*, 1965 og *Lange-næshus*, 1966. Endelig har P. i to bøger genfortalt den ældre mytologi: *Græske gudesagn*, 1959 og *Nordiske gudesagn*, 1963. □Tegn. af Lars Nielsen. Karikatur i træsnit af Henning Knudsen. Foto.

P. i Den nye lit. IV, 1926–27 203f, Berl. aften. 4.11.1944 og Fra Himmerland og Kjær herred, 1962 13–20. Interview i Niels Th. Mortensen: Jyske digtere i forhør, 1937 117–27 og Ålborg amtstid. 14.5.1950. – Martin Andersen Nexø i den tyske udg. af P.s Julie Pandum, 1928 235–38. K. K. Nicolaisen i Folkeskolen XLVII, 1930 76–79. Samme i Ålborg amtstid. 14.9.1943 og 25.3.1949. Cai M. Woel: Troubadourer II, 1934 74–82. Ejnar Thomsen i Tilskueren LIII, 1936 II 268–70 (anm. af P.s Himlens fugle har reder). Samme i Berl. aften 1.10.1943. Jul. Bomholt i Socialdemokraten 4.12.1936. Samme: For uvejret, 1947 180–85. Thomas Olesen Løken i Politiken 1.9.1936. Hagmund Hansen i Rød ungdom, s.å. 108. H. P. Hansen: Vor tids da. romanforfattere, 1944 140–45. Sig. Daugbjerg i Bogen om Himmerland, 1958 472–76. Peter Riismøller i Fra Himmerland og Kjær herred, 1973 131–34.

Uffe Andreassen (Oluf Friis)

Povlsen, Karl Kristian Ludvig, 1851–1918, præst. * 13.1.1851 i Randers, † 15.5.1918 i Ryslinge, begr. sst. F: lærer, kantor Hans Christian Henrik P. (1818–96) og Mette Marie Stabell (1822–60). ~ 27.12.1878 i Randers med Severine Marie Kirstine Jacobsen, * 14.10.1853 i Randers, † 3.4.1937 i Ryslinge, d. af købmand Steen Daniel J. (1817–63) og Ane Severine Kirstine Møller (1826–1905). – Bror til Alfred *P.

P. mistede ni år gammel sin mor, og det kom til at præge hjemmet; i skolen betød kun lærerne i dansk og historie noget for ham; hverken han selv eller andre fandt ham egnet til studier, og efter præliminæreksamen kom han på kontor; det plagede ham, og i sin nød betroede han sig til vennen Morten *Pontoppidan som fik sin far til at gribe ind så P. 1869 kunne blive student fra Randers. Under teologistudiet var han mest optaget af H. N. *Clausen, H. *Brøchner og Rasmus *Nielsen, men afgørende for ham blev kirkegangen i Grundtvigs sidste år i Vartov. P. var udpræget anlagt på venskab; han kom ind i „den borupske kreds“ (J. *Borup, V. *Brücker, F. *Rønning, Alfred P. og mange flere), en studen-

tergruppe som dyrkede Rasmus Niensens filosofi og blev kernen i den nygrundtvigske bevægelse; de tilbragte siden hen årligt en uge sammen og holdt kontakt ved en gennem lang tid løbende vandrebog („Sagamanden“). For P. blev det også af varig betydning at han – via sin forlovede – 1871 kom i forbindelse med V. *Birkedal i Ryslinge. 1877 blev P. cand.teol., var derpå soldat og tilbragte et par år som lærer på Gedved seminarium og højskole, efter sigende var han bedre som gymnastik- end som religionslærer, men allerede nu var han en begejstrende foredragsholder. 1879–80 var han hjælpepræst hos Dines *Pontoppidan i Randers, derefter i tre år kapellan i Tørring-Heldum, hvor han med fryd oplevede at de vakte (grundtvigske) sluttede sig til ham så han med sindsro kunne overlade den gamle sognepræst („mit afløb“) alle de kun pligt-mæssige forretninger. Som alle unge grundtvigske teologer på den tid ønskede også P. at blive valgmenighedspræst, og det lykkedes da han 1883 blev Birkedals medhjælper og 1885 – da alder og politisk splid i menigheden tvang Birkedal bort – hans efterfølger, en stilling han beholdt til sin død. 1884 blev broderen Alfred forstander for Ryslinge højskole, og brødrene levede i mange år i et smukt samvirke til gavn for både skolen og menigheden som begge blomstrede op da provisorieårenes vanskeligheder var overstået. P. viste sig i høj grad egnet til på harmonisk måde at glide ind i Birkedals arbejde; han var stemningsbevæget og gemytrig som sin forgænger, svingede let fra muntert vid til dyb vemod, var en glimrende fortæller, forfatter af viser og sange, en god foredragsholder og en prædikant der i høj grad formåede at anskueliggøre sig ved billeder og citater. Ydre opgaver havde han kun få af – blev dog medlem af Kirkeligt samfunds bestyrelse – og hans helbred var i de senere år svagt så han måtte holde kapellan (fra 1913 var det Thorkild *Rørdam). P. har udgivet *Tillæg 1–3 til Grundtvigs Fest-Salmer*, 1912–13 og har skrevet *Emilie Birkedal Lange*, 1914 samt *Efterladte Optegnelser* i Mindeblade om Karl Povlsen, 1918. *Paa Dybet*, en samling prædikener blev udgivet af hans enke med bistand af Morten Pontoppidan, 1921. □ Litografi af I. W. Tegner efter foto. Mal. af Knud Petersen (Nasareth k., Ryslinge). – Mindesten af Niels Skovgaard, 1920 (ved kirken).

Ryslingebogen 1909 3–28 (Alfr. Povlsens erindr.); K. P.s erindr. sst. 1914 10–29, 1915 9–26 og 1917 12–26; 1918 20–56 (P.s efterl. optegn.); 1919 56–64 (breve). Mindeblade om K. P., 1918 (heri selvbibliografi). Johan Borup og A. Vedel i Højskolebl. XLIII, 1918 605–10 661–64. Jørgen Nielsen sst. 897–902 941–46. Vald. Brücker: Mit livs vej I–II, 1925–26. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan I–II, 1950–53. A. Pontoppidan

Thyssen: Den nygrundtvigske bevægelse, 1958. – Papirer i Rigssark.

P. G. Lindhardt

Povlsen, Thorvald Valdemar, 1868–1942, præst, kirkeminister. * 22.8.1868 i Skåde ved Århus, † 5.12.1942 i Holte, begr. i Søllerød. F: lærer Bent Kyttrup P. (1833–1904) og Cathrine Elisabeth Gregersen (1827–1911). ~ 6.7.1898 i Bering med Jensine Jensen, * 25.3.1876 i Horsens, † 20.1.1961 i Holte, d. af kusk på Crome & Goldschmidts fabrikker Jens Carl J. (1844–1928) og Kirsten Jensen (1838–1915).

P. blev student (Århus) 1886, var stenografassistent i rigsdagen 1888–93, blev cand.teol. 1894 og var 1894–95 lærer ved Dalbynder højskole og 1895–98 medforstander ved Elev højskole. Derpå blev han sognepræst i Elsted-Elev og 1906–16 i Hvilsager-Lime. Da han blev minister tog han afsked fra embedet, men prædikede ofte siden og kom tit til at tale ved politiske personligheders begravelse. 1905 var P. med til at stifte det radikale venstre og har – mere end nogen anden – influeret dets kirkepolitik med grundtvigske ideer om kirkelig frihed. Som folketingsmand (valgt i Hornslet-kredsen 1910–35) fik han ordførelseskab i børneloven og biblioteksloven, men vakte først rigtig opmærksomhed ved at foretrække den frivillige ungdomsskole for den tvungne som den første radikale kultusminister (M. C. B. Nielsen) holdt på. Ved behandlingen af skoletilsynsloven 1912 lagde han vægt på både læreres og forældres religionsfrihed, og da J. *Appels menighedsrådslov s.å. var til debat havde han en stor andel i at menighedsrådene kun fik administrative (ikke „åndelige“) opgaver; han bekæmpede alle forfatningsændringer i kirken, og som en grundtvigsk ortodoks teolog med radikal-grundtvigsk kirkepolitik gik han mod alle forsøg på at gøre trosbekendelsen forpligtende i præsteløftet for derved at sikre også den liberale teologis hjemstedsret i kirken. Aktualiseret af striden om N. P. *Arboe Rasmussen fremhævede han at folkekirken var en rent borgerlig indretning, og „tålsom“ for så vidt den blot skulle være en statsordnet og administrativ ramme om alle religiøse ansøkelser og menighedsliv. Det var naturligt at P. ved ministeriet Zahles dannelse 1913 blev formand for rigsdagsgruppen (som gjorde den „tålsomme folkekirke“ til sit program), og at han fik sæde i finansudvalget; det gav også sig selv at man 1916 vendte sig til ham da kultusministeriet skulle deles – den direkte baggrund var højesterets frifindelse af N. P. Arboe Rasmussen, men på længere sigt skulle delingen også forberede den adskillelse af kirke og folkeskole som siden etapevis er gennemført.

Povlsen, Thorvald

P. blev den første kirkeminister efter kultusministeriets deling; han havde ikke let ved at samarbejde med bisperne, og i kirkelige kredse var hans anseelse ringe. Da biskop C. "Wegener også efter højesterechtsdommen – P. tolkede den som en sejr for regeringen hvilket ikke just var højesterechts mening – nægtede Arboe Rasmussen kollats ville P. ved lov overdrage al kollatsudstedelse til ministeriet; det strandede på J. C. "Christensens faste modstand, og P. måtte (1917) nøjes med den langt mere begrænsede „Vålse-lov“ som kun overlod ministeriet tilsynet med Arboe Rasmussen, så længe Wegener, som P. i øvrigt søgte at få afskediget eller tvangsforflyttet, var biskop. P. gennemførte også præstelønningsloven (1918) og loven om salg af præstegårdsjord (1919); det var ham en stor tilfredsstillelse at give denne lov samme principgrundlag som det der nu gjaldt for lens- og stamhusjord. Derimod fik han ikke held til at indføre obligatorisk borgerlig ægteskabsstiftelse eller kvindelige præster. P. gik af med ministeriet 1920, men fortsatte som sit partis ordfører i kirkelige sager, var medlem af finansudvalget til 1929 og tingets 3. viceformand fra 1928. Under behandlingen af J. C. Christensens kirkelovkompleks (1922) hævdede han alle folkekirkemedlemmers stemmeret ved menighedsrådsvalg, og han søgte (forgæves) at hindre bispevalgsloven. 1928–40 sad han i det kirkepolitiske udvalg som skulle overveje forholdet mellem kirke og stat; han sagde ikke meget under møderne, men det behøvedes ikke; alle vidste at han ubrydeligt holdt fast ved den grundtvigsk-radikale kirkepolitik. P. var også medlem af Grønlands-udvalget, var flere gange i Grønland og interesserede sig varmt for befolkningen og især for de grønlandske børn – han blev formand for en forening til hjælp for dem. Også efter at P. 1935 var gået ud af tinget vedblev han at arbejde for de ideer der havde fyldt hans liv og havde givet ham en plads i dansk politik; i sine sidste år virkede han hyppigt som præst og tog sig fx i de første krigsår af de internerede i Hørsørd. □ Karikatur af Alfred Schmidt 1916 og 1917 (Fr.borg) og af H. Jensenius, 1918 (sst.). Afbildet på H. Vedels mal., 1917, af grundlovsforhandlingerne 1915 og på O. Matthiessens mal., 1923 af rigsdagen 1915 (begge folketinget). Foto.

Ministermødeprotokol 1916–18, udg. Tage Kaarsted, 1973. – Oscar Geismar: Mennesker jeg modte, 1944 45–49. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. Indenrigsminister Ove Rodes dagbøger 1914–18, udg. Tage Kaarsted, 1972. Konseilspræsident C. Th. Zahles dagbøger 1914–17, udg. samme, 1974.

P. G. Lindhardt

Povlsen Dal, Anders Kristian, 1826–99, højskoleforstander. * 31.5.1826 i Øster Mølle, Fabjerg sg. ved Lemvig, † 1.8.1899 i Jørsby, begr. på frimenighedens kgd. i Øster Jølby, Mors. F: møller, senere gårdejer i Heltborg Povl Kristian Andersen Dal (1789–1853) og Gertrud Marie Nielsdatter (1803–85). ~ 22.10.1865 i Øster Velling med Mathilde Nathalie Bøggild, * 10.4.1844 i Hersom, † 9.1.1929 i Tøving, d. af sognepræst Daniel B. (1799–1885) og Anne Magdalene Jacobsen (1813–89).

P.D. tog 1846 lærereksamen fra Snedsted seminarium hvis grundtvigske forstander Ludv. Chr. "Müller påvirkede ham stærkt. 1846 blev han huslærer på Rydbjerg herregård ved Ringkøbing og stiftede bekendtskab med Christen "Kold der var huslærer i Holmsland præstegård. De var begge deltagere i en kreds af grundtvigske præster der ivrigt diskuterede kirke- og skole spørgsmål. Den nationale vækkelse i 1848 fik de to venner til at melde sig frivilligt til krigen mod slesvig-holstenerne. De deltog ½ år i krigen uden at komme med i noget slag, men oplevelsen fik grundlæggende betydning for begge skolevirksomhed. 1848–51 var P.D. andenlærer i Hals. 1851 blev han lærer ved Kolds højskole i Ryslinge, og han fulgte siden hen med Kold til Dalby og Dalum. I de 12 år P.D. underviste på Kolds skoler bidrog han til undervisningen med stor faglig viden, især i naturfag som han videreudannede sig i på de monradse kurser i Kbh. 1858–60. Desuden startede han flere friskoler på Fyn, bl.a. i Trunderup og Tarup. 1864 oprettede han højskole på en gård i Galtrup på Mors hvor også en friskole holdt til de første år. Skolerne fortsatte den kristelige og folkelige vækkelse der havde præget egnen siden Kold i 1830erne virkede på øen som leder af gudelige forsamlinger og lærer for børn.

1866 stod P.D. i spidsen for en adresse for genindforelse af junigrundloven, og han var i de sidste år af 1860erne medlem af bestyrelsen for skytteforeningen. På skolen holdtes valg møder for partiet venstre. I 1873 talte han på et socialistmøde og udtalte at han ville gå med socialisterne hvis de ville undlade at støtte Internationale. På grund af sin politiske virksomhed fik hans skole i flere år i 1870erne frataget sit stats-tilskud med den begrundelse at indlæringen af positive kundskaber var for ringe. 1871 var P.D. medvirkende ved dannelsen af valgmenigheden i Galtrup og 1876 ved oprettelsen af forsamlingshus samme sted. 1879 udvidede han sin skole med en fortsættelsesskole for drenge der 1882 fik egen bygning. Da valgmenigheden 1883 omdannedes til frimenighed støttede P.D. imidlertid ikke dette, og derved kom han i modsætning

til de kredse der stod bag hans skoler. Elevtallet dalede stærkt, og 1885 måtte han sælge skolen og rejste derpå med sin familie til Amerika. Han underviste på Elk Horn Højskole i Iowa et stykke tid og flyttede derefter til Omaha hvor han startede en mælkeforretning. Han blev efterhånden i stand til at afbetale sin gæld hjemme, som han havde pådraget sig i forbindelse med skolesalget, og vendte i 1892 tilbage til Mors hvor han overtog en gård i Jørsby som venner købte til ham. Fra 1895 modtog han årlig 200 kr. i personlig understøttelse fra kultusministeriet. Som deltager i den første generations arbejde for at oprette frie børne- og ungdomsskoler fik P.D. betydning ved sin nære tilknytning til de kredse der ønskede disse skoler oprettet. Hans evne til at omgås eleverne, hans vækkende foredrag og faglige dygtighed giver ham sammen med hans evner som taler i folkelige kredse især i årene på Mors en solid placering som pioner i det folkelige oplysningsarbejde. □Foto. – Mindesten ved frimenighedskirken i Øster Jølby.

Brevveksl. med F. Linderberg i Tidens strøm VI, 1889–90 126–28. Breve i Hist. årbog for Mors III, 1921 97–108. Højskolens ungdomstid i breve, ved Roar Skovmand II, 1960. – Fr. Nygård: Kristen Kold I, 1895 168–98; II, s.å. 92–113 o.fl. st. Morten Eskesen i Højskolebl. XXI, 1896 673–78. Georg Himmelstrup sst. 1899 1031–34. Fernando Linderberg m.fl. sst. 1900 1065–72 1111–18 1153–58 1221–24 1295–98 1357f 1385–92 1411–20 1477–80. Marinus Høgsberg sst. 1905 553–60 595–602. Henrik Fog sst. 1914 929–36 1009–16. Aug. F. Schmidt sst. 1929 183–86. P. Bukh i Fra Vællekilde højskole XIII, 1906 29–42. N. P. Jespersen i Bavn X–XI, 1913–14. Jakob Lykke: A. K. P. D. og Galtrup højskole 1864–1914, 1914. Friskolefolk, udg. Anders Uhrskov II, 1931. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1844–92, 1944. Friskolen gennem 100 år, ved A. Ankerstrøm II, 1947 24–27. Andreas Austlid: Christen Kold, 3. udg. 1951 (heri breve). Johs. Pedersen: Fra friskolens og bondehøjskolens første tid, 1961 = Kirkehists. studier 2.r.XI. – Erindr. og breve i Rigsark.

Hanne Engberg

Prah

Slægten P. føres tilbage til væver i Viborg Niels Pedersen Prah, der var far til sognepræst i Svanke Jacob Nielsen P. (1696–1752).

P. B. Grandjean i Pers. hist. saml. I, 1900–07 137–61. H. Hejselberg Paulsen: Præsteslægten P. i Sønderjysk månedsskr. XXXII, 1956 113–16. Hans Bodo Ernst Prah: Eine nordschlesw. Familiengesch. i Schr. der heimatkundl. Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig XXV, 1972 5–70; XXVIII, 1973 5–69.

Hans H. Worsøe

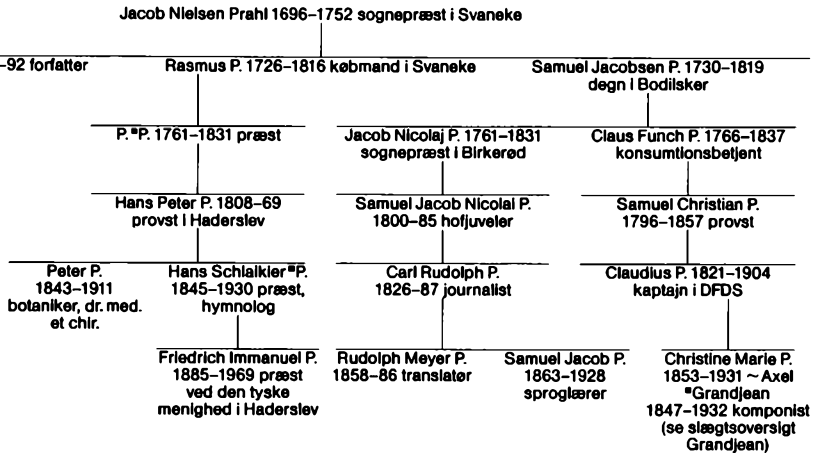
Prah, Hans Schlaikier, 1845–1930, præst, hymnolog. * 30.3.1845 i Øster Løgom, † 1.9.1930 i Eckernførde, begr. i Haderslev. F: sognepræst,

sidst i Haderslev, provst Hans Peter P. (1808–69) og Botilla Cæcilia Schlaikier (1815–78). ~ 31.8.1880 i Tønder med Gøncke Helene Lorenzen, * 5.12.1860 i Humtrup sg., † 17.12.1942 i Haderslev, d. af gårdejer, cand.teol. Lorenz Friedrich Gerhard L. (1820–76) og Christiane Volquardsen (1823–69).

P. blev student 1865 i Wetzlar hvor hans far var i embede mellem de to slesvigske krige. Han studerede i Halle, Berlin og Kiel og tog teologisk embedseksamen 1872, deltog i krigen 1866. Efter at have haft hjælpepræsteembede i Altona fik han hele sin præstegering i sin fødestavn Nordslesvig, fra 1873 i Mjolden, 1876 i Møgelstønder, 1890 i Egen, 1893–1919 i Gammel Haderslev. 1919–26 var han konst. præst for de tysksprogede i Gammel Haderslev. – Som søn af en tysk-nordslesvigsk emigrant begyndte P. sin præstegering i grænselandet da det efter krigen 1870 stod klart at denne landsdel foreløbig ville forblive under tysk herredømme, og han afsluttede den ved landets genforening med moderlandet. Han har således på afgørende vis været med til at præge Nordslesvigs kirkelige liv i udlændighedstiden, en af de ejendommelige grænselandspræster der forener to kulturer og sprog i deres sind, og i deres virke prøver på at øve retfærdighed til begge sider. Tysk af sind og uddannelse virkede han overvejende på dansk i en dansk befolkning med modig indtræden for dennes sproglige og kulturelle behov. – Som ung præst var P. straks med i det frivillige kirkearbejde der i 1870'erne optoges af tyske statspræster omkring Kirkeligt Søndagsblad. Sin livsindsats kom han dog til at yde som hymnolog og præstelærer. Han blev et kyndigt og virksomt medlem af den komité der under lensgreve Hans Schacks formandskab udarbejdede den anerkendt værdifulde nordslesvigske salmebog som afløste Erik Pontoppidans 1890. Meget værdifuldt gammelt, ligesom nyere dansk salmestof blev herved bragt i levende brug. I tilslutning til og i stil med dette arbejde udgav han sammen med organist C. Heinebuch i Flensborg 1895 en lige så vægtig melodibog ligesom han var medudgiver af en ny liturgibog (tysk 1892, dansk bearbejdet 1894). Størst personlig indflydelse fik P. som prædikant og sjælesorger i sin sognemenighed og ved siden heraf på et særligt område som leder af det nordslesvigske præsteseminarium i Haderslev, på sin vis det betydningsfuldeste og mest betroede embede i Nordslesvigs kirke før krigen. 1912 lod han bygge et nyt tårn ved kirken i Gammel Haderslev. – Lic. teol. h.c. 1896, dr.teol. h.c. 1917 i Kiel. □Foto.

A. Popp i Nordslesvigsk kirkeliv 1880–1920, ved H. Tonnesen I–II, 1925–26. Thade Petersen: Pastor P. og

Prahl, Hans Schlaikier

den nordslesv. salmebog, 1925. Samme i Sønderjydske årbøger, 1944 45–91. C. M. Jensen: Nordslesvigsk asyl gennem 50 år, 1927. Samme i Asylvennen VIII, 1930 7–12 (P. og hans slægt). Aage Dahl i Præstehist. saml. I, 1933 231–46. Samme: Haderslev herreds præstehist., 1936. Carsten Petersen: Slesvigske præster, 1938. Jens Holdt i Sønderjysk månedsskr. XXXVIII, 1962 205–11. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 156–59.

*Jens Holdt**

Prahl, Niels, 1724–92, forfatter. * 2.8.1724 i Vester Marie, † 16.5.1792 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin.). F: kapellan i Vester Marie, senere sognepræst i Svaneke, Jacob Nielsen P. (1696–1752) og Margrethe Rasmusdatter Marcker (ca. 1697–1782). ~ 1° (sikkert u.v.) 1748 med Anne Margrethe Rønne. ~ 2° aug. 1771 (kop. betalt 2.8., Nic.) med Elisabeth Lillievang, * 4.7.1744 i Kbh., begr. 4.9.1790 i Kbh. (Trin.), d. af lærrethandler Hans Lillevang († ca. 1765) og Ellen Kirstine Pedersdatter Mørch.

P. blev student 1742 fra Fr.borg, men tog ingen eksamen. Degnen Herlov Dalhoff hævder i sit „Lexikon“ at P. havde „2 Gange været gift, uden at lade sig copulere af nogen Præst“, fordi han havde „sine egne Meninger om Religion og Kirke-Skikke“. Han „konditionerede“ (sikkert som huslærer) i Norge fra 1752 og på Sjælland fra 1754. 1757 begyndte hans litterære virksomhed i Kbh. hvor han tillige arbejdede som regnskabsfører på forskellige kontorer, som korrektør hos en række bogtrykkere og medarbejder hos Hans *Holck hvis levnedsløb han udgav 1783. P.s enorme produktion som ansås til over 1800 ark er dels oversættelser, dels originale arbejder, prosa og poesi, af underholdende, opbyggelig, pædagogisk, sproglig, geografisk, historisk og økonomisk art. Blandt hans værker kan nævnes *Lars Larsen eller Agerups selvsomme*

Hændelser og forunderlige Tildragelser I–III, 1758–62, som er den første realistiske avanturieroman på dansk, *Danske maanedtlige Skiald-Tidender*, 1761–66, en sen udløber af den Bordingiske Mercurius, og bind VII, 1791 af Nicolai Jonges Geographie eller Jordbeskrivelse, omfattende de fremmede verdensdele. De fleste af P.s bøger udkom anonymt, og nogle af dem bærer andres navne, fx Hans Holcks. Af den beskedne og stræbsomme polygrafs liv og person har Fr. Ekkard givet en sympatisk skildring foran i P.s oversættelse af J. G. Schummels roman Den lille Voltaire.

Fr. Ekkard i P.s overs. af J. G. Schummel: Den lille Voltaire, 1794 XV–XXXII. K. L. Rahbek og R. Nyerup: Udsigt over den da. digtekunst under Fr. V, 1819 38–49. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. III, 1881 (fot. opr. 1977) 168; IV, 1882 (fot. opr. 1977) 239. L. Bobé: Fra renæssance til empire, 1916 17f. Kirkehist. saml. 6.r.II, 1936–38 122 145 (H. Dalhoffs Lexikon). Hakon Stangerup: Romanen i Danm. i det 18. årh., 1936.

*R. Paulli**

Prahl, Peter Rasmussen, 1761–1831, præst. * 10.11.1761 i Svaneke, † 29.4.1831 i Tønder, begr. sst. F: købmand Rasmus P. (1726–1816, ~ 2° 1771 med Gertrud Ipsdatter, 1719–96, ~ 1° 1740 med gårdejer i Øster Larsker Ole Rasmussen, ca. 1696–1760) og Agnethe Marie Splitz (1729–68). ~ 1° 7.5.1788 med Else Kirstine Nissen, * 4.12.1764 i Kbh. (Frue), † 12.5.1799 i Vedsted, d. af tidligere plantageejer på St. Croix, brygger, kancelliråd Lorentz N. (1713–73, ~ 1° med Maria Stage, † 1756) og Hedeveg Cathrine Luchtrand (ca. 1743–73, ~ 2° 1766 med brygger Baltzar Christian Clausen, ca. 1730–89). ~ 2° 16.3.1804 i Vedsted med Theodora Holm, * 6.7.1783 på Revsø, † 28.9.1834 i Tønder, d. af

godsejer Jacob H., senere til Sønderkovgård i Frørup sg. (1744–ca. 1806, ~2° 1786 med Sara Henrike Daue, ca. 1761–1840) og Magdalena Rebekka Lunding (1748–ca. 85).

P. blev student 1780 fra Helsingør, teologisk kandidat 1785, studerede derpå i Kiel, blev 1787 sognepræst i Sommersted, 1794 i Vedsted og var 1809–30 sognepræst og provst i Tønder og et virksomt medlem af Tønder seminariums direktion. P. hører til de præster der i oplysningens tidsalder forstod at også kirken havde sin besøgestid i kampen mod overtro og tvang, ja at den rettest burde gå foran i arbejdet for den vågnende almues oplysning og frigørelse. Denne i evangeliet begrundede overbevisning gav ham hans store interesse for folkeskolens tarv i dens tilblivelsestid. Han forfattede ikke få af dens mest brugte undervisningsbøger som han til dels oversatte og bearbejdede efter tyske mønstre, således en bibelforklaring og en bibelhistorie, læsebøger og fortællinger for børn (i begge sprog) og flere småskrifter for almen om opdragelse. Hans kristendomsopfattelse var mildt rationalistisk, hvorfor han også blev generalsuperintendent J. G. C. Adlers værdifulde medarbejder i kirke og skole. Skønt han var tilflyttet fra kongeriget modtog hans virksomme ånd i hertugdømmet stærke og afgørende tyske kulturpåvirkninger. Han synes efterhånden også at have tilegnet sig det tyske standpunkt i grænselandspørgsmålet idet han dog i forbindelse med skoleanordningen af 1814 var bestræbt på retfærdigvis at få gennemført dansk undervisning i Nordslesvigs dansktalende sogne. Som helhed står han som type og repræsentant for de slesvigske embedsmænd der ledede oplysningens levende tyske kulturstrøm nordpå i hertugdømmet. – Konsistorialråd 1820. □ Miniature. Mal. (Tønder k.).

C. F. Allen: Det danske sprogs hist. i hertugdømmet Slesvig II, 1858 46–50. C. E. Carstens: Die Stadt Tønder, 1861 132. Aage Dahl i Præstehist. saml. I, 1933 232–35. A. Pontoppidan Thyssen: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland, 1977 = Vækkelsernes frembrud i Danm. VII 116f.

*Jens Holdt**

Pram, Christen Henriksen, 1756–1821, forfatter. * 4.9.1756 i Lesja, Gudbrandsdalen, Norge, † 28.11.1821 på St. Thomas, Vestindien, begr. sst. F: kapellan i Lesja, senere sognepræst i Slagslunde Henrik Frederik P. (1726–1800) og Olava Maria de Stockfleth (1738–1815). ~ 24.5.1782 i Slagslunde med Maria Magdalene Erichsen, * 30.7.1754 i Bergen, † 30.9.1819 i Kbh. (Frue), d. af stadsfysicus, dr.med. Johann Gottfried E. (ca. 1713–68) og Anna Thode (ca. 1729–66).

Nordmand med liv og sjæl vedblev P. at være alle sine dage skønt der også randt dansk blod i hans årer, og skønt han fra sit ottende år tilbragte næsten hele sin levetid i Danmark hvor barndomshjemmet i Slagslunde var et samlingssted for nordmænd, især fra Gudbrandsdalen. 1772 blev P. student, privat dimitteret, dyrkede litteratur og studerede jura, men tog ingen embedseksamen. 1776–79 var han huslærer i Vilh. Borne-manns hus; denne stærkt teaterinteresserede mand fik stor betydning for ham, ligesom bekendtskabet med mænd som A. G. Carstens, B. W. Luxdorph, P. F. Suhm, C. F. Jacobi og alle landsmændene i Norske selskab hvor han selv hurtigt kom til at spille en rolle. P.s privatøkonomi var altid miserabel, og stillingen havde 1779–81 været rent fortvivlet uden hjælpen fra J. C. Friborg og H. W. v. Warnstedt. Ved anbefaling fra Carstens til finansministeren, grev Ernst Schimmelmann, blev han 1781 fuldmægtig i økonomi- og kommercekollegiet, men da lønnen kun var 200 rigsdaler, og han kort efter giftede sig lykkedes det ham ikke at komme på fode, og lige så lidt synes det at have hjulpet at han efterhånden avancerede: 1786 til kollegiets arkivar og pasekspeditor samt sekretær ved postkassensdirektionen og 1797 kommitteret i kollegiet. 1793 lod han en konsultsstilling i Tunis gå fra sig fordi den var hans kone imod. Ægteskabet havde til tider et temmelig disharmonisk forløb; hun var svagelig og vranten, han kolerisk og voldsom; derimod synes det ikke at have forværret forholdet at et par af P.s unge venner blev fruens tilbedere, nemlig Jens Baggesen hvis ungdomsdigtinges muse „Seline“ hun er, og Chr. Olufsen.

For overhovedet at eksistere havde P. fra sin tidligste ungdom været nødt til at skrive. Sine første arbejder ville han siden ikke vedkendes. 1779 havde han vundet Selskabet for de skønne og nyttige videnskabers pris for versepistlen *Philip-pa til Erik*, og 1782 slog han igennem med det naturbeskrivende digt *Emilias Kilde*. P.s landskabelige maleri fra Øresundskysten bliver ikke blot baggrund for mindet om Emilie Schimmelmann, men også for sagnet om Hagbard og Signe hvis fælles gravhøj frejdigt henlægges til Sølyst; dog er det vel især den følsomme skildring af den kendte, yndede egn der har skabt digtets langvarige popularitet, mere end det stilsikre, klassicistiske antræk der kun sjældent lader naturfølelsen udtrykke sig utraditionelt. Sit største ry vandt P. 1785 med *Stærkodder. Et Digt i femten Sange*. Saxos stof er med allerstørste frihed omskabt til et ironisk helteepos efter den tyske digter C. M. Wielands mønster uden synderlig gammelnordisk kolorit, kun momentvis lidt ossi-

ansk stemning, derimod med bevidste anakronismer og aktuelle allusioner eftersom digtet i virkeligheden er en politisk allegori der lader den norske Stærkodder frelse Danmark fra sachsernes (tyskernes) vold; digtet er norsk-nationalt, og i selve Stærkodder-figuren, vildmanden med det snart bedrøvelige, snart humoristiske anstrøg, aner man træk af digterens egen personlighed.

1785–93 var P. udgiver af månedsskriftet *Minerva*, i de fem første år med K. L. *Rahbek som medredaktør. Denne havde oprindeligt tænkt sig det som et æstetisk tidsskrift, men P. fik sat igenem at det skulle være et alsidigt kulturorgan, og det er P.s virksomhed i *Minerva* der udgør hans største fortjeneste i det dansk-norske åndsliv. Han behandlede selv en række af tidens spørgsmål, *Minerva* blev desuden hjemsted for en stor skare talentfulde skribenter, vandt en betydelig læserskare og bidrog i væsentlig grad til at skabe den frisindede opinion i århundredets slutning. Intetsteds får man mere omfattende besked om hvad oplysningstiden i Danmark-Norge tænkte og følte. P. fratrådte redaktionen 1793 i vrede over at regeringen ville kvæle hans udenrigspolitiske oversigter; hans egne bidrag kan tælles i hundredvis, både faglige artikler om de forskelligste emner, digte og filosofiske prosafortællinger. Nogle af disse sidste, fx *Jørgen. En Dosmers Levnetsbeskrivelse*, 1786 og *Hans Kruuskop*, 1786 kan endnu læses med fornøjelse; de er påvirket af Voltaires satiriske fortællinger, men giver også udtryk for både P.s selvironi og for hans altid levende opposition mod enhver art af undertrykkelse.

1790'erne er det dramatiske decennium i P.s forfatterskab. Tidligere havde han fået stykker forkastet og nogle oversættelser opført; men 1790 bragtes to originaler af ham på scenen, det heroiske skuespil *Damon og Pythias* i fransk tragediestil og festspillet *Frode og Fingal*, begge dog uden held; bedre modtagelse fik de to forklædningskomedier *Negeren*, 1791 med intrige bygget over Terents' *Eunuchus*, og *Ægteskabsskolen*, 1795, hans originaleste arbejde for scenen.

Lige så afvekslende som P.s skønlitterære forfatterskab er hans økonomisk-statistiske. 1782–87 var han redaktør af *Efterretninger om den inden- og udenlandske Handel, Skibsfart, Fabrik- og Manufacturvæsen*, 1787 vandt han landhusholdningsselskabets guldmedalje for en afhandling om en husmoders pligter, 1790 en af regeringen udsat præmie for en afhandling om nationaldragt (hvor mange nationaløkonomiske emner behandles), 1796 en præmie udsat af et selskab i Kristiania for en afhandling om et norsk universitet. Desuden skrev P. om havavl,

kornavl, fåreavl, om manufakturer, om vjenshuset osv. 1798–99 undersøgte han Bornholms kullejer, 1804–06 berejste han Norge for at give indberetning om næringsforholdene; denne indberetning (ti bind, Rigsarkivet), som er en hovedkilde til kendskabet om landets økonomiske forhold i slutningen af foreningstiden, er ikke offentliggjort i sin helhed, men adskillige afsnit er trykt rundt om i norsk historisk-topografisk litteratur; lidt af stoffet udnyttede P. selv i sin afhandling *Om Befolkningen i Skandinavien*, 1809, hvori Norge behandles udførligt. P. lagde tidligt skandinaviske interesser for dagen (*Reise over Sundet*, 1791); han var medstifter af Skandinavisk litteraturselskab 1796, dets formand 1811–18.

1814 var det en stor skuffelse for P. at man ikke havde brug for ham, da han tilbød sit gamle fædreland sin tjeneste men som medstifter af en nordmandsforening i Kbh., som man fra svensk side krævede opløst, var han ikke velset af den nye norske regering. Da kommercekollegiet 1816 forenedes med generaloldkammeret kom han på ventepenge. Året efter søgte han uden held stillingen som mægler på St. Croix, men 1819, omtrent samtidig med hustruens død, udnævntes han til toldforvalter på St. Thomas, et indbringende embede hvorved han håbede at kunne betale sine kreditorer. Efter en storslået afskedsfest april n.å. (til hvilken lejlighed Grundtvig, der 1808 havde dediceret P. sin Nordens Mythologi, skrev Langt høiere Bjerger) drog han om sommeren til Vestindien, men måtte, da han blev syg af det tropiske klima, efter få ugers forløb foretage en rekreationsrejse til Nordamerika hvor han opholdt sig i flere måneder. Hans skildring af New York er meget levende, og det samme gælder brevene fra Vestindien med deres skildring af kolonilivet og varmens frygtelige virkning på den gamle mand; et års tid efter tilbagekomsten fra Nordamerika var hans modstandskraft brudt. Hvor stærkt P.s personlighed har virket viser adskillige samtidige udtalelser, fx Jens *Møllers, der kalder ham „eet af de meest eienommelige Mennesker, der nogensinde har levet paa Jorden“. Mere differentieret er Baggesens karakteristik: „den underlige, rasende, ubegribelige, ulykkelige, i Grunden overordentlig ædle P., dette med alle sine Svagheder og Besynderligheder beundringsværdige og selkelige Væsen“, og i et opgørsbrev til ham selv: „Det frommeste, velvilligste, bedste Hjerter, der nogensinde har slaaet i en altid kogende, altid ved mindste Leilighed vildt brusende Barm“.

I sin digtning holdt P. sig Norske selskabs devise „Vos exemplaria Græca“ så efterrettelig at det måske har hæmmet den fulde udfoldelse af hans

talent. Som beundrer af antik og fransk klassik og som overbevist humanist er han helt 1700-tallets mand, og skønt han i Oehlenschläger erkendte en ny klassiker følte han i sine senere år bittert, at den unge generation havde valgt sig andre idealer end han, hvem man efter Ewalds død en tid havde regnet for en førende skikkelse inden for Danmark-Norges litteratur. – Justitsråd 1802. Etatsråd 1810. – R. 1810. □Fremstillet på satirisk stik 1787 efter tegn. af N. Abildgaard. Stik af A. Flint, 1795, efter tegn. af Thorvaldsen, efter stikket litografier 1836, 1853 og yderligere to, samt træsnit 1853. Silhouetklip af C. Limprecht (Kgl. bibl.). Silhouet (univ.bibl. i Oslo).

Udg. Udv. digteriske arbejder, ved K. L. Rahbek I–VI, 1824–29.

Kilder. Selvbiografi i Archiv for psychologie I, 1824 111–27. Hist. samlinger, udg. af Den norske hist. kilde-skriftkommission II, Kria. 1907 116–32 (skrivelser fra P.). C. P.: Kopibøger fra reiser i Norge 1804–06, Lillehammer 1964 = De Sandvigske samls kilde-skriftserie I. Breve i Pers. hist. t. 4.r.IV, 1901 39–87 (brev til H. W. v. Warnstedt), 5.r.II–IV, 1905–07 (udg. særskilt m. titlen: Brevveksl. mellem ægteparret Pram og Oluf Chr. Olufsen, 1907) samt 10.r.V, 1938 100–07 (brev fra Jens Baggesen). Vor fortid III, 1919 332–48 (brev fra Sophie Skeel). Norsk slekthist. t. VI, Oslo 1938 70–72 218–40 307–42 (breve fra prof. O. Olavsén). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IV–VI, 1900–03; IX, 1922.

Lit. K. L. Rahbek: Erindr. I, 1824; III–IV, 1825–27. J. K. Høst: Erindr., 1835 20 137–42 o.fl.st. N. C. Østs Minerva I, 1837 73–83 166–78. Frederik Schmidt: Dagbøger, 1868 (ny udg. I–II, 1966–69). Kr. Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger I–VIII, 1870–78. H. J. Huitfeldt i Hist. t. 2.r.I, Kria. 1877 492–539. C. Pavels: Dagbøger, udg. L. Daae II, Kria. 1904 282f. Hans Brix: Fagre ord, 1908 (ny udg. 1963) 140–44. Vilh. Andersen: Tider og typer. Erasmus II, 1909 289–302. E. Marquard i Pers. hist. t. 6.r.I, 1910 76–82. Anton Blanck: Den nord. renæssansen, Sth. 1911 223–29. J. C. Drewsen: Strandmøllen, 1916 (fot. optr. 1970) = Memoirer og breve XXV 141–44. Francis Bull i Edda V, Kria. 1916 418–49. Fl. Lundgreen-Nielsen sst. LXXI, 1971 321–30. Jens Chr. Friberg: Den Friborgske familiehist., 1918 81–84. A. H. Winsnes: Det norske selsk., Kria. 1924 302–22. Norske selsk.s vers-protokol, ved W. P. Sommerfeldt, Oslo 1935. W. Ørbæk: H. W. Warnstedt, 1936. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937. Torben Nielsen i Fund og forskn. X, 1963 60–98. Fl. Lundgreen-Nielsen: Den nord. fortælling i det 18. årh., 1968 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCLXVIII 54–57.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. Breve i Bakkehushets manus.saml. (Frbg. kommunebibl.).

Sven H. Rossel (Paul V. Rubow)

v. Prangen, Friederich Ernst, 1781–1841, officer. * 13.11.1781 i Glückstadt, † 19.6.1841 i Kbh. (Fred. ty.), begr. sst. (Garn.). F: kancellisekretær og auskultant ved regeringen i Glückstadt Friederich Wilhelm v. P. (1754–83) og Wilhelmine Marie Charlotte Picker (1754–1837). ~ 19.2.1833 i Altona med Ida Maria Louise Francisca Raasløff, * 19.10.1808 i Kiel, † 15.5.1886 i Kbh. (Garn.), d. af sekondløjtnant, senere komman-

dør, indrulleringschef i Holsten Andreas R. (1774–1851) og Johanne Catharine Hansen (1785–1874).

Efter videnskabelig uddannelse i sin fødeby blev v. P. 1799 dessinatør ved ingeniørkorpset, n.å. kar. sekondløjtnant (i infanteriet), 1801 virkelig sekondløjtnant i ingeniørkorpset, 1804 premierløjtnant, 1808 kaptajn, 1818 major. I krigsperioden 1807–14 var han beskæftiget med batterianlæg på kysterne, derefter en årrække i. ingeniør ved Kbh.s fæstning. Som repræsentant for 10. tyske forbundsarmekorps deltog v. P. 1821–24 i en række møder med udenlandske kolleger om forbundsfæstningen Luxemburg og fik herved lejlighed til at stifte nyttige bekendtskaber og høste erfaringer på det faglige område, særlig vedrørende vandbygningsvæsen og cementfabrikation der førte til anlæg herhjemme af en cementfabrik. 1829 blev han oberstløjtnant og medlem af defensionskommissionen, 1832 midlertidig chef for vejkorpset og fra 1834 da dette lagdes ind under ingeniørkorpset, dirigerende stabsofficer for vejjenesten i kongeriget og som følge heraf medlem af kommissionen af 1835 om jernbaneanlæg i Holsten. 1836 fik han obersts karakter, blev 1838 chef for ingeniørkorpset, fik s.å. obersts anciennitet og ledede fra 1839 projekteringen af jernbaner fra Hamburg-Altona til Kiel og Neustadt (Lübeck). I øvrigt har han medvirket ved talrige tekniske arbejder i monarkiet lige fra havneudvidelser i Glückstadt og dæmninger på Amager til opførelsen af Thorvaldsens museum. Han deltog med stor interesse i reorganisationen af landkadetkorpset 1831, og som medlem af kommissionen om undervisningsplan ved den militære højskole 1830 havde han indledt sit forslag med det karakteristiske motto: „Det overdrevne lærde Væsen (er) skadeligt for den praktiske Duelighed“ der viser at hans ønsker har gået i en helt anden retning end den blev ledende ved højskolen hvor de „lærde“ fag dominerende. – Han var medlem af kommissionen af 1840 der forberedte hærorganisationen af 1842 og var kendt i og uden for hæren som en ualmindelig dygtig administrator. – R. 1812. DM. 1826. K. 1836.

Fædrelandet 21.6. og 28.6.1841. V. E. Tychsen: Fortifikationsetaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893.

*Rockstroh**

Pratensis, Johannes, 1543–76, professor. * 1543 i Århus, † 1.6.1576 i Kbh., begr. i Frue k. F: kan- nik i Århus, magister Philippe du Pré (Philippus Pratensis) (ca. 1465–1567). Ugift. P.s far, der var kommet her ind i landet med Christian IIs dronning Elisabeth og nød megen

anseelse, udvirkede at sønnen til sine studiers fremme forlenedes med et kanonikat i Århus med tilhørende præstekald (Brabrand) der dog indtil videre skulle bestyres af en kapellan. 1560 blev P. student, tog 1563 baccalaureusgraden, n.å. magistergraden, og blev kort efter rektor ved skolen han få år før havde været discipel i. Stillingen opgav han dog snart for at studere medicin udenlands og jan. 1566 blev han og hans ven mag. Peder Sørensen indskrevet ved universitetet i Padova. Med støtte fra Kbh.s univ. opholdt de sig længere tid i Italien, besøgte derefter Tyskland, atter Italien, og desuden Frankrig, Spanien og Ungarn, indtil de endelig 1571, begge som dr.med., vendte hjem til Kbh. hvor stillingen som professor i medicin ved universitetet ventede på P. Det blev ham foreskrevet at han ikke måtte vige fra de gamle medicinske autoriteter Hippokrates og Galenus, vistnok et tegn på at man var bange for at han hældede til den paracelsiske retning i lægekunsten. P. virkede kun i få år, men vandt megen anseelse både som lærer og som praktiker; også i matematik og astronomi besad han omfattende videnskabelig indsigt. Tyge Brahe, Anders Sørensen Vedel og andre ansete mænd, heriblandt den franske gesandt Charles de Dançay, sluttede venskab med ham. Men hans helbred var svagt, og han fik en pludselig død idet han rantes af en voldsom blodstørtning mens han stod på katederet. Ved videnskabeligt forfatterskab nåede han ikke at gøre sig bekendt; af hans skrifter er kun bevaret nogle latinske lejlighedsdigte og breve samt den fortale han skrev til Tyge Brahes De nova stella 1572, 1573.

H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72; IV, 1868–74. Hist. saml. og studier, udg. samme III, 1898 291–94 324–26. Tyge Brahe: Opera omnia I, 1913; III, 1916; VII–IX, 1924–27 (fot. opr. Amsterdam 1972). Anker Agebo: Hans Philipsen P., 1938 (særtryk af Arosia).

R. Paulli*

Prehn, Thomas, 1801–74, departementschef. * 3.9.1801 på Høgelund ved Læk, † 17.9.1874 i Plön, begr. i Glücksborg. F: godsejer Georg Heinrich P. († senest 1825) og Catharina Dorothea Petersen (ca. 1771–1847). Ugift.

P. gik i Flensborg skole, studerede jura i Kiel, Berlin og Göttingen og tog 1826 juridisk eksamen i Slesvig. N.å. blev han ansat i rentekammeret, blev 1831 kontorchef og udnævntes 1834 til landkommissær for det østlige Holsten og udskiftningskommissær for Lauenburg, 1835 til medlem af landmålereksaminationskommissionen i Kiel, 1843 til landkommissær for det vestlige Holsten. I Malmøvåbenstilstanden 1848 var

han udset til medlem af en fællesregering under Carl Moltke for Slesvig, Holsten og Lauenburg, men nægtede som de øvrige udsete at indtræde i den. April 1850 hørte han til de tre „private“ underhandlere som det slesvig-holstenske statholderskab sendte til Kbh. for at sondere fredsmuligheder. Febr. 1851 til febr. 1852 var han medlem af den civilbestyrelse der blev indrettet i Holsten efter statholderskabets fratræden og inden genoprettelsen af kongens myndighed. 1851 var han medlem af notabelforsamlingen i Flensborg og stillede her et enmandsforslag om at monarkiets dele skulle være selvstændige enheder, hver med sit styre og med et besluttende rigsråd for fællesanliggender. Det var grundtanken i dette forslag der søgtes gennemført ved den påfølgende rekonstruktion af helstaten. 1852–54 var han departementschef i det holsten-lauenburgske ministerium og 1857–58 medlem af rigsrådet, men mødte ikke 1858. I sit testamente indsatte denne slesvig-holstenske helstatsmand kong Christian IX til universalarving til bedste for de embedsmænd der havde lidt tab ved de sidste års begivenheder i hertugdømmerne. – Kammerråd 1837. Justitsråd 1840. Etatsråd 1841. Konferensråd 1860. – R. 1847. DM. 1854.

Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937 420 424.

Lorenz Rerup (Hans Lund)

Preil, Louis Marinus, * 1901, violinist, kapelmester. * 6.2.1901 i Kbh. (Sundby). F: restauratør Ludvig Fritz Petersen (1879–1931) og Marie Preil (1882–1959). ~ 1° 1921 i Kbh. (Davidsk.) med Dagny Erika Martin, * 12.12.1900 i Holstebro. Ægteskabet opløst 1951. ~ 2° 31.7.1980 i Frederiksværk (b.v.) med violinist Elli Hedvig Jancovic, * 10.12.1899 i Halle, Tyskland, d. af kapelmester Marco J. (1873–1957) og pianist Hedvig Søller (1870–1960).

Da P. var fire år gammel fik han sin første violin. En musiker der spillede i hans fars restaurant havde fattet interesse for drengen og forærede ham den. Det blev indledningen til et langt liv i musikens tjeneste. Om egentlig rationel undervisning blev der dog først tale da han som ni-årig fik kgl. kapelmusik Ludvig Holm som lærer. Senere fulgte videre uddannelse på Hornemans musikkonservatorium. I drengene var P. medlem af et FDF-orkester og af Tivoligården, og her lærte han også at spille trompet og piccolo. 13 år gammel sad han som violinist i Handels- og kontoristforeningens orkester under Vilhelm Poulsen. Efter konservatorieuddannelsen virkede P. i nogle år som orkestermusiker i Norge, Sverige og Danmark. 1917–22 var han koncertmester i Julian Olsens orkester og 1922–

25 ledede han en trio på hotel Phønix (med cellisten Fritz Dietzmann og pianisten Louis Syrig). Kammersanger Emil *Holm hørte ham og fik ham knyttet til radioen, og her ved Statsradiofonien (fra 1959 Danmarks radio) havde P. nu sit virke indtil 1968. Fra 1925 var han medlem af radioorkestret (1943 koncertmester), og fra 1928 til 43 leder af radioensemblet, fra 1930 også af radiodanseorkestret indtil dette blev slået sammen med ensemblet. I disse år overkom P. det utrolige. Han kunne have op til 14 udsendelser om ugen, og „Louis Preils ensemble“ opnåede en meget stor yndest hos lytterne, dels på grund af det populære repertoire, dels fordi P. altid omhyggeligt vågede over programmets udførelsesmæssige kvalitet. 1932 skrev komponisten Erik *Fiehn en kendingsmelodi til ensemblet, „Stil nu ind på de danske stationer“. Hver udsendelse blev dengang indledt og afsluttet med denne melodi, og nu anvendes den som pause-signal i Danmarks radio. – P. har – navnlig i den tid, hvor han var koncertmester i radiosymfoni-orkestret – ofte været solist, bl.a. ved torsdagskoncerter, han har spillet kammermusik og givet koncerter i Tyskland, England og Skandinavien. Han har gjort Danmarks radios historie med næsten lige fra dens start. Han har spillet i det første radiostudie i Købmagergade, „den omvendte flødebolle“, han har været med til udsendelser fra Axelborg-studierne, fra „Stårækassen“ i Heibergsgade og fra det nye radiohus i Rosenørns allé. Med et ærligt og godt musikerarbejde gennem 43 år i DR havde han – på sin måde – været med til at bygge denne institution op til, hvad den er i dag. – R. 1951. □Foto.

De musiske udsendelser. DR 1925–75 I, 1975.

Svend Saaby

Preisler

Slægten P. føres tilbage til glasmager i Bøhmen Georg P. (-1516) der var tidoldefar til klejnsmed i Neustadt ved Prag, senere i Dresden, Georg P. (1593–1656). J. G. *P. var ~ Anne Rebekka Pflug, d. af major Christian Carl *P.

[Karl Adolf Preisler:] Die Familie Preisler durch fünf Jahrhunderte 1450–1929, Bredsted 1929. Bertel Preisler: Slægten Preisler, 1979 [oversigtstavle].

Hans H. Worsøe

Preisler, Christian Jacob, 1712–79, snedker. Døbt 23.10.1712 i Dresden, begr. 21.5.1779 på Frbg. F: hofklejnsmed Daniel P. (1657–1724) og 2. eller 3. hustru. ~1° 13.2.1739 i Kbh. (Petri) med Mette Marie Lamberg, *ca. 1714, +6. 11.1743 i Kbh. (Petri). ~2° 16.6.1745 i Kbh. (Pe-

tri) med Dorothea Kathrine Nesse, * ca. 1719, † tidligst 1787.

P. der tilhørte samme slægt som kobberstikkeren J. M. *Preisler, kom til Kbh. 1733 fra Dresden og fik borgerskab som snedker 1738. Han må have fået en god uddannelse thi den pragtfulde valnødfinerede kommode, nu på Rosenborg, som han udførte for kongen ca. 1740 må regnes blandt vor møbelkunsts tidligste og betydeligste arbejder i fransk rokokko (Cressents retning). Han vides at have leveret enkelte andre møbler til hoffet, men synes ellers overvejende at have arbejdet for private, også som bygningsnedker. Et interiør på Ledreborg (1751) har fortrinligt snedkerarbejde fra hans hånd. 1771 udførte han snedkerarbejdet i den af C. F. *Harsdorff nyindrettede spisesal på Frbg. slot. P. blev en holden mand. Han besad en gård i Magstræde (nuv. nr. 3), fra 1775 en ejendom på Frbg., den såkaldte Snedkergård. □Mal. af U. F. Beenfeld, 1773, efter dette kopi af David Kersten, 1786.

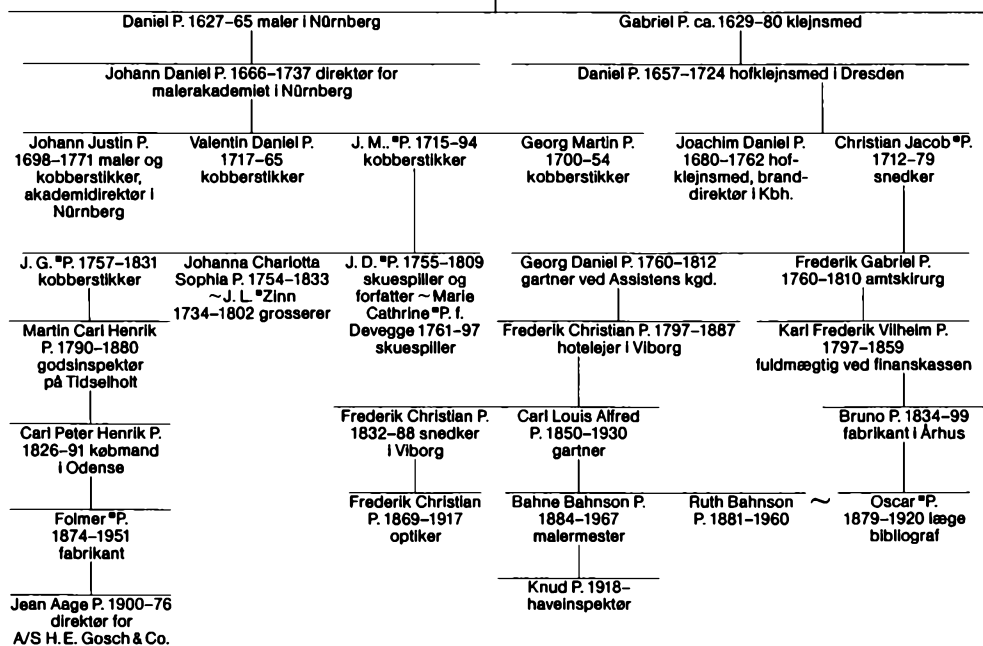
Franz Friedr. Leitschuh: Die Familie Preisler und M. Tuscher, Lpz. 1886 = Beiträge zur Kunstgesch., N. F. III. Karl Adolf Preisler: Die Familie Preisler 1450–1929, Bredstedt 1929. Chr. Elling i Nyt t. for kunstindustri IX, 1936 188–90. Vilh. Slomann i Håndværkets bog. Møbelsnedkeri, 1937 57f. Tove Clemmensen i Fra Nationalmuseets arbejdsmark, 1949 18f. Samme: Møbler af N. H. Jardin, C. F. Harsdorff og J. C. Lillie, 1973.

Birgitte Bøggild Johannsen (Christian Elling)

Preisler, Folmer, 1874–1951, fabrikant. * 10.6. 1874 i Odense, + 27.9.1951 i Kbh. (Pauls), begr. på Frbg. kgd. F: købmand Carl Peter Henrik P. (1826–91) og Petra Rasmine Margrethe Møller (1838–1922). ~ 23.6.1899 på Frbg. med Kamma Gosch, * 21.8.1876 i Sundbyøster, † 10.2.1950 i Kbh. (Pauls), d. af fabrikant H. E. *G. (1840–98) og Frederikke A. Sletting (1849–1907).

P. knyttedes 1898 til H. E. Gosch & Co.s tændstikfabriker s.å. som dette firma overtog aktietændstikfabriken Godthaab, og indtrådte april 1900 i direktionen hvor han blev siddende til 1945, da han blev afløst af sin søn Jean Preisler (1900–76). Snart efter århundredskiftet gennemførtes endnu en betydelig koncentration af den danske tændstikindustri idet H. E. Gosch & Co. 1902 opkøbte aktierne i Kjøbenhavns Tændstikfabrik og aktietændstikfabriken Mercur hvorefter ledelsen samledes under fællesnavnet De forenede danske tændstikfabriker. I hovedfabrikken på Islands Brygge som opførtes 1907–08 og hvor efterhånden hele selskabets tændstikfabrikation samledes var P. gennem stadig forøgelse af arbejdstempoet og kvalitetsforbedring af fabrikatet i stand til at møde såvel inden- som udenlandsk konkurrence, og han opnåede resul-

Georg Preisler 1593–1656 klejnsmed i Neustadt ved Prag, senere i Dresden

tater som muliggjorde en stærk konsolidering af selskabet. Samtidig med at P. således med stor dygtighed har udviklet og udbygget den danske tændstikindustri, er hans navn blevet knyttet til den danske blyantfabrikation idet blyantfabrikken Viking der startedes 1914 som et datterselskab af H. E. Gosch & Co. i første række skyldtes hans initiativ. P. viste ualmindelige evner, når det gjaldt om at vække offentlighedens opmærksomhed og skabte i en kritisk periode 1920–22 da konkurrencen fra udlandet var stor en formelig national samling om den danske blyant. Ved fabrikkens 25-års jubilæum 1939 gav han udtryk for sin taknemmelighed over pressens medvirken i krisetiden derved at han skænkede et beløb til udgivelse af en pressehistorie. Det blev anvendt af journalistforeningen i Kbh. i forbindelse med udgivelsen af Chr. Kirchhoff-Larsen: Den danske Presses Historie I–II, 1942–1947. Siden Industrirådets oprettelse 1910 var P. medlem af dette og af Industriforeningens repræsentantskab for hvilket sidste han 1934 blev næstformand og 1938–44 formand. Han var æresmedlem af selskabet Lynglimt, medlem af revisorkommissionen 1933–43 og af tilsynsrådet for Handelshøjskolen i Kbh. 1933–43. – R. 1923. DM. 1938. □Foto.

[H. C. Bering Liisberg:] Jubilæumsskr. 1855–1905. De foren. da. tændstikfabriker, 1905. A/S H. E. Gosch &

Co.s tændstikfabriker og aktietændstikfabriken Godthaab 1898–1923, 1923. Viking 1914–39, 1939. Børsen 9.6.1944 og 29.9.1951. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (P. Koch Jensen)

Preisler, Joachim Daniel, 1755–1809, skuespiller, forfatter. * 16.11.1755 i Kbh. (Slotsk.), † 2.4.1809 sst. (Fred. ty.), begr. i Fred. ty. k. F: hofkobberstikker, professor J. M. *P. (1715–94) og Anna Sophia Schuckmann (1720–1800). ~ 1° 4.12.1778 med kgl. skuespiller Marie Cathrine Devegge (Marie Cathrine *P.), * 19.12.1761 i Kbh. (?), † 28.5.1797 sst. (Frue), d. af (muligvis) tjener Lars D. og Barbara Wolff. Ægteskabet opløst 1795. ~ 2° 20.3.1795 med skuespiller Frederikke Wilhelmine Caroline Reimann, * ca. 1773 i Tyskland, † 30.10.1821 i Kbh. (Fred. hosp.). – Bror til J. G. *P.

I modsætning til de andre skuespillere i 1700-tallet udgik P. fra et fornemt tysktalende hjem der gav ham tidens bedste dannelse. Han var en slags vidunderbar i den åndfulde kreds omkring digteren F. *Klopstock hvori han voksede op: han talte hovedsprogene, kunne synge, spille, danse og deklamere. Tiden var Struensee-periodens letsind med dens charme og dens kynisme. 1772, året for statsministerens fald, blev han student, privat dimitteret, og sjældent så man en smukkere yngling, elegant med fornem holdning

og gratiøse bevægelser, skabt til at bære tidens maleriske klæder. Han tog anden eksamen og læste teologi som en modvægt til sine erotiske eventyr, prædikede endog for enkedronningen en Store bededag i slotskirken, men vendte så religionen ryggen og søgte uddannelse i sin svogers, kgl. agent J. L. "Zinns store forretning og sprang derfra op i det tyske kancelli, hvor han vandt A. P. "Bernstorffs yndest. Den tidligere teolog og handelsmand var på vej til en diplomatisk karriere da han pludselig brød alle broer af og meldte sig ved teatret. Han var blevet betaget af en ung, smuk skuespiller, hans senere hustru, og ville dele hendes skæbne. Familiens advarsler og fortvivlelse nyttede ikke; kort efter brylluppet debuterede han 26.1.1779 som Leander i *Det unge Menneske paa Prøve*. Begivenheden gav stof til tidens cronique scandaleuse. I selskabet Det skønnes muntre dyrkere øvede han sig dramatisk.

Hvorvidt P. ejede så meget talent som Edv. "Brandes i en afhandling har forlenet ham med er tvivlsomt. Selv skrev han at musikken var hans egentlige kunst. Men han besad den elegante overflade som tiden yndede, og hans belevne væsen, smidige elskværdighed og sikre musikalitet var egenskaber der kunne blænde i rampelyset. Størstedelen af det repertoire han spillede er nu glemt; hos Holberg efterlod han sig ingen spor, hverken som Jean de France eller Erasmus Montanus der blev følsomt spillet, næsten medynkvækkende, og Petronius i *Jacob v. Thyboe* gjorde han til en fortrukken, ældre student. Hans gennembrud blev den vimse frisør Partout i *De forliebte Haandværksfolk* der både danser og parlerer fransk, og en militær lykkekridder som v. Aberwitz i P. A. "Heibergs *De Vanner og De Vanner* kendte han fra selskabslivet. Den karakterløse prins Gonzaga i *Emilie Galotti* var beslægtet med P.s eget væsen; af andre dengang moderne roller kreerede han efter F. "Schwarz Loke i *Balders Død*, og som Tartuffe har han nok i tonen anvendt erfaringer fra den tid han dyrkede kirken. Generelt sagt var P. ikke elsker, men bon vivant og charmeur, datidens moderne skuespiller, beundret af damerne og selv en stor kvindeven. Han kunne have spillet Molières Don Juan, men måtte nøjes med grev Almaviva i P. A. C. Beaumarchais' komedie *Barberen i Sevilla*. Hvor langt han ville være nået i kunstens verden vil forblive en gåde for 37 år gammel væltede han med ét slag sit livsspil over ende. Baggrunden var hans ulykkelige ægteskab, en ny forelskelse og hans bundløse gæld. De tiggerbreve han sendte teaterchefen, kammerherre H. W. v."Warnstedt, er ubehagelige ved deres uægte tone. Chefen bar over med hans letsind og

muliggjorde at han gentagne gange kunne studere Fr. Schröders forestillinger i Hamburg, og da Warnstedt 1788 fik udvirket at tre skuespillere på teatrets regning skulle sendes på en studierejse til Paris blev P. den ledende – dog ikke i økonomisk forstand – og fik ordre til at føre en journal over rejsen. Denne udkom 1789 i to bind og skaffede ham megen ros af samtidens kritikere; værket har den særlige interesse at give skildringer fra Paris umiddelbart før revolutionen; det er løst skrevet, men indeholder fine dramaturgiske iagttagelser i hvilke P. åbenbarer sit kunstideal: Fr. Schröders naturlighed og sande konversation som modsætning til det svulstige komediespil han oplevede i Paris. Interessant er især beretningen om et besøg i Wien hos Mozart. Men P.s uordentlige livsforhold drev ham til det for hans fremtid skæbnesvangre skridt pludselig at forlade Kbh. Han skulle tilmed optræde den dag (16.4.1792) da han flygtede til udlandet med en ung, smuk skuespiller, Marie Christine Jensen, kaldet Fredelund (1769–97) i hvem han var blevet heftigt forelsket. Han havde i en pjeces forsvaret hende mod K. L. "Rahbeks kritik, men forbindelsen blev kun kortvarig. Hun vendte tilbage fra som hun skrev „glimrende Løfters falske Glans“ og blev gift med en traktør Luplau, men P., som havde pantsat en del af teatrets musikaler – han var akkompagnist i kapellet – flakkede seks år om som tysk skuespiller til mindre byer, bl.a. Neu Strelitz hvorfra han 1798 gennem P. A. Heiberg forsøgte at opnå tilgivelse for sine forseelser. Det lykkedes ham at få lov til at vende tilbage og nærmest af medlidenhed blev han, der atter havde giftet sig, ansat som sufflør (1801). De sidste år blev hårde. Da han ikke kunne få sine gamle roller igen forlod han sufflørstillingen og udgav et tysk skuespil *Die Invaliden oder der Triumph des 2. Aprils* som forherligede slaget på reden, hvori han havde deltaget som frivillig i Studenterkorpset, men ved årsfesten for begivenheden nægtede komiteen ham at være til stede. 1802 udkom begyndelsen af hans selvbiografiske roman i Iffland-stilen *Ferdinand Braun, der Gothe*, men fortsættelsen udeblev. 1804 optrådte han i Odense hvis teaterblad beklager hans hæshed, og da direktøren, baron Fritz "Wedel Jarlsberg, gav nogle stærkt kritiserede forestillinger i Kbh., optrådte P. som forsvaret i en tone der viste hvor langt han var kommet bort fra sin ungdoms dannelse. Han døde i stor fattigdom på Frederiks hospital der synes at være blevet hans fristed, i hvert fald priste han hospitalet både i et digt og i et skuespil. P. er ikke et af kunstens store navne, men hans liv og besynderlige karriere er fængslende. Han var en lidenskabelig natur med dirrende nerver,

men flagrende og løs som stilen i alt hvad han skrev. Hvor rollen smeltede sammen med dette naturel nåede han sit højdepunkt. Han tilførte vor scene de højere klassers konversationsstone, han var dens første verdensmand. Men han er eksemplet på en elegantier fra 1700-tallet der ved sin overfladiskhed misbrugte sine evner. □Silhouet af F. B. Wickede formentlig forestilende P. (Teatermus.). Rolletegn. af C. D. Fritzch fra ca. 1790.

S. Birket-Smith: Til belysn. af lit. personer og forhold, 1884 185-91 (breve til P. A. Heiberg). Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam I, 1911 129-63. - P. Rosenstand-Goiske: Kritiske efterretn., udg. Chr. Molbech, 1839 87. Edv. Brandes: Dansk musikpilkunst, 1880 134-67. Will. Behrend i Årbog for kunst 1923, 1924 123-26. Torben Krogh: Danske teaterbilleder, 1932 83-88. Fr. Schyberg: Den store teaterrejse, 1943.

Robert Neiiendam*

Preisler, Johan Georg, 1757-1831, kobberstikker. * 7.7.1757 i Kbh. (Slotsk.), † 21.4.1831 i Lyngby, begr. sst. F: kobberstikker J. M. *P. (1715-94) og Anna Sophia Schuckmann (1720-1800). ~ 12.12.1788 i Lyngby med Anne Rebekka Pflueg, døbt 8.7.1768 i Kbh. (Garn.), † 10.8.1817 i Lyngby, d. af major Christian Carl *P. (1728-1809) og Hedevig R. Rasch (1745-86). - Bror til J. D. *P.

P.s kunstnerskæbne er en beretning om skuffede forventninger, forventninger som eftertiden stiller sig noget uforstående overfor. Hans ungdoms løbebane er markeret af belønninger. 1775 og 1776 fik han som elev af kunstakademiet lille og store sølvmedalje og 1780 store guldmedalje for et kobberstik efter egen tegning, *Kristus og den samaritanske Kvinde*, påvirket af faderens svageste arbejder. 1781 rejste han med offentlig understøttelse til Paris hvor han blev elev af faderens gode ven kobberstikkeren J. G. Wille, hvis hårde og manierede aldersarbejder kom til at præge hans kunst. P. blev 1787 medlem af det franske kunstakademi på et stik efter J. M. Vien, *Dædalus og Ikarus*. Efter sin hjemkomst 1788 blev han også medlem af det danske akademi på det samme blad; desuden fik han af kongens kasse 200 rdl. årligt. P.s få arbejder, fx to bibelske stik (1776), præsten *Hans Madsen* og *Johan Ranizau* (1779) efter E. *Pauelsen, *Susanne i Badet* (1781) efter Franchi, en gammel kones hoved (1782), fuldstændig i Willes manér, viser et rutineret, men unuanceret og hårdt gravstikarbejde der er typisk for denne periode som bringer kobberstikkunsten i endeligt forfald, og som ude i Europa karakteriseres ved dengang berømte navne som G. Volpato, R. Morghen og R.

Strange. I P.s på portrætter, især *Henrik Gerner* (1790) og *H. Stampe*, begge efter Jens *Juel, og i nogle vignetter og bogillustrationer spores dog personlig kunstnerisk fornemmelse og gedigen formfølelse. Hans muligheder for at tage konkurrencen op med J. F. *Clemens var alligevel for små og efter 1790 hengik hans liv næsten uden kunstnerisk virke. Plaget af økonomiske sorger boede han på en lille landejendom ved Lyngby, og hans ansøgninger om fribolig eller ansættelse ved akademiet foreblev resultatløse. I Den kgl. kobberstiksamlng findes tegninger og grafik af P. □Pastel.

Franz Friedr. Leitschuh: Die Familie Preisler, Lpz. 1886 = Beiträge zur Kunstgesch., N. F. III. L. Bobé i Hist. medd. om Kbh. IV, 1913-15 599-602. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen I, 1936. Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941. Jørgen Sthyr: Dansk grafik 1500-1800, 1943 (fot. optr. 1970).

Jørgen Sthyr*

Preisler, Johan Martin, 1715-94, kobberstikker. * 14.3.1715 i Nürnberg, † 17.11.1794 i Kbh. (Fred. ty.), begr. i Fred. ty. k. F: maler Johann Daniel P. (1666-1737) og Anna Felicitas Riedner († 1743). ~ 14.6.1748 i Kbh. (Petri) med Anna Sophia Schuckmann, * 4.11.1720 i Güstrow, † 16.9.1800 i Lyngby, d. af sekretær ved kirkevisitationen i Güstrow og Rostock kredse dr.jur. Joachim S. (1658-senest 1747) og Anna Christine Kling (1681-senest 1747). - Far til J. D. *P. og J. G. *P.

P. tilhørte en vidt forgrenet kunstnerslægt i Nürnberg; ikke mindre end fire af hans søskende var kendte grafikere. Selv undervistes han først i tegning af faderen, og dernæst lærte broderen Georg Martin ham at radere og stikke i kobber. Et stik efter Guido Reni og nogle blade efter antikke o.a. statuer viser, som naturligt er, hvor præget han i sine begynderarbejder var af sine slægtninges unægtelig ret tørre stil. 1739 rejste han i selskab med den schweiziske kobberstikker J. G. Sauter til Paris hvor han blev elev af Laurent Cars, hvis fremragende stik og raderinger efter Antoine Watteau og Nicolas Lancret øjeblikkelig bragte den unge tysker i nær berøring med det bedste i fransk kunst, hvorved han helt blev frigjort for de meget lokalt betoned ungdomsindtryk. Kunstnerisk og teknisk betød også venskabet med de jævnaldrende og senere så berømte kobberstikkere J. G. Wille og G. F. Schmidt uhyre meget. P. erhvervede sig så hurtigt et navn som tegner og grafiker, at han kom til at udføre otte hele plancher samt deltage i graveringen af tre plancher til det store værk

La grande galerie de Versailles der udgaves 1752 under J. B. Massés ledelse med hjælp af Frankrigs bedste kobberstikkere. Hos selve J. Ph. le Bas udførte P. 1742 efter Parrocel en rytterkamp der viser en sikker og levende variation af lys og skygge og en tonerigdom der er fjernt fra Nürnberg-tidens ensformige stregføring. Gany-med og Ørnen (1743) efter Pierre forstærker dette indtryk af malerisk lethed og portrættet af kardinal Bouillon, 1744 efter H. Rigaud giver med sin minutøse behandling en blændende stofkarakteristik.

Ved J. H. E. *Bernstorffs mellemskomst lykkedes det 1744 at få P. til Danmark, skønt han samtidig havde fået tilbudt en stilling ved det toscaniske hof. 5.7.1745 fik han bestalling som hofkobberstikker efter at have stukket en prøveplade med motiv fra kongens rejse i Norge 1733. Desværre kendes hverken plade eller aftryk. Helfigursportræterne af *Christian VI*, 1747 og af *Charlotte Amalie v. Plessen*, 1750, begge efter J. S. *Wahl, viser hvor sikkert han beherskede den franske linjestik-manér, i forbindelse med en altid klar formfønnelse; i gengivelsen af draperi, silke, harnisk etc. er der en hel Drevets elegance. Det er dog især ved det gensidigt frugtbare samarbejde med den gnistrende talentfulde C. G. *Pilo, at P. ydede sit bedste. P. bragte bud direkte fra kunstens centrum Paris, og Pilos artistiske ubundethed inspirerede ham til en fri grafisk arbejdsmåde. Det drejer sig her om portræterne af *Dronning Louise*, 1747, *Frederik V*, 1748, *Christian VII* som barn, 1754, *dronning Juliane Marie*, 1757 og først og fremmest om det charmerende portræt af skuespilleren *jomfru Thielo*, 1756. I disse blade fjerner P. sig fra den mere traditionelle stofgengivelse og anvender en fri, lysfyldt skravering hvor raderingens ubundne streg i samme blad forener sig med gravstikkens sikre rytme og ofte nålefine arbejder til en let og lysende helhedstone. Der er en nuancering, en blødhed og en charme over disse blade som svarer til den ukonventionelle portrætskildring.

Samtidig med disse indtagende rokokoarbejder, der hører hjemme blandt det bedste inden for dansk grafik, udførte P., utvivlsomt ved hjælp af elever, en række rutinearbejder som er af en tør og mørk, til tider grov karakter: forskellige bestillingsportrætter, stik efter gamle mestres malerier i samlingerne i Dresden, Firenze og Kbh., et meget stort stik (ca. 1762), pillent og upersonligt, efter W. *Heimbachs maleri Arvehyldningen og endelig i tiden 1758–68 ti portrætter til J. H. Schlegels værk *Geschichte der Könige von Dänemark I–II*, 1769–77, et arbejde som var påbegyndt af O. H. de *Lode. Disse kongeportrætter karakteriseredes med rette af Wille som middel-

mådige. Derimod finder vi hans lyse tone og lette sikre streg i nogle få bogvignetter, i de to Inoculations-allegorier (ca. 1762) og i det flotte, men urolige blad udført 1752 efter Pierres bakkanal. 1769 fuldendte P. pragtbladet med J.-F.-J. *Salys rytterstatue på Amalienborg plads der er så stort, at det måtte graves på to kobberplader. Det er overlegent sikkert i sin linjeføring og af en egalitet i lysvirkning som er af stor skønhed. Fra ca. 1767 er to lette raderinger *La mauvaise rencontre* og *L'heureuse rencontre* efter hans eget udkast i fransk manér, og i 1770erne møder vi betydelige portrætter, ovalt indrammede brystbilleder der også er udført efter hans egen tegning, fx *J. A. Cramer*, 1774, *B. Münster*, 1775, *F. G. Resewitz*, 1776. Påvirkningen fra J. G. Wille krydser utvivlsomt her med indtryk fra Cochins d. yngres kunst. Fra disse år bør ellers fremhæves det lyse, smukke stik af *C. F. Gellert* efter A. Graf samt det kraftige, tunge portræt af *J. Wiedewelt*, 1772 efter P. *Als' maleri, et stik af en herhjemme ret enestående monumentalitet. Med disse blade nærmer vi os i slutningen af 1770erne nedgangsperioden i P.s kunst. I stikket af *J. Wasserscheles* buste, 1776, uadarter gravstikkens sikkerhed til manér, og i *Madonna della Sedia* (1784) efter Rafael har, ligesom i *Otto Thotts* portræt, 1783, efter P. Krafft, trods stor manuel dygtighed, en tørhed og hårdhed fortrængt alle mindelser om Pilo-tidens lyse, inspirerede arbejder. Det forceret spiralformede gravstikarbejde og det helt mekanisk kalligrafiske system af linjer og punkter bringer mindelser om Willes senere stik og om J. G. Müllers, Bervics og Robert Stranges grafik hvor kobberstikkunsten er ved at stivne i reproduktionsmanér. Selv må P. muligvis have haft en følelse deraf, thi vi kender ingen arbejder fra hans sidste ti år som han tilmed henlevede i små kår. Han gav sig til sidst udelukkende af med sin undervisning ved kunstakademiet, hvor han siden dets oprettelse 1754 havde været professor ved modelskolen. Inden den tid deltog P. i arbejdet ved maler- og tegneakademiet. Efter at Danmark i mere end 50 år havde været uden en grafiker af format, fik man i P. ikke blot en virkelig høj begavet kunstner, men hans franskrægede stil tilførte dansk kunst impulser, hvis resultater i samtid og eftertid bør vurderes højt. – Af P.s noget over 100 arbejder findes de 91 i Den kgl. kobberstiksamling. – Medlem af kunstakademierne i Augsburg og Kbh. (1754). – Justitsråd 1777. □Malet som ung. Stik af J. G. Wille, 1743. Mal. af P. Als, 1764 (kunstakad.), efter dette kopi af Hans Hansen, 1821 (Fr.borg). Tegn. af P. Als (kobberstiksaml.) og af J. G. Preisler. Fremstillet på mal. af V. Neiiendam udst. 1916.

Franz Friedr. Leitschuh: Die Familie Preisler og M. Tuscher, Lpz. 1886 = Beiträge zur Kunstgesch., N. F. III. Aug. Hennings: Essay historique sur les arts en Danne-marc, 1778 73–76. Cornelius Høyer i Minerva, 1795 224–42. Johann Georg Wille: Mémoires et journal, udg. G. Duplessis I–II, Paris 1857. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VII, 1906 393. Leo Swane: J. F. Clemens, 1929 85–91. Laur. Nielsen: Rokokoen i da. bogkunst, 1935 16. Sig. Schultz i Dan-ske i Paris, red. Fr. v. Jessen I, 1936 398–403. Chr. El-ling i Danm.s malerkunst, red. E. Zahle, 1937 (4. udg. 1956) 86. Fr. Tobiesen i Hist. medd. om Kbh. 3.r.IV, 1940–41 266 279–82 284 286 288 526. J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opr. 1970).

Jørgen Sthyr*

Preisler, Marie Cathrine, 1761–97, skuespiller. * 19.12.1761 i Kbh. (?), † 28.5.1797 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: muligvis tjener Lars Devegge og Barbara Wolff. ~ 4.12.1778 med skuespiller J. D. *P., * 16.11.1755 i Kbh. (Slotsk.), † 2.4.1809 sst. (Fred. ty.), s. af hofkobberstikker, professor J. M. *P. (1715–94) og Anna Sophia Schuckmann (1720–1800). Ægteskabet opløst 1795.

P. var uden større dannelse da hun 1776 optoges på syngeskolen ved Det kgl. teater hvor hun de-buterede 27.2.1778 som Pyrrha i G. Sartis synges-tykke *Deucalion og Pyrrha*. Men hun var smuk og indtagende, og et godmodigt sind lyste i hen-des store, talende øjne. Først sejrede hun ved sit ydre og stemmen, en klar sopran, men efter Caro-line *Walters flugt 1780 blev muligheden for hendes udvikling stærkt forøget gennem et stort repertoire i lystspillet, bestående af skalkagtige piger og kokette fruer, medens hun virkede tradi-tionel i den alvorlige komedie eller sørgespillet (grevinde Orsina i *Emilie Galotti*). Hendes mod og friskhed ængstede P. *Rosenstand-Goiske, som lod hende vide at der var forskel på fræk-hed og frihed i det kvindelige væsen, men P.s na-turel lod sig ikke afrette; hun var på scenen mere soubrette end verdensdame og blev aldrig dan-net i konventionel forstand. Men en naturbega-velse var hun, hjertelig og sprudlende, og Jens *Juel malede gentagne gange hendes dejlige skik-kelse. Fra 1780 til ca. 1790 var hun teatrets mest yndede aktrise i roller som P. A. C. Beaumar-chais' *Susanne og Rosina*, Trine i *Fejltagelserne* og lady Teazle i *Bagtalelsens Skole*, de to sidste kreeret af hende på vor scene; som Roxelane i *Soliman den Anden* forevige de Jens Juel hendes lade ynde, og allermost beundret var hun når rollen krævede konstrueret naivitet eller enfol-dighed eller sprudlende friskhed (fx opvart-ningspigen i *Kinafarene*). P. var en ungdom-mens fremstiller: på scenen mester i det skalkag-tige pikanteri, og uden for den grænseløst letsin-dig i en livsførelse der gav bysladderer næring ved utallige historier om den letlevende aktrise.

Året før sin død var hun hovedpersonen i „Dyvekefejden“ hvor P. A. *Heiberg kraftigt for-svarede hende mod det overgreb hun led da K. L. *Rahbek svigtede hende og skaffede sin venin-de madame J. *Rosing Sigbrits rolle i „Dyveke“ som O. J. *Samsøe havde skrevet for P. Men hen-des uordentlige liv mærkede hende tidligt, og kun 36 år gammel døde hun i trange kår. Hun optrådte sidste gang 25.4.1797 i en af sine glans-roller, Constance i *De forliebte Haandværksfolk* der også er knyttet til hendes mands historie. Blandt de nysgerrige som blændet af hendes ta-lentfulde og omtumlede tilværelse trængte ind i hendes stue for at se hendes liv var den 18-årige Adam Oehlenschläger. Teatret måtte betale be-gravelsen. □ Mal. af Jens Juel, 1782, og malet i rolle af samme. Kopi efter Juel af V. Henriques (Teatermus.). Stik af D. Berger, 1787, efter tegn. af E. Pauelsen. Fremstillet på satirisk stik af G. L. Lahde, 1796. Mal. (Det kgl. teater). Mal. af C. A. Lorentzen (Gunderslevholm). Relief af F. L. Zuschlag (Bakkehusmus.). Malet i rolle af Hans Hansen (Teatermus.). Relief af N. Dajon ca. 1798 (Teatermus., afstøbning af det forsvundne gravmæle), stik af gravmælet af G. L. Lahde ca. 1810, efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1910. Træsnit af Hansen, 1835, og af R. Neergaard, 1889. Mal. af H. C. Vantore, 1903 (Teatermus.).

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam I, 1911 163–66. – P. Rosenstand-Goiske: Kritiske efterretn., udg. Chr. Molbech, 1839.

Robert Neiiendam*

Preisler, Oscar Christian Strange, 1879–1920, læge, bibliograf. * 6.1.1879 i Århus, † 16.5.1920 i Lyngby, begr. på Sorgenfri kgd. F: fabrikant Bruno P. (1834–99) og Nielsine Christiane Strange (1841–1917). ~ 7.8.1906 i Kbh. (Garn.) med Ruth Bahnsen Preisler, * 17.2.1881 i Kbh. (Jac.), † 31.8.1960 i Lyngby, d. af gartner Carl Louis Al-fred P. (1850–1930) og Mary Louise Sophie Bahnsen (1853–1933).

P. blev student 1897 fra Århus og cand.med. 1905. Efter kandidatjenneste og studieophold i udlandet nedsatte han sig 1907 som praktiseren-de læge på Frbg. og flyttede n.å. til Lyngby hvor han virkede til sin død, og hvor han tillige deltog i forskelligt menighedsarbejde af indremissionsk art. P. var stærkt interesseret i at bidrage til at de unge læger blev orienteret i deres fag på en prak-tisk måde, og han havde et godt greb på at skabe de rette hjælpemidler dertil. En lille fortegnelse over medicinske fagudtryk, 1911 kom indtil 1939 i 26 udgaver, men især har P. gjort sig fortjent ved bibliografiske arbejder. 1914 udgav han som tillæg til Bibliotek for Læger en oversigt over de bibliografier ved hvilke man kan finde sig til ret-

te i udenlandsk medicinsk litteratur, og posthumt udkom 1920 en på tysk affattet fortegnelse over de vigtigste bibliografier, tidsskriftregistre, håndbøger og monografier i de lægevidenskabelige fag. En halv snes år igennem brugte han en stor del af sin fritid til at samle stof til en bibliografi over dansk medicinsk litteratur fra de ældste tider til 1913. Da han ikke kunne få støtte til trykningen blev den 1916–19 maskinskrevet i fire eksemplarer der skænktes til universitetsbiblioteket i Oslo, statsbiblioteket i Århus, Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket i Kbh; sidstnævnte sted fortsattes den med en seddelkatalog (*Index medicus Danicus*). P.s systematisk inddelte bibliografi der bærer titlen *Bibliotheca medica Danica* er i seks bind og et registerbind, og den er et navnlig for den nyere litteraturs vedkommende værdifuldt arbejde der ved medicinhistorisk forskning fortsat er til megen nytte. 1915 tog P. i *Reformer paa det medicinsk-literære Omraade* til orde for en centralisering inden for vort medicinske biblioteksvæsen og en sammenlutning af vore medicinske tidsskrifter; begge disse problemer er længe efter hans død til dels blevet løst.

K. K. K. Lundsgaard i *Bibl. for læger* CXII, 1920 182. J. W. S. Johnsson i *Ugeskr. for læger* LXXXII, s.å. 1294–96. Mindeblade om O. P., udg. H. J. Schou, 1921. B. Loppenthin i *Yngre læger* X, 1964 45.

Svend Dahl*

Prenter, Regin, * 1907, teolog. * 6.II.1907 i Frederikssund. F: kommunelærer Peder Hans Christian P. (1869–1938) og lærer Kirstine Marie Nielsen Sørensen (1870–1955). Ugift.

P. blev student fra Metropolitanskolen 1925 og cand.teol. 1931. 1935 blev han sognepræst i Hvilsager-Lime og 1940 2. residerende kapellan ved Århus domkirke. 1944 blev han dr.teol., og 1945–72 var han professor ved Århus univ., 1961–63 tillige professor i Strasbourg. 1972–77 var han konstitueret sognepræst i Branderup. P. forener arven fra et grundtvigsk miljø med en tidlig påvirkning fra K. Barth (studieophold i Bonn 1933–34), interesse for anglikansk teologi (studieophold i England året efter, hvor han bl.a. stiftede bekendtskab med den teologisk-liturgiske bevægelse Theologisk Oratorium som han blev leder af i Danmark) og ikke mindst et selvstændigt studium af Luther (disputatsen *Spiritus creator*, 1944). P. havde allerede tidligere gjort sig bemærket gennem bidrag i Arne Sørensen's *Det tredje Standpunkt* (artikelsamlingen *Ordets Herredømme*, 1941) og som medforfatter til Kirkearets *Texter I–II* (sammen med J. Asmund og P. Seidelin, 1941–42). Med disputatsen

placerede P. sig med et slag i første række som internationalt anerkendt Lutherforsker.

I disputatsen, som behandler Luthers lære om Helligånden igennem hele forfatterskabet, fremhæver P. at retfærdiggørelsen for Luther indeluttes en virkelig fornyelse af mennesket, men at forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelse er dialektisk idet fornyelsen eller „den reale fromhed“ aldrig bliver menneskets ejendom over for Gud. I samme øjeblik mennesket ville påberåbe sig det nye liv ville det kvalificeres som synd. Derfor forbliver retfærdiggørelsen „af tro alene“ fortegnet for den kristne eksistens. I opgøret med „sværmerne“, som er tema for bogens 2. del, fremhæves Luthers understregning af åndens forbundethed med „det ydre ord“ og med kirkens sakramenter.

1945 blev P. professor i dogmatik og gjorde sammen med kollegaen K. E. „Løgstrup det nyoprettede fakultet i Århus til det førende i Skandinavien inden for systematisk teologisk forskning i 50erne efter Lundenserskolens blomstring i 30erne. Allerede 1951–53 udsendte P. den store dogmatik *Skabelse og genløsning* der af kollegaen i København N. H. „Søe betegnedes som „den betydeligste danske dogmatik siden Martensens“. Værket er en selvstændig og helstøbt syntese af de nævnte påvirkninger: P. afviser skarpt enhver filosofisk grundlæggelse af dogmatikken (Schleiermacher) og tager i stedet bevidst sit udgangspunkt i kirkens bekendelse til den treenige Gud der med Barth forstås som en bekendelse til Gud i hans åbenbaring. Principlærens opgave bliver herefter en „interkonfessionel dialog om den dogmatiske autoritet“. Foruden skriftprincippet, der forstås frelseshistorisk, fremhæves den lutherske sondring mellem „lov og evangelium“ som teologisk aksiom. Dogmatikken selv er strengt opbygget over det klassiske skema: skabelse og genløsning (Athanasius, hvis „klassiske forsoningslære“, fremdraget af G. Aulén, spiller en central rolle i de dogmehistoriske afsnit). I afvisning af pietismens opdeling af stoffet efter skemaet menneskets fortabthed, menneskets forløsning fremhæves „skabelsen som genløsningens positive forudsætning“. Skabelsen forstås ikke som en hvilende „ordning“, men som Guds fortsatte kamp for opretholdelsen af sit skaberværk med henblik på genløsningen. Denne dialektik mellem lov og evangelium i læren om skabelsen er nok det mest originale træk i P.s dogmatik. Kristologien er præget af den efterbarthske teologis rehabilitering af det oldkirkelige dogme og en skarp afvisning af den samtidige eksistensteologi (Bultmanns program om en „afmytologisering“ af kristendommen). Over for en pietistisk opfattelse fremhæves at

Prenter, Regin

„frelsens orden er ikke psykologisk men sakramental“: fra „genfødsels bad“ til „fuldendelses offermåltid“. Indoptagelsen af offermotiv et i nadverlæren er et originalt træk i P.s dogmatik som i de følgende år optages af andre og kom til at spille en ikke ubetydelig rolle i den økumeniske samtale både med anglikansk og romersk katolsk teologi. Allerede 1955 udsendtes 2. udg. med stærkt omarbejdede prolegomena: Mens spørgsmålet om „ret og vrang lære“ i 1. udg. afgjordes i forkyndelsen, fremhæves nu langt stærkere motivet „bibel og bekendelse“, et træk som yderligere forstærkes i den lille populære fremstilling *Kirkens tro* fra 1964.

Foruden i den hjemlige debat deltog P. aktivt i det internationale teologiske arbejde. 1950–57 var han således formand for Det lutherske verdensforbunds teologiske studiekommission, 1961–62 for Kirkernes verdensråds Commission of Worship (Faith and Order). 1956 afholdtes den første internationale lutherforskerkongres i Århus med P. som præsident. 1961 udsendtes *Der barmherzige Richter*, en monografi om Luthers første forelæsning og reformatoriske genembrud. Som resultat af et flerårigt arbejde i en luthersk-anglikansk kommission udkom endelig 1965 *Kirkens embede. Udkast til en det kirkelige embedes dogmatik med luthersk udgangspunkt* med en stærk fremhævelse af det særlige præsteembede.

P. betegnede selv sit standpunkt som en „kirkelig protestantisme“ (*Ordet og Ånden*, 1952, *Protestantismen i vor tid*, 1957). Ud fra et „gammelgrundtvigsk“ standpunkt polemiserede han imod enhver tendens til statskirkelighed inden for folkekirken. Denne polemik i forbindelse med hans voldsomme kamp imod kvindelige præster lod ofte P. blive taget til indtægt af stærkt konservative kredse hvis bibelsyn og konfessionalisme han i øvrigt ikke delte. 1972 lod P. sig pensionere og blev sognepræst i Branderup i Sønderjylland (*Ordet og troen*, prædikener 1976). Et godt indtryk af spændvidden og kvaliteten af P.s internationale teologiske indsats giver bogen *Teologie und Gottesdienst*, 1977, en samling udvalgte afhandlinger på engelsk, tysk og fransk. 1978 udkom *Kirkens lutherske bekendelse*, en udlægning af Confessio Augustana. P. var medudgiver af en række kirkelige tidsskrifter samt Dansk Tidebog, 1961 og Luthers skrifter i udvalg I–IV, 1962–64. – Æresdoktor i Strasbourg 1960, Reykjavik 1961, Lund 1962. – R. 1956. R. 1964. K. 1977. □Foto.

Bibliografi i Festskr. til R. P., 1967 209–24. – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1945 149–51. – K. E. Skydsgaard i Nord. teologi. Till Ragnar Bring, Lund 1955 150–68. N. H. Søb. Dansk teologi siden

1900, 1965 189–97. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VIII, 1966. J. L. Balling i Århus univ. 1928–78, red. G. Albeck, 1978 = Acta Jutlandica LI 394f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Kyndal

Preston, Jørgen, † 1553, musiker. † i Kbh. under pesten 1553. ~ en søster til Petrus *Parvus. Hun overlevede ham.

P. ses 1551 som sangermester at have forestået Christian III's kantori. Denne betydelige kunstner var uden tvivl nederländer og tilhører i hvert fald som komponist den nederlandske skole. I et sæt af det kgl. hofs håndskrevne nodebøger, anlagt 1541 (Gl. kgl. saml. 1872, 4°), findes henvend en snes kompositioner af P. Det første af disse stykker er komponeret 1543 over hertug Albrecht af Preussens, Christian III's svogers, symbolum Vertrau Gott allein hvilket kunne tyde på at P., ligesom Jørgen *Heide der dirigerede instrumentalmusikken har stået i hertugens tjeneste, forinden han kom til det danske Hof. Hvornår dette skete, vides ikke. Hvor skattet P. var af sin samtid både som sanger og komponist fremgår af de til Hans Madsen Høines latinske mindetale over professor Morsing 1554 føjede versificerede gravskrifter over P., dels af Høine selv, dels af P.s ven og svoger Petrus Parvus Rosæfontanus.

Kirkehist. saml. 2.r. II, 1860–62 251f (Petrus Parvus' sørgevers). V. C. Ravn i Festskr. udg. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886 7. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam II, 1896 161 177. Angul Hammerich: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921. Jul. Foss i Årbog for musik 1923, 1924 28 39. Marcus van Crevel: Adrian Petit Coclico, Haag 1940. H. Glahn i Svensk t. för musikforsk. XLIII, Sth. 1961 297–309.

Nils Schiørring

Pretorius, Andreas August(us), greve, 1683–1762, officer. * 28.2.1683, vistnok i Holsten, † 24.3.1762 på sit gods ved Breda. F: dansk kaptajn, senere oberstløjtnant Georg Wilhelm P. († 1702) og Svane v. Scholten. ~ 1° 24.11.1713 i Fredericia med komtesse Wilhelmine Frederikke Wedell, * 6.2.1697, † 19.2.1722, begr. i Husby, Fyn, d. af lensgreve Wilhelm Frederik *W. (-Wedellsborg) (1640–1706) og Hedeveg Magdalene v. Danckwerth (1672–1735). ~ 2° vistnok med en hollandsk dame der overlevede ham.

P. blev 1698 fænrisk og deltog 1702–09 i krigen i Flandern o.fl.st., blev 1703 sekondløjtnant, 1707 kaptajn, 1709 kaptajn, ansattes n.å. i garden til fods, deltog i krigen i Nordtyskland, såredes ved Gadebusch, blev 1715 major, 1717 oberst og chef for et norsk regiment hvormed han deltog i krigen i Norge. 1720 fik han et dansk geworbent regiment, blev 1731 brigadør,

s.å. generalmajor og generalinspektør for infanteriet i hertugdømmerne, 1738 kommandør for garden til fods, n.å. generalløjtnant. Uden at fratræde sine militære stillinger var han 1733–36 og 1740–41 gesandt i Berlin. – Han var en af de betydeligste blandt de meget krigserfarne generaler Christian VI havde arvet efter faderen, og havde særlig under felttoget i Norge 1718 vist et klart omdømme og klog vurdering af de strategiske forhold. Senere var han blandt dem der i fredstid virkede for opretholdelsen af en solid, krigsdygtig hær, baseret på frivillig hvervning af danske karle ved en rimelig begrænsning af de stramme landmilitærsordninger (dvs. stavnsbåndet). 1740, efter Poul Vendelbo *Løvenørns død, indsendte han til kongen en meget udførlig indstilling herom og om tidssvarende behandling af den menige soldat. 1742 gik han efter opfordring og med kongens tilladelse i hollandsk tjeneste hvor han blev medlem af det høje krigsråd og efter freden i Aachen guvernør i Bergen op Zoom, senere i Sluis. Han havde været en af Løvenørns nærmeste venner og omgangsfæller, vedligeholdt årene igennem korrespondance med overkrigssekretærerne og anerkendte stadig forpligtelsen til på sin „fødtelandsherres“ bud at vende tilbage til dansk tjeneste. 1748 var han blevet optaget i den danske grevestand. – Hv. R. 1736. □Mal. (rådhuset i Bergen op Zoom).

Danm.s adels årbog XXV, 1908 493; LIII, 1936 214. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. IV, 1882 (fot. opt. 1977). Gerh. Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908. Danske mag. 6.r.II, 1914–16 342 344 349. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben IX, 1932. O. v. Munthe af Morgenstjerne: Feltmarskal Michael Numsen og hans tid, 1938.

Rockstroh *

Price

Slægten P., der synes at være den slægt der i

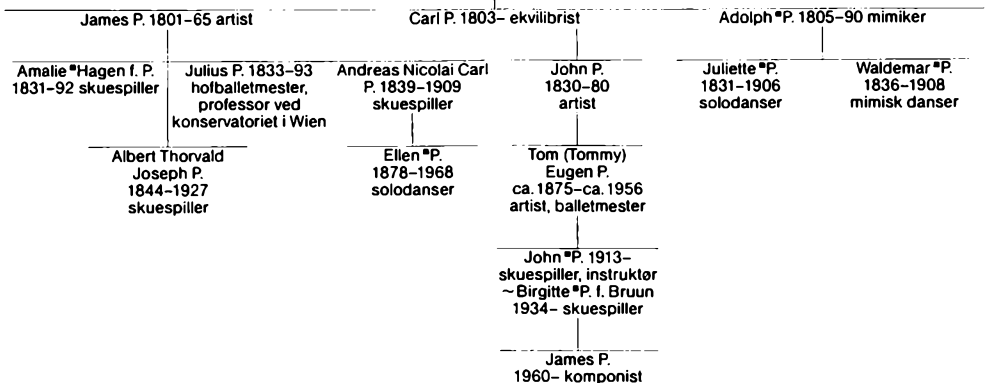
ubrudt linje har fostret flest kunstnere inden for teater, pantomime, ballet og cirkus, føres tilbage til den engelske kunstberider P. hvis søn James *P. (1761–1805) i 1799 fik borgerskab som lærer i ridekunst og legemsøvelser i Danmark.

E. Nystrom: Offentlige forlystelser i Frederik den Sjettes tid I, 1910 259–62. Anders Enevig: Cirkus i Danmark I, 1981. Liv Jensson: Biografisk skuespillerleksikon, Oslo 1981.

Hans H. Worsøe

Price, Johan Adolph, 1805–90, mimiker. * 24.6. 1805 i Kbh. (Ty.ref.), † 5.2.1890 sst. (Holmens), begr. på Frbg. F: artist James *P. d.æ. (1761–1805) og Hanne Todd (1771–1826). ~ 27.10.1830 i Kbh. (Ty.ref.) med danser Flora Mathilde Henriette Lewin, * 5.11.1813 i London, † 2.11.1863 i Kbh. (Frbg.), d. af den engelske mimiker Joseph L. og Juliette Rosette Moon (Maan). – Far til Juliette *P. og Waldemar *P. Næppe fire år gammel medvirkede P. i forestillingerne på Morskabsteatret og turnerede med familien. Efter storfaderen, Frantz Kuhns død overtog han sammen med broderen James ledelsen af teatret hvor han havde en stor støtte i sin hustru der ikke alene agerede Columbine, men undertiden også Harlekin. Fra 1834, først i *Harlekin mekanisk Statue*, spillede P. Pjerrot, G. *Casortis berømte figur, som han i henvend 40 år fastholdt i mesterens form, men dog forstod at variere med lunerige, altid smagfulde indfald. P.s markerede ansigt med det venlige smil og de godlidende øjne passede udmærket til typen; han var ikke en plump klods, men bevarede selv i de mest groteske situationer en vis elegance i komikken hvad enten Pjerrot skulle være dum eller barnlig-snu. „De er en stor Kunstner i Deres Fag“ sagde Bertel *Thorvaldsen hos hvem P.

James *Price 1761–1805 artist

Price, Adolph

tegnede til brug for de tableau-arrangementer, plastiske billeder eller forvandlingsdekorationer hvormed han søgte at forny repertoiret. Han var noget af en tusindkunstner; han malede, modelerede, skar i træ og komponerede (sammen med C. Lehmann) pantomimer, fx *Rejsen til Ægypten* hvor vandretæppet første gang blev benyttet, og i *Pjerrot og hans Familie* fik P.-slægtens yngre medlemmer lejlighed til at agere med ham som midtpunkt til publikums glæde. Med sin bror James førte P. en omflakkende tilværelse i og uden for Danmark, men familien holdt sammen, også efter at Morskabsteatret var nedrevet. P.s sidste virkested omkring 1870 var Hofteatret hvor faderen ca. 70 år forud begyndte sine pantomimeforestillinger. Fire af hans børn tilhorte balletten på Det kgl. teater for hvilket de to, Juliette og Waldemar, fik stor betydning. – Scenarier, notater om lazzi (mimik), forvandlingsdekorationer en miniature (Teatermus.). □ Fire stik af S. H. Petersen efter scenebilleder af Harder (Teatermus.). Foto.

C. F. Wilckens: Træk af Thorvaldsens kunstner- og omgangsliv, 1874 (ny udg. m. titlen: Thorvaldsens sidste år, 1973 = Politikens hist. bibl. V) 41–43. J. Davidsen: Fra det gamle kongens Kbh. II, 1881 (ny udg. 1910 og 1977) 181–203. Eiler Nystrom: Offentlige forlystelser i Fr. VIs tid, 1910.

Robert Neiiendam *

Price, Albert Thorvald Joseph, se Price, James.

Price, Amalie, se Hagen, Amalie.

Price, Birgitte, * 1934, skuespiller, instruktør. * 29.4.1934 på Frbg. F: landsretssagfører Svend Tønsberg Bruun (1901–71) og Bodil Poulsen (* 1902). ~ 2.6.1957 i Helsingør med skuespiller, instruktør John *P., * 15.9.1913 i Kbh., s. af artist, skuespiller Tom (Tommy) Eugen P. (ca.1875–ca.1956) og Anna Charlotte Hansen (1890–1967).

Efter studentereksamen og et succesfyldt filmarbejde kom P. på Det kgl. teaters elevskole 1954 og fik debut som den unge pige i *Ornifle*, 1956. Hun forlod teatret 1965 for at spille ved TV-teatret og vekslende københavnske scener. I 1970 vendte hun tilbage til Det kgl. teater. Hun debuterede som instruktør på Strøghusteatret 1976 og på Det kgl. teater 1978. – P. spillede fortrinsvis unge, søde piger i 1950'erne, fx Laura i *Eventyr paa Fodrejsen*, Rikke i *Genboerne*, datteren i *Thermopylæ* og svigerdatteren i *Swedenhielms*. Hvor den romantiske Agnete i *Elverhøj*, 1960 var ubetydelig viste Irina i *Tre Søstre*, 1961 at P. var på vej mod det moderne karakterfag. Men da teatret fortsat placerede hende i roller hvori hun

var uegnet forlod hun det for på andre teatre at vise nye, spændende sider af talentet. På TV-teatret, bl.a. i Harold Pinters og Leif "Panduros" „freudianske“ stykker arbejdede hun med en moderne distance i spillet, og som Claire i *Utryg Balance*, Det ny teater 1967, udfoldede hun et lidenskabeligt temperament. Efter tilbagekomsten til Det kgl. teater spillede hun i det naturalistiske og moderne repertoire der indtil nu er hendes egentlige område. De følelseshæmmede og følelseskolde kvinder som livet er gået forbi, de neurotiske, fremmedgjorte kvindetyper er således hendes force. Som datteren i *Forbi*, 1972 viste hun desperationen gennem psykoanalytiske udbrud, og som Siri von Essen i *Tribadernes nat*, 1976, i titelfiguren i *Fruen fra Havet*, 1977 og som en ung fru Alving i *Gengangere*, 1978 gav hun et passioneret spil der blev forstærket i takt med en gradvis afdækning af hadet, angsten og fortvivelsen.

Som iscenesætter har P. især gjort sig bemærket som personinstruktør, fx i *Elektra*, 1976, *Torsdagsveninderne* og *Bent – og de andre* på Strøghusteatret 1980. Hun har også iscenesat på Huset teater og *Maskeballet* på Det kgl. teater. I de to klassiker-opsætninger *Dina*, 1979 og *Indenfor Murene*, 1980 har P. fortrinsvis arbejdet ud fra rekonstruktionsprincipper.

I de seneste år har P. holdt flere oplæsningsaftener og optrådt i dramatiserede monologer, fx den fremragende fremstilling i *Murielle* på TV-teatret 1980. Ud over de mange film, operette- og radiatoroller har P. haft særligt talent for TV-mediet hvor det mimiske spil, de levende øjne og udtrykkets intensitet er kommet til sin ret i TVs nærbilledeteknik. – Bodil Ipsens jubilæumslegat 1966. Henkel-prisen 1969. Tægea Brandts legat 1972. Olaf Poulsens mindelegat 1980. Medlem af Teaterrådet 1980. – R. 1973. □ Tegn. af Otto Frederiksen, af Helge Refn udst. 1976, og af Hans Bendix, udst. 1977. Foto.

Interview i Berl. tid. 1.4.1979. – TV-teatret, red. John Chr. Jørgensen, 1976. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 25.11.1969. Samme: Teateraftener, 1980.

Jytte Wiingaard

Price, Carl, se Price, James.

Price, Ellen Juliette Collin, 1878–1968, solodanser. * 21.6.1878 i Snekkersten, † 4.3.1968 i Brøndby, begr. Gudhjem kgd. F: skuespiller ved Det kgl. teater Andreas Nicolai Carl P. (1839–1909) og Helga Collin (1841–1918). ~ 1° 3.6.1902 i Kbh. (Slotsk.) med cand.phil., assistent ved Civillisten Jean Louis Eugène Etienne Xavier de Plane, * 27.5.1880 i Århus, † 25.8.1945

i Åkirkeby, s. af oberst Jean Baptiste André Xavier de P. (1813–80, ~1° 1849 med Emma Louise Frederikke Ruwald, 1817–70) og Anna Ernestine Josephine (Ina) Bülow (1842–1910). Ægteskabet opløst. ~2° 5.8.1919 i Østerlars med skuespiller Aage Emil August Angelo Colding, * 23.8.1869 i Kbh. (Garn.), † 27.9.1921 på Frbg., (~1° 1895 med skuespiller Lauritze Arnoldine Belling, 1869–1949), s. af premierløjtnant, senere oberst, folketingsmand Johan Georg Frederik C. (1833–1907, ~2° 1901 med Kristine Elise Dortha Hansen, 1855–1932) og Johanne Marie Larsen (1826–99). ~3° 11.2.1932 i Tønder (b.v.) med ovennævnte Xavier de Plane.

Waldemar *Price og Hans *Beck var P.s lærere på balletskolen ved Det kgl. teater hvor hun medvirkede første gang 1886 som en alf i *Alferne*. Hendes egentlige debut kan regnes fra 28.1.1895 da hun deltog i en pas de trois i *La Ventana*; 1903 blev hun solodanser. Tidligt vakte hun opmærksomhed. Hendes tekniske kunnen blev aldrig til virtuositet på bekostning af det sjælelige. Ikke lidenskabelige, men rørende og troskyldige følelser kunne hun udtrykke så overbevisende som ingen af hendes samtidige. Derfor blev Eleonore i *Kermessen i Brügge*, Sigyn i *Thrymskviden*, Astrid i *Valdemar*, hyrdinden i *Hyrdinden og Skorstensfejeren*, Columbine i *Harlekins Millioner*, Pierrette i *Pierrettes Slør*, Askepot og især *Den lille Havfrue* og *Sylfiden* som Juliette Price indstuderede med hende de partier der bedst passede til hendes individualitet. Det mærkelige, sky hjorteblæk, poetisk-bedende, som det var, stemte brygger J. C. *Jacobsen til at lade billedhugger Edvard *Eriksen skabe sin lille havfrue der er opstillet i bronze ved Langelinje. Det var med vemod at publikum allerede 1.6.1913 tog afsked med hendes æteriske dans. Emilie Smith blev hendes efterfølger. P. forsøgte at bryde sig en ny bane som skuespiller ved Århus teater, bl.a. som Hedvig i *Vildanden*, men hendes udtryksmidler horte hjemme i balletten, ikke i skuespillet. De var betinget af følelse, musikalsk rytme, men ikke af tanke og evne for karakteristisk. I 40-året for hendes debut (1935) arrangeredes på Folketeatret en mindeforestilling hvor hun viste sig som moderen i *L'enfant prodigue* og i en apoteose fra *Den lille Havfrue*. I de senere år blev P.s kunnen af væsentlig betydning for bevarelsen af Bournonville-traditionen. Hans *Brenaa hentede råd hos hende ligesom Elsa Marianne von *Rosen formåede hende til at bistå ved opsætningen af *Sylfiden* for Den skandinaviske ballet 1960. □ Radering af Axel Hou, 1938, efter eget forlæg fra 1900. Mal. af H. Slott-Møller, 1901. Statuette af C. J. Bonnesen s.å. Litograferet i rolle af Fro-

de Hass, 1909. Tegnet i rolle af E. Krause, 1910. Tegn. og mal. af F. Henningsen. Foto.

Carl Behrens i Teatret IX, 1909–10 64. Elith Reumert: Den danske ballets hist., 1922. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952. – Film af P. Elfeldt, ca. 1903 (Danm.s radio).

Robert Neiiendam*

Price, James, 1761–1805, artist. * 31.10.1761 i London, † 25.2.1805 i Kbh. (Ty. ref.), begr. på Frbg. ~artist Hanne Todd (el. Tott), døbt 14.2.1771 i Hamburg, † 15.8.1826 på Frbg. (~2° 1810 med artist Frantz Joseph Kuhn, ca. 1783–1832), d. af Stephen og Hanne T. – Far til Adolph *P.

P. der tilhørte en engelsk kunstberiderfamilie, var stamfar til Price-slægten i Danmark. Assisteret af sin dygtige hustru og sine små børn begyndte han sommeren 1795 sine artistiske fremvisninger på Dyrehavsbakken, rejste om vinteren i provinserne og Norge, avancerede 1801 sammen med Giuseppe *Casorti, den geniale Pjerrot, frem gennem pantomimeforestillinger på Hofteatret ved Christiansborg til sin egen fjællebod på Vesterbro lige over for Den kgl. skydebane som han kaldte Det danske national-sommertheater, og som blev oprindelsen til det populære morskabsteater der først forsvandt 1845. P.s hæderlige levevis og hans dygtighed som artist vandt publikum for hans energiske udholdenhed, skønt tiden omkring slaget på reden ikke var engelskvenlig. Efter hans tidlige død styrede enken teatret, først alene, senere i forening med sin anden mand der gav forestillinger både i Tyskland og Rusland. – Da P. var død, overtog hans sønner James Price d. yngre (* 22.4.1801 i Kbh., † 8.1.1865 sst) og Adolph Price ledelsen. Den første var en fortrinlig Harlekin-fremstillere og siden Kassander, den anden en udmærket Pjerrot. 10.10.1830 blev James Price gift med gulvdanserinde Rosa Sophie Caroline Lewin (* 6.4.1810 i London, † 16.4.1887 i Wien); hun var – ligesom søsteren der blev Adolph Prices hustru – ved sin skønhed og sin gratiøse fremtræden skabt til Columbine-rollen. Brødrene Price drog i 1830erne viden om, helt til Moskva, Nisjnij Nóvgorod og Kazan og oplevede mange eventyr, men bevarede dog stadig deres basis i Kbh. De holdt repertoiret i et kunstnerisk niveau, således at også et intellektuelt og kunstnerisk publikum med Bertel *Thorvaldsen i spidsen kunne glæde sig over forestillingerne, og ved given lejlighed gik Adam *Oehlschläger stærkt ind for disses æstetiske værdi. Men med Tivoli, som åbnedes 1843, kunne Morskabsteatret ikke konkurrere; bygningen blev solgt til nedrivning, og Pricefamilien måtte fortsætte et anstrengende

Price, James

rejseliv der blev afbrudt bl.a. af optræden på Casino, Hippodromen (Folketeatret) og Alhambra, og mens de yngre medlemmer gjorde springet op til nationalscenen, spillede James Price i sine sidste år violin ved hustruens danseundervisning; han havde fået det ene ben amputeret efter et brandsår, forårsaget ved fyrværkeri på en line. Fire af børnene tilhørte teatret: skuespiller Amalie Price (*Hagen), solodanser **Julius Price** (1833–93), der 1855 fulgte sin lærer Aug. *Bournonville til Wien ved hvis opera han vandt en fremragende stilling som mimiker og karakterdanser og endte som professor ved konservatoriet; skuespiller **Carl Price** (1839–1909), som fra balletten gik til skuespillet ved Det kgl. teater, hvor han debuterede 1859 og med enkelte afbrydelser virkede til sin afgang 1897. Han besad både scenisk ydre og fantasi, men en dårlig talestemme svækkede hans kunst; når kravet udelukkende var af mimisk art, kunne hans spil være meget virkningsfuldt, fx som Arthur i Toreadoren og navnlig som Banquos ånd i Macbeth. April 1902 arrangerede han på Folketeatret en mindeforestilling i anledning af pantomimens 100-års dag, hvor bl.a. Casortis Harlekin Kok opførtes. Han var far til solodanser Ellen *Price. Skuespiller **Albert Thorvald Joseph Price** (1844–1927) var uddannet på akademiet og stod, efter at have deltaget i krigen 1864, i færd med at skabe sig et navn som portrætmaler, da han 1877 debuterede på Odense teater som v. Buddinge i Genboerne, hans mangeårige glansrolle. P. brød aldrig igennem i hovedstaden, hvor han bl.a. havde ansættelse ved Folketeatret, men nød i provinserne anelse som komisk karakterskuespiller med større elskværdighed end lune. I Århus teaters første halve snes sæsoner var han en af repertoirets bærende kræfter, især ypperlig som Pjerrot i Harlekins Omvendelse. 1910 trak han sig tilbage til privatlivet. R. 1924.

J. Davidsen: Fra det gamle kongens Kbh. II, 1881 (ny udg. 1910 og 1977) 181–203. Eiler Nystrøm: Offentlige forlystelser i Fr. VI's tid, 1910.

*Robert Neeindam**

Price, James, 1801–65, se **Price, James**, 1761–1805.

Price, John Christopher Valdemar, * 1913, skuespiller, sceneinstruktør. * 15.9.1913 i Kbh. F: artist, skuespiller Tom (Tommy) Eugen P. (ca. 1875–ca. 1956) og Anna Charlotte Hansen (1890–1967). ~1° med skuespiller Beatrice Bonnesen, * 21.10.1906 i Kbh., † 19.1.1979 i Helsingør, d. af professor, dr.phil. Tommy B. (1873–1935) og Inger Zøylner (1877–1954). Ægteskabet opløst. ~2° 2.6.1957 i Helsingør med skuespil-

ler, instruktør Birgitte Bruun (Birgitte *Price), * 29.4.1934 på Frbg., d. af landsretssagfører Svend Tønsberg B. (1901–71) og Bodil Poulsen (* 1902).

Efter at have gennemgået Det kgl. teaters ballet- og elevskole debuterede P. som skuespiller i *Forretning er Forretning*. 1931. Siden har han været tilknyttet Det kgl. teater som skuespiller og instruktør. Fra 1947 var han lærer ved elevskolen indtil dens lukning. 1956 fejrede han 25 års skuespillerjubilæum og i 1980 50 års jubilæum. – Som skuespiller startede P. i det komiske rollefag. Titelfiguren i *Jean de France*. 1938 og Andreas Blegnæb med blegrodt sildehoved og plastisk kropsudfoldelse viste hvordan P. forenede komikken med en karakterdannende evne. Men også sære og neurotiske personer som fx Prins Erik i *Gustav Vasa*. 1939 og Chr. VII i *Paladsrevolutionen*. 1948 mestrede han. Med tiden tilføjede P. sine figurer varm menneskelighed, mens kropsbevidsthed og evne for en fantasifuld maskering aldrig har forladt ham. Ud over de roller teatret tildelte ham, fx den patologiske Richard III, den syge Dr. Rank, begge 1951, har P. altid været villig til at gøre „teatertjeneste“ og dublere syge kolleger. Til trods for en naturalistisk spillestil, hvilket bl.a. fremgik af spillet som gamle Levin i *Indenfor Murene*. 1980 har P. også fungeret glimrende i det absurde repertoire fx som Béranger i *Kongen skal dø*. 1964.

P.s. alsidige evner er kommet til udfoldelse på mange måder. Han har bl.a. skrevet en kogebog, arbejdet med landskabsmaleri og scenografi. Han har iscenesat opera, operetter, skuespil og film. Som instruktør debuterede han på Nørrebro teater 1942 med *Dollarprinsessen*. *Privatliv* på Frederiksberg teater og *Den glade Enke* på Det ny teater blev nogle af de største succeser uden for Det kgl. teater. I *Privatliv* var det P.s. evne til at formidle en dramatisk dialog der betingede succesen og i operetterne var det sansen for et medlevende komparseri, den ubesværede scenegang og dramatiske variation. Det er dog på Det kgl. teater P. hovedsagelig har markeret sig som instruktør. Her har han uofficielt været teatrets l. instruktør og videreført Johanness *Poulsens og Holger *Gabrielsens ideer inden for en anti-naturalistisk stil og et reatraliseret teater. Undertiden har den ydre iscenesættelse med brug af alle de tekniske hjælpemidler domineret i forhold til den indre iscenesættelse. I disse tilfælde har P.s. „gøglerblod“ og glæden for det dramatisk livfulde taget overhånd. Men i andre op sætninger har fantasien og den betydningsbærende scenografi forenet sig med fremragende personinstruktion. – Det er især klassikeren P. har varetaget. *Fruentimmerskolen* efter H. Gabrielsens

mise-en-scène, 1947 bibeholdt det naturalistiske spil og den tragiske slutning, også i ny-opsætningen i 1970, men havde samtidig påvirkning fra fransk Molière-tradition i scenografien. *Tartuffe*, 1948 og *Den gerrige*, 1950 viste P.s sans for at tilføre klassikerne aktualitet og skabe en motiveret scenegang. Til trods for at P. hævder at vi ikke har en Holberg-tradition markerer hans Holberg-iscenesættelser en rig forståelse for traditionen i samklang med fornyelse. I *Mascarade*, 1954 var W. Blochs rokokomiljø bibeholdt, mens fornyelsen lå i en stilistisk dekoration og kostumerne der afspejlede personernes karakterer. *Barselstuen*, 1959 fik fylde og varme gennem det traditionsrige spil, mens *Den Vægelsindede*, 1962 blev domineret af for mange mekaniske påfund. Et forsøg på at forny *Jean de France*, 1976 lykkedes ikke helt, muligvis fordi der var taget for lidt hensyn til traditionen.

P. har iscenesat flere Shakespeare-stykker, fx en moderne *Macbeth* med egen scenografi 1961 og har ligeledes forsøgt at genoplive Oehlschlägers bl.a. med den flotte *Aladdin*, 1959 og *Hagarbarth og Signe*, 1961. *Elverhøj*, iscenesat 1952 og 1978, er blevet en af teatrets mest søgte forestillinger og flere Ibsen-dramaer har undergået spændende nytolkninger, fx den psykoanalytiske *Fruen fra Havet*, 1977 og den eksistentia- listisk-inspirerede *Gengangere* i 1978. Ud over at være en storartet radio- og filmskuespiller har P. iscenesat ved TV-teatret, fx *Paaske*, 1960 og *Kærlighed uden Strømper*, 1975. Det blev dog især som operette-instruktør P. her gjorde sig gældende indtil økonomen satte en stopper. Med sans for de forskelligartede medier: teater og TV, har han kritiseret TVs teater-transmissioner særdeles voldsomt. – BTs Gyldne Spore 1932. Bodil for *Duellen og Naboerne*. Teaterkat- ten 1962. Teaterpokalen 67/68. Olaf Poulsen-legat 1973. Bodil Ipsens jubilæumslegat 1973. Clara Pontoppidan-legat 1974. Jeanne og Henri Nathansens mindelegat 1981. Ingenio et arti 1972. – R. 1948. R'. 1960. □Tegnet i rolle af H. Jensenius, udst. 1939, af Carl Jensen, 1944 (Teatermus.), af Max Ulvig, 1946 (sst.) og af Otto Frederiksen, 1952 (sst.). Tegn. 1957. Tegn. af Hans Bendix udst. 1958. Tegn. af G. Hossy, 1972 (Kgl. bibl.). Mal. af Henrik Bloch, udst. 1981. Foto.

J. P.: Min linedans, 1958 og Nationaltid. tillæg 23.4.1939. – Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 26.12.1956. Samme: Teateraftener, 1980. Harald Engberg: Dansk teater i halvtredserne, 1958. Samme: Den unge vredes tid, 1970. Viggo Clausen: Galskab i meningen, 1967. Virtus Schade i Weekendavisen 17.3.1978.

Jytte Wiingaard

Price, Elise Juliette Christiane, 1831–1906, solo- danser. * 13.8.1831 i Kbh. (Ty. ref.), † 4.4.1906 på Frbg., begr. sst. F: mimiker Adolph *P. (1805–90) og Flora M. H. Lewin (1813–63). Ugift. – Søster til Waldemar *P.

„J. P. er den af Terpsichores Præstinder, der næstefter Marie Taglioni og Charlotte Grisi er kommen mit Ideal af en Danserinde nærmest“, skrev Aug. *Bournonville i Mit Theaterliv, 1865. – Fra 1837 havde hun optrådt på Morskabstea- tret på Vesterbro i pantomime, ækvilibri og „gulvdans“. Men 1847 anmodede Adolph og James Price Bournonville om at undervise deres børn i dans. Bournonville brød med de sociale fordomme om gøglere og artister og skrev året efter til Det kgl. teaters direktion at han anså elevansættelsen af P., søsteren Sophie og kusinen Amalie Price som „en Foræring til Balletten“. 6.5.1849 debuterede P. 16 år gammel som Eliza i Bournonvilles nye ballet *Conservato- riet eller Et Avisfrieri* med stor succes. Ved Caro- line *Kellermanns bortrejse og Augusta *Nielsens afsked blev P. nu ifølge Bournonville „en Pry- delse for Scenen, en Hæder for sin Stand“. Hun udførte hovedrollerne i *Sylphiden* og *Toreadoren* samt opnåede allerede 1851 at blive solodanser- inde. Bournonville koreograferede Eleonore i *Kermessen i Brügge*, 1851, Ragnhild i *Brudfær- den i Hardanger*, 1853 og Hilda i *Et Folkesagn*, 1854 til P.s kyske sceniske kunst. Irma i *Abdal- lah* blev derimod en tam orientalerinde, og da Bournonville forsøgte at introducere hende i Strauss' glade Wien gik det galt. Den kyske skønne harmoni hos P. kunne ikke for wienerne hamle op med Fanny Elslers erotiske tempera- ment. Men da P. efter kun et år (1855–56) vendte hjem brillerede hun med *La Ventana* på Det kgl. teater. Hun gjorde fyldest som Rosa i *Blomster- festen i Genzano*, mens Rosita i *Fjærnt fra Dan- mark*, der også blev skabt til hende, selv efter Thomas *Overskous mening godt „kunde have været lidt mere sydansk“. Hovedrollen Svava i *Valkyrien*, 1861 dækkede hun med stor mimisk kraft og under Bournonvilles fravær 1863 skabte hun *Giselle* i Gustave Careys opsætning. På høj- den af sin karriere gled hun 22.11.1865 som Ele- onore i „Kermessen“ i et blomsterblad på sce- nen. Hun beskadigede foden, måtte bæres ud og blev invalid for livstid. Et år efter fik hun sin afsked 35 år gammel. Den æteriske danserinde måtte tilbringe over halvdelen af sit lange liv lænket til en stol. Men da havde Aug. Bournon- ville sat hende et smukt minde i erindringerne: „Hendes Dans besidder ikke alene Skolens Fuldkommenhed, men er beaandet af ægte kvin- delig Ynde, der har udbredt en poetisk Duft over Hovedrollerne i de fleste af mine

Price, Juliette

Compositioner“. □ Akvarel af E. Lehmann, 1848 (Teatermus.), tegn. af samme (sst.). Mal. af O. P. Hansen-Balling, 1852 (sst.). Litografi af E. Lehmann, 1855, og litograferet af samme s.m. Sophie og Amalie Price. To tegn. af Marie Møllerup, 1865. Afbildet på mal. af E. Lehmann, 1868, af selskab hos Henriques. Gravering på sten 1873. Træsnit 1877 og efter dette 1883. Træsnit i rolle. Buste af R. Magnussen, 1909, i bronze 1950 (Teatermus.; Det kgl. teater). Foto.

J. P. i Hver 8. dag, 1904 199–201. – Aug. Bournonville: Mit theaterliv II, 1865 67f 194f (ny udg. 1–II, 1979). Rob. Neiiendam i Teatret XIV, 1914–15 23f. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952.

Klaus Neiiendam

Price, Julius, se Price, James.

Price, Adolph Frederik Waldemar, 1836–1908, mimisk danser. * 1.9.1836 i Kbh. (Ty. ref.), † 4.1.1908 i Charlottenlund, begr. på Frbg. F: mimiker Adolph *P. (1805–90) og Flora M. H. Lewin (1813–63). ~ 4.6.1883 i Sundby med Cathinka Balle, * 2.9.1857 i Kristiania, † 22.12.1945 i Ålsgårde, d. af grosserer Carl Christian August B. (1819–1900) og Frederikke Cathinca Lie (1829–1907). – Bror til Juliette *P.

P. begyndte sin scenekarriere sammen med sine søskende på pantomimeteatret på Vesterbro. Han deltog også i familiens udenlandske turneer, men fra 1849 fik han danseundervisning af Aug. *Bournonville der fandt at han manglede evner for bravur-dans. Efter debuten på Det kgl. teater som Ditleif i *Valdemar* 19.12.1857 havde P. i en årrække vanskeligt ved at gøre sig gældende. Først som Brune i Bournonvilles nye ballet *Valkyrien*, 1861 brød hans mimiske talent for alvor igennem. 1864 levendegjorde han Junker Ove i *Et Folkesagn* og 1866 hovedrollen i Bournonvilles reviderede udgave af *Valdemar*. P. blev fra nu af teatrets betydeligste romantiske elsker som datiden uden for balletens kunst kun kunne sammenligne med Michael *Wiehe. Kritikerne Chr. *Gulmann karakteriserede P. med ordene: „en Korsdrager kunne ikke med dybere Andagt bøje sig for Madonna end denne troende Romantiker for sin Hjærter Dame“. 1867 skabte han hovedrollen Asathor i Bournonvilles fantastiske oldnordiske ballet *Thrymsqvinden*. Efter H. *Scharffs afsked fik P. de betydelige mimiske roller som Svend i *Fjeldstuen* og Gennaro i *Napoli* mens Bournonville til ham skabte Du Puy i *Livjægerne paa Amager*, 1871. Selv Edv. *Brandes skrev om hans Alonzo i *Toreadoren*: „Naar P. mimisk berettede om sin Kamp med Tyren, troede man paa hans Bedrifter“. P. tog sin afsked som Svend i *Valdemar* 8.12.1901, men

hans mandige mimisk-plastiske kunst og respekten for „mesteren“ Bournonvilles værker levede videre i hans elev Hans *Becks indsats. P. fik også stor betydning som lærer i plastik og dans især for Det kgl. teaters elevskoler og for søofficersskolen. – R. 1879. DM. 1904. □ Rollebilleder: flere træsnit, bl.a. 1885, litografi af Jul. Rosenbaum, tegn. af C. Bayer (Teatermus.) og akvarel af samme. Foto.

Aug. Bournonville: Mit theaterliv III,1, 1877 (ny udg. I–II, 1979) 12. Chr. Gulmann i III. tid. 10.3.1901. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Klaus Neiiendam

Priemé, Ernst Lauritz Olaf, 1902–77, redaktør.

* 10.7.1902 i Kbh., † 9.6.1977 på Kbh.s amtspsygehus, Gentofte, begr. på Frbg. (Solbjerg kgd.). F: faktor Lauritz Edouard Villiam P. (1874–1946) og Anna Knudsen (1876–1922). ~ 5.4.1929 i Åbenrå med Ruth Hanssen, * 22.10.1903 i Åbenrå, d. af minister H. P. *H. (Nørremølle) (1862–1936) og Helene Iversen (1860–1935).

Efter studentereksamen fra Vestre Borgerdydsskole 1921 studerede P. nationaløkonomi. I studietiden var han 1924–26 medarbejder ved Finansstidende og straks efter at være blevet cand. polit. ansattes han 1927 ved Politiken hvor han virkede i mere end 40 år. Han begyndte arbejdet på bladets handelsredaktion og blev 1930 redaktionssekretær. I tæt kontakt med den tidligere redaktionssekretær Niels *Hasager der 1931 rykkede op som Valdemar *Koppels medredaktør medvirkede han i 1930ernes stærke udbygning af Politiken der gjorde det til det førende dagblad i journalistisk henseende og i oplagstal hævede det over enhver konkurrent så det i slutningen af 1930erne ikke blot var et kbh.sk, men et landsdækkende morgenblad. Den større stofmængde der fulgte med fremgangen og det tidligere tidspunkt for avisens trykning når bladet skulle være fremme over hele landet næste morgen lagde et voksende pres på redaktionssekretariatet der måtte udvides med flere medarbejdere, fra 1954 med P. som redaktionschef. I det daglige arbejde i redaktionssekretariatet der havde forbindelsen med alle inden- og udenlandske medarbejdere og skulle sørge for at stoffet kom rettidigt efter sætteriets og trykkeriets tidsplan var P. med sin ro, sit overblik og sin evne til i givne situationer at handle hurtigt og beslutsomt en næsten urokkelig støtte på bladet. Han søgte, oftest med held, i udvælgelsen af stoffet at leve op til at bladet skulle bringe det folk vil læse og det folk bør læse – det sidste ikke mindst for at udfylde bladets opinionsskabende opgave. I alle de år han

var redaktionssekretær og redaktionschef var han som manden der stod i midten af alt hvad der foregik, en hjørnesteen i Politikens redaktion. Ved Niels Hasagers afgang fra bladet rykkede P. 1.1.1959 op som chefredaktør sammen med Sv. Tillge Rasmussen og Hakon Stephensen, og 1963–69 var han ansvarshavende chefredaktør med hovedansvaret for den politiske linje i bladet. Han var radikal, men ikke i tvivl om at bladet skulle have en klar selvstændighed og uafhængighed. I sin retsindige og helstøbte personlighed var han ét med sit blad. Efter at han var trådt tilbage som chefredaktør fortsatte han som anmelder af politisk og historisk litteratur, var formand i bestyrelsen for H. P. Hanssens mindefond og medlem af bestyrelsen for A/S Politiken, bestyrelsen for Politiken-fonden og bestyrelsen for A/S Politikens forlag. Endvidere var han medlem af Dansk pressenævn. □Foto.

Merete Bonnesen i Politiken 31.12.1969. Bent Thorndal sst. 10.6.1977.

Helge Larsen

Priess, Tage, 1914–80, direktør for Glyngøre Fiskeindustri. * 12.3.1914 i Glyngøre, † 15.8.1980 i Nykøbing M., begr. sst. F: fiskeeksportør Anders Martin P. (1886–1953) og Elna Hausgaard (1890–1958). ~ 2.7.1939 i Nykøbing M. med Else Marie Græsborg, * 15.1.1916 i Vinderup, d. af gårdejer Otto G. (1888–1923) og Anna Vestergaard (1890–1944).

Efter realeksamen 1930 tog P. året efter handelseksamen fra Den jyske handelshøjskole i Århus, hvorefter han blev ansat i Glyngøre i faderens fiskeeksportforretning der var en af landets største. 1931–37 var han tillige beskæftiget i virksomheder i Tyskland og England, også her med handel med fisk. 1937 blev P. fuldmægtig i Limfjords-Østers-Kompagniet i Nykøbing M. og 1944 direktør. 1962 blev han eneindehaver af statens østersfiskeri i Limfjorden. Da havde P. allerede gjort sig bemærket som foregangsmand inden for fiskehermetikindustrien. 1939 havde han sammen med broderen Henning Priess og svogeren Poul Græsborg taget initiativ til at igangsætte *Glyngøre Fiskeindustri*. Baggrunden var bl.a. de ustabile produktionsforhold omkring østersproduktionen. Fabrikskapacitet og arbejdskraft kunne derfor udnyttes til en fiskehermetikproduktion. 1944 startede P. tillige *Limfjords Muslingekompagniet* der siden fandt frem til at fremstille dansk kaviar af stenbiderens rogn. Virksomheden udviklede sig til at blive Skandinaviens største og mest moderne koger. Efter krigen voksede virksomhederne hurtigt, og produktion og afsætning kom ind i faste ram-

mer. P. sikrede virksomhederne store eksportordrer der samtidig gav mulighed for en stigende specialisering, så der fra den første spæde begyndelse hvor der kun blev produceret krydrede brislinger, saltsild og klipfisk nu også kunne tages andre produktioner op. Det brede produktionsprogram er vel nok en af forklaringerne på Glyngøre Fiskeindustri's stadige vækst og omfattende eksport til mange lande. Råvarerne har til gengæld altid været begrænset til mindre end en halv snes fiskearter, især fanget af danske fiskere. Allerede midt i 1960'erne oversteg medarbejdertallet de 500, og da det blev stadig vanskeligere at skaffe arbejdskraft, blev der bl.a. oprettet en rejepilleafdeling i et nedlagt mejeri i Højslev. Også i Gudnæsstrand i Thy startede P. egen fabrik, og siden blev der sat en filial i drift i Harrislee nord for Flensborg. Herfra skulle i første omfang Tyskland og siden fællesmarkedet forsynes med fiskehermetik. Det oprindelige tætte samarbejde med Limfjords-Østers-Kompagniet blev opretholdt, bl.a. med en fælles salgsorganisation på hjemmemarkedet og en række eksportmarkeder, ligesom en del udviklingsarbejde blev udført til fordel for begge virksomheder.

For at udnytte råvarerne så effektivt som muligt etablerede P. en minkfarm, og siden blev der også oprettet egne dambrug der ligeledes blev forsynet med fiskeaffald. I begyndelsen af 1960'erne skabte P. sit eget coasterrederi, *T. Priess*. – P. var en usædvanlig dygtig forretningsmand der personlig tog sig af sine mange udenlandske forretningsforbindelser. Få år før sin død overlod han styret af virksomhederne til sine sønner. En står for Østers-Kompagniet, en anden leder Glyngøre Fiskeindustri og en tredje har overtaget fiskeindustriens store fabrik ved Flensborg. □Foto.

Anders B. Nørgaard i Demokraten 7.4.1966.

Henrik Fode

Prieur, Paul, ca.1620–ca.83, miniaturemaler, emaljør. * ca.1620 i Paris, † ca.1683, sandsynligvis i London. F: juvelér i Paris, senere i Genève Paul P. († senest 1632) og Marie de Mahis († ca.1640, ~ 1° med Jean Oconte i Giens sur Loire).

P.s far var huguenot. Efter hans død blev sønnen 1635 sat i guldsmedelære i Genève; tre år efter gav moderen ham fuldmagt i sit navn – han må da vel have nået myndighedsalderen; efter 1640 omtales navnet P. ikke længere i Genève. Inden for juvelérhåndværket var der sket store fremskridt i disse år. Jean Toutin havde ca.1632 gjort opfindelser som muliggjorde det brogede maleri på hvid emalje, og han slog igennem i Paris; Jean Petitot og Jaques Bordier fra Genève, der var

få år ældre end P., optog den nye kunstart, og allerede 1638 havde Petitot nået ære og anseelse ved det engelske hof; snart blev de to, efter Toutins død, de ledende emaljører i Paris. Derhen har P. utvivlsomt begivet sig for at lære kunsten. Hans ældste kendte arbejde, fra 1645 (Gemäldegalerie, Berlin), forestiller en østrigsk feltmarskal; ti år senere er et mandportræt i Paris signeret, og fra 1658 stammer emaljerne af *Nic. Foucquet* (bl.a. Windsor), *Blaise Pascal* (?) (Nationalmuseum, Stockholm) og en ukendt mand, tidligere kaldet Philip IV (Victoria and Albert Museum, London). Hvorledes han kom i forbindelse med det danske kongehus er ukendt. Måske kan et par fortrinlige tidlige emaljer i Flensborg museet, når de identificeres, give antydning om vejen. Muligvis var han allerede 1659 i Kbh. (portræt af ukendt mand, 1659, Statens museum); i hvert fald var han i landet 1663 (*Frederik III* på Rosenborg) og udførte da også den store miniature (sst.), en teknisk præstation som var et særsyn for den tid. N.å. malede han emaljerne af *Christoffer Gabel og hustru* (Fr.borg), 1665 af *Frederik III* (Victoria and Albert Museum) og Leopold I. Derefter synes han at have foretaget forskellige rejser; 1667 er billedet af *herdagen af Gottorp* (Fr.borg) udført; 1668–69 er P. i England (*Karl II, lady Castlemaine*, Rosenborg); fra 1670 stammer billedet af *Michael Wisnowiecki af Polen* (sst.) og af en hertug af Hannover. Efter *Frederik III*s død blev Christian V hans beskytter, og P. synes at have boet i Kbh.; gennem 1670erne i hvert fald figurerer han hvert år én eller to gange i regnskaberne undtagen 1673 (*Frederik III*s børn, 1671, Rosenborg); 1676 skal han have været i St. Petersborg (arbejder i Eremitagen). En række billeder af kongehusets enkelte medlemmer findes på Rosenborg, Fr.borg og i Kassel. Desuden udførte han emaljeminatuer af private personer som *Griffenfeld* (Stockholm, Fr.borg, Rosenborg), *Simon Paulli*, 1675 (Fr.borg) og *Hans Leth*, 1675 (Rosenborg). Hans sidste billede (fra 1682 eller -83) findes i Victoria and Albert Museum og er mærket London. P. har kun efterladt emaljeportrætter; dog har han på kongesceptret på Rosenborg emaljeret bl.a. liljebladene. Man kender ingen selvstændige portrætter fra hans hånd. Hans kunst var at kopiere malerier af andre kunstnere i den uforanderlige emalje. P.s tegning og formgivning er upåklagelig, hans maleteknik er djærv og håndfast, stundom noget grov i stiplingen; han sætter ofte de rene toner ved siden af hinanden, som senere impressionisterne, for at opnå spil i karnationen. Hans teknik er overordentlig fremragende; han hører til de allerbedste emaljører, og ingen har før ham magtet så store billeder. Anta-

gelig var han sin egen kemiker, og hans farver har fortrin for de fleste andres, selv for Petitots, med hensyn til de røde karnationfarver. Hvor han er mest heldig har billederne dybe, strålende og rene farver.

George C. Williamson: *The history of portrait miniatures I-II*, London 1904. E. F. S. Lund: *Danske malede portrætter IV*, 1912. Ernst Lemberger: *Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien II*, Berlin 1912. Henri Clouzot: *Dictionnaire des miniaturistes sur émail*, Paris 1924. Basil S. Long i *The connoisseur LXXV*, London 1926 132. Samme: *British miniaturists*, London 1929. T. Holck Colding: *Danish miniaturists*, 1948 6–13.

O. Andrup*

Prior

Slægten føres tilbage til Peter Christian P. (Prierbo) (1724–76) der var søn af Christian Nielsen Pindstrup (–ca.1727), hvis enke Maren Pedersdatter ægtede fisker Jens Nielsen Knie i Prierboerne ved Sebbesund.

D. C. P. var ~1° med Elisa Sophie Olferta Sommer, d. af lægen A. G. *S.

Thomas Prior: *Slægten Prior i Danmark 1724–1945*, 1948.

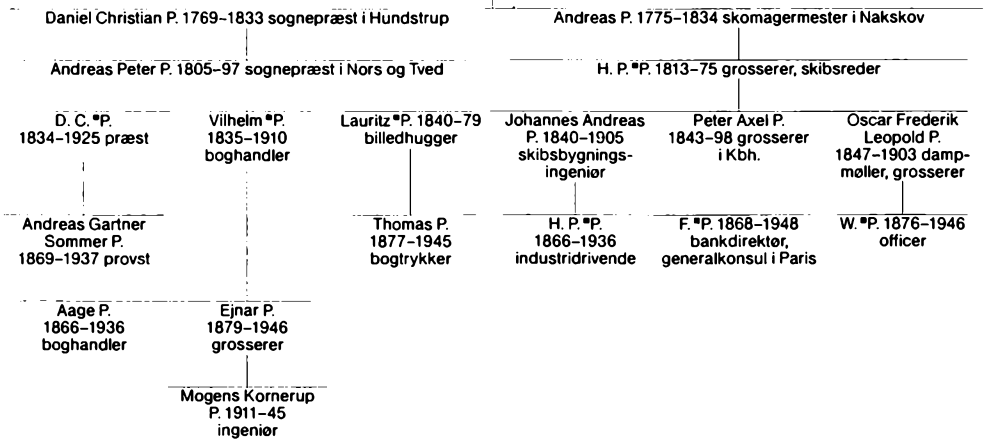
Hans H. Worsøe

Prior, D. C., se Prior, Vilhelm.

Prior, Ferdinand, 1868–1948, bankdirektør, generalkonsul. * 10.7.1868 i Kbh. (Garn.), † 15. 10.1948 i Paris. F: skibsbygningsingeniør Johannes Andreas P. (1840–1905) og Fernanda Frederikke Louise Jacobine Ekman (1843–93). ~ 19.8.1922 i Paris med Paule-Marie-Andrée Texier, * 7.5.1902 i Nouméa (Ny Caledonien), † 25.2.1924 i Paris (Montrouge), d. af skattedirektør Henri T. (1872–1916) og Angeline Audrain (* 1880). – Bror til H. P. *P. (1866–1936).

Straks efter 1886 at være blevet student fra Borgerdydskolen i Kbh. rejste P. til Italien og Holland hvor han uddannede sig i forsikrings- og bankvæsen. Han blev 1897 tilfornodret direktør for Transvaalsche Bank i Johannesburg; fra 1898 var han tillige dansk konsul for Transvaal og Oranjefristaten. Efter dernæst 1912–13 at have arbejdet som kontorchef i landmandsbanken i Kbh. modtog han 1913 udnævnelse til meddirektør i den med nordisk og fransk kapital i Paris oprettede Banque des Pays du Nord; fra denne stilling trak han sig tilbage 1934. 1919–33 beklædte han desuden posten som dansk konsul i Paris med titel og rang af generalkonsul. Ligesom under opholdet i Sydafrika kom P. i Paris til at spille en stor rolle blandt sine landsmænd. Hans mangesidede interesser gjorde sig hurtigt gældende i den danske Paris-kolonis liv, og et stort antal foretagender af social og kulturel ka-

Peter Christian Prior 1724–76 klokker i Rødby

rakter skyldes hans initiativ og organisatoriske evner. P. var sjælen i det fransk-danske skolesamvirke, ligesom det var ham der siden 1917 (under senator André Honorats præsidium) med titlen generalsekretær i virkeligheden ledede Association franco-danoise og derved væsentligt bidrog til fremme af det kulturelle samarbejde mellem Frankrig og Danmark. Under første verdenskrig og i de følgende år ydede P. en frugtbar indsats for danske frivillige på fransk side, ligesom han som kasserer for Union des Colonies Étrangères en France en faveur des victimes de la guerre og som medlem af bestyrelsen for det danske studentehus i Paris udrettede et påskønnelsesværdigt arbejde. I sit otium beskæftigede han sig med oversættelse til fransk af Søren *Kierkegaard-værker; således udgav han hos Gallimard Enten-Eller og Stadier paa Livets Vej. – R. 1904. DM. 1920. K.² 1932. □ Mal. af Odette Texier-Prior, 1937. Radering af Leon Salles, 1942. Foto.

Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Interview i Politiken 4.7.1943. Sst. 9.7.1948. Andr. Vinding sst. 17.10.s.å. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Franz v. Jessen**

Prior, Hans Peter, 1813–75, skibsreder. *9.5.1813 i Nakskov, †28.6.1875 i Kbh., begr. i Gentofte. F: skomagermester Andreas Johannes P. (1775–1834) og Ellen Sophie Holm (1783–1846). ~7.9.1839 i Stege med Anna Regine Elisabeth Noline Schmith, *8.2.1806 i Landsled, Møn, †3.5.1869 i Hellerup (Garn.) (~1° 1827 med købmand i Stege Lars Terpager Malling, 1797–1835), d. af møllejejer Niss S. (1763–1838) og Elisabeth Hagen (1767–1841). – Far til Lauritz *P.

P. kom 13 år gammel i handelslære hos købmand Abraham Wulff i Stege. Siden var han godt fem år hos handelshuset C. Hage & Søn i byen, og i denne periode tog han undervisning i engelsk og tysk for at supplere sin mangelfulde skoleundervisning. 1839 blev han gift med en enke efter en større lokal købmand. Hun medbragte en mindre formue der gjorde det muligt for P. at etablere sig som korn- og tømmerhandler i Stege. I løbet af få år fik hans virksomhed et sådant omfang at han følte det naturligt at flytte til Kbh., og 1847 opgav han sin forretning i Stege for at drive en korn- og kommissionsforretning i hovedstaden. I løbet af få år kom han imidlertid ud for betydelige tab, og han mistede sin formue og opgav endelig kornhandelen. Netop på dette tidspunkt begyndte overgangen fra sejl til damp som drivkraft i skibene, og P. havde tidligt haft et klart blik for dampskibsfartens voksende betydning. Sidst i 1840erne fik P. tilbudt at repræsentere det skotske rederi Neill Hererup & Co. i Kbh. Under treårskrigen manglede den danske regering transportskibe, men gennem sin skotske forretningsforbindelse lykkedes det P. at leje sådanne til den danske stat. Lejemålet gav P. en vis økonomisk bevægelsesfrihed, hvorfor han kunne begynde at realisere nogle af sine ideer: Han var for alvor blevet opmærksom på de muligheder der lå i at forbinde det danske ørige med et tæt net af dampskibsruiter. Han havde også tydeligt set, at udenlandske interesserede stod på spring for at realisere sådanne planer. Overvejelserne resulterede i, at P. 1850 købte hjuldampskibet Zephyr. I de følgende år føjede han stadig flere dampskibe til selskabet. Han valgte Kvæsthusbroen i Kbh. som anløbsplads, og den blev i mere end 100 år centrum for rute-

Prior, H. P.

skibstrafikken mellem hovedstaden og provinser.

En af P.s fremtrædende evner bestod i, at han forstod at udarbejde fartplaner, så der blev forbindelse med andre trafikmidler, dagvogne og jernbaner. Priors aktiviteter tog sigte på at udbygge et indenrigsk rutenet, mens C. P. A. Koch arbejdede med udenrigsfart til og fra Danmark. P. mødte dog hård konkurrence fra mindre, lokale rederier, ikke mindst Brdr. Petersens dampskibsselskab fra Randers samt fra lokale enkeltskibsrederier. – P.s nybygningsprogram i 1850'erne anstrengte dog hans økonomi så hårdt at da dampen Cimbria forliste 1858 og var underforsikret betød det at hans ekspansion blev bremset og dele af virksomheden kom under administration. Fra begyndelsen af 1860'erne blev udvidelsen af aktiviteterne dog genoptaget med et stort nybygningsprogram, således at P.s rederi da det sammen med rederiet Koch & Henderson og Det almindelige Danske Dampskibs-selskab 1866 overgik til Det Forenede Dampskibsselskab omfattede i alt ni dampskibe. Ved sammenslutningen blev P. direktør for indenrigsafdelingen i det nye storrederi der de første fem år havde til huse i hans ejendom i Bredgade. Han ledede indenrigsafdelingen til han 1872 trak sig tilbage.

P. var en mand af en næsten rastløs aktivitet og karakter og af en meget skiftende sindsstemning. En tid søgte han ro på en nerveklunik, og i en anden længere periode opholdt han sig i Italien. I DFDS havde han svært ved at vænne sig til, at der var en bestyrelse over ham, og han kom aldrig i et gnidningsløst forhold til C. F. Tietgen. – P. var ved siden af sit arbejde i DFDS stærkt engageret i forskellige byggeforetagender. 1868 havde han købt ejendommen Ny Vartov (det nuværende Tuborg terræn), og her byggede han en havn, Priors havn, med påtænkte dokanlæg m.m. Han nåede dog ikke at fuldføre sit projekt, idet et svækket helbred tvang ham til 1872 at sælge hele ejendommen til et konsortium der stiftede Tuborg. I denne periode købte P. også ejendommen St. Kongensgade 40 hvor han byggede en dampmølle med tilhørende bageri der blev drevet som familieselskab med børnene som interessenter. Det overgik siden til De forenede Dampmøller. P. havde også planer om at engagere sig i skibsbyggeri med skibsbyggerne C. C. Burmeister og W. Wain, ligesom han havde planer om at starte et bjærgnings-selskab. Der er næppe tvivl om, at denne aktivitet uden om DFDS irriterede Tietgen og skabte en del konflikter mellem de to. – Fra 1851–60 var P. borgerrepræsentant i Kbh., og han var under kole-raepidemien 1853 meget virksom som medlem af

sundhedskommissionen. Få år efter hans død blev en nybygning på DFDS' Ålborgrute opkaldt efter denne skibsfarts pioner. – R. 1861. □Mal. af D. Monies ca.1858. Buste af L. Prior, 1859. Mal. af H. Olrik, 1864 (Handels- og søfartsmus. på Kronborg) og 1868. Buste af L. Prior, 1876 (sst.). Foto.

[H. P. P.] En kort optegn. af mit livs vigtigste begivenheder, 1861. – Thomas Prior: Slægten Prior i Danm., 1948. Chr. Nielsen: H. P. P., 1878. Jul. Schovelin: Det foren. dampskibs-selsk. 1866–91, 1892. Samme: Det foren. dampskibs selsk. A/S, 1906. Børsen 22.6.1924. Thomas Prior i Handels- og søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1944 20–107 (udg. som særtryk s.m. P.s optegn., 1861 og Chr. Nielsen: H. P. P., 1878 med titlen: H. P. P. 1813–75. Blade af hans liv og virke, 1944). Louis E. Grandjean sst. 1954 80–87. Poul Graae: Hundrede år på havene. DFDS 1866–1966, 1966. – Papirer i Rigsark.

Henrik Fode

Prior, Hans Peter, 1866–1936, industridrivende, handelsminister. * 25.2.1866 i Kbh. (Garn.), † 27.9.1936 i Hellerup, begr. i Kbh. (Vestre). F: skibsbygningsingeniør Johannes Andreas P. (1840–1905) og Fernanda Frederikke Louise Jacobine Ekman (1843–93). ~ 1° 22.9.1893 i Kristiania med Margarethe Cathrine Bergh, * 17.9.1866 i Kristiania, † 28.7.1927 i Gentofte, d. af højesterets-, senere regeringsadvokat, dr.jur. Johannes B. (1837–1906) og Anna Johanne (Hanne) Borchgrevink (1838–1906). ~ 2° 27.1.1929 i Vrejlev med Inger Adelheid Kaas, * 25.8.1894 på Gunderuplund, Ødum sg. v. Randers, † 1.7.1971 i Søborg (~ 1° 1916 med cand. phil. Hans Kaj Niels Rand, 1891–1944), d. af godsejer, senere hotelejer Niels Adolph Christoph K. (1868–1936) og Sarah Henriette adopt. Heiberg (* 1853, ~ 1° 1882 med læge Aage Suen-son, 1851–88). – Bror til F. *P.

Efter skolegang i Borgerdydskolen fik P. en teknisk uddannelse i maskin- og mekanikerfaget i C. P. Jürgenssens mekaniske Etablissement. Han supplerede denne med et par års teoretiske studier og rejste derefter 1888 til USA, hvor han en tid arbejdede i The Edison Machine Works. Da han 1891 vendte hjem, indrettede han i et kælderlokale i en baggård i Kannikestræde i Kbh. en mindre virksomhed for fremstilling af kabler og elektriske ledninger. 1893 etablerede han firmaet *Nordisk Kabel-fabrik*, og støttet af elektroteknikkens rivende udvikling i de følgende menneskealdre arbejdede han denne virksomhed – der 1898 var blevet til *Aktieselskabet Nordiske Kabel- og Traadfabriker* – frem til et industriforetagende af kontinentale dimensioner. En fuldendt rationaliseret fabriksteknik og et velorganiseret salgssystem satte selskabet i stand til ikke

alene at afslå konkurrence fra udenlandske karteller, men også at oparbejde en betydelig eksport. Som grundlægger af den danske kabelindustri vandt P. tidligt et anset navn i industrielle kredse. 1908(–12) valgtes han til formand for Elektroteknisk forening, og 1910 blev han formand for Industriforeningen på et kritisk tidspunkt, da stærke kræfter var i gang for at give den danske industri en aktiv og mere moderne udformet repræsentation. Disse bestræbelser førte s.å. til oprettelse af Industrirådet, for hvilket P. blev den første formand. Af helbredshensyn nedlagde han formandshvervet allerede 1911, og det blev Alex. *Foss som i de følgende år skabte Industrirådets fremragende position, men P. ydede under verdenskrigen 1914–18 en betydelig indsats ved varetagelse af rådets handelspolitiske opgaver. Han var medlem af Englandsudvalget og underskrev som udsending for Industrirådet i London 1915 den første af rådets aftaler med de krigsførende magter. Ligeledes beklædte han under verdenskrigen en række formandshverv i de særlige udvalg der blev nedsat for at fordele de indførte varer blandt de enkelte fabrikker, og efter iværksættelsen af den tyske u-bådsblokade rejste han sammen med direktør Christian *Cold til Amerika for at opnå et arrangement med De forenede Stater.

Da sygdom i jan. 1920 tvang ingeniør Foss over i uvirksomhed, stod P. ubestridt som industriens førstemand og blev på ny Industrirådets formand, i hvilken egenskab han de følgende år, der var en udpræget krisetid for den danske industri, arbejdede energisk på at skaffe denne et kriseværn. April 1920 var han handelsminister i forretningsministeriet M. P. Friis. Landmandsbankens sammenbrud 1922 og den række undersøgelser som opstod i fortsættelse heraf, medførte imidlertid at han ved en højesteretsdom af 29.9.1923 blev slået ud både som organisationsmand og som erhvervsmand. P. som, mens han arbejdede Nordiske Kabel- og Traadfabriker frem, havde mødt megen forståelse og støtte hos Landmandsbanken og gehejmeatatsråd Isak *Glückstadt, var gennem årene blevet stedse nøjere knyttet til denne bank og indtrådte ikke alene i dens bankråd, men også i bestyrelsen for en række erhvervsvirksomheder, hovedsagelig inden for bankens interesseområde: Det Transatlantiske Kompagni, Nordiske Metalvarefabrikker, Forenede Automobilfabrikker, Nielsen & Winther m.fl. 1918 havde han sammen med Emil *Glückstadt og Ove Ringberg dannet et konsortium til opkøb af aktier i Nordisk Kabel- og Traad. Formålet var at værne selskabet mod en spekulantgruppe, men da konsortiet gav store tab, blev disse ad forskellige veje overført til sel-

skabet og Landmandsbanken. P. blev for meddelagtighed i disse transaktioner ved højesteret idømt 120 dages fængsel (landsretten havde indskrænket sig til en bøde på 800 kr. for overtrædelse af aktieselskabsloven), men sandsynligheden taler stærkt for, at P. ikke har været klar over at der ved de pågældende transaktioner blev foretaget noget retsstridigt. Som følge af Landmandsbanksagen fratrådte P. 1923 som direktør for Nordisk Kabel- og Traad, ligesom han også måtte opgive posten som formand for Industrirådet. Efter udstået straf etablerede han 1925 *Dansk Galosche- og Gummifabrik*, Køge som han ledede til 1931. De sidste år af sit liv stod han uden for praktisk industrivirksomhed, men var dog til sin død medlem af bestyrelsen for Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk, for Teknologisk institut, for børnehjemmet Danmark og medlem af Dansk elektroteknisk komité.

I sin virksomhed som industrimand var P. præget af åbenhed og fremsynethed. Han var i besiddelse af en fremragende teknisk viden og et skabende organisationstalant, men hans mangel på dybtgående finansiell indsigt kombineret med en gennem mange år opbygget tillidsfuldhed over for Glückstadterne – der fra oprettelsen bestred formandsposten i Nordiske Kabel- og Traadfabrikers bestyrelse – blev afgørende for hans inddragelse i bedragerierne omkring Landmandsbanken. Det er betegnende, at hans personlige integritet ikke på noget tidspunkt blev draget i tvivl. – R. 1916. DM. 1920. □ Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt og af Carl Jensen (Fr.borg). Buste af H. Gyde Petersen udst. 1914. Foto.

H. P. P.: Erindr. fra barndomstiden, 1939. – Thomas Prior: Slægten Prior i Danm., 1948. Den tekn. foren. s. t. XL, 1916 109f. Alex. Foss og H. Bing i Tidsskr. for industri, 1923 101f. P. D[rachmann] sst. 1936 53–55. Aage Heinberg: Danske erhvervsmand II, 1933 379–82. Johs. Hansen: Hovedtræk af industrirådets hist., 1935. Same: A/S Nord. kabel- og trådfabrikker 1898–1948, 1948. Arbejdsgiveren, 1936 65 344. H. Pade i Elektrotekniker, s.å. 407–09. Børsen 25.2.s.å. Politiken 28.9.s.å. Berl.tid. s.d. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

Prior, Lauritz Terpager Malling, 1840–79, billedhugger. * 8.6.1840 i Stege, † 5.4.1879 i Kbh., begr. i Gentofte. F: skibsreder H. P. *P. (1813–75) og Anna R. E. N. Schmith (1806–69). ~ 12.4.1870 i Thisted med Magdalene Bendixen, * 9.3.1852 i Thisted, † 21.4.1916 i Hellerup, d. af købmand og vicekonsul Frederik Carl B. (1803–72, ~ 1° 1831 med Mariane Emilie Augusta von

Prior, Lauritz

Mehren, 1809–48) og Amalie Pontoppidan (1816–1901).

P. kom efter konfirmationen på Grüners handelsakademi, hvorfra han tog eksamen 1857 med en fremtid ved handelen for øje. Bekendtskab med den norske billedhugger Olaf Glosimodt bevirkede imidlertid at han gav sig til at modellere. Maj 1857 optog H. W. "Bissen ham i sit atelier hvor han arbejdede en række år. Samtidig gik han til frihåndstegning hos G. F. "Hetsch, og okt.s.å. kom han ind på kunstakademiet. Her vandt han den mindre sølvmedalje dec.1859, den store sølvmedalje dec.1860 og forlod derefter akademiets skoler. 1863 fik han Neuhausens præmie for en mindre portrætbuste af C. W. Eckersberg (glyptoteket), 1869 halv præmie i Eibeschutz' konkurs for gruppen *Hagar og Ismael* (Ålborg museum). P. debuterede på Charlottenborg 1860 og udstillede her næsten årligt til sin død. Sammen med den finske billedhugger W. Runeberg foretog han en rejse til Paris maj-juli 1861, og juni-juli 1862 var han i London. Okt.1862 rejste han med Runeberg over Berlin, Dresden, München, Firenze til Rom, hvortil de ankom nov.s.å. P. lejede en bygning i Via San Basilio med flere atelierer som han fremlejede, bl.a. til Runeberg, den svenske billedhugger Fritiof Kjellberg og maleren L. A. "Schou. Til alle disse knyttedes han ved nært venskab; ligeledes omgikkes han daglig V. "Bissen. April-maj 1867 vendte han hjem over Paris hvor han så verdensudstillingen. Senere besøgte han verdensudstillingen i London 1871.

Det første arbejde hvormed P. vakte opmærksomhed var statuen *Narcissus* som Den kgl. skulptursamling købte på udstillingen 1862. I Rom udførte han grupperne *Odysseus og Calypso* der ligeledes erhvervedes af skulptursamlingen (nu i Ålborg museum), og *Amor og Psyche* som samtiden anså for et af hans bedste arbejder, og som langt senere kom til kunstmuseet i et meget smukt, egenhændigt marmoreksemplar. Desuden udførte P. buster af faderen, 1859 og 1876, *W. Runeberg*, 1860 (museet i Porvoo, Finland), kgl. skuespiller *L. Phister*, 1862 (Århus og Ålborg museer), kgl. kammersanger *Niels Juel Simonsen*, 1877 (Teatermuseet) og store buster af *Frederik VII* til offentlige pladser i Thisted, Maribo (begge afsløret 1867), Vordingborg og Præstø (begge afsløret 1868). Hertil kommer statuetter med motiver som *En ung Bacchus* og *To smaa Satyrer slaas om Vindruer*. De vandt meget bifald. Ved konkurrencen om et H. C. Andersen-monument 1876 blev han en af de fire hvis skitser antoges til udførelse i model i halv størrelse. – P. havde en let hånd og løste adskillige dekorative opgaver. Til kommunens fest i Ro-

senborg have ved kronprinsens bryllup 1869 modellerede han en kolossal Danmarks-statue og fire buster af *Niels Juel*, *Griffenfeld*, *J. C. Ryge* og *J. H. Wessel*. Han leverede facadedekorationerne til den atelierbygning bag Bredgade nr. 33 som hans far byggede 1866, og han deltog i udsmykningen af Fr.borg slot (riddersalens loft) og det nye kgl. teater (modeller til det plastiske arbejde på lofterne i tilskuerrum og foyer, portrætmedaljoner på balkonen). – Arbejder af P. findes i kunstmuseet, den Hirschsprungske samling, museerne i Århus og Ålborg og H. C. Andersenmuseet i Odense. □Mal. af J. F. Møller, 1855. Tegn. af H. Olrik, 1863 (Fr.borg), mal. af samme, 1864. Tegn. af Carl Bloch, 1864 (skandinav. foren. i Rom). Træsnit 1879. Mal. af L. A. Schou og af A. Dorph. Foto.

Ill.tid. 6.6.1869. Ude og hjemme 4.5.1879. L. Dietrichson: Svundne tider I. Kria. 1896 338; III, 1901 42 65f 167f. Vilh. Bergsøe: Eventyr i udlandet, 1905 202–05. Fr. G. Knudtzon: Ungdomsdage, 1927 (fot. opr. 1974) = Memoirer og breve XLIX. Eva Buchgaard i Arkitekten LXXX, 1979 480–83. – Billedhugger L. P. Hans liv og virke 1840–79 (manus. i Kunstakad.s bibl.).

Sigurd Schultz*

Prior, William Wain, 1876–1946, officer. * 18. 7.1876 i Kbh., +9.3.1946 på Frbg. (Mariendal), begr. Frbg. kgd. F: dammøllebestyrer, senere grosserer Oscar Frederik Leopold P. (1848–1903) og Agnes Wain (ca.1842–92). ~ 23.12.1901 i Kbh. (Garn.) med Jensine Ingeborg Hansen, * 3.4.1881 i Kbh., † 16.7.1945 på Frbg., adoptivd. af grosserer Jens Chr. H. (1850–1907) og Emma Emilie Hegelund (1848–1914).

P. blev premierløjtnant i fodfolket 1898, gennemgik generalstabsklassen 1903–05 og kom gennem en menneskealder til i usædvanlig stort omfang at beskæftige sig med generalstabsarbejde. Efter udnævnelse til kaptajn 1910 var han 1917–24 chef for generalstabens operationssektion og senere som oberstløjtnant en højt anset lærer i krigskunst i generalstabsklassen 1924–28. Et par år var han bataljonschef og chef for 5. regiment. Han blev oberst 1929 og vendte 1930 tilbage til generalstaben til han 1937 blev generalmajor og chef for sjællandske division. Skønt det måtte stå regeringen klart at P. langt fra kunne følge dens tanker om i givet fald kun at yde en begrænset militær indsats blev han i dec.1939 udpeget til kommanderende general – utvivlsomt til stor tilfredshed i hæren hvor han nød overordentlig agtelse. Men de følgende måneder op til den 9. april skulle vise ulykkelige eksempler på at P. ikke var på talefod med regeringen. Den afviste praktisk talt alle hans forslag til forbedring af det militære beredskab. Da P. yder-

mere 9.1.1940 uden at orientere forsvarsministeren Alsing Andersen indførte et – forekommer det i dag – noget forhastet alarmberedskab i Sønderjylland som lokalt skabte betydelig uro påtaltes det af ministeren, hvad der beklageligvis fik generalkommandoen til at vise mere tilbageholdenhed da det blev alvor tre måneder senere. Da fremsatte P. nok fremdeles utrætteligt forslag, uden dog at sætte sin stilling ind på deres imødekomelse, og man har senere kunnet påvise at ikke alle forslag var lige hensigtsmæssige samt at visse afgørende forhold som fx betydningen af Ålborg flyveplads ikke blev erkendt. Den 8.4. aften forekommer P. næsten opgivende, på nogle områder overfortolkende regeringens restriktive ønsker og synes i øvrigt at have været under det indtryk at „man“ vidste noget der for regeringen gjorde situationen mindre akut truende. Her mod slutningen af forspillet forekommer P. i sin frustration nærmest at være gået i baglås psykisk.

Den næste morgen stod P. i den for ham så tragiske rolle som chefen for „hæren der ikke måtte kæmpe“. Beredt på et yderste offer for landets ære og omdømme foreslog han at kongen og regeringen sluttede sig til den nærmeste bataljon i Høveltelejren. Stærkt bevæget af sorg og skam måtte han dog bøje sig for den politiske beslutning om øjeblikkelig kapitulation. At man så grotesk blev taget på sengen rystede P. uopretteligt. I hans så venlige og ridderlige karakter frøs noget varmt og ædelt, og den bitre skamfølelse har vel også været næret af en erkendelse af eget medansvar – uden at han dog bevisligt har givet udtryk herfor. Næst at søge hæren rehabiliteret gennem fremlæggelse af det politiske ansvar gik hans bestræbelser under besættelsen ud på at bevare og udbygge hærens rolle som en bærende samfundsinstitution til værn mod ydre fjender, uanset de øjeblikkelige konjunkturer. Han vågede over at forhandlingspolitikken ikke vedførte skridt der kunne bringe hæren ind i krigen på tysk side. Over for et tysk forlangende i juni 1941 om en begrænset medvirken af den danske hær i bevogtningen mod faldskærmsagenter og sabotører advarede han i kraftige vendinger: „Det første skud mod englænderne kan bringe os ind i krigen“. Da han blev overhørt søgte han sin afsked som blev ham bevilget i okt.1941.

Med al sin viden og militær-videnskabelige skoling var P. et temperamentsmenneske der i for høj grad lod sig lede af følelser til køligt og realistisk at kunne sikre hæren en tålelig stilling i en for den vanskelig politisk situation. Med ringe forståelse for det parlamentariske systems vilkår var han forankret i traditionelle militære værdier og en patriotisme med kongetroskab som det

bærende. – P. var livet igennem jernflittig og grundig i sine studier og har skrevet afhandlinger og lærebøger. *Mindeblade* foreligger i manuskript (Rigsark.). – R. 1919. DM. 1922. K.² 1931. K.¹ 1937. S.K. 1941. □Foto.

Beretn. til folketinget afgivet af den 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45 [Den parlamentariske kommission] I, 1945. – Vald. Bjerregaard i Militært t. LXXXV, 1946 139–44. Bjorn Svensson: Derfor gik det sådan 9. april, 1965. A. R. Jørgensen: 9. april, de spildte muligheds dag, 1979. Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

E. H. Wolff

Prior, Hans Vilhelm Eller, 1835–1910, boghandler. * 10.4.1835 i Mølgård, Vandborg sg., † 20.5.1910 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: kapellan i Hundstrup, senere sognepræst i Nors og Tved Andreas Peter P. (1805–97, ~2° 1871 med Torbine Stenbrygger, 1837–1915) og Hansine Vilhelmine Eller (1809–69). ~ 14.8.1864 i Hansted med Anna Maria Wørmer, * 13.2.1844 i Hanstholm, † 13.8.1890 i Kbh. (Johs.), d. af fyrinspektør, senere krigsråd Heinrich Julius W. (1805–76) og Aurelia Katrine Gesner (1811–82).

Som adskillige af de boghandlere der etablerede sig i Kbh. i midten af 1800-årene var P. af præsteslæggt. Han blev født i et sogn en milsvej vest for Lemvig og fik sin første udmærkning hjemme og i en efter forholdene udmærket landsbyskole. 1846 blev han og hans lidt ældre bror i uddannelsesøjemed sendt til Kbh. hvor de fik deres hjem hos skolemanden H. E. Melchior og gik i dennes skole. 1850 blev P. lærling i J. H. Bings etableret og kom her til at beskæftige sig med bøgerne, men sin egentlige faglige uddannelse erhvervede han 1855–59 i udlandet. Han var vel rustet, da han efter hjemkomsten 1859 for lånt kapital etablerede sig Købmagergade 48 hvor han efter en trang begyndelse oparbejdede en solid virksomhed omfattende boglade, forlag hvis styrke var et antal udbredte skolebøger, samt kommissionsforretning for udenbys, ikke mindst norske boghandlere. Da denne for boghandelen særlige erhvervsgren 1894 centraliseredes i en fælles kommissionsanstalt, var P. den eneste der ikke lod sin kommissionsforretning opgå i anstalten. 1875 fik hans firma under rummeligere forhold sit blivende sted i hjørneejendommen Købmagergade 52. 1876 udnævntes P. til græsk, 1906 til dansk hofboghandler. Han var fra 1863 medlem af Boghandlerforeningen i København, i hvis arbejde han interesserede men ikke uden gnidninger tog del. Han omtales som brysk og kantet af væsen, men var påskønnet af mennesker der kendte ham godt. 1900 optog P. sin veluddannede søn **Aage P.**, * 14.11.1866,

Prior, Vilhelm

† 3.2.1936, som medejer af firmaet, fra 1910-ejerne. Han, der ligesom faderen var en udpræget karakter med egne meninger, desuden kunstnerisk begavet, drev virksomheden videre i det gamle spor. Som forlægger gjorde han sig 1931 bemærket ved at udgive Nis Petersens succesroman *Sandalmagernes Gade* og vedligeholdte i nogle år forbindelsen med ham. 1910–15 var han leder af Boghandlerforeningens kautionsudvalg, og han tog initiativet til et 1918 oprettet særligt kautionsfond der har været mange boghandlere til nytte i deres forhold til Gyldendal. 1912 deltog han med offervillighed og betydelig indsats i starten af dagbladet Hovedstaden; han var filantropisk interesseret. Efter hans død overgik forretningen til døtrene Anna P. (1897–1963) og Estrid P. (* 1899). Den blev nedlagt 1964, dog videreført det siden 1919 dyrkede speciale med artikler for dukketeatre under navnet Prior, men det er nu på fremmede hænder. – Broderen Daniel Christian P., * 8.5.1834, † 31.1.1925, blev student 1854, cand.teol. 1860, kateket ved Holmens kirke 1863 og 1876–1917 i. residerende kapellan ved Frue kirke i Kbh. 1875–1910 var han førstesekretær, senere formand for Foreningen til evangeliets forkyndelse for nordiske søfolk i fremmede havne og redigerede dens blad Havnen. Også for missionen i Grønland virkede han. Han udgav festskrift 1885 i anledning af Asylselskabets 50 år og 1892 i anledning af Sømandsmissionens 25 år. R. 1883. DM. 1898. K.² 1909. – R. 1909. □Foto.

Nord. boghandlertid. 16.5.1884, 19.5.1909 og 26.5.1910. Bertel Ludvigsen i Dansk boghandlertid. 22.4.1927. Chr. Kønig sst. 18.5.1934. Michael H. Jensen sst. 7.2.1936 (om Aage Prior). K[nud] H. D[itlevsen] i Det danske bogmarked, 1959 352–54. O. H. Delbanco: Festskr. i anledn. af boghandlerforen.s halvhundredårsdag, 1887. A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 1893 162f; 1906 277f; 1919 304–06. Axel Larsen o: Aage Prior: Festskr. i anledn. af Vilh. Priors kgl. hofboghandels 50 års jubilæum, 1909. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. Aleks. Frøland: Bøger, bog-salg, boghandlere omkr. 1875, 1969. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland

Prior, Aage, se Prior, Vilhelm.

Prip, Einar, 1868–1939, missionær. * 5.2.1868 i Egense ved Svendborg, † 2.2.1939 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: sognepræst, sidst i Svendborg Rasmus P. (1828–1916) og Sophie Frederikke Høyberg (1835–97). ~ 13.3.1908 i Buerup med komtesse Asta Bertha Julie Moltke, * 31.3.1884 på Conradineslyst, † 30.6.1975 på Diakonissestiftelsen, Frbg., d. af hofjægermester, greve Otto Joachim Adam M. til Nøraget og Conradines-

lyst (1860–1937) og Ingeborg Valentiner (1862–1947).

P. blev student (Sorø) 1886, cand.teol. 1894 og 1895 hjælpepræst hos sin far; tidligt følte han sig kaldet til missionær, men Det danske missions-selskab turde ikke antage ham på grund af hans svage helbred; det bedredes dog, og 1898 udsendes han til Syrisches Waisenhaus i Jerusalem hvor han skulle bistå nogle lærer og præst. Et udvalg med den fremragende missionskyndige Vilh. *Sørensen som formand og Chr. Siegumfeldt som sekretær understøttede hans arbejde, nu kaldet Østerlandsmissionen, som 1903 fik sin blivende missionsmark i den syriske ørken nord for Damaskus. 1905 overtog den fem små missionsstationer som en irsk-presbyteriansk mission havde grundlagt; centrum for arbejdet var ørkenbyen Deratije hvor P. fik sit hjem. Med udmærket støtte af lægen R. *Fox Maule virkede han her til helbredet 1934 tvang ham tilbage til Danmark. Under første verdenskrig var missionen afbrudt i fire år, og den mødte store vanskeligheder, så P. nåede ikke at se sit mål – en menighed af døbte islamitter – virkeliggjort. Men mange indgroede fordomme mod de kristne veg efterhånden for indtrykket af missionens læge- og skolearbejde, og P.s fromme og elskelige personlighed og enfoldige forkyndelse skabte respekt om ham, selv hos fanatiske modstandere. De breve han sendte hjem og hans besøg i Danmark vandt ham en stor vennekreds. P. var en barnlig og glad kristen som levede i stadig bøn og forvisning om at skulle opleve Kristi genkomst, dvs. Kristi første komme og de troendes botrykkelser før de antikristelige trængselstider. Det håb vidnede han om i *Mere Lys over „De sidste Ting“*, 1915 og *Antikrist*, 1919. Han tolkede bibelord og verdensbegivenheder i lyset af sin forventning: oprettelsen af folkeforbundet, rationeringen og ernæringskortene, bibelkritikken og den liberale teologi stod for ham som varsler om det antikristelige verdensrige; hans uhistoriske bibelopfattelse blev fra flere sider imødegået, især af F. *Torm („De sidste Ting“ i Bibelens Lys, 1915) og C. *Skovgaard-Petersen (Tegn og Tider, 1919). Trods sin øjnepaltdende teologiske begrænsning var P. ved sin klippefaste tro og sin uselviske kærlighed en af dem, der kom til at virke stærkest i sin tids danske menighed. – R. 1927. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1938, og af H. Moltke. Foto.

Breve fra E. P., udg. Østerlandsmissionen, 1946. – Chr. Siegumfeldt: Østerlandsmissionen I–II, 1923–27. Østerlandsmissionen gennem 40 år, 1938. Ved E. P.s død, 1939. Johs. Malmstrøm i Dansk kirkeliv, 1939 100–04. Johs. Nordentoft: E. P., 1940. Bodil Neergaard: Minder fra Fuglsang, 1944 117–29 (heri breve). Axel Malm-

strøm: Evangeliet til alverden I, 1948. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Prip-Møller, Johannes, 1889–1943, arkitekturhistoriker. * 27.5.1889 i Rudkøbing, † 30.11.1943 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: læge Theodor Valdemar M. (1850–1922) og Thyra Prip (1862–1948). Navneforandring 22.2.1933. ~ 20.7.1921 i Herning med Antonette Elisabeth Kirkegaard, * 4.1.1888 i Herning, † 25.3.1977 på Frbg. (Solbjerg), d. af kunstdrejer Poul Christian K. (1852–1911) og Christine Christensen (1848–1927).

P.-M. blev student 1907 fra Odense, afsluttede sin uddannelse som murersvend og bygningskonstruktør 1911 og fik afgangsbetegnelse fra kunstakademiets arkitektskole 1920. Efter et ophold i USA (M. Sc. ved Columbia university, New York 1921) blev han, som i henhold til sin uddannelse, sin religiøse indstilling og sine slægtskabsforhold (missionæren Einar Prip var hans morbror) fandtes særdeles skikket dertil, med understøttelse fra en kreds af arkitekter, som dermed ville give deres bidrag til dansk missionsarbejde 1921 udsendt til Kina, for at han kunne frigøre missionærerne for det byggearbejde, de alligevel ikke magtede og ikke havde tid til. Forskellige forhold medførte imidlertid at han, samtidig med at han ivrigt studerede det kinesiske sprog, så at han på arbejdspladserne for sine bygningsforetagender og ved forhandlingerne derom ikke var henvist til at benytte tolk, påbegyndte selvstændig arkitektvirksomhed i Mukden. Han fortsatte denne virksomhed til 1926 og opførte i dette tidsrum, foruden en del privatboliger, flere bygninger for den kinesisk-lutherske menighed. Hans arbejde i Kina blev afbrudt ved, at han 1928–29 på Theophilus Hansens og kunstakademiets legatar foretog studierejser i Italien og Syrien, men med understøttelse fra de to Carlsbergfonde kom han derefter tilbage til Kina for at studere buddhistisk klosterarkitektur og klosterliv. Disse studier gennemførtes i årene 1929–33 ved talrige rejser, særlig i Centralkina, og gav anledning til en række forelæsninger ved kinesiske universiteter og senere til en del foredrag i flere lærde selskaber i Europa. Det indsamlede materiale udarbejdedes med udgivelse for øje i årene 1934–37, alt imens P.-M. fortsatte sin arkitektvirksomhed, specielt ved 1930–39 at opføre bygningerne for Tao Fong Shan Christian Institute i Shatin ved Hongkong. 1939 foretog han, i forbindelse med deltagelse som bygningskyndigt medlem i World Mission Conference i Tambaram, en studierejse

i Indien og var derefter en tid beskæftiget med rådgivende virksomhed i byggesager for et amerikansk missionselskab i Kina. I vinteren 1929–30 var han leder af og prædikant ved gudstjenesterne i den danske kirke i Shanghai, og under næsten hele sin virksomhed ved Hongkong var han medlem af den danske komité for den kristne mission blandt Kinas buddhister.

Af litterære arbejder kan, foruden talrige artikler i danske og udenlandske blade og tidsskrifter, fortrinsvis om kinesisk arkitektur og bygningsarkæologi (se fx *Kinas Bygningskunst* i Arkitekten M, 1937) nævnes *About Buddhist Temples*, 1931, *The Hall of Ling Ku Ssu* (Artes III, 1935) hvori han påviste at en hal ved dette berømte kloster på Purpurberget ved Nanking oprindeligt var bygget til kristen gudstjeneste af franciskanermunkene i begyndelsen af 1300-tallet under mongoldynastiet, og således er den ældste kristne kirke man kender i Kina, samt hans hovedværk *Chinese Buddhist Monasteries, their Plan and its Function as a Setting for Buddhist Monastic Life* der med støtte fra de to Carlsbergfonde udkom 1937 (genudg. 1957). – Idet P.-M. således foruden sin praktiske virksomhed også specialiserede sig i studier over tempelarkitektur, kom næsten hele hans livsværk til at ligge i Kina. Det var fremfor alt hans store dygtighed i det kinesiske sprog, hans varme sympati for kineserne og hans agtelse for deres kultur der vandt ham venner blandt kinesere og skaffede ham deres tillid, så at han ikke alene med held kunne gennemføre sine forskellige byggeforetagender, men også fuldføre de vanskelige studier som de to Carlsbergfonde havde sat ham i stand til, og som har givet så smukt et resultat i det nævnte hovedværk. Til trods for sit store omfang indeholder det egentlig kun en begrænset del af det indsamlede stof og er bl.a. ikke tyngt af beretninger om selve rejserne. Gennem sit arbejde havde P.-M. ønsket at give sit bidrag til kundskaben om Kinas byggekunst og dens historie, et emne som indtil da kun havde været lidet kendt og bearbejdet. Den historiske del af værket var den vanskeligste, fordi der på grund af det forgængelige byggemateriale ikke forefindes virkelig gamle bygninger i Kina. Han var derfor henvist til at slutte fra, hvad der kunne findes af gamle elementer i senere kinesisk bygningskunst, ikke mindst i templerne, fordi disse i særlig grad havde fastholdt ældre tiders byggeskik, samt til studier af beskrivelser og afbildninger af gamle bygningsværker i den ældre kinesiske litteratur. Ikke mindst på grund af de talrige og fortrinlige illustrationer og rids er det et monumentalt værk som umiskendeligt bærer præg af samvittighedsfuld stræben efter nøjagtighed og pålidelighed,

og det har da også vakt megen opmærksomhed og anerkendelse verden over. □Foto.

Carl Schiøtz og Axel G. Jørgensen i Arkitekten U, 1943 33f. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

*Andreas Hansen**

Proft, Christian Gottlob, ca. 1736–93, boghandler. * ca. 1736, † 30.11.1793 i Kbh., begr. Petri kgd. ~ 27.7.1763 i Lyngby (Petri) med Christina Rothe, døbt 20.11.1743 i Petri k., † 29.8.1791 i Kbh., d. af boghandler Gabriel Christian R. og Mette Catharina Kalleboe.

P. blev boghandler da han sammen med sin svingermor overtog hendes afdøde mands boglade på Børsen, først som Gabriel Christian Rothes Enke & Proft, fra 1770 som Rothes Arvinger & Proft. Bogladen må have været en af de større på Børsen; den disponerede over tre boder. P. virkede tillige som forlægger og udsendte flere smukt trykte værker, blandt dem Johannes *Ewalds *Samtlige Skrifter* I–IV, 1780–91. Nicolai *Abildgaard skulle have illustreret udgaven, men kom kun til at levere tegninger til bind I fordi de vakte forargelse ved deres moderne stil og anstødelige nuditeter; opgaven overgik så til tyskeren Dan. Chodowiecki. P. havde også et par tidskrifter på forlag, og det var hos ham at J. C. *Schönheyder, senere biskop og Johannes Ewalds formynder, 1763–64 udsendte *Madame Marie le Prince de Beaumonts Magazin for Børn* I–IV der regnes for banebrydende i børnebogslitteraturen. Søren *Gyldendal samarbejdede 1783 med P. om Peder *Kofod Anchers tekstkritiske udgave af *Jyske Lov* med latinsk oversættelse som Gyldendal ønskede solgt på messen i Leipzig hvor han ikke selv havde forbindelser, men hvor P. i det mindste af navn havde et forlag. 1776 ville P. have ladet Goethes Werther oversætte til dansk, men det blev ham forbudt; det teologiske fakultet fandt bogen bespottelig. Efter Hans *Holcks død optog P. 1784 udgivelsen af den københavnske vejviser. Den forblev efter hans egen død nogle år i familiens eje, men overgik så på andre hænder.

1773 gik det P. ilde. Han havde forsynet en misliebige forbindelse med et par tyske Struenseevnlige skrifter (et af dem skildrede dronning Juliane Marie som en sand djævel) og blev idømt en bøde på 500 rdl. Da der 1769 var forslag fremme om at lægge told på indførte bøger, var P. en af de seks førende københavnske boghandlere der med støtte af bl.a. B. W. *Luxdorph med held protesterede mod planen. 1776 blev P. universitetsboghandler; til Det kgl. bibliotek havde han betydelige leverancer. 1784 søgte han bevilling til at anlægge et bogbinderi; det stødte

på modstand fra lavet og blev ham nægtet. Bedømmelsen af ham er ikke enstemmig. K. L. Rahbek kan citeres for modstridende udtalelser, og det norske selskab kaldte ham „den tyske boghandler“, hvad der tyder på national modvilje, men selskabet sagde tillige om ham i en skikvise, at han (underforstået uretmæssigt) „prentede andre folkes breve“. Økonomisk gik det op og ned for ham, 1781 gik han fallit, men han må være kommet til kræfter igen, idet han efterlod sig ca. 15 000 rdl. Efter hans død overgik forretningen til sønnen Christian Georg P. (1763–1809) og svigersønnen Johan August Storch der allerede i nogen tid havde været P.s associeer. Den omstændighed, at både far og søn forkortet blev kaldt C. G. P. har nogle steder medført forvekslinger. □Silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.).

E. C. Werlauff: Efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. I–II, 1870. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 V,1, 1906. Harald Weitemyer: Småting om boghandel og boghandlere i det 18. årh., 1908. Carl C. Christensen: Fra Holck til Krak, 1943. Otto Andersen: Tidsbilleder fra boghandelens verden, 1965. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974.

Aleks. Frøland

Prohaska, Carl Wilhelm, * 1903, skibsbygningsingeniør. * 15.2.1903 i Struer. F: købmand Carl Alfred P. (1871–1905) og Hertha Plantener (1875–1958, ~ 2° 1907 med hotelejer, bankdirektør Jacob Peter Schou, 1859–1923). ~ 12.4.1929 i Helsingør med Elise Dæhnfeldt, * 13.9.1902 i Odense, † 24.10.1962 i Hellerup, d. af direktør Ludvig D. (1871–1908) og Ellen Lind (1875–1941).

P. blev student 1921 fra Viborg og cand.polyt. 1928 som maskiningeniør. Efter eksamen kom han, der allerede i studietiden havde foretaget studierejser til engelske og tyske skibsværfter, til Helsingørs Jernskibs og Maskinbyggeri, blev s.å. ansat hos Burmeister & Wain og 1930 ingeniør ved Ateliers & Chantiers de France i Dunkerque. 1935 var han en kort tid ansat som ingeniør ved DFDS, hvorefter han på ny kom til B. & W. Fra 1936 helligede han sig studiet af skibes svingninger, arbejdede efteråret 1936 med modellorsøg med skibe ved Nederlandsch Scheepsbouwkundig Proefstation te Wageningen og blev 1941 dr.techn. på en afhandling om lodrette skibssvingninger med to knuder. 1937 blev P. udnævnt til professor i skibsbygning ved Polyteknisk læreanstalt. Rammerne for skibsforskning på læreanstalten var da meget begrænsede, men det lykkedes P. at interessere dansk industri i at få oprettet et skibsbygningslaboratorium hvor forsøg i større skala kunne udføres, og 1957 åb-

nedes hydro- og aerodynamisk laboratorium i Hjortekær. P. var til 1973 leder af laboratoriet der arbejdede med bl.a. eksperimentel beregning af kærtringsgrænsen for skibe. P. blev ofte benyttet af staten som sagkyndig ved klarlæggelse af årsagen til skibssulykker. Laboratoriet fik under hans ledelse et sådant ry, at udlændinge i stort tal kom hertil for at få deres problemer løst. P. har foruden disputatsen udgivet talrige videnskabelige skrifter, bl.a.: *Sugning mellem hinanden overhalende Skibe*, 1945, *Vibrations verticales du Navire*, 1947, *Influence of ship form on transverse stability*, 1951, *Calculs électroniques dans la construction navale*, 1959, *Results of some systematic stability calculations*, 1961 og *Form coefficients and arrangement of ships*.

P. var 1960–71 formand for Intergovernmental maritime Consultative Organization Committee for Ship Stability og arbejdede her især med at øge sikkerheden for fiskekuttere. P. var prorektor ved højskolen 1953–56, leder af Dansk skibsteknisk forskningsinstitut 1960–67 og medlem af biblioteksudvalget for Danmarks tekniske bibliotek 1947–66. Desuden var han medlem af bestyrelsen for Regnecentralen 1956–63 (formand 1964) og medstifter af Danske skibsværfters kodningscentral. Blandt en lang række tillidshverv kan desuden nævnes at P. var medlem af direktionen for Kbh.s maskinskole 1941–60, af komiteen for Handels- og søfartsmuseet på Kronborg 1949–55 (formand 1955–60) og formand for selskabet Handels- og søfartsmuseets venner 1950–60. – P. er medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1941, af Ingenjörsvetenskapsakademien, Stockholm og 1969 af det franske Académie des Sciences. Han fik Royal Institution of Naval Architects præmie 1951, 1963 den engelske guldmedalje, William Froude medaljen. – R. 1947. R¹. 1953. K. 1961. □Foto.

Ingeniøren L, 1941 I 115. Berl. aften 20.12.1966. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Poul Vinding)

Prom, Poul Lauritz Skibsted, 1898–1962, translator. * 16.11.1898 i Kbh. (Holmens), † 30.1.1962 sst., begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant i flåden Viggo Vincents Johannes P., f. Jørgensen (navneforandring 1906) (1867–1923) og Regina Emilie Skibsted (1868–1955). ~ 16.11.1931 i Frbg. k. med Karen Aase Hansen, * 19.5.1903 på Frbg., d. af direktør Aage H. (1875–1938) og Johanne Frederikke Andersen (1880–1939).

P. blev frivillig lærling i flåden 1914 og søkadet 1916. Han afsluttede imidlertid ikke søofficersuddannelsen vistnok pga. en forbigående af hans far. P. søgte derefter arbejde til søs og kom til

USA hvor han meldte sig til tjeneste i US Army. P. kom her til at flyve balloner og gennemgik senere pilotuddannelse. Karrieren stoppede dog fordi han ikke var amerikansk født, hvorefter han tog hjem til Danmark, fik ansættelse i det amerikanske generalkonsulat, og 1927 blev translator i engelsk. Han genoptog forbindelsen med søværnet og blev 1932 lærer i engelsk på søofficersskolen, en stilling han virkede i lige til sin død som en afholdt lærer. Gennem sine tidligere klassekammerater fra søofficersskolen og sin ansættelse som lærer sst. havde P. nøje tilknytning til søofficerskorpset og blev efter 29.8.1943 knyttet til arbejdet omkring søværnets illegale marinestab kaldet Elverhøj. I september 1944 overtog P. således ledelsen af denne stabs transportsektion, kaldet skovsvinene, der sørgede for våbentransporter fra Sverige, forsendelser for den militære efterretningstjeneste samt transport af kurerer. Som dække blev anvendt et allerede eksisterende småskibsrederi. P. viste sig velegnet til at løse disse opgaver og var desuden tre gange illegalt i Sverige 1944–45. Han udførte et stort og glimrende arbejde for modstandsarbejdet under den tyske besættelse. – R. 1946. DM. 1951. □Foto.

Erling Foss: På eget ansvar, 1958. Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance 1–11, 1959. Sv. Schjødt-Eriksen: En udsat post, 1976. P. Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980. – Papirer i Rigsark.

Hans Chr. Bjerg

Prosch, Ferdinand Victor Alphons, 1820–85, veterinær. * 25.11.1820 i Kbh. (Garn.), † 29.7.1885 sst. (Johs.), begr. sst. (Garn.). F: krigskancellisekretær Johan Henrik William P. (1792–1843) og Caroline Sophie Brément (1799–1855). ~ 27.2.1847 i Kbh. (Frue) med Emilie Henriette Gram, * 16.7.1819 i Brønsholm, Karlebo sg., † 15.3.1890 i Kbh. (Jac.), d. af styrmand, senere traktør Johan Frederik G. (1790–1846) og Johanne Jensdatter Danielsen (1786–1843).

Som så mange af Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles tidligere lærere udgik P. af lægernes kreds. Efter studentereksamen 1837 fra Metropolitan skolen studerede han medicin, tog lægeeksamen 1843 og var 1843–46 prosektor under professor D. E. *Eschricht ved universitetets zootomiske museum. Som marinelæge foretog han 1847–49 togter til Guinea og Vestindien og var 1849 overskibslæge på fregatten Havfruen. Efter krigen nedsatte han sig som praktiserende læge i Kbh., men underviste samtidig i naturhistorie og udgav en meget benyttet skolebog, *Dyrerigets Naturhistorie*, 1851. Da lærerpladsen i de hygiejniske fag ved veterinærskolen blev ledig 1852 ved professor G. *Withs konstitution i landstut-

mesterembedet, deltog P. i konkurrencen og blev den foretrukne. De første år konstitueredes han i stillingen men udnævntes 1858 til lektor i diætetik, husdyrhold, husdyravl og beslaglære ved den ifølge lov af 8.3.1856 oprettede veterinær- og landbohøjskole; 1859 blev han professor. P.s mangeårige naturvidenskabelige uddannelse gjorde det let for ham at sætte sig ind i husdyrbrugfagene; hertil bidrog også studierejser i ind- og udland hvor han bl.a. studerede tyske og engelske husdyrracer. 1855–83 var han tillige lærer i ydelære og beslaglære ved ride- og beslagskolen. 1879 fritoges han for beslagundervisningen ved landbohøjskolen.

P. fik stor indflydelse på det danske husdyrbrugs udvikling i sidste halvdel af 1800-tallet. J. "Jensen tillægger ham grundsætningen „Bevaring og udvikling af Landrace ved sig selv“ og anser ham for skaberen af den såkaldte „rationelle“ avl. P. bekæmpede datidens anskuelse at de hjemlige racer kun lod sig forbedre ved krydsning, og han var ivrig forkæmper for renavlsprincippet og tilrådede forbedring af de hjemlige racer ved udvalg inden for det forhåndenværende til forholdene tilpassede materiale. Navnlig på landmandsforsamlingen i Flensborg 1854 advarede han indtrængende mod at kaste vrage på landets egne ublandede racer, og i husdyrloven af 23.1.1862 har man et bevis for, at han og hans tilhængere sejrede. Ligeledes hævdede P. vigtigheden af at specialisere de racen iboende anlæg: han var klar over at fuldkommenhed i ydeevne kun nås ved at sigte efter et bestemt mål; han fremhævede den ensidige udviklings betydning for dannelsen af gode husdyrracer, men ivrede mod forsøg på fuldkommengørelse af de såkaldte „naturlige Mellemformer“; således hævdede han gang på gang det ørkesløse i at forsøge på at omdanne de ved kunst \circ : ved krydsning dannede mellemformer til racer, fordi den kunstige mellemform i modsætning til den naturlige, der repræsenteres af de mere eller mindre primitive landracer, ikke har rod i de stedlige forhold. Forgæves arbejdede han på at få ansat vandrelærere, hvis opgave skulle være blandt de mindre landbrugere at udbrede kendskab til husdyrenes avl og pleje. P. var en fremragende lærer; ganske vist stillede han store krav til sine tilhøreres kundskaber og foruddannelse, således at ikke alle høstede nytte af hans forelæsnings, men ud af den store elevskare han samlede, udgik talrige pionerer der udbredte P.s for dansk husdyravl så gavnlige læresætninger. P. blev en af landbohøjskolens betydeligste skikkelser. Han blev anset for at være en vittig og åndfuld mand der dog ikke ville – eller ikke kunne – popularisere sine meninger og

derfor havde vanskeligt ved at finde fuld forståelse. Han havde sæde i mange kommissioner, hvoraf skal nævnes hans deltagelse i forhandlingerne angående Fr.borg-stutteriet (1865) og undersøgelserne vedrørende oprettelse af en statsanstalt for videnskabelige forsøg til landbrugets fremme. Han var fremdeles dommer ved landmandsforsamlings-dyrskuer, medlem af stutterikommissionen samt landhusholdningsselskabets delegerede.

P.s litterære virksomhed var meget omfattende. Foruden nogle afhandlinger om et par zootomiske undersøgelser over blæksprutterne (Videnskaberne Selsk.s Skr. 1845 og 1847) bør fremfor alt nævnes hans større og mindre landbrugs skrifter og tidsskriftartikler om avl, foderstoffer og husdyrpleje. Hans håndbøger udkom i flere udgaver, og som de vigtigste skal anføres *Grundtræk af Husdyrenes almindelige Sundhedspleie*, 1856–63, *Hestens Ydelære og Pleie*, 1855, *Haandbog i det almindelige Husdyrbrug* (I. Avlens almindelige love; II: hestens; III: kvæggets samt IV: fårets og svinets avl og pleje), 1861–70. Af betydning var også hans *Haandbog i Beslaglæren*, 1859, idet den har bidraget til indførelse af forbedret beslag efter engelsk mønster. Fremdeles bør nævnes *Uddrag af de Frederiksborgske Stutteriers Aarbøger*, 1856, *Frederiksborg Stutteri. En historisk Undersøgelse*, 1866, *Nutidens Strømninger i Husdyravlen. Foredrag holdte i jyske Landboforeninger*, 1879 og – som den ubetinget mest populære af P.s bøger – *Anviisning til Landhestens Behandling for de mindre Jordbrugere*, 1880. – R. 1873. DM. 1883. □Litografi efter foto og af P. Gemzøe, 1868, efter foto. Træsnit 1880. Buste af Th. Thielemann udst. 1882, marmor 1890 (landbohøjskolen). Tre træsnit 1885, det ene af H. P. Hansen. Foto.

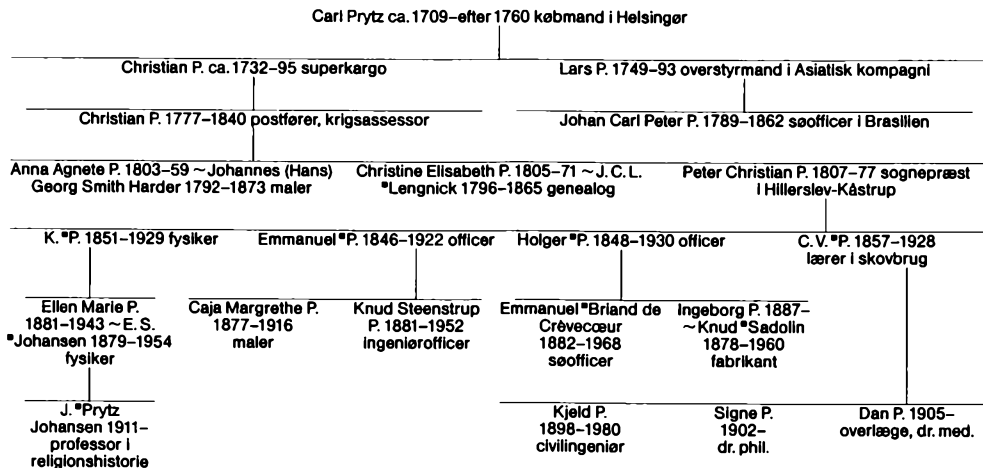
Tidsskr. for veterinærer 2.r.XV, 1885 235–37. R. Petersen-Borup i Tidsskr. for landøkonomi 5.r.V, 1886 180–95. S. Biilmann i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 295–98. J. Jensen: Hestens hist. i Danm., 1925 105. – Papirer i Danm.s veterinær- og jordbrugsbibl.

Hj. Friis*

Prytz

Slægten P., hvis navn betyder „en mand fra Preussen“, føres tilbage til rytter i det skånske kavaleri Jonas P. (1633–1706) med hvis sønnesøn, købmand i Helsingør Carl P., slægten kom til det nuværende Danmark. Der findes flere andre slægter med samme navn både i Danmark og Norge.

C. V. *P. var ~ Marie Warming, d. af botanikeren Eug. *W. Emmanuel P. var ~Christine Mar-

grethe Steenstrup, d. af forfatter, dr.phil. Mathias *S., og K. *P. med hendes søster Anna Cathrine S.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 826–36.

Hans H. Worsøe

Prytz, Carl Vilhelm, 1857–1928, professor i skovbrug. * 21.3.1857 i Årup, Torslev sg., Øster Han hrd., † 1.6.1928 i Hellerup, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Hillerslev og Kåstrup, Peter Christian P. (1807–77) og Anna Eline Garben (1814–1906). ~ 15.3.1895 i Kbh. (Johs.) med Marie Warming, * 2.10.1872 i Kbh. (Johs.), † 8.10.1947 i Hellerup, d. af dr.phil., senere professor Eug. *W. (1841–1924) og Johanne M. Jespersen (1850–1922). – Bror til K. *P.

P. bestod 4. klasses hovedeksamen 1874 i Ålborg, hvorefter han fik praktisk uddannelse i skovbrug hos skovriden O. Wind, Herlufsholm, og blev forstkandidat 1879. Han var derefter beskæftiget med skovplanlægning og med produktion af de forstuderende på landbohøjskolen. Manuduktionen gav ham et indgående kendskab til P. E. *Müllers undervisning i skovbrugsfagene, og han blev derfor opfordret til at vikariere som forstodent da Müller blev udnævnt til overforster 1882. 1885 fik han fast ansættelse som lærer ved landbohøjskolen, og 1893 blev han udnævnt til professor. Som betingelse for at påtage sig lærergeringen stillede P. krav om at få delt undervisningen i skovbrugsfagene på to lærere, og dette medførte at A. *Oppermann 1883 blev ansat som assistent. P. betingede sig også at uddanne sig yderligere gennem studierejser. 1884 rejste han i Skotland, 1885 foretog han en længere studierejse i Tyskland og 1889,

var han i Frankrig. Indtil Oppermanns udnævnelse til lærer 1887 havde P. ansvaret for undervisningen i samtlige skovbrugsfag, men derefter blev hans fag driftslære = skovdyrkningslære, skovbrugsøkonomi og administrationslære = planlægningslære. Han udarbejdede autograferede lærebøger i *Skovbrugets Driftslære*, 1893, (3. udg. 1914), i *Skovbrugsøkonomi*, 1909 (trykt 1919), i *Administrationslære*, 1915, og i *Træmaaling- og Tilvækstlære*, 1920, idet han 1917 overtog sidstnævnte fag efter Oppermann og overgav skovdyrkningslæren til Johs. *Helms. Som motto for undervisningen skrev P. forrest i driftslæren: Iagttagelse er udgangspunktet, erfaring er vejen, rationel drift er målet. P.s afhandlinger og indstillinger til højskolen om skovbrugsundervisningen medvirkede til den betydelige udvikling der fandt sted i hans 45-årige funktionstid som lærer hvor han førte ca. 270 forstkandidater op til eksamen.

Sammen med A. Oppermann påbegyndte P. 1889 udgivelsen af *Tidsskrift for Skovvæsen* (1889–1916), som han var eneredaktør eller hovedredaktør for. P. foranledigede at lensgreve C. F. *Danneskiold-Samsøe 1888 indkaldte til stiftende møde i Dansk Skovforening. Tidsskrift for Skovvæsen blev uafhængigt meddelelsesorgan for skovforeningen som benyttede det indtil 1916 da foreningen påbegyndte udgivelsen af Dansk Skovforenings Tidsskrift. P. iagttog det ny tidsskrift med en vis bitterhed og han forsøgte at holde liv i sit eget skrift som fik navnet *Tidsskrift for Skovvæsen og Træhandel*, 1916–18. P. var en flittig forstlig skribent. Fra hans hånd er optaget ca. 100 titler på bøger og større og mindre artikler i de forstlige bibliografier. Han beskæftigede sig især med emner vedr. skovøkonomi, beskatning, planlægning, undervisning og

Prytz, C. V.

piledyrkning. Foruden i de forstlige tidsskrifter skrev han i Nationaløkonomisk Tidsskr., Tilskueren og i dagspressen, og han var forstlig medarbejder ved Salmonsens Konversationsleksikon 1915–28. Et emne der optog ham stærkt var hedeplantagernes økonomi, og han hvæssede sin pen til protest såvel da E. M. *Dalgas 1890 havde beregnet rentabiliteten af rene bjergfyrlantager til 6–8 pct. p.a. som da Chr. *Dalgas 1915 anslag optimistiske toner mht. hedeplantagernes fremtidige økonomi. Sidstnævnte diskussion der er kaldt „plantagefejden“ gav genlyd i dagspressen. Også i dette spørgsmål var P.s grundindstilling at et skovbrug skulle være en forretning, og han søgte gennem sin undervisning, sine afhandlinger og sine mange indlæg på forstlige møder og ekskursioner at få forstmændene til at forstå at skovbruget skulle være en tilfredsstillende erhvervsøkonomisk virksomhed. Han følte selv at han havde talt for døve øren således som det fremgår af *Skovbrugsundervisningen gennem 50 Aar, 1877–1927* (Den kgl. Veterinær- og Landbohøjsk. Aarskr. 1927) hvori han taler om skovbrugets „økonomiske tornerosesøvn“. I sin nekrolog mente A. Howard *Grøn dog at P. havde lagt spiren til forståelse af skovbrugsøkonomien (Dansk Skovforen.s T. XIII, 1928). Gennem flere artikler om Islands skovsag (Tidsskr. for Skovvæsen 1902–18) hvor P. optræder som medforfatter medvirkede han væsentligt til at få sat gang i skovplantningen på Island som han berejste 1903. For sin indsats belønnedes P. med den islandske falks orden.

P. var medstifter af Dansk skovforening, medlem af bestyrelsen til 1918 og derefter af repræsentantskabet til sin død. I årenes løb var han medlem af en række snævrere udvalg vedr. salgsorganisering, skattespørgsmål, toldforhold o.l. Han deltog meget aktivt i forarbejderne vedr. omlægning af statskovbrugets administrative forhold som den blev fuldbyrdet 1911 ved oprettelse af et direktorat for statskovbruget, og han var medlem af to kommissioner 1905 og 1915, til udarbejdelse af regler for planlægning af statsskovens drift. – P. var hele sit liv kirkeligt interesseret. Han var en tid menighedsformand og deltog ivrigt i arbejdet inden for Lægmandsvægelsens for ydre mission (LYM), Santalmissionen og Københavns indre mission. Han var formand for „Arbejde adler“ fra 1922.

To ældre brødre blev begge officerer. **Emmanuel P.**, * 27.4.1846, † 24.6.1922, blev student 1865, sekondløjtnant 1867, premierløjtnant i infanteriet 1870 og 1881 kaptajn. 1873–79 gjorde han tjeneste ved generalstaben, 1883–87 lærer ved og 1889–96 chef for skydeskolen for håndvåben. 1893 blev han oberstløjtnant, 1896 bataljonschef,

1901 oberst og regimentschef. Afsked 1906. P. udgav *Haandskydevaaben i Fortid og Nutid*, 1882, *Vort Lands Opmaaling*, 1893. Han var desuden medarbejder ved l. udg. af Salmonsens leksikon. R. 1887. DM. 1894. K. ? 1904. – **Holger P.**, * 9.4.1848, † 25.3.1930, blev student 1866, sekondløjtnant i artilleriet 1868, premierløjtnant 1870 ved dragonerne hvor han 1880 blev ritmester. 1874–78 var han forsat til generalstaben, 1885 stabschef hos generalinspektøren for rytteriet og 1896 oberstløjtnant. Afsked 1902. Som matematiker konstruerede P. et „stangplanimeter“ til grafisk arealudmåling og udgav desuden 1886 *Tables d'Antilogarithmes* og 1914 *Summationstavler*. R. 1887. DM. 1896. – R. 1900. DM. 1907. □Foto.

Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1958, red. Niels K. Hermansen og Max Lobedanz, 1958. A. Howard Grøn i Dansk skovforen.s t. XIII, 1928 213–21 (m. bibliografi). Fr. Skrubbeltrang: Det indvundne Danm. I, 1966.

P. Chr. Nielsen (A. Howard Grøn)

Prytz, Emmanuel, se Prytz, C. V.

Prytz, Holger, se Prytz, C. V.

Prytz, Peter Kristian, 1851–1929, fysiker. * 26.2.1851 i Årup, Torslev sg., Øster Han hrd., † 4.3.1929 i Hellerup, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: sognepræst, sidst i Hillerslev og Kåstrup, Peter Christian P. (1807–77) og Anna Eline Garben (1814–1906). ~ 30.5.1879 på Frbg. med Anna Cathrine Steenstrup, * 6.2.1852 i Kbh. (Frue), † 22.8.1935 i Charlottenlund, d. af cand.teol., senere dr.phil. Mathias *S. (1822–1904) og Rise J. J. Kjellerup (1827–1906). – Bror til C. V. *P.

P. blev dimitteret som privatist 1869, tog magisterkonferens i fysik 1875 og var derefter i en halv snes år lærer ved forskellige kbh.ske skoler. 1883 tilbød P. frivilligt og gratis at assistere ved de af docent C. *Christiansen netop oprettede fysiske øvelser for polyteknikere, og P. var således med til at indføre undervisning i eksperimentel fysik her i landet. 1886 blev P. docent i fysik ved Polytekn. læreanstalt. 1894 omdannedes docenturet til et professorat, en stilling som P. beklædte indtil han 1921 faldt for aldersgrænsen. 1887–90 var han tillige lærer i fysik ved officersskolen. Uden formel tilknytning til universitetet varetog han dets undervisning i fysik for medicinere og farmaceuter 1886–97, og gennem hele sin embedsperiode stod han for uddannelsen i eksperimentalfysik for universitetets fysikstuderende. Under P.s virke ved læreanstalten måtte han føre en stadig kamp for at skaffe bedre kår

for undervisningen i eksperimentel fysik: skaffe mere plads, flere apparater og penge til mere assistance samt mere tid til undervisningen. Lokalemæssigt skete en væsentlig bedring 1890, da lærestalten overflyttedes fra universitetsannekset i Studiestræde til Sølvtorvkomplekset, og især 1906–07, da den store tilbygning mod Fari-magsgade blev taget i brug. Ved en bevilling på 140 000 kr. kunne P. 1907–12 skabe det fysiske laboratorium som kom såvel polyteknikerne som fysikerne til gode, og som udgjorde den væsentligste basis for dansk eksperimentalfysik, indtil Niels Bohr fik sit institut 1921. Dette pionerarbejde var en betydningsfuld og meget væsentlig del af P.s livsgerning.

P. var en yderst samvittighedsfuld lærer der lagde megen vægt på en grundig og systematisk undervisning. Af hans bøger skal nævnes: *Naturlæren. En kortfattet Vejledning*, 1885 (6. udg. 1906), *Hovedtrækkene af de vigtigste fysiske Maalemetoder*, 1901 (2. udg. 1914), *Læren om faste Legemers Bevægelse I–II*, 1918–20, *Høje og lave Varmegrader*, 1925. P.s videnskabelige produktion omfatter en lang række originale, særprægede enkeltarbejder og artikler fra vidt forskellige områder af fysikken. De er dels af måleteknisk art, så at de skabte nye målemetoder eller måleapparater, og dels tilvejebragte de nye hjælpemidler (apparattekniske) til eksperimentalfysiske undersøgelser. Arbejder fra førstnævnte gruppe omhandlede bl.a.: metoder til korte tiders udmåling; metode til at slutte en elektrisk strøm i et kort, veldefineret tidsrum; en præcisionsmetode til bestemmelse af en opløsnings frysepunkt; anvendelse af en flamme til påvisning af acceleration („P.s lygte“). Fra den anden gruppe: faldpumpen; slangepumpen, en ventiløs, kontinuerligt virkende pumpe; en „porøs kontakt“ til brug ved forsøg med små luftmasser. De omtalte arbejder er publiceret i udenlandske og danske tidsskrifter. – Som medlem af meterudvalget 1907–17 formidlede P. tilvejebringelsen af normaler til justervæsenet efter metersystemets indførelse her i landet. Han repræsenterede i en længere årrække Danmark i den internationale komité for mål og vægt. Medlem af Videnskabernes selskab fra 1891 og tillige medlem af flere andre videnskabelige selskaber. – R. 1900. DM. 1913. K.² 1920. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal., 1897, af møde i Videnskabernes selskab (Vidensk. selskab). Relief af Lamberg-Petersen (Polyteknisk læreanstalt). Træsnit. Foto.

Martin Knudsen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1928–29 63–77 (med bibliografi). H. M. Hansen i Fysik t. XXVII, 1929 1–20 (med bibliografi).

K. G. Hansen

Prytz Johansen, Jørgen, * 1911, religionshistoriker. * 4.11.1911 i Kbh. (Trin.). F: cand.mag., senere professor E. S. Johansen (1879–1954) og Ellen Marie Prytz (1881–1943). ~ 7.9.1938 i Gentofte (b.v.) med Esther Marie Rasmussen, * 13.11.1908 i Kbh. (Johs.) (~ 1° med billedhugger Ejnar Anton Christensen), d. af smed Peder Rasmussen (1864–1958) og Augusta Nathalie Nielsen (1887–1926).

P.J. blev student 1930 fra Ordrup og cand.mag. 1937 i teoretisk fysik (matematik, astronomi og kemi som bifag). Han var 1937–38 assistent ved Magnetisk observatorium, Godhavn i Grønland og 1938–39 timelærer ved Metropolitanskolen. Han studerede religionshistorie 1938–43 under professor Vilh. Grønbech, blev 1941 medhjælper ved universitetsbibliotekets 2. afd., bibliotekar 1943 og overbibliotekar 1957–65. P.J. var desuden universitetsadjunkt 1949–55, blev dr.phil. 1954 og professor i religionshistorie ved Kbh.s univ. 1965–81. – Inden for religionshistorien har han mest interesseret sig for primitive religioner, især polynesiske. Under anden verdenskrig lærte han sig maori ved selvstudium og supplerede de sparsomme hjælpemidler med en lingvistisk afhandling *Character and structure of the action in Maori*, 1948 (i Hist.-filos. Medd. fra Vidensk. Selsk. XXXI,5). Til studiet af maorireligionen fandt han et stort kildemateriale delvis på originalsproget, men meget uoverskueligt da det var småt med forarbejder. Inspireret af Vilh. Grønbech baserede han sin forskning på tekststudier gennem en række semantiske undersøgelser af de ord hvormed folket selv udtrykte deres „livsværdier“. Dette førte ned til de grundlæggende erfaringer der bærer kulturen og er kernen i deres religiøse virkelighed. Det første resultat blev disputatsen *The Maori and his religion in its non-ritualistic aspects*, 1954. I fortsættelsen *Studies in Maori rites and myths*, 1958 (i Hist.-filos. Medd. fra Vidensk. Selsk. XXXVII,4) lykkedes det med udnyttelse af Vilh. Grønbechs opdagelser af forholdet mellem kult og myte at gøre rede dels for helligstederne, dels for agerbrugsritualer og myter. Derved blev det ham muligt at fortolke ritualtekster der hidtil havde ligget uoversat og at forelægge en rekonstruktion af en hel kult. Hans indsats betegner således et stort fremskridt i udforskningen af maoriernes religion. En lettere tilgængelig fremstilling af disse studier findes i *Maori og Zuni. To naturfolk og deres religion*, 1962, forbundet med resultaterne af hans undersøgelser af puebloindianerne. Ud over dette foreligger nogle kortere, men indholds vægtige religionshistoriske arbejder, således et i flere henseender nyt syn på angakoerne i Angmagssalik (Geogr. T. XLIII, 1940), fæno-

menologisk orienterede afsnit om primitiv religion og om mystik til Illustreret religionshistorie I, 1968 samt en undersøgelse af den græske kvindedefest Theomophoria (Temenos XI, 1975).

P. har udnyttet sin alsidige uddannelse i nogle artikler, bl.a. *Komplementaritet og kulturhistorie* (i Perspektiv V, 1958). Såvel i disse som i sine øvrige publikationer formår han at fremlægge analyser af selv vanskelige problemer i en klar stil. Hans afhandling *Religionshistorien* til Kbh.s universitet 1479–1979, XI, 1979, om forskningens historie i Danmark indeholder redegørelser for mange forskeres meget forskelligartede bidrag siden midten af forrige århundrede samt en skildring af religionshistorie som universitetsfag med indgående forskerportrætter af de tidligere indehavere af lærestolen ved Kbh.s univ. – Som en del af sin virksomhed ved bibliotekerne har han bl.a. skrevet en håndbog, *De exakte fags encyclopædi og terminologi*, 1960 (ny udg. 1963) og en historisk studie *Den gamle medicinske katalog på universitetsbiblioteket* (i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen L, 1963). □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1954 138f.

Halfdan Siiger

Præstønius, Georgius, se **Preston, Jørgen**.

Prætorius, Henrik Frederik, se **Prætorius, Jeppe**.

Prætorius, Jacob Christian, se **Prætorius, Jeppe**.

Prætorius, Jeppe, 1745–1823, købmand. * 4.7.1745 i Skærbæk, Tønder amt, † 6.4.1823 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: farver Henrich P. og Elisabeth Dorothea Jepsdatter Schmidt. ~ 29.3.1773 i Kbh. (Garn.) med Elisabeth Vilhelmine Lemvig, * 4.5.1747 i Kbh. (Frels.), † 17.7.1807 sst. (Frue), d. af kancelliråd, amtsforvalter i Kbh.s amt, senere justitsråd Frederik Ludvig L. (1717–79) og Gjertrud Elisabeth Kling (1722–66).

P. begyndte som bogholder ved det guineiske kompagni, men oprettede senere sin egen forretning. Med stor dygtighed og held drev han denne forretning fremad, idet han navnlig beskæftigede sig med oversøisk handel. Han deltog endvidere i likvideringen af det østersøiske-guineiske selskab 1787 og kunne regne sig som hørende til den kbh.ske handelsklasses elite, idet han samlede skibstonnage 1797 beløb sig til over 200 kommercelæster (godt 500 t). Begivenhederne 1807 ramte forretningen hårdt, men han klarede vanskelighederne. 1802 valgtes han til ældste i Grosserersocietetet. – Efter P.s død førtes forretningen videre af hans to sønner **Henrik Frederik**

P. (* 30.3.1783, † 24.2.1862) og **Jacob Christian P.** (* 12.12.1784, † 23.3.1859). Af disse var navnlig den ældste en fremragende forretningsmand der ligeledes blev kaldet til at beklæde visse offentlige hverv. 1872 valgtes han til repræsentant i Nationalbanken, og mens L. N. Hvidt var minister, fungerede han som direktør for banken. Endvidere mødte han i stænderforsamlingen i Roskilde 1838, 1842 og 1844 som repræsentant for Kbh. Han sad i flere komiteer, var en enkelt gang ordfører, men deltog som helhed kun i forhandlinger om handelspolitiske og finansielle spørgsmål. Etatsråd 1853. – Etatsråd 1812. □Mal. af C. A. Lorentzen (Fr.borg) og af Kratzenstein Stub. Stik af A. Flint.

L. Kragballe: Stamtbl. over slægten Lemvig, 1875 13. Marcus Rubin: 1807–14, 1892 (reprooudg. 1970). Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VI, 1–2, 1907–09. Johs. Werner: Chr. Wilh. Duntzfelt, 1927. Aage Dahl i Pers. hist. t. 9.r.v, 1933 226–34 (geneal.). O. H. Clementsens sst. 13.r.1, 1952 81f. Aage Rasch: Niels Ryberg, 1964 150. Nic. J. Meinert i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1970 81f.

Harald Jørgensen

Prætorius, Lorenz, 1708–81, toldkammer- og finansdeputeret. * 27.11.1708 i Burkal, † 23.8.1781 i Christiansfeld, begr. sst. F: degn Johannes P. (1673–1756) og Mette Magdalene Ewald (ca. 1683–1748). ~ 26.8.1735 i Kbh. (Petri) med Gertrud Maria Eichstedt (Egsted), * 15.9.1715 i Kbh. (Frue), † 17.10.1804 i Christiansfeld, d. af tømmermand Jens Pedersen E. († 1749) og Johanne Andersdatter.

P. blev som ganske ung ansat i norske bjergværkers og nordenfjældske toldregnskabs kontor i Kbh. og udnævntes 1737 til fuldmægtig sst. 1760 blev han sekretær i toldkammerkancelliet, 1763 kommitteret i det vestindisk-guineiske rente- og generaltoldkammer, 1768 tillige kommitteret i general-commercekollegiet, og 1771 overtog han den tilsvarende stilling i tyske kammer under finanskollegiet. 1773–76 var han deputeret i vestindisk-guineisk rente- og generaltoldkammer, derefter til 1781 deputeret i finanskollegiet. 1773–81 beklædte han desuden stillingen som medlem af bjergværksdirektoriet og var tillige 1777–81 medlem af overskattedirektionen. I alle disse stillinger var A. P. *Bernstorff meget glad, ved at arbejde sammen med ham. P. tilhørte herrnhutermenigheden og ledede gennem mange år den af ham selv 1739 stiftede kbh.ske filial. Med varme tog han sig af missionssagen i Tranquebar, og han var ivrig for anlægget af Christiansfeld. Han var møntsamlere og sagkyndig numismatiker. Hans for sin tid fremragende afhandling *Adskillige af Rente-Kammerets Archiv samlede Efterretninger, det danske Mynt-Væsen*

betræffende blev optaget i indledningen til det 1791 udgivne pragtværk *Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kongelige Samling*. Efter sin afgang fra statstjenesten tog han varigt ophold i Christiansfeld hos sin søn der var blevet menighedens første præst. – Kammerråd 1760. Justitsråd 1766. Etatsråd 1773. Konferensråd 1776.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé, 1895 266 289. Kirkehist. saml. 4.r.V, 1897-99 585-605 629f 641f 645 648f 655 660. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904; III, 1913. Samme: Bernstorfferne og Danm. II, 1919. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nyström I-II, 1915-30. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768-72, udg. Holger Hansen I-III, 1916-23. Aage Dahl i Pers. hist. t. 9.r.V, 1932 288. Aage Rasch: Dansk toldpolitik, 1955. Hist. medd. om Kbh. Årbog 1970 47 64 67 70 89f 134f.

Harald Jørgensen

von Pröck, Christian Lebrecht, baron, 1718-80, generalguvernør, amtmand. * 1718, † 7.9.1780 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: en bajreuthsk gehejmeråd og Gesilla Reig von Reigenstein († 1778). Kort efter Frederik Vs regeringstiltrædelse udnævntes P. til dansk kammerjunker og 1754 fulgte udnævnelsen til konferensråd. Ved statens overtagelse af De dansk-vestindiske øer udnævntes han i februar 1755 til generalguvernør. Omtrent samtidig med hans tiltrædelse begyndte den store kolonikrig og dermed de krigskonjunkturer som danner baggrunden for den økonomiske vækst der fandt sted i dansk Vestindien mens P. var generalguvernør. Ellers var et af de største problemer i P.s embedsperiode inddrivelsen af planternes gæld til staten. Denne gæld som staten havde overtaget fra Det vestindisk-guineiske kompagni ved købet af øerne 1754, var fremkommet på den måde at kompagniet havde lånt planterne start- og driftskapital under opdyrkningen af St. Croix. I denne sag var P. en mand efter planternes hjerte; han saboterede nemlig gældens inddrivelse. Også på andre områder styrede han sit lille rige med blid hånd til indbyggernes tilfredshed. Det gælder i sager som spørgsmålet om den illegale handel og bestyrelsen af de kongelige plantager. Men lige så populær P. var hos planterne i kolonien, lige så upopulær var han hos centraladministrationen i Kbh. Man satte ligefrem bl.a. den tidligere guvernør Peter *Clausen til at undersøge P.s administration. Resultatet heraf var så graverende for P. at han forsøgte at klare sig fri ved at anlægge injuriersag mod Clausen; men dette standsede rentekammeret. Ved statens overtagelse af øerne havde man foruden de gamle sekretråd oprettet en regering for De dansk-vestindiske øer. Denne regering førte imidlertid en skytteilværelse un-

der P.s embedsperiode, og det samme gjaldt borgerrådet for St. Croix. Interessant er også P.s administration af negerlovgivningen. 1755 udarbejdede kommercekollegiet et nyt slavereglement til afløsning af nogle ældre drakoniske bestemmelser. Man overlod imidlertid til generalguvernøren, om det skulle offentliggøres eller ej, og P. valgte kun at offentliggøre en ubetydelig del af reglementet. Derved undgik han at træde planterne over tærne. Midt i P.s regeringsperiode retsfulgte man et formodet slaveoprør. Hovedmændene straffedes på en meget barbarisk måde, således som det ses af byfogeden Engelbrecht *Hesselbergs rapport.

P.s embedsførelse er blevet hårdt vurderet af eftertiden. Historikeren Jens *Vibæk skriver således om ham: „Som embedsmand var han personligt ganske uværdig, ja, direkte uhæderlig. Fra hans tid daterer sig den korruptionens ånd, der blev en uhyggelig tradition blandt de danske embedsmænd i Vestindien . . . Hans karriere er en plet på den oplyste enevældes historie“. Og mørke pletter er der nok af. Således franarrede han en fattig student hans penge og fik en udsendt amtmand med en udpræget retfærdighedsfølelse hjemkaldt. Alligevel var P. urørlig så længe Frederik V levede. Ved kongens død 1766 mistede P.s protektor, grev A. G. *Moltke imidlertid sin magt. P. afskedigedes og efter ønske fra overskattedirektionen udnævntes Peter Clausen til ny generalguvernør, idet man anså ham for at være manden der kunne inddrive planternes gæld til staten. Efter sin afsked som generalguvernør udnævntes P. til stiftamtmand over Island, hvad man med skadefryd noterede sig i den bernstorffske kreds. Senere udnævntes han dog til stiftamtmand over Københavns amt, men afskedigedes under J. F. *Struensee. Som defensorat for sin embedsførelse har P. skrevet et forsvarskrift som blev posthumt udgivet 1791. Han leverer her et forsvar for det som han selv opfatter som hovedanklagen, nemlig unndladsen af at inddrive statens gæld hos planterne. En inddrivelse ville have medført planternes ruin, hævder han. I en vis forstand må man indrømme, at P.s liberale holdning til gældsinddrivelsen viste sin berettigelse: Da efterfølgeren tog hårdt fat, blev resultatet nemlig, at planterne for at skaffe driftskapital måtte låne penge hos et hollandsk bankierhus som bl.a. betingede sig, at kreditorernes sukkerproduktion konsigneredes til firmaet. 1791 roste forfatteren G. H. *Høst da også P. for, at denne ved sin embedsførelse havde draget „en hob gode indvånere til St. Croix“.

Georg Høst: Efterretn. om øen Sanct Thomas, 1791 144. Fr. Thaarup: Materialier til det da. monarkis statistik I, 1791 97-102 (heri P.s forsvarskr.). Bernstorffske

von Pröck, Christian Lebrecht

papirer, udg. Aage Friis I-II, 1904-07. Waldemar Westergaard: The Danish West Indies under company rule, N.Y. 1917 244f. Samme i Journal of negro history XI, Wash. 1926 50-61. Eiler Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938. Aa. Rasch: Niels Ryberg 1725-1804, 1964 37f. Jens Vibæk i Vore gamle tropekolonier 2. udg. II, 1966. Chr. Degn: Die Schimmelmans im atlantischen Dreieckshandel, Neumünster 1974. Ove Hornby: Kolonierne i Vestindien, 1980.

Sv. E. Green-Pedersen

Psilander, Valdemar Einar, 1884-1917, filmskuespiller. * 9.5.1884 i Kbh. (Johs.), † 6.3.1917 sst., begr. i Tårnbæk. F: handelsagent Gustav Henrik P. (1849-1933) og Emma Axelline Eggertsen (1851-1933). ~ 22.12.1911 på Frbg. med skuespiller Edith Josephine Groth, * 16.5.1879 i Kbh. (Trin.), † 2.1.1968 i Gentofte (~ 1° med cand. phil., journalist Hans Obbekjer Buemann, 1880-1915, ~ 3° med boghandler Erik Halfdan Jung, 1887-1961, ~ 4° 1936 med maskinmester Niels Carl Marius Clausen, 1893-1938), d. af manufakturhandler, senere handelsagent Anton Julius Frederik Ferdinand G. (1842-88) og Karen Mathilde Gronemann (1843-1916).

P. begyndte som handelslærling men blev senere skuespillerelev på Casino, debuterede 30.8.1903 som ridder Strange i *Dansen paa Koldinghus* og kom derefter til Frederiksberg teater og Dagmar-teatret. P. var ikke uden dramatisk talent, men en klangløs talestemme lagde sig hindrende i vejen for hans scenekarriere. 1910 debuterede han på film, blev 1911 engageret til Nordisk Films Kompagni, hvor han fik stor succes, og blev her til udgangen af 1916. Herefter ville han være sin egen producent. - P.s talent som filmskuespiller berøede først og fremmest på hans afslappede naturlighed. Modsat mange andre af tidens skuespillere, danske såvel som udenlandske, prøvede han ikke at erstatte stumfilmens manglende replikker med voldsom gestikulation. Han optrådte roligt og ukunstlet. Denne stillestil, parret med hans smukke ydre og hans charme, gjorde ham omgående til et feteret idol. P. debuterede i en mindre rolle i Oscar Wildes *Dorian Grays Portræt*, produceret af Regia Kunstfilms Co. 1910. Debuten gik ret upåagtet hen, men da han januar 1911 blev engageret af Nordisk Films Kompagni og fik hovedrollen i *Ved Fængslets Port*, fik han et gennembrud der kun kan side-stilles med Asta *Nielsens et halvt år tidligere. I filmen, der var instrueret af August *Blom, havde han rollen som en ung mand af det bedre borgerskab og det blev roller af denne type han derefter fortrinsvis kom til at spille. Blom instruerede flere af de kommende film, bl.a. *Fru Potifar*, 1911, og i *Et Revolutionsbryllup*, 1914, efter manuskript af Sophus Michaëlis, spillede P. sam-

men med Betty *Nansen. 1914 instruerede Holger-Madsen *Evangelimanden* hvori P. ydede en af sine bedste præstationer, mens *Klovnen* skaffede ham hans karrieres største berømmelse (instr. af A. W. *Sandberg, 1916).

Med P. fik vi den første mandlige filmskuespiller hvis ry nåede langt uden for landets grænser. Og han forstod at sælge sit talent dyrt. Han opnåede hurtigt stjernegage, krævede ved hver kontraktfornyelse klækkeligt gagepålæg og lige til udgangen af 1916 gav selskabet efter for hans krav. Men så sagde Nordisk Films Kompagni nej. P. forlod selskabet, blev sin egen producent, men døde pludselig under optagelsen af sin første film. □ Afbildet på mal. af N. V. Dorph, 1909. Foto (Kgl. bibl.; Det da. filmmus.).

[Jens Locher:] V. P. Mindehefte, 1917. Helge Wamberg: V. P., 1917. Arnold Hending: V. P., 1942.

Marguerite Engberg

Puggaard

Hans Hansen Puggaard 1720-96 øhandler i Ribe

Thomas P. 1748-1818 underkantor, puncheforhandler på Det kgl. teater

Hans *P. 1788-1866 grosserer

Rudolph *P. 1818-85 grosserer	Annette Marie Bolette P. 1821-49 ~ Orla *Lehmann 1810-70 politiker (se slægt Lehmann I)	C. *P. 1823-64 geolog
	Ebba Margrethe P. 1856-1910 ~ Carl Johannes Ussing 1854-96 dr. jur.	Gerda P. 1859-1926 ~ J. *Paludan 1843-1926 litteratur- historiker (se slægt Paludan II)
Bolette P. 1844-1929 ~ Emil *Hartmann 1836-98 komponist (se slægtsoversigt Hartmann I)	Hans P. 1845-95 grosserer	Signe Elisabeth P. 1847-99 ~ Jørgen Henry August Tegner 1843-1911 kaptajn, bankdirektør

Slægten P. føres tilbage til gårdfæster i Tved Jes Hansen (ca. 1635-96) hvis sønnesøn Hans Hansen Tved (1720-96), øhandler i Ribe, antog navnet P. efter sin forgænger i ægteskabet øhandler Thomas Nielsen P. (1699-1742).

Th. Hauch-Fausboll: Slæghåndbogen, 1900 836-39.

Hans H. Worsøe

Puggaard, Hans Christopher Wilhelm, 1823-64, geolog. * 23.5.1823 i Kbh. (Trin.), † 14.8.1864 i Caen, Frankrig, begr. sst. F: købmand Hans *P. (1788-1866) og Bolette C. F. Hage (1798-1847). ~ 27.2.1851 på Frbg. med Louise Henriette Amalie Wormstrup, * 23.2.1817 i Århus, † 24.8.1911 i Kbh., d. af matros og fisker Niels An-

dersen W. (1783–1825) og Dorthea Marie Wandall. – Bror til Rudolph *P.

P. blev student 1840 fra Roskilde. 1843 tog han adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt, hvorfra han 1846 tog eksamen i anvendt naturvidenskab. G. *Forchhammers forelæsninger havde da fanget hans interesse, og han havde påbegyndt en undersøgelse af Møns klint. Efter en studierejse til England og senere til Paris gik rejsen ligesom en gang tidligere til Italien hvor han foruden at dyrke sine kunstneriske interesser – han var en god ven af W. *Marstrand – foretog en undersøgelse af den sorrentinske halvø syd for Napoli. Efter hjemkomsten 1848 fortsatte han sine undersøgelser af Møn, tilskyndet af en af universitetet udsat prisopgave, og hans besvarelse blev belønnet med guldmedaljen 1850, skønt den blev først indleveret til trods for at fristen var forlænget et år. Besvarelsen som udkom n.å. med titlen *Møens Geologie* giver på 287 oktavsider en alsidig og udmærket beskrivelse af hele øens geologi, ledsaget af P.s nu klassiske tegning af Møns klint, raderet af Vilhelm *Kyh. Det blev P.s betydeligste geologiske indsats. I sin opfattelse af en istid, der i Danmark skulle have manifesteret sig i form af drivis i et hav som skulle have dækket landet, var P. i modsætning til landets førende geolog, G. Forchhammer, og delvis forud for sine danske samtidige. P. anvendte disse tanker til at forklare forholdene i Møns klint. Også i flere andre arbejder behandlede han Møns klint og de formodede årsager til den ejendommelige opbygning af sammenskudte kridtflager, således især i *Geologie der Insel Möen etc.*, 1852, hvori hans klintprofil er farvelagt. På en anden af disse afhandlinger, *Übersicht der Geologie der Insel Möen*, 1851, erhvervede han sig den filosofiske doktorgrad i Bern, hvortil han kom på sin bryllupsrejse. Ved hjemkomsten fra denne overdrog hans far ham godset Hjuleberg i Halland; han fortsatte dog sine videnskabelige arbejder, dels om Møns klint og tillige om Stevns klint, dels om Italien som han besøgte på flere af sine rejser; også hans tidligere undersøgelser af den sorrentinske halvø blev trykt (1855 og 1859). På en af sine rejser døde han i Frankrig, inden hans gode evner havde nået at udfolde sig helt. □ Afbildet som barn på mal. af C. A. Jensen, 1827. Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (Thorvaldsens mus.). Foto efter daguerreotypi fra 1850. Buste af H. V. Bissen, 1857 (bl.a. St. mus.). Mal. af W. Marstrand.

[Forchhammer] i Fædrelandet 14.9.1864. V. Hintze i Naturens verden VII, 1923 289–303. Samme: Møns klints geologi, 1938 164. Axel Garboe: Geologiens hist. i Danm. II, 1961 60–67.

S. A. Andersen *

Puggaard, Hans, 1788–1866, grosserer. * 3.9.1788 i Kbh. (Fødsst.), † 8.4.1866 sst. (Holmens), begr. sst. F: underkantor ved Holmens k. og indehaver af punchesalen på Det kgl. teater Thomas P. (1748–1818) og Cathrine Marie Svane (1754–1814, ~1° 1772 med mjødhandler Andreas Winther, ca. 1734–86). ~13.8.1816 i Stege med Bolette Cathrine Frederikke Hage, * 7.2.1798 i Stege, † 11.11.1847 i Kbh. (Holmens), d. af købmand i Stege Christopher Friedenreich H. (1759–1849) og Christiane Arnette Just (1778–1866). – Far til C. *P. og Rudolph *P.

P. henlevede sin barndom i stor fattigdom og uden ordentlig skolegang. Da faderen havde overtaget punchesalen på Det kgl. teater, måtte han her hjælpe til ved serveringen. Resten af sit liv bar han præg af den omgangskreds han i sin tidligste ungdom måtte tåle, selv om årene efterhånden afsleb de værste kanter. Omsider fik han undervisning i det v. Westenske institut, og efter sin konfirmation opnåede han en stilling som skriver hos en dispachør. Hans drøm var allerede nu at blive en stor købmand, men ingen ville have den store, grimme dreng på sit kontor, og kun ad meget bugtede veje nåede han sit mål. – Der var i den unge P. en ubændig trang til at arbejde sig fremad og opad. Han tog landmålerksamen og opnåede ansættelse som kopist i Frederiksværks administrations hovedkontor. Samtidig begyndte han ivrigt at handle. På sine rejser mellem Frederiksværk og Kbh. påtog han sig små kommissioner, og langsomt gik det fremad. Da værkets chef, Eilert *Tscherning, 1812 drog til Sverige, officielt for at se på jernværker, men i virkeligheden for at spionere, tog han P. med som sekretær, og denne benyttede sig af denne enestående lejlighed til i Sverige at forsyne sig med engelske varer der på grund af fastlandsspærringen ikke kunne fås i Danmark. 1813 tog han borgerskab i Kbh. som grosserer, og der fulgte nu en række urolige år hvor grunden lagdes til firmaets store blomstring.

Ustandselig var han på rejser, i Sverige, langs Østersøens kyst, i Hamburg og i England. På et tidspunkt hvor oplysninger om priser og markeder kun langsomt spredte sig, krævedes der af købmanden at han selv var på pletten når en fordelagtig handel kunne afsluttes, og at han hurtigt og dristigt kunne tage sin beslutning. P. handlede først og fremmest med korn som han købte i Østersølandene og solgte til England, men desuden drev han handel med tømmer, sild og vin.

P.s ægteskab 1816 med en datter af købmand Hage i Stege blev en afgørende begivenhed i firmaets historie. Allerede tidligere havde P. haft forbindelse med denne familie, men nu blev samarbejdet endnu mere intimt og til største for-

del for begge familier. P. trådte hjælpende til, da svogeren Alfred *Hage kom i vanskeligheder, og i klar bevidsthed om dennes fremragende købmandsegenskaber satte P. ham som bestyrer af forretningens filial i Nakskov. I løbet af meget kort tid blomstrede virksomheden op, og en meget væsentlig del af Lollands kornudførsel gik gennem denne forretning. Samarbejdet mellem de to svogre forløb ikke uden rivninger, og for at gøre en ende på disse foreslog P., at de skulle gå i kompagni med hinanden. For handelshuset var denne intime alliance af den allerstørste betydning, idet huset i løbet af ganske få år hævdede sin plads som et af de største og mest grundmurerede handelsfirmaer. Den vigtigste handelsvarer var stadig korn, og firmaet kom ved flere lejligheder ud for stærke offentlige angreb for en for hensynsløs udnyttelse af markedet til egen fordel. På den anden side kan det ikke nægtes, at huset i flere retninger fik afgørende betydning for det danske landbrugs udvikling ved at fremtvinge en stadig forbedring af kornkvaliteten og stille krav om kornets omhyggelige rensning. Ved siden af kornhandel drev huset en vigtig import af kolonialvarer, kaffe og sukker, og sidst slog man også ind på ren bankivirksomhed.

Forholdet mellem de to chefer blev ikke bedre med årene. De var begge stejle og selvstændige naturer, og kampen mellem dem endte med, at den unge og kraftige og vel også overlegne begavelse trængte den ældre P. tilbage. Til sidst kom han kun yderst sjældent på kontoret, og han trøstede sig i stedet for med sit hjem og med sine langvarige og hyppige rejser til Italien. I det smukke hjem i Kbh. og om sommeren på Skovgård ved Ordrup gik til stadighed mange gæster ud og ind. P.s hustru, der kun under et stærkt tryk fra familiens side havde giftet sig med ham, var kunstnerisk interesseret og malede selv. Så længe hun levede, var hjemmet et mødested for tidens store kunstnere: Bertel *Thorvaldsen, C. W. *Eckersberg, W. *Marstrand og Thorvald *Bindebøll, og navnlig stod Thorvaldsen det P.ske hjem meget nær. Da Orla *Lehmann ægte- de en datter af huset, blev hjemmet samlingsstedet for den nationalliberale elite, og mange vigtige politiske overvejelser fandt sted inden for dets vægge. Selv var P. meget politisk interesseret og sad i folketinget (for Ribe) 1854–58 og 1861–64 samt i rigsrådets landsting 1864–66. Dog passede han ikke rigtigt til denne virksomhed.

P. var en selfmade mand der under hård modgang og med egne hænder havde bygget sin livs- gerning op. De mange vanskeligheder havde fremmet det selvstændige og stædige i hans natur, men samtidig udviklet en dybt rodfæstet tro-

fasthed. Fra sin tidligste ungdom var han væn- net til at stole på sig selv og sin egen kraft, og han gav aldrig op når han havde sat sig et mål. Denne rosthed i sindet fremkaldte samtidig en stærk selvfølelse og selvtilid der prægede hele hans optræden. Aldrig glemte han sin barndoms og ungdoms store vanskeligheder, og for at jæv- ne vejen for fattige drenge og piger oprettede han to store legater til børns opdragelse og ud- dannelselse. Sammen med et legat for fattige slæg- tninge i Ribe udgjorde den samlede legatkapital lidt over en halv mio. kr. – Etatsråd 1863. □Mal. af C. A. Jensen, 1828. Litografi af Carl G. Plage- mann, 1836, efter tegn. af D. C. Blunck. Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (Thorvaldsens mus.). Buste af H. V. Bissen, 1851 (St. mus.; de P.ske stiftelser). Mal. af W. Marstrand 1852 og 1853, efter sidstnævnte to kopier af J. Roed, den ene udst. 1854, kopi af Daniel Hvidt og litografi af E. Fortling. Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsfor- samling 1848 (Fr.borg). Tegn. af Fritz Jürgensen. Relief af H. V. Bissen, 1867 (St. mus.; de P.ske stiftelser), kopi af R. Tegner (på gravstenen). Foto.

Medd. fra krigsark. V, 1892 285 314 324; VII, 1896 1f; IX, 1902 203. – [Th. Hauch-Fausbøll:] H. P.s slægt, 1938. Orla Lehmann: Efterl. skr. I, 1872. H. Lehmann: H. P., 1888. C. C. Clausen: Vore store mænd ugdede fra små hjem, 1897 185–216. Eiler Nystrøm: Fra Nord- sjællands Øresundskyst, 1938 226–29. Martinus Rørbye i Pers. hist. t. 12.r.IV, 1949 86f 108. Stig Rode i Hist. t. 12.r.III, 1968–69 97f. Sv. Balslev og Hans E. Jensen: Landmåling og landmålere, 1975.

Harald Jørgensen

Puggaard, Christopher Rudolph, 1818–85, gros- serer. *7.1.1818 i Kbh. (Trin.), †9.12.1885 på Hjuleberg, Halland, begr. i Kbh. (Holmens). F: købmand Hans *P. (1788–1866) og Bolette C. F. Hage (1798–1847). ~19.7.1843 i Stege med Casperfine Andresine (Signe) Andréa, adopt. Brandt, *21.4.1824 på Albue, Kappel sg., †28.12.1897 i Hellebæk, d. af fastlods Kaspar A. (ca.1797–1824) og Anne Danielsdatter; adopt. af skipper Claus Hansen Brandt (1793–1859) og Christiane Kisky (1800–77). – Bror til C. *P.

P. blev student 1837 fra Roskilde og uddannedes derefter til handelsmand i Hamburg og London. 1839 kom han til Nakskovafdelingen af faderens forretning og 1842 til firmaets hovedsæde i Kbh. (H. P. & Co.) hvor han efterhånden fik en ledende stilling ved siden af Alfred *Hage og siden blev eneleder. 1856 løste han grossererborger- skab, og på hans initiativ stiftedes 1865 Det kjø- benhavske Skibsrederi med H. P. & Co. som forretningsførere. Dette selskabs aktiver med undtagelse af skibene overgik 1872 til De danske Sukkerfabrikker der i den første halve snes år li-

geledes havde H. P. & Co. til forretningsførere. I P.s sidste leveår indtrådte der imidlertid en tilbagegang i forretningen som forårsagede at firmaet likvideredes efter hans død. Navnlig i sine yngre og bedste manddomsår indtog P. en fremskudt stilling i hovedstadens forretningsliv, og han var desuden medlem af borgerrepræsentationen 1862–75, af sø- og handelsretten 1862–67 samt af Grosserer-societetets komité 1876–85. Han var i øvrigt medstifter af Nye danske Brandforsikring og af Kjøbenhavns private Laanebank og i sidstnævnte bank var han formand i bestyrelsen fra bankens start til sin død. – R. 1869. □ Afbildet på mal. af C. A. Jensen, 1827, mal. af samme, 1838. Tegnet s.m. hustruen af W. Marstrand, 1850. Buste af H. V. Bissen, 1855 (St.mus.; glyptoteket), kopi af V. Bissen ca. 1904. Afbildet på familiemal. af J. Sonne, 1861 (Fuglsang) og 1870 (Fr.borg). Mal. af W. Marstrand udst. 1868. Træsnit af C. Poulsen, 1885. – Gravsten af Thorvald Bindsbøll, 1886.

Af Orla Lehmanns papirer, 1903 97–101 (breve). – Th. Hauch-Fausbøll: Hans Puggaards slægt, 1938. Sø- og handelsretten 1826–1926, udg. Emil Kühl m.fl., 1927. – Papirer i Rigsark.

*Jens Vestberg**

Pundik, Herbert Nachum, * 1927, chefredaktør. * 23.9.1927 i Kbh. (Skt. Jakob). F: repræsentant, senere grosserer Mendel P. (1898–1963) og Eva Taub (* 1903). ~ 5.6.1951 i Kbh. med laborant Inge Ruth Ginsburg, * 23.6.1929 i Gentofte, d. af skrædder, senere herreekviperingshandler Herz G. (1884–1961) og Sonja Jakobovitz (1892–1961).

P. flygtede med sine forældre til Sverige i oktober 1943 og tog dansk realeksamen i Sverige. Han sluttede sig til den danske brigade og kom hjem med den 1945. Efter nogle måneders tjeneste i Danmark genoptog han sin skolegang og tog 1947 studentereksamen fra Ordrup gymnasium. – Stærkt præget af Arthur Koestler og optaget af planerne om oprettelse af en jødisk stat drog han i foråret 1948 til Palæstina med otte andre danskere som var blandt de første frivillige overhovedet, der deltog i krigen 1948–49 mellem jøder og arabere. Han vendte i efteråret 1949 tilbage til Kbh. og begyndte at læse økonomi ved Kbh.s univ. Samtidig indledte han en journalistisk aktivitet som allerede var begyndt i gymnasieårene som medredaktør af bladet VG (Vi Gymnasiaster). Han skrev i det af Kate *Fleren redigerede Frit Danmark samt i Information om især mellemøstlige anliggender. 1954 rejste han til Israel og blev ansat som økonom i det israelske arbejdsministerium, men fortsatte sin journalistiske virksomhed for Information

frem til 1965. Han virkede tillige en årrække som korrespondent til Danmarks radio. 1956 blev han ansat ved den israelske fagbevægelses hovedblad, ugeavisen Davar, hvorfra han siden 1965 har haft orlov uden løn. Han var på tale som chefredaktør for Information, men vægrede sig ved at forlade Israel. 1965 accepterede han at blive rejsende medarbejder for Politiken og skrev bl.a. en række artikler fra Asien og Afrika. I december 1969 blev han kaldt til Danmark fra hovedstaden i den centralafrikanske republik og fik tilbudt posten som ansvarshavende chefredaktør for Politiken. Han tog imod tilbuddet, i første omgang kun for to år, mod at kunne bringe alle sine fridage og ferier i sit hjem i Israel. Siden ændredes ordningen efter hans varige ansættelse til, at han hver måned tilbragte 20 dage i Danmark og ti dage i Israel.

P. overtog 1971 Politikens berømte hjørneværelse efter administrerende chefredaktør Arne Ejbye-Ernsts udnævnelse til afdelingsforstander ved Institut for presseforskning, og fortsatte som ansvarshavende og journalistisk chefredaktør, mens Bent Thorndahl overtog posten som administrerende chefredaktør. På P.s foranledning blev Politikens to redaktionschefer Agner Ahm og Jørgen Grunnet inddraget i den redaktionelle ledelse og udnævnt til chefredaktører, og dette kollektive ledelsesprincip, hvorefter cheferne kan afløse hinanden, er siden bevaret. P. tog 1971 initiativet til formelt at bryde Politikens hidtidige nære forbindelse til det radikale venstre ved at trække bladets politiske medarbejder ud af møderne i partiets folketingsgruppe og har også på anden måde virket for at fastslå Politikens uafhængighed. Han har først og fremmest markeret sig som skrivende chefredaktør der både kan skrive ledere, personlige kommentarer, interviews, fødselsdagsartikler og bagsidenotitser samt deltage i redigeringen af stoffet. Han har søgt at modvirke tendensen til stjernejournalistik og vise, at intet journalistisk område er finere end andre. Ved sin tiltræden blev P. meget citeret for en udtalelse om, at han som chefredaktør altid ville identificere sig med Israels skæbne. Det har dog ikke foranlediget, at Politiken har kunnet opfattes som talerør for den til enhver tid siddende israelske regerings politik, og P. har selv i både ledere og personlige kommentarer udtrykt sig kritisk om flere sider af Beggin-regeringens politik. Større opmærksomhed har det vakt, at P.s syn på dansk forsvarspolitik og på forholdet til NATO og USA ikke altid er identisk med de synspunkter der udtrykkes på lederplads i Politiken. P. har ved gentagne lejligheder forfægtet sine personlige anskuelser i signerede artikler i bladet og også på anden måde

Pundik, Herbert

markeret sin personlige holdning gennem deltagelse i den offentlige debat, herunder lejlighedsvis i radio og TV. – P. har skrevet et antal bøger bl.a. til undervisningsbrug om afrikanske, asiatiske og andre internationale forhold. I januar 1982 udkom *Israel og naboerne*. Han modtog 1963 Davars medarbejderpris og Cavling-prisen 1967. Han er medstifter af og næstformand for Dansk-israelsk kulturkomité. □Mal. af Aksel Jørgensen, 1949–50. Foto.

H. P. i Politiken 7.6.1975. – Knud Meister i Berl. aften 14.3.1970.

Niels Jørgen Haagerup

Púnguĵôq, Hans, * ca.1720, kateket. * ca.1720 på Godthåbegnen.

P. kom som dreng til Hans *Egede efter koppepidemien 1733 som han var en af de få der overlevede. Han blev undervist både i læsning og skrivning og de kristne grundbegreber, og 1736 tog han med Poul *Egede til Christianshåb hvor han i december blev døbt med navnet Hans (efter Hans Egede). Han hjalp Poul Egede som tolk og med oversættelse af Bibelen sammen med *Arnarsaq og var en god støtte i missionsarbejdet. Juli 1738–juni 1739 foretog han en rejse til Danmark (tilladelsen fik han, fordi han allerede havde haft kopperne), og blev her undervist af den hjemvendte Hans Egede der hjemsendte ham med anbefaling som kateket, og han blev da ansat som sådan 1739. – I de følgende år omtales han af missionærer som et stille og skikke- ligt gemyt, men der savnes underretning om hans senere liv. Som en af de allerførste i sit folk der gik ind i en formidlende rolle i mødet mellem den gamle eskimiske religion og den nye europæiske kristendom og kultur fik P. sammen med enkelte andre – Arnarsaq og *Poul Grøn- lænder – stor betydning for dette mødes relativt fredelige forløb ved at opbygge en gensidig tillid mellem parterne.

Hans Egede: Omstændelig relation ang. den grønland- ske missions begyndelse, 1738 (fot. opr. 1971). Poul Egede: Continuation af relationerne . . . , 1741 (fot. opr. 1971). A. Bertelsen: Grønlænderne i Danm., 1945 = Medd. om Grønland CXLV,2.

Mads Lidegaard

Pust, Tyge, se **Bost, Tyge**

Putbus, se **Podebusk**.

Puy, Du, se **Du Puy**.

Pyndt, Ole Pedersen, 1854–1935, dyrlæge, hus- dyrbrugskonsulent. * 14.9.1854 i Tingsted på

Falster, † 27.6.1935 i Viborg, begr. sst. F: gård- ejer Peder Olsen (P.) (1823–1912, ~ 2° 1867 med Maren Kirstine Rasmussen, 1835–1917) og Ma- ren Hansen (1830–67). Navneforandring fra Pe- dersen 24.6.1881. ~ 12.4.1882 i Gentofte med Louise Angelica Augusta Nielsen, * 7.9.1860 i Ordrup, † 26.7.1943 i Viborg, d. af sognefoged, landvæsenskommissær, senere justitsråd Vilhelm N. (1823–1905) og Karen Kirstine Hansen (1822–90).

Efter at have taget dyrlægeeksamen 1879 prakti- serede P. 1879–81 i Tåstrup og fra 1881 i Viborg hvor han var kommunal dyrlæge og dyrlæge ved Viborg andelsslakteri til 1925. For landmændene på Viborgegnen blev han en meget skattet rådgiver også ud over dyrlægegerningen, og han tog del i adskillige landøkonomiske foretagender, særlig i forbindelse med Viborg amts landøko- nomiske forening hvis medlemsblad han redige- rede 1894–1913. Han var foreningens konsulent i svine- og fåreavl 1901–14, og hans arbejde her satte sig spor i oprettelsen af mange svine- og få- reavlsforeninger samt i føringen af stambøger for får som på hans initiativ blev tagt op 1907 af Foreningen af jydsk landboforeninger. Særlig betydningsfuld blev hans virksomhed som grundlægger af en rationel dansk gedeavl og som en utrættelig forkæmper for gedeavlens for- bedring og udbredelse især til gavn for mange småkårsfolk. Også dette arbejde begyndte han i tilknytning til Viborg amts landøkonomiske fore- ning. Ved foredrag og artikler vakte han intere- esse for sagen, fik fremskaffet statstilskud og fo- retog rejser i udlandet, virkede for indførelse af saanengeder, fik gederne optaget ved dyrskuerne (ved de jyske ungskeer første gang i Viborg 1911) og tog initiativet til, at landhusholdnings- selskabet 1912 nedsatte et udvalg til gedeavlens fremme. Staten stillede midler til udvalgets rå- dighed, og med P. som formand for forretnings- udvalget oprettedes avlscentre, gedeavlforenin- ger og opdrætningsanstalter. Der virkedes for præmiering af geder og gedestalde, indkøb af avlsdyr og kontrollering af mælkeydelsen. P. skrev 1912 en vejledning *Gedeavl og Gedehold* som blev udgivet af landhusholdningsselskabet (2.udg. 1919) og stadig benyttes. 1919 oprettedes De samvirkende danske gedeavlforeninger som fik statsbevillingen overdraget, og P. blev 1920 foreningens og landbrugsministeriets konsulent og tilsynsførende ved arbejdet for gedeavlens. – P. medvirkede 1908 ved oprettelsen af Asmild- kloster landbrugsskole hvor han underviste i husdyrenes sundhedspleje. 1888 skrev han *Vore Husdyrs Fødselspleje* og 1901 *Hestens Beslag og Beskæring af Kvægets Klove*. Han havde adskilli- ge lokale tillidshverv og var æresmedlem bl.a. af

De samvirkende danske gedeavlsforeninger. Under de næsten årlige besøg af russiske landbrugs-kandidater før og efter den første verdenskrig var P. en af dem som planlagde og organiserede deres ophold i Danmark og især på Viborgegen, og han blev derfor dekoreret med Skt. Stanislav ordenen i 3. klasse. – R. 1920. □ Mindesmærke på graven 1935.

Festskr. i anledn. af Viborg amts landøkon. foren.s 75 års jubilæum, red. Aage Krabbe, 1921 især 82f. Jydsk landbrug XVII, 1935 493. Vort landbrug LIV, s.å. 350. Årsskr. for elevforen. Asmildkloster, s.å. 66f. V. Mørch-Sørensen i Dansk veterinærhist. årbog III, 1936 186f. – Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Aksel Milthers**

Pürschel, Victor August Alexander, 1877–1963, politiker. * 28.8.1877 i Kbh. (Petri), † 13.1.1963 sst., begr. Sorgenfri kgd. F: konditor, senere suk-kervarefabrikant August Carl Christoph P. (1840–1928) og Adolphine Pedersen (1848–1930). ~ 19.5.1906 på Frbg. med Ragnhild Hastrup, * 19.8.1881 på Frbg., † 6.8.1970 i Helsingør, d. af fhv. proprietær Jens H. (1824–1900) og Petra Petersen (1841–1909).

P. blev student 1895 fra Schneekloths skole og cand.jur. 1901, gik 1903 på sekondløjtnantskolen, var 1903–06 amtsfuldmægtig i Rønne, 1906–08 bifogedfuldmægtig i Hasle, 1908–12 politiassistent i Lyngby, 1912–19 fuldmægtig ved Kbh. amts nordre birk, 1911–19 auditor, 1919–24 landsdommer i Viborg, 1924–29 i Kbh., 1929–45 generalauditor. P. tog livligt del i studenterforeningspolitik, var senior 1901 og ledende senior 1917 og 1919. Han var ivrig akademisk skytte og har skrevet jubilæumsskrifter om Akademisk skytteforening 1861–1911 og 1861–1941 og om Akademisk skyttekorps 1866–1916 og 1866–1926. P. valgtes 1920 af det konservative folkeparti til folketinget for Viborg og repræsenterede 1924–39 Randerskredsen. Han fik hurtigt betydelige ordførerskaber, således 1922 for forsvarslovene. Han forblev en aggressiv repræsentant for den akademiske bykonservatisme, stillede sig vel på den almindelige valgets grund, men vedgik klart arv og gæld fra det gamle højre. Han var skeptisk over for et nært samarbejde med venstre og yderst skarp over for de øvrige partier. Som leder manglede han evnen til at samle. 1922–28 var han formand for den konservative folketingsgruppe og febr.-okt.1928 fung. formand for den samlede rigsdagsgruppe, men samme år blev han fortrængt af John *Christmas Møller, der repræsenterede den moderne konservatisme. – I 1930'erne bekendte P. sig stadig mere til antidemokratiske ideer; så sent som 1942 udtrykte han sympati for den tyske nazis-

me, dog ikke for dens antisemitisme, og for regimerne i Spanien og især Portugal. Ikke uden personlig perfidi angreb han Christmas Møllers ledelse af partiet; kulminationen nåedes 1938, da han undsagde forliget om forfatningen hvor han foretrak et kammer med et råd af ældre og et korporativt islæt. I december udtrådte han af partiets folketingsgruppe; hans nye parti, nationalt samvirke, kunne imidlertid ikke give ham valg i hans gamle kreds, og dermed endte P.s rolle som politiker. I mange år, også efter 1939, var han en skarp debattør på møder og i dagspressen. 1942 skrev han *Ord til rolig Eftertanke* med bitre angreb på de mænd der bar ansvaret for Danmarks forfald, og opfordring til national besindelse med inspiration fra de autoritære systemer. Til 80 årsdagen 1957 udsendte han *Ret kurs* der forklarede hans politiske linje, men udtrykkeligt ikke ville være et forsvarsskrift. – P. var stærkt interesseret i Grønland, som han besøgte fem gange. En anerkendt indsats ydede han siden 1924 for de reformer af retsplejen og især straffelovgivningen der blev gennemført 1933. Han forstod, at lovgivningen måtte tilpasses den nye tid, og at lægelige og sociale momenter måtte drages ind i straffastsættelsen. Kommenteret udgave af *Militær Straffelov af 1937* (5. udg. s.m. Bent Pürschel, 1963). – R. 1919. DM. 1929. K.² 1933. K.¹ 1937. □ Karikaturtegn. af H. Jensenius, 1922 (Fr.borg) og 1928. Foto.

V. P.: Ret kurs, 1957. – Slægtstavlesaml., 1931 141. Berl.tid. 27.8.1937. Nationaltid. 28.8.s.å. Politiken s.d. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. i Danm. II, 1938. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 174–77. Jens Winther og Jørgen H. Barfod i Det konservative folkepartis hist. II–III, 1966. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. – Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Sigurd Rambusch

Pätges, Johanne Luise, se Heiberg, Johanne Luise.

Paars, Claus Enevold, se Pors, Claus Enevold.

Paaske, Hans van, se Paeschen, Hans van.

Paaskesen, Holger, 1906–72, seminarirektor. * 23.8.1906 på V. Skibelundgård, Vejen sg., † 5.3.1972 i Skive, begr. Mariebjerg kgd., Gentofte. F: gårdejer, senere forpagter Anders Christian P. (1871–1932) og Kristine Sørensen (1870–1939). ~ 20.9.1947 i Kbh. (Vartov) med lærer Johanne Margrethe Mogensen, * 3.6.1921 på Frbg., d. af departementschef Jens Christian M. (1890–1962) og Julie Margarete Falsen (* 1896).

Paaskesen, Holger

Fra sit hjem nær den gamle grænse og fra Askov fik P. føling med liberale skoletanker der blev forstærket ved mødet med Georg Christensen på Haderslev statsseminarium og hans radikale pædagogiske ideer. Som lærer i Gentofte 1929–48 gik P. energisk ind i organisationsarbejde og blev 1940–52 et fremtrædende medlem af Danmarks lærerforenings hovedbestyrelse. Sammen med bl.a. formanden for Dansk seminarieforening Herluf Jensen, Silkeborg, agiterede han efter krigen for en vidtgående ændring af læreruddannelsesloven af 1930. Resultater af den af undervisningsminister Hartvig Frisch gennemførte „forsøgsperiode“ på seminarierne forstærkede kravet om fornyelse, hvilket i høj grad satte præg på seminarieloven af 1954. Den skærpede optagelsesprøven, erstattede de såkaldte „ånds-fag“ med lærerrådets udtalelser og indførte en række også praktiske specialfag. Tillige imødekømt loven lærerforeningens krav om „enhedsuddannelse“ af lærerne til samtlige fag i folkeskolen. Denne lov blev dog snart udsat for angreb; den var „pseudogrundtvigsk“, svækkede arbejdsmoralen og gjorde seminarierne til „håndværkerskoler“. Selv gennemførte P. med stor dygtighed sine optimistiske pædagogiske

tanker, såvidt det var muligt, på det 1952 nyoprettede Skive seminarium. „For min skyld må lærerpersonligheden gerne træde frem i billedet og give undervisningen liv og varme og subjektiv farve. Objektivitet står i skærende modsætning til børns og unges trang til at harmes og begejstres“. Elevernes beundring bidrog sammen med stærk tilslutning fra Lærerstuderendes landsråd til i nogen grad at skærme ham over for den kritiske holdning der udviklede sig på andre seminarier og i lærerorganisationerne, og førte ham til med ikke ringe stejthed at kæmpe for sine ideer i det ministerielle udvalg der forberedte seminarieloven af 1966. Her ønskede næsten alle de øvrige medlemmer, på grundlag af erfaringer og i større overensstemmelse med tidens strømninger, at formalisere medansvar og medbestemmelse, samt pensa og eksamenskrav. Selv fortsatte P. med at praktisere sine ideer til sin død.– Han har skrevet *Vi lærer for livet*, 1968, samt talrige artikler i Folkeskolen. – R. 1969. □Mal. af N. Mølgaard Andersen, 1969 (Skive seminarium). Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff

Qajarnaq (Samuel), † 1741, missionsmedhjælper. * i Sydgrønland, † 27.2.1741 i Godthåb. ~ Anna. Under en konebådsrejse fra Sydgrønland passede Q. i juni 1738 herrnhuternes missionsstation ved Godthåb og oplevede en slags vækkelse ved at høre om Jesu lidelseshistorie. Sammen med sin familie slog han sig ned ved stationen for at modtage yderligere belæring, og påskedag 1739 (29.3.) blev han sammen med sin hustru og sine to børn døbt som de første grønlændere i den herrnhutiske menighed. Han selv fik i dåben navnet Samuel, hustruen navnet Anna. – Q. karakteriseres af sine herrnhutiske lærere som kvik og lærenem, ihærdig og trofast. Han var selv meget aktiv under undervisningen og begyndte hurtigt at bringe den videre til sine landsmænd. Efter dåben fungerede han som hjælper og tolk for missionærerne og rejste med dem rundt til bopladserne, ligesom han i det hele taget gjorde god fyldest som mellemlid mellem missionærerne og grønlænderne. Hans virke blev dog kun kort, da han døde af en pludselig sygdom kun to år efter sin dåb. – I den herrnhutiske litteratur indtager Q. en stor plads som „førstegrøden“ blandt grønlænderne, og han har uden tvivl været missionærerne en uvurderlig støtte i den første vanskelige periode og banet vejen for den senere hurtige vækst i deres menigheder. I sit værk om Grønlands historie fra 1765 har David Crantz ofret Q. megen omtale. C. J. Spindler skrev i 1891 et digt på grønlandsk om Q.s omvendelse.

David Crantz: Hist. von Grönland I–II, Lpz. 1765.

Mads Lidegaard

v. **Qualen, Josias**, † 1586, feltmarskal. † 29.9.1586 på Gottorp slot. F: Otto v. Q. til Koselau († senest 1558) og Anna Rathlau eller hans 2. hustru Gertrud Wittorp. ~ 1563 med Øllegaard Ahlefeldt, * ca. 1546, † 1622, d. af kgl. råd Bendix A. til Gelting og Satrupholm (1506–87) og Margrethe Rantzau († 1563).

Q. var 1558 løjtnant i fransk tjeneste; 1562 købte han Koselau og trådte n.å. med en stærk afdeling („Fane“) hvervede ryttere i dansk tjeneste hvor han deltog i den nordiske syvårskrig og efter Daniel *Rantzau's død foran Varberg, mens Frands *Brockenhuus (1518–69) var dødelig så-

ret, blev han efteråret 1569 feltmarskal. 1566–74 havde han et par kongerigske godser i forlening som pant, og 1571 blev han kgl. råd og amtmand i Krempe, n.å. tillige i Steinburg og den kgl. del af Sydditmarsken. I disse stillinger arbejdede han på ved mageskifter og køb at samle bondeejere til oprettelse af et storgods, indtil kongen standsede ham heri og inddrog det af ham samlede gods til en kgl. domæne „Friedrichshof“. 1581 opsagde kongen hans tjeneste som råd og amtmand, hvorpå han dybt krænket trådte i heretugelig gottorpsk tjeneste i lignende stillinger. Hans død skyldtes en ulykkelig hændelse under en festlighed.

Danm.s. adels årbog XLII, 1925 481f; XLVI, 1929 115. L. Bobé i Pers. hist.t. 7.r.I, 1916 81–102. Samme: Slægtten Ahlefeldts hist. II, 1912 155; IV, 1901 13f; tillæg 40f. Reimer Hansen i Nordelbingen XXXIX, Heide in Holstein 1970 34–53.

*Rockstroh**

Quelkmeyer (Quellichmeyer, også kaldet Gelbgiesser), **Borchard Jensen** (eller Hansen), † 1613, metalstøber (gelbgiesser). Begr. 26.8.1613 i Kbh. (Nic. kgd.). ~ ca. 1589 med Elisabeth Rollufs-datter, † 1631, antagelig d. af arkelimester, senere tøjmester Rolluf v. Deventer († 1586).

Om Q.s herkomst og uddannelse vides intet. Han ansattes 15.8.1588 som bøssestøber (kanonstøber) i kongens tjeneste og ledede støberiet i Skt. Klara kloster ved Gammelmønt. Herfra overgik han til Gjethuset på Kongens Nytorv hvor han deltog i støbningen af kanonsystemet „Gamle konger“; en af disse kanoner, Erik Eje-god, signeret af Q., findes i Tøjhusmuseet. Q. vides desuden at have støbt to feltslanger, smykket med det engelske våben som Christian IV 1607 sendte med „Den røde Løve“ som gave til svogeren Jakob I af England. Resultatet af Q.s virke som metalstøber var også et større antal kirkeklokker, hvoraf mere end 60 fra årene 1585–1613 (heraf de 31 fra 1590erne) endnu findes i danske kirker, flest i Nordøstsjælland (13, heraf fire i kirker i Strø herred) og i Sydsjælland (17, heraf fem i kirker i Ø. Flakkebjerg herred). – Af hans sønner var Hans Borchertsen (1597–1643) 1635–43 biskop i Ribe, mens Hartvig og Rudolf Q. blev kanonstøbere.

Quellmeyer

C. Nyrop i Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 213 257–60. Otto Blom i Hist. t. 5.r.IV, 1883–84 381–83. Danmarks kirker. Kbh.s amt I–IV, 1944–51; Fr.borg amt I–IV, 1967–79; Sorø amt I–II, 1936–38; Præstø amt I–II, 1933–35.

Ole Degn

Quellinus, Thomas, 1661–1709 (el. 1710), billedhugger. Døbt 17.3.1661 i Antwerpen, † 1709 el. 1710 sst. F: billedhugger Artus Q. d.y. (1625–1700, ~2° 1669 med Cornelia Volders, † 1700) og Anna Maria Gabron († 1668). ~senest 1690 med Anna Maria Cooques (el. Choquet), † efter 1714.

Q. tilhørte den kendte Antwerpen-kunstnerfamilie, idet hans far var nevø af billedhuggeren Artus Quellinus d.æ. der har udsmykket rådhuset i Amsterdam og også arbejdet for de gottorpske hertuger. Efter at være uddannet i faderens værksted ankom Q. 10.6.1689 til Kbh. for at lede opstillingen af sin fars store marmorgravmæle i Trinitatis kirke over feltherren grev Hans *Schack (1609–76). Q. havde på dette tidspunkt været en tur i England 1687–88, rimeligvis i anledning af sin ældste brors død, og måske også på en studietur i Italien. Under opholdet i England omtales han som gift. Opstillingen af Schacks monument gav andre lyst til at mindes i eftertiden på lignende måde, og 23.8.1689 sluttede generalfeltmarskal U. F. *Gyldenløve kontrakt med Q. om levering af et stort marmorgravmæle til sit kapel i Frue kirke. Mange lignende bestillinger fulgte efter, så Q. voksede fast i Kbh. som han først forlod 1707, et par år før sin død. Gyldenløve har sikkert udvirket den fritagelse for skat som 26.9.1689 blev bevilget Q. Med undtagelse af årene 1694 og 1696 kan han nu uafbrudt påvises arkivalisk lige til sidst på året 1706. Af vigtigere begivenheder i disse år kan nævnes at han 1697 købte en gård i Norgesgade (nuværende Bredgade), i okt. 1699 gjorde han og hans hustru testamente, 1701 var han medunderskriver til kongen om at få oprettet „eine regulierte Societet“ til kunstens fremme, altså det første spor af et kunstakademi, 1703 måtte han tage borgerskab som „Bildt og Steenhugger“ i Kbh., og endelig foretog han 1704 sammen med sin hustru en rejse til Belgien (Namur). Samtidig med sit borgerskab fik Q. kgl. bevilling på i sit hus at drive en mindre handel med brabrantske kniplinger og galanteri. Jan. 1711 afstod hans enke denne handel og sit lager. Muligvis har enken i nogen grad fortsat billedhuggerværkstedet, thi der skal med hende være afsluttet en kontrakt om levering af storkansler Conrad *Reventlows marmorsarkofag i Slesvig domkir-

ke; det økonomiske mellemværende desangående blev først endelig afgjort 1714.

Gyldenløves monument, der først kan være fuldendt nogle år ind i 1690erne, er typisk for Q.s kunst: en statelig søjlesmykket opbygning med generalfeltmarskallens knælende figur i midten på en høj sokkel, alt udført i hvidt, rødflammet og sort marmor med forgyldte detaljer. Samtidig med udførelsen heraf havde Q. flere gravmæler i gang til kirker rundt i landet, således for F. *Gersdorff (1650–91) i Tølløse kirke (1690–91), Hans *Friis i Hørning (1691), F. Vittinghof i Skt. Knuds kirke i Odense (mellem 1691 og 96) og J. *Lassenius i Petri kirke i Kbh. (efter 1692), foruden endnu et større gravmæle til Frue kirke, nemlig søhelten Cort *Adelers (1693ff). Dette sidste blev ligesom Gyldenløves beskadiget ved kirkens brand 1728, blev restaureret 1761 og endelig tilintetgjort ved bombardementet 1807. Omkring midten af 1690erne fik Q. en meget stor bestilling fra den lybske storkøbmand Th. Friedenbogen på et mægtigt marmoralter til Marielkirken i Lübeck. Alteret indviedes 1697, og i dets fundament indrettedes et gravkapel for givveren. Den arkitektoniske del af alteret er som ved de fleste af Q.s større arbejder udført i brudene i Belgien, mens den figurlige del er udført i værkstedet i Kbh. eller måske til dels på stedet. Denne bestilling satte Q. i stand til at erhverve gården i Norgesgade og skaffede ham naturligt også i de følgende år flere bestillinger til Lübeck, Nordtyskland og hertugdømmerne. – I tiåret 1695–1705 udfoldede Q. en livlig virksomhed og udførte en lang række mindre og større gravmæler; blandt de sidste kan nævnes Jørgen *Skeels (1656–95) i Auning kirke (1699ff), Marcus *Gøyes i Herlufsholm (1700), fyrstbiskop *August Frederiks i domkirken i Lübeck (1699–1700), Hans *Ahlefeldts i Skt. Knuds kirke i Odense (1701), det Marselis-Rodsteenske i Århus domkirke (1702–04) og Chr. von *Lentes kapel ved Petri kirke i Kbh. (1704f). Mellem arbejderne fra Q.s sidste år må særlig fremhæves J. H. von *Lentes gravkapel i domkirken i Lübeck (1705ff) og Cay Lor. Brockdorffs ved kirken i Nüchel, nær Eutin (1709). Alle disse gravmælers form og stil er ret ensartet; den belgiske, af Rubens stærkt påvirkede form af den Berniniske barok. Q. beherskede denne stil helt, men tilførte den ikke nye træk; han havde modtaget den fuldt færdig fra sin far. At han trods sin mangel på kunstnerisk originalitet alligevel i 1600-tallets Danmark kom til at indtage en fremskudt stilling forstår vi, navnlig i betragtning af at han absolut var en dygtig portrætfremstiller; man behøver blot at tænke på Friedenbogens, Henrik *Bornemanns, Thomas *Kingos og Frederik IVs

portrætter. – Antagelig i foråret 1707 har Q. forladt Danmark, thi samme efterår træffes han i Antwerpen som medlem af det kunstnerisk-litterære selskab de Olijftak og 1707 og 1708 som medlem af Lucasgildet sst.; i dets regnskab for 1709–10 opføres 3, 4 gld. som „doodtschulden“ for „Thomas Quellinus belthouwer“.

V. Thorlacius-Ussing: Billedhuggeren T. Q., 1926. Samme i Nordelbingen VI, Flensb. 1927 291–320. Samme i Tilskueren XLVIII, 1931 I 221–30. Samme i Holland Danm., red. Kn. Fabricius m.fl. II, 1945 115–22. Juliane Gabriels: Artus Quellien de oude, Antwerpen 1930 54 226. L. Bobé: Moritz Hartmann, 1933. Georg Galster i Numismatisk foren.s medlemsbl. XIII, 1933 176f.

V. Thorlacius-Ussing*

Quist, Christoffer, 1757–1815, købmand. * 29. 3.1757 i Grenå, † 20.5.1815 i Ålborg, begr. sst. F: toldbetjent og byskriverfuldmægtig Christen Jensen Q. (1717–95) og Magdalene Catrine Randlef (1718–99). ~ 8.12.1790 i Ålborg med Ingeborg Jelstrup, * 13.8.1760 i Gudum ved Lemvig, † 10.7.1825 i Ålborg (~ 1° 1786 med købmand Jens Jacob Overwad, 1761–90), d. af sognepræst, ejer af Gudumkloster, sidst af Kokkedal i Han hrd., konsistorial- og justitsråd Lars Johan J. (1720–92, ~ 1° 1749 med Gertrud Marie Madsdatter Petersen el. Lemvig, 1717–56 (~ 1° 1736 med sognepræst i Gudum Poul Mortensen Borreby, 1690–1748 (~ 1° 1732 med Dorothea Borreby, † 1733, ~ 2° 1733 med Mette Marie Joensdatter, 1711–34 (~ 1° med Simon Christensen til Store Hebo, ca. 1645–1732 (~ 1° med Anna Enevoldsdatter, ca. 1647–1729))), ~ 3° 1764 med Christiane Birgitte Obelitz, 1746–1803 (~ 2° 1793 med kammerråd Christen Hviid til Ågård, 1747–1812) og Maren Henriksdatter de Leth (1740–64).

Q. kom efter sin konfirmation på amtstuen i Odense og blev senere fuldmægtig der, kom derefter som amtstuefuldmægtig til Ålborg og var dec. 1786 – april 1787 konst. amtsforvalter her samt kort efter i Århus. Under henvisning til denne virksomhed søgte og fik han 1790 titel af agent for derved bedre at kunne få sit ægteskab i stand, og med hustruen fik han et ret betydeligt sæbesyderi på Vestergade i Ålborg og kom efterhånden ind i stor handels- og industrivirksomhed. 1792 var han medstifter af en arbejdsanstalt i Ålborg, 1794 anlagde han en oliemølle, nedlagt før 1820; 1797 fik han et par medinteressenter privilegium på en papirfabrik som 1799 anlagdes i Øster Hornum sogn og kaldtes Godthaab (nedlagt 1852). Fra 1803 var han meddirektør for interessentskabet Aalborg Sukkerraffinaderi (nedlagt ca. 1820), og 1812 anlagde han sammen med J. G. Galster en klædefabrik (ned-

lagt 1816). 1814 var Q. endvidere medstifter af et fond til oprettelsen af et sygehus i Ålborg, men på grund af de indtrædende pengeforhold blev de indkomne midler 1826 konverteret til De 8 købmænds legat. Q. var ejer af Scheelsminde ved Ålborg og 1803–07 medejer af hovedgården Vesløgård i Han hrd. 1807 udrustede han kaperen Den lille Røver og 1810 den større kaper Hævneren af Harme samt to mindre. 1797 var han medstifter af Det Bernstorffske mindelegat i Ålborg og endvidere virkede han for lystanlæggene ved denne by. – Agent 1790. Etatsråd 1813. – R. 1808.

J. Vahl: Stamtbl. over slægten Jelstrup, 1892 (optr. 1916) 28. C. Klitgaard: Ålborg købmænd gennem 500 år, 1931.

C. Klitgaard*

Quaade [kva:ða], **George Joachim**, 1813–89, udenrigsminister, diplomat. * 30.8.1813 i Helsingør, † 7.4.1889 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.) F: kaptajn, senere generalmajor Peter Friderich Q. (1779–1850) og Christiane Gustave de Tuxen (1792–1866). ~ 1° 14.11.1851 i Kbh. (Garn.) med baronesse Caroline Amalia Selby, * 18.10.1824 i Bruxelles, † 5.10.1862 i Berlin, d. af baron, gesandt, senere gehejmekonferensråd Charles Borre S. (1778–1849) og Christiane Georgine Louise Falbe (1786–1843). ~ 2° 16.10.1863 i Kbh. (Garn.) med baronesse Caroline Selby, * 18.10.1824 i Bruxelles, † 13.6.1906 i Kbh., søster til I. hustru.

Q. blev student 1831, privat dimitteret, cand.jur. 1836 og ansattes 1838 som kancellist i departementet for udenlandske sager. Han gjorde sig snart bemærket ved flid, nøjagtighed, takt, diskretion og evne til at redigere diplomatiske aktstykker og fik hele sin karriere inden for udenrigstjenesten. 15.12.1847 sendtes han som legationssekretær til Berlin, men vendte tilbage til udenrigsministeriet maj 1848 efter treårskrigens udbrud og udnævntes 18.8. til ekspeditionssekretær. Q. var ingen ven af det liberale martsministerium og dets Ejderpolitik, men moden og forsigtig gav han ikke udtryk herfor hvad der i forbindelse med hans arbejdsdygtighed gjorde ham velset hos de skiftende ministre. Navnlig helstatsmanden C. A. Bluhme benyttede ham som betroet medarbejder i sin ministertid 1851–54 og ved forhandlingerne om Øresundstoldens afvikling 1856–57. Ved omordningen af udenrigsministeriet 1856 udnævntes Q. til departementschef for 2. politiske departement. Chef for I. departement var Adolph Skrike, helstatsmand som Q. For de nationalliberale hvis egentlige regeringsperiode indledtes 1857 var denne bemanding utilfredsstillende. Skrike erstattedes 1858

med P. Vedel. Q. fortsatte i sit departement indtil han 31.3.1860 efter eget ønske fik posten som minister i Haag og Bruxelles. Baggrunden var at han under udenrigsminister C. F. Blixen-Finecke i det kortvarige ministerium C. E. Rottwitt dec. 1859 – febr. 1860 havde været brik i en omplacering der skulle fjerne Vedel. Tanken var at sammenlægge departementerne med Q. som chef, men Blixen-Finecke gik af og de nationalliberale kom til påny inden planen var gennemført. Q. ville antagelig undgå yderligere usikkerhed under politiske omskiftelser og søgte gesandtposten. Vedel blev da chef for begge departementer. – 19.10.1860 flyttedes Q. fra Haag og Bruxelles til Berlin hvor han kom til at virke i over 20 år, „rige paa Skuffelser, tunge af Ansvar og ikke lidet udsat for Miskendelse“ (P. Vedel). Q. oplevede i det næste tiår skabelsen af det tyske kejserrige der en periode blev centret for europæisk storpolitik. Han var akkrediteret Preussen 1860, akkrediteredes det nordtyske forbund 1867 og sad fra 1871 som Danmarks repræsentant ved et nyt kejserdømme. Dets skaber Otto v. Bismarcks skrupelløse taktisk-politiske spil formåede Q. så lidt som andre at gennemskue. Bismarcks støtte til Ruslands nedkæmpning af polakernes nationale opstand 1863 stemte overens med Q.s konservative statsopfattelse, men at Bismarck også kunne bruge den tyske nationale – og liberale – bevægelse i sin krig mod Danmark lå helt uden for Q.s statsbegreb. Staterne stod sammen mod enhver folkelig rørelse da hans politiske syn fæstnedes. Det er derfor ikke underligt at han som så mange andre tog fejl af Bismarcks virkelige hensigter. Hans medfødte forsigtighed blev under disse forhold tilført en betænkelighed der kunne ende i ubeslutsomhed. Flittigt og samvittighedsfuldt sendte han indberetninger hjem om Bismarcks udtalelser og hvad han på anden vis erfarede, men analyse og konklusioner overlod han som oftest til regeringen i Kbh.

Da D. G. Monrad dannede ministerium efter C. C. Hall nytår 1864 blev Q. hjemkaldt fra Berlin for at overtage udenrigsministeriet. Det var hverken hans eller Monrads ønske, men Q. bøjede sig for Christian IX.s bestemte krav. Den egentlige udenrigspolitik der under krigen de følgende måneder var tæt forbundet med de indenrigske forhold blev dog i det væsentlige ledet af Monrad. Q. var sammen med A. F. "Krieger" delegeret til Londonkonferencen april-juni. Da den endelige afgørelse nærmede sig var Q. i tvivl om stillingen til det engelske forslag om deling af Slesvig ved voldgift. Han anbefalede i et telegram til Kbh. at gå ind i forhandlinger om forslaget, men ændrede kort efter opfattelse og

sendte et nyt telegram. Det fik dog ingen praktisk betydning da telegrammerne først ankom til Kbh. efter at statsrådet havde besluttet at afvise det engelske forslag. Da krigen kort efter blev genoptaget og tyskerne erobrede Als gik ministeriet Monrad af 11.7. Q. fortsatte i ministeriet Bluhme som minister uden portefølje og sendtes snart efter som kommissær til fredsforhandlingerne i Wien hvor der ikke var meget andet for ham at gøre end at acceptere afståelsen af Slesvig, Holsten og Lauenburg. Efter fredsslutningen varetog han adskillige gange udenrigsministerposten under Bluhmes sygdom og vendte ved ministeriets afgang 13.5.1865 tilbage til gesandtskabet i Berlin. De følgende fem år fremførte han ministeriet C. E. Frijs' bestræbelser for at få Nordslesvig tilbage, først ved tilbudet til Preussen om alliance mod Østrig 1866 og 1867–68 ved forhandlinger med den preussiske regering om gennemførelse af Pragfredens § 5 om afstemning i Nordslesvig. Et resultat nåedes ikke og efter Tysklands hurtige sejr over Frankrig 1870 blev Q.s opgave at føre neutralitetspolitik i et korrekt forhold til Tyskland. Senere havde han skuffelsen at Østrig og Tyskland 1878 ophævede § 5. Han måtte efter 1870 sande at småstatens vilkår i det tyske kejserrige ikke var let eller undergivet megen opmærksomhed. Han fik sjældent Bismarck i tale og måtte nøjes med drøftelser med underordnede embedsmænd. Af økonomiske grunde kunne han ikke føre stort hus og havde heller ikke lyst dertil. En øjensygdom gjorde ham næsten blind på det ene øje. Han måtte bære mørke briller og lille og pertentlig passede han ikke i den glans der omgav kejserhoffet. Som altid før passede han sit arbejde samvittighedsfuldt og vandt såvel udenrigsministeriets som sine kollegers anerkendelse. Sine sidste år efter fratrædelsen 1884 levede han i Kbh. – Hofjunker 1840. Kammerjunker 1842. Kammerherre 1852. Gehejmekonferensråd 1884. – R. 1849. DM. 1850. K. 1856. S. K. 1867. □Afbildet på karikatur i træsnit 1870. Mal. af Louise Berner-Schilden-Holsten, f. Quaade. Træsnit af F. V. Waldor, 1889. Tegn. Foto.

Kilder. Pers.hist. t.7. r.VI, 1921 51–66 (Q.s redegørelse for sin indtrædelse i ministeriet Monrad). Det nordslesvigske spørgsmål 1864–79, udg. Aage Friis I–VI, 1921–48. Ursprung und Gesch. des Artikels V des Prager Friedens, udg. Fritz Hähnsen I–II, Breslau 1929 = Veröffentlichungen der schlesw.-holst. Univ. Gesellschaft. XXI, 1–2. Statsrådets forhandl. om Danm.s udenrigspolitik 1863–79, 1936. Europa, Danm. og Nordslesvig, udg. Aage Friis og P. Bagge I–IV, 1939–59. *Lit.* C. A. F. Qvade: Den danske Quaade – Quaade – Qvade-slægt, 1928. H. Berner Schilden Holsten og A. Fabritius: Baron Charles Joseph Selbys descendens, 1935 74. Berl. tid. 8.4.1889. Dagbl. 9.4. s.å. III. tid. 14.4. s.å. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–

1916 (reprodg. 1973). D. G. Monrads deltagelse i begivenhederne 1864, udg. Aage Friis, 1914. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. Aage Friis: Den danske regering og Nordslesvigs genforen. med Danm. I–IV, 1921–59. Samme: Danm. ved krigsudbrudet 1870, 1923 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. april 1923. Samme: G. J. Q., 1946 (også i Hans Berner Schilden Holstens slægtbog II, 1, 1952). Festskr. til Kr. Erslev, 1927. Viggo Sjøqvist: Peter Vedel I–II, 1957–62. Erik Møller: Helstatens fald I–II, 1958 (reprodg. 1974). De danske ministrier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. *Papirer i Rigsark.*

Helge Larsen

Qvade, Carl Anton, 1818–1900, købmand. * 1.12.1818 på Bådesgård, Græshave sg., † 24.7.1900 på Holtegård ved Maribo, begr. i Maribo. F: proprietær Carl Ludvig Q. (1778–1836) og Dorteia Wiinholt (1782–1855). ~ 16.11.1844 i Maribo med Susanne (Sanne) Elisabeth Lange, * 3.8.1817 i Fåborg, † 20.9.1893 i Maribo, d. af hattemager i Fåborg, senere i Svendborg og Nykøbing F. Hans Henrich L. (1781–1854) og Johanne Kirstine Bendixen (1782–1840).

Q. etablerede sig 1843 som købmand i Maribo, oprindelig både inden for kolonial- og manufakturbranchen. Sidstnævnte branche opgav Q. imidlertid 1861 og samlede herefter sin interesse om artiklerne korn, smør og kul; det var især på disse artikler han i de følgende år gjorde sig så bemærket at hans firma efterhånden blev det største på Lolland-Falster. Fra 1867 havde han filial i Bandholm og fra 1874 i Holeby. Han deltog personlig i etableringen af forskellige lolland-falsteriske foretagender, således bl.a. Maribo Dampmølle 1886 og Maribo Sukkerfabrik 1897, og var i øvrigt 1864–88 medlem af Maribo byråd. 1899 indgik Q.s forretning sammen med firmaerne Fritz Rasmussen & Co. i Saksjø og F. W. Faber i Bandholm og Holeby i A/S C. A. Qvade, Rasmussen og Faber (senere C. A. Qvade & Co.) der drev virksomheden videre efter Q.s død. – Agent 1874. – R. 1889. □Foto.

C. A. F. Qvade: Den danske Qvade – Quaade-slægt, 1928 60–64. A/S C. A. Qvade & Co. 1843–1943, 1943. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (Jens Vestberg)

Qvist, Hans, 1733–1810, kobberstikker. Døbt 4.4.1733 i Kbh., † 12.2.1810 sst., begr. sst. (Ass.). F: brendejer Jens Q. og Anne Madsdatter. ~ 13.1.1765 i Kbh. med Cathrine Elisabeth Liebenberg, døbt 18.7.1746 i Kbh., † 19.1.1828 sst. d. af buntmager Christian L. og Anne Kirstine Green. Separeret 1775.

Q. fik sin uddannelse hos kobberstikkeren O. H. de *Lode og Jonas *Haas. Hans første opgave som selvstændig synes at have været levering

af et stort antal kobberstukne prospekter til J. J. Bruuns *Novus Atlas Danicæ*, 1761. Bestillingen bragte ham dog en retssag på halsen idet Haas 1758 anklagede ham for at have nedsat sig som selvstændig kobberstikker uden akademiets tilladelse. Sagen synes imidlertid at være gået i orden, og Q. fortsatte sin virksomhed en årrække, fra ca. 1765–85 som kobberstikker ved „Den kgl. Bank“. Foruden brugsgrafik i forbindelse med dette arbejde og enkelte bogillustrationer (titelvignetter til B. J. Lodde: *Bie-Kuben*, 1761, efter Cramer, og til C. B. Tullin: *Samtlige Skrifter*, 1771, efter Abildgaard) udførte Q. fire prospekter til Erik Pontoppidans *Den danske Atlas II*, 1764 og et kort over Kbh.s amt til Videnskaberne selskab, 1766–69. Hans arbejder vidner om omhu, men yder med deres tørre og pedantiske udførelse sjældent forlæggene fuld retfærdighed.

J. Sthyr: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (fot. opr. 1970). J. J. Bruun: *Novus atlas Danicæ*, genudg. med efterskr. af Sv. Cedergreen Bech, 1970.

Birgitte Bøggild Johannsen

Qvist, Johan Martin, 1755–1818, arkitekt, bygmester. * 3.9.1755 i Kbh., † 25.4.1818 sst. F: skomagermester Nicolas Mathiasen Q. og Anna Maria Elisabeth Engelbrecht. ~ 18.1.1785 i Kbh. (Trin.) med Cathrine Margrethe Otte, * ca. 1760, † 26.2.1823 i Kbh.

Q. kom i murerlære og gik samtidig på akademiet hvor han viste sig som en begavet elev der vandt den lille sølvmedalje 1773, den store 1775. Han prøvede 1779 forgæves at vinde guldmedaljen. Han har dog næppe sigtet mod en akademisk løbebane, men har som mange af sine samtidige – og C. F. *Harsdorff med, for den sags skyld – set sine muligheder i at projekttere, bygge og sælge huse af herskabelig karakter. Han fik borgerskab som murermester 1782 og synes fra starten at have tjent gode penge. Da Harsdorff kom i klemme med sit storstilede projekt til en bebyggelse af den nordre ende af Amaliegade hjalp Andr. *Hallander ved at overtage de fire grunde nærmest Toldbodvej (nuv. Esplanaden) mens Q. reddede situationen på den følgende grund, nr. 43. Her påbegyndte han et byggeri hvis fuldførelse han dog overlod til Hallander. – Sin velstand demonstrerede Q. da han 1792 erhvervede en grund i *St. Strandstræde* hvor han det flg. år opførte den fornemme ejendom nr. 18 til sig selv. Den vidner om den skoling han havde fået hos Harsdorff på akademiet sammen med en hel generation af kbh.ske bygmestre. Den ulykkelige bybrand 1795 gav dem en enestående mulighed for at kombinere deres arkitektoniske kunnen med håndværksmæssig foretagsomhed. Jævnside s sideudskærmningen, tøm-

remester Andr. Hallander, tegner Q. sig for nogle af de bedste borgerhuse fra denne periode. Hvad der er levnet er da også i dag fredet. – Til hans mest fremtrædende arbejder hører ejendommen *Ved Stranden 14, Gustmeyers gård, 1796* og den nu helt maltrakterede *Tuteins gård, Vimmelskafet 47, 1797*. Men ved siden af sin virksomhed for storhandelens folk opkøbte han efter branden grunde og byggede en halv snes huse som han efterhånden solgte. De færreste har dog overlevet, og kun *Knabrostræde 21, 1797* er velbevaret. Til gengæld er han smukt repræsenteret i *Kronprinsessegade* der blev anlagt og udstykket omkr. 1800. Han har tegnet og opført ejendommene *nr. 6–18, 1803–07f*. Han flyttede i øvrigt selv ind i nr. 8 efter at have solgt huset i St. Strandstræde.

Uden for voldene havde Q. et lyststed på Vesterbro ved siden af den kgl. skydebane (nu bymuseet) hvor han var nabo til Harsdorff. Grunden solgte han 1795 til hofpræst Christiani hvis eksklusive og meget moderne drengeskole, *Christianis institut*, han formentlig også byggede. Det meste af bygningerne forsvandt da Dannebrogsgade blev anlagt i 90erne. Q. fik sig et nyt landsted da han 1797 opførte et smukt lille anlæg ud til Frederiksberg allé. Det havde en parkagtig stor have helt over til Gl. Kongevej, og under sit senere navn *Sanssouci* eksisterede det til omkr. 1900. – Som mange af sine fagfæller gjorde Q. karriere inden for brandkorps og borgervæbning. Under branden 1795 havde han fungeret som overbrandmester og han endte som brandmajor og chef for brandvæsenet. Han kom også ind i bystyret som medlem af „de 32 mænds forsamling“ – den første egentlige håndværker der fik sæde her. Hans ægteskab var barnløst, og da han døde giftede enken sig med en officer der kaldte sig v. Hansen. Det har nok været en romantisk grille hos den aldrende dame. Hun slap i hvert fald meget hurtigt ud af ægteskabet igen med formuen i behold, og hun kaldte sig atter enkemajorinde Q. Sine mange penge testamenterede hun til legater der endnu i dag forvaltes af murerlauget.

Det var branden 1795 der med ét slag fik sat en hel årgang af Harsdorff-elever i aktivitet med friske akademi-studier som ballast. Det syn på arkitektur som Harsdorff repræsenterede kom så at sige ud i folkeudgave og stort oplag. Men det er nok ubilligt at periodens – i øvrigt tidstypiske – bygmester altid har skullet høre for at han bare afleverede sin lektie. Mange af disse folk var i virkeligheden skolede og duelige arkitekter, og navnlig Q. var både selvstændig og talentfuld. I ejendommen Ved Stranden 14 introducerede han fx i hjørnet mod gården den ovale spisestue

som skulle blive et typedannende træk i det kbh.ske etagehusbyggeri, og myndighedernes nye krav om „brækkede hjørner“, dvs. en afskæring af hjørnehusene, omsatte han i en personlig form, det afrundede hjørnehus, som kun er den viderekomnes sag (jf. Tuteins gård m.fl.).

Fr. Weilbach i Hist. medd. om Kbh. 2.r.1, 1923–24 204f 207f 210–12 og II, 1925–26 268 271. Samme: Arkitekten C. F. Harsdorff, 1928. Chr. Elling: Danske borgerhuse, 1943 30 32 131 133 137. Allan Tønnesen: 233 da. borgerhuse, 1979.

Hans Erling Langkilde

Qvist, Søren Peter, 1882–1967, chefredaktør. * 23.12.1882 i Gauerslund, † 12.8.1967 i Middelfart, begr. i Gauerslund. F: gårdejer Søren Sørensen Q. (1858–1935) og Kirsten Pedersdatter Bundgaard (1856–1937). ~ 24.9.1909 i Gauerslund med Karen Brems, * 2.5.1884 i Brøndsted ved Børkop, † 12.9.1947 i Odense, d. af gårdejer Søren B. (1850–94) og Dorthe Bjerre (1855–1939).

I fyrrer år ledede Q. Fyns store venstreavis, men det fynske gemyt blev aldrig hans; han var af østjysk bondeæt og behersket af jysk *sind* i Jakob Knudsenskt forstand. Kampen for bondens politiske og økonomiske hævde prægede barndomshjemmet og blev afgørende for hans egen politiske holdning. Faderen var sognerådsformand og sønnen hjalp ham ofte med embedets dokumenter, det gav ham lyst til skrivende virksomhed. Han var to vintre på Vestbirk højskole, den sidste som en slags hjælpelærer i dansk stil og stenografi, var også på Askov og på kortere studieophold i Tyskland (en journalist-højskole i Heidelberg) og England (Ruskin College i Oxford). November 1902 ansattes han ved Middelfart Avis, men hans egentlige journalistiske karriere begyndte juli 1904 da han knyttedes til venstreavisen Vejle amts Folkeblad hvis redaktør Chr. Sønnergaard blev hans beundrede faglige læremester. Q. avancerede til medredaktør. Venstre i Vejlekredsen valgte ham 1920 ind i folketinget. Han kom i gruppens bestyrelse, men nedlagde sit mandat september 1922 efter at han 11.6. s.å. var tiltrådt som ansvarshavende redaktør for Fyns Tidende i Odense. Han gav afkald på aktiv politik for helt at hellige sig bladvirksomheden. Fyns Tidende var fra Jørgen Pedersens tid en af de største og mest indflydelsesrige provinsaviser, og dens position blev under Q. yderligere styrket. Han talte venstres, bondens, liberalismens og de folkelige værdiers sag sådan som han forstod den – og som han forstod den var den *sagen* – med en ensidig beslutsomhed der gav hans synspunkter stor gennemslagskraft. Hans stil var mundret, uden forsiringer, umisfor-

ståelig. Og som stilen manden. Der var en åndelig råstyrke i hans store, tunge skikkelse som ikke var til at komme uden om. Han kunne være opfarende og urimelig, sikker på sig selv og sin sag indtil hensynsløshed, men også følelsesbestemt indtil det sentimentale. Han gjorde sig til et med partiet, og da han og hans blad var på højden betragtede mange Fyens Tidende som venstres stemme fremfor nogen i avisernes kor. I næsten fyrré år (1924–60) var han formand for venstres redaktorförening, gjorde den til en institution i partiet og udnævntes ved sin afgang til æresmedlem. Da det hidtil privatejede Ritzaus Bureau l.l. 1947 overtoges af den danske dagspresse blev Q. burealets første formand, indtil 1955. Før 1947 havde han været formand for pressens telegramudvalg der var et forbindelsesled til RB. I en årrække var han også formand for pressens radioavis. Han var formand for Odense frisindede vælgerforening og aktiv for oprettelsen 1929 af venstres landsorganisation i hvis forretningsudvalg han straks fik sæde. 1941–51 var han organisationens næstformand. 1946–50 sad han i radiatorådet. Lokalt var han i bestyrelsen for Fyens Landmandsbank og for Fyens Konservesfabrik til 1962.

Da pressen overtog RB fremhævede Q. at der var tale om en national opgave. Det var en efterklang fra besætteléstiden, men ingen tilfældighed at netop Q. slog på det nationale. Den sønderjyske sag havde altid hans hjerte, og under hele besættelsen markerede han klart sit nationale standpunkt. (Et udvalg af hans ledere fra de fem år udkom 1952 i bogform under titlen *Der kommer en sommer*). På de fortrolige pressemøder i udenrigsministeriet kunne han tage skarpt til genmæle mod Erik *Scavenius og han var 1941 med til at tvinge Th. *Madsen-Mygdal bort fra posten som venstres landsformand på grund af hans forhold til besættelsesmagten. 3.7.1944 blev Q. hentet på bladet af tysk sikkerhedspoliti og sad arresteret, først på husmandsskolen i Odense, siden i Vestre fængsel i Kbh., men sigtelsen mod ham var uklar, og efter et par uger blev han løsladt. Natten til 22.2.1945 sprængte tyskerhåndlangere Fyens Tidendes bygning i luften. Det hindrede dog ikke bladets fortsatte udgivelse. 1947 indviedes et nyt bladhus på det gamle plads. Tidendes position syntes uantastelig, efterhånden også i Odense by hvor det konservative Fyens Stiftstidende ellers sad solidt. Lige så urokkelig var Q.s autoritet som besættelsesårene havde givet særlig pondus. Måske blev den autoritet efterhånden for stor. Han afviste selvikkert den bladpolitiske nytænkning som efterkrigstiden nødvendiggjorde, og Fyens Tidendes bestyrelse, hvori fra 1954 sad tidl. statsmini-

ster Erik Eriksen, lod ham for længe beholde chefposten. Legemlig og åndelig svækkelse ramte ham i stigende grad, men han ville trods alderen ikke gå af. Da han omsider blev tvunget bort, pr. 30.6.1962, var tidendes oplag ganske vist så stort som nogen sinde – 36.000 mod 17.000 ved hans tiltræden – men stiftstidende havde oplagsmæssigt overfløjet tidende, og den udvikling var begyndt der 1979 endte med at det en gang så mægtige venstreblad gik ind som selvstændigt organ og erstattedes af en side i stiftstidende. Omstændighederne ved Q.s afgang og strid om bladets fremtidige ledelse skabte bitterhed mellem ham og Erik Eriksen der ellers i sin politiske karriere havde haft en stærk støtte i Q. Denne var således oprindelig modstander af Eriksens forfatningsforslag 1953, men svingede over og var i høj grad med til at hale det hjem ved folkeafstemningen. – Q.s åndelige svækkelse gjorde hans sidste år til en tragedie. Han døde på Middelfart statshospital. – R. 1947. DM. 1951. K. 1953. □Mal. af Mogens S. Andersen, 1953 (Fyens Stiftstid.). Foto.

Interviews i Jyllandsposten 28.5.1962, Sorø amtstid. 9.6. s.å. og Pressehist. afhandlinger I, 1963 124–44. Slægts-tavlesaml., 1931 142. Sorø amtstid. 21.12.1932. S. Hauberg i Skanderborg amtsavis s.d. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse I-II, 1947–51 især II 26f. Gunnar R. Næsselund: Nyhedsformidling gennem 100 år, 1966 især 124–28. Carl Frederiksen i Fyns tid. 13.8.1967. Erh. Larsen i Sjællands tid. 14.8. s.å. Knud Madsen: Arh-tragedien i Odense, 1973. Kr. Jespersen: Et liv uden sikkerhedsnet, 1976. Knud Secher: De andre og lidt om mig selv, 1977 især 84–86. Venstre 50 år for folkestyret, red. Kurt Sørensen, 1979 146 164–66. Orla Johansen i Jyllandsposten 6.10.1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Verner Jespersen

Qvist, Søren Jensen, †1626, præst. * i Ålso, †1626. F: sognepræst i Ålso, provst Jens Andersen († ca. 1619) og N. N. ~ Eline Clemensdatter, † før 1634, d. af foged på Hessel Clemens Hesselballe og N. N. (~2° med sognepræst i Vejlbj-Homå Jens Madsen Nikskæg).

Q. blev student ca. 1596 fra Viborg og valgte ca. 1599 til sognepræst i Vejlbj-Homå. Hans egenhændige besvarelse af et spørgsmål til bispeeksamen hos biskop Jens *Giødesen i Århus findes endnu bevaret. Året 1607 blev skæbnsvangert for ham. Hans hustru havde en dag været til marked i Grenå; men kuskén kom ikke med tilbage og synes fra den dag at have været sporløst forsvundet. Der begyndte snart at gå rygter blandt folk om, hvorledes præsten efter kuskéns hjemkomst skulle have dræbt ham, men først 1625 anlagdes sag imod ham; han blev fængslet og både ved herredstinget og landstinget dømt fra livet, hvilken dom næste forår stadfæstedes

ved rettertinget, skønt ikke med enstemmighed; en dag i sommeren 1626 henrettedes Q. på Sønderherreds tingsted. Den ældste søn, Peder, fik mere og mere den faste overbevisning at der måtte kunne skaffes vidnesbyrd om at hans far var dømt uretfærdigt; det lykkedes ham at få sagen genoptaget til ny undersøgelse, ved hvilken det fremgik med en til vished grænsende sandsynlighed, at der i sin tid var begået et justitsmord. To af vidnerne tilstod, at det var falsk ed de havde svoret, og nu måtte de selv bøde med livet (1634). Sønnen blev 1646 præst i sin fars embede. Q.s enke overlevede i mange år sin mand; for øvrigt fortalte et senere sagn, at det skulle være hende der havde ombragt kusken, og at hun havde set på sin uskyldige mands henrettelse uden at røres derved. Flere andre sagn dannede sig i tidernes løb om denne tragiske begivenhed der ligger til grund for St. St. *Blichers berømte novelle Præsten i Vejlbj.

Severin Kjær: Præsten i Vejlbj S. J. Q., 1894. P. A. Pedersen i Fra Randers amt XXXIV, 1940 112–24. Hans Brix: Analyser og problemer VI, 1950 183–93. A. P. Larsen: Sagen mod præsten i Vejlbj, 1951. Samme i Juristen XXXIV, 1952 205–20. Henrik G. Poulsen: En kriminalhist., 1970. Niels Fenger: Hr. Sørensen henrettelse, 1976.

Bjørn Kornerup*

Quistgaard (Quistgaard)

Den her omtalte slægt har navn efter Søndre Kvistgård i Vejrum sg., Hjørn hrd. En gren af slægten fører navnet Rehling-Q.

Erh. Quistgaard: Stamtbl. over slægten Quistgaard fra Veirum, 2. udg. 1923. P. Chr. Rehling-Quistgaard: 30 års født, viede og døde, 1946. Årsberetn. for slægtsforen. Quistgaard, 1948 ff.

Hans H. Worsøe

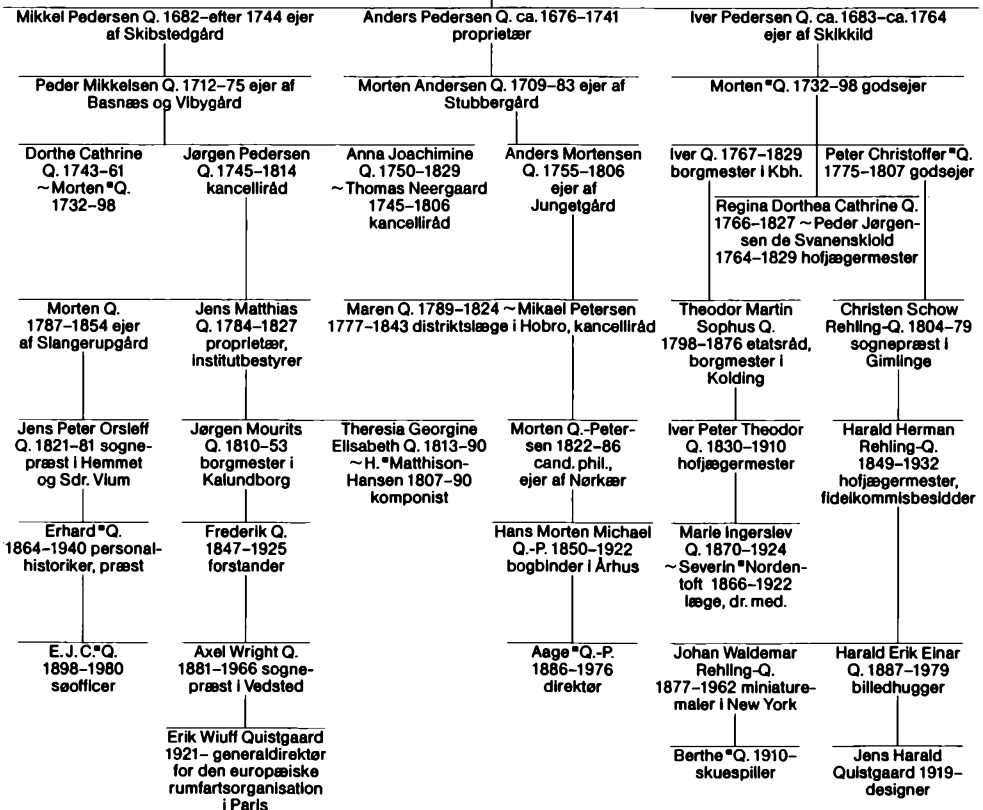
Quistgaard, Berthe Viola Rehling, *1910, skuespiller, rektor ved Statens teaterskole. *11.8.1910 i Kbh. F: maler Johan Valdemar de Rehling Quistgaard (1877–1962, ~2° 1912 med Margaret Bogle, 1889–1966) og Caroline Cathrine (Katie) Clemmensen (1873–1943, ~2° 1913 med politimester Harald Martin Valdemar Seldorf, 1876–1947, ~2° 1929 med danser Kirsten Marthine Dagmar Nielsen, *1898). ~7.6.1935 på Frbg. (b.v.) med pianist Ole Willumsen, *7.9.1908 på Frbg. (Roskilde domk.), †3.6.1972 i Kbh., s. af skuespiller, presseattaché Valdemar W. (1879–1965) og sanger Ayoë Gilbert Jespersen (1880–1933).

Efter studentereksamen fra Falkonergaardens gymnasium 1929 gennemgik Q. 1931–33 Det kgl. teaters elevskole og fik 1933 sin debut på dette teater i Peter Freuchens *Osakrak*. Et par roller på Dagmarteatret 1935 – bl.a. i Bjarne Hen-

ning-Jensens *De gode dage* og især i James Bridies *Mens præsten sover* – henledte for alvor opmærksomheden på hendes talent: i det ydre måske mere karakteristisk end egentlig køn, med en stemme hvis hæse eller kælnelange hun efterhånden lærte at beherske både virtuost og vittigt. Hun virkede fra starten som en udpræget moderne type – ikke bare på teatret, men også på filmen fx i *Giftes – nej tak*, 1936. Og hendes talents særart og spændvidde tillige med dets stærke erotiske udstråling gjorde det naturligt at en sammenligning med den unge Betty *Nansen trængte sig på.

De følgende år på Det ny teater og Folketeatret gav hende næppe helt den udvikling hun havde brug for skønt hun spillede et stort repertoire: folkekomedie, lystspil, operette, og i en enkelt tragisk rolle – i en i øvrigt mislykket opførelse af Leo Tolstojs *Opstandelse* på Det ny teater 1938 – og i Jean Cocteaus monolog *En menneskestemme* ved en sommerforestilling i Hornbæk 1940 delvis indfrie de løfter hun tidligt havde givet. Sit store gennembrud som sin generations mest suveræne og spændende kvindelige talent inden for alle dramatiske genrer fik Q. imidlertid i 40erne – først som William Wycherleys *En kone fra landet* på Frederiksberg teater (Aveny) 1941, derpå som August Strindbergs *Frøken Julie* med Sigfred *Johansen som tjeneren Jean i Riddersalen s.å. – en gribende moderne studie i kvindelig fortvivlelse og hjælpeløshed – og endelig som Amanda i Noël Cowards *Privatliv* på Frederiksberg teater 1944, en primadonnarolle, der viste Q.s komedienne-talent og erotisk-vittige brillans i mange facetter. Over 500 gange spillede hun denne sine yngre års ubestridte glanspræstation. Men den blev ikke skæbne for hende i den forstand, at den spærrede hende vejen til andre roller og andre rollefag. Alsidigheden har været kendetegnende for hendes løbebane som skuespiller der strakte sig helt til revyen – visen „Jeg ved et spil om en vej“ i Lommer-revyen 1943 – og hvor filmen særlig i 40erne åbnede nye muligheder for hendes talent fx *Regnen holdt op*, *Jeg mødte en morder* og *Besættelse* efter Hans Severinsens roman med Bodil *Ipsen som instruktør. Hun forblev nogle sæsoner på Frederiksberg teater og gjorde et voldsomt indtryk som den lesbiske Inès i Sartres *Lukkede døre*, 1946 som hun 1959 atter spillede i TV-teatret. På Allé scenen (Betty Nansen teater) demonstrerede hun sin pigelige charme i lystspillet *Turtelduens kurren* og viste modsætningsvis det passionerede og makabre i Marcel Aymés *Lucienne og slagteren* (begge 1948). 1950–63 var hun fortrinsvis knyttet til Det ny teater under Peer *Gregaard hvis førende kvindelige skuespiller hun blev i et meget omfat-

Peder Andersen Qvistgaard 1648–99 rytterbonde i Søndre Kvistgård, Vejrum sogn, Hjørn herred

tende repertoire, der strakte sig fra *Candida*, *Mænd er kun mænd*, *Retten på vrangen*, *Misantropen* (Arsinoë i samspil med Mogens *Wieth og Bodil *Kjer), *Toreadorvalsen* (s.m. Mogens Wieth) og *Kære løgner* med Henrik *Bentzon til det moderne alvorlige drama med Elizabeth Proctor i *Heksejagt*, den syndefulde, forførelseriske Paola i Jean Giraudoux' *Lukretia*, den neurotiske Hollywoodstjerne i Tennessee Williams' *Ungdoms lyse vår* og bordelværtinden Madame Irma i Jean Genets *Balkonen* som højdepunkterne. Sine evner for den groteske karakter- og karikaturkomedie udfoldede hun desuden på Aveny teatret som Mrs. Peachum i *Laser og pjalter* og som *Tante Mamie* og forsøgte sig tillige ved enkelte lejligheder som iscenesætter bl.a. på Allé scenen. Midt i 60erne optrådte hun på Det danske teater bl.a. som fru Alving i *Gengangere*, som hun nogle år senere atter spillede på TV – en af hendes mest fremragende skikkelser, spillet ud fra det menneske fru Alving kunne være blevet: ungdommelig, charmerende, endnu tiltrækkende som kvinde. I det hele taget spillede Q. i disse år

nogle af sine bedste og største roller i TV-teatret – fx Alice i *Dødsdansen*, Juno i *Juno og påfuglen*, Meg i *Gidslet*.

Da Meir Feigenberg overtog ledelsen af Det ny teater vendte hun tilbage til denne scene hvor hun bl.a. spillede i Edward Albees *Utryk balance* og s.m. Buster *Larsen i lystspillet *Skat, du ved, jeg ikke kan høre, hvad du siger, når vandet løber*. Men 1967 blev hun af kulturminister Bodil Koch udpeget til posten som rektor for den nyoprettede Statens teaterskole i Kbh. som hun med klogt diplomati ledede fra undervisningens begyndelse 1968 til sin afgang 1979 – trods megen kritik udefra og en ikke ringe uro på grænsen til oprør indefra. Det lykkedes Q. at afdramatisere og i det store og hele at bilægge de konflikter der opstod bl.a. som en udløber af ungdomsoprøret, men også i forholdet til det såkaldte etablerede teater. Som sin hovedbestræbelse angav hun „at bringe eleverne i en situation, hvor de kan arbejde selvstændigt i undervisningsperioden“. I sine 12 år som rektor for teaterskolen optrådte Q. næsten ikke som skuespiller – blandt undtagel-

serne var den afskedigede arbejderske i Ulla Ryums *Myterne* på Comediehuset og partisan- og landarbejderkvinden i samme forfatters *Natten* på Det kgl. teater hvor hun siden sin elevtid aldrig havde spillet. Hun fik også nogle få roller i TV-teatret – ammen i Strindbergs *Faderen*, den Asta Nielsen-lignende mor i Leif Panduros *Anne og Paul*. Men efter at have forladt teaterskolen genoptog hun i et vist omfang sin virksomhed som skuespiller – i mindre roller på Allé scenen, Odense teater, Hippodromen og Bristol teatret, men fremfor alt som den ene af de to primadonnaer i Noël Cowards *Sidste akt* på Amager scenen 1981 hvor hun med sin overlegne finhed, modne klogskab og sprøde kvindelighed viste sig helt på højde med sit af årene mærkeligt uberørte og tidløse talent. – Q. fik Teaterpokalen 1944, Tagea Brandts rejelegat 1965, Olaf Poulsens mindelegat 1975, Bodil-prisen 1980. □Tegnet i roller af Hans Bendix udst. 1936, 1951 og 1955. Mal. af Børge Bokkenheuser, 1941. Karikatur af Kai C., 1956 (Kgl. bibl.). Mal. af Inga Lyngbye, 1980 (Statens teaterskole). Foto.

Interviews i Berl. tid. 6.1.1974, Politiken 1.1.1979 og Land og folk 23.8.1980. – Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 7.1.1973.

Jens Kistrup

Qvistgaard, Erhard Jørgen Carl, 1898–1980, søofficer. * 11.5.1898 i Rorup, † 8.5.1980 i Kbh., begr. Gilleleje kd. F: sognepræst Erhard *Q. (1864–1940) og Jensine M. Wilhelm (1862–1950). ~ 1° 22.5.1924 med Anna Rose Petersen, * 7.10.1900 i Viborg (~ 1° 1920 med overretssagfører Benny Christian Vogel-Jørgensen, 1890–1936; ægteskabet opløst), d. af overlærer Frederik Jacob Vilhelm P. (1837–1909) og Alma Anette Schøning (1858–1933). Ægteskabet opløst. ~ 2° 7.2.1975 i Kbh. (b.v.) med kontorfuldmægtig Telse Gertrud Thalbitzer, * 13.8.1922 i Kolding, d. af politimester sst. Henry Albert Gerhard T. (1877–1954) og Maja Lindegaard Knudsen (1889–1938).

Q. blev sekondløjtnant i søværnet 1919, premierløjtnant 1920, søløjtnant I 1923, kaptajnløjtnant 1928, orlogskaptajn 1937, kommandørkaptajn 1945, kommandør 1948, mdl. kontreadmiral 1950 og s.å. admiral og forsvarschef. Q. var 1919–20 med krydseren Valkyrien og 1920 med inspektionsskibet Fylla ved Island, 1924 på ubådsskole og derefter 1925–31 chef for ubåde. I denne forbindelse deltog Q. i et ubådskursus på fire måneder i Portsmouth 1928 med efterfølgende tjenstgøring i den engelske ubåd L. 12. Dette kursus fik stor personlig betydning for Q. De anglofile interesser og synspunkter som prægede ham livet igennem skriver sig utvivlsomt herfra.

Forsynet med avanceret faglig viden kom han til at se forholdene i den danske marine i et større perspektiv. Q. tog således initiativ til flere forbedringer i ubådstjenesten herhjemme. Han var derefter 1931–35 skoleofficer på Søofficersskolen hvor han underviste i sømandskab, søvejsregler og tjenestekundskab og efter 1932 var med til at udforme nye bestemmelser for søofficersuddannelsen. Således stod han bag den vistnok første annonce i Danmark hvori der søgtes unge til søofficersuddannelse. Samtidig med tjenesten som skoleofficer havde Q. periodevis udkommandoer. 1932–34 var han således årligt ude med henholdsvis inspektionsskibene Beskytteren, Fylla og Ingolf. 1935–38 var han atter ubådchef. 1938–45 gjorde han tjeneste som adjudant hos kongen samtidig med at han varetog en række særopgaver og havde udkommandoer. Han var tilsynsførende officer ved bygningen af torpedobåde. Juni-oktober 1938 var han chef for Henrik Gerner der var værkstedsskib for ubådflotillen. 1939–40 var han chef for torpedobåden Hvalen og 2. torpedobådsgruppe der 9.4.1940 gjorde tjeneste i Storebælt. I årene 1940–43 var han atter underviser på Søofficersskolen. Tjenesten hos kongen under besættelsen gjorde at han ikke kunne deltage i illegalt arbejde.

Efter krigen var Q. 1946–49 luft- og marineattaché i London, en opgave han løste på glimrende måde, og som skaffede ham talrige kontakter inden for ikke alene engelske men også amerikanske militære myndigheder. I 1948 var han rådgiver for den danske delegation til den internationale konference om sikkerhed til søs. Under de forhandlinger der førte frem til dannelsen af NATO og Danmarks deltagelse heri havde forsvarsminister Rasmus Hansen haft glæde af Q. og dennes mange kontakter i London. 1949 skulle Q. hjemkaldes, og han håbede at blive chef for Søofficersskolen. Rasmus Hansen havde imidlertid brug for ham i den danske delegation ved den planlægningsgruppe der blev oprettet i Washington, og som skulle tilendebringe den tekniske etablering af NATO. I stedet for at blive hjemkaldt blev Q. i december 1949 sendt til USA som formand for den danske delegation med rang af midlertidig kontreadmiral idet han samtidig skulle virke som marineattaché for USA og Canada. I 1950 gik forhandlingerne om den nyoprettede stilling som forsvarschef i hårdknude. De potentielle emner var enten ikke interesserede eller kompromitteret på forskellig vis. Rasmus Hansen løste overraskende problemet ved at kalde Q. hjem fra Washington og udnævne ham til admiral og forsvarschef. Rasmus Hansen havde utvivlsomt under sine London-ophold fået et personligt kendskab til Q., men valget var i

meget høj grad sagligt begrundet. Næppe nogen dansk officer af høj rang havde på dette tidspunkt kontakter til de nye allierede militære myndigheder som Q. Han var vellidt og respekteret i det der nu var NATO-kredse, og han havde været således placeret at han nøje havde kunnet følge dannelsen af den nye atlantiske alliance. Valget var derfor heldigt og blev da også en gevinst for Danmark. 1.10.1950 blev Q. Danmarks første forsvarschef, en post han havde frem til 1962 da han trak sig tilbage pga. alder. Den opgave Q. var sat på blev vanskelig, dels skulle han søge at give forsvarschefsstillingen indhold, dels skulle han få hæren, søværnet og det nyoprettede flyvevåben til at samarbejde og acceptere den ny overordnede ledelse der søgte at dele de ressourcer som var til rådighed på en ligelig måde. Q. viste sig at være i besiddelse af en række egenskaber der gjorde at der skabtes respekt om den nye stilling som forsvarschef. Hans elegante optræden, der umiddelbart kunne virke arrogant, gjorde ham meget repræsentativ; han havde personlig charme og en udpræget sans for humor der gik udmærket i spand med hans evne for forhandlinger. Efter sin afgang fra tjenesten førte Q. ikke noget udadvendt liv, men til gengæld interesserede han sig stadig for den almindelige udvikling som han holdt sig løbende orienteret om. – R. 1940. DM. 1947. K. 1951. K. 1953. S.K. 1960. □Tegn. af Otto Christensen, 1950 (Fr.borg). Buste af Harald Quistgaard udst. 1957 og i bronze 1958. Foto.

Jørgen Teisen i Tidsskr. for søvæsen CLI, 1980 413–15.
– Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Qvistgaard, Morten Jacob Erhard Basse, 1864–1940, personalhistoriker, præst. * 13.8.1864 i Hjembæk, † 3.10.1940 i Kbh., begr. st. (Ass.). F: residerende kapellan i Hjembæk, senere sognepræst i Hemmet Jens Peter Orsleff Q. (1821–81) og Anna Margrethe Wolff (1823–1908). ~ 12.4.1889 i Helsingør (Skt. Mariæ) med Jensine Marie Wilhelm, * 28.4.1862 i Helsingør, † 3.8.1950 i Kbh. (Frihavns), d. af hørkræmmer Rasmus Hjorth W. (ca. 1824–86) og Jensine Marie Andersen (ca. 1832–79). – Far til E. J. C. *Q. Q. blev født i Hjembæk sg., hvor faderen var kapellan hos pastor Basse, men kom som toårig til Hemmet i Vestjylland, da faderen blev sognepræst der. Efter barneårene her blev han sat i katedralskolen i Roskilde hvor han kom i huset hos domorganist H. *Matthison-Hansen der var gift med en slægtning. Q. blev student 1882, cand.teol. 1888, s.å. kateket i Ribe, 1891 reside-

rende kapellan i Vesterborg og Birkelse på Lolland og 1897 sognepræst i Rorup og Glim i Kbh.s amt hvor han forblev indtil han 1920 af helbredshensyn tog sin afsked og flyttede til Kbh., hvor han blev en daglig gæst på arkiverne. – Allerede i studietiden blev han slægtshistorisk interesseret og foretog 1884–85 rundrejser til slægtens medlemmer, således at han 1893 i samarbejde med Julius *Bidstrup kunne udgive *Stamtavle over Slægten Q.* der 1923 kom i 2. reviderede udgave, efter at han 1915 havde været medstifter af Den qvistgaardske slægtsforening. Men hans interesse gik videre, og han blev snart fanget af det fascinerende studium af kulturlivet omkring de danske præster, især i 16- og 1700-tallet, deres indbyrdes slægtsforbindelser samt deres levevilkår. Q.s bidrag herom, som regel byggende på egne kildestudier og ret ofte på lejlighedsfund i arkivalierne, bliver let overset, da de er stykket ud i mindre afhandlinger, hvoraf enkelte kan findes i Personalhistorisk Tidsskrift, men langt de fleste må gennem de bibliografiske opslagsværker opsøges i amtshistoriske årbøger og andre lokalhistoriske publikationer. Disse bidrag spænder fra *Series Pastorum i Rorup-Glim Sognekald* som blev udgivet af Th. *Hauch-Fausbøll i Personalhistoriske Samlinger II, 1908, over mere end 60 artikler hvor det samme emne undertiden behandles i forskellig lokal sammenhæng, til *Spredte Optegnelser fra Aaker gamle Kirkebog* i Bornholmske Samlinger XXXI, 1947. En kildeudgave af stor interesse er *Ulfborg Herreds gejstlige Skifte- og Justitsprotokol. 1685–1767.* 1930. – Q. var en enestående ekspert med hensyn til legater og redigerede fra 1902 *Legattidende for Danmark.* 1899 og 1910 udgav han en samling af danske præsters skifte- og juleprædikener. Det var naturligt, at han engagerede sig i spørgsmålet om en nyudgave af S. V. *Wibergs Almindelig dansk Præstehistorie, og en lang periode koncentrerede han sin stofindsamling herom. 1934 kunne han derfor udgive *Præstehustruer, der helt eller delvis mangler i Wibergs Præstehistorie* med oplysninger om ca. 3000 kvinder. Den besynderlige titel og upraktiske ordningssystem blev hårdt angrebet af Bjørn Kornerup i Personalhistorisk Tidsskrift 10.r. II, 1935, hvilket dog ikke forhindrede Q. i at udsende et tillæg 1936, i hvis forord han stilfærdigt forsvarede sit arbejde. – Efter Q.s død kom hans håndeksemplar af såvel Wibergs præstehistorie som hans egne tillæg med mange tilføjelser til Rigsarkivet, hvor de er blevet udnyttet af bl.a. Aage *Dahl, hvis egen 84-bind store præstehistorie ligeledes findes her. Q.s samlinger i øvrigt kom til Det kgl.bibl. □Foto.

Hans H. Worsøe

Qvistgaard, Morten

Qvistgaard, Morten Iversen, 1732–98, godsejer. * 15.5.1732 på gården Skikkild i Vejrum, † 9.9.1798 på Gerdrup, begr. i Boeslunde. F: fæstegårdmand af Nørre Qvistgård og ejer af gården Skikkild, Iver Pedersen Q. (ca. 1683–1764) og Kirstine Madsdatter Dahl (1693–1789). ~ 1° 1760 (forloverattest 16.7., Syv) med Dorthe Cathrine Qvistgaard, * på Gisselfeld, fremstillet i kirken 14.2.1743 (Bråby), † 2.7.1761, d. af forpagter på Gisselfeld, senere ejer af Basnæs og Vibygård, kommerceråd Peder Mikkelsen Q. (1712–75) og Lucia Jørgensdatter (1708–59). ~ 2° 11.9.1764 i Haslev med Martha Rehling, * 15.6.1744 i Koldby, † 17.5.1782 på Gerdrup, d. af sognepræst, sidst i Haslev og Bråby Johan R. (1703–75, ~ 1° 1732 med Martha Schurmann, 1713–41, ~ 3° 1765 med Mette Kirstine Wøldike, 1745–80, ~ 2° 1776 med forvalter på Fyrendal, senere ejer af Holløse mølle Carl Adolph Høffding, 1741–93, ~ 2° 1781 med Anna Sophie Muus, 1742–1815) og Regine Dorothea Wøldike (1725–58).

Q. blev som halv voksen sendt til Sjælland og holdt i Frederiksborg lærde skole, hvorfra han 1750 dimitteredes. Han fortsatte på universitetet, men indstillede tilsyneladende studierne efter et års tid, idet han sluttede med en såkaldt 2. eksamen (filosofikum). Q. gennemgik derpå en praktisk uddannelse som landmand på gårdene Turebyholm, Gisselfeld og Hagedstedgård, hvorefter han 1756 i en alder af 24 år forpagtede Brattingborg på Samsø. 1760 købte Q. godsene Gerdrup og Lyngbygård i Eggeslevmagle sogn samt Boeslunde kirke, i alt ca. 900 tdr. hartkorn for 52 000 rdl., 1774 købte han Espe gods i Boeslunde sogn på ca. 235 tdr. hartkorn for 18 450 rdl., endvidere (1775) 40 tdr. hartkorn af det forrige antvorskovske rytterdistrikt samt (1782) Gimlinge kirkegods på ca. 35 tdr. hartkorn. Q. boede fast på Gerdrup til sin død, til stadighed engageret i sine godssers bestyrelse og energisk arbejdende for fremskridt inden for landvæsenet. Således påbegyndte han i 1760'erne et omfattende udskiftningsprojekt. Q. var i over 30 år landvæsenkommissær i Antvorskov-Korsør amter, og i 28 år sad han som medlem af amtskrets- og ekstraskattekommission. Med sin store erfaring som praktisk landmand påkaldte han sig regeringens opmærksomhed, og han fik, formentlig på anbefaling af J. O. Schack Rathlou, 1786 sæde i den store landbokommission. Det er for sin virksomhed i forbindelse med landbokommissionsarbejdet Q. er blevet husket, og her i særdeleshed på grund af den åbne strid der opstod mellem Q. og Christian Colbiørnsen. Q.s standpunkter i spørgsmål om retsforhold mellem fæster og godsejer og om stavnsbåndets ophæ-

velse placerede ham i offentlighedens bevidsthed som det mest reaktionære medlem af den store landbokommission. Han kastede sig ud i offentlig polemik med Colbiørnsen om disse meget vigtige landboanliggender, hvilket gav ham prædikat af patriarkalsk godsejer og modstander af enhver forandring. Imidlertid fremstår der, ved at undersøge Q.s egen private godsdrift, et helt anderledes og mere nuanceret billede af manden. Han var her den forstandige og fremsynede godsejer der hele tiden stræbte efter at op hjælpe bonde og agerbrug, men han foretrak besindighed og afviste at kaste sig ud i det farligt eksperimenterende. – 1786 søgte Q. forgæves optagelse i adelstanden (under navnet Q. de Rehlingen). – Kammerråd 1764. Virkelig justitsråd 1775. – Sønnen **Peter Christoffer Q.**, * 16.4.1775, † 29.8.1807 blev student 1791 og overtog, skønt yngste søn, Gerdrup og Lyngbygård. 1802 blev han uden militær uddannelse kaptajn og kompagnichef ved det nyoprettede landeværn. Under forsøg på at få det uøvede og uvillige mandskab til at yde de engelske tropper modstand i træfningen ved Køge 1807 blev han dræbt af en fjendtlig kugle. St. St. "Blicher viede ham en af sine „Bautastene" og en mindstøtte med inskription blev rejst i skoven ved Gerdrup. Kommerceråd 1799. – □ Min., formentlig forestillende Q. Relief på epitafium af Johs. Wiedewelt, 1801 (Boeslunde k.).

H. Hjorth-Nielsen i Pers. hist. t. 6.r.VI, 1915 180 (general.). Erh. Quistgaard: Stamv. over slægten Quistgaard fra Veirum, 2. udg. 1923 52–58. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprud. 1974). Samme: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VI, 1–2, 1907–09. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrøm II, 1925–30. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936 (reprud. 1975).

Lotte Dombernowsky

Qvistgaard, Peter Christoffer, se **Qvistgaard, Morten**.

Qvistgaard-Petersen, Viggo, 1888–1950, fabrikant. * 8.3.1888 i Århus (Domsq.), † ca. 11.7.1950 i Paris. Navneforandring (bindestreg) 3.10.1905. F: bogbindermester Hans Morten Michael Petersen (1850–1922) og Alma Cathrine Thorsen (1857–1927). ~ Jacqueline. – Bror til Aage Q.-P.

Q.-P. begyndte sin læretid i en bank i Århus, men kom senere til en chokoladefabrik for endelig at blive ansat på Aarhus Oliefabrik der snart sendte ham til sit datterselskab Teutonia i Harburg. Senere kom han til England for siden at blive sendt til Østen hvor han var knyttet til forskellige af oliefabrikens indkøbs- og handelsstationer. Efter første verdenskrig vendte Q.-P.

tilbage til Danmark, men rejste snart til Vestafrika hvor han i Dakar (Senegal) oprettede sit eget firma, *V. Q. Petersen & Cie* der senere fik hovedkontor i Paris og opkøbsstationer rundt om i Vestafrika samt et datterselskab i Kbh. hvorfra firmaets skandinaviske interesser blev varetaget. *V. Q. Petersen & Cie* specialiserede sig i handel med og forarbejdning (oliemøller) af jordnødder og blev førende inden for denne branche i Vestafrika. – Under anden verdenskrig var Q.-P. formand for de frie danske i Frankrig, og han ydede betydelige bidrag til hjælp for Frankrig i denne tid. Q.-P. var en kort periode umiddelbart før sin død medlem af bestyrelsen for Dansk samvirke. Dansk konsul, senere generalkonsul i Dakar. – R. 1935. DM. 1949. □Foto.

Helge Wamberg i Politiken 12.7.1950. Danmarksposten, s.å. juli-aug.-nr. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Qvistgaard-Petersen, Aage, 1886–1976, korneksportør. * 13.11.1886 i Århus (Domsg.), † 22.7.1976 i New Orleans, USA. Navneforandring (bindestreg) 3.10.1905. F: bogbindermester Hans Morten Michael Petersen (1850–1922) og Alma Cathrine Thorsen (1857–1927). ~ Adele Lange, * i Galveston, Texas, USA. – Bror til Viggo *Q.-P.

Q.-P. kom i lære i Korn- og Foderstof Kompagniet i Århus efter at have taget præliminæreksamen. 1907 sendtes han til USA hvor han i Galveston skulle deltage i opbygningen af en ny filial for kornkompagniets amerikanske datterselskab The New Orleans Export Company Ltd.; forretningerne, der især bestod i eksport af bomuldsfrøer, nødvendiggjorde imidlertid at han i de følgende år kom til at bo flere steder langs den mexicanske golf. 1919 slog han sig endeligt ned i New Orleans hvor han boede til sin død. Herfra ledede han indtil 1936 The New Orleans Export Company Ltd. for Korn- og Foderstof Kompagniet. 1908 havde en række af kornkompagniets filialdirektører i USA sammen med nogle amerikanere og en canadier startet et lille firma, South Port Mill der i begyndelsen fremstillede foderkager. Under første verdenskrig købte man nogle oliemøller, og da et stort amerikansk selskab i 1925 var i økonomiske vanskeligheder, overtog South Port Mill et af dets firmaer, Wesson Oil & Snowdrift Co. Inc. med datterselskaber. South Port Mill gik op i Wesson Oil der drev oliemøller og raffinaderier for vegetabilsk olie. Q.-P. sad fra 1925 i bestyrelsen for Wesson Oil og var 1925–36 vicepræsident, 1936–40 første vicepræsident og fra 1940 til omkring 1960 præsident for selskabet som han også i flere årtier var direktør

for. Wesson Oil & Snowdrift Co. Inc. udviklede sig i denne periode til et meget stort foretagende selv efter amerikanske forhold med mange oliemøller og spiseolieraffinaderier samt desuden gødningsfabrikker, fiskekonserves- og fødevarerfabrikker. I alt beskæftigede koncernen i nærheden af 30 000 mennesker. Foruden præsident- og direktørposter i koncernens mange datterselskaber havde Q.-P. en lang række andre hverv. Det er blevet sagt at han sad i over 100 bestyrelser. Nævnes skal her kun, at han var direktør for National Bank of Commerce in New Orleans og for The Texas and Pacific Railway Co., Dallas. Endvidere at han under og efter krigen var blandt den amerikanske regerings rådgivere i handelsspørgsmål. Der er næppe tvivl om, at Q.-P. i en lang årrække var ganske indflydelsesrig ikke alene i New Orleans, men også i amerikansk erhvervsliv i det hele taget. – R. 1929. □Foto.

Georg Andréen i Århus stiftstid. 31.7.1949. Aage Heineberg sst. 25.7.1963. Georg Andréen sst. 27.7.1976. Ib Gejl og Chr. R. Jansen: Korn, købmænd og kornkompagni, 1971. – Erindr. i Erhvervsark. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

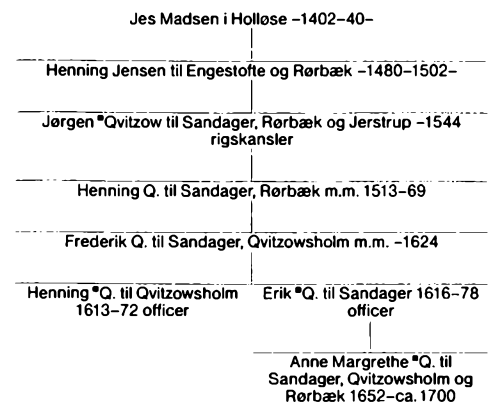
Chr. R. Jansen

Qvitzow

Tysk uradel hvis ældst kendte medlemmer i Danmark levede i 1300-tallet. Uddød i mandslinjen 1678.

Danm.s adels årbog XXVII, 1910 327–36.

Nils G. Bartholdy

Qvitzow, Anne Margrethe, 1652–ca.1700, lærd adelsdame. * 18.3.1652 på Sandagergård ved Børgense, † ca.1700. F: officer Erik *Q. (1616–78) og Susanne Juel († 1685). ~ 13.8.1675 med Christian v. Pappenheim, † ca.1705.

Q. opdroges hjemme og lærte, foruden de nyere sprog, latin og græsk, skrev latinske epigrammer og stod i latinsk brevveksling med lærde mænd,

Qvitzow, Anne Margrethe

bl.a. Otto "Sperling, til hvem hun har rettet en længere selvbiografisk epistel (1673); i Karen "Brahes bibliotek i Odense findes bl.a. hendes utrykte danske oversættelse af *C. Julii Cæsaris første (– tredje) Bog om den frantsoske Krigs Beskriffuelse*. Hendes store lærdom og skarpe dømmekraft var genstand for almindelig beundring i samtiden, men hun fik en krank skæbne, idet hendes uduelige mand formøblede alt hvad de ejede så at de sank ned i den dybeste fattigdom.

Danm.s adels årbog XXVII, 1910 334 og LII, 1935 II 145. L. F. C. Schönau: Saml. af da. lærde fruentimer II, 1753 1196–1210. Hans Jørgen Birch: Billedgalleri for fruentimmer I, 1793 109–21. L. Bobé i Pers.hist.t. 2.r.V, 1890 268–71. Sst. 6.r.V, 1914 137. Katalog over Karen Brahes bibl., ved Anne Rising, 1956 68 135.

R. Paulli *

Qvitzow, Erik, 1616–78, officer, fæstningsingeniør. * 29.7.1616 på Qvitzowsholm, † 18.3.1678 på Sandagergård, begr. i Sandager k. F: Frederik Q. († 1624, ~ 1° 1589 med Pernille Rud, 1556–1608) og senere hofmesterinde Anne Eriksdatter Lykke († senest 1646). ~ Susanne Juel, begr. 20.8.1685 i Sandager k., d. af rigsråd Jens "J. til Keldgård" (1580–1634) og Ide Lange (1584–1649). – Far til Anne Margrethe "Q. Bror til Henning "Q.

Efter at have været på Sorø akademi 1631–34 blev Q. 1634 immatrikuleret i Leiden og har formentlig herefter været i udenlandsk krigstjeneste og uddannet sig som fæstningsingeniør. 1639 blev han hofjunker, var 1643 korporal i rostjenssten hjemme, men hvervede dec.s.å. som kaptajn et fodfolkskompagni, deltog i krigen 1644–45 og var en tid ingeniør og midlertidig kommandant i Malmø. 1646 blev han major ved sjællandske regiment, 1651 oberstløjtnant, 1655 oberst og chef derfor og ledede 1654 befæstningen af Stribsodde. 1657 var hans regiment splittet til alle kanter og han selv kommandant i Malmø, indtil han i okt. beordredes som kommandant i Frederiksodde som dog blev erobret af svenskerne inden han kom dertil, hvorefter han atter blev kommandant i Malmø og forblev her til foråret 1658. April s.å. fik han bestalling som guvernør over Fyn og skulle med et par kompagnier overtage Frederiksodde fra svenskerne, men måtte standse i Stribsodde, fordi svenskerne trak det ud med afleveringen af fæstningen, indtil de i aug. overraskende faldt over de få danske tropper på Fyn, hvorpå Q. blev holdt „i arrest“ på Sandagergård til udgangen af 1659. Hans ejendomme blev ganske udplyndret og ødelagt. Fra 1660 var han et par år kommandant i Nyborg og ledede byens nybefæstning. Som erstatning for guvernørgaen, 1000 rdl. årlig, og afbetaling på hans tilgo-

dehavende hos kronen, 10 000 rdl., fik han kun anvisning på hovedskatten af det ødelagte Sandagergård. Han fik ikke senere egentlig militær kommando; han var for selvfølende til at vælge de rette veje over for det nye styre, og først efter tronskiftet 1670 blev han amtmand over Lundenæs-Bøvling til sin død. Ligesom broderen Henning var han en kundskabsrig mand, en grundigt uddannet, yderst pligtopfyldende officer. Slægten Q. uddøde på sværdsiden med ham.

Dokumenter og aktstykker til Kbh.s befæstnings hist., ved G. F. Lassen, 1855 162 178. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen V, 1882. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist., udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. – Danm.s adels årbog XX, 1903 280; XXVII, 1910 334; XLIV, 1927 II 35. L. S. Vedel Simonsen: Saml. til den fynske herregård Elvedgårds hist. I, 1845 172; II 1846 10f. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. II, 1879 (fot. optr. 1977). Gerh. L. Grove og K. C. Rockstroh i Danske mag. 5.r.VI, 1905–09 155f. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati I–II, 1965. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973.

Rockstroh *

Qvitzow, Henning, 1613–72, officer, fæstningsingeniør. * 13.5.1613, † 5.2.1672. F: Frederik Q. († 1624, ~ 1° 1589 med Pernille Rud, 1556–1608) og senere hofmesterinde Anne Eriksdatter Lykke († senest 1646). ~ 28.9.1656 i Viborg med Birgitte Gøye, † formentlig før manden, d. af Eskil G. (1600–senest 1647) og Emmerentze Rosenkrantz. – Bror til Erik "Q.

Efter at have været på Sorø akademi 1630–34 blev Q. 1634 immatrikuleret ved universitetet i Leiden og har antagelig derefter en årrække til 1643 været i udenlandsk krigstjeneste og særlig studeret befæstningskunsten. 1642 var han hofjunker. Fra dec.1643 deltog han i krigen som kaptajn ved et hvervet regiment og har fra 1646 formentlig atter en del år været i udlandet. 1651 blev han major i jyske regiment, 1653 i sjællandske regiment og havde kommandoen i Lolland-Falster, blev 1656 oberstløjtnant i sidstnævnte regiment under broderen og havde til 1662, med afbrydelser under krigen 1657 ved udkommandoer til Helsingborg og Malmø, direktion over fæstningsarbejderne ved Kbh. Det skyldtes hans indtrængende forestillinger maj 1658, at sjællandske regiment blev nogenlunde kompletteret og indkaldt til fæstningsarbejde. Da broderen var svenskernes fange på Fyn, førte Q. kommandoen over regimentet, hvormed han under stormen febr.1659 forsvarede strækningen ud for Rosenborg og Runde kirke (Skt. Anna Rotunda) – „Q.s bastion“ i den nye befæstning. – I nov.s.å. blev han oberst i oberstløjtnants nummer. Han arbejdede for at skaffe sine folk de bedst mulige kår og pådrog sig stor gæld ved sine bestræbel-

ser på at skaffe sit mandskab føde og klæder. Ved reduktionen gled han 1662 ud af „etaten“ uden afsked og uden pension, men 1666 fik han tilstået en årpenge for livstid. I mandige, værdige udtryk foreholdt han gentagne gange kongen og Hans *Schack (1609–76) de sjællandske bønderkarles trofaste, offerfulde tjeneste samt hans og broderens store ofre i de tre krig.

Dokumenter og aktstykker til Kbh.s befæstn.s hist., ved G. F. Lassen, 1855 167f 175f. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen V–VI, 1882–84. Pers.hist.t. 6.r.V, 1914 153. – Carl Bruun: København I–III, 1887–1901. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973.

*Rockstroh**

Qvitzow, Jørgen Henningsen, senest 1480–1544, til Sandager, rigskansler. * senest 1480, † 4.7.1544, begr. i Nørre Sandager k. F: Henning Jensen († tidligst 1502, ~2° med Anne Bild) og Mette Claudatter Bølle († senest 1480). ~ senest 1512 med Ellen Gøye, † tidligst 1558, d. af Anders G. el. Staverskov († tidligst 1494, ~2° med Margrete Rønnow) og Ingeborg Eriksdatter Bille († tidligst 1474).

Q. havde sit hjem på Sandagergård (ved Bogen-se) som faderen havde købt. På samme egn ejede han Jerstrup og Kile, hvilken sidste nu forsvundne gård enken senere beboede. 1525 fik han Rugård i pant, men afstod dette len senest 1534. Senest 1527 blev han landsdommer på Fyn. 1534 deltog han i mødet i Hjallesø hvor den fynske adel hyldede hertug Christian (III), men nævnes ikke des mindre n.å. blandt dennes fanger; har han en tid sluttet sig til grev Christoffer (ca.1504–66) er det sikkert sket nødtvungent, da han 1536 sagsøgte borgerne i Odense og Bogense for erstatning af ødelæggelser på hans gods. S.å. nævnes han i spidsen for den fynske adels repræsentanter på den store herredag, og snart efter, senest i begyndelsen af 1537, blev han rigsråd og rigskansler, hvad han forblev til sin død. □ Ligsten (Nørre Sandager k.).

Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69.

*Henry Bruun**

v. Qvoten, Salomon Paulsen, senest 1690–1749, teaterentreprenør. Antagelig * i Tyskland. ~ Agnethe Meitmann, * ca.1667, † 3.12.1748 i Kbh. (Petri).

v.Q.s teaterbande hævdede sig ikke over tidens andre omvandrende tyske trupper, men når man alligevel fik sin særlige plads i dansk teaterhistorie, skyldes det hans stilling som konkurrent og modsætning til den første danske skueplads og dermed til Ludvig *Holbergs komedier ved

deres fremkomst 1722. v.Q. havde 1715 tjent otte år i fodgarden og ernærede sig derefter som „okulist, sten- og broksnider samt tandbrækker“. Sandsynligvis har den Harlekin eller bajads, som charlatanerne plejede at have i deres bod, draget ham over i dramatisk virksomhed; i hvert fald havde han fra 1718 kgl. privilegium til at opføre komedier i Kbh., såvel med marionetter som med levende gøglere; blandt de steder han benyttede til sit foretagende var „skrådernes lavshus“ i Brølæggerstræde. Hans forestillinger må have interesseret publikum, siden Holberg karikerede dem i Ulysses von Ithacia eller En tysk Komædie, og endog i Hexerie eller Blind Al-larm (der dog først opførtes 1750) satte v.Q. selv op på scenen med navns nævnelse og lod ham være krænket over Holbergs satire; en komædie var for ham kun „toutafait“, hvis „alting blev ageret udi Luften“ og på baggrund af denne opfattelse måtte Holbergs teater synes ham at bestå af „mavre Comœdier“. Ved Kbh.s brand 1728 fortærede ilden v.Q.s teaterudstyr og dermed hans virkemidler, men han fortsatte sit erhverv som tandbrækker og vågede pågående over, at ingen gik ham i nærings. Efter tronskiftet 1746 var han atter på færde med nye teaterplaner som hans søn Julius Henrik (begr. 5.3.1754) fortsatte efter hans død. Også han var tandmedicus, da han 20.11.1747 i St. Kongensgade åbnede en „privilegeret tysk og dansk Skueplads“ hvor han gav to ugentlige forestillinger på tysk og to på dansk, også Holbergs komedier. Ligesom faderens virksomhed havde været en konkurrence til den første danske scene, således var sønnens foretagende tænkt som en konkurrent til den anden skueplads, men den blev snarere til gavn for den, idet kunstnere som N. H. *Clementin, M. U. *Hortulan og madam Linkiewitz, der senere vandt berømmelse som Holbergske skuespillere, fik deres første udvikling på J. H. v. Qvotens scene. Hans entrepriser varede kun kort; allerede i maj 1748 gav han sin sidste forestilling; siden ernærede han sig ved sin tandprofession, solgte brokbånd og udlejede maskeradedragter. Begge v.Q.erne er typiske 1700-tals repræsentanter for de foretagssomme charlatan-kvaksalvere der nød anseelse i datiden og havde „comœdianter“ i deres brød.

E. C. Werlauff: Hist. antegn. til L. Holbergs atten første lystspil, 1858 472f. Oluf Nielsen: Kbh. på Holbergs tid, 1884 243–47. L. Koch i Museum, 1890 489f. Jul. Martensen sst. 1894 I 35–39. Holger Hansen i Tandslægebl. XI, 1907 10–15. H. Weitemeyer i Pers.hist.t. 5.r.VI, 1909 53f. Eiler Nystrøm: Den danske komædies oprindelse, 1918. Rob. Neiiendam i Danm. i fest og glæde, red. Jul. Clausen og T. Krogh III, 1935 238f.

*Robert Neiiendam**

R

Raben

Mecklenburgsk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Johan Otto *R. var 2° ~ Emerentia von Lewetzow, d. af officeren Hans Frederik v. *L. Frederik *R. var ~ Birthe von Plessen, d. af finansminister Christian Ludvig v. *P. Deres døtre Margarethe, Charlotte Emerentia og Sophie Hedevig var hhv. ~ overkammerherre Ditlev greve *Reventlow (1712-83), stiftamtmand Matthias Vilhelm *Huitfeldt og overhofmarskal Adam Gottlob greve *Moltke, og deres datter Amalie Christiane var 1° ~ stiftamtmand Carl *Juel og 2° ~ deputeret Gregers *Juel. Carl Vilhelm *R.-L. var ~ Julia Bornemann, d. af højesteretsjustitarius A. V. F. *B.

Danm.s adels årbog LXXXV, 1970-71 3-34.

Nils G. Bartholdy

Raben, (Christian) Frederik, 1693-1773, overhofmester. * 10.9.1693 i Kbh. (Slotsk.), † 26.2.1773

på Ålholm, begr. i Nysted k. F: gehejmeråd Johan Otto *R. (1646-1719) og Emerentia v. Lewetzow (1669-1746). ~ 1.12.1722 med Birthe v. Plessen, døbt 12.9.1707 i Ålum, † 5.7.1786 på Ålholm, d. af gehejmeråd Christian Ludvig v. *P. (1676-1752) og Charlotte Amalie Skeel (1685-1729).

Efter i sin ungdom at have foretaget en lang udenlandsrejse overtog R. ved sin hjemkomst 1724 stillingen som hofmester hos kronprinsessen, og 1731-37 fungerede han som overhofmester hos dronning Sophie Magdalene. Med denne stilling forbandt han hvervet som amtmand over Hørsholm amt som 1730 var blevet skænket Sophie Magdalene af Christian VI. Ved arv overtog han 1731 hovedgården Kærstrup hvor der 1765 opførtes en ny hovedbygning af bindingsværk, og han ejede desuden Bremersvold og Løve hovedgård i Holbæk amt. En kort tid var han i besiddelse af Assistenshuset der på det tidspunkt blev drevet af private, men han lod det hurtigt gå over på andre hænder. 1737 forlod han hof tjenesten og overtog s.å. embedet som stiftamtmand over Lolland-Falster og amtmand over Ålholm, Halsted kloster og Maribo amter, en stilling han beklædte indtil 1763. 1738-69 var han provisor for Vallø, og 1738 modtog han udnævnelse til tilfornordnet ved højesteret. R. var en meget videnskabeligt interesseret mand der fra 1754 var præses for Collegium medicum og fra 1744 æresmedlem af Videnskabernes selskab. - Kammerjunker hos kronprinsen 1711. Kammerherre 1727. Gehejmeråd 1733. Gehejmekonferensråd 1747. - Hv.R. 1728. L'union parfaite 1732. Bl.R. 1748. □ Malet som hvid ridder af Andreas Møller og som blå formentlig af Peder Als (begge Ålholm).

Kr. Glamann i Hist.t. 11.r.II, 1947-49 393. H. C. Rosted i Hist. medd. om Kbh. 4.r.II, 1949-52 360-62. H. Thueslev: Det kgl. assistenshus, 1976 40f 44 56.

Harald Jørgensen

Raben, Johan Otto, 1646-1719, officer, amtmand. * 22.2.1646, † 11.11.1719 på Stück, Mecklenburg. F: mecklenburgsk major, svensk oberst Victor R. til Stück, Rogau og Moltenau (1601-57) og Sophie Hedvig v. Walschleben. ~ 1° 1685 (bevilling 25.4.) med Dorothea v. Reichou, begr. 8.11.1689 i Kbh. (Trin.), d. af hofme-

ster i Celle Martin v.R. ~2° 12.7.1692 i Kolding med Emerentia v. Lewetzow, * 22.6.1669, † 11.2.1746 på Ålholm, d. af oberstløjtnant, senere gehejmeråd Hans Frederik v. *L. (1630–96) og Lucie E. Brockdorff (1640–93). – Far til Frederik *R.

R. arvede ved faderens død Stück, men drog senere til Danmark hvor han 1667 blev hofjunker, 1668 forskærer, 1671 kammerjunker. Han trådte siden ind i hæren og synes at være identisk med den R. der 1675 nævnes som ritmester reformé og tilbyder at hverve et regiment. 1676 ansattes han som ritmester ved 2. jyske dragonregiment, udnævntes 1677 til major og oberstløjtnant og deltog under „Gyldenløvefejden“ sommeren 1678 i belejringen af Bohus og kampen på Hisingen. Hærreduktionen efter freden 1679 medførte hans afgang fra tjenesten; 1680 fik han afskeds-patent. Ikke længe efter gik han på ny over i hof-tjenesten, idet han 1683–97 beklædte embedet som hofmarskal. 1697–1717 var han derpå amtmand over Kronborg og Fr.borg amter og inspektør over de derværende stalde og stutier. I denne stilling var han efter Karl XII's landgang på Sjælland 1700 virksom for forsvaret af Nord-sjælland og ikke mindst for beskyttelsen af Fr.borg slot. Det er et vidnesbyrd om den nåde han nød ved hove at han 1712 fik privilegium på at drive Assistenshuset og efter sin afgang fra sine embedsstillinger 1717 beholdt sin gage på livstid. 1698 havde han fået rang efter generaler til hest og fods og var 1699 udnævnt til gehejmeråd. 1696 havde Christian V skænket ham Vinderslevgård (Lysgård hrd.) som han dog allerede ca.1700 afhændede. – Hans enke købte af kronen 1725 Ålholm (Musse hrd.), 1732 Bramsløkke (sst.); af disse gårde og ladegården Egholm (sst.), erhvervet 1732, fik hun 1734 oprettet grevskabet Christiansholm for sin sønnesøn. 1725 havde hun tillige erhvervet Bremersvold (Fuglse hrd.), 1728 Kærstrup (sst.). – Hv.R. 1695. □To mal. (Ålholm).

Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I, 1899. H. Thueslev: Det kgl. assistenshus, 1976.

C. O. Bøggild-Andersen*

Raben, Peter, ca.1661–1727, søofficer. * ca.1661 i Haderslev, † 29.9.1727 i Kbh., bisat sst. i Holmens k.s. kapel, 1735 flyttet til Helligg. k. ~ Elena Marie Robring, * ca.1678, begr. 22.8.1735 i Kbh. (Helligg.), d. af assessor i kommercekollegiet, direktør for alunværket i Andrarum Hans Nielsen († senest 1691, ~1° med N.N.) og Kirstine Robring (~1° med brygger i Kbh. Mads Rasmussen).

R., der var af holstensk slægt, blev lærling i søetaten 1681, var i hollandsk tjeneste 1682–85, blev løjtnant 1685 og fik straks efter rejsetilladelse for at gå i venetiansk orlogstjeneste. 1687 fik han sin rejsetilladelse fornyet, kom atter i venetiansk og derefter i fransk tjeneste hvor han deltog i togtet mod Algier og vendte tilbage 1689 hvorefter han s.å. om bord i orlogsskibet Christianus Quartus deltog i den af admiral C. E. v. *Stöcken ledede troppetransport til England. 1690–92 var han atter i hollandsk tjeneste, forfremmedes til kaptajn 1691 og var n.å. chef for fregatten Blaa Heyren der var vagtskib i Sundet. 1693 og 1695 ledsagede han Ulrik Christian *Gyldenløve på studierejser, særlig til Frankrig, og 1694 blev han kommandørkaptajn. Ved krigsudbruddet 1700 ansattes R. som chef for orlogsskibet Dronning Louise i Østersøflåden, 1701 forfremmedes han til kommandør og blev efter ansøgning optaget i den danske adelstand under navnet Rabe. S.å. var han chef for orlogsskibet Fridericus Quartus på besejlingstogt og udnævntes 1703 til scoutby-nacht. N.å. kommanderede han den eskadre der førte kongen til Norge, blev s.å. indrulleringschef for Sjællands distrikt og var 1706–09 overdirektør for indrulleringen i det søndenfjeldske Norge. Ved udbruddet af den store nordiske krig i efteråret 1709 blev R., der højeste sit flag i orlogsskibet Wenden, chef for en eskadre i hovedflåden og var med til dække troppeoverførslerne til Skåne. N.å. blev han viceadmiral og i april chef for den til Norge bestemte eskadre med sit flag i orlogsskibet Prins Carl. Inden afgangen til Norge sendtes han med eskadren et kort kryds til Østersøen for at forjage en mindre svensk eskadre der havde vist sig i Køge bugt. Han gav sig imidlertid for god tid så svenskerne slap fra ham. Derefter konvojerede han skibe med proviant til Norge og matrotransporter fra Norge. Derimod kunne han på grund af mangel på lette og velsejlende skibe ikke forhindre svenske kaperer i at fortsætte deres virksomhed i Nordsøen og Skagerrak. I juni kaldtes han med sin eskadre til Østersøen hvor han indgik i hovedflåden under Ulrik Christian Gyldenløve som chef for arrièregarden med sit flag i orlogsskibet Wenden. Med dette skib deltog han i slaget i Køge bugt 4.10. og efter dette deltog han i et krigsråd hvor han med megen djærvhed udtalte sig om flådens slette tilstand på grund af dårlig vedligeholdelse af skibene og sygdom i besætningerne på grund af slet kost.

1711 og 1712 var R. chef for avantgarden i Østersøflåden, stadig om bord i Wenden og deltog i kampen 28.–30.9. ved Rügen hvor den svenske transportflåde blev ødelagt. 1714 udnævntes han til admiral og var 1715 chef for

Østersøflåden med sit flag i orlogsskibet Elephanten. Han konvojerede Chr. T. Sehesteds eskadre til Pommern og trak sig 19.7. tilbage til Køge bugt for en overlegen svensk flåde under admiral Sparre. Efter at have fået flåden forøget med fem orlogsskibe mødte han 8.8. på ny den svenske flåde ved Rügen. 1716 var han chef for en eskadre i Østersøflåden under Gyldenløve og 1717 og 1718 atter chef for flåden. 1717 samvirkede han med en engelsk eskadre under admiral George Byng. Et angreb på Karlskrona var planlagt, men blev opgivet på grund af modstand fra engelsk side, en ekspedition mod Gotland blev derefter forberedt, men også opgivet da Karl XII faldt ind i Norge. 1719 blev R. ved Gyldenløves død I. deputeret i admiralitetet og 1720 patron for Holmens kirke. 1721 blev han stiftsbefalingsmand over Island og Færøerne og foretog en rejse til Island hvorfra han hjemførte en del af Árni Magnússons islandske samlinger. Han viste megen interesse for storfiskeri og lod en galiot indrette til fiskeri og robbefangst ved Island og Grønland. I vinteren 1725–26 indgav R. og admiral F. P. Trojel en voldsom klage til kongen over overkrigssekretæren admiral C. Gabel efter hans afgang og over admiral Ole Judichær. Kongen nedsatte 11.2.1726 en kommission med gehejmeråd admiral Chr. T. Sehested som formand for at undersøge klagens berettigelse. – R. havde som ung fået en god uddannelse i fremmede flåder og var anset for en dygtig skibschef og djærv sømand. Som flådefører opfyldte han ikke de forventninger der stilledes til ham. Han synes i høj grad at have ligget under for den defensivt prægede formaltaktik. Af hans forhold til Gabel m.fl. fremgår at han var vanskelig og intrigant. – Hv.R.:1715:

H. G. Garde: Efterretn. om den da. og no. sømagt II, 1833. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I, 1891. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–X, 1899–1934. Olav Bergersen: Viceadmiral Tordenskiold I–II, Trondhjem 1925. Samme: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt IV, sst. 1953.

*Th. Topsøe-Jensen**

Raben-Levetzau, Carl Vilhelm, 1789–1870, legatstifter. * 10.6.1789 på Dronninggård, † 18.5.1870 i Kbh. (Garn.), begr. i Beldringe. F: gehejmekonferensråd Frederik Sophus Raben (1745–1820) og Sophie Magdalene v. Qualen (1749–1844). ~ 1.7.1830 i Kbh. (Garn.) med senere overhofmesterinde Julia Adelaide Harriet Bornemann, * 30.6.1808 i Kbh. (Garn.), † 28.3.1888 sst. (Garn.), d. af deputeret, senere højesteretsjustitiarius, gehejmekonferensråd Anker Vilhelm Frederik B. (1763–1854) og Harriet Parsons (1772–1866).

R.-L. blev student 1807 og juridisk kandidat 1811 og slog derefter ind på den diplomatiske løbebane idet han 1817–21 virkede som legationssekretær i Haag. 1820 arvede han efter sin far godset Beldringe, forlod diplomatiet og levede resten af sit liv som godsejer, ivrigt optaget af administrationen af sine udstrakte ejendomme. Efter en ældre brors død kom han i besiddelse af fideikommissgodset Bremersvold og af substitutionen for stamhuset Restrup, i hvilken anledning han 1834 antog slægten Levetzau navn og våben. 1835–46 deltog R.-L. i stænderforsamlingerne i Roskilde, valgt af sædegårdsejerne på Sjælland, og i stænderforsamlingen 1848, valgt af sædegårdsejerne på Lolland-Falster. Til trods for at han mødte i alle sessionerne deltog han i meget ringe udstrækning i forhandlingerne. Efter enevældens afskaffelse ophørte hans politiske virksomhed. Da R.-L.s ægteskab var barnløst oprettede han og hans hustru af de meget betydelige midler de ejede, den R.-L.ske fond til fremme af sociale, velgørende, kunstneriske og videnskabelige formål. Fundatsen blev kgl. konfirmeret 15.8.1871; kapitalformuen er 1980 på over 3 mio. kr. 1876–88 virkede R.-L.s hustru som overhofmesterinde hos dronning Louise. – Kammerjunker 1812. Kammerherre 1828. Gehejmekonferensråd 1869. – R. 1867. □Mal. af D. Monies udst. 1851 og 1857. Litografi af I. W. Tegner, 1870. Buste af Th. Stein udst. 1875 (Fr.borg). Mal. af O. Bache.

J. P. Trap: Fra fire kongers tid III, 1967 40.

Harald Jørgensen

Raben-Levetzau, Frederik Christopher Otto, lensgreve, 1850–1933, udenrigsminister. * 27.5.1850 på Lekkende ved Præstø, † 5.5.1933 på Ålholm, begr. i Kettinge. F: lensgreve Josias R.-L. (1796–1889) og Siegfriede Victorine Krogh (1823–98). ~ 8.4.1886 i Rom med Lillie Suzanne Moulton, * 19.12.1864 på Long Island ved New York, † 9.3.1946 i Kbh. (Garn.), d. af Charles Raymond M. (1829–72) og Anna Lillie Greenough (1844–1928, ~ 2° 1875 med ministerresident Johan Hegermann-Lindencrone, 1838–1918).

R.-L. blev student, privat dimitteret, 1870, cand. polit. og volontør i udenrigsministeriet 1877, var attaché i Paris 1877–78, i Wien 1879–81 og virkede 1900 som generalkommissær for den danske deltagelse i verdensudstillingen i Paris. Ved dannelsen af regeringen J. C. Christensen 14.1.1905 blev R.-L. udenrigsminister. Han ansås almindeligvis for højremand, men havde ikke gjort sig gældende politisk. Hans kortvarige arbejde i diplomatiet lå 20 år tilbage. Hvad der var J. C.

Christensens motiv til at vælge ham er ukendt. Muligvis var det ønsket om at imødekomme de frikonservative og muligvis har R.-L.s familiære forbindelser i Berlin spillet ind. Mellem hans morfar general C. v. *Krogh og den tyske rigskansler Bernhard v. Bülow's far, dansk forbunds-gesandt i Frankfurt til 1862 B. *Bülow, havde bestået et venskab som var videreført i familien. R.-L. havde kendt Bernhard v. Bülow fra barn-dommen. Dertil kom at hans svigermor i sit andet ægteskab var gift med den danske gesandt i Berlin J. Hegermann-Lindenchrone. Efter den magtforskydning der var sket med Ruslands nederlag mod Japan 1904–05 og Tysklands maritime oprustning ønskede J. C. Christensen at få forholdet mellem Danmark og Tyskland under en europæisk krig klarlagt. R.-L. var enig med J. C. Christensen om at Danmark under disse ændrede magtforhold måtte nærme sig Tyskland og blev som den eneste af ministre orienteret om kaptajn L. C. F. *Lütken's af J. C. Christensen billigede forhandlinger med tyske generalstabs-officerer. R.-L. førte synspunkterne frem i Berlin nov. 1906 da han ledsagede Frederik VIII på hans tiltrædelsesbesøg hos den tyske kejser. Ifølge statssekretær v. Tschirschky's referat sagde R.-L. til ham at i tilfælde af krig kunne Danmarks stilling kun være ved Tysklands side. Da dette referat blev offentliggjort 1926 i den tyske dokumentssamling om forhistorien til første verdenskrig bestred R.-L. referatets rigtighed. Han havde ikke talt om tilslutning, men om „at stå i et godt forhold“ til Tyskland. Troels *Fink mener at dette dementi snarere genspejler en modereret opfattelse hos R.-L. efter besøg i England 1907. Det afspejledes i den betydning han tillagde Nordø- og Østersøkonventionerne af 23.4. 1908 som erklærede Østersøen for åbent hav. Han havde således distanceret sig fra de vidtgående planer som Lütken arbejdede med og som i øvrigt ikke vandt tilslutning i den tyske generalstab. En forbedring i forholdet mellem Danmark og Tyskland opnåedes med konventionen 1907 om de nordslesvigske optanters stilling, og R.-L. fik også gennemført loven 1908 om nyorganisering af udenrigsministeriet og udbygning af konsulatstjenesten, forberedt i en kommission med ham som formand. Under den norsk-svenske strid om unionsopløsningen 1905 formidlede han baron F. Wedel Jarlsbergs henvendelse til prins Carl (*Haakon VII) om overtagelse af den norske trone og søgte at indvirke modererende på svenske krav om nedlæggelse af norske fæstninger langs grænsen til Sverige. Efter afsløringen 8.9.1908 af P. A. *Alberti som storsvindler indgav R.-L. sin afskedsberetning til Frederik VIII og fremkaldte dermed regeringen J. C.

Christensens afgang. Han deltog siden ikke i politik bortset fra den beskedne opgave som sognerrådsformand i Nysted landsogn til 1917.

R.-L. var en af Danmarks største jordbesiddere. Ved faderens død 1889 overtog han grevskabet Christiansholm på Lolland og godserne Bremersvold ved Rødby og Beldringe og Lekkende, sidstnævnte fra 1898, i Sydsjælland. Ved dræning, forbedret skovdrift og bygningsrestaure-ring forbedrede han det noget forsømte grevskab. Det ophævedes ved lensafløsning 1921 mod afgivelse af jord til udstykning. Af det gamle Christiansholm beholdt R.-L. Ålholm slot og avlsgård ved Nysted. Fra 1886 til Landmandsbankens sammenbrud 1922 var han medlem af dens bankråd, fra 1905 vicepræsident for Geografisk selskab, 1914–27 dets ærespræsident, fra 1915 vicepræsident i oldskriftselskabet og 1918–30 ordensskatmester. – Kammerjunker 1878. Hofjærgemester 1882. Kammerherre 1892. R. 1897. DM. 1900. K². 1900. K¹. 1903. S.K. 1905. S.K. i diamanter 1930. □Malet som barn af N. P. Holbech. Afbildet på O. Baches mal. fra parforcejagt på Frijsenborg, 1882 (Frijsenborg), efter dette træsnit. Afbildet på P. Fischers mal. af stortingsdeputationen hos Chr. IX, 1905 (Valde mus. 1905; slottet i Oslo 1906; Fr.borg 1907). Karikatur 1905 og af Vald. Andersen, 1910. Mal. af Knud Larsen, 1915, skitse hertil s.å. (Fr.borg). Karikatur af Alfred Schmidt, 1916 (sst.). Foto.

Politiken 14.1.1905 og 6.5.1933. Berl. tid. 26.5.1920 og 6.5.1933. Lolland-Falsters stiftstid. 26.5.1920. F. Wedel Jarlsberg: 1905. Kongevalget, Oslo 1946. Troels Fink: Spillet om da. neutralitet 1905–09, 1959. Viggø Sjøqvist: Peter Vedel II, 1962. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972.

Helge Larsen

Rach, Johannes, 1721–83, prospektmaler. * 1721 i Kbh., † 4.8.1783 i Batavia, begr. i den hollandske k. sst. F: værtshusholder, brændevinsbrænder Christoffer R. (ca. 1698–1758, ~2° 1736 med Svendborg Jørgensdatter, † 1765) og Anne Kirstine (Christine) Christensdatter († 1736). ~ca. 1755 i Amsterdam (?) med Maria Willemina Valenziin som overlevede ham.

R. kom som ung i lære hos maleren Peter *Wichmann; som udlært svend synes han 1744–45 at være rejst til St. Petersburg. 1747–50 leverede R. en lang række arbejder til hoffet, hovedparten prospektmalerier efter motiver fra Kbh., provinsen, hertugdømmerne og Norge. Hertil kom en serie billeder af lappernes liv, enkelte frugstykker og et trebindsværk med stik fra Sverige, dog næppe egenhændige. R.s malerier findes for en stor del nu i Nationalmuseet. I disse

Rach, Johannes

år boede han hos faderen der holdt kro i sit hus „Engelsk Børs“ på Østergade; R. drog derefter til Holland og synes at have ernæret sig som maler i Amsterdam og Haarlem. I en arvestrid med stedmoderen trak han det korteste strå, men derefter åbnede der sig nye perspektiver for ham. 1762 drog han fra Rotterdam som kanonér på Nord Nieuwland. Han har åbenbart besøgt Madeira, St. Helena og Kap, idet han har malet en del prospekter derfra, og landede 1764 i Batavia; senere synes han ca. 1768 at have været i Japan. 1764 ansattes han som ekstraordinær fyrværker i artilleriet i Batavia, blev 1766 fænrik, 1778 artillerikaptajn og n.å. major. Hans militære tjeneste synes ikke særlig rosværdig, der var betydelige mangler som boet måtte dække. Han blev også „Buitenregent der Hospitalen“. Samtidig malede og tegnede han, og hans arbejder gemmes i de forskellige hollandske kolonier og i Rotterdam som store mærkværdigheder. I anledning af sin 150-årige beståen udgav således Det kgl. bataviske selskab for kunst og videnskab, hvoraf R. var medlem, mange af hans tegninger. Han er en stiv og yderst detaljeret prospektmaler der ofte arbejdede efter andres forlæg. I udførelsen af de danske prospekter samarbejdede han med maleren Hans Heinrich Eegberg. Hans billeders historiske værdi er betydelig, og desuden malede han folkelivsbilleder af stor interesse. Han døde som en meget velhavende mand.

E. C. Godée Molsbergen og J. Visscher: Zuid-Afrikas geschiedenis en beeld, Amsterdam 1913. Oud Batavia, red. F. de Haan, Batavia 1922–23 (2. opl. 1935). J. de Loos-Haaxman: J. R. en zijn werk, Batavia 1928. Chr. Elling og V. Hermansen: Holbergtidens Kbh., 1932 22–29 30 33–108 (optr. i Poul Strømstad: Holbergtidens Kbh., 1977).

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Rachlev, Jacob, 1745–84, kateket. * 1745 i Ølsted, Strø hrd., † 27.2.1784 i Kbh. ~ 1774 med Mariane, * ca. 1750 i Godthåb, † 1780 sst.

Faderen (og vel også moderen) døde før R. var syv år. Han blev derfor anbragt på Vajsenhuset 1752 hvor den velbegavede dreng gjorde sig bemærket og vellidt. Da ledelsen besluttede at sende ham som kateket til Grønland, blev han undervist i sproget af Poul *Egede, hvor hans gode sprognemme hurtigt viste sig. 1760 kom han så til Godthåb hvor han blev en uundværlig medhjælp for de skiftende missionærer indtil 1782. Han interesserede sig meget for den skolemæssige undervisning hvor hans sprogfærdigheder fuldt kom til deres ret; men også undervisningen af dåbsøgende, oversættelse af Bibelen, salmer, katekismus og ritualer lå inden for hans flittige virke. 1769–75 opholdt han sig permanent ved

bopladsen Pisugfik nord for Godthåb, uddannede en hjælpelærer, underviste i skolen og ledte i en sund retning den vækkelse som var opstået ved stedet. Missionskollegiet havde tænkt sig at forflytte ham til Julianehåb, men han havde forinden søgt om permission. 1783 rejste han til Kbh. Her foreslog han oprettelse ved Julianehåb af et seminarium for grønlandske kateketer, og det blev besluttet, at han skulle rejse ud 1784 og gennemføre sin plan. Han afgik dog ved døden inden skibets afrejse. I sin samtid fik han den mest hædrende omtale der nævner såvel hans evner til at bruge det grønlandske sprog i tale, skrift og i undervisning, som hans beskedne, men dog karakterfaste væremåde.

L. Koch i Kirkehist. saml. 5.r.v, 1909–11 476f. Egil Thorhallen: Beskr. over missionerne i Grønlands søndre distrikt, udg. L. Bobé, 1914 = Det grønlandske selsk.s skr. I. H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921. Samme: Danske i Grønland i det 18. årh., 1945. Chr. Ottesen: Det kgl. vajsenhus gennem to hundrede år, 1927 289. Finn Gad i Årbog for da. skolehist. 1972 33. Samme: Grønlands hist. III, 1976. Samme i 18. nordiska historikermötets rapport III, Jyväskylä 1981 77.

Finn Gad

Rachlou, Andreas Tamdrup (ved dåben Anders Tandrop), 1741–1812, præst. Døbt 29.5.1741 i Korsør, † 23.4.1812 i Snoldelev, begr. sst. F: sognekapellan Peder Helt Jensen R. (1701–48) og Kirstine Andersdatter Tamdrup († 1772). ~ 1° 5.7.1769 på Harridslevgård med Christiane Paulin, * ca.1731, † 3.9.1794 i Snoldelev, d. af sognepræst i Klinte og Grindløse Jørgen P. († 1737) og Anne Elisabeth Hagedorn (1700–61). ~ 2° 1799 med Helene Cathrine Norsing, * ca. 1756, † 1842 (~ 1° med skræddermester i Kbh. Jens Schonberg).

R. blev student 1761 fra Slagelse, tog 1763 teologisk embedseksamen og havde i fem år huslærerpladser, således tre år hos familien Hagedorn på Harridslevgård. Efter at have taget dansk juridisk eksamen 1768 og været på en længere udenlandsrejse blev han 1769 sognepræst i Snoldelev og Tune. På grund af en halslidelse måtte han 1787 nedlægge embedet, men blev boende i Snoldelev på sin store ejendom, Nygård, hvor han havde samlinger af malerier og kunstsager samt et bibliotek på ca. 2000 bind. 1788–89 udgav han *Forsøg til de ældste Tildragelsers Udvikling efter Mosis Skrifter* I–II. 1790 udnævntes han til herredsprovst og overtog 1802 på ny sit embede. I præstegården drev han kvaksalveri i stor stil; langvejs fra rejste syge mennesker til „den kloge Provst“ i Snoldelev; velhavende patienter lod sig indlægge i præstegården som på et hospital, og overhofmarskal A. W. *Hauch skaf-

fede ham et licentiam fra det medicinske fakultet. Virksomheden var dog utvivlsomt en grov udnyttelse af syge menneskers lettroenhed. – Da R. erfarede at direktøren for Dresdens kunstakademi, gehejmeråd Chr. L. v. Hagedorn, ved sin død 1780 havde testamenteret Wittenbergs universitet en værdifuld samling af malerier og bøger, rejste han med fuldmagt fra de danske arvinger til Tyskland, fik testamentet omstødt og arven udleveret, men skjulte svigagtigt sagens heldige forløb og beholdt alle herlighederne selv. Først da blade og rejseskildringer begyndte at omtale den prægtige Hagedornske samling af ca. 500 malerier (bl.a. nævntes et Christophorus-billede af Rembrandt), stik og tegninger, som fandtes på Nygård, „en af de kostbareste Privatsamlinger i Europa“, kom bedrageriet for lyset. R. slap dog for straf mod at udrede en betydelig erstatning senest 1808. Han lod nu (1805) samlingen Brandforsikringsanstalt, hvilket vakte megen modstand blandt de sjællandske præster, og værre blev det da Nygård med bibliotek og malerier n.å. gik op i luer. R. fik erstatningen udbetalt, men brandkassen ruineredes. Årsagen til ildsvåden fik aldrig nogen tilfredsstillende opklaring. R. blev afskediget 1811.

Nyeste skilderi af Kbh. III, 1805 273–79; VII, 1807 322 720; XIV, 1810 1391–94. L. M. Wedels indenlandske rejse II, 1806 124–27. Th. S. Heiberg: Udsigt over den mærkelige ildebrand i Snoldelev d. 14. nov. 1806, 1807. Pers. hist. t. 2.r.I, 1886 180 (Daniel Smiths optegnelser); 6.r.II, 1911 168. A. P. Andersen i Årbog udg. af hist. samf. for Kbh.s amt 1923 112–15. Th. Mølby m.fl.: Snoldelev Tune. Træk af sognenes hist., 1939 81–107.

*Albert Thomsen**

Rachlöv, Jesper Rasmussen, † ca. 1691, præst. F: Rasmus Jespersen R., † før 1679 og NN. R., hvis fader stammede fra en præsteslægt i Raklev ved Kalundborg, blev student 1671 fra Roskilde og skibspræst 1677. I denne bestilling gjorde han 1679 tjeneste på Hummeren og 1683 på Svanen. Efter eget sigende havde han som skibspræst døjet meget ondt og oplevet mange farer, og da han tilmed synes at have været af et melankolsk temperament, bidrog begge dele til at sætte sit tydelige præg på den bog der har bevaret hans navn for eftertiden, *Taare-Perse*, udgivet førte gang 1684. Det er et lille andagtskrift, indeholdende gudelige sange. Det giver udtryk for en mørktfarvet, alvorlig vækkelseskristendom, og formelt er det lige så lidt kunsthærdigt som det er enfoldigt af tankegang. Nu erindres bogen især fordi Ludvig Holberg omtaler den i *Den Vægelsindede* (I, 5; II, 8); i ældre tid nød den megen yndest og kom i mindst seksten oplag i Danmark og Norge (sidste gang 1803) og

blev endog oversat til islandsk. R. stod vel anskrevet hos biskopperne H. Wandal og H. Bagger. Efter den sidstnævntes udtalelser skal han have udgivet „adskillige smukke Traktater“. Er dette rigtigt, er de formentlig udkommet anonymt. – 1685 lykkedes det R. at blive sognepræst i et af de mindste kald på Sjælland, Græse og Sigerlevvester.

H. D. Lind i Kirkehist. saml. 5.r.IV, 1907–09 678. Pers. hist. t. XV I, 1966, 181f. Anders Malling: Dansk salme-hist. VIII, 1978 150–52.

*Bjørn Kornerup**

Radulf, biskop i Slesvig, se **Ratolf**.

Radulf, – 1158–70, biskop i Ribe. Begr. i Ribe domkirke.

I breve fra nogle af Valdemar den Stores første regeringsår nævnes R. som kongens kapellan hvad der i det mindste betyder at han har været en fremtrædende gejstlig ved kongens hof. 27.3.1161 (kongens priv. til Tommerup kloster) er han kongens kansler, en stilling han utvivlsomt bevarede efter valget til Ribebisp, og som gav ham ikke blot overopsynet med det kongelige brevvæsen, men også indflydelse på rigets politik og forvaltning. R.s valg til biskop fandt sandsynligvis sted i foråret 1162 og det synes kort efter at være blevet stadfæstet af den skismatiske pave Viktor IV til hvem R. sendtes i et kongeligt ærinde; i august s.å. var R. sammen med kongen og biskop Absalon til stede ved kirkemødet i St.-Jean-de-Losne. Efter skismaets afslutning og den danske kongemagts overgang til pave Alexander III kunne R.s bispevalg endelig stadfæstes af ærkebiskop Eskil der nu vendte tilbage til Danmark efter sin landflygtighed. Ribe bispekrønike der er skrevet omkr. 1300 og ganske vist meget sent overleveret, kan meddele at R. var af engelsk herkomst og at han som biskop bl.a. virkede for indretningen af et regelbundet domkapitel i Ribe, men stødte på modstand fra kannikerne der i stedet for at indgå i et klosterligt fællessliv foretrak at råde personligt frit over deres embedsgods. R. synes at have foretaget de indledende skridt til at opnå helgenkåring af sin forgænger Liafdag (han skrinsatte hans ben på alteret), men dette forehavende lykkedes det ham ikke at føre til ende. R. nævnes (under 14.2.) i Løgum klostres nekrologium blandt klosterets første grundlæggere og særlige velgørere, og han har sikkert forestået dette cistercienserklosters første etablering i Seem ved Ribe, men da munkene 1173 flyttede derfra til Løgum, var R. allerede død. En del af det gods og de biskoppelige rettigheder som R. og andre ældre Ribebisper skænkede til Løgum kloster

Radulf

blev under nogle af deres efterfølgere på bispestolen omstridt. R. synes at være død kort efter det store kirkemøde i Ringsted 1170 hvori han deltog. Hans biskoppelige signet som er et fornemt stykke engelsk stempelskærerarbejde i kobber er bevaret til vore dage og findes i Nationalmuseet. □ Fremstillet på signet (Nat.mus.), gengivet i litografi.

Kilder. *Scriptores rerum Danicarum VIII*, 1834 134 183 193. *Scriptores minores*, udg. M. Cl. Gertz II, 1918–22 (reprint 1970) 164. Saxo: *Gesta Danorum*, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931 438f 442. *Kirkehist. saml.* 6.r.I, 1933–35 28f. *Diplomatarium Danicum I.r.II*, 1963. *Lit.* Curt Weibull i *Hist. t. for Skåneland VI*, Lund 1915 1–286 (også s. sættryk m. titlen: Saxo, s.å.). Hal Koch: *Dann.s kirke i den begyndende højmiddelalder I–II*, 1936. M. Mackeprang i *Sønderjydske årbøger*, 1945 20–127. John Danstrup i *Festskr. til Erik Arup*, 1946. Jørgen Qvistgaard Hansen i *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen*, 1966. Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og slave*, 1971. Samme og Thomas Riis i *Saxostudier*, red. Ivan Boserup, 1975 = *Opuscula Græcolatina II*. Michael H. Gelting i *Hist. t.* 14.r.I, 1980 325–36.

Kai Hørby

Raffenberg, Michael Kiaer, 1802–81, kommitteret for told- og konsumtionsvæsenet. * 28.12.1802 på Sejro, † 17.10.1881 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst, sidst i Nakskov, Jørgen R. (1766–1812) og Anne Vincentine Kiaer (1776–1851). ~ 19.12.1835 på Frbg. med Sophie Frederikke Hagerup, * 18.3.1806 i Holbæk, † 29.5.1889 på Frbg., d. af lærer ved Borgerskolen i Holbæk, cand.phil. Bernt Westermann H. (1772–1807) og Mette Sophie Unger (1781–1858), fra 1814 bestyrer af det Wærnske opdragelsesinstitut for pigebørn på Frbg.

R. blev student 1822 fra Herlufsholm, 1827 cand.jur., 1828 volontør i generaltoldkammer- og kommercekollegiet, konstitueredes 1833 sst. som fuldmægtig og 1838 som kontorchef. 1841 udnævntes han til chef for 2. danske told- og konsumtionsekspeditionskontor, blev 1842 chef for 1. kontor, 1847 kommitteret i det nævnte kollegium med forpligtelse til delvis at besørge sekretariatsforretningerne, overgik 1848, da ministerierne trådte i stedet for kollegierne, til finansministeriet som kommitteret for told- og konsumtionsvæsenet og forblev i denne stilling til han 1875 tog sin afsked efter det sidste år tillige under en vakance at have fungeret som generaldirektør for skattevæsenet. – R. havde fra 1842 ledelsen af det statistiske tabelværks afdeling for det indirekte skattevæsen og var fra den statsvidenskabelige eksamens oprettelse 1852 i nogle år censor ved denne eksamen. 1859–76 var han kongevalgt medlem af Kbh.s havneråd. Der foreligger fra hans hånd flere arbejder af statistisk

indhold, og han skrev jævnligt i dagspressen om forhold vedrørende handel og skibsfart, således allerede 1851 om en frihavns oprettelse i Kbh. Han var i besiddelse af megen kunstsans, udviklet i omgang med flere af tidens største kunstnere, Wilh. "Marstrand, W. "Bendz, Christen "Købbe o.fl., og var i en årrække medlem af bestyrelsen for Kunstforeningen i Kbh. Han udgav bl.a. samlinger af breve fra Bendz (*Danske Saml.* 1871–72) og Marstrand 1880. – Virkelig kammerråd 1841. Virkelig justitsråd 1847. Virkelig etatsråd 1853. – R. 1850. DM. 1874. K². 1875. □ Afbildet på mal. af W. Bendz, 1831 (Kunstforeningen i Kbh.), tegn. af samme. Tegn. af J. Røed, 1835 (kopperstiksaml.). Afbildet på tegn. af W. Marstrand, 1844, tegn. af samme (skandinav. foren. i Rom). Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (Thorvaldsens mus.). Foto.

Medd. om dimitterede fra Herlufsholm, ved A. Leth og G. L. Wad, 1875 196.

*A. Falk-Jensen**

Rafn

Navnet R., der må betragtes som en sideform til Ravn (se slægt Ravn), bæres af flere slægter hvoraf to skal omtales.

I. En slægt der føres tilbage til gårdfæster i Allerslev ved Lejre og herredsfoged i Voldborg hrd. Hans Christensen R. (–1685) hvis søn Christian Hansen R. blev sognepræst i Volstrup og Hørby.

II. En slægt der kommer fra Ravnsgård i Østerby, Svanninge sg., og føres tilbage til Hans Pedersen R. (–1720), hvis søn var forpagter på Brahesborg Hans Hansen R. (1701–41).

(I) Th. Hauch-Fausbøll: *Slæghåndbogen*, 1900 842–51. H. R. Zeuthen: *Strandingskommissionær Christian Meiling Rafn med aner og nærmeste efterkommere*, 1970. (II) Th. Hauch-Fausbøll: *Slæghåndbogen*, 1900 839–42.

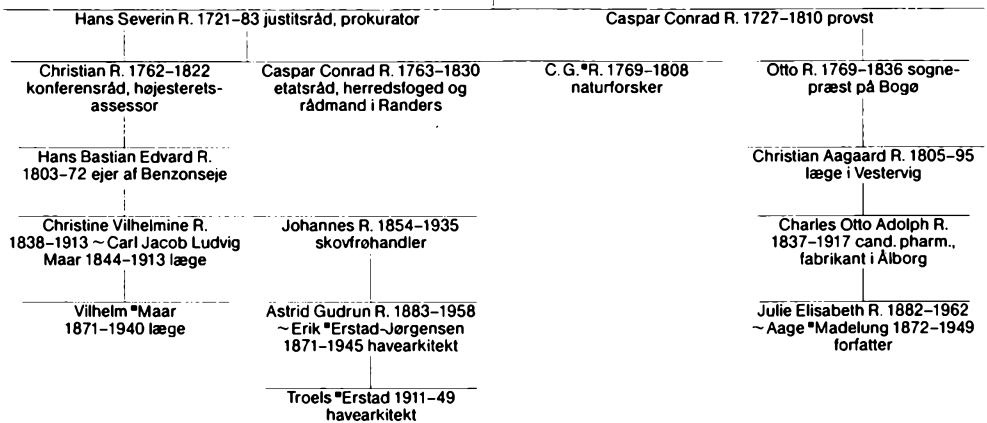
Hans H. Worsøe

Rafn, Carl Christian, 1795–1864, oldforsker, udgiver. * 16.1.1795 på Brahesborg ved Assens, † 20.10.1864 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: maler, mejeriforpagter Christian R. (1740–1825) og Christiane Kiølbye (1763–1825). ~ 20.7.1826 i Kbh. (Garn.) med Johanne Catharine Kiølbye, * 23.8.1807 i Kbh. (Trin.), † 17.5.1878 sst. (Ass.), d. af toldbetjent Christian K. (1764–1829) og Anna Dorothea Jørgensen (1769–1823).

R. blev 1814 student fra Odense, 1816 cand. jur. fra Kbh.s univ. og tog s.å. officerseksamen, var derefter løjtnant ved de fynske dragoner indtil han blev lærer i latin og almindelig grammatik ved Landkadetakademiet hvor han var 1820–26, men derudover beklædte han aldrig noget embe-

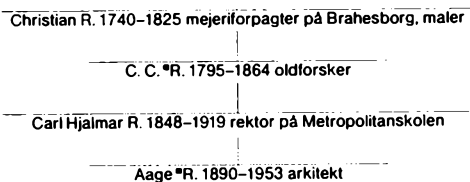
Tavle I

Christian Hansen Rafn 1683–1757 sognepræst i Volstrup og Herby

Tavle II

Hans Hansen Rafn 1701–41 forpagter på Brahesborg

de. Hele sit liv viede han studiet af nordisk oldtid og oplysningsarbejdet herom. Allerede som dreng var hans begejstring for oldtiden blevet vakt gennem læsning af Ossian, og i skoletiden havde han lagt sig efter islandsk. 1821–23 var han volontør ved universitetsbiblioteket med henblik på en revision af den Arnamagnæanske samling. Han fandt det som sin livsopgave at gøre denne samplings skatte tilgængelige gennem gode, almenlæselige udgaver. 1821–26 udgav han i oversættelse efter håndskrifterne *Nordiske Kæmpe-Historier* I–III. 1826 fulgte en udgave af *Krákumál* med dansk, latinsk og fransk oversættelse. Gennem disse arbejder vandt han ikke alene dansk, men også udenlandsk anerkendelse, og fra tysk side fik man R. til at udgive de mytisk-heroiske sagaer i grundteksten. De udkom i tre bind 1829–30: *Fornaldar sögur Norðrlanda* samtidig med en i det væsentlige revideret dansk udgave af den tidligere oversættelse *Nordiske Fortids Sagaer*. Tekstudgaven, der for størstedelen genoptryktes i Reykjavik 1885–89, fik stor betydning for den følgende tids sagn- og litteraturforskning. R.s sidste publikation udgivet i eget navn var *Færeyinga Saga*, 1832, inkl. en

dansk og en færøsk oversættelse, den sidste ved J. H. Schrøter. 1825 havde R. sammen med Gisli Brynjúlfsson, Sveinbjørn Egilsson og Thorgeir Guðmundsson stiftet Det kgl. nordiske oldskriftselskab. Sjølen i selskabet blev R. i sin egenskab af sekretær og dermed egentlig leder, og efter sin afsked fra undervisningen 1826 helligede han sig fuldt ud dets trivsel. Han drev selskabet frem til en enestående position, og gennem en omfattende korrespondance skaffede han det medlemmer over hele verden, ikke blot videnskabsmænd, men ad diplomatisk vej også europæiske fyrster, indiske rajaher og amerikanske præsidenter, heriblandt også stiftende medlemmer. Gennem R.s utrættelige virke tilvebragtes en anselig selskabskapital som ved hans død udgjorde 85 000 rdl. Som ældre gjorde han sig navnlig gældende ved udsendelse af pragtværker. 1837 udgav han *Antiquitates Americanae* om nordboernes opdagelse af Amerika for Columbus, 1850–52 *Antiquités Russes* om de svenske vikingers grundlæggelse af det russiske rige og 1856 *Antiquités de l'Orient* om runeindskriften på marmorløven fra Piræus. R.s navn er endvidere knyttet til værket *Grønlands historiske Mindesmærker* I–III, 1838–45 som han udgav sammen med Finnur *Magnússon. I fællesskab planlagde de også en publikation om oldskrifternes efterretninger om nordboer på De britiske øer, et initiativ som desværre, på grund af utilstrækkelig engelsk deltagelse, ikke efterfulgtes af nogen udgivelse.

Ved stiftelsen af oldskriftselskabet havde udgivelsen af oldskrifterne været det primære, men det varede ikke længe før R. også begyndte at interessere sig for arkæologi. 1830 blev han med-

lem af kommissionen til oldsagers bevaring og trådte således i forbindelse med Museet for nordiske oldsager, Nationalmuseets forgænger; efter hans forslag oprettedes en særlig oldsagskomité; og til publicering af arkæologiske og historiske fund i Norden stiftede han *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* der udkom i tre bind 1832–36 og 1836–63 fortsattes i 23 bind med *Annaler for nordisk Oldkyndighed*, siden 1866 Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Da stoffet med meddelelser fra udlandet voksede, udgav han 1843–63 i syv bind *Antiquarisk Tidsskrift* hvorved etnografi og komparativ arkæologi fik en mere fremtrædende plads blandt selskabets arbejdsområder end før. De vigtigste afhandlingerne i disse tidsskrifter oversattes, især til fransk i *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord* I–IV, 1836–60. R. søgte bestandigt at udvide selskabets virksomhed. 1843 oprettedes et „amerikansk“ kabinets med især eskimoiske, indianske og carabiske genstande som J. J. A. *Worsaae efter R.s død indlemmede i Etnografisk museum. Med sigte på tilvejebringelse af en historisk-antikvarisk beskrivelse af Danmark stiftedes 1845 et historisk-arkæologisk arkiv og bibliotek. R.s planer om at gøre oldskriftselskabet til et fællesnordisk centralinstitut for oldforskning lod sig derimod ikke føre ud i livet på grund af svensk modstand, men i Danmark har det af R. skabt nære samarbejde mellem selskabet og Nationalmuseet været til megen nytte, om end hans ledelse af selskabet hyppigt fremkaldte kritik, navnlig under demokratiseringsprocessen i 1840erne. Hans stilling rokkedes dog ikke, og 1861 valgtes han til „beständig sekretær“. I 1900-tallet mindedes man bl.a. R.s store indsats gennem Odense universitetsbiblioteks C. C. Rafn-forelæsninger. Dr.phil. h.c. i Bonn 1825, dr.jur. h.c. i Königsberg 1830. Medlem af talrige udenlandske lærde selskaber, 1836 af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog. – Titulær professor 1826. Etatsråd 1839. Konferensråd 1859. – R. 1828. DM. 1842. □Mal. af faderen 1805 og ca. 1830. Tegn. af Mac Dougall og af P. C. Skovgaard. Træsnit af W. Obermann, 1864, efter foto, efter samme stik af Magnus Petersen, 1875, og mal. af C. C. Andersen, 1896 (landsbibl. i Reykjavik). Mal. af A. Jerndorff, 1899. Foto. – Gravsten som runesten sat af oldskriftselskabet og gengivet i træsnit.

Kilder. Breve fra og til C. C. R., med en biografi ved Benedict Grøndal, 1869. Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nordl. Gelehrten, udg. Ernst Schmidt, Berlin 1885 145–84. Lærde brev frå og til P. A. Munch I, Kria. 1924 109f 160f 164f 191f 263–65 428–30 452f. Breve i Varðin XII, Tórshavn 1932 1–22.
Lit. Fr. Algreen-Ussing i III. tid. 6.11.1864. J. J. A. Worsaae i Aarbøger for nord. oldkyndighed, 1866 107–17 og

sst. 1875 IX–XXIX. Karl Martin Nielsen sst. 1969 7–9. Johs. Steenstrup: Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889. Ludv. F. A. Wimmer: Om undersøgelsen og tolkn. af vore runemindesmærker, 1895 = Univ.progr. 71f. Finnur Jónsson i Ársrit hins íslenska fræðafélags IX, 1927–28 1f. Halldór Hermansson i Ísländica XXIII, Íthaca 1933 10f. Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen og hans lärda förbindelser i Sverige I–II, Sth. 1937–38. Carl S. Petersen: Stenalder, bronzealder, jernalder, 1938. Erik Moltke: Jon Skovning og de andre runetegne-re II, 1958 = Bibliotheca Arnamagnæana. Suppl. II. Finnbogi Guðmundsson: Sveinbjörn Egilsson og C. C. R., 1969 = C. C. Rafn-forelæs. I.
Papirer i Kgl. bibl.

Henning Dehn-Nielsen (Carl S. Petersen)

Rafn, Carl Gottlob, 1769–1808, naturforsker, forfatter. * 31.7.1769 i Viborg, † 17.5.1808 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: prokurator, kammerråd, senere justitsråd Hans Severin R. (ca. 1715–83) og Dorothea Sadolin (1739–80). ~ 2.6.1798 i Roskilde kro (Ledøje) med Anna Cathrina Lorentzen, * 21.2.1778 i Åbenrå, † 11.5.1861 i Flækkeby, d. af købmand Peter L. (1747–1809) og Catharina Maria Iversen (1751–1821).

R. blev privat dimitteret til universitetet 1788, studerede medicin, veterinærvidenskab og botanik, men tog ingen embedseksamen. Af hans lærere er P. C. *Abildgaard den der har haft størst betydning for ham. R. virkede som en påskønnet naturhistorielærer ved Borgerdydskolen i Kbh., var lejlighedsvis vikar for E. *Viborg der 1801 forgæves stræbte at få ham gjort til sin efterfølger som lektor ved Botanisk have. 1797 var han blevet assessor i generallandets økonomi- og kommercekollegium, 1801 tillige medlem af den kgl. fabrik-direktion, 1804 kommitteret i nævnte kollegium (produktions- og fiskerifaget), af hvis tidsskrift Handels- og Industritidende han var medudgiver fra dets begyndelse 1798 til sin død. 1801 blev han medlem af en kommission til undersøgelse af brændevinsbrænderiernes beskaffenhed; til denne kommissions nedsættelse havde han selv givet anledning ved året forud i Videnskaberne selskab (hvoraf han siden 1798 var et virksomt medlem) at oplæse sin oversættelse af en beskrivelse af svenskeren P. N. v. Geddas nye svaleapparat til brændevinsbrænding og at indsende en model deraf til landhusholdnings-selskabet. På kommissionens forslag oprettedes 1804–05 det kgl. brænderi i Sølvgade der dels virkede som forsøgsbrænderi, dels som læreanstalt, og hvis energiske bestyrer R. var til sin død.

I betragtning af R.s omfattende embedsvirksomhed og korte levetid er det et imponerende forfatterskab han har præsteret; udover det botani-

ske er hans arbejder for størstedelen fremkommet som tidsskriftafhandlinger, navnlig i Physicalsk, oeconomic og medico-chirurgisk Bibliothek for Danmark og Norge (senere under varierende titler), vort tidligste naturvidenskabelige tidsskrift. Sammen med sin ven J. D. "Herholdt behandlede han i originale og oversatte artikler lægevidenskabelige spørgsmål, skrev om redningsanstalter for druknede, hvad der gav stødet til oprettelsen af Selskabet for druknede Menneskers Redning 1796, leverede et „frit udtog“ af M. F. X. Bichats *Sur la vie et la mort*, og i fællesskab vandt de to forfattere 1805 Institut National's pris for en afhandling om visse dyrs vintersøvn og de fænomener som står i forbindelse hermed. R. skrev desuden om fysiske, kemiske og mineralogiske emner, men havde fortrinsvis videnskabens praktiske anvendelse for øje og fik på denne måde betydning for veterinærvæsenet, land- og havebrug, teknologi og industri. 1793 vandt han Videnskabernes selskabs præmie for en besvarelse af spørgsmålet *Om den bedste Plan til en praktisk Agerdyrknings-skole*, 1800 landhusholdningsselskabets guldmedalje for *Om Hørvælsens Vigtighed for Danmark*, og 1805 belønnedes han og E. Viborg af samme selskab for afhandlingen *Hvorledes man bedst forvandler Been til en nærende Føde*. R.s *Vejledning for Bonden til at dyrke Hør*, 1806, oplevede 3. udg. 1837 og oversattes både til tysk (1807) og svensk (1811); andre af hans afhandlinger vedrørende landøkonomi handler om tobaksavl, udryddelse af ukrudt og skadedyr, om veterinærvæsen, om landmandens uldproduktion m.m. Inden for de øvrige praktiske fag skrev han om udnyttelsen af mel, om farvefabrikation, garvning, om bornholmsk ler til keramik, om den skånske kulproduktion osv.

Efter bombardementet 1807 udsendte R. et opråb til danske og norske om boykot af engelske varer og blev sekretær i Selskabet for indenlandsk husflid som i den anledning oprettedes. Af andre hverv kan nævnes at han 1802 blev sekretær i kommissionen for oprettelse af et museum for naturvidenskaberne, 1807 direktør for Det Classenske litteraturselskab og s.å. medlem af Selskabet for veterinairkyndighedens fremme (Societas fautorum rei veterinariæ), ligesom han var medlem af forskellige udenlandske videnskabelige selskaber. – R. er en af de virksomste og mest alsidige oplysningsmænd; han bekæmpede overtro (afhandlingen *Helena's Kilde i Sælland. Et Bidrag til Kundskab om herskende Fordomme*, 1798), og har gjort et fortjenstfuldt arbejde for at gøre videnskabens resultater nyttige i samfundets tjeneste; ved sine klart skrevne, populære afhandlinger har han holdt sine lands-

mænd godt underrettet om tidens talrige fremskridt.

I flere år var botaniske studier R.s kæreste bibe-skæftigelse. Han var uden sammenligning den mest vidende og videst spændende af tidens danske botanikere. Fra 1794 var han medudgiver, fra 1797 eneudgiver af Physicalsk, oeconomic og medico-chirurgisk Bibliothek og dets fortsættelser hvori han skrev flere referater og anmeldelser af fremmede og danske botaniske skrifter, ofte med en skarp kritik af de naturvidenskabelige, litterære vildskud som oplysnings-tiden var rig på. Da Johan "Bülow gennem Naturhistorieselskabet 1793 udsatte en pris for den bedste danske „flora“, udsendte J. W. "Hornemann og R. begge en besvarelse, og begge blev præmierede, men mens den første var et færdigt arbejde, var R.s kun en første del der blev trykt 1796 som *Danmarks og Holsteens Flora, systematisk, fysisk og oekonomisk bearbejdet*, hvoraf 2. del udkom 1800. Tilsammen behandler de to dele kun de ti første Linnéiske klasser der fylder ca. 1200 sider. Dette bredt anlagte værk står højt over Hornemanns besvarelse; ikke blot kendte R. de danske planter bedre og behandlede arterne mere kritisk, ja hele slægter blev kritisk revideret af ham, og det blev længe efter af den svenske botaniker Elias Fries fremhævet at R. var den første skandinaviske botaniker efter Linné der behandlede nordiske planter kritisk, men også om deres „økonomi“ gives mange originale, på egne og Viborgs undersøgelser baserede oplysninger. Desværre blev floraen som sådan et fragment, men 1. del indeholder som indledning en „physiologie“ der udkom særskilt som *Udkast til en Plantefysiologie, grundet paa de nyere Begreber i Physik og Chemie*, 1796, og oversattes til svensk og tysk. Denne bog er enestående i den tids hele botaniske litteratur og fik i Danmark først en afløser 1892 med W. Johannsens *Lærebog i Plantefysiologi*. Den viser i endnu højere grad R.s omfattende kundskaber i alle botaniske discipliner idet den ikke blot er en lærebog i fysiologi, men mere i almindelig botanik, og selv om den i det væsentligste er en kompilation hvor alle de nyeste opdagelser og teorier om planternes natur og funktioner omtales, er R. meget kritisk, og oftere har han efterprøvet deres værdi. Skønt han var en kritisk og nøgtern videnskabsmand kan han ikke siges fri for spekulative betragtninger som studiet af de mange dunkle problemer førte ham ind på; dette fremgår især af hans sidste større skrift *Physiologisk Undersøgelse over Livskrafterne i den organiske Natur, især med Hensyn til det vegetative Liv* der dog også indeholder nogle vigtige resultater af J. D. Herholdts undersøgelser over det latente liv,

bl.a. at spiredygtige frø er levende. – Justitsråd 1806. □Maleri.

Univ. og skoleannaler, udg. L. Engelstoft, 1806 I 264f. Kbh.ske lærde efterretninger, 1808 573–76. Efterretninger fra selsk. for indenlandsk kunstflid I, 1812 31–53. Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843. L. V. Scheel: Brændevinsbrændingen i Danm., 1877 79f 89–100. Chr. Blinkenberg i Vor fortid II, 1918 119–23. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 107f 177f; II, s.å. 118–21 (bibliografi). E. Bille Hansen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 fl.st.

A. Fox Maule (R. Paulli)

Rafn, Aage, 1890–1953, arkitekt. * 21.4.1890 i Kbh. (Johs.), † 7.5.1953 i Ordrup, begr. Mariebjerg kgd. F: adjunkt, senere rektor ved Metropolitanskolen Carl Hjalmar R. (1848–1919) og Anna Elisabeth Albertine Kaper (1867–1942). ~ 1.10.1927 i Hamar med Lucie Hoel, * 19.10.1903 i Lillehammer, d. af ingeniør Johan H. (1866–1944) og Agnes Elisabeth Ohlson (1876–1943).

R. blev student 1908 fra Metropolitanskolen, kom 1909 ind på akademiet, tog 1919 afgangseksamen og vandt 1921 den store guldmedalje. Allerede på arkitekturskolen, hvor Martin *Nyrops historiske efterdigtning endnu sad i højsædet, gjorde R. sammen med kammerater som Ejnar *Dyggve og Kay *Fisker en nyskabende indsats ved den intensive og bevidste måde hvorpå de oplevede det rumlige; det blev på én gang udtryk for noget personligt og noget universelt. Ligesom Dyggve og Fisker støttede R. af evne for tegning og akvarel og desuden af en levende natursans. Det var den begyndende sagligt-naturlige, men stadig romantisk traditionsbetonede retning de foreløbig førte videre. Også indflydelse fra moderne svensk og nogen tysk arkitektur samt fra kunsthistorisk æstetik (Vilh. *Wanscher, A. E. Brinckmann) gjorde sig gældende. Til det første afsnit hører de tre unge arkitekters opmåling Fra Vognmagergadekvarteret („3. Dec.“, 1914), hvis tekst tillige betegner et slags program, samt R.s og Fiskers bornholmske stationer, fra Christianshøj til Gudhjem (1916). Som flertallet af sine samtidige sluttede R. sig senere til nyklassicismen. Den monumentale arkitektur i Kbh.s politigård (1918–24) der var påbegyndt af Hack *Kampmann, skyldes ham; virkningerne, der ifølge egen udtalelse var hovedsagen, beror dels på de store helheder, dels på den markerede og præcise „dynamiske“ måde hvorpå enkelthederne følger helheden idet de samtidig er sat op mod hinanden i modsætninger som fx svær og skarptskåret. Mere eller mindre præget af nyklassicisme eller af den dermed ofte forbundne interesse for barok er projektet til *Kolding domhus*, med en særlig betonet rytmask inddeling

(1918), den enkle, forfinede villa *Gl. Vartovsvej* 22, 1920, guldmedaljarbejdet *Et krematorium* og *Købmandsbo, Frederikssundsvej 106 A–C* sammen med H. J. Kampmann (1930). Efter nyklassicismen har R. gjort overgangen med til den moderne teknisk betonede saglighed, dog stadig særpræget ved rumfølelse, inddeling og stofbehandling. Til denne retning hører karreen *Horsekildevvej 36–48*, 1932, sammen med H. J. Kampmann, det nye *Vartov gammel kloster, Klædebo Parkallé 28*, 1934–36, egen villa *Krathusvej 7*, 1936, *Teknisk selskabs skole Jul. Thomsensgade 5*, 1938, sammen med S. C. Larsen og inventaret til *Skt. Lukas stiftelsens kirke, Bernstorffsvej 20*, 1932. R. har i øvrigt tegnet en del kunsthåndværk og blev leder af kunsthåndværkerskolen 1924. Han tilrettelagde det store værk om *Lise-lund*, 1918, et af de fornemste bogarbejder fra begyndelsen af 1900-tallet. Han har tillige restaureret *Store Mariendal, Strandvej 135*, gentagne gange arbejdet med det byplanmæssige (plan for Hanstholm 1924), samt skrevet en del afhandlinger. Han har modtaget kommunale præmier 1921, 1933 og 1935 og var korresponderende medlem af The Royal British Architects m.m. – R. 1936. □Buste af Nanna Johansen Ullman, 1922. Foto.

Arkitekten XVII, 1915 312f 325–30; XIX, 1917 73–78 85–89 105f; XXIII, 1921 81–91 121f 125; XXIV, 1922 56f 60f 203–08; XXVI, 1924 69–72 102 108f; XXVII, 1925 113–15; XXVIII, 1926, 4–21; XL, 1938 M 22–25 69–72; XLII, 1940 M 37–44; L, 1948 14–19. Steen Eiler Rasmussen sst. U, 1953 199–201. Kay Fisker sst. 1954 U 351–59 (m. bibliografi). Liselund, udg. af Foren. af 3. dec., 1918 53. Sig. Schultz i Skønvirke XI, 1925 103 108. Kaj Borchsenius sst. XIII, 1927 149 151. Modern Danish architecture, udg. Kay Fisker og F. R. Yerbury, London 1927 X–XX. Nyt t. for kunstindustri V, 1932 94. Aa. R. i Artes IV, 1936 157–216 (om Kbh.s politigård). Steen Eiler Rasmussen: Nordische Baukunst, 1940. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Millech*

Raft, Carsten, 1895–1965, politiker. * 28.4.1895 på Frbg. (Garn), † 30.11.1965 i Hellerup, begr. sst. F: premierløjtnant, senere kaptajn i ingeniørkorpsset Axel Georg Valdemar Petersen (1863–1923) og Marie Elisabeth Borchsenius (1866–1938). Navneforandring 6.3.1911. ~ 18.8.1942 i Søllerød med Inga Voigt, * 15.6.1914 i Riisskov, d. af grosserer Christian Friederich V. (1879–1965) og Mette Ingeborg Hjelm (1883–1968).

R. blev student 1913 fra Østersøgades gymnasium og studerede en tid medicin og statsvidenskab, men gik derefter over i journalistik. 1924–32 var han knyttet til Nationaltidende, en tid som korresponderent i Paris og London, 1942 blev han medarbejder ved BT, fra 1953 ved Berling-

ske Tidende. 1930–33 var han leder af Socialt oplysnings samfund (SOS). Hans hjem havde præget ham med nationale værdier og forsvarsvilje, og snart kaldte det konservative folkeparti på den altid veloplagte journalist. 1933–36 var han partisekretær og propagandachef. 1932–42 var han leder af konservativ ungdoms landslejr og organisationskurser, og han skrev hertil *Taler-Teknik*, 1942. Nogle af R.s erfaringer fra Tyskland og Italien i begyndelsen af 1930erne var positive, og i opbygningen af KU lærte han af metoderne i de to lande, så han undgik ikke politiske modstanderes beskyldninger for at være fascist. Som folketingsmand for Lyngbykredsen 1935–64 var R. populær. Han havde talrige kontakter med vælgere, også uden for sit eget parti, og hans „dagligstuemøder“ blev efterlignet af andre. Han tilhørte de konservatives højrefløj, havde forsvars- og udenrigspolitik som speciale, men var aktiv på flere politiske områder, stærkest i det agitatoriske. Medlem af overfredningsnævnet 1941–61, forsvarsministeriets foredragsudvalg fra 1948, folk og værn-udvalget fra 1952. – R. 1956. □Tegn. af Ivan Opffer, 1959 (Fr.borg). Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 254–56. Politiken 2.12.1965. Berl. tid. s.d. Det konservative folkepartis hist. II–IV, 1966. – Papirer i Rigsark.

Sigurd Rambusch

Rager, Kay Emun Silfverberg, 1884–1959, ingeniør, politiker, * 15.9.1884 på Frbg., † 15.9.1959 i Kbh. (Cit.), begr. sst. (Garn.). F: apoteker Carl Emil R. (1845–1916) og Christine Silfverberg (1861–1956). ~4.7.1912 i Holbæk med Bertha Annette Rager, * 15.2.1887 på Vilhelmslyst i Holbæk, † 15.5.1958 i Kbh. (Cit.), d. af proprietær Olaf R. (1849–1921) og Bodil Kirstine Andersen (1856–1935).

R. blev student 1901 fra Frbg. latin- og realskole og 1907 cand.polyt. (elektroingeniør). 1907–09 var han ansat ved Kbh.s sporveje, 1909–18 ved NESA og knyttedes 1918 til el-firmaet Louis Poulsen & Co. Fra 1938 var han firmaets direktør. I hans tid voksede firmaet frem til et af branchens førende og førte PH-lampen til sejr. R. var redaktør af det af ham oprettede tidsskrift *Lys og Kraft* 1917–23 og 1924–57 redaktør af Elektroteknikerens. 1922–28 sad han i Dansk ingeniørforenings hovedbestyrelse og var 1946–50 formand for Elektroteknisk forening. Derudover virkede han i Foreningen af danske ugeblade, fagblade og tidsskrifter og var ved sin død æresmedlem af foreningen. Forholdsvis sent trådte R. ind i det politiske liv. Han havde forberedt sig dertil ved ivrig deltagelse i Studenterforeningslivet, var medlem af foreningens seniorat

1909–11 og fører for foreningens radikale fraktion. Fra 1924 sad han i hovedbestyrelsen og forretningsudvalget i Kbh.s radikale vælgerforening hvor han snart blev en samlande skikkelse, afholdt pga. sit humor og sin slagfærdighed og respekteret for sine argumenters klarhed og styrke. 1929 indvalgte han i folketinget i Vestre storkreds, flyttedes 1935 til Østre storkreds som han repræsenterede til 1945 da han blev overgået i stemmetal af Kirsten "Gloerfelt-Tarp. 1950–57 var han igen valgt i Vestre storkreds. Som politiker kendetegnede han ved de samme egenskaber som gjorde ham til den fremragende leder af A/S Louis Poulsen & Co., flid, initiativ, idérigdom og hurtig opfattelse der lod ham trænge ind til kernen i en sag hurtigere end de fleste andre. Han fik derigennem megen indflydelse i sit parti og var en meget benyttet ordfører i tekniske spørgsmål, finanssager, militærspørgsmål og erhvervsforhold. Som taler var han udpræget akademiker. Mindre kølig i tonen og mere aggressiv i formen end sit forbillede P. *Munch mindede hans tales lethed og sproglige uangribelighed om forbilledets. Han forstod som få at tale til et kbh.sk publikum. Under de politisk bevægede år i 1930erne fejrede han triumfer på vælgermøder i opgør med højrefløjen i dansk politik. At han ikke glemte at vedligeholde forbindelsen med sin vælgerorganisation vidnede „Ragers studiekreds“ om gennem mange år. 1946–50 og 1951–58 var R. medlem af Kbh.s borgerrepræsentation hvor han kæmpede mod „magistratsvælde“ og for fremsyn i byens administration. □Mal. af Agnete Fenger, 1926. Foto.

Interview i Politiken 13.9.1944. – Jens Peter Harbo: Stamtbl. over slægten Ravn, 1918 266. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 291f. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. Niels Klerk i Politiken 17.9.1959. Johs. E. Børresen m.fl. i Elektroteknikerens LV, s.å. 316–19. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Ragnarsen, Egil (Blod-Egil), † ca. 1084, høvding. R. var født i Ribe bispedømme, hvor hans far Ragner, en af Sven Estridsens mænd ejede jordegods. Da R. tilbød Knud den Hellige sin tjeneste, gjorde denne ham til høvding på Bornholm hvor befolkningen først efter 1060 var blevet kristnet. Under et søslag mod venderne skal han have slukket sin tørst med vand blandet med de såredes blod. Trods kongens formaninger undlod R. at søge kirkens sonebod for denne vanhellige drik hvorfra tilnavnet Blod-Egil, og han blev afsat. R. forblev dog på Bornholm, men kom under kongens mistanke for sørøveri. Efter at være pågrebet tilstod han at have dræbt

Ragnarsen, Egil

besætningen på et norsk skib og røvet ladningen. Kongen skal være kommet i modsætning til R.s standsfæller da han lod ham hænge uden dom. I Danmark glemtes R. tidligt, men på Island nedskrives i Flatøbogen og i Knytlingasaga udførlige skildringer af hans færd.

*M. K. Zahrtmann**

Rahbek

Navnet R. føres af flere slægter uden at indbyrdes slægtskab kan påvises. Medens den slægt som ingeniør Knud *R. tilhører har sit navn fra Rabæk i Ådum sg., føres nedennævnte slægt R. tilbage til Mads Christensen i Rabæk i Lyne sg.

Louis Bobé: Knud Lyne Rahbek og hans nærmeste slægt i Pers.hist.t. 10.r.III, 1936 230-32.

Hans H. Worsøe

Rahbek, Karen Margarete (kaldet **Camma, Kamma**), 1775-1829. * 19.10.1775 i Kbh. (Frue), † 21.1.1829 på Bakkehuset, begr. på Frbg. F: assessor i hof- og stadsretten, senere konferensråd Hans Heger (1747-1819) og Anna Louise Drewsen (1751-99). ~ 31.8.1798 på Frbg. med forfatter Knud Lyne *R., * 18.12.1760 i Kbh. (Nic.), † 22.4.1830 på Frbg., s. af toldinspektør, justitsråd Jacob R. (1728-95, ~ 2° 1766 med Christine Marie Geertsen, 1749-68, ~ 3° 1769 med Anna Olrog, 1747-1828) og Johanne Riis (1731-61). – Søster til Carl *Heger og Stephan *Heger.

Fra forældrene, der levede i et ulykkeligt ægteskab, havde R., som hun selv siger, arvet bølgens bevægelighed og klippens fasthed. Temperamentets fyrige livlighed havde hun fra moderen, den energiske handlekraft fra faderen; denne, der ved siden af sin embedsvirksomhed passede en fædrene bryggergård på Nørregade, var bekendt for sine talenter i alle retninger; ham slægtede R. på ved sit sprogtalent, sin fingernemhed, sin dygtighed i praktiske sager og sin passion for

blomsterdyrkning. Af hendes søskende stod den blide Carl hende nærmest; af den yngre søster Christiane, der endnu ikke talte rent, fik hun navnet Kamma. Hun havde et påfaldende hurtigt nemme; allerede fra tiårsalderen kunne hun engelsk, noget dengang usædvanligt; hendes tegnelærer var den unge Bertel *Thorvaldsen. Afgørende betydning fik konfirmationsforberedelsen hos J. G. C. *Adler der i hendes ungdom var hende en slags skriftefader, og som gjorde hende modtagelig for den senere påvirkning af J. P. *Mynster. Livet igennem var hun stærkt religiøs; selv ikke N. F. S. *Grundtvigs ortodoksi stod hun uforstående overfor. 1796 blev R. forlovet med broderen Carls ven Knud Lyne Rahbek; om det 30-årige samliv som forenede disse to højst forskellige naturer brugte Mynster de stærke ord, at i intet ægteskab har en mere uforandret hengivenhed fundet sted. Troligt stod hun ved hans side, ikke mindst i nedgangsårerne, da tiden var løbet fra ham. R. skabte af Bakkehuset, der i tyve år havde været dennes pebersvendehybel, et hyggeligt hjem der stod gæstfrit åbent og blev samlingsstedet for en vennekreds uden snævre grænser, men hvis grundstamme var tidens ypperste litterære personligheder; at også den yngre generation, 1800-tallets guldalderdigtere, søgte til Bakkehusets aftensammenkomster, skyldes R. hvis omgang, som N. C. *Møhl udtrykte det, foruden at skænke den fineste fornøjelse tillige var en sand opdragelse i moralsk og intellektuel henseende. Selv den ligegyldigste konversation gav hun et ejendommeligt præg i kraft af sin lynsnare opfattelsesevne, lyst til modsigelse og godmodige drilleri, sin humor og sit imitationstalent; intet var hendes natur fjernere end det trivielle. Desuden forstod hun, trods ægtefællens derangerede pengeaffærer, at give sit te- og aftensbord et udsøgt præg; hendes „ubeskrivelige Nethed“ i alt, hvad hun foretog sig, udsprang af en usædvanlig sans for skønhed

Mads Christensen –1729 gårdmand i Borris, senere i Rabæk, Lyne sogn

Jacob Rahbek 1728-95 justitsråd, toldinspektør

Knud Lyne *R. 1760-1830 forfatter – Kamma *R. f. Heger 1775-1829 forfatter (se slægtsoversigt Heger)

Johanne Kirstine Marie R. 1772-1806 ~ Frederik Carl Studsgaard 1765-1829 stiftsprovst

Anna Margrethe R. 1773-1811 ~ C. F. *Hansen 1756-1845 arkitekt

Mathias R. 1780-1846 sognepræst i Linå og Dallerup

Jacob R. 1782-1852 borgmester og byfoged i Fredericia

Jacob Peter R. 1812-64 møller

M. *R. 1840-1910 moseindustridrivende

Ove Jacob R. 1870-1951 apoteker, forfatter

i det daglige liv. R. kom kun sjældent til Kbh., undertiden ikke én gang om året, hvorimod hun, efter at dampskibsforbindelsen med Kiel var åbnet, gerne foretog en årlig rejse til Hamburg hvis butikker bedre end Kbh.s tilfredsstillende hendes kræse smag. På Bakkehuset var hun til daglig meget alene, men tiden faldt hende aldrig lang, optaget som hun var af vidtstrakt korrespondance og af arbejde i haven hvor hun kappedes med de kgl. slotsgartnere i dyrkning af sjældne blomster; det menes at hun her har indført den skik at sende blomster til festlige lejligheder. Endelig var det hende en kær beskæftigelse at lave smukke æsker, en kunst hun havde lært af sin far, og hvori hun nåede stor færdighed; endnu opbevares som museumsgenstande de æsker – ofte med akvareller under glas i låget eller spejle i bunden – hvormed hun glædede sine venner.

Efter fru Gyllembourgs (Thomasine) skilsmisse fik R. den tiårige J. L. "Heiberg i huset, hvad der i halvandet år (1802–04) fyldte hendes liv. Stor var hendes sorg da drengen, vistnok især fordi Rahbeks tog faderens parti mod moderen, flygtede fra Bakkehuset, og ikke mindre hendes glæde da han 1813 atter kom på besøg og sluttede sig til hende. For P. A. "Heiberg i udlændigheden var dette hjem et uforglemmeligt minde; R.s grå silkehandske som han den sidste aften ved afskeden på Frbg. bakke havde beholdt til erindring, gemte han resten af livet som en relikvie i en af hendes egne æsker. Den tomhed som J. L. Heibergs flugt havde efterladt i R.s sind, udfyldtes snart af et nyt bekendtskab der fik den største betydning for hende, nemlig J. P. Mynster. Et besøg i Spjellerup i eftersommeren 1804, der senere jævnligt gentoges, affødte et venskab og en fra R.s side ugentlig brevveksling, der for Mynster i hans forladte tilstand blev „en uberegnelig Velgerning“, samtidig med at han for R. blev en fortrolig som hun altid siden så op til i beundrende hengivenhed; for R. var det et stort tab, da han 1811 forflyttedes til Kbh., hvor deres personlige samkvem ikke kunne få den stadige og intime karakter som korrespondancen i Spjellerup-årene.

Under den engelske invasion 1807 havde Rahbeks måttet forlade Bakkehuset, og under bombardementet opholdt hun sig med stor kækhed næsten ene i faderens gård, indtil den lagdes i aske. 1813–14 er R.s liv præget af venskabet med C. "Molbech som E. C. "Werlauff 1812 havde indført på Bakkehuset hvor han blev en hyppig gæst, samtidig med at der i løbet af godt to år mellem ham og R. veksledes henved 300 breve der afspejler venskabet skiftende faser, en stærkt stigende varme, forbigående konflikter der ender med et brud i begyndelsen af 1815; at

R.s åbne natur og hvad hun selv kalder „min ulyksalige Hefthighed“ måtte tørne sammen med Molbechs irritable og vrangt sind, i hvilket oprigtigheden undertiden svigtede på kapitale punkter, kan ikke undre. Efter denne episode var A. E. "Boye vistnok den flittigste af hendes korrespondenter som i øvrigt må tælles i hundredvis; en særlig smuk side af hendes væsen ser man i brevene til de unge piger, for hvem hun har været en moderlig veninde. – Bakkehusets glansperiode falder i århundredets første årtier. I de senere år, da besøgene blev sparsommere, oplevedes ensomheden af logerende i huset, fx J. M. "Thiele (1821–22), der blev R. en kærkommen medarbejder i æskemageriet, og Poul Martin "Møller (1823–24) med hvem hun læste Homer på græsk og som hun kaldte „den kæreste og fortræffeligste af alle vore Sønner“.

R. er et af de sjældne mennesker der er blevet berømt alene ved sit privatliv. Hun har intet forfatterskab, bortset fra sine utallige breve der er skrevet uden tanke på offentliggørelse. Til gengæld er hun vor ypperste kvindelige epistolograf med sin egen, helt personlige stil, der har sin force i levende, anskuelig fremstilling og sit raffinement i den hvirvlende ordleg hun undertiden styrter sig ud i, og som kan udvikle sig til en virtuos parafrasering af selv et ganske ubetydeligt tema. Hendes særlige Bakkehus-sprog med kæle- og øgenavne og andre termini med specielle allusioner har til forudsætning en mundtlig jargon som er død med de folk der brugte den, og det samme gælder „Hundeposten“, en spøgefuld familieavis i brevform, hvori svogeren Adam "Oehlenschläger var hendes partner. Til karakteristik af R. er alt dette mindre væsentligt. Men et vigtigt faktum ved bedømmelsen af hendes udtryksmåde er, at adskillige stærke ord i de indviedes øre havde tabt deres oprindelige værd som følge af hendes hang til rent sproglig overdriivelse; til de hensynsløse ord svarer ikke altid så yderliggående følelser. Mynster forudså senere tiders misforståelse heraf og tilintetgjorde derfor mange af hendes breve. Ud fra samme synspunkt forstår man også, at hun, trods den hektiske glød i visse af hendes breve til Molbech forekom Henrich "Steffens på hvem hun uødvede en uimodståelig tiltrækning, „völlig geschlechtslos“.

I sin litterære smag var R. ikke ensidig; selv i striden mellem Jens "Baggesen og Oehlenschläger var hun svingende, dog til dels under indflydelse af personlige momenter. Trods hendes store belæsthed, der strakte sig til græsk, latin, italiensk, spansk og portugisisk, var litteraturen ikke en altoverskyggende interesse hos hende. Bakkehuset var ikke nogen litterær salon og R. andet

og mere end en skønånd. Når hun har gjort et så uudsletteligt indtryk på næsten alle Danmarks digtere fra P. A. Heiberg til H. C. Andersen, hvem hun som den første halvt spøgende gav digternavnet, skyldes det selve personlighedens kvaliteter. Af hendes rige hjerte som hun selv kalder sin bedste skat, udsprang forvisningen om at det onde kun er forbigående, men det gode det bestandige, en betragtning hvorpå hendes sympatiske forståelse af det bedste hos hendes medmennesker hvilede. Den ligefremhed hvorved hun kom folk i møde, krævede gengæld, og affektation under enhver form vakte derfor i særlig grad hendes mishag. Skaberiet, som så mange andre berømte kvinder er forfaldet til, har hun for sit vedkommende heldigt undgået. Ellers ville heller ikke Poul Martin Møller, al affektations svorne fjende, have kaldt hende det første blandt alle de mennesker, han havde kendt. □Silhouet af F. L. Schmitz ca. 1805 (Bakkehuset), efter denne træsnit 1870 efter tegn. af Pietro Krohn og linoleumssnit af K. J. Almquist. To silhouetter (Fr.borg), efter det ene træsnit af H. P. Hansen, 1883. Silhouet raderet af Adolph Larsen 1904-05 og silhouet af Ida Schiøtz Jensen. Min. Relief af H. E. Freund på mindesmærke af G. F. Hetsch, 1833 (ved Bakkehuset). Fremstillet på mal. af Carl Thomsen udst. 1882, flere mal. af samme bl.a. 1897 og 1898, og tegn. af samme bl.a. udst. 1900. Fremstillet på mal. af V. Neiiendam udst. 1913 og 1923.

Breve. Breve fra J. P. Mynster, udg. C. L. N. Mynster, 1860. Af efterl. breve til J. P. Mynster, udg. samme, 1862 15-21 32-44 48f 64f 76f. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. samme, 1875. Mindeblade om Oehlenschläger, udg. samme, 1879 41-43 59-61 85-88 93 117-19 126f 133f 141-43 175f. Breve til og fra B. S. Ingemann, udg. V. Heise, 1879 24-51. [P. H. Boye:] Om K. M. R.s brevveksl. og hendes korrespondenter, 1881. Pers. hist. t. II, 1881 239-42; 7.r.V, 1921 125-49. Chr. Molbech og K. M. R. En brevveksl., udg. Chr. K. F. Molbech, 1883. Edda III, Kria. 1915 116-42. Gemt og glemt, udg. L. Bobé og C. Dumreicher II, 1916 7-19 243-45 (Knud Lyne Rahbeks breve til R.). Tilskueren XXXV, 1918 II 341-50 496-516. O. H. Mynster - K. R. En brevveksl., udg. Hans Kyrre og Vilh. Maar, Leiden 1926 (ny udg.: K. R. - O. H. Mynster, Kbh. 1973). Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1798-1809, udg. H. A. Paludan m.fl. I-V, 1945-50. Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1809-29, udg. Daniel Preisz I-V, 1953-80. Breve og aktstykker vedr. J. L. Heiberg, ved Morten Borup I-V, 1946-50.

Lit. Elith Reumert: En race-slægt, 1917. Knud Lyne Rahbek: Erindr. IV-V, 1827-29. Knud Lyne og K. M. R.s mindekrans, ved J. L. Beeken, 1830. Saml. af skrifter til erindr. om K. L. og K. M. R., udg. Ad. E. Boye, 1831. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 159-62 182 231. [Nic. Bøgh] i Aftenlæsning ny r. VII, 1868 321-64. J. M. Thiele: Erindr. fra Bakkehuset, 1869 (heri breve): Georg Brandes: Kritiker og portrætter, 1870 433-82 (også i forf.s. Æstetiske studier, 2. udg. 1888 223-77 og forf.s. Saml. skr. I, 1899 186-214). Otto B. Wroblewski i Museum, 1896 I 16-28. Marie Konow:

Barndoms- og ungdomserindr., 1902 23-29. Sophie [Florian]-Ljarsen]: K. R. og C. Molbech, 1903 (særtryk af Nationaltid. 24.11.-25.11. s.å.). Hans Kyrre: Knud Lyne Rahbek, K. R. og livet på Bakkehuset, 1914 (2. udg. 1929). L. Bobé: Fra renaissance til empire, 1916 131-49. Samme i Tilskueren LII, 1935 I 217-30. Frits Heide: Fra Frbg. have til Bakkehuset, 1918. Bogen om Bakkehuset, udg. Dansk forfatterforen., 1918. Troels-Lund: Bakkehus og Solbjerg I, 1920 (2. udg. 1971). K. Steffensen i Kirke og folk IV, 1928 138-46. Johs. Brøndum-Nielsen: Poul Møller studier, 1940. C. Dumreicher og Birg. Dall (om Kammas æsker) i Frederiksberg gennem tiderne V, 1954. Eigil Kiær: K. R.s blomster og Bakkehusets have, 1971. Anne E. Jensen i Frbg. gennem tiderne XV, 1974 7-83 (også som særtryk m. titlen: K. M. R. 1775-1829, 1975). Palle Lauring: Dronninger og andre kvinder i Danmarkshistorien, 1981. *Breve i Kgl. bibl. og Bakkehusets manus.saml. (Frbg. kommunebibl.).*

R. Paulli*

Rahbek, Knud, 1891-1971, ingeniør. * 14.11.1891 i Kbh. (Garn.), † 23.3.1971 i Faxe, begr. i Kbh. (Garn.). F: oversergent, senere stabssergent, assistent i krigsministeriet Peter R. (1854-1931) og Kirsten Rasmussen (1851-1940). ~ 1° 8.6.1920 i Kbh. (Johs.) med Anna Methea Olesen, * 18.2.1892 i Kbh., † 25.7.1954 på Frbg., d. af bagermester Ole Andersen O. (1864-1930) og Justmine Dusine Christiane Nielsen (1867-1929). ~ 2° 9.2.1957 i Kbh. (Grøndalslund) med Minna Agnete Tarp Bruun, * 8.3.1906 i Købelev, d. af proprietær Hans Christian Tarp B. (1865-1951) og Agnes Christensen (1868-1935).

R. tog polyteknisk adgangseksamen 1906 og blev 1912 cand.polyt. som elektroingeniør. Efter eksamen fik han ansættelse hos Thomas B. Thrige i Odense. Aug. 1912 blev han assistent ved Polyteknisk læreanstalts elektrotekniske laboratorium og arbejdede her under professor Absalon Larsen indtil 1921. Et samarbejde han i disse år havde med sin jævnaldrende ven, Alfred Johnsen, førte 1917 til opdagelse af den såkaldte Johnsen-R. effekt, et specielt elektrostatiske vedhængningsfænomen som de anvendte til en række sindrige opfindelser: nye typer på telefon- og telegrafapparater, elektriske relæer m.m. Ved det nordiske elektroteknikermøde i forbindelse med H. C. Ørstedmødet i Kbh. 1920 demonstreredes flere af disse nykonstruktioner, bl.a. en højttaler i violinform, den såkaldte talende violin. Da højttalere på dette tidspunkt i radioteknikkens barndom var meget lidt kendt, vakte demonstrationen stor opsigt, og R. og Johnsen blev indbudt til at holde foredrag og demonstrere deres opfindelser i en række udenlandske foreninger og selskaber. Forretningsmæssigt blev sagen måske nok en skuffelse, fordi Johnsen-R. effekten blev opdaget på en tid hvor epokegørende opfindelser vedrørende termionrør og deres anvendelse indledte en rivende udvikling ad andre ba-

ner, netop på de felter hvor man kunne have ventet, at Johnsen-R. effekten ville have haft sin betydning. 1923–46 var R. ansat i radiofirmaet M. P. Pedersen, for hvilket han i årenes løb har udført en række større arbejder, fx det fuldautomatiske radiotelefonianlæg i dampskibet Ålborghus 1924, bygningen af de første danske radiofonistationer, dels i Jorcks passage i Kbh. og dels i Sorø, bygningen af kyststationen i Reykjavik 1927 samt seks radiostationer på Færøerne 1928. 1947–62 var R. ansat i Det Store Nordiske Telegrafelskab og 1962–68 løser tilknyttet dette selskab. – R.s arbejder har resulteret i udtagelse af en række patenter, dels i fællesskab med Absalon Larsen, dels med Alfr. Johnsen. 1926 udgav R. *Radio. Vejledning for Radiolyttere*. □Foto.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Rahbek (ved dåben Rabech), **Knud Lyne**, 1760–1830, forfatter. * 18.12.1760 i Kbh. (Nic.), † 22.4.1830 på Frbg., begr. sst. F: toldinspektør, justitsråd Jacob R. (1728–95, ~2° 1766 med Christine Marie Geertsen, 1749–68, ~3° 1769 med Anna Olog, 1747–1828) og Johanne Riis (1731–61). ~31.8.1798 på Frbg. med Karen Margarete (Kamma) Heger (Kamma "R."), * 19.10.1775 i Kbh. (Frue), † 21.1.1829 på Bakkehuset, d. af assessor i hof- og stadsretten, senere konferensråd Hans H. (1747–1819) og Anna Louise Drewsen (1751–99).

R. voksede op i det københavnske borgerlige embedsmiljø og var udset til at gøre embedskarriere. Ved privatundervisning fik han bibragt betydelige boglige kundskaber og fortrinlige færdigheder både i latinen og i moderne sprog (især fransk) allerede før han som tolvårig sendtes til Herlufsholm lærde skole. Her blev ikke så meget kammeratskabet som oplevelsen af den sjællandske natur af betydning for ham, og her fik han sine første sceniske erfaringer, da han ved en skoleforestilling havde en rolle i Holbergs Jean de France. Da han blev student 1775, stod han alsidigt rustet til en akademisk løbebane. – I februar 1777 bestod R. og hans lidt ældre ven P. A. Heiberg som de første den da nylig (1775) oprettede examen philologicum, en almen humanistisk basisuddannelse, beregnet for lærere i den lærde skole og som grundlag for videre studier. Sådanne tog R. sig dog, trods faderens ønsker, ikke megen tid til, idet han allerede i studieårene havde hengivet sig til det københavnske teaterliv med voldsom entusiasme. I klubber og dramatiske selskaber fik han opført sine tidligste skuespil og optrådte selv som skuespiller. Knap 20 år gammel oversatte han Diderots *Theatral-*

ske Verker (I, 1779) og skrev den borgerligt-sentimentale komedie *Den unge Darby* (trykt og opført på Det kgl. teater 1780); fra denne periode stammer også skuespillet *Sophie v. Brauneck* (trykt 1785). Hverken som dramatikere eller som skuespiller havde R. imidlertid – så lidt som siden – succes. Derimod skaffede han sig en undertiden skandaløs opmærksomhed, men også respekt omkring sin person og sine standpunkter ved sin teater- og specielt skuespiller-kritik som udfoldedes i Almindeligt dansk Bibliothek (1778–79), herunder de *Breve fra en gammel Skuespiller til hans Søn* der også udkom i bogform 1782, og som fastslog hans position i tidens litterære liv.

R.s teater-fascination stimuleredes af et nært venskab med skuespilleren Michael "Rosing" og en sentimental tilbedelse af dennes hustru, skuespilleren Johanne "Rosing", som bragte R.s altid rørige følelsesliv i kontakt med den i tiden graserende Werther-feber der også præger „Den unge Darby“. Fra alt dette og fra en intens, men også udmattende og økonomisk tyngende selskabelighed løsrev R. sig i juli 1782 for på faderens tilskyndelse at tiltræde en studierejse i Europa. I Kiel studerede han filosofi hos professor J. N. Tetens, men i øvrigt stod fortsat teatret i centrum: han drømte om at blive tysk skuespiller, men blev frarådet det af sin ven skuespilleren F. L. Schröder i Wien; i Mannheim fik han sit skuespil *Den Fortrolige*, der var skrevet på rejsen, opført, og mødte Friedrich von Schiller og A. W. Iffland; opholdet i Paris, som var rejsens sidste større station, var helt viet teatret. For R.s fremtid var dog måske mødet i Leipzig med hertug "Frederik Christian (1765–1814) af Augustenborg det vigtigste. – Sommeren efter R.s hjemkomst til Kbh. i oktober 1784 begyndte hans livslange virksomhed som tidsskriftredaktør og journalist. 1785–90 udgav han sammen med C. "Pram månedsskriftet *Minerva* hvis udgivelse han atter, og nu alene, overtog 1794 for under skiftende navne og med årelange afbrydelser, stundom som kvartalsskrift, at videreføre dette bredt samfundsdebatberende tidsskrift frem til sin død 1830. Parallelt hermed udgav han – og fyldte stort set selv – det mere populære ugeblad (i perioder halvugeblad) *Den danske Tilskuer* fra 1791–1806, hvorefter det under vekslende betegnelser og ligeledes med flerårige afbrydelser fortsattes til 1823. Også på anden måde befæstede R. sin position i disse år: 1785 påbegyndte han udsendelsen af sine *Prosaiske Forsøg* I–VIII, 1785–1806, senere fulgt op af *Poetiske Forsøg* I–II, 1794–1802; sammen med en kreds af førende personligheder stiftede han 1786 det pædagogiske *Selskabet for Efterslægten*, og 1788 blev han

ved hertugen af Augustenborgs indflydelse privatdocent i æstetik og retorik ved Kbh.s univ. Usikre økonomiske forhold bragte ham på en rejse i Tyskland i sommeren og efteråret 1789 til atter at overveje en fremtid som forfatter og teatermand i Tyskland, men i maj 1790 blev privatdocenturet, igen ved hertugen af Augustenborgs hjælp, til en stilling som ekstraordinær professor i æstetik. Fast bolig havde R. siden 1787 i Bakkehuset på Frederiksberg uden for Kbh.

Årene op til 1790 er R.s etableringsperiode. Med sin overlegent hurtige og smidige begavelse blev han snart overordentlig belæst, tilegnede sig tidens ofte modstridende opfattelser og knyttede sig til personer af meget forskellig observans, tilsyneladende uden dybere behov for at tage konsekvent standpunkt. Det var et eminent udtryk for en modsætningsrig tid der blev universitetets første professor i æstetik. De første år i professoratet vandt hans undervisning god tilslutning blandt studenterne, men ungdommens stigende interesse for Immanuel Kants filosofi, som lå uden for R.s horisont, fremkaldte hans afskedsansøgning 1799, dog med påskud i en reprimande fra regeringen i anledning af en politisk uønsket ytring i *Minerva*; imidlertid fortsatte han som privatdocent de 1798 indledte forelæsninger sammen med professor Rasmus Nyerup over den danske digtekunsts historie. Efter sin afsked fra universitetet var R. 1799–1805 historielærer og medbestyrer ved C. J. R. Christianis drengeskole. Fra denne periode, der i pædagogisk henseende måske var R.s lykkeligste, stammer hans *Dansk Læsebog og Exempelsamling*, 1799–1804 og skriftet *Om den danske Stil*, 1802, begge beregnet for den lærde skole. 1805 blev R. lærer ved Den kongelige dramatiske Skole, der var oprettet året før, bl.a. på hans tilskyndelse. Sine forelæsninger for skolens elever om scenekunstnerens rette diktning og hele adfærd samlede han i *Om Skuespillerkunsten*, 1809, og forfattede til deres forestillinger på hoffteatret en række nationalhistoriske skuespil, trykt i *Samlede Skuespil* (I–III, 1809–13); de rummer med deres national-pædagogiske tendens hans reaktion på landets krise efter 1807. 1809 kunne R. sætte kronen på et livs virke for teatret ved at indtræde i Det kongelige teaters direktion; her sad han til sin død og forfattede i hundredåret for den første danske skueplads sine *Bidrag til den danske Skuepladses Historie i dens første Aarhundrede*, 1822.

Ved Den kongelige dramatiske skoles nedlæggelse 1816 vendte R. som lærer tilbage til universitetet, ved hvis pædagogiske seminarium han dog havde været lærer 1807–11. Han ansøgte nu om et professorat i „Fædrelandets Litteratur“

for at kunne fortsætte sine forelæsninger sammen med Rasmus Nyerup, men fik en lærestol i æstetik – parallelt med Adam Oehlenschlägers – dog „især i det danske Sprog og den danske Litteratur“. I denne stilling underviste han især i det sene 1700-tals danske litteratur. 1826–27 var han universitetets rektor. – R.s succes udadtil modsvares af en tendens til pessimisme og følelse af ikke at kunne leve op til tidens krav. Skønt han var ven med og kendt af alle i tidens åndsliv, og skønt hans og Kamma R.s hjem på Bakkehuset var et samlingssted for tidens skønånder, kunne han ikke følge med i det omsving der fulgte med romantikken efter 1800. „Jeg var bleven tilbage som et Kors paa mine Venners Grave“, hedder det i hans stofmættede *Erindringer af mit Liv* I–V, 1824–29; det er symptomatisk at de gør holdt ved 1799.

I sit ydre virke benyttede R. med imponerende energi sin tids fremherskende offentlighedsformer: pressen, teatret, universitetet og det højere uddannelsesvæsen samt litteraturen. I tidsskrift-rækken *Minerva*, 1785–1806, *Ny Minerva*, 1806–08, *Dansk Minerva*, 1815–19, *Hesperus*, 1819–23 og *Tritogenia*, 1828–30, som han oftest udgav alene og selv skrev flittigt til, tog han tidens samfundsproblemer op til debat og bidrog til borger-skabets meningsdannelse i enevældens sene periode. Parallelt hermed, men mere populært og aktuelt og med flere skønlitterære bidrag, udgav han og skrev for det meste selv uge- eller halvugebladet *Den Danske Tilskuer*, 1791–1806, *Nye Danske Tilskuer*, 1807–08, *Sandsigeren*, 1811, *Tilskueren*, 1815–22 og *Tilskuerne*, 1823, der bl.a. ved sine introduktioner af den nyeste europæiske litteratur viser R.s brede og aktuelle orientering. R.s tidsskrifter har som forgængere de engelske Spectatorer (Joseph Addison, Richard Steele), Holbergs Epistler og J. S. Sneedorffs *Den patriotiske Tilskuer*; det er R.s fortjeneste at have fremmet og populariseret en offentlig debat af liberal observans.

I disse og talrige af tidens øvrige tidsskrifter udfoldede R. sin litterære kritik. Uden at lægge nogen fast linje byggede han på det sene 1700-tals europæiske kritik (A. G. Baumgarten, J. J. Eschenburg, G. E. Lessing) og forfægtede de ideer om den gode smag der siden 1759 var hævet af Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse. Litteraturen skulle sysselsætte de æstetiske sjælsøvnere og derigennem fremme en højere åndskultur, som videre mål en højere samfundskultur. Sine æstetiske idealer så R. realiseret hos, men også svinde med sine samtids; Ewald-tiden og de nærmest følgende år var R.s foretrukne periode. R.s alsidige virke inden for dansk teater – som skuespiller, teater-

chef, kritiker og pædagog – falder sammen med dilettantselskabernes store periode og siden med Det kongelige teaters voksende betydning i Danmark. Som skuespiller fik han aldrig succes, og som direktør for Det kongelige teater var han uden egentlige lederegenskaber og uden føling med tidens nye danske repertoire; det romantiske teater stod han fremmed overfor, den Heibergske vaudeville var ham imod. Betydningsfuld er derimod hans teaterkritik der taler for en naturlig, men ædel stil på scenen. Det høje patriotiske drama og operaen yndede han ikke; det borgerlige, moralske skuespil var hans foretrukne genre. For R. som for Diderot, hvem han oversatte, var teatret en sædernes skole – „Ei blot til Lyst“. Skuespilleren skal da vise ædel optræden på scenen og moralsk levevis for derigennem at forbedre publikum. – Universitetets oprettelse 1790 af en lærestol til R. i æstetik betød dette fags selvstændiggørelse fra latinen. Han forelæste dels over æstetik, poetik og retorik efter Eschenburgs „Entwurf einer Theorie und Literatur der schönen Wissenschaften“ (1783), dels læste han op af og kommenterede danske digterværker, ofte helt moderne efter studenternes valg. Til dem havde han for det meste et udmærket forhold og havde især tidligt i 1790'erne stor tilslutning til sin undervisning; 1823 blev han æresmedlem af den nystiftede studenteforening. Da han 1798 indledte sine fællesforelæsninger med R. Nyerup over den danske poesis (dvs. versdigtnings) historie, senere trykt som *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie* I–IV, 1800–08, *Udsigt over den danske Digtekunst under Frederik den Femte*, 1819 og *Bidrag til en Udsigt over den danske Digtekunst under Kong Christian den Syvende*, 1828, indebar det grundlæggelsen af nyere dansk litteraturhistorie-skrivning. Nyerup stod for det bibliografiske og biografiske, mens R. med fyldige citater af udvalgte tekststeder gav en æstetisk vurdering. R.s litterære virksomhed er uhyre omfattende. Ved siden af sin dramatiske produktion dyrkede han som lyriker tidens elegiske og sentimental-moralske gener samt, med stort held, drikke- og klubvisen, ofte fint pointeret, med allusioner til aktuelle forhold og til antikke forgængere (Horats). Hans prosafortællinger og romaner er mest i den borgerligt-moralske genre med betoning af den opofrende (især kvindelige) dyd og det ædle hjerte på erotikkens bekostning (*Hanna von Ostheim*, 1790, *Bomhuset*, 1793); den pessimistiske roman om *Carl Melnek* I–IV, 1793–1806 rummer selvbiografiske træk. Som prosaist er R. af J. F. Marmontels og Dorothea Biehls skole, men foregriber fru Gyllembourg. Som oversætter af en lang række værker fra bl.a. latin, tysk, engelsk

og fransk bidrog R. til at introducere fremmed litteratur i Danmark, også forfatterskaber som fx G. G. Byrons der lå uden for hans umiddelbare horisont. Men vigtigere er hans udgivervirksomhed: Ved at udgive deres efterladte værker satte han en lang række af sine samtidige (O. J. Samsøe, Thomas Thaarup, C. Pram m.fl.) et æresminde. Sammen med R. Nyerup og W. H. F. Abrahamson udgav han efter trykte kilder *Udvalgte Danske Viser fra Middelalderen* I–IV, 1812–14 der placerede sig centralt i guldaldertidens folkeviser-interesse uden derfor helt at erstatte Peder Syvs gamle folkevisebog. Også her var Nyerup bibliografen, mens R. gav den æstetiske kommentar. Sin store viden om Ludvig Holberg samlede R. i en kommenteret udgave af *Holbergs udvalgte Skrifter* I–XXI, 1804–14. Hertil knytter sig *Om Ludvig Holberg som Lystspilddigter og om hans Lystspil* I–III, 1815–17 der med sine righoldige informationer om dansk teaterliv i 1700-tallet og sit fortrolige kendskab til Holberg-traditionen formentlig vil være det af R.s værker der længst bevarer sin gyldighed.

I en tid præget af brydende standpunkter og litterære partidannelser var R. ikke de klare standpunktets mand. Det ses i hans placering i tidens litterære grupperinger, og det ses i de uforenelige standpunkter, han kunne forholde sig positivt til. Som litterær type var han 1700-tallets ræsonnerende excerptist: han indsamlede sit stof mange steder, sammenskrev, formidlede og kommenterede. Romantikernes krav om geni og originalitet kunne han ikke tilfredsstille; både de og efterhånden han selv mente, at han tilhørte en svunden tid. Som ræsonnerende journalist og alsidig professionel litterat betegner han dog snarere en begyndelse end en afslutning. □ Silhouet af J. C. Weitlandt (Kgl.bibl.) og af C. E. Limprecht (Bakkehuset), efter sidstnævnte linoleumssnit af K. J. Almquist, 1941; silhouet raderet af Adolph Larsen 1904–05. Fremstillet på satirisk stik 1787 efter tegn. af N. Abildgaard. Mal. af E. Pauelsen, 1789. Buste af F. C. Krohn, 1830 (Bakkehuset) efter original af P. L. Gianelli ca.1790. Tegn. af Paul Ipsen, 1790 (sst.). Fremstillet på satirisk stik af G. L. Lahde, 1796. Pastel af C. Hornemann udst. 1815 (Studenteforeningen), efter denne kopi, stik af A. Flint, 1813, samt en række litografier, træsnit og stik. Fremstillet på satirisk radering 1819 efter tegn. formentlig af P. E. Bernth (Kgl.bibl.). Tegn. af I. C. Dahl, 1826, gengivet i træsnit 1884 og 1895, tegn. af C. Winsløw, 1829 (Bakkehuset), af H. Buntzen udateret og ca.1829 (sst.), af J. M. Calmeyer og af A. Oehlenschläger. Relief Af H. E. Freund, 1833 (Nordjyllands kunstmus.) til mindestøtte af G. F. Hetsch s.å. (ved Bakkehuset). Afbildet på

mal. af V. Rosenstand, 1867 (Hirschsprung), skitse hertil. Tegn. af Chr. Hetsch. Afbildet på mal. af Carl Thomsen 1894 (St.mus.), 1897, 1898 og på tegn. af samme udst. 1900. Buste af Aksel Hansen, 1898. Afbildet på mal. af V. Neeiendam 1913 og 1923.

Kilder. K. L. R.: Erindringer af mit liv I–V, 1824–29. Kommentar og personreg. hertil ved Chr. Grünwald, 1953. K. L. R.s ungdomskærlighed, 1911 (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XV (dagbogsoptegn. og brevveksl. med Michael og Johanne Cathrine Rosing).

Lit. Saml. af skrifter til erindr. om K. L. og Karen Margrethe Rahbek, udg. A. E. Boye, 1831. Chr. Molbech: Dansk poetisk antologi II, 1832 216–57. K. L. R. og hans samtid, udg. P. Chr. Zahle, 1860. Vilh. Andersen: Tider og typer. Erasmus II, 1909 331–82. Hans Kyrre: K. L. R., Kamma Rahbek og livet på Bakkehuset, 1914 (2. udg. 1929). Troels-Lund: Bakkehus og Solbjerg I, 1920 (2. udg. 1971). Paul V. Rubow: Dansk litterær kritik i det 19. årh., 1921 (fot. optr. 1970) 9–25. Samme: Betragtninger, 1947 28–38. A. H. Winsnes: Det norske selsk., Kria. 1924 323–43. Alf Henriques i Danske studier, 1936 49–70. Samme: Historien om en skuespiller-skole, 1974. H. Stangerup: Romanen i Danm. i det 18. årh., 1936. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937 78–114. Anne E. Jensen: R.s Pariserbreve. En studie i den unge R.s dramaturgi, 1958 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCXXV. Samme: R. og de da. digtere, 1960 (særtryk af Frbg. gennem tiderne VIII, s.å. 7–111). Finn Hauberg Mortensen: Litteraturfunktion og symbolnorm I, 1973 45–89. Flemming Conrad: R. og Nyerup, 1979 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCXC. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

Papirer i Kgl.bibl. og Bakkehusets manus.saml. (Frbg. kommunebibl.).

Flemming Conrad

Rahbek, Mathias, 1840–1910, industridrivende. * 8.5.1840 på Hastrup mølle i Thyregod sg., † 11.9.1910 i Viborg, begr. sst. F: møller, proprietær, senere til Farre mølle, Jakob Peter R. (1812–64) og Christine Nielsen (1806–88). ~ 27.4.1869 i Herslev, Brusk hrd., med Johanne Cordelia Jensen, * 27.10.1844 i Fausing, † 8.7.1923 i Lem ved Randers, d. af sognepræst, sidst i Herslev, Ove Christian J. (1813–84, ~ 2° 1847 med Theresia Robl, 1815–1910) og Clara Nathalia Bay (1821–45).

R. blev sekondløjtnant 1861, stod ved 5. dragonregiment i Randers og deltog i krigen 1864. 1867 blev han premierløjtnant og var en tid ved ride- og beslagskolen i Kbh. Af helbredshensyn blev R. intendant 1868–78 og udnævntes til kar. ritmester 1887. Allerede før han forlod militæret begyndte han industriel virksomhed, han undersøgte muligheden for udnyttelse af okkerlaget ved Silkeborg og blev deltager i og forretningsfører for et kalkværk i Århus som 1875 tillige købte et tørveværk i Økær mose under Bakkegården i Sparkær ved Viborg. Fra 1879 var R. enejejer af tørveværket, han bosatte sig n.å. på Bakkegården, og snart blev virksomheden her

tillige med tørveindustriens almindelige udvikling hans hovedinteresse. Gennem hjemmet og slægten og ved nogle års ophold i pastor H. Sveistrups hjem i Nørup var han blevet påvirket i en almennyttig patriotisk ånd, og han var levende optaget af ønsket om at bidrage til forøget udnyttelse af landets naturlige hjælpemidler. Han fremstillede en tørvemaskine, som fandt megen udbredelse og også blev anvendt i udlandet. Den industrielle udnyttelse af moserne bragtes herved ind i en forbedret økonomisk udvikling efter en periode der havde bragt mange tab, men R. havde selv måttet bringe store økonomiske ofre, og midt i 1890erne afhændede han virksomheden til et aktieselskab Økær Mosebrug. Væsentlig på R.s initiativ oprettedes Moseindustriforeningen 1901 som 1906 afløstes af Moseselskabet. R. blev sekretær, og gennem foreningsbladene Meddelelser fra Moseindustriforeningen (1901–05) og Mosebladet (1906–08), som han redigerede, virkede han for at udbrede oplysning om sagen. Allerede 1895 havde han forgæves søgt at organisere et samarbejde med hedeselskabet, hvis virksomhed R. ofte havde kritiseret, men spørgsmålet blev genoptaget 1901, og fra 1910 indgik Moseselskabet som en moseindustriafdeling under Det danske hedeselskab med R. som afdelingsleder. Han var da en gammel mand og døde s.å., men hans grundlæggende arbejde blev af megen betydning for afdelingens senere stærke udvikling. Som tilhørende højre var R. kandidat ved folketingsvalget i Løvel 1887 og i Viborg 1898. □ Mal. af Sophus Jürgensen, 1902. Relief af L. Brandstrup på gravstenen. Foto.

Arkiv for genealogi og heraldik II, 1908 59. Hedeselsk. t. XXX, 1910 351–54. Th. Claudi Westh sst. 387–99. Jul. Rasmussen sst. LXV, 1944 138–46. C. Nyrop: Det danske hedeselsk. 1866–1916, 1916. Fr. Skrubbeltrang: Det indvundne Danm., 1966 414f 436–41.

*Aksel Milthers**

Rahr, Erik, 1900–62, billedhugger. * 4.4.1900 i Odense, † 9.11.1962 på Ibiza, begr. sst. F: bankbogholder i Odense, senere bankbestyrer i Kbh. Hack R. (1870–1933) og Ragnhild Schielderup (1869–1951). ~ 1° 12.10.1928 på Frbg. (b.v.) med Karen Bodil Engel, * 23.1.1906 på Frbg., † 31.12.1938 sst., d. af fabrikant Axel E. (1868–1934) og Julie Michelsen (1872–1927). ~ 2° 27.8.1943 i Gentofte (b.v.) med Tove Lili Margrit Bircow Lassen, * 13.1.1917 i Kbh. (Maria), d. af grosserer Kjeld Peter L. og Edith Schoustrup. R. blev student 1918 fra Odense og kom derefter til Kbh. for at studere ved Polyteknisk læreanstalt. Fra dreng havde han tegnet og modelleret, men stoled ikke tilstrækkeligt på sine evner til

at blive kunstner. En sommerrejse til Østrig 1920 hvor han i Wien arbejdede en kort tid hos professor Anton Hanak førte imidlertid til at han opgav ingeniørstudiet og vendte tilbage i to år som elev i Hanaks privatatelier og værksted. Her fik han bl.a. en håndværkermæssig uddannelse som stenhugger, hvad der navnlig senere er kommet ham til gode, mens den stilprægede retning han førtes ind på var en mindre heldig start. I dette tidsrum udførte R. to dekorative drengestatuer der smykker facaden af Arbeiterbrotwerke i Linz (1921) i en lidt svungen og løs wiener rokoko, og en række små statuetter og skitser skåret i klæbersten. Efter sin hjemkomst 1922 blev han optaget som hospitant på Einar Utzon-Franks atelier, og et af hans første arbejder hjemme, statuetten *Fodboldspiller*, 1923 (bronze) viser et strengere og enklere stilpræg under indflydelse af den hjemlige akademiske tradition. 1926 udførte R. en stor figur af en siddende kvinde. Sit gennembrud fik han dog først med sin store *Liggende Kvindefigur* som 1927 belønnedes med akademiets store guldmedalje, men blev modtaget mindre velvilligt af den faglige kritik. Med akademiets legat rejste R. 1928 til Italien og bosatte sig i tre år i Firenze hvor han bl.a. arbejdede med fire relieffer til Handelsbanken, statuen af *Vitus Bering*, 1930, to liggende figurer *Aamanden* og *Mosekonen og Drengen, der griber Ørnen i dens Flugt* som er opstillet i bronze i haveanlægget ved H. C. Andersens hus i Odense (1932). Efter sin hjemkomst har R. foruden en række barnebuster udført portrætter af direktør *Charlie Hansen* i London, 1935 (granit) og *Adelina Génée Isitt*, 1938 (marmor). Hos Nathalie Krebs har han desuden arbejdet med stentøj og 1928 været medhjælp hos Jean Gauguin på Bing & Grøndahl. Hans Merkurrelief til Handelsbankens portal er brændt i grønne stentøjsklinker (1938) og af mindre kunstindustrielle arbejder kan nævnes hans whisky-dunk (kunstindustrimuseerne i Oslo og Kbh.) og hans tobaksdåse for W. Ø. Larsen (Kunstindustrimuseet i Kbh.). – R. var med i starten af Billedhuggersammenslutningen af 1933 og har igennem denne forening, som har afholdt udstillinger 1933, 1935 og 1938, arbejdet for billedhuggerstandens faglige interesser. □Buste. Foto.

Berl.tid. 8.11.1927, 27.9.1932 og 26.3.1950. Nationaltid. 8.11.1927. Politiken s.d. og 4.4.1950. Socialdemokraten 8.11.1927. Chr. Houmark i BT 5.10.1932. Fyns stiftstid. 11.10.s.Å. Ekstrabl. 4.2.1933.

Merete Bodelsen

Ralov, Børge Leo Sylvester, 1908–81, koreograf. * 26.7.1908 i Kbh. (Frels.), † 17.12.1981 sst., begr. sst. (Garn.). F: galvanisør Frederik Edvard R.

(1884–1957) og Theodora Caroline Frederikke Jensen (1886–1974). ~ 1° med Grete Lis Paaske, * 3.9.1914 i Kbh. (Matth.), † 30.9.1980 sst. (Pauls), d. af skuespiller Kai P. (1888–1940) og Elisa Helene Emilie Jehring Petersen (* ca. 1887). Ægteskabet opløst. ~ 2° 15.3.1944 med Kirsten Laura Gnat (Kirsten *Ralov), * 26.3.1922 i Baden ved Wien, d. af grosserer Kai G. (1892–1966) og Kaja Olsen (1883–1969). Ægteskabet opløst.

Gennem mere end 25 år var R. den førende mandlige danser ved Den kgl. danske ballet. Han dannede oftest par med Margot Lander, og de var ikke blot som kunstnere af internationalt format. De var de første moderne dansere i dansk ballet, ligesom R. som koreograf blev pioner og fik afgørende betydning ved tilblivelsen af den moderne ballet i Danmark. – R. var uddannet på Det kgl. teaters balletskole og debuterede 1927 (12.9.) i eskimodansen i August Bournonvilles *Fjernt fra Danmark*. Det var imidlertid ikke som Bournonville-danser R. først og fremmest skulle placere sig. Han modtog inspirerende påvirkning fra Mikhail Fokin, der var gæstekoreograf på Det kgl. teater 1925, og han fik sit afgørende gennembrud da George Balanchine 1930 lod ham danse mølleren i Leonid Massines *Den trekantede Hat* og 1931 Josef i Fokins *Joseflegenden* og officeren i sin egen *Barabau*. Med sin elegante og spændstige dans og sin spændende personlighed forløste R. som ingen anden herhjemme rollerne i det ny balletrepertoire som efter Djågilev-perioden endelig nåede til Danmark. – 1933 blev R. solo-danser og fik 1942 som den første i dansk ballet titlen førstesolodanser. Af gavn havde han været det længe som den centrale mandsdanser i det balletkorps Harald Lander byggede op i disse år. R. viste virtuosdans på verdensplan i Nisjinskij-rolen som rosenånden i *Rosendrommen* og var gribende i karakterrollen som *Petrusjka*, en præstation der vakte opmærksomhed ved den kgl. ballets gæstespil i New York 1956. R. rollegalleri var stort. I hans aktive danserår skærpedes de tekniske krav til danske dansere betydeligt, men R. kunne honorere dem. Han dansede brillant i *Svanesøen* (enaktsversionen) og i *Auroras Bryllup*, og han både dansede og spillede stolt som den første danske Albrecht i dette århundrede, da Alexander Volinine i 1946 satte *Giselle* op med Margot Lander i titelpartiet. R. var faun i *En Fauns Eftermiddag*, Harlekin i *Drømmebilleder*, og selv om Bournonville ikke var hans speciale, blev han en ypperlig Gennaro i *Napoli*, en af de bedste i vort århundrede med en luftig dansekunst og et glødende temperament. Svend Borberg skrev 1939 at R. som dan-

ser besad „legemlig Geni“, og givet er det at han med en moderne plastik og en maskulin sensualitet gjorde overordentligt indtryk. Som type var han ny.

Men R. var ikke blot den geniale danser. 1934 skabte han sammen med Kjeld *Abell og Bernhard *Christensen *Enken i Spejlet*. Det var hans debutarbejde som koreograf, og i dansk ballethistorie blev det den første moderne ballet. På bevægelsessiden søgte R. væk fra det pantomimiske, og handlingsmæssigt og idémæssigt var balletten ny ved at beskæftige sig med nutidige mennesker og samfundengagement. Frederik *Schyberg skrev efter premieren, at „her var dog virkelig en kunstnerisk Bestræbelse til Stede, udover det sædvanlige og et Forsøg paa at gøre dansk Ballet til en levende Kunststart igen, en aktuel Kunststart, som kommer Mennesker ved, og ikke blot et Museum for Fortidens Trinskoler og Skønhedsidealere.“ (Berlingske Tidende 21.11.1934). Som koreograf fulgte R. tidens strømninger. Nini *Theilade havde 1938 med *Cirklen* til Tjajkóvskijs symfoni nr. 6 introduceret den symfoniske ballet herhjemme, og R. fulgte 1939 efter med *De Fire Temperamenter* til Carl *Nielsens symfoni nr. 2. Balletten vakte opsigt og indsigelse blandt andet fra danske komponister der fandt at det var en uting at benytte en symfoni som balletmusik, men R. var i pagt med de nyeste retninger i internationalt balletliv og havde i øvrigt fået tilladelse af Carl Nielsens enke. I sine næste balletter viste han forskellige sider af sit koreografiske talent. *Den evige Trio*, 1944, var en dramatisk trekantshistorie og *Passiones*, 1944, en ekspressionistisk stemningsballet, mens *Kolingen*, 1947, over Albert Engstrøms geniale vagabond-filosof viste R.s sans for det burlesk-barokke. I *Tolv med Posten*, 1942, gjorde han reverens for H. C. *Andersen og biedermeier-tonen i dansk ballet, mens hans sidste store ballet *Kurtisanen*, 1953, til Niels Viggo *Bentzens partitur var et forsøg på en poetisk-tragisk skildring af en kurtisanes liv og skæbne.

Afskeden med Det kgl. teater blev bitter. R. blev pensioneret 1957 og følte det var uretfærdigt. Sagen herom blev indklaget for ombudsmanden, men et forlig mellem ham og teatret kom i stand. Han havde senere en enkelt instruktøropgave på det gamle teater, men hans virke kom ellers til at ligge andetsteds. Allerede i 1930'erne havde han vist interesse for revydans og show. 1950 havde han skabt den første TV-ballet i Danmark, *Video*, og efter afgang fra Det kgl. teater blev han knyttet som producer til TV hvor han spændte fra balletudsendelser til plade-paraden. For teatre i Kbh. og ud over hele landet fik R. i den næste snes år en uvurderlig betydning som

danseinstruktør og koreograf. Ikke mindst var hans indsats afgørende i de moderne musicals som kom til Danmark i 60'erne og 70'erne, fx *Ah, sikken en dejlig Krig* på Folketeatret 1965 og først og fremmest *Spillemand på en Tagryg* (Det ny scala 1966 og senere en række steder i provinsen). Ved sin død var R. i forhandlinger med Malmö stadsteater om en nyopsætning af *Enken i Spejlet*. R. satte sit præg på dansk ballet både som en af de store dansere i århundredet og som en af de få personlige koreografer overhovedet i dansk ballethistorie. – R. 1946. R¹. 1955. □Foto (Kgl. bibl.; Teatermus.; Det kgl. teaters bibl. og arkiv).

Sv. Kragh-Jacobsen: Ballettens blomstring ude og hjemme, 1945. Samme i Berl. tid. 21.9.1952. Samme: Balletten 1945–52, 1953. Allan Fridericia i Land og folk 24.12.1981.

Erik Aschengreen

Ralov, Kirsten Laura, * 1922, viceballetmester. * 26.3.1922 i Baden ved Wien. F: grosserer Kai Gnat (1892–1966, ~ 1° med Hilda Pedersen, † 1941) og Kaja Olsen (1883–1969, ~ 1° med optiker Jens Cornelius-Knudsen, 1885–1917). ~ 1° 15.3.1944 med solodanser Børge *R., * 26.7.1908 i Kbh., (Frels.), † 17.12.1981, s. af galvanisør Frederik Edvard R. (1884–1957) og Theodora Caroline Frederikke Jensen (1886–1974). Ægteskabet opløst. ~ 2° (u.v.) med solodanser Fredbjørn *Bjørnsson, * 10.9.1926 i Kbh., s. af inspektør Sigurd B. (1898–1972) og Edith Johansen (* 1906). R. blev antaget på Det kgl. teaters balletskole 1929 og debuterede 1933 i barnerollen som Fanny i August *Bournonvilles *Konservatoriet*. Voksendebuten var pas de trois'en i *La Ventana*, 1941, som Hans *Beck overværede. Han spæde den unge danser en karriere som Bournonvillefortolker, og R.s virke har netop i høj grad og på mange forskellige måder været knyttet til August Bournonvilles balletter. Foruden på Det kgl. teater uddannede R. sig i Paris og London blandt andet hos de russiske pædagoger Ljubov Egorova og Vera Nemchinova. Hun blev balletdanser ved Det kgl. teater 1940 og var solodanser 1942–62. Derefter blev hun knyttet til teatret som instruktør og fra 1978 som viceballetmester. Gennembrudsrollen for R. var prinsesse sukkergodt i Harald *Landers og Knudåge *Riisagers *Slaraffenland*, 1942, og i en række år blev denne rolle næsten synonym med hendes kunst. Hendes kønne ydre blev udnyttet i en række ungpigeroller, blandt andre husarens elskede i Leonid Massines *Den skønne Donau* og ledte endog frem til et forsøg som filmskuespiller i *De tre Skolekammerater* (1944), men det var dog balletten der var hendes felt. Hun viste sig i stand til at

kombinere sin blanke, perfekt slebne dans med et spidst ironisk lune som ballerinaadukken i *Petrusjka*. en af kostene i *Troldmandens Lærling* og modedamen i Roland Petits *La Chalouspé* eller med en kølig-erotisk udråbning som viljedronningen Myrtha i *Giselle* eller Aurora i *Auroras Bryllup* som hun 1949 dansede med sikker beherskelse og elegance. Som noget meget karakteristisk for R. i hendes aktive danserår bør også nævnes en usvigelig musikalsk sikkerhed demonstreret i en række partier, heriblandt Nini Theilades *Concerto* fra 1950, hvor R. synliggjorde klaverstemmen i Schumanns klaverkoncert. Hos Bournonville dansede R. Teresina i *Napoli*, Eleonore i *Kermessen i Brügge*, Birthe i *Et Folkesagn* og Rosita i *Fjernet fra Danmark* foruden en række soli. Internationalt berømt blev hun og Fredbjørn Bjørnsson for deres tolkning af pas de deux'en fra *Blomsterfesten i Genzano*. Til hendes repertoire hørte også *La Lithaunienne* som Harald Lander kreerede til hende 1949.

Efter en række aktive danserår forsøgte R. sig nogle enkelte gange som koreograf med *Kameliadamen*, 1960 og den filosofisk-moralske *Døren*, 1963, som 1966 blev overført til TV hvor R. i øvrigt havde danset hovedpartiet i den første fjernsynsballet herhjemme, *Video*, 1950. Det er imidlertid som Bournonville-instruktør og -pædagog R. har placeret sig stærkt den sidste snes år. Hun har undervist i Bournonville-stil ved en række universiteter og internationale balletseminarer i USA, Canada og Europa, og hun har sat Bournonvilles *Napoli* op fra New Zealand (1962), hvor hendes bror Poul Gnat var balletmester, til London (tredje akt med The Royal Ballet 1981). Ved Bournonville-festivalen i Kbh. 1979 stod R. for iscenesættelsen af *Et Folkesagn* og *Napoli*. Hendes styrke som Bournonville-iscenesætter er hendes trindhukommelse og tætte forhold til traditionen. R. blev uddannet i 1930erne af blandt andre Valborg Borchsenius og Harald Lander. Et afgørende bidrag til bevarelsen af den nationale Bournonville-tradition ydede R. da hun 1979 i New York udgav Bournonville-skolerne nedskrevet i internationale notationssystemer (laban og benesh). – R. 1953. R! 1979. □Foto (Kgl. bibl.; Teatermus.; Det kgl. teaters bibl. og arkiv).

New York public library: Dictionary catalog of the dance collection, N.Y. 1974 (bibliografi). – Sv. Kragh-Jacobsen: Balletten 1945–52, 1953. Samme: Ballettaften, 1969. Erik Aschengreen: Ballettens digter, 1977.

Erik Aschengreen

Rambusch

Slægten føres tilbage til Martin R. (ca. 1600) i Bittenheim i Franken, hvis oldebarn, hofjæger i

Weikersheim Johan Wolfgang R. (1671–1760), er far til den danske grens stamfar, lakaj hos kronprins Christian (VI), senere justits-, told- og stempelforvalter i Slesvig samt ejer af porcelæns- og fajancefabrikken sst. Johann R. (1702–73).

Sigurd Rambusch: Slægten Rambusch, 1965.

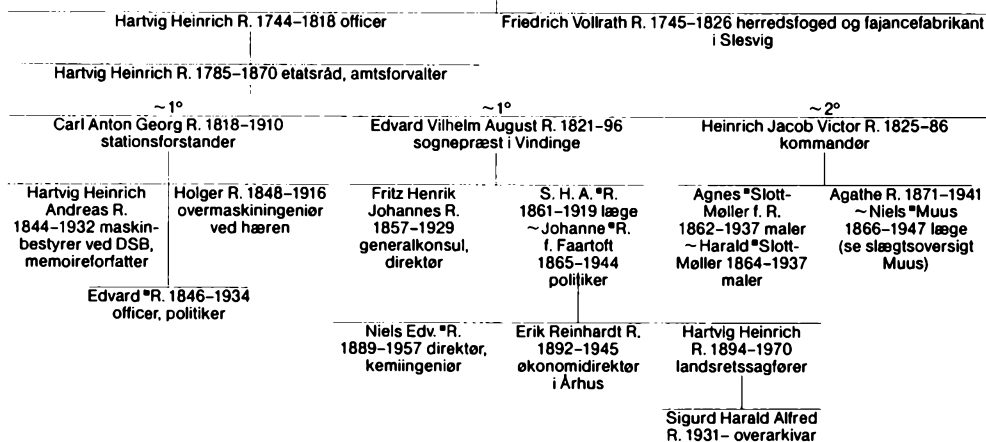
Hans H. Worsøe

Rambusch, Edvard Johan Carl, 1846–1934, officer, politiker. * 7.5.1846 i Korsør, † 3.1.1934 på Atlanterhavet efter en rejse til Madeira, begr. i Kbh. (Garn.). F: exam.jur., stationsforstander i Slesvig, senere i Frederikshavn, Carl Anton Georg R. (1818–1910) og Helene Johanne Amalia Wetche (1818–92). ~ 16.5.1877 i Vesterbølle med Julie Theodora Kjeldsen, * 28.12.1843 på Lerkenfeld, † 20.5.1916 i Kbh., d. af godsejer Mathias K. (1802–80) og Mette Faurschou (1810–96).

R. tog 1863 præliminæreksamen fra Slesvig domskole og ansattes ved telegrafvæsenet; 1864 meldte han sig som officersaspirant, men kom ikke med i krigen, var ved landvæsen 1864–68, blev 1870 sekondløjtnant i fodfolk, 1874 premierløjtnant i ingeniørkorpset, 1883 kaptajn og kompagnichef og afskedigedes 1898 på grund af alder med oberstløjtnants karakter. 1880–83 var han midlertidigt, fra 1891 fast til rådighed for korpset (ved bygningsstjenesten). Hans tjenstlige virksomhed gjaldt navnlig hærens telegraf-, telefon- og signalvæsen, kystsignal- og udkigstjenesten samt bygningsvæsenet. Han organiserede hærens ballontjeneste, konstruerede, resp. forbedrede adskillige telegrafapparater o.l. og har forestået opførelsen af Fortunfort og Bagsværdfort m.fl. Som kompagnichef viste han usædvanlig interesse for personellets feltmæssige uddannelse jævnsides med den teknisk-håndværksmæssige. Han skrev i blade, tidsskrifter og leksika talrige tekniske afhandlinger og holdt mange foredrag. – R. var en glødende forsvarsvæn, en kundskabsrig, samtidig praktisk og idealistisk natur; i sjældnen grad uegennyttig og offervillig, ikke helt fri for navitet. Allerede fra begyndelsen af 1880erne virkede han utrætteligt i tale og skrift for landforsvaret, særlig Kbh.s befæstning, for selvbeskatning, rejsning af Garderhøjfort, var deltager i Stribmødet osv. Hans militære ideal var den schweiziske militærordning som dog ikke fandt tilslutning i militære kredse. 1895 og 1898 søgte han valg til folketinget, og 1903–18 var han, med tilslutning til højre, medlem af landstinget og hyppig deltager i debatterne både om militære forhold og andet. Han formåede dog ikke ret at gøre sig gældende, og han kunne ikke altid følge sit parti, således medvirkede han

Rambusch, Edvard

Johann Rambusch 1702–73 justits-, told- og stempelforvalter i Slesvig, ejer af porcelæns- og fajancefabrikken sst.

til vedtagelsen af den kommunale valglov 1908 ved at undlade at stemme. – Efter at have opgivet sin politiske gerning virkede R. med ungdommelig iver og kraft i hedeplantningen, navnlig som medejer af plantagen Lerkenfeld Bjerge hvor han ikke alene var leder, men arbejdede for med plov, hakke og spade og skabte et skønt, meget ejendommeligt anlæg. – Fra 1932 var han ærmedlem af SønderjydsK forening for Kbh. og omegn. – R. 1892. DM. 1916. □ Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Relief på mindestøtte, 1927, rejst af egnens befolkning (Lerkenfeld Bjerge). Foto.

E. R. i Tiden V, 1915 350–52, Nationaltid. 21.4.1918 og 6.5.1922, Grænsevagten XI, 1929 117–19 153–57 og XIV, 1932 54–64 95–100, samt i Slægten [Kjeldsen], 1921 nr. 37 298–300, nr. 39 312–16, nr. 41 325–30. – Berl. afen 3.1.1934. Berl. tid. 4.1. og 13.1. s.å. Dagens nyheder 4.1. s.å. H. U. R[amsing] i Tidsskr. for ingeniørofficerer V, s.å. 8–11. Johs. Th. Bavngaard i Hede-selsk.s t. s.å. 5–7. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

*Rockstroh **

Rambusch, Johanne, 1865–1944, politiker. * 25.7.1865 i Nykøbing M., † 8.4.1944 på Peder-skovgård, Tåsinge, begr. Sjørup kgd. F: købmand Niels Faartoft (1838–1917) og Abelone Lassen (1844–1922). ~ 6.5.1888 i Nykøbing M. med distriktslæge Sigurd Harald Alfred R., * 25.2.1861 i Sønder Omme, † 14.1.1919 i Skørping, s. af sognepræst, sidst i Vindinge Edvard Vilhelm August R. (1821–96) og Anna Olufine Posthuma Olufsen (1834–1913). – Mor til N. E. *Rambush.

R. gik i en privat pigeskole i sin fødeby og tilbragte sommeren 1884 på Askov højskole. Efter

sit giftermål boede hun 1889–1910 i Sjørup hvor hendes mand var distriktslæge, og påvirket af hans store optagethed af de sociale og hygiejniske forhold i denne midtjyske hedeegn fik hun indgående kendskab til befolkningens kår. Hun begyndte at interessere sig for politik og trådte offentligt frem i arbejdet for kvindernes kommunale og politiske rettigheder. Selv blev hun som en af de første kvinder valgt ind i Resen sogns kommunale hjælpekasse (1908–10). Hendes kloge og frisindede personlighed og store organisationstalant gjorde hende til en af de førende og mest aktive i arbejdet for at danne kvindevalgretsforeninger overalt i landet og sammen med Elna *Munch m.fl. stiftede hun 1907 Landsforbundet for kvinders valgret. Selv blev hun landsformand, mens Elna Munch ledede Københavnsafdelingen. Forbundet voksede i løbet af få år til at omfatte 160 lokalforeninger med over 11 000 medlemmer. Da de fulde politiske rettigheder var opnået 1915 blev forbundet opløst, og R. som nu boede i Ålborg tog livlig del i det politiske arbejde inden for det radikale venstre hvor hun fik god brug for sine betydelige evner som taler. 1927–28 var hun tingvalgt medlem af landstinget. – R.s ægtefælle S.H.A. R. blev student 1880 og cand.med. 1888. Han tilhørte den kreds af læger der under indflydelse af Japetus *Steenstrups zoologiundervisning nærrede en aktiv interesse for naturhistorien. Det vigtigste resultat heraf var initiativet til en naturhistorisk-topografisk undersøgelse af Ringkøbing fjord, publiceret i bogen *Studier over Ringkøbing Fjord*, 1900. R. var distriktslæge i Sjørup 1888–1910 og derefter til 1918 stiftsfysicus (senere amts- og kreds-læge) i Ålborg. R. 1913. – □ Tegn. af Achton Friis, 1903. Foto.

J. R. i Kvindevalgret, 1913 juni.-nr. – Elna Munch i Politiken 9.5.1915. Skive folkebl. 25.7.1935. Vict. Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år III, 1950 206.

Inga Dahlgård (Aagot Lading)

Rambusch, S. H. A., se Rambusch, Johanne.

Rambush, Niels Edvard, 1889–1957, kemisk ingeniør. * 25.3.1889 i Selde, Salling, † 15.5.1957 i Stockton-on-Tees, England, urne på Oxbridge cemetery, Cleveland. F: amtslæge Sigurd Harald Alfred Rambusch (1861–1919) og Johanne Faar-toft (Johanne "Rambusch") (1865–1944). Navne-ændring 1930. ~ 16.9.1911 i London (b.v.) med Mavis Blackmore, * 15.6.1889 i London, † 25.2.1967 i Middleton-St.-George, Darlington, Co. Cleveland, d. af John Henry B. († 1926) og Mary Ann Brockington († 1918).

Efter udstået maskinlære hos Nielsen & Winther i Kbh. tog R. eksamen som maskinkonstruktør ved Teknisk skole sst. 1910. Året efter blev han i London knyttet til Arthur H. Lymns kemiske ingeniørfirma, fra 1915 Lymn & R. 1918 blev han kemisk ingeniør fra Battersea Polytechnic, og s.å. blev firmaet købt af The Power-Gas Corp., Ltd., Stockton-on-Tees hvor R. blev overingeniør. Fra 1927 var han technical manager i både dette selskab og det tilknyttede Ashmore, Benson, Pease & Co., Ltd. Han avancerede i begge selskaber, indtil han 1951 blev bestyrelsesformand i Power-Gas gruppen der var forende i kemisk industri, gas- og jernproduktion. Samtidig var han direktør i International Mechanite Metal Coy., London (fra 1935) og i Rose, Downs & Thompson, Hull (fra 1947). Såvel i depressionsperioden sidst i 1920'erne som under anden verdenskrig udfoldede R. foruden stor teknisk ekspertise også fremragende evner som leder og organisator, og han medvirkede stærkt til britisk eksport af teknisk udstyr, oprindeligt til store gasværksanlæg, senere til alle dele af den kemiske industri. 1948–57 blev koncernens omsætning mere end firedoblet til over en mio. £, og antallet af beskæftigede steg fra 2000 til 2500. R. gjorde en lang række opfindelser, indledt 1915 med et mekanisk gasgeneratorsystem. Hans bog *Modern Gas Producers*, London 1923, og hans mange tekniske artikler gav ham international anseelse. Han var stiftende medlem af Institution of Chemical Engineers, London hvis Moulton-medalje han modtog 1931. 1948 udnævntes han til æresdoktor (D.Sc. h.c.) ved Durham University. □Foto.

Sigurd Rambusch: Slægten Rambusch, 1965.

Niels Alsted

Rambøll, Børge Johannes, * 1911, ingeniør. * 30.5.1911 i Korsør. F: skoleinspektør Johannes R. (1880–1946) og Ebba Thorbek (* 1883). ~ 22.12.1938 med Alfhild Galløe, * 17.6.1916 i Kbh. (Andre.), d. af kunstmaler Hakon G., f. Olsen (1878–1939) og Oda Johanne Henrika Strøyer (* 1855).

R. blev student fra Lyngby statsskole 1930, cand.polyt. 1935, ingeniør hos stadsingeniøren i Århus s.å., hos Wright, Thomsen & Kjer 1935–36, hos Melchior & Voltelen 1936–37, hos Chr. "Nøkkentved 1937–44 og hos Anker "Engelund 1944–45. 1938 blev han assistent ved Danmarks tekniske højskole i bærende konstruktioner, lektor 1944 og 1948 professor i samme fag efter Nøkkentved. – R. blev dr.techn. 1944 på en afhandling om stabilitets- og spændingsberegning af rammekonstruktioner. Inden for emnet statik har han også skrevet *Fundering og bærende Konstruktioner*, 1945 (s.m. Chr. Nøkkentved) og *Elastisk mellemunderstøttede Søjler*, 1949. Allerede inden oprettelsen af ingeniørprofessoratet i husbygning beskæftigede R. sig med disse problemer og skrev *Varme- og Lydisolering af Betonhuse*, 1949, *Brandsikring*, 1951 og *Rationelt byggeri*, 1955. 1945 oprettede han det rådgivende ingeniørfirma *Rambøll & Hannemann* sammen med Johan "Hannemann. 1946 fik de sammen præmie i en konkurrence om en ny bro over Nidelven der deler Trondheim i to halvdele. R. søgte efter tolv års professorgerning sin afsked for helt at kunne hellige sig den rådgivende ingeniørvirksomhed, særlig arbejdet med ingeniørkonstruktionerne ved den nye tekniske højskole i Lyngby. Firmaet voksede stærkt og beskæftigede 1980 i alt 500 ansatte. Hovedkontoret findes i teknikerbyen i Virum, men der er desuden afdelinger bl.a. i Århus, Ålborg og Odense, samt en afdeling i Tunesien. Firmaet ejes 1980 af en fond. Blandt firmaets opgaver kan nævnes: konstruktioner til det nye Rigshospital, til TV-byen i Gyngemosen, den ny postbygning ved Politortvet og bærende konstruktioner og installationer på Odense Stålskibsværft, Lindø, samt den nye store jet-hangar i Kastrup. Firmaets speciale er TV-master op til 300 meters højde. – R. har arbejdet med at popularisere teknikken gennem en række radioforelæsnings og TV-udsendelser om brobygning, bl.a. om den berømte Forth-bro ved Edinburgh og om forskellige amerikanske broer der faldt ned under bygningen. Forelæsningerne er samlet i *Broer og brobygning*, 1965. R.s skønlitterære produktion omfatter *Honningkrukkerne*, 1968, *Noget som sker*, 1970, *Sindbilleder*, 1975, *Vågenatten*, 1977, og *Marguerites lille omegn*, 1980, den sidste illustreret af Alfhild Rambøll. – R. var i slutningen af 40'erne medlem

Rambøll, Børge

af bestyrelsen for Dansk ingeniørforenings bygningsgruppe og i midten af 70'erne formand for foreningen af rådgivende ingeniører. I hans formandstid startede foreningen 1975 en reklamekampagne, såvel herhjemme som i Iran, for at gøre opmærksom på de rådgivende ingeniører og deres arbejdsområde. □Foto.

Berl.tid. 14.10.1970.

P. H. Bendtsen

Ramée, Joseph-Jacques, 1764–1842, arkitekt. * 18.4.1764 i Charlemont (el. Chartoux) ved Givet, dept. Ardennes, † 18.5.1842 i Beaurains ved Noyon. F: Jacques R. og Dieudonné Lambert. ~ 10.8.1805 i Hamburg med Caroline Henriette Cornelia Dreyer, * 19.8.1787 i Hamburg, d. af købmand Christian Leonhard D. og Friederica Ursula Haack.

R. var elev af den franske arkitekt François-Joseph Belanger og var fra 1780 dennes medarbejder i greven af Artois' bygningsvæsen. 1790 opførte han *Fædrelandets alter* på Marsmarken i Paris, men i 1792 trådte han ind i hæren hvor han et par år tjente som officer i general Dumouriez' stab. 1794 begyndte han, efter at generalen havde vendt sig mod konventet, sit liv som landflygtig bygmester. Indtil 1811 boede han i Hamburg hvor han fik en god position som interiørkunstner, havearkitekt og som medindehaver af firmaet Masson & Ramée der tog sig af dekorering og finere møblering. I C. von Voghts lystgård ved Elbchaussee udsmykkede han værelserne, og haver anlagde han ved bl.a. G. H. Sieveking's villa og J. H. Baur's landsted i Nienstedten hvis hovedbygning opførtes af C. F. *Hansen 1804–06. R.s hovedværk som arkitekt i Hamburg var en ny børshal (1803–04). I Hamburgerperioden var han tillige virksom i Schwerin og opholdt sig i kortere tid i København omkring 1800 og 1802. Her som i Hamburg blev R. modtaget med åbne arme af det europæisk orienterede, mondæne pengearistokrati. Som repræsentant for den nyeste parisermag i boligkulturel henseende og for den såkaldte engelske stil i havekunsten kaldes han „unglaublich theuer und daher gesucht“. Storkøbmændene Constantin *Brun og Erich *Erichsen benyttede ham som interiørarkitekt i deres palæer: *Dronningens Tværgade 2* (Håndværkerforeningens bygning), hvor han for Bruns hustru Friederike indrettede et fornemt badeværelse, og *Holmens Kanal 2* (nu Handelsbankens hovedsæde) som han dekorerede fra 1800–01 ved hjælp af dekorationsmaleren Pierre Étienne Le Sueur fra firmaet Masson & Ramée. Man har også tilskrevet R. *Store Kongensgade 72* (opf. 1797) for Frédéric de

*Coninck. For samme bygherre opførte han landstedet *Frederikslund* ved Dronninggård (endnu under opførelse 1804), i øvrigt opførte R. *Sophienholm* ved Bagsværd sø for Constantin Brun, 1801–03 og *Hellerupgård* for Erichsen, 1802 (nu nedrevet). Utvivlsomt opførte han også *Øregård*, 1806–08.

1811 drog R. til Amerika på opfordring af den hamburgske købmand John Parish for at han kunne arbejde for dennes søn David der besad store landområder i øststaterne. R. planlagde bl.a. to byer: *Parishville* og *Rossie* samt mange af de bygninger som skulle opføres i dem såsom kroer, kirker og butikker. 1812 blev R. bedt om at projekttere *Union College* i Schenectady, et arbejde som kun delvis fuldførtes efter hans intentioner indtil 1820. Han var dog allerede 1818 returneret til Hamburg og 1823 slog han sig ned i Paris. Der kendes ingen arbejder af ham efter tilbagekomsten til Europa, men han udgav i litografi *Jardins irréguliers et maisons de campagne de tous genres et de toutes dimensions exécutés dans différentes contrées de l'Europe et de l'Amérique Septentrionale*, 1823, og *Parcs et jardins composés et exécutés dans différentes contrées de l'Europe et des États unis d'Amérique*, Paris u.å. R.s arkitektoniske arbejder udgør ingen samlet gruppe af stilistisk enhedspræg, og hans bygninger i Danmark er i deres tørre kølighed fremmede fugle som ikke fik synderlige eftervirkninger. Med Union College skabte han derimod en universitetstype opbygget over en helhedsplan af åben karakter som var noget helt nyt, og som blev af største betydning for den fremtidige udvikling af lignende anlæg i Amerika.

L. Bobé i Pers.hist.t. 5.r.II, 1905 54f. Samme: Frederikke Brun, 1910 43f 156. Samme: Ida Brun, grevinde Bombelles, 1932 21 71–74. Vilh. Lorenzen: Landgårde og lyststeder II, 1920 = Medd. fra foren. til gamle bygn.s bevarende 2.r.III 35–45. Mario Krohn: Frankrigs og Danm.s kunstneriske forbindelse I, 1922. Fr. Weillbach i Hist. medd. om Kbh. 2.r.I, 1923–24 263–65. Jean Stern: À l'ombre de Sophie Arnould. François-Joseph Belanger II, Paris 1930 194 276 280. Danske mag. 7.r.I, 1936 13 20 25 33 107f 197 (Aug. Hennings' dagbog). Paul Th. Hoffmann: Die Elbchaussee, Hamb. 1937 55 152 183 228. Eiler Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938 55 486f 539. Harald Langberg og H. E. Langkilde: Dansk byggesæt omkr. 1792 og 1942, 1942 56–58 113f. Chr. Elling: Danske borgerhuse, 1943 140. Talbot F. Hamlin: Greek revival architecture in America, London, N.Y. 1944. Christopher Tunnard i Architectural review, London 1947 57–60. Hans Helge Madssen: Interiørdekorationer i Erichsens palæ, 1968. Danm.s arkitektur. Enfamiliehuse, ved Lisbet Balslev Jørgensen, 1979 28–30; sst. Byens huse, byens plan, ved Sys Hartmann og V. Villadsen, 1979 116 134.

Hakon Lund

Ramel, Henrik, ca.1550–1610, rigsråd. * ca.1550, † april 1610. F: Gert R. til Wusterwitz, Bagpom-

mern († tidligst 1581) og Margaretha v. Massow. ~1° 2.2.1589 i Flensborg med Abel Rantzau, † 5.3.1596 på Fovslet, begr. i Haderslev, d. af Daniel R. til Søgård (1534–89) og Dorothea Ahlefeldt († 1599, ~1° 1555 med Hans Ahlefeldt til Seestermüh, † 1559). ~2° 29.7.1599 på Vittskövle med Else Brahe, † 14.4.1619, begr. i Lund, d. af rigsråd Henrik B. til Vittskövle († 1587) og Lene Thott († 1599). – Far til Henrik *R. (1601–53). Den pommerske adelsmandssøn rejste i sin ungdom viden om, studerede i Padova 1568, skal en tid have gjort tjeneste i sultanens kancelli i Konstantinopel (Istanbul) og været assessor i rigsretten i Speier samt tjent den polske konge Stephan Batory. Efter hjemkomsten synes han at have været i hertug Johan Frederik af Pommerns tjeneste, men gik siden til Danmark, måske gennem formidling af den mecklenburgske slægt Below, med hvilken han havde familieforbindelse, og den mecklenburgskfødte danske dronning Sophie. Dec.1581 forpligtede han sig til at tjene kong Frederik II og Danmark sin livstid, blev aug.1582 hofjunker og fik 1583 ledelsen af tyske kancelli hvad der medførte hans anvendelse i en række diplomatiske hverv. Hvor høj en stilling han indtog i kongeparrets gunst fremgår af at han april s.å. blev udnævnt til hofmester for den unge prins Christian (IV). 1584 skænkede kongen ham Bäckaskog kloster i Skåne (Villands hrd.), samtidig med at han gentog sit løfte om at blive i Danmark sin livstid og naturaliseredes som dansk adelsmand; senest 1587 fik han tillige provstiet ved Lunds domkirke. At han dog ikke afbrød forbindelsen med sin hjemegn ses af den støtte han 1587 ydede Sigismund Vasa ved dennes valg til polsk konge, og som lønnedes med nogle godser i Polen. I den danske ydrepolitik blev han snart en ledende og uundværlig kraft takket være sit omfattende kendskab til europæisk politik, sin diplomatiske erfaring og sin af stor veltalenhed på latin og tysk støttede forhandlingsevne som prisen af fremmede gesandter. Hans udenlandske herkomst skabte imidlertid en national opposition mod ham inden for den danske adel, som især så skævt til hans ledelse af den udvalgte konges opdragelse. Ved Frederik IIs begravelse juni 1588 rejste adelen krav om hans afskedigelse som hofmester. Rigsrådet afviste dog kravet, og R. fandt en kraftig støtte hos enkedronningen, hvis hovedrådgiver han en tid var, især i spørgsmål vedrørende hertugdømmerne, hvor han ved flere lejligheder virkede som forhandler på hendes og den danske regerings vegne. På herredagen i Kolding aug.1590, som førte til Christoffer *Valkendorfs fald, blev imidlertid også R. tvunget til at fratænde hofmesterstillingen.

Ledelsen af tyske kancelli beholdt han dog, således at han i stedet for løn fik Åhus len i Skåne kvit og frit. Mellem enkedronningen og rådet manøvrerede han, da det kom til et brud mellem de to parter, med stor smidighed. Efterhånden som Sophies stilling blev svagere sluttede han sig nærmere til rådet, forhandlede 1592 på dennes vegne med enkedronningen i Haderslev og førte på landdagen i Flensborg sept.1593 ordet for den unge konge da denne krævede moderens nedlæggelse af formynderskabet i hertugdømmerne. N.å. forlenedes han med den kgl. hovedgård Fovslet i Nordslesvig (Ødis sogn). Hele hans stilling måtte dog bringe ham til at ønske en udsoning mellem mor og søn, og han var 1595–96 meget virksom for at tilvejebringe en sådan. Da forliget var sluttet, optoges han juni 1596 i rigsrådet. Hans virksomhed og indflydelse i Christian IVs første regeringstid synes især at have været viet diplomatiske opgaver. Han deltog i de forhandlinger som aug.1597 afsluttedes med ægteskabstraktaten mellem kongen og prinsesse *Anna Cathrine af Brandenburg, forhandlede 1599 med Karl IX i Jönköping, 1600 med engelske gesandter i Emden, fulgte 1603 kongen til hyldingen i Hamburg, overværede Jakob Is kroning i London og var 1606 med på Christian IVs Englandsrejse. 1597 forlenedes han ved Villands hrd., 1607 kvit og frit med Hörby (Frosta hrd.). Gennem sit 2. ægteskab blev han ejer af Vallensgård (Åker sg., Bornholm). Han havde også kommercielle interesser og vides at have drevet handel med Spanien. □Mal. (Övedskloster), efter dette kopi fra 1700-tallet (Gavnø).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I, 1883–85. Kancelliets brevbøger 1580–1615, 1903–16. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen II–III, 1912–16. Res polonicae ex archivo regni Daniae V, Rom 1972 = Elementa ad fontium editiones XXIX. – Troels-Lund: Hist. fortællinger III, 1911. Sven Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Upps. 1942.

C. O. Bøggild-Andersen*

Ramel, Henrik, 1601–53, rigsråd. * 28.4.1601 på Bäckaskog, Skåne, † 6.10.1653 på Elmelundegård, begr. fra Nic. k., Kbh. F: rigsråd Henrik *R. (ca.1550–1610) og Else Brahe († 1619). ~1° 12.8.1627 med Birgitte Lunge til Elkær, * 21.4.1607 på Odden, † 12.8.1628, begr. i Kristianstad, d. af rigsmarsk Jørgen *L. til Odden (1577–1619) og Sophie Brahe (1588–1659). ~2° 21.9.1631 i Ålborg med Margrethe Skeel, † tidligst 1671, d. af rigsråd Otte *S. til Hammelse (1576–1634) og Birgitte Lindenov (1581–1648). – Far til Ove *R.

Ramel, Henrik

Fra 1611 gik R. i skole i Stolp i Pommern og studerede 1616–18 i Greifswald og Jena og ved „Collegium illustre“ i Tübingen. Efter moderens død foretog han 1621–25 en længere udenlandsrejse til Nederlandene, Frankrig, Spanien og Italien. (1623 var han immatrikuleret i Bourges, 1625 i Siena og Padova). 1626–27 var han ansat i danske kancelli og fungerede som sekretær hos den udvalgte prins Christian. Fra 1627 var han ofte befuldmægtiget for den skånske adel på stænder- og adelsmøder. 1633–36 var han landsdommer i Skåne med Frosta hrd. og Helne kirke som len, 1639–42 landkommissær i samme landsdel. 1640–49 beklædte han embedet som hofmester på Sorø akademi, til hvilket hans lærde interesser gjorde ham velegnet. Han havde vistnok en hovedandel i akademiets ophøjelse til universitet ved den nye fundats 1643 og viste også iver for de soranske bygningsforhold. Et udtryk for den anelse han nød blandt standsfæller er det at han på valgstændermødet april 1648 fungerede som adelsens ordfører i dens forhandlinger med rigsrådet. Maj 1649 blev han selv medlem af rigsrådet og var 1650–52 forlenet med Herrevad kloster. Han var 1650 modstander af understændernes anerkendelse af prins Christians (den senere kong Christian V) arveret til Norge og gik altså her imod Frederik III's ønsker, men samtidig indtog han en skarp front mod både Hannibal Sehested og Corfitz Ulfeldt (især under Dinaproessen) og sendtes 1650 til Bornholm for at undersøge klagerne mod Ebbe Ulfeldt. Efter rigshofmesterens flugt blev han okt. 1651 hans afløser som lensmand på Møn. 1653 deltog han i afslutningen af alliance-traktaten med generalstaterne. Med sin 1. hustru fik han Nørre Elkær (Horns hrd.) og ejede i Kbh. en gård på Gråbrødretorv. □Mal. (Bäckaskog i Skåne), efter dette kopi fra 1700-tallet (Gavnø).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IV's tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. III's tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kancelliets brevbøger 1627–45, 1929–68. – C. P. Rothe: Brave da. mænds og qvindes berømmelige eftermæle II, 1754 181–96. Danske mag. 3.r.IV, 1854 (Chr. Skeels dagbog). Sorø. Klostret. Skolen. Akademiet I, 1923–24. Vello Helk i Fund og forskn. XXII, 1975–76 47 82.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Ramel, Ove 1637–85, godsejer. * 1637, † 29.1.1685 på Borreby, begr. i Sorø. F: rigsråd Henrik R. (1601–53) og Margrethe Skeel († tidligst 1671). ~ 1663 med Mette Rosenkrantz, * 12.3.

1646 på Halsted kloster, † 25.1.1730, begr. i Sorø, d. af gehejmeråd Erik R. til Rosenholm (1612–81) og Margrethe Skeel (ca. 1626–47).

R. var på Sorø akademi 1653–56, rejste så udenlands og blev 1659 immatrikuleret ved univ. i Orléans. Efter Skånes afståelse 1660 naturaliseredes R., efter at have aflagt ed til den svenske konge, som svensk adelsmand og introduceredes sammen med broderen Hans Ramel på ridderhuset. Han gik i den følgende tid op i bestyrelsen dels af sine egne godser Bäckaskog (Villands hrd.), Ugerup (Gers hrd.) og det med hustruen erhvervede Lergrav (Hammerum hrd.), dels af sin myndling Kjeld Kristoffer Barnekows godser Vittskövle og Rosendal, indtil han, som altid havde bevaret samfølelsen med Danmark, under den skånske krig 1677 gik i den danske konges tjeneste. Hans skånske godser blev nu konfiskerede og gaves til feltmarskal Conrad Marderfelt; forhandlinger om en tilbagegivelse og R.s overtagelse af stillingen som landshøvding i Blekinge førte ikke til noget resultat, og 1678 blev han sammen med fire andre danske adelsmænd henrettet i effigie på torvet i Malmø. Under krigen virkede han på dansk side først som general-krigskommissær i Kristianstad, fra 1678 som amtmand i Helsingborg. Han benyttede sig ikke af den i freden 1679 tilståede amnesti, men slog sig ned i Danmark hvor han fik titel af etatsråd og erhvervede godserne Basnæs (V. Flakkebjerg hrd.) 1681 og Borreby (sst.) 1682; for det første som han købte af søsteren Anne, kansler Peder Reedtz' enke, gav han Lergrav i bytte. Borreby måtte efter hans død afhændes da hans formueforhold var så slette, at kongen måtte tilstå enken en årspension på 500 daler som erstatning for de mistede skånske godser. □Mal. (forhen Løvenborg). Mal. formentlig forestillende R. (Rosenholm). Fremstillet på mal. af V. Rosenstand udst. 1867.

N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. Kn. Fabricius: Skånes overgang fra Danm. til Sverige II–IV, 1906–58 (reproudg. 1972). L. Balslev i Årbog for hist. samf. for Sorø amt XXXI, 1943 3–42.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Ramm, Axel, 1870–1944, officer. * 17.10.1870 på Frbg., † 25.5.1944 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: officer, sporvejsdirektør Peter Gottfred R. (1834–1917) og Christiane Marie Wolff (1842–1926). ~ 20.7.1900 i Kbh. (Holmens) med Georgine Frederikke Harhoff, * 17.1.1879 i Kbh. (Holmens), † 3.2.1966 på Frbg., d. af bankdirektør Poul Christian Conrad H. (1843–1927) og Magna Valborg Julie Augusta Muus (1850–1933). – Bror til Paul R.

R. blev student 1889 fra Metropolitanskolen, gennemgik 1890–92 Hærens officersskoles næstældste klasse, blev 1892 sekondløjtnant og premierløjtnant i artilleriet, 1909 kaptajn, 1919 oberstløjtnant og bataljonschef, 1926 oberst og regimentschef og afskedigedes 1932 på grund af alder. 1907–11 var han til tjeneste i krigsministeriet, 1909–11 tillige fungerende adjutant hos forsvarsministeren, 1912–16 adjutant hos kongen og forrettede 1913–15 tillige tjeneste i krigsministeriet. – Som delegeret for dansk Røde kors tilså han 1916 tilstanden i lejrene for de tysk-østrigske krigsfanger i Rusland og ledede 1917–19 dansk Røde kors' krigsfangekontor i Berlin. 1920 var han Danmarks repræsentant i den internationale kommission til fastlæggelse af den dansk-tyske grænse og deltog 1924 og 1934 i den traktatmæssige besigtigelse af denne. Han var medlem af bestyrelsen for Foreningen til opførelse af alderdomsfriboliger, for Folkekuranstalten ved Hald og for Danske statsebedsmænds samråds enkebolig; formand i Syge- og begravelseskassen af 1872, medlem af hovedbestyrelsen for dansk Røde kors og fra 1932 af sammes forretningsudvalg, medlem af repræsentantskabet for Pensions- og livrenteinstituttet af 1919 og for Dansk folkeforsikringsanstalt. – R. 1910. DM. 1919. K.² 1921. □Foto.

*Rockstroh **

Ramm, Christian Julius, 1831–1913, livsforsikringssselskabsdirektør. * 28.7.1831 i Rabøl, Kappel landsg., Sydslesvig, † 1.7.1913 på Frbg., begr. i Kbh. (kat. Vestre). F: skomager Christian Friedrich R. (1793–1867) og Auguste Christina Margaretha Beckmann († tidligst 1867). ~1° 1.1.1862 i Kbh. (Garn.) med Metta Maria Brøcker, * 3.11.1830 i Kollmar, Holsten, † 16.3.1886 i Vordingborg, d. af daglejer Friedrich B. (ca.1796–1859) og Maria Keltings (ca.1796–1868). ~2° 6.3.1888 i Koblenz med Cæsarine Josepha Margaretha Elisabeth Brüninghausen, * 1.12.1843 i Lülisdorf ved Rhinen, † 9.12.1924 på Frbg., d. af godsejer Ferdinand B. (ca. 1801–74) og Margarethe Zweiffel († senest 1874).

R. fik som dreng kun den undervisning folkeskolen dengang bød på. Som ung var han beskæftiget i manufakturbranchen indtil han 1854 meldte sig som underofficersaspirant. 1.4.1854 blev han korporal (overjræger), 1858 sergent (fourér), og som sådan deltog han i krigen 1864 ved 18. regiment, 1. bataljon. 1.10.1864 blev han overkommandersergent ved 22. bataljon, og ved hærloven af 1867 forflyttedes han til 17. bataljon som stabssergent. 1872 trådte han uden for num-

mer, og 1876 tog han sin endelige afsked fra hæren.

For at forøge sine knappe indtægter havde R. efter krigens afslutning søgt og fået ekstraarbejde på det kbh.ske kontor for generalagenturet for det franske livsforsikringssselskab Caisse Générale des Familles. Gennem sit nye arbejde fik R. interesse for livsforsikringsideen og blev overbevist om at der også i Danmark var muligheder for ideens udbredelse. Efter først at have gjort et par forgæves forsøg på at påvirke den eksisterende statsanstalt for livsforsikring til større aktivitet i agitationen forsøgte han at danne et nyt, privat livsforsikringssselskab hvilket til sidst lykkedes ham – med bistand af C. A. de Fine *Skibsted, T. N. *Thiele (skolekammerat af Skibsted) og departementschef J. Benzon-Buchwald. 1872 oprettedes det første private danske livsforsikringsaktieselskab under navnet *Hafnia*, med de tre nævnte som selskabets første direktion, mens R. blev forretningsfører, senere med titel af direktør. R.s teoretiske baggrund som livsforsikringsmand var ikke stor, men hans usædvanlige flid og forståelse af livsforsikringen hjalp ham over vanskelighederne og han satte alle sine evner og kræfter ind i arbejdet for *Hafnia* som han da også oplevede at se som et stort og velkonsolideret selskab. 1905 tog han sin afsked. – Etatsråd 1905. – R. 1895. □Buste af Aksel Hansen (*Hafnia-Haand* i *Haand*). Foto.

[Chr. Thorsen og H. Fritz:] *Hafnia* 1872–1922, 1922. Det foren. da. livsforsikrings A/S *Hafnia* 1922–47, 1947. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (Chr. Thorsen)

Ramm, Paul Louis, 1882–1977, officer. * 22.2.1882 på Frbg. (Garn.), † 8.5.1977 på Frbg. (Markus), begr. Frbg. kgd. F: officer, sporvejsdirektør Peter Gottfred R. (1834–1917) og Christiane Marie Wolff (1842–1926). ~30.6.1909 i Paris (Svenske legation og Mairerie St. Sulpice) med Gerda Frederika Odén, * 21.2.1883 i Stockholm, † 27.11.1965 på Frbg., d. af fabrikant Alfred Wilhelm O. (1851–94) og Sophie Frederique Bergmann (1853–1913). – Bror til Axel *R.

R. blev student 1900 fra Metropolitanskolen, gennemgik 1901–03 officersskolen, blev 1903 sekondløjtnant og premierløjtnant i ingeniørkorpsset og gennemgik 1905–08 den særlige ingeniørfdeling. 1908–09 var han til tjeneste i det franske ingeniørkorps og fik 1909 certifikat fra Sorbonne i Phonétique internationale, n.å. internationalt certifikat som ballonfører. 1915 blev han kaptajn, var 1916–32 chef for hærens ballonpark, 1917–26 chef for søfrontens bygningsdistrikt, 1927–28 for korpsets skoler, 1929–30 stabsschef ved korpsset; 1930 blev han oberstløj-

nant og chef for ingeniørdirektionen, var 1931–33 chef for 1. pionerbataljon, blev oberst 1933, n.å. generalinspektør for ingeniørtropperne og direktør for hærens bygningsstjeneste, 1938 generalmajor. – 1917–25 var han medlem af luftfarts-kommissionen, 1913–16 formand for Ingeniørof-ficersforeningen, senere flere år formand i sel-skabet til udgivelse af Tidsskrift for Ingeniørof-ficerer, hvori han skrev en del artikler mens han i de foregående år havde været flittig medarbej-der ved Militært Tidsskrift. Yderligere deltog han i opførelsen af kaserner og anlæg af øvelses-pladser. 1929–37 var han medlem af Frbg. kom-munalbestyrelse med det tekniske område som særligt felt og medlem af sundhedskommissionen. 1912–35 var han medlem af bestyrelsen for Aëronautisk selskab, 1918–56 bestyrelsesmedlem i A/S Frbg. Jernstøberi og Maskinfabrik, for-mand 1922–39, formand i A/S Lyngby-Nærum-Banen 1937–64. R. var medlem af konservativ vælgerforenings hovedbestyrelse fra 1939. – R. 1923. DM. 1930. K². 1936. K¹. 1946. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

*Rockstroh**

Ramshart, Peter, 1696–1750, gehejmekabinetsssekretær. * 11.10.1696, † 29.10.1750 i Kbh. (Helligg.), begr. i Helligg. k. F: købmand ved den færøske handel i Kbh. Peder Pedersen R. († 1732) og Cornelia Gørrisdatter (Klauman) (ca. 1670–1745). ~ 18.2.1729 i Kbh. (Helligg.) med Johanna Jacoba Møinichen, * 6.3.1708, † 29.9.1750 i Kbh. (Helligg.), d. af senere oversekretær i danske kancelli, stiftamtmand Christian *M. (1683–1749) og Jacoba E. Lissant († 1709). R. der 1712 var blevet student, privat dimitteret fra Odense, ansattes 1721 som kopist ved den norske matrikelkommission. Hans nærmeste foresatte var Andreas *Hojer, og da denne afslog et tilbud om at blive sekretær ved den 1725 nedsatte gehejmekommission faldt valget på R. Han kom herved i forbindelse med mænd der spillede en betydelig rolle inden for regeringen, nemlig biskop Bartholomæus *Deichman og oversekretær i danske kancelli Christian Møinichen, og senere vandt han også kongen for sig. 1725 var han blevet udnævnt til kammersekretær i rentekammeret, og efter at han 1727 havde modtaget udnævnelse til gehejmekabinetsssekretær øgedes hans indflydelse ganske betydeligt. Sammen med Møinichen hørte han til den kreds af mænd der havde sluttet sig nært til Frederik IV og dronning Anne Sophie, og sammen med dem måtte han vige pladsen da Christian VI besteg tronen. Han blev afskediget uden pension og der var en tid tale om at rejse anklage mod ham for

falskneri og udsugelser. Sagen faldt dog til jorden, og der synes heller ikke at være noget forhold der kunne begrunde et sådant skridt. I de følgende år levede R. i meget små kår på Ørholm, men da der i slutningen af kongens regeringstid kom en mildere stemning frem mod de styrtede magthavere, udnævntes han 1744 til inspektør over tolden og konsumtionen i Kbh. Samtidig fik han også en mindre pension. – Etatsråd 1749. □To ens mal. (begge Gl. Viffertsholm).

Museum, 1892 I 250–61 (breve). – Pers. hist. t. II, 1881 229–35 (familien v. Møinichens slægtetog). Chr. Bruun: Fr. Rostgaard I, 1870. Ludv. Koch: Kong Chr. VIs hist., 1886. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I–II, 1891–94. Eiler Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938.

Harald Jørgensen

Ramsing, Kirsten Marie Utke (søster Benedicte), * 1912, sygeplejerske, generalpriorinde. * 4.11. 1912 i Gentofte. F: ekspeditionssekretær Axel R. (1878–1949) og Ingeborg Lyngby (1882–1956). Ugift.

Efter at have taget realeksamen fra Gentofte statsskole 1927 gennemgik R. et to-årigt kursus ved les Dames du Sacré Coeur skolen i Bruxelles. Her blev hun stærkt grebet af den katolske tro, og umiddelbart før hun 1933 begyndte på sin sygeplejeuddannelse på amtssygehuset i Gentofte blev hun optaget i den katolske kirke. 1936 tog hun sin sygeplejerskeeksamen, og året efter indtrådte hun under navnet søster Benedicte som novice i Skt. Joseph søstrenes kongregation i Chambéry i Frankrig. Da hun 1939 vendte hjem til Danmark, blev hun tilknyttet sygeplejerskolen ved Skt. Josephs hospital i Kbh., og da denne ti år efter udskiltes fra hospitalet, udnævntes hun til skolens første forstander. 1945–46 gennemgik R. kursus ved Århus univ. for sundhedsplejersker og for ledende og undervisende sygeplejersker (den undervisende linje), 1948–49 studerede hun sygeplejeuddannelse og administration af sygeplejerskoler ved the Catholic Univ. i Washington DC, USA, og 1964 satte et stipendium fra Verdenssundhedsorganisationen hende i stand til at besøge sygeplejerskolerne ved en række universiteter i Canada og USA. – Inspireret af de erfaringer hun havde indhøstet under sine studier gennemførte R. under devisen: mennesket – ikke sygdommen – i centrum et uddannelseseksperiment efter det såkaldte unitsystem ved Skt. Josephs hospital. Eksperimentet vakte betydelig opmærksomhed ikke alene i Danmark, men også i Norge og Sverige hvor hun var en højt skattet foredragsholder. R.s store arbejdssevne gjorde det muligt for hende også at

bestride en række tillidsposter i Dansk sygeplejeråd. Hun var medlem af rådets repræsentantskab 1963–69 og af hovedbestyrelsen og syge- og sundhedsplejeudvalget 1966–69. 1969 blev R. valgt til sit ordenssamfunds generulpriorinde, en post der i de 300 år ordenen havde bestået, altid havde været beklædt med en fransk søster. Fra sit hovedsæde i Rom førte R. tilsyn med ordenens provinser i 14 lande over hele verden. Gennem sin dynamiske personlighed og sin åndelige kraft inspirerede hun ordenssamfundets medlemmer til i stigende grad at virkeliggøre ordenens mål: at tjene menneskene hvor nøden er størst. Det lykkedes hende også bl.a. gennem en ændring af ordenssamfundets struktur at tilføre ordenen nyt liv og bringe dens virksomhed i overensstemmelse med tidens krav. Efter 1980 at have afsluttet sin periode som generulpriorinde tog R. et sabbatår hvor hun studerede ved økumeniske og andre spirituelle centre i Italien, USA og Frankrig. – R. har skrevet mange artikler i inden- og udenlandske fagtidsskrifter, fx *Forskning inden for sygeplejen* (Tidskrift for Sygeplejersker nr. 12, 1960). Hun har været medforfatter til *Vi blev katolikker*, 1958, og *Anatomi og fysiologi*, 1955 (5. udg. 1975). Desuden har hun oversat og bearbejdet *Spire, blomstre, bære frugt*, af Ching-Hsiung Wu, 1959, og *Tidebog*, forkortet udgave af det romerske brevjar, 1960. □Foto.

Tidsskr. for sygeplejersker, 1969 367. Berl. tid. 6.8. s.å. Interview i Sygeplejersken nr. 14, 1981.

Margrethe Kruse

Ramsing, Holger Utke, 1868–1946, officer, historiker. * 13.3.1868 i Kbh. (Garn.), † 20.1.1946 sst. (Garn.), begr. sst. (Vestre). F: premierløjtnant, senere oberst Peder Erhard Marius R. (1837–1904) og Sophie Hedevig Utke (1847–1915). ~ 25.1.1895 i Kbh. (Matth.) med Julie Frederikke Vallentin, * 12.9.1871 i Ålborg, † 17.3.1954 i Gentofte, d. af grosserer Poul Georg V. (1840–1905) og Johanne Marie Bay (1852–1924).

Efter at have taget studentereksamen 1885 fra Metropolitanskolen blev R. sekond- og premierløjtnant i ingeniørkorpset 1888 og efter fem års tjeneste ved den vestindiske hærstyrke (1895–1900) kaptajn og chef for telegrafkompagniet 1901, chef for vestfrontens bygningsdistrikt 1907–18, oberstløjtnant og chef for telegrafbataljonen 1918, chef for 1. ingeniørbataljon 1920, oberst og chef for 2. ingeniørbataljon 1924, chef for ingeniørdirektionen 1925, generalmajor og generalinspektør for ingeniørtropperne 1930 samt direktør for hærens bygningsstjeneste fra

1932 til sin afgang fra tjenesten 1934. Han har bl.a. bygget Masnedøfortet samt Mosede- og Borgstedbatterierne. Desuden har han virket som lærer ved officersskolen og udgivet flere lærebøger (*Fæstningskrigen*, 1909f; *Lærebog i Krigsbygningskunst*, 1911f). 1931–34 var han formand for Officersforeningen.

Efter sit ophold i Vestindien skrev R. *Vore vestindiske Øers Fremtid under dansk Flag*, 1901 og anonymt pjecerne *Kampen om Dansk Vestindien*, 1902 og *Kan der ved Reformer skabes en bedre Balance paa Dansk Vestindiens Budget?*, s.å. Han virkede ivrigt på offentlige møder og privat for koloniernes bevarelse under dansk flag, deltog 1903 sammen med andre sagskyndige i den vestindiske kommissions rejse til øerne og sad i forretningsudvalget for Plantageselskabet dansk Vestindien hvis formand han var fra 1915 til dets likvidation 1923. – Han har sammen med sin hustru støttet danskheden i Sydslesvig. Efter afstemningen i Slesvigs 2. zone 1920 rådspurgte to medlemmer af den internationale kommission, nordmanden Th. Heftye og franskmændene Paul Claudel, ham med det formål at drage en grænseelinje som kunne tillade en indlemmelse i Danmark af de dansktalende landdistrikter vest for Flensborg. Forholdenes udvikling umuliggjorde denne plans virkeliggørelse. 1935 blev R. valgt til formand for Flensborg-samfundet og Foreningen Danebrog. – Trods sine vidtspændende interesser og sin store embedsvirksomhed fik R. også tid til at dyrke arkæologisk-historiske interesser. Allerede på St. Croix foretog han udgravninger i skaldynger (fundene nu i etnografisk samling), og efter at være vendt tilbage til Kbh. videreførte han det arbejde som H. N. Rosenkjær havde begyndt, fulgte i en årrække utrættelig alle udgravninger i hovedstaden og fordybede sig samtidig i de skriftlige kilder til byens ældre historie. Disse indtrængende undersøgelser har sat frugt i en række afhandlinger i Historiske Meddelelser om Kbh. om byens topografi og historie samt bøger om Metropolitanskolen, 1916 og Petri kirke, 1925, i oversigten over Kbh.s historie til 1728 i Traps Danmarks 4. udgave 1929 og i avisartikler. Et samlet værk om emnet *Københavns Historie og Topografi i Middelalderen* udkom 1940 i tre bind. Af sine store samlinger om de kbh.ske ejendommers historie nåede han inden sin død at få udsendt fire bind (*Københavns Ejendomme 1377–1728. Oversigt over Skader og Adkomster I Øster Kvarter*, 1943, II Strand Kvarter, s.å., III Snarens Kvarter, 1945 og IV Vester Kvarter, s.å.). Efter hans død erhvervede Kbh.s kommune materialet og den fortsatte udgivelse blev lagt i hænderne på Selskabet for Københavns historie. Dette har fore-

Ramsing, H. U.

løbig fået udgivet VIII Købmager Kvarter, 1962 ved Albert Fabritius, V Nørre Kvarter, 1967 ved Victor Hermansen og Albert Fabritius samt VI Klædebo Kvarter, 1979 ved Egil Skall og Poul Strømstad. Fagfolk har haft adskilligt at invende mod amatører. R.s arbejdsmetode og konklusioner, men der står respekt om hans arbejdsindsats og hans indsamlede materiales righoldighed. R.s efterladte samlinger findes i Kbh.s stadsarkiv. – R. 1906. DM. 1917. K². 1927. K¹. 1932. □Foto.

Slægtstavesaml., 1933 65–67. Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1885, 1910 91f. Arne Sundbo i Hist. medd. om Kbh. 4.r.l., 1947–49 117–20. Johan Jørgensen sst. Årbog 1962 167–76. Tage Muskersted: Påskekrisen 1920, 1968. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt III, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. Axel Jensen*

Ramsøe, Emilio Wilhelm, 1837–95, dirigent, komponist. * 7.2.1837 i Kbh. (Garn.), † 15.4.1895 på Skt. Hans hospital, begr. i Kbh. (Ass.). F: oboist Emilius Wilhelm R. (1808–58) og Ane Rasmussen (1808–89). ~ 5.9.1863 i Kbh. (Trin.) med Mathilde Marie Strandmann (Petersen), * 26.1.1841 i Kbh. (Frels.), † 12.5.1891 sst. (Helleg.), d. af veterinær Johannes Gjerløv og Marie Charlotte Strandmann (ca. 1819–66, ~ 1° med værtshusholder Christopher Petersen, 1806–51, ~ 2° 1852 med styrmand, senere skibskaptajn Julius Nielsen, ca. 1817–senest 66).

R. var uddannet som violinist. Allerede som syttenårig blev han dirigent ved omrejsende teaterselskaber, først ved Millers, derefter ved Lewinis i Norge, så atter hos Miller. Dirigentvirksomheden førte med sig, at R. med stor grundighed lagde sig efter teoretiske studier og instrumentationskunst. Hans færdighed og sikre smag på dette område satte sig spor i fem solokvartetter for kornet, trompet, tenorhorn og tuba der ikke mindst til undervisningsbrug har bevaret stor og fortjent udbredelse. I syv år, 1857–64, ledede R. musikken i Alhambra, og fra denne tid stammer en række arrangementer og originale kompositioner, mest danse og potpourrier. 1864 var R.s position så grundfæstet at han fik opfordring til at dirigere i Folketeatret. Til sin afgang 1875 på grund af en uoverensstemmelse med teaterdirektøren M. W. Brun komponerede og arrangerede han musik til talrige syngespil, folkemelodier og vaudeviller, hvoriblandt hans personlige andel var størst i *Gøngehøvdingen*, *Svantevits Datter* og *Kanariefluglen*. Fra Kbh. drog R. til Stockholm, derfra til St. Petersborg hvor han 1877 blev ansat i det kejserlige italienske operaorkester, senere i det kejserlige russiske. I sine sommerferier besøgte han Danmark og dirigerede harmoniorke-

stret ved Rosenborg brøndkuranstalt. Sine sidste år tilbragte han plaget af sygdom i sit hjemland. Foruden de allerede nævnte kompositioner af R. bør nævnes flere hæfter sange med klaver, sange til vaudeviller og en romance for bratsch med klaver. 1871 berejste R. på det Anckerske legat Tyskland, Schweiz, Italien og Østrig. □Træsnit 1872. Foto.

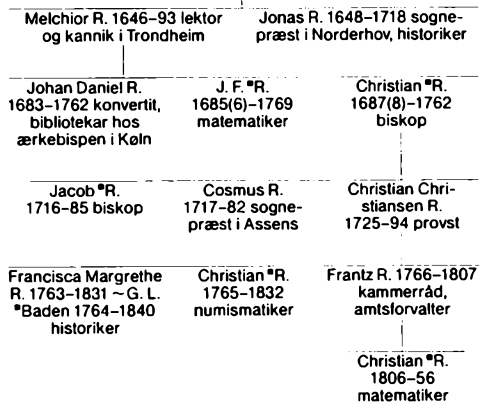
Søndagsposten 25.2.1872. Carl Bayer: Kbh.s folketeater 1857–82, 1882. Frits Bokkenheuser. Det var i året. . ., 1909 20f. Orkesterforen.s medlemsbl. IX, 1909 79f 89–93. Godtfred Skjerne: H. C. Lumbye og hans samtid, 1912 (2. udg. 1946). Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Dansk musiker-tid. XV, 1925 55.

Nils Schiørring

Ramus

Slægten R. føres tilbage til sognepræst i Akerø i Romsdalen, Norge, Daniel Johnsen R. (-1654).

Daniel Johnsen Ramus -1654 sognepræst i Akerø i Romsdalen, Norge

C. Giessing: Nye saml. af danske, norske og islandske jubellærere I, 1779 (fot. optr. 1978) 520. J. C. L. Lengenick: Genealogier, I. saml. (trykt s.m. familien Tuxen). [E. Bernhoft:] Stamtbl. over slægten Bernhoft, Kria. 1885 119–35.

Hans H. Worsøe

Ramus, Christian, 1687(8)–1762, biskop. * 1.2.1687(8) i Trondhjem, † 14.12.1762 i Odense, begr. sst. (Skt. Knuds k.). F: lektor, mag. Melchior R. (1646–93) og Anna Kyhn († 1727). ~ 1° 11.1.1712 i Kbh. (Trin.) med Cathrine Magdalene Gosbruch, * 18.3.1685 i Kbh., † 13.2.1713 sst. (Holmens), d. af konsumtionskriver og møller, senere brygger Jørgen Henriksen G. († 1712) og Dorthe Nielsdatter († 1705). ~ 2° 20.9.1713 i Kbh. (Holmens) med Elisabeth Holst, † 24.8.

1730 i Vordingborg, d. af tøjhusskriver Jacob Nielsen (ca. 1642–1718, ~2° 1707 med Hedvig Susanne Bornemann, 1686–1758, ~2° 1728 med højesteretsjustitiarius Didrik *Seckman, 1684–1743) og Maria Holst († 1705). ~3° 8.6.1735 med Sophie Seidelin, * 1693, † 13.8.1741 i Odense (~1° 1710 med sognepræst Iver *Brinck, 1665–1728). – Far til Jacob *R. Bror til J. F. *R.

R. blev student 1707 fra Trondhjem, studerede først medicin, siden teologi og tog 1710 teologisk attestats. 1709 fik han plads på Valkendorfs og 1709–11 på Borchs kollegium. I disse år udgav han nogle disputater halvt af medicinsk-kemisk, halvt af teologisk indhold, idet han især stræbte at forsvare det høje værd der burde tillægges kemien. I den præstefattige tid under pesten 1711 blev R. gejstlig medhjælper ved Garnisonskirken i Kbh. og siden s.å. nederste kapellan ved Holmens kirke. I denne stilling tog han sig med særlig omhu af fangerne på Bremerholm, og det var sikkert også hans filantropiske indsats der 1720 bragte ham stillingen som meddirektør ved det fattiges væsen i Kbh. 1727 forflyttedes han som sognepræst til Vordingborg og blev samtidig provst i Bårse herred, men allerede 1730 kaldtes han tilbage til Kbh. som sognepræst ved Helligåndskirken. Han genindtrådte i direktionen for de fattiges væsen og indlagde sig betydelig fortjeneste ved sit arbejde for at lindre den nød, den store ildebrand 1728 havde fremkaldt. Desuden viste han sig ivrig for at fremme katekisation. 1732 udnævntes han til biskop over Fyns stift. Hans 30-årige bispestyre var præget af humanitet, og han lagde særlig vægt på at opbygge de milde stiftelser og fremme skolevæsenet. Med storstilet godgørelse støttede han af egne midler skolebørn og andre trængende. Hans interesse for filantropisk og kateketisk virksomhed, ligesom udtalelser i en (håndskreven) ligprædiken over Frederik IV om missionsarbejdet tyder på, at han for en del har været påvirket af den hallensiske pietisme, men som flere andre synes han i årenes løb mere og mere at have følt sig på afstand af det herskende pietistparti. Hans forhold til generalkirkeinspektionskollegiet var således ikke helt harmonisk, idet han navnlig ikke ville indlade sig på at indgive detaljerede beretninger om sit præsteskab, og han var ingen ven af Erik *Pontoppidans katekismeforklaring eller af udpræget pietistisk praksis. Det var da ikke mærkeligt at han betragtedes med en vis mistillid af Christian VI der ikke ville have ham til biskop over Sjællands stift. – R.s forfatterskab er ubetydeligt, men han var en velstuderet mand der efter kyndiges dom besad en ikke stor, men skønsonmt udvalgt bogsamling. – Konsistorialråd 1727.

Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicae* IV, 1752 117–19. Søren Ancheren: *Oratio funebris in obitum C. R. 1762, u.å. Chr. Giessing: Nye saml. af jubellærere I, 1779 (fot. opr. 1978) 514–24. J. C. Bloch: Den fynske gejstlighedens hist. I, 1787 213–20. P. F. Suhm: *Saml. skr. VII, 1791 51. Saml. til Fyens hist. og top. I, 1861 87–91; III, 1865 112–15. Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 800–12; V, 1884–86 693–96; 4.r.I, 1889–91 180–83 194; III, 1893–95 498f; IV, 1895–97 41; 5.r.I, 1901–03 55–82 325f 410f. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam II, 1896 297f. Fr. Nygård: *Kristenliv i Danm., 1897 20–53. L. Bobé: Bremerholms kirke og Holmens menighed, 1920 155 220 229. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad IV, 1924 157f 160f 170 o.fl.st. Sv. Larsen: Gråbrødre hospital og kloster i Odense, 1939. – Papirer i Kgl. bibl.***

*Bjørn Kornerup**

Ramus, Christian, 1765–1832, numismatiker. * 3.1.1765 i Maribo, † 11.7.1832 i Ordrup, begr. i Gentofte. F: sognepræst, sidst i Stokkemarke, provst Christian Christiansen R. (1725–94, ~1° 1753 med Christiana Rennemann, 1734–54, ~3° 1771 med Marie Stampe, 1753–77) og Barbara Thestrup (1732–71). Ugift.

R. blev 1781 dimitteret fra Herlufsholm, tog 1784 filologisk eksamen og blev 1786 cand.teol.; senere blev han alumnus på Borchs kollegium og lærer i latin ved Borgerdydskolen i Kbh. 1789 rejste han udenlands med understøttelse af det Lassenske stipendium og med hjælp af velhavende slægtninge. I Göttingen studerede han et år under den berømte filolog C. G. Heyne, senere drog han til Wien hvor han studerede oldtidens numismatik under J. H. Eckhel, og derefter til Italien hvor han fortsatte sine numismatiske studier under Georg *Zoëgas og kardinal Borgias vejledning. Efter sin hjemkomst 1793 fik han magister- og doktorgraden for en afhandling om litaler hos athenienserne og holdt 1794–95 som privatdocent forelæsninger ved universitetet, navnlig over græske forfattere. 1795 blev han bibliotekar ved det nyoprettede Classenske bibliotek, hvorfra han først tog sin afsked 1831. Da man måtte opgive håbet om, at Zoëga ville vende hjem og overtage den ham tiltænkte stilling som bestyrer af Det kgl. myntcabinet på Rosenborg, blev R. 1799 midlertidigt ansat her og blev 1801 udnævnt til samlingens inspektør, hvortil han på grund af sine kundskaber var selvskreven. Af montsamlingen, for hvilken han 1821 blev direktør, havde han store fortjenester, idet han dels sørgede for at skaffe den betydelige forøgelser, dels 1816 udgav en på latin affattet beskrivelse over de antikke mønter; en beskrivelse over de danske middelalderlige mønter gik i stå ved hans død. R. var på grund af sin sygelighed (epilepsi) en noget vanskelig mand at omgås. – Medlem af Kgl. danske selskab 1813, af Videnskaberne selskab 1816. – Tit. professor 1802. – R. 1817. □Mal. 1789, efter dette kopi af C. C.

Ramus, Christian

Andersen, 1881 (Den kgl. mønt- og medaljesaml.). Et mal. af R. tilhørte 1846 kardinal Bor-gia.

Museum, 1896 I 141–93 249–79 (breve fra R.). – Alb. Leth i Progr. fra Herlufsholm, 1867 97–108. Medd. om dimitterede fra Herlufsholm, ved A. Leth og G. L. Wad, 1875 132f. P. Brock: Hist. efterretn. om Rosenborg II, 1882 100–02. Aug. Hennings i Danske mag. 7.r.I, 1934 31 121 133 139 162 169. Bengt Hildebrand: C. J. Thom-sen och hans lärda förbindelser i Sverige I–II, Sth. 1937–38. C. J. Thomsen og G. Galster i Nord. numis-matisk årsskr. IV 1939–1940, 90–94. Niels Breitenstein i Fra Nationalmuseets arbejdsmark 1940 5f. Jørgen Steen Jensen i Den kgl. mønt- og medallesaml. 1781–1981, red. Otto Mørkholm, 1981 62–78.

Georg Galster

Ramus, Christian, 1806–56, matematiker.

* 5.12.1806 i Nykøbing F., † 5.6.1856 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: amtsforvalter, kam-merråd Frantz R. (1766–1807) og Margrethe He-le-ne Hincheldey (1777–1861). ~ 17.7.1835 i Kbh. (Frue) med Sophie Louise Charlotte Fistine, * 14.9.1814 i Odense, † 11.3.1879 i Kbh. (Frue), d. af premierløjtnant, senere major Jean (François) Abraham George F. (1781–1841) og Barbara Charlotte Baden (1791–1873).

R. dimitteredes 1825 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog n.å. 2. eksamen. 1831 vandt han universi-tetets guldmedalje og tog 1832 magistergraden. 1831 blev han konstitueret som lærer i matema-tik ved Polyteknisk læreanstalt. N.å. sejrede han i konkurrencen om professoratet i matematik ved universitetet over Chr. *Jürgensen og L. S. Fallesen. 1833 blev han lektor, 1834 ekstraordi-nær og 1850 ordinær professor i matematik ved universitetet. Han fortsatte dog med sin lærer-virksomhed ved Polyteknisk læreanstalt hvor han 1838 fik fast ansættelse og blev medlem af bestyrelsen. 1834 blev han medlem af Videnska-bernes selskab.

R. var en meget produktiv forfatter. Hans guld-medaljeafhandling handlede om konvergens af trigonometriske og logaritmiske rækker, hans doktordisputats om funktionslære. Foruden nogle elementære lærebøger (*Trigonometrie*, 1837 (3. udg. 1860); *Elementær Geometrie*, 1850 (2. udg. 1860); *Elementær Algebra*, 1855; en *Læ-rebog i Astronomi*, 1857, udgivet efter hans død) har han skrevet en række universitetslærebøger (*Algebra og Funktionslære*, 1840; *Differential- og Integralregning*, 1844; *Analytisk Geometrie*, 1848; *Analytisk Mechanik*, 1852). Endvidere har han skrevet en række afhandlinger mest henhø-rende til analysen og kædebrøkteori. De findes i Tidsskrift for Mathematik, Vid. Selsk. Oversigter og Skrifter samt Crelles Journal. Desuden har han i Tidsskrift for Litteratur og Kritik I, 1839, skrevet en finansøkonomisk afhandling. Disse

publikationer viser R. som en mand der beher-sker sin tids matematiske viden. Hans universi-tetslærebøger er så omfattende, at de mere har karakter af håndbøger. De mangler dog de for sådanne vigtige litteraturhenvisninger. De er skrevet i en meget stringent, klar og skarp, men noget tør stil. Dette hang sikkert sammen med hans karakter; han var en stuelærd, uden syn-derlig verdenserfaring og ukendt med skoleun-dervisning, meget tilbageholdende, næsten un-dselig. Trods dette har han haft en meget betyde-lig indflydelse på matematikkens fremskridt her i landet, han har fortsat den højnelse af niveauet som var begyndt med C. F. *Degen 1814. Det der fremfor alt har været årsagen hertil var den ka-rakterfaste, hvormed han uden afslag og med stor udholdenhed forlangte den stringenteste kundskab som kunne nås. Derfor kunne hans universitetslærebøger endnu længe efter hans død være af betydning ved det danske matema-tikstudium. I perioden efter Adolf *Steens død blev denne dog nærmest af historisk art.

For den elementære matematik har R. haft be-tydning ikke alene ved sine forelæsninger til an-den eksamen og ved sine skolebøger, men også ved sin virksomhed som eksaminator ved arti-um. De ovenfor nævnte karakterejendommelig-heder var bestemmende både for manglerne og fordelene ved hans virksomhed her. Hans svig-tende pædagogiske forståelse viste sig bl.a. deri, at han som regel kun stillede eksamensspørgs-målet som helhed, indskrænkede sig til at slå fast, om besvarelsen var rigtig eller gal, og i øv-rigt ikke søgte at få nærmere rede på eksamen-skandidatens kundskaber ved særlige spørgsmål. De skriftlige opgaver han stillede, vidnede også undertiden om manglende kendskab til, hvad man med rimelighed kunne forlange. Også sko-lebøgenes tørhed kan virke afskrækkende. Men hans energiske krav til eksakt fremstilling og de midler han gav til at nå dette mål ved lærebøger-ne, har dog i dygtige læreres og flittige elevers hænder virket til en højnelse af matematikstui-et i Danmark. □Foto.

Niels Nielsen: *Matematiken i Danm. 1801–1908*, 1910 107f. – Ad. Steen i *Tidsskr. for matematik* 3.r.III, 1873 168 171–73. C. Hostrup: *Erindr. fra min barndom og ungdom*, 1891 76f.

Poul Heegaard*

Ramus, Joachim Frederik, 1685 el. 86–1769, ma-tematiker. * 10.9.1685 (efter andre 3.7.1686) i Trondhjem, † 4.1.1769 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Frue). F: lektor, mag. Melchior R. (1646–93) og Anna Kyhn († 1727). ~ 28.12.1722 med Maria Schjønebøl, * 9.5.1696 i Kbh. (Holmens), † 17.2.1771 sst. (Frue), d. af kaptajnlejtant, se-

nere schoutbynacht Hans S. (1654–1714) og Josina Maria Macody (1675–1753). – Bror til Christian *R. (1687(8)–1762).

Efter faderens død blev R. opdraget hos morfaderen H. Kyhn som var kommandant på Munkholm, mens *Griffenfeld sad der; fangen skal have læst med drengen. Efter at have taget artium i Trondhjem 1707 kom R. som student til Kbh. hvor han 1710 blev baccalaureus. Han såvel som broderen Chr. Ramus var Ludvig *Holbergs kollegiekammerater på Borchs kollegium. Ved universitetet udvikledes hans interesse for matematik og tegning, især korttegning, under Ole *Rømers ledelse. Han blev snart dennes medhjælper, især ved udarbejdelsen af et kort over Nordsøen. Han var flere år på rejser og blev derpå 1718 stadskonduktør i Kbh. og 1720 lærer ved navigationsskolen på Møn. Med R. som leder flyttedes denne til Kbh., men nedlagdes 1737. 1720 designeredes han til professor i matematik ved Kbh.s univ. og overtog stillingen 1722. Fra 1747 var han fritaget for at holde forelæsninger. 1725 blev han direktør for brand- og vandvæsenets kommission i Kbh. Han ledede rensningen og reguleringen af Sortedamssøen, stod for slottens vedligeholdelse og var medlem af flere kommissioner med praktiske formål. Han var i Oldenburg for at studere digerne og i Kongsberg for at foretage en synsforretning over sølvværket. 1714 beregnede han almanakken. Han blev medlem af Videnskabernes selskab 1745. – R. skrev 1710–13 nogle matematiske og astronomiske disputatser; 1737 (2. udgave 1740) udgav han de seks første bøger af Euklid på latin, samt senere en dansk oversættelse af Chr. Wolffs tyske elementarlærebog i matematik. I Vidensk. selsk. skrifter har han givet en omhyggelig sammenstillet fortegnelse over ældre og nyere beretninger om iagttagelser af nordlys. – Kancelliråd 1720. Justitsråd 1738.

Danske mag. 6.r.III, 1918–23 223f 239–42 246–49. – Chr. Giessing: Nye saml. af jubellærere II, 1, 1781f (reproudg. 1979) 193–200. S. A. Christensen: Matematikens udvikl. i Danm. og Norge, 1895 213f. Kirkehist. saml 6.r.II, 1936–38 122.

*Poul Heegaard**

Ramus, Jacob, 1716–85, biskop. * 6.2.1716 i Kbh. (Holmens), † 24.12.1785 i Odense, begr. sst. (Skt. Knuds k.). F: kapellan, senere biskop Christian *R. (1687(8)–1762) og Elisabeth Holst († 1730). ~5.5.1745 i Odense med Sara Dreyer, * 4.9.1723, † 31.3.1779 i Odense, d. af kancelliråd Jens D. († 1753) til Raschenberg og Anna Elisabeth Haman (ca. 1702–69). R. blev student 1734 (Odense) og tog teologisk

attestats 1738. Han virkede en kort tid som amanuensis hos sin far, men blev 1741 fredagspræst ved Skt. Knuds kirke i Odense, 1744 øverste residerende kapellan og 1745 sognepræst ved samme, 1747 stiftsprovst og provst i Odense herred og endelig 1762 adjungeret sin far som medhjælper i bispeembedet og inden årets udgang hans efterfølger som biskop. R. var næppe en særlig begavet eller betydelig personlighed, men nidkær i sin embedsførelse og udmærkede sig ved sin blide, humane karakter der også afspejlede sig i den mildhed og venlighed, der hvilede over hans ydre fremtoning. Et tydeligt præg af jævnhed både i form og indhold bærer også nogle småtaler, han udgav, deriblandt talen ved Nicolai Edinger *Balles bispevielse som han kom til at forrette 1783. Ved denne lejlighed høstede han meget bifald for den smukke og værdige måde han havde optrådt på, ligesom han gjorde et godt indtryk ved sin vindende personlighed. Længst er R.s navn bevaret som salmedigter. 1781–83 udgav han i tre hæfter en samling *Gude-lige Psalmer* (3. oplag 1786). Han talte selv med stor beskedenhed om sit arbejde; han var sig bevidst, at han kun havde formået at iklæde sine tanker en jævn, for almuen forståelig form, og det må også siges, at der ikke spores nogen højere digterisk flugt i hans kunstløse rimerier. Hans salmer nød dog en vis yndest i datiden, en betydelig del af dem fandt siden optagelse i den evangelisk-kristelige salmebog, og en enkelt *Vi samles for dit Aasyn her* findes i Den danske salmebog (nr. 379). Teologisk vidner de om et afgjort konservativt, supranaturalistisk kristendomssyn med nogen tilsætning af pietistiske vækkelsestoner. Som forsvarer af sit præsteskab over for uhjemlede beskyldninger optrådte R. i *Anmerkninger over Alethophili Tanker om Præsteklubben*, 1784.

C. G. Seydlitz: Sørgetale over J. R., 1786. J. C. Bloch: Den fyenske gejstligheds hist. I, 1787 221–23 691f. J. H. Tauber i Saml. til Fyens hist. og top. III, 1865 314f 332f 359. Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 412–26. J. N. Skaar sst. 4.r.V, 1897–99 65 378–81. P. Severinsen sst. 817; VI, 1899–1901 797. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Anders Malling i Kirken III B, 1931 161–83. Samme: Dansk salmehist. VII, 1972 168–70.

*Bjørn Kornerup**

Ranch, Hieronymus Justesen, 1539–1607, præst, forfatter. * 1539 i Vinkel sg. ved Viborg, † 3.12.1607 i Viborg, begr. sst. F: sognepræst Just Lauridsen R. (1476–1575) og Karen Jacobsdatter (1501–75). ~i Viborg med Karen Olufsdatter (~ 1° med sognepræst Poul Ibsen, 1542–72), d. af rektor Oluf Nielsen Skytte († 1591).

Ranch, Hieronymus Justesen

Om R.s levned haves kun sparsomme efterretninger. Han immatrikuleredes 1561 ved universitetet i Rostock og i Wittenberg 1563. Herfra blev han magister 1572. S.å. blev han præst ved Gråbrødre kirke i Viborg, vistnok 1591 tillige provst for Nørlyng herred og fik derved indtægten fra et kanonikat ved domkirken, ligesom han efter sin far havde en af kronens gårde i Vinkel sogn i fæste. Han var vel belæst i klassikerne, og synes personlig at have været en anset mand der som ældre stod i venskabsforbindelse med professorerne C. S. "Longomontanus og H. P. "Resen som han kan have kendt fra den tid da de, der var meget yngre end han, gik i Viborg skole. Efter opfordring bl.a. af Niels "Kaas, hans „gode Mæcenas“, skrev han som festskauespil til Christian IVs hyldning 1584 i Viborg bibeldramaet *K: Salomons Hyldning*, i hvilket han selv udførte narrens rolle; det gjorde, også hos de høje herskaber, stor lykke og udkom n.å. Som stykke betragtet står det dog tilbage for hans andre skuespil der vandt en sådan yndest, at de ældste tryk er forsvundne: 1599 det folkelige bibeldrama *Samsons Fængsel*, af eftertiden karakteriseret som det første danske syngestykke, og – måske 1598 – den overgivne farce *Karrig Niding*, vor bedste komedie før Ludvig "Holbergs. De viser R. i besiddelse af virkeligt dramatisk talent, med sans for scenisk effekt, greb om situationskomik og ikke uden evne til at give en figur virkelighedspræg. Med ham når skolekomedien i Danmark sit højdepunkt. At universitetet 1598 under Thomas "Finckes rektorat remitterede et af ham til trykningsapprobation indsendt skuespil (*Karrig Niding?*) med bemærkning om, at „Professorerne havde andre og alvorligere Ting at tage Vare“, betyder i denne sammenhæng intet. Men R. var ikke blot dramatiker. 1595 haves en vise af ham om tyrkernes indfald i Ungarn med bitre betragtninger over de kristne magters lunkenhed, men navnlig skrev han, uvist når, et moraliserende digt, *Fugle-Vise* kaldet, i hvilket forskellige fugles egenskaber overføres på menneskelige forhold. Digtet, der vidner om god sans for naturen og som 1623 fremkom i svensk oversættelse, var længe meget yndet; i sin barndom hørte R. "Nystrup det ofte sunget blandt almuefolk på Fyn.

R.s forfatterskab omfatter muligvis også en anonymt overleveret, engageret og sørgmodig-bitter vise om venskabs ustadighed, samt tre i deres art ejendommelige mellemspil i et 1600-tals håndskrift med skolekomedier fra Randers; men selv uden dette er hans produktion bemærkelsesværdig og interessen for den i nyere tid voksende. □Et forsvundet epitafium i Viborg domk. havde et portræt af R.

Udg. H. J. R.: Danske skuespil og Fuglevise, udg. S. Birket Smith, 1876–77. *Karrig Niding*, med efterskr. af Erik Dal, 1962, ved Rolf Dorset m.fl., 1969 og ved Niels Lyhne Jensen, 1973. *Kong Salomons hyldning*, med efterskr. af Allan Karker, 1973. *Samsons fængsel*, med efterskr. af Henrik Nyrop-Christensen, 1973.

Lit. S. Birket Smith i R.: Danske skuespil, 1876–77 I–XCV (opr. i forl.s Studier på det gamle da. skuespils område, 1883 181–264). F. L. Grundtvig i *Skæreren VIII*, 1892 321–40. Karl Mortensen: *Studier over ældre da. versbygning I*, 1901 166–76. Danske viser fra adelsvisebøger og flyveblade, udg. H. Grüner Nielsen II, 1914 (genoptr. 1978) 206–17; III, 1915 (genoptr. 1978) 27–29; V, 1922–27 (genoptr. 1978–79) 57–104 198–200; VI, 1930–31 (genoptr. 1978–79) 75–83. Angul Hammerich: *Dansk musikhist.* indtil ca. 1700, 1921 146–48. Oluf Friis: *Jylland i da. lit.* indtil Blicher, 1929 60–69. Johs. Pedersen i *Danske studier*, 1929 127–44 og 1930 24–31. M. E. Gulddal i *Fra Viborg amt*, 1935 61–92. Torben Krogh i *Danm. i fest og glæde*, red. Jul. Clausen og T. Krogh I, 1935 193–271. Samme: *Ældre da. teater*, 1940. Hans Brix: *Analysér og problemer III*, 1936 162–75; V, 1940 110–33. Solveig Tunold i *Edda XXXVI*, Oslo 1936 214–21. Nils Schjørring: *Det 16. og 17. århs. verdslige da. visesang I*, 1950 319f. Erik A. Nielsen i *Kritik*, 1969 nr. 11 25–45.

H. A. Hens (Carl S. Petersen)

Rancke-Madsen Edmond, * 1910, kemiker. * 13.2.1910 i Roskilde (domsg.). F: trafikassistent, senere stationsforstander i Odense Adolph Marius Nicolai Rancke Madsen (1870–1954) og Helga Larsen (1874–1953). ~ 4.4.1944 i Kbh. (Grundtvigsk.) med Else Emilie Barker Jørgensen, * 15.8.1917 i Kbh. (Helligånds), d. af ingeniør Hans Frederik Barker J. (1886–1953) og Julie Wilhelmine Hansen (1892–1973).

Efter studentereksamen (Odense katedralskole) 1927 studerede R.-M. ved Kbh.s univ. hvor han 1933 aflagde skoleembedseksamen med kemi som hovedfag. Samme år ansattes han som assistent ved kemisk laboratorium A på Danmarks tekniske højskole hvortil han forblev knyttet som amanuensis (fra 1946), lektor i kvantitativ analyse (fra 1944) og afdelingsleder (fra 1958) indtil han 1959 udnævntes til professor ved Danmarks lærerhøjskole. I assistenttiden opnåede han en af de tre kandidatpladser på Elers kollegium (1935–40) hvor han nød godt af dette kollegiums tværfaglige akademiske atmosfære og knyttede livsvagte kontakter med andre videnskabsmænd, samtidig med at han ivrigt tog del i det mere sorgløse studenterliv. Han beklædte kollegiets højeste embede som inspektor (1936–37).

R.-M.s flid var legendarisk og satte ham i stand til at udvikle sig til en af sin tids lærdeste danske kemikere, samtidig med at han gennem sin omfattende lærer- og censorvirksomhed og sit lærebogsforfatterskab blev et af de vigtigste bindeled mellem den „akademiske“ kemi og den mere elementære kemiundervisning som han bestræbte

te sig på at tilføre det bedste af kemiens tradition og det nyeste af dens udvikling. Bredden af hans berøringsflade inden for kemiundervisningen fremgår af at han samtidig med at bestride sin omfattende undervisning ved kemisk laboratorium A var assistent ved Tandlægehøjskolens kemiske laboratorium (1933–40), timelærer ved Lyngby statsskole i ialt 16 år mellem 1940 og 1962 og lærer ved Danmarks tekniske højskoles forberedelseskursus (1942–72). Som censor i kemi og fysik har R.-M. virket ved gymnasier, seminarier, adgangseksamen til civilingeniørstudiet, Københavns tandlægehøjskole, Danmarks tekniske højskole og ingeniørakademi, København og Århus universiteter, sidstnævnte sted tillige som censor i de eksakte naturvidenskabers historie.

R.-M.s lærebogsforfatterskab omfatter bl.a. *Lærebog i Kemi for Maskinmestre*, 1953 (6. udg. 1978), *Lærebog i Kemi*, 1944 (14. udg. 1979) som i lang tid var den mest anvendte gymnasielærebog i kemi, samt *Analytisk Kemi*, 1940 (5. opl. 1965) som for generationer af kemi- og kemiingeniørstuderende har dannet grundlaget for forståelsen af vigtige dele af kemien (og som videreførtes sammen med C. G. Lamm som *Uorganisk analytisk kemi*, 1970). Disse aktiviteter levnede endda tid til videnskabeligt arbejde som manifesterede sig i afhandlinger om bl.a. analytisk-kemiske og komplekskemiske emner i internationale tidsskrifter og en af de sjældne disputater med et videnskabshistorisk emne *The development of titrimetric analysis till 1806* som forsvarede 1958. I dette nu internationalt anerkendte værk beskæftiger forfatteren sig med den vigtige periode da kemien udviklede sig til en moderne, kvantitativt videnskab. R.-M. var selvskreven til det første professorat i kemi ved Danmarks lærerhøjskole (1959–80), og her fortsatte han sit pædagogiske forfatterskab og bidrog samtidig stærkt til at opbygge sit fags rammer og traditioner i disse for en ny lærestol så vigtige første år. Fra denne tid stammer bl.a. *Kemi HF*, 1972 og Gads Fagleksikon Kemi, 1980 (begge sammen med H. C. Helt). R.-M. kendes blandt kolleger og studerende for sin i den kristne tro forankrede retlinethed og sin utilbøjelighed til at gå på kompromis. En fortegnelse over de mange faglige poster og tillidshverv hvortil R.-M. valgtes eller udpegedes viser bredden i hans engagement. Eksempelvis nævnes fysik- og kemiundervisningskommissionen (næstformand), bestyrelserne for Selskabet for analytisk kemi, Gunnar Jørgensens skole og Dansk medicinsk-historisk selskab, Kemisk forenings nomenklaturudvalg, folkeuniversitetets programudvalg, repræsentantskabet for Danmarks tekniske museum, Den

danske nationalkomité for International Union of History and Philosophy of Science og dansk repræsentant i International Union of Pure and Applied Chemistry's Committee on the Teaching of Chemistry. R.-M. var Danmarks lærerhøjskoles prorektor 1964–66. – R. 1964. R¹. 1977. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 154–57. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Flemming Woldbye

Rand, Artom Georg Niels, 1880–1956, frugtimportør. * 29.11.1880 i Kbh. (Johs.), † 15.12.1956 sst. (Johannes Døbers), begr. sst. (Vestre). F: grosserer Martin Nielsen R. (1850–1927) og Marie Elisabeth Møller (1853–1932). ~ 10.7.1909 med Rigmor Aller, * 23.11.1886 i Frederiksdal, † 16.7.1967 i Kbh., d. af bladudgiver Carl *A. (1845–1926) og Laura Bierring (1849–1917).

R. blev handelsuddannet i Kbh. hvorefter han 1899–1907 var i England og 1907–08 i Tyskland for at studere og arbejde inden for frugtbranchen. Han havde tidligt fået interesse for de store frugtauktioner over udenlandsk frugt i London og Hamburg, og da han 1908 vendte tilbage til Danmark påbegyndte han efter udenlandsk forbillede tilsvarende frugtauktioner i Kbh. Oprettelsen af *Københavns Frugtauktioner* betød på det nærmeste en revolution af handelen med udenlandsk frugt. Gradvis fik R.s auktioner international betydning, og han oparbejdede en betydelig transithandel, idet opkøbere fra Skandinavien, Randstaterne, Polen og Tyskland mødte op til de ugentlige auktioner i Handels- og kontoristforeningens store sal. Kbh.s betydning som handelscentrum for frugt gav sig bl.a. udtryk i, at de ugentlige frugtnoteringer regelmæssigt blev udsendt i den australske radio til oplysning for frugtavlerne der havde varer i kommission hos Københavns Frugtauktioner. 1932 likviderede Københavnske Handlungartnernes Auktionssalg, men de kbh.ske gartnere følte at de havde behov for en mere moderne og praktisk form for afsætning af deres produkter. Resultatet blev at R. tillige blev leder af det nye foretagende Københavns Grønttorvs Auktioner der åbnede 1933. Hermed kom R. også til at beskæftige sig med dansk frugt og ikke blot importerede varer som tidligere. – R. nød blandt frugtimportørerne stor tillid for sin dygtighed og i en årrække var han formand for Foreningen af frugtimportører i København, ligesom han var medlem af repræsentantskabet i Grossererersocietetet. 1937 tog han initiativ til åbning af en tilsvarende frugtauktion i Århus. I Hornsherred oprettede han sin forsøgsård, Storgården. R. fik

Rand, Artom

således afgørende betydning for den moderne afsætning af frugt og grønt. ☐Foto.

Børsen 11.11.1933, 27.11.1955 (interview) og 17.12.1956.

Henrik Fode

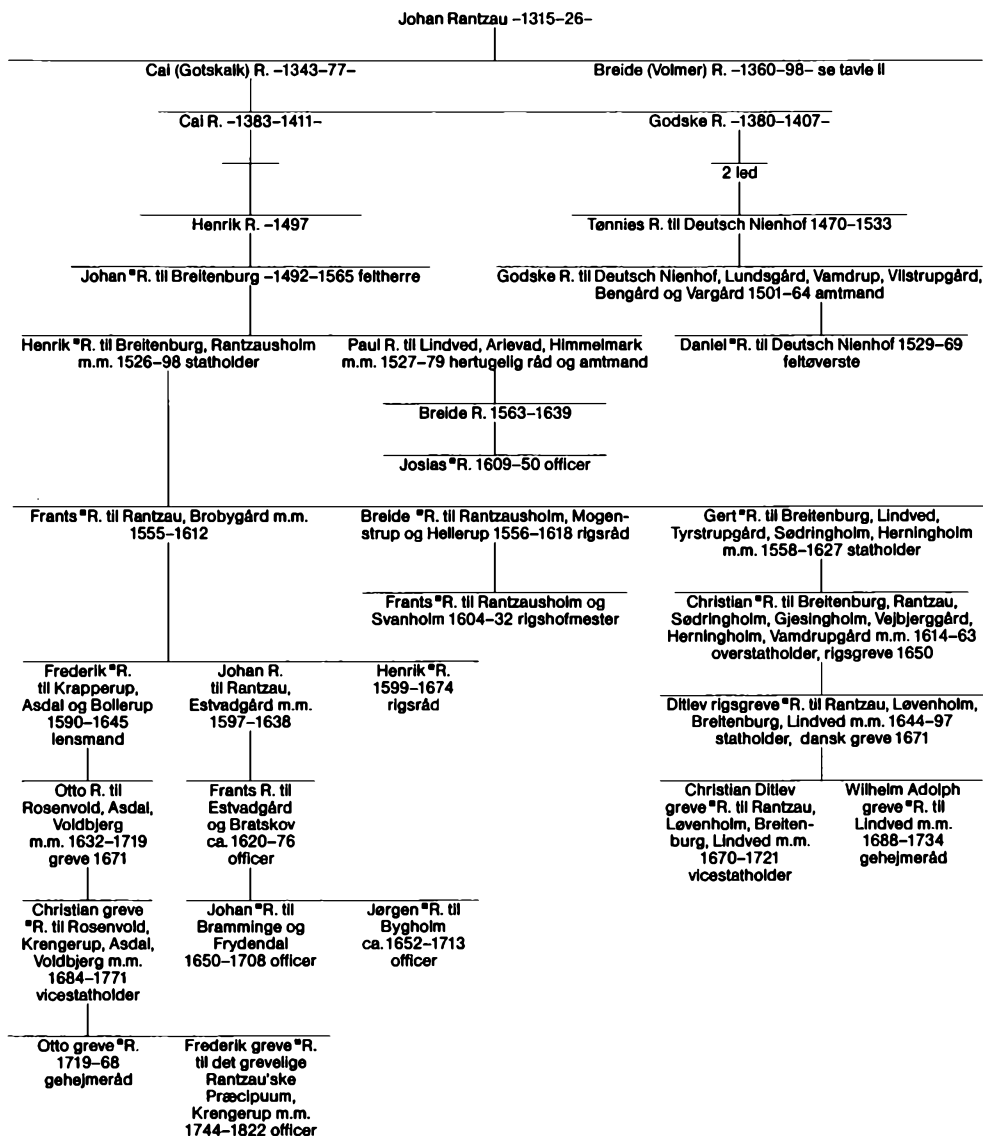
Rantzau

Holstensk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Josias *R. var ~ Hedevig Margrethe Elisabeth Rantzau, d. af statholder Gert *R. Breide *R.

Tavle I

(1556–1618) var 1° ~ Sophie Rosenkrantz, d. af rigsråd Erik Ottesen *R. Deres datter Helvig var ~ rigsråd Tage *Thott (1580–1658). Gert *R.s datter Sophie var 1° ~ officeren Wolf Heinrich v. *Baudissin og 2° ~ amtmand Cai *Ahlefeldt. Christian rigsgreve *R.s (1614–63) datter rigsgrevinde Margrethe Dorothea var ~ storkansler Frederik greve *Ahlefeldt. Frants *R. (1555–1612) var ~ Anne Rosenkrantz, d. af Erik Axelsen *R. (1516–91). Deres datter Helvig var ~ Palle

***Rosenkrantz. Frederik *R. (1590–1645)** var 2° ~ Ide Skeel, d. af rigsråd Otte *S. Hans døtre Margrethe og Birgitte R. var hhv. ~ gehejmeråderne Enevold *Parsberg og Corfitz *Trolle. Christian greve *R. (1684–1771) var 1° ~ Charlotte Amalie Gøye, d. af diplomaten Marcus *G. og 2° ~ Eleonore Hedevig von Plessen, d. af gehejimestatsminister Chr. Ludvig v. *P. Søsteren Sophie Hedevig komtesse R. var 2° ~ officeren Christian greve *Levetzau, der 1° var ~ Christence Lindenov Rantzau, d. af Johan *R. (1650–1708). Frederik greve *R.s (1744–1822) datter komtesse Eleonore Sophie var ~ godsejer Preben greve *Bille-Brahe. Johan *R. (1650–1708) var 1° ~ Christiane Barbara Friis, d. af officeren Hans *F. og 2° ~ Sophie Friis, d. af officeren Christian *F. (1617–57). Jørgen *R. var ~ Marsille Gabel, d. af rentemester Christoffer *G. Christian rigsgreve *R. (1796–1857) var 1° ~ Anna Louise (Nancy) rigsgrevinde Rantzau, d. af Christian Ditlev Carl rigsgreve *R., hvis hustru Charlotte Henriette Susanne v. Diede var d. af diplomaten Wilhelm Christopher v. *D. Deres

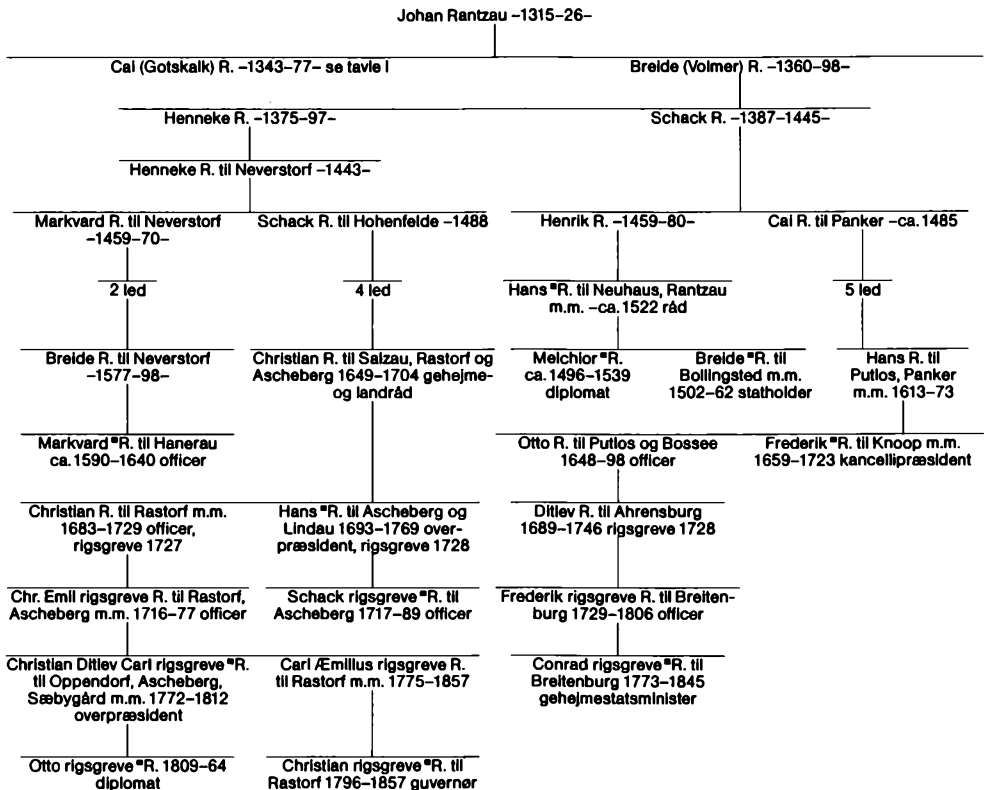
datter rigsgrevinde Louise Sophie Jeanette var ~ statsminister Heinrich greve *Reventlow-Criminil. Otto rigsgreve *R.s (1809–64) hustru Julie Louise Frederikke rigsgrevinde Rantzau var søster til Christian rigsgreve *R. (1796–1857).

Dan.m.s adels årbog XLVII, 1930 I 7-176.

Nils G. Bartholdy

Rantzau, Breide, 1502–62, statholder i hertugdømmerne. * 1502, † 13.10.1562, begr. i Eggebæk k. F: Hans *R. til Neuhaus, Schmoel og Rantzau († ca. 1522) og Margrete Brockdorff (1477–1547). ~ Catharina Heest(en), † tidligst 1575, d. af Lyder H. til Rethwisch. – Bror til Melchior *R. R. tilhørte en gren af slægten Rantzau (Neuhaus) der i Christian IIIs tid spillede en betydelig rolle i hertugdømmernes historie. Bispen af Lübeck Balthasar Rantzau og Melchior Rantzau var hans brødre. Han tjente under Christian III under grevefejden. I aug. 1534 blev han fanget ved Evert Ovelackers overfald på Nyborg og ført til Kbh., men siden udvekslet. 1536 blev han

Tablle II

Rantzau, Breide

slået ved klosteret Hilligerlee under et forsøg på at undsætte Meinert v. Ham der blev belejret i Damm (Freisland), og på ny taget til fange, men kom ved freden mellem Danmark og Nederlandene 1537 atter på fri fod. I de følgende år tjente R. som kgl. råd og amtmand på forskellige slotte i hertugdømmerne: på Sønderborg 1538–39, Haderslevhus 1539–42 og Segeberg 1545–51. Gennem mange år var han en af de førende inden for det slesvigholstenske ridderskab. Efter delingen 1544 indtog han en så fremtrædende plads i styrelsen af de kgl. områder, at han i slutningen af 1545 naturligt blev Johan **Rantzaus** (1492–1565) efterfølger som kgl. statholder i hertugdømmerne (til 1551). Statholderskabets kortvarighed skyldes sikkert vanskeligheder i forholdet til Christian III; allerede 1547 bad R. om sin afsked – officielt rigtignok af helbredshensyn – og 1549 taler han atter om sin svagelighed, men s.å. nægter han at udføre en kongelig ordre. Efter 1551 fortsatte han foreløbig som kgl. råd, men 1554 eller 1555 trådte han som råd i **Hans den Ældres** tjeneste og var fra 1557 til sin død hertugens amtmand på Femern hvor han mødte nogen opsætsighed hos befolkningen i anledning af forskellige reformer. I flere år var R. tillige provst for Preetz kloster. 1559 deltog han som medlem af krigsrådet i Ditmarskerkrigen, men rådede i modsætning til Johan Rantzaus til en mere forsigtig krigsførelse. 1561 var han med i forhandlingerne om en arvedeling mellem Frederik II og **Hans den Yngre**. Christian II må have fattet sympati for R., mens denne var amtmand på Sønderborg; thi 1546 ønskede den fangne konge udtrykkelig hans deltagelse i forligsforhandlingerne med Christian III.

R. blev ofte benyttet i diplomatiske forhandlinger. 1540 søgte han og Utenhof forgæves i Schmalkalden at mægle et forlig med Christian II's svigersøn Frederik af Pfalz. 1543 afsluttede han og Johan Rantzaus et forbund med hertugen af Geldern. 1544 og 1549 arbejdede han på at skaffe Christian III's halvbror **Frederik** koadjutoratet henholdsvis i stifterne Bremen og Münster. Han blev flere gange brugt i forhandlinger med hansestæderne. – R. ejede fra 1543 Boldingsted (ved Jybæk). Hans svigerfar overdrog ham godset Rethwisch (ved Oldesloe) som R. allerede nævnes til 1543 og fik lensbrev på 1548. Fra 1558 blev han medindehaver af familiegodset Nienhus. □Stik 1587 og stik efter dette af J. Folkema, 1746. Træsnit 1590 og 1591.

Danske mag. 4.r.III, 1871 4. Chr. L. E. v. Stemann i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. II, Kiel 1872 130–32. Fr. Bertheau sst. XVII, 1887 253 272. H. Thon sst. LXX–LXXI, 1943 167. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen I, 1907. – C. E.

Voss' excerpter til Slesvigs og Holstens hist. XXIV (Rigsark.).

*Poul Colding**

Rantzaus, Breide, 1556–1618, rigsråd, statholder i Kbh. * 13.10.1556 på Segeberg, † 10.1.1618 i Kbh., begr. i Brahetrolleborg. F: statholder Henrik **R.** (1526–98) og Christina v. Halle (1535–1603). ~ 1° 1.3.1579 på Koldinghus med Sophie Rosenkrantz, * 22.12.1560 i Bergen, † 29.12.1593, begr. i Brahetrolleborg, d. af rigsråd Erik Ottesen **R.** (1519–75) og Helvig Hardenberg (1540–99). ~ 2° 7.5.1598 i Odense med Karen Gøye, † 13.4.1599 på Løjtved, d. af rigsråd Absalon G. (1539–1602) og Else Lindenov († tidligst 1604). ~ 3° 26.7.1601 på Kronborg med Christence Vifert, † 1604, begr. i Mogenstrup (~ 1° 1589 med Henrik Bille til Mogenstrup, 1559–92), d. af Corfitz V. († 1592) og Anne Gyldenstjerne (1544–95). – Far til Frants **R.** (1604–32). Bror til Frants **R.** (1555–1612) og Gert **R.**

1568–73 var R. på den traditionelle udenlandsrejse. Han blev immatrikuleret i Leuven 1567, studerede i Strasbour, Heidelberg og Basel og kom også til Paris som han forlod på grund af urolighederne efter Bartholomæusnatten. 1572 havde faderen fået ham valgt til abbed for Reinhold kloster. Ved lodtrækning mellem Henrik Rantzaus sønner tilfaldt Rantzausholm (Brahetrolleborg) på Fyn R., og det indebar at han efter faderens plan skulle være dansk adelsmand. Vinteren efter sendtes han op til det fynske gods for at lære dansk så han kunne gøre tjeneste ved det danske hof, og 1576 udnævntes han til hofjunker. Frederik II holdt med pomp og pragt hans første bryllup på Koldinghus. Åbenbart var R. da udsat til i en hurtig karriere at bygge bro mellem hertugdømmerne og Danmarks højeste adel, hvorefter mange deltog i brylluppet, samt mellem kongemagten og den danske højadel, hvorefter han nu blev medlem. Allerede 1581 blev han rigsråd, i en uhørt tidlig alder, så han nød utvivlsomt i høj grad Frederik II's yndest. Året forud udpegedes han til lensmand på Odensegård som 1582 ombyttedes med Tranekær len på Langeland. Som menig rigsråd under Frederik II udførte R. forskellige særlige hverv. 1585 sendtes han til Kurland for at afslutte traktatforhandlingerne mellem Danmark og Polen om stiftet Piltens overdragelse til Polen imod en erstatning på 30 000 dl – en overdragelse Frederik II havde haft betænkeligheder ved bl.a. som følge af magtkampen i Østersøen mod Sverige – og 1586–87 var han på gesandtskab til Frankrig bl.a. for at sondere den spændte internationale konjunktur.

Trods sin høje sociale position blev han ikke udnævnt til medlem af formynderregeringen 1588. Dog vikarierede han i kortere tid to gange, 1589 og 1592, i denne, og 1588 var han en af dens repræsentanter ved den landdag i Kiel hvor stænderne anbefalede at vælge kong Christian til regerende herre imod kaution for en fremtidig stadfæstelse af landenes privilegier. Lige efter forhandlede han i Itzehoe med Hamburg om en hyldning af kongen der dog blev udsat. 1589 ledsagede han sammen med Peder *Munk og Sten *Brahe prinsesse *Anne på den rejse til Jacob VI i Skotland som de måtte opgive på grund af stormvejr, men med held gennemførte næste år. Snart sås han meget i den unge Christian IVs nærhed. Han var med i dennes følge på landdagen i Flensborg sept.1593 hvor majestæten hylledes og fra da af selv førte regeringen i hertugdømmerne. Og i efteråret 1595 fulgte han som én af blot tre rigsråder Christian IV på den rejse til Nordtyskland hvis hemmelige formål var at forberede ægteskab med Anna Cathrine af Brandenburg. Endnu inden kroningen næste år gav kongen R. Møn som forlening i stedet for Tranekær, troligt for at have ham nærmere ved hånden.

Fem år senere kom hans karrieres højdepunkt da han 28.1.1601 fik det vigtige hverv som statholder i Kbh. Dog succederede han, som Sivert Grubbe skrev i sin dagbog, ikke i det højeste rigsbembede som rigens hofmester. Men væsentlige sider af statens forvaltning kom nu i R.s hænder, således forvaltningen af hæren og af orlogsflåden. Denne sidste udbyggedes kraftigt efter Christian IVs magtovertagelse, og R. viste da også siden blik for, hvor vigtigt det var at den var den svenske flåde overlegen, hvis overtaget over svenskerne skulle sikres i krig. I modsætning til tiden før 1596 fik R. i statholdertiden nøje indseende med Sverigespolitikken. Han var kommissær ved de vigtige, men ret frugtesløse grænsemødeforhandlinger med Sverige i årene 1601-03, og en række breve fra det danske til det svenske råd er undertegnet af ham. Hans vedvarende ophold i hovedstadsområdet bidrog til, at han ofte var til stede ved modtagelsen af fremmede gesandter, ligesom han sad i regering under kongens rejse til England 1606.

Modsat rådsflertallet var R. ikke uforstående over for kongens voksende krav om en krig mod Sverige, der med sin ekspansionspolitik i øst og sin udfordrende told- og Laplandspolitik mere og mere truede Danmarks sikkerhed og magtbalancen i Balticum. 1604 undlod R. at underskrive rigsrådets afvisende svar på kongens krigspropagation. Som statholder ledede han rustningerne op til Kalmarkrigen, og i det vigtige og

langvarige felttog 1611 mod „Sveriges nøgle“, Kalmar, fungerede han dygtigt som kongens stabschef og rådgiver, militært som politisk. Modsat Christian IV, der længe havde fundet at svenskerne havde brudt Stettinfredens bestemmelser, foretrak R. vistnok at det ikke blev danskerne, men svenskerne selv, der ved at starte krigshandlingerne brød Stettinforbundet. „Gud give, det falder udi deres lod“ (brev af 24.4.1611). Og som kanslervennen Christian *Friis til Borreby var han bekymret ved udsigten til, at Christian IV under krigen skulle føre for hård en kurs over for Lübeck. Han forsikrede kansleren, at han ville råde majestæten, hvis dennes politik blev for „eventyrlig“. Samtidig stod han dog kongen personligt nær; beundrende hans mod (k.m. „agter ingen fare“); frygtende hans liv, meget mere end sit eget og andres, under den belejring af Kalmar som R. tydeligt nok fandt alt for vovelig. „Gud give, vore andre (krigs) folk var her (hos) os, eller hans majt. dér de var“, lød det. R. var også yderst nervøs for, at den svenske flåde skulle erobre Kalmar havn: „så er vi her, som vi var udi en musefælde, og ingen undsætning har os at formode“ (breve af 9.5., 10.6. og 6.7.1611). I jan.1612 ledede han et indfald i Småland mod Växjö, men måtte trække sig tilbage på grund af tøjvjr. Hans største fortjeneste i Kalmarkrigen var dog hans ledelse af det overfald på Gustav Adolf ved Vittsjö der på et hår kostede svenskekongen et dansk fangenskab.

Trods sin stærke position i Sverigespolitikken tildelte R. ikke plads i det rådskommissariat der ved frædsforhandlingerne i Knäred uden nødvendighed og mod kongens ønske gik med til at opgive Älvsborg som territorialt gevinst. Rådsflertallet tilhørte han ikke i afgørende udenrigspolitiske henseender, og trods sin gode evne til at formulere sig på dansk udformede han da heller ikke nogen af de bevarede rådsbetænkninger. I hvor høj grad han delte sin konges stormagtsdrømme mod syd er uvist. 1616 blev han udnævnt til ridder af den væbnede arm som belønning for sin indsats i den Kalmarkrig der ikke endte den dansk-svenske magtkamp. Denne kompliceredes dog snart af den trussel mod begge de nordiske magter i Balticum fra katolicismen, som den rettroende R. betragtede med bekymring. Måske det er med til at forklare, at han 1616 advarede Gustav Adolf mod de truende polske invasionsplaner skønt kongen i hvert fald forinden havde været imod rådets forslag herom.

Statholdergerningen og den politiske virksomhed i kongemagtens tjeneste hindrede ikke, at R. i lighed med faderen og den nærtstående bror Gert var særdeles om sig for at varetage egne

økonomiske standsinteresser. På Rantzausholm lod han 1585 den søndre fløj ombygge. Med sin første hustru erhvervede han part i Hindemæe (Vindinge hrd.) og købte resten 1605. Med sin anden hustru fik han Bremersvold på Lolland (Fuglse hrd.) og Løjtved på Fyn (Sunds hrd.). Og med den tredje hustru sikrede han sig Næs (senere kaldt Lindenberg) i Jylland (Hellum hrd.), Mogenstrup i Skåne og Tybrind på Fyn (Vends hrd.). R. samlede den altovervejende del af sine godser på Fyn, hvilket kan være med til at forklare hans positive holdning til en krigspolitik mod Sverige der væsentligst ville gå ud over Skånelandene. I Sallinge hrd. erhvervede han Brændegård som han 1588 gjorde til hovedgård og derefter forenede med Rantzausholm. I samme hrd. købte han også Flinholm og inden 1608 Rødkilde. Hellerup (Vindinge hrd.) købtes 1599 og Harridslevgård (Skovby hrd.) 1589. Her opførte R. den nuværende smukke hovedbygning. Risbrogård (Vends hrd.) overtog han i begyndelsen af 1600-tallet fra svenske adelige ejere. 1617 kom han i besiddelse af Nonnebo (Bjerge hrd.) og 1616 af Søby Søgård (Åsum hrd.), mens han 1614 stod som ejer af Nislevgård (Lunde hrd.). Endelig erhvervede R. på Sjælland Svanholm (Horns hrd.) 1609 og Lindholm (Voldborg hrd.) ved mageskifte 1616. Ved arv, giftermål og køb lykkedes det på den måde R. at blive en af Danmarks største godsejere. Han passede sine godser flittigt og effektivt, i lighed med den statholdergerning hvor han ikke tillod slendrian i nogen af livets forhold. Ved en lejlighed forlangte han således, at man skulle holde skarpt opsyn med studenternes sæder. Og det var næppe tilfældigt, at han udpegedes som meddommer 1616 i sagen mod superintendenten Hans Knudsen Vejle der var anklaget for calvinisme og fik frataget sit embede. Faderens åndelige horisont og rationalistiske livssyn ejede R. slet ikke, og han tog den i Hellevad-Egvad afsatte præst og astrolog Niels ^{*}Heldvad, der var luthersk konservativ, i sin beskyttelse. I ligprædikenen karakteriserede Mads Jensen ^{*}Medelfar ham, ud fra systemets præmisser sikkert med rette, ikke blot som en frimodig stridsmand mod de legemlige fjender, men også som en god Jesu Kristi stridsmand. Medelfar roser ham også for at være samvittighedsfuld og elskværdig, egenskaber der bidrog til at gøre ham afholdt både af majestæten og af Københavns borgere. Skønt syg af og til i sit sidste leveår fastholdt han sit stærke arbejdstempo omtrent til det sidste. Hårdførhed savnedes åbenbart heller ikke hos den standsbevidste kongetjener der utvivlsomt bidrog til at få rådsflertallet til at sluge den ekspansive udenrigspolitik, der var hovedbaggrund for den stadig hårdere

magtkamp mellem konge og højadel. Det var derfor næppe tilfældigt at Christian IV siden til sit „svigersønneparti“ udså R.s søn Frants. □ Fremstillingen på stik af Frederik IIs ligfærd har næppe portrætkarakter.

Kilder. Årsberetn. fra det kgl. gehejmeark, VI, 1876 199–225 (breve vedr. Kalmarkrigen). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermedøernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I, 1883–85. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fredericia I, 1887–89 (reprudg. 1969). Kancelliets brevøger 1576–1620, 1900–19. Fr. IIs enke dronning Sophies kopibøger 1588–1617, udg. Sv. Thomsen, 1937. Historisk mag. I, Sth. 1953 = Hist. handlingar XXXV, 1–5–51 (Chr. Friis' brev ... rörande kriget mot Sverige 1611–12).

Lit. Mads Jensen Medelfar: Ligprædikenen over B. R., [1618]. Niels Slange: Chr. IVs hist., 1749 420. F. H. Jahn: Grundtræk af Chr. IVs krigshist. I, 1820. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77. A. Heise i Hist. t. 5.r.VI, 1886–87 149–54. Axel Larsen [Liljefalk]: Kalmarkrigen, 1889. Troels-Lund: Chr. den fjerdes skib på Skanderborg sø I–II, 1893 (også i forf.s Hist. fortæll. III, 5–6, bog, 1911). Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen II, 1912 653; III, 1916 176f 179 417. Danske herregårde ved 1920, red. L. Bobé m.fl. I–III, 1920–23. Ingel Wadén: Berättande källor till Calmarkrigets hist., Sth. 1936. Sveriges krig 1611–32, udg. af den svenske generalstab I, Sth. 1936; bilagsbind I, 1937. Sven Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Upps. 1942. H. V. Gregersen: Niels Heldvad, 1957 (ty. udg. 1967). Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm., 1971 32. E. Ladewig Petersen: Chr. IVs pengeudlån til da. adelige, 1974. Leo Tandrup: Mod triumf eller tragedie I, 1979. Rigsråd, adel og administration 1570–1648, red. Knud J. V. Jespersen, 1980. *Papirer.* C. E. Voss' excerpter til Slesvigs og Holstens hist. XXIV i Rigsark.

Leo Tandrup

Rantzau, Christian, rigsgreve, 1614–63, overstatholder. * 2.5.1614 på Haderslevhus, † 8.11.1663 i Kbh., begr. i Itzehoe. F: statholder Gert ^{*}R. (1558–1627) og Dorothea Brockdorff († 1629). ~ 31.7.1636 i Itzehoe med Dorothea Rantzau, * 29.1.1619, begr. 7.11.1662 i Itzehoe, d. af Detlev R. til Panker (1577–1639) og Dorothea Ahlefeldt (1586–1647). – Far til Ditlev ^{*}R.

R. kom efter faderens død 1627 og de kejserlige troppers ødelæggelse af fædreneslottet Breitenburg på Sorø akademi hvor han blev til 1629. 1630 fulgte han med på sin slægtning Henrik Rantzau til Schmoels sendelse til Regensburg og studerede 1631–33 i Nederlandene og Frankrig hvor han 1632 i Orléans-akademiet valgtes til „Consiliarius nationis Teutonicae“. 1634 blev han hof-, snart efter kammerjunker hos Christian IV og fulgte 1635 kongen til Norge. Efter sit giftermål opgav han hof-tjenesten. Han var allerede nu en af rigets største godsejere og drev sine godser med energi og indsigt. I Holsten arvede eller købte han Breitenburg, som han genopførte, Neuendorf, Drage, Nütschau (til 1646) og

Rantzau (afhændet 1649, generhvervet 1655), i Slesvig Kogsbøl ladegård (1639–49), i kongeriget Gessingholm (Sønderhald hrd.), Sødriingholm (Gerlev hrd.), Demstrup (sst.), Skovgård (Tørrild hrd.), Herningsholm (Hammerum hrd.), Vejbjerggård (Skodborg hrd.), Skovbygård (Hammerum hrd.) m.m., hvortil kom Tranekær slot og len som han maj 1645 fik i pant af kronen for 62 000 rdl. spec., lånt kongen under Torstenssonkrigen. 1639 var han blevet amtmand i Rendsborg og måske samtidig kgl. landråd, selv om hans bestalling som sådan først er fra juni 1643; 1645–50 var han provst for domkapitlet i Hamburg. 1642 repræsenterede han i Sachsen kongen ved dennes søster kurfyrstinde Hedvigs begravelse; under krigen 1643 virkede han som generalkrigskommissær og ledede aug.1644 angrebet på Riberhus, kort efter det på Haderslevhus; at begge fæstninger snart efter tilbageerobredes af de svenske førte efter freden til en krigsretssag mod ham.

Under krigen havde R. samarbejdet med hertugdømmernes daværende statholder hertug Frederik. Da denne 1648 blev konge, udnævnte han 1.8.1648 R. til sin efterfølger i statholderskabet. Det var sin fars og farfars embede R. herved overtog, og Frederik III ventede utvivlsomt i ham at finde en forkæmper for en anti-gottorpsk politik og for enheden og udeleligheden i den kongelige del, således som det var rantzausk tradition. R. havde sikkert også en væsentlig andel i den kgl. arvestatut af juli 1650. Hans samfølelse med kongehuset, der bl.a. betingedes af at han stod uden for den danske rådskreds og dens politiske tradition, parredes imidlertid med stor personlig ambition og forfængelighed. Han viste sig her som en ætling af Henrik "Rantzau uden dog at eje dennes evner og litterære interesser; hans stræben koncentrerede sig om ydre glans og fornemhed, rigdom og anseelse. Det er betegnende for ham at han, da han 1638 optoges som medlem af Die fruchtbringende Gesellschaft, tog tilnavnet „der Gezierte“ og som sindbillede en „indisk Jasmin“ med devisen „In auserlesenen Farben“. Da han nov.1650 var i Wien for at tage Holsten til len af kejseren, udvirkede han at han og hans livsarvinger af begge køn opløftedes i rigsgrevestand, og at amtet Barmstedt som han 1649 havde købt af hertugen af Gottorp blev gjort til umiddelbart rigsgrevskab. Medvirkende herved var måske hans attrå efter at komme op på højde med rigshofmester og rigsgreve Corfitz "Ulfeldt. Han havde tidligere støttet denne med pengelån og de synes endnu 1648 at have samvirket ved kansler Ditlev "Reventlows fjernelse fra amtmandsembedet i Haderslev. Men der er tegn til at R. ikke var uden forbindelse med Jør-

gen "Walters aktion mod rigshofmesteren, og kongen søgte under konflikten med Ulfeldt 1651 råd og støtte hos statholderen, som maj s.å. efter tilkaldelse kom til Kbh. 1651–52 deltog han i forhandlingerne med Brandenburg om salget af Dansborg, men formåede dog endnu ikke at skabe sig en afgørende indflydelse inden for den danske regering. Hertil bidrog også, at han pådrog sig dronning Sophie Amalies uvenskab ved sin modstand mod det ægteskab som hendes yndling, den senere storkansler Frederik "Ahlefeldt til Søgård, 1656 med støtte af R.s hustru, med hvem greven levede i faktisk skilsmisse, havde indgået med hans datter Margrethe. Skønt han endte med at bøje sig og afstå sin fordring på kronen og dermed pantet Tranekær til svigersønnen (1659), vedblev hans forhold til dronningen stedse at være køligt. At han 1657 var mod den af hende og Ahlefeldt ønskede krig med Sverige bidrog ikke til at bedre det. Efter krigserklæringen sendtes han juli 1657 til dronningens bror Christian Ludvig af Braunschweig-Lüneburg for at få et forbund i stand, men havde hverken her eller på kurfyrstedagen i Regensburg held til at vinde hjælp for Danmark. Da Karl Gustav 1658 havde erobret det meste af hertugdømmerne og Danmark søgte han kongens tilladelse til en rejse til Italien, fik den, men benyttede den dog ikke. 1659 var han udset som gesandt til England, men bad sig fri.

De divergenser som hans egoisme og andre årsager havde skabt mellem ham og kongeparret, trådte dog i baggrunden da Frederik III efter enevældens indførelse følte trang til en høj minister med rang, rigdom og anseelse som ikke tilhørte den kongerigske adel. Jan.1661 udnævntes R. til generalstatholder, rigsråd og assessor i alle de nye kollegier. Et vigtigt motiv hertil for kongen og hans yndling Christoffer "Gabel var uden tvivl at skabe en modvægt mod rigsskatmester Hannibal "Sehested der havde spillet en så afgørende rolle ved statsomvæltningen, og vistnok gjorde sig håb om at blive den syge rigsdrost Joachim "Gersdorffs efterfølger, med støtte bl.a. af dronningen. Da Gersdorff døde april 1661 undlod kongen foreløbig at udnævne en efterfølger, men R. følte sin magt vokse. Han udtalte vel i maj til den kejserlige gesandt Goës, at hans hu stod til en ambassade til Wien, men, tilføjede Goës, „ellers er hans Humeur ikke saaledes at han gerne afslaa noget, som fører til Ære og Reputation“. Kort efter opfordrede han kongen til at tilsidesætte en beslutning som statskollegiet havde taget i hans fraværelse, og i juni kritiserede han i et brev fra Slesvig, hvor han samme måned afsluttede en traktat med Gottorp om forskellige tvistemål, over for Frederik III at så

mange af kollegiets medlemmer havde forladt hovedstaden og at gesandterne ikke afgav relationer om deres ambassader som det var „Skik og Brug i alle velbestattede Kancellier“. Der gemtes en brod mod Sehested i dette, men først efter at rigsskatmesteren i juli var afrejst til Norge, tog kongen sin endelige beslutning og udnævnte ved egenhændigt brev af 23.8.1661 R., hvem han titulerede „Lieber Herr Neeffve“, til præsident i statskollegiet og „Premierminister, dog under Titel af Vor Overstatholder“. Ved udnævnelsen, der kom som et slag for Sehested, har sikkert Christoffer Gabels indflydelse spillet en vigtig rolle; ikke for intet kalder R. i sit testamente Gabel sin „Herr Sohn“. Et andet motiv var R.s rigdom der bl.a. satte ham i stand til at låne kongen et kostbart sølvservice og en med fem diamanter prydet guldelefant.

Som „premierminister“ virkede R., i modsætning til rigsfeltherre Hans "Schack og krigskollegiet, for en stærk nedsættelse af hærbudgettet; i hertugdømmerne var han for en ophævelse af fællesregeringen. Sammen med Gabel førte han i juli 1661 de forhandlinger med Kaj "Lykke som førte til, at denne forpligtede sig til at yde store pengeofre for at undgå tiltale for majestætsforbrydelse; da sagen alligevel endte med stævning for højesteret, voterede R. som forsiddet i denne for æres- og livsstraf (sept.1661). Hans holdning i denne sag er i flere henseender mærkelig. Og det samme gælder hans optræden over for den på Hammershus fængslede Corfitz Ulfeldt i efteråret s.å., da han sendtes til Bornholm for at modtage arvehyldning af indbyggerne, undersøge klagerne over guvernøren Adolph "Fuchs, ordne skatteforholdene m.m. samt forhandle med Ulfeldt om hans løsgivelse. Hans instruks hjemlede lempeligere vilkår end dem som han under forhandlingerne aftvang fangen, og den hårdhed hvormed han optrådte står i mærkelig modstrid med instruksens tilladelse for ham til af sine egne midler at skaffe Ulfeldt bedre forplejning. Og endnu hårdere blev de betingelser som fremgik af hans forhandlinger med Ulfeldt i dec. i Kbh. Svært er det her at skønne over, hvor vidt R.s indflydelse på kongen gjorde sig gældende; at gammelt nag mod den tidligere rigshofmester og ønsket om at stække hans vinger mest muligt har spillet en rolle for ham, er næppe udelukket. I Ulfeldtparrets svoger Hannibal Sehested vedblev han at se en modstander og rival. Han var imod den af Sehested foreslåede tilnærmelse til vestmagterne som stridende mod den tilslutning til kejseren som var kernen i hans ydrepolitik, og har vistnok følt det som et nederlag da det i foråret 1662 besluttedes at sende rigsskatmesteren som ambassadør til Paris. På den anden side be-

tød Sehesteds fraværelse øget indflydelse for ham. Okt.1662 var han i kongens ærinde i Dresden; maj 1663 undertegnede han på Gottorp „Perækvationsrecessen“ med hertugen; juli s.å var han med til at dømme Ulfeldt fra ære, liv og gods, og aug.-sept. ledede han forhørene over "Leonora Christina i Blåtårn. Kort efter døde han. – R. 1648. □Mal. af W. Heimbach (Fr.borg), af F. Luyckx (Schönbrunn, Wien) og af H. Dittmars (?) (Städt. Mus., Flensburg). Medalje af J. Reteke, 1657, gengivet i stik 1751, af M. Haas, 1791 m.ñ. En anden medalje 1657 gengivet i stik 1751. Stik af H. V. Winterstein, 1660. Stik af A. Haelwegh, 1661, efter forlæg af A. Wuchters, efter dette stik af J. Folkema, 1746 og træsnit af bl.a. H. P. Hansen, 1885.

Danske magt. V, 1751 97–108 129–51 178–92; 5.r.IV, 1898–1901 157–89 (breve fra Corfitz Ulfeldt og Th. Lente); V, 1902–04 278–82 (breve fra Jens Dolmer). Kronens skøder, ved L. Laursen og F. J. West I–II, 1892–1908. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen IV–V, 1917–20. – Joh. Fr. Nooodt: Versuch einer unpartheyischen hist. Nachricht von der Ranzovischen Familie, Slesvig 1733. Chr. L. E. v. Stemann i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. II, Kiel 1872 151. Johs. Hudemann: Leichpredigt über C. R., Glückstadt 1664. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. II, 1881. Af gehejmeråd Ditlev Ahlefeldts memoirer, udg. L. Bobé, 1895. L. Bobé: Slægten Ahlefeldts hist. VI, 1897 13f; bilag og henvisn. 56f. Carl Christiansen: Bidrag til da. statsholdn.s hist. I, 1908. Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (reprodug. 1971). Samme i Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921. F. Ahlefeldt Laurvig: Storkansleren I–II, 1934–36. Hans H. Fussing i Hist.t. 10.r.III, 1934–36 59–101 193–241. Samme i Jyske saml. 5.r.II, 1935–36 1–28. Samme: Herremand og fæstebonde, 1942 (reprodug. 1973). C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Hermann Kellenbenz: Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens, Lpz. 1940. Danske slotte og herregårde, 2. udg. ved Aage Roussel VIII, 1965; XI, 1966; XIII–XIV, 1966–67; XVI, 1967.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Rantzau, Christian, greve, 1684–1771, vicestatholder, stiftamtmand. * 23.1.1684 i Kbh., † 16.4.1771 på Brahesborg, begr. i Gamtofte k. F: greve, senere gehejmeråd Otto R. til Asdal m.m. (1632–1719) og Sophie Amalie Krag (1684–1710, ~1° 1667 med Christoffer Ulfeldt til Svenstrup, 1643–70). ~1° 30.11.1716 på Sortebrødrekloster ved Næstved med Charlotte Amalie Gøye, * 11.2.1689, † 31.7.1724 på Brahesborg (~1° 1708 med oberst Manderup Due til Krastrup, 1668–1710), d. af gehejmeråd Marcus "G. (1635–98) og Jytte Dorothea Thott (1668–1717). ~2° 10.5.1726 i Kbh. med Eleonore Hedeveg v. Plessen, * 15.12.1708 på Fusingo, † 31.(30).5.1770 på Brahesborg, d. af gehejmeråd Christian Ludvig v. "P. (1676–1752) og Charlotte

Amalie Skeel (1685–1729). – Far til Otto *R. (1719–68).

R. immatrikuleredes 1702 ved ridderakademiet i Kbh. og tilbragte siden vistnok flere år i udlandet, immatrikuleredes således 1703 i Utrecht. Efter sin hjemkomst blev han 1710 kammerherre og trådte snart i statens tjeneste, var 1709 i England i anledning af prins *Jørgens død og s.å. i Polen og Berlin. 1713 blev han deputeret i søetatens generalkommissariat hvor han virkede i otte år. Den uvilje som Frederik IV nærrede mod dele af adelen, gik imidlertid også ud over R. der 1721 blev afskediget fra sit embede. Han havde dog sæde i den kommission som kongen 1726 nedsatte til undersøgelse af forholdene ved marinen under C. *Gabels styrelse. 1729 fik han titel af gehejmeråd. Imidlertid havde R. ved sine to ægteskaber og ved arv efter sin far og sin bror erhvervet store godsrigdomme, bl.a. Brahesborg (Båg hrd.), Rosenvold (Bjerre hrd.) og Asdal (Vennebjerg hrd.), og 1726 fik han grevetitlen. Han var blevet en af landets største jordegods-ejere, og han forøgede lejlighedsvis sit gods med bekvemt liggende gårde, købte således 1756 Skovgårde og 1770 Krengerup (begge Båg hrd.). Næppe var Christian VI 1730 kommet på tronen før R. på ny kaldtes til statens tjeneste, idet han selvtrødje ledede Frederik IVs ligfærd og ordnede dronning Anna Sophies forhold og s.å. udnævntes til præses i land- og søetatens generalkommissariat med titel af gehejmekonferensråd. Allerede n.å. betroede kongen ham det høje embede som vicesatholder i Norge. I denne stilling forstod han at vinde popularitet hos nordmændene, men man fandt at hans virksomhed sporedes for lidt, og det faktum at han jævnlig og længe opholdt sig på Brahesborg i stedet for i Kristiania (Oslo), tyder ikke på stor energi hos ham i opfyldelsen af sine embedspligter. Under kongens rejse i Norge 1733 spillede R. i medfør af sin stilling en stor rolle. Men kongen yndede ham ikke, og i sine private breve lader han efterhånden sin uvilje mod ham tydeligere skinne igennem; allerede 1735 udtaler han som sin hensigt at skille sig af med ham, og 1739 gjorde han alvor af det, idet han ophævede statholderposten og dimitterede R. med en stor pension. Grunden til kongens misstemning må vistnok nærmest søges i, at han mente R. for nøje forbunden med brødrene v. Plessen – den ene var jo hans svigerfar – hvem han stedse opfattede som sine modstandere. Muligt har også R.s alt andet end pietistiske tænkemåde stødt kongen. Men samtiden havde det indtryk at R. på en fornærmende måde var blevet fjernet fra sit embede. Imidlertid var R. ikke længe ledig; efter halvandet års forløb blev han 1740 stiftamtmand på

Fyn og amtmand over Odense m.fl. amter. I tyve år styrede han sine amter, vistnok med jævn dygtighed; orden og akkuratesse i forretningerne, retfærdighed mod alle og strenghed mod efterladende embedsmænd kendetegner hans administration. I Odense boede han på Skt. Knuds kloster som han købte 1744. Han faldt mere i Frederiks Vs smag end i hans forgængers, og 1749 ledsagede han ham på Norgesrejsen. I øvrigt opholdt han sig mest på Brahesborg og tog fast ophold her, da han 1760 tog sin afsked. Han moderniserede Jørgen Brahes massive hovedbygning efter tidens smag. Af Rosenvold, Asdal og det halve Hammelmose m.m. havde han 1756 oprettet det såkaldte Rantau's grevelige forlods med ca. 1300 tdr. hartkorn. I sin høje alderdom henfaldt R. i en slags vanvid der forlede ham til sådanne ting som at tilintetgøre en mængde historiske dokumenter han tidligere med omhu havde samlet, deriblandt nogle klosterarkiver han havde ført med sig fra Norge. At det under disse forhold gik ud over hans godser er forståeligt, og nogle år senere omtales det hvor yderligt brøstfældig og slet alle de grevelige stamgodsers, bygningers, kirkers, broers og møllers tilstand var ved hans død.

Når R.s navn endnu er omgivet af en egen glans, skyldes det hverken hans byrd, hans rigdom eller hans embeder; en ringere begavet person end han ville, udrustet med de samme ydre fordele, have kunnet nå det samme. Det der vil bevare hans navn i historien er hans åndelige egenskaber. R. var besjælet af levende videnskabelig interesse og havde selv tilegnet sig ualmindelige kundskaber. Han var en af dem der formidlede den samvirken mellem adel og åndsliv som i disse tiår var af så gavnlig betydning. Uden selv at være en skabende ånd repræsenterede han på smukkeste måde sin tidsalders videnskab og digtning. Med Hans *Gram og Christian *Falster stod han i levende brevveksling; han har formodentlig også haft en vis forbindelse med Ludvig *Holberg og forstod at vurdere dennes værker; han kunne nyde Peder Paars og var med sit livlige temperament selv oplagt både til muntherhed og kritik. At han var en ven af den danske skueplads har vi det bedste bevis på deri, at han var den til hvem skuespillerne 1731 henvendte sig om bistand i den fortvivlede situation, ildebranden 1728 og tronskiftet 1730 havde bragt dem i. Også Ambrosius *Stub havde en velynder i R., der både forstod at glæde sig ved hans digte og belønne digteren for hans vers. – R. ejede et bibliotek på over 3600 bind, og af sin rigdom betænkte han såvel katedralskolen i Kristiania som gymnasiet i Odense med boggaver. Men den største gave lod han tilflyde universitetsbibliote-

Rantzau, Christian

ket, da han inden sin afrejse til Norge 1731 skænkede det en kostelig samling af vigtige håndskrevne kilder til Danmarks middelalderhistorie (nu i Det kgl. bibliotek), hvoriblandt Calendarium Nestvediensis, Exordium Caræ Insulæ og Codex Esromensis. – Gehejmeråd 1729. Gehejmekonferensråd 1730. Rang med gehejmeråder i konseillet 1747. – Sønnen **Frederik Siegfried R.**, * 8.6.1744, † 23.8.1822, blev uden militær uddannelse ritmester og eskadronchef som 20-årig og 1772 blev han ved general H. H. *Eickstedts protektion regimentskommandør, 1774 virkelig oberst og regimentschef. 1787 blev han generalmajor og 1802 kommanderende general på Fyn og Langeland, hvor han 1808 intet forsøg gjorde på at hindre de spanske hjælpetroppers samarbejde med englænderne. 1814 arvede han Rosenvold og lensgrevetitlen. Kammerjunker 1759. Kammerherre 1768. Hv. R. 1776. – Hv. R. 1714. Bl. R. 1731. □Mal. (Vittskövle; Rosenvold), kopier (Krengerup; Gavno). Mal., efter angivelse af Jens Juell (Frederikslund).

Falsteriana, udg. Chr. Bruun, 1869 129–38 (breve). Danske saml. 2.r.11, 1872–73 330–50 (breve til A. Wedel Jarlsberg). Breve fra Hans Gram, udg. Herm. Gram, 1907; tillæg 1910. Danske mag. 6.r.v, 1930 199–328 (breve til Hans Gram). – F. Richardt og T. A. Becker: Prospekter af da. herregårde I, 1844 (ny udg. II, 1976) (Rosenvold). F. Richardt og C. E. Secher: Prospekter af da. herregårde X, 1858 (ny udg. I–II, 1976) (Brahesborg); XII, 1860 (Odden, Frederikslund); XIII, 1861 (Krastrup). Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I–II, 1891–94. Eiler Nystrøm: Den danske komedies oprindelse, 1918 84f 210f. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. II, 1919 63f. Danske herregårde ved 1920, red. L. Bobé II–III, 1923. Danske slotte og herregårde, 2. udg. ved Aage Roussell IX, 1965; XI, 1966; XV, 1967. – Papirer i Landsark., Odense.

*Povl Engelstoft**

Rantzau, Christian Andreas Frederik (Friedrich), rigsgreve, 1796–1857, guvernør. * 5.2.1796 i Kiel, † 26.4.1857 på Seeburg, Brunswick ved Kiel, begr. i Preetz. F: rigsgreve, senere gehejmekonferensråd Carl Æmilius R. til Rastorf og Rethwisch (1775–1857, ~2° 1813 med Benedicte Louise v. Witzleben, 1787–1874) og komtesse Emilie Hedeveg Caroline Bernstorff (1777–1811). ~1° 12.10.1820 med Anna Louise (Nancy) Rantzau, * 4.8.1798 på Christiansholm, † 7.10.1843 i Ratzeburg, d. af rigsgreve, senere overpræsident Christian Ditlev Carl *R. (1772–1812) og Charlotte H. S. v. Diede (1773–1846). ~2° 15.8.1846 i Pløn med Marie v. Witzleben, * 16.4.1801 i Pløn, † 30.1.1875 i Slesvig, d. af senere kammerherre, major Christoph Henning v. W. (1759–1838) og rigsgrevinde Friederike Juliana Marie Charlotte Louise Stolberg (1759–1847).

R. blev student 1815 i Kiel, tog 1819 juridisk eksamen i Glückstadt og virkede 1823–29 ved prins Christian (VIII) Frederiks og Caroline Amalies hof, fra 1824 som hofmarskal. 1829 udnævntes han til Verbitter for det adelige konvent i Itzehoe, og 1839 overtog han som guvernør og landdrost styrelsen af hertugdømmet Lauenburg. Ved oprørets udbrud 1848 kom R., der var en meget kongetro mand, i en vanskelig stilling. Det lykkedes ham at hindre dannelsen af en oprørs regering, men da han ikke kunne få hjælp fra Danmark, måtte han anmode om militær assistance i Hannover. En opstået strid mellem R. og den lauenburgske landdag medførte, at denne påkalde det tyske forbunds indblanding, og en særlig udsendt kommissær afsatte R. ud på sommeren 1848. Han tog derefter ophold på det fædrene gods Rastorf. – Kammerjunker 1820. Kammerherre 1826. Gehejmekonferensråd 1847. – R. 1828. K. 1839. DM. 1840. S. K. 1841.

Danske mag. 7.r.11, 1936–40 96–101 (Fr. VI's og prins Christian Frederiks brevveksl.).

Harald Jørgensen

Rantzau, Christian Ditlev, rigsgreve, 1670–1721, vicestatholder. * 28.6.1670, † 10.11.1721 ved Alt-Vossloch. F: rigsgreve Ditlev *R. (1644–97) og Catharine Hedeveg Brockdorff (1645–89). Ugift. – Bror til Wilhelm Adolph *R.

R., som en tid opdroges af den tyske satiriker og diplomat Chr. Wernicke, så sig 1693–94 om i Vesteuropa og overbragte 1695 kong Vilhelm III af England Christian Vs kondolation i anledning af dronning Maries død. Efter faderen arvede han 1697, sammen med sin umyndige bror Wilhelm Adolph med hvem han senere kom i bitter strid om arvedelingen, de to grevskaber Rantzau og Løvenholm, familiegodserne i Holsten og Lindved i Slesvig. Febr. 1698 blev han vicestatholder og landråd samt amtmand i Rendsborg efter faderen. Inden længe kom han imidlertid i et spændt forhold til den danske konge. Han var som ganske ung af sin far blevet trolovet med statholder U. F. *Gyldenløves datter Ulrikke Antonia; da han brød sit ægteskabsløfte og nægtede at udrede den i troloveskontrakten fastsatte erstatningssum på 30 000 speciedaler, inddrog Frederik IV 1700 Løvenholm til erstatningen var betalt af godsindtægterne. Andre tvistepunkter kom til, bl.a. om toldforhold; og da R. søgte hjælp hos hoffene i Hannover og Berlin og i anledning af en ny kongelig inddragelse af Løvenholm appellerede til den kejserlige kammerret, lod kongen ham idømme en bøde på 20 000 rdl. 1705 tvang oprør i grevskabet Rantzau, fremkaldt ved hans hårde og vilkårlige lan-

destyre, dog vistnok ikke uden tilskyndelse fra gottorpsk side ham til at lade et gottorpsk dragonregiment besætte landet; 1706 sekvestrerede derpå Gottorp grevskabet med den motivering, at hertug Frederik IIIs afhændelse af Barmstedt amt 1649 havde været ulovlig, og beholdt det til Sveriges nederlag 1709. R., som 1706 havde måttet afstå vicedstatholderposten og Rendsborg-amtmandsstillingen, optoges i de følgende år af arverstriden med broderen. 1715–19 holdt kong Frederik Vilhelm I af Preussen ham fængslet bl.a. i Spandau og Memel for en større gældsfor- dring, han havde på ham (A. F. Büsching angiver dog sodomitiske udsejelser som den egentlige årsag til fængslingen) hvad der gav Frederik IV anledning til på ny at inddrage Løvenholm. Efter løsladelsen fortsattes broderstriden, til R. under en sneppejagt i slottet Rantzaus omegn dræbtes af en snigmorders kugler (se Wilhelm Adolph Rantzau). – Hv. R. 1698.

Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XXXII, Kiel 1902 1–136 (aktstykker fra Staatsarchiv Schleswig). – A. F. Büschings Mag. XV, Hamb., Halle 1781 403–10. P. v. Kobbe: Schleswig-holsteinische Gesch., Altona 1834 100–07. H. Schröder i Neues staatsbürgerliches Mag. III, Slesvig 1835 281–93. J. v. Schröder i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer V, Kiel 1862 71–73. C. v. Rantzau: Das Haus Rantzau, Celle 1866 172–83. [D.] Dettlefsen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XVIII, Kiel 1888 209–57.

C. O. Bøggild-Andersen*

Rantzau, Christian Ditlev Carl, rigsgreve, 1772–1812, overpræsident. * 8.10.1772 på Rastorf, † 23.2.1812 i Kiel, begr. sst. F: generalmajor, gehejmeråd, rigsgreve Christian Emil R. til Rastorf (1716–77) og Anna Sabine Buchwald (1750–1829). ~ 17.9.1795 i Regensburg med Charlotte Henriette Susanne v. Diede, * 3.3.1773 i London, † 30.5.1846 på Seeburg ved Kiel, d. af gehejmeråd Wilhelm Christoph v. *D. (1732–1807) og Ursula M. C. L. v. Cal(H)enberg (1752–1803). – Far til Otto *R. (1809–64).

R. studerede 1788–92 i Kiel og Göttingen og beklædte senere forskellige stillinger i de kbh.ske kollegier indtil han 1809 blev overpræsident og universitetskurator i Kiel. 1796 blev han medlem af den af hertugdømmernes godsejerstand nedsatte hoverikommission; tro mod slægtstraditionen var han meget interesseret i landboreformer og gennemførte på sit gods Ascheberg flere forbedringer, bl.a. arveforpagtninger. Han var en mand af store kundskaber, forbundne med en ærgerrighed der ifølge vennen J. G. *Rists skildring var „hans eneste svaghed“; det var higen efter anseelse og magt der ikke lod ham være tilfreds med et stiltfærdigt liv som godsejer, men

den bragte ham også den store skuffelse da han i de offentlige stillinger han opnåede ikke følte sig påskønnet og forfremmet efter fortjeneste. – Kammerjunker 1792. Kammerherre 1797. – K. 1811. □ Afbildet som barn på familiemal. (Rastorf). Stik.

J. G. Rist: Lebenserinnerungen I, Gotha 1880 (2. opl. 1884) 110–13. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I–X, 1895–1931. Aage Friis i Hist. t. 7.r.VI, 1905–07 1–107. Axel Linvald i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LVII, Kiel 1928 347–55. Aug. Hennings i Danske mag. 7.r.I, 1934–36 1–214 fl.st.

Hans Jensen*

Rantzau, Andreas Conrad Peter, rigsgreve, 1773–1845, statsminister. * 2.9.1773 på Breitenburg, grevskabet Rantzau, † 3.8.1845 i Wiesbaden, begr. på Breitenburg. F: rigsgreve, gehejmeråd Frederik R. til Breitenburg (1729–1806) og grevinde Friderica Louise Amoene Castell-Remlingen (1732–1802). Ugift.

R. uddannedes omhyggeligt i hjemmet, studerede ved Kiels universitet, hvorfra han blev dimitteret 1792 og opholdt sig ved universitetet i Göttingen 1794 og 1796. 1797–1800 var han knyttet til styrelsen i hertugdømmet Meiningen hvor han gjorde sig fordelagtigt bemærket og fik oprettet et fattig- og arbejdshus. Pga. fjendtlighederne med England vendte R. hjem 1801, stillede sig til kongens tjeneste, og 1802 blev han overordentligt medlem af landkommissionen i Slesvig. N.å. kom han, efter at være kommet overens med sine søskende ved moderens død i besiddelse af Breitenburg, den største privatbesiddelse i hertugdømmet med 7000 indbyggere. Denne ejendom gav hans stilling i monarkiet et næsten fyrsteligt præg, på Breitenburg optrådte han som patriarkalsk og human landsherre og han stod som en naturlig lederskikkelse i det slesvig-holstenske ridderskab. For hans egentlige politiske virksomhed var det formentlig af afgørende betydning, at han samtidig med at opfatte sig som holstensk storgodsejer stod i et stadigt og nært troskabsforhold til Frederik VI. Hans forhold til kongen og hans familie var meget nært og han synes som få at have haft Frederik VI's fuldstændige tillid og fortrolighed. Denne ønskede længe at drage R. ind i statsstyrelsen, men han vægrede sig i lang tid hvor han var optaget af Breitenburgs forhold, omfattende rejser i Europa og sine kulturelle interesser. I krigsårene tog han dog på forskellig vis del i administrationen af hertugdømmernes forhold. 1826 overtalte Frederik VI R. til at ledsage den senere Frederik VII på dennes udenlandsrejse 1826–28, hvor han fik et klart blik for den unge prins' for en stor

del negative karakteregenskaber. Efter hjemkomsten blev R. overskænk og kongen ønskede ham fortsat inddraget i den øverste styrelse, således som udenrigsminister efter E. H. Schimmelmans død 1831. R. vægrede sig atter, men tiltrådte som statsminister uden portefølje.

I årene omkring 1830 fik R. en vis politisk rolle at spille, idet han allerede i efteråret 1830 havde orienteret kongen beroligende om virkningerne af Uwe Jens *Lornsens* agitation i hertugdømmerne. Han stillede sig velvilligt over for indførelsen af provinsialstænder, men ønskede her grundbesiddernes og særlig ridderskabets indflydelse styrket. R. følte sig som minister nært forbundet med Frederik VI og trak sig tilbage 1840 efter tronskiftet, idet han både personligt og med hensyn til opfattelsen af hertugdømmernes forhold stod efterfølgeren Christian VIII fjernere. – R. videreførte slægtens ry som kulturbærer ved omfattende litterære og æstetiske interesser og betydelig virksomhed som mæcen. 1805 havde han truffet Bertel *Thorvaldsen* i Rom og blev denne en god og fast støtte, og R. må tillægges en stor del af æren for, at det lykkedes at få *Thorvaldsen* til at efterlade sine samlinger til sin fødeby. R. var H. C. *Andersen* en hjælpsom og taktfuld ven og velgører, ligesom han bistod Chr. *Winther*. Der var således god mening i, at R. var æresmedlem af kunstakademiet og oldskriftselskabet. – R. peger med sin humanitet og sine æstetiske interesser forbundet med aktiv, udadrettet samfundsgavnlig virksomhed tilbage til idealerne i 1700-tallets slutning og til et miljø som den kreds der samledes om E. H. *Schimmelmans*. Han var tysktalende og -skrivende, men med stærk følelse af på én gang helst statlig loyalitet over for det dansk-norsk-holstenske monarki og sine rettigheder som *Breitenburgs* besidder. Hans livsførelse og offentlige virksomhed tillige med hans personlige menneskelige egenskaber, der er smukt udtrykt i hans senere udgivne erindringer, gør ham til en fornem repræsentant for „l'ancien regime"s aristokratiske idealer. – Kammerherre 1804. – K. 1812. DM. 1813. S.K. 1815. R.E. 1836. □Buste af B. *Thorvaldsen*, 1805 (*Thorvaldsens* mus.; *Breitenburg*), graveret på sten 1851. Mal. af F. C. *Grøger* ca. 1809 (*Langesø*). Afbildet på mal. (?) s.m. bl.a. Fr. VII i Genève ca. 1827. Mal. af *Amélie Munier-Romilly* udst. 1829. Mal. af D. C. *Blunck*, 1840 (*Breitenburg*). Afbildet på J. V. *Gertners* mal. af salvingen 1840 (*Rosenborg*). Litografi 1845 og litografi efter dette af W. *Heuer*, 1850. Litografi af I. W. *Tegner* efter tegn. af J. M. *Graack*.

Statsminister C. greve *Rantzau-Breitenburgs* erindr. fra kong Fr. VIs tid, udg. L. *Bobé*, 1900. – J. G. *Rist*: *Lebenserinnerungen* II, Gotha 1880 (2. opl. 1886) 325–35.

Marcus *Rubin*: Fr. VIs tid, 1895 (reproudg. 1970). *Hans Jensen*: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. H. *Berner Schilden* *Holsten* og Alb. *Fabritius*: *Friedrich rigsgreve Rantzau* og *Amoene grevinde Castell-Remlingen*, 1939 (også i *Hans Berner Schilden* *Holstens* slægtbog I, 2, 1942–44 355–94). *Georg Nørregård*: Danm. mellem øst og vest, 1969. – *Papirer* i Kgl. bibl. og Rigsark.

Claus Bjørn

Rantzau, Daniel, 1529–69, feltøverste. * 1529 på *Deutsch Nienhof*, † 11.11.1569 foran *Varberg*, begr. i *Westensee* k. F: *Godske R.* til *Deutsch Nienhof* m.m. (1501–64) og *Margrethe Buchwald* († 1564). Ugift. Hans trolovede *Catharina v. Damme* (1547–77) ægtede efter hans død broderen *Peter R.*

R. der i hovedsagen blev opdraget hos *Breide* *Rantzau*, den senere statholder i hertugdømmerne, fik en omhyggelig opdragelse og skulle tidligt have kunnet både tale og skrive latin. I maj 1544 blev han immatrikuleret ved universitetet i *Wittenberg* hvor han studerede de følgende år. Studierne skulle antagelig danne baggrund for en administrativ karriere, men det blev som krigers at R. kom til at udmærke sig. 1547 trådte han i tjeneste hos hertug *Adolf af Gottorp* som han ledsagede under dennes flerårige ophold ved kejserhoffet. Siden gik R. ind i den kejserlige hær, tjente sig op gennem graderne for at ende som hovedsmand for en fennik knægte og deltog i en række operationer i *Italien* og *Rhinområdet*; ifølge *Henrik Rantzau* beherskede han det italienske sprog. 1555 vendte han tilbage til tjenesten hos hertug *Adolf*, blev slotshovedsmand over flere af dennes slotte og deltog som hertugens hovedsmand i *Ditmarskerfelttoget* 1559 hvor han blev såret ved stormen på *Meldorf*. 1560 ledsagede han hertug *Adolf* på dennes resultatløse frierrejse til *England*. Efter felttoget trådte han sammen med en række tyske officerer tillige i den danske konges tjeneste og satsede tilsyneladende mere og mere på en dansk karriere. 1562 afslog han et tilbud om at blive amtmand på *Gottorp* og accepterede samme år en dansk bestalling som „råd og oberst“ med en fordoblet pension på 600 daler. Som oberst var han forpligtet til i krigstilfælde at stille med et fodfolksregiment. Som holstensk råd har han antagelig deltaget i det berømte påskemøde 1563 hvor krigen mod *Sverige* blev besluttet; med sikkerhed vides det, at han deltog i kongens møde med de ledende officerer i *Holsten* i begyndelsen af maj 1563 hvor de militære forberedelser blev aftalt. Det er uvist, om han hørte til blandt de yngre officerer der, i modstrid til *Johan Rantzau*, *Günther von Schwarzburg* og *Jürgen von Holle*, gik ind for en krig mod den svenske kong.

Underlagt den militære øverstbefalende Günther von Schwarzburg deltog R. med sit hvervede regiment i Elfsborgoperationen 1563. Operationens videreførelse ind i det centrale Sverige mislykkedes på grund af dårligt vejr og sygdom blandt soldaterne. Bragte krigsåret 1563 ikke R. laurbær, så skulle billedet gradvis blive ændret 1564. Efter en nødvinter præget af forsynings-sammenbrud og tillidskriser inden for hærens ledelse viste det nye krigså, at R. var den af lejetropsførerne der havde det fasteste greb om sit mandskab. Da det viste sig nødvendigt at præstere et modspil mod den svenske indtrængen i Norge blev R. i maj sendt ind i Småland med sit forstærkede regiment, men han formåede trods heldige kampe ikke at bide sig fast og var snart tilbage i grænseområdet igen. Et stort anlagt fremstød mod Stockholm i juli med den samlede danske hær brød sammen efter få dages forløb da det lykkedes svenskerne at afbryde forsyningslinjerne, dog synes det som om Georg von Holles og R.s to fodfolksregimenter har været indstillet på at fortsætte fremrykningen på egen hånd. Også det for krigens videreførelse så vigtige Nyborgmøde i dec. 1564, der bragte Günther von Schwarzburgs fald, demonstrerede at R. fremfor andre officerer nød Frederik IIs tillid med deraf flydende begunstigelser af hans soldater. Posten som øverstbefalende skulle efter grev Günthers fald have været overdraget Georg von Holle, men denne havde fået nok af en mere og mere problematisk krig, og efter at gamle Otte "Kruppen en kort tid havde haft den, overtog R. den i foråret 1565 i en alder af 35 år.

R. overtog befalingen i en for den danske krigsførelse kritisk situation. Hærens styrker var ved gentagne reduktioner blevet nedbragt til under 8000 mand og de underbetalte mandskaber inklusive R.s eget regiment nægtede at kæmpe. Ved bl.a. selv at skaffe penge til veje formåede R. at føre sit eget regiment i felten, og forstærket med dansk fodfolk og rytteri lykkedes det ham i juni 1565 at undsætte Elfsborg og Bohus. Forsyningsproblemer og uenighed mellem R. og krigskommissærerne bevirkede dog at operationen ikke kunne videreføres og R. måtte efter et kort plyndringstogt langs Götaelven føre tropperne tilbage til Halmstad. Krisen inden for den danske hær blev af Erik XIV udnyttet til at storme Varberg by og R. kom netop for sent til at redde Varberg slot der faldt den 15.9.1565. En belejring af det af svenskerne erobrede slot måtte snart opgives på grund af kraftig uro i geledderne og R. planlagde i stedet at hærge Västergötland inden vinteren satte ind. Under tilbagetoget fra Varberg stødte den danske hær på den samlede svenske felthær under Jakob Henriksson og

blev tvunget til at tage et slag ved Axtorna den 20.10.1565.

Når en lang og blodig dag kunne ende med en dansk sejr, skal årsagerne ikke blot søges i R.s taktiske geni men også i udprægede mangler hos modstanderen, både på det føringsmæssige og moralske plan. Allerede det indledende svenske angreb formåede ikke at realisere den svenske plan om en samlet opmarch hvor svenskernes talmæssige overlegenhed – 12 000 mand mod ca. 7000 mand – kunne have gjort udslaget, og den følgende kamp blev én lang demonstration af svigtende koordineringsevne. Som en følge heraf kom det svenske fodfolk til at kæmpe opsplittet, og da det tilmed blev næsten totalt svigtet af rytteriet, der helt blev neutraliseret af det danske rytteri, kunne R. efter flere kritiske faser beholde marken og hovedparten af det svenske artilleri. Sejren gjorde R. til en berømt feltherre og Frederik II viste ham den ære at slå en sejrmedalje med R.s billede. Den snak der havde været om at afskedige R. forstummede nu. Væsentligere var, at sejren fik den største betydning for den fortsatte krigsførelse i Norden. I Danmark bortvejredes den nederlagsstemning som mere end et års tilbageslag havde skabt, og der kunne sættes visse forhåbninger til den fortsatte krigsførelse, så begrænsede end ressourcerne var blevet. I Sverige derimod kunne de fortsatte nederlag ikke undgå at få følger for troppernes moral og selvtilliden inden for den militære ledelse.

I sommeren 1566 lykkedes det R. at gennemtrænge den svenske grænsebarriere og trænge ind i Västergötland hvor Bogesund, Skara og Lidköping blev afbrændt og en række svenske depoter gjort til bytte. Stadige fald i mandskabsstyrken bevirkede, at R. ikke turde begive sig dybere ind i Sverige og han valgte i stedet, under stadige kampe med Charles de Mornay, at føre hæren til Elfsborg, hvortil den nåede 18.8., december af sygdom og tab. I den følgende tid blev situationen stadig mørkere ved hæren der i september ifølge en opgivelse skulle være reduceret til en effektiv kampstyrke på 1000 knægte og 1000 ryttere. På trods af kongens indtrængende henstillinger havde R. ikke anden udvej end at opgive felttoget og føre resterne af hæren tilbage til Skåne. R. var dog stadig ubesejret og havde for så vidt præsteret store resultater eftersom han havde forringet Västergötlands værdi som svensk operationsbasis og dermed vanskeliggjort fremtidige svenske belejringer af Götaelvsfæstningerne.

Ved afslutningen af felttoget 1566 havde både ryttere og knægte fået løfte om, at der nu ville blive foretaget en endelig afregning og alle rester blive betalt. Kronens manglende evne til

at overholde løftet kastede hæren ud i en ny langstrakt krise med gentagne tumulter og obstruktioner der udelukkede større militære foretagender gennem det meste af året 1567. R. forfægtede længst muligt sine egne og regimentets interesser og ville ikke uden videre godtage rigsrådets kritiske revision af hans regnskaber. I slutningen af maj kom det herover til et skarpt sammenstød med Peder *Oxe der, hvis vi skal tro Fuggeragenten Wusenbenz, har fået et og andet at høre om sin optræden i udlændighedsårene. Striden blev bilagt ved Frederik IIs mellemkomst, men også senere på året, i sept., kom R. i vanskeligheder på grund af sin skarpe tunge, denne gang synes han at have lagt sig ud med en række rigsråder på spørgsmålet om, hvem der havde skylden for krigen. Deprimeret over hele udviklingen truede R. under et skænderi med kongen den 3.10. med at nedlægge kommandoen. Han blev dog i stillingen men blev efter eget ønske fritaget for administrationen af sit gamle regiment der fremover blev ført af den nye rigsmarsk Frands *Brockenhuus.

Der kan næppe herske tvivl om, at en del af vanskelighederne for R. bundede i, at modstandere af ham inden for det danske rigsråd ønskede at begrænse den indbringende finansvirksomhed, som krigen var blevet for ham. Han havde udviklet sig til en krigsrepræsentant i stor stil og var involveret i et svært gennemskueligt system af lånetransaktioner og kautionsforpligtelser der vel ikke var uden risiko, men dog bragte ham store materielle gevinster. På få år voksede hans godsbesiddelser på bemærkelsesværdig vis. 1564 havde han ved faderens død arvet Deutsch Nienhof og samme år købte han godset Arlewat ved Husum. I jan. 1566 modtog han ved at indløse et pant på 7000 daler Trøjborg slot med tilhørende besiddelser i arvelig forlening mod en forpligtelse til at fortsætte som feltoberst krigen ud. Endelig overtog han i jan. 1567 godset Woldenhorn ved Hamburg med tilhørende fire landsbyer efter tidligere at have indløst Hans *Blomes pant i godset.

Krisen inden for den danske hær måtte virke så meget mere frustrerende på den danske militære ledelse, som man i løbet af sommeren 1567 fik sikre efterretninger om Erik XIVs blodige opgør med den svenske højadel og kongens påfølgende sindssyge. Men først i slutningen af okt. skulle det vise sig muligt at få hæren op mod fjenden; hæren omfattede da blot 4000 mand fodfolk og 2000 mand rytteri. Under den i Sverige rådende opløsningstilstand havde R. ingen vanskeligheder med at trænge frem til Jönköping som svenskerne selv brændte af. Den svage svenske modstand og Frederik IIs indtrængende henstilling

om at lade hæren overvintre på svensk grund fik R. til at forsøge at prøve kræfter med Hålaveden eller „Hulvejen“, en i datiden meget omtalt terrænhindring langs Vätterns østlige bred. Hålaveden blev forsvaret uden idé af svenskerne og under udnyttelse af den svenske konges egne vejforbedringer i stillingen kunne den danske hær forcere forhindringen den 9.–10.11. og trænge ind i Östergötland. Opgaven gik i første omgang ud på at neutralisere Hålavedens retirerende forsvarere, men de svenske styrker opgav successive forsvarslinjer både ved Mjölby og Linköping uden kamp. De svenske styrkers mangel på organisation og kampvilje fik R. til at formode at det skulle være muligt at afslutte krigen ad militær vej, og han appellerede til Frederik II og Lübeck om at sende forstærkninger; R. lovede at hjælpe forstærkningerne over Hålaveden. Med dette løfte var der givet en begrænsning for de følgende bevægelser der nærmest måtte bestå i at holde fjenden fra livet gennem lokale fremstød. Operationerne blev dog udstrakt til Norrköping og Söderköping som svenskerne selv brændte af henholdsvis 3. og 4.12. Det stod nu klart, at svenskerne ville stå fast i en forsvarslinje bag Motala Ström.

I den følgende måned kunne R. spille herre i Östergötland, uden at fjenden kunne stille noget effektivt op imod ham; et svensk forsøg på at rydde ham af vejen gennem lejermordere mislykkedes. I midten af jan. 1568 blev det dog nødvendigt at tænke på tilbagetog, da mandskabsstyrken var svindende og ingen forstærkninger nåede frem. Tilbagetoget blev maskeret gennem et succesrigt angreb på den svenske hovedstilling ved Kungs Norrby 15.1. hvor fjenden blev taget på sengen, et større bytte gjort og de derværende danske fanger befriet. R. gik selv ind for at rykke tilbage over Hålaveden ad samme vej som man var kommet ind i Östergötland, men lod sig dog overtale til at benytte den østligere liggende „Østre Hulvej“. Ved valget af denne passage spillede det også ind, at man regnede med muligheden af at kunne omgå den svenske stilling ved at benytte isen på søen Sommen. Efter angstfyldte timer gik kalkulen op den 25.1., da det satte ind med stærk frost som gjorde Sommens is farbar. Med omgåelsen af Hålaveden var hæren reddet. Den resterende del af tilbagetoget foregik under stadige småkampe med forfølgende svenske styrker der blev splittet af R. i en overlegent ledet manøvre ved Myresjö. 14.2. var hæren tilbage i Skåne og R. kunne gå i gang med at stable et grænseforsvar på benene. Efter at hæren igen var blevet bragt op på en rimelig styrke, gik planerne i sommeren 1568 ud på at rette et angreb mod Varberg og om muligt vide-

reføre operationen ind i Sverige. Nye sygdoms-angreb i hæren og svenskernes tilbud om fredsforhandlinger bragte imidlertid en pause i fjendtlighederne på næsten et år. Efter fredsforhandlingernes sammenbrud blev angrebet på Varberg en realitet i efteråret 1569, og her faldt R. under en inspektion af angrebsstillingerne, ramt af en kanonkugle.

R. hører som taktisk fører til de største vor historiske kender, og ligesom hertugen af Marlborough led han egentlig aldrig noget nederlag. Hans taktiske konceptioner lader sig af kildemæssige grunde desværre ikke karakterisere nøjere, men hans føringspraksis synes nærmest kendetegnet ved en improvisation over den spanske militære skole hvor hovedvægten blev lagt på mere spredte angrebsformer med sværme af bøsseskytter, samtidig med at rytteriets muligheder som stødtrop blev udnyttet til det yderste. En intuitiv fornemmelse for den enkelte kampsituationers vilkår og muligheder synes aldrig at have svigtet ham. Hans ry var stadig voksende hos både venner og fjender og under vinterfelttoget 1567–68 kunne man opleve, at fjendtlige enheder tog flugten blot ved synet af ham. Den koldblodighed der kendetegned ham på slagmarken prægede ikke hans omgang med mennesker. Rapkæftet og spottelysten bragte hans skarpe tunge ham gang på gang i konflikt med såvel rigsråder som undergivne officerer. Også Frederik II fik lejlighedsvis læst teksten, men den gensidige sympati mellem de to mænd var dyb, og kongen holdt hånden over ham. Gennem alle kriser sikredes herved den føringskontinuitet der skulle blive en afgørende faktor i en lang krig. □Liggende statue fra epitafium, noget molesteret (Westensee ved Rendsborg). Træsnit 1582, formentlig af T. Stimmer. Træsnit 1586 og efter dette 1590, 1591 og 1608. Stik 1587, efter dette stik af J. Folkema, 1746. Stik af J. F. Clemens, 1822, efter forlæg af I. M. (Jacob Mores?), efter dette bl.a. stik af Weger, 1855, træsnit 1849, 1855 efter tegn. af C. Aagaard, litografi af P. Gemzøe samt 1850, 1852, 1854 og 1867, endv. mal. af Hans Hansen, 1824 (Fr.borg). Stik af D. Custos, 1603. Mal. (Kunsth. Mus., Wien). Min. fra Thornborgs værksted (Fr.borg). Tegn. (Officersforen. i Kbh.). Fransk stik fra 1700-tallet angives udført efter Kilian. Afbildet s.m. Fr. II på mal. af N. Abildgaard, 1781 (St. mus.), forarbejdet til større mal. ca. 1785 (Chr.borg). Fremstillet på mal. af J. Sonne udst. 1825, af C. F. C. Holm udst. 1834 og af P. St. 1898. Maske af A. Bundgaard. Relief efter stikket fra 1587 på monument 1938 (Varberg). – To medaljer for R.s sejr, 1567 af David Knop, og 1568. Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1778, ved Jægerspris.

Kilder. Danske mag. 3.r.II, 1845 86–103 (R.s beretn. om slaget ved Svarterå); 6.r.II, 1914–16 1–27. Hist. t. 2.r.IV, 1852 185–98 (dokumenter ang. slaget ved Svarterå m.m.). Danske saml. 2.r.II, 1872–73 185–205. Kbh.s diplomatianu, udg. O. Nielsen IV, 1879. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam 2.r.I, 1884 1–700 (beretn. om R.s vinterfelttog 1567–68 m.m.). Harry Bergenblad: Ur D. R.s dagbok, Huskvarna 1967.

Lit. J. A. Fibiger i Mag. for militær videnskabelighed II, 1819 471f og V, 1822 1–200 (optr. i Ny saml. af skrifter, udg. ved Selsk. til de skønne vidensk.s forfremmelse I, 1824 253–528, også udg. særskilt m. titlen: D. R., 1838). G. O. Fr. Westling: Det nord. sjuaarskrigets hist., Upps. 1879 (særtryk af Hist. bibliotek, udg. C. Silfverstolpe VI–VII, 1879–80). A. Heise i Hist. t. 5.r.V, 1885 305–09 312–24 326f 331–33 372–74 381f 385–88. Olaf Teinnæs sst. 10.r.I, 1930–31 78–93. L. G. T. Tidander: D. R.s vinterfälttåg i Sverige 1567–68, Sth. 1886. Samme: Studier över slaget vid Axtorna, Halmstad 1888. Otto Vaupell: Den nord. syvårskrig, 1891. A. Larsen [Liljefalk]: Dansk-norske heltehistorier, 1893 61–92. Samme: D. R., 1898. P. v. Hedemann-Heespen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XXVIII, Kiel 1898 25–27. Samme: Gesch. der adeligen Güter Deutsch-Nienhof I, Slesvig 1906 93–95. Samme i Pers. hist. t. 7.r.IV, 1920 243–46. Troels-Lund: Peder Oxe, 1906 (optr. i Forf.s Hist. fortæll. IV, 1911) 181–86 190–95 212. Kn. Fabricius i Vor fortid I, 1917 267–78. Arthur Stille: De ledande idéerna i krigföringen i Norden, Lund 1918 = Acta univ. Lundensis. N. S. avd. I: XIV, nr. 11 32–43 48 51–59 62–89. Medd. från kungl. krigsark. IV, Sth. 1926 3–128. Bruno Thomas i Nordelbingen XIII, Flensb. 1937 261–63. Fr. Lammert sst. XIV, 1938 310. Bertil C:son Barkman: Kungl. Svea livgardes hist. II, Sth. 1938–39. P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Hasse Petrini: Källstudier till Erik XIVs och nord. sjuaarskrigets hist., Lund 1942 204–29. Peter Hirschfeld: Herrenhäuser und Schlösser in Schlesw.-Holstein, München 1953 (4. opl. 1974). Frede P. Jensen: Bidrag til Fr. II's og Erik XIV's hist., 1978 49f. Samme: Danm.s konflikt med Sverige, 1982.

Frede P. Jensen

Rantzau, Ditlev, rigsgreve, 1644–97, statholder.

* 11.3.1644 i Hamburg, † 8.9.1697 sst. begr. i Itzehoe. F: overstatholder, rigsgreve Christian *R. (1614–63) og Dorothea Rantzau (1619–62). ~ 1° 1664 med Catharine Hedevig Brockdorff, * 17.6.1645, † 25.11.1689, begr. i Itzehoe, d. af Detlev B. til Rixdorf (ca. 1600–70) og Øllegaard Catharine R. (ca. 1625–75). ~ 2° 20.6.1690 med Dorothea Margrethe Benedicte Ahlefeldt, * 28.4.1664, † 20.6.1696, begr. i Itzehoe, d. af ritmester Henrik A. til Lindau (1624–senest 87) og Anna Dorothea v. Baudissin (1636–94). – Far til Christian Ditlev *R. og Wilhelm Adolph *R.

R. rejste 1658–62 og 1663–64 i udlandet, ledsaget af sin hovmester Michael *Vibe, den senere vicekansler i danske kancelli. 1660 immatrikuleredes han ved universitetet i Tübingen hvor han 1661 i anledning af den danske statsomvæltning udgav en disputats *De vicissitudine formarum imperandi*. På den anden rejse opholdt han sig bl.a. i Rhinegnene og Bruxelles, immatrikuleredes 1663 ved universitetet i Orléans, 1666 i Kiel. Ved

Rantzau, Ditlev

faderens død 1663 arvede han, foruden rigsgrevskabet Rantzau, i hertugdømmerne bl.a. Breitenburg, Drage, Neuendorf, Erfrade og Lindved (med Høgsbrogård), i Jylland Gessingholm, Demstrup, Sødringholm og Skovgård. Af de fire sidstnævnte godser samt Eskær, der dog 1681 atter afhændedes, fik han, efter allerede 1671 at være naturaliseret som dansk greve, 1674 ved kgl. bevilling oprettet grevskabet Løvenholm. Han var den danske konges godsrigeste undersåt, men en politisk magtstilling som faderens nåede han ikke. 1669 blev han landråd og vicesatholder i hertugdømmerne, 1671 kammerherre, 1676 amtmand i Rendsborg og gehejmeråd, 1681 svogeren Fr. Ahlefeldts efterfølger som hertugdømmernes statholder. Fra 1670 var han oberst til hest, 1672–76 chef for det holstenske hvervede rytterregiment (fra 1675 livregimentet til hest), 1675–76 tillige for et af ham selv hvervet dragonregiment. Ved et 1669 oprettet testament, som 1671 stadfæstedes af kejseren, traf han den bestemmelse at grevskabet Rantzau og herskabet Breitenburg skulle tilfalde det danske kongehus, hvis han selv eller hans sønner ikke efterlod mandlige livsarvinger, en bestemmelse som var rettet mod eventuelle gottorpske krav på det gamle Barmstedt amt, og som R. i øvrigt senere skal have søgt at få ophævet. – R.s l. hustru var berømt for sin ånd, dannelse og skønhed, hyldedes af satiredigteren Christian "Wernicke" under navnet „Amaryllis" og stod en tid i intim forbindelse med "Griffenfeld, hvem hun i breve til ham kaldte sin „Papa". – Bl.R. 1669. □ Fremstillet på stik fra Kiels univ.s indvielse 1665. Mal. af J. Ovens (Breitenburg).

J. Møller: Cimbria lit. I, 1744 524. Jul. Elias: Chr. Wernicke, München 1888 51–69. D. Dettelfsen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XVIII, Kiel 1888 207–09. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 2 249f.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Rantzau, Frants, 1555–1612, til Rantzau, lensmand. * 28.8.1555 på Segeberg slot, † 21.2.1612 på Skallinge hede i Halland, begr. i Magleby k., Stevns. F: statholder Henrik *R. (1526–98) og Christina v. Halle (1535–1603). ~ 4.10.1584 i Svendborg med Anne Rosenkrantz, * 13.5.1566 på Sandvig i Norge, † 18.10.1618 på Søholm, d. af Erik Ottesen *R. (1519–75) og Helvig Hardenberg (1540–99). – Bror til Breide *R. (1556–1618) og Gert *R. Far til Frederik *R. (1590–1645) og Henrik *R. (1599–1674).

R. studerede i sin ungdom i Louvain 1566–67. I forbindelse med sit ophold her trådte han i tjeneste hos Vilhelm af Oraniens ældste søn Philip Vilhelm, men blev under den nederlandske op-

stand taget til fange af hertugen af Alba. Ved faderens hjælp kom han fri og rejste derefter til Frankrig. 1568–69 var han immatrikuleret ved univ. i Basel, 1570 i Heidelberg. Efter sin hjemkomst tjente han 1577–84 som hofjunker hos Frederik II der synes at have sat pris på ham. 1584–87 var han lensmand på Korsør slot, 1587–88 på Kalundborg, 1588–1611 på Silkeborg og 1611–12 på Tranekær. 1590 fulgte han Christian IVs søster "Elisabeth på hendes brudefærd til Braunschweig; senere ledsagede han den unge konge selv på enkelte af hans rejser. Trods fremrykket alder deltog han i Kalmarkrigen og fandt døden på valpladsen. – Efter faderen havde han arvet Rantzau og Redingsdorf i Holsten; allerede forinden havde han ved sit giftermål fået Søholm i Stevns hrd. samt en del norsk jordegods, og hertil føjede han ved køb Brobygård på Fyn. □ Fremstillingen på sticket af Fr. IIs ligfærd har ikke portræt karakter.

Kancelliets brevøger 1584–1615, 1906–16. – Hans Poulsen Resen: Ligprædiken over F. R., 1612. [Anders Hanssøn:] Ligprædiken over Anne Rosenkrantz, 1621. A. Heise i Hist. t. 5.r.VI, 1886–87 153f. – Brickas saml. i Kgl. bibl.

*Henry Bruun**

Rantzau, Frants, 1604–32, rigshofmester. * 1604, † 5.11.1632 i Kbh. F: statholder Breide *R. (1556–1618) og Christence Viffert († 1604). Ugift. R. var som dreng i flere år page hos den udvalgte prins "Christian og studerede derefter bl.a. ved universiteterne i Jena (1618), Leipzig (1620), Strasbourg, Basel og Genève (1621), hvorfra han drog til Frankrig. Her blev han, uvist hvorfor, 1623 fængslet, men løslodes kort efter og vendte s.å. hjem. 1624 findes han indskrevet ved universitetet i Padova, 1625 ved det i Siena; fra denne anden udenlandsfærd vendte han hjem 1626. Efter faderen havde han, til dels i samejnd med halvbroderen Kaj Rantzau († 1623) arvet flere store godser, bl.a. Rantzausholm, Rødkilde og Lindenberg. Han var en smuk ung mand, indtagende også ved sin elskværdighed og sin fine dannelse. Fra de unge år var han nært knyttet til kongefamilien, som hans far havde været det. Intet under, at Christian IV ønskede at optage ham i regeringskredsen og derved vinde en pålidelig støtte for sin kongemagt. Trods sin ungdom blev han 28.1.1627 medlem af rigsrådet og fik samtidig den siden hans fars død ledige stilling som statholder i Kbh. og Dronningborg i forlening. 1628 ombyttede han dette len med Dalum kloster, 1629 dette med Møn. Allerede 1627 blev han desuden trolovet med kongens og Kirsten "Munks ældste datter, den kun niårige *Anna Cathrine, og indledte derved rækken af

Christian IVs adelige svigersønner. At kansler Christen *Friis, som det fortælles, har haft svært ved at se sin egen myndighed begrænset af den unge statholders, er sandsynligvis rigtigt; men R.s tilknytning til kongen gav ham tillige en særstilling inden for rigsrådet, hvad der trådte frem da han alene 1631 ikke afgav et særvotum mod det kongelige forslag om en ændring af rådets afstemningsmåde. At han havde kongens tillid fik det stærkeste udtryk, da Christian IV 5.4.1632 udnævnte ham til rigshofmester, altså til det højeste rigsembede som havde stået ubesat siden 1601. R. fik herved mulighed for at gribe afgørende ind i dansk politisk udvikling. Men han overlevede kun få måneder sin udnævnelse. Efter et gilde hos kongen på Rosenborg druknede han om aftenen 5.11. i slottets voldgrav. Rygter talte både om trolddom, mord og selvmord; som motiver til det sidste angaves ifølge den svenske resident Fegræus dels strid mellem kongen og R. om Kirsten Munks stilling, dels mangler i den afdødes regnskaber. Herom vides dog intet, og der er intet virkeligt holdepunkt for en forkastelse af de samtidige beretninger der fremstiller det skete som et ulykkestilfælde. Kongen skal selv med fare for sit liv have deltaget i redningsforsøgene og tog sig begivenheden meget nær. □Mal. (Frederikslund). Mal. fra 1700-tallet (Gavnø). Fremstillet s.m. Chr. IV på mal. af Ellen Hofman-Bang udst. 1915.

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard I–VIII, 1878–1947 (reprodukt. 1969–70). Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Ersev II, 1887–88. Kronens skoder I, udg. L. Laursen, 1892. Kancelliets brevbøger 1627–32, 1929–32. – [Jac. Matthiesen:] Progr. fun. over F. R., 1632. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. I, 1876 (reprodukt. 1972) 80–82. S. Birket Smith: Leonora Christiana grevinde Ulfeldts hist. I, 1879.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Rantzau, Frederik, 1590–1645, til Krapperup, Asdal og Bollerup, lensmand. * 4.2.1590 på Silkeborg, † 13.1.1645 i Middelfart. F: Frants *R. til Rantzau og Schöneweide (1555–1612) og Anne Rosenkrantz (1556–1618). ~ 1° 1.5.1621 i Kbh. med Margrethe Putbus til Krapperup, Bollerup og Markie, † ca.1630, d. af Claus P. til Kørup m.m. (1562–1616) og Sophie Ulfstand († 1625). ~ 2° 5.2.1632 i Viborg med Ide Skeel til Asdal, * ca.1610, † 1684 på Eskildstrup, begr. 30.7. i Kbh., d. af rigsråd Otte *S. til Hammelmose (1576–1634) og Birgitte Lindenov (1581–1648). – Bror til Henrik *R. (1599–1674).

Otte år gammel blev R. sendt til opdragelse hos sin bedstefar, den gamle statholder Henrik *Rantzau, og blev efter hans snart påfølgende

død på Breitenburg i Holsten hos farbroderen Gert *Rantzau indtil han 1604–08 var på adelskollegiet i Tübingen; derfra drog han 1608 til Frankrig og 1609 til Italien, hvor han 1610 studerede i Padova, 1611 i Siena. Hjemkommen tjente han i Kalmarkrigen som kornet i Gert Rantzaus livkompagni, men den urolige rejsejyst der fandtes hos ikke få af slægten, bragte ham på ny til udlandet. 1613 fulgte han Jakob *Ulfeldt (1567–1630) til Spanien og derfra foretog han en tur over Italien til Tyrkiet, Palæstina og Egypten. 1615 var han atter hjemme og blev da hofjunker hos Christian IV, 1617 tillige kammerjunker hos den udvalgte prins *Christian. Ved sit første giftermål forlod han hoffet og blev 1622 lensmand over Arensborg på Øsel. Denne stilling hindrede ham dog ikke i at deltage i Christian IVs krig i Tyskland; han var under denne krigskommissær, blev fanget i slaget ved Lutter am Barenberge 1626, men løskøbte sig n.å. Fra 1639 var han flere gange befuldmægtiget på stændermøderne for den jyske adel; dog opholdt han sig mest, særlig efter at han 1634 havde opgivet det øselske len, på den fra sin 1. hustru arvede gård Krapperup i Skåne. Det var også i denne landsdel, at han i sine sidste dage kom til at spille en militær rolle 1644, først ved forsvaret af Landskrona slot, siden som fører for rigsmarsken Anders *Billes livregiment. I efteråret 1644 blev dette imidlertid sendt til Fyn, hvor han n.å. døde. R. var foruden af Krapperup ejer af Asdal (Vennebjerg hrd.) som han fik med sin 2. hustru, og Ormholt (Dronninglund hrd.); 1609–22 havde han besiddet Finstrup (nu Holstenshus, Sallinge hrd.). Han roses for sin gavmildhed mod kirker og hospitaler; bl.a. byggede han i Arensborg en kirke og oprettede en skole der. □Mal. (Frederikslund). Mal. 1633 (Städt. Mus., Flensborg). Ligprædikenstik af Sebastian Lehlin, 1647. Min. fra Thornborgs værksted (Fr.borg).

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard I–VIII, 1878–1947 (reprodukt. 1969–70). Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Ersev II–III, 1887–90. Kancelliets brevbøger 1621–45, 1922–68. – Hans Michelsson: Ligprædiken over F. R., 1647.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Rantzau, Frederik, 1659–1723, gottorpsk kancellipræsident, * 30.1.1659, † 8.2.1723 i Kiel. F: gottorpsk generalvagtmester, landråd og amtmand, oberst Hans R. til Putlos m.m. (1613–73) og Dorothea Øllegaard Blome (ca.1625–95). ~ 1° 1686 (ægtepagt i Kiel 24.11.) med Abel Dorothea v. Thienen, * 1.6.1654, † 7.7.1712 på Knoop (~ 1°

Rantzau, Frederik

med ritmester Joachim Christopher v. Buchwald til Knoop og Nedergaard, 1646–85), d. af Godske v. T. til Kühren (1621–71) og Catharine Meinstorff (1624–62). ~ 2° 2.9.1713 med Sophie Magdalene Reventlow, * ca.1684, † 29.8.1750 på Knoop, d. af Henning R. til Glasau (1640–1705) og Margrethe Rumohr (1638–1705).

R. rejste, efter hjemme at være undervist af Lindholz og Otto Sperling (1634–1715) i Nederlandene, Italien, Schweiz og Frankrig hvor den danske gesandt Just *Høg indførte ham ved Ludvig XIVs hof. 1681 dræbte han i Paris i duel oberstløjtnant Jørgen Vind hvad der nødte ham til at flygte fra Frankrig. Christian V pardonerede 1682 drabet, men det någede altid siden R. Efter sin hjemkomst blev R., som 1676 var blevet dansk kornet og 1677 ritmester i det sjællandske rytterregiment, kammerjunker på Gottorp og landråd og fulgte 1686 hertug *Christian Albrecht til Holland. Efter hertug *Frederik IVs tronbestigelse 1694 blev han amtmænd over Gottorp og Hütten amter og den gottorpske del af Slesvig domkapitels gods. 1696–97 deltog han i forhandlingerne i Pinneberg. Under *Christian Augusts (1673–1726) formynderregering var han 1702–09 gottorpsk kancellipræsident og fik 1705 ventebrev på Bordesholm amt. Fra 1709 levede han nogle år på sine godser men trådte derpå, efter at have besøgt Kbh. som deputeret for ridderskabet, under indflydelse af sin 2. hustru i dansk tjeneste. Han udnævntes 1717 til gehejmeråd og blev medlem af den holstenske landret og kriminalkommissionen til undersøgelse af grev Christian Ditlev *Rantzaus mord (1721–23). R. fik med sin 1. hustru de holstenske godser Knoop, Projensdorf og Uhlenhorst samt Nedergård på Langeland som han dog 1694 afhændede; 1695 købte han af hertug Frederik IV Pahlhorn (Schleswig). – Hv.R. 1717. □Stik af C. Fritsch, 1723.

J. B. Majus: Lob-Rede auf F. R., Kiel 1723. [P. F. Arpe:] Gesch. des herzogl. Schleswig-Holstein Gottorfischen Hofes, Frankf. 1774 5. L. Bobé: Slægten Ahlefeldts hist. 1, 1912 28. Otto Baudissin: Entwurf einer Baudissinschen Familien-Chronik, München 1912–13 59.

*C. O. Bøggild-Andersen **

Rantzau, Frederik, 1744–1822, se Rantzau, Christian, 1684–1771.

Rantzau, Gert, 1558–1627, statholder i hertugdømmerne. * 18.10.1558 på Segeberg, † 18.1.1627, begr. i Kiel. F: statholder Henrik *R. (1526–98) og Christina v. Halle (1535–1603). ~ 1° 22.2.1590 på Kronborg med Thale Thott,

* ca.1550, † jan.1611, begr. i Itzehoe (~ 1° med Arild Urup til Ugerup, 1528–87, ~ 1° med Gisel Podebusk, † 1557), d. af rigsråd Tage Ottesen T. († 1562) og Else Holgersdatter Ulfstand († 1573). ~ 2° 1613 med Dorothea Brockdorff, † 30.12.1629 på Gjesingholm, d. af Ditlev B. til Vindeby (1588–1616) og Ida Rantzau († 1596). – Far til Christian *R. (1614–63). Bror til Frants *R. (1555–1612) og Breide *R. (1556–1618).

R. sendtes i sin tidlige ungdom til faderens veninde grevinde Margrethe af Arenbergs hof i Nederlandene. Derpå foretog han fra 1578 en usædvanlig toårig udenlandsrejse der ikke blot gik gennem Vesttyskland ned til Wien og Ofen, men derfra sammen med et kejserligt gesandtskab helt til Konstantinopel (Istanbul). Og videre endnu. Han rejste til det hellige land, besøgte Jerusalem og Jordanfloden og drog hjem over Cypern og Italien. Der gik siden meget ry af turen som han førte nøjagtig dagbog over.

Hjemme igen var det meningen at han, som broderen Breide, skulle tilknyttes den danske krone og højadel, og 1581 blev han hofjunker hos Frederik II. Udenlandsreisen havde imidlertid givet ham rejsefeber, og allerede samme år var han på farten, med ærinde til Spanien både fra Frederik II og sin far, og også Frankrig og England besøgte han. Kongen satte pris på den unge R. og betroede ham allerede 1584 stillingen som lensmand på Kronborg hvor han bl.a. fik som opgave at føre tilsyn med slottets bygning. 1587–88 forenede han med dette len også Helsingborg. Straks efter Frederik II's død mistede han dog i april 1588 Helsingborg len, men fik til gengæld kort efter indtægterne fra Kronborg sat i vejret. Desuden erhvervede han fra jan. 1588 de afsides norske len Lofoten og Vesterålen hvor svenskerne var begyndt at ekspandere i deres bestræbelser på at sikre sig kystretten. I den situation var det næppe uvigtigt for Frederik II at have en særlig kongetro lensmand her.

Formynderregeringen stod han sig muligvis mindre godt med. I hvert fald opgav han i modsætning til broderen Breide snart den stærke forbindelse med kongeriget. Allerede 1588 tilbød han en engelsk gesandt at træde i dronning Elisabeths tjeneste, og 1590 byttede han Kronborg len med Flensborg amt. Fra da af var hans virke væsentligst knyttet til hertugdømmerne. Under de af formynderstyrelsen foranledigede kraftige stridigheder hernede tog han ivrigt faderens parti, ikke blot over for hertugen af Gottorp, som han mistænkte for at ville tilsidesætte ridderskabets privilegier, men også over for enkedronning Sophie i spørgsmålet om den af hende krævede deling af den kongelige del af hertugdømmerne. Især optrådte han skarpt over for faderens ærke-

fjende, amtmanden i Haderslev Hans *Blome der var drivkraft bag enkedronningens kamp mod ridderskabets flertal og mod rigsrådet i Danmark. På landretsdagen i Slesvig by i marts 1593 kom det til et voldsomt sammenstød mellem dem. Og da Rantzauernes modstand mod delingen af hertugdømmerne sejrede på landdagen i Flensborg sept.s.å., blev Blome afsat og R. hans efterfølger som amtmand. I denne stilling, som han havde til sin død, hævdede han som forgænger Tørring lens gejstlige uafhængighed af Haderslev amt og Riberhus.

Christian IVs udsoning med enkedronning Sophie bragte ebbe i Rantzauernes indflydelse, men ved pres fra landråderne lykkedes det dog 1600 R. at erhverve det statholderembede som faderen halvt i unåde nedlagde 1598. Stadig rejsestysten deltog R. 1602 som frivillig i Maurits af Oraniens kampe ved belejringen af staden Grave i Nederlandene. Efter hjemkomsten viste det sig snart at han besad kongens gunst. Ikke blot led-sagede han denne ved hyldingen i Hamburg 1603, men også på rejsen til England 1606. Og s.å. ledede han et vigtigt gesandtskab til Braunschweig der var med til at markere Christian IVs stigende interesse for den nordtyske politik. I kampen mod rigsrådets udenrigske fredspolitik benyttede kongen sig mere og mere af den utvivlsomme støtte fra R. og broderen Breide til den for ham at se nødvendige krig mod den provokerende kongemagt i Sverige. Og da Kalmarkrigen kom, hvervede R. ikke blot tropper i hertugdømmerne og fik et fodfolksregiment og en fane ryttere på benene. Men han opnåede også vigtige militære poster. Held med sig havde han imidlertid ikke da han trods personligt mod savnede både fremragende taktiske og strategiske evner og disciplinær myndighed. I den vesthær der samledes i Halland under rigsmarsk Sten Maltesen *Sehested var han næstkommanderende. Men hans angreb på Nya Lödöse, Gullberg og Älvsborg mislykkedes. Så kaldtes han til hjælp af den betrængte kongelige østhær ved Kalmar, hvortil han ankom 7.7. efter på blot ti dage at have tilbagelagt strækningen fra Varberg til Kristianopol. Han deltog nu med hæder i den afgørende sejrige kamp 16.7. og blev i Kalmar, da Christian IV 11.9. tog til Kbh. Kort efter drog han til Öland for at ordne forholdene til vinteren, men det lykkedes ham ikke at modstå Gustav Adolfs angreb og generobring af øen. Alligevel bevarede han Christian IVs tillid, og efter rigsmarskens død blev han samme efterår ud-nævnt til feltmarskal. Under felttogene 1612 havde han overkommandoen over Kalmarhæren. I juni lykkedes det ham at tilbageerobre Öland, støttet af Mogens *Ulffeldts flåde, hvorefter

han i henhold til felttogsplanen søgte at rykke frem fra øst mod Jönköping, den sidste af de tre svenske hovedgrænsefæstninger der skulle indtages som forudsætning for Sveriges erobring, efter at Kalmar og Älvsborg var kommet i dansk besiddelse. 6.7. nåede hans tropper Vimmerby, men mangel på proviant, skovens uvejsomhed og mytterier blandt de hvervede knægte fik ham til at beslutte sig til et hurtigt tilbagetog, da han fik underretning om Gustav Adolfs fremmarch mod hærens flanke. Skønt han redede de kongelige styrker fra at blive omgået, viste han under felttoget næppe de fornødne lederevner.

Trods rækken af uheld i Kalmarkrigen udnævntes han 1616 til ridder af den væbnede arm. Det skete netop ved den tid, da Christian IV for alvor indledte den ekspansionspolitik i Nordtyskland, der skulle kompensere for de svenske erobringer i den østlige Østersø og gøre en dansk sejr mulig i den nordiske magtkamp. I denne politik blev R. Christian IV en virksom støtte. Han havde en fremragende hukommelse og en god dømmekraft og hævdedes i det tyske diplomati kun lidt af, at han ikke kunne latin. Det gjaldt især at sikre hertug Frederik koadjutoriet i det militærstrategisk og økonomisk særdeles vigtige Bremen ærkestift der administreredes af *Johan Frederik af Gottorp. Og R. førte gentagne gange forgæves forhandlinger med huset Gottorp herom. 1617 ledsagede R. den unge hertug til Tyskland. Her forhandlede han med domkapitlerne i Bremen og Verden hvor hertugen også var bispekandidat. 1621 var han med i de afgørende forhandlinger om Bremensagen der da blev afgjort til kongens tilfredshed. Og samme år deltog han i de underhandlinger med Hamburg der som gottorperne blev tvunget til at give sig under indtryk af kgl. troppehverninger og til ved Steinburgforliget at aflægge den sædvanlige hylding til det holstenske fyrstehus. 1623 fulgte han hertug Frederik til Rotenburg i det nyerhvervede Verden stift. Her skulle han forhøre sig om amtet Syke som kongen da også endnu samme år satte sig i besiddelse af.

R. stod i reglen for den række af troppehverninger som fandt sted i årene op imod Kejserkrigen. De var ikke blot, som i april 1624, vendt imod Sverige, men skulle (i reglen) udvide og beskytte den voksende kgl. indflydelsessfære i Nordtyskland, især i den vigtige nedersachsiske kreds hvor R. havde nøje indseende med de udviklede forhold. Der er dog næppe grund til at tro, at R. politisk havde kongens hjerte i sine hænder, som en samtidig gav udtryk for. For Christian IV lå ikke under for nogen i denne udenrigspolitisk og økonomisk gunstige periode for kongemagten. R.s indberetninger er desuden

meget refererende og synes ikke præget af ønsker om at påvirke majestæten. Troligt havde han overført en autoritær beundring for den dominerende far på Christian IV og derfor også politisk lagt sig op ad denne. Gang på gang kunne R. imidlertid ved alarmerende indberetninger støtte kongen over for det modstræbende rigsråd i nødvendigheden af at bevilge troppehjælp og diplomatisk støtte til de af de katolske magter og af Ernst af Mansfeld truede områder. En sådan bevilling lykkedes det således at få i jan.1623. Flere gange var R. til stede hos kongen, når afgørende krisesituationer krævede den i Tysklandsforholdene så velinformerede statholders rådgivning. R. var således med på Antvorskov 1618, da rådet afviste kongens store krigsplan mod Bremen stift.

Også på hertugdømmernes indre anliggender brugte R. megen tid, således på grænsestridigheder med Gottorp og ikke mindst på de af kongen forlangte, men mislykkede inddigningsarbejder på Slesvigs vestkyst der næppe havde R.s sympati. Også i stridighederne om Schwabstedt forhandlede han 1617–18. Særlig optaget blev R., da han 1625 kom til energisk at organisere de store rustninger i hertugdømmerne ved Kejserkrigens udbrud. I dennes første år fungerede han som kgl. stabschef og rådgiver. Men i foråret 1626 sendtes han tilbage fra fronten bl.a. for at sørge for, at unionshjælpen fra kongeriget var rede i tilfælde af et angreb på hertugdømmerne. I det skæbnsvangre slag ved Lutter am Barenberg aug.s.å. fik den gamle kriger ingen kommando. Efter dette fik han dog under den for hertugdømmerne truende situation endnu engang lejlighed til at vise sit mod og sin troskab mod kongen. Det skete, da han holdt sit indtog på landdagen i Rendsborg nov.1626 med 50 af ham udrustede ryttere. I en medrivende tale opfordrede han her det modløse ridderskab til kraftige forsvarsforberedelser. Selv ville han trods sine grå hår gå i spidsen mod fjenden. Det lovede han, men nåede det ikke. For på en rejse i jan.1627 til det Kieler-omslag, hvor han i øvrigt i årenes løb gang på gang havde stået for kongens store pengetransaktioner, pådrog han sig en sygdom der medførte døden. Det vidner om hans indflydelse i ridderskabet, som han ganske vist ofte stod i modsætning til som kongens talsmand, at den på landdagen vakte forsvarsvilje efter hans død atter sygnede hen.

Også godspolitikken optog R. i årenes løb. Som faderen og broderen Breide blev han en godssamler af format. I hertugdømmerne arvede han således fra faderen Breitenburg som han bl.a. udvidede med Rastorf. I Slesvig var hans hovedgods Lindeved (Landkr. Flensborg); hertil er-

hvervede han senere Schrevenborn (Kr. Bordesholm), Freienwillen (Angel) og Klægsbøl (Tønder hrd.). Desuden ejede han Morsum på Nordstrand. Tyrstrupgård (Sønder Tyrstrup hrd.) som R. købte 1599 blev 1617 overtaget ved mageskifte af Christian IV, med hvem R. i øvrigt ofte stod i ejendomshandel. Høgsbrogård og Vesterbæk (Hviding hrd.) samt Kogsbøl (Tønder hrd.) købte R. 1613. Spandetgårde (Hviding hrd.) erhvervedes 1616 med andre besiddelser i Spandet sg. og lagdes under Lindeved. I kongeriget koncentrerede R. sine godskøb til Jylland. Her erhvervede han ca.1617 Herningsholm (Hammerum hrd.). 1616 købte han Skovgård (Tørrild hrd.) samt Mogenstrup og Gjesingholm (Sønderhald hrd.). Endelig erhvervede han 1625 de to gårde Demstrup og Sødringholm (Gjerlev hrd.). I Kbh. ejede R. en prægtig gård. Ved Flensborg anlagde han en krudtmølle.

R. foretrak det frie liv som rejsende og soldat, men fik i sine senere år ikke den første lyst indfriet. Som godshandler og husbond, statholder og administrator var han nøjeregnende og vandede sig over, at han havde sit med møje, som han plejede at sige. Og så mentes det endda, at de årlige indtægter af hans ejendomme mod slutningen af hans liv udgjorde 20 000 rdl., foruden hvad korn- og kreaturhandelen indbragte ham. „Når han rejser gennem hertugdømmet kan han overalt overnatte på sit eget gods. Rejser han fra Haderslev til Lübeck, er det ligesådan“, lød det. Faderens lærde og litterære interesser overtog han kun i begrænset omfang. I sin tid på Kronborg var han dog ofte gæst hos Tyge Brahe på Hven, og han bad 1585 universitetet om afskrifter af historiske akter. Faderens humanistiske dannelse ejede han ikke, men var som denne stærkt astrologisk interesseret og tog, ortodoks luthersk kan han var, den senere hofastrolog og kalvinistbekæmper Niels Heldvad under sin beskyttelse. □Malet som 19-årig (Breitenburg). Medalje med to portr., som levende og som død, 1627, efter denne stik 1750, 1777 m.fl.

Kilder. Årsberetn. fra det kgl. gehejmeark. VI, 1876 222–24 (breve). Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I–III, 1878–91 (reproudg. 1969); VII, 1891 (reproudg. 1970); VIII, udg. Johanne Skovgaard, 1947 (reproudg. 1970). Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Ersev 1–II, 1883–88. Kancelliets brevøger 1580–1626, 1903–25. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen III–IV, 1916–17. Fr. IIs enke dronning Sophies kopibøger, udg. Sv. Thomsen, 1937. Historisk mag. I, Sth. 1953 = Hist. handlingar XXXV, I 5–51 (Chr. Friis' brev . . . rörande kriget mot Sverige 1611–12). Jacob Fabricius d.y.s optegn., udg. A. Andersen, 1964. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971.

Lit. [Carl v. Rantzau:] Das Haus Rantzau, Celle 1866 143 147f. Chr. L. E. v. Stemann i Zeitschr. der Ge-

sellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. II, Kiel 1872 150f. Ant. Burchard: Leichpredigt über G. R., Hamb. 1629. Adam Henr. Lackmann: Einleitung zur schlesw.-holst. Gesch. II, Hamb. 1733. Niels Slange: Chr. IVs hist., 1749. Danske mag. IV, 1750 97–119. F. H. Jahn: Grundtræk til Chr. IVs krigshist. I–II, 1820–22. Georg Waitz: Schlesw.-Holsteins Gesch. II, Göttingen, 1852. Jul. Otto Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg I–III, Halle, Magdeburg 1872–94. Axel Larsen [Liljefalk]: Kalmarkrigen, 1889. Samme: Kejserkrigen, 1896–1901. Troels-Lund: Chr. den fjerdes skib på Skanderborg sø I–II, 1893 (også i forf.s Hist. fortæll. III, 5–6. bog, 1911). Fr. Weilbach i Helsingør i Sundtoldstiden, ved Laur. Pedersen I 1926 (også som særtryk med titlen: Kronborg, s.å.). Ingel Wadén: Berättande källor till Calmarkrigets hist., Lund 1936. Sveriges krig 1611–32, udg. den svenske generalstab I, Sth. 1936: bilagsbind I, 1937. Th. Christiansen: Die Stellung König Chrs IV von Dänemark zu den Kriegsergebnissen im Deutschen Reich, Kiel 1937. Hans H. Fussing i Jyske saml. 5.r.III, 1937–38 1–98. Vilh. Wanscher: Kronborgs hist., 1939. H. V. Gregersen: Niels Heldvad, 1957 (ty.udg. 1967). E. Ladewig Petersen: Chr. IVs pengeudlån til da. adelige, 1974. Leo Tandrup: Mod triumf eller tragedie I–II, 1979.

Leo Tandrup

Rantzau, Hans, † ca. 1522, til Neuhaus, råd i hertugdømmerne. Sandsynligvis † i sommeren 1522. F: Henrik R., Schacks søn († mellem 1480 og 1487, ~ 2° med Margrete Heest) og Catharine Pogwisch. ~ 1492 med Margrete Brockdorff, * 1477, † 19.8.1547, d. af Sivert B. til Vindeby († 1500) og Anna v. Buchwald († tidligst 1500). – Far til Breide *R. (1502–62) og Melchior *R. R. nævnes som lensmand på Haderslev slot allerede 1479–83. Under en strid om Slesvig stift 1488 forlenede den ene af parterne ham med Svavsted slot som han siden forstod at fastholde i det mindste til 1495. 1490 nævnes han første gang som hertug Frederiks (senere kong Frederik I) råd og n.å. som hans hofmester; s.å. deltog han som kong Hans' råd i forhandlinger med Lübeck. 1494 og n.å. repræsenterede han hertug Frederik på de to møder i Kalundborg hvor hertugens krav om andel i Danmark afvistes. 1495–99 nævnes han atter som lensmand på Haderslev. 1500 deltog han i fredsslutningen med ditmarskerne i Hamburg; omtrent samtidig blev han lensmand på Segeberg som han beholdt i hvert fald til 1511; desuden fik han flere mindre forleneringer i Holsten. 1503 repræsenterede han sammen med biskop Jens *Andersen Beldenak kong Hans ved det møde i Lübeck, hvis udfald i så væsentlig grad kom til at forværre hertug Frederiks forhold til broderen. Alligevel synes han at have bevaret begges tillid, så at han også i den følgende tid jævnlig anvendtes til forhandlinger med hansestæderne, således af kong Hans ved det vigtige forligsmøde i Nykøbing 1507 og af Christian II ved mødet i Sønderborg 1516; ved Segebergmødet 1520 nævnes han derimod

blandt hertugens råder. Denne ejendommelige dobbeltstilling bevarede han til det sidste. I foråret 1522 nævnes han et par gange som hertug Frederiks marsk, og det må ligeledes være ham der på Levensau-mødet i juli fremsatte Christian IIs ønsker. Sværere er det at afgøre, om han også er den hr. Hans Rantzau der i Bordesholmforliget 13.8. figurerer forrest blandt de hertugelige råder; riddertitlen fører han ellers aldrig, og det kan derfor måske være hans navnkundige slægtning Johan Rantzau. Efter den tid forekommer han i hvert fald ikke.

Hanserecesse 3.r.IV–VIII, Lpz. 1890–1910. – Chr. L. E. v. Stemann i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. II, Kiel 1872 126–28. – C. E. Voss' excerpter i Rigsark.

*Henry Bruun**

Rantzau, Hans, rigsgreve, 1693–1769, overpræsident. * 14.8.1693, † 15.1.1769, begr. i Pløn. F: gehejmeråd Christian R. til Salzau, Rastorf og Ascheberg (1649–1704, ~ 1° 1672 med Catharine v. Qualen, 1649–74) og Margrethe Rantzau (1642–1708). ~ 1716 med baronesse Margrethe Hedeveg Brockdorff, * 1702, begr. 9.5.1741 i Rendsborg, d. af oberst, senere generaløjntant, baron Schack B. (1652–1730) og Sophie Charlotte Vittinghof († 1732). – Far til Schack *R.

Som medlem af en af de mest ansete af monarkiets adelslægter var R. selvskrevet til at gøre hof- og statstjeneste hvad også hans egen ærgerrighed tilsagde ham. Efter en kort periode ved hæren i Norge fra 1717 under den store nordiske krig blev han 1718 landråd i hertugdømmerne. Nu og da kaldt til hoffet blev han 1731 sendt som overordentlig gesandt til England, et hverv han dog med sit heftige og svingende temperament var mindre skikket til. 1746 blev han overpræsident i Altona, men nedlagde posten allerede 1749 på grund af den modstand han mødte. Hans ideal var oplyst enevælde, med alt hvad det indebar af reform i forvaltningen, klarhed og enkelhed i styrestrukturen, forbedret retspleje og begrænsning af sportelsystemet, men han brød sig ikke om modsigelse og magtede ikke at ændre det træge bureaukrati. Sin hovedindsats kom han derfor til at yde som godsejer på det fædrene gods Ascheberg som han overtog 1717. Her opførte han 1725 nye bygninger og gennemførte fra 1739 et landboreformprogram der vakte interesse og beundring viden om. Han var ikke den første i Holsten, men den der gik længst med hensyn til bondefrigørelsen; han ophævede hoveriet, udskiftede jorden og fik gårdene udflyttet samt indførte kobbeldriften, og selv om der ikke er tvivl om at han også handlede ud fra en velforstået egeninteresse lededes han af en

Rantzau, Hans

sværmerisk idealisme, inspireret af tidens beundrede digter og filosof J. J. Rousseau. I Aschebergs berømte park, anlagt efter barokkens mønster, blev der også plads til et stykke „vild natur“, et første tegn på den grydende naturromantik, og en af parkens eremitytter blev tilbudt den efter 1762 landflygtige Rousseau som tilflugtssted.

Aschebergs park hørte til tidens seværdigheder, og både Frederik V og Christian VII aflagde besøg. Under sine år som embedslæge i Holsten var J. F. "Struensee en velkommen gæst hos R., og de reformideer hvormed den unge læge senere chokerede hovedstaden var naturlige samtaleemner her hvor han formentlig har fået cementeret sin politiske opfattelse. – Om sine landboreformer udgav R. *Antworten eines alten Patrioten . . . wie die Baurenstand . . . zu verbessern seien* (Plön 1766). R. gjaldt i samtiden for en hædersmand, meget forskellig fra den efterhånden berøgtede søn, men hans breve til søsteren Anna Sophie Schack (Rigsark.) vidner om at han i meget lignede denne. Såvel pengesorger som ægteskabelige problemer pinte ham, 1733 forlod hustruen ham, angiveligt på grund af hans utroskab. 1728 lod han sig optage i rigsgrevestanden for at kunne gøre krav på det sekvestrede gods Rantzau. – Kammerherre 1725. Gehejmeråd 1744. – Hv.R. 1731. Bl.R. 1767. □ Maleri (Rastorf).

Schlesw.-holst. Provinzialberichte VI,2, Altona 1792 150–57. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30. Chr. Elling: Hofkronik, 1945 9–23. Wolf. Prange i Schleswig-Holstein XXI, Neumünster 1969 148–51. Samme i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch., s.å. 189–229. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972.

Sv. Cedergreen Bech

Rantzau, Henrik, 1526–98, statholder i hertugdømmerne. * 11.3.1526 på Steinburg i Holsten, † 31.12.1598 på Breitenburg, begr. i Itzehoe (St. Laurentius k.). F: Johan *R. (1492–1565) og Anna Walstorp (ca. 1510–82). ~ 1554 med Christina v. Halle, * 11.2.1535, † 26.7.1603, begr. i Itzehoe, († af braunschweigsk adelsmand Frantz v. H. (d. 1553) og Christine Ramel. – Far til Breide *R. (1556–1618), Frants *R. (1555–1612) og Gert *R.

Efter undervisning i hjemmet sendtes R. tolv år gammel af sin far (1538) til universitetet i Wittenberg hvor han skal have deltaget i sammenkomsterne ved Luthers bord. Fra 1548 opholdt han sig i en årrække, dog afbrudt af hyppige besøg i hjemlandet, ved Karl Vs hof, dels i Tyskland, dels i Nederlandene. Han tjente i disse ungdomsår ligesom sin far hertug Adolf på hvis

vegne han 1548 modtog forleningen med Holsten af kejseren. Efter hjemkomsten gik han imidlertid over i kongelig tjeneste, et valg der fik afgørende betydning, ikke blot for hans egen, men for hertugdømmernes historie i mere end en menneskealder.

I marts 1554 blev R. kongelig råd, derefter amtmand på Segeberg og 1.3.1556 kongelig statholder i hertugdømmerne. Hans brugbarhed viste sig straks både til diplomatiske sendelser (bl.a. angående erhvervelsen af Bremen stift for prins Magnus) og rådslagning om hertugdømmernes indre anliggender. Umiddelbart efter Frederik IIs tronbestigelse fik han lejlighed til yderligere at befæste sin anseelse ved sammen med sin far kraftigt at arbejde for kongens deltagelse i Ditmarskerkrigen; bl.a. underrettede han som en af de første denne om hertug Adolfs hemmelige mod Ditmarsken rettede rustninger. Efter landets erobring blev han kongens befuldægtigede ved delingen mellem de tre linjer og fik tilsynet med den kongelige part og med ordningen af den forandrede retsforfatning. I øvrigt gjorde hans indflydelse i slutningen af Christian IIIs og Frederik IIIs regering sig især gældende i de kongelige ægteskabsforhandlingers udviklede, diplomatiske spil. Han var den første til at henlede opmærksomheden på dronning Elisabeth (dec. 1558), men fik dog snart betænkeligheder. Tanken om en habsburgsk prinsesse dukkede op med mellemrum (1558, 1560 og 1562), og fra jan. 1561 var et parti med Maria Stuart et yndlingsprojekt. Hertil knyttede han en eventyrlig plan om at Frederik når han var blevet gift med dronningen af Skotland ville have udsigter ved det forestående kejservalg. Mere begrundede i de faktiske forhold var forhandlingerne (1557–62 og 1565) om ved et ægteskab mellem Frederik og Christian IIs datterdatter Renata af Lothringen at opnå et forlig med det lothringske hus hvis arvekrav, støttet af alliancer til forskellige sider, i en årrække betød en ikke ringe fare for Danmark. R. var til at begynde med fyr og flamme og foretog dec. 1559 en rejse til Nederlandene i dette øjemed – i et brev herfra beder han kongen „E. Kö : Matt. will sich nictes anders van Heirathen inbilden lassen“ da intet andet parti kan skaffe ham sådanne fordele i form af slægtskab og medgift foruden evig ro og fred. På et senere stadium blev han imidlertid takket være hertuginde Christines tvetydige holdning en modstander af partiet.

Et politisk fordelagtigt ægteskab var i disse år for Frederik II et af midlerne til opnåelse af det store mål, fornøjelsen af den nordiske union. Hvorvidt R. har omfattet dette med samme interesse, med andre ord, om han har tilskyndet til

syvårskrigen, er tvivlsomt. Om hans standpunkt ved krigens udbrud foreligger ingen efterretninger. Sikker er det at han med rigtig vurdering af situationen var ivrig for det nærest mulige forhold til Lübeck som en nødvendig forbundsfælle mod Sverige. Under krigen førte han de vigtige forhandlinger med de tyske lejetropførere hvis støtte gjorde kongen uafhængig af det danske rigsråd, og i forening med hertug Adolf sikrede han den holstenske grænse mod den fare som man med mere eller mindre grundlag i virkeligheden bestandig frygtede fra hertuginde af Lothringens og hendes forbundsfællers side. Over for den stigende pengened stod han kongen bi med lån og kaution, især i det kritiske år 1565. Også ved den forholdsregel som gjorde ende på krisen, Peder Oxes hjemkaldelse, var han virksom ved (i brev af 14.1.1566) at tilråde udstedelsen af et nyt lejdebrev da det tidligere udstedte ikke havde frugtet. Som fredsforhandler blev han idelig brugt. Allerede i aug. 1563 var påtænkt, muligvis også på foranledning af R. og hans far, en dansk-svensk underhandling som dog ikke kom i stand, i Rostock. Senere deltog han i de resultatløse møder i Rostock (1564) og Stralsund (1567) og i den endelige fredsunderhandling i Stettin 1570. – Også i det sidste tidsrum af Frederik II's regeringstid var han en del anvendt som diplomatisk forhandler – med Hamburg, Schauenburg, England. Takket være sine forbindelser i udlandet var han tillige i stand til gennem stadige indberetninger at holde kongen bekendt med verdensbegivenhederne. Han foretrak som regel lempelige forholdsregler (således over for Hamburg) og var af grundsætning opportunist – „gute wordt schaden nergent zu, man thu gleichwol, was die gelegenheit erfordert“ hedder det i et brev til den unge konge. Trods sin personlige, oftere udtalte uvilje over religionsforfølgelserne i Frankrig og Nederlandene frarådede han tilslutning til England i kampen for den protestantiske sag. I øvrigt synes han ikke i de senere år at have udøvet nogen afgørende indflydelse således som ved ægteskabsforhandlingerne.

Som gesandt repræsenterede R. lige så vel kongerigets interesser som hertugdømmernes. Kun i underhandlingerne om forleningen med Slesvig kunne han, som rimeligt var, ikke optræde på kronens vegne, men ved forleningshøjtideligheden i Odense 1580 var han Frederik II's stedfortræder i hans egenskab af hertug af Slesvig og blev ved denne lejlighed belønnet med elefant-ridderordenen. At fastlæggelsen af Slesvigs statsretslige stilling var ham magtpåliggende er utvivlsomt. Det samme gælder ordningen af hele det fyrstelige fællesstyre og af retsplejen. Han fik

gennemført ansættelsen af en landkansler, deltog i udgivelsen af landretsordningen af 1573 og var i kongens fraværelse leder af landretsdagene – ifølge sine modstanderes opfattelse dog ikke altid med tilstrækkelig upartiskhed. Som kongens repræsentant i fællesregeringen havde han idelige forhandlinger med Hans den ældre og Adolf, og det lykkedes ham i det hele at bevare et korrekt, ja endogså venskabeligt forhold til den sidste – en ikke let opgave. Også landdagene forløb uden større gnidning under hans ledelse. Ridderskabet fik bekræftelse på sine både politiske og godssejerlige privilegier, og optagelse af Hans den yngre blandt de regerende fyrster hindredes – hvilket antagelig ikke mindst skyldtes ham. I de kongelige landsdeles indre styrelse var hans indflydelse stor på så vigtige områder som udnævnelse af råder, bortgivelse af amter o.l.

Forudsætningen for R.s magtstilling var kongens tillid. Fra de yngre år giver brevene angående ægteskabsforhandlingerne indtryk af et nært, næsten fortroligt forhold. Statholderens bevægelighed og sans for eventyrlig politik såvel som hans – til tider ret grovkornede – gemytlighed har taltalt hans kongelige herre. I de senere år er forbindelsen vistnok blevet løsere, og også R. kunne rammes af Frederik II's altid let vakte mistillid. Men han bevarede dog gennem den lange årrække sit indflydelsesrige embede og sin konges gunst. En væsentlig faktor var hans rigdom som satte ham i stand til at yde Frederik II en anselig række lån. Endnu 1582 var denne i gæld til ham. Af betydning var det især at han i begyndelsen af 1564 tillige med fire andre holstenere kautionerede for et stort lån hvorved syvårskrigen muligvis blev i det første stadium. Som pant havde han sit eget amt Segeberg og Flensborg amt. Desuden fik han 1564 ventebrev på alle sin fars len (navnlig Ålholm len) i kongeriget. Disse måtte han dog tilbagegive senest 1569, og 1574 indløstes Segeberg amt – hvoraf han derefter betalte en afgift – og Salling hrd. på Fyn som han havde haft fra 1571.

Grunden til sin velstand havde han lagt ved sit ægteskab med den hovedrige arving Christina v. Halle, og han forstod, i lighed med andre af den holstenske adel, men vistnok i større stil end nogen anden, at forøge den ved pengeforretninger. Blandt hans skyldnere var, foruden Frederik II, hertug Adolf, Philip II af Spanien og staden Antwerpen med hvilken han førte en langvarig strid om betaling af gælden. Med kapitalen var forbundet godsrigdom. Ved arv havde han efter sin far Breitenburg og Melbeck og efter sin svigerfar et par braunschweigske godser. Hertil kom et stort antal, erhvervede ved en række af køb (1563–90) i Slesvig og især i Holsten. Ved

sin død ejede han atten adelige godser foruden mindre gårde og købstadhuuse (bl.a. i Flensborg, Lübeck og Hannover). Til godserne knyttede han industrielle anlæg, olie-, papir-, kobbermøller m.m. (i alt 39). Et tiltalende udslag fik hans interesse for eftermælet i hans iver for træplantninger til gavn for de kommende slægter. På Fyn købte R. 1568 Holme kloster af kongen. Gården omdøbte han til Rantzausholm (nu Brahetrolleborg) og gav den til sin søn Breide. Også andre af sine sønner anbragte han med velberåd hu i kongeriget ligesom han stod i venskabeligt forhold til Danmarks betydeligste mænd – Peder Oxe, Niels *Kaas, Holger *Rosenkrantz, Tyge *Brahe hvis sidste tilflugtssted inden han forlod Norden blev det R.ske Wandsburg. Hvis man vil opfatte ham som tysk-dansk helstatsmand må trykket dog lægges på det tyske. „Cimbrien“ var hans fædreland, hans politik var den traditionelle ridderskabelige – bevarelsen dels af hertugdømmernes forbindelse med kongeriget, dels af deres selvstændige stilling i forhold til dette og indadtil fæstnelse af fællesskab og stænderstyre. Begunstiget af forholdene og af egen dygtighed var det lykkedes ham at gennemføre den under overholdelse af troskaben mod den kongelige linje.

Anderledes blev det i formynderregeringens tid da harmonien forstyrredes samtidig med at R.s betydning i dansk historie forstærkedes på grund af det livlige sammenspil mellem riget og hertugdømmerne. Der herskede til at begynde med et vist modsætningsforhold mellem ham som på én gang var kongelige statholder og ridderskabets leder, og det danske regeringsråd der under Christian IVs mindreårighed repræsenterede kronens højhed over Slesvig. Fælles fjendskab kom imidlertid til at forbinde de to parter. Hans *Blome, R.ernes bitre fjende, var en svoren tilhænger af regeringsrådets modpart i striden om den unge konges person, dronning Sophie, og først og fremmest blev netop hun den mod hvem R. (som fører for ridderskabets flertal) og det danske regerings- og rigsråd forenede sig i fælles modstand. Hans forhold til Frederik IIs unge enke havde til at begynde med været velvilligt. Ved den til valg og hylding indkaldte landdag 1588 skabte den gottorpske hertugs ukloge optræden et forbund mellem alle andre magtfaktorer, og det var endvidere efter R.s tilskyndelse (rimeligvis for at undgå indblanding af regeringsrådet) at Sophie 1590 overtog formynderskabet for Christian IV i hertugdømmerne. Men hendes formål – hævðelse af fyrstemagten uden for meget hensyn til privilegierne og af de yngre sønners arveret til dele af hertugdømmerne – kom snart for dagen og måtte, så meget mere

som hun optrådte med heftighed og hensynsløshed, føre til strid med stænderne. De muligheder for støtte hos de kongerigske myndigheder som hun på visse punkter kunne påregne udnyttedes ikke, takket være R.s diplomatiske evner eller måske i lige så høj grad takket være Sophies mangler i så henseende. Tværtimod gjorde hun på én gang front mod statholderen i hertugdømmerne og regeringsrådet i kongeriget, og striden hvis gang ikke her kan følges i enkeltheder måtte derfor ende med hendes nederlag. Hvor nær spændingen var ved bristepunktet viste sig ved en landretsdag i Slesvig (marts 1593) under hvilken det kom til voldsomme sammenstød mellem Hans Blome og R.s søn Gert, og mellem den gottorpske hertug der var Sophies forbundsfælle og R. selv. Denne foreslog derefter regeringsrådet at gøre en ende på Sophies formynderværdighed, altså at kuldaste den ordning der skyldtes ham selv. Allerede tidligere havde dette – om det var sket med R.s vidende er uklart – anmodet kejseren om at erklære Christian IV for myndig i Holsten, og efter modtagelsen af det kejserlige mandat foregik Christians overtagelse af regeringen i hertugdømmerne 1.9.1593 ved en landdag i Flensborg.

Regeringsrådet i forbund med R. optrådte ved denne lejlighed med stor skarphed over for Sophie som kun nødtvungent anerkendte Christian som myndig og i den følgende tid fastholdt sin ret til stadig at udøve formynderskabet for sine to yngre sønner for hvem hun krævede arvedeling af hertugdømmerne. Til bekæmpelse af dette standpunkt var det R. en let sag at forene hele ridderskabet og ligeledes at sikre sig Christian selv som forbundsfælle mod moderen. Han stod for så vidt som sejrherre, men det viste sig snart at hans alliancer både med regeringsrådet og med den unge konge var for afhængige af forbigående gunstige konjunkturer til at få varighed. Endnu i sept. 1595 ledsagede han Christian IV på hans rejse i Tyskland, men i øvrigt blev hans indflydelse stærkt tilbagetrængt efterhånden som det gode forhold mellem Christian og hans mor genoprettedes, og han fik befaling til at udskyde de vigtigste anklagepunkter i den af ham mod Hans Blome anlagte retssag. Den unge konge havde besluttet at gøre en ende på ridderskabets heftige indbyrdes stridigheder. Han benyttede en – næppe helt alvorligt ment – ytring af den gamle statholder til at afkræve ham hans embeder (jan. 1598), og halvt nødtvungent måtte R., et år før sin død, opgive statholderposten og Segeberg amt. På et vigtigt punkt havde dog, trods hans personlige nederlag, hans og hans fællers kamp nået sit mål og godtgjort sin berettigelse idet en fornyet deling af hertugdømmerne

blev undgået. Også stændernes privilegier var uantastede, og varslerne om den kommende nedgang af stændermagten var endnu kun svage. Den uenighed inden for ridderskabets egne rækker som havde vist sig i de senere år i form af opposition mod R.s førerskab skyldtes vistnok snarere personlige end principielle grunde, bl.a. godsstridigheder. Hans Blomes fjendskab var nedarvet. En vis uvilje mod R.s veltømrede familiedynasti (seks sønner som nåede voksen alder og fem svigersønner) er i øvrigt ikke uforklarlig.

Som politiker var R. en mand med sund sans og et vist mådehold, når hans heftige temperament ikke tog luven fra ham, en behændig forhandler der helst for med lempe – „naadekær og Allemands Ven“ var Sophies spottende karakteristik. Til tider kunne en tilbøjelighed til eventyrlige planer vise sig, men de store tankers mand var han ikke, og både som statsmand og personlighed stod han tilbage for mænd som Johan Rantzau og Peder Oxé. Hans forfængelighed kan ikke have været skjult for samtiden og var det heller ikke, men kom vel især frem over for litterære klienter i en ubegrænset evne til at fordoje deres smiger. I øvrigt giver et par af hans småskrifter (almanakken *Diarium Romanum* og lægebogen *De conservanda valetudine*) et billede af ham i privatlivet som den ivrige landmand og jæger og omsorgsfulde familiefar – ikke for intet var Xenophon hans yndlingsfilosof. Med sin hustru levede han efter sit eget udsagn „satis amanter“. Fru Christina synes at have været en forretningsdygtig dame der selvstændigt ledede sine penge- og godstransaktioner.

Den travle politiker, storgodsejer og pengemattador – dygtig, sneidig og gemytlig, til tider grov og buldrende af optræden – havde imidlertid, under sin optagethed af livets håndgribelige realiteter også sysler og interesser af en anden art. Under studietiden som strakte sig til hans 20. år modtog han varig påvirkning af den ved universitetet i Wittenberg rådende melanchthonske humanisme med dens mangesidige, både ånds- og naturvidenskaben omfattende dannelse. Også i Nederlandene såvel som ved hyppige besøg ved tyske fyrstehoffer fik han stærke indtryk af renæssance og humanisme, og ved brevveksling livet igennem med lærde i så godt som alle Europas kulturlande søgte han yderligere næring for sin åndelige trang. De mangesidige interesser satte frugt i forfatterskab. Til hans historiske produktion hørte de rantzauske af R.s forfængelighed stærkt prægede slægt- og godsbeskrivelser, men også et (pseudonymt) arbejde om ditmarskerkrigen (1570) og en (først trykt 1739 hos E. J. Westphalen, Monumenta I) beskrivelse af

„den cimbriske Halvø“ (o: landet fra Skagen til Elben), rig på gode topografiske oplysninger. Bl.a. findes her den første afbildning af Jellingstenen. Kendsgerningernes tørre kost serveres på humanistisk vis krydret med digte til fortidige og nutidige cimbrers ære (fra Noahs sønnesøn til Johan Rantzau). R.s forfatterskab omfattede alle moderetninger i tiden. Det latinske versemageri som betegnede dannelsens højdepunkt dyrkede han med iver og med lige så megen færdighed som samtidige litterater, ligeledes de yndede okkulte videnskaber. Han nærrede en fast tro på drømme og varsler og på stjernernes indflydelse på mennesket og dets skæbne. Bl.a. har han skildret sit eget levned helt igennem set fra et astrologisk synspunkt (*Thematum coelestium . . . directiones*, 1611). I anledning af et sygdomsanfald 1570 er han dog oprigtig nok til foruden den astrologiske årsag at anføre den gode rus som han drak for at fejre Stettinfreden! Hans astrologiske skrifter var meget ansete og udkom i talrige oplag. Uden forsøg på en virkelig forskning anvendes som bevismiddel i det væsentlige kun en opdyngning af citater af alle tiders forfattere og af historiske eksempler – en dog lejlighed for R. og hans medarbejdere til udfoldelse af lærdom. Problemet om stjernetroens forenelighed med den kristne tro viger han uden om. Gud styrer stjernerne og herigennem skæbnen, den faste verdensorden, men der er også plads for Guds umiddelbare indgriben såvel som for den frie menneskelige vilje. – Hans religiøse overbevisning giver sig især udtryk som en stærk tro på forsynet og på livet efter døden, og i tanken herpå søgte han trøst over tabet af fire voksne børn ved en tidlig død. Samtidens meningskampe inden for den protestantiske verden synes han ikke at have befattet sig med hvorimod han nærrede en ejendommelig interesse for katolicismen og dens ledende mænd, ligesom han var velbevandret i kirkefædrene. Måske hænger denne interesse sammen med germanerens hos R. udprægede naive beundring for alt sydeuropæisk åndsliv. Også den erkendelse af lykkens (ikke mindst hofgunstens) ubestændighed som er fremtrædende hos ham er vel hentet fra den italienske humanisme, måske dog også fra egen erfaring.

R. hævdede sig på intet område ud over dilettanteriet. Tyge Brahes forsøg på gennem iagttagelser at gøre astrologien til en gren af naturvidenskaben har han ikke haft forståelse af, og som historiker formåede han ikke i lighed med Arild Huitfeldt at udnytte sine egne rige erfaringer som politiker. Hans væsentlige og meget store betydning blev den at han i kraft af sin interesse og sin rigdom kunne virke som formidler af de åndelige værdier. Af hans lærde forbindelser er

navnlig forholdet til Tyge Brahe, til den kølnske kosmograf Georg Braun og den italienske prælat Minutius de Minutiis af interesse. Blandt hans korrespondenter blev mange hans medarbejdere. Af sådanne sysselsatte han en stor stab, ikke blot i hertugdømmerne, men også i Tyskland, og det er vanskeligt at afgøre hvor meget af hans arbejde der skyldtes disse. Han var selv virksom medarbejder ved udenlandske historiske arbejder, især ved G. Brauns kosmografiske værk *Theatrum Urbium* som, takket være R. og de af ham anbefalede bidragydere, forsynedes med værdifulde billeder og beskrivelser – i mange tilfælde de ældste der findes – af byer og slotte i hertugdømmerne og kongeriget. Dette arbejde som mellemmand var af stor værdi i en tid da al nordisk litterær produktion på grund af mangel på forlags- og bogtrykkervirksomhed var afhængig af forbindelsen med syden. – Især bør eftertiden være R. taknemmelig for hans stiftelse af en værdifuld bogsamling som skal have talt 6300 bind, blandt hvilke talrige (især fra Segeberg kloster stammende) inkunabler og håndskrifter. Efter de wallensteinske troppers erobring af Breitenburg 1627 blev hovedbestanden af bøgerne bortført og skænket til jesuiterkollegiet i Prag. Adskillige findes dog også spredte i danske, svenske og tyske biblioteker.

R.s virksomhed som lærd og litterat bør billigvis opfattes som udsprunget langt mindre fra hans forfængelighed end fra en ægte og levende åndelig sans. Lærdom (når undtages aneforskning) var i og for sig ikke ønskelig, næppe standsmæssig for en grandseigneur. I højere grad var kunsten, især bygningskunsten, et naturligt virkefelt for den holstenske ridder der higede efter at blive renæssancefyrsters ligemand. Om hans talrige bygninger, af hvilke ingen er bevarede, kan man kun danne sig et begreb gennem de beskrivelser og gengivelser som han selv, i kraft af sin iver for at bevare sit ry for eftertiden, lod udgive. Breitenburg beholdt i det væsentlige sin tunge, middelalderlige stil, Wandsbeck (af R. kaldet Wandsburg) opførtes (1568) som et gammeldags holstensk dobbelthus og Nütschau (1577) som et trehus, begge med sammenbyggede langsider. Derimod var Redingsdorf (1575) og endnu mere Rantzau (1594) ved det åbne anlæg og den symmetriske grundplan prægede af renæssancen. Tidligere og fuldstændigere var renæssancens sejr inden for dekorationen, idet vinduer, portaler og gavle også på bygninger i den gamle stil, fik en rig moderne udsmykning hvortil kostbare materialer som italiensk marmor og forskellige arter af sandsten indførtes langvejsfra. Samme brydning mellem gammelt og nyt kan iagttages i hele Norden, og udviklingen fulgte samme tem-

po. Visse renæssanceformer, således fritrappen til afløsning af det lukkede trappetårn, synes R. at have været den første til at anvende, men i det hele og store kan han næppe kaldes banebryder, da fx Kronborg, Uraniborg og Trøjborg byggedes før Rantzau. Om hans bygmestre har været hjemlige eller fremmede vides ikke. Når han med stolthed taler om sin „italienske“ arkitektur må dette udtryk ikke tages alt for bogstaveligt med hensyn til bygningernes grundplan. Både vesttysk, nederlandsk, fransk og italiensk påvirkning gjorde sig gældende, rimeligvis efter tidens skik ofte formidlet gennem billedværker. Af sådanne erhvervede han sig gennem årene (i det mindste fra 1587) en del fra Italien, ved hjælp af Minutius, og hans forkærlighed for søjler og obelisker og for italienske enkeltheder i dekorationen kan sikkert føres tilbage hertil. – Heller ikke af de R.ske herresæders indre udstyr er noget som helst bevaret, men af beskrivelsen af Breitenburg fremgår det at stuerne har haft en lignende renæssancedekoration – tavlede lofter og på væggene udskårne træpaneler, stafferede med farver og indlagt arbejde – som vi senere finder i rigere udvikling på kongeslotte som Kronborg og Fr.borg og i det gottorpske slotskapel. At de samtidige adelsboliger i så henseende har kunnet måle sig med Breitenburg er næppe sandsynligt. Til slottets kunstskatte hørte også de malede portrætter af alle landes og tiders krigshelte og fyrster som smykkede væggene. Samme indhold havde Mediciernes billedsamling i Firenze såvel som de fyrstelige habsburgske og bayerske museer hvis portrætter, direkte eller indirekte var kopieret efter den italienske humanist Paolo Giovios samling i Como. Det samme gælder ganske utvivlsomt også en stor del af de breitenburgske billeder der var erhvervet gennem Minutius, og også på dette område fremtræder R. altså som en repræsentant for renæssancen – den eneste i Nord- og Melleuropa. □Mal. 1574 (Breitenburg), samme type i relief på sølvkrus (forhen Schleswig-Holsteinische Landesmus.) og i stik af Jacob Mores d.æ., 1574, samt i medalje af samme, s.å. Stikket er gengivet i stik 1581, i træsnit 1582, 1583, af H.B. 1585, to 1590, 1591, 1595, af A.F. m.fl. og i min. fra Thornborgs værksted (Fr.borg). Medalje 1577, gengivet i stik bl.a. 1745. Medalje 1584, gengivet i træsnit 1593. Stik af J. Mores, 1585, efter dette træsnit s.å. og stik 1704. Mal. 1586 (Breitenburg, Brahetrolleborg), efter dette stik 1588 og 1589 og to træsnit 1593, 1595 samt tegn. af Chr. Hetsch (Fr.borg). Træsnit 1586 og efter dette træsnit 1590 og 1591. Mal. (Kunsthist. Mus., Wien), formentlig udført efter stik af H. Goltzius, 1587, efter dette stik af D. Custos 1605, stik 1704, af J.

Folkema 1746, af J. Haas 1753 m.fl. samt træsnit 1862 og litografi 1867. Stik 1587. Stik 1588 efter mal. af Daniel Freese. Træsnit 1590. Afbildet knælende på stik 1590 og træsnit 1591 af et forsvundet epitafium i Itzehoe k. Træsnit af begravelseskapellet med portræt af R. på væggen. Medalje 1591 og 1592, sidstnævnte gengivet i stik 1745, i stik af Meno Haas m.fl. Træsnit 1596. Stik af Nicolaus Andrea, 1596, og stik efter dette af J. B. Brühl, 1739. Mal. 1598 (Breitenburg) og mal. s.å. (Fr.borg). Stik 1603 efter forlæg i Ambrasersamlingen, efter dette stik 1735. Tegn. (kobberstiksaml.). Lille guldmedalje. Mal. (Krengerup). Min. (Ledreborg).

Georg Crusius: *Descriptio Bredenbergae*, u.st. 1569. Steph. Macroplus: *Immortalitas H. R.*, Hamb. 1599. J. Moller: *Cimbria lit.* III, 1744 567-99. Fr. Krarup i *Hist. t. 4.r.II*, 1870-72 900-36. L. Daae i *Hist. t. II*, Kria. 1872 46-110. Fr. Bertheau i *Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch.* XVIII, Kiel 1888 131-96; XXI, 1891 307-64 og XXII, 1892 239-83. Rich. Haupt sst. LVI, 1926-27 1-66. Troels-Lund: *Hist. fortæll.* III, 1911. Vilh. Lorenzen: *Rantzauske borge og herresæder*, 1912. O. Walde i *Bibliografiska undersökningar tillägnade C. Annerstedt*, Upps. 1914 239-50 (også i *Nord. t. för bok- och biblioteksväsen I*, Upps. s.å. 181-92). Otto Brandt: *H. R. und seine Relationen an die dänischen Könige*, München, Berlin 1927. Isak Collijn i *Zentralblatt für Bibliothekswesen L.* Lpz. 1933 111-20. Samme i *Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XXVI*, Upps. 1939 125-53, XXVII, 1940 179-238 og XXVIII, 1941 1-14. Sønderjyllands hist. II, 1937-39. Rich. Haupt i *Nordelbingen XIV*, Flensb. 1938 335-42. Johanne Skovgaard sst. XV, 1939 100-25 (med fortegn. over R.s breve). Poul Colding: *Studier i Danms politiske hist.*, 1939. Laur. Nielsen: *Dsk. privatbibl. I*, 1946 33-39. - Statholder H. R. s relationer og C. E. Voss' excerpter i *Rigsark. Additamenta 138a 4° Kgl. bibl.*

Johanne Skovgaard*

Rantzaу, Henrik, 1599-1674, rigsråd, stiftamtmand. * 26.1.1599, † 16.1.1674, begr. i Rårup. F: Frants *R. (1555-1612) og Anne Rosenkrantz (1566-1618). ~ Sophie Lindenov, * 1.3.1589 på Hindsgavl, † 19.3.1666 (~ 1° 1605 med Knud Gyldenstjerne til Ågård, 1575-1627), d. af Hans Johansen L. til Fovslet (1542-96) og Margrethe Ottesdatter Rosenkrantz (1552-1635). - Bror til Frederik *R. (1590-1645).

R. studerede fra 1614 i Herborn, derefter i Genève (1618), Orléans (s.å.) Padova (1621), Siena (1622) og foretog 1623 en rejse i Orienten, på hvilken han bl.a. besøgte Grækenland, Cypern, Jerusalem, Egypten og Konstantinopel (Istanbul), og som han skildrede i sin 1669 i Kbh. udkomne *Reise-Buch auf Jerusalem, Cairo und Constantinopel*. Efter sin hjemkomst synes R. at have levet mange år i ro, og det er først med Frederik IIIs tronbestigelse, at han træder frem i det offentlige liv; som en mand af mange kundskaber, ja måske lærdom, er han faldet i denne kon-

ges smag. 1649 optoges han i rigsrådet, og n.å. fik han Åkær len som han 1660 ombyttede med Dronningborg len der imidlertid 1661 afhændedes af kronen. 1656 ledsagede han kongen til Norge, mens hans hustru kaldtes til Kbh. for at holde dronningen med selskab. Efter at have deltaget i Karl Gustav-krigene (bl.a. juli-okt. 1657 som leder af Jyllands forsvar) og (senest febr. 1660) været medlem af krigsrådet bar han ved arvehyldingen 1660 rigsbålet; kort efter af lagde han ny ed som rigsråd og fik 1662 bestalling som sådan. I begyndelsen af 1671 udnævntes han til gehejmeråd, assessor i statskollegiet og højesteret og snart efter til stiftamtmand over Århus stift samt amtmand over Havreballegård, Kalø og Stjernholms amter; s.å. blev han tillige kammerherre hos kongen, et nyt bevis på dennes yndest. R. arvede efter faderen Brobygård (Salling hrd., solgt 1635) og Schöneweide i Holsten; med hustruen fik han Ågård (Vester Han hrd.), Møgelkær (Bjerger hrd.) og Jensgård (sst.); han var desuden ejer af Rosenvold (Bjerger hrd.), Oregård (Skovby hrd., solgt 1664), Heiselt (Dronninglund hrd., 1662-70) og Ålegård (Øster Han hrd.) samt af Sem i Norge. □ Stik af A. Havelwagh, 1671, efter forlæg af A. Wuchters, hører stik af J. Folkema, 1746, og efter Folkema min. fra A. Thornborgs værksted (Fr.borg). Afbildet på Heinrich Hansens mal. 1880 af arvehyldingen 1660 (sst.).

Aktstykker og oplys. til statskollegiets hist., udg. Johs. Lindbæk I-II, 1903-10. - J. Moller: *Cimbria lit.* I, 1744 526. T. de Hofman: *Hist. efterretn. om velfortjente da. adelsmænd I*, 1777 125f. K. C. Rockstroh: *Udvikl. af den nationale hær i Danm. I*, 1909. L. Bobé: *Slægt Ahlefeldts hist. I*, 1912 XCV. C. O. Bøggild-Andersen: *Hannibal Sehested I-II*, 1946-70.

C. O. Bøggild-Andersen*

Rantzaу, Johan, 1492-1565, rigsråd, feltherre. * 12.11.1492 på Steinburg, † 12.12.1565 på Breitenburg, begr. i Laurentius k. i Itzehoe. F: amtmand på Steinburg Heinrich R. (ca. 1437-97) og Ölgard Buchwald (ca. 1458-1538). ~ ca. 1523 med Anna Walstorp, * ca. 1510, † 29.12.1582 på Breitenburg, d. af Gert W. og Katharina Rantzaу. - Far til Henrik *R. (1526-98).

R. var utvivlsomt den yngste af Heinrich Rantzaуs fem sønner. Et afladsbrev fra 1498 nævner hele søskendeflokken, et andet fra 1505 kun moderen og børnene Johan og Anna. Sin opvækst har han da formentlig tilbragt hos moderen i Itzehoe. 1515 indledte han en større udenlandsrejse der i tidens stil fulgte pilgrimmenes spor. I april besøgte han Compostella, og allerede i slutningen af maj var han i Rom. Senere nåede han Palæstina hvor han blev slået til „gylden“ ridder.

I sønnens levnedbeskrivelse skildres rejsen i dramatiske enkeltheder, men næppe helt påideligt. Her hedder det også at han endnu som barn var løbet hjemmefra for at drage i felten. Vist er det at han ved hjemkomsten ca. 1520 var i besiddelse af ridderlige færdigheder og kunne begå sig blandt tidens uregerlige lejetropper hvilket kom ham til nytte under de forestående omvæltninger. Foreløbig udnævntes han til hofmester for hertug Christian (III) hvis myndige rådgiver han blev i en årrække. 1521 ledsagede han denne til rigsdagen i Worms hvor begge deltog i den store turnering. Ved broderens død s.å. overtog han Steinburg amt og blev snart den førende politiker omkring hertug Frederik (I). Han forhandlede med Lübeck, deltog i Bordsesholm-forliget 13.8.1522 og Plön-aftalen 1.9. W. *Utenhof nævner ham først af de rådgivere der rådede hertugen til at modtage det jyske oprørspartis tilbud om tronen jan. 1523 og fremhæver hans indsats for at finansiere magtskiftet ved et lån på Kieler omslag. De samtidige dokumenter viser i hvert fald at han var den drivende kraft bag hertugens rustninger, og at han i realiteten var feltherren bag Danmarks erobring i den følgende tid.

Det er givet at R. havde en væsentlig andel i den gottorpske linies ophøjelse. Lønnen udeblev heller ikke. Antagelig ved hyldningen af Frederik I på Gottorp 14.4.1523 var han blevet udnævnt til holstensk marskal, broderens gamle embede. Nok så væsentlig var den økonomiske påskønnelse af hans indsats. Da arbejdet med at afmønstre hæren var fuldent skænkede kongen ham 24.4.1524 Itzehoe sogn for livstid, 1540 udstrakt til at gælde sønnerne og 1650 endeligt erhvervet af Christian *Rantzau. 1526 lykkedes det ham – sikkert under politisk pres – at afkøbe Bordsesholm kloster et større område øst for Itzehoe. Af disse besiddelser, senere afrundet ved køb og gaver, således 1528 fire landsbyer skænket af Frederik I, skabte R. et vældigt gods kompleks. Midt i Stör-dalen hvor klostrets gamle avlsgård havde ligget begyndte han senest 1532 opførelsen af det prægtige, stærkt befæstede Breitenburg hvis hovedbygning, afbildet på flere stik fra Henrik Rantzaus tid, kom til at bestå af hele fire sammenbyggede gavlhuse.

Efter 1523 blev R. ubestridt den ledende statsmand i det oldenburgske monarki. I en meningsudveksling med Hamburgs råd 1530 skal man have yret: her står kongen „og slog på sig selv“. Virkelig synes R. med fast hånd at have styret Frederik Is politik. Også i Danmark kom han herved til at øve en bestemmende indflydelse. Han deltog i forhandlingerne på herredagene, fik efterhånden store forleneringer og optoges i

det danske rigsråd. Sine evner som hærfører demonstrerede han atter i Søren *Norbys skånske oprør 1525 der grundlagde hans egentlige felt-herreri. Da efterretninger om oprøret 11.3. nåede Holsten befandt R. sig på Segeberg hvor Frederik I forhandlede med Lübeck. Det blev straks besluttet at han skulle sendes de betrængte skånske rigsråder til undsætning. Da R. nåede frem var hele Skåne med undtagelse af Malmø og Helsingborg i oprørernes hænder. 28.4. rykkede han fra Malmø mod Lund med den skånske og sjællandske adels opbud og to fænniker landsknægte og stødte ved middagstid på de talmæssigt overlegne oprørsstyrker der havde forskanset sig bag en vognborg uden for Lund. Fjenden blev fuldstændig slået, og et frygteligt blodbad fulgte som R. nøgternt fastslår i sin rapport til Frederik I. Med dette slag var den militære situation helt forvandlet. R. kunne nu indeslutte Søren Norby i Landskrona, og en bondehær der truede med at falde ham i ryggen blev besejret ved Bunketofte 11.5. R. ønskede dernæst at tage Landskrona med storm, men de skånske rigsråder satte sig imod og fik gennemført forliget af 27.6. der sikrede Gotland for Danmark, men samtidig efterlod Søren Norby som en latent trussel mod det nye styre. Frederik I var dog overordentlig tilfreds med hans indsats og skænkede ham 10.8.1525 Hans *Mikkelsens († 1532) konfiskerede ejendom. Desuden blev Krogen som han allerede 24.11.1524 var blevet forlenet med 23.9.1525 ændret til et frit tjenestelen. Endelig udnævntes han senest 21.2.1526 til hofmester i hertugdømmerne. Det krævende marskal-embede havde han 1524 afgivet til Melchior *Rantzau. Selv fik han nu en position der svarede til rigshofmesterens i Danmark.

I de følgende år blev R.s vigtigste virkefelt udenrigspolitikken. Fra sin post ved Elben fulgte han nøje udviklingen i Europa. Tilnærmelsen til de protestantiske magter støttede han helhjertet. 1528 virkede han energisk for en dansk deltagelse i et præventivt angreb på Brandenburg, en plan der udgik fra landgrev Philip af Hessen hvem han personligt forhandlede med, men som ikke blev realiseret. Endnu to svære kriser truede imidlertid det gottorpske hus. Efter Søren Norby-fejden fulgte nov. 1531 Christian II's angreb på Norge. 3.1.1532 sendtes R. sammen med Niels *Lykke til København for at påse at undsætning snarest muligt afgik til Mogens *Gyldenstjerne. I juli deltog han i forhandlingerne der førte til kongens fængsling og indtrådte som en af de otte råder der skulle være garant for fangenskabets opretholdelse. Umiddelbart efter Frederik Is død sendtes han til Danmark for at påvirke rigsrådet, og til herredagen i juni

1533 skrev både han og Utenhof og advarede mod Lübeck. På den samtidige landdag i Kiel var han stærkt medvirkende til at bane vejen for en luthersk kirkeordning. Dernæst indfandt han sig meget hurtigt i København hvor han ifølge Elsebe "Krabbes ganske vist sene optegnelse skal have overværet hendes og Peder "Skrams trolovelse 18.6. I forbindelse med indgåelsen af Gent-traktaten fik han i lighed med Melchior Rantzau 29.9.1533 bevilget en årlig pension af Karl V.

Den skæbnsvangre udsættelse af kongevalget kunne holstenerne imidlertid ikke hindre, og under Grevens fejde måtte R. atter erobre Danmark, denne gang for Christian III. Angrebet på Holsten maj 1534 kom fuldstændig overraskende. Det lykkedes dog i al hast R. at samle nogle tropper og undsætte Segeberg som grev "Christoffer belejrede. Dernæst sejrede han 10.6. ved Eutin, indtog Travemünde og indledte en belejring af Lübeck. Inden Stockelsdorf-freden 18.11. ilede han mod nord for at knuse skipper "Clements opstand. R. har selv i et brev skildret dette togt. Fra Kolding drog han med hovedstyrken til Varde hvor en bondehær „rappede“ sig og slog 7.12. bro over Skjern å efter at bønderne forgæves havde forsvaret overgangen. I Ringkøbing der fandtes forladt blev der lavet mad – „og vi rettede selv an“ tilføjer R. med barsk humor om de primitive forhold. 10.12. nåedes Holstebro, 12.12. Skive, 14.12. Viborg, mens oprørshæren under skipper Clement flygtede, og bønderne overalt blev tvunget til at hylde Christian III. Inden Viborg havde de tropper der oprindeligt af R. var blevet sendt til Randers forenet sig med hovedstyrken der nu udgjorde ni fænikker landsknægte (ca. 3–4.000 mand) foruden rytteriet. Med denne usædvanlig stærke og veludrustede hær drog R. 15.12. i ilmarcher fra Viborg og nåede 17.12. foran Ålborg. Uden at hvile rekonoscerede han selv om natten med sine officerer. Da man tydeligt kunne høre at der arbejdedes på fuld kraft med at sætte forsvarsværkerne i stand besluttedes det „at ville spise tidligt en morgensuppe med dem“, som det hedder i R.s udtryksfulde sprog. I over en time væggede de belejrede for sig, men derefter var modstanden brudt, og fjenderne der anslås til 8-900 landsknægte, borgere og bønder blev ifølge R.s udsagn „alle myrdede“.

Også planerne for den videre krigsførelse skyldes formentlig R. Mens store styrker sendtes fra Grenå til Halland for at angribe greven fra øst samlede han selv nogle få tropper på Als og landede overraskende 17.3.1535 på Helnæs. De grevlige forlod straks deres stillinger ved Middelfart, men blev slået ved Faurskov banker 20.3.

og indesluttedes dernæst i Assens. Da greven af Hoya 11.6. nærmede sig fra Fåborg med betydelige forstærkninger og truede med at falde belejringshæren i ryggen brød R. resolut op fra lejren. Kl. 6 aften mødtes de to hæere, og i slaget ved Øksnebjerg vandt R. en glimrende sejr. Derimod kom han ikke som i 1523 til at lede den følgende langvarige belejring af København. Det ansås for mere påkrævet at han som statholder i hertugdømmerne vogtede sydgrænsen. Dog var han til stede i de afgørende augustdage 1536 da Christian III efter Københavns overgivelse fængslede biskopperne. Selv påtog han sig sammen med Erik "Banner fængslingen af de tre fraværende jyske bisper.

Christian III's første regeringsår repræsenterer højdepunktet af R.s magt og indflydelse. Samtidig var han blevet en hoveddrig mand. Hans mange sejre indbragte ham værdifulde „priser“ efter princippet at der tilkom feltherren en gård i hver erobret by. Foruden Hans Mikkelssens ejendom havde Frederik I 5.8.1529 overdraget ham Møntergården i København som han 1532 solgte til Mogens "Gøye og 1532 en gård i Visby der havde tilhørt Søren Norby. Grevfejden indbragte ham yderligere Borglum-bispens gård i Ålborg (kongebrev 8.3.1538) som han 18.10.1545 solgte til Oluf "Munk, Hans Plogs gård i Assens og Claus Bangs gård i Svendborg (kongebrev 10.7.1535). Samtidig oppebar han store indtægter af sine forleninger. Ved Frederik Is død overtog han på fordelagtige vilkår Ålholm der indgik i dronning Sofies livgeding. Hertil føjedes nogle mindre lollandske og falsterske len, bl.a. Øen og Gedser, delvis dog som erstatning for indtægterne fra Krogen som han arftog 1537. 1535–40 havde han det store Riberhus len, og 2.2.1537 fik han også Vor Frue kloster i Ribe. I hertugdømmerne fik han yderligere ved Melchior Rantzaus død 1539 Fehmarn i Pant som han afstod 1543 og i 1560erne Reinbek kloster ved Hamburg. Endelig havde Frederik I skænket ham og „lange“ Harmen Hoyer rokkefangsten på Föhr. Alle disse forleninger styredes ligesom Steinburg amt af fogeder. Selv levede R. en næsten fyrstelig tilværelse i sine fornem udstyrede huse i Kiel, Lübeck og Itzehoe, men ofstede dog på sit kære Breitenburg der både som bolig og fæstning var forsynet med alt hvad tiden formåede af raffinementer. 1528 havde han desuden erhvervet Mehlbek nord for Itzehoe, og 1538 købte han Bissee syd for Kiel som han udvidede til et større gods og gav navnet Bothkamp. Mens Breitenburg med det fæstningsagtige præg virkede mere stateligt end egentlig smukt opførte han her i løbet af 1540erne et nyt slot i „italiensk“ stil, højt knejsende i de skønneste omgivelser på et frem-

springende næs ved søen, det første renæssance-bygningsværk i hertugdømmerne og i stil med, men langt prægtigere end Johan "Friis" fynske Hesselagergård.

R.s vigtigste opgave efter Grevefejden blev udøver at vogte sydgrænsen at føre forhandlingerne med kejserhuset. Han var givet den statsmand i Norden der fremfor nogen nød europæisk anseelse og selvskreven som topfigur ved diplomatiske sendelser. Til Danmark kom han sjældnere. Det ser ellers ud til at han havde lært sig dansk. På herredagen i København 1530 klagede rigsrådet over at forhandlingerne ikke førtes på dansk, formodentlig en hentydning til R. Men da Joachim "Rønnow 14.8.1536 skrev til ham skete det på dansk. Også hans deltagelse i Christian IIIs retteringsrejse 1537 hvorunder han i egenskab af dansk rigsråd dømte i talrige sager og greb ind bl.a. til fordel for flere borgersker i Ålborg må forudsætte at han beherskede dansk. 1538 ledsagede han Christian III til Braunschweig hvor forbundet med det schmalkaldiske forbund sluttedes 9.4. På grund af delingen af statsgælden mellem kongeriget og hertugdømmerne opholdt han sig endnu 1539 en stor del af året i Danmark. Da Karl V vedblev at støtte pfalzgrevens krav og nægtede at anerkende Christian III tilspidsedes den udenrigspolitiske situation. Det vides at R. selv var tilhænger af en forsonlig holdning, men på møder i Bremen maj 1542 og Kampen maj 1543 forhandlede han forgæves med den nederlandske regering. I feb. 1543 sendtes han til hertugen af Cleve-Geldern for at skabe en koalition mod kejseren, og han deltog videre i de overvejelser der førte til den danske krigserklæring 22.7. Efter alt at dømme spillede han dog en afgørende rolle for at forhandlings-tråden i slutningen af 1543 blev genoptaget, ikke mindst ved sine forbindelser til den fordrevne hertug Heinrich af Braunschweig der i egen interesse stærkt medvirkede til at det på Speyer-rigsdagen 1544 lykkedes at nå til en fredelig løsning. I dette spil der er yderst dunkelt belyst indgik også den foretagsomme Frantz v. Halle hvis datter og eneste arving senere blev gift med R.s søn. Speyer-freden 23.5.1544 var utvivlsomt hans største diplomatiske triumf. Hermed havde han imidlertid banet vejen for en udvikling som han i høj grad måtte misbillige. Kort efter (9.8.) fandt delingen af hertugdømmerne sted. I sig selv var dette ikke foruroligende. R. og hans meningsfæller inden for det holstenske ridderskab håbede utvivlsomt at helheden kunne bevares. Umiddelbart efter hjemkomsten fra Speyer lykkedes det ham at gennemføre valget af hertug "Frederik til koadjutor i Bremen stift således at i det mindste denne var ude af billedet. Men da

det på landdagen i Slesvig nov. 1545 viste sig et fælles styre af råder ikke lod sig realisere, og at fyrsterne ønskede at oprette særskilte fyrstendømmer nedlagde R. sit hofmesterembede og trak sig under påberøbelse af svagelighed tilbage som råd. Forholdet til Christian III blev nu temmelig køligt. Steinburg amt fratoges ham jan. 1546, men sine len i kongeriget fik han lov at beholde.

I sine sidste år levede R. tilbagetrukket, mest optaget af lokale anliggender. Han fulgte stadig udviklingen i Europa og vedblev at stå i forbindelse med Christian III og hans brødre, men undskyldte sig som oftest når de udbad sig hans nærværelse. 1548 ledsagede han dog sammen med sønnen hertug "Adolf til rigsdagen i Augsburg. Da Ditmarskens erobring forestod 1559 måtte opgaven naturligt tilfalde ham. Henrik Rantzau havde som den første gennemskuet hertug Adolfs planer, og R. satte al sin autoritet ind for at gennemføre Frederik IIIs og "Hans den ældres deltagelse. Nogle dage før felttogets begyndelse tog Frederik II ophold hos R. på Mehlbek. 22.5. rykkede hæren ind i Ditmarsken, og i Albersdorf besluttedes det først at gå imod Meldorf der blev taget med storm 3.6. R. gentog nu ikke fejlen fra år 1500 at marchere direkte mod Heide. Forinden undertvang han det sydlige Ditmarsken, og 12.6. brød hæren atter op fra Meldorf. Ditmarskernes hovedstyrke var forsamlet ved Hemmingstedt, men R. førte i iltmarcher hæren tilbage over Albersdorf og angreb den følgende dag Heide fra nordøst. Stormen på Heide 13.6. blev en overbevisende sejr – den gamle feltherres sidste – der førte til ditmarskernes fuldstændige underkastelse.

22.2.1563 udstedte R. på Breitenburg sit testamente der levner et fængslende indblik i hans tilværelse og formueforhold. I forbindelse med den nordiske syvårskrigs udbrud sendtes han 15.5. fra Ahrensboek af Frederik II til landgrev Philip af Hessen for at sikre sig dennes støtte og navnlig hindre det påtænkte ægteskab mellem Erik XIV og landgrevens datter. I sin høje alder – Breitenburg-portrættet fra samme år viser ham som en gråskægget olding – bevægede R. sig ikke længere så hurtigt. Først 12.6. nåede han Hessen hvor han mødtes med alle tænkelige æresbevisninger, og 6.10. var han tilbage i Reinbek. Denne sendelse blev hans sidste officielle hverv. Efter lang tids svaghed døde han ved middagstid 12.12.1565. På grund af pesten i Itzehoe stedtes han foreløbig til hvile i kapellet på Breitenburg. □ Medalje fra 1560erne, gengivet i stik bl.a. 1750; portrættypen synes den samme som i mal. (Kunsthistorisches Mus., Wien) og i mal. fra 1700-tallet (Gavnø). Mal. 1563 (Breitenburg), ef-

ter dette træsnit 1566, 1567, formentlig af T. Stimmer, 1582, og signeret MB, 1582. Relief, knælende, på gravstele (Gottorp). Buste formentlig af C. Hansmann, 1565, fragment af liggende epitafiefigur (Breitenburg, tidligere Itzehoe k.). Epitafiet gengivet i stik af Jacob Mores d.æ., 1590. Stik af R. på dødslejet. Træsnit 1586 og i samme type 1590 og 1591. Træsnit 1587 formentlig efter forlæg af Gert Coltermann, efter dette stik bl.a. 1590, 1593, 1703, af J. Folkema 1746, af G. P. Harding 1797 og af A. Hansen 1850, litografi 1850, træsnit 1850 efter tegn. af A. Kittendorff 1855 og H. P. Hansen 1892 samt min. fra Thornborgs værksted (Fr.borg) og mal. af Hans Hansen, 1823 (sst.). Træsnit 1591. Stik formentlig af D. Custos, 1603, efter forlæg i Ambrasersamlingen, efter dette stik 1735 og litografi 1867. Profilstik 1620 som medalje. Fremstillet på billeder af krigen i Dithmarsken i stik 1593 og af C. Ens, 1680. Afbildet på mal. af J. Ovens ca. 1665 (Fr.borg, depon. på Chr.borg). Scenen med Hans Madsen tegnet af E. Pauelsen, 1778 (kobberstiksamlingen) og stukket af J. M. Preisler, 1779 og af G. C. Schule, 1786, samme scene modelleret af Thorvaldsen, 1841 (Svaninge k.), tegn. dertil (Thorvaldsens mus.). Fremstillet ved stormen på Ålborg i litografi af W. Heuer. Buste af S. Wagner, 1925. – Mindestøtte af J. Wiedewelt, fornyet af H. E. Freund, 1840, ved Jægerspris. Mindesten i Favrskov bjerge, 1934, og 1935 på Øksnebjerg af Gunnar Hansen efter tegn. af Niels og H. G. Skovgaard.

Kilder. [J. R.] Warhafftige vnnd kurtze Verzeychnis des Krieges . . . wider die Dietmarsen geführt, Strasb. 1569. Danske mag. IV, 1750 33–96 119–28; 2.r.v, 1827 306 315; 3.r.III, 1851 20–26; 4.r.III, 1871 18. Aktstykker til Nordens hist. i grevefejds tid, udg. C. Paludan-Müller 1–II, 1852–53. Breve og aktstykker til oplys. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854. Hamburgische Chroniken, udg. J. M. Lappenberg, Hamb. 1861. Diplomatarium Flensborgense, udg. H. C. P. Seidelin II, 1873 255–70. Monumenta hist. Danica, udg. H. F. Rørdam I, 1873 106 201–04 371 430 432; II, 1875 17 25 635; 2.r.II, 1887 27 583 587f 597. Kong Fr. Is da. registratorer, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1879. Danske kancelliregistratorer, udg. samme, 1881–82. Politisches Archiv des Landgrafen Philipp v. Hessen I–IV, Lpz. 1904–59. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen I, 1907. Hanserecesse 3.r.VIII–IX, Lpz. 1910–13; 4.r.I–II, 1941–70. Niederländische Akten und Urkunden, udg. Rud. Häpke, München 1913. Paulus Helie: Skrifter VI, 1937 149 166. Danske middelalderlige regnskaber, udg. G. Galster I, 1944–53. Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69.

Lit. Henrik Rantzau: Genealogia Rantzoviana, Hamb. 1585. H. Hennings: Genealogiae aliquot familiarum nobilium in Saxonia, Hamb. 1590. Fr. Barfod i Drøpner I, 1841 153–264 = Brage og Idun IV, 1. [Carl v. Rantzau:] Das Haus Rantzau, Celle 1866. Chr. L. E. v. Stemann i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laubenb. Gesch. II, Kiel 1872 148f. Johann Petersen: Chronica der Lande zu Holsten . . ., Frankf. a. M.

1557. [M. Coronaeus:] Vita et res gestae J. R., Frankf. 1567. Christopher Kellinghausen: De praecipuis rebus gestis J. R., Frankf. 1567. G. Crusius: Descriptio Breidenbergae, u.st. 1569. Michael Beuther v. Carlstatt: Kurtzbegriffene Anzeygung vom Leben . . . J. R., Basel 1582 (udsnit af samme: Bildniss viler berühmter Keyser, s.å.). Henrik Rantzau: Epitaphia in obitum patris . . ., Lpz. 1584. Chr. Molbech: Hist. om Dithmarskerkrigen, 1813. L. S. Vedel Simonsen: Fyns vilkår i den så kaldte grevens fejde, 1813. C. Lemmerich i Archiv für Staats- und Kirchengesch. V, Altona 1843 1–173. C. Paludan-Müller: Grevens fejde I–II, 1853–54 (reproddg. 1971). Georg Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever I–III, Berlin 1855–56. J. Kinch i Kirkehist. saml. 2.r.I, 1857–59 402f. Samme: Ribe bys hist. I–II, 1869–84. H. Ratjen: Johann und Heinrich Rantzau, Kiel 1862. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. III, 2, 1867; IV, 2, 1870; V, 1872. A. Heise i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 222–517 og VI, 1877–78 311–28. Samme: Kr. II i Norge, 1877 37 152f. Kr. Erslev: Danm.s len og lensmænd, 1879. Adolph Halling: Schloss und Amt Steinburg, Glückstadt 1911. Vil. Lorenzen: Rantzauske borge og herresæder, 1912. Heinemann i Jahrbuch des Vereins für Dithmarscher Landeskunde V, Heide in Holstein 1925 67–79. Rich. Haupt i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LVI, 1926–27 1–66. Otto Brandt: Heinrich Rantzau und seine Relationen an die dänischen Könige, München, Berlin 1927. P. C. Knudsen: Ålborg bys hist. I, 1931. Astrid Friis i Scandia VI, Sth. 1933 242 267 272f 291 297 307 311f 323 og VII, 1934 170 190f 209 211–13 218–30 240. Lars J. Larsson sst. XXX, 1964 217–71. Alb. Fabritius i Danske studier, 1937 97–118. Dithmarschen N. F., Heide in Holstein 1959 27–35. Rud. Irmisch: Gesch. der Stadt Itzehoe, Itzehoe 1960. Mikael Venge: Chr. IIsald, 1972. Samme: „Når vinden føjer sig . . .“, 1977. Samme i Historie ny r.XIV, I, 1981 1–36. B. Otzen i Humanitet og eksistens, tilegnet B. Diderichsen, 1976.

Papirer på Breitenburg (mikrofilm i Landesarchiv Schleswig-Holstein).

Mikael Venge

Rantzau, Johan, 1650–1708, officer. * 1650 på Estvadgård, † 17.12.1708 i Bruxelles, begr. i Kbh. (Nic.). F: oberst Frants R. til Estvadgård (ca. 1620–76, ~2° 1660 med Helle Urne († 1688, ~2° med Morten Skinkel, † 1679, ~3° 1685 med hofjægermester Hans Arenfeldt til Rugård, † 1689)) og Lisbeth Rosenkrantz (1631–57). ~1° 17.9.1678 med Christiane Barbara Friis, * 2.11.1652 på Clausholm, † 26.8.1679 i Hamburg, d. af løjtnant, senere oberst Hans *F. (1625–97) og Helvig Ottesdatter Marsvin (ca. 1612–78). ~2° 1680 (vielsesbrev 2.8.) med Sophia Amalia Friis, * 12.2.1651 i Kbh., † 23. (24.)10.1696 på Frydendal, d. af ritmester, senere oberst og felttøjmester Christian *F. til Lyngbygård (1617–57) og Øllegaard Gyldenstjerne († 1697). – Bror til Jørgen *R.

R. blev 1675 ritmester i jyske rostjeneste, men havde antagelig forud været i fransk tjeneste, blev n.å. forsat til garden til hest og viste sig ved flere lejligheder som en dygtig og dristig fører; blev 1678 oberstløjtnant og s.å. oberst for den reorganiserede rostjeneste som han med betydelig

Rantzau, Johan

bekostning bragte på benene før den 1679 blev ophævet. Han selv og alle befalingsmænd og menige afslog at engagere sig på ny og spredte sig til alle sider. N.å. modtog han dog regiment på Sjælland; 1685 deltog han i en kommission om ryttergodset, og 1692 lykkedes det ham at få gennemført en betydelig lettelse af samtlige rytterbønders ydelser. Han gik med sådan pligtfølelse op i arbejdet for sine undergivne at han i flere år „ei haver vaaret paa mit Gods i Jylland“. 1693 blev han brigadér, og 1696 kunne han være blevet generalmajor hvis han ville tage kommandoen over hjælpekorpset i Ungarn men han afslog fordi det trak op til krig hjemme. 1698 blev han generalmajor, og i felttoget 1700 kommanderede han først et lille sølligt korps, derefter hærens rytteri. I krigsråd holdt han på hurtigt, energisk handling, angreb; men der blev ikke lejlighed hertil. Derefter havde han en kort tid inspektion over det nationale rytteri. Ved indretningen af landmilitisen 1701 skulle han være formand i en kommission, men bad om fritagelse herfor da hans hedeste ønske var at blive anvendt i det til engelsk-hollandsk tjeneste bestemte korps, og det var lettere for kongen at få tyve dygtige kommissarier end én dygtig general. Han måtte dog begynde som kommissionsformand i Jylland, men inden han var færdig blev han kommandør for hjælpekorpsets stærke rytteri. I slaget ved Höchstädt kæmpede han under prins Eugens øjne og fremhævedes af denne for sin „glimrende“ føring. Han pressede herefter hårdt på kongen om avancement eller afsked. 1705 blev han så kar. generalløjtnant, regnet fra 1704. Trods gentagne alvorlige sygdomme, gigt og podagra, varblev han ved korpset til han få dage før sin død måtte lade sig bringe fra lejren til Bruxelles.

R. synes at have været en tiltalende personlighed med venner i mange kredse. Han besad klassisk dannelse og grundige historiske kundskaber. I sine skrivelser udtrykker han sig jævnlgt på udmærket fransk, men hyppigst på frisk, kernefuldt dansk fuldt af humor og originale, karakteriserende vendinger, selv over for kongerne. Hans hyppige og kloge beretninger fra arvefølgekrigen er yderst fornøjelig læsning. Ligesom broderen Jørgen gjorde han sit yderste for at fremme dygtige danskfødte officerer, både „for Sprogets Skyld og deres Lemfældighed at omgaaes de Gemene“. Ved arv og køb var han ejer eller medejer af Ørlev kloster, Bidstrup, Bramminge, Frydendal og Clausholm og boede mest på Frydendal og Bidstrup. – Hv. R. 1705.

J. H. F. Jahn: De danske auxiliærtropper II, 1841 98 o.fl.st. Edv. Holm i Hist. t. 5.r.V, 1885 276f. Danske mag. 4.r.VI, 1866 253 255 260. C. C. v. Krogh: Medd.

om den kgl. livgarde til hest, 1886 41 81–83. Sthen Jacobsen: Den nord. krigs kronike, udg. M. Weibull, Kbh., Lund 1897 (fot. opr. 1972). Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–II, 1899–1903. Emil Madsen i Hist. medd. om Kbh. II, 1909 417f. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. II, 1916.

*Rockstroh**

Rantzau, Josias, 1609–50, officer. * 18.10.1609 på Bothkamp, † 4.9.1650 i Paris, begr. sst. (kirken des Minimes, Chaillot). F: Breide R. til Bothkamp (1563–1639) og Øllegaard (Oelgard) v. Qualen († 1631). ~ Hedevig Margrethe Elisabeth Rantzau, * ca. 1627, † 1706 i Hildesheim, d. af statholder Gert *R. (1558–1627) og Dorothea Brockdorff († 1629).

Efter en omhyggelig opdragelse og uddannelse i hjemmet blev R. 1627 immatrikuleret i Leiden og skal som ung have været til tjeneste som frivillig infanterist under prinsen af Oranien-Nassau og skal også have været til tjeneste i Christian IVs hær i Tyskland under trediveårskrigen. Senere var han to overgange i svensk tjeneste og siges at være blevet generalmajor, hvad der næppe er rigtigt. Derefter tjente han i den kejserlige hær i Norditalien og var et par år guvernør i Strasbourg, men oplysningerne om hans færden i disse år er meget usikre. Fra 1635 til sin død var han i fransk tjeneste, først som oberst for et tysk regiment ved hvilket den senere feltherre Hans "Schack" havde livkompagniet, blev n.å. maréchal de camp, ca. 1642 generalløjtnant, 1645 marskal af Frankrig og var derefter til 1649 guvernør i Dunkerque. Han deltog i en række slag og belejringer, udmærkede sig overalt ved personlig glimrende tapperhed og dristig føring, mistede en arm, et ben, et øje og blev gentagne gange fanget. Under frondens uroligheder blev han af Mazarin, der var hans uven og nærede mistillid til ham, 1649 kaldt til Paris hvor han holdtes i fangenskab omtrent et år, men blev frikendt. – I trediveårskrigens tid, da den vildeste tøjlesløshed, umådelighed i nydelser og ødselhed var hyppig blandt militære, overgik R. heri de fleste af sine standsfæller og satte sit fædrengods og øvrige midler over styr. Han var en ægte søn af sin tid, hans karakter en blanding af stærkt fremtrædende gode og slette egenskaber. Om han var en fører af stort format er vanskeligt at afgøre da han ikke synes at have haft lejlighed til selvstændig ledelse af større styrker. Både han og hans hustru gik over til katolicismen, og som enke stiftede hun i Paris en aflægger af Mariæ bebudelsesorden, senere, i Hildesheim, et tilsvarende kloster hvor hun levede som abbedisse til sin død. □ Mal. 1635 (Fr.borg). Mal. (Versailles). Flere franske stik, bl.a. af G. Rousselet 1650, ef-

ter dette et stik 1650, af J. Folkema 1746, litografi 1850 og 1866 samt træsnit 1857. Stik af R. til hest. Min. (Fr.borg). Ryttermal. af J. Alaux, 1834 (Versailles), kopi af P. S. Krøyer, og gengivet i stik, i litografi af C. Buchner og i litografi efter tegn. af A. J. A. v. Rijckevorsel, i træsnit af A. Pontenier 1889 og af H. P. Hansen 1892.

Nord. ugeskr., udg. af Selsk. til en forbedret retskrivn.s udbredelse I, 1837 174–76. Just Jean Étienne Roy: Le maréchal de R., Lille-Paris 1866 (3. udg. 1889). F. L. Rantzow i Vort forsvar 27.3.1892. Af Ditlev Ahlefeldts memoirer, ved L. Bobé, 1895. L. Lemaire i Annuaire-bulletin de la société de l'histoire de France, Paris 1926 274–98. Danske mag. 6.r.V, 1930 277. Wolfg. Prange: Christoph Rantzau auf Schoemel und die Schoeeler Leibeigenschaftsprozesse, Neumünster 1965 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins XLIX 27f.

*Rockstroh**

Rantzau, Jørgen (Jürgen), ca. 1652–1713, officer. * ca. 1652, † 10.3.1713 i Lübeck. F: oberst Frants R. til Estvadgård (ca. 1620–76, ~2° 1660 med Helle Urne († 1688, ~2° med Morten Skinkel, † 1679, ~3° 1685 med hofjægmester Hans Arenfeldt til Rugård, † 1689)) og Lisbeth Rosenkrantz (1631–57). ~ 19.1.1685 med Marsille Gabel, † 1733, d. af statholder Christoffer *G. (1617–73) og Ermegaard Badenhaupt (begr. 1699). – Bror til Johan *R. (1650–1708).

R. blev 1677 major i jyske rostjeneste og deltog i skånske krig, men havde da været soldat i udenlandsk tjeneste siden sit 17. år. 1678 blev han oberstløjtnant under broderen, og ligesom denne afslog han efter rostjenestens ophævelse at tage anden tjeneste og fik 1680 rejsetilladelse for atter at gå i udenlandsk tjeneste. 1682 blev han oberstløjtnant i garden til hest, 1689 kar., 1691 virkelig oberst og regimentschef i Jylland, deltog 1693 i ekspeditionen mod Ratzeburg, 1700 i felttoget ved sydgrensen. 1701 blev han brigadér, og fra 1702 kommanderede han en brigade i hjælpekorpsen i Nederlandene m.m. Han deltog med bravur i slaget ved Höchstädt 1704. Vintren 1704–05 havde han kommandoen over det samlede korps, og i slaget ved Oudenaarde 1708 førte han med omsigt og stor dygtighed den allierede hærs stærke avantgarde og erhvervede sig prins Eugens og Marlboroughs ubetingede anerkendelse. 1705 var han blevet generalmajor (regnet fra 1704), og ved broderens død blev han 1709 (1708) generalløjtnant og chef for korpsets rytteri. 1709 blev han hjemkaldt for i Skåne at kommandere rytteriet. Det tjener til hans ære at skønt han allerede var feltsoldat, da overgeneralen C. D. *Reventlow (1671–1738) blev født, gik han uden indvendinger ind under dennes kommando og støttede ham loyalt og fuldt ud, ikke alene i, men også uden for det tjenstlige. Revent-

low kendte vel R. som en tapper og dygtig rytterfører, men ville dog i afgørende øjeblikke være ved siden af ham for at holde igen på ham. Medens R. efteråret 1709 under Reventlows upasselige førte kommandoen, udviklede han skriftligt over for kongen særdeles sunde principper for troppeføring, men bad samtidig om direktiver for den kommende vintertid hvad kongen dog afviste. Mod slutningen af febr. 1710 da afgørelsen nærmede sig faldt Reventlow i hård, langvarig sygdom så R. måtte tage stødet og lod afholde to krigsråd om hvor hæren skulle tage stilling, og om man skulle vælge forsvar eller selv gå løs på fjenden hvad R. helst ville. Men stemningen var delt. Det vedtoges dog i det første at man skulle tage stilling mellem Lund og Ystad, men i det andet at man skulle gå tilbage til Helsingborg hvad der stemte med en omtrent samtidig indtruffen befaling fra kongen og blev udført. Dette er i nutiden blevet betegnet som en „stor, en skæbnesvanger og uoprettelig fejl“ – en dom som dog er omtvistelig. R. følte sig imidlertid frygtelig tyngt af ansvaret. Hans dispositioner for slaget 10.3. var hensigtsmæssige, men hans gamle, personlige kamplyst drev ham under slaget til at deltage i højre fløjs rytterangreb, der vel gennemførtes glimrende, men medførte adspaltelse af slaglinjen; han selv blev hårdt såret og måtte forlade kampladsen. Da der ingen fælles ledelse var, endte slaget med dansk nederlag, og Helsingborg, deres eneste holdepunkt i Skåne, måtte forlades. R. blev stærkt kritiseret, men kongen slog dog ikke hånden af ham, og n.å. fik han kommandoen over blokadekorpset foran den stærke fæstning Wismar mens hovedhæren gik mod Stralsund. 5.12. s.å. foretog Wismars forsvarere et stort udfald hvorom R. havde fået nys; han traf så gode modforanstaltninger at hele udfaldsstyrken blev nedhugget eller fanget. Han blev general af kavaleriet, og n.å. stod han atter en tid med et korps foran Wismar, men blev syg og måtte lade sig bringe til Lübeck hvor han døde.

R. var „den danske adels helt“, følte sig og hævdede sig stedse som dansk, befandt sig bedst blandt danske, søgte stedse at fremdrage fortjente landsmænd, og den menige mands vel lå ham særlig på hjerte. Han besad ikke broderens stilistiske evne og videnskabelige dannelse; han var en krigsmand af den gamle skole, udtrykte sig djærvt og ligetil på godt dansk eller efter omstændighederne på godt tysk eller fransk. Han ejede en kort tid Bygholm. – Hv. R. 1709.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen VII, 1886. – J. H. F. Jahn: De danske auxiliærtropper II, 1841 164–67 o.fl.st. C. C. v. Krogh: Medd. om den kgl. livgarde til hest, 1886 293–99 o.fl.st. Kungl. krigsvetenskaps-akade-

Rantzau, Jørgen

miens t., Sth. 1889 481–508. C. Mule i Museum, 1895 I 302. J. C. W. Hirsch sst. II 45 51 97 99. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–X, 1899–1934. Gerhard Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908. Jens Johansen: Danm.-No.s deltagelse i den store nord. krig, 1935 74–81 85–88 106f.

Rockstroh*

Rantzau, Markvard, ca. 1590–1640, officer. * ca. 1590, † 19.6.1640. F: gottorpsk hofmarskal Breide R. til Neverstorf. ~ Anna Cordes, † sept. 1660 (~2° med Theodosius Brockdorff til Vindeby, 1612–71), d. af forvalter på Sehested og Schirnau Claus C.

R. deltog som kompagnifører i Kalmarkrigen. Under Christian IVs rustninger 1621 fik han brev på at hverve fodfolk og ved kongens forberedelser til deltagelse i trediveårskrigen i febr. 1625 bestalling som kaptajn til fods. Snart efter nævnes han som oberstløjtnant og deltog med hæder i den kongelige hærs tog til Schlesien 1626–27; navnlig forsvarede han med taperhed i juli 1627 Troppau mod Wallenstein; da han måtte overgive staden fik han ret til at forlade den med sine tropper, og over Warnemünde lykkedes det ham at komme til Danmark. April 1628 blev han kommandant i Glückstadt, og forsvaret af denne fæstning blev hans livs bedrift. Samtidig med at han i sine indberetninger til kongen ikke lagde skjul på de mislige forhold lykkedes det ham at beherske disse og modstå fjenden; han udfoldede en kraftig virksomhed og gjorde gentagne gange heldige udfald, således i begyndelsen af 1629 både mod Wilster marsk og mod Krempe. Fæstningen blev, takket være ham, reddet for kongen, og han beholdt også efter freden kommandantskabet i den indtil han omtrent ved nytår 1630 aftrådte det til Christian *Pentz. Allerede 1626 havde han fået Hanerau gård og gods i Holsten i forlening, 1628 fik han tillige Søllemarkgård på Samsø frit; den sidste afstod han 1629 mod at få livsbrev for sig og sin hustru på Hanerau. 1635 fik han bestalling som generalmajor ved defensionsvæsenet i hertugdømmerne og beholdt dette hverv til sin død 1640. 1637 blev det overdraget ham at forfatte et svar til Hamburg til forsvar for Elbtolden, og n.å. blev han sendt til den kejserlige general Galas for at bevæge ham til at afstå fra indkvartering i Holsten. 1637 fik han patent af kongen til at hverve et fodfolksregiment på 3000 mand, det senere såkaldte „Gamle danske regiment“. □Mal. af P. Ilsted (Frederikslund).

Kancelliets brevøger 1637–41, 1944–50. – J. F. Noodt: Versuch einer unpartheyischen hist. Nachricht ... der Ranzovischen Familie, Slesvig 1733 39f. J. Møller: Cimbria lit. I, 1744 532. Jul. Otto Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg III, Magdeburg 1894

259–61 527–29. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909.

C. O. Bøggild-Andersen*

Rantzau, Melchior (Melcker), † 1539, diplomat, lensmand. † kort efter 21.8.1539 i Kbh. F: Hans *R. til Neuhaus, Schmoel og Rantzau († ca. 1522) og Margrete Brockdorff (1477–1547). Ugift. – Bror til Breide *R. (1502–62).

R. var formodentlig den ældste af Hans R.s sønner. Han immatrikuleredes 1514 i Rostock og må efter sine studier være trådt i hertug Frederiks (I) tjeneste. Han spillede en fremtrædende rolle under opgøret med Christian II og ledsagede i marts 1524 Johan *Rantzau til afmønstringerne i Hamburg og Lüneburg. Kort efter afløste han denne som landmarskal og blev i det hele taget efter ham hertugdømmernes førende statsmand med finanser og udenrigspolitik som sit særlige område. Under 1530ernes kriser kom han til at øve en betydelig indflydelse på danske forhold. Af Lübeck og Jürgen Wullenwever ansås han med rette for hovedfjenden inden for det holstenske ridderskab. Da Frederik I i marts 1533 lå på sit dødsleje ankom en nederlandsk gesandt til Gottorp med et ultimatum. I den spændte situation tog R. initiativet til en fuldstændig omvæltning. Uvist om før eller efter Frederik Is død 10.4. rejste han selv til Nederlandene og indledte forhandlinger om et forbund mellem Karl V og Danmark-Norge og hertugdømmerne som førte til et udkast af 10.5. På herredagen i København i juli 1533 opnåede han i hård konkurrence med Wullenwever rigsrådets godkendelse af dette udkast og sluttede 9.9. i Gent den endelige traktat der sikrede hertug Christian (III) kejserhusets foreløbige accept af hans kandidatur til Danmarks krone. Det har sikkert også været ham en personlig tilfredsstillelse efter grevefejden at slutte den treårige stillstand i Bruxelles 3.5.1537 der genoplivede det fredelige forhold til Nederlandene, og hvorved R.s bror Breide løslodes af sit fangenskab. Tilsvarende ydede han Christian III store tjenester i forhandlinger med det schmalkaldiske forbund. 1539 deltog han i forhandlingerne om delingen af statsgælden mellem Danmark og hertugdømmerne. Endnu 21.8. nævnes han i København, men 18.9. omtaler hertug Albrecht af Preussen i et brev hans død.

Svarende til R.s utrættelige indsats i Frederik Is og Christian IIIs tjeneste der formodentlig har udelukket et normalt familieliv aflagdes han med flere store forleneringer. Allerede 1523 synes han at have været amtmand i Haderslev, ca. 1526 fik han Fehmarn og 1536 Sønderborg i pant, fra 1529 desuden Flensborg amt på regn-

skab. I kongeriget styrede han ved fogeder Gotland 1526–30 (Paul Sehested til 1529, dernæst Michel Heysten), og efter overgangen til Sjælland under grevefejden overlod Christian III ham 21.7.1535 Skjoldenæs som 1538 fogedes med 18 gårde og 2 møller i omegnen foruden andre indtægter. – Vellidt var R. næppe. Helt forskellig fra den ridderlige Johan R. lader han til at have været en hård og kynisk mand – en reformationstidens Scarpia – der ikke var nøjeregnende med midlerne. I spillet over for den fangne Christian II 1532 optrådte han råt og barsk. Mod grevefejdens slutning udfoldede han energiske bestræbelser for at få fingre i Wullenwevers person. Sidst i januar 1536 ledsagede han Christian III til et møde med ærkebispem af Bremen, og på Rothenburg fik han lejlighed til at fravriste den fangne Wullenwever talrige, til dels stærkt overdrevne bekendelser som R. dernæst dygtigt udnyttede til at lægge pres på lübeckerne og fremskynde afslutningen af Hamburger-freden 14.2. Tilsvarende lod han i juni 1536 Marcus Meyer føre til Skjoldenæs og underkaste pinligt forhør. I en vanskelig tid havde R. imidlertid bidraget afgørende til at befæste det gottorpske dynastis position.

Kilder. Danske mag. 4.r.III, 1871. Kong Fr. Is da. registranter, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1879. Danske kancelliregistranter, udg. samme, 1881–82. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen I, 1907. Niederländische Akten und Urkunden, udg. Rud. Häpke, München 1913. Hanseresesse 3.r.IX, München 1913; 4.r.I, 1941. Reynold Junges møntmesterregnskaber, udg. G. Galster, 1934. Danske middelalderlige regnskaber I, udg. samme, 1944–53. Handlingar till Nordens hist., udg. Lars Sjödin, Sth. 1967–69 = Hist. handlingar XXXIX 280f. *Lit.* C. Paludan-Müller: Grevens fejde I, 1853 (fot. opr. 1971) 88–92 98 116–22 267; II, 1854 (fot. opr. 1971) 204–11 214–18 328f 344 384f. Georg Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever I, Berlin 1855 207f 226; II, 1855 104 215; III, 1856 202 226f 269 333f. A. Heise i Hist. t. 4.r.VI, 1877–78 163–328. Astrid Friis i Scandia VI, Sth. 1933 271–313 326. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972. Samme: „Når vinden følger sig ...“ 1977.

Mikael Venge

Rantzau, Otto Manderup, greve, 1719–68, gehejmeråd. Døbt 22.5.1719 i Kbh. (Nic.), † 2.10.1768 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.s kapel). F: deputeret, senere vicestatholder, stiftamtmand greve Christian *R. (1684–1771) og Charlotte Amalie Gøye (1689–1724). ~ 3.12.1754 på Petersdorf i Holsten med Eibe (Eva) Margrethe v. Levetzau, * 26.12.1736, † 26.12.1791 i Wismar (~ 1° med kammerjunkeren Cai v. Thienen, 1723–53), d. af landråd Joachim Diderik v. L. til Ehlerstorf og Eibe Margrethe v. Qualen (* 1700). Som andre medlemmer af slægten fik R. en meget omhyggelig uddannelse der afsluttedes med den sædvanlige lange udenlandsrejse, bl.a. til

Genève og Göttingen. Med særlig interesse studerede R. engelsk litteratur og interesserede sig i det hele taget meget for engelske forhold. Efter sin hjemkomst blev han 1742 udnævnt til assessor i højesteret og deltog aktivt i dens arbejde. Fra 1750 fungerede han endvidere som stiftamtmand over Island og Færøerne uden dog nogen sinde at få lejlighed til personlig at gæste de fjerne øer. Denne letfærdige måde at røgte et betydningsfuldt embede på (der i øvrigt stemte med tidens praksis) misbilligedes i høj grad af J. H. E. *Bernstorff, og J. O. *Schack-Rathlou gav ham fuld tilslutning. R. havde slægtens interesse for kunst og videnskab. Ved på Holtegård 1747 at præsentere Frederik V for et par stykker af Holberg lykkedes det ham at vække kongens interesse for dansk skuespil, en interesse der gav det første og vigtige stød til oprettelsen af en kgl. dansk skueplads på Kongens Nytorv dec. 1748. Fra 1747 var han æresmedlem af Videnskaberens selskab hvor han ved flere lejligheder holdt taler. Af natur var R. en kraftkarl der kunne byde sit legeme det utrolige. Selskabeligt kom han en del sammen med familien Bernstorff der dog ikke yndede ham i særlig grad og navnlig misbilligede hans hang til stærke drikke. – Kammerherre 1743. Gehejmeråd 1759. – Hv. R. 1752. L'union parfaite 1764. □ Malet som barn (Odense kloster). Min. af Jens Rask. Medalje af J. H. Wolff, 1769, efter denne stik ca. 1790.

Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843. Th. Overskou: Den danske skueplads II, 1856. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Samme: Bernstorfferne og Danm. II, 1919. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30. L. Bobé: Bremerholms kirke og Holmens menighed, 1920. Danske mag. 6.r.V, 1930 199–328 fl.st. Torben Krogh i Hist. medd. om Kbh. 4.r.I, 1947–49 491f. Pers. hist. t. 14.r.I, 1959 134.

Harald Jørgensen

Rantzau, Otto Carl Josias, rigsgreve, 1809–64, diplomat. * 1.6.1809 på Ziegenhain, † 3.5.1864 i Dresden, begr. sst. F: overpræsident, rigsgreve Christian Ditlev Carl *R. (1772–1812) og Charlottte H. S. v. Diede (1773–1846). ~ 31.8.1844 med rigsgrevinde Julie Louise Frederikke Rantzau, senere hofdame hos prinsesse Caroline Amalie, * 24.7.1808 i Itzehoe (døbt i Kiel, Nic.), † 9.12.1894 i Kiel (~ 1° 1831 med grev Heinrich Reventlow, 1796–1841), d. af rigsgreve, senere gehejmekonferensråd Carl *Emilius R. (1775–1857, ~ 2° 1813 med Benedicte Louise v. Witzleben, 1787–1874) og komtesse Emilie Hedevig Caroline Bernstorff (1777–1811). R. blev student 1826 og studerede jura ved universitetet i Kiel, men måtte som følge af øjensvaghed opgive studiet; han opholdt sig derpå

Rantzau, Otto

tre år i Paris for at dyrke sproget. 1833 ansattes han som attaché ved det danske gesandtskab i Paris, blev 1836 legationssekretær i St. Petersborg, 1840 fungerende chargé d'affaires og 1841–46 gesandt sst. R. var således det danske monarkis diplomatiske repræsentant ved det russiske hof da den offentlige mening i hele Tyskland kom i så stærk ophidselse i anledning af Christian VIIIs åbne brev af 8.7.1846 angående arvefølgen i monarkiets lande. På sin regerings vegne overrakte han den russiske udenrigsminister, grev C. R. Nesselrode, det nævnte aktstykke og indledte med ham de underhandlinger der førte til den russiske depeche af 3.8.1846 hvori det russiske kabinet i realiteten tiltrådte det åbne brevs indhold, men udtrykte sin tvivl om betimeligheden af dets offentliggørelse. Da han også selv som andre af det danske monarkis i Holsten fødte diplomater begyndte at tvivle om rigtigheden af den danske regerings politik over for hertugdømmerne trådte han tilbage fra diplomatiets tjeneste nov. 1846. Han udnævntes derpå 1847 af kongen til provst for det adelige frøkenkloster i Uetersen, fratrådte denne stilling 1857 og levede i henved tre år som privatmand i Kiel. 1860 gik han i preussisk statstjeneste og blev gesandt i Dresden. – Kammerherre 1840. – K. 1842. □Malet som barn (Preetz).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé, IX, 1922 268.

*Fr. de Fontenay**

Rantzau, Schack Carl, rigsgreve, 1717–89, officer. * 11.3.1717 på Ascheberg, Holsten, + 21.1.1789 i Menerbes i dept. Vauluse, Sydfrankrig, begr. sst. F: overpræsident, rigsgreve Hans *R. (1693–1769) og baronesse Margrethe H. Brockdorff (1702–41). ~ 5.5.1748 med rigsgrevinde Catharine Rantzau, * 4.1.1729, + 4.6.1791 på Opendorf, d. af rigsgreve, gehejmeråd Ditlev R. (1694–1781, ~ 2° 1731 med Øllegaard Catharine Brockdorff, 1704–85) og Adelheid Henriette Ahlefeldt (1708–30).

R. voksede op i et hjem præget af forældrenes dybe uoverensstemmelse, hvis baggrund efter faderens udsagn var uenighed om sønnens opdragelse. Moderen forlod hjemmet da han var 16. Tilsyneladende fik han ingen skoleuddannelse ud over den han fik i hjemmet, bortset fra at han muligvis gik i Westminster School i England under faderens korte tid som diplomat. 1734 begyndte han sin militære karriere som fænrisk ved grenaderkorpset i Kbh. hvor han s.å. blev løjtnant. Modsat faderen der foretrak embedskarrieren var han fuld af begejstring over officerslivet og blev i visse henseender en dygtig officer. 1735

lod faderen ham følge den kejserlige hær under felttoget ved Rhinen, dog under opsyn af en ældre kaptajn, og først efter at R. havde aflagt ed på hverken at spille kort eller terning om penge, eller gøre gæld. N.å. blev han kaptajn reformé ved dronningens regiment i Rendsborg hvor faderen lettere kunne holde opsyn med ham, 1740 virkelig kaptajn ved det holstenske geworbne infanteriregiment, og 1742 kom han til Kbh. som kaptajn ved grenaderkorpset. Sin krigserfaring øgede han s.å. ved at deltage på russisk side i felttoget i Finland, var bl.a. med ved indtagelsen af Frederikshamn, og 1747 på fransk side i Flandern under Woldemar *Løvendal, en djærv kriger der vakte hans beundring. I de militære konduitelister betegnes han som lovende men også som „kværuerende og overmåde hengiven til spil“. Det fremgår også at han allerede nu havde tilbøjelighed til at give sig selv og sin viden ud for mere end ter var dækning for.

Under Frederik V der havde stor interesse for sit militær havde R. nogle glansfulde år, han blev 1747 kongens generaladjutant, protegeret af overkrigssekretær Christian Lerche, og støttet af fasteren Anna Sophie Schack, ikke mindst økonomisk. Det var også hende der fik arrangeret det økonomisk fordelagtige ægteskab med kusinen på Rastorf. Imidlertid steg han støt i graderne, blev 1750 kar. oberst på kongens foranledning ved forbigåelse af flere ældre officerer og 1752 virkelig oberst og chef for kronprinsens regiment i Helsingør. Han var en vittig og belevet selskabsmand der yndede at give rollen som grandseigneur og gerne protegerede unge mennesker. Længe vægrede han sig mod at få hustruen til Kbh. da det ville „ruinere“ ham, men han udnyttede sin kredit til det yderste, erhvervede en ejendom i Gothersgade som han lod indrette kostbart og købte landstedet Aggershvile i Søllerød. Med rette bekymrede faderen og svigerfaderen sig om hans færden i Kbh., ikke mindst efter at han var blevet direktør for Pietro *Mingottis italienske opera. Hans hjemmeliv blev ikke lykkeligt, deres eneste barn, født 1748, døde kort efter fødselen, og 1755 forlod hustruen ham, sandsynligvis på grund af hans forhold til en af operaens damer, Rosa Tagliavini. Efterhånden blev hans økonomi dog så derangeret at krigskancelliet måtte gribe ind. Under truslen om en krigsret måtte han 1756 forlade karrieren og underskrive en erklæring om at ville betale sine kreditorer hvis han kom til arv. Kildematerialet viser desuden spor af direkte uhæderlighed. Sikkert for at undgå skandale omkring en så fornem officer hjalp krigskancelliet ham til flugt og narrede kreditorerne ved at postdatere nogle skrivelser. 14.7. udnævntes han til generalmajor,

og ugen efter fik han afsked fra armeen. Sammen med Rosa forlod han landet, i første omgang med Wien som mål. Den netop udbrudte krig syntes at give en officer gode muligheder, men både forsøget på at komme i kejserens og i zarens tjeneste mislykkedes, muligvis fordi hans midler ikke strakte til. Udover at deltage i slaget ved Lobositz 1.9.1756 fik han ingen beskæftigelse. I nogle år gennemrejste han Italien, gjorde gæld og rejste videre uden at betale. Den danske konsul i Neapel skrev om R. at han derfra var undvejet „med et meget slet rygte; han vanærer sin fødsel og hele sit folk, hans tunge er meget farlig for hans land“.

1760 var R. tilbage på Ascheberg hvor hustruen tog imod ham med glæde. Ægteparret synes derefter at have bosat sig i Danzig, men herfra begav han sig 1762 på en diplomatisk mission til St. Petersborg. Uden at sammenhæng og baggrund er helt klar står det fast at han sammen med den politiske eventyrer Magnus "Bering-skjold søgte at få indflydelse på de forhandlinger der var under forberedelse angående det gottorske arvekrav som nu med Peter III ("Carl Peter Ulrik) som zar var blevet Ruslands. Det er muligt at den egentlige bagmand for sendelsen var A. G. "Moltke og derfor en udløber af striden mellem denne og J. H. E. "Bernstorff om udenrigspolitikken over for Rusland. Men resultatet blev at han skabte sig fjender, først og fremmest den holstenske mellemmand C. v. "Saldern, men også af Catharina (II) blev han så forhadet at hans navn fra nu af blev en belastning for det dansk-russiske forhold. Ved hjemkomsten fik han ganske vist sin generalmajorsbestalling tilbage, men ingen kommando, og han bosatte sig i Altona. Ved tronskiftet 1766 blev han atter taget til nåde, et udtryk for Bernstorffs davklende position, blev 28.2. chef for dronningens livregiment og 9.7. generalløjtnant. Ved C.-L. de "Saint-Germains tilbagevenden til generalkrigsdirektoriet i foråret 1767 blev R. som en svoren tilhænger af generalfeltmarskallens ideer kommanderende general i Norge, men blev samme efterår afskediget sammen med denne som led i v. Salderns udrensning og beordret til at forføje sig til sit regiment i Holsten uden at sætte sine ben i hovedstaden.

I de år R. efter 1762 opholdt sig i Holsten hørte J. F. "Struensee der blev hans læge og protegé til hans omgangskreds, en kendsgerning der uden tvivl fik indflydelse på Struensees opfattelse af „det danske system“, det herskende conseil- og kollegiestyre, og især af den bernstorffske udenrigspolitik. R. hylkede visse moderne ideer i almindelighed, men han var først og fremmest frøndr, en maliciøs og vittig kritiker uden origi-

nalitet og uden lyst til selv at gøre en indsats ud over kritikerens. Det var hans højeste ønske at komme tilbage til hoffet og hovedstaden og hans drøm at spille rollen som kongens uforpligtede rådgiver, især i udenrigspolitikken. Formentlig som et skridt på vejen mod dette mål, men også for at vise at han formåede noget for sin protegé, fik han i foråret 1768 via kongens daværende favorit Conrad "Holck placeret Struensee som rejsefølge under kongens store udenlandsrejse. Det blev ham derfor en umådelig skuffelse at Struensee efter hjemkomsten ved sit forhold til Caroline Mathilde og sin magt over den syge Christian VII fik en position der gjorde ham selv overflødig. Under hoffets rejse i Holsten 1770 hvor R. stillede det idylliske Ascheberg som han netop ved faderens død havde overtaget til dets rådighed lagde han sammen med Struensee de planer der kort efter førte til Bernstorffs fald. Modstræbende indvilligede han i at indtræde som 3. deputeret i krigskollegiet.

Efter at være kommet til Kbh. i august spillede R. nu udadtil den store mand, og i den snævre hofkreds, „dronningens parti“, brillerede han en tid, men han fik ingen indflydelse hverken på udenrigspolitikken eller på regeringens almindelige planer. I sine breve til vennen P. E. "Gähler havde han forud udviklet en plan om „den gode sag“ efter hvilken revolutionen efter hans mening burde foregå, men der er tale om så generelle overvejelser – i en flot retorisk form – at de ikke kan betragtes som et realistisk arbejdsgrundlag. Efterhånden som styret udartede til Struensees enmandsvælde trak R. sig i vrede tilbage fra hofkredsen. Arbejdet i administrationen afskyede han, og efterhånden undlod han at vise sig i kontorerne. Selv om den engelske gesandt var forudindtaget er hans vurdering på den tid af R. næppe forkert, når han skriver: „Han er overordentlig produktiv med hensyn til planer og projekter som han udkaster den ene dag og enten glemmer eller gør grin med den næste“. Han plagedes på ny af sine kreditorer, og da Struensee som et led i de almindelige retsreformer ophævede adelens immunitet i gældssager og nægtede at gøre en undtagelse for R. blev hans situation uholdbar. Imidlertid er der ingen grund til at tro at R. spillede nogen væsentlig rolle ved planlægningen og gennemførelsen af kuppet 17.1.1772, således som offentligheden troede – vel på grund af hans åbenmundethed i tiden forud. Det er sandsynligt at han var vidende om hvad der skulle ske, og at kupmagerne ikke stolede på ham. Han foregav at være syg, men blev om natten da hans forrige venner var arresteret hentet i sin bolig i Prinsens palæ og fik til opgave at arrestere dronningen, hvilket skete

under for hende yderst ydmygende omstændigheder. Som de øvrige deltagere blev han straks efter overøst med begunstigelser, blev gjort til general, chef for krigskollegiet og elefantridder. Kun få måneder kunne han dog nyde sin popularitet. Hans belastethed i forhold til Struensee-kredsen der fremgik af de beslaglagte breve til Gähler, hans notoriske upålidelighed, men først og fremmest pres fra russisk side tvang regeringen til at forvise ham fra hoffet, og da han kort efter søgte at slå sig ned på Fyn blev han beordret til at begive sig til sit gods i Holsten. Med en for ham typisk kavalerermæssig gestus afstod han fra halvdelen af den pension på 8000 rdl. der var blevet ham tilstået når først gælden var betalt.

R.s begavelse er hævet over enhver tvivl, men hans selvovervurdering der altid skyggede for en realistisk bedømmelse af personer og politik var parret med en indre usikkerhed der bl.a. gav sig udslag i at han lagde sig syg hver gang vigtige beslutninger skulle træffes. Hans breve til Gähler, alene 500 tryksider i „Inkvisitions-Kommissionen . . .“ der glitrer af vid, sarkasme og verdensmandsmanér viser ham som aktøren der selv ønskede både at skrive og instruere det stykke han skulle spille med i, og han tager forskud på successen ved de premierer han frygter og som altid blev fiasko. Men stilens brillans dækker over hulheden i hans væsen. Ved karrierens begyndelse blev han anset for et af de få generalsemner i den danske hær; når han trods alt nåede så lidt skyldtes det hans egne brist og ikke, som han troede, modstandernes rænker og onde vilje.

Da han ikke her ved sin endelige afsked ønskede at stilles over for de hjemlige problemer fik han af kongen tilladelse til for sit helbredes skyld at rejse til udlandet, og sammen med en 18-årig actrice som han udgav for sin datter rejste han i en bue uden om Ascheberg til Sydfrankrig hvor han efter ophold i Orange og Avignon 1781 slog sig ned i landsbyen Menerbes. Her voksede en del myter, som han nok selv fostrede, op om ham. Efter afslag på som protestant at blive begravet på kirkegården fik han tilstået en gravplads ved byens fæstning. Det af ham selv besørgede gravmæle, en obelisk med to korslagte kårder, findes endnu bevaret. Den nu forsvundne latinske indskrift: „D.O.M.Terram quam dissidenti abnegat ecclesia militare Hospiti militari præbet pontifex Jbus C^{lus} de Rantzau, cimber, obiit die 21.Jann. Ann. Dñi 1789“ („Kirkefyrsten undte på fæstningsgrund den militære gæst den jord som kirken nægtede kætteren J[acobus] C[harles] Rantzau, jyde). En sidste gestus. – Kammerherre 1746. – H.v.R. 1766. Bl.R. 1772. □Mal. (Rastorf).

Fremstillet på stik af Caroline Mathildes fængseling 1772. – Monument på graven.

Kilder. Danske mag. 5.r.III, 1893–97 40–44; VI, 1905–09 (gesandtskabsindberetn.). Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitions-kommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme I–V, 1927–41 (R.s breve i V).

Lit. E. S. F. Reverdil: Struensee et la cour de Copenhague, udg. A. Roger, Paris 1858 (da. udg. ved L. Bobé, 1916 (2. udg. 1917)). Hist. t. 3.r.IV, 1865–66 (Dorothea Biehls breve). Edv. Holm og Fr. Schiern sst. 4.r.II, 1870–72. H. R. Hiort-Lorenzen sst. 6.r.III, 1891–92 730–34. Erik Arup sst. 8.r.IV, 1912–13 3–19. Aage Friis sst. 9.r.I, 1918–20 317–54. Erik Arup sst. II, 1921–23 78–125. [P. Vedel] i Danske saml. IV, 1868–69 289–97. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III, 1896–97; VII–X, 1906–31. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 IV–V, 1902–06. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Johanne Skovgaard i Festskr. til Kr. Erslev, 1927 449–66. Axel Linvald i Pers. hist. t. 8.r.VI, 1927 72–79. Johanne Skovgaard sst. 10.r.V., 1938 168–71. L. Bobé sst. 12.r.II, 1947 80–86. Otto Brandt: Caspar v. Saldern und die nordeuropäische Politik, Erlangen 1932 = Erlanger Abhandl. zur mittlern und neueren Gesch. XV. Udv. breve af Schack Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936. Chr. Elling i Tilskueren, 1938 I 89–106 (opr. i forf.s Maskespil, 1945 97–126). Anne Riising i Jyske saml. ny r. II, 1953 195–245. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972.

Sv. Cedergreen Bech

Rantzau (ved dåben Andresen), Anthon William (**Wilhelm**) Theobald, 1832–97, viseforfatter. * 7.2.1832 i Kbh. (Trin.), † 23.4.1897 sst., begr. sst. (Vestre). F: urmager Thomas Wilhelm Christian Andresen (ca. 1799–tidligst 1841) og Frederikke Antoinette Rummelhoff (1794–1885). Antog navnet R. efter sine to halvøstre, gifte med henholdsvis teaterdirektør M. W. *Brun og operasanger Chr. Hansen. ~ 12.5.1865 på Frbg. med Karen Sophie Valentin, * 16.9.1835 i Kbh. (Fødsst.), † 26.9.1919 sst., d. af arbejdsmand Johan Peter V. og Ane Sophie Hansdatter.

R. uddannedes som isenkræmmer, men blev fra 1859 knyttet til sangerindegruppen Det Valentinske Selskab som visedigter. 1864 flyttede han med selskabet til restaurant Valhalla på Frederiksberg allé og ægtede året efter truppens leder Sophie Valentin. En måned ind i ægteskabet blev hun ramt af et apoplektisk tilfælde og forblev lam resten af livet. 1866 rykkede selskabet ind i Salon Imperial i Boldhusgade og året efter i Tivoli hvor dets storhedstid indbrændt. R. var nu blevet direktør ikke alene for sangerindeselskabet men også for de restauranter hvor pigerne optrådte, i perioder både for Kisten og Øen, Tivolis to sangerindepavilloner. Ind imellem havde han tillige andre etableringer under sig, som National, Store Ravnsborg og Over Stal-

den. Blandt sangerinderne i Det Valentinske Selskab var Holger "Drachmanns „Edith“, Amanda "Nielsen (Nilsson). Hver aften tronede han ved stambordet i en af sine restauranter og styrede herfra de optrædende. I 1890'erne begyndte det at gå ned ad bakke med ham, både helbredsmæssigt og økonomisk, og 1897 døde han, ruineret, for egen hånd. R. kom til på en tid hvor sangerindepavillonerne, der endnu overlever på „Bakken“, var i deres blomstringstid, og han bidrog med sine viser væsentlig til en forhøjelse af genrens niveau. Blandt komponisterne taltes Emil "Horneiman. R. har skrevet op mod 4000 viser hvoraf de fleste naturligvis hurtigt gik i glemmebogen, præget som de var af aktuelle hentydninger. Rygtet om at vennerne Erik "Bøgh og Julius "Strandberg mod betaling skulle have forfattet en væsentlig del af viserne er grundløst. Specielt havde R. en evne til at skrive iørefaldende sentenser og refræner som „Hvad vilde jeg paa den Galeji“, „Den er gruelig gal, og den bliver maaskee værre“ og „Men de gør jokke Naaed“. Hans bedste viser levede videre i folke-munde. Nævnes kan *Fra jeg i Vuggen laa, Tingelingeling for Massa, Jomfru vil De med i Skoven, Lad Hønen gaa, En Sekstur, Di! Da! Deilig og Dumme Peter*. Viserne blev udgivet i samlingerne *Døgnfluer* (Øieblikkets Børn), 1862ff, *Humoristiske Sange*, 1864 ff og *Gemytlige Sange*, 1868 ff. □ Træsnit 1873, efter foto, samt 1887, 1891 og 1897. Et mal. af „Rantzau fra Kisten“ er signeret Aksel Jørgensen. Foto.

Gamle Rantzau, 1897. Viggo Lindstrøm: Kbh. i tredserne, 1913 172–74. Rob. Nøiendam i Pers. hist. t. 6.r.VI, 1915 216. Carl C. Christensen i København 11.10.1920. Samme: Fra Grønnegade-kvarteret, 1922 50f 63. Carl Muusmann: Halvfemsernes glade Kbh., 1921 18–20. Olfert Jespersen: Oplevelser, 1930 59–67.

Uffe Andreassen

Rantzau, Wilhelm Adolph, rigsgreve, 1688–1734, gehejmeråd. * 31.1.1688, † 19.3.1734 på Akershus. F: rigsgreve Ditlev *R. (1644–97) og Catharine Hedeveg Brockdorff (1645–89). ~ 31.10.1715 med grevinde Charlotte Lovisa Christina Sayn-Wittgenstein, * 1680, † 11.3.1746 i Hamburg, d. af grev Christian S.-W.-Homburg (1647–1704) og grevinde Christiane Magdalene Leiningen-Hartenburg (1650-tidligst 1704). – Bror til Christian Ditlev *R.

R. studerede bl.a. i Leiden (1704). Efter sin hjemkomst udvikledes han i en langvarig proces med broderen om delingen af fædrengodserne. Ved dom af den slesvigske landret fik han 1711 Lindved; men da han 1712 tillige fik tilkendt halvparten af Drage og Neuendorf appellerede broderen denne dom til den kejserlige kammer-

ret. Under broderens preussiske fangenskab (1715–19) satte R. sig imidlertid i besiddelse af rigsgrevskabet Rantzau og godserne Breitenburg, Drage og Neuendorf; han skal have været afholdt af sine undersåtter, men grænseløst ødsel og pådrog sig en stor gæld. Efter broderens løsladelse måtte han med magt tvinges bort fra Rantzau, men beholdt Breitenburg og Drage og fik 1721 overdraget grevskabet Løvenholm af kong Frederik IV der s.å. udnævnte ham til gehejmeråd. Straks efter broderens død satte han sig i besiddelse af Rantzau og viste stor iver for at få morderen opsporet. Den kongelige regering, som i øvrigt en uge efter mordet havde gjort skridt til at få den testamentariske bestemmelse af 1669 om grevskabets hjemfalden til kongehuset stadfæstet af kejseren, nedsatte imidlertid en undersøgelseskommission der fandt vidnesbyrd om at mordet var sket på R.s anstiftelse. R. gav sig som rigsgreve under kejserens værn og frasagde sig sin danske gehejmerådstitel og elefantordenen, men maj 1722 blev han lokket over på kgl. holstensk grund og fængslet. 1724 fik regeringen fat på kaptajn Detlef Prätorius der var angivet som drabsmand; han tilstod og henrettedes 1725, men afgav forinden en erklæring om at R. havde tilskyndet ham til at udføre mordet. R. fastholdt at han var uskyldig, men dømedes ved kommissionsdom af 9.4.1726 til livsvarigt fængsel og førtes til Akershus hvor han sad indespærret til sin død. Straks efter dommen tog kongen Rantzau i besiddelse og inddrog Løvenholm som hjemfaldent len, mens Breitenburg og de øvrige allodialgodser tilfaldt R.s søster grevinde Catharine Hedwig von Castell-Rüdenhausen. Hans hustrus bestræbelser for at få sin ægtefælle løsladt og processen revideret forblev frugtesløse, skønt hun fandt støtte hos kejseren der betegnede Frederik IVs fremgangsmåde som en grov retskrænkelse over for en tysk rigsgreve. – Bl.R. 1716. Gehejmeråd 1721.

Akten-mæssiger Ekstrakt der in der gräfl. Rantzauschen Blut-Sache ergangen Inquisition, Glückstadt 1727. Danske mag. 5.r.III, 1893–97 377f (brev). Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. XXXII, Kiel 1902 1–136. – [Carl v. Rantzau:] Das Haus Rantzau, Celle 1866 172–83. A. F. Büschings Mag. XV, Hamb., Halle 1781 403–42. P. v. Kobbé: Schlesw.-holst. Gesch., Altona 1834 105–11. H. Schröder i Neues staatsb. Mag. III, Slesv. 1835 281–93. J. v. Schröder i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogtümer V, Kiel 1862 71–73. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I, 1891 111–16. O. A. Øverland i Folkebladet, Kria. 1887 343–47.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Ranulf, Svend, 1894–1953, sociolog, filosof. * 26.3.1894 i Odense, † 16.3.1953 i Århus (Pauls), begr. sst. (Ndr. kgd.). F: arbejdsmand Gustav

Pedersen (1860–1928) og Ane Kirstine Jørgensen (1859–1940). Navneforandring 2.11.1918. ~ 18.10.1930 i Kbh. (b.v.) med Annette Scheel Vandel, * 6.5.1892 i Hamburg, † 16.8.1976 i Hillerød, d. af handelsattaché Christian S. V. (1860–1928) og Dagmar Jørgensen (1869–1938). R. blev student 1912 (fra Odense katedralskole) og tog lærereksamen 1916 (Odense seminarium). 1922 blev han mag.art. i filosofi med speciale i græsk filosofi. I sin seminarietid reagerede han mod undervisningens kristne præg, og den anti-religiøse holdning, som han bevarede livet igennem, gav sig udslag i et skrift *Den sidste Fristelse. En Drøm*, 1918 der i digterisk form lader djævelen påpege for den døende Jesus hvor forfejlet hans liv og hans lære har været. Efter konferensen opholdt R. sig et år i Leipzig og et år i Paris idet han arbejdede på afhandlingen *Der eleatische Satz vom Widerspruch* som han forsvarede for den filosofiske doktorgrad 1924. Allerede her fremtræder den tilslutning til den franske sociologiske skole som kendetegner de senere værker idet R. støtter sig til Lévy-Bruhls lære om den primitive før-videnskabelige logik. Tesen er at syv tidlige Platon-dialoger i deres argumentation følger en logik („den absolutte tyvdygheds logik“) der ifølge Lévy-Bruhl danner overgang mellem primitiv og videnskabelig logik. I de følgende år slog R. sig frem som „privatlærd“ understøttet bl.a. af Carlsbergfondet indtil han 1939 blev professor i filosofi ved Århus univ. efter konkurrence. Han havde i forvejen uden held søgt det nyoprettede professorat i sociologi ved samme universitet, og hans videnskabelige produktion havde ligget inden for moralsociologien. Hovedværker i denne var *The jealousy of the Gods and criminal law at Athens. A contribution to the sociology of moral indignation I–III*, 1933–34 og *Moral indignation and middle class psychology. A sociological study*, 1938, genudg. i USA 1968. Det første var kommet i kortere form på dansk i Vidensk. Selsk. hist.-filos. meddelelser (XVIII, 1, 1930–31).

I det populære skrift *Moralen og Samfundet*, 1927 havde han hævdet at ikke blot er ethvert forsøg på at begrunde moralen teologisk eller filosofisk omsonst, men at dette heller ikke er muligt ad videnskabelig (sociologisk) vej som forsøgt af Durkheim. Derimod kan en videnskabelig moralsociologi vise at „Moralens Betydning“ består i den kompensation den giver „for undertrykte Instinkter, især i visse sociale Klasser“. Dette var ganske vist blot en hypotese „som kun paa ganske enkelte Punkter kan siges at være verificeret“, men som han i de to hovedværker søgte at underbygge ved analyser af eksempler fra forskellige tider og steder. Det var R.s ønske

i højere grad at kunne arbejde med primært materiale, og han beklagede sig ofte over ikke at råde over det apparat sådanne omfattende undersøgelser kræver. Desuden blev hans kræfter optaget af undervisningen til 'filosofikum'. Til brug ved denne skrev han en *Socialvidenskabelig Metodelære*, 1946 idet han anså det for vigtigt at alle studenter „lærte nøjagtigt, hvad der kræves, før en Anskuelse vedrørende sociale eller politiske Kendsgerninger kan betragtes som en (med større eller mindre Sandsynlighed godtgjort) videnskabelig Sandhed“. R. så i en kritisk videnskabelig holdning med respekt for kendsgerningerne det vigtigste middel mod de anti-demokratiske tendenser der i hans levetid på så skæbnesvanger måde havde præget den historiske udvikling, og som selv efter fascismens og nazismens nederlag stadig rummede en truende fare. I *Videnskabens Stilling i moderne Stater*, 1939 gennemgår han udviklingen i vort århundrede af universiteterne i en række lande, og påviser hvor farligt det er at svigte idealerne om universiteternes selvstyre og lærefriheden.

I metodelæren angreb han ud fra et ekstremt positivistisk standpunkt kollegaen T. "Geiger, og en polemik opstod mellem dem. R.s ønske om ved at få en lærestol i sociologi at få større muligheder for at forske empirisk førte ham til at søge det nyoprettede professorat i sociologi ved Københavns universitet 1949, men igen uden held. Han opnåede dog økonomisk støtte til medhjælp ved materialeindsamling og nåede inden sin død foruden artikler og anmeldelser at publicere to større undersøgelser i Acta Jutlandica. Den første (*Hitlers Kampf gegen die Objektivität*, 1946) består i gennem indholdsanalyser af „Mein Kampf“ og Hitlers taler at vise en gennemgående tendens til forskellig vurdering af samme handling afhængig af hvem der udfører den. Denne tendens opfatter R. som typisk for fascismen, og han søger gennem optællinger at vise at den er langt mindre fremtrædende i Churchills krigstaler. I den anden undersøgelse (*On the survival chances of democracy*, 1948) søger R. at vise at irrationalistiske tendenser i åndsliv og videnskab som tilsyneladende ikke har forbindelse med fascismen dog rummer en fare for demokratiet. Et afsnit, hvori ligheder mellem den tyske nazisme i dens første fase og den danske modstandsbevægelse påvises, vakte opsigt. Ellers må det indrømmes at R.s arbejder ikke vakte megen opmærksomhed herhjemme hvorimod de ikke forblev ubemærkede i udenlandske fagkredse.

Selv den, der må tage afstand fra R.s primitivt-positivistiske videnskabsopfattelse, må beundre den ihærdighed, hvormed han under vanskelige

vilkår arbejdede med at belyse såvel den moralske dømmesyg, defineret som „en uinteressert interesse i at påføre straf“, som de efter hans mening beslægtede fascistiske tendenser sociologisk. Han så sit videnskabelige arbejde som et led i kampen mod den art tendenser og som et forsvar for demokratiet. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1924 120f. – M. Pontoppidan i Litteraturen II, 1919–20 132f. D. H. Lasswell i International journal of ethics, Chicago 1935 478–81. Cf. Lindskog i Theoria I, Göteborg 1935 185–87. B. Groethuysen sst. IV, 1938 300–02. Acta Jutlandica XI, 2, 1939 78. K. E. Løgstrup sst. XXV, 4, 1953 5–14. Jørgen Jørgensen i Socialt t. XXII, 1946 249–60. M. Blegvad i Danish yearbook of philosophy XIII, 1976 224f 227–29 231–33 235 238f. – Papirer i Statsbibl., Århus.

Mogens Blegvad

Raphael, Clara, se Fibiger, Mathilde.

Raphaëlis, Hermann, (Herman Raphael Rodenstein, Hermann Raphaëlis Rottenstein-Pock), ca. 1510/20–83, orgelbygger. * ca. 1510–20 i Vollehove, † 8.7.1583 i Weimar. F: orgelbygger Raphael Rodenstein. ~ 1559 med Clara Hofmann, † 1594, d. af organist Paul H.

R. er det første store navn i dansk orgelbygnings historie. I lighed med de to andre orgelbygmestre der dominerede renæssancens orgelbygning herhjemme, Hans Brebus og Nicolaus Maass, var han af nederlandsk afstamning, men man har intet kendskab til hans eventuelle arbejder i hjemlandet. Skønt opholdet i Danmark var kort nåede han, formentlig med broderen Gabriel (*ca. 1540 i Bolsward) som medarbejder, at løse et par meget betydningsfulde opgaver: bygningen af orglerne til *Roskilde domkirke*, 1554–55 og *Københavns slotskirke*, 1556. Domorglet var et efter tidens målestok overordentlig aneligt instrument, og det indtog da også en fremtrædende plads i R.s samlede produktion; rygpositivets facade er bevaret. Orglet til Københavns slotskirke var af mere beskedne størrelse, formentlig på ca. 10 stemmer, men dog så præsenteret på ca. flere år senere henviste til det i forbindelse med bygningen af et orgel til slotskirken i Dresden. Fra Danmark rejste R. til Zwickau hvor han renoverede orglet i Mariakirken og indgik ægteskab med en datter af kirkens organist. R. blev boende i Zwickau resten af livet, men arbejdede mange forskellige steder, bl.a. i Dresden, Nürnberg, Wien, Schellenberg (Augustsburg) og Bayreuth. Iflg. en hypotese, fremsat af orgelhistorikeren Mads Kjersgaard skulle det fragmentarisk bevarede renæssanceorgel i Sønderborg slotskapel være bygget af R. ca. 1568–70.

Ernst Flade i Zeitschr. für Musikwissensch. XV, Lpz. 1931–32 1–24. Niels Friis: *Orgelbygn.* i Danm., 1949 (2. udg. 1971). Maarten A. Vente: *Die Brabanter Orgel*, Amsterdam 1958. Mads Kjersgaard: *Renæssanceorglet i dronning Dorotheas kapel på Sønderborg slot*, 1976.

Ole Olesen

Rasch, Carl Emanuel Flemming, 1861–1938, læge. * 7.2.1861 i Kbh. (Helligg.), † 6.7.1938 sst., urne på Ass. kgd. F: bogbinder Carl Julius Ferdinand R. (1825–1906) og Flemine Cecilie Lange (1841–1917). Ugift.

R. blev student 1879 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og tog medicinsk embedseksamen 1885. Efter turnustjenesten søgte han uddannelse i dermato-venerologi hos A. Haslund, og allerede 1889 vandt han doktorgraden på en afhandling, *Læren om de syphilitiske Arthropathier*, hvorefter han med offentlig understøttelse foretog en studierejse på halvet år til Wien, Prag, Paris og London. Særlig Ernest Besnier (1831–1909) i Paris blev bestemmende for hans udvikling ved sin forening af praktisk klinisk sans med sund kritik og klar, overlegen kundskab. 1893–97 fungerede han som reservelæge hos A. Haslund efter en tids arbejde med patologisk anatomi. 1902 oprettedes en dermato-venerologisk poliklinik på Frederiks hospital hvor R. blev chef og begyndte undervisning i sit speciale. 1906 ansattes han som overlæge ved kommunehospitalets IV. afdeling og blev samtidig docent ved universitetet. 1911 blev han overlæge ved Rigshospitalets nyoprettede afdeling for hud- og kønssygdomme og organiserede denne mønsterværdigt med laboratorier og samlinger. Han kæmpede ivrigt og med held for fuld anerkendelse for specialfagene og blev 1915 medlem af fakultetet og n.å. professor efter forinden at have fået undervisningen i dermato-venerologi gjort obligatorisk, og inden hans afgang 1931 som professor blev specialet ophøjet til eksamensfag. – R. var meget produktiv som forfatter inden for sit speciale, og hans talrige afhandlinger og kausistiske meddelelser omfattede samtlige dets gebyter, men holdt sig mest til de kliniske forhold idet han overlod laboratorieundersøgelser og eksperimenter til sine elever. Han var en meget fordomsfri eklektiker, og hans klare overblik, støttet på flittig læsning og en kraftig hukommelse samt sober kritik prægede hans litterære arbejder der hyppigst lå i tæten af fagets hastige udvikling. *Hudens Sygdomme og deres Behandling*, 1905 (3. udg. 1927) blev hans største værk. I sine ældre år følte han sig med rette som den mest overlegne herhjemme i sit fag således at han ikke behøvede at brillere for at komme til sin ret, men kunne nøjes med en ydre rolig og

værdig tilbageholdenhed. Som lærer var han meget inciterende som det ses af den lange række eleverbejder der udgik fra hans klinik. Som læge var han omhyggelig i undersøgelserne, en fortrinlig iagttaget og diagnostiker og forsigtig, men konsekvent i terapien. Han blev æresmedlem af mange udenlandske videnskabelige selskaber; stiftede 1909 Nordisk dermatologisk forening og var i mange år generalsekretær for den og blev den selvskrevne præsident for den internationale dermatologiske verdenskongres i Kbh. 1930. Sit liv førte han i stille tilbagetrukkethed og omgav sig med blomster og kunstgenstande. Den største del af sin formue efterlod han til universitetet, særlig dets medicinsk-historiske museum, sine bøger til biblioteket på hospitalsafdelingen. En række mindre apoplektiske anfald svækkede ham allerede i de sidste år af professortiden og medførte til sidst døden. – R. 1922. DM. 1930. K². 1932. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1910. Relieffplakette af G. Jensen, 1922. Mal. af Jul. Paulsen, 1931 (Rigshosp.). Foto.

Selybiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1890 50f. – H. Haxthausen i Ugeskr. for læger C, 1938 801f. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 174–78. A. Kissmeyer i Hospitalstid. LXXXI, s.å. 681–84. G. Asboe-Hansen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 446–48. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Axel Hansen**

Rasch, Claus, 1639–1705, politimester. *22.8.1639 på Vesterholm, Quern sg. i Angel, †8.1.1705 på Raschenberg, begr. i Nyborg. F: bonde Lorentz Andersen (ca. 1613–efter 1677) og Catharina Petersdatter Rasch (†1683). ~1° 25.7.1664 i Nyborg med Elisabeth Andersdatter Scheffer, *26.2.1619 i Nyborg, †19.9.1690 sst. (~1° 1640 med sognepræst i Nyborg Mads Pedersen Lerche, 1610–60), d. af rigens skriver, senere tolder og rådmand i Nyborg, Anders Hansen S. (1570–1626) og Kirsten Eriksdatter (ca. 1600–35, ~2° 1626 med rådmand i Nyborg Peder Hansen Walter, ca. 1590–1657 (~1° med Anne Berthelsdatter, ca. 1602–22, ~3° med Anne Jacobsdatter, †1665, ~1° med Johan Wencke)). ~2° 23.10.1695 med Anna Margrethe Lorenzen, begr. 28.2.1710 i Nyborg (~1° med købmand i Kbh. Hans Heinrich Nørck, †1694, ~3° 1709 med kaptajn Erik Fleming Ulfeldt, 1676–1732), d. af købmand i Flensborg Christian L. (ca. 1633–efter 1680) og N. N.

Da den danske hær 1657 trak sig tilbage gennem den jyske halvø fik R. lejlighed til „at bevise Kong Frederik III sin Dyd og Tapperhed“ hvorefter han kom til Kbh. og 1659 under belejringen avancerede til underofficer. Christoffer *Gabel blev opmærksom på ham og tog ham til sin se-

kretær. Han vandt også kongens yndest så at han 1662 blev skriver og ridefoged over Nyborg amt som han tilmed administrerede i amtmands sted til 1671; desuden blev han 1664 som præsident stillet i spidsen for Nyborg magistrat, og ved sit samtidige ægteskab vandt han både formue og svogerskab med byens første familier. 1669 købte han af kongen bondegården Bavnegård hvortil han ved mageskifte med kongen erhvervede 24 gårde i omegnen, og 1675 fik han kgl. tilladelse til at nyde denne sin gård og tilliggende med adelig frihed. Våbenbrev fik han 1680, og med sine 220 tdr. hartkorn bøndergods blev gården Raschenberg (nu Juelsberg) 1690 anerkendt som hovedgård. Han var desuden landkommisær i Fyn, medejer af Harridslevgård og ejer af nyborgske ejendomme. Sit jordegods bragte han med stor dygtighed, men ikke altid ganske hæderligt, i en blomstrende tilstand. Da således præsident, borgmester og råd i Nyborg 1672 ved mageskifte med kronen skulle have 56 tdr. hartkorn marker og skove af Nyborg amts ladegård til fordel for købstaden, lykkedes det ved underfundighed R. at tilvende sig disse jorder. Havesyg og despotisk som han var tillod han sig senere så mange overgreb og gjorde sig så forhadet at borgerskabet indgav klage til kongen der lod sagen undersøge ved en kommission hvis dom 1699, stadfæstet af højesteret 1700, i alt væsentligt gik R. imod, og borgmester og råds legat på 50 rdl. for trængende i Nyborg blev derefter stiftet som sejrsmonument.

Det var dog ikke som byens præsident R. led dette nederlag, thi allerede 1682 var han, da enevælden tog den opgave op at organisere landets politivæsen, blevet udnævnt til politimester i Kbh. og det hele land samt til assessor i højesteret. Med energi og hensynsløshed virkede han i sit alt for omfattende embede der først 1701 blev indskrænket til Kbh. alene, og som medlem af de mangfoldige kommissioner der i disse år nedattes om brandvæsen, broer, kanaler, lygter m.m., udførte han en stor organisatorisk gerning. Desuden var han fra 1684 borgmester i Kbh. og medlem af kommercekollegiet; 1691–95 og 1699 deltog han i de vigtige kommissioner i rådstuen for slottet, 1700 var han medlem af regeringskommissionen, nedsat i anledning af krigsforholdene, og 1702 fik han sæde i politiretten. Han blev en mand der samlede mange klager over sit hoved og fik adskillige påmindelser om at passe hvad der påhvilede ham. 1701 adjungeredes J. B. *Ernst ham som medhjælp, og han opholdt sig ofte lang tid ad gangen på Raschenberg. I en håndfast tid var han populær på grund af sin gemytlighed og evne til at tømme de største bægre; om ham og familien til ære rime-

de samtidens største poeter. – Kancelliråd 1690. Justitsråd 1697. Etatsråd 1700. □Mal. (Kbh.s politigård).

Hans Mule Clauson: Ligprædiken over Elsebeth Schfer, 1693 12–22. Jørgen Sorterup: C. R., hans lefnest ihukommelse, 1705. O. Nielsen i Pers. hist. t. I, 1880 278–80 282 283f = samme forf.s Kbh.s politimestre og politidirektører, 1881. Samme: Kbh.s hist. og beskr. V, 1889 482–93 o.fl.st.; VI, 1892 361–68 o.fl.st. Edv. Holm: Danm.-No.s indre hist. 1660–1720 I, 1885 322–26. Otto Staggemeier: Jordebog for Nyborg købstad II, 1893 27–42. K. Carøe i Hist. medd. om Kbh. VI, 1917–18 110–19 121. Arthur G. Hassø: Kbh.s brandvæsens hist., 1931 42–81 97–100.

*Hans Knudsen**

Rasch, Franz, ca. 1625–tidligst 1690, sekretær i tyske kancelli og statskollegiet. *ca. 1625, †tidligst 1690. F: vistnok lutspiller i Det kgl. kapel Jørgen (Georg) R. og N.N. (~1° med Ostindiefarer Peder Nielsen).

R. er antagelig identisk med den Franciscus Raschius Otthoniā–Danus som 27.11.1647 blev immatrikuleret ved universitetet i Jena, og må efter navnet at dømme stamme fra Odense. 1656–64 var han kancelliforvalter og sekretær i tyske kancelli, ledsagede som sådan Ditlev *Ahlefeldt på hans gesandtskabsrejse til kurfyrsten i Brandenburg i okt. 1657 og efterlodes af ham i Berlin ved hans bortrejse i febr. 1658; herfra gjorde han sig til ivrig talsmand for et brud på Roskildefreden. Regeringen lyttede ikke til hans råd; men hans anseelse synes at have været ikke ringe i de følgende år. I alt fald paraferede han breve i kancelliet. Man har gættet på at det er ham som har skrevet det øjensynlig fra slutningen af okt. 1660 stammende *Project Newer Regierungs Policy* (i L. Holbergs: Dannemarks Riges Historie III, 1735 484–507, trykt i omarbejdet dansk form og betegnet som Provisional Ordonnance); noget sikkert kan dog ikke siges, og P. *Bülches forfatterskab er sandsynligere. Efter statskollegiets oprettelse i nov. 1660 blev han dets sekretær for de indre sager (bestalling jan. 1661), og med en afbrydelse fra maj 1665 til jan. 1667 fungerede han som sådan til maj 1670; i aug. 1669 fik han en ny bestalling; tillige var han sekretær hos dronning Sophie Amalie fra sept. 1661 til juni 1670. Om hans stræben efter at øge statskollegiets indflydelse vidner bl.a. hans udkast til en omordning fra april 1662 hvorefter det i udvidet skikkelse skulle træde i stedet for alle de andre kollegier. 1666 var der tale om at sende ham til Kassel for at lære den tilkommende dronning Charlotte Amalie dansk; det fremhæves ved denne lejlighed at han også spillede cither. Han var uden tvivl en mand af ikke ringe ærgerrighed der en tid håbede at få en betydelig myndig-

hed ved den nye regerings ordning. Om hans skæbne efter at han havde fratrudd sin sekretærstilling er intet oplyst ud over at der i juni 1685 tillagdes ham pension, og at han levede endnu maj 1690. □Miniature (Fr.borg).

Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist., udg. Johs. Lindbæk I–II, 1903–10. – Chr. Bruun i Hist. t. 5.r.11, 1880–81 654–73. A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsark.s hist., 1884. G. N. Kringelbach: Den civile centraladministrations embedsetat 1660–1848 = Medd. fra det kgl. gehejmeark. 1886–88, 1889. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reproudg. 1969) 333. Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (reproudg. 1971). Samme i Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70.

*C. O. Bøggild-Andersen**

Rasch, Georg William, 1901–80, matematiker. *21.9.1901 i Odense, †19.10.1980 i Byrum, begr. i Århus. F: sømandsmissionær Vilhelm R. (1866–1939) og Johanne Duusgaard (†1920). ~8.2.1928 i Århus (Pauls) med Elna Cathrine Nielsen, *9.10.1901 sst. (Pauls), d. af maskinarbejder Mikkell Christian N. (1875–1934) og Marie Larsen (1872–1950).

R. var matematiker af uddannelse. Som kun 29-årig skrev han disputatsen om matrixregningens anvendelser på differensligninger. Men da det stod klart at disputatsen ikke ville føre til et professorat kastede R. sig over matematikkens anvendelser på statistiske problemer. Her blev studieopholdet i London 1935–36 hos R. A. Fisher bestemmende for hans videre arbejde. Ved sin hjemkomst introducerede han Fishers tanker i Danmark dels som universitetslærer, men især gennem sit mangeårige virke som statistisk konsulent først og fremmest på seruminstitutet og senere Danmarks pædagogiske institut. Først alt for sent, 60 år gammel, blev han professor i statistik ved Kbh.s univ.

R. var en original og meget utraditionel forsker. Hans model til analyse af intelligens- og holdningsprøver viser hvor klart han kunne gennemskue en faglig problemstilling og benytte denne indsigt til at opstille den korrekte statistiske model. Denne model, der er kendt verden over som R.-modellen, brød med mange års tradition og praksis inden for psykometrien. Bogen fra 1960 *Probabilistic models for some intelligence and attainment tests* der introducerede modellen er nu en klassiker inden for området. I sine senere år forsøgte R. gennem formuleringen af et specifikt objektivitetsbegreb at give en filosofisk, målings-teoretisk ramme for sin model af stor almen gyldighed. R. var gennem mange år sit fags nestor og øvede gennem næsten 50 år en afgørende

Rasch, Georg

indflydelse på den teoretiske statistiks udvikling i Danmark. – R. 1969. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1930 189f. – Erling B. Andersen i Kbh.s univ. årbog 1980 537–40.

Erling B. Andersen

Rasch, Giertrud Nielsdatter, 1673–1735, missionærhustru. * 1673 på gården Vebbestad i Kvæfjord, Nordnorge, † 21.12.1735 i Godthåb, begr. i Kbh. (Nic. kgd.). F: gårdbruger og lensmand Niels R. og Nille Nielsdatter. ~sommeren 1707 i Kvæfjord med præst i Vågan i Lofoten Hans *Egede, * 31.1.1686 på gården Harstad i Trondenes præstegæld i Nordland, † 5.11.1758 i Stubbe-købing, s. af sorenskriver Povel Hansen E. (1648–1706) og Kirsten Jensdatter Hind (1656–1724). – Mor til Niels *Egede og Poul *Egede.

R. træder først frem af anonymiteten da hun blev gift med Hans Egede der lige fået embede som kapellan, og som havde „haft inclination“ for den 13 år ældre kvinde lige siden barneårene. Gennem sin bror, styrmanden Niels Rasch, havde hun en vis, omend kun vag viden om den fjerne landstrækning hvor hun skulle komme til at leve sine sidste leveår. 1709 fik hun som 36-årig sit første barn (Poul Egede), og inden fem år havde hun født tre børn yderligere. For denne ældre kvinde fra et forholdsvis stabilt miljø må det have været et chok at erfare udefra og rygtevis hvilke planer hendes ægtefælle i årene 1708–09 gik med, og som ville betyde en endnu større usikkerhed i deres tilværelse end de stridigheder Hans Egede allerede var indviklet i. Begge var de stærke personligheder, Hans Egede dog mere hidsig end R. Efter maleriet 1718 at dømme har hun været en statelig, smuk kvinde med en værdig rejsning og ikke prangende klædt. Hendes ansigtstræk lyses op af et lille smil og et blik der afslører både klogskab, indre ro og varme, men med en vis mild resignation.

R. underkastede sig ikke viljeløst ægtefællens forgodtbefindende, men satte sig bestemt imod hans for hende at se flyvske planer. På familiens tilskyndelse søgte hun at tale ham fra dem. Da hun forstod at han følte det som et alvorligt kald at rejse til Grønland, sadlede hun om og gik – antagelig fra 1710 – fuldt og helt ind for hans mål. Det betød for hende både et åndeligt og materielt brud med den stabilitet hun hidtil havde set frem til. Den måtte hun bytte ud med en slidsom og økonomisk knap periode i Bergen fulgt af næsten 15 trælse år på Haabets Øe og i Godthåb. Hun blev der det madmoderlige og altopofrende midtpunkt i tilværelsen, virkede i det stille ved siden af Hans Egede og på linje med ham. Hun opdrog deres børn, bekvymret for

de livlige drenge og værnende om de to piger. Hun tog sig af alt og alle uden at have tilstrækkelige midler til at mildne tilværelsen. Hun deltog i opfostringen af de unge grønlandere Hans Egede tog i huset, plejede de syge og døende, især under koppeepidemien 1733–34. Ved siden af og samtidig med støttede og trøstede hun sin ægtefælle når hans sind „af saa mange Anstød var bleven kleinmodig og nedslagen“. Værst var årene 1728–34 i Godthåbs kolde stenhus, med de mange rå, brutale og stridbare mennesker bogstaveligt talt dør om dør. Og dog holdt hun modet oppe både hos sig selv og hos sine nærmeste. Hun var nu over 60 år, en høj alder i datiden, og hun havde slidt sig op, inde og ude gennem årene. Fra april 1734 var hun „ikke frisk“, blev i løbet af det følgende år stedse svagere og måtte fra september 1735 holde sengen under „overmaade Smerte og Pine indvortes og udvortes“, til døden indtraf. I sin dagbog nedskrev Hans Egede enkelt og kort, men dybfølt, sine øjeblikkelige tanker om hustruen. Han kunne ikke prise hende højt nok efter fortjeneste, men han karakteriserede hende som trofast og kærlig, from og omhyggelig som mor, villig og hengiven i at følge hans veje og hans gerning, tålmodig og frejdig under alskens besværligheder, også under de sidste måneders sygeleje. Et i det stille helstøbt og varmtfølede menneske, kan en nutid tilføje. Hendes indflydelse rakte langt ud over hendes død idet hendes indsats var af umålelig betydning for den grønlandske befolknings følelsesmæssige indstilling. □Mal., formentlig udført i Bergen 1718 (Godthåb k.), flere kopier, bl.a. af Aug. Behrends, 1872 og kopi (Skt. Knuds k., Odense) og i min. Relief af A. Paulsen, 1894 (Godthåb k.). Relief (Sukkertoppen k.). Relief af A. Hassel, 1921 (på Nikolaj k., Kbh.). – Mindestøtte af J. Wiedewelt, 1779, ved Jægerspris.

P. Lauritsen: Hans Egede, 1921. H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921. Samme: Nordmænd på Grønland I, Oslo 1940. Hans Egede: Relationer fra Grønland 1721–36, 1925 = Medd. om Grønland LIV. L. Bobé: Hans Egede, 1944 = sst. CXXXIX, I. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969.

Finn Gad

Rasch, Niels Axelsen, 1714–57, Grønlandspioner. * 1714 på gården Vebbestad i Kvæfjord, Nordnorge, † 22.11.1757 på gården Vinje i Bø i Vesterålen, begr. sst. F: gårdbruger og lensmand Axel Nielsen R. (ca. 1671–1718) og Birgitte (Beret) Lucie Røst († 1752, ~2° med proprietær Tarald Andreas Gieverts, † 1767, ~2° med Sidsel Thoresdatter Nordman, † 1768). ~2.9.1749 i Steigen i Nordland med Anna Barbara Thams, * aug. 1723 i Trondhjem, † 26.7.1813 sst. (~2°

1760 med sognepræst i Nesna, senere i Frosta, provst Augustinus Buschmann, 1720–93, ~ 1° 1753 med Antoinette Sophie Testmann, enke efter sognepræst i Borge i Lofoten Melchior Meldahl, † ca. 1750), d. af prokurator i Trondhjem, senere lagmand i Nordlandene, justitsråd Peter T. (1681–1758, ~ 1° med Anne Cathrine Till) og Lavina Thulin († 1765).

R. blev dimitteret fra Bergens katedralskole 1734 og rejste to år senere til Kbh. Her traf han Hans *Egede hvis afdøde hustru var hans faster. R. blev interesseret i Grønland og blev anbefalet til monopolindehaveren Jacob *Sewerin der sendte ham op til hans fætter Poul *Egede i Christianshåb for at gøre sig egnet enten til en gejstlig eller verdslig fremtid i landet og for at lære sproget. R. fik straks ansættelse som assistent og blev 1739 købmand ved stedet. Året efter rejste han dog til Norge og begav sig efter aftale med Jacob Sewerin til sin hjemstav for at udvælge nogle egnede og dygtige folk – formentlig ansat i Finnmarkshandelen – til udstationering i Godthåb. Det lykkedes at få seks antagne, hvoriblandt den senere kendte Anders *Olsen. 1741 kom de alle til Kbh., men først året efter til Godthåb hvor R. så var købmand et år. Efter hjemkomsten levede han i længere tid i Kbh. og blev 1745 udnævnt til foged for Lofoten, Vesterålen og Andenes. De beværlige og anstrengende, men nødvendige bådrejser i dette vejrhårde distrikt blev årsag til hans tidlige død.

Missionskollegiet havde opfordret blandt andre R. til at afgive betænkning om Grønlands-arbejdet. 1747 afleverede han sin, der indeholdt adskillige gode forslag, bl.a. om garnfangst af sæler. Ingen af dem fik betydning i samtiden, men tjener til forståelse af tidens vestgrønlandske handels- og erhvervsforhold (ms. i Rigsarkivet). □ Miniature.

Diplomatarium Groenlandicum, udg. L. Bobé, 1936 = Medd. om Grønland LV, 3 405 (note til side 257). H. Ostermann: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 679–91. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969.

Finn Gad

Rasch, Ole Magnus, 1783–1862, maler. * 28. 12. 1783 i Århus, † 23. 6. 1862 i Lindholm ved Nørresundby, begr. i Nørresundby. F: provst i Harritslev ved Randers Frederik R. (1741–1818) og Johanne Frederikke Lassen (1745–1818). ~ ca. 1810 med Christiane Møller, døbt 28. 1. 1788 i Ålborg, † 9. 1. 1848 i Lindholm, d. af værtshusholder Jens Jensen Møller og Gertrud Christensdatter.

R. blev uddannet som porcelænsmaler i København og senere som miniatureportrætmaler formentlig i Altona hvortil han var flyttet før 1815.

1823 flyttede han til kongeriget hvor han bosatte sig i Lindholm ved Nørresundby. Når han valgte stedet her har grunden for det første været den at der i denne del af landet har været behov for en portrætmaler, og for det andet fordi hans bror Peter August Rasch var købmand i Ålborg, og at hans kone var herfra. I Lindholm lejede han sig ind i en tidligere fæstegård under herregården Rødslet. Det til gården hørende jordbrug på ca. tre og en halv ha og hans beskæftigelse som portrætkunstner har skaffet udkommet til den efterhånden store familie. R.s form for miniatureportrætkunst var noget helt for sig. Han udførte sine portrætter med en egen teknik på bagsiden af glasplader, en udførelsesmåde der ikke synes benyttet af andre portrætmalere her i landet. Fremstillingsmåden er ikke helt klar, men sandsynligvis er portrættet indridset i en sort eller grå hinde som glaspladen var belagt med. For at forøge virkningen er billedet ofte diskret forsynet med farver. Hans klientel var for størstedelen fra Nord- og Østjylland, men også i andre dele af landet har han udøvet sin kunst. Den største kundekreds har han haft i Ålborg og Nørresundby, men også i Århus og opland har han haft gode aftagere idet hans søster Ulrikke Sophie var gift med købmand Christen Bagge Frausing der drev storhandel i Den gamle borgmestergård i Århus, og som havde en stor kundekreds af velsituerede folk. Også oliemalede billeder på lærred og træ foreligger fra R.s hånd. En mindstue for maleren med en samling af hans billeder og inventar fra hans bolig er indrettet i den gamle Rasch-gård i Lindholm der til lige er lokalhistorisk museum for den tidligere Sundby-Hvorup kommune.

Christen Frausing Borch i Købstadmuseet Den gamle by. Årbog 1936–37 69f. Johs. E. Tang Kristensen i Fra Himmerland og Kjær herred, 1962 159–96 (m. fortegn. over R.s arbejder). – Slægtsbog for familien Rasch i Sundby-Hvorup sognehist. saml.

Johs. E. Tang Kristensen

Rasch, Frederik Jørgen Vilhelm, 1866–1939, sømandsmissionær. * 27. 10. 1866 i Thisted, † 27. 3. 1939 i Århus, begr. i Svendborg. F: garvermester Frederik R. (1821–73, ~ 1° med Andrea Regina Knutzon, 1822–62) og Olivia Augusta Dalhoff (1838–1900). ~ 1° 1. 4. 1896 i Holstebro med Johanne Duusgaard, * 13. 2. 1874 i Lemvig, † 12. 3. 1920 i Svendborg, d. af arbejdsmand, senere kontorist Peder Nielsen D. (1843–1909) og Kirstine Marie Harpøth Sørensen (1843–1905). ~ 2° 12. 4. 1922 i Thyborøn med Sørine Cathrine (Kate) Rasmine Sørensen, * 9. 2. 1882 i Skanderborg, † 13. 2. 1946 i Århus (Markus), d. af maltgø-

rer Anders S. (1844–1913) og Ane Marie Rasmussen (1851–1912).

R. tog præliminæreksamen 1882, gik til søs, tog styrmandseksamen 1886 og var derefter på langfart som styrmand. 1893 blev han lærer ved Ålborg navigationsskole og 1897 indremissionær, særlig med ungdomsarbejdet for øje. Samtidig var der begyndt et arbejde for sømandsmission som R. fra først af ivrigt deltog i. 1899 stiftede han *Broderkredsen paa Havet* og Sømandsbiblioteket i Danmark; missionsarbejdet blandt sømænd voksede stærkt udadtil, og R. var stedse den åndelige kraft bag det. 1906–21 var han leder af „Verdens eneste sømandshøjskole“ (i Svendborg) som han tog initiativ til. 1905 dannedes udvalget for indenlandsk sømandsmission, og R. blev dets selvskrevne sekretær til sin død. På det tidspunkt havde missionen 40 sømandshjem i danske havne, et i Grønland, to på Færøerne og et i Grimsby. Stor inspiration fik R. fra den norske broderforening på havet („Dueflaget“) som fik stor betydning for at forene kristne søfolk. Også fra England var han påvirket, oversatte flere småskrifter og udgav selv en del skrifter af underholdende og opbyggelig art. Hans fortælling (*Over salten Sø I–II*, 1922) er en slags selvbiografi. R. var en højt skattet taler og prædikant, i besiddelse af en forbløffende energi og en altid brændende kærlighed til sømandsmissionen; han kunne være voldsom og hensynsløs mod kritikere, men formåede alligevel at samarbejde med folk der var meget forskellige fra ham selv. □ Relief af Mogensen, Svendborg, 1940 (Sømandshøjskolens have i Svendborg).

Redningsbåden, 1939 maj-nr. Fr. Vilh. Eilschou-Holm i Dansk kirkeliv XVI, 1939 105–08.

P. G. Lindhardt

Rask, Rasmus Kristian (ved dåben Christian), 1787–1832, filolog. * 22.11.1787 i Brændekilde ved Odense, † 14.11.1832 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: skrædder og husmand Niels Hansen Rasch (1749–1810, ~ 1° 1778 med Gertrud Jørgensdatter, ca. 1750–79, ~ 3° 1802 med Anne Cathrine Henriksdatter, 1768–1846, ~ 2° 1811 med Peder Christensen (ægteskabet opløst), ~ 3° 1825 med aftægtsmand Hans Hansen, 1773–1835, ~ 1° med Anne Margrethe Jensdatter, ca. 1782–1814, ~ 2° 1814 med Kirstine Marie Hansdatter, ca. 1781–1825, enke efter Peder Rasmussen) og Birthe Rasmusdatter (1752–1801). Ugift.

R. var som barn svagelig, men i hans svage krop boede en stærk ånd. Hans far, der var begavet og

for sin stand belæst og bl.a. havde ry for sine kure som „klog mand“, underviste ham i læsning, skrivning og regning, og han læste på egen hånd flittigt i faderens ret store bogsamling, bl.a. af historiske værker. Denne læselyst fik moderen til at insistere på at drengen skulle i latinskole, og efter forudgående forberedelse hos sognepræsten i Brændekilde kom R. 1801 i Odense latin-skoles nederste klasse for efter kun få måneders forløb at blive rykket op i næstnederste. Skolen, som 1802 blev forsøgsskole for en ændret og bedre undervisning, havde flere fremragende lærere, og R. gennemgik den på almindelig tid og med fine vidnesbyrd for flid, nemme, hukommelse, iagttagelsesevne og skarpsindighed. Han læste ud over skolefagene frivilligt engelsk, men brugte i øvrigt fra 1804 sin fritid til at lære sig oldislandsk efter Schönings folioudgave i tre bind af Snorres Heimskringla med dansk oversættelse, et værk som han først lånte af sin historielærer, Th. Trojel, men 1805 fik som flidspremie i skolen. På grundlag af den islandske tekst og den danske oversættelse udarbejdede han en islandsk grammatik og en ordbog, og den sproglige interesse som hermed havde grebet ham for stedse fik ham til også at forsøge at læse angelsaksisk og gotisk. Hans lærer S. N. J. Blochs danske retskrivningslære (1805) inspirerede ham desuden til at udarbejde en dansk retskrivning indrettet efter udtalen (foruden en fynsk retskrivning), og hans besluttede at skrive sit navn Rask i stedet for Rasch.

1807 dimitteredes R. fra Odense skole, tog 1808 anden eksamen på Kbh.s universitet og begyndte at studere teologi, men opgav på grund af sin ateistiske indstilling og sin optagethed af sproglige studier efter kort tids forløb teologien og koncentrerede sig om sprogene, især efter at han i 1809 havde fattet sin store plan om efter samme system at beskrive så mange sprog som muligt for at gøre dem indbyrdes sammenlignelige. Ud over sine to velyndere fra Fyn, G. L. Baden og Johan von Bülow til Sanderumgaard, fik R. i Kbh. yderligere to: fynboen Rasmus Nyerup som skaffede ham friplads på Regensen og 1808 ansættelse som (ulønnet) volontør ved universitetsbiblioteket, og teologiprofessoren P. E. Müller som ofte kom til at gøre sin indflydelse gældende for at støtte ham. Det emne der især optog ham i de første studieår var islandsk som han anså for identisk med oldnordisk, det gamle nordiske sprog, og den oversættelse af Snorres Edda som Nyerup udgav 1808 er egentlig R.s værk. Han bearbejdede samtidig den islandske grammatik fra skoletiden og havde 1809 et trykmanuskript færdigt (bogen udkom 1811 som *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske*

Sprog), og han skrev 1810–11 sit første sprogsammenlignende arbejde, afhandlingen *Den danske Grammatiks Endelser og Former af det Islandske Sprog forklarede* (trykt 1820 i *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter*); han arbejdede også på en udgave af Snorres Edda og spekulerede på at få udgivet sin islandske ordbog i revideret og forøget skikkelse, men kom i stedet til at besøge udgivelsen af Björn Halldórssons *Lexicon Islandico-Latino-Danicum* (udg. 1814). Ved siden af arbejdede han med sin store plan for grammatisk sprogsammenligning og med besvarelsen af Videnskabernes selskabs prisopgave for året 1811 om „at oplyse, af hvilken Kilde det gamle skandinaviske Sprog sikkerst kan uledes; at angive Sprogets Character og det Forhold, hvori det fra ældre Tider og igiennem Middeltalderen har staaet dels til nordiske, dels til germanske Dialecter; samt nøiagtigen at bestemme de Grundsætninger, hvorpaa al Udledelse og Sammenligning i disse Tungemaal bör bygges“. Han fik udsættelse med aflevering af besvarelsen og gjorde den færdig under sit ophold på Island 1814; den belønnedes 1815 med Videnskabernes selskabs guldmedalje, men trykbevilling til den fik han ikke før 1817, efter at han havde tiltrådt sin store udenlandsrejse, hvorfor udgivelsen besørgetes af Nyerup og Finn Magnusen (udg. 1818).

Sin første udenlandsrejse foretog R. 1812 sammen med Nyerup til Sverige med offentlig understøttelse fordi det egentlige formål var at skaffe politiske efterretninger (beskrevet af Nyerup i *Rejser til Stockholm i Aarene 1810 og 1812*). For R. blev det en studierejse hvor han stiftede bekendtskab med svenske lærde, lærte svensk og læste finsk hos den finskfødte digter F. M. Franzén. Ved hjemkomsten var han blevet udnævnt til amanuensis ved universitetsbiblioteket og havde dermed en fast indtægt mens han hidtil havde måttet leve kummerligt af at give undervisning (bl.a. i regning). Den næste rejse var Islandsrejsen 1813–15 hvortil han fik nogen offentlig og privat understøttelse foruden fri rejse af en islandsk købmand med et af dennes skibe. R. var i forvejen godt kendt med islandsk talesprog fra sine islandske venner i Kbh. og benyttede rejsen til yderligere at sætte sig ind i sproget og efterhånden besøge alle dele af Island for at stifte bekendtskaber og samle håndskrifter (senere afleveret til universitetsbiblioteket i Kbh.); om vinteren boede han hos vennen Árni Helgason i dennes præstegård hvor han den første vinter gjorde prisopgavebesvarelsen færdig. Hjemrejsen 1815 foregik over Skotland hvor han i Edinburgh gjorde forskellige litterære bekendtskaber.

Under sit fravær var R. 1814 blevet udnævnt til første underbibliotekar ved universitetsbiblioteket, men utilfreds med sine arbejdsvilkår i Kbh. hvor han ønskede en universitetsansættelse, og uden udsigt til at kunne få sine arbejder trykt (prisskriftet, en angelsaksisk grammatik, en svensk grammatik, en islandsk læsebog) kunne han tænke sig, hvis det ellers var økonomisk muligt, at fortsætte prisskriftets søgen efter kilden til de nordiske sprog ved at rejse til Kaukasus for at se om der i det område fandtes beslægtede sprog. En invitation april 1816 fra hans bekendt fra Sverigesrejsen, A. A. Afzelius, til at komme til Stockholm og undervise i islandsk åbnede mulighed for at påbegynde Kaukasusrejsen hvortil han havde tilsagn om økonomisk støtte fra J. v. Bülow ved foreløbig at rejse til Stockholm; han afventede dog omhyggeligt universitetsdirektionens svar på hans anmodning om orlov fra bibliotekembedet og hans forespørgsel om en eventuel universitetsansættelse inden han traf sin endelige beslutning om at rejse, og da svaret ikke indeholdt noget om en ansættelse, men derimod tilsagn om en enkel lille rejseunderstøttelse – hvad R. ikke havde bedt om – følte han sig frit stillet til at gøre gavn hvor han kunne, og rejste nov. 1816 til Sverige med det forsæt at tage videre til Kaukasus senere. I Stockholm blev han i over et år og fik fem bøger i trykken (Snorres Edda, Sæmunds Edda, den angelsaksiske grammatik, en svensk bearbejdelse af den islandske grammatik og en islandsk læsebog); han underviste i islandsk og studerede finsk, russisk, persisk og arabisk, dels med henblik på den videre rejse, dels for at kunne fortsætte prisskriftets sprogsammenligning mod øst, men han afsløt at modtage en stilling i Stockholm eller Uppsala til dels fordi hans udgivelse af eddaerne i Sverige og rygtet om svenskernes ønske om at beholde ham havde vakt misstemning i Kbh. En ekstra rejseunderstøttelse, som P. E. Müller opnåede for ham ved overrækkelsen af prisskriftet til kong Frederik VI til hvem det var dediceret, gjorde det muligt for R., der ved samme lejlighed havde fået tildelt professortitel, at fortsætte mod de kaukasiske egne, og i febr. 1818 rejste han gennem Finland til Petersborg (Leningrad). Her fik han ad litterær vej oplysninger om sprogene i Kaukasusområdet og konstaterede at det ville være spildt møje at rejse dertil. Desuden fik han mulighed for at studere sanskrit og gik i gang med at udarbejde en sanskritgrammatik (efter samme system som den islandske) og en sanskritlæsebog; hermed havde han fundet det kildesprog han søgte, og det var hans ønske at vende tilbage til Kbh. et års tid for at udgive de to sanskritbøger og derefter drage til Indien ad

søvejen for at studere pali og få fat på veda-håndskrifter og buddhisternes hellige bøger, men P. E. Müller, som i mellemtiden havde fået udvirket en udvidelse af rejseunderstøttelsen til at omfatte en rejse til Indien, afviste tanken, og da R. langt om længe fik sendt rejsepenge forlod han Petersborg så snart han kunne få etableret rejsemulighed (juni 1819). I Finland havde han truffet finske lærde som han havde opmuntret i deres interesse for finsk sprog og folkedigtning. I Petersborg udnyttede han bekendtskabet med rigskansleren grev N. P. Rumjantsev til at få ham til at bekoste udgivelsen af en finsk ordbog med forklaring på tysk og latin ved lektor G. Renwall, som R. havde diskuteret finsk grammatik med under sit ophold i Åbo, og som i ordbogen anvendte R.s betegnelser for de finske kasus. R. skrev i Petersborg sin afhandling om de finske folk og sprog og deres klassifikation (trykt i Udv. Afhandlinger II, 1932–33), han optegnede aleutisk efter et par aleutiske sømænd, og han skaffede sig ved indfødte lærere yderligere viden om persisk og arabisk samt et vist kendskab til armensk.

Fra Petersborg gik R.s rejse, som der er mulighed for at følge i hele dens udstrækning gennem notitserne i hans (ikke udgivne) dagbog, over Moskva til Astrakan hvor han gjorde ophold for at studere bl.a. persisk og kalmukkernes sprog; selve rejsen i de lejede hestevogne udnyttedes også til studium for han rejste som i sit studerkammer, og dagbogen rummer meget lidt om de landskaber og byer han rejste igennem, ligesom de personer han træffer nærmest kun er navne der omtales i deres relation til ham som værter, kuske, ledsagere, tjenere, undervisere o.l. I Tiflis gjorde han et længere ophold og det var formodentlig her han skrev udkastet til en foreløbig fortsættelse af prisskriftet (*Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Slægtskab med de asiatiske Tungemaal*, trykt i Udv. Afh. II). Rejsen til hest gennem Persien reduceres i dagbogen nærmest til bynavne: Teheran, Isfahan, Persepolis (med kileindskrifterne), Shiraz, Bushire, hvor endelig søluften lindrer hans lidelser efter det lange ridt i den værste sommerhede. Ad søvejen nåede han Bombay aug. 1820, og her kom han ved den engelske statholder, den lærde M. Elphinstones hjælp i forbindelse med parserne og fik mulighed for at sætte sig ind i deres gamle hellige sprog, avestisk og pehlevi, og det lykkedes ham (i første omgang for lånte penge) at erhverve den sjældne samling af håndskrifter på disse sprog som han efter sin hjemkomst afleverede til universitetsbiblioteket. Mangel på penge på grund af forsinkelser i forsendelsen forfulgte ham i øvrigt på hele rejsen som fra

Bombay gik gennem det nordlige Indien over Gwalior og Benares til Gangesfloden og derefter med båd ad floden til den danske koloni Frederiksnagor (Serampore) nord for Kalkutta, det meste af tiden i følgeskab med engelske militærmissioner. Denne del af rejsen (nov. 1820–april 1821) blev den hårdeste og mest anstrengende; han plagedes af bylder og feber og undertiden tillige af vrangforestillinger om forfølgelse, og han formåede ikke at læse og studere; det var først i Madras, hvortil han kom med skib fra Kalkutta juli 1821, at han igen begyndte at komme til kræfter, og her afsluttede han sin afhandling på engelsk om zendsproget (avestisk) og studerede sydindiske dravidiske sprog som han konstaterede var grundforskellige fra sanskrit. Herfra gik turen med skib over den danske koloni Trankebar til Colombo på Ceylon hvor han kom til at opholde sig 30.11.1821–19.8.1822 idet et forsøg på at rejse hjem til Kbh. med skib fra Colombo april 1822 mislykkedes fordi skibet grundstødte kort efter afsejlingen; R. måtte, heldigvis med de fleste af sine ejendele og bøger og alle sine håndskrifter i behold, vende tilbage til Colombo. Under opholdet i Colombo havde han arbejdet med pali og singalesisk (foruden med det gamle sprog elu) og erhvervet en sjælden skat af håndskrifter på palmeblade på disse sprog, og han havde fået trykt sin singalesiske skriftlære (heri også hans system til gengivelse af indiske alfabeter med latinske bogstaver); under det forlængede ophold bistod han B. Clough med ordningen af dennes materiale til en singalesisk-engelsk og engelsk-singalesisk ordbog (udg. 1821–30) og skrev kapitlet om udtalen i Cloughs Pali Grammar (udg. 1824). R. var efter skibulykken hvor han havde mistet en del af sine penge i yderste pengenød, og kun beredvillighed til at hjælpe fra det danske guvernement i Trankebar og senere det danske regeringsråd i Frederiksnagor muliggjorde hans fortsatte ophold i Colombo for at vente på skibslejlighed til Trankebar og Kalkutta og senere hans hjemrejse fra Kalkutta hvor han 1.12.1822 gik om bord på et dansk skib for – syd om Afrika – at ankomme til Kbh. 5.5.1823 efter seks og et halvt års fravær; til gengæld for den modtagne pengehjælp skænkede han efter hjemkomsten sine håndskrifter fra Ceylon til Det kgl. bibl. Rejsen, som havde været rig på anstrengelser og sproglige oplevelser, havde tæret så meget på hans kræfter at han ligesom ikke rigtig blev sig selv mere. Ligesom den lærde verden ved R.s hjemkomst fra Island havde ventet en rejsebeskrivelse, imødeså man resultater af hans Indiensrejse i form af en rejsebeskrivelse eller videnskabelige værker over asiatiske emner, men R. rejste, som han

foråret 1819 fra Petersborg havde skrevet til Nyerup, ene og alene for at studere sprogene. „Dette Arbejde pålægger mig et møjsommeligt Studium af allehånde ellers fattige og næsten utilgængelige Kilder hjemme på mit Kammer. Man måtte gå en ganske modsat vej for at samle Materialer til en god Lands- eller Rejsebeskrivelse“. Han havde ikke på rejsen svigtet de europæiske sprog som han „for Tidsfordriv“ jævnlig beskæftigede sig med, og han fortsatte efter hjemkomsten med at skrive grammatikker over ældre og nyere europæiske sprog. Det første han publicerede var *Spansk Sproglære*, 1824; så fulgte *Frisisk Sproglære*, 1825, *Italiænsk Formlære*, 1827, en dansk grammatik på engelsk (1830), *Lappisk Sproglære*, 1832 og *Engelsk Formlære*, s.å., og i manuskript foreligger udkast til grammatikker over mange andre sprog. Han fulgte således sin ungdoms store plan op, og de mange grammatikker over asiatiske og andre sprog, som han skrev udkast til på den lange rejse skal ses i samme sammenhæng, hvis endelige mål var en stor almen grammatik. Også hans pasigrafiske manuskripter hører hjemme i den forbindelse; de er forsøg på at omskrive forskellige fremmede alfabeter til det latinske alfabet med henblik på at lette sammenligningen af sprogernes lydssystemer. I tilknytning hertil kan man også betragte hans genoptagelse af skoletidsinteressen for den danske retskrivning med *Forsøg til en videnskabelig dansk Retsskrivningslære*, 1826 hvorved han ville simplificere gengivelsen af det talte sprog i skriften og gøre den mere entydig, dog med stor hensyntagen til skrifttraditionen og ordenes etymologi, således at det praktiske resultat langtfra svarer til det teoretiske ideal, at én lyd i talen skal gengives ved ét bogstav i skriften og altid samme bogstav for samme lyd.

R.s retsskrivningslære blev, trods de beskedne, velbegrundede ændringer, genstand for voldsomme angreb fra skrifttraditionens konservative forsvarere og bragte ham ud i opslidende polemik til mange sider; han var måske også for stejl når han ikke ville lade noget trykke i tidskrifter medmindre det kunne blive med hans egen retskrivning, fordi han derved afskar sig selv fra publikationsmuligheder. Han arbejdede altid i disse år om ikke med andet så med at undervise (fx i engelsk) for at supplere sin gage som underbibliotekar der dog 1823 var blevet forøget med en årlig understøttelse i tre år med løfte om forlængelse hvis han udgav noget interessant vedrørende den asiatiske litteratur. Han havde imidlertid fået „lede til alt det asiatiske“, og det eneste resultat af rejsen han publicerede var en dansk omarbejdelse 1823 af den i Madras på engelsk udarbejdede afhandling *Om Zend-*

sprogets og Zendavestas Ælde og Ægthed med bl.a. vigtige bidrag til tolkningen af de persiske kileindskrifter (trykt 1826 i Skand. Litt. Selsk.s Skrifter). 1825 afslug han en kaldelse til Edinburgh som bibliotekar ved Advocates' Library og blev derefter, da han søgte om en universitetsstilling i Kbh., ved siden af sin underbibliotekarstilling udnævnt til ekstraordinær professor i litteraturhistorien, uden løn, men med bibeholdelse af den ekstra årlige understøttelse. 1826 blev professoratet i orientalske sprog ledigt ved J. L. Rasmussens død, men stillingen henstod ubesat i flere år trods R.s ansøgning om den 1826 og 1828. 1829 blev R. overbibliotekar ved universitetsbiblioteket efter Nyerup, og endelig dec. 1831 blev han udnævnt til ekstraordinær professor i orientalske sprog, men modtog udnævnelsen med bemærkningen: „Jeg frygter, det er for silde“ – hvad det også var. R. havde ved udsigten til måske at kunne få J. L. Rasmussens professorat i 1827–28 beskæftiget sig en del med hebræisk og arabisk og bl.a. tænkt på at udgive en arabisk læsebog, og efter udnævnelsen til professor holdt han forelæsninger over arabisk (ikke særlig inspirerende iflg. N. C. L. „Abrahams Medd. af mit liv (1876) 179); i sin tale til universitetets reformationsfest 1832 behandlede han hvislelydenes system, særlig i georgisk, armensk og lappisk, men denne tale, som blev trykt i universitetsfestskriftet, kom han på grund af sin sygdom ikke selv til at holde. R. døde af tuberkulose.

Årene efter hjemkomsten fra Indien 1823 havde ikke været lyse, og R.s lidt vanskelige og efterhånden også bitre og til tider af forfølgelsesforestillinger fordunklede sind gjorde dem endnu mørkere. Personligt havde han den glæde, selv om det også voldte ham bekymringer og udgifter, at hjælpe sin yngre halvbror, H. K. Rask, frem til studentereksamen og på vej i det teologiske studium; men han sled sig op i rastløshed i disse år for planer havde han nok af, bl.a. 1824 en plan om for Videnskabernes selskab at udgive et *Etymologicum Danicum* (et alfabetisk ordnet udkast findes i selskabets arkiv), fra omkr. 1825 stammer en afhandling *Udsigt over den iranske, indiske og malebariske Sprogklasse* (trykt i Udv. Afh. II) og fra omkr. 1829 hans *Udsigt over de lappiske og finske Stammers Historie* og udkastet *Om Lappiskens Oprindelse* (begge trykt smst.). Desuden skrev han 1828, foranlediget af en akraners besøg i Kbh., sin *Vejledning til Akra-Sproget på Kysten Ginea, med et Tillæg om Akvambuisk*, hans eneste arbejde om et afrikansk sprog. Foruden de mange anmeldelser fra hans hånd, også i det af ham selv 1828–29 udgivne *Litteraturladet*, og de mange debatindlæg i anled-

ning af fx retskrivningslæren vidner også hans initiativer inden for den nordiske filologi om hans flid i årene efter rejsen. Han havde i 1816 stiftet det islandske litterære selskab (Hið islenska bókmenntafjelag); i 1825 var han med til at stifte Det kgl. nordiske oldskriftselskab hvis formand han var de to første år, og han deltog selv i udgivelsen af Fornmanna Sögur I–III, 1825–27, XI, 1828, VI, 1831 og VII, 1832; han beskæftigede sig også med runeindskrifter, og endelig vendte han tilbage til det islandske. Han udgav 1830 *Lestrarkver handa heldri manna börnum* (en ABC- og læsebog for bedre folks børn) af hvis retskrivningsregler for samtidens islandsk det fremgår, at han nu skelner mellem det gamle islandske sprog i håndskrifterne og det nyere islandske skrift- og talesprog, mens han tidligere havde identificeret de to sprogtrin; i konsekvens heraf kaldte han derefter det gamle sprog for oldnordisk, fx i titlerne på sine to lærebøger i oldislandsk: *Kortfattet Vejledning til det oldnordiske eller gamle islandske Sprog* og *Oldnordisk Læsebog* (begge 1832); i fortalen til den første tager han afsked med det ham „i lang Tid så kære Sprogs Studium“. Disse to bøger kom til at sætte sig spor i dansk filologi som indføring i det gamle vestnordiske sprog for flere generationer af filologer, ligesom hans forslag til retskrivningsændringer gennem hans tilhængere, først og fremmest via hans skolekammerat N. M. Petersens bearbejdelse af dem i *Kortfattet dansk Retkskrivningslære* (1837), kom til at præge senere dansk retskrivning. Det var også N. M. Petersen der med R.s bifald skrev den sproghistorie (udg. 1829–30) der danner forbindelsen mellem de to yderpunkter R. sammenlignede i sin afhandling om den danske grammatiks endelser og former af det islandske sprog forklarede, og som med indføling og finfølelse skrev R.s biografi til den udgave af afhandlinger af R. som broderen H. K. Rask besørgede (dog ikke særlig omhyggeligt) 1834–38 under titlen *Samlede tildels forhen utrykte Afhandlinger* I–III. Hermed sattes der R. et minde som gjorde det klart at hans værker ud over de publicerede bøger og afhandlinger bestod i en mængde udkast til sprogbeskrivelser som ved hans død overgik til Det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket; en fortegnelse på over 200 R.-manuskripter er trykt sidst i Breve fra og til Rasmus Rask III (1968).

R. var en sjælden, udpræget teoretisk, sproglig begavelse. Han havde en fin iagttagelsesevne over for sprog, et skarpt og klart blik for sprogs grammatiske og lydlig struktur og en stærk trang til at systematisere. Han har beskæftiget sig med utrolig mange sprog, nogle meget grundigt, andre mere overfladisk, afhængigt af det

(oftest skrevne) kildemateriale der stod til hans rådighed, men bortset fra islandsk, hans første og kæreste studieobjekt, lagde han ikke vægt på at kunne tale sprogene, og bortset fra islandsk, svensk og engelsk var hans praktiske sprogbeherskelse ikke særlig omfattende. Han betragtede først og fremmest sprog som forskningsobjekter og forholdt sig til dem i detaljer og som helheder som en naturforsker til naturgenstande, fx en botaniker til planteverdenen; han ville finde frem til de enkeltheder hvorudfra der kunne bringes orden i mangfoldigheden og opstilles et system, og hans skarpe blik for sprogstrukturer bevirkede at han ofte kunne få noget rigtigt ud af selv et meget begrænset og nødtørfigt materiale. Hans formål med at beskrive sprogene efter samme princip var at kunne sammenligne og gruppere dem, og grupperingen af dem skulle bero på strukturelle ligheder og ikke (som hidtil i meget af den etymologiske forskning) på tilfældige ligheder med hensyn til ordforråd. Grundprincippet at sammenligne strukturer var kendt før R., men han er den første der gennemfører det på den måde og i det omfang som fx prisskriftet og hans senere sammenlignende arbejder er udtryk for. I prisskriftet sammenligner han islandsk med de forskellige europæiske sprog og finder frem til at islandsk er beslægtet med de germanske, romanske og slaviske sprog, men ikke med fx finsk, ungarsk og grønlandsk. I græsk finder han det sprog der kan repræsentere det tabte, ældste sprog hvoraf de andre kan udledes, og han får anvist fx litauisk-lettisk den rette plads i grupperingen af indoeuropæiske sprog i Europa. Under sine videre studier i Petersborg og på rejsen får han bestemt den indoeuropæiske sprogæt som helhed med en klarhed og fuldstændighed som næppe nogen anden på den tid, om end tyskeren Franz Bopp, grundlæggeren af den sammenlignende sprogvidenskab i Tyskland, samtidig arbejdede efter samme princip. Som vigtige resultater af R.s sprogsammenligning uden for den indoeuropæiske sprogæt kan nævnes hans behandling af de finske sprog og de ikke-indoeuropæiske sprog i Indien. I enkeltheder gør han i sine forsøg på forklaring af, hvorpå ligheder og forskelle i de sammenlignede sprog består, mange nye og fine iagttagelser, bl.a. på lydkorrespondensernes område, men han kommer også med forklaringer som ud fra et sprogenetisk perspektiv og set med sproghistorikerens øjne opfattes som forkerte. Det skyldes at det historiske perspektiv i sammenligningen ikke primært havde hans interesse hvorfor han ikke havde nogen klar og sikker sproghistorisk metode når han kom uden for historisk begrænsede områder, fx de nordiske sprog hvor

sprogsammenligning og sprogudledning takket være en viden om sprogenes historiske forbindelse i stor udstrækning måtte føre til samme resultat.

Hvis man tager R. til indtægt for den genetiske sprogsammenligning alene yder man ham ikke fuld retfærdighed, heller ikke hvis man udelukkende betragter ham som repræsenterende den typologiske sprogsammenligning; den skelnen mellem to retninger af hvilke den første rendyrkedes i 1800-tallets komparative lingvistik, den sidste i 1900-tallets strukturalisme eksisterede ikke på R.s tid, og elementer af begge indgår i hans sprogsammenligning. Inden for den sammenlignende sprogforskning kom R. til at stå i skyggen af Franz Bopp og Jacob Grimm, dels fordi hans prisskrift blev trykt sent og på dansk hvorved mange af dets resultater tidligst indirekte kom frem ved J. Grimms benyttelse af det til *Deutsche Grammatik*, 2. udg. 1822, dels fordi så mange af hans forskningsresultater ikke nåede ud over udkast- og manuskriptstadiet, og det i så fald var tilfældigt om enkeltheder nåede ud til en større kreds; hans bidrag til tolkningen af killeskriften i Persepolis nåede således via et brev til Nyerup fra Indien 1821 frem til biskop F. Münster og blev af denne viderebragt til Silvestre de Sacy i Paris og dermed til offentliggørelse i *Journal Asiatique* II, 1823. Størst betydning i samtiden fik han som grundlægger af den nordiske filologi og af nordisk sprogvidenskab, begge funderet i hans arbejde med islandsk-oldnordisk. Dernæst har hans angelsaksiske grammatik fra 1817, som kom i en revideret udgave i engelsk oversættelse 1830, haft grundlæggende betydning for studiet af oldengelsk også i England. „Bondens Søn fra Fyn“, som han kalder sig selv i et brev til P. E. Müller da man var på nippet til at beskyldte ham for landsforræderi i anledning af hans udgivelser i Sverige 1817–18, forblev sit fædreland og det danske sprog tro selv om han kunne være blevet mere berømt ved at skrive på fremmede sprog; også sit fynske mål har han sat et mindesmærke med samlinger til en fynsk ordbog og et udkast til en fynsk grammatik og en fynsk (fonologisk rigtig) retskrivning (udg. som *De fynske Bønders Sprog*, 1938). Sentensen „Sit Fædreland skylder man alt, hvad man kan udrette“ som pryder hans gravmæle, og hvorved han efter sigende skal have afslået kaldelsen som bibliotekar til Edinburgh omslutter hans liv ved at række tilbage til Peder Syv-mottoet i hans første bog, den islandske grammatik 1811: „Man bør jo dog først at vide sit Fædreland og dets Sprog nogen Ære“. R. blev 1979 mindet ved Rask-Hjelmslev-symposiet på Kbh.s universitet i anledning af universitetets 500 års-

jubilæum; Louis Hjelmslev havde planlagt at skrive en udførlig R.-biografi „R. R., his life and works“, men nåede det ikke inden sin død. □ Stik 1818, efter dette litografi og flere træsnit. Mal., formentlig forestillende R., tilskrevet Hans Hansen. Litografi 1844, efter dette flere litografier og træsnit. Træsnit af H. P. Hansen, 1879. Statue af A. Poulsen, 1882 (Fyns stifts mus., Odense), gengivet i træsnit, statuette af samme udst. 1887. Buste af Th. Stein, 1888, i marmor ved E. H. Bentsen, 1909 (Fr.borg) samt i bronze (univ. bibl.s I. afd., Kbh.). Medalje af W. P. Larsen, 1936. – Frimurermedalje 1822. Gravmæle af M. G. Bindsbøll, 1841. Mindesten i Brændekilde 1887 og på Dantes plads i Kbh. 1939. Mindeplade Badstuestræde 17, Kbh.

Bibliografi i R. R.: Udv. afhandl. III, 1935 337–85, suppl. i Breve fra og til R. III, 1968 512f (jfr. Marie Bjerrum i *Historiographia linguistica*, Amsterdam 1980).

Udg. Udv. afhandl., udg. Louis Hjelmslev I–III, 1932–35.

Kilder. Breve fra og til R. R., udg. Louis Hjelmslev og Marie Bjerrum I–III, 1941–68.

Lit. N. M. Petersen i R. R.: Saml. afhandl. I, 1834 1–115 (også i *Biogr. archiv* I, 1841 193–274 og i N. M. Petersen: Saml. afhandl. I, 1870 217–344). L. F. A. Wimmer: R. K. R., 1887. F. Rønning: R. K. R., 1887. Samme: Fire fynske bønderøner, 1898 (2. udg. 1919). Björn Magnússon Olsen: R. K. R., Reykjavik 1888 (særtryk af Timarit hins islenska bókmentafélags IX, s.á.). Otto Jespersen: R. R., 1918. Holger Pedersen i R. R.: Udv. afhandl. I, 1932 I–LXIV. Poul Andersen i *Fra Rask til Wimmer*, 1937 7–33. Samme i R. R.: *De fynske bønders sprog*, 1938 = Udv. for folkemåls publ. Serie A II. Paul V. Rubow: *Epistler*, 1938 71–78. Louis Hjelmslev i *Store danske personligheder*, udg. Aage Bertelsen II, 1949 174–85. Samme: *Essais linguistiques* II, 1973 = *Travaux du cercle linguistique de Copenhague* XIV. Marie Bjerrum: R. R.s afhandl. om det danske sprog, 1959. Paul Diderichsen: R. R. og den grammatiske tradition, 1960 = *Vidensk. selsk. Hist.-filos. medd.* XXXVIII, 2 (tyisk overs. 1976). Ove K. Nordstrand i *Fund og forskn.* VIII, 1961 53–78. Povl Skårup: R. R. og færøsk, 1964 = *Færoensia* VI. Gryt Ant Piebenga: *Een studie over het werk van R. R., Groningen* 1971. T. L. Markey i R. R.: *A grammar of the Icelandic or Old Norse tongue*, Amsterdam 1976 = *Amsterdam studies in the theory and hist. of linguistic science*. Serie I, 2. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979. *Typology and genetics of language*, 1980 = *Travaux du cercle linguistique de Copenhague* XX 10–36.

Papirer i Kgl. bibl. (brevreg. og håndskriftkat. i Breve fra og til R. II, 1904 og III, 1968).

Marie Bjerrum

Rask-Nielsen, Ragna Marie Jenny, * 1900, biokemiker. * 15.9.1900 i Skive. F: grosserer Emil Carl Jensen (1874–1948) og Anna Hansen (1872–1929). ~ 13.10.1923 i Kbh. med overlægge, dr.med. Hans Christian R.-N., * 27.6.1896 i Gentofte, † 2.7.1978 (~ 2° 1944 med gymnastikdi-

Rask-Nielsen, Ragna

rektør Sonja Elisabeth Hedin, 1911–76), s. af ingeniør Ludvig Nielsen og Maren Jensen Rask. Ægteskabet opløst 1944.

R.-N. blev student 1919 fra Laura Engelhardts skole og begyndte på en medicinsk uddannelse. Denne blev dog efter 1. del afbrudt 1924 på grund af giftermål. De akademiske studier blev genoptaget efter næsten 20 års forløb og afsluttedes 1945 med magisterkonferens i biokemi. R.-N. kom som videnskabelig assistent straks derefter ind i videnskabeligt arbejde ved Kbh.s universitets biokemiske institut hvor R. *Ege var chef, men havde før den tid begyndt det arbejde inden for leukæmi-forskningen som hun også senere fastholdt. Denne forskning blev delvis gennemført i samarbejde med det nærliggende institut for patologisk anatomi hvis chef J. *Engelbreth-Holm havde stor interesse for leukæmi-forskning. Allerede 1948 forsvarede R.-N. for den filosofiske doktorgrad afhandlingen *On the*

development of tumors in various tissues in mice, following direct application of a carcinogenic hydrocarbon. Det er karakteristisk for R.-N.s publikationer i de følgende år at de bygger på udbytterigt samarbejde med naboinstitutter i universitetsområdet samt med andre danske og udenlandske forskere der rådede over apparatur eller metodik af betydning for leukæmiforskningen.

R.-N. blev udnævnt til docent 1957. Hun har foretaget mange studierejser, først til London, men efter 1952 mest til USA. Engelske og amerikanske fonds har i disse perioder støttet meget af forskningen. Tagea Brandts rejselegat 1960 blev benyttet til en udvidet rejse i USA. R.-N.s far var bror til Johannes V. *Jensen, Thit *Jensen og mæleren Hans Deuvs. □Mal. af Hans Deuvs ca. 1909 og 1914.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1948 173f.

Robert Djurtoft

FORFATTERE I BIND II

*Med (2) efter navnet er angivet at forfatteren medvirkede ved Dansk biografisk leksikon. 2. udgave.
(3) angiver forfattere til denne udgave.*

- Albertsen, L. L., professor, cand.mag. (3) 94
 Alsted, Niels, generalsekretær, redaktør (3) 26
 293 589
 Andersen, Erling B., professor, dr.phil. (3) 643
 Andersen, J. Oskar, professor, dr.teol. † (2) 470
 Andersen, Olaf, højskolelærer, forfatter
 † (2) 236
 Andersen, Richard, højskolelærer, cand.teol.
 (3) 228
 Andersen, S. A., dr.phil. † (2) 377 544
 Andreassen, Uffe, universitetslektor, mag.art.
 (3) 313 400 486 504 638
 Andrup, O., museumsdirektør, mag.art.
 † (2) 92 171 366 527 569
 Aschengreen, Erik, universitetslektor, cand.mag.
 (3) 500 585 586
- Bagge, Povl, professor, dr.phil. (2 og 3) 110 205
 Banke, Niels, direktør, cand.polit. (3) 219 335
 385
 Bartholdy, Nils G., arkivar, cand.phil. (3) 66
 112 159 252 402 422 425 563 566 602
 Baumann Larsen, Mogens, professor (3) 111
 Bendtsen, P. H., professor, dr.techn. † (3) 70 74
 94 255 465 536 580 589
 Bertolt, Oluf, redaktør † (2) 18 29 39 46 47 274
 308 311
 Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 38 44 180
 271 295 300 317 331
 Birkelund, Tove, professor, dr.phil. (3) 469 499
 Birket-Smith, Kaj, overinspektør, dr.phil. &
 scient. † (2) 56 268 381
 Bjerg, Hans Chr., overarkivar, cand.mag.
 (3) 149 228 450 537 560
 Bjerrum, Mårie, lektor, dr.phil. (3) 646
 Bjørn, Claus E., lektor, mag.art. (3) 31 36 53 96
 209 223 227 305 611
 Blegvad, Mogens, professor, dr.phil. (3) 639
 Blichfeld, M. F., sognepræst † (2) 207
 Bodelsen, Merete, kunsthistoriker, dr.phil.h.c. (2
 og 3) 82 117 241 244 247 249 279 317 359 466
 584
 Borbjerg, Axel, dr.med. † (2) 86 88 152 320
 Boserup, Ivan, forskningsbibliotekar, cand.mag.
 (3) 375
 Boss, Walter, adjunkt, cand.mag. (3) 403 404
 Bramsen, Bo, forlagsdirektør, cand.jur. (3) 39
 Bramsen, Henrik, overbibliotekar (2 og 3) 327
- Bredsdorff, Morten, seminarirektor, mag.art.
 (3) 76 123 549
 Bruun, Henry, overarkivar, dr.phil. † (2) 101
 103 104 159 163 222 422 423 424 425 427 430
 454 565 616 621
 Buur, Chr., skoledirektør † (2) 398
 Bærentsen, Kurt, apoteker, dr.pharm. (3) 100
 245
 Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr.phil.
 † (2) 64 87 159 160 163 252 297 336 348 349
 428 566 590 591 592 606 610 615 616 617 627
 634 639 643
- Cedergreen Bech, Sv., studielektor, cand.mag.
 (3) 123 173 342 345 346 407 621 636
 Christensen, Aksel E., professor, dr.phil.
 † (3) 450
 Christensen, Carl, museumsinspektør † (2) 238
 320 336
 Christensen, Torben, professor, dr.teol. (3) 264
 Christensen, William, arkivar, dr.phil. † (2) 214
 427
 Christiansen, Niels Finn, lektor, mag.art.
 (3) 308 367 386
 Clausen, H. P., professor, cand.mag. (3) 79
 Colding, Poul, lektor, dr.phil. † (2) 164 167 603
 Colding, Torben Holck, direktør, dr.phil.
 (3) 371
 Conrad, Flemming, universitetslektor,
 cand.mag. (3) 581
- Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr.phil. † (2) 271
 518
 Dahlsgaard, Inga, programredaktør (3) 23 243
 282 588
 Dam, Poul, højskoleforstander (3) 286 315
 Davidsen, John, lærer, personalhistoriker
 (3) 170
 Degn, Anton, arkivar † (2) 170 285 551
 Dehn-Nielsen, Henning, redaktør, cand.phil.
 (3) 292 572
 Djurtoft, Robert, professor, dr.techn. (3) 83
 221 400 651
 Dombernowsky, Lotte, arkivar, cand.mag.
 (3) 562
 Dybdahl, Vagn, rigsarkivar, dr.phil. (3) 14 18
 24 198 206 255 263 270 311 480
- Ehlers, H., professor, dr.med. (2 og 3) 356
 Elling, Chr., professor, dr.phil. † (2) 61 513
 Ellitsgaard-Rasmussen, K., direktør, mag.scient.
 (3) 191

Forfattere

- Elmegaard Rasmussen, Jens, mag.art. (3) 211
Enevig, Anders, forfatter (3) 309
Engberg, Hanne, seniorstipendiat, cand.mag. (3) 506
Engberg, Marguerite, lektor, fil.dr. (3) 44 158 353 544
Engelstoft, Povl, redaktør, cand.mag. †(2) 23 223 242 278 288 299 468 608
- Fabricius, Knud, professor, dr.phil. †(2) 48 331
Fabritius, Elisabeth, kunsthistoriker, mag.art. (3) 47 188
Falk-Jensen, A., kontorchef, cand.jur. †(2) 115 572
Fode, Henrik, arkivar, mag.art. (3) 231 527 529 601
Fontenay, Fr. de, gesandt, cand.mag. †(2) 114 192 235 339 421 635
Fox Maule, Anne, lektor, mag.scient. (3) 22 72 181 292 457 458 574
Fridericia, L. S., professor, dr.med. †(2) 153 321 410
Friemuth Petersen, Arne, universitetslektor, mag.art. (3) 239
Friis, Astrid, professor, dr.phil. †(2) 101 218
Friis, Hj., stabsdyrlæge, dr.phil. †(2) 183 417 489 537
Friis, Oluf, professor, dr.phil. †(2) 486 504
Friis, Aage, professor, dr.phil. †(2) 408
Frøland, Aleks., kontorchef (3) 281 354 358 392 533 536
- Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand.mag. (3) 16 432 452 459 570 644
Galster, Georg, fil.dr. (2 og 3) 325 597
Gejl, Ib, arkivar, cand.mag. (3) 129 485 513
Glebe-Møller, Jens, professor, dr.teol. (3) 394
Grandjean, Bredo L., kunsthistoriker (3) 341
Green-Pedersen, Sv. E., lektor, mag.art. (3) 113 543
Grüner-Nielsen, H., arkivar, organist, cand.mag. †(2) 80
Grøn, A. Howard, professor, dr.polit. †(2) 539
Grønvold, P., kontorchef, cand.polit. †(2) 335
- Hansen, A., forstander †(2) 345
Hansen, Adolph, generalsekretær †(2) 334
Hansen, Andreas, translator †(2) 535
Hansen, Axel, kredslæge, dr.med. †(2) 303 641
Hansen, Gregers, fh. kommunaldirektør, cand. polit. (3) 123
Hansen, Jørn Otto, museumsinspektør (3) 199
Hansen, K. G., lektor, dr.phil. (3) 184 233 265 291 366 465 497 540
Hartmann, Godfred, forfatter (3) 157 254
- Heegaard, Poul, professor, dr.phil. †(2) 52 60 193 237 302 598
Heiberg, Lis, cand.mag. (3) 234
Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag.art. (3) 405 494
Heinesen, William, forfatter (3) 171
Helmer Pedersen, Erik, lektor, dr.phil. (3) 51 95 335 381 455
Helt, H. C., lektor, cand.polyt. (3) 62
Hens, Henrik Andreas, cand.mag. (3) 202 599
Hesselaa, Peder, redaktør, forfatter †(2) 240
Hiort, Esbjørn, arkitekt (3) 402 470
Hjejle, Bernt, højesteretssagfører, dr.jur. (3) 221 349
Hjorth-Nielsen, H., museumsinspektør †(2) 27
Holbek, Bengt, lektor, mag.art. (3) 395
Holdt, Jens, provst, dr.teol. †(2) 266 274 507 508
Hvidberg, Flemming, undervisningsminister, professor, dr.teol. †(2) 216
Hæstrup, Jørgen, lektor, dr.phil.h.c. (3) 24
Hørby, Kai, lektor, dr.phil. (3) 50 51 85 413 423 430 571
Haagerup, Niels Jørgen, journalist (3) 547
- Ilsoe, Harald, forskningsbibliotekar, cand.mag. (3) 138
luul, Stig, professor, dr.jur. †(2) 275
Iversen, Mogens, fh. fagleder, cand.mag. (3) 298 413
- Jansen, Chr. R., arkivar, mag.art. (3) 121 480 555 562 563 593
Jensen, Chr. Axel, museumsinspektør, mag.art. †(2) 87 119 310 595
Jensen, Frede P., dr.phil. (3) 104 612
Jensen, Hans, forfatter, dr.phil. †(2) 43 219 251 380 382 611
Jensen, Sigurd, stadsarkivar, dr.phil. †(3) 231
Jeppesen, Knud, professor, dr.phil. †(2) 225
Jespersen, Verner, redaktør (3) 245 556
v.Jessen, Franz, redaktør, forfatter, †(2) 528
Jexlev, Thelma, arkivar, cand.mag. (3) 51 101 122 163 195 214 352 453 482
Johannsen, Birgitte Bøggild, mag.art. (3) 87 92 119 171 366 513 555 569
Johansen, Erik Korr, arkivar, cand.mag. (3) 56 530
Johansen, Flemming, museumsdirektør, mag.art. (3) 496
Jørgensen, Chr. F., direktør, cand.pharm. †(2) 62
Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr.phil. †(2) 45 51 57 122 138 193 194 431
Jørgensen, Harald, landsarkivar, dr.phil. (2 og 3) 67 69 70 252 258 263 432 459 542 545 566 568 594 610 635

- Jørgensen, John Chr., universitetslektor, litteraturkritiker, cand.mag. (3) 150
- Jørgensen, Peter, professor, cand.mag. † (2) 91
- Jørgensen, V. Th., professor, cand.mag. (3) 326
- Kamp, A., redaktør, direktør † (2) 13 26 57 208 268 490
- Katic, Ivan, dyrlæge, forskningsbibliotekar, dr.phil. (3) 417
- Kejlbo, Ib Rønne, forskningsbibliotekar (3) 329
- Ketting, Knud, cand.mag. (3) 49
- Kierkegaard, Thorvald, præst † (2) 397
- Kistrup, Jens, redaktør, mag.art. (3) 168 242 289 306 486 558
- Klitgaard, C., postmester, forfatter † (2) 122 337 553
- Knudsen, Hans, landsarkivar, cand.mag. † (2) 78 642
- Koch, Hans, provst, cand.teol. † (2) 112
- Koch Jensen, P., redaktør, cand.polit. † (2) 92 121 513 530
- Koch Schiøler, Anna, forfatter † (2) 243
- Koppel, Vald., redaktør, cand.mag. † (2) 316
- Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr.teol. † (2) 136 137 138 147 148 165 177 178 225 226 253 337 415 426 453 464 501 557 571 596 599
- Kristensen, Marius, dr.phil. † (2) 435
- Krogh, Karen, mag.art. (3) 118 383
- Krogh, Torben, professor, dr.phil. † (2) 458
- Kruse, Margrethe, sygeplejekonsulent (3) 277 594
- Kyndal, Erik, universitetslektor, cand.teol. (3) 519
- Kaarsted, Tage, kgl. ordenshistoriograf, professor, dr.phil. (3) 290 501
- Lading, Aagot, rektor, cand.mag. † (2) 588
- Langkilde, H. E., arkitekt (3) 555
- Langkilde, H. P., gymnastikinspektør, oberstløjtnant † (2) 323
- Larsen, Helge, rektor, cand.mag. (3) 38 199 208 213 219 222 230 246 251 289 350 351 357 378 380 382 410 481 526 553 568 577
- Larsen, Knud, statsbiolog, cand.mag. (3) 80
- Larsen, Poul Steen, fagleder, bibliotekar (3) 347 369
- Larsen, Svend, museumsdirektør, dr.phil. † (2) 275
- Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 65 365
- Lauridsen, Finn H., overarkivar, cand.mag. (3) 21 35 202 205 241 256 258 294 321 400 416
- Laursen, Bodil Busk, museumsinspektør, cand.mag. (3) 189
- Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand.teol. (3) 17 32 35 37 41 46 78 191 282 287 298 300 324 326 451 460 487 548 551
- Liebrott, Niels-Knud, museumsinspektør (3) 42
- Lindhardt, P. G., professor, dr.teol. (3) 75 84 177 178 207 274 414 435 447 449 461 488 504 505 534 645
- Lund, Hakon, overbibliotekar, mag.art. (3) 590
- Lund, Hans, højskoleforstander, cand.mag. † (2) 278 298 330 378 512
- Lundgren, Henrik, universitetslektor, mag.art. (3) 201
- Læssøe, Jørgen, professor, dr.phil. (3) 128
- Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag.art. † (2) 173
- Løkkegaard, Frede, professor, dr.phil. (3) 216
- Markussen, Ingrid, lektor, mag.art. (3) 327
- Mentz, A., professor, dr.phil. † (2) 190
- Millech, Knud, arkitekt † (2) 117 131 269 332 333 576
- Milthers, Aksel, professor, rektor † (2) 196 224 239 249 328 440 548 584
- Müller, Th. A., lektor, dr.phil. † (2) 179 356 365
- Neiiendam, Klaus, museumsinspektør, universitetslektor (3) 525 526
- Neiiendam, Michael, kgl. konfessionarius, dr.teol. † (2) 177 436
- Neiiendam, Robert, forfatter, dr.phil. † (2) 30 63 98 169 198 213 286 333 340 361 362 370 392 434 462 471 482 485 491 514 518 521 522 523 565
- Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand.hort. (3) 13 131 132 194 201 324 471 495
- Nielsen, Lauritz, overbibliotekar, dr.phil. † (2) 41 281
- Nielsen, P. Chr., lektor (3) 58 60 539
- Nygaard, Georg, redaktør, forfatter † (2) 28 110 421
- Nørgaard, Ellen, dr.pæd. (3) 300 310
- Nørregård-Nielsen, Hans Edv., museumsinspektør (3) 396
- Nørreslet, Paul, seminarielæktor (3) 250
- Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag.art. (3) 119 243 285 296
- Olesen, Ole, organist, cand.phil. (3) 641
- Olrik, Jørgen, museumsinspektør, cand.mag. † (2) 50 352 456
- Olsen, Albert, professor, dr.phil. † (2) 398
- Ostenfeld, Ib, overlæge, dr.med. (2 og 3) 445
- Paludan, H. A., bibliotekar, cand.mag. † (2) 237 386
- Pauli, R., overbibliotekar, dr.phil.h.c. † (2) 73 165 174 191 196 214 226 254 452 460 508 511 563 574 578
- Pauly, Else, lektor (3) 339

Forfattere

- Pedersen, Olaf, professor, dr.phil. (3) 36 338
Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr.phil.
†(2) 25 133 313 325 572 599
Petersen, Erik, forskningsbibliotekar, cand.mag.
(3) 25
Petersen, H. F., præst †(2) 420
Pihl, Mogens, professor, dr.phil. (3) 229
Pindborg, J. J., professor, dr.odont. (3) 65 234
Pless, Jørgen, overlæge, cand.odont. (3) 31
Porse, Poul Ruggaard, politiassistent (3) 284
Preisz, Daniel, bibliotekar, mag.art. (2 og
3) 307 489
Rambusch, Sigurd, overarkivar (3) 549 576
Ranke-Madsen, E., professor, dr.phil. (3) 283
304
Rasmussen, Holger, overinspektør, dr.phil.
(3) 19 34
Rasmussen, S. V., skoleinspektør, dr.phil.
†(2) 239
Rerup, Lorenz, professor (3) 185 187 512
Rockstroh, K. C., kaptajn †(2) 68 100 113 123
307 342 343 345 346 347 409 427 447 494 511
520 551 564 587 592 593 631 632 633
Rode, Torben, cand.mag. (3) 280
Rossel, Sven H., professor (3) 134 240 318 509
Rubow, Paul V., professor, dr.phil. †(2) 142
276 441 509
Rud, A. J., biskop †(2) 322
Ræder, Hans, bibliotekar, dr.phil. †(2) 284
Sander, Fr., bryggeridirektør †(2) 494
Sandfeld, Kr., professor, dr.phil. †(2) 211
Schiørring, Nils, professor, dr.phil. (2 og 3) 112
153 156 169 175 312 316 520 596
Schneider, A., professor, cand.polyt. †(2) 42
111 432
Schultz, Sigurd, museumsdirektør †(2) 23 257
259 273 281 359 531
Schwarz Lausten, Martin, universitetslektor,
dr.teol. (3) 124 125
Seidenfaden, Erik, journalist, direktør for Fon-
dation Danoise, Paris (3) 89
Siiger, Halfdan, professor, cand.teol., mag.art.
(3) 541
Sjøqvist, Viggo, fh. overarkivar, dr.phil. (3) 114
192 235 408 421
Skovgaard, Johanne, arkivar, cand.mag. †(2)
622
Skovgaard-Petersen, Vagn, lektor, dr.pæd.
(3) 88
Skovmand, Roar, professor, dr.phil. (3) 502
Snorrason, Egill, professor, dr.med. & phil.
(3) 19 34 76 88 181 376
Spärck, R., professor, dr.phil. †(2) 266
Stavnstrup, P., redaktør †(2) 120 157 236 385
393 395
Steimle, Anne-Mari, stud.mag. (3) 344
Sthyr, Jørgen, kunsthistoriker †(2) 166 248 516
Strømgren, Hedvig, tandlæge, dr.h.c. †(2) 65
Swane, Leo, museumsdirektør †(2) 84 341
Svendsen, N. Skriver, vicedirektør, cand.polit.
†(2) 215
Syrach-Larsen, C., arboretforstander, dr.agro.
†(2) 58 60
Sønderholm, Erik, dr.phil. (3) 237
Saaby, Svend, programsekretær (3) 329 512
Tamm, Ditlev, professor, dr.jur. (3) 413
Tandrup, Leo, lektor, dr.phil. (3) 161 429 475
604 618
Tang Kristensen, Johs. E., overbibliotekar
(3) 645
Thomsen, Albert, lærer, museumsleder †(2) 570
Thomsen, Carl Christian, professor, lic.agro.
(3) 33 196 288 357 370 500
Thorlacius-Ussing, V., kunsthistoriker, dr.phil.
†(2) 552
Thorsen, Chr., redaktør, cand.polit. †(2) 214
262 593
Toftegaard, Jens, direktør, cand.polit. †(2) 219
Topsøe-Jensen, Th., kontreadmiral †(2) 129
228 567
Vangdrup, Arne, adjunkt (3) 66
Vangdrup, Leif, adjunkt, cand.scient. (3) 312
323
Venge, Mikael, lektor, dr.phil. (3) 627 634
Vestberg, Jens, børssekretær, cand.polit.
†(2) 256 286 294 332 416 419 440 480 546 555
Wiingaard, Jytte, universitetslektor, mag.art.
(3) 434 522 524
Vinding, Povl, brandchef, dr.techn. †(2) 70 81
94 175 231 465 536 580
With, Mogens K., lektor, mag.art. (3) 467
Witte, Jørgen, arkivar, mag.art. (3) 330
Wivel, Ole, forlagsdirektør, forfatter (3) 401
Vogel-Jørgensen, T., redaktør †(2) 496
Woldbye, Flemming, professor, dr.phil. (3) 600
Wolf, Edw. C. J., lektor, cand.mag. †(2) 295
300 317 331
Wolff, Eigel H., generalløjtnant (3) 532
Wolff, Torben, docent, dr.phil. (3) 97 137 266
474 481
Worsøe, Hans H., landsarkivar, cand.mag.
(3) 58 70 120 129 138 174 183 194 261 264 352
383 398 413 432 456 460 507 513 521 528 538
544 558 561 572 578 587 596
Waaben, Knud, professor, dr.jur. (3) 197
Zahrtmann, M. K., læge, dr.med. †(2) 577
Zibrandtsen, Jan, kunsthistoriker (3) 33
Aagaard, Otto C., læge, dr.med. †(2) 156 418
Aakjær, Svend, landsarkivar, cand.mag.
†(2) 209

BIOGRAFIER I BIND 11

- Olsen, Agnete, se Olsen, Albert
 Olsen, Aksel 13
 Olsen, Aksel G. 13
 Olsen, Albert 14
 Olsen, Anders 16
 Olsen, Angmalortoq 17
 Olsen, Axel, 1875–1947 18
 Olsen, Axel, 1887–1973 19
 Olsen, Bernhard 19
 Olsen, Børge 21
 Olsen, Carsten 22
 Olsen, Chr. Benjamin 23
 Olsen, Christen 23
 Olsen, Edith 23
 Olsen, Erik 24
 Olsen, Erling 24
 Olsen, F. C. 25
 Olsen, F. V. 26
 Olsen, Fr. 27
 Olsen, Frejllif 28
 Olsen, G. Chr. 29
 Olsen, G. H. 30
 Olsen, Grete 31
 Olsen, Gunnar 31
 Olsen, Gustav 32
 Olsen, H. K. 33
 Olsen, Harald 33
 Olsen, Henry 34
 Olsen, Ib Koch, se Koch Olsen, Ib
 Olsen, Ib Spang, se Spang Olsen, Ib
 Olsen, J. 34
 Olsen, Jac. 35
 Olsen, Jakob 35
 Olsen, Jens, 1816–1901 36
 Olsen, Jens, 1872–1945 36
 Olsen, Johanne Cathrine, se Rosing, Johanne
 Olsen, Jørgen 37
 Olsen, Karen Marie, se Olsen, Gunnar
 Olsen, Kr. 38
 Olsen, Kåre 38
 Olsen, Lars M. 39
 Olsen, Martin 39
 Olsen, Moses 41
 Olsen, O. C. 41
 Olsen, O. N. 42
 Olsen, Olaf 42
 Olsen, Ole, 1849–1929 43
 Olsen, Ole, 1863–1943 44
 Olsen, Ole, * 1932 44
 Olsen, P. Blicher, se Olsen, G. H.
 Olsen, Peder 45
 Olsen, Peter 46
 Olsen, Poul Rovsing, se Rovsing
 Olsen, Poul
 Olsen, Sigvald 46
 Olsen, Sverre, se Olsen, Albert
- Olsen, Th. Hagedorn- 47
 Olsen, Valdemar 47
 Olshausen, Theodor 48
 Olsson, Kjell 49
 Oluf I Hunger 50
 Oluf II 50
 Oluf Haraldsen 51
 Oluf, † 1320 51
 Olufsen, A. 51
 Olufsen, C. F. R. 52
 Olufsen, Christian 53
 Olufsen, Hans, † 1571, se Spandemager, Hans Olufsen
 Olufsen, Hans, † 1698, se Olavius, Johannes
 Olufsen, Niels, se Bild, Niels Olufsen
 Olufsen, Ole 56
 Olufsen, Svend 56
 Omer 57
 Opbergen, Anthonis van, se Obbergen, Anthonis van
 Opffer, Emil, 1863–1924 57
 Opffer, Emil, * 1896, se Opffer, Emil, 1863–1924
 Opffer, Ivan, se Opffer, Emil, 1863–1924
 Oppermann, slægt 58
 Oppermann, A. 58
 Oppermann, C. V. 60
 Oppermann, L. 60
 Oppermann, Th. 61
 Orla-Jensen, Sigurd 62
 Orlamundt, Dagmar, se Orlamundt, Hans
 Orlamundt, Hans 63
 Orning, Erik 64
 Orth, F. A. 65
 Ortmann, Mathias 65
 Osbern, se Asbjørn
 Osiier, Ivan 66
 von der Osten, slægt 66
 v. der Osten, Adolph Siegfried 67
 v. der Osten, Carl Henrich 68
 Osten, Hans Hansen 69
 v. der Osten, Jacob Frants 69
 v. der Osten, Wilhelm August 70
 Ostenfeld, slægt 70
 Ostenfeld, A. S. 70
 Ostenfeld, C. H. 72
 Ostenfeld, Christen, 1619–71 73
 Ostenfeld, Christen, 1900–76 74
 Ostenfeld, Harald 75
 Ostenfeld, Ib 76
 Ostermann, H. 78
 Ostersen, Christen, se Veile, Christen Ostersen
- Ostrup, Poul Mortensen, se Aastrup, Poul Mortensen
 Ostwald, C. F. A. 79
 Otterstrøm, Andreas 80
 Otterstrøm, C. V. 80
 Otterstrøm, Chr. 81
 Ottesen, Erik, † 1645, se Orning, Erik
 Ottesen, Johannes 82
 Ottesen, Martin 83
 Ottesen, O. D. 84
 Ottesen, Rasmus 84
 Otto 85
 Otto, Carl 86
 Otto, Stadius 87
 Otto Ludwig 87
 Ottosen, Carl 88
 Ottosen, Johan 88
 Outze, Børge 89
 Outzen, N. 91
 Owen, J. 92
 Owens (Owena), Anna, se Hoyers, Anna Owena
 Ovens, Jürgen 92
 Overby, U. P. 94
 Overgaard, Chr. 94
 Overgaard, J. C. 95
 Overgaard, S. 96
 Overgaard Nielsen, Chr. 97
 Overskou, Thomas 98
 Overø, Knud 100
 Owesen, Claus 100
 Oxe, slægt 101
 Oxe, Albert 101
 Oxe, Eskil 101
 Oxe, Johan, † 1490/91 103
 Oxe, Johan, † 1534 103
 Oxe, Peder, – 1440 – 104
 Oxe, Peder, 1520–75 104
 Oxe, Torben 110
 Oxelberg, Ferdinand 110
 Oxendorph, Jørgen Dinesen 111
 Oxenvad, Erik 111
 Oxenvad, Aage 112
 Oxholm, slægt 112
 Oxholm, Oscar O’Neill 112
 Oxholm, Peter Lotharill 113
 Oxholm, W., 1805–76 114
 Oxholm, W., 1868–1945 115
- Pacht, Vilhelm 117
 Packness, Ejnar 117
 Pade, Henning 118
 Paeschen, Hans van 119
 Paetz, Harald 119
 Paetz, Julie, se Paetz, Harald
 Pagh, slægt 120
 Pagh, C. 120

Biografier

- Pagh, H. 121
Pagh, Mogens 121
Pagh, Peder 122
Pagh, Poul 122
Pagh-Hansen, Peter 123
Pagh Petersen, Ejner 123
Paldam, Jørgen 123
Palladius, Niels 124
Palladius, Peder 125
Pallis, Svend 128
Palludan, Frederik Holmsted, se Palludan, J. W.
Palludan, J. W. 129
Paludan, slægt 129
Paludan, Frederik, 1792–1872 129
Paludan, Frederik, 1850–1933 131
Paludan, Hans Aage, se Paludan, J.
Paludan, Hother, 1871–1956 131
Paludan, Hother, * 1889 132
Paludan, J. 133
Paludan, Jacob 134
Paludan, Jens 136
Paludan, Johan 137
Paludan, Knud 137
Paludan, Peder 138
Paludan, Søren, se Kjær, Søren, † 1582
Paludan-Müller, slægt 138
Paludan-Müller, B., se Paludan-Müller, Jens, 1813–99
Paludan-Müller, Caspar 138
Paludan-Müller, Fr. 142
Paludan-Müller, Jens, 1771–1845 147
Paludan-Müller, Jens, 1813–99 148
Paludan-Müller, Jens, 1836–64, se Paludan-Müller, Caspar
Paludan-Müller, Johannes, se Paludan-Müller, Jens, 1813–99
Paludan-Müller, Svend 149
Panduro, Leif 150
Panner, H. J. 152
Panum, Hortense 153
Panum, P. L. 153
Panum, Peter 156
Pape, Heinrich 156
Park, Henrik 157
Parkov, Hans 157
Parkov, Karen 158
Parow, Henrik 159
Parsberg, slægt 159
Parsberg, Christoffer 159
Parsberg, Enevold 160
Parsberg, Manderup 161
Parsberg, Oluf 163
Parsberg, Verner, † 1484 163
Parsberg, Verner, 1511–67 164
de Parthenay, Jean Baptiste (Blaise) Desroches, se Desroches de Parthenay, J. B.
Parvus, Matthias 165
Parvus, Petrus 165
de Pas, Simon 166
Pascha, Paschen, Hans van, se Paeschen, Hans van
Paslick, Caspar 167
Passer, Dirch 168
v. Passow, Anna Catharina 169
Paston, Johan 169
Patursson, Erlendur 170
Patursson, Jóannes 170
Patursson, Sverre 171
Pauelsen, Erik 171
Pauli, Andreas, se v. Liliencron, Andreas Pauli
Pauli, G. 173
Pauli, Johan Georg 173
Paulli, slægt 174
Paulli, Daniel 174
Paulli, H. 175
Paulli, H. S. 175
Paulli, Holger 177
Paulli, J. H. 177
Paulli, Jacob Henrik, se v. Rosenschild, Jacob Henrik Paulli
Paulli, Jakob 178
Paulli, Joachim Richard 179
Paulli, R. 180
Paulli, Simon, 1603–80 181
Paulli, Simon, 1865–1933 183
Paulsen, slægt 183
Paulsen, Adam 184
Paulsen, Christian 185
Paulsen, Hans Hejselbjerg, se Hejselbjerg Paulsen, Hans
Paulsen, J. J. 187
Paulsen, Julius 188
Paulsen, Jørgen 189
Paulsen, Ove 190
Pauly, Hans 191
Paulrenfeind, se Baurenfeind
Payngk, Peter 191
Peary, Robert 191
v. Pechlin, Fr. F. 192
Pechüle, C. F. 193
Peder, † 1134 193
Peder, – 1252–72 – 194
Peder, † tidligst 1292 194
Peder, † 1322 el. 23 194
Pedersen, slægt 194
Pedersen, A. 194
Pedersen, A. Wulff, se Wulff Pedersen, A.
Pedersen, Adser 195
Pedersen, Anders, se Pedersen Chr.
Pedersen, Arne Fog, se Fog Pedersen, Arne
Pedersen, Arvid 196
Pedersen, Axel 196
Pedersen, Axel H. 197
Pedersen, Axel Ivan 198
Pedersen, Benjamin 198
Pedersen, C. O. 199
Pedersen, Carl-Henning 199
Pedersen, Carlo M. 201
Pedersen, Chr. 201
Pedersen, Christen 202
Pedersen, Christiern 202
Pedersen, Claus 205
Pedersen, Ebbe Thestrup, se Thestrup Pedersen, Ebbe
Pedersen, Einar Grønholt, se Grønholt Pedersen, Einar
Pedersen, Gunnar 205
Pedersen, Gustav 206
Pedersen, H. J. 207
Pedersen, Hans 1599–1671, se Kallundborg, Hans Pedersen
Pedersen, Hans, 1864–1933 208
Pedersen, Helga 208
Pedersen, Henrik 209
Pedersen, Holger, 1867–1953 211
Pedersen, Holger, 1888–1930 213
Pedersen, Hulda 213
Pedersen, Jens, † 1434 214
Pedersen, Jens, 1639–1704 214
Pedersen, Jens, 1873–1934 214
Pedersen, Johan 215
Pedersen, Johannes 216
Pedersen, Jørgen, † 1554 218
Pedersen, Jørgen, 1841–1920 219
Pedersen, Jørgen, 1890–1973 219
Pedersen, Jørgen Kr. 221
Pedersen, Kai O. 221
Pedersen, Knud 222
Pedersen, Kristjan 222
Pedersen, Laurits 223
Pedersen, M. 224
Pedersen, Mads 225
Pedersen, Mette Fog, se Fog Pedersen, Mette
Pedersen, Mogens 225
Pedersen, Morten 226
Pedersen, Niels Poulsen, se Poulsen Pedersen, Niels
Pedersen, Niels, ca. 1522–ca. 79 226
Pedersen, Niels, 1851–1911 227
Pedersen, Niels, 1894–1959 228
Pedersen, Niels-Henning Ørsted, se Ørsted Pedersen, Niels-Henning
Pedersen, O. C. 228
Pedersen, Olaf 229
Pedersen, Oluf 230
Pedersen, Oscar 231
Pedersen, P. J. 231
Pedersen, P. O., 1874–1941 233
Pedersen, P. O., * 1910 234
Pedersen, Peder, 1608–69 234
Pedersen, Peder, 1774–1851 235
Pedersen, Peder, 1822–1911 236
Pedersen, Peder, 1851–1933 236
Pedersen, Peter 237
Pedersen, Poul 237
Pedersen, R. 238
Pedersen, R. H. 239
Pedersen, Rasmus 239
Pedersen, Sigfred 240
Pedersen, Sigurd 241
Pedersen, Stefan Viggo 241
Pedersen, Svend 242
Pedersen, Søren 242

- Pedersen, Thomas 243
 Pedersen, Thora 243
 Pedersen, Thorolf 244
 Pedersen, Thorvald 245
 Pedersen, Waldemar 245
 Pedersen, Valdemar 246
 Pedersen, Viggo 247
 Pedersen, Vilhelm 248
 Pedersen-Bjergaard, Jens 249
 Pedersen-Dan, H. P. 249
 Pedersen (Kollerød), Ole 250
 Pedersen Mols, Niels, se Mols, N. P.
 Pedersen-Nyskov, N. 251
 Peeters, Remmert, se Piettersz, Remmert
 Pelt, Abraham 252
 von Pentz, slægt 252
 v. Pentz, Christian 252
 v. Pentz, Ditlev 253
 Perlestikker, Anders Pedersen 254
 Permild, Verner 254
 Persson, Poul 255
 Peschardt-Hansen, Holger 255
 Peschcke Kœdt, A. 256
 Peschcke Kœdt, M. 257
 Peschier, Pierre 258
 Peter III af Rusland, se Carl Peter Ulrich
 Peter, prins 259
 Peters, C. C. 259
 Petersen, slægt 261
 Petersen, A. C. V. 262
 Petersen, A. Qvistgaard, se Qvistgaard Petersen, A.
 Petersen, Agnete Munch, se Munch Petersen, Agnete
 Petersen, Albrecht 263
 Petersen, Alexis, se Petersen-Studnitz, A.
 Petersen, Alfred 263
 Petersen, Anders 264
 Petersen, Anne Marie 264
 Petersen, Axel 265
 Petersen, Balthasar 266
 Petersen, Bodil Dyhre, se Dyhre, Bodil
 Petersen, C. G. Joh. 266
 Petersen, C. W. 268
 Petersen, Carl, 1813–80 268
 Petersen, Carl, 1874–1923 269
 Petersen, Carl, * 1894 270
 Petersen, Carl S. 271
 Petersen, Carl V. 273
 Petersen, Carsten 274
 Petersen, Charles 274
 Petersen, Chr. M. K. 275
 Petersen, Chr. P. N. 275
 Petersen, Christian Kongstad, se Kongstad Petersen, Chr.
 Petersen, Clemens 276
 Petersen, Cornelia 277
 Petersen, Cornelius, 1806–76 278
 Petersen, Cornelius, 1882–1935 275
 Petersen, Edvard 279
 Petersen, Eggert 280
 Petersen, Egmont H. 281
 Petersen, Eigil 281
 Petersen, Ejner Pagh, se Pagh Petersen, Ejner
 Petersen, Elisa 282
 Petersen, Emanuel A. 282
 Petersen, Emil 283
 Petersen, Esben, se Esben-Petersen, P.
 Petersen, Eugen 284
 Petersen, F. C. 284
 Petersen, F. F. 285
 Petersen, Friðrikur 285
 Petersen, Fritz 286
 Petersen, Georg 286
 Petersen, Gert 286
 Petersen, H. C. 287
 Petersen, H. J. 288
 Petersen, H. M. 288
 Petersen, Hans W. 289
 Petersen, Harald, 1893–1970 289
 Petersen, Harald, 1895–1977 290
 Petersen, Helge 291
 Petersen, Henning E. 292
 Petersen, Henry 292
 Petersen, Hjalmar 293
 Petersen, Holger 294
 Petersen, Immanuel 295
 Petersen, J. 296
 Petersen, Jacob 297
 Petersen, Jakob 298
 Petersen, Joh. 298
 Petersen, Joh. Boye, se Boye Petersen, Joh.
 Petersen, Johan 299
 Petersen, Johanne 300
 Petersen, Johs. 300
 Petersen, Jonathan 300
 Petersen, Julius, 1839–1910 302
 Petersen, Julius, 1840–1912 303
 Petersen, Julius, 1865–1931 304
 Petersen, Jørgen 305
 Petersen, K. Helveg, se Helveg Petersen, K.
 Petersen, Kjeld 306
 Petersen, L. A. 307
 Petersen, Lauritz 307
 Petersen, Lorents 308
 Petersen, Louis Walrondt Schat, se Schat Petersen, L.
 Petersen, Louise Petrine Amalie, se Phister, Louise
 Petersen, M. D. 309
 Petersen, Magnus 310
 Petersen, Margrethe 310
 Petersen, Martin 311
 Petersen, Mozart 312
 Petersen, N. C. D. 312
 Petersen, N. M. 313
 Petersen, Nicolaj L. 315
 Petersen, Niels, 1801–51 316
 Petersen, Niels, 1858–1933 316
 Petersen, Niels, 1866–1962 317
 Petersen, Niels Helveg, se Helveg Petersen, Niels
 Petersen, Nielsine 317
 Petersen, Nis 318
 Petersen, O. G. 320
 Petersen, Oda, se Nielsen, Oda
 Petersen, Otto V. C. E. 320
 Petersen, P. Carl 321
 Petersen, P. N. 322
 Petersen, Paul 323
 Petersen, Pavia 324
 Petersen, Peter, 1754–1826 324
 Petersen, Peter, 1810–92 325
 Petersen, Peter Thomsen, se Tom-Petersen, P.
 Petersen, Remmert, se Piettersz, Remmert
 Petersen, Richard, 1838–1905 325
 Petersen, Richard, 1894–1968 326
 Petersen, Robert 326
 Petersen, Rosalie 327
 Petersen, S. H. 327
 Petersen, S. P. 328
 Petersen, Severin, se Petersen, O. G.
 Petersen, Sophie 329
 Petersen, Teddy 329
 Petersen, Thade 330
 Petersen, Thorvald 331
 Petersen, Tom, se Tom-Petersen, P.
 Petersen, Ulrich 331
 Petersen, Waldemar, se Pedersen, Waldemar
 Petersen, Wilhelm 332
 Petersen, Vilhelm, 1830–1913 332
 Petersen, Vilhelm, 1851–1931 333
 Petersen, Vilhelm, 1852–1939 333
 Petersen, William 334
 Petersen-Dalum, Johs. 335
 Petersen-Studnitz, A. 335
 Peterson, Charles Walter, se Petersen, C. W.
 Petit, Adrian, se Coclio, Adrian Petit
 Petit, E. 336
 de Petkum, Simon 336
 Petresch-Christensen, Chr. 337
 Petrus David de Scotia 337
 Petrus Philomena de Dacia 338
 Petrus, Theodor 339
 Pettersson Norrie, Anna, se Norrie, William
 Pettoletti, Filippo 340
 Petzholdt, Fritz 341
 Petzold, Johan Christoph 341
 Peymann, Christian Friderich Hermann 342
 Peymann, Ernst 342
 Pfaff, S. W. V. 343
 Pfau, Johan 344
 Pfingsten, Georg Wilhelm 345
 Pflueg, Christian Carl 345
 Pflueg, Friderich Andreas 346
 v.d. Pfordten, Hans Erasmus 347

Biografier

- v.d. Pfordten, Ulrich Wilhelm 347
Philibert, Claude 347
Philip 348
Philip Ernst 349
Philip, Allan 349
Philip, Grethe 350
Philip, Kjeld 351
Philippa 352
Philipsen, slægt 352
Philipsen, Constantin 353
Philipsen, Gustav 354
Philipsen, Harald 356
Philipsen, Jacob 356
Philipsen, Johan 357
Philipsen, Jørgen 357
Philipsen, Ludvig, se Philipsen, Gustav
Philipsen, P. G. 358
Philipsen, Sally 359
Philipsen, Theodor 359
Phister, Louise 361
Phister, Ludvig 362
Phonixberg, Povel 365
Piacenti, Kirsten 365
Piettersz, Remmert 366
Pihl, Mogens 366
Pihl, Sophus 367
Piil, Chr. 369
Pilegaard Larsen, Arne 370
de Pilloy, Frederik Daniel 370
Pilo, C. G. 371
Pinborg, Jan 375
Pincier, Johann Ludwig, se v. Königstein, Johann Ludwig
Pindborg, J. J. 376
Pingel, C. 377
Pingel, Claudius 378
Pingel, V. 378
Pinholt, Jens Rosendal, se Pinholt, V.
Pinholt, V. 380
Pining, Diderik 381
Pinstrup, Hans 381
Pinstrup, P. P. 382
Pio, slægt 383
Pio, Elith 383
Pio, Frantz 385
Pio, Jean 386
Pio, Louis 386
Pio, V. 392
Pio, William 392
Piper, Ditlev Nicolas, se v. Löwen-cron, Ditlev Nicolas Piper
Piper, E. 393
Pistorius, Johannes 394
Pitzner, Johs. 395
Piø, Iørn 395
Plade, se Palladius
du Plat, se under D.
v. Platen, Wilhelm Friedrich 396
Plenge, Axel 397
Plenge, Jørgen, se Plenge, Axel
Plesner, slægt 398
Plesner, Joh. 398
Plesner, Johan 398
Plesner, K. F. 400
Plesner, Max 400
Plesner, Paul 400
Plesner, Ulrik, 1861–1933 401
Plesner, Ulrik, * 1930 402
von Plessen, slægt 402
v. Plessen, Carl Adolph 403
v. Plessen, Christian Ludvig 404
v. Plessen, Christian Siegfried 405
v. Plessen, Louise 407
v. Plessen, Otto 408
v. Plessen, Samuel Christoph 409
v. Plessen, Scheel, se Scheel-Plessen
Plett, Peter 410
Ploug, Carl 410
Ploug, Hother, se Ploug, Carl
Ploug Sarp, Gerda, se Sarp, Gerda
Ploug
Plov 413
Plovgaard, Sven 413
Plum, slægt 413
Plum, Claus 413
Plum, Frederik * 414
Plum, Harald 416
Plum, N. 417
Plum, Niels Munk, se Plum, N.
Plum, Peter 418
Plum, S. M. 419
Plum, Thorvald 419
Plätner, Jacob 420
Plønske hertuger, se Sønderjyske hertugslægter
Plötz, Henrik 421
Ploeyn, Frederik Adler 421
Podebusk, slægt 422
Podebusk, Claus 422
Podebusk, Henning 423
Podebusk, Henrik 423
Podebusk, Mourids 424
Podebusk, Predbjørn 424
Podebusk, Vibeke 425
Pogwisch, slægt 425
Pogwisch, Benedict 425
Pogwisch, Bertram 426
Pogwisch, Ditlev 427
Pogwisch, Henning 427
Pogwisch, Laurids 427
Pogwisch, Otto 428
Pogwisch, Sivert 429
Pogwisch, Volf 430
Pontanus, Johannes Isacius 431
Pontoppidan, slægt 432
Pontoppidan, Carl 432
Pontoppidan, Christian Jochem 432
Pontoppidan, Clara 434
Pontoppidan, Dines 435
Pontoppidan, Erik, 1616–78 435
Pontoppidan, Erik 1698–1764 436
Pontoppidan, Hendrik 440
Pontoppidan, Henrik 441
Pontoppidan, Knud 445
Pontoppidan, Ludvig 447
Pontoppidan, Morten 447
Pontoppidan Thyssen, A. 449
Popp-Madsen, Carl 450
Poppo 450
Pøq 451
Pors, Claus 452
Pors, Claus Enevold 452
Pors, Mads 453
Porse, slægt 453
Porse, Knud 454
Porse, Niels 455
Porse, Peder 456
Porse, Poul R. 456
Porsild, A. E. 457
Porsild, Morten P. 458
Porta, Gerda Wegener, se Wegener, Gerda
Potenza, Michel Angelo 458
Pothorst, Hans 459
Potter, Thomas 459
Pouch, Ludvig 460
Poul Grønlænder 460
Poulsen, slægt 460
Poulsen, A. S. 461
Poulsen, Adam 462
Poulsen, Andreas Benjamin 464
Poulsen, Arnold 465
Poulsen, Aug. 465
Poulsen, Axel 466
Poulsen, Bjørn 467
Poulsen, C. M. 468
Poulsen, Chr. 469
Poulsen, Christian 470
Poulsen, Christiørn 470
Poulsen, D. T. 471
Poulsen, Elisabeth Bergstrand, se Poulsen, Axel
Poulsen, Emil 471
Poulsen, Erik M. 474
Poulsen, Frederik 475
Poulsen, Georg 480
Poulsen, H. L. 480
Poulsen, Holger 481
Poulsen, Iver 481
Poulsen, Jakob 482
Poulsen, Johannes 482
Poulsen, Kaj 485
Poulsen, Karen 485
Poulsen, Knud, 1881–1946 486
Poulsen, Knud, * 1920 486
Poulsen, Kristen 487
Poulsen, L. B. 488
Poulsen, L. C. 489
Poulsen, M. 489
Poulsen, Niels 490
Poulsen, Olaf 491
Poulsen, Poul C. 494
Poulsen, Svend, ca. 1600–tidligst 79 494
Poulsen, Svend, 1884–1974 495
Poulsen, Svønn 496
Poulsen, Vagn 496
Poulsen, Valdemar, 1869–1942 497

- Poulsen, Valdemar, * 1929 499
 Poulsen Pedersen, Niels 500
 Poulsen Skou, Ulla 500
 Poulsgaard, Kristen 501
 Poulson, Poul 501
 Povich, se Pogwisch
 Povlsen, Alfred 502
 Povlsen, Hans 504
 Povlsen, Karl 504
 Povlsen, Thorvald 505
 Povlsen Dal, Anders 506
 Prael, slægt 507
 Prael, Hans Schlaikier 507
 Prael, Niels 508
 Prael, P. 508
 Pram, C. 509
 v. Prangen, Friederich Ernst 511
 Pratensis, Johannes 511
 Prehn, Thomas 512
 Preil, Louis 512
 Preisler, slægt 513
 Preisler, Christian Jacob 513
 Preisler, Folmer 513
 Preisler, J. D. 514
 Preisler, J. G. 516
 Preisler, J. M. 516
 Preisler, Marie Cathrine 518
 Preisler, Oscar 518
 Prenter, Regin 519
 Preston, Jørgen 520
 Pretorius, Andreas August 520
 Price, slægt 521
 Price, Adolph 521
 Price, Albert Thorvald Joseph, se Price, James, 1761–1805
 Price, Amalie, se Hagen, Amalie
 Price, Birgitte 522
 Price, Carl, se Price, James, 1761–1805
 Price, Ellen 522
 Price, James, 1761–1805 523
 Price, James, 1801–65, se Price, James, 1761–1805
 Price, John 524
 Price, Juliette 525
 Price, Julius, se Price, James, 1761–1805
 Price, Waldemar 526
 Prieme, Ernst 526
 Priess, Tage 527
 Prieur, Paul 527
 Prior, slægt 528
 Prior, D. C., se Prior, Vilhelm
 Prior, F. 528
 Prior, H. P., 1813–75 529
 Prior, H. P., 1866–1936 530
 Prior, Lauritz 531
 Prior, W. W. 532
 Prior, Vilhelm 533
 Prior, Aage, se Prior, Vilhelm
 Prip, Einar 534
 Prip-Møller, Johannes 535
 Prof, Christian 536
 Prohaska, C. W. 536
 Prom, Poul 537
 Prosch, F. V. A. 537
 Prytz, slægt 538
 Prytz, C. V. 539
 Prytz, Emmanuel, se Prytz, C. V.
 Prytz, Holger, se Prytz, C. V.
 Prytz, K. 540
 Prytz Johansen, J. 541
 Præstanius, Georgius, se Preston, Jørgen
 Prætorius, Henrik Frederik, se Prætorius, Jeppe
 Prætorius, Jacob Christian, se Prætorius, Jeppe
 Prætorius, Jeppe 542
 Prætorius, Lorenz 542
 Pröck, C. L. 543
 Psilander, Valdemar 544
 Puggaard, slægt 544
 Puggaard, C. 544
 Puggaard, Hans 545
 Puggaard, Rudolph 546
 Pundik, Herbert 547
 Pungujoq, Hans 548
 Pust, Tyge, se Bost, Tyge
 Putbus, se Podebusk
 Puy, Du, se Du Puy
 Pyndt, O. P. 548
 Pürschel, Victor 549
 Pätges, Johanne Luise, se Heiberg, Johanne Luise
 Paars, Claus Enevold, se Pors, Claus Enevold
 Paaske, Hans van, se Paeschen, Hans van
 Paaskesen, Holger 549
 Qajarnaq 551
 v. Qualen, Josias 551
 Quelkmeyer, Borchard 551
 Quellinus, Thomas 552
 Quist, Christoffer 553
 Quaade, George 553
 Qvade, C. A. 555
 Qvist, Hans 555
 Qvist, Johan Martin 555
 Qvist, S. P. 556
 Qvist, Søren Jensen 557
 Qvistgaard, slægt 558
 Qvistgaard, Berthe 558
 Qvistgaard, E. J. C. 560
 Qvistgaard, Erhard 561
 Qvistgaard, Morten 562
 Qvistgaard, Peter Christoffer, se Qvistgaard, Morten
 Qvistgaard-Petersen, Viggo 562
 Qvistgaard Petersen, Aage 563
 Qvitzow, slægt 563
 Qvitzow, Anne Margrethe 563
 Qvitzow, Erik 564
 Qvitzow, Henning 564
 Qvitzow, Jørgen 565
 v. Qvoten, Salomon 565
 Raben, slægt 566
 Raben, Frederik 566
 Raben, Johan Otto 566
 Raben, Peter 567
 Raben-Levetzau, Carl Vilhelm 568
 Raben-Levetzau, Frederik 568
 Rach, Johannes 569
 Rachlew, Jacob 570
 Rachlou, Andreas Tamdrup 570
 Rachlov, Jesper Rasmussen 571
 Radulf, biskop i Slesvig, se Ratolf Radulf 571
 Raffenberg, M. 572
 Rafn, slægt 572
 Rafn, C. C. 572
 Rafn, C. G. 574
 Rafn, Aage 576
 Raft, Carsten 576
 Rager, E. 577
 Ragnarsen, Egil 577
 Rahbek, slægt 578
 Rahbek, Kamma 578
 Rahbek, Knud 580
 Rahbek, Knud Lyne 580
 Rahbek, M. 584
 Rahr, Erik 584
 Ralov, Børge 585
 Ralov, Kirsten 586
 Rambusch, slægt 587
 Rambusch, Edvard 587
 Rambusch, Johanne 588
 Rambusch, S. H. A., se Rambusch, Johanne
 Rambush, N. E. 589
 Ramboll, Børge 589
 Ramée, Joseph-Jaques 590
 Ramel, Henrik, ca.1550–1610 590
 Ramel, Henrik, 1601–53 591
 Ramel, Ove 592
 Ramm, Axel 592
 Ramm, Julius 593
 Ramm, Paul 593
 Ramshart, Peter 594
 Ramsing, Kirsten 594
 Ramsing, H. U. 595
 Ramsoe, E. W. 596
 Ramus, slægt 596
 Ramus, Christian, 1687(8)–1762 596
 Ramus, Christian, 1765–1832 597
 Ramus, Christian, 1806–56 598
 Ramus, J. F. 598
 Ramus, Jacob 599
 Ranch, Hieronymus Justesen 599
 Rancke-Madsen, E. 600
 Rand, Artom 601
 Rantzau, slægt 602
 Rantzau, Breide, 1502–62 603
 Rantzau, Breide, 1556–1618 604
 Rantzau, Christian, 1614–63 606
 Rantzau, Christian, 1684–1771 608
 Rantzau, Christian, 1796–1857 610
 Rantzau, Christian Ditlev 610
 Rantzau, Christian Ditlev Carl 611

Biografier

- Rantzau, Conrad 611
Rantzau, Daniel 612
Rantzau, Ditlev 615
Rantzau, Frants, 1555–1612 616
Rantzau, Frants, 1604–32 616
Rantzau, Frederik, 1590–1645 617
Rantzau, Frederik, 1659–1723 617
Rantzau, Frederik, 1744–1822, se
Rantzau, Christian, 1684–1771
Rantzau, Gert 618
Rantzau, Hans, † ca. 1522 621
Rantzau, Hans, 1693–1769 621
Rantzau, Henrik, 1526–98 622
Rantzau, Henrik, 1599–1674 627
Rantzau, Johan, 1492–1565 627
Rantzau, Johan, 1650–1708 631
Rantzau, Josias 632
Rantzau, Jørgen 633
Rantzau, Markvard 634
Rantzau, Melchior 634
Rantzau, Otto, 1719–68 635
Rantzau, Otto, 1809–64 635
Rantzau, Schack 636
Rantzau, Wilhelm 638
Rantzau, Wilhelm Adolph 639
Ranulf, Svend 639
Raphael, Clara, se Fibiger, Mathilde
Raphaelis, Hermann 641
Rasch, Carl 641
Rasch, Claus 642
Rasch, Franz 643
Rasch, Georg 643
Rasch, Giertrud 644
Rasch, Niels Axelsen 644
Rasch, Ole 645
Rasch, Vilhelm 645
Rask, Rasmus 646
Rask-Nielsen, Ragna 651

RETTELSER OG TILFØJELSER

Meddelelser om korrigerende og supplerende data, med kildeangivelse, modtages gerne af redaktionen.

BIND 1

Ammundsen, Vibeke. linje 6 f.o.: efter Kbh. tilføjes: † 23.4.1982 sst. (Jac.).

Baden, Christen Hansen. Tilf. til artiklen: B. blev 1596 immatrikuleret i Orléans, 1597 i Padova og Siena.

Bendtsen, Paul H. † 23.2.1982 i Hellerup (Helleruplund), begr. Hellerup kgd.

Bengtsson, Erling Bløndal. linje 7 f.o.: * 1915, læs 1915–82.

BIND 2

Besekow, Sam. s. 59 v.sp. linje 4 f.n.: 1948, læs 1938. H.sp. linje 15 f.o.: 1950, læs 1960.

Blinkenberg, Andreas. † 22.2.1982, begr. i Århus (ndr. kgd.).

Bredsted, Aage. † 10.11.1981 i Århus, begr. sst. Linje 6 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 23.12.1981 i Århus.

BIND 3

Buhl, Ingeborg. † 22.4.1982 i Himmelev, begr. sst.

Bülow, Joachim. linje 2–3 f.o.: Ingelstad k. i Skåne, læs Ö. Ingelstad k., Ingelstad hrd. Linje 7 f.o.: Ingelstad k., læs Ö Ingelstad k. Sidste linje i artiklen: Oxie, læs Ingelstad.

Carl, Martin. linje 6 f.o.: ~ Thyra ... 1858, læs: ~ 9.4.1886 i Kbh. (Helligånds) med Thyra Frederikke Primon, * 2.8.1858 i Kbh. (Helligånds).

Christensen, Jens, 1899–1967. linje 6 f.o.: Margrethe, læs Anne Margrethe. Linje 7 f.o.: efter Mols tilf.: † 20.5.1982 i Risskov.

Christensen, Otto. linje 2 f.o.: efter Kbh. tilf.: (Garn.), † 4.3.1982 i Ordrup, begr. Mariebjerg kgd.

Claussen, Poul. linje 7 f.o.: efter Nykøbing S. tilf.: † 5.6.1982 i Kbh.

Dich, Jørgen. linje 7 f.o.: efter 1897 tilf.: (~ 1° med Per *Knutzon, 1897–1948).

Djursholt, Henry. s. 653 linje 3 f.o.: efter (Skt. Olai) tilf.: † 22.11.1981.

BIND 4

Dreyer, Carl Th. linje 3 f.o.: F: typograf, læs: F: proprietær i Skåne Jens Christian Torp (1850–1928) og husbestyrerinde Josefina Bernhardina Nielsson (1855–91). Adopteret 1890 af typograf. Tilf. til bibliografien: Martin Drouzy: Carl Th. Dreyer, født Nielsson I–II, 1982.

Edelberg, Lennart. † 11.11.1981 i Ribe.

Erslew, Th. H. h.sp. linje 7 f.o.: kulturministeriet, læs kultusministeriet.

Foss, Erling. † 15.6.1982 i Skovshoved, begr. Mariebjerg kgd.

BIND 5

Gam, Mikael. † 24.5.1982 i Virum, begr. Søllerød kgd.

Gran, Henry. † 10.3.1982 i Kbh. (Frederiks), begr. Bispebjerg kgd.

Hald, Margrethe. † 19.5.1982 i Kbh. (Luther), urne på Mariebjerg kgd.

Hansen, Martin A. linje 6 f.o.: * 1885, læs 1885–1982.

Hansen, Wilhelm, 1821–1904. s. 697 v.sp. linje 26 f.n.: Aage, læs Asger.

BIND 6

Hardenberg, Jacob. linje 8 f.o.: Sophie ... Lykke, læs Sophie *Lykke.

Harhoff, C. J. linje 8 f.o.: efter (Matth.) tilf.: † 18.5.1982 i Hørsholm.

Hasle, Henning. linje 5 f.o.: efter (Domk.) tilf.: † 13.3.1982 i Søllerød.

Haugsted, Eiler. linje 2 f.o.: efter 1959 tilf.: i Roskilde, urne på Bispebjerg kgd. Linje 7 f.o.: efter 1972 tilf.: i Kbh. (Holmens).

Heiberg, J. L., 1791–1860. Tilf. til artiklen: Tit. professor 1829. Etatsråd 1850. – R. 1840. DM. 1852.

BIND 7

Højgaard, Else. s. 47 v.sp. linje 5–6 f.o.: Niels ... (* ca.1884), læs: Niels Frederik S.

- (1884–1974) og Thora Kirstine Nielsen (1884–1965).
- Jensen, Robert.** s. 323 linje 2 f.o.: efter Hjørring tilf.: † 2.11.1981 i Kbh. (Kingo).
- Johansen, Gustav.** s. 416 h.sp. linje 13 f.n.: 1886, læs 1896.
- Johansen, Knud W.** linje 6 f.o.: efter Stavanger tilf.: † 2.5.1982 i Lyngby.
- Johansen, Svend.** linje 6 f.o.: efter 1976 tilf.: (~1° 1913 med cigarhandler Johan Hirschsprung, 1869–1935; ægteskabet opløst).
- Kirk, Hans.** s. 662 v.sp. linje 2 f.o.: efter Anna tilf.: Einfeldt. Linje 3 f.o.: efter Visborggård tilf.: † 5.6.1982 i Kbh. (Nazareth).
- Kjer, Bodil.** h.sp. linje 13 f.n.: Flere af scenerolerne er overført til radioen, læs: I radioteatret har hun bl.a. spillet.
- Kjær-Hansen, Max.** † 22.3.1982 i Kbh. (Jac.), begr. sst. (Vestre).

BIND 8

- Knud Lavard.** s. 62 v.sp. linje 10 f.n.: 1171, læs 1170.
- Knutzon, Per.** linje 7 f.o.: Jenny Larsen, læs: Jenny Sara Goldschmidt Larsen, * 4.4.1897 i Kbh. (~2° 1940 med Jørgen *Dich, 1901–75), d. af seminarieforsøger Eduard *L. (1860–1946) og Jenny Sara Goldschmidt (1866–97).
- Koefoed, slægtstavle II.** Landsretssagfører Erling K. † 1982.
- Kroman, Erik.** † 2.6.1982 på Skt. Lukas stiftelsen, begr. Marstal kgd.
- Kørbing, J. A.** † 5.2.1982 i Kbh. (Sions), begr. Hellerup kgd.
- Larsen, Carl Aage.** † 26.4.1982 i Hellerup, begr. sst.
- Lefevre, Halfdan.** † 21.4.1982 i Glostrup, begr. sst.

BIND 9

- Lind, Nathalie.** s. 52 v.sp. linje 3 f.o.: 26.7., læs 29.7.
- Louise, 1726–56.** Tilf. til bibliografien: F. Ahlefeldt Laurvig: Christian VI's datter, 1926.
- Lund Christiansen, Asger.** linje 5 f.o.: * 1902, læs 1902–80.
- Melchior, Marcus.** linje 8 f.o.: efter Böhmen tilf.: † 29.7.1982 i Kbh. (Mos.).

BIND 10

- Moltke, Carl,** 1869–1935. Tilf. til bibliografien: De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972.
- Moltke, Kai.** linje 8 f.o.: efter 1947 tilf.: d. af landsarkivar Holger *Hansen (1864–1938) og Ingeborg Westergaard (1870–1953).
- Monberg, N. C.** Tilf. til bibliografien: Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972.
- Morsing, Christian Torkelsen.** Tilf. til bibliografien: Povl Skårup i Revue romane III, Paris 1968 158–61.
- Munch-Petersen, Erwin.** linje 6 f.o.: efter Frbg. tilf.: † 22.7.1982 i Ordrup.
- Munksgaard, Ejnar.** h.sp. linje 29 f.o.: David Thomsen, læs F. Davids Thomsen.
- Müller, Sophus.** Tilf. til bibliografien. Holger Friis fortæller, udg. Knud Bidstrup, 1975 98–122.
- Møller, Børge.** Tilf. til bibliografien: Levnedsberetning i ordenskapitlet.
- Møller, Jens, *** 1921. Bibliografi: Per Chr. Andersen: Kristen politik, 1975.
- Neergaard, Ebbe.** linje 7 f.o.: efter Fakse tilf.: † 11.8.1982 på Frbg.
- Niebuhr, Barthold Georg.** Tilf. til bibliografien: H. P. Clausen i Festskrift til Troels Fink, 1982.
- Nielsen, Michael.** Tilf. til bibliografien: Per Krarup: Søren Kierkegaard og Borgerdydskolen, 1977.
- Nielsen, N. P.,** 1865–1908. linje 7 f.o.: efter Revninge tilf.: † 11.1.1951 i Tystofte, Tjæreby sg.
- Nielsen, Niels,** 1893–1981. Tilf. til bibliografien: Soya: 33 kunstnerportrætter, 1945 48–51.
- Nørgaard, Ivar.** linje 3 f.o.: * 1882, læs 1882–1982.
- Nørgaard, Ole.** linje 3 f.o.: † 1967, læs 1897–1967. Linje 4 f.o.: † 1970, læs 1893–1970. Linje 7 f.o.: efter Lauritz L. tilf.: (1889–1974) og efter Hansen tilf.: (1891–1969).
- Nørholm, Ib.** linje 2 f.o.: Benny, læs Knud.
- Nørløv, Viola.** linje 5 f.o.: efter Skive tilf.: † 27.7.1982.
- Olesen, Søren,** 1891–1973. Bibliografi: Tage Kaarsted: Regeringskrisen 1957, 1964.

